بازارکتاب

المجلد، ٣١

بحار الأنوار

الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار

علامه مجلسی

العربية

فارسی

بسم الله الرحمن الرحیم

بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار علیهم السلام با ترجمه فارسی

کاتب:

محمدباقر بن محمدتقی علامه مجلسی

نشرت فی الطباعهٔ:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

رقمی الناشر:

مرکز القائمیهٔ باصفهان للتحریات الکمبیوتریهٔ

الفهرس

بحار الأنوار الجامعه لدرر أخبار الائمه الأطهار المجلد ۳۱ : فتنه ها و محنت ها – ۴

اشاره

سرشناسه: مجلسی محمد باقربن محمدتقی ۱۰۳۷ – ۱۱۱۱ق.

عنوان و نام پدیدآور: بحارالانوار: الجامعه لدرر أخبار الائمه الأطهار تالیف محمدباقر المجلسی.

مشخصات نشر: بیروت داراحیاء التراث العربی [۱۴۴۰].

مشخصات ظاهری: ج – نمونه.

یادداشت: عربی.

یادداشت: فهرست نویسی بر اساس جلد بیست و چهارم، ۱۴۰۳ق. [۱۳۶۰].

یادداشت: جلد۲۴،۵۲،۶۵،۶۶،۶۷،۸۷،۹۲،۹۱،۹۴،۱۰۳،۱۰۸(چاپ سوم: ۱۴۰۳ق.=۱۹۸۳م.=[۱۳۶۱]).

یادداشت: کتابنامه.

مندرجات: ج .۲۴. کتاب الامامه. ج.۵۲. تاریخ الحجه. ج۶۵،۶۶،۶۷. الایمان و الکفر. ج.۸۷. کتاب الصلاه . ج. ۹۱،۹۲ .الذکر و الدعا. ج. ۹۴. کتاب السوم. ج.۱۰۳.فهرست المصادر. ج.۱۰۸.الفهرست.–

موضوع: احادیث شیعه — قرن ۱۱ق

رده بندی کنگره: BP۱۳۵/م۳ب۳۱۳۰۰ ی ح

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۱۶۸۰۹۴۶

ص: ۱

**[ترجمه]

سرشناسه : مجلسی، محمد باقربن محمدتقی، ۱۰۳۷ – ۱۱۱۱ق.

عنوان قراردادی : بحار الانوار .فارسی .برگزیده

عنوان و نام پدیدآور : ترجمه بحارالانوار/ مترجم گروه مترجمان؛ [برای] نهاد کتابخانه های عمومی کشور.

مشخصات نشر : تهران: نهاد کتابخانه های عمومی کشور، موسسه انتشارات کتاب نشر، ۱۳۹۲ -

مشخصات ظاهری : ج.

شابک : دوره : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ ؛ ج.۱ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۷-۲ ؛ ج.۲ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۸-۹ ؛ ج.۳ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۹-۶ ؛ ج.۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰۷۰-۲ : ؛ ج.۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۱-۹ : ؛ ج.۶ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۲-۶ : ؛ ج.۷ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۳-۳ : ؛ ج.۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۴-۰ ؛ ج.۱۰ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۶-۴ : ؛ ج.۱۱ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۳-۲ : ؛ ج.۱۲ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ : ؛ ج.۱۳ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۵-۶ : ؛ ج.۱۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۶-۳ : ؛ ج.۱۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۷-۰ : ؛ ج.۹۷۸:۱۶-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۸-۷ ؛ ج.۹۷۸:۱۷-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۹-۴ ؛ ج.۱۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۰-۰ ؛ ج.۹۷۸:۱۹-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۱-۷ ؛ ج.۹۷۸:۲۰-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۲-۴ ؛ ج.۲۱: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۳-۱ ؛ ج.۹۷۸:۲۲-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۴-۸ ؛ ج.۹۷۸:۲۳-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۵-۵

مندرجات : ج.۱. کتاب عقل و علم و جهل.- ج.۲. کتاب توحید.- ج.۳. کتاب عدل و معاد.- ج.۴. کتاب احتجاج و مناظره.- ج. ۵. تاریخ پیامبران.- ج.۶. تاریخ حضرت محمد صلی الله علیه وآله.- ج.۷. کتاب امامت.- ج.۸. تاریخ امیرالمومنین.- ج.۹. تاریخ حضرت زهرا و امامان والامقام حسن و حسین و سجاد و باقر علیهم السلام.- ج.۱۰. تاریخ امامان والامقام حضرات صادق، کاظم، رضا، جواد، هادی و عسکری علیهم السلام.- ج.۱۱. تاریخ امام مهدی علیه السلام.- ج.۱۲. کتاب آسمان و جهان - ۱.- ج.۱۳. آسمان و جهان - ۲.- ج.۱۴. کتاب ایمان و کفر.- ج.۱۵. کتاب معاشرت، آداب و سنت ها و معاصی و کبائر.- ج.۱۶. کتاب مواعظ و حکم.- ج.۱۷. کتاب قرآن، ذکر، دعا و زیارت.- ج.۱۸. کتاب ادعیه.- ج.۱۹. کتاب طهارت و نماز و روزه.- ج.۲۰. کتاب خمس، زکات، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، عقود و معاملات و قضاوت

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

یادداشت : ج.۲ - ۸ و ۱۰ - ۱۶ (چاپ اول: ۱۳۹۲) (فیپا).

موضوع : احادیث شیعه -- قرن ۱۱ق.

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور، مجری پژوهش

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور. موسسه انتشارات کتاب نشر

رده بندی کنگره : BP۱۳۵/م۳ب۳۰۴۲۱۶۷ ۱۳۹۲

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی : ۳۳۴۸۹۸۵

ص: ۱

**[ترجمه]

تتمه کتاب المحن و الفتن – ۴

تتمه الباب [۲۳]

الطعن الرابع عشر: أنّه أبدع فی الدین بدعا کثیره:

منها: صلاه التراویح

، فإنّه کانت بدعه (۱)، لما.

رُوِیَ عَنِ النَّبِیِّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَنَّهُ قَالَ: أَیُّهَا النَّاسُ! إِنَّ الصَّلَاهَ بِاللَّیْلِ فِی شَهْرِ رَمَضَانَ مِنَ النَّافِلَهِ جَمَاعَهً بِدْعَهٌ (۲)، وَ صَلَاهُ الضُّحَی بِدْعَهٌ، أَلَا فَلَا تَجَمَّعُوا لَیْلًا فِی شَهْرِ رَمَضَانَ فِی النَّافِلَهِ، وَ لَا تُصَلُّوا صَلَاهَ الضُّحَی، فَإِنَّ قَلِیلًا فِی سُنَّهٍ خَیْرٌ مِنْ کَثِیرٍ فِی بِدْعَهٍ، أَلَا وَ إِنَّ کُلَّ بِدْعَهٍ ضَلَالَهٌ، وَ کُلَّ ضَلَالَهٍ سَبِیلُهَا إِلَی النَّارِ (۳).

وَ قَدْ رُوِیَ أَنَّ عُمَرَ خَرَجَ فِی شَهْرِ رَمَضَانَ لَیْلًا فَرَأَی الْمَصَابِیحَ فِی الْمَسْجِدِ، فَقَالَ: مَا هَذَا؟. فَقِیلَ لَهُ: إِنَّ النَّاسَ قَدِ اجْتَمَعُوا لِصَلَاهِ التَّطَوُّعِ، فَقَالَ: بِدْعَهٌ وَ نِعْمَتِ الْبِدْعَهُ (۴).

وَ قَدْ رُوِیَ أَنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ لَمَّا اجْتَمَعُوا إِلَیْهِ بِالْکُوفَهِ فَسَأَلُوهُ أَنْ

ص: ۷

۱- نصّ الباجی و السیوطی و السکتواری و غیرهم علی أنّ أوّل من سنّ التراویح عمر بن الخطّاب، کما فی محاضرات الأوائل: ۱۴۹- طبع سنه ۱۳۱۱- و: ۹۸- طبع سنه- ۱۳۰۰. و شرح المواهب للزرقانی ۷- ۱۴۹.

۲- و کذا صرّح الباجیّ و السّیوطیّ و السکتواری و غیرهم بأنّ إقامه النّوافل بالجماعات فی شهر رمضان من محدثات عمر. انظر: طرح التّثریب ۳- ۹۲.

۳- جاءت فی الشّافی ۴- ۲۱۹، و شرح ابن أبی الحدید ۱۲- ۲۸۳. و ذیلها مستفیضه عند العامّه و ضروریّه من ضروریّات المذهب عند الخاصّه. انظر: سنن أبی داود ۲- ۲۶۱، و مقدّمه سنن ابن ماجه: ۴۶، و غیرهما.

۴- ذیل الحدیث أخرجه البخاریّ فی صحیحه ۴- ۲۱۸ فی صلاه التّراویح باب فضل من قام رمضان، و مالک فی الموطّإ ۱- ۱۱۴ فی الصّلاه فی رمضان باب ما جاء فی قیام رمضان. و أورده ابن الأثیر فی جامع الأصول ۶- ۱۲۲ حدیث ۴۲۲۲، و القسطلانی فی إرشاد السّاریّ فی شرح صحیح البخاریّ ۵- ۴، و قال: سمّاها بدعه لأنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله لم یسنّ

لهم الاجتماع لها، و لا كانت فى زمن الصّدّيق، و لا أوّل اللّيل، و لا هذا العدد!.

يَنْصَبَ لَهُ (۱) إِمَاماً يُصَلِّي بِهِمْ نَافِلَهَ شَهْرِ رَمَضَانَ، زَجَرَهُمْ وَ عَرَّفَهُمْ أَنَّ ذَلِكَ خِلَافُ السُّنَّهِ، فَتَرَكُوهُ وَ اجْتَمَعُوا لِأَنْفُسِهِمْ وَ قَدَّمُوا بَعْضَهُمْ، فَبَعَثَ إِلَيْهِمُ الْحَسَنَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَدَخَلَ عَلَيْهِمُ الْمَسْجِدَ وَ مَعَهُ الدِّرَّهُ، فَلَمَّا رَأَوْهُ تَبَادَرُوا الْأَبْوَابَ وَ صَاحُوا:

وَا عُمَرَاهْ؟!.

هذه الروايات أوردها السيّد رحمه اللّه فى الشافى (۲)و حاصل الاستدلال أنّ التراويح كانت بدعه جماعتها، بل أصلها، و(۳) وضعها و أمر بها عمر و كلّ بدعه حرام، أمّا الأولى فلاعترافه بكونه بدعه كما مرّ.

و روى عنه صاحب النهايه (۴) و غيره (۵) من علمائهم.

وَ رَوَى الْبُخَارِيُّ (۶) وَ مُسْلِمٌ (۷) فِي صَحِيحِهِمَا، وَ صَاحِبُ جَامِعِ الْأُصُولِ (۸) عَنْ أَبِي سَلَمَهَ أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَهَ: كَيْفَ كَانَتْ صَلَاهُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] فِي رَمَضَانَ؟. فَقَالَتْ (۹): مَا كَانَ (۱۰) يَزِيدُ فِي رَمَضَانَ وَ لَا فِي غَيْرِهَا عَلَى إِحْدَى عَشْرَهَ رَكْعَهً، يُصَلِّي أَرْبَعاً فَلَا تَسْأَلُ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَ طُولِهِنَّ، ثُمَّ يُصَلِّي أَرْبَعاً فَلَا تَسْأَلُ (۱۱) عَنْ حُسْنِهِنَّ وَ طُولِهِنَّ، ثُمَّ يُصَلِّي ثَلَاثاً (۱۲)، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَ تَنَامُ قَبْلَ أَنْ

۱- كذا. و الظّاهر: لهم.

۲- الشافى ۴- ۲۱۹، و تلخيص الشافى ۴- ۵، و غيرهما.

۳- لا توجد الواو فى ك، و ذكرت بعد أسطر من دون تعليم عليها: و هى بحاجه إلى الواو.

۴- النهايه ۱- ۱۰۶- ۱۰۷.

۵- كالباجى و السيوطى و السكتوارى و القسطلانى و صاحب محاضرات الأوائل و كثير قد سلف منا فى أول هذا الطعن، فليراجع.

۶- صحيح البخاريّ ۳- ۱۶ كتاب التّهجّد باب كيفيّه صلاه النّبيّ صلى الله عليه و آله.

۷- صحيح مسلم كتاب صلاه المسافرين باب صلاه اللّيل و عدد ركعات النّبيّ ص، و قد أوردها و الرّوايه الآتيه برقم ۷۳۶ و ۷۳۸ [۱- ۵۰۹].

۸- جامع الأصول ۶- ۹۳ ضمن حديث ۴۱۹۸.

۹- فى المصادر قالت.

۱۰- فى س: كانت، و فى صحيح مسلم: قالت: ما كان رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله.

۱۱- فى الجامع: لا تسأل- بدون الفاء-.

۱۲- هنا زياده: قالت عائشه، جاءت فى المصادر.

تُوتِرَ؟. قَالَ: يَا عَائِشَهُ! إِنَّ عَيْنَيَّ تَنَامَانِ وَ لَا يَنَامُ قَلْبِی.

وَ رَوَی مُسْلِمٌ (۱) وَ صَاحِبُ الْجَامِعِ (۲) أَيْضاً، عَنْ أَبِی سَلَمَهَ، قَالَ: أَتَيْتُ عَائِشَهَ، فَقُلْتُ: أَیْ أُمَّهِ! أَخْبِرِينِی عَنْ صَلَاهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] ؟.

فَقَالَتْ: كَانَتْ صَلَاتُهُ فِی شَهْرِ رَمَضَانَ وَ غَيْرِهِ ثَلَاثَ عَشْرَهَ رَكْعَهً بِاللَّيْلِ، مِنْهَا رَكْعَتَا الْفَجْرِ.

وَ رَوَيَا (۳) رِوَايَاتٍ أُخَرَ قَرِيبَهً مِنْ ذَلِکَ.

وَ رُوِیَ فِی جَامِعِ الْأُصُولِ (۴)، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: احْتَجَرَ النَّبِیُّ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] حُجَيْرَهً بِخَصَفَهٍ أَوْ حَصِيرٍ، قَالَ عَفَّانُ: فِی الْمَسْجِدِ، وَ قَالَ عَبْدُ الْأَعْلَی: فِی رَمَضَانَ، فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] يُصَلِّی فِيهَا، قَالَ:

فَتَبَعَ (۵) إِلَيْهِ رِجَالٌ وَ جَاءُوا يُصَلُّونَ بِصَلَاتِهِ، قَالَ: ثُمَّ جَاءُوا إِلَيْهِ (۶) فَحَضَرُوا وَ أَبْطَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] عَنْهُمْ فَلَمْ يَخْرُجْ إِلَيْهِمْ، فَرَفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ وَ حَصَّبُوا الْبَابَ (۷)، فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] مُغْضَباً، فَقَالَ لَهُمْ: مَا زَالَ بِكُمْ صَنِيعُكُمْ حَتَّی ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَتُكْتَبُ (۸) عَلَيْكُمْ، فَعَلَيْكُمْ بِالصَّلَاهِ فِی

ص: ۹

۱- صحيح مسلم ۱- ۵۱۰ بنصّه، و قد تقدّم.

۲- جامع الأصول ۶- ۹۴ ضمن حديث ۴۱۹۸.

۳- صحيح مسلم- كتاب صلاه المسافرين، باب صلاه الليل ۱- ۵۰۸- ۵۱۲، و جامع الأصول: فی صلاه الليل- الفرع الثالث: فی صفتها: ۷۷- ۱۰۸.

۴- جامع الأصول ۶- ۱۱۸- ۱۱۹ حديث ۴۲۱۸.

۵- فی المصدر: فتتبع.

۶- فی جامع الأصول نسخه: ليله، بدلا من: إليه. و هو الظّاهر.

۷- قال فی الصّحاح ۱- ۱۱۲: الحصباء: الحصی. و حصّبت المسجد تحصيبا: إذا فرشته بها. أقول: إنّه قد ضمّن فی هذه اللّفظه معنی الجلوس، أی حصّبوا و جلسوا فی الباب، و يحتمل أن يكون المعنی: إنّهم رموا الباب بالحصی ليخرج إليهم النّبیّ صلّی اللّه عليه و آله و سلّم علی نحو الإعلان، و هذا- و إن كان لا يليق بالمسلم العارف بحقّ النّبیّ صلّی اللّه عليه و آله بل بمن تأدّب بآداب الإسلام- إلّا أنّ أكثرهم كانوا لا يفقهون و ينادونه صلی الله عليه و آله من وراء الحجرات.

۸- فی المصدر: سيكتب.

بُيُوتِكَمْ، فَإِنَّ خَيْرَ صَلَاهِ الْمَرْءِ فِى بَيْتِهِ إِلَّا الصَّلَاهَ الْمَكْتُوبَهَ.

أخرجه البخارى (١) و مسلم (٢)و أخرج أبو داود (٣) و لم يذكر: فى رمضان.

وَ فِى رِوَايَهِ النَّسَائِيِّ (٣): أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] اتَّخَذَ حُجْرَهً فِى الْمَسْجِدِ مِنْ حَصِيرٍ فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] فِيهَا لَيَالِيَ فَاجْتَمَعَ (۴) إِلَيْهِ نَاسٌ ثُمَّ فُقِدَ (۵) صَوْتُهُ لَيْلَهً فَظَنُّوا أَنَّهُ قَدْ نَامَ، فَجَعَلَ بَعْضُهُمْ يَتَنَحْنَحُ لِيَخْرُجَ فَلَمْ يَخْرُجْ، فَلَمَّا خَرَجَ لِلصُّبْحِ قَالَ: مَا زَالَ بِكُمُ الَّذِى رَأَيْتُ مِنْ صَنِيعِكُمْ حَتَّى خَشِيتُ أَنْ يُكْتَبَ عَلَيْكُمْ، وَ لَوْ كُتِبَ عَلَيْكُمْ مَا قُمْتُمْ بِهِ، فَصَلُّوا أَيُّهَا النَّاسُ فِى بُيُوتِكُمْ، فَإِنَّ أَفْضَلَ الصَّلَاهِ صَلَاهُ الْمَرْءِ فِى بَيْتِهِ إِلَّا الْمَكْتُوبَهَ (۶).

وَ عَنْ أَنَسٍ (٧)، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] يُصَلِّى (٨) فِى رَمَضَانَ، فَجِئْتُ فَقُمْتُ إِلَى جَنْبِهِ وَ جَاءَ رَجُلٌ فَقَامَ أَيْضاً حَتَّى كُنَّا رَهْطاً، فَلَمَّا أَحَسَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] أَنَا خَلْفَهُ جَعَلَ يَتَجَوَّزُ (٩) فِى الصَّلَاهِ، ثُمَّ دَخَلَ رَحْلَهُ

١- صحيح البخارىّ ١٠- ۴٣٠ كتاب الأدب باب ما يجوز من الغضب، و جاء أيضا فى كتاب الجماعه باب إذا كان بين الإمام و بين القوم حائط أو ستره، و فى كتاب الاعتصام باب ما يكره من كثره السؤال.

٢- صحيح مسلم كتاب صلاه المسافرين باب استحباب صلاه النافله فى بيته حديث ٧٨١.

٣- سنن النّسائىّ ٣- ١٩٨ كتاب قيام اللّيل باب الحثّ على الصّلاه فى البيوت. و لا زال الكلام لابن الأثير فى جامع الأصول.

۴- فى ك نسخه بدل: و اجتمع. و فى الشّافى نسخه: حتّى اجتمع إليه النّاس.

۵- فى جامع الأصول: فقدوا.

۶- كما جاء فى جامع الأصول ۶- ١١٩ ذيل حديث ۴٢١٨، و قد سلف قريبا.

٧- كما أورده مسلم فى صحيحه كتاب الاعتصام باب النّهى عن الوصال فى الصّوم حديث ١١٠۴. و أخرجه أيضا ابن الأثير فى جامع الأصول ۶- ١١۵- ١١۶ حديث ۴٢١۶.

٨- فى المصدر: يقدم. و هو الظّاهر.

٩- جاء فى حاشيه ك: تجوّز فى صلاته: خفّف. ذكره الفيروزآبادىّ. [منه رحمه اللّه]. انظر: القاموس ٢- ١٧٠.

فَصَلَّى صَلَاةً لَا يُصَلِّيهَا عِنْدَنَا، قَالَ: قُلْنَا لَهُ حِينَ خَرَجَ (۱): أَ فَطَنْتَ بِنَا (۲) اللَّيْلَةَ؟.

قَالَ: نَعَمْ، ذَاكَ الَّذِی حَمَلَنِی عَلَى مَا صَنَعْتُ.

و قد ذکر (۳) أخبارا کثیره نحوا ممّا ذکرنا ترکناها لقلّه الجدوی فی تکرارها.

فظهر من بعض (۴) أخبارهم أنّه صلّى اللّه علیه و آله ما کان یزید فی شهر رمضان شیئا من النوافل، و من بعضها أنّه صلّى اللّه علیه و آله لم یرض بإیقاع النافله جماعه، فإبداع هذا العدد المخصوص فی الشریعه (۵) و جعلها سنّه أکیده بدعه لم یأمر بها النبیّ صلّى اللّه علیه و آله و لم یأت بها، فظهر أنّ قول بعضهم أنّ النبیّ صلّى اللّه علیه و آله أتى بها ثم ترکها من غیر نسخ- لا مستند له، و لو کانت سنّه مرغوبا فیها و مندوبا إلیها، فلم کان یترکه رسول اللّه صلّى اللّه علیه و آله و یخرج إلیهم مغضبا، و یقول: علیکم بالصلاه فی بیوتکم؟! و لا کان یترک صلاته و یهرب منهم، و لا خلاف فی أنّ الجماعه فی کلّ صلاه تجوز فیها عباده، و لها فضل عظیم، فلو جازت فی هذه الصلاه و فی غیرها من النوافل لما أغضبه الاجتماع، و لا کان یأمرهم بالصلاه فی بیوتهم فی غیر المکتوبه.

و أمّا التعلیل الوارد فی روایاتهم المرویّه عن الکذّابین المشهورین فلا یخفى على عاقل أنّه من مفتریاتهم، و لیس فی أخبار أهل البیت علیهم السلام شی ء من ذلک، فإنّ المواظبه على الخیر و الاجتماع على الفعل المندوب إلیه لا یصیر سببا لأن یفرض على الناس، و لیس الربّ تعالى غافلا عن وجوه المصالح حتّى یتفطّن بذلک

۱- فی المصدر: فقلنا له حین أصبحنا.

۲- فی جامع الأصول: لنا، بدلا من: بنا.

۳- ابن الأثیر فی جامع الأصول ۶- ۱۱۴- ۱۲۵ من حدیث ۴۲۱۵- ۴۲۲۶، فی قیام شهر رمضان، و هو التراویح.

۴- لا توجد: بعض، فی س.

۵- قال القسطلانی فی شرح البخاری ۵- ۴ عند قول عمر لصلاه التطوّع جماعه: بدعه و نعمت البدعه-: لأنّ رسول اللّه صلّى اللّه علیه [و آله] و سلّم لم یسنّ لهم الاجتماع لها و لا کانت فی زمن الصدّیق، و لا أوّل اللیل، و لا هذا العدد.

الاجتماع، و يظهر له الجهه المحسنه لإيجاب الفعل، و كيف أمرهم صلّى اللّه عليه و آله مع ذلك الخوف بأن يصلوها فى بيوتهم؟ و لم لم يأمرهم بترك الرواتب خشيه الافتراض (۱) ثم المناسب لهذا التعليل أن يقول: خشيت أن يفرض عليكم الجماعه فيها، لا أن يفرض عليكم صلاه الليل، كما فى بعض رواياتهم. و قد ذهبوا إلى أنّ الجماعه مستحبه فى بعض النوافل كصلاه العيد و الكسوف و الاستسقاء و الجنازه، و لم يصر (۲) الاجتماع فيها سببا للافتراض، و لم ينه عن الجماعه فيها لذلك، فلو صحّت الروايه لكانت محموله على أنّ المراد النهى عن تكلّف ما لم يأمر اللّه به، و التحذير من أن يوجب عليهم صلاه الليل لارتكاب البدعه فى الدين، ففيه دلاله واضحه على قبح فعلهم و أنّه مظنّه العقاب، و إذا كان كذلك فلا يجوز ارتكابه بعد ارتفاع الوحى أيضا.

و أمّا أنّ عمر ابتدعها، فلا خلاف فيه (۳) و أمّا أنّ كلّ بدعه ضلاله، فقد استفيض (۴) فى أخبار الخاصّه (۵) و العامّه.

ص: ۱۲

۱- فى ك: الإقراض.

۲- فى ك: لم يضر- بالضاد المعجمه-.

۳- و قد صرّح كلّ المخالفين: أنّها من مبدعات عمر. انظر: تاريخ عمر بن الخطّاب لابن الجوزى: ۵۴، تاريخ ابن سمنه حوادث سنه ۲۳ ه، تاريخ الخلفاء للسيوطى. و عدّها من أوليات عمر فى: طبقات ابن سعد ۳- ۲۸۱، قال: و ذلك فى شهر رمضان سنه أربع عشره، و جعل للناس بالمدينه قارئين، قارئا يصلّى بالرجال و قارئا يصلّى بالنساء، و تاريخ الطبرىّ ۵- ۲۲، و الكامل لابن الأثير ۲- ۴۱. و قد تقدّم فى أول البحث عن محاضرات الأوائل، و إرشاد السارى و غيرهما.

۴- كذا، و الظاهر: استفاض.

۵- فصّلها شيخنا المصنّف- رحمه اللّه- فى بحار الأنوار ۲- ۲۶۱ و ۲۶۳ و ۲۶۶، ۳۰۱، ۳۰۹، و ۳۲- ۲۲۲ و ۲۵۷، و ۴۷- ۲۱۷، و ۷۴- ۲۱۷، و ۷۴- ۲۰۳، و ۷۷- ۱۲۲، و ۷۸- ۲۱۷، و غيرها.

فَرَوَى مُسْلِمٌ (۱) فِی صَحِيحِهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] يَقُولُ فِی خُطْبَتِهِ: أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ، وَ خَيْرَ الْهَدْیِ هَدْیُ مُحَمَّدٍ، وَ شَرَّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ (۲).

وَ رَوَی الْبُخَارِیُّ (۳) وَ مُسْلِمٍ (۴)، عَنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] أَنَّهُ قَالَ: مَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِی فَلَيْسَ مِنِّی(۵)

وَ رَوَيَا (۶) أَيْضاً عَنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] ، أَنَّهُ قَالَ: مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَتَنَزَّهُونَ عَنِ الشَّیْ ءِ أَصْنَعُهُ، فَوَ اللَّهِ إِنِّی لَأَعْلَمُهُمْ (۷) بِاللَّهِ وَ أَشَدُّهُمْ لَهُ خَشْيَةً (۸).

وَ رَوَيَا(۹) أَيْضاً لَهُ، عَنْهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ أَنَّهُ قَالَ: مَنْ عَمِلَ عَمَلًا

۱- صحيح مسلم ۱۲- ۳۷، و انظر: شرحه للنّووىّ ۴- ۲۲۶.

۲- و قريب منه فی صحيح البخاریّ كتاب الاعتصام باب الاقتداء بسنن رسول اللّه صلّى اللّه عليه [و آله] و سلّم، و نقله عنه ابن الأثير فی جامع الأصول ۱- ۲۸۹ حديث ۷۴.

۳- صحيح البخاریّ- كتاب النّكاح ۶- ۱۱۲ الحديث الأوّل [۷- ۲- دار الشّعب ، و انظره فی شرح القسطلانی إرشاد السّاری ۴- ۸، و شرح العسقلانیّ فتح الباری ۹- ۹۰، و شرح العينیّ عمده القاری ۹- ۳۵۴.

۴- صحيح مسلم ۵- ۱۳، و شرحه النّووىّ ۵- ۹۴.

۵- و ذكره النّسائیّ فی سننه و الدّارمیّ كذلك فی كتاب النّكاح، و أورده أحمد بن حنبل فی مسنده ۲- ۱۵۸، ۳- ۲۴۱، ۲۵۹ و ۲۸۵، ۵- ۴۰۹.

۶- صحيح البخاریّ ۸- ۱۳۶ [دار الشّعب ۹- ۱۲۰] كتاب الاعتصام، و جاء أيضا فی ۷- ۹۱ كتاب الأدب. و انظر إرشاد السّاریّ ۱۰- ۳۷۸ و ۹- ۷۷، و فتح الباری ۱۳- ۲۳۵ و ۱۰- ۴۲۷، و عمده القاریّ ۱۱- ۱۳۶ و ۱۰- ۹۱، و صحيح مسلم ۲- ۲۲۱ كتاب الفضائل، و شرحه للنووی ۹- ۲۶۹ باختلاف يسير.

۷- فی صحيح البخاریّ: أعلمهم- بدون لام-.

۸- أقول: جاء عن عائشه- كما أورده البخاریّ فی كتاب البيوع أيضا باب النّجش- معلّقا، و وصله فی كتاب الصّلح ۴- ۲۹۸ و ۵- ۲۲۱، و صحيح مسلم كتاب الأقضيه، باب نقض الأحكام الباطله حديث ۱۷۱۸، و غيرهما.

۹- صحيح البخاریّ ۸- ۱۴۷ باب ما ذكر النّبیّ صلى الله عليه و آله ..، و أورده القسطلانی فی إرشاده ۱۰- ۴۱۱، و العسقلانیّ فی فتحه ۱۳- ۲۶۷، و العينیّ فی عمدته ۱۱- ۴۹۸. و فی صحيح مسلم ۲- ۴۲ كتاب الأقضيه، و أورد شرحه النّووىّ فی شرح صحيح مسلم ۷- ۳۳۵.

لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ (۱)

وَ حَكَى فِي جَامِعِ الْأُصُولِ (۲)، عَنِ التِّرْمِذِيِّ (۳) وَ أَبِي دَاوُدَ (۴)، عَنِ الْعِرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ: إِيَّاكُمْ وَ مُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ، فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ (۵).

وَ قَالَ فِي فَتْحِ الْبَارِي شَرْحِ الْبُخَارِيِّ- (۶): قَدْ أَخْرَجَ أَحْمَدُ بِسَنَدٍ جَيِّدٍ، عَنْ عَصِيفِ بْنِ الْحَارِثِ، قَالَ ..: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ: مَا أَحْدَثَ قَوْمٌ بِدْعَةً إِلَّا رُفِعَ مِنَ السُّنَّهِ مِثْلُهَا.

و أخبارنا فی ذلک متواتره (۷)، و ما زعمه بعض فقهاء العامّه (۸) من انقسام البدعه بالأقسام الخمسه لا وجه له (۹) بل یظهر من عموم النصوص أنّ کلّ ما أحدث فی الدین ممّا لم یرد فی الشریعه خصوصا أو عموما فهو بدعه محرّمه، فکلّ ما فعل علی وجه العباده و لم یکن مستفادا من دلیل شرعیّ عامّ أو خاصّ فهو بدعه و تشریع، سواء کان فعلا مستقلا أو وصفا لعباده متلقّاه من الشارع، کفعل

۱- و جاء- أیضا- فی سنن أبی داود کتاب السّنّه باب لزوم السّنّه ۲- ۵۰۶، و أخرجه ابن ماجه فی المقدّمه تعظیم حدیث رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله برقم ۱۴، و حکاه ابن الأثیر فی جامع الأصول ۱- ۲۸۹ ۲۹۰ حدیث ۷۵.

۲- جامع الأصول ۱- ۲۷۹ ذیل حدیث ۶۷.

۳- سنن التّرمذیّ کتاب العلم باب ۱۶ حدیث ۲۶۷۸.

۴- سنن أبی داود کتاب السّنّه باب لزوم السّنّه حدیث ۴۶۰۷.

۵- و أخرجه أحمد بن حنبل فی المسند ۴- ۱۲۶- ۱۲۷، و ابن ماجه فی المقدّمه برقم ۴۲ باب اتّباع سنّه الخلفاء الرّاشدین، و انظر: جامع العلوم و الحکم للحافظ ابن رجب الحنبلیّ.

۶- فتح الباری ۱۳- ۲۱۴.

۷- بحار الأنوار ۲- ۲۶۱- ۲۶۸ روایات الباب ۲۲. و انظر: البحار ۳۲- ۲۲۱، ۲۵۷، و غیرهما.

۸- کما ذکره القرافی فی کتابه الفروق ۴- ۲۰۲- ۲۰۵، و الغزالی فی إحیاء العلوم ۱- ۱۲۶.

۹- قال الشهید الأول فی القواعد و الفوائد ۱- ۱۴۴- ۱۴۶، القاعده [۲۰۵] ما نصّه: محدثات الأمور بعد عهد النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلّم تنقسم أقساما لا یطلق اسم البدعه عندنا إلّا علی ما هو محرّم منها .. ثم قسّم محدثات الأمور إلی الأحکام الخمسه و ذکر لکلّ منها شاهدا.

الواجب على وجه الندب و بالعكس، و إيجاب وصف خاصّ فى عباده مخصوصه، فلو أوجب أحد إيقاع الطواف مثلا جماعه، أو زعمه مستحبّا، أو استحبّ عددا مخصوصا فى الصلاه.

و بالجمله، كلّ فعل أو وصف فى فعل أتى به المكلّف على غير الوجه الذى وردت به الشريعه، و تضمّن تغيير حكم شرعىّ و إن كان بالقصد و النيه فلا ريب فى أنّه بدعه و ضلاله.

و أمّا ما دلّ عليه دليل شرعىّ سواء كان قولا أو فعلا عامّا أو خاصّا فهو من السنّه.

و قد ظهر من رواياتهم أنّ النبىّ صلّى اللّه عليه و آله لم يصلّ عشرين ركعه يسمّونها: التراويح، و إنّما كان يصلّى ثلاث عشره ركعه، و لم يدلّ شى ء من رواياتهم التى ظفرنا بها على استحباب هذا العدد المخصوص فضلا عن الجماعه فيها، و الصلاه و إن كانت خيرا موضوعا يجوز قليلها و كثيرها إلّا أنّ القول باستحباب عدد مخصوص منها فى وقت مخصوص على وجه الخصوص بدعه و ضلاله، و لا ريب فى أنّ المتّبعون لسنّه عمر يزعمونها على هذا الوجه سنّه وكيده، بل عزيمه، و يجعلونها من شعائر دينهم.

و لو سلّمنا انقسام البدعه بالأقسام الخمسه و تخصيص كونها ضلاله بالبدعه المحرّمه، فلا ريب أنّ هذا ممّا عدّوه من البدع المحرّمه لما عرفت، و الأقسام الأخرى من البدع التى عدوها ليست من هذا القبيل، بل هى ممّا ورد فى الشريعه عموما أو خصوصا فلا ينفعهم التقسيم، و اللّه الهادى إلى الصراط المستقيم.

**[ترجمه]چرا كه اين نماز بدعت - . چنانكه در محاضرات الأوائل: ۱۴۹- چاپ سال ۱۳۱۱- و : ۹۸- چاپ سال ۱۳۰۰ و شرح المواهب اثر الزرقانى ۷ - ۱۴۹ ذكر شده است، الباجى و السيوطى و السكتوارى و ديگران تاكيد كرده اند نخستين كسى كه نماز تراويح را سنت نمود، عمر بن الخطّاب بود. -

است، زيرا روايت شده است از: پيامبر صلى الله عليه و آله: اى مردمان! همانا نماز نافله به جماعت در شب ماه رمضان بدعت است - . و همچنين الباجىّ و السّيوطىّ و السكتوارى و ديگران تاكيد كرده اند كه برگزارى نماز نافله به جماعت در ماه رمضان از بدعت هاى عمر است. بنگريد به: طرح التّثريب ۳ - ۹۲. -

و نماز چاشتگاه هم بدعت است، هان پس در شب ماه رمضان به جماعت نماز نافله بر پا نكنيد و نماز وقت چاشتگاه نخوانيد، چرا كه اندك بنا بر سنت برتر است از بسيار بنا بر بدعت. هان كه هر بدعتى گمراهى است و هر گمراهى راه به آتش دارد. - . در الشّافى ۴: ۲۱۹، و شرح ابن أبى الحديد ۱۲: ۲۸۳ ذكر شده و ادامه آن به نظر عامه اضافه اطنابى است و نزد خواص از ضروريات مذهب است. بنگريد به: سنن أبى داود ۲: ۲۶۱، و مقدّمه سنن ابن ماجه: ۴۶، و غير آن. -

و روايت شده كه عمر در شب ماه رمضان از خانه برون رفت و در مسجد چراغهاى روشن را ديد و پرسيد: چيست اين چراغها؟ گفتند مردم براى نماز نافله اختيارى گرد آمده اند و او گفت: بدعت است و نيك بدعتى است! - . ذيل اين حديث را بخارىّ در صحيح خود ۴: ۲۱۸ در شاخه نماز تراويح از باب فضل نمازگزار در ماه رمضان به ذكر اسناد آورده و مالك در الموطّأ ۱: ۱۱۴ در شاخه نماز در ماه رمضان از باب احاديث مربوط به نماز خواندن در رمضان ذكر كرده است و ابن الأثير در

جامع الأصول ۶: ۱۲۲ حدیث ۴۲۲۲ ذکر کرده و القسطلانی در إرشاد السّاریّ در شرح صحیح بخاریّ ۵: ۴ آنرا درج کرده و گفته: آنرا بدعت نامیده چرا که رسول خدا صلی الله علیه و آله این نماز را به جماعت برای ایشان سنت قرار نداد و در زمان ابی بکر هم وجود نداشت و در اول شب هم نبود و به این تعداد رکعت هم نبود. -

و روایت شده که امیر المومنین علیه السلام آنگاه که در کوفه نزد وی گرد آمدند و از وی خواستند

ص: ۷

که برایشان امامی تعیین کند که نافله ماه رمضان را پیشنمازشان گردد، او ایشان را به تندی بازداشت و به ایشان فهماند که این خلاف سنت است و آنان وی را رها کرده و برای خود تجمع کرده و یکی از خودشان را پیشنماز کردند پس امام علیه السلام، حسن علیه السلام را نزد ایشان فرستاد و او تازیانه به دست، در مسجد بر ایشان وارد شد و آنان چون وی را دیدند بسوی درها دویدند و فریاد زدند: واعُمراه! (ای فریاد حسرت ما بر تباهی عمر!)

این روایتها را سید رحمه الله در الشافی - . الشافی ۴: ۲۱۹، و تلخیص الشافی ۴: ۵، و غیر آن. -

آورده و حاصل استدلال اینکه نماز تراویح به جماعت بدعت است بلکه در اصل و وضع نمودن آن و عمر بود که به آن دستور داد و هر بدعتی حرام است و اما به جماعت بدعت بودن آن، بخاطر اعتراف خود عمر به بدعت بودن آن، چنانکه گذشت، می باشد و مولف النهایه - . النهایه ۱: ۱۰۶و ۱۰۷ -

و دیگر - . چون الباجی و السیوطی و السکتواری و القسطلانی و مولف محاضرات الأوائل و بسیاری دیگر که در آغاز این طعن و توبیخ ذکر شد. -

علمای اهل سنت این قضیه را از عمر روایت کرده اند.

بخاری - . صحیح بخاریّ ۳: ۱۶ کتاب تهجّد باب کیفیّت نماز نبیّ اکرم (ص). -

و مسلم - . صحیح مسلم کتاب نماز مسافرین باب نماز شب و عدد رکعتهای نبیّ (ص)، و آنرا بهمراه روایت بعدی در شماره ۷۳۶ و ۷۳۸ [۱- ۵۰۹] ذکر کرده است. -

در صحیح هر دو ایشان و مولف جامع الاصول - . جامع الأصول ۶: ۹۳ ضمن حدیث ۴۱۹۸ -

از ابی سلمه روایت می کنند که وی از عایشه پرسید: نماز رسول خدا صلی الله علیه در رمضان چگونه بود؟ وی گفت: نه در ماه رمضان و نه غیر آن، بیشتر از یازده رکعت نافله نمی خواند. چهار رکعت نماز می گزارد و چه حاجت که از حُسن و طول آن بپرسی، سپس چهار رکعت دیگر می خواند و چه حاجت که از حُسن و طول آن بپرسی و آنگاه سه رکعت می خواند. گفتم ای رسول خدا آیا پیش از آنکه نماز وتر بخوانی، می خوابی؟

ص: ۸

فرمود: ای عائشه! به راستی که چشمانم می خوابند ولی دلم در خواب نیست.

همچنین مسلم - . صحیح مسلم ۱: ۵۱۰ -

و مولف الجامع - . جامع الأصول ۶: ۹۴ ضمن حدیث ۴۱۹۸ -

از ابی سلمه روایت می کنند که گفت به نزد عایشه رفتم و گفتم: ای مادرم! مرا از نماز رسول خدا صلی الله علیه آگاه ساز! وی گفت: نماز وی در ماه رمضان و غیر آن سیزده رکعت در شب و از جمله آن دو رکعت نماز صبح بود.

و این دو روایات دیگری شبیه به این روایت کرده اند. - . صحیح مسلم ۱: ۵۰۸- ۵۱۲، و جامع الأصول: ۶ -

در جامع الاـصول از زید بن ثابت روایت است که: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با بوریا و یا حصیر حجره ای کوچک درست کرد، عفان گوید در مسجد و عبد الاعلی گوید در ماه رمضان، و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از خانه برون رفته و در آن نماز می خواند. گوید: مردانی ره او گرفته و آمدند و با او نماز خواندند. گوید: سپس یک شب حاضر شدند و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم درنگ نمود و از درون حجره اش به نزد ایشان بیرون نیامد، پس صدا برآوردند و سنگریزه های کوچک بر در او انداختند، پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم برافروخته برون آمد و همچنان این کارتان را انجام می دهید به حدی که گمان دارم که این کار بر شما نوشته می شود، پس در خانه هاتان نماز بخوانید

ص: ۹

چرا که بهترین نماز فرد نماز در خانه اش است مگر نماز واجب.

بخاری - . صحیح بخاریّ ۱۰: ۴۳۰ -

و مسلم - . صحیح مسلم کتاب نماز مسافرین باب استحباب نماز نافله در خانه، حدیث ۷۸۱ -

آنرا به سند ذکر کرده و ابو داود - . سنن أبی داود کتاب نماز باب فضل نافله خوانی در خانه حدیث ۱۴۴۷ -

به سند ذکر کرده و لفظ در رمضان را نیاورده است .

نسائی روایت می کند: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم حجره ای از حصیر در مسجد برگرفت و چندین شب در آن نماز گزارد و مردمانی نزد وی گرد آمدند و آنگاه شبی صدای پیامبر را نشنیدند و گمان گردند که خفته است و یکی از ایشان برای اینکه پیامبر خارج شود چند بار گلو صاف کرد و حضرت خارج نشد و چون برای نماز صبح بیرون آمد، فرمود: همچنان این کاری که از شما دیدم را تکرار می کنید که می ترسم بر شما نوشته شود و اگر بر شما نوشته می شد آنرا انجام نمی دادید، پس ای مردمان در خانه هایتان نماز بگزارید چه آنکه برترین نماز انسان نماز او در خانه اش است مگر نماز واجب. - .

جامع الأصول ۶: ۱۱۹ ذیل حدیث ۴۲۱۸ -

و از انس - . صحیح مسلم، حدیث ۱۱۰۴، جامع الأصول ۶: ۱۱۵- ۱۱۶ حدیث ۴۲۱۶ - روایت است که گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در ماه رمضان نماز می خواند که آمدم و کنار او ایستادم و مردی دیگر آمد و ایستاد تا آنکه هفت هشت ده تن شدیم و چون پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم احساس کرد که من پشت او هستم، شروع به مختصر کردن نماز کرد و سپس به منزل خود رفت

ص: ۱۰

و نمازی خواند که نزد ما نخواند و چون بیرون آمد گفتم آیا شب گذشته از حضور ما آگاه گشتی؟ فرمود آری و همان باعث شد که چنان رفتار کردم.

اخبار - . جامع الأصول ۶: ۱۱۴- ۱۲۵ از حدیث ۴۲۱۵- ۴۲۲۶ - بسیار دیگری نظیر آنچه ذکر شد، وارد شده که بدلیل عدم افاده ، آنرا تکرار نمی کنیم.

از برخی اخبار ایشان روشن می شود که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در ماه رمضان چیزی بر نافله خود نمی افزوده و از برخی اخبار چنین در می یابیم که حضرت صلی الله علیه و آله و سلم به واجب نمودن نافله بصورت جماعت راضی نبوده و بدعت افکندن این عدد مخصوص در شریعت - . القسطلانی در شرح صحیح بخاری ۵: ۴ -

و به شکل سنت حتمی درآوردن آن بدعتی است که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم به آن امر نکرده و از سوی خدا برای مسلمین نیاورده است. و روشن می شود که این سخن برخی از ایشان که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم این نماز را آورده سپس بدون نسخ آنرا ترک نموده است، هیچ سندی ندارد و اگر سنتی پسندیده و مستحب شده بود، چرا رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می بایست آنرا ترک می کرد و برافروخته از درون حجره اش بسوی آن بیرون می آمد و میگفت: در خانه هایتان نماز بخوانید؟! و اگر چنین بود، هرگز نمازش را رها نمی کرد و از ایشان دوری نمی جست. و خلافی نیست در اینکه جماعت در هر نمازی جایز باشد عبادت است و فضل بسیار دارد و اگر دراین نماز و نافله های غیر آن جایز بود، به جماعت خواندن وی را خشمگین نمی کرد و ایشان را در نمازهای غیر واجب به اقامه در خانه امر نمی فرمود.

اما علت تراشی های وارد شده در روایات نقل شده از دروغگویان مشهور ایشان، بر هیچ خردمندی پوشیده نیست که از افتراهای ایشان است و در اخبار منقول از اهل بیت علیهم السلام هیچ اثری از آن نیست، چه آنکه استمرار در عمل خیر و انجام جمعی کار مستحب، نمی تواند سبب آن گردد که بر مردمان واجب گردد و خداوند تعالی از وجه مصلحتهای بشر بی خبر نیست که با این اجتماع ایشان بدان راه یابد

ص: ۱۱

و وجهی که واجب نمودن آن کار را نیک جلوه دهد، برایش کشف گردد و چگونه است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم

با وجود این ترس و نگرانی، به ایشان فرمود تا آن نماز را در خانه شان بخوانند ؟ و چرا ایشان را از بیم مفروض و به شکل واجب در آمدن نمازهای نافله در سنت، به ترک این نمازها وانداشت؟ آنگاه سخن مناسب در این بیان علت آنست که بگوید: بیم آن داشتم که جماعت در این نماز بر شما واجب گردد، نه اینکه- بر اساس برخی روایتهای ایشان- بگوید (بیم آن داشتم که) نماز شب بر شما واجب گردد. و گفته اند که جماعت در برخی نمازهای نافله چون نماز عید و کسوف و استسقاء و نماز میت مستحب است ولی به جماعت خواندن آن سبب واجب شدن آن نگشته است و بخاطر احتراز از چنین امری، از به جماعت خواندن آنها منع نشده است. این روایت اگر هم درست باشد، حمل بر آنست که مراد نهی از انجام دادن متکلفانه آنچه خداوند امر نکرده است، می باشد و هشدار است از اینکه بخاطر ایجاد بدعت در دین، نماز شب بر ایشان واجب گردد و در این سخن، دلالت آشکاری بر زشتی این کردار ایشان و اینکه گمان مجازات الهی درباره آن برود، هست. و اگر چنین باشد، اکنون بخصوص پس از منتفی گشتن وحی، اقدام به این عمل جایز نیست. و اما اینکه عمر به بدعت آنرا ایجاد نمود، مورد اختلاف نمی باشد - . همه مخالفان تصریح کرده اند که این امر از بدعت گذاریهای عمر است. بنگرید به: تاریخ عمر بن الخطّاب تالیف ابن الجوزی: ۵۴، تاریخ ابن سمنه حوادث سال ۲۳ هجری، تاریخ الخلفاء تالیف سیوطی. و مؤلف در طبقات ابن سعد ۳- ۲۸۱، آنرا از من در آوردیهای عمر برشمرده و می گوید: این امر در رمضان سال چهاردهم هجری بود و او برای مردم دو قاری (قران خوان در نماز) گمارده بود که یکی پیش نماز مردان بود و دیگری زنان. و در تاریخ طبریّ ۵- ۲۲، و الکامل ابن الأثیر ۲- ۴۱ نیز ذکر شده است. و در آغاز این بحث از محاضرات الأوائل، و إرشاد الساری و غیر اینها نیز بیان شد.
-

ولی اینکه هر بدعتی گمراهی است، در اخبار خاص - . جناب مصنف - رحمه اللّه- آنرا در بحار الأنوار ۲: ۲۶۳،۲۶۱، ۲۶۶، ۳۰۱، ۳۰۹، و غیره بیان کرده است. - و عام راویان آمده است.

ص: ۱۲

مسلم - . صحیح مسلم ۱۲: ۳۷، و بنگرید به شرح آن تالیف نّوویّ ۴: ۲۲۶ - در صحیح از جابر بن عبدالله روایت می کند که گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در خطبه خود فرمود: اما پس از حمد الهی، بهترین سخنان کتاب خدا و برترین هدایت، هدایت محمد و بدترین امور نوآورده های آن است و هر بدعتی گمراهی است. - . و نزدیک به آن در صحیح بخاریّ کتاب اعتصام باب اقتداء به سنتهای رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم، و ابن الأثیر نیز در جامع الأصول ۱: ۲۸۹ حدیث ۷۴ آنرا از وی نقل کرده است. -

بخاری - . صحیح بخاریّ، کتاب النکاح ۶-: ۱۱۲ حدیث اول[۷- ۲- دار الشّعب]، و همچنین در شرح القسطلانی: إرشاد السّاری ۴- ۸، و شرح العسقلانیّ: فتح الباری ۹- ۹۰، و شرح العینیّ: عمده القاری ۹- ۳۵۴ نیز آمده است. - و مسلم - . صحیح مسلم ۵: ۱۳، و شرح آن اثر النّوویّ ۵: ۹۴ -

از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم روایت می کنند که فرمود: هر که از سنت من رویگردان شود، از من نیست. - . و نّسائیّ آنرا در سنن و همچنین الدّارمیّ در کتاب النکاح آورده و احمد بن حنبل نیز در مسند خود ۲: ۱۵۸، ۳: ۲۴۱، ۲۵۹ و ۲۸۵، ۵: ۴۰۹ ذکر کرده است. -

و هم آن دو - . صحیح بخاریّ ۸: ۱۳۶[دار الشّعب ۹: ۱۲۰] کتاب الاعتصام، و نیز در ۷: ۹۱ کتاب الأدب. و بنگرید: إرشاد السّاریّ ۱۰: ۳۷۸ و ۹: ۷۷، و فتح الباری ۱۳: ۲۳۵ و ۱۰: ۴۲۷، و عمده القاریّ ۱۱: ۱۳۶ و ۱۰: ۹۱، و صحیح مسلم ۲: ۲۲۱ کتاب الفضائل، و شرح آن اثر نووی ۹: ۲۶۹ با تفاوتی اندک. - از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت کنند: چه می شود مردمانی را که از کاری که من می کنم، برکنار رفته و دوری می جویند، به خدا سوگند که من آگاه ترین ایشان به خدا و پر خشیت ترین ایشان در برابر وی هستم. - . مولف: از عایشه روایت شده است- همچنانکه که بخاریّ نیز آنرا در کتاب البیوع باب النّجش ضمن تعلیق و حاشیه زدن بر آن، آورده ، و مولف کتاب الصّلح ۴- ۲۹۸ و ۵- ۲۲۱، و مسلم در صحیح کتاب الأقضیه، باب نقض الأحکام الباطله حدیث ۱۷۱۸، و غیر آندو، آنرا بعنوان تکمله کلام نبی آورده اند. -

و همچنین از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم روایت کرده اند: هر که کاری کند که فرمان ما بر آن نباشد، عملش مردود است. - . و در سنن أبی داود کتاب السّنّه باب لزوم السّنّه ۲- ۵۰۶، نیز آمده و ابن ماجه در مقدّمه، بزرگداشت حدیث رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله شماره ۱۴، با ذکر سند بیان کرده و ابن الأثیر در جامع الأصول ۱: ۲۸۹ ۲۹۰ حدیث ۷۵ آنرا نقل کرده است. -

ص: ۱۳

مولف جامع الاصول - . جامع الأصول ۱: ۲۷۹ ذیل حدیث ۶۷. -

از ترمذی - . سنن التّرمذیّ کتاب العلم باب ۱۶ حدیث ۲۶۷۸ -

و ابی داود - . سنن أبی داود کتاب السّنّه باب لزوم السّنّه حدیث ۴۶۰۷ -

به نقل از العرباض بن ساریه نقل می کند: مباد شما را پیروی از امور مندرآوردی، چرا که هر مندرآورده ای بدعت است و هر بدعتی گمراهی. - . أحمد بن حنبل در المسند ۴- ۱۲۶- ۱۲۷، و ابن ماجه در المقدّمه به شماره ۴۲ باب اتّباع سنّه الخلفاء الرّاشدین آنرا با ذکر اسانید آورده اند، و بنگرید: جامع العلوم و الحکم اثر الحافظ ابن رجب الحنبلیّ. -

و در فتح الباری - . فتح الباری ۱۳: ۲۱۴ -

در شرح صحیح بخاری آمده است و احمد بن حنبل به سندی خوب آنرا اخراج نموده از عصیف بن الحارث که گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود هیچ مردمی بدعتی نیاوردند مگر آنکه به اندازه آن، از سنت کاسته (و گرفته) شود .

اخبار موجود در این زمینه متواتر - . بحار الأنوار ۲: ۲۶۱- ۲۶۸ روایات باب ۲۲. و بنگرید: البحار ۳۲: ۲۲۱، ۲۵۷ -

است و آنچه برخی فقیهان عامه - . چنانکه القرافی در کتابش الفروق ۴: ۲۰۲- ۲۰۵، و الغزالی در إحیاء العلوم ۱: ۱۲۶ ذکر کرده اند. -

درباره تقسیم شدن بدعت به پنج گونه بیان کرده اند، خالی از صحت است بلکه از کلیت متون دریافت می شود که هر آنچه

از امور غیر مذکور در کلیات و جزئیات شریعت، در دین حادث کنند، بدعتِ حرام شمرده است و هر چه که به منظور عبادت انجام دهند و متکی بر دلیل شرعی عام یا خاصی نباشد، بدعت و شریعت سازی است، چه آنکه عملی مستقل باشد یا شکلی از عبادتی قابل دریافت و برگرفته از دین اسلام باشد همچون انجام

یک امر واجب بصورت غیرواجب و داوطلبانه و عکس آن و یا واجب کردن یک وصف خاص در عبادتی بخصوص و مثلا اگر کسی طواف به جماعت را ایجاد کند یا آنرا مستحب معرفی کند یا اینکه در نماز، شمار رکعات بخصوصی را مستحب شمرد، (از مصادیق این قضیه است). و به طور کلی هر کردار یا شکلی از یک کردار که فرد افراط کار آنرا به وجهی که در شریعت نیامده، جاری سازد و این دگرگون نمودن یک حکم شرعی را هر چند اگر در قصد و نیت آن باشد، در برداشته باشد، هیچ شکی در بدعت و ضلالت بودن آن نیست. و اما هر آنچه که یک نشانه و دلیل شرعی بر آن دلالت کند چه قول یا فعل، عام یا خاص باشد، از سنت می باشد.

از روایات ایشان برمی آید که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آن بیست رکعتی که ایشان آنرا تراویح می نامند، بجای نیاورده بلکه تنها سیزده رکعت می خوانده و در روایات ایشان که به دست رسیده، نشانی از آنچه بیانگر مستحب بودن این عدد بخصوص، گذشته از به جماعت خواندن آن، باشد، یافت نمی شود و نماز اگر چه که خیری است وضع شده که اندک و بسیار آن جایز است ولی ادعای اینکه رکعات بخصوصی از آن در وقتی بخصوص به شکل مخصوص مستحب است، بدعت و گمراهی است و شکی نیست که پیروان این سنت عمر مدعی هستند که این نمازشان به این شکل سنتی استوار بلکه از فرایض الهی است و آنرا از شعائر دین خود قرار می دهند.

و حتی اگر به تقسیم بندی بدعت به اقسام پنجگانه و اختصاص ضلالت بودن آن به بدعتِ حرام شمرده، قائل باشیم؛ شکی نیست که این نماز، چنانکه دریافتی، از جمله بدعت هایی است که آنرا حرام شمرده اند و گونه های دیگر بدعت که برشمرده اند، نظیر این نبوده بلکه از اموری است که بطور کلی یا جزیی در شریعت وارد شده است و این تقسیم بندی ایشان را بهره ای نرساند و خداوند خود هدایتگر به راه استوار است.

**[ترجمه]

و منها: أنّه وضع الخراج علی أرض السواد

اشاره

و لم یعط أرباب الخمس منها خمسهم، و جعلها موقوفه علی کافه المسلمین (۱)، و قد اعترف بجمیع ذلک

١- خمس أرض السواد المفتوحه عنوه للأصناف السته التى استعرضتها آيه الخمس من سوره الأنفال، و الأربعه- أخماس الأخرى- تكون للمسلمين قاطبه الفاتحين و غيرهم.

المخالفون، و قد صرّح بها ابن أبى الحديد (۱) و غيره، و كلّ ذلک مخالف للكتاب و السّنه و بدعه فى الدين.

قال العلّامه رحمه اللّه فى كتاب منتهى المطلب (۲): أرض السواد هى الأرض المغنومه من الفرس التى فتحها عمر بن الخطاب، و هى سواد العراق، و حده فى العرض من منقطع الجبال بحلوان (۳) إلى طرف القادسيه المتّصل بعذيب من أرض العرب، و من تخوم الموصل طولا إلى ساحل البحر ببلاد عبادان من شرقىّ دجله، فأمّا الغربى الذى يليه البصره فإسلامىّ (۴) مثل شطّ عثمان بن أبى العاص و ما والاها كانت سباخا و مواتا فأحياها (۵) ابن أبى العاص و سميت هذه الأرض:

سوادا، لأنّ الجيش لّما خرجوا من الباديه رأوا هذه الأرض و التفاف شجرها فسمّوها: السواد لذلک (۶)، و هذه الأرض فتحت عنوه، فتحها عمر بن الخطاب ثم بعث إليها بعد فتحه ثلاث أنفس: عمّار بن ياسر على صلاتهم أميرا، و ابن مسعود قاضيا و واليا على بيت المال، و عثمان بن حنيف على مساحه الأرض، و فرض لهم فى كلّ يوم شاه شطرها (۷) مع السواقط لعمّار، و شطرها للآخرين (۸)،

ص: ۱۶

۱- فى شرحه على النهج ۱۲- ۲۸۷. و قال فيه: فأمّا حديث الخراج فقد ذكره أرباب علم الخراج و الكتاب و ذكره الفقهاء أيضا فى كتبهم. و انظر: سنن النسائى- كتاب الفى ء- و الجصّاص فى كتابه أحكام القرآن و غيرهم تجد نصوص كثيره، و نصّ عليه السيوطى فى الدرّ المنثور ۳- ۱۵۸ و القوشجى فى شرح التجريد: ۱۰۸ و عدّه من مستحدثات عمر.

۲- منتهى المطلب ۲- ۹۳۷- ۹۳۸- حجريّه-.

۳- فى المصدر: متى ينقطع الحال علوان. و لعلّه سهو فى هذه النسخه.

۴- فى منتهى المطلب: قائما هو إسلامى، بدلا من: فإسلامى.

۵- فى المصدر زياده: عثمان.

۶- فى منتهى المطلب: كذلک.

۷- فى المصدر: شاط تنظرها.

۸- فى س: للآخر. و فى المصدر: و شطوها للآخرين. و جاءت فيه زياده بعدها و هى: و قال: ما أرى قرنها يوجد منها كلّ يوم شاه لا سريع فى خربها. و فيه أيضا: و فتح، بدلا من: و مسح.

و مسح عثمان بن حنيف أرض الخراج، و اختلفوا فى مبلغها (۱) فقال الساجى (۲):

اثنان و ثلاثون ألف ألف جريب، و قال أبو عبيده: سته و ثلاثون ألف ألف جريب، ثم ضرب على كلّ جريب نخل عشره دراهم، و على الكرم ثمانيه دراهم (۳)، و على جريب الشجر و الرطبه سته دراهم، و على الحنطه أربعه دراهم، و على الشعير درهمين، ثم كتب (۴) بذلك إلى عمر فأمضاه (۵).

و روى أنّ ارتفاعهما كان فى عهد عمر مائه و ستين ألف ألف درهم، فلمّا كان زمن الحجّاج رجع إلى ثمانيه عشر ألف ألف درهم(۶)، فلمّا ولى عمر بن عبد العزيز رجع إلى ثلاثين ألف ألف درهم فى أوّل سنه، و فى الثانيه بلغ ستين ألف ألف درهم، فقال: لو عشت سنه أخرى لرددتها إلى(۷) ما كان فى أيّام عمر، فمات فى (۸) تلك السنه، فلمّا أفضى الأمر إلى أمير المؤمنين (عليه السلام) أمضى ذلك، لأنّه لم يمكنه أن يخالف و يحكم بما يجب عنده فيه.

قال الشيخ رحمه اللّه-: و الذى يقتضيه المذهب أنّ هذه الأراضى و غيرها من البلاد التى فتحت عنوه يخرج خمسها لأرباب الخمس و أربعه الأخماس الباقيه تكون للمسلمين قاطبه، الغانمون و غيرهم سواء فى ذلك، و يكون للإمام النظر فيها و يقبلها و يضمنها بما شاء و يأخذ ارتفاعها (۹) و يصرفه فى مصالح المسلمين و ما

۱- فى المصدر: فى مثلها.

۲- فى منتهى المطلب: الساحى.

۳- لا توجد فى المصدر: و على الكرم ثمانيه دراهم.

۴- فى منتهى المطلب: تجب. و لا معنى لها.

۵- و انظر: معجم البلدان ۳- ۲۷۲- ۲۷۵، و مراصد الاطّلاع ۲- ۷۵۰- ۷۵۱.

۶- لا توجد: درهم، فى المصدر.

۷- فى المصدر لا توجد: إلى.

۸- لا توجد فى المصدر: فى.

۹- فى المصدر: أرباعها.

ینوبهم من (۱) سدّ الثغور و تقویه المجاهدین و بناء القناطر (۲) و غیر ذلک من المصالح، و لیس للغانمین فی هذه الأرضین علی وجه التخصیص شی ء، بل هم و المسلمون فیه سواء، و لا یصحّ بیع شی ء من (۳) هذه الأرضین و لا هبته و لا معاوضته و لا تملّکه و لا وقفه و لا رهنه و لا إجارته و لا إرثه، و لا یصحّ أن یبنی دورا و منازل و مساجد و سقایات و لا غیر ذلک من أنواع التصرّف الذی یتبع (۴) الملک، و متی فعل شی ء من ذلک کان التصرّف باطلا و هو باق علی الأصل.

ثم قال رحمه اللّه: و علی الروایه التی رواها أصحابنا أنّ کلّ عسکر أو فرقه غزت (۵)بغیر أمر الإمام فغنمت تکون الغنیمه للإمام خاصّه، تکون هذه الأرضون و غیرها ممّا فتحت بعد الرسول صلّی اللّه علیه و آله إلّا ما فتح فی أیّام أمیر المؤمنین علیه السلام إن صحّ شی ء من ذلک (۶) للإمام خاصّه، و تکون من جمله الأنفال التی له خاصّه لا یشرکه فیها غیره. انتهی کلامه رفع اللّه مقامه.

**[ترجمه]از آنچه که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم مقرر فرموده بود - . چنانکه ابن الأثیر در جامع الأصول ۲: ۶۹۶ کتاب الفی ء و سهم رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله به نقل از چند منبع ذکر می کند. -

افزون نمود و این بنا بر مذاهب چهارگانه فقیهان ایشان مگر نزد احمد در یک روایت، حرام است. - . در کتاب المغنی ۱: ۵۶۶ سخن الشافعی و أبی حنیفه ذکر شده و روایتی از احمد آمده که چنین گفت: مقدار جزیه به میزان مشخصی تعیین شده است و نه از آن کمتر می شود و نه زیادتر .. تا پایان سخنش. اما در ۱: ۵۶۷ روایت دیگری آمده از احمد بن حنبل که گفت: کمترین آن به اندازه یک دینار مشخص شده و بیشترین مقدار آن مشخص نشده است، زیرا که عمر ... افزود... تا پایان سخن. -

و از دیگر موارد: اینکه وی بر اراضی سواد (درختزارهای بیرون شهر) نیز خراج بست

و حق صاحبان خمس را از آن به آنها نداد.

و او آنرا وقف بر جمیع مسلمانان قرار داد و مخالفان به همه این مسائل اعتراف دارند و ابن ابی الحدید - . در شرح خود بر نهج البلاغه ۱۲: ۲۸۷. که می گوید: اما حدیث خراج را علمای علم خراج و حساب کتاب ذکر کرده و فقیهان نیز در کتب خود آورده اند. بنگرید: سنن النسائی- کتاب الفی ء- و الجصّاص در کتاب أحکام القرآن و غیر از این نمونه های بسیار می یابید و السیوطی در الدرّ المنثور ۳- ۱۵۸ و القوشجی در شرح التجرید: ۱۰۸ بر آن تاکید کرده و آنرا از بدعتهای عمر برمی شمرد. -

ص: ۱۵

و غیر او بدان تصریح کرده اند و همه این امور مخالف قران و سنت و بدعت در دین است.

علامه رحمه الله در کتاب منتهی المطلب گفته است: ارض سواد، سرزمینهای به غنیمت گرفته شده از ایرانیان است که عمر بن الخطاب فتح کرده بود و منظور سرزمین عراق است و مرزهای آن در عرض از نقطه پایان کوهستانها در حلوان تا انتهای قادسیه که به منطقه عذیب از سرزمینهای عرب متصل است، بوده و در طول از مرزهای موصل تا ساحل دریا در سرزمین آبادان در شرق دجله است و اما سمت غربی آن که بصره در جانب آن است از اراضی اسلامی نظیر رود عثمان بن ابی العاص

و پیرامون که شوره زارها و بایرهایی بود که ابن ابی العاص آنرا آباد کرد و این سرزمینها سواد نامیده شدند، زیرا که سپاهیان چون از بیابان برون آمدند این سرزمینها و پر شاخ و برگی درختان آنرا دیدند و به این خاطر آنرا: سواد (سیاهی، چیزی که از دور به سیاهی می زند)نامیدند. این سرزمین به قهر و خشونت گرفته شد و عمر بن الخطاب آنرا فتح نمود و پس از فتح سه تن را بسوی آن فرستاد: عمار بن یاسر بعنوان امیر بر نماز ایشان، ابن مسعود بعنوان قاضی و مسوول بیت المال و عثمان بن حنیف بعنوان پیمایشگر اراضی و برای هر روز ایشان یک گوسفند مقرر کرد که نیمی از آن به همراه شکنبه و احشاء از آن عمار بود و نیم دیگر از آنِ دو نفر دیگر

ص: ۱۶

و عثمان بن حنیف اراضی خراج را ارزیابی نمود و در مقدار آن اختلاف نمودند و الساجی گفت سی و دو هزار هزار جریب و ابو عبیده گفت سی و شش هزار هزار جریب و آنگاه بر هر جریب از نخلستانها، ده درهم مالیات بست و بر انگور هشت درهم و بر جریب درختان و سبزی کاریها شش درهم و بر گندم چهار درهم و بر جو دو درهم و آنگاه سیاهه آنرا به عمر نوشت و او آنرا امضاء کرد. - . و بنگرید: معجم البلدان ۳: ۲۷۲- ۲۷۵، و مراصد الاطّلاع ۲: ۷۵۰- ۷۵۱ -

و روایت شده که در زمان عمر اوج عدد خراج تا صد و شصت هزار هزار درهم نیز بالا رفت و چون زمان حجاج شد، این عدد به هجده هزار هزار درهم رسید و چون عمر بن عبدالعزیز حاکم این سرزمینها گشت، در سال اول به سی هزار هزار درهم بازگشت و در سال دوم به شصت هزار هزار درهم اوج گرفت، و او خود گفت که اگر یک سال دیگر عمر کنم آنرا به آنچه که در زمان عمر بود بازمیگردانم ولی او در همان سال درگذشت و چون امر به امیر المومنین علیه السلام منتهی گشت، آن را عملی کرد چرا که برای او امکان نداشت با او مخالفت کند و بدانچه در نظرش برای آن منطقه واجب بود، حکم کند.

شیخ رحمه الله میگوید: آنچه که مذهب ما اقتضاء می کند آنست که این زمینها و سرزمینهای دیگری که به قهر و زور فتح شده، خمسش برای مستحقان خمس است و چهار پنجم دیگر برای کل مسلمین است و غنیمت گیرندگان و دیگران در آن یکسانند و امام امت اسلامی می تواند در آن نظر دهد و آنرا بپذیرد و هر حکمی خواهد با مسئولیت خود انجام دهد و سرریز درآمدهای آنرا (از بیت المال) برداشته و در جهت مصلحت مسلمانان

ص: ۱۷

و هر امر دیگری که بدان دچارند از محافظت مرزها و حمایت رزمندگان و ساخت پلها و دیگر مصلحتهای مردمان خرج نماید و هیچ چیز در این سرزمینها ویژه غنیمت گیرندگان نیست بلکه ایشان با دیگر مسلمانان در آن برابرند و فروختن، بخشیدن، معاوضه ، تملک، وقف نمودن، به رهن دادن، اجاره دادن و ارث بردن چیزی از آنها جایز نیست و درست نیست که در آن خانه یا منزلگاه یا مسجد یا آبشخور و یا هر شکل دیگری از دخل و تصری که موجب تملک می گردد، انجام شود و اگر هر قسمی از این امور انجام شود، تصرفی باطل بوده و این زمینها به حال خود باقی خواهند بود.

آنگاه شیخ رحمه الله گوید: بنا بر روایتی که اصحاب ما روایت کرده اند مبنی بر اینکه هر سپاه یا گروهی که بدون دستور امام

جنگ نمایـد و غنایمی ببرد، آن غنایم از آن امام خواهد بود؛ این زمینها و غیر آن که پس از رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سلم فتح شده، غیر از آنچه که در زمان امیر المومنین علیه السلام فتح شده، اگر چیزی از آن سالم ماند، از آن امام خواهد بود، و از جمله انفال می باشد که مخصوص اوست و کسی را در آن با وی شراکتی نیست. پایان کلام شیخ رفع الله مقامه.

**[ترجمه]

أقول: فالبدعه فیه من وجوه:

أحدها:

منع أرباب الخمس حقّهم، و هو مخالف لصریح آیه الخمس و للسنّه أیضا، حیث

ذَكَرَ ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ(۷)

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَسَّمَ خَيْبَرَ وَ صَيَّرَهَا غَنِيمَةً وَ أَخْرَجَ خُمُسَهَا لِأَهْلِ الْخُمُسِ (۸).

ص: ۱۸

۱- فی ک نسخه: فی، بدل: من.

۲- فی المصدر: القناطیر.

۳- جاءت فی س: فی، بدل: من.

۴- فی المصدر: یمنع.

۵- فی المصدر: عرب. و لا معنی لها.

۶- زیاده: یکون، جاءت فی المصدر.

۷- ذکره فی شرحه علی النّهج ۱۲- ۲۸۷. و أورده المصنّف- رحمه اللّه- نقلا بالمعنی.

۸- و أخرج أبو داود فی صحیحه فی بیان مواضع قسم الخمس بسنده عن یزید بن هرمز: أنّ نجده الحروریّ حین حجّ فی فتنه ابن الزّبیر أرسل إلی ابن عبّاس یسأله عن سهم ذی القربی، و یقول: لمن تراه؟ قال ابن عبّاس: لقربی رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم قسمه لهم رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم، و قد کان عمر عرض علینا من ذلک عرضا رأیناه دون حقّنا فرددناه علیه و أبینا أن نقبله. و جاء فی مسند أحمد بن حنبل ۱- ۳۲۰، و سنن البیهقیّ ۶- ۳۴۴ و ۳۴۵ بطریقین باختلاف فی اللّفظ، و أورده البیهقیّ فی سننه المجلّد السّادس باب سهم ذی القربی بسنده عن عبد الرّحمن بن أبی لیلی قال: لقیت علیّا علیه السّلام عند أحجار الزّیت، فقلت له: بأبی و أمّی! ما فعل أبو بکر و عمر فی حقّکم أهل البیت من الخمس .. إلی أن قال: إنّ عمر قال: لکم حقّ و لا یبلغ علمی إذا کثر أن یکون لکم کلّه، فإن شئتم أعطیتکم منه بقدرها ما أری لکم، فأبینا علیه إلّا کلّه، فأبی أن یعطینا کلّه. و رواه الشّافعیّ فی المسند فی کتاب قسم الفیء: ۱۸۷، و قریب منه ما ذکره فی کنز العمّال ۲- ۳۰۵، و قد حکاها فی السّبعه من السّلف ۱۰۸- ۱۰۹.

و كان الباعث على ذلك إضعاف جانب بنى هاشم، و الحذر من أن يميل الناس إليهم لنيل الحطام فينتقل إليهم الخلافه فينهدم ما أسّسوه يوم السقيفه و شيّدوه بكتابه الصحيفه.

**[ترجمه]بازداشتن حق مستحقين خمس که مخالفت با متن صریح آیه خمس و نیز با سنت نبی صلی الله علیه و آله دارد. چنانکه ابن ابی الحدید - . در شرح نهج البلاغه ۱۲: ۲۸۷ ذکر شده و مصنّف- رحمه اللّه- آنرا نقل به مضمون کرده است. -

ذکر می کند که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم خیبر را تقسیم کرده و آنرا جزء غنایم به شمار آورد و خمس آنرا برای خمس گیرندگان جدا نمود. - . أبو داود در صحیح خود در بیان مواضع تقسیم خمس با وارد کردن سند از یزید بن هرمز، اخراج و تثبیت می کند که: نجده الحروریّ وقتی در زمان فتنه ابن الزّبیر به حج رفت کسی را به نزد ابن عبّاس فرستاد تا درباره سهم ذی القربی بپرسد و می گوید که آنرا سهم چه کسی می دانی؟ ابن عباس می گوید برای نزدیکان رسول اللّه صلّی اللّه علیه[و آله] و سلّم که رسول اللّه آنرا برای ایشان تقسیم نموده و عمر بخشی از آن را با میل خود به ما عرضه کرد که ما آنرا ورای حق خود دیده و آن را به خودش باز گرداندیم و از پذیرفتن آن سر باز زدیم. و در مسند أحمد بن حنبل ۱: ۳۲۰، و سنن بیهقیّ ۶: ۳۴۴ و ۳۴۵ به دو طریقه با اختلاف لفظ آمده است و بیهقیّ در جلد ششم سنن خود، باب سهم ذی القربی با ذکر سند از عبد الرّحمن بن أبی لیلی آنرا وارد کرده که گفت: علی علیه السلام را در احجار الزیت (مکانی در مدینه) دیدم و عرض کردم پدر و مادرم به فدایت! عمر و ابوبکر درباره حق شما اهل بیت از خمس چه کردند... تا آنکه امام فرمود: عمر گفت شما را حقی است و من مطمئن نیستم که اگر حق شما زیاد است، تمام آن (خمس) باشد و اگر بخواهید به اندازه حقتان، آنقدر که خود صلاح می بینم، به شما بدهم و ما جز از گرفتن کل آن امتناع ورزیدیم و او از دادن همه آن به ما سر باز زد. و شافعی این روایت را در المسند در کتاب قسم الفیء: ۱۸۷ ذکر کرده و نزدیک به این است آنچه در کنز العمّال ۲: ۳۰۵ حکایت می کند و در السّبعه من السّلف ۱۰۸- ۱۰۹ نیز آنرا بیان کرده است. -

ص: ۱۸

و انگیزه آن، تضعیف جانب بنی هاشم و بیمناکی از اینکه مردمان برای بدست آوردن اموال به ایشان گرایش پیدا کنند و خلافت به دست ایشان افتد و آنچه را که خود در روز سقیفه بنیان نهادند و با نگاشتن قران از سوی خود پایه گذاری کردند، ویران شود.

**[ترجمه]

و ثانیها:

منع الغانمین بعض حقوهم (۱) من أرض الخراج و جعلها موقوفه علی مصالح المسلمین، و هذا إلزامی (۲)علیهم لما اعترفوا به من أنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله قسّم الأرض المفتوحه عنوه بین الغانمین(۳)، و به أفتی الشافعی (۴) و أنس بن مالک (۵) و الزبیر و بلال کما ذکره المخالفون(۶)

ص: ۱۹

١- نسخه بدل فى ك: حقّهم.

٢- الكلمه مشوّشه فى س.

٣- انظر: سنن أبى داود كتاب الخراج و الإماره، باب ما جاء فى حكم أرض خيبر حديث ٣٠١٠، و جامع الأصول ٢- ٦٧١- ٦٧٨، و فيه جمله روايات، و فصّل المسأله فى بدايه المجتهد ١- ٤٠١، فراجع.

٤- كما جاء فى كتاب الأمّ ۴- ١٨١.

۵- و ذهب فى بدايه المجتهد ١- ٤٠١ إلى أن قول مالك هو عدم القسمه، و لاحظ ما ذكره فى الكافى: ٢١٩ و المغنى و شرحه الكبير ٢- ۵٧٧، و غيرها.

۶- و قد تعرّض فى المغنى و شرحه ٢- ۵٧٨ إلى قول بلال و الزبير، و اعتراض الأول على الخليفه الثانى فى عدم قسمه أراضى الشام، و إنكار الثانى عليه لعدم قسمته لأراضى مصر، و جاء فى المغنى أيضا قبل ذلك- ٢- ۵٧٧ إلى أنّ النبىّ صلّى اللّه عليه و آله قسّم نصف خيبر، و وقف نصفها لنوائبه. أقول: قال ابن حزم فى المحلّى ٧- ٣۴۴: روينا من طريق أحمد ... قال أبو هريره: قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: أيّما قريه أتيتموها و أقمتم فيها فسهمكم فيها، و أيّما قريه عصت اللّه و رسوله. فإنّ خمسها للّه و رسوله، ثمّ هى لكم. قال: و هذا نصّ جلىّ لا محيص عنه، و قد صحّ أنّ النبىّ صلى الله عليه و آله قسّم أرض بنى قريظه و خيبر، ثمّ العجب كلّه أنّ مالكا قلّد هاهنا عمر ثمّ فيما ذكرتم وقف و لم يخبر كيف يعمل فى خراجها؟!.

و مـا ذكروه من أنّه عوّض الغانمين و وقفها فهو (۱) دعوى بلاـ ثبت، بل يظهر من كلام الأكثر خلافه، كما يسـتفاد من كلام ابن أبی الحديد (۲) و غيره..

**[ترجمه]بازداشتن غنیمت گیرندگان از برخی حقوق خود از زمینهای خراج و وقف نمودن آن بر منافع عموم مسلمین. و این امر بخاطر این اعتراف ایشان که رسول خـدا صـلی الله علیه و آله و سـلم زمین به قهر فتح شده را بین غنیمت گیرندگان تقسـیم نمود بر آنهـا لازم نمود - . بنگریـد: سـنن أبی داود كتاب الخراج و الإماره، باب ما جاء فی حكم أرض خيبر حـديث ۳۰۱۰، و جامع الأصول ۲: ۶۷۱- ۶۷۸، و در آن روايات چندى هست و مسأله را در بدايه المجتهد ۱: ۴۰۱ به تفصيل بيان كرده است. -

و شافعی - . چنانكه در كتاب الأمّ ۴: ۱۸۱ آمده است. -

و انس بـن مالـك - . و در بـدايه المجتهـد ۱: ۴۰۱ بر ايـن بـاور اسـت كـه نظر مالـك عـدم تقسـيم است و بنگريـد آنچه در الكافى:۲۱۹، و المغنى و شرح كبير آن ۲- ۵۷۷، و غير اينها آمده است. -

و الزبير و بلال نیز چنانكه مخالفان خود ذكر كرده اند، به این قول، نظر داده اند. - . در المغنى و شرح آن ۲: ۵۷۸ -

ص: ۱۹

و این قول ایشان که پیامبر غنیمت گیرنـدگان را مالی دیگر داد و آنرا وقف کرد، ادعایی اثبات نشـده است بلکه از کلام بیشتر راویان خلاف آن ثابت است نظیر آنچه از سخن ابن ابی الحدید و دیگران دریافت می شود .

**[ترجمه]

و ثالثها:

أنّ سيره الرسـول صـلّى اللّه عليه و آله فى (۳) الأراضـى المفتوحه عنوه كانت أخـذ حصّـته عليه السـلام من غلّتها دون الدراهم المعيّنه، و سيأتى (۴) بعض القول فى ذلک فى باب العلّه التى لم يغيّر عليه السلام بعض البدع فى زمانه(۵).

**[ترجمه]اینکه سـیره رفتاری پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم درباره سرزمینهای به زور فتح شده آن بود که سهم خود را از غلات آن اخذ می کرد و نه با درهمهای مشخص و در ادامه سخنانی در این زمینه در باب علت آنکه برخی از بدعتها در زمان خود را تغییر نداد، خواهد آمد.

**[ترجمه]

و منها: أنّه زاد الجزيه عمّا قرّرها رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله

(۶)، و هو حرام على مذهب فقهائهم الأربعه إلّا أحمد فى روايه (۷).

**[ترجمه]و هو حرام علی مذهب فقهائهم الأربعه إلّا أحمد فی روایه

**[ترجمه]

و منها: تغریب نصر بن الحجّاج و أبی ذویب من غیر ذنب من المدینه

، فقـد روی ابن أبی الحدید فی شـرح النهج (۸)، عن محمد بن سـعید، قال: بینا عمر یطوف فی بعض سـکک المدینه إذا سـمع امرأه تهتف من خدرها:

ص: ۲۰

۱- فی س: هو.

۲- لم نجـد ذلک فی شـرحه علی النهج بل نصّ فیه ۱۲- ۲۸۹ علی: أنّ التعویض ذکر فی الفقه فی کتـاب الحاوی، و فی شـرح المزنی للطبری و لعـلّ الاسـتفاده من کتـابه الآـخر، أو کان ذلک فی النسـخه التی کانت عنـد المصـنّف، أو اشـتبه کلام المنقول بکلام المختار.

۳- فی س: هی، بدلا من: فی.

۴- بحار الأنوار ۸- ۷۰۴- ۷۰۶ [طبعه کمبانی، و لا زال هذا لم یطبع بعد].

۵- کما أورده ابن الأثیر فی جامع الأصول ۲- ۶۹۶ کتاب الفی ء و سهم رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله عن جمله مصادر.

۶- کما أورده ابن الأثیر فی جامع الأصول ۲ _ ۶۹۶ کتاب الفیء وسهم رسول الله صلی الله علیه و آله عن جمله مصادر.

۷- جاء فی کتاب المغنی ۱- ۵۶۶ قول الشافعی و أبی حنیفه، و ذکر روایه عن أحمـد قوله: إنّها مقدّره بمقدار لا یزید علیها و لا ینقص منه. إلی آخره. نعم جـاء فی الکتـاب ۱- ۵۶۷ روایه أخری عن أحمـد بن حنبل أنّه قال: أقلّها مقـدّر بـدینار و أکثرها غیر مقدّر، لأنّ عمر زاد .. إلی آخره.

۸- شرح نهج البلاغه ۱۲- ۲۸- ۳۰ بتصرّف.

هل من سبيل إلى خمر فأشربها*** أم هل سبيل إلى نصر بن حجّاج

إلى فتى ماجد الأعراق مقتبل*** سهل المحيّا كريم غير ملجاج

تنميه أعراق (۱) صدق حين تنسبه*** أخى(۲) قداح عن المكروب فيّاج (۳)

سامى النّواظر من بهر له (۴) قدم***يضى ء صورته فى الحالك الدّاجى

فقال (۵): ألا لا أرى (۶) معى رجلا تهتف به العواتق فى خدورهنّ! عَلَيَّ بنصر بن حجّاج، فَأُتِيَ به، و إذا هو أحسن الناس وجها و عينا و شعرا، فأمر بشعره فجزّ، فخرجت له وجنتان كأنّهما قمر، فأمره أن يعتم فأعتم، ففتن النساء (۷) بعينيه، فقال عمر: لا و اللّه لا تساكننى بأرض أنا بها. فقال: و لم يا أمير المؤمنين؟!. قال: هو ما أقول لك، فسيّره إلى البصره.

و خافت المرأه (۸) التى تسمّع (۹)عمر منها ما سمع أن يبدر إليها منه شى ء،

۱- جاء فى حاشيه ک ما يلى: الأعراق: جمع العرق- بالكسر- و هو الأصل. و رجل مقتبل الشّباب- بالفتح- لم يظهر فيه أثر كبر. المحيّا: الوجه. و الملجاج- بالكسر-: مفعال من اللّجاجه يعنى الخصومه. و البهر: الإضاءه و الغلبه. و الحالک: الشّديد السّواد. الدّاجى: المظلم. [منه قدّس سرّه]. انظر: لسان العرب ۱۰- ۲۴۱- ۲۴۹، و ۱۱- ۵۴۵ و ۲- ۳۵۴، و مجمع البحرين ۵- ۲۱۳ و ۲۶۳، و ۳- ۲۳۱، و ۱- ۱۳۴، و الصحاح ۵- ۱۷۹۷، و ۶- ۲۳۲۵، و ۲- ۵۹۸- ۵۹۹، و ۴- ۱۵۸۱، تاج العروس ۱۰- ۱۰۷، و ۲- ۹۲.

۲- فى مطبوع البحار: أخو قداح.

۳- فى المصدر: فراج، و هى فى مطبوع البحار نسخه بدل و جعل بعدها فى ک رمز استظهار ظ. قال فى تاج العروس ۲- ۸۹: ناقه فيّاجه: تفيج برجليها.

۴- فى شرح النهج: من بهز له.

۵- زياده: عمر، فى المصدر بعد: قال- بلا فاء-.

۶- فى المصدر: لا أدرى. و فى س: أرى- من دون لا-.

۷- توجد نسخه فى ک: الناس، بدلا من: النساء.

۸- ذكروا أنّ المرأه المتمنيه هى الفارعه بنت همام بن عروه بن مسعود الثقفى. كما جاء فى حاشيه المصدر.

۹- فى شرح النهج: سمع.

فدسّت إليه أبياتا:

قل للأمير الذى يخشى بوادره*** ما لى و للخمر أو نصر بن حجّاج

إنّى بليت أبا حفص بغيرهما*** شرب الحليب و طرف فاتر ساجى

لا تجعل الظنّ حقّا أو تبيّنه*** إنّ السّبيل سبيل الخائف الراجى

ما منيه قلتها عرضا بضائره*** و النّاس من هالك قدما و من ناجى

إنّ الهوى رميه التقوى فقيّده*** حفظى أقرّ بألجام و أسراجى

(۱) فبكى عمر، و قال: الحمد للّه الذى قيّد الهوى بالتقوى.

و كان لنصر أمّ فأتى عليه حين و اشتدّ عليها غيبه ابنها، فتعرّضت لعمر بين الأذان و الإقامه، فقعدت له على الطريق، فلمّا خرج يريد الصلاه هتفت به و قالت: يا أمير المؤمنين! لأجاثينّك (۲) غدا بين يدى اللّه عزّ و جلّ، و لأخاصمنّك إليه، أجلست عاصما (۳) و عبد اللّه إلى جانبيك و بينى و بين ابنى الفيافى (۴) و القفار و المفاوز و الأميال (۵)؟!. قال: من هذه؟. قيل: أمّ نصر بن الحجّاج. فقال لها:

يا أمّ نصر! إنّ عاصما و عبد اللّه لم يهتف بهما العواتق من وراء الخدور.

قال (۶): و روى عبد اللّه بن يزيد (۷)، قال: بينا عمر يعس ذات ليله إذ (۸) انتهى إلى باب مجاف و امرأه تغنّى بشعر:

ص: ۲۲

۱- جاء البيت فى المصدر هكذا: إنّ الهوى رعيه التقوى تقيّده*** حتّى أقرّ بألجام و أسراج

۲- قال فى القاموس ۴- ۳۱۱: جثا- كدعا و رمى- جثّوا و جثيا- بضمّهما-: جلس على ركبتيه أو قام على أطراف أصابعه، و أجثاه غيره. و مثله فى مجمع البحرين ۱- ۸۱.

۳- فى شرح النهج: يبيت عاصم.

۴- الفيافى: الصحارى التى لا ماء فيها، كما فى القاموس ۳- ۱۸۲، و مثله فى الصحاح ۴- ۱۴۱۳.

۵- فى المصدر: الجبال، بدلا من: الأميال.

۶- قال ابن أبى الحديد فى شرح على النهج ۱۲- ۲۷ بتصرّف يسير.

۷- فى المصدر: عبد اللّه بن بريده.

۸- لا توجد: إذ، فى شرح النهج.

هل من سبيل إلى خمر فأشربها*** أم هل سبيل إلى نصر بن حجّاج

و ذكر نحو ما مرّ.

ثم (۱)روی عن الأصمعی .. أنّ نصر بن الحجّاج کتب إلى عمر کتابا هذه صورته: لعبد اللّه عمر أمیر المؤمنین من نصر بن حجّاج: سلام علیک، أمّا بعد، یا أمیر المؤمنین!(۲)

لعمری لئن سیّرتنی أو (۳) حرمتنی*** لما نلت من عرضی علیک حرام

أ إن (۴) غنّت الذلفاء (۵) یوما بمنیه*** و بعض أمانیّ النّساء غرام

ظننت بی الظّنّ الّذی لیس بعده*** بقاء فما لی فی النّدیّ کلام (۶)

و أصبحت منفیّا (۷) على غیر ریبه (۸)*** و قد کان لی بالمکّتین مقام

سیمنعنی عمّا(۹) تظنّ تکرّمی*** و آباء صدق صالحون (۱۰) کرام

ص: ۲۳

۱- فی شرح النهج ۱۲- ۲۷- ۲۸ بتصرّف یسیر.

۲- کذا جاء هذا البیت فی المصدر. و فی مطبوع البحارو تمنعنی أمّ أتمت صلاتها و حال لها فی دینها و صیام:

۳- فی س: و.

۴- فی مطبوع البحار: إن.

۵- الذّلف: قصر الأنف و صغره فهو أذلف و امرأه ذلفاء. و فی القاموس ۳- ۱۴۲: .. محرکه صغر الأنف و استواء الأرنبه، و قریب منه فی الصحاح ۴- ۱۳۶۲، و غیره. و فی مطبوع البحار: الدلفاء بالدال المهمله- و لا مناسبه هنا لها.

۶- جاء فی حاشیه ک ما یلی: قال الفیروزآبادی: أجفت الباب: رددته. و قال: الغرام: الولوع و الشّرّ الدّائم و الهلاک و العذاب. و قال: النّدیّ- کغنیّ-: مجلس القوم. و الجبّ: القطع. [منه قدّس سرّه]. نصّ علیها فی القاموس ۳- ۱۲۵، و ۴- ۱۵۶ و ۳۹۴، و ۱- ۴۳. و انظر: لسان العرب ۹- ۳۵ و ۱۲- ۴۳۶، و ۱۰- ۳۶۳ و ۱- ۱۷۱، و مجمع البحرین ۱- ۴۱۲، و ۲- ۲۱، و تاج العروس ۹- ۳، و ۱۰- ۳۶۳، و ۱- ۱۷۱.

۷- فی س: منیغا.

۸- فی مطبوع البحار: ریبته. و الظاهر ما أثبتناه.

۹- فی المصدر: ممّا.

۱۰- فی شرح النهج: سالفون.

و یمنعها ممّا تمنّت صلاتها*** و حال لها فی دینها و صیام(۱)

فهاتان حالانا فهل(۲) أنت راجع*** فقد جبّ (۳) منّی کاهل و سنام

فقال عمر: أما ولی إماره (۴) فلا، و أقطعه أرضا بالبصره و دارا، فلمّا قتل عمر رکب راحلته و لحق بالمدینه.

قال (۵): و روی عبد اللّه بن یزید (۶): أنّ عمر خرج لیله (۷) یعس فإذا نسوه یتحدّثن، و إذا هنّ یقلن: أیّ فتیان المدینه أصبح؟. فقالت امرأه منهنّ: أبو ذؤیب و اللّه، فلمّا أصبح عمر سأل عنه، فإذا هو من بنی سلیم، و إذا هو ابن عمّ نصر بن حجّاج، فأتی (۸) إلیه، فحضر، فإذا هو أجمل الناس و أملحهم، فلمّا نظر إلیه قال: أنت و اللّه ذئبهنّ! و یکرّرها (۹) و یردّدها- لا و الذی نفسی بیده لا تجامعنی بأرض أبدا. فقال: یا أمیر المؤمنین! إن کنت لا بدّ مسیّری فسیّرنی حیث سیّرت ابن عمّی نصر بن الحجّاج (۱۰)، فأمر بتسییره إلی البصره، فأشخص إلیها.

انتهی ما حکاه ابن أبی الحدید.

و قد روی قصّه نصر بن حجّاج جلّ أرباب السیر (۱۱)، و ربّما عدّ أحبّاء عمر

۱- کذا جاء هذا البیت فی الصدر وفی مطبوع البحار: وتمنعی ام أتمت صلاتها***وحال لها فی دینها وصیام

۲- فی مطبوع البحار: حالان هل.

۳- قال فی الصحاح ۱- ۹۲: الجبّ: القطع .. و یعیر أجبّ بین الجبب .. أی مقطوع السّنام، و نحوه فی النهایه ۱- ۲۳۳، و القاموس ۱- ۴۳، و مجمع البحرین ۲- ۲۱.

۴- فی المصدر: ولایه.

۵- شرح النهج لابن أبی الحدید ۱۲- ۳۰- ۳۱.

۶- فی المصدر: عبد اللّه بن بریده.

۷- فی شرح النهج: لیلا.

۸- جاء فی المصدر: فأرسل.

۹- فی شرح النهج: ذئبها یکررها.

۱۰- بلا ألف و لام فی المصدر.

۱۱- انظر مثالا: طبقات ابن سعد ۳- ۲۸۵، تاریخ الطبریّ ۴- ۵۵۷، و غیرهما.

ذلک من حسن سیاسته.

و وجه البدعه فیه ظاهر، فإنّ إخراج نصر من المدینه و تغریبه و نفیه عن وطنه بمجرّد أنّ امرأه غنّت بما یدلّ علی هواها فیه و رغبتها إلیه مخالف لضروره الدین، لقوله تعالی: (وَ لا تَزِرُ وازِرَهٌ وِزْرَ أُخْری (۱)، و لا ریب فی(۲) أنّ التغریب تعذیب عنیف و عقوبه عظیمه، و لم یجعل اللّه تعالی فی دین من الأدیان حسن الوجه و لا- قبحه منشأ لاستحقاق العذاب لا فی الدنیا و لا فی الآخره، و قد کان یمکنه دفع ما زعمه مفسده من افتتان (۳) النساء به بأمر أخفّ من التغریب و إن کان بدعه أیضا، و هو أن یأمره بالحجاب و ستر وجهه عن النساء أو مطلقا حتی لا یفتتن به أحد.

ثم لیت شعری ما الفائده فی تسییر نصر إلی البصره، فهل کانت نساء البصره أعفّ و أتقی من نساء المدینه، مع أنّها

«مَهْبِطُ إِبْلِیسَ و مَغْرِسُ الْفِتْنَهِ» (۴).

؟!. اللّهمّ إلّا أن یقال: لما کانت المدینه یومئذ مستقرّ سلطنه عمر کان القاطنون بها أقرب إلی الضلال ممّن نشأ فی مغرس الفتنه، و قد حمل أصحابنا علی ما یناسب هذا المقام ما روی فی فضائل عمر: ما لقیک الشیطان قطّ سالکا فجّا إلّا سلک فجّا غیر فجّک، و کأنّه المصداق لما قیل:

و کنت امرأ من جند إبلیس فارتقت***بی الحال حتی صار إبلیس من جندی

و هذه البدعه من فروع بدعه أخری له عدّوها (۵) من فضائله، قالوا: هو أوّل من عسّ فی عمله بنفسه، و هی مخالفه للنهی الصریح فی قوله تعالی: (وَ لا

۱- قد جاءت فی: الأنعام: ۱۶۴، و الإسراء: ۱۵، و فاطر: ۱۸، و الزمر: ۷.

۲- لا توجد: فی، فی س.

۳- فی ک: افتنان.

۴- استشهاد بکلام أمیر المؤمنین علیه السلام، انظر: نهج البلاغه ۳- ۱۸ لمحمّد عبده، و صفحه، ۳۷۵ فی طبعه صبحی الصالح، فی کتابه علیه السلام إلی عبد اللّه بن عبّاس و فیه: الفتن، بدلا من الفتنه.

۵- قد عدّها ابن الجوزی من مناقب عمر، و تبعه شاعر النیل حافظ إبراهیم و نظمها فی قصیدته العمریه تحت عنوان: مثال رجوعه إلی الحقّ!.

تَجَسَّسُوا ...)(۱)

**[ترجمه]چه اینکه ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه - . شرح نهج البلاغه ۱۲: ۲۸- ۳۰ به اختصار. -

از محمد بن سعید روایت می کند که گفت: در حالیکه عمر در یکی از راههای اصلی شهر مدینه چرخ می زد، صدای زنی را شنید که از درون اندرونی اش فریاد برمی آورد:

ص: ۲۰

شعر:

- آیا هیچ راهی هست به شرابی تا بنوشم آنرا ، یا هیچ راهی هست بسوی نصر بن حجاج.

- به سوی جوانی شکوهمند تبار و بس جوان و شاداب، که آرام چهره و بخشنده است و لجباز نیست.

- چون نسب وی را بیان کنی، ریشه و نژاد صدق و راستی وی را والایی می بخشد، قدح به دست است و بسیار غمدیدگان را آرام و دلخوش می کند.

- چشمانش به بالا می نگرد و از دیرباز درخشندگی خیره کننده دارد و صورتش در شب تیره و تار می درخشد .

پس عمر گفت: هان در کنار خود مردی نمی بینم که زنان بالغ بی شوهر در اندرونی‌هاشان به فریاد خوانندش. نصر بن حجاج را بیاورید و او را آوردند و ناگاه بدید که خوش روی و موی و دیده ترین مردمان است و دستور داد که مو و ریشش را بزنند پس لپهایی چون ماه پدیدار گشت، پس دستور داد که روی بپوشاند پس چنین کرد ولی همچنان به چشمانش از زنان دل می‌ربود. پس عمر گفت که به خدا که هرگز در جایی که من هستم، ساکن نخواهی گشت. گفت چرا ای امیر مومنان؟ گفت: همین که من می گویم، و او را به بصره روانه نمود. زنی که عمر آن ابیات شعر را با گوش تیز کردن از وی شنیده بود ترسید که از سوی عمر حکمی متوجه وی شود.

ص: ۲۱

پس ابیاتی را برای وی فرستاد:

- به امیری که از اقدامات سریع وی هراس دارند بگو مرا چه با نصر بن حجاج.

- ای ابا حفص من به غیر آن دو مبتلا هستم: نوشیدن شیر و چشمی فروافتاده و بی حرکت.

- هرگز گمان را حقیقت مپندار مگر آنکه آنرا به روشنی دریافته باشی، این راه، راه این دمخور با خوف و رجاء است.

- آرزویی که بی قصد و غرضی بر زبان راندم، ضرری ندارد و این در حالیکه مردمان از قدیم الایام یکی جان به در برده و

دیگری هلاک گشته است.

– هوی و هوس چون چرنـده ایست که پرهیزکاری آنرا به بنـد می کشـد تا آنکه به افسار و زینها سـر نهـد. – . در نسـخه دیگر چنین آمـده که: همانـا هوی و هوس تیرپرتابی به دل تقوی است که حفظ و نگاهـداشت من آنرا قیـد و بنـد زد تا به افسارها و زینها(یی که روی آن نهند) سر نهد. –

پس عمر گریست و گفت سپاس خدایی راست که هوی و هوس را با پرهیزکاری بند بر پای نهاد. نصر را مادری بود که چون پسر مدتی پیش وی نبود، غیبت او بر مادر گران آمد و میان اذان و اقامه به سراغ عمر آمد و سر راه او نشست و چون وی برای نماز خارج می شـد، او را صـدا زد و گفت: ای امیر مومنان، سوگنـد که فردا روز پیش روی خداوند عز و جل، به حق خواهی در برابر تو بر سـر زانو بلند شوم و به نزد وی با تو جدال پیش می گیرم. عاصم و عبدالله را در دو پهلوی خود نشانده ای و میان من و پسـرم فاصـله بیابانهـا و خشک راهها و شوره زارها و کوه هاست؟! گفت کیست این؟ گفتنـد مادر نصـر بن حجاج است. پس به او گفت ای ام نصر! عاصم و عبدالله را زنان بی شوهر از پشت پرده هاشان صدا نزده اند.

گوید – . ابن أبی الحدید در شـرح نهج البلاغه ۱۲- ۲۷ با تغییری انـدک بیان می کنـد. – : عبدالله بن یزید روایت کرد که در حالیکه عمر شبی پاسبانی می کرد به دری رسید که زنی از ورای آن شعری به غناء می خواند:

ص: ۲۲

– هوی و هوس چرنده ایست که پرهیزکاری آنرا به بند می کشد تا آنکه به افسار و زینها سر نهد.

– آیـا هیـچ راهی هست به شـرابی تا بنوشم آنرا ، یا هیـچ راهی هست بسوی نصـر بن حجاج. و در ادامه نظیر آنچه گـذشت را ذکر می کند.

سپس از اصـمعی روایت شـده که نصـر بن الحجاج به عمر نامه ای نوشت به این شـرح: از نصـر بن الحجاج به عبـدالله عمر امیر مومنان: سلام بر شما. اما بعد، ای امیر مومنان!

– به جانم سوگند که اگر مرا تبعید کنی یا محرومم سازی، هرگز آبرویم را که ریختنش تو را نشاید، نکاهی.

– آیا اگر آن زن ظریف بینی آرزویی را به آواز بخواند، (مرا چنین مجازات می کنی) حال آنکه برخی آرزوهای زنان، از سـر دلدادگی است.

– درباره من گمانی بردی که پس از آن مرا بقایی نیست و مرا در میان محفل قوم سخنی نیست.

– بدون هیچگونه اتهامی تبعید شدم حال آنکه مرا در مکه و مدینه منزل بود.

– کرامت و بزرگواریم مرا از آنچه تو می پنداری بر کنار خواهد داشت و نیز پدران راستین صالح و بزرگوار.

ص: ۲۳

- و او را از آرزویش نماز و حال او در دین و روزه اش باز می دارد .

- و این دو وجه، حال ما دو طرف است پس آیا تو از این رفتارت بازمیگردی چرا که مرا گرده و کوهان تکه پاره و برکنده شده است.

عمر گفت: تا زمانی که من امارت دارم، نه؛ و در بصره زمینی و خانه ای به او واگذار کرد و چون عمر کشته شد وی بر شترش نشست و به مدینه بازگشت.

گوید: عبدالله بن یزید روایت کند که شبی عمر به پاسبانی روانه کوچه ها گشت و ناگاه شنید زنانی سخن میگویند و چون دقت کرد شنید که می گویند: کدامیک از جوانان مدینه خوشرو تر است. یکی از ایشان گفت به راستی که ابو ذویب. و چون صبح شد عمر درباره وی پرسید و فهمید که او از بنی سلیم است و فهمید که پسر عموی نصر بن حجاج است، پس بسوی او فرستاد و او را آوردند و بدید که او از نیک روی ترین و ملیح ترین مردمان است. پس چون به وی نگریست گفت به خدا که تو گرگ ایشانی و این کلام را چندین بار تکرار کرد. به آنکه جانم در دستش است هرگز با من در یک مکان همنشین نگردی. وی گفت ای امیر مومنان، اگر مرا تبعید می کنی پس مرا به همانجا که پسر عمویم نصر بن الحجاج را فرستادی، تبعید کن. پس دستور داد او را به بصره تبعید کنند و او مستقیم بسوی آنجا روانه گشت. پایان آنچه ابن ابی الحدید نقل میکند. و قصه نصر بن حجاج را بیشتر سیره نویسان روایت کرده اند و چه بسا که دوستداران عمر این مساله را از سیاستهای خوب وی شمرده اند.

ص: ۲۴

و وجه بدعت در این کار مشخص است چرا که اخراج کردن نصر از مدینه و تبعید و طرد او از وطنش به مجرد اینکه زنی غنایی خوانده که نشانه عشقش به وی و دلبستگی اش به او بوده، مخالف با ضرورت دین است چرا که خدایتعالی می فرماید: (وَ لا تَزِرُ وازِرَةٌ وِزْرَ أُخْری) - . در سوره های الأنعام/ ۱۶۴، و الإسراء/ ۱۵، و فاطر/ ۱۸، و الزمر/۷ ذکر شده است. - -:

و هیچ باربرداری بار [گناه] دیگری را برنمی دارد) و شکی نیست که تبعید کردن، شکنجه ای سخت و مجازاتی شدید است و خداوند تبارک و تعالی در هیچ دینی از ادیان خوبرویی یا زشترویی را منشآ عذاب در دنیا و آخرت قرار نداده است و عمر می توانست آنچه را که مفسده فریفته شدن زنان به او انگاشته، به روشی آسان تر از تبعید برطرف سازد حتی اگر با بدعتی دیگر باشد نظیر آنکه او را به حجاب و پوشاندن چهره اش از زنان یا از همگان امر کند تا کسی فریفته وی نگردد. سپس ای کاش می دانستم که فایده تبعید نصر به بصره چه بوده و آیا زنان بصره از زنان مدینه پاکدامن تر و پرهیزکارتر بودند در حالیکه بصره \\" محل فرود ابلیس و کشتگاه فتنه است؟! - . استشهاد به کلام أمیر المؤمنین علیه السلام است. بنگرید: نهج البلاغه ۳: ۱۸ تحقیق محمّد عبده، و صفحه ۳۷۵ در چاپ صبحی الصالح، در نامه حضرت علیه السلام به عبد اللّه بن عبّاس و در آن بجای فتنه، فتنه ها آمده است. - البته مگر این که بگوییم از آنجا که مدینه در آن زمان محل سلطنت عمر بود، ساکنان آن

بیش از کسانی که در کشتگاه فتنه رشد کرده بودند، به گمراهی نزدیک بودند و این سخن که در فضیلت عمر روایت شده، برخی از اصحاب ما را به باور به آنچه مناسب این حال است کشانده است: هیچ شیطانی هرگز بر راهی روانه نباشد، مگر آنکه اگر با تو روبرو گردد به راهی غیر از راه تو روانه گردد. و گویی که او مصدایق این بیت شعر است که: یکی از سربازان ابلیس بودم و حالم چنان بالا گرفت که ابلیس یکی از سربازان من گشت.

و این بدعت نیز از فروع بدعت دیگری است که آن را از فضایل او شمرده اند: گفته اند که او نخستین کسی بود که خودش در زمان حکومتش شبانه تجسس نمود و این مخالف با نهی صریح در آیه قران است که (وَ لا تَجَسَّسُوا ...) - . الحجرات/ ۱۲ –

ص: ۲۵

-: و جاسوسی مکنید...)

**[ترجمه]

و منها: بدعه الطلاق

، رُوِیَ فِی جَامِعِ الْأُصُولِ (۲)، عَنْ طَاوُسٍ، قَالَ: إِنَّ أَبَا الصَّهْبَاءِ کَانَ کَثِیرَ السُّؤَالِ لِابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ الرَّجُلَ إِذَا (۳) طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثاً قَبْلَ أَنْ یَدْخُلَ بِهَا جَعَلُوهَا وَاحِدَهً عَلَی عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ أَبِی بَکْرٍ وَ صَدْراً مِنَ إِمَارَهِ عُمَرَ؟. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: بَلْ (۴)کَانَ الرَّجُلُ إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثاً قَبْلَ أَنْ یَدْخُلَ بِهَا جَعَلُوهَا وَاحِدَهً عَلَی عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) وَ أَبِی بَکْرٍ وَ صَدْراً مِنْ إِمَارَهِ عُمَرَ (۵)، فَلَمَّا أَنْ (۶) رَأَی النَّاسُ قَدْ تَتَابَعُوا عَلَیْهَا (۷) قَالَ:

أَجِیزُوهُنَّ عَلَیْهِمْ (۸).

وَ فِی رِوَایَهِ مُسْلِمٍ (۹): إِنَّ أَبَا الصَّهْبَاءِ قَالَ لِابْنِ عَبَّاسٍ: هَاتِ مِنْ هَنَاتِکَ (۱۰)، أَ لَمْ یَکُنْ طَلَاقُ الثَّلَاثِ عَلَی عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ أَبِی بَکْرٍ وَاحِدَهً؟. فَقَالَ: قَدْ کَانَ ذَلِکَ، فَلَمَّا کَانَ فِی عَهْدِ عُمَرَ تَتَابَعَ (۱۱) النَّاسُ فِی الطَّلَاقِ

ص: ۲۶

۱- الحجرات: ۱۲.

۲- جامع الأصول ۷- ۵۹۷- ۵۹۸ حدیث ۵۷۵۷.

۳- فی المصدر: کان إذا ..

۴- فی المصدر: بلی، و هو الظّاهر.

۵- من قوله: قال ابن عبّاس .. إلی قوله: إماره عمر، لا توجد فی س.

۶- لا توجد: أن، فی المصدر.

٧- فى جامع الأصول: قد تتايعوا فيها. أقول: التّتايع: التّهافت فى الشّرّ و اللّجاج و لا يكون إلّا فى الشّرّ. جاء فى الصّحاح ٣- ١١٩٢، و قال ابن الأثير فى النّهايه ١- ٢٠٢: التّتايع: الوقوع فى الشّرّ من غير فكر و لا رويّه، و مثله فى القاموس ٣- ١٠، و مجمع البحرين ۴- ٣٠٩

٨- و جاء فى سنن أبى داود ١- ٣۴۴، و سنن البيهقىّ ٧- ٣٣٩، و تيسير الوصول ٢- ١۶٢، و الدّرّ المنثور ١- ٢٧٩، و رواه قبله الدّارقطنىّ فى سننه: ۴۴۴.

٩- صحيح مسلم ١- ۵٧۴ كتاب الطّلاق باب طلاق الثّلاث حديث ١۴٧٢.

١٠- هنات: خصلات شرّ كما فى الصّحاح ۶- ٢۵٣٧، كأنّه أراد خصلات شرّ كانت عنده و لو لم تكن له و منه.

١١- فى جامع الأصول: تتايع. أقول: إنّ هذا و الّتى مرّت روايته ضبطها بعضهم: تتابع، كما فى المتن.

فَأَجازَهُ عَلَيْهِمْ (۱).

وَ فِی رِوَایَهٍ (۲)عَنْهُ: أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ قَالَ: کَانَ الطَّلَاقُ عَلَی عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ أَبِی بَکْرٍ وَ سَنَتَیْنِ مِنَ خِلَافَهِ عُمَرَ طَلَاقُ الثَّلَاثِ وَاحِدَهٌ، فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: إِنَّ النَّاسَ قَدِ اسْتَعْجَلُوا فِی أَمْرٍ کَانَتْ لَهُمْ فِیهِ أَنَاهٌ، فَلَوْ أَمْضَیْنَاهُ عَلَیْهِمْ .. فَأَمْضَاهُ عَلَیْهِمْ (۳).

وَ فِی أُخْرَی (۴): أَنَّ أَبَا الصَّهْبَاءِ قَالَ لِابْنِ عَبَّاسٍ: أَ تَعْلَمُ أَنَّمَا کَانَ الثَّلَاثُ تُجْعَلُ وَاحِدَهً عَلَی عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) وَ أَبِی بَکْرٍ وَ ثَلَاثاً مِنْ إِمَارَهِ عُمَرَ؟. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: نَعَمْ (۵)

و أخرج أبو داود (۶) أیضا، و النسائی (۷) هذه الروایه الأخیره. انتهی کلام جامع الأصول (۸).

و وجه البدعه فی جعل الواحده ثلاثا واضح، و سیأتی تفصیل أحکام تلک

۱- و رواه البیهقیّ فی سننه ۷- ۳۳۶، و أوردها الدّارقطنیّ فی سننه: ۴۴۳ أیضا.

۲- صحیح مسلم ۱ _ ۵۷۴.

۳- وجاء فی مسند أحمد بن حنبل ۱ _ ۳۱۴ ، وسنن البیهقی ۷ _ ۳۳۶ ، ومستدرک الحاکم ۲ _ ۱۹۶ ، وتفسیر القرطبی ۳ _ ۱۳۰ ، وإرشاد الساری ۸ _ ۱۲۷ ، والدر المنثور ۱ _ ۲۷۹ ، وغیرها.

۴- صحیح مسلم ۱- ۵۷۴.

۵- و أورده الجصّاص فی أحکام القرآن ۱- ۴۵۹، و البیهقیّ فی سننه ۷- ۳۳۶، و السّیوطیّ فی الدّرّ المنثور ۱- ۲۷۹، و الطّحاویّ فی شرح معانی الآثار ۲- ۳۱، و الدّارقطنیّ فی سننه: ۴۴۴ و ۴۴۵ بطرق عدیده، و الشّافعیّ فی مسنده فی کتاب الطّلاق: ۱۱۲، و الهندیّ فی کنز العمّال ۵- ۱۶۲ و ۱۶۳.

۶- سنن أبی داود ۱- ۳۴۴ کتاب الطلاق باب نسخ المراجعه بعد التطلیقات الثلاث حدیث ۲۹۹۹ و ۲۲۰۰.

۷- سنن النسائی ۶- ۱۴۵ کتاب الطلاق باب طلاق الثلاث المتفرّقه قبل الدخول بالزوجه.

۸- و انظر ما قاله النووی فی شرح صحیح مسلم حول هـذا الحدیث، و ما قاله المنذری فی مختصر سنن أبی داود ۳- ۱۲۴، و شیخنا الأمینی- رحمه اللّه- بعد نقل الأخبار الوارده فی هذا الموضوع ناقش مفصّلا فی الغدیر ۶- ۱۷۸- ۱۸۳.

المسأله فی کتاب الطلاق (۱) إن شاء اللّه تعالی (۲).

**[ترجمه]در جامع الاصول از طاووس روایت شده که گفت: ابا الصهباء بسیار از ابن عباس سوال می کرد. آیا می دانستی که در زمان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و ابی بکر و آغاز دوره امارت عمر، مرد چون زنش را پیش از مباشرت، سه طلاقه می کرد، آنرا یک طلاق حساب می کردند؟ ابن عباس گفت: آری در زمان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و ابی بکر و آغاز دوره امارت عمر، مرد چون زنش را پیش از مباشرت، سه طلاقه می کرد، آنرا یک طلاق حساب می کردند، ولی چون دید مردم مکررا طلاق می دهند، گفت: این کار (طلاق) را برای ایشان اجازه دهید. - . و در سنن أبی داود ۱: ۳۴۴، و سنن البیهقیّ ۷: ۳۳۹، و تیسیر الوصول ۲: ۱۶۲، و الدّرّ المنثور ۱: ۲۷۹ و الدّارقطنیّ در سننش: ۴۴۴ آمده است. -

در روایت مسلم آمده است که ابا الصهباء به ابن عباس گفت: چیزی از لغزشها را بیان کن. آیا سه طلاقه کردن در زمان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و ابی بکر، یک طلاق حساب نمی شد؟ گفت آری چنین بود ولی در زمان عمر مردمان پیاپی به طلاق دادن روی آوردند و او آنرا برای ایشان مجاز نمود. - . و البیهقیّ در سننش ۷: ۳۳۶ آن را روایت کرده و الدّارقطنیّ در سننش: ۴۴۳ آنرا نقل می کند. -

ص: ۲۶

در روایتی از هم او - . صحیح مسلم ۱: ۵۷۴ -

آمده است که ابن عباس گفت: در زمان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و ابوبکر و دو سال از خلافت عمر طلاق سه باره، یکبار به حساب می آمد، پس عمر بن الخطاب گفت که مردمان در کاری که برای ایشان درنگی بود، شتاب می نمایند، پس چطور است که این شتاب را بر ایشان جاری نماییم .. پس چنین کرد و جاری نمود. - . و در مسند أحمد بن حنبل ۱: ۳۱۴، و سنن البیهقیّ ۷: ۳۳۶، و مستدرک الحاکم ۲: ۱۹۶، و تفسیر القرطبیّ ۳: ۱۳۰، و إرشاد السّاریّ ۸: ۱۲۷، و الدّرّ المنثور ۱: ۲۷۹، و غیر آن ذکر شده است. -

و در روایت دیگری - . صحیح مسلم ۱: ۵۷۴ -

است که ابا الصهباء به ابن عباس گفت آیا می دانستی که طلاق سه باره در زمان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و ابی بکر و سه سال از امارت عمر، یک طلاق حساب می شد؟ ابن عباس گفت آری. - . و الجصّاص در أحکام القرآن ۱: ۴۵۹، و البیهقیّ در سننش ۷: ۳۳۶، و السّیوطیّ در الدّرّ المنثور ۱: ۲۷۹، و الطّحاویّ در شرح معانی الآثار ۲: ۳۱، و الدّارقطنیّ در سننش: ۴۴۴ و ۴۴۵، و الشّافعیّ در مسندش در کتاب الطّلاق: ۱۱۲، و الهندیّ در کنز العمّال ۵- ۱۶۲ و ۱۶۳ آنرا آورده اند. -

ابو داود - . سنن أبی داود ۱: ۳۴۴ کتاب الطلاق حدیث ۲۹۹۹ و ۲۲۰۰ - و النسائی - . سنن النسائی ۶: ۱۴۵ کتاب الطلاق باب طلاق الثلاث المتفرّقه قبل الدخول بالزوجه. -

نیز روایت اخیر را با ذکر سند نقل کرده اند. پایان کلام جامع الاصول.

وجه بـدعت در تبـديل آنچه يک طلاق حساب مى شد بعنوان سه طلاق، روشن است و تفصـيل احكام اين مساله به يارى خدا در كتاب الطلاق - . بحار الأنوار ۱۰۴: ۱۳۶- ۱۶۰ -

خواهد آمد.

ص: ۲۷

**[ترجمه]

و منها: تحويل المقام عن موضعه

، كما ورد فى كثير من أخبارنا، و قال ابن أبى الحديد (۳)قال المؤرّخون: إنّ عمر أوّل من سنّ قيام شهر (۴)رمضان فى جماعه و كتب به إلى البلدان، و أوّل من ضـرب (۵)فى الخمر ثمـانين، و أحرق بيت رويشـد الثقفى و كـان نبّاذا و أوّل من عسّ فى عمله بنفسه (۶)، و أوّل من حمل الدّرّه و أدّب بها-، و قيل بعده: كان درّه عمر أهيب من سيف الحجّاج-. (۷)

ص: ۲۸

۱- قال فى النّهايه ۵- ۴۸: النّسـعه- بالكسـر-: سـير مضفور يجعل زماما للبعير و غيره، و الجمع: نسع و نسع و أنساع، و جاء أيضا فى مجمع البحرين ۴- ۳۹۷، و القاموس ۳- ۸۸، و قال الجوهرىّ فى الصّحاح ۳- ۱۲۹۰: النّسع: الحبل.

۲- وسائل الشّـيعه ۱۶- ۲۸۶ حديث ۲۲ [مؤسّـسه آل البيت عليهم السلام: ۲۴- ۵۸- ۵۹] و فيه: قال أبو عبـد اللّه عليه السّـلام: لا تأكل من ذبيحه المجوسىّ، قال و قال: لا تأكل ذبيحه نصارى تغلب فإنّهم مشركوا العرب. و انظر: التّهذيب ۹- ۶۵ حديث ۲۷۵، و الاستبصار ۴- ۸۲ حديث ۳۰۸. و عن الرّضا عليه السّلام أنّه قال: إنّ بنى تغلب أنفوا من الجزيه، و سألوا عمر أن يعفيهم، فخشى أن يلحقوا بالرّوم، فصالحهم على أن صـرف ذلک عن رءوسـهم، و ضاعف عليهم الصّدقه فعليهم ما صالحوا عليه و رضوا به إلى أن يظهر الحقّ. كمـا فى كتاب من لا يحضـره الفقيه ۲- ۲۹ باب ۱۰۱ حديث ۱۶۱۱، و أورده الشّـيخ الحرّ فى وسائل الشّيعه ۱۱- ۱۱۶ باب ۶۸ حديث ۶.

۳- شرح ابن أبى الحديد ۱۲- ۷۵ [۳- ۱۱۳- أربعه مجلدات .

۴- لا توجد: شهر، فى المصدر.

۵- فى المصدر: و أقام الحدّ، بدلا من: و أول من ضـرب. و جاء كونه أولا فى هذا الإقدام فى محاضرات الأوائل: ۱۱۱- طبع سنه ۱۳۰۰ [و فى طبعـه أخرى: ۱۶۹]، و أوليـات العسـكرىّ، و تاريـخ ابن كـثير ۷- ۱۳۲، و تاريـخ الخلفاء للسـيوطى: ۹۳، و تـاريخ القرمـانى- هامش الكامل ۱- ۲۰۳، و قـال الحلبىّ فى سيرته ۲- ۳۱۴: و الثمـانون طريقه عمر ... لمـا رآه من كثره شـرب الناس للخمر!.

۶- جاءت فى المصدر بدل هذه الجمله: و أقام فى عمله بنفسه.

۷- هـذه قوله مشـهوره، و لها موارد كثيره جـدّا، و المضـحک أنّهم يتبجّجون بها ناسـين أو متناسـين أنّ سـيف الحجّاج ما قام إلّا ظلما و إجحافا، و درّه عمر أكثر منه .. و هى كلمه حقّ، إذ لو لا فتـح باب المظالم و التعدّى من الأوائل لما أمكن الحجّاج و غيره

أن يفعلوا ما فعلوا. و لنسرد لك جمله من الموارد لـدرّه الخليفه، و قد سبق بعضـها و سنرجع لها فى خشونته و جلفيّته: منها: أنّ أحد المجاهدين المسلمين قال: إنّا لمّا فتحنا المدائن أصبنا كتابا فيه علم من علوم الفرس و كلام معجب، فدعا عمر بالدرّه فجعل يضربه بها .. إلى آخر القصّه التى أوردها المتّقى فى كنز العمّال ١- ٩٥، و ابن الجوزى فى سيره عمر: ١٠٧، و ابن أبى الحديد فى شرحه للنهج ٣- ١٢٢، و غيرهم. و منها: ما أورده ابن الجوزيه فى سيره عمر: ١٧٤ عن أبى عمرو الشيبانى، قال: خبّر عمر بن الخطاب برجل يصوم الدهر، فجعل يضربه بمخفقته- أى درّته- و يقول: كل! يا دهر يا دهر. و منها: أنّه ضرب رجلين بالدرّه لزيارتهما بيت المقدس، كما أورده فى كنز العمّال ٧- ١٥٧، مع ما هناك من نصوص متظافره فى أنّه لا تشدّ الرحال إلّا إلى ثلاثه مساجد، و منها بيت المقدس. و منها: ضربه لعمّاله على البلاد بالدرّه، كما فى قصّه والى البحرين أبى هريره التى أوردها ابن أبى الحديد فى شرحه على النهج ٣- ١١٣، بل قد ضرب بالدرّه بغير موجب جمع من الأصحاب و الوجهاء كلّ ذلك تنفيسا لعقده، و بسطا لهيمنته و سلطانه، و إخافه لصحبته و من حوله، فها هو يضرب ولده عبد اللّه بلا موجب و سبب، كما فى تاريخ الخلفاء للسيوطى: ٩٦، و ضربه للجارود العامرى- سيّد ربيعه- كما فى سيره عمر لابن الجوزى: ١٧٨، و شرح النهج لابن أبى الحديد ٣- ١١٢، و كنز العمّال ٢- ١٦٧، و ضربه لمعاويه عليهما اللعنه و الهاويه، كما أورده ابن كثير فى تاريخه ٨- ١٢٥، و ابن حجر فى الإصابه ٣- ٤٣٤، و ضربه بالجريده للربيع بن زياد الحارثى، كما نصّ عليه فى الطبقات ٣- ٢٨٠، و انظر جمله من قصصه هناك فى صفحه: ٢٣٠٨ مع أبى موسى الأشعرى. و منها: ضربه لجمع لأكلهم اللحم! كما فى سيره عمر لابن الجوزى: ٦٨، و كنز العمّال ٣- ١١١، و الفتوحات الإسلاميه ٢- ٤٢٤، و مجمع الزوائد للحافظ الهيثمى ٥- ٣٥. و منها: ضربه لجمع من نسائه و نساء المهاجرين و الأنصار لبكائهم على أمواتهم، و قد فصّلنا الحديث عنه، و هذه من بطولات الخليفه التى تحدّثت بها الركبان!!. و منها: ضربه لجمع- كتميم الدارى و السائب بن يزيد و غيرهما- لصلاتهما بعد العصر، كما سيأتى مصادرها. و منها: سأل رجل عن قوله تعالى: « وَ فاكِهَةً وَ أَبًّا»، فجهل الخليفه و أجابه الصحابه، فأقبل عليهم بالدرّه!!. مجمع الزوائد ٥- ٨. و منها: ما ذكره ابن القيّم الجوزيه فى كتابه الطرق الحكميه: ٤٥ من أمر الخليفه بضرب غلام خاصم أمّه- و هو على حقّ- و ردعه ما حكم به يعسوب الدين و إمام المتّقين صلوات اللّه عليه فى الواقعه، و قد فصّلها العلّامه الأمينى فى غديره ٦- ١٠٤- ١٠٥، فلاحظ. و منها: ما عن عبد اللّه بن عمر، قال: كان عمر يأتى مجزره الزبير بن العوام بالبقيع، و لم يكن بالمدينه مجزره و غيرها، فيأتى معه بالدرّه، فإذا رأى رجلا اشترى لحما يومين متتابعين ضربه بالدرّه، و قال: أ لا ضويت بطنك يومين. انظر: سيره عمر لابن الجوزى: ٦٨، و كنز العمّال ٣- ١١١، و الفتوحات الإسلاميه ٢- ٤٢٤، و ما جاء فى مجمع الزوائد ٥- ٣٥. و منها: استدعى عمر امرأه ليسألها عن أمر- و كانت حاملا- فلشدّه هيبته ألقت ما فى بطنها فأجهضت به جنينا ميّتا، فاستفتى عمر أكابر الصحابه فى ذلك، فقالوا: لا شى ء عليك إنّما أنت مؤدّب. فقال له علىّ عليه السلام: إن كانوا راقبوك فقد غشوك، و إن كان هذا جهد رأيهم فقد أخطئوا عليك غرّه- يعنى عتق رقبه- فرجع عمر و الصحابه إلى قوله، كما أخرجه ابن الجوزى فى سيره عمر: ١١٧، و أبو عمر فى العلم، و السيوطى، كما فى ترتيب جمع الجوامع ٧- ٣٠٠، و ذكره ابن أبى الحديد فى شرح النهج ١- ٥٨ [أربع مجلدات . و منها: ما رواه جمع من الحفّاظ عن بعض الصحابه قال: رأيت عمر بن الخطّاب يضرب أكفّ الرجال فى صوم رجب حتّى يضعونها فى الطعام، كما أورده فى كنز العمّال ٤- ٣٢١، و مجمع الزوائد ٣- ١٩١ و غيرهما، و ناقشه شيخنا الأمينى فى غديره ٦- ٢٨٢- ٢٩٠. و منها: ما حكى عن الشهاب فى كتابه شفاء العليل فيما فى لغه العرب من الدخيل عن بعض حواشى الكشّاف: أنّ عمر ضرب كاتبا كتب بين يديه: بسم اللّه الرحمن الرحيم .. و لم يبيّن السين. إلى غير ذلك من الموارد الآتيه و السالفه و التى تركناها خوف الإطاله. أقول: و بعد كلّ هذا و غيره فإنّ خشونه الرجل و فضاضته و جلفه أغضب رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله أكثر من مرّه، فقد ذكر الهيثمى فى مجمع الزوائد ٨- ٢١٦ عن ابن عبّاس، قال: لمّا توفى ابن لصفيّه عمّه رسول اللّه صلّى اللّه عليه [و

آله] و سلّم، فبكت عليه و صاحت .. إلى أن قال: فاستقبلها عمر بن الخطّاب، فقال: يا صفيّه! قد سمعت صراخك، إنّ قرابتك من رسول اللّه صلّى اللّه عليه [و آله] و سلّم لن تغنى عنك من اللّه شيئا!، فبكت، فسمعها رسول اللّه صلّى اللّه عليه [و آله] و سلّم- و كان يكرمها و يحبّها-، فقال: يا عمّه! أ تبكين و قد قلت لك ما قلت؟!، قالت: ليس ذاك أبكانى يا رسول اللّه، استقبلنى عمر بن الخطّاب فقال: إنّ قرابتك من رسول اللّه صلّى اللّه عليه [و آله] و سلّم لن تغنى عنك من اللّه شيئا. قال: فغضب النبيّ صلّى اللّه عليه [و آله] و سلّم .. إلى أن قال: فصعد المنبر، فحمد اللّه و أثنى عليه ثمّ قال: ما بال أقوام يزعمون أنّ قرابتى لا تنفع، كلّ سبب و نسب منقطع يوم القيامه إلّا سببى و نسبى، فإنّها موصوله فى الدنيا و الآخره .. الحديث. و أورده السيوطى فى الدرّ المنثور ٣- ٤٥١، ذيل قوله تعالى: «(إِنَّمَا الصَّدَقاتُ لِلْفُقَراءِ وَ الْمَساكِينِ» ...) قال: و أخرج ابن أبى حاتم عن عبيده السلمانى .. فى قصّه عيينه بن حصن و الأقرع بن حابس، و كتابه أبى بكر لهما كتابا و تناول عمر له و تفله فيه و محوه إيّاه، و قولهم له مقاله سيّئه. و زاد فى ذيله المتّقى الهندى فى كنز العمّال ٢- ١٨٩: .. فأقبلا إلى أبى بكر- و هما يتذمّران- فقالا: و اللّه ما ندرى أنت الخليفه أم عمر. فقال: بل هو، و لو شاء كان. قال: أخرجه ابن أبى شيبه و البخارى فى تاريخه و يعقوب بن سفيان و ابن عساكر، و ذكره العسقلانى أيضا فى الإصابه ٥- ٥٦، و أورده أيضا فى كنز العمّال ٦- ٣٣٥ باختلاف يسير. و منها: قصّه الدرّه- التى هى أهيب من سيف الحجّاج، كما قالوا- خير شاهد على خشونته و قساوته، و قد مرّت قبلا. و هو يضرب تاره: بدرّته، و أخرى، بمخفقته، و ثالثه: بجريدته و ... و .. و منها: ما أخرجه ابن ماجه فى أبواب النكاح باب ضرب النساء، بسنده عن الأشعث بن قيس، قال: ضفت عمر، فلمّا كان فى جوف الليل قام إلى امرأته يضربها، فحجزت بينهما، فلمّا أوى إلى فراشه قال لى: يا أشعث! احفظ عنّى شيئا سمعته من رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: لا يسأل الرجل فيم يضرب امرأته ..! الحديث. و قد رواه أحمد بن حنبل فى مسنده ١- ٢٠ خاليا من حجز الأشعث بين الخليفه و زوجته. أقول: هذه من تقوّلاته على رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله بلا شبهه، و لا شك بكونها تتنافى مع روح الإسلام، و ضروره العقل و الفطره، قال فى السبعه من السلف: ١١٠- ١١١: .. فالذى أحتمله قويّا- بل أجزم به- أنّه ضرب امرأته فى تلك الليله ظلما و عدوانا، و قد عرف ذلك منه الأشعث، فافترى هذا الحديث على النبيّ صلّى اللّه عليه و آله لكى لا يعترض عليه بما ارتكبه و يعاتبه على ما لا ينبغى صدوره من قبله. أقول: هذا حديث لا يعرف إلّا منه، كقوله: إنّ الميّت يعذّب ببكاء الحيّ .. و غيرهما كلّها شاهد صدق على مدى ما بلغ الرجل من الشدّه و الخبث، و كم ضرب نساءه- و أبناءه كما مرّ و سيأتى كضربه لزوجته عاتكه بنت زيد حتّى نغض رأسها، كما جاء فى الطبقات لابن سعد ٣- ٣٠٨. و منها: ما ذكره الطبريّ فى تاريخه ٤- ٢٠٦: فى سنه ١٧ من الهجره: اعتمر عمر بن الخطّاب و بنى المسجد الحرام و وسّع فيه، و أقام بمكّه عشرين ليله، و هدم على أقوام من جيران المسجد أبوا أن يبيعوا ... و انظر: فتوح البلدان للبلاذرى: ٥٣، و سنن البيهقيّ ٦- ١٦٨، و الكامل لابن الأثير ٢- ٢٢٧، و تذكره الحفّاظ للذهبى ١- ٧، و الدرّ المنثور ٤- ١٥٩، و وفاء الوفاء ١- ٣٤١- ٣٤٩، و غيرها. أقول: ثم إنّه قد نهى الخليفه عن البكاء على الميّت و نهى عن نهيه صاحب الرساله و ما انتهى، و بقيت عقده ذلك إلى أن مات، حتى اضطرّ إلى أن جعل حديثا على لسان رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله من: أنّ الميّت ليعذّب ببكاء الحيّ، و قد ناقشه بما لا مزيد عليه شيخنا الأمينى فى غديره ٦- ١٥٦- ١٦٧، و ... و فى أكثر من روايه و بألفاظ مختلفه و فى زمن صاحب الرساله نهى عن البكاء حيث إنّ نساء المهاجرين و الأنصار لمّا بكين عند موت زينب و رقيّه بنتى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم جعل عمر يضربهنّ بالسوط، و أخذ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله يده و قال: مهلا يا عمر! دعهنّ يبكين ..، كما أوردها ابن حنبل فى مسنده ١- ٢٣٧ و ٣٣٥، و ٣- ٣٣٣، و ٤- ٤٠٨، و مستدرك الحاكم ١- ٣٨١، و ٣- ١٩١، و مسند الطيالسى: ٣٥١، و الاستيعاب- ترجمه عثمان بن مظعون ٢- ٤٨٢، و مجمع الزوائد ٣- ١٧، و السنن الكبرى ٤- ٧٠، و عمده القارى ٤- ٨٧. و قال ابن أبى الحديد فى شرحه على النهج ١- ١٨١ [١- ٦٠- أربع مجلدات: إنّ أوّل من ضرب عمر بالدرّه أمّ

فروه بنت أبی قحافه، مات أبو بکر فناح النساء علیه و فیهنّ أخته أمّ فروه، فنهاهنّ عمر مرارا، و هنّ یعاودن، فأخرج أمّ فروه من بینهنّ و علاها بالدرّه .. أقول: هذا لعلّه أوّل مرّه بعد تولّیه الخلافه، و إلّا کم ضرب قبلها، و حسبنا السقیفه و عند دار فاطمه سلام اللّه علیها، و قصّته مع خالد فی واقعه مالک بن نویره و غیرهم، و أمّا بعدها فحدّث و لا حرج. و لعلّ أوج قساوته و غایه حدّته حدّه لابنه بعد الحدّ! ثم قتله، و هو ما رواه البیهقیّ فی السنن الکبری ۸- ۳۱۲، و ابن عبد البرّ فی العقد الفرید ۳- ۴۷۰، و الخطیب البغدادیّ فی تاریخه ۵- ۴۵۵، و ابن الجوزی فی سیره عمر: ۱۷۰، و المحبّ الطبریّ فی الریاض النضره ۲- ۳۲، و القسطلانی فی إرشاد الساری ۹- ۴۳۹، و أبو عمرو فی الاستیعاب ۲- ۳۹۴، و ابن حجر فی الإصابه ۲- ۳۹۴ و غیرهم، و حاصل القصّه أنّ عبد الرحمن بن عمر الأوسط و هو أبو شحمه، و هو الذی ضربه عمرو بن العاص بمصر فی الخمر بأمر الخلیفه، ثمّ حمله إلی المدینه علی قتب و حدّه، و فی بعض الروایات: فجعل عبد الرحمن یصیح: أنا مریض و أنت قاتلی، فضربه الحدّ ثانیا و حبسه، ثمّ مرض فمات .. و فیها موارد للدقّه و العجب، أعرضنا عن ذکرها فصّل بعضها شیخنا الأمینی فی غدیره ۶- ۳۱۶- ۳۱۹.

و أوّل (۱)من قاسم العمّال و شاطرهم أموالهم، (۲)و هو الذى هدم مسجد رسول اللّه

۱- هنا قبل: و أوّل، سقط قريب نصف الصفحه جاء فى المصدر.

۲- سقط سطر هنا، و هو: و كان يستعمل قوما و يدع أفضل منهم لبصرهم بالعمل، و قال: أكره أن أدنّس هؤلاء بالعمل! أقول: قد جاء ذكر سبق عمر فى مقاسمه العمّال و مشاطرتهم أموالهم فى غيره، و إليك جمله من المصادر: فتوح البلدان: ۲۸۶، تاريخ الطبرىّ ۴- ۵۶، العقد الفريد ۱- ۱۸- ۲۱، معجم البلدان ۲- ۷۵، صبح الأعشى ۶- ۳۸۶، سيره عمر لابن الجوزى: ۴۴، تاريخ ابن كثير ۷- ۱۸ و ۱۱۵، و ۹- ۱۱۳، السيره الحلبيّه ۳- ۲۲۰، تاريخ الخلفاء للسيوطى: ۹۶، الفتوحات الإسلاميه ۲- ۴۸۰، و غيرها كثير .. ثمّ إنّه قد سبق ضربه بالدرّه لواليه على البحرين أبى هريره، و كذا ما صنعه مع سعد بن أبى وقّاص، و أبى موسى الأشعرى و إليه على البصره، و عمرو بن العاص و إليه على مصر، و خالد بن الوليد و إليه على الشام و غيرهم، و قد نصّ البلاذرى على عشرين منهم، و هم يزيدون على ذلك، كما فى كتب السير و التاريخ.

صلّى اللّه علیه و آله و زاد فیه، و أدخل دار العباس فیما زاد (۱)، و هو الذی أخّر المقام إلی موضعه الیوم و کان ملصقا بالبیت .. إلی آخر ما ذکره.

و قد أشار إلی تحویل المقام صاحب الکشّاف (۲)، قال: إنّ عمر سأل المطلب بن أبی وداعه: هل تدری أین کان موضعه الأول؟. قال: نعم، فأراه موضعه الیوم.

وَ رَوَی ثِقَهُ الْإِسْلَامِ فِی الْکَافِی (۳)، بِإِسْنَادِهِ عَنْ زُرَارَهَ، قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی جَعْفَرٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ: أَدْرَکْتَ (۴)الْحُسَیْنَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ؟. قَالَ: نَعَمْ، أَذْکُرُ وَ أَنَا مَعَهُ فِی الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ قَدْ دَخَلَ فِیهِ السَّیْلُ وَ النَّاسُ یَقُومُونَ عَلَی الْمَقَامِ یَخْرُجُ الْخَارِجُ یَقُولُ: قَدْ ذَهَبَ بِهِ (۵)، وَ یَخْرُجُ مِنْهُ الْخَارِجُ فَیَقُولُ: هُوَ مَکَانَهُ، قَالَ فَقَالَ لِی: یَا فُلَانُ! مَا صَنَعَ هَؤُلَاءِ؟. فَقُلْتُ لَهُ: أَصْلَحَکَ اللَّهُ! یَخَافُونَ أَنْ یَکُونَ السَّیْلُ قَدْ ذَهَبَ بِالْمَقَامِ. فَقَالَ: نَادِ: إِنَّ اللَّهَ قَدْ جَعَلَهُ عَلَماً لَمْ یَکُنْ لِیَذْهَبَ بِهِ فَاسْتَقِرُّوا، وَ کَانَ مَوْضِعُ الْمَقَامِ الَّذِی وَضَعَهُ إِبْرَاهِیمُ عَلَیْهِ السَّلَامُ عِنْدَ جِدَارِ الْبَیْتِ، فَلَمْ یَزَلْ هُنَاکَ حَتَّی حَوَّلَهُ أَهْلُ الْجَاهِلِیَّهِ إِلَی الْمَکَانِ الَّذِی هُوَ فِیهِ الْیَوْمَ، فَلَمَّا فَتَحَ النَّبِیُّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ مَکَّهَ رَدَّهُ إِلَی الْمَوْضِعِ الَّذِی وَضَعَهُ إِبْرَاهِیمُ عَلَیْهِ السَّلَامُ، فَلَمْ یَزَلْ

۱- هنا أیضا سقط قدر سطرین جاء فی المصدر.

۲- تفسیر الکشّاف ۱- ۱۸۵، ذیل آیه: ۱۲۵ من سوره البقره.

۳- الکافی ۴- ۲۲۳ حدیث ۲ کتاب الحجّ، باب فی قوله تعالی: «فِیهِ آیاتٌ بَیِّناتٌ ..».

۴- فی المصدر: قد أدرکت.

۵- فی الکافی زیاده: السّیل.

هُنَاكَ إِلَى أَنْ وَلِيَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، فَسَأَلَ النَّاسَ: مَنْ مِنْكَمْ يَعْرِفُ الْمَكَانَ الَّذِی كَانَ فِیهِ الْمَقَامُ؟. فَقَالَ رَجُلٌ: أَنَا، قَدْ كُنْتُ أَخَذْتُ مِقْدَارَهُ بِنِسْعٍ (۱)فَهُوَ عِنْدِی، فَقَالَ: تَأْتِینِی بِهِ، فَأَتَاهُ بِهِ فَقَاسَهُ ثُمَّ رَدَّهُ إِلَى ذَلِكَ الْمَكَانِ.

**[ترجمه]آنچنان که در بسیاری از اخبار آمده است و ابن ابی الحدید - . شرح ابن أبی الحدید ۱۲: ۷۵ -

گوید: مورخین نوشته اند که عمر نخستین کسی بود که به نماز تراویح ایستادن به جماعت در ماه رمضان را بشکل سنت رواج داد و دستور اجرای آنرا به شهرها فرستاد و نخستین کسی که برای که به مجازات میگساری هشتاد ضربه تازیانه حد مشخص نمود - . شروع کننده بودن وی در این عمل در محاضرات الأوائل: ۱۱۱- چاپ سال ۱۳۰۰[و در چاپی دیگر: ۱۶۹]، و أولیات العسکریّ، و تاریخ ابن کثیر ۷: ۱۳۲، و تاریخ الخلفاء اثر سیوطی: ۹۳، و تاریخ القرمانی- در حاشیه الکامل ۱: ۲۰۳ آمده است و الحلبیّ در سیره اش ۲- ۳۱۴ گوید: و هشتاد شیوه عمر است .. آنگاه که دید مردمان بسیار شراب نوشی می کنند. -

و خانه رویشد الثقفی را که مشروب فروش بود به آتش کشید و نخستین کسی بود که در دوره حکومتش، به شبگردی پرداخت و نخستین کسی بود که تازیانه به کمر بست و با آن تأدیب نمود و پس از وی گفته می شد: تازیانه عمر از شمشیر حجاج ترس آورتر بود.

ص: ۲۸

ص: ۲۹

ص: ۳۰

ص: ۳۱

واو نخستین کسی بود که با کارگران شریک شد و نیمی از دستمزد ایشان را گرفت - . در اینجا حدود یک سطر به این شرح جا افتاده است: عمر گروهی را به کار می گرفت و برتر از ایشان را برای نظارت بر ایشان می گمارد و می گفت نمی پسندم که اینان را به کار آلوده سازم! می گویم: سخن از نخستین بودن عمر در شریک شدن در درآمد کارگران و برداشتن نیمی از دستمزد ایشان در جای دیگر آمده و به منابع این خبر اشاره می کنیم: فتوح البلدان: ۲۸۶، تاریخ الطبریّ ۴: ۵۶، العقد الفرید ۱: ۱۸- ۲۱، معجم البلدان ۲: ۷۵، صبح الأعشی ۶: ۳۸۶، سیره عمر اثر ابن الجوزی: ۴۴، تاریخ ابن کثیر ۷: ۱۸ و ۱۱۵، و ۹: ۱۱۳، السیره الحلبیّه ۳: ۲۲۰، تاریخ الخلفاء اثر سیوطی: ۹۶، الفتوحات الإسلامیه ۲: ۴۸۰، و بسیاری منابع دیگر. پیش از این به تازیانه زدن وی به ابی هریره کارگزارش در بحرین، اشاره کردیم و همچنین درباره آنچه با سعد بن ابی وقاص و أبی موسی الأشعری والی او در بصره، و عمرو بن العاص والی او در مصر، و خالد بن الولید والی او بر شام و غیر ایشان مرتکب شد اشاره نمودیم و البلاذری نام بیست تن از این والیان را برده و چنانکه در کتب سیره و تاریخ آمده این تعداد بیش از این است. - و او بود که مسجد رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم را ویران کرد

ص: ۳۲

و آنرا تغییر داد و خانه عباس را به مساحت مسجد افزود و هم او بود که مقام ابراهیم را که به کعبه چسبیده بود، تا محل کنونی عقب آورد .. و تا پایان آنچه که ذکر می کند.

صاحب کشاف - . تفسیر الکشّاف ۱: ۱۸۵، ذیل آیه: ۱۲۵ سوره البقره - نیز به تغییر مکان مقام ابراهیم اشاره کرده و می گوید: عمر از مطلب بن ابی وداعه پرسید که آیا می دانی محل اولیه مقام کجا بود. گفت آری و مکان کنونی آنرا به او نشان داد.

شیخ کلینی در الکافی - . الکافی ۴: ۲۲۳ حدیث ۲ کتاب الحجّ -

با ذکر سند از زراره روایت می کند که گفت: به ابی جعفر علیه السلام گفتم آیا محضر حسین صلوات الله علیه را درک کردی؟ فرمود آری، به یاد می آورم که در مسجد الحرام بودم و سیل به آن راه یافته بود و مردم بروی مقام می ایستادند، یکی بیرون می آمد و می گفت آنرا جابجا کرده و دیگری بیرون می آمد و می گفت سر جایش است. گوید پس به من گفت ای فلانی اینان چه می کنند؟ به او گفتم که خدا صلاح و هدایتت بخشد، بیم آن دارند که سیل مکان مقام را تغییر داده باشد. پس گفت فریاد بزند که خدا وند آنرا بعنوان علامت قرار داده و اراده تغییر آنرا نداشته پس شما نیز آرام شدند. جایگاه مقامی که ابراهیم علیه السلام آنرا نصب کرده بود، کنار دیوار کعبه بود و همچنان در آنجا بود تا آنکه اهل جاهلیت آنرا به موضع کنونی منتقل کردند و چون پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم مکه را فتح نمود، آنرا به محلی که ابراهیم علیه السلام در آن گذاشته بود بازگرداند و همچنان در آنجا بود

ص: ۳۳

تا آنکه عمر بن الخطاب والی شد و از مردم پرسید کدامیک از شما می دانید که محل مقام کجا بود؟ و مردی گفت که من اندازه تغییر مکان آنرا با تسمه ای اندازه گیری کردم و آنرا نزد خود دارم. عمر گفت آنرا بیاور و مرد تسمه را آورد و عمر اندازه گیری کرد و مقام را به مکان دوره جاهلی بازگرداند.

**[ترجمه]

و منها: تغییر الجزیه عن النصاری

، فقد رُوِیَ عَنِ الصَّادِقِ عَلَیْهِ السَّلَامُ (۲) أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ بَنِی تَغْلِبَ مِنْ نَصَارَی الْعَرَبِ (۳) أَنِفُوا وَ اسْتَنْکَفُوا مِنْ قَبُولِ الْجِزْیَهِ وَ سَأَلُوا عُمَرَ أَنْ یُعْفِیَهُمْ عَنِ الْجِزْیَهِ وَ یُؤَدُّوا الزَّکَاهَ مُضَاعَفاً، فَخَشِیَ أَنْ یَلْحَقُوا بِالرُّومِ، فَصَالَحَهُمْ عَلَی أَنْ صَرَفَ ذَلِکَ عَنْ رُءُوسِهِمْ وَ ضَاعَفَ عَلَیْهِمُ الصَّدَقَهَ فَرَضُوا بِذَلِکَ.

وَ قَالَ الْبَغَوِیُّ فِی شَرْحِ السُّنَّهِ: رُوِیَ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَامَ نَصَارَی الْعَرَبِ عَلَی الْجِزْیَهِ، فَقَالُوا: نَحْنُ عَرَبٌ لَا نُؤَدِّی مَا یُؤَدِّی الْعَجَمُ، وَ لَکِنْ خُذْ مِنَّا کَمَا یَأْخُذُ بَعْضُکُمْ مِنْ بَعْضٍ یَعْنُونَ الصَّدَقَهَ- فَقَالَ عُمَرُ: هَذَا فَرَضَ اللَّهُ عَلَی الْمُسْلِمِینَ.

قَالُوا: فَزِدْ مَا شِئْتَ بِهَذَا الِاسْمِ لَا بِاسْمِ الْجِزْيَهِ، فَرَاضَاهُمْ عَلَى أَنْ ضَعَّفَ عَلَيْهِمُ الصَّدَقَهَ (۴). انتهی.

فهؤلاء لیسوا بأهل ذمّه لمنع الجزیه، و قد جعل اللّه الجزیه علی أهل الذمّه

۱- بمناسبه المقام نتعرّض مجملا إلی جهل عمر بمسأله طلاق الأمه، فقد نقل الکنجی فی الکفایه: ۱۲۹عن الحافظین الدار قطنی و ابن عساکر: أنّ رجلین أتیا عمر بن الخطّاب و سألاه عن طلاق الأمه، فمشی حتّی أتی حلقه فی المسجد فیها رجل أصلع، فقال: أیّها الأصلع! ما تری فی طلاق الأمه؟، فرفع رأسه إلیه ثمّ أومی إلیه بالسبابه و الوسطی، قال لهما عمر: تطلیقتان. فقال أحدهما: سبحان اللّه! جئناک و أنت أمیر المؤمنین فمشیت معنا حتّی وقفت علی هذا الرجل فسألته فرضیت منه أن أومی إلیک؟. فقال لهما: تدریان من هذا؟. قالا: لا. قال: هذا علیّ بن أبی طالب، أشهد علی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله لسمعته- و هو یقول-: إنّ السماوات السبع و الأرضین السبع لو وضعا فی کفّه ثمّ وضع إیمان علیّ فی کفّه لرجح إیمان علیّ بن أبی طالب. قال: هذا حسن ثابت. و رواه الخوارزمی فی المناقب: ۷۸ من طریق الزمخشری، و نقله العلّامه الأمینی فی الغدیر ۲- ۲۹۹ عن الدار قطنی و الزمخشری، و عن السیّد علی الهمدانی فی کتابه مودّه القربی.

۲- وسائل الشّیعه ۱۶- ۲۸۶ حدیث ۲۲ [مؤسّسه آل البیت علیهم السلام: ۲۴- ۵۸- ۵۹] و فیه: قال أبو عبد اللّه علیه السّلام: لا تأکل من ذبیحه المجوسیّ، قال و قال: لا تأکل ذبیحه نصاری تغلب فإنّهم مشرکوا العرب. و انظر: التّهذیب ۹- ۶۵ حدیث ۲۷۵، و الاستبصار ۴- ۸۲ حدیث ۳۰۸. و عن الرّضا علیه السّلام أنّه قال: إنّ بنی تغلب أنفوا من الجزیه، و سألوا عمر أن یعفیهم، فخشی أن یلحقوا بالرّوم، فصالحهم علی أن صرف ذلک عن رءوسهم، و ضاعف علیهم الصّدقه فعلیهم ما صالحوا علیه و رضوا به إلی أن یظهر الحقّ. کما فی کتاب من لا یحضره الفقیه ۲- ۲۹ باب ۱۰۱ حدیث ۱۶۱۱، و أورده الشّیخ الحرّ فی وسائل الشّیعه ۱۱- ۱۱۶ باب ۶۸ حدیث ۶.

۳- فی س: الغرب.

۴- شرح السّنّه للبغویّ: ....

لیکونوا أذلّاء صاغرین، و لیس فی أحد من الزکاه صغار و ذلّ، فکان علیه أن یقاتلهم و یسبی ذراریهم لو أصرّوا علی الاستنکاف و الاستکبار..

**[ترجمه]از صادق علیه السلام - . وسائل الشّیعه ۱۶: ۲۸۶ حدیث ۲۲[مؤسّسه آل البیت(ع): ۲۴ - ۵۸ - ۵۹] و در این صفحات آمده: أبو عبد اللّه علیه السّلام فرمود: از گوشتی که مجوسیان سر بریده اند نخور. گوید فرمود: از گوشت چارپایی که نصرانیان تغلب سر بریده اند نخور چرا که ایشان مشرکان عرب هستند. بنگرید: التّهذیب ۹: ۶۵ حدیث ۲۷۵، و الاستبصار ۴: ۸۲ حدیث ۳۰۸. و از امام رضا علیه السلام روایت است که فرمود بنی تغلب از پرداخت جزیه سر باز زدند و از عمر خواستند که ایشان را معاف سازد و او ترسید که مبادا به رومیان بپیوندند، پس بنا بر اینکه جزیه را از ایشان بردارد و زکات ایشان را دو برابر کند با ایشان مصالحه نمود و آنان پذیرفتند و به آن تن دادند تا آنکه حق آشکارا متجلی گردد. بنگرید: من لا یحضره الفقیه ۲: ۲۹ باب ۱۰۱ حدیث ۱۶۱۱، و شیخ حرّ عاملی در وسائل الشّیعه ۱۱: ۱۱۶ باب ۶۸ حدیث ۶. -

روایت است که فرمود: بنی تغلب از نصرانیان عرب از پذیرش جزیه پرداختن ابراز بیزاری کرده و سرکشانه سر باز زدند و از عمر خواستند که ایشان را از جزیه معاف سازد و بجای آن دو برابر زکات بپردازند و عمر که ترسید ایشان به رومیان بپیوندند، با ایشان مصالحه نمود که جزیه را از ایشان بردارد و زکات را بر ایشان دو برابر نمود و این را پذیرفتند.

البغوی در شرح السنه گوید: روایت است که عمر بن الخطاب قصد آن کرد که از عربهای نصرانی جزیه بگیرد و ایشان گفتند که ما عرب هستیم و آنچه عجم ها می پردازند، نمی پردازیم و بجای آن از ما آنچه برخی از شما از برخی دیگر می گیرند و منظورشان زکات بود، بگیرید. عمر گفت: این را که خداوند بر مسلمانان واجب گردانده است. گفتند پس به همین نام و نه به نام جزیه، هر چه خواهی اضافه بگیر و با ایشان به توافق رسید که زکات را برای ایشان دو برابر نمود. پایان.

اینان اهل پیمانی با مسلمانان نیستند که جزیه را از ایشان ساقط کند و خداوند جزیه را برای اهل ذمه (غیر مسلمانان ساکن در سایه حکومت اسلامی) قرار داد

ص: ۳۴

تا ذلیل و سرشکسته باشند و هیچ کسی از بابت زکات دچار خواری و ذلت نمی باشد و بر عمر واجب بود که اگر بر سرکشی و استکبار ورزیدن پافشاری می کردند، با ایشان بجنگد و زن و فرزند ایشان را اسیر کند.

**[ترجمه]

و منها

ما روی أنّ عمر أطلق تزویج قریش فی سائر العرب و العجم، و تزویج العرب فی سائر العجم، و منع العرب من التزویج فی قریش، و منع العجم من التزویج فی العرب (۱) فأنزل العرب مع قریش، و العجم مع العرب منزله الیهود و النصاری، إذ أطلق تعالی للمسلمین التزویج فی أهل الکتاب، و لم یطلق تزویج أهل الکتاب فی المسلمین (۲).

وَ قَدْ زَوَّجَ (۳) رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ضُبَاعَهَ بِنْتَ الزُّبَيْرِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ مِنَ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ الْكِنْدِيِّ وَ كَانَ مَوْلًى لِبَنِی كِنْدَهَ ثُمَّ قَالَ: أَ تَعْلَمُونَ لِمَ زَوَّجْتُ ضُبَاعَهَ بِنْتَ عَمِّی مِنَ الْمِقْدَادِ؟. قَالُوا: لَا. قَالَ: لِيَتَّضِعَ النِّكَاحُ فَيَنَالَهُ كُلُّ مُسْلِمٍ، وَ لِتَعْلَمُوا (إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقاكُمْ) (۴).

، فهذه سنّه،

وَ قَدْ قَالَ رَسُولُ

ص: ۳۵

۱- انظر لمزيد من الاطّلاع: الإيضاح: ۱۵۳- ۱۵۸، و المسترشد للطبری: ۱۴۲، و الاستغاثه فی بدع الثلاثه: ۵۳- ۵۴، و كتاب سليم بن قيس: ۱۰۲- ۱۰۴، و الكافی ۵- ۳۱۸ حديث ۵۹، و غيرها.

۲- لاحظ: وسائل الشيعه ۱۴- ۴۶ حديث ۴، و الكافی ۵- ۳۱۸ حديث ۵۹.

۳- قد ذكر قصّه تزويج ضباعه فی الكافی ۵- ۳۴۴ حديث ۱، و التّهذيب ۷- ۳۹۵ حديث ۱۵۸۲، و انظر: وسائل الشّيعه ۱۴- ۴۵- ۴۷ باب ۲۶- أنّه يجوز لغير الهاشمیّ تزويج الهاشميّه و الأعجمیّ و العربیّ القرشيّه و القرشیّ الهاشميّه و غير ذلك، و مستدرك الوسائل ۱۴- ۱۸۳- ۱۸۶.

۴- الحجرات: ۱۳. و قد أظهر رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله ملاك التفوّق فی موارد متعدّده، فمنها: قوله صلّى اللّه عليه و آله فی خطبته فی الحجّ الأكبر: أيّها الناس! إنّ ربّكم واحد و إنّ أباكم واحد، كلّكم لآدم و آدم من تراب، أكرمكم عند اللّه أتقاكم، و ليس لعربیّ على عجمیّ فضل إلّا بالتقوى، ألا هل بلّغت؟ اللّهمّ اشهد. قالوا: نعم. قال: فليبلّغ الشاهد الغائب. و قد جاء فی البيان و التبيين ۲- ۲۵، و العقد الفريد ۲- ۸۵، و تاريخ اليعقوبی ۲- ۹۱، و قريب منه فی مجمع الزوائد ۳- ۲۶۶، و غيره.

اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: مَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي (۱).

وَ قِيلَ (۲) لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَ تَزَوَّجُ (۳) الْمَوَالِي بِالْعَرَبِيَّاتِ؟!. فَقَالَ:

تَتَكَافَأُ دِمَاؤُكُمْ وَ لَا تَتَكَافَأُ فُرُوجُكُمْ؟!.

و قال سبحانه: (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) (۴)، و قال: (إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقاكُمْ) (۵).

**[ترجمه]و مردان عرب را از ازدواج با زنان قریشیان بازداشت و مردان عجم را از ازدواج با زنان عرب بازداشت - . بنگرید: الإیضاح: ۱۵۳- ۱۵۸، و المسترشد اثر الطبری: ۱۴۲، و الاستغاثه فی بدع الثلاثه: ۵۳- ۵۴، و کتاب سلیم بن قیس: ۱۰۲- ۱۰۴، و الکافی ۵: ۳۱۸ حدیث ۵۹، و غیر آن. -

و عربها را در برابر قریش و عجمها را در برابر عربها به منزله یهودیان و نصرانیان قرار داد، چرا که خدای تعالی ازدواج مردان مسلمان با اهل کتاب را آزاد نمود و ازدواج مردان اهل کتاب با زنان مسلمان را آزاد نکرد. - . بنگرید: وسائل الشیعه ۱۴: ۴۶ حدیث ۴، و الکافی ۵: ۳۱۸ حدیث ۵۹. -

این در حالیست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ضباعه بنت الزبیر بن عبدالمطلب را به ازدواج مقداد بن اسود کندی که از موالی بنی کنده بود در آورد و سپس فرمود آیا می دانید چرا دختر عمه ام ضباعه را به ازدواج مقداد در آوردم؟ گفتند خیر. فرمود تا ازدواج فرودست آید و هر مسلمانی بر آن توانایی یابد و تا بدانید که (إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقاكُمْ) - . الحجرات/ ۱۳ -

: همانا گرامی ترین شما نزد خداوند، پرهیزکارترین شماست.

ص: ۳۵

و این سنت است. و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم

فرموده است هر که از سنت من رویگردان شود، از من نیست. - . این از ضروریات مذهب خواص علماء است و گروهی از حافظان عامه علماء نظیر البخاری در صحیح ۷ : ۲ کتاب النّکاح باب التّرغیب فی النّکاح حدیث ۱، و مسلم در صحیح خود کتاب النّکاح باب ۵، و النّسائیّ در صحیح خود کتاب النّکاح باب ۴، و الدّارمیّ در سنن خود کتاب النّکاح باب ۳، و أحمد بن حنبل در مسند خود ۲: ۱۵۸ و ۳: ۲۴۶ و ۲۵۹ و ۲۸۵، ۵: ۴۰۹ و غیر ایشان نیز آنرا بیان کرده اند. - و به امیر المومنین علیه السلام عرض کردند که آیا موالی با زنان عرب به ازدواج در می آوری؟! فرمود: آیا خونهایتان با هم برابر است ولی عورتهاتان یکسان نیستند؟! و خدایتعالی فرموده است: (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) - . الحجرات/ ۱۰ -

به راستی که مومنان برادرند، و قال: (إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقاكُمْ) - . الحجرات/ ۱۳ - :

همانا گرامی ترین شما نزد خداوند، پرهیزکارترین شماست.

**[ترجمه]

و منها: المسح على الخفّين

، كما رواه الشَّيْخُ فِي التَّهْذِيبِ (۶)، بِإِسْنَادِهِ عَنْ رَقَبَةَ (۷) بْنِ مَصْقَلَهَ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَسَأَلْتُهُ عَنْ أَشْيَاءَ، فَقَالَ: إِنِّي أَرَاكَ مِمَّنْ يُفْتِي فِي مَسْجِدِ الْعِرَاقِ؟. فَقُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: فَقَالَ لِي: مَنْ أَنْتَ؟. فَقُلْتُ: ابْنُ عَمٍّ لِصَعْصَعَهَ. فَقَالَ: مَرْحَباً بِكَ يَا ابْنَ عَمِّ صَعْصَعَهَ. فَقُلْتُ لَهُ: مَا تَقُولُ فِي الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ؟. فَقَالَ: كَانَ عُمَرُ يَرَاهُ ثَلَاثاً لِلْمُسَافِرِ وَ يَوْماً وَ لَيْلَهً لِلْمُقِيمِ، وَ كَانَ أَبِي لَا يَرَاهُ فِي سَفَرٍ وَ لَا حَضَرٍ، فَلَمَّا خَرَجْتُ مِنْ عِنْدِهِ فَقُمْتُ عَلَى عَتَبَهِ الْبَابِ، فَقَالَ لِي: أَقْبِلْ يَا ابْنَ عَمِّ صَعْصَعَهَ، فَأَقْبَلْتُ عَلَيْهِ، فَقَالَ: إِنَ

۱- هذا من ضروريّات مذهب الخاصّه، و أورده جمله من الحفّاظ من العامّه كالبخاريّ فی صحيحه ۷- ۲ كتاب النّكاح باب التّرغيب فی النّكاح حديث ۱، و مسلم فی صحيحه كتاب النّكاح باب ۵، و النّسائیّ فی صحيحه كتاب النّكاح باب ۴، و الدّارمیّ فی سننه كتاب النّكاح باب ۳، و أحمد بن حنبل فی مسنده ۲- ۱۵۸ و ۳- ۲۴۶ و ۲۵۹ و ۲۸۵، ۵- ۴۰۹ و غيرها.

۲- كما جاء فی مستدرك الوسائل ۱۴- ۱۸۶. و قريب منه ما فی الكافی ۵- ۳۴۵ حديث ۵، و التّهذيب ۷- ۳۹۵ حديث ۱۵۸۳.

۳- فی ك نسخه بدل: أ يجوز تزويج.

۴- الحجرات: ۱۰.

۵- الحجرات: ۱۳

۶- . التّهذيب ۱- ۳۶۱ فی صفه الوضوء و الفرض منه حديث ۱۰۸۹.

۷- و فی بعض النّسخ: رقيد، و فی س: لرقيه، و لعلّه: رفيد بن مصقله العبدیّ الكوفیّ، و هو عامّیّ، و كان مفتی العامّه فی العراق، و عدّه الشّيخ الطّوسیّ رحمه اللّه فی رجاله من أصحاب الباقر عليه السّلام، و لم يستبعد الوحيد، كما فی معجم رجال الحديث ۷- ۲۰۱ اتّحاده مع: رقبه، و كون كليهما واحدا، و لم أجد لرقيد اسما فی الرّجال، فلاحظ.

الْقَوْمَ كَانُوا يَقُولُونَ بِرَأْيِهِمْ فَيُخْطِئُونَ وَ يُصِيبُونَ، وَ كَانَ أَبِی لَا يَقُولُ بِرَأْيِهِ (۱).

وَ بِإِسْنَادِهِ، عَنْ زُرَارَهَ، عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ:

جَمَعَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ أَصْحَابَ النَّبِيِّ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ فِيهِمْ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَ قَالَ: مَا تَقُولُونَ فِی الْمَسْحِ عَلَی الْخُفَّيْنِ؟. فَقَامَ الْمُغِيرَهُ بْنُ شُعْبَهَ، فَقَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَمْسَحُ عَلَی الْخُفَّيْنِ. فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: قَبْلَ (الْمَائِدَهِ) أَوْ بَعْدَهَا؟. فَقَالَ: لَا أَدْرِی. فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: سَبَقَ الْكِتَابُ الْخُفَّيْنِ، إِنَّمَا أُنْزِلَتِ الْمَائِدَهُ قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ بِشَهْرَيْنِ أَوْ ثَلَاثَهٍ (۲).

أقول: لعلّ الترديد من الراوی، أو لكون ذلک ممّا اختلفوا فيه، فتردّد عليه السلام إلزاما علی الفريقين.

و مخالفه هذه الرأی للقرآن واضح، فإنّ الخفّ ليس بالرجل الذی أمر اللّه بمسحه، كما أنّ (الكمّ) ليس باليد، و النقاب ليس بالوجه، و لو غسلهما أحد لم يكن آتيا بالمأمور به، كما أشار عليه السلام إليه بقوله: سبق الكتاب الخفّين.

و قد ورد المنع من المسح علی الخفّين فی كثير من أخبارهم.،

فَعَنْ عَائِشَهَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَنَّهُ قَالَ: أَشَدُّ النَّاسِ حَسْرَهً يَوْمَ الْقِيَامَهِ مَنْ رَأَی وُضُوءَهُ عَلَی جِلْدِ غَيْرِهِ (۳).

ص: ۳۷

۱- التّهذيب ۱- ۳۶۱ حديث ۱۰۹۱. و انظر: جامع أحاديث الشّيعه ۲- ۳۱۹ باب ۲۶ حديث ۲۱۸۸- ۲۲۲۸ عن جمله مصادر، فراجعها.

۲- و قد نصّت علی ذلک روايات العامّه و أنّ المسح علی الخفّ كان قبل نزول المائده، ما جاء عن جرير بن عبد اللّه، علی ما رواه البخاریّ فی صحيحه ۱- ۴۱۵ فی كتاب الصّلاه فی الثّياب باب الصّلاه فی الخفّ، و النّسائیّ فی سننه ۱- ۸۱ كتاب الطّهاره باب المسح علی الخفّين، و ذكره ابن الأثير فی جامع الأصول ۷- ۲۳۸ ذيل حديث ۵۲۷۴ عن جمله مصادر. انظر: الدّرّ المنثور ۲- ۴۶۴- ۴۶۵ عند قوله تعالی: «وَ امْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَ أَرْجُلَكُمْ ..»، و قد نقل عن ابن عبّاس أنّه قال: أبی النّاس إلّا الغسل، و لا أجد فی كتاب اللّه إلّا المسح، و عن أنس و الشّعبیّ: أنّ القرآن نزل بالمسح. و لاحظ تفاسير العامّه حول هذه الآيه

۳- من لا يحضره الفقيه ۱- ۳۰ حديث ۹۶.

وَ رُوِیَ عَنْهَا، أَنَّهَا قَالَتْ: لَأَنْ أَمْسَحَ عَلَی ظَهْرِ عَیْرٍ (۱) بِالْفَلَاهِ أَحَبُّ إِلَیَّ مِنْ أَنْ أَمْسَحَ عَلَی خُفِّی (۲).

وَ عَنْهَا، قَالَتْ: لَأَنْ یُقْطَعَ رِجْلَایَ بِالْمَوَاسِی أَحَبُّ إِلَیَّ مِنْ أَنْ أَمْسَحَ عَلَی الْخُفَّیْنِ (۳).

وَ رَوَوْا الْمَنْعُ مِنْهُ، عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ (۴) وَ ابْنِ عَبَّاسٍ (۵) وَ غَیْرِهِمَا، و سیأتی (۶) بعض القول فیه فی محلّه.

**[ترجمه]چنانکه شیخ در التهذیب - . التّهذیب ۱: ۳۶۱ در باب صفه الوضوء و الفرض منه حدیث ۱۰۸۹. -

با ذکر سند از رقبه بن مصقله روایت می کند که گفت: به محضر ابی جعفر علیه السلام رسیدم و درباره اموری از وی پرسیدم و فرمود: به نظرم از کسانی هستی که در مسجد کوفه فتوا می دهی؟ گفتم آری. گوید پس گفت که هستی؟ گفتم پسر عموی صعصعه. پس فرمود خوش آمدی ای پسر عموی صعصعه. عرض کردم درباره مسح به روی پاپوش چه می فرمایید؟ پس فرمود: عمر معتقد بود که برای مسافر (در سفرِ) سه شبانروز است و برای مقیم (در اقامتِ)یک شبانروز و پدرم معتقد بود که نه در سفر و نه در وقت اقامت جایز نیست. پس وقتی که از نزد وی مرخص می شدم و در آستانه در بودم فرمود نگاه کن ای پسر عموی صعصعه. پس نگاه کردم و فرمود:

آنها نظر خودشان را می گفتند و گاه به اشتباه می رفتند و گاه نظرشان درست از آب در می آمد ولی پدرم هرگز نظر شخصی خود را نمی گفت – نظر او بر گرفته از وحی بود -. - . التّهذیب ۱: ۳۶۱ حدیث ۱۰۹۱. و بنگرید: جامع أحادیث الشّیعه ۲- ۳۱۹ باب ۲۶ حدیث ۲۱۸۸- ۲۲۲۸ به نقل از منابع بسیار. -

و هم او با ذکر سند از ابی جعفر علیه السلام گوید: شنیدم که امام می فرمود: عمر اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را گرد آورد و علی نیز در میان ایشان بود و پرسید: نظرتان درباره مسح بروی پاپوش چیست؟ مغیره بن شعبه برخاست و گفت دیدم که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از روی پاپوشها مسح می کشید. علی علیه السلام فرمود: آیا پیش از سوره المائده یا پس از آن؟ گفت نمی دانم. پس علی علیه السلام فرمود: کتاب خدا بر (شاهدِ) پاپوشها مقدم است سوره مائده دو یا سه ماه پیش از آنکه پیامبر رحلت فرماید، نازل شد. - . و روایتهای عامه علماء بر این تاکید کرده اند و اینکه مسح بروی پاپوش پیش از نزول سوره مائده بوده، طبق آنچه البخاری در صحیح ۱: ۴۱۵ در کتاب الصّلاه در الثّیاب باب الصّلاه فی الخفّ، و النّسائیّ در سنن خود ۱: ۸۱ کتاب الطّهاره باب المسح علی الخفّین آورده و ابن الأثیر در جامع الأصول ۷: ۲۳۸ ذیل حدیث ۵۲۷۴ به نقل از مصادری چند بیان کرده، از قول جریر بن عبدالله نقل شده است. بنگرید: الدّرّ المنثور ۲: ۴۶۴- ۴۶۵ ذیل آیه شریفه: (وَ امْسَحُوا بِرُؤُسِکُمْ وَ أَرْجُلَکُمْ ..) و از ابن عباس نقل شده که گفت: آنها همگی فقط شستن پا را قبول دارند و من در کتاب خدا فقط مسح را می بینم و از أنس و الشعبی روایت شده است که قران مسح را نازل نموده است. پیرامون این موضوع به تفاسیر عامه علماء رجوع شود. -

می گویم: شاید این تردید – دو ماه یا سه ماه - از سوی راوی بوده یا بخاطر اینکه در این قضیه اختلاف نظر پیدا کرده بودند و امام علیه السلام بجهت الزام نمودن بر دو گروه، این تردید را مطرح نمود.

بر خلاف قرآن بودن این نظر روشن است چرا که پاپوش، پایی که خداوند امر به مسح بروی آن نموده نیست همچنانکه آستین، دست نیست و نقاب، صورت نیست و اگر کسی یکی از آنها را بشوید به آنچه که بدان امر شده، عمل نکرده است چنانکه امام علیه السلام با این سخن خود که کتاب خدا بر (شاهدِ) پاپوشها مقدم است، همین نکته را بیان می کند.

منع از مسح بروی پاپوشها در بسیاری از اخبار ایشان آمده است و از عایشه به نقل از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم روایت شده است که فرمود: حسرت خورنده ترین مردمان در روز قیامت کسی است که وضوی خود را بروی پوست دیگری ببیند. - . من لا یحضره الفقیه ۱: ۳۰ حدیث ۹۶ -

ص: ۳۷

و از عایشه روایت شده که گفت: اگر به روی گورخری در بیابان مسح بکشم نزد من پسندیده تر است تا اینکه بخواهم بروی پاپوشهایم مسح بکشم. - . من لا یحضره الفقیه ۱: ۳۰ حدیث ۹۷ -

و از او روایت است که گفت اگر پاهایم با تیغهای تیز بریده شود نزد من پسندیده تر است تا اینکه بخواهم بروی پاپوشها مسح بکشم. - . چنان که در المصنّف عبد الرّزّاق ۱: ۲۲۱ حدیث ۸۶۰ آمده و بنگرید: التّفسیر الکبیر ۱۱: ۱۶۳، با تفاوتی اندک. و در المصنّف ابن أبی شیبه ۱: ۱۸۵ از عایشه روایت شده که گفت: اینکه بخواهم با چاقو پای پوشها را دریده و درآورم نزد من پسندیده تر است تا بخواهم بر آنها مسح بکشم و نظیر همین در صفحه: ۱۸۶ از همین مجلد ذکر شده است. -

منع از این کار را از امیر المومنین - . از حضرت سلام اللّه علیه روایت شده که فرمود قران مسح بروی پاپوشها را نسخ نمود. چنان که در سنن البیهقیّ ۱: ۲۷۲، و تفسیر ابن کثیر ۲: ۳۰، و در التّهذیب ۱: ۳۶۱ حدیث ۱۰۹۱ بیان شده است. -

علیه السلام و از ابن عباس - . این قول از ابن عبّاس نیز نقل شده که گفت: کتاب خدا بر مسح بروی پاپوشها پیشی گرفت. چنانکه محقق آنرا در المعتبر: ۳۸ ذکر کرده، و نظیر آن در مسند أحمد بن حنبل ۱: ۳۲۳، و الجعفریّات: ۲۴، و تفسیر عیّاشیّ ۱: ۲۰۲ آمده است. -

و غیر ایشان روایت کرده اند و در جای خود - . بحار الأنوار ۸۰: ۳۰۰- ۳۲۸ -

سخنی در این باب ذکر خواهد شد.

**[ترجمه]

و منها: نقص تکبیر من الصلاه علی الجنائز و جعلها أربعا

ومنها : نقص (۷)تکبیر من الصلاه علی الجنائز وجعلها أربعا

قَالَ: ابْنُ حَزْمٍ فِی کِتَابِ الْمُحَلَّی(۸): وَ احْتَجَّ مَنْ مَنَعَ أَکْثَرَ مِنْ أَرْبَعٍ بِخَبَرٍ رَوَیْنَاهُ مِنْ طَرِیقِ وَکِیعٍ، عَنْ سُفْیَانَ الثَّوْرِیِّ، عَنْ عَامِرِ بْنِ

شَقِيقٍ، عَنْ أَبِی وَائِلٍ، قَالَ: جَمَعَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ النَّاسَ فَاسْتَشَارَهُمْ فِی التَّکْبِیرِ عَلَی الْجِنَازَهِ، فَقَالُوا: کَبَّرَ النَّبِیُّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ سَبْعاً وَ خَمْساً وَ أَرْبَعاً، فَجَمَعَهُمْ عُمَرُ عَلَی أَرْبَعِ تَکْبِیرَاتٍ(۹)

ص: ۳۸

۱- فی س: غیر. و لا معنی له، و العیر: الحمار، و غلب علی الوحشیّ، کما فی القاموس ۲- ۹۸، و فی الصّحاح ۲- ۷۶۲ قال: الحمار الوحشیّ، و الأهلیّ أیضا.

۲- من لا یحضره الفقیه ۱- ۳۰ حدیث ۹۷.

۳- کما فی المصنّف لعبد الرّزّاق ۱- ۲۲۱ حدیث ۸۶۰، و انظر: التّفسیر الکبیر ۱۱- ۱۶۳، بتفاوت یسیر. و جاء فی المصنّف لابن أبی شیبه ۱- ۱۸۵ عن عائشه أنّها قالت: لأن أخرجهما بالسّکاکین أحبّ إلیّ من أن أمسح علیهما، و نحوه فی صفحه: ۱۸۶ من ذلک المجلّد.

۴- فقد روی عنه سلام اللّه علیه أنّه قال: نسخ الکتاب المسح علی الخفّین، کما جاء فی سنن البیهقیّ ۱- ۲۷۲، و تفسیر ابن کثیر ۲- ۳۰، و جاء فی التّهذیب ۱- ۳۶۱ حدیث ۱۰۹۱.

۵- فقد جاء عن ابن عبّاس قوله: سبق کتاب اللّه المسح علی الخفّین، کما أورده المحقّق فی المعتبر: ۳۸ و نحوه فی مسند أحمد بن حنبل ۱- ۳۲۳، و الجعفریّات: ۲۴، و تفسیر العیّاشیّ ۱- ۲۰۲.

۶- بحار الأنوار ۸۰- ۳۰۰- ۳۲۸.

۷- فی (س) : نقض.

۸- المحلّی ۵- ۱۲۴- المکتب التّجاریّ بیروت-

۹- و قریب منه ما فی سنن البیهقیّ ۴- ۳۷، و فتح الباری ۳- ۱۵۷، و إرشاد السّاری ۲- ۴۱۷، و عمده القاری ۴- ۱۲۹. و ذکر جمع: أنّ عمر أوّل من جمع النّاس فی صلاه الجنائز علی أربع تکبیرات، کما قاله العسکریّ فی الأوائل، و السّیوطیّ فی تاریخ الخلفاء: ۹۳، و القرمانی فی تاریخه ۱- ۲۰۳- هامش الکامل و غیرهم

و هو خلاف ما فعله رسول اللّه (صلی الله علیه و آله).

کما رواه مُسْلِمٌ فِی (۱) صَحِیحِهِ (۲)، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی لَیْلَی (۳)، قَالَ: کَانَ زَیْدٌ یُکَبِّرُ عَلَی جَنَائِزِنَا أَرْبَعاً، وَ إِنَّهُ کَبَّرَ عَلَی جِنَازَهٍ خَمْساً، فَسَأَلْتُهُ، فَقَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] یُکَبِّرُهَا.

وَ رَوَاهُ فِی جَامِعِ الْأُصُولِ (۴)، عَنْ مُسْلِمٍ وَ النَّسَائِیِّ (۵) وَ أَبِی دَاوُدَ (۶) وَ التِّرْمِذِیِّ (۷)، وَ قَالَ (۸): وَ فِی رِوَایَهِ النَّسَائِیِّ: أَنَّ زَیْدَ بْنَ أَرْقَمَ صَلَّی عَلَی جِنَازَهٍ فَکَبَّرَ عَلَیْهَا خَمْساً وَ قَالَ: کَبَّرَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ].

وَ رَوَی ابْنُ شِیرَوَیْهِ فِی الْفِرْدَوْسِ (۹)

أَنَّ النَّبِیَّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] کَانَ یُصَلِّی عَلَی الْمَیِّتِ خَمْسَ تَکْبِیرَاتٍ (۱۰)

فالروایات کما تری صریحه فی أنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله کان یکبّر خمس تکبیرات، و ظاهر (کان) الدوام، و لو سلّم أنّه قد کان یکبّر أربعا فلا ریب

۱- لا توجد فی س: فی.

۲- صحیح مسلم کتاب الجنائز باب الصّلاه علی القبر حدیث ۹۵۷.

۳- جاء فی س: أبی عبد الرّحمن أبی لیلی. و هو غلط.

۴- جامع الأصول ۶- ۲۱۶ حدیث ۴۳۰۴.

۵- سنن النّسائیّ ۴- ۷۲.

۶- سنن أبی داود کتاب الجنائز باب التّکبیر علی الجنائز حدیث ۳۱۹۷.

۷- صحیح التّرمذیّ کتاب الجنائز باب ما جاء فی التّکبیر علی الجنازه حدیث ۱۰۲۳.

۸- ابن الأثیر فی جامع الأصول ۶- ۲۱۶.

۹- الفردوس، و لم نجد الرّوایه فیه.

۱۰- و قریب منه ما أورده أحمد بن حنبل فی مسنده ۴- ۳۶۸ و ۳۷۰، و ابن حجر فی الإصابه ۲- ۲۲، و الطّحاویّ فی عمده القاری ۴- ۱۲۹، و البیهقیّ فی السّنن الکبری ۴- ۳۶، و ابن ماجه فی سننه ۱- ۴۵۸ و غیرهم، و ما ذکره ابن القیّم الجوزیّه فی زاد المعاد ۱- ۱۴۵، و ما فی هامش شرح المواهب للزرقانی ۲- ۷۰ حریّ بالملاحظه.

فی جواز الخمس، فالمنع من الزیاده علی الأربع من أسوإ البدع.

**[ترجمه]ابن حزم در کتاب المحلّی گوید: کسانی که از بیش از چهار تکبیر منع نموده اند به خبری که از طریق وکیع از سفیان الثوری از عامر بن شقیق از ابی وائل نقل کرده ایم، استدلال می کنند که گفت: عمر بن الخطاب مردم را جمع کرد و درباره تکبیر بر میت سوال نمود. گفتند پیامبر خدا هفت بار و پنج بار و چهار بار تکبیر گفته است و عمر ایشان را بر چهار تکبیر دستور داد. - . و نزدیک به آن است آنچه در سنن البیهقیّ ۴: ۳۷، و فتح الباری ۳: ۱۵۷، و إرشاد السّاری ۲: ۴۱۷، و عمده القاری ۴: ۱۲۹ آمده است و چنان که العسکریّ در الأوائل، و السّیوطیّ در تاریخ الخلفاء: ۹۳، و القرمانی در تاریخ خود ۱: ۲۰۳ در حاشیه الکامل و غیر ایشان بیان کرده اند گروهی بیان داشته اند: عمر نخستین کسی بود که مردمان را به چهار تکبیر در نماز میت متقاعد نمود. -

ص: ۳۸

و این بر خلاف چیزی است که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم انجام داده، است. چنان که مسلم در صحیح - . صحیح مسلم کتاب الجنائز باب الصّلاه علی القبر حدیث ۹۵۷. -

از عبدالله بن ابی لیلی روایت می کند که گفت: زید بر جنازه مردگان ما چهار بار تکبیر می گفت و بر جنازه ای اینگونه تکبیر گفت .

از او درباره این امر پرسیدم و گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پنج بار تکبیر می گفت.

همین روایت را در جامع الاصول - . جامع الأصول ۶: ۲۱۶ حدیث ۴۳۰۴ -

از مسلم و النسائی - . سنن النّسائیّ ۴: ۷۲ -

و ابی داود - . سنن أبی داود کتاب الجنائز باب التّکبیر علی الجنائز حدیث ۳۱۹۷. -

و الترمذی - . صحیح التّرمذیّ کتاب الجنائز باب ما جاء فی التّکبیر علی الجنازه حدیث ۱۰۲۳. -

روایت نموده و گوید - . ابن الأثیر در جامع الأصول ۶- ۲۱۶. -

در روایت النسائی آمده است: زید بن ارقم بر جنازه ای نماز گزارد و پنج بار تکبیر گفت و گفت که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم چنین تکبیر گفته است.

ابن شیرویه در الفردوس روایت کرد که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با پنج تکبیر بر میت نماز می گزارد. - . و شبیه به آنست آنچه أحمد بن حنبل در مسندش ۴: ۳۶۸ و ۳۷۰، و ابن حجر در الإصابه ۲: ۲۲، و الطّحاویّ در عمده القاری ۴: ۱۲۹، و البیهقیّ در السّنن الکبری ۴: ۳۶، و ابن ماجه در سنن خود ۱: ۴۵۸ و غیر ایشان ذکر کرده اند و نیز آنچه ابن القیّم الجوزیّه در

زاد المعاد ۱: ۱۴۵ آورده ، و آنچه در حاشیه شرح المواهب الزرقانی ۲: ۷۰ آمده شایان بررسی است. -

چنانکه می بینم روایات در بیان اینکه پیامبر پنج تکبیر می گفته، روشن است و استمرار آن نیز مشخص است و اگر پذیرفته شود که حضرت چهار تکبیر می گفت

ص: ۳۹

شکی در جایز بودن پنج تکبیر نیست پس که منع از بیش از چهار (تکبیر)، از بدترین بدعتهاست.

**[ترجمه]

و منها:

مَا رَوَاهُ مَالِكٌ فِی الْمُوَطَّإِ (۱) وَ حَكَاهُ فِی جَامِعِ الْأُصُولِ (۲)، عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، قَالَ: أَبَی عُمَرُ أَنْ يُوَرِّثَ أَحَداً (۳) مِنَ الْأَعَاجِمِ إِلَّا أَحَداً وُلِدَ فِی الْعَرَبِ.

قَالَ: وَ زَادَ رَزِينٌ (۴) وَ (۵) امْرَأَةٌ جَاءَتْ حَامِلًا فَوَلَدَتْ فِی الْعَرَبِ فَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ مَاتَتْ وَ تَرِثُهُ إِنْ مَاتَ مِيرَاثَهُ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ. انتهی.

و مضاده هذا المنع للآيات و الأخبار، بل مخالفته لما علم ضروره من دين الإسلام (۶) من ثبوت التوارث بين المسلمين ممّا لا يريب فيه أحد.

**[ترجمه]آنچه در الموطأ - . الموطّأ اثر مالک- امام مذهب مالکی- ۲: ۱۲[۲- ۵۲۰] کتاب الفرائض، باب ميراث أهل الملل. -

از ابن المسیب روایت شده و صاحب جامع الاصول - . جامع الأصول ۹: ۶۰۳- ۶۰۴ حدیث ۷۳۸۰. -

آنرا نقل می کند که گفت: عمر هرگز نپذیرفت که احدی از عجمها را میراث برنده قلمداد کند و فقط عرب زادگان را صاحب ارث می دانست. گوید: و رزین افزود: و نیز زنی که باردار به میان عربها آمده و در میان آنها بزاید، پس فرزندش از این زن، چون بمیرد، ارث می برد و زن نیز از این فرزند، چون بمیرد، مطابق با کتاب خدا ارث می برد. پایان.

تضاد این ممنوعیت با آیات و اخبار بلکه مخالفت آن با قضیه ارث بردن مسلمانان از یکدیگر که ضرورتا از دین اسلام دانسته می شود، قضیه ایست که احدی در آن شک نمی کند.

**[ترجمه]

و منها: القول بالعول و التعصيب فی الميراث

كما سيأتى، و روت الخاصّه و العامّه ذلك بأسانيد جمّه يأتى (۷)بعضها، و لنورد هنا خبرا واحدا

رواه الشَّهِيدُ الثَّانِی رَحِمَهُ اللَّهُ (۸) وَ غَیْرُهُ (۹): عَنْ أَبِی طَالِبٍ الْأَنْبَارِیِّ، عَنْ أَبِی بَکْرٍ الْحَافِظِ، عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُصَیْنِ (۱۰)، عَنْ یَعْقُوبَ بْنِ إِبْرَاهِیمَ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِیهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ

۱- الموطّأ لمالک- إمام المالکیه- ۲- ۱۲ [۲- ۵۲۰] کتاب الفرائض، باب میراث أهل الملل.

۲- جامع الأصول ۹- ۶۰۳- ۶۰۴ حدیث ۷۳۸۰.

۳- فی ک و نسخه بدل فی س: أحد- بالرّفع-.

۴- فی س: زرین، و هو غلط.

۵- فی جامع الأصول: أو.

۶- أورده أبو داود فی سننه ۲- ۳۳۲: قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: لیس منّا من دعا إلی عصبیّه، و لیس منّا من قاتل علی العصبیّه، و لیس منّا من مات علی عصبیّه .. و کم له من نظائر.

۷- بحار الأنوار ۱۰۴- ۳۳۱، و فیه: عن ابن عبّاس: أنّ أوّل من أعال الفرائض عمر .

۸- المسالک ۲- ۳۲۳، و أورده فی الرّوضه البهیّه فی شرح اللّمعه الدّمشقیّه ۸- ۸۹- ۹۲ باختلاف فی المتن و حذف للإسناد.

۹- جاء فی الکافی ۷- ۷۹- ۸۰ حدیث ۲، و من لا یحضره الفقیه ۴- ۱۸۷، و کنز العمّال ۱۱- ۱۹ ۲۰ حدیث ۱۲۱ باختلاف یسیر، و کذا فی أحکام القرآن للجصّاص ۲- ۱۰۹، و مستدرک الحاکم ۴- ۳۴۰، و السّنن الکبری ۶- ۲۵۳ و غیرها.

۱۰- لا توجد: بن الحصین، فی المصدر.

أَبِی إِسْحَاقَ، عَنِ الزُّهْرِیِّ، عَنْ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَهَ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی (۱) ابْنِ عَبَّاسٍ، فَجَرَی ذِکْرُ الْفَرَائِضِ وَ الْمَوَارِیثِ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِیمِ! أَ تَرَوْنَ (۲) الَّذِی أَحْصَی رَمْلَ عَالِجٍ (۳) عَدَداً جَعَلَ فِی مَالٍ نِصْفَیْنِ (۴) وَ ثُلُثاً وَ رُبُعاً أَوْ قَالَ: نِصْفاً وَ نِصْفاً وَ ثُلُثاً وَ هَذَانِ النِّصْفَانِ قَدْ ذَهَبَا بِالْمَالِ، فَأَیْنَ مَوْضِعُ الثُّلُثِ؟! فَقَالَ لَهُ زُفَرُ بْنُ أَوْسٍ الْبَصْرِیُّ: یَا أَبَا الْعَبَّاسِ! فَمَنْ أَوَّلُ مَنْ أَعَالَ الْفَرَائِضَ؟. فَقَالَ: عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ (۵)، لَمَّا الْتَفَّتْ عِنْدَهُ الْفَرَائِضُ وَ دَفَعَ (۶) بَعْضُهَا بَعْضاً، فَقَالَ: وَ اللَّهِ مَا أَدْرِی أَیَّکُمْ قَدَّمَ اللَّهُ وَ أَیَّکُمْ أَخَّرَ، وَ مَا أَجِدُ شَیْئاً هُوَ أَوْسَعُ إِلَّا أَنْ أَقْسِمَ عَلَیْکُمْ هَذَا الْمَالَ بِالْحِصَصِ، وَ أَدْخَلَ عَلَی کُلِّ ذِی حَقٍّ مَا دَخَلَ عَلَیْهِ مِنْ عَوْلِ الْفَرِیضَهِ، وَ ایْمُ اللَّهِ لَوْ قَدَّمَ مَنْ قَدَّمَ اللَّهُ وَ أَخَّرَ مَنْ أَخَّرَ اللَّهُ مَا عَالَتْ فَرِیضَهٌ (۷) فَقَالَ لَهُ زُفَرُ بْنُ أَوْسٍ: فَأَیَّهَا قَدَّمَ وَ أَیَّهَا أَخَّرَ؟. فَقَالَ: کُلُّ فَرِیضَهٍ (۸). لَمْ یُهْبِطْهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَنْ فَرِیضَهٍ إِلَّا إِلَی فَرِیضَهٍ، فَهَذَا مَا قَدَّمَ اللَّهُ. وَ أَمَّا مَا أَخَّرَ

۱- فی المسالک: إلی، بدل: علی.

۲- فی المصدر: أ یرون.

۳- رمل عاجل: هو ما تراکم من الرّمل و دخل بعضه فی بعض، و نقل أنّ رمل عالج جبال متواصله یتّصل أعلاها بالدّهناء، و الدّهناء بقرب یمامه، و أسفلها بنجد، و فی کلام البعض: رمل عالج محیط بأکثر أرض العرب. قاله الطّریحیّ فی مجمعه ۲- ۳۱۸. و هناک ثمّه أقوال أخر تجدها فی معجم البلدان ۴- ۶۹- ۷۰، و مراصد الاطّلاع ۲- ۹۱۱.

۴- فی المسالک: نصف [نصفا].

۵- قد نصّ علی ذلک السّیوطیّ فی أوائله و تاریخه: ۹۳، و الجصّاص فی أحکام القرآن ۲- ۱۰۹، و الحاکم فی المستدرک ۴- ۳۴۰، و البیهقیّ فی السّنن الکبری ۶- ۲۵۳، و المتّقی الهندیّ فی کنز العمّال ۶- ۷، و السکتواری فی محاضرات الأوائل: ۱۵۲ .. و غیرهم و یعدّ أوّل من أعال الفرائض لمّا التوت علیه و دافع بعضها بعضا.

۶- فی ک: رفع.

۷- فی المصدر: الفریضه- بالألف و اللّام-.

۸- فی ک هنا زیاده: فرضها اللّه.

فَكَلَّ فَرِيضَهٍ إِذَا زَالَتْ عَنْ فَرْضِهَا لَمْ يَكُنْ لَهَا إِلَّا مَا بَقِيَ، فَتِلْكَ الَّتِى أَخَّرَ، وَ أَمَّا (۱) الَّذِى قَدَّمَ، فَالزَّوْجُ لَهُ النِّصْفُ فَإِذَا دَخَلَ عَلَيْهِ مَا يُزِيلُهُ عَنْهُ رَجَعَ إِلَى الرُّبُعِ لَا يُزِيلُهُ عَنْهُ شَىْ ءٌ، وَ الزَّوْجَهُ لَهَا الرُّبُعُ فَإِذَا زَالَتْ عَنْهُ صَارَتْ إِلَى الثُّمُنِ لَا يُزِيلُهَا عَنْهُ شَىْ ءٌ، وَ الْأُمُّ لَهَا الثُّلُثُ فَإِذَا زَالَتْ عَنْهُ صَارَتْ إِلَى السُّدُسِ لَا يُزِيلُهَا عَنْهُ شَىْ ءٌ، فَهَذِهِ الْفَرَائِضُ الَّتِى قَدَّمَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ، وَ أَمَّا الَّتِى أَخَّرَ، فَفَرِيضَهُ الْبَنَاتِ وَ الْأَخَوَاتِ لَهُنَّ النِّصْفُ وَ الثُّلُثَانِ، فَإِذَا أَزَالَتْهُنَّ الْفَرَائِضُ عَنْ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ إِلَّا مَا بَقِيَ، فَتِلْكَ الَّتِى أَخَّرَ، فَإِذَا اجْتَمَعَ مَا قَدَّمَ اللَّهُ تَعَالَى وَ مَا أَخَّرَ (۲)، بُدِئَ بِمَا قَدَّمَ اللَّهُ فَأُعْطِيَ حَقَّهُ كَامِلًا، فَإِنْ بَقِيَ شَىْ ءٌ كَانَ لِمَنْ أَخَّرَ (۳) وَ إِنْ لَمْ يَبْقَ شَىْ ءٌ فَلَا شَىْ ءَ لَهُ، فَقَالَ لَهُ زُفَرُ بْنُ أَوْسٍ: فَمَا مَنَعَكَ أَنْ تُشِيرَ بِهَذَا الرَّأْيِ عَلَى عُمَرَ؟. فَقَالَ: هِبْتُهُ (۴)، وَ اللَّهِ وَ كَانَ امْرَأً مَهِيباً، قَالَ الزُّهْرِىُّ: وَ اللَّهِ لَوْ لَا أَنْ تَقَدَّمَ ابْنُ عَبَّاسٍ إِمَامَ عَدْلٍ كَانَ أَمْرُهُ عَلَى الْوَرَعِ أَمْضَى أَمْراً وَ حَكَمَ بِهِ وَ أَمْضَاهُ لَمَا اخْتَلَفَ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ اثْنَانِ (۵)

۱- فى س: فأمّا. و فى الرّوضه: فأمّا الّتى.

۲- فى المصدر: و ما اللّه أخّر، بدلا من: اللّه تعالى و ما أخّر.

۳- زياده: اللّه، بعد: أخّر، جاءت فى المصدر.

۴- إلى هنا جاء فى المصادر السّالفه باختلاف فى اللّفظ.

۵- نذيل هذا المقام بذكر قضيّتين: الأولى: ما رواها الحاكم فى المستدرك ۴- ۳۳۹، بسنده عن معمّر عن الزّهرىّ عن ابن سلمه، قال: جاء إلى ابن عبّاس رجل، فقال: رجل توفّى و ترك بنته و أخته لأبيه و أمّه؟. فقال: لابنته النّصف و ليس لأخته شى ء. قال الرّجل: فإنّ عمر قضى بغير ذلك، جعل للابنه و للأخت النّصف. قال ابن عبّاس: أنتم أعلم أم اللّه؟!. فلم أدر ما وجه هذا حتّى لقيت ابن طاوس، فذكرت له حديث الزّهرىّ، فقال: أخبرنى أبى أنّه سمع ابن عبّاس يقول: قال اللّه عزّ و جلّ: «إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَ لَهُ أُخْتٌ فَلَها نِصْفُ ما تَرَكَ» .. قال ابن عبّاس: فقلتم أنتم لها النّصف و إن كان له ولد. قال: هذا حديث صحيح على شرط الشّيخين. و قد جاء أيضا فيه ۲- ۳۱۰ باختلاف يسير فى اللّفظ، و قد رواه البيهقىّ فى سننه ۶- ۲۳۳ أيضا. و قال السّيّد الفيروزآبادىّ فى السّبعه من السّلف: ۹۲: إنّ هذا الإفتاء من عمر كان على وجه الجهل بالآيه الكريمه، و إلّا فبعيد منه أنّه مع العلم بها يفتى بخلاف ما أنزل اللّه، و اللّه أعلم. و لعلّ مراده رحمه اللّه أن يجهر بالمخالفه، و هذا غريب منه مع صراحه آيه المتعه و التّيمّم و غيرهما. الثّانيه: أخرج البيهقىّ فى سننه ۶- ۲۵۵ بعدّه طرق، و الدّارمىّ فى سننه ۱- ۱۵۴، و أبو عمر فى العلم: ۱۳۹، و آخرين، عن مسعود الثّقفىّ، قال: شهدت عمر بن الخطّاب أشرك الإخوه من الأب و الأمّ مع إخوه من الأمّ فى الثّلث، فقال له رجل: قضيت فى هذا عام أوّل بغير هذا. قال: كيف قضيت؟. قال: جعلته للإخوه من الأمّ و لم تجعل للإخوه من الأب و الأمّ شيئا. قال: تلك على ما قضينا، و هذا على ما قضينا!. و فى لفظ: تلك على ما قضينا يومئذ و هذه على ما قضينا اليوم!. أقول: كيف يسوغ لمثل الخليفه أن يجهل أحكام الدّين و هو القائل: ليس أبغض إلى اللّه و لا أعمّ ضرّا من جهل إمام و خرقه، كما نقله عنه ابن الجوزىّ فى سيره عمر: ۱۰۰، ۱۰۲، ۱۶۱. و كيف يشتغل بمنصب الإماره قبل أن يتفقّه فى دين اللّه، و هو القائل: تفقّهوا قبل أن تسودوا، ذكره البخارىّ فى صحيحه فى باب الاغتباط فى العلم ۱- ۳۸.

**[ترجمه]آنست که تعداد سهم دارندگان در ارث افزون گردد و میزان هر سهمی بنا بر این افزایش نفرات کاهش یابد- و تعصیب - ارث بردن کلاله یا همان عصبه: خویشاوندانی که والدین یا فرزند میت نیستند و در زمان نبود آن دو گروه و یا در صورت باقی ماندن اموال پس از ادای سهمهای فریضه یا واجب، ارث می برند. - در ارث است.

چنانکه خواهد آمد و خاص و عام علماء این قضیه را با اسن

دی کامل که برخی از آنها ذکر خواهد شد - . بحار الأنوار ۱۰۴- ۳۳۱، و در آن از قول ابن عبّاس روایت است که نخستین کسی که افزون گشتن نصیب برندگان در ارث، بر (آنچه در) فرایض (ارث در قران بیان شده)، را جاری نمود، عمر بود. - بیان داشته اند و در اینجا یک خبر را ذکر می کنیم. شهید ثانی رحمه الله و دیگران - . در الکافی ۷: ۷۹- ۸۰ حدیث ۲، و من لا یحضره الفقیه ۴: ۱۸۷، و کنز العمّال ۱۱: ۱۹ ۲۰ حدیث ۱۲۱ با تفاوتی اندک و نیز در أحکام القرآن للجصّاص ۲: ۱۰۹، و مستدرک الحاکم ۴: ۳۴۰، و السّنن الکبری ۶: ۲۵۳ و غیر این ذکر شده است. -

با ذکر سند از عبید الله بن عبدالله بن عتبه روایت می کنند:

ص: ۴۰

که گفت: به نزد ابن عباس رفتم و سخن از فرایض و ارثها درگرفت و ابن عباس گفت: سبحان الله العظیم! آیا باور می کنید آنکس که شنزارهای عالج (کوههای شن فراگیرنده میان یمامه و نجد و به قولی بیشتر سرزمینهای عربستان) را به شماره کند، در یک مال، دو نصف و یک ثلث و یک ربع ،و یا گفت: یک نصف و یک نصف دیگر و یک ثلث قرار قرار داده و این دو نصف کل آن مال را برده اند، پس این ثلث کجا قرار می گیرد؟! زفر بن اوس البصری به وی گفت ای ابن عباس! چه کسی بود که نخستین بار فرایض ارث را بیش از آنچه که بود قرار داد؟ وی گفت: عمر بن الخطاب. - . السّیوطیّ در کتاب أوائل خود و تاریخش: ۹۳، و الجصّاص در أحکام القرآن ۲: ۱۰۹، و الحاکم در المستدرک ۴: ۳۴۰، و البیهقیّ در السّنن الکبری ۶: ۲۵۳، و المتّقی الهندیّ در کنز العمّال ۶: ۷، و السکتواری در محاضرات الأوائل: ۱۵۲ .. و غیرهم و یعدّ أوّل من أعال الفرائض لمّا التوت علیه و دافع بعضها بعضا. -

آنگاه که فرایض گرد وی حلقه زد و هر یک دیگری را کنار می زد. پس او گفت به خدا که نمی دانم خداوند کدامیک از شما را مقدم داشته و کدامیک را در مرتبه بعدی قرار داده است و راهی فراگیرتر و کارگشاتر از این نمی یابم که این مال را بنا به تقسیم بندی مساوی سهمها بین شما پخش کنم. و بر هر صاحب حقی آنچه که از بابت عول و کاسته شدن از سهم ارث فریضه متوجه اش می گردد، جاری نمایم و به خدا سوگند که اگر هر که را خدا مقدم نموده، مقدم می داشت و هر که را که موخر نموده در مرتبه موخر قرار می داد، نیازی نبود که هیچ ارث فریضه ای را کم و زیاد کند. زفر بن اوس به وی گفت: کدام یک را مقدم نمود و کدامیک را موخر نمود؟ گفت: همه ارثهای فریضه را و خداوند عز و جل هیچ فرمان فریضه ای را تغییر نداد مگر به فریضه ای دیگر. این آن چیزی است که خداوند مقدم داشته و اما آنچه را که موخر داشته،

ص: ۴۱

هر فریضه ای اگر واجب آن برداشته شود، چیزی برای آن جز آنچه باقی نمی ماند، و این آن چیزی است که موخر نمود و اما آنچه را که وی مقدم نمود اینکه سهم ارث شوهر نصف است و اگر چیزی بر آن داخل گردد که این حکم را از وی زائل گرداند، به ربع کاهش می یابد که دیگر چیزی آنرا زائل نخواهد کرد. و سهم ارث زن ربع است و اگر از وی زائل گردد به ثمن (یک هشتم) کاهش می یابد که دیگر چیزی آنرا زائل نمی گرداند. و سهم ارث مادر ثلث اموال است و اگر این سهم از وی زائل گردد، به سدس (یک ششم) کاهش می یابد که دیگر چیزی آنرا از او زائل نمی گرداند و این فریضه هایی است که خداوند مقدم داشته است و اما آنچه که مؤخر داشته آنست که فریضه دختران و خواهران، نصف و ثلثان (دو سوم) است و اگر فرایض ایشان را زائل و برکنار نمود، چیزی جز آنچه باقی مانده نخواهند داشت و این آن چیزی است که آن را مؤخر داشت و آنگاه که حکم فریضه ای که خداوند مقدم داشته با حکمی که مؤخر داشته جمع آیند، نخست آنچه را که خداوند مقدم داشته جاری می کنند و حق آنرا کامل ادا می نمایند و اگر چیزی باقی ماند، مال آنهایی است که مؤ خر داشته و اگر چیزی نمانده باشد، سهمی نصیب آنها نخواهد شد.

زفر بن اوس گفت پس چه مانعی بود که این رای را به عمر نگفتی؟ گفت: از او ترسیدم، به خدا که موضوع ترس آوری بود. الزهری گوید: به خدا که اگر ابن عباس خود را به عنوان یک پیشوای عدالت پیشگی مطرح نمی نمود که امر او در پیرهیزکاری رواتر باشد، و به پرهیزکاری حکم نماید و آنرا پیش بَرد، هیچ دو تنی در حکم ابن عباس اختلاف نظر نمی کردند.

ص: ۴۲

**[ترجمه]

و منها: التثویب

، و هو قول: الصلاه خیر من النوم، فی الأذان.

فقد (۱) رَوَی فِی جَامِعِ الْأُصُولِ (۲) مِمَّا رَوَاهُ عَنِ الْمُوَطَّإِ (۳)، قَالَ (۴) عَنْ مَالِكٍ أَنَّهُ بَلَغَهُ الْمُؤَذِّنُ جَاءَ عُمَرَ يُؤْذِنُهُ لِصَلَاهِ الصُّبْحِ فَوَجَدَهُ نَائِماً، فَقَالَ: الصَّلَاهُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، فَأَمَرَهُ عُمَرُ أَنْ يَجْعَلَهُمَا فِی الصُّبْحِ.

و یظهر منها أنّ ما رووه أنّ النبیّ صلّی اللّه علیه و آله أمر بالتثویب.

من مفتریاتهم، و یؤیّده أنّ روایاتهم (۵) فی الأذان خالیه عن التثویب (۶).

ص: ۴۳

۱- لا توجد: فقد، فی س.

۲- جامع الأصول ۵- ۲۸۶ حدیث ۳۳۶۰.

٣- موطّأ مالك ١- ٧٢ كتاب الصّلاه باب ما جاء فى النّداء للصّلاه.

۴- خط على كلمه: قال، فى ك، و جاءت زياده: أنّ، بعد لفظه: بلغه، فى الجامع.

۵- انظر مثالا- إلى: سنن أبى داود كتاب الصلاه باب كيفيّه الأذان حديث ۴۹۹ و باب بدء الأذان حديث ۵۰۰- ۵۰۷، و سنن الترمذى كتاب الصلاه باب ما جاء فى بدء الأذان حديث ۱۸۹، و باب ما جاء أنّ الإقامه مثنى مثنى حديث ۱۹۴، و باب ما جاء فى الترجيع بالصلاه فى الأذان حديث ۱۹۱، و مسند أحمد بن حنبل ۵- ۲۴۶، و صحيح مسلم كتاب الصلاه باب صفه الأذان حديث ۳۷۹، و سنن النسائى ۲- ۴ فى الأذان.

۶- أخرج الطبرىّ فى المستبين، و القوشجى فى شرح التجريد: ۸۷۹ فى بحث الإمامه، و البياض فى الصراط المستقيم و غيرهم، عن عمر، أنّه قال: ثلاث كنّ على عهد رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: أنا محرّمهنّ و معاقب عليهنّ: متعه الحجّ، و متعه النساء، و حىّ على خير العمل فى الأذان. و هذا تصرّفه الآخر فى الأذان. قال الأمينى- رحمه اللّه- فى الغدير ۶- ۱۱۰: كان أحكام القضايا تدور مدار ما صدر عن رأى الخليفه سواء أصاب الشريعه أم أخطأ، و كان الخليفه له أن يحكم بما شاء و أراد و ليس هناك حكم يتّبع و قانون مطرد فى الإسلام، و لعلّ هذا أفظع من التصويب المدحوض بالبرهنه القاطعه. و من محدثات الخليفه: أن جعل معرفه البلوغ بالقياس بالأشبار، فإن وجد سته أشبار فهو بالغ و إلّا فلا!!، كما أورده البيهقىّ فى السنن الكبرى ۵- ۵۴ و ۵۹، و أخرجه ابن أبى شيبه و عبد الرزاق و مسدّد و ابن المنذر فى الأوسط، كما فى كنز العمّال ۳- ۱۱۶. و أمّا تلاعبه بالحدود تقليلا و زياده فلو راجعت المسانيد و السنن لوجدت منها العجب العجاب. و كفاك منها شاهدا ما أورده فى كنز العمّال ۳- ۱۹۶ و ما بعدها عن جمله مصادر.

**[ترجمه]و آن گفتن «الصلاه خیر من النوم» در اذان است.

چه آنکه در جامع الاصول - . جامع الأصول ۵: ۲۸۶ حدیث ۳۳۶۰ -

از الموطأ - . موطّأ مالک ۱: ۷۲ کتاب الصّلاه باب ما جاء فی النّداء للصّلاه. -

از قول مالـک روایت شـده که موذن به وی گفته است که او نزد عمر رفت تـا رسـیدن وقت نمـاز صـبح را به او اطلاع دهـد و چون عمر را خوابیـده یـافت به او گفت: نمـاز بهتر از خواب است و عمر به او دسـتور داد که این سـخن را در اذان صـبح وارد کند.

و از این سخن روشن می شود که روایت ایشان از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم که به تثویب دستور داد، از افتراءهای ایشان است و اینکه روایـات - . برای مثـال بنگریـد به سـنن أبی داود کتاب الصـلاه باب کیفیّه الأذان حـدیث ۴۹۹ و باب بـدء الأذان حدیث ۵۰۰- ۵۰۷، و سـنن الترمذی کتاب الصـلاه باب ما جاء فی بدء الأذان حدیث ۱۸۹، و بـاب ما جاء أنّ الإقامه مثنی مثنی حدیث ۱۹۴، و باب ما جاء فی الترجیع بالصـلاه فی الأذان حدیث ۱۹۱، و مسند أحمد بن حنبل ۵: ۲۴۶، و صحیح مسلم کتاب الصلاه باب صفه الأذان حدیث ۳۷۹، و سنن النسائی ۲: ۴ فی الأذان. -

ایشان درباره اذان خالی از تثویب است، موید این قضـیه است. - . الطبریّ در المسـتبین، و القوشـجی در شرح التجرید: ۸۷۹ در بحث الإمامه، و البیاض فی الصـراط المستقیم و غیر آن، با ذکر صحت سند از عمر روایت می کنند که گفت: سه چیز در دوره رسول خـدا صـلی الله علیه و آله و سـلم وجود داشت که من آنها را حرام اعلام می کنم و مرتکبان آنرا مجازات می کنم: تمتع نمودن حـج (جمع نمودن یـک عمره بـا حـج)، متعه زنـان (ازدواج موقت) ، و گفتن حی علی خیر العمل در اذان. و این دسـت انـدازی دیگر او در اذان اسـت. علامـه امینی رحمه الله در الغـدیر ۶: ۱۱۰ می نویسـد: احکـام قضایا بر مـدار آنچه که باب میل خلیفه بود می چرخیـد حال چه موافق شـریعت باشـد چه نه. و خلیفه می توانست هر طور که بخواهـد حکم نمایـد و هیچ حکم لازم الاتبـاع و قـانون لزومـا جـاری در اسـلام او وجـود نـداشت و شایـد این رسواگرتر و زشت تر از درست پنـداری ای که با برهانهای کوبنده، خرد و نابود گردد، باشد.

و از جمله بدعتهای این خلیفه آن بود که به حد بلوغ رسیدن را با وجب کردن، اندازه می گرفت و اگر شش وجب کامل شده بود، فرد بالغ بود وگرنه، نه!! چنانکه البیهقیّ در السـنن الکبری ۵- ۵۴ و ۵۹ ذکر کرده و ابن أبی شـیبه و عبد الرزاق و مسدّد و ابن المنذر در الأوسط آنرا به سند صحیح شمرده، نقل کرده اند، و نیز در کنز العمّال ۳: ۱۱۶. -

ص: ۴۳

**[ترجمه]

الطعن الخامس عشر:

أنّه کان یعطی من بیت المال ما لا یجوز، فأعطی عائشه و حفصه عشره آلاف درهم فی کلّ سنه (۱)

(۲)، و کـان علیه ثمـانون ألف درهم من بیت المال یوم مات علی سبیل القرض (۳)، و لم یجز شـی ء من ذلک، أمّا الأول فلأنّ الفی ء و الغنائم و نحو ذلک

ص: ۴۴

۱- قـد اتّفق المؤرّخون أنّ عمر مفرّق لا یقسم بـالسویّه- و إن اختلفوا فی کمیّه و کیفیّه تفرقته فی العطـاء- راجع تفصـیل ذلک فی: أخبـار عمر للطنطاوی: ۱۲۲، فتوح البلـدان للبلاذری: ۴۳۵، و الفخری للطقطقی: ۶۰، و طبقات ابن سـعد ۳- ۲۲۳، و الخراج لأبی یوسف: ۵۱، و الکامـل لابن الأثیر ۲- ۲۴۷، و شـرح النهـج لابن أبی الحدید المعتزلی ۱۲- ۲۱۴ [۳- ۱۵۳ طبعه مصر أربع مجلـدات] . و انظر أیضا: تاریـخ الطبریّ ۳- ۶۱۴، و الأحکام السـلطانیّه: ۱۷۷، و الأموال لأبی عبیـده: ۲۲۶ و غیرهـا، و حرم أهل البیت علیهم السلام خمسهم الذی جعله اللّه لهم

۲- کمـا جـاء فی تفسیر الکشّـاف عنـد تفسـیر آیه الخمس، و تفسیر النسـفیّ ۲- ۶۱۶، و تفسـیر المنـار ۱- ۱۵، و أخبـار عمر للطنطاوی: ۱۰۵، و شـرح النهـج لابن أبی الحدیـد ۱۲- ۲۱۴ [۳- ۱۵۳]و انظر: کتـاب الأموال لأبی عبیـد حـدیث ۴۰ و ۸۴۲، و سیذکر المصنّف- رحمه اللّه- مصادر أخری فی المتن، فانتظر.

۳- قد نقل ابن أبی الحدید فی شرحه ۴- ۵۲۸ قول عمر لابنه: یا عبد اللّه بن عمر! انظر ما علیّ من الدین؟. فحسـبوه فوجدوه سته و ثمانین ألف درهم أو نحوه. و بنفس هـذا المضـمون رواه المتّقی فی کنز العمّال ۶- ۳۶۲ فی وفاه عمر. و أورد أصل الاقتراض الطبریّ فی تاریخه ۵- ۲۲، و ابن الأثیر فی الکامل ۳- ۲۹، و غیرهما کثیر.

ليست من الأموال المباحه التى يجوز لكلّ أحد التصرّف (۱) فيها كيف شاء، بل هى من حقوق المسلمين يجب صرفه إليهم على الوجه الـذى دلّت عليه الشريعه المقدّسه، فالتصرف فيها محظور إلّا على الوجه الذى قام عليه دليل شرعىّ، و تفضيل طائفه فى القسمه و إعطاؤها أكثر ممّا جرت السنّه عليه لا يمكن إلّا بمنع من استحقّ بالشرع حقّه، و هو غصب لمال الغير و صرف له فى غير أهله، و قد جرت السنّه النبويّه بالاتّفاق على القسم بالتسويه.

و أوّل من فضّل قوما فى العطاء هو عمر بن الخطاب كما اعترف به ابن أبى الحديد (۲) و غيره (۳) من علمائهم.

قَالَ ابْنُ أَبِى الْحَدِيدِ (۴): رَوَى أَبُو الْفَرَجِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَلِيٍّ الْجَوْزِيُّ، عَنْ أَبِى سَلَمَهَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: اسْتَشَارَ عُمَرُ الصَّحَابَهَ بِمَنْ يَبْدَأُ فِى الْقَسْمِ وَ الْفَرِيضَهِ؟، فَقَالُوا: ابْدَأْ بِنَفْسِكَ. فَقَالَ: بَلْ أَبْدَأُ بِآلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ ذَوِى قَرَابَتِهِ، فَبَدَأَ بِالْعَبَّاسِ. قَالَ ابْنُ الْجَوْزِيِّ: وَ قَدْ وَقَعَ الِاتِّفَاقُ عَلَى أَنَّهُ

۱- فى ك: التصريف.

۲- شرح النهج لابن أبى الحديد ۱۲- ۲۱۳.

۳- كابن سعد فى الطبقات الكبرى ۳- ۲۸۲ و غيره، و ذكر أبو هلال العسكرىّ فى كتابه الأوائل: ۱۱۴ : أنّ عمر جعل لعائشه اثنى عشر ألفا فى كلّ سنه، و كتب أزواج النبىّ فى عشره آلاف لكلّ واحده، و كتب بعد أزواج النبىّ عليّا عليه السلام فى خمسه آلاف و [من شهد بدرا من بنى هاشم، و كتب عثمان فى خمسه آلاف، و من شهد بدرا من موالى بنى أميّه على سواء، ثمّ قال بمن نبدأ؟. قالوا: بنفسك!. قال: بل نبدأ بآل أبى بكر، فكتب طلحه فى خمسه آلاف، و بلالا فى مثلها، ثم كتب لنفسه و من شهد بدرا من بطون قريش خمسه آلاف .. خمسه آلاف، ثمّ كتب الأنصار فى أربعه آلاف. فقالوا: قصرت بنا على إخواننا؟!. قال: أجعل الذين قال اللّه لهم: «لِلْفُقَراءِ الْمُهاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيارِهِمْ وَ أَمْوالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَ رِضْواناً»- مثل من أتته الهجره فى داره؟!. قالوا: رضينا. ثم كتب لمن شهد فتح مكّه فى ألفين .. إلى آخره.

۴- فى شرحه على النّهج ۱۲- ۲۱۴- ۲۱۵ بتصرف.

لَمْ يَفرِضْ لِأَحَدٍ أَكْثَرَ مِمَّا فُرِضَ لَهُ، رُوِیَ أَنَّهُ فَرَضَ لَهُ خَمْسَهَ عَشَرَ أَلْفاً (۱)، وَ رُوِیَ أَنَّهُ فَرَضَ لَهُ اثْنَیْ عَشَرَ أَلْفاً، وَ هُوَ الْأَصَحُّ، ثم فرض لزوجات رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] لکلّ واحده عشره آلاف، و فضّل عائشه علیهنّ بألفین فأبت (۲)، فقال: ذلک لفضل (۳) منزلتک عند رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] ، فإذا أخذت فشأنک، و استثنی عن الزوجات جویریه و صفّیه و میمونه ففرض (۴) لکلّ واحده منهنّ ستّه آلاف،

فقالت عائشه: إنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] یعدل بیننا.

، فعدل عمر بینهنّ و ألحق هؤلاء الثلاث بسائرهنّ، ثم فرض للمهاجرین الذین شهدوا بدرا لکلّ واحد خمسه آلاف، و لمن شهدها من الأنصار لکلّ واحد أربعه آلاف.

و قد روی أنّه فرض لکلّ واحد ممّن شهد بدرا من المهاجرین أو من الأنصار أو غیرهم من القبائل خمسه آلاف، ثم فرض لمن شهد أحدا و ما بعدها إلی الحدیبیه أربعه آلاف، ثم فرض لکلّ من شهد المشاهد بعد الحدیبیه ثلاثه آلاف، ثم فرض لکلّ من شهد المشاهد بعد (۵) رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] ألفین و خمسمائه، و ألفین، و ألفا و خمسمائه، و ألفا واحدا .. إلی مائتین .. و هم أهل هجر (۶)، و مات عمر علی ذلک.

قال ابن الجوزی: و أدخل عمر فی أهل بدر ممّن لم یحضر بدرا أربعه، و هم الحسن و الحسین علیهما السلام و أبو ذرّ و سلمان، ففرض لکلّ واحد منهم خمسه

۱- لا توجد من قوله: روی .. إلی هنا، فی المصدر، و الظّاهر کونه سقط منه.

۲- و ذکر أبو عبید فی کتاب الأموال: ۲۲۶ فرضه لعائشه اثنی عشر ألف درهم.

۳- فی شرح النهج: بفضل.

۴- فی س: فرض.

۵- فی المصدر زیاده: وفاه.

۶- هجر: اسم بلد معروف بالبحرین .. و قریه من قری المدینه، قاله ابن الأثیر فی نهایته ۵- ۲۴۷. و هناک ثمّه أقوال أوردها فی مراصد الاطّلاع ۳- ۱۴۵۲، و معجم البلدان ۵- ۳۹۲- ۳۹۳، فراجع.

آلاف (۱)

قال ابن الجوزی: فأمّا ما اعتمده فی النساء فإنّه جعل نساء أهل بدر علی خمسمائه .. خمسمائه (۲)، و نساء من بعد بدر إلی الحدیبیه علی أربعمائه ..

أربعمائه (۳)، و نساء من بعد ذلک علی ثلاثمائه .. ثلاثمائه(۴)، و جعل نساء أهل القادسیه علی مائتین (۵)، ثم سوّی بین النساء بعد ذلک. انتهی.

وَ رَوَی الْبُخَارِیُّ (۶) وَ مُسْلِمٌ(۷) وَ غَیْرُهُمَا (۸) بِأَسَانِیدَ عَدِیدَهٍ أَنَّ النَّبِیَّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَالَ لِلْأَنْصَارِ فِی مَقَامِ التَّسْلِیَهِ قَرِیباً مِنْ وَفَاتِهِ: سَتَلْقَوْنَ بَعْدِی أَثَرَهً، فَاصْبِرُوا حَتَّی تَلْقَوْنِی عَلَی الْحَوْضِ.

و هل یریب عاقل فی أنّ هذا القول بعد أن کان یسوّی بین المهاجرین و الأنصار مدّه حیاته إخبار بما یکون بعده (۹)من التفضیل، و یتضمّن عدم إباحته و عدم رضاه صلّی اللّه علیه و آله به.

و یؤیّد حظر التفضیل و مخالفه السنّه فی القسمه

أنّ أمیر المؤمنین علیه السلام أبطل سیره عمر فی ذلک، و ردّ الناس إلی السنّه و القسم بالسویّه (۱۰).

، و هو علیه السلام

ص: ۴۷

۱- هنا سقط یراجع المصدر.

۲- لم تتکرّر کلمات: خمسمائه، أربعمائه، ثلاثمائه، فی المصدر.

۳- لم تتکرّر کلمات: خمسمائه، أربعمائه، ثلاثمائه، فی المصدر.

۴- لم تتکرّر کلمات: خمسمائه، أربعمائه، ثلاثمائه، فی المصدر.

۵- تکرّرت کلمه: مائتین، فی المصدر.

۶- صحیح البخاریّ ۷- ۸۹ و ۹۰ فی فضائل أصحاب النّبیّ ص، و باب قول النّبیّ صلی الله علیه و آله للأنصار: اصبروا، و کتاب الفتن باب قول النّبیّ صلی الله علیه و آله: سترون بعدی أمورا تنکرونها.

۷- صحیح مسلم کتاب الإماره باب الأمر بالصّبر عند ظلم الولاه حدیث ۱۸۴۵.

۸- و التّرمذیّ فی سننه کتاب الفتن، باب ما جاء فی الإمره حدیث ۲۱۹۰، و النّسائیّ فی سننه ۸- ۲۲۴ و ۲۲۵ کتاب القضاء باب ترک استعمال من یحرّض علی القضاء، و ابن الأثیر فی جامع الأصول ۹- ۱۶۸ حدیث ۶۷۲۶.

۹- فی س: بعد- بلا ضمیر-.

۱۰- کما جاء فی خطبه له علیه السلام: لو کان المال لی فسوّیت بینهم فکیف و المال مال اللّه .. انظر: نهج البلاغه لمحمّد عبده ۱- ۲۶۰ [۱- ۱۴۰]، و لصبحی صالح: ۱۸۳ خطبه ۱۲۶.

يدور مع الحقّ و يدور الحقّ معه حيثما دار بنصّ الرسول صلّى اللّه عليه و آله (١)

، كما تضافرت (٢) به الروايات من طرق المخالف و المؤالف، و مع ذلك احتجّ عليه السلام على المهاجرين و الأنصار لّما كرهوا عدله فى القسمه و أنكروه عليه، بمخالفه التفضيل للشريعه، و ألزمهم العدل فى القسمه، فلم يردّه عليه أحد منهم، بل أذعنوا له و صدّقوا قوله، ثم فارقه طلحه و الزبير و من يقفو إثرهما رغبه فى الدنيا و كراهه للحقّ، كما سيأتى (٣) فى باب بيعته عليه السلام و غيره.

و قد قال ابن أبى الحديد (۴) فى بعض كلامه-:

فإن قلت: إنّ أبا بكر قد قسم بالسويّه (۵)، كما قسمه أمير المؤمنين عليه السلام، و لم ينكروا عليه كما أنكروا على أمير المؤمنين عليه السلام؟.

قلت: إنّ أبا بكر قسم محتذيا بقسم رسول اللّه صلّى اللّه عليه [و آله] ، فلمّا ولى عمر الخلافه و فضّل قوما على قوم ألفوا ذلك و نسوا تلك القسمه الأولى، و طالت أيّام عمر، و أشربت قلوبهم حبّ المال و كثره العطاء، و أمّا الذين اهتضموا فقنعوا و مرنّوا على القناعه، و لم يخطر لأحد من الفريقين أنّ هذه الحال تنتقض(۶) أو تتغيّر بوجه ما، فلمّا ولى عثمان أجرى(٧) الأمر على ما كان عمر يجريه، فازداد وثوق العوام بذلك، و من ألف أمرا أشقّ(٨) عليه فراقه و تغيير العاده فيه، فلمّا ولى

١- مرّت مصادر الحديث فى أوّل تحقيقاتنا.

٢- توجد حاشيه فى ك و هى: المضافره- بالضاد و الفاء-: التّألّب، و قد تضافر القوم، و تضافروا: إذا تألّبوا. و قد تألّبوا: .. أى اجتمعوا. النهايهانظر: النهايه لابن الأثير ٣- ٩٣ و فيه: و تظافروا- بالظاء أخت الطاء-، و ١- ۵٩.

٣- بحار الأنوار ٣٢- ١۴۵- ١۴٨.

۴- شرح النهج لابن أبى الحديد ٧- ۴٢- ۴٣، بتفاوت كثير أشرنا إلى بعضه.

۵- فى المصدر: بالسواء

۶- فى س: تنقض.

٧- فى ك: أجر.

٨- جاءت فى ك: شق.

أمیر المؤمنین علیه السلام أراد أن یردّ الأمر إلی ما کان فی أیّام رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و أبی بکر، و قد نسی ذلک و رفض، و تخلّل بین الزمانین اثنتان و عشرون سنه، فشقّ ذلک علیهم و أکبروه (۱) حتی حدث ما حدث من نقض البیعه و مفارقه الطاعه، و للّه أمر هو بالغه!.

وَ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ (۲) فِی بَعْضِ احْتِجَاجِهِ عَلَی طَلْحَهَ وَ الزُّبَیْرِ: وَ أَمَّا مَا ذَکَرْتُمَا مِنْ أَمْرِ الْأُسْوَهِ (۳) فَإِنَّ ذَلِکَ أَمْرٌ لَمْ أَحْکُمْ أَنَا فِیهِ بِرَأْیِی وَ لَا وَلِیتُهُ هَوًی مِنِّی، بَلْ وَجَدْتُ أَنَا وَ أَنْتُمَا مَا جَاءَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ قَدْ فُرِغَ مِنْهُ فَلَمْ أَحْتَجْ إِلَیْکُمَا فِیمَا (۴) فَرَغَ اللَّهُ مِنْ قَسْمِهِ، وَ اللَّهُ (۵) أَمْضَی فِیهِ حُکْمَهُ فَلَیْسَ لَکُمَا وَ اللَّهِ عِنْدِی وَ لَا لِغَیْرِکُمَا فِی هَذَا عُتْبَی، أَخَذَ اللَّهُ بِقُلُوبِکُمْ وَ قُلُوبِنَا (۶) إِلَی الْحَقِّ وَ أَلْهَمَنَا وَ إِیَّاکُمُ الصَّبْرَ.

و قال ابن أبی الحدید فی شرح هذا الکلام(۷): قد (۸) تکلّم علیه السلام فی معنی النفل و (۹) العطاء، فقال: إنّی عملت بسنّه رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] فی ذلک، و صدق علیه السلام، فإن رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] سوّی بین الناس فی العطاء (۱۰) و هو مذهب أبی بکر.

۱- فی شرح النهج: و أنکروه و أکبروه.

۲- نهج البلاغه- محمّد عبده- ۲- ۱۸۵، صبحی الصّالح: ۳۲۲ برقم ۲۰۵.

۳- مصداق الأسوه هنا هو التّسویه بین المسلمین فی قسمه الأموال، و کان ذلک سببا لغضبهما علی ما روی.

۴- زیاده جاءت فی: صبحی الصّالح: قد.

۵- لا توجد: و اللّه، فی نسختی النّهج.

۶- فی النّهج: قلوبنا و قلوبکم.

۷- شرح النهج للمعتزلی ۱۱- ۱۰.

۸- فی المصدر: ثم.

۹- فی المصدر: التنفیل فی، بدلا من: النفل و.

۱۰- فی الشرح: فی العطاء بین الناس- بتقدیم و تأخیر-.

ثم قال (۱): إنّ طلحه و الزبير قد نقما عليه (۲) الاستبداد و ترک المشاوره، و انتقلا من ذلک إلى الوقيعه فيه بمساواه الناس فى قسمه المال، و أثنيا على عمر و حمدا سيرته و صوّبا رأيه، و قالا: إنّه كان يفضّل أهل السوابق .. و ضلّلا عليّا فيما رأى، و قالا: إنّه أخطأ .. و إنّه خالف سيره عمر و هى السيره المحموده .. (۳)، و استنجدا عليه بالرؤساء من المسلمين الذين (۴) كان عمر يفضّلهم و ينفلهم فى القسم على غيرهم، و الناس أبناء الدنيا، و يحبّون الْمالَ حُبًّا جَمًّا، فتنكّرت على أمير المؤمنين عليه السلام بتنكّرهما قلوب كثيره، و نغلت (۵) عليه نيّات كانت من قلب (۶) سليمه. انتهى.

و بالجمله، من راجع السير و الأخبار لم يبق له ريب فى أنّ سيره أمير المؤمنين عليه السلام فى القسمه هو العدل تأسّيا برسول اللّه صلّى اللّه عليه [و آله] و اتّباعا لكتابه، و قد احتجّ عليه السلام على المصوّبين لسيره عمر فى تركه العدل بأنّ التفضيل مخالف للسنّه، فلم يقدر أحد على ردّه، و صرّح عليه السلام أنّ التفضيل جور و بذل المال فى غير حقّه تبذير و إسراف كما سيأتى.

وَ رَوَى ابْنُ أَبِى الْحَدِيدِ (۷)، عَنْ هَارُونَ بْنِ سَعْدٍ(۸)، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ (۹) لِعَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! لَوْ أَمَرْتَ لِى بِمَعُونَهٍ أَوْ نَفَقَهٍ!، فَوَ اللَّهِ مَا لِى نَفَقَهٌ إِلَّا أَنْ أَبِيعَ دَابَّتِى. فَقَالَ: لَا وَ اللَّهِ، مَا أَجِدُ لَکَ شَيْئاً إِلَّا أَنْ تَأْمُرَ عَمَّکَ

۱- قال ابن أبى الحديد فى شرحه على النهج ۱۱- ۱۱.

۲- جاءت العباره فى المصدر هكذا: و تنقما عليه. أقول: مرجع الضمير: طلحه و الزبير.

۳- هنا سقط جاء فى الشرح.

۴- لا توجد: الذين، فى المصدر.

۵- فى س: نقلت. و جاء فى حاشيه ک: نغلت نيّاتهم أى فسدت صحاح. انظر: الصحاح ۵- ۱۸۳۲.

۶- خ. ل: كان من قبل. و فى المصدر: كانت من قبل، و هو الأنسب.

۷- فى شرح النّهج ۲- ۲۰۰.

۸- فى س: مبعد، و فى المصدر: سعيد.

۹- زياده: ابن أبى طالب، جاءت فى الشّرح.

أَنْ (١) يَسْرِقَ فَيُعْطِيَكَ..

و ذكر ابن أبى الحديد (٢) أيضا أنّ عمر أشار (٣) على أبى بكر فى أيّام خلافته بترك التسويه فلم يقبل، و قال: إنّ اللّه لم يفضّل أحدا على أحد، و قال: (إِنَّمَا الصَّدَقاتُ لِلْفُقَراءِ وَ الْمَساكِينِ) (۴) و لم يخصّ قوما دون قوم.

ثم لم يستند عمر فيما زعمه صوابا إلى شبهه فضلا عن حجّه، و لو أقام حجّه على ما زعمه لحكاه الناصرون له.

و قد روى ابن الأثير فى الكامل (۵) ذلك، إلّا أنّه لم يصرّح بالمشير سترا عليه (۶).

و هل يرتاب عاقل فى أنّه لو كان إلى جواز التفضيل و مصانعه الرؤساء

١- لا توجد فى س: أن.

٢- شرح النهج لابن أبى الحديد ٨- ١١١ بتصرّف.

٣- فى المصدر: و قد كان أشار.

۴- التوبه: ۶٠.

۵- الكامل ٢- ٢٩٠.

۶- و ها هو يأخذ الزكاه من الخيل مع عدم أخذ النبىّ صلّى اللّه عليه و آله و سلّم و لا أبو بكر، و قد وردت روايات فى ذلك عن طريق العامّه، كما فى موطإ مالك ١- ٢٠۶، و مسند أحمد ١- ١۴، و سنن البيهقىّ ۴- ١١٨، و مستدرك الحاكم ١- ۴٠١، و مجمع الزوائد ٣- ۶٩، بل عدّ العسكرىّ فى أوائله، و السيوطى فى تاريخ الخلفاء: ٩٣ و غيرهما: أنّ عمر أوّل من أخذ زكاه الخيل. و من هنا وقع الشجار بينهم و بين من اتّبع السنّه النبويّه فى عدم تعلّق الزكاه بالخيل أنّ الخليفه يسنّ للأمّه ما لا أصل له فى الدين كزكاه الخيل و صلاه التراويح و غيرهما، و قد ينقض السنّه الثابته للصادع الكريم خشيه ظنّ الأمّه الوجوب!. قال الشافعى فى كتاب الأم ٢- ١٨٩: قد بلغنا أنّ أبا بكر و عمر كانا لا يضحّيان كراهيه أن يقتدى بهما فيظنّ من رءاهما أنّها واجبه. و جاء فى مختصر المزنى- هامش كتاب الأمّ- ۵- ٢١٠. و فى روايه أخرى: مخافه أن يستنّ بهما، كما فى السنن الكبرى للبيهقىّ ٩- ٢۶۵، و الكبير للطبرانى، و المجمع للهيثمى ۴- ١٨ من طريق الطبرانى، و قال رجاله صحيح. و ذكره السيوطى فى جمع الجوامع، كما فى ترتيبه ٣- ۴۵ نقلا عن ابن أبى الدنيا فى الأضاحى، و الحاكم فى الكنى، و أبى بكر عبد اللّه بن محمّد النيسابورىّ فى الزيادات، ثمّ قال: قال ابن كثير: إسناده صحيح. و قال الهندى فى كنز العمّال ٣- ۴۵ نقلا عن الشعبى: أنّ أبا بكر و عمر شهدا الموسم فلم يضحّيا. و ها هو ينقض السنّه الثابته من الصادع الكريم خشيه ظنّ الأمّه الوجوب و يسنّ لها ما لا أصل له فى الدين كزكاه الخيل و صلاه التراويح و غيرهما من أحداث كثيره!!.

و الأشراف للمصالح سبيل لما عدل أمير المؤمنين عليه السلام إلى العدل و التسويه، مع ما رآه عيانا من تفرّق أصحابه عنه لذلك و ميلهم إلى معاويه بقبضه عنهم ما عوّدهم به عمر بن الخطاب كما سيأتى (۱)، و لم يكن يختار أمرا يوجب حدوث الفتن و إراقه الدماء، و لما كان يمنع عقيلا صاعا من برّ فيذهب إلى معاويه.

فإن قيل: فلم كان الحسنان عليهما السلام يقبلان التفضيل، و أبوهما عليه السلام لم رضى بذلك؟.

قلنا: إمّا للتقيّه كما مرّ مرارا، أو لأنّ عمر لما حرّمهم حقّهم من الخمس و الفى ء و الأنفال فلعلّهما أخذا ما أخذا عوضا من حقوقهم.

و يمكن أن يقال: لما كان أمير المؤمنين عليه السلام ولى الأمر فلعلّ ما أخذاه صرفه عليه السلام فى مصارفه، و كان الأخذ من قبيل الاستنقاذ من الغاصب و الاستخلاص من السارق.

ثم من غريب ما ارتكبه عمر من المناقضه فى هذه القصّه أنّه نبذ سنّه (۲) رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله وراء ظهره و أعرض عنه رأسا، و فضّل من شاء على غيره، ثم لمّا قالت عائشه: إنّ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله كان يعدل بيننا، عدل بين الثلاث و بين غيرهنّ سوى عائشه، و قد كان فضّل عائشه بألفين (۳) فكيف كانت سيره الرسول صلّى اللّه عليه و آله فى التسويه بين ثمان من الزوجات حجّه، و لم تكن حجّه فى العدل بين التسع، و لا بين المهاجرين و الأنصار و غيرهم؟.

و اعلم أنّ أكثر الفتن الحادثه فى الإسلام من فروع هذه البدعه، فإنّه لو استمرّ الناس على ما عوّدهم الرسول من العدل و جرى عليه الأمر فى أيّام أبى بكر

۱- بحار الأنوار: فى عده موارد منها ما مرّ صفحه ۴۴ و ما سيأتى قريبا و ۴۰- ۱۰۷ و ۴۱- ۱۱۶، و عن العامّه فى إحقاق الحقّ ۸- ۵۳۲- ۵۷۳، فراجع.

۲- لا توجد: سنه، فى س.

۳- قد مرّت المصادر فى أوّل الطعن، و جاءت فى طبقات ابن سعد ۳- ۳۰۴ أيضا.

لما نكث طلحه و الزبير بيعه أمير المؤمنين عليه السلام، و لم تقم فتنه الجمل، و لم يستقرّ الأمر لمعاويه، و لا تطرّق الفتور إلى اتّباع أمير المؤمنين عليه السلام و أنصاره، و لو كان المنازع له فى أوّل خلافته معاويه لدفعه بسهوله و لم ينتقل الأمر إلى بنى أميّه، و لم يحدث ما أثمرته تلك الشجره الملعونه من إراقه الدماء المعصومه، و قتل الحسين عليه السلام، و شيوع سبّ أمير المؤمنين عليه السلام على المنابر، ثم انتقال الخلافه إلى بنى العباس و ما جرى من الظلم و الجور على أهل البيت عليهم السلام و على سائر أهل الإسلام.

و قد كان من الدواعى على الفتن و الشرور بدعته الأخرى و هى الشورى، إذ جعل طلحه و الزبير مرشّحين للخلافه نظيرين لأمير المؤمنين عليه السلام، فشقّ عليهما طاعته و الصبر على الأسوه و العدل، و هذا فى غايه الوضوح (۱) و قد روى ابن عبد ربّه فى كتاب العقد (۲) على ما حكاه العلّامه رحمه اللّه عنه فى كشف الحقّ (۳)، قال: إنّ معاويه قال (۴) لابن الحصين(۵) أخبرنى: ما الذى شتّت أمر المسلمين و جماعتهم(۶) و مزّق ملأهم، و خالف بينهم؟!. فقال:

قتل عثمان (۷) قال: ما صنعت شيئا؟. قال: فسير (۸) علىّ إليك (۹). قال: ما صنعت شيئا(۱۰)؟. قال: ما عندى غير هذا يا أمير المؤمنين. قال: فأنا أخبرك،

ص: ۵۳

۱- ستأتى مفصّلا فى الطعن الثامن عشر.

۲- العقد الفريد ۴- ۲۸۱ [۳- ۷۵ طبعه أخرى .

۳- كشف الحقّ نهج الحقّ و كشف الصدق: ۳۵۵.

۴- لا توجد: قال، فى س.

۵- هو: عمران بن حصين. و فى العقد: حضين.

۶- لا توجد: و جماعتهم، فى العقد.

۷- كذا فى الكشف، و فى العقد: قال: نعم، قتل الناس عثمان.

۸- فى المصدرين: فمسير.

۹- فى العقد زياده: و قتاله إيّاك.

۱۰- فى الكشف و العقد زياده: قال: فمسير طلحه و الزبير و عائشه و قتال علىّ إيّاهم. قال: ما صنعت شيئا.

إنّه لم يشتّت بين المسلمين و لا فرّق أهواءهم إلّا الشورى التى جعلها عمر فى (۱) ستّه .. ثم فسّر معاويه ذلك، فقال: لم يكن من الستّه رجل إلّا (۲) رجاها لنفسه، و رجاها (۳) لقومه، و تطلّعت إلى ذلك نفوسهم (۴)، و لو أنّ عمر استخلف (۵) كما استخلف أبو بكر ما كان فى ذلك اختلاف.

و قد حكى ابن أبى الحديد (۶) أيضا ذلك عن معاويه و قد تمّم إثاره الفتنه بإغواء معاويه و عمرو بن العاص و إطماعهما (۷) فى الخلافه، و كان معاويه عامله على الشام و عمرو بن العاص أميره و عامله على مصر، فخاف أن يصير الأمر إلى علىّ عليه السلام. فقال لما طعن و علم بأنّه سيموت (۸): يا أصحاب محمّد! تناصحوا فإن (۹) لم تفعلوا غلبكم عليها عمرو بن العاص و معاويه بن أبى سفيان، روى ذلك ابن أبى الحديد (۱۰) ثم حكى (۱۱) عن شيخنا المفيد رحمه اللّه، أنّه قال: كان غرض عمر بإلقاء هذه الكلمه إلى الناس أن تصل إلى عمرو بن العاص و معاويه فيتغلّبا على مصر و الشام لو أفضى الأمر إلى علىّ عليه السلام.

و بالجمله، جميع ما كان و ما يكون فى الإسلام من الشرور إلى يوم النشور

۱- فى العقد: إلى سته.

۲- فى العقد: لم يكن رجل منهم إلّا ..

۳- فى المصدرين زياده: له، هنا.

۴- فى الكشف: أنفسهم، و فى العقد: نفسه.

۵- فى العقد زياده: عليهم.

۶- فى شرحه على نهج البلاغه ۳- ۹۹.

۷- فى س: إطماعها. و هو سهو.

۸- جاءت العباره فى المصدر هكذا: إنّ عمر بن الخطّاب قال لما طعن .

۹- فى الشرح: فإنّكم إن .

۱۰- قاله ابن أبى الحديد فى شرحه على نهج البلاغه ۳- ۹۹.

۱۱- ابن أبى الحديد فى شرحه ۳- ۹۹ بتصرّف و اختصار.

إنّما أثمرته شجر فتنته، فغرس أصل الفتن يوم السقيفه، و ربّاها (۱) ببدعه من التفضيل فی العطاء و وضع الشوری و .. غیر ذلک، فهو السهیم فی جمیع المعاصی و الأجرام، و الحامل لجمله الأوزار و الآثام، کما مرّ فی الأخبار الکثیره.

و أمّا الخمس، فالآیه صریحه فی أنّ لذی القربی فیه حقّا، و إن اختلفوا فی قدره و لم ینکر أحد أنّ عمر بن الخطاب لم یعطهم شیئا من أرض السواد و لا من خراجها، و کذلک منع سهمهم من أرض خیبر و من سائر الغنائم و جعل الغنائم من بیت المال و وقف خراجها علی مصالح، کما مرّ.

وَ رُوِیَ فِی جَامِعِ الْأُصُولِ (۲) مِنْ صَحِیحَیْ أَبُو دَاوُدَ(۳) وَ النَّسَائِیِّ (۴)، عَنْ یَزِیدَ بْنِ هُرْمُزَ، قَالَ: إِنَّ نَجْدَةَ الْحَرُورِیَّ حِینَ حَجَّ فِی فِتْنَهِ ابْنِ الزُّبَیْرِ أَرْسَلَ إِلَی ابْنِ عَبَّاسٍ یَسْأَلُهُ عَنْ سَهْمِ ذِی الْقُرْبَی لِمَنْ یَرَاهُ؟. فَقَالَ لَهُ: لِقُرْبَی (۵)رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] قَسَمَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] لَهُمْ، وَ قَدْ کَانَ عُمَرُ عَرَضَ عَلَیْنَا مِنْ ذَلِکَ عَرْضاً رَأَیْنَاهُ دُونَ حَقِّنَا، وَ رَدَدْنَاهُ (۶) عَلَیْهِ، وَ أَبَیْنَا أَنْ نَقْبَلَهُ.

هذه روایه أبی داود(۷).

وَ فِی رِوَایَهِ النَّسَائِیِّ، قَالَ: کَتَبَ نَجْدَهُ إِلَی ابْنِ عَبَّاسٍ یَسْأَلُهُ عَنْ سَهْمِ ذِی الْقُرْبَی لِمَنْ هُوَ؟. قَالَ یَزِیدُ بْنُ هُرْمُزَ: فَأَنَا کَتَبْتُ کِتَابَ ابْنِ عَبَّاسٍ إِلَی نَجْدَهَ، کَتَبَ إِلَیْهِ: کَتَبْتَ تَسْأَلُنِی عَنْ سَهْمِ ذِی الْقُرْبَی لِمَنْ هُوَ؟ وَ هُوَ لَنَا أَهْلَ الْبَیْتِ، وَ قَدْ کَانَ

۱- خ. ل: و ربّاها.

۲- جامع الأصول ۲- ۶۹۵- ۶۹۶ حدیث ۱۱۹۷ باختلاف یسیر.

۳- کذا، و الصّحیح: أبی داود- بالیاء- سنن أبی داود کتاب الخراج و الإماره باب بیان مواضع قسم الخمس و سهم ذی القربی حدیث ۲۹۸۲.

۴- سنن النّسائیّ ۷- ۱۲۸- ۱۲۹ فی قسم الفی ء.

۵- فی س: کقربی.

۶- فی جامع الأصول: فرددناه.

۷- و أخرجه أیضا مسلم فی صحیحه کتاب الجهاد باب النساء الغازیات رضخ لهنّ و لا یسهم حدیث ۱۸۱۲.

عُمَرُ دَعَانَا إِلَى أَنْ يُنْكِحَ (١) أَيِّمَنَا (٢) وَ يُجْدِى (٣) مِنْهُ عَائِلَنَا، وَ يُقْضَى مِنْهُ عَنْ غَارِمِنَا، فَأَبَيْنَا إِلَّا أَنْ يُسَلِّمَهُ إِلَيْنَا، وَ أَبَى ذَلِكَ فَتَرَكْنَا عَلَيْهِ.

وَ فِي رِوَايَهٍ أُخْرَى لَهُ مِثْلُ أَبِى دَاوُدَ، وَ فِيهِ: وَ كَانَ الَّذِى عَرَضَ عَلَيْهِمْ أَنْ يُعِينَ نَاكِحَهُمْ، وَ يَقْضِىَ عَنْ غَارِمِهِمْ، وَ يُعْطِىَ فَقِيرَهُمْ، وَ أَبَى أَنْ يَزِيدَهُمْ عَلَى ذَلِكَ.

انتهى.

و هى مع صحّتها عندهم تدلّ على أنّ عمر منع ذوى القربى بعض حقّهم الذى أعطاهم رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، و يفهم منها أنّ (۴) هذا المنع إنّما كان خوفا من قوّه بنى هاشم لو وصل إليهم ما فرض اللّه لهم من الخمس فيميل الناس إليهم رغبه فى الدنيا فيمكنهم طلب الخلافه، و قد كان خمس الخراج من سواد العراق وحده اثنين و ثلاثين ألف ألف درهم فى كلّ سنه على بعض الروايات سوى خمس خيبر و غيرها، و لا ريب أنّ قيمه خمس تلك الأراضى أضعاف أضعاف هذا المبلغ، و كذا خمس الغنائم المنقوله المأخوذه من الفرس و غيرهم مال خطير، فلو أنّهم لم يغصبوا هذا الحقّ بل أدّوا إلى بنى هاشم و سائر ذوى القربى حقّهم لم يفتقر أحد منهم أبدا، فوزر ما أصابهم من الفقر و المسكنه فى أعناق أبى بكر و عمر و أتباعهما إلى يوم القيامه.

و أمّا الفرض، فقد قَالَ ابْنُ أَبِى الْحَدِيدِ (۵): رَوَى ابْنُ سَعْدٍ فِى كِتَابِ الطَّبَقَاتِ (۶): أَنَّ عُمَرَ خَطَبَ فَقَالَ: إِنَّ قَوْماً يَقُولُونَ: إِنَّ هَذَا الْمَالَ حَلَالٌ لِعُمَرَ،

۱- فى المصدر زياده: منه.

۲- الأيّم: العزب، رجلا كان أو امرأه، كما فى المصباح المنير ۱- ۴۳. و الأيّم- فى الأصل- الّتى لا زوج لها، بكرا كانت أو ثيبا، مطلّقه كانت أو متوفّى عنها، كما فى النّهايه ۱- ۸۵ و غيرها.

۳- جاءت الكلمه: يحذى، فى المصدر، و يجزى فى س.

۴- فى س: على أن- بزياده على-.

۵- شرح نهج البلاغه ۱۲- ۲۱۹- ۲۲۰.

۶- طبقات ابن سعد ۳- ۲۷۵- ۲۷۶، ضمن حديث بتصرف.

وَ لَيسَ كَمَا قَالُوا، لَا هَا اللَّهِ (۱) إِذَنْ! أَنَا أَخْبِرُكُمْ بِمَا اسْتَحَلَّ مِنْهُ، يَحِلَّ لِي مِنْهُ (۲) حُلَّتَانِ، حُلَّةٌ فِي الشِّتَاءِ وَ حُلَّةٌ فِي الْقَيْظِ (۳) وَ مَا أَحُجُّ عَلَيْهِ وَ أَعْتَمِرُ مِنَ الظَّهْرِ، وَ قُوتِي وَ قُوتُ أَهْلِي كَقُوتِ رَجُلٍ مِنْ قُرَيْشٍ لَيْسَ بِأَغْنَاهُمْ وَ لَا أَفْقَرِهِمْ، ثُمَّ أَنَا بَعْدُ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يُصِيبُنِي مَا أَصَابَهُمْ (۴).

و روى ابن سعد (۵) أيضا-، أنّ عمر كان إذا احتاج أتى إلى صاحب بيت المال فاستقرضه، فربّما عسر عليه القضاء (۶)فيأتيه صاحب بيت المال فيتقاضاه، فيحتال له، و ربّما خرج عطاؤه فقضاه.

و لقد (۷) اشتكى مرّه فوصف له الطبيب العسل، فخرج حتى صعد المنبر و في بيت المال عكّه (۸)، فقال: إن أذنتم لي فيها أخذتها و إلّا فهي عليّ حرام، فأذنوا له فيها.

ثم قال (۹): إنّما (۱۰) مثلي و مثلكم كقوم سافروا (۱۱) فدفعوا نفقاتهم إلى رجل

ص: ۵۷

۱- قال في النّهايه ۵- ۲۳۷: و قد يقسم بالهاء فيقال: لاـ ها اللّه ما فعلت .. أي لا و اللّه ما فعلت، أبدلت الهاء من الواو، و منه حديث أبي قتاده يوم حنين: قال أبو بكر: لا ها اللّه إذا .. هكذا جاء الحديث، و الصّواب لا ها اللّه ذا- بحذف الهمزه- و معناه: لا و اللّه لا يكون ذا، أو: لا و اللّه الأمر ذا، فحذف تخفيفا.

۲- لا توجد: منه، في الطّبقات.

۳- القيظ: حمّاره الصّيف، كما في الصّحاح ۳- ۱۱۷۸، و قال في مجمع البحرين ۴- ۲۹۰: هو: صميم الصيف ، ومثله في القاموس ۲ _ ۳۹۸ ، والنهايه ۴ _ ۱۳۲.

۴- ونقله ابن الجوزي في سيره عمر : ۷۵ _ ۷۶.

۵- طبقات ابن سعد ۳- ۲۷۶، بتصرّف.

۶- لا توجد: القضاء، في الطبقات.

۷- الطبقات ۳- ۲۷۷ بإسناد آخر و بتصرّف.

۸- العكّه- بالضم-: آنيه السّمن أصغر من القربه، كما في القاموس ۳- ۳۱۳، و انظر الصحاح ۴- ۱۶۰۰.

۹- جاء في طبقات ابن سعد ضمن حديث آخر في ۳- ۲۸۱.

۱۰- في المصدر: إنّ.

۱۱- في س: سافر.

منهم لينفق عليهم، فهل يحلّ له أن يستأثر منها بشى ء؟.

و روى أخبارا أخر أيضا من هـذا الباب ظنّا منه أنّها تعينه على دفع الطعن، مع أنّها ممّا يؤيّـده، إذ بعضـها يـدلّ على أنّه كان يرى الأخـذ من بيت المال مجّانا حراما و لو كان للضـروره، إلّا أن يأذن ذوو الحقوق فى ذلك، فيردّ حينئذ أنّ الاستئذان ممّن حضـره حين صـعد المنبر فى الأكل من العسل لا يغنى من جوع، فإنّ الحقّ لم يكن منحصرا فى هؤلاء، و لم يكونوا وكلاء لمن غاب عنه حتى يكفيه إذنهم فى التنـاول منه، مع أنّ بيت المـال مصـرفه مصالـح المسـلمين و ليس مشتركـا بينهم كالميراث و نحوه، فإذا لم يكن للحاضـرين حاجه مصـحّحه للأخذ منه لم يكن لهم فيه حقّ حتى ينفع إذنهم فى الأخذ، و كون أخذ الإمام من المصالح- لا سيّما للـدواء- لا ينفع، فإنّه لو تمّ لـدلّ على عدم الحاجه إلى الاستئذان مطلقا، فهذه [كذا] الاستئذان دائر بين أن يكون ناقصا (۱) غير مفيـد و بين أن يكون لغوا لا حاجه إليه، فيـدلّ إمّا على الجهل و قلّه المعرفه أو على الشـيد و المكر لأخـذ قلوب العوام، كما يقال: يتورّع من سواقط الأوبار و يجرّ الأحمال مع القطار.

**[ترجمه]اینکه وی از بیت المـال آنچه جایز نبود، می بخشـید و به عائشه و حفصه سالانه ده هزار درهم پرداخت می کرد - . مورخـان متفق القول ذکر کرده انـد که عمر تقسـیم کننـده بود که برابری را رعـایت نمی کرد، هر چنـد که ایشـان در میزان و کیفیت تقسـیم گری او در اعطای بیت المال، اختلاف نظری دارنـد. تفصـیل این امر را در أخبار عمر اثر الطنطاوی: ۱۲۲، فتوح البلدان اثر البلاذری: ۴۳۵، و الفخری اثر الطقطقی: ۶۰، و طبقات اثر ابن سعد ۳: ۲۲۳، و الخراج اثر أبی یوسف: ۵۱، و الکامل اثر ابن الأثیر ۲: ۲۴۷، و شرح النهج اثر ابن أبی الحدید المعتزلی ۱۲: ۲۱۴[۳- ۱۵۳ چاپ چهار جلدی در مصر] می توان دید و نیز بنگرید: تاریخ الطبریّ ۳: ۶۱۴، و الأحکام السلطانیّه: ۱۷۷، و الأموال لأبی عبیده: ۲۲۶ و غیر آن. -

و خمس را که خداونـد مخصوص اهـل بیت علیهم السـلام گردانـد، از ایشـان بـازداشت و روزی که خودش مرد، هشـتاد هزار درهم از بیت المـال که اسـتقراض کرده بود، به گردن او بود، حـال آنکه هیـچ یـک از این امور جـایز نبود. امـا نخستین قضـیه بخاطر اینکه فیء و غنایم و نظیر آن

ص: ۴۴

از اموال مباحی نیست که هر کسـی بتوانـد هر طور که خواست در آن تصـرف نماید بلکه از حقوق مسـلمانان است که بایستی طبق خواست و نیاز ایشان آنسان که شـریعت مقـدس بدان خوانده است، هزینه گردد، پس دست بردن به آن ممنوع است مگر در صورتی که دلیلی شـرعی برای آن موجود باشد و ترجیح دادن یک گروه بهنگام تقسـیم و بیشتر از سنت همیشگی به ایشان دادن ممکن نیست مگر با منع حق گروهی که شـریعت ایشان را حقی بخشـیده و این غصب اموال دیگران و صـرف کردن آن برای غیر اهـل آن است و سـنت نبوی به اتفـاق نظر، بنـا بر تقسـیم مساوی جاری بوده است. و نخستین کسـی که گروهی را در اعطای از بیت المال برتری داد، عمر بن الخطاب بود آنچنان که ابن ابی الحدید - . شـرح النهج لابن أبی الحدید ۱۲: ۲۱۳ - و برخی علمـای دیگر - . نظیر ابن سـعد در الطبقات الکبری ۳: ۲۸۲ و غیر او، و أبو هلاـل العسـکریّ در کتابش الأوائل ۱۱۴ می نویسـد: عمر سـهم سالاـنه عـائشه را دوازده هزار درهم قرار داد و برای هر یک از همسـران پیامبر سالی ده هزار درهم نوشت و پس از همسـران پیامبر، نام علی را با پنج هزار و نیز هر کس از بنی هاشم که در بدر حضور داشت. و برای عثمان نیز پنج هزار و نیز هر کس از موالی بنی امیه که در بـدر حاضـر بود بصورت یکسان. و سـپس گفت: از که شـروع کنیم؟ گفتند: با خودت!

گفت: بلکه با آل ابی بکر آغاز می کنیم. پس طلحه را در پنج هزار درهم نوشت و بلال را نظیر آن و آنگاه برای خود نوشت و هر که از بطن های قریش در بدر حاضر بود را پنج هزار .. و سپس انصار را در ردیف چهار هزار نوشت. گفتند: ما را از برادرانمان کمتر حساب کردی؟! او گفت: آیا کسانی را که خداوند درباره ایشان فرموده است « لِلْفُقَراءِ الْمُهاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيارِهِمْ وَ أَمْوالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَ رِضْواناً» – برای تهیدستان هجرت نموده ای که از کاشانه ها و دارایی هاشان بیرون گشتند و جویای فضلی از پروردگار و خشنودی او بودند) همتای کسانی که هجرت در درون خانه اش، برایش حاصل شده قرار دهم؟! گفتند: پذیرفتیم. و سپس کسانی را که در فتح مکه حاضر بودند را در ردیف دو هزار نوشت و .. تا پایان. –

اعتراف کرده اند.

ابن ابی الحدید گوید: ابوالفرج عبدالرحمن بن علی الجوزی از ابی سلمه بن عبدالرحمن روایت می کند که گفت: عمر با صحابه مشورت نمود که در تقسیم بیت المال و سهمهای مفروض از چه کسی شروع کند؟ گفتند که از خودت شروع کن. گفت بلکه از آل رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و نزدیکان او آغاز می کنم پس از عباس آغاز نمود. ابن الجوزی گوید: همگان اتفاق نظر دارند

ص: ۴۵

که وی به احدی بیش از آنچه برای او واجب گشته، نداد و روایت شده که برای ابن عباس پانزده هزار (درهم) مقرر نمود و یا روایت شده که دوازده هزار درهم مقرر داشته و این درست تر است، سپس برای همسرهای پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم هر یک ده هزار درهم مقرر داشت و به عائشه دو هزار درهم بیشتر پیشنهاد کرد و او نپذیرفت و عمر گفت این بخاطر برتری جایگاه تو نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم است و اگر بگیری، تنها رعایت شأنت است و از همسران پیامبر جویریه و صفیه و میمونه را استثناء کرد و به هر یک شش هزار درهم اختصاص داد. پس عائشه گفت: به راستی که رسول خدا میان ما به عدالت رفتار می کرد پس عمر بین ایشان عدالت را برقرار کرد و آن سه نفر دیگر را به بقیه ملحق نمود. سپس برای مهاجرین که در بدر شرکت کرده بودند هر یک پنج هزار درهم مقرر نمود و برای هر یک از انصار که در بدر حضور داشتند، چهار هزار درهم. و نیز روایت شده که برای هر یک از مهاجرین یا انصار یا هر کسی از قبایل عرب که در بدر شرکت داشتند پنج هزار درهم مقرر نمود و سپس برای هر کس که در احد و پس از آن تا حدیبیه شرکت کرده بود، چهار هزار درهم و هر کس که در نبردهای پس از حدیبیه حاضر بود، سه هزار درهم و هر کس که در جنگهای پس از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شرکت کرده بود، دو هزار و پانصد، و دو هزار، و هزار و پانصد، و هزار تا دویست درهم برای اهل هجر (روستایی در بحرین) مقرر نمود و تا عمر زنده بود اینگونه اجرا می شد.

ابن الجوزی گوید: عمر چهار تن را که در جنگ بدر حضور نداشتند را به اهل بدر افزود که حسن و حسین علیهما السلام و ابوذر و سلمان بودند که برای هر یک از ایشان پنج هزار درهم مقرر نمود.

ص: ۴۶

ابن الجوزی گویـد: اما آنچه که درباره زنان جاری نمود اینگونه بود که به زنان اهل بـدر پانصد درهم و زنان اهل پس از بدر تا حدیبیه چهارصد درهم و زنان اهل جنگهای پس از حدیبیه سیصد درهم و زنان اهل جنگ قادسیه دویست درهم و پس از آن به دیگر زنان بطور مساوی مقرری داد. پایان .

بخاری - . صحیح البخاریّ ۷: ۸۹ و ۹۰ باب فی فضائل أصحاب النّبیّ(ص)، و باب قول النّبیّ(ص) للأنصار: اصبروا، و کتاب الفتن باب قول النّبیّ(ص): سترون بعدی أمورا تنکرونها. -و مسلم - . صحیح مسلم کتاب الإماره باب الأمر بالصّبر عند ظلم الولاه حدیث ۱۸۴۵. -

و غیر آنـدو - . و التّرمذیّ در سننش کتاب الفتن، باب ما جاء فی الإمره حدیث ۲۱۹۰، و النّسائیّ در سننش ۸: ۲۲۴ و ۲۲۵ کتاب القضاء باب ترک استعمال من یحرّض علی القضاء، و ابن الأثیر در جامع الأصول ۹: ۱۶۸ حدیث ۶۷۲۶. -

با ذکر سندهای بسیار روایت کرده اند که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در ایام نزدیک به رحلتش در مقام تسلی بخشی خطاب به انصار گفت: پس از من شاهـد خودپسـندی و خودگزینی خواهید بود، پس شکیبایی ورزید تا آنگاه که مرا بر کنار حوض ملاقات نمایید.

و آیا هیـچ عاقلی شک می کند که این سخن پس از آن که حضرت در زمان حیاتش بین مهاجرین و انصار یکسان رفتار می نمود، خبر دادن از ترجیح دادنها و برترشماریهاست و در ضمن خود دلالت بر ناخرسندی وی صلی الله علیه و آله از آن و مباح ندانستن آن است؟

و ممنوعیت برترشـماری و مخالف سنت تقسیم بودن آن اینکه امیر المومنین علیه السلام سیره عمر در این کارش را ابطال نمود و مردمان را به سنت نبوی و تقسیم برابر بازگرداند. - . چنانکه در خطبه ای از وی علیه السلام آمده : اگر مال از آن من بود، میان ایشان به یکسان تقسیم می کردم، پس چگونه چنین کرد حال آنکه آن مال، مال خداوند بود. بنگرید: نهج البلاغه تحقیق محمّد عبده ۱: ۲۶۰[۱- ۱۴۰]، و تحقیق صبحی صالح: ۱۸۳ خطبه ۱۲۶. -

ص: ۴۷

و امام علیه السلام آنچنان که پیامبر به نص صریح بیان داشته، گرد حق می گردد و حق بر گرد او، هر کجا که گردد، در دوران است. و چنانکه روایات از طریق مخالفین و موافقین به تواتر بیان شده است و با این وجود آنگاه که مهاجرین و انصار دادگری او در تقسیم را برنتابیده و بر او خرده گرفتنـد، به مخالف با شریعت بودن برترشماری استدلال نموده و ایشان را به عدالت در تقسیم فراخوانـد و هیچیک از ایشان با آن مخالفت نکردند بلکه به آن سر نهاده و سخن وی را تصدیق نمودند و اینجا بود که طلحه و زبیر و کسانی که از سر رغبت به دنیا و بیزاری از آخرت پیرو آنـدو گشـتند، از علی علیه السلام جدا گشتند، چنانکه در باب بیعت امام علیه السلام و غیر آن خواهد آمد. - . بحار الأنوار ۳۲: ۱۴۵- ۱۴۸ -

ابن ابی الحدیـد در یکی از سخنانش می گوید: اگر بگویی که ابابکر نیز به مساوات تقسیم می کرد، همچنانکه امیر المومنین علیه السلام تقسیم می نمود، و هیچکس هم بر او چنانکه بر علی علیه السلام اعتراض کردند، خرده نگرفت؛ خواهم گفت:

ابابکر در تقسیم خود رویه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را پیش گرفت و زمانی که عمر به خلافت رسید و گروهی را بر گروه دیگر ترجیح داد مردمان به آن خو گرفته و آن شیوه تقسیم اول را فراموش کردند و روزگار عمر به درازا انجامید و دل و جان مردم با حب مال و فراوانی بخششها انس گرفت و اما کسانی که حقشان خورده شد، قناعت پیشه کرده و خود را به قناعت آموخته کردند و به ذهن هیچیک از دو گروه خطور نمی کرد که این حالت به نحوی قابل نقض شدن یا تغییر باشد و زمانی که عثمان حکومت را به دست گرفت، این مساله را چنان که در زمان عمر جاری بود، پیش برد و اعتماد مردم عوام بدان دوچندان گشت و هر که به امری خوی گرفته باشد جدایی از آن و تغییر عادت دادن برایش دشوار می آید

ص: ۴۸

و چون امیر المومنین علیه السلام قصد آن کرد که این قضیه را به حالتی که در زمان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و ابوبکر بود بازگرداند، و آن فراموش و مردود شده بود و بین این دو دوره بیست و دو سال فاصله افتاده بود؛ این کار بر ایشان دشوار آمد و آنرا اقدامی بس ناپذیرفتنی یافتند تا آنکه آن نقض بیعت و سرکشی از اطاعت امیرالمؤمنین علیه السلام پیش آمد و خداوند را امری است که او خود جاری اش گرداند!

و امیر المومنین علیه السلام در یکی از استدلالهایش در برابر طلحه و زبیر می فرماید: و امّا اعتراض شما که چرا با همه به تساوی رفتار کردم: این روشی نبود که به رأی خود، و یا با خواسته دل خود انجام داده باشم، بلکه من و شما این گونه رفتار را از دستور العمل های پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله و سلّم آموختیم، که چه حکمی آورد؟ و چگونه آن را اجرا فرمود؟ پس در تقسیمی که خدا به آن فرمان داد به شما نیازی نداشتم. سوگند به خدا، نه شما، و نه دیگران را بر من ملامتی نیست. خداوند قلب های شما و ما را به سوی حق هدایت فرماید، و شکیبایی و استقامت را به ما و شما الهام کند!

ابن ابی الحدید در شرح این کلام امام می گوید: امام علیه السلام درباره بخشش و عطاء سخن گفته و فرموده که من به سنت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در اینباره عمل کردم. و آن حضرت در این سخن صادق است چرا که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در بخششها بین مردمان یکسان رفتار می کرد و روش ابوبکر نیز چنین بود.

سپس گوید - . ابن أبی الحدید در شرح نهج البلاغه۱۱: ۱۱ آنرا ذکر می کند. -

ص: ۴۹

طلحه و زبیر بخاطر مشورت نکردن و بی اعتنایی به رای آنها، راه کینه جویی و انتقام از وی پیش گرفتند و از این مرحله بخاطر مساوات بین مردم در تقسیم اموال، به نزاع و درگیری با وی برخاستند و عمر را ستوده و سیره او را پسندیده شمرده و نظر او را درست دانستند و گفتند وی پیش کسوتان را مقدم می داشت و نظر علی را به گمراهی نسبت دادند و گفتند که وی اشتباه کرده و با سیره عمر که روش پسندیده است مخالفت نمود و علیه او از سران مسلمانان که عمر ایشان را برتر شمرده بود و در تقسیم بیت المال به ایشان هبه بسیار می کرد، یاری جستند و به راستی که مردمان فرزندان دنیایند و بی نهایت دلبسته مال دنیا هستند و با رویگردانی آندو، دلهای بسیاری از مردمان از محبت علی امیر المومنین علیه السلام برگشت و نیتهایی که پیش از

این نسبت به او سالم بود، فاسد و پر کینه گشت. پایان.

به طور کلی هر که به سیره ها و کتب اخبار مراجعه کند، شکی برای او باقی نخواهد ماند که سیره امیر المومنین علیه السلام در تقسیم به تاسی از رسول خدا و پیروی از کتاب خدا دادگری بود و امام علیه السلام بر علیه تایید کنندگان سیره عمر در ترک عدالت چنین استدلال نموده که برترشماری مخالف سنت است و کسی نتوانست به وی پاسخی دهد و امام علیه السلام تاکید نموده که برترشماری ستم است و بخشیدن اموال به ناحق، اسرافکاری و تبذیر است. چنانکه در ادامه نیز خواهد آمد.

ابن ابی الحدید از هارون بن سعد روایت می کند که گفت: عبدالله بن جعفر به علی علیه السلام گفت ای امیر المومنین، اگر ممکن است دستور فرمایی تا مقرری یا مساعده ای به من اختصاص یابد که به خدا مرا خرجی روزانه ای نیست مگر آنکه چارپایم را بفروشم. فرمود نه به خدا، چیزی برای تو نزد من نیست مگر اینکه به عمویت بگویی که دزدی کند و به تو بدهد.

ص: ۵۰

ابن ابی الحدید همچنین می گوید عمر در ایام خلافت ابابکر به وی اشاره نمود که یکسان بینی مردم را رها کند و او نپذیرفت و گفت خداوند احدی را بر احدی برتری نداده است و فرموده است : (إِنَّمَا الصَّدَقاتُ لِلْفُقَراءِ وَ الْمَساكِینِ و ..) - . التوبه/ ۶۰ -

-: همانا صدقات تنها به تهیدستان و بینوایان و .. اختصاص دارد. و هیچ قومی را فراتر از قومی دیگر، قرار نداده است.

سپس عمر در آنچه که درست می انگاشت بر هیچ شبهه ای، چه رسد که بر حجتی، استناد نکرد و اگر بر آنچه که ادعا داشت حجتی اقامه کرده بود، یاورانش آنرا بیان می کردند. و ابن الاثیر در الکامل این قضیه را نقل کرده ولی نام کسی را که به ابوبکر اشاره کرده بیان نکرده و بر او پوشانده است و آیا هیچ عاقلی شک می کند که اگر راهی به جواز برترشماری و سازش با سران

ص: ۵۱

و بزرگان در جهت منافع بود، آیا امیر المومنین علیه السلام با وجود اینکه به چشم خود می دید یارانش بخاطر این قضیه از گرد وی پراکنده شده و با گرفتن آنچه عمر – چنان که خواهد آمد - . بحار الأنوار: در مواردی چند از آن آنچه در صفحه ۴۴ و اندکی جلوتر خواهد آمد و نیز ۴۰: ۱۰۷ و ۴۱: ۱۱۶، و از عامه راویان در إحقاق الحقّ ۸: ۵۳۲- ۵۷۳. - -

بدان عادتشان داده بود، به معاویه روی می کنند، بسوی دادگری و رفتار یکسان با همگان گرایش می نمود؟ و هرگز روشی را برنمی گزید که موجب فتنه انگیزی و خون ریزی گردد و هرگز یک صاع از گندم را از عقیل بازنمی داشت تا به نزد معاویه برود. و اگر بگویید چرا حسن و حسین علیهما السلام برترشماری را پذیرفتند حال آنکه پدرشان علیه السلام به آن راضی نبود؟ باید گفت چنانکه بارها گفته ایم یا بخاطر تقیّه بوده است و یا اینکه عمر ایشان را از حقشان از خمس و فیء و انفال محروم نموده بود و شاید ایشان اموالی را که پذیرفتند بجای این حقوقشان گرفته اند. و یا می توان گفت از آنجایی که امیرالمومنین علیه السلام ولی امر بود، شاید آنچه را که آندو می گرفتند حضرت علیه السلام آنرا در جای خودش خرج می

نمود و گرفتن این اموال از باب نجات و بیرون کشی اموال از دست غاصب و بازپس گیری از سارق بوده است.

سپس از جمله نقض شریعت ها که عمر در این قضیه مرتکب شد اینکه وی سنت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را زیر پای نهاده و خودسرانه از آن رویگردان شده و هر که را می خواست بر دیگران ترجیح می داد و سپس تنها وقتی که عایشه به او گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم میان ما به عدالت رفتار می کرد، بود که با سه همسر دیگر پیامبر نیز مانند بقیه همسران وی رفتار کرد مگر عایشه که وی را با اعطای دو هزار درهم بیشتر برتر شمرد - . منابع در آغاز طعن ها ذکر شد و نیز در طبقات ابن سعد ۳: ۳۰۴ هم آمده است. -

پس چگونه است که سیره رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در برابرشماری هشت تن از همسران پیامبر، حجت بود و برای اجرای بین نه تن ایشان، و نیز بین مهاجرین و انصار و دیگران، حجت نبود؟

و بدان که بیشتر فتنه هایی که در اسلام رخ داده از شاخه های منشعب از این بدعت سر گرفته است، چرا که اگر با مردم با همان سیره دادگری که رسول خدا ایشان را به آن عادت داده بود و در ایام ابابکر نیز جاری بود ادامه داده بود

ص: ۵۲

طلحه و زبیر هم بیعت امیر المومنین علیه السلام را نمی شکستند و فتنه جمل بر پا نمی گشت و جریانها به نفع معاویه پیش نمی رفت و سستی و بی تفاوتی به میان پیروان و یاران امیر المومنین علیه السلام راه نمی یافت و اگر معاویه در آغاز خلافت امام با وی نزاع پیش می گرفت به راحتی وی را کنار می زد و این قضیه به باقی بنی امیه کشیده نمی شد و آنچه که این سلاله ملعون در ریختن خون معصومان و به شهادت رساندن حسین علیه السلام و جریان گرفتن ناسزاگویی به امیرالمومنین علیه السلام بروی منابر و پس از آن انتقال خلافت به بنی عباس و روا گشتن جور و ستم در حق اهل بیت علیه السلام و سایر مسلمین، مرتکب شدند، رخ نمی داد.

همچنین از جمله دیگر عوامل فتنه ها و شرارتها بدعت دیگر وی یعنی شورایی نمودن (امر انتخاب خلیفه) بود، چه آنکه وی طلحه و زبیر را نامزدهایی برای خلافت و همپایه امیر المومنین علیه السلام در این امر قرار داد، پس از اینرو اطاعت از امام و شکیبایی بر پیروی از برابری و دادگری برای آندو دشوار آمد و این مساله کاملا روشن - . به تفصیل در اشکال هجدم ذکر خواهد شد. -

است و ابن عبد ربه در کتاب العقد الفرید - . العقد الفرید ۴: ۲۸۱[۳- ۷۵ چاپ دیگر] -

بنابر آنچه علامه رحمه الله آنرا در کشف الحق - . کشف الحقّ (نهج الحقّ و کشف الصدق): ۳۵۵ -

نقل نموده می گوید: معاویه به ابن الحصین گفت: بگو بدانم چه چیزی پیوند و اتحاد مسلمانان را در هم ریخت و حلقه ایشان را پراکنده ساخت و میان ایشان درگیری انداخت؟! وی گفت: کشته شدن عثمان. گفت: این چه پاسخی است؟! گفت پس روانه شدن علی بسوی تو. گفت: این چه پاسخی است؟ - . در الکشف و العقد سطر اضافه ای هست: گوید: و لشکرکشی

طلحه و زبیر و عائشه و به نبرد ایشان رفتن علی . گفت: کاری از پیش نبردی. -

گفت: ای امیر مومنان جز این پاسخی نمی دانم. گفت: پس من به تو خبر می دهم،

ص: ۵۳

هیچ چیز میان مسلمانان تفرقه نیفکند و ایشان را پراکنده نگرداند مگر شورای حکمیتی که عمر آنرا به شش نفر اختصاص داد.. و سپس معاویه این قضیه را تشریح نمود و گفت: هیچ یک از این شش مرد در این شورا نبود مگر اینکه نتیجه را برای خود می خواست و آنرا برای قبیله خود آرزو می کرد و دلهاشان سخت بسته به آن بود و اگر عمر مانند ابوبکر جانشینی تعیین می کرد، اختلافی در امر پدیدار نمی گشت .

ابن ابی الحدید - . در شرحش بر نهج البلاغه ۳- ۹۹. -

نیز این را از معاویه حکایت کرده و چنان است که وی فتنه انگیزی را با فریفتن معاویه و عمرو بن العاص و به طمع انداختن آندو برای خلافت، کامل نمود چه آنکه معاویه کارگزار وی در شام بود و عمرو بن العاص امیر و کارگزار وی در مصر بود و او نگران بود که نکنند خلافت به دست علی بن ابیطالب علیه السلام بیفتد. عمر زمانی که ضربت خورد و دانست که خواهد مرد، گفت: ای اصحاب محمد! به اندرز خیرخواهانه یکدیگر دل سپرید که اگر چنین نکنید عمرو بن العاص و معاویه بن ابی سفیان در امر خلافت بر شما چیرگی یابند. ابن ابی الحدید - . ابن أبی الحدید در شرح بر نهج البلاغه ۳: ۹۹ -

این سخن را نقل کرده و آنگاه از شیخ مفید رحمه الله حکایت می کند - . ابن أبی الحدید در شرح بر نهج البلاغه ۳: ۹۹ با تصرف و تلخیص. -

که گفت: هدف عمر از بر زبان راندن چنین سخنی آن بود که به گوش عمرو بن العاص و معاویه برسد تا آندو اگر امر خلافت به دست علی علیه السلام وانهاده شد، بر مصر و شام سیطره یابند.

بطور کلی تمام شرارتهایی که در اسلام بوده و تا روز قیامت خواهد بود،

ص: ۵۴

به راستی که فقط ثمره درخت فتنه وی بوده و او در روز سقیفه ریشه این فتنها را کاشت و با بدعتهای خود از برترشماری در تقسیم بیت المال گرفته تا علم نمودن آن شورای من درآوردی و غیر آن، آنرا پرورش داد و پس او در تمام این جنایات و معصیتها شریک است و چنانکه در اخبار بسیاری آمده است، بار همه گناهان و جرم ها بر عهده او می باشد.

اما درباره خمس، نص صریح آیه قران تاکید می کندکه ذی القربی (نزدیکان رسول خدا ص) را در آن سهمی است هر چند که در میزان آن اختلاف نموده اند و هیچکس بر عمر بن الخطاب خرده نگرفت که چیزی از اراضی فتوحات عراق و از خراج آن به ایشان نداد، همچنانکه که سهم ایشان از سرزمین خیبر و دیگر غنایم را نیز مسدود نمود و غنایم را بطور کامل از جمله

اموال بیت المال قرار داد و خراج آنرا چنانکه ذکر شد، وقف هزینه مصالح عمومی نمود .

در جامع الاصول – . جامع الأصول ۲: ۶۹۵- ۶۹۶ حدیث ۱۱۹۷ –

از صحیح ابی داود – . سنن أبی داود کتاب الخراج و الإماره باب بیان مواضع قسم الخمس و سهم ذی القربی حدیث ۲۹۸۲. –

و نسائی – . سنن النّسائیّ ۷: ۱۲۸– ۱۲۹ در قسم الفیء. –

به نقل از یزید بن هرمز نقل شده است که نجده الحروری وقتی که در زمان فتنه ابن زبیر به حج رفته بود کسی را به نزد ابن عباس فرستاد تا درباره سهم ذی القربی از وی بپرسد که به نظر او از آن چه کسانی است؟ ابن عباس گفت: برای نزدیکان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آنرا برای ایشان تقسیم نمود و عمر چیزی از آن را به ما پیشنهاد کرد که ما آنرا کمتر از حق خود دیدیم و آنرا باز گرداندیم و از پذیرفتن آن سر باز زدیم.

این روایت ابی دواد بود. – . و مسلم نیز در صحیح خود کتاب الجهاد باب النساء الغازیات رضخ لهنّ و لا یسهم حدیث ۱۸۱۲ با ذکر صحت سند، روایت کرده است. – و اما در روایت نسائی آمده است: نجده به ابن عباس نامه ای نوشت و پرسید که سهم ذی القربی از آن چه کسی است؟ یزید بن هرمز گوید: من نامه ابن عباس را به نجده نوشتم که در آن چنین گفت: در نوشته ای از من پرسیدی که سهم ذی القربی از آن کیست و آن برای ما اهل بیت است

ص: ۵۵

و عمر ما را فراخواند تا با آن سرمایه عزبهای ما را به ازدواج درآورد و همسرداران را کمک خرج دهد و بدهی بدهکاران پرداخت شود و ما نپذیرفتیم مگر اینرا که او این سرمایه را به دست ما واگذارد و او نپذیرفت و ما آنرا نزد وی رها کردیم. و روایت دیگری دارد نظیر روایت ابی داود که در آن می گوید: و پیشنهادی که به ایشان کرده بود اینکه ازدواج کردگان را یاری کند و بدهکاران ایشان را دین ادا نماید و به تهیدستانشان کمک کند و از اینکه بیش از این به ایشان واگذارد، سر باز زد. پایان.

و این روایات که نزد ایشان نیز صحیح است، دلالت بر آن دارد که عمر بخشی از حق ذی القربی را که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به ایشان عطا کرده بود، از ایشان بازداشته است و از این حقیقت برمی آید که این جلوگیری تنها از سر هراس از قوت یافتن بنی هاشم در صورت دست یافتن ایشان به آن خمسی که خداوند برای ایشان واجب نموده بود، بوده و نگرانی از اینکه مردم بخاطر رغبت به مال دنیا به ایشان متمایل گردند و ایشان بتوانند خلافت بازطلبند. این در حالیست که بر اساس برخی روایات فقط خمس خراج به دست آمده از سرزمینهای گشوده شده عراق جدای از خمس خیبر و غیر آن، سی و دو هزار هزار درهم در سال بوده است و شکی نیست که ارزش خمس سرزمینهای دیگر چندین برابر این مبلغ است و همچنین خمس غنایم منقوله که از ایرانیان و غیر ایشان گرفته شده بود، سرمایه ای هنگفت بوده و اگر ایشان این حق را غصب نکرده و آنرا به بنی هاشم و دیگر نزدیکان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پرداخت می کردند، هیچ یک از ایشان هرگز تهیدست نمی زیست و گناه آن فقر و بی نوایی که ایشان تحمل کردند، همه به عهده ابی بکر و عمر و پیروان ایشان تا روز

قیامت است.

اما درباره حق واجب، ابن ابی الحدید - . شرح نهج البلاغه ۱۲: ۲۱۹- ۲۲۰ -

گفته است: ابن سعد در کتاب الطبقات روایت کرده که عمر روزی خطبه ای راند و گفت: گروهی از مردم می گویند که این مال حلال عمر است،

ص: ۵۶

و چنان نیست که می گویند، به خدا که چنین نیست. من آنچه را که از آن حلال گشته برایتان بازگو می کنم. برای من از این مال دو لباس حلال گشته: لباسی در زمستان و لباسی در تابستان و شتری که بر پشت آن به حج و عمره روم و روزی و خوراك من و خانواده ام همچون روزی مردی از قریش که نه ثروتمندترین ایشان باشد و نه فقیرترینشان، است و پس از آن من یکی از مسلمانان هستم که هر آنچه ایشان را نصیب گردد، مرا نیز نصیب گردد. - . و ابن الجوزیّ در سیره عمر: ۷۵- ۷۶ آنرا ذکر کرده است. -

ابن سعد - . طبقات ابن سعد ۳: ۲۷۶، با اندکی تغییر. - همچنین روایت می کند که عمر هرگاه نیاز پیدا می کرد به نزد خزانه دار بیت المال می آمد و از او قرض می گرفت و چه بسا که بازپس دادن برایش دشوار می شد و خزانه دار به نزد وی می آمد و آن مال را از وی مطالبه می کرد و او هر بار برای او بهانه ای می آورد و گاه نیز که زمان دریافت سهم بیت المال سرمی رسید و قرضش را ادا می کرد .

و یک بار نیز وی ناخوش شد و حکیم برایش عسل تجویز کرد و او از خانه بیرون رفت و بر منبر مسجد نشست و در انبار بیت المال کوزه کوچك انگبینی بود و او گفت: اگر اجازه دهید آنرا بردارم وگرنه که بر من حرام است، پس مردم به او اجازه دادند. سپس گفت که به راستی حکایت من و شما چون قومی است که با هم سفر کردند و خرج روزانه خود را به دست مردی از میان خود دادند

ص: ۵۷

تا بر ایشان هزینه کندپس آیا جایز است که او چیزی از آنرا برای خود برگزیند؟

ابن سعد اخبار دیگری نیز در این باب روایت کرده که گمان دارد بواسطه آن طعن و اتهام را از عمر دور می کند حال آنکه آنرا تایید می کند، چرا که برخی از آنها بیانگر آنست که وی معتقد بود که برداشتن مال از بیت المال بدون بازپس دادن، حتی اگر بخاطر ضرورتی باشد، حرام است؛ مگر آنکه برای اینکار از ذیحقان (یعنی همه مردم) اجازه بگیرد، و این خود ایراد بر او وارد می کند که اجازه خواستن از حاضران بهنگام منبر رفتن، برای خوردن از عسل، مشکل را حل نمی کند، چرا که حق منحصر در آنان نبود وآنان نماینده غایبان نیز نبودند که اجازه ایشان برای خوردن از عسل کافی باشد و این با وجود آنکه بیت المال در جهت منافع مسلمانان مصروف می گردد و مانند ارث و نظیر آن بین ایشان مشترک نیست و اگر حاضرین نیازی

نداشتند که بواسطه آن برداشتن از بیت المال صحیح باشد، ایشان حقی در آن نداشته اند تا اذن ایشان برای برداشتن از آن فایده ای داشته باشد و اینکه برداشت امام از بیت المال – بخصوص برای درمان- از جمله مصالح امت بشمار آید نیز وارد نیست، چرا که اگر چنین چیزی واقع می گشت، دلالت بر آن داشت که مطلقا به اجازه گرفتن نیازی نبوده است و اجازه گرفتن او وصفی بین این دو حالت دارد که یا ناقص غیر مفید است و یا لغو است و نیازی به آن نیست و از اینرو یا دلالت بر جهل و کم دانی دارد و یا بر شیادی و حیله گری برای فریفتن دل عوام است، چنانکه می گویند: از رشته های موی فروافتاده (از شتر) پرهیز می کند ولی بارها (قافله) را قطار قطار می برد .

**[ترجمه]

الطعن السادس عشر:

إنّه كان يتلوّن فى الأحكام، حتى روى أنّه قضى فى الجدّ بسبعين (۲) قضيه،

ص: ۵۸

۱- فى س: ناقضا.

۲- فى س: سبعين. أقول: و قد ذكر البيهقىّ فى السنن الكبرى ۶- ۲۴۷: أنّ أوّل جدّ ورث فى الإسلام عمر بن الخطاب، مات ابن فلان بن عمر فأراد أن يأخذ المال دون إخوته، فقال له علىّ و زيد رضى اللّه عنهما: ليس لک ذلک. فقال عمر: لو لا أنّ رأيكما اجتمع لم أر أن يكون ابنى و لا أكون أباه. و قريب منه ما ذكره الدارمىّ فى سننه ۲- ۳۵۴. و انظر: مستدرک الحاكم ۴- ۳۴۰، و مجمع الزوائد للهيثمى ۴- ۲۲۷، و ترتيب جمع الجوامع للسيوطى ۶- ۱۵، و سنن الكبرى ۶- ۲۴۷. و قال البيهقىّ فى سننه ۶- ۲۴۵ عن عبيده قال: إنّى لأحفظ عن عمر فى الجدّ مائه قضيه كلّها ينقض بعضها بعضا. و ذكر ابن أبى الحديد فى شرحه على النهج ۱- ۱۸۱ [۱- ۶۱ طبعه مصر]: كان عمر يفتى كثيرا بالحكم ثمّ ينقضه و يفتى بضدّه و خلافه، قضى فى الجدّ مع الإخوه قضايا كثيره مختلفه، ثمّ خاف من الحكم فى هذه المسأله فقال: من أراد أن يتقحّم يقتحم جراثيم جهنّم فليقل فى الجدّ برأيه.

و هـذا يدلّ على قلّه علمه، و أنّه كان يحكم بمجرّد الظنّ و التخمين و الحدس من غير ثبت و دليل (۱)، و مثل هذا لا يليق بإمامه المسلمين و رئاسه الدنيا و الدين..

**[ترجمـه]به نحـوی که روایت کرده انـد وی دربـاره پـدربزرگ، هفتـاد - . الـبیهقیّ در السـنن الکـبری ۶: ۲۴۷ گفتـه است: نخستین پدربزرگی که در اسلام ارث برد، عمر بن الخطاب بود، فرزند فلان بن عمر مرد و او خواست که ثروت بر جا مانده را به دور از دست برادرانش، از آن خود کنـد. پس علی و زیـد رضـی الله عنهما گفتند: این مال به تو نمی رسد. عمر گفت: اگر هر دو هم رأی نبودیـد، او را پسر خود نمی دانسـتم و پـدر او نبودم. و روایت الدارمیّ در سـننش ۲: ۳۵۴ نیز شـبیه این روایت است. و بنگرید: مستدرک الحاکم ۴: ۳۴۰، و مجمع الزوائد الهیثمی ۴: ۲۲۷، و ترتیب جمع الجوامع اثر السیوطی ۶: ۱۵، و سنن الکبری ۶: ۲۴۷. و البیهقیّ در سننش ۶: ۲۴۵ از عبیده روایت می کند که گفت: من از عمر درباره جد صد قضیه در حفظ دارم که هر یک نقض کننـده آن دیگری است. و ابن أبی الحدیـد در شـرح نهج ۱: ۱۸۱[۱- ۶۱ چاپ مصـر] می گوید: عمر بسیار پیش می آمـد کـه حکمی را صـادر می نمـود و سـپس آنرا نقض می کرد و بـه خلاـف یـا ضـد آن حکـم می نمـود. دربـاره پدربزرگ و برادران احکام بسیار و متفاوتی صادر نمود، سپس از حکم نمودن دیگران در این قضیه بیمناک گشت و گفت: هر که خواهد که به دل جهنم بیفتد، پس درباره پدربزرگ اظهار رأی نماید. -

جور حکم کرده است

ص: ۵۸

و این دلالت بر کم دانی وی دارد و اینکه وی به مجرد حـدس و گمان و تخمین بدون هر گونه دلیل و سـندی حکم می داد و چنین کسی شایسته امامت مسلمانان و ریاست دین و دنیای ایشان نیست .

**[ترجمه]

الطعن السابع عشر:

أنّه همّ بإحراق بيت فاطمه عليها السلام (۲)، و قد كان فيه أمير المؤمنين و فاطمه و الحسنان عليهم السلام، و هدّدهم و آذاهم مع أنّ رفعه شأنهم عند اللّه تعالى و عند رسوله (صلى الله عليه و آله) ممّا لا ينكره أحد من البشر (۳) إلّا من أنكر ضوء الشمس

ص: ۵۹

۱- و له عدّه موارد فى أقضيه كان حكمه فيها مجرّد رأى و تحكّم و تضارب و تشتّت، قد مرّت منها موارد و سيأتى منها موارد أخرى. منهـا: ترك الخليفه القـود ممّن يستحقّه محاباه، كمـا أورده الـبيهقىّ فى السـنن الكـبرى ٨- ٣٢، و السـيوطى فى جمع الجوامع، كما فى ترتيبه ٧- ٣٠٣، و غيرهمـا، و جاء فيهما عـدّه وقائع. و نظيره ما رواه فى كنز العمّال ٧- ٣٠٤. و منها: قضاؤه فى قتل قاتل عفا عنه بعض أولياء الدم، كما أورده الشافعى فى كتابه الأم ٧- ٢٩٥، و البيهقىّ فى سننه ٨- ٦٠ و غيرهما. و انظر مسأله الكلاله فى الطعن الثالث عشر.

٢- قال ابن قتيبه فى الإمامه و السياسه تحت عنوان: كيف كان بيعه علىّ بن أبى طالب عليهما السلام ١- ١٩: إنّ أبا بكر تفقّد قوما تخلّفوا عن بيعته عند علىّ عليه السلام فبعث إليهم عمر فجاء فناداهم- و هم فى دار علىّ عليه السلام- فأبوا أن يخرجوا فدعا بالحطب، و قال: و الذى نفس عمر بيده لتخرجنّ أو لأحرقنّها على من فيها. فقيل له فيها: يا أبا حفص! إنّ فيها فاطمه. فقال: و إن. و جاء بلفظ آخر فى كنز العمّال ٣- ١٣٩، و قال: أخرجه ابن أبى شيبه. و فيه: و ايم اللّه ما ذاك بمانعى إن اجتمع هؤلاء النفر عندكم إن أمرتهم أن يحرق عليهم الباب!.

٣- و هذه فعاله و بين أيديهم هتاف النبىّ الأقدس: فاطمه بضعه منّى فمن أغضبها أغضبنى. و فى لفظ: يقبضنى ما يقبضها و يبسطنى ما يبسطها. و فى ثالث: يؤذينى ما آذاها و ينصبنى ما أنصبها. و فى رابع: فاطمه شجنه منّى يبسطنى ما يبسطها و يقبضنى ما يقبضها. و فى خامس: فاطمه مضغه منّى يقبضنى ما قبضها و يبسطنى ما بسطها. و فى سادس: يسرّنى ما يسرّها. و فى سابع: فاطمه قلبى و روحى الّتى بين جنبىّ، فمن آذاها فقد آذانى. و قد نقلها عن تسعه و خمسين راويا العلّامه الأمينى- رحمه اللّه- فى الغدير ٧- ٣٣١- ٣٣٦، و تعرّض أيضا فى ٣- ٢٠- ٢١. و قال فى شرح الجامع الصغير ۴- ۴٢١: استدلّ به السهيلى على أنّ من سبّها كفر، لأنّه يغضبه. و ذكر ابن حجر: و فيه تحريم أذى كلّ من يتأذّى المصطفى بتأذّيه، فكلّ من وقع منه فى حقّ فاطمه شى ء، فتأذّت به فالنبىّ يتأذّى به بشهاده هذا الخبر. نذكر مثالا مصادر للحديث على اختلاف ألفاظه: صحيح البخارىّ ۵- ٢٧۴، صحيح مسلم ٢- ٢۶١، سنن ابن ماجه ١- ٢١۶، سنن أبى داود ١- ٣٢۴، جامع الترمذى ٢- ٣١٩، نوادر الأصول للترمذى: ٣٠٨، خصائص النسائى: ٣۵، مسند أحمد بن حنبل ۴- ٣٢٣، ٣٢٨، الأغانى ٨- ١۵۶، مستدرك الحاكم: ١۵۴، ١۵٨، ١۵٩، و حليه الأولياء ٢- ۴٠، السنن الكبرى ٧- ٣٠٧، مشكاه المصابيح: ۵۶٠، مصابيح السنّه ٢- ٢٧٨، الجامع الصغير و الكبير للسيوطى، تهذيب التهذيب ١٢- ۴۴١، الصواعق لابن حجر: ١١٢، ١١۴، الفصول المهمه: ١۵٠، نزهه المجالس: ٢٢٨، نور الأبصار: ۴۵ و غيرها كثير جدّا.

و نور القمر، و قد تقدّم (۱) القول فيه مستوفى فيما غبر.

**[ترجمه]اینکه وی قصد نمود که خانه فاطمه علیها السلام را به آتش بکشد - . ابن قتیبه در الإمامه و السیاسه تحت عنوان: کیف کان بیعه علیّ بن أبی طالب(ع) ۱- ۱۹ گوید: ابوبکر دریافت که گروهی نزد علی گرد آمده و از بیعت با وی امتناع ورزیده اند، پس عمر را بسوی ایشان فرستاد و او به نزد آنها آمد و ایشان را که در خانه علی علیه السلام بودند، صدا زد و ایشان بیرون نیامدند و عمر دستور داد که هیزم بیاورند و گفت: به آنکه جان عمر در دست اوست یا بیرون می آیید یا شما را با این خانه می سوزانم. پس درباره این امر به او گفتند: ای ابا حفص! فاطمه در آن خانه است. و او گفت: باشد!

و به متنی دیگر در کنز العمّال ۳: ۱۳۹ آمده و گوید: ابن أبی شیبه سند آنرا درست دانسته است. و در آن آمده است که گفت: بخدا سوگند که اگر این گروه در خانه شما گرد آیند، این مانع من نمی شود که در خانه را، چون ایشان را امر نمایم (و اطاعت نکنند)، بر آنها بسوزانم! -

در حالی که امیر المومنین و فاطمه و حسنین علیهم السلام در خانه بودند و او آنانرا تهدید و اذیت کرد با وجود آنکه والایی جایگاه ایشان نزد خدایتعالی و حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم را هیچ بنی بشری مگر کسی که نور خورشید و روشنی ماه را تاریکی بخواند، انکار نمی کند. - . و این کردار اوست حال آنکه این شعار مقدس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم همواره در گوش ایشان بود که: فاطمه پاره تن من است و هر که او را خشمگین نماید، مرا به خشم آورده است. و به متنی دیگر: هر چه او را ناراحت کند، مرا ناراحت می کند و هر چه او را خشنود سازد، مرا خشنود می سازد. و به متنی سومی: هر چه او را بیازارد مرا می آزارد و هر چه او را رنجور سازد مرا رنجور ساخته است. و به متن چهارمی: فاطمه تکه ای من است، هر چه او را آسوده خاطر سازد، مرا آسوده خاطر نموده و هر چه او را آزرده خاطر کند، مرا آزرده خاطر کرده است. و در متن پنجمی: فاطمه جگرپاره من است هر چه او را دلگیر سازد مرا دلگیر نموده و هر چه او را خرسند سازد، مرا خرسند ساخته است و در متن ششم: هر چه او را شاد کند، مرا شاد کرده است و در متن هفتم: فاطمه این دل و جان من است که در سینه ام است، پس هر که او را بیازارد، مرا آزرده است. حدیثی که علامه امینی رحمه الله در الغدیر ۷: ۳۳۱- ۳۳۶، و نیز بصورت اشاره در ۳: ۲۰- ۲۱ از پنجاه و نه روای نقل کرده است.

مولف شرح الجامع الصغیر در ۴: ۴۲۱ گفته است: السهیلی بر پایه این حدیث استدلال می کند که هر که زهراء را ناسزا گوید، کافر شده است، چرا که او را به خشم آورده است . و ابن حجر ذکر می کند که در آن بیان حرام بودن آزار هر کسی است که مصطفی بواسطه آزرده شدنش، ناراحت و آزرده گردد. پس او به دست عمر آزرده گشت و بنا به شهادت این حدیث، پیامبر به دست وی آزرده شده است. -

ص: ۵۹

و سخن در این باب پیش از این بطور کامل بیان شد .

**[ترجمه]

الطعن الثامن عشر: ما وقع منه فى قصّه الشورى

اشاره

، فقد أبدع فيها أمورا كثيره: .

**[ترجمه]چرا كه در اين ماجرا در امور چندى بدعتهايى به وجود آورد

**[ترجمه]

منها:

أنّه خرج عن النصّ و الاختيار جميعا، فإنّه قال قاضى القضاه فى

ص: ۶۰

۱- بحار الأنوار ۲۸- ۲۳۱- ۳۳۹، باب ۴، جمله أحاديث منها: ۱۷، ۵۰، ۶۹، و غيرها. أقول: و الأدهى من كلّ ذا و أمر قولته لسيّد الوصيّين و يعسوب الدين أمير المؤمنين صلوات اللّه عليه: إذا و اللّه الذى لا إله إلّا هو نضرب عنقك! بعد رفضه البيعه، و أجابه بعد قوله: تقتلون إذا عبد اللّه و أخا رسوله- قال: أمّا عبد اللّه فنعم، و أمّا أخو رسول اللّه فلا، كما أوردها ابن قتيبه فى الإمامه و السياسه و غيره، و ناقشها سيّدنا الفيروزآبادى فى السبعه من السلف ۲- ۱۷ مفصّلا، فراجع.

المغنى (۱): قـد ثبت عنـد كلّ من يقول بالاختيار أنّه إذا حصل العقد من واحد برضا أربعه صار إماما، و اختلفوا فيما عدا ذلك، فلا بدّ فيما يصير به إماما من دليل، فما قارنه الإجماع يجب أن يحكم به.

و حكى (٢) عن شيخه أبى على، أنّه قال: إنّ ما روى عن عمر أنّه قال: إن بايع ثلاثه و خالف اثنان فاقتلوا الاثنين (٣) .. من أخبار الآحاد، و لا شـى ء يقتضى صحّته، فلا يجوز أن يطعن به في الإجماع. فكلامهم صريح فى أنّ الإمامه بالاختيار [إنّه] (۴)لا يكون بأقلّ من خمسه، و قد ثبت عن عمر خلافه.

**[ترجمه]اينکه وى هم بر نص قران و هم بر شروط انتخاب خروج نمود، چه آنكه قاضى القضاه

ص: ۶۰

در المغنى - . المغنى ۲۰: ۲۱- ۲۶- القسم الثانى-. و السيّد المرتضى نيز در الشافى ۳: ۲۰۷ آنرا ذكر كرده است. -

گفته است: نزد همه قائلان به انتخاب ثابت است كه اگر عقد درباره يک تن از سوى چهار تن حاصل آيد، وى امام مى گردد و در غير اين اختلاف وجود دارد و به ناچار بايستى براى سببى كه بواسطه آن امام مى شود، دليلى وجود داشته باشد و بايستى به آنچه كه بر آن به اجماع وجود دارد، حكم گردد.

وى از شيخ خود ابوعلى حكايت مى كند كه گفت: آنچه از عمر روايت شده كه وى گفته است: (اگر سه نفر بيعت كنند و دو تن ديگر مخالفت نماينـد، آن دو تن را بكشـيد - . و الطبرىّ در تاريخش ۴: ۲۲۹ ذيل حوادث سال ۲۳ ه-، بر صدور دستور از سوى عمر براى كشتن هر كس كه با شورا مخالفت نمايد، تاكيد مى كند. و غير از او نيز اين را نقل كرده اند. -)؛

از اخبار چند تن انگشت شمار است و هيچ چيز در بيان درستى آن وجود ندارد و پس جايز نيست در مورد اجماع بر عمر عيب گرفته شود چرا كه سـخن ايشـان در اينكه خلافت بنا بر انتخاب، با كمتر از پنـج رأى نمى باشـد، صـريح و روشن است ولى از عمر خلاف اين به ثبت رسيده است.

**[ترجمه]

و منها: أنّه وصف كلّ واحد منهم بوصف زعم أنّه يمنع من الإمامه

، ثم جعل الأمر فيمن له هذه الأوصاف.

وَ قَدْ رَوَى السَّيِّدُ فِى الشَّافِى (۵)، عَنِ الْوَاقِدِىِّ بِإِسْنَادِهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ:

قَالَ عُمَرُ: لَا أَدْرِى مَا أَصْنَعُ بِأُمَّهِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ؟. وَ ذَلِكَ قَبْلَ أَنْ يُطْعَنَ-، فَقُلْتُ: وَ لِمَ تَهْتَمُّ وَ أَنْتَ تَجِدُ مَنْ تَسْتَخْلِفُهُ عَلَيْهِمْ؟. قَالَ: أَ صَاحِبُكُمْ يَعْنِى عَلِيّاً؟!-. قُلْتُ: نَعَمْ وَ اللَّهِ، هُوَ لَهَا أَهْلٌ فِى قَرَابَتِهِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ وَ صِهْرِهِ وَ سَابِقَتِهِ وَ بَلَائِهِ؟. قَالَ: إِنَّ فِيهِ بِطَالَهً وَ فُكَاهَهً (۶)!. قُلْتُ:

۱- المغنی ۲۰- ۲۱- ۲۶- القسم الثانی-. و أورده السیّد المرتضی فی الشافی ۳- ۲۰۷.

۲- المغنی ۲۰- ۲۶- القسم الثانی-. و نقله بمعناه السیّد فی الشافی ۴- ۲۰۲، و ابن أبی الحدید فی شرحه ۱۲- ۲۵۸.

۳- و قد نصّ الطبریّ فی تاریخه ۴- ۲۲۹ حوادث سنه ۲۳ ه علی أمر عمر بالقتل لمن خالف الشوری، و غیره.

۴- کذا، و خطّ علیها و رمز لها نسخه بدل فی مطبوع البحار.

۵- الشّافی ۴- ۲۰۲- ۲۰۵، بتصرّف و اختصار.

۶- قال ابن أبی الحدید فی شرحه علی النّهج ۱۲- ۲۷۹: و أنا أعجب من لفظه عمر- إن کان قالها-: إنّ فیه بطاله، .. حاش للّه أن یوصف علیّ علیه السّلام بذلک، و إنّما یوصف به أهل الدّعابه و اللّهو، و ما أظنّ عمر- إن شاء اللّه- قالها، و أظنّها زیدت فی کلامه! و إنّ الکلمه هاهنا دالّه علی انحراف شدید!

فَأَيْنَ (۱) عَنْ طَلْحَهَ؟. قَالَ: فَابْنُ الزَّهْوِ وَ النَّخْوَهِ. قُلْتُ: عَبْدُ الرَّحْمَنِ؟. قَالَ: هُوَ رَجُلٌ صَالِحٌ عَلَى ضَعْفٍ فِيهِ. قُلْتُ: فَسَعْدٌ؟. قَالَ: صَاحِبُ (۲) مِقْنَبٍ وَ قِتَالٍ لَا يَقُومُ بِقَرْيَهٍ لَوْ حُمِّلَ أَمْرُهَا. قُلْتُ: فَالزُّبَيْرُ؟. قَالَ: وَعْقَهٌ لَقِسٌ (۳)، مُؤْمِنُ الرِّضَا كَافِرُ (۴) الْغَضَبِ، شَحِيحٌ، وَ إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ لَا يَصْلُحُ (۵) إِلَّا لِقَوِيٍّ فِي غَيْرِ عُنْفٍ، رَفِيقٍ (۶) فِي غَيْرِ ضَعْفٍ، جَوَادٍ (۷)فِي غَيْرِ سَرَفٍ. قُلْتُ: فَأَيْنَ أَنْتَ عَنْ عُثْمَانَ (۸)؟.

قَالَ: لَوْ وَلِيَهَا لَحَمَّلَ بَنِي أَبِي مُعَيْطٍ عَلَى رِقَابِ النَّاسِ، وَ لَوْ فَعَلَهَا لَقَتَلُوهُ (۹).

قَالَ السَّيِّدُ رَحِمَهُ اللَّهُ (۱۰): وَ قَدْ رُوِيَ مِنْ غَيْرِ هَذَا الطَّرِيقِ أَنَّ عُمَرَ قَالَ لِأَصْحَابِ الشُّورَى: رُوحُوا إِلَيَّ، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهِمْ قَالَ: قَدْ جَاءَنِي كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ

۱- في المصدر زياده: أنت.

۲- في الشّافي: ذاك صاحب.

۳- جاء في حاشيه ك ما يلي: و في حديث عمر و اهتمامه للخلافه فذكر له سعد، فقال: ذلك إنّما يكون في مقنب من مقانبكم .. المقنب- بالكسر-: جماعه الخيل و الفرسان، و قيل: هي دون المائه، يريد أنّه صاحب حرب و جيوش و ليس بصاحب هذا الأمر، ذكره في النّهايه. و قال في حديث عمر: .. و ذكر الزّبير، فقال: وعقه لقس .. الوعقه- بالسّكون-: الّذي يضجر و يتبرّم، يقال: رجل وعقه و وعقه أيضا، و وعق- بالكسر- فيهما. و اللقس: السّيّئ الخلق، و قيل: الشّحيح. [منه نوّر اللّه ضريحه]. انظر: النّهايه ۴- ۱۱۱ فيه: هو دون .. و ۵- ۲۰۷ و ۴- ۲۶۴.

۴- في حاشيه ك: مؤمن، ثمّ كتب بعدها: ابن أبي الحديد. و لعلّها في بعض نسخه، و ما هنا مثبت في المصدر المطبوع.

۵- في الشّافي زياده: له. و لا توجد في شرح النّهج.

۶- في ك: رقيق.

۷- في س نسخه بدل: و جواد.

۸- في المصدر: و عثمان. و لا توجد: عن، فيه.

۹- حديث ابن عبّاس مع عمر جاء في الفائق ۲- ۴۲۵- ۴۲۶، و أنساب البلاذريّ ۵- ۱۶ باختلاف في العباره، و جاء فيه: ۱۷: قيل: طلحه؟. قال: أنفه في السّماء و استه في الماء. و ذكره في شرح النّهج لابن أبي الحديد ۱۲- ۲۵۸- ۲۵۹، باختلاف يسير.

۱۰- الشّافي ۴- ۲۰۳- ۲۰۴، و نقله عنه ابن أبي الحديد في شرحه ۱۲- ۲۵۹- ۲۶۰.

يَهُزُّ عَقِيرَتَهُ (۱) يَرْجُو أَنْ يَكُونَ خَلِيفَةً، أَمَّا أَنْتَ يَا طَلْحَةُ أَ فَلَسْتَ الْقَائِلَ: إِنْ قُبِضَ النَّبِيُّ (صلى الله عليه و آله) أَنْكِحُ (۲) أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ؟! فَمَا جَعَلَ اللَّهُ مُحَمَّداً بِأَحَقَّ بِبَنَاتِ أَعْمَامِنَا (۳)، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى (۴) فِيكَ: (وَ ما كانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَ لا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً)(۵)، وَ أَمَّا (۶) أَنْتَ يَا زُبَيْرُ! فَوَ اللَّهِ مَا لَانَ قَلْبُكَ يَوْماً وَ لَا لَيْلَةً، وَ مَا زِلْتَ جِلْفاً (۷) جَافِياً، وَ أَمَّا أَنْتَ يَا عُثْمَانُ فَوَ اللَّهِ لَرَوْثَةٌ (۸) خَيْرٌ مِنْكَ، وَ أَمَّا أَنْتَ يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ فَإِنَّكَ رَجُلٌ عَاجِزٌ تُحِبُّ (۹) قَوْمَكَ جَمِيعاً، وَ أَمَّا أَنْتَ يَا سَعْدُ فَصَاحِبُ عَصَبِيَّةٍ وَ فِتْنَةٍ (۱۰)، وَ أَمَّا أَنْتَ يَا عَلِيُّ فَوَ اللَّهِ لَوْ وُزِنَ إِيمَانُكَ بِإِيمَانِ أَهْلِ الْأَرْضِ لَرَجَحَهُمْ (۱۱)، فَقَامَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ مُوَلِّياً يَخْرُجُ (۱۲)، فَقَالَ عُمَرُ: وَ اللَّهِ إِنِّي لَأَعْلَمُ مَكَانَ الرَّجُلِ لَوْ وَلَّيْتُمُوهُ أَمْرَكُمْ لَحَمَلَكُمْ (۱۳) عَلَى الْمَحَجَّةِ الْبَيْضَاءِ، قَالُوا: مَنْ هُوَ؟. قَالَ: هَذَا الْمُوَلِّي مِنْ بَيْنِكُمْ. قَالُوا: فَمَا يَمْنَعُكَ مِنْ ذَلِكَ؟. قَالَ: لَيْسَ إِلَى

۱- جاء في حاشيه ك: يهزّ عقيرته .. أي رفع صوته، قيل: أصله أنّ رجلا قطعت رجله فكان يرفع المقطوعه على الصّحيحه و يصيح من شدّه وجعها بأعلى صوته، فقيل لكلّ رافع صوته: رفع عقيرته، و العقيره- فعيله- بمعنى مفعوله. نهايه. انظر: النّهايه ۳- ۲۷۵ و فيه: إنّه رفع عقيرته .. أي صوته. و قال فيه ۵- ۲۶۲: نهزّ بهما .. أي نسرع السّير بهما .. هزيزا كهزيز الرّحى .. أي صوت دورانها.

۲- في المصدر: لننكحنّ.

۳- زياده: منّا، جاءت في الشّافي.

۴- لا توجد في المصدر: تعالى.

۵- الأحزاب: ۵۳.

۶- في س: و ما.

۷- قال في النّهايه ۱- ۲۸۷: الجلف: الأحمق.

۸- زياده: أهلك، جاءت في المصدر. و شرح ابن أبي الحديد كالمتن.

۹- في الشّافي: ما تحبّ، و ما في المتن هو الظّاهر.

۱۰- جاءت العباره في الشّافي هكذا: فأنت رجل عصبيّ.

۱۱- في المصدر: لرجح- بلا ضمير-.

۱۲- لا توجد في الشّافي: يخرج.

۱۳- في الشّافي: مكان رجل لو ولّيتموها إيّاه لحملكم.

ذَلِکَ سَبِیلٌ (۱).

وَ فِی خَبَرٍ آخَرَ رَوَاهُ الْبَلاذُرِیُّ فِی تَارِیخِهِ (۲): أَنَّ عُمَرَ لَمَّا خَرَجَ أَهْلُ الشُّورَی مِنْ عِنْدِهِ، قَالَ: إِنْ وَلَّوْهَا الْأَجْلَحَ (۳) سَلَکَ بِهِمُ الطَّرِیقَ. فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ(۴): فَمَا یَمْنَعُکَ مِنْهُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ؟. قَالَ: أَکْرَهُ أَنْ أَتَحَمَّلَهَا حَیّاً وَ مَیِّتاً.

فوصف کما تری (۵) کلّ واحد من القوم بوصف قبیح یمنع من الإمامه، ثم جعلها فی جملتهم حتی کأنّ تلک الأوصاف تزول فی حال الاجتماع، و نحن نعلم أنّ الذی ذکره إن کان مانعا من الإمامه فی کلّ واحد علی الانفراد فهو مانع مع الاجتماع، مع أنّه وصف علیّا علیه السلام بوصف لا یلیق به و لا ادّعاه عدوّ قطّ علیه، بل هو معروف بضدّه من الرکانه و البعد عن المزاح و الدعابه(۶)، و هذا معلوم ضروره لمن سمع أخباره علیه السلام، و کیف یظنّ به ذلک،

وَ قَدْ رُوِیَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ: کَانَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ إِذَا أَطْرَقَ هِبْنَا أَنْ نَبْتَدِئَهُ(۷) بِالْکَلَامِ.

، وَ هَذَا لَا یَکُونُ إِلَّا مِنْ شِدَّهِ التَّزَمُّتِ (۸) وَ التَّوَقُّرِ وَ مَا یُخَالِفُ الدُّعَابَهَ وَ الْفُکَاهَهَ.

**[ترجمه]وی هر یک از ایشان (انتخاب شوندگان، نامزدهای خلافت) را به وصفی موصوف دانسته که مدعی است مانع به خلافت رسیدن است ولی پس از آن امر خلافت را به کسی واگذاشت که این صفات در وی وجود داشت. سید در الشافی - . الشّافی ۴: ۲۰۲- ۲۰۵، با تصرّف و تلخیص. -

به نقل از الواقدی با اسناد از ابن عباس روایت می کند: عمر گفت نمی دانم با امت محمد صلی الله علیه و آله و سلم چه کنم؟ . و این پیش از آن بود که ضربت بخورد- گفتم: چرا هم این قضیه را داشته باشی حال آنکه کسی هست که به خلیفگی ایشان بگماری؟. گفت: آیا رفیق شما ؟!و منظورش علی بود. — گفتم آری به خدا. او بخاطر نزدیکی اش به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و سابقه اش و عملکردش و اینکه داماد پیامبر است، شایسته آن است. گفت: در وجود او بطالت و شوخ طبعی - . ابن أبی الحدید در شرح نهج البلاغه ۱۲: ۲۷۹ گوید: من از این لفظ عمر — اگر آنرا گفته باشد- تعجب می کنم: که او را بطالت و لودگی هست.. حاشا و کلّا که علی علیه السلام به چنین وصفی موصوف گردد، بلکه این اهل شوخ طبعی و سبکسری هستند که به آن متصف می گردند و گمان نمی کنم که عمر — ان شاء الله- آنرا به زبان آورده باشد و گمان دارم که به سخن وی افزوده اند! و این واژه در این متن، انحرافی شدید از مسیر متن دارد! - هست! گفتم:

ص: ۶۱

نسبت به طلحه چه می اندیشی؟ گفت: وی زاده غرور و به خود بالیدن است. گفتم: عبدالرحمن؟ گفت وی مردی صالح است با وجود ضعفی که در اوست. گفتم؟ و درباره سعد؟ وی سرکرده گروهانی از جنگجویان و مامور به جنگ و نبرد است ولی اگر دهکده ای را به او دهند، از پس آن بر نمی آید. گفتم: و زبیر؟ زود دل آزرده شود و بدخلق و خوست و چون خرسند باشد ایمانش به جاست و چون خشمگین گردد، کافر است و بس بخیل است. و این امر تنها به دست کسی راست می آید که قویدست باشد بدون خشونت، رفیق و مهربان باشد بدون ضعف و سستی و بخشنده باشد بدون اسرافکاری. گفتم پس درباره عثمان چه می اندیشی؟ گفت: اگر خلافت به دست گیرد بنی ابی معیط را بر گرده مردم سوار می کند و اگر چنین کند، مردم

وی را خواهنـد کشت. - . حـدیث ابن عبّاس با عمر در الفائق ۲: ۴۲۵- ۴۲۶ و در أنساب البلاذریّ ۵- ۱۶ آمده و با تفاوتی در عبارت همین کتاب: ۱۷: گفت: درباره طلحه چه؟. گفت: بینی اش در آسـمانس است و باسـنش در آب (کنایه از آدم از خود متشکر ناتوان). و در شرح نهج البلاغه ابن أبی الحدید ۱۲: ۲۵۸- ۲۵۹، با تفاوتی اندک ذکر شده است. -

سیـد رحمه الله گویـد و با سـندی جز این نیز روایت شـده که عمر به اصـحاب شورا گفت که بسوی من آییـد و چون به ایشان نگریست گفت هر یک به سوی من آمد در حالیکه صدای خود را به گونه ای بالاتر برده و

امیدوار است که خلیفه شود. اما تو ای طلحه آیا تو نبودی که گفتی چون رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سلم رحلت نماید، با همسرانش ازدواج خواهم کرد؟! و خداوند محمد را از ما سزاوارتر به دخترعموهایمان قرار نداد و درباره تو چنین نازل نکرد که (وَ ما کانَ لَکُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَ لا أَنْ تَنْکِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً: -: و شـما حق ندارید رسول خـدا را برنجانید، و مطلقاً [نبایـد] زنـانش را پس از [مرگ] او به نکاح خود درآوریـد) - . الأحزاب/ ۵۳ - . امـا تو ای زبیر! به خـدا که دلت هیچ روزی و نه هیچ شبی نرم نگشت و همچنان سـنگدل و سـخت دل هستی. و اما تو ای عثمان به خدا که سرگینی از تو برتر است و اما ای عبدالرحمن تو مردی ناتوانی که همه افراد قبیله ات را دوست داری و اما تو ای سعد وجودت از تعصب و فتنه پر است و امـا تو ای علی به خـدا سوگنـد که اگر ایمـان تو با ایمان تمام اهل زمین مقایسه شود، از آن برتر خواهـد بود، پس علی علیه السـلام برخاست و پشت کرد و خارج شـد. پس عمر گفت به خدا که شأن و جایگاه این مرد را می دانم که اگر او را ولی امر خود کنیـد شـما را با دلیلی روشن پیش خواهـد برد. گفتند: کیست او؟ گفت: همین که پشت کرد و رفت. گفتند پس چه چیز تو را (از خلیفه کردن او) باز می دارد؟ گفت: راهی به این کار وجود ندارد .

در خبری دیگر که البلاـذری در تاریـخ - . الأنساب للبلاذریّ ۵: ۱۸. و أبو عمر در الاستیعـاب ۴: ۲۷۴- ۲۷۵[۲- ۴۱۹] در بیان شرح حال علیّ بن أبی طالب علیه السّلام، و ابن سعد در الطّبقات ۳: ۳۴۱- ۳۴۲، و الهندیّ در کنز العمّال ۶: ۳۵۹، و الطّبریّ در الرّیاض النّضره ۲: ۷۲ و غیر ایشان در کتب دیگری ذکر نموده اند. - خود روایت کرده آمده است: عمر آنگاه که اهل شورا از نزدش خارج گشـتند گفت: اگر خلافت را به این اجلـح (آنکه موی سـرش از دو کناره پیشانی ریخته و عقب رفته باشـد) داده بودنـد، ایشـان را بـه راه درسـت می برد. پس عبـدالله بن عمر گفت: پس چه چیزی تـو را بـاز می دارد ای امیر مومنـان؟ گفت دوست ندارم که هم زنده و هم مرده، بار آن (خلافت) را بر دوش کشم.

و چنان که ملاحظه می کنید هر یک را به وصفی زشت متهم کرد که از خلیفه شدن باز می دارد سپس خلافت را به میان همه ایشـان افکنـد گویی که آن صـفات بـا اجتمـاع ایشان زائل می گردد و روشن است که آنچه وی گفت، اگر در حالت انفراد و تنهـایی مانع از خلافت است در حالت اجتماع نیز مانع خواهـد بود، با وجود اینکه وی علی علیه السـلام را به وصـفی بیالود که شایسته او نیست و هرگز هیچ دشمنی آنرا علیه وی ادعا نکرده است بلکه او معروف است به خلاف آن یعنی استواری و متانت و دوری از شوخ طبعی و سبکسـری و این نکته ضرورتا برای کسی که اخبار سیره وی را شنیده است، روشن است و چطور می

توان چنین چیزی را درباره وی گمان کرد حال آنکه از ابن عباس روایت شده است: چون امیر المومنین علیه السلام سر فرو می افکند، هیبت و خشیت ما را فرا می گرفت که با او کلام آغاز کنیم. و این حالت حاصل نمی آید مگر از شدت سنگینی و وقار و هرگونه صفت مخالف شوخ طبعی و خوشمزگی.

**[ترجمه]

و منها: أنّه قال: لا أتحمّلها حيّا و ميّتا ..

و هذا إن كان على عدوله عن

ص: ۶۴

۱- لا توجد: سبيل، في س.
۲- الأنساب للبلاذريّ ۵- ۱۸. و أورده أبو عمر في الاستيعاب ۴- ۲۷۴- ۲۷۵ [۲- ۴۱۹] في ترجمه عليّ بن أبي طالب عليه السّلام، و ابن سعد في الطّبقات ۳- ۳۴۱- ۳۴۲، و الهنديّ في كنز العمّال ۶- ۳۵۹، و الطّبريّ في الرّياض النّضره ۲- ۷۲ و غيرهم في غيرها.
۳- الأجلح من النّاس .. من انحسر الشّعر عن جانبي مقدّم رأسه.
۴- في الشّافي: قال ابن عمر.
۵- في الشافي: كما ترى، وقعت بعد: من القوم.
۶- في المصدر: الفكاهه، بدلا من: الدعابه
۷- في المصدر المطبوع: تبتدئه.
۸- جاء في حاشيه ك: قال الجوهريّ: الزّميت: الوقور، و فلان أزمت النّاس .. أي أوقرهم. [منه رحمه اللّه]. انظر: الصّحاح للجوهريّ ۱- ۲۵۰

النصّ على واحد بعينه فهو قول متملّس (١) متخلّص لا يفتات على الناس فى آرائهم، ثم نقض هذا بأن نصّ على سته من بين العالم كلّه، ثم رتّب العدد ترتيبا مخصوصا يئول إلى (٢) أنّ اختيار عبد الرحمن هو المقدّم، و أىّ شى ء يكون من التحمّل أكبر من هذا؟ و أىّ فرق بين أن يتحمّلها بأن ينصّ على واحد بعينه و بين أن يفعل ما فعله من الحصر و الترتيب؟!.

**[ترجمه]و اين اگر از سر عدول وى از

ص: ۶۴

تاكيد بر نام يک تن بخصوص باشد، سخن فردى است كه از زير بار مسووليت شانه خالى مى كند و خود را به گريزى، خلاصى مى بخشد و وانمود مى كند كه بدون نظر مردمان تصميم گيرى نمى كند و سپس اين حال خود را با تاكيد بر نام شش تن از ميان تمام خلايق، نقض نمود و آنگاه اين شش تن را ترتيب ويژه اى بخشيد كه منتهى به آن مى گشت كه انتخاب عبدالرحمن در اولويت باشد، و چه تحمل (و بر عهده گرفتن و پذيرش بار) ى مى تواند بزرگتر از اين باشد؟ و چه فرقى هست ميان اينكه (مسووليت انتقال خلافت را) با تاكيد بر نام يک تن بر عهده خود گيرد و آن رفتارى كه در حصر نمودن (شمار نام بردگان براى خلافت) و مرتب نمودن آنها در ترتيبى خاص؟!

**[ترجمه]

و منها: أنّه أمر بضرب أعناق قوم أقرّ بأنّهم أفضل الأمّه

- إن تأخّروا عن البيعه أكثر من ثلاثه أيّام، و معلوم أنّ بذلک لا يستحقّون القتل، لأنّهم إذا كانوا إنّما كلّفوا أن يجتهدوا آراءهم فى اختيار الإمام فربّما طال زمان الاجتهاد و ربّما قصر بحسب ما يعرض فيه من العوارض، فأىّ معنى للأمر بالقتل إذا تجاوز الأيّام الثلاثه؟.

ثم (٣) أنّه أمر بقتل من يخالف الأربعه (۴)، و من يخالف العدد الذى فيه عبد

ص: ۶۵

١- فى حاشيه ک: الملاسه: ضدّ الخشونه، يقال: ملّسته فتملّس، و انملس من الأمر: أفلت منه. و الافتيات: افتعال من الفوت و هو السّبق إلى الشّى ء دون ائتمار من يؤتمن، يقال: افتات عليه بأمر كذا .. أى فاته به، و فلان لا يفتات عليه .. أى لا يعمل بشى ء دون أمره. [منه رحمه اللّه]. انظر: الصحاح ٣- ٩٧٩- ٩٨٠ و ١- ٢۶٠، و لسان العرب ۶- ٢٢١ و ٢- ۶٩- ٧٠، و فيهما: يؤتمر، بدلا من: يؤتمن. و هو الظاهر.

٢- فى س: إلّا. و ما فى الشافى كالمتن.

٣- لا توجد: ثم، فى ک.

۴- أقول: أخرج الطبرىّ فى تاريخه ۵- ٣۵ قال: قال عمر لصهيب: صلّ بالناس ثلاثه أيّام، و أدخل عليّا و عثمان و الزبير و سعدا و عبد الرحمن بن عوف و طلحه- إن قدم- و أحضر عبد اللّه بن عمر- و لا شى ء له من الأمر- و قم على رءوسهم، فإن اجتمع

خمسه و رضوا رجلا و أبى واحد فأشدخ رأسه أو اضرب رأسه بالسيف- و إن اتّفق أربعه فرضوا رجلا منهم و أبى اثنان فاضرب رءوسهما، فإن رضى ثلاثه رجلا منهم و ثلاثه رجلا منهم فحكّموا عبد اللّه بن عمر فأىّ الفريقين حكم له فليختاروا رجلا منهم، فإن لم يرضوا بحكم عبد اللّه بن عمر فكونوا مع الذين فيهم عبد الرحمن بن عوف، و اقتلوا الباقين إن رغبوا عمّا اجتمع عليه الناس. و ذكره البلاذرى فى أنساب الأشراف ۵- ۱۶- ۱۸، و ابن قتيبه فى الإمامه و السياسه ۱- ۲۳، و ابن عبد ربّه فى العقد الفريد ۲- ۲۵۷. و حكاه عنهم العلّامه الأمينى فى الغدير ۵- ۳۷۵، فراجع. و قريب منه ما رواه ابن أبى الحديد ۹- ۵۰- ۵۱ عن الشعبى فى كتاب الشورى، و مقتل عثمان، و عن الجوهرىّ فى زيادات كتاب السقيفه.

الرحمن، و كلّ ذلک ممّا لا يستحقّ به القتل (۱) و ما تمسّکوا به من أنّ أمير المؤمنين عليه السلام دخل فی الشوری طائعا و بايع غير مکره، فتدلّ رواياتهم علی خلاف ذلک، فقد

رَوَی الطَّبَرِيُّ (۲) فِی تِلْکَ الْقِصَّهِ: أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ قَالَ: يَا عَلِيُّ! لَا تَجْعَلَنَّ عَلَی نَفْسِکَ سَبِيلًا، فَإِنِّی نَظَرْتُ فَشَاوَرْتُ النَّاسَ فَإِذَا هُمْ لَا يَعْدِلُونَ بِعُثْمَانَ، فَخَرَجَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ هُوَ يَقُولُ:

سَيَبْلُغُ الْکِتَابُ أَجَلَهُ.

وَ فِی رِوَايَهِ الطَّبَرِيِّ (۳): إِنَّ النَّاسَ لَمَّا بَايَعُوا عُثْمَانَ تَلَکَّأَ (۴) عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ عُثْمَانُ (۵): (فَمَنْ نَکَثَ فَإِنَّما يَنْکُثُ عَلی نَفْسِهِ وَ مَنْ أَوْفی بِما عاهَدَ عَلَيْهُ اللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْراً عَظِيماً) (۶)، فَرَجَعَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَتَّی بَايَعَهُ وَ هُوَ يَقُولُ: خُدْعَهٌ وَ أَيُّ (۷) خُدْعَهٍ.

وَ رَوَی السَّيِّدُ (۸) رَحِمَهُ اللَّهُ، عَنِ الْبَلاذُرِيِّ (۹)، عَنِ ابْنِ الْکَلْبِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِی مِخْنَفٍ فِی إِسْنَادٍ لَهُ: إِنَّ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا بَايَعَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ (۱۰) عُثْمَانَ کَانَ

۱- انتهی کلام السيّد فی الشافی ۴- ۲۰۴- ۲۰۵ باختلاف يسير.

۲- تاريخ الطّبریّ ۴- ۲۳۸.

۳- تاريخ الطّبریّ ۴- ۲۲۹ [۵- ۴۱] حوادث سنه ۲۳ ه.

۴- قال الجوهریّ فی الصّحاح ۱- ۷۱: .. تلکّأ عن الأمر تلکّؤا: تباطأ عنه و توقّف، و جاء بمعنی التّثاقل أيضا فی النّهايه الأثيريّه ۴- ۲۶۸، و فی غيرها مثلهما.

۵- فی المصدر: فقال عبد الرّحمن.

۶- الفتح: ۱۰.

۷- فی تاريخ الطبریّ: و أيّما.

۸- الشّافی ۴- ۲۱۰.

۹- أنساب الأشراف ۵- ۲۲.

۱۰- خطّ علی: عبد الرّحمن، فی س.

قَائِماً فَقَعَدَ، فَقَالَ لَهُ (۱) عَبْدُ الرَّحْمَنِ: بَايِعْ وَ إِلَّا ضَرَبْتُ(۲) عُنُقَكَ، وَ لَمْ يَكُنْ يَوْمَئِذٍ مَعَ أَحَدٍ (۳) سَيْفٌ غَيْرَهُ، فَخَرَجَ عَلِيٌّ (۴) عَلَيْهِ السَّلَامُ مُغْضَباً، فَلَحِقَهُ أَصْحَابُ الشُّورَى، فَقَالُوا: بَايِعْ وَ إِلَّا جَاهَدْنَا (۵)، فَأَقْبَلَ مَعَهُمْ يَمْشِي حَتَّى بَايَعَ عُثْمَانَ.

فأىّ رضا هاهنا؟! و أىّ إجماع؟! و كيف يكون مختارا من يهدّد بالقتل و الجهاد؟!.

و قد تكلّم فى هذا اليوم المقداد و عمّار رضى اللّه عنهما و جماعه فى ذلك عرضوا نصرتهم على أمير المؤمنين عليه السلام، فقال: وَ اللَّهِ مَا أَجِدُ أَعْوَاناً عَلَيْهِمْ وَ لَا أُحِبُّ أَنْ أُعَرِّضَكُمْ لِمَا لَا تُطِيقُونَ(۶).

و أمّا دخوله عليه السلام فى الشورى فسيأتى ما روى من العلل فى ذلك، و أىّ علّه أظهر من أنّهم رووا أنّ عمر أوصى أبا طلحه فى خمسين رجلا حاملى سيوفهم على عواتقهم فى إحضار القوم و قتلهم لو لم يعيّنوا خليفه فى الأيّام المعيّنه.

و قال السيّد (۷) رضى اللّه عنه بعد إيراد بعض الروايات من طرقهم ممّا يدلّ على عدم رضاه عليه السلام بالشورى و بما (۸) ترتّب عليه-: و هذه الجمله التى أوردناها قليل من كثير فى أنّ الخلاف كان واقعا، و الرضا كان مرتفعا، و الأمر إنّما تمّ بالحيله و المكر و الخداع، و أوّل شى ء مكر به عبد الرحمن أنّه ابتدأ فأخرج نفسه

۱- لا توجد: له، فى س.

۲- فى الشّافى: أضرب.

۳- فى الأنساب و الشّافى: مع أحد يومئذ- بتقديم و تأخير-.

۴- فى المصدرين: فيقال إنّ عليّا خرج، بدلا من: فخرج.

۵- فى الشّافى و الأنساب: جاهداك.

۶- قد أورده السيّد فى الشافى ۴- ۲۱۱- ۲۱۲ بتفصيل، و حكاه عنه ابن أبى الحديد ۱۲- ۲۶۵ ۲۶۶، و رواه قبلهما الطبرىّ ۳- ۲۹۷ حوادث سنه ۲۳ ه.

۷- الشافى ۴- ۲۱۳.

۸- فى ك: و إنّما.

عن الأمر (۱) ليتمكّن من صرفه إلى من يريد، و ليقال إنّه لو لا إيثاره(۲) الحقّ و زهده فى الولايه لما أخرج نفسه منها (۳)، ثم عرض على أمير المؤمنين عليه السلام ما يعلم أنّه لا يجيب إليه (۴) و لا يلزمه (۵) الإجابه إليه من السيره فيهم بسيره الرجلين، و علم أنّه عليه السلام لا يتمكّن من أن يقول إنّ سيرتهما لا يلزمنى (۶)، لئلّا ينسب إلى الطعن عليهما، و كيف يلتزم بسيرتهما (۷) و كلّ واحد منهما لم يسر بسيره الآخر، بل اختلفا و تباينا فى كثير من الأحكام، هذا بعد أن قال لأهل الشورى: و ثقوا لى (۸) من أنفسكم بأنّكم ترضون باختيارى إذا أخرجت (۹) نفسى، فأجابوه على

مَا رَوَاهُ أَبُو مِخْنَفٍ بِإِسْنَادِهِ إِلَى مَا عَرَضَ عَلَيْهِمْ، إِلَّا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَإِنَّهُ قَالَ:

انْظُرْ .. لِعِلْمِهِ بِمَا يَجُرُّ هَذَا الْمَكْرُ، حَتَّى أَتَاهُمْ أَبُو طَلْحَهَ فَأَخْبَرَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بِمَا عَرَضَ وَ بِإِجَابَهِ الْقَوْمِ إِيَّاهُ إِلَّا عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَأَقْبَلَ أَبُو طَلْحَهَ عَلَى عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ: يَا أَبَا الْحَسَنِ! إِنَّ أَبَا مُحَمَّدٍ ثِقَهٌ لَکَ وَ لِلْمُسْلِمِينَ، فَمَا بَالُکَ تُخَالِفُهُ وَ قَدْ عَدَلَ بِالْأَمْرِ عَنْ نَفْسِهِ، فَلَنْ يَتَحَمَّلَ الْمَأْثَمَ لِغَيْرِهِ؟! فَأَحْلَفَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ (۱۰) أَنْ لَا يَمِيلَ إِلَى هَوًى، وَ أَنْ يُؤْثِرَ الْحَقَّ وَ يَجْتَهِدَ لِلْأُمَّهِ وَ لَا يُحَابِيَ (۱۱) ذَا

۱- فى الشافى: من الأمر.

۲- جاءت: إيثار- بلا ضمير-، فى المصدر.

۳- لا توجد: منها، فى الشافى.

۴- فى ک: إنّه لا يجب. و وضع فيها على: إليه، رمز نسخه بدل.

۵- جاءت فى الشافى: و لا تلزمه. و فى س: و لا يلزم.

۶- فى المصدر: لا تلزمنى.

۷- فى الشافى: يلزم سيرتهما. و فى ک تقرأ: يلتزم سيرتهما.

۸- جاءت: إلى، بدلا من: لى، فى ک.

۹- فى الشافى: إذا خرجت.

۱۰- فى مطبوع البحار زياده: بما عرض. و وضع عليها رمز نسخه بدل، و لا توجد فى المطبوع من المصدرين.

۱۱- فى ک: و لا يجابى. و فى الشّافى: و لا يحامى.

قَرَابَهٍ، فَحَلَفَ لَهُ.

و هـذا غـايه ما يتمكّن (١) منه أمير المـؤمنين عليه السـلام فى الحـال، لأنّ عبـد الرحمن لّمـا أخرج نفسه من الأمر فظنّت(٢) به الجماعه الخير، و فوّضت إليه الاختيار، لم يقـدر (٣) أمير المؤمنين عليه السلام على أن يخالفهم و ينقض ما اجتمعوا عليه، فكان أكثر ما تمكّن منه أن أحلفه و صرّح بما يخاف من جهته من الميل إلى الهوى و إيثار القرابه غير أنّ ذلك كلّه لم يغن شيئا.

**[ترجمه]وی دستور گردن زدن کسانی را داد که خود به برترین امت بودن ایشان، اعتراف کرده بود. اگر بیش از سه روز از بیعت نمودن تاخیر می نمودند و روشن است که با این کار مستحق کشته شدن نیستند، زیرا که اگر مکلف به آن شده اند که برای انتخاب خلیفه فکر خود را به جهد و تلاش دوچندان اندازند، چه بسا که این جهد ایشان به طول انجامد و شاید که بخاطر آنچه عارض می گردد، چندان وقت نگیرد. پس دستور به قتل چه معنایی دارد اگر که این مدت از سه روز بیشتر شود؟ سپس اینکه وی دستور داد کسی که با چهار تن مخالفت نماید کشته شود و چه کسی با تعدادی که عبدالرحمن هم در آنست مخالفت تواند کرد

ص: ۶۵

و تمام این موارد، امریست که قتل بدان جایز نمی گردد و این حکایتی که دستاویز خود کرده اند مبنی بر اینکه امیر المومنین علیه السلام داوطلبانه وارد شورا گشته و به دور از هرگونه جبری بیعت نموده، روایتهای خود ایشان بر خلاف آنست چرا که طبری - . تاریخ الطّبریّ ۴: ۲۳۸ - پیرامون این داستان روایت می کند که عبدالرحمن گفت: ای علی! راهی بر خود منه چرا که من نگریسته و با مردمان رایزنی نمودم و دریافتم که ایشان هیچکس را با عثمان برابر نمی دانند پس علی علیه السلام در حالیکه می گفت: زمان (جاری شدن) کتاب (حق) خواهد رسید، خارج شد. و در روایت از طبری - . تاریخ الطّبریّ ۴: ۲۲۹[۵- ۴۱] حوادث سال ۲۳ ه-. - آمده که وقتی مردمان با عثمان بیعت کردند، علی علیه السلام لختی درنگ نمود و عثمان گفت: (فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّما يَنْكُثُ عَلى نَفْسِهِ وَ مَنْ أَوْفى بِما عاهَدَ عَلَيْهُ اللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْراً عَظِيماً : -: پس هر که پیمان شکنی کند، تنها به زیان خود پیمان می شکند، و هر که بر آنچه با خدا عهد بسته وفادار بماند، به زودی خدا پاداشی بزرگ به او می بخشد) - . الفتح/ ۱۰ - ، پس علی بازگشت و با او بیعت نمود درحالیکه می گفت: نیرنگ است، آنهم چه نیرنگی!

و سید - . الشّافی ۴: ۲۱۰ - رحمه الله از البلاذری - . أنساب الأشراف ۵: ۲۲ - از ابن الکلبی از پدرش از ابی مخنف به اسناد وی روایت می کند که زمانی که عبدالرحمن با عثمان بیعت نمود،

ص: ۶۶

علی علیه السلام ایستاده بود پس نشست و عبدالرحمن به او گفت: بیعت کن وگرنه گردنت را می زنم و در این روز نزد کسی مگر وی، شمشیر نبود، پس علی علیه السلام خشمگین خارج شد و اصحاب شورا به دنبال او رفته و به او رسیدند و گفتند بیعت کن وگرنه با تو نزاع می کنند (در نسخه دیگر: آندو با تو در نبرد می شوند)، پس علی با ایشان بازگشت تا آنکه با عثمان بیعت نمود.

پس اینجا چه رضایتی در کار است؟! و چه اجماع نظری؟! و چگونه کسی که به کشته شدن و جهاد علیه وی تهدید می شود، مختار است؟

دراین روز مقداد و عمار رضی الله عنهما و گروهی دیگر در این زمینه سخن گفته و به امیر المومنین علیه السلام عرض کردند که وی را یاری نمایند و حضرت گفت: به خدا که در برابر ایشان کمکی نمی بینم و دوست ندارم که شما را دچار امری کنم که طاقت و توان آنرا ندارید. - . و سید در الشافی ۴: ۲۱۱- ۲۱۲ آنرا به تفصیل بیان کرده و ابن أبی الحدید در ۱۲: ۲۶۵ ۲۶۶ از وی نقل کرده و پیش از آندو الطبریّ ۳: ۲۹۷ در حوادث سال ۲۳ ه- آورده است. -

و اما مساله وارد شدن حضرت به شورا، علتهایی که درباره آن ذکر شده در پی خواهد آمد و چه علتی بهتر از اینکه روایت کرده اند که عمر اباطلحه را به همراه پنجاه نفر شمشیر بر دوش دستور داد که گروه مردان شورا را حاضر نمایند و اگر در مدت زمان روزهای مشخص شده، خلیفه ای تعیین نکنند، ایشان را بکشند!

سید رضی الله عنه پس از آنکه روایات چندی را که بیانگر عدم رضایت امام علیه السلام به شورا و پیامدهای آن است، به نقل از خود ایشان وارد می کند؛ می گوید: و این موارد که ذکر کردیم مشتی از خروار روایات است درباره اینکه اختلاف واقعا وجود داشت و رضایتی در بین نبود و این امر تنها با نیرنگ و فریبکاری و ترفند انجام شد و نسختین چیزی که عبدالرحمن بدان حیله گری آغاز نمود این بود که وی خود را از دایره این امر خارج نمود

ص: ۶۷

تا بتواند خلافت را بسوی کسی که خواهد براند، و بگویند که اگر وی حق را برنمی گزید و نسبت به مقام خلافت بی میل نبود، خود را از دایره آن خارج نمی نمود. سپس به امیر المومنین علیه السلام چیزی را پیشنهاد کرد که می دانست وی به آن پاسخ مثبت نمی دهد و پاسخ به آن نیز وی را مجبور به پیش گرفتن روش و رویه ای نظیر دو خلیفه قبلی نمی کرد و دانست که وی علیه السلام نمی تواند بگوید که سیره آن دو خلیفه قبلی، بر من حتم و واجب نیست تا مبادا منتسب به ایرادگیری از آندو شود. و او چطور به سیره آندو متعهد گردد حال آنکه هیچ یک از آندو طبق سیره آن دیگری رفتار نکرد بلکه در بسیاری از احکام با هم مخالف و متضاد بوده اند و این پس از آنکه به اهل شورا گفت: در دل خود به من اعتماد کنید بر اینکه چون خود را از دایره شورا خارج نمودم، انتخاب مرا بپذیرید و ایشان بنا بر آنچه ابو مخنف با ذکر سند روایت می کند، آنچه را وی پیشنهاد کرد پذیرفتند مگر امیر المومنین علیه السلام، که گفت: در آن می اندیشم.. ، چرا که می دانست این حیله به کجا کشیده خواهد شد، تا آنکه ابو طلحه نزد ایشان آمد و عبدالرحمن وی را از آنچه پیشنهاد کرده بود و اینکه همه افراد مگر علی علیه السلام با آن موافقت کرده اند، آگاه ساخت.

پس ابو طلحه به علی علیه السلام روی کرد و گفت ای ابا الحسن! ابا محمد برای تو و همه مسلمانان قابل اطمینان است، چه شده که با او مخالفت می کنی، حال آنکه او این امر را از خود به دور داشته است و هرگز بخاطر دیگری گناه را به جان نخواهد خرید؟! پس علی علیه السلام عبدالرحمن را سوگند داد که به هوی و هوس گرایش نکند و حق را بر همه چیز مقدم دارد و به نفع امت نهایت کوشش و دقت خود به خرج دهد و از هیچ خویشاوندی طرفداری نکند

ص: ۶۸

پس او سوگند خورد.

و این نهایت کاری بود که امیر المومنین علیه السلام در این حالت می توانست انجام دهد، زیرا عبدالرحمن زمانی که خود را از دایره خلیفه شدن خارج نمود، همگان به او گمان خیر بردند و انتخاب را به وی واگذاردند و امیر المومنین علیه السلام نتوانست که با آنها مخالفت کند و آنچه را که ایشان بر آن توافق کرده بودند را نقض نماید و نهایت کاری که توانست بکند آن بود که وی را سوگند دهد و آنچه را که از سوی وی بر آن بیمناک بود، یعنی گرایش به خواهش نفس و مقدم داشتن نزدیکان، را به روشنی بیان نمود ولی تمام این تمهیدات، افاقه ای نکرد.

**[ترجمه]

و منها: إنّه نسب أمیر المؤمنین علیه السلام إلی الفکاهه و البطاله

و ذمّه عموما فی ضمن ذمّ جمیع السته، و کان یهتمّ و یبذل جهده فی منع أمیر المؤمنین علیه السلام عن الخلافه حسدا و بغیا، و یکفی هذا فی القدح، و استبعاد ابن أبی الحدید (۴) هذا و ادّعاؤه الظنّ بأنّها زیدت فی کلامه غریب لاشتمال جلّ روایاتهم علیه، و لیس هذا ببدع منه.

فَقَدْ رَوَی ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ(۵) عَنْهُ، أَنَّهُ قَالَ: یَا ابْنَ عَبَّاسٍ! لَقَدْ أَجْهَدَ هَذَا الرَّجُلُ (۶) نَفْسَهُ فِی الْعِبَادَهِ حَتَّی نَحَلَتْهُ رِیَاءً!. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: قُلْتُ: مَنْ هُوَ؟.

قَالَ: الْأَجْلَحُ یَعْنِی عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ. قُلْتُ: وَ مَا یَقْصِدُ بِالرِّیَاءِ؟. قَالَ: یُرَشِّحُ نَفْسَهُ بَیْنَ النَّاسِ لِلْخِلَافَهِ.

وَ رُوِیَ عَنِ الشَّعْبِیِّ فِی کِتَابِ الشُّورَی (۷)، وَ عَنِ الْجَوْهَرِیِّ فِی کِتَابِ السَّقِیفَهِ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ الْأَنْصَارِیِّ (۸)، قَالَ: مَشَیْتُ وَرَاءَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ

ص: ۶۹

۱- فی المصدر: ما تمکّن.

۲- فی الشافی: ظنّت- بلا فاء-.

۳- جاءت العباره فی المصدر هکذا: و فوّضوا إلیه الاختیار فلم یقدر ..

۴- فی شرحه علی نهج البلاغه ۱۲- ۲۷۹، و قد مرّ نصّ عبارته.

۵- شرح النّهج ۱۲- ۸۰: بتصرّف یسیر، نقله عن أمالی أبی جعفر محمّد بن حبیب.

۶- خطّ علی: الرّجل، فی س.

۷- رواه ابن أبی الحدید فی شرحه ۵- ۵۰- ۵۵.

٨- فى المصدر: قال الشّعبىّ: فحدّثنى من لا- أتّهمه من الأنصار. و قال أحمد بن عبد العزيز الجوهرىّ: هو سهل بن سعد الأنصارىّ. و فى س زياده: بن، قبل: الأنصارىّ.

(علیهما السلام) حِینَ انْصَرَفَ مِنْ عِنْدِ عُمَرَ، وَ الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ یَمْشِی فِی جَانِبِهِ، فَسَمِعْتُهُ یَقُولُ لِلْعَبَّاسِ (۱): ذَهَبَتْ مِنَّا وَ اللَّهِ!. فَقَالَ: کَیْفَ عَلِمْتَ؟. قَالَ: أَ لَا تَسْمَعُهُ یَقُولُ: کُونُوا فِی الْجَانِبِ الَّذِی فِیهِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ، وَ سَعْدٌ لَا یُخَالِفُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ (۲) لِأَنَّهُ ابْنُ عَمِّهِ، وَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ نَظِیرُ عُثْمَانَ وَ هُوَ صِهْرُهُ، فَإِذَا اجْتَمَعَ هَؤُلَاءِ! فَلَوْ أَنَّ الرَّجُلَیْنِ الْبَاقِیَیْنِ کَانَا مَعِی لَمْ یُغْنِیَا عَنِّی شَیْئاً، دَعْ إِنِّی لَسْتُ أَرْجُوهُمَا وَ لَا أَحَدَهُمَا (۳)، وَ مَعَ ذَلِکَ فَقَدْ أَحَبَّ عُمَرُ أَنْ یُعْلِمَنَا أَنَّ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ عِنْدَهُ فَضْلًا عَلَیْنَا لَا، لَعَمْرُ اللَّهِ (۴) مَا جَعَلَ اللَّهُ ذَلِکَ لَهُمْ عَلَیْنَا کَمَا لَمْ یَجْعَلْ لِأَوْلَاهُمْ عَلَی أَوْلَانَا (۵)، أَمَا وَ اللَّهِ لَئِنْ لَمْ یَمُتْ عُمَرُ لَأُذَکِّرَنَّهُ (۶) مَا أَتَی إِلَیْنَا قَدِیماً، وَ لَأُعْلِمَنَّهُ (۷) سُوءَ رَأْیِهِ فِینَا وَ مَا أَتَی إِلَیْنَا حَدِیثاً، وَ لَئِنْ مَاتَ وَ لَیَمُوتَنَّ لَیَجْمَعَنَّ هَؤُلَاءِ الْقَوْمُ عَلَی أَنْ یَصْرِفُوا هَذَا الْأَمْرَ عَنَّا، وَ لَئِنْ فَعَلُوهَا لَیَرَوْنِی (۸) حَیْثُ یَکْرَهُونَ، وَ اللَّهِ مَا بِی رَغْبَةٌ فِی السُّلْطَانِ وَ لَا أُحِبُّ الدُّنْیَا، وَ لَکِنْ لِإِظْهَارِ الْعَدْلِ، وَ الْقِیَامِ بِالْکِتَابِ وَ السُّنَّهِ (۹).

و قد ورد فی الروایات التصریح بأنّه أراد بهذا التدبیر قتل أمیر المؤمنین علیه السلام کما سیأتی فی أخبار الشوری.

وَ رَوَی أَبُو الصَّلَاحِ رَحِمَهُ اللَّهُ فِی کِتَابِ تَقْرِیبِ الْمَعَارِفِ (۱۰)، عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ

۱- فی مطبوع البحار: لعبّاس.

۲- لا یوجد فی المصدر المطبوع: و سعد لا یخالف عبد الرّحمن.

۳- فی شرح النّهج: مع أنّی لست أرجو إلّا أحدهما.

۴- فی مطبوع البحار زیاده الواو قبل لفظ الجلاله.

۵- فی المصدر: لأولادهم علی أولادنا.

۶- فی شرح النّهج: لأذکرته.

۷- فی المصدر: لأغلمته.

۸- فی الشّرح زیاده: و لیفعلنّ. و فیه: لیروننی- بزیاده النّون-.

۹- إلی هنا کلام ابن أبی الحدید فی شرحه ۹- ۵۰- ۵۱، بتصرّف یسیر.

۱۰- تقریب المعارف: القسم الثّانی الشّامل لمطاعن الخلفاء الثّلاثه و غیرهم، لم یطبعه مصحّح الکتاب مع الأسف.

عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ قَالَ: ثُمَّ إِنَّ عُمَرَ هَلَکَ وَ جَعَلَهَا شُورَی وَ جَعَلَنِی سَادِسَ سِتَّةٍ کَسَهْمِ الْجَدَّهِ، وَ قَالَ: اقْتُلُوا الْأَقَلَّ، وَ مَا أَرَادَ غَيْرِی، فَکَظَمْتُ غَيْظِی، وَ انْتَظَرْتُ أَمْرَ رَبِّی، وَ أَلْزَقْتُ کَلْکَلِی (۱) بِالْأَرْضِ .. الْخَبَرَ.

وَ رَوَی ابْنُ أَبِی الْحَدِيدِ فِی الشَّرْحِ (۲)، وَ ابْنُ الْأَثِيرِ فِی الْکَامِلِ (۳)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ .. أَنَّهُ قَالَ يَوْماً لِابْنِ عَبَّاسٍ: أَ تَدْرِی مَا مَنَعَ النَّاسَ لَکُمْ (۴)؟. قَالَ: لَا، يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. قَالَ: وَ (۵) لَکِنِّی أَدْرِی. قَالَ: مَا هُوَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؟. قَالَ: کَرِهَتْ قُرَيْشٌ أَنْ تُجْمَعَ لَکُمُ النُّبُوَّهُ وَ الْخِلَافَهُ فَتَجْحَفُوا النَّاسَ جَحْفاً (۶)، فَنَظَرَتْ قُرَيْشٌ لِأَنْفُسِهَا فَاخْتَارَتْ، وَ وَفَّقَتْ فَأَصَابَتْ. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَ يُمِيطُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَنِّی غَضَبَهُ فَيَسْمَعَ؟. قَالَ: قُلْ مَا تَشَاءُ. قَالَ:

أَمَّا قَوْلُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّ قُرَيْشاً اخْتَارَتْ (۷) لِأَنْفُسِهَا فَأَصَابَتْ وَ وَفَّقَتْ .. (۸)فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَی يَقُولُ: (وَ رَبُّکَ يَخْلُقُ ما يَشاءُ وَ يَخْتارُ ما کانَ لَهُمُ الْخِيَرَهُ) (۹)، وَ قَدْ عَلِمْتَ

۱- فی س: الکلل. و هنا حاشيه جاءت فی ک و هی: و الکلل و الکلکل: الصّدر، أو ما بين الترقوتين. مجمع. انظر: مجمع البحرين ۵- ۴۶۵، و فيه: الکلکل و الکلکال.

۲- شرح النّهج ۱۲- ۵۳- ۵۵.

۳- الکامل لابن الأثير: ۳- ۳۴ [دار الکتاب العربیّ باختلاف کثير أشرنا لبعضه.

۴- فی المصدرين: منکم. و هو الظّاهر.

۵- لا توجد الواو فی الشّرح.

۶- فی المصدر: فيجخفوا جخفا. الجخف: هو الفخر و الشّرف، و يروی جفخا. ذکره ابن الأثير فی النّهايه ۱- ۲۴۲، انظر: مجمع البحرين ۵- ۳۱، و القاموس ۳- ۱۲۱، و فی الکامل: فتبجحوا علی قومکم بجحا بجحا.

۷- إنّ فی نقل عباره المصدر تقديم و تأخير، فإنّ قوله: اختارت .. إلی قوله: و لا محدود، جاء فی المصدر تلو آيه: «وَ اخْفِضْ جَناحَکَ لِمَنِ اتَّبَعَکَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ»، باختلاف نشير إليه.

۸- لا توجد فی المصدر: لأنفسها فأصابت و وفّقت. توجد القضيّه إلی هنا فی ديوان زهير: ۲۸۱ ۲۸۳.

۹- القصص: ۶۸.

يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَنَّ اللَّهَ اخْتَارَ مِنْ خَلْقِهِ لِذَلِكَ مَنِ اخْتَارَ، فَلَوْ أَنَّ قُرَيْشاً (۱) اخْتَارَتْ لِأَنْفُسِهَا حَيْثُ اخْتَارَ اللَّهُ لَهَا لَكَانَ الصَّوَابُ بِيَدِهَا غَيْرَ مَرْدُودٍ وَ لَا مَحْدُودٍ.

وَ أَمَّا قَوْلُكَ: إِنَّهُمْ أَبَوْا أَنْ يَكُونَ لَنَا النُّبُوَّهُ وَ الْخِلَافَهُ .. فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى وَصَفَ قَوْماً بِالْكَرَاهِهِ، فَقَالَ (۲): (ذلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا ما أَنْزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمالَهُمْ) (۳)، وَ أَمَّا قَوْلُكَ: إِنَّا كُنَّا نَجْحَفُ .. فَلَوْ جَحَفْنَا بِالْخِلَافَهِ لَجَحَفْنَا بِالْقَرَابَهِ، وَ لَكِنَّ أَخْلَاقَنَا (۴) مُشْتَقَّهٌ مِنْ خُلُقِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ الَّذِی قَالَ اللَّهُ فِی حَقِّهِ (۵) (وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ) (۶)، وَ قَالَ لَهُ: (وَ اخْفِضْ جَناحَکَ لِمَنِ اتَّبَعَکَ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ) (۷)

فَقَالَ عُمَرُ: عَلَى رِسْلِكَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ!، أَبَتْ قُلُوبُكُمْ يَا بَنِی هَاشِمٍ إِلَّا غِشّاً فِی أَمْرِ قُرَيْشٍ لَا يَزُولُ، وَ حِقْداً عَلَيْهَا لَا يَحُولُ. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: مَهْلًا يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ!، لَا تُنْسَبُ قُلُوبُ بَنِی (۸) هَاشِمٍ إِلَى الْغِشِّ فَإِنَّ قُلُوبَهُمْ مِنْ قَلْبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] الَّذِی طَهَّرَهُ اللَّهُ وَ زَكَّاهُ، وَ هُمْ أَهْلُ الْبَيْتِ الَّذِی قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِمْ (۹): (إِنَّما یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً) (۱۰)، وَ أَمَّا قَوْلُكَ: حِقْداً .. فَكَيْفَ لَا يَحْقِدُ مَنْ غُصِبَ شَيْئَهُ، وَ يَرَاهُ فِی يَدِ

۱- فی الشّرح: فلو نظرت قریش من حیث نظر اللّه لها لوفقت و أصابت قریش، بدلا من قوله: فلو أنّ قریشا .. إلی قوله: و لا محدود.

۲- فی المصدر: أمّا قول أمیر المؤمنین: إنّ قریشا کرهت .. فإنّ اللّه تعالی قال لقوم ..

۳- سوره محمّد صلی الله علیه و آله: ۹.

۴- فی شرح النّهج: فلو جحفنا بالخلافه جحفنا بالقرابه و لکنّا قوم أخلاقنا ..

۵- لا توجد فی المصدر: فی حقّه، و بدلا منها: تعالی.

۶- القلم: ۴.

۷- الشّعراء: ۲۱۵.

۸- لا توجد فی المصدر: قلوب بنی. و کلمه: هاشم، فیه بالرّفع.

۹- فی شرح النّهج: لهم.

۱۰- الأحزاب: ۳۳.

غَيْرِهِ؟!.

فَقَالَ عُمَرُ: أَمَّا أَنْتَ يَا عَبْدَ اللَّهِ (۱) فَقَدْ بَلَغَنِی عَنْکَ کَلَامٌ أَکْرَهُ أَنْ أُخْبِرَکَ بِهِ فَتَزُولَ مَنْزِلَتُکَ عِنْدِی. قَالَ: وَ مَا هُوَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؟ أَخْبِرْنِی بِهِ، فَإِنْ يَکُ بَاطِلًا فَمِثْلِی أَمَاطَ الْبَاطِلَ عَنْ نَفْسِهِ، وَ إِنْ يَکُ حَقّاً فَمَا يَنْبَغِی أَنْ تُزِيلَ مَنْزِلَتِی مِنْکَ.

فَقَالَ (۲): بَلَغَنِی أَنَّکَ لَا تَزَالُ تَقُولُ: أُخِذَ هَذَا الْأَمْرُ (۳) حَسَداً وَ ظُلْماً. قَالَ: أَمَّا قَوْلُکَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ حَسَداً، فَقَدْ حَسَدَ إِبْلِيسُ آدَمَ، فَأَخْرَجَهُ مِنَ الْجَنَّهِ، فَنَحْنُ بَنُو آدَمَ الْمَحْسُودُونَ (۴)، وَ أَمَّا قَوْلُکَ: ظُلْماً، فَأَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ يَعْلَمُ صَاحِبَ الْحَقِّ مَنْ هُوَ؟!، ثُمَّ قَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ!، أَ لَمْ يَحْتَجَّ (۵) الْعَرَبُ عَلَى الْعَجَمِ بِحَقِّ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) وَ احْتَجَّتْ قُرَيْشٌ عَلَى سَائِرِ الْعَرَبِ بِحَقِّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] ، فَنَحْنُ أَحَقُّ بِرَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) مِنْ سَائِرِ قُرَيْشٍ؟!. فَقَالَ عُمَرُ: قُمِ الْآنَ فَارْجِعْ إِلَى مَنْزِلِکَ، فَقَامَ فَلَمَّا وَلَّى هَتَفَ بِهِ عُمَرُ: أَيُّهَا الْمُنْصَرِفُ! إِنِّی عَلَى مَا کَانَ مِنْکَ لَرَاعٍ حَقَّکَ!. فَالْتَفَتَ ابْنُ عَبَّاسٍ، فَقَالَ: إِنَّ لِی عَلَيْکَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ عَلَى کُلِّ الْمُسْلِمِينَ حَقّاً بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] ، فَمَنْ حَفِظَ فَحَظَّ (۶) نَفْسِهِ حَفِظَ، وَ مَنْ أَضَاعَ فَحَقَّ نَفْسِهِ أَضَاعَ، ثُمَّ مَضَى، فَقَالَ عُمَرُ لِجُلَسَائِهِ: وَاهاً (۷)! لِابْنِ عَبَّاسٍ، مَا رَأَيْتُهُ يُحَاجُّ (۸) أَحَداً قَطُّ إِلَّا خَصَمَهُ!.

۱- فی المصدر: یا ابن عبّاس.

۲- فی شرح النّهج: فإنّ منزلتی عندک لا تزول به. قال.

۳- زیاده: منک، فی المصدر.

۴- فی الشّرح: المحسود- بصیغه المفرد-.

۵- فی المصدر: أ لم تحتجّ.

۶- فی المصدر: فحقّ.

۷- قیل: معنی هذه الکلمه التّلهّف، و قد توضع موضع الإعجاب بالشّی ء، یقال: واها له. و قد ترد بمعنی التّوجّع، و انتصابها علی إجرائها مجری المصادر، قاله الطّریحیّ فی مجمع البحرین ۱- ۴۶۶.

۸- فی الشّرح: لاحی.

وَ رَوَی أَیْضاً ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ (۱)، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی عُمَرَ فِی أَوَّلِ خِلَافَتِهِ وَ قَدْ أُلْقِیَ لَهُ صَاعٌ مِنْ تَمْرٍ (۲) عَلَی خَصَفَهٍ (۳) فَدَعَانِی إِلَی الْأَکْلِ، فَأَکَلْتُ تَمْرَهً وَاحِدَهً، وَ أَقْبَلَ یَأْکُلُ حَتَّی أَتَی عَلَیْهِ، فَشَرِبَ مِنْ جَرَّهٍ کَانَتْ (۴) عِنْدَهُ، وَ اسْتَلْقَی عَلَی مِرْفَقَهٍ لَهُ، وَ طَفِقَ یَحْمَدُ اللَّهَ .. وَ یُکَرِّرُ ذَلِکَ، ثُمَّ قَالَ: مِنْ أَیْنَ جِئْتَ یَا عَبْدَ اللَّهِ؟. قُلْتُ: مِنَ الْمَسْجِدِ. قَالَ: کَیْفَ خَلَّفْتَ ابْنَ عَمِّکَ؟، فَظَنَنْتُهُ یَعْنِی عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جَعْفَرٍ، قُلْتُ: خَلَّفْتُهُ یَلْعَبُ مَعَ أَتْرَابِهِ. قَالَ: لَمْ أَعْنِ ذَلِکَ، إِنَّمَا عَنَیْتُ عَظِیمَکُمْ أَهْلَ الْبَیْتِ. قُلْتُ: خَلَّفْتُهُ یَمْتَحُ بِالْغَرْبِ (۵) عَلَی نَخِیلَاتٍ مِنْ فُلَانٍ وَ یَقْرَأُ (۶) الْقُرْآنَ. قَالَ: یَا عَبْدَ اللَّهِ! عَلَیْکَ دِمَاءُ الْبُدْنِ إِنْ کَتَمْتَنِیهَا، هَلْ بَقِیَ فِی نَفْسِهِ شَیْ ءٌ مِنْ أَمْرِ الْخِلَافَهِ؟. قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: أَ یَزْعُمُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] نَصَّ عَلَیْهِ (۷)؟. قُلْتُ: نَعَمْ، وَ أَزِیدُکَ: سَأَلْتُ أَبِی عَمَّا یَدَّعِیهِ، فَقَالَ:

صَدَقَ. فَقَالَ عُمَرُ: لَقَدْ کَانَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] فِی أَمْرِهِ ذَرْوٌ (۸)

۱- فی شرح نهج البلاغه ۱۲- ۲۰- ۲۱، بتصرف.

۲- فی المصدر: من تمر- بلا تاء-.

۳- قال فی الصّحاح ۴- ۱۳۵۱: الخصفه- بالتّحریک-: الجلّه الّتی تعمل من الخوص للتّمر. و أضاف فی النّهایه ۲- ۳۷ .. و کأنّها فعل بمعنی مفعول من الخصف، و هو ضمّ الشّی ء إلی الشّی ء لأنّه شی ء منسوج من الخوص، و جاء فی مجمع البحرین ۵- ۴۱، و القاموس ۳- ۱۳۴.

۴- فی الشّرح: ثمّ شرب من جرّ کان. و فی ک: کان، بدلا من: کانت أقول: الجرّ- بفتح الجیم و تشدید الرّاء- آنیه من خزف، الواحده: جرّه. انظر: الصّحاح ۲- ۶۱۱.

۵- جاء فی حاشیه ک: و الغرب: الدّلو العظیم. صحاح. أقول: قاله فی الصّحاح ۱- ۱۹۳. و متح الماء یمتحه متحا: إذا نزعه. ذکره الجوهریّ فی الصّحاح ۱- ۴۰۳، و ابن الأثیر فی النّهایه ۴- ۲۹۱، و الطّریحیّ فی المجمع ۲- ۴۱۱، و الفیروزآبادیّ فی القاموس ۱- ۲۴۸.

۶- فی المصدر: و هو یقرأ.

۷- فیه، بدلا من: علیه، جاءت فی س.

۸- فی الشّرح: ذرو. یقال: ذرو من قول .. أی طرف منه و لم یتکامل. و الذّرو: النّاقص و الحقیر و الشّی ء المعیوب.

مِنْ قَوْلٍ لَا يُثْبِتُ حُجَّهً، وَ لَا يَقْطَعُ عُـذْراً، وَ لَقَـدْ كَانَ يَرْبَعُ (۱) فِی أَمْرِهِ وَقْتاً مَا، وَ لَقَدْ أَرَادَ فِی مَرَضِهِ أَنْ يُصَـرِّحَ بِاسْمِهِ فَمَنَعْتُ مِنْ ذَلِکَ إِشْـفَاقاً وَ حِيطَهً عَلَى الْإِسْـلَامِ! وَ لَا وَ رَبِّ هَـذِهِ الْبَنِيَّهِ لَا تَجْتَمِعُ عَلَيْهِ قُرَيْشٌ أَبَداً، وَ لَوْ وَلِيَهَا لَانْتَقَضَتْ عَلَيْهِ الْعَرَبُ مِنْ أَقْطَارِهَا، فَعَلِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] أَنِّی عَلِمْتُ مَا فِی نَفْسِهِ، فَأَمْسَکَ، وَ أَبَى اللَّهُ إِلَّا إِمْضَاءَ مَا حَتَمَ.

قال (۲): ذكر هذا الخبر أحمد بن أبی طاهر صاحب كتاب تاريخ بغداد فی كتابه مسندا.

وَ رَوَى أَيْضـاً (۳)، أَنَّهُ قَـالَ عُمَرُ لِـابْنِ عَبَّاسٍ: يَـا عَبْـدَ اللَّهِ! أَنْتُمْ أَهْـلُ رَسُولِ اللَّهِ صَـلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ بَنُو عَمِّهِ فَمَـا مَنَعَ قَوْمُكُمْ مِنْكُمْ؟. قَالَ: لَا أَدْرِی (۴)وَ اللَّهِ مَا أَضْمَرْنَا لَهُمْ إِلَّا خَيْراً، قَالَ (۵): اللَّهُمَّ غَفْراً إِنَّ قَوْمَكُمْ كَرِهُوا أَنْ تَجْتَمِعَ (۶) لَكُمُ النُّبُوَّهُ وَ الْخِلَافَهُ فَتَذْهَبُوا فِی السَّمَاءِ شتحا (۷) وَ بَذَخاً (۸)، وَ لَعَلَّكُمْ تَقُولُونَ إِنَّ أَبَا بَكْرٍ أَوَّلُ مَنْ أَخَّرَكُمْ، أَمَا إِنَّهُ لَمْ يَقْصِدْ ذَلِکَ وَ لَكِنْ حَضَـرَ أَمْرٌ لَمْ يَكُنْ بِحَضْرَتِهِ أَحْزَمَ

۱- فی المصـدر: يربع. و الزّيغ: هو الميـل، كمـا فی الصّـِحاح ۴- ۱۳۲۰، و مجمـع البحرين ۵- ۱۰، و النّهـايه ۲- ۳۲۵. و قال فی القاموس ۳- ۲۴: ربع- كمنع-: وقف و انتظر.

۲- قاله ابن أبی الحديد فی الشرح ۱۲- ۲۱.

۳- ابن أبی الحديد فی شرح نهج البلاغه ۱۲- ۹، و جاء فی صفحه: ۱۸۹ من الشّرح أيضا.

۴- فی المصدر زياده: علّتها.

۵- فی ک: فقال.

۶- فی الشّرح: أن يجتمع.

۷- فی المصدر: شـمخا، و هی نسـخه فی مطبوع البحار، و ما فی س: تقرأ: شخما. أشخم اللّبن: تغيّرت رائحته، و شخم- بالفتح-: الطّعام، و شـخم- بالكسـر-: إذا فسـد، جاء فی الصّـِحاح ۵- ۱۹۵۹، و القـاموس ۴- ۱۳۵. و قـال ابن الأـثير فی النّهـايه ۲- ۵۰۰: الشّامخ: العالی، و قد شمخ يشمخ شموخا، و كذا جاء فی القاموس ۱- ۲۶۲. و أمّا: شتح، فلم نجد لها معنى مناسبا فی كتب اللّغه الّتی بأيدينا.

۸- البذخ: الكبر، كما فی الصّـِحاح ۱- ۴۱۹، و القاموس المحيط ۱- ۲۵۷، و النّهايه ۱- ۱۱۰، و الفخر و التّطاول، كما فی مجمع البحرين ۲- ۴۲۹.

مِمَّا فَعِلَ، وَ لَوْ لَا رَأْیُ أَبِی بَکْرٍ فِیَّ لَجَعَلَ لَکُمْ مِنَ الْأَمْرِ نَصِیباً، وَ لَوْ فَعَلَ مَا هَنَّاکُمْ مَعَ قَوْمِکُمْ .. أَنَّهُمْ یَنْظُرُونَ إِلَیْکُمْ نَظَرَ الثَّوْرِ إِلَی جَاذِرِهِ (۱).

وَ رَوَی أَیْضاً (۲)، عَنِ الزُّبَیْرِ بْنِ بَکَّارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ قَالَ عُمَرُ فِی کَلَامٍ کَانَ بَیْنَهُمَا-: یَا ابْنَ عَبَّاسٍ! إِنَّ صَاحِبَکُمْ إِنْ وَلِیَ هَذَا الْأَمْرَ أَخْشَی عُجْبُهُ بِنَفْسِهِ أَنْ یَذْهَبَ بِهِ، فَلَیْتَنِی أَرَاکُمْ بَعْدِی.

وَ رَوَی أَیْضاً فِیهِ ، عَنْ أَبِی بَکْرٍ الْأَنْبَارِیِّ فِی أَمَالِیهِ: أَنَّ عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ جَلَسَ إِلَی عُمَرَ فِی الْمَسْجِدِ وَ عِنْدَهُ نَاسٌ، فَلَمَّا قَامَ عَرَضَ (۳) وَاحِدٌ بِذِکْرِهِ وَ نَسَبَهُ إِلَی التِّیهِ وَ الْعُجْبِ، فَقَالَ عُمَرُ: حَقٌّ لِمِثْلِهِ أَنْ یَتِیهَ، وَ اللَّهِ لَوْ لَا سَیْفُهُ لَمَا (۴) قَامَ عَمُودُ الْإِسْلَامِ، وَ هُوَ بَعْدُ أَقْضَی الْأُمَّهِ وَ ذُو سَابِقَتِهَا وَ ذُو شَرَفِهَا. فَقَالَ لَهُ ذَلِکَ الْقَائِلُ:

فَمَا مَنَعَکُمْ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ عَنْهُ؟. قَالَ: کَرِهْنَاهُ عَلَی حَدَاثَهِ السِّنِّ وَ حُبِّهِ بَنِی عَبْدِ الْمُطَّلِبِ.

فقد ظهر من تلک الأخبار أنّ عمر کان یبذل جهده فی منع أمیر المؤمنین عن الخلافه، مع أنّه کان یعترف مرارا أنّه کان أحقّ بها، و أنّ اللّه و رسوله صلّی اللّه علیه و آله کانا یرتضیانه لها.

**[ترجمه]و او را بطور کلی در ضمن بدگویی از هر شش تن، نکوهش کرد و اهتمام ویژه داشت و نهایت کوشش خود را به کار می بست تا امیر المومنین را بخاطر رشک ورزی و ستم پیشگی که نسبت به وی داشت، از خلافت بازدارد و همین برای طعن بر وی کافی است و اینکه ابن ابی الحدید - . در شرحش بر نهج البلاغه ۱۲: ۲۷۹ - این قضیه را بعید دانسته و مدعی است گمان دارد که این را به کلام وی افزوده اند، عجیب است ، چرا که همه روایات ایشان همین مطلب را در بر دارد و چنین چیزی از سوی او تازگی ندارد.

زیرا ابن ابی الحدید - . شرح نهج البلاغه ۱۲: ۸۰ - روایت کرده که وی گفت: ای ابن عباس! این مرد چنان خود را در عبادت به تلاش و سختی انداخته است که کار عبادت، از سر ریاء، او را لاغر کرده است! ابن عباس گفت: کیست او؟ گفت: اجلح (موی دو کنار پیشانی ریخته و پس رفته) و منظورش علی علیه السلام بود. گفتم: قصدش از ریاء چیست؟ گفت: تا اینکه خود را در میان مردم برای خلافت مطرح کند.

و از الشعبی در کتاب الشوری - . شرح نهج البلاغه ۵: ۵۰- ۵۵ - و از الجوهری در کتاب السقیفه به نقل از سهل بن سعد الانصاری روایت شده که گفت: آنگاه که علی بن ابیطالب (ع)

ص: ۶۹

از نزد عمر برفت، در پی او روانه شدم، و عباس بن عبد المطلب به همراه او می رفت و شنیدم که به عباس می گفت: به خدا که از دست ما برفت. گفت: از کجا می دانی؟! گفت: آیا نمی شنوی که می گوید در طرفی که عبدالرحمن قرار می گیرد، بایستید و سعد با عبدالرحمن مخالفت نمی کند چرا که او پسر عمویش است و عبدالرحمن مثل عثمان است و او دامادش است و چون اینان گرد آیند! اگر دو مرد دیگر هم با من باشند، فایده ای برای من نخواهد داشت، بگذر از اینکه من به حمایت هیچ

کدام حتی یکی از آندو را امیدی ندارم و با این وجود عمر خواسته که به ما بفهماند که عبدالرحمن نزد وی بر ما ترجیح دارد، نه به خدا که خداوند آن را بر ما برای آنها قرار نداده همانگونه که برای اولین آنها بر اولین ما قرار نداد (در منبع: برای فرزندان ایشان بر فرزندان ما) قرار نداد. هان به خدا سوگند که اگر عمر نمیرد به یاد او خواهم آورد که در گذشته بر ما چه آمده است و به حق که به وی خواهم فهماند که چگونه به ما سوء نظر داشته و در این اواخر به ما چه رسیده است. و اگر بمیرد و البته خواهد مرد، این گروه برای اینکه امر خلافت را از ما دور دارند، همدست می شوند و اگر چنین کنند مرا چنان خواهند دید که نمی پسندند و به خدا سوگند که میل و رغبتی به سلطنت ندارم و دنیا را دوست ندارم مگر بخاطر اجرای عدالت و جاری نمودن کتاب خدا و سنت رسول خدا. - . تا اینجا سخن ابن أبی الحدید در شرحش ۹: ۵۰- ۵۱ است با اندکی تصرف. -

و در روایات، چنانکه در اخبار شورا خواهد آمد، تصریح شده که عمر با این تدبیر قصد کشتن امیر المومنین علیه السلام را داشته و ابو الصلاح رحمه الله در کتاب تقریب المعارف، از امیر المومنین علیه السلام

ص: ۷۰

روایت کرده که فرمود: سپس عمر به هلاکت افتاد و خلافت را به شیوه شورا مقرر نمود و مرا همچون سهم ارث مادربزرگ، ششمین شش تن قرار داد و گفت که (طرف مخالفِ) کمتر را بکشید و منظورش فقط من بودم، پس آتش خشمم را فروخوردم و منتظر فرمان الهی ماندم و سینه ام را به زمین چسباندم... و ادامه این روایت.

ابن ابی الحدید در شرح نهج و ابن الاثیر در الکامل - . الکامل ابن الأثیر ۳ :۳۴ -

از عبدالله بن عمر از پدرش روایت کرده اند که روزی به ابن عباس گفت: آیا می دانی که چه چیز مردم را از شما دور نمود؟ گفت نه ای امیر مومنان. گفت: ولی من می دانم. گفت چیست آن ای امیر مومنان؟ گفت قریش نپسندید که هم نبوت و هم خلافت برای شما گرد آید تا در نتیجه بر مردمان اجحاف و ناروایی (در منبع: جخف بمعنی بیش از حد به خود بالیدن) پیش گیرید. پس قریشیان در میان خود نگریستند و کسی را برگزیدند و تناسبی به وجود آوردند و کار را به درستی انجام دادند. ابن عباس گفت: آیا امیر مومنان غضب خود را از من دور می کند تا این سخن را بشنود؟ گفت: هر چه خواهی بگو. گفت: درباره این سخن امیر مؤمنان که قریش برای خود برگزید و به درستی انتخاب کرد و تناسبی بوجود آورد و .. باید گفت که خدایتعالی فرموده است: «وَ رَبُّکَ یَخْلُقُ ما یَشاءُ وَ یَخْتارُ ما کانَ لَهُمُ الْخِیَرَةُ » { و پروردگار تو هر چه را بخواهد می آفریند و برمی گزیند، و آنان اختیاری ندارند} - . القصص/ ۶۸ - و خود می دانی

ص: ۷۱

ای امیر مومنان که خداوند برای اینکار از میان خلق خود، کسانی را که برگزیده، برگزیده است و اگر قریش برای خود همان چیزی را که خداوند برای خود برگزیده، انتخاب می نمود، خیر و صواب بی بازگشت و بی اندازه به دست ایشان بود.و اما این سخنت که ایشان نپذیرفتندکه نبوت و خلافت هر دو از آن ما باشد، به راستی که خدای تعالی قومی را به نپسندیدن وصف

کرده و فرموده است: «ذلِکَ بِأَنَّهُمْ کَرِهُوا ما أَنْزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمالَهُمْ» {این بدان سبب است که آنان آنچه را خدا نازل کرده است خوش نداشتند و [خدا نیز] کارهایشان را باطل کرد} - . سوره محمّد(ص)/ ۹ -

و اما این سخنت که ما اجحاف می کردیم، باید گفت که اگر به خلافت اجحاف می کردیم، پس باید پیش از آن بواسطه قرابت نیز اجحاف می کردیم ولی اخلاق ما برگرفته از خلق نبی خدا صلی الله علیه و آله و سلم است که خداوند درباره وی فرمود: «وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیم » {و راستی که تو را خویی والاست » - . القلم/ ۴ - و به او فرمود: «وَ اخْفِضْ جَناحَکَ لِمَنِ اتَّبَعَکَ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ » {و برای آن مؤمنانی که تو را پیروی کرده اند بال خود را فرو گستر} - . الشّعراء/ ۲۱۵ - .

پس عمر گفت: آرام باش ابن عباس! دلهای شما بنی هاشم جز نیرنگبازی و خیانت پیشگی همیشگی در کار قریش و کینه ای که هرگز کناره نمی رود، را نمی پذیرد. ابن عباس گفت: مهلت بده ای امیر مومنان! دلهای بنی هاشم را با نیرنگبازی کاری نیست چرا که دلهای ایشان از قلب رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که خداوند آنرا پاک و آراسته از آلایش کرده برآمده است و ایشان اهل بیتی هستند که خداوند درباره ایشان فرموده است: (إِنَّما یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً -: خدا می خواهد آلودگی را از شما خاندان [پیامبر] بزداید و شما را پاک و پاکیزه گرداند) - . الأحزاب/ ۳۳ - ، و اما این سخنت که از سر کینه ای .. ، و چگونه کینه نورزد کسی که داشته هایش غصب شده و آنرا در دست دیگری می بیند؟!

ص: ۷۲

عمر گفت اما تو ای عبدالله، سخنی درباره تو به گوشم رسیده که دوست ندارم پیش خودت به زبان آورم تا جایگاهت نزد من زائل گردد. گفت چیست آن سخن ای امیر مومنان؟ خبرم بده که اگر باطل باشد، کسی چون من باطل را از خود دور رانده است و اگر حق باشد شایسته نیست که منزلت من را از تو زایل کند. پس عمر گفت: به گوشم رسیده که تو همچنان می گویی: این امر از سر رشکورزی و ستم پیشگی (در منبع: از تو)گرفته شده است. گفت: اما این سخنت ای امیر مومنان که از سر رشکورزی، بدان که ابلیس به آدم رشک ورزید و او را از بهشت بیرون کرد، و ما بنی بشر مورد حسادت هستیم و اما این سخنت که از سر ستم پیشگی، امیر مومنان خود می داند که چه کسی صاحب حق است! سپس گفت ای امیر مومنان!آیا عربها بنا بر حق رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بر غیر عرب و آیا قریش بر حق رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بر دیگر عربها اقامه حجت نکردند، و این ماییم که در قیاس با سایر قریش، بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم سزاوارتریم. پس عمر گفت: اکنون برخیز و به خانه ات برو و چون برخاست عمر پشت سر او فریاد زد : ای آنکه می روی! من با وجود رفتاری که داشتی، حق تو را رعایت می کنم!. پس ابن عباس روی کرد و گفت: همانا مرا ای امیر مومنین بر تو و بر همه مسلمانان حقی بواسطه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم است که هر که آنرا حفظ کند، حق خود را حفظ نموده است و هر که تباهش سازد، حق ، خود را تباه ساخته است، و آنگاه به راه خود رفت و عمر به همنشینانش گفت: وای از دست این ابن عباس. هرگز ندیدم که با کسی اقامه حجت پیش گیرد مگر اینکه وی را از میدان به در کند!

ص: ۷۳

همچنین ابن ابی الحدید - . در شرح نهج البلاغه ۱۲: ۲۰- ۲۱ - از ابن عباس روایت می کند که گفت در آغاز خلافت عمر بر وی وارد شدم در حالیکه یک صاع خرما پیش دست وی بروی حصیری از لیف خرما ریخته شده و مرا به خوردن فراخواند و من یک خرما خوردم و او شروع به خوردن کرد تا آنکه همه آنرا تمام کرد و از کوزه ای که کنارش بود نوشید و بر متکایش لم داد و شروع به شکر گفتن خدای کرد .. و حمد و سپاس را تکرار می کرد. سپس گفت از کجا می آیی عبدالله ؟ گفتم از مسجد. گفت وقتی بیرون آمدی پسر عمویت چکار می کرد؟ و من گمان کردم که منظورش عبدالله بن جعفر است، پس گفتم: در حالی از پیش او آمدم که با هم سن و سالانش بازی می کرد. گفت: منظورم آن نبود، مقصودم بزرگ شما اهل بیت بود. گفتم: در حالی از او جدا شدم که با دلو بزرگ برای نخلهای فلان کس آبکشی می کرد و قران بر لب داشت. گفت ای عبدالله! قربانی کردن شتر بر تو باد اگر از من پنهان کنی، آیا هنوز از قضیه خلافت چیزی در دل او مانده است؟ گفتم: آری. گفت: آیا گمان دارد که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بر نام وی تاکید کرده است. گفتم: آری و چنینت افزون گویم که از پدرم درباره آنچه که وی ادعا دارد پرسیدم و او گفت: راست می گوید. عمر گفت: از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم درباره او خرده سخنانی بود

ص: ۷۴

که حجتی را اثبات نمی کند و آنچه بدان حجتی فراهم آید را نیز قطع و رد نمی کند و گاهی بود که درباره او به راههایی می رفت (در منبع: یربع بمعنی درنگ کرده و منتظر می ماند)، و در هنگام بیماری اش قصد نمود که نام وی را صریحا به زبان آورد که من از سر نگرانی برای اسلام و بجهت حفظ آن، از اینکار جلوگیری کردم!! به خدای این ساختمان (کعبه) که قریش هرگز بر وی به اجماع نظر نرسند و اگر او خلافت را به دست گیرد، عرب از گوشه و کنار سرزمینشان بر وی خروج کنند و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم دانست که من از آنچه در دل دارد آگاهم پس دست نگاه داشت و خداوند جز آنچه که خود از قبل حتم نموده بود، جاری نکرد.

گوید - . ابن أبی الحدید در شرح نهج البلاغه ۱۲: ۲۱ - این خبر را احمد بن ابی طاهر در کتاب خود تاریخ بغداد و با ذکر سند بیان کرده است.

و همچنین روایت کرده است که عمر به ابن عباس گفت: ای عبدالله شما اهل رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و پسر عموهای وی هستید، پس چه چیز قبیله شما را از شما دور کرده است؟ گفت نمی دانم، به خدا که ما جز خیر برای ایشان چیزی در دل نداریم. گفت: خداوندا ببخش. قبیله شما نپسندیدند که نبوت و خلافت برای شما گرد آید و شما با بزرگی نمودن و تکبر به آسمان بروید و شاید بگویید که ابوبکر نخستین کسی است که شما را عقب راند، هان بدانید که وی چنین قصدی نداشت ولی امری پیشامد کرد که در برابر آن خردمندانه تر از آنچه که وی انجام داد، دست یافتنی نبود

ص: ۷۵

و اگر نظر ابوبکر به من معطوف نبود، به حتم برای شما سهمی از خلافت قرار می داد و اگر چنین می کرد، این امر برای شما با وجود قبیله تان(قریش) گوارا نمی آمد .. چه آنکه ایشان در این صورت، به شما چون نگاه گاو به گوساله اش، می

نگریستند.

و همچنین از الزبیر بن بکار از ابن عباس روایت کرده - . شرح نهج البلاغه ابن أبی الحدید ۱۲: ۵۰ -

که عمر در گفتگویی به وی گفت: ای ابن عباس! می ترسم که این دوست شما اگر امر خلافت را به دست گیرد، خودپسندی اش او را تباه سازد و ای کاش که حال شما را پس از خود می دیدم .

و همچنین از ابی بکر الانباری در امالی روایت می کند - . شرح نهج البلاغه ابن أبی الحدید ۱۲: ۸۲ -

که علی علیه السلام در مسجد نزد عمر که مردمانی گرد او بودند، نشست و چون برخاست کسی نام او را برد و وی را مغرور و خودپسند خواند. پس عمر گفت: چون اویی را سزد که بسیار مغرور باشد، به خدا که اگر شمشیر او نبود، ستون اسلام راست نمی ایستاد و او علاوه بر این، خبره ترین این امت در قضاوت و پرسابقه ترین و شرافتمندترین ایشان است. آن مرد به عمر گفت: پس ای امیر مومنان چه چیزی شما را از وی بازمی دارد؟ گفت: با وجود جوانی او و محبتش نسبت به فرزندان عبدالمطلب، خوش نداشته ایم.

از این اخبار روشن می شود که عمر تمام تلاش خود را برای بازداشتن امیرالمومنین از خلافت بکار می گرفته، با اینکه بارها اعتراف کرده که وی سزاوارتر از او به خلافت بود و خدا و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم وی را برای خلیفه شدن می پسندیده اند.

**[ترجمه]

و منها: أنّهم رووا أنّه قال بعد ما طعن-: لو کان سالم حیّا لم یخالجنی فیه شکّ و استخلفته

، مع أنّ الخاصّه و العامّه إلّا شذوذا لا یعبأ بهم اتّفقت علی أنّ الإمامه لا تکون إلّا فی قریش، و تضافرت بذلک الروایات، ورَوَوْا أَنَّهُ شَهِدَ عُمَرُ یَوْمَ السَّقِیفَهِ بِأَنَّ النَّبِیَّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَالَ: الْأَئِمَّهُ مِنْ قُرَیْشٍ.

، وَ ذَلِکَ مُنَاقَضَهٌ صَرِیحَهٌ وَ مُخَالَفَهٌ لِلنَّصِّ وَ الِاتِّفَاقِ.

ص: ۷۶

۱- فی الشّرح: إلی جازره.
۲- شرح النّهج لابن أبی الحدید ۱۲- ۵۰.
۳- فی ک زیاده: کلّ، و خطّ علیها فی س.
۴- تقرأ فی س: ما.

و (۱) أمّا المقدّمه الأولى:

فَرَوَى ابْنُ الْأَثِيرِ فِی الْكَامِلِ (۲)، عَنْ عُمَرَ بْنِ مَيْمُونٍ (۳)

أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ لَمَّا طُعِنَ قِيلَ لَهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! لَوِ اسْتَخْلَفْتَ؟.

قَالَ: لَوْ كَانَ أَبُو عُبَيْدَه حَيّاً لَاسْتَخْلَفْتُهُ، وَ قُلْتُ لِرَبِّی إِنْ سَأَلَنِی سَمِعْتُ نَبِيَّکَ يَقُولُ: إِنَّهُ أَمِينُ هَذِهِ الْأُمَّهِ، وَ لَوْ كَانَ سَالِمٌ مَوْلَى أَبِی حُذَيْفَه حَيّاً لَاسْتَخْلَفْتُهُ وَ قُلْتُ لِرَبِّی إِنْ سَأَلَنِی: سَمِعْتُ نَبِيَّکَ يَقُولُ: إِنَّ سَالِماً شَدِيدُ الْحُبِّ لِلَّهِ. فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ:

أَدُلُّکَ عَلَى (۴) عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ. فَقَالَ: قَاتَلَکَ اللَّهُ! وَ اللَّهِ مَا أَرَدْتَ اللَّهَ بِهَذَا (۵)، وَيْحَکَ! كَيْفَ أَسْتَخْلِفُ رَجُلًا عَجَزَ عَنْ طَلَاقِ امْرَأَتِهِ، لَا أَرَبَ لَنَا فِی أُمُورِكُمْ (۶) مَا حَمِدْتُهَا (۷) فَأَرْغَبَ فِيهَا لِأَحَدٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِی، إِنْ كَانَ خَيْراً، فَقَدْ أَصَبْنَا مِنْهُ، وَ إِنْ كَانَ شَرّاً فَقَدْ صُرِفَ (۸) عَنَّا، حَسْبُ آلِ عُمَرَ أَنْ يُحَاسَبَ مِنْهُمْ رَجُلٌ وَاحِدٌ وَ يُسْأَلَ عَنْ أَمْرِ أُمَّهِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ].

وَ رَوَى السَّيِّدُ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ فِی الشَّافِی (۹) وَ ابْنُ أَبِی الْحَدِيدِ فِی شَرْحِ النَّهْجِ (۱۰)، عَنِ الطَّبَرِیِّ (۱۱) مِثْلَهُ.

۱- لا توجد الواو فی س.

۲- الكامل ۳- ۳۴ [دار الكتاب العربیّ [۵- ۳۳] باختلاف يسير، و مثله فی العقد الفريد ۲- ۲۵۶.

۳- فی الكامل: عمر بن ميمون الأودیّ.

۴- فی المصدر: عليه- بزياده الضّمير-. و فی شرح النّهج: ولّ عبد اللّه بن عمر، بدلا من: أدلّک على عبد اللّه بن عمر. و ما فی تاريخ الطّبریّ مطابق لما هنا.

۵- فی شرح النّهج: و اللّه ما اللّه أردت بهذا الأمر.

۶- فی شرح النّهج: لا أرب لعمر .. و فی شرح النّهج: فی خلافتكم، بدلا من: أموركم.

۷- فی مطبوع البحار تقرأ: فماجدتها. و ما أثبتناه من المصدر و تاريخ الطّبریّ و شرح النّهج لابن أبی الحديد.

۸- فی س: صرفت. و فی شرح النّهج و الطّبریّ: يصرف.

۹- الشّافی ۳- ۱۹۷.

۱۰- شرح النّهج ۱- ۱۹۰ عن تاريخ الطّبریّ، و قال: هذه الرّوايه هی الّتی اختارها أبو جعفر محمّد بن جرير الطّبریّ صاحب التّاريخ.

۱۱- تاريخ الطّبریّ تاريخ الرّسل و الملوک ۵- ۳۳ [۴- ۲۳۰] حوادث سنه ۲۳ ه. و أورد ابن سعد فی طبقاته ۳- ۲۴۸، و الباقلانیّ فی التّمهيد: ۲۰۴، و أبو عمر فی الاستيعاب ۲- ۵۶۱، و الحافظ العراقیّ فی طرح التّثريب ۱- ۴۹، و ابن الأثير فی أسد الغابه ۲- ۲۴۶ و غيرهم فی غيرها، و فيه: أنّ عمر قال: لو أدركنی أحد رجلين لجعلت هذا الأمر إليه و لوثقت به: سالم مولى أبی حذيفه، و أبی عبيده الجرّاح، و لو كان سالم حيّا ما جعلتها شورى.

وَ رَوَی السَّیِّدُ (۱) رَحِمَهُ اللَّهُ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ (۲) الْبَلاذُرِیِّ فِی کِتَابِ تَارِیخِ الْأَشْرَافِ (۳)، عَنْ عَفَّانَ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَهَ، عَنْ عَلِیِّ بْنِ زَیْدٍ، عَنْ أَبِی رَافِعٍ: أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ کَانَ مُسْتَنِداً إِلَی ابْنِ عَبَّاسٍ وَ عِنْدَهُ ابْنُ عُمَرَ وَ سَعِیدُ بْنُ زَیْدٍ، فَقَالَ: اعْلَمُوا أَنِّی لَمْ أَقُلْ فِی الْکَلَالَهِ شَیْئاً، وَ لَمْ أَسْتَخْلِفْ بَعْدِی أَحَداً، وَ إِنَّهُ مَنْ أَدْرَکَ وَفَاتِی مِنْ سَبْیِ الْعَرَبِ فَهُوَ حُرٌّ مِنْ مَالِ اللَّهِ. فَقَالَ سَعِیدُ بْنُ زَیْدٍ:

أَمَا أَنَّکَ لَوْ أَشَرْتَ إِلَی رَجُلٍ(۴) مِنَ الْمُسْلِمِینَ ائْتَمَنَکَ النَّاسُ. فَقَالَ عُمَرُ: لَقَدْ رَأَیْتُ مِنْ أَصْحَابِی حِرْصاً سَیِّئاً، وَ إِنِّی (۵) جَاعِلُ هَذَا الْأَمْرِ إِلَی هَؤُلَاءِ النَّفَرِ السِّتَّهِ الَّذِینَ مَاتَ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) وَ هُوَ عَنْهُمْ (۶) رَاضٍ. ثُمَّ قَالَ: لَوْ أَدْرَکَنِی أَحَدُ الرَّجُلَیْنِ لَجَعَلْتُ (۷) هَذَا الْأَمْرَ إِلَیْهِ وَ (۸) لَوَثِقْتُ بِهِ، سَالِمٌ مَوْلَی أَبِی حُذَیْفَهَ، وَ أَبُو عُبَیْدَهَ بْنُ الْجَرَّاحِ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ! فَأَیْنَ أَنْتَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ؟. فَقَالَ لَهُ: قَاتَلَکَ اللَّهُ (۹)! مَا أَرَدْتُ وَ اللَّهِ أَسْتَخْلِفُ رَجُلًا لَمْ یُحْسِنْ أَنْ یُطَلِّقَ امْرَأَتَهُ (۱۰).

۱- الشّافی ۳- ۱۹۷- ۱۹۸.

۲- و فی المصدر: و روی أبو الحسن أحمد بن یحیی بن جابر البلاذریّ. و هو الظّاهر، و قد توفّی فی سنه ۲۷۹ ه.

۳- لم نجده ممّا هو مطبوع من أنساب الأشراف تاریخ الأشراف، فراجع.

۴- فی المصدر: برجل.

۵- فی الشّافی: و أنا.

۶- وضع علی: عنهم رمز نسخه بدل فی مطبوع البحار.

۷- فی المصدر: فجعلت.

۸- لا توجد الواو، فی الشّافی.

۹- لا توجد کلمه: اللّه، فی س، و العباره فی المصدر: قاتلک اللّه، و اللّه ما أردت اللّه بها. و هو الظّاهر.

۱۰- و قریب منه: ما أورده ابن سعد فی طبقاته ۳- ۳۵۳ و ۳۵۹.

قَالَ عَفَّانُ يَعْنِى بِالرَّجُلِ الَّذِى أَشَارَ إِلَيْهِ بِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ: الْمُغِيرَه بْنَ شُعْبَهَ.

وَ قَدْ ذَكَرَ هَذِهِ الرِّوَايَهَ قَاضِى الْقُضَاهِ (١) وَ لَمْ يَطْعَنْ فِيهَا.

و أما المقدّمه الثانيه: فقد

رَوَى الْبُخَارِىُّ(٢)وَ مُسْلِمٌ (٣) فِى صَحِيحَيْهِمَا، وَ صَاحِبُ جَامِعِ الْأُصُولِ(۴)، عَنْ (۵)أَبِى هُرَيْرَه، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] قَالَ: النَّاسُ تَبَعٌ لِقُرَيْشٍ فِى هَذَا الشَّأْنِ، مُسْلِمُهُمْ تَبَعٌ لِمُسْلِمِهِمْ، وَ كَافِرُهُمْ تَبَعٌ لِكَافِرِهِمْ، النَّاسُ مَعَادِنُ، خِيَارُهُمْ فِى الْجَاهِلِيَّهِ خِيَارُهُمْ فِى الْإِسْلَامِ إِذَا فَقُهُوا، تَجِدُونَ مِنْ خَيْرِ النَّاسِ أَشَدَّ كَرَاهِيَهً لِهَذَا الشَّأْنِ حَتَّى يَقَعَ فِيهِ.

وَ رَوَوْا جَمِيعاً (۶)، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ]: لَا يَزَالُ هَذَا الْأَمْرُ فِى قُرَيْشٍ مَا بَقِىَ مِنْهُمُ اثْنَانِ.

وَ رَوَى الْبُخَارِىُّ (٧)، عَنْ مُعَاوِيَه، أَنَّهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

١- المغنى ٢٠- ٢٣۶- القسم الأوّل-.

٢- صحيح البخارىّ ۶- ٣٨۵ كتاب الأنبياء باب المناقب [۴- ٢١٧ باب ١]، قوله تعالى: «يا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْناكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَ أُنْثى . دار مطابع الشعب .

٣- صحيح مسلم كتاب الإماره، باب النّاس تبع لقريش و الخلافه فى قريش حديث ١٨١٨.

۴- فى جامع الأصول ٩- ٢٠٩ حديث ۶٧٨٧ ذكر صدر الحديث باختلاف يسير. و جاء كاملا فيه ۴- ۴٢ حديث ٢٠١٧، و أخرجه أحمد فى مسنده ٢- ٢۴٣ و ٢۶١ و ٣٩۵ و ۴٣٣، و ابن حجر فى فتح البارى ١٣- ١٠١- ١٠٧ فى الأحكام باب الأمراء من قريش، و ذكره قبل ذلك فيه ۶- ٣٨٨ فى تعريف قريش، و النووى فى شرح صحيح مسلم ٢- ١١٩ كتاب الإماره باب النّاس تبع لقريش .. و غيرهم.

۵- فى س: من، بدلا من: عن.

۶- صحيح البخارىّ ۶- ٣٨٩ كتاب الأنبياء باب مناقب قريش، و كتاب الأحكام باب الأمراء من قريش، و صحيح مسلم كتاب الإماره باب النّاس تبع لقريش.

٧- صحيح البخارىّ ۶- ٣٨٩ [۴- ٢١٨- دار الشّعب] كتاب الأنبياء باب مناقب قريش، و فى كتاب الأحكام باب الأمراء من قريش، و جاء فى جامع الأصول ۴- ۴٣ ذيل حديث ٢٠١٩.

عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ: إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ فِی قُرَیْشٍ لَا یُعَادِیهِمْ أَحَدٌ إِلَّا أَکَبَّهُ (۱) اللَّهُ عَلَی وَجْهِهِ مَا أَقَامُوا الدِّینَ.

وَ رَوَی مُسْلِمٌ (۲)، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّهُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] قَالَ: النَّاسُ تَبَعٌ لِقُرَیْشٍ فِی الْخَیْرِ وَ الشَّرِّ.

وَ رَوَی صَاحِبُ جَامِعِ الْأُصُولِ (۳)، عَنِ التِّرْمِذِیِّ (۴) بِإِسْنَادِهِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] یَقُولُ: قُرَیْشٌ وُلَاهُ النَّاسِ فِی الْخَیْرِ وَ الشَّرِّ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ.

و قال قاضی القضاه فی المغنی(۵) فی بحث أنّ الأئمّه من قریش-: قد استدلّ شیوخنا علی ذلک بما

رُوِیَ عَنْهُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ]: أَنَّ الْأَئِمَّهَ مِنْ قُرَیْشٍ (۶).

وَ رُوِیَ أَیْضاً أَنَّهُ قَالَ: هَذَا الْأَمْرُ لَا یَصْلُحُ إِلَّا فِی هَذَا الْحَیِّ مِنْ قُرَیْشٍ.

ص: ۸۰

۱- فی المصدرین: کبّه.

۲- صحیح مسلم کتاب الإماره باب النّاس تبع لقریش حدیث ۱۸۱۹، و جاء فی جامع الأصول ۴- ۴۲ حدیث ۲۰۱۶ و ۹- ۲۰۹ حدیث ۶۷۸۶.

۳- جامع الأصول ۴- ۴۴ ذیل حدیث ۲۰۲۰.

۴- صحیح التّرمذیّ کتاب الفتن باب ما جاء أنّ الخلفاء من قریش إلی یوم القیامه حدیث ۲۲۲۸، و جاء فی هذا الباب عن ابن عمر، و ابن مسعود، و جابر أیضا.

۵- المغنی ۲۱- ۲۳۴. باختلاف أشرنا إلی أکثره.

۶- من الرّوایات النّبویّه المتواتره معنا المستفیضه إسنادا، فبنصّه فی مسند الطّیالسیّ حدیث ۹۲۶ و ۲۱۳۳ و بمضمونه فی البخاریّ کتاب الأحکام باب ۵۱، و مسلم کتاب الإماره حدیث ۵- ۱۰، و التّرمذیّ کتاب الفتن باب ۴۶، و مسند أحمد بن حنبل ۱- ۳۹۸ و ۵- ۸۶- ۱۰۱ و ۱۰۶- ۱۰۸ و غیرها. و من مضامینه النّاس تبع لقریش فی هذا الشّأن کما جاء فی الصّحیحین و سنن النّسائیّ و مسلم و مالک و التّرمذیّ و أکثر من خمس و عشرین مورد فی مسند أحمد بن حنبل. و قال علیّ علیه السّلام کما فی نهج البلاغه: ۲۰۰- ۲۰۱ خطبه ۱۴۴- صبحی صالح-: إنّ الأئمّه من قریش غرسوا فی هذا البطن من هاشم. و أورده عن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فی شرح ابن أبی الحدید ۹- ۸۷.

و قوّوا ذلک بما کان یوم السقیفه من کون ذلک سببا لصرف الأنصار عمّا کانوا عزموا علیه، لأنّهم عند (۱) هذه الروایه انصرفوا عن ذلک و ترکوا الخوض فیه.

و قوّوا ذلک بأنّ أحدا لم ینکره فی تلک الحال، فإنّ أبا بکر استشهد فی ذلک بالحاضرین، فشهدوا به (۲) حتی صار خارجا عن (۳) باب خبر الواحد إلی الاستفاضه (۴) و قوّوا ذلک بأنّ ما جری هذا المجری إذا ذکر فی ملإ من الناس و ادّعی علیهم (۵) المعرفه فترکهم النکیر یدلّ علی صحّه الخبر المذکور.

و قال شارح المواقف (۶) فی بحث شروط الإمامه: اشترط الأشاعره و الجبائیان أن یکون الإمام قرشیّا، و منعه الخوارج و بعض المعتزله.

لنا قَوْلُهُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ]: الْأَئِمَّهُ مِنْ قُرَیْشٍ.

ثم الصحابه عملوا بمضمون هذا الحدیث، فإنّ أبا بکر استدلّ به یوم السقیفه علی الأنصار حین نازعوا فی الإمامه بمحضر الصحابه فقبلوه و أجمعوا علیه فصار دلیلا قطعیّا یفید الیقین باشتراط القرشیّه. (۷) ثم أجاب عن حجّه المخالف.

و أجاب قاضی القضاه (۸) عن المناقضه بأنّه یحتمل أن یرید عمر أنّه لو کان

۱- فی ک: عنده.
۲- فی المصدر زیاده: علی النبیّ صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم.
۳- فی المغنی: من، بدلا من: عن.
۴- فی المصدر: إلی الکثره.
۵- فی المغنی: علم، بدلا من: علیهم.
۶- المواقف للإیجی، و الشارح الشریف الجرجانیّ ۸- ۳۵۰.
۷- إلی هنا کلام الجرجانیّ فی شرحه علی المواقف.
۸- فی کتابه المغنی ۲۱- ۲۳۶. قال: قیل له: لیس فی الخبر بیان الوجه الذی کان لا یتخالجه الشکّ فیه، و یحتمل أن یرید أن یدخله فی المشوره و الرأی دون الشوری، فلا یصحّ أن یقدح به فیما قلناه، بل لو ثبت عنه الرضا الصریح فی ذلک یجوز أن یعترض به علیه علی ما رویناه من الخبر.

سالم حيّا لم يتخالجه الشكّ فى إدخاله فى المشوره و الرأى دون التأهيل للإمامه.

و بطلانه واضح، فإنّ الروايات كما عرفت صريحه فى الاستخلاف و تفويض الأمر إليه، و لا تحتمل مثل هذا التأويل، كما لا يخفى على المنصف.

ثم إنّ قوله فى سالم و أبو عبيده دليل ظاهر على جهله، فإنّ ما رووا عنه من الامتناع عن التعيين و التنصيص معلّلا بقوله: ما أردت أن أتحمّلها حيّا و ميّتا، بعد اعترافه بأنّ أمير المؤمنين عليه السلام لو ولى الأمر لحمل الناس على الحقّ، يدلّ على أنّه إنّما عدل عن النصّ احتياطا و خوفا من اللّه تعالى، و حذرا من أن يسأل يوم القيامه عمّا يفعله من استخلفه، فلذلك ترك الاستخلاف و جعل الأمر شورى ليكون أعذر عند اللّه تعالى، و مع ذلك تمنّى أن يكون سالم حيّا حتى يستخلفه و ينصّ عليه، و لم يخف من السؤال عن استخلافه، و ظنّ أنّ ما سمعه ابن عمّه فى سالم أنّه: شديد الحبّ للّه تعالى، حجّه قاطعه على استحقاقه للخلافه، مع أنّ شدّه الحبّ للّه ليس أمرا مستجمعا لشرائط الإمامه، و لا يستلزم القدره على تحمّل أعباء الخلافه، و شدّه الحبّ للّه (۱) لها مراتب شتّى، فكيف يستدلّ بالخبر على أنّها بلغت حدّا يمنع صاحبها عن ارتكاب المنكرات أصلا، و لو كان مثل ذلك قاطعا للعذر كيف لم يكن وصف أمير المؤمنين عليه السلام فى خبر الطير بأنّه أحبّ الخلق إلى اللّه تعالى .. حجّه تامّه، مع أنّ المحبوبيّه إلى اللّه أبلغ من الحبّ للّه، و شدّه الحبّ لا يستلزم الفضل على جميع الخلق، فلم لم يصرّح باسم أمير المؤمنين عليه السلام ليعتذر يوم القيامه بهذا الخبر و سائر النصوص المتواتره و الآيات المتظافره الدالّه على فضله و إمامته و كرامته.

و لنعم ما قال أبو الصلاح فى كتاب تقريب المعارف (۲): إنّ ذلك تحقيق لما ترويه الشيعه من تقدّم المعاهده بينه و بين صاحبه (۳) و أبى عبيده و سالم مولى أبى

۱- وضع فى ک رمز نسخه بدل على: للّه.

۲- تقريب المعارف فى الكلام: ۱۶۲.

۳- فى المصدر: منه و من صاحبه.

حذيفه على نزع هذا الأمر من بنى هاشم لو قد مات محمّد صلّى اللّه عليه و آله، و لو لا ذلك لم يكن (۱) لتمنّيه (۲) سالما و إخباره عن فقد الشكّ فيه مع حضور وجوه الصحابه و أهل السوابق و الفضائل و الذرائع التى ليس لسالم منها شى ء وجه يعقل، و كذا القول فى تمنّيه(۳) أبا عبيده بن الجرّاح. انتهى.

و بالجمله، صدر عنه فى الشورى ما أبدى الضغائن الكامنه فى صدره، و بذلك أسّس أساسا للفتنه و الظلم و العدوان على جميع الأنام إلى يوم القيام.

قَالَ ابْنُ أَبِى الْحَدِيدِ (۴): حَدَّثَنِى جَعْفَرُ بْنُ مَكِّيٍّ الْحَاجِبُ، قَالَ: سَأَلْتُ مُحَمَّدَ بْنَ سُلَيْمَانَ حَاجِبَ (۵) الْحُجَّابِ. قَالَ ابْنُ أَبِى الْحَدِيدِ: وَ قَدْ رَأَيْتُ أَنَا مُحَمَّداً هَذَا، وَ كَانَتْ لِى بِهِ مَعْرِفَهٌ غَيْرُ مُسْتَحْكِمَهٍ، وَ كَانَ ظَرِيفاً أَدِيباً، وَ قَدِ اشْتَغَلَ بِالرِّيَاضِيَّاتِ مِنَ الْفَلْسَفَهِ، وَ لَمْ يَكُنْ يَتَعَصَّبُ لِمَذْهَبٍ بِعَيْنِهِ-، قَالَ جَعْفَرٌ: سَأَلْتُهُ عَمَّا عِنْدَهُ فِى أَمْرِ عَلِيٍّ (عليه السلام) وَ عُثْمَانَ؟. فَقَالَ: هَذِهِ عَدَاوَهٌ قَدِيمَهٌ (۶) بَيْنَ بَنِى عَبْدِ شَمْسٍ وَ بَيْنَ بَنِى هَاشِمٍ .. وَ سَاقَ الْكَلَامَ إِلَى قَوْلِهِ:

وَ أَمَّا السَّبَبُ الثَّانِى فِى الِاخْتِلَافِ فِى أَمْرِ الْإِمَامَهِ فَهُوَ (۷): أَنَّ عُمَرَ جَعَلَ الْأَمْرَ شُورَى بَيْنَ السِّتَّهِ وَ لَمْ يَنُصَّ عَلَى وَاحِدٍ بِعَيْنِهِ، إِمَّا مِنْهُمْ أَوْ مِنْ غَيْرِهِمْ، فَبَقِيَ فِى نَفْسِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ أَنَّهُ قَدْ رُشِّحَ لِلْخِلَافَهِ، وَ أَنَّهُ أَهْلٌ لِلْمُلْكِ وَ السَّلْطَنَهِ، فَلَمْ يَزَلْ ذَلِكَ فِى نُفُوسِهِمْ وَ أَذْهَانِهِمْ مُصَوَّراً بَيْنَ أَعْيُنِهِمْ مُرْتَسِماً فِى خَيَالاتِهِمْ، مُنَازَعَهً إِلَيْهِ (۸) نُفُوسُهُمْ، طَامِحَهً نَحْوَهُ عُيُونُهُمْ، حَتَّى كَانَ مِنَ الشِّقَاقِ بَيْنَ عَلِيٍّ (عليه السلام) وَ عُثْمَانَ مَا

۱- فى س: يمكن.

۲- فى المصدر: ليمينه، و هو غلط.

۳- فى التقريب: يمينه، و لعلّه سهو، و الصحيح: يمنيه. و ما أكثر الغلط فى المطبوع من المصدر.

۴- فى شرح نهج البلاغه ۹- ۲۴- ۳۰ بتصرّف و اختصار.

۵- فى ك: صاحب. و جعل ما فى المتن نسخه بدل فيها.

۶- فى المصدر زياده: النّسب.

۷- فى المصدر: أمّا السّبب الثّانى للاختلاف فهو ..

۸- فى س: إليهم.

كَانَ، وَ حَتَّى أَفْضَى الْأَمْرُ إِلَى قَتْلِ عُثْمَانَ، وَ كَانَ أَعْظَمَ الْأَسْبَابِ فِي قَتْلِهِ طَلْحَهُ، وَ كَانَ لَا يَشُكُّ فِي أَنَّ الْأَمْرَ لَهُ بَعْدَهُ(۱) لِوُجُوهٍ، مِنْهَا سَابِقَتُهُ، وَ مِنْهَا أَنَّهُ كَانَ (۲) ابْنَ عَمِّ أَبِي بَكْرٍ، وَ كَانَ لِأَبِي بَكْرٍ فِي نُفُوسِ أَهْلِ ذَلِكَ الْعَصْرِ مَنْزِلَهٌ عَظِيمَهٌ أَعْظَمُ مِنْهَا الْآنَ، وَ مِنْهَا أَنَّهُ كَانَ سَمْحاً جَوَاداً، وَ قَدْ كَانَ نَازَعَ عُمَرَ فِي حَيَاهِ أَبِي بَكْرٍ، وَ أَحَبَّ أَنْ يُفَوِّضَ أَبُو بَكْرٍ الْأَمْرَ إِلَيْهِ (۳) فَمَا زَالَ يَفْتِلُ فِي الذِّرْوَهِ (۴) وَ الْغَارِبِ فِي أَمْرِ عُثْمَانَ، وَ يُنَكِّرُ لَهُ الْقُلُوبَ، وَ يُكَدِّرُ عَلَيْهِ النُّفُوسَ، وَ يُغْرِي (۵) أَهْلَ الْمَدِينَهِ وَ الْأَعْرَابَ وَ أَهْلَ الْأَمْصَارِ بِهِ، وَ سَاعَدَهُ الزُّبَيْرُ، وَ كَانَ أَيْضاً يَرْجُو الْأَمْرَ لِنَفْسِهِ، وَ لَمْ يَكُنْ رَجَاؤُهُمَا الْأَمْرَ بِدُونِ رَجَاءِ عَلِيٍّ (عليه السلام)، بَلْ رَجَاؤُهُمَا كَانَ أَقْوَى، لِأَنَّ عَلِيّاً (عليه السلام) دَحَضَهُ الْأَوَّلَانِ وَ أَسْقَطَاهُ وَ كَسَرَا نَامُوسَهُ بَيْنَ النَّاسِ، وَ صَارَ نَسْياً مَنْسِيّاً، وَ مَاتَ الْأَكْثَرُ مِمَّنْ كَانَ يَعْرِفُ (۶) خَصَائِصَهُ الَّتِي كَانَتْ لَهُ (۷) فِي أَيَّامِ النُّبُوَّهِ وَ فَضْلَهُ، وَ نَشَأَ قَوْمٌ لَا يَعْرِفُونَهُ وَ لَا يَرَوْنَهُ إِلَّا رَجُلًا مِنْ عُرْضِ الْمُسْلِمِينَ، وَ لَمْ يَبْقَ لَهُ مِنْ فَضَائِلِهِ (۸) إِلَّا أَنَّهُ ابْنُ عَمِّ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ زَوْجُ ابْنَتِهِ وَ أَبُو سِبْطَيْهِ، وَ نُسِيَ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ (۹)، وَ اتَّفَقَ لَهُ مِنْ بُغْضِ قُرَيْشٍ وَ انْحِرَافِهَا مَا لَمْ يَتَّفِقْ لِأَحَدٍ، وَ كَانَتْ قُرَيْشٌ (۱۰) تُحِبُّ طَلْحَهَ وَ الزُّبَيْرَ، لِأَنَّ الْأَسْبَابَ الْمُوجِبَهَ لِبُغْضِهِمْ لَمْ تَكُنْ مَوْجُودَهً فِيهِمَا، وَ كَانَا يَتَأَلَّفَانِ قُرَيْشاً فِي أَوَاخِرِ أَيَّامِ عُثْمَانَ

۱- فی شرح النّهج: من بعده.

۲- لا توجد: كان، فی المصدر.

۳- زیاده: من بعده، جاءت فی الشّرح بعد: إلیه.

۴- الذّروه- بالكسر و الضّمّ- من كلّ شیء: أعلاه، كما فی الصّحاح ۶- ۲۳۴۵، و النّهایه ۲- ۱۵۶، و مجمع البحرین ۳- ۳۰۶، و القاموس ۱- ۱۵.

۵- فی ک نسخه بدل: یغوی.

۶- فی المصدر: ممّن یعرف.

۷- لا توجد: له، فی الشّرح.

۸- فی المصدر: ممّا یمت به، بدلا من: من فضائله.

۹- جاءت زیاده كلمه: كلّه، فی المصدر.

۱۰- فی المصدر زیاده: بمقدار ذلک البعض.

، وَ يَعِدَانِهِمْ بِالْعَطَاءِ وَ الْإِفْضَالِ، وَ هُمَا عِنْدَ أَنْفُسِهِمَا وَ عِنْدَ النَّاسِ خَلِيفَتَانِ بِالْقُوَّهِ لَا بِالْفِعْلِ، لِأَنَّ عُمَرَ نَصَّ عَلَيْهِمَا وَ ارْتَضَاهُمَا لِلْخِلَافَهِ، وَ عُمَرُ كَانَ مُتَّبَعَ الْقَوْلِ، مَرْضِيَّ الْفِعَالِ، مُطَاعاً نَافِذَ (١) الْحُكْمِ فِي حَيَاتِهِ وَ مَمَاتِهِ (٢)، فَلَمَّا قُتِلَ عُثْمَانُ، أَرَادَهَا طَلْحَهُ وَ حَرَصَ عَلَيْهَا، فَلَوْ لَا الْأَشْتَرُ وَ قَوْمٌ مَعَهُ مِنْ شُجْعَانِ الْعَرَبِ جَعَلُوهَا فِي عَلِيٍّ (عليه السلام) لَمْ تَصِلْ إِلَيْهِ أَبَداً، فَلَمَّا فَاتَتْ طَلْحَهَ وَ الزُّبَيْرَ، فَتَقَا ذَلِكَ الْفَتْقَ الْعَظِيمَ (٣)، وَ أَخْرَجَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ مَعَهُمَا، وَ قَصَدَا الْعِرَاقَ وَ أَثَارَا الْفِتْنَه، وَ كَانَ مِنْ حَرْبِ الْجَمَلِ مَا قَدْ عُلِمَ وَ عُرِفَ، ثُمَّ كَانَ حَرْبُ الْجَمَلِ مُقَدِّمَهً وَ تَمْهِيداً لِحَرْبِ صِفِّينَ، فَإِنَّ مُعَاوِيَه لَمْ يَكُنْ لِيَفْعَلَ مَا فَعَلَ لَوْ لَا طَمَعُهُ بِمَا جَرَى فِي الْبَصْرَه، ثُمَّ أَوْهَمَ أَهْلَ الشَّامِ أَنَّ عَلِيّاً (عليه السلام) قَدْ فَسَقَ بِمُحَارَبَهِ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ، وَ مُحَارَبَهِ الْمُسْلِمِينَ، وَ أَنَّهُ قَتَلَ طَلْحَهَ وَ الزُّبَيْرَ وَ هُمَا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ، وَ مَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ فَهُوَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ، فَهَلْ كَانَ الْفَسَادُ الْمُتَوَلِّدُ فِي صِفِّينَ إِلَّا فَرْعاً لِلْفَسَادِ الْكَائِنِ يَوْمَ الْجَمَلِ؟! ثُمَّ نَشَأَ مِنْ فَسَادِ صِفِّينَ وَ ضَلَالِ مُعَاوِيَه كُلُّ مَا جَرَى مِنَ الْفَسَادِ وَ الْقَبِيحِ فِي أَيَّامِ بَنِي أُمَيَّه، وَ نَشَأَتْ فِتْنَهُ ابْنِ الزُّبَيْرِ فَرْعاً مِنْ (٤) يَوْمِ الدَّارِ، لِأَنَّ عَبْدَ اللَّهِ كَانَ يَقُولُ: إِنَّ عُثْمَانَ لَمَّا أَيْقَنَ بِالْقَتْلِ نَصَّ عَلَيَّ بِالْخِلَافَهِ، وَ لِي بِذَلِكَ شُهُودٌ، مِنْهُمْ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ، أَ فَلَا تَرَى (٥) كَيْفَ تَسَلْسَلَتْ هَذِهِ الْأُمُورُ فَرْعاً عَلَى أَصْلٍ، وَ غُصْناً مِنْ شَجَرَهٍ (٦)، وَ جَذْوَهً مِنْ ضِرَامٍ؟! وَ هَكَذَا يَدُورُ بَعْضُهُ(٧) عَلَى بَعْضٍ وَ كُلُّهُ مِنَ الشُّورَى فِي السِّتَّه. قَالَ (٨): وَ أَعْجَبُ مِنْ ذَلِكَ قَوْلُ عُمَرَ وَ قَدْ قِيلَ لَهُ: إِنَّكَ اسْتَعْمَلْتَ

١- الكلمه مشوّشه في س، و في المصدر: موفّق مؤيّد مطاع نافذ.

٢- في شرح النّهج: و بعد وفاته.

٣- في الشّرح زياده: على عليّ عليه السّلام.

۴- زياده: فروع، جاءت في المصدر.

۵- في ك نسخه بدل: أ ترى.

۶- في س: شجر.

٧- بعضهم، جاءت في ك.

٨- في س: و قال.

سَعِيدَ (۱) بْنَ الْعَاصِ وَ مُعَاوِيَه وَ فُلَاناً وَ فُلَاناً مِنَ الْمُؤَلَّفَه قُلُوبُهُمْ وَ مِنَ الطَّلَقَاءِ وَ أَبْنَاءِ الطَّلَقَاءِ وَ تَرَكْتَ أَنْ تَسْتَعْمِلَ عَلِيّاً وَ الْعَبَّاسَ وَ الزُّبَيْرَ وَ طَلْحَهَ؟! فَقَالَ: فَأَمَّا عَلِيٌّ فأتيه (۲) مِنْ ذَلِكَ، وَ أَمَّا هَؤُلَاءِ النَّفَرُ مِنْ قُرَيْشٍ، فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَنْتَشِرُوا فِي الْبِلَادِ، فَيُكْثِرُوا فِيهَا الْفَسَادَ، فَمَنْ يَخَافُ مِنْ تَأْمِيرِهِمْ لِئَلَّا يَطْمَعُوا فِي الْمُلْكِ، وَ يَدَّعِيَهُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ لِنَفْسِهِ، كَيْفَ لَمْ يَخَفْ مِنْ جَعْلِهِمْ سِتَّهً مُتَسَاوِينَ فِي الشُّورَى، مُرَشَّحِينَ لِلْخِلَافَهِ؟! وَ هَلْ شَيْ ءٌ أَقْرَبُ إِلَى الْفَسَادِ مِنْ هَذَا (۳)؟! وَ قَدْ رَوَوْا أَنَّ الرَّشِيدَ رَأَى يَوْماً مُحَمَّداً وَ عَبْدَ اللَّهِ ابْنَيْهِ يَلْعَبَانِ وَ يَضْحَكَانِ، فَسُرَّ بِذَلِكَ، فَلَمَّا غَابَا عَنْ عَيْنِهِ بَكَى، فَقَالَ لَهُ الْفَضْلُ بْنُ الرَّبِيعِ: مَا يُبْكِيكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، وَ هَذَا مَقَامُ جَذَلٍ (۴) لَا مَقَامُ حُزْنٍ؟!. فَقَالَ: أَ مَا رَأَيْتَ لَعِبَهُمَا وَ مَوَدَّه بَيْنِهِمَا؟، أَمَا وَ اللَّهِ لَيَتَبَدَّلَنَّ ذَلِكَ بُغْضاً وَ سَيْفاً (۵)، وَ لَيَخْتَلِسَنَّ (۶) كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا نَفْسَ صَاحِبِهِ عَنْ قَرِيبٍ، فَإِنَّ الْمُلْكَ عَقِيمٌ، وَ كَانَ الرَّشِيدُ قد(۷) عَقَدَ الْأَمْرَ لَهُمَا عَلَى تَرْتِيبٍ، هَذَا بَعْدَ هَذَا، فَكَيْفَ مَنْ لَمْ يُرَتِّبوا فِي الْخِلَافَهِ، بَلْ جُعِلُوا فِيهَا كَأَسْنَانِ الْمُشْطِ؟! فَقُلْتُ أَنَا لِجَعْفَرٍ: هَذَا كُلُّهُ تَحْكِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ، فَمَا تَقُولُ أَنْتَ؟، فَقَالَ:

۱- فی المصدر: استعلت یزید بن أبی سفیان و سعید ..

۲- فی شرح النّهج: أمّا علیّ فأنبه.

۳- خط علی: من هذا، فی س.

۴- الجذل- بالتّحریک-: الفرح، کما فی الصّحاح ۴- ۱۶۵۴، و النّهایه ۱- ۲۵۱، و مجمع البحرین ۵- ۳۳۷، و القاموس ۳- ۳۴۷.

۵- فی المصدر: و شنفا. أقول: الشّنف- بالتّحریک-: البغض و التّنکّر، و قد شنفت له- بالکسر أشنف شنفا .. أی أبغضه .. و الشّنف: المبغض. قاله فی الصّحاح ۴- ۱۳۸۳. و انظر: النّهایه ۲- ۵۰۵، و القاموس المحیط: ۳- ۱۶۰ و غیرهما.

۶- قال الجوهریّ فی الصّحاح ۳- ۹۲۳: خلست الشّی ء و اختلسته و تخلّسته: إذا استلبته، و أضاف ابن الأثیر فی نهایته ۲- ۶۱: کونه عن غفله. انظر: مجمع البحرین ۴- ۶۶، و القاموس ۲- ۲۱۱.

۷- خطّ علی: قد، فی س.

إِذَا قَالَتْ حَذَامِ فَصَدِّقُوهَا**فَإِنَّ الْقَوْلَ مَا قَالَتْ حَذَامِ

(۱) انتهى (۲) فقد ظهر أنّ جميع الفتن الواقعه فى الإسلام من فروع الشورى و السقيفه و سائر ما أبدعه و أسّسه (۳) هذا و أخوه.

**[ترجمه]با وجود اینکه خاص و عام علماء مگر استثناءهایی که اهمیت چندانی ندارند، اتفاق نظر دارند که امامت امت تنها مختص به قریش است و همه روایات موید این قول است و روایت کرده اند که عمر در روز سقیفه گواهی داد که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: امامان از قریش هستند. و این کار او نقض آشکار و مخالفت با بیان موکد و اتفاق نظر است.

ص: ۷۶

اما مقدمه اول: ابن الاثیر در الکامل - . الکامل ۳: ۳۴[دار الکتاب العربیّ][۵- ۳۳] با اندکی تفاوت، و نظیر آن در العقد الفرید ۲: ۲۵۶ - از عمر بن میمون روایت کرده است که زمانی که عمر بن الخطاب ضربت خورد، به او گفتند: ای امیر مومنان، ای کاش که خلیفه را تعیین نمایی! گفت: اگر ابو عبیده زنده بود او را جانشین خود می کردم و به خدای خود، چون از من سوال نماید، می گفتم: از پیامبرت شنیدم که می گفت: وی امین این امت است و اگر سالم، از موالی ابو حذیفه زنده بود، او را خلیفه می کردم و به خدایم چون از من می پرسید، می گفتم: از پیامبرت شنیدم که سالم بسیار خداوند را دوست دارد. پس مردی به او گفت: عبدالله فرزندت را یادآور می شوم. گفت: خدا تو را بکشد! بخدا که به این کار خدای را اراده نکرده ای. وای بر تو! چگونه مردی را خلیفه کنم که عاجز از طلاق دادن زنش است، ما را در امور (خلافت) شما حاجتی نیست، آنرا نستودم تا کسی از اهل بیت خود را به آن راغب نمایم. اگر خیر بود، سهم خود از آنرا برگرفتیم و اگر شر بود از ما (بسوی دیگران) دور برده شد و برای خاندان عمر کافیست که تنها یک مرد از ایشان محاسبه گردد و درباره امر امت محمد صلی الله علیه و آله و سلم مورد سوال قرار گیرد.

سید رضی الله عنه در الشافی - . الشّافی ۳: ۱۹۷ -

و ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه - . شرح نهج البلاغه ۱: ۱۹۰ - از الطبری - . تاریخ الطّبریّ ۵: ۳۳حوادث سال ۲۳ ه-. و ابن سعد در طبقات ۳- ۲۴۸ -

نظیر این را روایت کرده اند.

ص: ۷۷

سید - . الشّافی ۳: ۱۹۷- ۱۹۸ -

رحمه الله از احمد بن محمد - . و در منبع آمده که أبو الحسن أحمد بن یحیی بن جابر البلاذریّ. و این درست است و او متوفی به سال ۲۷۹ ه- است. - البلاذری در کتاب تاریخ الاشراف - . آنرا در نسخه چاپی أنساب الأشراف(تاریخ الأشراف) نیافتیم. -

به اسنادی از ابی رافع روایت می کند که عمر بن الخطاب در حالیکه ابن عمر و سعید بن زید نزد او بودند، به ابن عباس استناد می جست و گفت: بدانید که من درباره کلاله چیزی نگفته ام و کسی را پس از خود خلیفه نکرده ام و اسیران عرب، اگر مرگ مرا درک کنند، با مال خدای تعالی آزاد خواهند بود. پس سعید بن زید گفت: هان اگر تو به مردی از مسلمانان اشاره نمایی، مردمان تو را امین می گیرند. عمر گفت: در میان اصحاب خود حرصی ناپسند می بینم و من این امر را به این شش نفر که رسول خدا جان سپرد درحالیکه از ایشان راضی بود، وامی گذارم. سپس گفت: و اگر یکی از این دو مرد درزمان مرگ من زنده بود، این امر را به وی سپرده و به او اطمینان می کردم: سالم مولای ابی حذیفه و ابوعبیده بن الجراح. مردی به وی گفت: ای امیر مومنان! درباره عبدالله بن عمر چه می گویی؟ گفت: خدایت بکشد! به خدا که هرگز قصد نکرده ام مردی را به خلیفگی رسانم که از عهده طلاق دادن زنش برنیامد. - . و ابن سعد در طبقاته ۳: ۳۵۳ و ۳۵۹ شبیه به آنرا نقل کرده است. -

ص: ۷۸

عفان گوید منظورش از مردی که به عبدالله بن عمر اشاره کرد، المغیره بن شعبه است. و این روایت را قاضی القضاه - . المغنی ۲۰: ۲۳۶ - نیز روایت کرده و بر آن ایرادی وارد ندانسته است.

اما مقدمه دوم اینکه البخاری - . صحیح البخاریّ ۶: ۳۸۵ - و مسلم هر یک در صحیح خود و صاحب جامع الاصول - . در جامع الأصول ۹: ۲۰۹ حدیث ۶۷۸۷ - از ابی هریره روایت کرده اند که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: مردمان در این قضیه پیرو قریش هستند، مسلمانشان پیرو مسلمان ایشان است و کافر ایشان پیرو کافرانشان. مردمان چون معدن هستند، برترین ایشان در دوره جاهلیت برترین ایشانند در دوره اسلام اگر که به علم دین آگاه گردند و بهترین مردم را کسانی خواهید دید که بیش از همه بیزارند از اینکه در این کار بیفتند.

و همه ایشان - . صحیح البخاریّ ۶: ۳۸۹ کتاب الأنبیاء باب مناقب قریش، و کتاب الأحکام باب الأمراء من قریش، و صحیح مسلم کتاب الإماره باب النّاس تبع لقریش. - از ابن عمر روایت کرده اند که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: این امر (امامت امت) همچنان، تا وقتی که (حتی فقط) دو نفر از ایشان باقی است، در میان قریش است.

و البخاری - . صحیح البخاریّ ۶: ۳۸۹[۴- ۲۱۸- انتشارات الشّعب] کتاب الأنبیاء باب مناقب قریش، و در کتاب الأحکام باب الأمراء من قریش، و در جامع الأصول ۴: ۴۳ ذیل حدیث ۲۰۱۹ نیز آمده است. - از معاویه روایت می کند که شنیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود:

ص: ۷۹

همانا این امر در میان قریش خواهد بود و کسی با ایشان (بر سر آن) ستیز نکند مگر آنکه، مادام که دین را بر پای می دارند، خداوند وی را سرنگون سازد.

و مسلم - . صحیح مسلم کتاب الإماره باب النّاس تبع لقریش حدیث ۱۸۱۹، و در جامع الأصول ۴: ۴۲ حدیث ۲۰۱۶ و ۹: ۲۰۹ حدیث ۶۷۸۶ نیز آمده است. - از جابر روایت می کند که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: مردمان در خیر و شر پیرو

قریش می باشند.

و صاحب جامع الاصول از الترمذی با اسناد وی از عمرو بن العاص روایت می کند که گفت: شنیدم که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می فرمود: قریش تا روز قیامت در خیر و شر والیان مردم هستند.

قاضی القضاه در المغنی در این بحث که امامان امت از قریش هستند، می گوید: شیوخ ما در این قضیه به آنچه که از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم روایت شده استناد دارند که فرمود: امامان از قریش هستند. - . از روایات نبوی متواتر و با اسناد فراوان است که دقیقا به همین متن در مسند الطّیالسیّ حدیث ۹۲۶ و ۲۱۳۳ و به مضمونش در البخاریّ کتاب الأحکام باب ۵۱، و مسلم کتاب الإماره حدیث ۵- ۱۰، و التّرمذیّ کتاب الفتن باب ۴۶، و مسند أحمد بن حنبل ۱- ۳۹۸ و ۵- ۸۶- ۱۰۱ و ۱۰۶- ۱۰۸ و -

و روایت شده که حضرت فرمود: این امر به درستی برقرار نمی گردد مگر در این شاخه از قریش.

ص: ۸۰

و این را بدانچه در روز سقیفه رخ داد تقویت کرده اند مبنی بر اینکه همین قضیه باعث شد که انصار از تصمیمی که گرفته بودند بازگردند، چرا که وقتی این روایت را شنیدند، از قصد خود صرفنظر کرده و از ورود به آن دست کشیدند. همچنین این سخن را هم به این دلیل که در آن حال کسی با آن مخالفت ننمود، قوی می دانند، چرا که ابوبکر درباره آن حاضرین را به گواهی گرفت و همه ایشان به آن شهادت دادند بگونه ای که از حد خبر واحد، به حد خبر شایع و متواتر رسید و نیز آنرا به این جهت قوی می دانند که آنچه به این حال باشد، اگر در میان عموم مردمان ذکر شود و گوینده ادعای دانستن آن کند و هیچ انکار کننده ای به مخالفت برنخیزد، این بر درستی آن خبر دلالت خواهد داشت.

شارح المواقف در بحث شروط امامت میگوید: اشعری ها و جبائی ها شرط کرده اند که امام قریشی باشد و خوارج و برخی از معتزلی ها این را رد کرده اند. و ما این سخن را پذیرفته ایم که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: امامان از قریش هستند.

اما صحابه نیز به مضمون این حدیث عمل نموده اند، چرا که ابوبکر در روز سقیفه، آنگاه که در حضور صحابه درباره امامت مناقشه می کردند، در برابر انصار به این حدیث استناد نمود و ایشان پذیرفتند و بر آن اجماع نمودند، پس این حدیث دلیلی قطعی شد که به یقین افاده شرط بودن قریشی بودن را دارد. آنگاه وی به حجت مخالفین پاسخ می دهد. قاضی القضاه درباره تناقض — در سخن عمر به دلیل قرشی نبودن سالم - توضیح داده است که ممکن است قصد عمر آن بوده باشد که اگر

ص: ۸۱

سالم زنده بود، شک نمی کرد که او را در مشورت و نظرخواهی وارد می کرد و نه شایسته دانستن برای امامت.

و باطل بودن آن روشن است، چرا که روایتها چنان که دیدیم درباره به جانشین کردن و واگذار نمودن امور به وی صریح است و چنین تفسیری را برنمی تابد، چنانکه که بر مولف نیز پنهان نیست.

آنگاه سخن وی درباره سالم و ابوعبیده دلیلی روشن بر جهل وی است، زیرا آنچه که از امتناع وی از تعیین و تصریح بنام جانشین خود به بهانه این که: نمی خواستم زنده و مرده آنرا بر دوش کشم، روایت شده، بخصوص پس از اعتراف وی به اینکه اگر امیر المومنین علی علیه السلام اگر امر امامت را به دست می گرفت، مردمان را به راه حق هدایت می نمود؛ دلالت بر این دارد که وی تنها بخاطر احتیاط و ترس از خدای تعالی و از بیم اینکه مبادا در روز قیامت از کرده کسی که جانشین نموده، مورد پرس و جو قرار گیرد، از تعیین دست کشیده و به این دلیل جانشین گماردن را ترک نموده و این امر را بصورت شورا قرار داده که نزد خداوند تبارک عذر بهتری داشته باشد ولی با این وجود آرزو کرده که سالم زنده می بود تا او را به خلیفگی بنشاند و بر این حکم تصریح نماید و از پرس و جو درباره به جانشین کردن وی نیز بیمی ندارد و گمان کرده که آنچه پسر عمویش درباره سالم شنیده مبنی بر اینکه وی شدیدا دوستدار خداوند است، حجتی قاطع برای شایسته شمردن وی برای خلافت می باشد، با آنکه شدت محبت به خداوند، امری نیست که شرایط امامت را برای صاحبش گرد آورد و مستلزم توانایی او برای تحمل دشواریهای خلافت نیست و شدت محبت به خدا را مراحل چندی است و او چه استدلالی از این خبر دارد که ثابت می کند این فرد به حدی از محبت خدا رسیده که او را بکلی از ارتکاب امور ناپسند بازمی دارد و اگر نظیر چنین خبری، هر عذر و سخنی را کنار می زند، چگونه است که وصف امیر المومنین علیه السلام در خبر طیر مبنی بر اینکه او دوست داشتنی ترین بندگان نزد خداوند است، حجت تامه نمی باشد، با اینکه محبوب بودن نزد خداوند ثقل بیشتری از محبت داشتن به خدا دارد و بسیار دوست داشتن خدا ضرورتا بمعنی برتری بر همه خلایق نیست. پس چرا وی نام امیر المومنین را به صراحت ذکر ننمود تا بواسطه این خبر و دیگر سخنان متواتر و نشانه های دوچندان موکد که دلالت بر برتری و کرامت و امامت وی دارد، در روز قیامت برای خود عذری داشته باشد.

و بس سخن نیکی است آنچه ابوالصلاح در کتاب تقریب المعارف - . تقریب المعارف (فی الکلام): ۱۶۲ -

می گوید: این خود اثبات این سخن شیعه است که وی و آن همنشینش و ابی عبیده و سالم غلام ابی حذیفه، از قبل همدست شده بودند

ص: ۸۲

که چون پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم جان باخت، امامت را از دست بنی هاشم به در آورند.

و اگر چنین نبود آرزوی زنده بودن سالم و این سخنش که هیچ شکی درباره او نداشته با وجود حضور آنهمه سرآمدان صحابه و پیشگامان و اهل فضل و بزرگواریها که سالم ذره ای از آن را نداشته، وجهی از خرد در خود ندارد و چنین است آرزوی او درباره عبیده بن الجراح. پایان .

بطور کلی در شورا از وی اموری پدیدار گشت که کینه های نهفته در سینه اش را برملا نمود و به این ترتیب پایه فتنه و ستم و ظلم بر همه آدمیان را تا روز قیامت بنیان گذاشت.

ابن ابی الحدید - . در شرح نهج البلاغه ۹: ۲۴- ۳۰ -

گوید: جعفر بن مکی پرده دار چنین روایت نمود که از محمد بن سلیمان سرکرده پرده داران پرسیدم: - ابن ابی الحدید گوید و من این محمد را دیده ام و شناختی دورادور از وی داشتم و او ظریف و ادیب بود و از فلسفه به قسم ریاضیات آن می پرداخت و به مذهب بخصوصی تعصب نداشت- جعفر گوید از وی درباره نظرش درباره علی علیه السلام و عثمان پرسیدم و او گفت: این یک دشمنی دیرینه بین بنی عبد شمس و بنی هاشم است و سخن را بدانجا پیش برد که: و اما علت دوم اختلاف در امر امامت آنست که عمر امر خلافت را به شیوه شورا بین شش تن قرار داد و یک تن بخصوص را چه از ایشان و چه غیر ایشان، معین ننمود و به دل هر یک از ایشان افتاد که برای خلافت در نظر گرفته شده است و او شایسته فرمانروایی و حکومت است و همچنان این اندیشه در دل و ذهن ایشان و پیش چشم ایشان و در فکر و خیالشان به تصویر کشیده شده بود و دلهاشان بدان گرایش شدید داشت و چشمشان به آن دوخته شده بود تا آنکه اختلافی که بین علی و عثمان درگرفت،

ص: ۸۳

تا جایی که کار به کشته شدن عثمان انجامید و اصلی ترین سبب در قتل وی طلحه بود که شک نداشت در اینکه پس از وی کار خلافت به دلایل چندی از آن وی خواهد بود: از جمله سابقه او و اینکه پسر عموی ابوبکر بود و ابوبکر در دل مردمان آن زمان جایگاهی عظیم بیش از آنچه که امروز دارد، داشت و نیز اینکه وی بخشنده و دست و دل باز بود و در زمان زندگی ابوبکر با عمر رقابت کرده بود و دوست داشت که ابوبکر خلافت را به وی بسپارد و همچنان از چپ و راست برای عثمان می زد و اذهان مردمان را نسبت به وی تیره می ساخت و دلهای ایشان را از او بیزار می کرد و اهل مدینه و بیابان نشینها و اهل شهرهای دیگر را علیه وی می شوراند و زبیر او را یاری می کرد و او نیز این امر را از آن خود می خواست و امید آندو به دستیابی به خلافت کمتر از امید علی علیه السلام به آن نبود بلکه آندو خود را امیدوارتر می دیدند، چرا که علی علیه السلام را دو خلیفه اول پس رانده بودند و از اعتبار ساقط دانسته و هیبت او را در برابر مردمان شکسته بودند و به فراموشی سپرده شده بود و بیشتر مردمانی که ویژگیها و فضایلی را که وی در دوره نبوت به آن معروف بود را می شناختند، مرده بودند و نسلی پا گرفته بود که او را نمی شناختند و او را جز یکی از مسلمانان نمی دانستند و از فضایل او چیزی باقی نگذاشته بودند جز اینکه وی پسر عموی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و شوی دختر او و پدر دو نوه اش است و فراتر از این از یادها پاک شده بود و از کینه قریش و کجرویهای ایشان در حق او کارها روا گشت که در حق احدی صورت نپذیرفت و قریش طلحه و زبیر را احترام می کردند چرا که عللی که کینه ایشان را برانگیزد در آندو نبود و در اواخر دوران عثمان می کوشیدند دل قریشیان را به دست آورند

ص: ۸۴

و ایشان را به بخشش و عطای بسیار وعده می دادند و نزد خود و مردمان گرچه نه بالفعل ولی بالقوه، بعنوان خلیفه قلمداد می شدند، چرا که عمر بر آندو تاکید کرده و برای خلیفه شدن آندو ابراز رضایت کرده بود و عمر در آن زمان سخنش شنیده و کردارش پسندیده بود و مورد اطاعت و حکمش در زندگی و پس از مرگش جاری بود و آنگاه که عثمان کشته شد، طلحه خواستار خلافت گشت و شدیدا بر آن پای فشرد و اگر مالک اشتر و گروهی دیگر از دلیرمردان عرب نبودند که خلافت را به نام علی علیه السلام پیوند زدند، هرگز دست وی به آن نمی رسید و چون خلافت از دست طلحه و زبیر برون شد، آن

دودستگی بس عظیم را بوجود آوردند و عایشه ام المومنین را با خود همپا نموده و بسوی عراق روانه شده و فتنه را بر پا کردند و نتیجه جنگ جمل آن شد که همگان دانند و آنگاه جنگ جمل مقدمه و زمینه چینی برای جنگ صفین شد و معاویه اگر به آنچه که در بصره جریان داشت، طمع نداشت، هرگز به آنچه مرتکب شد دست نمی یازید، آنگاه این گمان را به دل اهل شام نفوذ داد که علی علیه السلام با نبرد با ام المومنین و مومنان فاسق گشته است و اینکه وی طلحه و زبیر را که از اهل بهشتند، کشته است و هر که مومنی از اهل بهشت را بکشد، در آتش دوزخ خواهد بود. و آیا جز این بود که فساد برآمده از جنگ صفین چیزی جز شاخه ای از فسادی بود که در جنگ جمل جریان داشت ؟! آنگاه از فساد صفین و گمراهی معاویه هرآنچه از فساد و تباهکاری دوران بنی امیه شکل گرفت، برآمد و فتنه ابن الزبیر شاخه ای از حادثه یوم الدّار بود چرا که عبدالله خود میگفت: عثمان زمانی که یقین کرد کشته خواهد شد، مرا به تاکید برای خلافت تعیین نمود و من در این سخن شاهدانی دارم که از جمله ایشان مروان بن الحکم است. می بینید که این امور چطور از آن ریشه اصلی، انشعابها گرفت و از آن تنه اصلی شاخه ها برآمد و از آن آتش، زبانه ها به هر سو افکنده شد؟ و همچنین این فتنه ها در هم می پیچند و ریشه همه آن در ایجاد شورا در شش تن بود. گوید و شگفت تر از همه این سخن عمر است که چون به وی گفتند:

ص: ۸۵

تو سعید بن العاص و معاویه و فلانی و فلانی از جمله المولفه قلوبهم (دلگرم شدگان به صدقات و ..) و از رهاگشتگان و فرزندان ایشان را بکار گرفتی و از اینکه علی و عباس و زبیر و طلحه را بکار گیری رویگردان شدی؟ پس گفت: اما درباره علی، از آن به وی خواهم داد (در نسخه دیگر: اما علی، شرافتمندتر از آنست)، و اما این چند تن از قریش، بیم آن دارم که در سرزمین اسلام پراکنده گشته و در آن بسیار فسادانگیزی کنند. اما کسی که از امیر کردن ایشان بیمناک است تا مبادا که به فرمانروایی طمع ورزند و هر یک مدعی آن برای خود شوند، چگونه نترسید که ایشان را شش تن همسان در شورا و نامزد برای خلافت قرار دهد؟ آیا از این نزدیکتر به فساد چیزی هست؟ و روایت کرده اند که روزی رشید دو فرزندش محمد و عبدالله را دید که بازی می کنند و می خندند و او نیز خرسند گشت و چون از پیش چشمانش دور شدند، گریست. فضل بن ربیع به وی گفت: ای امیر مومنان چه چیز تو را به گریه انداخته، حال آنکه این موقعیت شادی است نه اندوه؟! گفت: آیا بازی آندو و محبت میان ایشان را ندیدی؟ هان به خدا سوگند که به حتم به کینه و شمشیرکشی بدل خواهد شد و براستی که هر یک از آندو به زودی جان رفیقش را به غفلت، در خواهد ربود، چرا که پادشاهی عقیم است. رشید امر خلافت را برای ایشان به ترتیب قرار داده بود، این یک، سپس آن دیگری، پس چگونه شد که در خلافت ترتیب را رعایت نکردند، بلکه حالشان در آن چون دندانه های شانه شد؟! من به جعفر گفتم: همه این سخنان را از محمد بن سلیمان روایت می کنی. تو خود چه می گویی؟ گفت:

ص: ۸۶

- چون حذام سخنی گوید، سخنش را باور کنید و بپذیرید، چرا که سخن درست هم آنست که حذام می گوید. - . تا اینجا سخن ابن أبی الحدید در شرح نهج البلاغه ۹: ۲۸- ۳۰ است. -

پایان.

و روشن گشت که همه فتنه هایی که در اسلام رخ نموده از شاخه های شورا و سقیفه و دیگر بدعت سازیهایی است که او و برادرش بنیان نهادند.

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام: یهرّ عقیرته .. الهریر: الصّوت و النباح (۴).

و العقیره کفعیله أیضا-: الصّوت (۵) .. أی یرفع صوته. و فی بعض النسخ بالزای.

و عفیرته بالفاء علی التصغیر و العفره (۶): بیاض الإبط (۷)، و لعلّ المعنی یحرّک منکبیه للخیلاء، و الأول أظهر (۸).

قال الجوهری (۹): العقیره: السّاق المقطوعه، و قولهم: رفع فلان عقیرته ..

أی صوته، و أصله أنّ رجلاـ قطعت إحدی رجلیه فرفعها و وضعها علی الأخری و صرخ، فقیل بعد لکلّ رافع صوته: قد رفع عقیرته (۱۰).

ص: ۸۷

۱- کذا، و الظّاهر: حذام، کما فی المصدر. و قد نسب البیت فی اللّسان مادّه: رقش إلی جیم بن صعب.

۲- إلی هنا کلام ابن أبی الحدید فی شرحه علی نهج البلاغه ۹- ۲۸- ۳۰، کما مرّ.

۳- وضع علی الکلمه رمز نسخه بدل فی مطبوع البحار.

۴- قاله ابن الأثیر فی نهایته ۵- ۲۵۹، و ابن منظور فی لسانه ۵- ۲۶۱ و غیرهما فی غیرهما.

۵- ذکره فی لسان العرب ۴- ۵۹۳، و نهایه ابن الأثیر ۳- ۲۷۵، و تاج العروس ۳- ۴۱۵.

۶- فی س و ک: عقیرته .. و العقره. و هو سهو.

۷- انظر: النهایه ۳- ۲۶۱، و لسان العرب ۴- ۵۸۵. فیهما: بیاض لیس بالناصع.

۸- لا توجد فی س: و الأول أظهر.

۹- صحاح اللغه ۲- ۷۵۴.

۱۰- لاحظ النهایه ۳- ۲۷۵، و تاج العروس ۳- ۴۱۵.

**[ترجمه]سخن او «یهر عقیرته» هریر یعنی صدا و پارس کردن و عقیره مانند فعیله نیز به معنای صداست یعنی صدایش را بلند کرد. و در بعضـی نسخه ها با زاء یعنی یهز آمده و عفیره با فاء بصورت مصغر است و عفره یعنی سفیدی زیر بغل، و شاید معنی شانه هایش را با تکبر حرکت می داد باشـد و معنی اول ظاهرتر است. جوهری گفته: العقیره یعنی ساق قطع شـده و سـخن آنان «رفع فلان عقیرته» یعنی صدایش را بلند کرد و اصل آن این است که شخصی یکی از دو پایش قطع شده آن را بلند می کند و بر دیگری می گذارد و فریاد می زند و بعد از آن به هر کس که صدایش را بلند می کرد گفتند «قد رفع عقیرته» .ص: ۸۷

ص: ۸۷

**[ترجمه]

الطعن التاسع عشر:

اشاره

أنّه أوصـی بدفنه فی بیت النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و کذلک تصدّی لدفن أبی بکر هناک، و هو تصرّف فی ملک الغیر من غیر جهه شرعیّه، و قـد نهی اللّه النـاس عن دخـول بیته صـلّی اللّه علیه و آله من غیر إذن بقوله: (لاـ تَـدْخُلُوا بُیُوتَ النَّبِیِّ إِلَّا أَنْ یُؤْذَنَ لَکُمْ) (۱)، و ضربوا المعاول عند أذنه صلّی اللّه علیه و آله، قال تعالی:

(لا تَرْفَعُوا أَصْواتَکُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِیِّ وَ لا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ کَجَهْرِ بَعْضِکُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمالُکُمْ) (۲)

وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: حُرْمَهُ الْمُسْلِمِ مَیِّتاً کَحُرْمَتِهِ (۳) حَیّاً (۴).

و تفصـیل القول فی ذلـک، أنّه لیس یخلو موضع قبر النبیّ صـلّی اللّه علیه و آله من أن یکون باقیـا علی ملکه أو یکون انتقل فی حیاته إلی عائشه کما ادّعاه بعضهم فإن کان الأول لم یخل (۵) من أن یکون میراثا بعده أو صدقه، فإن کان میراثا فما کان یحلّ لأبی بکر و عمر من بعـده أن یأمرا بـدفنهما فیه إلّا بعـد إرضاء الورثه، و لم نجـد أحـدا خاطب أحـدا من الورثه علی ابتیاع هـذا المکان و لا استنزله (۶) عنه بثمن و لا غیره، و إن کان صدقه فقد کان یجب أن یرضی عنه جماعه المسلمین، و ابتیاعه (۷) منهم إن جـاز الابتیاع لما یجری هـذا المجری، و إن کان نقل فی حیاته فقـد کان یجب أن یظهر سـبب انتقاله و الحجّه فیه، فإنّ فاطمه علیها السلام لم یقنع

ص: ۸۸

۱- الأحزاب: ۵۳.

۲- الحجرات: ۲.

۳- فی مطبوع البحار: کحرمه- بلا ضمیر-.

۴- هذا ما تسالم علیه الفریقان، و جاء فی سنن الدارمیّ فی کتاب المناسک: ۷۶ و غیره.

۵- فی س: لم یزل.

۶- الکلمه مشوّشه فی المطبوع من البحار.

۷- فی س: یبتاعه.

منها فی انتقال فدک إلی ملکها بقولها و لا شهاده من شهد لها.

و أمّا استدلال بعضهم بإضافه البیوت إلیهنّ فی قوله تعالی: (وَ قَرْنَ فِی بُیُوتِکُنَّ ..) (۱) فمن ضعیف (۲)الشبهه، إذ هی لا تقتضی الملک و إنّما تقتضی السکنی، و العاده فی استعمال هذه اللفظه فیما ذکرناه ظاهره، قال اللّه تعالی: (لا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُیُوتِهِنَّ وَ لا یَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ یَأْتِینَ بِفاحِشَهٍ مُبَیِّنَهٍ) (۳) و لم یرد تعالی إلّا حیث یسکنّ و ینزلن دون حیث یملکن بلا شبهه، و أیضا قوله تعالی: (لا تَدْخُلُوا بُیُوتَ النَّبِیِّ إِلَّا أَنْ یُؤْذَنَ لَکُمْ) (۴) متأخّر فی الترتیب عن قوله: (وَ قَرْنَ فِی بُیُوتِکُنَّ) (۵)، فلو کان هذا دالا علی ملکیّه الزوجات لکان ذلک دالا علی(۶) کونها ملکه صلّی اللّه علیه و آله، و الجمع بین الآیتین بالانتقال لا یجدیهم، لتأخّر النهی عن الدخول من غیر إذن عن الآیه الأخری فی الترتیب، و الترتیب حجّه عند کلّهم أو جلّهم، مع أنّه ظاهر أنّ البیوت کانت فی یده صلّی اللّه علیه و آله یتصرّف فیها کیف یشاء، و اختصاص کلّ من الزوجات بحجره لا یدلّ (۷) علی کونها ملکا لها.

و أمّا اعتذارهم بأنّ عمر استأذن عائشه فی ذلک، حیث رَوَی الْبُخَارِیُّ (۸)، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَیْمُونٍ فِی خَبَرٍ طَوِیلٍ یُشْمَلُ عَلَی قِصَّهِ قَتْلِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ لِابْنِهِ عَبْدِ اللَّهِ: انْطَلِقْ إِلَی عَائِشَهَ أُمِّ الْمُؤْمِنِینَ فَقُلْ: یَقْرَأُ عَلَیْکِ عُمَرُ السَّلَامَ، وَ لَا تَقُلْ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ، فَإِنِّی لَسْتُ الْیَوْمَ لِلْمُؤْمِنِینَ أَمِیراً، وَ قُلْ: یَسْتَأْذِنُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ أَنْ

۱- الأحزاب: ۳۳.

۲- کذا، و الظاهر: ضعف.

۳- الطلاق: ۱

۴- الأحزاب: ۵۳.

۵- الطلاق: ۱.

۶- لا توجد: علی، فی س.

۷- فی س: لا یدلّه.

۸- صحیح البخاریّ ۵- ۱۹- ۲۲- دار الشّعب- کتاب المناقب، باب مناقب عثمان، الحدیث الأخیر، باختلاف یسیر.

يُدْفَنَ مَعَ صَاحِبَيْهِ، (١) .. فَسَلَّمَ وَ اسْتَأْذَنَ ثُمَّ دَخَلَ عَلَيْهَا فَوَجَدَهَا قَاعِدَةً تَبْكِی، فَقَالَ (٢): يَقْرَأُ عَلَيْكِ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ السَّلَامَ وَ يَسْتَأْذِنُ أَنْ يُدْفَنَ مَعَ صَاحِبَيْهِ، (٣) فَقَالَتْ: كُنْتُ أُرِيدُهُ لِنَفْسِی وَ لَأُوثِرَنَّ بِهِ الْيَوْمَ عَلَى نَفْسِی، فَلَمَّا أَقْبَلَ قِيلَ هَذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ قَدْ جَاءَ، قَالَ (۴): ارْفَعُونِی، فَأَسْنَدَهُ رَجُلٌ إِلَيْهِ، فَقَالَ: مَا لَدَيْكَ؟. فَقَالَ:

الَّذِی تُحِبُّ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَذِنَتْ. قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ، مَا كَانَ شَیْ ءٌ (۵) أَهَمَّ إِلَیَّ مِنْ ذَلِكَ. قَالَ: فَإِذَا أَنَا قُبِضْتُ فَاحْمِلُونِی، ثُمَّ سَلِّمْ فَقُلْ (۶)يَسْتَأْذِنُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَإِنْ أَذِنَتْ لِی فَأَدْخِلُونِی وَ إِنْ رَدَّتْنِی رُدُّونِی إِلَى مَقَابِرِ الْمُسْلِمِينَ .. (٧).

فهذا دليل واضح على جهله أو تسويله و تمويهه على العوام، لما قد عرفت من أنّه إن كان صدقه يشترك فيه المستحقّون كما يدلّ عليه الخبر الذى افتراه أبو بكر فتحريم التصرّف فيه (٨) بالدفن و نحوه واضح، و إن كان ميراثا فالتصرّف فيه قبل القسمه من دون استئذان جميع الورثه أيضا محرّم، و لا ينفع طلب الإذن من عائشه وحدها (٩)

١- فی المصدر زياده: قال.

٢- فی ك: و قال.

٣- زياده: قال، قبل: فقالت، جاءت فی صحيح البخاریّ.

۴- فی المصدر: فقال: قال.

۵- فی المصدر: من شی ء، و مثله فی جامع الأصول.

۶- فی صحيح البخاریّ: و قل.

٧- قريب منه فی صحيح البخاریّ ٢- ١٢٨ كتاب الجنائز باب ما جاء فی قبر النّبیّ صلى الله عليه و آله و أبی بكر و عمر، حديث ۵. و أورده ابن سعد فی الطّبقات ٣- ٣٣٨، و ابن الأثير فی الكامل ٣- ٢٧، و كذا فی جامع الأصول ۴- ١٢٠ خلال حديث ٢٠٨۵، و ابن حجر فی فتح البارى ٧- ۵۶- ۵٧.

٨- وضع فی المطبوع من البحار على: فيه، رمز نسخه بدل.

٩- و الذى نظنّه- و ظنّ الألمعی الصواب- أنّ من أعظم المطاعن على الخليفه الثانی و أفجع مثالبه- مع كثرتها و قلّ ما وصل منها إلينا- عدا ظلمه لآل اللّه و غصبه لحقّ ولیّ اللّه و تغييره لسنّه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و استخفافه بأحكام اللّه، و بدعه و جهله و تلوّنه و نفاقه .. و كلّ ما سردناه لك نهيه عن الحديث، نقلا و كتابه، فهو تاره ينهى عن نقل الحديث عن رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، و أخرى عن الإكثار به، و ثالثه عن تفسيره، و رابعه عن تأويله .. و هكذا بعد أن عرف عنه أنّه نهى عن مشكل القرآن و عن السؤال عمّا لم يقع. و قد وجدنا نماذج فلتت من أقلام أعلامهم و برزت، و روايات خفيت عن نقّادهم بل كلمات صدرت من الصحابه فی غفله من درّه عمر و سيف البغی. و فی هذا المقام فقد جاء عن عروه أنّه قال: إنّ عمر بن الخطّاب أراد أن يكتب السنن فاستفتى أصحاب رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فی ذلك، فأشاروا عليه أن يكتبها! فطفق عمر يستخير اللّه فيها شهرا ثمّ أصبح يوما و قد عزم اللّه له، فقال: إنّی كنت أريد أن أكتب السنن و إنّی ذكرت قوما كانوا قبلكم كتبوا كتابا فأكبوا عليه و تركوا كتاب اللّه ..!!. كما أوردها الدارمیّ فی سننه ١- ١٢۵، و الحاكم فی مستدركه ١- ١٠۴- ١٠۶، و جاء فی مختصر جامع العلم: ٣۶ و ٣٧ و غيرهم. و ها هو الطبریّ يحكی عن عمر قوله- كما فی شرح نهج البلاغه لابن أبی الحديد

٣- ١٢٠- أربع مجلدات-: جرّدوا القرآن و لا تفسّروه!، و أقلّوا الروايه عن رسول اللّه و أنا شريككم. و قد قال ابن كثير فى تاريخه: ٨- ١٠٧: هذا معروف عن عمر، و إنّ عمر حبس ثلاثه: ابن مسعود و أبا الدرداء و أبا مسعود الأنصارى حتّى مات عمر. و قاله غير واحد كما فى مجمع الزوائد ١- ١٤٩، و تذكره الحفّاظ ١- ٧. و جاء فى مستدرک الحاکم ١- ١١٠: أنّ عمر بن الخطّاب قال لابن مسعود و لأبى الدرداء و لأبى ذرّ: ما هذا الحديث عن رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، و أحسبه حبسهم بالمدينه حتّى أصيب. و قد سبقه الأول- كما جاء فى كنز العمّال ٥- ٢٣٧، و تذكره الحفّاظ ١- ٥، و البدايه و النهايه و غيرها عن عائشه، قالت: جمع أبى الحديث عن رسول اللّه فكانت خمسمائه حديث! فبات يتقلّب، فقلت: يتقلّب لشكوى أو لشى ء بلغه؟، فلما أصبح قال: أى بنيّه! هلمّى بالأحاديث التى عندک، فجئته بها فأحرقها. و سار الثانى على منهاج الأول، فها هو ابن سعد فى الطبقات الكبرى ٥- ١٨٨، و الخطيب البغدادىّ فى تقييد العلم و غيرهما قالا: إنّ عمر خطب فى خلافته فقال: لا يبقين أحد عنده كتابا إلّا أتانى به فأرى فيه رأيى، فظنّوا أنّه يريد النظر فيها ليقوّمها على أمر لا يكون فيه اختلاف، فأتوه بكتبهم فأحرقها بالنار!، بل هو بعث فى الأمصار يأمرهم: من كان عنده شى ء فليمحه، كما جاء فى جامع بيان العلم لابن عبد البرّ. و على كلّ، فإنّ السلطه الحاكمه و السياسه الوقتيه السائده اقتضت مصالحها محو السنّه و حرقها، و عدم التحدّث بها، و معاقبه من يقول بها و ينشرها، بل و حتّى من يعمل بها، و إحياء البدع و نشرها، و إعطاءها صبغه شرعيّه، و لذا كان الاجتهاد بالرأى و القياس و الاستحسان مسأله طبيعيه فى الأحقاب اللاحقه نتيجه فقد النصّ، و لذا تشبّثوا بالاقتداء بسنّه أبى بكر و من لحق به و شايعه كمعاويه و نغله و مروان بن الحكم و عبد الملک و ولده الوليد و سليمان .. و هكذا دواليک إلى أن جاء عمر بن عبد العزيز فطلب من أبى بكر الحزمى أن يكتب له ما كان من حديث رسول اللّه أو سنّته أو حديث عمر بن الخطّاب! كما صرّح بذلک مالک فى الموطإ ١- ٥ و غيره. و لا حول و لا قوّه إلّا باللّه. أقول: هذه نماذج يسيره جدّا عمّا هناک، و لم نستقص و ما كان من قصدنا الاستقصاء حول الدور البشع الذى واجه الخليفه به حديث الرسول (صلى الله عليه و آله) قصد بها أغراض سياسيّه وقتيه للسدّ على الأمّه أبواب المعرفه و حبسها فى براثن الجاهليّه و حرمانها من ينبوع الوحى، و إلقائها فى معترک الأهواء، و إبعادها من نمير صاحب الرساله و أهل بيته سلام اللّه عليهم أجمعين و فضائلهم. و هذه سيره سار عليها قضت على معالم الدين و ضربت صميم الإسلام و .. مع أنّا نعلم: أنّ الكتاب أحوج إلى السنّه من السنّه إلى الكتاب- جامع بيان العلم ٢- ١٩١ و أنّ متشابهات القرآن لا ترفع إلّا بالسنّه، و هما لا يتفارقان حتّى يردا على النبىّ الحوض ... فحقّ لنا أن نعدّ- بعد كلّ هذا- أنّ هذا أهمّ مطاعن الرجل و أعظم مساويه. و قولته لأبى هريره و كعب الأحبار و غيرهما معروفه، أورد جمله منها فى كنز العمّال ٥- ٢٣٩، و تاريخ ابن كثير ٨- ١٠٦ و غيرهما. و جاء فى شرح النهج لابن أبى الحديد ١- ١٧٤: قيل لابن عبّاس لمّا أظهر قوله فى العول بعد موت عمر- و لم يكن قبل يظهره-: هلّا قلت هذا و عمر حىّ؟!. قال: هبته. و عن ابن عبّاس، قال: مكثت سنتين أريد أن أسأل عمر بن الخطّاب عن .. كما جاء فى كتاب العلم لابن عمرو: ٥٦. و عن أبى هريره، قال: لقد حدّثتكم بأحاديث لو حدّثت بها زمن عمر بن الخطّاب لضربنى عمر بالدرّه، كما جاء فى بيان العلم ٢- ١١٢. و عنه أيضا قال: ما كنّا نستطيع أن نقول: قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله حتّى قبض عمر!. تاريخ ابن كثير ٨- ١٠٧. و بعد كلّ هذا، فها هو عمر يصرّح على المنبر: أحرّج باللّه على رجل يسأل عمّا لم يكن، فإنّ اللّه قد بيّن ما هو كائن .. سنن الدارمىّ ١- ٥٠، جامع بيان العلم ٢- ١٤١. و من الشواهد المؤلمه قصّه صبيغ- فقد رويت عن جمع من الصحابه و بألفاظ مختلفه- أنّ رجلا يقال له: صبيغ، قدم المدينه، فجعل يسأل عن متشابه القرآن، فأرسل إليه عمر- و قد أعدّ له عراجين النخل- فقال له: من أنت؟. قال: أنا عبد اللّه صبيغ، فأخذ عمر عرجونا من تلک العراجين فضربه!، و قال: أنا عبد اللّه عمر، فجعل له ضربا حتّى دمى رأسه، فقال: يا أمير المؤمنين! حسبک، قد ذهب الذى كنت أجد فى رأسى!. و عن السائب: فلم يزل وضيعا فى قومه حتّى هلک و كان سيّد قومه!. انظر: سنن الدارمىّ: ١- ٥٤ و ٥٥، و تاريخ ابن عساكر ٦- ٣٨٤، و تفسير ابن

كثير ۴- ۲۳۲، و الإتقان للسيوطى ۲- ۵، و كنز العمّال ۱- ۲۲۸، ۲۲۹، و فتح البارى ۸- ۱۷، و سيره عمر لابن الجوزى: ۱۰۹، و إحياء العلوم ۱- ۳۰ و غيرها. و بعد نهيه عن القرآن تفسيرا، و الحديث روايه، و السنّه تدوينا، منع عن الكتب و المؤلّفات قراءه أو حفظا، و نسخا و تدوينا. و قد جاء بطرق مختلفه و مضامين متظافره جمله من الروايات سلف بعضها، منها أنّه عاقب من حفظها بل من أخبر بوجودها، و قد أصابوا عند فتح المدائن كتبا فيها علم من علوم الفرس .. و قد عاقب آخر و ضربه حتّى قال: دعنى، فو اللّه لا أدع عندى شيئا من تلك الكتب إلّا أحرقته، فتركه!. و قد أمر عمرو بن العاص بإحراق كتب مدينه الإسكندريّه، و تلك قصّه مشهوره نقلها أكثر من واحد من المؤرّخين كما فى تاريخ مختصر الدول للملطى- المتوفّى سنه ۶۸۴ ه- صفحه: ۱۸۰، و تاريخ التمدّن الإسلامى لجرجى زيدان ۳- ۴۰ و ۴۲ و غيرهما، و قد ناقشها بعض المتأخّرين منّا بما لا حاصل فيه، و لم نعقد حواشينا لتفصيلها، و قد أسندها و فصّل البحث فيها شيخنا الأمينى فى غديره ۶- ۲۹۷- ۳۰۲، فراجع. ثمّ بعد هذا فقد حرّم خليفتهم كلّ بحث و تحقيق- كما ذكره حجّه إسلامهم الغزالى- يقول فى إحياء العلوم: ۱- ۳۰: و [عمر] هو الذى سدّ باب الكلام و الجدل، و ضرب صبيغا بالدرّه لمّا أورد عليه سؤالا فى تعارض آيتين فى كتاب اللّه، و هجره، و أمر الناس بهجره!!. فهل يبقى- و الحال هذه- مبدأ لأصول التعليم و التعلّم؟ و من هنا قد حرّمت الأمّه الكثير الكثير و نزلت الحضيض الحضيض ببركه تلك الدرّه و صاحبها.

و من أعجب العجب أنّ الجهّال من المخالفين بل علماؤهم يعدّون هذا الدفن من مناقبهما و فضائلهما، بل يستدلّون به على استحقاقهما للإمامه و الخلافه.

وَ قَدْ رَوَى الشَّيْخُ الْمُفِيدُ قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ فِي مَجَالِسِهِ (١) أَنَّ فَضَّالَ بْنَ الْحَسَنِ بْنِ فَضَّالٍ الْكُوفِيَّ مَرَّ بِأَبِي حَنِيفَهَ وَ هُوَ فِي جَمْعٍ (٢) كَثِيرٍ يُمْلِي (٣) عَلَيْهِمْ شَيْئاً مِنْ فِقْهِهِ وَ حَدِيثِهِ-، فَقَالَ لِصَاحِبٍ كَانَ مَعَهُ: وَ اللَّهِ لَا أَبْرَحُ أَوْ أُخْجِلَ أَبَا حَنِيفَهَ .. فَدَنَا مِنْهُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَرَدَّ وَ رَدَّ الْقَوْمُ بِأَجْمَعِهِمُ السَّلَامَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: يَا أَبَا حَنِيفَهَ رَحِمَكَ اللَّهُ! إِنَّ لِي أَخاً يَقُولُ: إِنَّ خَيْرَ النَّاسِ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ (عَلَيْهِ

ص: ٩٣

١- جاء في الفصول المختاره ٢- ٤۴- ۴۵، بتصرّف و اختصار.

٢- في س: جميع.

٣- في س: يمل.

السَّلَامُ) وَ أَنَا أَقُولُ إِنَّ أَبَا بَكْرٍ خَيْرُ النَّاسِ (۱) وَ بَعْدَهُ عُمَرَ، فَمَا تَقُولُ أَنْتَ رَحِمَكَ اللَّهُ؟. فَأَطْرَقَ مَلِيّاً ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، فَقَالَ: كَفَى بِمَكَانِهِمَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] كَرَماً وَ فَخْراً، أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّهُمَا ضَجِيعَاهُ فِي قَبْرِهِ، فَأَيُّ حُجَّةٍ أَوْضَحُ لَكَ مِنْ هَذِهِ؟!. فَقَالَ لَهُ فَضَّالٌ: إِنِّي قَدْ قُلْتُ ذَلِكَ لِأَخِي، فَقَالَ: وَ اللَّهِ لَئِنْ كَانَ الْمَوْضِعُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ دُونَهُمَا فَقَدْ ظَلَمَا بِدَفْنِهِمَا فِي مَوْضِعٍ لَيْسَ لَهُمَا فِيهِ حَقٌّ، وَ إِنْ كَانَ الْمَوْضِعُ لَهُمَا فَوَهَبَاهُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَقَدْ أَسَاءَا وَ مَا أَحْسَنَا (۲) إِذْ رَجَعَا فِي هِبَتِهِمَا وَ نَكَثَا عَهْدَهُمَا، فَأَطْرَقَ أَبُو حَنِيفَةَ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ (۳) لَهُ:

لَمْ يَكُنْ لَهُ وَ لَا لَهُمَا(۴) خَاصَّةً، وَ لَكِنَّهُمَا نَظَرَا فِي حَقِّ عَائِشَةَ وَ حَفْصَةَ فَاسْتَحَقَّا الدَّفْنَ فِي ذَلِكَ الْمَوْضِعِ بِحُقُوقِ (۵) ابْنَتَيْهِمَا، فَقَالَ (۶) فَضَّالٌ: قَدْ قُلْتُ لَهُ ذَلِكَ، فَقَالَ: أَنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ النَّبِيَّ (صلى الله عليه و آله) مَاتَ عَنْ تِسْعِ نِسَاءٍ (۷)، وَ نَظَرْنَا فَإِذَا لِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ تُسْعُ الثُّمُنِ، ثُمَّ أَنْظَرْنَا (۸) فِي تُسْعِ الثُّمُنِ فَإِذَا هُوَ شِبْرٌ فِي شِبْرٍ، فَكَيْفَ يَسْتَحِقُّ الرَّجُلَانِ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ، وَ بَعْدَ فَمَا بَالُ عَائِشَةَ وَ حَفْصَةَ تَرِثَانِ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) وَ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ ابْنَتُهُ تُمْنَعُ الْمِيرَاثَ. فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: يَا قَوْمُ! نَحُّوهُ عَنِّي، فَإِنَّهُ وَ اللَّهِ رَافِضِيٌّ خَبِيثٌ. انتهى.

ثم على تقدير جواز دفنهما هناك فلا دلاله له على فضلهما بمعنى زياده الثواب و الكرامه عند اللّه تعالى، فإنّ ذلك إنّما يكون بالصالحات من الأعمال كما

ص: ۹۴

۱- فى المصدر زياده: بعد رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله.

۲- فى المصدر: أحسنا إليه.

۳- فى الفصول زياده: قل.

۴- جاءت العباره فى المصدر هكذا: لم يكن لهما و لا له- بتقديم و تأخير-.

۵- فى ك: و بحقوق.

۶- فى المصدر: فقال له.

۷- حشايا، بدلا من: نساء، جاءت فى المصدر.

۸- فى الفصول المهمّه: ثمّ نظرنا.

قال اللّه تعالى: (إِنَّ أَکْرَمَکُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقاکُمْ) (۱). نعم لو کان ذلک بوصیّه من النبیّ صلّی اللّه علیه و آله لکان کاشفا عن فضل و دلیلا علی شرف (۲)، و ما رُوِیَ مِنْ أَنَّهُ یَلْحَقُ الْمَیِّتَ نَفْعٌ فِی الْآخِرَهِ بِالدَّفْنِ فِی الْمَشاهِدِ الْمُشَرَّفَهِ فإنّما هو فی الحقیقه إکرام لصاحب المشهد بالتفضّل علی من حلّ بساحته و فاز بجواره فی المطبوع: بجوازه. و هو سهو.

**[ترجمه]اینکه وی وصیت کرد وی را در خانه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم دفن کنند و همچنین خود برای دفن کردن ابوبکر در آنجا اقدام نمود و این تصرف در ملک دیگران بدون هیچ وجه شرعی می باشد و خداوند مردمان را از ورود به خانه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بدون اذن وی بازداشته است و می فرماید: (لا تَدْخُلُوا بُیُوتَ النَّبِیِّ إِلَّا أَنْ یُؤْذَنَ لَکُمْ : -: و به خانه های پیامبر وارد نشوید مگر آنکه به شما اجازه داده شود.) - . الأحزاب/ ۵۳ -

و کلنگهاشان را در کنار گوش پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بر زمین کوبیدند، حال آنکه خدایتعالی می فرماید: (لا تَرْفَعُوا أَصْواتَکُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِیِّ وَ لا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ کَجَهْرِ بَعْضِکُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمالُکُمْ -: صدایتان را بلندتر از صدای پیامبر مکنید، و همچنانکه بعضی از شما با بعضی دیگر بلند سخن می گویید با او به صدای بلند سخن مگویید، مبادا بی آنکه بدانید کرده هایتان تباه شود) - . الحجرات/۲ - .

و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می فرماید: حرمت مومن درحالیکه مرده است، همچون حرمت او در حال زنده بودنش است. - . این چیزی است که دو فرقه بر سر آن توافق نموده اند و در سنن الدارمیّ در کتاب المناسک: ۷۶ و غیر آن آمده است. -

و بیان سخن در این قضیه اینکه محل مقبره رسول خدا پس از رحلتش یا همچنان در ملکیت خود وی مانده و یا آنکه چنانکه برخی از ایشان ادعا کرده اند، به عایشه منتقل شده است. اگر حالت اول باشد پس یا بایستی پس از او به ارث رسیده باشد یا به صدقه رفته باشد و اگر ارث باشد برای ابوبکر و عمر حلال نیست که پس از پیامبر دستور به دفن خود در آن مکان دهند مگر آنکه وارثان را راضی کرده باشد و هیچ کسی را سراغ نداریم که با یکی از وارثان درباره خریدن این مکان سخن گفته باشد یا از ایشان خواسته باشد در برابر بهایی یا چیزی از آن دست بکشند. و اگر صدقه باشد که بایستی تمامی مسلمانان برای تصرف در آن رضایت می دادند و از ایشان خریداری می شد اگر که فروش مکانی با این حال جایز باشد. و اما اگر در زمان زندگی پیامبر انتقال به دیگری شده باشد، بایستی که علت انتقال آن و سند و حجت برای اینکار آشکار می گشته، چه آنکه سخن فاطمه سلام الله علیها،

ص: ۸۸

درباره انتقال فدک به تملک او بواسطه قول او و نه حتی گواهی شهادت دهندگان به نفع او، مورد قبول (هم اینان) قبول نگرفت. و اما استدلال برخی مبنی بر نسبت دادن خانه ها به زنان پیامبر در آیه شریفه (وَ قَرْنَ فِی بُیُوتِکُنَّ : و در خانه های خود قرار گیرید) - . الأحزاب/ ۳۳ - ،

از شبهه های ضعیف است، چرا که آیه اقتضای تملک ندارد بلکه تنها معنی سکونت را در خود دارد و استعمال این لفظ در

معنایی که گفتیم روشن است و خدایتعالی می فرماید: (لا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَ لا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ : و آنها را از خانه هایشان بیرون نکنید و بیرون نروند مگر آنکه مرتکب خطای آشکاری شده باشند) - . الطلاق/ ۱ - . و منظور خدای تعالی بی هیچ شبهه ای تنها جایی است که در آن ساکن و ماندگارند و نه جایی که مالک آنند و همچنین در این آیه شریفه که (لا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ —: و به خانه های پیامبر وارد نشوید مگر آنکه به شما اجازه داده شود) - . الأحزاب/ ۵۳ - که در ترتیب، پس از آیه شریفه (وَ قَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ —: و در خانه هایتان قرار گیرید) - . احزاب/ ۳۳ -

قرار دارد. واگر این دلالت بر مالکیت همسران پیامبر بر خانه ها داشته باشد، پس باید دلالت بر مالکیت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نیز دلالت داشته باشد و جمع میان این دو آیه با انتقال فایده ای به حال ایشان نخواهد داشت چرا که نهی از ورود بدون اذن، در ترتیب پس از آیه دیگر آمده و ترتیب نزد همه ایشان یا بیشتر آنان حجت است و با این وجود روشن است که خانه ها در دست رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بوده و هر طور می خواسته در آن تصرف داشته و اختصاص دادن هر حجره ای به یکی از همسران دلیلی بر اینکه ملک وی باشد، نیست. و اما این بهانه که عمر برای این کار از عایشه اجازه گرفته بوده و البخاری - . صحیح البخاریّ ۵: ۱۹- ۲۲ انتشارات الشّعب، کتاب المناقب، باب مناقب عثمان. -

از عمرو بن میمون در خبری طولانی که شامل داستان قتل عمر نیز هست، روایت می کند: عمر به پسرش عبدالله گفت: به نزد عایشه ام المومنین برو و به او بگو که عمر سلام می رساند و نگو امیر المومنین، چرا که من امروز برای مومنین امیر نیستم و بگو عمر بن الخطاب اجازه می خواهد

ص: ۸۹

که با دو رفیقش دفن گردد ..

و او سلام کرد و کسب اجازه نمود و بر عایشه وارد شد و دید که نشسته و می گرید پس گفت: عمر بن الخطاب سلام می رساند و اجازه می خواهد که با دو رفیقش دفن گردد. پس گفت: آنرا برای خود می خواستم و بی شک امروز او را بر خود ترجیح می دهم و چون بازآمد گفتند که عبدالله بن عمر است که پیش می آید. گفت: مرا بر فراز دارید و مردی او را بر دوش گرفت. عمر گفت چه خبر داری؟ گفت: آنچه امیر مومنان دوست دارد. اجازه داد. گفت: شکر خدا، هیچ چیزی برای من از این مهمتر نبود. و گفت: پس چون من جان باختم مرا بر دوش گیرید و ببرید و سپس سلام کن و بگو عمر بن الخطاب اجازه می خواهد و اگر به من اجازه داد، مرا وارد کنید و اگر مرا رد کرد، مرا به قبرستان مسلمین بازگردانید. - . و نزدیک به این است آنچه در صحیح البخاریّ ۲: ۱۲۸ کتاب الجنائز باب ما جاء فی قبر النّبیّ (ص) و أبی بکر و عمر، حدیث ۵ آمده و ابن سعد فی الطّبقات ۳: ۳۳۸، و ابن الأثیر فی الکامل ۳: ۲۷ آنرا ذکر کرده اند، و همچنین در جامع الأصول ۴: ۱۲۰ طی حدیث ۲۰۸۵، و فتح الباری ابن حجر ۷: ۵۶- ۵۷ نیز آمده است. -

این دلیلی آشکار بر جهل او یا زیبا جلوه دادن یا دیگرگونه نمایاندن امور نزد مردم است، چرا که دانستیم که اگر خانه پیامبر صدقه باشد، آنچنانکه از خبری که ابوبکر به افترا بیان کرده هم پیداست، همه مستحقان در آن شریک هستند و حرمت تصرف در آن با دفن کردن و نظیر آن روشن است و اگر ارث باشد تصرف در آن پیش از تقسیم سهمها بدون اجازه گرفتن

از همه وارثان حرام است و اذن گرفتن از فقط عایشه نیز فایده ای نخواهد داشت.

ص: ۹۰

و در مستدرک الحاکم ۱- ۱۱۰ آمده است که عمر بن الخطاب به ابن مسعود و ابی الدرداء و ابی ذر گفت: این حدیث از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نیست و گمان می کنم که ایشان را در مدینه تا وقتی که ضربه خورد حبس نمود.

و هم از او نقل است که گفت نمی توانستم بگوییم: (رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود) تا آنکه عمر جان باخت. تاریخ ابن کثیر ۸ – ۱۰۷

ص: ۹۱

ص: ۹۲

عجیب تر از همه اینکه برخی از جاهلان مخالفین بلکه دانشمندان ایشان دفن عمر در این مکان را از منقبتها و فضیلتهای عمر برشمرده اند بلکه برای بیان استحقاق وی برای امامت و خلافت به همین نکته استدلال می جویند.

شیخ مفید قدس الله روحه در کتاب مجالس - . در الفصول المختاره ۲: ۴۴- ۴۵، با تصرّف و تلخیص ذکر شده است. - می نویسد که فضال الحسن بن فضال الکوفی از نزد ابوحنیفه عبور می کرد و او در میان جمع بسیاری، نکاتی از فقه و حدیثش را بر ایشان املاء می نمود. پس به همراهش گفت: بخدا از اینجا نمی گذرم مگر آنکه ابو حنیفه را شرمنده کنم، پس به او نزدیک شد و به او سلام نمود و او پاسخ داد و حلقه نشینان همگی سلام او را جواب دادند. فضال گفت ای ابو حنیفه که رحمت خدا بر تو باد، من برادری دارم که میگوید بهترین مردمان پس از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم علی بن ابیطالب علیه السلام است

ص: ۹۳

و من می گویم که ابوبکر برترین مردمان است و پس از آن عمر. ای رحمت خدا بر تو، تو چه می گویی؟ پس وی مدتی سر فرو افکند و آنگاه برافراشت و گفت: همین کرامت و افتخار ایشان را بس که آندو در کنار رسول خدا قرار دارند. نمی بینی که آندو در کنار مقبره او دفن شده اند، چه حجتی روشن تر از این می خواهی؟! فضال به او گفت: من این را به برادرم گفتم ولی او گفت سوگند که اگر این مکان به دور از مالکیت آندو، از آن رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بوده ، پس بی شک که با دفن شدنشان در آن محل که جزء اموال ایشان نبوده، ستم روا داشته اند و اگر این محل از آن ایشان بوده و آنرا به پیامبر بخشیده بودند، بی ادبی کرده و نیکرفتاری نکرده اند، چرا که هدیه خویش را بازپس ستانده و پیمانشان را زیر پا نهاده اند. پس ابوحنیفه مدتی سر فرو افکند و گفت: این مکان از آن پیامبر نبوده و از آن ایشان هم نبوده، بلکه آندو به حق عایشه و حفصه آن نگریسته و اینگونه با حق دخترانشان حق دفن شدن در آن یافته اند. پس فضال گفت این را به برادرم گفتم ولی او گفت: می دانی که پیامبر زمانی که رحلت فرمود نه همسر داشت و دیدیم هر یک را یک نهم از یک هشتم است و دیدیم

یک نهم از یک هشتم خانه پیامبر، یک وجب در یک وجب خواهد بود، پس چگونه است که این دو مرد استحقاق بیش از این مقدار را داشته اند و چرا عایشه و حفصه باید از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ارث ببرند ولی فاطمه علیها السلام که دخترش است را از میراث محروم می کنند. پس ابوحنیفه گفت: ای جماعت او را از من دور کنید که او بخدا رافضی خبیثی است. پایان.

آنگاه حتی با وجود فرض جایز بودن دفن آندو در آنمکان، این امر هیچ دلالتی بر فضل ایشان بمعنی ثواب بیشتر داشتن و کرامت یافتن نزد خدایتعالی ندارد، بلکه آن امر تنها با عمل صالح بدست می آید چنانکه

ص: ۹۴

حقتعالی می فرماید: (إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقاكُمْ - : در حقیقت ارجمندترین شما نزد خدا پرهیزگارترین شماست) - . الحجرات/۱۳ - .

آری اگر این قضیه به وصیت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بود، دلیلی بر شرافتمندی و نشانه فضل و برتری ایشان بود - . الصراط المستقیم ۳: ۲۸ -

و آنچه روایت شده مبنی بر اینکه با دفن مرده در مکانهای شریفه وی را در آخرت نفع و بهره ای عطا می گردد، این در واقع این بزرگداشت صاحب آن مکان شریف است که بر هر که بر ساحت وی فرود آمده و در جوار او آرمیده است.

**[ترجمه]

تذییل

نودّ أن نختم بحثنا هذا ببعض الكلمات المأثوره عن خليفه القوم:

منها: ما جاء فی كنز العمّال ١- ١٠٣، عن قتاده قال عمر بن الخطّاب: من قال إنّی عالم فهو جاهل، و من قال إنّی مؤمن فهو كافر!!. و قريب منه جاء فی شعب الإيمان.

و منها: ما قاله الضحّاك: قال عمر: يا ليتنی كنت كبش أهلی سمّنونی ما بدا لهم حتّی إذا كنت أسمن ما أكون زارهم بعض من يحبّون فجعلوا بعضی شواء و بعضی قديدا ثمّ أكلونی فأخرجونی عذره و لم أكن بشرا. ذكره المتّقی فی الكنز ۶- ۳۴۵ و قال: أخرجه هناد.

و منها: ما ذكره ابن سعد فی طبقاته ٣- ٢٨۶، عن سالم بن عبد اللّه أنّه قال: إنّ عمر بن الخطّاب كان يدخل يده فی دبره البعير و يقول: إنّی لخائف أن أسأل عمّا بك!.

و منها: ما عن سعيد بن يسار، قال: بلغ عمر بن الخطّاب أنّ رجلا بالشام يزعم أنّه مؤمن، فكتب إلی أميره أن ابعثه إلیّ، فلمّا قدم

قال: أنت الذى تزعم أنّك مؤمن؟. قال: نعم يا أمير المؤمنين. قال: ويحك! و ممّ ذاك؟. قال: أ و لم تكونوا مع رسول اللّه صلّى اللّه عليه [و آله] و سلّم أصنافا، مشرك و منافق و مؤمن؟ ممّن أين كنتم؟ فمدّ عمر يده إليه معرفه لما قال حتّى أخذ بيده.

و منها: سمع عمر بن الخطّاب رجلا ينادى رجلا: يا ذا القرنين، قال: أ فرغتم من أسماء الأنبياء فارتفعتم إلى أسماء الملائكه؟!. أوردها الدميرى فى حياه الحيوان ٢- ٢١، و ابن حجر فى فتح البارى ۶- ٢٩٥ و غيرهما.

و منها: قصّه شراء الخليفه للإبل من أعرابىّ، و قوله له أكثر من مرّه: إنّك رجل سوء، و قضاء علىّ عليه السلام لنفع الأعرابى، كما أوردها فى كنز العمّال ٢- ٢٢١، و المنتخب منه ٢- ٢٣١- هامش مسند أحمد- و غيرهما.

و أقول: عرفته الأعراب فكيف يجهل أو يتجاهله غيرهم.

و منها: ما أورده فى عمده القارى ٧- ١۴٣، و شرح النهج لابن أبى الحديد ٣- ١٠۴- أربع مجلدات- و غيرهما من أنّه جاءت سريه لعبيد اللّه بن عمر تشكوه عند أبيه، فقالت: يا أمير المؤمنين! أ لا تعذرنى فى أبى عيسى؟!. قال: و من أبو عيسى؟. قالت: ابنك عبيد اللّه. قال: ويحك! و قد تكنّى بأبى عيسى؟!. و دعاه و قال: إيها! اكتنيت بأبى عيسى؟!. فحذّر و فزع، فأخذ يده فعضّها! حتى صاح، ثمّ ضربه.

و هذا آخر أنواع التأديب و التعزير التى لا تعرفه إلّا حكومات الغاب.

و منها: ما جاء فى حاشيه السيوطى المدوّنه على القاموس فى لفظ الابنه: أنّها كانت فى خمسه فى زمن الجاهليه أحدهم سيّدنا عمر!. و من هنا و غيره ادّعى لقب: أمير المؤمنين، حيث قال الصادق عليه السلام إنّه ما ادّعاه أحد غير علىّ بن أبى طالب عليه السلام إلّا كان ممّن يؤتى فى دبره، و ألّف صاحب تفسير نور الثقلين كتابا أثبت أنّ هذه الحاله كانت مع الخلفاء الأمويّين و العباسيين بأجمعهم، و استشهد بشواهد من الشعر و النثر على وجود تلك العاهه لكلّ واحد منهم من طريقى العامّه و الخاصّه.

هذا و نوصى بقراءه ما كتبه شيخنا الأمينى- رحمه اللّه- تحت عنوان: نوادر الأثر فى علم عمر فى موسوعته الغدير ۶- ٨٣- ٣٣٣. و كنّا غالبا فى بحثنا هذا عيال عليه، و آخذين منه.

قال فى محاضرات الأدباء للراغب الأصفهانى ٢- ٢١٣- طبعه مصر- عن ابن عبّاس قال: كنت مع عمر بن الخطّاب فى ليله- و عمر على بغل و أنا على فرس- فقرأ آيه فيها ذكر علىّ بن أبى طالب، فقال: أما و اللّه يا بنى عبد المطلب لقد كان علىّ فيكم أولى بهذا الأمر منّى و من أبى بكر ..!. إن كان من شيعته و المخلصين له.

١- الحجرات: ١٣.

٢- و جاء فى الصراط المستقيم ٣- ٢٨: عن إحياء العلوم للغزالى فى الفصل الرابع من الجزء الأول: أنّ عمر سأل حذيفه هل هو من المنافقين أم لا؟. و لو لا أنّه علم من نفسه صفات تناسب صفات المنافقين لم يكن يشكّ فيها و لم يتقدم على فضيحتها.

**[ترجمه]بهتر است که بحث خود در این موضوع را با سخنانی روایت شده از خلیفه این قوم پایان دهیم.

از جمله آنچه از قتاده در کنز العمال ۱ : ۱۰۳ روایت شد که عمر بن الخطاب گفت: هر که گوید من دانایم، جاهل است و هر که گوید من مومن هستم، کافر است!! و سخنی نزدیک به این در شعب الایمان نقل شده است. و دیگر آنچه که ضحاک گفته است: عمر گفت ای کاش که من قوچ صاحبانم بودم و هر قدر دوست داشتند مرا پروار می کردند و وقتی که به اوج چاقی خود می رسیدم، یکی از کسانی دوستش دارند، به دیدارشان می آمد و قسمتی از مرا کباب می کردند و قسمتی دیگر را شور خشک می کردند و آنگاه مرا می خوردند و مرا چون سرگینی بیرون می ریختند و آدم نبودم. المتقی در الکنز ۶-۳۴۵ آنرا روایت کرده و هناد آنرا به ذکر سند اثبات نموده است.

و دیگر آنچه ابن سعد در طبقات ۳- ۲۸۶ از سالم بن عبدالله روایت کرده که گفت: عمر بن الخطاب دستش را به درون مخرج شتر می کرد و می گفت به راستی که می ترسم که بپرسم چه حالی داری!

و دیگر آنچه از سعید بن یسار نقل شده که عمر بن الخطاب با خبر شد که مردی در شام مدعی است که مومن است و او به امیر آنجا نامه ای فرستاد که او را نزد من بفرست و چون رسید گفت آیا تویی که ادعا می کنی مومن هستی؟ گفت آری ای امیر مومنان. گفت وای بر تو! بر چه حسابی است این سخنت؟ گفت آیا شما نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم چند گروه نبودید: مشرک و منافق و مومن؟ از میان ایشان شما جزء کدام گروه بودید؟ پس عمر دستش را در اعتراف به آنچه مرد گفته بود جلو آورد تا آنکه مرد دستش را گرفت.

و دیگر اینکه عمر چنانکه الدمیری در حیاه الحیوان ۲: ۲۱، و ابن حجر در فتح الباری ۶: ۲۹۵ و غیر این دو روایت کرده اند، شنید که مردی، مرد دیگری را ذوالقرنین صدا می زد، پس گفت: آیا نامهای پیامبران را تمام کرده اید و اکنون دست به نامهای فرشتگان آسمان برده اید؟! و دیگر حکایت شتر خریدن عمر از مرد بادیه نشین و تکرار این سخن از سوی مرد بادیه نشین که: تو مرد پلیدی هستی، و قضاوت علی علیه السلام به نفع بادیه نشین است که در کنز العمّال ۲: ۲۲۱، و منتخب آن ۲: ۲۳۱- در حاشیه مسند أحمد- و غیر این دو ذکر شده است. می گوییم: اعراب او را شناخته بودند، پس چگونه است که دیگران او را نشناختند یا خود را به نشناختن حقیقت وی زده بودند.

و دیگر آنچه که در عمده القاری ۷: ۱۴۳، و شرح نهج البلاغه ابن أبی الحدید ۳: ۱۰۴(چاپ چهار جلدی) و غیر این روایت شده مبنی بر اینکه کنیز شریفه ای از عبید الله بن عمر نزد عمر آمد و از عبیدالله نزد پدرش گلایه نمود و گفت: ای امیر مومنان! آیا از رفتار من در برابر ابو عیسی دفاع می کنی؟! گفت: ابو عیسی دیگر کیست؟! گفت: پسرت عبیدالله. گفت: وای بر تو! آیا او کنیه ابو عیسی را بر خود گرفته است؟! . پس او را صدا زد و گفت ای .. ! آیا کنیه ابو عیسی را برگزیده ای؟! و آنگاه او را هشدار داد و بیم و وعید داد و دستش را گرفت و گاز گرفت به نحوی که فریاد کشید و آنگاه او را کتک زد. و این آخرین شیوه از روشهای تأدیب و گوشمالی است که کسی جز حکومتهای جنگل آنرا نمی شناسند.

و دیگر سخنی است که در حاشیه سیوطی که در القاموس ذیل واژه \\"الابنه\\":(در اصل بمعنی گرهی که در شاخه کمان باشد و مجازا بمعنی عیب و سپس بمعنی شهوت طلب مرد در مردان باشد و در فارسی اُبنه ای به همین معنی اخیر، موجود

است). ذکر شده است مبنی بر اینکه این واژه در دوره جاهلی به پنج تن اطلاق می شد که یکی از آنها سرورمان! عمر بود.

و بدلیل این قضیه و برخی امور دیگر مدعی لقب امیر المومنین گشت به نحوی که امام صادق علیه السلام هیچکس مگر علی بن ابیطالب ادعای چنین صفتی نکرده است مگر آنکه از پشت دهندگان بوده است! و صاحب تفسیر نور الثقلین کتابی نوشته که در آن اثبات می کند که این حالت (یعنی ابنه ای بودن)، در میان تمام خلفای اموی و عباسی رواج داشته و او متونی از نثر و شعر را که دلالت بر وجود این ناهنجاری اخلاقی در تک تک ایشان است به نقل از خواص و عوام بعنوان شاهد آورده است. و همچنین پیشنهاد می کنیم آنچه شیخ امینی با عنوان نوادر الأثر فی علم عمر: آثار نادره در دانش عمر، در دایره المعارف الغدیر ۶: ۸۳- ۳۳۳ نوشته است مراجعه نمایید که ما در این بحث بیشتر به وی استناد جسته و سخن از وی برگرفته ایم.

راغب اصفهانی در محاضرات الادباء ۲ : ۲۱۳ چاپ مصر از ابن عباس نقل می کند: شبی با عمر بن الخطاب بودم و در حالی که عمر بر استری سوار بود و من بر اسبی، آیه ای را خواند که در آن اشاره به علی بن ابیطالب شده بود. پس گفت: هان به خدا سوگند که ای فرزندان عبدالمطلب، به حق که علی از میان شما بسیار شایسته تر از من به امر خلافت بود و نیز از ابی بکر.. !

، اگر از پیروان و مخلصان وی باشد، عنایت و تفضلی خواهد داشت .

ص: ۹۵

ص: ۹۶

**[ترجمه]

[۲۴] باب نسب عمر و ولادته و وفاته و بعض نوادر أحواله، و ما جری بینه و بین أمیر المؤمنین صلوات اللّه علیه

نسبه و ولادته

«۱»

فس (۱): قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ: ثُمَّ حَرَّمَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ نِکَاحَ الزَّوَانِی، فَقَالَ: (الزَّانِی لا یَنْکِحُ إِلَّا زانِیَهً أَوْ مُشْرِکَهً وَ الزَّانِیَهُ لا یَنْکِحُها إِلَّا زانٍ أَوْ مُشْرِکٌ وَ حُرِّمَ ذلِکَ عَلَی الْمُؤْمِنِینَ) (۲)، وَ هُوَ رَدٌّ عَلَی مَنْ یَسْتَحِلُّ التَّمَتُّعَ بِالزَّوَانِی وَ التَّزْوِیجَ بِهِنَّ، وَ هُنَّ الْمَشْهُورَاتُ الْمَعْرُوفَاتُ بِذَلِکَ (۳) فِی الدُّنْیَا، لَا یَقْدِرُ الرَّجُلُ عَلَی تَحَصُّنِهِنَّ (۴)، وَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ فِی نِسَاءِ مَکَّهَ، کُنَّ مُسْتَعْلِنَاتٍ بِالزِّنَا، سَارَهُ، وَ حَنْتَمَهُ، وَ الرَّبَابُ کُنَّ یَتَغَنَّیْنَ بِهِجَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، فَحَرَّمَ اللَّهُ نِکَاحَهُنَّ، وَ جَرَتْ بَعْدَهُنَّ فِی النِّسَاءِ مِنْ أَمْثَالِهِنَّ (۵).

ص: ۹۷

١- تفسير علىّ بن إبراهيم القمّىّ ٢- ٩٥- ٩۶.

٢- النّور: ٣.

٣- فى المصدر لا توجد: بذلك.

۴- فى التّفسير: على تحصينهنّ.

۵- من: فس إلى هنا لا يوجد فى س.

قَالَ الْعَلَّامَهُ نَوَّرَ اللَّهُ ضَرِيحَهُ فِي كِتَابِ كَشْفِ الْحَقِّ (۱)، وَ صَاحِبُ كِتَابِ إِلْزَامِ النَّوَاصِبِ(۲): .. وَ رَوَى الْكَلْبِيُّ وَ هُوَ مِنْ رِجَالِ أَهْلِ السُّنَّهِ فِي كِتَابِ الْمَثَالِبِ (۳)، قَالَ: كَانَتْ صُهَاكُ أَمَهً حَبَشِيَّهً لِهَاشِمِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ، فَوَقَعَ (۴) عَلَيْهَا نُفَيْلُ بْنُ هَاشِمٍ (۵)، ثُمَّ وَقَعَ عَلَيْهَا عَبْدُ الْعُزَّى بْنُ رِيَاحٍ، فَجَاءَتْ بِنُفَيْلٍ جَدِّ ... و قال الفضل بن روزبهان الشهرستانى فى شرحه (۶)بعد القدح فى صحّه النقل-: إنّ أنكحه الجاهليّه على ما ذكره أرباب التواريخ على أربعه أوجه:

منها: أن يقع جماعه على امرأه ثم ولد منها يحكم فيه القائف أو تصدّق المرأه، و ربّما كان هذه من أنكحه الجاهليّه.

و أورد عليه شارح الشرح رحمه اللّه (۷): بأنّه لو صحّ ما ذكره لما تحقّق زنا فى الجاهليّه، و لما عدّ مثل ذلك فى المثالب، و لكان كلّ من وقع على امرأه كان ذلك نكاحا منه عليها، و لم يسمع من أحد(۸) أنّ من أنكحه الجاهليّه كون امرأه واحده فى يوم واحد أو شهر واحد فى نكاح جماعه من الناس.

ثم إنّ الخطاب على ما ذكره ابن عبد البرّ فى الإستيعاب (۹) ابن نفيل بن

۱- كشف الحقّ نهج الحقّ و كشف الصّدق: ۳۴۸.

۲- إلزام النّواصب: ۹۷- النّسخه الخطّيه- فصل: بعض ما ورد فى أنسابهم، الثّانى: .

۳- المثالب للكلبىّ أبى المنذر هشام بن محمّد بن السّائب النّسّابه المتوفّى ۲۰۵ ه، و لا نعلم بطبعه.

۴- فى إلزام النّواصب: فواقع. و كذا ما يأتى.

۵- فى الإلزام: هشام، بدلا من: هاشم.

۶- شرح كشف الحقّ للشهرستانى، الفضل بن روزبهان الخواجه مولانا فى كتابه إبطال المنهج الباطل فى الردّ على ابن المطهّر و لا نعرف له نسخه خطّيه فضلا عن مطبوعه، و ما فى إحقاق الحقّ منه لم يشر إلى ما ذكر هنا.

۷- لعلّه إحقاق الحقّ للشهيد الثالث التسترىّ طاب ثراه، و لم نجده فيما هو مطبوع منه.

۸- فى س: عن أحد.

۹- الاستيعاب المطبوع على هامش الإصابه ۲- ۴۵۸.

عبـد العزّى بن رياح بن عبد اللّه بن القرط بن زراح (۱) بن عـدىّ بن كعب القرشـى، و أمّه حنتمه بنت هاشم بن المغيره بن عبد اللّه بن عمر بن مخزوم.

قال (۲): و قد قالت طائفه فى أمّ [فلان حنتمه بنت هاشم بن المغيره، و من قال ذلك فقد أخطأ، و لو كانت كذلك لكانت أخت أبى جهـل بن هشـام، و الحرث بن هشام (۳) المغيره، و ليس كـذلك، و إنّمـا هى بنت عمّه، لأنّ هشـام بن المغيره و الحرث بن المغيره أخوان لهاشم والد (۴) حنتمه أمّ [فلان ، و هشام والد الحرث و أبى جهل.

و حكى بعض أصحابنا عن محمـد بن شـهر آشوب(۵) و غيره: أنّ صُـهاك كـانت أمه حبشـيه لعبـد المطلب، و كـانت ترعى له الإبل، فوقع عليها نفيل فجاءت بالخطاب، ثم إنّ الخطّاب لّما بلغ الحلم رغب فى صُـهاك فوقع عليها فجاءت بابنه فلفّتها فى خرقه من صوف و رمتهـا خوفـا من مولاها فى الطريق، فرآها هاشم بن المغيره مرميّه فأخـذها و ربّاها و سـمّاها: حنتمه، فلمّا بلغت رآها خطّاب يوما فرغب فيها و خطبها من هاشم فأنكحها إيّاه فجاءت [بفلان ، فكان الخطاب أبا و جدّا و خالا [لفلان ، وَ كَانَتْ حَنْتَمَهُ أُمّاً وَ أُخْتاً وَ عَمَّهً لَهُ، فتدبّر.

و أقول:.

وجدت فِى كِتَابِ عِقْدِ الدُّرَرِ (۶) لِبَعْضِ الْأَصْحَابِ رَوَى (۷)

ص: ۹۹

۱- فى المصدر: رزاح.

۲- قاله ابن عبد البرّ فى الاستيعاب ۲- ۴۵۸- ۴۵۹.

۳- فى المصدر زياده: بن.

۴- جاءت العباره فى الاستيعاب هكـذا: و إنّما هى ابنه عمّها فإنّ هاشم بن المغيره و هشام بن المغيره أخوان، فهاشم والد .. و هو الصحيح.

۵- لعلّه فى كتـابه المثـالب، الـذى يعـدّ القسم الثـانى من المنـاقب، و لاـ زال مخطوطا، قيّض اللّه سـبحانه له من يبادر إلى طبعه و نشره.

۶- و هو كتاب عقد الدّرر فى تاريخ وفاه عمر، و يسـمّى الحديقه النّاضـره، مجهول المؤلّف، رتّب على أربعه فصول و خاتمه، و احتمل شيخنا الطّهرانىّ فى الذّريعه ۱۵- ۲۹۸ كون الكتاب للشّـيخ حسن بن سليمان الحلّىّ، و هناك كتاب باسم مقتل عمر لعلىّ بن مظاهر الحلّىّ، و لاحظ ما جاء فى مستدركاتنا فى آخر الكتاب.

۷- لا توجد: روى، فى ك.

بِإِسْنَادِهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ (۱)، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ، عَنِ ابْنِ الزَّيَّاتِ، عَنِ الصَّادِقِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ قَالَ: كَانَتْ صُهَاكُ جَارِيَةً لِعَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَ كَانَتْ ذَاتَ عَجُزٍ، وَ كَانَتْ تَرْعَى الْإِبِلَ، وَ كَانَتْ مِنَ الْحَبَشَهِ (۲)، وَ كَانَتْ تَمِيلُ إِلَى النِّكَاحِ، فَنَظَرَ إِلَيْهَا نُفَيْلٌ جَدُّ [فُلَانٍ فَهَوَاهَا وَ عَشِقَهَا مِنْ مَرْعَى الْإِبِلِ فَوَقَعَ عَلَيْهَا، فَحَمَلَتْ مِنْهُ بِالْخَطَّابِ، فَلَمَّا أَدْرَكَ الْبُلُوغَ نَظَرَ إِلَى أُمِّهِ صُهَاكَ فَأَعْجَبَهُ عَجُزُهَا فَوَثَبَ عَلَيْهَا فَحَمَلَتْ مِنْهُ بِحَنْتَمَهَ، فَلَمَّا وَلَدَتْهَا خَافَتْ مِنْ أَهْلِهَا فَجَعَلَتْهَا فِي صُوفٍ وَ أَلْقَتْهَا بَيْنَ أَحْشَامِ مَكَّهَ، فَوَجَدَهَا هِشَامُ بْنُ الْمُغِيرَهِ بْنِ الْوَلِيدِ، فَحَمَلَهَا إِلَى مَنْزِلِهِ وَ رَبَّاهَا وَ سَمَّاهَا بِ: الْحَنْتَمَهِ، وَ كَانَتْ شِيمَهُ الْعَرَبِ مَنْ رَبَّى يَتِيماً يَتَّخِذُهُ وَلَداً، فَلَمَّا بَلَغَتْ حَنْتَمَهُ نَظَرَ إِلَيْهَا الْخَطَّابُ فَمَالَ إِلَيْهَا وَ خَطَبَهَا مِنْ هِشَامٍ، فَتَزَوَّجَهَا فَأَوْلَدَ مِنْهَا [فُلَان ، وَ كَانَ الْخَطَّابُ أَبَاهُ وَ جَدَّهُ وَ خَالَهُ، وَ كَانَتْ حَنْتَمَهُ أُمَّهُ وَ أُخْتَهُ وَ عَمَّتَهُ.

و ينسب إلى الصادق عليه السلام فى هذا المعنى شعر:

مَنْ جَدُّهُ خَالُهُ وَ وَالِدُهُ**وَ أُمُّهُ أُخْتُهُ وَ عَمَّتُهُ

أَجْدَرُ أَنْ يُبْغِضَ الْوَصِيَّ وَ أَنْ** يُنْكِرَ يَوْمَ الْغَدِيرِ بَيْعَتَهُ

انتهى (۳).

و قال ابن أبى الحديد (۴)فى شرح

قَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَمْ يُسْهِمْ فِيهِ عَاهِرٌ، وَ لَا ضَرَبَ فِيهِ فَاجِرٌ ..

فى الكلام رمز إلى جماعه من الصحابه فى أنسابهم طعن، كما يقال: إنّ آل سعد بن أبى وقّاص ليسوا من بنى زهره بن كلاب، و إنّهم من بنى

۱- لا توجد: بن هاشم، فى ك.
۲- فى ك: الحبشيه.
۳- قال فى الصراط المستقيم ۳- ۲۸: و قد روى جماعه عن عمر: تعلّموا أنسابكم تصلوا بها أرحامكم، و لا يسألنى أحد ما وراء الخطّاب!. و نقل عن البخارى، و إحياء العلوم: أسند أحمد بن موسى: أنّ رجلا قال للنبىّ صلى الله عليه و آله: من أبى؟. قال: حذافه. فسأله آخر: من أبى؟. قال: سالم. فبرك عمر على ركبتيه و قال- بعد كلام-: لا تبد علينا سوأتنا، و اعف عنّا. رواه أبو يعلى الموصلى فى المسند عن أنس.
۴- شرح نهج البلاغه ۱۱- ۶۷- ۶۸.

عذره من قحطان، و كما يقال إنّ آل زبير (۱) بن العوّام من أرض مصر من القبط، و ليسوا من بنی أسد بن عبد (۲) العزّی.

ثم قال (۳): قال شَيْخُنَا أَبُو عُثْمَانَ فِی كِتَابِ «مُفَاخَرَاتِ قُرَيْشٍ» (۴): ... بَلَغَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ أَنَّ أُنَاساً مِنْ رُوَاهِ الْأَشْعَارِ وَ حَمَلَهِ الْآثَارِ يَقْصِبُونَ (۵) النَّاسَ وَ يَثْلِبُونَهُمْ (۶) فِی أَسْلَافِهِمْ، فَقَامَ عَلَى الْمِنْبَرِ، فَقَالَ: إِيَّاكُمْ وَ ذِكْرَ الْعُيُوبِ وَ الْبَحْثَ عَنِ الْأُصُولِ، فَلَوْ قُلْتُ لَا يَخْرُجِ الْيَوْمَ (۷)مِنْ هَذِهِ الْأَبْوَابِ إِلَّا مَنْ لَا وَصْمَهَ فِيهِ لَمْ يَخْرُجْ مِنْكُمْ أَحَدٌ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ نَكْرَهُ أَنْ نَذْكُرَهُ فَقَالَ إِذَا كُنْتُ أَنَا وَ أَنْتَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ نَخْرُجُ فَقَالَ كَذَبْتَ بَلْ كَانَ يُقَالُ لَکَ يَا قَيْنَ ابْنَ قَيْنٍ اقْعُدْ قُلْتُ: الرَّجُلُ الَّذِی قَامَ هُوَ الْمُهَاجِرُ بْنُ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ بْنِ (۸) الْمُغِيرَهِ الْمَخْزُومِیِّ، وَ كَانَ عُمَرُ يُبْغِضُهُ لِبُغْضِهِ أَبَاهُ خَالِداً، وَ لِأَنَّ الْمُهَاجِرَ كَانَ عَلَوِیَّ الرَّأْیِ جِدّاً، وَ كَانَ أَخُوهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بِخِلَافِهِ، شَهِدَ الْمُهَاجِرُ صِفِّينَ مَعَ عَلِیٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ شَهِدَهَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ مَعَ مُعَاوِيَهَ، وَ كَانَ الْمُهَاجِرُ مَعَ عَلِیٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَوْمَ الْجَمَلِ، وَ فُقِئَتْ (۹) ذَلِکَ الْيَوْمَ عَيْنُهُ، وَ لِأَنَّ الْكَلَامَ الَّذِی بَلَغَ عُمَرَ بَلَغَهُ مِنَ الْمُهَاجِرِ (۱۰)، وَ كَانَ

۱- فی المصدر: و كما قالوا: إنّ آل الزبير.

۲- لا توجد: عبد، فی س.

۳- قاله ابن أبی الحديد فی شرحه ۱۱- ۶۸- ۶۹.

۴- مفاخرات قريش للجاحظ، بحثنا عنه فلم نجد له نسخه مطبوعه.

۵- فی المصدر: يعيبون. أقول: يقصبون: يقعون فی النّاس، كما فی مجمع البحرين ۲- ۱۴۳- ۱۴۴، و انظر: القاموس ۱- ۱۱۷، و النّهايه ۴- ۶۷، و الصّحاح ۱- ۲۰۳.

۶- ثلبه ثلبا: إذا صرّح بالعيب و تنقّصه، كما فی الصّحاح ۱- ۹۴، و النّهايه ۱- ۲۱۸، و مجمع البحرين ۲- ۱۹، و القاموس ۱- ۴۲.

۷- فی س: القوم، بدلا من: اليوم.

۸- لا توجد: بن، فی س.

۹- فقأ العين: كسرها، أو قلعها، أو بخقها، كما فی القاموس: ۱- ۲۳.

۱۰- فی المصدر: عن المهاجر.

الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَهِ مَعَ جَلَالَتِهِ فِی قُرَيْشٍ وَ كَوْنِهِ يُسَمَّی: رَيْحَانَهَ قُرَيْشٍ، وَ يُسَمَّی:

الْعَدْلَ، وَ يُسَمَّی (۱): الْوَحِيدَ حَدَّاداً يَصْنَعُ الدُّرُوعَ(۲) بِيَدِهِ، ذَكَرَ ذَلِكَ فِيهِ ابْنُ قُتَيْبَهَ (۳) فِی كِتَابِ الْمَعَارِفِ (۴).

وَ رَوَی أَبُو الْحَسَنِ الْمَدَائِنِیُّ هَذَا الْخَبَرَ فِی كِتَابِ أُمَّهَاتِ الْخُلَفَاءِ (۵)، وَ قَالَ: إِنَّهُ رُوِیَ عِنْدَ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ بِالْمَدِينَهِ، فَقَالَ: لَا تَلُمْهُ يَا ابْنَ أَخِی، إِنَّهُ أَشْفَقَ أَنْ يُحْدَجَ بِقِصَّهِ (۶) نُفَيْلِ بْنِ عَبْدِ الْعُزَّی وَ صُهَاكَ أَمَهِ الزُّبَيْرِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ (۷)، ثُمَّ قَالَ: رَحِمَ اللَّهُ عُمَرَ، فَإِنَّهُ لَمْ يَعْدُ السُّنَّهَ، وَ تَلَا: (إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفاحِشَهُ فِی الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ) (۸). انتهی..

**[ترجمه]تفسير القمی، - . تفسير علیّ بن إبراهيم القمّیّ ۲: ۹۵- ۹۶ -

علی بن ابراهيم گويد: آنگاه خداوند عز و وجل ازدواج با زنان زناكار را حرام نمود: (الزَّانِی لا يَنْكِحُ إِلَّا زانِيَهً أَوْ مُشْرِكَهً وَ الزَّانِيَهُ لا يَنْكِحُها إِلَّا زانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَ حُرِّمَ ذلِكَ عَلَی الْمُؤْمِنِينَ -: مرد زناكار جز زن زناكار يا مشرك را به همسری نگيرد و زن زناكار جز مرد زناكار را يا مشرك به زنی نگيرد و بر مؤمنان اين [امر] حرام گرديده است) - . النّور/ ۳ - ،

و اين در پاسخ به كسانی بود كه متعه نمودن زناكاران و ازدواج با آنها را حلال می شمردند حال آنكه ايشان به اين كار در دنيا مشهور و معروف بودند و شوهر نمی توانست ايشان را در حصن و حفظ نگاه دارد. و اين آيه درباره زنان مكه نازل شد كه علنا زناكاری می كردند، چون ساره و حنتمه و الرباب كه با بد گويی از رسول خدا صلی الله عليه و آله و سلم شعر می خواندند و خداوند ازدواج با آنها را حرام نمود و اين حكم پس از آنها نيز در حق زنان همانند ايشان جاری گشت.

ص: ۹۷

علامه نوّر الله ضريحه در كتاب كشف الحق - . كشف الحقّ (نهج الحقّ و كشف الصّدق): ۳۴۸ - و نيز مولف كتاب الزام النواصب - . إلزام النّواصب: ۹۷ -

می نويسند: كلبی كه از رجال اهل سنت است، در كتاب المثالب - . المثالب اثر الكلبیّ أبی المنذر هشام بن محمّد بن السّائب النّسّابه متوفّی به سال ۲۰۵ ه-، و نسخه چاپی از آن نديده ايم. - روايت می كند كه صهاك كنيز حبشی هاشم بن عبد مناف بود و نفيل بن هاشم در وی درآويخت و پس از او عبدالعزّی بن رياح با وی مباشرت كرد و پس از آن او نفيل جد عمر را به دنيا آورد و فضل بن روزبهان الشهرستانی در شرح خود پس از ايراد گرفتن به صحت اين نقل ميگويد: ازدواجها در دوره جاهلی چنانكه تاريخ نويسان بزرگ بيان كرده اند، چهارگونه بوده است كه يكی از آنها آن بوده كه گروهی با زنی مجامعت می نمودند و چون زن می زاييد، نسب شناس كاردان درباره نوزاد حكم می نمود يا اينكه زن خود فرزند را به يكی از مردان می بخشيد و شايد اين از جمله ازدواجهای دوره جاهليت بوده است. شارح رحمه الله درباره اين سخن در شرحش - . شايد إحقاق الحقّ اثر شهيد سوم التستریّ طاب ثراه باشد و نسخه چاپی از آن نيافتيم. - بيان می كند كه اگر اين كه ميگويد درست باشد، هيچ زنايی در دوره جاهلی شكل نگرفته و نظير چنين رفتاری از جمله پلشتيها قلمداد نمی گشت و هر مردی كه با زنی نزديكی می كرد، اين بعنوان ازدواج او با وی شمرده می شد و از هيچ كس شنيده نشده كه از جمله ازدواجهای دوره جاهلی بوده كه يك زن در يك روز يا يك ماه همزمان در نكاح گروهی از مردان باشد.

آنگاه عمر چنانکه ابن عبدالبر در الاستیعاب بیان می کند، فرزند نفیل بن

ص: ۹۸

عبدالعزی بن ریاح بن عبدالله بن القرط بن زراح بن عدی بن کعب القرشی است و مادرش حنتمه بنت هاشم بن المغیره بن عبدالله بن عمر بن مخزوم است.

گوید - . قاله ابن عبد البرّ فی الاستیعاب ۲: ۴۵۸- ۴۵۹ - : و گروهی درباره مادر او ، گفته اند که وی حنتمه بنت هاشم بن مغیره بوده و چنین قولی اشتباه است زیرا اگر اینچنین بود وی باید خواهر ابی جهل بن هشام و الحارث بن هشام بن مغیره می بود که چنین نیست، بلکه این زن عمه اوست زیرا که هشام بن مغیره و حارث بن مغیره دو برادر هاشم پدر حنتمه مادر عمر هستند و هشام پدر حارث و ابی جهل است.

برخی از اصحاب ما نیز از محمد بن شهر آشوب و دیگران روایت کرده اند که صهاک کنیز حبشی عبدالمطلب بود که برای او شتر می چراند و نفیل با وی درآویخت و او خطاب را زاد و آنگاه خطاب چون به بلوغ رسید، به صهاک میل نمود و در وی درآویخت و دختری از وی زاده شد و او آنرا در خرقه ای پشمینه پیچید و از ترس صاحبش، آنرا در میان راه افکند و هاشم بن مغیره نوزاد را در میان راه افکنده یافت و آن را برداشت و بزرگ کرد و حنتمه اش نامید و چون جوان گشت، روزی خطاب او را دید و مشتاق وی گشت و او را از هاشم خواست و او دختر را به ازدواج خود در آورد پس عمر بن خطاب را به دنیا آورد و اینگونه عمر بن الخطاب پدر و پدر بزرگ و دایی این فرزند بود و حنتمه مادر و خواهر و عمه وی می شد و خود بنگرید که چسان گشت .

می گویم: در کتاب عقد الدرر - . و آن کتاب عقد الدّرر فی تاریخ وفاه عمر، است که الحدیقه النّاضره نامیده می شود و مولف آن ناشناس است و دارای چهار فصل و یک خاتمه است و شیخ طهرانی در الذّریعه ۱۵- ۲۹۸ احتمال داده است که از آن شیخ حسن بن سلیمان الحلّیّ باشد و کتابی هست به نام مقتل عمر اثر علیّ بن مظاهر الحلّیّ، -

تالیف یکی از اصحابمان این روایت را یافتم

ص: ۹۹

که با ذکر اسنادی به امام صادق علیه السلام می رسد که گفت: صهاک کنیز عبدالمطلب بود و زنی سنگین سرین بود و شترچرانی می کرد و حبشی بود و میل به ازدواج داشت و نفیل بسیار در وی نگریست و دلباخته او شد و در چراگاه شتران عشق او به سرش افتاد و با وی درآویخت و او خطاب را آبستن گشت و چون به بلوغ رسید به مادرش صهاک درنگریست و سرین وی را خوش آمد و بر وی جست و صهاک، حنتمه را از وی باردار گشت و چون او را بزایید از خانواده اش ترسید و نوزاد را در پشمینه ای نهاد و به میان مکه انداخت و هشام بن مغیره بن ولید آنرا یافت و به خانه اش برد و بزرگش کرد و حنتمه اش نامید و آیین عرب آن بود که هرکس یتیمی را بزرگ می کرد آنرا به فرزندی میگرفت و چون حنتمه بزرگ شد خطاب در وی نگریست و دلبسته او شد و او را از هشام خواستگاری کرد و با او ازدواج نمود و از وی فرزندی آورد و خطاب

اینگونه همزمـان پـدر و پـدربزرگ و دایی این نوزاد بود و حنتمه نیز مـادر و خواهر و عمه اش می شـد!! و این ابیات در همین معنی به امام صادق علیه السـلام شعری منسوب است: آنکه پدربزرگش دایی اوست و پدرش، و مادرش خواهرش است و عمه اش، سزاست او را که بر وصـی پیـامبر کینه توزد و در روز غـدیر بیعت بـا او را انکار نمایـد. - . در الصـراط المسـتقیم ۳: ۲۸: گوید: گروهی از عمر روایت کرده اند که گفت: نسبهای خود را بشناسید تا بواسطه آن با خویشانتان رفت و آمد پیدا کنید و کسـی حق ندارد از من بپرسد، پیش از خطاب که بود! و از البخاری و احیاء العلوم نقل است که أحمد بن موسـی به ذکر سـند روایت کرد که مردی به رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سـلم گفت: پدر من کیست؟ گفت: حذافه. دیگری پرسـید: پدر من کیست: گفت: سـالم. پس عمر بروی زانوهـایش افتـاد و پس از سـخنی گفت: ننگهای ما را به رویمان نیاور و از ما درگـذر. و اینرا أبو یعلی الموصلی نیز در المسند از أنس روایت کرده است. -

پایان .

و ابن ابی الحدید در شرح خود می گوید: این سخن حضرت علیه السلام که هیچ زناکاری در وی شریک نبوده و هیچ فاجری در آن دخـالتی نداشـته ..، در این سـخن رمز و اشاره است به گروهی از صـحابه که در نسب ایشان خـدشه و ایرادهایی هست، چنانکه گفته می شود خاندان سعد بن ابی وقاص از قبیله بنی زهره بن کلاب نیستند، بلکه از بنی عذره از

قحطان هسـتند و چنانکه گفته می شود آل زبیر بن عوام از سرزمین مصر، از قبطیان هستند و از قبیله بنی اسد بن عبدالعزی نمی باشند.

سپس گفت - . ابن أبی الحدید در شـرح ۱۱: ۶۸- ۶۹ - : شـیخ ما ابو عثمان در کتاب افتخارات قریش - . مفاخرات قریش اثر الجاحظ، نسـخه ای چاپی از آن نیافتیم. - نوشته است: به گوش عمر بن خطاب رسید که برخی از راویان اشعار و حافظان آثار قـدیمیان توهینهـایی را به مردم روا داشـته و از گذشـتگان ایشـان بـدگویی می کننـد، پس بر منبر رفت و گفت: مبـاد که عیب مردمان گویید و به دنبال نسب مردمان بیفتید و اگر من اکنون بگویم که هیچ مردی از این در خارج نشود مگر کسـی که هیچ عیـبی در وجـودش نیسـت، هیچیـک از شـما بیرون نخواهـد رفت. پس مردی از قریش که روا نمی داریم نـام او را ذکر کنیم، برخـاست و گفت اگر من و تو ای امیر مومنـان در کنار هم باشـیم، از این در بیرون خواهیم رفت. پس عمر گفت: دروغ گفتی که به تو می گفتند ای آهنگر آهنگرزاده، سرجایت بنشین.

می گویم: مردی که برخاست مهاجر بن خالد بن ولید بن مغیره مخزومی بود و عمر بخاطر کینه ای که از پدر او داشت، از وی نیز بیزار بود و هم از اینرو که مهاجر به شـدت عقیـده علوی داشت و برادرش عبـدالرحمن مخالف او بود. مهاجر به همراه علی علیه السـلام در جنـگ صـفین حاضـر شـد و عبـدالرحمن به همراه معـاویه در جنگ شـرکت نمود و مهاجر در جنگ جمل نیز همراه علی علیه السلام بود و چشمش در آن جنگ در آمد و نیز هم از اینرو که خبری که به عمر رسیده بود درباره مهاجر بود

و ولید بن مغیره با وجود شکوهش در میان قریشیان و اینکه ریحانه قریش نامیده می شد و عدل نامیده می شد و وحید نامیده می شد یعنی آهنگری که با دست جوشنهایی می ساخت و این سخنان را ابن قتیبه در کتاب المعارف - . المعارف: ۲۵۰ - ذکر کرده است.

ابوالحسنی المدائنی این خبر را در کتاب امهات الخلفاء روایت کرده و گفته است: این خبر نزد جعفر بن محمد علیهما السلام در مدینه روایت شده و وی فرمود ای پسر برادرم وی را سرزنش مکن، وی نگران آن بوده که به قصه نفیل بن عبدالعزی و صهاک کنیز زبیر بن عبدالمطلب متهم گردد. سپس گفت: خدا عمر را بیامرزد، چرا که وی از سنت تعدی ننمود و این ایه را تلاوت نمود: (إِنَّ الَّذِینَ یُحِبُّونَ أَنْ تَشِیعَ الْفاحِشَهُ فِی الَّذِینَ آمَنُوا لَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ -: کسانی که دوست دارند زشتی ها در میان مؤمنین شیوع یابد برای آنان در دنیا و آخرت عذاب دردناکی است و خداوند می داند و شما نمی دانید - . النّور/ ۱۹ - . پایان.

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری (۹): حدجه بذنب غیره: رماه به.

انظر کیف بیّن علیه السلام رداءه نسب عمر و سبب مبالغته فی النهی عن التعرّض للأنساب، ثم مدحه تقیّه، و ما أومی إلیه من قصّه أمه الزبیر هو.

ما رواه الْکُلَیْنِیُّ طَیَّبَ اللَّهُ تُرْبَتَهُ فِی رَوْضَهِ الْکَافِی(۱۰)، عَنِ الْحُسَیْنِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هِلَالٍ، عَنْ زُرْعَهَ، عَنْ سَمَاعَهَ، قَالَ: تَعَرَّضَ رَجُلٌ مِنْ وُلْدِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ بِجَارِیَهِ رَجُلٍ

۱- الکلمه مشوّشه فی ک نظیر: هیمی.

۲- فی المصدر زیاده: و غیرها.

۳- فی شرح النهج: عنه عبد اللّه بن قتیبه.

۴- المعارف: ۲۵۰.

۵- أمّهات الخلفاء، و لا نعرف کتابا بهذا الاسم إلّا ما ذکره النّدیم فی الفهرس: ۱۴۱، فی أنّه لأبی المنذر هشام بن محمّد بن السّائب النّسّابه المتوفّی سنه ۲۰۵ ه، و لا نعلم بطبعه.

۶- فی شرح النّهج: بقضیّه.

۷- فی س: عبد اللّه المطّلب. و خطّ علی لفظ الجلاله فی ک، و هو الظّاهر کما فی المصدر.

۸- النّور: ۱۱.

۹- فی صحاح اللغه ۱- ۳۰۵، و ذکره ابن منظور فی اللسان ۲- ۲۳۲.

۱۰- الکافی ۸- ۲۵۸- ۲۶۰ حدیث ۳۷۲. و جاءت أیضا فی بحار الأنوار ۲۲- ۲۶۸- ۲۷۱ حدیث ۱۳، و ۴۷- ۳۸۶- ۳۸۹ حدیث ۱۰۹، عنه.

عَقِيلِيٍّ، فَقَالَتْ لَهُ: إِنَّ هَـذَا الْعُمَرِيَّ (۱) قَدْ آذَانِی. فَقَالَ لَهَا: عِـدِيهِ وَ أَدْخِلِيهِ الـدِّهْلِيزَ، فَأَدْخَلَتْهُ، فَشَدَّ عَلَيْهِ فَقَتَلَهُ وَ أَلْقَاهُ فِی الطَّرِيقِ، فَاجْتَمَعَ الْبَكْرِيُّونَ وَ الْعُمَرِيُّونَ وَ الْعُثْمَانِيُّونَ، وَ قَالُوا: مَا لِصَاحِبِنَا كُفْوٌ؟ لَنْ نَقْتُلَ بِهِ إِلَّا جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ، وَ مَا قَتَلَ صَاحِبَنَا غَيْرُهُ، وَ كَانَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَدْ مَضَی نَحْوَ قُبَا، فَلَقِيتُهُ بِمَا اجْتَمَعَ الْقَوْمُ عَلَيْهِ. فَقَالَ: دَعْهُمْ. قَالَ: فَلَمَّا جَاءَ وَ رَأَوْهُ (۲) وَثَبُوا عَلَيْهِ، وَ قَالُوا: مَا قَتَلَ صَاحِبَنَا أَحَدٌ غَيْرُکَ، وَ مَا نَقْتُلُ بِهِ أَحَداً غَيْرَکَ!، فَقَالَ: لِتُكَلِّمْنِی (۳) مِنْكُمْ جَمَاعَةٌ، فَاعْتَزَلَ قَوْمٌ مِنْهُمْ، فَأَخَذَ بِأَيْدِيهِمْ فَأَدْخَلَهُمُ الْمَسْجِدَ، فَخَرَجُوا وَ هُمْ يَقُولُونَ شَيْخُنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ يَكُونَ مِثْلُهُ يَفْعَلُ هَـذَا وَ لَا يَأْمُرُ بِهِ، انْصَرِفُوا. قَالَ: فَمَضَيْتُ مَعَهُ، فَقُلْتُ: جُعِلْتُ فِدَاکَ! مَا كَانَ أَقْرَبَ رِضَاهُمْ مِنْ سَخَطِهِمْ. قَالَ: نَعَمْ، دَعَوْتُهُمْ فَقُلْتُ: أَمْسِكُوا وَ إِلَّا أَخْرَجْتُ الصَّحِيفَهَ. فَقُلْتُ:

وَ مَا هَـذِهِ الصَّحِيفَهُ جَعَلَنِیَ اللَّهُ فِدَاکَ؟!. فَقَالَ: أُمُّ (۴) الْخَطَّابِ كَانَتْ أَمَهً لِلزُّبَيْرِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَسَطَّرَ بِهَا نُفَيْلٌ فَأَحْبَلَهَا، فَطَلَبَهُ الزُّبَيْرُ، فَخَرَجَ هَارِباً إِلَى الطَّائِفِ، فَخَرَجَ الزُّبَيْرُ خَلْفَهُ فَبَصُرَتْ بِهِ ثَقِيفٌ، فَقَالُوا: يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ! مَا تَعْمَلُ هَاهُنَا؟.

قَالَ: جَارِيَتِی سَطَّرَ بِهَا نُفَيْلُكُمْ، فَهَرَبَ مِنْهُ إِلَى الشَّامِ، فَخَرَجَ (۵)الزُّبَيْرُ فِی تِجَارَهٍ لَهُ إِلَى الشَّامِ، فَدَخَلَ عَلَى مَلِكِ الدُّومَهِ، فَقَالَ لَهُ: يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ! لِی إِلَيْکَ حَاجَهٌ؟.

قَالَ: وَ مَا حَاجَتُکَ أَيُّهَا الْمَلِکُ؟. فَقَالَ: رَجُلٌ مِنْ أَهْلِکَ (۶)قَدْ أَخَذْتَ وَلَدَهُ فَأُحِبُّ أَنْ تَرُدَّهُ عَلَيْهِ. قَالَ: لِيَظْهَرْ لِی حَتَّى أَعْرِفَهُ. فَلَمَّا أَنْ كَانَ مِنَ الْغَدِ دَخَلَ إِلَى الْمَلِكِ فَلَمَّا رَآهُ الْمَلِكُ ضَحِکَ، فَقَالَ: مَا يُضْحِكُکَ أَيُّهَا الْمَلِکُ؟. قَالَ: مَا أَظُنُّ هَـذَا الرَّجُلَ وَلَدَتْهُ عَرَبِيَّهٌ، لَمَّا رَآکَ قَدْ دَخَلْتَ لَمْ يَمْلِكِ اسْتَهُ أَنْ جَعَلَ يَضْرِطُ. فَقَالَ: أَيُّهَا

۱- فی س: لعمری- بلا همزه-.

۲- فی س: وراءه.

۳- فی روضه الكافی: ليكلّمنی.

۴- فی المصدر: أنّ أمّ ..

۵- فی روضه الكافی: و خرج.

۶- لا توجد فی ک: فقال: رجل من أهلک.

الْمَلِکَ! إِذَا صِرْتُ إِلَی مَکّهَ قَضَیْتُ حَاجَتَکَ، فَلَمَّا قَدِمَ الزُّبَیْرُ تَحَمَّلَ عَلَیْهِ بِبُطُونِ قُرَیْشٍ کُلِّهَا أَنْ یَدْفَعَ إِلَیْهِ ابْنَهُ فَأَبَی، ثُمَّ تَحَمَّلَ عَلَیْهِ بِعَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَقَالَ: مَا بَیْنِی وَ بَیْنَهُ عَمَلٌ، أَ مَا عَلِمْتُمْ مَا فَعَلَ فِی ابْنِی فُلَانٍ، وَ لَکِنِ امْضُوا أَنْتُمْ إِلَیْهِ، فَقَصَدُوهُ وَ کَلَّمُوهُ، فَقَالَ لَهُمُ الزُّبَیْرُ: إِنَّ الشَّیْطَانَ لَهُ دَوْلَهٌ وَ إِنَّ ابْنَ هَذَا ابْنُ الشَّیْطَانِ، وَ لَسْتُ آمَنُ أَنْ یَتَرَأَّسَ عَلَیْنَا، وَ لَکِنْ أَدْخِلُوهُ مِنْ بَابِ الْمَسْجِدِ عَلَیَّ عَلَی أَنْ أُحْمِیَ لَهُ حَدِیدَهً وَ أَخُطَّ فِی وَجْهِهِ خُطُوطاً، وَ أَکْتُبَ عَلَیْهِ وَ عَلَی ابْنِهِ أَنْ لَا یَتَصَدَّرَ فِی مَجْلِسٍ، وَ لَا یَتَأَمَّرَ عَلَی أَوْلَادِنَا، وَ لَا یُضْرَبَ مَعَنَا بِسَهْمٍ. قَالَ: فَفَعَلُوا وَ خَطَّ وَجْهَهُ بِالْحَدِیدِ، وَ کَتَبَ عَلَیْهِ الْکِتَابَ، وَ ذَلِکَ الْکِتَابُ عِنْدَنَا. فَقُلْتُ لَهُمْ: إِذَا مسکتم (۱) وَ إِلَّا أَخْرَجْتُ الْکِتَابَ فَفِیهِ فَضِیحَتُکُمْ، فَأَمْسَکُوا.

وَ تُوُفِّیَ مَوْلًی لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ لَمْ یُخَلِّفْ وَارِثاً، وَ خَاصَمَ (۲) فِیهِ وُلْدُ الْعَبَّاسِ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام)، وَ کَانَ هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِکِ (۳) قَدْ حَجَّ فِی تِلْکَ السَّنَهِ، فَجَلَسَ لَهُمْ، فَقَالَ دَاوُدُ بْنُ عَلِیٍّ: الْوَلَاءُ لَنَا. وَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ: بَلِ الْوَلَاءُ لِی، فَقَالَ دَاوُدُ بْنُ عَلِیٍّ: إِنَّ أَبَاکَ قَاتَلَ مُعَاوِیَهَ. فَقَالَ: إِنْ کَانَ أَبِی قَاتَلَ مُعَاوِیَهَ فَقَدْ کَانَ خَطٌّ (۴) أَبِیکَ فِیهِ الْأَوْفَرَ، ثُمَّ فَرَّ بِجَنَاحَیْهِ (۵). وَ قَالَ: وَ اللَّهِ! لَأُطَوِّقَنَّکَ غَداً طَوْقَ (۶) الْحَمَامَهِ، فَقَالَ لَهُ دَاوُدُ بْنُ عَلِیٍّ: کَلَامُکَ هَذَا أَهْوَنُ عَلَیَّ مِنْ بَعْرَهٍ فِی وَادِ الْأَزْرَقِ، فَقَالَ: أَمَا إِنَّهُ وَادٍ لَیْسَ لَکَ وَ لَا لِأَبِیکَ فِیهِ حَقٌّ، قَالَ: فَقَالَ

۱- فی المصدر: إن أمسکتم. و هو الظّاهر.

۲- فی روضه الکافی: فخاصم.

۳- فی ک: عبد المطّلب، و هو غلط.

۴- فی المصدر: حظّ، و هو الظّاهر.

۵- فی روضه الکافی: بخیانته.

۶- الطّوق: حلیّ یجعل فی العنق، و کلّ شی ء استدار فهو طوق، و المطوّقه: الحمامه الّتی فی عنقها طوق. انظر: النّهایه: ۳- ۱۴۳، و القاموس ۳- ۲۵۹، و مجمع البحرین ۵- ۲۰۹- ۲۱۰. و حاصل المعنی إنّی لأجعلنّ فی عنقک طوقا کطوق الحمامه لا یفارقک أبدا.

هِشَامٌ: إِذَا كَانَ غَداً جَلَسْتُ لَكَمْ (۱)، فَلَمَّا أَنْ كَانَ مِنَ الْغَدِ خَرَجَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ مَعَهُ كِتَابٌ فِى كِرْبَاسَهٍ، وَ جَلَسَ لَهُمْ هِشَامٌ، فَوَضَعَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ الْكِتَابَ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَلَمَّا (۲) قَرَأَهُ قَالَ: ادْعُوا إِلَيَّ (۳) جَنْدَلَ الْخُزَاعِيَّ وَ عُكَّاشَهَ الضُّمَيْرِىَّ (۴) وَ كَانَا شَيْخَيْنِ قَدْ أَدْرَكَا الْجَاهِلِيَّهَ-، فَرَمَى الْكِتَابَ (۵) إِلَيْهِمَا، فَقَالَ:

تَعْرِفَانِ هَـذِهِ الْخُطُوطَ؟. قَالا: نَعَمْ، هَـذَا خَطُّ الْعَاصِ بْنِ أُمَيَّهَ، وَ هَـذَا خَطُّ فُلَانٍ وَ فُلَانٍ لِفُلَانٍ (۶) مِنْ قُرَيْشٍ، وَ هَـذَا خَطُّ حَرْبِ بْنِ أُمَيَّهَ، فَقَالَ هِشَامٌ: يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ! أَرَى خُطُوطَ أَجْدَادِى عِنْدَكُمْ؟. فَقَالَ: نَعَمْ. قَالَ: قَدْ (۷) قَضَيْتُ بِالْوَلَاءِ لَكَ.

قَالَ: فَخَرَجَ وَ هُوَ يَقُولُ:

إِنْ عَادَتِ الْعَقْرَبُ عُدْنَا لَهَا*** وَ كَانَتِ النَّعْلُ (۸) لَهَا حَاضِرَهً

قَالَ: قُلْتُ (۹): مَا هَـذَا الْكِتَابُ جُعِلْتُ فِدَاكَ؟. قَالَ: فَإِنَّ نَيثله (۱۰) كَانَتْ أَمَهً لِأُمِّ الزُّبَيْرِ وَ لِأَبِى طَالِبٍ وَ عَبْدِ اللَّهِ فَأَخَذَهَا عَبْدُ الْمُطَّلِبِ فَأَوْلَدَهَا فُلَاناً، فَقَالَ لَهُ الزُّبَيْرُ: هَـذِهِ الْجَارِيَهُ وَرِثْنَاهَا مِنْ أُمِّنَا وَ ابْنُكَ هَذَا عَبْدٌ لَنَا، فَتَحَمَّلَ عَلَيْهِ بِبُطُونِ قُرَيْشٍ. قَالَ: فَقَالَ: قَدْ أَجَبْتُكَ عَلَى خَلَّهٍ عَلَى أَنْ لَا يَتَصَدَّرَ (۱۱) ابْنُكَ هَذَا فِى مَجْلِسٍ، وَ لَا يُضْرَبَ مَعَنَا بِسَهْمٍ، فَكَتَبَ عَلَيْهِ كِتَاباً وَ أَشْهَدَ عَلَيْهِ، فَهُوَ هَذَا

۱- وضع على: لكم، فى ك رمز نسخه بدل.

۲- زياده: أن، جاءت فى المصدر قبل: قرأه.

۳- فى روضه الكافى: لى.

۴- فى المصدر: الضّمرىّ.

۵- بالكتاب، جاءت فى الكافى.

۶- فى ك نسخه بدل: لقوم فلان.

۷- فى المصدر: فقد.

۸- فى س: لنعل.

۹- فى المصدر: فقلت.

۱۰- فى روضه الكافى: نثيله. و فى ك نسخه بدل: نفيله. و هو الظّاهر.

۱۱- فى س: أن يتصدّر- من غير لا-.

الْکِتَابُ (۱).

**[ترجمه]و بنگرید که امام علیه السلام چگونه پستی نسب عمر و علت زیاده روی او در نهی از تعرض به نسب مردمان را تبیین نموده و آنگاه به شیوه تقیه وی را مدحی نموده و آنچه که در قصه کنیز زبیر به آن اشاره می کند، همان چیزی است که کلینی قدس سره در روضه الکافی - . الکافی ۸: ۲۵۸- ۲۶۰ - به روایت از سماعه ذکر می کند که گفت: مردی از نوادگان عمر بن الخطاب متعرض کنیز مردی از نوادگان عقیل شد

ص: ۱۰۲

و کنیز به او گفت: این عمری مرا آزرد. مرد به او گفت که با وی قرار بگذار و او را به درون دهلیز بیاور، پس کنیز چنین کرد و مرد بر او حمله ور شد و او را کشت و به میان راهش افکند و بکریان و عمریان و عثمانیان گرد آمدند و گفتند: این کشته ما را همتایی نباشد. در برابر او کسی جز جعفر بن محمد را نخواهیم کشت و کسی جز او این دوست ما را نکشته است و ابا عبدالله علیه السلام بسوی قبا رفته بود و من با او روبرو شده و آنچه این قوم بر آن توافق نمودند را به عرض وی رساندم. گفت: رهایشان کن. گوید: و چون که بازآمد و او را دیدند، بر سر او ریختند و گفتند کسی جز تو این دوست ما را نکشته است و در قصاص کسی جز تو را نخواهیم کشت! پس فرمود: یک گروه از شما با من سخن گوید، پس گروهی عقب رفتند و وی دست ایشان را گرفت و به درون مسجد برد و چون بیرون آمدند می گفتند شیخ ما ابا عبدالله جعفر بن محمد، معاذ الله که چون اویی چنین کاری کند و به این کار دستور هم نمی دهد، بروید. گوید پس همراه امام رفتم و گفتم: فدایت گردم! چقدر زود پس از آن خشم، خرسند گشتند! فرمود: آری، ایشان را فراخواندم و گفتم: دست بردارید وگرنه دست نوشته را پیش خواهم کشید. گفتم: این چه دست نوشته ای است فدایت گردم؟ پس فرمود: مادر خطّاب کنیز زبیر بن عبدالمطلب بود و نفیل در وی درآویخت و او را آبستن نمود و زبیر وی را طلبید و او به سوی طائف گریخت و زبیر در پی وی روانه گشت و اهل قبیله ثقیف وی را دیدند و گفتند: ای ابا عبدالله اینجا چه می کنی؟ گفت: نفیل شما با کنیز من درآویخته است. پس نفیل از دست او به شام گریخت و زبیر برای تجارت بسوی شام رهسپار گشت و به نزد حاکم دومه الجندل رسید و او گفت: ای ابا عبدالله از تو خواهشی دارم! گفت: تو را چه حاجت است ای فرمانروا؟ گفت: فرزند یکی از اهالی ات را گرفته ای و دوست دارم که او را به وی بازگردانی. گفت: پیش من آید تا ببینم او کیست. فردای آن روز بر فرمانروا وارد گشت و چون فرمانروا او را دید، بخندید. گفت: چه چیز مایه خنده ات شده ای فرمانروا؟ گفت: گمان نمی کنم که این مرد را یک زن عرب زاده باشد. وقتی که تو وارد شدی نتوانست خود را جمع کند و از باد در دادن برهد. پس گفت:

ص: ۱۰۳

ای فرمانروا! چون به مکه بازگردم، خواسته ات را برآورده خواهم کرد. و چون زبیر بازگشت، نفیل از همه بطن های قبیله قریش خواست که نزد او شفیع گردند که فرزند وی را به او بازگرداند و ایشان سر باز زدند و آنگاه او در برابر زبیر، نزد عبدالمطلب شفاعت جست. عبدالمطلب گفت: مرا با زبیر هیچ کاری نیست. آیا نمی دانید که با فلان پسر من چه رفتاری کرده است! خودتان (نفیل به همراه بطن های قریش) به نزد وی روید و ایشان به نزد او رفتند و با او سخن گفتند. زبیر به آنان گفت: شیطان را حکومتی است و پسر او، پسر شیطان است و مطمئن نیستم که او بر ما سروری یابد. ولی می توانید او را از در مسجد

بر من وارد کنید تا آهنی گداخته برایش پیش آورم و در چهره اش خط و خطوطی بر جای نهم و بر او و فرزندش چنین حکم نویسم که هرگز در محفلی صدرنشین نشده و بر فرزندان ما امیری نکنند و در امور مشترک همپا و همراه ما نباشند. گوید: و چنین کردند و او در چهره اش با آهن گداخته خط اثر گذاشت و حکمی بر وی نوشت و آن نوشته نزد ماست. به ایشان گفتم: اگر خواهید آرام گیرد و الا آن حکم مکتوب را رو خواهم کرد که در آن رسوایی شماست، پس آرام گرفتند.

یکی از موالی پیامبر صلوات الله علیه درگذشت و هیچ وارثی نداشت و فرزندان عباس درباره میراث او، با ابا عبدالله علیه السلام به مخاصمه برخاستند و هشام بن عبدالملک در آن سال به حج رفته بود و به قضاوت میان ایشان نشست. داود بن علی گفت: او موالی ما بوده است. ابا عبدالله علیه السلام گفت: بلکه ولاء او از آن من است. پس داود بن علی گفت: پدر تو با معاویه جنگید. پس او گفت: اگر پدر من با معاویه در جنگ شد، نصیب و بهره پدر (بزرگِ: یعنی عبدالله بن العباس) تو در آن بس بیشتر بود و سپس هراسان گریخت (اشاره به خیانت وی در بیت المال بصره و گریختنش، که در ادامه خواهد آمد). و گفت به خدا که فردا تو را همچون کبوتر، طوق بر گردن می نهم. پس داود بن علی به وی گفت: این سخنت نزد من بی ارزشتر از پشکل در وادی الازرق است. پس گفت: هان که نه تو و نه پدرت را در این وادی حقی نیست. گوید: پس هشام گفت:

ص: ۱۰۴

فردا میان شما حکم می کنم و چون فرداروز گشت، ابا عبدالله علیه السلام برون آمد و در دستش دست نوشته ای در کرباسی بود و هشام برای قضاوت میان ایشان نشست، پس ابا عبدالله دست نوشته را پیش خود نهاد وچون آن را خواند، فرمود جندل الخزاعی و عکاشه الضُمیری را که دو شیخی بودند که دوره جاهلی را درک کرده بودند، نزد من فرا خوانید و دست نوشته را جلو آندو انداخت و گفت: آیا این خطها را می شناسید؟ گفتند: آری این خط عاص بن أمیه و این خط فلانی و فلانی از فلان بطن قریش است و این خط حرب بن أمیه است. هشام گفت: ای ابا عبدالله! خطهای نیاکان خود را نزد شما می یابم!؟ گفت: آری. گفت: حکم نمودم که ولاء وی از آن تو است. گوید: پس درحالیکه این بیت را می خواند، برخاست و برفت: اگر عقرب بازگردد، ما هم به ستیز وی بر می گردیم، درحالیکه پاپیوش را برای آن آماده داشته ایم .

گوید: پرسیدم این دست نوشته چیست فدایت گردم؟ فرمود: نفیله کنیز مادر زبیر بود و نیز کنیز ابیطالب و عبدالله. سپس عبدالمطلب آنرا گرفت و از او فلانی را به دنیا آورد. پس زبیر به او گفت: این کنیز را ما از مادرمان به ارث برده ایم و این پسر تو بنده ماست و بطنهای قریش را در برابر او سخت گرفت. گوید: پس گفت: به شرط این حال با خواسته ات موافق خواهم بود که این پسرت در هیچ مجلسی صدرنشین نباشد و در هیچ سهمی با ما شریک نباشد و در دست نوشته ای بر او حکمی نوشت و علیه او گواهانی گرفت و آن همین دست نوشته است.

ص: ۱۰۵

بیان: قوله: تعرّض «۲» .. أی أراد الفجور معها و مراودتها.

قوله: فقالت له .. أى للعقيلى مولاها.

قوله: فشدّ عليه .. أى حمل عليه «٣»، و قد كان كمن له فى الدهليز.

قوله: فلقيته .. أى قال سماعه: فذهبت إليه و أخبرته بالواقعه «۴».

قوله عليه السلام: فسطر بالسين المهمله- .. أى زخرف لها الكلام و خدعها «۵». قال الجزرى «۶»: سطر «٧» فلان على فلان: إذا زخرف له الأقاويل و نمّقها، و تلك الأقاويل: الأساطير و السّطر، و فى بعض النسخ: بالشين المعجمه.

قال الفيروزآبادى «٨»: يقال: شطر شطره .. أى قصد قصده، أو هو

(١) أقول: و لعلّه من موضوعات أحمد بن هلال العبرتائىّ الملعون، إذ أنّ داود بن علىّ- عمّ السّفّاح العبّاسىّ و المنصور- صار أميرا على الحجاز فى صدر دوله بنى العبّاس سنه ١٣٢، و حجّ هشام بن عبد الملك الأموىّ سنه ١٠۶ ه، و فيه أمور لا تتلاءم مع الواقع التّاريخىّ و فقه الحديث.

و لعلّ خلطه بأشياء و أمور و حوادث ليخرج عن حقيقته.

(٢) التّعرّض: التّصدّى و التّعوّج و عدم الاستقامه. و ما ذكره له من المعنى مصداق له، انظر: تاج العروس ۵- ۵١، و لسان العرب ٧- ١٨٢.

(٣) ذكره فى مجمع البحرين ٣- ٧۶، و الصحاح ٢- ۴٩٢ و غيرهما .

(۴) لعلّ مراده- قدّس سرّه-: أنّ الفاء فى: فلقيته فصيحه .. و أنّ اللقاء مضمّن معنى الإخبار.

و التقدير: و ذهبت إليه و لقيته و أخبرته بالواقعه.

(۵) نصّ عليه الطريحى فى مجمعه ٣- ٣٣١، و ابن الزبيدى فى تاجه ٣- ٣۶٧. و قالا: نمقّها، بدلا من: خدعها.

(۶) فى النهايه ٢- ٣۶۵. و ذكره فى تاج العروس ٣- ٢۶٧، و لسان العرب ٣- ٣۶۵.

(٧) سطّر: بتضعيف الطاء فتكون مزيدا فيها كما عن بعض. و بتضعيف الراء فتكون رباعيّه كما عن بعض آخر.

(٨) فى القاموس ٢- ۵٨. و قارن بتاج العروس ٣- ٢٩٨، و قريب منه ما فى لسان العرب ۴- ۴٠٨.

تصحيف شغر بها بالغين المعجمه- .. أى رفع رجلها للجماع «١» قوله عليه السلام: على ملك الدّومه .. أى دومه الجندل، و هى بالضم-:

حصن بين المـدينه و الشّام، و منهم من يفتح الدّال «٢» قوله: تحمل عليه ببطون قريش .. أى كلّفهم الشّـفاعه «٣» عند الزبير ليدفع إليه الخطّـاب، فلمّـا يئس من ذلـك ذهب إلى عبـد المطلب ليتحمّـل على زبير بعبـد المطلب مضافـا إلى بطون قريش، فقال عبد المطلب لنفيل: ما بينى و بينه عمل؟

أى معامله و ألفه أ ما علمتم أنّه يعنى زبيرا ما فعل بى فى ابنى فلان و أشار بـذلك إلى ما سـيأتى من قصّه العباس فى عجز الخبر قال: و لكن امضوا أنتم يعنى نفيلا مع بطون قريش إلى الزبير.

قوله: أن لا يتصـدّر .. أى لا يجلس فى صدر المجلس «۴» قوله: و لا يضـرب معنا بسـهم .. أى لا يشترك معنا فى قسمه شى ء لا ميراث و لا غيره «۵» قوله عليه السلام: فقد كان خطّ «۶» أبيك .. أى جدّك عبد اللّه بن العباس

(١) قاله فى تاج العروس ٣- ٣٠۶، و انظر: مجمع البحرين ٣- ٣۵٢ .

(٢) لاحظ الصحاح ۵- ١٩٢٣، و النهايه ٢- ١۴١. و قال فى مجمع البحرين ۶- ۶۵: و دومه الجندل:

حصن عادىّ بين المدينه و الشام يقرب من تبوك، و هى أقرب إلى الشام، و هى الفصل بين الشام و العراق، و هى إحدى حدود فدك، و يقال إنّها تسمّى بالجوف. و انظر ما جاء فى مراصد الاطّلاع ٢- ۵۴٣، و معجم البلدان ٢- ۴٨٧- ۴٨٩.

(٣) ذكره فى النهايه ١- ۴۴٣، مجمع البحرين ۵- ٣۵٨.

(۴) ذكره فى تاج العروس ٣- ٣٢٨، انظر: لسان العرب ۴- ۴۴۶.

(۵) قـال فى لسـان العرب ١- ۵۴٧: و قـد ضـربت بالقـداح، و الضـريب و الضارب: الموكّل بالقداح، و قيل: الذى يضـرب بها، و جمع الضريب: ضرباء.

أقول: يحتمـل قراءه: يضـرب معنـا بسـهم مبنيّا للفاعل و مبنيّا للمفعول. و على الأول يكون المعنى: إنّه لا يضـرب معنا لعـدم كونه ضريبـا معنـا، لأنّه أقلّ بكثير رتبه من أن يكون مثلنا. و على الثانى يكون حاصل المعنى: أنّ الموكّل بضـرب القـداح و السـهم إذا ضرب لا يجعل ذلك الشخص معنا و فى مرتبتنا فيضرب له و لنا. انظر: تاج العروس ١- ٣۴٨، و الصحاح ١- ١۶٩.

(۶) كذا، و الصحيح: حظّ، كما مرّ.

فيه الأوفر .. أى أخذ حظّا وافرا من غنائم تلك الغزوه، و كان من شركائها و أعوانه عليه السلام فيها.

قوله عليه السلام: ثم فرّ بجنايته «١» .. إشاره إلى جنايه عبد اللّه فى بيت مال البصره، كما سيأتى إن شاء اللّه تعالى.

**[ترجمه]

قوله: تعرّض (۲) .. أی أراد الفجور معها و مراودتها.

قوله: فقالت له .. أی للعقیلی مولاها.

قوله: فشدّ علیه .. أی حمل علیه (۳)، و قد کان کمن له فی الدهلیز.

قوله: فلقیته .. أی قال سماعه: فذهبت إلیه و أخبرته بالواقعه (۴)قوله علیه السلام: فسطر بالسین المهمله- .. أی زخرف لها الکلام و خدعها (۵). قال الجزری (۶): سطر (۷) فلان علی فلان: إذا زخرف له الأقاویل و نمّقها، و تلک الأقاویل: الأساطیر و السّطر، و فی بعض النسخ: بالشین المعجمه.

قال الفیروزآبادی (۸): یقال: شطر شطره .. أی قصد قصده، أو هو

ص: ۱۰۶

۱- أقول: و لعلّه من موضوعـات أحمـد بن هلال العبرتائیّ الملعون، إذ أنّ داود بن علیّ- عمّ السّفّاح العبّاسیّ و المنصور- صار أمیرا علی الحجاز فی صدر دوله بنی العبّاس سـنه ۱۳۲، و حجّ هشام بن عبد الملک الأمویّ سـنه ۱۰۶ ه، و فیه أمور لا تتلاءم مع الواقع التّاریخیّ و فقه الحدیث. و لعلّ خلطه بأشیاء و أمور و حوادث لیخرج عن حقیقته.

۲- التّعرّض: التّصـدّی و التّعوّج و عدم الاسـتقامه. و ما ذکره له من المعنی مصداق له، انظر: تاج العروس ۵- ۵۱، و لسان العرب ۷- ۱۸۲.

۳- ذکره فی مجمع البحرین ۳- ۷۶، و الصحاح ۲- ۴۹۲ و غیرهما.

۴- لعـلّ مراده- قـدّس سرّه-: أنّ الفـاء فی: فلقیته فصـیحه .. و أنّ اللقـاء مضـمّن معنی الإخبار.و التقـدیر: و ذهبت إلیه و لقیته و أخبرته بالواقعه

۵- نصّ علیه الطریحی فی مجمعه ۳- ۳۳۱، و ابن الزبیدی فی تاجه ۳- ۳۶۷. و قالا: نمقّها، بدلا من: خدعها.

۶- فی النهایه ۲- ۳۶۵. و ذکره فی تاج العروس ۳- ۲۶۷، و لسان العرب ۳- ۳۶۵.

۷- سطّر: بتضعیف الطاء فتکون مزیدا فیها کما عن بعض. و بتضعیف الراء فتکون رباعیّه کما عن بعض آخر.

۸- فی القاموس ۲- ۵۸. و قارن بتاج العروس ۳- ۲۹۸، و قریب منه ما فی لسان العرب ۴- ۴۰۸.

تصحیف شغر بها بالغین المعجمه- .. أی رفع رجلها للجماع(۱) قوله علیه السلام: علی ملک الدّومه .. أی دومه الجندل، و هی بالضم-:

حصن بین المدینه و الشّام، و منهم من یفتح الدّال (۲) قوله: تحمل علیه ببطون قریش .. أی کلّفهم الشّفاعه (۳) عند الزبیر لیدفع إلیه الخطّاب، فلمّا یئس من ذلک ذهب إلی عبد المطلب لیتحمّل علی زبیر بعبد المطلب مضافا إلی بطون قریش، فقال عبد المطلب لنفیل: ما بینی و بینه عمل؟

أی معامله و ألفه أ ما علمتم أنّه یعنی زبیرا ما فعل بی فی ابنی فلان و أشار بذلک إلی ما سیأتی من قصّه العباس فی عجز الخبر قال: و لکن امضوا أنتم یعنی نفیلا مع بطون قریش إلی الزبیر.

قوله: أن لا یتصدّر .. أی لا یجلس فی صدر المجلس (۴) قوله: و لا یضرب معنا بسهم .. أی لا یشترک معنا فی قسمه شی ء لا میراث و لا غیره (۵) قوله علیه السلام: فقد کان خطّ (۶) أبیک .. أی جدّک عبد اللّه بن العباس

ص: ۱۰۷

۱- قاله فی تاج العروس ۳- ۳۰۶، و انظر: مجمع البحرین ۳- ۳۵۲

۲- لاحظ الصحاح ۵- ۱۹۲۳، و النهایه ۲- ۱۴۱. و قال فی مجمع البحرین ۶- ۶۵: و دومه الجندل: حصن عادیّ بین المدینه و الشام یقرب من تبوک، و هی أقرب إلی الشام، و هی الفصل بین الشام و العراق، و هی إحدی حدود فدک، و یقال إنّها تسمّی بالجوف. و انظر ما جاء فی مراصد الاطّلاع ۲- ۵۴۳، و معجم البلدان ۲- ۴۸۷- ۴۸۹.

۳- ذکره فی النهایه ۱- ۴۴۳، مجمع البحرین ۵- ۳۵۸.

۴- ذکره فی تاج العروس ۳- ۳۲۸، انظر: لسان العرب ۴- ۴۴۶.

۵- قال فی لسان العرب ۱- ۵۴۷: و قد ضربت بالقداح، و الضریب و الضارب: الموکّل بالقداح، و قیل: الذی یضرب بها، و جمع الضریب: ضرباء. أقول: یحتمل قراءه: یضرب معنا بسهم مبنیّا للفاعل و مبنیّا للمفعول. و علی الأول یکون المعنی: إنّه لا یضرب معنا لعدم کونه ضریبا معنا، لأنّه أقلّ بکثیر رتبه من أن یکون مثلنا. و علی الثانی یکون حاصل المعنی: أنّ الموکّل بضرب القداح و السهم إذا ضرب لا یجعل ذلک الشخص معنا و فی مرتبتنا فیضرب له و لنا. انظر: تاج العروس ۱- ۳۴۸، و الصحاح ۱- ۱۶۹.

۶- کذا، و الصحیح: حظّ، کما مرّ.

فیه الأوفر .. أی أخذ حظّا وافرا من غنائم تلک الغزوه، و کان من شرکائها و أعوانه علیه السلام فیها.

قوله علیه السلام: ثم فرّ بجنایته (۱). إشاره إلی جنایه عبد اللّه فی بیت مال البصره، کما سیأتی إن شاء اللّه تعالی.أقول: قد مرّ من تفسیر علی بن إبراهیم (۲) فی تفسیر قوله تعالی: (ذَرْنِی وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِیداً)(۳)بإسناده، عن أبی عبد اللّه علیه السلام أنّه قال علیه السلام: الوحید ولد الزنا، و هو زفر .. إلی آخر الآیات (۴)

**[ترجمه]فعل تعرّض «۲» .. به این معنی است که وی قصد فحشاء با آن زن و از راه به در کردن وی را داشت. این جمله که زن به او گفت: منظور به آن مرد عقیلی که مولای او بود. و فعل شدّ علیه بمعنی به وی حمله کرد است «۳» و او در دهلیز خانه به کمین وی نشسته بود. و جمله لقیته، منظور آنست که سماعه گفت: به نزد وی رفتم و او را از رویداد باخبر ساختم. «۴» و فعل سطر در سخن حضرت علیه السلام بمعنی آنست که سختی آراسته برای آن زن جاری کرد و وی را فریفت «۵» الجزری گوید: «۶» سطر «۷» فلان علی فلان: آنگاه که سخنانی باطل را برای او بیاراید و زیبا جلوه دهد و منظور از الاقاویل، اساطیر و گفته های باطل است و السطر در برخی نسخه ها با شین بصورت الشطر درج شده است. فیروزآبادی «۸» گوید: شطره یعنی قصده : قصد وی را کرد یا

(۱) می گویم: و شاید این از جمله مطالب موضوعه توسط احمد بن هلال العبرتائی ملعون است چرا که داود بن علی عموی سفاح عباسی و منصور، در آغاز دولت بنی عباس در سال ۱۳۲ هجری امیر حجاز گشت و و هشام بن عبد الملک اموی در سال ۱۰۶ هجری حج گزارد و در این مطلب اموری وارد است که با واقعیت تاریخی و فقه حدیث سازگار نیست. و شاید آنرا با مسائل و مطالب و رخدادهای دیگری درآمیخته تا آنرا از حقیقتش دور سازد.

(۲) التعرض: رو در رو قرار گرفتن و از راه راست منحرف گشتن پیاپی و راه راست و استوار نرفتن است و آنچه که در معنا ذکر می کند، مصداقی برای آنست. بنگرید: تاج العروس ۵- ۵۱، و لسان العرب ۷- ۱۸۲.

(۳) در مجمع البحرین ۳- ۷۶، و الصحاح ۲- ۴۹۲ و غیر آن ذکر شده است.

(۴) شاید مراد وی قدس سره آن باشد که فاء در عبارت فلقیته فصیحه آن است که روبرو شدن در ضمن خود معنی خبر دادن را نیز دارد. و تقدیر سخن آن است که و نزد او رفته و با او دیدار نمودم و او را از ماجرا باخبر کردم.

(۵) الطریحی در مجمع البحرین ۳- ۳۳۱، و ابن الزبیدی در تاج العروس ۳- ۳۶۷ آنرا ذکر کرده و بجای خدعها: او را فریفت ، آورده اند: نمقها: آنرا آراست.

(۶) در النهایه ۲- ۳۶۵ ذکر شده و در تاج العروس ۳- ۲۶۷، و لسان العرب ۳- ۳۶۵ نیز آمده است .

(۷)سطّر با طاء مشدد که فعل ثلاثی مزیداست طبق روایت برخی راویان و برخی نیز راء را مشدد آورده اند که فعل رباعی می شود.

(۸) القاموس ۲- ۵۸ و نیز مقایسه کنید با تاج العروس ۳- ۲۹۸، و شبیه آنست آنچه در لسان العرب ۴- ۴۰۸ آمده است.

تصحیف واژه شغر بها با غین است که بمعنی آنست که پای او را برای آمیزش بالا برد«۱».و قول حضرت: علی ملک الدومه .. یعنی دومه الجندل که مضموم است و قلعه ایست میان مدینه و شام و برخی دال را مفتوح «۲» می خوانند. این جمله که تحمل علیه ببطون قریش.. یعنی اینکه ایشان را وادار به شفاعت نمودن «۳» نزد زبیر می کند تا شر خطاب را از وی باز دارد و چون از این امر نومید گشت به نزد عبد المطلب رفت تا نزد زبیر بواسطه عبد المطلب بعلاوه عشیره های قریش شفاعت بطلبد و عبد المطلب به نفیل گفت: میان من او هیچ کرداری نیست. یعنی هیچ معامله و رفاقتی نیست . آیا نمی دانید که او یعنی زبیر درباره فلان فرزند من چه کرد و با این سخن بدانچه که در قصه العباس در انتهای این روایت خواهد آمد اشاره دارد . گفت: اما خودتان و منظورش نفیل و مردان عشیره های قریش بود، به نزد زبیر بروید. و این قول وی که : ان لا یتصدر بمعنی آنست که در صدر مجلس ننشیند «۴». و این جمله که و لا یضرب معنا بسهم یعنی اینکه در تقسیم هیچ چیزی با ما شریک نیست و هیچ میراث و یا چیز دیگری به او نمی رسد. «۵» و این قول حضرت علیه السلام که فقد کان خطّ ابیک «۶» .. منظور جدت عبد الله بن عباس است.

(۱)در تاج العروس ۳- ۳۰۶ ذکر شده و بنگرید: مجمع البحرین ۳- ۳۵۲.

(۲) نگاه کنید به الصحاح ۵- ۱۹۲۳، و النهایه ۲- ۱۴۱. و مجمع البحرین ۶- ۶۵ آورده است:دومه الجندل قلعه ای عادی میانه مدینه و شام است که نزدیک تبوک واقع شده و به شام نزدیکتر است و حد فاصل شام و عراق است و یکی از حد و مرزهای فدک است و گفته می شود که الجوف نامیده می شود. و نیز بنگرید به مراصد الاطّلاع ۲- ۵۴۳، و معجم البلدان ۲- ۴۸۷- ۴۸۹ .

(۳) النهایه ۱- ۴۴۳، مجمع البحرین ۵- ۳۵۸.

(۴) تاج العروس ۳- ۳۲۸، و بنگرید: لسان العرب ۴- ۴۴۶.

(۵) در لسان العرب ۱- ۵۴۷ آمده است: و قد ضرب بالقداح و الضریب و الضارب: آنکه مسوول تیرهای قمار است و گفته شده آنکه این تیرها را می اندازدو جمع ضریب، ضرباء است.

می گویم: این احتمال صحیح است که بتوان یضرب معنا بسهم را یا بصورت فعل معلوم و یا مجهول خواند و بنا بر شکل اول معنا می شود: او بدلیل اینکه از جمله تیراندازان (الضریب) همراه ما نیست، در کنار ما تیری نمی اندازد، چرا که او رتبه ای بسیار نازلتر از آن دارد که بتواند با ما باشد.و بر اساس شکل دوم معنا چنین است که کسی که مسوول زدن تیرهای قمار و قداح است، اگر که تیر بیاندازد، اینگونه از جمله ما قرار نمی گیرد و همتا و همپایه ما نمی گردد تا هم برای خود و هم برای ما تیر بزند. بنگرید: تاج العروس ۱- ۳۴۸، و الصحاح ۱- ۱۶۹.

(۶)چنین آمده و درست حظّ است چنانکه گذشت.

فیه الاـوفر .. یعنی اینکه بهره ای گسترده تر از غنایم آن غزوه برد و از شـرکاء و یاران حضـرت علیه السلام در آن غزوه بود. و جمله ثم فر بجنایته «۱» .. اشاره به جنایت عبد الله درباره بیت المال بصره است که ان شاء الله تعالی ذکر خواهد شد.

می گویم: در تفسیر علی بن ابراهیم - . تفسیر علیّ بن إبراهیم ۲- ۳۹۵ -

در بیان آیه شریفه (ذَرْنِی وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِیداً — : مرا با آنکه [او را] تنها آفریدم واگذار) - . المدّثّر/ ۱۱ -

با سندهایی که به ابی عبـدالله علیه السـلام می رسـد چنین آمده که امام فرمودند: وحید بمعنی زنازاده است و او زُفر است .. تا پایان آیات. - . و بنگرید: آنچه البحرانی در حلیه الأبرار ۱: ۱۸۰ ذکر کرده است. -

**[ترجمه]

أمّا حسبه:

فَحَکَی الْعَلَّامَهُ فِی کِتَابِ کَشْـفِ الْحَقِّ (۵)، عَنِ ابْنِ عَبْدِ رَبِّهِ فِی کِتَابِ الْعِقْدِ (۶)، أَنَّ عُمَرَ کَانَ حَطَّاباً (۷) فِی الْجَاهِلِیَّهِ کَأَبِیهِ الْخَطَّابِ.

وَ قَالَ مُؤَلِّفُ إِلْزَامِ النَّوَاصِبِ (۸): رَوَی ابْنُ عَبْدِ رَبِّهِ فِی کِتَابِ الْعِقْدِ (۹) فِی اسْتِعْمَالِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ لِعَمْرِو بْنِ الْعَاصِ (۱۰)، فَقَالَ عَمْرٌو (۱۱): قَبَّحَ اللَّهُ زَمَاناً

۱- کذا، و قد سلف: بجناحیه، و فی نسخه: بخیانته. و فی الواقع کلام لیس هذا محله.

۲- تفسیر علیّ بن إبراهیم ۲- ۳۹۵.

۳- المدّثّر: ۱۱.

۴- و انظر: ما ذکره البحرانیّ فی حلیه الأبرار ۱- ۱۸۰. و لا توجد فی س من قوله: أقول .. إلی هنا.

۵- کشف الحقّ: ۳۴۸.

۶- العقد الفرید ۱- ۴۸. و فی س: روی أنّ عبد ربّه فی کتاب العقد. و هو سهو.

۷- فی ک: خطّابا.

۸- إلزام النّواصب: ۹۷- ۹۸- الخطّیّه- باختلاف یسیر.

۹- العقد الفرید ۱- ۴۸. و أورده العلّامه الحلّیّ فی کشف الحقّ: ۳۴۸.

۱۰- فی الإلزام زیاده: فی بعض ولایته.

۱۱- فی کشف الحقّ: فقال عمرو بن العاص.

عَمِلَ فِيهِ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، وَ اللَّهِ إِنِّي لَأَعْرِفُ الْخَطَّابَ يَحْمِلُ (۱)حُزْمَةً مِنْ حَطَبٍ وَ عَلَى (۲) ابْنِهِ مِثْلُهَا وَ مَا مَعَهُ إِلَّا تَمْرَةٌ لَا تَبْلُغُ مَنْفَعَةً (۳).

و قال ابن الأثير فی النهایه (۴) فی تفسیر الخبط: و هو ورق الشّجر فی حدیث عمر: لقد رأیتنی فی هذا (۵) الجبل أحتطب مرّه و أختبط أخری .. أی أضرب الشّجر لینتثر (۶) الخبط منه (۷) وَ قَالَ ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ(۸): کَتَبَ عُمَرُ إِلَی عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ وَ هُوَ عَامِلُهُ فِی مِصْرَ کِتَاباً وَ وَجَّهَ إِلَیْهِ مُحَمَّدَ بْنَ مَسْلَمَهَ لِیَأْخُذَ مِنْهُ شَطْرَ مَالِهِ (۹)، فَلَمَّا قَدِمَ عَلَیْهِ (۱۰) اتَّخَذَ لَهُ طَعَاماً وَ قَدَّمَهُ إِلَیْهِ، فَأَبَی أَنْ یَأْکُلَ، فَقَالَ لَهُ(۱۱): مَا لَکَ لَا تَأْکُلُ طَعَامَنَا. قَالَ: إِنَّکَ عَمِلْتَ لِی طَعَاماً هُوَ تَقْدِمَهٌ لِلشَّرِّ، وَ لَوْ کُنْتَ عَمِلْتَ لِی طَعَامَ الضَّیْفِ لَأَکَلْتُهُ، فَأَبْعِدْ عَنِّی طَعَامَکَ وَ أَحْضِرْنِی (۱۲)مَالَکَ؟، فَلَمَّا کَانَ الْغَدُ أَحْضَرَ مَالَهُ، فَجَعَلَ مُحَمَّدٌ یَأْخُذُ شَطْراً وَ یُعْطِی عَمْراً شَطْراً، فَلَمَّا رَأَی عَمْرٌو مَا حَازَ مُحَمَّدٌ مِنَ الْمَالِ، قَالَ: یَا مُحَمَّدُ! أَقُولُ؟. قَالَ: قُلْ مَا تَشَاءُ. قَالَ: لَعَنَ اللَّهُ یَوْماً کُنْتُ فِیهِ وَالِیاً لِابْنِ الْخَطَّابِ! فَوَ اللَّهِ لَقَدْ رَأَیْتُهُ وَ رَأَیْتُ أَبَاهُ، وَ إِنَّ عَلَی (۱۳) کُلِّ وَاحِدٍ

۱- فی نهج الحقّ زیاده: علی رأسه.

۲- فی کشف الحقّ زیاده: و علی رأس.

۳- فی العقد: و ما منهما إلّا فی نمره لا تبلغ رسغیه. و فی کشف الحقّ: تمره لا تبلغ مضغه.

۴- النهایه ۲- ۸.

۵- فی المصدر: بهذا.

۶- الکلمه مشوّشه فی مطبوع البحار، و تقرأ: ینتشر، أیضا.

۷- و انظر: تاج العروس ۵- ۱۲۵.

۸- فی شرحه علی النّهج ۱۲- ۴۳- ۴۴. باختلاف یسیر ذکرناه.

۹- من قوله: کتابا .. إلی هنا، نقل بالمعنی.

۱۰- فی المصدر: فلمّا قدم إلیه محمّد.

۱۱- لا توجد: له، فی شرح النّهج.

۱۲- فی المصدر: و أحضر لی.

۱۳- لا توجد: علی، فی س.

مِنْهُمَا عَبَاءَهً قُطْوَانِيَّهً، مُؤْتَزِراً بِهَا مَا يَبْلُغُ مَأْبِضَ (۱) رُكْبَتَيْهِ، عَلَى عُنُقِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا حُزْمَهٌ مِنْ حَطَبٍ، وَ إِنَّ الْعَاصَ بْنَ وَائِلٍ لَفِی مُزَرَّرَاتِ الدِّيبَاجِ. فَقَالَ مُحَمَّدٌ (۲):

إِيهاً (۳) يَا عَمْرُو! فَعُمَرُ وَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنْكَ، وَ أَمَّا أَبُوكَ وَ أَبُوهُ فَفِی النَّارِ.

وَ قَالَ أَيْضاً (۴): قَرَأْتُ فِی تَصَانِيفِ (۵) أَبِی أَحْمَدَ الْعَسْكَرِیِّ أَنَّ عُمَرَ كَانَ يَخْرُجُ (۶)مَعَ الْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَهِ فِی تِجَارَهٍ لِلْوَلِيدِ إِلَی الشَّامِ (۷) وَ عُمَرُ يَوْمَئِذٍ ابْنُ ثَمَانِیَ عَشْرَهَ سَنَهً، وَ كَانَ (۸) يَرْعَی لِلْوَلِيدِ إِبِلَهُ، وَ يَرْفَعُ أَحْمَالَهُ، وَ يَحْفَظُ مَتَاعَهُ فَلَمَّا كَانَ بِالْبَلْقَاءِ لَقِيَهُ رَجُلٌ مِنْ عُلَمَاءِ الرُّومِ، فَجَعَلَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ، وَ يُطِيلُ النَّظَرَ لِعُمَرَ، ثُمَّ قَالَ: أَظُنُّ اسْمَكَ يَا غُلَامُ- عَامِراً أَوْ عِمْرَانَ أَوْ نَحْوَ ذَلِكَ؟. قَالَ: اسْمِی عُمَرُ.

قَالَ: اكْشِفْ عَنْ (۹) فَخِذَيْكَ، فَكَشَفَ، فَإِذَا عَلَی أَحَدِهِمَا شَامَهٌ سَوْدَاءُ فِی قَدْرِ رَاحَهِ الْكَفِّ، فَسَأَلَهُ أَنْ يَكْشِفَ عَنْ رَأْسِهِ، فَإِذَا (۱۰)هُوَ أَصْلَعُ، فَسَأَلَهُ أَنْ يَعْتَمِدَ بِيَدِهِ، فَاعْتَمَدَ (۱۱)، فَإِذَا أَعْسَرُ أَيْسَرُ. فَقَالَ لَهُ: أَنْتَ مَلِكُ الْعَرَبِ (۱۲). قَالَ:

فَضَحِكَ عُمَرُ مُسْتَهْزِئاً، فَقَالَ (۱۳): أَ وَ تَضْحَكُ؟ وَ حَقِّ مَرْيَمَ الْبَتُولِ أَنْتَ مَلِكُ

۱- قال فی القاموس ۲- ۳۲۳: المأبض- كمجلس-: باطن الرّكبه.

۲- فی س: محمّدا. و هو سهو.

۳- قال فی مجمع البحرين ۶- ۳۴۲: و فی الغريبين: إيها: تصديق، كأنّه قال: صدقت، و فی الحديث: إيها و اللّه .. أی صدقت. و يقال: إيها عنّا .. أی كفّ عنّا.

۴- فی شرح النّهج لابن أبی الحديد ۱۲- ۱۸۳- ۱۸۴.

۵- فی المصدر: فی كتاب من تصانيف.

۶- فی شرح النّهج: إنّ عمر خرج عسيفا. و العسف: الأجير.

۷- جاء فی الشّرح بتقديم و تأخير: إلی الشّام فی تجاره للوليد.

۸- فی المصدر: فكان.

۹- لا توجد: عن، فی ك.

۱۰- فی الشّرح: فكشف فإذا.

۱۱- فی الشّرح: أن يعتمل بيده فاعتمل.

۱۲- زياده: و حقّ مريم البتول، جاءت فی المصدر بعد: العرب.

۱۳- فی المصدر: قال.

الْعَرَبِ وَ مَلِکَ الرُّومِ وَ الْفُرْسِ، فَتَرَکَهُ عُمَرُ وَ انْصَرَفَ مُسْتَهِیناً بِکَلَامِهِ، فَکَانَ (۱) عُمَرُ یُحَدِّثُ بَعْدَ ذَلِکَ، وَ یَقُولُ: تَبِعَنِی ذَلِکَ الرُّومِیُّ (۲) رَاکِبَ حِمَارٍ فَلَمْ یَزَلْ مَعِی حَتَّی بَاعَ الْوَلِیدُ مَتَاعَهُ وَ ابْتَاعَ بِثَمَنِهِ عِطْراً وَ ثِیَاباً، وَ قَفَلَ إِلَی (۳) الْحِجَازِ، وَ الرُّومِیُّ یَتْبَعُنِی، لَا یَسْأَلُنِی حَاجَةً وَ یُقَبِّلُ یَدِی کُلَّ یَوْمٍ إِذَا أَصْبَحْتُ کَمَا یُقَبِّلُ یَدَ الْمَلِکِ، حَتَّی خَرَجْنَا مِنْ حُدُودِ الشَّامِ وَ دَخَلْنَا فِی أَرْضِ الْحِجَازِ رَاجِعِینَ إِلَی مَکَّهَ، فَوَدَّعَنِی وَ رَجَعَ، وَ کَانَ الْوَلِیدُ یَسْأَلُنِی عَنْهُ فَلَا أُخْبِرُهُ، وَ مَا أَرَاهُ إِلَّا هَلَکَ، وَ لَوْ کَانَ حَیّاً لَشَخَصَ إِلَیْنَا (۴).

أقول: أعسر أیسر .. أی کان یعمل بیدیه جمیعا، و الّذی عمل بالشّمال فهو أعسر (۵). و إخبار الرومی إمّا من جهه الکهانه، أو کان قرأ فی الکتب أوصاف فراعنه هذه الأمّه و من یغصب حقوق الأئمّه، فإنّه کما کانت أوصاف أئمّتنا علیهم السلام مسطوره فی الکتب کانت أوصاف أعدائهم أیضا مذکوره فیها، کما یدلّ علیه أخبارنا، و لذا کان یقبّل یدیه لأنّه کان یعلم أنّه یخرّب دین من ینسخ أدیانهم کما قبّل إبلیس ید [فلان فی أوّل یوم صعد منبر النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و استبشر بذلک، و هذه الأخبار صارت باعثه لإسلامه و صاحبه ظاهرا، طمعا فی الملک کما ذکره القائم علیه السلام لسعد بن عبد اللّه (۶)، و لذا أخبره بالملک لا بالخلافه و الرئاسه الدینیّه (۷)

ص: ۱۱۱

۱- فی شرح النّهج: و کان.

۲- زیاده: و هو، جاءت فی المصدر.

۳- أی: رجع.

۴- أورده شیخنا المجلسیّ- رحمه اللّه- مفصّلا فی البحار ۵۴- ۸۶، فراجع.

۵- انظر: لسان العرب ۴- ۵۶۵، و الصحاح ۲- ۷۴۵ و فیهما: أعسر یسر.

۶- الاحتجاج للطبرسیّ: ۲- ۲۶۹، طبعه النجف ۲- ۴۶۱- طبعه إیران.

۷- و أورد أبو القاسم عبد الرحمن بن إسحاق الزجاجی النحوی- المتوفّی سنه ۳۳۷ ه- فی أمالیه بإسناده عن عمر بن الخطّاب قال: خرجت مع أناس من قریش فی تجاره إلی الشام فی الجاهلیّه .. و جاءت فی آخره: فانتهیت إلی دیر فاستظللت فی فنائه، فخرج إلیّ رجل- ثم ذکر- أنّه کان من أعلم أهل الکتاب، و أخبره: أنّه یجد صفته، و أنّه یخرجه من الدیر و یغلب علیهم، فأخذ منه کتابا إذا صار خلیفه لا یخرجه من الدیر و لا یکدر علیه .. إلی آخره.

و قـال ابن الأثير فى النهايه (۱) فى تفسـير المبرطش فيه: كَانَ عُمَرُ فِى الْجَاهِلِيَّهِ مُبَرْطِشاً، وَ هُوَ السَّاعِى بَيْنَ الْبَائِعِ وَ الْمُشْتَرِى شِبْهُ الدَّلَّالِ، و يروى بالسّين المهمله بمعناه.

و ذكر ذلك صاحب القاموس (۲) و قال: هو بالمهمله-: الّذى يكترى للنّاس الإبل و الحمير و يأخذ عليه جعلا.و يدلّ اعتذار عمر عن جهله بسنّه الاستئذان بقوله: ألهانى عنه الصـفق بالأسواق، كما رواه البخارى و غيره، و قد مرّ (۳)على أنّه كان مشتغلا به فى الإسلام أيضا.و قال فى الإستيعاب (۴): إليه كانت السفاره فى الجاهليّه، و ذلك أنّ قريشا كانت إذا وقعت بينهم حرب أو بينهم و بين غيرهم بعثوه سـفيرا، و إن نافرهم منافر أو فاخرهم مفاخر (۵)بعثوه منافرا و (۶) مفاخرا و رضوا به (۷)، و ذكر نحو ذلك فى روضه الأحباب (۸).

ص: ۱۱۲

۱- النهايه ۱- ۱۱۹.

۲- القاموس ۲- ۲۰۰. و قارن بتاج العروس ۴- ۱۰۷.

۳- فى مطـاعنه فى جهله بالكتاب. قال أبىّ لعمر- فى آيه جهلها عمر-: و اللّه أقرأنيها رسول اللّه صـلّى اللّه عليه و آله و أنت تبيع الخيـط. و فى أخرى: أقرأنيه رسول اللّه صـلّى اللّه عليه و آله و إنّـك لتبيع القرظ بـالبقيع. و قال عمر: صـدقت، و إن شـئت قلت: شهدنا و غبتم، و نصـرنا و خذلتم، و آوينا و طردتم. كما فى تفسير الطبرىّ ۱- ۷، و مستدرك الحاكم ۳- ۳۰۵، و تفسير القرطبىّ ۸- ۲۳۸، و تفسـير ابـن كـثير ۲- ۳۸۳، و تفسـير الزمخشـرى ۲- ۴۲، و الـدرّ المنثـور ۳- ۲۶۹، و كنز العمّ_ال ۱- ۲۸۷، و روح المعانى- طبع المنيريّه ۱- ۸ ... و غيرهم.و جاء قول أبى له: أنّه كان يلهينى القرآن و يلهيك الصـفق بالأسواق .. فى سنن البيهقىّ ۷- ۶۹، و تفسير القرطبىّ ۴- ۱۲۶، و كنز العمّال ۱- ۲۷۹ و غيرها.

۴- الاستيعاب المطبوع بهامش الإصابه ۲- ۴۵۹.

۵- جاءت زياده: رضوا به، فى المصدر، و هو الظاهر.

۶- فى س: أو.

۷- لا توجد: و رضوا به، فى المصدر هنا. و فى س: رفعوا به، و هو سهو.

۸- روضه الأحباب. انظر: التعليقه رقم ۴ صفحه: ۵۳۳ من المجلد ۳۰.

فقد ظهر بما ذكرناه أنّ قوله بعض العامّه: إنّ عمر كان من صناديد قريش و عظمائهم فى الجاهليّه إنّما نشأ من شدّه العصبيّه و فرط الجهل بالآثار، و متى كان عظيم من العظماء حطّابا و راعيا للبعير و مبرطشا للحمير، و مدّاحا للقوم و مفاخرا من قبل القبيله، فكانت دناءه نسبه، و رذاله حسبه، و سفاله أفعاله شواهد ما صدر عنه فى خواتم أعماله كما عرفت، ....

**[ترجمه]علامه در کتاب کشف الحق - . کشف الحقّ: ۳۴۸ -

از ابن عبدربه در کتاب العقد الفرید - . العقد الفرید ۱: ۴۸ -

حکایت میکند که عمر همچون پدرش خطاب در دوره جاهلی هیزم کش بود. مولف الزام النواصب - . إلزام النّواصب: ۹۷-۹۸ نسخه خطی. -

گوید که ابن عبدربه در کتاب العقد در باره بکارگیری عمرو بن العاص توسط عمر بن الخطاب روایت می کند: پس عمرو گفت:

سیاه باد زمانی

ص: ۱۰۸

که عمرو بن العاص زیر دست عمر بن الخطاب کار میکرد. بخدا الخطاب را چنین به یاد دارم که پشته ای از هیزم بر پشت داشت و همتای آن نیز بر پشت پسرش بود و غذایی جز خرمای نارسی نداشت که به هیچ دردی نمی خورد. ابن اثیر نیز در النهایه در بیان واژه الخبط می نویسد: برگ درخت است که در حدیث عمر آمده است: خود را در این کوه چنین یافتم که گاه هیزم چینی می کردم و گاه خبط چینی می کردم.. یعنی بر درخت می زدم تا برگها از آن فروریزد. ابن ابی الحدید - . در شرح نهج البلاغه ۱۲: ۴۳- ۴۴. با تفاوتی اندک که اشاره شد. -

گوید: عمر به عمرو بن العاص که کارگزار وی در مصر بود، نامه ای نوشت و محمد بن مسلمه را نزد وی فرستاد تا نیمی از دارایی هایش را بگیرد. و چون نزد او رسید برای او غذایی فراهم کرد و او را کنار خود نشاند و محمد از خوردن امتناع ورزید و عمرو گفت: چه شده که غذای ما را نمی خوری؟ گفت: برای من خوراکی مهیا کرده ای که پیش زمینه شر است و اگر برای من خوراک یک میهمان معمولی را آماده می کردی، می خوردم، پس این غذایت را کنار بگذار و اموال را پیش آر! چون فردا روز گشت اموالش را پیش آورد و محمد شروع به برداشتن نیمی از آن کرد و نیم دیگر را به عمرو می داد. عمرو چون دید محمد چقدر از اموال را برداشته گفت: ای محمد! سخنی بگویم؟ گفت: هر چه خواهی بگو. گفت: لعنت باد آن روزی را که من کارگزار ابن الخطابم! به خدا که او و پدرش را دیدم که بر هر یک

ص: ۱۰۹

عبایی قُطوانی (لسان العرب: عبایی سفید با پرزهای کوتاه) و آنرا بر کمر گره کرده بود و تا پشت زانویش هم نمی رسید و بروی گردن هر یک پشته ای از هیمه بود و این در حالی که عاص بن وائل دیباجهای دوخته تکمه دار بر تن داشت. پس

محمد گفت: ای عمرو! بخدا که عمر از تو بهتر است و اما پدر تو و پدر او در آتش دوزخ خواهند بود.

و همچنین - . در شرح نهج البلاغه ابن أبی الحدید ۱۲: ۱۸۳- ۱۸۴ - گوید: در نوشته های ابی احمد العسکری خواندم که عمر به همراه ولید بن مغیره برای تجارت ولید به شام روانه میگشت و در این ایام هجده سال داشت و برای ولید شترچرانی می کرد و باربری می کرد و بر کالاهایش نگهبانی می داد و چون در البلقاء بود مردی از علماء روم با وی روبرو شد و همچنان در وی می نگریست و به عمر زل زده بود. سپس گفت: ای غلام!، گمان می کنم که اسمت عمر باشد، عامر یا عمران یا چنین چیزی؟ گفت اسمم عمر است. گفت: رانهایت را به من نشان بده و او لباسش را بالا کشید و دید که بر یکی از آنها خالی سیاهرنگ به اندازه کف دست است و از او خواست که دستار از سرش بکشد و ناگاه بدید که او طاس است و از او خواست که بر دستش تکیه بزند و او تکیه نمود و ناگاه بدید که بر هر دو دستش چنین کرد(هم چپ دست بود و هم راست دست). پس به او گفت: تو شاه عرب خواهی بود. گوید: پس عمر به ریشخند وی، خنده ای زند. گفت: آیا می خندی؟ به حق مریم بتول که تو

ص: ۱۱۰

شاه عربها خواهی بود و پادشاه رومیان و ایرانیان. پس عمر سخن او را هیچ شمرد و رفت. پس از آن عمر سخن می گفت و چنین تعریف می کرد: آن رومی سوار بر خر به دنبال من می آمد و همچنان با من بود تا آنکه ولید همه کالاهایش را فروخت و با آن سرمایه عطر و لباسهایی خرید و بسوی حجاز روانه گشت و رومی هنوز به دنبال من بود و چیزی هم از من نمی خواست و هر روز صبح که از خواب بیدار می شدم، بر دست من، چنان که دست پادشاه را می بوسند، بوسه می داد تا آنکه از مرزهای شام خارج شدیم و به سرزمینهای حجاز وارد شدیم و به مکه بازمی گشتیم که او از من خداحافظی کرد و بازگشت و ولید درباره او از من می پرسید و من چیزی نمی گفتم و یقین دارم که تاکنون جان باخته است و اگر زنده بود، حتما به نزد ما می آمد. - . شیخ مجلسی- رحمه اللّه- به تفصیل آنرا در البحار ۵۴: ۸۶ ذکر کرده است. -

می گویم: اعسر ایسر: یعنی با دو دستش کار کرد و کسی که با دست چپش کار کند اعسر است. خبر دادن مرد رومی یا به شیوه کهانت و پیشگویی بوده یا در کتابها اوصاف فراعنه امت اسلام و غاصبان حقوق ائمه را خوانده بوده است، چرا که همانسان که اوصاف ائمه ما علیهم السلام در کتابهای پیشینیان درج گشته بوده، وصف دشمنان ایشان نیز چنان که اخبار موجود ما دلالت می کند، آمده بوده است. و از اینرو وی دستان او را بوسه می داد چرا که می دانست او دین کسی را که ادیان ایشان را منسوخ می سازد، ویران خواهد نمود. همچنانکه ابلیس نیز دستِ ابو بکر را در نخستین روزی که بر منبر نبی اکرم صلی الله علیه و آله و سلم نشست، بوسه زد و به این کار بشارت داد و چنانکه حضرت قائم علیه السلام به سعد بن عبدالله - . الاحتجاج از الطبرسیّ ۲: ۲۶۹، چاپ نجف - فرمود، همین اخبار بود که باعث اسلام آوردن ظاهری او و آن رفیقش گشت تا به پادشاهی برسند و لذاست که رومی وی را از پادشاهی خبر می دهد و نه خلافت و پیشوای دینی شدن. - . و أبو القاسم عبد الرحمن بن إسحاق الزجاجی النحوی- متوفّی به سال ۳۳۷ هجری- آنرا در امالی خود با اسناد از عمر بن الخطّاب روایت کرده که گفت: در دوره جاهلیت همراه با مردمانی از قریش برای تجارت به شام رفتم. و در پایان آن آمده است: به صومعه ای رسیدم و در سایه حیاط آن نشستم

و مردی از درون به سمت من آمد و ذکر می کند که او از آگاهترین اهل کتاب بود و به او خبر داد که وی صفت وی را می داند و اینکه او وی را از صومعه خارج خواهد نمود و بر ایشان چیره خواهد گشت و از او دست نوشته ای گرفت که اگر خلیفه شد، او را از صومعه بیرون نکند و وضع او را خراب نکند ... تا پایان. -

ص: ۱۱۱

ابن اثیر در النهایه -. النهایه ۱: ۱۱۹ -

در بیان واژه المبرطش می نویسد: عمر در دوره جاهلی مبرطش بود یعنی کسی که بین فروشنده و خریدار پادویی می کند یعنی کارش شبیه دلال بود و لفظ مبرطس هم به همین معنی است و صاحب القاموس -. القاموس ۲: ۲۰۰. و مقایسه شود با تاج العروس ۴: ۱۰۷ -

آنرا به این صورت درست دانسته و چنین ترجمه می کند که کسی که برای مردم شتر و الاغ کرایه می کند و برای اینکار اجرتی می گیرد. چنانکه بخاری و غیر او روایت می کنند عمر خود با عذرخواهی بخاطر آشنا نبودنش با سنت اذن خواهی با این جمله اش که: معامله در بازار مرا از شناخت آن دور داشته است، به این کارش اعتراف می کند و پیش از این گفتیم که وی حتی در زمان اسلام نیز به این کار مشغول بود. -. در اشکالهایی که در جهل او به قران گرفته اند أبیّ در باب آیه ای که عمر آنرا نمی دانست، گفت: به خدا که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آنرا به من آموخت حال آنکه تو نخ می فروختی. و در روایتی دیگر است: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آنرا به من می آموخت حال آنکه تو در بقیع (چوب درختِ) گل ابریشم می فروختی. عمر گفت: راست می گویی. و اگر خواهی بگو: حاضر بودیم و شما غایب و یاری کردیم و شما بی کس گذاشتید و پناه دادیم و شما طرد نمودید. چنانکه در تفسیر الطبریّ ۱:۷، و مستدرک الحاکم ۳: ۳۰۵، و تفسیر القرطبیّ ۸: ۲۳۸، و تفسیر ابن کثیر ۲: ۳۸۳، و تفسیر الزمخشری ۲: ۴۲، و الدرّ المنثور ۳: ۲۶۹، و کنز العمّال ۱: ۲۸۷، و روح المعانی- چاپ المنیریّه ۱- ۸ ... و غیر آن آمده است. و در سنن البیهقیّ ۷: ۶۹، و تفسیر القرطبیّ ۴: ۱۲۶، و کنز العمّال ۱: ۲۷۹ و غیر آن چنین آمده که ابی گفت: مرا قران سرگرم کرده بود و تو سرگرم کف زدن و بازارگرمی کردن در بازارها. -

مولف الاستیعاب -. الاستیعاب چاپ شده در حاشیه الإصابه ۲: ۴۵۹ -

می نویسد: در دوره جاهلی او سفیر قریشیان بود و چون میان قریشیان و یا بین ایشان با قبیله ای دیگر جنگی درمی گرفت، او را بعنوان سفیر می فرستادند و اگر کسی در برابر ایشان عرض اندام نموده و فخرفروشی می کرد، او را بعنوان عرض اندام کننده و مفاخره گر فرستاده و بر او توافق داشتند و نظیر این را در روضه الاحباب نیز می بینیم. -. روضه الأحباب. نگاه کنید به حاشیه شماره ۴ از صفحه ۵۳۳ از جلد ۳۰ همین کتاب. -

ص: ۱۱۲

بنابراین با آنچه بیان شد روشن می شود که این ادعای برخی از عامه که عمر از سرآمدان قریش و بزرگان ایشان در زمان جاهلیت بوده، تنها از فرط تعصب و شدت ناآگاهی ایشان از آثار پیشینیان بوده و چه وقت بزرگی از بزرگان هیزم کش و شتر

چران و کرایه چی و دلال استر و خر و مدیحه گوی قبیله خود و فخر فروش ایشان در برابر قبایل دیگر بوده؟ پس پستی نسب او و پلشتی حسَب و شرف او و پلیدی کردارش، گواه خواهند بود بر آنچه که در عاقبت امرش از وی سرزد.

**[ترجمه]

و أمّا مقتله و کیفیّه قتله:

فَقَالَ مُؤَلِّفُ الْعُدَدِ الْقَوِيَّهِ (۱) رَحِمَهُ اللَّهُ نَقْلًا مِنْ كُتُبِ الْمُخَالِفِينَ-: فِي يَوْمِ السَّادِسِ وَ الْعِشْرِينَ مِنْ ذِي الْحِجَّهِ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ عِشْرِينَ مِنَ الْهِجْرَهِ طُعِنَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ بْنِ نُفَيْلِ بْنِ عَبْدِ الْعُزَّى بْنِ رِيَاحِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قُرْطِ بْنِ رَزَاحِ بْنِ عَدِيِّ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَشِيِّ الْعَدَوِيِّ أَبُو حَفْصٍ. قَالَ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ (۲): قَتَلَ أَبُو لُؤْلُؤَهَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ وَ طَعَنَ مَعَهُ اثْنَيْ عَشَرَ رَجُلًا، فَمَاتَ مِنْهُ (۳)، فَرَمَى عَلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ بُرْنُساً (۴) ثُمَّ بَرَكَ عَلَيْهِ، فَلَمَّا رَأَى أَنَّهُ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَتَحَرَّكَ وَجَأَ (۵) بِنَفْسِهِ فَقَتَلَهَا (۶)

عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ (۷)، قَالَ: أَقْبَلَ عُمَرُ فَعَرَضَ لَهُ أَبُو لُؤْلُؤَهَ غُلَامُ الْمُغِيرَهِ

ص: ۱۱۳

۱- العدد القویّه: ۳۲۸- ۳۳۱.

۲- أورده ابن عبد البرّ فی الاستیعاب ۳- ۴۶۷- ۴۶۸، المطبوع بهامش الإصابه.

۳- فی الاستیعاب: ستّه، بدلا من: منه، و هو الظّاهر. و فی المصدر: فمات منهم ستّه.

۴- البرنس: کلّ ثوب رأسه منه ملتزق به، درّاعه کان أو ممطر أو جبّه.

۵- الوج ء: اللّکز و الضّرب. أقول: و تقرأ هذه الکلمه فی س: و لجأ بنفسه.

۶- و أورده العلّامه المجلسیّ- رحمه اللّه- فی البحار ۹۸- ۱۹۹ أیضا.

۷- عبّر عنه فی الاستیعاب ۲- ۴۶۸- ۴۶۹ بقوله: من أحسن شی ء یروی فی مقتل عمر و أصحّه.و أورده فی طبقات ابن سعد ۳- ۳۴۰- ۳۴۱ ..

بْنِ شُعْبَهَ فَنَاجَى (۱) عُمَرُ قَبْلَ أَنْ تَسْتَوِيَ الصُّفُوفُ ثُمَّ طَعَنَهُ ثَلَاثَ طَعَنَاتٍ، فَسَمِعْتُ عُمَرَ يَقُولُ: دُونَكُمُ الْكَلْبَ فَقَدْ (۲) قَتَلَنِي. وَ مَاجَ النَّاسُ وَ أَسْرَعُوا إِلَيْهِ، فَجَرَحَ ثَلَاثَهَ عَشَرَ رَجُلًا، فَانْكَفَى عَلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ خَلْفِهِ احْتَضَنَهُ (۳)، وَ حُمِلَ عُمَرُ وَ مَاجَ النَّاسُ حَتَّى قَالَ قَائِلٌ: الصَّلَاهَ عِبَادَ اللَّهِ طَلَعَتِ الشَّمْسُ، فَقَدَّمُوا عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ فَصَلَّى (۴) بِأَقْصَرِ سُورَتَيْنِ فِي الْقُرْآنِ: إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَ الْفَتْحُ، وَ إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ. وَ دَخَلَ النَّاسُ عَلَيْهِ، فَقَالَ: يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ! اخْرُجْ فَنَادِ فِي النَّاسِ: أَ عَنْ مَلَإٍ (۵) مِنْكُمْ هَذَا، فَخَرَجَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! عُمَرُ يَقُولُ: أَ عَنْ مَلَإٍ مِنْكُمْ هَذَا، فَقَالُوا: مَعَاذَ اللَّهِ، وَ اللَّهِ مَا عَلِمْنَا وَ لَا اطَّلَعْنَا.

فَقَالَ (۶): ادْعُوا لِيَ الطَّبِيبَ، فَدُعِيَ الطَّبِيبُ، فَقَالَ: أَيُّ الشَّرَابِ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟.

قَالَ: النَّبِيذُ! فَسُقِيَ نَبِيذاً فَخَرَجَ مِنْ(۷) بَعْضِ طَعَنَاتِهِ، فَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ: هَذَا دَمٌ، هَذَا صَدِيدٌ. فَقَالَ: اسْقُونِي لَبَناً، فَسُقِيَ لَبَناً، فَخَرَجَ مِنَ الطَّعْنَهِ. فَقَالَ لَهُ الطَّبِيبُ: مَا أَرَى (۸) أَنْ تَمْشِيَ (۹)، فَمَا كُنْتَ فَاعِلًا فَافْعَلْ .. و ذكر باقى الخبر فى

۱- فى المصدر و الاستيعاب: ففاجأ.

۲- فى المصدر: فإنّه، بدلا من: فقد.

۳- فى المصدر: فاحتضنه. و الاحتضان: الاحتمال و الجعل فى الحضن، كما فى الصّحاح ۵- ۲۱۰۱ ۲۱۰۲، و النّهايه ۱- ۴۰۰، و الحضن: الجنب، كذا قاله فى القاموس ۴- ۲۱۵، و مجمع البحرين ۶- ۲۳۷.

۴- فى العدد القويّه زياده: بنا.

۵- ملإ .. أى تشاور و اجتماع، كما فى مجمع البحرين ۱- ۳۹۶- ۳۹۹، القاموس ۱- ۲۸، و قال ابن الأثير فى النّهايه ۴- ۳۵۱: و فى حديث عمر حين طعن: أ كان هذا عن ملإ منكم؟ .. أى تشاور من أشرافكم و جماعتكم.

۶- فى المصدر: و قال.

۷- فى ك: عن.

۸- خطّ على: ما أرى، فى س. و فى المصدر: لا أرى.

۹- و لعلّ الكلمه تقرأ فى ك تمنّى. و فى المصدر و الاستيعاب و طبقات ابن سعد و الإمامه و السّياسه ۱- ۲۱: أن تمسى. و هو الظّاهر.

الشوری و تقدیمه لصهیب فی الصلاه، و قوله فی علیّ علیه السلام: إن ولّوها الأحلج(١) سلک بهم الطریق المستقیم یعنی علیّا، فقال له ابن عمر: ما یمنعک أن تقدم علینا(٢). فقال: أکره أن أتحمّلها حیّا و میّتا (٣) قال عبد اللّه بن الزبیر (۴): غدوت مع عمر بن الخطاب إلی السوق و هو متّکئ علی یدی، فلقیه أبو لؤلؤه غلام المغیره بن شعبه فقال له: أ لا تکلّم مولای یضع عنّی من خراجی؟. قال: کم خراجک؟. قال: دینار. فقال عمر:

ما أری أن أفعل، إنّک لعامل محسن و ما هذا بکثیر؟، ثم قال له عمر: أ لا تعمل لی رحی. قال: بلی، فلمّا ولّی، قال أبو لؤلؤه: لأعملنّ لک رحی یتحدّث بها ما بین المشرق و المغرب. قال ابن الزبیر: فوقع فی نفسی قوله، فلمّا کان فی النداء لصلاه الصبح خرج أبو لؤلؤه فضربه بالسکین سته طعنات، إحداهنّ من تحت سرّته و هی قتلته، و جاءه بسکین لها طرفان، فلمّا جرح عمر جرح معه ثلاثه عشر رجلا فی المسجد، ثم أخذ فلمّا أخذ قتل نفسه (۵) و اختلف (۶) فی سنّ عمر:

ص: ١١۵

١- فی المصدر: الأصلع. و فی الطبقات و الاستیعاب الأجلح. قال فی القاموس ٣- ۵١: الصّلع- محرکه-: انحسار شعر الرأس مقدّم الرأس لنقصان ماده الشعر فی تلک البقعه .. و هو أصلع، و مثله فی الصحاح ٣- ١٢۴۴. أقول: و الأجلح مثل الأصلع، راجع القاموس ١- ٢١٨، و مجمع البحرین ٢- ٣۴۵

٢- لا توجد: علینا، فی س. و فی المصدر و الاستیعاب: علیّا. و هو الظاهر.

٣- أورد قریبا منه ابن سعد فی الطبقات ٣- ٣٣٧- ٣۴٠ عن عمر بن میمون عدّه روایات، و کذا عن حذیفه، و ابن شهاب، و ابن عبد البرّ فی الاستیعاب ٢- ۴۶٧- ۴۶٨.

۴- و قریب منه فی الطبقات لابن سعد ٣- ٣۴٧ رواه عن أبی الحویرث. و جاء بنصّه فی الاستیعاب ٢- ۴۶٩ عن عبد اللّه بن الزبیر عن أبیه. و فیه زیاده: عن أبیه.

۵- و قریب منه فی العقد الفرید ۴- ٢٧٢.

۶- لا زال الکلام لصاحب العدد القویّه. و ذکر هذه الأقوال ابن الأثیر فی الکامل ٣- ١٩، و الطبریّ فی تاریخه ١- ١٨٧- ٢١٧، و ٢- ٨٠- ٨٢، و انظر: تاریخ الیعقوبی ٢- ١١٧، و الإصابه ٢- ۴۵٩، و حلیه الأولیاء ١- ٣٨، و غیرها.

فقیل: توفی و هو ابن ثلاث و ستین (۱)و قال عبد اللّه بن عمر: توفی عمر و هو ابن بضع و خمسین (۲) و عن سالم بن عبد اللّه: أن عمر قبض و هو ابن خمس و خمسین(۳) و قال الزهری: توفی و هو ابن أربع و خمسین (۴) و قال قتاده: توفی و هو ابن اثنتین (۵) و خمسین.

و قیل: مات و هو ابن ستین (۶) عَنِ الزُّهْرِیِّ، قَالَ: صَلَّی عُمَرُ عَلَی أَبِی بَکْرٍ حِینَ مَاتَ، وَ صَلَّی صُهَیْبٌ عَلَی عُمَرَ (۷)، وَ رُوِیَ عَنْ عُمَرَ أَنَّهُ قَالَ فِی انْصِرَافِهِ فِی حَجَّتِهِ (۸) الَّتِی لَمْ یَحُجَّ بَعْدَهَا:-

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، یُعْطِی مَنْ یَشَاءُ مَا یَشَاءُ، لَقَدْ کُنْتُ بِهَذَا الْوَادِی یَعْنِی ضَجْنَانَ (۹) أَرْعَی غَنَماً(۱۰) لِلْخَطَّابِ وَ کَانَ فَظّاً غَلِیظاً، یُتْعِبُنِی إِذَا عَمِلْتُ، وَ یَضْرِبُنِی إِذَا قَصَّرْتُ وَ قَدْ أَصْبَحْتُ وَ أَمْسَیْتُ وَ لَیسَ بَیْنِی وَ بَیْنَ اللَّهِ أَحداً أَخْشَاهُ، ثُمَّ تَمَثَّلَ:

۱- کما فی المعجم الکبیر ۱- ۶۸، و طبقات ابن سعد ۳- ۳۶۵، و مسند أحمد بن حنبل ۴- ۹۶ و ۹۷ و ۱۰۰، و سنن الترمذی حدیث ۳۳ و ۳۷، صحیح البخاریّ حدیث ۲۳ و ۵۲.

۲- و ذکره ابن سعد فی الطبقات ۳- ۳۶۵ أیضا.

۳- جاء فی معجم الطبرانی ۱- ۶۹، و المصنّف لعبد الرزاق حدیث ۶۷ و ۹۱، و مجمع الزوائد ۹- ۷۸ و ۷۹، و طبقات ابن سعد ۳- ۳۶۵.

۴- فی المصدر زیاده: سنه.

۵- فی العدد القویّه: اثنین.

۶- هذا ما أورده ابن عبد البرّ فی الاستیعاب ۲- ۴۷۰- ۴۷۱. و هناک أقوال أخر ذکرها فی المعجم الکبیر ۱- ۶۷- ۷۱. و فی المصدر زیاده: و قیل: ابن ثلاث و ستین سنه.

۷- جاء فی المصادر السالفه، و رواه فی الاستیعاب ۲- ۴۷۲، و کذا الروایه التالیه.

۸- فی الاستیعاب: من حجّته.

۹- فی المصدر: ضجعان، و ما فی المتن أظهر لعدم وجود محلّ بهذا الاسم، انظر: معجم البلدان ۳- ۴۵۳، و مراصد الاطّلاع ۲- ۸۶۵.

۱۰- فی الاستیعاب: إبلا.

لا شی ء مما تری یبقی بشاشه (۱)***یبقی الإله و یؤذی (۲) المال و الولد

لم یغن (۳) عن هرمز یوما خزائنه*** و الخلد قد حاولت عادا فما خلد

و لا سلیمان إذ تجری (۴) الریاح له*** و الإنس و الجن فیما بینها(۵) یرد (۶)

أین الملوک التی کان (۷) لعزتها*** من کل أوب إلیها وافد یفد

حوض هنالک مورود بلا کذب*** لا بد من ورده یوما کما وردوا

أُمُّهُ حَنْتَمَهُ (۸) بِنْتُ هَاشِمِ بْنِ الْمُغِیرَهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ مَخْزُومٍ (۹)وُلِدَ عُمَرُ بَعْدَ الْفِیلِ بِثَلَاثَ عَشْرَهَ سَنَهً، وَ قَالَ عُمَرُ: وُلِدْتُ قَبْلَ الْفِجَارِ الْأَعْظَمِ بِأَرْبَعِ سِنِینَ.

أَسْلَمَ ظَاهِراً (۱۰) بَعْدَ أَرْبَعِینَ رَجُلًا وَ أَحَدَ عَشَرَ امْرَأَهً.بُویِعَ لَهُ بِالْخِلَافَهِ (۱۱) لَمَّا مَاتَ أَبُو بَکْرٍ بِاسْتِخْلَافِهِ لَهُ سَنَهَ(۱۲) ثَلَاثَ عَشْرَهَ.کَانَ آدَمَ شَدِیدَ الْأُدْمَهِ (۱۳) طُوَالًا، کَثَّ اللِّحْیَهِ (۱۴)، أَصْلَعَ أَعْسَرَ أَیْسَرَ،

۱- فی العدد القویّه: تبقی بشاشته.

۲- فی المصدر و الاستیعاب: و یؤدّی- بالدّال المهمله-.

۳- فی العدد: لم تغن.

۴- إذ یجری، کذا جاء فی المصدر.

۵- فی س: بینهما.

۶- عباره المصدر: تردّ.

۷- توجد نسخه بدل فی ک: کانت. و هو الظّاهر.

۸- فی المصدر: حیتمه. و هو سهو.

۹- انظر: المعجم الکبیر ۱- ۶۵، و مجمع الزّوائد ۹- ۶۱، و غیرهما.

۱۰- لا توجد: ظاهرا، فی العدد القویّه.

۱۱- فی س: الخلافه- بلا باء-.

۱۲- فی مطبوع البحار: ستّه. و هو غلط.

۱۳- قال الجوهریّ فی الصّحاح ۵- ۱۸۵۹، و ابن الأثیر فی نهایته ۱- ۳۲: الأدمه- بالضّمّ-: السّمره.و الأدم من النّاس: الأسمر.

۱۴- قال فی النّهایه ۴- ۱۵۲: الکثاثه فی اللّحیه: أن تکون غیر رقیقه و لا طویله و لکن فیها کثافه، و انظر: القاموس ۱- ۱۷۲، و الصّحاح ۱- ۲۹۰.

وَ قِيلَ: كَانَ طَوِيلًا جَسِيماً، أَصْلَعَ شَدِيدَ الصَّلَعِ، أَبْيَضَ، شَدِيدَ حُمْرَهِ الْعَيْنَيْنِ، فِي عَارِضَيْهِ خِفَّهٌ (۱) وَ قِيلَ: كَانَ رَجُلًا آدَمَ ضَخْماً كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ سَدُوسٍ(۲) مُدَّهُ وِلَايَتِهِ عَشْرُ سِنِينَ وَ سِتَّهُ أَشْهُرٍ وَ أَيَّامٌ (۳).

أقول: قَالَ ابْنُ عَبْدِ رَبِّهِ فِي كِتَابِ الْإِسْتِيعَابِ (۴): كَانَتْ مُدَّهُ خِلَافَتِهِ عَشْرَ سِنِينَ وَ سِتَّهَ أَشْهُرٍ ...، وَ قُتِلَ يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ لِأَرْبَعِ لَيَالٍ بَقِينَ مِنْ ذِي الْحِجَّهِ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ عِشْرِينَ.

وَ قَالَ الْوَاقِدِيُّ وَ غَيْرُهُ: لِثَلَاثٍ بَقِينَ مِنْ ذِي الْحِجَّهِ، طَعَنَهُ أَبُو لُؤْلُؤَهَ فَيْرُوزُ غُلَامُ الْمُغِيرَهِ بْنِ شُعْبَهَ-، قَالَ: وَ مِنْ أَحْسَنِ شَيْ ءٍ يُرْوَى فِي مَقْتَلِ عُمَرَ وَ أَصَحِّهِ (۵) مَا حَدَّثَنَا خَلَفُ بْنُ قَاسِمٍ، عَنْ سَهْلٍ بِإِسْنَادٍ ذَكَرَهُ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ ..

وَ سَاقَ الْخَبَرَ مِثْلَ مَا مَرَّ (۶) إِلَى قَوْلِهِ: أَكْرَهُ أَنْ أَتَحَمَّلَهَا حَيّاً وَ مَيِّتاً، ثم روى الخبر الثانى عَنِ الْوَاقِدِيِّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، ثُمَّ قَالَ (۷): وَ اخْتُلِفَ فِي شَأْنِ أَبِي لُؤْلُؤَهَ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: كَانَ مَجُوسِيّاً، وَ قَالَ بَعْضُهُمْ: كَانَ نَصْرَانِيّاً ... وَ جَاءَ بِسِكِّينٍ لَهُ طَرَفَانِ، فَلَمَّا جُرِحَ عُمَرُ جُرِحَ مَعَهُ ثَلَاثَهَ عَشَرَ رَجُلًا فِي الْمَسْجِدِ، ثُمَّ أُخِذَ، فَلَمَّا أُخِذَ قَتَلَ نَفْسَهُ.

أقول: ما ذكر أنّ مقتله كان فى ذى الحجّه هو المشهور بين فقهائنا

۱- فى س: حفه.

۲- ذكر فى الصّحاح ۳- ۹۳۷: و سدوس- بالفتح-: أبو قبيله. و قال ابن الكلبىّ: سدوس الّتى فى بنى شيبان بالفتح، و سدوس الّتى فى طيّ بالضّمّ.

۳- انظر بالإضافه إلى ما مرّ: الاستيعاب- المطبوع بهامش الإصابه ۲- ۴۵۸- ۴۷۳-، و البدء و التّاريخ ۵- ۸۸ و ۱۶۷، و الكنى و الألقاب للدّوالبىّ ۱- ۷.

۴- الاستيعاب ۲- ۴۶۷- ۴۶۸.

۵- فى س: واضحه.

۶- بتقديم و تأخير لكلام الواقدىّ فى الاستيعاب.

۷- ابن عبد البرّ فى الاستيعاب ۲- ۴۷۰.

الإماميّه، و قال إبراهيم بن على الكفعمى رحمه اللّه فى الجنّه الواقيه (۱) فى سياق أعمال شهر ربيع الأول: إنّه

رَوَى صَاحِبُ مَسَارِّ الشِّيعَهِ (۲) أَنَّهُ مَنْ أَنْفَقَ فِي الْيَوْمِ التَّاسِعِ مِنْهُ (۳) شَيْئاً غُفِرَ لَهُ، وَ يُسْتَحَبُّ فِيهِ إِطْعَامُ الْإِخْوَانِ وَ تَطْيِيبُهُمْ وَ التَّوْسِعَهُ فِي (۴) النَّفَقَهِ، وَ لُبْسُ الْجَدِيدِ، وَ الشُّكْرُ وَ الْعِبَادَهُ، وَ هُوَ يَوْمُ نَفْيِ الْهُمُومِ، وَ رُوِيَ أَنَّهُ لَيْسَ فِيهِ صَوْمٌ.

، وَ جُمْهُورُ الشِّيعَهِ يَزْعُمُونَ أَنَّ فِيهِ قُتِلَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ .. وَ لَيْسَ بِصَحِيحٍ.

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ فِي سَرَائِرِهِ (۵): مَنْ زَعَمَ أَنَّ عُمَرَ قُتِلَ فِيهِ فَقَدْ أَخْطَأَ بِإِجْمَاعِ أَهْلِ التَّوَارِيخِ وَ السِّيَرِ، و كذلك قال المفيد رحمه اللّه فى كتاب التواريخ.

و إنّما قتل (۶) يوم الإثنين لأربع بقين من ذى الحجّه سنه ثلاث و عشرين من الهجره، نصّ على ذلك صاحب الغرّه و صاحب المعجم (۷) و صاحب الطبقات (۸) و صاحب كتاب مسارّ الشيعه (۹)و ابن طاوس (۱۰)، بل الإجماع حاصل من الشيعه و أهل السنّه على ذلك. انتهى.

و المشهور بين الشيعه فى الأمصار و الأقطار فى زماننا هذا هو أنّه اليوم التاسع

ص: ۱۱۹

۱- الجنّه الواقيه، المشتهر بالمصباح للكفعمى: ۵۱۰- ۵۱۱ الفصل الثانى و الأربعون فى ذكر الشهور، و فيه: و فى تاسعه روى ..

۲- مسارّ الشّيعه: ۴۸- ۵۱، و لم يتعرّض لما ذكره فى الجنّه الواقيه.

۳- فى المصدر: فيه، بدلا من: فى اليوم التّاسع منه.

۴- فى س: واو، بدلا من: فى.

۵- السّرائر: ۹۶- الحجريّه- [۱- ۴۱۹- طبعه جماعه المدرّسين] باب صيام التّطوّع بتصرف فى الألفاظ فقط.

۶- فى الجنّه الواقيه زياده: عمر، بعد: قتل، و زياده: ليال، بعد: لأربع.

۷- المعجم للطبرانى ۱- ۷۰.

۸- طبقات ابن سعد ۳- ۳۶۵.

۹- مسارّ الشيعه: ۴۲، قال: و فى التاسع و العشرين منه أى ذى الحجه الحرام سنه ۲۳ ثلاث و عشرين من الهجره قبض عمر بن الخطّاب.

۱۰- فى كتابه زوائد الفوائد، و لم نحصل على نسخته.

من ربيع الأول، و هو أحد الأعياد، و مستندهم فى الأصل.

ما رواه خلف السيّد النبيل علىّ بن طاوس رحمه اللّه عليهما فى كتاب زوائد الفوائد (١)، و الشيخ حسن بن سليمان فى كتاب المحتضر (٢)، و اللفظ هنا للأخير، و سيأتى بلفظ السيّد قدّس سرّه فى كتاب الدعاء (٣) قَالَ الشَّيْخُ حَسَنٌ: نَقَلْتُهُ مِنْ خَطِّ الشَّيْخِ الْفَقِيهِ عَلِيِّ بْنِ مُظَاهِرٍ الْوَاسِطِيِّ، بِإِسْنَادٍ مُتَّصِلٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَلَاءِ الْهَمْدَانِيِّ الْوَاسِطِيِّ وَ يَحْيَى بْنِ مُحَمَّدِ(۴) بْنِ جَرِيحٍ (۵) الْبَغْدَادِيِّ، قَالا: تَنَازَعْنَا فِي ابْنِ (۶) الْخَطَّابِ فَاشْتَبَهَ عَلَيْنَا أَمْرُهُ، فَقَصَدْنَا جَمِيعاً أَحْمَدَ بْنَ إِسْحَاقَ الْقُمِّيَّ صَاحِبَ أَبِي الْحَسَنِ (٧) الْعَسْكَرِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِمَدِينَهِ قُمَّ، وَ قَرَعْنَا عَلَيْهِ الْبَابَ، فَخَرَجَتْ إِلَيْنَا صَبِيَّهٌ عِرَاقِيَّهٌ مِنْ دَارِهِ (٨)، فَسَأَلْنَاهَا عَنْهُ، فَقَالَتْ: هُوَ مَشْغُولٌ بِعِيدِهِ (٩) فَإِنَّهُ يَوْمُ عِيدٍ. فَقُلْنَا: سُبْحَانَ اللَّهِ! الْأَعْيَادُ أَعْيَادُ (١٠) الشِّيعَهِ أَرْبَعَهٌ: الْأَضْحَى، وَ الْفِطْرُ، وَ يَوْمُ (١١) الْغَدِيرِ، وَ يَوْمُ (١٢) الْجُمُعَهِ،

ص: ١٢٠

١- زوائد الفوائد: لم نحصل على نسخه مطبوعه منه.

٢- المحتضر للشيخ حسن: ۴۴- ۵۵.

٣- بحار الأنوار ٩٨- ٣۵١- ٣۵۵ باختلاف يسير عمّا هنا. و قد رواه مسندا الطبرىّ القرن الرابع فى كتابه دلائل الإمامه، الفصل المتعلّق بأمير المؤمنين عليه السلام، و كذا الشيخ هاشم بن محمّد القرن السادس فى كتابه مصباح الأنوار، و تعرضنا لبعض الاختلافات بينه و بين المتن، و الجزائرىّ فى الأنوار النعمانيه: ۴ و الإسناد فيها مختلف، فراجعه.

۴- وضع على كلمه: محمّد، رمز نسخه بدل فى ك.

۵- فى البحار، كتاب الدّعاء: حويج.

۶- جاء العنوان و السّند فى المصدر هكذا: و ممّا جاء فى عمر بن الخطّاب- من أنّه كان منافقا- ما نقله الشّيخ الفاضل علىّ بن مظاهر الواسطىّ، عن محمّد العلاء الهمدانىّ الواسطىّ و يحيى بن جريح البغدادىّ، قال: تنازعنا فى أمر ابن.

٧- لا توجد: أبى الحسن، فى المصدر، و قد جاء فى المصباح.

٨- وضع على: من داره، رمز نسخه بدل فى مطبوع البحار. و فيه: فى داره صبيّه عراقيّه- بتقديم و تأخير-.

٩- فى المصدر: بعياله.

١٠- فى المحتضر: عند، بدلا من: أعياد.

١١- لا توجد: يوم، فى س فى كلا الموردين.

١٢- لا توجد: يوم، فى س فى كلا الموردين.

قَالَتْ: فَإِنَّ أَحْمَدَ بْنَ إِسْحَاقَ (۱) يَرْوِی عَنْ سَيِّدِهِ أَبِی الْحَسَنِ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْعَسْكَرِيِّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ أَنَّ هَذَا الْيَوْمَ هُوَ يَوْمُ عِيدٍ، وَ هُوَ أَفْضَلُ الْأَعْيَادِ عِنْدَ أَهْلِ الْبَيْتِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَ عِنْدَ مَوَالِيهِمْ. قُلْنَا: فَاسْتَأْذِنِی لَنَا بِالدُّخُولِ عَلَيْهِ، وَ عَرِّفِيهِ بِمَكَانِنَا، فَدَخَلَتْ عَلَيْهِ وَ أَخْبَرَتْهُ بِمَكَانِنَا، فَخَرَجَ عَلَيْنَا (۲) وَ هُوَ مُتَّزِرٌ بِمِئْزَرٍ لَهُ مُحْتَبِی (۳) بِكِسَائِهِ (۴) يَمْسَحُ وَجْهَهُ، فَأَنْكَرْنَا ذَلِكَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: لَا عَلَيْكُمَا، فَإِنِّی كُنْتُ اغْتَسَلْتُ لِلْعِيدِ. قُلْنَا: أَ وَ هَذَا يَوْمُ عِيدٍ؟. قَالَ: نَعَمْ، وَ كَانَ يَوْمُ التَّاسِعِ مِنْ شَهْرِ رَبِيعٍ الْأَوَّلِ- قَالا جَمِيعاً: فَأَدْخَلَنَا دَارَهُ (۵) وَ أَجْلَسَنَا عَلَى سَرِيرٍ لَهُ، وَ قَالَ: إِنِّی قَصَدْتُ مَوْلَانَا أَبَا الْحَسَنِ الْعَسْكَرِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَعَ جَمَاعَةِ إِخْوَتِی كَمَا قَصَدْتُمَانِی بِسُرَّمَنْ رَأَى (۶)، فَاسْتَأْذَنَّا بِالدُّخُولِ عَلَيْهِ فَأَذِنَ لَنَا، فَدَخَلْنَا عَلَيْهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ فِی مِثْلِ (۷) هَذَا الْيَوْمِ وَ هُوَ يَوْمُ التَّاسِعِ مِنْ شَهْرِ رَبِيعٍ الْأَوَّلِ وَ سَيِّدُنَا عَلَيْهِ السَّلَامُ قَدْ أَوْعَزَ إِلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْ خَدَمِهِ أَنْ يَلْبَسَ مَا يُمْكِنُهُ (۸) مِنَ الثِّيَابِ الْجُدُدِ، وَ كَانَ بَيْنَ يَدَيْهِ مِجْمَرَةٌ (۹) يُحْرِقُ الْعُودَ بِنَفْسِهِ، قُلْنَا: بِآبَائِنَا أَنْتَ وَ أُمَّهَاتِنَا يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ! هَلْ تَجَدَّدَ لِأَهْلِ الْبَيْتِ فِی هَذَا الْيَوْمِ (۱۰) فَرَحٌ؟!. فَقَالَ: وَ أَيُّ يَوْمٍ أَعْظَمُ حُرْمَةً عِنْدَ أَهْلِ الْبَيْتِ مِنْ هَذَا الْيَوْمِ؟!. وَ لَقَدْ حَدَّثَنِی أَبِی عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّ حُذَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانِ

ص: ۱۲۱

۱- لا توجد فی المصدر: ابن إسحاق.

۲- فی المحتضر: فخرج إلينا.

۳- فی ک: مجتبی. و فی المصدر: محتضن. و جمله جاءت فی مطبوع البحار نسخه بدل و هی: يفوح مسكا، بعد: محتبی.

۴- فی المحتضر: لكسائه.

۵- عباره المصدر هكذا: يوم عيد- و كان يوم التّاسع من شهر ربيع الأوّل-؟ قال: نعم، ثمّ أدخلنا داره.

۶- فی المحتضر: من إخوتی بسرّمن رأی كما قصدتمانی. بزياده: من، مع تقديم و تأخير.

۷- لا توجد فی المصدر: فأذن .. إلی هنا. و فيه: فی هذا اليوم.

۸- جاءت فی المصدر: له، بدلا من: يمكنه.

۹- زياده: و هو، فی المحتضر قبل: يحرق.

۱۰- لا توجد فی المصدر: فی هذا اليوم.

دَخَلَ فِی مِثْلِ هَذَا الْیَوْمِ وَ هُوَ (۱) التَّاسِعُ مِنْ شَهْرِ رَبِیعٍ الْأَوَّلِ عَلَی جَدِّی رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، قَالَ حُذَیْفَهُ: رَأَیْتُ (۲) سَیِّدِی أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ مَعَ وَلَدَیْهِ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ عَلَیْهِمُ السَّلَامُ یَأْکُلُونَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ هُوَ (۳) یَتَبَسَّمُ فِی وُجُوهِهِمْ عَلَیْهِمُ السَّلَامُ وَ یَقُولُ لِوَلَدَیْهِ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ عَلَیْهِمَا السَّلَامُ: کُلَا هَنِیئاً لَکُمَا بِبَرَکَهِ هَذَا الْیَوْمِ، فَإِنَّهُ الْیَوْمُ الَّذِی یُهْلِکُ اللَّهُ (۴) فِیهِ عَدُوَّهُ وَ عَدُوَّ جَدِّکُمَا، وَ یَسْتَجِیبُ فِیهِ دُعَاءَ أُمِّکُمَا.

کُلَا! فَإِنَّهُ الْیَوْمُ الَّذِی (۵) یَقْبَلُ اللَّهُ فِیهِ أَعْمَالَ شِیعَتِکُمَا وَ مُحِبِّیکُمَا.

کُلَا! فَإِنَّهُ الْیَوْمُ الَّذِی یُصَدَّقُ فِیهِ قَوْلُ اللَّهِ: (فَتِلْکَ بُیُوتُهُمْ خاوِیَهً بِما ظَلَمُوا) (۶) کُلَا! فَإِنَّهُ الْیَوْمُ الَّذِی یَتَکَسَّرُ (۷) فِیهِ شَوْکَهُ مُبْغِضِ جَدِّکُمَا.

کُلَا! فَإِنَّهُ یَوْمٌ (۸) یُفْقَدُ فِیهِ فِرْعَوْنُ أَهْلِ بَیْتِی وَ ظَالِمُهُمْ وَ غَاصِبُ حَقِّهِمْ.

کُلَا! فَإِنَّهُ الْیَوْمُ (۹)الَّذِی یَقْدَمُ (۱۰) اللَّهُ فِیهِ إِلی ما عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَیَجْعَلُهُ هَباءً مَنْثُوراً قَالَ حُذَیْفَهُ: فَقُلْتُ: یَا رَسُولَ اللَّهِ! وَ فِی أُمَّتِکَ وَ أَصْحَابِکَ مَنْ یَنْتَهِکُ (۱۱) هَذِهِ الْحُرْمَهَ؟.

۱- فی المصدر زیاده: الیوم.

۲- لا توجد فی المحتضر: حذیفه. و فیه: فرأیت.

۳- فی المصدر: و رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، بدلا من: و هو.

۴- لا توجد فی المحتضر: فإنّه الیوم. و فیه: یقبض، بدلا من: یهلک.

۵- فی المصدر: الّذی فیه.

۶- النّمل: ۵۲.

۷- فی س: یکسر، و فی المصباح: تکسّر.

۸- زیاده کلمه: الّذی، جاءت فی المصدر بعد: یوم.

۹- لا توجد: الیوم، فی س.

۱۰- فی المحتضر: یعمد.

۱۱- فی ک نسخه بدل: یهتک.

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ): نَعَمْ يَا حُذَيْفَهُ(١)! جِبْتٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ يَتَرَأَّسُ عَلَيْهِمْ وَ يَسْتَعْمِلُ فِي أُمَّتِي الرِّيَاءَ، وَ يَدْعُوهُمْ إِلَى نَفْسِهِ، وَ يَحْمِلُ عَلَى عَاتِقِهِ دِرَّهَ الْخِزْيِ، وَ يَصُدُّ النَّاسَ (٢) عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ، وَ يُحَرِّفُ كِتَابَهُ، وَ يُغَيِّرُ سُنَّتِي، وَ يَشْتَمِلُ عَلَى إِرْثِ وَلَدِي، وَ يَنْصِبُ نَفْسَهُ عَلَماً، وَ يَتَطَاوَلُ عَلَى إِمَامِهِ مَنْ (٣) بَعْدِي، وَ يَسْتَحِلُّ (۴) أَمْوَالَ اللَّهِ مِنْ غَيْرِ حِلِّهَا، وَ يُنْفِقُهَا فِي غَيْرِ طَاعَتِهِ (۵)، وَ يُكَذِّبُنِي (۶) وَ يُكَذِّبُ أَخِي وَ وَزِيرِي، وَ يُنَحِّي ابْنَتِي عَنْ حَقِّهَا، وَ تَدْعُو (٧) اللَّهَ عَلَيْهِ وَ يَسْتَجِيبُ اللَّهُ (٨) دُعَاءَهَا فِي مِثْلِ هَذَا الْيَوْمِ.

قَالَ حُذَيْفَهُ: قُلْتُ (٩): يَا رَسُولَ اللَّهِ! لِمَ لَا تَدْعُو (١٠) رَبَّكَ عَلَيْهِ لِيُهْلِكَهُ فِي حَيَاتِكَ؟!. قَالَ (١١): يَا حُذَيْفَهُ! لَا أُحِبُّ أَنْ أَجْتَرِئَ عَلَى قَضَاءِ اللَّهِ (١٢) لِمَا قَدْ سَبَقَ فِي عِلْمِهِ، لَكِنِّي سَأَلْتُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَ الْيَوْمَ الَّذِي يَقْبِضُهُ فِيهِ (١٣)فَضِيلَهً عَلَى سَائِرِ الْأَيَّامِ لِيَكُونَ ذَلِكَ سُنَّهً يَسْتَنُّ بِهَا أَحِبَّائِي وَ شِيعَهُ أَهْلِ بَيْتِي وَ مُحِبُّوهُمْ، فَأَوْحَى إِلَيَّ جَلَّ ذِكْرُهُ، فَقَالَ لِي (١۴): يَا مُحَمَّدُ! كَانَ فِي سَابِقِ عِلْمِي أَنْ تَمَسَّكَ (١۵) وَ أَهْلَ بَيْتِكَ

١- فقال صلّى اللّه عليه و آله: يا حذيفه. هكذا جاءت في المصدر.

٢- لا توجد في المحتضر: النّاس.

٣- في المصدر: على من بعدى.

۴- نسخه بدل: يستجلب، جاءت في ك.

۵- في ك: طاعه- بلا ضمير-.

۶- لا توجد في المصدر: و يكذّبنى.

٧- في المصدر: فتدعوا. و الظّاهر زياده: الألف.

٨- لا توجد لفظه الجلاله في المحتضر.

٩- في المصدر: فقلت.

١٠- في المصدر: فلم لا تدعوا. و الألف زائده ظاهرا.

١١- في المحتضر: فقال.

١٢- جاءت زياده: تعالى، في المحتضر بعد لفظ الجلاله.

١٣- في المصدر: له، بدلا من: فيه.

١۴- في المصدر: أنّ، بدلا من: فقال لى. و في س: فقال- من دون: لى.

١۵- في س: يمسّك.

مِحَنُ الدُّنْيَا وَ بَلَاؤُهَا، وَ ظُلْمُ الْمُنَافِقِينَ وَ الْغَاصِبِينَ مِنْ عِبَادِی مَنْ (۱) نَصَحْتَهُمْ وَ خَانُوكَ، وَ مَحَضْتَهُمْ وَ غَشُّوكَ، وَ صَافَيْتَهُمْ وَ كَاشَحُوكَ (۲)، وَ أَرْضَيْتَهُمْ (۳)وَ كَذَّبُوكَ، وَ انْتَجَيْتَهُمْ (۴) وَ أَسْلَمُوكَ، فَإِنِّی بِحَوْلِی (۵) وَ قُوَّتِی وَ سُلْطَانِی لَأَفْتَحَنَّ عَلَى رُوحِ مَنْ يَغْصِبُ بَعْدَكَ عَلِيّاً حَقَّهُ أَلْفَ بَابٍ مِنَ النِّيرَانِ مِنْ سَفَالِ الْفَيْلُوقِ، وَ لَأُصْلِيَنَّهُ (۶)وَ أَصْحَابَهُ قَعْراً يُشْرِفُ عَلَيْهِ إِبْلِيسُ فَيَلْعَنُهُ، وَ لَأَجْعَلَنَّ ذَلِكَ الْمُنَافِقَ (۷) عِبْرَةً فِی الْقِيَامَةِ لِفَرَاعِنَةِ الْأَنْبِيَاءِ وَ أَعْدَاءِ الدِّينِ فِی الْمَحْشَرِ، وَ لَأَحْشُرَنَّهُمْ وَ أَوْلِيَاءَهُمْ وَ جَمِيعَ الظَّلَمَةِ وَ الْمُنَافِقِينَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ زُرْقاً كَالِحِينَ أَذِلَّةً خَزَايَا نَادِمِينَ، وَ لَأُخَلِّدَنَّهُمْ فِيهَا أَبَدَ الْآبِدِينَ، يَا مُحَمَّدُ! لَنْ يُوَافِقَكَ (۸)وَصِيُّكَ فِی مَنْزِلَتِكَ إِلَّا بِمَا يَمَسُّهُ مِنَ الْبَلْوَى مِنْ فِرْعَوْنِهِ (۹) وَ غَاصِبِهِ الَّذِی يَجْتَرِئُ عَلَیَّ وَ يُبَدِّلُ كَلَامِی، وَ يُشْرِكُ بِی وَ يَصُدُّ النَّاسَ عَنْ سَبِيلِی، وَ يَنْصِبُ مِنْ (۱۰) نَفْسِهِ عِجْلًا لِأُمَّتِكَ، وَ يَكْفُرُ بِی فِی عَرْشِی، إِنِّی قَدْ أَمَرْتُ

۱- الّذی، بدلا من: من، جاءت فی المحتضر.

۲- قال فی الصّحاح ۱- ۳۹۹: الكاشح: الّذی يضمر لک العداوه، يقال: كشح له بالعداوه و كاشحه بمعنی، و انظر: النّهايه ۴- ۱۷۵، و مجمع البحرين ۲- ۴۰۷، و القاموس المحيط ۱- ۲۴۵.

۳- فی المصدر: و صدّقتهم، بدلا من: و أرضيتهم.

۴- فی ک: انتجبتهم. و فيه نسخه بدل: جنبتهم. و فی المحتضر: أنجيتهم.

۵- فی المحتضر: فأنا آليت بحولی.

۶- فی س: و لأصلّبنّه، و فی المصدر: من أسفل الفيلوق و لأصلينّه. أقول: قال فی القاموس ۴- ۳۵۲: صلی اللّحم يصليه صليا: شواه أو ألقاه فی النّار للإحراق كأصلاه و صلاه و صلّاه. و فيه ۴- ۳۵۲: و أصلاه النّار و صلاه إيّاها و فيها و عليها .. أدخله إيّاها و أشواه فيها. و انظر: الصّحاح ۶- ۲۴۰۲- ۲۴۰۴ و ۳- ۵۰- ۵۱، و مجمع البحرين ۱- ۲۶۶ ۲۶۹. أمّا الفيلوق: فلعلّه مأخوذ من الفلق الّذی قيل إنّه صدع فی النّار أو جبّ فی جهنّم يتعوّذ أهل النّار من شدّه حرّه سأل اللّه أن يأذن له أن يتنفّس فأذن له فأحرق جهنّم، كما فصّله شيخنا الطّريحیّ فی مجمع البحرين ۵- ۲۲۹. و لاحظ: القاموس ۳- ۲۷۷ و غيره.

۷- فی س: المنافقين.

۸- فی المحتضر: لن يرافقك، و هو الظّاهر. و فی البحار: إنّ مرافقك.

۹- فی س: من فرعون- بلا ضمير-.

۱۰- لا توجد: من، فی المصدر.

مَلَائِکَتِی فِی (۱) سَبْعِ سَمَاوَاتِی لِشِیعَتِکَمْ وَ مُحِبِّیکَمْ (۲) أَنْ یَتَعَیَّدُوا فِی هَذَا (۳) الْیَوْمِ الَّذِی أَقْبِضُهُ(۴) إِلَیَّ، وَ أَمَرْتُهُمْ أَنْ یَنْصِبُوا کُرْسِیَّ کَرَامَتِی حِذَاءَ الْبَیْتِ الْمَعْمُورِ وَ یُثْنُوا عَلَیَّ وَ یَسْتَغْفِرُوا لِشِیعَتِکُمْ وَ مُحِبِّیکُمْ مِنْ وُلْدِ آدَمَ، وَ أَمَرْتُ الْکِرَامَ الْکَاتِبِینَ أَنْ یَرْفَعُوا الْقَلَمَ عَنِ الْخَلْقِ کُلِّهِمْ ثَلَاثَهَ أَیَّامٍ مِنْ ذَلِکَ الْیَوْمِ وَ لَا أَکْتُبُ (۵) عَلَیْهِمْ شَیْئاً مِنْ خَطَایَاهُمْ کَرَامَهً لَکَ وَ لِوَصِیِّکَ، یَا مُحَمَّدُ! إِنِّی قَدْ جَعَلْتُ ذَلِکَ الْیَوْمَ عِیداً لَکَ وَ لِأَهْلِ بَیْتِکَ وَ لِمَنْ تَبِعَهُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ وَ (۶) شِیعَتِهِمْ، وَ آلَیْتُ عَلَی نَفْسِی بِعِزَّتِی وَ جَلَالِی وَ عُلُوِّی فِی مَکَانِی لَأَحْبُوَنَّ مَنْ تَعَیَّدَ (۷) فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ مُحْتَسِباً ثَوَابَ الْخَافِقَیْنِ، وَ لَأُشَفِّعَنَّهُ (۸) فِی أَقْرِبَائِهِ وَ ذَوِی رَحِمِهِ، وَ لَأَزِیدَنَّ فِی مَالِهِ إِنْ وَسَّعَ عَلَی نَفْسِهِ وَ عِیَالِهِ فِیهِ، وَ لَأُعْتِقَنَّ مِنَ النَّارِ فِی کُلِّ حَوْلٍ فِی مِثْلِ ذَلِکَ الْیَوْمِ أَلْفاً مِنْ مَوَالِیکُمْ وَ شِیعَتِکُمْ، وَ لَأَجْعَلَنَّ سَعْیَهُمْ مَشْکُوراً، وَ ذَنْبَهُمْ مَغْفُوراً، وَ أَعْمَالَهُمْ مَقْبُولَهً.

قَالَ حُذَیْفَهُ: ثُمَّ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فَدَخَلَ إِلَی (۹) بَیْتِ (۱۰) أُمِّ سَلَمَهَ (۱۱)، وَ رَجَعْتُ عَنْهُ وَ أَنَا غَیْرُ شَاکٍّ فِی أَمْرِ الشَّیْخِ (۱۲)، حَتَّی تَرَأَّسَ بَعْدَ وَفَاهِ النَّبِی

۱- فی المصدر لا توجد: ملائکتی فی.

۲- فی س: و شیعتک و محبّیک. و وضع علیها رمز نسخه بدل صحیحه. و خطّ علیها فی ک.

۳- وضع علی: هذا، رمز نسخه بدل فی س.

۴- جاءت زیاده: فیه، فی المحتضر.

۵- فی ک نسخه بدل: و لا یکتبوا. و فی المصدر: لا یکتبون. و لا توجد فیه الواو و لفظه: علیهم.

۶- لا توجد فی المحتضر: من المؤمنین و.

۷- فی المصدر: من یعید.

۸- لا توجد: و لأشفعنه، فی المصدر.

۹- وضع علی: إلی، فی ک رمز نسخه بدل.

۱۰- فی مطبوع البحار جعل علی: بیت، رمز نسخه بدل. و لا توجد فی المصدر.

۱۱- جاءت: فدخل فی المصدر هنا- أی بتقدیم و تأخیر-.

۱۲- فی ک: الثّانی، نسخه بدل من: الشّیخ.

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ أتيحَ الشَّرُّ وَ عَادَ (۱)الْكُفْرُ، وَ ارْتَدَّ عَنِ الدِّينِ، وَ تَشَمَّرَ (۲) لِلْمُلْكِ، وَ حَرَّفَ الْقُرْآنَ، وَ أَحْرَقَ بَيْتَ الْوَحْيِ، وَ أَبْدَعَ السُّنَنَ، وَ غَيَّرَ الْمِلَّهَ، وَ بَدَّلَ السُّنَّهَ، وَ رَدَّ شَهَادَهَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَ كَذَّبَ فَاطِمَهَ بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) (۳)، وَ اغْتَصَبَ فَدَكاً، وَ أَرْضَى الْمَجُوسَ وَ الْيَهُودَ وَ النَّصَارَى، وَ أَسْخَنَ (۴) قُرَّهَ عَيْنِ الْمُصْطَفَى وَ لَمْ يُرْضِهَا (۵)، وَ غَيَّرَ السُّنَنَ كُلَّهَا، وَ دَبَّرَ عَلَى قَتْلِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَ أَظْهَرَ الْجَوْرَ، وَ حَرَّمَ مَا أَحَلَّ اللَّهُ، وَ أَحَلَّ مَا حَرَّمَ اللَّهُ، وَ أَلْقَى إِلَى النَّاسِ أَنْ يَتَّخِذُوا مِنْ جُلُودِ الْإِبِلِ دَنَانِيرَ، وَ لَطَمَ وَجْهَ (۶) الزَّكِيَّهِ، وَ صَعِدَ مِنْبَرَ رَسُولِ اللَّهِ غَصْباً وَ ظُلْماً، وَ افْتَرَى عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) وَ عَانَدَهُ وَ سَفَّهَ رَأْيَهُ. قَالَ حُذَيْفَهُ:

فَاسْتَجَابَ (۷) اللَّهُ دُعَاءَ مَوْلَاتِي عَلَيْهَا السَّلَامُ عَلَى ذَلِكَ الْمُنَافِقِ، وَ أَجْرَى قَتْلَهُ عَلَى يَدِ قَاتِلِهِ رَحْمَهُ اللَّهِ عَلَيْهِ، فَدَخَلْتُ عَلَى (۸) أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِأُهَنِّئَهُ بِقَتْلِ الْمُنَافِقِ (۹)وَ رُجُوعِهِ إِلَى دَارِ الِانْتِقَامِ.

قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۱۰): يَا حُذَيْفَهُ! أَ تَذْكُرُ الْيَوْمَ الَّذِي دَخَلْتَ فِيهِ عَلَى سَيِّدِي (۱۱)رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ أَنَا وَ سِبْطَاهُ نَأْكُلُ مَعَهُ، فَدَلَّكَ عَلَى فَضْلِ ذَلِكَ الْيَوْمِ الَّذِي دَخَلْتَ عَلَيْهِ فِيهِ؟. قُلْتُ: بَلَى يَا أَخَا رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله).

۱- لا توجد في المحتضر : وأتيح الشر. وفيه : وأعاد ، بدلا من : وعاد.

۲- في المصدر: و شمّر.

۳- لا توجد: بنت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، في المحتضر.

۴- في المصدر: و أسخط. و هي نسخه بدل في مطبوع البحار.

۵- في المحتضر: و لم يرضهم- بضمير الجمع-.

۶- جاءت زياده: حر، قبل كلمه: وجه، في المصدر.

۷- خ. ل: استجاب- بلا فاء-، جاءت على مطبوع البحار.

۸- لا توجد في س: على.

۹- في المصدر: بقتله. و لا توجد كلمه: المنافق.

۱۰- عباره المصدر هكذا: قال: فقال لي.

۱۱- لا توجد: سيّدي، في المحتضر.

قَالَ (۱): هُوَ وَ اللَّهِ هَذَا الْيَوْمُ الَّذِی أَقَرَّ اللَّهُ بِهِ عَيْنَ آلِ الرَّسُولِ، وَ إِنِّی لَأَعْرِفُ لِهَذَا الْيَوْمِ اثْنَيْنِ وَ سَبْعِينَ اسْماً، قَالَ حُذَيْفَهُ: قُلْتُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! أُحِبُّ أَنْ تُسْمِعَنِی أَسْمَاءَ هَذَا الْيَوْمِ، وَ كَانَ يَوْمَ التَّاسِعِ مِنْ شَهْرِ رَبِيعٍ الْأَوَّلِ(۲)فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: هَذَا يَوْمُ الِاسْتِرَاحَهِ، وَ يَوْمُ تَنْفِيسِ الْكُرْبَهِ، وَ يَوْمُ الْغَدِيرِ (۳) الثَّانِی، وَ يَوْمُ تَحْطِيطِ (۴) الْأَوْزَارِ، وَ يَوْمُ الْخِيَرَهِ (۵)، وَ يَوْمُ رَفْعِ الْقَلَمِ، وَ يَوْمُ الْهُدُوِّ (۶)، وَ يَوْمُ الْعَافِيَهِ، وَ يَوْمُ الْبَرَكَهِ، وَ يَوْمُ الثَّارَاتِ (۷)، وَ يَوْمُ (۸) عِيدِ اللَّهِ الْأَكْبَرِ، وَ يَوْمٌ يُسْتَجَابُ فِيهِ (۹) الدُّعَاءُ، وَ يَوْمُ الْمَوْقِفِ الْأَعْظَمِ، وَ يَوْمُ التَّوَافِی، وَ يَوْمُ الشَّرْطِ، وَ يَوْمُ نَزْعِ السَّوَادِ، وَ يَوْمُ نَدَامَهِ الظَّالِمِ، وَ يَوْمُ انْكِسَارِ الشَّوْكَهِ، وَ يَوْمُ نَفْیِ الْهُمُومِ، وَ يَوْمُ الْقُنُوعِ، وَ يَوْمُ عَرْضِ الْقُدْرَهِ(۱۰)، وَ يَوْمُ التَّصَفُّحِ، وَ يَوْمُ فَرَحِ الشِّيعَهِ، وَ يَوْمُ التَّوْبَهِ، وَ يَوْمُ الْإِنَابَهِ، وَ يَوْمُ الزَّكَاهِ الْعُظْمَی، وَ يَوْمُ الْفِطْرِ الثَّانِی، وَ يَوْمُ سَيْلِ (۱۱) النغاب (۱۲)، وَ يَوْمُ تَجَرُّعِ الرِّيقِ (۱۳)، وَ يَوْمُ الرِّضَا، وَ يَوْمُ عِيدِ أَهْلِ الْبَيْتِ، وَ يَوْمٌ ظَفِرَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ، وَ يَوْمٌ يَقْبَلُ اللَّهُ أَعْمَالَ الشِّيعَهِ(۱۴)، وَ يَوْمُ تَقْدِيمِ الصَّدَقَهِ،

۱- فی المصدر: فقال.

۲- لا توجد: و كان يوم التّاسع من شهر ربيع الأوّل، فی المصدر.

۳- فی المحتضر: العيد، بدلا من: الغدير.

۴- جاءت: حطّ، بدلا من: تحطيط، فی المصدر.

۵- نسخه بدل فی ك: الحبوه.

۶- فی ك: الهدی.

۷- فی المحتضر: الثّار.

۸- لا توجد كلمه: اليوم، فی س، و هی نسخه بدل فی ك.

۹- فی المصدر: أجابت، بدلا من: يستجاب فيه.

۱۰- كذا جاءت العباره فی حاشيه س، و فی متن ك: يوم العرض، و يوم القدره، و وضع عليها رمز نسخه بدل.

۱۱- الكلمه مشوّشه فی المطبوع من البحار.

۱۲- فی المحتضر: الشّعاب.

۱۳- الدّقيق، بدلا من الرّيق، جاءت فی المصدر.

۱۴- فی المحتضر: و يوم قبول الأعمال.

وَ يَوْمُ الزِّيَارَهِ (١)، وَ يَوْمُ قَتْلِ الْمُنَافِقِ، وَ يَوْمُ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ، وَ يَوْمُ سُرُورِ أَهْلِ الْبَيْتِ، وَ يَوْمُ الشَّاهِدِ وَ يَوْمُ (٢) الْمَشْهُودِ، وَ يَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلى يَدَيْهِ (٣) وَ يَوْمُ الْقَهْرِ عَلَى الْعَدُوِّ (۴)، وَ يَوْمُ هَدْمِ الضَّلَالَهِ، وَ يَوْمُ التَّنْبِيهِ (۵)، وَ يَوْمُ التَّصْرِيدِ (۶)، وَ يَوْمُ الشَّهَادَهِ، وَ يَوْمُ التَّجَاوُزِ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ، وَ يَوْمُ الزَّهْرَهِ، وَ يَوْمُ الْعُذُوبَهِ، وَ يَوْمُ الْمُسْتَطَابِ بِهِ، وَ يَوْمُ ذَهَابِ (٧)سُلْطَانِ الْمُنَافِقِ، وَ يَوْمُ التَّسْدِيدِ، وَ يَوْمٌ يَسْتَرِيحُ فِيهِ الْمُؤْمِنُ (٨)، وَ يَوْمُ الْمُبَاهَلَهِ، وَ يَوْمُ الْمُفَاخَرَهِ، وَ يَوْمُ قَبُولِ الْأَعْمَالِ، وَ يَوْمُ التَّبْجِيلِ (٩) وَ يَوْمُ إِذَاعَهِ السِّرِّ (١٠)، وَ يَوْمُ نَصْرِ الْمَظْلُومِ، وَ يَوْمُ الزِّيَارَهِ (١١)، وَ يَوْمُ التَّوَدُّدِ، وَ يَوْمُ التَّحَبُّبِ(١٢)، وَ يَوْمُ الْوُصُولِ، وَ يَوْمُ التَّزْكِيَهِ(١٣) وَ يَوْمُ كَشْفِ الْبِدَعِ، وَ يَوْمُ الزُّهْدِ فِي

١- نسخه فى ك: الزياه. و لعلّها: الزّياده. و نسخه بدل فى مطبوع البحار: و يوم طلب الزّياره. و قد وضع على: الطّلب، رمز نسخه بدل.

٢- جاءت كلمه: يوم، فى س بعنوان أنّها نسخه بدل.

٣- لا توجد: و يوم يعضّ الظّالم على يديه، فى المصدر. و فيه بدلا من: المشهود، الشّهود- بلا ميم-.

۴- فى المحتضر: للعدوّ.

۵- خ. ل: النبله، كذا على المطبوع من البحار.

۶- فى ك لعلّها تقرأ: التصربد. أقول: لم أجد معنى مناسبا لها، أمّا التّصريد فهو فى السّقى دون الرّىّ، و التّصريد فى العطاء تقليله ..، و الصّرد: البرد .. تقول: يوم صرد، كما صرّح بذلك فى النّهايه ٣- ٢١، و الصّحاح ۶- ۴۹۶- ۴۹۷، و الفائق ١- ٢٣۶، و مجمع البحرين ٣- ٣۶٣ ٣۶۵. و قال فى القاموس المحيط ١- ٣٠٧: الصّرد: الخالص من كلّ شى ء.

٧- فى المصدر: و يوم الزّهره، و يوم التّعريف، و يوم الاستطابه، و يوم الذّهاب. و لا توجد فيه: سلطان المنافق.

٨- فى المحتضر جاءت العباره هكذا: و يوم التّشديد، و يوم ابتهاج المؤمن. و فى س: تصريح، بدلا من: يستريح، و هو غلط.

٩- هنا زياده: و يوم النّحله فى ك، و وضع عليها رمز نسخه بدل فى س، و لا توجد فى المصدر.

١٠- كذا فى المصدر، و فى س: إضاعه الصّرّ، و فى ك: إذاعه الصّرّ.

١١- فى المصدر زياده: و يوم النّصره، و يوم زياده الفتح.

١٢- فى المحتضر: المفاكهه، بدلا من: التّحبّب.

١٣- التّذكيه- بالذّال المعجمه-، جاءت فى المصدر.

الْكَبَائِرِ، وَ يَوْمُ التَّزَاوُرِ (۱)، وَ يَوْمُ الْمَوْعِظَهِ، وَ يَوْمُ الْعِبَادَهِ، وَ يَوْمُ الِاسْتِسْلَامِ (۲) قَالَ حُذَيْفَهُ: فَقُمْتُ مِنْ عِنْدِهِ يَعْنِى أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ قُلْتُ فِى نَفْسِى: لَوْ لَمْ أُدْرِكْ مِنْ أَفْعَالِ الْخَيْرِ وَ مَا أَرْجُو (۳) بِهِ الثَّوَابَ إِلَّا فَضْلَ هَذَا الْيَوْمِ لَكَانَ مُنَاىَ.

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ الْهَمْدَانِيُّ، وَ يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدِ (۴) بْنِ جَرِيحٍ: فَقَامَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنَّا وَ قَبَّلَ رَأْسَ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ سَعِيدٍ الْقُمِّيِّ، وَ قُلْنَا (۵): الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِى قَيَّضَكَ لَنَا حَتَّى شَرَّفْتَنَا بِفَضْلِ هَذَا الْيَوْمِ، وَ (۶) رَجَعْنَا عَنْهُ، وَ تَعَيَّدْنَا فِى ذَلِكَ الْيَوْمِ (۷).

قال السيّد (۸): نقلته من خطّ محمد بن على بن محمد بن طىّ رحمه اللّه، و وجدنا فيما تصفّحنا من الكتب عدّه روايات موافقه لها فاعتمدنا عليها، فينبغى تعظيم هذا اليوم المشار إليه و إظهار السرور فيه (۹).

ص: ۱۲۹

۱- فى المصباح: و يوم الزّهد و يوم الورع، و لا توجد: فى الكبائر.

۲- زياده: و يوم السّلم و يوم النّحر و يوم البقر، جاءت فى المصدر.

۳- فى طبعتى البحار و المصدر بالألف: أرجوا، و هو غلط.

۴- لا توجد: بن محمّد، فى المصدر.

۵- هنا زياده: له، فى المصباح.

۶- فى المصدر: ثمّ، بدلا من: الواو.

۷- لا توجد: اليوم، فى المصباح. و إلى هنا جاء فى المحتضر باختلافات لفظيّه. و أوردها محمّد بن جرير الطّبرىّ فى دلائل الإمامه فى الفصل المتعلّق بأمير المؤمنين عليه السلام مسندا. و رواها مسندا فى مصباح الأنوار للشّيخ هاشم بن محمّد- من أعلام علماء الإماميّه فى القرن السّادس- و نص سند المصباح هو: قال: أخبرنا أبو محمّد الحسن بن محمّد القمّىّ بالكوفه، قال: حدّثنا أبو بكر محمّد بن جعدويه القزوينىّ- و كان شيخا صالحا زاهدا سنه إحدى و أربعين و ثلاثمائه صاعد إلى الحجّ قال: حدّثنى محمّد بن علىّ القزوينىّ، قال: حدّثنا الحسن بن الحسن الخالدىّ بمشهد أبى الحسن الرّضا عليه السّلام، قال: حدّثنا محمّد بن العلاء الهمدانىّ الواسطىّ و يحيى بن محمّد بن جريح البغدادىّ قالا ..

۸- الظاهر فى كتابه زوائد الفوائد الذى لم نحصل على نسخه منه حتّى الآن.

۹- انتهى كلام السيّد فى الزوائد. و انظر: مستدرك الوسائل ۱- ۱۵۵ رواه عن الشيخ المفيد، و البحار ۲۰- ۳۳۲. و حكى عن السيّد رضىّ الدين علىّ بن طاوس فى كتاب زوائد الفوائد. أقول: قال العلّامه المجلسى فى بحاره: ۹۸- ۳۵۶: و إن كان يمكن أن يكون تأويل ما رواه أبو جعفر ابن بابويه فى أنّ قتل من ذكر كان يوم تاسع ربيع الأوّل، لعلّ معناه أن السبب الذى اقتضى عزم القاتل على قتل من قتل كان ذلك السبب يوم تاسع ربيع الأوّل، فيكون اليوم الذى فيه سبب القتل أصل القتل، و يمكن أن يسمّى مجازا بالقتل، و يمكن أن يتأوّل بتأويل آخر، و هو أن يكون توجّه القاتل من بلده إلى البلد الذى وقع القتل كان يوم سابع [كذا] ربيع الأوّل .. إلى آخره. و قال قبل ذلك: فإذا كانت وفاه مولانا الحسن العسكرىّ عليه السلام- كما ذكره هؤلاء- لثمان خلون من ربيع الأوّل، فيكون ابتداء ولايه المهدىّ عليه السلام على الأمّه يوم تاسع ربيع الأوّل، فلعلّ تعظيم هذا اليوم- و هو يوم تاسع ربيع الأوّل- لهذا الوقت المفضّل و العنايه لمولى المعظّم المكمل .. و عليك بملاحظه ما جاء فى حاشيه كتاب المحتضر: ۴۴- ۵۵.

**[ترجمه]مولف العُـِدد القویه رحمه الله به نقل از کتب مخالفین می نویسد: در روز بیست و شـشم ذی الحجه از سال بیست و سوم هجری، عمر بن الخطاب بن نفیل بن عبـدالعزی بن ریاح بن عبـدالله بن قرط بن زراح بن عدی بن کعب القرشـی العدوی، ابوحفص ضربت خورد. سعید بن المسیّب گوید: ابو لؤلؤ عمر بن خطاب را کشت و همراه با او، دوازده مرد دیگر را نیز ضربت زد پس مرد، مردی از اهل عراق جامه کلاهـداری را بروی او افکند و او را به زانو نشاند و آنگاه با سـینه بر وی افتاد و چون او دیـد که نمی توانـد حرکت کنـد، خود را بـا حربه زد و خلاص کرد. - . و علامه مجلسـی نیز - رحمه اللّه- در البحار ۹۸: ۱۹۹ آنرا ذکر می کند. -

از عمرو بن میمون نقل است که گفت: عمر آمد و ابو لؤلؤ غلام مغیره بن شعبه

ص: ۱۱۳

پیش روی او ظـاهر شـد و پیش از آنکه صف ها برابر شود بر او یورش برد و بر او سه ضـربه زد و شـنیدم که عمر میگفت: این سگ را بگیرید که مرا کشت. و مردم بر هم آشـفتند و بسوی او شـتاب کردند و او سیزده تن را مجروح نمود و مردی از پشت خود را بر او انداخت و در آغوشـش اسـیر نمود. عمر را بردند و مردم در شورش و همهمه بودند که کسـی فریاد زد: نماز ! ای بنـدگان خدا! خورشـید طلوع کرد. پس عبدالرحمن بن عوف را پیشـنماز کردند و او با کوتاهترین دو سوره قران: اذا جاء نصـر الله و الفتح، و انا اعطیناک الکوثر، نماز خواند و آنگاه مردم بر عمر وارد شدند و او گفت: ای عبدالله بن عباس! بیرون برو و در میـان مردم به فریـاد بگو که آیـا این کار با (مشورت) همه (شـما یا بزرگانتان) بوده است؟ و ابن عباس بیرون رفت و گفت ای مردم! عمر میگویـد که آیا این کار با (مشورت) همه (شـما یا بزرگانتان) بوده است؟ گفتنـد: پناه بر خـدا به خدا سوگند که ما کوچکـترین خـبری نـداشتیم و نمی دانسـتیم. پس گفـت: برایـم طبیـبی فراخوانیـد و طـبیب فراخوانـده شـد. پس گفـت: کـدام نوشیدنیها برایت گواراتر است؟ گفت: شراب. پس به او شراب نوشاندند و از یکی از جای زخمهایش بیرون آمد یکی از مردم گفت: این خون است، این چرک زخم است. پس گفت: به من شیر بدهید و به او شیر نوشاندند و از جای ضربه جاری گشت. طبیب به او گفت: فکر نمی کنم که تا شب زنده باشی، پس هر کاری داری، به انجام رسان. و ادامه این خبر

ص: ۱۱۴

را در بـاب شورا و پیشـنماز شـدن صـهیب توسط او و این سـخن او درباره علی علیه السـلام که اگر این خلافت را به این احلج (آنکه موی سرش از دو طرف ریخته و عقب رفته) یعنی علی، می سپردند ایشان را به راه راست رهنمون می گشت را ذکر می کنـد. ابن عمر به وی گفت چه چیز تو را بـازمی دارد از اینکه او را بر ما پیشوا نمایی؟ گفت: دوست نـدارم که هم زنـده و هم مرده او را تحمـل نمایم. - . ابن سـعد در الطبقات ۳: ۳۳۷- ۳۴۰ شـبیه به آنرا از عمر بن میمون در چنـد روایت آورده و نیز از حـذیفه، و ابن شـهاب، و ابن عبد البرّ در الاستیعاب ۲: ۴۶۷- ۴۶۸. - عبـدالله بن الزبیر گفت - . و شبیه به آن در الطبقـات لابن سعد ۳- ۳۴۷ از أبی الحویرث روایت شـده و به همین متن در الاستیعـاب ۲: ۴۶۹ از عبـد اللّه بن الزبیر از پدرش روایت شده و در آن می افزاید: از پدرش. - :

بـا عمر بن الخطاب به بازار رفتم و او بر دست من تکیه داشت و أبو لؤلؤ غلام مغیره بن شـعبه پیش روی او آمـد و گفت: آیا با

ارباب من سخنی نمی گویی که خراج را از من بر دارد؟ گفت: خراجت چقدر است؟ گفت: یک دینار. عمر گفت: موافق چنین کاری نیستم، تو خوب کار می کنی و این خراج زیاد نیست. سپس عمر به او گفت آیا برای من آسیاب درست نمی کنی؟ گفت: آری. و چون پشت کرد، أبو لؤلؤ گفت: به خدا که برایت آسیابی بسازم که صدایش در شرق و غرب عالم بپیچد. ابن زبیر گوید: و این سخن او در دل من ترس افکند و چون هنگام اذان صبح بود، أبو لؤلؤ بیرون آمد و او را با خنجر شش ضربه زد که یکی از زیر ناف او بود و همان او را کشت و خنجری دو سر آورده بود و چون عمر مجروح گشت، به همراه او سیزده مرد دیگر را درون مسجد مجروح کرد. سپس او را گرفتند و چون خود را اسیر دید، خود را خلاص کرد. - . و شبیه به آن در العقد الفرید ۴: ۲۷۲ -

درباره سن عمر اختلاف نظر هست - . همچنان سخن از صاحب العدد القویّه است و این اقوال را ابن الأثیر نیز در الکامل ۳: ۱۹، و الطبریّ در تاریخش ۱: ۱۸۷- ۲۱۷، و ۲: ۸۰- ۸۲ ذکر کرده اند، و بنگرید: تاریخ الیعقوبی ۲: ۱۱۷، و الإصابه ۲: ۴۵۹، و حلیه الأولیاء ۱: ۳۸، و غیر آن. -

ص: ۱۱۵

و گفته شده که او شصت و سه - . چنانکه در المعجم الکبیر ۱: ۶۸، و طبقات ابن سعد ۳: ۳۶۵، و مسند أحمد بن حنبل ۴: ۹۶ و ۹۷ و ۱۰۰، و سنن الترمذی حدیث ۳۳ و ۳۷، صحیح البخاریّ حدیث ۲۳ و ۵۲ آمده است. -

ساله بود که مرد و عبدالله بن عمر گفته است که وی پنجاه و اندی - . و ابن سعد نیز آنرا در الطبقات ۳: ۳۶۵ ذکر کرده است. - سال داشت که مرد و سالم بن عبدالله روایت کرده که عمر پنجاه و پنج - . در معجم الطبرانی ۱: ۶۹، و المصنّف اثر عبد الرزاق حدیث ۶۷ و ۹۱، و مجمع الزوائد ۹: ۷۸ و ۷۹، و طبقات ابن سعد ۳: ۳۶۵ ذکر شده است. - ساله بود که جان باخت و زهری گفته است پنجاه و چهار ساله بود که مرد و قتاده گوید که پنجاه و دو ساله بود که درگذشت. و گفته شده که وی شصت ساله درگذشت - . این را ابن عبد البرّ فی الاستیعاب ۲- ۴۷۰- ۴۷۱ نقل کرده است. -

و از زهری روایت است که گفت: وقتی ابوبکر جان سپرد، عمر بر وی نماز خواند و بر عمر، صهیب نماز خواند - . در منابع پیشین ذکر شده و در الاستیعاب ۲: ۴۷۲ به همراه روایت بعدی آمده است. -

و از عمر روایت شده که در بازگشتش از آخرین حجش گفت: سپاس خدای راست و هیچ پروردگاری جز او نیست که هر که را خواهد هر چه خواهد عطا کند. در این سرزمین — منظورش ضجنان بود- گوسفندان خطاب را می چراندم و او تندخوی و سخت دل بود و چون کار می کردم، نفسم را می برید و اگر کوتاهی می کردم، به باد کتکم می گرفت و صبح و شبی می گذزانم که بین من و خدا احدی نیست که از او بترسم. و آنگاه به این بیت شعر تمثیل نمود که:

ص: ۱۱۶

هیچ چیز از آنچه می بینی با این مظهرش باقی نمی ماند، تنها پروردگار می ماند و دارایی و فرزندان فقط آزارت می رسانند. خزائن دارایی های هرمز هرگز وی را بی نیاز نگرداند و قوم عاد کوشیدند که به جاودانی برسند ولی هرگز جاودان نشدند. و

نه هرگز سلیمان (اینگونه شد) حال آنکه بادها به امر او جاری بودند و جن و انس همگان زیر آن باد، بر او وارد می شدند. کجایند پادشاهانی که به خاطر عزت و سربلندیشان از هر سمت و جهتی، مردمان بر ایشان وارد می گشتند. آبشخوری در آنجا هست که بایستی بدان وارد گشت و دروغ نیست و همچون ایشان بایستی بر آن وارد شد.

و اما مادر او حنتمه دختر هاشم بن مغیره بن عبدالله بن عمر بن مخزوم بود و عمر سیزده سال پس از عام الفیل به دنیا آمد و عمر خود گوید چهار سال پیش از فجار اعظم به دنیا آمدم. وی پس از چهل مرد و یازده زن به ظاهر اسلام آورد و چون ابوبکر مرد و قبلا او را جانشین خود معرفی کرده بود، مردم در سال سیزده هجری با او بعنوان خلیفه بیعت کردند. وی پوستی بسیار سبزه و تیره داشت و بلند قامت بود و ریشی پرپشت داشت و طاس بود و با هر دو دست کار می کرد.

ص: ۱۱۷

و گفته شده که بلند قامت و تنومند و با سری طاس صیقلی، سفید و با سرخی شدید چشمان و گونه اش اندکی تکیده بود و گفته اند که مردی بس سبزه رو و درشت هیکل بود چنانکه گویی از مردان قبیله سدوس بود. مدت خلافت وی ده سال و شش ماه و چند روز بود. - . علاوه بر آنچه گذشت، بنگرید: الاستیعاب- چاپ شده در حاشیه الإصابه ۲: ۴۵۸- ۴۷۳-، و البدء و التّاریخ ۵: ۸۸ و ۱۶۷، و الکنی و الألقاب للدّوالبیّ ۱- ۷. -

می گویم: ابن عبد ربه در کتاب الاستیعاب - . الاستیعاب ۲: ۴۶۷- ۴۶۸ -

می نویسد مدت خلافت وی ده سال و شش ماه و .. بود و روز چهارشنبه چهار روز مانده تا پایان ذی الحجه از سال بیست و سوم هجری کشته شد. الواقدی و دیگران گفته اند: سه روز مانده تا پایان ذی الحجه ابو لولو فیروز غلام مغیره بن شعبه وی را ضربت زد. گوید و از دقیقترین سخنانی که درباره کشته شدن عمر روایت شده، سخن خلف بن قاسم به نقل از سهل با سندی که به عمرو بن میمون می رسد است .. و این خبر را نظیر آنچه گذشت بیان نموده و سپس می گوید: دوست ندارم که او را هم زنده و هم مرده تحمل نمایم و سپس خبر دوم را از قول الواقدی با ذکر سند از عبدالله بن زبیر روایت می کند و سپس می گوید: و درباره ابو لولو اختلاف نظر هست و برخی گفته اند که زردشتی بوه و برخی دیگر گفته اند که نصرانی بوده ... و او خنجری دو دم آورده و چون عمر مجروح گشت به همراه او سیزده نفر دیگر نیز در مسجد مجروح گشتند، سپس وی را گرفتند و چون به دام افتاد، خود را کشت.

می گویم: این سخن که وی در ذی الحجه کشته شده، سخن معروف در میان فقیهان امامی ماست و ابراهیم بن علی الکفعمی رحمه الله در الجنه الواقیه - . الجنّه الواقیه، معروف به المصباح اثر الکفعمی: ۵۱۰- ۵۱۱ فصل چهل و دوم -

ص: ۱۱۸

در ضمن اعمال ماه ربیع الاول می نویسد: مولف مسارّ الشیعه روایت کرده است هر که در روز نهم این ماه چیزی انفاق کند، مغفرت خواهد یافت و مستحب است که در این روز برادران خود را اطعام نموده و به ایشان عطر زنند و بیشتر خرج کنند و لباس نو به تن کنند و شکر و عبادت نمایند که این روز پایان گرفتن اندوه است و روایت شده که در آن روزه نگیرند. و بیشتر

شیعیان بر این گمانند که عمر در این روز کشته شده است ولی این تاریخ درست نیست.

محمد بن ادریس در سرائر - . السّرائر: ۹۶- چاپ سنگی-[۱- ۴۱۹- چاپ جامعه المدرّسین] باب صیام التّطوّع با تصرف در متن فقط. -

نوشته است: هر کس گفته است که عمر در این روز کشته شده، بنا به اجماع تاریخ نویسان و اهل سیره به اشتباه رفته و شیخ مفید رحمه الله نیز در کتاب التواریخ چنین گفته است، بلکه او در روز دوشنبه چهار روز مانده به پایان ذی الحجه در سال بیست و سه هجری کشته شده و مولفان الغرّه و المعجم - . المعجم للطبرانی ۱: ۷۰ -

و الطبقات - . طبقات ابن سعد ۳: ۳۶۵ -

و مسارّ الشیعه - . مسارّ الشیعه: ۴۲، گوید: و در بیست و نهم آن (یعنی ذی الحجه الحرام) از سال ۲۳ هجری عمر بن الخطاب درگذشت. -

و ابن طاوس - . در کتابش زوائد الفوائد، که نسخه ای از آن نیافتیم. -

بر این امر تاکید کرده اند بلکه شیعه و اهل سنت همگی بر این امر اجماع نظر دارند. پایان. و مشهور در میان شیعیان در شهرها و کشورهای مختلف در زمانه ما، روز نهم ربیع الاول است

ص: ۱۱۹

و این روز، یکی از اعیاد است و استناد ایشان در اصل سخنی است که خلف سید شریف، علی بن طاوس رحمه الله علیهما در کتاب زوائد الفوائد و شیخ حسن بن سلیمان در کتاب المحتضر -که متن وارد شده را از وی نقل کرده ایم می باشد و متن روایت سید قدس سره را در کتاب دعاء ذکر خواهیم کرد.

شیخ حسن گوید این روایت را از خط نوشته شیخ فقیه علی بن مظاهر الواسطی با اسنادی متصل از محمد بن علاء الهمدانی الواسطی و یحیی بن محمد بن جریح البغدادی نقل کرده ام که گفته اند: درباره ابن الخطاب با یکدیگر نزاع نمودیم و درباره حقیقت امر او دچار شبهه ماندیم و هر دو با هم به نزد احمد بن اسحاق القمی یار ابی الحسن العسکری علیه السلام در شهر قم رفتیم و در خانه اش را زدیم و دختری عراقی از خانه او سر برون کرد و از او خواستیم وی را خبر کند و او گفت: وی مشغول جشن عیدش است، چرا که امروز عید است. گفتیم: سبحان الله! عیدها، عیدهای شیعه چهار عید است: قربان و فطر و غدیر و روز جمعه.

ص: ۱۲۰

دختر گفت: احمد بن اسحاق از سرورش ابی الحسن علی بن محمد العسکری علیهما السلام روایت می کند که این روز روز عید است و برترین عیدها در نزد اهل بیت علیهم السلام و پیروان ایشان است. گفتیم: پس اجازه بگیر که ما به خدمت او برسیم

و بگو که ما که هستیم، پس داخل شد و ما را معرفی کرد و او بیرون آمد در حالیکه پیش بندی بر کمر بسته بود و بالاپوشش را بر دوش انداخته بود و دست بر صورتش می کشید. پس گفتیم حالت غریبی داری؟ گفت: نگران نباشید، من برای عید غسل کرده بودم. گفتیم مگر امروز – و روز نهم ربیع الاول بود–روز عید است؟ گفت: آری. گویند: و هر دو ما را به خانه اش دعوت کرد و ما را بروی تخت خود نشاند و گفت: من همچنان که شما اکنون به دیدار من آمده اید، با گروهی از برادرانم در سامرا به دیدار مولایمان ابا الحسن العسکری علیه السلام رفتم و اذن ورود خواستیم و به ما اجازه ورود داد و ما در چنین روزی یعنی نهم ربیع الاول بر حضرت علیه السلام وارد شدیم و سرورمان علیه السلام به همه خدمتکاران فرموده بود تا نوترین لباسهایشان را بپوشند و پیش دستش بخور دانی بود که به دست خود در آن عود و عنبر می سوزاند. گفتیم: پدر و مادرمان فدایت گردند ای فرزند رسول خدا! آیا در این روز برای اهل بیت شادمانی تازه ای به دست آمده است؟! پس فرمود: کدامین روز نزد اهل بیت از این روز پر ارج تر است؟! حال آنکه پدرم علیه السلام چنین روایت نمود که حذیفه بن الیمان در

ص: ۱۲۱

چنین روزی یعنی نهم ربیع الاول بر جدم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم وارد شد. حذیفه گوید: سرورم امیر المومنین را با دو پسرش حسن و حسین علیهم السلام دیدم که همراه با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم خوراکی می خوردند و پیامبر به روی ایشان علیهم السلام لبخند می زد و به دو فرزندش، حسن و حسن علیهما السلام می گفت: بخورید و گواراییتان باشد به برکت این روز، چرا که این روز روزی است که خداوند دشمنش و دشمن جد شما را هلاک می گرداند و دعای مادرتان را اجابت می کند. بخورید که این روزی است که خداوند اعمال پیروان و دوستداران شما را قبول می کند. بخورید که این روزی است که این سخن حقتعالی که (فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خاوِيَةً بِما ظَلَمُوا –: و این [هم] خانه های خالی آنهاست به [سزای] بیدادی که کرده اند قطعا در این روز مصداق پیدا می کند – . النّمل/ ۵۲ –

. بخورید که این روز، روزی است که شوکت کینه توز پدربزرگ شما فرو می شکند. بخورید که این روزی است که فرعون (ظالم بر)اهل بیت من و ستمگر بر ایشان و غاصب حقشان نابود خواهد گشت. بخورید که این روزی است که خدایتعالی به إِلی ما عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ: آنچه از کردارها که پیشه کرده اند، روی نموده و آنرا به غباری پراکنده بدل می کند. حذیفه گوید: پس به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم گفتم: ای رسول خدا آیا در میان امت و اصحاب تو کسی هست که حرمت این روز را زیر پای نهد؟

ص: ۱۲۲

پس حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: آری حذیفه! یک طاغوتی نابکاری از میان منافقین بر ایشان سروری می یابد و در میان امت من ریا بکار می گیرد و ایشان را به خود فرا می خواند و بر تازیانه خواری و ننگ را بر دوش خود می کشد و مردمان را از راه خدا به دور می کند و کتاب خدا را تحریف می کند و سنت مرا دگرگون می کند و ارث فرزند مرا در چنگ خود می گیرد و خود را یگانه مرجع امور می سازد و بر امامت امام پس از من، دست درازی می کند و اموال خدا را بدون آنکه برایش حلال باشد، برای خود حلال شمرده و در آن دست می برد و آنرا در غیر فرمانبری او هزینه می کند و مرا تکذیب می کند و برادر و وزیر مرا تکذیب می نماید و دخترم را از حقش باز می دارد و او شکایت او به درگاه خدایتعالی

می برد و خداوند دعای او را در چنین روزی پاسخ می گوید.

حذیفه گوید: گفتم ای رسول خدا! چرا اکنون که زنده ای خداوند را به دعا نمی خوانی تا او را هلاك گرداند؟! فرمود: حذیفه! بخاطر کارهایی که پیش از این کرده، نمی خواهم بر قضاء و تدبیر الهی جرأت و جسارت به خرج دهم، ولی از خداوند خواسته ام روزی را که در آن جانش را می گیرد را بر دیگر روزها فضیلتی بخشم تا این سنتی گردد که دوستاران من و پیروان اهل بیتم و دوستداران ایشان به آن عمل نمایند و خدایتعالی جلّ ذکره بر من وحی نمود و فرمود: ای محمد! در آگاهی ازلی ام چنین رقم خورده که تو و اهل بیتت را

ص: ۱۲۳

دشواریها و بلاهای دنیا و ستم منافقین و غاصبین از بندگانم فراگیرد، همانان که به خیر و صلاح رهنمونشان گشتی و به تو خیانت کردند، خالصانه برایشان خیرخواهی کردی و فریب و دغل در کارشان کردند و با ایشان روراست دوستی و برادری کردی و ایشان دشمنی و کینه توزی نمودند و با صداقت دل ایشان را به دست آوردی ولی دروغ پیشه کردند و نجات و رهاییشان بخشیدی ولی ایشان تو را تسلیم خطرها نمودند، پس من با قضاءگردانی و قدرت و سلطنتم، بر روح آنکس که پس از تو حق علی را غصب نماید، هزار دروازه از آتش اسفل سافلین فیلوق - . فیلوق در کتب لغت یافت نشد ولی فلق بمعنی شکافی در آتش یا چاهی عظیم از آتش در دل دوزخ است که دوزخیان از شدت آتش آن گریزان پناه می برند و چنانکه الطریحی در مجمع البحرین ۵- ۲۲۹ می گوید از خداوند خواست تا به او اذن نفس در دادنی دهد، و خداوند به او اجازه داد و جهنم را بسوزاند. و نیز نگاه کنید به: القاموس ۳: ۲۷۷. -

بر وی خواهم گشود و او و یارانش را در قعری فرو خواهم افکند که ابلیس بالاتر از او، بر وی مشرف باشد و او را لعنت فرستد و آن منافق را در قیامت عبرتی برای فرعونهای پیامبران و دشمنان دین در صحرای محشر می کنم و ایشان و دلبستگان ایشان و همه ستمگران و منافقان را کبودروی و بس عبوس و ترشروی، خوار و ذلیل و پشیمان، در آتش جهنم محشور خواهم نمود و تا ابد الآبدین ایشان را در آن جاودانه نگاه خواهم داشت. ای محمد (ص) وصی تو در منزلت با تو همسان نخواهد بود مگر بخاطر بلوا و مصیبتی که از سوی فرعونش و غاصب حقش که بر من جسارت به خرج داده و سخنم را دیگرگون می نماید و به من شرك ورزیده و مردمان را از راه من باز می دارد و برای امت تو خودش را گوساله سامری میکند و به من بر عرشم، کفر می ورزد، به او می رسد.

ص: ۱۲۴

همانا فرشتگانم را در هفت آسمانم فرمان داده ام تا در این روز که جان او را می گیرم، برای شیعیان و دوستداران شما عید بگیرند و شادمانی کنند و فرموده ام تا کرسی کرامت مرا در برابر بیت معمور نهند و مرا ستایش گویند و برای شیعیان و دوستداران شما از فرزندان آدم، استغفار کنند و فرشتگان کرام الکاتبین را دستور داده ام که از آن روز تا مدت سه روز، قلم از نوشتن گناه همه خلایق بردارند و برای اکرام تو و وصی تو ای محمد، هیچ خطایی از ایشان را (در این مدت) بر ایشان نخواهم نوشت. به راستی که این روز را برای تو و اهل بیتت و همه مومنان پیرو و شیعه ایشان عید قرار دادم و به عزت و جلال

و بلنـدمرتبگی خود در این جایگاهم سوگنـد خورده ام که هر کس را در این روز از روی اخلاص عیـد بگیرد عطایی بی نظیر دهم و برای او ثواب خلایق از شرق تا غرب عالم را حساب کنم و یقین که او را در حق نزدیکان و خویشانش شفیع قرار می دهم و اگر در این روز بر خود و خانواده اش در خرج سهل گیرد، روزی فراوان بخشم و هر سال در مثل این روز هزار تن از شیعیان و موالی شما را از بند آتش برهانم و تلاش ایشان را مشکور گردانم و گناهشان را ببخشم و کارهاشان را پذیرفته دارم. حذیفه گوید: آنگاه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم برخاست و به خانه ام سلمه وارد شد و من از نزد وی بازگشتم حال آنکه هیچ شکی درباره سرنوشت این شیخ نداشتم تا آنکه پس از رحلت نبی اکرم صلی الله علیه و آله و سلم ریاست یافت

ص: ۱۲۵

و دست شر بار دیگر باز شد و کفر بازگشت و او از دین روی گرداند و برای پادشاهی آستین بالا زد و قران را تحریف نمود و منزل وحی را به آتش کشید و سنتهایی به بدعت آفرید و دین خدا را دیگرگون ساخت و سنت را تغییر داد و شهادت امیر المومنین علیه السلام را رد نمود و فاطمه دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را دروغگو خواند و فدك را غصب نمود و دل زردشتیان و یهودیان و مسیحیان را خشنود ساخت و نور چشم مصطفی را به داغ اشک آزرد و دل او را خرسند نکرد و همه سنتها را زیرورو کرد و برای کشتن امیر المومنین علی علیه السلام نقشه ریخت و ستمگری را آشکار نمود و حلال خدا را حرام نمود و حرام او را حلال کرد و به مردمان آموخت که از پوست شتران دینار به دست آورند و بر صورت زکیّه طاهره سیلی زد و غاصبانه و ظالمانه بر منبر رسول خدا بالا رفت و بر امیر المومنین علیه السلام دروغ بست و با او سر دشمنی گرفت و رأی و نظر او را سفیهانه خواند. حذیفه گوید: پس آنگاه خداوند دعای مولایم زهراء سلام الله علیها را در حق آن منافق اجابت فرمود و قتل وی را به دست قاتلش که درود خدا بر او باد، جاری نمود و من به نزد امیر المومنین علیه السلام رفتم تا کشته شدن این منافق و روانه شدن او به عالم انتقام کِشی، را به او تبریک گویم. امیر المومنین علیه السلام فرمود: ای حذیفه! آیا به یاد داری روزی را که بر سرورم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم وارد شدی در حالیکه من و دو نوه او همراه با او خوراکی می خوردیم و ایشان به فضل این روزی که تو در آن بر وی وارد شدی، اشاره فرمود؟ گفتم: آری ای برادر رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم .

ص: ۱۲۶

فرمود: به خدا این همان روزی است که خداوند دل خاندان رسول صلی الله علیه و آله و سلم را خنک کرد و من برای این روز هفتاد و دو نام می دانم. حذیفه گوید: گفتم ای امیر المومنین دوست دارم که نامهای این روز را برایم بگویی، و آنروز نهم ربیع الاول بود. امیر المومنین علیه السلام فرمود: این روز راحت شدن است، روز خلاصی از اندوه دل است، غدیر دوم است، روز زمین نهادن بارهاست، روز برتر شدن است، روز برداشتن قلم (از شیعیان) است، روز رهیافتگی و روز سلامی و روز برکت و روز انتقام کشیها و روز عید بزرگ خدا و روز استجابت دعا و روز موقعیت عظمی و روز رسیدن (به حق یا وعده الهی) و روز شرط و روز برکندن سیاه جامه و روز پشیمانی ستمگر و روز شکستن شوکت و روز زدایش اندوه و روز خرسندی و روز قدرت نمایی و روز نگریستن (به چهره ستمگران) و روز شادمانی شیعه و روز توبه و روز بازگشت به خدا و روز زکات عظمی و روز فطر ثانی و روز جاری شدن آب دهان هاست و روز جرعه جرعه فرو بردن آب دهان و روز

خشنودی و روز عیـد اهل بیت و روزی است چون روز پیروزی بنی اسـرائیل و روزی که خداونـد اعمال شـیعه را می پـذیرد و روز صدقه دادن

ص: ۱۲۷

و روز زیارت و روز قتل منافق و روز وقت از پیش شـناخته و روز شادی اهل بیت و روز گواه و روز گواهی داده شده و روزی که سـتمگر دست خود را گاز می گیرد و روز چیرگی بر دشمن و روز انهدام گمراهی و روز هوشیارباش دادن و روز (شادی) اندک دادن و روز گواهی و روز درگذشـتن از مومنین و روز زیبایی دنیا و روز گوارایی و روز عطر زدن و روز از دست رفتن سلطنت منافق و روز توفیق دهی و روز راحت یافتن مومن و روز مباهله و روز مفاخره و روز پـذیرش اعمال و روز بزگداشت و روز رازگویی و روز یـاری سـتمدیده و روز زیـارت و روز دوستی نمودن و روز در دل جای کردن خود و روز دستیابی و روز پیراستن و روز برملا شدن بدعتها و روز رویگردانی از گناهان کبیره

ص: ۱۲۸

و روز دید و بازدید و روز اندرز و روز پرسـتش و روز تسلیم شدن - . در منبع اضافه بر این روز صلح و روز بریدن گلو و روز دریدن شکم نیز آمده و برخی کلمات نیز متفاوت آمده اند. - .

حـذیفه گویـد: پس از نزد او — منظـور امیر المـومنین علیـه السـلام اسـت- برخاسـتم و بـا خـود می گفتم: اگر به هیـچ یـک از کردارهای نیک و آنچه بدان امید ثواب دارم، دست نیابم، مگر ثواب این روز، به آرزوی خود رسیده ام.

محمـد بن العلاء الهمـدانی و یحیی بن محمـد بن جریـح گوینـد: پس هر یک از ما برخاسـته و سـر احمد بن اسـحاق بن سـعید القمی را بوسه دادیم و گفتیم: سپاس خـدای راست که مقرر فرمود تو پیش روی مـا قرار گیری و مـا را بـا بیـان فضل این روز سربلند گرداندی. سپس از نزد وی بازگشتیم و آن روز را عید گرفتیم. - . در المصباح الیوم، وجود ندارد و تا اینجای سخن با اندکی تفاوت در لفظ، در المحتضـر آمده و محمّد بن جریر الطّبریّ آنرا در دلائل الإمامه در فصل مربوط به أمیر المؤمنین(ع) با ذکر سـند آورده است. و در مصـباح الأنوار شـیخ هاشم بن محمّد- از بزرگان امامیه در قرن شـشم- با ذکر سـند آمده و متن سنـد المصـباح چنین است: أبـو محمّـد الحسن بن محمّـد القمّیّ اهـل کوفه گفت: أبو بکر محمّـد بن جعـدویه القزوینیّ- و که شیخی صالح و زاهد بود و در سال ۳۴۱ روانه کعبه شد، چنین روایت کرد که محمّد بن علیّ القزوینیّ روایت نمود که الحسـن بن الحسن الخالـدیّ در مشـهد أبی الحسن الرّضا علیه السّـلام روایت نمود که محمّـد بن العلاء الهمـدانیّ الواسـطیّ و یحیی بن محمّد بن جریح البغدادیّ که .. -

سید - . گویی در کتاب زوائد الفوائد اوست که نسخه ای از آن به دستمان نرسیده است. -

گویـد: این روایت را از خـط محمـد بن علی بن محمـد بن طی رحمه الله نقـل کرده ام و در کتبی که بررسـی نمودیم روایاتی موافق این یـافتیم و بر آن تکیه داشـته ایم، پس شایسـته است که این روز که بـدان اشـاره شـد را بزرگ داشـته و در آن شادی نماییم. - . پایان سـخن سـید در الزوائد. و بنگرید: مستدرک الوسائل ۱- ۱۵۵ به نقل از شـیخ مفید، و البحار ۲۰: ۳۳۲. و نیز از

سید رضیّ الدین علیّ بن طاوس در کتاب زوائد الفوائد روایت شده است. -

ص: ۱۲۹

**[ترجمه]

بیان

فی القاموس(۱): احتَبَی بِالثَّوْبِ: اشْتَمَلَ. و فی بعض النسخ مکان قوله محتبی بکساء (۲) یفوح مسکا و هو (۳) قوله علیه السلام: و یوم سیل النغاب .. هو مقابل قولهم: غصّ بریقه.

فی القاموس (۴): نَغَبَ الرِّیقَ کمنع و نصر و ضرب-: ابْتَلَعَهُ، و الطّائر حسا من الماء .. و الإنسان فی الشّرب: جرع، و النُّغْبَهُ: الجرعه. و فی بعض النسخ: یوم سبیل اللّه.

قوله علیه السلام: و یوم ظفرت به بنو إسرائیل .. أی یشبه ذلک الیوم، فإنّه کان فرعون هذه الأمّه أو کان ضفر بنی إسرائیل أیضا فی هذا الیوم، و الوجهان جاریان فی بعض الفقرات الأخر: کنزع السواد.

و التّصرید: التّقلیل (۵)، و کأنّه سقط بعض الفقرات من الرواه، و بضمّ

ص: ۱۳۰

۱- القاموس ۴- ۳۱۵. و جاء فی تاج العروس ۱۰- ۸۱، و لسان العرب ۱۴- ۱۶۰.

۲- فی ک: بکسائه.

۳- خطّ علی: و هو، فی ک.

۴- القاموس ۱- ۱۳۳، و کذا ذکره ابن منظور فی لسانه ۱- ۷۶۵، و الزبیدی فی التاج ۱- ۴۹۰.

۵- نصّ علیه فی الصحاح ۲- ۴۹۷، و القاموس ۱- ۳۰۷، و لسان العرب ۳- ۲۴۹، و تاج العروس ۲- ۳۹۶.

بعض النسخ يتمّ العدد.

أقول: و قَالَ السَّيِّدُ عَلِيُّ بْنُ طَاوُسٍ قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ فِي كِتَابِ الْإِقْبَالِ (۱) بَعْدَ ذِكْرِ الْيَوْمِ التَّاسِعِ مِنْ رَبِيعٍ الْأَوَّلِ: اعْلَمْ أَنَّ هَذَا الْيَوْمَ وَجَدْنَا فِيهِ رِوَايَةً عَظِيمَ (۲)الشَّأْنِ، وَ وَجَدْنَا جَمَاعَةً مِنَ الْعَجَمِ وَ الْإِخْوَانِ يُعَظِّمُونَ السُّرُورَ فِيهِ، وَ يَذْكُرُونَ أَنَّهُ يَوْمُ هَلَاكِ بَعْضِ مَنْ كَانَ يَهُونُ بِاللَّهِ جَلَّ جَلَالُهُ وَ رَسُولِهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ يُعَادِيهِ، وَ لَمْ أَجِدْ فِيمَا تَصَفَّحْتُ مِنَ الْكُتُبِ إِلَى الْآنَ مُوَافِقَةً أَعْتَمِدُ عَلَيْهَا لِلرِّوَايَةِ الَّتِي رَوَيْنَاهَا عَنِ ابْنِ بَابَوَيْهِ تَغَمَّدَهُ اللَّهُ بِالرِّضْوَانِ (۳)، فَإِنْ أَرَادَ أَحَدٌ تَعْظِيمَهُ مُطْلَقاً لِسِرٍّ يَكُونُ فِي مَطَاوِيهِ غَيْرَ الْوَجْهِ الَّذِي ظَهَرَ فِيهِ احْتِيَاطاً لِلرِّوَايَةِ فَهَكَذَا (۴) عَادَةُ ذَوِي الدِّرَايَةِ ... (۵)، وَ إِنْ كَانَ يُمْكِنُ أَنْ يَكُونَ تَأْوِيلُ مَا رَوَاهُ أَبُو (۶) جَعْفَرِ بْنُ بَابَوَيْهِ فِي أَنَّ قَتْلَ مَنْ ذُكِرَ كَانَ فِي (۷) تَاسِعِ رَبِيعٍ الْأَوَّلِ، لَعَلَّ مَعْنَاهُ أَنَّ السَّبَبَ الَّذِي اقْتَضَى عَزْمَ الْقَاتِلِ عَلَى قَتْلِهِ كَانَ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ (۸) وَ يُمْكِنُ أَنْ يُسَمَّى مَجَازاً سَبَبُ الْقَتْلِ (۹) بِالْقَتْلِ، أَوْ يَكُونَ(۱۰) تَوَجُّهُ الْقَاتِلِ مِنْ بَلَدِهِ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ أَوْ وُصُولُ الْقَاتِلِ إِلَى مَدِينَةِ الْقَتْلِ فِيهِ.

وَ أَمَّا تَأْوِيلُ مَنْ تَأَوَّلَ أَنَّ الْخَبَرَ بِالْقَتْلِ وَصَلَ إِلَى بَلَدِ ابْنِ بَابَوَيْهِ فِيهِ فَلَا

۱- الإقبال: ۵۹۷- ۵۹۸ الحجريه.

۲- فى ك نسخه بدل: عظيمه.

۳- فى س: رضوانه، و فى المصدر نسخه بدل: بالغفران.

۴- فى الإقبال: فكذا.

۵- هنا سقط كبير، ذكر فيه مصادر جمّه فى وفاه الحسن العسكريّ عليه السّلام- ثمّ قال: أقول ...

۶- لا توجد فى المصدر: أبو.

۷- فى الإقبال: يوم، بدلا من: فى.

۸- جاءت العباره فى المصدر: قتل من قتل كان ذلك السّبب يوم تاسع ربيع الأوّل، فيكون اليوم الّذى فيه سبب القتل أصل القتل، بدلا من: قتله كان فى ذلك اليوم.

۹- لا توجد: سبب القتل، فى المصدر.

۱۰- هنا زياده فى المصدر و هى: يمكن أن يؤوّل بتأويل آخر و هو أن يكون. و فيه: الواو، بدلا من: أو.

يَصِحُّ (١)، لِأَنَّ الْحَدِيثَ الَّذِى رَوَاهُ ابْنُ بَابَوَيْهِ عَنِ الصَّادِقِ عَلَيْهِ السَّلَامُ تَضَمَّنَ أَنَّ الْقَتْلَ كَانَ فِى ذَلِكَ الْيَوْمِ (٢)، فَكَيْفَ يَصِحُّ هَذَا التَّأْوِيلُ؟. انْتَهَى ملخّص كلامه نوّر اللّه ضريحه.

و يظهر منه ورود روايه أخرى عن الصادق عليه السلام بهذا المضمون رواها الصدوق رحمه اللّه، و يظهر من كلام خلفه الجليل ورود عدّه روايات دالّه على كون قتله فى ذلك اليوم، فاستبعاد ابن إدريس و غيره رحمه اللّه عليهم ليس فى محلّه، إذ اعتبار تلك الروايات مع الشهره بين أكثر الشيعه سلفا و خلفا لا يقصر عمّا ذكره المؤرّخون من المخالفين، و يحتمل أن يكونوا غيّروا هذا اليوم ليشتبه الأمر على الشيعه فلا يتّخذوه يوم عيد و سرور.

فإن قيل: كيف اشتبه هذا الأمر العظيم بين الفريقين مع كثره الدواعى على ضبطه و نقله.

قلنا: نقلب الكلام عليكم، مع أنّ هذا الأمر ليس بأعظم من وفاه الرسول صلّى اللّه عليه و آله، مع أنّه وقع الخلاف فيه بين الفريقين، بل بين كلّ منهما مع شدّه تلك المصيبه العظمى، و ما استتبعته من الدواهى الأخرى، مع أنّهم اختلفوا فى يوم القتل كما عرفت و إن اتّفقوا فى كونه فى ذى الحجه، و من نظر فى اختلاف الشيعه و أهل الخلاف فى أكثر الأمور التى توفّرت الدواعى على نقلها مع كثره حاجه الناس إليها كالأذان و الوضوء و الصلاه و الحجّ و تأمّل فيها لا يستبعد أمثال ذلك، و اللّه تعالى أعلم بحقائق الأمور..

**[ترجمه]گویی برخی از نامهای این روز در نوشته هر یک از راویان و نسخه ها افتاده است و با گردآوری همه روایات، عدد هفتاد و دو فراهم می گردد.

ص: ۱۳۰

می گویم: سید علی بن طاوس قدس الله روحه در کتاب الاقبال پس از ذکر روز نهم ربیع الاول می نویسد: بدان که درباره این روز روایتی بس ارزشمند یافتیم و گروهی از غیر عربها و برادران دینی ما شادمانی در این روز را بس مهم می دانند و اظهار می دارند که این روز هلاک یکی از کسانی بود که خدای جل جلاله و رسول خدا صلوات الله علیه و آله را سبک می شمرد و با او دشمنی می کرد و من در کتبی که بررسی کرده ام تاکنون سخنی موافق با روایتی که از ابن بابویه که رضوان خدا بر او باد، نقل کردیم نیافته ایم که بشود بر آن اعتماد کرد و اگر کسی خواست این روز را بشکل مطلق بخاطر سرّی که متفاوت از ظاهر این روایت، در نهفته های آن است، پس بایستی که درباره ظاهر روایت نیز احتیاط نماید و اینچنین است شیوه هوشمندان ... و اگر بتوان گفت که تأویل روایتی که ابو جعفر بن بابویه نقل کرده در این باشد که قتل این شخص در نهم ربیع الاول بوده، شاید معنی آن باشد که علتی که باعث شد قاتل عزم خود برای کشتن وی را جزم کند، در این روز حاصل شده، پس مجازاً می توان سبب قتل را قتل نامید یا اینکه رهسپار شدن قاتل از شهر خود یا رسیدن وی به شهری که در آن قتل کرده، در این روز بوده است. اما این تاویل کسی که تاویل نموده که خبر قتل در این روز به شهر ابن بابویه رسیده،

ص: ۱۳۱

درست نیست زیرا در روایتی که ابن بابویه از امام صادق علیه السلام روایت می کند آمده است که قتل در این روز رخ داده

است، پس چگونه چنین تاویلی درست خواهد بود؟ پایان خلاصه سخن او نوّر الله ضریحه.

از نوشته وی روشن می شود که روایت دیگری نیز از امام صادق علیه السلام به همین مضمون توسط صدوق رحمه الله نقل شده است و از سخن وارث بزرگوار وی مشخص می شود که چندین روایت دیگر مبنی بر وقوع قتل وی در این روز، نقل شده است . پس بعید دانستن این سخن توسط ابن ادریس و غیر او رحمهم الله به جا نمی باشد چرا که اعتبار و ارزش این روایات با وجود شهرت آن میان بیشتر شیعیان از پیشینیان و جانشینان ایشان کمتر از آنچه مورخان مخالفین نوشته اند نیست و احتمال دارد که این روز را به تاریخ دیگری معرفی کرده باشند تا این امر بر شیعیان مشتبه گردد و آنرا روز عید و شادمانی قلمداد نکنند. و اگر کسی بپرسد چگونه این امر عظیم در میان دو گروه با وجود انگیزه های بسیار برای ثبت و نقل آن مشتبه تواند گشت؟ می گوییم: این سخن را به دقت برایتان بررسی می کنیم. با آنکه این امر مهمتر از رحلت حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم نبوده است، اما درباره آن بین دو گروه اختلاف نظر هست بلکه در میان هر یک از دو گروه نیز با وجود شدت این مصیبت بزرگ و بلایای دیگری که پیامد آن بود، اختلاف نظر افتاد. و با آنکه ایشان در روز قتل – چنان که دیدیم- اختلاف نظر دارند ولی درباره ماه آن یعنی ذی الحجه متفق القول هستند. و هر که به اختلاف نظر شیعه و مخالفان ایشان در بیشتر اموری که بدلیل نیاز مبرم مردم به آن، انگیزه های بسیاری برای نقل آن هست نظیر اذان و وضوء و حج بنگرد و در آن تامل بسیار نماید، مانند آنرا بعید نمی شمارد و خدایتعالی خود به حقیقت امور آگاه است.

**[ترجمه]

ما جری بینه وبین أمیر المؤمنین علیه السلام

«۱»

مَا (۳): جَمَاعَةٌ، عَنْ أَبِی الْفَضْلِ (۴)، عَنْ صَالِحِ بْنِ أَحْمَدَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ تَسْنِیمٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ حَکِیمٍ، عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ عَبْدِ

۱- فی الإقبال: إلی بلد أبی جعفر بن بابویه یوم تاسع ربیع الأوّل، فإنّه لا یصحّ.

۲- فی المصدر: کان فی یوم تاسع ربیع الأوّل.

۳- أمالی الشّیخ الطّوسیّ ۲- ۱۸۸ مع اختصار فی الإسناد.

۴- فی المصدر: أبی المفضّل. و هی نسخه فی حاشیه ک.

الْحَمِيدِ، عَنْ رُقَيَّهَ (۱) بْنِ مَصْقَلَهَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جُوَيْعَهَ بْنِ حَمْزَهَ (۲) الْعَبْدِيِّ (۳) عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَدِمْنَا وَفْدُ عَبْدِ الْقَيْسِ فِي إِمَارَهِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَسَأَلَهُ رَجُلَانِ مِنَّا عَنْ طَلَاقِ الْأَمَهِ، فَقَامَ مَعَهُمَا وَ (۴) قَالَ: انْطَلِقَا، فَجَاءَ إِلَى حَلْقَهٍ فِيهَا رَجُلٌ أَصْلَعُ، فَقَالَ: يَا أَصْلَعُ! كَمْ طَلَاقُ (۵) الْأَمَهِ؟، قَالَ: فَأَشَارَ (۶) بِإِصْبَعَيْهِ .. هَكَذَا يَعْنِي اثْنَتَيْنِ- قَالَ: فَالْتَفَتَ عُمَرُ إِلَى الرَّجُلَيْنِ، فَقَالَ:

طَلَاقُهَا اثْنَتَانِ. فَقَالَ لَهُ أَحَدُهُمَا: سُبْحَانَ اللَّهِ! جِئْنَاكَ وَ أَنْتَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فَسَأَلْنَاكَ فَجِئْتَ إِلَى الرَّجُلِ، وَ اللَّهِ (۷) مَا كَلَّمَكَ. فَقَالَ: وَيْلَكَ! أَ تَدْرِي مَنْ هَذَا؟. هَذَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: لَوْ أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ وُضِعَتَا فِي كِفَّهٍ وَ وُضِعَ إِيمَانُ عَلِيٍّ فِي كِفَّهٍ لَرَجَحَ إِيمَانُ عَلِيٍّ.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی - . أمالي الشّيخ الطّوسيّ ۲: ۱۸۸ - ،

رقیه بن مصقله بن عبدالله بن جویعه بن حمزه العبدی از پدرش از جدش روایت می کند

ص: ۱۳۲

که گفت: هیئت عبدالقیسی در زمان امارت عمر بن الخطاب به نزد ما آمدند و دو نفره از ما درباره طلاق کنیز از وی پرسیدند و او همراه ایشان برخاست و گفت راه بیفتید و به کنار حلقه ای آمد که مردی طاس در میان ایشان بود. پس عمر گفت: ای طاس! طلاق کنیز چقدر است؟ گوید: پس با دو انگشت اشاره کرد .. اینچنین یعنی که دو. گوید: پس عمر به آن دو مرد روی کرد و گفت: طلاق کنیز دو است. یکی از آن دو گفت: سبحان الله! به نزد تو آمده ایم و تو امیر مومنین هستی و از تو سوال کرده ایم و تو به نزد این مرد آمده ای و به خدا که او حتی با تو حرف هم نزد!؟ گفت: وای بر تو، آیا می دانی این کیست؟ این علی بن ابی طالب است و شنیدم که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم گفت: اگر آسمانها و زمین در یک کفه نهاده شوند و ایمان او در کفه دیگری نهاده شود، ایمان وی سنگینی خواهد کرد.

**[ترجمه]

«۲»

د (۸): قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ جَرِيرِ بْنِ رُسْتُمَ الطَّبَرِيُّ لَيْسَ التَّارِيخِيَّ-: لَمَّا وَرَدَ سَبْيُ الْفُرْسِ إِلَى الْمَدِينَهِ أَرَادَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ بَيْعَ النِّسَاءِ وَ أَنْ يَجْعَلَ الرِّجَالَ عَبِيداً. فَقَالَ لَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَالَ:

أَكْرِمُوا كَرِيمَ كُلِّ قَوْمٍ. فَقَالَ عُمَرُ: قَدْ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: إِذَا أَتَاكُمْ كَرِيمُ قَوْمٍ فَأَكْرِمُوهُ وَ إِنْ خَالَفَكُمْ. فَقَالَ لَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: هَؤُلَاءِ قَوْمٌ قَدْ أَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ (۹) وَ رَغِبُوا فِي الْإِسْلَامِ، وَ لَا بُدَّ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَهُمْ فِيهِمْ ذُرِّيَّهٌ، وَ أَنَا أُشْهِدُ اللَّهَ وَ أُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ عَتَقْتُ نَصِيبِي مِنْهُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ تَعَالَى. فَقَالَ جَمِيعُ بَنِي هَاشِمٍ: قَدْ

ص: ۱۳۳

۱- في الأمالي: رقبه- بالباء الموحّده-.

٢- فى المصدر: خونعه بن ضمره.

٣- فى ك وضع على: العبدىّ، رمز نسخه بدل.

۴- لا توجد الواو فى المصدر.

۵- فى الأمالى: ما طلاق.

۶- زياده: له، جاءت فى المصدر.

٧- فى الأمالى: إلى رجل فو اللّه.

٨- العدد القويّه: ۵۶- ۵٨.

٩- فى المصدر: السّلام.

وَهَبْنَا حَقَّنَا أَيْضاً لَکَ. فَقَالَ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ أَنِّی قَدْ عَتَقْتُ (۱)مَا وَهَبُونِی لِوَجْهِ اللَّهِ.

فَقَالَ الْمُهَاجِرُونَ وَ الْأَنْصَارُ: وَ قَدْ وَهَبْنَا حَقَّنَا لَکَ یَا أَخَا رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله). فَقَالَ:

اللَّهُمَّ اشْهَدْ أَنَّهُمْ قَدْ وَهَبُوا لِی حَقَّهُمْ وَ قَبِلْتُهُ، وَ أُشْهِدُکَ أَنِّی قَدْ عَتَقْتُهُمْ (۲) لِوَجْهِکَ.

فَقَالَ عُمَرُ: لِمَ نَقَضْتَ عَلَیَّ عَزْمِی فِی الْأَعَاجِمِ، وَ مَا الَّذِی رَغِبَکَ عَنْ رَأْیِی فِیهِمْ؟.

فَأَعَادَ عَلَیْهِ مَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فِی إِکْرَامِ الْکُرَمَاءِ، فَقَالَ عُمَرُ: قَدْ وَهَبْتُ لِلَّهِ وَ لَکَ یَا أَبَا الْحَسَنِ مَا یَخُصُّنِی وَ سَائِرَ مَا لَمْ یُوهَبْ لَکَ. فَقَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ عَلَی مَا قَالَهُ (۳) وَ عَلَی عِتْقِی إِیَّاهُمْ. فَرَغِبَ جَمَاعَةٌ مِنْ قُرَیْشٍ فِی أَنْ یَسْتَنْکِحُوا النِّسَاءَ. فَقَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ: هَؤُلَاءِ لَا یُکْرَهْنَ عَلَی ذَلِکَ وَ لَکِنْ یُخَیَّرْنَ، مَا اخْتَرْنَهُ عُمِلَ بِهِ(۴) فَأَشَارَ جَمَاعَةٌ إِلَی شَهْرَبَانُوَیْهِ بِنْتِ کِسْرَی، فَخُیِّرَتْ وَ خُوطِبَتْ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ وَ الْجَمْعُ حُضُورٌ. فَقِیلَ لَهَا: مَنْ تَخْتَارِینَ مِنْ خُطَّابِکِ (۵)؟ وَ هَلْ أَنْتِ مِمَّنْ تُرِیدِینَ بَعْلًا؟. فَسَکَتَتْ. فَقَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ: قَدْ أَرَادَتْ وَ بَقِیَ الِاخْتِیَارُ. فَقَالَ عُمَرُ: وَ مَا عِلْمُکَ بِإِرَادَتِهَا الْبَعْلَ؟. فَقَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ کَانَ إِذَا أَتَتْهُ کَرِیمَةُ قَوْمٍ لَا وَلِیَّ لَهَا وَ قَدْ خُطِبَتْ یَأْمُرُ أَنْ یُقَالَ لَهَا: أَنْتِ رَاضِیَةٌ بِالْبَعْلِ، فَإِنِ اسْتَحْیَتْ وَ سَکَتَتْ جعلت [جَعَلَ إِذْنَهَا صُمَاتَهَا، وَ أَمَرَ بِتَزْوِیجِهَا. وَ إِنْ قَالَتْ: لَا، لَمْ تُکْرَهْ عَلَی مَا تَخْتَارُهُ، إِنَّ شَهْرَبَانُوَیْهِ أُرِیتِ (۶)الْخُطَّابَ فَأَوْمَأَتْ بِیَدِهَا وَ اخْتَارَتِ الْحُسَیْنَ بْنَ عَلِیٍّ عَلَیْهِمَا السَّلَامُ، فَأُعِیدَ الْقَوْلُ عَلَیْهَا فِی التَّخْیِیرِ، فَأَشَارَتْ بِیَدِهَا وَ قَالَتْ بِلُغَتِهَا: هَذَا إِنْ کُنْتُ مُخَیَّرَةً، وَ جَعَلَتْ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ وَلِیَّهَا، وَ تَکَلَّمَ حُذَیْفَهُ

۱- فی العدد: قد أعتقت.

۲- فی المصدر: قد أعتقتهم.

۳- فی العدد: علی ما قالوا.

۴- لا توجد: به، فی س.

۵- فی ک نسخه بدل: خطبک.

۶- فی س: أ رأیت.

بِالْخِطْبِهِ (۱)، فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ لَهَا: مَا اسْمُكِ؟. فَقَالَتْ: شَاهْ زَنَانُ بِنْتُ كِسْرَى.

قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۲): أَنْتِ شَهْرَبَانُوَيْهِ، وَ أُخْتُكِ مُرْوَارِيدُ بِنْتُ كِسْرَى، قَالَتْ: آريه (۳).

**[ترجمه]العدد القويه - . العدد القويّه: ۵۶- ۵۸ - ،

ابوجعفر محمد بن جرير بن رستم الطبری و نه التاريخی گويد: آنگاه که اسيران ايرانی به مدينه وارد شدند، عمر بن الخطاب می خواست زنان را بفروشد و مردان را برده کند. امير المومنين عليه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله عليه و آله و سلم فرمود: کريمان هر قومی را بزرگ داريد. پس عمر گفت: از وی شنيدم که می گفت: چون کريم قومی به نزد شما آمد وی را گرامی داريد حتی اگر با شما مخالف بود. پس امير المومنين عليه السلام فرمود: ايشان قومی هستند که تسليم شده و به اسلام رغبت نموده اند و ناچار ايشان را سلاله ای خواهد بود و من خداوند و شما را گواه می گيرم که من سهم خود از ايشان را در راه خدايتعالی آزاد نمودم. پس همه افراد بنی هاشم گفتند:

ص: ۱۳۳

ما نيز حق خود را (به تو) بخشيديم. پس فرمود: خداوندا گواه باش که من آنچه را که به من بخشيدند، در راه خدا آزاد نمودم. پس مهاجرين و انصار نيز گفتند: ما نيز حق خود را به تو بخشيديم ای برادر رسول خدا ص! پس گفت: خداوندا گواه باش که ايشان حق خود را به من بخشيدند و من پذيرفتم و تو را گواه ميگيرم که ايشان را در راه تو آزاد نمودم. پس عمر گفت: چرا قصد من درباره اين عجمها را نقض کردی و چه چيز تو را از رأی من درباره ايشان رويگردان نمود؟ پس وی آنچه را که رسول خدا صلی الله عليه و آله و سلم درباره اکرام کريمان گفته بود، تکرار نمود. پس عمر گفت: آنچه مربوط به من است و باقی آنچه که به تو بخشيده نشده را به خداوند و به تو می بخشم ای ابا الحسن؟ پس امير المومنين عليه السلام فرمود: خداوندا گواه باش که او چه گفت و شاهد باش که ايشان را آزاد نمودم. پس گروهی از قريشيان ميل آن داشتند که با زنان ازدواج کنند. پس امير المومنين عليه السلام فرمود: اين زنان بر اين کار وادار نخواهند شد بلکه مخيّر خواهند شد و به هر چه خود برگزينند، عمل خواهد شد. پس گروهی به شهربانُوَيه دختر شاه ايران اشاره کردند و او مخيّر گشت و از پشت پرده ای از او خواستگاری شد و آن جمع حاضر بودند. پس به او گفتند: کداميک از خواستگارانت را برمی گزينی؟ و آيا هيچ شوهر می خواهی؟ پس سکوت نمود. پس امير المومنين عليه السلام فرمود: قصد ازدواج دارد و تنها انتخاب می ماند. پس عمر گفت: از کجا می دانی که شوهر ميخواهد؟ پس امير المومنين عليه السلام فرمود: رسول خدا چون زنی کريمه از قومی نزد وی می آمد و سرپرستی نداشت، و از او خواستگاری می شد، می فرمود که به او بگويند: آيا به شوهر راضی هستی؟ و اگر حيا نموده و سکوت اختيار می کرد، سکوت او را بعنوان اذن وی برمی شمرد و دستور به شوی دادن وی می داد. و اگر می گفت: نه، به خلاف آنچه که برمی گزيد، وادار نمی گشت.

خواستگاران به شهربانويه نشان داده شدند و او با دست اشاره کرد و حسين بن علی عليه السلام را برگزيد، پس دوباره پيشنهاد ازدواج را بر او مطرح کردند پس او به دست اشاره کرد و به زبان خود گفت: اين مرد اگر حق انتخاب دارم و او امير المومنين را ولیّ خود گرفت و حذيفه خطبه را قرائت کرد

پس امیر المومنین به او گفت: اسمت چیست؟ گفت: شاه زنان، دختر پادشاه ایران. امیر المومنین علیه السلام فرمود: تو شهربانویه هستی و خواهرت مروارید دختر شاه ایران است. گفت: آری.

**[ترجمه]

«۳»

یب (۴): مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ مَحْبُوبٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زُرَارَهَ، عَنْ عِیسَی بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْهَاشِمِیِّ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: دَخَلَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ وَ عُمَرُ الْحَمَّامَ، فَقَالَ عُمَرُ: بِئْسَ الْبَیْتُ الْحَمَّامُ، یَکْثُرُ فِیهِ الْغِنَاءُ (۵) وَ یَقِلُّ فِیهِ الْحَیَاءُ. فَقَالَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ: نِعْمَ الْبَیْتُ الْحَمَّامُ، یُذْهِبُ الْأَذَی وَ یُذَکِّرُ بِالنَّارِ (۶)

**[ترجمه]التهذیب - . التّهذیب از شیخ طّوسیّ ۱: ۳۷۷ حدیث ۱۱۶۶ - ، عیسی بن عبدالله الهاشمی از جد خود روایت می کند: علی علیه السلام و عمر وارد حمام شدند و عمر گفت: بدترین منزلگه است حمام، که در آن بسیار غناء خوانند و کمتر حیاء کنند. علی علیه السلام گفت: برترین منزلگه است حمام که آزار جسم را بزداید و انسان را به یاد دوزخ اندازد .

**[ترجمه]

«۴»

نَهْجٌ (۷): وَ مِنْ کَلَامٍ لَهُ عَلَیْهِ السَّلَامُ وَ قَدْ شَاوَرَهُ عُمَرُ فِی الْخُرُوجِ إِلَی الرُّومِ:

وَ قَدْ تَوَکَّلَ اللَّهُ لِأَهْلِ هَذَا الدِّینِ بِإِعْزَازِ الْحَوْزَهِ وَ سَتْرِ الْعَوْرَهِ وَ الَّذِی نَصَرَهُمْ وَ هُمْ قَلِیلٌ لَا یَنْتَصِرُونَ وَ مَنَعَهُمْ وَ هُمْ (۸) قَلِیلٌ لَا یَمْتَنِعُونَ (۹) حَیٌّ لَا یَمُوتُ إِنَّکَ مَتَی

۱- إلی هنا جاء فی بحار الأنوار ۱۰۳- ۳۳۱ حدیث ۱.

۲- زیاده جاءت فی المصدر و هی: نه، شاه زنان نیست مگر دختر محمّد صلّی اللّه علیه و آله و هی سیّده النّساء. بمعنی: لا، لیست سیّده النّساء إلّا بنت محمّد صلّی اللّه علیه و آله.

۳- آریه، لغه الفرس، و هی بالعربیّه: نعم. و جاء هذا الحدیث فی دلائل الإمامه للطّبریّ: ۸۱ ۸۲. و أورده أیضا فی البحار ۴۶- ۱۵- ۱۶ و ۱۰۴- ۱۹۹- ۲۰۰.

۴- التّهذیب للشّیخ الطّوسیّ ۱- ۳۷۷ حدیث ۱۱۶۶ [حجریّ ۱- ۱۰۷].

۵- فی المصدر: العناء، و هو الظّاهر.

۶- أقول: جاءت فی أبواب آداب الحمّام و التّنظیف و الزّینه جمله روایات، کما فی وسائل الشّیعه ۱- ۳۶۱ و ما بعدها، منها: ما أورده الکلینیّ رحمه اللّه فی فروع الکافی ۲- ۲۱۸ بسنده من قوله الصّادق علیه السّلام: قال أمیر المؤمنین علیه السّلام: نعم البیت الحمّام، یذکّر النّار، و یذهب بالدّرن. و قال عمر: بئس البیت الحمّام، یبدی العوره و یهتک السّتر. قال: فنسب النّاس قول أمیر المؤمنین علیه السّلام إلی عمر، و قول عمر إلی أمیر المؤمنین علیه السّلام.

۷- نهج البلاغه- صبحی الصّالح-: ۱۹۳ برقم ۱۳۴، و- محمّد عبده- ۲- ۱۸.

۸- فی مطبوع البحار: و هو.

۹- فی ک نسخه بدل: یمنعون.

تَسِرْ إِلَى هَذَا الْعَدُوِّ بِنَفْسِكَ فَتَلْقَهُمْ (۱) فَتُنْكَبْ، لَا تَكُنْ لِلْمُسْلِمِينَ كَانِفَةٌ دُونَ أَقْصَى بِلَادِهِمْ لَيْسَ بَعْدَكَ مَرْجِعٌ يَرْجِعُونَ إِلَيْهِ، فَابْعَثْ إِلَيْهِمْ رَجُلًا مُجَرَّباً (۲)وَ احْفِزْ مَعَهُ أَهْلَ الْبَلَاءِ وَ النَّصِيحَهِ فَإِنْ أَظْهَرَ (۳) اللَّهُ فَذَاكَ مَا تُحِبُّ، وَ إِنْ تَكُنِ الْأُخْرَى كُنْتَ رداء [رِدْءاً] لِلنَّاسِ وَ مَثَابَهً لِلْمُسْلِمِينَ (۴).

**[ترجمه]نهج البلاغه: عمر درباره لشکرکشی به روم با امام علیه السلام مشورت کرده بود که وی در نامه ای چنین نوشت: خداوند برای پیروان این دین تعهد کرده که حوزه ی دین را مستحکم گرداند و حریم اسلام را از تعرض دشمن نگاه دارد، خدایی که مسلمانان را یاری کرد آنگاه که اندک بودند و کس به یاریشان برنمی خاست و از آنان دفاع کرد وقتی که اندک بودند و توان دفاع از خود را نداشتند زنده است و نامیراست. اگر تو خود به

سوی دشمن روی و با دشمن رویاروی شوی، اگر مغلوب گردی مسلمانان را تا اقصا نقاط سرزمینشان پناهگاهی نماند و بعد از تو مرجعی ندارند که به آن تکیه داشته باشند. پس مردی با تجربه را به سوی ایشان بفرست و سپاهی گران از مردان جنگ آزموده و نیکخواه همراه او کن، اگر خداوند پیروزش گرداند که این همان است که تو خواسته ای و اگر کار به گونه ای دیگر افتاد در آن حال تو پناه مردم و مرجع مسلمانان خواهی بود. - . شرح آنرا در شرح نهج البلاغه ابن أبی الحدید ۸: ۲۹۶، و شرح ابن میثم ۳: ۱۶۱، و منهاج البراعه ۲: ۵۴ و غیرآن ببینید. -

بحار الأنوار (ط - بیروت) ؛ ج ۳۱ ؛ ص۱۳۶

**[ترجمه]

توضیح

و قد توکّل اللّه .. أی صار وکیلا (۵)، و یروی: تَکَفَّلَ .. أی صار کفیلا (۶)، و الحَوْزَه: النّاحیه، و بَیْضَه الملک (۷) قوله علیه السلام: فتنکب، قال ابن أبی الحدید (۸): مجزوم معطوف علی تسر.

قوله علیه السلام: کانفه .. أی جهه عاصمه من قولک کنفت الإبل:

جعلت لها کنیفا من الشّجر یستتر به (۹) قوله علیه السلام: مجرّبا علی المفعول- .. أی جرّبته الأمور و أحکمته، و یمکن أن یقرأ علی اسم الفاعل (۱۰).

و إن کان الخلاف المشهور [کذا]، و فی بعض النسخ بالحاء المهمله بکسر المیم مخفّفا من الحرب.

و حفزته: دفعته من خلفه و سقته سوقا (۱۱) شدیدا، و أهل البلاء .. أی

۱- فى نهج البلاغه- محمّد عبده- هنا زياده: بشخصك.

۲- فى النّهج: محربا- بالحاء المهمله-. و يذكر المصنّف- رحمه اللّه- فى بيانه أنّها نسخه.

۳- فى س: أظهره- بالضّمير-.

۴- انظر شرحها فى شرح النّهج لابن أبى الحديد ۸- ۲۹۶، و شرح ابن ميثم ۳- ۱۶۱، و منهاج البراعه ۲- ۵۴ و غيرها.

۵- كما فى نهايه ابن الأثير ۵- ۲۲۱، و انظر: مفردات الراغب: ۵۳۱.

۶- قاله ابن منظور فى اللسان ۱۱- ۵۹۰، و الزبيدى فى التاج ۸- ۹۹.

۷- نصّ عليه فى الصحاح ۳- ۸۷۶، و لسان العرب ۵- ۳۴۲، و تاج العروس ۴- ۲۹.

۸- فى شرحه على النهج ۸- ۲۹۶.

۹- انظر: صحاح الجوهرىّ ۴- ۱۴۲۴، و تاج الزبيدى ۶- ۲۳۸، و لسان العرب ۹- ۳۰۹.

۱۰- و يحتمل أن يقرأ: مجربا- كمفعل- كما جاء ضبطه فى نسخ المطبوع من النهج.

۱۱- ذكره الطريحى فى المجمع ۴- ۱۶، و الزبيدى فى تاج العروس ۴- ۳۷، و لاحظ: لسان العرب ۵- ۳۳۷.

المختبرين الممتحنين (۱) أو الـذين لهم حقوق فی الإسـلام کقوله: (لِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلاءً حَسَـناً) (۲) و الرِّدْء بالکسر-: العَوْن (۳) و الْمَثَابَهُ: المَرْجِعُ (۴) فإن قلت: فما بال أمیر المؤمنین علیه السلام شهد الحروب بنفسه.

قلت: لوجهین:

أحدهما: إنّه کان عالما من جهه النبیّ صلّی اللّه علیه و آله أنّه لا یقتل فی هذه الحروب.

و ثانیهما: أنّه کان عالما بأنّه لا یقوم مقامه فی تلک الحروب أحـد، و لم یجد مجرّبا من أهل البلاء و النصـیحه، فبعض المجرّبین لم یکونوا من أهل النصـیحه له، و بعض أهل النصیحه لم یکونوا مجرّبین، و من کان مجرّبا ناصحا- کمالک و أضرابه فمع قلّتهم ربّما لم یطعهم الناس.

**[ترجمه]و قد توکل الله .. یعنی وکیل گشت «۵»و روایت شده: تکفّل .. یعنی کفیل شد«۶» و الحوزه بمعنی ناحیه است و نیز کلاه یا تاج پادشاه است و این قول حضـرت علیه السلام که فتنکب چنانکه ابن ابی الحدید میگوید: «۸»: مجزوم است و عطف شده است به تسـر. قول حضـرت علیه السـلام: کانفه یعنی سمتی که تو را حفظ نماید و از عبارت کنفت الابل گرفته شده است که بمعنی آن است که برای آن کنیف یـا سایبـانی از برگ درخت درست کردم که زیر سـایه آن قرار گیرد «۹». قول حضرت علیه السلام: مجربا علی المفعول .. بدان معناست که امور او را مجرب ساخته و استوار گردانده و نیز می توان آنرا بصورت اسم فاعلی خواند. «۱۰». هر چند که خلاف این مشـهورتر است {به همین صورت آمده} و در برخی نسـخه ها با حاء بدون نقطه و کسـر میم آمـده که تخفیف یـافته از حرب بمعنی جنـگ است. و حفزته بمعنی او را از پشت پیش رانـد و به شـدت هـل داد و جلود برد«۱۱» و اهل البلاء یعنی

(۱) در نهج البلاغه تصحیح محمد عبده در اینجا اضافه شده است: بشخصک: به شخص تو.

(۲) در نهج البلاغه آمده: محربا با حاء مهمله و مصنف رحمه الله در توضیح گوید: این نسخه بدل است.

(۳) در (س) آمده است: اظهره با ضمیر هاء.

(۴) شرح آن را در شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید ۸- ۲۹۶، و شرح ابن میثم ۳- ۱۶۱، و منهاج البراعه ۲- ۵۴ و غیره ببینید.

(۵) چنانکه در نهایه ابن الأثیر ۵- ۲۲۱ آمده و نیز بنگرید: مفردات الراغب: ۵۳۱.

(۶) ابن منظور فی اللسان ۱۱- ۵۹۰، و الزبیدی فی التاج ۸- ۹۹.

(۷) در الصحاح ۳- ۸۷۶، و لسان العرب ۵- ۳۴۲، و تاج العروس ۴- ۲۹ بر آن تاکید شده است.

(۸) در شرح نهج البلاغه وی ۸- ۲۹۶.

(۹) بنگرید: صحاح الجوهریّ ۴- ۱۴۲۴، و تاج العروس الزبیدی ۶- ۲۳۸، و لسان العرب ۹- ۳۰۹.

(۱۰) و شاید بتوان آنرا مِجرب چنانکه در نسخه های چاپ شده از نهج البلاغه درج شده، خواند.

(۱۱) الطریحی در المجمع ۴- ۱۶، و الزبیدی در تاج العروس ۴- ۳۷ آنرا ذکر کرده و نیز بنگرید: لسان العرب ۵- ۳۳۷ .

ص: ۱۳۶

المختبرین بمعنی آزمایندگان است «۱» یا کسانی که در اسلام حقوقی دارند چنانکه فرماید: لِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلاءً حَسَناً) «۲»و الردء با کسر راء بمعنی یاری «۳» است و مثابه بمعنی مرجع و محل بازگشت و روی نمودن است.

اگر کسی بگوید پس چرا امیر المومنین علیه السلام خود در جنگها حاضر می گشت، پاسخ آنست که: به دو دلیل: نخست آنکه از زبان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم شنیده بود که در این جنگها کشته نخواهد شد. دیگر آنکه وی می دانست در این جنگها هیچکس نمی توانست جایگزین مناسبی برای او باشد و مرد سلحشور جنگ دیده و خیرخواه نمی یافت، چرا که برخی از نیکخواهان کارآزموده نبودند و کسانی نظیر مالک و همتایان او، اگرچه جنگ دیده و خیرخواه بودند ولی ضمن اینکه بسیار انگشت شمار بودند، شاید مردمان نیز از ایشان حرف شنوی نداشتند.

**[ترجمه]

«۵»

نَهْجٌ (۵): وَ مِنْ كَلَامِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ وَ قَدِ اسْتَشَارَهُ (۶) فِي غَزْوِ الْفُرْسِ بِنَفْسِهِ: إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ لَمْ يَكُنْ نَصْرُهُ وَ لَا خِذْلَانُهُ بِكَثْرَةٍ وَ لَا بِقِلَّةٍ (۷)، وَ هُوَ دِينُ اللَّهِ الَّذِي أَظْهَرَهُ وَ جُنْدُهُ الَّذِي أَعَدَّهُ وَ أَمَدَّهُ حَتَّى بَلَغَ مَا بَلَغَ وَ طَلَعَ حَيْثُ طَلَعَ، وَ نَحْنُ

ص: ۱۳۷

۱- انظر: الصحاح ۶- ۲۲۸۵، و لسان العرب ۱۴- ۸۳، و مجمع البحرين ۱- ۶۰.

۲- الأنفال: ۱۷.

۳- نصّ علیه فی مجمع البحرين ۱- ۱۷۱، و الصحاح ۱- ۵۲، و لسان العرب ۱- ۸۵.

۴- صرّح به فی لسان العرب ۱- ۲۴۴، و مجمع البحرين ۲- ۱۹، و الصحاح ۱- ۹۵.

۵- نهج البلاغه- محمّد عبده- ۲- ۲۹، و طبعه صبحی الصّالح: ۲۰۳ برقم ۱۴۶.

۶- جاء فی حاشیه ك: و قد استشار عمر بن الخطّاب فی الشّخوص لقتال الفرس بنفسه. كذا فی النّهج. أقول: و هی كذلك. و فی شرح ابن میثم: لغزو الفرس.

۷- فی نهج- محمّد عبده-: لا قلّه.

عَلَى مَوْعُودٍ مِنَ اللَّهِ (۱)، وَ اللَّهُ مُنْجِزٌ وَعْدَهُ وَ نَاصِرٌ جُنْدَهُ، وَ مَكَانُ الْقَيِّمِ بِالْأَمْرِ مَكَانُ النِّظَامِ مِنَ الْخَرَزِ (۲) يَجْمَعُهُ وَ يَضُمُّهُ فَإِنِ انْقَطَعَ النِّظَامُ تَفَرَّقَ (۳) وَ ذَهَبَ ثُمَّ لَمْ يَجْتَمِعْ بِحَذَافِيرِهِ أَبَداً، وَ الْعَرَبُ الْيَوْمَ وَ إِنْ كَانُوا قَلِيلًا فَهُمْ كَثِيرُونَ بِالْإِسْلَامِ عَزِيزُونَ (۴) بِالاجْتِمَاعِ، فَكُنْ قُطْباً وَ اسْتَدِرِ الرَّحَى بِالْعَرَبِ، وَ أَصْلِهِمْ دُونَكَ نَارَ الْحَرْبِ، فَإِنَّكَ إِنْ (۵) شَخَصْتَ مِنْ هَذِهِ الْأَرْضِ انْتَقَضَتْ عَلَيْكَ الْعَرَبُ (۶) مِنْ أَطْرَافِهَا وَ أَقْطَارِهَا حَتَّى يَكُونَ مَا تَدَعُ وَرَاءَكَ (۷) مِنَ الْعَوْرَاتِ أَهَمَّ إِلَيْكَ مِمَّا بَيْنَ يَدَيْكَ، إِنَّ الْأَعَاجِمَ إِنْ يَنْظُرُوا إِلَيْكَ غَداً يَقُولُوا هَذَا أَصْلُ الْعَرَبِ فَإِذَا اقْتَطَعْتُمُوهُ (۸) اسْتَرَحْتُمْ، فَيَكُونُ ذَلِكَ أَشَدَّ لِكَلَبِهِمْ عَلَيْكَ وَ طَمَعِهِمْ فِيكَ، فَأَمَّا مَا ذَكَرْتَ مِنْ مَسِيرِ الْقَوْمِ إِلَى قِتَالِ الْمُسْلِمِينَ فَإِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ هُوَ أَكْرَهُ لِمَسِيرِهِمْ مِنْكَ، وَ هُوَ أَقْدَرُ عَلَى تَغْيِيرِ مَا يَكْرَهُ، وَ أَمَّا مَا ذَكَرْتَ مِنْ عَدَدِهِمْ فَإِنَّا لَمْ نَكُنْ نُقَاتِلُ فِيمَا مَضَى بِالْكَثْرَةِ، وَ إِنَّمَا كُنَّا نُقَاتِلُ بِالنَّصْرِ وَ الْمَعُونَه(۹)

**[ترجمه]نهج البلاغه - . نهج البلاغه- تحقيق محمّد عبده- ۲: ۲۹، و چاپ صبحى الصّالح: ۲۰۳ شماره ۱۴۶ - :

عمر بن الخطاب براى اينكه خودش روانه جنگ با ايرانيان شود با امام عليه السلام مشورت كرده بود كه حضرت در نامه اى نوشت:

پيروزى و شكست اسلام، به فراوانى و كمى طرفداران آن نبود، اسلام دين خداست كه آن را پيروز ساخت، و سپاه اوست كه آن را آماده و يارى فرمود تا به آنجا كه بايد، رسيد و به جاهايى كه بايد، راه يافت. و ما

ص: ۱۳۷

را با پروردگارمان قرار و وعده ايست و خداوند به وعده خود وفا مى كند، و سپاه خود را يارى خواهد كرد. جايگاه رهبر چونان ريسمانى محكم است كه مهره ها را متّحد ساخته به هم پيوند مى دهد. اگر اين رشته از هم بگلسد، مهره ها پراكنده شده و هر كدام به سويى خواهند افتاد و سپس هرگز همگى گرد هم جمع نخواهند آمد. عرب امروز گر چه از نظر تعداد اندك، امّا با نعمت اسلام فراوانند ، و با اتّحاد و هماهنگى عزيز و قدرتمندند، پس چونان محور آسياب باش و سنگ آسياب را بواسطه عربها به گردش در آور، و ايشان را پيش از خود به ميدان نبرد روانه كن ، زيرا اگر تو از اين سرزمين بيرون شوى، مخالفان عرب از هر سو تو را رها كرده و پيمان مى شكنند ، چنانكه معظلات و نابسامانيها كه در پشت سر دارى مهم تر از آن جنگى گردد كه در پيش روى خواهى داشت. همانا، ايرانيان اگر تو را در نبرد بنگرند، گويند اين ريشه عرب است، چون وى را از بقيه سپاه جدا كنيد آسوده خاطر گرديد ، و همين فكر سبب فشار و حمله پياپى آنان به تو مى شود و طمع ايشان در تو بيشتر مى گردد. اما اينكه گفتى آنان به راه افتاده اند تا با مسلمانان پيكار كنند ، ناخشنودى خدا از اين لشكركشى ايشان بيش از ناراحتى توست، و خدا در دگرگون ساختن آنچه كه نمى پسندد تواناتر است. و امّا آنچه از فراوانى ايشان گفتى، ما در جنگ هاى گذشته با فراوانى سربازان نمى جنگيديم ، بلكه با يارى و كمك خدا مبارزه مى كرديم. - . بنگريد: شرح نهج البلاغه اثر ابن أبى الحديد ۹: ۹۵، و شرح ابن ميثم ۳: ۱۹۴، و منهاج البراعه ۲: ۵۷ و غير آن. -

**[ترجمه]

بيان

قال ابن أبى الحديد (۱۰): .. قد اختلف فى الحال الذى قال أمير المؤمنين عليه

ص: ۱۳۸

۱- قال ابن میثم فی شرحه ۳- ۱۹۶: ثمّ وعدنا بموعود و هو النّصر و الغلبه و الاستخلاف فى الأرض كما قال: « وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ» .. الآيه، النّور: ۵۵.

۲- فى ک: الحرز- بالحاء المهمله-.

۳- زیاده: الخرز، جاءت فى طبعه صبحی الصّالح.

۴- فى ک: و عزیزون.

۵- وضع على: إن، فى ک رمز نسخه بدل.

۶- فى ک نسخه بدل: الحرب.

۷- نسخه بدل: وراک، جاءت فى ک.

۸- فى طبعه صبحی الصّالح: قطعتموه.

۹- انظر: شرح النّهج لابن أبى الحديد ۹- ۹۵، و شرح ابن میثم ۳- ۱۹۴، و منهاج البراعه ۲- ۵۷ و غیرها.

۱۰- شرح النهج لابن أبى الحديد ۹- ۹۷. و قد نقله المصنّف قدّس سرّه بالمعنى.

السلام، فقيل: قاله (۱) فى غزاه القادسيّه، و قيل فى غزاه نهاوند، ذهب إلى الأخير محمد بن جرير(۲)، و إلى الأول المدائنى.

و نظام العقد: الخيط الجامع له(۳) بحذافيره .. أى بأسره أو بجوانبه أو بأعاليه (۴) قوله عليه السلام: و أصلهم .. أى اجعلهم صالين لها، يقال: صليت اللّحم: إذا شويته (۵)، أو ألقهم فى نار الحرب دونک، أو من صلى فلان بالأمر:

إذا قاسى حرّها و شدّتها (۶) و العوره: الخلل فى الثّغر و غيره (۷) و كلّ مكمن للسّتر (۸) لكلبهم .. أى لمرضهم و شدّتهم (۹) قوله عليه السلام: فأمّا ما ذكرت .. جواب لما قال عمر: من أنّ هؤلاء الفرس قد قصدوا المسير إلى المسلمين و أنا أكره أن يغزونا قبل أن نغزوهم.

ثم اعلم أنّ هذا الكلام و ما تقدّم يدلّ أنّهم كانوا محتاجين إليه عليه السلام

۱- فى المصدر: قال له.

۲- فى ک: حرير. و هو سهو. و فى المصدر: و إلى هذا القول الأخير ذهب محمّد بن جرير الطبرىّ فى التاريخ الكبير. و إلى القول الأوّل ذهب المدائنى فى كتاب الفتوح.

۳- انظر: مجمع البحرين ۶- ۱۷۶، و لسان العرب ۱۲- ۵۷۸، و تاج العروس ۹- ۷۶، و الصحاح ۵- ۲۰۴۱.

۴- قاله فى الصحاح ۲- ۶۲۶، مجمع البحرين ۳- ۲۶۲، و لسان العرب ۴- ۱۷۷، و تاج العروس ۳- ۱۳۲.

۵- ذكره ابن الأثير فى النهايه ۳- ۵۰، و الجوهرىّ فى الصحاح ۶- ۲۴۰۳، و انظر: مجمع البحرين ۱- ۲۶۸.

۶- نصّ عليه فى الصحاح ۶- ۲۴۰۳، و لاحظ: مجمع البحرين ۱- ۲۶۶.

۷- فى س: و غيرهم.

۸- كما فى تاج العروس ۳- ۴۲۹، و لسان العرب ۴- ۶۱۷، و انظر: الصحاح ۲- ۷۶۰، و النهايه ۳- ۳۱۹.

۹- كذا فى مجمع البحرين ۲- ۱۶۳، و تاج العروس ۱- ۴۵۹- ۴۶۰، و لاحظ: الصحاح ۱- ۲۱۴.

فى التدبير و إصلاح الأمور التى يتوقّف عليها الرئاسه و الخلافه، فهو عليه السلام كان أَحَقَّ بِها وَ أَهْلَها و كانوا هم الغاصبين حقّه، و أمّا إراءتهم مصالحهم فلا يدلّ على كونهم على الحقّ، لأنّ ذلك كان لمصلحه الإسلام و المسلمين لا لمصلحه الغاصبين، و جميع تلك الأمور كان حقّه عليه السلام قولا و فعلا و تدبيرا فكان يلزمه القيام بما يمكنه من تلك الأمور، و لا يسقط الميسور بالمعسور.

ص: ۱۴۰

**[ترجمه]ابن ابی الحدید گوید - . شرح نهج البلاغه اثر ابن أبی الحدید ۹- ۹۷. و مصنف قدّس سرّه نقل به معنی کرده است. - : درباره اینکه امام علیه السلام این سخن را درباره کدام شرایط فرموده، اختلاف نظر هست و

ص: ۱۳۸

گفته اند که درباره جنگ قادسیه بوده و گفته اند که درباره نبرد نهاوند بوده است و محمد بن جریر با نظر دوم موافق است و المدائنی با نظر اول.

بحار الأنوار (ط - بیروت) ؛ ج ۳۱ ؛ ص۱۳۹

و نظام العقد: الخیط الجامع له «۳» بحذافیره .. أی بأسره أو بجوانبه أو بأعالیه «۴» قوله علیه السلام: و أصلهم .. أی اجعلهم صالین لها، یقال: صلیت اللّحم: إذا شویته «۵»، أو ألقهم فی نار الحرب دونک، أو من صلی فلان بالأمر:

إذا قاسی حرّها و شدّتها «۶» و العوره: الخلل فی الثّغر و غیره «۷»، و کلّ مکمن للسّتر «۸» لکلبهم .. أی لمرضهم و شدّتهم «۹» قوله علیه السلام: فأمّا ما ذکرت .. جواب لما قال عمر: من أنّ هؤلاء الفرس قد قصدوا المسیر إلی المسلمین و أنا أکره أن یغزونا قبل أن نغزوهم .

و نظام العقد بمعنی نخی است که آنرا نگاه می دارد «۳» بحذافیره ای یعنی همه آنرا یا همه جوانب آنرا یا قسمتهای بالایی آن «۴» قول حضرت علیه السلام : و أصلهم بدان معناست که ایشان را فرمان نبرد می دهم و گفته می شود:صلیت اللحم یعنی آنرا کباب کردم«۵» یا اینکه ایشان را برای حفظ تو در آتش جنگ می افکنم یا اینکه از صلی فلان بالامر است که معنی آن تحمل کردن دشواری و شدت آن امر است «۶» و العوره: راه نفوذ در مرز مملکت یا غیر آن است. «۷» و یا هر کمینگاهی برای پنهان شدن «۸». لکلبهم یعنی بخاطر بیماریشان و وخامت حال دشوارشان«۹».و این قول حضرت علیه السلام: فاما ما ذکرت.. در پاسخ این قول عمر است که ازاینکه این ایرانیان قصد روانه شدن بسوی مسلمانان را کرده اند و من بیزارم از آنکه ایشان پیش از آنکه ما آنان را غافلگیر کنیم، به ما حمله ور شوند.

و بدان که این سخن و نظیر آن نشانه آن است که ایشان در تدبیر و اصلاح اموری که مخصوص امیر و خلیفه جامعه است به حضرت نیازمند بوده اند،

ص: ۱۳۹

چرا که وی علیه السلام به آن شایسته تر و اهل آن بود و ایشان بودند که حق وی را غصب نمودند. و اما اینکه امام مصلحت ایشان را به ایشان نشان می داد، دلیل بر آن نیست که ایشان بر حق بوده اند، زیرا که این امر بخاطر مصلحت اسلام و مسلمین بوده است نه مصلحت و منفعت غاصبین و همه این امور در گفتار و کردار و پندار همگی جزو حقوق آن حضرت علیه السلام بود و لازم بود که او هر آنچه از این امور که دستش می رسید، انجام دهد و وظیفه ای که انجام آن میسر است به علت آنچه که انجام آن دشوار است ساقط نمی شود .

**[ترجمه]

باب نادر

قَالَ أَبُو الْفَتْحِ الْكَرَاجُكِيُّ فِي كَنْزِ الْفَوَائِدِ (۱): أَخْبَرَنِي الْقَاضِي أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ صَخْرٍ، عَنْ فَارِسِ بْنِ مُوسَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ شَيْبَهَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الطُّوسِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ الدِّمَشْقِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ خَارِجَهَ الرَّقِّيِّ، قَالَ: قَالَ مُعَاوِيَهُ بْنُ فَضْلَهَ (۲)

كُنْتُ فِي الْوَفْدِ الَّذِينَ وَجَّهَهُمْ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَ فَتَحْنَا مَدِينَهَ حُلْوَانَ، وَ طَلَبْنَا الْمُشْرِكِينَ فِي الشِّعْبِ فَلَمْ يُرَدُّوا عَلَيْهِمْ (۳)، فَحَضَرَتِ الصَّلَاهُ فَانْتَهَيْتُ إِلَى مَاءٍ فَنَزَلْتُ عَنْ فَرَسِي وَ أَخَذْتُ بِعِنَانِهِ، ثُمَّ تَوَضَّأْتُ وَ أَذَّنْتُ، فَقُلْتُ: اللَّهُ أَكْبَرُ .. اللَّهُ أَكْبَرُ .. فَأَجَابَنِي شَيْ ءٌ مِنَ الْجَبَلِ وَ هُوَ يَقُولُ: كَبَرَتْ تَكْبِيراً .. فَفَزِعْتُ لِذَلِكَ فَزَعاً شَدِيداً وَ نَظَرْتُ يَمِيناً وَ شِمَالًا، فَلَمْ أَرَ شَيْئاً، فَقُلْتُ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَأَجَابَنِي وَ هُوَ يَقُولُ: الْآنَ حِينَ (۴) أَخْلَصْتُ. فَقُلْتُ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ. فَقَالَ: نَبِيٌّ بُعِثَ. فَقُلْتُ: حَيَّ عَلَى الصَّلَاهِ. فَقَالَ: فَرِيضَهٌ افْتُرِضَتْ. فَقُلْتُ: حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ. فَقَالَ: قَدْ أَفْلَحَ مَنْ أَجَابَهَا، فَاسْتَجَابَ (۵)

۱- كنز الفوائد: ۵۹- ۶۰- الحجريه- بتفصيل فی الإسناد و الأسماء.

۲- فی س: نضله. و فی المصدر: العضله.

۳- فی المصدر: فلم نقدر عليهم. و فی ك نسخه بدل: علينا.

۴- وضع على: حين، رمز نسخه بدل فی مطبوع البحار.

۵- فی المصدر: و استجاب.

لَهَا. فَقُلْتُ: قَدْ قَامَتِ الصَّلَاهُ. فَقَالَ: الْبَقَاءُ لِأَمَّهِ مُحَمَّدٍ (صلى الله عليه و آله) وَ عَلَى رَأْسِهَا تَقُومُ السَّاعَهُ، فَلَمَّا فَرَغْتُ مِنْ أَذَانِی نَادَیْتُ بِأَعْلَى صَوْتِی حَتَّى أَسْمَعْتُ مَا بَیْنَ لَابَتَیِ (۱) الْجَبَلِ، فَقُلْتُ: إِنْسِیٌّ أَمْ جِنِّیٌّ؟. قَالَ: فَأَطْلَعَ رَأْسَهُ مِنْ كَهْفِ الْجَبَلِ، فَقَالَ: مَا (۲) أَنَا بِجِنِّیٍّ وَ لَكِنِّی إِنْسِیٌّ. فَقُلْتُ لَهُ: مَنْ أَنْتَ یَرْحَمُكَ اللَّهُ؟. قَالَ: أَنَا وذیب (۳) بْنُ ثِمْلَا مِنْ حَوَارِیِّ عِیسَى ابْنِ مَرْیَمَ عَلَیْهِ السَّلَامُ، أَشْهَدُ أَنَّ صَاحِبَكُمْ نَبِیٌّ، وَ هُوَ الَّذِی بَشَّرَ بِهِ عِیسَى ابْنُ مَرْیَمَ، وَ لَقَدْ أَرَدْتُ الْوُصُولَ إِلَیْهِ فَحَالَتْ فِیمَا (۴) بَیْنِی وَ بَیْنَهُ فَارِسٌ وَ كِسْرَى وَ أَصْحَابُهُ، ثُمَّ أَدْخَلَ رَأْسَهُ فِی كَهْفِ الْجَبَلِ فَرَكِبْتُ دَابَّتِی وَ لَحِقْتُ بِالنَّاسِ وَ سَعْدُ بْنُ أَبِی وَقَّاصٍ أَمِیرُنَا، فَأَخْبَرْتُهُ بِالْخَبَرِ، فَكَتَبَ بِذَلِكَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَجَاءَ كِتَابُ عُمَرَ یَقُولُ: الْحَقِ الرَّجُلَ، فَرَكِبَ سَعْدٌ وَ رَكِبْتُ مَعَهُ حَتَّى انْتَهَیْنَا إِلَى الْجَبَلِ، فَلَمْ نَتْرُكْ كَهْفاً وَ لَا شِعْباً وَ لَا وَادِیاً إِلَّا الْتَمَسْنَاهُ فِیهِ (۵) فَلَمْ نَقْدِرْ عَلَیْهِ، وَ حَضَرَتِ الصَّلَاهُ فَلَمَّا فَرَغْتُ مِنْ صَلَاتِی نَادَیْتُ (۶) بِأَعْلَى صَوْتِی: یَا صَاحِبَ الصَّوْتِ الْحَسَنِ وَ الْوَجْهِ الْجَمِیلِ قَدْ سَمِعْنَا مِنْكَ كَلَاماً حَسَناً فَأَخْبِرْنَا مَنْ أَنْتَ یَرْحَمُكَ اللَّهُ؟ أَقْرَرْتُ بِاللَّهِ وَ نَبِیِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ (۷)، قَالَ: فَأَطْلَعَ رَأْسَهُ مِنْ كَهْفِ الْجَبَلِ فَإِذَا شَیْخٌ أَبْیَضُ الرَّأْسِ وَ اللِّحْیَهِ، لَهُ هَامَهٌ كَأَنَّهَا رَحًى، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَیْكُمْ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ (۸) قُلْتُ (۹): وَ عَلَیْكَ السَّلَامُ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ، مَنْ أَنْتَ

ص: ۱۴۲

۱- قال ابن الأثیر فی النّهایه ۴- ۲۷۴: اللّابه: الحرّه، و هی الأرض ذات الحجاره السّود قد ألبستها لكثرتها.

۲- لا توجد: ما، فی س.

۳- فی المصدر: ذریب، فی ك: وزیب، و توجد نسخه فیه: رزیب. و یأتی فی متن الخبر أیضا.

۴- لا توجد فی كنز الفوائد: فیما.

۵- لا توجد فی المصدر: فیه.

۶- لا توجد: نادیت، فی ك.

۷- فی المصدر زیاده: تعالی و وحدانیّته. و لا توجد فیه: و نبیّه صلّی اللّه علیه و آله .. و هناك نسخه: و وفد نبیّه.

۸- لا توجد فی الكنز: و بركاته.

۹- فی ك: فقلت.

يَرْحَمُكَ اللَّهُ؟. قَالَ: أَنَا رزيب (۱) بْنُ ثِمْلَا وَصِيُّ الْعَبْدِ الصَّالِحِ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ (عليه السلام) كَانَ سَأَلَ رَبَّهُ لِي الْبَقَاءَ إِلَى نُزُولِهِ مِنَ السَّمَاءِ وَ قَرَارِي فِي هَذَا الْجَبَلِ، وَ أَنَا مُوصِيكُمْ سَدِّدُوا وَ قَارِبُوا وَ خِصَالًا يَظْهَرُ (۲) فِي أُمَّةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، فَإِنْ ظَهَرَتْ فَالْهَرَبَ الْهَرَبَ (۳)، لِيَقُومَ أَحَدُكُمْ عَلَى نَارِ جَهَنَّمَ حَتَّى تُطْفَأَ مِنْهُ (۴) خَيْرٌ لَهُ مِنَ الْبَقَاءِ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ. قَالَ مُعَاوِيَةُ بْنُ فَضْلَهَ (۵): قُلْتُ لَهُ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ! أَخْبِرْنَا بِهَذِهِ الْخِصَالِ لِنَعْرِفَ ذَهَابَ دُنْيَانَا وَ إِقْبَالَ آخِرَتِنَا؟. قَالَ: نَعَمْ، إِذَا اسْتَغْنَى رِجَالُكُمْ بِرِجَالِكُمْ، وَ اسْتَغْنَتْ نِسَاؤُكُمْ بِنِسَائِكُمْ، وَ انْتَسَبْتُمْ إِلَى غَيْرِ مَنَاسِبِكُمْ، وَ تَوَلَّيْتُمْ إِلَى غَيْرِ مَوَالِيكُمْ، وَ لَمْ يَرْحَمْ كَبِيرُكُمْ صَغِيرَكُمْ، وَ لَمْ يُوَقِّرْ صَغِيرُكُمْ لِكَبِيرِكُمْ، وَ كَثُرَ طَعَامُكُمْ فَلَمْ تَرَوْهُ إِلَّا بِأَغْلَى (۶) أَسْعَارِكُمْ، وَ صَارَتْ خِلَافَتُكُمْ فِي صِبْيَانِكُمْ، وَ رَكَنَ عُلَمَاؤُكُمْ إِلَى وُلَاتِكُمْ، فَأَحَلُّوا الْحَرَامَ وَ حَرَّمُوا الْحَلَالَ، وَ أَفْتَوْهُمْ بِمَا يَشْتَهُونَ، وَ اتَّخَذُوا (۷) الْقُرْآنَ أَلْحَاناً وَ مَزَامِيرَ فِي أَصْوَاتِهِمْ، وَ مَنَعْتُمْ حُقُوقَ اللَّهِ مِنْ أَمْوَالِكُمْ، وَ لَعَنَ آخِرُ أُمَّتِكُمْ أَوَّلَهَا، وَ زَوَّقْتُمُ الْمَسَاجِدَ، وَ طَوَّلْتُمُ الْمَنَابِرَ (۸)، وَ حَلَّيْتُمُ الْمَصَاحِفَ بِالذَّهَبِ وَ الْفِضَّهِ، وَ رَكِبَ نِسَاؤُكُمُ السُّرُوجَ، وَ صَارَ مُسْتَشَارُ أُمُورِكُمْ نِسَاءَكُمْ وَ خِصْيَانَكُمْ، وَ أَطَاعَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ، وَ عَقَّ وَالِدَيْهِ (۹)، وَ ضَرَبَ الشَّابُّ وَالِدَيْهِ (۱۰)، وَ قَطَعَ كُلُّ ذِي رَحِمٍ رَحِمَهُ، وَ بَخِلْتُمْ بِمَا فِي أَيْدِيكُمْ، وَ صَارَتْ أَمْوَالُكُمْ عِنْدَ شِرَارِكُمْ، وَ كَنَزْتُمُ الذَّهَبَ وَ الْفِضَّهَ، وَ شَرِبْتُمُ الْخَمْرَ، وَ لَعِبْتُمْ بِالْمَيْسِرِ، وَ ضَرَبْتُمْ

۱- فی المصدر: ذریب.

۲- و إیّاکم و خصالا تظهر، جاءت فی الکنز.

۳- جاءت کلمه الهرب ثالثا فی ک.

۴- خطّ فی ک علی: منه. و فی المصدر: عنه.

۵- فی س: نضله. و فی المصدر: العضله.

۶- فی الکنز: غلاء، بدلا من: بأغلی.

۷- فی س: اتّخذوا- بلا واو-.

۸- جاءت فی ک نسخه بدل: المنایر.

۹- فی المصدر: و جفا والدیه. و ذکر فیه: عقّ، نسخه.

۱۰- فی الکنز: والدته.

بِالْكِبرِ، وَ مَنَعْتُمُ الزَّكَاهَ وَ رَأَيْتُمُوهَا مَغْرَماً، وَ الْخِيَانَهَ مَغْنَماً، وَ قُتِلَ الْبَرِی ءُ لتعتاظ [لِتَغْتَاظَ] (۱) الْعَامَّهُ بِقَتْلِهِ، وَ اختسلت [اخْتُلِسَتْ قُلُوبُكُمْ فَلَمْ يَقْدِرْ أَحَدٌ مِنْكُمْ يَأْمُرُ بِالْمَعْرُوفِ وَ لَا يَنْهَی عَنِ الْمُنْكَرِ، وَ قَحَطَ الْمَطَرُ فَصَارَ قَيْظاً، وَ الْوَلَدُ غَيْظاً، وَ أَخَذْتُمُ الْعَطَاءَ فَصَارَ فِی السِّقَاطِ (۲)، وَ كَثُرَ أَوْلَادُ الْخَبِيثَهِ يَعْنِی الزِّنَا-، وَ طُفِّفَتِ الْمِكْيَالُ، وَ كَلِبَ عَلَيْكُمْ عَدُوُّكُمْ، (۳) وَ ضَرَبْتُمْ بِالْمَذَلَّهِ، وَ صِرْتُمْ أَشْقِيَاءَ، وَ قَلَّتِ الصَّدَقَهُ حَتَّی يَطُوفَ الرَّجُلُ مِنَ الْحَوْلِ إِلَی الْحَوْلِ مَا يُعْطَی (۴) عَشَرَهَ دَرَاهِمَ، وَ كَثُرَ الْفُجُورُ، وَ غَارَتِ الْعُيُونُ، فَعِنْدَهَا نَادَوْا فَلَا جَوَابَ لَهُمْ، يَعْنِی دَعَوْا فَلَمْ يُسْتَجَبْ لَهُمْ.

قال الكراجكی رحمه اللّه (۵): اعلم أيّدك اللّه (۶): إنّ قوله فی هذا الخبر:

و لعن آخر أمّتكم أوّلها ممّا يظن الناصبی أنّ فيه طعنا علينا، لما نحن فيه (۷) من ذمّ الظالمين(۸) بعد رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله و ذلك ظنّ فاسد، لأنّا إنّما نلعن من ثبت عندنا ظلمه، و قد لعن اللّه تعالی الظالمين فی كتابه، فقال: (أَلا لَعْنَهُ اللَّهِ عَلَی الظّالِمِينَ) (۹) و أخبر (۱۰) النبیّ صلّی اللّه عليه و آله بأنّ من أصحابه من يغير بعده و يبدّل و يغوی و يفتن و يضلّ و يظلم و يستحقّ العقاب الأليم و الخلود فی الجحيم.

فَمِمَّا رُوِیَ (۱۱) عَنْهُ (۱۲) فِی ذَلِكَ قَوْلُهُ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ لِأَصْحَابِهِ: لَتَتَّبِعُنَّ سَنَنَ

ص: ۱۴۴

۱- العباره مشوّشه جدّا فی س، و فی حاشيته: ليستعط، و رمز لها برمز الاستظهار.

۲- الكلمه مشوّشه فی س.

۳- زياده: و ضربتم بالذّلّه، جاءت فی المصدر.

۴- فی س: يعطی- بدون ما-.

۵- فی كنز الفوائد- الحجريّه-: ۶۰- ۶۱.

۶- زياده: تعالی، جاءت فی المصدر.

۷- فی المصدر: عليه، بدلا من: فيه.

۸- فی س: المعطّلين، و فی الكنز: المعتلّين.

۹- هود: ۱۸.

۱۰- فی ك: و أخبره. و قد أوردنا جمله من الروايات فی أوّل تحقيقنا للكتاب.

۱۱- فی المصدر: رووا- بصيغه الجمع-.

۱۲- كما فی صحيح البخاریّ ۱۳- ۲۵۵ كتاب الاعتصام باب قول النّبیّ صلی الله عليه و آله: لتتّبعنّ سنن من كان قبلكم، و كتاب الأنبياء باب ما ذكر عن بنی إسرائيل، و صحيح مسلم كتاب العلم باب اتّباع سنن اليهود و النّصاری حديث ۲۶۶۹، و أورده ابن الأثير فی جامع الأصول ۱۰- ۳۵ حديث ۷۴۹۳، و ذكر فيه مائه روايه بمضامين متعدّده فی هذا الباب، فراجع.

مَنْ کَانَ قَبْلَکَمْ شِبْراً بِشِبْرٍ وَ ذِرَاعاً بِذِرَاعٍ حَتَّی لَوْ دَخَلُوا فِی جُحْرِ (۱) ضَبٍّ لَاتَّبَعْتُمُوهُمْ. فَقَالُوا: یَا رَسُولَ اللَّهِ! الْیَهُودَ وَ النَّصَارَی؟. قَالَ: فَمَنْ إِذَنْ؟!..

وَ قَوْلُهُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ: وَ قَدْ ذُکِرَتْ عِنْدَهُ فِتْنَهُ الدَّجَّالِ-: أَلَا وَ إِنِّی (۲) لَفِتْنَهُ بَعْضِکُمْ أَخْوَفُ مِنِّی لِفِتْنَهِ الدَّجَّالِ..

وَ قَوْلُهُ عَلَیْهِ السَّلَامُ لِأَصْحَابِهِ: إِنَّکُمْ لَمَحْشُورُونَ (۳) یَوْمَ الْقِیَامَهِ حُفَاهً عُرَاهً، وَ إِنَّهُ سَیُجَاءُ بِرِجَالٍ مِنْ أُمَّتِی فَیُؤْخَذُ بِهِمْ ذَاتَ الشِّمَالِ فَأَقُولُ: یَا رَبِّ أَصْحَابِی!.

فَیُقَالُ: إِنَّکَ لَا تَدْرِی مَا أَحْدَثُوا بَعْدَکَ، إِنَّهُمْ لَمْ یَزَالُوا(۴) مُرْتَدِّینَ عَلَی أَعْقَابِهِمْ مُنْذُ فَارَقْتَهُمْ (۵).

وَ قَوْلُهُ عَلَیْهِ السَّلَامُ فِی حَجَّهِ الْوَدَاعِ لِأَصْحَابِهِ: أَلَا لَأُخْبِرَنَّکُمْ تَرْتَدُّونَ بَعْدِی کُفَّاراً یَضْرِبُ بَعْضُکُمْ (۶) رِقَابَ بَعْضٍ، أَلَا إِنِّی قَدْ شَهِدْتُ وَ غِبْتُمْ (۷).

وَ قَوْلُهُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فِی مَرَضِهِ الَّذِی تُوُفِّیَ فِیهِ-: أَقْبَلَتِ الْفِتَنُ کَقِطَعِ اللَّیْلِ الْمُظْلِمِ یَتْبَعُ آخِرُهَا أَوَّلَهَا، الْآخِرَهُ شَرٌّ مِنَ الْأُولَی (۸).

ص: ۱۴۵

۱- قد تقرأ فی مطبوع البحار: فی حجر- بتقدیم الحاء المهمله علی الجیم-.

۲- فی الکنز: لا فإنّی.

۳- فی المصدر: إنّکم محشورون إلی اللّه.

۴- فی الکنز: لا یزالوا.

۵- و أورد البخاریّ فی صحیحه کتاب الأنبیاء حدیث ۸ و ۴۸، و فی تفسیر الآیه الرّابعه عشر من سوره المائده، و کتاب الرّقاق: ۴۵، و مسلم فی صحیحه کتاب الجنّه: ۵۸، و التّرمذیّ فی سننه کتاب القیامه: ۳، و تفسیر الآیه الرّابعه من سوره الأنبیاء، و النّسائیّ فی سننه کتاب الجنائز: ۱۱۹، و أحمد فی المسند ۱- ۲۳۵، ۲۵۳، ۲۵۸.

۶- لا توجد: بعضکم، فی س.

۷- انظر: المجلّد الأوّل من کتاب الغدیر، فقد فصّل القول فی الواقعه سندا و متنا و أشبعه مصدرا و استدلالا.

۸- کما جاء فی صحیح مسلم کتاب الإیمان: ۱۸۶، و مسند أحمد ۱- ۱۸۹، و ۲- ۳۰۴، ۳۷۲، ۳۹۰، ۴۰۸، ۴۱۶، ۵۲۳، و ۳- ۴۵۳ و غیرها، و کتاب الفتن من سنن أبی داود و التّرمذیّ و ابن ماجه و النّسائیّ، و قد سلف منّا جمله مصادر فی أوّل بحثنا.

وَ قَوْلُهُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: یَکُونُ لِأَصْحَابِی بَعْدِی ذِلَّهٌ(۱) یَعْمَلُ بِهَا قَوْمٌ یُکِبُّهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی النَّارِ عَلَی مَنَاخِرِهِمْ.

وَ حَدَّثَنِی مِنْ طَرِیقِ الْعَامَّهِ عَبْدُ اللَّهِ (۲) بْنُ عُثْمَانَ بْنِ حِمَاسٍ بِمَدِینَهِ الرَّمْلَهِ، عَنْ أَبِی الْحَسَنِ أَحْمَدَ بْنِ مَحْبُوبٍ، عَنْ أَبِی الْعَبَّاسِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ قُتَیْبَهَ الْعَسْقَلَانِیِّ، عَنْ کَثِیرِ بْنِ عَبْدِ (۳) أَبِی الْحَسَنِ الْحَذَّاءِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حِمْیَرٍ، عَنْ مَسْلَمَهَ بْنِ عَلِیٍّ، عَنْ عُمَرَ بْنِ ذَرَّهَ، عَنْ فُلَانَهَ الْحَرَمِیِّ (۴)، عَنْ أَبِی مُسْلِمٍ الْخَوْلَانِیِّ، عَنْ أَبِی عُبَیْدَهَ بْنِ (۵) الْجَرَّاحِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، قَالَ: أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بِلِحْیَتِی وَ أَنَا أَعْرِفُ الْحَزَنَ فِی وَجْهِهِ-، فَقَالَ: یَا عُمَرُ! إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَیْهِ راجِعُونَ (۶)، أَتَانِی جَبْرَئِیلُ آنِفاً فَقَالَ: إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَیْهِ راجِعُونَ (۷)، فَقُلْتُ:

أَجَلْ، فَ إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَیْهِ راجِعُونَ، فَمِمَّ ذَاکَ یَا جَبْرَئِیلُ؟. قَالَ: إِنَّ أُمَّتَکَ مُفْتَتِنَهٌ (۸) بَعْدَکَ بِقَلِیلٍ مِنَ الدَّهْرِ غَیْرِ کَثِیرٍ. فَقُلْتُ: فِتْنَهَ کُفْرٍ أَوْ فِتْنَهَ ضَلَالَهٍ؟. قَالَ: کُلٌّ سَیَکُونُ. فَقُلْتُ: وَ مِنْ أَیْنَ ذَلِکَ وَ أَنَا تَارِکٌ فِیهِمْ کِتَابَ اللَّهِ؟. قَالَ: بِکِتَابِ اللَّهِ یُضَلُّونَ، وَ أَوَّلُ ذَلِکَ مِنْ قِبَلِ أُمَرَائِهِمْ وَ قُرَّائِهِمْ، یَمْنَعُ الْأُمَرَاءُ الْحُقُوقَ فَیَسْأَلُ النَّاسُ حُقُوقَهُمْ فَلَا یُعْطُونَهَا فَیَفْتَتِنُوا وَ یَقْتَتِلُوا، وَ یَتَّبِعُوا الْقُرَّاءُ هَوَی(۹) الْأُمَرَاءِ فَیَمُدُّونَهُمْ فِی الْغَیِّ ثُمَّ لَا یَقْصُرُونَ. فَقُلْتُ: یَا جَبْرَئِیلُ! فَبِمَ یَسْلَمُ مَنْ یَسْلَمُ مِنْهُمْ؟. قَالَ:

۱- فی المصدر: زلّه.

۲- فی الکنز: أبو محمّد عبد اللّه ..

۳- جاء فی المصدر: عبید.

۴- فی المصدر: عن عمر بن ذوه عن قلابه الحرمیّ.

۵- لا توجد: بن، فی الکنز، و التّاء من کلمه: عبیده فی ک.

۶- البقره: ۱۵۶.

۷- البقره: ۱۵۶.

۸- فی س: مفتنه.

۹- فی المصدر: فلیفتنوا فیفتتنوا و یقتلوا یتبع القرّاء هؤلاء ..

بِالْكَفِّ وَ الصَّبْرِ، إِنْ أَعْطُوا الَّذِی لَهُمْ أَخَذُوهُ وَ إِنْ مَنَعُوهُ (۱) تَرَكُوهُ.

فهـذا بعض مـا ورد من الأخبار فی أنّه كان بعـد رسول اللّه صـلّی اللّه علیه و آله من ضلّ و أضلّ، و ظلم و غشم، و وجب البراءه منه من (۲) فعله، فأمّا الوجه (۳) الذی یجب أن یحمل علیه (۴) ما تضـمّنه الخبر الذی أوردناه من قوله (صلی الله علیه و آله): و لعن آخر أمّتكم أوّلها، فهو ما استحلّه الظالمون المبغضون لأمیر المؤمنین علیه السـلام من لعنه و المجاهره بسبّه و ذمّه. قلت (۵): فلسـنا نشكّ فی أنّه قد برئت (۶) منه الخوارج و لعنه معـاویه و من بعـده من بنی أمیّه علی المنـابر، و تقرّب أكثر الناس إلی ولاه الجور بذمّه، و نشأ أولادهم علی سماع البراءه منه و سبّه..

ص: ۱۴۷

۱- فی الكنز: منعوهم- بضمیر الجمع-.

۲- فی ك: فی، بدلا من كلمه: من.

۳- فی الكنز زیاده: فی اللعن.

۴- لا توجد: علیه، فی س.

۵- لا توجد فی المصدر: قلت، و وضع علیها رمز نسخه بدل فی ك.

۶- فی الكنز: قد تبرّأت.

**[ترجمه]ابوالفتح الکراجکی در کنز الفوائد - . کنز الفوائد: ۵۹- ۶۰، چاپ سنگی -

با ذکر اسانیدی گوید: معاویه بن فضله روایت کند که من در میان فرستادگانی بودم که عمر بن الخطاب روانه کرد و شهر حلوان را فتح نمودیم و در شِعب میان دو کوه در تعقیب مشرکین بودیم ولی به ایشان دست نیافتیم. پس وقت نماز شد و من به برکه آبی رسیدم و از اسب پایین آمدم و افسار آنرا گرفتم. آنگاه وضو ساختم و اذان گفتم. فریاد برآوردم: الله اکبر الله اکبر و چیزی از درون کوه اینگونه پاسخم داد که: خدا را به بزرگی یاد کردی. پس از این صدا شدیدا ترسیدم و به چپ و راست نگاهی انداختم و چیزی ندیدم، پس گفتم: اشهد ان لا اله الا الله، پس در پاسخ گفت: اکنون که پاک و خالص گشته ای. من گفتم: اشهد ان محمدا رسول الله ص. پس گفت: پیامبری که مبعوث گشت. گفتم: حی علی الصلوه. پس گفت: فریضه ای که واجب گشت. گفتم: حی علی الفلاح. پس گفت: رستگار است آنکه بدان پاسخ گوید و استجابتش نماید.

ص: ۱۴۱

گفتم: قد قامت الصلواه. پس گفت: بقاء از آن امت محمد صلی الله علیه و آله و سلم است و قیامت بر سر ایشان بر پا خواهد گشت؟ پس چون اذان را به پایان رساندم بسیار بلند چنانکه صدایم را به گوش هر جنبنده ای در میان دو پهنه سنگلاخ کوه رساندم، فریاد برآوردم و گفتم: آیا انسان هستی یا جن؟ وی سرش را از شکاف غار میان کوه به در آورد و گفت: من جنی نیستم، بلکه انسانم. به او گفتم: که هستی ای پدرآمرزیده؟ گفت: من ززیب بن ثملا از حواریون عیسی بن مریم علیه السلام هستم وشهادت می دهم که صاحب شما، پیامبر است و هم اوست که عیسی بن مریم مژده آمدنش را داده بود و من می خواستم که به او بپیوندم ولی یک فارس و پادشاه ایران و یارانش مانع من شدند. سپس وی به درون غار بازگشت و من بر مرکبم سوار شدم و به دیگران پیوستم و سعد بن ابی وقاص که امیر ما بود را از ماجرا آگاه کردم و او این قضیه را در نامه ای به عمر بن الخطاب خبر داد و عمر در پاسخ نوشت: آن مرد را پیدا کن. پس سعد سوار بر اسب شد و من نیز همراه او روانه شدم تا آنکه به کوه رسیدیم و هر غار و شکاف و دره و پهنه ای که بود را در طلب او گشتیم ولی او را نیافتیم. وقت نماز شد و چون من از نماز فارغ شدم، به فریاد بسیار بلند گفتم: ای مرد خوش صدای زیباروی! سخنی نیک از تو شنیدیم، پس به ما بگو که هستی؟ که به خدا و پیامبرش صلوات الله علیه اقرار کردی — ای رحمت خدا بر تو باد-. گوید: پس سر از میان غار کوه برآورد و ناگاه دیدیم که پیرمردی با مو و ریش سفید است و سری داشت پنداری به اندازه سنگ آسیاب دستی و گفت: السلام علیکم و رحمه الله و برکاته. گفتم: علیک السلام و رحمه الله. که هستی ای رحمت خدا بر تو؟

ص: ۱۴۲

گفت: من ززیب بن ثملا وصی و جانشین بنده درستکار، عیسی بن مریم علیه السلام هستم که از پروردگارش خواسته بود تا زمانی که وی از آسمان فرود آید، من باقی بمانم و در این کوه ساکن باشم و من به شما سفارش می کنم که راه هدایت پیش گیرید و کج مروید و هشدار شما را از خوی و خصلتهایی که در امت محمد صلی الله علیه و آله و سلم ظاهر می شود و چون این صفات نمایان گشت، پس بر شما باد فرار و فرار. هر یک از شما اگر بر آتش دوزخ بایستد تا آنکه از وی سرد گردد بهتر است برایش از آنکه در آن زمانه (در جمع آن گروه) باقی ماند. معاویه بن فضله گوید: به او گفتم ای رحمت خدا بر تو! این خصلتها را برای ما بازگو تا از کنار رفتن دنیا و روی نمودن آخرتمان آگاه گردیم! گفت: آری، آنگاه که مردانتان با مردان

شما بی نیاز گردند و زنانتان بر زنان شما بی نیاز شوند و خود را به غیر نسبهای خود منسوب شمردید و به غیر ولی نعمتان خود اعتماد و دوستی کنید و بزرگان شما بر کوچکهایتان رحم نکنند و کوچکترها بزرگترها را احترام ننمایند و غذایتان بسیار گردد ولی آنرا مگر به بیشترین قیمتها نیابید و خلافت شما را بچه سالان به دست گیرند و دانشمندانتان بر والیانتان تکیه نمایند و حرام را حلال و حلال را حرام بخوانند و برای ایشان هر آنچه دلشان خواهد حکم و فتوا دهند و قران را تنها وسیله لحن آفرینی و آوازخوانی با صداهایشان قرار دهند و حق الله را از میان اموالتان جدا ننموده و نپردازید و آخرین گروه ها از امتتان پیشینیان را لعن و نفرین فرستند و مساجد را پر از زیور و آرایه نمایید و منبرها را بلند بسازید و قرآنها را با طلا و نقره تزئین نمایید و زنانتان بر زین نشینند و زنان و خواجگان مشاور امورتان شوند و مرد از زنش حرف شنوی پیدا کند و از والدینش نافرمانی کند و جوان والدین خود را کتک بزند و هر خویشی، با خویشاوندانش قطع رابطه کند و از بخشیدن از داراییهاتان بخل ورزید و اموالتان در دست شرورترین شما قرار گیرد و طلا و نقره انباشته سازید و شراب بنوشید و قماربازی نمودید و طبل زدید

ص: ۱۴۳

و زکات ندهید و به آن به چشم نوعی زیان بنگرید و خیانت را دستاورد دانید و بیگناه کشته شود تا عموم مردم از کشته شدن او عبرت گیرند و دلهاتان ربوده گشت و هیچ یک از شما توان آن نداشته باشید که امر به معروف و نهی از منکر کنید و قحطی باران آید و گرمایی سوزان فراگیر شود و فرزند آوردن به خشمتان آورد و بخششها را باز گیرید و پسمانده را ببخشید و فرزندان خبیث یعنی زنازاده بسیار گردند و در پیمانه فروش کم گذاشته شود و دشمنتان بر شما دلیر گردد و خواری شما را بگیرد و سیاه روز گردید و صدقه بسیار اندک گردد و مرد گدا سال تا سال بگردد ولی ده درهم هم به او ندهند و فسق و فجور افزون شود و چشمها گود افتد؛ آنگاه است که به فریاد خوانند و کس جوابشان ندهد. یعنی هر چه دعا کنند، استجابت نگردد.

کراجکی رحمه الله گوید: بدان ای خدا تو را مؤید بدارد که درباره این سخن در این روایت که: و آخرین گروه امتتان پیشینیان را لعن و نفرین کنند، ناصبیان ادعا می کنند که اتهام و ایرادی بر ماست چرا که ما بر ستمگران پس از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ذم و نکوهشی روا می داریم و این گمان ایشان نادرست است، چرا که ما تنها کسانی را نفرین می کنیم که ستمگری ایشان بر ما محرز گشته و خدایتعالی نیز ستم پیشگان را در کتاب خود لعنت نموده و فرموده است: (أَلا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ —: هان لعنت خدا بر ستمکاران باد) – . هود/ ۱۸ – .

و پیامبر مکرم اسلام صلی الله علیه و آله و سلم نیز فرموده است که برخی از اصحاب وی پس از او تغییر می کنند و از این رو به آنرو می شوند و از حق رویگردان گشته و فتنه انگیزی کرده و گمراه شده و ستم پیشه می کنند و مستحق عذاب دردناک و جاودانی در دوزخ می گردند. و از جمله احادیثی – . چنانکه در صحیح البخاریّ ۱۳: ۲۵۵ کتاب الاعتصام باب قول النّبیّ (ص): لتتّبعنّ سنن من كان قبلكم، و کتاب الأنبياء باب ما ذکر عن بنی إسرائیل، و صحیح مسلم کتاب العلم باب اتّباع سنن اليهود و النّصارى حديث ۲۶۶۹ آمده، و ابن الأثير در جامع الأصول ۱۰: ۳۵ حديث ۷۴۹۳ آنرا درج نموده و در آن یکصد روایت با مضمونهای متفاوت در این باب ذکرکرده است. –

که از حضرت صلی الله علیه و آله و سلم روایت شده این سخن ایشان به اصحابشان است:

ص: ۱۴۴

به حق که از انسانهای پیش از خود وجب به وجب و گام به گام پیروی خواهید نمود چنانکه اگر به لانه سوسمار بخزند، شما نیز دنبالشان می روید. گفتند ای رسول خدا! منظورتان یهودیان و نصرانیهاست؟ فرمود: پس چه کسی؟! و نیز این حدیث پیامبر ص، درحالیکه نزد وی از فتنه دجال سخن رفته بود و فرمود: هان که من از فتنه برخی از شما بیشتر می ترسم تا از فتنه دجال. و نیز این سخن پیامبر به اصحابشان که: همانا شما در روز قیامت تن برهنه و پابرهنه وارد رستاخیز خواهید یافت و مردانی از امت مرا خواهند آورد و ایشان را به طرف اصحاب الشمال می برند و من می گویم: پروردگارا، اصحابم (را دریاب)! پس ندا می آید که نمی دانی پس از تو چه ها کردند. ایشان از آن گاه که از ایشان جدا گشتی، همچنان رو به گذشتگانشان بازگشتند. - . و البخاریّ در صحیحش کتاب الأنبیاء حدیث ۸ و ۴۸، و در تفسیر آیه چهارده سوره مائده، و کتاب الرّقاق: ۴۵، و مسلم در صحیحش کتاب الجنّه: ۵۸، و التّرمذیّ در سننش کتاب القیامه: ۳، و تفسیر آیه چهارده سوره انبیاء، و النّسائیّ در سننش کتاب الجنائز: ۱۱۹، و أحمد در المسند ۱- ۲۳۵، ۲۵۳، ۲۵۸ آنرا روایت نموده اند. - و نیز این سخن حضرت به اصحابش در حجه الوداع: هان که اکنون به یقین به شما خبر می دهم که پس از من به کفر باز خواهید گشت و گروهی از شما گردن گروه دیگری را خواهند زد. هان من شاهد بودم و شما غایب بودید و ندیدید - . بنگرید: جلد اول کتاب الغدیر، که در آن سخن در این واقعه را در سند و متن آن به تفصیل بیان نموده و فوجی از منابع و استدلالها را درج نموده است. - .

و نیز این حدیث پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در زمان بیماری که در اثر آن رحلت نمود: فتنه ها همچون پاره هایی از شب تاریک روی آورده و هر یک پس از دیگری می آیند و هر یک بدتر از فتنه پیش از خود است. - . صحیح مسلم کتاب الإیمان: ۱۸۶، و مسند أحمد ۱- ۱۸۹، و ۲- ۳۰۴، ۳۷۲، ۳۹۰، ۴۰۸، ۴۱۶، ۵۲۳، و ۳- ۴۵۳. -

ص: ۱۴۵

و نیز این حدیث حضرت صلوات الله علیه که فرمود: اصحاب مرا پس از من ذلت و ننگی (در نسخه دیگر: لغزشی) فرامیگیرد و گروهی از آن پیروی می کنند که خداوند عز و جل ایشان را با صورت به درون دوزخ می افکند.

و از طریق عامه علماء طبق اسانیدی که به ابی عبیده بن الجراح رسد، از عمر بن الخطاب روایت کرده که گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ریش مرا در مشت گرفت و من اندوه را در چهره او می دیدم و فرمود: ای عمر! إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ – ما از خداییم و به سوی او بازمی گردیم. - . البقره/ ۱۵۶ - ،

اندکی پیشتر جبرئیل به نزدم آمد و گفت: إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ. پس گفتم: آری. درست است که إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ، اما این سخنت از چه روست ای جبرئیل؟ گفت: همانا امت تو پس از تو به اندکی از روزگار و نه زیاد، مورد آزمایش خواهد بود. پس گفتم: فتنه کفر یا فتنه گمراهی؟ گفت: هر دو خواهد بود. پس گفتم: از کجا می آید این فتنه حال آنکه من کتاب

خـدا را در میـان ایشـان بـاقی نهاده ام؟ گفت: با کتاب خـدا گمراه می گردنـد و آغاز آن از سوی امیران ایشان و قاریان قرآن باشـد. امیران حقوق مردم را از ایشان باز می دارنـد پس مردم حق خود را مطالبه می کنند و آنان حق مردم را نمی دهند و فتنه دامنگیر ایشان می شود و در جنگ می شونـد و قاریان میل و خواهش امیران را سـر می نهنـد و ایشان را در گمراهی یاری می کنند و کم هم نمی گذارند. پس گفتم: ای جبرئیل! آنکه سالم بماند، به چه چیز سالم می ماند؟ گفت:

ص: ۱۴۶

با دست کشـیدن و شـکیبایی نمودن. چون آنچه از آن ایشان است را به ایشان دهنـد، بگیرنـد و اگر از ایشان بازدارند، رهایش کنند.

این گوشه ای از اخبار درباره این موضوع است که پس از رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سلم کسانی بودند که گمراه شده و گمراه نمودند و ستم کرده و جنایت پیشه کردند که بایستی از وی در این کارش برائت جست. اما آن وجهی که بایستی این سخن پیامبر در این روایت: (آخرین گروه امتتان بر اولین ایشان نفرین می کننـد)، را بر آن حمل و تفسـیر نمود، آن رفتار سـتم پیشـگان کینه توز نسـبت به امیر المومنین علیه السـلام در حلال شـمردن لعن وی و آشـکارا ناسـزا دادن و نکوهش کردن وی است. و ما شکی نداریم که خوارج از وی برائت جستند و معاویه و دیگر سران بنی امیه پس از او، حضرت را بروی منبرهاشان لعن کردند و بیشتر مردمان با نکوهش او به چاپلوسـی نزد والیان سـتمگر تقرب جسـتند و فرزندان ایشان با شـنیدن سـخنانی در برائت جستن از وی و ناسزاگویی به او بزرگ شدند .

ص: ۱۴۷

ص: ۱۴۸

**[ترجمه]

[۲۵] باب تفصیل مثالب عثمان و بدعه و الاحتجاج بها علی المخالفین بما رووه فی کتبهم و بعض أحواله

الطعن الأول:

أنّه ولّی أمـور المسـلمین من لاـ یصـلح لـذلک و لاـ یؤتمن علیه، و من ظهر منه الفسق و الفسـاد، و من لاـ علم له، مراعـاه لحرمه القرابه، و عـدولا عن مراعاه حرمه الـدین و النظر للمسـلمین، حتّی ظهر ذلک منه و تکرّر، و قـد کان عمر حذّره من ذلک حیث وصـفه بـأنّه کلّف بأقاربه، و قال له: إذا ولیت هـذا الأمر فلا تحمل بنی أبی معیط علی رقاب الناس (۱) فوقع منه ما حذّره إیّاه، و عوتب علیه فلم ینفع العتب، و ذلک نحو اسـتعماله الولیـد بن عقبه (۲)و تقلیده إیّاه حتّی ظهر منه شـرب الخمر، و استعماله سعید بن العاص (۳) حتی ظهرت منه الأمور التی عندها أخرجه

ص: ۱۴۹

۱- کما ذکره البلاذری فی الأنساب ۵- ۱۶ و ۳۰، و ابن سعد فی الطبقات ۳- ۲۴۷، و الطبریّ فی الریاض النضره ۲- ۷۶، و القاضی أبو یوسف فی الآثار: ۲۱۷، و غیرهم فی غیرها.

۲- انظر ترجمته فی: الإصابه ۳- ۶۳۷- ۶۳۸ برقم ۹۱۴۷، و الاستیعاب المطب وع بهامش الإصابه ۳- ۶۳۱- ۶۳۷، و معرفه علوم الحدیث للحاکم: ۱۹۳، و الأعلام ۸- ۱۲۲ و غیرها.

۳- انظر ترجمته فی: الإصابه ۲- ۴۷- ۴۸ برقم ۳۲۶۸، و الاستیعاب ۲- ۸- ۱۱ هامش الإصابه، و طبقات ابن سعد ۵- ۱۹، و تهذیب ابن عساکر ۶- ۱۳۱- ۱۴۵، و تاریخ الإسلام ۲- ۲۶۶، و غیرها.

أهل الكوفه، و توليه عبد اللّه بن أبی سرح (۱) و عبد اللّه بن عامر بن کریز (۲)، حتی روی عنه فی أمر ابن أبی صرح(۳)أنّه لما تظلّم منه أهل مصر و صرفه عنهم بمحمد بن أبی بکر کاتبه بأن یستمر علی ولایه (۴) و أبطن خلاف ما أظهر، و هذه (۵) طریقه من غرضه خلاف الدین. و روی أنّه کاتبه بقتل محمد بن أبی بکر و غیره ممّن یرد علیه، و ظفر بذلک الکتاب، و لذلک عظم التظلّم من بعد و کثر الجمع، و کان ذلک سبب الحصار و القتل، و حتی کان من أمر مروان و تسلّطه علیه و علی أموره ما قتل بسببه (۶) و لا یمکن أن یقال: إنّه لم یکن عالما بأحوال هؤلاء الفسقه، فإنّ الولید کان فی جمیع أحواله من المجاهرین بالفجور و شرب الخمور، و کیف یخفی علی عثمان، و هو قریبه و لصیقه و أخوه لأمّه؟!، و لذا قَالَ سَعْدُ بْنُ أَبِی وَقَّاصٍ فِی رِوَایَهِ الْوَاقِدِیِّ (۷) وَ قَدْ دَخَلَ الْکُوفَهَ: یَا أَبَا وَهْبٍ (۸)! أَمِیرٌ أَمْ زَائِرٌ؟. قَالَ: بَلْ أَمِیرٌ.

۱- هذا هو عبد اللّه بن سعد [سعید] بن أبی سرح أخو عثمان من الرضاعه، و کان والیا علی البصره. انظر ترجمته فی: أسد الغابه ۳- ۱۷۳، و البدایه و النهایه ۷- ۲۵۰، و الکامل لابن الأثیر ۳- ۱۱۴، و النجوم الزاهره ۱- ۹۴- ۹۷ و غیرها.

۲- و هو ابن خال عثمان، لأنّ أمّ عثمان أروی بنت کریز، کما فی تاریخ الإسلام ۲- ۲۶۶، و طبقات ابن سعد ۵- ۳۰- ۳۵، و الکامل لابن الأثیر ۳- ۲۰۶ و غیرها. و انظر ترجمته فی: الإصابه ۳- ۶۱ ترجمه ۶۱۷۵، و تهذیب التهذیب ۵- ۲۷۳، و تیسیر الوصول ۱- ۲۶۵.

۳- فی س: سریح. و الظاهر: سرح.

۴- کذا، و الظاهر: الولایه- بالألف و اللام- أو: ولایته.

۵- فی س: هذا.

۶- قد تعرّض شیخنا الأمینی- رحمه اللّه- فی الغدیر ۹- ۱۶۸- ۲۱۷ إلی قضیّه الحصار الأول و الثانی و مقتله مفصّلا، فراجع.

۷- کما حکاها السّیّد فی الشّافی ۴- ۲۵۱، و تلخیص الشّافی ۴- ۷۵، و أورد الرّوایه البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۲۹.

۸- هذه کنیه الولید.

فَقَالَ سَعْدٌ: مَا أَدْرِی أَ حَمِقْتُ بَعْدَکَ أَمْ کِسْتَ (١) بَعْدِی؟!. فَقَالَ: مَا حَمِقْتَ بَعْدِی وَ لَا کِسْتُ (٢) بَعْدَکَ، وَ لَکِنَّ الْقَوْمَ مَلِکُوا فَاسْتَأْثَرُوا (٣). فَقَالَ سَعْدٌ: مَا أَرَاکَ إِلَّا صَادِقاً.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی مِخْنَفٍ لُوطِ بْنِ یَحْیَی (۴): أَنَّ الْوَلِیدَ لَمَّا دَخَلَ الْکُوفَهَ مَرَّ عَلَی مَسْجِدِ (۵) عَمْرِو بْنِ زُرَارَهَ النَّخَعِیِّ (۶) فَوَقَفَ، فَقَالَ عَمْرٌو: یَا مَعْشَرَ بَنِی أَسَدٍ! بِئْسَ مَا اسْتَقْبَلَنَا بِهِ أَخُوکُمُ ابْنُ عَفَّانَ، أَ مِنْ عَدْلِهِ أَنْ یَنْزِعَ عَنَّا ابْنَ أَبِی وَقَّاصٍ الْهَیِّنَ اللَّیِّنَ السَّهْلَ الْقَرِیبَ وَ یَبْعَثَ عَلَیْنَا بَدَلَهُ (٧) أَخَاهُ الْوَلِیدَ الْأَحْمَقَ الْمَاجِنَ الْفَاجِرَ قَدِیماً وَ حَدِیثاً؟! وَ اسْتَعْظَمَ النَّاسُ مَقْدَمَهُ، وَ عُزِلَ سَعْدٌ بِهِ، وَ قَالُوا: أَرَادَ عُثْمَانُ کَرَامَهَ أَخِیهِ بِهَوَانِ أُمَّهِ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ (٨).

و قال ابن عبد البرّ فی الإستیعاب (٩) فی ترجمه الولید: أمّه أروی بنت کریز ابن ربیعه بن حبیب بن عبد شمس، أمّ عثمان بن عفّان، و الولید (١٠) بن عقبه أخو عثمان لأمّه یکنّی: أبا وهب، أسلم یوم فتح (١١) مکه، و ولّاه عثمان بالکوفه و عزل عنها سعد بن أبی وقّاص، فلمّا قدم الولید علی سعد قال له سعد: و اللّه ما أدری

١- فی الشّافی: کیّست، و هو ضدّ الحمق. و فی التّلخیص: أم کنت.

٢- فی الشّافی: کیّست، و فی التّلخیص: و لا کنت.

٣- فی تلخیص الشّافی زیاده: و ملکنا فاستأثرنا.

۴- کما حکاها السّیّد فی الشّافی ۴- ٢۵١، و أورده الشّیخ فی تلخیصه ۴- ٧۵ باختلاف یسیر.

۵- فی الشّافی و تلخیصه: مجلس، و فی ک: مجلسی، نسخه بدل.

۶- فی تلخیص الشّافی للشّیخ الطّوسیّ: اللّخمیّ، بدلا من: النّخعیّ.

٧- لا توجد فی المصدر: بدله.

٨- و قد جاء أیضا فی أنساب البلاذریّ ۵- ٣٢- ٣٣.

٩- الاستیعاب- المطبوع هامش الإصابه- ٣- ۶٣١.

١٠- فی المصدر: فالولید.

١١- فی المصدر زیاده: هو و أخوه خالد بن عقبه. أقول: هنا سقط کثیر و إن کان ظاهر العباره هو الاتصال، و فیه: ثم ولاه عثمان.

أ كست (۱) بعدنا أم حمقنا بعدك؟!. فقال: لا تجزعنّ أبا إسحاق، فإنّما هو الملك يتغدّاه قوم و يتعشّاه آخرون. فقال سعد: أراكم و اللّه ستجعلونها ملكا.

قال (۲): وَ رَوَى جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، قَالَ (۳): لَمَّا قَدِمَ الْوَلِيدُ بْنُ عُقْبَةَ أَمِيراً عَلَى الْكُوفَةِ أَتَاهُ ابْنُ مَسْعُودٍ فَقَالَ: مَا جَاءَ بِكَ؟. قَالَ: جِئْتُ أَمِيراً. فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: مَا أَدْرِى أَ صَلَحْتَ بَعْدَنَا أَمْ فَسَدَ النَّاسُ؟!.

و له أخبار (۴) فيها نكاره و شناعه تقطع على سوء (۵) حاله و قبح أفعاله (۶) غفر اللّه لنا و له (۷) فلقد كان من رجال قريش ظرفا و حلما و شجاعه و أدبا، و كان من الشعراء المطبوعين (۸)، كان الأصمعى و أبو عبيده و ابن الكلبى و غيرهم يقولون:

كان الوليد بن عقبه فاسقا شريب خمر، و كان شاعرا كريما (۹) أخباره فى شرب الخمر و منادمته أبا زبيد الطائى كثيره مشهوره(۱۰) يسمج بنا ذكرها هاهنا، و نذكر منها طرفا (۱۱).

۱- فى الاستيعاب: أ كبت. أقول: الكبت: الصرف و الإذلال، كما فى الصحاح ۱- ۲۶۲، و النهايه ۴- ۱۳۸، و القاموس ۱- ۱۵۵، و مجمع البحرين ۲- ۲۱۶. و الكيس: العقل و الفطنه و جوده القريحه، كما فى مجمع البحرين ۴- ۱۰۱ و غيره.

۲- قاله ابن عبد البرّ فى الاستيعاب ۳- ۶۳۳- ۶۳۴- هامش الإصابه-.

۳- لا توجد: قال، فى المصدر.

۴- هذا استمرار لكلام صاحب الاستيعاب.

۵- فى س: سواد.

۶- فى س: قبح حاله أحواله. و لعلّ إحداهما نسخه بدل.

۷- لا توجد: و له، فى س.

۸- فى س: مطبوغين. و لعلّها سهو.

۹- فى المصدر زياده: قال أبو عمر.

۱۰- فى الاستيعاب: مشهوره كثيره- بتقديم و تأخير-.

۱۱- فى مطبوع البحار: ظرفا.

ذَكَرَ عُمَرُ بْنُ شَيْبَه (۱)بِإِسْنَادِهِ عَنِ ابْنِ شَوْذَبٍ، قالَ: صَلَّى الْوَلِيدُ بْنُ عُقْبَهَ بِأَهْلِ الْكَوفَهِ صَلَاهَ الصُّبْحِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ، ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيْهِمْ، فَقَالَ:

أَزِيدُكُمْ؟!. فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ: مَا زِلْنَا مَعَكَ فِی زِيَادَهٍ مُنْذُ الْيَوْمِ.

قَالَ: وَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، عَنْ (۲) جَرِيرٍ، عَنِ الْأَجْلَحِ، عَنِ الشَّعْبِيِّ فِی حَدِيثِ الْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَهَ حِينَ شَهِدُوا عَلَيْهِ-، فَقَالَ الْحُطَيْئَهُ (۳):

شَهِدَ الْحُطَيْئَهُ يَوْمَ يَلْقَی رَبَّهُ***إِنَّ الْوَلِيدَ أَحَقُّ بِالْعُذْرِ

نَادَی وَ قَدْ تَمَّتْ (۴) صَلَاتُهُمْ*** أَ أَزِيدُكُمْ سُكْراً وَ مَا يَدْرِی؟

فَأَبَوْا أَبَا وَهْبٍ وَ لَوْ أَذِنُوا (۵)*** لَقَرَنْتُ بَيْنَ الشَّفْعِ وَ الْوَتْرِ

وَ ذَكَرَ أَبْيَاتاً أُخَرَ فِی ذَلِكَ عَنْهُ، ثُمَّ قَالَ (۶): وَ خَبَرَ صَلَاتِهِ بِهِمْ (۷) سَكْرَانَ. و قوله لهم: أزيدكم؟ بعد أن صلّى الصبح أربعا مشهور من روايه الثقات من نقل أهل الحديث و أهل الأخبار.

ثم قال (۸):

وَ لَا خِلَافَ بَيْنَ أَهْلِ الْعِلْمِ بِتَأْوِيلِ الْقُرْآنِ فِيمَا عَلِمْتُ أَنَّ قَوْلَهُ تَعَالَی (۹): (إِنْ جاءَكُمْ فاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا)(۱۰) نَزَلَتْ فِی الْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَهَ، وَ ذَلِكَ أَنَّهُ بَعَثَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] إِلَی بَنِی الْمُصْطَلِقِ مُصَدِّقاً فَأَخْبَرَ عَنْهُمْ أَنَّهُمْ (۱۱)

۱- فی المصدر: شبّه.

۲- فی الاستيعاب: قال، بدلا من: عن.

۳- هو جرول بن أوس بن مالك العبسیّ.

۴- فی الأنساب للبلاذری: نفدت. و ما فی الأغانی كالمتن.

۵- و فی بعض المصادر: و لو فعلوا.

۶- أی ابن عبد البرّ فی الاستيعاب ۳- ۶۳۴ المطبوع بهامش الإصابه.

۷- هنا زياده: و هو، جاءت فی المصدر.

۸- فی الاستيعاب ۳- ۶۳۲. و حكاه عنه ابن الأثير فی أسد الغابه ۵- ۹۰.

۹- فی المصدر: عزّ و جلّ، بدل: تعالی.

۱۰- الحجرات: ۶.

۱۱- لا توجد: أنّهم، فی س.

ارْتَـدُّوا وَ أَبَوْا مِنْ أَدَاءِ الصَّدَقِهِ، وَ ذَلِكَ أَنَّهُمْ خَرَجُوا إِلَيْهِ فَهَابَهُمْ (۱) وَ لَمْ يَعْرِفْ مَا عِنْدَهُمْ، فَانْصَرَفَ عَنْهُمْ وَ أَخْبَرَ بِمَا ذَكَرْنَا، فَبَعَثَ إِلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ وَ أَمَرَهُ أَنْ يَتَثَبَّتَ فِيهِمْ، فَأَخْبَرُوهُ أَنَّهُمْ مُتَمَسِّكُونَ بِالْإِسْلَامِ وَ نَزَلَتِ ... الْآيَهُ.

و روى عن مجاهد و قتاده مثل ما ذكرنا.

وَ عَنِ (۲)

ابْنِ أَبِي لَيْلَى فِي قَوْلِهِ (۳) تَعَالَى(۴): (إِنْ جاءَكُمْ فاسِقٌ بِنَبَإٍ ..) (۵) قَالَ: نَزَلَتْ فِي الْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَهَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ.

وَ مِنْ حَدِيثِ الْحَكَمِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: نَزَلَتْ فِي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ الْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَهَ (۶): (أَ فَمَنْ كانَ مُؤْمِناً كَمَنْ كانَ فاسِقاً لا يَسْتَوُونَ) (۷).

انتهى كلام ابن عبد البرّ (۸).

وَ قَالَ الْمَسْعُودِيُّ فِي مُرُوجِ الذَّهَبِ (۹): كَانَ عُمَّالُهُ عَلَى أَعْمَالِهِ (۱۰) جَمَاعَهً مِنْهُمُ الْوَلِيدُ بْنُ عُقْبَهَ (۱۱) عَلَى الْكُوفَهِ، وَ هُوَ مِمَّنْ

أَخْبَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] أَنَّهُ مِنْ

۱- فی س: فهاجمهم.

۲- ذكر ابن عبد البرّ فی الاستيعاب ۳- ۶۳۲- ۶۳۳ الإسناد مفصّلا و حذفه هنا.

۳- فی ك: و قوله.

۴- جاءت: عزّ و جلّ، بدلا من: تعالى، فی المصدر.

۵- الحجرات: ۶.

۶- فی قصّه ذكرها فی المصدر.

۷- السّجده: ۱۸.

۸- و أخرج الطبرىّ فی تفسيره ۲۱- ۶۲ بإسناده، عن عطاء بن يسار، قال: كان بين الوليد و علىّ كلام، فقال الوليد: أنا أبسط منك لسانا، و أحدّ منك سنانا، و أردّ منك للكتيبه. فقال علىّ: اسكت، فأنت فاسق فأنزل اللّه فيهما: « أَ فَمَنْ كانَ مُؤْمِناً كَمَنْ كانَ فاسِقاً» .. الآيه. و قريب منه ما فی الأغانی ۴- ۱۸۵، و تفسير الخازن ۳- ۴۷۰، و أسباب النزول: ۲۶۳، و الرياض للطبرى ۲- ۲۰۶، و ذخائر العقبى: ۸۸، و مناقب الخوارزمى: ۱۸۸، و كفايه الكنجى: ۵۵ و تفسير النيشابورى، و نظم درر السمطين و غيرها كثير.

۹- مروج الذّهب ۲- ۳۳۴- ۳۳۷.

۱۰- لا توجد: على أعماله، فی المصدر.

۱۱- جاء فی حاشیه ک: عقبه بن أبی معیط. مروج. و هی کذلک فی المصدر.

أَهْلِ النَّارِ.

، وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِى سَرْحٍ عَلَى مِصْرَ، وَ مُعَاوِيَهُ بْنُ أَبِى سُفْيَانَ عَلَى الشَّامِ، وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرٍ عَلَى الْبَصْرَهِ، وَ صَرَفَ عَنِ الْكُوفَهِ الْوَلِيدَ (۱) وَ وَلَّاهَا سَعِيدَ بْنَ الْعَاصِ.

وَ كَانَ السَّبَبُ فِى صَرْفِ الْوَلِيدِ (۲) عَلَى مَا رُوِىَ أَنَّهُ (۳) كَانَ يَشْرَبُ مَعَ نُدَمَائِهِ وَ مُغَنِّيهِ مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ إِلَى الصَّبَاحِ، فَلَمَّا أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُونَ لِلصَّلَاهِ خَرَجَ مُتَفَضِّلًا (۴) فِى غَلَائِلِهِ (۵)، فَتَقَدَّمَ عَلَى (۶) الْمِحْرَابِ فِى صَلَاهِ الصُّبْحِ فَصَلَّى بِهِمْ أَرْبَعاً، وَ (۷) قَالَ: أَ تُرِيدُونَ أَنْ أَزِيدَكُمْ؟!. وَ قِيلَ: إِنَّهُ قَالَ فِى سُجُودِهِ وَ قَدْ أَطَالَ الشَّرَابَ (۸) فَاسْقِنِى، فَقَالَ لَهُ بَعْضُ مَنْ كَانَ خَلْفَهُ (۹): مَا تَزِيدُ (۱۰)؟ لَا زَادَكَ اللَّهُ بِخَيْرٍ، وَ اللَّهِ مَا أَعْجَبُ إِلَّا مِمَّنْ بَعَثَكَ إِلَيْنَا وَالِياً، وَ عَلَيْنَا أَمِيراً، وَ كَانَ هَذَا الْقَائِلُ عَتَّابَ بْنَ غَيْلَانَ (۱۱) الثَّقَفِىَّ(۱۲) وَ خَطَبَ النَّاسَ الْوَلِيدُ فَحَصَبَهُ (۱۳) النَّاسُ بِحَصَى الْمَدِينَهِ (۱۴)، وَ شَاعَ بِالْكُوفَهِ فِعْلُهُ وَ ظَهَرَ فِسْقُهُ وَ مُدَاوَمَتُهُ شُرْبَ الْخَمْرِ، فَهَجَمَ عَلَيْهِ جَمَاعَهٌ مِنَ الْمَسْجِدِ مِنْهُمْ أَبُو

۱- فى مروج الذّهب زياده: بن عقبه.

۲- فى المصدر زياده: بن عقبه و ولايه سعيد.

۳- فى المروج: أنّ الوليد.

۴- فى س: منفضلا.

۵- جاء فى حاشيه ك: منفضلا فى غلالته. مروج. و فى المصدر: متفضّلا فى غلائله.

۶- كذا. و فى المصدر: إلى، و هو الظّاهر.

۷- وضع على الواو فى ك رمز نسخه بدل.

۸- فى ك نسخه بدل: الشّرب. و فى مروج الذّهب: اشرب و اسق و اسقنى.

۹- فى نسخه بدل جاءت فى ك: حاضر خلفه. و فى المصدر: خلفه فى الصّفّ الأوّل.

۱۰- فى س: تريد. و فى المصدر: من الخير، بدلا من: بخير، و لا أعجب، بدلا من: ما أعجب.

۱۱- جاءت فى مروج الذّهب: عيلان- بالعين المهمله-.

۱۲- فى ك نسخه بدل: الأسدىّ.

۱۳- جاء فى حاشيه ك: و حصب النّاس الوليد بحصى المسجد .. مروج. حصب: أى رمى.

۱۴- فى مروج الذّهب: بحصباء المسجد. و هنا سقط كثير راجع المصدر. و فيه: و أشاعوا.

زَیْنَبَ بْنُ عَوْفٍ الْأَزْدِیُّ وَ أَبُو (۱) جُنْدَبِ بْنُ زُهَیْرٍ الْأَزْدِیُّ وَ غَیْرُهُمَا (۲) فَوَجَدُوهُ (۳) سَکْرَاناً مُضْطَجِعاً عَلَی سَرِیرِهِ لَا یَعْقِلُ (۴)، فَأَیْقِظُوهُ مِنْ رَقْدَتِهِ فَلَمْ یَسْتَیْقِظْ، ثُمَّ تَقَیَّأَ عَلَیْهِمْ مَا شَرِبَ مِنَ الْخَمْرِ فَانْتَزَعُوا خَاتَمَهُ مِنْ یَدِهِ وَ خَرَجُوا مِنْ فَوْرِهِمْ إِلَی الْمَدِینَهِ، فَأَتَوْا عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَشَهِدُوا عِنْدَهُ أَنَّ (۵) الْوَلِیدَ أَنَّهُ (۶)یَشْرَبُ الْخَمْرَ، فَقَالَ عُثْمَانُ: وَ مَا یُدْرِیکُمْ أَنَّ (۷) مَا شَرِبَ خَمْرٌ (۸)؟. فَقَالُوا: هُوَ الْخَمْرَهُ الَّتِی کُنَّا نَشْرَبُ (۹)فِی الْجَاهِلِیَّهِ، وَ أَخْرَجَا خَاتَمَهُ فَدَفَعَاهُ إِلَیْهِ فَزَبَرَهُمَا (۱۰) وَ دَفَعَ فِی صُدُورِهِمَا، وَ قَالَ: تَنَحَّیَا عَنِّی!. فَخَرَجَا وَ أَتَیَا عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ فَأَخْبَرَاهُ (۱۱) بِالْقِصَّهِ، فَأَتَی عُثْمَانَ وَ هُوَ یَقُولُ: دَفَعْتَ الشُّهُودَ وَ أَبْطَلْتَ الْحُدُودَ؟!. فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ: فَمَا تَرَی؟. قَالَ: أَرَی أَنْ تَبْعَثَ إِلَی صَاحِبِکَ (۱۲)، فَإِنْ أَقَامَا الشَّهَادَهَ عَلَیْهِ فِی وَجْهِهِ وَ لَمْ یُدْلِ(۱۳)بِحُجَّهٍ أَقَمْتَ عَلَیْهِ الْحَدَّ، فَلَمَّا حَضَرَ الْوَلِیدُ دَعَاهُمَا (۱۴) فَأَقَامَا الشَّهَادَهَ عَلَیْهِ وَ لَمْ یُدْلِ (۱۵) بِحُجَّهٍ، فَأَلْقَی عُثْمَانُ السَّوْطَ إِلَی عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ

ص: ۱۵۶

۱- لا توجد: أبو، فی المصدر.

۲- فی س: و غیرهم.

۳- جاء فی س: فوجدوهم. و لعلّه سهو.

۴- فی س: و لا یعقل.

۵- وضع علی: أنّ، رمز نسخه بدل فی ک. و فی المصدر بدلا عنها: علی.

۶- لا توجد فی س: أنّه.

۷- فی ک نسخه بدل: أنّه.

۸- فی نسخه جاءت فی ک: خمرا. و العباره فی المصدر هکذا: و ما یدریکما أنّه شرب خمرا.

۹- فی المصدر: کنّا نشربها. و فی ک نسخه بدل: کنّا نشربه.

۱۰- فی مروج الذّهب: فزجرهما.

۱۱- جاءت فی المصدر: و أخبراه.

۱۲- زیاده: فتحضره، جاءت فی مروج الذّهب. و قد جاءت فی حاشیه ک أیضا.

۱۳- فی حاشیه ک: و لم یدرأ بنفسه. مروج. و فی المصدر: و لم یدرأ عن نفسه ..

۱۴- جاءت هنا زیاده: عثمان، فی مروج الذّهب.

۱۵- فی ک: فلم یدل.

عَلِیٌّ (۱) لِابْنِهِ الْحَسَنِ عَلَیْهِمَا السَّلَامُ: قُمْ یَا بُنَیَّ! فَأَقِمْ عَلَیْهِ مَا أَوْجَبَ اللَّهُ عَلَیْهِ.

فَقَالَ: یَکْفِینِیهِ بَعْضُ مَنْ تَرَی، فَلَمَّا نَظَرَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ (۲)إِلَی امْتِنَاعِ الْجَمَاعَهِ عَنْ إِقَامَهِ الْحَدِّ عَلَیْهِ تَوَقِّیاً لِغَضَبِ عُثْمَانَ لِقَرَابَتِهِ مِنْهُ أَخَذَ عَلِیٌّ السَّوْطَ (۳)وَ دَنَا مِنْهُ، فَلَمَّا أَقْبَلَ نَحْوَهُ سَبَّهُ الْوَلِیدُ، وَ قَالَ: یَا صَاحِبُ مُکْثٍ (۴)! فَقَالَ عَقِیلُ (۵) بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَ کَانَ فِیمَنْ (۶) حَضَرَ-: إِنَّکَ لَتَتَکَلَّمُ یَا ابْنَ أَبِی مُعَیْطٍ کَأَنَّکَ لَا تَدْرِی مَنْ أَنْتَ؟ وَ أَنْتَ عِلْجٌ مِنْ أَهْلِ صَفُّورِیَهَ (۷).. کَانَ ذُکِرَ أَنَّ (۸) أَبَاهُ (۹) یَهُودِیٌّ (۱۰) مِنْهَا، فَأَقْبَلَ الْوَلِیدُ یَرُوغُ (۱۱) مِنْ عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ فَاجْتَذَبَهُ (۱۲) وَ ضَرَبَ بِهِ الْأَرْضَ وَ عَلَاهُ بِالسَّوْطِ، فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ: لَیْسَ لَکَ أَنْ تَفْعَلَ بِهِ هَذَا؟. قَالَ: بَلَی(۱۳) وَ شَرٌّ (۱۴) مِنْ هَذَا، إِذَا فَسَقَ وَ مَنَعَ حَقَّ اللَّهِ (۱۵) أَنْ یُؤْخَذَ مِنْهُ، فَوَلَّی (۱۶) سَعِیدَ بْنَ الْعَاصِ، فَلَمَّا

۱- لا توجد فی س لفظ: علیّ.

۲- لا توجد: علیّ علیه السّلام، فی المصدر.

۳- فی س: أخذ السّوط. من دون لفظ: علیّ.

۴- جاءت فی حاشیه ک: مکمن. مروج. و فی المصدر: مکس، و المکث- بالضّمّ-: الانتظار، أو الإقامه مع الانتظار، و فیها تعریض کما لا یخفی.

۵- فی ک: علی، بدلا من: عقیل. و فیه نسخه بدل: عقیل. و الظّاهر ما أثبتناه.

۶- فی المصدر: ممّن.

۷- هنا سقط جاء فی مروج الذّهب، فراجع.

۸- خ. ل: ذکران.

۹- فی س: إیّاه.

۱۰- فی المصدر: کان یهودیّ ..

۱۱- یروغ .. أی یحید و یمیل.

۱۲- فی المصدر زیاده: علیّ.

۱۳- فی مروج الذّهب: بل.

۱۴- جاءت فی ک: و شرّا.

۱۵- فی المصدر: اللّه تعالی.

۱۶- فی مروج الذّهب: و ولّی الکوفه بعده .. و جاء فی حاشیه ک: فولّی الکوفه بعده .. مروج.

دَخَلَ سَعِيدٌ الْكَوفَةَ(١) أَبَى أَنْ يَصْعَدَ الْمِنْبَرَ إِلَّا أَنْ (٢) يُغْسَلَ وَ أَمَرَ بِغَسْلِهِ، وَ قَالَ: إِنَّ الْوَلِيدَ كَانَ نَجساً رَجِيماً (٣)، فَلَمَّا اتَّصَلَتْ أَيَّامُ سَعِيدٍ بِالْكُوفَهِ ظَهَرَتْ مِنْهُ أُمُورٌ أُنْكِرَتْ عَلَيْهِ وَ ابْتَزَّ (٤) الْأَمْوَالَ، وَ قَالَ فِي بَعْضِ الْأَيَّامِ أَوْ أَنَّهُ كَتَبَ (٥) إِلَى عُثْمَانَ: إِنَّمَا هَذِهِ (٦) السَّوَادُ قَطِينٌ (٧) لِقُرَيْشٍ. فَقَالَ لَهُ الْأَشْتَرُ: أَ تَجْعَلُ مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْنَا بِسُيُوفِنَا (٨) وَ مَرَاكِزِ رِمَاحِنَا بُنْيَاناً (٩) لَكَ وَ لِقَوْمِكَ؟ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى عُثْمَانَ فِي سَبْعِينَ رَاكِباً فَذَكَرَ (١٠) سُوءَ سِيرَهِ سَعِيدٍ وَ سَأَلُوهُ عَزْلَهُ، وَ مَكَثَ (١١) الْأَشْتَرُ وَ أَصْحَابُهُ أَيَّاماً لَا يَخْرُجُ إِلَيْهِمْ (١٢) مِنْ عُثْمَانَ فِي سَعِيدٍ شَيْ ءٌ، وَ اتَّصَلَتْ (١٣) (١٤) أَيَّامُهُمْ بِالْمَدِينَهِ .. إِلَى آخِرِ الْقِصَّهِ.

وَ رَوَى ابْنُ الْأَثِيرِ فِي الْكَامِلِ قِصَّهَ شُرْبِ الْوَلِيدِ، وَ قَالَ: الصَّحِيحُ أَنَّ الَّذِي جَلَدَهُ هُوَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ.

و روى ابن أبى الحديد فى شرح النهج (١۵) روايات عديده فى قصّه الوليد

١- زياده: واليا، جاءت فى المصدر.

٢- فى المروج: حتّى، بدلا من: إلّا أن.

٣- فى حاشيه ك: رجسا نجسا. مروج. و فى المصدر: نجسا رجسا.

۴- الكلمه مشوّشه فى س. و جاء فى حاشيه ك: و استبدّ. مروج. و لا توجد فى المصدر: أنكرت عليه. و فيه: فاستبدّ بالأموال.

۵- فى مروج الذّهب: كتب به، بدلا من: أنّه كتب.

۶- فى المصدر: هذا.

٧- جاءت فى س: قصر.

٨- فى مروج الذّهب: بظلال سيوفنا. و كذا جاءت فى حاشيه ك أيضا.

٩- خ. ل: بستانا. و كذا جاءت فى المصدر.

١٠- فى المصدر: راكبا من أهل الكوفه فذكروا.

١١- فى س: و مكثا. و فى مروج الذّهب: و سألوا عزله عنهم فمكث.

١٢- فى المصدر: لهم، بدلا من: إليهم.

١٣- فى مروج الذّهب: و امتدّت.

١۴- الكامل ٣- ۵٣.

١۵- شرح النهج لابن أبى الحديد ١٧- ٢٢٧- ٢۴۵، و انظر فيه: ٣- ١٢ و ١٧ و ١٨، و ۴- ٨١، و ۶- ٢۶٩.

و شربه الخمر و نزول الآیه فیه .. و غیر ذلک حکاها عن کتاب الأغانی (۱) لأبی الفرج الأصفهانی.

و منها:

مَا رَوَاهُ أَبُو الْفَرَجِ (۲) بِإِسْنَادِهِ، عَنْ عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ: أَنَّ امْرَأَهَ الْوَلِیدِ بْنِ عُقْبَهَ جَاءَتْ إِلَی النَّبِیِّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ تَشْتَکِی إِلَیْهِ الْوَلِیدَ، وَ قَالَتْ: إِنَّهُ یَضْرِبُهَا، فَقَالَ لَهَا: ارْجِعِی إِلَیْهِ وَ قُولِی لَهُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ... (۳) مَدَّ یَدَهُ وَ قَالَ:

اللَّهُمَّ عَلَیْکَ بِالْوَلِیدِ .. مَرَّتَیْنِ أَوْ ثَلَاثاً (۴).

وَ عَنْ أَبِی عُبَیْدَهَ وَ هِشَامِ بْنِ الْکَلْبِیِّ وَ الْأَصْمَعِیِّ أَنَّ الْوَلِیدَ تَقَیَّأَ فِی الْمِحْرَابِ لَمَّا شَرِبَ الْخَمْرَ بِالْکُوفَهِ (۵)، وَ صَلَّی الصُّبْحَ أَرْبَعاً، وَ قَرَأَ بِالْمَأْمُومِینَ رَافِعاً صَوْتَهُ:

عَلَّقَ الْقَلْبُ الرَّبَابَا*** بَعْدَ مَا شَابَتْ وَ شَابَا

فَشَخَصَ بَعْضُ (۶) أَهْلِ الْکُوفَهِ إِلَی عُثْمَانَ .. إِلَی آخِرِ الْقِصَّهِ (۷) وَ عَنِ ابْنِ الْأَعْرَابِیِّ: أَنَّ أَبَا زُبَیْدٍ وَ هُوَ أَحَدُ نُدَمَاءِ الْوَلِیدِ وَفَدَ عَلَی الْوَلِیدِ حِینَ اسْتَعْمَلَهُ عُثْمَانُ عَلَی الْکُوفَهِ، فَأَنْزَلَهُ الْوَلِیدُ دَارَ عَقِیلِ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ وَ اسْتَوْهَبَهَا مِنْهُ فَوَهَبَهَا لَهُ، وَ کَانَ ذَلِکَ أَوَّلَ الطَّعْنِ عَلَیْهِ مِنْ أَهْلِ الْکُوفَهِ، لِأَنَّ أَبَا زُبَیْدٍ کَانَ یَخْرُجُ مِنْ دَارِهِ حَتَّی یُشَقَّ الْمَسْجِدُ إِلَی الْوَلِیدِ، فیسمر(۸) عِنْدَهُ وَ یَشْرَبُ مَعَهُ فَیَخْرُجُ وَ یَشُقُّ الْمَسْجِدَ وَ هُوَ سَکْرَانُ.

۱- الأغانی ۴- ۱۷۴ و ۱۷۵ و ۱۷۶ و ۱۷۷ و ۱۷۸ و ۱۷۹ و ۱۸۰ و ۱۸۲ و ۱۸۴ و ۱۸۵ و ۱۸۷.

۲- فی الأغانی ۴- ۱۸۳. و حکاه عنه ابن أبی الحدید فی شرحه ۱۷- ۲۳۹- ۲۴۰.

۳- هنا سقط جاء فی شرح النّهج و هو: قد أجارنی فانطلقت، فمکثت ساعه ثمّ رجعت، فقالت: إنّه ما أقلع عنّی، فقطع رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم هدبه من ثوبه، و قال: اذهبی بها إلیه و قولی له: إنّ رسول اللّه قد أجارنی، فانطلقت فمکثت ساعه ثمّ رجعت، فقالت: ما زادنی إلّا ضربا، فرفع رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم یده ثمّ قال: ..

۴- و جاء فی شرح ابن أبی الحدید ۱۷- ۲۳۰ و ۲۵۴ بتصرّف و إیجاز أیضا.

۵- فی س: فی الکوفه.

۶- لا توجد فی المصدر: بعض.

۷- و ذکرها ابن أبی الحدید أیضا فی شرحه علی نهج البلاغه ۱۷- ۲۳۰.

۸- فی ک: فیستمرّ.

وَ رُوِىَ فِى كِتَابِ الْإِسْتِيعَابِ (١) بِإِسْنَادِهِ، عَنْ أَبِى عُثْمَانَ، قَالَ: رَأَيْتُ الَّذِى يَلْعَبُ بَيْنَ يَدَىِ الْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَهَ فَيُرِى أَنَّهُ يَقْطَعُ رَأْسَ رَجُلٍ ثُمَّ يُعِيدُهُ (٢)، فَقَامَ إِلَيْهِ جُنْدَبُ بْنُ كَعْبٍ فَضَرَبَ وَسَطَهُ بِالسَّيْفِ، وَ قَالَ: قُولُوا لَهُ فَلْيُحْيِى نَفْسَهُ الْآنَ.

قَالَ: فَحَبَسَ الْوَلِيدُ جُنْدَباً وَ كَتَبَ إِلَى عُثْمَانَ، فَكَتَبَ عُثْمَانُ أَنْ خَلِّ سَبِيلَهُ، فَتَرَكَهُ.

وَ بِإِسْنَادِهِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: كَانَ سَاحِرٌ يَلْعَبُ بَيْنَ يَدَىِ الْوَلِيدِ يُرِيهِمْ أَنَّهُ يَدْخُلُ فِى فَمِ الْحِمَارِ وَ يَخْرُجُ مِنْ ذَنَبِهِ أَوْ مِنْ دُبُرِهِ، وَ يَدْخُلُ فِى اسْتِ الْحِمَارِ وَ يَخْرُجُ مِنْ فِيهِ (٣)، وَ يُرِيهِمْ أَنَّهُ يَضْرِبُ رَأْسَ نَفْسِهِ فَيَرْمِى بِهِ ثُمَّ يَشْتَدُّ فَيَأْخُذُهُ ثُمَّ يُعِيدُهُ مَكَانَهُ، فَانْطَلَقَ جُنْدَبٌ إِلَى الصَّيْقَلِ وَ سَيْفُهُ عِنْدَهُ، فَقَالَ: وَجَبَ أَجْرُكَ فَهَاتِهِ. قَالَ: فَأَخَذَهُ وَ اشْتَمَلَ (۴) عَلَيْهِ، ثُمَّ جَاءَ إِلَى السَّاحِرِ مَعَ أَصْحَابِهِ وَ هُوَ فِى بَعْضِ مَا كَانَ يَصْنَعُ فَضَرَبَ عُنُقَهُ فَتَفَرَّقَ أَصْحَابُ الْوَلِيدِ وَ دَخَلَ هُوَ الْبَيْتَ، وَ أَخَذَ جُنْدَبٌ وَ أَصْحَابُهُ فَسُجِنُوا، فَقَالَ لِصَاحِبِ السِّجْنِ: قَدْ عَرَفْتُ السَّبَبَ الَّذِى سُجِنَّا فِيهِ، فَخَلِّ سَبِيلَ أَحَدِنَا حَتَّى يَأْتِىَ عُثْمَانَ، فَخَلَّى سَبِيلَ أَحَدِهِمْ، فَبَلَغَ ذَلِكَ الْوَلِيدَ فَأَخَذَ صَاحِبَ السِّجْنِ فَصَلَبَهُ، قَالَ: وَ جَاءَ كِتَابُ عُثْمَانَ: أَنْ خَلِّ سَبِيلَهُمْ وَ لَا تَعْرِضْ لَهُمْ، وَ وَافَى كِتَابُ عُثْمَانَ قَبْلَ قَتْلِ الْمَصْلُوبِ فَخَلَّى سَبِيلَهُ (۵) وَ قَالَ الْمَسْعُودِيُّ (۶): ضَرَبَ عُنُقَ السَّجَّانِ وَ صَلَبَهُ بِالْكُنَاسَهِ.

وَ قَالَ ابْنُ عَبْدِ الْبَرِّ (٧) فِى تَرْجَمَهِ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ: كَانَ سَعِيدٌ هَذَا أَحَدَ أَشْرَافِ قُرَيْشٍ اسْتَعْمَلَهُ عُثْمَانُ عَلَى الْكُوفَهِ ثُمَّ عَزَلَهُ، وَ وَلَّى الْوَلِيدَ بْنَ عُقْبَهَ فَمَكَثَ مُدَّهً ثُمَّ شَكَاهُ أَهْلُ الْكُوفَهِ فَعَزَلَهُ وَ رُدَّ سَعِيدٌ فَرَدَّهُ أَهْلُ الْكُوفَهِ وَ كَتَبُوا إِلَى عُثْمَانَ: لَا

١- الاستيعاب- المطبوع هامش الإصابه- ١- ٢١٨ باختصار، و جاء بنصه فى صفحه: ٢١٩- ٢٢٠.

٢- فى ك: يعيد- بلا ضمير-.

٣- فى المصدر: من فمه.

۴- فى الاستيعاب: فاشتمل.

۵- و ذكر القصّه المسعودىّ فى مروج الذّهب ٢- ٣٣٩ باختلاف.

۶- مروج الذّهب ٢- ٣٣٩.

٧- فى الاستيعاب المطبوع هامش الإصابه- ٢- ٩- ١٠ بتصرّف.

حاجَهَ لَنَا فِی سَعِیدِکَ وَ لَا وَلِیدِکَ، وَ کَانَ فِی سَعِیدٍ تَجَبُّرٌ وَ غِلْظَهٌ وَ شِدَّهُ سُلْطَانٍ.

وَ رَوَی ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ (۱)، عَنِ الْوَاقِدِیِّ وَ الْمَدَائِنِیِّ وَ ابْنِ الْکَلْبِیِّ وَ غَیْرِهِمْ، قَالَ: وَ ذَکَرَهُ الطَّبَرِیُّ فِی تَارِیخِهِ (۲)، وَ غَیْرُهُ مِنَ (۳) الْمُؤَرِّخِینَ: أَنَّ عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ لَمَّا رَدَّ الْمِصْرِیِّینَ رَجَعُوا بَعْدَ ثَلَاثَهِ أَیَّامٍ فَأَخْرَجُوا صَحِیفَهً فِی أُنْبُوبَهِ رَصَاصٍ، وَ قَالُوا:

وَجَدْنَا غُلَامَ عُثْمَانَ بِالْمَوْضِعِ الْمَعْرُوفِ: بِالْبُوَیْبِ عَلَی بَعِیرٍ مِنْ إِبِلِ الصَّدَقَهِ، فَفَتَّشْنَا مَتَاعَهُ لِأَنَّا اسْتَرَبْنَا بِأَمْرِهِ (۴) فَوَجَدْنَا فِیهِ هَذِهِ الصَّحِیفَهَ وَ مَضْمُونُهَا أَمْرُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِی سَرْحٍ بِجَلْدِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُدَیْسٍ وَ عَمْرِو بْنِ الْحَمِقِ، وَ حَلَقَ رُءُوسَهُمَا وَ لِحَاهُمَا وَ حَبَسَهُمَا، وَ صَلَبَ قَوْمٌ آخَرِینَ مِنْ أَهْلِ مِصْرَ.

وَ قِیلَ: إِنَّ الَّذِی أَخَذْتُ مِنْهُ الصَّحِیفَهَ أَبُو الْأَعْوَرِ السُّلَمِیُّ ... (۵)وَ جَاءَ النَّاسُ إِلَی عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ وَ سَأَلُوهُ أَنْ یَدْخُلَ إِلَی عُثْمَانَ فَیَسْأَلَهُ عَنْ هَذِهِ الْحَالِ، فَقَامَ فَجَاءَ إِلَیْهِ فَسَأَلَهُ، فَأُقْسِمُ بِاللَّهِ مَا کَتَبْتُ وَ لَا أَمَرْتُ (۶)، فَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَهَ:

صَدَقَ، هَذَا مِنْ عَمَلِ مَرْوَانَ. فَقَالَ: لَا أَدْرِی، وَ کَانَ أَهْلُ مِصْرَ حُضُوراً، فَقَالُوا: أَ فَیَجْتَرِئُ عَلَیْکَ وَ یَبْعَثُ غُلَامَکَ عَلَی جَمَلٍ مِنْ إِبِلِ الصَّدَقَهِ، وَ یَنْقُشُ عَلَی خَاتَمِکَ، وَ یَبْعَثُ إِلَی عَامِلِکَ بِهَذِهِ الْأُمُورِ الْعَظِیمَهِ وَ أَنْتَ لَا تَدْرِی؟!. قَالَ: نَعَمْ.

قَالُوا: إِنَّکَ إِمَّا صَادِقٌ أَوْ کَاذِبٌ، فَإِنْ کُنْتَ کَاذِباً فَقَدِ اسْتَحْقَقْتَ الْخَلْعَ لَمَّا أَمَرْتَ بِهِ مِنْ قَتْلِنَا وَ عُقُوبَتِنَا بِغَیْرِ حَقٍّ، وَ إِنْ کُنْتَ صَادِقاً فَقَدِ اسْتَحْقَقْتَ الْخَلْعَ لِضَعْفِکَ عَنْ هَذَا الْأَمْرِ وَ غَفْلَتِکَ، وَ خُبْثِ بِطَانَتِکَ، وَ لَا یَنْبَغِی لَنَا أَنْ نَتْرُکَ هَذَا الْأَمْرَ بِیَدِ مَنْ یَقْطَعُ (۷) الْأُمُورَ دُونَهُ لِضَعْفِهِ وَ غَفْلَتِهِ، فَاخْلَعْ نَفْسَکَ مِنْهُ .. إِلَی آخِرِ الْخَبَرِ

ص: ۱۶۱

۱- فی شرح النّهج ۲- ۱۴۹- ۱۵۰ بتصرف.

۲- فی المصدر: و ذکره أبو جعفر فی التّاریخ. تاریخ الطّبریّ: ۳- ۳۹۱ حوادث سنه ۳۵ ه.

۳- جاءت زیاده: جمیع، فی شرح النّهج.

۴- فی المصدر: أمره- بلا حرف جرّ-.

۵- هنا سقط، لاحظ المصدر.

۶- فی شرح النّهج: ما کتبته و لا علّمته و لا أمرت به.

۷- فی المصدر: تقطع.

**[ترجمه]اینکه او امور مسلمانان را به دست کسی سپرد که صلاحیت آنرا نداشته و برای اینکار امین نبود، کسی که فسق و فساد در رفتارش آشکار گشته و دانشی نداشت بخاطر رعایت خویشاوندی و با درگذشتن از حدود مراعات حرمت دین و نظر مسلمانان، تا آنکه این رفتار وی برای همگان نمایان و تکرار گشت و پیش از این عمر وی را نسبت به این کار هشدار داده و وی را چنین وصف نموده بود که در فشار نزدیکانش است. و به او گفت: چون این امر را به دست گرفتی، فرزندان ابی معیط -. البلاذری در الأنساب ۵: ۱۶ و ۳۰، و ابن سعد در الطبقات ۳- ۲۴۷، و الطبریّ در الریاض النضره ۲: ۷۶، و القاضی أبو یوسف در الآثار: ۲۱۷، و غیر ایشان در کتب دیگر آنرا درج کرده اند. -

را بر گردن مردم سوار مکن و او آنچه را که بدان هشدار داده شده بود، مرتکب شد و بخاطر آن مورد عتاب قرار گرفت ولی سرزنش فایده ای نداشت. از جمله رفتارهای او به کار گماردن ولید بن عقبه -. شرح حال وی را بنگرید در: الإصابه ۳: ۶۳۷- ۶۳۸ به شماره ۹۱۴۷، و الاستیعاب چاپ شده در حاشیه الإصابه ۳: ۶۳۱- ۶۳۷، و معرفه علوم الحدیث اثر الحاکم: ۱۹۳، و الأعلام ۸: ۱۲۲ و غیر آن. - و مسئولیت دادن به وی بود تا آنکه مشخص شد وی شرابخوار است و یا به کار گرفتن سعید بن العاص -. شرح حال وی را بنگرید در: الإصابه ۲: ۴۷- ۴۸ به شماره ۳۲۶۸، و الاستیعاب ۲: ۸- ۱۱ در حاشیه الإصابه، و طبقات ابن سعد ۵: ۱۹، و تهذیب ابن عساکر ۶: ۱۳۱- ۱۴۵، و تاریخ الإسلام ۲: ۲۶۶، و غیر آن. -

تا آنکه از او کارهایی سرزد که پس از آن مردم کوفه ص: ۱۴۹

ص: ۱۴۹

وی را اخراج نمودند.

همچنین به امیری رساندن عبدالله بن ابی سرح -. وی عبد اللّه بن سعد بن أبی سرح برادر رضاعی عثمان بود که والی بصره بود. شرح حال او را بنگرید در: أسد الغابه ۳: ۱۷۳، و البدایه و النهایه ۷: ۲۵۰، و الکامل لابن الأثیر ۳: ۱۱۴، و النجوم الزاهره ۱: ۹۴- ۹۷ و غیره. -

و عبدالله بن عامر بن کریز -. و او پسر دایی عثمان است زیرا که مادر عثمان أروی بنت کریز است چنانکه در تاریخ الإسلام ۲: ۲۶۶، و طبقات ابن سعد ۵: ۳۰- ۳۵، و الکامل لابن الأثیر ۳- ۲۰۶ و غیره آمده است. و شرح حال وی را بنگرید در: الإصابه ۳: ۶۱ ترجمه ۶۱۷۵، و تهذیب التهذیب ۵: ۲۷۳، و تیسیر الوصول ۱: ۲۶۵. -،

تا آنکه از وی درباره ابن ابی صرح روایت شده که وقتی مصریان از ظلم وی دادخواهی کردند و او وی را با فرستادن محمد بن ابی بکر از سر ایشان دور نمود ولی به او نامه نوشت که امارتش را ادامه دهد و در دل قصدی بخلاف آنچه نشان داد، داشت و این شیوه کسی است که هدفش مخالفت کردن با دین است. و روایت شده که وی به او نامه نوشت که محمد بن ابی بکر و دیگرانی را که بر او وارد می شوند، بکشد و آن نامه به دست مردمان افتاد و از اینرو این فریاد دادخواهی فزونی گرفت و گروه ایشان بیشتر شدند و این امر به محاصره و قتل او انجامید و آنچه که از رفتار مروان نسبت به او و تسلط وی بر او و کارهایش، سبب قتل وی فراهم گشت -. شیخ امینی در الغدیر ۹: ۱۶۸- ۲۱۷ به تفصیل به قضیه محاصره اول و دوم و کشته

شدن او پرداخته است. -

و نمی توان گفت که وی از احوال این فاسقان آگاهی نداشت چرا که ولید در هر حالی آشکارا در حال زشت کاری و شرابخواری بود و چگونه این قضیه از عثمان به دور می ماند حال آنکه وی از نزدیکان و همنشینان و برادر مادری او بود؟! و از این روست که سعد بن ابی وقاص در روایت الواقدی، چون وارد کوفه شده بود، گفت: ای ابا وهب! امیری یا میهمان؟ گفت: بلکه امیرم.

ص: ۱۵۰

پس سعد گفت: نمی دانم آیا پس از تو کودن شده ام یا تو در مدت ندیدن من باهوش شده ای؟! گفت: نه تو در نبود من احمق شده ای و نه من دور از تو هوشمند شده ام! بلکه این قوم زمام امر را به دست گرفته و همه چیز را از آن خود کردند. پس سعد گفت: به حق که راست می گویی.

در روایت ابی مخنف لوط بن یحیی - . چنانکه سید آنرا در الشّافی ۴: ۲۵۱ روایت کرده و شیخ در تلخیص ۴: ۷۵ با تفاوتی اندک درج نموده است. -

آمده است: وقتی که ولید وارد کوفه شد، از کنار مسجد عمرو بن زراره النخعی می گذشت که ایستاد. عمرو گفت: ای مردم بنی اسد! چه بد است آنچه برادرتان عثمان بن عفان ما را با آن روبرو کرد. آیا این عدالت اوست که ابن ابی وقاص نرمخوی سهل اندیش آرام آشنا را از فرمانروایی ما عزل کند و برادرش ولید کودن تباهکار که از قدیم تابحال اباحیگری پیشه کرده را بر سر ما فرستد؟! مردم آمدن او را مهم شمردند و سعد بخاطر آن عزل گردید و گفتند: عثمان قصد کرده برادرش را با خوار کردن امت محمد (ص)، اکرام نماید. - . و نیز در أنساب البلاذریّ ۵: ۳۲- ۳۳ -

ابن عبدالبر در الاستیعاب - . الاستیعاب- چاپ در حاشیه الإصابه- ۳: ۶۳۱. -

در شرح حال ولید می نویسد: مادرش اروی دختر کریز بن ربیعه بن حبیب بن عبدشمس، مادر عثمان بن عفان بود و کنیه ولید بن عقبه برادر مادری عثمان، ابو وهب بود و در روز فتح مکه اسلام آورد و عثمان او را والی کوفه نمود و سعد بن ابی وقاص را برای نصب او برکنار نمود و چون ولید به نزد سعد آمد، سعد به او گفت: به خدا نمی دانم،

ص: ۱۵۱

آیا در نبود ما باهوش شده ای یا ما با ندیدن تو کودن شده ایم؟! وی پاسخ داد: ناراحت نباش ابا اسحاق، این فرمانورایی است که، قومی آنرا ناهار خود می کنند و شام قومی دیگر می شود. پس سعد گفت: به خدا چنین که من می بینم، خلافت و امارت را به پادشاهی بدل خواهید کرد.

گوید - . ابن عبد البرّ در الاستیعاب ۳: ۶۳۳- ۶۳۴- حاشیه الإصابه-. - :

و جعفر بن سلیمان از هشام بن حسان از ابن سیرین روایت می کند: آنگاه که ولید بن عقبه بعنوان امیر کوفه سررسید، ابن مسعود نزد وی آمد و گفت: چه شده که به اینجا آمده ای؟ گفت: به امیری آمده ام. ابن مسعود گفت: نمی دانم که آیا تو پس از ما صالح گشته ای یا اینکه مردم فاسد شده اند؟! و او را اخباری هست چنان زشت و شنیع که نشانی قاطع بر سوء احوال او و کردار ناپسند اوست، خداوند ما و او را ببخشد. چرا که او از مردان ظریف، دور اندیش، شجاع، ادیب و از شعرای روان گوی قریش بود و اصمعی و ابو عبیده و ابن الکلبی و دیگران گفته اند: ولید بن عقبه فاسقی شرابخوار بود و شاعری درجه اول بود و اخبار شراب نوشی او و همنشینی اش با ابا زبید الطائی بسیار معروف است و درست نیست که ما آنرا در اینجا ذکر کنیم و تنها برخی نکات لطیف از آنرا بیان می کنیم.

ص: ۱۵۲

عمر بن شیبه با ذکر سند از ابن شوذب روایت می کند: ولید بن عقبه نماز صبح را برای اهل کوفه پیشنماز ایستاد و چهار رکعت نماز خواند و آنگاه بسوی ایشان بازگشت و گفت: می خواهید برایتان بیشتر بخوانم؟ پس عبدالله بن مسعود گفت: از امروز با تو همچنان در فزونی هستیم.

گوید: و محمد بن حمید از جریر از الاجلح از الشعبی روایت می کند در حدیث ولید بن عقبه آنگاه که علیه وی شهادت دادند، که حطیئه سرود: حطیئه آنروز که به دیدار خدایش رود شهادت می دهد که ولید به خیانت سزاوار تر است. در حالیکه نمازشان پایان یافته بود سرمست و بی خود از خود گفت: می خواهید بیشتر بخوانم؟ ایشان ابا کردند ای ابا وهب و اگر اجازه می دادند، تو شفع و وتر را نیز یکی می کردی؟ و ابیات دیگری را نیز از وی در اینباره ذکر می کند و سپس می گوید: - . یعنی ابن عبد البرّ در الاستیعاب ۳- ۶۳۴ چاپ حاشیه الإصابه. -

و آن خبر مست پیشنماز شدن وی بر ایشان است و این قول او که آیا میخواهید بیشتر بخوانم پس از آنکه نماز صبح را برایشان چهار رکعت خوانده بود، باروایت راویان مورد اعتماد و اخباریان موثق، مشهور است.

سپس گوید - . در الاستیعاب ۳: ۶۳۲. و ابن الأثیر در أسد الغابه ۵: ۹۰ از وی نقل کرده است. - :

و آنچنانکه می دانم میان عالمان به تاویل قران هیچ خلافی در این نیست که این قول حقتعالی که (إِنْ جاءَكُمْ فاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا -: اگر فاسقی برایتان خبری آورد نیک وارسی کنید) - . الحجرات/۶ - درباره ولید بن عقبه نازل شده و این بخاطر آن بود که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم او را برای جمع آوری زکات به نزد بنی المصطلق فرستاد و او از ایشان خبر داد

ص: ۱۵۳

که مرتد شده اند و از پرداخت زکات سر باز زدند. و این بخاطر آن بود که ایشان به سوی او روانه شدند و او از آنها ترسید و نتوانست بفهمد مقصودشان چیست، پس پشت کرد و رفت و آنچه را ذکر شد، خبر داد و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم خالد بن الولید را بسوی ایشان فرستاد و دستور داد که از حال ایشان مطمئن گردد و ایشان به وی خبر دادند که سخت در بند اسلام هستند، پس آیه مذکور نازل گشت. نظیر همین روایت از مجاهد و قتاده نیز روایت شده است.

و از ابن ابی لیلی - . ابن عبد البرّ در الاستیعاب ۳- ۶۳۲- ۶۳۳ سند آنرا مفصلا بیان نموده و در اینجا محذوف است. -

درباره این آیه شریفه (إِنْ جاءَكُمْ فاسِقٌ بِنَبَإٍ .. -: اگر فاسقی برایتان خبری آورد نیک وارسی کنید) - . الحجرات/ ۶ -

روایت است که گفت: درباره ولید بن عقبه بن ابی معیط نازل شده است. و در حدیث حکم از سعید بن جبیر از ابن عباس نقل شده که درباره علی بن ابیطالب علیه السلام و ولید بن عقبه نازل شده که (أَ فَمَنْ كانَ مُؤْمِناً كَمَنْ كانَ فاسِقاً لا يَسْتَوُونَ - : آیا کسی که مؤمن است چون کسی است که نافرمان است یکسان نیستند) - . السّجده/ ۱۸ - . پایان سخن ابن عبدالبر. - . و الطبریّ در تفسیرش ۲۱: ۶۲ با ذکر سند از عطاء بن یسار، روایت می کند که گفت: میان ولید و علیّ سخنی درگرفت، ولید گفت: زبان من از تو روان تر است و سلاح من از تو بران تر است و در پس زدن گردانها از تو چالاك ترم. پس علی گفت: خاموش باش، که تو فاسقی. و خداوند درباره این دو چنین آیه نازل نمود که «(أَفَمَنْ كانَ مُؤْمِناً كَمَنْ كانَ فاسِقاً)» .. تا پایان آیه. و شبیه به این در الأغانی ۴: ۱۸۵، و تفسیر الخازن ۳: ۴۷۰، و أسباب النزول: ۲۶۳، و الریاض للطبری ۲: ۲۰۶، و ذخائر العقبی: ۸۸، و مناقب الخوارزمی: ۱۸۸، و کفایه الکنجی: ۵۵، و تفسیر النیشابوری، و نظم درر السمطین و بسیاری کتب دیگر درج شده است. -

ابن عبدالبر در مروج الذهب می گوید - . مروج الذّهب ۲: ۳۳۴- ۳۳۷ - : کارگزاران وی بر شهرهای تابعش جماعتی بودند که از جمله ایشان ولید بن عقبه بعنوان حاکم کوفه بود و او از کسانی بود که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم درباره وی فرمود: او اهل آتش است.

ص: ۱۵۴

و عبدالله بن ابی سرح را بر مصر و معاویه بن ابی سفیان را بر شام و عبدالله بن عامر را بر بصره حاکم نمود و ولید را از حکومت کوفه برکنار کرد و سعید بن العاص را والی نمود. و علت کنار زدن ولید طبق آنچه روایت شده آن بود که وی با همنشینان و آوازخوانانش از سر شب تا صبح شرابخواری می کردند و چون موذنان اذان سر می دادند، فضل فروشانه در لباسهای نازك راحتی اش بیرون آمد و برای نماز بسمت محراب رفت و برای نماز صبح بر مردم چهار رکعت نماز خواند. و سپس گفت: آیا می خواهید بیشتر برایتان بخوانم؟! و گفته اند که او در سجده اش که طولانی هم شد گفت: شراب بیاور و مرا بنوشان. و یکی از اقتدا کنندگان از پشت سر او گفت: چه می خواهی؟ خدا خیرت ندهد، به خدا تعجب نمی کنم مگر از آنکه تو را والی ما کرده و بر ما امیر نموده است. و این گوینده نامش عتاب بن غیلان الثقفی بود و ولید برای مردم خطابه ای راند و مردم او را با سنگریزه های شهر زدند و این کار او در کوفه پیچید و فسق و فجور او و دائم الخمر بودنش آشکار گشت و گروهی از مردم از مسجد به وی حمله ور شدند که از جمله ایشان

ص: ۱۵۵

ابو زینب بن عوف الازدی و ابو جندب بن زهیر الازدی و غیر ایندو بودند و او را مست و عقل پریده و لمیده بر تختش یافتند و او را از خوابش بیدار کردند ولی او بیدارشدنی نبود و آنگاه هر چه شراب خورده بود را به روی ایشان بالا آورد و انگشتری

اش را از انگشتش بیرون آوردند و شتابان به سوی مدینه رفتند و نزد عثمان بن عفان حاضر شدند و پیش او گواهی دادند که ولید شرابخوار است. پس عثمان گفت: از کجا می دانید که آنچه نوشیده شراب است؟ گفتند: این همان شرابی بود که در دوره جاهلی می نوشیدیم و انگشتری او را درآورده و نشان دادند. پس او آندو را با فریاد تحقیر آمیزی طرد کرد و با کوبیدن بر سینه شان هلشان داد و گفت: از پیش رویم دور شوید! پس آندو خارج شده و نزد علی بن ابیطالب علیه السلام آمدند و او را از قضیه آگاه کردند و حضرت به نزد عثمان رفت و گفت: آیا شاهدان را پس رانده و حدود الهی را زیر پا نهاده ای؟! پس عثمان گفت: حال می گویی چه کنم؟ فرمود: نظر من آن است که کسی را نزد این دوستت فرستی و اگر این دو در برابر او شهادت دادند و او هیچ حجتی برای اظهار نداشت، او را حد بزن. وقتی ولید به نزد عثمان حاضر شد، وی آندو را خبر کرد و آندو بر وی گواهی دادند و او هیچ برهانی نداشت، پس عثمان تازیانه را به دست علی علیه السلام انداخت

ص: ۱۵۶

و علی به فرزندش حسن علیه السلام فرمود: برخیز پسرم! و بر او آنچه را خداوند واجب نموده، اجرا نما. پس گفت: برخی از این افراد که می بینی برای من کافی هستند. پس چون علی علیه السلام خودداری همه جماعت از جاری نمودن حد بخاطر نگرانی از خشم عثمان که با وی خویشاوند بود، را دید، خود تازیانه را برداشت و به او نزدیک شد و چون به طرف او رفت ولید او را ناسزا گفت و گفت ای درنگ پیشه! - . در این اهانت او اشاره هست به اینکه حق از علی سلب شده و او در انتظار بازیابی حقش است. - پس عقیل بن ابیطالب که از جمله حاضران بود، گفت: ای ابن ابی معیط! طوری صحبت می کنی که انگار نمی دانی که هستی؟ تو گردن کلفتی کافر از صفّوریه– (روستایی میان عکاء و اللجون در اردن) هستی و گفته شده که پدرش از یهودیان آنجا بود. پس ولید به گونه ای فریب کارانه به سوی علی آمده ، ولی علی او یقه او را گرفت و بر زمینش کوفت و با تازیانه به جانش افتاد. عثمان به حضرت گفت: حق نداری با او چنین کنی؟ فرمود: حتما دارم و حق بدتر از این را هم دارم، اگر عیاشی کند و آنگاه بخواهد نگذارد حق خدا از وی ستانده شود. پس عثمان سعید بن العاص را والی نمود

ص: ۱۵۷

و او چون وارد کوفه شد بر منبر ننشست مگر پس از آنکه دستور داد آنرا بشویند و گفت: ولید نجس و رجیم بود و چون روزهایی بر سعید در کوفه گذشت از وی اموری ناپسند نمایان گشت و به زورستانی مال مردم را به چنگ می آورد و زمانی گفت و یا در نامه ای به عثمان نوشت که این مملکت کوفه، خدمتگزار قریش است. پس اشتر به او گفت: آیا آنچه را که خداوند با شمشیرهای ما و استواری نیزه هامان به ما عطا نمود، بنیانی برای خود و خانواده ات می سازی؟ آنگاه به همراه هفتاد سوار به سوی عثمان روانه شد و از ناپسندی شیوه سعید به وی خبر داد و درخواست کرد که عزلش کنند و اشتر و یارانش چندین روز منتظر ماندند و عثمان هیچ دستوری درباره سعید نمی داد و ایشان روزهای بسیار دیگر در مدینه ماندگار شدند - . الکامل ۳: ۵۳ -

.. تا پایان این حکایت. ابن الاثیر در الکامل همچنین حکایت شراب نوشی ولید را بیان کرده و گفته است: درست آن است که فردی که او را تازیانه زد عبدالله بن جعفر بود و ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه - . شرح نهج البلاغه ابن أبی الحدید ۱۷: ۲۲۷ - نیز روایات چندی در باب ولید و

ص: ۱۵۸

شرابخواری او و نزول آیه در این باره و غیر این به نقل از کتاب الاغانی - . الأغانی ۴: ۱۷۴ -

تـالیف ابی الفرج الاصـفهانی ذکر کرده اسـت. از جمله آنچه که ابـوالفرج بـا ذکر سـند، از علی علیه السـلام نقـل می کنـد که فرمود: همسـر ولید بن عقبه به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمد و از ولید گلایه گزاری نمود. و گفت که وی را کتک می زنـد پس پیامبر فرمود به نزد وی برگرد و بگو رسول خـدا - . در این قسـمت مقطعی حذف شده که در شـرح نهج البلاغه آمده است. -

دستش را فراز نمود و گفت: خداوندا خود امر ولید را دریاب ... و دو یا سه بار تکرار کرد. - . و در شرح ابن أبی الحدید ۱۷: ۲۳۰ و ۲۵۴ به تصـرّف و تلخیص ذکر شده است. - و از ابوعبیده و هشام بن الکلبی و الاصـمعی نقل شده که ولید هنگامی که در کوفه حاکم بود، در اثر میگساری در محراب استفراغ نمود و نماز صبح را چهار رکعت خواند و با بلندکردن صدایش برای اقتداکنندگان این بیت شعر را خواند که: دلم شیفته و وابسته تار گشت، پس از آنکه هم دل و هم تار، سالخورده گشتند. پس برخی از اهل کوفه به سوی عثمان رفتند ... تا پایان داسـتان. و از ابن اعرابی نقل است که ابا زبید که یکی از ندیمان ولید بود، آنگاه که عثمان ولید را والی کوفه نمود، به نزد ولید آمد و ولید او را به خانه عقیل بن ابیطالب در کنار مسـجد فرسـتاد و از او خواست که خـانه را به وی ببخشـد و او خـانه را به او داد و این نخستین ایرادی بود که مردم کوفه از ولیـد گرفتنـد، چرا که ابا زبیـد از خانه اش بیرون می آمد تا مسـجد از مسـجد عبور کرده و نزد ولید برود، پس نزد او نقل شـبانه می کرد و باده گساری می نمود و از خانه او بیرون می آمد و از میان مسجد عبور می کرد و حال آنکه مست بود.

ص: ۱۵۹

و در کتاب الاستیعاب - . الاستیعاب- چاپ شـده در حاشـیه الإصابه- ۱: ۲۱۸ بـا تلخیص و نیز بـا همین متن در : ۲۱۹- ۲۲۰ از کتاب آمده است. - به ذکر سـند از عثمان روایت شده که گفت: مردی را دیدم که پیش روی ولید بن عقبه بازی نمایشـی می کرد و وانمود می کرد که سـر مردی را می برد و آنگاه دوباره آنرا سر جایش میگذارد. پس جندب بن کعب به سوی او رفت و با شمشـیر بر کمرش زد و گفت: به او بگویید که اکنون خود را زنده کند. گوید: پس ولید جندب را حبس نمود و به عثمان نامه نوشت و عثمان پاسخ داد که رهایش کند تا برود و او رهایش کرد.

و با ذکر سـند از ابراهیم گوید: ساحری پیش روی ولید بازیگری می کرد و به ایشان چنان نشان می داد که به درون دهان الاغ رفته و از دم یـا مخرجش بیرون می آیـد و به مخرج الاـغ وارد شـده و از دهانش بیرون می آمـد و یا چنین برایشان وانمود می کرد که سـر خود را با شمشـیر می زند و آنرا پرتاب می کرد و آنگاه بسوی آن شـتاب کرده و آن را سـر جایش می گذاشت. پس جنـدب بسـوی کسـی کـه صـیقل دهنـده شمشیر بـود و شمشـیرش را همراه آورده بـود روانه شـد و گفت: لاـزم شـد که دسـتمزدت را بدهم، شمشیر را. گوید: پس آنرا گرفت و عبایش را روی آن کشید و به همراه یارانش به سوی جادوگر آمد، و در حالیکه وی سـرگرم اجرای برخی از ترفنـدهایش بود، گردن او را زد و یاران ولید پراکنده شدند و ولید به درون خانه رفت و جندب و یارانش را دسـتگیر نمود و به زندان افکند. پس جندب به زندانبان گفت: می دانم که علت حبس شدنمان چیست،

یکی از ما را رها کن که به نزد عثمان برود و او یکی از ایشان را فراری داد و خبر این کار به ولید رسید و او زندانبان را گرفت و بر صلیب آویخت. گوید پس نامه عثمان آمد که ایشانرا رها کن و آزارشان مکن. و این نامه پیش از کشته شدن به صلیب کشیده به دستشان رسید و او را نیز رها کرد. - . و المسعودیّ در مروج الذّهب ۲: ۳۳۹ این حکایت را با تفاوتی ذکر کرده است. -

مسعودی گوید: گردن زندانبان را زد و او را در زباله دانی به صلیب کشید.

ابن عبدالبر در شرح حال سعید بن العاص گوید: این سعید یکی از اشراف قریش بود که عثمان وی را کارگزار کوفه نمود سپس عزلش کرد و ولید بن عقبه را جانشین او کرد و مدتی گذشت و مردم کوفه از او شکایت بردند و او را برکنار نمود و بار دیگر سعید را منصوب کرد و مردم کوفه بار دیگر او را پس زدند و به عثمان نامه نوشتند:

ص: ۱۶۰

ما را به سعید و ولید تو نیازی نیست و خلق و خوی سعید زورگویی و شدت عمل و حکمرانی بیرحمانه بود.

ابن ابی الحدید - . شرح نهج البلاغه ۲: ۱۴۹- ۱۵۰ با تصرف - از الواحدی و المدائنی و الکلبی و دیگران نقل کرده و الطبری - . تاریخ الطّبریّ: ۳: ۳۹۱ حوادث سال ۳۵ ه-. - در تاریخ خود و دیگر مورخان نیز آنرا ذکر کرده اند که: علی علیه السلام زمانی که مصریان را بازپس فرستاد، سه روز بعد بازگشتند و نامه ای را از استوانه ای سربی بیرون آوردند وگفتند: غلام عثمان را در منطقه معروف به بویب(دروازه کوچک) بروی شتری از شتران زکات یافتیم و از آنجا که به کار او مشکوک شده بودیم، بار و توشه اش را گشتیم و این نامه را در آن یافتیم و در آن به عبدالله بن سعد بن ابی سرح دستور داده که عبدالرحمن بن عدیس و عمرو بن الحمق را شلاق زنند و سر و ریش ایشان را بتراشند و به زندانشان افکنند و اینکه گروهی دیگر از اهل مصر را به صلیب بکشند. و گفته شده کسی که نامه از او گرفته شد ابو الاعور السلمی بود و مردم نزد امام علی علیه السلام آمدند و از او خواستند نزد عثمان برود و از او درباره این وضع بپرسد. پس برخاست و پیش عثمان رفت و از او پرسید {و او گفت:} .. و قسم می خورم که من ننوشته ام و من دستور نداده ام. پس محمد بن مسلمه گفت: راست می گوید، این از کارهای مروان است. پس گفت: نمی دانم، و جماعت مصری نیز حاضر بودند. پس گفتند: آیا بر تو جسارت می کند و غلام تو را بروی شتری از شترهای زکات روانه می کند و با انگشتری تو مهر می زند و چنین فرمانهای مهمی را به کارگزارت ابلاغ می کند و تو خبر نداری؟! گفت: آری. گفتند: تو یا راست می گویی یا دروغ. پس اگر اکنون دروغ می گویی بخاطر دستوری که برای کشتار و شکنجه ما به ناحق داده ای، مستحق خلع و برکناری هستی و اگر راست می گویی بخاطر ناتوانی و غفلتت در این کار و خباثت اطرافیانت مستحق خلع هستی و نشاید که ما این امر را به عهده کسی رها کنیم که کارها بخاطر ناتوانی و غفلت او، به دست و دستور دیگران انجام می شود، پس خود را از خلافت برکنار کن.. تا پایان این خبر.

ص: ۱۶۱

**[ترجمه]

الطعن الثانی:

أنّه لو لم یقدم عثمان علی أحداث یوجب خلعه و البراءه منه لوجب علی الصحابه أن ینکروا علی من قصده من البلاد متظلّما، و قد علمنا أنّ بالمدینه قد کان کبار الصحابه من المهاجرین و الأنصار و لم ینکروا علی القوم بل أسلموه و لم یدفعوا عنه، بل أعانوا قاتلیه و لم یمنعوا من قتله، (۱)

ص: ۱۶۲

۱- روی البلاذری فی الأنساب ۵- ۱۶۵، ۳۷۲ عن المدائنی، عن عبد اللّه بن فائد أنّه قال: إنّی لأبغضهم. فقال سعید بن خالد بن عمرو بن عثمان: تبغضهم لأنّهم قتلوا أباک. قال: صدقت قتل أبی علوج الشام و جفاته و قتل جدّک المهاجرون و الأنصار. و قال ابن قتیبه فی الإمامه و السیاسه ۱- ۹۲: إنّ عشره آلاف رجل قالوا: نحن قتلنا عثمان. و جاء فی کتاب صفّین لابن مزاحم: ۲۱۳: أنّ عشرین ألفا أو أکثر قالوا: کلّنا قتل عثمان. و أورد ابن قتیبه فی الإمامه و السیاسه ۱- ۱۵۸، و المسعودی فی مروج الذهب ۲- ۶۲، و ابن عساکر فی تاریخه ۷- ۲۰۱، و السیوطی فی تاریخ الخلفاء: ۱۳۳، و ابن عبد البرّ فی الاستیعاب فی الکنی: قال معاویه لأبی الطفیل عامر بن واثله: أ کنت ممّن قتل عثمان أمیر المؤمنین؟. قال: لا، و لکن ممّن شهده فلم ینصره. قال: و لم؟. قال: لم ینصره المهاجرون و الأنصار. و ورد فی تاریخ ابن عساکر ۶- ۸۳: أنّ القاضی أبا إسحاق سعد بن إبراهیم بن عبد الرحمن ابن عوف المدنی الزهری المتوفّی سنه ۱۲۵ ه قال: إنّ أهل المدینه قتلوا عثمان. و فیه ۷- ۳۱۹ عن ابن مسلم الخولانی التابعی أنّه قال: یا أهل المدینه! کنتم بین قاتل و خاذل. أقول: بل لم یکن أحد من أصحاب رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم یدفع عن عثمان و لا ینکر ما یقال فیه إلّا زید بن ثابت و أبو أسید الساعدی و کعب بن مالک و حسّان بن ثابت الأنصاری، و اجتمع المهاجرون و غیرهم إلی علیّ علیه السلام فسألوه أن یکلّم عثمان و یعظه. کما جاء فی أنساب البلاذری ۵- ۶، و تاریخ الطبریّ ۵- ۹۷، و الکامل لابن الأثیر ۳- ۶۳، و تاریخ أبی الفداء ۱- ۱۶۸، و تاریخ ابن خلدون ۲- ۳۹۱ و غیرها. و قال حسّان بن ثابت- کما فی مروج الذهب ۱- ۴۴۲-: خذلته الأنصار إذ حضر الموت*** و کانت ولاته الأنصار من عذیری من الزبیر و من طلحه*** إذ جاء أمر له مقدار فتولّی محمّد بن أبی بکر*** عیانا و خلفه عمّار و علیّ فی بیته یسأل الناس*** ابتداء و عنده الأخبار باسطا للّذی یرید یدیه*** و علیه سکینه و وقار و مثله فی عقد الفرید ۲- ۲۶۷. و أخرج الطبریّ فی تاریخه ۵- ۱۱۵ من طریق عبد الرحمن بن یسار، أنّه قال: لما رأی الناس ما صنع عثمان کتب من بالمدینه من أصحاب النبیّ صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم إلی من بالآفاق منهم و کانوا قد تفرّقوا فی الثغور: إنّکم إنّما خرجتم أن تجاهدوا فی سبیل اللّه عزّ و جلّ یطلبون دین محمّد صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم، فإنّ دین محمّد قد أفسده من خلفکم و ترک، فهلموا فأقیموا دین محمّد صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم. و جاء فی لفظ الکامل لابن الأثیر ۵- ۷۰: فإنّ دین محمّد قد أفسده خلیفتکم فأقیموه. و فی لفظ شرح ابن أبی الحدید ۱- ۱۶۵: قد أفسده خلیفتکم فاخلعوه، فاختلفت علیه القلوب، فأقبلوا من کلّ أفق حتّی قتلوه. و فی الإمامه و السیاسه ۱- ۳۲: بسم اللّه الرحمن الرحیم، من المهاجرین الأولین و بقیّه الشوری إلی من بمصر من الصحابه و التابعین، أمّا بعد، أن تعالوا إلینا و تدارکوا خلافه رسول اللّه قبل أن یسلبها أهلها، فإنّ کتاب اللّه قد بدّل، و سنّه رسول اللّه قد غیّرت، و أحکام الخلیفتین قد بدّلت، فننشد اللّه من قرأ کتابنا من بقیّه أصحاب رسول اللّه و التابعین بإحسان إلّا أقبل إلینا. و أخرج الطبریّ فی تاریخه ۵- ۱۱۶ من طریق عبد اللّه بن الزبیر، عن أبیه، قال: کتب أهل المدینه إلی عثمان یدعونه إلی التوبه و یحتجّون و یقسمون له باللّه لا یمسکون عنه أبدا حتّی یقتلوه أو یعطیهم ما یلزمه من اللّه. قال شیخنا الأمینی- قدّس سرّه- فی الغدیر ۹- ۱۶۳- بعد ذکر أحادیث متضافره التی وردت

عن آحـاد الصـحابه من المهاجرين و الأنصار أو عامّه الفريقين، أو عن جامعه الصـحابه قـد تبلغ مائتين حـديثا-: أنّ ذلك إجماع منهم أثبت من إجماعهم على نصب الخليفه فى الصدر الأول، فإن كانت فيه حجّه فهى فى المقامين إن لم تكن فى المقام الثانى أولى بالاتباع. و قال فى الغدير أيضا ۹- ۱۶۶: و كيف لا و فيهم عمد الصـحابه و دعائمها و عظماء الملّه و أعضادها و ذوو الرأى و التقوى و الصـلاح من البدريّين و غيرهم، و فيهم .. أمّ المؤمنين و غير واحد من العشره المبشّره و رجال الشورى، فإذا لم يحتجّ بإجماع مثله لا يحتجّ بأىّ إجماع قطّ.

و حضروه و منعوا (۱) المـاء عنه و تركوه بعـد القتل ثلاثه أيّام لم يـدفن، مع أنّهم متمكّنون من خلاف ذلك، و ذلك من أقوى الدلائل على ما ذكر، و لو لم يكن (۲) في أمره إلّا ما

روى عن أمير المؤمنين عليه السلام أنّه قال:

ص: ۱۶۳

۱- في س: أمنع.

۲- في س: لم يمكن.

اللّه قتله و أنا معه(۱).

و إنّه كان فی أصحابه من یصرّح بأنّه قتل عثمان و مع ذلك لا یقیّدهم و لا ینكر علیهم، و كان أهل الشام یصرّحون بأنّ مع أمیر المؤمنین قتله عثمان، و یجعلون ذلك من أوكد الشبه و لا ینكر ذلك علیهم، مع أنّا نعلم أنّ أمیر المؤمنین علیه السلام لو أراد منعهم من قتله و الدفع عنه مع غیره لما قتل، فصار كفّه عن ذلك مع (۲) غیره من أدلّ الدلائل علی أنّهم صدقوا علیه ما نسب إلیه من الأحداث، و أنّهم لم یقبلوا ما جعله عذرا، و لا یشكّ من نظر فی أخبار الجانبین فی أنّ أمیر المؤمنین علیه السلام لم یكن كارها لما وقع فی أمر عثمان.

فقد

رَوَی السَّیِّدُ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ فِی الشَّافِی (۳)، عَنِ الْوَاقِدِیِّ، عَنِ الْحَكَمِ بْنِ الصَّلْتِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمَّارِ بْنِ یَاسِرٍ، عَنْ أَبِیهِ، قَالَ: رَأَیْتُ عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ عَلَی مِنْبَرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ حِینَ قُتِلَ عُثْمَانُ وَ هُوَ یَقُولُ: مَا أَحْبَبْتُ قَتْلَهُ وَ لَا كَرِهْتُهُ، وَ لَا أَمَرْتُ بِهِ وَ لَا نَهَیْتُ عَنْهُ (۴).

و قد (۵) رَوَی مُحَمَّدُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ عَفَّانَ، عَنْ حَرِیرِ (۶) بْنِ بَشِیرٍ، عَنْ أَبِی جَلْدَهَ، أَنَّهُ سَمِعَ عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ یَقُولُ وَ هُوَ یَخْطُبُ فَذَكَرَ عُثْمَانَ: وَ قَالَ-: وَ اللَّهِ الَّذِی لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ مَا قَتَلْتُهُ (۷) وَ لَا مَالَأْتُ (۸) عَلَی قَتْلِهِ، وَ لَا سَاءَنِی (۹).

۱- كما ذكره السیّد فی الشافی ۴- ۲۳۰، و ابن أبی الحدید فی شرح النهج ۲- ۱۲۸ [۱- ۱۵۸].

۲- فی ك نسخه بدل: من، بدلا من: مع.

۳- الشّافی ۴- ۳۰۷- ۳۰۸.

۴- و أورده البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۱۰۱.

۵- كما فی الشافی ۴- ۳۰۸.

۶- و فی المصدر: جوین، و فی ك: جریر.

۷- فی س: قتله.

۸- قال فی النّهایه ۴- ۳۵۳: و منه حدیث علیّ .. و لا مالأت .. أی ما ساعدت و لا عاونت، و نظیره فی مجمع البحرین ۱- ۳۹۷- ۳۹۹.

۹- فی مطبوع البحار: ساءتی. و أوردها البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۹۸ عن أبی حاده.

وَ رَوَاهُ أَبُو بَشِيرٍ، عَنْ عَبِيدَهَ السَّلْمَانِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: مَنْ كَانَ سَائِلِي عَنْ دَمِ عُثْمَانَ فَإِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُ وَ أَنَا مَعَهُ.

وَ قَدْ رُوِيَ هَذَا اللَّفْظُ مِنْ طُرُقٍ كَثِيرَهٍ، وَ قَدْ رَوَاهُ شُعْبَهُ، عَنْ أَبِي حَمْزَهَ الضُّبَعِيِّ، قَالَ: قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: إِنَّ أَبِي أَخْبَرَنِي أَنَّهُ سَمِعَ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: أَلَا مَنْ كَانَ سَائِلِي عَنْ دَمِ عُثْمَانَ فَإِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُ وَ أَنَا مَعَهُ. قَالَ (۱): صَدَقَ أَبُوكَ، هَلْ تَدْرِي مَا يَعْنِي بِقَوْلِهِ؟ إِنَّمَا عَنَى أَنَّ اللَّهَ قَتَلَهُ وَ أَنَا مَعَ اللَّهِ(۲).

قال السيّد(۳) رحمه اللّه (۴): فإن قيل: كيف يصحّ الجمع بين معانى هذه الأخبار؟.

قلنا: لا تنافى بين الجميع، لأنّه تبرأ من مباشره قتله و المؤازره عليه، ثم قال: ما أمرت بذلك و لا نهيت عنه .. يريد أنّ قاتليه لم يرجعوا إلىّ و لم يكن منّى قول فى ذلك بأمر (۵)و لا نهى، فأمّا قوله: اللّه قتله و أنا معه، فيجوز أن يكون المراد اللّه حكم بقتله و أوجبه و أنا كذلك، لأنّ من المعلوم أنّ اللّه لم يقتله على الحقيقه، فإضافه القتل إلى اللّه لا يكون (۶) إلّا بمعنى الحكم و الرضا، و ليس يمتنع (۷) أن يكون ممّا حكم اللّه به ما لم يتولّه بنفسه، و لا آزر عليه، و لا شايع فيه.

فإن قال: هذا ينافى قوله عليه السلام (۸): ما أحببت قتله و لا كرهته ..

و كيف يكون من حكم اللّه و (۹) حكمه أن يقتل و هو لا يحبّ قتله؟.

ص: ۱۶۵

۱- فى المصدر: فقال.

۲- و قد تعرّض لها مسهبا شيخنا الأمينىّ فى الغدير ۹- ۶۹- ۷۷ و ۳۱۵ و ۳۷۵، فراجع.

۳- فى الشافى ۴- ۳۰۸- ۳۰۹.

۴- فى س: رحمه الله عنه، و خطّ على: عنه، فى ك، و هو الظاهر. و لعلّها: رضى اللّه عنه.

۵- لا توجد فى المصدر: بأمر.

۶- فى الشافى: لا تكون.

۷- فى المصدر: يمنع.

۸- جاءت فى الشافى: ما روى عنه، بدلا من: قوله عليه السلام.

۹- زياده: فى، جاءت فى المصدر.

قلنـا: يجوز أن يريـد بقوله مـا أحببت قتله و لاـ كرهته .. أنّ ذلك لم يكن منّى على سبيل التفصـيل و لا خطر لى ببال، و إن كان على سبيـل الجمله يحبّ (۱) قتـل من غلب على أمور المسـلمين، و طالبوه بأن يعتزل (۲)، لأنّه بغير حقّ مسـتول عليهم فامتنع من ذلـك، و يكون فائـده هـذا الكلام التبرّؤ من مباشـره قتله و الأمر به على سبيل التفصـيل (۳) أو النهى، و يجـوز أن يريـد: أنّنى ما أحببت قتله إن كانوا تعمّـدوا القتل و لم يقع على سبيل الممانعه و هو غير مقصود، و يريـد بقوله: ما كرهته .. إنّى لم أكرهه على كلّ حال و من كلّ وجه. انتهى.

و أقول: يمكن أن يكون المعنى: إنّى ما أحببت قتله لتضـمّنه الفتن العظيمه الّتى نشأت بعد قتله من ارتداد آلاف من المسـلمين و قتلهم و عدم استقرار الخلافه عليه صلوات اللّه عليه، و لا كرهته (۴) لأنّه كان كافرا مستحقّا للقتل، فلا تنافى بين الأمرين.

و أمّا تركه غير مـدفون ثلاثه أيّام: فقد رَوَاهُ ابْنُ عَبْدِ الْبَرِّ فِى الْإِسْتِيعَابِ (۵)، قَـالَ: لَمَّا قُتِلَ عُثْمَانُ أُلْقِىَ عَلَى الْمَزْبَلَهِ ثَلَاثَهَ أَيَّام، فَلَمَّا كَانَ فِى اللَّيْلِ (۶) أَتَاهُ اثْنَا عَشَرَ رَجُلًا فِيهِمْ حُوَيْطِبُ بْنُ عَبْدِ الْعُزَّى وَ حَكِيمُ بْنُ حِزَام (۷) وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ حَاطِبٍ (۸) وَ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ فَلَمَّا سَارُوا إِلَى الْمَقْبَرَهِ لِيَدْفِنُوهُ (۹) نَادَاهُمْ قَوْمٌ مِنْ بَنِى مَازِنٍ: وَ اللَّهِ لَئِنْ دَفَنْتُمُوهُ

۱- فى الشافى: يجب.

۲- فى المصدر: بأن يعزل.

۳- جاء فى الشافى: التفضيل. و هو خلاف الظاهر.

۴- لا توجد فى س: و لا كرهته.

۵- الاستيعاب- المطبوع هامش الإصابه- ۳- ۸۰.

۶- فى المصدر: من اللّيل.

۷- لعلّه يقرأ: خرام- بالخاء المعجمه-.

۸- فى الاستيعاب: و جدّى، بدلا من: و محمّد بن حاطب و مروان بن حكم. و فيه: فاحتملوه.

۹- فى س: ليدفنوهم.

هَاهُنَا لَنُخْبِرَنَّ النَّاسَ غَداً، فَاحْتَمَلُوهُ وَ كَانَ عَلَى بَابٍ وَ أَنَّ رَأْسَهُ عَلَى الْبَابِ لَيَقُولُ طق طق حَتَّى سَارُوا بِهِ إِلَى حُشِّ (۱) كَوْكَبٍ فَاحْتَفَرُوا لَهُ، وَ كَانَتْ عَائِشَةُ بِنْتُ عُثْمَانَ مَعَهَا مِصْبَاحٌ فِي حُقٍّ (۲)، فَلَمَّا أَخْرَجُوهُ لِيَدْفِنُوهُ صَاحَتْ، فَقَالَ لَهَا ابْنُ الزُّبَيْرِ:

وَ اللَّهِ لَئِنْ لَمْ تَسْكُتِي لَأَضْرِبَنَّ الَّذِي فِيهِ عَيْنَاكِ. قَالَ: فَسَكَتَتْ، فَدُفِنَ.

وَ رَوَى ابْنُ أَبِي الْحَدِيدِ (۳)، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَرِيرٍ الطَّبَرِيِّ، قَالَ: بَقِيَ عُثْمَانُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لَا يُدْفَنُ، ثُمَّ إِنَّ حَكِيمَ بْنَ حِزَامٍ وَ جُبَيْرَ بْنَ مُطْعِمٍ كَلَّمَا عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي أَنْ يَأْذَنَ فِي دَفْنِهِ فَفَعَلَ، فَلَمَّا سَمِعَ النَّاسُ بِذَلِكَ قَعَدَ لَهُ قَوْمٌ فِي الطَّرِيقِ بِالْحِجَارَهِ، وَ خَرَجَ بِهِ نَاسٌ يَسِيرٌ مِنْ أَهْلِهِ، وَ مَعَهُمُ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ (عليهما السلام) وَ ابْنُ الزُّبَيْرِ وَ أَبُو جَهْمِ بْنُ حُذَيْفَهَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَ الْعِشَاءِ، فَأَتَوْا بِهِ حَائِطاً مِنْ حِيطَانِ الْمَدِينَهِ، يُعْرَفُ بِ: حُشِّ كَوْكَبٍ، وَ هُوَ خَارِجَ الْبَقِيعِ، فَصَلَّوْا عَلَيْهِ، وَ جَاءَ نَاسٌ مِنَ الْأَنْصَارِ لِيَمْنَعُوا مِنَ الصَّلَاهِ عَلَيْهِ، فَأَرْسَلَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَمَنَعَ مِنْ رَجْمِ سَرِيرِهِ، وَ كَفَّ الَّذِينَ رَامُوا مَنْعَ الصَّلَاهِ عَلَيْهِ، وَ دُفِنَ فِي حُشِّ كَوْكَبٍ، فَلَمَّا ظَهَرَ مُعَاوِيَهُ عَلَى الْإِمْرَهِ (۴)أَمَرَ بِذَلِكَ الْحَائِطِ فَهُدِمَ وَ أُدْخِلَ فِي الْبَقِيعِ، وَ أَمَرَ النَّاسَ فَدَفَنُوا (۵) مَوْتَاهُمْ حَوْلَ قَبْرِهِ حَتَّى اتَّصَلَ بِمَقَابِرِ الْمُسْلِمِينَ بِالْبَقِيعِ.

وَ قِيلَ: إِنَّ عُثْمَانَ لَمْ يُغَسَّلْ، وَ إِنَّهُ كُفِّنَ فِي ثِيَابِهِ الَّتِي قُتِلَ فِيهَا (۶)

۱- جاء فی حاشیه ک: و الحشّ و الحشّ أیضا: المخرج، لأنّهم كانوا یقضون حوائجهم فی البساتین. صحاح. و منه حدیث عثمان أنّه دفن فی حشّ كوكب، هو بستان بظاهر المدینه خارج البقیع، و فیه أنّ عثمان دفن بحشّ كوكب، اسم رجل أضیف إلیه الحشّ، و هو البستان. نهایه. انظر: الصّحاح ۳- ۱۰۰۱. و انظر أیضا: النّهایه ۱- ۳۹۰، و ۴- ۲۹۰.

۲- فی الاستیعاب: فی جرّه.

۳- شرح النّهج لابن أبی الحدید ۲- ۱۵۸ باختلاف كثیر.

۴- فی المصدر: علی الأمر.

۵- فی شرح النّهج: أن یدفنوا.

۶- إلی هنا انتهی كلام ابن أبی الحدید فی شرح النّهج.

وَ قَدْ رَوَى ذَلِکَ ابْنُ الْأَثِیرِ فِی الْکَامِلِ (۱) وَ الْأَعْثَمُ الْکَوفِیُّ فِی الْفُتُوحِ (۲) مُطَابِقاً لِمَا حَکَاهُ ابْنُ أَبِی الْحَدِیـدِ، وَ زَادَ (۳) الْأَعْثَمُ: إِنَّهُمْ دَفَنُوهُ بَعْدَ مَا ذَهَبَ الْکِلَابُ بِإِحْدَی رِجْلَیْهِ، وَ قَالَ: صَلَّی عَلَیْهِ حَکِیمُ بْنُ حِزَامٍ أَوْ جُبَیْرُ بْنُ مُطْعِمٍ (۴).

و لا یخفی علی ذی مسکه من العقل دلالته علی أنّ أمیر المؤمنین علیه السلام کان راضیا بکونه مطروحا ثلاثه أیّام علی المزبله، بل علی أنّه لم یأذن فی دفنه إلّا بعد الأیّام الثلاثه، فلو کان أمیر المؤمنین علیه السـلام معتقدا لصحّه إمامته، بل لو کان یراه کأحد من المسـلمین و من عرض (۵) النـاس لما رضـی بـذلک بل کان یعجّل فی تجهیزه و دفنه، و یأمر بـدفنه (۶) فی مقابر المسلمین حتی لا یلتجئ المجهّزون له إلی دفنه فی حشّ کوکب.

و الحشّ هـو المخرج (۷)، و کـان ذلـک الموضع بستانا کـان النـاس یقضون الحوائـج فیه کمـا هو دأبهم فی قضـاء الحاجه فی البساتین، و کوکب اسم رجل من الأنصار، کما ذکره فی الإستیعاب(۸).

و الإمـام الّـذی رضـی له أمیر المؤمنین علیه السـلام بمثـل تلک الحال فحاله غیر خفیّ علی أولی الألباب، و لا ریب فی أنّه لو لم یکن علیه السلام راضیا بقتله لجاهد قاتلیه، فإنّه لیس فی المنکرات أشنع و أقبح من قتل إمام فرض اللّه طاعته علی

ص: ۱۶۸

۱- الکامل ۳- ۹۱.

۲- تاریخ ابن أعثم الفتوح ۱- ۴۳۰. و لا توجد فی س: و الأعثم الکوفیّ فی الفتوح.

۳- نقل ابن الأعثم إلی هنا بالمعنی و بتصرّف.

۴- و قد تعرّض العلّامه الأمینیّ فی الغدیر ۹- ۲۰۸- ۲۱۷ لتجهیزه و دفنه، و ذیّله بما هو حریّ بالملاحظه.

۵- فی س: عوض. قال فی القاموس ۲- ۳۳۵: و هو من عرض الناس .. من العامّه.

۶- فی س: دفنه- بلا حرف جر-.

۷- کما فی الصـحاح ۳- ۱۰۰۱، و قـال فی النهـایه ۱- ۳۹۰: و فیه: أنّ هـذه الحشـوش محتضـره .. یعنی الکنف و مواضع قضـاء الحاجه، الواحد حشّ- بالفتح- و أصله من الحشّ: البستان، لأنّهم کانوا کثیرا ما یتغوّطون فی البساتین.

۸- الاستیعاب ۳- ۸۱. و جاء فی النهایه ۴- ۲۹۰.

العالمين و (۱)حکم الرسول صلّی اللّه علیه و آله بأنّ من مات و لم یعرفه کان میتته میته جاهلیّه، و قد صرّح علیه السلام فی کثیر من کلماته بأنّه لم ینه عن قتله و لم ینصره، و أنّه کان فی عزله عن أمره (۲) کما سیأتی، و هل یریب اللبیب فی أنّه علیه السلام لو کان نصره أو أنکر قتله لبالغ فی إظهار ذلک للناس و فی مکاتباته إلی معاویه، فإنّه لم یکن لمعاندیه علیه السلام شبهه أقوی من اتّهامه بقتل عثمان، و إنّما کان علیه السلام یقتصر علی التبرّی من قتله لأنّه لم یکن من المباشرین، و ذلک ممّا لا یرتاب فیه من له معرفه بالسیر و الآثار، و حینئذ فالکفّ عن نصره عثمان و الذبّ عنه إمّا مطعن لا مخلص عنه فیمن یدور الحقّ معه حیثما داروا (۳)فی أعیان الصحابه الکبار حیث لم یدفعوا شرذمه قلیله عن إمامتهم (۴)فی دار عزّهم حتی قتلوه أهون قتله، و طرحوه فی المزابل، و لم یتمکّن رهطه و عشیرته من دفنه فی مقابر المسلمین، أو هو قدح فی ذلک الإمام حیث اختلس الخلافه و غصبها من أهلها، و لم یخلع نفسه منها.

فلینظر الناصرون له فی أمرهم بعین الإنصاف، و لیتحرّزوا عن اللجاج و الاعتساف!

**[ترجمه]اینکه اگر عثمان دست به کارهایی نزده بود که مستوجب برکناری و برائت از وی باشد، لازم بود که صحابه، رفتار کسانی که از سرزمینهای دور به دادخواهی می آمدند، زشت شمرند و می دانیم که بزرگان صحابه از مهاجرین و انصار در مدینه ساکن بوده اند و بر این مردمان خرده نگرفته اند بلکه سخن ایشان را پذیرفته اند و از عثمان نیز دفاع نکرده اند، بلکه قاتلان وی را یاری کردند و از کشته شدن او جلوگیری نکردند. - . البلاذری در الأنساب ۵- ۱۶۵، ۳۷۲ از المدائنی، از عبد اللّه بن فائد روایت می کند که گفت: به راستی که من از ایشان بیزارم. پس سعید بن خالد بن عمرو بن عثمان گفت: از ایشان کینه داری زیرا که ایشان پدرت را کشتند. گفت: راست می گویی، پدر مرا قلدران کافر و کوردلان شام کشتند و جد تو را مهاجرین و انصار. ابن قتیبه در الإمامه و السیاسه ۱- ۹۲ می گوید: ده هزار مرد گفتند:ما عثمان را کشتیم. و در کتاب صفّین اثر ابن مزاحم: ۲۱۳ آمده است: بیست هزار مرد یا بیشتر گفتند که همه ما با هم عثمان را کشتیم. و ابن قتیبه در الإمامه و السیاسه ۱- ۱۵۸، و المسعودی در مروج الذهب ۲- ۶۲، و ابن عساکر در تاریخش ۷- ۲۰۱، و السیوطی در تاریخ الخلفاء: ۱۳۳، و ابن عبد البرّ در الاستیعاب فی الکنی گفته اند: معاویه به ابی الطفیل عامر بن واثله گفت: آیا از جمله کسانی بودی که عثمان، امیر مومنان را کشتند؟ گفت: نه ولی از جمله کسانی که حال او را دید و یاری اش نکردند. گفت: آخر چرا؟ گفت: مهاجران و انصار وی را یاری نکردند. و در تاریخ ابن عساکر ۶- ۸۳ آمده: قاضی أبا إسحاق سعد بن إبراهیم بن عبد الرحمن ابن عوف المدنی الزهری متوفّی به سال ۱۲۵ ه- گفت: به راستی اهل شهر مدینه عثمان را کشتند. و هم در این کتاب ۷- ۳۱۹ از ابن مسلم الخولانی التابعی نقل شده که گفت: ای اهل مدینه! شما یا قاتل بودید یا نایاور. می گویم: بلکه هیچ یک از صحابه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از عثمان دفاع نکرده و آنچه درباره او گفته می شد را انکار نمی کردند مگر زید بن ثابت و أبو أسید الساعدی و کعب بن مالک و حسّان بن ثابت الأنصاری، و مهاجرین و دیگران نزد علی علیه السلام گرد آمدند و از وی خواستند که با عثمان سخن گوید و او را اندرز دهد. چنانکه در أنساب البلاذری ۵- ۶، و تاریخ الطبریّ ۵- ۹۷، و الکامل ابن الأثیر ۳- ۶۳، و تاریخ أبی الفداء ۱- ۱۶۸، و تاریخ ابن خلدون ۲- ۳۹۱ و غیر این آثار آمده است. و حسان بن ثابت چنانکه در مروج الذهب ۱- ۴۴۲- آمده می سراید: آنگاه که لحظه مرگش فرارسید، انصار او را یاری نکردند، حال آنکه انصار والیان او بودند - کیست که برای من بگوید که بر زبیر و طلحه، نکوهش و سرزنشی نیست آنگاه که امری مهم پیشامد کرد - پس محمد بن ابی بکر آشکارا رویگردان گشت و پس از او عمار - و علی در خانه اش قضایا را از آغازش از

مردم جویا می شود حال آنکه خبرها نزد اوست -

ص: ۱۶۲

و با کسی که خواستار لطف اوست با بخشندگی برخورد می کند، حال آنکه سراسر وجودش آرامش و متانت است. و نظیر این در عقد الفرید ۲- ۲۶۷ نیز آمده است.

و الطبریّ در تاریخش ۵- ۱۱۵ به ذکر سند از قول عبد الرحمن بن یسار نقل می کند که گفت: آنگاه که مردم دیدند عثمان چه می کند، صحابه پیامبر که در مدینه بودند به گروه دیگر ایشان که در نقاط مختلف رفته و در مرزهای سرزمین اسلام پراکنده شده بودند نامه نوشتند: به راستی که شما از دیار خود رفته اید تا در راه خدا جهاد و تلاش نمایید و دین محمد صلی الله علیه و آله و سلم را یاری نمایید، ولی بدانید که دین محمد را این خلف پس از شما، فاسد کرده و رهایش نموده است، پس شتابان بازگردید و دین محمد صلی الله علیه و آله و سلم را بر پای دارید. و در متن الکامل ابن الأثیر ۵- ۷۰ آمده: ولی دین محمد را خلیفه شما تباه کرده است، پس آنرا بر پای دارید. و در متن شرح ابن أبی الحدید ۱- ۱۶۵ آمده: خلیفه شما آنرا تباه گردانده پس او را خلع کنید. بنابراین هر کس درباره او نظری متفاوت یافت و از هر سمت و سویی باز آمدند تا وی را کشتند. در الإمامه و السیاسه ۱- ۳۲ آمده است: بسم اللّه الرحمن الرحیم، از مهاجرین نخستین و بقیه اهل شورا به صحابه و تابعین ساکن در مصر. اما پس از حمد الهی، سخن آنست که به اینجا بازگردید و خلافت رسول خدا را پیش از آنکه صاحبان کنونی اش، چپاولگرانه آنرا از آن خود کنند، دریابید. چرا که کتاب خدا دگرگون گشته است و سنت رسول خدا از این رو به آن رو شده و احکام دو خلیفه پیشین برگشته است و خدای را، هر کس از بقیه اصحاب رسول و تابعان صالح ایشان که این نامه را می خواند، بسوی ما بازگردد. و الطبریّ فی تاریخه ۵- ۱۱۶ به نقل از عبد اللّه بن زبیر از پدرش روایت می کند که گفت: اهل مدینه به عثمان نامه نوشتند و وی را به توبه فراخواندند و اعتراض کرده و به نام خدا سوگند یاد کردند که دست از وی نکشند مگر آنگاه که وی را بکشند یا آنکه آنچه از جانب خدا بر گردن اوست را در اختیار ایشان قرار دهد.

شیخ امینی - قدّس سرّه- در الغدیر ۹- ۱۶۳- پس از ذکر احادیثی پرشمار که از تک تک صحابه از مهاجرین و انصار یا عامه دو گروه یا از تمامی ایشان بیان شده است، و به دویست حدیث می رسد، می نویسد: این کار با اجماع ایشان انجام شد که محکمتر از اجماع ایشان برای نصب خلیفه در مسند نخست بود و این امر اگر حجت باشد پس باید در هر دو حالت باشد، اگر نه که در حالت دوم بیشتر شایسته پیروی باشد. در الغدیر ۹- ۱۶۶ نیز آمده است: چرا که نه حال آنکه بزرگان و سرآمدان صحابه و سرشناسان دین و پشتوانه های آن و صاحب نظران و تقواپیشگان و نیکوکاران از جنگجویان بدر و غیر آن در میان ایشان بودند و ام المومنین و تنی چند از مژده یافتگان به بهشت و رجال شورا نیز با ایشان بودند و اگر اجماعی چون این، برهان نباشد، هیچ اجماع دیگری حجت نخواهد بود. -

ص: ۱۶۳

و او را محاصره کردند و آب را بر روی او بستند و از غسل دادن او جلوگیری کردند و پس از کشته شدن، سه روز بر زمین رهایش کردند و دفن نشده ماند حال آنکه می توانستند بر خلاف این عمل کنند و این از قویترین ادلّه بر اقوال مذکور درباره

او می باشد و اگر درباره او جز آنچه از امیر المومنین روایت شده نبود، همین او را بسنده بود. چنانکه حضرت می فرمایند:

ص: ۱۶۳

خداونـد او را کشت و من نیز طرف خـدایم. - . چنانکه سـید در الشافی ۴: ۲۳۰، و ابن أبی الحدید در شـرح نهج ۲: ۱۲۸[۱- ۱۵۸] بیان می کنند. -

و در میان اصحاب وی نیز کسانی بودند که اعتراف می کردند که خود عثمان را کشته اند و با این وجود امام ایشان را در بند نکرد و بر ایشان خرده هم نگرفت و اهل شام به روشـنی بیان می کردنـد که قاتلان عثمان، پیش دست امیر المومنین برای خود زندگی می کنند و آن را از موکدترین شـبهه ها برمی شـمرند و ایرادی هم بر ایشان نگرفت، با آنکه ما می دانیم امیر المومنین علیه السـلام اگر می خواست ایشان را از کشـتن وی باز دارد و به همراه دیگران، قاتلان را از سـمت او پس راند، او کشته نمی شـد. پس خودداری از این کـار به همراه دیگران، از بهترین شواهـد دربـاره این قضـیه است که هر مسـاله ای که به وی نسـبت دادنـد، صـادق بوده و ایشان آنچه را که وی بعنوان عـذر کارش مطرح می کرده، نپـذیرفته انـد و کسـی که در اخبار دو طرف بنگرد، شک نخواهد نمود که امیر المومنین علیه السـلام از آنچه برای عثمان رخ داد، ناراحت نبود. چرا که سـید رضی الله عنه در الشـافی - . الشّافی ۴: ۳۰۷- ۳۰۸ - از قول الواقدی از حکم بن صـلت از محمد بن عمار بن یاسـر از پدرش روایت می کند که گفت: زمانی که عثمان کشـته شد علی علیه السـلام را بر منبر رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سلم دیدم که می گفت: نه از کشـته شدن او خشـنود شدم و نه ناراحت و نه به آن دستور دادم و نه از آن بازداشتم. - . و نیز البلاذریّ در الأنساب ۵: ۱۰۱ -

محمد بن سعد از عفان از حریر بن بشیر از ابی جلده روایت کرده که شنیده است علی علیه السلام در خطبه ای سخن از عثمان به میان آورد و گفت: به خدایی که جز او پروردگاری نیست سوگند که من او را نکشـتم و نه برای کشتن او از کسی پشتیبانی کردم و نه این قضیه مرا ناراحت نمود. - . و نیز الشافی ۴: ۳۰۸ -

ص: ۱۶۴

و ابوبشیر از عبیده سلمانی نیز همین روایت را نقل کرده که گفت: شنیدم علی علیه السلام می گفت: هر که از من درباره خون عثمـان می پرسـد، بدانـد کـه خـدا او را کشت و من بـا اویم. و این جمله به نقلهـای بسـیاری روایت شـده و شـعبه از ابی حمزه الضبعی روایت کرده که گفت: به ابن عباس گفتم: پدرم مرا گفت که شنیدم علی علیه السلام می گفت: هان، هر کس درباره خون عثمان می پرسـد، بداند که خداوند او را کشت و من با اویم. گفت: راست گفته پدرت. می دانی منظورش از این سـخن چیست؟ منظورش فقط این بود که خداونـد او را کشت و من با خـدا هسـتم. - . و شـیخ امینی در الغـدیر ۹- ۶۹- ۷۷ و ۳۱۵ و ۳۷۵ به تفصیل درباره آن سخن گفته است. -

سید رحمه الله گوید - . در الشافی ۴: ۳۰۸- ۳۰۹ - :

اگر کسـی بگویـد معانی این اخبار چگونه قابل جمع است؟ بایـد گفت: هیـچ یک از این روایات با دیگری منافات ندارد، چرا

که حضرت از اینکه خود مستقیما در قتل او دست داشته باشد یا در آن یاری کرده باشد، برائت جسته و سپس فرموده به آن دستور نداده و از آن باز نداشتم و منظورش آنست که قاتلان او به سراغ وی نیامده اند و در اینباره از من هیچ سخنی نه در امر و نه در نهی صادر نشده است. و اما این سخنش که خداوند او را کشت و من با اویم نیز ممکن است که بگوییم منظور آنست که خداوند حکم به قتل وی نموده و آنرا واجب نموده و من نیز بهمین سان (قتل وی را واجب می دانستم)، چرا که روشن است خداوند در حقیقت او را نکشته است و نسبت دادن قتل به خداوند تنها از باب حکم نمودن و رضایت به آن است و این ممتنع نیست کاری که خداوند به دست خود انجام نداده و در آن یاری ننموده و در آن همراهی نکرده، از جمله اموری باشد که به آن حکم نموده است. و اگر این خرده گیر بگوید: این مطلب با این سخن حضرت که: از کشته شدنش خشنود نیستم و از آن ناراحت هم نشدم، منافات دارد و چگونه می شود که این کار به حکم خدا باشد و حکمش آن باشد که کشته شود و علی (ع) از کشته شدنش خشنود نباشد؟

ص: ۱۶۵

باید گفت: ممکن است که منظور امام از این سخن که از کشته شدنش خشنود نشدم و ناراحت هم نشدم .. آن باشد که این قضیه نه به صورت مفصل و نه به شکل خطور به ذهن، از من سر نزده است، هر چند که بصورت کلی می پسندید کسی که امور مسلمانان را در چنگ سیطره خود گرفته، نابود گردد و از او نیز خواسته بودند که کناره گیری کند، زیرا که به ناحق بر ایشان چیره گشته بود و او سر باز زده بود. و فایده این سخن نیز مبرّا شدن از دست داشتن در قتل و دستور دادن به آن در جزئیات امر و نهی از آن می باشد. و یا ممکن است که بگوییم منظورش آن است که اگر عمدا او را به قتل رساندند و به قصد باز داشتن او انجام نشده باشد حال آنکه هدف ایشان هم نبوده، من از کشته شدنش خشنود نیستم و منظور از: ناراحت هم نشدم .. آن باشد که به هر حال و بصورت کلی از این قضیه ناخشنود نگشتم. پایان.

می گویم: ممکن است معنی این باشد که من از کشته شدن او و بخاطر در بر داشتن فتنه های بزرگی که در پی آن رخ داد از جمله مرتد شدن هزاران تن از مسلمانان و کشته شدن ایشان و استوار نگشتن خلافت در دستان وی صلوات الله علیه، خشنود نیستم و ناراحت هم نیستم چرا که وی کافری سزاوار نابودی بود. پس میان این دو قضیه منافاتی وجود ندارد.

اما سه روز بر زمین ماندن او:

ابن عبدالبر این مطلب را در الاستیعاب - . الاستیعاب- چاپ شده در حاشیه الإصابه- ۳: ۸۰ - روایت می کند و می گوید: وقتی که عثمان کشته شد، تا سه روز در زباله دان افکنده شده بود، و هنگام شب دوازده مرد از جمله حویطب بن عبدالعزی و حکیم بن حزام و عبدالله بن زبیر و محمد بن حاطب و مروان بن حکم به سوی وی رفته و چون به سمت قبرستان می رفتند تا او را در خاک کنند، گروهی از بنی مازن ایشان را خطاب قرار دادند: سوگند که اگر وی را اینجا دفن کنید،

ص: ۱۶۶

فردا مردم را خبر می کنیم، پس ایشان وی را که بروی دری حمل می شد و سرش به روی آن در دنگ و دنگ صدا می کرد،

بر دوش بردند و چون به محل قضای حاجت در باغ کوکب - . در آنزمان در خانه ها چیزی به اسم مستراح شبیه حالت امروزی وجود نداشت و در گوشه حیاط جایی برای قضای حاجت داشتند و در اطراف شهر نیز محلهایی برای این کار شناخته شده تر بودند و از جمله در باغها یا نخلستانهای متروکه که کمتر دید داشت، قضای حاجت می کردند. حش در این متن بمعنی باغ و دقیقتر بمعنی جایی که برای قضای حاجت به سمت آن از محدوده شهر خارج شدند است و کوکب نام صاحب قدیم آن باغ است. -

رسیدند، برای او گودالی کندند و عایشه دختر عثمان چراغی در سفالینه ای به همراه داشت و چون وی را بیرون آوردند تا در خاکش کنند، جیغ کشید و ابن زبیر به او گفت: به خدا اگر ساکت نشوی بر سر آنکه بدو چشم دوخته ای می زنم. گوید: پس ساکت شد و عثمان دفن شد.

ابن ابی الحدید - . شرح نهج البلاغه ابن أبی الحدید ۲: ۱۵۸ با تفاوت بسیار. -

از محمد بن جریر الطبری روایت می کند که گفت: عثمان سه روز بر زمین ماند و دفنش نکردند. سپس حکیم بن حزام و جبیر بن مطعم با علی علیه السلام صحبت کردند تا اجازه دهد وی را دفن کنند، و او اجازه داد. پس چون مردمان در اینباره با خبر شدند، گروهی سنگ به دست بر سر راه جنازه او نشستند و تعداد اندکی از خانواده او وی را حرکت دادند و حسن بن علی علیه السلام و ابن زبیر و ابو جهم بن حذیفه نیز در وقت بین مغرب و عشاء با ایشان بودند. پس او را به کنار یکی از دیوارهای شهر که به (فضله گاهِ) باغ کوکب معروف بود، و خارج از منطقه بقیع بود بردند و بر او نماز خواندند و گروهی از انصار آمدند تا از نماز خواندن بر وی باز دارند ولی علی علیه السلام کسانی را فرستاد تا از سنگ باران کردن تابوتش، باز دارد و کسانی که قصد منع از نماز بر وی را داشتند، نیز دست کشیدند و او در فضله گاهِ بستان کوکب دفن گردید و چون معاویه بر سر کار آمد دستور داد که آن دیوار را خراب کنند و آن محل را به بقیع ملحق نمایند و به مردم دستور داد و ایشان مرده هاشان را گرد قبر او دفن کردند تا به قبرستان مسلمانان در بقیع متصل گردد و گفته شده که عثمان غسل داده نشد و با همان لباسهایی که هنگام قتل بر تن داشت، دفن شد .

ص: ۱۶۷

این روایت را ابن الاثیر در الکامل - . الکامل ۳-: ۹۱ -

و الاعثم الکوفی در الفتوح - . تاریخ ابن أعثم (الفتوح) ۱: ۴۳۰ -

مطابق با آنچه ابن ابی الحدید ذکر می کند، نقل کرده اند والاعثم می افزاید: ایشان وی را پس از آنی دفن کردند که سگها یک پای او را کنده و برده بودند و گوید: حکیم بن حزام یا جبیر بن مطعم بر وی نماز کرد. - . علامه امینی در الغدیر ۹: ۲۰۸- ۲۱۷ به قضایای آماده ساختن او برای خاکسپاری و نیز دفن او پرداخته و در ذیل آن سخنان شایان توجهی ذکر می کند. -

و دلالت این مطلب بر هر کس که ذره هوشی در سر داشته باشد روشن است که امیر المومنین علیه السلام به اینکه وی سه روز

در زبـاله دانی افتاده باشـد، راضـی بوده است بلکه دلالت بر این دارد که وی اجازه دفن او را مگر پس از سه روز نـداده است، چرا که اگر امیر المومنین علیه السـلام معتقد بود که خلافت وی درست است، بلکه حتی اگر او را بسان یکی از مسـلمانان و از جمله مردمان می دانست، هرگز راضـی به آن حال نمی شـد بلکه سـریعا دسـتور آماده کردن و به خاک سپردنش را می داد و می فرمود تـا او را در آرامگـاه مسـلمانان دفن کننـد تـا اینگونه کفن و دفن کننـدگان او مجبور نشونـد او را در فضـله گـاه باغ کوکب دفن کنند. و واژه حشّ بمعنی محل قضای حاجت کردن است و آن محل خرابه باغی بود که مردم برای قضای حاجت به آنجا می رفتنـد، آنچنانکه عادت و شـیوه ایشان چنین بود که برای قضای حاجت به بسـتانها می رفتنـد و کوکب، چنانکه در الاستیعاب آمده است، نام مردی از انصار است. - . الاستیعاب ۳: ۸۱. و نیز در النهایه ۴: ۲۹۰ -

پس خلیفه‌ای که امیر المومنین علیه السلام نظیر چنین وضعی را برای وی پسندید، حالش بر هوشمندان نکته بین پنهان نیست و شکی نیست که اگر امـام علیه السـلام به قتـل وی راضـی نبود، بی شـک به مبـارزه بـا قاتلاـن او برمی خاست، چرا که در میان منکرات، هیچ کاری زشت تر و قبیح تر از کشتن امامی که خداوند اطاعت از وی را بر جهانیان واجب کرده ، نمی باشد

ص: ۱۶۸

و رسـول خـدا صـلی الله علیه و آله و سـلم حکم نمود که هرکس بمیرد و امـام زمـان خود را نشـناسد، به مرگ جـاهلیت مرده است. و امام علیه السـلام نیز در بسـیاری از سـخنانشان تاکید کرده اند که از کشـتن وی باز نداشـته اند و در اینکار به یاری نیز برنخاسـته انـد و از اینکـار چنانکه خواهـد آمـد، بر کنار بوده انـد. و آیا هیـچ انسان عاقلی در این مساله شک می کنـد که اگر حضـرت علیه السـلام در قتـل او یاری نموده بود یا آنرا نابجا می دانست، به حتم کار خود را برای مردم و نیز در نامه هایش به معاویه به روشـنی آشـکار و نمایان می ساخت، چرا که ستیزه گران با وی به هیچ شبهه ای بالاتر از اتهام حضرت به قتل عثمان متکی نبودند و برعکس حضـرت به تبرّی جستن از قتل وی اکتفا می کرد، چرا که در این کار دستی نداشت و این امری است که هیـچ انسـان آگـاه به سـیره ها و کتب تاریـخ در آن شـکی نـدارد. و بنابراین خودداری از یاری عثمان و دفاع از او یا اینکه اتهامی است غیر قابل دفاع به کسـی است از بزرگان صـحابه که حق به هر سو که گام زند، همپای ایشان است، چه آنکه حتی چند تن انگشت شـمار نیز از خلیفه شان در دار الخلافه، نماد عزت ایشان، دفاع نکردند تا آنکه مهاجمان او را به آسانی کشتند و در زباله دانی انداختند و خویشان و تبار او نتوانستند او را در قبرستان مسلمانان دفن کنند؛ و یا اینکه تردید و اتهام درباره آن پیشـوایی است که خلافـت را ربوده و از چنـگ شایسـته ترین فرد به آن غصب نموده و خود را (بـا وجود آگـاهی از این نـا بر حقی) برکنـار نکرده بود. پس اکنون یـاوران او به چشم انصـاف در کـار خود بنگرنـد و صادقـانه از لجـاجت و تعصب دسـت بردارند.

**[ترجمه]

الطعن الثالث:

أنّه ردّ الحكم بن أبی العـاص طريـد رسول اللّه صـلّى اللّه عليه و آله، و قـد امتنع أبو بكر من ردّه، فصـار بـذلك مخالفا للسـنّه و لسيره من تقدّمه، و قد شرط عليه فی عقد البيعه اتّباع سيرتهما.

۱- فی س: فی، بدلا من: الواو.

۲- فی ک نسخه بدل: من أمره.

۳- کذا، و الصحیح: دار.

۴- کذا، و الظاهر: عن إمامهم.

قَالَ السَّيِّدُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي الشَّافِي (١): رَوَى الْوَاقِدِيُّ مِنْ طُرُقٍ مُخْتَلِفَةٍ وَ غَيْرُهُ، أَنَّ الْحَكَمَ بْنَ أَبِي الْعَاصِ لَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ أَخْرَجَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ إِلَى الطَّائِفِ، وَ قَالَ: لَا يُسَاكِنُنِي (٢) فِي بَلَدٍ أَبَداً، فَجَاءَهُ عُثْمَانُ فَكَلَّمَهُ فَأَبَى، ثُمَّ كَانَ مِنْ أَبِي بَكْرٍ مِثْلُ ذَلِكَ، ثُمَّ كَانَ مِنْ عُمَرَ مِثْلُ ذَلِكَ، فَلَمَّا قَامَ (٣) عُثْمَانُ أَدْخَلَهُ وَ وَصَلَهُ وَ أَكْرَمَهُ، فَمَشَى فِي ذَلِكَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ الزُّبَيْرُ وَ طَلْحَةُ وَ سَعْدٌ وَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ وَ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ حَتَّى دَخَلُوا عَلَى عُثْمَانَ، فَقَالُوا لَهُ:

إِنَّكَ قَدْ أَدْخَلْتَ هَؤُلَاءِ الْقَوْمَ يَعْنُونَ الْحَكَمَ وَ مَنْ مَعَهُ وَ قَدْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَخْرَجَهُمْ (٤) وَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ، وَ إِنَّا نُذَكِّرُكَ اللَّهَ وَ الْإِسْلَامَ وَ مَعَادَكَ، فَإِنَّ لَكَ مَعَاداً وَ مُنْقَلَباً، وَ قَدْ أَبَتْ ذَلِكَ الْوُلَاةُ قَبْلَكَ (٥) وَ لَمْ يَطْمَعْ أَحَدٌ أَنْ يُكَلِّمَهُمْ فِيهِمْ (٦)، وَ هَذَا شَيْءٌ نَخَافُ اللَّهَ (٧) عَلَيْكَ فِيهِ. فَقَالَ عُثْمَانُ: إِنَّ قَرَابَتَهُمْ مِنِّي حَيْثُ تَعْلَمُونَ، وَ قَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ حَيْثُ كَلَّمْتُهُ أَطْمَعَنِي فِي أَنْ يَأْذَنَ لَهُمْ (٨)، وَ إِنَّمَا أَخْرَجَهُمْ لِكَلِمَةٍ (٩) بَلَغَتْهُ عَنِ الْحَكَمِ، وَ لَنْ يَضُرَّكُمْ مَكَانُهُمْ شَيْئاً، وَ فِي النَّاسِ مَنْ هُوَ شَرٌّ مِنْهُمْ.

فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَا أَجِدُ (١٠) شَرّاً مِنْهُ وَ لَا مِنْهُمْ، ثُمَّ قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: هَلْ تَعْلَمُ (١١) عُمَرُ يَقُولُ: وَ اللَّهِ لَيَحْمِلَنَّ بَنِي أَبِي مُعَيْطٍ عَلَى رِقَابِ النَّاسِ،

ص: ١٧٠

١- الشّافي ۴- ۲۶۹- ۲۷۰.

٢- في المصدر: لا تساكنني.

٣- في س: فلمّا قدم.

۴- في المصدر: أخرجه.

۵- زياده: من، جاءت في المصدر.

۶- في الشّافي: فيه، بدلا من: فيهم.

٧- جاءت العباره في المصدر هكذا: و هذا سبب نخاف اللّه تعالى ..

٨- في الشّافي: له.

٩- في س: كلمه.

١٠- جاءت في المصدر: أحد- بالحاء المهمله-.

١١- زياده: أن، جاءت في الشّافي.

وَ (١) وَ اللَّهِ إِنْ فَعَلَ لَيَقْتُلُنَّهُ؟!. قَالَ: فَقَالَ عُثْمَانُ: مَا كَانَ أَحَدٌ مِنْكُمْ (٢) يَكُونُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُ مِنَ الْقَرَابَةِ مَا (٣) بَيْنِی وَ بَيْنَهُ وَ يَنَالُ مِنَ الْقُدْرَةِ (۴) مَا أَنَالُ إِلَّا أَدْخَلَهُ، وَ فِی النَّاسِ مَنْ هُوَ شَرٌّ مِنْهُ. قَالَ: فَغَضِبَ عَلِیٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَ قَالَ: وَ اللَّهِ لَتَأْتِيَنَا بِشَرٍّ مِنْ هَذَا إِنْ سَلِمْتَ، وَ سَتَرَى يَا عُثْمَانُ غِبَّ (۵) مَا تَفْعَلُ، ثُمَّ خَرَجُوا مِنْ عِنْدِهِ (۶)

و ما ادّعاه بعض المتعصّبين(٧) من أنّ عثمان اعتذر بأنّه استأذن رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله فی ذلک .. فليس فی الكتب منه عين و لا أثر، و هذا الخبر ليس فيه إلّا أنّ الرسول أطمعه فی ردّه، ثم صرّح بأنّ رعايه القرابه هی الموجبه لردّه و مخالفته رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله.

وَ قَالَ السَّيِّدُ (٨): وَ قَدْ رُوِیَ مِنْ طُرُقٍ مُخْتَلِفَهٍ أَنَّ عُثْمَانَ لَمَّا كَلَّمَ أَبَا بَكْرٍ وَ عُمَرَ فِی رَدِّ الْحَكَمِ أَغْلَظَا لَهُ وَ زَبَرَاهُ، وَ قَالَ لَهُ عُمَرُ: يُخْرِجُهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ تَأْمُرُنِی أَنْ أُدْخِلَهُ؟! وَ اللَّهِ لَوْ أَدْخَلْتُهُ لَمْ آمَنْ أَنْ يَقُولَ قَائِلٌ غَيَّرَ عَهْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، وَ اللَّهِ لَئِنْ أُشَقُّ بِاثْنَتَيْنِ كَمَا تُشَقُّ الْأُبْلُمَهُ (٩) أَحَبُّ إِلَیَّ مِنْ أَنْ أُخَالِفَ

١- لا توجد الواو فی المصدر.

٢- فی الشّافی: منكم أحد- بتقديم و تأخير-.

٣- فی س: بما.

۴- جاءت فی المصدر: المقدره.

۵- غبّ ما تفعل: أی عاقبته و آخره.

۶- إلی هنا كلام السّيّد المرتضی أعلی اللّه مقامه فی الشّافی

٧- كالبلاذری فی الأنساب ۵- ٢٧، و محبّ الدين الطبریّ فی الرياض النضره ٢- ١۴٣، و اليافعی فی مرآه الجنان ١- ٨۵، و ابن حجر فی الصواعق: ۶٨، و الحلبیّ فی السيره ٢- ٨۶. و قد ذكرهم العلّامه الأمينی- رحمه اللّه- فی الغدير ٨- ٢۵٧ و ناقشهم بما يغنی عن تكراره.

٨- الشّافی ۴- ٢٧٠- ٢٧١.

٩- فی المصدر: كما تنشقّ الأبلمه. و هو مثل يضرب فی المساواه، أی لو أشقّ شقّين. أقول: و الإبلم و الأبلم و الأبلم و الإبلمه و الأبلمه كلّ ذلک الخوصه، قاله فی لسان العرب ١٢- ۵٣. يقال: المال بيننا و الأمر بيننا شقّ الإبلمه ... و ذلک لأنّهما تؤخذ فتشقّ طولا علی السّواء، و فی حديث السّقيفه: الأمر بيننا و بينكم كقدّ الأبلمه- بضمّ الهمزه و اللّام و فتحهما و كسرهما- أی خوصه المقل.

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَمْراً!!، وَ إِيَّاكَ يَا ابْنَ عَفَّانَ أَنْ تُعَاوِدَنِى فِيهِ بَعْدَ الْيَوْمِ.

وَ مَا رَأَيْنَا عُثْمَانَ قَالَ فِي جَوَابِ هَذَا التَّعْنِيفِ وَ التَّوْبِيخِ مِنْ أَبِي بَكْرٍ وَ عُمَرَ، إِنَّ عِنْدِي عَهْداً مِنَ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ (۱) لَا (۲) أَسْتَحِقُّ مَعَهُ عِتَاباً وَ لَا تَهْجِيناً، وَ كَيْفَ تَطِيبُ نَفْسُ مُسْلِمٍ مُوَقِّرٍ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مُعَظِّمٍ لَهُ بِأَنْ يَأْتِيَ إِلَى عَدُوٍّ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يُصَرِّحُ (۳) بِعَدَاوَتِهِ وَ الْوَقِيعَهِ فِيهِ حَتَّى يَبْلُغَ (۴) بِهِ الْأَمْرُ إِلَى أَنْ كَانَ يَحْكِي مِشْيَهَ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) فَطَرَدَهُ (۵) وَ أَبْعَدَهُ وَ لَعَنَهُ حَتَّى صَارَ مَشْهُوراً بِأَنَّهُ طَرِيدُ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله)، فَيُكْرِمُهُ (۶) وَ يَرُدُّهُ إِلَى حَيْثُ أُخْرِجَ مِنْهُ، وَ يَصِلُهُ بِالْمَالِ الْعَظِيمِ (۷) إِمَّا مِنْ مَالِ الْمُسْلِمِينَ أَوْ مِنْ مَالِهِ، إِنَّ هَذَا لَعَظِيمٌ كَبِيرٌ؟!.

قَالَ ابْنُ عَبْدِ الْبَرِّ فِي الْإِسْتِيعَابِ(۸): الْحَكَمُ بْنُ أَبِي الْعَاصِ بْنِ أُمَيَّهَ بْنِ عَبْدِ شَمْسٍ .. عَمُّ عُثْمَانَ (۹) وَ أَبُو مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ، كَانَ مِنْ مُسَلَّمَهِ الْفَتْحِ، وَ أَخْرَجَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] مِنَ الْمَدِينَهِ وَ طَرَدَهُ عَنْهَا فَنَزَلَ الطَّائِفَ، وَ خَرَجَ مَعَهُ ابْنُهُ مَرْوَانُ.

، وَ قِيلَ: إِنَّ مَرْوَانَ وُلِدَ بِالطَّائِفِ فَلَمْ يَزَلِ الْحَكَمُ بِالطَّائِفِ إِلَى أَنْ وُلِّيَ عُثْمَانُ فَرَدَّهُ(۱۰) إِلَى الْمَدِينَهِ وَ بَقِيَ فِيهَا، وَ تُوُفِّيَ فِي آخِرِ خِلَافَهِ عُثْمَانَ (۱۱).

وَ اخْتُلِفَ فِي السَّبَبِ الْمُوجِبِ لِنَفْيِ الرَّسُولِ(۱۲) صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] إِيَّاهُ،

۱- زیاده: فیه، جاءت فی المصدر.

۲- فی ک: ألا.

۳- فی الشّافی: مصرح.

۴- فی المصدر: بلغ.

۵- جاءت العباره فی الشّافی هکذا: یحکی مشیته، فطرده رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله- بتقدیم و تأخیر-.

۶- خ. ل: و یکرمه. و فی المصدر: فیؤویه و یکرمه.

۷- زیاده: و یصله، جاءت فی الشّافی.

۸- الاستیعاب- المطبوع بهامش الإصابه ۱- ۳۱۷- ۳۱۸.

۹- زیاده: ابن عفّان، جاءت فی المصدر.

۱۰- زیاده: عثمان، فی المصدر.

۱۱- و فی المصدر زیاده: قبل القیام علی عثمان بأشهر فیما أحسب.

۱۲- فی الاستیعاب: رسول اللّه.

فَقِيلَ: كَانَ يَتَحَيَّلُ وَ يَخْتَفِى (۱) وَ يَتَسَمَّعُ مَا يَسُرُّهُ رَسُولُ اللَّهِ (۲) صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] إِلَى كَبَائِرِ أَصْحَابِهِ فِى مُشْرِكِى قُرَيْشٍ وَ سَائِرِ الْكُفَّارِ وَ فِى(۳) الْمُنَافِقِينَ، فَكَانَ (۴) يُغَشِّى (۵) ذَلِكَ عَنْهُ حَتَّى ظَهَرَ ذَلِكَ عَلَيْهِ، وَ كَانَ يَحْكِيهِ فِى مِشْيَتِهِ وَ بَعْضِ حَرَكَاتِهِ ..

إِلَى أُمُورٍ غَيْرِهَا كَرِهْتُ ذِكْرَهَا.،

ذَكَرُوا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] كَانَ إِذَا يَمْشِى (۶) يَتَكَفَّأُ وَ كَانَ الْحَكَمُ (۷) يَحْكِيهِ، فَالْتَفَتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] يَوْماً فَرَآهُ يَفْعَلُ ذَلِكَ، فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ]: فَكَذَلِكَ فَلْتَكُنْ، فَكَانَ الْحَكَمُ مُخْتَلِجاً يَرْتَعِشُ مِنْ يَوْمَئِذٍ (۸)..

ثم روى أخبارا فى لعنه (۹).

ص: ۱۷۳

۱- فى المصدر: و يستخفى.

۲- لا توجد: رسول اللّه، فى المصدر.

۳- لا توجد: فى، فى المصدر.

۴- فى ك: و كان.

۵- فى س: يفشى.

۶- جاءت فى المصدر: مشى. و هو الظّاهر.

۷- زياده: بن أبى العاص، جاءت فى الاستيعاب.

۸- قاله ابن هشام فى السّيره النّبويّه ۲- ۲۵، و جاء فى السّيره الحلبيّه ۱- ۳۳۷، و الإصابه ۱- ۳۴۵ ۳۴۶، و تاج العروس ۶- ۳۵، و الفائق للزّمخشرىّ ۲- ۳۰۵ و غيرهم. و ما ذكر هنا مقارب أيضا لما صرّح به البلاذرىّ فى الأنساب ۵- ۲۷، فلاحظ.

۹- لقد وردت جمله من روايات لعنه- لعنه اللّه- على لسان الصادق الأمين- صلوات اللّه عليه و آله-، منها: ما ذكره ابن حجر فى تطهير الجنان- هامش الصواعق المحرقه-: ۱۰۴، و ما ذكره البلاذرى فى الأنساب ۵- ۱۲۶، و الحاكم فى المستدرك ۴- ۴۸۱ و صحّحه الواقدى، كما فى السيره الحلبيّه و ذكروا جمله روايات هناك. و قد ذكر الهندى فى كنز العمّال ۶- ۳۹، ۹۰ روايه حريّه بالملاحظه تركنا نقلها خوفا من الإطاله. و انظر: تفسير القرطبىّ ۱۶- ۱۹۷، و تفسير الزمخشرى ۳- ۹۹، و الفائق له ۲- ۳۲۵، و تفسير ابن كثير ۴- ۱۵۹، و تفسير الرازىّ ۷- ۴۹۱، و أسد الغابه لابن الأثير ۲- ۳۴، و نهايه ابن الأثير ۳- ۲۳، و شرح ابن أبى الحديد ۲- ۵۵، و إرشاد السارى ۷- ۳۲۵، و الدرّ المنثور ۶- ۴۱، ۱۹۱، و تفسير الآلوسى ۱۵- ۱۰۷ و ۲۶- ۲۰ و ۲۹- ۲۸، و عشرات المصادر الأخر مرّ بعضها. و حسبه ما أورده المفسّرون ذيل الآيه العاشره من سوره القلم، و انظر بحث العلّامه الأمينى فى الغدير حول: بنو أميّه فى القرآن ۸- ۲۴۸- ۲۵۰ فقد أشبع البحث تحقيقا و مصدرا.

و أمّا التمسّك بالاجتهاد فى هذا الباب فهو أوهن و أهجن لأنّ الرسول صلّى اللّه عليه و آله إذا حظر شيئا أو أباحه لم يكن لأحد أن يجتهد فى خلافه، و لو سوّغنا الاجتهاد (۱) فى مقابل النصّ لم نأمن أن يؤدّى الاجتهاد إلى تحليل الخمر و إسقاط الصلاه، و إنّما يجوز الاجتهاد عندهم فيما لا نصّ فيه كما ذكره السيد (۲)رحمه اللّه.

و قد ورد فى أخبارنا إيواء عثمان المغيره بن أبى العاص، و قد نهى الرسول صلّى اللّه عليه و آله عن ذلك و لعن من يحمله و من يطعمه و من يسقيه و أهدر دمه ..

و فعل جميع ذلك، و قتل رقيّه بنت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و زنا بجاريتها (۳)، و قد مرّت فى باب أحوالها(۴) عليها السلام.

**[ترجمه]اینکه وی حکم بن ابی العاص را که به حکم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از مدینه تبعید شده باز گرداند، حال آنکه ابوبکر از باز گرداندن وی ابا کرده بود و به این ترتیب وی سنت پیامبر و نیز سیره خلیفه پیش از خود را زیر پای گذاشته بود، حال آنکه در عقد بیعت بر او شرط کرده بودند که از سیره آندو پیروی کند .

ص: ۱۶۹

سید رضی الله عنه در الشافی - . الشّافی ۴: ۲۶۹- ۲۷۰ - میگوید: الواقدی به نقلهای مختلف و دیگران روایت کرده اند: وقتی که حکم بن العاص پس از فتح به مدینه آمد، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم او را به طائف تبعید نمود و فرمود که هرگز در شهری که من هستم ساکن نمی شوی. پس عثمان نزد حضرت آمد و با او سخن گفت و پیامبر نپذیرفت و ابوبکر نیز چنین حکم کرد و عمر نیز همین نظر را داشت. اما زمانی که عثمان به قدرت رسید وی را به نزد خود آورد و به او نیکی کرد و وی را گرامی داشت. پس بخاطر این رفتار، علی علیه السلام و طلحه و زبیر و سعد و عبدالرحمن بن عوف و عمار بن یاسر به راه افتادند و به نزد عثمان آمدند و گفتند: تو این گروه را نزد خود آورده ای و منظورشان حکم و همراهانش بود، حال آنکه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آنان را تبعید کرده بود و همچنین ابوبکر و عمر و ما خداوند و اسلام و معادت را به تو یادآوری می کنیم، چرا که تو را معادی و بازگشتی هست و والیان پیش از تو از این کار امتناع نمودند و کسی هم جرأت نکرد درباره اینان با آنها سخن گوید و این امری است که بخاطر آن بر تو از سوی خداوند بیم داریم. پس عثمان گفت: ایشان چنان که می دانید خویشان من هستند و رسول خدا آنگاه که با او سخن گفتم، چنان بود که گمان کردم که اذن بازگشت ایشان را می دهد و اینان را تنها بخاطر سخنی از حکم که به گوش وی رسیده بود، تبعید نمود و اکنون بودن اینان برای شما هیچ آزاری حاصل نمی کند و بعضی از مردم از اینان بدترند. پس علی علیه السلام گفت: هیچ کس را شرتر از او و از ایشان نمی دانم و سپس گفت: آیا می دانی که عمر گفت بخدا سوگند که (عثمان) بنی ابی معیط را بر گردن این مردم سوار می کند

ص: ۱۷۰

و بخدا که اگر چنین کند، (همین قبیله) او را خواهد کشت؟! گوید: پس عثمان گفت: هر یک از شما هم بود که بین او و

ایشان، آن حـد از قرابت که بین من و ایشان هست، بود و به قـدرتی می رسـیدید چنان که من رسـیدم، به حتم ایشان را به نزد خود می آورد، حال آنکه در میان مردم بـدتر از ایشان هم هست. گوید: پس علی علیه السـلام خشـمگین شد و گفت: به خدا سوگنـد که بـدتر از این را به سـر مردم خواهی آورد اگر زنده بمانی و ای عثمان! عاقبت این کارت را خواهی دید و سـپس از نزد او رفتند. پایان سخن.

واما آنچه که برخی متعصـبین - . چـون البلاـذری در الأنسـاب ۵: ۲۷، و محبّ الـدین الطبریّ در الریـاض النضـره ۲- ۱۴۳، و الیافعی در مرآه الجنان ۱- ۸۵، و ابن حجر در الصواعق: ۶۸، و الحلبیّ در السیره ۲- ۸۶. و علامه امینی- رحمه اللّه- در الغدیر ۸- ۲۵۷ آنها را ذکر کرده و چنان مورد بررسی قرار داده که نیاز به تکرار نیست. -

ادعا کرده انـد که عثمان این عـذر را داشت که خود از رسول خـدا صـلی الله علیه و آله و سـلم برای این کار اذن گرفته بود .. درهیـچ کتـابی اثر و نشانه ای از آن نیست و در این خبر نیز جز اینکه رسول خـدا وی را به بازگردانـدن ایشان به طمع انـداخته بود، نیست و پس از آن خود تصـریح می کنـد که این رعایت خویشاونـدی بوده که باعث شـده ایشان را برگردانـد و با حکم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به مخالفت برخیزد.

سیــد - . الشّافی ۴- ۲۷۰ - ۲۷۱ - میگویـد: بـه نقـل از راویـان بسـیاری ذکر شـده که عثمـان وقـتی بـا ابـوبکر و عمر دربـاره بازگرداندن حکم سخن گفت، ایشان به وی پرخاش کردند و با خشونت او را پس زدند. عمر به او گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سـلم او را اخراج می کنـد و تو به من دسـتور می دهی که آنهـا را از تبعیـد باز گردانـدم؟! بخـدا که اگر ایشان را برگردانم، ایمنی نـدارم از اینکه کسـانی بگوینـد وی عهـد و پیمـان رسول خـدا صـلی الله علیه و آله و سـلم را دگرگون نموده است. به خـدا که بیشتر میپسـندم اگر مثـل شـاخه درخت خرمـا از وسط دو نیم گردم، تا اینکه بخواهم در کاری با رسول خـدا صلی الله علیه و آله و سلم مخالفت نمایم!!

ص: ۱۷۱

و مباد تو را ای ابن عفان که پس از این بار دیگر با من چنین سخنی گویی.

و هرگز ندیدیم که عثمان در برابر این خشونت و توبیخ از سوی ابوبکر و عمر بگوید که مرا از سوی رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سلم عهد و قولی است که بواسطه آن شایسته ی سرزنش و سرکوفت نیستم. و مسلمانی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را گرامی می دارد و او را موقر و محترم می شمارد، چگونه دلش راضی می شود به سراغ دشمن رسول خدا صلی الله علیه و آله و سـلم رود که آشکارا به دشمنی او و بدگویی درباره او می پردازد و کارش به جایی می رسد که ادای راه رفتن رسول خـدا را در می آورد و بخاطر این امور، پیامبر وی را طرد و تبعیـد نمود و نفرین کرد به گونه ای که بعنوان تبعیـدی رسول خدا شناخته شـد؛ او را گرامی بـدارد و او را به جایی که از آن رانـده شـده، بازگرداند و مال و اموال فراوان به او ببخشد، حال یا از بیت المال مسلمانان یا از اموال خودش؟! به راستی که این اشتباهی بس هولناک و نابخشودنی است.

ابن عبدالبر در الاستیعاب - . الاستیعاب- چاپ شده در حاشیه الإصابه ۱: ۳۱۷- ۳۱۸ -

میگوید: حکم بن العاص بن امیّه بن عبد شـمس .. عموی عثمان و پدر مروان بن الحکم از مسـلمان شدگان زمان فتح مکه بود و رسـول خـدا صـلی الله علیه و آله و سـلم او را از مـدینه تبعیـد نمود و او را از این شـهر طرد کرد و او سـاکن طـائف گشت و فرزنـدش مروان نیز با او به تبعیـد رفت. و گفته شده که مروان در طائف زاده شد و حکم همچنان در طائف بود تا آنکه عثمان خلافت یافت او را به مـدینه بازگردانـد و در این شـهر ماند تا آنکه در پایان خلافت عثمان مرد. و درباره علتی که پیامبر صـلی الله علیه و آله و سلم بخاطر آن وی را تبعید کرد اختلاف نموده اند

ص: ۱۷۲

و گفته انـد که وی نیرنـگ زده و پنهـان می گشت و رازهـایی را که پیـامبر بـا بزرگان صـحابه درباره مشـرکان قریش و دیگر کافران و منافین، در میان می گـذاشت، استراق سـمع می نمود و این کار را از پیامبر پنهان می نمود تا آنکه مچش را گرفتند و نیز ادای راه رفتن و برخی حرکات دیگر پیامبر را در می آورد و .. و برخی امور دیگر که شایسته ذکر نمی دانم.

و گفته اند که پیامبر صـلی الله علیه و آله و سلم چون راه می رفت، به نحوی تکان تکان (تلو تلو) می خورد و حکم ادای او را در می آورد و روزی پیامبر صورتش را برگردانـد و او را دیـد که چنین می کنـد و فرمود: پس چنین باد راه رفتنت! و از آن به بعد حکم ناخواسته آشـفته و لغوه گرفته راه می رفت. - . ابن هشام در السّیره النّبویّه ۲- ۲۵ آنرا ذکر کرده و در السّیره الحلبیّه ۱- ۳۳۷، و الإصـابه ۱- ۳۴۵ ۳۴۶، و تـاج العروس ۶- ۳۵، و الفائق للزّمخشـریّ ۲- ۳۰۵ و غیر آن درج شـده اسـت. و آنچه در اینجا آمده شبیه سخنی است که البلاذریّ در الأنساب ۵- ۲۷ ذکر کرده است. -

پس اخبـاری درباره لعن و نفرین وی روایت شـده است. - . شـماری از روایات درباره لعن وی - لعنه اللّه- به زبان نبی صادق امین صـلوات اللّه علیه و آله وجود دارد که از آن جمله است آنچه: ابن حجر در تطهیر الجنـان- در حاشـیه الصواعق المحرقه-: ۱۰۴، و البلاـذری در الأنساب ۵- ۱۲۶، و الحاکم در المسـتدرک ۴- ۴۸۱ و به تصـحیح روایت از الواقدی آورده اند، و نیز در السـیره الحلبیّه که چنـدین روایت در آن ذکر شده است. و الهندی در کنز العمّال ۶- ۳۹، ۹۰ روایتی جالب توجه دارد که نقل آنرا از بیم اطاله بیش از حـد، رها نمودیم. و نیز بنگریـد: تفسـیر القرطبیّ ۱۶- ۱۹۷، و تفسیر الزمخشری ۳- ۹۹، و الفائق له ۲- ۳۲۵، و تفسیر ابن کثیر ۴- ۱۵۹، و تفسیر الرازیّ ۷- ۴۹۱، و أسد الغابه لابن الأثیر ۲- ۳۴، و نهایه ابن الأثیر ۳- ۲۳، و شرح ابن أبی الحدید ۲- ۵۵، و إرشاد الساری ۷- ۳۲۵، و الدرّ المنثور ۶- ۴۱، ۱۹۱، و تفسیر الآلوسی ۱۵- ۱۰۷ و ۲۶- ۲۰ و ۲۹- ۲۸، و دهها منبع دیگر که به برخی از آنها اشاره شـد. و البته آنچه که مفسـرین در ذیل آیه دهم سوره قلم ذکر کرده اند او را بس. و نیز بنگریـد به بحث علامه امینی در الغـدیر پیرامون بنی امیه در قران ۸- ۲۴۸- ۲۵۰ که در آنجا بحثی سراسـر تحقیق و تحلیل و منابع آورده است. -

ص: ۱۷۳

اما دست یازیدن به اجتهاد و طرح نظر خود در این باب، بی پایه تر و زشت تر است، زیرا که رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سلم چون که چیزی را ممنوع می نمود یـا آزاد می فرمود، کسـی حق نـداشت که بنا به نظر و اسـتدلال خود خلاف آنرا مطرح نماید و اگر اجتهاد و دلیل تراشـی را در مقابل نص و فرمان موکّد، مجاز می شمردیم، بیم آن داشتم که این اجتهادها به حلال

شمردن شراب و ساقط نمودن نماز از مسلمان بینجامد، بلکه اجتهاد نزد علماء چنان که سید - . الشافی ۴: ۲۷۲ -

رحمه الله می گوید، تنها در اموری جایز است که درباره آن نص و دستور صریحی وجود ندارد.

همچنین در اخبار علمای ما پناه دادن عثمان به مغیره بن ابی العاص ذکر شده حال آنکه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از این امر نهی کرده بود و کسی که او را بر مرکبش نشاند و غذایش دهد و آبش دهد را لعنت کرده و خونش را حلال دانسته بود. و او تمام این امور را مرتکب شد و رقیّه دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را کشت و با کنیز او زنا نمود - . و در الکافی ۳: ۲۵۱- ۲۵۳[۱- ۶۴ و ۶۶ و ۶۹- ۷۰ حدیث ۸]، و الاحتجاج ۱: ۹۴- ۹۶ حدیث ۱۵۶، و المسائل السرویه اثر شیخ مفید: ۶۲- ۶۴، و بحار الأنوار ۲۲- ۱۶۲ ذکر شده است. -

که شرح آن در باب احوال رقیه علیها السلام گذشت. - . بحار الأنوار ۲۲: ۱۵۸، ۱۶۳، ۲۰۲ -

**[ترجمه]

الطعن الرابع:

ما صنع بأبی ذرّ رضی اللّه عنه من الإهانه و الضرب و الاستخفاف و التسییر مع علوّ شأنه الذی لا یخفی علی أحد.

فَقَدْ رَوَی السَّیِّدُ رَحِمَهُ اللَّهُ فِی الشَّافِی (۵) وَ ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ فِی شَرْحِ النَّهْجِ (۶) وَ اللَّفْظُ لِلسَّیِّدِ-: إِنَّ عُثْمَانَ لَمَّا أَعْطَی مَرْوَانَ بْنَ الْحَکَمِ مَا أَعْطَاهُ، وَ أَعْطَی الْحَارِثَ بْنَ الْحَکَمِ بْنِ أَبِی الْعَاصِ ثَلَاثَمِائَهِ أَلْفِ دِرْهَمٍ، وَ أَعْطَی زَیْدَ بْنَ ثَابِتٍ مِائَهَ أَلْفِ دِرْهَمٍ، جَعَلَ أَبُو ذَرٍّ یَقُولُ: بَشِّرِ الْکَافِرِینَ بِعَذَابٍ أَلِیمٍ، وَ یَتْلُو قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ (۷): (وَ الَّذِینَ یَکْنِزُونَ الذَّهَبَ وَ الْفِضَّهَ وَ لا یُنْفِقُونَها فِی سَبِیلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ

۱- من قوله: فی هذا الباب .. إلی هنا لا توجد فی س.

۲- الشافی ۴- ۲۷۲.

۳- و قد أوردها فی الکافی ۳- ۲۵۱- ۲۵۳ [۱- ۶۴ و ۶۶ و ۶۹- ۷۰ حدیث ۸]، و الاحتجاج ۱- ۹۴- ۹۶ حدیث ۱۵۶، و المسائل السرویه للشیخ المفید: ۶۲- ۶۴، و بحار الأنوار ۲۲- ۱۶۲.

۴- بحار الأنوار ۲۲- ۱۵۸، ۱۶۳، ۲۰۲.

۵- الشّافی ۴- ۲۹۳- ۲۹۷.

۶- شرح النّهج لابن أبی الحدید ۳- ۵۴- ۵۷ [۱- ۲۴۰- ۲۴۲].

۷- فی المصدر: تعالی، بدلا من: عزّ و جلّ.

بِعَذابٍ أَلِيمٍ) (۱)، فَرَفَعَ ذَلِکَ مَرْوَانُ إِلَی عُثْمَانَ (۲)، فَأَرْسَلَ إِلَی أَبِی ذَرٍّ نَائِلًا مَوْلَاهُ:

أَنِ انْتَهِ عَمَّا یَبْلُغُنِی عَنْکَ، فَقَالَ: أَ یَنْهَانِی عُثْمَانُ عَنْ قِرَاءَهِ کِتَابِ اللَّهِ (۳)، وَ عَیْبِ مَنْ تَرَکَ أَمْرَ اللَّهِ، فَوَ اللَّهِ لَأَنْ أُرْضِیَ اللَّهَ بِسَخَطِ عُثْمَانَ أَحَبُّ إِلَیَّ وَ خَیْرٌ لِی مِنْ أَنْ أُرْضِیَ عُثْمَانَ بِسَخَطِ اللَّهِ! فَأَغْضَبَ عُثْمَانَ ذَلِکَ، فَأَحْفَظَهُ وَ تَصَابَرَ (۴)، وَ قَالَ عُثْمَانُ یَوْماً:

أَ یَجُوزُ لِلْإِمَامِ أَنْ یَأْخُذَ مِنَ الْمَالِ (۵) فَإِذَا أَیْسَرَ قَضَاهُ؟!. فَقَالَ کَعْبُ الْأَحْبَارِ: لَا بَأْسَ بِذَلِکَ، فَقَالَ (۶) أَبُو ذَرٍّ: یَا ابْنَ الْیَهُودِیَّیْنِ، أَ تُعَلِّمُنَا دِینَنَا؟!. فَقَالَ عُثْمَانُ: قَدْ کَثُرَ أَذَاکَ لِی وَ تَوَلُّعُکَ بِأَصْحَابِی، الْحَقْ بِالشَّامِ، فَأَخْرَجَهُ إِلَیْهَا، فَکَانَ (۷) أَبُو ذَرٍّ یُنْکِرُ عَلَی مُعَاوِیَهَ أَشْیَاءَ یَفْعَلُهَا، فَبَعَثَ إِلَیْهِ مُعَاوِیَهُ ثَلَاثَمِائَهِ دِینَارٍ، فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: إِنْ کَانَتْ مِنْ عَطَائِیَ الَّذِی حَرَّمْتُمُونِیهِ عَامِی هَذَا قَبِلْتُهَا، وَ إِنْ کَانَتْ صِلَهً فَلَا حَاجَهَ لِی فِیهَا، وَ رَدَّهَا عَلَیْهِ.

وَ بَنَی مُعَاوِیَهُ الْخَضْرَاءَ بِدِمَشْقَ، فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: یَا مُعَاوِیَهُ! إِنْ کَانَتْ هَذِهِ مِنْ مَالِ اللَّهِ فَهِیَ الْخِیَانَهُ، وَ إِنْ کَانَتْ (۸) مِنْ مَالِکَ فَهُوَ الْإِسْرَافُ، وَ کَانَ أَبُو ذَرٍّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَی یَقُولُ: وَ اللَّهِ لَقَدْ حَدَثَتْ أَعْمَالٌ مَا أَعْرِفُهَا، وَ اللَّهِ مَا هِیَ فِی کِتَابِ اللَّهِ وَ لَا فِی (۹) سُنَّهِ نَبِیِّهِ (صلی الله علیه و آله)، وَ اللَّهِ إِنِّی لَأَرَی حَقّاً یُطْفَأُ، وَ بَاطِلًا یُحْیَی، وَ صَادِقاً مُکَذَّباً،

۱- التّوبه: ۳۴.

۲- زیاده: مرارا، جاءت فی ک.

۳- فی المصدر زیاده: تعالی.

۴- فی الشّافی: فتصابر.

۵- جاء فی حاشیه ک: شیئا قرضا. ابن أبی الحدید، أی فی نسخته. أقول: قد تقدّم من المصنّف رحمه اللّه أنّ اللّفظ للسّیّد.

۶- فی الشّافی: فقال له.

۷- فی المصدر: و کان.

۸- جاءت فی الشّافی: کان- بلا تاء-.

۹- لا توجد: فی، فی المصدر.

وَ أَثَرَهً بِغَيْرِ تُقًى، وَ صَالِحاً مُسْتَأْثَراً عَلَيْهِ. وَ قَالَ (۱) حَبِيبُ بْنُ مَسْلَمَهَ الْفِهْرِيُّ (۲) لِمُعَاوِيَهَ: إِنَّ أَبَا ذَرٍّ لَمُفْسِدٌ عَلَيْكُمُ الشَّامَ فَتَدَارَكْ أَهْلَهُ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ فِيهِ حَاجَهٌ، فَكَتَبَ مُعَاوِيَهُ إِلَى عُثْمَانَ فِيهِ، فَكَتَبَ عُثْمَانُ إِلَى مُعَاوِيَهَ: أَمَّا بَعْدُ، فَاحْمِلْ جُنَيْدِباً (۳) إِلَيَّ عَلَى أَغْلَظِ مَرْكَبٍ وَ أَوْعَرِهِ (۴)، فَوَجَّهَ بِهِ مَعَ مَنْ سَارَ بِهِ اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ، وَ حَمَلَهُ (۵) عَلَى شَارِفٍ (۶) لَيْسَ عَلَيْهَا إِلَّا قَتَبٌ (۷)، حَتَّى قَدِمَ بِهِ (۸) الْمَدِينَهَ، وَ قَدْ سَقَطَ لَحْمُ فَخِذَيْهِ مِنَ الْجَهْدِ، فَلَمَّا قَدِمَ أَبُو ذَرٍّ الْمَدِينَهَ، بَعَثَ إِلَيْهِ عُثْمَانُ أَنِ (۹) الْحَقْ بِأَيِّ أَرْضٍ شِئْتَ، فَقَالَ: بِمَكَّهَ؟. قَالَ: لَا. قَالَ: فَبَيْتِ الْمَقْدِسِ؟. قَالَ: لَا. قَالَ: فَبِأَحَدِ الْمِصْرَيْنِ (۱۰)؟. قَالَ: لَا، وَ لَكِنِّي مُسَيِّرُكَ إِلَى الرَّبَذَهِ .. فَسَيَّرَهُ إِلَيْهَا، فَلَمْ يَزَلْ بِهَا حَتَّى مَاتَ.

وَ فِي رِوَايَهِ الْوَاقِدِيِّ: أَنَّ أَبَا ذَرٍّ لَمَّا دَخَلَ عَلَى عُثْمَانَ قَالَ لَهُ: لَا أَنْعَمَ اللَّهُ بِكَ عَيْناً يَا جُنْدَبُ (۱۱). فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: أَنَا جُنْدَبٌ وَ سَمَّانِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ: عَبْدَ اللَّهِ، فَاخْتَرْتُ اسْمَ رَسُولِ اللَّهِ الَّذِي سَمَّانِي رَسُولُ اللَّهِ (۱۲) بِهِ عَلَى اسْمِي. فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ: أَنْتَ (۱۳)الَّذِي تَزْعُمُ أَنَّا نَقُولُ إِنَّ يَدَ اللَّهِ مَغْلُولَهٌ، وَ إِنَّ اللَّهَ

۱- في المصدر: فقال.

۲- في المطبوع من البحار: القهري.

۳- في الشّافي: جندبا.

۴- قال ابن الأثير في النّهايه ۵- ۲۰۶: على جبل وعر .. أي غليظ حزن يصعب الصّعود إليه.

۵- في المصدر: و حمل.

۶- قال الفيروزآباديّ في القاموس ۳- ۱۵۷: الشّارف من النّوق: المسنّه الهرمه.

۷- القتب- بالتّحريك-: رحل البعير صغير على قدر السّنام، قاله في مجمع البحرين ۲- ۱۳۹.

۸- لا توجد في المصدر: به.

۹- في الشّافي: بأن.

۱۰- المصران: هما الكوفه و البصره، ذكره الطّريحيّ في مجمع البحرين ۳- ۴۸۲.

۱۱- في المصدر: لا أنعم اللّه عينا يا جنيدب.

۱۲- لا توجد في المصدر: رسول اللّه. و فيه: الّذي سمّاني به على اسمي.

۱۳- في س: أنّك.

فَقِيرٌ وَ نَحْنُ أَغْنِيـاءُ؟!. فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: لَوْ كُنْتُمْ (١) لَا تَزْعُمُونَ، لَأَنْفَقْتُمْ مَالَ اللَّهِ عَلَى عِبَادِهِ، وَ لَكِنِّی أَشْـهَدُ لَسَـمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَـلَّمَ يَقُولُ: إِذَا بَلَغَ بَنُو أَبِی الْعَـاصِ ثَلَـاثِينَ رَجُلًـا جَعَلُوا مَـالَ اللَّهِ دُوَلًا، وَ عِبَادَ اللَّهِ خَوَلًا (٢)، وَ دِينَ اللَّهِ دَخَلًـا، ثُمَّ يُرِيحُ اللَّهُ الْعِبَادَ مِنْهُمْ. فَقَالَ عُثْمَانُ لِمَنْ حَضَـرَهُ: أَ سَـمِعْتُمُوهَا مِنْ نَبِيِّ اللَّهِ (صـلى الله عليه و آله)؟!. فَقَالُوا: مَا سَمِعْنَاهُ، فَقَالَ عُثْمَانُ: وَيْلَكَ يَا أَبَا ذَرٍّ! أَ تَكْـذِبُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ؟!. فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ لِمَنْ حَضَـرَهُ: أَ مَا تَظُنُّونَ أَنِّی صَـدَقْتُ؟!. فَقَالُوا: لَا، وَ اللَّهِ مَا نَـدْرِی (٣). فَقَالَ عُثْمَانُ: ادْعُوا لِی عَلِيّاً، فَدُعِیَ (۴)، فَلَمَّا جَاءَ قَالَ عُثْمَانُ لِأَبِی ذَرٍّ:

اقْصُـصْ عَلَيْهِ حَدِيثَكَ فِی بَنِی أَبِی الْعَاصِ، فَحَدَّثَهُ، فَقَالَ عُثْمَانُ لِعَلِیٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: هَلْ سَمِعْتَ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَـلَّمَ؟. فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَا، وَ صَـدَقَ أَبُو ذَرٍّ، فَقَالَ (۵): كَيْفَ عَرَفْتَ صِـدْقَهُ؟. فَقَالَ (۶): لِأَنِّی سَـمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ: مَا أَظَلَّتِ الْخَضْـرَاءُ وَ لَا أَقَلَّتِ الْغَبْرَاءُ مِنْ ذِی لَهْجَةٍ أَصْدَقَ مِنْ أَبِی ذَرٍّ، فَقَالَ مَنْ حَضَرَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِیِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ جَمِيعاً: لَقَدْ(٧) صَـدَقَ أَبُو ذَرٍّ، فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: أُحَدِّثُكُمْ أَنِّی سَـمِعْتُ هَذَا (٨) مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَـلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ثُمَّ تَتَّهِمُونِی؟! مَا كُنْتُ أَظُنُّ أَنِّی أَعِيشُ حَتَّى أَسْمَعَ هَذَا مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ!.

وَ رَوَى الْوَاقِـدِیُّ فِی خَبَرٍ آخَرَ بِإِسْـنَادِهِ، عَنْ صَـهْبَانَ مَوْلَى الْأَسْـلَمِيِّينَ، قَـالَ: رَأَيْتُ أَبَـا ذَرٍّ يَوْمَ دُخِـلَ بِهِ عَلَى عُثْمَانَ، فَقَالَ لَهُ: أَنْتَ الَّذِی فَعَلْتَ .. وَ فَعَلْتَ؟!.

١- فی المصدر: و لو كنتم.

٢- خولا .. أی خدما و عبيدا، قاله ابن الأثير فی النّهايه ٢- ٨٨ بعد ذكر الحديث.

٣- لا توجد فی المصدر المطبوع عباره: فقالوا: لا و اللّه ما ندری.

۴- لا توجد: فدعی، فی الشّافی.

۵- فی المصدر: و قد صدق أبو ذرّ، فقال عثمان.

۶- فی الشّافی: قال- بلا فاء-.

٧- لا توجد: لقد، فی المصدر.

٨- فی الشّافی: سمعته هذا.

فَقَالَ لَهُ أَبُو ذَرٍّ (۱): قَدْ نَصَحْتُکَ فَاسْتَغْشَشْتَنِي وَ نَصَحْتُ صَاحِبَکَ فَاسْتَغَشَّنِي. فَقَالَ عُثْمَانُ: کَذَبْتَ، وَ لَکِنَّکَ تُرِيدُ الْفِتْنَهَ وَ تُحِبُّهَا، قَدْ (۲) قَلَبْتَ الشَّامَ عَلَيْنَا. فَقَالَ لَهُ أَبُو ذَرٍّ: اتَّبِعْ سُنَّهَ صَاحِبَيْکَ، لَا يَکُونُ لِأَحَدٍ عَلَيْکَ کَلَامٌ. فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ: مَا لَکَ وَ لِذَلِکَ لَا أُمَّ لَکَ!. فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: وَ اللَّهِ مَا وَجَدْتُ لِي عُذْراً إِلَّا الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيَ عَنِ الْمُنْکَرِ، فَغَضِبَ عُثْمَانُ وَ قَالَ: أَشِيرُوا عَلَيَّ فِي هَذَا الشَّيْخِ الْکَذَّابِ!، إِمَّا أَنْ أَضْرِبَهُ أَوْ أَحْبِسَهُ أَوْ أَقْتُلَهُ، فَإِنَّهُ قَدْ فَرَّقَ جَمَاعَهَ الْمُسْلِمِينَ، أَوْ أَنْفِيَهُ مِنَ الْأَرْضِ، فَتَکَلَّمَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ کَانَ حَاضِراً-، فَقَالَ: أُشِيرُ عَلَيْکَ بِمَا قَالَ مُؤْمِنُ آلِ فِرْعَوْنَ: (وَ إِنْ يَکُ کاذِباً فَعَلَيْهِ کَذِبُهُ وَ إِنْ يَکُ صادِقاً يُصِبْکُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُکُمْ إِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ کَذَّابٌ) (۳)، فَأَجَابَهُ عُثْمَانُ بِجَوَابٍ غَلِيظٍ لَمْ أُحِبَّ أَنْ أَذْکُرَهُ، وَ أَجَابَهُ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِمِثْلِهِ.

ثُمَّ إِنَّ عُثْمَانَ حَظَرَ عَلَى النَّاسِ أَنْ (۴) يُقَاعِدُوا أَبَا ذَرٍّ وَ يُکَلِّمُوهُ، فَمَکَثَ کَذَلِکَ أَيَّاماً، ثُمَّ أَمَرَ أَنْ يُؤْتَى بِهِ، فَلَمَّا أُتِيَ بِهِ وَ (۵) وَقَفَ بَيْنَ يَدَيْهِ، قَالَ: وَيْحَکَ يَا عُثْمَانُ! أَ مَا رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ وَ رَأَيْتَ أَبَا بَکْرٍ وَ عُمَرَ!، هَلْ رَأَيْتَ هَذَا هَدْيَهُمْ، إِنَّکَ لَتَبْطِشُ فِيَّ (۶) بَطْشَ جَبَّارٍ!. فَقَالَ: اخْرُجْ عَنَّا مِنْ بِلَادِنَا. فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: فَمَا أَبْغَضَ إِلَيَّ جِوَارَکَ! فَإِلَى (۷) أَيْنَ أَخْرُجُ؟. قَالَ: حَيْثُ شِئْتَ. قَالَ:

فَأَخْرُجُ إِلَى الشَّامِ أَرْضِ الْجِهَادِ. فَقَالَ: إِنَّمَا جَلَبْتُکَ مِنَ الشَّامِ لِمَا قَدْ أَفْسَدْتَهَا، أَ فَأَرُدُّکَ إِلَيْهَا؟!. قَالَ: إِذَنْ أَخْرُجُ(۸) إِلَى الْعِرَاقِ .. قَالَ: لَا. قَالَ: وَ لِمَ؟. قَالَ:

۱- في المصدر: قال أبو ذرّ.

۲- في ک: و قد.

۳- الغافر: ۲۸.

۴- لا توجد في المصدر: أن.

۵- في الشّافي: وقف- بلا واو-.

۶- في المصدر: إنّک تبطش بي.

۷- زياده: قال، جاءت في الشّافي قبل: فإلي.

۸- في المصدر: أ فأخرج، بدلا من: إذن أخرج.

تَقْدُمُ عَلَى قَوْمٍ أَهْلِ شُبْهَهٍ (۱) وَ طَعْنٍ عَلَى الْأَئِمَّهِ. قَالَ: فَأَخْرُجُ (۲) إِلَى مِصْرَ؟. قَالَ:

لَـا. قَالَ: فَإِلَى (۳) أَيْنَ أَخْرُجُ؟. قَـالَ: حَيْثُ شِـئْتَ. فَقَـالَ أَبُو ذَرٍّ: هُوَ إِذَنْ (۴) التَّعَرُّبُ بَعْـدَ الْهِجْرَه، أَخْرُجُ إِلَى نَجْـدٍ؟. فَقَالَ عُثْمَانُ: الشـرف الشـرف [إِلَى الشَّرْقِ الْأَبْعَـدِ أَقْصَـى فَأَقْصَـى. فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ: قَـدْ أَبَيْتُ ذَلِكَ عَلَيَّ. قَالَ: امْضِ عَلَى وَجْهِكَ هَذَا، وَ لَا تَعْدُوَنَّ الرَّبَذَه. فَخَرَجَ إِلَيْهَا (۵).

أقول: الجواب الغليظ الّذى لم يحبّ ذكره هو قوله لعنه اللّه: بفيـك التراب، و قوله عليه السـلام: بل بفيك التراب، كما رواه فى تقريب المعارف (۶) ثم قال (۷).:

وَ رَوَى الْوَاقِـدِيُّ، عَنْ مَالِكِ بْنِ أَبِي الرِّجَالِ (۸)، عَنْ مُوسَـى بْنِ مَيْسَـرَه أَنَّ أَبَا الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِيَّ قَالَ: كُنْتُ أُحِبُّ لِقَاءَ أَبِى ذَرٍّ لِأَسْأَلَهُ عَنْ سَـبَبِ خُرُوجِهِ، فَنَزَلْتُ (۹) الرَّبَـذَه، فَقُلْتُ لَهُ: أَ لَـا تُخْبِرُنِى! خَرَجْتَ مِنَ الْمَـدِينَهِ طَائِعاً أَوْ أُخْرِجْتَ؟. قَالَ: أَمَا إِنِّى كُنْتُ فِى ثَغْرٍ مِنَ الثُّغُورِ أُغْنِى (۱۰) عَنْهُمْ، فَأُخْرِجْتُ إِلَى مَدِينَهِ الرَّسُولِ، فَقُلْتُ: دَارُ هِجْرَتِى وَ أَصْحَابِى، فَأُخْرِجْتُ مِنْهَا إِلَى مَا تَرَى، ثُمَّ قَالَ: بَيْنَا أَنَا ذَاتَ لَيْلَهٍ نَائِمٌ فِى الْمَسْجِدِ إِذْ مَرَّ بِى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ

۱- فى الشّافى: شبه- بصيغه الجمع-.

۲- فى س: أ فأخرج- بهمزه استفهام-.

۳- لا توجد: فإلى، فى المصدر.

۴- فى الشّافى: و هو أيضا، بدلا من: هو إذن.

۵- لا توجد فى الشّافى: فخرج إليها. و هى موجوده فى شرح النّهج. انتهى كلام ابن أبى الحديد و السّيّد رحمه اللّه.

۶- تقريب المعارف: لم يطبع القسم الثانى المطاعن منه، و نفى أبى ذر جاء فى صفحه: ۱۶۵.

۷- أى السيّد رحمه اللّه فى الشافى ۴- ۲۹۸، و ابن أبى الحديد فى شرحه ۳- ۵۷.

۸- فى الشّافى: الرّحال.

۹- زياده: به، جاءت فى المصدر.

۱۰- فى س: تقرأ: غنىّ. و الهمزه منها طمست. أقول: أغنى .. أى أدفع، كما فى مجمع البحرين ۱- ۳۲۰ و غيره.

وَ سَلَّمَ، فَقَالَ: فَضَرَبَنِی بِرِجْلَیْهِ (۱)، فَقَالَ: لَا أَرَاکَ نَائِماً فِی الْمَسْجِدِ. فَقُلْتُ: بِأَبِی أَنْتَ وَ أُمِّی! غَلَبَتْنِی عَیْنِی فَنِمْتُ فِیهِ. فَقَالَ: کَیْفَ تَصْنَعُ إِذَا أَخْرَجُوکَ مِنْهُ؟.

فَقُلْتُ: إِذَنْ أَلْحَقُ بِالشَّامِ، فَإِنَّهَا أَرْضٌ مُقَدَّسَهٌ، وَ أَرْضُ تَقِیَّهِ (۲) الْإِسْلَامِ، وَ أَرْضُ الْجِهَادِ. فَقَالَ: کَیْفَ بِکَ إِذَا أَخْرَجُوکَ مِنْهَا؟. قَالَ: فَقُلْتُ لَهُ (۳): أَرْجِعُ إِلَی الْمَسْجِدِ. قَالَ: کَیْفَ تَصْنَعُ إِذَا أَخْرَجُوکَ مِنْهُ؟. قُلْتُ: آخُذُ سَیْفِی فَأَضْرِبُ بِهِ.

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: أَ لَا أَدُلُّکَ عَلَی خَیْرٍ مِنْ ذَلِکَ، اسْتَقِ (۴) مَعَهُمْ (۵) حَیْثُ سَاقُوکَ، وَ تَسْمَعُ وَ تُطِیعُ، فَسَمِعْتُ وَ أَطَعْتُ وَ أَنَا أَسْمَعُ وَ أُطِیعُ، وَ اللَّهِ لَیَلْقَیَنَّ اللَّهَ عُثْمَانُ (۶) وَ هُوَ آثِمٌ فِی جَنْبِی.

وَ کَانَ یَقُولُ بِالرَّبَذَهِ: مَا تَرَکَ الْحَقُّ لِی (۷)صَدِیقاً.

وَ کَانَ یَقُولُ فِیهَا: رَدَّنِی عُثْمَانُ بَعْدَ الْهِجْرَهِ أَعْرَابِیّاً.

ثم قال السید (۸) رضی اللّه عنه: و الأخبار فی هذا الباب أکثر من أن نحصرها و أوسع من أن نذکرها.

**[ترجمه]حال آنکه جایگاه بلند وی بر هیچکس پنهان نیست. سید مرتضی رحمه الله در الشافی - . الشّافی ۴: ۲۹۳- ۲۹۷ -

روایت کرده و ابن ابی الحدید - . شرح نهج البلاغه ابن أبی الحدید ۳: ۵۴- ۵۷[۱- ۲۴۰- ۲۴۲]. -

نیر نظیر اینرا در شرح نهج البلاغه ذکر کرده که: عثمان آنگاه که آن داراییها را به مروان بن الحکم بخشید و به حارث بن الحکم بن ابی العاص سیصد هزار درهم داد و به زید بن ثابت صد هزار درهم حاتم بخشی نمود، ابوذر این جمله را تکرار می نمود: و کافران را به عذابی دردناک مژده بده و این قول حقتعالی را تلاوت می نمود: (وَ الَّذِینَ یَکْنِزُونَ الذَّهَبَ وَ الْفِضَّهَ وَ لا یُنْفِقُونَها فِی سَبِیلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذابٍ أَلِیمٍ: و کسانی که زر و سیم را گنجینه می کنند و آن را در راه خدا هزینه نمی کنند ایشان را از عذابی دردناک خبر ده) - . التّوبه/ ۳۴ - ،

ص: ۱۷۴

پس مروان این رفتار او را به گوش عثمان رساند و او نائل، نوکر خود را به نزد ابی ذر فرستاد که آنچه را که از تو به گوشم می رسد، بس کن! گفت: آیا عثمان مرا از خواندن کتاب خدا و عیب گرفتن به کسی که فرمان الهی را ترک کرده، باز می دارد. به خدا که اگر خشنودی خدا را با خشم عثمان حاصل کنم، نزد من بسی پسندیده تر و بهتر است تا آنکه بخواهم عثمان را با خشم خداوند بر خود خشنود سازم! این سخن عثمان را به خشم آورد و آنرا در دل گرفت و همچنان منتظر، درنگ نمود

.

روزی عثمان گفت: آیا جایز است که خلیفه قدری از بیت المال برگیرد و چون دستش باز شد، آنرا ادا نماید؟! کعب الاحبار گفت: ایرادی ندارد. و ابوذر گفت: ای یهودی زاده، آیا دین ما را به ما یاد می دهی؟! پس عثمان گفت: خیلی مرا آزار می دهی و بسیار پاگیر اصحاب من شده ای، روانه شام شو! و او را به آنجا تبعید کرد. و ابوذر در امور بسیاری بر کارهای معاویه

خرده میگرفت و معاویه سیصد دینار برای او فرستاد و ابوذر گفت: اگر از سهم امسالم که مرا از آن محروم نمودید، باشد، آنرا می پذیرم ولی اگر هبه و بخشش باشد مرا به آن نیازی نیست و آنرا بازپس فرستاد. معاویه کاخ خضراء را در دمشق ساخت و ابوذر گفت: ای معاویه! اگر این از اموال خدایتعالی باشد، خیانت است و اگر از اموال خودت باشد اسراف است و ابوذر رحمه الله تعالی میگفت: به خدا که اموری رخ داده که برای من قابل هضم نیست، به خدا که در کتاب خدا و نه در سنت پیامبرش هیچ اثری از آن نیست و به خدا که حقی را می بینم که خاموشش می کنند و باطلی را که زنده اش می دارند و راستگویی را که دروغگویش می خوانند

ص: ۱۷۵

و برتری دادن را بدون هیچگونه تقوایی و درستکاری که دیگری را بجای او برگزیده ا ند. و حبیب بن مسلمه الفهری به معاویه گفت: به راستی که اباذر دارد شام را علیه شما می شوراند، پس اهل آنرا دریاب اگر شما را به آن نیازی هست. پس معاویه درباره او به عثمان نامه ای نوشت و عثمان در پاسخ به معاویه نوشت: اما بعد، پس این جنیدب (تصغیر نام برای تحقیر) را بر خشن ترین و بدترین مرکبها سوار کن و با کسی که شب و روز او را راه ببرد نزد من فرست. پس عثمان وی را بر شتر فرتوتِ دم مرگی سوار کرد که جز پالانی بر آن نبود تا آنکه به مدینه رسید حال آنکه از شدت فشار و آزار این سواری، گوشت رانهایش رفته بود. و چون ابوذر به مدینه رسید، عثمان کسی را فرستاد که بگوید هر سرزمینی دلت می خواهد برو. پرسید: می توانم به مکه بروم؟ گفت: نه. گفت: پس بیت المقدس؟ گفت نه. گفت: به یکی از شهرهای کوفه یا بصره؟ گفت: نه. بلکه من می خواهم تو را به ربذه ببرم ... و او را به آن محل فرستاد و همچنان در آنجا بود تا آنکه جان سپرد .

و در روایت الواقدی آمده است: اباذر زمانی که به نزد عثمان رسید، عثمان به او گفت: چشمی به دیدار تو خوش نگردد ای جندب! پس ابو ذر گفت: من جندب هستم و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم مرا عبدالله نامید و من نامی را که رسول الله مرا بر روی نام قبلی ام به آن نامید، برگزیدم . پس عثمان به او گفت: آیا تویی که ادعا می کنی که ما می گوییم دست خداوند بسته است و خداوند فقیر است

ص: ۱۷۶

و ما ثروتمندیم. پس ابوذر گفت: اگر شما چنین فکری نمی کردید، به حق که اموال خداوند را برای بندگانش خرج می کردید. ولی شهادت می دهم که شنیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می فرمود: اگر جمع بنی ابی العاص به سی نفر برسد، اموال خداوند را بین خود به گردش خواهند آورد و بندگان خدا را بنده و برده خود می کنند و دین خدا را منبع درآمد خود می کنند و آنگاه خداوند بندگانش را از ایشان خلاصی می بخشد. پس عثمان به حاضران گفت: آیا این را از پیامبر خدا شنیده اید؟ گفتند: نشنیده ایم. پس عثمان گفت: وای بر تو ای اباذر! آیا بر رسول خدا دروغ می بندی؟! پس ابوذر به حاضران گفت: آیا باور ندارید که من راست می گویم؟! گفتند: نه، به خدا نمی دانیم. پس عثمان گفت: علی را خبر کنید و حضرت را خبر کردند و چون ایشان آمدند، عثمان به ابو ذر گفت: حدیثت درباره بنی ابی العاص برای وی بازگو کن و او حدیث را گفت. پس عثمان به علی علیه السلام گفت: آیا این را از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شنیده ای؟ گفت: نه، ولی ابوذر راست می گوید. عثمان گفت: از کجا می دانی که عثمان راست می گوید؟ گفت: چرا که شنیدم رسول خدا صلی الله

علیه و آله و سلم می گفت: آسمان بر سر هیچ صاحب زبانی راستگوتر از ابوذر سایه نیفکنده و زمین هیچ صاحب زبانی راستگوتر از او را بر پشت خود حمل نکرده است. پس همه حاضران از صحابه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم گفتند: به حق که ابوذر راست گفته است. پس ابوذر گفت: به شما چنین حدیث می گویم که من خود این را از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم شنیده ام و آنگاه شما مرا متهم می دانید؟! گمان نمی کردم که زنده بمانم تا چنین چیزی را از اصحاب محمد صلی الله علیه و آله و سلم بشنوم! و الواقدی در خبر دیگری با ذکر سندی که به صهبان از موالی اسلمیان می رسد، روایت می کند که گفت: روزی که ابوذر را نزد عثمان آوردند، وی را دیدم که عثمان خطاب به او گفت: آیا تو بودی که فلان کار کردی و .. فلان کار؟!

ص: ۱۷۷

پس ابوذر به او گفت: من به خیرخواهی تو را اندرز دادم و تو مرا نیرنگباز خواندی و برای آن رفیقت هم خیرخواهی نمودم و او نیز مرا نیرنگباز خواند. پس عثمان گفت. دروغ می گویی. بلکه تو فتنه جو هستی و شیفته این کاری، شامیان را دشمن ما نمودی. پس ابوذر به او گفت: سنت دو رفیقت را پیروی کن، دیگر احدی بر تو سخنی نخواهد گفت.پس عثمان به او گفت: تو را با این چه کار ای بی مادر! ابوذر گفت: به خدا که چاره ای جز امر به معروف و نهی از منکر نداشتم. پس عثمان غضب کرد و گفت: شما درباره این شیخ دروغگو حکم کنید! در اینکه یا او را بزنم یا زندانی نمایم یا بکشم، که او جماعت مسلمانان را پراکنده نموده، یا آنکه او را از این سرزمین تبعید کنم. پس علی علیه السلام که حاضر بود، سخن گفت: نظرم آنستکه به قول مومن آل فرعون عمل کنی: (وَ إِنْ یَکُ کاذِباً فَعَلَیْهِ کَذِبُهُ وَ إِنْ یَکُ صادِقاً یُصِبْکُمْ بَعْضُ الَّذِی یَعِدُکُمْ إِنَّ اللَّهَ لا یَهْدِی مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ کَذّابٌ -: و اگر دروغگو باشد دروغش به زیان اوست و اگر راستگو باشد برخی از آنچه به شما وعده می دهد به شما خواهد رسید چرا که خدا کسی را که افراطکار دروغزن باشد هدایت نمی کند) - . الغافر/۲۸ - ، پس عثمان پاسخی خشن گفت که نمی خواهم آنرا بیان کنم و علی علیه السلام نیز پاسخش را همانگونه داد. سپس عثمان مردم را بیم داد که مبادا با اباذر همنشینی کرده و با او همسخن شوید و او مدتی به این حال بود و سپس دستور داد تا او را بیاورند و چون او را آوردند و پیش روی او ایستاده بود، گفت: وای بر تو ای عثمان! آیا رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را ندیدی و ابابکر و عمر را ندیدی؟ آیا این را شیوه و سیره ایشان دیده ای؟ به راستی که تو چون جباران بر من خشونت و طغیان پیش گرفته ای! پس گفت: از نزد ما، از سرزمینمان بیرون شو. پس ابوذر گفت: چقدر از همسایگی با تو بیزارم! به کجا بروم؟ گفت: به هر کجا که خواهی. گفت: به شام سرزمین جهاد می روم. گفت: من تو را بخاطر فسادی که در شام انگیخته ای بازآورده ام، باز تو را به آنجا فرستم؟! گفت پس به عراق می روم.. گفت: نه. گفت: چرا؟ گفت:

ص: ۱۷۸

به نزد قومی شبهه پرور که به خلفاء اتهام می زنند، می روی. گفت: پس به مصر بروم؟ گفت: نه. گفت: پس به کجا بروم؟ گفت هر کجا خواهی. پس ابوذر گفت: پس لابد باید پس از هجرت، بادیه نشین شوم! به نجد بروم؟ عثمان گفت: به سمت بلندیها بلندیهای دورتر {به سمت شرق} و هر چه دورتر بهتر. پس ابوذر گفت: این را بر خود نمی پذیرم. گفت: همین راهت را پیش گیر و برو و هرگز از ربذه خارج نمی شوی. پس او به آن تبعیدگاه رفت.

**[ترجمه]

أقول:

وَ رَوَى الْمَسْعُودِيُّ فِي مُرُوجِ الذَّهَبِ (۹) أَبْسَطَ مِنْ ذَلِكَ .. إِلَى أَنْ قَالَ: لَمَّا رَدَّ عُثْمَانُ أَبَا ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى الْمَدِينَهِ عَلَى بَعِيرٍ عَلَيْهِ قَتَبٌ يَابِسٌ، مَعَهُ

۱- في الشّافي: فضربني برجله- من دون كلمه: فقال. و هو الظّاهر.

۲- في شرح النّهج و الشّافي: بقيّه.

۳- لا توجد: له، في المصدر.

۴- في الشّافي: انسق.

۵- في س: من، بدلا من: معهم. و جعلت فيه معهم نسخه بدل. و خطّ على: من، في ك.

۶- لا توجد في س: عثمان.

۷- لا توجد في ك: لي.

۸- الشافي ۴- ۲۹۸. و مثله في شرح النهج لابن أبي الحديد ۳- ۵۸. و اللفظ للأخير.

۹- مروج الذّهب ۲- ۳۴۰- ۳۴۲ بتصرّف. و جاء في تاريخ الخميس ۲- ۲۶۸: إنّ عثمان حبس عبد اللّه بن مسعود و أبا ذرّ عطاءهما، و أخرج أبا ذرّ إلى الرّبذه.

خَمْسُمِائَهٍ (۱) مِنَ الصَّقَالِبِهِ (۲) يَطْرُدُونَ (۳) بِهِ حَتَّی أَتَوْا بِهِ الْمَدِينَهَ وَ قَدْ تَسَلَّخَتْ بَوَاطِنُ أَفْخَاذِهِ وَ كَادَ يَتْلَفُ (۴)، فَقِيلَ لَهُ: إِنَّكَ تَمُوتُ مِنْ ذَلِكَ؟. فَقَالَ: هَيْهَاتَ! لَنْ أَمُوتَ حَتَّی أُنْفَی .. وَ ذَكَرَ مَا يَنْزِلُ بِهِ مِنْ هَؤُلَاءِ فِيهِ (۵) .. وَ سَاقَ الْحَدِيثَ إِلَی قَوْلِهِ: فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ: وَارِ وَجْهَكَ عَنِّی. قَالَ (۶): أَسِيرُ إِلَی مَكَّهَ. قَالَ: لَا وَ اللَّهِ (۷). قَالَ: فَإِلَی الشَّامِ؟. قَالَ: لَا وَ اللَّهِ. قَالَ: فَإِلَی (۸) الْبَصْرَهِ؟. قَالَ: لَا وَ اللَّهِ. فَاخْتَرْ غَيْرَ هَذِهِ الْبُلْدَانِ. قَالَ: لَا وَ اللَّهِ لَا أَخْتَارُ (۹) غَيْرَ مَا ذَكَرْتُ لَكَ وَ لَوْ تَرَكْتَنِی فِی دَارِ هِجْرَتِی مَا أَرَدْتُ شَيْئاً مِنَ الْبُلْدَانِ، فَسَيِّرْنِی حَيْثُ شِئْتَ مِنَ الْبِلَادِ. قَالَ: إِنِّی(۱۰) مُسَيِّرُكَ إِلَی الرَّبَذَهِ. قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ! صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ قَدْ أَخْبَرَنِی بِكُلِّ مَا أَنَا لَاقٍ. قَالَ (۱۱): وَ مَا قَالَ لَكَ؟. قَالَ: أَخْبَرَنِی أَنِّی أُمْنَعُ مِنْ مَكَّهَ (۱۲) وَ الْمَدِينَهِ وَ أَمُوتُ بِالرَّبَذَهِ، وَ يَتَوَلَّی دَفْنِی نَفَرٌ يَرِدُونَ مِنَ الْعِرَاقِ إِلَی نَحْوِ (۱۳) الْحِجَازِ، وَ بَعَثَ أَبُو ذَرٍّ إِلَی جَمَلٍ (۱۴) فَحَمَلَ عَلَيْهِ امْرَأَتَهُ، وَ قِيلَ: ابْنَتَهُ، وَ أَمَرَ عُثْمَانُ أَنْ يَتَجَافَاهُ النَّاسُ

۱- فی المصدر: خمسه.

۲- جاء فی مجمع البحرين ۲- ۱۰۰: و فی الحديث ذكر الصّقالبه، و هم جيل تتاخم بلادهم بلاد الخزورين و قسطنطنيّه، و لاحظ: القاموس المحيط ۱- ۹۳.

۳- فی المروج: يطيرون، بدلا من: يطردون.

۴- جاءت: و كان أن يتلف، فی المصدر.

۵- فی المروج: و ذكر جوامع ما ينزل به بعد.

۶- فی المصدر: وار عنّی وجهك فقال.

۷- هنا سقط جاء فی مروج الذّهب: قال: فتمنعنی من بيت ربّی أعبده فيه حتّی أموت، قال: إی و اللّه.

۸- لا توجد: إلی، فی المصدر.

۹- فی مروج الذّهب: ما أختار.

۱۰- فی المصدر: فإنّی.

۱۱- فی المصدر: قال عثمان.

۱۲- جاءت العباره فی المروج هكذا: بأنّی أمنع عن مكّه.

۱۳- عباره المصدر: و يتولّی مواراتی نفر ممّن يردون من العراق نحو ..

۱۴- زياده: له، جاءت فی المصدر.

حَتَّی یَسِیرَ إِلَی الرَّبَذَهِ، وَ لَمَّا (۱) طَلَعَ عَنِ الْمَدِینَهِ وَ مَرْوَانُ یُسَیِّرُهُ عَنْهَا طَلَعَ عَلَیْهِ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ وَ مَعَهُ ابْنَاهُ (۲) عَلَیْهِمَا السَّلَامُ وَ عَقِیلٌ أَخُوهُ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ وَ عَمَّارُ بْنُ یَاسِرٍ، فَاعْتَرَضَ مَرْوَانُ وَ قَالَ: یَا عَلِیُّ! إِنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ یَنْهَی النَّاسَ أَنْ یَمْنَحُوا أَبَا ذَرٍّ أَوْ یَشِیعُوهُ (۳)، فَإِنْ کُنْتَ لَمْ تَعْلَمْ بِذَلِکَ (۴) فَقَدْ أَعْلَمْتُکَ، فَحَمَلَ عَلَیْهِ(۵) بِالسَّوْطِ، فَضَرَبَ بَیْنَ أُذُنَیْ نَاقَهِ مَرْوَانَ (۶) وَ قَالَ: تَنَحَّ! نَحَّاکَ اللَّهُ إِلَی النَّارِ، وَ مَضَی مَعَ أَبِی ذَرٍّ فَشَیَّعَهُ ثُمَّ وَدَّعَهُ وَ انْصَرَفَ، فَلَمَّا أَرَادَ عَلِیٌّ (علیه السلام) الِانْصِرَافَ بَکَی أَبُو ذَرٍّ وَ قَالَ: رَحِمَکُمُ اللَّهُ أَهْلَ الْبَیْتِ إِذَا رَأَیْتُکَ یَا أَبَا الْحَسَنِ وَ وُلْدَکَ ذَکَرْتُ بِکُمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ. فَشَکَا مَرْوَانُ إِلَی عُثْمَانَ مَا فَعَلَ بِهِ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ (۷)، فَقَالَ عُثْمَانُ: یَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِینَ! مَنْ یَعْذُونِی (۸) مِنْ عَلِیٍّ؟ رَدَّ رَسُولِی عَمَّا وَجَّهْتُهُ لَهُ، وَ فَعَلَ وَ فَعَلَ (۹)، وَ اللَّهِ لَنُعْطِیهِ (۱۰) حَقَّهُ، فَلَمَّا رَجَعَ عَلِیٌّ اسْتَقْبَلَهُ النَّاسُ وَ قَالُوا (۱۱): إِنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْکَ غَضْبَانُ لِتَشْیِیعِکَ أَبَا ذَرٍّ!. فَقَالَ عَلِیٌّ (علیه السلام):

غَضَبُ الْخَیْلِ عَلَی اللُّجُمِ (۱۲)، فَلَمَّا کَانَ بِالْعَشِیِّ وَ(۱۳) جَاءَ عُثْمَانُ قَالَ (۱۴): مَا حَمَلَکَ عَلَی

ص: ۱۸۲

۱- فی مروج الذّهب: فلمّا.

۲- فی المصدر زیاده: الحسن و الحسین.

۳- جاء فی حاشیه س: أو یستحوه. کذا.

۴- جاءت العباره فی مروج الذّهب هکذا: فقال: یا علیّ! إنّ أمیر المؤمنین قد نهی النّاس أن یصحبوا أبا ذرّ فی مسیره و یشیّعوه فإن کنت لا تدری بذلک.

۵- فی المصدر زیاده: علیّ بن أبی طالب.

۶- فی مروج الذّهب: و ضرب بین أذنی راحلته.

۷- فی المصدر: علیّ بن أبی طالب.

۸- فی مروج الذّهب: من یعذرنی.

۹- جاءت فی المصدر: کذا، بدلا من: و فعل- الثّانیه-.

۱۰- فی مروج الذّهب: لنعطینّه. و کذلک هی فی نسختی البحار.

۱۱- فی المصدر: فقالوا.

۱۲- و هی من أمثال العرب تضرب لمن یغضب غضبا لا ینتفع به و لا موضع له، انظر: مجمع الأمثال ۲- ۶۷ برقم ۲۶۶۲.

۱۳- لا توجد الواو فی مروج الذّهب.

۱۴- فی المصدر: فقال له.

مَا صَنَعْتَ بِمَرْوَانَ؟ وَ لِمَ اجْتَرَأْتَ عَلَيَّ وَ رَدَدْتَ رَسُولِي وَ أَمْرِي؟. فَقَالَ (۱): أَمَّا مَرْوَانُ فَاسْتَقْبَلَنِي بِرَدِّي (۲) فَرَدَدْتُهُ عَنْ رَدِّي، وَ أَمَّا أَمْرَكَ لَمْ أَرُدَّهُ. فَقَالَ (۳) عُثْمَانُ: أَ لَمْ يَبْلُغْكَ أَنِّي قَدْ نَهَيْتُ النَّاسَ عَنْ أَبِي ذَرٍّ وَ شيعه (۴)؟. فَقَالَ عَلِيٌّ (علیه السلام): أَ وَ كُلَّ مَا أَمَرْتَنَا بِهِ مِنْ شَيْ ءٍ نَرَى طَاعَةَ اللَّهِ وَ الْحَقَّ فِي خِلَافِهِ اتَّبَعْنَا فِيهِ أَمْرَكَ، لَعَمْرُ اللَّهِ مَا نَفْعَلُ.

فَقَالَ (۵) عُثْمَانُ: أَقِدْ مَرْوَانَ. قَالَ: وَ مِمَّ أُقِيدُهُ؟. قَالَ: ضَرَبْتَ بَيْنَ أُذُنَيْ رَاحِلَتِهِ وَ شَتَمْتَهُ فَهُوَ شَاتِمُكَ وَ ضَارِبٌ بَيْنَ أُذُنَيْ رَاحِلَتِكَ!!. قَالَ عَلِيٌّ (علیه السلام): أَمَّا رَاحِلَتِي فَهِيَ تِلْكَ، فَإِنْ أَرَادَ أَنْ يَضْرِبَهَا كَمَا ضَرَبْتُ رَاحِلَتَهُ فَعَلَ (۶)، وَ أَمَّا أَنَا فَوَ اللَّهِ لَئِنْ شَتَمَنِي لَأَشْتِمَنَّكَ بِمِثْلِهِ لَا كَذِبَ (۷) فِيهِ وَ لَا أَقُولُ إِلَّا حَقّاً. قَالَ عُثْمَانُ: وَ لِمَ لَا يَشْتِمُكَ إِذَا شَتَمْتَهُ، فَوَ اللَّهِ مَا أَنْتَ بِأَفْضَلَ عِنْدِي مِنْهُ!، فَغَضِبَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ قَالَ: لِي (۸) تَقُولُ هَذَا الْقَوْلَ؟! أَ مَرْوَانُ يُعْدَلُ بِي؟!!! فَلَا وَ اللَّهِ أَنَا (۹) أَفْضَلُ مِنْكَ وَ أَبِي أَفْضَلُ مِنْ أَبِيكَ، وَ أُمِّي أَفْضَلُ مِنْ أُمِّكَ، وَ هَذِهِ نَبْلِي قَدْ نَثَلْتُهَا فَانْثُلْ نَبْلَكَ (۱۰)، فَغَضِبَ عُثْمَانُ وَ احْمَرَّ وَجْهُهُ وَ قَامَ فَدَخَلَ (۱۱)، وَ انْصَرَفَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَاجْتَمَعَ إِلَيْهِ أَهْلُ بَيْتِهِ وَ رِجَالُ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ، فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ وَ اجْتَمَعَ النَّاسُ (۱۲) شَكَا إِلَيْهِمْ

۱- في مروج الذّهب: قال- من دون فاء-.

۲- في المصدر: يردّني.

۳- في مروج الذّهب: فلم أردّه قال ..

۴- في المصدر: و عن تشييعه.

۵- في مروج الذّهب: باللّه لا نفعل، قال ..

۶- في المصدر: فليفعل.

۷- في مروج الذّهب: أنت مثلها بما لا أكذب، بدلا من: بمثله لا كذب.

۸- في المصدر: فغضب عليّ بن أبي طالب و قال: إليّ.

۹- في مروج الذّهب: و بمروان تعدلني!! فأنا و اللّه أفضل ..

۱۰- في المصدر: و هلمّ فانثل بنبلك. قال في القاموس ۴- ۵۴: نثل الكنانه: استخرج نبلها فنثرها. و نحوه في الصّحاح ۵- ۱۸۲۵.

۱۱- جاءت في المصدر: فقام و دخل داره.

۱۲- زياده: إلى عثمان، جاءت في مروج الذّهب.

عَلِيّاً (عليه السلام) وَ قَالَ: إِنَّهُ يَغُشُّنِي وَ يُظَاهِرُ مَنْ يَغُشُّنِي (۱) يُرِيدُ بِذَلِكَ أَبَا ذَرٍّ وَ عَمَّاراً (۲) أَوْ غَيْرَهُمَا-، فَدَخَلَ النَّاسُ بَيْنَهُمَا حَتَّى اصْطَلَحَا. وَ قَالَ (۳) عَلِيٌّ (عليه السلام): وَ اللَّهِ مَا أَرَدْتُ بِتَشْيِيعِي أَبَا ذَرٍّ (۴) إِلَّا اللَّهَ تَعَالَى.

انتهى (۵) و قد مرّ فى باب أحوال أبى ذرّ (۶)تلك القصّه و فضائله و مناقبه من طرق أهل البيت عليهم السلام (۷).

ص: ۱۸۴

۱- فى المصدر: إنّه يعيينى و يظاهر من يعيبنى.

۲- فى مروج الذّهب: و عمّار بن ياسر.

۳- زياده: له، بعد: قال، جاءت فى المصدر.

۴- فى المصدر: أبى ذرّ. و لعلّها سهو.

۵- و ذكر أكثر ما مرّ و زاد عليه غيره، انظر: الأنساب للسمعانى ۵- ۵۲- ۵۴، طبقات ابن سعد ۴- ۱۶۸، تاريخ اليعقوبى ۲- ۱۴۸، فتح البارى ۳- ۲۱۳، عمده القارى ۴- ۲۹۱، و صحيح البخارى كتابا الزكاه و التفسير و فصل كيفيّه الأبعاد، و ابن أبى الحديد فى شرحه على نهج البلاغه ۲- ۳۷۵- ۳۸۷.

۶- بحار الأنوار ۲۲- ۳۹۳- ۴۳۳.

۷- و لعلّ ما جاء عن طريق العامّه أكثر و أكثر، فهو ممّن تعبّد قبل البعثه و كان موحّدا قبل الإسلام، بل ممّن لم يعبد صنما و سبق فى الإسلام إذ كان ثالث أو رابع أو خامس من أسلم، و كان من أوعيه العلم و الزهد و الورع، و أبرز من قال بالحقّ و لم تأخذه فى اللّه لومه لائم، و هو أوّل من حيّى الرسول بتحيه الإسلام. و حسبه ما قاله فيه أبو الحسن عليه السلام: وعى علما عجز فيه. و كان شحيحا حريصا على دينه، حريصا على العلم، و كان يكثر السؤال فيعطى و يمنع. و نحن خوفا من الإطاله نعرض عن ذكر النصوص و نكتفى بالمصادر، فمن أراد فليراجعها، منها: طبقات ابن سعد ۴- ۱۶۱ و ۱۶۴- ۱۶۶ و ۱۷۰، صحيح مسلم كتاب المناقب ۷- ۱۵۳ ۱۵۶، صحيح البخارىّ ۶- ۲۴ باب إسلام أبى ذر، حليه الأولياء ۱- ۱۵۷- ۱۵۸، صفوه الصفوه لابن الجوزى ۱- ۲۳۸، تاريخ ابن عساكر ۷- ۲۱۷، مستدرك الحاكم ۳- ۳۳۸ و ۳۴۲، الاستيعاب ۱- ۸۳، ۲- ۶۶۴، أسد الغابه ۵- ۱۸۶، شرح الجامع الصغير للمناوى ۵- ۴۲۳، الإصابه ۴- ۶۳- ۶۴ و ۳- ۴۸۴، مسند أحمد بن حنبل ۵- ۱۶۳ و ۱۷۴، مجمع الزوائد ۹- ۳۳۹ ۳۳۱، و غيرها كثير.

وَ رَوَى ابْنُ الْأَثِيرِ فِي جَامِعِ الْأُصُولِ (۱) بِرِوَايَهِ التِّرْمِذِيِّ (۲)، عَنْ أَنَسٍ قَالَ:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ]: مَا أَظَلَّتِ الْخَضْرَاءُ وَ لَا أَقَلَّتِ الْغَبْرَاءُ أَصْدَقَ لَهْجَهٍ مِنْ أَبِي ذَرٍّ، أَشْبَهِ عِيسَى فِي وَرَعِهِ. قَالَ عُمَرُ: أَ فَنَعْرِفُ (۳) ذَلِكَ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟!. قَالَ: نَعَمْ، فَاعْرِفُوا لَهُ..

وَ عَنْ بُرَيْدَهَ (۴)، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: إِنَّ اللَّهَ (۵) أَمَرَنِي بِحُبِّ أَرْبَعَهٍ وَ أَخْبَرَنِي أَنَّهُ يُحِبُّهُمْ. قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! سَمِّهِمْ لَنَا؟. قَالَ: عَلِيٌّ مِنْهُمْ .. يَقُولُ ذَلِكَ ثَلَاثاً، وَ أَبُو ذَرٍّ، وَ الْمِقْدَادُ، وَ سَلْمَانُ، أَمَرَنِي بِحُبِّهِمْ وَ أَخْبَرَنِي أَنَّهُ يُحِبُّهُمْ (۶).

وَ عَنِ ابْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ(۷)، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] يَقُولُ: مَا أَظَلَّتِ الْخَضْرَاءُ وَ لَا أَقَلَّتِ الْغَبْرَاءُ أَصْدَقَ مِنْ أَبِي ذَرٍّ.

قَالَ:

أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ (۸).

وَ (۹) عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ]: مَا أَظَلَّتِ

۱- جامع الأصول ۸- ۵۶۷ حديث ۶۳۷۷.

۲- سنن الترمذيّ كتاب المناقب، باب مناقب أهل بيت النّبيّ ص، و باب مناقب معاذ و زيد و أبيّ بن كعب و أبي عبيده حديث ۳۷۹۳، و ۳۷۹۴.

۳- في المصدر: فتعرف له.

۴- كما في سنن التّرمذيّ كتاب المناقب باب مناقب عليّ بن أبي طالب حديث ۳۷۲۰، و الحاكم في المستدرك ۳- ۱۳۰ و قال: صحيح على شرط مسلم.

۵- في المصدر زياده: تبارك و تعالى.

۶- و قد رواه ابن الأثير في جامع الأصول ۸- ۵۷۹ حديث ۶۳۹۳.

۷- جامع الأصول ۹- ۵۰ حديث ۶۵۹۳.

۸- سنن التّرمذيّ كتاب المناقب باب مناقب أبي ذرّ ۲- ۲۱۳ حديث ۳۸۰۳، و قال: هذا حديث صحيح. و أورده ابن ماجه في سننه ۱- ۶۶، و الحاكم في المستدرك ۳- ۸۳۰، و أبو نعيم في حليه الأولياء ۱- ۱۷۲، و ابن عبد البرّ في الاستيعاب ۲- ۵۵۷، و ابن حجر في الإصابه ۳- ۴۵۵، و المناوي في شرح الجامع الصّغير ۲- ۲۱۵ و غيرهم.

۹- جامع الأصول ذيل الحديث السّابق.

الْخَضْرَاءُ وَ لَمَا أَقَلَّتِ الْغَبْرَاءُ مِنْ ذِی لَهْجَهٍ أَصْدَقَ (۱) مِنْ أَبِی ذَرٍّ، شَبِیهِ عِیسَی ابْنِ مَرْیَمَ. فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ کَالْحَاسِدِ-: یَا رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله)! أَ فَنَعْرِفُ ذَلِکَ لَهُ؟. قَالَ: نَعَمْ، فَاعْرِفُوهُ.

قال: أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِیُّ (۲)، وَ قَالَ: قَدْ رَوَی بَعْضُهُمْ هَذَا الْحَدِیثَ فَقَالَ: أَبُو ذَرٍّ یَمْشِی فِی الْأَرْضِ بِزُهْدِ عِیسَی ابْنِ مَرْیَمَ (۳)

ص: ۱۸۶

۱- لا توجد فی س: أصدق. و فی جامع الأصول: و لا أصدق و لا أوفی.

۲- صحیح التّرمذیّ ۲- ۲۲۱.

۳- یمکن عدّ حدیث صدق أبی ذرّ و زهده من أظهر مصادیق التّواتر المعنویّ، إذ أخرجه جمله الحفّاظ علی اختلاف ألفاظه کابن سعد و التّرمذیّ و ابن ماجه و أحمد و ابن أبی شیبه و ابن جریر و أبی عمر و أبی نعیم و البغویّ و الحاکم و ابن عساکر و الطّبرانیّ و ابن الجوزیّ و غیرهم. انظر: الطّبقات ۴- ۱۶۷ و ۱۶۸، سنن ابن ماجه ۱- ۶۸، مسند أحمد ۲- ۱۶۳ و ۱۷۵ و ۲۲۳، و ۵- ۱۹۷، و ۶- ۴۴۲، مستدرک الحاکم ۳- ۳۴۲، و ۴- ۴۸۰ و قد صحّحه و أقرّه علیه الذّهبیّ، مصابیح السّنّه ۲- ۲۲۸، صفه الصّفوه ۱- ۳۴۰، الاستیعاب ۱- ۸۴، مجمع الزّوائد ۹- ۳۲۹، الإصابه لابن حجر ۳- ۶۲۲ و ۴- ۶۲، کنز العمّال ۶- ۱۶۹ و ۸- ۱۵- ۱۷، و جمله کتب الحدیث و الرّجال و التّراجم. و جاء عن طریق العامّه جمله روایات فی فضل أبی ذرّ نذکر منها أمثله: منها: ما جاء فی السّیره النّبویّه لابن هشام ۴- ۱۷۹: رحم اللّه أبا ذرّ یمشی وحده، و یموت وحده، و یبعث وحده. و أخرجه فی الطّبقات ۴- ۱۷۰، الاستیعاب ۱- ۸۳، و أسد الغابه ۵- ۱۸۸، و الإصابه ۴- ۱۶۴. و منها: ما ذکره الهیثمیّ فی مجمع الزّوائد ۹- ۳۹ أنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله قال: إنّ الجنّه تشتاق إلی ثلاثه: علیّ و عمّار و أبی ذرّ. و قد أورد الحاکم فی مستدرکه ۳- ۳۴۴، بإسناده عن عبد الرّحمن بن غنم، قال: کنت مع أبی الدّرداء فجاء رجل من قبل المدینه، فسأله فأخبره: أنّ أبا ذرّ مسیّر إلی الرّبذه، فقال أبو الدّرداء: إنّا للّه و إنّا إلیه راجعون، لو أنّ أبا ذرّ قطع لی عضوا أو یدا ما هجّنته بعد ما سمعت النّبیّ صلی الله علیه و آله یقول: ما أظلّت .. إلی آخره. و قریب منه فی مسند أحمد ۵- ۱۹۷. و لنختم البحث بکلام سیّد الوصیّین و أمیر المؤمنین علیه السّلام إذ یقول: «یا أبا ذرّ! إنّک غضبت للّه فارج من غضبت له، إنّ القوم خافوک علی دنیاهم و خفتهم علی دینک، فاترک فی أیدیهم ما خافوک علیه، و اهرب منهم بما خفتهم علیه، فما أحوجهم إلی ما منعتهم و ما أغناک عمّا منعوک ... لا یؤنسنّک إلّا الحقّ، و لا یوحشنّک إلّا الباطل، فلو قبلت دنیاهم لأحبّوک، و لو قرضت منها لأمّنوک». نهج البلاغه- محمّد عبده- ۲- ۱۲- ۱۳، صبحی الصّالح: ۱۸۸ برقم ۱۳۰، و انظر ما ذکره ابن أبی الحدید فی ذیل کلامه علیه السّلام ۸- ۲۵۲- ۲۶۲ [۲- ۳۵۴- ۳۵۸ ذا أربع مجلّدات .

**[ترجمه]پاسخ ناپسندی که مولف نخواسته بیان کند، این سخن آن ملعون بود که: خاک بر دهانت. و پاسخ امام نیز این بود که: بلکه بر دهان خوت خاک باد. چنانکه در تقریب المعارف - . تقریب المعارف: بخش دوم آن یعنی (طعن و ایرادها) چاپ نشده و نفی ابوذر در صفحه : ۱۶۵ بیان شده است. -

روایت شده است. و سپس می گوید: - . سید رحمه اللّه در الشافی ۴: ۲۹۸، و ابن أبی الحدید در شرحش ۳: ۵۷ -

الواقدی از مالک بن ابی الرجال از موسی بن میسره روایت می کند که ابو الاسود الدؤلی گفت: دوست داشتم ابی ذر را ببینم تا از وی درباره علت خروجش از مدینه بپرسم، پس به ربذه رفتم و به او گفتم: آیا علت را به من نمی گویی؟ آیا با میل خود از مدینه خارج شدی یا اخراج شدی؟ گفت: هان بدان که من در یکی از سرحدات بودم و از ایشان دفاع می نمودم، پس مرا به مدینه النبی تبعید کردند. پس با خود گفتم: خانه هجرت و یارانم است و پس از آن به اینجا که می بینی تبعید شدم. سپس گفت: یک شب که در مسجد خوابیده بودم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به سمت من آمد

و با پایش به من زد و گفت: نمی بینم که در مسجد بخوابی! پس گفتم: پدر و مادر به فدایت! خواب چشمم را گرفت و در مسجد به خواب افتادم. پس گفت: چه می کنی اگر تو را از آن اخراج نمایند؟ گفتم: در آنصورت به شام می روم، چرا که سرزمین مقدسی است و سرزمین محافظت از اسلام و سرزمین جهاد است. پس گفت: و چسان خواهی بود اگر از آن هم اخراجت نمایند؟ گوید: پس به او گفتم: به مسجد باز می گردم. گفت: چه می کنی اگر از آن هم بیرونت کنند؟ گفتم: شمشیر می کشم و با آن می زنم. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود آیا می خواهی به بهتر از آن راهت نمایم. با ایشان به هر سمت که روانه ات کردند، روانه شو و سخنشان را می شنوی و اطاعت می کنی، پس من شنیدم و اطاعت کردم و اکنون نیز همان سان می شنوم و اطاعت می کنم و به خدا سوگند که عثمان درحالی با خداوند رویارو خواهد شد که در حق من گناهکار است. وی در ربذه این جمله را بر زبان می راند که: حق برای من یک دوست هم باقی نگذاشت. و نیز می گفت: عثمان پس از هجرت مرا به یک بادیه نشین بدل نمود. سپس سید - . الشافی ۴: ۲۹۸. و نیز در شرح نهج البلاغه اثر ابن أبی الحدید ۳: ۵۸. و متن موجود به نقل از این اخیر است. -

رضی الله عنه می گوید: اخبار موجود در این باب بیش از آنست که آنرا گرد آویم و گسترده تر از آنست که همه را بیان کنیم.

می گویم: و مسعودی در مروج الذهب - . مروج الذّهب ۲: ۳۴۰- ۳۴۲ با تصرّف. و در تاریخ الخمیس ۲: ۲۶۸ آمده که عثمان سهم سالانه عبد اللّه بن مسعود و أبا ذرّ از بیت المال را پرداخت نکرد، و أبا ذرّ را به الرّبذه تبعید نمود. -

مبسوط تر از این روایت کرده .. تا اینکه میگوید: وقتی که عثمان ابوذر رضی الله عنه را بروی شتری که تنها یک پلاس خشک بر پشت داشت، به مدینه بازگرداند

پانصد تن از سیسیل ها او را می راندند تا آنکه وی را به مدینه آوردند حال آنکه پوست داخل زانوهایش کنده کنده شده بود و چیزی نمانده بود از بین برود. به او گفتند: آیا با این آسیب خواهی مرد؟ گفت: هیهات! هرگز نخواهم مرد پیش از آنکه تبعید گردم...

و در این کتاب آنچه که از دست ایشان به سر وی آمده بیان می کند و ... روایت را تا به اینجا پیش می آورد که: پس عثمان به او گفت: رویت را نبینم. گفت: به مکه می روم. گفت: نه بخدا. گفت: پس به شام. گفت: به خدا که نه. گفت پس به بصره؟ گفت به خدا که نه. شهر دیگری غیر از اینها انتخاب کن. گفت: بخدا که جز این برنمی گزینم و اگر مرا در شهری که به آن هجرت کرده ام رها کنی، هیچ یک از این شهرها را نمی خواهم، در غیر اینصورت مرا به هر شهری که خواهی بفرست. گفت: تو را به ربذه می فرستم. گفت: الله اکبر! راست گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم . پیش از این هر چه را که با آن مواجه خواهم گشت را به من خبر داده بود. گفت: مگر به تو چه گفته بود؟ گفت: خبرم داد که از مکه و مدینه بازمی... دارندم و من در ربذه جان خواهم سپرد و چند تن که از عراق بسوی حجاز در سفرند، مرا دفن خواهند کرد. پس ابوذر فرستاد تا شتری بیاورند و زنش را بر آن سوار کرد و گفته شده که دخترش را و عثمان دستور داد که مردم از او فاصله بگیرند

ص: ۱۸۱

تا آنکه به سوی ربذه برود و چون از مدینه بیرون رفت و مروان او را از شهر به بیرون روانه می کرد. علی بن ابیطالب علیه السلام سر راه او آمد و دو پسرش علیهما السلام و عقیل برادرش و عبدالله بن جعفر و عمار بن یاسر همراه او بودند. مروان جلو ایشان آمد و گفت: علی! امیر مومنان مردم را بازداشته از اینکه به اباذر چیزی بدهند یا به او آبی بنوشانند. و اگر نمی دانستی اکنون تو را آگاه ساختم. پس علی علیه السلام با تازیانه به او حمله ور شد و به میان گوشهای شترش زد و گفت: دور شو! خدا به آتشت درافکند. آنگاه با ابی ذر رهسپار شد و او را همراهی کرد سپس با او وداع نمود و بازگشت. وقتی علی علیه السلام روی نمود تا بازگردد، ابی ذر گریست و گفت: خداوند رحمت فرستد شما اهل بیت را. آنگاه که تو ای ابا الحسن و فرزندانت را دیدم، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را به یاد آوردم. سپس مروان نزد عثمان از کاری که علی علیه السلام کرد، شکایت کرد و عثمان گفت: ای جماعت مسلمانان! کیست که مرا از علی بازدارد؟ فرستاده مرا از کاری که وی را برای آن روانه کرده بودم، بازگردانده و چنین کرده و چنان کرده است. به خدا که حق او را کف دستش می گذاریم. پس هنگامی که علی بازگشت، مردم به پیشواز او رفته و گفتند: امیر مومنان بخاطر اینکه ابوذر را بدرقه کرده ای از تو خشمگین است. علی علیه السلام گفت: چون خشم و سرکشی اسبان بر لگامها. هنگام عشاء وقتی که عثمان آمد، گفت: چه چیز تو را بر آن داشت

ص: ۱۸۲

که با مروان چنین کنی؟ و چرا بر من جسارت نمودی و فرستاده مرا و فرمان مرا رد نمودی؟ پس امام فرمود: اما مروان با رد کردن من به پیش رویم آمد و من نیز او را از بازداشتن خود، بازداشتم و اما فرمان تو را رد ننمودم. عثمان گفت: آیا نشنیدی که مردم را از ابوذر و همراهی وی نهی کرده بودم. پس علی علیه السلام فرمود: آیا می پنداری هر آنچه که تو دستور دهی و ما اطاعت از خدا و حق را در خلاف آن می بینیم، امر تو در آن را رعایت می کنیم؟ به خدا سوگند که چنین نمی کنیم.

پس عثمـان گفت: مروان را قصـاص بـده. گفت: در برابر چه به او قصـاص دهم؟ گفت: به میان گوشـهای شترش زدی و او را ناسـزا گفـتی، پس اکنـون او تـو را ناسـزا می گویـد و به میـان گوشـهای شـترت می زنـد!! علی علیه السـلام گفت: امـا شـترم، آنجاست، پس اگر خواست آنرا چنانکه من زدم بزند، چنین کند و اما من، به خدا سوگند که اگر مرا ناسـزا گوید، همان ناسزا را به تو خواهم گفت و نه دروغ باشد و جز حق هم نگفته ام. عثمان گفت: چرا چون تو بیراه به او گفته ای، او بیراه نگوید، که به خدا تو نزد من برتر از او نیستی! پس علی علیه السـلام خشمگین شد و گفت: این را به من می گویی؟! آیا مروان با من برابر است؟!!! نه به خـدا، که من از تو برترم و پدرم از پدر تو برتر است و مادرم از مادر تو برتر است. این تیرهای من است و دیدی که پیش رویت نهادمشان، پس اکنون تو تیرهایت را رو کن! پس عثمان خشـمگین شـد و چهره اش سـرخ شد و برخاست و به انـدرون رفت و علی علیه السـلام از آنجا بازگشت و اهل بیت او و مردان مهاجرین و انصار گرد او جمع شدند و چون فرداروز رسید و مردم نزد عثمان آمدند. وی از علی علیه السلام به ایشان گلایه برد

ص: ۱۸۳

و گفت: او بـا من رو راست نیست و کسـانی که با من روراست نیسـتند، و منظورش اباذر و عمار و غیر اینـدو بود، را یاری می کنـد و مردم میـان ایشان پادرمیانی کردنـد تا صـلح نمودنـد. و علی علیه السـلام گفت: بخـدا سوگنـد که با بـدرقه کردن اباذر هدف جز خشـنودی خدایتعالی نداشتم. - . و بیشتر مطالبی که گذشت را ذکر می کند و دیگرانی علاوه بر آن مطالب دیگری می گویند. بنگرید: الأنساب اثر السـمعانی ۵: ۵۲- ۵۴، طبقات ابن سعد ۴: ۱۶۸، تاریخ الیعقوبی ۲: ۱۴۸، فتح الباری ۳- ۲۱۳، عمده القاری ۴: ۲۹۱، و صـحیح البخـاری دو کتاب الزکاه و التفسـیر و فصل کیفیّه الأبعاد، و ابن أبی الحدیـد در شـرح بر نهج البلاغه ۲: ۳۷۵- ۳۸۷. -

پایان. و در باب احوال ابوذر - . بحار الأنوار ۲۲: ۳۹۳- ۴۳۳ -

نیز این حکایت به همراه فضائل و مناقب وی به نقل از اهل بیت علیهم السلام ذکر شد.

ص: ۱۸۴

ابن اثیر در جامع الاصول - . جامع الأصول ۸: ۵۶۷ حدیث ۶۳۷۷ -

به روایت الترمذی - . سـنن التّرمذیّ کتاب المناقب، باب مناقب أهل بیت النّبیّ (ص)، و باب مناقب معاذ و زید و أبیّ بن کعب و أبی عبیده حدیث ۳۷۹۳، و ۳۷۹۴. -

از أنس می گوید: رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سـلم فرمود: نه آسمان سایه افکند و نه زمین بر پشت خود حمل کرد هیچ راسـتگوتری از ابی ذر را، آن شـبیه ترین انسـان به عیسـی در پرهیزکـاری اش می باشـد. عمر گفت: آیـا این صـفت را برای او بشناسیم ای رسول خدا؟ فرمود: آری، این صفت را از آن وی بشناسید.

از بریـده - . چنـانکه در سـنن التّرمـذیّ کتـاب المنـاقب بـاب منـاقب علیّ بـن أبی طـالب حـدیث ۳۷۲۰ آمـده، و الحـاکم در

المستدرك ۳: ۱۳۰ وارد کرده و گوید: به تصریح مسلم حصیح است. - روایت است که گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خداوند مرا فرمود که چهار تن را دوست داشته باشم و خبر داد که او خود چهار تن را دوست دارد. کسی گفت: ای رسول خدا! نام ایشان را برایمان بگو. فرمود: علی از جمله ایشان است.. و اینرا سه بار تکرار کرد، و ابوذر و المقداد و سلمان. مرا به محبت به ایشان امر فرمود و خبرم داد که او خود ایشان را دوست دارد. - . و ابن الأثیر آنرا در جامع الأصول ۸: ۵۷۹ حدیث ۶۳۹۳ روایت کرده است. -

و از پسر عمر بن العاص - . جامع الأصول ۹: ۵۰ حدیث ۶۵۹۳ -

روایت است که گفت: شنیدم که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می گفت: آسمان سایه نیافکند و زمین بر پشت خود حمل نکرد از ابوذر راستگوتری را. گوید: الترمذی سند آنرا صحیح دانسته است. - . سنن التّرمذیّ کتاب المناقب باب مناقب أبی ذرّ ۲- ۲۱۳ حدیث ۳۸۰۳، و گوید: حدیثی صحیح است. و ابن ماجه در سننش ۱- ۶۶، و الحاکم در المستدرک ۳- ۸۳۰، و أبو نعیم در حلیه الأولیاء ۱- ۱۷۲، و ابن عبد البرّ در الاستیعاب ۲: ۵۵۷، و ابن حجر در الإصابه ۳: ۴۵۵، و المناوی در شرح الجامع الصّغیر ۲- ۲۱۵ و دیگران آنرا درج نموده اند. -

و از ابوذر روایت است که گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود:

ص: ۱۸۵

آسمان سایه نیافکند و زمین بر پشت خود حمل نکرد از ابوذر راستگوتری را، آن شبیه عیسی بن مریم است. پس عمر بن الخطاب همچون رشک ورزان گفت: ای رسول خدا، آیا این وصف را از آن او شناسیم؟ فرمود: آری، بشناسید. گوید: الترمذی - . صحیح التّرمذیّ ۲: ۲۲۱ - سند آنرا صحیح دانسته است. و گوید: برخی این حدیث را روایت کرده اند به اینصورت که گفت: ابوذر در زمین با پرهیزکاری عیسی بن مریم گام می زند. - . می توان حدیث راستگویی و پرهیزکاری ابوذر را از روشنترین مصادیق تواتر معنوی دانست، چرا که شمار زیادی از حافظان نظیر ابن سعد و التّرمذیّ و ابن ماجه و أحمد و ابن أبی شیبه و ابن جریر و أبی عمر و أبی نعیم و البغویّ و الحاکم و ابن عساکر و الطّبرانیّ و ابن الجوزیّ و دیگران، به اختلاف لفظ آنرا با ذکر سند روایت کرده اند. بنگرید: الطّبقات ۴- ۱۶۷ و ۱۶۸، سنن ابن ماجه ۱- ۶۸، مسند أحمد ۲- ۱۶۳ و ۱۷۵ و ۲۲۳، و ۵- ۱۹۷، و ۶- ۴۴۲، مستدرک الحاکم ۳- ۳۴۲، و ۴- ۴۸۰ که الذهبی آنرا تصحیح کرده و آنرا درست دانسته است، مصابیح السّنّه ۲- ۲۲۸، صفه الصّفوه ۱- ۳۴۰، الاستیعاب ۱- ۸۴، مجمع الزّوائد ۹- ۳۲۹، الإصابه اثر ابن حجر ۳- ۶۲۲ و ۴- ۶۲، کنز العمّال ۶- ۱۶۹ و ۸- ۱۵- ۱۷، و همه کتابهای حدیث و رجال و تراجم. و از قول عامه مردمان نیز شمار زیادی روایات در بیان فضل و برتری ابوذر ذکر شده که برخی از آنها را بیان می کنیم: از جمله اینکه در سیره نبوی ۴- ۱۷۹ اثر ابن هشام آمده است: خدا رحمت کند اباذر را که تنها راه می رود و تنها می میرد و تنها رستاخیز می یابد. و مولفان الطّبقات ۴- ۱۷۰، الاستیعاب ۱- ۸۳، و أسد الغابه ۵- ۱۸۸، و الإصابه ۴- ۱۶۴ آنرا به سند صحیح نقل کرده اند. -

ص: ۱۸۶

**[ترجمه]

أقول

و إذا كان أبو ذرّ رضوان اللّه عليه من الذى يحبّهم اللّه و أمر رسوله بحبّهم فإيذاؤه و الإهانه به فى حكم المعاداه للّه و لرسوله، و إذا كان أصدق الناس لهجه فحال من شهد عليه بالكذب و الضلال معلوم، و ما اشتملت عليه القصّه من منازعته مع أمير المؤمنين عليه السلام و شتمه يكفى فى القدح فيه و وجوب لعنه.

**[ترجمه]پس اگر ابوذر رضوان الله علیه از کسانی بوده که خداوند ایشان را دوست دارد و پیامبرش را نیز به دوست داشتن او امر می کند، بنابراین آزار رساندن و بی احترامی نمودن به او در حکم دشمنی و مقابله با خدا و رسول خداست و اگر او راستگوترین مردمان است، پس حال کسانی که علیه وی به دروغگویی و گمراهی گواهی دادند، معلوم است و آنچه که در این حکایت از درگیری و او با امیر المومنین علیه السلام و ناسزا گفتن او به حضرت ذکر شد، برای متهم نمودن او و وجوب لعن و نفرین بر او کافی است.

**[ترجمه]

الطعن الخامس:

أنّه ضرب عبد اللّه بن مسعود حتّى كسر بعض أضلاعه، و قد رووا فى فضله فى صحاحهم أخبارا كثيره، و كان ابن مسعود يذمّه و يشهد بفسقه و ظلمه.

قَالَ (1) السَّيِّدُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي الشَّافِي (2): قَدْ رَوَى كُلُّ مَنْ رَوَى السِّيرَهَ مِنْ أَصْحَابِ الْحَدِيثِ عَلَى اخْتِلَافِ طُرُقِهِمْ أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ كَانَ يَقُولُ: لَيْتَنِي وَ عُثْمَانُ بِرَمْلِ عَالِجٍ يَحْثُو عَلَيَّ وَ أَحْثُو عَلَيْهِ (3) حَتَّى يَمُوتَ الْأَعْجَزُ مِنِّي وَ مِنْهُ.

وَ رَوَوْا أَنَّهُ كَانَ يَطْعَنُ عَلَيْهِ فَيُقَالُ لَهُ: أَلَا خَرَجْتَ إِلَيْهِ لِيَخْرُجَ (4) مَعَكَ؟!.

فَيَقُولُ: وَ اللَّهِ لَأَنْ أُزَاوِلَ جَبَلًا رَاسِياً أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ (5) أُزَاوِلَ مُلْكاً مُؤَجَّلًا. وَ كَانَ يَقُولُ فِي كُلِّ يَوْمِ جُمُعَهٍ بِالْكُوفَهِ جَاهِراً مُعْلِناً: إِنَّ أَصْدَقَ الْقَوْلِ كِتَابُ اللَّهِ، وَ أَحْسَنَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، وَ شَرَّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَ كُلَّ مُحْدَثٍ بِدْعَهٌ،

۱- فى ك: و قال.

۲- الشّافى ۴- ۲۷۹- ۲۸۰.

۳- فى المصدر: يحثى علىّ و أحثى عليه.

۴- فى الشّافى: لنخرج.

۵- لا توجد: أن، فى المصدر.

وَ کُلَّ بِدْعَهٍ ضَلَالَهٌ، وَ کُلَّ ضَلَالَهٍ فِی النَّارِ، وَ إِنَّمَا کَانَ یَقُولُ ذَلِکَ مُعَرِّضاً بِعُثْمَانَ حَتَّی غَضِبَ الْوَلِیدُ بْنُ عُقْبَهَ (۱) مِنِ اسْتِمْرَارِ تَعْرِیضِهِ (۲) وَ نَهَاهُ عَنْ خُطْبَتِهِ هَذِهِ فَأَبَی أَنْ یَنْتَهِیَ، فَکَتَبَ إِلَی عُثْمَانَ فِیهِ، فَکَتَبَ عُثْمَانُ یَسْتَقْدِمُهُ عَلَیْهِ ... (۳).

وَ قَدْ رُوِیَ (۴) عَنْهُ مِنْ طُرُقٍ لَا تُحْصَی کَثْرَهً أَنَّهُ کَانَ یَقُولُ: مَا یَزِنُ عُثْمَانُ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَهٍ (۵) ..

وَ (۶) أَوْصَی عِنْدَ مَوْتِهِ أَنْ لَا یُصَلِّیَ عَلَیْهِ عُثْمَانُ (۷)، وَ لَمَّا أَتَاهُ عُثْمَانُ فِی مَرَضِهِ وَ طَلَبَ مِنْهُ الِاسْتِغْفَارَ قَالَ: أَسْأَلُ اللَّهَ أَنْ یَأْخُذَ لِی مِنْکَ بِحَقِّی ...

وَ رَوَی الْوَاقِدِیُّ (۸) بِإِسْنَادِهِ، وَ غَیْرُهُ، أَنَّ عُثْمَانَ (۹) لَمَّا اسْتَقْدَمَهُ (۱۰) الْمَدِینَهَ دَخَلَهَا لَیْلَهَ جُمُعَهٍ، فَلَمَّا عَلِمَ عُثْمَانُ بِدُخُولِهِ، قَالَ: أَیُّهَا النَّاسُ! إِنَّهُ قَدْ طَرَقَکُمُ اللَّیْلَهَ

۱- لا یوجد فی الشّافی: بن عقبه.

۲- فی المصدر: تعرّضه.

۳- و منها، ما قاله للولید: ما أری صاحبکم إلّا و قد غیّر و بدّل، کما ذکره البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۳۶، و فیه: و کتب الولید إلی عثمان بذلک و قال: إنّه یعیبک و یطعن علیک.

۴- کما جاء فی الشّافی ۴- ۲۸۰.

۵- فی ک نسخه بدل: ذباب، و هی الّتی جاءت فی الشّافی. ثمّ إنّ هنا سقط، لاحظه فی الشّافی.

۶- الکلام للسّیّد المرتضی فی الشّافی ۴- ۲۸۰- ۲۸۱، ذکر المصنّف رحمه اللّه هنا مضمون النّصّ و الوصیّه، و اختزل منه جمل مفیده، فراجع.

۷- و منها: وصیّه ابن مسعود بأن لا یصلّی علیه عثمان، بل لم یعلم بدفنه، کما فصّلها ابن أبی الحدید فی شرحه علی نهج البلاغه ۱- ۲۳۶، و ابن عبد البرّ القرطبیّ فی الاستیعاب ۱- ۳۷۳، و الحاکم فی المستدرک ۳- ۳۱۳، و ابن کثیر فی تاریخه ۷- ۱۶۳ و غیرهم.

۸- کما حکاه السّیّد فی الشّافی ۴- ۲۸۱- ۲۸۲ بتصرّف.

۹- فی ک نسخه بدل: ابن مسعود، و هو غلط.

۱۰- جاء علی ک: استقدم، و رمز لها بنسخه بدل.

دُوَیْبَهٌ مِنْ تَمرٍ (۱) عَلَی طَعَامِهِ تَقِی ءُ وَ تَسْلَحُ (۲). فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: لَسْتُ کَذَلِکَ، وَ لَکِنِّی (۳) صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَوْمَ بَدْرٍ، وَ صَاحِبُهُ یَوْمَ أُحُدٍ، وَ صَاحِبُهُ یَوْمَ بَیْعَهِ الرِّضْوَانِ، وَ صَاحِبُهُ یَوْمَ الْخَنْدَقِ، وَ صَاحِبُهُ یَوْمَ حُنَیْنٍ.

قَالَ: وَ صَاحَتْ (۴) عَائِشَهُ: أَیَا عُثْمَانُ! أَ تَقُولُ هَذَا لِصَاحِبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ؟!. فَقَالَ عُثْمَانُ: اسْکُتِی. ثُمَّ قَالَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَمْعَهَ بْنِ الْأَسْوَدِ (۵):

أَخْرِجْهُ إِخْرَاجاً عَنِیفاً، فَأَخَذَهُ ابْنُ زَمْعَهَ فَاحْتَمَلَهُ حَتَّی جَاءَ بِهِ بَابَ الْمَسْجِدِ، فَضَرَبَ بِهِ الْأَرْضَ فَکَسَرَ ضِلْعاً مِنْ أَضْلَاعِهِ. فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: قَتَلَنِی ابْنُ زَمْعَهَ الْکَافِرُ بِأَمْرِ عُثْمَانَ.

وَ فِی رِوَایَهٍ أُخْرَی: أَنَّ ابْنَ زَمْعَهَ الَّذِی فَعَلَ بِهِ مَا فَعَلَهُ کَانَ مَوْلًی لِعُثْمَانَ

ص: ۱۸۹

۱- و فی الشّافی: دویبه من تمشی، و فی ک نسخه بدل: دویبه تمشی، و ذکر فی حاشیتها: و فی بعض النّسخ: دویبه تمر علی طعامه تقیّئ و یسلح .. و لعلّه شبّهه بالدّوده الّتی تقع فی الثّمر و یقی ء و تسلح فیه، و تذکر الضّمیر فی المواضع باعتبار المشبّه. و فی بعض النّسخ: من یمشی .. أی دابّه تمشی علی طعام ذلک الرّجل و تقیّئ و یسلح فیه. و فی بعضها: من تمشّ ..، و المشّ: المصّ، و فلان تمیش من فلان .. أی یصیب منه، و تمشّشت العظم: أکلت مشاشه، و هی رءوس العظام اللّیّنه. و فی بعضها: مرتمس. [منه نوّر اللّه ضریحه] أقول: ذکر المعنی الأخیر فی لسان العرب ۶- ۳۴۷، و الصّحاح ۳- ۱۰۱۹، و غیرهما.

۲- فی الشّافی: یقی ء و یسلح. و السّلح: التّغوّط، و غرض عثمان أنّ ابن مسعود کذئب صغیر قد مرّت الدّویبه علی طعامه فأفسدته علیه و تقیّأ و تغوّط فیه، فاجتنبوه لئلّا یفسد علیکم عیشکم.

۳- فی ک نسخه بدل: و لکنّنی، و قد جاءت فی المصدر.

۴- فی المصدر: فصاحت.

۵- فی المصدر زیاده: بن المطّلب بن أسد بن عبد العزّی بن قصیّ. و لعلّ ترک المصنّف رحمه اللّه لهذه الزّیاده جاء من کون هذا الشّخص من شیعه أمیر المؤمنین علیه السّلام، و یبعد صدور مثل ذلک منه، و یحتمل قویّا کونه ابن زمعه الّذی کان عبدا أسود من عبید عثمان، کما صرّح بذلک فی الرّوایه الأخری.

أَسْوَدَ، وَ كَانَ مُشَذَّباً (۱) طُوَالًا.

وَ فِي رِوَايَهٍ (۲): أَنَّ فَاعِلَ ذَلِکَ يَحْمُومُ مَوْلَى عُثْمَانَ.

وَ فِي رِوَايَهٍ: أَنَّهُ لَمَّا احْتَمَلَهُ لِيُخْرِجَهُ مِنَ الْمَسْجِدِ نَادَاهُ عَبْدُ اللَّهِ: أَنْشُدُکَ اللَّهَ أَنْ تُخْرِجَنِی مِنْ مَسْجِدِ خَلِيلِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ. قَالَ الرَّاوِی:

فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى حُمُوشَهِ (۳) سَاقَیْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ وَ رِجْلَاهُ يَخْتَلِفَانِ عَلَى عُنُقِ مَوْلَى عُثْمَانَ حَتَّى أُخْرِجَ مِنَ الْمَسْجِدِ، وَ هُوَ الَّذِی

يَقُولُ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

لَسَاقَا ابْنِ أُمِّ عَبْدٍ أَثْقَلُ فِي الْمِيزَانِ يَوْمَ الْقِيَامَهِ مِنْ جَبَلِ أُحُدٍ (۴).

وَ قَدْ رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرْظِيِّ (۵): أَنَّ عُثْمَانَ ضَرَبَ ابْنَ مَسْعُودٍ أَرْبَعِينَ سَوْطاً فِي دَفْنِهِ أَبَا ذَرٍّ، وَ هَذِهِ قِصَّهُ أُخْرَى، وَ ذَلِکَ أَنَّ أَبَا ذَرٍّ (۶) لَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاهُ بِالرَّبَذَهِ وَ لَيْسَ مَعَهُ إِلَّا امْرَأَتُهُ وَ غُلَامُهُ أَوْصَى إِلَيْهِمَا (۷) أَنْ غَسِّلَانِي ثُمَّ كَفِّنَانِي ثُمَّ ضَعَانِي عَلَى قَارِعَهِ الطَّرِيقِ، فَأَوَّلُ رَكْبٍ يَمُرُّونَ بِكُمْ قُولَا (۸)

۱- فی ک مسدما. و فی المصدر: أنّ ابن زمعه مولی لعثمان أسود و کان مسدما. و جاء فی حاشیه ک ما یلی: فی القاموس: مخل مسدوم، و سدم- محرّکه- .. و معظم أی کمعظم: هائج .. و کمعظم: البصیر المهمل. و فی بعض النّسخ: مشذّبا، و هو الأظهر. قال فی النّهایه: المشذّب: هو الطّویل البائن الطّول مع نقص فی لحمه. [منه قدّس سرّه]. انظر: القاموس ۴- ۱۲۸، و قارن بما جاء فی تاج العروس ۸- ۳۳۴. و لاحظ: النّهایه ۲- ۴۵۳.

۲- فی المصدر زیاده کلمه: أخری.

۳- جاء فی حاشیه ک: یقال رجل حمش السّاقین- بمفتوحه فساکنه فمعجمه- .. أی دقیقهما. مجمع. انظر: مجمع البحرین ۴- ۱۳۴.

۴- مسند أحمد بن حنبل ۱- ۴۲۱ و ۵- ۱۳۱.

۵- فی المصدر: القرظیّ.

۶- فی المصدر: إنّ أبا ذرّ رحمه اللّه تعالی.

۷- فی ک نسخه بدل: عهد إلیهما، و هی کذلک فی المصدر.

۸- فی الشّافی: یمرّ بکم فقولوا هذا، و جاءت فقولوا نسخه بدل فی ک.

لَهُمْ: هَذَا أَبُو ذَرٍّ صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَأَعِينُونَا عَلَى دَفْنِهِ، فَلَمَّا مَاتَ فَعَلَا (۱)ذَلِكَ، وَ أَقْبَلَ ابْنُ مَسْعُودٍ فِي رَكْبٍ مِنَ الْعِرَاقِ مُعْتَمِرِينَ (۲)، فَلَمْ يَرُعْهُمْ (۳) إِلَّا الْجِنَازَةُ عَلَى قَارِعَهِ الطَّرِيقِ قَدْ كَادَتِ الْإِبِلُ تَطَؤُهَا، فَقَامَ إِلَيْهِمُ الْعَبْدُ، فَقَالَ: هَذَا أَبُو ذَرٍّ صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَأَعِينُونَا عَلَى دَفْنِهِ، فَأَنْهَلَ ابْنُ مَسْعُودٍ بَاكِياً وَ قَالَ (۴):

صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ،قَالَ(۵)

تَمْشِي (۶) وَحْدَكَ، وَ تَمُوتُ وَحْدَكَ، وَ تُبْعَثُ وَحْدَكَ.

، ثُمَّ نَزَلَ هُوَ وَ أَصْحَابُهُ فَوَارَوْهُ.

هَذَا بَعْضُ مَا رَوَاهُ فِي الشَّافِي (۷) آخِذاً مِنْ كُتُبِهِمُ الْمُعْتَبَرَه (۸).

۱- فی المصدر: فعلوا.

۲- فی الشّافی: عمّارا، و فی حاشیه المصدر نسخه بدل: معتمرین.

۳- فی المصدر: فلم ترعهم.

۴- فی ک نسخه بدل: یبکی و یقول، و هی الّتی وردت فی المصدر.

۵- فی الشافی زیاده : له ، بعد قال.

۶- فی المصدر: تمسی.

۷- الشّافی ۴- ۲۷۹- ۲۸۳، باختلاف أشرنا إلی أکثره.

۸- و لنورد لک تذییلا لبعض ما أورده أعلامهم، و فیه جوانب کثیره حریّه بالتّأمّل: منها: ما ذکره البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۳۶: .. ثمّ أمر عثمان به- أی ابن مسعود- فأخرج من المسجد إخراجا عنیفا، و ضرب به عبد اللّه بن زمعه الأرض، و یقال: بل احتمله: یحموم- غلام عثمان- و رجلاه تختلفان علی عنقه حتّی ضرب به الأرض فدقّ ضلعه. و فی لفظ الواقدیّ: فأخذه ابن زمعه فاحتمله حتّی جاء به باب المسجد فضرب به الأرض فکسر ضلعا من أضلاعه، فقال ابن مسعود: قتلنی ابن زمعه الکافر بأمر عثمان!. و منها: ما ذکره ابن کثیر فی تاریخه ۷- ۱۶۳ قال: جاءه عثمان فی مرضه عائدا، فقال له: ما تشتکی؟. قال: ذنوبی. قال: فما تشتهی؟. قال: رحمه ربّی. قال: أ لا آمر لک بطبیب؟. قال: الطّبیب أمرضنی. قال: أ لا آمر لک بعطائک؟- و کان قد ترکه سنین!- فقال: لا حاجه لی. فقال: یکون لبناتک من بعدک. فقال: أ تخشی علی بناتی الفقر؟. إنّی أمرت بناتی .. إلی آخره ..، و رواه الواقدیّ و البلاذریّ بتفصیل، و مرّت فی المتن مجملا. و منها: ما أخرجه البلاذریّ- من طریق أبی موسی القرویّ- بإسناده: أنّه دخل عثمان علی ابن مسعود فی مرضه .. إلی أن قال: فلمّا انصرف عثمان قال بعض من حضر: إنّ دمه لحلال ..!، فقال ابن مسعود: ما یسرّنی أنّنی سددت إلیه سهما یخطئه، و أنّ لی مثل أحد ذهبا!. و انظر ما ذکره الیعقوبیّ فی تاریخه ۲- ۱۴۷. و منها: ما ذکره فی تاریخ الخمیس ۲- ۲۶۷: أنّ عثمان حبس عبد اللّه بن مسعود و أبا ذرّ عطاءهما، و ذلک جرم یضاف إلی ما جناه، کما فی السّیره الحلبیّه ۲- ۸۷.

و قـد رووا فى أصولهم المشـهوره كجامع الأصول (۱) و الإستيعاب (۲) و صـحاحهم المتداوله (۳) مناقب جمّه لابن مسـعود لم ينقلوا مثلهـا لعثمـان تركناهـا مخـافه الإطنـاب، فضـربه و إخراجه و إهانته و إيـذاؤه من أعظم الطعون على عثمان، احله الله تعالى أسفل درك النيران

ص: ۱۹۲

۱- جامع الأصول ۹- ۴۶- ۵۰ فى فضائل عبد اللّه بن مسعود حديث ۶۵۸۶ و غيره من الأبواب.

۲- الاستيعاب المطبوع على هامش الإصابه ۲- ۳۱۶- ۳۲۴.

۳- فقد جاء فى صحيح البخاريّ كتاب المناقب عن حذيفه بن اليمان قال: ما أعرف أحدا أقرب سـمتا و هديا و دلاء برسول اللّه صلّى اللّه عليه [و آله] من ابن أمّ عبـد. و قريب منه مـا ذكره الترمـذى بـل زاد عليه. انظر: مسـند أحمـد بن حنبـل ۱- ۳۸۸، و ۵- ۳۸۹، مستدرك الحاكم ۳- ۳۱۵- ۳۲۰، حليه الأولياء ۱- ۱۲۴- ۱۲۷، الاستيعاب ۱- ۳۷۱- ۳۷۲، صفه الصفوه ۱- ۱۵۶- ۱۵۸، تاريـخ ابن كثير ۲- ۱۶۲- ۱۶۳، تيسير الوصول ۳- ۲۹۷، الإصابه ۲- ۲۷۰- ۳۶۹- ۴۶۹، كنز العمّال ۶- ۱۸۰- ۱۸۱، و ۷- ۵۵- ۵۶، و ذكرت جمله من فضائله ذيل آيه: ۵۲ من سوره الأنعام، كما فى تفسير القرطبيّ ۱۶- ۴۳۲- ۴۳۳، تفسير ابن كثير ۲- ۱۳۵، تفسير بن جزى ۲- ۱۰، تفسير الدرّ المنثور ۳- ۱۳، تفسير الخازن ۲- ۱۸، تفسير الشوكانى ۲- ۱۱۵، و لأمير المؤمنين عليه السلام و جمع من الصـحابه كلمات فيه جاءت فى المصادر السالفه، و مجمع الزوائـد ۹- ۲۸۷- ۲۸۹، و كنز العمّال ۶- ۱۸۱- ۱۸۰، ۷- ۵۶- ۵۵، تاريخ ابن عساكر ۶- ۱۰۰، الطبقات الكبرى ۳- ۱۰۸، سنن ابن ماجه ۱- ۶۳، مرآه الجنان ۱- ۸۷، تهذيب التهذيب ۶- ۲۸، تاريخ البخارى ۱- قسم ۲- ۱۵۲ و غيرها.

**[ترجمه]سید رضی الله عنه در الشافی - . الشّافی ۴-: ۲۷۹- ۲۸۰ - می گوید: همه اصحاب حدیث که سیره روایت کرده اند، با وجود تفاوت طرق نقلشان، روایت کرده اند که ابن مسعود میگفت: ای کاش که من و عثمان در شنزار عالج بودیم و او بر من شن می ریخت و من بر او تا آنکه عاجزترین ما دو تن، جان می باخت. و روایت کرده اند که وی برعثمان اشکال می گرفت و به او می گفتند: چرا بر او خروج نمی کنی تا ما نیز با تو بر او خروج نماییم و او می گفت: بخدا که اگر بخواهم کوهی بلند را بر پشت حمل کنم برایم بهتر است که بخواهم فرمانروایی زودگذری را بر دوش کشم. و او در هر روز جمعه ای در کوفه با صدای بلند اعلام می کرد: همانا راستین ترین سخن، کتاب خداست و بهترین سیره و هدایت، سیره محمد صلی الله علیه و آله و سلم است و بدترین امور، نودرآورده های آنست و هر نودرآورده ای، بدعت است

ص: ۱۸۷

و هر بدعتی گمراهی است و هر گمراهی ره به سوی آتش دارد. و او این سخن را در تعریض به عثمان می گفت تا آنکه ولید بن عقبه از ادامه یافتن این گوشه و کنایه خشمگین شد و او را از این خطبه گویی اش نهی نمود و او نپذیرفت که از این سخن زبان درکشد، پس ولید درباره او به عثمان نامه نوشت و عثمان در پاسخ وی را طلبید .. - . و از جمله آنچه به الولید گفت: به نظرم این رفیق شما کاری نکرد مگر اینکه تغییر و تبدیل ایجاد نمود. چنانکه البلاذریّ در الأنساب ۵: ۳۶، نیز آنرا ذکر کرده و می‌گوید: ولید این را به عثمان نوشت و گفت که او بر تو عیب می گیرد و اشکال وارد می کند. -و هم از وی - . الشّافی ۴: ۲۸۰ - به اسناد متعدد و پرشمار روایت شده که وی می گفت: عثمان نزد خداوند به اندازه یک پر پشه نمی ارزد. و هنگام مرگش وصیت کرد که مبادا عثمان - . و از جمله: وصیت ابن مسعود مبنی بر اینکه عثمان بر او نماز نخواند بلکه از مرگ او نیز آگاهش نکنند. چنانکه ابن أبی الحدید در شرح نهج البلاغه ۱: ۲۳۶، و ابن عبد البرّ القرطبیّ در الاستیعاب ۱: ۳۷۳، و الحاکم در المستدرک ۳: ۳۱۳، و ابن کثیر در تاریخش ۷: ۱۶۳ و دیگران آنرا بیان کرده اند. -

بر وی نماز گزارد و چون عثمان بهنگام بیماری اش به نزد وی آمد و از وی طلب بخشش نمود، گفت: از خدا می خواهم که حق مرا از تو بگیرد...

و الواقدی - . چنانکه سید در الشّافی ۴: ۲۸۱- ۲۸۲ با تصرّف درج نموده است. - با ذکر اسناد، و غیر از او نقل کرده اند که عثمان زمانی که وی را به مدینه فراخواند، وی شب جمعه وارد شهر شد و چون عثمان از ورود او باخبر شد، گفت: ای مردم!

ص: ۱۸۸

هان که امشب در خانه شما را جانوری از درون خرمایی که بر غذای خود قیء می کند و سرگین می اندازد، زده است. - . منظور عثمان آنست که ابن مسعود چون گرگی کوچک است که جانوری بر غذایش عبور کرده و غذایش را تباه کرده و در آن قیء کرده و سرگین نموده است، پس شما نیز از او دوری کنید تا زندگی شما را برایتان خراب و تباه نکند. -

پس ابن مسعود گفت: چنین نیستم، بلکه من صحابی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در جنگ بدر هستم و یاور او در جنگ احد و یاور او در بیعت رضوان و یاور او در جنگ خندق و یاور او در جنگ حنین. گوید: عایشه فریاد نمود: هان ای

عثمان! آیا به یاور رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم چنین سخنی می گویی؟! پس عثمان گفت: خاموش! آنگاه به عبدالله بن زمعه بن الاسود گفت: او را با کتک بیرون بینداز، پس ابن زمعه او را گرفت و بلند کرد و تا در مسجد نزدیک کرد و آنگاه او را بر زمین افکند و یکی از دنده های او را شکست. پس ابن مسعود گفت: ابن زمعه کافر مرا به دستور عثمان کشت. در روایت دیگر آمده که: ابن زمعه که با او اینگونه رفتار کرد، از موالی سیاه پوست عثمان بود

ص: ۱۸۹

که دراز قامت و استخوان درشت بود. و در روایتی است که یحموم نوکر عثمان این کار را کرد. و در روایتی دیگر هست: زمانی که وی او را بر دوش گرفت تا از مسجد بیرون بیاندازد، عبدالله بلند به او گفت: تو را به خدا مرا از مسجد دوستم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بیرون نکن.

راوی گوید: من به تکیدگی ساقهای عبدالله بن مسعود می نگریستم حال آنکه بروی گردن نوکر عثمان حرکتشان می داد تا آنکه از مسجد بیرون افکنده شد و او کسی بود که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم درباره او فرمود: به حق که ساقهای ابن ام عبد، در کفه سنجش در روز قیامت سنگین تر از کوه احد است. - . مسند أحمد بن حنبل ۱: ۴۲۱ و ۵- ۱۳۱ -

محمد بن اسحاق از محمد بن کعب القرظی روایت می کند که عثمان ابن مسعود را بخاطر اینکه ابوذر را دفن نمود، چهل تازیانه زد و این حکایتی دیگر است و چنان است که ابوذر زمانی که لحظه مرگش در ربذه در رسید و کسی جز همسرش و نوکرش با او نبود، و به ایشان وصیت کرد که مرا غسل دهید و کفن کنید و آنگاه به میانه راه رها کنید و نخستین کاروانی که بر شما می گذرد، به ایشان بگویید

ص: ۱۹۰

این ابوذر صحابی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم است، پس ما را در دفن او یاری کنید، و چون وی درگذشت ایشان چنان کردند و ابن مسعود در کاروانی که از عراق به عمره می رفت بود و جنازه بر میان راه، آنسان که نزدیک بود شترها آن را لگد کنند، ایشان را هراسان نمود. پس نوکر به سوی ایشان رفت و گفت: این ابوذر صحابی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم است، ما را در دفن اویاری کنید. پس ابن مسعود شروع به گریستن کرد و گفت: راست گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که فرمود: تنها ره می سپاری و تنها می میری و تنها برانگیخته می شوی. پس او و همراهانش پیاده شدند و او را به خاک سپردند. این بخشی از آن چیزی است که مولف الراوی در الشافی - . الشّافی ۴: ۲۷۹- ۲۸۳، با تفاوتهایی که به بیشتر آنها اشاره کردیم. -

با برداشت از کتب معتبر ایشان نقل کرده است.

ص: ۱۹۱

و در کتب اصول مشهور خود نظیر جامع الاصول و الاستیعاب و صحاح معروف خود مناقب بسیاری از ابن مسعود ذکر کرده

انـد که نظیر آنرا برای عثمـان بیـان نکرده انـد و ما از بیم اطاله کلام، آنرا بیان نکرده ایم و کتک زدن و توهین و تبعیـد و آزار نمودن وی از بزرگترین رسوایی های عثمان است.

ص: ۱۹۲

**[ترجمه]

الطعن السادس:

ما صـنع بعمّار بن یاسـر رضـی اللّه عنه الذی أطبق المؤالف و المخالف علی فضـله و علوّ شأنه، و رووا أخبارا مستفیضه دالّه علی کرامته و علوّ درجته-.

قال السید رضی اللّه عنه فی الشافی (۱): ضرب عمّار ممّا لم یختلف فیه الرواه و إنّما اختلفوا فی سببه.

فَرَوَی عَبَّاسُ بْنُ (۲) هِشَامٍ الْکَلْبِیُّ (۳)، عَنْ أَبِی مِخْنَفٍ فِی إِسْنَادِهِ أَنَّهُ کَانَ فِی بَیْتِ الْمَالِ بِالْمَدِینَهِ سَفَطٌ فِیهِ حُلِیٌّ وَ جَوْهَرٌ، فَأَخَذَ مِنْهُ عُثْمَانُ مَا حَلَّی بِهِ بَعْضَ أَهْلِهِ فَأَظْهَرَ النَّاسُ الطَّعْنَ عَلَیْهِ فِی ذَلِکَ وَ کَلَّمُوهُ فِیهِ بِکُلِّ کَلَامٍ شَدِیدٍ حَتَّی غَضِبَ (۴) فَخَطَبَ، وَ قَالَ (۵): لَنَأْخُذَنَّ حَاجَتَنَا مِنْ هَذَا الْفَیْ ءِ وَ إِنْ رَغِمَتْ أُنُوفُ أَقْوَامٍ. فَقَالَ لَهُ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ: إِذًا تُمْنَعُ مِنْ(۶) ذَلِکَ وَ یُحَالُ بَیْنَکَ وَ بَیْنَهُ. فَقَالَ عَمَّارٌ: أُشْهِدُ اللَّهَ أَنْ أَنْفِیَ أَوَّلُ رَاغِمٍ مِنْ ذَلِکَ. فَقَالَ عُثْمَانُ: أَ عَلَیَّ یَا ابْنَ یَاسِرٍ (۷) وَ سُمَیَّهَ تَجْتَرِی؟ خُذُوهُ .. فَأَخَذُوهُ، وَ دَخَلَ عُثْمَانُ فَدَعَا بِهِ وَ ضَرَبَهُ (۸) حَتَّی غُشِیَ عَلَیْهِ، ثُمَّ أُخْرِجَ فَحُمِلَ إِلَی مَنْزِلِ أُمِّ سَلَمَهَ زَوْجِ النَّبِیِّ (صلی الله علیه و آله) (۹) فَلَمْ یُصَلِّ الظُّهْرَ وَ الْعَصْرَ وَ الْمَغْرِبَ، فَلَمَّا أَفَاقَ تَوَضَّأَ وَ صَلَّی. وَ قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ، لَیسَ هَذَا أَوَّلَ یَوْمٍ أُوذِینَا فِیهِ

ص: ۱۹۳

۱- الشافی ۴- ۲۸۹- ۲۹۱.

۲- فی المصدر: عن، بدلا من: بن. و هو الظّاهر.

۳- کما أخرجه البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۴۸۰، و الزّهریّ- کما فی الأنساب للبلاذریّ ۵- ۸۸- بألفاظ متقاربه.

۴- فی الشّافی: أغضبوه. و کذا جاء فی الأنساب للبلاذریّ.

۵- فی المصدر: فقال.

۶- لا توجد: من، فی المصدر، و جاءت فی الأنساب.

۷- فی الأنساب: یا ابن المتکاء.

۸- فی المصدر و الأنساب: فضربه.

۹- زاد فی الشّافی: رحمه اللّه علیها.

فِی اللَّهِ تَعَالَی (۱). فَقَالَ هِشَامُ بْنُ الْوَلِیدِ بْنِ الْمُغِیرَهِ الْمَخْزُومِیُّ وَ کَانَ عَمَّارٌ حَلِیفاً لِبَنِی مَخْزُوم-: یَا عُثْمَانُ! أَمَّا عَلِیٌّ فَاتَّقَیْتَهُ (۲)، وَ أَمَّا نَحْنُ فَاجْتَرَأْتَ عَلَیْنَا وَ ضَرَبْتَ أَخَانَا حَتَّی أَشْفَیْتَ بِهِ (۳) عَلَی التَّلَفِ، أَمَا وَ اللَّهِ لَئِنْ مَاتَ لَأَقْتُلَنَّ بِهِ رَجُلًا مِنْ بَنِی أُمَیَّهَ عَظِیمَ الشَّأْنِ (۴). فَقَالَ عُثْمَانُ: وَ إِنَّکَ لَهَاهُنَا یَا ابْنَ الْقَسْرِیَّهِ! (۵).

قَالَ: فَإِنَّهُمَا قَسْرِیَّتَانِ وَ کَانَتْ أُمُّهُ وَ جَدَّتُهُ قَسْرِیَّتَیْنِ مِنْ بَجِیلَهَ (۶)، فَشَتَمَهُ عُثْمَانُ وَ أَمَرَ بِهِ فَأُخْرِجَ، فَأُتِیَ بِهِ أُمَّ سَلَمَهَ فَإِذَا هِیَ قَدْ غَضِبَتْ لِعَمَّارٍ، وَ بَلَغَ عَائِشَهَ مَا صُنِعَ بِعَمَّارٍ فَغَضِبَتْ وَ أَخْرَجَتْ شَعْراً مِنْ شَعْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ نَعْلًا مِنْ نِعَالِهِ وَ ثَوْباً مِنْ ثِیَابِهِ، وَ قَالَتْ: مَا أَسْرَعَ مَا تَرَکْتُمْ سُنَّهَ نَبِیِّکُمْ، وَ هَذَا ثَوْبُهُ وَ شَعْرُهُ (۷) وَ نَعْلُهُ لَمْ یَبْلَ بَعْدُ.

وَ رَوَی آخَرُونَ: أَنَّ السَّبَبَ فِی ذَلِکَ أَنَّ عُثْمَانَ مَرَّ بِقَبْرٍ جَدِیدٍ، فَسَأَلَ عَنْهُ، فَقِیلَ: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ، فَغَضِبَ عَلَی عَمَّارٍ لِکِتْمَانِهِ إِیَّاهُ مَوْتَهُ إِذَا (۸) کَانَ الْمُتَوَلِّی لِلصَّلَاهِ عَلَیْهِ وَ الْقِیَامِ بِشَأْنِهِ فَعِنْدَهَا وَطِئَ عُثْمَانُ عَمَّاراً حَتَّی أَصَابَهُ الْفَتْقُ.

وَ رَوَی آخَرُونَ (۹): أَنَّ الْمِقْدَادَ وَ طَلْحَهَ وَ الزُّبَیْرَ وَ عَمَّاراً وَ عِدَّهً مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) کَتَبُوا کِتَاباً عَدَّدُوا فِیهِ أَحْدَاثَ عُثْمَانَ وَ خَوَّفُوهُ رَبَّهُ، وَ أَعْلَمُوهُ أَنَّهُ (۱۰) مُوَاثِبُوهُ إِنْ لَمْ یُقْلِعْ، فَأَخَذَ عَمَّارٌ الْکِتَابَ فَأَتَاهُ بِهِ فَقَرَأَ مِنْهُ صَدْراً، فَقَالَ عُثْمَانُ: أَ عَلَیَ

۱- لا توجد: تعالی، فی الأنساب و المصدر.

۲- زاد فی الأنساب هنا: و بنی أبیه.

۳- أشفیت هنا بمعنی أشرفت، کما فی الصّحاح ۶- ۲۳۹۴.

۴- فی الشّافی: عظیم السّیره، و فی ک نسخه بدل: السّرّه، و فی الأنساب: عظیم السّرّه.

۵- فی المصدر: ابن القسریّه- بدون حرف النّداء-.

۶- فی الشّافی: بجیله- من دون کلمه: من-. و فی ک: بحیله.

۷- فی المصدر و الأنساب بتقدیم و تأخیر: شعره و ثوبه. و أورد البلاذریّ فی کتابه هنا ذیلا مفصّلا.

۸- کذا، و الصّحیح: إذ.

۹- منهم البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۴۹.

۱۰- فی المصدر: أنّهم، بدلا من: أنّه.

تَقْدَمُ مِنْ بَيْنِهِمْ؟. فَقَالَ: لِأَنِّى أَنْصَحُهُمْ لَکَ (۱). فَقَالَ: کَذَبْتَ یَا ابْنَ سُمَیَّهَ!.

فَقَالَ: أَنَا وَ اللّهِ ابْنُ سُمَیَّهَ وَ أَنَا ابْنُ یَاسِرٍ، فَأَمَرَ غِلْمَانَهُ فَمَدُّوا بِیَدَیْهِ وَ رِجْلَیْهِ ثُمَّ (۲) ضَرَبَهُ عُثْمَانُ بِرِجْلَیْهِ (۳) وَ هُمَا (۴) فِی الْخُفَّیْنِ عَلَی مَذَاکِیرِهِ فَأَصَابَهُ الْفَتْقُ، وَ کَانَ ضَعِیفاً کَبِیراً فَغُشِیَ عَلَیْهِ (۵).

ثم قال رحمه اللّه (۶): وَ قَدْ رُوِیَ مِنْ طُرُقٍ مُخْتَلِفَهٍ وَ بِأَسَانِیدَ کَثِیرَهٍ، أَنَّ عَمَّاراً کَانَ یَقُولُ: ثَلَاثَهٌ یَشْهَدُونَ (۷) عَلَی عُثْمَانَ بِالْکُفْرِ وَ أَنَا الرَّابِعُ، وَ أَنَا شَرُّ الْأَرْبَعَهِ!.

(وَ مَنْ لَمْ یَحْکُمْ بِما أَنْزَلَ اللّهُ فَأُولئِکَ هُمُ الْکافِرُونَ) (۸) وَ أَنَا أَشْهَدُ أَنَّهُ قَدْ حَکَمَ بِغَیْرِ مَا أَنْزَلَ اللّهُ.

وَ رُوِیَ عَنْ زَیْدِ بْنِ أَرْقَمَ مِنْ طُرُقٍ مُخْتَلِفَهٍ، أَنَّهُ قِیلَ لَهُ: بِأَیِّ شَیْ ءٍ أَکْفَرْتُمْ عُثْمَانَ؟. فَقَالَ: بِثَلَاثٍ(۹)، جَعَلَ الْمَالَ دُولَهً بَیْنَ الْأَغْنِیَاءِ، وَ جَعَلَ الْمُهَاجِرِینَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللّهِ صَلَّی اللّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ بِمَنْزِلَهِ مَنْ حَارَبَ اللّهَ وَ رَسُولَهُ وَ عَمِلَ بِغَیْرِ کِتَابِ اللّهِ .. ثم ساق السیّد الکلام .. إلی أن قال (۱۰): فلا عذر یسمع من

ص: ۱۹۵

۱- فی المصدر: أنّهم، بدلا من: أنّه.

۲- لا توجد: ثمّ، فی الشّافی.

۳- خ. ل: برجله.

۴- خ. ل: و هی، و کذا جاءت فی المصدر.

۵- و أورده ابن أبی الحدید فی شرحه عن نهج البلاغه ۱- ۲۳۹ من دون غمز فیه. أقول: قال ابن قتیبه فی الإمامه و السّیاسه: ذکروا أنّه اجتمع ناس من أصحاب رسول اللّه صلی الله علیه و آله کتبوا کتابا ذکروا فیه ما خالف فیه عثمان من سنّه رسول اللّه و سنّه صاحبیه .. ثمّ عدّد جمله کبیره من مطاعنه حریّه بالملاحظه، و أجمل ذکر ذلک ابن عبد البرّ فی العقد الفرید ۲- ۲۷۲.

۶- السیّد المرتضی فی الشافی ۴- ۲۹۱.

۷- فی س: یشهدوه.

۸- المائده: ۴۴.

۹- فی المصدر: قال بثلاثه.

۱۰- الشافی ۴- ۲۹۲- ۲۹۳.

إيقاع نهايه المكروه مّمن (١)

رُوِىَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَالَ فِيهِ: عَمَّارٌ جِلْدَهُ مَا بَيْنَ الْعَيْنِ وَ الْأَنْفِ وَ (٢) مَتَى تنكى [تُنْكَأ] (٣) الْجِلْدَهُ تُدْمَ الْأَنْفُ.

وَ رُوِىَ أَنَّهُ قَالَ (صلى الله عليه و آله): مَا لَهُمْ وَ لِعَمَّارٍ يَدْعُوهُمْ إِلَى الْجَنَّهِ وَ يَدْعُونَهُ إِلَى النَّارِ؟!.

وَ رُوِىَ، عَنْ خَالِدٍ: أَنَّ (۴) رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَالَ: مَنْ عَادَى عَمَّاراً عَادَاهُ اللَّهُ، وَ مَنْ أَبْغَضَ عَمَّاراً أَبْغَضَهُ اللَّهُ (۵).

و أىّ كلام غليظ سمعه عثمان (۶)من عمّار يستحقّ به ذلك المكروه العظيم الذى تجاوز مقدار ما (٧) فرضه اللّه تعالى فى الحدود؟! و إنّما كان عمّار و غيره ينثوا (٨) عليه أحداثه و معايبه (٩) أحيانا على ما يظهر من سيّئ أفعاله، و قد كان يجب عليه أحد أمرين: إمّا أن ينزع عمّا يواقف عليه من تلك الأفعال، أو أن يبيّن عذره فيها و (١٠) براءته منها ما يظهر و يشتهر و ينتشر (١١)، فإن أقام مقيم بعد ذلك على توبيخه

١- فى المصدر: بمن.

٢- وضع فى مطبوع البحار على الواو رمز نسخه بدل.

٣- فى الشّافى: و متى تنكأ. و نكأ القرحه: قشرها قبل أن تبرأ، و نكى القرحه نكأها.

۴- فى المصدر: و روى العوّام بن حوشب، عن سلمه بن كهيل، عن علقمه، عن خالد بن الوليد أنّ ..

۵- ستأتى مصادر جمّه لهذه الأحاديث، و انظر ما ذكره فى الإصابه حرف العين، و السّيره النّبويّه لابن هشام ٢- ١١۵ و غيرهما.

۶- لا يوجد فى الشافى: عثمان.

٧- فى المصدر: يتجاوز المقدار الذى.

٨- فى الشافى: أثبتوا و ..، و جاء فى ك نسخه بدل: بثون، و أورد فى حاشيتها: نثى الحديث: حدّث به و أشاعه، و الشّى ء: فرّقه و أذاعه. و النثى: ما اخبرت به عن الرّجل من حسن أو سيّئ، ذكره الفيروزآبادى. و فى بعض النسخ: يبثّون- بالباء-. [منه رحمه اللّه]. انظر: القاموس ۴- ٢٩٣، و قارن ما ذكره فى تاج العروس ١٠- ٣۵۶.

٩- فى ك نسخه بدل: يعاتبونه.

١٠- فى المصدر: أو، بدلا من: الواو.

١١- فى المصدر: و ينتشر و يشتهر- بتقديم و تأخير-.

و تفسيقه زجره عن ذلک بوعظ أو غيره، و لا يقدم على ما يفعله (۱) الجبابره و الأكاسره من شفاء الغيظ بغير ما أنزل اللّه تعالى و حكمه به (۲). انتهى.

و عندى أنّ السبب الحامل لعثمان على ما صنع بعمّار هو أنّ عمّارا كان من المجاهرين بحبّ علىّ عليه السلام، و أنّ من غلبه على الخلافه غاصب لها، فحملته عداوته لأمير المؤمنين عليه السلام و حبّه للرئاسه على إهانته و ضربه حتى حدث به الفتق و كسر ضلعا من أضلاعه، فإنّه قَدْ ذَكَرَ ابْنُ الْأَثِيرِ فِی الْكَامِلِ (۳) وَ غَيْرُهُ فِی غَيْرِهِ فِی قِصَّهِ الشُّورَی أَنَّ عَمَّاراً كَانَ يَقُولُ لِابْنِ عَوْفٍ: إِنْ أَرَدْتَ أَنْ لَا يَخْتَلِفَ الْمُسْلِمُونَ فَبَايِعْ عَلِيّاً (عليه السلام)، وَ عَارَضَهُ فِی ذَلِکَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِی سَرْحٍ وَ غَيْرُهُ وَ اشْتَدَّ الْأَمْرُ وَ شَتَمَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً.

وَ رَوَى الْمَسْعُودِيُّ فِی مُرُوجِ الذَّهَبِ (۴): أَنَّ عَمَّاراً حِينَ بُويِعَ عُثْمَانُ بَلَغَهُ قَوْلُ أَبِی سُفْيَانَ (۵) فِی دَارِ عُثْمَانَ عَقِيبَ الْوَقْتِ الَّذِی بُويِعَ فِيهِ عُثْمَانُ، وَ دَخَلَ دَارَهُ وَ مَعَهُ بَنُو أُمَيَّهَ، فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ: أَ فِيكُمْ أَحَدٌ مِنْ غَيْرِكُمْ؟ وَ قَدْ كَانَ عُمِیَ-، قَالُوا: لَا.

قَالَ: يَا بَنِی أُمَيَّهَ! تَلَقَّفُوهَا تَلَقُّفَ الْكُرَهِ، وَ الَّذِی (۶) يَحْلِفُ بِهِ أَبُو سُفْيَانَ مَا زِلْتُ أَرْجُوهَا لَكُمْ وَ لَتَصِيرَنَّ إِلَى صِبْيَانِكُمْ وِرَاثَهً، فَانْتَهَرَهُ عُثْمَانُ وَ سَاءَهُ مَا قَالَ، وَ أَنْهَى (۷)هَذَا الْقَوْلَ إِلَى الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ (۸)، فَقَامَ عَمَّارٌ فِی الْمَسْجِدِ، فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ! أَمَا إِذَا صَرَفْتُمْ هَذَا الْأَمْرَ عَنْ أَهْلِ بَيْتِ نَبِيِّكُمْ مَرَّهً هَاهُنَا وَ مَرَّهً هَاهُنَا (۹) فَمَا

۱- فی الشافی: تفعله.

۲- الشافی ۴- ۲۹۲- ۲۹۳.

۳- الكامل لابن الأثير ۳- ۳۷ باختصار.

۴- مروج الذّهب ۲- ۳۴۲- ۳۴۳.

۵- فی المصدر زياده: صخر بن حرب.

۶- فی المروج: فو الّذی.

۷- فی المصدر: و نمی، و قد تقرأ فی ک: و انتهی.

۸- فی مروج الذّهب زياده: و غير ذلک الكلام.

۹- فی المصدر: هاهنا مرّه و هاهنا مرّه، و لا توجد فی س: و مرّه هاهنا- الثّانيه-.

أَنَا بِآمِنٍ أَنْ يَنْزِعَهُ اللَّهُ مِنْكَمْ فَيَضَعَهُ فِی غَيْرِكُمْ كَمَا نَزَعْتُمُوهُ مِنْ أَهْلِ هَذَا الْبَيْتِ بَعْدَ نَبِيِّكَمْ (۱)

وَ رَوَی ابْنُ أَبِی الْحَدِيدِ (۲)، عَنْ أَبِی بَكْرٍ الْجَوْهَرِیِّ: أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ قَالَ لَمَّا بُويِعَ عُثْمَانُ-: كَانَ هَذَا الْأَمْرُ فِی تَيْمٍ، وَ أَنَّی لِتَيْمٍ هَذَا الْأَمْرُ (۳)؟، ثُمَّ صَارَ إِلَی عَدِیٍّ فَأَبْعَدَ وَ أَبْعَدَ، ثُمَّ رَجَعَتْ إِلَی مَنَازِلِهَا وَ اسْتَقَرَّ الْأَمْرُ قَرَارَهُ، فَتَلَقَّفُوهَا تَلَقُّفَ الْكُرَهِ!.

قَالَ: وَ قَالَ أَبُو بَكْرٍ: وَ حَدَّثَنِی مُغِيرَهُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُهَلَّبِیُّ، قَالَ: ذَاكَرْتُ إِسْمَاعِيلَ بْنَ إِسْحَاقَ الْقَاضِی بِهَذَا الْحَدِيثِ، وَ إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ قَالَ لِعُثْمَانَ: بِأَبِی أَنْتَ! (۴) أَنْفِقْ وَ لَا تَكُنْ كَأَبِی حَجَرٍ، وَ تَدَاوَلُوهَا يَا بَنِی أُمَيَّهَ تَدَاوُلَ الْوِلْدَانِ الْكُرَهَ، فَوَ اللَّهِ مَا مِنْ جَنَّهٍ وَ لَا نَارٍ، وَ كَانَ الزُّبَيْرُ حَاضِراً، فَقَالَ عُثْمَانُ لِأَبِی سُفْيَانَ: اعْزُبْ! فَقَالَ:

يَا بَنِیَّ! هَاهُنَا (۵) أَحَدٌ؟. قَالَ الزُّبَيْرُ: نَعَمْ وَ اللَّهِ لَا كَتَمْتُهَا(۶) عَلَيْكَ.

قَالَ (۷): فَقَالَ إِسْمَاعِيلُ: هَذَا بَاطِلٌ. قُلْتُ: وَ كَيْفَ ذَلِكَ؟. قَالَ: مَا أُنْكِرَ هَذَا مِنْ أَبِی سُفْيَانَ، وَ لَكِنْ أُنْكِرَ أَنْ يَكُونَ عُثْمَانُ سَمِعَهُ (۸) وَ لَمْ يَضْرِبْ عُنُقَهُ. انتهی.

و إنّما أوردت هذا الخبر ليظهر لک حقيقه إسلام القوم.

و لنرجع إلی بعض ما كنّا فيه: .

رَوَی ابْنُ أَبِی الْحَدِيدِ (۹) نَقْلًا مِنْ كِتَابِ السَّقِيفَهِ لِأَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْجَوْهَرِیِّ بِإِسْنَادِهِ، عَنْ أَبِی كَعْبٍ الْحَارِثِیِّ، قَالَ: .. أَتَيْتُ الْمَدِينَهَ فَأَتَيْتُ عُثْمَانَ

۱- فی المروج: من أهله و وضعتموه فی غير أهله.

۲- فی شرحه علی نهج البلاغه ۲- ۴۵.

۳- لا توجد فی س: الأمر.

۴- فی ک: بأبی أنت و أمّی.

۵- فی المصدر: أ هاهنا ..؟.

۶- فی مطبوع البحار: لأكتمنّها، و هو غلط، و ما أثبتناه من المصدر.

۷- لا توجد: قال، فی س.

۸- فی شرح النّهج: سمعه عثمان.

۹- فی شرحه علی نهج البلاغه ۹- ۳- ۵.

بْنَ عَفَّانَ وَ هُوَ الْخَلِيفَهُ يَوْمَئِذٍ-، فَسَأَلْتُهُ عَنْ شَيْ ءٍ مِنْ أَمْرِ دِينِي، وَ قُلْتُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! إِنِّي رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ مِنْ بَنِي الْحَارِثِ (١) بْنِ كَعْبٍ، وَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَكَ عَنْ أَشْيَاءَ (٢) فَأْمُرْ حَاجِبَكَ أَنْ لَا يَحْجُبَنِي. فَقَالَ: يَا وَثَّابُ! إِذَا جَاءَكَ هَذَا الْحَارِثِيُّ فَأْذَنْ لَهُ. قَالَ: فَكُنْتُ إِذَا جِئْتُ قَرَعْتُ(٣) الْبَابَ، قَالَ: مَنْ ذَا؟ فَقُلْتُ:

الْحَارِثِيُّ، فَيَقُولُ: ادْخُلْ، فَدَخَلْتُ يَوْماً فَإِذَا عُثْمَانُ جَالِسٌ وَ حَوْلَهُ نَفَرٌ سُكُوتٌ لَا يَتَكَلَّمُونَ كَأَنَّ عَلَى رُءُوسِهِمُ الطَّيْرَ، فَسَلَّمْتُ ثُمَّ جَلَسْتُ، فَلَمْ أَسْأَلْهُ عَنْ شَيْ ءٍ لِمَا رَأَيْتُ مِنْ حَالِهِمْ وَ حَالِهِ، فَبَيْنَا أَنَا كَذَلِكَ إِذَا جَاءَ نَفَرٌ فَقَالُوا: إِنَّهُ أَبَى أَنْ يَجِي ءَ.

قَالَ: فَغَضِبَ وَ قَالَ: أَبَى أَنْ يَجِي ءَ؟! اذْهَبُوا فَجِيئُوا بِهِ، فَإِنْ أَبَى فَجُرُّوهُ جَرّاً، قَالَ: فَمَكَثْتُ قَلِيلًا فَجَاءُوا وَ مَعَهُمْ رَجُلٌ آدَمُ طُوَالٌ أَصْلَعُ فِي مُقَدَّمِ رَأْسِهِ شَعَرَاتٌ وَ فِي قَفَاهُ شَعَرَاتٌ، فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟. قَالُوا: عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ. فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ: أَنْتَ الَّذِي يَأْتِيكَ (٤) رُسُلُنَا فَتَأْبَى أَنْ تَجِي ءَ؟. قَالَ: فَكَلَّمَهُ بِشَيْ ءٍ لَمْ أَدْرِ مَا هُوَ، ثُمَّ خَرَجَ فَمَا زَالُوا يَنْفَضُّونَ مِنْ عِنْدِهِ حَتَّى مَا بَقِيَ غَيْرِي، فَقَامَ، فَقُلْتُ: وَ اللَّهِ لَا أَسْأَلُ عَنْ هَذَا الْأَمْرِ أَحَداً، أَقُولُ: حَدَّثَنِي فُلَانٌ حَتَّى أَدْرِيَ مَا يَصْنَعُ (٥)، فَتَبِعْتُهُ حَتَّى دَخَلَ الْمَسْجِدَ، فَإِذَا عَمَّارٌ جَالِسٌ إِلَى سَارِيَهٍ (۶) وَ حَوْلَهُ نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ يَبْكُونَ. فَقَالَ عُثْمَانُ: يَا وَثَّابُ! عَلَيَّ بِالشُّرَطِ، فَجَاءُوا.

فَقَالَ: فَرِّقُوا (٧) بَيْنَ هَؤُلَاءِ، فَفَرَّقُوا بَيْنَهُمْ، ثُمَّ أُقِيمَتِ الصَّلَاهُ فَتَقَدَّمَ عُثْمَانُ فَصَلَّى بِهِمْ، فَلَمَّا كَبَّرَ قَالَتِ امْرَأَهٌ مِنْ حُجْرَتِهَا: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! .. ثُمَّ تَكَلَّمَتْ فَذَكَرَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ وَ مَا بَعَثَهُ اللَّهُ بِهِ، ثُمَّ قَالَتْ: تَرَكْتُمْ أَمْرَ اللَّهِ

١- في ك: الحرث، و المعنى واحد.

٢- لا توجد في المصدر: عن أشياء.

٣- في شرح النّهج: فقرعت.

۴- في المصدر: تأتيك.

۵- في س: تصنع.

۶- قال في القاموس ۴- ٣۴١: السّاريه: الأسطوانه.

٧- في ك: افرقوا.

وَ خَالَفْتُمْ عَهْدَهُ .. وَ نَحْوَ هَذَا، ثُمَّ صَمَتَتْ، وَ تَكَلَّمَتْ امْرَأَهٌ أَخْرَى بِمِثْلِ ذَلِكَ فَإِذَا هُمَا عَائِشَهُ وَ حَفْصَهُ، قَالَ: فَسَلَّمَ عُثْمَانُ وَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ وَ قَالَ: لَإِنَّ هَاتَيْنِ لَفَتَّانَتَانِ يَحِلُّ لِی سَبُّهُمَا وَ أَنَا بِأَصْلِهِمَا عَالِمٌ، فَقَالَ لَهُ سَعْدُ بْنُ أَبِی وَقَّاص: أَ تَقُولُ هَذَا لِحَبَائِبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ؟!. فَقَالَ: وَ فِيمَ أَنْتَ وَ مَا هَاهُنَا؟، ثُمَّ أَقْبَلَ نَحْوَ سَعْدٍ عَامِداً لِيَضْرِبَهُ فَانْسَلَّ سَعْدٌ، فَخَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ، فَاتَّبَعَهُ عُثْمَانُ فَلَقِیَ عَلِيّاً (عليه السلام) بِبَابِ الْمَسْجِدِ، فَقَالَ لَهُ عَلِیٌّ (١) عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَيْنَ تُرِيدُ؟. قَالَ:

أُرِيدُ (٢) هَذَا الَّذِی ... كَذَا وَ كَذَا يَعْنِی سَعْدٌ يَشْتِمُهُ، فَقَالَ لَهُ عَلِیٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَيُّهَا الرَّجُلُ! دَعْ عَنْكَ هَذَا؟. قَالَ: فَلَمْ يَزَلْ بَيْنَهُمَا كَلَامٌ حَتَّى غَضِبَا.

فَقَالَ عُثْمَانُ: أَ لَسْتَ الَّذِی خَلَّفَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ (٣) يَوْمَ تَبُوكَ؟.

فَقَالَ عَلِیٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَ لَسْتَ الْفَارَّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ (۴)، قَالَ: ثُمَّ حَجَزَ النَّاسُ بَيْنَهُمَا، قَالَ: ثُمَّ خَرَجْتُ مِنَ الْمَدِينَهِ حَتَّى

١- لا توجد: علیّ، فی المصدر.

٢- فی س لا توجد: قال أريد.

٣- فی شرح النّهج زياده: له.

۴- ذكر جمله المفسّرين إن لم نقل كلّهم- من الفريقين- فی تفسير قوله تعالی من سوره آل عمران: «إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعانِ» ... أنّ من المنهزمين الخلفاء الثّلاثه، و قد انهزم عثمان مع رجلين من الأنصار يقال لهما سعد سعيد و عقبه علقمه ابنا عثمان، حتّی بلغوا موضعا بعيدا ثمّ رجعوا بعد ثلاثه أيّام!. قاله الفخر الرّازیّ فی تفسيره الكبير ذيل الآيه، و صرّح به ابن حجر فی الإصابه ٢- القسم الأوّل- ١٩٠ فی ترجمه رافع بن المعلّی الأنصاریّ الزّرقیّ، و ٣- القسم الأوّل- ١٠١ فی ترجمه سعيد بن عثمان الأنصاریّ. و صرّح جمع من المفسّرين أنّ معنی تَوَلَّی فی سوره النّجم: ٣٣، أی ترك المركز يوم أحد، أريد به عثمان، كما فی أسباب النّزول للواحدیّ: ٢٩٨، و تفسير القرطبیّ ١٧- ١١١، و الكشّاف ٣- ١۴۶، و تفسير النّيشابوریّ المطبوع هامش تفسير الطّبریّ: ٢٧- ۵٠ و غيرهم. و قد أخرج أحمد بن حنبل فی مسنده ٢- ١٠١ بإسناده، قال: جاء رجل من مصر لحجّ البيت، قال: فرأی أقواما حبوسا، فقال: من هؤلاء القوم؟. فقالوا: قريش. قال: فمن الشّيخ فيهم؟. قالوا: عبد اللّه بن عمر. قال: يا ابن عمر! إنّی أسألك عن شی ء- أو أنشدك بحرمه هذا البيت أ تعلم أنّ عثمان فرّ يوم أحد؟. قال: نعم. و أخرجه البخاریّ فی صحيحه ۶- ١٢٢، و نصّ عليه بمصادره العلّامه الأمينیّ فی غديره ١٠- ٧٠.

انْتَهَیْتُ إِلَی الْکَوفَهِ (۱) فَوَجَدْتُ أَهْلَهَا أَیْضاً بَیْنَهُمْ شَرْقٌ (۲) نَشِبُوا (۳)فِی الْفِتْنَهِ وَ رَدُّوا سَعِیدَ (۴)بْنَ الْعَاصِ فَلَمْ یَدَعُوهُ یَدْخُلُ إِلَیْهِمْ، فَلَمَّا رَأَیْتُ ذَلِکَ رَجَعْتُ حَتَّی أَتَیْتُ بِلَادَ قَوْمِی (۵).

و قد مرّ (۶) .. و سیأتی الأخبار فی فضل عمّار (۷)، و هو أشهر من الشمس فی رابعه النهار.

وَ قَدْ رَوَی ابْنُ عَبْدِ الْبَرِّ فِی الْإِسْتِیعَابِ (۸) وَ غَیْرِهِ، عَنْ عَائِشَهَ، قَالَتْ: مَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ أَشَاءُ أَنْ أَقُولَ فِیهِ إِلَّا قُلْتُ إِلَّا عَمَّارَ بْنَ یَاسِرٍ، فَإِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ یَقُولُ:

مُلِئَ عَمَّارٌ إِیمَاناً حَتَّی أَخْمَصَ قَدَمَیْهِ. وَ بِرِوَایَهٍ أُخْرَی: حُشِیَ مَا بَیْنَ أَخْمَصِ قَدَمَیْهِ إِلَی شَحْمَهِ أُذُنِهِ إِیمَاناً (۹)..

ص: ۲۰۱

۱- الکلمه مشوّشه فی س.

۲- انشرق: انشقّ، کما فی القاموس ۳- ۲۴۸.

۳- فی المصدر: وقع بینهم شرّ و نشبوا.

۴- فی ک: سعد.

۵- ستأتی مصادره، و عن ابن عبّاس، عن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم- فی حدیث-: إنّ عمّارا ملئ إیمانا من قرنه إلی قدمه، و اختلط الإیمان بلحمه و دمه. انظر: حلیه الأولیاء ۱- ۱۳۹، کنز العمّال ۶- ۱۸۴، ۷- ۷۵، تفسیر الزّمخشریّ ۲- ۱۷۶، تفسیر البیضاویّ ۱- ۶۸۳، تفسیر الآلوسیّ ۱۴- ۲۳۷ و غیرها.

۶- بحار الأنوار ۲۲- ۳۱۵- ۳۵۴.

۷- بحار الأنوار ۳۳- ۳۷- ۳۸، و غیره.

۸- الاستیعاب- المطبوع هامش الإصابه- ۲- ۴۷۸- ۴۷۹، مع الإسناد.

۹- و قد جاءت عن عائشه جمله روایات و بألفاظ متعدّده، انظر: مجمع الزّوائد ۹- ۲۹۵، تیسیر الوصول ۳- ۲۷۹، البدایه و النّهایه ۷- ۳۱۱، کنز العمّال ۶- ۱۸۴، الاستیعاب ۲- ۴۳۵ حیث أخرج الأخیر الرّوایات بألفاظ ثلاث، فلاحظ.

وَ عَنْ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ قَالَ: مَنْ أَبْغَضَ عَمَّاراً أَبْغَضَهُ اللَّهُ (۱). قَالَ خَالِدٌ: فَمَا زِلْتُ أَحِبُّهُ مِنْ يَوْمِئِذٍ..

وَ عَنْ أَنَسٍ عَنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: اشْتَاقَتِ الْجَنَّةُ إِلَى عَلِيٍّ وَ عَمَّارٍ وَ سَلْمَانَ وَ بِلَالٍ (۲).

وَ عَنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: جَاءَ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ (۳) يَسْتَأْذِنُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ يَوْماً فَعَرَفَ صَوْتَهُ، فَقَالَ: مَرْحَباً بِالطَّيِّبِ الْمُطَيَّبِ، ائْذَنُوا لَهُ(۴).

وَ رُوِيَ فِي الْمِشْكَاةِ(۵)، عَنِ التِّرْمِذِيِّ (۶)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي حَدِيثٍ قَالَ: عَمَّارٌ: هُوَ الَّذِي أَجَارَهُ اللَّهُ مِنَ الشَّيْطَانِ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] .

وَ عَنْ أَنَسٍ، عَنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، قَالَ: قَالَ: إِنَّ الْجَنَّةَ تَشْتَاقُ إِلَى ثَلَاثَةٍ:

عَلِيٍّ وَ عَمَّارٍ وَ سَلْمَانَ(۷).

ص: ۲۰۲

۱- فی المصدر زیاده: تعالی.

۲- ستأتی مصادر له قریبا، و له نظائر کثیره.

۳- لا یوجد فی المصدر: بن یاسر.

۴- کما أخرجه أحمد فی مسنده ۱- ۱۰۰، ۱۲۶، ۱۳۸، تاریخ البخاریّ ۴- ۲۲۹، حلیه الأولیاء ۱- ۱۴۰، مصابیح السّنّه للبغوی ۲- ۲۸۸، الاستیعاب ۲- ۴۳۵، سنن ابن ماجه ۱- ۶۵، البدایه و النّهایه ۷- ۳۱۱، الجامع الکبیر للسّیوطیّ ۷- ۷۱. إلّا أنّ فی بعض مصادر العامّه کما فی سنن ابن ماجه ۱- ۶۵، و أبو نعیم الأصفهانیّ فی حلیه الأولیاء ۱- ۱۳۹، و ابن حجر فی الإصابه ۲- ۵۱۲ و غیرهم بإسنادهم، عن هانی بن هانی، قال: کنّا عند علیّ فدخل علیه عمّار، فقال: مرحبا بالطّیّب المطیّب، سمعت رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم یقول: عمّار ملئ إیمانا إلی مشاشه.

۵- مشکاه المصابیح ۳- ۲۷۸- ۲۷۹ حدیث ۶۲۲۳.

۶- سنن التّرمذیّ، کتاب المناقب حدیث ۳۷، و انظر: صحیح البخاریّ ۵- ۳۰ و ۳۱ فضائل الصّحابه، و کتاب بدء الخلق، و کتاب الاستئذان، و مسند أحمد بن حنبل ۶- ۴۴۹ و ۴۵۱.

۷- جاء بألفاظ متعدّده و أسماء مختلفه و أعداد متنوّعه، کما فی حلیه الأولیاء ۱- ۱۴۳، و مستدرک الحاکم النّیسابوریّ ۳- ۱۳۷، تفسیر القرطبیّ ۱۰- ۱۸۱، و تاریخ ابن کثیر ۷- ۳۱۱، و مجمع الزّوائد ۹- ۳۰۷، و تاریخ ابن عساکر ۳- ۳۰۶، ۶- ۱۹۸- ۱۹۹، و الاستیعاب ۲- ۴۳۵، و مشکاه المصابیح ۳- ۲۷۹ حدیث ۶۲۲۵، و غیرها.

وَ عَنْ عَائِشَهَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ]: مَا خُيِّرَ عَمَّارٌ بَيْنَ أَمْرَيْنِ إِلَّا اخْتَارَ أَشَدَّهُمَا عَلَى بَدَنِهِ (۱).

وَ عَنْ أَحْمَدَ (۲) بِإِسْنَادِهِ، عَنْ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ، قَالَ: كَانَ بَيْنِي وَ بَيْنَ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ كَلَامٌ فَأَغْلَظْتُ لَهُ فِي الْقَوْلِ، فَانْطَلَقَ عَمَّارٌ يَشْكُونِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] ، قَالَ: فَجَاءَ خَالِدٌ وَ هُوَ يَشْكُوهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] ، قَالَ:

فَجَعَلَ يُغَلِّظُهُ لَهُ وَ لَا يَزِيدُهُ إِلَّا غِلْظَهً وَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] سَاكِتٌ لَا يَتَكَلَّمُ، فَبَكَى عَمَّارٌ وَ قَالَ: أَ لَا تَرَاهُ؟. فَرَفَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] رَأْسَهُ، وَ قَالَ: مَنْ عَادَى عَمَّاراً عَادَاهُ اللَّهُ، وَ مَنْ أَبْغَضَ عَمَّاراً أَبْغَضَهُ اللَّهُ.

قَالَ خَالِدٌ: فَخَرَجْتُ فَمَا كَانَ شَيْ ءٌ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ رِضَى عَمَّارٍ، فَلَقِيتُهُ بِمَا رَضِيَ فَرَضِيَ (۳).

وَ رُوِيَ فِي جَامِعِ الْأُصُولِ (۴)، عَنِ الْبُخَارِيِّ، عَنْ عِكْرِمَهَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ

۱- كذا أورده التّرمذىّ فى صحيحه- كتاب المناقب- باب مناقب عمّار بن ياسر- حديث ۳۸۰۰، و حكاه فى جامع الأصول ۹- ۴۶ حديث ۶۵۸۴ عن عائشه، و فيه: قالت: قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: ما خيّر عمّار بين أمرين إلّا اختار أرشدهما، و ذكره أحمد فى مسنده ۱- ۳۸۹ و ۶- ۱۱۳، و الحاكم فى المستدرك، و فى لفظ ابن ماجه فى سننه ۱- ۶۶: .. إلّا اختار الأرشد منهما. و انظر: تفسير القرطبىّ ۱۰- ۱۸۱، مشكاه المصابيح ۳- ۲۷۹ حديث ۶۲۲۷، تيسير الوصول ۳- ۲۷۹، كنز العمّال ۶- ۱۸۴، الإصابه ۲- ۵۱۲، شرح ابن أبى الحديد ۲- ۲۷۴.

۲- مسند أحمد بن حنبل ۴- ۸۹.

۳- و قد جاء بأكثر من عشره ألفاظ و جمله أسانيد، أخرجها على اختلاف ألفاظها جمع كثير من الحفّاظ و أئمّه الفنّ، منهم الحاكم فى المستدرك ۳- ۳۹۰- ۳۹۱، و الخطيب البغدادىّ فى تاريخ بغداد ۱- ۱۵۲، و ابن عبد البرّ فى الاستيعاب ۲- ۴۳۵، و ابن كثير فى تاريخه ۷- ۳۱۱، و المتّقى الهندىّ فى كنز العمّال ۶- ۱۸۵ و ۷- ۶۱- ۷۵، و ابن الأثير فى أسد الغابه ۴- ۴۵، و ابن حجر فى الإصابه ۲- ۵۱۲، و غيرهم فى غيرها.

۴- جامع الأصول ۹- ۴۴ وسط حديث ۶۵۸۳.

الْخُدْرِيِّ فِي ذِكْرِ بِنَاءِ الْمَسْجِدِ، قَالَ: كُنَّا نَحْمِلُ لَبِنَهً لَبِنَهً (۱) وَ عَمَّارٌ لَبِنَتَيْنِ لَبِنَتَيْنِ (۲)، فَرَآهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] يَنْفُضُ التُّرَابَ عَنْهُ، وَ يَقُولُ: وَيْحَ عَمَّارٍ! يَدْعُوهُمْ إِلَى الْجَنَّهِ وَ يَدْعُونَهُ (۳) إِلَى النَّارِ.

قَالَ: وَ يَقُولُ عَمَّارٌ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْفِتَنِ (۴).

و روی من صحاحهم الأخبار السالفه بأسانید.

و لا یخفی علی عاقل بعد ملاحظه الأخبار السابقه التی رووها فی صحاحهم حال من ضرب و شتم و أهان و عادی رجلا

قَالَ فِيهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: إِنَّ (۵) مَنْ عَادَاهُ فَقَدْ عَادَى اللَّهَ وَ مَنْ أَبْغَضَهُ فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ، وَ إِنَّ الْجَنَّهَ تَشْتَاقُ إِلَيْهِ، وَ إِنَّهُ مَمْلُوٌّ إِيمَاناً، وَ إِنَّ اللَّهَ أَجَارَهُ مِنَ الشَّيْطَانِ.

(۶).

ص: ۲۰۴

۱- لا توجد فی س: لبنه- الثّانیه-.

۲- لا توجد: لبنتین- الثّانیه، فی س.

۳- فی ک نسخه بدل: تدعونه.

۴- کما جاء فی سیره ابن هشام ۲- ۱۱۵، و العقد الفرید ۲- ۲۸۹، و شرح النّهج لابن أبی الحدید ۳- ۲۷۴، و تاریخ ابن کثیر ۷- ۲۶۸.

۵- وضع فی ک علی: إن، رمز نسخه بدل.

۶- و کفی فی فضل عمّار ما مدحه الکتاب الکریم و أورده المفسّرون تبعا للمحدّثین ذیل الآیه ۹ من الزّمر فی أنّها نزلت فیه «أَمَّنْ هُوَ قانِتٌ آناءَ اللَّيْلِ» ... کما فی تفسیر الخازن ۳- ۵۳، و الشّوکانیّ فی تفسیره ۴- ۴۴۲، و الآلوسیّ فی تفسیره ۲۳- ۲۴۷، و السّیوطیّ فی الدّرّ المنثور ۵- ۳۲۳، و الزّمخشریّ فی تفسیره ۳- ۲۲، و نصّ علیه ابن سعد فی الطّبقات ۳- ۱۷۸. و کذا ما جاء من أحادیث ذیل الآیه ۵۲ من سوره الأنعام، کما فی تفسیر الطّبریّ ۷- ۱۲۷ ۱۲۸، و تفسیر القرطبیّ ۱۶- ۴۳۲، و تفسیر البیضاویّ ۱- ۳۸۰، و تفسیر الزّمخشریّ ۱- ۴۵۳، و تفسیر الرّازیّ ۴- ۵۰، و تفسیر ابن کثیر ۲- ۱۳۴، و الدّرّ المنثور ۳- ۱۴، و تفسیر الخازن ۲ ۱۸، و تفسیر الشّوکانیّ ۲- ۱۱۵ و غیرها. و ما أورده من أخبار ذیل الآیه: ۱۰۶ من سوره النّحل: «إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَ قَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمانِ» ..، و الآیه: ۶۱ من سوره القصص: «أَ فَمَنْ وَعَدْناهُ وَعْداً حَسَناً فَهُوَ لاقِيهِ كَمَنْ» ... فقد أجمع الفریقان علی أنّه نزلت فیه رضوان اللّه علیه و لعن اللّه ظالمیه و قاتلیه.

**[ترجمه]کسی که موافق و مخالف بر فضل و جایگاه عالی وی همصدا شده اند و اخبار بسیار پرشماری دارند که دلالت بر کرامت و بلندمرتبگی وی دارد: سید رضی الله عنه در الشافی - . الشافی ۴: ۲۸۹- ۲۹۱ -

گوید: کتک زدن عمار امری است که راویان در آن هیچ اختلاف نظری ندارند و فقط در بیان علت آن، سخنان متفاوتی نقل کرده اند.

عباس از هشام الکلبی - . چنانکه البلاذریّ در الأنساب ۵: ۴۸۰، و الزّهریّ- نظیر آنچه در الأنساب البلاذریّ ۵: ۸۸- است، با الفاظی نزدیک به هم بیان کرده است. -

از ابی مخنف و سند مذکور از او، روایت می کند که در خزانه بیت المال مدینه سبدی بود که در آن جواهرات و زیورآلات نهاده شده بود، و عثمان تکه هایی از آنرا برداشت که برخی اهل خانواده اش خود را به آن آراستند، و مردم بخاطر این آشکارا به او خرده گرفتند و سخنان تندی با وی گفتند تا آنکه خشمگین شد و در خطبه ای گفت: زین پس هر گاه نیازی داشته باشیم از این غنایم برخواهیم گرفت، هرچند که بینی برخی با اینکار به خاک مالیده شود. پس علی علیه السلام به او گفت: پس از دسترسی به آن بازداشته می شوی و از زیر دست تو برداشته خواهد شد. و عمار گفت: هان خدا را گواه می گیرم که من اولین نفری خواهم بود که از این کار چون بینی به خاک مالیده ای، به شدت ناراحت می شوم. پس عثمان گفت: ای پسر یاسر و سمیّه، آیا بر من جسارت می ورزی؟ او را بگیرید .. پس او را گرفتند و عثمان وارد شد و دستور داد او را بیاورند و او را کتک زد تا از هوش رفت. سپس بیرونش بردند و به سمت خانه ام سلمه همسر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم حملش کردند و او نماز ظهر و عصر و مغرب را نخواند و چون به هوش آمد وضو گرفت و نماز خواند. و گفت خدا را شکر، این اولین روزی که نیست که در راه خدای تعالی شکنجه شده ایم.

ص: ۱۹۳

پس هشام بن ولید بن مغیره مخزومی که عمار هم همپیمان قبیله اش بود، گفت: ای عثمان! درباره علی، از وی پرهیز نمودی و اما درباره ما، بر ما جسارت نمودی و برادرمان را کتک زدی چنان که نزدیک بود او را تلف کنی. هان بخدا که اگر او جان سپرد، در برابر یکی از مردان بزرگ بنی امیه را خواهم کشت. پس عثمان گفت: پس تو هم اینجا هستی ای پسر قسریه ! گوید: چرا که آندو از قسر (بطنی از قبیله بجیله) بودند و مادرش و مادربزرگش قسری بجیله بودند. پس عثمان او را ناسزا گفت و گفت که بیرونش کنند. پس او را نزد ام سلمه آوردند و دیدند که بخاطر عمار غضب کرده و به گوش عایشه نیز رسید که با عمار چه کردند و او هم خشمگین شد و تار مویی از موهای رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و یکی از کفش ها و یکی از لباسهایش را برداشت و گفت: چه زود سنت پیامبرتان را فراموش کردید، حال اینکه این لباس و مو و کفش اوست که هنوز پوسیده و کهنه نشده است.

دیگران نیز روایت کرده اند: علت این امر آن بود که عثمان از کنار قبری نوکنده گذشت و پرسید از آن کیست. گفتند از آن عبدالله بن مسعود ، پس بخاطر اینکه عمار نماز بر وی و امر به خاک سپاری اش را بر عهده داشت، مرگ او را از وی پنهان داشته بود، بر وی خشم گرفت و عثمان عمار را چنان به زیر لگدهایش قرار داد که دچار فتق گشت. و دیگرانی - . از جمله

البلاذریّ در الأنساب ۵- ۴۹ -

روایت کرده اند: مقداد و طلحه و زبیر و عمار و شـماری از اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نامه ای نوشتند و در آن خلافکاریهای عثمان را برشـمرده و او را از پروردگارش بیم دادنـد و به وی خبر دادند که اگر دست از این رفتارها نکشد، بر وی خواهند شورید. عمار این نامه را برداشت و به نزد عثمان آمد و ابتدای آن را خواند، پس عثمان گفت:

ص: ۱۹۴

آیـا تو از میان ایشان نزد من آمـده ای؟ گفت: من خیرخواه ترین ایشان برای تو هسـتم. گفت: دروغ می گویی ای پسـر سـمیه! پس گفت: به خدا سوگند که من پسر سمیه و و پسر یاسر هستم. پس عثمان دستور داد که نوکرهایش دست و پاهای او را (به چهـار سو) کشـیدند و او بـا پاهـایش که در پـاپیوش بود، بر میـان پاهـای او کوبیـد و او را دچار فتق نمود و عمار که فرتوت و کهنسال بود، از هوش رفت. - . و ابن أبی الحدید در شرح نهج البلاغه ۱: ۲۳۹ بدون هیچگونه اشاره ای بیان داشته است.

می گویم: ابن قتیبه در الإمامه و السّیاسه می نویسد: گفته اند که شـماری از اصـحاب پیامبر صـلی الله علیه و آله و سلم مکتوبی نوشـتند و در آن مخالفتهای عثمان با سـنت رسول خدا و دو رفیق پیشـینش را نگاشـتند .. و سپس شمار بسیار زیادی از طعن و ایرادهای وارد بر او را ذکر می کنـد که شایان توجه است و ابن عبـد البرّ {ابن عبـد ربه} در العقـد الفرید ۲- ۲۷۲ آنرا خلاصه نموده است. -

سپس مولف - . سید مرتضی در الشافی ۴: ۲۹۱ -

رحمه الله می افزایـد: و به نقلهای مختلف و به اسـناد بسـیاری روایت شـده که عمار میگفت: سه تن به کفر عثمان شـهادت می دهنـد و من چهارمی هسـتم و من از میان این چهارتن، سـخت ترین گواهی را می دهم!: (وَ مَنْ لَمْ یَحْکُمْ بِما أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولئِکَ هُمُ الْکافِرُونَ -: و کسانی که به موجب آنچه خدا نازل کرده داوری نکرده اند آنان خود ستمگرانند) - . المائده/ ۴۴ -

و من شهادت می دهم که او بخلاف حکمی که خداوند نازل فرموده، حکم نموده است. و از زید بن ارقم به نقل های مختلف روایـت شـده کـه بـه وی گفتنـد: بـه خـاطر چه عثمـان را کـافر خوانـدیـد؟ گفت: به خـاطر سه چیز. داراییهـا را تنهـا در دسـت ثروتمنـدان می گردانـد، و مهاجرین از اصـحاب رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سـلم را بمنزله کسانی که با خدا و رسول او ستیز نموده انـد، قلمـداد نمود و به خلاف کتاب خدا عمل کرد.. سـپس سـید سـخن را ادامه داده و به این نکته می رسد که: و هیچ عذری

ص: ۱۹۵

درباره آوردن بدترین بلاها به سـر این شـخص پذیرفته نیست که روایت شده است پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم درباره او فرمـود: عمـار پوست میـان چشم و بینی است و اگر پوست را بکنی، بینی خون آلود گردد. و روایت شـده که فرمود: ایشـان را درباره عمار چه می شود که او آنان را به بهشت می خواند و ایشان او را به آتش دوزخ فرامی خوانند؟! و از خالد روایت شده

که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر که با عمار ستیز کند، خداوند به ستیز با او برخواهد خاست و هر که به عمار خشم گیرد، خداوند بر وی خشم گیرد. - . منابع کاملی برای این روایات ذکر خواهد شد و بنگرید آنچه در الإصابه ذیل حرف عین و السّیره النّبویّه اثر ابن هشام ۲: ۱۱۵ و غیرآن آمده است. - و مگر عثمان چه سخن گزنده ای از عمار شنید که مستحق آن بلای بی اندازه بود که از حد آنچه خداوند تبارک در حدود واجب نموده، درگذشت.؟! عمار و دیگران فقط گاهی زشتکاریها و نابکاریهای او را بخاطر کردارهای ناپسندی که از او آشکار می گشت، به زبان او می پراکندند و به این ترتیب وی بایستی یکی از این دو کار را می کرد: یا اینکه از آن کارهایی که بخاطرش بر او ایراد می گرفتند، دست می کشید یا اینکه عذر خود برای رفتارش را بیان می نمود و بریء بودنش از آن را به گونه ای آشکار و مشهور، اثبات می نمود. پس اگر پس از این امر کسی همچنان بر توبیخ

ص: ۱۹۶

و فاسق خواندن وی پافشاری می نمود، وی را با اندرز یا شبیه آن از این کار باز می داشت و برای فرونشاندن خشم خود چون جباران و پادشاهان با به آنچه خداوند تعالی وحی نفرموده و حکم ننموده، دست نمی یازید. - . الشافی ۴: ۲۹۲- ۲۹۳ -

پایان.

و به نظر من آنچه که باعث شد عثمان با عمار چنین رفتاری داشته باشد، این بود که عمار آشکارا به محبت علی علیه السلام اقرار داشت و اینکه می گفت هر که در بدست آوردن خلافت بر او چیره گشته، خلافت را غصب نموده است. پس دشمنی او با امیر المومنین علیه السلام و حب به ریاست وی را بر آن داشت که به عمار اهانت کند و کتکش بزند به نحوی که او را دچار فتق نمود و یکی از دنده هایش را شکست. زیرا که ابن الاثیر در الکامل - . الکامل ابن الأثیر ۳: ۳۷ -

و دیگران در دیگر کتابها درباره ماجرای شورا ذکر کرده اند که عمار به ابن عوف می گفت: اگر می خواهی که مسلمانان دچار اختلاف نشوند، با علی علیه السلام بیعت کن و عبدالله بن ابی سرح و غیر او در این کلام با او مخالفت نمودند و قضیه بالا گرفت و به یکدیگر ناسزا گفتند. مسعودی نیز در مروج الذهب روایت می کند: پس از بیعت مردم با عثمان، این سخن ابوسفیان در خانه عثمان به گوش عمار رسید که: ابوسفیان وارد خانه او شد و مردان بنی امیه همراه او بودند و او که کور شده بود، گفت: آیا کسی جز شما در میانتان هست؟ گفتند: نه. گفت: ای بنی امیه! همچون قاپیدن توپ، آنرا بقاپید و سوگند به آنکه ابوسفیان به وی سوگند می خورد، همواره آنرا برای شما آرزو می کردم و به راستی که این امر به وراثت به دست فرزندانتان می رسد. پس عثمان به شدت از وی ناراحت شد و از سخن او بدش آمد و از رسیدن این سخن به گوش مهاجرین و انصار بازداشت، پس عمار در مسجد بر پای خاست و گفت: ای جماعت قریش! هان که اگر این امر (خلافت) را از دست اهل بیت پیامبرتان گرفته و یک بار به این طرف و بار دیگر به آن طرف بدهید،

ص: ۱۹۷

بیم آن دارم که خداوند آنرا از دست شما بگیرد و همانسان که شما آنرا پس از پیامبرتان از دست این خاندان به در آوردید،

به دست دیگرانی سپارد.

ابن ابی الحدید - . در شرح بر نهج البلاغه ۲: ۴۵ -

نیز از ابی بکر الجوهری روایت می کند که اباسفیان پس از بیعت مردم با عثمان گفت: این امر در دست قبیله تَیم بود و تیم را چه به این کارها؟ سپس به دست قبیله عدیّ افتاد و از ما دور گشت و دورتر. سپس بار دیگر به محل اصلی اش بازگشت و سرانجام این امر در جایش جاینشین شد، پس اکنون چون قاپیدن توپ، آنرا در دست گیرید.

گوید: ابوبکر گفت: مغیره بن محمد المهلبی برایم چنین حدیث کرد که با اسماعیل بن اسحاق القاضی این حدیث را به یاد می آوردیم و چنین بود که اباسفیان به عثمان گفت: پدرم به فدایت! بریز و بپاش و چون ابی حجَر مباش و ای بنی امیه، همچون بچه ها که توپ را به هم می اندازند، آنرا برای هم بیاندازید که به خدا هیچ بهشت و دوزخی در کار نیست و زبیر نیز حاضر بود و عثمان به ابی سفیان گفت: دور شو! و او گفت: فرزندم! اینجا کسی هست؟ زبیر گفت: آری به خدا که این سخنت را پنهان می دارم. گوید: پس اسماعیل گفت: این درست نیست. گفتم: از چه رو میگویی؟ گفت: چنین چیزی را بر ابی سفیان بد نمی دانم ولی این را بد می دانم که عثمان آنرا شنیده و گردن او را نزده است. پایان. و این خبر را تنها از این رو ذکر کردم که حقیقت اسلام این گروه برایت آشکار گشته باشد. پس اکنون به سخنی که سرگرفته بودیم، باز گردیم.

ابن ابی الحدید - . در شرح نهج البلاغه ۹: ۳- ۵ - به نقل از کتاب السقیفه اثر احمد بن عبدالعزیز الجوهری با ذکر سند او از ابی کعب الحارقی روایت می کند که گفت: به مدینه آمدم و به نزد عثمان بن عفان

ص: ۱۹۸

که خلیفه بود رفتم و از او درباره مساله ای از امور دینم پرسیدم و گفتم: ای امیر مومنان! من از اهل یمن از قبیله بنی الحارث بن کعب هستم و می خواهم درباره اموری از شما سوال کنم و بفرما دربانت را که مرا پس نزند. پس گفت: وثاب! هر گاه این مرد آمد به او اجازه ورود بده. گفت: و من هر گاه که می آمدم در می زدم. می گفت: کیست؟ می گفتم: الحارثی. پس می گفت: وارد شو. و یک روز وارد شدم و عثمان نشسته بود و گرداگرد او چند نفر ساکت نشسته بودند چنانکه گویی پرنده بر سرشان نشسته باشد. پس سلام کردم و نشستم و بخاطر حالی که از ایشان و او دیدم، سوالی نپرسیدم و در حالیکه من چنین بودم ناگاه چند نفری آمدند و گفتند: وی از آمدن سر باز زد. گوید پس او خشم گرفت و گفت: از آمدن سر باز زد؟! بروید و او را بیاورید و اگر امتناع کرد، کشان کشان بیاوریدش.گوید: پس اندکی درنگ کردم و ایشان بازگشتند و مردی سیه چرده و بلند قامت و طاس که در جلوی سرش و عقب آن اندک مویی باقیمانده بود را آوردند. گفتم: این کیست؟ گفتند: عمار بن یاسر. عثمان به او گفت: آیا ما فرستادگانمان را بسوی تو گسیل می کنیم و تو از آمدن سر باز می زنی؟ گوید: پس او سخنانی به عثمان گفت که نفهمیدم چه می گوید و سپس بیرون رفت و همچنان از گرد او پراکنده شدند تا آنکه جز من کسی باقی نماند. پس او برخاست و من گفتم: به خدا سوگند درباره این قضیه از هیچکس سوالی نخواهم کرد.

می گویم: فلان مرا روایت نمود تا بدانم که او چه می کند، پس به دنبالش رفتم تا وارد مسجد شد، و دیدم که عمار کنار

ستونی نشسته و گرد او چند نفر از صحابه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم می گریند. پس عثمان گفت: ای وثاب! نیروها را بیاورید. پس آمدند. و او گفت که ایشان را پراکنده سازید و آنها را از هم دور ساختند. سپس نماز برپا شد و عثمان پیش ایستاد و به امامت نماز گزارد و چون تکبیر گفت، زنی از پشت پرده گفت: ای مردمان! ... و سپس سخن گفت و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را و آنچه را که خداوند رسالت وی نمود یادآوری نمود و سپس گفت: فرمان خدا را ره

ص: ۱۹۹

و پیمان او را شکستید .. و سخنانی نظیر این و سپس سکوت اختیار کرد و زنی دیگر سخنانی اینچنین گفت و ناگهان دریافتند که آندو عایشه و حفصه هستند. گوید پس عثمان سلام داد و به مردم روی نمود و گفت: از آنجا که این دو فتّانه هستند، برای من جایز است که آنان را ناسزا گویم حال آنکه اصل و ریشه ایشان را می دانم. پس سعد بن ابی وقاص به او گفت: آیا به محبوبان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم چنین سخنی می گویی؟ گفت: تو را چه به اینچه در اینجا می گذرد؟ سپس عامدانه بسوی سعد حرکت نمود تا او را کتک بزند و سعد به میان جمع گریخت و از مسجد بیرون رفت و عثمان به دنبال او رفت و جلوی در مسجد با علی علیه السلام رویارو شد و علی علیه السلام به او گفت: کجا می روی اینسان؟ گفت: دنبال این... فلان فلان شده و منظورش ناسزا به سعد بود. پس علی علیه السلام به او گفت: ای مرد! این کارها را رها کن! گوید: پس همچنان سخنانی گفتند تا آنکه هر دو خشمگین شدند. پس عثمان گفت: آیا تو همان نیستی که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در جنگ تبوک تو را با خود نبرد؟ و علی علیه السلام گفت: آیا تو نبودی که در جنگ احد پیامبر را رها کردی و - . بیشتر مفسرین، اگر نگوییم همه ایشان — از هر دو فرقه-

در تفسیر این سخن حقتعالی از سوره عمران : (« إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعانِ - همانا کسانی از شما که در روز رویارویی دو سپاه رویگردان گریختند» ..) گفته اند که از جمله شکست خوردگان خلفای سه گانه بوده اند و عثمان به همران دو تن از مردان انصار که به آنها سعد یا سعید و عقبه یا علقمه، پسران عثمان می گفتند، عقب نشستند چنانکه به منطقه ای بسیار دور گریختند و سپس پس از سه روز برگشتند! این سخن را فخر رازیّ در تفسیر کبیر ذیل این آیه بیان کرده و ابن حجر در الإصابه ۲- بخش اول- ۱۹۰ در بیان شرح حال رافع بن معلّی الأنصاریّ الزّرقیّ، و ۳- بخش اول- ۱۰۱ در شرح حال سعید بن عثمان الأنصاریّ به روشنی بیان کرده است. گروهی از مفسرین تاکید کرده اند که معنی (« تولّی») در سوره النجم، آیه ۳۳ آنست که موضع خود در جنگ احد را ترک گفت و منظور عثمان است چنانکه در أسباب النّزول الواحدیّ: ۲۹۸، و تفسیر القرطبیّ ۱۷- ۱۱۱، و الکشّاف ۳- ۱۴۶، و تفسیر النّیشابوریّ(چاپ شده در حاشیه تفسیر الطّبریّ): ۲۷- ۵۰ و غیر این ذکر شده است.

و أحمد بن حنبل در مسندش ۲: ۱۰۱ با اسنادی که ذکر می کند، می گوید: مردی از مصر برای حج بیت الله آمد و مردمانی را دید که در بند شده اند و گفت: این مردمان کیستند؟ گفتند: قریش. گفت: شیخ ایشان کیست؟ گفتند: عبدالله بن عمر. گفت: ای ابن عمر! چیزی از تو می پرسم و یا گفت تو را به حرمت این بیت الله، اگر می دانی، آیا عثمان در جنگ احد گریخت؟ گفت: آری. و بخاری نیز در صحیح خود ۶- ۱۲۲ آنرا به سند صحیح شمرده، ذکر می کند و علّامه أمینیّ در الغدیر ۱۰- ۷۰ با وارد کردن منابع آن، بر آن تاکید می کند. - گریختی؟ گوید: سپس مردم میانه ایشان فاصله شدند. گوید: سپس من از مدینه

بیرون رفتم تا اینکه

ص: ۲۰۰

به کوفه رسیدم و دیدم که میان اهل آن نیز شکاف و دودستگی است و در فتنه افتاده اند و سعید بن عاص را برگرداندند و اجازه نداده اند به میان ایشان رود، و چون این حال را دیدم بازگشتم تا به سرزمین قوم خود وارد شدم.

و اخبار در فضل و مقام عمار که از آفتاب در دل روز روشن تر است، پیش از این گذشت - . بحار الأنوار ۲۲: ۳۱۵- ۳۵۴ - .. و در ادامه خواهد آمد. - . بحار الأنوار ۳۳: ۳۷- ۳۸ -

ابن عبدالبر در الاستیعاب و جز او عایشه روایت می کنند که گفت: هیچ یک از اصحاب رسول خدا نیست که اگر بخواهم درباره او سخنی بگویم، بتوانم بگویم مگر عمار بن یاسر، چه آنکه از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: عمار (از سر) تا نوک انگشتان پایش از ایمان پر شده است. و به روایت دیگری: از نوک انگشتان پایش تا لاله گوشش (منظور: تا فرق سرش) از ایمان سرشار گشته است. - . و روایات چندی از عایشه و با متنهای متفاوت نقل شده است. بنگرید: مجمع الزّوائد ۹- ۲۹۵، تیسیر الوصول ۳- ۲۷۹، البدایه و النّهایه ۷- ۳۱۱، کنز العمّال ۶- ۱۸۴، الاستیعاب ۲- ۴۳۵ که در این پایانی روایات را به سه سند متفاوت، صحیح دانسته است. -

ص: ۲۰۱

و از خالد بن ولید روایت است که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر که از عمار بیزار گردد، خداوند از او بیزار شود. خالد گوید: و من از آنرو همچنان وی را دوست داشتم. و از انس از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم روایت است که فرمود: بهشت مشتاق علی و عمار و سلمان و بلال است. و از علی علیه السلام روایت است که گفت: روزی عمار بن یاسر نزد پیامبر آمد و از وی صلی الله علیه و آله و سلم اجازه خواست و حضرت صدای او را شناخت و گفت: خوش آمدی ای پاک پاکی افزا، اجازه دهید داخل شود. و در المشکاه از الترمذی از ابی هریره در حدیثی روایت شده که گفت: عمار بود که خداوند او را به دعای پیامبرش صلی الله علیه و آله و سلم از شر شیطان در پناه داشت. و از انس، از پیامبر صد روایت است که بهشت مشتاق سه تن است: علی و عمار و سلمان. - . حلیه الأولیاء ۱: ۱۴۳، و مستدرک الحاکم النّیسابوریّ ۳: ۱۳۷، تفسیر القرطبیّ ۱۰: ۱۸۱، و تاریخ ابن کثیر ۷: ۳۱۱، و مجمع الزّوائد ۹: ۳۰۷، و تاریخ ابن عساکر ۳: ۳۰۶، ۶: ۱۹۸- ۱۹۹، و الاستیعاب ۲: ۴۳۵، و مشکاه المصابیح ۳: ۲۷۹ حدیث ۶۲۲۵ -

ص: ۲۰۲

و از عایشه روایت است که گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم گفت: عمار هرگز میان دو کار مخیر نگشت، مگر آنچه بر جانش دشوارتر بود را، بر می گزید. و از احمد - . مسند أحمد بن حنبل ۴- ۸۹ - به سندی که ذکر می کند، از خالد بن ولید روایت است که من با عمار بن یاسر سخنی می گفتم و با او تندی نمودم و عمار به راه افتاد و از من نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم گلایه نمود. گوید: پس خالد آمد و او هم نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از وی گلایه

نمود. گوید: پس خالد همچنان با تندی سخن می گفت و بیشتر تند می شد، درحالیکه رسول خدا آرام نشسته بود و سخنی نمی گفت، پس عمار گریست و گفت: نمی بینی او را چه می کند؟ پس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم سر بالا کرد و گفت: هر که با عمار ستیزه کند، خداوند با او دشمنی کند و هر که بر عمار کینه جوید، خداوند بر او کینه ورزد. خالد گفت: پس بیرون رفتم و دیگر هیچ چیز نزد من دوست داشتنی تر از خشنودی عمار نبود و آنسان با او رفتار کردم تا خرسند گردد، پس خرسند گشت. - . و با بیش از ده متن مختلف و شماری از اسنادها وارد شده و شمار بسیاری از حافظان و ائمه این فن با وجود تفاوت متنها، اسناد آنرا صحیح دانسته اند. از جمله الحاکم در المستدرک ۳: ۳۹۰- ۳۹۱، و الخطیب البغدادیّ در تاریخ بغداد ۱: ۱۵۲، و ابن عبد البرّ در الاستیعاب ۲: ۴۳۵، و ابن کثیر در تاریخش ۷: ۳۱۱، و المتّقی الهندیّ در کنز العمّال ۶: ۱۸۵ و ۷: ۶۱- ۷۵، و ابن الأثیر در أسد الغابه ۴: ۴۵، و ابن حجر در الإصابه ۲: ۵۱۲، و دیگران در دیگر کتب. -

و در جامع الاصول - . جامع الأصول ۹: ۴۴ وسط حدیث ۶۵۸۳ - از بخاری از عکرمه از ابی سعید الخدری

ص: ۲۰۳

درباره بنای مسجد پیامبر روایت شده که گفت: ما خشت ها را یکی یکی برمی داشتیم و عمار دوتا دوتا، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم او را دید و شروع کرد به پاک کردن گرد و خاک از وی و گفت: وای از این عمار! ایشان را به بهشت فرامی خواند، و او را به آتش می خوانند. گوید: و عمار می گفت: پناه می برم به خدا از شر فتنه ها. - . چنانکه در سیره ابن هشام ۲: ۱۱۵، و العقد الفرید ۲: ۲۸۹، و شرح النّهج اثر ابن أبی الحدید ۳: ۲۷۴، و تاریخ ابن کثیر ۷: ۲۶۸ آمده است. -

اخبار مذکور که در کتب صحاح ایشان با ذکر سند روایت شده است. حال و روز کسی که مردی را کتک زد و ناسزا گفت و اهانت کرد و ستیز نمود ، که پیامبر درباره او حدیث زیر را می فرماید، بر هیچ عاقلی پنهان نیست: همانا هر که با او دشمنی کند، با خدا دشمنی نموده و هر که بر وی کینه جوید، خداوند بر او کینه ورزد و همانا که بهشت مشتاق اوست و او لبریز از ایمان است و خداوند او را از شر شیطان در پناه داشته است.

ص: ۲۰۴

**[ترجمه]

الطعن السابع:

أنّه جمع الناس على قراءه زيد بن ثابت خاصّه و أحرق المصاحف (۱) و أبطل ما لا شكّ أنّه منزل من القرآن، و أنّه مأخوذ من الرسول صلّى اللّه عليه و آله، و لو كان ذلك حسنا لسبق إليه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله،

وَ سَيَأْتِي فِي كِتَابِ الْقُرْآنِ (۲)

أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ جَمَعَ الْقُرْآنَ بَعْدَ وَفَاهِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ كَمَا أَوْصَاً (۳) بِهِ فَجَاءَ بِهِ إِلَى الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ، فَلَمَّا رَأَى أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ اشْتِمَالَهُ عَلَى فَضَائِحِ الْقَوْمِ أَعْرَضَا عَنْهُ وَ أَمَرَا زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ وَ إِسْقَاطِ مَا اشْتَمَلَ مِنْهُ عَلَى

الْفَضَائِحِ، وَ لَمَّا اسْتُخْلِفَ (۴) عُمَرُ سَأَلَ عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ أَنْ یَدْفَعَ إِلَیْهِ الْقُرْآنَ الَّذِی جَمَعَهُ لِیُحْرِقَهُ (۵) وَ یُبْطِلَهُ، فَأَبَی عَلَیْهِ السَّلَامُ عَنْ ذَلِکَ، وَ قَالَ: (لا یَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ) (۶) مِنْ وُلْدِی، وَ لَا یُظْهَرُ حَتَّی یَقُومَ الْقَائِمُ مِنْ أَهْلِ الْبَیْتِ

۱- کما نصّ علیه السیّد المرتضی فی الشافی ۴- ۲۸۳- ۲۸۶، و الشیخ الطوسیّ فی تلخیص الشافی ۴- ۱۰۵- ۱۰۸، و انظر ما جاء فی تاریخ الخمیس: ۲۲۳، و الریاض لمحبّ الدین ۲- ۱۴۱، و الأنساب للبلاذری ۵- ۶۲ و غیرها، و البحث فیه ذو شجون. و ذکر فی التاج الجامع لأصول العامّه ۴- ۳۴ إحراق عثمان ما وجد فی کلّ صحیفه أو مصحف من القرآن غیر ما جمعه منه. و أورد البخاری فی صحیحه ۱- ۱۴- ۱۹ باب جمع القرآن، و باب نزول القرآن بلغه قریش، و کتاب الأنبیاء جمله روایات، و کذا الترمذی فی کتاب التفسیر سوره التوبه حدیث ۳۱۰۳. و أورد ابن الأثیر فی جامع الأصول ۲- ۵۰۳- ۵۰۷ حدیث ۹۷۵، و نصّ علی جمله منها أبو داود فی سننه فی کتاب المصاحف ۳۴- ۳۵، و فی کنز العمّال- بهامش مسند أحمد ۲- ۴۳- ۵۲، و ذکر فی تعلیقه جامع الأصول اختلاف عدد المصاحف التی أرسلها بها عثمان إلی الآفاق، فلاحظ.

۲- بحار الأنوار ۹۲- ۴۰- ۵۳.

۳- کذا، و الصّحیح: أوصی.

۴- فی س: استخلفت.

۵- جاء فی بحار الأنوار ۹۲- ۴۳: فیحرفوهم فیما بینهم.

۶- الواقعه: ۷۹.

عَلَيْهِمُ السَّلَامُ فَيَحْمِلَ النَّاسَ عَلَيْهِ وَ يَجْرِيَ السُّنَّهَ عَلَى مَا يَتَضَمَّنُهُ وَ يَقْتَضِيهِ.

و سيأتى (۱) الأخبار الكثيره فى ذلك من طرق الخاصّه و العامّه.

**[ترجمه]اینکه وی مردم را به قرائت زید بن ثابت واداشت و قرانها را سوزانـد - . چنانکه سید مرتضی در الشافی ۴: ۲۸۳- ۲۸۶، و شیخ طوسیّ در تلخیص الشافی ۴: ۱۰۵- ۱۰۸ بر آن تاکید کرده اند و نگاه کنید به آنچه در تاریخ الخمیس: ۲۲۳، و الریاض اثر محبّ الدین ۲- ۱۴۱، و الأنساب اثر البلاذری ۵- ۶۲ و غیر آن، و بحث در این موضوع بسیار پر شاخه است. و در التـاج الجامع لأصول العامّه ۴- ۳۴ سخن از سوزانـدن هر کاغـذ یـا کتـابی از قران توسط عثمان غیر از آنچه که خودش گرد آورده بود، می رود و البخاری در صحیحش ۱- ۱۴- ۱۹ باب جمع القرآن، و باب نزول القرآن بلغه قریش، و کتـاب الأنبیاء روایات چندی را وارد کرده و نیز الترمذی در کتاب التفسیر سوره التوبه حدیث ۳۱۰۳. و ابن الأثیر در جامع الأصول ۲- ۵۰۳- ۵۰۷ حدیث ۹۷۵ آنرا وارد کرده، و أبو داود در سننش در کتاب المصاحف ۳۴- ۳۵، و در کنز العمّال- در حاشیه مسند أحمد ۲- ۴۳- ۵۲ شماری از آن نقل شده، و حاشیه جامع الأصول درباره اختلاف تعداد مصحفهایی که عثمان به اقصی نقاط فرستاد بحث شده است. -

و آنچه را که بی شک بخشی از قران مُنزل بود و از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم اخذ شده بود را باطل دانست و اگر این کار نیک و پسندیده بود، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پیش از وی چنین می کرد. در کتاب مربوط به قران - . بحار الأنوار ۹۲: ۴۰- ۵۳ - خواهد آمد که امیر المومنین علیه السلام پس از رحلت نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله و سلم قرآن را چنان که حضرت وصیت کرده بود، جمع آوری نمود و آنرا نزد مهاجرین و انصار آورد و وقتی ابوبکر و عمر دیدند که این قران رسواییهای این قوم را نیز در بر دارد، از آن رویگردان شدند و به زید بن ثابت دستور دادند که قران را جمع آورد و آن قسمت که بیانگر فضاحتهاست را بیاندازد. زمانی که عمر به خلافت رسید از علی خواست قرانی که را که گرد آورده را بیاورد تا او آنرا بسوزاند و باطل اعلام نماید و علی علیه السلام از این کار امتناع نمود و فرمود: لا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ -: که جز پاک شدگان بر آن دست ندارند - . الواقعه/ ۷۹ - از فرزندان من و آشکار نمی گردد مگر آنروز که قائم اهل بیت علیهم السلام بر پا خیزد و

ص: ۲۰۵

مردم را بدان راه نماید و سنت را بواسطه آنچه در بردارد و اقتضاء می کند، جاری نماید.

و اخبار بسیاری در این رابطه به نقل از خاصه و عامه ذکر خواهد شد - . بحار الأنوار- کتاب القرآن، باب ما جاء فی کیفیّه جمع القرآن ۹۲: ۴۰- ۷۷، و نیز در ۴۰: ۱۵۵- ۱۵۷ به نقل از شماری از منابع عامه. -

**[ترجمه]

و تفصيل القول فى ذلك، أنّ الطعن فيه من وجهين

الأول

جمع الناس على قراءه زيـد بن ثابت إبطال للقرآن المنزل، و عـدول عن الراجـح إلى المرجوح فى اختيار زيد بن ثابت من حمله (۲) قراءه القرآن (۳)، بل هو ردّ صريح لقول الرسول صلّى اللّه عليه و آله على ما يدلّ عليه صحاح أخبارهم.

**[ترجمه]واداشـتن همه مردم به تبعيت از قرائت زيـد بن ثـابت، ابطال نمودن قران منزل است و عـدول از راجـح به مرجوح با گزيدن زيد بن ثابت از ميان حاملان قرائت قران بوده، بلكه رد كردن آشـكار سخن رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم طبق آنچه كه در اخبار صحيح ايشان آمده است، مى باشد.

**[ترجمه]

و الثانى

أنّ إحراق المصاحف الصحيحه استخفاف بالدين و محادّه للّه ربّ العالمين.

أمّا الثانى، فلا يخفى على من له حظّ من العقل و الإيمان.

و أمّا الأول، فلأنّ أخبـارهم متضـافره فى أنّ القرآن نزل على سـبعه أحرف، و أنّ النـبىّ صـلّى اللّـه عليه و آله لم ينه أحـدا عن الاختلاف فى قراءه القرآن بـل قرّرهم عليه، و صـرّح بجـوازه، و أمر النـاس بـالتعلّم من ابن مسـعود و غيره ممّن منـع عثمـان من قراءتهم، و ورد فى فضـلهم و علمهم بـالقرآن مـا لم يرد فى زيـد بن ثـابت، فجمع الناس على قراءته و حظر ما سواه ليس إلّا ردّا لقول رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و إبطالا للصحيح الثابت من كتاب اللّه عزّ و جلّ. فأمّا ما يدلّ من رواياتهم على

۱- بحـار الأنوار- كتـاب القرآن، بـاب ما جاء فى كيفيّه جمع القرآن ۹۲- ۴۰- ۷۷، و كـذا فى ۴۰- ۱۵۵- ۱۵۷ عـن جمله من مصادر العامّه.

۲- فى س: من جمله.

۳- أقول: أخرج البخارى من طريق عبد اللّه بن مسعود، قال: أخذت من فى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله سبعين سوره، و إنّ زيـد بن ثـابت لصبىّ من الصبيـان، و فى لفـظ: أحكمتهـا قبـل أن يسلم زيـد بن ثابت و له ذؤابه يلعب مع الغلمان. و فى لفظ: ما ينازعنى فيها أحـد، كما جاء فى حليه الأولياء ۱- ۱۲۵، و الاستيعاب ۱- ۳۷۳، و تهذيب التهذيب ۶- ۲۸ و صحّحه، و كنز العمّال ۷- ۵۶ نقلا عن أبى داود، و قد أورده ابن داود فى سننه كتاب المصاحف: ۱۴ و ۱۶ من طريق خمير و جمع، و أخرجه الترمذى فى كتاب التفسير باب سوره براءه حديث ۳۱۰۳. و جاء فى صحيح البخارىّ ۱- ۱۴ ۱۸ كتاب فضائل القرآن باب جمع القرآن و باب نزول القرآن بلغه قريش و كتاب الأنبياء، و قد مرّت.

أنّ القرآن نزل على سبعه أحرف، و على تقرير النبيّ صلّى اللّه عليه و آله على الاختلاف فى القراءه.

فمنها:.

مَا رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (۱)، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] قَالَ: أَقْرَأَنِي جِبْرَئِيلُ عَلَى حَرْفٍ فَرَاجَعْتُهُ فَزَادَنِى (۲)، فَلَمْ أَزَلْ أَسْتَزِيدُهُ وَ يَزِيدُنِى حَتَّى انْتَهَى عَلَى سَبْعَهِ أَحْرُفٍ (۳).

وَ رُوِىَ فِي جَامِعِ الْأُصُولِ (۴)، عَنِ الْبُخَارِيِّ (۵) وَ مُسْلِمٌ (۶) وَ مَالِكٌ (۷) وَ أَبُو دَاوُدَ (۸) وَ النَّسَائِيُّ (۹) بِأَسَانِيدِهِمْ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، قَالَ: سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ يَقْرَأُ سُورَهَ الْفُرْقَانِ فِي حَيَاهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ فَاسْتَمَعْتُ لِقِرَاءَتِهِ فَإِذَا هُوَ يَقْرَؤُهُ عَلَى حُرُوفٍ كَثِيرَهٍ لَمْ يَقْرَأْنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ فَكِدْتُ أُسَاوِرُهُ (۱۰) فِي الصَّلَاهِ، فَتَرَبَّصْتُ حَتَّى سَلَّمَ فَلَبَّبْتُهُ بِرِدَائِهِ (۱۱)، فَقُلْتُ: مَنْ أَقْرَأَكَ هَذِهِ السُّورَهَ الَّتِي سَمِعْتُكَ تَقْرَؤُهَا؟. قَالَ: أَقْرَأَنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ، فَقُلْتُ: كَذَبْتَ، فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

ص: ۲۰۷

۱- صحيح البخاريّ ۶- ۹۷ [۶- ۲۲۷ دار الشّعب باب فضائل القرآن، و قريب منه فى البخاريّ ۴- ۷۵ [۴- ۱۳۷ دار الشّعب كتاب بدء الخلق.

۲- لا توجد: فزادنى فى صحيح البخاريّ المطبوع فى دار الشّعب.

۳- و أورده القسطلانى فى إرشاد السّارى ۵- ۳۲۱ و ۷- ۵۳۷، و العسقلانىّ فى فتح البارى ۶- ۲۲۲ و ۹- ۲۰، و العينىّ فى عمده القارى ۷- ۲۰۴، و ۹- ۳۰۸.

۴- جامع الأصول ۲- ۴۷۷- ۴۷۸ حديث ۹۳۹.

۵- صحيح البخاريّ ۹- ۲۰- ۲۱ كتاب فضائل القرآن، باب أنزل القرآن على سبعه أحرف، و باب من لم ير بأسا أن يقول: سوره البقره و سوره كذا، و كتاب الخصومات باب كلام الخصومات بعضهم فى بعض، و كتاب التّوحيد باب قول اللّه تعالى: «فَاقْرَؤُا ما تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ».

۶- صحيح مسلم، كتاب الصلاه باب بيان أن القرآن أنزل على سبعه أحرف حديث ۸۱۸.

۷- موطّأ مالك ۱- ۲۰۱ كتاب القرآن باب ما جاء فى القرآن.

۸- سنن أبى داود، كتاب الصّلاه، باب ما أنزل من القرآن على سبعه أحرف حديث ۱۴۷۵.

۹- سنن النّسائىّ ۲- ۱۵۰- ۱۵۲، كتاب الصّلاه باب جامع القرآن.

۱۰- قال فى القاموس ۲- ۵۳: ساوره: أخذ برأسه، و فلانا: واثبه.

۱۱- فى س: برداء.

عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ قَدْ أَقْرَأَنِيهَا عَلَى غَيْرِ مَا قَرَأْتَ، فَانْطَلَقْتُ بِهِ أَقُودُهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] ، فَقُلْتُ (۱): إِنِّی سَمِعْتُ هَذَا يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ عَلَى حُرُوفٍ لَمْ تَقْرَأْنِيهَا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ: أَرْسِلْهُ، اقْرَأْ يَا هِشَامُ.

فَقَرَأَ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةَ الَّتِی (۲) سَمِعْتُهُ يَقْرَأُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ: كَذَلِكَ (۳) أُنْزِلَتْ، ثُمَّ قَالَ (۴): اقْرَأْ يَا عُمَرُ. فَقَرَأْتُهُ الْقِرَاءَةَ الَّتِی أَقْرَأَنِی، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ: كَذَلِكَ أُنْزِلَتْ، إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ فَاقْرَؤُا ما تَيَسَّرَ مِنْهُ.

قَالَ فِی جَامِعِ الْأُصُولِ: أَخْرَجَهُ الْجَمَاعَهُ. وَ قَالَ التِّرْمِذِيُّ (۵) هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ.

وَ رَوَى مُسْلِمٌ (۶) وَ التِّرْمِذِيُّ (۷) وَ أَبِی دَاوُدَ(۸) وَ النَّسَائِيُّ (۹) فِی صِحَاحِهِمْ وَ أَوْرَدَهُ فِی الْمِشْكَاهِ (۱۰) وَ فِی جَامِعِ الْأُصُولِ (۱۱) عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، قَالَ: كُنْتُ فِی الْمَسْجِدِ فَدَخَلَ رَجُلٌ يُصَلِّی فَقَرَأَ قِرَاءَهً أَنْكَرْتُهَا، ثُمَّ دَخَلَ رَجُلٌ (۱۲) آخَرُ فَقَرَأَ قِرَاءَهً سِوَى قِرَاءَهِ

۱- فی المصدر زیاده: یا رسول اللّه، بعد: فقلت.

۲- فی المصدر: الّتی کنت.

۳- فی جامع الأصول: هکذا.

۴- فی المصدر: قال النّبیّ صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم.

۵- سنن التّرمذیّ، کتاب القراءات باب ما جاء أنّ القرآن أنزل علی سبعه أحرف حدیث ۲۹۴۴.

۶- صحیح مسلم ۱- ۲۲۵ کتاب الصّلاه باب بیان أنّ القرآن نزل علی سبعه أحرف حدیث ۸۲۰.

۷- صحیح التّرمذیّ، کتاب القراءات باب ما جاء أنّ القرآن أنزل علی سبعه أحرف حدیث ۲۹۴۵، و قال: و إسناده حسن.

۸- کذا، و الظّاهر: أبو داود، انظر: سنن أبی داود کتاب الصّلاه باب أنزل القرآن علی سبعه أحرف حدیث ۱۴۷۷ و ۱۴۷۸

۹- سنن النّسائیّ کتاب الصّلاه باب جامع ما جاء فی القرآن ۲- ۱۵۲- ۱۵۴.

۱۰- مشکاه المصابیح ۱- ۶۸۰ حدیث ۲۲۱۳ باختلاف یسیر عمّا هنا.

۱۱- جامع الأصول ۲- ۴۷۹- ۴۸۰ حدیث ۴۹۰.

۱۲- لا توجد: رجل، فی المصدر.

صَاحِبِه ، فَلَمَّا قضيَت (۱)الصَّلَاةَ دَخَلْنَا جَمِيعاً عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ، فَقُلْتُ: إِنَّ هَذَا قَرَأَ(۲) قِرَاءَةً أَنْكَرْتُهَا (۳) عَلَيْهِ، فَدَخَلَ آخَرُ فَقَرَأَ سِوَى قِرَاءَةِ صَاحِبِهِ، فَأَمَرَهُمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ فَقَرَءَا فَحَسَّنَ (۴) شَأْنَهُمَا فَسُقِطَ فِي نَفْسِي مِنَ التَّكْذِيبِ وَ لَا إِذْ كُنْتُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ (۵)، فَلَمَّا رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ مَا قَدْ غَشِيَنِي، ضَرَبَ فِي صَدْرِي فَفِضْتُ عَرَقاً، وَ كَأَنَّمَا أَنْظُرُ إِلَى اللَّهِ (۶) فَرَقاً. فَقَالَ لِي: يَا أُبَيُّ! أُرْسِلَ إِلَيَّ أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ عَلَى حَرْفٍ، فَرَدَدْتُ إِلَيْهِ:

أَنْ هَوِّنْ عَلَى أُمَّتِي، فَرَدَّ إِلَيَّ الثَّانِيَةَ: اقْرَأْهُ (۷) عَلَى حَرْفَيْنِ، فَرَدَدْتُ إِلَيْهِ: أَنْ هَوِّنْ عَلَى أُمَّتِي، فَرَدَّ إِلَيَّ الثَّالِثَةَ: اقْرَأْهُ (۸) عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ، وَ لَكَ بِكُلِّ رَدَّةٍ رَدَدْتُكَهَا مَسْأَلَةٌ تَسْأَلُنِيهَا، فَقَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأُمَّتِي، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأُمَّتِي، وَ أَخَّرْتُ الثَّالِثَةَ لِيَوْمٍ يَرْغَبُ إِلَيَّ الْخَلْقُ كُلُّهُمْ حَتَّى إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ.

**[ترجمه]سوزاندن قرانهای صحیح هیچ شمردن دین و سرکشی و مخالفت با خداوند رب العالمین است. اما این دومی بر کسی که بهره ای از خرد و ایمان داشته باشد، پوشیده نیست. و اما درباره اولی، از آنجا که اخبار راویان متواتر است که قرآن بر هفت لهجه یا خوانش نازل شده و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم کسی را از اختلاف در قرائت قرآن نهی ننموده بلکه ایشان را تایید نموده و بر جواز این امر تصریح نموده و مردم را به فراگرفتن از ابن مسعود و دیگرانی که عثمان از قرائتهای ایشان بازداشت، امر نمود. و در فضل و علم ایشان به قرآن سخنانی نقل شده که درباره زید بن ثابت بیان نشده است. پس واداشتن مردم به پیروی از این قرائت و ممنوع کردن باقی آنها، تنها نادیده گرفتن سخن رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و باطل نمودن قسمی صحیح از کتاب خداوند عز و جل و ثابت در آن می باشد. و اما روایات ایشان که دلالت بر

ص: ۲۰۶

نزول قران به هفت لهجه یا خوانش و تایید اختلاف در قرائتها از سوی پیامبر دارد، از جمله آنها این روایت است که: بخاری از ابن عباس روایت نمود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: جبرئیل قرآن را بنا به لهجه یا خوانشی بر من خواند و از او خواستم تکرار نماید و او لهجه ای دیگر بر آن افزود و همچنان (شکلهای) بیشتر(ی از قرائت) می طلبیدم و او بیشتر نشانم می داد تا آنکه بر هفت لهجه پایانش بخشید. - . و القسطلانی در إرشاد السّاری ۵: ۳۲۱ و ۷- ۵۳۷، و العسقلانیّ در فتح الباری ۶: ۲۲۲ و ۹- ۲۰، و العینیّ در عمده القاری ۷: ۲۰۴، و ۹- ۳۰۸ آنرا ذکر کرده اند. -

و در جامع الاصول - . جامع الأصول ۲: ۴۷۷- ۴۷۸ حدیث ۹۳۹ - نیز از بخاری - . صحیح البخاریّ ۹: ۲۰- ۲۱ کتاب فضائل القرآن -

و مسلم - . صحیح مسلم، کتاب الصلاه باب بیان أن القرآن أنزل علی سبعه أحرف حدیث ۸۱۸ -

و مالک - . موطّأ مالک ۱:۲۰۱ کتاب القرآن باب ما جاء فی القرآن -

و ابو داود - . سنن أبی داود، کتاب الصّلاه، باب ما أنزل من القرآن علی سبعه أحرف حدیث ۱۴۷۵ -

و نسائی - . سنن النّسائیّ ۲: ۱۵۰- ۱۵۲، کتاب الصّلاه باب جامع القرآن -

با اسنادی که ذکر کرده اند، از عمر ابن الخطاب روایت می کند که گفت: از هشام بن حکیم بن حزام شنیدم که سوره فرقان را در زمان زندگی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می خواند و به قرائت او گوش سپردم و دریافتم که او آنرا به لهجه ها یا خوانشهای بسیاری می خواند که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بر من نخوانده بود و نزدیک بود که در نماز بر سرش بپرم ولی درنگ کردم تا آنکه سلام داد پس یقه اش را گرفتم و گفتم: چه کسی این سوره را که شنیدم می خواندی، بر تو قرائت نموده است؟ گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آنرا برایم اینگونه قرائت نمود. پس گفتم: دروغ می گویی، چرا که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم

ص: ۲۰۷

طور دیگری آنرا برای من قرائت نموده بود. پس او را به دنبال خود نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بردم و گفتم: من از این شنیدم که سوره فرقان را به لهجه هایی که برای من نخوانده اید، می خواند! پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: رهایش کن، بخوان ای هشام. پس او همان قرائتی که شنیدم می خواند را خواند و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: اینچنین نازل گشته است. سپس فرمود: عمر بخوان و من آنرا به قرائتی که برایم خوانده بود، قرائت نمودم. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: اینچنین نازل گشته است. این قران به هفت لهجه نازل شده است، پس هر کدام از آن که ممکن شد را بخوانید. در جامع الاصول می نویسد که جماعت محدثین دو فرقه سند آنرا صحیح دانسته اند و الترمذی گوید حدیثی صحیح است.

مسلم - . صحیح مسلم ۱: ۲۲۵ کتاب الصّلاه باب بیان أنّ القرآن نزل علی سبعه أحرف حدیث ۸۲۰ - و ترمذی - . صحیح التّرمذیّ، کتاب القراءات باب ما جاء أنّ القرآن أنزل علی سبعه أحرف حدیث ۲۹۴۵، و گوید: و إسناد آن حسن است. -

و ابی داود - . چنین آمده و گویی درست أبو داود باشد. بنگرید: سنن أبی داود کتاب الصّلاه باب أنزل القرآن علی سبعه أحرف حدیث ۱۴۷۷ و ۱۴۷۸. -

و نسائی - . سنن النّسائیّ کتاب الصّلاه باب جامع ما جاء فی القرآن ۲- ۱۵۲- ۱۵۴ -

در صحاح خود از ابیّ بن کعب روایت کرده اند و مولف المشکاه - . مشکاه المصابیح ۱: ۶۸۰ حدیث ۲۲۱۳ با اختلاف اندکی از روایت مذکور. -

و جامع الاصول - . جامع الأصول ۲: ۴۷۹- ۴۸۰ حدیث ۴۹۰ -

نیز آنرا نقل کرده اند، که گفت: در مسجد بودم و مردی وارد شد و قرآن را به قرائتی که برایم ناآشنا بود، خواند. سپس مردی دیگر وارد شد و قرائتی متفاوت از آن دیگری خواند

ص: ۲۰۸

و چون نمازم را به پایان بردم همگی به نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم رفتیم و گفتم: این مرد قرآن را طوری قرائت

نمود که من آنرا نادرست دانستم و سپس این مرد وارد شد و قرائتی متفاوت از این اولی خواند. پس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم دستور داد و ایشان خواندند و پیامبر قرائتشان را اصلاح نمود و در دل من حالتی از تکذیب (رسالت محمد ص) افتاد که حتی در دوره جاهلیت نیز چنین تکذیبی به دلم راه نیافته بود. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم زمانی که این حالتی که مرا فراگرفته بود، دید، بر سینه من زد و من بشدت عرق کردم و گویی که به روشنی در (حقیقت) خدایتعالی درمی‌نگریستم. پس به من فرمود: ای ابیّ! بر من وحی گشت که قرآن را بر یک لهجه بخوانم و من پاسخ دادم که بر امت من آسان گیر!، پس برای بار دوم پاسخ گفت: آنرا بنا به دو لهجه بخوان. پس پاسخ دادم که بر امتم آسان گیر! و برای بار سوم پاسخ داد: آنرا بر هفت لهجه بخوان و تو را در برابر هر پاسخی که به تو بازگرداندم، می توانی خواسته ای را تقاضا نمایی. پس گفتم: خداوندا امت مرا ببخش، خداوندا امت مرا ببخش و سومی را به روزی که همه خلایق حتی ابراهیم علیه السلام چشم امید به من دارند، موکول کردم.

**[ترجمه]

أقول

و قد رووا روایات کثیره بتلك المضامین (۹) لا نطیل الکلام بإیرادها،

ص: ۲۰۹

۱- فی بعض المصادر السالفه : قضینا.

۲- فی جامع الأصول: قد قرأ.

۳- فی س: أنكر بها.

۴- فی المصدر زیاده: النّبیّ صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم.

۵- جاء فی هامش جامع الأصول: معناه: و وسوس لی الشّیطان تکذیبا للنّبوّه أشدّ ممّا کنت علیه فی الجاهلیّه، لأنّه فی الجاهلیّه کان غافلا أو متشکّکا فوسوس له الشّیطان الجزم بالتّکذیب، فتدبّر.

۶- فی الجامع زیاده: عزّ و جلّ بعد لفظ الجلاله. و فی مشکاه المصابیح کالمتن.

۷- فی جامع الأصول: أن اقرأه.

۸- فی جامع الأصول: أن اقرأه.

۹- کما جاء فی صحیح أبی داود- کتاب الوتر: ۲۲، و مسند أحمد بن حنبل ۱- ۲۴، ۴۰، ۴۳، ۲۶۴، ۲۹۹، ۳۱۳، ۴۴۵ و ۲- ۳۰۰، ۳۳۲، ۴۴۰ و ۴- ۱۷۰، ۲۰۴، ۲۰۵ و غیرها، و سنن الترمذی ۱۱- ۶۲ کتاب القرآن ۶- ۲۲۷- ۲۲۸ باب أنزل القرآن علی سبعه أحرف، و الموطإ لمالك کتاب القرآن: ۱۵، و صحیح مسلم باب أنّ القرآن أنزل علی سبعه أحرف ۲- ۲۰۲ و ۲۰۳، و کتاب المسافرین: ۲۶۴، ۳۷۰، ۳۷۲، ۳۷۴ [طبعه محمّد علی صبیح بمصر]، و تفسیر الطبریّ ۱- ۹ ۱۵، و أورد جمله منها فی صحیح البخاریّ کتاب فضائل القرآن الباب الخامس، و کتاب الخصومات الباب الرابع، و کتاب بدء الخلق الباب السادس، و کتاب التوحید الباب الثالث و الخمسون، و غیره. و انظر أیضا الروایات و الأقوال حول هذه المسأله، و کذا تفسیر القرطبیّ ۱- ۴۳ و

غيرهـا.- و أدرجت بقيه الأـقوال هنـاك، فلاحـظ. أقـول: و هى جمله روايـات بمضـامين متعـدّده جـاءت من طرق العـامّه، و هى مخـالفه صـريحا لمـا ورد عن بيت العصـمه و الطهـاره سـلام اللّه عليهم، ففى صـحيحه زراره عن أبى جعفر عليه السـلام قـال: إنّ القرآن واحـد نزل من عنـد واحـد، و لكن الاختلاـف يجى ء من قبـل الرواه [أصول الكـافى- كتـاب فضـل القرآن- باب النوادر الروايه: ١٢]. و فى الروايه التى تليهـا فى جواب الفضـيل بن يسار حيث سأل أبا عبـد اللّه عليه السـلام قائلا: إنّ الناس يقولون: إنّ القرآن نزل على سـبعه أحرف، فقال أبو عبد اللّه عليه السلام: كذبوا- أعداء اللّه- و لكنّه نزل على حرف واحد من عند الواحد .. و غيرها.

وَ فِی بَعْضِهَا قَالَ: لَقِیَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ جَبْرَئِیلَ، فَقَالَ: یَا جَبْرَئِیلُ! إِنِّی بُعِثْتُ إِلَی أُمَّهٍ أُمِّیِّینَ مِنْهُمُ الْعَجُوزُ وَ الشَّیْخُ الْکَبِیرُ وَ الْغُلَامُ وَ الْجَارِیَهُ وَ الرَّجُلُ الَّذِی لَا یَقْرَأُ کِتَاباً قَطُّ، فَقَالَ لِی: یَا مُحَمَّدُ! إِنَّ الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَی سَبْعَهِ أَحْرُفٍ.

فهذه الأخبار کما تری صریحه فی جواز القراءه علی الوجوه المختلفه، و إنّ کلّا من الأحرف السبعه من کلام اللّه المنزل، و فی بعض الروایات تصریح بأنّه صلّی اللّه علیه و آله کره المنع من القراءات المتعدّده، فجمع الناس علی قراءه واحده، و المنع عمّا سواها ردّ صریح و مضادّه لنصّ الرسول صلّی اللّه علیه و آله.

و ما قیل: من أنّ المراد بنزوله علی سبعه أحرف اشتماله علی سبعه معان، کالوعد و الوعید و المحکم و المتشابه و الحلال و الحرام و القصص و الأمثال و الأمر و النهی .. و نحو ذلک فالأخبار تدفعه، لأنّها ناطقه بأنّ السبعه الأحرف ممّا یختلف به اللفظ و لیس الاختلاف فیها مقصورا علی المعنی.

و کذا ما یقال من أنّ هذه الأحرف السبعه ظهرت و استفاضت عن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و ضبطتها عنه الأئمّه و أثبتها عثمان و الجماعه فی المصحف و أخبروا بصحّتها، و إنّما حذفوا عنها ما لم یثبت متواترا، و إنّ هذه الأحرف تختلف معانیها تاره و ألفاظها أخری فهو مردود بأنّ من راجع السیر و کتب القراءه علم أنّ مصحف عثمان لم یکن إلّا حرفا واحد، و أنّه أبطل ما سوی ذلک الحرف، و لذلک نقم علیه ابن مسعود و غیره، و کان غرضه رفع الاختلاف و جمع الناس علی أمر واحد و اختیار هؤلاء السبعه من بین القرّاء، و الاقتصار علی قراءتهم، و رفض

من سواهم من القرّاء على كثرتهم إنّما هو من فعل المتأخّرين، و قد تشعّبت القراءات و اختلفت كلمه القرّاء بعد ما جمع عثمان الناس على قراءه زيد بن ثابت، و كتب المصاحف السبعه على المشهور بين القرّاء فبعث بواحد منها إلى الكوفه و بواحد إلى البصره و إلى كلّ من الشام و مكه و اليمن و البحرين بواحد و أمسك فى المدينه مصحفا كانوا يقولون له: الإمام، ثم لّما كانت تلك المصاحف مجرّده عن النقط و علامه الإعراب و نحو ذلك، و كانت الكلمات المشتمله على حرف الألف مرسومه فيها بغير ألف، اختلفت القراءات بحسب ما تحتمله صوره الكتابه، فقرأ كلّ بما ظنّه أولى من حيث المعنى أو من جهه قواعد العربيه و اللغه إلّا فى مواضع يسيره لم يتّفقوا على صوره الكتابه، و الظاهر أنّها نشأت من كتّاب المصاحف السبعه، و اختلافها إمّا لأنّ كلّا منهم كتب الكلمه بلغه كانت عنده أصحّ كالصراط بالصاد و السين-، أو للسهو و الغفله، أو لاشتباه حصل فى صوره الكتابه.

و بالجمله، جميع القرّاء المتأخّرين عن عصر الصحابه السبعه و غيرهم يزعمون مطابقه قراءتهم لمصحف من مصاحف عثمان، بل للقراءه الواحده التّى جمع عثمان الناس عليها و أمر بترك ما سواها، فهذه القراءات إنّما تشعّبت عن مصاحف عثمان، و لذلك اشترط علماء القراءه فى صحّه القراءه و وجوب اعتبارها ثلاثه شروط: كونها منقوله عن الثقات، و كونها غير مخالفه للقواعد، و كونها مطابقه لرسم مصحف من تلك المصاحف بحيث تحتملها صوره الكتابه و إن كانت محتمله لغيرها، و ادّعوا انعقاد الإجماع على صحّه كلّ قراءه كانت كذلك، و لما كثر اختلاف القرّاء و تكثّرت القراءات الصحيحه عندهم جرى المتأخّرون منهم على سنّه عثمان فى إبطال القراءات، فاقتصر طائفه منهم على السبعه، و زاد طائفه ثلاثه، و زاد بعضهم على العشره، و طرح بعضهم الثلاثه من العشره، و زاد عشرين رجلا، و زاد الطبرى على السبعه نحو خمسه عشر رجلا (۱)، و قد فعلوا

۱- تفسير الطبرىّ ۱- ۱۵.

بالرواه عن السبعه أو العشره أو فوقهما ما فعلوا بهؤلاء، فاعتبروا قوما من الرواه و طرحوا أكثرهم.

و قد بسط الجزرى فى النشر (۱) الكلام فى ذلك، قال بعد إيراد تشعّب القراءات و كثرتها ما هذا لفظه-: بلغنا عن بعض من لا علم له أنّ القراءات الصحيحه هى التى عن هؤلاء السبعه، أو أنّ الأحرف (۲) السبعه التى أشار إليها النبىّ صلّى اللّه عليه [و آله] هى قراءه هؤلاء السبعه، بل غلب على كثير من الجهّال أنّ القراءات الصحيحه هى التى فى الشاطبيّه و التيسير، و أنّها (۳) هى المشار إليها

بِقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ]: أُنْزِلَ الْقُرْآنُ عَلَى سَبْعَهِ أَحْرُفٍ.

، حتّى أنّ بعضهم يطلق على ما لم يكن فى هذين الكتابين أنّه شاذّ.

ثم قال (۴): و إنّما أوقع هؤلاء فى الشبهه كونهم سمعوا: أنزل القرآن على سبعه أحرف، و سمعوا قراءات السبعه، فظنّوا أنّ هذه السبعه هى تلك المشار إليها، و لذلك (۵) كره كثير من الأئمّه المتقدّمين اقتصار ابن مجاهد على سبعه من القرّاء و خطّئوه فى ذلك، و قالوا: أ لا اقتصر على دون هذا العدد أو زاده أو بين مراده ليخلّص من لا يعلم من هذه الشبهه؟ .. ثم نقل مثل هذا الكلام عن إمامه أبى العباس المهدوى.

فظهر أنّ تعدّد تلك القراءات لا ينفع فى القدح فيما فعله عثمان من المنع من غير قراءه زيد بن ثابت و جمع الناس عليها، ثم لو تنزّلنا عن هذا المقام و قلنا بجواز جمع الناس على قراءه واحده فنقول: اختيار زيد بن ثابت على مثل عبد اللّه بن مسعود و المنع من قراءته و تعلّم القرآن منه مخالفه صريحه لأمر الرسول

ص: ۲۱۲

۱- النشر فى القراءات العشر ۱- ۳۶.

۲- لا توجد فى س: الأحرف.

۳- فى س: إنّما.

۴- النشر ۱- ۳۶.

۵- فى ك: كذلك.

صلی اللّه علیه و آله علی ما تظافرت به أخبارهم الصحیحه عندهم.

فقد رَوَی ابْنُ عَبْدِ الْبَرِّ فِی الْإِسْتِیعَابِ (۱) فِی تَرْجَمهِ ابْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِیِّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: اسْتَقْرِءُوا الْقُرْآنَ مِنْ أَرْبَعَهِ نَفَرٍ فَبَدَأَ بِابْنِ أُمِّ عَبْدٍ (۲).

وَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ یَقُولُ: خُذُوا الْقُرْآنَ مِنْ أَرْبَعَهٍ: مِنِ ابْنِ أُمِّ عَبْدٍ فَبَدَأَ بِهِ وَ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، وَ أُبَیِّ بْنِ کَعْبٍ، وَ سَالِمٍ مَوْلَی أَبِی حُذَیْفَهَ.

قَالَ: وَ قَالَ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ: مَنْ أَحَبَّ أَنْ یَسْمَعَ الْقُرْآنَ غَضّاً فَلْیَسْمَعْهُ مِنِ ابْنِ أُمِّ عَبْدٍ. وَ بَعْضُهُمْ (۳) یَرْوِیهِ: مَنْ أَرَادَ أَنْ یَقْرَأَ الْقُرْآنَ غَضّاً کَمَا أُنْزِلَ فَلْیَقْرَأْهُ عَلَی قِرَاءَهِ ابْنِ أُمِّ عَبْدٍ. و عن عبد اللّه مثله.

وَ عَنْ أَبِی وَائِلٍ (۴)، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ یَقُولُ: إِنِّی لَأَعْلَمُهُمْ بِکِتَابِ اللَّهِ وَ مَا أَنَا بِخَیْرِهِمْ، وَ مَا فِی کِتَابِ اللَّهِ سُورَهٌ وَ لَا آیَهٌ إِلَّا وَ أَنَا أَعْلَمُ فِیمَا نَزَلَتْ، وَ مَتَی نَزَلَتْ. قَالَ أَبُو وَائِلٍ (۵): فَمَا سَمِعْتُ أَحَداً أَنْکَرَ عَلَیْهِ ذَلِکَ (۶)

وَ عَنْ حُذَیْفَهَ قَالَ: لَقَدْ عَلِمَ الْمَحْفُوظُونَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ (۷) کَانَ مِنْ أَقْرَبِهِمْ وَسِیلَهً، وَ أَعْلَمِهِمْ بِکِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ (۸).

۱- المطبوع هامش الإصابه ۲- ۳۱۹.

۲- فی الاستیعاب: بعبد اللّه بن مسعود، بدلا من: ابن أمّ عبد.

۳- کما ذکره ابن عبد البرّ فی الاستیعاب ۲- ۳۲۰.

۴- کما أورده فی الاستیعاب ۲- ۳۲۱. و فی ک: وابل.

۵- فی ک: وابل.

۶- فی الاستیعاب: ذلک علیه- بتقدیم و تأخیر-.

۷- فی المصدر زیاده: بن مسعود.

۸- لا یوجد: عزّ و جلّ، فی الاستیعاب.

وَ عَنْ أَبِی ظَبْیَانَ (۱)، قَالَ: قَالَ لِی عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ: أَیَّ الْقِرَاءَتَیْنِ تَقْرَأ؟.

قُلْتُ: الْقِرَاءَةُ الْأُولَی، قِرَاءَةُ ابْنِ أُمِّ عَبْدٍ. فَقَالَ لِی: بَلْ هِیَ الْقِرَاءَةُ الْأَخِیرَةُ (۲)، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ كَانَ یَعْرِضُ الْقُرْآنَ عَلَی جِبْرَئِیلَ فِی كُلِّ عَامٍ مَرَّةً، فَلَمَّا كَانَ الْعَامُ الَّذِی قُبِضَ فِیهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ عَرَضَهُ عَلَیْهِ مَرَّتَیْنِ، فَحَضَرَ ذَلِكَ عَبْدُ اللَّهِ فَعَلِمَ مَا نُسِخَ مِنْ ذَلِكَ وَ مَا بُدِّلَ.

وَ عَنْ عَلْقَمَةَ (۳) قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَی عُمَرَ وَ هُوَ بِعَرَفَاتٍ فَقَالَ: جِئْتُكَ مِنَ الْكُوفَةِ وَ تَرَكْتُ بِهَا رَجُلًا یُمْلِی (۴) الْمَصَاحِفَ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِهِ، فَغَضِبَ عُمَرُ غَضَباً شَدِیداً وَ قَالَ: وَیْحَكَ! وَ مَنْ هُوَ؟. قَالَ: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ. قَالَ: فَذَهَبَ عَنْهُ الْغَضَبُ (۵)، وَ سَكَنَ وَ عَادَ إِلَی حَالِهِ، وَ قَالَ: وَ اللَّهِ مَا أَعْلَمُ مِنَ النَّاسِ أَحَداً هُوَ أَحَقُّ (۶) بِذَلِكَ مِنْهُ.

قَالَ (۷): وَ سُئِلَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ عَنْ قَوْمٍ مِنَ الصَّحَابَةِ مِنْهُمُ ابْنُ مَسْعُودٍ، فَقَالَ: أَمَّا ابْنُ مَسْعُودٍ فَقَرَأَ الْقُرْآنَ وَ عَلِمَ السُّنَّةَ .. وَ كَفَی بِذَلِكَ.

وَ عَنْ شَقِیقٍ (۸)، عَنْ أَبِی وَائِلٍ، قَالَ: لَمَّا أَمَرَ عُثْمَانُ فِی الْمَصَاحِفِ بِمَا أَمَرَ، قَامَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ خَطِیباً، فَقَالَ: تَأْمُرُونَنِی (۹) أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ عَلَی قِرَاءَةِ زَیْدِ بْنِ ثَابِتٍ؟ وَ الَّذِی نَفْسِی بِیَدِهِ لَقَدْ أَخَذْتُ مِنْ فِی رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ

۱- كما فی الاستیعاب- هامش الإصابه- ۲- ۳۲۲.

۲- فی المصدر: فقال: أجل هی الآخره، بدل: فقال لی: بل هی القراءه الأخیره.

۳- كما فی الاستیعاب- هامش الإصابه- ۲- ۳۲۲- ۳۲۳.

۴- فی المصدر: یحكی، بدلا من: یملی.

۵- فی الاستیعاب: ذلك الغضب.

۶- فی س لا توجد: أحقّ.

۷- أی ابن عبد البرّ فی الاستیعاب ۲- ۳۲۳.

۸- كما فی الاستیعاب ۲- ۲۳، و فیه: عن شقیق بن سلمه بن أبی وائل. و فی س: وائل. و فی ك: وابل.

۹- فی المصدر: أ یأمرونّی.

سَبْعِينَ سُورَهً، وَ إِنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ لَذُو ذُؤَابَهٍ يَلْعَبُ مَعَ (۱)الْغِلْمَانِ، وَ اللَّهِ مَا نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْ ءٌ إِلَّا وَ أَنَا أَعْلَمُ فِي أَيِّ شَيْ ءٍ نَزَلَ، وَ مَا أَحَدٌ أَعْلَمَ بِكِتَابِ اللَّهِ مِنِّي، وَ لَوْ أَعْلَمُ أَحَداً أَعْلَمَ مِنِّي بِكِتَابِ اللَّهِ تَبْلُغُنِيهِ الْإِبِلُ لَأَتَيْتُهُ (۲)قَالَ: ثُمَّ اسْتَحْيَا مِمَّا قَالَ، فَقَالَ: وَ مَا أَنَا بِخَيْرِكُمْ.

قَالَ شَقِيقٌ: فَقَعَدْتُ فِي الْحَلَقِ فِيهَا أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ فَمَا سَمِعْتُ أَحَداً أَنْكَرَ (۳)عَلَيْهِ وَ لَا رَدَّ مَا قَالَ.

وَ رَوَى فِي جَامِعِ الْأُصُولِ (۴)، عَنِ الْبُخَارِيِّ (۵)وَ مُسْلِمٌ (۶)وَ التِّرْمِذِيُّ (۷)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، قَالَ: ذُكِرَ عِنْدَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ، فَقَالَ: لَا أَزَالُ أُحِبُّهُ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ يَقُولُ: خُذُوا الْقُرْآنَ مِنْ أَرْبَعَهٍ، مِنْ: عَبْدِ اللَّهِ، وَ سَالِمٍ، وَ مُعَاذٍ، وَ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ (۸)

اسْتَقْرِءُوا الْقُرْآنَ مِنْ أَرْبَعَهٍ، مِنِ: ابْنِ مَسْعُودٍ فَبَدَأَ بِهِ-، وَ سَالِمٍ مَوْلَى أَبِي حُذَيْفَهَ، وَ مُعَاذٍ، وَ أُبَيٍّ.

وَ فِي رِوَايَهِ التِّرْمِذِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ: خُذُوا الْقُرْآنَ مِنْ أَرْبَعَهٍ، مِنِ: ابْنِ مَسْعُودٍ، وَ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، وَ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، وَ سَالِمٍ مَوْلَى أَبِي حُذَيْفَهَ.

۱- في الاستيعاب: به، بدلا من: مع

۲- في المصدر: أحدا تبلغنيه الإبل أعلم بكتاب اللّه منّي لأتيته.

۳- في الاستيعاب: أنكر ذلک.

۴- جامع الأصول ۸- ۵۶۸- ۵۶۹ حديث ۶۳۷۸.

۵- صحيح البخاريّ ۹- ۴۲ و ۴۳ كتاب فضائل القرآن، باب القرّاء من أصحاب رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، و كتاب فضائل أصحاب النّبيّ صلى الله عليه و آله، باب مناقب سالم، و باب مناقب معاذ بن جبل، و باب مناقب أبيّ بن كعب.

۶- صحيح مسلم، كتاب فضائل الصّحابه، باب في فضائل عبد اللّه بن مسعود حديث ۲۴۶۴.

۷- سنن التّرمذيّ، كتاب المناقب، باب مناقب عبد اللّه بن مسعود حديث ۳۸۱۲.

۸- في المصدر زياده هنا: و في روايه.

و روی من الصحاح أکثر الأخبار السالفه بأسانید، فهذا ما رووه فی ابن مسعود و أنّ النبیّ صلّی اللّه علیه و آله أمر الناس بأخذ القرآن منه، و صرّح بأنّ قراءته مطابقه للقرآن المنزل، فالمنع من قراءته و إحراق مصحفه ردّ علی الرسول صلّی اللّه علیه و آله و محادّه للّه عزّ و جلّ، و مع التنزّل عن مخالفه النصّ أیضا نقول کان علی عثمان أن یجمعهم علی قراءه عبد اللّه دون زید، إذ قد روی فی فضل عبد اللّه ما سمعت و لم یذکروا لزید بن ثابت فضلا یشابه ما روی فی عبد اللّه سندا و لا متنا، و قد رووا ما یقدح فیه و لم یذکر أحد منهم قدحا فی عبد اللّه، و الإطناب فی ذلک یوجب الخروج عمّا هو المقصود من الکتاب، و من أراد ذلک فلیرجع إلی الإستیعاب (۱) و غیره (۲) لیظهر له ما ذکرنا.

و قال فی الإستیعاب (۳): کان زید عثمانیّا و لم یکن فیمن شهد شیئا من مشاهد علیّ علیه السلام مع الأنصار.

فظهر أنّ السبب الحامل لهم علی تفویض جمع القرآن إلیه أوّلا و جمع الناس علی قراءته ثانیا تحریف الکلم عن مواضعه، و إسقاط بعض الآیات الدالّه علی فضل أهل البیت علیهم السلام و النصّ علیهم، کما یظهر من الأخبار المأثوره عن الأئمّه الأطهار علیهم السلام، و لو فوّضوا إلی غیره لم یتیسّر لهم ما حاولوا.

و من جمله القراءات الّتی حظرها و أحرق المصحف المطابق لها قراءه أبیّ بن کعب و معاذ بن جبل، و قد عرفت فی بعض الروایات السابقه أنّ النبیّ صلّی اللّه علیه و آله أمر بالأخذ عنهما. هذا سوق الطعن علی وجه الإلزام و بناء الکلام علی الروایات العامیّه، و أمّا إذا بنی الکلام علی ما روی عن أهل البیت علیهم السلام

۱- الاستیعاب المطبوع هامش الإصابه ۲- ۳۱۶- ۳۲۴.

۲- حلیه الأولیاء ۱- ۱۲۴، تاریخ الخمیس ۲- ۲۵۷، البیان و التبیان ۲- ۵۶، البدء و التاریخ ۵- ۹۷ و غیرها.

۳- الاستیعاب المطبوع هامش الإصابه ۱- ۵۵۴.

فتوجّه الطعن أظهر و أبين، كما ستطّلع عليه فی کتاب القرآن (۱) إن شاء اللّه.

**[ترجمه]روایات بسیاری به این مضامین نقل کرده اند که کلام را با وارد نمودن آنها طولانی تر نمی کنیم.

ص: ۲۰۹

در یکی از این روایات گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با جبرئیل دیدار نمود و گفت: ای جبرئیل! من برای امتی بی سواد رسالت یافته ام که کهنسال یا پیران فرتوت یا پسر بچه یا دختر بچه (برده و کنیز) و یا مردی که هرگز نمی تواند کتابی بخواند، هستند. پس به من گفت: ای محمد! قران بر هفت لهجه نازل گشته است.

پس این اخبار چنان که مشاهده می کنی، به روشنی به جایز بودن قرائت بر وجوه مختلف تاکید می کند و اینکه همه این لهجه ها یا قرائتهای هفتگانه از وحی منزل الهی هستند و در برخی روایتها تصریح شده که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بازداشتن از قرائتهای متعدد را نمی پسندید، بنابراین واداشتن مردم به پیروی از یک قرائت واحد، و بازداشتن از غیر آن رد آشکار و مخالفت با تصریح رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم است.

و آنچه گفته شده که منظور از هفت لهجه آنست که هفت معنی نظیر وعده و وعید، محکمات و متشابهات، حلال و حرام، قصص و امثال، امر و نهی و نظیر آن در بر دارد، بواسطه اخبار موجود رد می شود چرا که این روایات مبنی بر آن هستند که هفت لهجه یا قرائت چنان است که بواسطه آنها لفظ تغییر می یابد و اختلاف موجود در آنها منحصر در معنی نیست .

همچنین این قول که این هفت لهجه بر زبان پیامبر جاری گشته و تکمیل شد و ائمه قرائت آنرا در ذهن ثبت نمودند و عثمان و این جماعت آنرا در قرآن تایید نموده و از درستی آن خبر داده اند و تنها آنچه را که با ذکر متواتر قراء مورد اعتراف نبود را حذف نمودند و این لهجه ها گاهی معانی اش و گاهی الفاظش متفاوت می شود؛ این قول نیز مردود است، چرا که هر کس به سیره ها و کتب قرائت مراجعه نماید خواهد فهمید که قرآن عثمان تنها بر یک لهجه یا خوانش بوده و وی غیر از آن یک لهجه را باطل اعلام نموده بود و از اینرو ابن مسعود و دیگران بر او کینه گرفتند و هدف او از بین بردن تفاوت و اختلاف و گرد آوردن مردم بر یک امر واحد بود ولی انتخاب این هفت تن از میان قرّاء و تنها تکیه بر قرائت ایشان و نپذیرفتن

ص: ۲۱۰

قرائت دیگر قراء که بسیار هم زیاد بودند، همانا کار متاخرین بوده است و قرائتها پس از آنکه عثمان مردم را بر قرائت زید بن ثابت همکلام نمود، شاخه شاخه گشت و قراء با یکدیگر اختلاف نظرها یافتند و قرآنهای هفت لهجه با خوانش مشهورتر میان قراء نوشته شد و یکی به کوفه و یکی به بصره و نیز به شام و مکه و یمن و بحرین فرستاده شد و قرآنی را در مدینه نگاه داشتند که به آن المصحف الامام یا نسخه مادر گفته می شد. سپس از آنجا که این قرآنها بی نقطه و علامت اعراب و نظیر این بود، و کلمات دارای الف، در آن بدون الف نوشته شده بود، باز هم قرائتها بدلیل احتمالی که در خواندن شکل نگارش وجود داشت، اختلاف یافتند و هر یک بر پایه آنچه که به لحاظ معنی یا از جهت قواعد زبانی و نحو عربی درست تر می پنداشت، قرائت می نمود مگر در موارد بسیار اندکی که بر شکل نگارش هم اتفاق نظر نداشتند. و به نظر می رسد که منشأ این قضیه به

دست نویسندگان قرآنهای هفت خوانش، رقم خورد و اختلاف آنها یا به این جهت بود که هر یک از ایشان کلمه را به لغتی که نزد وی درست تر به نظر می رسید مثلاـ صراط با صاد یا سین، می نوشت و یا بخاطر سهو و بی دقتی یا اشتباهی که در نوشتن شکل نگارش رخ می داد، بود.

در نهایت، همه قراء متاخر از عصر هفت صحابی صاحب قرائت و دیگران، ادعا دارند که قرائت ایشان با یکی از مصحفهای عثمان بلکه با تنها قرائتی که عثمان مردم را بر آن همکلام نمود و دستور ترک غیر آنرا داد، مطابقت دارد و نکته ای که هست فقط اینکه این قرائتها از مصحفهای عثمان منشعب گشته و از اینرو علمای قرائت در صحت قرائت و وجوب معتبر بودن آن سه شرط را مطرح نموده اند: از قراء مورد اعتماد نقل شده باشد، مخالف قواعد زبان نباشد، و مطابق با آیین نگارش یکی از آن مصحفها باشد به گونه ای که در شکل نگارشی آنها بگنجد، هر چند اگر شکل نگارشی دیگری را هم در خود داشت و مدعی شدند که هر قرائتی که اینچنین باشد، اجماع بر صحت و درستی آن حاصل است. و آنگاه که اختلاف قراء بسیار گشت و قرائتهای درست نزد ایشان دوچندان شد، این متاخرین نیز بر سنت عثمان رفته و برخی قرائتها را باطل اعلام نمودند و گروهی از ایشان تنها هفت قرائت را درست دانستند و برخی سه قرائت دیگر بر آن افزودند و برخی بیش از ده قرائت را پذیرفت و برخی سه قرائت از این ده قرائت را حذف نمود و کسانی بیست قارئ را افزودند و الطبری بر هفت قرائت مذکور، پانزده قارئ دیگر را مطرح نمود - . تفسیر طبریّ ۱: ۱۵ - و

ص: ۲۱۱

با راویان از قراء هفتگانه یا دهگانه یا بیشتر نیز همان کاری را کردند که با خود قراء کرده بودند و گروهی از راویان را مطرح دانسته و بیشتر ایشان را برکنار دانستند. الجزری در کتاب النشر - . النشر فی القراءات العشر ۱: ۳۶ -

مفصل از این قضیه سخن گفته و پس از ذکر شاخه شاخه شدن قرائتها و فراوانی آن چنین می گوید: از برخی ناآگاهان شنیده ایم که قرائتهای صحیح آن چیزی است که از این هفت تن روایت شده و یا اینکه آن لهجه های هفتگانه که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به آن اشاره نموده، همان قرائت این هفت تن است، بلکه بیشتر نادانان چنین می انگارند که قرائتهای صحیح همان چیزی است که در الشاطبیه و التیسیر هست و این همان چیزی است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به این قول خود که : قران با هفت لهجه (یا خوانش) نازل گشته است، به آن اشاره نموده است و حتی برخی از ایشان آنچه را که در این دو کتاب نباشد را شاذ و استثناء برمی شمرد. سپس خود می گوید - . النشر ۱: ۳۶ - :

ایشان را تنها این نکته به اشتباه انداخته که شنیده اند: قران بر هفت لهجه یا خوانش است و بعد واژه قرائتهای هفتگانه را شنیدند و گمان کردند که این هفت همان هفت است و از اینرو بسیاری از امامان قرائت پیشین از اینکه ابن مجاهد تنها به هفت تن از قراء بسنده نموده، ناخشنود هستند و اینکار او را نادرست دانسته اند و گفته اند چرا او بر کمتر از این عدد یا بیشتر بسنده نکرده یا مرادش از این کار را بیان ننموده تا ناآگاهان از این شبهه برهند؟ .. و سپس نظیر این سخن را از امام خود در قرائت ابی العباس المهدوی نقل می کند.

می گویم: پس روشن می شود که زیادی این قرائتها فایده ای در برابر ایراد بر رفتار عثمان در منع از غیر قرائت زید بن ثابت و

واداشتن مردم به آن، ندارد. آنگاه اگر از این قضیه هم بگذریم و بگوییم که جایز باشد که مردم را به یک قرائت واداشت، باز باید گفت: برگزیدن زید بن ثابت بر کسانی چون عبدالله بن مسعود و بازداشتن از قرائت وی و آموختن قرآن از وی، مخالفت آشکار با دستور رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم

ص: ۲۱۲

با وجود فراوانی و پرشماری اخبار صحیح ایشان درباره این قضیه است. چه آنکه ابن عبد البر در الاستیعاب - . چاپ شده در حاشیه الإصابه ۲: ۳۱۹ - در شرح حال ابن مسعود، از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم روایت می کند که فرمود: قرآن خود را با قرائت چهار تن اصلاح کنید و نخست نام ابن ام عبد (ابن مسعود) را برد. - . در الاستیعاب: بجای ابن ام عبد آمده است به عبد اللّه بن مسعود. -

و از ابن عمر روایت است از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: قرآن را از چهارتن بیاموزید، از ابن ام عبد و نخست نام او را ذکر کرد و معاذ بن جبل و ابی بن کعب و سالم از موالی ابی حذیفه. گوید: و حضرت صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر که دوست دارد قرآن را شاداب و بالنده بشنود، پس از ابن ام عبد بشنود. و برخی - . الاستیعاب ۲: ۳۲۰ - آنرا چنین روایت می کنند: هر که خواهد قران را شاداب و بالنده، چنان که نازل شده، بخواند، پس آنرا به قرائت ابن ام عبد بخواند. و از عبدالله نظیر همین روایت شده است. و از ابی وائل - . الاستیعاب ۲: ۳۲۱ -

روایت است که شنیدم ابن مسعود می گفت: همانا من آگاه ترین ایشان به کتاب خدا هستم ولی من بهترین ایشان نیستم و در کتاب خدا هیچ سوره و آیه ای نیست مگر آنکه می دانم که درباره چه و چه وقت نازل شده است. ابو وائل گوید: و نشنیدم که احدی این سخن او را انکار نماید. و از حذیفه روایت است که گفت: همه اصحاب تحت حمایت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می دانستند که عبدالله نزدیکترین ایشان به پیامبر و آگاه ترین آنان به کتاب خدا عز و جل بود.

ص: ۲۱۳

و از ابی ظبیان - . الاستیعاب- در حاشیه الإصابه- ۲: ۳۲۲ - روایت است که گفت عبدالله بن عباس مرا گفت: به کدامیک از دو قرائت می خوانی؟ گفتم: قرائت اول، قرائت ابن ام عبد. پس به من گفت: بلکه این آخرین قرائت است، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم هر سال یکبار قرآن را بر جبرئیل عرضه می داشت و در سالی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم رحلت نمود، آنرا دو بار بر او عرضه نمود، و عبدالله در این هنگام حاضر بود و دانست چه چیز نسخ گشته و چه چیز تغییر یافته است.

و از علقمه - . الاستیعاب- در حاشیه الإصابه- ۲- ۳۲۲- ۳۲۳ - روایت است که مردی به نزد عمر که در عرفات بود آمد و گفت: از کوفه آمده و در آنجا مردی بود که از حفظ (برای نوشتن نسخه ها) قرآن املاء می نمود، پس عمر به شدت خشمگین شد و گفت: وای بر تو، کیست او؟ گفت: عبدالله بن مسعود. گفت: پس خشمش فروکش نمود و آرام شد و به حال اولش بازگشت. وگفت: سوگند که از میان مردم کسی را شایسته تر از وی به این کار نمی شناسم. گوید - . الاستیعاب ۲- : ۳۲۳. - :

و از علی علیه السلام درباره گروهی از صحابه پیامبر از جمله ابن مسعود پرسیدند و حضرت فرمود: اما ابن مسعود قرآن را خواند و سنت را دانست .. و به این جمله بسنده نمود. و شقیق – . الاستیعاب ۲: ۲۳ – از ابی وائل روایت می کند که گفت: آنگاه که عثمان آن دستور کذایی خود درباره قرآنها را صادر نمود، عبدالله بن مسعود برخاست و خطبه ای سرداد و گفت: آیا مرا امر می کنید که قرآن را به قرائت زید بن ثابت بخوانم؟ سوگند به آنکه جانم به دست اوست، به حق که من هفتاد سوره از زبان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم گرفته بودم

ص: ۲۱۴

وحال آنکه زید بن ثابت مویش را می بست و با پسر بچه ها بازی می کرد. بخدا که چیزی از قرآن نازل نشد مگر آنکه من می دانم درباره چه نازل شده است و هیچ کس از من به کتاب خدا آگاه تر نیست و اگر می دانستم که کسی آگاه تر از من به قرآن هست که بتوان سوار بر شتر به نزدش رفت، چنین می کردم. گوید: سپس از آنچه گفته بود خود شرمی نمود و گفت: و البته من بهترین شما نیستم. شقیق گوید: پس در حلقه هایی نشسته که اصحاب رسول خدا در آن بودند و نشنیدم که هیچیک این سخن را بر او انکار نماید و کسی حرف او را رد نکرد.

در جامع الاصول – . جامع الأصول ۸: ۵۶۸– ۵۶۹ حدیث ۶۳۷۸. – به نقل از بخاری – . صحیح البخاریّ ۹: ۴۲ و ۴۳ کتاب فضائل القرآن –

و مسلم – . صحیح مسلم، کتاب فضائل الصّحابه، باب فی فضائل عبد اللّه بن مسعود حدیث ۲۴۶۴ –

و ترمذی – . سنن التّرمذیّ، کتاب المناقب، باب مناقب عبد اللّه بن مسعود حدیث ۳۸۱۲ –

از عبدالله بن عمر بن العاص روایت می کند که گفت: نزد او درباره عبدالله بن مسعود سخن رفت و او گفت: همواره او را دوست داشته ام. شنیدم که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می فرمود: قرآن را از چهار تن أخذ نمایید: عبدالله و سالم و معاذ و ابی بن کعب. و در روایت دیگری است: از چهار تن بخواهید قرآن را برایتان بخوانند: از ابن مسعود، و نخست نام او را برد، و سالم از موالی ابی حذیفه، و معاذ و ابیّ. و در روایت ترمذی آمده که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: قرآن را از چهار تن فرا گیرید: ابن مسعود و ابی بن کعب و معاذ بن جبل و سالم از موالی ابی حذیفه.

ص: ۲۱۵

و بیشتر اخبار مذکور در کتب صحاح با ذکر سند روایت شده و این مطالبی است که ایشان درباره ابن مسعود روایت کرده اند و اینکه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود که قرآن را از وی اخذ نمایند و تصریح نمود که قرائت وی مطابق قرآن نازل شده است، پس بازداشتن از قرائت وی و سوزاندن مصحف او رد سخن رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و مخالفت با خدای تعالی است و حتی با نادیده گرفتن این مخالفت با نص صریح نیز باید گفت که عثمان بایستی ایشان را بر قرائت عبدالله همکلام می نمود و نه زید، چرا که در بیان فضل عبدالله روایاتی نقل شده که دیدیم و برای زید بن ثابت فضلی که در متن و سندش شبیه به روایات مربوط به عبدالله باشد، ذکر نشده است و آنان روایاتی را که در آن ایراد بر زید باشد نقل کرده اند و

هیچ یک از ایشان ایرادی بر عبدالله نگرفته است و اطناب در این مساله موجب خروج از مقصود کتاب می شود و هر کس بیشتر از این می خواهد به الاستیعاب - . الاستیعاب چاپ شده در حاشیه الإصابه ۲: ۳۱۶- ۳۲۴ - و کتب دیگر - . حلیه الأولیاء ۱: ۱۲۴، تاریخ الخمیس ۲: ۲۵۷، البیان و التبیان ۲: ۵۶، البدء و التاریخ ۵: ۹۷ و غیر آن. -

مراجعه نماید تا آنچه بیان کردیم برای او آشکار گردد.

در الاستیعاب آمده است که زید عثمانی بود و از جمله کسانی نبود که در محضر علی علیه السلام به همراه انصار حاضر بوده باشد. و مشخص می شود آنچه ایشان را بر آن داشت که نخست جمع قرآن را به وی بسپارد و سپس مردم را به پذیرش فقط قرائت وی وادارد، آن بود که سخنان را از حقیقت مواضع آن تحریف نمایند و برخی آیات بیانگر فضل اهل بیت علیهم السلام و تصریح به برتری ایشان را حذف کنند، چنانکه از اخبار وارده از ائمه اطهار علیهم السلام روشن است و اگر این کار را به کسی غیر از او واگذار می نمودند، این هدف ایشان فراچنگشان نمی آمد.

و از جمله قرائتهایی که وی ممنوع نمود و مصحفهای مطابق با آن را سوزاند، قرائت ابی بن کعب و معاذ بن جبل بود که در روایتهای پیشین دیدم که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به اخذ قران از ایشان امر فرموده بود. این اشکال وارد نمودن با قاعده الزام و بنای کلام بر روایات عامه است و اما اگر بخواهیم سخن را بر پایه آنچه از اهل بیت علیهم السلام روایت شد بنا بگذاریم،

ص: ۲۱۶

اشکال نمودن به ایشان قویتر و روشن تر خواهد بود، چنانکه در کتاب مربوط به قرآن خواهید دید ان شاء الله .

بحار الأنوار (ط - بیروت) ؛ ج ۳۱ ؛ ص۲۱۷

**[ترجمه]

توضیح

قوله: فَسُقِطَ فی نفسی .. یقال للنّادم المتحسّر علی فعل فعله: سُقِطَ فی یده و هو مسقوط فی یده (۲)، قال اللّه تعالی: (لَمَّا سُقِطَ فِی أَیْدِیهِمْ) (۳) و لعلّه هنا أیضا بهذا المعنی. و قال بعض شرّاح الحدیث من العامّه: سقط ببناء مجهول- ..

أی ندمت و وقع فی خاطری من تکذیب النبیّ صلّی اللّه علیه و آله ما لم أقدر علی وصفه، ففاعل سقط محذوف .. أی سقط فی نفسی ما لم یسقط مثله فی الإسلام و لا فی الجاهلیّه، لأنّه کان فی الجاهلیّه غافلا أو متشکّکا، و کان من أکابر الصحابه، و ما وقع له فهو من نزغه الشیطان و زال ببرکه ید النبیّ صلّی اللّه علیه و آله.

و قال النووی فی شرح صحیح مسلم (۴): أی وقع فی نفسی من تصویب قراءه الرجلین أشدّ ممّا کنت فی الجاهلیّه، لأنّه کان إمّا جاهلا أو متشکّکا و وسوس له الشیطان الجزم بالتکذیب (۵).

قوله: فَفِضْتُ بكسر الفاء-، قوله (۶): عرقا، تمييز، كقولهم تصيّب الفرس عرقا. و قال الكرمانى: إسناد الفيضان إلى نفسه و إن كان مستدركا بالتميّز فإنّ فيه إشاره إلى أنّ العرق فاض منه حتّى كأنّ النفس فاضت معه، و مثله قولهم: سالت

ص: ۲۱۷

۱- بحار الأنوار ۴۰- ۵۷، و قد مرّت فى ۲۴- ۳۵ بهذا المضمون، و انظر المقدّمه الثامنه من تفسير الصافى.

۲- كما فى القاموس ۲- ۳۶۵، و مجمع البحرين ۴- ۲۵۳، و الصحاح ۳- ۱۱۳۲.

۳- الأعراف: ۱۴۹.

۴- شرح صحيح مسلم للنووى ۶- ۱۰۲، باختلاف كثير. و لاحظ ۴- ۱۴۴ فضائل القرآن باب ۱۶، و فى المتن منه ۱- ۲۲۵.

۵- فى المصدر جاءت العباره هكذا: معناه وسوس لى الشيطان تكذيبا للنبوّه أشدّ ممّا كنت عليه فى الجاهليّه، لأنّه فى الجاهليّه كان غافلا أو متشكّكا فوسوس له الشيطان الجزم بالتكذيب.

۶- فى س: و قوله.

عینی دمعا.

**[ترجمه]درباره این قول حضرت که فسقط فی نفسی ، به انسان پشیمانی که از کرده خود در حسرت است گفته می شود: سقط فی یده و یا هو مسقوط فی یده «۲» یعنی وامانده و پشیمان از کار خود گشت. و خدای تعالی می فرماید: (لَمَّا سُقِطَ فِی أَیْدِیهِمْ) «۳» و شاید این عبارت در ا ینجا به همین معنا باشد. و برخی از عامه شارحان حدیث گویند: سقط مبنی بر مجهول است: یعنی اینکه پشیمان شدم و بخاطر تکذیب پیامبر صلوات الله علیه و آله چنان آزرده خاطر شدم که قابل وصف نیست. و بنا بر این ترجمه فاعل سقط محذوف است یعنی اینکه چنان اثری در من نمود که هرگز نظیر آن نه در اسلام و نه در جاهلیت رخ نداد، چرا که او در دوره جاهلیت غافل بود و دلش آلوده شک بود و از بزرگان صحابه بود و آنچه در دلش افتاد به راستی که از فسادانگیزی شیطان بود که به برکت دست پیامبر صلی الله علیه و آله از میان رفت. النووی در شرح صحیح مسلم «۴» گوید: یعنی از درست شمرده شدن قرائت این دو مرد اثری بس شدیدتر از آنچه در دوره جاهلیت بر من گذشت، بر دلم افتاد، چرا که او یا جاهل بوده و یا بسیار اهل شک و دودلی بوده و شیطان به وسوسه اش به دل او انداخته بود که با قاطعیت تکذیب کند«۵». و این قول وی ففضت عرقا با کسر فاء، لفظ عرقا «۶» تممیز است نظیر عبارت عربی تصیّب الفرس عرقا بمعنی اینکه اسب عرق نمود. الکرمانی گوید: فیضان را به خودش اسناد نموده، گرچه که بواسطه لفظ تمییز استدراک کرده است، چرا که در آن اشاره به این نکته است که عرق از تن او جاری گشت و گویی که جانش هم همراه با آن جاری گشته و نظیر این است جمله: سالت عینی دمعا.

(۱) بحار الأنوار ۴۰- ۵۷، و پیش از این در ۲۴- ۳۵ با همین مضمون ذکر شد و نیز بنگرید: مقدمه هشتم تفسیر الصافی.

(۲) چنانکه در القاموس ۲- ۳۶۵، و مجمع البحرین ۴- ۲۵۳، و الصحاح ۳- ۱۱۳۲ آمده است .

(۳) الأعراف: ۱۴۹.

(۴) شرح صحیح مسلم اثر النووی ۶- ۱۰۲، بااختلاف بسیار. و نیز بنگرید ۴- ۱۴۴ فضائل القرآن باب ۱۶، و نیز در همان متن ۱- ۲۲۵.

(۵) در منبع عبارت به این صورت آمده است: معنایش این است که شیطان در جهت تکذیب نبوت مرا بیش از آن حالی که در جاهلیت داشتم، وسوسه نمود، چرا که وی در زمان جاهلیت غافل یا پرتردید بود و شیطان به وسوسه تکذیب قطعی را به دل او انداخت.

(۶) در (س)آمده: و این سخنش.

ص: ۲۱۷

**[ترجمه]

الطعن الثامن:

إنّه كـان يؤثر أهـل بيته بالأـموال العظيمه من بيت مـال المسـلمين، نحو مـا روى (۱) أنّـه دفع إلى أربعه من قريش زوّجهم بنـاته أربعمائه ألفى دينار، و أعطى مروان مائه ألف عند فتح إفريقيه، و يروى (۲) خمس إفريقيه.

وَ رَوَى السَّيِّدُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۳)، عَنِ الْوَاقِدِيِّ بِإِسْنَادِهِ، قَالَ: قَدِمَتْ إِبِلٌ مِنْ إِبِلِ الصَّدَقَهِ عَلَى عُثْمَانَ فَوَهَبَهَا لِلْحَارِثِ بْنِ الْحَكَمِ بْنِ أَبِي الْعَاصِ (۴).

وَ رُوِيَ أَيْضاً أَنَّهُ وَلَّى الْحَكَمَ بْنَ أَبِي الْعَاصِ صَدَقَاتِ قُضَاعَهَ فَبَلَغَتْ ثَلَاثَمِائَهِ

۱- بل أعطى عبد اللّه بن خالد بن أسيد ثلاثمائه ألف بعد أن زوّجه ابنته، كما ذكره ابن عبد ربّه فى العقد الفريد ۲- ۲۶۱، و ابن قتيبه فى المعارف: ۸۴ و غيرهما، بل ذكر ابن أبى الحديـد فى شـرحه ۱- ۶۶ [أربع مجلـدات: أنّه أعطاه أربعمائه ألف درهم، و انظر قول فريـد وجدى فى دائره معارفه ۶- ۱۶۶: و أنكـح الحرث بن الحكم ابنته عائشه فأعطاه مائه ألف من بيت المال. و لاحظ ما جاء فى السيره الحلبيّه ۲- ۸۷، و الصواعق المحرقه ۲- ۸۷، و فصـلها بمصادرها شيخنا الأمينى رحمه اللّه فى غديره ۸- ۲۶۷- ۲۸۸.

۲- قاله ابن عبـد ربّه فى العقد الفريد ۲- ۲۶۱. و عدّ ابن قتيبه فى المعارف: ۸۴، و أبو الفداء فى تاريخه ۱- ۱۶۸، و ابن عبد ربّه فى العقد الفريد ۲- ۲۶۱: ممّا نقم الناس على عثمان، قطعه فدك لمروان، و نقله ابن أبى الحديد فى شـرحه ۱- ۶۷، و صرّح ابن قتيبه فى المعارف: ۸۴، و أبو الفـداء فى تاريخه ۱- ۱۶۸- بعـد ما مرّ-: و هى صـدقه رسول اللّه، و لم تزل فدك فى يد مروان و بنيه إلى أن تولّى عمر ابن عبد العزيز فانتزعها من أهله و ردّها صدقه.

۳- الشّافى ۴- ۲۷۳- ۲۷۴.

۴- كما رواه البلاذرىّ فى الأنساب ۵- ۲۸، و قال فى ۵- ۵۲: و أعطى الحارث بن الحكم بن أبى العاص ثلاثمائه ألف درهم. و قـال ابن قتيبه فى المعارف: ۴۸، و الرّاغب فى المحاضرات ۲- ۲۱۲، و ابن عبـد ربّه فى العقد الفريد ۲- ۲۶۱، و ابن أبى الحديد فى شرحه ۱- ۶۷، و غيرهم أنّه: تصـدّق رسول اللّه صـلّى اللّه عليه [و آله] و سـلّم بموضع السّوق بالمدينه يعرف بمهزون تهروز، مهزور على المسـلمين فأقطعه عثمان الحارث بن الحكم. و قال الحلبىّ فى سـيرته ۲- ۸۷: أعطى عثمان الحارث عشـر ما يباع فى السّوق- أى سوق المدينه-.

أَلْفٍ فَوَهَبَهَا لَهُ حِينَ أَتَاهُ بِهَا (١).

وَ قَدْ (٢) رَوَى أَبُو مِخْنَفٍ وَ الْوَاقِدِيُّ جَمِيعاً: أَنَّ النَّاسَ أَنْكَرُوا عَلَى عُثْمَانَ إِعْطَاءَهُ سَعِيدَ بْنَ الْعَاصِ (٣) مِائَةَ أَلْفٍ(٤)، فَكَلَّمَهُ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ الزُّبَيْرُ وَ طَلْحَةُ وَ سَعْدٌ وَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ فِي ذَلِكَ، فَقَالَ: إِنَّ لِي قَرَابَةً وَ رَحِماً. فَقَالُوا: أَ مَا كَانَ لِأَبِي بَكْرٍ وَ عُمَرَ قَرَابَةٌ وَ ذُو رَحِمٍ؟!. فَقَالَ: إِنَّ أَبَا بَكْرٍ وَ عُمَرَ كَانَا يَحْتَسِبَانِ فِي مَنْعِ قَرَابَتِهِمَا، وَ أَنَا أَحْتَسِبُ فِي إِعْطَاءِ قَرَابَتِي (٥)، قَالُوا: فَهُدَاهُمَا (٦) وَ اللَّهِ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِنْ هُدَاكَ.

وَ قَدْ رَوَى أَبُو مِخْنَفٍ أَنَّهُ لَمَّا قَدِمَ عَلَى (٧) عُثْمَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ خَالِدِ بْنِ أُسَيْدٍ (٨) بْنِ أَبِي الْعَاصِ مِنْ مَكَّةَ وَ نَاسٌ مَعَهُ أَمَرَ لِعَبْدِ اللَّهِ بِثَلَاثِمِائَةِ أَلْفٍ وَ لِكُلِّ وَاحِدٍ وَاحِدٍ (٩) مِنَ الْقَوْمِ بِمِائَةِ أَلْفٍ (١٠)، وَ صَكَّ بِذَلِكَ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَرْقَمِ وَ كَانَ خَازِنَ بَيْتِ الْمَالِ فَاسْتَكْثَرَهُ وَ برد (١١) الصَّكَّ بِهِ، وَ يُقَالُ إِنَّهُ سَأَلَ عُثْمَانَ أَنْ يَكْتُبَ عَلَيْهِ (١٢) بِذَلِكَ كِتَابَ دَيْنٍ فَأَبَى ذَلِكَ، وَ امْتَنَعَ ابْنُ الْأَرْقَمِ أَنْ يَدْفَعَ الْمَالَ إِلَى الْقَوْمِ، فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ:

١- و نقله البلاذريّ فى الأنساب ٥- ٢٨ عن ابن عبّاس، و ذكره اليعقوبيّ فى تاريخه ٢- ٤١ من: أنّ عثمان أعطى صدقات قضاعه الحكم بن أبى العاص عمّه طريد النّبيّ بعد ما قرّبه و أدناه و ألبسه.

٢- لا توجد: قد، فى المصدر.

٣- فى الشّافى: بن أبى العاص.

٤- و ذكره جمع منهم ابن قتيبه فى المعارف: ٨۴، و ابن عبد ربّه فى العقد الفريد ٢- ٢٦١، و الرّاغب الأصفهانيّ فى المحاضرات ٢- ٢١٢، و اليافعيّ فى مرآه الجنان ١- ٨٥ و غيرهم.

٥- إلى هنا ذكره البلاذريّ فى الأنساب ٥- ٢٨.

۶- فى المصدر: قال: فهديهما.

٧- لا توجد: على، فى س.

٨- فى س: أسعد.

٩- لا توجد فى المصدر و لا س: واحد.

١٠- جاء فى العقد الفريد ٢- ٢٦١، و المعارف لابن قتيبه: ٨۴، إلّا أنّه فى شرح نهج البلاغه لابن أبى الحديد ١- ۶۶: أنّه أعطى عبد اللّه أربعمائه ألف درهم.

١١- كذا، و الظّاهر: و ردّ، كما فى الأنساب للبلاذريّ ٥- ٥٨.

١٢- لا يوجد: عليه، فى المصدر.

إِنَّمَا أَنْتَ خَازِنٌ لَنَا فَمَا حَمَلَکَ عَلَی مَا فَعَلْتَ؟. فَقَالَ ابْنُ الْأَرْقَمِ: کُنْتُ أَرَانِی (۱) خَازِناً لِلْمُسْلِمِینَ وَ إِنَّمَا خَازِنُکَ غُلَامُکَ، وَ اللَّهِ لَا أَلِی لَکَ بَیْتَ الْمَالِ أَبَداً، وَ جَاءَ (۲) بِالْمَفَاتِیحِ فَعَلَّقَهَا عَلَی الْمِنْبَرِ، وَ یُقَالُ: بَلْ أَلْقَاهَا إِلَی عُثْمَانَ، فَدَفَعَهَا عُثْمَانُ إِلَی نَائِلٍ مَوْلَاهُ (۳)

وَ رَوَی الْوَاقِدِیُّ أَنَّ عُثْمَانَ أَمَرَ زَیْدَ بْنَ ثَابِتٍ أَنْ یَحْمِلَ مِنْ بَیْتِ الْمَالِ إِلَی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَرْقَمِ فِی عَقِیبِ هَذَا الْفِعْلِ ثَلَاثَمِائَهِ أَلْفِ دِرْهَمٍ، فَلَمَّا دَخَلَ بِهَا عَلَیْهِ قَالَ لَهُ: یَا أَبَا مُحَمَّدٍ! إِنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ أَرْسَلَ إِلَیْکَ یَقُولُ لَکَ (۴): إِنَّا قَدْ شَغَلْنَاکَ عَنِ التِّجَارَهِ وَ لَکَ ذُو رَحِمٍ أَهْلُ حَاجَهٍ، فَفَرِّقْ هَذَا الْمَالَ فِیهِمْ، وَ اسْتَعِنْ بِهِ عَلَی عِیَالِکَ.

فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْأَرْقَمِ: مَا لِی إِلَیْهِ حَاجَهٌ وَ مَا عَمِلْتُ لِأَنْ یُثِیبَنِی عُثْمَانُ؟ وَ اللَّهِ لَئِنْ کَانَ هَذَا مِنْ مَالِ الْمُسْلِمِینَ مَا بَلَغَ قَدْرُ عَمَلِی أَنْ أُعْطَی ثَلَاثَمِائَهِ أَلْفِ دِرْهَمٍ، وَ لَئِنْ کَانَ مِنْ مَالِ عُثْمَانَ مَا أُحِبُّ أَنْ أزرأ (۵) مِنْ مَالِهِ شَیْئاً (۶).

ص: ۲۲۰

۱- فی مطبوع البحار: أوانی، و هو غلط.

۲- فی المصدر: فجاء.

۳- و قد أورد البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۵۸، و ابن أبی الحدید فی شرح النّهج ۱- ۶۷ قصّه أخری شبیهه بهذا، فلاحظ، و نظیره فی تاریخ الیعقوبیّ ۲- ۱۴۵. أقول: قال البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۳۰: لمّا قدم الولید الکوفه ألفی ابن مسعود علی بیت المال، فاستقرضه مالا ..- و قد کانت الولاه تفعل ذلک ثمّ تردّ ما تأخذ- .. فأقرضه عبد اللّه ما سأله، ثمّ إنّه اقتضاه إیّاه، فکتب الولید فی ذلک إلی عثمان، فکتب عثمان إلی عبد اللّه بن مسعود: إنّما أنت خازن لنا فلا تعرض للولید فیما أخذ من المال، فطرح ابن مسعود المفاتیح و قال: کنت أظنّ أنّی خازن للمسلمین، فأمّا إذ کنت خازنا لکم فلا حاجه لی فی ذلک، و أقام بالکوفه بعد إلقائه مفاتیح بیت المال.

۴- لا توجد فی س: لک.

۵- فی ک: إزراءه، و فی الشّافی: أرزأه، و یحتمل أن تکون: أرزأ بمعنی أصیب، و قد یکون: أزر فعل المتکلّم وحده- من الوزر، و الإزراء من الزّری، قال فی القاموس ۴- ۳۳۸: زری علیه زریا: عابه و عاتبه، کأزری- لکنّه قلیل- و تزری، و أزری بأخیه: أدخل علیه عیبا أو أمرا یرید أن یلبّس علیه به.

۶- إلی هنا ما ذکره السّیّد فی الشّافی.- و قد ذکر أبو عمرو فی الاستیعاب و ابن حجر فی الإصابه فی ترجمه عبد اللّه بن أرقم أنّه قد ردّ ما بعث إلیه عثمان من ثلاثمائه ألف، و فی روایه الواقدیّ: قال عبد اللّه: ما لی إلیه حاجه، و ما عملت لأن یثیبنی عثمان، و اللّه لئن کان هذا من مال المسلمین ما بلغ قدر عملی أن أعطی ثلاثمائه ألف درهم، و لئن کان من مال عثمان ما أحبّ أن آخذ من ماله شیئا.

وَ رَوَى الْوَاقِدِيُّ (۱)، عَنْ أَسَامَهَ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ نَافِعٍ مَوْلَى الزُّبَيْرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، قَالَ: أَغْزَانَا عُثْمَانُ سَنَهَ(۲)سَبْعٍ وَ عِشْرِينَ إِفْرِيقِيَهَ فَأَصَابَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعْدِ بْنِ أَبِي سَرْحٍ غَنَائِمَ جَلِيلَهً، فَأَعْطَى عُثْمَانُ مَرْوَانَ بْنَ الْحَكَمِ تِلْكَ الْغَنَائِمَ.

وَ رَوَى الْوَاقِدِيُّ (۳)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ أُمِّ بَكْرٍ بِنْتِ الْمِسْوَرِ، قَالَتْ: لَمَّا بَنَى مَرْوَانُ دَارَهُ بِالْمَدِينَهِ دَعَا النَّاسَ إِلَى طَعَامِهِ وَ كَانَ الْمِسْوَرُ مِمَّنْ دَعَاهُ فَقَالَ مَرْوَانُ وَ هُوَ يُحَدِّثُهُمْ-: وَ اللَّهِ مَا أَنْفَقْتُ فِي دَارِي هَذِهِ مِنْ مَالِ الْمُسْلِمِينَ دِرْهَماً فَمَا فَوْقَهُ. فَقَالَ الْمِسْوَرُ: لَوْ أَكَلْتَ طَعَامَكَ وَ سَكَتَّ كَانَ خَيْراً لَكَ، لَقَدْ غَزَوْتَ مَعَنَا إِفْرِيقِيَهَ وَ إِنَّكَ لَأَقَلُّنَا مَالًا وَ رَقِيقاً وَ أَعْوَاناً وَ أَخَفُّنَا ثِقْلًا، فَأَعْطَاكَ ابْنُ عَمِّكَ (۴) خُمُسَ إِفْرِيقِيَهَ وَ عَمِلْتَ عَلَى الصَّدَقَاتِ فَأَخَذْتَ أَمْوَالَ الْمُسْلِمِينَ (۵).

وَ رَوَى الْكَلْبِيُّ (۶)، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي مِخْنَفٍ: أَنَّ مَرْوَانَ ابْتَاعَ خُمُسَ إِفْرِيقِيَهَ بِمِائَتَيْ أَلْفِ دِرْهَمٍ وَ مِائَهِ أَلْفِ دِينَارٍ وَ كَلَّمَ عُثْمَانَ فَوَهَبَهَا لَهُ، فَأَنْكَرَ النَّاسُ ذَلِكَ عَلَى عُثْمَانَ (۷) .. هذا ما أورده السيّد رحمه اللّه من الأخبار.

ص: ۲۲۱

۱- كما حكاه السّيّد المرتضى فى الشّافى ۴- ۲۷۵.

۲- فى مطبوع البحار: ستّه، و هو غلط.

۳- كما فى الشّافى ۴- ۲۷۵- ۲۷۶.

۴- فى الأنساب للبلاذرىّ: ابن عفّان، بدلا من: ابن عمّك.

۵- و ذكره البلاذرىّ فى الأنساب ۵- ۲۸.

۶- كما حكاه السّيّد فى الشّافى ۴- ۲۷۶، و البلاذرىّ فى الأنساب ۵- ۲۷- ۲۸ و غيرهما.

۷- روى ابن قتيبه فى المعارف: ۸۴، و أبو الفداء فى تاريخه ۱- ۱۶۸ و غيرهما: أنّ عثمان أعطى مروان بن الحكم بن أبى العاص ابن عمّه و صهره من ابنته أمّ أبان خمس غنائم إفريقيه- و هى خمسمائه ألف دينار- و فى ذلك يقول عبد الرّحمن بن حنبل الجمحىّ الكندىّ مخاطبا للخليفه: دعوت اللّعين فأدنيته*** خلافا لسنّه من قد مضى و أعطيت مروان خمس العباد*** ظلما لهم و حميت الحمى و ذكر هذه الأبيات فى الأنساب ۵- ۳۸ و نسبها إلى أسلم بن أوس بن بجره السّاعدىّ الخزرجىّ، و قال بعد البيت الأوّل: يعنى الحكم والد مروان، كما أوردها ابن عبد ربّه فى العقد الفريد ۲- ۲۶۱. و قد تعرّض العلّامه الأمينىّ فى غديره ۸- ۲۶۰- ۲۶۷ باختصار لحال مروان و أبيه و ولده، و موقف رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله معهم، و قوله صلى الله عليه و آله له: هو الوزغ بن الوزغ الملعون بن الملعون، و غيرهما. و قول أمير المؤمنين عليه السّلام عن مروان: ليحملنّ رايه الضّلاله بعد ما يشيب صدغاه. و قول السّبط الأكبر الحسن بن علىّ عليهما السّلام مخاطبا لمروان: فو اللّه لقد لعنك اللّه و أنت فى صلب أبيك، و غيرها، فراجع.

و روی المسعودی (۱) و غیره (۲) من مؤرّخی الخاصّه و العامّه أکثر من ذلک (۳).

ص: ۲۲۲

۱- مروج الذهب ۲- ۳۳۲- ۳۳۴.

۲- قال الحلبیّ فی سیرته ۲- ۸۷: و کان من جمله ما انتقم به علی عثمان أنّه أعطی ابن عمّه مروان بن الحکم مائه ألف و خمسین أوقیه. و روی البلاذری فی الأنساب ۵- ۲۵، و ابن سعد فی الطبقات ۳- ۴۴: أنّ عثمان کتب لمروان بخمس مصر و أعطی أقرباءه المال، و تأوّل فی ذلک الصله التی أمر اللّه بها، و اتّخذ الأموال و استسلف من بیت المال. و قال ابن الأثیر فی الکامل ۳- ۳۸: و ظهر بهذا أنّ عثمان أعطی عبد اللّه بن سعد خمس الغزوه الأولی، و أعطی مروان خمس الغزوه الثانیه التی افتتحت فیها جمیع إفریقیه. و فی روایه الواقدی و ذکره ابن کثیر فی تاریخه ۷- ۱۵۲: صالح عثمان خمس إفریقیه بطریقها علی ألفی ألف دینار و عشرین ألف دینار فأطلقها کلّها عثمان فی یوم واحد لآل الحکم، و یقال: لآل مروان. و فی تاریخ الطبریّ ۵- ۵۰: کان الذی صالحهم علیه ألفی ألف دینار و خمسمائه ألف دینار و عشرین ألف دینار .. إلی أن قال: کان الذی صالحهم عبد اللّه بن سعد علی ثلاثمائه قنطار ذهب فأمر بها عثمان لآل الحکم، قلت: أو لمروان؟. قال: لا أدری.

۳- و ها نذکر لک نماذج من أعطیات الخلیفه و تفریطه بأموال المسلمین و إعمار کنوز أهل بیته و قومه: فقد ذکر الیعقوبی فی تاریخه ۲- ۱۴۵ فقال: زوّج عثمان ابنته من عبد اللّه بن خالد بن أسید و أمر له بستمائه ألف درهم، و کتب إلی عبد اللّه بن عامر أن یدفعها إلیه من بیت مال البصره!. و جاء فی شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۱- ۶۷: أنّ عثمان أعطی أبا سفیان بن حرب مائتی ألف من بیت المال فی الیوم الذی أمر لمروان بن الحکم بمائه ألف من بیت المال. و أورد فیه أیضا: أنّه أعطی عبد اللّه بن أبی سرح جمیع ما أفاء اللّه علیه فی فتح إفریقیه بالمغرب و هی من طرابلس الغرب إلی طنجه من غیر أن یشرکه فیه أحد من المسلمین!. و أورد البلاذری فی الأنساب ۵- ۴۹- ۵۱، و ابن کثیر فی تاریخه ۷- ۱۵۷ و غیرهما: أنّه بعث عثمان إلی ابن أبی حذیفه بثلاثین ألف درهم و بجمل علیه کسوه، فأمر فوضع فی المسجد و قال: یا معشر المسلمین! أ لا تردن إلی عثمان یخادعنی عن دینی و یرشونی علیه. کما و قد ذکره شیخنا الأمینی فی غدیره ۹- ۱۴۴، و أدرج لنا فی ۸- ۲۸۶ منه قائمه بجمله من هباته مع مصادرها، نذکرها درجا: فقد أعطی لمروان ۵۰۰۰۰۰ دینار ذهب، و ۱۰۰۰۰۰ درهم فضه، و لابن أبی سرح ۱۰۰۰۰۰ دینار، و لطلحه ضعفه مع ثلاثین ملیون درهم مرّه، و ملیونین و مائتین ألف درهم فضه، و لعبد الرحمن ۲۵۶۰۰۰۰ دینار، و لیعلی بن أمیّه نصف ملیون دینار، و لزید بن ثابت مائه ألف دینار .. و هکذا دوالیک للحکم و آل الحکم و الحارث و سعید و الولید و عبد اللّه و أبی سفیان و الزبیر و ابن أبی الوقّاص و غیرهم من حزبه و أعوانه یطول علینا درجها فضلا من إحصائها. و لنختم بحثنا هذا بکلام مولی الموحّدین و سیّد الأوصیاء سلام اللّه علیه الذی جاء فی شقشقته و علی مسمع و مرأی من القوم حیث یقول فی عثمان: ... قام ثالث القوم نافجا حضنیه بین نثیله و معتلفه، و قام معه بنو أبیه [أمیّه] یخضمون مال اللّه خضمه الإبل نبته الربیع إلی أن انتکث فتله، و أجهز علیه عمله، و کبت به بطنته. و قد مرّ کلامه علیه السلام بتمامه مع مصادره. و من هنا یعرف مغزی ما قاله صلوات اللّه علیه فی الیوم الثانی من بیعته: ألا إنّ کلّ قطیعه أقطعها عثمان و کلّ مال أعطاه من مال اللّه فهو مردود فی بیت المال، فإنّ الحقّ القدیم لا یبطله شی ء، و لو وجدته قد تزوّج به النساء و فرّق فی البلدان لرددته إلی حاله. قد نقله ابن أبی الحدید فی شرحه علی النهج ۱- ۲۶۹ [۱- ۹۰] عن الکلبی، و انظر: نهج البلاغه- لصبحی الصالح ۱- ۵۷، و محمّد عبده ۱- ۴۶، و غیرهما.

و هـذا عدول عن سـنّه النبيّ صـلّى اللّه عليه و آله و سـيره المتقدّمين عليه، و أصل الخروج عن العدول فى القسـمه و إن كان من بدع عمر إلّا أنّ عثمان ترك العدل رأسا بحيث لم يخف بطلانه و تضمّنه للجور العظيم و البدعه الفاحشه على العوام أيضا، و لما اعتـاد الرؤسـاء فى أيّامه بالتوثّب على الأموال و اقتناء الـذخائر و نسوا سـنّه الرسول فى التسويه بين الوضـيع و الشـريف شقّ عليهم سيره أمير المؤمنين عليه السـلام فعـدلوا عن طـاعته و مـال طائفه منهم إلى معاويه و خرج عليه طلحه و الزبير فقامت فتنه الجمل و غيرها، فهـذه البدعه مع قطع النظر عن خطر التصـرّف فى أموال المسـلمين كانت من موادّ الشـرور و الفتن الحادثه بعدها إلى يوم النشور.

ص: ٢٢٣

**[ترجمه]مثلا روایت کرده انـد که وی به چهار تن از قریش که دخترانش را به همسـری ایشان درآورد، چهارصد هزار دینار پرداخت نمود و به مروان بهنگام فتـح افریقا صـد هزار و روایت شـده - . ابن عبد ربّه در العقد الفرید ۲: ۲۶۱ آنرا ذکر کرده و ابن قتیبه در المعـارف: ۸۴، و أبو الفـداء در تـاریخش ۱: ۱۶۸، و ابن عبـد ربّه در العقـد الفرید ۲: ۲۶۱ بیان می کننـد: از جمله دلایل شوریـدن مردم بر عثمان آن بود که وی فـدک را به مروان واگـذار نمود و ابن أبی الحدید در شـرحش ۱- ۶۷ آنرا نقل نموده، و ابن قتیبه در المعـارف: ۸۴، و أبو الفـداء در تاریخش ۱- ۱۶۸ به آن تصـریح نموده انـد- پس از آنچه که گذشت-: حال آنکه آن صـدقه رسول خدا بود و همچنان فدک در دست مروان و فرزندانش بود تا آنکه عمر بن عبدالعزیز ولایت یافت و آنرا از ایشان سـتاند و بار دیگر آنرا صدقه قرار داد. - که یک پنجم (غنایم) افریقا را به او بخشـید. سید - . الشّافی ۴: ۲۷۳- ۲۷۴ - رضـی الله عنه نیز به نقـل از الواقـدی بـا سـندی که ذکر می کنـد، روایت می کنـد که گفت: کـاروانی از شتران حـامل زکـات بر عثمـان وارد گشت و او آنرا به حارث بن حکم بن ابی العاص بخشـید. - . چنانکه البلاذریّ در الأنساب ۵: ۲۸، و نیز در ۵: ۵۲ می گویـد: و به الحـارث بن الحکم بن أبی العـاص سیصد هزار درهم داد. ابن قتیبه در المعـارف: ۴۸، و الرّاغب در المحاضرات ۲- ۲۱۲، و ابن عبـد ربّه در العقـد الفرید ۲- ۲۶۱، و ابن أبی الحدیـد در شـرحش ۱- ۶۷، و غیر ایشان گفته انـد: رسول اللّه صـلّی اللّه علیه و سـلّم محل بازار در مدینه را که به نام مهزون(تهروز، مهزور) معروف بود صدقه ای برای مسلمانان قرار داد و عثمان آنرا به الحارث بن الحکم واگذارد.

الحلبیّ در سیره اش ۲- ۸۷ می نویسد: عثمان یک دهم آنچه که در بازار مدینه فروخته می شد را به عثمان می بخشید. -

و نیز روایت شده که وی احکم بن ابی العاص را مسوول زکات قضاعه نمود که به سیصد هزار رسید

ص: ۲۱۸

و زمانی که او آنرا برایش آورد، آنرا به وی بخشید. - . و البلاذریّ در الأنساب ۵: ۲۸ از ابن عبّاس روایت کرده و الیعقوبیّ در تاریخش ۲: ۴۱ نقـل می کنـد که عثمـان زکات قضاعه را به الحکم بن أبی العاص عمویش که پیامبر او را طرد کرده بود، می داد و این پس از آنکه وی را به نزد خود آورد و از مقربان قرار داد و اکرامش نمود. -

ابو مخنف و الواقـدی روایت کرده انـد که مردم از اینکه عثمـان صـد هزار - . و گروهی از جمله ابن قتیبه در المعارف: ۸۴، و ابن عبـد ربّه در العقـد الفرید ۲- ۲۶۱، و الرّاغب الأصـفهانیّ در المحاضرات ۲- ۲۱۲، و الیـافعیّ در مرآه الجنان ۱- ۸۵ و غیر ایشان آنرا ذکر کرده اند. -

(درهم) به سعید بن العاص بخشید، شکایت نمودند و علی علیه السلام و زبیر و طلحه و سعد و عبدالرحمن بخاطر این امر با وی سخنانی گفتند. پس وی گفت: مرا آشـنایان و خویشاوندانی است. گفتند: آیا عمر و ابوبکر را آشـنایان و خویشاوندانی نبود؟! وی پاسخ داد: ابابکر و عمر با نبخشیدن به خویشانشان ثواب الهی را برای خود ذخیره می کردند و من با بخشش و عطاء ثوابها را پیش می فرسـتم. گفتند: پس سیره ایشان بخدا که از سیره تو نزد ما پسندیده تر است. ابومخنف همچنین روایت می کند که عبدالله بن خالد بن اسـید بن ابی العاص به همراه گروهی از مکه به نزد عثمان آمدند، وی دسـتور داد که سـیصد هزار درهم به عبـدالله بدهنـد و به هر یک از همراهان صـد هزار - . در العقد الفرید ۲: ۲۶۱، و المعـارف ابن قتیبه: ۸۴ نقل شده است، اما در

شرح نهج البلاغه ابن أبی الحدید ۱: ۶۶ چنین است که: وی به عبد اللّه چهارصد هزار درهم داد. - و نوشته ای به عبدالله بن الارقم که خزانه دار بیت المال بود، داد و او این رقم را بسیار زیاد دانست و نوشته را به او برگرداند. و گفته می شود که وی از عثمان خواست که برای این بخشش سیاهه ای مبنی بر بدهکاری اش به او بنویسد که عثمان نپذیرفت و ابن الارقم از پرداخت این پول به ایشان سر باز زد و عثمان به او گفت

ص: ۲۱۹

تو تنها خزانه دار ما هستی، چه چیز تو را واداشت که چنین کنی؟ ابن الارقم گفت: من خود را خزانه دار مسلمانان می دانستم و خزانه دار تو، بی شک برده توست و بخدا سوگند که هرگز برای تو خزانه داری نخواهم کرد و کلیدها را آورد و به منبر آویزان کرد و گفته می شود آنها را به طرف عثمان انداخت و عثمان آنرا به نائل پیشخدمتش داد. - . البلاذریّ در الأنساب ۵-۵۸، و ابن أبی الحدید در شرح نهج ۱- ۶۷ قصه ای دیگر شبیه به این را بیان می کند و نظیر آن در تاریخ الیعقوبیّ ۲- ۱۴۵ آمده است.

-

و الواقدی روایت می کند که عثمان درست پس از این ماجرا به زید بن ثابت دستور داد که از بیت المال سیصد هزار درهم به عبدالله بن الارقم بدهد و چون او آن مال را به نزد وی برد گفت: ای ابا محمد! امیر مومنان این مال را نزد تو فرستاده و چنین پیامت رساند که ما تو را از تجارت بازداشتیم حال آنکه تو را خویشاوندانی نیازمند هست، پس این مال را میان ایشان تقسیم کن و آنرا کمک حال خرج خانواده ات ساز. پس عبدالله بن الارقم گفت: مرا به آن نیازی نیست و مگر چه کرده ام که عثمان مرا پاداش دهد؟ به خدا سوگند که اگر این اموال مسلمین باشد، ارزش کار من چندان نبوده که سیصد هزار درهم بگیرم و اگر از داراییهای عثمان باشد، دوست ندارم که چیزی از اموال او بکاهم.

ص: ۲۲۰

الواقدی - . چنانکه سید مرتضی در الشّافی ۴: ۲۷۵ ذکر کرده است. -

از اسامه بن زید از نافع مولای زبیر از عبدالله بن الزبیر روایت می کند که گفت: در سال بیست و هفتم هجری عثمان ما را برای جنگ به سمت افریقا فرستاد و عبدالله بن سعد بن ابی سرح غنایم هنگفتی به دست آورد و عثمان آن غنایم را به مروان بن الحکم بخشید. الواقدی - . چنانکه در الشّافی ۴: ۲۷۵- ۲۷۶ آمده است. -

همچنین از عبدالله بن جعفر از ام بکر بنت المسور روایت می کند که گفت: وقتی که مروان در مدینه خانه اش را ساخت، مردم را برای ولیمه ای دعوت نمود و المسور از جمله دعوت شدگان بود. مروان که برای میهمانان سخن می راند، گفت: به خدا که در ساخت این خانه ام یک درهم و نه بیشتر از اموال مسلمانان هزینه ننمودم. پس مسور گفت: اگر مشغول غذا خوردنت شوی و چیزی نگویی، برایت بهتر است. به راستی که با ما به جنگ در افریقا رفتی حال آنکه تهیدست ترین و کم نوکرترین و بی یاورترین و سبک وزن ترین ما بودی پس پسر عمویت یک پنجم (غنایم) افریقا را به تو داد و به پشتوانه اموال

زکـات کار کردی و اموال مسـلمانان را گرفتی. - . و البلاذریّ در الأنساب ۵: ۲۸ آنرا ذکر کرده است. - و الکلبی - . چنـانکه سید در الشّافی ۴: ۲۷۶ و البلاذریّ در الأنساب ۵: ۲۷- ۲۸ و غیر ایشان حکایت نموده اند. -

از پـدرش از ابی مخنف روایت می کند که مروان یک پنجم غنایم افریقا را به دویست هزار درهم و صد هزار دینار فروخت و با عثمان صحبت کرد و او آنرا به وی بخشید و مردم این کار عثمان اعتراض نمودند - . ابن قتیبه در المعارف: ۸۴، و أبو الفداء در تاریخش ۱: ۱۶۸ و غیر آنـدو روایت کرده اند که عثمان یک پنجم غنایم افریقا را که پانصد هزار دینار به مروان بن الحکم بن أبی العـاص پسر عمویش و دامادش، شوهر أمّ أبان بود بخشـید و عبـد الرّحمن بن حنبل الجمحیّ الکنـدیّ در خصوص آن خطاب به خلیفه گفت: شعر: آن ملعون را فراخواندی و از نزدیکان خود قرار دادی، بر خلافت سنت آنان که پیش از تو بودند. و یـک پنجم غنایم حق مردم را با سـتم در حق ایشان، به مروان بخشـیدی و اینگونه قلمرو خود را حفظ نمودی. و این ابیات را در الأنساب ۵: ۳۸ روایت نموده و آنرا مسـنوب به أسـلم بن أوس بن بجره السّاعـدیّ الخزرجیّ می داند، و و میگوید منظور از بیت دوم حکم والد مروان است چنانکه ابن عبد ربّه در العقد الفرید ۲: ۲۶۱ آنرا ذکر می کند.

و علامه امینی در الغدیر ۸- ۲۶۰- ۲۶۷ به اختصار به شرح حال مروان و پدرش و فرزندانش و موضع رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله دربـاره ایشان و این قول حضـرت صـلی الله علیه و آله و سـلم به وی که او وزغ بن وزغ ملعون بن ملعون است و غیر آن، پرداخته و این سـخن أمیر المؤمنین علیه السّلام درباره مروان که: به حتم که او پس از آنکه شقیقه هایش سپید گردد، پرچمدار گمراهی خواهد بود . - .. این اخباری است که سید رحمه الله ذکر کرده است .

المسـعودی - . مروج الذهب ۲: ۳۳۲- ۳۳۴ - و دیگرانی از مورخـان خـاصه و عامه بیش از این روایت کرده انـد. - . و اکنون نمـونه هـایی از حـاتم بخشـی هـا و ریخت و پـاش اموال مسـلمانان توسـط خلیفه و هر روز لـبریزتر کردن گنجهـای خـانواده و خویشانش ذکر می کنیم. الیعقوبی در تاریـخ خود ۲- ۱۴۵ ذکر می کنـد: عثمان دخترش را به عبدالله بن خالد بن اسـید داد و ششـصد هزار درهم به او بخشـید و به عبدالله بن عامر دسـتور نوشت که آنرا از بیت المال بصـره به وی بپردازد! و در شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدیـد ۱- ۶۷ نیز آمـده است: عثمـان همـان روزی که دسـتور داد صـد هزار درهم از بیت المـال به مروان بن الحکم بدهنـد، به ابا سـفیان بن حرب نیز دویست هزار درهم از بیت المال داد. و همچنین می افزایـد: وی همه آن چیزی را که خداوند در فتح غرب افریقا که از طرابلس غرب تا طنجه است، به غنیمت به دست عبدالله بن ابی سـرح افکند، به وی بخشـید و هیچ یک از مسلمانان را با او در این مال سهمی نبود.

البلاذری در الأنساب ۵- ۴۹- ۵۱، و ابن کثیر در تـاریخش ۷- ۱۵۷ و دیگران نوشـته اند: عثمان سی هزار درهم به همراه یک شتر زینت شـده به نزد ابن أبی حـذیفه فرسـتاد و او دسـتور داد که آنرا در مسـجد بگذارند و گفت: ای جماعت مسـلمانان! آیا عثمان را پاسـخ نمی دهید که می خواهد دین مرا به فریب از کفم به در آورد و به من رشوه دهد. شـیخ امینی نیز این مطلب را در الغدیر ۹- ۱۴۴ ذکر کرده و فهرستی از همه بذل و بخششـهای او را با ذکر منابع در صفحه ۸- ۲۸۶ ثبت نموده که آنرا نقل می کنیم: وی ۵۰۰۰۰۰ دینار طلا و ۱۰۰۰۰۰ درهم نقره به مروان، ۲۵۶۰۰۰۰ دینار به عبدالرحمن ، ۵۰۰۰۰۰ دینار به یعلی بن امیه، ۱۰۰۰۰۰ دینـار به زیـد بن ثابت بخشـید... و همینطور برای حکم و آل الحکم و حارث و سـعید و ولیـد و عبـد اللّه و أبی

سفیان و الزبیر و ابن أبی الوقّاص و دیگران از دار و دسته خود بخششها نمود که درج آن، گذشته از ذکر آمار آن به طول می انجامد. و اکنون این بحث را با سخنی از مولی الموحدین و سید الوصیین سلام الله علیه که در خطبه شقشقیه و در برابر چشم این قوم درباره عثمان بیان شده خاتمه می دهیم که فرمود: تا آن که سومی به خلافت رسید، و دو پهلویش (از پرخوری) باد کرده، همواره بین آخور و مستراح در آمد و شد بود، و خویشاوندان پدری او از بنی امیّه به پا خاستند و همراه او بیت المال را چون شتر گرسنه ای که به جان گیاه بهاری بیفتد، خوردند و بر باد دادند تا آنکه رشته های بافته اش، از هم گسست و کردارش مردم را برانگیخت و شکم بارگی اش او را نابود ساخت... و این سخن حضرت بصورت کامل با ذکر منابع پیش از این ذکر شد. و اینگونه می توان مفهوم آنچه را که حضرت صلوات الله علیه در دومین روز بیعت مردم با وی بیان کرد، درک نمود: هان که هر منطقه ای که عثمان واگذار نمود و هر مالی که از اموال الهی بخشید، باید به بیت المال بازگردد، چرا که حق قدیم را هیچ چیز باطل نگرداند و اگر آن را بیابم که بواسطه آن زنانی به همسری گرفته شده اند و در میان شهرها پراکنده گشته است، آن را به حال اولش بازخواهم گرداند. این سخن را ابن أبی الحدید در شرح نهج البلاغه ۱- ۲۶۹[۱- ۹۰] از الکلبی نقل نموده، و بنگرید: نهج البلاغه- صبحی الصالح ۱- ۵۷، و محمّد عبده ۱- ۴۶، و غیر آن. -

ص: ۲۲۲

و این عدول از سنت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و روش دو خلیفه پیش از وی است و اگر چه که اصل خروج از عدالت در تقسیم از بدعتهای عمر بوده، اما عثمان رأسا دادگری را آنگونه رها نمود که هیچ ترسی از باطل بودن آن و نیز اینکه ستمی بزرگ و بدعت فاحش علیه مردمان در آن باشد، نداشت. و زمانی که امیران و رئیسان در روزگار او به چپاول اموال و در چنگ کشیدن ذخایر بیت المال عادت کرده و سنت رسول خدا و یکسان شماری میان مردمان سرآمد و گمنام را فراموش کردند، سیره و روش امیر المومنین علیه السلام بر ایشان بس دشوار آمد و از اینرو از اطاعت وی سر بر تافتند و گروهی از ایشان به معاویه گرایش نمود و طلحه و زبیر بر وی خروج نمودند و فتنه جمل و دیگر درگیریها به پا شد و این بدعت صرفنظر از بزرگی جرم تصرف در اموال مسلمانان، مایه شرارتها و فتنه های رخ داده پس از آن زمان تا هنگامه رستاخیز بوده و خواهد بود.

ص: ۲۲۳

**[ترجمه]

الطعن التاسع:

أنّه عطّل الحدود الواجبه کالحدّ فی عبید اللّه بن عمر، فإنّه قتل الهرمزان بعد إسلامه (۱) فلم یقد به، و قد کان أمیر المؤمنین علیه السلام یطلبه (۲).

رَوَی السَّیِّدُ رَحِمَهُ اللَّهُ فِی الشَّافِی (۳)، عَنْ زِیَادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبَانِ بْنِ صَالِحٍ: أَنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ أَتَی عُثْمَانَ بَعْدَ مَا اسْتُخْلِفَ، فَکَلَّمَهُ فِی عُبَیْدِ اللَّهِ وَ لَمْ یُکَلِّمْهُ أَحَدٌ غَیْرُهُ، فَقَالَ: اقْتُلْ هَذَا الْفَاسِقَ الْخَبِیثَ الَّذِی قَتَلَ امْرَأً مُسْلِماً. فَقَالَ عُثْمَانُ: قَتَلُوا (۴) أَبَاهُ (۵) بِالْأَمْسِ وَ أَقْتُلُهُ الْیَوْمَ؟!، وَ إِنَّمَا هُوَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ، فَلَمَّا أَبَی عَلَیْهِ مَرَّ عُبَیْدُ اللَّهِ عَلَی

عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ لَهُ: يَا فَاسِقُ! إِيهِ! أَمَا وَ اللَّهِ لَئِنْ ظَفِرْتُ بِكَ يَوْماً مِنَ الدَّهْرِ لَأَضْرِبَنَّ عُنُقَكَ، فَلِذَلِكَ خَرَجَ مَعَ مُعَاوِيَةَ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۶).

۱- فی س: إسلام.

۲- قال العلّامه الأمینی فی غدیره ۸- ۱۳۳: أخرج البیهقیّ فی السنن الکبری ۸- ۶۱ بإسناده، عن عبید اللّه بن عبید بن عمیر، قال: لما طعن عمر وثب عبید اللّه بن عمر علی الهرمزان فقتله، فقیل: لعمر: إنّ عبید اللّه بن عمر قتل الهرمزان. قال: و لم قتله؟. قال: إنّه قتل أبی، قیل: و کیف ذلک؟. قال: رأیته قبل ذلک مستخلیا بأبی لؤلؤه، و هو أمره بقتل أبی!. و قال عمر: ما أدری ما هذا، انظروا إذا أنا متّ فاسألوا عبید اللّه البیّنه علی الهرمزان هو قتلنی، فإن أقام البیّنه فدمه بدمی، و إن لم یقم البیّنه فأقیدوا عبید اللّه من الهرمزان، فلمّا ولی عثمان قیل له: أ لا تمضی وصیّه عمر فی عبید اللّه؟. قال: و من ولیّ الهرمزان؟. قالوا: أنت یا أمیر المؤمنین!. فقال: قد عفوت عن عبید اللّه ابن عمر!!. أقول: حقّا هو خلیفه لعمر.

۳- الشّافی ۴- ۳۰۴.

۴- فی ک: قتل.

۵- فی س: إیّاه.

۶- و لاحظ: مصادر نهج البلاغه و أسانیده ۳- ۲۷۴، و العقد الفرید لابن عبد ربّه ۱- ۱۲۵، ۲- ۱۷۱.

وَ رَوَى الْقُتَيَادُ (۱)، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عِيسَى، عَنْ (۲) زَيْدٍ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ الْمُسْلِمِينَ لَمَّا قَالَ عُثْمَانُ: إِنِّى قَدْ عَفَوْتُ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالُوا: لَيْسَ لَکَ أَنْ تَعْفُوَ عَنْهُ.

قَالَ: بَلَى، إِنَّهُ لَيْسَ لِجُفَيْنَه(۳) وَ الْهُرْمُزَانِ قَرَابَةٌ مِنْ أَهْلِ الْإِسْلَامِ، وَ أَنَا (۴)أَوْلَى بِهِمَا لِأَنِّى وَلِيُّ الْمُسْلِمِينَ فَقَدْ عَفَوْتُ.

فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّهُ لَيْسَ كَمَا تَقُولُ، إِنَّمَا أَنْتَ فِى أَمْرِهِمَا بِمَنْزِلَهِ أَقْصَى الْمُسْلِمِينَ، وَ إِنَّمَا قَتْلُهُمَا فِى إِمْرَهِ غَيْرِکَ، وَ قَدْ حَكَمَ الْوَالِى الَّذِى قَبْلَکَ الَّذِى قُتِلَا فِى إِمَارَتِهِ بِقَتْلِهِ، وَ لَوْ كَانَ قَتْلُهُمَا فِى إِمَارَتِکَ لَمْ يَكُنْ لَکَ الْعَفْوُ عَنْهُ، فَاتَّقِ اللَّهَ! فَإِنَّ اللَّهَ سَائِلُکَ عَنْ هَذَا. وَ لَمَّا (۵) رَأَى عُثْمَانُ أَنَّ الْمُسْلِمِينَ قَدْ أَبَوْا إِلَّا قَتْلَ عُبَيْدِ اللَّهِ أَمَرَهُ فَارْتَحَلَ إِلَى الْكُوفَهِ وَ أَقْطَعَهُ بِهَا دَاراً وَ أَرْضاً (۶)، وَ هِىَ الَّتِى يُقَالُ لَهَا: كُوَيْفَهُ ابْنِ عُمَرَ، فَعَظُمَ ذَلِکَ عِنْدَ الْمُسْلِمِينَ وَ أَكْبَرُوهُ وَ كَثُرَ كَلَامُهُمْ فِيهِ..

وَ رُوِىَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَسَنِ بْنِ حَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ (۷) بْنِ أَبِى طَالِبٍ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ أَنَّهُ قَالَ: مَا أَمْسَى عُثْمَانُ يَوْمَ وُلِّيَ حَتَّى نَقَمُوا عَلَيْهِ فِى أَمْرِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، حَيْثُ لَمْ يَقْتُلْهُ بِالْهُرْمُزَانِ. انتهى ما رواه السيّد رضى اللّه عنه.

وَ رَوَى الشَّيْخُ فِى مَجَالِسِهِ (۸)، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّلْتِ، عَنِ ابْنِ

۱- كما أورده السّيّد المرتضى فى الشّافى ۴- ۳۰۴- ۳۰۵.

۲- فى الشّافى: بن، بدلا من: عن.

۳- فى ک: لجفينه.

۴- فى س: و إن.

۵- فى المصدر: فلمّا.

۶- فى الشّافى: و ابتنى بها دارا و أقطعه أرضا، بدلا من: و أقطعه بها دارا و أرضا.

۷- فى المصدر: عبد اللّه بن حسن بن حسن بن علىّ.

۸- أمالى الشّيخ الطّوسىّ ۲- ۳۲۰- ۳۲۱ مع تفصيل فى الإسناد و اختلاف يسير.

عُقْدَه، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ (۱) الْعَلَوِیِّ، عَنْ عَمِّهِ الْقَاسِمِ بْنِ جَعْفَرٍ الْعَلَوِیِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِیهِ (۲)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی بَکْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ قَتَادَه، عَنْ مَحْمُودِ بْنِ لَبِیدٍ: أَنَّ النَّاسَ کَلَّمُوا عُثْمَانَ فِی أَمْرِ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ وَ قَتْلِهِ الْهُرْمُزَانَ، فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ، ثُمَّ قَالَ: أَیُّهَا النَّاسُ! قَدْ أَکْثَرْتُمْ فِی أَمْرِ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ وَ الْهُرْمُزَانِ وَ إِنَّمَا قَتَلَهُ عُبَیْدُ اللَّهِ تُهَمَهً بِدَمِ أَبِیهِ، وَ إِنَّ أَوْلَی النَّاسِ بِدَمِ الْهُرْمُزَانِ اللَّهُ ثُمَّ الْخَلِیفَهُ، أَلَا وَ إِنِّی قَدْ وَهَبْتُ دَمَهُ لِعُبَیْدِ اللَّهِ!.

فَقَامَ الْمِقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ، فَقَالَ: یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ! مَا کَانَ لِلَّهِ کَانَ اللَّهُ أَمْلَکَ بِهِ مِنْکَ، وَ لَیْسَ لَکَ أَنْ تَهَبَ مَا اللَّهُ (۳) أَمْلَکُ بِهِ مِنْکَ، فَقَالَ: نَنْظُرُ (۴)وَ تَنْظُرُونَ، فَبَلَغَ قَوْلُ عُثْمَانَ عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ فَقَالَ: وَ اللَّهِ لَئِنْ مَلَکْتُ لَأَقْتُلُ عُبَیْدَ اللَّهِ بِالْهُرْمُزَانِ، فَبَلَغَ ذَلِکَ عُبَیْدَ اللَّهِ فَقَالَ: وَ اللَّهِ لَئِنْ مَلَکَ لَفَعَلَ.

وَ قَالَ ابْنُ الْأَثِیرِ فِی الْکَامِلِ (۵) وَ ابْنُ عَبْدِ الْبَرِّ فِی الْإِسْتِیعَابِ (۶) وَ صَاحِبُ رَوْضَهِ الْأَحْبَابِ (۷) وَ کَثِیرٌ مِنْ أَرْبَابِ السِّیَرِ: قَتَلَ عُبَیْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بِأَبِیهِ ابْنَهَ أَبِی لُؤْلُؤَهَ وَ قَتَلَ جُفَیْنَهَ وَ الْهُرْمُزَانَ وَ أَشَارَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ عَلَی عُثْمَانَ بِقَتْلِهِ بِهِمْ فَأَبَی، ثم ذکر فی الکامل (۸) روایه یتضمّن (۹) عفو ابن هرمزان عن عبید اللّه، و أنّ عثمان مکّنه من

ص: ۲۲۶

۱- فی المصدر: جعفر أبو عبد اللّه.

۲- لا توجد: عن أبیه، فی المصدر.

۳- فی س: باللّه.

۴- فی المجالس: تنظر.

۵- الکامل ۳- ۴۰ و ما جاء فی صفحه: ۳۹.

۶- الاستیعاب- المطبوع هامش الإصابه- ۲- ۴۳۱ و ۴۳۳.

۷- روضه الأحباب للدّشتکیّ ۲- ۱۷۰- طبعه لکنهو- و فیه: عبد اللّه، و هو غلط. و لاحظ ما ذکرناه فی التّعلیقه رقم۴ من صفحه: ۵۳۳، من المجلّد ۳۰.

۸- الکامل لابن الأثیر ۳- ۴۰.

۹- فی س: بتضمّن، و الظاهر: تتضمن.

قتله، ثم قـال: و الأول أصحّ، لأنّ عليّا علیه السلام لّما ولی الخلافه أراد قتله فهرب منه إلی معاویه بالشام، و لو کان إطلاقه بأمر ولیّ الدم لم يتعرّض له علیّ علیه السلام. انتهی (۱).

و إذا تأمّلت فیما نقلنا لا يبقى لـک ریب فی بطلان ما أجاب به المتعصّبون من المتأخّرین، و کفی فی طعنه معارضته أمیر المؤمنین علیه السلام الذی لا یفارق الحقّ باتّفاقهم معه فی ذلک، و اللّه العاصم عن الفتن و المهالک.

**[ترجمه]نظير حد عبيد الله بن عمر كه هرمزان را پس از آن كه اسلام آورده بود كشت ولى در پاسخ اين كار، (به محل مجازات) رانده نشد و امير المومنين عليه السلام وى را در تعقيب داشت. - . علامه امينى در الغدير ۸: ۱۳۳ گويد: البيهقىّ در السنن الكبرى ۸: ۶۱ با ذكر سند صحيحى كه به عبيد اللّه بن عبيد بن عمير مى رسد، آنرا روايت مى كند كه وقتى عمر ضربت خورد، عبيدالله بن عمر بر سر هرمزان جست و او را كشت و به عمر گفتند: عبيد الله بن عمر هرمزان را كشت. گفت: چرا كشت؟ گفتند وى گفت: او پدرم را كشت. پرسيدند: از كجا فهميد؟ و او گفت: او را ديدم كه پيش از ضربت با ابى لؤلؤه خلوت كرده بود و او به وى دستور داد پدرم را بكشد. و عمر گفت: نمى دانم اين ديگر چه حرفى است. بنگريد اگر من مردم از عبيدالله دلايل و بيّنه هايش عليه هرمزان را مبنى بر اينكه وى مرا كشته است، جويا شويد و اگر بيّنه اى ارائه كرد، پس خون او در برابر خون من محاسبه مى شود و اگر دليل و سندى نداشت عبيدالله را در برابر خون، قصاص نماييد. و زمانى كه عثمان خلافت يافت به او گفتند كه آيا وصيت عمر درباره عبيدالله را اجرا نمى كنى؟ گفت: ولىّ هرمزان كيست؟ گفتند: تويى اى امير مومنان! پس گفت: پس من عبيدالله بن عمر را عفو نمودم. مى گويم: به حق كه او جانشين عمر است. -

سيد رحمه الله در الشافى - . الشّافى ۴: ۳۰۴ - از زياد بن عبدالله از محمد بن اسحاق از ابان بن صالح روايت مى كند: پس از آنكه عثمان خليفه شد، على عليه السلام نزد وى رفت و درباره عبيدالله با او سخن گفت و احدى ديگر با او درباره اين موضوع سخن نگفت. حضرت فرمود: اين فاسق خبيث را كه مرد مسلمانى را كشته است، بكش. عثمان گفت: ديروز پدرش را كشتند و امروز من خود او را بكشم؟! و او فقط مردى از اهالى اين سرزمين است. و چون عثمان از اينكار سر باز زد، عبيدالله از پيش على عليه السلام مى گذشت كه حضرت به او گفت: اى فاسق! همچنان بگريز! هان به خدا كه اگر روزى از ايام اين دنيا دستم به تو برسد، گردنت را مى زنم و هم از اينرو وى با معاويه روانه جنگ با امير المومنين عليه السلام شد. - . بنگريد: منابع نهج البلاغه و سندهاى آنرا در ۳: ۲۷۴، و العقد الفريد اثر ابن عبد ربّه ۱- ۱۲۵، ۲: ۱۷۱ -

ص: ۲۲۴

القباد - . چنانكه سيد مرتضى در الشّافى ۴: ۳۰۴- ۳۰۵ ذكر كرده است. - از حسن بن عيسى از زيد از پدرش روايت مى كند كه وقتى عثمان گفت: من عبيد الله بن عمر را عفو نمودم، مردمان گفتند: تو حق ندارى كه بخواهى او را عفو نمايى. گفت: آرى، دارم. به راستى كه جفيته و هرمزان در ميان مسلمانان خويشاوندى ندارد و من بر آندو اولى هستم چرا كه من ولىّ مسلمانان هستم و از اينرو بخشيدم. پس على عليه السلام گفت: چنان كه مى گويى نيست. به راستى كه تو در كار ايشان به منزله دورترين مسلمانان به اين امر هستى و به راستى كه كشته شدن آندو در زمان خلافت غير تو بوده است و حاكمى كه پيش از تو والى بود حكم نموده كه قاتل آن دو كشته شود و اگر كشته شدن آندو در زمان خلافت تو بود نيز حق عفو نمودن آن را نداشتى پس از خدا بترس، چرا كه خداوند در اين باره از تو مى پرسد.

عثمان زمانی که دید مسلمانان جز قتل عبیدالله را نمی پذیرند، به او دستور داد تا به کوفه رود و در آنجا به او خانه و زمینی واگذار نمود و آن همان جایی است که به آن کویفه (کوفه کوچک) ابن عمر می گویند و این امر نزد مسلمانان بس سنگین آمد و آنرا خلافی بزرگ دیدند و سخنهاشان درباره آن بسیار دامنه دار شد. و از عبدالله بن حسن بن علی بن ابی طالب علیهم السلام روایت است که گفت: روزی که عثمان به خلافت رسید، هنوز شب نکرده بود که مردم بخاطر قضیه عبیدالله بن عمر بر وی کینه گرفتند، چرا که وی او را در برابر هرمزان نکشت. پایان آنچه سید رضی الله روایت نمود.

و شیخ در مجالس - . أمالي الشّيخ الطّوسيّ ۲: ۳۲۰- ۳۲۱ با تفصیل در ذکر اسناد و تفاوت اندک آن. -

با ذکر سندی که به محمود بن لبید می رسد روایت کن

ص: ۲۲۵

که گفت: مردم درباره قضیه عبید الله بن عمر و کشته شدن هرمزان به دست او با عثمان سخن گفتند و او بر منبر نشست و حمد و ثنای الهی گفت و گفت : ای مردم! بسیار درباره مساله عبیدالله بن عمر و هرمزان سخن گفتید و عبیدالله فقط او را بخاطر متهم بودنش به خون پدر وی کشت، و به راستی که اولی ترین مردم به خون هرمزان نخست خداوند و سپس خلیفه است و هان بدانید که من خون او را به عبیدالله واگذاردم! پس مقداد بن الاسود برخاست و گفت: ای امیر مومنان! آنچه از آن خداوند است، خداوند مالک آنست نه تو، و تو را نسزد که آنچه از آن خداست را ببخشی. پس گفت: خواهیم دید که روزگار چگونه گذر خواهد کرد. پس این سخن عثمان به گوش علی علیه السلام رسید و او گفت: بخدا سوگند که اگر دستم رسد عبیدالله را به بهای خون هرمزان خواهم کشت و این سخن به گوش عبیدالله رسید و گفت: به خدا که اگر قدرت یابد، چنین خواهد کرد. ابن الاثیر در الکامل - . الكامل ۳: ۴۰ و ۳۹ - و ابن عبد البر در الاستیعاب - . الاستيعاب- درج در حاشيه الإصابه ۲: ۴۳۱ و ۴۳۳ - و مولف روضه الاحباب - . روضه الأحباب اثر الدّشتكيّ ۲: ۱۷۰- چاپ لكنهو-. و بنگرید آنچه در حاشیه شماره. از صفحه: ۵۳۳، جلد ۳۰ ذکر شد. - و بسیاری از صاحبان کتب سیره نوشته اند: عبیدالله بن عمر در برابر خون پدرش، دختر ابی لؤلؤه را کشت و جفیته و هرمزان را هم کشت و علی علیه السلام به عثمان گوشزد کرد که وی را بخاطر کشتن ایشان بکشد و او سر باز زد. سپس در الکامل - . الكامل ابن الأثير ۳: ۴۰ - روایتی را آورده که بیانگر آنست که پسر هرمزان عبیدالله را عفو نمود و عثمان این فرصت را برای او فراهم کرد تا وی را بکشد.

ص: ۲۲۶

سپس گوید: و روایت نخست درست تر است، زیرا که علی علیه السلام زمانی که به خلافت رسید قصد داشت او را قصاص کند که وی گریخت و به معاویه در شام پیوست و اگر آزادی او با رضایت ولی دم بود، علی علیه السلام هرگز متعرض وی نمی شد. پایان. - . و نمونه های بسیار دیگری در باب عدم اجرای حدود توسط او عمدا یا از روی جهل در دست است که در دنباله کلام ذکر خواهد شد و شاید حکایت ولید بن عقبه والی عثمان بر کوفه که به نص صریح قران و حدیث پیامبر فاسق است، و در طعن اول از وی سخن رفت، بهترین نمونه و مصداق برای این منظور باشد، چه آنکه هیچ شکی در شرابخوار بودن و میگساری او و نماز خواندن در همان حالت به پیشنمازی مردم در نماز صبح چهار رکعتی نیست چنانکه در الأنساب ۵- ۳۳،

و صحیح مسلم و باقی منابع ذکر شده- هم او که به سوی نمازگزاران بازگشت و گفت می خواهید بیشتر برایتان بخوانم؟ تا پایان آن ماجرا. که در باب آن هر چهار تن به ضرر او گواهی دادند و عثمان ایشان را وعید و تهدید نمود و به جندب بن زهیر یکی از شاهدان گفت: تو خود دیدی که برادر من شراب می نوشد؟ و نظیر این ، و به همین دلیل بود که عایشه زمانیکه این شاهدان نزد وی ادای شهادت کردند، گفت: عثمان حدود را باطل نمود و شهود را با وعید مواجه نمود. بلکه ما معتقدیم که او برخی از شاهدان را تازیانه زد و امیر المومنین علیه السلام پس از عثمان، حد را بر ولید جاری نمود و می توان این حکایت را به تفصیل در مسند أحمد بن حنبل ۱- ۱۴۴، و سنن البیهقیّ ۸- ۳۱۸، و تاریخ الیعقوبی ۲- ۱۴۲، و الکامل ابن الأثیر ۳- ۴۲، و أسد الغابه ۵- ۹۱، ۹۲، و الإصابه ۳- ۶۳۸، و تاریخ الخلفاء اثر السیوطی: ۱۰۴، و السیره الحلبیّه ۲- ۳۱۴، و الأغانی ۴- ۱۷۸ - ۱۸۰، و العقد الفرید ۲- ۲۷۳ مشاهده نمود. - و اگر در آنچه که نقل کردیم، به دقت تامل نمایی هیچ شکی درباره بطلان آنچه که متعصبان دوره های متاخر در پاسخ بیان داشته اند، نخواهی داشت و همین طعن و ایراد او را بس که درباره این قضیه با امیر المومنین علیه السلام که به اتفاق نظر ایشان، هرگز از حق جدا نیست به معارضه برخاست و خداوند خود ما را از فتنه ها و مهلکه ها نجات بخشد.

**[ترجمه]

الطعن العاشر:

أنّه حمی الحمی (۲) عن المسلمین، مع أنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله

ص: ۲۲۷

۱- و لنا نماذج کثیره لتعطیله الحدود، قصدا أو جهلا، ستأتی منّا مستدرکا، و لعلّ قصّه الولید بن عقبه- الفاسق بنصّ الکتاب و صریح السنّه، و والیه علی الکوفه، التی مرّت فی الطعن الأول- تعدّ الفرد الأکمل و المصداق الأتمّ لهذا المعنی، إذ لا شبهه فی شربه للخمر و سکره و صلاته بالناس صلاه الصبح أربعا فی تلک الحال- کما فی الأنساب ۵- ۳۳، و صحیح مسلم و بقیّه المصادر السالفه- و قد التفت إلی المصلّین قائلا: أزیدکم ..؟ إلی آخر القصّه، و فیها شهاده الأربعه علیه فأوعدهم عثمان و تهدّدهم، و قال لجندب بن زهیر- أحد الشهود-: أنت رأیت أخی یشرب الخمر؟! و غیر ذلک، و من هنا قالت عائشه بعد ما شهد عندها الشهود: أنّ عثمان أبطل الحدود و توعّد الشهود. بل نراه قد ضرب بعض الشهود أسواطا، و قد أقام علیه أمیر المؤمنین علیه السلام الحدّ بعد ذلک، انظر القصّه مفصّلا فی مسند أحمد بن حنبل ۱- ۱۴۴، و سنن البیهقیّ ۸- ۳۱۸، و تاریخ الیعقوبی ۲- ۱۴۲، و الکامل لابن الأثیر ۳- ۴۲، و أسد الغابه ۵- ۹۱، ۹۲، و الإصابه ۳- ۶۳۸، و تاریخ الخلفاء للسیوطی: ۱۰۴، و السیره الحلبیّه ۲- ۳۱۴، و الأغانی ۴- ۱۷۸- ۱۸۰، و العقد الفرید ۲- ۲۷۳.

۲- لقد أباحت الشریعه الغرّاء و رساله السماء جمیع منابت العشب و مساقط الغیث، و المروج و السهول للمسلمین إذا لم یحجر علیها و لم یکن لها مالک خاصّ، و عدّت من المباحات الأصلیّه، و لا یحقّ لأحد- مهما کان و أیّ کان- أن یحمی لنفسه الحمی و یمنع الناس عنه، و ها رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم إذ یقول: المسلمون شرکاء فی ثلاث: فی الکلإ و الماء و النار. و قال صلوات اللّه علیه و آله: ثلاث لا یمنعن: الماء و الکلأ و النار، کما جاء فی صحیح البخاریّ ۳- ۱۱۰، الأموال لابن

عبيده: ۲۹۶، سنن أبی داود ۲- ۱۰۱، سنن ابن ماجه ۲- ۹۴ و غيرها. نعم كانت هناك سنّه جاهليّه لحقتها بدعه أمويّه يأكل بها القویّ الضعيف، و اكتسحها الإسلام و أبطلها بقول صاحب الرساله سلام اللّه عليه و آله: لا- حمى إلّا للّه و لرسوله، كما فی صحيح البخاریّ ۳- ۱۱۳، الأمّ للشافعی ۳- ۲۰۷، و غيرهما.

جعلهم شرعا سواء فى الماء و الكلإ (۱)

و أجاب قاضى القضاه (۲) و غيره بأنّه حماه لإبل الصدقه، و قد روى عنه هذا الكلام بعينه، و أنّه قال: إنّما فعلت ذلك لإبل الصدقه، و قد أطلقته الآن، و أنا أستغفر اللّه.

و ردّ عليهم السيد رضى اللّه عنه (۳) بأنّ المروىّ بخلاف ما ذكر (۴)، لأنّ الواقدى روى بإسناده، قال: كان عثمان يحمى الرَّبَذه (۵) و السَّرِف(۶) و النَّقِيع (۷) فكان لا يدخل الحمى بعير له و لا فرس و لا لبنى أميّه، حتّى كان آخر الزمان،

۱- كما فى الأنساب للبلاذرى ۵- ۳۷، و السيره الحلبيّه ۲- ۸۷، و شرح نهج البلاغه لابن أبى الحديد ۱- ۶۷، و غيرها.

۲- المغنى: ۲۰- القسم الثانى-: ۵۲.

۳- فى الشافى ۴- ۲۷۸، بتصرّف.

۴- فى المصدر: ذكره.

۵- قال فى مراصد الاطّلاع ۲- ۶۰۱: الربذه- بفتح أوّله و ثانيه و ذال معجمه مفتوحه- من قرى المدينه على ثلاثه أميال .. إلى آخره، و انظر: معجم البلدان ۳- ۲۴- ۲۵، و فيه: و بهذا الموضع قبر أبى ذرّ الغفارى رضى اللّه عنه، و اسمه جندب بن جناده، و كان قد خرج إليها مغاضبا لعثمان بن عفّان.

۶- السرف- بالفتح ثمّ الكسر و آخره فاء-: موضع على سته أميال من مكّه، كما صرّح بذلك فى مراصد الاطّلاع ۲- ۷۰۸، و انظر ما ذكره فى معجم البلدان ۳- ۲۱۲. و فى الغدير ۸- ۲۳۶ و المصدر و الموطإ و غيرها: الشرف- بالمعجمه و فتح الراء- و هى كبد نجد، و عند البخارى بالسين، و الأول أظهر، لاحظ أيضا: معجم البلدان ۳- ۱۲، و مراصد الاطّلاع ۲- ۷۹۱.

۷- النقيع- بالفتح ثمّ الكسر و ياء ساكنه و عين مهمله- قاله فى المراصد ۳- ۱۳۷۸. ثم قال: و قيل: النقيع: موضع قرب المدينه حماه النبىّ صلّى اللّه عليه و آله لخيله و هو غير نقيع الخضمات، و لاحظ: معجم البلدان ۵- ۳۰۱- ۳۰۲. أمّا البقيع: فلم يأت بدون إضافه، إذ هو لغه بمعنى الموضع الذى فيه أروم الشجر من ضروب شتّى، و به سمّى بقيع الغرقد الذى هو مقبره أهل المدينه. لاحظ: معجم البلدان ۱- ۴۷۳، و مراصد الاطّلاع ۱- ۲۱۳ و غيرهما.

فكان يحمى السرف (۱) لإبله، و كـانت ألف بعير و لإبل الحكم بن أبى العاص، و يحمى الربـذه لإبل الصـدقه، و يحمى النقيع (۲) لخيل المسلمين و خيله و خيل بنى أميّه (۳).

على أنّه لو كان إنّما حماه لإبل الصـدقه لم يكن بـذلك مصـيبا، لأنّ اللّه تعالى و رسوله (صـلى الله عليه و آله) أباحا الكلأ (۴) و جعلاه مشتركا فليس لأحد أن يغيّر هذه الإباحه.

و لو كـان فى هـذا الفعـل مصـيبا، و إنّما حماه لمصـلحه تعود على المسـلمين لما جاز أن يسـتغفر اللّه (۵) منه (۶) و يعتـذر، لأنّ الاعتذار إنّما يكون من الخطإ دون الصواب. انتهى.

و قد رَوَى الْبُخَارِيُّ (۷) فِی صَحِیحِهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ الصَّعْبِ بْنِ جَثَّامَهَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] قَالَ: لَا حِمَی إِلَّا لِلَّهِ (۸) وَ لِرَسُولِهِ (۹).

فَجَعَلَ الْحِمَی مُخْتَصّاً بِإِبِلِهِ وَ إِبِلِ الْحَكَمِ وَ خَیْلِ بَنِی أُمَیَّهَ مُنَاقَضَهً لِنَصِّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ.

وَ قَالَ ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ (۱۰) فِی شَرْحِ الْخُطْبَهِ الشِّقْشِقِیَّهِ: أَنَّ عُثْمَانَ ... حَمَی

ص: ۲۲۹

۱- فی المصدر: الشرف- بالمعجمه-، انظر: ما ذکرناه فی تعلیقه رقم ۶ فی الصفحه السالفه.

۲- انظر: تعلیقه رقم ۷ من الصفحه السالفه، و فی شرح نهج البلاغه بکلا طبعتیه-: و البقیع.

۳- و أورده ابن أبی الحدید فی شرحه علی النهج ۳- ۳۹ [۱- ۲۳۵- طبعه أربع مجلدات .

۴- فی المصدر: أحلّا الکلأ و أباحاه.

۵- لا یوجد لفظ الجلاله فی المصدر.

۶- فی ک: عنه، بدلا من: منه.

۷- صحیح البخاریّ- کتاب الجهاد- حدیث ۱۴۶.

۸- فی س: اللّه.

۹- و ذکره ابن حنبـل فی مسـنده ۴- ۳۸ و ۷۱ و ۷۳. أقول: جاء فی صـحیح البخاریّ کتاب المساقاه حـدیث ۱۱: أنّ عمر حمی السّرف و الرّبذه!.

۱۰- فی شرحه علی نهج البلاغه ۱- ۱۹۹ [۱- ۶۷ طبعه ذات أربع مجلّدات .

الْمَرَاعِیَ حَوْلَ الْمَدِینَهِ کُلَّهَا مِنْ مَوَاشِی الْمُسْلِمِینَ کُلِّهِمْ إِلَّا عَنْ بَنِی أَمَیَّهَ.

**[ترجمه]حال آنکه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ایشان را به حکم شرع، در آب و علف یکسان قرار داده بود. قاضی القضاه - . المغنی: ۲۰- بخش دوم- : ۵۲. - و دیگرانی پاسخ داده اند که وی این زمین ها را برای شترهای زکات قرق کرده و همین کلام از خود او نیز نقل شده است و گفته است: این کار را فقط بخاطر شترهای زکات انجام دادم و اکنون آن زمینها را رها کرده ام و به درگاه خدا استغفار می کنم. و سید - . در الشافی ۴: ۲۷۸ -

رضی الله عنه به ایشان پاسخ داده که آنچه روایت شده به خلاف اینست چرا که الواقدی با سندی که ذکر نموده، روایت می کند که گفت: عثمان منطقه ربذه و سرف و النقیع را قرق کرده بود و هیچ شتر یا اسبی از وی یا از بنی امیه به آن قرقگاه وارد نمی شد(این قسمت با محتوای سطر بعدی سازگار نیست) (تغییر اندک ساخت جمله برای اصلاح ترجمه انجام شد)تا آنکه وی در روزهای پایانی روزگار حکومتش،

ص: ۲۲۸

سرف را برای شتران خود که هزار شتر بود و برای شتران حکم بن ابی العاص قرق کرد و ربذه را برای شترهای زکات و نقیع را برای اسبهای مسلمانان و اسبهای خودش و بنی امیه در قرق نگاه داشته بود. - . و ابن أبی الحدید در شرحش بر نهج البلاغه ۳: ۳۹[۱- ۲۳۵- چهار جلدی] آنرا ذکر می کند. - با این وجود حتی اگر وی این منطقه را برای شترهای زکات قرق کرده باشد، باز هم کار درستی نکرده است زیرا که خداوند تعالی و رسول او صلی الله علیه و آله و سلم علفزارها را مباح دانسته و آنرا مشاع میان همگان قرار داده اند و کسی حق ندارد که این اباحه و جایزشماری را تغییر دهد. و اگر در این کار راه درست را رفته بود و تنها بخاطر منفعتی که به مسلمانان می رسید، آنرا قرق کرده بود، در این معنی نداشت که بخاطر اینکار از خداوند طلب مغفرت کند یا عذرخواهی نماید، چرا که عذرخواهی تنها بخاطر اشتباه و نه کار درست انجام می شود. پایان.

و بخاری - . صحیح البخاریّ- کتاب الجهاد- حدیث ۱۴۶ - در صحیح خود از ابن عباس و الصعب بن جثامه روایت کرده که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: هیچ قرقگاهی نباشد مگر از آن خداوند و رسول خدا. - . و ابن حنبل در مسندش ۴: ۳۸ و ۷۱ و ۷۳ ذکر کرده و در صحیح البخاریّ کتاب المساقاه حدیث ۱۱ آمده است که عمر السّرف و الرّبذه را قرق نمودا!. -

و او در نقض و زیر پا نهادن بیان صریح حضرت صلی الله علیه و آله و سلم ، قرقگاه را مخصوص شتران خود و حکم و اسبهای بنی امیه قرار داد. و ابن ابی الحدید - . در شرحش علی نهج البلاغه ۱: ۱۹۹[۱- ۶۷ از چاپ چهار جلدی] -

در شرح خطبه الشقشقیه می نویسد: عثمان ..

ص: ۲۲۹

چراگاه های اطراف مدینه را بطور کامل از ورود چارپایان همه مسلمانان در قرق نگاه داشت مگر از بنی امیه.

**[ترجمه]

الطعن الحادی عشر:

أنّه أعطی من بیت المال الصدقه المقاتله و غیرها، و ذلک ممّا لا یحلّ فی الدین، و دفع الاعتراضات الوارده علیه مذکور فی الشافی(۱).

**[ترجمه]و این در دین اسلام جایز نیست و رد اعتراضهای وارد بر این امر، در الشافی - . الشافی ۴: ۲۷۸ - ذکر شده است.

**[ترجمه]

الطعن الثانی عشر:

إتمامه الصلاه بمنی مع کونه مسافرا، و هو مخالف للسنّه و لسیره من تقدّمه (۲)

۱- الشافی ۴- ۲۷۸.

۲- اعلم أنّ إتمامه الصلاه فی منی کان من المسلّم عند العامّه، و تشبّثوا فی توجیهه و تبریره بما لا یزیده إلّا طعنا. فقد أخرج البیهقیّ فی سننه ۳- ۱۴۴، عن الزهری: أنّ عثمان بن عفّان أتمّ الصلاه بمنی من أجل الأعراب لأنّهم کثروا عامئذ فصلّی بالناس أربعا لیعلمهم أنّ الصلاه أربع!!. و ذکره فی تیسیر الوصول ۲- ۲۸۶، و نیل الأوطار ۲- ۲۶۰. و أورد المتّقی فی الکنز ۴- ۲۲۹، و البیهقیّ فی السنن الکبری ۳- ۱۴۴، عن حمید، عن عثمان بن عفّان أنّه أتمّ الصلاه بمنی، ثمّ خطب فقال: یا أیّها الناس! إنّ السنّه سنّه رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم و سنّه صاحبیه و لکنّه حدث العام من الناس فخفت أن یستنّوا. و قال ابن حجر فی فتح الباری ۲- ۴۵۶: أخرج أحمد و البیهقیّ من حدیث عثمان و أنّه صلّی بمنی أربع رکعات أنکر الناس علیه، فقال: إنّی تأهّلت بمکّه لما قدمت، و إنّی سمعت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله یقول: من تأهّل ببلده فإنّه یصلّی صلاه مقیم. قال: هذا حدیث لا یصحّ منقطع، أو فی رواته من لا یحتجّ به، و یردّه أنّ النبیّ صلّی اللّه علیه و آله کان یسافر بزوجاته و قصّر. و روی ابن حزم فی المحلّی ۴- ۲۷۰، و ابن الترکمانی فی ذیل سنن البیهقیّ ۳- ۱۴۴ من طریق سفیان بن عیینه، عن جعفر بن محمّد، عن أبیه، قال: اعتلّ عثمان- و هو بمنی- فأتی علیّ فقیل له: صلّ بالناس. فقال: إن شئتم صلّیت لکم صلاه رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم؟. قالوا: لا، إنّ صلاه أمیر المؤمنین- یعنی عثمان- أربعا، فأبی.

فقد رَوَى فِي جَامِعِ الْأُصُولِ (۱)، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ (۲)، قَالَ: صَلَّى بِنَا عُثْمَانُ بِمِنًى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ، فَقِيلَ ذَلِکَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ. فَقَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ، وَ مَعَ أَبِی بَكْرٍ رَكْعَتَيْنِ، وَ مَعَ عُمَرَ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ تَفَرَّقَتْ بِكُمُ الطُّرُقُ، فَيَا لَيْتَ حَظِّی مِنْ أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ رَكْعَتَانِ مُتَقَبَّلَتَانِ.

قال: أخرجه البخاری (۳) و مسلم (۴) و أبو داود (۵). وَ فِی أُخْرَى لِأَبِی دَاوُدَ (۶) زِيَادَةُ: وَ مَعَ عُثْمَانَ صَدْراً مِنْ إِمَارَتِهِ، ثُمَّ أَتَمَّهَا .. وَ ذَكَرَ الْحَدِيثَ (۷).

وَ فِی رِوَايَهِ النَّسَائِيِّ (۸)، قَالَ: صَلَّى عُثْمَانُ بِمِنًى أَرْبَعاً حَتَّى بَلَغَ ذَلِکَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ، فَقَالَ: لَقَدْ صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ.

وَ لَهُ فِی أُخْرَى، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ فِی السَّفَرِ رَكْعَتَيْنِ، وَ مَعَ أَبِی بَكْرٍ رَكْعَتَيْنِ، وَ مَعَ عُمَرَ رَكْعَتَيْنِ.

وَ رَوَى الْبُخَارِيُّ (۹) وَ مُسْلِمٌ (۱۰) وَ النَّسَائِيُّ (۱۱) عَلَى مَا أَوْرَدَهُ صَاحِبُ جَامِعِ

ص: ۲۳۱

۱- جامع الأصول ۵- ۷۰۴ حديث ۴۰۲۰.

۲- فی المصدر زياده: و هو أخو الأسود النّخعیّ.

۳- صحيح البخاریّ ۲- ۴۶۵ كتاب تقصير الصلاه، باب الصلاه بمنی. و فی كتاب الحجّ، باب الصلاه بمنی ۲- ۱۵۴.

۴- صحيح مسلم، كتاب صلاه المسافرين، باب قصر الصلاه بمنی ۲- ۲۶۰، حديث ۶۹۵.

۵- سنن أبی داود، المجلد ۱۲، باب الصلاه بمنی، باختلاف يسير فی اللفظ.

۶- سنن أبی داود، كتاب المناسک، باب الصّلاه بمنی ۱- ۳۰۸، حديث ۱۹۶۰.

۷- و رواه الدّارمیّ فی سننه ۲- ۵۵، و البيهقیّ فی السّنن الكبری ۳- ۱۴۳، و غيرهما.

۸- سنن النّسائیّ ۳- ۱۲۰- ۱۲۱، كتاب تقصير الصّلاه، باب تقصير الصّلاه بمنی. و فيه روايته الأخری التّاليه.

۹- صحيح البخاریّ ۲- ۴۶۴، كتاب تقصير الصّلاه، باب الصّلاه بمنی، و فی كتاب الحجّ، باب الصّلاه بمنی.

۱۰- صحيح مسلم، كتاب صلاه المسافرين، باب قصر الصّلاه بمنی، حديث ۶۹۴.

۱۱- سنن النّسائیّ ۳- ۱۲۱، كتاب تقصير الصّلاه، باب الصّلاه بمنی، عن أنس بن مالک.

الْأَصُولِ (۱)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ وَ أَبُو بَكْرٍ بَعْدَهُ، وَ عُمَرُ بَعْدَ أَبِي بَكْرٍ، وَ عُثْمَانُ صَدْراً مِنْ خِلَافَتِهِ، ثُمَّ إِنَّ عُثْمَانَ صَلَّى بَعْدُ أَرْبَعاً، وَ كَانَ (۲) ابْنُ عُمَرَ إِذَا صَلَّى مَعَ الْإِمَامِ صَلَّى أَرْبَعاً، وَ إِذَا صَلَّى (۳) وَحْدَهُ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ (۴).

قال: أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ وَ مُسْلِمٌ مِنْ طُرُقٍ أُخْرَى (۵)، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ أَنَّهُ: صَلَّى صَلَاةَ الْمُسَافِرِ بِمِنًى وَ غَيْرِهِ رَكْعَتَيْنِ، وَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ وَ عُثْمَانُ رَكْعَتَيْنِ صَدْراً مِنْ خِلَافَتِهِ ثُمَّ أَتَمَّهَا أَرْبَعاً.

و أخرجه البخارى (۶) و لم يقل: و غيره (۷).

وَ فِي رِوَايَةِ النَّسَائِيِّ مُخْتَصَرٌ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (۸) صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

۱- جامع الأصول ۵- ۷۰۵، حديث ۴۰۲۱.

۲- فى جامع الأصول: فكان.

۳- فى المصدر: صلّاها.

۴- و رواه أحمد فى مسنده ۲- ۱۶ و ۵۵ و ۵۶ باختصار، و الطّحاوىّ فى شرح معانى الآثار، باب صلاه المسافرين. و انظر: ما جاء فى مسند أحمد بن حنبل ۱- ۱۴۵، ۳۷۸ و ۲- ۴۴، و سنن البيهقىّ ۳- ۱۲۶ و غيرهما.

۵- فى المصدر: و أخرجه مسلم من طريق آخر، بدلا من: من طرق أخرى.

۶- فى المصدر زياده: نحوه.

۷- أقول: و قريب منه ما أخرجه مالك فى الموطإ ۱- ۲۸۲، عن عروه، و القاضى أبو يوسف فى الآثار: ۳۰ و الشافعى فى كتابه الأمّ ۱- ۱۵۹، و ۷- ۱۷۵، عن عبد الرحمن بن يزيد. و نقله الترمذى فى صحيحه ۱- ۷۱، و البيهقىّ فى سننه ۳- ۱۵۳، عن أبى نضره بتفصيل، و قال: حسن صحيح. و فى لفظ ابن حزم فى المحلّى ۴- ۲۷۰: أنّ ابن عمر كان إذا صلّى مع الإمام بمنى أربع ركعات انصرف إلى منزله فصلّى فيه ركعتين، أعادها. و جاء فى صحيح البخارىّ ۲- ۱۵۴، و صحيح مسلم ۱- ۲۶۱، و مسند أحمد بن حنبل ۱- ۴۲۵ و غيرهما بالإسناد، عن عبد الرحمن بن يزيد، قال: صلّى بنا عثمان بن عفّان بمنى أربع ركعات، فقيل ذلك لعبد اللّه بن مسعود، فاسترجع، ثمّ قال: .. و جاءت روايه عبد الرحمن بن يزيد فى السنن الكبرى ۳- ۱۴۴ و غيرها بإسناد آخر.

۸- فى المصدر: النّبىّ، بدلا من: رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله.

[وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ، وَ مَعَ أَبِى بَكْرٍ رَكْعَتَيْنِ، وَ مَعَ عُمَرَ رَكْعَتَيْنِ.

وَ فِى جَامِعِ الْأُصُولِ (۱)، عَنْ عُرْوَهَ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ صَلَّى الصَّلَاهَ (۲) بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ، وَ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ صَلَّاهَا (۳) بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ، وَ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ (۴) صَلَّاهَا بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ، وَ أَنَّ عُثْمَانَ صَلَّاهَا (۵) رَكْعَتَيْنِ شَطْرَ إِمَارَتِهِ ثُمَّ أَتَمَّهَا بَعْدُ.

قال: أخرجه الموطأ (۶).

وَ عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ بِمِنًى وَ مَعَ أَبِى بَكْرٍ وَ مَعَ عُمَرَ رَكْعَتَيْنِ وَ مَعَ عُثْمَانَ صَدْراً مِنْ إِمَارَتِهِ.

قال: أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ (۷).

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، قَالَ وَ قَدْ سُئِلَ عَنْ صَلَاهِ الْمُسَافِرِ، فَقَالَ-: حَجَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، وَ حَجَجْتُ مَعَ أَبِى بَكْرٍ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، وَ مَعَ (۸) عُمَرَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، وَ مَعَ عُثْمَانَ سِتَّ سِنِينَ مِنْ خِلَافَتِهِ أَوْ ثَمَانِىَ سِنِينَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ. قال: أخرجه الترمذى (۹).

وَ عَنْ مُوسَى بْنِ سَلَمَهَ، قَالَ: سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ: كَيْفَ أُصَلِّى إِذَا كُنْتُ

۱- جامع الأصول ۵- ۷۰۶، حديث ۴۰۲۲.

۲- لا توجد: الصّلاه، فى المصدر.

۳- فى جامع الأصول زياده: بمنى.

۴- لا يوجد: بن الخطّاب، فى المصدر.

۵- فى المصدر زياده: بمنى.

۶- الموطأ ۱- ۴۰۲ كتاب الحجّ، باب الصلاه بمنى.

۷- سنن النّسائىّ ۳- ۱۲۰ كتاب تقصير الصّلاه، باب الصّلاه بمنى. و أورده ابن الأثير فى جامع الأصول ۵- ۷۰۶، حديث ۴۰۲۳، و أخذه المصنّف رحمه اللّه من الأخير، كما أورده إمام الحنابله فى مسنده ۱- ۱۴۵.

۸- فى المصدر: و حججت مع ..

۹- سنن الترمذى، كتاب الصلاه، باب ما جاء فى التقصير فى السفر، حديث ۵۴۵، و قال: هذا حديث حسن صحيح. و أورده ابن الأثير فى جامع الأصول ۵- ۷۰۶، حديث ۴۰۲۴.

بِمَكّهَ إِذَا لَمْ أَصَلِّ مَعَ الْإِمَامِ؟!. قَالَ: رَكْعَتَيْنِ، سُنَّهَ أَبِی الْقَاسِمِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ (١).

وَ فِی رِوَايَهِ النَّسَائِیِّ (٢)، قَالَ: تَفُوتُنِی الصَّلَاهُ فِی جَمَاعَهٍ وَ أَنَا بِالْبَطْحَاءِ مَا تَرَی أُصَلِّی؟. قَالَ: رَكْعَتَيْنِ، سُنَّهَ أَبِی الْقَاسِمِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ (٣).

وَ عَنْ حَارِثَهَ بْنِ وَهْبٍ، قَالَ: صَلَّی بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ وَ نَحْنُ أَكْثَرُ مَا كُنَّا (۴) وَ آمَنُهُ بِمِنًی رَكْعَتَيْنِ.

أخرجه البخاری (۵) و مسلم (۶) و الترمذی (٧).

وَ فِی رِوَايَهِ أَبِی دَاوُدَ (٨) وَ النَّسَائِیِّ (٩)، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] بِمِنًی (١٠) وَ النَّاسُ أَكْثَرَ مَا كَانُوا، فَصَلَّی بِنَا رَكْعَتَيْنِ فِی حَجَّهِ الْوَدَاعِ (١١).

ص: ٢٣۴

١- كذا أورده مسلم بن الحجّاج القشيریّ فی صحيحه، كتاب صلاه المسافرين، باب صلاه المسافرين و قصرها، حديث ۶٨٨.

٢- سنن النّسائیّ ٣- ١١٩، كتاب تقصير الصّلاه، باب الصّلاه بمكّه.

٣- و عن حميد الضّمریّ قريب منه، كما جاء فی كنز العمّال ۴- ٢۴٠.

۴- فی المصدر زياده: قطّ.

۵- صحيح البخاریّ ٢- ۴۶۴، كتاب تقصير الصلاه بمنی، و فی كتاب الحجّ، باب الصلاه بمنی.

۶- صحيح مسلم، كتاب صلاه المسافرين، باب قصر الصلاه بمنی، حديث ۶٩۶.

٧- سنن الترمذی، كتاب الحجّ، باب ما جاء فی تقصير الصلاه بمنی، حديث ٨٨٢.

٨- سنن أبی داود، كتاب الحجّ، باب القصر لأهل مكّه، حديث ١٩۶۵.

٩- سنن النّسائیّ ٣- ١١٩- ١٢٠، كتاب تقصير الصّلاه، باب الصّلاه بمنی. و مجموع ما ذكره فی سننه أربع أحاديث.

١٠- فی س: بمنی ركعتين، و خطّ علی الأخيره فی ك، و فی المصدر: صلّيت مع رسول اللّه صلّی اللّه عليه [و آله] و سلّم بمنی أكثر ما كانوا ...

١١- و أورده فی جامع الأصول ۵- ٧٠٣- ٧٠۴، حديث ۴٠١٩. و عن حارثه بن وهب قال: صلّی بنا النّبیّ صلّی اللّه عليه [و آله] و سلّم آمن ما كان بمنی ركعتين، كذا رواه البخاریّ فی صحيحه فی كتاب التّقصير، باب الصّلاه بمنی، و كرّر ذكرها فی كتاب الحجّ فی باب الصّلاه بمنی باختلاف يسير، و أوردها أبو نعيم فی حليه الأولياء ۴- ٣۴۴، ٧- ١٨٨ بطريقين.

وَ قَالَ ابْنُ الْأَثِيرِ فِی الْکَامِلِ (۱): إِنَّ کَثِیراً مِنَ الْأَصْحَابِ عَابُوا عَلَیْهِ مَا صَنَعَ بِمِنًی، قَالَ: وَ فِی سَنَهِ تِسْعٍ وَ عِشْرِینَ حَجَّ عُثْمَانُ فَضَرَبَ فُسْطَاطَهُ بِمِنًی وَ کَانَ أَوَّلَ فُسْطَاطٍ ضَرَبَهُ عُثْمَانُ بِمِنًی وَ أَتَمَّ الصَّلَاهَ بِهَا وَ بِعَرَفَهَ، وَ کَانَ أَوَّلُ مَا تَکَلَّمَ بِهِ النَّاسُ فِی عُثْمَانَ ظَاهِراً حِینَ أَتَمَّ الصَّلَاهَ بِمِنًی، فَعَابَ ذَلِکَ غَیْرُ وَاحِدٍ مِنَ الصَّحَابَهِ، وَ قَالَ لَهُ عَلِیٌّ (علیه السلام): مَا حَدَثَ أَمْرٌ وَ لَا قَدُمَ عَهْدٌ، وَ لَقَدْ عَهِدْتُ النَّبِیَّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ وَ أَبَا بَکْرٍ وَ عُمَرَ یُصَلُّونَ رَکْعَتَیْنِ وَ أَنْتَ صَدْراً مِنْ خِلَافَتِکَ، فَمَا أَدْرِی مَا تَرْجِعُ إِلَیْهِ؟ (۲) أَ لَمْ تُصَلِّ فِی هَذَا الْمَکَانِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ وَ أَبِی بَکْرٍ وَ عُمَرَ وَ صَلَّیْتَهُمَا(۳) أَنْتَ رَکْعَتَیْنِ؟. قَالَ: بَلَی! وَ لَکِنِّی أُخْبِرْتُ أَنَّ بَعْضَ مَنْ حَجَّ مِنَ الْیَمَنِ وَ جُفَاهَ النَّاسِ قَالُوا إِنَّ الصَّلَاهَ لِلْمُقِیمِ رَکْعَتَانِ، وَ احْتَجُّوا بِصَلَاتِی وَ قَدِ اتَّخَذْتُ بِمَکَّهَ أَهْلًا وَ لِی بِالطَّائِفِ مَالٌ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: مَا فِی هَذَا عُذْرٌ، أَمَّا قَوْلُکَ اتَّخَذْتُ بِهَا أَهْلًا فَإِنَّ زَوْجَکَ بِالْمَدِینَهِ تَخْرُجُ بِهَا إِذَا شِئْتَ وَ إِنَّهَا (۴) تَسْکُنُ بِسُکْنَاکَ، وَ أَمَّا مَالُکَ بِالطَّائِفِ، فَبَیْنَکَ وَ بَیْنَهُ مَسِیرَهُ ثَلَاثِ لَیَالٍ، وَ أَمَّا قَوْلُکَ عَنْ حَاجِّ الْیَمَنِ وَ غَیْرِهِمْ فَقَدْ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ یَنْزِلُ عَلَیْهِ الْوَحْیُ وَ الْإِسْلَامُ قَلِیلٌ ثُمَّ أَبُو بَکْرٍ وَ عُمَرُ فَصَلَّوْا رَکْعَتَیْنِ، وَ قَدْ ضَرَبَ الْإِسْلَامُ بِجِرَانِهِ (۵). فَقَالَ: أَعْمَلُهُ بِمَا أَرَی (۶). فَخَرَجَ مِنْ عِنْدِهِ فَلَاقَی ابْنَ مَسْعُودٍ، فَقَالَ: وَ الْخِلَافُ شَرٌّ (۷)، وَ قَدْ صَلَّیْتُ بِأَصْحَابِی أَرْبَعاً. فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ:

ص: ۲۳۵

۱- الکامل لابن الأثیر ۳- ۵۱ [دار الکتاب العربیّ- بیروت ۳- ۴۲، بتصرّف و اختصار.

۲- هنا سقط لا یتمّ الکلام إلّا به، حیث جاء فی المصدر: ما یرجع إلیه، فقال: رأی رأیته، و بلغ الخبر عبد الرّحمن بن عوف و کان معه، فجاءه فقال له: ..

۳- فی الکامل: و عمر رکعتین و صلّیتها ..

۴- فی المصدر: و إنّما.

۵- قال فی النّهایه ۱- ۲۶۳: ضرب الحقّ بجرانه .. أی قرّ قراره و استقام، کما أنّ البعیر إذا برک و استراح مدّ عنقه علی الأرض، و الجران: باطن العنق.

۶- فی الکامل: فقال عثمان: هذا رأی رأیته.

۷- هنا سقط، و جاء فی المصدر: فقال: أبا محمّد! غیر ما تعلم. قال: فما أصنع؟. قال: اعمل بما تری و تعلم. فقال ابن مسعود: الخلاف شرّ.

قَدْ صَلَّيْتُ بِأَصْحَابِي رَكْعَتَيْنِ، وَ أَمَّا الْآنَ فَسَوْفَ أُصَلِّي أَرْبَعاً. قَالَ: وَ قِيلَ كَانَ ذَلِكَ سَنَهَ ثَلَاثِينَ (۱).

وَ رَوَى نَحْوَ ذَلِكَ صَاحِبُ رَوْضَهِ الْأَحْبَابِ (۲)، وَ قَالَ: أَنْكَرَ الْأَصْحَابُ عَلَيْهِ ضَرْبَ الْفُسْطَاطِ بِمِنًى وَ إِطْعَامَهُ النَّاسَ، إِذْ كَانَ ذَلِكَ مِنْ شِعَارِ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّهِ وَ لَمْ يُقْدِمْ عَلَيْهِ أَحَدٌ مُنْذُ بُعِثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] إِلَى ذَلِكَ الزَّمَانِ، وَ قَدْ سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ]: لَنَضْرِبَنَّ لَكَ فُسْطَاطاً بِمِنًى، فَقَالَ: لَا، مِنًى مُنَاخُ مَنْ سَبَقَ..

وَ رُوِيَ فِي جَامِعِ الْأُصُولِ (۳)، عَنْ عَائِشَهَ أَنَّهَا قَالَتْ (۴): قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَ لَا نَبْنِي لَكَ بِمِنًى بَيْتاً يُظَلِّلُ (۵) مِنَ الشَّمْسِ؟، فَقَالَ: لَا، إِنَّمَا هُوَ مُنَاخٌ لِمَنْ سَبَقَ إِلَيْهِ..

قال: أخرجه الترمذي (۶) و أبو داود (۷)

۱- قریب منه الطّبریّ فی تاریخه فی حوادث سنه ۲۹ ه، ۵- ۵۶، و انظر: تاریخ ابن کثیر ۷- ۱۵۴، و تاریخ ابن خلدون ۲- ۳۸۶، و الأنساب للبلاذریّ ۵- ۳۹. أقول: و ها هو أمیر المؤمنین و یعسوب الدّین سلام اللّه علیه یقف أمام هذه البدعه، فقد روی ابن حزم فی المحلّی ۴- ۲۷۰ بإسناده، قال: اعتلّ عثمان و هو بمنی، فأتی علیّ فقیل له: صلّ بالنّاس. فقال: إن شئتم صلّیت لکم صلاه رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم، یعنی رکعتین. قالوا: لا، إلّا صلاه أمیر المؤمنین!- یعنون عثمان- أربعا، فأبی. و أوردها ابن الترکمانی فی ذیل سنن البیهقیّ ۳- ۱۴۴، و قد سلفت.

۲- روضه الأحباب .. انظر: تعلیقه رقم ۴ فی صفحه: ۵۳۳ من المجلّد السّالف: ۳۰.

۳- جامع الأصول ۳- ۴۳۷، حدیث ۱۷۷۵.

۴- لا توجد: قالت، فی س.

۵- فی المصدر: یضلک.

۶- سنن الترمذی، کتاب الحجّ، باب ما جاء فی أنّ منی مناخ من سبق، حدیث ۸۸۱.

۷- سنن أبی داود، کتاب المناسک، باب تحریم حرم مکّه، حدیث ۲۰۱۹. أقول: و أخرجه أیضا ابن ماجه فی کتاب المناسک، باب النزول بمنی، حدیث ۳۰۰۶ و ۳۰۰۷، و أحمد بن حنبل فی مسنده ۶- ۱۸۷ و ۲۰۶، و الدارمیّ فی سننه ۲- ۷۳ کتاب المناسک، باب کراهیّه البنیان بمنی، و مستدرک الحاکم ۱- ۴۶۷ کتاب الحجّ، باب منی مناخ من سبق.

ثم إنّ الشافعی (۱) ذهب إلی أنّ قصر الصلاه رخصه لیس بعزیمه، لقوله تعالی: (فَلَیْسَ عَلَیْکُمْ جُناحٌ) (۲)، و قال: و القصر أفضل.

و قال مالک (۳) و أبو حنیفه (۴): إنّه عزیمه (۵)، و یدلّ علیه من طرق الجمهور روایات کثیره، و نفی الجناح لا- ینافی کون القصر عزیمه، و سیأتی القول فیه فی بابه (۶)، مع أنّ القول بالتخیّر لا ینفع فی دفع الطعن عنه، إذ لو کان له سبیل إلیه لما اعتذر بالأعذار الواهیه کما عرفت، بل یظهر من إعراض المعترض و المعتذر عنه رأسا اتّفاق (۷) الأصحاب علی بطلانه.

**[ترجمه]اینکه وی با وجود مسافر بودن، نمازش را در منی کامل خواند و این مخالف سنت پیامبر و سیره دو خلیفه دیگر بود. - . بدان که تمام خواندن نماز توسط او در منی قضیه ای بود که همگان از آن خبر یافتند ولی در توجیه و درست نمایی آن به ادله ای دست برده اند که تنها راه طعن و اشکال را بیشتر می گشاید. چرا که بیهقی در سنن خود ۳- ۱۴۴، از زهری روایت صحیح می آورد که عثمان بن عفّان به خاطر اعراب بادیه نشین نماز را در منی چهار رکعت خواند، زیرا که ایشان در آن سال زیاد بودند و او نماز را چهار رکعتی خواند تا به ایشان بفهماند که نماز چهار رکعت است!! و این مطلب در تیسیر الوصول ۲- ۲۸۶، و نیل الأوطار ۲- ۲۶۰ نیز ذکر شده است و المتّقی در الکنز ۴- ۲۲۹، و البیهقیّ در السنن الکبری ۳- ۱۴۴، از حمید، از عثمان بن عفّان روایت می کند که او نماز را در منی تمام خواند و سپس چنین خطبه راند که ای مردم! همانا که سنت از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و سنت دو رفیق اوست ولی این امر امسال از مردم سر زد و ترسیدم که آنرا بعنوان سنت شناسند. ابن حجر در فتح الباری ۲- ۴۵۶ می گوید: أحمد و البیهقیّ حدیث عثمان را با ذکر صحت سند نقل می کنند که وی در منی چهار رکعت نماز خواند و مردم بر او خرده گرفتند و او گفت: من زمانی که می آمدم در مکه همسری اختیار کردم و شنیدم که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر که در شهری همسری بگیرد، بایستی که نماز مقیم را بخواند. گوید: این حدیثی نادرست با سند مقطوع است یا اینکه در میان راویان آن کسانی غیر قابل اعتماد هستند و نکته مخالف آن اینست که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم همسرانش را در سفر به همراه داشت ولی نمازش را شکسته خواند. و ابن حزم در المحلّی ۴: ۲۷۰، و ابن الترکمانی در ذیل سنن البیهقیّ ۳: ۱۴۴ به نقل از سفیان بن عیینه، از جعفر بن محمّد، از پدرش روایت می کند که گفت: عثمان در منی بود که بیمار گشت و علی آمد و به او گفتند که پیشنماز بایست. گفت: اگر بخواهید نماز را آنگونه که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می خواند، برایتان می خوانم. گفتند: نه، نماز امیر مومنان — یعنی عثمان- چهار رکعت است و او امتناع ورزید. -

ص: ۲۳۰

در جامع الاصول - . جامع الأصول ۵: ۷۰۴ حدیث ۴۰۲۰ - از عبدالرحمن بن یزید روایت است که گفت: عثمان در منی به پیشنمازی ما چهار رکعت نماز خواند و این قضیه را به عبدالله بن مسعود خبر دادند و او گفت: به همراه رسول خدا در منی دو رکعت خواندم و با ابوبکر نیز دو رکعت و با عمر هم دو رکعت و سپس به بیراهه ها کشانده شدید، و ای کاش که سهم من از چهار رکعت، دو رکعت نماز پذیرفته بود. گوید: البخاری - . صحیح البخاریّ ۲- ۴۶۵ کتاب تقصیر الصلاه، باب الصلاه بمنی. و در کتاب الحجّ، باب الصلاه بمنی ۲- ۱۵۴ -

و مسلم - . صحیح مسلم، کتاب صلاه المسافرین، باب قصر الصلاه بمنی ۲: ۲۶۰، حدیث ۶۹۵ -

و ابوداود - . سنن أبی داود، جلد ۱۲، باب الصلاه بمنی، با اختلاف اندکی در متن -

سند آنرا صحیح دانسته اند. و در روایت دیگری از ابی داود افزوده است که : و با عثمان در آغاز خلافتش، و سپس او نماز را کامل خواند .. و ادامه روایت.

و در روایت النسائی آمده که : عثمان در منی نماز را چهار رکعتی خواند و این مساله به گوش عبدالله بن مسعود رسید و او گفت: به راستی که با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم دو رکعت نماز گزاردم. و او روایت دیگری دارد که گفت: با رسول خدا در سفر دو رکعت نماز گزاردیم و با ابوبکر دو رکعت و با عمر هم دو رکعت.

و بخاری - . صحیح البخاریّ ۲: ۴۶۴، کتاب تقصیر الصّلاه، باب الصّلاه بمنی، و در کتاب الحجّ، باب الصّلاه بمنی - و مسلم - . صحیح مسلم، کتاب صلاه المسافرین، باب قصر الصّلاه بمنی، حدیث ۶۹۴ -

و نسائی - . سنن النّسائیّ ۳- ۱۲۱، کتاب تقصیر الصّلاه، باب الصّلاه بمنی، عن أنس بن مالک -

ص: ۲۳۱

که صاحب جامع الاصول - . جامع الأصول ۵: ۷۰۵، حدیث ۴۰۲۱ - نیز آن را نقل نموده، از عبدالله بن عمر روایت می کنند که گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در منی نمازش را دو رکعتی خواند و ابوبکر هم پس از او همین سان و پس از او نیز عمر به همین سان و عثمان در آغاز خلافتش همینطور، اما سپس عثمان چهار رکعت خواند و ابن عمر چون با خلیفه نماز می گزارد، چهار رکعت می خواند و چون تنها می خواند، دو رکعت بجا می آورد.

گوید: بخاری و مسلم آنرا به سندهای دیگری نیز از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نقل کرده اند که وی نماز مسافر را در منی و غیر آن دو رکعت می خواند و ابوبکر و عمر و عثمان در آغاز خلافتش چنین بودند تا آنکه عثمان آنرا چهار رکعت خواند. بخاری این روایت را به ذکر سند صحیح خوانده ولی «و دیگری» نگفته است.

و در روایت نسائی مختصر است و می گوید: با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم

ص: ۲۳۲

در منی دو رکعت نماز گزاردم و با ابوبکر دو رکعت و با عمر دو رکعت.

در جامع الاصول - . جامع الأصول ۵: ۷۰۶، حدیث ۴۰۲۲ - از عروه بن الزبیر روایت شده که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نماز را در منی دو رکعت خواند و ابوبکر نیز در منی نماز را دو رکعت خواند و عمر بن الخطاب نیز نماز را در منی دو رکعت خواند و عثمان در نیمی از خلافتش آنرا دو رکعت خواند سپس بعد از آن آنرا کامل خواند. گوید: در الموطأ آنرا صحیح دانسته است.

از انس روایت شده که گفت: با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در منی و با ابوبکر و با عمر نماز را دو رکعت خواندم و با عثمان نیز در آغاز خلافتش. گوید: نسائی آنرا صحیح دانسته است.

از عمران بن حصین روایت است که چون درباره نماز مسافر از او پرسیدند، گفت: با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به حج رفتم و او نماز را دو رکعت خواند و با ابوبکر به حج رفتم و او نماز را دو رکعت خواند و با عمر و او هم دو رکعت خواند و با عثمان شش سال از خلافتش یا هشت سال و او دو رکعت می خواند. گوید: الترمذی - . سنن الترمذی، کتاب الصلاه، باب ما جاء فی التقصیر فی السفر، حدیث ۵۴۵، و گوید که این حدیثی حسن و صحیح است. و ابن الأثیر در جامع الأصول ۵- ۷۰۶، حدیث ۴۰۲۴ آنرا آورده است. - آنرا صحیح دانسته است.

و از موسی بن سلمه روایت است که گفت: از ابن عباس پرسیدم اگر در

ص: ۲۳۳

مکه باشم و با امام نماز نخوانم، چگونه باید نماز خوانم؟ گفت: دو رکعت، سنت ابی القاسم صلی الله علیه و آله و سلم است.

در روایت نسائی اینگونه آمده که: در حالیکه در سرزمین مکه هستم، نماز جماعت از من فوت می شود، به نظرت باید چگونه نماز بخوانم؟ گفت: دو رکعت، سنت ابی القاسم صلی الله علیه و آله و سلم است.

و از حارثه بن وهب روایت است که گفت: رسول خدا در حالیکه ما مسلمانان بیشترین تعداد و در امن ترین حالت خود بودیم، نماز را برای ما در منی دو رکعت خواند. بخاری - . صحیح البخاریّ ۲: ۴۶۴، کتاب تقصیر الصلاه بمنی، و در کتاب الحجّ، باب الصلاه بمنی. - و مسلم - . صحیح مسلم، کتاب صلاه المسافرین، باب قصر الصلاه بمنی، حدیث ۶۹۶ -

و ترمذی - . سنن الترمذی، کتاب الحجّ، باب ما جاء فی تقصیر الصلاه بمنی، حدیث ۸۸۲ -

آنرا صحیح دانسته اند. و در روایت ابی داود - . سنن أبی داود، کتاب الحجّ، باب القصر لأهل مکّه، حدیث ۱۹۶۵ - و نسائی - . سنن النّسائیّ ۳: ۱۱۹- ۱۲۰، کتاب تقصیر الصّلاه، باب الصّلاه بمنی -

اینگونه است که: با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در منی نماز گزاردم حال آنکه مردمان بیشترین تعداد را داشتند، و او در حجه الوداع برای ما دو رکعت نماز خواند. - . و در جامع الأصول ۵: ۷۰۳- ۷۰۴، حدیث ۴۰۱۹ آمده است. و از حارثه بن وهب روایت کرده که گفت: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم درحالیکه بیشترین امنیت را داشت، در منی برای ما دو رکعت نماز خواند. همچنان بخاریّ در صحیحش در کتاب التّقصیر، باب الصّلاه بمنی، آنرا ذکر نموده و بار دیگر در کتاب الحجّ در باب الصّلاه بمنی با اختلاف اندک تکرار نموده و أبو نعیم در حلیه الأولیاء ۴: ۳۴۴، ۷- ۱۸۸ به دو سند ذکر نموده است. -

ص: ۲۳۴

ابن اثیر در الکامل گوید - . الکامل ابن الأثیر ۳: ۵۱ [دار الکتاب العربیّ- بیروت] ۳: ۴۲، با اندکی تغییر و به اختصار. - : بسیاری از اصحاب بخاطر رفتاری که در منی داشت بر او خرده گرفتند. گوید و در سال بیست و نه عثمان حج نمود و در منی خیمه زد و این اولین بار بود که او در منی خیمه می زد و در آنجا و در عرفات نمازش را کامل خواند و اولین باری که مردم آشکارا درباره عثمان زبان به سخن گشودند هنگامی بود که او نمازش را کامل خواند و شماری از صحابه او را سرزنش نمودند و علی علیه السلام به او گفت: چیز نویی اتفاق نیفتاده و ماجرای تازه ای پیش نیامده، از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و از ابابکر و عمر به یاد دارم که دو رکعت نماز می گذاردند و تو خود آغاز خلافتت را چنین بودی و نمی دانم، اکنون به چه بازگشته ای؟ آیا تو با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و با ابابکر و عمر در این مکان نماز نخوانده ای و تو خود آنرا دو رکعت نخواندی؟ گفت: آری! ولی با خبر شدم که برخی از حج گزاران یمنی و تعلیم نادیدگان مردم بر این باور شدند که نماز برای مقیم دو رکعت است و نماز مرا برهان این سخنشان قرار دادند، حال آنکه من در مکه ازدواج کرده ام و در طائف اموالی دارم. پس عبدالرحمن گفت: در این سخن عذری نیست، زیرا این سخنت که در مکه همسری گزیده ای، به راستی که همسرت در مدینه است و اگر خواهی او را با خود آوری و او اکنون در سکونتگاه تو ساکن است. درباره مالت در طائف نیز، میان تو و آن فاصله سه شبانروز هست و اما سخنت درباره حج گزاران یمنی و دیگران، بدان که بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم وحی نازل می شد حال آنکه مسلمانان اندک بودند و آنگاه ابوبکر و عمر نیز دو رکعت خوانده اند، حال آنکه اسلام مستقر گشته بود. پس عثمان گفت: آنسان که خود تشخیص می دهم، رفتار می کنم. پس عبدالرحمن از نزد وی خارج گشت و با ابن مسعود دیدار نمود و گفت: اختلاف شر است - . در اینجا حذفی صورت گرفته و در منبع آمده است: پس گفت: ای أبا محمّد! خلاف آنچه می دانی رفتار کن. گفت: چگونه رفتار کنم؟. گفت: بدانچه می دانی و باور داری عمل کن. پس ابن مسعود گفت: مخالفت شرّ است. - و من برای اصحاب خود چهار رکعت نماز گزاردم. پس عبدالرحمن گفت:

ص: ۲۳۵

من برای اصحابم دو رکعت نماز گزاردهام و اما اکنون چهار رکعت نماز خواهم گزارد. گوید: و گفته شده که این در سال سی بوده است. - . شبیه به آنست سخن الطّبریّ در تاریخش در حوادث سال ۲۹ ه-، ۵: ۵۶، و بنگرید: تاریخ ابن کثیر ۷: ۱۵۴، و تاریخ ابن خلدون ۲: ۳۸۶، و الأنساب البلاذریّ ۵: ۳۹

می گویم: این أمیر المؤمنین و یعسوب دین سلام اللّه علیه است که در برابر این بدعت پایمردی می کند. و ابن حزم در المحلّی ۴: ۲۷۰ با سندی که آورده، می گوید: عثمان در منی بود که بیمار شد و علی بیامد و به او گفتند که پیشنماز شو و حضرت فرمود: اگر بخواهید آنسان که رسول خدا نماز می خواند برایتان نماز می خوانم. یعنی دو رکعت. گفتند: نه نماز امیر مومنان - یعنی عثمان بود — چهار رکعت است ،پس وی امتناع ورزید. و ابن الترکمانی در ذیل سنن البیهقیّ ۳- ۱۴۴، آنرا نقل کرده که گذشت. -

و صاحب روضه الاحباب - . روضه الأحباب .. بنگرید: حاشیه شماره . صفحه : ۵۳۳ از جلد: ۳۰ -

نیز نظیر این را روایت می کند و میگوید: اصحاب پیامبر خیمه زدن در منی و غذا خوراندن به مردم را عیب نمودند، چرا که

این از نشانه های اهل جاهلیت بود و از زمانی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم مبعوث گشت تا به آن زمان، کسی به این کار دست نیازیده بود و از رسول خدا درخواست کرده بودند: مشتاقانه می خواهیم برایت در منی خیمه ای بزنیم. فرمود: نه، (خیمه زدن در) منی، آیین گذشتگان بوده است.

و در جامع الاصول - . جامع الأصول ۳: ۴۳۷، حدیث ۱۷۷۵. -

نیز از عایشه روایت است که گفت: گفتم: ای رسول خدا! آیا برایت در منی خانه ای بر پا نداریم که در برابر خورشید، سایه روی سرت باشد؟ فرمود: نه، به راستی که این آیین کسانی است که پیشتر از ما چنین کردند... گوید: ترمذی - . سنن الترمذی، کتاب الحجّ، باب ما جاء در أنّ منی مناخ من سبق، حدیث ۸۸۱ -

و ابی داود - . سنن أبی داود، کتاب المناسک، باب تحریم حرم مکّه، حدیث ۲۰۱۹ -

آنرا صحیح دانسته اند.

ص: ۲۳۶

اما شافعی - . الأم اثر الشافعی ۱: ۱۷۹- ابتدای مطلب، المبسوط اثر السرخسی ۱- ۲۳۹، بدایه المجتهد ۱- ۱۶۶، القوانین الفقهیّه: ۸۲، المجموع ۴- ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۹ و غیر آن. - اینگونه باور دارد که قضیه شکستن و کوتاه خواندن نماز، یک اجازه است و نه دستور حتم، چرا که خدایتعالی می فرماید: (فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ — و شما را ایرادی نیست اگر ..) - . النساء/ ۱۰۱ -، و میگوید: که شکستن بهتر است. و مالک - . چنانکه در المجموع ۴: ۳۳۷ آمده است. - و ابو حنیفه - . در بدایه المجتهد ۱: ۱۶۶، و المبسوط ۱: ۲۳۹، و المجموع ۴: ۳۳۷، و القوانین الفقهیّه: ۸۲. و غیر آن آمده است. -

گفته اند که این یک دستور حتم - . بلکه عمر و پسرش و ابن عبّاس و جابر و جبیر بن مطعم و الحسن و القاضی إسماعیل و حمّاد بن سلیمان و عمر بن عبد العزیز و قتاده و الکوفیّون معتقد بودند که شکسته خواندن واجب است، چنانکه در تفسیر القرطبیّ ۵- ۳۵۱، و تفسیر الخازن ۱- ۴۱۳ و غیر آن آمده است. - است و از طریق غالب راویان، روایتهای بسیاری بر این دلالت می کند و این سخن که ایرادی ندارد، منافی این نیست که شکستن نماز، دستور حتم باشد و سخن در این قضیه در محل - . بحار الأنوار ۸۹: ۱ و پس از آن، و بنگرید: الغدیر ۱۸: ۱۱۰- ۱۱۶ و ۸: ۱۸۵ - آن ذکر خواهد شد، با وجود اینکه اعتقاد به مخیّر بودن، فایده ای در برداشتن طعن و ایراد از وی ندارد، چرا که اگر وی راهی به آن داشت، با عذرهای پوچی که دیدیم، عذر نمی آورد، بلکه رویگردانی معترضان و عذرپذیرانِ وی بدون کسب اجازه از او، نشان دهنده اتفاق نظر اصحاب پیامبر در بطلان این امر است.

**[ترجمه]

الطعن الثالث عشر:

جرأته علی الرسول صلّی اللّه علیه و آله و مضادّته له.،

فقد حکی الْعَلَّامَهُ رَحِمَهُ اللَّهُ فِی کِتَابِ کَشْفِ الْحَقِّ (۸)، عَنِ الْحُمَیْدِیِّ (۹)، قَالَ: قَالَ السُّدِّیُّ فِی تَفْسِیرِ قَوْلِهِ

۱- الأم للشافعی ۱- ۱۷۹- صدر المسأله، المبسوط للسرخسی ۱- ۲۳۹، بدایه المجتهد ۱- ۱۶۶، القوانین الفقهیّه: ۸۲، المجموع ۴- ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۹ و غیرها.

۲- سوره النساء: ۱۰۱.

۳- کما جاء فی المجموع ۴- ۳۳۷.

۴- ذکره فی بدایه المجتهد ۱- ۱۶۶، و المبسوط ۱- ۲۳۹، و المجموع ۴- ۳۳۷، و القوانین الفقهیّه: ۸۲ و غیرها.

۵- بل ذهب عمر و ابنه و ابن عبّاس و جابر و جبیر بن مطعم و الحسن و القاضی إسماعیل و حمّاد بن سلیمان و عمر بن عبد العزیز و قتاده و الکوفیّون إلی أنّ القصر واجب، کما فی تفسیر القرطبیّ ۵- ۳۵۱، و تفسیر الخازن ۱- ۴۱۳ و غیرهما.

۶- بحار الأنوار ۸۹- ۱ و ما بعدها، و لاحظ صفحه: ۱۱۰- ۱۱۶ من المجلد الثامن من الغدیر، و ۸- ۱۸۵ منه.

۷- فی س: لاتّفاق.

۸- نهج الحقّ و کشف الصّدق: ۳۰۴- ۳۰۵، باختلاف أشرنا لبعضه.

۹- فی کتابه الجمع بین الصّحیحین، و لا زال- حسب علمنا- مخطوطا.

تَعَالَى: (وَ لا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً) (١) إِنَّهُ لَمَّا تُوُفِّيَ أَبُو سَلَمَةَ وَ عَبْدُ اللَّهِ (٢) بْنُ حُذَافَةَ وَ تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ امْرَأَتَيْهِمَا: أُمَّ سَلَمَةَ وَ حَفْصَةَ، قَالَ طَلْحَةُ وَ عُثْمَانُ: أَ يَنْكِحُ مُحَمَّدٌ نِسَاءَنَا إِذَا مِتْنَا وَ لَا نُنْكَحُ نِسَاؤُهُ إِذَا مَاتَ؟! وَ اللَّهِ لَوْ قَدْ مَاتَ لَقَدْ أَجْلَبْنَا (٣) عَلَى نِسَائِهِ بِالسِّهَامِ، وَ كَانَ طَلْحَةُ يُرِيدُ عَائِشَةَ، وَ عُثْمَانُ يُرِيدُ أُمَّ سَلَمَةَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: (وَ ما كانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَ لا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً إِنَّ ذلِكُمْ كانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيماً* إِنْ تُبْدُوا شَيْئاً أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيماً) (۴)، وَ أُنْزِلَ: (إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيا وَ الْآخِرَةِ وَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذاباً مُهِيناً) (۵).

**[ترجمه]چرا که علامه رحمه الله در کتاب کشف الحق - . نهج الحقّ و کشف الصّدق: ٣٠۴- ٣٠۵، با اختلاف اندک. -

از الحمیدی - . در کتابش الجمع بین الصّحیحین، که همچنان – حسب علم ما – چاپ نشده است. -

روایت می کند که گفت: السدّی در تفسیر این آیه شریفه

ص: ٢٣٧

(وَ لا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً - : و هرگز زنان او را پس از او به همسری نگیرید.) - . الأحزاب/ ۵٣ - گفته است زمانی که ابوسلمه و عبدالله بن حذافه درگذشتند و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با زنان آندو: ام سلمه و حفصه، ازدواج نمود، طلحه و عثمان گفتند: آیا چون ما بمیریم، محمد با زنان ما ازدواج کند و چون او مرد، ما با زنانش ازدواج نکنیم؟! به خدا که وقتی او فوت کند، زنانش را با تیرها (قمار بر سر به دست آوردن چیزی با مسابقه تیراندازی) به چنگ می آوریم، و طلحه عایشه را می خواست و عثمان ام سلمه را، پس خدایتعالی این آیه را نازل نمود که: (وَ ما كانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَ لا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً إِنَّ ذلِكُمْ كانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيماً * إِنْ تُبْدُوا شَيْئاً أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيماً –: شما حق ندارید رسول خدا را برنجانید و مطلقا [نباید] زنانش را پس از [مرگ] او به نکاح خود درآورید چرا که این [کار] نزد خدا همواره [گناهی] بزرگ است * اگر چیزی را فاش کنید یا آن را پنهان دارید قطعا خدا به هر چیزی داناست) - . الأحزاب/ ۵٣ و ۵۴ - ، وَ سپس این آیه نازل شد که: (إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيا وَ الْآخِرَةِ وَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذاباً مُهِيناً -: بی گمان کسانی که خدا و پیامبر او را آزار می رسانند خدا آنان را در دنیا و آخرت لعنت کرده و برایشان عذابی خفت آور آماده ساخته است) - . النّور/ ۵٧ - .

**[ترجمه]

الطعن الرابع عشر:

عدم إذعانه لقضاء رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله بالحقّ.،

فقد رَوَى الْعَلَّامَةُ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي كَشْفِ الْحَقِّ (۶)، عَنِ السُّدِّيِّ فِي تَفْسِيرِ قَوْلِهِ تَعَالَى: (وَ يَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالرَّسُولِ وَ أَطَعْنا ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذلِكَ وَ ما أُولئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ) (٧)، (وَ إِذا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَ رَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ وَ إِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ أَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمِ ارْتابُوا أَمْ يَخافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ رَسُولُهُ بَلْ أُولئِكَ هُمُ

الظَّالِمُونَ.) (۸) الْآيَاتِ، وَ قَالَ (۹):

ص: ۲۳۸

۱- الأحزاب: ۵۳.

۲- فی المصدر: و خنیس، بدلا من: و عبد اللّه.

۳- فی س: أجّلنا.

۴- الأحزاب: ۵۳ و ۵۴.

۵- النّور: ۵۷.

۶- نهج الحقّ و کشف الصّدق: ۳۰۵، باختلاف یسیر.

۷- النّور: ۴۷.

۸- النّور: ۴۸- ۵۰.

۹- فی س: و قد، بدلا من: و قال. و فی المصدر: قال السّدّیّ: نزلت هذه فی عثمان بن عفّان.

نَزَلَتْ فِی عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ لَمَّا فَتَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بَنِی النَّضِیرِ فَغَنِمَ أَمْوَالَهُمْ، فَقَالَ عُثْمَانُ لِعَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ: ائْتِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ فَاسْأَلْهُ أَرْضَ .. کَذَا وَ کَذَا، فَإِنْ أَعْطَاکَهَا فَأَنَا شَرِیکُکَ فِیهَا، وَ آتِیهِ أَنَا فَأَسْأَلُهُ إِیَّاهَا فَإِنْ أَعْطَانِیهَا فَأَنْتَ شَرِیکِی فِیهَا، فَسَأَلَهُ عُثْمَانُ أَوَّلًا فَأَعْطَاهُ إِیَّاهَا، فَقَالَ لِی عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ: أَشْرِکْنِی، فَأَبَی عُثْمَانُ، فَقَالَ: بَیْنِی وَ بَیْنَکَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] ، فَأَبَی أَنْ یُخَاصِمَهُ إِلَی النَّبِیِّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] ، فَقِیلَ لَهُ: لِمَ لَا تَنْطَلِقُ مَعَهُ إِلَی النَّبِیِّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] ؟!، فَقَالَ هُوَ ابْنُ عَمِّهِ فَأَخَافُ (۱) أَنْ یَقْضِیَ لَهُ!. فَنَزَلَتِ الْآیَاتُ، فَلَمَّا بَلَغَ النَّبِیَّ (صلی الله علیه و آله)(۲) مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِیهِ أَقَرَّ لِعَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ بِالْحَقِّ.

و قد مرّ (۳) هذا من تفسیر علیّ بن إبراهیم (۴)، و أنّها نزلت فیه بوجه آخر..

**[ترجمه]چرا که از علامه رحمه الله در کشف الحق - . نهج الحقّ و کشف الصّدق: ۳۰۵، با اختلاف اندک. - از السدّی نقل شده است که در تفسیر این آیه شریفه: (وَ یَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالرَّسُولِ وَ أَطَعْنا ثُمَّ یَتَوَلَّی فَرِیقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذلِکَ وَ ما أُولئِکَ بِالْمُؤْمِنِینَ -: و می گویند به خدا و پیامبر [او] گرویدیم و اطاعت کردیم آنگاه دسته ای از ایشان پس از این [اقرار] روی برمی گردانند و آنان مؤمن نیستند) - . النّور/۴۷ - ،

(وَ إِذا دُعُوا إِلَی اللَّهِ وَ رَسُولِهِ لِیَحْکُمَ بَیْنَهُمْ إِذا فَرِیقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ وَ إِنْ یَکُنْ لَهُمُ الْحَقُّ یَأْتُوا إِلَیْهِ مُذْعِنِینَ أَ فِی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمِ ارْتابُوا أَمْ یَخافُونَ أَنْ یَحِیفَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ وَ رَسُولُهُ بَلْ أُولئِکَ هُمُ الظَّالِمُونَ. -: و چون به سوی خدا و پیامبر او خوانده شوند تا میان آنان داوری کند بناگاه دسته ای از آنها روی برمی تابند * و اگر حق به جانب ایشان باشد به حال اطاعت به سوی او می آیند * آیا در دلهایشان بیماری است یا شک دارند یا از آن می ترسند که خدا و فرستاده اش بر آنان ستم ورزند [نه] بلکه خودشان ستمکارند) - . النّور/ ۴۸- ۵۰ - می گوید:

ص: ۲۳۸

درباره عثمان بن عفان نازل شده است آنگاه که رسولخدا صلی الله علیه و آله و سلم قبیله بنی النضیر را به زانو در آورد و اموال ایشان را به غنیمت گرفت. پس عثمان به علی علیه السلام گفت: به نزد رسول خدا برو و از او سرزمین فلان و فلان را تقاضا کن و اگر آنرا به تو داد من در آن با تو شریک هستم و سپس من نزد او رفته و آنرا از وی درخواست می کنم و اگر آنرا به من عطا نمود، تو با من در آن شریک هستی. پس نخست عثمان آنرا از وی تقاضا نمود و پیامبر آنرا در اختیارش نهاد. پس علی علیه السلام به او گفت: مرا شریک کن و عثمان قبول نکرد. پس گفت: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بین من و تو حکم باشد و عثمان نپذیرفت که او از وی نزد رسول خدا شکایت برد. به او گفتند: آخر چرا با او نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نمی روی؟! گفت: او پسر عمویش است و می ترسم که به نفع او حکم نماید. پس این آیات نازل گشت. و زمانی که پیامبر دریافت که خداوند درباره چه آیات را نازل فرموده، به علی علیه السلام حق داد.

و این سخن به نقل از تفسیر علی بن ابراهیم - . تفسیر القمّیّ ۲: ۱۰۷ - نیز پیش از این بیان شد - . بحار الأنوار ۲۲: ۹۸ حدیث - ۵۲

و اینکه این آیه به صورتی دیگر، درباره وی نازل گشته است.

**[ترجمه]

الطعن الخامس عشر:

أنّه زعم أنّ فی المصحف لحنا،

فقد حَکَی الْعَلَّامَهُ رَحِمَهُ اللَّهُ فِی الْکِتَابِ الْمَذْکُورِ (۵)، عَنْ تَفْسِیرِ الثَّعْلَبِیِّ (۶) فِی قَوْلِهِ تَعَالَی: (إِنْ هذانِ لَساحِرانِ) (۷)، قَالَ:

قَالَ عُثْمَانُ: إِنَّ فِی الْمُصْحَفِ لَحْناً (۸). فَقِیلَ لَهُ: أَ لَا تُغَیِّرُهُ؟. فَقَالَ: دَعُوهُ! فَلَا یُحَلِّلُ

۱- لا توجد: فأخاف، فی س، و أثبتت فی المصدر.

۲- کذا، و فی المصدر: عثمان، و هو الظّاهر.

۳- بحار الأنوار ۲۲- ۹۸ حدیث ۵۲.

۴- تفسیر القمّیّ ۲- ۱۰۷.

۵- کشف الحقّ: ۱۴۶- طبعه دار السّلام، بغداد-.

۶- تفسیر الثّعلبیّ ۳- ۳۲، و قد حذفت الرّوایه فی المطبوع منه، أو لعلّها فی مکان آخر من التّفسیر، فراجع.

۷- طه: ۶۳.

۸- فی المصدر زیاده هنا و هی: و استسقمه العرب بألسنتهم.

حَرَاماً وَ لَا يُحَرِّمُ حَلَالًا.

، وَ رَوَاهُ الرَّازِيُّ أَيْضاً فِي تَفْسِيرِهِ (١).

**[ترجمه]چرا که علامه رحمه الله در کتاب کشف الحق - . کشف الحقّ: ۱۴۶- چاپ دار السّلام، بغداد. - به نقل از تفسیر الثعلبی ذیل آیه شریفه (إِنْ هذانِ لَساحِرانِ -: به راستی که این دو جادوگرند) - . طه/ ۶۳ - ،

آورده است که گفت: عثمان گفت: در مصحف لحن وجود دارد. به او گفتند: آیا آنرا تغییر نمی دهی؟ گفت: رهایش کنید، چرا که آن حلالی را

ص: ۲۳۹

حرام نمی کند و حرامی را هم حلال نمی کند.

رازی نیز آنرا در تفسیر - . تفسیر الفخر الرّازیّ ۲۲: ۷۵ - خود نقل کرده است .

**[ترجمه]

الطعن السادس عشر:

تقديمه الخطبتين في العيدين، و كون الصلاه مقدّمه على الخطبتين قبل عثمان ممّا تضافرت به الأخبار العاميّه (٢)،.

فقد رَوَى مُسْلِمٌ (٣) فِي صَحِيحِهِ، عَنْ عَطَاءٍ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ: أَشْهَدُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] أَنَّهُ يُصَلِّي قَبْلَ الْخُطْبَهِ(۴).

وَ عَنْ عَطَاءٍ (۵)، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] قَامَ يَوْمَ الْفِطْرِ فَصَلَّى فَبَدَأَ بِالصَّلَاهِ قَبْلَ الْخُطْبَهِ ثُمَّ خَطَبَ النَّاسَ.

وَ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ (۶) ابْنِ عُمَرَ (٧): أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ أَبَا بَكْرٍ

ص: ۲۴۰

١- تفسير الفخر الرّازيّ ٢٢- ٧۵.

٢- قال الترمذي في الصحيح ١- ٧٠: و العمل على هذا عند أهل العلم من أصحاب النبيّ صلّى اللّه عليه [و آله] و سلّم و غيرهم أنّ صلاه العيدين قبل الخطبه. و تأتيك جمله من المصادر.

٣- صحيح مسلم ١- ٣٢۵- كتاب العيدين-، حديث ٨٨۴.

۴- و جاء بمضامين متعدّده في صحاح العامّه و مسانيدهم بهذا الإسناد، انظر: صحيح البخاريّ ٢ - ٣٧٧ [٢ - ١١۶]، كتاب

العيدين، باب الخطبه بعد العيد، و فى أكثر من ثلاث عشره [ثلاثه عشر] كتاب، [كتابا] و سنن أبى داود ۱- ۱۷۸ كتاب الصّلاه، باب الخطبه يوم العيد، حديث ۱۱۴۲- ۱۱۴۶ و ۱۴۴۷، و سنن النّسائىّ ۳- ۱۸۳ كتاب العيدين، باب الخطبه فى العيدين بعد الصّلاه، و باب موعظه الإمام النّساء بعد الفراغ من الخطبه، سنن ابن ماجه ۱- ۳۸۵، سنن البيهقىّ ۳- ۲۹۶.

۵- كذا أورده أبو داود فى سننه بهذا الإسناد فى كتاب الصّلاه، باب الخطبه يوم العيد، حديث ۱۱۴۱، و جاء بهذا المضمون فى عدّه روايات متّحده الإسناد مختلفه المضمون، كما أوردها ابن الأثير فى جامع الأصول ۶- ۱۳۱- ۱۳۳.

۶- فى ك: و عن.

۷- كما أورده البخارىّ فى صحيحه ۲- ۳۷۵ [۲- ۱۱۱- ۱۱۲]، كتاب العيدين، باب المشى و الرّكوب إلى العيد و الصّلاه باختلاف يسير، و باب الخطبه بعد العيد، و صحيح مسلم ۱- ۳۲۶ كتاب العيدين فى فاتحته، حديث ۸۸۸، و سنن التّرمذىّ ۱- ۷۰ كتاب الصّلاه، باب ما جاء فى صلاه العيدين قبل الخطبه، حديث ۵۳۱، و سنن النّسائىّ ۳- ۱۸۳ كتاب العيدين، باب صلاه العيدين قبل الخطبه، و ذكره ابن الأثير فى جامع الأصول ۶- ۱۳۱، حديث ۴۲۳۹، و موطّأ مالك ۱- ۱۴۶، و مسند أحمد بن حنبل ۲- ۳۸، و كتاب الأمّ للشّافعىّ ۱- ۲۰۸ و فيه: أنّ النّبىّ و أبا بكر و عمر كانوا يصلّون فى العيدين قبل الخطبه، سنن ابن ماجه ۱- ۳۸۷، و سنن البيهقىّ ۳- ۲۹۶، و المحلّى لابن حزم ۵- ۸۵، و بدائع الصّنائع ۱- ۲۷۶. و اللّفظ مختلف و المعنى واحد. و جاء عن أبى سعيد الخدرىّ و عبد اللّه بن سائب و أنس بن مالك و البراء بن عازب و أبى عبيده مولى ابن أزهر و غيرهم، انظر مثلا: صحيح البخارىّ ۲- ۱۱۰، ۱۱۱، صحيح مسلم ۱- ۳۲۵، سنن ابن ماجه ۱- ۳۸۶، ۳۸۹، سنن البيهقىّ ۳- ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۳۰۱، سنن أبى داود ۱- ۱۷۸، ۱۸۰، سنن النّسائىّ ۳- ۱۸۵- ۱۸۶، المدوّنه الكبرى لمالك ۱- ۱۵۵، المحلّى ۵- ۸۶، موطّأ مالك ۱- ۱۴۷، كتاب الأمّ للشّافعىّ ۱- ۱۷۱.

وَ عُمَرَ كَانُوا يُصَلُّونَ الْعِيدَيْنِ قَبْلَ الْخُطْبَهِ.

و الأخبار فی ذلک من طرق أهل البیت علیهم السلام مستفیضه.

و قال العلّامه رحمه اللّه فی المنتهی (۱): لا نعرف فی ذلک خلافا إلّا من بنی أمیّه.

وَ رَوَی الْکُلَیْنِیُّ (۲)، عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی، عَنْ یُونُسَ، عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ عَمَّارٍ، عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: الْخُطْبَهُ فِی الْعِیدَیْنِ (۳) بَعْدَ الصَّلَاهِ، وَ إِنَّمَا أَحْدَثَ الْخُطْبَهَ قَبْلَ الصَّلَاهِ عُثْمَانُ (۴).

وَ رَوَی الشَّیْخُ فِی التَّهْذِیبِ (۵) بِإِسْنَادِهِ، عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ، عَنْ صَفْوَانَ، عَنِ الْعَلَاءِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ أَحَدِهِمَا عَلَیْهِمَا السَّلَامُ فِی صَلَاهِ الْعِیدَیْنِ، قَالَ: الصَّلَاهُ قَبْلَ الْخُطْبَتَیْنِ ... (۶)، وَ کَانَ أَوَّلُ مَنْ أَحْدَثَهَا بَعْدَ الْخُطْبَهِ

۱- منتهی المطلب ۱- ۳۴۵- الحجریّه- فی صلاه العیدین، و العباره منقوله بالمعنی و باختصار.

۲- الکافی ۳- ۴۶۰، حدیث ۳.

۳- لا توجد فی المصدر: فی العیدین.

۴- أورده الحرّ العاملیّ فی الوسائل ۵- ۱۱۰، حدیث ۹۸۰۵، و رواه الشّیخ المفید فی المقنعه: ۳۳، و الشّیخ فی التّهذیب ۱- ۲۸۹.

۵- التّهذیب ۳- ۲۸۷، حدیث ۸۶۰. و جاء صدر الحدیث فی التّهذیب ۵- ۱۰، و ذکره الشّیخ الحرّ العاملیّ فی وسائل الشّیعه ۵- ۱۱۰، حدیث ۲ من الباب ۱۱.

۶- فی المصدر زیاده هنا حذفها المصنّف طاب ثراه لعدم ارتباطها بما نحن فیه، فراجع.

عُثْمَانُ لَمَّا أَحْدَثَ إِحْدَاثَهُ، كَانَ إِذَا فَرَغَ مِنَ الصَّلَاهِ قَامَ النَّاسُ لِيَرْجِعُوا، فَلَمَّا رَأَى ذَلِکَ قَدَّمَ الْخُطْبَتَيْنِ وَ احْتَبَسَ النَّاسَ لِلصَّلَاهِ (۱)

**[ترجمه]پیش انداختن خطبه ها در دو عید قربان و فطر و اینکه نماز پیش از عثمان، چنانکه اخبار منقول از عامه مسلمین به فراوانی بیان می کند - . الترمذی در الصحیح ۱: ۷۰ گوید: و نحوه عمل به این عبادت نزد اهل علم از صحابه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم چنان است که نماز دو عید پیش از خطبه است و منابعی چند ذکر خواهد شد. - ،

پیش از خطبه ها خوانده می شد.

چه آنکه مسلم در صحیح - . صحیح مسلم ۱- ۳۲۵- کتاب العیدین-، حدیث ۸۸۴. - خود از عطاء روایت می کند که از ابن عباس شنیدم: شهادت می دهم بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که وی پیش از خطبه نماز می خواند. و از عطاء - . أبو داود در سننش اینچنین و با این إسناد در کتاب الصّلاه، باب الخطبه یوم العید، حدیث ۱۱۴۱ آنرا آورده است و همین مضمون را در چند روایت با سند یکسان و مضامین متفاوت آورده است و ابن أثیر نیز در جامع الأصول ۶: ۱۳۱- ۱۳۳ آنرا نقل نموده است. - از جابر بن عبدالله روایت کند که گفت: شنیدم که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در روز عید فطر برخاست و نماز گزارد و نماز را پیش از خطبه آغاز نمود و سپس برای مردم خطبه گفت. و از نافع از ابن عمر - . چنانکه بخاریّ در صحیحش ۲: ۳۷۵[۲- ۱۱۱- ۱۱۲]، کتاب العیدین، باب المشی و الرّکوب إلی العید و الصّلاه با اختلاف اندک، و نیز در باب الخطبه بعد العید آورده است، و در صحیح مسلم ۱- ۳۲۶ کتاب العیدین در آغازش، حدیث ۸۸۸، و سنن التّرمذیّ ۱- ۷۰ کتاب الصّلاه، باب ما جاء فی صلاه العیدین قبل الخطبه، حدیث ۵۳۱، و سنن النّسائیّ ۳- ۱۸۳ کتاب العیدین، باب صلاه العیدین قبل الخطبه آمده است، و ابن الأثیر در جامع الأصول ۶- ۱۳۱، حدیث ۴۲۳۹، و موطّأ مالک ۱- ۱۴۶، و مسند أحمد بن حنبل ۲- ۳۸، و الشّافعیّ در کتاب الأمّ ۱- ۲۰۸ آنرا نقل کرده اند و در آن آمده است: که پیامبر و ابابکر و عمر خطبه را در دو عید پس از نماز ایراد می کردند. سنن ابن ماجه ۱- ۳۸۷، و سنن البیهقیّ ۳- ۲۹۶، و المحلّی اثر ابن حزم ۵- ۸۵، و بدائع الصّنائع ۱- ۲۷۶. درحالیکه متن متفاوت و معنی یکسان است . و از أبی سعید الخدریّ و عبد اللّه بن سائب و أنس بن مالک و البراء بن عازب و أبی عبیده مولای ابن أزهر و غیر ایشان روایت شده است. بعنوان نمونه بنگرید: صحیح البخاریّ ۲- ۱۱۰، ۱۱۱، صحیح مسلم ۱- ۳۲۵، سنن ابن ماجه ۱- ۳۸۶، ۳۸۹، سنن البیهقیّ ۳- ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۳۰۱، سنن أبی داود ۱- ۱۷۸، ۱۸۰، سنن النّسائیّ ۳- ۱۸۵- ۱۸۶، المدوّنه الکبری اثر مالک ۱- ۱۵۵، المحلّی ۵- ۸۶، موطّأ مالک ۱- ۱۴۷، کتاب الأمّ للشّافعیّ ۱- ۱۷۱. -

روایت است: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و ابابکر

ص: ۲۴۰

و عمر، نماز دو عید را پیش از خطبه می خواندند.

اخبار پیرامون این موضوع از قول اهل بیت علیهم السلام بسیار فراوان است و علامه رحمه ا لله در المنتهی - . منتهی المطلب ۱- ۲۴۵- چاپ سنگی- در باب صلاه العیدین، و عبارت نقل مختصر به معنی است. -

روایت می کند : در این موضوعی مخالفتی جز از سوی بنی امیه مشاهده ننموده ایم.

کلینی - . الکافی ۳: ۴۶۰، حدیث ۳ -

از علی بن محمد از محمد بن عیسی از یونس از معاویه بن عمار از ابی عبدالله علیه السلام روایت می کند که فرمود: خطبه در نماز دو عید پس از نماز است و کسی که خطبه پیش از نماز را بدعت نمود، تنها عثمان بود. - . شیخ الحرّ العاملیّ در الوسائل ۵: ۱۱۰، حدیث ۹۸۰۵ آنرا روایت کرده و نیز شیخ مفید در المقنعه: ۳۳، و الشّیخ در التّهذیب ۱- ۲۸۹. -

و شیخ در التهذیب - . التّهذیب ۳: ۲۸۷، حدیث ۸۶۰. و سرآغاز روایت در التّهذیب ۵: ۱۰ آمده و شیخ الحرّ العاملیّ در وسائل الشّیعه ۵: ۱۱۰، حدیث ۲ من الباب ۱۱آنرا ذکر نموده است. -

با ذکر سند از الحسین بن سعید از صفوان از علاء از محمد بن مسلم از یکی از دو امام باقر یا صادق علیهما السلام درباره نماز دو عید روایت می کند که فرمود: نماز پیش از دو خطبه است.. و نخستین کسی که به بدعت آنرا پس از خطبه خواند،

ص: ۲۴۱

عثمان بود آنگاه که این بدعت را جاری نمود و چنین بود که مردم پس از آنکه وی نماز را به پایان می رساند، برمی خاستند تا بروند و زمانی که وی این حال را دید، خطبه ها را پیش از نماز جاری نمود و مردم را برای نماز، مجبور به ماندن می نمود. - . و ابن حجر در فتح الباری ۲: ۳۶۱ روایتی نزدیک به این را آورده و ترجیح می دهم که عبارت وی را بصورت کامل ذکر کنم: گوید: نخستین کسی که پیش از نماز خطبه راند، عثمان بود که نخست به پیشنمازی نماز خواند و بعد برای مردم خطبه خواند! و سپس دید که کسانی به نماز نرسیده اند و پس از آن چنین کرد یعنی پیش از آمدن همه مردم خطبه را می خواند و این علت، غیر از آن علتی است که مروان ذکر می کند، چرا که عثمان مصلحت جماعت مسلمین را در رسیدن آنها به نماز می دید ولی مروان بیشتر به مصلحت ایشان در شنیدن خطبه اش نظر داشت. ولی گفته شده که مردم در زمان مروان بخاطر ناسزاگوییها به کسانی و اموری که شایسته ناسزا نبود و زیاده رویها در ستایش برخی از افراد، عمدا از شنیدن خطبه دوری می ورزیدند. بنگرید به آنچه هم او در ۲- ۳۵۹ گفته و الشّوکانیّ در نیل الأوطار ۳- ۳۶۲ و ۳۷۴ ذکر می کند. و السّیوطیّ نیز در الأوائل، و تاریخ الخلفاء: ۱۱۱، و السکتواری در محاضرات الأوائل: ۱۴۵ آنرا نقل کرده اند. -

**[ترجمه]

الطعن السابع عشر:

إحداثه الأذان یوم الجمعه زائدا علی ما سنّه رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، و هو بدعه محرّمه، و یعبّر عنه تاره ب: الأذان الثالث، لأنّ النبیّ صلّی اللّه علیه و آله شرّع للصلاه أذانا و إقامه فالزیاده ثالث، أو مع صلاه الصبح، و تاره ب: الأذان الثانی، و الوجه واضح، و هو ما یقع ثانیا بالزمان، أو ما لم یکن بین یدی الخطیب، لأنّه الثانی باعتبار الإحداث سواء وقع أولا بالزمان أو ثانیا.

و قال ابن إدریس (۲): ما یفعل بعد نزول الإمام.

و قَدْ رَوَی إِحْدَاثَ عُثْمَانَ الْأَذَانَ الثَّالِثَ یَوْمَ الْجُمُعَهِ ابْنُ الْأَثِیرِ فِی الْکَامِلِ (۳) فِی حَوَادِثِ سَنَهِ ثَلَاثِینَ مِنَ الْهِجْرَهِ، وَ رَوَاهُ صَاحِبُ رَوْضَهِ الْأَحْبَابِ (۴)، وَ رَوَاهُ مِنْ

۱- و ذکر قریب من هذا ابن حجر فی فتح الباری ۲- ۳۶۱، و یعجبنی نقل عبارته برمّتها قال: أوّل من خطب قبل الصّلاه عثمان، صلّی بالنّاس ثمّ خطبهم!، فرأی ناسا لم یدرکوا الصّلاه ففعل ذلک، أی صار یخطب قبل النّاس، و هذه العلّه غیر الّتی اعتلّ بها مروان، لأنّ عثمان رأی مصلحه الجماعه فی إدراکهم الصّلاه، و أمّا مروان فراعی مصلحتهم فی إسماعهم الخطبه، لکن قیل: إنّهم کانوا فی زمن مروان یتعمّدون ترک سماع خطبته لما فیها من سبّ ما لا یستحقّ السّبّ، و الإفراط فی مدح بعض النّاس!، و انظر: ما ذکره فی ۲- ۳۵۹، و أورده الشّوکانیّ فی نیل الأوطار ۳- ۳۶۲ و ۳۷۴. و ذکره السّیوطیّ فی الأوائل، و تاریخ الخلفاء: ۱۱۱، و السکتواری فی محاضرات الأوائل: ۱۴۵.

۲- السرائر: ۶۴- الحجریّه- فی صلاه الجمعه [۱- ۳۰۴- طبعه جامعه المدرسین ، و العباره لیست نصّا.

۳- الکامل ۳- ۴۸، و أورده الطّبریّ فی تاریخه ۵- ۶۸.

۴- روضه الأحباب .. لاحظ: التّعلیقه رقم ۴ فی صفحه: ۵۳۳ من المجلّد السّالف ۳۰.

أَصْحَابِ صِحَاحِهِمُ الْبُخَارِيِّ (۱) وَ أَبِی دَاوُدَ (۲)وَ التِّرْمِذِيِّ (۳) وَ النَّسَائِيِّ (۴) عَلَی مَا رَوَاهُ فِی جَامِعِ الْأُصُولِ (۵) عَنْهُمْ، عَنْ زَيْدِ بْنِ السَّائِبِ فِی رِوَايَاتٍ عَدِيدَةٍ:

مِنْهَا: أَنَّهُ كَانَ الْأَذَانُ عَلَی عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ أَبِی بَكْرٍ وَ عُمَرَ إِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ، فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ نَادَی النِّدَاءَ الثَّالِثَ عَلَی الزَّوْرَاءِ (۶).

وَ رُوِیَ (۷)، عَنِ الشَّافِعِيِّ أَنَّهُ قَالَ: مَا صَنَعَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ أَحَبُّ إِلَيَّ.

ص: ۲۴۳

۱- صحيح البخاریّ ۲- ۳۲۶- ۳۲۷ [۲- ۹۵- ۹۶]، كتاب الجمعه، باب الأذان يوم الجمعه، و باب المؤذّن الواحد يوم الجمعه، و باب الجلوس علی المنبر عند التّأذين، و باب التّأذين عند الخطبه، بمعانی متقاربه.

۲- كذا، و الصّحيح: و أبو داود، انظر: سنن أبی داود ۱- ۱۷۱- كتاب الصّلاه، باب النّداء يوم الجمعه، حديث ۱۰۸۷- ۱۰۹۰.

۳- سنن التّرمذیّ ۱- ۶۷- كتاب الصّلاه- باب ما جاء فی أذان يوم الجمعه، حديث ۵۱۶، بلفظه.

۴- سنن النّسائیّ ۳- ۱۰۰- ۱۰۱، كتاب الجمعه، باب الأذان للجمعه.

۵- جامع الأصول ۵- ۶۷۴- ۶۷۵، حديث ۳۹۶۶. و جاء أيضا فی سنن ابن ماجه ۱- ۳۴۸، و كتاب الأمّ للشّافعیّ ۱- ۱۷۳، و سنن البيهقیّ ۱- ۴۲۹ و ۳- ۱۹۲، ۲۰۵، و فيض الإله للبقاعی ۱- ۱۹۳. و لا يخفی كون الألفاظ مختلفه جدّا و المعنی واحدا، فلاحظ. قال البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۳۹: .. ثمّ إنّ عثمان نادی النّداء الثّالث فی السّنه السّابعه [من خلافته فعاب النّاس ذلك و قالوا: بدعه. و لاحظ ما قاله ابن حجر فی فتح الباری ۲- ۳۱۵، و الشّوكانیّ فی نيل الأوطار ۳- ۳۳۲، و شرح السّنن الكبری للبيهقیّ ۱- ۴۲۹.

۶- الكلمه مشوّشه فی المطبوع. قال فی القاموس ۲- ۴۲: الزّوراء: موضع بالمدينه قرب المسجد، و نحوه فی تاج العروس ۳- ۲۴۶ و عددا بهذا الاسم عدّه مواضع، و ذكر فی فتح الباری ۲- ۳۱۵، و عمده القاری ۳- ۲۹۱: أنّه حجر كبير عند باب المسجد. و لاحظ: مراصد الاطّلاع ۲- ۶۷۴، و معجم البلدان ۴- ۴۱۲. و انظر ما ذكره شيخنا الأمينیّ طاب ثراه فی غديره ۸- ۱۲۵- ۱۲۸، و اعتبر.

۷- الأمّ للشّافعیّ ۱- ۱۹۵، و لعلّه يشكل استفاده ما ذكره هنا منه، و لعلّه جاء من أشياع الشّافعیّ و تلامذته.

**[ترجمه]ایجاد بـدعت اذان در روز جمعه زائـد بر آنچه که رسول خـدا صـلی الله علیه و آله و سـلم سـنت فرموده بود و این بدعتی حرام می باشد که گاهی آنرا با نام اذان سوم می خوانند زیرا که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم برای نماز یک اذان و یک اقامه تشریع فرموده بود و از اینرو اضافه بر این، سومی خواهد بود. یا با نماز صبح و گاهی آنرا اذان دوم می نامند که وجه تسـمیه آن مشـخص است، یعنی که به لحـاظ زمانی در مرحله دوم قرار می گیرد، و یا آن اذانی که در حضور خطیب سـر داده نشود، چرا که این اذان به اعتبار سر دادنش دوم است چه به لحاظ زمانی پیش از اذان اصلی باشد چه پس از آن.

ابن ادریس - . السرائر: ۶۴- چاپ سنگی- فی صلاه الجمعه[۱- ۳۰۴- چاپ جامعه المدرسـین]، و عبارت ذکر شده، عین متن کتاب نیست. -

گویـد: آن چیزی است که پس از حاضـر شـدن امـام گفته می شـد. و قضـیه به بـدعت افزودن اذان سوم در روز جمعه توسـط عثمان را ابن اثیر در الکامل - . الکامل ۳: ۴۸، و الطّبریّ فی تاریخه ۵: ۶۸ - ،

ذیـل حوادث سـال سـی ام هجرت روایت کرده و صـاحب روضه الاحباب - . روضه الأحباب .. بنگریـد به حاشـیه شـماره . در صفحه:(۵۳۳) در جلد پیشین(۳۰) - نیز روایت کرده

ص: ۲۴۲

و صاحبان صحاح ایشان بخاری - . صحیح البخاریّ ۲: ۳۲۶- ۳۲۷[۲- ۹۵- ۹۶]، کتاب الجمعه، باب الأذان یوم الجمعه، و باب المؤذّن الواحد یوم الجمعه، و باب الجلوس علی المنبر عند التّأذین، و باب التّأذین عند الخطبه، با معانی نزدیک به هم. -

و ابی داود - . اینچنین ذکر شـده و صـحیح چنین است: و أبو داود، بنگرید: سـنن أبی داود ۱- ۱۷۱- کتاب الصّلاه، باب النّداء یوم الجمعه، حدیث ۱۰۸۷- ۱۰۹۰. -

و ترمذی - . سنن التّرمذیّ ۱: ۶۷- کتاب الصّلاه- باب ما جاء فی أذان یوم الجمعه، حدیث ۵۱۶ -

و نسائی - . سنن النّسائیّ ۳: ۱۰۰- ۱۰۱، کتاب الجمعه، باب الأذان للجمعه. -

طبق آنچه که در جامع الاصول از ایشان نقل شـده، از زیـد بن السائب در روایات چنـدی، روایت کرده اند. از جمله اینکه اذان در دوره رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سـلم و ابی بکر و عمر چنین بود که چون امام می آمد، نماز بر پا می شد ولی چون زمان عثمان فرارسـید، وی اذان سوم را نیز در زوراء (محلی در نزدیکی مسـجد مدینه یا سـنگی بزرگ بر کنار در مسـجد و ..) سر داد.

و از شافعی روایت شـده - . الأمّ اثر الشّافعیّ ۱: ۱۹۵، و شاید اسـتفاده از آنچه که در اینجا بیان کرده، مورد اشکال قرار گیرد و شاید که به دست شاگردان و پیروان وی درج شده باشد. -

که گفت: آنچه که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و ابوبکر و عمر انجام می دادند، نزد من پسندیده تر است.

**[ترجمه]

الطعن الثامن عشر:

ما ذكره فی روضه الأحباب (۱) أنّه لّما حجّ فی سنه ست و عشرین من الهجره أمر بتوسیع المسجد الحرام، فابتاع دار من رضی بالبیع من الساكنین فی جوار المسجد، و من لم یرض به أخذ داره قهرا، ثم لمّا اجتمعوا إلیه و شكوا (۲) و تظلّموا أمر بحبسهم حتّی كلّمهم فیهم عبد اللّه بن خالد بن الولید فشفّعه فیهم و أطلقهم (۳)

و لا ریب فی أنّ غصب الدور و جعلها مسجدا حرام فی الشریعه باتّفاق المسلمین.

**[ترجمه]آنچه كه در روضه الاحباب ذكر شده مبنی بر اینكه وی زمانی كه در سال بیست و ششم هجری حج نمود، دستور داد تا مسجد الحرام را گسترش دهند و خانه كسانی كه در همسایگی مسجد راضی به فروش بودند را خرید و هر كه راضی به این كار نشد، خانه اش را به زور تصرف نمود. سپس وقتی كه اجتماع نموده و به او شكایت بردند و دادخواهی كردند دستور داد تا ایشان را حبس نماید تا آنكه عبدالله بن خالد بن ولید درباره ایشان با او صحبت كرد و نزد او برای ایشان پادرمیانی كرد و او آزادشان كرد. - . این آن چیزی است كه مورخان بدان اشاره نموده اند و طبریّ در تاریخش ۵- ۴۷ حوادث سال ۲۶ ه- ، و یعقوبی در تاریخش ۲- ۱۴۲، و ابن أثیر در الكامل ۳- ۳۶ بر آن تاكید كرده اند. طبری گوید: و دراین سال عثمان مسجد الحرام را گسترش داد و خانه ها را از گروهی از مردم خرید و برخی دیگر امتناع كردند و او خانه هایشان را ویران كرد و هزینه آنرا در بیت المال نگاه داشت و ایشان فریاد اعتراض بر عثمان برآوردند و او دستور حبسشان را داد! و پیش از او نیز خلیفه پیشین عمر، چنین رفتاری كرد و برای گسترش مسجد عباس بن عبدالمطلب را محاكمه نمود و از بازپس دادن خانه او سر باز زد و روایت أبیّ بن كعب و أبی ذرّ الغفاری و دیگران بطور خلاصه ذكر گشت.

-

و شكی نیست كه غصب خانه ها و تبدیل آن به مسجد در شریعت اسلام به اتفاق نظر همه مسلمانان، حرام است .

**[ترجمه]

الطعن التاسع عشر:

إنّه لم یتمكّن من الإتیان بالخطبه، فقد رُوِیَ فِی رَوْضَهِ الْأَحْبَابِ (۴) أَنَّهُ لَمَّا كَانَ أَوَّلُ جُمُعَهٍ مِنْ خِلَافَتِهِ صَعِدَ الْمِنْبَرَ فَعَرَضَهُ الْعِیُّ فَعَجَزَ عَنْ أَدَاءِ الْخُطْبَهِ وَ تَرَكَهَا، فَقَالَ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ: أَیُّهَا النَّاسُ! سَیَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ یُسْراً وَ بَعْدَ عِیٍّ نُطْقاً، وَ إِنَّكُمْ إِلَی إِمَامٍ فَعَّالٍ أَحْوَجُ مِنْكُمْ إِلَی إِمَامٍ قَوَّالٍ، أَقُولُ قَوْلِی وَ اسْتَغْفِرُوا

۱- روضه الأحباب .. انظر: التعليقه رقم ۴ من صفحه: ۵۳۳، من المجلد السالف ۳۰.
۲- لا توجد: و شكوا، فى س.
۳- هذا ما ذكره أصحاب التواريخ، فقد نصّ عليه الطبرىّ فى تاريخه ۵- ۴۷ حوادث سنه ۲۶ ه، و اليعقوبى فى تاريخه ۲- ۱۴۲، و ابن الأثير فى الكامل ۳- ۳۶، قال الأول: و فيها زاد عثمان فى المسجد الحرام و وسّعه و ابتاع من قوم و أبى آخرون، فهدم عليهم و وضع الأثمان فى بيت المال، فصاحوا بعثمان، فأمر بهم الحبس!. و قد سبقه بذلك سابقه عمر و زيادته فى المسجد و محاكمه العباس بن عبد المطلب معه و إباؤه عن إعطاء داره، و روايه أبىّ بن كعب و أبى ذرّ الغفارى و غيرهما سلف منّا مجملا. أقول: أخرج البلاذرى فى الأنساب ۵- ۳۸ من طريق مالك، عن الزهرى، قال: وسّع عثمان مسجد النبىّ صلّى اللّه عليه [و آله] و سلّم فأنفق عليه من ماله عشره آلاف درهم، فقال الناس: يوسّع مسجد رسول اللّه و يغيّر سنّته!.
۴- روضه الأحباب: لاحظ التّعليقه رقم ۱.

اللَّهُ لِی وَ لَکُمْ .. فَنَزَلَ.

قَالَ: وَ فِی رِوَایَهٍ قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ .. وَ عَجَزَ عَنِ الْکَلَامِ.

وَ فِی رِوَایَهٍ أَنَّهُ قَالَ: أَوَّلُ کُلِّ مَرْکَبٍ صَعْبٌ، وَ إِنَّ أَبَا بَکْرٍ (۱) وَ عُمَرَ کَانَا یُعِدَّانِ لِهَذَا الْمَقَامِ مَقَالًا وَ أَنْتُمْ إِلَی إِمَامٍ عَادِلٍ أَحْوَجُ مِنْکُمْ إِلَی إِمَامٍ قَائِلٍ، وَ إِنْ أَعِشْ فَآتِکُمُ الْخُطْبَهَ عَلَی وَجْهِهَا، وَ یَعْلَمُ اللَّهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَی (۲).

وَ قَالَ ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ (۳) فِی شَرْحِ

قَوْلِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ: وَ إِنَّا لَأُمَرَاءُ الْکَلَامِ، وَ فِینَا تَنَشَّبَتْ عُرُوقُهُ، وَ عَلَیْنَا تَهَدَّلَتْ غُصُونُهُ. (۴).

إِنَّهُ رَوَی أَبُو عُثْمَانَ فِی کِتَابِ الْبَیَانِ وَ التَّبْیِینِ (۵)، إِنَّ عُثْمَانَ صَعِدَ الْمِنْبَرَ فَأُرْتِجَ عَلَیْهِ (۶). فَقَالَ: إِنَّ أَبَا بَکْرٍ وَ عُمَرَ کَانَا یُعِدَّانِ لِهَذَا الْمَقَامِ مَقَالًا، وَ أَنْتُمْ إِلَی إِمَامٍ عَادِلٍ أَحْوَجُ مِنْکُمْ إِلَی إِمَامٍ خَطِیبٍ، وَ سَآتِیکُمْ (۷) الْخُطْبَهَ عَلَی وَجْهِهَا (۸) .. ثُمَّ نَزَلَ.

قَالَ: وَ خَطَبَ مَرْوَانُ بْنُ الْحَکَمِ فَحَصِرَ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنَّا نَحْمَدُکَ

۱- فی س: و أنا أبا بکر، و هو غلط.

۲- و بهذا المعنی جاء فی الأنساب للبلاذریّ ۵- ۲۴، و الطّبقات لابن سعد ۳- ۴۳- لیدن-، و تاریخ أبی الفداء ۱- ۱۶۶، و بدائع الصّنائع لملک العلماء ۱- ۲۶۲. قال الیعقوبیّ فی تاریخه ۲- ۱۴۰: صعد عثمان المنبر و جلس فی الموضع الّذی کان یجلس فیه رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم و لم یجلس أبو بکر و لا عمر فیه ... فتکلّم النّاس فی ذلک، فقال بعضهم: الیوم ولد الشّرّ.

۳- شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۱۳- ۱۳.

۴- نهج البلاغه- محمّد عبده- ۲- ۲۲۶، و الدّکتور صبحی الصّالح: ۳۵۴ برقم ۲۳۳. قال ابن میثم فی شرحه علی النّهج ۴- ۱۱۳، و قوله: إنّا لأمراء الکلام .. استعار لفظ الأمراء لنفسه و لأهل بیته ملاحظه کونهم مالکین لأزمّه الکلام یتصرّفون فیه تصرّف الأمراء فی ممالکهم.

۵- البیان و التّبیان للجاحظ ۱- ۲۷۲ و ۲- ۱۹۵.

۶- قال فی القاموس ۱- ۱۹۰: الرّجرجه: الاضطراب، کالارتجاج .. و الإعیاء.

۷- فی البیان و المصدر: و ستأتیکم.

۸- فی البیان و التّبیان: الخطب علی وجهها و تعلمون إن شاء اللّه.

وَ نَسْتَعِينُکَ وَ نُشْرِکُ بِکَ! (۱)

قَالَ: وَ خَطَبَ مُصْعَبُ بْنُ حَیَّانَ خُطْبَهَ نِکَاحٍ فَحَصِرَ، فَقَالَ: لَقِّنُوا مَوْتَاکُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَقَالَتْ أُمُّ الْجَارِیَهِ: عَجَّلَ اللَّهُ مَوْتَکَ، أَ لِهَذَا دَعَوْتُکَ (۲)؟. انتهی (۳).

و الظاهر من هذه الروایات أنّ الخطبه کانت خطبه الجمعه الواجبه(۴)، و أنّ عثمان(۵) لما حصر و عرضه العیّ ترک الخطبه و لم یأمر أحدا بالقیام بها و إقامه الصلاه، و إلّا لرووه و لم یهملوا ذکره، فالأمر فی ذلک لیس مقصورا علی العجز و القصور بل فیه ارتکاب المحظور، فیکون أوضح فی الطعن (۶).

**[ترجمه]چنانکه در روضه الاحباب روایت شده که وی در نخستین جمعه از خلافتش بر منبر نشست و ناتوانی بر زبانش مستولی گشت و از ایراد نمودن خطبه درماند و دست از خطبه کشید و گفت: بسم الله الرحمن الرحیم. ای مردم! خداوند پس از دشواری، آسانی قرار خواهد داد و پس از گرفتگی زبان، سخنوری و همانا شما بیشتر نیاز دارید که خلیفه ای اهل عمل داشته باشید و نه اهل سخن. این سخن را میگویم، و برای خودم و شما از خدا طلب مغفرت می نمایم ..

ص: ۲۴۴

و سپس از منبر به زیر آمد. گوید و در روایت دیگری است که گفت: حمد و سپاس خدا راست و .. و از ادامه سخن عاجز ماند. و در روایت دیگری است که گفت: نخستین لحظات هر مرکبی، دشوار است و همانا ابابکر و عمر برای این امر، سخنی را آماده می کردند و شما به یک خلیفه دادگر بیشتر نیازمندید تا یک خلیفه سخنور و اگر عمری بود، خطبه را چنان که باید برایتان خواهم خواند و خدا می داند، ان شاء الله تعالی. - . و به همین مضمون در الأنساب البلاذریّ ۵: ۲۴، و الطّبقات ابن سعد ۳: ۴۳- چاپ لیدن-، و تاریخ أبی الفداء ۱: ۱۶۶، و بدائع الصّنائع اثر ملک العلماء ۱: ۲۶۲ ذکر شده است.

یعقوبیّ در تاریخش ۲: ۱۴۰ می نویسد: عثمان بر منبر نشست و در همان مرتبه ای که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می نشست، جای گرفت و ابوبکر و عمر در آن مرتبه ننشسته بودند،.. پس مردم درباره این موضوع به سخن آمدند و کسی گفت: امروز شر زاده شد. -

و ابن ابی الحدید در شرح - . شرح نهج البلاغه ابن أبی الحدید ۱۳: ۱۳ -

این سخن حضرت امیر که : همانا که ما امیران سخن هستیم و اصل آن در وجود ما ریشه دوانده و شاخه های پربارش از ما آویزان گشته است - . نهج البلاغه- محمّد عبده- ۲: ۲۲۶، و الدّکتور صبحی الصّالح: ۳۵۴ به شماره ۲۳۳.

ابن میثم در شرح خود بر نهج ۴- ۱۱۳ گوید: در این سخن حضرت که: ما امیران سخن هستینم .. لفظ الأمراء را برای خود و اهل بیتش به استعاره گرفته است، از آنرو که ایشان زمام سخن را در دست داشتند و همچون تصرف امیران در مملکتهاشان، هرگونه که نیاز بود، زبان را بکار می گرفتند. - ؛

می گوید: ابوعثمان جاحظ در کتاب البیان و التبیین - . البیان و التّبیان اثر الجاحظ ۱: ۲۷۲ و ۲: ۱۹۵. - روایت می کند که

عثمان بر منبر نشست و زبانش بند آمد. پس گفت: به راستی که ابابکر و عمر برای این جایگاه، کلام یا نوشته ای فراهم می کردند و شما بیشتر به خلیفه ای دادگر نیاز دارید تا به یک خلیفه سخنور و خطبه را چنان که باید، برایتان ایراد خواهم نمود.. سپس به زیر آمد. گوید: و مروان بن الحکم نیز خطبه خواند و درماند و گفت: خداوندا تو را حمد میگوییم

ص: ۲۴۵

و یاری ات می جوییم و به تو شرک می ورزیم!! گوید: و مصعب بن حیان نیز خطبه ازدواج خواند و زبانش بند آمد و گفت: مردگانتان را تلقین نمایید که لا اله الا الله، پس مادر دختر گفت: خدا زودتر مرگت را برساند، آیا برای اینکار تو را فراخوانده ایم؟ پایان. -. شرح نهج البلاغه ابن أبی الحدید ۱۳: ۱۳- ۱۴ -

آنچه از این روایات بر می آید این است که این خطبه، خطبه واجب روز جمعه بوده و عثمان هنگامی که زبانش بند آمد خطبه را رها کرد و دستور هم نداد کسی خطبه را ایراد نماید و نماز را بر پا دارد، وگرنه آنرا روایت می کردند و در بیان آن کوتاهی نمی کردند و در اینجا قضیه تنها قضیه ناتوانی و درماندگی نبوده بلکه ارتکاب امر ممنوع که از آن بازداشته اند، رخ داده و اینگونه ایرادی قوی تر بر او وارد است. -. و جالب است که در اینباره بدانیم که تصریح کرده اند وی برای وقت کشی کردن و مماطله در خطبه از حال واحوال مردم می پرسید و از قیمتها و اخبار دیگر ایشان سوال می کرد، در حالیکه بر منبر نماز جمعه نشسته بود. چنانکه أحمد در مسندش ۱- ۷۳، و الهیثمی در مجمع الزوائد ۲- ۱۸۷ سند آنرا صحیح دانسته و می گوید: رجال او رجال احادیث صحیح هستند. -

**[ترجمه]

الطعن العشرون:

جهله بالأحكام.،

فقد رَوَى الْعَلَّامَهُ قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ فِي كَشْفِ الْحَقِّ (۷) عَنْ صَحِيحِ مُسْلِمٍ، وَ أَوْرَدَهُ صَاحِبُ رَوْضَهِ الْأَحْبَابِ أَنَّ امْرَأَهً دَخَلَتْ عَلَى زَوْجِهَا فَوَلَدَتْ لِسِتَّهِ أَشْهُرٍ فَرُفِعَ ذَلِكَ (۸) إِلَى عُثْمَانَ فَأَمَرَ بِرَجْمِهَا، فَدَخَلَ عَلَيْهِ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ: (وَ حَمْلُهُ وَ فِصالُهُ ثَلاثُونَ شَهْراً) (۹)، وَ قَالَ تَعَالَى: (وَ فِصالُهُ فِي عامَيْنِ)(۱۰) فَلَمْ يَصِلْ رَسُولُهُ إِلَيْهِمْ إِلَّا بَعْدَ الْفَرَاغِ مِنْ رَجْمِهَا،

(۷)

ص: ۲۴۶

۱- فی شرح النّهج: و لا نشرک بک، و هو غلط، حیث أنّه فی مقام بیان من ارتجّ علیه.

۲- فی المصدر: دعوناک.

۳- شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۱۳- ۱۳- ۱۴.

۴- كما هو صريح روضه الأحباب، و فى أكثرها يظهر أنّه فى أوّل يوم بويع له، و بعضها مطلق.

۵- وضع فى مطبوع البحار على كلمه: عثمان، رمز نسخه بدل.

۶- و من الظريف فى المقام أنّهم صرّحوا أنّه كان يماطل الخطبه باستخبار الناس و سؤالهم عن أخبارهم و أسعارهم و هو على المنبر، كما أخرجه أحمد فى مسنده ۱- ۷۳، و الهيثمى فى مجمع الزوائد ۲- ۱۸۷ و قال: رجاله رجال الصحيح.

۷- ۱- فى شرح النّهج: و لا نشرک بک، و هو غلط، حيث أنّه فى مقام بيان من ارتجّ عليه. ۲- فى المصدر: دعوناک. ۳- شرح نهج البلاغه لابن أبى الحديد ۱۳- ۱۳- ۱۴. ۴- كما هو صريح روضه الأحباب، و فى أكثرها يظهر أنّه فى أوّل يوم بويع له، و بعضها مطلق. ۵- وضع فى مطبوع البحار على كلمه: عثمان، رمز نسخه بدل. ۶- و من الظريف فى المقام أنّهم صرّحوا أنّه كان يماطل الخطبه باستخبار الناس و سؤالهم عن أخبارهم و أسعارهم و هو على المنبر، كما أخرجه أحمد فى مسنده ۱- ۷۳، و الهيثمى فى مجمع الزوائد ۲- ۱۸۷ و قال: رجاله رجال الصحيح. ۷- نهج الحقّ و كشف الصّدق: ۳۰۲- ۳۰۳، مع اختلاف يسير.

۸- فى كشف الحقّ: فذكر ذلک، و فى س: فوقع. ۹- الأحقاف: ۱۵. ۱۰- لقمان: ۱۴. و إلى هنا كلام العلّامه، و جاء بعده: قال: فو اللّه، ما كان عند عثمان إلى أن بعث إليها فرجمت.

فَقَتَلَ الْمَرْأَهَ (۱) لِجَهْلِهِ بِحُكْمِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ قَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ:

ص: ۲۴۷

۱- ۱- و قد أخرجها مالک فی الموطّإ ۲- ۱۷۶، و البیهقیّ فی السّنن الکبری ۷- ۴۴۲، و ابن عبد البرّ فی کتاب العلم: ۱۵۰، و ابن کثیر فی تفسیره ۴- ۱۵۷، و ابن الرّبیع فی تیسّر الوصول ۲- ۹، و العینیّ فی عمده القاری ۹- ۶۴۲، و السّیوطیّ فی الدّرّ المنثور ۶- ۴۰، و غیرهم و ذلک بأسانید متعدّده و مضامین متقاربه، و فی بعضها: فأمر بها عثمان أن تردّ فوجدت قد رجمت!. أقول: و لنستدرک المقام بموارد من جهل الخلیفه، و هی غیض من فیض، سواء بکتاب اللّه أو سنّه نبیّه صلوات اللّه علیه و آله أو أمور لغویّه و أخری عرفیّه، أو ما ابتدعه أو اجتهده خلافا للنّصّ، و قد سلف بعض منه و سیأتی آخر البحث الشّی ء الکثیر. منها: ما ذکره ملک العلماء فی بدائع الصّنائع ۱- ۱۱۱ من: أنّ عمر ترک القراءه فی المغرب فی إحدی الأولیتین قضاها فی الرّکعه الأخیره و جهر، و عثمان ترک القراءه فی الأولیتین فی صلاه العشاء فقضاها فی الأخیرتین و جهر، و نظیره فی صفحه: ۱۷۲. و قد- تقدّم فی مطاعن عمر- و بذا خرج الخلیفتان بهذه الفضیحه عن السّنّه الثّابته الصّریحه من ناحیتین: الأولی: الاجتراء برکعه لا قراءه فیها. و الثّانیه: تکریر الحمد فی الأخیره أو الأخیرتین بقضاء الفائته مع صاحبه الرّکعه. و قد ذکر شیخنا الأمینیّ فی غدیره ۸- ۱۷۳- ۱۸۴ جمله من الرّوایات و کثیر من المصادر لإثبات هذه السّنّه عن طریقهم، و أنّ من لم یقرأ بفاتحه الکتاب فلا صلاه له، و أنّ الأمّه مطبّقه علی أنّ تدارک الفائته من قراءه رکعه فی رکعه أخری لم یرد فی السّنّه النّبویّه، و إنّ رأی الرّجلین غیر مدعوم بحجّه و لا یعمل به و لا یعوّل علیه، و لا یستنّ به أحد من رجال الفتوی قطّ، و الحقّ أحقّ أن یتّبع. و منها: إنّه أوجب کون دیه الذّمّیّ مثل دیه المسلم، و کون عقل الکافر کعقال المؤمن، بل إنّه قد همّ بقتل مسلم قودا بذمّیّ، کما أخرجه البیهقیّ فی السّنن الکبری ۸- ۳۳، و الشّافعیّ فی کتاب الأمّ ۷- ۲۹۳، و انظر ما جاء فی کتاب الدّیات لأبی عاصم الضّحّاک: ۷۶، مع إجماع السّلف و الخلف بل قامت علیه ضروره الدّین أنّه لا یقتل مؤمن بکافر. و أخرج البیهقیّ- أیضا- أنّ رجلا مسلما قتل رجلا من أهل الذّمّه عمدا و رفع إلی عثمان فلم یقتله و غلّظ علیه الدّیه مثل دیه المسلم، مع أنّ دیه المعاهد نصف دیه المسلم. و منها: ما جاء فی صحیح مسلم ۱- ۱۴۲، و قریب منه فی صحیح البخاریّ ۱- ۱۰۹ من أنّ عثمان ذهب إلی أنّ الرّجل لو جامع امرأته و لم یمن فلا غسل علیه، و ادّعی أنّه سمع ذلک من رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، و قد فصّل القول فیه إمام الحنابله فی مسنده ۱- ۶۳، ۶۴، و البیهقیّ فی السّنن الکبری ۱- ۱۶۴- ۱۶۵ و غیرهم. مع أنّ الإجماع قائم من المسلمین کافّه علی أنّه إذا التقی الختان بالختان وجب الغسل أنزل أم لم ینزل، و أنّ المراد بالجنابه لغه هی الجماع و إن لم یکن فیه ماء دافق، و به أوجبوا إجراء حدّ الزّنا و تمام المهر و غیرهما من الأحکام. و ها هو کتاب اللّه ناطق بالحکم، و هناک روایات مستفیضه عن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله صریحه فی ذلک، کما فی صحیح البخاریّ ۱- ۱۰۸، و صحیح مسلم ۱- ۱۴۲- ۱۴۳، و سنن الدّارمیّ ۱- ۱۹۴، و سنن البیهقیّ ۱- ۱۶۳- ۱۶۵، و مسند أحمد بن حنبل ۲- ۲۳۴، ۳۴۷، ۳۹۳ و ۶- ۱۱۶، و المحلّی لابن حزم ۲- ۲ و ۳، و مصابیح السّنّه ۱- ۳۰، و تفسیر القرطبیّ ۵- ۲۰۰، و الموطّإ ۱- ۵۱، و کتاب الأمّ للشّافعیّ ۱- ۳۱، ۳۳، و صحیح التّرمذیّ ۱- ۱۶ و غیرهم، و علیه فهو إمّا جاهل أو وضّاع مفتر أو هما معا، کما هو ظاهر. و منها: ما أخرجه البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۲۶، عن الزّهریّ من: أنّ عثمان کان یأخذ من الخیل الزّکاه، و أورده ابن حزم فی المحلّی ۵- ۲۲۷، و أنکر علیه بقول رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: عفوت لکم عن صدقه الخیل و الرّقیق، بل هناک نصوص صریحه من طریقهم علی عدم الزّکاه علی الخیل و الرّقیق تجد بعضها فی صحیح البخاریّ ۳- ۳۰، ۳۱، صحیح مسلم ۱- ۳۶۱، سنن التّرمذیّ ۱- ۸۰ سنن أبی داود ۱- ۲۵۳، سنن ابن ماجه ۱- ۵۵۵-

۵۵۶، سنن النّسائیّ ۵- ۳۵ ۳۷، السّنن الکبری ۴- ۸۵- ۹۰ و ۱۱۷، مسند أحمد ۱- ۶۲، ۲۱۲، ۱۳۲، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۸ و ۲- ۲۴۳ و غیرها، و الأمّ للشّافعیّ ۲- ۲۲، و موطّأ مالک ۱- ۲۰۶، و أحکام القرآن للجصّاص ۳- ۱۸۹، و المحلّی لابن حزم ۵- ۲۲۹، و عمده القاری للعینیّ ۴- ۳۸۳، مستدرک الحاکم ۱- ۳۹۰- ۳۹۸. و منها: ما أخرجه إمام الحنابله فی مسنده ۱- ۱۰۴، و ابن کثیر فی تفسیره ۱- ۴۷۸، و الهندیّ فی کنز العمّال ۳- ۲۲۷ و غیرهم بإسنادهم من أن یحیس و صفیّه کانا من سبی الخمس، فزنت صفیّه برجل من الخمس و ولدت غلاما فادّعی الزّانی و یحیس فاختصما إلی عثمان، فرفعهما عثمان إلی علیّ بن أبی طالب، فقال علیّ: أقضی فیهما بقضاء رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: الولد للفراش و للعاهر الحجر، و جلدهما خمسین خمسین. و هذا جهل بالحکم و مخالفه لصریح الکتاب و مستفیض سنّه رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله. و منها: ما أخرجه البیهقیّ فی السّنن الکبری ۷- ۴۱۷، عن أبی عبیده، قال: أرسل عثمان إلی أبی یسأله عن رجل طلّق امرأته ثمّ راجعها حین دخلت فی الحیضه الثّالثه .. و هی صریحه بجهله بالحکم و أخذه بفتیا غیره، و الّذی علّمه أولی منه. و جاء فی کتاب اختلاف الحدیث للشّافعیّ- هامش الأمّ- ۷- ۲۲ أنّه قد: أخبرت الفریعه بنت مالک عثمان بن عفّان أنّ النّبیّ (صلی الله علیه و آله) أمرها أن تمکث بیتها و هی متوفّی عنها حتّی یبلغ الکتاب أجله، فاتّبعه و قضی به. و هی من الأحکام الّتی جهلها و اتّبع فیها قول امرأه، و القصّه مشهوره قال عنها ابن القیّم: حدیث صحیح مشهور، انظر: الرّساله للشّافعیّ: ۱۱۶، کتاب الأمّ له ۵- ۲۰۸، موطّأ مالک ۲- ۳۶، سنن أبی داود ۱- ۳۶۲، سنن البیهقیّ ۷- ۴۳۴، أحکام القرآن للجصّاص ۱- ۴۹۶، زاد المعاد ۲- ۴۰۴، الإصابه ۴- ۳۸۶، نیل الأوطار ۷- ۱۰۰ و غیرها. و منها: ما أخرجه مالک فی الموطّإ ۲- ۱۰ بإسناده: أنّ رجلا سأل عثمان بن عفّان، عن الأختین من ملک الیمین هل یجمع بینهما؟. فقال عثمان: أحلّتهما آیه و حرّمتهما آیه، فأمّا أنا فلا أحبّ أن أصنع ذلک. قال: فخرج من عنده فلقی رجلا من أصحاب رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم فسأله عن ذلک، فقال: لو کان لی من الأمر شی ء ثمّ وجدت أحدا فعل ذلک لجعلته نکالا. قال ابن شهاب: أراه علیّ بن أبی طالب. و علّق ابن عبد البرّ فی کتاب الاستذکار علی هذه الرّوایه بقوله: إنّما کنّی قبیصه بن ذؤیب عن علیّ بن أبی طالب لصحبته عبد الملک بن مروان، و کانوا یستثقلون ذکر علیّ بن أبی طالب!!. و الرّوایه وردت بمضامین أخری متقاربه، کما فی السّنن الکبری ۷- ۱۶۴، و أحکام القرآن للجصّاص ۲- ۱۵۸، و المحلّی لابن حزم ۹- ۵۲۲، و تفسیر الزّمخشریّ ۱- ۳۵۹، و تفسیر القرطبیّ ۵- ۱۱۶- ۱۱۷، و تفسیر الخازن ۱- ۳۵۶، و الدّرّ المنثور ۲- ۱۳۶، و تفسیر الشّوکانیّ ۱- ۴۱۸، و تفسیر الرّازیّ ۳- ۱۹۳، و غیرها. و ذکرها شیخنا الأمینیّ طاب ثراه فی غدیره مفصّلا ۸- ۲۱۴ ۲۲۳، فلاحظ. و منها: ما ذکره ابن ماجه فی سننه ۱- ۶۳۴، و ابن کثیر فی تفسیره ۱- ۲۷۶، و البیهقیّ فی سننه ۷- ۴۵۰- ۴۵۱، و ابن القیّم فی زاد المعاد ۲- ۴۰۳، و الهندیّ فی کنز العمّال ۳- ۲۲۳، و نیل الأوطار ۷- ۳۵ و غیرهم- بألفاظ متعدّده و المعنی واحد-، عن نافع أنّه سمع ربیع بنت معوذ بن عفراء و هی تخبر عبد اللّه بن عمر أنّها اختلعت من زوجها علی عهد عثمان، فجاء معاذ بن عفراء إلی عثمان فقال: إنّ ابنه معوذ اختلعت من زوجها الیوم، أ تنتقل؟. فقال له عثمان: تنتقل، و لا میراث بینهما و لا عدّه علیها، إلّا أنّها لا تنکح حتّی حیضه خشیه أن یکون بها حبل!. و هذه مخالفه لصریح قوله تعالی: («وَ الْمُطَلَّقاتُ یَتَرَبَّصْنَ» ...)، و ما تطابقت علیه فتاوی الصّحابه و التّابعین و العلماء من بعدهم، بل أئمّه المذاهب الأربعه علی حدّ تعبیر ابن کثیر فی تفسیره. و منها: ما أورده أحمد بن حنبل فی مسنده ۱- ۱۰۰، ۱۰۴، و الشّافعیّ فی کتاب الأمّ ۷- ۱۵۷، و أبو داود فی سننه ۱- ۲۹۱، و البیهقیّ فی السّنن الکبری ۵- ۱۹۴، و الطّبریّ فی تفسیره ۷- ۴۵، ۴۶، و ابن حزم فی المحلّی ۸- ۲۵۴، و الهندیّ فی کنز العمّال ۲- ۵۳ و غیرهم، و جاء بألفاظ متنوّعه و أسانید متعدّده نذکر واحدا منها: قال: أقبل عثمان إلی مکّه فاستقبلت بقدید فاصطاد أهل الماء حجلا فطبخناه بماء و ملح، فقدّمناه إلی عثمان و أصحابه فأمسکوا، فقال عثمان: صید لم نصده و لم نأمر بصیده اصطاده قوم حلّ، فأطعموناه فما بأس به، فبعث إلی علیّ، فجاء، فذکر له، فغضب علیّ و قال: أنشد رجلا شهد رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله حین

أتى بقائمه حمار وحشىّ، فقال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: إنّا قوم حرم، فأطعموه أهل الحلّ، فشهد اثنا عشر رجلا من أصحاب رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، ثمّ قال علىّ: أنشد اللّه رجلا شهد رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله حين أتى ببيض نعام، فقال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: إنّا قوم حرم أطعموه أهل الحلّ، فشهد دونهم من العدّه من الاثنى عشر. و عن بسر بن سعيد: أنّ عثمان بن عفّان كان يصاد له الوحش على المنازل ثمّ يذبح فيأكله و هو محرّم سنتين من خلافته. و هذا جهل بصريح كتاب اللّه و المسلّم من سنّه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، صرّحت به صحاحهم و أفتى به جمهورهم، انظر: صحيح مسلم ١- ٤٤٩، مسند أحمد ١- ٢٩٠، ٣٣٨، ٣٤١، ٤- ٣٧، سنن الدّارمىّ ٢- ٣٩، سنن ابن ماجه ٢- ٢٦٢، سنن النّسائىّ ٥- ١٨٤، ١٨٥، سنن البيهقىّ ٥- ١٩٢، ١٩٣، أحكام القرآن للجصّاص ٢- ٥٨۶، تفسير الطّبرىّ ٧- ٤٨، تيسير الوصول ١- ٢٧٢، المحلّى لابن حزم ٧- ٢٤٩، و تفسير القرطبىّ ۶- ٣٢٢، و رواه الطّحاوىّ فى شرح معانى الآثار- كتاب الحجّ-: ٣٨۶ مختصرا، و المتّقى الهندىّ فى كنز العمّال ٣- ٥٣ و قال: أخرجه ابن جرير و صحّحه، و أخرجه الطّحاوىّ و أبو يعلى، و ذكره الهيثمىّ فى مجمع الزّوائد ٣- ٢٢٩. و منها: ما أخرجه البخارىّ فى صحيحه ٢- ١٧٥ [دار الشّعب ، عن مروان بن الحكم، قال: شهدت: عثمان و عليّا، و عثمان ينهى عن المتعه و أن يجمع بينهما، فلمّا رأى علىّ أحلّ بهما لبّيك بعمره و حجّه. قال: ما كنت لأدع سنّه النّبىّ صلّى اللّه عليه [و آله] و سلّم بقول أحد. و زاد فى بعض الرّوايات: قال: فقال عثمان: أ ترانى أنهى النّاس عن شى ء و تفعله أنت؟!. قال: لم أكن لأدع سنّه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله لقول أحد من النّاس. و ها هو مروان يحدّثنا- كما فى شرح معانى الآثار، كتاب مناسك الحجّ: ٣٨٠- قال: كنّا مع عثمان بن عفّان، فسمعنا رجلا يهتف بالحجّ و العمره، فقال عثمان: من هذا؟. قالوا: علىّ، فسكت. و جاء بلفظ آخر فى مسند أحمد بن حنبل، و أخرج البخارىّ فى صحيحه، كتاب الحجّ، باب التّمتّع ٢- ١٧۶ [دار الشّعب ، و مسلم فى صحيحه باب جواز التّمتّع، بإسنادهما عن سعيد بن المسيّب، قال: اجتمع علىّ و عثمان بعسفان، و كان عثمان ينهى عن المتعه، فقال له علىّ: ما تريد إلى أمر فعله رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله تنهى عنه؟. قال: دعنا منك!!. قال: إنّى لا أستطيع أن أدعك، فلمّا رأى علىّ أهلّ بهما جميعا. و قريب منه ما رواه ابن حنبل فى مسنده ١- ١٣۶، و البيهقىّ فى سننه ٥- ٢٢. و هناك جمله روايات بمضامين أخرى، انظر: صحيح البخارىّ ٣- ۶٩، ٧١، صحيح مسلم ١- ٣٤٩، مسند أحمد ١- ۶١، ٩٥، ١٣٥، سنن النّسائىّ ٢- ١٤، ١٥ [٥- ١٤٨، ١٥٢]، سنن البيهقىّ ٤- ٣٥٢، ٥- ٢٢، مستدرك الحاكم ١- ٤٧٢، تيسير الوصول ١- ٢٨٢، مسند الطّيالسىّ ١- ١۶، سنن الدّارمىّ ٢- ۶٩، شرح معانى الآثار للطّحاوىّ- كتاب مناسك الحجّ-: ٣٧۶ و ٣٧١ بطريقين، المتّقى فى كنز العمّال ٣- ٣١، و قال: أخرجه العدنىّ و الطّحاوىّ و العقيلىّ، و قاله الدّارقطنىّ فى سننه، كتاب الحجّ، باب المواقيت بطريقين، و غيرهم فى غيرها. و منها: جهله باللّغه، إذ أخرج الطّبرىّ فى تفسيره ٤- ١٨٨، عن ابن عبّاس، أنّه دخل على عثمان، فقال: لم صار الأخوان يردّان الأمّ إلى السّدس، و إنّما قال اللّه: («فَإِنْ كانَ لَهُ إِخْوَةٌ» ..) و الأخوان فى لسان قومك، و كلام قومك ليسا بإخوه؟. فقال عثمان: هل يستطيع نقض أمر كان قبلى و توارثه النّاس و مضى فى الأمصار. و فى لفظ الحاكم و البيهقىّ: لا أستطيع أن أردّ ما كان قبلى و مضى فى الأمصار و توارث به النّاس، كما جاء فى المستدرك ٤- ٣٣٥، و السّنن الكبرى ۶- ٢٢٧، و المحلّى لابن حزم ٩- ٢٥٨، و تفسير الرّازىّ ٣- ١۶٣، و تفسير ابن كثير ١- ٤٥٩، و الدّرّ المنثور ٢- ١٢۶، و روح المعانى للآلوسىّ ٤- ٢٢٥. و هذا عدم تضلّع بالعربيّه، و كفانا الجصّاص فى أحكام القرآن ٢- ٩٨ حيث فصّل و أفاد، و أخزى خليفته و أجاد، و أجره عليه يوم التّناد، و كذا شيخنا الأمينىّ طاب ثراه فى غديره ٨- ٢٢٣- ٢٢٧. و حيث لا نحبّ الإطاله- و الحرّ تكفيه الإشاره- لذا نحيل جمله من مطاعنه فى جهله و جوره إلى موسوعه شيخنا و مولانا العلّامه الأمينىّ رحمه اللّه و غيره من أعلامنا فى موسوعاتهم، كالشّهيد الثّالث فى إحقاق الحقّ و السّيّد صاحب العبقات فى كتابه و غيرهم أعلى اللّه مقامهم، و نشير منها درجا إلى: «١»-رأى الخليفه فى الإحرام قبل الميقات. الغدير ٨- ٢٠٨- ٢١٣. «٢»-رأى الخليفه فى ردّ الأخوين للأمّ عن الثّلث. الغدير ٨- ٢٢٣- ٢٢٧. «٣»-

رأى الخليفه فى المعترفه بالزّنـا. ۸- ۲۲۷- ۲۳۰. «۴»-رأى الخليفه فى امرأه فقدت زوجها ۸- ۲۰۰- ۲۰۶ ... و غيرها كثير جدّا. و لنختم حـديثنا عن بعض أوّليّاته و مـا تفرّد به، إذ ليس ما مرّ أوّل قاروره له- على حـدّ تعبير المثل فله أوّليّات و بـدع و شـطحات غيرهـا. منها: أنّه أوّل من ترک التّكبير فى كلّ خفض و رفع فى الصّلاه، مع أنّها سنّه ثابته عن رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم عرفتهـا الصّحابه، و تسـالمت عليهـا الأمّه كافّه، و اسـتقرّ عليها إجماع أئمّه المسـلمين. يقول عمران بن حصـين- و هو ممّن تعرف-: صلّيت خلف علىّ صـلاه ذكرنى صـلاه صلّيتها مع رسول اللّه صلّى اللّه عليه [و آله] و سلّم و الخليفتين، قال: فانطلقت فصلّيت معه، فإذا هو يكبّر كلّما سجد و كلّما رفع رأسه من الرّكوع، فقلت: يا أبا نجيد! من أوّل من تركه؟. قال: عثمان، حين كبُر و ضـعف صوته تركه، كمـا أورده البخارىّ فى صـحيحه ۲- ۵۷، ۷۰، و مسـلم فى كتابه ۲- ۸، و أبـو داود فى سـننه ۱- ۱۳۳، و أحمد فى مسنده ۴- ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۲، ۴۴۰، ۴۴۴، و النّسائىّ فى سننه ۲- ۲۰۴، و البحر الزّاخر ۱- ۲۵۴ و غيرهـم. و قد تبع معاويه عثمان و أصـبحت سـنّه بنى أميّه، ثمّ سـنّه المسـلمين- و يا للأسف- حتّى نسيت و محقت هذه السّنّه، كما قاله الزرقانى فى شرح الموطّإ ۲- ۱۴۵. قـال ابن حجر فى فتـح البارى ۲- ۲۱۵: إنّ زيـادا تركه- أى التّكبير- بترک معـاويه، و كـان معاويه تركه بترک عثمـان!. و قريب منه مـا فى نيـل الأوطار ۲- ۲۶۶. و منهـا: أنّه أوّل من ضـرب الفسـطاط بمنى- و مضـى فى الطّعون- و قـد رواه الطّبرىّ فى تـاريخه و غيره ممّـا سـنذكره، كمـا و أنّه أوّل من أتمّ صـلاته بمنى و عرفه، كمـا سـلف. و لعلّه لم يقل كلمه حقّ فى حيـاته إلّا ما أجاب به سيّد الوصيّين عليه السّلام عنـد إنكاره عليه فقال مجيبا: رأى رأيته؟!. نعم، هؤلاء سادات مـدرسه الرّأى و القيـاس الّـذين اتّخـذوا إلههم هواهم. و منها: أنّه أوّل من ضـرب بالسّياط، قال ابن قتيبه فى الإمامه و السّياسه ۱- ۲۹: ذكروا أنّه اجتمع ناس من أصـحاب رسول اللّه صلّى اللّه عليه [و آله] و سلّم كتبوا كتابا ذكروا فيه ما خالف فيه عثمان من سنّه رسول اللّه و صاحبيه .. إلى أن قال: ما كان من مجاوزته الخيزران إلى السّوط، و إنّه أوّل من ضـرب بالسّياط ظهور النّاس!، و إنّما كان ضرب الخليفتين بالـدّرّه و الخيزران. و نصّ على ذلک ابن عبـد البرّ فى العقد الفريد ۲- ۲۷۲ مختصرا، و أورده بمصادره شيخنا الأمينىّ فى غديره ۹- ۱۷، فلاحظ.

(وَ مَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِما أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولئِکَ هُمُ الْكافِرُونَ) (۱).

و من الشواهد على جهله أن مرويّاته فى كتب الجمهور مع حرص أتباعه من بنى أميّه و المتأخّرين عنهم على إظهار فضله لم يزد على مائه و سته و أربعين (۲).

و قد رووا عن أبى هريره الدوسى خمسه آلاف و ثلاثمائه و أربعه و سبعين حديثا (۳)،

ص: ۲۵۲

۱- المائده: ۴۴.

۲- قال السيوطى فى تدريب الراوى ۲- ۲۱۸: و جمله ما روى له مائه حديث و اثنان و أربعون حديثا.

۳- مقدّمه ابن الصلاح: ۴۲۹، فتح البارى ۱- ۱۶۷. و انظر: كتاب شيخ المضيره أبو هريره للشيخ محمود أبو ريّه، و كتاب أبو هريره الدوسى لسيّدنا «السيّد عبد الحسين شرف الدين» حقّا.

و ذلک إمّا لغلبه الغباوه حیث لم یأخـذ فی طول الصـحبه إلّا نحوا ممّا ذکر، أو لقلّه الاعتناء بروایه کلام الرسول صـلّی اللّه علیه و آله، و کلاهما یمنعان عن استیهال الخلافه و الإمامه (۱).

**[ترجمه]علامه قدس الله روحه در کشف الحق - . نهج الحقّ و کشف الصّدق: ۳۰۲- ۳۰۳، با اندک تفاوتی. -

از صحیح مسلم نقل می کند و صاحب روضه الاحباب نیز آنرا وارد نموده که زنی به خانه شوهرش برده شد و پس از شش ماه فرزندی زاد و این قضـیه را به نزد عثمان حکم خواهی کردند و او دسـتور داد زن را سـنگسار کنند، پس علی علیه السلام وارد شـد و گفت: همانا خداونـد عز و جل می فرمایـد: (وَ حَمْلُهُ وَ فِصالُهُ ثَلاثُونَ شَـهْراً -: و باربرداشـتن و از شـیر گرفتن او سـی ماه است) - . الأحقاف/ ۱۵ - ،

و می فرماید: (وَ فِصالُهُ فِی عامَیْنِ -: و از شیر باز گرفتنش در دو سال است) - . لقمان/ ۱۴ -

. اما فرستاده او به ماموران نرسید مگر پس از آنکه وی را سنگسار کرده بودند.

ص: ۲۴۶

و آن زن را بـه خـاطر جهلش به حکم خداونـد عز و وجـل کشت - . و مالـک این روایت را در الموطّإ ۲: ۱۷۶، و البیهقیّ در السّنن الکبری ۷: ۴۴۲، و ابن عبـد البرّ در کتاب العلم: ۱۵۰، و ابن کثیر در تفسیرش ۴- ۱۵۷، و ابن الرّبیع در تیسّـِر الوصول ۲- ۹، و العینیّ در عمده القاری ۹- ۶۴۲، و السّیوطیّ در الدّرّ المنثور ۶- ۴۰، و دیگران صحیح دانسته و آنهم با ذکر اسناد بسیار و مضمونهای مشابه و در برخی آمده است: پس عثمان دستور داد که بازگردانده شود ولی او را سنگسار شده یافتند! - ،

ص: ۲۴۷

ص: ۲۴۸

ص: ۲۴۹

ص: ۲۵۰

ص: ۲۵۱

حال آنکه خداوند تعالی می فرماید:

«وَ مَنْ لَمْ یَحْکُمْ بِما أَنْزَلَ اللّهُ فَأُولئِکَ هُمُ الْکافِرُونَ »{و کسانی که به موجب آنچه خـدا نازل کرده داوری نکرده اند آنان خود کافرانند} - . المائده/۴۴ - .

و از جمله شواهـد بر جهـل وی آنکه سـخنان روایت شـده از او در کتب جمهـور علمـاء بـا وجـود آنکه پیروان او از بنی امیه و

نسلهای بعدی ایشان حریصانه در پی آن بوده اند که فضل و اعتباری برای او رقم زنند، از صد و چهل و شش روایت فراتر نمی رود. - . سیوطی در تدریب الراوی ۲- ۲۱۸ گوید: تمام آنچه که از وی روایت شده، صد و چهل و دو حدیث است. - حال آنکه از ابی هریره الدوسی پنج هزار و سیصد و هفتاد و چهار حدیث روایت کرده اند! - . مقدمه ابن الصلاح: ۴۲۹، فتح الباری ۱: ۱۶۷. و نیز بنگرید: کتاب شیخ المضیره أبو هریره اثر شیخ محمود أبو ریّه، و کتاب أبو هریره الدوسی اثر سید راستین ما السیّد عبد الحسین شرف الدین. -

ص: ۲۵۲

و این یا بخاطر غالب بودن صفت کودنی است چه آنکه در تمام مدت همنشینی با پیامبر این تعداد حدیث را درک و دریافت نموده و یا بخاطر بی توجهی به سخن رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می باشد و هر دو علت مانع شایستگی و اهلیت داشتن برای خلافت و امامت امت اسلام است.

**[ترجمه]

تذییل و تتمیم:

اشاره

اعلم أنّ عبد الحمید بن أبی الحدید بعد ما أورد مطاعن عثمان أجاب عنها إجمالا، فقال (۲): إنّا لا ننكر أنّ عثمان أحدث أحداثا أنكرها كثیر من المسلمین، و لكنّا ندّعی مع ذلک أنّها لم تبلغ درجه الفسق، و لا ـ أحبطت ثوابه، و أنّها من الصغائر المكفّره، و ذلک لأنّا قد علمنا أنّه مغفور له، و أنّه من أهل الجنّه لثلاثه أوجه:

**[ترجمه]بدان كه عبدالحمید بن ابی الحدید پس از آنكه ایرادهای وارده بر عثمان را نقل می كند، به اجمال درباره آنها پاسخ می گوید و گفته است: ما منكر این نیستیم كه عثمان كارهایی را به بدعت جاری نمود كه بسیاری از مسلمانان بخاطر آن بر وی ایراد گرفتند، ولی با این وجود مدعی هستیم كه وی به درجه فسق نرسیده است و ثواب اعمال وی را زائل نگرداند و این كردارها از گناهان صغیره بخشیده شده است، زیرا كه ما می دانیم كه او از سه نظر مورد مغفرت قرار گرفته و از اهل بهشت می باشد

**[ترجمه]

أحدها

أنّه من أهل بدر،

و قد قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ]: إِنَّ اللَّهَ اطَّلَعَ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ، فَقَالَ: اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ.

و عثمان و إن لم يشهد بدرا لكنّه تخلّف على رقيّه بنت رسول اللّه صلّى اللّه عليه [و آله] ، و ضمن (۳) رسول اللّه صلّى اللّه عليه [و آله] لسهمه و أجره باتّفاق سائر الناس.

**[ترجمه]آنکه از جنگجویان بدر بود و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرموده است: خداوند بر جنگجویان بدر نگاهی درافکند، هر چه خواهید کنید که شما را آمرزیدم. و عثمان اگر چه که در جنگ بدر شرکت نکرد، اما در پشت جبهه در کنار رقیه دختر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم ماند و رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم سهم و اجر او را به همراه دیگر مردمان، ضمانت نمود.

**[ترجمه]

و الثانی

أنّه من أهل بیعه الرضوان الـذین قال اللّه تعالی فیهم: (لَقَدْ رَضِیَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِینَ إِذْ یُبایِعُونَکَ تَحْتَ الشَّجَرَهِ) (۴)، و هو و إن لم یشهد تلک البیعه و لکنّه

کَانَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] إِلَی أَهْلِ مَکَّهَ، وَ لِأَجْلِهِ کَانَتْ بَیْعَهُ الرِّضْوَانِ، حَیْثُ أُرْجِفَ بِأَنَّ قُرَیْشاً قَتَلَتْ عُثْمَانَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: إِنْ کَانُوا قَتَلُوهُ لَأُضْرِمَنَّهَا عَلَیْهِمْ نَاراً، ثُمَّ جَلَسَ تَحْتَ الشَّجَرَهِ، وَ بَایَعَ

۱- فی ک: الإمام، و جعل لفظ: الإمامه، نسخه بدل.

۲- شرح نهج البلاغه ۳- ۶۸- ۶۹ بتصرّف و اختصار.

۳- فی المصدر: و ضربه له.

۴- سوره الفتح: ۱۸.

النَّاسَ عَلَى الْمَوْتِ. ثُمَّ (١) قَالَ: إنْ كَانَ عُثْمَانُ حَيّاً فَأَنَا أَبَايِعُ عَنْهُ، فَمَسَحَ (٢) بِشِمَالِهِ عَلَى يَمِينِهِ، وَ قَالَ: شِمَالِى خَيْرٌ مِنْ يَمِينِ (٣) عُثْمَانَ، رَوَى (۴) ذَلِكَ أَهْلُ السِّيَرِ مُتَّفِقاً عَلَيْهِ.

**[ترجمه]وى از حاضـران در بيعت رضـوان بـود كه خـدايتعالى دربـاره ايشـان مى فرمايـد: (لَقَدْ رَضِىَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَهِ) - . سوره الفتح/ ١٨ - ، و او با وجود آنكه در آن بيعت حاضر نبود، ولى فرستاده رسول خدا صلى الله عليه و آله و سـلم به نزد اهـل مكه بـود و هم به خـاطر او بود كه بيعت رضوان انجـام گرفت، چرا كه به دروغ شـايع گشت كه قريش عثمان را به قتل رسانده اند و رسول خدا صـلى الله عليه و آله و سـلم فرمود: اگر او را كشـته باشـند، بر سرشان آتش مى ريزم، سپس به زير درخت نشست

ص: ٢۵٣

و با مردم بر سـر جانشان بيعت نمود. پس فرمود: اگر عثمان زنـده باشـد، من به جاى او بيعت مى كنم و اينچنين با دست چپش بـه دست راسـتش، دست داد و فرمـود: دست چپ من از دست راست عثمـان بهـتر است، و اين را همه سـيره نويسـان به اتفـاق روايت كرده اند.

**[ترجمه]

و الثالث

أنّه من جمله العشره الذين تظاهرت الأخبار بأنّهم من أهل الجنّه.

و إذا كـانت هـذه الوجوه دالّه على أنّه مغفور (۵) له، و أنّ اللّه تعالى قـد رضـى عنه، و أنّه من أهل الجنّه، بطل أن يكون فاسـقا، لأنّ الفاسق يخرج عنـدنا من الإيمان و ينحبط (۶) ثوابه، و يحكم له بالنـار، و لا يغفر له، و لا يرضـى عنه، و لا يرى الجنّه و لا يدخلها (٧)، فاقتضت هذه الوجوه أن يحكم بأنّ كلّ ما وقع منه فهو من باب الصغائر المكفّره توفيقا بين الأدلّه. انتهى كلامه (٨).

و يرد على ما ذكره إجمالا أنّ المستند فى جميع تلك الوجوه ليس إلّا ما تفرّد المخالفون بروايته، و لا يصحّ التمسّك به فى مقام الاحتجاج كما مرّ مرارا، و الأصل فى أكثرها

مَا رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ (٩)، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ (١٠)، قَالَ: قَالَ(١١)رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ مِصْرَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ: إِنِّى سَائِلُكَ عَنْ شَىْ ءٍ فَحَدِّثْنِى، هَلْ تَعْلَمُ أَنَّ عُثْمَانَ

ص: ٢۵۴

١- لا توجد: ثمّ، فى س.

٢- هنا كلمه: فصفح، خطّ عليها فى ك.

٣- فى س: يمينى.

۴- فى س: و روى.

۵- فى س: مغفورا، و هو سهو.

۶- فى المصدر: يحيط، و ما أثبت هنا كان نسخه فى المصدر.

۷- فى س: يدخلنها.

۸- ابن أبى الحديد فى شرح النهج ۳- ۶۹، بتصرّف كثير و اختصار.

۹- صحيح البخارىّ ۶- ۱۲۲ [۵- ۱۸- ۱۹ دار الشّعب ، و قد نقلها بالمعنى.

۱۰- فى المصدر: بن موهب.

۱۱- فى ك: قال سأل.

فَرَّ يَوْمَ أَحُدٍ؟. قَالَ: نَعَمْ. فَقَالَ: تَعْلَمُ أَنَّهُ تَغَيَّبَ عَنْ بَدْرٍ وَ لَمْ يَشْهَدْ؟. قَالَ:

نَعَمْ. قَالَ: تَعْلَمُ أَنَّهُ تَغَيَّبَ عَنْ بَيْعَهِ الرِّضْوَانِ فَلَمْ يَشْهَدْهَا؟. قَالَ: نَعَمْ. قَالَ:

اللَّهُ أَكْبَرُ. قَالَ ابْنُ عُمَرَ: تَعَالَ أُبَيِّنْ لَکَ، أَمَّا فِرَارُهُ يَوْمَ أُحُدٍ فَأَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى (١) عَفَا عَنْهُ وَ غَفَرَ لَهُ، وَ أَمَّا تَغَيُّبُهُ عَنْ بَدْرٍ فَإِنَّهُ كَانَتْ تَحْتَهُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ وَ كَانَتْ مَرِيضَهً، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ: إِنَّ لَکَ أَجْرَ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْراً وَ سَهْمَهُ، وَ أَمَّا تَغَيُّبُهُ عَنْ بَيْعَهِ الرِّضْوَانِ، فَلَوْ كَانَ أَحَدٌ أَعَزَّ بِبَطْنِ مَكَّهَ مِنْ عُثْمَانَ لَبَعَثَهُ مَكَانَهُ، فَبَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ عُثْمَانَ وَ كَانَتْ بَيْعَهُ الرِّضْوَانِ بَعْدَ مَا ذَهَبَ عُثْمَانُ إِلَى مَكَّهَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى: هَذِهِ يَدُ عُثْمَانَ، فَضَرَبَ بِهَا عَلَى يَدِهِ.

فَقَالَ: هَذِهِ لِعُثْمَانَ، ثُمَّ قَالَ لَهُ (٢) ابْنُ عُمَرَ: اذْهَبْ بِهَا الْآنَ مَعَکَ(٣).

و ابن عمر هو الـذى قعد عن نصـره أمير المؤمنين عليه السلام و بايع رجل الحجّاج (۴)، و لا عبره بقوله و روايته، مع قطع النظر عن سائر رواه الخبر، و حديث العشره المبشّره أيضا ممّا تفرّدوا بروايته، و سيأتى فى قصّه الجمل تكذيب أمير المؤمنين

١- لا يوجد فى البخارىّ: تعالى.

٢- لا توجد: له، فى س، و فى المصدر: فقال.

٣- و قريب منه ما أورده إمام الحنابله فى مسنده ٢- ١٠١، و بهذا المضمون أخرج الحاكم فى المستدرك ٣- ٩٨، و هناک روايه طويله أعرضنا عن سردها هنا أوردها المحبّ الطّبرىّ فى الرّياض النّضره ٢- ٩۴، و قد حذف سندها تحفّظا عليها!، و فى متنها شواهد تدلّ على وضعها، و أنّها مكذوبه مختلقه. أ لا تعجب من هذه الأعذار البارده و هل خفيت على الصّحابه الحضور يوم بدر- و لم يكن معهم ابن عمر إلّا صبيّا استصغره رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله- البالغ جمعهم ثلاثمائه و أربعه عشر رجلا صحيح البخارىّ ۶- ٧۴، تاريخ الطّبرىّ ٢- ٢٧٢، سيره ابن هشام ٢- ٣۵۴- و على الّذين بايعوا تحت الشّجره، و كانوا ألفا و أربعمائه أو أكثر- صحيح البخارىّ ٧- ٢٢٣ فى تفسير سوره الفتح، تفسير القرطبىّ ١۶- ٢٧۶- و بعض هذه الرّوايات جاء بها عثمان نفسه.

۴- انظر ترجمته و ضعفه فى الحديث عند العامّه فى الغدير ١٠- ۴٢- ۴۶، تجد ما يكفيك.

عليه السلام هذه الروايه (۱)، و يؤيّد ضعفه أيضا أنّه ليس بمرویّ فی صحاحهم إلّا عن رجلين عدّا أنفسهما من جمله العشره، و هما سعيد بن زيد بن عمرو (۲)بن نفيل و عبد الرحمن بن عوف، و التهمه فی روايتهما لتزكيتهما أنفسهما واضحه.

و يؤكّده أيضا ما ذكره السيّد الأجل رضی اللّه عنه فی الشافی (۳) من: أنّه تعالی لا يجوز أن يعلم مكلّفا يجوز أن يقع منه القبيح و الحسن و ليس بمعصوم من الذنوب بأنّ عاقبته الجنّه، لأنّ ذلك يغريه بالقبيح، و لا خلاف فی أنّ أكثر العشره(۴) لم يكونوا معصومين من الذنوب، و قد أوقع بعضهم بالاتّفاق كبائر و إن ادّعی المخالفون أنّهم (۵) تابوا منها، قال: و ممّا يبيّن بطلان هذا الخبر أنّ أبا بكر لم يحتجّ به لنفسه و لا احتجّ له به فی مواطن وقع فيه الاحتياج (۶) إلی الاحتجاج كالسقيفه و غيرها، و كذلك عمر، و عثمان لما حصر (۷) و طولب بخلع نفسه و همّوا بقتله، و قد رأينا (۸) احتجّ بأشياء تجری مجری الفضائل و المناقب، و ذكر القطع له بالجنّه أولی منها و أحری بأن (۹) يعتمد عليه فی الاحتجاج، و فی عدول الجماعه عن ذكره دلاله واضحه علی بطلانه. انتهی.

و يؤيّد بطلانه أيضا أنّ كثيرا من أعيان المهاجرين و الأنصار كانوا بين

۱- بحار الأنوار ۳۶- ۳۲۴، و هی من افتراءات سعيد بن زيد بن نفيل فی ولايه عثمان، و انظر: البحار ۷۲- ۱۴۲، و كذا فی ۴۹- ۱۸۹- ۱۹۰، و فصّل الحديث فی الحديث شيخنا الأمينی فی غديره ۱۰- ۱۱۸- ۱۲۸، فلاحظ.

۲- فی س: عمر، و هو غلط.

۳- الشافی ۴- ۳۰.

۴- فی المصدر: و لا خلاف أنّ التسعه.

۵- جاءت العباره فی الشافی هكذا: علی مذهب خصومنا كبائر و واقع خطايا و إن ادّعوا أنّهم ..

۶- فی المصدر: دفع فيها، بدلا من: وقع فيه الاحتياج.

۷- فی ك: حصر له.

۸- فی الشافی: رأيناه.

۹- فی المصدر: أن.

قاصـد لقتل عثمان خارج عليه و بين راض بقتله، و تركوه بعـد قتله منبوذا بالعراء غير مـدفون حتى دفن فى المزبله بعد ثلاثه أيّام (۱) و كيف يظنّ ذلك بأمثال هؤلاء مع علمهم بكونه من أهل الجنّه؟ و كيف لم يحتجّ أنصاره من بنى أميّه عليهم بهذا؟

و هل يظنّ بأمير المؤمنين عليه السلام أن يتركه كذلك ثلاثه أيّام مع علمه بذلك؟

و أيضا لو صحّ ذلك لزم كفر طلحه بكونه من المستحلّين بقتله، و لا ريب فى أنّ استحلال قتل من شهد له رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله بالجنّه لصغائر مكفّره ليس بأدون من استحلال شرب جرعه من الخمر، و كذلك يلزم كفر كلّ من المتخاصمين يوم الجمل لكون كلّ منهما مستحلّين لقتل الآخر مع الشهاده لهما بالجنّه، و الأوّل باطل عند المخالفين، و الثانى عند الجميع، فإنّ من الخصمين أمير المؤمنين عليه السلام و قد استحلّ قتل طلحه و الزبير، و القول بعدم علمهم بهذه الشهاده ظاهر الفساد.

و يؤكّد بطلانه أيضا ما رُوِىَ مِنْ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ سَأَلَ حُذَيْفَهَ عَنْ عَدِّ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) إِيَّاهُ فِى جُمْلَهِ الْمُنَافِقِينَ (۲)، إِذْ لَوْ كَانَ مِمَّنْ قُطِعَ لَهُ بِالْجَنَّهِ لَمْ يَخْتَلِجْهُ الشَّكُّ فِى النِّفَاقِ.

ثم لو قطعنا النظر عن تفرّد المخالفين بتلك الروايات و دلاله الشواهد و الأدلّه المعارضه لها على وضعها و بطلانها، نقول: يرد على ما استند إليه من الروايه أنّها إمّا أن تحمل على ظاهرها الّذى فهمه ابن أبى الحديد (۳) من الرخصه العامّه و المغفره الشامله لما تقدّم من ذنبهم و ما تأخّر، أو يتطرّق التجوّز إليها و تخصيص عمومها، و على الأوّل يلزم سقوط التكليف عن البدريّين و الرخصه لهم فى ارتكاب المحرّمات كبائرها و صغائرها، و لو كان الفعل ممّا يؤدّى إلى الكفر

۱- سيأتى تفصيلا مع مصادره.
۲- و قد مرّ مفصّلا مع مصادره فى مطاعن عمر، و راجع بحار الأنوار ۲۱- ۱۹۶- ۲۲۲، و غيره.
۳- فى شرحه على نهج البلاغه ۳- ۶۹. و قد مرّ قريبا.

کالاستخفاف بالقرآن و نحو ذلک، و هذا لو لم یکن الاعتقاد مندرجا فی العمل المشتمل علیه الروایه و إلّا فالأمر أوضح، و البدریّون علی المشهور کانوا ثلاثمائه و ثلاثه عشر رجلا (۱) مع (۲) القوم الذین ضرب لهم رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله بسهامهم و هم غائبون، و عدّتهم ثمانیه.

و سقوط التکلیف عن هؤلاء القوم مخالف للإجماع و لضروره الدین، و لم یدّع أحد العصمه فی أهل البدر إلّا فی علیّ علیه السلام، و لا ریب فی أنّ الباقین کانوا یکتسبون الآثام و یقارفون الذنوب، و فی إعلامهم بالمغفره لهم فی الذنوب التی یرتکبونها بعد ذلک إغراء ظاهر لهم بالقبیح، و هو قبیح.

و علی الثانی، فإمّا (۳) أن یخصّص الرخصه بالصغائر و یعمّم المغفره بالذنوب(۴) السالفه و المستأنفه، و حینئذ یتوجّه مع مخالفه الضروره و الإجماع أنّه لا یستلزم المدّعی، إذ الرخصه فی الصغائر و غفرانها ممّا لا یوجب کون ما صدر منهم من الصغائر المکفّره، و مع ذلک تعمیم المغفره المبتنی علیه الوجهان مخالف للظاهر، و هو ظاهر. و إمّا أن یخصّص المغفره بالذنوب السالفه و یکون المراد بلفظه: اعملوا ما شئتم، المبالغه فی حسن ما عملوا فی بدر و إظهار الرضا الکامل لعملهم الصالح من غیر رخصه لهم فی الأیّام الآتیه، و حینئذ فلا تعلّق للروایه بالمدّعی، هذا علی تقدیر تسلیم المساواه الّتی ادّعاها ابن أبی الحدید (۵) فی عثمان للبدریّین. و مستند من رواه من أهل السیر لیس إلّا قول ابن عمر کما عرفت.

و أمّا ما تمسّک به ثانیا من أنّه فی حکم من بایع بیعه الرضوان، و أنّ رسول

۱- و قیل أربعه عشر، کما فی صحیح البخاریّ ۶- ۷۴، و تاریخ الطبریّ ۲- ۲۷۲، و سیره ابن هشام ۲- ۳۵۴ و غیرها.

۲- فی س: علی، بدلا من: مع.

۳- فی س: إمّا.

۴- فی س: فی الذنوب.

۵- فی شرحه للنهج ۳- ۶۹.

اللّه صلّى اللّه عليه و آله بايع عنه، فبعد تسليم صحّه الروايه يتوجّه عليه أنّه لا دلاله له على المدّعى بوجوه:

**[ترجمه]وى از جمله ده تنى است كه اخبار فراوانى در بيان اهل بهشت بودن ايشان ذكر شده است.

و هرگاه اين وجوه مذكور، بيانگر آن باشد كه وى مورد مغفرت الهى بوده و خدايتعالى از وى راضى گشته است و او از اهل بهشت است، ديگر نمى توان گفت كه فاسق است، چرا كه فاسق از نظر ما از ايمان خارج است و ثواب عمل او از بين مى رود و به آتش دوزخ بر وى حكم مى گردد و بخشوده نشود و خداوند از وى خرسند نگردد و چشمش به بهشت نيفتد و به آن راه نيابد. پس وجوه ذكر شده اقتضاى آن دارد كه درباره تمام كردارهاى او چنين حكم نمود كه آنها گناهان صغيره بخشش پذير بوده است تا اينگونه ميان ادلّه همخوانى حاصل آيد. پايان سخن وى. - . ابن أبى الحديد در شرح النهج ۳: ۶۹، با تلخيص و تصرف بسيار -

و اما پاسخ او به طور كوتاه و خلاصه آن است كه استناد او در همه اين وجوه تنها به رواياتى است كه فقط مخالفان روايت كرده اند و در مقام برهان آوردن، تكيه و تمسك به آن چنانكه بارها گفته ايم، درست نيست و اصل بيشتر اين روايات چيزى است كه بخارى - . صحيح بخارى ۶- ۱۲۲[۵- ۱۸- ۱۹ دار الشّعب]، و و اين سخن را نقل به مضمون نموده است. -

از عثمان بن عبدالله روايت مى كند كه گفت: مردى از اهل مصر به عبدالله بن عمر گفت: من از چيزى از تو سوال مى كنم و تو پاسخم ده، آيا مى دانيكه عثمان

ص: ۲۵۴

در جنگ احد، پشت كرد و گريخت. گفت: آرى. گفت: آيا مى دانى كه او در جنگ بدر هم غيبت نمود و حاضر نگشت؟ گفت: آرى. گفت: آيا مى دانى كه او از بيعت رضوان هم غايب بود و در آن حاضر نبود؟ گفت: آرى. گفت: الله اكبر. ابن عمر گفت: بيا تا بگويم چرا. اما فرار او در جنگ احد، گواهى مى دهم كه خداى تعالى از وى گذشته و او را بخشيده است و اما غايب بودن او از جنگ بدر بدليل آن بود كه دختر رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم كه بيمار بود، تحت مسووليت وى بود، پس رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم فرمود: سهم و اجر مردى كه در جنگ بدر حاضر باشد، به تو مى رسد. و اما غايب شدنش از بيعت رضوان چنين بود كه اگر كسى در درون مكه از عثمان عزيزتر و محبوبتر بود، پيامبر وى را بجاى او مى فرستاد، پس رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم عثمان را روانه ساخت و بيعت رضوان پس از آنكه عثمان به مكه رفت انجام گرفت. پس رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم دست راست خود را گرفت و گفت كه اين دست عثمان است و با آن بر دست ديگرش زد و گفت: اين براى عثمان. سپس ابن عمر به مرد گفت: اكنون اين سخن را از من داشته باش و برو. - . و شبيه به اين است آنچه كه امام حنبليان در مسند خود ۲: ۱۰۱ درج نموده ، و الحاكم در المستدرك ۳: ۹۸ به همين مضمون روايتى را ثبت نموده و روايت طولانى ديگرى نيز هست كه از درج آن امتناع نموديم و الطّبرىّ در الرّياض النّضره ۲- ۹۴ آنرا ذكر نموده است و سند آنرا به جهت محافظه كارى حذف نموده است و در متن آن شواهدى هست كه نشان از موضوع و منتحل بودن آن دارد و دروغين و ساختگى است. -

و ابن عمر کسی است که از یاری امیر المومنین بازنشست و با پای حجاج - .

زندگینامه و بیان ضعیف بودن وی درحدیث نزد عامه اهل حدیث را در الغدیر ۱۰- ۴۲- ۴۶ بنگرید که در آن مطلب به استیفا بیان شده است. - بیعت نمود! و قطع نظر از دیگر راویان این خبر، هیچ اعتباری به سخن و روایت او نیست و حدیث ده تن بشارت داده شده به بهشت نیز چیزی است که تنها خود ایشان روایت کرده اند و در داستان جمل خواهیم دید که امیر المومنین این روایت را تکذیب می نماید - . بحار الأنوار ۳۶: ۳۲۴، و این از افتراءهای سعید بن زید بن نفیل درباره خلافت عثمان است و نیز بنگرید: البحار: ۷۲- ۱۴۲، و همچنین در ۴۹- ۱۸۹- ۱۹۰، و شیخ أمین غدیر ۱۰- ۱۱۸- ۱۲۸ درباره این روایت به تفصیل سخن گفته است. -

ص: ۲۵۵

و اینکه این روایت در صحاح نیز مگر از دو تن که خود را از جمله ده تن بشارت یافته خوانده اند یعنی سعید بن زید بن عمرو بن نفیل و عبدالرحمن بن عوف، روایت نشده است، بیانگر ضعف آن است و متهم بودن این دو تن در این روایت بخاطر خودستایی شان در پاک دانستن خود، آشکار است. همچنین این سخن سید رضی الله عنه در الشافی - . الشافی ۴: ۳۰ - ، که ممکن نیست که خدایتعالی انسان ملکفی را که ممکن است که از او پسندیده و یا ناپسند سر بزند و معصوم از گناه نیست، بعنوان بهشتی معرفی نماید، موید این اتهام است، چرا که چنین حالتی او را به زشتکاری ترغیب می کند و خلافی در این نیست که بیشتر این ده تن، معصوم از گناه نبوده اند و برخی از ایشان به اتفاق نظر همگان، مرتکب گناه کبیره شده اند، هر چند که مخالفان مدعی شده اند که ایشان از آن توبه نموده اند. گوید: و از جمله اموری که بیانگر باطل بودن این خبر است، اینکه ابوبکر آنرا بعنوان حجتی به نفع خود مطرح نکرده و دیگران هم برای او در جایگاه هایی که نیاز به ارائه برهان و حجت داشته نظیر قضیه سقیفه و غیر آن، آنرا حجت خود ننموده و همچنین عمر و نیز عثمان آنگاه که محاصره شد و به او گفتند که خود را خلع نماید و قصد قتلش را داشتند. و بسیار شاهد بوده ایم که او اموری را که از قبیل فضایل و مناقب است، حجت خود نموده حال آنکه ذکر قطعیت یافتن بهشت برای او، برای حجت آوردن بسیار شایسته تر و مهم تر می بود و همچنین اعراض جماعت علماء از ذکر این امر برای او، نشانه روشنی بر باطل بودن آن است. پایان. همچنین در تایید بطلان آن این نکته است که مهاجرین و انصار

ص: ۲۵۶

یا قصد قتل او و خروج بر وی را داشتند یا اینکه به کشته شدنش راضی بودند و پس از کشته شدن نیز او را همچنان درافکنده در میان حیاط خانه اش و بدون خاکسپاری رها کردند تا آنکه سه روز بعد در زباله دانی دفن شد. و چطور می توان درباره این افراد چنین انگاشت اگر بدانند که وی از اهل بهشت است؟ و چگونه است که یارانش از بنی امیه، به این قضیه در برابر ایشان حجت نیاوردند؟ و آیا می توان تصور کرد که امیر المومنین علیه السلام با وجود علم و اعتراف به این مطلب، بگذارد وی سه روز بروی زمین بماند؟ و نیز اگر این مطلب درست باشد، بایستی که طلحه بخاطر اینکه از جمله حلال شمردندگان قتل وی بود، کافر شده باشد و شک نیست که حلال شمردن قتل کسی که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم وی را به بهشت بشارت داده، بخاطر تنها برخی گناهان صغیره بخشوده شده، کمتر از حلال شمردن جرعه ای شراب نیست. همچنین در

آن صورت لازم که است که همه ستیزگران در جنگ جمل کافر باشند، چرا که هر گروه قتل گروه دیگر را حلال می شمرد با وجود آنکه در هر دو گروه کسانی بودند که گواهی ورود به بهشت داشتند.

اما تصور اول نزد مخالفین باطل است و تصور دوم نزد همه مسلمانان. چرا که یک طرف مخاصمه امیر المومنین علیه السلام بود که کشتن طلحه و زبیر را حلال شمرده بود و اینکه بگوییم وی وگروهش از این گواهی خبر نداشته اند، روشنی نادرست است. و همچنین دلیل دیگر بر بطلان آن این روایت است که عمر بن الخطاب از حذیفه پرسید که آیا رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم او را از جمله منافقین برشمرده است؟ - . این مطلب به تفصیل در بخش طعنه های وارد بر شخص عمر بیان شد و نیز بنگرید به بحار الأنوار ۲۱- ۱۹۶- ۲۲۲ و غیر آن. - چرا که اگر او از جمله افراد قطعا بهشتی بود، شکی درباره نفاق در وجودش، به او دست نمی داد.

سپس اگر این نکته را کنار نهیم که فقط مخالفین این روایات را آورده اند و شواهد و ادله مقابل آن دلالت بر ساختگی بودن آن و باطل بودنش دارد، باید گفت: بر آنچه که از این روایت استناد نموده، این اشکال وارد است که این روایت را یا می توان بر ظاهرش، چنان که ابن ابی الحدید فهمیده، حمل نمود که رخصت عام و مغفرت فراگیر درباره تمام گناهان کهنه و نو ایشان است یا اینکه حمل بر مجازگویی و تخصیص عمومیت آن شود. در صورت اول لازم می آید که هیچ تکلیفی بر اهل جنگ بدر نباشد و ایشان آزادند محرمات را کبیره و صغیره مرتکب گردند، هر چند اگر کرداری به کفر انجامنده

چون بی اعتبار سازی و هیچ شماری قرآن و نظیر آن باشد. و تازه این در صورتی که باور و اعتقاد، در درون کاری که در روایت ذکر شده، نهفته نباشد، که اگر چنین باشد، قضیه روشن تر از این خواهد بود. و جنگجویان بدر بنا به قول مشهور، به اشتمال آن هشت تنی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به جای ایشان که غایب بودند ، تیر انداخت، سیصد و سیزده تن بود. - . و گفته شده چهارده ، چنانکه در صحیح بخاریّ ۶: ۷۴، و تاریخ طبریّ ۲: ۲۷۲، و سیره ابن هشام ۲: ۳۵۴ و غیر آن آمده است. -

و سقوط تکلیف از این گروه مخالف اجماع همه مسلمانان و مخالف ضروریات دین است و هیچکس درباره جنگجویان جنگ بدر، مگر درباره علی علیه السلام ادعای عصمت نکرده است و شکی نیست که بقیه افراد مرتکب گناهان شده و دچار خطاهایی می گشتند و اینکه پس از ارتکاب گناه به ایشان اعلام شود که همه لغزشهایشان بخشیده می شود، ترغیب آشکارای ایشان به زشتکاری است و این پسندیده نمی باشد. و اما درباره حالت دوم، یا باید گفت که رخصت دادن به ایشان درباره گناهان صغیره بوده و بخشودگی درباره گناهان گذشته و گناهانی که زان پس مرتکب می شدند، باشد که در این صورت، با مخالفت با ضرورت دین و اجماع علماء، مستلزم مدعا نیست ،چرا که رخصت به ایشان درباره گناهان صغیره و بخشودن آن، به این معنی نیست که هر آنچه که ایشان مرتکب شده اند گناهان صغیره قابل بخشودگی است و بنا بر این مغفرت تعمیم داده شده ای که هر دو وجه سخن را بر پایه آن استوار نموده اند، مخالف ظاهر است و این روشن است. و یا اینکه بخشودگی مربوط به گناهان گذشته قلمداد شود و منظور از لفظ: هر چه خواهید کنید، مبالغه در حسن کردار ایشان در بدر و اظهار خشنودی کامل از عمل صالح ایشان باشد بدون آنکه رخصت و اجازه ای برای آینده ایشان منظور نماید. و در این صورت

روایت به هیچ وجه به این مدعی ارتباط نخواهد داشت و این با فرض قبول آن برابری که ابن ابی الحدید - . در شرح نهج البلاغه ۳: ۶۹ - برای عثمان با اهل بدر قائل شده است. و همچنین استناد نقل کنندگان آن از میان سیره نویسان نیز چنان که دیدیم، جز همین ابن عمر نیست. و اما آنچه که در مرحله دوم به آن چنگ زده مبنی بر اینکه او در حکم حاضران در بیعت رضوان است و رسول خدا

ص: ۲۵۸

صلی الله علیه و آله و سلم بجای او بیعت نمود، حتی پس از قبول درستی این روایت، این ایراد بر آن وارد است که این روایت از چند جهت دلالت بر این مدعی (عثمان) نخواهد داشت:

**[ترجمه]

الأول

أن دخول عثمان و أضرابه فی المؤمنین ممنوع، و قد علّق اللّه الرضا فی الآیه علی الإیمان و البیعه دون البیعه وحدها حتی یکون جمیع من بایع تحت الشجره مرضیّا، و قد ورد عن أهل البیت علیهم السلام ما یدلّ علی ...

**[ترجمه]آنکه قلمداد نمودن عثمان و همتایان او در شمار مومنین، پذیرفته نیست و خدایتعالی خشنودی خود را در آیه قرآن منوط به ایمان و بیعت دانسته و نه بیعت تنها تا آنکه همه افراد بیعت نموده در زیر درخت، مورد رضایت الهی باشند و از اهل بیت علیهم السلام سخنانی روایت شده که دلالت بر نفاق آن سه نفر دارد.

**[ترجمه]

الثانی

أنّ کون الألف و اللام للاستغراق ممنوع، کما أشار إلیه السید رضی اللّه عنه فی الشافی (۱)حیث قال: الظاهر عندنا أنّ آله التعریف مشترکه متردّده بین العموم و الخصوص، و إنّما یحمل (۲) علی أحدهما بدلاله غیر الظاهر، و قد دلّلنا علی ذلک فی مواضع کثیره، و خاصّه فی کلامنا المنفرد للوعید من جمله (۳) مسائل أهل الموصل.

قَالَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ (۴): إِنَّهُ تَعَالَی قَدْ وَصَفَ مَنْ رَضِیَ عَنْهُ مِمَّنْ بَایَعَ تَحْتَ الشَّجَرَهِ بِأَوْصَافٍ قَدْ عَلِمْنَا أَنَّهَا لَمْ تَحْصُلْ لِجَمِیعِ الْمُبَایِعِینَ، فَیَجِبُ أَنْ یَخْتَصَّ الرِّضَا بِمَنِ اخْتَصَّ بِتِلْکَ الْأَوْصَافِ، لِأَنَّهُ تَعَالَی قَالَ: (فَعَلِمَ ما فِی قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّکِینَهَ عَلَیْهِمْ وَ أَثابَهُمْ فَتْحاً قَرِیباً) (۵).

و لا خلاف بین أهل النقل فی أنّ الفتح الذی کان بعد بیعه الرضوان بلا فصل هو فتح خیبر،

و أنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله بعث أبا بکر و عمر فرجع کلّ واحد منهما منهزما ناکصا علی عقبیه، فغضب النَّبِیُّ صَلَّی اللَّهُ

عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ قَالَ: لَأَعْطِيَنَّ الرَّايَهَ غَداً رَجُلًا يُحِبُّ اللَّهَ

۱- الشافی ۴- ۱۷، بتصرّف و اختصار.

۲- رسائل الشریف المرتضی ۱- ۱۴۷- ۱۵۱، جواب المسائل الطبریه، و لم نجد جواب المسائل الموصلیه الأولی، و المطبوع منها الثانیه و الثالثه.

۳- فی الشافی زیاده: جواب، قبل مسائل.

۴- کما قاله السّیّد فی الشّافی ۴- ۱۸، بتصرّف.

۵- کما قاله السّیّد فی الشّافی ۴- ۱۸، بتصرف.

وَ رَسُولَهُ (۱)كَرَّارٌ غَيْرُ فَرَّارٍ لَا يَرْجِعُ حَتَّى يَفْتَحَ اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ (۲). فَدَعَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَكَانَ (۳) أَرْمَدَ فَتَفَلَ فِي عَيْنَيْهِ فَزَالَ مَا كَانَ يَشْتَكِي وَ أَعْطَاهُ الرَّايَةَ وَ مَضَى مُتَوَجِّهاً وَ كَانَ الْفَتْحُ عَلَى يَدَيْهِ.

، فيجب أن يكون هو المخصوص بحكم الآيه، و من كان معه فى ذلك الفتح من أهل البيعه تحت الشجره لتكامل الشرائط فيهم، و يجب أن يخرج عنها من لم يجتمع له (۴)الشرائط، و ليس لأحد أن يقول إنّ الفتح كان لجميع المسلمين و إن تولاه بعضهم و جرى على يديه، فيجب أن يكون جميع أهل بيعه الرضوان ممّن رزق الفتح و أُثيب به، و هذا يقتضى شمول الرضا للجميع، و ذلك لأنّ هذا عدول عن الظاهر، لأنّ من فعل الشى ء بنفسه هو الذى يضاف إليه على سبيل الحقيقه، و يقال إنّه أثيب به و رزق إيّاه، و لو جاز ذلك جاز أن يوصف من كان بخراسان من المسلمين بأنّه هزم جنود الروم و فتح حصونهم و إن وصفنا بذلك من يتولاهم (۵) و يجرى على يديه. انتهى.

و دخول عثمان فى جمله من جرى الفتح على أيديهم [مع أنّه ممّا لم يذكره أرباب السير، بل الظاهر عدمه كما خرج عنهم المتقدّمان عليه، فهو فى محلّ المنع، كما أنّ دخوله فيمن أنزلت (۶) عليه السكينه ممنوع.

**[ترجمه]الف و لام ، معنى استغراق و شمول همگان را داشته باشد، درست نيست، چنانكه سيد رضى الله عنه در الشافى - . الشافى ۴: ۱۷، با تصرّف و تلخيص - بيان مى كند و مى گويد: به نظر ما اين ادات تعريف مشترك و در نوسان ميان عموم و خصوص است و تنها با دلالت غير از ظاهر، بر يكى از دو معنى حمل مى شود - . رسائل الشريف المرتضى ۱: ۱۴۷- ۱۵۱، جواب المسائل الطبريه، و ما بخش جواب المسائل الموصليه الأولى را نيافتيم، و نسخه چاپى رسائل موصليه دوم و سوم را نيز نيافتيم. - و در مواضع بسيارى به اين مساله اشاره كرده ايم و بويژه در سخنى كه در باب وعيد كه ضمن مسائل مربوط به اهل موصل بيان شد.

على عليه السلام فرمود: خدايتعالى افراد مورد رضايت خود را از ميان كسانى كه زير درخت بيعت نمودند، را با صفاتى وصف نموده كه درمى يابيم براى همه اين بيعت كنندگان فراهم نيامده و بايستى كه خشنودى الهى تنها ويژه كسانى قلمداد شود كه اين اوصاف به ايشان اختصاص يافته است. چرا كه خداى عز و جل فرموده است: (فَعَلِمَ ما فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَ أَثابَهُمْ فَتْحاً قَرِيباً -: و آنچه در دلهايشان بود بازشناخت و بر آنان آرامش فرو فرستاد و پيروزى نزديكى به آنها پاداش داد) - . چنانكه السّيّد در الشّافى ۴- ۱۸با اندك تصرفى گفته است. - . و ميان ناقلان اخبار هيچ اختلافى نيست كه منظور از فتحى كه پس از بيعت رضوان بود، بى شك فتح خيبر بود. و رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم ابابكر و عمر را به ميدان فرستاد و هر دو ايشان شكست خورده و گريزان از ميدان به در شدند، پس رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم غضبناك گشت و گفت: سوگند كه فردا علمدارم مردى خواهد بود كه خدا و

ص: ۲۵۹

رسول او را دوست دارند و او مكرر يورش مى برد و اهل فرار نيست و از ميدان باز نمى گردد مگر آنكه خداوند به دستان او فتح را حاصل كند. پس امير المومنين عليه السلام را كه چشمانش هم بيمار بود، فراخواند و پيامبر از آب دهانش بر چشمان او ماليد و دردى كه از آن گلايه داشت، آرام گشت و حضرت پرچم سپاه را به او داد و او به سوى ميدان روانه گشت و فتح به

دستان او حاصل گشت. پس لزوما بایستی که وی و دیگر افراد بیعت رضوان که در آن فتح با او همراه بودند را، بخاطر فراهم بودن همه شرایط در ایشان، مخصوص به حکم این آیه دانست و باید دیگرانی را که همه شرایط در ایشان فراهم نبود، خارج از آن حکم دانست و البته کس را نرسد که بگوید فتح از آن همه مسلمانان بود، هر چند که گروهی از ایشان آنرا عملی نمودند و به دست حضرت جاری گشت، و بایستی که همه اهل بیعت رضوان از جمله کسانی که فتح روزیشان گشت و بواسطه آن پاداش یافتند، باشند و این اقتضا می کند که خشنودی الهی شامل حال همه ایشان باشد؛ چرا که این عدول از ظاهر عبارت می باشد، زیرا کسی که به دست خود کاری را انجام داده است که آن کار بشکل حقیقی به وی منسوب می گردد و گفته می شود که روزی وی گشت و به آن پاداش یافت. و اگر چنین ادعایی جایز بود می شد گفت هر مسلمانی که در خراسان هم هست، سپاه روم را شکست داد و دژهای ایشان را در هم شکست، هر چند اگر این وصف برای صف بستگان در برابر رومیان و کسانی که فتح به دست خود ایشان فراهم آمده، بکار رفته باشد. پایان.

و اینکه عثمان از جمله کسانی که فتح به دست ایشان فراهم آمده، باشد، از سوی هیچ سیره نویسی ذکر نشده بلکه ظاهر آنست که چنین نبوده همچنان که دو خلیفه پیش از وی نیز از جمله آنان نبوده اند و این چنین نیست همچنانکه برشمردن او از جمله کسانی که سکینه و آرامش الهی بر ایشان نازل شده، با منع مواجه است.

**[ترجمه]

الثالث

أنّه بعد تسلیم شمول الآیه له لا دلاله للرضا عن المؤمنین حال البیعه، أو لها (۷) علی أنّه لا یصدر عنهم کبیره بعد ذلک حتی یکون أحداث عثمان من الصغائر المکفّره، و قد کان أهل بیعه الرضوان علی ما ذکره أرباب السیر

ص: ۲۶۰

۱- فی المصدر: یحبّ اللّه تعالی و رسوله و یحبّه اللّه.

۲- فی الشّافی: علیه، بدلا من: علی یدیه.

۳- فی المصدر: و کان.

۴- لا توجد: له، فی ک.

۵- فی المصدر: من یتولّاه. و ما هنا نسخه فی ک.

۶- فی س: نزلت.

۷- أی لا دلاله فی الآیه علی أنّه لا یصدر عنهم ..

ألفا و خمسمائه أو ثلاثمائه (۱)، و قد كان منهم من يرتكب أنواع المحرّمات، و هل يقول عاقل بعدم صدور كبيره واحده عن أحد من هؤلاء مع كثرتهم.

و ما تمسّك به من حديث بشاره العشره (۲) فبعد ما عرفت من أنّها من الروايات الّتى تفرّدوا بها و قامت الشواهد على ضعفها و بطلانها، يتوجّه عليه أنّ الروايه على تقدير صحّتها- لا تدلّ على صلاحيّه الإمامه، إذ ليس جميع أهل الجنّه مستأهلين للإمامه، و ليس المانع عنه مقصورا على ارتكاب الكبيره المخرجه عن الإسلام الموجبه لدخول النار على ما زعمه ابن أبى الحديد (۳)و أصحابه-.

و من جمله الموانع الضعف عن القيام بأمر الإمامه و عدم القدره على دفع الأشرار و الجهل بالأحكام، و عدم استقرار الرأى لضعف العقل و نحو ذلك.

و من جمله مطاعنه الضعف عن منع الأشرار و الفسّاق من بنى أميّه ، و قد عزم غير مرّه على عزل كثير منهم لما رأى من ظلمهم و انحراف الناس عنه لأجلهم فحال مروان بينه و بين ما أراد حتى حصبوه على المنبر، و آل الحال إلى الحصر و القتل.

و منها الجهل بكثير من الأحكام كما عرفت، فبعد تسليم الروايه أيضا لا يتمّ الجواب.

**[ترجمه]حتى با پذيرش شمول آيه بر وى، هيچ نشانى از خشنودى الهى از مومنان در زمان بيعت در آن نيست و نيز هيچ نشانى از اينكه ايشان پس از آن، مرتكب كبيره نمى شوند، در آن نيست تا آنكه بگويند كردارهاى عمر از گناهان صغيره بخشوده باشد. و اهل بيعت رضوان چنانكه سيره نويسان ذكر كرده اند،

ص: ۲۶۰

هزار پانصد يا سيصد - . و گفته شده كه هزار و چهارصد و يا بيشتر. بنگريد: صحيح البخاريّ ۷- ۲۲۳ در تفسير سوره فتح، و تفسير قرطبىّ ۱۶- ۲۷۶، و بنگريد: بحار الأنوار ۳۶- ۱۲۱ و ۲۰- ۳۵۴- ۳۵۸. - تن بوده اند، و از ميان ايشان كسى بود كه انواعى از كارهاى حرام را مرتكب مى شد و آيا هيچ عاقلى مى تواند ادعا كند كه حتى يك گناه كبيره از يكى از اين جمع سر نمى زند؟

و آن حديث ده تن بشارت داده به بهشت - . شيخ امينى دركتاب غدير: ۱۰: ۱۱۸- ۱۲۸ درباره حديث ده تن بشارت داده شده به بهشت در متن و سند آن سخن گفته است. و همچنين فضايل ساختگى و دروغين درباره عثمان را ذكر نموده و آنرا چنانكه بيش از آن بر نتابد در الغدير ۸: ۱۲۶، و ۹: ۳۲۸- ۳۳۸، و ۱۰: ۱۳۷- ۱۹۰ و ۲۱۲ مورد بررسى و مناقشه قرار داده است. - كه به آن استناد جسته، پس از آنكه دانستيم از رواياتى است كه فقط خود ايشان ذكر كرده اند و شواهد بسيارى درباره ضعف و بطلان آن وجود دارد، با اين ايراد مواجه است كه در اين روايت حتى با صحيح بودنش، نشانى از صلاحيت او براى امامت امت در خود ندارد، چرا كه همه بهشتيان، شايستگى امامت امت را ندارند و اين تنها ارتكاب گناهان كبيره كه انسان را از اسلام خارج نموده و مستوجب درافكنده شدن به دوزخ مى كند، نيست كه به زعم ابى الحديد - . شرح ابن أبى الحديد ۳: ۶۹ - و تاييد كنندگانش، مانع امامت ميگردد. و از جمله موانع ضعف در به انجام رساندن امور امامت و ناتوانى در پس زدن

اشرار و جهل نسبت به احکام و عدم ثبوت آراء بخاطر ضعف عقلی و نظیر آن می باشد.

و از جمله ایرادهای وارده بر او ناتوانی او از بازداشتن اشرار و فاسقان بنی امیه بود. و بارها قصد نمود که بسیاری از ایشان را بخاطر ستمگری ایشان و رویگردانی مردم از او با وجود ایشان، عزل نماید ولی مروان او را از این اراده اش بازداشت تا آنکه مردم وی را بروی منبر با سنگریزه زدند و حالش چنان شد که به محاصره و کشته شدن انجامید. و نیز از جمله ایرادها بر او، جهلش نسبت به بسیاری از احکام بود، چنانکه دیدیم و حتی با پذیرش صحت روایت، باز هم پاسخی برای این امور حاصل نخواهد بود .

**[ترجمه]

أقول

و عدّ (۴)أبو الصلاح فی تقریب المعارف (۵) من بدعه تقلید عبد اللّه بن عامر بن کریز علی البصره للخئوله التّی بینهما، و عبد اللّه بن أبی سرح علی مصر

ص: ۲۶۱

۱- و قیل: ألفا و أربعمائه أو أکثر، انظر: صحیح البخاریّ ۷- ۲۲۳ فی تفسیر سوره الفتح، و تفسیر القرطبیّ ۱۶- ۲۷۶، و انظر: بحار الأنوار ۳۶- ۱۲۱ و ۲۰- ۳۵۴- ۳۵۸.

۲- تحدّث شیخنا الأمینی فی غدیره ۱۰- ۱۱۸- ۱۲۸ عن حدیث العشره المبشّره سندا و متنا، فلاحظه. و کذا ذکر فضائل عثمان الموضوعه المختلفه و ناقشها بما لا مزید علیه فی الغدیر ۸- ۱۲۶، و ۹- ۳۲۸- ۳۳۸، و ۱۰- ۱۳۷- ۱۹۰ و ۲۱۲.

۳- شرح ابن أبی الحدید ۳- ۶۹.

۴- فی المطبوع من البحار: وعدا.

۵- تقریب المعارف: لم یطبع هذا القسم من الکتاب لمصالح رآها مصحّحه.

للرضاعه التى بينهما، و يعلى بن أميّه على اليمن، و أسيد بن الأخنس بن شريق على البحرين لكونه ابن عمّته، و عزل المأمونين من الصحابه على الدين المختارين الولايه المرضيّين السيره. قال.

**[ترجمه]چنانکه دیدیم و حتی با پذیرش صحت روایت، باز هم پاسخی برای این امور حاصل نخواهد بود .

می گویم: ابو الصلاح در تقریب المعارف - . تقریب المعارف: این بخش از کتاب به صلاحدید مصحح آن چاپ نشده است. - ، انتصاب نمودن عبدالله بن عامر بن کریز بر حکومت بصره بخاطر رابطه دایی- خواهرزاده و نیز عبدالله بن ابی سرح بر مصر

ص: ۲۶۱

بخاطر برادر شیری بودن و یعلی بن امیه بر یمن و اسید بن الا-خنس بن شریق بر بحرین بخاطر اینکه پسر عمه اش بود و در مقابل، افراد مورد اطمینان در امر دین و دارای ولایت برگزیده شده و دارای سیره پسندیده را برکنار کرد. می گوید: ...

**[ترجمه]

و منها: استخفافه بعليّ عليه السلام

حين أنكر عليه تكذيب أبى ذرّ (۱)

**[ترجمه]آنگاه که بخاطر دروغگو خواندن ابوذر بر وی ایراد گرفت. - . برخی منابع آن پیشتر ذکر شد و و از آن جمله می توان به این صفحات اشاره نمود: الأنساب ۵- ۵۲- ۵۴، طبقات ابن سعد ۴- ۱۶۸، مروج الذهب ۱- ۴۳۸، تاریخ الیعقوبی ۲- ۱۴۸، شرح ابن أبی الحدید ۱- ۲۴۰- ۲۴۲، فتح الباری ۳- ۲۱۳، عمده القاری ۴- ۴۹۱. و نظیر اینست این سخن حضرت علی علیه السلام که فرمود: تو نزد من برتر از مروان نیستی!. -

**[ترجمه]

و منها عزل عبد اللّه بن الأرقم عن بيت المال

لما أنكر عليه إطلاق الأموال لبنى أميّه بغير حقّ (۲)

**[ترجمه]بخاطر اعتراض وی به بی حساب بخشیدن اموال به بنی امیه، بدون آنکه هیچ حقی داشته باشند. - . بنگرید: أنساب البلاذری ۵: ۵۸. و نیز أبو عمر در الاستیعاب و ابن حجر در الإصابه حدیث عبد اللّه بن أرقم را در بیان شرح حال وی و اینکه وی سیصد هزار درهمی را که برایش فرستاده شده بود را بازپس فرستاد، بیان می کنند و نیز این سخن وی که : به خدا سوگند که اگر این مال از بیت المال مسلمانان باشد، ارزش کار من چنان نیست که بخاطرش سیصد هزار درهم دریافت کنم و اگر از اموال عثمان باشد که من دوست ندارم چیزی از دارایی او بگیرم. -

**[ترجمه]

و منها: قوله لعبد الرحمن بن عوف: یا منافق!

(۳)، و هو الذی اختاره و عقد له (۴).

**[ترجمه]حال آنکه او بود که وی را برگزید و فرصت را برایش فراهم کرد. - . مولف تاریخ الخمیس ۲: ۲۶۸ شماری از طعن و ایرادهای وارد بر عثمان را ذکر کرده و مولف در السیره الحلبیّه ۲: ۸۷ می نویسد: از جمله اموری که بخاطرش از عثمان انتقام کشیده شد آن بود که وی عبد الله بن مسعود را حبس نمود و سپس تبعید کرد و عطاء أبیّ بن کعب را محبوس نگاه داشت، و عباده بن الصامت را آنگاه که معاویه از دست وی گلایه نمود، از شام اخراج نمود و عمار بن یاسر و کعب بن عبده را بیست ضربه تازیانه زد و او را به یکی از کوههای اطراف تبعید نمود و به عبد الرحمن بن عوف گفت: تو منافق هستی. -

**[ترجمه]

و منها: حرمانه عائشه و حفصه ما کان أبو بکر و عمر یعطیانهما

حرمانه (۵)عائشه و حفصه ما کان أبو بکر و عمر یعطیانهما

، و سبّه لعائشه و قوله و قد أنکرت علیه الأفاعیل القبیحه-: لئن لم تنته لأدخلنّ علیک الحجره سودان الرجال و بیضانها!.

**[ترجمه]و نیز ناسزا گفتنش به عائشه و این سخنش به وی، در آنحال که کردارهای ناپسندش را زشت شمرده بود: اگر بس نکنی مردان را از سیاه و سفید به درون حجره ات می فرستم!

**[ترجمه]

و منها: حمایه الکلإ و تحریمه علی المسلمین

و تخصّصه به و منع غلمانه الناس

ص: ۲۶۲

۱- قد سلف بعض مصادره، انظر منها: الأنساب ۵- ۵۲- ۵۴، طبقات ابن سعد ۴- ۱۶۸، مروج الذهب ۱- ۴۳۸، تاریخ الیعقوبی ۲- ۱۴۸، شرح ابن أبی الحدید ۱- ۲۴۰- ۲۴۲، فتح الباری ۳- ۲۱۳، عمده القاری ۴- ۴۹۱. و منه قوله لعلیّ- علیه السلام: ما أنت بأفضل عندی من مروان!!!.

۲- انظر: أنساب البلاذری ۵- ۵۸. و ذکر أبو عمر فی الاستیعاب و ابن حجر فی الإصابه حدیث عبد اللّه بن أرقم فی ترجمته و ردّه ما بعث إلیه من ثلاثمائه ألف درهم و قوله: و اللّه لئن کان هذا من مال المسلمین ما بلغ قدر عملی أن أعطی ثلاثمائه ألف درهم و لئن کان من مال عثمان ما أحبّ أن آخذ من ماله شیئا.

۳- لا توجد فی س: یا منافق.

۴- و قد أورد فی تاریخ الخمیس ۲- ۲۶۸ جمله من مطاعن عثمان، و قال فی السیره الحلبیّه ۲- ۸۷: من جمله ما انتقم به علی عثمان أنّه حبس عبد اللّه بن مسعود و هجره، و حبس عطاء أبیّ بن کعب، و أشخص عباده بن الصامت من الشام لما شکاه معاویه، و ضرب عمّار بن یاسر و کعب بن عبده ضربه عشرین سوطا، و نفاه إلی بعض الجبال .. و قال لعبد الرحمن بن عوف: إنّک منافق.

۵- هذه الکلمه مشوّشه فی س.

منه، و تنكيلهم بمن أراده.

**[ترجمه]و اختصاص يافتن خودش به اين قلمروها و بازداشتن مردم از آن توسط نوكرهايش

ص: ۲۶۲

و آزار نمودن هر كس كه قصد استفاده از آن را مى نمود.

**[ترجمه]

و منها: ضربه عبد اللّه بن حذيفه بن اليمان

حتى مات من ضربه، لإنكاره عليه ما يأتيه غلمانه إلى المسلمين فى رعى الكلإ.

**[ترجمه]تا آنكه از شدت كتكها جان باخت و اين بخاطر اعتراض وى به رفتار نوكران او در حق مسلمانان به هنگام چراندن گوسفندانشان در چراگاه ها بود.

**[ترجمه]

و منها: أكله الصيد و هو محرم مستحلا

، و صلاته بمنى أربعا، و إنكاره متعه الحجّ..

**[ترجمه]ولى اينكار را بر خود حلال مى شمرد. و نيز چهار ركعت نماز خواندن در منى و انكار جمع نمودن عمره با حج واجب.

**[ترجمه]

و منها: ضربه عبد الرحمن بن حنبل الجمحى

و كان بدريّا مائه سوط، و حمله على جمل يطاف به فى المدينه لإنكاره عليه الأحداث و إظهاره عيوبه فى الشعر (۱)، و حبسه بعد ذلك موثقا بالحديد حتّى كتب إلى علىّ و عمّار من الحبس:

أبلغ عليّا و عمّارا فإنّهما***بمنزل الرشد إنّ الرشد مبتدر (۲)

لا تركا جاهلا حتّى توقّره(۳)*** دين الإله و إن هاجت به مرر

لم يبق لى منه إلّا السيف إذ علقت*** حبال (۴) الموت فينا الصادق البرر

يعلم بأنّى مظلوم إذا ذكرت*** وسط الندى حجاج القوم و الغدر

فلم يزل علىّ عليه السلام بعثمان يكلّمه حتّى خلّى سبيله على أن لاـ يساكنه بالمدينه، فسيّره إلى خيبر، فأنزله قلعه بها تسمّى: القموص، فلم يزل بها حتى ناهض المسلمون عثمان و ساروا إليه من كلّ بلد، فقال فى الشعر:

لو لا علىّ فإنّ اللّه أنقذنى*** على يديه من الأغلال و الصفد

لما رجوت لدى شدّ بجامعه*** يمنى يدىّ غياث الفوت من أحد

ص: ۲۶۳

۱- قال اليعقوبى فى تاريخه ۲- ۱۵۰: ... و كان سبب تسييره إيّاه أنّه بلغه كرهه مساوى ابنه و خاله، و أنّه هجاه بأبيات. و ذكر فى الاستيعاب أنّه لما أعطى عثمان مروان خمسمائه ألف من خمس إفريقيه هجا عبد الرحمن عثمان فأمر به فحبس بخيبر.

۲- الكلمه مشوّشه فى مطبوع البحار.

۳- جاء فى تاريخ الطبرىّ: يوقّره.

۴- فى ك: جبال- بالجيم المعجمه-. و فى المصادر الآتيه: حبائل. و هو الظاهر.

نفسی فداء علیّ إذ یخلّصنی*** من کافر بعد ما أغضی علی صمد (۱)

**[ترجمه]که از حاضـران در بدر بود، با یکصد ضـربه تازیانه و بر شتر بستن و چرخاندن وی در مدینه بخاطر اینکه به رفتار و کردار وی اعـتراض کرده و عیـوب او را در شـعری - . یعقـوبی در تـاریخش ۲: ۱۵۰ می نویسـد: ... و علـت اینکـه وی او را کوچانـد این بـود که وی بـاخبر شـده بود او از زشـتکاریهای پسـر و دایی اش بیزار است و در ابیـاتی او را هجو گفته است. در الاستیعـاب نیز آمـده است که وقتی عثمـان پانصـد هزار درهم از خمس افریقا به مروان داده است، عبـد الرحمن عثمان را هجو گفت و او دسـتور داد وی را در خیبر زنـدانی کردنـد. - ذکر کرده بود و سـپس دست پا بسـته در غل و زنجیر آهنی، به زندان افکندن او تا آنکه از درون زندانش این شعر را به علی و عمار فرستاد:

به علی و عمار خبر بده، هان که ایشان در جایگاه رهیافتگی هسـتند، بگو که بایستی شتابان به داد رهیافتگی برسد. هیچ نادانی را رها مگذارید مگر آنکه دین خدایتعالی را به کمال به مغز او فرو کنید، هر چند که سفیهانه، از خشم و غضب لبریز شود. مرا از سوی او (اقـدامی) جز شمشـیر (زدن به من) باقی نمانـده، آنگاه که طنابهای مرگ برای ما راسـتگویان نیکوکار آویخته شده اند. و آنگاه که در محفل مردمان، مخاصمه ها و خیانتهای این قوم ذکر شود، او داند که من ستم دیده هستم .

و همچنـان علی نزد عثمـان رفته و بـا وی صـحبت کرد تا آنکه او را آزاد نمود به این شـرط که پیش چشم او در مـدینه ساکن نشود و او را روانه خیبر نمود و او را در قلعه ای به نام القموص ساکن نمود و او همچنان در آن تبعیدگاه بود تا آنکه مسلمانان بر عثمان شوریدند و از هر کوی و برزنی بسوی او خروشیدند. پس او در شعری گفت: اگر علی نبود، که به حق خداوند مرا به دسـتان او از غل و زنجیر و تسمه های دستبند نجات داد؛ آنگاه که دست راستم (نماد قدرت مرد) را با یوق محکم (به گردنم) بستند، به هیچ کس امیدی در نجات از مرگ نداشتم.

ص: ۲۶۳

جانم فدای علی آنگاه که مرا از دست کافری نجات داد پس از آنکه او عامدانه چشم از دیدن و رعایت حق من بسته بود.

**[ترجمه]

و منها: تسییر حذیفه بن الیمان إلی المدائن

حین أظهر ما سمعه من رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فیه و أنکر أفعاله، فلم یزل یعرض بعثمان حتّی قتل

**[ترجمه]آنگاه که حدیثی را که از رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سلم شنیده بود را بازگو نمود و کردار او را تقبیح نمود و همچنان (حقیقت) عثمان را برملا می نمود تا آنکه کشته شد.

**[ترجمه]

و منها: تسییر عامر بن عبد قیس البصری الزاهد الناسک إلی الشام.

و قـد ذكره ابن حجر فى الإصابه ۳- ۸۵، و ابن قتيبه فى المعـارف: ۸۴ و ۱۹۴، و ابن عبـد البرّ [ربّه فى العقـد الفريد ۲- ۲۶۱، و الراغب الأصـفهانى فى المحاضرات ۲- ۲۱۲، و الطبرىّ فى التاريـخ ۵- ۹۴، و ابن الأـثير فى الكامـل ۳- ۶۲، و ابن خلـدون فى تاريخه ۲- ۳۹۰ و غيرهم.

و قـال البلاذرى فى الأنساب ۵- ۵۷: قـال أبو مخنف لوط بن يحيى و غيره: كـان عـامر بن قيس التميمى ينكر على عثمان أمره و سيرته، فكتب حمران بن أبـان مولى عثمان إلى عثمان بخبره، فكتب عثمان إلى عبـد اللّه بن عامر بن كريز فحمله، فلمّا قـدم عليه فرآه، و قد أعظم الناس إشخاصه و إزعاجه عن بلده لعبادته و زهده.

و قال ابن قتيبه فى المعارف: كان خيّرا فاضلا.

**[ترجمه]آن زاهد ناسك به شام كه ابن حجر در الإصابه ۳- ۸۵، و ابن قتيبه در المعارف: ۸۴ و ۱۹۴، و ابن عبد البرّ [ربّه] در العقد الفريد ۲- ۲۶۱، و الراغب الأصـفهانى در المحاضرات ۲- ۲۱۲، و الطبرىّ در التاريـخ ۵- ۹۴، و ابن الأـثير در الكامل ۳- ۶۲، و ابن خلدون در تاريخه ۲- ۳۹۰ و غير ايشان به آن اشاره كرده انـد. و البلاذرى در الأنساب ۵- ۵۷ مى نويسد: أبو مخنف لوط بن يحيى و ديگران گفته انـد: عـامر بن قيس التميمى رفتار وكردار عثمان را نمى پسـنديد و خرده مى گرفت، پس حمران بن ابان نوكر عثمان اخبار اين حال او را براى عثمان نوشت و عثمان به عبد اللّه بن عامر بن كريز نامه نوشت و زمانى كه به نزد وى رسـيد و او را ديد، مردم بيرون كشاندن او كه مردى عابد و زاهد بود، از خانه و كاشانه و آزردنش بواسـطه كوچاندنش از شهر، را امرى زشت برشمردند و ابن قتيبه در المعارف گويد: او مردى دست به خير و فاضل بود.

**[ترجمه]

و منها: تسييره كعب بن عبده و ضربه،

حيث أشـخصه سـعيد من الكوفه إلى المـدينه و أمر عثمان بكعب فجرّد و ضـرب عشـرين سوطا و سـيره إلى دباوند، و يقال إلى الرى، و فى ثالثه إلى بعض الجبال.

قـد فصّل القصه البلاذرى فى الأنساب ۵- ۴۱- ۴۲، و الطبرىّ فى تاريخه ۵- ۱۳۷، و الرياض النضره ۲- ۱۴۰- ۱۴۹، و الصواعق المحرقه لابن حجر: ۶۸، و السيره الحلبيّه ۲- ۷۸، و الشرح لابن أبى الحديد ۱- ۱۶۸، و غيرهم.

**[ترجمه]و سـعيد او را از كوفه به مدينه تبعيد كرد و عثمان دسـتور داد تا كعب را برهنه كردند و بيست ضربه تازيانه زدند و به دماونـد و گفته شـده به رى و به قولى ديگر به منطقه اى از جبـال ايران تبعيـد كردنـد. البلاـذرى در الأنسـاب ۵: ۴۱- ۴۲، و الطبرىّ در تاريخه ۵- ۱۳۷، و مولف الرياض النضـره ۲: ۱۴۰- ۱۴۹، و ابن حجر در الصواعـق المحرقه: ۶۸، و السيره الحلبيّه ۲: ۷۸، و ابن أبى الحديد در شرح نهج البلاغه ۱- ۱۶۸، و ديگرانى اين مساله را به تفصيل بيان كرده اند.

**[ترجمه]

و منها: تسييره عمرو بن زراره النخعىّ الصحابىّ إلى الشام.

ذكره البلاذری فی الأنساب ۵- ۳۰، و أسد الغابه ۴- ۱۰۴، و الإصابه ۱- ۵۴۸ و ۲- ۵۳۶.

**[ترجمه]الصحابیّ به شام بود كه البلاذری در الأنساب ۵- ۳۰، و مولفان أسد الغابه ۴- ۱۰۴، و الإصابه ۱- ۵۴۸ و ۲- ۵۳۶ آنرا ذكر كرده اند.

**[ترجمه]

و منها: نفی الأشتر و وجوه أهل الكوفه عنها إلی الشام

حین أنكروا علی سعید بن العاص و نفیهم من دمشق إلی حمص (۲).

ص: ۲۶۴

۱- سبقت مصادره، و انظر: تاریخ الطبریّ ۶- ۲۵، تاریخ الیعقوبی ۲- ۱۵۰، الاستیعاب ۲- ۴۱۰، شرح النهج لابن أبی الحدید ۱- ۶۶، الإصابه ۲- ۳۹۵.

۲- روی البلاذری فی الأنساب ۵- ۴۰- ۴۱ بسنده قصّه تسییر صلحاء الكوفه من العلماء و الأوتاد إلی الشام و بعض إلی حمص، بعد أن أمر عثمان والیها علیها سعید بن العاص، حیث سیّر مالك بن الحارث الأشتر النخعیّ، و زید و صعصعه بن صوحان، و حرقوص بن زهیر السعدی، و جندب بن زهیر الأزدی، و شریح بن أوفی بن یزید بن زاهر العبسی، و كعب بن عبده النهدی- و كان ناسكا-، و عدی بن حاتم الطائی أبا طریف، و كدام بن حضری بن ثقف، و یزید بن قیس الأرحبی، و عائذ بن حمله الطهوی من بنی تمیم، و كمیل بن زیاد النخعیّ، و الحارث بن عبد اللّه الأعور الهمدانی، و یزید بن المكفف النخعیّ، و ثابت بن قیس بن المنقع النخعیّ، و أصعر [أصغر، كما فی أنساب الأشراف و الإصابه] بن قیس بن الحارث الحارثی الهمدانی .. و غیرهم. و للقصّه ذیول و تفصیلات تجدها فی تاریخ الطبریّ ۵- ۸۸- ۹۰، و الكامل لابن الأثیر ۳- ۵۷ ۶۰، و شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۱- ۱۵۸- ۱۶۰، و تاریخ ابن خلدون ۲- ۳۸۷ ۳۸۹، و تاریخ أبی الفداء ۱- ۱۶۸ فی حوادث سنه ۳۳ ه.

**[ترجمه]آنگاه که رفتار سعید بن العاص را تقبیح نمود و او ایشان را از دمشق به حمص طرد نمود. - . البلاذری در الأنساب ۵: ۴۰- ۴۱ به سندی که ذکر می کند ماجرای کوچاندن صالحان کوفه از جمله دانشمندان و سرشناسان به شام و گاه به حمص توسط والی کوفه سعید بن العاص به دستور عثمان را بیان کرده و بنا بر آن مالک بن الحارث الأشتر النخعیّ، و زید و صعصعه پسران صوحان، و حرقوص بن زهیر السعدی، و جندب بن زهیر الأزدی، و شریح بن أوفی بن یزید بن زاهر العبسی، و کعب بن عبده النهدی- که مردی ناسک و زاهد بود-، و عدی بن حاتم الطائی أبا طریف، و کدام بن حضری بن ثقف، و یزید بن قیس الأرحبی، و عائذ بن حمله الطهوی من بنی تمیم، و کمیل بن زیاد النخعیّ، و الحارث بن عبد اللّه الأعور الهمدانی، و یزید بن المکفف النخعیّ، و ثابت بن قیس بن المنقع النخعیّ، و أصعر[أصغر، چنانکه در أنساب الأشراف و الإصابه آمده] بن قیس بن الحارث الحارثی الهمدانی .. و دیگران را مجبور به کوچیدن و ترک خانمان نمود. و این قصه دنباله ها و تفاصیلی دارد که در تاریخ طبری ۵- ۸۸- ۹۰، و الکامل ابن الأثیر ۳- ۵۷ ۶۰، و شرح نهج البلاغه اثر ابن أبی الحدید ۱- ۱۵۸- ۱۶۰، و تاریخ ابن خلدون ۲- ۳۸۷ ۳۸۹، و تاریخ أبی الفداء ۱- ۱۶۸ ذیل حوادث سال ۳۳ هجری بیان شده است. -

ص: ۲۶۴

**[ترجمه]

و منها: معاهدته لعلیّ علیه السلام و وجوه الصحابه علی الندم

علی ما فرط منه و العزم علی ترک معاودته، و نقض ذلک و الرجوع عنه مرّه بعد مرّه، و إصراره علی ما ندم منه و عاهد اللّه تعالی و أشهد القوم علی ترکه من الاستئثار بالفی ء و بطانه السوء و تقلید الفسقه أمور المسلمین (۱)..

**[ترجمه]و قول عدم تکرار آن ولی وی این پیمانش را نقض نمود و بارها پیاپی همان گناهان را تکرار نمود و همچنان بر آنچه که از آن اظهار پشیمانی می کرد، پافشاری می نمود و به خدایتعالی عهد نمود و مردم را گواه گرفت که از برداشتن غنایم و انفال برای خود و گرفتن یاران شرور و سپردن امور مسلمین به دست فاسقان خودداری کند - . البلاذری در الأنساب ۵- ۲۶- ۶۹، ۹۵، و الطبریّ در تاریخش ۵- ۱۰۵، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۵، ۱۱۶ و ۱۱۹- ۱۲۱ پیمان بستنهای او و تکرار شدنهای پیاپی آن و زیرپا گذاشتنهای مکرر آنرا به تفصیل بیان کرده و در الإمامه و السیاسه ۱- ۳۳- ۳۷، و المعارف اثر ابن قتیبه: ۸۴، و العقد الفرید ۲- ۲۶۳، و الریاض النضره ۲- ۱۲۳، ۱۲۵، و الکامل لابن الأثیر ۳- ۶۷- ۷۱ و ۹۴، و تاریخ ابن خلدون ۲- ۳۹۶- ۳۹۷، و حیاه الحیوان للدمیری ۱- ۵۳، و شرح ابن أبی الحدید ۱- ۱۶۳- ۱۶۶، و الصواعق المحرقه: ۶۹، و تاریخ الخمیس ۲- ۲۵۹، و تاریخ الیعقوبی ۲- ۱۵۲، و الفتنه الکبری: ۲۲۶، و السیره الحلبیّه ۲- ۸۴، ۸۷ و تاریخ الخلفاء للسیوطی: ۱۰۶، ۱۰۷، و تاریخ ابن کثیر ۷- ۱۷۲- ۱۸۴ و ۱۸۶ و ۱۸۹ و بسیاری کتابهای دیگر نیز ذکر شده است و مولف الغدیر نیز در ۹- ۱۷۰- ۱۹۷ به آن پرداخته است. - که .. .

**[ترجمه]

و منها: کتابه إلی ابن أبی سرح بقتل رؤساء المصریّین

و التنكيل بالأتباع و تخليـدهم (۲) الحبس لإنكـارهم مـا يـأتيه ابن أبى سـرح إليهم و يسـير به فيهم من الجور الـذى اعترف به و عاهد على تغييره (۳).

ص: ۲۶۵

۱- قد فصّل البلاذرى فى الأنساب ۵- ۲۶- ۶۹، ۹۵، و الطبرىّ فى تاريخه ۵- ۱۰۵، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۵، ۱۱۶ و ۱۱۹- ۱۲۱ معاهدته و تكرّرها منه و نقضه كرارا أيضا، و جاء فى الإمامه و السـياسه ۱- ۳۳- ۳۷، و المعارف لابن قتيبه: ۸۴، و العقد الفريد ۲- ۲۶۳، و الرياض النضـره ۲- ۱۲۳، ۱۲۵، و الكامـل لابن الأثير ۳- ۶۷- ۷۱ و ۹۴، و تاريـخ ابن خلدون ۲- ۳۹۶- ۳۹۷، و حياه الحيوان للدميرى ۱- ۵۳، و شرح ابن أبى الحديد ۱- ۱۶۳- ۱۶۶، و الصواعق المحرقه: ۶۹، و تاريخ الخميس ۲- ۲۵۹، و تاريخ اليعقوبى ۲- ۱۵۲، و الفتنه الكبرى: ۲۲۶، و السيره الحلبيّه ۲- ۸۴، ۸۷ و تاريخ الخلفاء للسيوطى: ۱۰۶، ۱۰۷، و تاريخ ابن كثير ۷- ۱۷۲- ۱۸۴ و ۱۸۶ و ۱۸۹ و غيرها كثير جدّا. و تعرّض لها فى الغدير ۹- ۱۷۰- ۱۹۷، فراجع.

۲- فى س: و تقليدهم.

۳- انظر مثالا: الأنساب ۵- ۲۶- ۶۹ و ۹۵، و الإمامه و السياسه ۱- ۳۳- ۳۷، و المعارف لابن قتيبه: ۸۴ و العقد الفريد ۲- ۲۶۳، و تاريخ الطبرىّ ۵- ۱۱۹- ۱۲۰، و الرياض النضـره ۲- ۱۲۳، ۱۲۵، و الكامـل لابن الأثير ۳- ۷۰، ۷۱، و شـرح ابن أبى الحديد ۱- ۱۶۵- ۱۶۶، و تاريخ ابن كثير ۷- ۱۷۳ و ۱۷۴، و حياه الحيوان للدميرى ۱- ۵۳، و تاريخ ابن خلدون ۲- ۳۹۷، و تاريخ الخميس ۲- ۲۵۹، و الصواعق المحرقه: ۶۹، و تاريخ الخلفاء للسيوطى: ۱۰۶- ۱۰۷، و السيره الحلبيّه ۲- ۸۴، ۸۶، ۸۷. و قد استوفى البحث شيخنا الأمينى- رحمه اللّه- فى الغدير ۹- ۱۷۷- ۱۸۵ بما لا مزيد عليه.

**[ترجمه]و صـدور دسـتور کشـتار سـران مردم مصـر، و شـکنجه نمودن رعیت هـای ایشـان و مانـدگار کردن ایشـان در کنج زندانها بخاطر محکوم نمودن رفتار ابن ابی سرح و شیوه ستمگرانه ای که در حق ایشان در پیش گرفته بود و بعدها خود به آن اعتراف نمود و عهـد نمود که این روش را تکرار نکنـد. - . بعنوان مثـال نگاه کنیـد به : الأنساب ۵: ۲۶- ۶۹ و ۹۵، و الإمامه و السیاسه ۱- ۳۳- ۳۷، و المعـارف ابن قتیبه: ۸۴ و العقد الفرید ۲- ۲۶۳، و تاریخ الطبریّ ۵- ۱۱۹- ۱۲۰، و الریاض النضره ۲- ۱۲۳، ۱۲۵، و الکامـل لابن الأثیر ۳- ۷۰، ۷۱، و شرح ابن أبی الحدید ۱- ۱۶۵- ۱۶۶، و تاریخ ابن کثیر ۷- ۱۷۳ و ۱۷۴، و حیاه الحیوان للدمیری ۱- ۵۳، و تاریـخ ابن خلدون ۲- ۳۹۷، و تاریـخ الخمیس ۲- ۲۵۹، و الصواعـق المحرقه: ۶۹، و تاریخ الخلفاء للسیوطی: ۱۰۶- ۱۰۷، و السیره الحلبیّه ۲- ۸۴، ۸۶، ۸۷. شیخ أمینی- رحمه اللّه- در الغدیر ۹- ۱۷۷- ۱۸۵ این مساله را بصورت شافی و کافی مورد بررسی قرار داده است. -

ص: ۲۶۵

**[ترجمه]

و منها: تعریضه نفسه و من معه من الأهل و الأتباع للقتل

، و لم یعزل ولاه السوء..

**[ترجمه]و اینکه حاضر نشد حاکمان بدسیرت را برکنار کند.

**[ترجمه]

و منها: استمراره علی الولایه مع إقامته علی المنکرات الموجبه للفسخ

، و تحریم التصرّف فی أمر الأمّه، و ذلک تصرّف قبیح، لکونه غیر مستحقّ عندهم مع ثبوت الفسق(۱)

**[ترجمه]با وجود ارتکاب منکراتی که موجب فسخ قرار خلافت وی و حرام گشـتن تصـرف و دست اندازی او در امور امت می شود، زیرا که با وجود ثابت گشتن فسق، وی نزد امت حق خلافت نخواهد داشت.

بحار الأنوار (ط - بیروت) ؛ ج ۳۱ ؛ ص۲۶۶

**[ترجمه]

بیان

قوله: مبتدر .. علی بناء المفعول .. أی ینبغی أن یبتدر إلیه.

قوله: حتی توقّره (۲) .. بصیغه الخطاب بقصد کلّ واحد، أو بصیغه الغیبه. فقوله: دین الإله فاعله.

و هیجان المرّه (۳) .. کنایه عن السفاهه و الغضب فی غیر محلّه.

قوله: یعلم .. أی الصادق البرّ، أو علی بناء المجهول.

و قوله: حجّاج القوم .. مفعول مکان فاعل ذکرت (۴).

و النّدیّ بالتشدید و کسر الدال-: مجتمع القوم (۵).

قوله: لما رجوت .. مفعول غداه الغوثه کما فی بعض النسخ، و فی بعضها:

غیاث الفوت.

ص: ۲۶۶

۱- و منهما: کتمانه لحدیث رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم، فقد أخرج إمام الحنابله فی مسنده ۱- ۶۵، عن أبی صالح، قال: سمعت عثمان یقول علی المنبر: أیّها الناس! إنّی کتمتکم حدیثا سمعته من رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم کراهیه تفرّقکم عنّی ..! و نظیره جاء فی ۱- ۵۷، فراجع .. و سنتعرض استدراکا جمله من مطاعنه الأخری.

۲- قال فی القاموس ۲- ۱۵۵: الوقر: ثقل فی الأذن، أو ذهاب السّمع کلّه، و قد وقر- کوعد و وجل- .. وقرها اللّه یقرها .. و أوقر الدابّه إیقارا و قره.

۳- قال الطریحی فی المجمع ۳- ۴۸۱: المرّه: خلط من أخلاط البدن غیر الدم، و قال أیضا فیه ۲- ۳۳۷: هاج الشی ء یهیج: إذا ثار.

۴- کذا، و الظاهر: و قوله حجّاج مفعول لفعل: ذکرت.

۵- کما ذکره فی مجمع البحرین ۱- ۴۱۲، و الصحاح ۶- ۲۵۰۵، و القاموس ۴- ۳۹۴.

قوله: لديّ شدّ ظرفه .. أي لما رجوت عند شدّ يدي اليمنى إلى عنقي بالجامعه.

الغياث من الفوت أو غداه الغوث .. أي غداه يغيثني فيه غياث.

قوله: بعد ما أغضي .. أي أغمض (۱) عن حقّي.

على صمد .. أي عمد (۲).

ثم قال رحمه اللّه في التقريب (۳):

**[ترجمه]قول وى: مبتدر .. بصورت اسم مفعول خوانده مى شود يعنى شايسته است كه بسوى آن مبادرت ورزيده شود. و اين قول وى: حتى توقره «۲» به صيغه خطاب و به قصد تک تک افراد آمده و يا به صيغه غايب است و واژه دين الاله فاعل آن است . و هيجان المرّه «۳» كنايه از سفاهت و نادانى و خشمگين شدن نابجاست. و اين قول وى: يعلم .. يعنى راستگوى نيكوكار يا اينكه بصورت مجهول خوانده شود. و اين قول وى: حجاج القوم: مفعول مكان فاعل ذكرت«۴». و النّديّ با تشديد و كسر دال : محل همايش مردمان «۵». و اين قول وى: لما رجوت..: طبق برخى نسخه ها مفعول غداه الغوثه است و در برخى نسخه ها غياث الفوت.

(۱)و از جمله آن كتمان حديث رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم توسط وى است چنانكه امام حنبلى ها در مسندش ۱ - ۶۵ از ابى صالح آورده است كه گفت: از عثمان شنيدم كه بر منبر مى گفت: هان اى مردمان! من حديثى را كه از رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم شنيدم را از ترس اينكه مبادا از گرد من متفرق شويد، كتمان نمودم..! و نظير اين سخن در ۱ - ۷۵ نيز ذكر شده است و در ادامه نيز به استدراک شمارى از طعن و ايرادهاى وارد بر وى را بيان خواهيم كرد. (۲) در القاموس ۲- ۱۵۵ آمده است: الوقر سنگينى گوش است يا از دست رفتن تمام حس شنوايى و وقر هموزن وعد و وجل است.. و وصيغه هاى ديگرى نظير وقرها الله يقرها.. و اوقر الدابه ايقارا و قره نيز بكار رفته است.

(۳) الطريحى در المجمع ۳- ۴۸۱ مى نويسد: المرّه: آميزه اى از اخلاط بدن غير از خون است و نيز در ۲- ۳۳۷ گويد: هاج الشيء يهيج يعنى برانگيخته شد.

(۴) اينچنين آمده و گويى درست آنست كه و سخن وى حجاج، مفعول فعل ذكرت است.

(۵) چنانكه در مجمع البحرين ۱- ۴۱۲، و الصحاح ۶- ۲۵۰۵، و القاموس ۴- ۳۹۴ آمده است.

ص: ۲۶۶

قول وى: لديّ شدّ ظرفه .. يعنى وقتى كه دست راستم با دستارى به گردنم بسته شد، اميد بستم . الغياث من الفوت يا غداهالغوث .. يعنى فردايى كه در آن كمكى به داد من مى رسد. و اين قول وى: بعد ما اغضى.. يعنى پس از آنكه چشم فرو بست «۱» به نقل از حقى. على صمد.. يعنى به عمد «۲» .

سپس مؤلف التقریب - . تقریب المعارف، و در بخش دوم که دربرگیرنـده طعن و ایرادهای وارد بر خلفای سه گانه و دیگران است، درج شده است و متاسـفانه به چاپ نرسیده است ، هر چند که بخشی از طعن ها را در بخش اول: ۱۶۳- ۱۶۷ ذکر نموده است. - رحمه الله می گوید:

**[ترجمه]

و أمّا النکیر علی عثمان فظاهر مشهور

اشاره

و أمّا النکیر علی عثمان فظاهر مشـهور من أهل الأمصار، و قطّان المدینه من الصـحابه و التابعین، یغنی بشهره جملته عن تفصیله، و نحن نذکر من ذلک طرفا یستدلّ به علی ما لم نذکره، فمن ذلک:

**[ترجمه]امریست که در همه شـهرها برای مردمـان و نزد ساکنـان مـدینه از صـحابه و تـابعین آشـکار و مشـهور است و بیـان مختصـر آن، نیـاز به ذکر جزئیـات کامـل آنرا برطرف می سـازد و مـا نمونه هـایی از آنرا ذکر می کنیم تا مشتی باشـد نمونه از خرواری که ذکر نکرده ایم.

**[ترجمه]

نکیر أمیر المؤمنین علیّ بن أبی طالب علیه السلام

(۴):

مَا رَوَاهُ الثَّقَفِیُّ (۵) مِنْ عِدَّهِ طُرُقٍ، عَنْ قَیْسِ بْنِ أَبِی حَازِمٍ، قَالَ: أَتَیْتُ عَلِیّاً

ص: ۲۶۷

۱- و قد جاء فی القاموس المحیط ۴- ۳۷۰، و مجمع البحرین ۱- ۳۱۸، و الصحاح ۶- ۲۴۴۷.

۲- الصمد: القصد، کما فی مجمع البحرین ۳- ۸۸، و القاموس ۱- ۳۰۸، و الصحاح ۲- ۴۹۹، و فی س: عمدا- بالنصب-.

۳- تقریب المعـارف، و قـد جاء فی القسـم الثانی الشامل لمطاعن الخلفاء الثلاثه و غیرهم، و لم یطبع مع الأسف، و إن عـدّ جمله من مطاعنه فی القسم الأوّل: ۱۶۳- ۱۶۷، فلاحظ.

۴- أنّ ما جری بین أمیر المؤمنین أبی الحسن علیه السـلام و عثمان قصّه طویله و ذات جذور أصـیله بامتداد الزمن و نزاع الحقّ و الباطل و النور و الظلمه .. و حـدیث ذو شـجون، فهو فی الوقت الـذی یحدّثنا التاریخ عن کلمات جافیه و تعابیر مهینه و عبارات- قائلهـا أحقّ بها- صـدرت من الخلیفه الثالث، ذکر جمله منها شـیخنا الأمینی فی غـدیره ۹- ۶۰- ۶۳ نجده یهدّد و یهمّ بنفی أبی الحسن علیه السـلام من المـدینه، بـل همّ أکثر من مرّه أن یقاتـل علیّا علیه السـلام، کما أخرج أبو عمر فی کتاب العلم ۲- ۳۰، و

انظر ما جاء فى زاد المعاد لابن القيّم الجوزيّه ۱- ۱۷۷- ۲۲۵ و غيرها. و لاحظ نكيره سلام اللّه عليه فى الغدير ۹- ۶۹- ۷۷. مع أنّه أورد فى الغدير ۸- ۲۱۴ عن الحافظ العاصمى فى كتابه: زين الفتى فى شرح سوره هل أتى .. فى قصّه طريفه قال فى آخرها الخليفه: لو لا علىّ لهلك عثمان.

۵- أقول: اقتصر شيخنا المجلسىّ فى عدّ هذه المطاعن على تقريب المعارف لأبى الصّلاح و هو قد اكتفى فى ما ذكره على مصدرين- كما سيصرّح فى آخر كلامه- هما تاريخ الثّقفىّ و الواقدىّ، و قد فحصنا موارد متعدّده ممّا ذكره عنهما فى الغارات للثّقفىّ، أو المغازى للواقدىّ فلم نجدها، نعم جاء ذكر المصدرين فى كلّ من الشّافى للسّيّد المرتضى و تلخيصه للشّيخ الطّوسىّ و غيرهما من كتب التّاريخ و السّير، و قد أدرجنا بعضها، فلاحظ.

عَلَيْهِ السَّلَامُ أَسْتَشْفِعُ بِهِ إِلَى عُثْمَانَ، فَقَالَ: إِلَى حَمَّالِ الْخَطَايَا (۱).

وَ رَوَى الثَّقَفِيُّ: أَنَّ الْعَبَّاسَ كَلَّمَ عَلِيّاً فِي عُثْمَانَ، فَقَالَ: لَوْ أَمَرَنِي عُثْمَانُ أَنْ أَخْرُجَ مِنْ دَارِي لَخَرَجْتُ، وَ لَكِنْ أَبَى أَنْ يُقِيمَ كِتَابَ اللَّهِ (۲)..

وَ رَوَى الثَّقَفِيُّ، عَنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: دَعَانِي عُثْمَانُ، فَقَالَ: أَغْنِ عَنِّي نَفْسَكَ وَ لَكَ عِيرٌ أَوَّلُهَا بِالْمَدِينَهِ وَ آخِرُهَا بِالْعِرَاقِ. فَقُلْتُ: بَخْ بَخْ قَدْ (۳) أَكْثَرْتَ لَوْ كَانَ مِنْ مَالِكَ. قَالَ: فَمِنْ مَالِ مَنْ هُوَ؟. قُلْتُ: مِنْ مَالِ قَوْمٍ ضَارَبُوا بِأَسْيَافِهِمْ.

قَالَ لِي: أَ وَ هُنَاكَ تَذْهَبُ؟!، ثُمَّ قَامَ إِلَيَّ فَضَرَبَنِي حَتَّى حَجَزَهُ عَنِّي الرَّبْوُ (۴)، وَ أَنَا أَقُولُ لَهُ: أَمَا إِنِّي لَوْ شِئْتُ لَانْتَصَفْتُ.

وَ ذَكَرَ الْوَاقِدِيُّ فِي كِتَابِ الدَّارِ، قَالَ: دَخَلَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ وَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ

۱- قد نقل ابن أبي الحديد في شرحه على النّهج ۱- ۱۷۹ [أربع مجلّدات: أنّ عليّا عليه السّلام قال في منبر الكوفه: يا أبناء المهاجرين! انفروا إلى أئمّه الكفر، و بقيّه الأحزاب، و أولياء الشّيطان، انفروا إلى من يقاتل على دم حمّال الخطايا، فو اللّه الّذي فلق الحبّه و برأ النّسمه إنّه ليحمل خطاياهم إلى يوم القيامه لا ينقص من أوزارهم شيئا، و قد سلف.

۲- و قد أخرج القصّه مفصّلا في الأنساب ۵- ۱۴. و انظر كلامه سلام اللّه عليه في عثمان في نهج البلاغه ۱- ۷۶ و ما فسّره به ابن أبي الحديد في شرحه ۱- ۱۵۸، و ما جاء فيه أيضا ۱- ۴۶۸ [أربع مجلّدات جوابا لابن عبّاس و فيه: و اللّه لقد دفعت عنه حتّى خشيت أن أكون آثما، و ما جاء في أنساب البلاذريّ ۵- ۹۸ و ۱۰۱، و كتاب صفّين لابن مزاحم: ۲۲۷، و تاريخ الطّبريّ ۶- ۴، و الكامل ۳- ۱۲۵. و تجد في العقد الفريد ۲- ۲۷۴، و الإمامه و السّياسه ۱- ۳۰، و غيرهما: كان عليّ كلّما اشتكى النّاس إليه أمر عثمان أرسل ابنه الحسن إليه، فلمّا أكثر عليه قال له: إنّ أباك يرى أنّ أحدا لا يعلم ما يعلم، و نحن أعلم بما نفعل! فكفّ عنه. و لاحظ: الخطبه الشّقشقيّه: .. إلى أن قام ثالث القوم .. و غيرها كثير جدّا.

۳- لا توجد: قد، في س.

۴- الرّابيه: الّتي أخذها الرّبو، و هو النّهيج و تواتر النّفس الّذي يعرض للمسرع في مشيه و حركته. قاله في النّهايه ۲- ۱۹۲، و قريب منه في غيره، و سيأتي في بيان المصنّف طاب ثراه.

ابْنُ عَوْفٍ وَ الزُّبَيْرُ وَ طَلْحَهُ وَ عَلِيُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى عُثْمَانَ فَكَلَّمُوهُ فِی (۱) بَعْضِ مَا رَأَوْا مِنْهُ، فَكَثُرَ الْكَلَامُ بَيْنَهُمْ، وَ كَانَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ أَعْظَمِهِمْ عَلَيْهِ، فَقَامَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ مُغْضَباً فَأَخَذَ الزُّبَيْرُ بِثَوْبِهِ، فَقَالَ: اجْلِسْ، فَأَبَى، فَقَالَ عُثْمَانُ: دَعْهُ فَوَ اللَّهِ مَا عَلِمْتُ أَنَّهُ لَمَّا يكل (۲)، وَ اللَّهِ لَقَدْ عَلِمَ أَنَّهَا لَا تَكُونُ فِيهِ وَ لَا فِی وَاحِدٍ مِنْ وُلْدِهِ.

وَ رَوَى الْوَاقِدِيُّ فِی كِتَابِهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ أَوَّلَ مَا تَكَلَّمَ النَّاسُ فِی عُثْمَانَ ظَاهِراً أَنَّهُ صَلَّى بِمِنًى أَوَّلَ وِلَايَتِهِ رَكْعَتَيْنِ حَتَّى إِذَا كَانَتِ السَّنَةُ السَّادِسَةُ أَتَمَّهَا فَعَابَ ذَلِكَ غَيْرُ وَاحِدٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ تَكَلَّمَ فِی ذَلِكَ مَنْ يُرِيدُ أَنْ يُكْثِرَ عَلَيْهِ حَتَّى جَاءَهُ (۳) عَلِيٌّ فِی مَنْ جَاءَهُ، فَقَالَ: وَ اللَّهِ مَا حَدَثَ أَمْرٌ وَ لَا قَدِمَ عَهْدٌ، وَ لَقَدْ عَهِدْتُ نَبِيَّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ أَبَا بَكْرٍ وَ عُمَرَ وَ أَنْتَ صَدْراً مِنْ وِلَايَتِكَ، فَمَا هَذَا؟ قَالَ عُثْمَانُ: رَأْيٌ رَأَيْتُهُ.

**[ترجمه] - . آنچه میان امیر المومنین ابی الحسین علیه السلام و عثمان درگرفت ماجرایی طولانی دارد و ریشه در زمانهای گذشته و قدیمتر و درگیری میان حق و باطل و نور و ظلمت دارد و سخنی است بسیار پر شاخ و برگ در حالیکه به روایت تاریخ سرشار از واژگان بی احترامی و تعبیرهای توهین آمیز و عباراتی است که از خلیفه سوم صادر شده و گوینده اش به آن شایسته تر است و شیخ امینی پاره ای از آنها را در غدیر ۹: ۶۰- ۶۳ درج نموده است و در میان آن می بینم که وی اقدام به تهدید نموده و قصد تبعید نمودن ابی الحسن علیه السلام از مدینه را داشته است بلکه چندین بار قصد داشته که با علی علیه السلام به کارزار درآید و این را أبو عمر در کتاب العلم ۲- ۳۰، با ذکر سند بیان نموده و نیز بنگرید آنچه که در زاد المعاد اثر ابن القیّم الجوزیّه ۱: ۱۷۷- ۲۲۵ و غیر آن آمده است. و همچنین سرکوفتها و توبیخهای حضرت سلام اللّه علیه در حق وی را در الغدیر ۹: ۶۹- ۷۷ ببینید . و این در حالی است که مولف الغدیر ۸- ۲۱۴ به نقل از الحافظ العاصمی در کتاب: زین الفتی در شرح سوره هل أتی .. در حکایتی جالب توجه بیان می کند که در آخر آن خلیفه گفته است: اگر علی نبود، عثمان هلاک و نابود می بود. -

که الثقفی از چند سلسله سند، از قیس بن ابی حازم روایت می کند که گفت: به نزد علی علیه السلام رفتم

ص: ۲۶۷

و از او خواستم که برایم نزد عثمان شفاعت نماید. پس گفت: آن بر دوش کشنده گناهان - . ابن أبی الحدید در شرحش بر نهج البلاغه ۱: ۱۷۹ [چاپ چهل جلدی] نقل می کند: علی علیه السلام بروی منبر مسجد کوفه فرمود: ای فرزندان مهاجران! بسوی سران کفر و بقیه احزاب و یاران شیاطین روانه گردید. بشتابید بسوی کسانی که در انتقام خون آن حمّال الخطایا ستیزه می جویند که به آن خدایی که دانه را شکافت و آدمیان را پرورید هان که او گناهان ایشان را تا روز قیامت بر دوش می کشد و چیزی هم از بار گناه ایشان کم نمی کند. پیش از این نیز همین مطلب بیان گشت. - . و الثقفی روایت می کند که عباس با علی علیه السلام درباره عثمان سخن گفت و گفت: اگر عثمان به من دستور دهد که از خانه ام بیرون شوم، بیرون می روم ولی او از اینکه کتاب خدا را جاری نماید، سر باز زد - . و قد أخرج القصّه مفصّلا در الأنساب ۵- ۱۴. و انظر کلامه سلام اللّه علیه در عثمان در نهج البلاغه ۱: ۷۶ و ما فسّره به ابن أبی الحدید در شرحه ۱: ۱۵۸، و ما جاء فیه أیضا ۱: ۴۶۸[أربع مجلّدات] جوابا لابن عبّاس و فیه: و اللّه لقد دفعت عنه حتّی خشیت أن أکون آثما؛ بخدا قسم از او تا آنجا دفاع کردم که ترسیدم گناهکار باشم. و ما جاء در أنساب البلاذریّ ۵: ۹۸ و ۱۰۱، و کتاب صفّین لابن مزاحم: ۲۲۷، و تاریخ الطّبریّ ۶- ۴، و الکامل ۳: ۱۲۵.

- ...

و ثقفی از علی علیه السلام روایت می کند که گفت: عثمان مرا فراخواند و گفت: شرت را از سر ما کم کن، پس کاروانی خواهی داشت که ابتدایش از مدینه است و انتهایش در عراق. پس گفتم: به به! چقدر زیاد می بخشی اگر از مال خودت باشد. گفت: پس از اموال چه کسی است؟ گفتم: از اموال مردمانی که به شمشیرهای خود جهاد کردند. گفت: آیا فکرت به این راه می برد؟! پس برخاست و مرا زد تا آنکه تنگی نفس وی را از من بازداشت، حال آنکه من به او می گفتم: هان که اگر می خواستم به شدت این کارت را تلافی می کردم.

و الواقدی در کتاب الدار ذکر می کند: سعد بن ابی وقاص و عبدالرحمن

ص: ۲۶۸

بن عوف و الزبیر و طلحه و علی بن ابی طالب علیه السلام به نزد عثمان آمده و درباره برخی اموری که از وی دیده بودند، با او صحبت کردند و سخن میان ایشان بالا گرفت و علی علیه السلام بیش از دیگران بر او تندی می نمود، پس علی علیه السلام خشمگین به پا خاست و زبیر از لباس او گرفت و گفت: بنشین. و او ننشست و عثمان گفت: رهایش کن که به خدا فکر نمی کنم که او هرگز از پای بنشیند، به خدا که دانسته است که خلافت هرگز به دست او و نه هیچیک از فرزندانش نمی رسد.

واقدی در همین کتاب از ابن عباس روایت می کند: نخستین امری که باعث شد مردم آشکارا درباره عثمان به سخن آیند آن بود که وی در آغاز دوره خلافتش در منی دو رکعت نماز می گزارد ولی در سال ششم آنرا کامل خواند و چندین تن از اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بر این کار ایراد گرفتند و کسانی که میخواستند بیش از آن بر او خرده گیرند، با او وارد سخن می شدند تا آنکه علی علیه السلام نیز از جمله این افراد بر او وارد شد و گفت: به خدا که امر تازه ای پیش نیامده و یاد گذشته، کهنه نگشته و به یاد دارم که پیامبرت صلی الله علیه و آله و سلم دو رکعت نماز می گزاردند و سپس ابابکر و عمر و تو نیز در ابتدای ولایت چنین بودی، پس اکنون این چه رفتاری است؟ عثمان گفت: تصمیمی است که گرفته ام.

**[ترجمه]

نکیر أُبیّ بن کعب:

وَ ذَكَرَ الثَّقَفِيُّ فِي تَارِيخِهِ بِإِسْنَادِهِ، قَالَ: جَاءَ (۴) رَجُلٌ إِلَى أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، فَقَالَ: يَا أَبَا الْمُنْذِرِ! إِنَّ عُثْمَانَ قَدْ كَتَبَ لِرَجُلٍ مِنْ آلِ أَبِي مُعَيْطٍ بِخَمْسِينَ أَلْفَ دِرْهَمٍ إِلَى بَيْتِ الْمَالِ، فَقَالَ أُبَيٌّ: لَا يَزَالُ تَأْتُونِي بِشَيْءٍ مَا أَدْرِي مَا هُوَ فِيهِ؟ فَبَيْنَا هُوَ كَذَلِكَ إِذْ مَرَّ بِهِ الصَّكُّ، فَقَامَ فَدَخَلَ عَلَى عُثْمَانَ، فَقَالَ: يَا ابْنَ الْهَاوِيَةِ! يَا ابْنَ النَّارِ الْحَامِيَةِ! أَ تَكْتُبُ لِبَعْضِ آلِ أَبِي مُعَيْطٍ إِلَى بَيْتِ مَالِ الْمُسْلِمِينَ بِصَكٍّ بِخَمْسِينَ أَلْفَ دِرْهَمٍ؟!، فَغَضِبَ عُثْمَانُ وَ قَالَ: لَوْ لَا أَنِّي قَدْ كَفَيْتُكَ لَفَعَلْتُ بِكَ كَذَا وَ كَذَا.

وَ ذَكَرَ (۵) الثَّقَفِيُّ فِي تَارِيخِهِ، قَالَ: فَقَامَ رَجُلٌ إِلَى أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، فَقَالَ: يَا أَبَا

۱- وضع على: فى، رمز نسخه بدل فى ك.

۲- خ. ل: لا ينكل. و تقرأ فى المطبوع: لم أيكل.

۳- قد تقرأ فى ك: حتّى جاء به.

۴- لا توجد فى س: جاء.

۵- لا توجد: و ذكر، فى س.

الْمُنْذِرِ! أَ لَا تُخْبِرُنِی عَنْ عُثْمَانَ مَا قَوْلُکَ فِیهِ؟ فَأَمْسَکَ عَنْهُ، فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: جَزَاکُمُ اللَّهُ شَرّاً یَا أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ! شَهِدْتُمُ الْوَحْیَ وَ عَایَنْتُمُوهُ ثُمَّ نَسْأَلُکُمُ التَّفَقُّهَ فِی الدِّینِ فَلَا تُعَلِّمُونَّا؟!. فَقَالَ أُبَیٌّ عِنْدَ ذَلِکَ: هَلَکَ أَصْحَابُ الْعُقْدَهِ وَ رَبِّ الْکَعْبَهِ، أَمَا وَ اللَّهِ مَا عَلَیْهِمْ آسَی وَ لَکِنْ آسَی عَلَی و مَنْ (۱) أُهْلِکُوا. وَ اللَّهِ لَئِنْ أَبْقَانِیَ اللَّهُ إِلَی یَوْمِ الْجُمُعَهِ لَأَقُومَنَّ مَقَاماً أَتَکَلَّمُ فِیهِ بِمَا أَعْلَمُ، أَ قُتِلْتُ (۲) أَوِ اسْتُحْیِیتُ، فَمَاتَ رَحِمَهُ اللَّهُ یَوْمَ الْخَمِیسِ.

**[ترجمه]ثقفی در تاریخش با ذکر سند میگوید: مردی به نزد ابی بن کعب آمد و گفت ای ابا المنذر! عثمان برای مردی از آل ابی معیط پنجاه هزار درهم از بیت المال نوشته است. پس ابی گفت: همچنان سخنانی به گوشم می رسانید که نمی دانم او چکار می کند! و در حالی که او در این وضع بود، سند پرداخت به رویت او رسید، پس برخاست و به نزد عثمان رفت و گفت: ای دوزخی! ای اهل آتش سوزان! آیا برای برخی از آل ابی معیط از بیت المال مسلمانان، دستور پنجاه هزار درهمی می نویسی؟! عثمان خشمگین شد و گفت: اگر تو را از سطوت خود امان نداده بودم، بی شک با تو چنین و چنان می کردم. و الثقفی در تاریخ خود می نویسد: مردی به نزد ابی بن کعب رفت و گفت:

ص: ۲۶۹

ای ابا المنذر آیا به من نمی گویی که نظرت درباره عثمان چیست؟ پس او سخنی نگفت و مرد گفت: خدا خیرتان ندهد ای اصحاب محمد! شاهد وحی بودید و آنرا به چشم خود دیدید، سپس اکنون ما از شما در باب فقاهت یافتن در دین درخواست و سوال می کنیم ولی شما به ما نمی آموزید؟! پس ابی آنگاه گفت: به خدای کعبه که سروران سخن روا از میان رفتند. به خدا که بر ایشان اندوه نمی خورم بلکه بر خود و کسانی که هلاک گشتند، اندوهگینم. به خدا که اگر خداوند مرا تا جمعه زنده نگاه دارد، سوگند که بر پای خواهم خاست و هر آنچه می دانم را بر زبان می رانم، چه مرا بکشند چه زنده ام بگذارند و او رحمه الله در روز پنج شنبه درگذشت.

**[ترجمه]

نکیر أبی ذر

رَوَی الثَّقَفِیُّ فِی تَارِیخِهِ بِإِسْنَادِهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: اسْتَأْذَنَ أَبُو ذَرٍّ عَلَی عُثْمَانَ فَأَبَی أَنْ یَأْذَنَ لَهُ، فَقَالَ لِی: اسْتَأْذِنْ لِی عَلَیْهِ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَرَجَعْتُ إِلَی عُثْمَانَ فَاسْتَأْذَنْتُ لَهُ عَلَیْهِ، قَالَ: إِنَّهُ یُؤْذِینِی. قُلْتُ: عَسَی أَنْ لَا یَفْعَلَ، فَأَذِنَ لَهُ مِنْ أَجْلِی، فَلَمَّا دَخَلَ عَلَیْهِ قَالَ لَهُ: اتَّقِ اللَّهَ یَا عُثْمَانُ!، فَجَعَلَ یَقُولُ: اتَّقِ اللَّهَ ..

وَ عُثْمَانُ یَتَوَعَّدُهُ، قَالَ أَبُو ذَرٍّ: إِنَّهُ قَدْ حَدَّثَنِی نَبِیُّ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَنَّهُ یُجَاءُ بِکَ وَ بِأَصْحَابِکَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ فَتُبْطَحُونَ (۳) عَلَی وُجُوهِکُمْ، فَتَمُرُّ عَلَیْکُمُ الْبَهَائِمُ فَتَطَؤُکُمْ کُلَّ مَا مَرَّتْ آخِرُهَا رُدَّتْ أَوَّلُهَا، حَتَّی یُفْصَلَ بَیْنَ النَّاسِ.

قَالَ یَحْیَی بْنُ سَلَمَهَ: فَحَدَّثَنِی الْعَرْزَمِیُّ أَنَّ فِی هَذَا الْحَدِیثِ: تَرْفَعُونِی حَتَّی إِذَا کُنْتُمْ مَعَ الثُّرَیَّا ضُرِبَ بِکُمْ عَلَی وُجُوهِکُمْ فَتَطَأُکُمُ الْبَهَائِمُ.

وَ ذَکَرَ الثَّقَفِیُّ فِی تَـارِیخِهِ: أَنَّ أَبَـا ذَرٍّ لَمَّا رَأَی أَنَّ عُثْمَانَ قَـدْ أَمَرَ بِتَحْرِیقِ الْمَصَاحِفِ، فَقَالَ: یَا عُثْمَانُ! لَا تَکُنْ أَوَّلَ مَنْ حَرَقَ کِتَابَ اللَّهِ فَیَکُونَ دَمُکَ أَوَّلَ دَمٍ یُهَرَاقُ.

وَ ذَکَرَ فِی تَارِیخِهِ، عَنْ ثَعْلَبَهَ بْنِ حَکِیمٍ، قَالَ: بَیْنَا أَنَا جَالِسٌ عِنْدَ عُثْمَانَ وَ عِنْدَهُ أُنَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ وَ غَیْرِهِمْ فَجَاءَ

ص: ۲۷۰

۱- وضع علی: الواو، فی ک رمز نسخه بدل. و الظّاهر زیادتها.

۲- فی ک: قتلت- بلا الهمزه الاستفهامیّه-.

۳- قال فی القاموس ۱- ۲۱۶: بطحه- کمنعه-: ألقاه علی وجهه.

أَبُو ذَرٍّ يَتَوَكَّأَ عَلَى عَصَاهُ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ. فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ يَا عُثْمَانُ! إِنَّكَ تَسْمَعُ .. كَذَا وَ كَذَا، وَ تَصْنَعُ .. كَذَا وَ كَذَا .. وَ ذَكَرَ مَسَاوِيَهُ، فَسَكَتَ عُثْمَانُ حَتَّى إِذَا انْصَرَفَ، قَالَ: مَنْ يَعْذِرُنِي مِنْ هَذَا الَّذِي لَا يَدَعُ مَسَاءَةً إِلَّا (۱) ذَكَرَهَا. فَسَكَتَ الْقَوْمُ فَلَمْ يُجِيبُوهُ، فَأَرْسَلَ إِلَى عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَجَاءَ، فَقَامَ فِي مَقَامِ أَبِي الذَّرِّ، فَقَالَ: يَا أَبَا الْحَسَنِ! مَا تَرَى أَبَا الذَّرِّ لَا يَدَعُ لِي مَسَاءَةً إِلَّا ذَكَرَهَا؟. فَقَالَ: يَا عُثْمَانُ! إِنِّي أَنْهَاكَ عَنْ أَبِي ذَرٍّ، يَا عُثْمَانُ أَنْهَاكَ عَنْ أَبِي ذَرٍّ .. ثَلَاثَ مَرَّاتٍ-، اتْرُكْهُ كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِمُؤْمِنِ آلِ فِرْعَوْنَ: (إِنْ يَكُ كَاذِباً فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَ إِنْ يَكُ صَادِقاً يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ) (۲). قَالَ لَهُ عُثْمَانُ: بِفِيكَ التُّرَابُ!. قَالَ لَهُ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: بَلْ بِفِيكَ التُّرَابُ، ثُمَّ انْصَرَفَ.

وَ رَوَى الثَّقَفِيُّ فِي تَارِيخِهِ أَنَّ أَبَا ذَرٍّ دَخَلَ عَلَى عُثْمَانَ وَ عِنْدَهُ جَمَاعَةٌ-، فَقَالَ:

أَشْهَدُ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: لَيُجَاءُ بِي يَوْمَ الْقِيَامَهِ أَوْ بِكَ وَ بِأَصْحَابِكَ حَتَّى تَكُونَ بِمَنْزِلَهِ الْجَوْزَاءِ مِنَ السَّمَاءِ، ثُمَّ يُرْمَى بِنَا إِلَى الْأَرْضِ فَتُوطَأُ عَلَيْنَا الْبَهَائِمُ حَتَّى يُفْرَغَ مِنْ مُحَاسَبَهِ الْعِبَادِ. فَقَالَ عُثْمَانُ: يَا أَبَا هُرَيْرَهَ! هَلْ سَمِعْتَ هَذَا مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ؟. فَقَالَ: لَا. قَالَ أَبُو ذَرٍّ: أَنْشُدُكَ اللَّهَ سَمِعْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: مَا أَقَلَّتِ الْغَبْرَاءُ وَ لَا أَظَلَّتِ الْخَضْرَاءُ عَلَى ذِي لَهْجَهٍ أَصْدَقَ مِنْ أَبِي ذَرٍّ. قَالَ: أَمَّا هَذَا فَقَدْ سَمِعْتُ، فَرَجَعَ أَبِي ذَرٍّ وَ هُوَ يَقُولُ: وَ اللَّهِ مَا كَذَبْتُ..

وَ ذَكَرَ الثَّقَفِيُّ فِي تَارِيخِهِ: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ شيدان السُّلَمِيِّ أَنَّهُ قَالَ لِأَبِي ذَرٍّ: مَا لَكُمْ وَ لِعُثْمَانَ؟، مَا تُهَوِّنُ عَلَيْهِ، فَقَالَ: بَلَى وَ اللَّهِ لَوْ أَمَرَنِي أَنْ أَخْرُجَ مِنْ دَارِي لَخَرَجْتُ وَ لَوْ حَبْواً، وَ لَكِنَّهُ أَبَى أَنْ يُقِيمَ كِتَابَ اللَّهِ (۳).

۱- لا توجد: إلّا، في س.

۲- غافر: ۲۸.

۳- لا توجد في س من قوله: و ذكر الثّقفيّ .. إلى هنا. و فيه: و ذكر الثّقفيّ في تاريخه أنّ أبا ذرّ ألقي بين يدي عثمان، فقال: يا كذّاب!. فقال عليّ عليه السّلام: ما هو بكذّاب. قال: بلي، و اللّه لو أمرني أن أخرج من داري لخرجت و لو حبوا و لكنّه أبي أن يقيم كتاب اللّه. أقول: هذه العباره مكرّره لا معني لها.

وَ ذَكَرَ الثَّقَفِيُّ فِي تَارِيخِهِ: أَنَّ أَبَا ذَرٍّ أَلْقِيَ بَيْنَ يَدَيْ عُثْمَانَ، فَقَالَ: يَا كَذَّابُ!.

فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَا هُوَ بِكَذَّابٍ. قَالَ: بَلَى، وَ اللَّهِ إِنَّهُ لَكَذَّابٌ. قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَا هُوَ بِكَذَّابٍ. قَالَ عُثْمَانُ: التُّرْبَاءُ فِي فِيكَ يَا عَلِيُّ!. قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: بَلِ التُّرْبَاءُ فِي (۱) فِيكَ يَا عُثْمَانُ. قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: مَا أَظَلَّتِ الْخَضْرَاءُ وَ لَا أَقَلَّتِ الْغَبْرَاءُ عَلَى ذِي لَهْجَةٍ أَصْدَقَ مِنْ أَبِي ذَرٍّ. قَالَ: أَمَا وَ اللَّهِ عَلَى ذَلِكَ لَأُسَيِّرَنَّهُ. قَالَ أَبُو ذَرٍّ: أَمَا وَ اللَّهِ لَقَدْ حَدَّثَنِي خَلِيلِي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ أَنَّكُمْ تُخْرِجُونِّي مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ..

وَ ذَكَرَ الثَّقَفِيُّ فِي تَارِيخِهِ، عَنْ سَهْلِ بْنِ السَّاعِدِيِّ، قَالَ: كَانَ أَبُو ذَرٍّ جَالِساً عِنْدَ عُثْمَانَ وَ كُنْتُ عِنْدَهُ جَالِساً إِذْ قَالَ عُثْمَانُ: أَ رَأَيْتُمْ مَنْ أَدَّى زَكَاةَ مَالِهِ هَلْ فِي مَالِهِ حَقٌّ غَيْرُهُ؟. قَالَ كَعْبٌ: لَا، فَدَفَعَ أَبُو ذَرٍّ بِعَصَاهُ فِي صَدْرِ كَعْبٍ، ثُمَّ قَالَ: يَا ابْنَ الْيَهُودِيَّيْنِ! أَنْتَ تُفَسِّرُ كِتَابَ اللَّهِ بِرَأْيِكَ: (لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ وَ لكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ ...) (۲)إِلَى قَوْلِهِ: (وَ آتَى الْمالَ عَلى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبى وَ الْيَتامى وَ الْمَساكِينَ) (۳)، ثُمَّ قَالَ: أَ لَا تَرَى أَنَّ عَلَى الْمُصَلِّي بَعْدَ إِيتَاءِ الزَّكَاةِ حَقّاً فِي مَالِهِ؟!، ثُمَّ قَالَ عُثْمَانُ: أَ تَرَوْنَ بَأْساً أَنْ نَأْخُذَ (۴)مِنْ بَيْتِ مَالِ الْمُسْلِمِينَ مَالًا فَنُفَرِّقَهُ فِيمَا يَنُوبُنَا (۵)مِنْ أَمْرِنَا ثُمَّ نَقْضِيهِ؟، ثُمَّ قَالَ أُنَاسٌ مِنْهُمْ: لَيْسَ بِذَلِكَ بَأْسٌ. وَ أَبُو ذَرٍّ سَاكِتٌ، فَقَالَ عُثْمَانُ: يَا كَعْبُ! مَا تَقُولُ؟. فَقَالَ كَعْبٌ: لَا بَأْسَ بِذَلِكَ، فَرَفَعَ أَبُو ذَرٍّ عَصَاهُ فَوَجَأَ بِهَا (۶) فِي صَدْرِهِ، ثُمَّ قَالَ: أَنْتَ يَا ابْنَ

۱- لا توجد في س: في.

۲- البقرة: ۱۷۷.

۳- البقرة: ۱۷۷.

۴- في ك نسخه بدل: يؤخذ.

۵- قد تقرأ في مطبوع البحار: ينوبنا.

۶- قال في القاموس ۱- ۳۱: وجأه باليد أو بالسّكّين- كوضعه-: ضربه.

الْيَهُودِيَّيْنِ تُعَلِّمُنَا دِينَنَا؟!. فَقَالَ عُثْمَانُ: مَا أَكْثَرَ أَذَاكَ لِي وَ أَوْلَعَكَ بِأَصْحَابِيَ؟! الْحَقْ بِمَكِينِكَ وَ غَيِّبْ عَنِّي وَجْهَكَ.

وَ ذَكَرَ الثَّقَفِيُّ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عِيسَى بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ أَبَا ذَرٍّ أَظْهَرَ عَيْبَ عُثْمَانَ وَ فِرَاقَهُ لِلدِّينِ، وَ أَغْلَظَ لَهُ حَتَّى شَتَمَهُ عَلَى رُءُوسِ النَّاسِ وَ بَرِئَ مِنْهُ، فَسَيَّرَهُ عُثْمَانُ إِلَى الشَّامِ.

وَ ذَكَرَ الثَّقَفِيُّ فِي تَارِيخِهِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ: أَنَّ أَبَا ذَرٍّ زَارَ أَبَا الدَّرْدَاءِ بِحِمْصٍ فَمَكَثَ عِنْدَهُ لَيَالِيَ فَأَمَرَ (۱)بِحِمَارِهِ فَأَوْكَفَ (۲)، فَقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: لَا أَرَانِيَ اللَّهُ مشيعك (۳)، وَ أَمَرَ بِحِمَارِهِ فَأُسْرِجَ. فَسَارَا جَمِيعاً عَلَى حِمَارَيْهِمَا، فَلَقِيَا رَجُلًا شَهِدَ الْجُمُعَةَ عِنْدَ مُعَاوِيَهَ بِالْجَابِيَهِ فَعَرَفَهُمَا الرَّجُلُ وَ لَمْ يَعْرِفَاهُ (۴) فَأَخْبَرَهُمَا خَبَرَ النَّاسِ، ثُمَّ إِنَّ الرَّجُلَ قَالَ: وَ خَبَرٌ آخَرُ كَرِهْتُ أَنْ أُخْبِرَكُمْ بِهِ الْآنَ وَ أَرَاكُمْ تَكْرَهَانِهِ، قَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: لَعَلَّ أَبَا ذَرٍّ قَدْ نُفِيَ؟. قَالَ: نَعَمْ وَ اللَّهِ، فَاسْتَرْجَعَ أَبُو الدَّرْدَاءِ وَ صَاحِبُهُ قَرِيباً مِنْ عَشْرِ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: فَارْتَقِبْهُمْ وَ اصْطَبِرْ كَمَا قِيلَ لِأَصْحَابِ النَّاقَهِ، اللَّهُمَّ إِنْ كَانُوا كَذَّبُوا أَبَا ذَرٍّ فَإِنِّي لَا أُكَذِّبُهُ! وَ إِنِ اتَّهَمُوهُ فَإِنِّي لَا أَتَّهِمُهُ! وَ إِنِ اسْتَغَشُّوهُ فَإِنِّي لَا أَسْتَغِشُّهُ! إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ كَانَ يَأْتَمِنُهُ حَيْثُ لَا يَأْتَمِنُ أَحَداً، وَ يُسِرُّ إِلَيْهِ حَيْثُ (۵) لَا يُسِرُّ إِلَى أَحَدٍ، أَمَا وَ الَّذِي نَفْسُ أَبِي الدَّرْدَاءِ بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ أَبَا ذَرٍّ قَطَعَ يَمِينِي مَا أَبْغَضْتُهُ بَعْدَ مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: مَا أَظَلَّتِ الْخَضْرَاءُ وَ لَا أَقَلَّتِ الْغَبْرَاءُ عَلَى ذِي لَهْجَهٍ أَصْدَقَ مِنْ أَبِي ذَرٍّ.

۱- الكلمه مشوّشه فى المطبوع، و قد تقرأ: قاصر. و ما أثبتناه هو الظّاهر.

۲- قال الجوهرىّ فى الصّحاح ۴- ۱۴۴۶: و الوكاف و الإكاف للحمار، يقال: آكفت البغل و أوكفته. و قال الفيروزآبادىّ فى قاموسه ۳- ۱۱۸: إكاف الحمار- ككتاب و غراب- و وكافه: برذعته، و الأكّاف صانعه، و آكف الحمار و أكّفه تأكيفا: شدّه عليه.

۳- فى س: الكلمه مشوّشه، و قد تقرأ: مشيعتك، أو: شيعتك.

۴- كذا، و الظّاهر: فعرفا الرّجل و لم يعرفهما.

۵- فى س: حتّى.

وَ ذَكَرَ الثَّقَفِيُّ فِي تَارِيخِهِ بِإِسْنَادِهِ، قَالَ: قَامَ مُعَاوِيَهُ خَطِيباً بِالشَّامِ، فَقَالَ:

أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّمَا أَنَا خَازِنٌ فَمَنْ أَعْطَيْتُهُ فَاللَّهُ يُعْطِيهِ وَ مَنْ حَرَمْتُهُ فَاللَّهُ يَحْرِمُهُ، فَقَامَ إِلَيْهِ أَبُو ذَرٍّ، فَقَالَ: كَذَبْتَ وَ اللَّهِ يَا مُعَاوِيَهُ، إِنَّكَ لَتُعْطِي مَنْ حَرَمَ اللَّهُ وَ تَمْنَعُ مَنْ أَعْطَى اللَّهُ.

وَ ذَكَرَ الثَّقَفِيُّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: قُلْتُ لِمُعَاوِيَهَ: أَمَّا أَنَا فَأَشْهَدُ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: إِنَّ أَحَدَنَا فِرْعَوْنُ هَذِهِ الْأُمَّهِ. فَقَالَ مُعَاوِيَهُ: أَمَّا أَنَا فَلَا (١).

وَ عَنْهُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ ابْنِ أَخِي أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: كَتَبَ مُعَاوِيَهُ إِلَى عُثْمَانَ: إِنَّ أَبَا ذَرٍّ قَدْ حَرَّفَ قُلُوبَ أَهْلِ الشَّامِ وَ بَغَّضَكَ إِلَيْهِمْ فَمَا يَسْتَفْتُونَ غَيْرَهُ، وَ لَا يَقْضِي بَيْنَهُمْ إِلَّا هُوَ، فَكَتَبَ عُثْمَانُ إِلَى مُعَاوِيَهَ: أَنِ احْمِلْ أَبَا ذَرٍّ عَلَى نَابٍ صَعْبٍ وَ قَتَبٍ (٢)،

١- قد أورد فی العقد الفرید ٢- ٢٢٣ [و فی طبعه أخری: ٢- ٢٨٥] و من کتاب أمیر المؤمنین علیه السّلام إلی معاویه: أمّا بعد فو اللّه ما قتل ابن عمّک غیرک، و إنّی لأرجو أن ألحقک به علی مثل ذنبه و أعظم من خطیئته. و نقل ابن أبی الحدید فی شرحه ۴- ۵۸ [أربع مجلّدات من کتاب ابن عبّاس إلی معاویه: و أمّا قولک: إنّی من السّاعین علی عثمان و الخاذلین و السّافکین دمه .. فأقسم باللّه لأنت المتربّص بقتله، و المحبّ لهلاکه، و الحابس النّاس قبلک عنه علی بصیره من أمره .. و ذکر ابن مزاحم فی کتاب صفّین: ٢١٠، و الطّبریّ فی تاریخه ۵- ٢۴٣، و ابن الأثیر فی الکامل ٣- ١٢٣، و ابن أبی الحدید فی شرحه ١- ٣۴٢ خطبه شبث بن ربعیّ معاویه: إنّه و اللّه لا یخفی علینا ما تغزو و ما تطلب .. و قد علمنا أن قد أبطأت عنه بالنّصر، و أحببت له القتل لهذه المنزله الّتی أصبحت تطلب ... و جاء جواب أبی أیّوب الأنصاریّ لمعاویه: إنّ الّذی تربّص بعثمان و ثبّط أهل الشّام عن نصرته لأنت .. کما فی الإمامه و السّیاسه ١- ٩٣ [و فی طبعه أخری: ٨١]، و شرح ابن أبی الحدید المعتزلیّ ٢- ٢٨١. و لعمری، إنّ النّکیر علی معاویه و الکتب إلیه من وجوه الصّحابه و غیرهم أکثر و أکثر کلّها تعرب عن علّه خذلانه عثمان حیّا و مطالبته بدمه میّتا، و ما ذکرناه لیس إلّا قطره من بحر، راجع ما سرده العلّامه الأمینیّ فی غدیره ٩- ١۴٩- ١۵١ و غیرها.

٢- قال فی القاموس ١- ١٣۵: النّاب: النّاقه المسنّه. و فیه ١- ١١۴: القتب: الإکاف، و بالتّحریک أکثر، أو الإکاف الصّغیر علی قدر سنام البعیر.

ثُمَّ ابْعَثْ مَعَهُ مَنْ يَنْجَشُ بِهِ نَجْشاً (١) عَنِيفاً حَتَّى يَقْدَمَ بِهِ عَلَيَّ، قَالَ: فَحَمَلَهُ مُعَاوِيَهُ عَلَى نَاقَهٍ صَعْبَهٍ عَلَيْهَا قَتَبٌ مَا عَلَى الْقَتَبِ إِلَّا مِسْحٌ(٢)، ثُمَّ بَعَثَ مَعَهُ مَنْ يُسَيِّرُهُ سَيْراً عَنِيفاً، وَ خَرَجْتُ مَعَهُ فَمَا لَبِثَ الشَّيْخُ إِلَّا قَلِيلًا حَتَّى سَقَطَ مَا يَلِي الْقَتَبَ مِنْ لَحْمِ فَخِذَيْهِ وَ قُرِحَ، فَكُنَّا إِذَا كَانَ اللَّيْلُ أَخَذْتُ مُلَائِي (٣) فَأَلْقَيْتُهُمَا تَحْتَهُ، فَإِذَا كَانَ السَّحَرُ نَزَعْتُهُمَا مَخَافَهَ أَنْ يَرَوْنِي فَيَمْنَعُونِي مِنْ ذَلِكَ، حَتَّى قَدِمْنَا الْمَدِينَهَ وَ بَلَغْنَا عُثْمَانَ مَا لَقِيَ أَبُو ذَرٍّ مِنَ الْوَجَعِ وَ الْجَهْدِ، فَحَجَبَهُ جُمُعَهً وَ جُمُعَهً حَتَّى مَضَتْ عِشْرُونَ لَيْلَهً أَوْ نَحْوُهَا وَ أَفَاقَ أَبُو ذَرٍّ، ثُمَّ أُرْسِلَ إِلَيْهِ وَ هُوَ مُعْتَمِدٌ عَلَى يَدِي فَدَخَلْنَا عَلَيْهِ وَ هُوَ مُتَّكِئٌ فَاسْتَوَى قَاعِداً، فَلَمَّا دَنَا أَبُو ذَرٍّ مِنْهُ قَالَ عُثْمَانُ:

لَا أَنْعَمَ اللَّهُ بِعَمْرٍو عَيْناً*** تَحِيَّهَ السُّخْطِ إِذَا الْتَقَيْنَا

فَقَالَ لَهُ أَبُو ذَرٍّ: لِمَ (۴)؟، فَوَ اللَّهِ مَا سَمَّانِيَ اللَّهُ عَمْراً (۵) وَ لَا سَمَّانِيَ أَبَوَايَ عَمْراً (۶)، وَ إِنِّي عَلَى الْعَهْدِ الَّذِي فَارَقْتُ عَلَيْهِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مَا غَيَّرْتُ وَ لَا بَدَّلْتُ.

فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ: كَذَبْتَ! لَقَدْ كَذَبْتَ عَلَى نَبِيِّنَا وَ طَعَنْتَ فِي دِينِنَا، وَ فَارَقْتَ رَأْيَنَا، وَ ضَغَّنْتَ قُلُوبَ الْمُسْلِمِينَ عَلَيْنَا، ثُمَّ قَالَ لِبَعْضِ غِلْمَانِهِ: ادْعُ لِي قُرَيْشاً، فَانْطَلَقَ رَسُولُهُ فَمَا لَبِثْنَا أَنِ امْتَلَأَ الْبَيْتُ مِنْ رِجَالِ قُرَيْشٍ. فَقَالَ لَهُمْ عُثْمَانُ: إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ فِي هَذَا الشَّيْخِ الْكَذَّابِ، الَّذِي كَذَبَ عَلَى نَبِيِّنَا وَ طَعَنَ فِي دِينِنَا، وَ ضَغَّنَ قُلُوبَ الْمُسْلِمِينَ عَلَيْنَا، وَ إِنِّي قَدْ رَأَيْتُ أَنْ أَقْتُلَهُ أَوْ أَصْلِبَهُ أَوْ أَنْفِيَهُ مِنَ

١- النّجش: الإسراع. ذكره الفيروزآبادىّ فى القاموس ٢- ٢٨٩.

٢- قال فى القاموس المحيط ١- ٢۴٩: المسح- بالكسر-: البلاس.

٣- جاء فى النّهايه ۴- ٣۵٢: الملاء- بالضّمّ و المدّ-: جمع الملاءه، و هى الإزار و الرّيطه. ثمّ إنّ الرّيطه: كلّ ملاءه غير ذات لفقين كلّها نسج واحد، أو قطعه واحده، أو كلّ ثوب ليّن رقيق، كما ذكره فى القاموس ٢- ٣۶٢.

۴- فى ك: و لم.

۵- كذا، و الصّحيح: عمرا.

۶- كذا، و الصّحيح: عمرا.

الْأَرْضِ. فَقَالَ بَعْضُهُمْ: رَأْيُنَا لِرَأْيِكَ تَبَعٌ. وَ قَالَ بَعْضُهُمْ: لَا تَفْعَلْ، فَإِنَّهُ صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ لَهُ حَقٌّ، فَمَا مِنْهُمْ أَحَدٌ أَدَّى الَّذِی عَلَيْهِ، فَبَيْنَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ جَاءَ عَلِيُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَتَوَكَّأُ عَلَى عَصًى سَتْراً فَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَ نَظَرَ وَ لَمْ يَجِدْ مَقْعَداً فَاعْتَمَدَ عَلَى عَصَاهُ، فَمَا أَدْرِی أَ تَخَلُّفُ عَهْدٍ أَمْ يُظَنُّ بِهِ غَيْرُ ذَلِكَ، ثُمَّ قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: فِيمَا أَرْسَلْتُمْ إِلَيْنَا؟. قَالَ عُثْمَانُ: أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ فِی أَمْرٍ قَدْ فُرِّقَ لَنَا فِيهِ الرَّأْیُ فَاجْمَعْ رَأْيَنَا وَ رَأْیَ الْمُسْلِمِينَ فِيهِ عَلَى أَمْرٍ. قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: وَ لِلَّهِ الْحَمْدُ، أَمَا إِنَّكُمْ لَوِ اسْتَشَرْتُمُونَا لَمْ نَأْلُكُمْ نَصِيحَةً. فَقَالَ عُثْمَانُ: إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ فِی هَذَا الشَّيْخِ الَّذِی قَدْ كَذَبَ عَلَى نَبِيِّنَا، وَ طَعَنَ فِی دِينِنَا، وَ خَالَفَ رَأْيَنَا، وَ ضَغَّنَ قُلُوبَ الْمُسْلِمِينَ عَلَيْنَا، وَ قَدْ رَأَيْنَا أَنْ نَقْتُلَهُ أَوْ نَصْلِبَهُ أَوْ نَنْفِيَهُ مِنَ الْأَرْضِ.

قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَ فَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى خَيْرٍ مِنْ ذَلِكُمْ وَ أَقْرَبَ رُشْداً؟ تَتْرُكُونَهُ بِمَنْزِلَةِ مُؤْمِنِ آلِ فِرْعَوْنَ إِنْ يَكُ كاذِباً فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَ إِنْ يَكُ صادِقاً يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِی يَعِدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِی مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ (۱). قَالَ لَهُ عُثْمَانُ: بِفِيكَ التُّرَابُ!. فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: بَلْ بِفِيكَ التُّرَابُ، وَ سَيَكُونُ بِهِ. فَأَمَرَ بِالنَّاسِ فَأُخْرِجُوا.

وَ عَنْهُ فِی تَارِيخِهِ بِإِسْنَادِهِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَعْمَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: لَمَّا قُدِمَ بِأَبِی ذَرٍّ مِنَ الشَّامِ إِلَى عُثْمَانَ كَانَ مِمَّا أَبَّنَهُ (۲)بِهِ أَنْ قَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهُ خَيْرٌ مِنْ أَبِی بَكْرٍ وَ عُمَرَ. قَالَ أَبُو ذَرٍّ: أَجَلْ أَنَا أَقُولُ، وَ اللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُنِی (۳) رَابِعَ أَرْبَعَةٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مَا أَسْلَمَ غَيْرُنَا، وَ مَا أَسْلَمَ أَبُو بَكْرٍ وَ لَا عُمَرُ، وَ لَقَدْ وُلِّيَا وَ مَا وُلِّيتُ، وَ لَقَدْ مَاتَا وَ إِنِّی لَحَيٌّ. فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: وَ اللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُهُ وَ إِنَّهُ

۱- غافر: ۲۸.

۲- قال فی القاموس ۴- ۱۹۴: أبنه بشی ء يأبنه و يأبنه: اتّهمه .. و أبّنه تأبينا: عابه.

۳- فی مطبوع البحار: أ رأيتنی.

لربع (۱) الْإِسْلَام، فَرَدَّ عُثْمَانُ ذَلِكَ عَلَى عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ كَانَ بَيْنَهُمَا كَلَامٌ، فَقَالَ عُثْمَانُ: وَ اللَّهِ لَقَدْ هَمَمْتُ بِكَ، قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: وَ أَنَا وَ اللَّهُ لَأَهِمُّ بِكَ، فَقَامَ عُثْمَانُ وَ دَخَلَ بَيْتَهُ، وَ تَفَرَّقَ النَّاسُ.

وَ عَنْهُ فِي تَارِيخِهِ، عَنِ الْأَحْنَفِ بْنِ قَيْسٍ، قَالَ: بَيْنَمَا (۲) نَحْنُ جُلُوسٌ مَعَ أَبِي هُرَيْرَه إِذْ جَاءَ أَبُو ذَرٍّ، فَقَالَ: يَا أَبَا هُرَيْرَه! هَلِ افْتَقَرَ اللَّهُ مُنْذُ اسْتَغْنَى؟. فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَه: سُبْحَانَ اللَّهِ! بَلِ اللَّهُ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ، لَا يَفْتَقِرُ أَبَداً وَ نَحْنُ الْفُقَرَاءُ إِلَيْهِ. قَالَ أَبُو ذَرٍّ: فَمَا بَالُ هَذَا الْمَالِ يُجْمَعُ بَعْضُهُ إِلَى بَعْضٍ. فَقَالَ: مَالُ اللَّهِ قَدْ مَنَعُوهُ أَهْلَهُ مِنَ الْيَتَامَى وَ الْمَسَاكِينِ، ثُمَّ انْطَلَقَ. فَقُلْتُ لِأَبِي هُرَيْرَه: مَا لَكُمْ لَا تَأْبَوْنَ مِثْلَ هَذَا؟. قَالَ: إِنَّ هَذَا رَجُلٌ قَدْ وَطَّنَ نَفْسَهُ عَلَى أَنْ يُذْبَحَ فِي اللَّهِ، أَمَا إِنِّي أَشْهَدُ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: مَا أَظَلَّتِ الْخَضْرَاءُ وَ لَا أَقَلَّتِ الْغَبْرَاءُ عَلَى ذِي لَهْجَهٍ أَصْدَقَ مِنْ أَبِي ذَرٍّ، فَإِذَا أَرَدْتُم أَنْ تَنْظُرُوا إِلَى أَشْبَهِ النَّاسِ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ بِرّاً وَ زُهْداً وَ نُسْكاً فَعَلَيْكُمْ بِهِ (۳).

وَ عَنْهُ فِي تَارِيخِهِ، عَنِ الْمَعْرُورِ بْنِ سُوَيْدٍ، قَالَ: كَانَ عُثْمَانُ يَخْطُبُ فَأَخَذَ أَبُو ذَرٍّ بِحَلْقَهِ الْبَابِ، فَقَالَ: أَنَا أَبُو ذَرٍّ! مَنْ عَرَفَنِي فَقَدْ عَرَفَنِي وَ مَنْ لَمْ يَعْرِفْنِي فَأَنَا جُنْدَبٌ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: إِنَّمَا مَثَلُ أَهْلِ بَيْتِي مَثَلُ سَفِينَهِ نُوحٍ فِي قَوْمِهِ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا هَلَكَ وَ مَنْ رَكِبَهَا نَجَا. قَالَ لَهُ عُثْمَانُ: كَذَبْتَ. فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّمَا كَانَ عَلَيْكَ أَنْ تَقُولَ كَمَا قَالَ الْعَبْدُ الصَّالِحُ:

۱- في س: لربيع.

۲- في ك: بينهما.

۳- و أخرجه باختلاف ألفاظه و أسانيده ابن سعد و التّرمذيّ و ابن ماجه و أحمد و ابن أبي شيبه و ابن جرير و أبو عمر و أبو نعيم و البغويّ و الحاكم و ابن عساكر و الطّبرانيّ و ابن الجوزيّ و غيرهم، انظر مثالا: ص: ۱

(إِنْ یَکُ کاذِباً فَعَلَیْهِ کَذِبُهُ وَ إِنْ یَکُ صادِقاً یُصِبْکُمْ بَعْضُ الَّذِی یَعِدُکُمْ) (۱) فَما أَتَمَّ حَتَّی قَالَ عُثْمَانُ: بِفِیکَ التُّرَابُ. فَقَالَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ: بَلْ بِفِیکَ التُّرَابُ (۲).

وَ ذَکَرَ الْوَاقِدِیُّ فِی تَارِیخِهِ، عَنْ سَعِیدِ بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ أَبِی مَرْوَانَ الْأَسْلَمِیِّ، عَنْ أَبِیهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: لَمَّا صُدَّ النَّاسُ عَنِ الْحَجِّ فِی سَنَهِ ثَلَاثِینَ أَظْهَرَ أَبُو ذَرٍّ بِالشَّامِ عَیْبَ عُثْمَانَ، فَجَعَلَ کُلَّمَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ أَوْ خَرَجَ شَتَمَ عُثْمَانَ وَ ذَکَرَ مِنْهُ خِصَالًا کُلُّهَا قَبِیحَهٌ، فَکَتَبَ مُعَاوِیَهُ بْنُ أَبِی سُفْیَانَ إِلَی عُثْمَانَ کِتَاباً یَذْکُرُ لَهُ مَا یَصْنَعُ أَبُو ذَرٍّ. وَ ذَکَرَ الْوَاقِدِیُّ مَا تَضَمَّنَهُ الْکِتَابُ حَذَفْنَاهُ اخْتِصَاراً.

فَکَتَبَ إِلَیْهِ عُثْمَانُ: أَمَّا بَعْدُ، فَقَدْ جَاءَنِی کِتَابُکَ وَ فَهِمْتُ مَا ذَکَرْتَ مِنْ أَبِی ذَرٍّ جُنَیْدِبٍ فَابْعَثْ إِلَیَّ بِهِ وَ احْمِلْهُ عَلَی أَغْلَظِ الْمَرَاکِبِ وَ أَوْعَرِهَا (۳)، وَ ابْعَثْ مَعَهُ دَلِیلًا یَسِیرُ بِهِ اللَّیْلَ وَ النَّهَارَ حَتَّی لَا یَنْزِلَ عَنْ مَرْکَبِهِ فَیَغْلِبَهُ النَّوْمُ فَیُنْسِیَهُ ذِکْرِی وَ ذِکْرَکَ.

قَالَ: فَلَمَّا وَرَدَ الْکِتَابُ عَلَی مُعَاوِیَهَ حَمَلَهُ عَلَی شَارِفٍ (۴) لَیْسَ عَلَیْهِ إِلَّا قَتَبٌ، وَ بَعَثَ مَعَهُ دَلِیلًا، وَ أَمَرَ أَنْ یُغِذَّ (۵) بِهِ السَّیْرَ حَتَّی قَدِمَ بِهِ الْمَدِینَهَ وَ قَدْ سَقَطَ لَحْمُ فَخِذَیْهِ، قَالَ: فَلَقَدْ أَتَانَا آتٍ وَ نَحْنُ فِی الْمَسْجِدِ ضَحْوَهً مَعَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ، فَقِیلَ (۶): أَبُو ذَرٍّ قَدْ قَدِمَ الْمَدِینَهَ، فَخَرَجْتُ أَعْدُوا (۷) فَکُنْتُ أَوَّلَ مَنْ سَبَقَ إِلَیْهِ، فَإِذَا شَیْخٌ نَحِیفٌ آدَمُ طُوَالٌ أَبْیَضُ الرَّأْسِ وَ اللِّحْیَهِ یَمْشِی مَشْیاً مُتَقَارِباً، فَدَنَوْتُ إِلَیْهِ،

۱- الغافر: ۲۸.

۲- و قریب منه ما جاء فی روایه الواقدیّ من طریق صهبان مولی الأسلمیّین، کما فی الأنساب ۵- ۵۲، و شرح ابن أبی الحدید ۱- ۲۴۱. و قال الأخیر فیه: فأجابه عثمان بجواب غلیظ لا أحبّ ذکره و أجابه علیه السّلام بمثله. و ستأتی له مصادر أکثر.

۳- الوعر: ضدّ السّهل، کالوعر و الواعر و الوعیر و الأوعر، کما فی القاموس ۲- ۱۵۴.

۴- قال الفیروزآبادی فی القاموس المحیط ۳- ۱۵۷: الشّارف من النّوق: المسنّه الهرمه، و سیأتیان فی بیان المصنّف رحمه اللّه.

۵- أغذّ السّیر، و فیه: أسرع، نصّ علیه فی القاموس المحیط ۱- ۳۵۶.

۶- فی ک نسخه بدل: فقال.

۷- فی س: أغدو.

فَقُلْتُ: يَا عَمِّ! مَا لِی أَرَاکَ لَا تَخْطُو إِلَّا خَطْواً قَرِيباً. قَالَ: عَمَلُ ابْنِ عَفَّانَ، حَمَلَنِی عَلَی مَرْکَبٍ وَعْرٍ وَ أَمَرَ بِی أَنْ أَتْعَبَ، ثُمَّ قَدِمَ بِی عَلَيْهِ لِيَرَی فِيَّ رَأْيَهُ. قَالَ: فَدَخَلَ بِهِ عَلَی عُثْمَانَ، فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ: لَا أَنْعَمَ اللَّهُ لَکَ عَيْناً يَا جُنَيْدِبُ ..

وَ سَاقَ الْحَدِيثَ کَمَا مَرَّ بِرِوَايَةِ ابْنِ أَبِی الْحَدِيدِ.

ثم قال أبو الصلاح (۱) رحمه اللّه: وَ ذَکَرَ الْوَاقِدِيُّ فِی تَارِيخِهِ (۲)، عَنْ صُهْبَانَ مَوْلَی الْأَسْلَمِيِّينَ، قَالَ: رَأَيْتُ أَبَا ذَرٍّ يَوْمَ دُخِلَ بِهِ عَلَی عُثْمَانَ عَلَيْهِ عَبَاءٌ مِدْرَعاً قَدْ دُرِعَ بِهَا عَلَی شَارِفٍ حَتَّی أُنِيخَ بِهِ عَلَی بَابِ عُثْمَانَ. فَقَالَ: أَنْتَ الَّذِی فَعَلْتَ وَ فَعَلْتَ؟!. فَقَالَ: أَنَا الَّذِی نَصَحْتُکَ فَاسْتَغْشَشْتَنِی، وَ نَصَحْتُ صَاحِبَکَ فَاسْتَغَشَّنِی .. وَ سَاقَ الْحَدِيثَ کَمَا رَوَاهُ ابْنُ أَبِی الْحَدِيدِ .. إِلَی قَوْلِهِ، قَالَ: امْضِ عَلَی وَجْهِکَ هَذَا وَ لَا تَعْدُوَنَّ الرَّبَذَةَ، فَخَرَجَ أَبُو ذَرٍّ إِلَی الرَّبَذَةِ، فَلَمْ يَزَلْ بِهَا حَتَّی تُوُفِّیَ.

**[ترجمه]در تاریخش با ذکر سند، از ابن عباس روایت می کند که گفت: ابوذر برای ورود از عثمان اجازه خواست و عثمان از اجازه دادن به او امتناع نمود و او به من گفت: برای من از او اجازه بگیر. ابن عباس گوید: پس به نزد عثمان رفتم و برای ورود او اجازه خواستم. گفت: او مرا اذیت می کند. گفتم: امید که اینبار نکند. پس بخاطر من به او اجازه داد.و چون وارد شد گفت: تقوا پیشه کن ای عثمان! و همچنان می گفت تقوا پیشه کن و عثمان او را تهدید می کرد. ابوذر گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم این حدیث را به من گفت که در روز قیامت تو و یارانت را می آورند و به صورت بر زمین می افکنند و چارپایان از روی شما میگذرنند و لگدمالتان می کنند و چون به آخرین آنها گذرد، اولین آنها باز می آیند تا آنکه مردمان از هم جدا گردند. یحیی بن سلمه گوید: العرزمی چنین روایت نمود که در این حدیث اینگونه میگوید: مرا بالا می برید تا آنگاه که در کنار ثریا قرار گرفتید، شما را با صورت بر زمین می کوبند و چارپایان لگدمالتان می کنند.

و ثقفی در تاریخش گوید: اباذر زمانی که دید عثمان دستور داده که قرآنها را بسوزانند، گفت: ای عثمان! نخستین کسی نباشد که کتاب خدا را می سوزاند پس خون تو نخستین خونی باشد که ریخته می شود.

و در تاریخش از ثعلبه بن حکیم نقل می کند که گفت: در حالیکه نزد عثمان نشسته بودم و کسانی از اصحاب محمد صلی الله علیه و آله و سلم از اهل بدر و غیر آن نزد او بودند،

ص: ۲۷۰

ابوذر تکیه زده بر عصایش وارد شد و گفت: سلام بر شما و سپس گفت: تقوای الهی پیشه کن ای عثمان! تو فلان و فلان سخن را می شنوی .. و فلان و فلان کار را می کنی .. و آنگاه بدکاریهای وی را برشمرد و عثمان تا وقتی که وی بازگشت و رفت، خموش ماند و سپس گفت: چه کسی مرا در برابر این مرد که از ذکر هیچ سخن ناپسندی نمی گذرد، صاحب عذر می داند. پس همه حاضران خاموش ماندند و هیچکس پاسخش نگفت پس او کسی را به نزد علی علیه السلام فرستاد و وی آمد و در جای ابوذر ایستاد. عثمان گفت: ای ابا الحسن! نظرت درباره ابوذر چیست که هر بدگویی که خواهد نثار من می کند؟ گفت: ای عثمان! من تو را از تعرض به ابوذر نهی می کنم. من تو را از تعرض به ابوذر نهی می کنم... و سه بار تکرار نمود. رهایش کن همان سان که خدایتعالی در مورد مومن آل فرعون فرمود: (إِنْ يَکُ کاذِباً فَعَلَيْهِ کَذِبُهُ وَ إِنْ يَکُ صادِقاً يُصِبْکُمْ

بَعْضُ الَّذِی یَعِدُکُمْ إِنَّ اللَّهَ لا یَهْدِی مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ کَذَّابٌ -: و اگر دروغگو باشد دروغش به زیان اوست و اگر راستگو باشد برخی از آنچه به شما وعده می دهد به شما خواهد رسید چرا که خدا کسی را که افراطکار دروغزن باشد هدایت نمی کند) - . غافر/ ۲۸ - .

عثمان گفت: خاک بر دهانت! و علی علیه السلام پاسخش داد: بلکه خاک بر دهان تو، و سپس بازگشت.

ثقفی در تاریخ خود روایت می کند: اباذر بر عثمان که گروهی نزد او بودند، وارد شد و (عثمان)گفت: شهادت می دهم که از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: در روز قیامت من یا تو و یارانت را خواهند آورد تا آنکه در جایگاه برج جوزاء در آسمان قرار گیری، سپس ما را به زمین می افکنند و چارپایان را از روی ما می گذرانند تا آنکه حسابرسی بندگان به سر آید. پس عثمان گفت: ای اباهریره! آیا این را از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم شنیدی؟ گفت: نه. سپس ابوذر گفت: تو را به خدا آیا از نبی خدا صلی الله علیه و آله و سلم شنیدی که میفرمود: زمین بر پشت خود حمل نکرد و آسمان سایه افکن نگشت هیچ صاحب زبانی را، راستگوتر از ابوذر. گفت: درباره این سخن، آری شنیده ام. پس ابوذر بازگشت در حالیکه می گفت: به خدا که دروغ نگفتم.

ثقفی در تاریخش از عبدالله شیدان السلمی روایت می کند که به ابوذر گفت: شما به عثمان چه کار دارید؟ که او را راحت نمی گذارید. گفت: آری به خدا که اگر مرا امر نماید که از خانه ام بیرون شوم، بیرون خواهم رفت حتی شده چهار دست و پا، ولی او از برپا داشتن کتاب خدا، سر باز زد.

ص: ۲۷۱

ثقفی در تاریخش می نویسد: ابوذر با عثمان رویارو شد و عثمان به او گفت: ای دروغگو. پس علی علیه السلام فرمود: او دروغگو نیست. گفت: بله هست. به خدا که او دروغزن است. علی علیه السلام فرمود: وی دروغگو نیست. عثمان گفت: خاک بر دهانت ای علی! علی علیه السلام فرمود: بلکه خاک بر دهان تو ای عثمان .

علی علیه السلام فرمود: از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شنید که فرمود: زمین بر پشت خود حمل نکرد و آسمان سایه افکن نگشت هیچ صاحب زبانی را، راستگوتر از ابوذر. گفت: هان به خدا که بخاطر همین او را تبعید خواهم کرد. ابوذر گفت: هان که حبیبم صلی الله علیه و آله و سلم مرا خبر داد که شما مرا از جزیره العرب بیرون خواهید راند.

و ثقفی در تاریخش از سهل بن ساعدی روایت می کند که گفت: ابوذر نزد عثمان نشسته بود و من نیز حاضر بودم که عثمان گفت: به نظر شما کسی که زکات مالش را داده، آیا در آن مال باز هم حق دیگری هست؟ کعب گفت: خیر. پس ابوذر با عصایش بر سینه کعب گذاشت و گفت: ای فرزند دو یهودی! تو کتاب خدا را تفسیر به رأی می کنی: (لَیْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَکُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ وَ لکِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ ...) - . البقره/ ۱۷۷ - تا آنجا که می فرماید: (وَ آتَی الْمالَ عَلی حُبِّهِ ذَوِی الْقُرْبی وَ الْیَتامی وَ الْمَساکِینَ) - . البقره/ ۱۷۷ - ،

سپس گفت: آیا نمازگزار را پس از آنکه زکاتش را پرداخت، در مالش حقی بر گردن نیست؟! سپس عثمان گفت: آیا جایز

می دانید که از بیت المال مالی را برداشته و آنرا در اموری که به آن دچار می گردیم، هزینه کنیم و سپس آنرا پس دهیم؟ گروهی از حاضران گفتند: مشکلی در این کار نمی بینیم، حال آنکه ابوذر ساکت بود. پس عثمان گفت: ای کعب! نظر تو چیست؟ کعب گفت: مشکلی ندارد. پس ابوذر عصایش را بالا برد و با آن بر سینه او زد و گفت: تو ای

ص: ۲۷۲

از پدر و مادر یهودی! دین ما را به ما یاد می دهی؟ پس عثمان گفت: چقدر مرا می آزاری و از یارانم ایراد می گیری؟! به نزد دوست بزرگوارت برو و دیگر رویت را نبینم.

ثقفی از عیسی بن زید از پدرش روایت می کند که اباذر عیوب عثمان و جدایی او از دین را آشکار می نمود و بر او سخت می گرفت تا آنکه پیش روی مردمان وی را ناسزا گفت و از او برائت جست، پس عثمان او را به شام تبعید نمود .

ثقفی در تاریخش از عبدالرحمن نقل می کند که اباذر به دیدار ابودرداء در حمص رفت و چند شبی نزد او بود. پس گفت الاغش را پالان نهند. ابوالدرداء گفت: خدا نکند که از پیش ما بروی و دستور داد تا الاغش را پالان نهادند و هر دو با هم سوار بر الاغهاشان روانه شدند و در آب انبار مردی را دیدند که در نماز جمعه نزد معاویه شرکت کرده بود. پس مرد آندو را شناخت و ایشان او را نشناختند و او اخبار مردم را به ایشان رساند. سپس آن مرد گفت: و خبر دیگری هست که خوش ندارم اکنون به گوشتان رسانم و فکر می کنم که نپسندید. ابودرداء گفت: نکند اباذر تبعید شده است؟ گفت: آری به راستی. پس ابی الدرداء و دوستش حدود ده بار انا لله و انا الیه راجعون گفتند. سپس ابوالدرداء گفت: پس ایشان را زیر نظر گیر و شکیبایی پیشه کن ، آنچنان که به اصحاب ناقه گفته شد. پروردگارا اگر ایشان ابوذر را دروغگو خوانده باشند، من او را دروغگو نمی خوانم! و اگر او را متهم نموده باشند، من او را متهم نمی دانم! و اگر او را نیرنگباز و اهل غش خوانده باشند، من او را نیرنگباز نمی خوانم. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم او را آنجا که هیچکس را امین نمی دانست، وی را امین می دانست و آنجا که با هیچکس راز نمی گفت، اسرارش را با او در میان می نهاد. هان سوگند به آنکه جان ابی الدرداء در دست اوست، اگر ابوذر دست راست مرا قطع کند، پس از آنکه از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شنیدم که زمین بر پشت خود حمل نکرد و آسمان سایه افکن نگشت هیچ صاحب زبانی را، راستگوتر از ابوذر، هرگز از او ناراحت نخواهم شد.

ص: ۲۷۳

ثقفی در تاریخش با ذکر سند می نویسد: معاویه در شام خطبه ای خواند و گفت: ای مردمان! به راستی که من تنها خزانه دارم و به هر که مالی دهم، خداست که به او داده و هر که به او مالی ندهم، خداست که او را محروم نموده است. پس ابوذر بسوی او رفت و گفت: به خدا سوگند که دروغ می گویی ای معاویه، به راستی که تو این اموال را به کسانی می دهی که خداوند محرومشان نموده و از کسانی باز می داری که خداوند این اموال را روزی ایشان قرار داده است.

ثقفی از ابراهیم التیمی از پدرش از اباذر روایت می کند که گفت : به معاویه گفتم اگر از من پرسند، شهادت می دهم که از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: به راستی که یکی از ما فرعون این امت است. پس معاویه گفت: اگر

از من پرسند، نه (نشنیده ام).

هم از او از عبدالملک برادر زاده اباذر روایت است که گفت: معاویه به عثمان در نامه ای نوشت: بدان که اباذر دلهای اهل شام را از تو برگردانده و کینه تو را به دل ایشان افکنده و سوالاتشان را جز از وی نمی پرسند و هم اوست که میانشان داوری می کند. پس عثمان به معاویه نوشت که اباذر را بر فرتوت شتری استخوانی پشت

ص: ۲۷۴

و فقط با پارچه زیر جهاز سوار کن و کسی را همراه او بفرست که او را با تندخویی و درشتی پیش راند تا به نزد منش آورد. پس معاویه او را بر شتری سخت پشت نشاند که جز پلاسی زمخت بر آن نبود و کسی را همراه او فرستاد که با تندی و خشونت وی را پیش می راند. من نیز با شیخ (ابوذر) روان گشتم و چندی نگذشت که گوشت رانها و زانوی او از بین رفت و زخم آلود شد. و چون وقت شب می رسید، روکش خود را برگرفته و زیر پاهای او می گستردم و سپیده دم که هوا روشن می شد آنرا برمی گرفتم تا مبادا این کار مرا ببینند و از آن باز دارندم، تا آنکه به مدینه رسیدیم و عثمان را از رنج و آزاری که به ابوذر رسیده بود آگاه ساختیم و او تا یک جمعه و دو جمعه و تا حدود بیست شب از دیدار با وی خودداری نمود و ابوذر اندکی به حال سلامتی بازگشت و آنگاه دنبال او در حالی که بر دست من تکیه داشت، بر او وارد شدیم و او لمیده بود، پس برخاست و چون ابوذر به وی نزدیک شد، گفت: هان که هیچ چشمی به دیدار عمرو خرسند و خوش نگردد، چون رویارو شویم تحیّت و درود ما خشم است! (بیت شعر). ابوذر به او گفت: از چه رو؟ به خدا که خداوند مرا عمرو ننامید و پدر و مادرم هم نامم را عمرو نگذاشتند و من بر همان عهد و حالی هستم که در آخرین دیدارم با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بودم و هیچ چیز را تغییر نداده و دگرگون نساخته ام. عثمان به او گفت: دروغ می گویی، به راستی که تو بر پیامبر ما دروغ گفتی و بر دین ما ایراد گرفتی و از رای و نظر ما جدایی جسته و کینه ما را به دل مسلمانان انداخته ای. سپس به یکی از پیش... خدمتانش گفت: سران قریش را خبر کن که نزد من آیند. فرستاده او روانه گشت و چیزی نگذشت که خانه از مردان قریش پر گشت. عثمان به ایشان گفت: ما به خاطر این پیر دروغگو به نزد شما فرستادیم که بر پیامبرمان دروغ بسته و بر دین ما ایراد گرفته و دل مسلمانان را بر ما چرکین و پر کین گردانده و من اکنون سرِ آن دارم که او را بکشم یا بر دار کنم یا از این سرزمین تبعید کنم.

ص: ۲۷۵

یکی از مردان گفت: رأی ما تابع رأی توست. و کسی گفت: چنین مکن، که او صحابی رسول خداست و او را حقی است. و هیچ یک از ایشان آنچه که حق وظیفه اش بود به جای نیاورد تا آنکه علی بن ابیطالب علیه السلام که بر چوبدستی به زیر عبایش، تکیه داشت، وارد شد و بر وی سلام کرد و نگاهی انداخت و جایی برای نشستن ندید، پس بر عصایش تکیه زد. و نمی دانم که آیا عهد و حال گذشته دگرگون گشته بود یا آنکه درباره او گمان دیگری می بردند! سپس علی علیه السلام فرمود: بخاطر چه کار نزد ما فرستاده اید؟ عثمان گفت: بخاطر کاری نزد شما فرستادیم که رأی و حکم ما را به پراکندگی افتاده بود و اکنون نظر ما و مسلمانان درباره آن به یک مساله واحد رسیده است. علی علیه السلام فرمود: پس خدای را شکر و سپاس. هان که اگر از ما مشورتی می خواستید، شما را در اندرز و خیرخواهی دریغ نمی ورزیدم. عثمان گفت: ما بخاطر این

شیخ که بر پیامبر ما دروغ بسته و بر دین ما ایرادجویی کرده و با دستور ما به مخالفت برخاسته و دل مسلمانان را از ما پرکینه نموده، شما را فراخواندیم و اکنون نظرمان آنست که او را بکشیم یا به دار بیاویزیم یا از این سرزمین تبعیدش کنیم. علی علیه السلام فرمود: آیا می خواهید شما را به امری بهتر و هدایت یافته تر از آن رهنمون گردم؟ او را به حال مومن آل فرعون رها کنید: إِنْ یَکُ کاذِباً فَعَلَیْهِ کَذِبُهُ وَ إِنْ یَکُ صادِقاً یُصِبْکُمْ بَعْضُ الَّذِی یَعِدُکُمْ إِنَّ اللَّهَ لا یَهْدِی مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ کَذّابٌ. - . غافر/ ۲۸ - -: و اگر دروغگو باشد دروغش به زیان اوست و اگر راستگو باشد برخی از آنچه به شما وعده می دهد به شما خواهد رسید چرا که خدا کسی را که افراطکار دروغزن باشد هدایت نمی کند.) عثمان گفت: خاک بر دهانت! و علی علیه السلام به او فرمود: بلکه خاک بر دهان تو، و چنان خواهد شد. پس عثمان فرمان داد و مردم را بیرون فرستادند .

و هم از او در تاریخش به سندی که از عبدالرحمن بن معمر از پدرش، ذکر می کند روایت است که وقتی ابوذر را از شام به نزد عثمان آوردند، از جمله سخنانی که وی را بدان سرکوفت زد، آن بود که گفت: ای مردم! او می گوید که از ابوبکر و عمر بهتر است. ابوذر گفت: آری، من چنین می گویم، به خدا سوگند که خود را چهارمین تن از چهارتن اسلام آورده که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نخستین آنها بود، یافتم و کسی جز ما به اسلام نگراییده بود و ابوبکر و عمر هنوز اسلام نیاورده بودند و آن دو پشت نمودند و من پشتت ننمودم و آندو اکنون مرده اند و من هنوز زنده ام. پس علی علیه السلام فرمود: به خدا سوگند که او را دیدم به حالی که ربعی از اسلام بود

ص: ۲۷۶

و عثمان این سخن علی علیه السلام را انکار نمود و میان ایشان مشاجره لفظی بود. پس عثمان گفت: به خدا که به نابودی تو برمی خیزم. علی علیه السلام (در مقابل) فرمود: و من هم به خدا که به نابودی تو برمی خیزم. پس عثمان به حال عصبانیت برخاست و و به درون خانه اش رفت و مردم پراکنده گشتند.

و هم از او در تاریخش از احنف بن قیس روایت است که گفت: نزد ابی هریره نشسته بودیم که ابوذر آمد و گفت: ای اباهریره آیا خداوند از آنگاه که توانگر بود، هرگز نیازمند گشته است؟ ابوهریره گفت: سبحان الله! بلکه خداوند بی نیازِ ستوده است و هرگز نیازمند نگردد و ماییم که فقیران پیشگاه اوییم. ابوذر گفت: پس این مال و سرمایه را چه می شود که بر هم انباشته می گردد؟ پس گفت: مال و ثروتی است از آن خداوند که آنرا از اهلِ (نیازمند) آن از میان یتیمان و بی نوایان بازداشته اند.سپس راه خود گرفت و رفت. پس به ابا هریره گفتم: شما را چه شده که اجازه می دهید پیش روی شما، چنین سخنی به زبان آورند؟ گفت: به راستی که این مرد، این آرزو بر خود همواره نموده که در راه خدا سر بریده شود. هان که گواهی می دهم از رسول خدا شنیدم که فرمود: زمین بر پشت خود نگرفت و آسمان سایه افکن نگشت هیچ صاحب زبانی را، راستگوتر از ابوذر. و چون خواستید به شبیه ترین مردم به عیسی بن مریم در نکوکاری و دنیاگریزی و عبادت پیشگی بنگرید، پس به او بنگرید. - . و ابن سعد و التّرمذیّ و ابن ماجه و أحمد و ابن أبی شیبه و ابن جریر و أبو عمر و أبو نعیم و البغویّ و الحاکم و ابن عساکر و الطّبرانیّ و ابن الجوزیّ و دیگران نیز آنرا با تفاوتهایی در لفظ روایت و اسناد آن بیان کرده اند و بعنوان مثال بنگرید به : صحیح التّرمذیّ ۲- ۲۲۱، سنن ابن ماجه ۱- ۶۸، مسند أحمد ۲- ۱۶۳ و ۱۷۵ و ۲۲۳، و ۵- ۱۹۷، و ۴۴۲۶، و مستدرک الحاکم ۳- ۳۴۲، و الاستیعاب ۱- ۸۴، و مجمع الزّوائد ۹- ۳۲۹، و الإصابه ۳- ۶۲۲ و ۴- ۶۴، و کنز العمّال ۶- ۱۶۹ و

۸- ۱۵- ۱۷، و غیر آن. -

و هم از او در تاریخش از مغرور بن سوید روایت آمده که گفت: عثمان خطبه می خواند که ابوذر حلقه در را گرفت و گفت: من ابوذر هستم، هر که مرا می شناسد که هیچ، ولی هر که مرا نمی شناسد بداند که من جندب هستم و سوگند می خورم که از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: به راستی که مَثَل اهل بیت من چونان سفینه نوح است برای قوم او، هر که از آن باز ماند، نابود گشت و هر که بر آن برنشست، نجات یافت. عثمان به وی گفت: دروغ می گویی. پس علی علیه السلام فرمود: هان که فقط باید آنسان می گفتی که بنده شایسته خدا گفت: (إِنْ یَکُ کاذِباً فَعَلَیْهِ کَذِبُهُ وَ إِنْ یَکُ صادِقاً یُصِبْکُمْ بَعْضُ الَّذِی یَعِدُکُمْ) - . الغافر/ ۲۸ -

-: و اگر دروغگو باشد دروغش به زیان اوست و اگر راستگو باشد برخی از آنچه به شما وعده می دهد به شما خواهد رسید چرا که خدا کسی را که افراطکار دروغزن باشد هدایت نمی کند).

و هنوز آیه را تمام نکرده بود که عثمان گفت: خاک بر دهانت! پس علی علیه السلام فرمود: بلکه خاک بر دهان تو. - . و الواقدیّ نیز به نقل از صهبان از موالی اسلمیین شبیه به این مطلب را بیان می کند، چنانکه در الأنساب ۵: ۵۲، و شرح ابن أبی الحدید ۱- ۲۴۱ آمده است و این آخری می گوید: و عثمان پاسخی سخت و مکروه به وی داد که دوست ندارم آنرا نقل کنم و علی نیز به همان کلام پاسخ وی را داد. منابع دیگری برای این روایت ذکر خواهد شد. -

و واقدی در تاریخش به روایت از سعید بن عطا از ابی مروان اسلمی از پدرش از جدش ذکر می کند که گفت: در سال سی ام هجری وقتی که مردم از حج بازداشته شدند، ابوذر در شام عیوب و نابکاری عثمان را برملا نمود و چنین کرد که هرگاه به مسجد وارد شده یا خارج می گشت، عثمان را ناسزا گفته و خصلتهایی از او را برمی شمرد که همه زشت و ناپسند بودند. پس معاویه بن ابی سفیان به عثمان نامه ای نوشت و او را از این کردار ابوذر آگاه کرد و واقدی محتوای این نامه را ذکر کرده و ما محض مراعات اختصار، آنرا نقل نمی کنیم. پس عثمان به پاسخ وی نوشت: و اما بعد .. نامه ات به دستم رسید و آنچه درباره رفتار این جندب حقیر نوشتی را دریافتم، پس اکنون او را نزد من فرست و او را بر سخت پشت ترین و ناراهوارترین مرکبها بنشان و همراه با ساربانی روانه اش کن که شب و روز او را به حرکت وادارد چندان که نتواند از مرکب به زیر آید و خواب بر او چیره گردد و این پرداختن به من و تو را از سر او بیاندازد. گوید: و چون نامه به دست معاویه رسید او را بر شتری پیر و کهنسال نشاند که جز جل پاره ای بر پشتش نبود و او را با ساربانی همراه نمود و دستور داد که همچنان او را شتابان پیش راند تا آنکه به مدینه رسید حال آنکه گوشت رانش ریخته بود. گوید: به راستی که ظهرهنگام ما با علی بن ابیطالب علیه السلام در مسجد بودیم که کسی از راه رسید و گفتند: ابوذر به مدینه آمده است. پس من بیرون آمده و دویدم و نخستین کسی بودم که به سوی او شتافت و ناگاه او را شیخی تکیده و سوخته روی و کشیده قامت و سپید موی و ریش یافتم که با گامهای کوتاه راه می رفت، پس به نزدیک او رفتم

و گفتم: عمو جانم چه شده که می بینم اینسان با گامهای کوتاه راه می روی؟ گفت: کار ابن عفان است. مرا بر مرکبی ناراهوار نشاند و دستور داد تا مرا خسته کنند و سپس مرا به نزد خود خواند تا حکمش را درباره من صادر نماید. گوید: پس او را به نزد عثمان آوردند و عثمان به او گفت: هرگز خوشی نبینی ای جندب حقیر..! و روایت را چنان که ابن ابی الحدید نقل می کند، ذکر نموده است. سپس ابوالصلاح رحمه الله گوید: واقدی در تاریخش از صهبان غلام سلیمان روایت می کند که گفت - . چیزی از تاریخ الواقدی مگر آنقدری که در منابع پیشین ذکر شده، نیافتیم ولی در کتاب المغازی واقدی ۳: ۱۰۰۰- ۱۰۰۱ روایتهایی درباره ابوذر و زندگی آن رحمت فزون بیان شده است. - :

روزی که ابوذر را به نزد عثمان آوردند وی را دیدم که عبای پشمینه سیاه و سفیدی بر تن داشت و با آن بروی شتری پیر با کمری خشکیده که جلوی بدنش روشن و عقب آن تیره تر بود، سوار بود تا آنکه شترش جلوی خانه عثمان زانو زد و نشست. عثمان گفت: تو بودی که فلان کار را کردی و فلان ..؟ ابوذر گفت: من آنم که برایت خیرخواهی نمودم و تو بر من نیرنگ باختی و برای رفیقت هم خیرخواهی نمودم و او هم به من نیرنگ زد.. و روایت را چنان که ابن ابی الحدید نقل می کند، ادامه داده تا آنجا که می گوید: همین راه را پیش بگیر و از منطقه ربذه بیرون نیا. پس ابوذر به ربذه رهسپار شد و همچنان در آنجا ماند تا آنکه در آنجا جان باخت.

**[ترجمه]

نکیر عمّار بن یاسر:

و ذَکَرَ الثَّقَفِیُّ فِی تَارِیخِهِ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِی الْجَعْدِ، قَالَ: خَطَبَ عُثْمَانُ النَّاسَ ثُمَّ قَالَ فِیهَا: وَ اللَّهِ لَأُوثِرَنَّ بَنِی أُمَیَّهَ، وَ لَوْ کَانَ بِیَدِی مَفَاتِیحُ الْجَنَّهِ لَأُدْخِلَنَّهُمْ (۳) إِیَّاهَا، وَ لَکِنِّی سَأُعْطِیهِمْ مِنْ هَذَا الْمَالِ عَلَی رَغْمِ أَنْفِ مَنْ رَغِمَ.

فَقَالَ عَمَّارُ بْنُ یَاسِرٍ: أَنْفِی وَ اللَّهِ تَرْغَمُ مِنْ ذَلِکَ.

قَالَ عُثْمَانَ: فَأَرْغَمَ اللَّهُ أَنْفَکَ.

۱- فی تقریب المعارف- القسم الثانی الخاصّ بمطاعن الثلاثه و غیرهم و لم یطبع- و جاء فی القسم الأوّل منه فی صفحه: ۱۶۵ و منها: إخراج أبی ذرّ إلی الشام لأمره بالمعروف، ثمّ حمله من الشام لإنکاره علی معاویه خلافه للکتاب و السنّه مهانا معسّفا، و استخفافه به، و نیله من عرضه و تسمیته بالکذّاب مع شهاده النبیّ صلّی اللّه علیه و آله له بالصدق، و نفیه عن المدینه إلی الربذه حتّی مات بها رحمه اللّه تعالی مغرّبا.

۲- لم نحصل علی تاریخ الواقدیّ إلّا ما نقل عنه فی المصادر السّالفه، و لکن ورد فی کتاب المغازی للواقدیّ ۳- ۱۰۰۰- ۱۰۰۱ روایات حول أبی ذرّ و حیاته طاب ثراه.

۳- فی س: لأدخلتهم.

فَقَالَ عَمَّارٌ: وَ أَنْفُ أَبِی بَکْرٍ وَ عُمَرَ تَرْغَمُ.

قَالَ: وَ إِنَّکَ لَهُنَاکَ یَا ابْنَ سُمَیَّهَ .. ثُمَّ نَزَلَ إِلَیْهِ فَوَطَأَهُ فَاسْتُخْرِجَ مِنْ تَحْتِهِ وَ قَدْ غُشِیَ عَلَیْهِ وَ فَتَقَهُ (۱).

وَ ذَکَرَ الثَّقَفِیُّ، عَنْ شَقِیقٍ، قَالَ: کُنْتُ مَعَ عَمَّارٍ فَقَالَ: ثَلَاثٌ یَشْهَدُونَ عَلَی عُثْمَانَ وَ أَنَا الرَّابِعُ، وَ أَنَا أَسْوَأُ الْأَرْبَعَهِ: (وَ مَنْ لَمْ یَحْکُمْ بِما أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولئِکَ هُمُ الْکافِرُونَ) (۲) (وَ مَنْ لَمْ یَحْکُمْ بِما أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولئِکَ هُمُ الظَّالِمُونَ) (۳) وَ (وَ مَنْ لَمْ یَحْکُمْ بِما أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولئِکَ هُمُ الْفاسِقُونَ) (۴) وَ أَنَا أَشْهَدُ لَقَدْ حَکَمَ بِغَیْرِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ.

وَ عَنْهُ فِی تَارِیخِهِ، قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِعَمَّارٍ یَوْمَ صِفِّینَ: عَلَی مَا تُقَاتِلُهُمْ یَا أَبَا الْیَقْظَانِ؟!. قَالَ: عَلَی أَنَّهُمْ زَعَمُوا أَنَّ عُثْمَانَ مُؤْمِنٌ وَ نَحْنُ نَزْعُمُ أَنَّهُ کَافِرٌ (۵).

وَ عَنْهُ فِی تَارِیخِهِ، عَنْ مُطَرِّفِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الشِّخِّیرِ الْحَرَشِیِّ، قَالَ: انْتَهَیْتُ إِلَی عَمَّارٍ فِی مَسْجِدِ الْبَصْرَهِ وَ عَلَیْهِ بُرْنُسٌ وَ النَّاسُ قَدْ أَطَافُوا بِهِ وَ هُوَ یُحَدِّثُهُمْ مِنْ أَحْدَاثِ عُثْمَانَ وَ قَتْلِهِ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ وَ هُوَ یَذْکُرُ عُثْمَانَ: رَحِمَ اللَّهُ عُثْمَانَ!.

فَأَخَذَ عَمَّارٌ کَفّاً مِنْ حَصَی الْمَسْجِدِ فَضَرَبَ بِهِ وَجْهَهُ، ثُمَّ قَالَ: اسْتَغْفِرِ اللَّهَ یَا کَافِرُ، اسْتَغْفِرِ اللَّهَ یَا عَدُوَّ اللَّهِ .. وَ أَوْعَدَ الرَّجُلَ فَلَمْ یَزَلِ الْقَوْمُ یُسَکِّنُونَ عَمَّاراً عَنِ الرَّجُلِ حَتَّی قَامَ وَ انْطَلَقَ وَ قَعَدَتِ الْقَوْمُ حَتَّی فَرَغَ عَمَّارٌ مِنْ حَدِیثِهِ وَ سَکَنَ غَضَبُهُ، ثُمَّ إِنِّی قُمْتُ مَعَهُ فَقُلْتُ لَهُ: یَا أَبَا الْیَقْظَانِ! رَحِمَکَ اللَّهُ أَ مُؤْمِناً قَتَلْتُمْ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ أَمْ

ص: ۲۸۰

۱- قد مرّ سند الحدیث و مصادره.

۲- المائده: ۴۴.

۳- المائده: ۴۵.

۴- المائده: ۴۷.

۵- و جاء فی تاریخ الطّبریّ ۵- ۱۸۷، و الکامل لابن الأثیر ۳- ۹۷، و شرح ابن أبی الحدید ۳- ۲۸۵ و ۲۹۲ عن مسروق بن الأجدع: أنّه سأل عمّارا: یا أبا الیقظان! علام قتلتم عثمان؟. قال: علی شتم أعراضنا و ضرب أبشارنا- جمع بشره: أعلی جلده الوجه-.

كَافِراً؟!. فَقَالَ: لَا، بَلْ قَتَلْنَاهُ كَافِراً .. بَلْ قَتَلْنَاهُ كَافِراً (١)

وَ عَنْهُ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: قَالَ عَمَّارٌ: وَ اللَّهِ مَا أَخَذَنِي أَسَي عَلَى شَيْ ءٍ تَرَكْتُهُ خَلْفِي غَيْرَ أَنِّي وَدِدْتُ أَنَّا كُنَّا أَخْرَجْنَا عُثْمَانَ مِنْ قَبْرِهِ فَأَضْرَمْنَا عَلَيْهِ نَاراً.

وَ ذَكَرَ الْوَاقِدِيُّ فِي تَارِيخِهِ، عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، قَالَ: أَتَيْتُ عَمَّارَ بْنَ يَاسِرٍ وَ عُثْمَانُ مَحْصُورٌ-، فَلَمَّا انْتَهَيْتُ إِلَيْهِ قَامَ مَعِي فَكَلَّمْتُهُ، فَلَمَّا ابْتَدَأْتُ الْكَلَامَ جَلَسَ ثُمَّ اسْتَلْقَى وَ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى وَجْهِهِ، فَقُلْتُ: وَيْحَكَ يَا أَبَا الْيَقْظَانِ! إِنَّكَ كُنْتَ فِينَا لَمِنْ أَهْلِ الْخَيْرِ وَ السَّابِقَهِ، وَ مَنْ عُذِّبَ فِي اللَّهِ، فَمَا الَّذِي تَبْغِي مِنْ سَعْيِكَ فِي فَسَادِ الْمُؤْمِنِينَ؟ وَ مَا صَنَعْتَ فِي أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ؟ فَأَهْوَى إِلَى عِمَامَتِهِ فَنَزَعَهَا عَنْ رَأْسِهِ، ثُمَّ قَالَ: خَلَعْتُ عُثْمَانَ كَمَا خَلَعْتُ عِمَامَتِي هَذِهِ، يَا أَبَا إِسْحَاقَ! إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَكُونَ خِلَافَةٌ كَمَا كَانَتْ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَأَمَّا أَنْ يُعْطِيَ مَرْوَانَ خُمُسَ إِفْرِيقِيَهَ، وَ مُعَاوِيَهَ عَلَى الشَّامِ، وَ الْوَلِيدَ بْنَ عُقْبَهَ شَارِبَ الْخَمْرِ عَلَى الْكُوفَهِ، وَ ابْنَ عَامِرٍ عَلَى الْبَصْرَهِ. وَ الْكَافِرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ عَلَى مِصْرَ، فَلَا وَ اللَّهِ لَا كَانَ هَذَا أَبَداً حَتَّى يُبْعَجَ (٢) فِي خَاصِرَتِهِ (٣) بِالْحَقِّ.

**[ترجمه]ثقفی در تاریخش از سالم بن ابی جعد روایت می کند: عثمان برای مردم خطبه ای خواند و اینگونه گفت: به خدا که بنی امیه را بر دیگران ترجیح خواهم داد و اگر کلیدهای بهشت در دست من بود، ایشان را به آن راه می دادم ولی از این اموال به رغم مخالفت هر کس که مخالفت ورزیده، به ایشان خواهم پرداخت. عمار بن یاسر گفت: به خدا که این کار مرا ناراحت می کند. عثمان گفت: خدا ناخشنودت گرداند.

ص: ۲۷۹

عمار گفت: ابوبکر و عمر هم از اینکار راضی نخواهند بود. گفت: به راستی که تو هم چنین خواهی بود ای ابن سمیّه... سپس بر وی شورید و او را زیر مشت و لگد خود گرفت و ابوذر را از زیر لگدهای او به حالی بیرون کشیدند که از هوش رفته بود و فتق شده بود. و ثقفی از شقیق نقل می کند که گفت: نزد عمار بودم که گفت: سه تن علیه عثمان شهادت داده اند و من چهارمین تن خواهم بود و من سرسخت ترین این چهار تنم: (وَ مَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِما أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولئِكَ هُمُ الْكافِرُونَ) - . المائده/۴۴ -

(وَ مَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِما أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ) - . المائده/ ۴۵ -

وَ (وَ مَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِما أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولئِكَ هُمُ الْفاسِقُونَ) - . المائده/ ۴۷ -

-: کسانی که به موجب آنچه خدا نازل کرده داوری نکرده اند آنان خود کافرانند * و کسانی که به موجب آنچه خدا نازل کرده داوری نکرده اند آنان خود ستمگرانند * و کسانی که به آنچه خدا نازل کرده حکم نکنند آنان خود نافرمانند). و من شهادت می دهم که او بخلاف آن حکمی که خداوند نازل کرده، حکم نموده است. و هم از او در تاریخش آمده که گفت: در روز جنگ صفین مردی به عمار گفت: چرا با ایشان می جنگی ای ابا الیقظان؟ گفت: بخاطر آنکه ایشان مدعی شدند که عثمان مومن است و ما معتقدیم که او کافر است. - . در تاریخ الطّبریّ ۵: ۱۸۷، و الکامل ابن الأثیر ۳: ۹۷، و شرح ابن أبی

الحدید ۳: ۲۸۵ و ۲۹۲ از مسروق بن الأجدع نقل شده است که وی از عمار پرسید: ای أبا الیقظان! چرا عثمان را کشتید؟ گفت: بخاطر آنکه آبروی ما را خدشه دار می کرد و بر صورتمان سیلی می زد. - و نیز از وی درتاریخش از قول مطرف بن عبدالله بن الشخیر الحرثی روایت است که گفت: در مسجد بصره به نزد عمار رسیدم و او لباسی کلاهدار بر تن داشت و مردم پیرامون او حلقه زده بودند و او درباره رخدادهای زندگی عثمان و کشته شدندش برای آنان سخن می گفت و مردی از میان جمع عثمان را یاد نمود و گفت: خدا رحمت کند عثمان را! پس عمار مشتی سنگریزه از کف مسجد برگرفت و به صورت او پاشید و گفت: به درگاه خدا طلب آمرزش کن ای کافر! از خدا استغفار کن ای دشمن خدا! و به آن مرد هشدار و وعید می داد و مردم همچنان می کوشیدند عمار را از حال پرخاش به آن مرد، آرام کنند تا آنکه وی برخاست و روانه شد و مردم نشستند تا عمار سخنش را به پایان برد و خشمش فرو نشست. سپس من در کنار وی ماندم و به او گفتم: ای ابا الیقظان خدا رحمتت کند! آیا عثمان بن عفان را مومن کشتید

ص: ۲۸۰

یا کافر؟ گفت: نه، بلکه او را کافر کشتیم. بلکه او را کافر کشتیم. - . و الباقلانیّ نیز در التّمهید: ۲۲۰، مضمون روایت را و نصر بن مزاحم در کتاب صفّین: ۳۶۱- ۳۶۹[چاپ مصر]، و مولف در جمهره الخطب ۱- ۱۸۱، و غیر ایشان آنرا روایت کرده اند. -

و هم او از حکیم بن جبیر روایت می کند که گفت: عمار گفت: به خدا که از هیچ امری که در گذشته انجام نداده ام ناراحت نیستم مگر اینکه دوست داشتم عثمان را از قبرش بیرون می آورده و او را به آتش کشیده بودم.

واقدی در تاریخش از سعد بن ابی وقاص روایت می کند درحالیکه عثمان در محاصره بود، به نزد عمار بن یاسر آمدم و چون به نزد او رسیدم بر کنار من ایستاد و با او سخن گفت و چون سخن با او آغاز نمودم، نشست و سپس بر پشت دراز کشید و دستش را بروی صورتش نهاد. پس گفتم: وای تو ای ابا الیقظان! به راستی که تو در میان ما از اهل خیر و پیشکسوت بودی و کسی بودی که در راه خدا شکنجه شدی. پس اکنون از این تلاشت در راه به تباهی کشاندن مسلمانان چه می جویی؟ و این چه رفتاری بود که با امیر مومنان عثمان داشتی؟ پس او دست بر عمامه اش افکند و آنرا از سر برداشت و گفت: عثمان را همانسان که این عمامه را از سر برداشتم، خلع نمودم. ای ابا اسحاق، من دوست دارم خلافت جاری باشد همانگونه که در دوره پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم بود ولی اینکه خمس خراج افریفا را به مروان هبه کند و معاویه را بر شام حاکم گرداند و ولید بن عقبه میگسار را بر کوفه و ابن عامر را بر بصره و آن کافر به وحی و احکام نازل شده بر محمد صلّی الله علیه و آله و سلم را بر مصر حاکم نماید، به خدا سوگند که هرگز چنین نباشد مگر آنکه به حق پهلوی وی دریده گردد.

**[ترجمه]

نکیر عبد اللّه بن مسعود:

وَ ذَکَرَ الثَّقَفِیُّ فِی تَارِیخِهِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ شَقِیقٍ، قَالَ: قُلْنَا لِعَبْدِ اللَّهِ:

فِیمَ طَعَنْتُمْ عَلَی عُثْمَانَ؟. قَالَ: أَهْلَکَهُ الشُّحُّ وَ بِطَانَهُ السَّوْءِ.

وَ عَنْهُ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ وَ شَقِيقِ بْنِ سَلَمَهَ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ: لَوَدِدْتُ أَنِّي وَ عُثْمَانَ بِرَمْلِ عَالِجٍ فَنَتَحَاثَى التُّرَابَ حَتَّى يَمُوتَ الْأَعْجَزُ (۴)

ص: ۲۸۱

۱- و بمضمونه أورده الباقلانىّ فى التّمهيد: ۲۲۰، و نصر بن مزاحم فى كتاب صفّين: ۳۶۱- ۳۶۹ [طبعه مصر]، و جمهره الخطب ۱- ۱۸۱، و غيرهم.

۲- قال فى القاموس ۱- ۱۷۹: بعجه- كمنعه-: شقّه.

۳- الخاصره- بكسر الصّاد-: ما بين رأس الورك و أسفل الأضلاع، كما نصّ عليه فى مجمع البحرين ۳- ۲۸۶. و ما زال ابن مسعود على اعتقاده بالرّجل حتّى أنّه أوصى أن لا يصلّى عليه، كما فى شرح ابن أبى الحديد ۱- ۲۳۶، و تاريخ الخميس ۲- ۲۶۸. و جاء فى الفتنه الكبرى: ۱۷۱ و غيره روى: أنّ ابن مسعود كان يستحلّ دم عثمان أيّام كان فى الكوفه، و كان يخطب و يقول: إنّ شرّ الأمور محدثاتها، و كلّ محدث بدعه، و كلّ بدعه ضلاله، و كلّ ضلاله فى النّار، يعرّض فى ذلك بعثمان. و أخرجه أبو نعيم فى حليه الأولياء ۱- ۱۳۸، و فصّلها البلاذرىّ فى الأنساب ۵- ۳۶. و ذكره فى المستدرك ۳- ۳۱۳، و الاستيعاب ۱- ۳۷۳، و تاريخ ابن كثير ۷- ۱۶۳. و قد شرع العلّامه الأمينىّ- رحمه اللّه- الجزء التّاسع من الغدير ب: الخليفه يخرج ابن مسعود من المسجد عنفا، و ذكر موقف الخليفه معه و ضربه يحموم غلام عثمان بإذنه على الأرض و دقّ ضلعه و غير ذلك ثمّ عقّبه ب: لعلّك لا تستكنّه هذه الجرأه و لا تبلغ مداها حتّى تعلم أنّ ابن مسعود من هو؟. و ذكر روايات جمّه فى فضائل ابن مسعود عن مصادر كثيره جدّا .. إلى أن قال: لما ذا شتم على رءوس الأشهاد و لما ذا أخرج من مسجد رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم مهانا عنفا؟ و لما ذا ضرب به الأرض فدقّت أضالعه؟ .. كلّ ذلك لأنّه امتنع عن أن يبيح للوليد بن عقبه الخالع الماجن من بيت مال الكوفه يوم كان عليه ما أمر به .. انظر: الغدير ۹- ۳- ۱۵ فإنّها جديره بالملاحظه.

۴- و ما زال ابن مسعود على اعتقاده بالرّجل حتّى أنّه أوصى أن لا يصلّى عليه، كما فى شرح ابن أبى الحديد ۱- ۲۳۶، و تاريخ الخميس ۲- ۲۶۸. و جاء فى الفتنه الكبرى: ۱۷۱ و غيره روى: أنّ ابن مسعود كان يستحلّ دم عثمان أيّام كان فى الكوفه، و كان يخطب و يقول: إنّ شرّ الأمور محدثاتها، و كلّ محدث بدعه، و كلّ بدعه ضلاله، و كلّ ضلاله فى النّار، يعرّض فى ذلك بعثمان. و أخرجه أبو نعيم فى حليه الأولياء ۱- ۱۳۸، و فصّلها البلاذرىّ فى الأنساب ۵- ۳۶. و ذكره فى المستدرك ۳- ۳۱۳، و الاستيعاب ۱- ۳۷۳، و تاريخ ابن كثير ۷- ۱۶۳. و قد شرع العلّامه الأمينىّ- رحمه اللّه- الجزء التّاسع من الغدير ب: الخليفه يخرج ابن مسعود من المسجد عنفا، و ذكر موقف الخليفه معه و ضربه يحموم غلام عثمان بإذنه على الأرض و دقّ ضلعه و غير ذلك ثمّ عقّبه ب: لعلّك لا تستكنّه هذه الجرأه و لا تبلغ مداها حتّى تعلم أنّ ابن مسعود من هو؟. و ذكر روايات جمّه فى فضائل ابن مسعود عن مصادر كثيره جدّا .. إلى أن قال: لما ذا شتم على رءوس الأشهاد و لما ذا أخرج من مسجد رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم مهانا عنفا؟ و لما ذا ضرب به الأرض فدقّت أضالعه؟ .. كلّ ذلك لأنّه امتنع عن أن يبيح للوليد بن عقبه الخالع الماجن من بيت مال الكوفه يوم كان عليه ما أمر به .. انظر: الغدير ۹- ۳- ۱۵ فإنّها جديره بالملاحظه.

وَ عَنْهُ وَ عَنْ جَمَاعَةٍ مِنْ أَصْحَابِ عَبْدِ اللَّهِ مِنْهُمْ عَلْقَمَةُ بْنُ قَيْسٍ، وَ مَسْرُوقُ بْنُ الْأَجْدَعِ، وَ عَبِيدَةُ السَّلْمَانِيُّ، وَ شَقِيقُ بْنُ سَلَمَةَ وَ غَيْرُهُمْ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: لَا يَعْدِلُ عُثْمَانُ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ.

وَ فِي أُخْرَى: جَنَاحَ ذُبَابٍ.

وَ عَنْهُ، عَنْ عَبِيدَةَ السَّلْمَانِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ يَلْعَنُ عُثْمَانَ، فَقُلْتُ لَهُ فِي ذَلِكَ، فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَشْهَدُ لَهُ بِالنَّارِ.

وَ عَنْهُ، عَنْ خُثَيْمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: بَيْنَا نَحْنُ فِي بَيْتٍ وَ نَحْنُ اثْنَا عَشَرَ رَجُلًا نَتَذَاكَرُ أَمْرَ الدَّجَّالِ وَ فِتْنَتَهُ إِذْ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، فَقَالَ: مَا تَتَذَاكَرُونَ مِنْ أَمْرِ الدَّجَّالِ؟ وَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ فِي الْبَيْتِ لَمَنْ هُوَ أَشَدُّ عَلَى أُمَّتِي مِنَ الدَّجَّالِ، وَ قَدْ مَضَى مَنْ كَانَ فِي الْبَيْتِ يَوْمَئِذٍ غَيْرِي وَ غَيْرُ عُثْمَانَ، وَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوَدِدْتُ أَنِّي وَ عُثْمَانَ بِرَمْلِ عَالِجٍ نَتَحَاثَى التُّرَابَ حَتَّى يَمُوتَ الْأَعْجَزُ.

وَ عَنْهُ، عَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، فَقَالَ: صَلَّى

هَؤُلَاءِ جُمُعَتَهُمْ؟. قُلْتُ: لَا. قَالَ: إِنَّمَا هَؤُلَاءِ حُمُرٌ! إِنَّمَا يُصَلِّي مَعَ هَؤُلَاءِ الْمُضْطَرُّ، وَ مَنْ لَا صَلَاةَ لَهُ، فَقَامَ بَيْنَنَا فَصَلَّى بِغَيْرِ أَذَانٍ وَ لَا إِقَامَةٍ.

وَ عَنْهُ، عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ، قَالَ: دَخَلُوا(۱) عَلَى عَبْدِ اللَّهِ حَيْثُ كَتَبَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ يُسَيِّرُهُ وَ عِنْدَهُ (۲) أَصْحَابُهُ، فَجَاءَ رَسُولُ الْوَلِيدِ، فَقَالَ: إِنَّ الْأَمِيرَ أَرْسَلَ إِلَيْكَ أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ يَقُولُ: إِمَّا أَنْ تَدَعَ هَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ وَ إِمَّا أَنْ تَخْرُجَ مِنْ أَرْضِكَ. قَالَ:

رُبَّ كَلِمَاتٍ لَا أَخْتَارُ مِصْرِي عَلَيْهِنَّ. قِيلَ: مَا هُنَّ؟. قَالَ: أَفْضَلُ الْكَلَامِ كِتَابُ اللَّهِ، وَ أَحْسَنُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، وَ شَرُّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَ كُلُّ مُحْدَثَةٍ ضَلَالَةٌ. فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: لَيَخْرُجَنَّ مِنْهَا ابْنُ أُمِّ عَبْدٍ وَ لَا أَتْرُكُهُنَّ أَبَداً، وَ قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُهُنَّ.

و قد ذكر (۳) ذلک أجمع و زياده عليه الواقدى فى كتاب الدار تركناه إيجازا.

**[ترجمه]ثقفی در تاریخش از اعمش از شقیق روایت می کند که گفت: به عبد الله گفتیم که از چه رو بر عثمان ایراد می گیرید؟ گفت: دندان گردی و اطرافیان نابراه وی را هلاک گرداندند. و هم از او از قیس بن ابی حازم و شقیق بن سلمه روایت می کند که گفتند: عبد الله بن مسعود گفت: به راستی که دوست داشتم من و عثمان در شنزارهای عالج بودیم و دور از هم می نشستیم تا آنکه ضعیفترین ما دو تن می مرد. - . و چنانکه در شرح ابن أبی الحدید ۱: ۲۳۶، و تاریخ الخمیس ۲: ۲۶۸ آمده، ابن مسعود همچنان همین اعتقاد را نسبت به این آدم داشت و حتی وصیت نمود که مبادا وی بر او نماز گزارد. و در الفتنه الکبری: ۱۷۱ و غیر آن روایت شده که ابن مسعود در روزگاری که در کوفه بود، خون عثمان را حلال می دانست و در خطبه اش چنین می گفت: به راستی که بدترین امور، بدعتهای آنست و هر کار من درآوردی ، بدعت است و هر بدعتی گمراهی است و هر گمراهی سر به سوی آتش دوزخ دارد و در این سخن تعریض به عثمان می زد. و این روایت را أبو نعیم در حلیه الأولیاء ۱- ۱۳۸ صححح دانسته و البلاذریّ در الأنساب ۵- ۳۶ به تفصیل بیان کرده و مولف المستدرک ۳- ۳۱۳، و الاستیعاب ۱- ۳۷۳، و تاریخ ابن کثیر ۷- ۱۶۳ نیز به آن اشاره کرده است. و علامه امینی رحمه الله نیز جلد نهم از الغدیر را اینگونه آغاز می کند: خلیفه عثمان، ابن مسعود را به زور از مسجد بیرون می راند. و در این بحث موضع خلیفه نسبت به او و اینکه یحموم غلام عثمان وی را به دستور خلیفه بر زمین می کوبد و دنده اش را خرد می کند و غیر آن را بیان می کند و در ادامه می آورد: و شاید شما چنین جرأتی را در درون او باور نکنید و به درستی آنرا درک ننمایید مگر آنکه دریابید که ابن مسعود واقعا چه شخصیتی بود. و روایات بسیاری را در بیان فضائل ابن مسعود از منابع بسیاری روایت می کند تا آنکه می گوید: چرا در ملأ عام ناسزا داده شد و چرا با خفت و حقارت از مسجد رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم بیرونش انداختند و چرا او را بر زمین کوبیدند و دنده هایش را شکستند؟ .. همه اینها بخاطر آن بود که وقتی مسوول بیت المال کوفه بود، آنچه دستور داده شده بود که به ولید بن عقبه آن مرد اباحه گر بی بند و بار پرداخت شود، سر باز زده بود. بنگرید: الغدیر ۹- ۳- ۱۵ که این صفحات واقعا قابل ملاحظه است. -

و هم از او و از گروهی از یاران عبد الله چون علقمه بن قیس و مسروق بن الاخدع و عبیده السلمانی و شقیق بن سلمه و

دیگران از عبد الله روایت است گه گفت: عثمان نزد خداوند به پر پشه ای نمی ارزد. و در روایت دیگری: به پر مگسی. و هم از او از عبیده السلمانی روایت است که گفت: شنیدم که عبد الله عثمان را لعنت می کرد، پس درباره آن به وی سخنی گفتم و او گفت: شنیدم که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم بر او گواهی به آتش دوزخ می داد. و هم از او از خیثمه بن عبدالرحمن از عبد الله بن مسعود روایت است که گفت: ما در خانه ای بودیم و شمارمان دوازده تن بود و درباره قضیه دجال و فتنه او با هم سخن می گفتیم، ناگاه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم وارد شد و فرمود: درباره قضیه دجال به یکدیگر چه ها می گویید؟ سوگند به آنکه جانم به دست اوست، به راستی که در این خانه کسی هست که خطر او بر امت من بیش از خطر دجال است و اکنون کسانی که در خانه بودند همه درگذشته اند مگر من و عثمان و سوگند به آنکه جانم در دست اوست، دوست داشتم که ای کاش من و عثمان در شنزارهای عالج بودیم و برکنار از هم می نشستیم تا ناتوانترین از ما دو تن، می مرد.

و هم از او از علقمه روایت است که گفت: به نزد عبد الله بن مسعود رفتم و او گفت:

ص: ۲۸۲

آیا اینان نماز جمعه شان را خواندند؟ گفتم: نه. گفت: به راستی که ایشان جز خرانی نیستند و با ایشان فقط ناچاران نماز می خوانند و هر آنکه او را نمازی نباشد. پس او در میان ما بر پای ایستاد و بدون اذان و اقامه نماز گزارد و هم از او از ابی البختری روایت است که گفت: آنگاه که عبدالرحمن در نامه ای دستور روانه نمودن عبد الله را صادر نمود، به نزد وی آمدند و یارانش نزد او بودند و فرستاده ولید آمد و گفت: یا اینکه این سخنان را رها کنی یا آنکه از این سرزمین به در شوی. گفت: چه بسا سخنانی که سرزمینم را بر آنها برنمی گزینم. گفتند: چیست آن سخنان؟ گفت: برترین کلامها، کتاب خدا و نیکترین هدایت، هدایت محمد صلّی الله علیه و آله و سلم است و شرترین امور، بدعتهای من‌درآوردی آنست و هر بدعتی گمراهی است. ابن مسعود گفت: به راستی و بی شک که ابن ام عبد از این سرزمین به در می شود و هرگز این سخنان را رها نمی کنم و من خود شنیدم که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم همین سخنان را بر زبان می راند. واقدی تمام این سخنان و سخنانی علاوه بر این را در کتاب الدار ذکر می کند و بجهت رعایت اختصار از درج آن خود داری می کنیم.

**[ترجمه]

نکیر حذیفه بن الیمان:

وَ ذَکَرَ الثَّقَفِیُّ فِی تَارِیخِهِ، عَنْ قَیْسِ بْنِ أَبِی حَازِمٍ، قَالَ: جَاءَتْ بَنُو عَبْسٍ (۴) إِلَی حُذَیْفَهَ یَسْتَشْفِعُونَ بِهِ عَلَی عُثْمَانَ، فَقَالَ حُذَیْفَهُ: لَقَدْ أَتَیْتُمُونِی مِنْ عِنْدِ رَجُلٍ وَدِدْتُ (۵) أَنَّ کُلَّ سَهْمٍ فِی کِنَانَتِی فِی بَطْنِهِ.

وَ عَنْهُ، عَنْ حَارِثِ بْنِ سُوَیْدٍ، قَالَ: کُنَّا عِنْدَ حُذَیْفَهَ فَذَکَرْنَا عُثْمَانَ، فَقَالَ:

عُثْمَانُ وَ اللَّهِ مَا یَعْدُو أَنْ یَکُونَ فَاجِراً فِی دِینِهِ أَوْ أَحْمَقَ فِی مَعِیشَتِهِ.

وَ عَنْهُ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ يَزِيدَ مَوْلَى حُذَيْفَةَ، عَنْ أَبِي شُرَيْحَةَ الْأَنْصَارِيِّ: أَنَّهُ سَمِعَ حُذَيْفَةَ يُحَدِّثُ، قَالَ: طَلَبْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ

۱- في حاشيه ک استظهر كون الكلمه: دخلت.

۲- في س: عند- بلا ضمير-.

۳- في س: ذكرت.

۴- في س: بنو أعبس.

۵- في س: و رددت.

فِي مَنْزِلِهِ فَلَمْ (۱) أَجِدْهُ وَ طَلَبْتُهُ فَوَجَدْتُهُ فِي حَائِطٍ نَائِماً رَأْسُهُ تَحْتَ نَخْلٍ، فَانْتَظَرْتُهُ طَوِيلًا فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ فَكَسَرْتُ جَرِيدَةً فَاسْتَيْقَظَ، فَقَالَ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَقُولَ، ثُمَّ جَاءَ أَبُو بَكْرٍ، فَقَالَ: ائْذَنْ لِي، ثُمَّ جَاءَ عُمَرُ فَأَمَرَنِي أَنْ آذَنَ لَهُ، ثُمَّ جَاءَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَأَمَرَنِي أَنْ آذَنَ لَهُ وَ أُبَشِّرَهُ بِالْجَنَّةِ، ثُمَّ قَالَ: يَجِيئُكُمُ الْخَامِسُ لَا يَسْتَأْذِنُ وَ لَا يُسَلِّمُ، وَ هُوَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ، فَجَاءَ عُثْمَانُ حَتَّى وَثَبَ مِنْ جَانِبِ الْحَائِطِ، ثُمَّ قَالَ:

يَا رَسُولَ اللَّهِ! بَنُو فُلَانٍ يُقَابِلُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً.

وَ ذَكَرَ الْوَاقِدِيُّ فِي تَارِيخِهِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، قَالَ: سَمِعْتُ حُذَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانِ يَقُولُ: لَقَدْ دَخَلَ عُثْمَانُ قَبْرَهُ بِفُجْرِهِ.

وَ عَنْهُ، عَبْدُ اللَّهِ بْنُ السَّائِبِ، قَالَ: لَمَّا قُتِلَ عُثْمَانُ أَتَى حُذَيْفَةُ وَ هُوَ بِالْمَدَائِنِ، فَقِيلَ: يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ! لَقِيتُ رَجُلًا آنِفاً عَلَى الْجِسْرِ فَحَدَّثَنِي أَنَّ عُثْمَانَ قُتِلَ، قَالَ:

هَلْ تَعْرِفُ الرَّجُلَ؟. قُلْتُ: أَظُنُّنِي أَعْرِفُهُ وَ مَا أُثَبِّتُهُ. قَالَ حُذَيْفَةُ: إِنَّ ذَلِكَ عَيْثَمُ الْجِنِّيُّ، وَ هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُ بِالْأَخْبَارِ، فَحَفِظُوا ذَلِكَ الْيَوْمَ فَوَجَدُوهُ قُتِلَ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ، فَقِيلَ لِحُذَيْفَةَ: مَا تَقُولُ فِي قَتْلِ عُثْمَانَ؟. فَقَالَ: هَلْ هُوَ إِلَّا كَافِرٌ قُتِلَ كَافِراً أَوْ مُسْلِمٌ (۲) قُتِلَ كَافِراً. فَقَالُوا: أَ مَا جَعَلْتَ لَهُ مَخْرَجاً؟. فَقَالَ: اللَّهُ لَمْ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً.

وَ عَنْهُ، عَنْ حُسَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي وَائِلٍ (۳): حَدِّثْنَا، فَقَدْ أَدْرَكْتَ مَا لَمْ نُدْرِكْ. فَقَالَ: اتَّهِمُوا الْقَوْمَ عَلَى دِينِكُمْ فَوَ اللَّهِ مَا مَاتُوا حَتَّى خَلَطُوا، لَقَدْ قَالَ حُذَيْفَةُ فِي عُثْمَانَ: أَنَّهُ دَخَلَ حُفْرَتَهُ وَ هُوَ فَاجِرٌ.

**[ترجمه]ثقفی در تاریخش از قیس بن ابی حازم روایت می کند که گفت: مردان قبیله بنی عبس به نزد حذیفه آمدند و او را نزد عثمان به شفاعت می جستند، پس حذیفه گفت: به راستی که از سوی مردی به نزد من آمده اید که دوست داشتم تک تک تیرهای ترکشم را بر شکم او می نواختم. و از وی از حارث بن سوید روایت است که گفت: نزد حذیفه بودیم و سخن از عثمان به میان آمد و او گفت: به خدا سوگند که عثمان جز این نیست که یا در دینش نابکار است و یا در معیشتش کودن است. و نیز از حکیم بن جبیر از یزید غلام حذیفه از ابی شریحه الانصاری روایت شده است که وی از حذیفه شنیده است که چنین می گفت: برای دیدن رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم

ص: ۲۸۳

به در خانه اش رفتم و او را نیافتم و به دنبال وی گشتم و او را در باغچه حصارکشی شده یافتم که سر خود را زیر سایه نخلی نهاده بود. بسیار منتظر ماندم و حضرت بیدار نشدند و شاخه خشک نخلی را شکستم و ایشان بیدار شدند و سخنان بسیاری از هر دری به زبان آوردند. سپس ابوبکر آمد و گفت: برای من اجازه ورود بگیر. سپس عمر آمد و پیامبر به من امر کرد که اذن ورودش دهم. سپس علی علیه السلام آمد و مرا فرمود که به او بگویم پیامبر اذن ورودش داد و به بهشت مژده اش داد. سپس فرمود: پنجمین نفر به نزد شما می آید و نه اجازه ورود می گیرد و نه سلام می کند و او از اهل آتش است. پس عثمان بیامد و از روی دیوار پرید و گفت: ای رسول خدا! بنی فلان با یکدیگر به نزاع شده اند. واقدی در تاریخش از ابی وائل روایت می کند که گفت: از حذیفه بن الیمان شنیدم که می گفت: به راستی که عثمان با همان فجور و نابکاری اش به قبر اندرون

گشت. و هم او از عبد الله بن سائب روایت کرده است که گفت: وقتی که عثمان کشته شد، به نزد حذیفه که در مدائن بود آمدند و کسی گفت: ای ابا عبد الله، لختی پیش مردی را بروی پل دیدم که در سخنش به من گفت که عثمان کشته شد. گفت آیا آن مرد را می شناسی؟ گفتم: گمان کنم او را می شناسم ولی دقیقا نمی دانم کیست؟ حذیفه گفت: به راستی که او عیثم جنّی بوده و هم اوست که اخبار را می رساند. پس ایشان آن روز را در ذهن نگاه داشتند و دریافتند که عثمان در همان روز گذشته شده بود. پس به حذیفه گفتند: نظرت درباره قتل عثمان چیست؟ گفت: آیا او چیزی جز کافری بود که بر کفرش کشته شد یا مسلمانی که بر کفر کشته شد؟ گفتند: آیا برای او گریزگاهی نمی بینی؟ گفت: خداوند برای او راه فراری قرار نداده است. و هم او از حسین بن عبد الرحمن روایت کرده که گفت: به ابی وائل گفتم که برایمان حرف بزن که به راستی تو بر چیزهایی آگاهی یافته ای که ما از آن بی خبریم. گفت: این قوم بر دین شما اتهام و ایراد بستند و به خدا سوگند که نمردند مگر آنکه پیش از آن دین را به غیر دین درآمیختند.

**[ترجمه]

نکیر المقداد:

وَ ذَکَرَ الثَّقَفِیُّ فِی تَارِیخِهِ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ الْحَارِثِ، قَالَ: دَخَلْتُ مَسْجِدَ الْمَدِینَهِ فَإِذَا النَّاسُ مُجْتَمِعُونَ عَلَی عُثْمَانَ وَ إِذَا رَجُلٌ یَمْدَحُهُ، فَوَثَبَ الْمِقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ

ص: ۲۸۴

۱- فی ک: و لم.

۲- ما أثبتناه نسخه فی ک، و هو الظّاهر. و فی مطبوع البحار: و مسلم.

۳- فی س: وائل.

فَأَخَذَ (۱) كَفّاً مِنْ حَصًا أَوْ تُرَابٍ فَأَخَذَ يَرْمِيهِ بِهِ فَرَأَيْتُ عُثْمَانَ يَتَّقِيهِ بِيَدِهِ.

وَ ذَكَرَ فِي تَارِيخِهِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، قَالَ: لَمْ يَكُنِ الْمِقْدَادُ يُصَلِّي مَعَ عُثْمَانَ وَ لَا يُسَمِّيهِ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ.

وَ ذُكِرَ، عَنْ سَعِيدٍ أَيْضاً-، قَالَ: لَمْ يَكُنْ عَمَّارٌ وَ لَا الْمِقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ يُصَلِّيَانِ خَلْفَ عُثْمَانَ وَ لَا يُسَمِّيَانِهِ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِين

**[ترجمه]ثقفی در تاریخش از همام بن حارث روایت می کند که گفت: به مسجد مدینه رفتم و ناگاه دیدم که مردمان به گرد عثمان حلقه زده اند و دیدم کسی او را مدح و ستایش می نمود و ناگاه مقداد بن الاسود برجست و

ص: ۲۸۴

مشتی سنگریزه یا خاک برداشت و شروع کرد به زدن آن مرد و دیدم که عثمان با دستانش از وی حمایت می کرد. وی در تاریخش از سعید بن المسیّب نیز روایت می کند که مقداد بن الاسود با عثمان نماز نمی گزارد و او را امیر المومنین نمی نامید و نیز از سعید روایت می کند که گفت: عمار و مقداد بن الاسود پشت سر عثمان نماز نمی گزاردند و او را امیر المومنین نمی خواندند.

**[ترجمه]

نکیر عبد الرحمن بن حنبل القرشی:

وَ ذَكَرَ الثَّقَفِيُّ فِي تَارِيخِهِ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عِيسَى بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كَانَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ حَنْبَلٍ الْقُرَشِيُّ وَ هُوَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ مِنْ أَشَدِّ النَّاسِ عَلَى عُثْمَانَ، وَ كَانَ يَذْكُرُهُ فِي الشِّعْرِ وَ يَذْكُرُ جَوْرَهُ وَ يَطْعَنُ عَلَيْهِ وَ يَبْرَأُ مِنْهُ وَ يَصِفُ صَنَائِعَهُ، فَلَمَّا بَلَغَ ذَلِكَ عُثْمَانَ عَنْهُ ضَرَبَهُ مِائَةَ سَوْطٍ وَ حَمَلَهُ عَلَى بَعِيرٍ وَ طَافَ بِهِ فِي الْمَدِينَةِ، ثُمَّ حَبَسَهُ مُوثَقاً فِي الْحَدِيدِ (۲)

**[ترجمه]ثقفی در تاریخش از حسین بن عیسی بن زید از پدرش روایت می کند که گفت: عبد الرحمن بن حنبل القرشی که از سپاهیان اسلام در جنگ بدر بود از سرسخت ترین مردم در مخالفت با عثمان بود و در شعرش به نکوهش او می پرداخت و سخن از ستمگری او به میان می آورد و بر او ایراد می نمود و از او بیزاری می جست و کردارهای او را توصیف می کرد و چون این کارهای او به گوش عثمان رسید، وی را یکصد ضربه تازیانه زد و او را بر شتر نشاند و در مدینه چرخاند و سپس او را دست و پای بسته در غل و زنجیر به زندان افکند.

**[ترجمه]

نکیر طلحه بن عبید اللّه:

وَ ذَكَرَ الثَّقَفِيُّ فِي تَارِيخِهِ، عَنْ مَالِكِ بْنِ النَّضْرِ الأرجی (۳)

أَنَّ طَلْحَهَ قَامَ إِلَى عُثْمَانَ، فَقَالَ لَهُ: إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَکَ وَ کَرِهُوکَ لِلْبِدَعِ الَّتِی أَحْدَثْتَ وَ لَمْ یَکُونُوا یَرَوْنَهَا وَ لَا یَعْهَدُونَهَا، فَإِنْ تَسْتَقِمْ فَهُوَ خَیْرٌ لَکَ وَ إِنْ أَبَیْتَ لَمْ یَکُنْ أَحَدٌ أَضَرَّ بِذَلِکَ مِنْکَ فِی دُنْیَا وَ لَا آخِرَهٍ.

وَ ذَکَرَ الثَّقَفِیُّ فِی تَارِیخِهِ، عَنْ سَعِیدِ بْنِ الْمُسَیَّبِ، قَالَ: انْطَلَقْتُ بِأَبِی أَقُودُهُ إِلَی الْمَسْجِدِ، فَلَمَّا دَخَلْنَا سَمِعْنَا لَغَطَ (۴)النَّاسِ وَ أَصْوَاتَهُمْ، فَقَالَ أَبِی: یَا بُنَیَّ! مَا

۱- فی س: و أخذ.

۲- هنا حاشیه غیر معلم محلها فی ک لعلّ محلّها هنا، و هی: أقول: ذکر ابن عبد البرّ فی الاستیعاب أبیاتا فی ذمّ عثمان و عدّ بدعه. [منه رحمه اللّه]. انظر: تاریخ الطّبریّ ۶- ۲۵، و تاریخ الیعقوبیّ ۲- ۱۵۰، و الاستیعاب ۲- ۴۱۰، و الإصابه ۲- ۳۹۵، و شرح ابن أبی الحدید المعتزلیّ ۱- ۶۶ و غیرها.

۳- قد تقرأ الکلمه فی ک: الأرحبیّ.

۴- قال فی النّهایه ۴- ۲۵۷: اللّغط: صوت و ضجّه لا یفهم معناها.

هَذَا؟. فَقُلْتُ: النَّاسُ مُحْدِقُونَ بِدَارِ عُثْمَانَ. فَقَالَ: مَنْ تَرَى مِنْ قُرَيْشٍ؟. قُلْتُ:

طَلْحَهَ. قَالَ: اذْهَبْ بِي إِلَيْهِ فَأَدْنِنِي مِنْهُ، فَلَمَّا دَنَا مِنْهُ، فَقَالَ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ! أَ لَا تَنْهَى النَّاسَ مِنْ قَتْلِ هَـذَا الرَّجُلِ؟. قَالَ: يَا أَبَا سَعِيدٍ! إِنَّ لَکَ دَاراً فَاذْهَبْ فَاجْلِسْ فِي دَارِکَ، فَإِنَّ نَعْثَلًا لَمْ يَکُنْ يَخَافُ هَذَا الْيَوْمَ.

وَ ذَکَرَ فِي تَارِيخِهِ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عِيسَى، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ طَلْحَهَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ کَانَ يَوْمَئِذٍ فِي جَمَاعَهِ النَّاسِ عَلَيْهِ السِّلَاحُ عِنْدَ بَابِ الْقَصْرِ يَأْمُرُهُمْ بِالدُّخُولِ عَلَيْهِ.

وَ ذُکِرَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: انْتَهَيْتُ إِلَى الْمَدِينَهِ أَيَّامَ حَصْرِ عُثْمَانَ فِي الدَّارِ فَإِذَا طَلْحَهُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ فِي مِثْلِ الْخَزَّهِ (۱) السَّوْدَاءِ مِنَ الرِّجَالِ (۲)وَ السِّلَاحِ، مُطِيفٌ بِدَارِ عُثْمَانَ حَتَّى قُتِلَ.

وَ ذَکَرَ عَنْهُ، قَالَ: رَأَيْتُ طَلْحَهَ يُرَامِي الدَّارَ وَ هُوَ فِي خَزَّهٍ (۳) سَوْدَاءَ عَلَيْهِ الدِّرْعُ قَدْ کُفِرَ عَلَيْهَا بِقَبَاءٍ فَهُمْ يُرَامُونَهُ وَ يُخْرِجُونَهُ مِنَ (۴) الدَّارِ ثُمَّ يَخْرُجُ فَيُرَامِيهِمْ حَتَّى دَخَلَ عَلَيْهِ مِنْ دَارٍ مِنْ قِبَلِ دَارِ ابْنِ حَزْمٍ فَقُتِلَ.

وَ ذَکَرَ الْوَاقِدِيُّ فِي تَارِيخِهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَالِکٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: لَمَّا أَشْخَصَ النَّاسُ لِعُثْمَانَ لَمْ يَکُنْ أَحَدٌ أَشَدَّ عَلَيْهِ مِنْ طَلْحَهَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ (۵) قَالَ مَالِکٌ: وَ اشْتَرَى مِنِّي ثَلَاثَهَ أَدْرُعٍ وَ خَمْسَهَ أَسْيَافٍ، فَرَأَيْتُ تِلْکَ الدُّرُوعَ عَلَى أَصْحَابِهِ الَّذِينَ کَانُوا يَلْزَمُونَهُ قَبْلَ مَقْتَلِ عُثْمَانَ بِيَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ.

وَ ذَکَرَ الْوَاقِدِيُّ فِي تَارِيخِهِ، قَالَ: مَا کَانَ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ

۱- فی س: الحزّه. قال فی القاموس ۲- ۷: الحرّ: ضدّ البرد ... و جمع الحرّه: لأرض ذات حجاره نخره سود. و قال فیه ۲- ۱۷۵: الخزّ: من الثّیاب معروف .. و وضع الشّوک فی الحائط لئلّا یتسلّق، و الانتظام بالسّهم.

۲- فی ک نسخه بدل: مع الرّجال.

۳- فی س: حزه. و لا مناسبه لها بالمقام.

۴- فی س نسخه: إلی، بدلا من: من.

۵- و ذکره البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۸۱، و ابن عبد البرّ فی العقد الفرید ۲- ۲۶۹، و غیرهما.

عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَشَدَّ عَلَى عُثْمَانَ مِنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ حَتَّى مَاتَ، وَ مِنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ حَتَّى مَاتَ عُثْمَانُ وَ أَعْطَى النَّاسَ الرِّضَى، وَ مِنْ طَلْحَهَ وَ كَانَ أَشَدَّهُمْ، فَإِنَّهُ لَمْ يَزَلْ كَهْفَ الْمِصْرِيِّينَ وَ غَيْرِهِمْ يَأْتُونَهُ بِاللَّيْلِ يَتَحَدَّثُونَهُ عِنْدَهُ إِلَى أَنْ جَاهَدُوا فَكَانَ وَلِيَّ الْحَرْبِ وَ الْقِتَالِ وَ عَمِلِ الْمَفَاتِيحِ عَلَى بَيْتِ الْمَالِ، وَ تَوَلَّى الصَّلَاهَ بِالنَّاسِ وَ مَنَعَهُ وَ مَنْ مَعَهُ مِنَ الْمَاءِ، وَ رَدَّ شَفَاعَهَ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي حَمْلِ الْمَاءِ إِلَيْهِمْ، وَ قَالَ لَهُ: لَا وَ اللَّهِ وَ لَا نُعِّمَتْ عَيْنٌ وَ لَا بَرَكَتْ وَ لَا يَأْكُلُ وَ لَا يَشْرَبُ حَتَّى يُعْطِيَ بَنُو أُمَيَّهَ الْحَقَّ مِنْ أَنْفُسِهَا.

وَ رَوَى قَوْلَهُ لِمَالِكِ بْنِ أَوْسٍ وَ قَدْ شُفِّعَ إِلَيْهِ فِي تَرْكِ التَّأْلِيبِ عَلَى عُثْمَانَ-:

يَا مَالِكُ! إِنِّي نَصَحْتُ عُثْمَانَ فَلَمْ يَقْبَلْ نَصِيحَتِي وَ أَحْدَثَ أَحْدَاثاً وَ فَعَلَ أُمُوراً وَ لَمْ نَجِدْ بُدّاً مِنْ أَنْ تغيرها (۱)، وَ اللَّهِ لَوْ وَجَدْتُ مِنْ ذَلِكَ بُدّاً مَا تَكَلَّمْتُ وَ لَا أَلَّبْتُ (۲)

**[ترجمه]ثقفی در تاریخش از مالک بن النصر الارجی روایت می کند که طلحه به نزد عثمان رفت و به او گفت: مردم ایرادهای تو را گرد آورده و بخاطر بدعتهایی که از خود درآورده ای، از تو بیزار گشته اند و پیش از این چنین اموری را نمی دیدند و در ذهن ایشان سابقه ندارد و اکنون اگر به راه راست آیی برایت بهتر است و اگر مخالفت ورزی هیچکس در دنیا و آخرت بیش از خودت از آن زیان نخواهد دید.

ثقفی در تاریخش از سعید بن مسیب نقل می کند که گفت: پدرم را به راه انداخته و به سوی مسجد همراهی نمودم و چون وارد شدیم، همهمه و سروصدای مردم را شنیدم و پدرم گفت: چه خبر است پسرم؟

ص: ۲۸۵

گفتم مردم به گرد خانه عثمان حلقه زده اند. گفت: چه کسی از قریش را می بینی؟ گفتم طلحه. گفت: مرا به سوی او ببر و به او نزدیکم کن. و چون به نزدیک او رسید گفت: ای ابا محمد! آیا مردم را از کشتن این مرد باز نمی داری؟ گفت: ای ابا سعید، تو را خانه ایست، پس برو و درون خانه ات بنشین. به راستی که کفتار پیر بیم این روز را بر خود نداشت.

و هم او در تاریخش از حسین بن عیسی از پدرش روایت می کند که طلحه بن عبید الله در چنین روزی در میان جمع مردمان، سلاح بر تن کرده در برابر دروازه قصر بود و مردم را امر به ورود به خانه می نمود. و از عبد الرحمن بن ابی لیلی روایت می کند که در هنگامه محبوس گشتن عثمان در خانه اش، به مدینه آمدم و ناگاه بدیدم که طلحه بن عبد الله در توده ای سیاه و خز گونه از مردان و سلاح ها بود و همچنان خانه عثمان را در میان داشتند تا آنکه کشته شد. و هم از وی روایت می کند: طلحه را دیدم که به طرف خانه تیراندازی می کرد و پوستین خز سیاهی و جوشنی بر تن داشت و آنرا با قبایی پوشانده بود و ایشان نیز بسوی او تیر می انداختند و او را از خانه بیرون می راندند و او بیرون می گشت و با ایشان در ستیز می شد تا آنکه از خانه ای از سمت خانه ابن حزم بر عثمان ورود نمودند و او کشته شد.

واقدی در تاریخش از عبد الله بن مالک از پدرش روایت می کند: زمانی که مردم بدگویی از عثمان می کردند، کسی بیش از طلحه بن عبید الله بر وی ستیزه نمی جست. مالک گوید: و از من سه جوشن و پنج شمشیر خرید و من این جوشنها را بر تن

یـارانش که یکی دو روز پیش از قتـل عثمان همراه وی بودنـد، می دیـدم. و واقـدی در تاریخش ذکر می کنـد که وی گفت: کسی از یاران محمد (ص)

ص: ۲۸۶

بیش از عبد الرحمن بن عوف ستیزگرتر نبود تا آنکه مرد و نیز سعد بن ابی وقاص، تا آنکه عثمان مرد و مردمان را به خشنودی رسانـد و هم از طلحه که ستیزگرتر از آنـدو بود. چرا که او همچنان پناه دهنده مصریان و دیگران بود که شبانه به نزد وی می آمدنـد و نزد او با وی سـخن می گفتنـد تا آنکه به مجاهدت با عثمان برآمدند و او سـرپرست امور جنگ و نبرد بود و در کار کلید داری خزانه بیت المال فعالیت نموده بود و پیشنمازی بر مردم را بعهده گرفت و عثمان و همراهانش را از آب بازداشت و شفاعت علی علیه السلام برای آب بردن برای ایشان را نپذیرفت و به وی گفت: نه به خدا، و مباد هرگز که چشمه ای آبی دهد و جوششی نماید و او هرگز نه می خورد و نه می نوشد تا آنکه بنی امیه حقی را که گرفته اند، بازپس دهند.

و این سـخن وی به مالـک بن اوس را پس از آنکه برای ترک سـختگیری بر عثمـان شـفاعت نمـوده بـود، روایت می کنـد که گفت: ای مالـک من عثمـان را انـدرز دادم و او پنـد مرا نپـذیرفت و بـدعتهایی به وجود آورد و کارهایی کرد و ما را چاره ای نبـود جز آنکه آنرا تغییر دهیم. به خـدا که اگر چـاره ای از این امر بود، دم بر نمی آوردم و هرگز به او سـخت نمی گرفتم. - . البلاـذریّ در الأنساب ۵: ۴۴ آورده اسـت که طلحه به عثمـان گفت: تـو بـدعتهایی ایجـاد کردی که مردم هرگز خـبری از آن نداشـتند و عثمان پاسخ داد: من چیزی را به بدعت ایجاد ننمودم بلکه این شـمایید که بدگمانید و مردم را علیه من بدگمان می کنید و می شورانید. -

**[ترجمه]

نکیر الزبیر بن العوّام :

نکیر الزبیر بن العوّام (۳)وَ ذَکَرَ الْوَاقِـدِیُّ فِی تَـارِیخِهِ، قَالَ: عَتَبَ عُثْمَانُ عَلَی الزُّبَیْرِ، فَقَالَ: مَا فَعَلْتُ وَ لَکِنَّکَ صَـنَعْتَ بِنَفْسِکَ أَمْراً قَبِیحاً، تَکَلَّمْتَ عَلَی مِنْبَرِ رَسُولِ اللَّهِ صَـلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بِأَمْرٍ أَعْطَیْتَ النَّاسَ فِیهِ الرِّضَا، ثُمَّ لَقِیَکَ مَرْوَانُ وَ صَـنَعْتَ مَا لَا یُشْـبِهُکَ، حَضَرَ النَّاسُ یُرِیدُونَ مِنْکَ مَا أَعْطَیْتَهُمْ، فَخَرَجَ مَرْوَانُ فَآذَی وَ شَتَمَ، فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ: فَإِنِّی أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ.

وَ ذَکَرَ فِی تَارِیخِهِ: أَنَّ عُثْمَانَ أَرْسَلَ سَعِیدَ بْنَ الْعَاصِ إِلَی الزُّبَیْرِ فَوَجَدَهُ بِأَحْجَارِ

ص: ۲۸۷

۱- کذا، و الظّاهر: نغیّرهما.

۲- ذکر البلاـذریّ فی الأنسـاب ۵- ۴۴ أنّ طلحه قـال لعثمـان: إنّـک أحـدثت أحـداثا لم یکن النّاس یعهـدونها. فقال عثمان: ما أحـدثت أحـداثا و لکنّکم أظنّاء تفسـدون علیّ النّاس و تؤلّبـوهم. أقـول: التّـأليب: التّحریض، کمـا فی صـحاح اللّغه ۱ – ۸۸، و القاموس ۱- ۳۷.

۳- قال ابن أبی الحدید فی شرح النهج ۲- ۴۰۴: کان طلحه من أشدّ الناس تحریضا علیه أی علی عثمان و کان الزبیر دونه فی ذلک، رووا أنّ الزبیر کان یقول: اقتلوه فقد بدّل دینکم، فقالوا له: إنّ ابنک یحامی عنه بالباب. فقال: ما أکره أن یقتل عثمان و لو بدئ بابنی، إنّ عثمان لجیفه علی الصراط غدا. و انظر ما قاله فی ۲- ۵۰۰ و ۳- ۲۹۰.

الزَّيْتِ (۱) فِی جَمَاعَهٍ، فَقَالَ لَهُ: إِنَّ عُثْمَانَ وَ مَنْ مَعَهُ قَدْ مَاتَ عَطَشاً. فَقَالَ لَهُ الزُّبَیْرُ:

(وَ حِیلَ بَیْنَهُمْ وَ بَیْنَ ما یَشْتَهُونَ کَما فُعِلَ بِأَشْیاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ کانُوا فِی شَکٍّ مُرِیبٍ) (۲)

**[ترجمه] - . ابن أبی الحدید در شرح نهج البلاغه ۲: ۴۰۴ می گوید: طلحه از سرسخت ترین مردم در برشوراندن مردم علیه عثمان بود و زبیر در این کار کمی ملاحظه کار تر بود و روایت است که زبیر می گفت: او را بکشید که دینتان را دیگرگون نمود و مردم به او گفتند: اما پسر تو در جلوی در خانه از وی پاسداری می نماید. گفت: بدم نمی آید اگر عثمان کشته شود حتی اگر این کار با کشته شدن پسرم آغاز گردد و به راستی که عثمان فرداروز مرداری خواهد بود که به میان راهش می افکنند. و نیز بنگرید آنچه در ۲- ۵۰۰ و ۳- ۲۹۰. -

واقدی در تاریخش ذکر می کند که گفت: عثمان بر زبیر نکوهش و عتاب نمود. پس وی گفت: من کاری نکردم، بلکه تو خود به دست خودت مرتکب رفتارهایی زشت گشتی. بروی منبر رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم سخن از امری بر زبان آوردی که بواسطه آن مردم را با آن خشنود گرداندی و سپس مروان با تو دیدار نمود و کاری کردی که تو اهل آن نبودی. مردمان به نزد تو حاضر گشتند و از تو چیزی خواستند که به ایشان ارزانی داشتی. پس مروان بیرون آمد و به آزار و اذیت و دشنامگویی پرداخت.پس عثمان به او گفت: به حق من آمرزش می طلبم.

و هم او در تاریخش ذکر می کند که عثمان سعید بن العاص را به نزد زبیر فرستاد و او وی را به همراه گروهی در کنار سنگهای

ص: ۲۸۷

روغنکشی یافت و به او گفت: عثمان و کسانی که با او بودند از تشنگی و بی آبی جان باختند. پس زبیر به او گفت: (وَ حِیلَ بَیْنَهُمْ وَ بَیْنَ ما یَشْتَهُونَ کَما فُعِلَ بِأَشْیاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ کانُوا فِی شَکٍّ مُرِیبٍ) - . سبأ/ ۵۴. و بنگرید آنچه که البلاذریّ در الأنساب: ۲: ۴۰۴، و ۵: ۱۴، و ۱۰۵- ۱۲۰، درباره طلحه و زبیر و موضع ایشان در برابر عثمان ذکر می کند و نیز آنچه ابن مزاحم در کتاب صفین: ۶۰ و ۶۶ و ۷۲، و مولف در الإمامه و السّیاسه ۱- ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۷۴، و نهج البلاغه ۲- ۲، و تاریخ طبریّ ۵- ۱۶۰ و ۱۶۸، و المستدرک حاکم ۳- ۱۱۸، و العقد الفرید ۲- ۲۷۸، و غیر آن ذکر می کند. - -: میان آنان و میان آنچه [به آرزو] می خواستند حایلی قرار می گیرد همان گونه که از دیرباز با امثال ایشان چنین رفت زیرا آنها [نیز] در دودلی سختی بودند) .

**[ترجمه]

نکیر عبد الرحمن بن عوف:

وَ ذَکَرَ الثَّقَفِیُّ فِی تَارِیخِهِ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عِیسَی بْنِ زَیْدٍ، عَنْ أَبِیهِ، قَالَ: کَثُرَ الْکَلَامُ بَیْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ وَ بَیْنَ عُثْمَانَ، حَتَّی قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: أَمَا وَ اللَّهِ لَئِنْ بَقِیتُ لَکَ لَأُخْرِجَنَّکَ مِنْ هَذَا الْأَمْرِ کَمَا أَدْخَلْتُکَ فِیهِ، وَ مَا غَرَرْتَنِی إِلَّا بِاللَّهِ (۳)

وَ ذَكَرَ الثَّقَفِيُّ، عَنِ الْحَكَمِ قَالَ: كَانَ بَيْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ وَ بَيْنَ عُثْمَانَ كَلَامٌ، فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: وَ اللَّهِ مَا شَهِدْتَ بَدْراً، وَ لَا بَايَعْتَ تَحْتَ الشَّجَرَهِ، وَ فَرَرْتَ يَوْمَ حُنَيْنٍ. فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ: وَ أَنْتَ وَ اللَّهِ دَعَوْتَنِي إِلَى الْيَهُودِيَّهِ.

وَ عَنْهُ، عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ، قَالَ: رَأَيْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ يَقُولُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ عُثْمَانَ أَبَى أَنْ يُقِيمَ فِيكُمْ كِتَابَ اللَّهِ. فَقِيلَ لَهُ: أَنْتَ أَوَّلُ مَنْ بَايَعَهُ، وَ أَوَّلُ مَنْ عَقَدَ لَهُ. قَالَ: إِنَّهُ نَقَضَ وَ لَيْسَ لِنَاقِضٍ عَهْدٌ.

وَ عَنْهُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: ضَجَّ النَّاسُ يَوْماً حِينَ صَلَّوُا الْفَجْرَ فِي خِلَافَهِ عُثْمَانَ فَنَادَوْا بِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ فَحَوَّلَ وَجْهَهُ إِلَيْهِمْ وَ اسْتَدْبَرَ الْقِبْلَهَ، ثُمَّ خَلَعَ قَمِيصَهُ مِنْ جَيْبِهِ، فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ! يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ! أُشْهِدُ اللَّهَ

۱- أحجار الزّيت: موضع بالمدينه، كما ذكره فى النّهايه ۱- ۳۴۳. و أضاف فى معجم البلدان ۱- ۱۰۹: .. إنّه قريب من الزّوراء، و هو موضع صلاه الاستسقاء. و لاحظ: مراصد الاطّلاع ۱- ۳۵.

۲- سبأ: ۵۴. و انظر ما أورده البلاذرىّ فى الأنساب حول طلحه و الزّبير و موقفهما من عثمان ۲- ۴۰۴، و ۵- ۱۴، و ۵-۱۰۵ -۱۲۰، و كتاب صفّين لابن مزاحم: ۶۰ و ۶۶ و ۷۲، و الإمامه و السّياسه ۱- ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۷۴، و نهج البلاغه ۲- ۲، و تاريخ الطّبرىّ ۵- ۱۶۰ و ۱۶۸، المستدرك للحاكم ۳- ۱۱۸، و العقد الفريد ۲- ۲۷۸، و غيرها.

۳- و قريب منه ما ذكره ابن عبد البرّ فى العقد الفريد ۲- ۲۵۸، ۲۶۱، ۲۷۲.

وَ أَشْهِدُكُمْ أَنِّی قَدْ خَلَعْتُ عُثْمَانَ مِنَ الْخِلَافَهِ کَمَا خَلَعْتُ سِرْبَالِی هَذَا. فَأَجَابَهُ مُجِیبٌ.

مِنَ الصَّفِّ الْأَوَّلِ: (آلْآنَ وَ قَدْ عَصَیْتَ قَبْلُ وَ کُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِینَ) (۱). فَنَظَرُوا مِنَ الرَّجُلِ، فَإِذَا هُوَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ.

وَ عَنْهُ، قَالَ: أَوْصَی عَبْدُ الرَّحْمَنِ أَنْ یُدْفَنَ سِرّاً لِئَلَّا یُصَلِّیَ عَلَیْهِ عُثْمَانُ (۲)

وَ ذَکَرَ الْوَاقِدِیُّ فِی تَارِیخِهِ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ السَّرِیدِ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ فِی شَکْوَاهُ الَّذِی مَاتَ فِیهِ أَعُودُهُ فَذُکِرَ عِنْدَهُ عُثْمَانُ، فَقَالَ:

عَاجِلُوا طَاغِیَتَکُمْ هَذَا قَبْلَ أَنْ یَتَمَادَی فِی مُلْکِهِ. قَالُوا: فَأَنْتَ وَلَّیْتَهُ! قَالَ: لَا عَهْدَ لِنَاقِضٍ.

وَ ذَکَرَ الثَّقَفِیُّ فِی تَارِیخِهِ، عَنْ بِلَالِ بْنِ حَارِثٍ، قَالَ: کُنْتُ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ جَالِساً فَطَلَعَ عُثْمَانُ حَتَّی صَعِدَ الْمِنْبَرَ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: فَقَدْتَ أَکْثَرَکَ شَعْراً.

وَ ذَکَرَ فِیهِ أَنَّ عُثْمَانَ أَنْفَذَ الْمِسْوَرَ (۳) بْنَ مَخْرَمَهَ (۴) إِلَی عَبْدِ الرَّحْمَنِ یَسْأَلُهُ الْکَفَّ عَنِ التَّحْرِیصِ (۵)عَلَیْهِ، فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: أَنَا أَقُولُ هَذَا الْقَوْلَ وَحْدِی وَ لَکِنَّ النَّاسَ یَقُولُونَ جَمِیعاً، إِنَّهُ غَیَّرَ وَ بَدَّلَ. قَالَ الْمِسْوَرُ: قُلْتُ: فَإِنْ کَانَ النَّاسُ یَقُولُونَ فَدَعْ أَنْتَ مَا تَقُولُ فِیهِ؟. فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: لَا وَ اللَّهِ مَا أَجِدُهُ یَسَعُنِی أَنْ أَسْکُتَ عَنْهُ. ثُمَّ قَالَ لَهُ: قُلْ لَهُ: یَقُولُ لَکَ خَالِی: اتَّقِ اللَّهَ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ فِی أُمَّهِ مُحَمَّدٍ وَ مَا أَعْطَیْتَنِی مِنَ الْعَهْدِ وَ الْمِیثَاقِ لَتَعْمَلَنَّ بِکِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّهِ صَاحِبِکَ، فَلَمْ تَفِ (۶).

ص: ۲۸۹

۱- یونس: ۹۱.

۲- ذکر البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۵۷، و ذکر أبو الفداء فی تاریخه ۱- ۱۶۶، و ابن عبد البرّ فی العقد الفرید ۲- ۲۵۸، و ۲۶۱، ۲۷۲ قالوا: دخل عثمان عائدا له لعبد الرّحمن فی مرضه، فتحوّل عنه إلی الحائط و لم یکلّمه. و قریب منهما فی شرح ابن أبی الحدید ۱- ۶۵- ۶۶.

۳- فی مطبوع البحار: المسود- بالدّال المهمله- و هو سهو، کما فی کتب التّراجم.

۴- لعلّها تقرأ: محزمه. و هو غلط.

۵- کذا، و لعلّها: التّحریض- بالضّاد المعجمه-. قال فی القاموس ۲- ۲۹۷: الحرص: الجشع .. و الحرص: الشّقّ. و قال فیه ۲- ۳۲۷: حرّضه تحریضا: حثّه. و قال قبل ذلک: أحرضه: أفسده.

۶- کما صرّح به ابن حجر فی الصّواعق المحرقه: ۶۸، و السّیره الحلبیّه ۲- ۸۷ و غیرهما.

وَ ذَكَرَ فِيهِ أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ قَالَ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي أَحْدَاثِ عُثْمَانَ: هَذَا مِمَّا عَمِلْتَ. فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: قَدْ أَخَذْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَثِيقَهِ فَأَمْرُكُمْ إِلَيْكُمْ.

وَ ذَكَرَ فِيهِ قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ: هَذَا عَمَلُكَ.

فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: فَإِذَا شِئْتَ فَخُذْ سَيْفَكَ وَ آخُذُ سَيْفِي (۱).

**[ترجمه]ثقفی در تاریخش از حسن بن عیسی بن زید از پدرش روایت می کند که گفت: میان عثمان و عبدالرحمن بن عوف بسیار سخن درگرفت تا آنجا که عبد الرحمن گفت: هان به خدا سوگند که اگر عمری برایم بماند، تو را از این کار به در خواهم کرد چنانکه خودم تو را بدان وارد نمودم و تو مرا جز به نام خدا، نفریفتی. -. و شبیه به این را ابن عبد البرّ {ربه} در العقد الفرید ۲: ۲۵۸، ۲۶۱، ۲۷۲ ذکر می کند. - ثقفی از حکم روایت کند که میان عبد الرحمن بن عوف و عثمان سخنانی درمی‌گرفت و عبد الرحمن به او گفت: بخدا که در جنگ بدر حاضر نگشتی و زیر درخت نیز پیمان بیعت نبستی و در جنگ حنین نیز گریختی و عثمان نیز به او گفت: و تو هم به خدا که مرا به دین یهودیّت فراخواندی.

و هم او از طارق بن شهاب روایت می کند که عبد الرحمن بن عوف را دیدم که می گفت: ای مردمان به راستی که عثمان از جاری نمودن کتاب خدا در میان شما سر باز زد. و به او گفتند: تو نخستین کسی بودی که با او بیعت کردی و نخستین کسی بودی که به خلافتش خطبه خواندی. گفت: او پیمان شکست و پیمان شکن را عهد و پیمانی نیست. و هم او از ابی اسحاق روایت می کند: روزی مردم در دوره خلافت عثمان پس از آنکه نماز صبح را خواندند، سروصدایی نموده و عبد الرحمن بن عوف را صدا زدند و او بسوی ایشان رو برگرداند و پشت به قبله نمود و سپس پیراهنش را از گریبان به در آورده و گفت: هان ای یاران محمد، هان ای گروه مسلمین، خداوند را به شهادت می گیرم

ص: ۲۸۸

و شما را گواه می گیرم که من عثمان را همانسان که این لباس را از تن به در کردم، از خلافت خلع نمودم. پس کسی از میان صف اول او را پاسخ گفت: (آلْآنَ وَ قَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَ كُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ) -. یونس/ ۹۱ -

-:اکنون در حالی که پیش از این نافرمانی می کردی و از تباهکاران بودی). و نگریستند تا آن مرد کیست و دریافتند که او علی بن ابیطالب علیه السلام است. و هم او روایت می کند که عبد الرحمن وصیت نمود که مخفیانه به خاک سپرده شود تا عثمان بر او نماز نگزارد. -. البلاذریّ در الأنساب ۵: ۵۷، و أبو الفداء در تاریخش ۱: ۱۶۶، و ابن عبد البرّ {ربه} در العقد الفرید ۲: ۲۵۸، و ۲۶۱، ۲۷۲ ذکر کرده و نوشته اند: عثمان به عیادت عبد الرحمن که بیمار بود آمد و او رو به دیوار کرد و به او پشت نمود و حرفی نزد. و نظیر این مطلب در شرح ابن أبی الحدید ۱: ۶۵- ۶۶ آمده است. -

واقدی در تاریخش از عثمان بن سرید روایت می کند که گفت: بهنگام آن ناخوشی عبد الرحمن بن عوف که در پی آن جان سپرد، به نزد وی رفتم تا از وی عیادت نمایم و نام عثمان را پیش وی آوردند و او گفت: به چاره کار این سرکش طغیانگرتان بشتابید پیش از آنکه در این فرمانروایی اش بیش از حد پیش رود.گفتند: تو خود بودی که وی را خلافت بخشیدی! گفت:

کسی که نقض عهد کند را پیمانی نیست. ثقفی در تاریخش از بلال بن حارث روایت می کند که گفت: با عبد الرحمن بودم که عثمان سررسید و به روی منبر نشست و عبد الرحمن گفت: نزدیکترین یارانت را از دست داده ای.

و نیز بیان می کند که عثمان، مسور بن مخرمه را به نزد عبد الرحمن فرستاد تا از او بخواهد دست از شوراندن مردم علیه وی بردارد. عبد الرحمن به او گفت: تنها منم که این سخن را می گویم؟ ولی بدان که همه مردم می گویند: او تغییر و تبدیل ایجاد نموده است. مسور گفت: اگر هم مردم درباره آن سخن می گویند، تو این سخنان را رها کن. عبد الرحمن گفت: نه به خدا، فکر نمی کنم که بتوانم درباره او سکوت نمایم. سپس به او گفت: به او بگو دایی ام به تو گفت: درباره امت محمد خدای یگانه را که او را شریکی نیست، تقوا پیشه کن و هم درباره آن پیمان و میثاقی که با من بستی که به حتم به کتاب خدا و سنت پیامبر عمال نمایی، و به آن وفا ننمودی. - . چنانکه ابن حجر در الصواعق المحرقه : ۶۸، و مولف السّیره الحلبیّه در ۲: ۸۷ و دیگران به آن تصریح نموده اند. -

ص: ۲۸۹

و هم در آن میگوید: ابن مسعود، درباره بدعتهای عثمان به عبد الرحمن گفت: این نتیجه آنچه تو کردی است. پس عبد الرحمن گفت: سند پیمان را به نزد شما آورده ام و اکنون خود می دانید چه کنید. و در آن ذکر می کند که گفت: علی علیه السلام به عبد الرحمن بن عوف گفت: این ثمره کار توست. پس عبد الرحمن پاسخ داد: اگر خواهی شمشیرت را را بردار و من هم شمشیر برمی گیرم. - . البلاذریّ در الأنساب ۵: ۵۷ آنرا به سند صحیح ذکر نموده و شبیه به آنرا أبو الفداء در تاریخش ۱- ۱۶۶، و ابن عبد البرّ در العقد الفرید ۲: ۲۵۸، ۲۶۱، ۲۷۲ درج نموده است. و نیز بنگرید آنچه طبری در تاریخش ۵- ۱۱۳، و ابن الأثیر در الکامل ۳:۷۰، و ابن کثیر در تاریخش ۷- ۲۰۶، و ابن أبی الحدید

در شرح ۱- ۳۵، ۶۳، ۶۶، ۱۶۵، و ابن قتیبه در المعارف: ۲۳۹ بیان نموده است. -

**[ترجمه]

نکیر عمرو بن العاص:

وَ ذَكَرَ الثَّقَفِيُّ فِي تَارِيخِهِ: عَنْ لُوطِ بْنِ يَحْيَى الْأَزْدِيِّ، قَالَ: جَاءَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ فَقَالَ لِعُثْمَانَ: إِنَّكَ رَكِبْتَ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ النَّهَابِيرَ (۲) وَ رَكِبُوهَا بِكَ، فَاتَّقِ اللَّهَ وَ تُبْ إِلَيْهِ. فَقَالَ: يَا ابْنَ النَّابِغَةِ! قَدْ تُبْتُ إِلَى اللَّهِ وَ أَنَا أَتُوبُ إِلَيْهِ، أَمَا إِنَّكَ مِنْ مَنْ يُؤَلِّبُ عَلَيَّ وَ يَسْعَى فِي السَّاعِينَ، قَدْ لَعَمْرِي أَضْرَمْتُهَا فَأَسْعِرْ وَ أَضْرِمْ مَا بَدَا لَكَ، فَخَرَجَ عَمْرٌو حَتَّى نَزَلَ فِي أَدَانِي الشَّامِ (۳).

وَ ذَكَرَ فِيهِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: إِنَّ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ ذَكَرَ عُثْمَانَ، فَقَالَ:

إِنَّهُ اسْتَأْثَرَ بِالْفَيْ ءِ فَأَسَاءَ الْأَثَرَةَ وَ اسْتَعْمَلَ أَقْوَاماً لَمْ (۴) يَكُونُوا بِأَهْلِ الْعَمَلِ مِنْ قَرَابَتِهِ وَ آثَرَهُمْ عَلَى غَيْرِهِمْ، فَكَانَ فِي ذَلِكَ سَفْكُ دَمِهِ وَ انْتِهَاكُ حُرْمَتِهِ.

وَ عَنْهُ فِيهِ، قَالَ: قَامَ عَمْرٌو إِلَى عُثْمَانَ، فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ يَا عُثْمَانُ! إِمَّا أَنْ

۱- أخرجه البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۵۷ أيضا، و قريب منه ما ذكره أبو الفداء فی تاريخه ۱- ۱۶۶، و ابن عبد البرّ فی العقد الفريد ۲- ۲۵۸، ۲۶۱، ۲۷۲. و انظر ما أورده الطّبریّ فی تاريخه ۵- ۱۱۳، و ابن الأثير فی الكامل ۳- ۷۰، و ابن كثير فی تاريخه ۷- ۲۰۶، و ابن أبی الحديد فی شرحه ۱- ۳۵، ۶۳، ۶۶، ۱۶۵، و ابن قتيبه فی المعارف: ۲۳۹.

۲- النّهابير: المهالك، الواحده: نهبره و نهبوره. قاله فی القاموس ۲- ۱۵۱.

۳- و قد أورده باختلاف فی التّعبير الطّبریّ فی تاريخه ۵- ۱۱۰، ۱۱۴، و البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۷۴، و ابن عبد البرّ فی الاستيعاب فی ترجمه عثمان، و ابن الأثير فی الكامل ۳- ۶۸، و ابن أبی الحديد فی شرحه ۲- ۱۱۳، و الزّمخشریّ فی الفائق ۲- ۲۹۶، و ابن الأثير فی النّهايه ۴- ۱۹۶، و ابن كثير فی التّاريخ ۷- ۱۵۷، و ابن خلدون فی تاريخه ۳- ۳۹۶، و الزّبيدیّ فی تاج العروس ۳- ۵۹۲، و ابن منظور فی لسان العرب ۷- ۹۸.

۴- لا توجد فی س: لم.

تَعْدِلَ وَ إِمَّا أَنْ تَعْتَزِلَ! .. فَلَمَّا أَنْ نَشِبَ النَّاسُ فِی أَمْرِ عُثْمَانَ تَنَحَّی عَنِ الْمَدِینَهِ وَ خَلَّفَ ثَلَاثَهَ غِلْمَهٍ لَهُ لِیَأْتُوهُ بِالْخَبَرِ، فَجَاءَ اثْنَانِ بِحَصْرِ عُثْمَانَ، فَقَالَ: إِنِّی إِذَا نَکَأْتُ قَرْحَهً أَدْمَیْتُهَا، وَ جَاءَ الثَّالِثُ بِقَتْلِ عُثْمَانَ وَ وِلَایَهِ عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ:

وَا عُثْمَانَاهْ! وَ لَحِقَ بِالشَّامِ.

وَ ذَکَرَ الْوَاقِدِیُّ فِی تَارِیخِهِ أَنَّ عُثْمَانَ عَزَلَ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ عَنْ مِصْرَ وَ اسْتَعْمَلَ عَلَیْهَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَعْدِ بْنِ أَبِی سَرْحٍ، فَقَدِمَ عَمْرٌو الْمَدِینَهَ فَجَعَلَ یَأْتِی عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ فَیُؤَلِّبُهُ عَلَی عُثْمَانَ، وَ یَأْتِی الزُّبَیْرَ وَ یَأْتِی طَلْحَهَ وَ یَلْقَی الرُّکْبَانَ یُخْبِرُهُمْ بِأَحْدَاثِ عُثْمَانَ، فَلَمَّا حُصِرَ عُثْمَانُ الْحِصَارَ الْأَوَّلَ خَرَجَ إِلَی أَرْضِ فِلَسْطِینَ، فَلَمْ یَزَلْ بِهَا حَتَّی جَاءَهُ خَبَرُ قَتْلِهِ، فَقَالَ: أَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ إِنِّی إِذَا أُحِلُّ قَرْحَهً نَکَأْتُهَا، إِنِّی کُنْتُ لَأَحْرَصَ عَلَیْهِ حَتَّی إِنِّی لَأَحْرَصُ عَلَیْهِ [مِنَ] الرَّاعِی فِی غَنَمِهِ (۱).

فَلَمَّا بَلَغَهُ بَیْعَهُ النَّاسِ عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ کَرِهَ ذَلِکَ وَ تَرَبَّصَ حَتَّی قُتِلَ طَلْحَهُ وَ الزُّبَیْرُ ثُمَّ لَحِقَ بِمُعَاوِیَهَ.

**[ترجمه]ثقفی در تاریخش از لوط بن یحیی ازدی نقل می کند که گفت: عمرو بن العاص نزد عثمان آمد و گفت: تو در حق این مردم بر اموری دشوار و تحمل ناپذیر درنشستی و ایشان هم بواسطه تو (به سمت ان کشانده شده و)بر آن سوار گشتند، پس پرهیزکاری پیشه کن و به نزد خدا توبه کن. گفت: ای پسر نابغه! من به درگاه خدا توبه کرده و توبه می کنم. هان که تو از کسانی هستی که مردمان را بر من می شورانی و همراه با سخن چینان به سعایت می پردازی. هان به خدا سوگند که آنرا برافروختی و شعله اش فروزان گشت و هر چه خواهی آنرا شعله ورتر گردان. پس عمرو از شهر بیرون شد تا آنکه در نزدیکی مرز شام ساکن گشت. - . این مطلب را طبریّ -با تفاوتی در بیان- در تاریخش ۵: ۱۱۰، ۱۱۴، و البلاذریّ در الأنساب ۵- ۷۴، و ابن عبد البرّ در الاستیعاب در شرح زندگینامه عثمان، و ابن الأثیر در الکامل ۳- ۶۸، و ابن أبی الحدید در شرح ۲: ۱۱۳، و الزّمخشریّ در الفائق ۲- ۲۹۶، و ابن الأثیر در النّهایه ۴- ۱۹۶، و ابن کثیر در التّاریخ ۷- ۱۵۷، و ابن خلدون در تاریخ ۳- ۳۹۶، و الزّبیدیّ در تاج العروس ۳- ۵۹۲، و ابن منظور در لسان العرب ۷- ۹۸ بیان کرده است. -

و هم از زهری روایت می کند که گفت: عمرو بن العاص عثمان را یاد کرد و گفت: وی فیء را برای خود برگرفت و در این ترجیح خود بر دیگران بسیار زیاده روی کرد و گروهی از نزدیکان خود را بکار گرفت که اهل کار و تلاش نبودند و ایشان را بر دیگران مقدم داشت و همین کار بود که به ریختن خود او و زیر پا نهاده شدن حرمتش انجامید. و هم او در این کتاب می نویسد: عمرو به نزد عثمان آمد وگفت: تقوای خدا پیشه کن ای عثمان!

ص: ۲۹۰

یا اینکه باید دادگری نمایی یا آنکه کناره گیری. و زمانی که مردم دست بکار امر عثمان گشتند، وی از مدینه دور شد و سه تن از نوکرانش را برجای نهاد تا برای او خبر آورند. و دو تن خبر از محاصره شدن عثمان آوردند و او گفت: زمانیکه من زخم خشکیده ای را برکنم آنرا به خونریزی می اندازم و نفر سوم خبر قتل عثمان و ولایت یافتن علی علیه السلام را آورد و او گفت: وای عثمان را کشتند! و به سوی شام روانه شد. الواقدی در تاریخش ذکر می کند که عثمان عمرو بن العاص را از حکومت مصر عزل نمود و عبد الله بن سعد بن ابی سرح را به کار گماشت. پس عمرو به مدینه آمد و گاه و بیگاه به نزد علی

علیه السلام می آمد و او را علیه عثمان برمی افروخت و به نزد زبیر می رفت و نزد طلحه می رفت و کاروانیان را از بدعت گزاریهای عثمان خبردار می نمود و چون عثمان برای نخست بار به محاصره درآمد ، وی بسوی فلسطین روانه گشت و همچنان در آنجا ماند تا خبر کشته شدن او را شنید و گفت: من ابا عبد الله هستم. من چون بر زخمی نشینم، سر آن زخم را باز می کنم. من سر آن داشتم که مردمان را بر وی بشورانم به حدی که حتی چوپان در حال گوسفند چرانی را هم بر وی می شوراندم. - . طبریّ در تاریخش ۵: ۱۰۸، ۲۰۳، و البلاذریّ در الأنساب ۵: ۷۴، و ابن قتیبه در الإمامه و السّیاسه ۱: ۴۲، و ابن عبد البرّ در الاستیعاب در زندگینامه عبد اللّه بن سعید بن أبی سرح، و ابن أبی الحدید در شرح ۱: ۶۳ آنرا به تفصیل بیان کرده اند، و ابن کثیر در تاریخش ۷- ۱۷۰ بنا به عادتش در روایت نمودن مطالب خلاف نظر خودش، آنرا به اختصار بیان کرده است. و همچنین طعنه و ایراد وی علیه عثمان و واداشتن مردمان بر ضد او در الاستیعاب در شرح زندگی محمّد بن أبی حذیفه، و در الإصابه ۳- ۳۸۱ آمده است و سخن ظریف و بجا را بلاذریّ در الأنساب ۵- ۸۸ از قول عمرو بن العاص نقل می کند که گفت: این منبر پیامبرتان و این لباسهایش است و این موهایش و هنوز از میان نرفته ولی شما تغییر نموده و دینتان را دگرگون نمودید. - و زمانی که شنید مردم با علی علیه السلام بیعت کردند از این امر ناخشنودگشت و درنگ نمود تا آنکه طلحه و زبیر کشته شدند، پس به معاویه پیوست.

**[ترجمه]

نکیر محمد بن مسلمه الأنصاری:

وَ ذَكَرَ الثَّقَفِيُّ فِي تَارِيخِهِ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحُصَيْنِ الْأَنْصَارِيِّ: أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ مَسْلَمَهَ الْأَنْصَارِيَّ قَالَ يَوْمَ قُتِلَ عُثْمَانُ: مَا رَأَيْتُ يَوْماً قَطُّ أَقَرَّ لِلْعُيُونِ وَ لَا أَشْبَهَ بِيَوْمِ بَدْرٍ مِنْ هَذَا الْيَوْمِ.

وَ رَوَى فِيهِ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ مَوْلَى آلِ أَحْمَدَ، قَالَ: أَتَيْتُ مُحَمَّدَ بْنَ مَسْلَمَهَ

۱- فصّل القصّه الطّبریّ فی تاریخه ۵- ۱۰۸، ۲۰۳، و البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۷۴، و ابن قتیبه فی الإمامه و السّیاسه ۱- ۴۲، و ابن عبد البرّ فی الاستیعاب فی ترجمه عبد اللّه بن سعید بن أبی سرح، و ابن أبی الحدید فی الشّرح ۱- ۶۳، و أجملها ابن کثیر فی تاریخه ۷- ۱۷۰ جریا علی عادته فیما یرویه خلافا لمبادئه. و جاء طعنه علی عثمان و تحریضه علیه فی الاستیعاب فی ترجمه محمّد بن أبی حذیفه، و فی الإصابه ۳- ۳۸۱. و الظّریف ما أورده البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۸۸ من قول عمرو بن العاص: و هذا منبر نبیّکم، و هذه ثیابه، و هذا شعره لم یبل فیکم و قد بدّلتم و غیّرتم!.

الْأَنْصَارِیَّ فَقُلْتُ: قَتَلْتُمْ عُثْمَانَ؟. فَقَالَ: نَعَمْ وَ ایْمُ اللَّهِ مَا(۱) وَجَدْتُ رَائِحَهً هِیَ أَشْبَهُ بِرَائِحَهِ یَوْمِ بَدْرٍ مِنْهَا.

وَ قَدْ ذَکَرَ الْوَاقِدِیُّ فِی تَارِیخِهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْلَمَهَ (۲) مِثْلَ مَا ذَکَرَهُ الثَّقَفِیُّ (۳).

**[ترجمه]ثقفی در کتاب تاریخش از داود بن حصین الانصاری روایت دارد که محمد بن مسلمه الانصاری در روز قتل عثمان گفت: هرگز روزی که دلها را چنین خنک کند و شبیه تر از این روز به روز جنگ بدر، ندیده بودم. و هم در این کتاب از ابوسفیان از موالی آل احمد روایت می کند که گفت: به نزد محمد بن مسلمه الانصاری آمدم

ص: ۲۹۱

و گفتم: آیا عثمان را کشتید؟ گفت آری و به خدا که هیچ جنگ و نبردی در هیچ روزی، بسان آن، همان رایحه خوش جنگ بدر را به مشامم نرساند. واقدی هم در تاریخش نظیر آنچه ثقفی روایت کرده را از قول محمد بن مسلم ذکر نموده است. - . طبریّ در تاریخش ۵: ۱۱۸، و ابن الأثیر در الکامل ۳: ۷۰، و دیگران حکایت میانجیگری او در برابر مصریان را بیان کرده است. -

**[ترجمه]

نکیر أبی موسی

وَ ذَکَرَ الْوَاقِدِیُّ فِی تَارِیخِهِ، قَالَ: لَمَّا وَلَّی عُثْمَانُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَامِرِ بْنِ کَرِیزٍ الْبَصْرَهَ قَامَ أَبُو مُوسَی الْأَشْعَرِیُّ، خَطِیباً، فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ، ثُمَّ قَالَ: قَدْ أَتَاکُمْ رَجُلٌ کَثِیرُ الْعَمَّاتِ وَ الْخَالاتِ فِی قُرَیْشٍ، یَبْسُطُ الْمَالَ فِیهِمْ بَسْطاً، وَ قَدْ کُنْتُ قَبَضْتُهُ عَنْکُمْ.

**[ترجمه]واقدی در تاریخش چنین ذکر می کند که وقتی عثمان عبدالله بن عامر بن کریز را والی بصره نمود، ابوموسی الاشعری به خطبه ایستاد و حمد و ثنای خدای را بجای آورد و گفت: هان که مردی نزد شما آمده که عمه و خاله در قریش دارد و به راحتی اموال را بین ایشان تقسیم می کند و من پیش از این از دست او را از شما، بازداشته بودم.

**[ترجمه]

نکیر جبله بن عمرو الساعدی:

وَ ذَکَرَ الْوَاقِدِیُّ فِی تَارِیخِهِ، عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: أَوَّلُ مَنِ اجْتَرَأَ (۴) عَلَی عُثْمَانَ بِالْمَنْطِقِ السَّیِّئِ جَبَلَهُ بْنُ عَمْرٍو السَّاعِدِیُّ، مَرَّ بِهِ عُثْمَانُ وَ هُوَ جَالِسٌ فِی نَادِی (۵) قَوْمِهِ وَ فِی یَدِ جَبَلَهَ بْنِ عَمْرٍو بن جامعه (۶) فَسَلَّمَ (۷) وَ رَدَّ الْقَوْمُ، فَقَالَ جَبَلَهُ: لِمَ تَرُدُّونَ عَلَی رَجُلٍ فَعَلَ کَذَا وَ کَذَا؟!. قَالَ: ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَی عُثْمَانَ، فَقَالَ:

وَ اللَّهِ لَأَطْرَحَنَّ هَذِهِ الْجَامِعَهَ فِی عُنُقِکَ أَوْ لَتَتْرُکَنَّ بِطَانَتَکَ هَذِهِ، قَالَ عُثْمَانُ: أَیَّ بِطَانَهٍ؟ فَوَ اللَّهِ إِنِّی لَأَتَخَیَّرُ (۸)النَّاسَ. فَقَالَ: مَرْوَانُ تَخَیَّرْتَهُ؟! وَ مُعَاوِیَهُ تَخَیَّرْتَهُ؟!

۱- فى ك: أ ما.

۲- فى س نسخه: مسلم، بدلا من: مسلمه.

۳- و قد نقل قصّه وساطته مع المصريّين الطّبرىّ فى تاريخه ۵- ۱۱۸، و ابن الأثير فى الكامل ۳- ۷۰، و غيرهما.

۴- و قد ذكره الطّبرىّ أيضا فى تاريخه ۳- ۳۹۹.

۵- جاء فى تاريخ الطّبرىّ: فى ندى.

۶- كذا، و الظّاهر كما فى تاريخ الطّبرىّ: عمرو جامعه- من دون كلمه: بن-.

۷- فى تاريخ الطّبرىّ: فلمّا مرّ عثمان سلّم ..

۸- فى الطّبرىّ: لا أتخيّر، و هو الظّاهر.

وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ كَرِيزٍ تَخَيَّرْتَهُ؟! وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ (۱) سَعْدٍ تَخَيَّرْتَهُ؟! مِنْهُمْ مَنْ نَزَلَ الْقُرْآنُ بِذَمِّهِ وَ أَبَاحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ دَمَهُ. فَانْصَرَفَ عُثْمَانُ، فَمَا زَالَ النَّاسُ مُجْتَرِءُونَ عَلَيْهِ (۲).

وَ ذَكَرَ فِيهِ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ السَّرِيدِ (۳)، قَالَ: مَرَّ عُثْمَانُ عَلَى جَبَلَةَ بْنِ عَمْرٍو السَّاعِدِيِّ وَ هُوَ عَلَى بَابِ دَارِهِ (۴) وَ مَعَهُ جَامِعَةٌ-، فَقَالَ: يَا نَعْثَلُ! وَ اللَّهِ لَأَقْتُلَنَّكَ أَوْ لَأَحْمِلَنَّكَ عَلَى جَرْبَاءَ (۵)، وَ لَأُخْرِجَنَّكَ إِلَى حَرَّةِ النَّارِ، ثُمَّ جَاءَهُ مَرَّةً أُخْرَى وَ هُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَأَنْزَلَهُ عَنْهُ (۶).

وَ ذَكَرَ فِيهِ: أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ مَشَى إِلَى جَبَلَةَ وَ مَعَهُ ابْنُ عَمِّهِ أَبُو أُسَيْدٍ السَّاعِدِيُّ فَسَأَلَاهُ الْكَفَّ عَنْ عُثْمَانَ. فَقَالَ: وَ اللَّهِ لَا أُقْصِرُ عَنْهُ أَبَداً، وَ لَا أَلْقَى اللَّهَ فَأَقُولُ: (أَطَعْنا سادَتَنا وَ كُبَراءَنا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا) (۷).

۱- لا توجد في س: بن.

۲- و قد أورده الطّبريّ في تاريخه ۵- ۱۱۴ [۳- ۴۰۰]، و ابن الأثير في الكامل ۳- ۷۰، و ابن كثير في تاريخه ۷- ۱۷۶، و ابن أبي الحديد في شرحه ۱- ۱۶۵ [أربع مجلّدات ، و قريب منه في الأنساب للبلاذريّ ۵- ۴۷، و غيرهم.

۳- في تاريخ الطّبريّ ۵- ۱۱۴: عثمان بن الشّريد.

۴- في الطّبريّ: و هو بفناء داره.

۵- في تاريخ الطّبريّ: على قلوص جرباء. قال في القاموس ۲- ۳۱۴: القلوص من الإبل: الشّابّه، أو الباقيه على السّير، أو أوّل ما يركب من إناثها إلى أن تثني .. النّاقه الطّويله القوائم. و قال في مجمع البحرين ۲- ۲۳: الجرب: داء معروف .. و ناقه جرباء و إبل أجرب.

۶- و في الأنساب للبلاذريّ ۵- ۴۷، و الطّبريّ في تاريخه ۵- ۱۱۴ [۳- ۳۹۹]: كان أوّل من اجترأ على عثمان بالمنطق السّيّئ: جبله بن عمرو السّاعديّ.

۷- الأحزاب: ۶۷. و ذكره البلاذريّ في الأنساب ۵- ۴۷ من دون ذكر اسم من سأل الكفّ عنه. و قال في الإصابه ۱- ۲۲۳: إنّهم لمّا أرادوا دفن عثمان فانتهوا إلى البقيع فمنعهم من دفنه جبله بن عمرو، فانطلقوا إلى حشّ كوكب فدفنوه فيه.

**[ترجمه]واقدی در تاریخش به روایت از عامر بن سعد نقل می کند که گفت: نخستین کسی که به بددهانی بر عثمان جسارت ورزید، جبله بن عمرو الساعدی بود. عثمان از پیش روی وی که در میان مردان قومش نشسته بود، گذشت و جبله بن عمرو یوغی به دست داشت. عثمان سلام داد - . طبریّ نیز آنرا در تاریخش ۳: ۳۹۹ ذکر کرده است. - و گروه مردان پاسخ گفتند و جبله گفت: چرا جواب سلام مردی را می دهید که چنین کرده و چنان ..؟ گوید: سپس به عثمان روی نمود و گفت: به خدا که یا این اطرافیانت را ترک می گویی یا آنکه من این یوغ را به گردنت می اندازم. عثمان گفت: کدام اطرافیان؟ به خدا سوگند که من نیکان مردم را برمی گزینم. پس وی گفت: آیا مروان را به نیکی برگزیده ای؟

ص: ۲۹۲

و عبد الله بن عامر بن کریز را هم به نیکی برگزیدی؟ و عبد الله بن سعد را به نیکی برگزیدی؟! برخی از ایشان کسانی هستند که در قرآن آیه ای در نکوهش ایشان نازل شده و رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم خون ایشان را مباح نموده است. و اینگونه عثمان راه خود را گرفت و رفت و از آن پس مردمان همچنان بر وی جرأت و جسارت به خرج می دادند. - . طبریّ در تاریخش ۵: ۱۱۴[۳- ۴۰۰]، و ابن الأثیر در الکامل ۳: ۷۰، و ابن کثیر در تاریخش ۷- ۱۷۶، و ابن أبی الحدید در شرح ۱- ۱۶۵[چهار جلدی] بیان کرده و شبیه آن در الأنساب بلاذریّ ۵- ۴۷، و آثاری دیگر آمده است. -

و هم او در این کتاب از عثمان بن السرید روایت می کند: عثمان از پیش روی جبله بن عمرو الساعدی که جلوی در خانه اش بود و یوغی در دست داشت، گذشت و او گفت: ای پیر ریش دراز! به خدا که یا تو را خواهم کشت و یا آنکه بر شتری گر خواهمت نشاند. و به حتم که تو را به بیابان سوزان به در خواهم نمود. سپس بار دیگر به نزد وی آمد و او را که بر منبر نشسته بود، به زیر آورد. - . و در الأنساب بلاذریّ ۵- ۴۷، و تاریخ طبریّ ۵- ۱۱۴[۳- ۳۹۹] آمده است: نخستین کسی که با بدزبانی بر عثمان جرأت و جسارت نمود، جبله بن عمرو السّاعدیّ بود. - و هم در آن روایت می کند که زید بن ثابت به نزد جبله آمد و پسرعمویش ابو اسید الساعدی هم همراه او بود و از وی خواستند که دست از عثمان بدارد. پس او گفت: به خدا که هرگز درباره او کوتاه نمی آیم و خدا را اینسان دیدار نخواهم کرد که بگویم: «أَطَعْنا سادَتَنا وَ كُبَراءَنا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا» - . الأحزاب/ ۶۷. البلاذریّ در الأنساب ۵: ۴۷ این مطلب را بدون ذکر نام کسی که خواست دست از او بکشد، بیان داشته و مولف الإصابه در ۱- ۲۲۳ می نویسد: وقتی که ایشان قصد دفن کردن عثمان را نمودند و به بقیع رسیدند، جبله بن عمرو ایشان را از به خاک سپردن وی باز داشت و آنها به زباله دانی کوکب رفتند و او را در آنجا خاک نمودند. - {و می گویند پروردگارا ما رؤسا و بزرگتران خویش را اطاعت کردیم و ما را از راه به در کردند}.

ص: ۲۹۳

**[ترجمه]

نکیر جهجاه بن عمرو الغفاری:

وَ ذَكَرَ الْوَاقِدِيُّ فِي تَارِيخِهِ، عَنْ عُرْوَةَ، قَالَ: خَرَجَ عُثْمَانُ إِلَى الْمَسْجِدِ وَ مَعَهُ نَاسٌ مِنْ مَوَالِيهِ فَنَجَدَ النَّاسُ يَنْتَابُونَهُ (۱) يَمِيناً وَ شِمَالًا،

فَنَادَاهُ بَعْضُهُمْ: يَا نَعْثَلُ! وَ بَعْضُهُمْ غَيْرَ ذَلِکَ، فَلَمْ يُکَلِّمْهُمْ حَتَّى صَعِدَ الْمِنْبَرَ فَشَتَمُوهُ فَسَکَتَ حَتَّى سَکَتُوا، ثُمَّ قَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! اتَّقُوا وَ اسْمَعُوا وَ أَطِيعُوا، فَإِنَّ السَّامِعَ الْمُطِيعَ لَا حُجَّهَ عَلَيْهِ، وَ السَّامِعَ الْعَاصِیَ لَا حُجَّهَ لَهُ .. فَنَادَاهُ بَعْضُهُمْ: أَنْتَ .. أَنْتَ السَّامِعُ الْعَاصِی.

فَقَامَ إِلَيْهِ جَهْجَاهُ بْنُ عَمْرٍو الْغِفَارِیُّ وَ کَانَ مِمَّنْ بَايَعَ تَحْتَ الشَّجَرَهِ (٢) فَقَالَ: هَلُمَّ إِلَى مَا نَدْعُوکَ إِلَيْهِ. قَالَ: وَ مَا هُوَ؟. قَالَ: نَحْمِلُکَ عَلَى شَارِفٍ جَرْبَاءَ فَنُلْحِقُکَ بِجَبَلِ الدُّخَانِ. قَالَ عُثْمَانُ: لَسْتُ هُنَاکَ لَا أُمَّ لَکَ!. وَ تَنَاوَلَ ابْنُ جَهْجَاهٍ الْغِفَارِیُّ عَصًا فِی يَدِ عُثْمَانَ وَ هِیَ عَصَا النَّبِیِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَکَسَرَهَا عَلَى رُکْبَتِهِ(٣)

وَ دَخَلَ عُثْمَانُ دَارَهُ فَصَلَّى بِالنَّاسِ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ.

وَ ذَکَرَ فِيهِ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَهَ، عَنْ أَبِی حَبِيبَهَ .. الْحَدِيثَ، وَ قَالَ فِيهِ: إِنَّ عُثْمَانَ قَالَ لَهُ: قَبَّحَکَ اللَّهُ وَ قَبَّحَ مَا جِئْتَ بِهِ. قَالَ أَبُو حَبِيبَهَ: وَ لَمْ يَکُنْ ذَلِکَ إِلَّا عَنْ مَلَإٍ مِنَ النَّاسِ، وَ قَامَ إِلَى عُثْمَانَ شِيعَتُهُ مِنْ بَنِی أُمَيَّهَ فَحَمَلُوهُ فَأَدْخَلُوهُ الدَّارَ (۴)، وَ کَانَ آخِرَ يَوْمٍ رَأَيْتُهُ فِيهِ.

١- نجد: اجترأ، و انتابهم انتيابا: أتاهم مرّه بعد أخرى. قاله فی القاموس ١- ٣۴٠ و ١٣۵.
٢- قد جاء فی الاستيعاب و الإصابه و أسد الغابه فی ترجمته.
٣- ذکر هذا و غيره البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۴٧، و الطّبریّ فی تاريخه ۵- ١١۴ [۴٠٠٨٣]، و ابن عبد البرّ فی الاستيعاب المطبوع هامش الإصابه فی ترجمه جهجاه ١- ٢۵٢، و ابن الأثير فی الکامل ٣- ٧٠، و فی الإصابه ١- ٢۵٣، و تاريخ الخميس ٢- ٢۶٠، و تاريخ ابن کثير ٧- ١٧۵، و الرّياض النّضره ٢- ١٢٣، و شرح ابن أبی الحديد ١- ١۶۵ [أربع مجلّدات .. و غيرها.
۴- قد ورد فی أکثر المصادر السّالفه.

**[ترجمه]واقـدی در تاریخش از عروه روایت می کند: عثمان به همراه گروهی از موالی خود بسوی مسـجد روانه شد و مردم را می دیـدیم کـه از چـپ و راسـت یکی پس از دیگری نزد او آمـده و بعضـی آنهـا او را چنین صـدا زده: آی، پیر ریش دراز (کفتار)! و کسانی دیگر چیزهایی دیگر می گفتند و او سـخنی به ایشان نگفت تا آنکه بر منبر نشست و مردم او را ناسزا گفتند و او زبان در کام کشـید تا آنان هم خاموش گشـتند. پس گفت: ای مردم خـدا را تقوا پیشه کنید و گوش سـپارید و سـر نهید، چرا که بر شـنونده سـرنهاده حجتی نیست و شـنونده سـرکش را حجتی نیست. پس یکی از ایشـان به فریـاد او را گفت: تویی شنونـده نافرمـان، تویی! پس جهجـاه بن عمرو الغفـاری که از بیعت کردگان در بیعت شـجره بود - . در الاستیعاب و الإصابه و أسـد الغـابه در بیـان زنـدگینامه وی ذکر شـده است. - ، بسوی او برخاست و گفت: بشـتاب بـدانچه بسوی آنت فرامی خوانیم. گفت: وگرنه چه؟ گفت: تو را بر شـتر سـخت پشتِ گر می نشـانیم تـا تو را به کوه الـدخان برد. عثمـان گفت: تو را نرسـد که چنین کنی ای بی مادر. پس جهجاه غفاری عصایی که در دست عثمان بود و عصای پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم بود را از وی گرفت و بر زانویش شکست - . این مطلب و غیر آنرا بلاذریّ در الأنساب ۵: ۴۷، و طبریّ در تاریخش ۵: ۱۱۴[۴۰۰۸۳]، و ابن عبد البرّ در الاستیعاب که در حاشیه الإصابه قسمت زندگینامه جهجاه ۱: ۲۵۲ چاپ شده است، و ابن أثیر در الکامل ۳: ۷۰، و مولف در الإصابه ۱- ۲۵۳، و تاریخ الخمیس ۲- ۲۶۰، و تاریخ ابن کثیر ۷: ۱۷۵، و الرّیاض النّضره ۲: ۱۲۳، و شرح ابن أبی الحدید ۱: ۱۶۵[چهـار جلـدی] .. و دیگران بیان کرده انـد. - و عثمان به درون خانه اش رفت و سـهل بن حنیف به پیشـنمازی مردم ایسـتاد. و هـم در آن از موسـی بن عقبه از ابی حـبیبه همین روایت را ذکر می کنـد و در آن میگویـد: عثمـان به او گفت خداونـد کریهت دارد و زشت بـاد آنچه مرتکب گشـتی! ابو حبیبه گویـد: و این امر به راستی که میـان جمع مردمـان رخ داد و پیروان عثمان از بنی امیه به سوی عثمان برخاسته و او را همراهی کردند و به درون خانه اش بردند و این آخرین روزی بود که وی را در آنجا دیدیم. - . در بیشتر منابعی که پیش از این ذکر شد، آمده است. -

ص: ۲۹۴

**[ترجمه]

نکیر عائشه

وَ ذَکَرَ الطَّبَرِیُّ فِی تَارِیخِهِ (۱) وَ الثَّقَفِیُّ فِی تَارِیخِهِ (۲) قَالَ: جَاءَتْ عَائِشَهُ إِلَی عُثْمَانَ، فَقَالَتْ: أَعْطِنِی مَا کَانَ یُعْطِینِی أَبِی وَ عُمَرُ، قَـالَ: لَـا أَجِـدُ لَهُ مَوْضِـعاً فِی الْکِتَـابِ وَ لَـا فِی السُّنَّهِ، وَ لَکِنْ کَـانَ أَبُوکِ وَ عُمَرُ یُعْطِیَانِکِ عَنْ طِیبَهِ أَنْفُسِـهِمَا، وَ أَنَا لَا أَفْعَلُ. قَالَتْ: فَأَعْطِنِی مِیرَاثِی مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله)؟!. قَالَ: أَ وَ لَمْ تَجِئْ فَاطِمَهُ (علیها السلام) تَطْلُبُ مِیرَاثَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله)، فَشَـهِدْتِ أَنْتِ وَ مَالِـکُ بْنُ (۳) أَوْسٍ الْبَصْـرِیُّ أَنَّ النَّبِیَّ (صـلی الله علیه و آله) لَـا یُوَرِّثُ، وَ أَبْطَلْتِ حَقَّ فَـاطِمَهَ وَ جِئْتِ تَطْلُبِینِهِ؟!، لَا أَفْعَلُ.

وَ زَادَ الطَّبَرِیُّ (۴): وَ کَـانَ عُثْمَـانُ مُتَّکِئاً فَاسْـتَوَی جَالِساً، وَ قَالَ: سَـتَعْلَمُ فَاطِمَهُ أَیُّ ابْنِ عَمٍّ لَهَا مِنِّی الْیَوْمَ؟! أَ لَسْتِ وَ أَعْرَابِیٌّ یَتَوَضَّأُ بِبَوْلِهِ شَهِدْتِ عِنْدَ أَبِیکِ.

قَالا جَمِیعاً فِی تَارِیخِهِمَا: فَکَانَ إِذَا خَرَجَ عُثْمَانُ إِلَی الصَّلَاهِ أَخْرَجَتْ قَمِیصَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ تُنَادِی أَنَّهُ قَدْ خَالَفَ

صَاحِبَ هَذَا الْقَمِيصِ.

وَ زَادَ الطَّبَرِيُّ (۵) يَقُولُ: هَذَا قَمِيصُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ لَمْ تَبْلَ

۱- تاریخ الطّبریّ ۵- ۱۴۰- ۱۷۶، و لم أجد هذا الحدیث هناک و لا الّذی یلیه بعد أن سبرته أکثر من مرّه و فی عدّه طبعات و إن کانت هناک قطعه منه، و لعلّ أبا الصّلاح فی تقریب المعارف أراد الواقدیّ، إذ لم یعتمد فی هذا الفصل علی الطّبریّ و تاریخه، أ لا تراه یقول فی آخر البحث- کما سیأتی-: و أمثال هذه الأقوال و أضعافها المتضمّنه للنّکیر علی عثمان من الصّحابه أو التّابعین منقوله فی جمیع التّواریخ، و إنّما اقتصرنا علی تاریخی الثّقفیّ و الواقدیّ لأنّ لنا إلیهما طریقا، و لئلّا یطول الکتاب، و فیما ذکرناه کفایه، و من أراد العلم بمطابقه التّواریخ لما أوردناه من هذین التّاریخین فلیتأمّلها یجدها موافقه .. إلی آخر کلامه أعلی اللّه مقامه، و لیست العباره للعلّامه المجلسیّ هنا، و لم نحصّل علی نسخه تقریب المعارف کما مرّ.

۲- انظر: تعلیقه رقم ۱.

۳- لا توجد فی س: بن.

۴- انظر: التّعلیقه السّالفه برقم ۱.

۵- و قریب منه ما فی الأنساب للبلاذریّ: ۵- ۸۸، و قد حکاه عن الزّهریّ.

وَ قَدْ غَيَّرَ عُثْمَانُ سُنَّتَهُ، اقْتُلُوا نَعْثَلًا قَتَلَ اللَّهُ نَعْثَلًا (۱).

وَ ذَكَرَ الثَّقَفِيُّ فِي تَارِيخِهِ، عَنْ مُوسَى الثَّعْلَبِيِّ، عَنْ عَمِّهِ، قَالَ: دَخَلْتُ مَسْجِدَ الْمَدِينَهِ فَإِذَا النَّاسُ مُجْتَمِعُونَ، وَ إِذَا كَفٌّ مُرْتَفِعَهٌ وَ صَاحِبُ الْكَفِّ يَقُولُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! الْعَهْدُ حَدِيثٌ، هَاتَانِ نَعْلَا رَسُولِ اللَّهِ وَ قَمِيصُهُ إِنَّ فِيكُمْ فِرْعَوْنَ أَوْ مِثْلَهُ، فَإِذَا هِيَ عَائِشَهُ تَعْنِي عُثْمَانَ، وَ هُوَ يَقُولُ: اسْكُتِي إِنَّمَا هَذِهِ امْرَأَهٌ رَأْيُهَا رَأْيُ الْمَرْأَهِ.

وَ ذَكَرَ فِي تَارِيخِهِ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ سَعِيدٍ، قَالَ: رَفَعَتْ عَائِشَهُ وَرَقَاتٍ مِنْ وَرَقِ الْمُصْحَفِ بَيْنَ عُودَيْنِ مِنْ وَرَاءِ حِجَابِهَا وَ عُثْمَانُ عَلَى الْمِنْبَرِ-، فَقَالَتْ: يَا عُثْمَانُ! أَقِمْ مَا فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنْ تُصَاحِبْ تُصَاحِبْ غَادِراً، وَ إِنْ تُفَارِقْ تُفَارِقْ عَنْ قِلًى. فَقَالَ عُثْمَانُ: أَمَا وَ اللَّهِ لَتَنْتَهِيَنَّ أَوْ لَأُدْخِلَنَّ عَلَيْكِ حُمْرَانَ الرِّجَالِ وَ سُودَانَهَا!!.

قَالَتْ عَائِشَهُ: أَمَا وَ اللَّهِ إِنْ فَعَلْتَ لَقَدْ لَعَنَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ثُمَّ مَا اسْتَغْفَرَ لَكَ حَتَّى مَاتَ.

وَ ذُكِرَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: أَخْرَجَتْ عَائِشَهُ قَمِيصَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، فَقَالَ لَهَا عُثْمَانُ: لَئِنْ لَمْ تَسْكُتِي لَأَمْلَأَنَّهَا عَلَيْكِ حُبْشَاناً (۲)

قَالَتْ: يَا غَادِرُ يَا فَاجِرُ! أَخْرَبْتَ أَمَانَتَكَ وَ مَزَّقْتَ كِتَابَ اللَّهِ. ثُمَّ قَالَتْ: وَ اللَّهِ مَا ائْتَمَنَهُ رَجُلٌ قَطُّ إِلَّا خَانَهُ، وَ لَا صَحِبَهُ رَجُلٌ قَطُّ إِلَّا فَارَقَهُ عَنْ قِلًى.

وَ ذَكَرَ فِيهِ، قَالَ: نَظَرَتْ عَائِشَهُ إِلَى عُثْمَانَ، فَقَالَتْ: (يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيامَهِ

۱- قال ابن أبی الحدید فی شرحه علی النّهج ۶- ۲۱۵ [۲- ۷۷- طبعه أربع مجلّدات]: قال کلّ من صنّف فی السّیر و الأخبار: أنّ عائشه کانت من أشدّ النّاس علی عثمان حتّی أنّها أخرجت ثوبا من ثیاب رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم فنصبته فی منزلها، و کانت تقول للدّاخلین إلیها: هذا ثوب رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله لم یبل و عثمان قد أبلی سنّته. قالوا: أوّل من سمّی عثمان: نعثلا عائشه، و کانت تقول: اقتلوا نعثلا قتل اللّه نعثلا.

۲- قال فی القاموس ۲- ۲۶۶: الحبش- محرّکتین- و الأحبش- بضمّ الباء-: جنس من السّودان جمعه حبشان.

فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَ بِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ) (١).

وَ ذَكَرَ فِيهِ، عَنْ عِكْرِمَةَ: أَنَّ عُثْمَانَ صَعِدَ الْمِنْبَرَ فَاطَّلَعَتْ عَائِشَةُ وَ مَعَهَا قَمِيصُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ثُمَّ قَالَتْ: يَا عُثْمَانُ! أَشْهَدُ أَنَّكَ بَرِيءٌ مِنْ صَاحِبِ هَذَا الْقَمِيصِ. فَقَالَ عُثْمَانُ: (ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا ...) (٢) الْآيَةَ.

وَ ذَكَرَ فِيهِ، عَنْ أَبِي عَامِرٍ مَوْلَى ثَابِتٍ، قَالَ: كُنْتُ فِي الْمَسْجِدِ فَمَرَّ عُثْمَانُ فَنَادَتْهُ عَائِشَةُ: يَا غَادِرُ يَا فَاجِرُ! أَخْرَبْتَ أَمَانَتَكَ وَ ضَيَّعْتَ رَعِيَّتَكَ، وَ لَوْ لَا الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ لَمَشَى إِلَيْكَ رِجَالٌ حَتَّى يَذْبَحُوكَ ذَبْحَ الشَّاهِ، فَقَالَ لَهَا عُثْمَانُ: (امْرَأَتَ نُوحٍ وَ امْرَأَتَ لُوطٍ ...) الْآيَةَ (٣).

وَ ذَكَرَ فِيهِ، أَنَّ عُثْمَانَ صَعِدَ، فَنَادَتْ عَائِشَةُ وَ رَفَعَتِ الْقَمِيصَ، فَقَالَتْ: لَقَدْ خَالَفْتَ صَاحِبَ هَذَا. فَقَالَ عُثْمَانُ: إِنَّ هَذِهِ الزَّعْرَاءَ عَدُوَّةُ اللَّهِ، ضَرَبَ اللَّهُ مِثْلَهَا وَ مِثْلَ صَاحِبَتِهَا حَفْصَةَ فِي الْكِتَابِ: (امْرَأَتَ نُوحٍ وَ امْرَأَتَ لُوطٍ ...)(٤) الْآيَةَ.

فَقَالَتْ لَهُ: يَا نَعْثَلُ يَا عَدُوَّ اللَّهِ! إِنَّمَا سَمَّاكَ رَسُولُ اللَّهِ بِاسْمِ نَعْثَلِ الْيَهُودِيِّ الَّذِي بِالْيَمَنِ .. وَ لَاعَنَتْهُ وَ لَاعَنَهَا.

وَ ذَكَرَ فِيهِ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُصْعَبٍ الْعَبْدِيِّ، قَالَ: قَامَ عُثْمَانُ ذَاتَ يَوْمٍ خَطِيباً، فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: نِسْوَةٌ يَكْبُنَ فِي الْآفَاقِ لَتَنْكُثُ بَيْعَتِي وَ يُهَرَاقُ دَمِي، وَ اللَّهِ لَوْ شِئْتُ أَنْ أَمْلَأَ عَلَيْهِنَّ حُجُرَاتِهِنَّ رِجَالًا سُوداً وَ بِيضاً لَفَعَلْتُ، أَ لَسْتُ خَتَنَ رَسُولِ اللَّهِ عَلَى ابْنَتَيْهِ؟. أَ لَسْتُ جَهَّزْتُ جَيْشَ الْعُسْرَةِ؟، أَ لَمْ أَكُ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى أَهْلِ مَكَّةَ؟. قَالَ: إِذْ (٥) تَكَلَّمَتِ امْرَأَةٌ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ، قَالَ:

فَجَعَلَ تَبْدُو لَنَا خِمَارَهَا أَحْيَاناً، فَقَالَتْ: صَدَقْتَ، لَقَدْ كُنْتَ خَتَنَ (٦) رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ عَلَى ابْنَتَيْهِ، فَكَانَ مِنْكَ فِيهِمَا مَا قَدْ عَلِمْتَ، وَ جَهَّزْتَ جَيْشَ

١- هود: ٩٨.

٢- التّحريم: ١٠.

٣- التّحريم: ١٠.

٤- التّحريم: ١٠.

٥- كذا، و الظّاهر: إذا.

٦- لا توجد في س: ختن.

الْعُسْرَهِ وَ قَدْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَی: (فَسَيُنْفِقُونَها ثُمَّ تَكَونُ عَلَيْهِمْ حسْرَهً) (۱) وَ کُنْتَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ إِلَی أَهْلِ مَكَّهَ غَيَّبَكَ عَنْ بَيْعَهِ الرِّضْوَانِ لِأَنَّكَ لَمْ تَكُنْ لَهَا أَهْلًا، قَالَ فَانْتَهَرَهَا عُثْمانُ، فَقَالَتْ: أَمَّا أَنَا فَأَشْهَدُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَالَ: إِنَّ لِكُلِّ أُمَّهٍ فِرْعَوْنَ، وَ إِنَّكَ فِرْعَوْنُ هَذِهِ الْأُمَّهِ.

وَ ذَكَرَ فِيهِ مِنْ عِدَّهِ طُرُقٍ، قَالَ (۲): لَمَّا اشْتَدَّ الْحِصَارُ عَلَی عُثْمَانَ تَجَهَّزَتْ عَائِشَهُ لِلْحَجِّ، فَجَاءَهَا مَرْوَانُ وَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَتَّاب بْنِ الْأَسِيدِ فَسَأَلَاهَا الْإِقَامَهَ وَ الدَّفْعَ عَنْهُ، فَقَالَتْ: قَدْ عَزَيْتُ (۳) غَرَائِرِی، وَ أَدْنَيْتُ رِكَابِی، وَ فَرَضْتُ عَلَی نَفْسِی الْحَجَّ فَلَسْتُ بِالَّتِی أُقِيمُ، فَنَهَضَا وَ مَرْوَانُ يَتَمَثَّلُ:

فَحَرَقَ قَيْسٌ عَلَی الْبِلَادِ***حَتَّی إِذَا اشْتَعَلَتْ أَجْذَمَا

فَقَالَتْ: أَيُّهَا الْمُتَمَثِّلُ بِالشِّعْرِ ارْجِعْ، فَرَجَعَ، فَقَالَتْ: لَعَلَّكَ تَرَی أَنِّی إِنَّمَا قُلْتُ هَذَا الَّذِی قُلْتُهُ شَكّاً فِی صَاحِبِكَ، فَوَ اللَّهِ لَوَدِدْتُ أَنَّ عُثْمَانَ مَخِيطٌ عَلَيْهِ فِی بَعْضِ غَرَائِرِی (۴) حَتَّی أَكُونَ أَقْذِفُهُ فِی الْيَمِّ، ثُمَّ ارْتَحَلْتُ حَتَّی نَزَلْتُ بَعْضَ الطَّرِيقِ فَلَحِقَهَا ابْنُ عَبَّاسٍ أَمِيراً عَلَی الْحَجِّ، فَقَالَتْ لَهُ: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ! إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعْطَاكَ لِسَاناً وَ عِلْماً (۵) فَأَنْشُدُكَ اللَّهَ أَنْ تَخْذُلَ عَنْ قَتْلِ هَذَا الطَّاغِيَهِ غَداً، ثُمَّ انْطَلَقَتْ فَلَمَّا قَضَتْ نُسُكَهَا بَلَغَهَا أَنَّ عُثْمَانَ قُتِلَ، فَقَالَتْ: أَبْعَدَهُ اللَّهُ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ

ص: ۲۹۸

۱- الأنفال: ۳۶.

۲- و جاء فی طبقات ابن سعد ۵- ۲۵، و الأنساب للبلاذریّ ۵- ۷۰.

۳- فی س: غريت، و فی ک نسخه بدل: غررت. و جاء فی طبقات ابن سعد: قد حلبت ظهری و عريت غرائری.

۴- فی لفظ البلاذریّ: وددت و اللّه أنّه فی غرّاره من غرائری هذه، و أنّی طوّقت حمله حتّی ألقيه فی البحر.

۵- و فی لفظ الطّبریّ ۳- ۳۴۳: فقالت: يا ابن عبّاس! أنشدک اللّه فإنّک قد أعطيت لسانا إزعيلا أن تخذل عن هذا الرّجل و أن تشكّک فيه النّاس. و فی لفظ البلاذریّ: يا ابن عبّاس! إنّ اللّه قد آتاک عقلا و فهما و بيانا فإيّاک أن تردّ النّاس عن هذا الطّاغيه.

الَّذِی قَتَلَهُ، وَ بَلَغَهَا أَنَّ طَلْحَهَ وُلِّیَ بَعْدَهُ، فَقَالَتْ: إیهن [إِیهٍ] ذَا الْإِصْبَعِ، فَلَمَّا بَلَغَهَا أَنَّ عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ بُویِعَ، قَالَتْ: وَدِدْتُ أَنَّ هَذِهِ وَقَعَتْ عَلَی هَذِهِ (۱).

وَ ذَکَرَ الْوَاقِدِیُّ فِی تَارِیخِهِ کَثِیراً مِمَّا ذَکَرَهُ الثَّقَفِیُّ، وَ زَادَ فِی حَدِیثِ مَرْوَانَ وَ مَجِیئِهِ إِلَی عَائِشَهَ: أَنَّ زَیْدَ بْنَ ثَابِتٍ کَانَ مَعَهُ وَ أَنَّهَا قَالَتْ: وَدِدْتُ وَ اللَّهِ أَنَّکَ وَ صَاحِبَکَ هَذَا الَّذِی یعینک [یَعْنِیکَ أَمْرُهُ فِی رَجُلٍ کُلُّ وَاحِدٍ مِنْکُمَا رَحًی، وَ أَنَّهُ فِی الْبَحْرِ، وَ أَمَّا أَنْتَ یَا زَیْدُ فَمَا أَقَلَّ وَ اللَّهِ مَنْ لَهُ مِثْلُ مَا لَکَ مِنْ عِضْدَانِ الْعَجْوَهِ.

وَ ذُکِرَ مِنْ طَرِیقٍ آخَرَ: أَنَّ الْمُکَلِّمَ لَهَا فِی الْإِقَامَهِ مَعَ مَرْوَانَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَتَّابِ بْنِ أَسِیدٍ، قَالَتْ: لَا وَ اللَّهِ وَ لَا سَاعَهً، إِنَّ عُثْمَانَ غَیَّرَ فَغَیَّرَ اللَّهُ بِهِ أَثَرَکُمْ وَ اللَّهِ وَ تَرَکَ أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ.

وَ زَادَ فِی خِطَابِهَا لِابْنِ عَبَّاسٍ عتاب [عِتَاباً]: إِنَّکَ قَدْ أُعْطِیتَ لِسَاناً وَ جَدَلًا وَ عَقْلًا وَ بَیَاناً، وَ قَدْ رَأَیْتُ مَا صَنَعَ ابْنُ عَفَّانَ، اتَّخَذَ عِبَادَ اللَّهِ خَوَلًا، فَقَالَ: یَا أُمَّهْ! دَعِیهِ وَ مَا هُوَ فِیهِ لَا یَنْفَرِجُونَ عَنْهُ حَتَّی یَقْتُلُوهُ. قَالَتْ: بَعَّدَهُ اللَّهُ.

وَ مِنْ طَرِیقٍ آخَرَ: إِیَّاکَ أَنْ تَرُدَّ النَّاسَ عَنْ هَذِهِ الطَّاغِیَهِ، فَإِنَّ الْمِصْرِیِّینَ قَاتِلُوهُ.

وَ رَوَی عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَیْهَا بِالْبَصْرَهِ فَذَکَّرْتُهَا هَذَا الْحَدِیثَ، فَقَالَتْ: ذَلِکَ الْمَنْطِقُ الَّذِی تَکَلَّمْتُ بِهِ یَوْمَئِذٍ هُوَ الَّذِی أَخْرَجَنِی، لَمْ أَرَ بِی (۲) تَوْبَهً إِلَّا الطَّلَبَ بِدَمِ عُثْمَانَ وَ رَأَیْتُ أَنَّهُ قُتِلَ مَظْلُوماً. قَالَ: فَقُلْتُ لَهَا: فَأَنْتِ قَتَلْتِیهِ بِلِسَانِکِ، فَأَیْنَ تَخْرُجِینَ؟! تُوبِی وَ أَنْتِ فِی بَیْتِکِ، أَوْ أَرْضِی وُلَاهَ دَمِ عُثْمَانَ وُلْدَهُ. قَالَتْ: دَعْنَا مِنْ جِدَالِکَ فَلَسْنَا (۳) مِنَ الْبَاطِلِ فِی شَیْ ءٍ.

وَ ذَکَرَ الْوَاقِدِیُّ، عَنْ عَائِشَهَ بِنْتِ قُدَامَهَ، قَالَتْ: سَمِعْتُ عَائِشَهَ زَوْجَ النَّبِیِ

۱- و قد حکی ابن أبی الحدید فی شرحه ۲- ۷۷ من طرق مختلفه فقرات منه.

۲- قد تقرأ فی س: و لم أولی.

۳- وضع علی: فلسنا، رمز نسخه بدل فی مطبوع البحار.

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ [كَذَا] وَ عُثْمَانُ مَحْصُورٌ قَدْ حِيلَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْمَاءِ-: أَحْسَنَ أَبُو مُحَمَّدٍ حِينَ حَالَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْمَاءِ. فَقَالَتْ لَهَا (۱):

يَا أُمَّهْ! عَلَى عُثْمَانَ. فَقَالَتْ: إِنَّ عُثْمَانَ غَيَّرَ سُنَّةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سُنَّةَ الْخَلِيفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِهِ فَحَلَّ دَمُهُ.

وَ ذَكَرَ الْوَاقِدِيُّ فِي تَارِيخِهِ، عَنْ كَرِيمَةَ بِنْتِ الْمِقْدَادِ، قَالَتْ: دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ، فَقَالَتْ: إِنَّ عُثْمَانَ أَرْسَلَ إِلَيَّ أَنْ أُرْسِلَ إِلَى طَلْحَةَ فَأَبَيْتُ، وَ أَرْسَلَ إِلَيَّ أَنْ أَقِيمِي وَ لَا تَخْرُجِي إِلَى مَكَّةَ، فَقُلْتُ: قَدْ جَبَلْتُ (۲) ظَهْرِي وَ غَرَيْتُ (۳) غَرَائِرِي، وَ إِنِّي خَارِجَةٌ غَداً إِنْ شَاءَ اللَّهُ، لَا وَ اللَّهِ مَا أَرَانِي أَرْجِعُ حَتَّى يُقْتَلَ، قَالَتْ: قُلْتُ:

بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ، كَانَ أَبِي تَعْنِي الْمِقْدَادَ يَنْصَحُ لَهُ فَيَأْبَى إِلَّا تَقْرِيبَ مَرْوَانَ وَ سَعِيدِ بْنِ عَامِرٍ، قَالَتْ عَائِشَةُ: حُبُّهُمْ وَ اللَّهِ صَنَعَ مَا تَرَيْنَ، حَمَلَ إِلَى سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ(۴) مِائَةَ أَلْفٍ، وَ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ خَالِدِ بْنِ أُسَيْدٍ ثَلَاثَمِائَةِ أَلْفٍ، وَ إِلَى حَارِثِ (۵) بْنِ الْحَكَمِ مِائَةَ أَلْفٍ، وَ أَعْطَى مَرْوَانَ خُمُسَ إِفْرِيقِيَةَ لَا يَدْرِي كَمْ هُوَ، فَلَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَدَعَ عُثْمَانَ.

وَ ذَكَرَ فِي تَارِيخِهِ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ أَبِي عَلْقَمَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا كَانَتْ أَشَدَّ النَّاسِ عَلَى عُثْمَانَ تُحَرِّضُ النَّاسَ عَلَيْهِ وَ تُؤَلِّبُ حَتَّى قُتِلَ (۶) فَلَمَّا قُتِلَ وَ بُويِعَ

۱- لا توجد : لها ، في (س).

۲- في ك: جلبت.

۳- توجد نسخه بدل في ك: غررت.

۴- في س: العبّاس، و هو غلط.

۵- في س: الحارث- بالألف و اللّام-.

۶- مصادر حول إنكار عائشه غير ما مرّ: طبقات ابن سعد ۵- ۲۵، أنساب البلاذريّ ۵- ۷۰، ۷۵، ۹۱، الإمامه و السّياسه ۱- ۴۳، ۴۶، ۵۷، تاريخ الطّبريّ ۵- ۱۴۰، ۱۶۶، ۱۷۲، ۱۷۶، العقد الفريد ۲- ۲۶۷، ۲۷۲، تاريخ ابن عساكر ۷- ۳۱۹، الاستيعاب في ترجمه صخر بن قيس ۲- ۱۹۲ من المطبوع هامش الإصابه، تاريخ أبي الفداء ۱- ۱۷۲، شرح ابن أبي الحديد ۲- ۷۷، ۵۰۶، تذكره سبط ابن الجوزيّ: ۳۸، ۴۰، نهايه ابن الأثير ۴- ۱۶۶، أسد الغابه ۳- ۱۵، كامل ابن الأثير ۳- ۸۷، حياه الحيوان للدّميريّ ۲- ۳۵۹، السّيره الحلبيّه ۳- ۳۱۴، لسان العرب ۱۴- ۱۹۳، تاج العروس ۸- ۱۴۱ و غيرها كثير. تتميم: نقل شيخنا المصنّف طاب ثراه، عن أبي الصّلاح في التّقريب جمله ممّن أنكر على عثمان، متعرّضا لبعض كلامهم، مقتصرا على مصدرين فحسب، و نودّ استدراك ذكر جمله أخرى من الصّحابه و التّابعين ممّن ردّ عليه، أو لم يرض بفعله، أو قال فيه، أو أباح دمه و طلب إزالته من منصبه بشكل مجمل و مفهرس محيلين التّفاصيل إلى الموسوعات و المصادر. قال البلاذريّ في الأنساب ۵- ۴۹: إنّ المقداد بن عمرو، و عمّار بن ياسر، و طلحه، و الزّبير في عدّه من أصحاب رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله كتبوا كتابا عدّدوا فيه أحداث عثمان و خوّفوه ربّه و أعلموه أنّهم مواثبوه إن لم يقلع، فأخذ عمّار الكتاب و أتاه به فقرأ صدرا منه، فقال له عثمان: أ على تقدم من بينهم؟! .. إلى آخره. و ذكره ابن أبي الحديد في شرحه ۱- ۲۳۹ ... و نقل ابن قتيبه في الإمامه و السّياسه ۱- ۲۹ صوره مفصّله لاجتماع

النّاس من أصحاب رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و كتابتهم كتابا ذكروا فيه ما خالف فيه عثمان من سنّه رسول اللّه و سنّه صاحبيه .. إلى آخره. و اختصره ابن عبد ربّه فى العقد الفريد ٢- ٢٧٢، و أشارت غالب المصادر إلى هذا الكتاب مجملا، و ها نذكر جمله أخرى من الأصحاب. فمنهم: عبد اللّه بن حسّان العنزىّ الكوفىّ، القائل فى عثمان: هو أوّل من فتح أبواب الظّلم، و أرتج أبواب الحقّ .. كما فى الأغانى ١٦- ١٠، تاريخ الطّبرىّ ٦- ١٥٥، تاريخ ابن عساكر ٢ ٣٧٩، الكامل لابن الأثير ٣- ٢٠٩، و غيرها. و منهم: هاشم المرقال، القائل- كما فى كتاب صفّين لابن مزاحم: ٤٠٢، طبعه مصر-، و تاريخ الطّبرىّ ٦- ٢٣، و شرح ابن أبى الحديد ٢- ٢٧٨، و الكامل لابن الأثير ٣- ١٣٥ و غيرها فى قصّه طويله حدثت فى صفّين: .. و ما أنت و ابن عفّان؟! إنّما قتله أصحاب محمّد و قرّاء النّاس حين أحدث أحداثا و خالف حكم الكتاب. و منهم: سهل بن حنيف أبو ثابت الأنصارىّ البدرىّ. و منهم: رفاعه بن رافع بن مالك أبو معاذ الأنصارىّ البدرىّ. و منهم: الحجّاج بن غزيّه الأنصارىّ. فقد روى البلاذرىّ فى الأنساب ٥- ٧٨ قول سهل بن حنيف جوابا لزيد بن ثابت: يا زيد! أشبعك عثمان من عضدان المدينه- و العضيده: نخله قصيره ينال حملها-. و قول الحجّاج بن غزيّه الأنصارىّ: و اللّه لو لم يبق من عمره- أى عثمان- إلّا بين الظّهر و العصر لتقرّبنا إلى اللّه بدمه. و فى المصدر صفحه: ٩٠ جاء بلفظ آخر و قال: و جاء رفاعه بن مالك الأنصارىّ ثمّ الزّرقىّ بنار فى حطب فأشعلها فى أحد البابين فاحترق و سقط، و فتح النّاس الباب الآخر و اقتحموا الدّار. و أورد ابن حجر فى الإصابه ١- ٣١٣ و غيرها بعض كلماتهم فى تراجمهم. و منهم: أبو أيّوب الأنصارىّ البدرىّ، فقد ذكر له أصحاب السّير- كما فى جمهره الخطب ١- ٢٣٦، و الإمامه و السّياسه ١- ١١٢ [١- ١٢٨]- خطبه شريفه أشاد فيها بأبى الحسن سلام اللّه عليه و ذمّ فيها من سبقه.و منهم: قيس بن سعد بن عباده الأنصارىّ البدرىّ. فقد أورد له الطّبرىّ فى تاريخه ٥- ٢٢٨، و ابن الأثير فى الكامل ٣- ١١٥، و ابن أبى الحديد فى الشّرح ٢- ٢٣، خطبه بمصر فى أخذ البيعه لأمير المؤمنين عليه السّلام، و فيها: الحمد للّه الّذى جاء بالحقّ و أمات الباطل، و كبت الظّالمين. أيّها النّاس! إنّا قد بايعنا خير من نعلم بعد محمّد نبيّنا (صلى الله عليه و آله) .. و له رسائل مع معاويه، و محاورات مع صحبه، و خطب فى صفّين كلّها صريحه فى هذا، انظر مثالا: كتاب صفّين لابن مزاحم: ٥١١، الإمامه و السّياسه ١- ٩٤ [١- ٨٣]، جمهره الخطب ١- ١٩٠، شرح ابن أبى الحديد ٢- ٢٣، ٢٥، ٢٩٨، تاريخ الطّبرىّ ٥- ٢٢٧، ٢٣١، الكامل لابن الأثير ٣- ١١٦، النّجوم الزّاهره ١- ٩٩. و منهم: فروه بن عمرو بن ودقه البياضىّ الأنصارىّ البدرىّ، و كان ممّن أعان على قتل عثمان، و قد أخرج له مالك فى الموطّإ حديثا فى باب العمل فى القراءه باسم البياضىّ، و ترجمه فى أسد الغابه ٤- ١٧٩، و الإصابه ٣- ٢٠٤، و شرح الموطّإ للزّرقانىّ ١- ١٥٢. و منهم: محمّد بن عمرو بن حزم أبو سليمان الأنصارىّ، قال أبو عمرو فى الاستيعاب فى ترجمته: يقال: إنّه كان أشدّ النّاس على عثمان المحمّدون، محمّد بن أبى بكر، محمّد بن أبى حذيفه، محمّد بن عمرو بن حزم. و منهم: عبد اللّه بن عبّاس حبر الأمّه، و قد كان فى واقعه الدّار أميرا للحاجّ فى سنته تلك، و مع ذلك فهو ممّن قال فيه معاويه- كما فى شرح النّهج لابن أبى الحديد ٤- ٥٨: لعمرى لو قتلتك بعثمان رجوت أن يكون ذلك للّه رضا، و أن يكون رأيا صوابا، فإنّك من السّاعين عليه، و الخاذلين له، و السّافكين دمه .. و انظر جوابه له، و ما ذكره أبو عمر فى الاستيعاب فى ترجمه مولانا أمير المؤمنين عليه السّلام فى عثمان عند ما سئل عنه قال: ألهته نومته عن يقظته، بل لم يحرّض الحاجّ على نصره الخليفه عند ما حوصر فى الدّار و استنجد بهم و استغاث فى كتاب قرأه عليهم نافع بن طريف، و كأنّ عائشه شعرت منه ذلك فقالت يوم مرّ بها ابن عبّاس فى منزل من منازل الحجّ: يا ابن عبّاس! إنّ اللّه قد آتاك عقلا و بيانا، فإيّاك أن تردّ النّاس عن هذا الطّاغيه. كما فى الطّبقات لابن سعد ٥- ٢٥، و الأنساب للبلاذرىّ و الإمامه و السّياسه، و تاريخ الطّبرىّ، و ابن عساكر، و أبى الفداء، و العقد الفريد ٢- ٢٦٧ و غيرها من مصادر مرّت فى نكيرها لعثمان. و منهم: عمرو بن العاص! فقد كان واليا لعثمان على مصر فعزله، و أخرج الطّبرىّ فى تاريخه ٥- ١٠٨، ٢٠٣، و البلاذرىّ فى الأنساب ٥- ٧٤، و ابن قتيبه فى الإمامه و السّياسه ١- ٤٢، و ابن عبد البرّ فى

الاستيعاب فى ترجمه عبد اللّه بن سعد بن أبى سرح، و ابن أبى الحديد فى شرحه ۱- ۶۳، و الإصابه ۳- ۳۸۱، و أجمله ابن كثير فى تاريخه ۷- ۱۷۰ و غيرهم محاوره له مع الخليفه جديره بالمراجعه لمعرفه بواطن الأمور و سرائر القوم. و له ترجمه مفصّله فى الغدير ۲- ۱۱۷- ۱۷۶. و لنختم القول فيه بما أورده الطّبرىّ فى تاريخه ۵- ۲۳۴ من طريق الواقدىّ، قال: لمّا بلغ عمروا قتل عثمان قال: أنا أبو عبد اللّه قتلته و أنا بوادى السّباع، من يلى هذا الأمر من بعده؟ إن يله طلحه فهو فتى العرب سيبا، و إن يله ابن أبى طالب فلا أراه إلّا سيستنظف الحقّ! و هو أكره من يليه إلىّ. و منهم: أبو الطّفيل عامر بن واثله الصّحابىّ، فقد ذكر المسعودىّ فى مروج الذّهب ۲- ۶۲، و ابن قتيبه فى الإمامه و السّياسه ۱- ۱۵۸، و ابن عساكر فى تاريخه ۷- ۲۰۱، و السّيوطىّ فى تاريخ الخلفاء: ۱۳۳ و غيرهم موقف رائع له مع معاويه عليه اللّعنه و الهاويه. و منهم: مالك الأشتر بن الحارث. و منهم: عبد الرّحمن بن أبى بكر.و منهم: المسور بن مخرمه. فقد ذكر البلاذرىّ فى الأنساب ۵- ۴۶ ما كتبه عثمان لهؤلاء الثّلاثه و أصحابهم داعيهم للطاعه و ترك الفرقه، و جوابهم له بعنوان: الخليفه المبتلى الخاطئ الحائد عن سنّه نبيّه، النّابذ لحكم القرآن وراء ظهره. و منهم: أبو القاسم محمّد بن أبى حذيفه العبشمىّ، و كان من أشدّ النّاس تأليبا على عثمان، و كان يقول: يا أهل مصر! إنّا خلّفنا الغزو وراءنا، يعنى غزو عثمان .. إلى غير ذلك ممّا أورده البلاذرىّ فى الأنساب ۵- ۴۹- ۵۱، و ابن كثير فى تاريخه ۷- ۱۵۷، و الطّبرىّ فى تاريخه ۵- ۱۰۹، و ابن عبد البرّ فى الاستيعاب ۱- ۲۳۳، و ابن الأثير فى الكامل ۳- ۶۷، و ابن حجر فى الإصابه ۳- ۳۷۳ و غيرهم. و منهم: كميل بن زياد بن نهيك النّخعىّ. و منهم: عمرو بن زراره النّخعىّ. فقد أورد البلاذرىّ فى الأنساب ۵- ۳۰ أنّهما أوّل من دعا إلى خلع عثمان، و قال الأخير: أيّها النّاس! إنّ عثمان قد ترك الحقّ و هو يعرفه، و قد أغرى بصلحائكم يولّى عليهم شراركم، و هو ممّن سيّره عثمان من أهل الكوفه إلى دمشق، و صرّح بذلك فى أسد الغابه ۴- ۱۰۴، و الإصابه ۱- ۵۴۸ و ۲- ۵۳۶ و غيرهم. و منهم: عباده بن الصّامت الأنصارىّ. روى أحمد بن حنبل فى مسنده ۵- ۳۲۵ فى حديث طويل جاء فى آخره .. فلم يفجأ عثمان إلّا و هو قاعد فى جنب الدّار، فالتفت إليه فقال: يا عباده بن الصّامت! ما لنا و لك!، فقام عباده بين ظهرى النّاس، فقال: سمعت رسول اللّه أبا القاسم محمّدا (صلى الله عليه و آله) يقول: إنّه سيلى أموركم بعدى رجال يعرّفونكم ما تنكرون و ينكرون عليكم ما تعرفون، فلا طاعه لمن عصى اللّه تبارك و تعالى. و يكون عباده كأبى ذرّ رحمهما اللّه من القوّالين بالحقّ الآمرين بالمعروف و النّاهين عن المنكر و لم تأخذهم فى اللّه لومه لائم أبدا. و قد أوذوا فى سبيل اللّه و ظلموا ظلما شديدا. و منهم: صعصعه بن صوحان. فقد روى ابن عساكر فى تاريخه ۶- ۴۲۴ نكيره على عثمان، و أنّه مال عن الحقّ. و منهم: حكيم بن جبله العبدىّ. كان أحد زعماء الثّائرين على عثمان من أهل البصره، و ممّن يعيب على عثمان، كما فى مروج الذّهب ۲- ۷، و دول الإسلام للذهبى ۱- ۱۸، و كتاب صفّين: ۸۲ و الاستيعاب ۱- ۱۲۱، و شرح ابن أبى الحديد ۱- ۲۵۹ و غيرها. و منهم: هشام بن الوليد المخزومىّ. صرّح ابن حجر فى الإصابه ۳- ۶۰۶ بمناوأته للسّلطه الحاكمه، و إنشاده الشّعر فى الخليفه، و دفاعه عن عمّار عند ضربه. و منهم: حجر بن عدىّ الكوفىّ و صحبه رضوان اللّه عليهم. و هم القائلون عن عثمان أنّه: هو أوّل من جار فى الحكم و عمل بغير الحقّ، كما جاء فى واقعه طويله ذكرها الطّبرىّ فى تاريخه ۶- ۱۴۱ ۱۶۰، و ابن عساكر فى تاريخه ۲- ۳۷۰- ۳۸۱، و ابن الأثير فى الكامل ۳- ۲۰۲- ۲۱۰، و ابن كثير فى تاريخه ۸- ۴۹- ۵۵، و أبو الفرج فى الأغانى ۱۶- ۲- ۱۱ و غيرهم. و منهم: جهجاه بن سعيد الغفارىّ الصّحابىّ ممّن بايع تحت الشّجره، و قد خاطبه فى المسجد بأبشع القول و أقذع الكلام، و سمّاه: نعثلا، كما صرّح بذلك البلاذرىّ فى الأنساب ۵- ۴۷، و ذكر ذلك فى ترجمته فى الاستيعاب، و الإصابه ۱- ۲۵۳، و تاريخ الخميس ۲- ۲۶۰، و الرّياض النّضره ۲- ۱۲۳، و نصّ عليه أهل السّير و التّاريخ كابن الأثير فى الكامل ۳- ۷۰، و الطّبرىّ فى التّاريخ ۵ - ۱۱۴، و ابن كثير فى كتابه ۷ - ۱۷۵ و غيرهم. و منهم: قيس بن قهدان، و هو القائل: أقسم باللّه ربّ البيت مجتهدا***أرجو الثّواب به سرّا و إعلانا لأخلعنّ أبا وهب و صاحبه***كهف الضّلاله عثمان بن عفّانا كما فى أسد الغابه ۴-

۱۰۴، و الإصابه ۱- ۵۴۸، و الأنساب ۵- ۳۰ و غيرها.

عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ طَلَبَتْ بِدَمِهِ.

ص: ٣٠٠

و أمثال هـذه الأقوال و أضـعافها المتضـمّنه للنكير على عثمان من الصـحابه أو التابعين منقوله فى جميع التواريـخ، و إنّما اقتصـرنا على تـاريخى الثقفى و الواقـدى لأنّ لنـا إليهمـا طريقـا، و لأن لا يطول الكتـاب، و فيمـا ذكرناه كفايه، و من أراد العلم بمطابقه التواريخ لما أوردناه فى هذين التاريخين فليتأمّلها يجدها موافقه.

ص: ۳۰۴

ثم أطبق أهل الأمصار و قطان المـدينه من المهاجرين و الأنصار إلّا النفر الذى اختصّهم عثمان لنفسه و آثرهم بالأموال كزيد بن ثابت و حسّان و سـعيد بن العاص و عبـد اللّه بن الزبير و مروان و عبد اللّه بن عمر على حصـره فى الدار و مطالبته بخلع نفسه من الخلافه أو قتله إلى أن قتلوه على الإصرار إلى ما أنكروا عليه و من ظفروا به فى الحال من أعوانه، و أقام ثلاثا لا يتجاسر أحد من ذويه أن يصلّى عليه و لا يدفنه خوفا من المسـلمين إلى أن شفعوا إلى علىّ عليه السلام فى دفنه، فأذن فى ذلك على شرط أن لا يدفنوه فى مقابر المسلمين، فحمل إلى حشّ كوكب (۱) مقبره اليهود، و لما أراد النفر الذين حملوه الصلاه عليه منعهم من ذلك المسـلمون و رجموهم بالأحجار، فـدفن بغير صـلاه، و لم يزل قبره منفردا من مقابر المسـلمين إلى أن ولى معاويه فأمر بأن يـدفن النـاس من حوله حتى اتّصـل المـدفن بمقابر المسـلمين، و لم يسأل عنه أحـد من (۲) بعـد القتـل من وجوه المهاجرين و الأنصار كعلىّ عليه السلام و عمّار و محمد بن أبى بكر و غيرهم و أماثل التابعين إلّا قال: قتلناه كافرا.

و هـذا الـذى ذكرناه من نكير الصـحابه و التابعين على عثمان موجود فى جميع التواريخ و كتب الأخبار، و لا يختلف فى صـحّته مخالط الأهل و السير (۳) و الآثـار، و إنّ أحسن النـاس كان فيه رأيا من أمسك عن نصـرته و معونه المطالبين له بالخلع، و كفّ عن النكير عنه و عنهم كمـا ذكرنـاه من مواليه و بنى أميّه، و من عـداهم بين قاتـل و معـاون بلسانه أو بيـده (۴) أو بهمـا، و معلوم تخصّص قـاتليه بولايه علىّ عليه السـلام و كونهم بطانه له و خواصّا كمحمـد بن أبى بكر و عمّار بن ياسـر و الأشتر و غيرهم من المهـاجرين و الأنصـار و أهـل الأمصـار، و تولّى الكـافه لهم تولّى الصـالحين و المنع منهم بالأنفس و الأموال و إراقه الـدماء فى نصرتهم و الذبّ عنهم و رضاهم بعلىّ عليه

۱- يأتى التعرّض لهذه الكلمه فى هامش صفحه: ۳۰۹.

۲- وضع على: من، رمز نسخه بدل فى ك.

۳- كذا فى ك، و فى س: فخاط الأهل و الميسر.

۴- هذا ما استظهرناه، و فى الأصل: بيداه، و لعله بصيغه التثنيه فى حال الجر، أى بيديه.

السـلام مع علمهم برأيه فى عثمان و التأليب عليه و تولّى الصلاه و هو محصور بغير أمره، و اتّخاذه مفاتح لبيوت الأموال، و اتّخاذ قتلته أولياء خاصّه أصفياء، و إطباقهم على اختياره و قتالهم معه و الدفاع عنه و عنهم، و استفراغ الوسع فى ذلك، و عدم نكير من أحد من الصـحابه أو التابعين يعتدّ بنكيره، ثم اشتهر التديّن بتكفير عثمان بعد قتله و كفر من تولّاه من علىّ عليه السلام و ذريّته و شيعته و وجوه الصـحابه و التـابعين إلى يومنـا هـذا، و حفـظ عنهم التصـريح بـذلك بحيث لا يحتاج إلى ذكره، غير أنّ فى ذكره إيناسا للبعيد عن سماع العلم، و تنبيها للغافل من سنّه الجهل.

فمن ذلك.

مَا رَوَوْهُ مِنْ طُرُقِهِمْ (١)، أَنَّ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ خَطَبَ النَّاسَ بَعْدَ قَتْلِ عُثْمَانَ فَذَكَرَ أَشْيَاءَ قَدْ مَضَى بَيَانُهَا، مِنْ جُمْلَتِهَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: سَبَقَ الرَّجُلَانِ وَ قَامَ الثَّالِثُ كَالْغُرَابِ هِمَّتُهُ بَطْنُهُ وَ فَرْجُهُ، وَيْلَهُ! لَوْ قُصَّ جَنَاحَاهُ وَ قُطِعَ رَأْسُهُ كَانَ خَيْراً لَهُ، شُغِلَ عَنِ الْجَنَّهِ وَ النَّارُ أَمَامَهُ.

وَ رَوَوْا عَنْ عَلِيِّ بْنِ خَرُورٍ، عَنِ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَهَ، قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ عُثْمَانَ، فَقَالَ: وَ مَا سُؤَالُكَ عَنْ عُثْمَانَ؟ إِنَّ لِعُثْمَانَ ثَلَاثَ كَفَرَاتٍ، وَ ثَلَاثَ غَدَرَاتٍ، وَ مَحَلَّ ثَلَاثِ لَعَنَاتٍ، وَ صَاحِبُ بَلِيَّاتٍ، لَمْ يَكُنْ بِقَدِيمِ الْإِيمَانِ وَ لَا ثَابِتِ الْهِجْرَهِ، وَ مَا زَالَ النِّفَاقُ فِي قَلْبِهِ، وَ هُوَ الَّذِی صَدَّ النَّاسَ يَوْمَ أُحُدٍ .. الْحَدِيثُ طَوِيلٌ..

وَ ذَكَرَ الثَّقَفِيُّ فِي تَارِيخِهِ، عَنْ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ عَنْ (٢) رَجُلٍ مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ، قَالَ: أَتَيْتُ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الرَّحْبَهِ، فَقُلْتُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! حَدِّثْنَا عَنْ عُثْمَانَ؟.

قَالَ: أُدْنِ. فَدَنَوْتُ، قَالَ: ارْفَعْ صَوْتَكَ. فَرَفَعْتُ صَوْتِی، قَالَ: كَانَ ذَا ثَلَاثِ كَفَرَاتٍ، وَ ثَلَاثِ غَدَرَاتٍ، وَ فَعَلَ ثَلَاثَ لَعَنَاتٍ، وَ صَاحِبَ بَلِيَّاتٍ، مَا كَانَ بِقَدِيمِ الْإِيمَانِ وَ لَا حَدِيثِ النِّفَاقِ، يُجْزِی بِالْحَسَنَهِ السَّيِّئَهَ .. فِي حَدِيثٍ طَوِيلٍ (٣)..

١- انظر لمزيد الاطّلاع كتاب الغدير ٩- ۶٩- ٧٧.

٢- لا توجد فى س: عن.

٣- هذا استمرار كلام أبى الصّلاح الحلبىّ فى تقريب المعارف فى الكلام من القسم الّذى لم يطبع منه.

وَ ذَكَرَ فِي تَارِيخِهِ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ وَ كَانَ قَدْ أَدْرَكَ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ-، قَالَ: مَا يَزِنُ عُثْمَانُ عِنْدَ اللَّهِ ذُبَاباً. فَقَالَ: ذُبَاباً؟!.

فَقَالَ: وَ لَا جَنَاحَ ذُبَابٍ، ثُمَّ قَالَ: (فَلا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيامَهِ وَزْناً) (۱)..

وَ ذَكَرَ فِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ التَّيْمِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: أَنَا يَعْسُوبُ الْمُؤْمِنِينَ وَ عُثْمَانُ يَعْسُوبُ الْكَافِرِينَ.

وَ عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ: وَ عُثْمَانُ يَعْسُوبُ الْمُنَافِقِينَ.

وَ ذَكَرَ فِيهِ، عَنْ هُبَيْرَهَ ابْنِ مَرْيَمَ، قَالَ: كُنَّا جُلُوساً عِنْدَ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَدَعَا ابْنَهُ عُثْمَانَ، فَقَالَ لَهُ: يَا عُثْمَانُ! ثُمَّ قَالَ: إِنِّي لَمْ أُسَمِّهِ بِاسْمِ عُثْمَانَ ...، إِنَّمَا سَمَّيْتُهُ بِاسْمِ عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ.

وَ ذَكَرَ فِي تَارِيخِهِ، مِنْ عِدَّهِ طُرُقٍ، أَنَّ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَسْتَنْفِرُ النَّاسَ وَ يَقُولُ: انْفِرُوا إِلَى أَئِمَّهِ الْكُفْرِ وَ بَقِيَّهِ الْأَحْزَابِ وَ أَوْلِيَاءِ الشَّيْطَانِ، انْفِرُوا إِلَى مَنْ يَقُولُ كَذَبَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، انْفِرُوا إِلَى مَنْ يُقَاتِلُ عَلَى دَمِ حَمَّالِ الْخَطَايَا، وَ اللَّهِ إِنَّهُ لَيَحْمِلُ خَطَايَاهُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ لَا يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْ ءٌ (۲).

وَ ذَكَرَ فِيهِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ هِنْدٍ، عَنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، أَنَّهُ قَالَ: لَا يَجْتَمِعُ (۳) حُبِّي وَ حُبُّ عُثْمَانَ فِي قَلْبِ رَجُلٍ إِلَّا اقْتَلَعَ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ.

وَ رَوَى فِيهِ مِنْ طُرُقٍ: أَنَّ جِيفَهَ عُثْمَانَ بَقِيَتْ ثَلَاثَهَ أَيَّامٍ لَا يُدْفَنُ، فَسَأَلَ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ رِجَالٌ مِنْ قُرَيْشٍ فِي دَفْنِهِ فَأَذِنَ لَهُمْ عَلَى أَنْ لَا يُدْفَنَ مَعَ الْمُسْلِمِينَ فِي مَقَابِرِهِمْ وَ لَا يُصَلَّى عَلَيْهِ، فَلَمَّا عَلِمَ النَّاسُ بِذَلِكَ قَعَدُوا لَهُ فِي الطَّرِيقِ بِالْحِجَارَهِ،

ص: ۳۰۷

۱- الکهف: ۱۰۵.

۲- قریب ممّا ذکره أبو الصّلاح فی التّقریب عن الثّقفیّ ما أورده ابن أبی الحدید فی شرحه للنّهج ۱- ۱۷۹ [أربع مجلّدات] .

۳- فی ک: لا تجتمع.

فَخَرَجُوا بِهِ يُرِيدُونَ بِهِ (۱) حشَّ كَوْكَبٍ مَقْبَرَهَ الْيَهُودِ، فَلَمَّا انْتَهَوْا بِهِ إِلَيْهِمْ رُجِمُوا (۲) سَرِيرَهُ..

وَ رَوَى فِيهِ مِنْ طُرُقٍ، عَنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، أَنَّهُ قَالَ: مَنْ كَانَ سَائِلًا عَنْ دَمِ عُثْمَانَ فَإِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُ وَ أَنَا مَعَهُ.

وَ رَوَى فِيهِ عَنْ مَالِكِ بْنِ خَالِدٍ الْأَسَدِيِّ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ آبَائِهِ، قَالَ: كَانَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ يَقُولُ: مَعْشَرَ الشِّيعَهِ! عَلِّمُوا أَوْلَادَكُمْ بُغْضَ عُثْمَانَ، فَإِنَّهُ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ حُبٌّ لِعُثْمَانَ فَأَدْرَكَ الدَّجَّالَ آمَنَ بِهِ، فَإِنْ لَمْ يُدْرِكْهُ آمَنَ بِهِ فِي قَبْرِهِ.

وَ رَوَوْا فِيهِ عَنْ بَكْرِ بْنِ أَيْمَنَ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ، قَالَ: إِنَّا وَ بَنِي أُمَيَّهَ تَعَادَيْنَا فِي اللَّهِ فَنَحْنُ وَ هُمْ كَذَلِكَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ، فَجَاءَ جَبْرَئِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِرَايَهِ الْحَقِّ فَرَكَزَهَا (۳) بَيْنَ أَظْهُرِنَا وَ جَاءَ إِبْلِيسُ بِرَايَهِ الْبَاطِلِ فَرَكَزَهَا بَيْنَ أَظْهُرِهِمْ، وَ إِنَّ أَوَّلَ قَطْرَهٍ سَقَطَتْ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ مِنْ دَمِ الْمُنَافِقِينَ دَمُ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ.

وَ رَوَى فِيهِ عَنِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَنَّ عُثْمَانَ جِيفَهٌ عَلَى الصِّرَاطِ مَنْ أَقَامَ عَلَيْهَا أَقَامَ عَلَى أَهْلِ النَّارِ، وَ مَنْ جَاوَزَهُ جَاوَزَ إِلَى الْجَنَّهِ.

وَ رَوَى فِيهِ عَنْ حَكِيمِ بْنِ جُبَيْرٍ، يَرْفَعُهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: أَنَّ عُثْمَانَ جِيفَهٌ عَلَى الصِّرَاطِ يَعْطِفُ عَلَيْهِ مَنْ أَحَبَّهُ وَ يُجَاوِزُهُ (۴) عَدُوُّهُ.

وَ رَوَى فِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ بِشْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ الْحَنَفِيَّهِ يَلْعَنُ عُثْمَانَ وَ يَقُولُ: كَانَتْ أَبْوَابُ الضَّلَالَهِ مُغْلَقَهً حَتَّى فَتَحَهَا عُثْمَانُ.

ص: ۳۰۸

۱- لا توجد: به، في س.

۲- في س: و جمعوا.

۳- في س: فوكزها.

۴- جاءت في ك: يحاوزه- بالحاء المهمله- و لها عدّه معاني لاحظها في القاموس ۲- ۱۷۳- ۱۷۴، و النّهايه ۱- ۴۵۹، و الصّحاح ۳- ۸۷۵، و بعضها مناسب للمقام.

وَ رَوَی فِیهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَرِیکٍ، عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَلَیْهِمَا السَّلَامُ، أَنَّهُ قَالَ: لَا تَکُونُ حَرْبٌ سَالِمَهً حَتَّی یَبْعَثَ قَائِمُنَا ثَلَاثَهَ أَرَاکِیبَ فِی الْأَرْضِ رَکْبٌ یُعْتِقُونَ مَمَالِیکَ أَهْلِ الذِّمَّهِ، وَ رَکْبٌ یَرُدُّونَ الْمَظَالِمَ، وَ رَکْبٌ یَلْعَنُونَ عُثْمَانَ فِی جَزِیرَهِ الْعَرَبِ.

وَ رَوَی قُتَیْبَهُ عَنْ أَبِی سَعْدٍ التَّیْمِیِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَمَّارَ بْنَ یَاسِرٍ یَقُولُ:

ثَلَاثٌ یَشْهَدْنَ عَلَی عُثْمَانَ بِالْکُفْرِ وَ أَنَا الرَّابِعُ ..

وَ قَدْ ذَکَرْنَا هَذَا الْحَدِیثَ وَ شَهَادَهَ عَمَّارٍ عَلَیْهِ بِالْکُفْرِ فِی مَقَامٍ بَعْدَ مَقَامٍ.

وَ رَوَی فِیهِ عَنْ یَحْیَی بْنِ جَعْدَهَ، قَالَ: قُلْتُ لِزَیْدِ بْنِ أَرْقَمَ: بِأَیِّ شَیْ ءٍ کَفَّرْتُمْ عُثْمَانَ؟. قَالَ: بِثَلَاثٍ، جَعَلَ الْمَالَ دُولَهً بَیْنَ الْأَغْنِیَاءِ، وَ جَعَلَ الْمُهَاجِرِینَ بِمَنْزِلَهِ مَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، وَ عَمِلَ بِغَیْرِ کِتَابِ اللَّهِ.

وَ مِنْ طَرِیقٍ آخَرَ، قَالَ: کَفَّرْنَاهُ بِثَلَاثٍ: فَرَّقَ کِتَابَ اللَّهِ وَ نَبَذَهُ فِی الْحُشُوشِ (۱) وَ إِنْزَالِ الْمُهَاجِرِینَ بِمَنْزِلَهِ مَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، وَ جَعَلَ الْمَالَ دُولَهً بَیْنَ الْأَغْنِیَاءِ، فَمِنْ ثَمَّ أَکْفَرْنَاهُ وَ قَتَلْنَاهُ.

وَ رَوَی فِیهِ (۲) عَنْ أَنَسِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قُلْتُ لِزُبَیْدٍ الْإِمَامِیِّ أَنَّ أَبَا صَادِقٍ، قَالَ: وَ اللَّهِ مَا یَسُرُّنِی أَنَّ فِی قَلْبِی مِثْقَالَ حَبَّهِ خَرْدَلٍ حُبّاً لِعُثْمَانَ (۳) وَ لَوْ أَنَّ لِی أُحُداً ذَهَباً، وَ هُوَ شَرٌّ عِنْدِی مِنْ حِمَارٍ مُجَدَّعٍ لَطْحَانَ(۴). فَقَالَ زُبَیْدٌ: صَدَقَ أَبُو صَادِقٍ.

وَ رَوَی فِیهِ عَنِ الْحَکَمِ بْنِ عُیَیْنَهَ، قَالَ: حَضَرْنَا فِی مَوْضِعٍ، فَقَالَ طَلْحَهُ بْنُ

۱- قال ابن الأثیر فی نهایته ۱- ۳۹۰: إنّ هذه الحشوش محتضره .. یعنی الکنف و مواضع قضاء الحاجه، الواحد حشّ- بالفتح، و أصله من الحشّ: البستان، لأنّهم کانوا کثیرا ما یتغوّطون فی البساتین، و منه حدیث عثمان أنّه دفن فی حشّ کوکب، و هو بستان بظاهر المدینه خارج البقیع.

۲- لا توجد: فیه، فی س.

۳- فی مطبوع البحار: خ. ل: لنعمان.

۴- قال فی القاموس ۱- ۲۴۷: لطحه- کمنعه-: ضربه ببطن کفّه .. و به: ضرب به الأرض، و لعلّ له معنی آخر.

مُصَرِّفٍ الْإِمَامِیُّ: یَأْبَی قَلْبِی إِلَّا حُبَّ عُثْمَانَ، فَحَکَیْتُ ذَلِکَ لِإِبْرَاهِیمَ النَّخَعِیِّ، فَقَالَ: لَعَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ.

وَ رَوَوْا عَنْ إِبْرَاهِیمَ أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ عُثْمَانَ عِنْدِی شَرٌّ مِنْ قرون (۱)

وَ رَوَوْا فِیهِ عَنْ سُفْیَانَ، عَنِ الْحَسَنِ الْبَصْرِیِّ، قَالَ: سَأَلْتُهُ فَقُلْتُ: أَیُّهُمَا أَفْضَلُ، عُثْمَانُ أَمْ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِیزِ؟. قَالَ: وَ لَا سَوَاءٌ مَنْ جَاءَ إِلَی أَمْرٍ فَاسِدٍ فَأَصْلَحَهُ خَیْراً وَ مَنْ جَاءَ إِلَی أَمْرٍ صَالِحٍ فَأَفْسَدَهُ.

وَ رَوَوْا فِیهِ عَنْ جُوَیْبِرٍ، عَنِ الضَّحَّاکِ، قَالَ: قَالَ لِی: یَا جُوَیْبِرُ! اعْلَمْ أَنَّ شَرَّ هَذِهِ الْأُمَّهِ الْأَشْیَاخُ الثَّلَاثَهُ، قُلْتُ: مَنْ هُمْ؟. قَالَ: عُثْمَانُ وَ طَلْحَهُ وَ الزُّبَیْرُ.

وَ رَوَوْا فِیهِ عَنِ الْوَلِیدِ بْنِ زَرُودٍ الرَّقِّیِّ، عَنْ أَبِی جَارُودٍ الْعَبْدِیِّ، قَالَ: أَمَّا عِجْلُ هَذِهِ الْأُمَّهِ فَعُثْمَانُ، وَ فِرْعَوْنُهَا مُعَاوِیَهُ، وَ سَامِرِیهَا أَبُو مُوسَی الْأَشْعَرِیُّ، وَ ذُو الثُّدَیَّهِ وَ أَصْحَابُ النَّهَرِ مَلْعُونُونَ، وَ إِمَامُ الْمُتَّقِینَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ.

وَ رُوِیَ عَنْ أَبِی الْأَرْقَمِ، قَالَ: سَمِعْتُ الْأَعْمَشَ یَقُولُ: وَ اللَّهِ لَوَدِدْتُ أَنِّی کُنْتُ وَجَأْتُ عُثْمَانَ بِخَنْجَرٍ فِی بَطْنِهِ فَقَتَلْتُهُ.

وَ رَوَوْا عَنْ سَلَمَهَ بْنِ کُهَیْلٍ، عَنْ سَعِیدِ بْنِ جُبَیْرٍ، قَالَ: یُرْفَعُ عُثْمَانُ وَ أَصْحَابُهُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ حَتَّی یُبْلَغَ بِهِمُ الثُّرَیَّا، ثُمَّ یُطْرَحُونَ عَلَی وُجُوهِهِمْ.

وَ رَوَی فِیهِ عَنْ أَبِی عُبَیْدَهَ الذُّهْلِیِّ، قَالَ: وَ اللَّهِ لَا یَکُونُ الْأَرْضُ سِلْماً سِلْماً حَتَّی یُلْعَنَ عُثْمَانُ مَا بَیْنَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ لَا یُنْکِرُ ذَلِکَ أَحَدٌ.

وَ رَوَی فِیهِ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ حَنْبَلٍ الْجُمَحِیَّ وَ کَانَ بَدْرِیّاً قَالَ:

ذُقْ یَا أَبَا عَمْرٍو بِسُوءِ الْفِعْلِ***وَ ذُقْ صُنْعَ کَافِرٍ ذِی جَهْلٍ

لَمَّا سَدَدْتُ بَابَ کُلِّ عَدْلٍ***وَ رُمْتَ نَقْصَ حَقِّنَا بِالْبُطْلِ (۲)

۱- استظهر فی مطبوع البحار کون الکلمه: قرود. و لعلّها: قارون.

۲- قال الفیروزآبادیّ فی القاموس ۳- ۳۳۵: بطل بطلا و بطولا و بطلانا- بضمّهنّ-: ذهب ضیاعا و خسرا.

غَداً عَلَيْكَ أَهْلُ كُلِّ فَضْلٍ*** بِالْمِشْرَفِيّاتِ (۱) الْقِضَابِ (۲) الْفَصْلِ

فَذُقْتَ قَتْلًا لَكَ أَيَّ قَتْلٍ*** كَذاكَ نَجْزِي كُلَّ عَاتٍ وَ غَلٍّ (۳)

فی أمثال (۴) هذه الأقوال المحفوظه عن الصحابه و التابعین ذکر جمیعها یخرج عن الغرض، و فی بعض ما ذکرناه کفایه فی المقصود، و المنّه للّه.

و قال رحمه اللّه فی موضع آخر (۵):تناصر الخبر من طریقی الشیعه و أصحاب الحدیث بأنّ عثمان و طلحه و الزبیر و سعدا و عبد الرحمن من جمله أصحاب العقبه الذین نفّروا برسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، و أنّ عثمان و طلحه القائلان: أ ینکح محمد نساءنا و لا ننکح نساءه؟!. و اللّه لو قد مات لأجلبنا علی نسائه بالسهام، و قوله طلحه: لأتزوجنّ أمّ سلمه، فأنزل اللّه سبحانه (۶): (وَ ما کانَ لَکُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللّهِ وَ لا أَنْ تَنْکِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً) (۷).

و قول عثمان یوم أحد: لألحقنّ بالشام، فإنّ لی بها صدیقا یهودیّا. و قول طلحه: لألحقنّ بالشام فإنّ لی بها صدیقا نصرانیّا، فأنزل اللّه تعالی: (یا أَیُّهَا

۱- جاء فی الصّحاح ۴- ۱۳۸۰: و المشرفیّه: سیوف، قال أبو عبیده: نسبت إلی مشارف، و هی قری من أرض العرب تدنو من الرّیف، یقال سیف مشرفیّ.

۲- سیف قاضب و قضیب .. أی قطّاع و الجمع قواضب و قضب، کما فی الصّحاح ۱- ۲۰۳. أقول: القضاب إمّا جمع القضیب- ککرام و کریم- أو جمع قاضب- کطالب و طلّاب-.

۳- و مرّت له قصیدته الّتی أوّلها: إن تقتلونی فأنا ابن حنبل***أنا الّذی قد قلت فیکم نعثل و قد جاءت فی تاریخ الطّبریّ ۶- ۲۵، و تاریخ الیعقوبیّ ۲- ۱۵۰، و الاستیعاب ۲- ۴۱۰، و الإصابه ۲- ۳۹۵، و شرح ابن أبی الحدید ۱- ۶۶.

۴- کذا، و الظاهر: و أمثال .. و العباره مشوّشه فی س.

۵- لا زال الکلام لأبی الصلاح رحمه الله فی تقریب المعارف- القسم الذی لم یطبع منه مع الأسف-، فراجع.

۶- انظر مثالا: تفسیر القرطبیّ ۱۴- ۲۲۸، و فیض القدیر ۴- ۲۹۰، و تفسیر ابن کثیر ۳- ۵۰۶، و تفسیر البغوی ۵- ۲۲۵، و تفسیر الخازن ۵- ۲۲۵، و تفسیر الآلوسی ۲۲- ۷۴.

۷- الأحزاب: ۵۳.

الَّذِينَ آمَنُوا لا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَ النَّصارى أَوْلِياءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِياءُ بَعْضٍ) (۱)

و قول عثمان لطلحه و قد تنازعا-: و اللّه إنّک أوّل أصحاب محمّد صلّی اللّه علیه و آله تزوّج بیهودیّه، فقال طلحه: و أنت و اللّه لقد قلت ما ینجینا هاهنا إلّا أن نلحق بقومنا (۲).

**[ترجمه]طبری در تاریخش - . تاریخ طبریّ ۵: ۱۴۰- ۱۷۶، و این روایت و نه روایت بعدی را پس از بررسی بسیار در آن صفحات نیافتم چرا که او در این فصل بر طبری و تاریخ او تکیه نداشته و این از این مطلب روشن است که خود در پایان بحث می گوید: چنانکه ذکر خواهد شد.. . و نظیر این سخنان و دوچندان آن که شامل ایراد و طعن بر عثمان ، از سوی صحابه و تابعین است در همه کتب تاریخ ذکر شده است و ما تنها بر دو کتاب تاریخ ثقفی و واقدی که اطمینان خاطری از آنها داریم، استناد نموده ایم و نیز تا مطلب به درازا نکشد و همین حدود ذکر شده کافی است و هر که خواهد از مطابقت مطالب دیگر کتب تاریخ با آنچه از این دو کتاب ذکر نمودیم ، می تواند به بررسی دقیق پردازد و مسلما آنها را موافق خواهد یافت .. تا پایان سخنش أعلی اللّه مقامه، و البته این لفظ و عبارت ازآن علامه مجلسی نیست و ما چنانکه پیش از این گفتیم نسخه ای از کتاب تقریب المعارف نیافتیم. - و ثقفی در تاریخش نقل می کند که راوی گوید: عایشه به نزد عثمان آمد و گفت: آنچه را که پدرم و عمر به من می دادند، به من بده. گفت: در کتاب خدا و سنت پیامبر جایی برای این کار نمی بینم و پدرت و عمر از سر خوشدلی نسبت به تو آنرا می پرداختند و من چنین نمی کنم. گفت: سهم ارثم از رسول خدا را به من بده. گفت: آیا فاطمه علیها السلام برای مطالبه سهم ارثش از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم نیامد و تو خود با مالک بن اوس شهادت ندادی که از پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم ارث برده نمی شود و تو حق فاطمه را باطل دانستی و اکنون خود آمده و همان حق را می طلبی؟! چنین نخواهم کرد. و طبری می افزاید: و عثمان لمیده بود و برخاست و نشست و گفت: فاطمه خواهد دانست که من امروز برای او چه پسر عمویی خواهم بود! آیا تو نبودی که همراه با آن اعرابی که با بولش وضو می گرفت، نزد پدرت شهادت دادی که .. و هر دوی ایشان در تاریخ هایشان گویند: و عثمان چون برای نماز برون می گشت، عائشه پیراهن رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم را برون می آورد و به فریاد بیان می کرد که وی با صاحب این پیراهن مخالفت کرده است.و طبری می افزاید: وی می گفت این پیراهن رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم است و هنوز نپوسیده است

ص: ۲۹۵

حال آنکه عثمان سنت او را دگرگون نموده است. بکشید این نعثل (پیر ریش دراز، به کنایه از کفتار پیر) را. خدا بکشد این نعثل را! - . ابن أبی الحدید در شرح نهج البلاغه ۶: ۲۱۵[۲- ۷۷- چاپ چهار جلدی] گوید: همه سیره نویسان و اهل اخبار نوشته اند که عایشه از ستیزه جوترین مردمان در برابر عثمان بود تا حدی که وی یکی از لباسهای پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم را از محل نگهداری آن بیرون آورده و آنرا در خانه اش پیش چشم نهاد و به هر کس وارد خانه اش می شد می گفت: این لباس رسول الله صلّی الله علیه و آله و سلم است و هنوز نپوسیده ولی عثمان سنتهای وی را پوسانده است. گفته اند نخستین کسی که عثمان را نعثل (کفتار پیر) نامید، عایشه بود و می گفت بکشید این نعثل را، خدا بکشد نعثل را. -

و ثقفی در تاریخش از موسی الثعلبی از عمویش روایت می کند که گفت: به مسجد مدینه وارد شدم و دیدم که مردم گرد آمده اند و دیدم که دستی فراز گشته و صاحب آن دست می گوید: ای مردمان! هنوز زمانی نگذشته و این دو پاپوشهای

رسول خدا و پیراهن اوست. به راستی که در میان شما فرعونی یا شبیه به آن هست. و ناگاه بدیدم که وی عایشه بود و فهمیدم منظورش عثمان بود و عثمان گفت: خموش باش! به حق که تو زنی و این رأی یک زن است. و هم او در تاریخش از حسن بن سعید روایت می کند که گفت: عایشه چند برگی از برگهای قرآن را که میان دو تکه چوب بود را از پشت پرده میان مسجد بالاـ گرفت و درحالیکه عثمان بروی منبر بود، گفت: ای عثمان کتاب خدا را برپای دار، چه با خیانتکاران همنشین گردی و چه از سر آزردگی از ایشان جدایی گزینی. عثمان گفت: هان به خدا که یا صدایت را می بریدی یا مردان سرخ و سیاه پوست را بر سرت می ریزم! عایشه گفت: هان به خدا که اگر چنین کنی، به راستی (سزد، چرا)که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم تو را لعنت نمود و برایت آمرزش نطلبید تا آنکه رحلت نمود. و از عبد الله بن ابی لیلی روایت می کند که گفت: عایشه پیراهن رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم را به در آورد و عثمان به او گفت: اگر زبانت را نبری، به خدا سوگند که مردان حبشی را بر سرت آوار می کنم. گفت: ای خیانتکار! ای تبهکار! امانت را خیانت نمودی و کتاب خدا را از هم دریدی و سپس گفت: به خدا که هیچ مردی او را به امانت نگرفت مگر اینکه به او خیانت نمود و هیچ مردی با او همران نگشت مگر آنکه وی از سر آزرده خاطری او، از وی جدا گشت. و هم در این کتاب ذکر می کند که عایشه به عثمان نگریست و گفت: : (يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ

فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَ بِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ) – . هود/ ۹۸ –

–:روز قیامت پیشاپیش قومش می رود و آنان را به آتش درمی آورد و [دوزخ] چه ورودگاه بدی برای واردان است). و هم در آن از قول عکرمه روایت است که که گفت: عثمان بر منبر نشست و عایشه از پشت پرده سر برآورد و پیراهن رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم با وی بود و گفت: ای عثمان شهادت می دهم که تو بر کنار و بیزاری جسته از صاحب این پیراهن هستی. پس عثمان گفت: ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا ...) – . التّحریم/ ۱۰ –

–: خدا برای کسانی که کفر ورزیده اند زن نوح و زن لوط را مثل آورده ...). و هم او در این کتاب از ابی عامر غلام ثابت روایت دارد که گفت: در مسجد بودم که عثمان می گذشت و عایشه اورا صدا زد و گفت: ای خیانتکار! ای نابکار! امانتت را تباه گرداندی و مردمان را به بیراهه کشاندی و اگر نمازهای پنجگانه نبود مردانی بسوی تو روانه می گشتند و تو را مثل گوسفندی سرمی بریدند. عثمان به وی گفت: «امْرَأَتَ نُوحٍ وَ امْرَأَتَ لُوطٍ ...» تا پایان آیه. { خدا برای کسانی که کفر ورزیده اند زن نوح و زن لوط را مثل آورده ...}.

و هم در این کتاب ذکر می کند که عثمان بر منبر شد و عایشه او را صدا زد و پیراهن را بالا گرفت و گفت: به راستی که با صاحب این به مخالفت پرداختی. پس عثمان گفت: به راستی که این بدخویِ همیشه ناراضی دشمن خداست، خداوند نظیر او و نظیر همتایش حفصه را در قران مثال زده است. (امْرَأَتَ نُوحٍ وَ امْرَأَتَ لُوطٍ ... : همسر نوح و همسر لوط ..) ادامه آیه. – . التّحریم/ ۱۰ – و او به وی گفت: ای پیر خرفت ریش دراز (کنایه از کفتار)، ای دشمن خدا! به راستی که رسول خدا تو را به نام نعثل یهودی اهل یمن خواند .. و سپس عایشه او را لعنت نمود و او هم وی را لعنت فرستاد.

و هم در آن از قاسم بن معصب العبدی ذکر می کند که گفت: روزی عثمان به خطابه ایستاد و خدای را حمد و ثنا گفت و ستود و گفت: زنانی در کرانه های زمین ره می پویند، تا بیعت مرا زیر پای نهند و تا خونم ریخته شود. به خدا که اگر می خواستم مردان سیاه و سفید را به اندرون حجره هایشان بریزم، چنین می کردم. آیا من شوی دو دختر رسول خدا نبودم؟ آیا من نبودم که سپاه عسره در نبرد تبوک را به راه انداختم؟ آیا من فرستاده رسول خدا به سوی اهل مکه نبودم؟ گوید: در این هنگام زنی از پشت پرده مسجد سخن گفت، وی گفت: و او هر از گاهی چادرش را به نشانه بالا می آورد، گفت: راست می گویی، به راستی که شوی دو دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بودی و در حق ایشان چنان کردی که خود می دانی و سپاه العسره را تجهیز نمودی

و خدای تعالی فرموده است: (فَسَيُنْفِقُونَها ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً : -: پس به زودی [همه] آن را خرج می کنند و آنگاه حسرتی بر آنان خواهد گشت) - . الأنفال/ ۳۶ -

و فرستاده رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به نزد اهل مکه بودی و او تو را (اینگونه) از بیعت رضوان برکنار داشت چرا که شایسته آن نبودی. گوید پس عثمان وی را به تندی نهیب زد و او گفت: به حق که هر امتی را فرعونی است و تو فرعون این امت هستی.

و هم در این کتاب از چند طریق روایت می کند که راوی گفت - . و در طبقات ابن سعد ۵: ۲۵، و الأنساب البلاذریّ ۵: ۷۰ آمده است. - : آنگاه که محاصره عثمان تنگتر گشت، عائشه برای حج آماده شد و مروان و عبدالرحمن بن عتاب بن الاسید نزد وی آمدند و از او خواستند که بماند و دشمنان وی را از او بازدارد. وی گفت: من کیسه هایم را پر کرده ام و رکابم را پیش آورده ام و حج را بر خود واجب دانستم و کسی نیستم که بتوانم بمانم. پس آندو برخاستند و مروان به این بیت شعر مثل زد که: و قیس سرزمین را به آتش کشید و چون شعله ور گشت، شتابان گریخت. پس گفت: ای که به شعرت مثل می زنی، برگرد و او برگشت. پس عائشه گفت: شاید گمان کنی که این سخنی که گفتم را بخاطر شک درباره این دوست تو گفتم، به خدا که دوست داشتم که عثمان در یکی از این کیسه های من انداخته و سر آن دوخته می شد تا آنکه او را به درون دریا می افکندم سپس روانه شد و به قسمتی از راه رسید تا آنکه ابن عباس بعنوان سرپرست حج، به وی رسید و او گفت: ای ابن عباس! خداوند تو را سخنوری و دانشی عطا نمود - . و در لفظ طبریّ ۳: ۳۴۳ چنین آمده است: پس عائشه گفت: ای ابن عباس! تو موهبت زبانی بس اثرگذار و کارگر یافته ای، به خدا قسم می دهم که از یاری این مرد پرهیز نمایی و درباره او به دل مردم شک و تردید اندازی. و در لفظ البلاذریّ آمده: ای ابن عبّاس! به راستی که خداوند تو را عقل و فهم و قوه بیانی عطا فرموده و مباد که مردم را از یورش به این مرد طغیانگر بازداری. - بحق خدا، از تو درخواست دارم که فردا از کشتن این سرکش ممانعت ننمایی. سپس به راه افتاد و چون مناسک حج را بجای آورد، به او خبر رسید که عثمان کشته شده است. پس گفت: خداوند او را بخاطر آنچه مرتکب گشت، از رحمتش دور دارد. حمد و ثنا خدای راست

که او را کشت و به او خبر رسید که پس از او طلحه ولایت یافته است، پس گفت: خوشا و نیک باد ذو الاصبع! و چون به او خبر رسید که مردم با علی علیه السلام بیعت نموده اند، گفت: دوست داشتم که ای کاش این آسمان بر این زمین فرو می افتاد. - . ابن أبی الحدید در شرحش ۲: ۷۷ از قول راویانی چند بخشهایی از آنرا ذکر کرده است. -

و واقدی در تاریخش بخشهای زیادی را از آنچه ثقفی ذکر می کند روایت کرده و در حدیث مروان و آمدن او به نزد عائشه می افزاید: زید بن ثابت با مروان بود و عایشه گفت: به خدا که دوست داشتم تو و این رفیقت که نگران حال او بوده ای در پای هر یک از شما یک سنگ آسیاب بود به درون دریا افکنده می شد. و اما تو ای زید به خدا سوگند که بس اندکند کسان که چون تو از تنه های بسیار پر خرما سود برند.

و به نقلی دیگر ذکر شده است: آنکه بهنگام خروج او از مدینه همراه مروان با او صحبت کرد، عبدالرحمن بن عتاب بن اسید بود و او گفت: نه به خدا و نه حتی لحظه ای، به راستی که عثمان دگرگونی پدید آورد و سوگند که خداوند بواسطه او اثر شما را دیگرگون نمود و یاران محمد صلی الله علیه و آله و سلم را رها نمود.

و در خطابش با ابن عباس در سرزنش کردن عثمان به سخنش افزوده است: به راستی که تو نعمت زبان آوری و مجادله گری و خردمندی و شیواسخنی یافته ای و من به چشم خود دیدم که ابن عفان چه کرد، بندگان خدا را برده خود کرده است. پس وی گفت: ای مادر! او را به حالی که دارد رهایش کن که مردم دست از او نمی کشند مگر او را بکشند. گفت: خدا مرگش دهد. و به نقلی دیگر آمده: مباد که مردم را از این سرکش بازداری، که به حق مصریان با وی در ستیز شده اند.

و از ابن عباس روایت شده که گفت: در بصره به نزد عایشه رفتم و این سخن را به یاد او آوردم. گفت: این سخنی که آنروز از زبانم جاری گشت، همان بود که مرا به خروج از مدینه واداشت و هیچ راه توبه ای برای خود نیافتم مگر آن به خونخواهی عثمان برخیزم و به نظرم که وی مظلوم کشته شد. گفت: به او گفتم که تو به زبانت او را کشتی. پس به کجا ره خروج گرفته ای؟! توبه کن و به خانه ات بازگرد و یا اینکه من اولیای دم عثمان، فرزندانش را راضی گردانم. گفت: بس کن این جدالت را که ما هرگز ره باطل پیش نمی گیریم.

واقدی از عائشه بنت قدامه روایت می کند که گفت: عائشه همسر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم

ص: ۲۹۹

چنین می گفت، حال آنکه عثمان در محاصره بود و آب را بر وی بسته بودند: بس پسندیده کاری کرد ابو محمد آنگاه که آب را بر وی بست. پس وی به او گفت: ای مادر! بر عثمان بسته اند آبرا. گفت: به راستی که عثمان سنت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و سنت دو خلیفه قبلی را دگرگون نمود و اینگونه خون او حلال گشت.

و واقدی در تاریخش از کریمه بنت المقداد روایت می کند که گفت: به نزد عایشه رفتم و او گفت: عثمان به نزد من فرستاد که کسی را به نزد طلحه بفرستم و من از این کار سر باز زدم. و به نزد من فرستاد که در مدینه بمان و به سوی مکه خارج نشو. و من گفتم: پشت خود را بر بار سفر محکم نموده و کیسه هایم را سر بسته ام و فردا به خواست خدا روانه راهم. نه به خدا که

گمان نمی کنم بازگردم تا آنگاه که او کشته شود. گوید: گفتم: بخاطر آنچه مرتکب گشته است. پدرم، منظور مقداد است، او را اندرز می داد و او سر می پیچید جز از اینکه مروان و سعید بن عامر را از نزدیکان خود گرداند. عائشه گفت: به خدا که محبت به ایشان این وضعی را که می بینی به بار آورد. صد هزار درهم به سعید بن العاص و سیصد هزار به عبدالله بن خالد بن اسید و صد هزار به حارث بن الحکم و یک پنجم خراج افریقا که خود هم نمی دانست چقدر است را به مروان بخشید و خدا نمی توانست این عثمان را همینطور رها بگذارد.

و هم او در تاریخش از علقمه بن ابی علقمه از پدرش از عایشه روایت می کند که وی از سختگیرترین مردمان بر عثمان بود و مردمان را بر وی می شوراند و علیه وی برمی انگیخت تا آنکه کشته شد - . منابعی پیرامون انکار و نکوهش از سوی عائشه غیر از آنچه گذشت: طبقات ابن سعد ۵: ۲۵، أنساب البلاذریّ ۵: ۷۰، ۷۵، ۹۱، الإمامه و السّیاسه ۱: ۴۳، ۴۶، ۵۷، تاریخ الطّبریّ ۵: ۱۴۰، ۱۶۶، ۱۷۲، ۱۷۶، العقد الفرید ۲: ۲۶۷، ۲۷۲، تاریخ ابن عساکر ۷: ۳۱۹، الاستیعاب در شرح حال صخر بن قیس ۲: ۱۹۲ از چاپ حاشیه الإصابه، تاریخ أبی الفداء ۱: ۱۷۲، شرح ابن أبی الحدید ۲: ۷۷، ۵۰۶، تذکره سبط ابن الجوزیّ: ۳۸، ۴۰، نهایه ابن الأثیر ۴: ۱۶۶، أسد الغابه ۳: ۱۵، کامل ابن الأثیر ۳: ۸۷، حیاه الحیوان اثر الدّمیریّ ۲: ۳۵۹، السّیره الحلبیّه ۳: ۳۱۴، لسان العرب ۱۴: ۱۹۳، تاج العروس ۸: ۱۴۱ و بسیاری منابع دیگر.

ص: ۳۰۰

تکمله: شیخ مصنف (قدس سره) از أبی الصّلاح در التّقریب نام شماری از کسانی که بر عثمان ایراد گرفته اند را نقل می کند و گوشه هایی از سخنانشان را با تکیه بر تنها دو منبع ذکر می کند و در اینجا مناسب می بینیم که بصورت مختصر و فهرست... وار ذکری از شمار دیگری از صحابه پیامبر و تابعین را که بر عثمان اعتراض نموده و یا از کردار او راضی نبوده و یا درباره اش خرده گیری کرده و یا خونش را مباح دانسته و خواستار برکناری او از منصبش بوده اند، به میان آوریم و تفاصیل آن را به دایره المعارفها و منابع جامع احاله نماییم:

بلاذریّ در الأنساب ۵: ۴۹ گوید: مقداد بن عمرو و عمّار بن یاسر و طلحه و زبیر همراه با شماری از صحابه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نامه ای نوشته و در آن مواردی از بدعتهای عثمان را درج نمودند و وی را به آن بیم دادند و به او گوشزد کردند که اگر از این کارها دست نکشد، بر او یورش خواهند آورد. عمار نامه را برداشت و نزد وی برد و ابتدای آنرا خواند و عثمان به او گفت: آیا از میان ایشان تو پیش آمده ای به نزد من؟ .. تا پایان این روایت. ابن أبی الحدید نیز در شرحش ۱: ۲۳۹ آنرا نقل نموده است و ابن قتیبه نیز در الإمامه و السّیاسه ۱: ۲۹ تصویری مفصل از گردهمایی یاران رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و نوشتن نامه ای که در آن مخالفتهای عثمان با سنت رسول خدا و سیره دو خلیفه پیشین ... تا پایان روایت به دست می دهد. ابن عبد ربّه هم در العقد الفرید ۲: ۲۷۲ به اختصار به آن اشاره دارد و بیشتر منابع به طور خلاصه به این رخداد اشاره داشته اند و اکنون برخی دیگر از یاران رسول الله را ذکر می کنیم:

از جمله: عبد اللّه بن حسّان العنزیّ الکوفیّ، که درباره عثمان گفت: وی نخستین کسی است که دروازه های ستم را گشود و درهای حق را بر هم کوبید، چنانکه در الأغانی ۱۶: ۱۰، تاریخ طّبریّ ۶: ۱۵۵، تاریخ ابن عساکر ۲ ۳۷۹، الکامل لابن الأثیر ۳: ۲۰۹، و غیر آن آمده است.

و از جمله: هاشم مرقال، که در حکایتی طولانی که در صفین رخ داد، چنانکه در کتاب صفّین اثر ابن مزاحم: ۴۰۲، چاپ مصر، تاریخ الطّبریّ ۶: ۲۳، شرح ابن أبی الحدید ۲: ۲۷۸، الکامل لابن الأثیر ۳: ۱۳۵ و غیر آن آمده است، گوید: .. تو را با ابن عفان چه کار؟! به راستی که این صحابه محمد (ص) و قاریان قران برای مردم بودند که وقتی او بدعتهایی آفرید و با حکم کتاب خدا به مخالفت برخاست او را به درک واصل کردند.

و از جمله: سهل بن حنیف أبو ثابت الأنصاریّ البدریّ بود و نیز: رفاعه بن رافع بن مالک أبو معاذ الأنصاریّ البدریّ و نیز: الحجّاج بن غزیّه الأنصاریّ که البلاذریّ در الأنساب ۵: ۷۸ این قول سهل بن حنیف در پاسخ زید بن ثابت را نقل می کند که: ای زید! عثمان تو را از درختان خرمای نوپای مدینه سیر گرداند. و نیز قول حجّاج بن غزیّه الأنصاریّ که: به خدا که اگر از عمر او – یعنی عثمان- جز به اندازه فاصله میان نماز ظهر و عصر باقی نمانده بود، به ریختن خون او به خدا تقرب می جستیم. و این سخن در همین منبع در صفحه ۹۰ به متنی دیگر بیان شده است. و گوید: رفاعه بن مالک الأنصاریّ الزّرقیّ با هیزمهایی آتشی آورد و آنرا در زیر یکی از دو در شعله ور ساخت و در سوخت و فرو افتاد و مردم در دیگر را باز کردند و به داخل یورش بردند. ابن حجر در الإصابه ۱: ۳۱۳ و غیر آن برخی از سخنان ایشان را در شرح حال آنان ذکر کرده است.

و از جمله: أبو أیّوب الأنصاریّ البدریّ، که سیره نویسان چنانکه در جمهره الخطب ۱: ۲۳۶، و الإمامه و السّیاسه ۱: ۱۱۲[۱: ۱۲۸] آمده، خطبه ای شریف از وی بیان داشته اند که در آن ابا الحسن سلام الله علیه را ستوده و خلفای پیش از وی را نکوهش می کند.

و از جمله: قیس بن سعد بن عباده الأنصاریّ البدریّ، که طبریّ در تاریخش ۵: ۲۲۸، و ابن الأثیر در الکامل ۳: ۱۱۵، و ابن أبی الحدید در شرح نهج البلاغه ۲: ۲۳، خطبه ای از وی در مصر را که به منظور بیعت گرفتن برای امیر المومنین علیه السلام ایراد نمود، نقل می کنند که در آن گوید: حمد و ثنا خدایی راست که حق را آورد و باطل را نابود گرداند و ستمگران را زمینگیر نمود. هان ای مردمان! به راستی که ما با برترین کسی که پس از محمد پیامبرمان صلی الله علیه و آله و سلم می شناسیم، بیعت نمودیم... و او نامه هایی با معاویه و گفتگوهایی با یاران وی و خطبه هایی در صفین دارد که همه آنها در این قضیه به صراحت بیانگرند. بعنوان مثال بنگرید به کتاب صفّین اثر ابن مزاحم: ۵۱۱، الإمامه و السّیاسه ۱: ۹۴[۱: ۸۳]، جمهره الخطب ۱: ۱۹۰، شرح ابن أبی الحدید ۲: ۲۳، ۲۵، ۲۹۸، تاریخ الطّبریّ ۵: ۲۲۷، ۲۳۱، الکامل لابن الأثیر ۳: ۱۱۶، النّجوم الزّاهره ۱: ۹۹.

و از جمله: فروه بن عمرو بن ودقه البیاضیّ الأنصاریّ البدریّ، که از کسانی بود که در قتل عثمان همکاری نمود و مالک در الموطا در باب رفتار در قرائت حدیثی با نام البیاضی ذکر کرده است و در أسد الغابه ۴: ۱۷۹، و الإصابه ۳: ۲۰۴، و شرح الموطّإ اثر الزّرقانیّ ۱: ۱۵۲ شرح حالی از وی بیان شده است.

و از جمله: محمّد بن عمرو بن حزم أبو سلیمان الأنصاریّ، که أبو عمرو در الاستیعاب در شرح حال او نویسد: گفته می شود که از سختگیرترین مردمان بر عثمان سه محمد بودند: محمّد بن أبی بکر، محمّد بن أبی حذیفه، محمّد بن عمرو بن حزم.

و از جمله: عبد اللّه بن عبّاس ملقب به حبر الأمّه (عالم امت اسلام)، آنکه بیش از همه اهل دانش و نگارش ، که در هنگامه واقعه محاصره خانه عثمان سرپرست حاجیان به سوی کعبه بود و با این وجود او از جمله کسانی است که معاویه چنانکه در

شرح نهج البلاغه اثر ابن ابی الحدید ۴: ۵۸ آمده، درباره وی گوید: به جانم سوگند که اگر تو را در برابر خون عثمان بکشم امید آن دارم که خداوند از اینکار خشنود و این رأیی درست و بجا باشد، که تو از کوشندگان در قتل او و از بی یاور گذارندگان وی و دست اندر کاران ریختن خونش بودی .. و اکنون بنگریم پاسخ وی را و آنچه که ابوعمر در الاستیعاب در شرح حال مولایمان امیر المومنین علیه السلام درباره عثمان بیان می کند، گوید: چون از ابن عباس درباره وی پرسیدند، گفت: خواب آلودگی اش او را از بیداری غافل نمود بلکه چون خلیفه در خانه اش محاصره گشت و از حاجیان کمک خواست و در نامه ای که نافع بن طریف بر ایشان خواند، طلب یاری نمود؛ وی ایشان را به یاری خلیفه برنیانگیخت و گویی که عایشه این امر را درک نمود و یک روز که ابن عباس در یکی از منزلگاه های سفر حج، وی را دید، به او گفت: ای ابن عباس! خداوند به تو خردمندی و زبان آوری عطا نموده است، مبادا که مردمان را از خشم بر این گردنکش بازداری. چنانکه در الطّبقات ابن سعد ۵: ۲۵، و الأنساب البلاذریّ و الإمامه و السّیاسه، و تاریخ طّبریّ، و کتب ابن عساکر، و أبی الفداء، و العقد الفرید ۲: ۲۶۷ و منابعی دیگر که در نکوهش عایشه در حق عثمان ذکر شد، آمده است.

و از جمله: عمر بن العاص! که والی عثمان بر مصر بود و سپس عزلش نمود و طبری در تاریخش ۵: ۱۰۸، ۲۰۳، و البلاذریّ در الأنساب ۵: ۷۴، و ابن قتیبه در الإمامه و السّیاسه ۱: ۴۲، و ابن عبد البرّ در الاستیعاب در بیان زندگینامه عبد اللّه بن سعد بن أبی سرح، و ابن أبی الحدید در شرحش ۱: ۶۳، و مولف الإصابه ۳: ۳۸۱، و ابن کثیر تاریخ بطور خلاصه ۷: ۱۷۰ و برخی دیگر، گفتگویی از وی با خلیفه را با ذکر سند درج نموده اند که بمنظور شناخت رازها و اسرار این قوم شایان توجه و مراجعه است. همچنین شرح حال وی به تفصیل در الغدیر ۲: ۱۱۷- ۱۷۶ ذکر شده است. و اکنون سخن را بدانچه که طّبریّ در تاریخش ۵: ۲۳۴ به نقل از الواقدیّ ذکر می کند، خاتمه می دهیم. گوید: زمانی که عمرو بن العاص از قتل عثمان باخبر شد. من ابوعبدالله هستم و او را در حالیکه خود در وادی السباع هستم، کشتم. چه کسی امر خلافت را پس از او به دست خواهد گرفت؟ اگر که طلحه به دست گیرد، وی جوانمرد عرب است که پیر شده است و اگر ابن ابی طالب آنرا به دست گیرد که شک ندارم حق را بی هیچ شائبه ای آشکار خواهد ساخت! و من، بیش از همه، از خلیفه شدن اوست که بیزارم.

و از جمله: أبو الطّفیل عامر بن واثله الصّحابیّ، که المسعودیّ در مروج الذّهب ۲: ۶۲، و ابن قتیبه در الإمامه و السّیاسه ۱: ۱۵۸، و ابن عساکر در تاریخش ۷: ۲۰۱، و السّیوطیّ در تاریخ الخلفاء: ۱۳۳ و دیگران برخورد جالب توجهی از وی با معاویه علیه اللّعنه و الهاویه را ذکر کرده اند.

و از جمله: مالک الأشتر بن الحارث و عبد الرّحمن بن أبی بکر و مسور بن مخرمه، که البلاذریّ در الأنساب ۵: ۴۶ نامه عثمان به این سه تن و یارانشان را نقل می کند که ایشان را به سر نهادن به امرش و دوری از تفرقه و دودستگی فرا می خواند و ایشان او را با این عنوان پاسخ می گویند: خلیفه مبتلای خطاکار دوری جسته از سنت پیامبر و پشت گوش اندازنده حکم قرآن.

و از جمله أبو القاسم محمّد بن أبی حذیفه العبشمیّ، که از نکوهش گرترین مردم در حق عثمان بود و می گفت: ای مردم مصر! ما به جنگ بی توجهی می کنیم، و منظورش جنگ با عثمان بود.. و نیز سخنان دیگری که البلاذریّ در الأنساب ۵: ۴۹- ۵۱، و ابن کثیر در تاریخش ۷: ۱۵۷، و الطّبریّ در تاریخش ۵: ۱۰۹، و ابن عبد البرّ در الاستیعاب ۱: ۲۳۳، و ابن الأثیر در الکامل ۳: ۶۷، و ابن حجر در الإصابه ۳: ۳۷۳ و دیگران نقل کرده اند.

و از جمله: کمیـل بن زیـاد بن نهیک النّخعیّ و عمرو بن زراره النّخعیّ که البلاذریّ در الأنساب ۵: ۳۰ ذکر می کند که این دو نخستین کسـانی بودنـد که از خلع عثمـان دم زدنـد و عمرو گفته است: ای مردم! به راستی که عثمان حق را درحالی که از آن آگـاه است، رها نموده و نیکان شـما را به دردسـر می انـدازد و پلیـدترین مردمان را بر سـر ایشان حاکم می کنـد و او از جمله اهالی کوفه بود که عثمان ایشان را به دمشق تبعیـد نمود و این مطلب در أسـد الغابه ۴: ۱۰۴، و الإصابه ۱: ۵۴۸ و ۲: ۵۳۶ و غیر آن ذکر شده است.

و از جمله: عباده بن الصّامت الأنصاریّ که أحمد بن حنبل در مسندش ۵: ۳۲۵ روایتی طولانی آورده که در پایان آن چنین می گوید: عثمان زمانی غافلگیر شد که او در کنار در نشسته بود، پس بسوی او روی نمود و گفت: ای عباده بن الصّامت! ما را چه کار با تو!، پس عباده در میان مردم بر پای ایسـتاد و گفت: شـنیدم که رسول خدا ابو القاسم محمد صـلی الله علیه و آله و سـلم می گفت: به راستی که پس از من مردانی امر شـما را در دست خواهند گرفت که شـما را ناشـناخته هایی آشنا خواهند کرد و آنچه را تـا پیش از این بـدان رفتار می کردیـد، بر شـما انکار می کننـد و هان که مباد کسـی را که در برابر خداونـد تبارک و تعـالی سـرکش است، اطـاعت و فرمـانبری نکنیـد. و عباده همچون ابوذر رحمهما الله، از حق گویان شـجاع و فراخواننـدگان به معروف و بازدارندگان از منکر بود که هرگز در راه حفظ دین خدا از سرزنش هیچ سرزنشگر واهمه ای نداشتند و در راه خدا بسیار آزار دیدند و بسیار به ایشان ستم روا گشت.

و از جمله صعصـعه بن صوحـان که ابن عساکر در تاریخش ۶: ۴۲۴ نکوهش و انکـار وی در حق عثمـان را و اینکه وی از حق رویگردان گشته، ذکر می کند.

و از جمله: حکیم بن جبله العبـدیّ که یکی از سـران شوریدگان بر عثمان از اهل بصـره بود و چنانکه در مروج الذّهب ۲: ۷، و دول الإسلام الذهبی ۱: ۱۸، و کتاب صفّین:۸۲، و الاستیعاب ۱: ۱۲۱، و شرح ابن أبی الحدید ۱: ۲۵۹ و غیر آن آمده، از ایراد کنندگان به رفتار عثمان بود.

و از جمله: هشام بن الولیـد المخزومیّ که ابن حجر در الإصابه ۳: ۶۰۶ صـریحا به مخالفت او با حکومت وقت اشاره کرده و از شعر سرودن وی در محکوم نمودن خلیفه و دفاع از عمار در ماجرای تازیانه خوردنش خبر می دهد.

و از جمله: حجر بن عـدیّ الکـوفی و یـارانش رضـوان اللّه علیهم که دربـاره عثمـان می گفتنـد: وی نخسـتین کسـی بود که در حکمش سـتم روا داشت و به ناحق عمل نمود چنانکه در رخدادی طولانی که طبریّ در تاریخش ۶: ۱۴۱ -۱۶۰، و ابن عساکر در تاریخش ۲: ۳۷۰- ۳۸۱، و ابن أثیر در الکامـل ۳: ۲۰۲- ۲۱۰، و ابن کثیر در تـاریخش ۸: ۴۹- ۵۵، و أبو الفرج در الأغـانی ۱۶: ۲- ۱۱ و دیگران ذکر می کنند، آمده است.

و از جمله: جهجاه بن سـعید الغفاریّ الصّحابیّ که در بیعت شـجره حاضر بود و هم او در مسجد پیامبر عثمان را با گزنده ترین سخنـان و دندانشـکن ترین کلام خطاب قرار داد و چنانکه البلاذریّ در الأنساب ۵: ۴۷، ذکر کرده وی را نعثل (کفتار) نامیـد و همین قضایا در شرح حال او در الاستیعاب، و الإصابه ۱: ۲۵۳، و تاریخ الخمیس ۲: ۲۶۰، و الرّیاض النّضره ۲: ۱۲۳، ذکر شده و سیره نویسان و تاریـخ نگاران چون ابن الأثیر در الکامل ۳: ۷۰، و الطّبریّ در تاریخش ۵: ۱۱۴، و ابن کثیر در تاریخش ۷: ۱۷۵

و نیز دیگرانی آنرا مورد تاکید قرار داده اند.

و از جمله: قیس بن قهدان، که در شعری که سروده و مولف أسد الغابه ۴: ۱۰۴، و الإصابه ۱: ۵۴۸، و الأنساب ۵: ۳۰ و دیگران به آن اشاره کرده اند، می گوید: مجدانه به خداوند پروردگار خانه کعبه سوگند یاد می کنم و به این کار پنهان و آشکارا امید ثواب دارم. سوگند که به حتم ابا وهب و یاور او آن بیغوله گمراهی عثمان بن عفان را از منصب خلع خواهم کرد. -

ص: ۳۰۰

و چون او کشته شد و مردم با علی علیه السلام بیعت نمودند، او به خونخواهی عثمان برخاست .

ص: ۳۰۱

ص: ۳۰۲

ص: ۳۰۳

و نظیر این سخنان و چندین برابر آن با محتوای نکوهش و انکار بر عثمان از سوی صحابه پیامبر و تابعین در همه کتب تواریخ نقل شده است و ما تنها به دو کتاب تاریخ ثقفی و واقدی اکتفا کردیم چرا که به آن دسترسی داشتیم و برای اینکه سخن به درازا نکشد به آنچه که نقل کرده ایم اکتفا می کنیم و هر که خواهد به مطابقت دیگر کتب تاریخ با آنچه از این دو کتاب نقل کردیم، دست یابد، به آن کتب رجوع نماید و بی شک آنها را همسان همین اقوال خواهد یافت.

ص: ۳۰۴

سپس اهل شهرها و ساکنان مدینه از مهاجران و انصار به جز چند تنی که عثمان ایشان را از دوستان خاص خود قرار داده و اموال دارالخلافه را به ایشان اختصاص داده بود نظیر زید بن ثابت، حسان و سعید بن العاص و عبد الله بن الزبیر و مروان و عبد الله بن عمر؛ همه به محاصره نمودن وی در خانه راضی شدند و از او خواستند خود را از مقام خلافت خلع نماید یا آنکه وی را خواهند کشت تا آنکه سرانجام با اصرارش بر کارهایی که مردم از آن ایراد می گرفتند، وی را و هر آنکس از یارانش را که می یافتند، بلافاصله کشتند و او سه روز بر زمین ماند و کسی از اقوامش از ترس مسلمانان جرأت نماز کردن بر او و به خاک سپردنش را نداشت تا آنکه برای دفن او به نزد علی علیه السلام شفاعت جستند و حضرت اجازه این امر را به شرط آنکه وی را در قبرستان مسلمانان دفن نکنند، صادر نمود و او به باغ کوکب که قبرستان یهودیان بود، بردند و وقتی که تشییع کنندگان وی قصد نماز کردن بر وی را داشتند، مسلمانان ایشان را از این کار بازداشته و آنان را با سنگ زدند و او بدون نماز دفن شد و همچنان قبر او از قبرستان مسلمانان دور بود تا آنکه معاویه حکومت را به دست گرفت و دستور داد که مردم در اطراف قبر او به خاک سپرده شوند تا آنکه قبر او به قبرستان مسلمانان متصل گشت و هیچ کس پس از قتل او از دنباله آیه : (لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْ ءٍ إِنَّما أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ) - . الأنعام/ ۱۵۹ - -: هیچ گونه مسؤول ایشان نیستی کارشان فقط با خداست)، گفته شده معنی آن اینست که تو با هیچ یک از مذاهب باطل آنان همتا و همراه نیستی و یا گفقه شده : تو هرگز با آنان همنشین نیستی و در

میان آنان قرار نـداری و همچنین گفته شـده : تو وظیفه نـداری با آنان جنگ و نزاع کنی. سـپس آیه فتال آن را فسـخ نموده و کار آنان به دست خـداست، گفته شـده منظور مجازات آنان بخاطر کارهای بدشان یا در مهلت دادن به آنان و یا در ریشه کن نمودن آنان است و یا حکم کردن بین آنها در اختلافشان به دست خود است. ■ دنباله آیه : (لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْ ءٍ إِنَّما أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ) - . الأنعام/ ۱۵۹ - -: هیـچ گونه مسؤول ایشان نیستی کارشان فقط با خـداست)، گفته شده معنی آن اینست که تو با هیچ یک از مذاهب باطل آنان همتا و همراه نیستی و یا گفقه شده : تو هرگز با آنان همنشین نیستی و در میان آنان قرار نداری و همچنین گفته شـده : تو وظیفه نـداری بـا آنـان جنـگ و نزاع کنی. سـپس آیه فتـال آن را فسـخ نموده و کـار آنان به دسـت خداست، گفته شده منظور مجازات آنان بخاطر کارهای بدشان یا در مهلت دادن به آنان و یا در ریشه کن نمودن آنان است و یا حکم کردن بین آنها در اختلافشان به دست خود است. ■ و نظیر این سـخنان و چنـدین برابر آن با محتوای نکوهش و انکار بر عثمان از سوی صـحابه پیامبر و تابعین در همه کتب تواریـخ نقل شـده است و ما تنها به دو کتاب تاریخ ثقفی و واقدی اکتفا کردیم چرا که به آن دسترسـی داشـتیم و برای اینکه سـخن به درازا نکشـد به آنچه که نقـل کرده ایم اکتفـا می کنیم و هر که خواهـد به مطابقت دیگر کتب تاریخ با آنچه از این دو کتاب نقل کردیم، دست یابد، به آن کتب رجوع نماید و بی شک آنها را همسان همین اقوال خواهد یافت.

ص: ۳۰۴

سپس اهـل شـهرها و ساکنان مـدینه از مهاجران و انصار به جز چنـد تنی که عثمان ایشان را از دوسـتان خاص خود قرار داده و اموال دارالخلافه را به ایشان اختصاص داده بود نظیر زید بن ثابت، حسان و سـعید بن العاص و عبد الله بن الزبیر و مروان و عبد الله بن عمر؛ همه به محاصره نمودن وی در خانه راضی شدند و از او خواستند خود را از مقام خلافت خلع نماید یا آنکه وی را خواهند کشت تا آنکه سـرانجام با اصـرارش بر کارهایی که مردم از آن ایراد می گرفتند، وی را و هر آنکس از یارانش را که می یافتند، بلافاصـله کشـتند و او سه روز بر زمین ماند و کسی از اقوامش از ترس مسلمانان جرأت نماز کردن بر او و به خاک سپردنش را نداشت تا آنکه برای دفن او به نزد علی علیه السـلام شـفاعت جسـتند و حضرت اجازه این امر را به شرط آنکه وی را در قبرسـتان مسـلمانان دفن نکنند، صادر نمود و او به باغ کوکب که قبرستان یهودیان بود، بردند و وقتی که تشییع کنندگان وی قصد نماز کردن بر وی را داشـتند، مسـلمانان ایشان را از این کار بازداشته و آنان را با سنگ زدند و او بدون نماز دفن شد و همچنان قبر او از قبرسـتان مسـلمانان دور بود تا آنکه معاویه حکومت را به دست گرفت و دستور داد که مردم در اطراف قبر او به خاک سپرده شوند تا آنکه قبر او به قبرسـتان مسـلمانان متصل گشت و هیچ کس پس از قتل او از سران مهاجرین و انصار چون علی علیه السـلام و عمـار و محمـد بن ابی بکر و غیر ایشان و نیز سرشـناسترین تابعین درباره وی سوال نپرسـید مگر اینکه پاسخ گفتند: وی را کافر کشتیم.

سخنـانی که دربـاره نکوهش اصـحاب پیـامبر و تابعین در حق عثمان ذکر کردیم در همه کتابهای تاریـخ و اخبار اسـلام آمـده است و در صحت و درستی آن هیچیک از آشنایان با سیره نویسان و اهل آثار اختلاف نظری ندارند و به حق که نیک اندیش ترین مردم دربـاره وی کسـانی بودنـد که به دست کشیدن از یـاری وی و نیز طالبان خلع وی بسـنده کرده و از نکوهش وی و ایشان خودداری کردنـد نظیر افراد طرفدار او و بنی امیه که ذکر ایشان گذشت. و اما غیر از ایشان، همه به دست یا زبان خود یا هر دو قاتل یا دستیار قتل وی بودنـد و روشن است که قاتلان وی، ولایت علی علیه السـلام را پذیرفته بودند و از طرفداران وی

و خاصان او نظیر محمد بن ابی بکر و عمار بن یاسر و مالک الاشتر و دیگر مهاجرین و انصار و اهل شهرهای دیگر بودند و عامه مسلمانان ایشان را بعنوان صالحینی یاری نمودند و با جان و مال و خون دادن در یاری ایشان و دفاع از آنان و پذیرش علی علیه السلام بعنوان حاکم پشتیبانی نمودند،

ص: ۳۰۵

و این با وجود آنکه ایشان از نظر حضرت درباره عثمان و شوراندن مردم علیه وی و بر عهده گرفتن امامت نماز بهنگام محاصره بودن عثمان بدون دستور وی آگاه بودند و می دانستند که حضرت کلید انبارهای بیت المال را به دست گرفته و قاتلان وی را از دوستان و یاران خاص و نزدیک خود قرار داده و ایشان نیز همه در انتخاب حضرت و جنگیدن در صف او و دفاع از وی و یارانش هم نظر بودند و در این راه هر چه از دستشان بر می آمد کردند و هیچ نکوهش و انکاری هم از سوی کسی از صحابه و تابعینی که اعتراضشان ارزش و اهمیتی داشت، در حق علی وجود نداشت. پس از آن و تا به امروز دینداری و تدین با صفت تکفیر عثمان پس از مرگش و کافر خوانده شدن طرفداران و دوستداران او از سوی علی علیه السلام و خاندانش و پیروان او و سرآمدان صحابه و تابعن شناخته شد و تصریح به این قضیه از سوی ایشان آنسان ماندگار شده که نیازی به ذکر آن نیست ولی اشاره به آن می تواند ناآگاهان از این قضیه را با آن آشنا نموده و غافلان را از خواب بی خبری، بیدار نماید. و از جمله آنچه از طریق اصحاب - . برای اطلاع بیشتر نگاه کنید به کتاب الغدیر ۹: ۶۹- ۷۷ - روایت شده که علی علیه السلام پس از قتل عثمان برای مردم خطبه ای ایراد نمود و در آن اموری را بیان داشت که به آن اشاره شد و از جمله آن این قول حضرت علیه السلام که: آن دو مرد، پیش از این امر را به دست گرفته و درگذشتند و سومی چون کلاغی برخاست و تمام همتش شکم و عورتش بود. وای بر او! اگر بالهایش را می چیدند و سرش را می زدند به نفعش بود. بهشت و دوزخ پیش رویش را از یاد برده بود.

و از علی بن خرور از اصبغ بن نباته روایت کردند که مردی از علی علیه السلام درباره عثمان پرسید و حضرت فرمود: به چه کارت می آید پرسیدن از عثمان؟ به راستی که عثمان را سه کفرورزی و سه خیانتگری و سه جای لعنت بود و موجب بلاها و مصیبتهایی شد. ایمان پر سابقه ای نداشت و در هجرتش هم پای ثابت و استواری نداشت و همچنان نفاق در دل داشت و هم او بود که در جنگ احد مردمان را بازداشت و .. ادامه این روایت طولانی.. .

ثقفی در تاریخش از عبدالمومن از مردی از عبد القیس روایت می کند که گفت: در میان آستانه (مسجد) به محضر علی علیه السلام رسیدم و گفتم ای امیر المومنین از عثمان برایمان سخن بگو! فرمود: نزدیکتر بیا و من نزدیک شدم و فرمود بلندتر بگو و من بلندتر گفتم. فرمود: وی را سه کفرورزی و سه خیانتگری بود و سه کار مستوجب لعنت مرتکب شد و موجب بلاها و مصیبتهایی شد. ایمانش قدیمی نبود و نفاقش هم تازگی نداشت، نیکی را به بدی جبران می نمود و .. ادامه روایت طولانی - . این ادامه کلام أبی الصّلاح الحلبیّ در تقریب المعارف از همان بخشی است که چاپ نشده است. - .. .

ص: ۳۰۶

و هم او در تاریخش به نقل از ابی اسحاق که علی علیه السلام را دیده بود، روایت کند که فرمود: عثمان نزد خداوند به اندازه

مگسی ارزش ندارد، پس وی پرسید: مگسی؟! و حضرت فرمود: و نه حتی پر مگسی و سپس چنین قرائت فرمود: (فَلا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيامَهِ وَزْناً) - . الکهف/ ۱۰۵ -

-: و روز قیامت برای آنها [قدر و] ارزشی نخواهیم نهاد).

و هم او از ابی سعید التیمی روایت کند که شنیدم علی علیه السلام می فرمود: من پیشوای مومنین هستم و عثمان پیشوای کافران است. و ابی الطفیل گوید: .. و عثمان شاه سرآمد منافقین است.

و هم در آن از هبیره بن مریم روایت می کند که گفت: نزد علی علیه السلام نشسته بودیم و او پسرش عثمان را فراخواند و گفت: عثمان! و سپس گفت من او را هم نام عثمان قرار ندادم، بلکه او را به نام عثمان بن مظعون نامگذاری کردم.

و هم او در تاریخش به چند سند روایت می کند که علی علیه السلام مردمان را برمی انگیخت و می گفت: به سوی پیشوایان کفر و پس ماندگان احزاب و دوستان اهریمنان گسیل شوید، به سوی کسانی روانه شوید که می گویند خدا و رسولش صلی الله علیه و آله و سلم دروغ گفتند، به سوی کسانی گسیل شوید که بخاطر خون آن بر دوش کشنده گناهان در جنگ شده اند و به خدا که او تا روز قیامت گناهان ایشان را بدون اینکه ذره ای از بار خود آنان کاسته شود، بر دوش خواهد کشید. - . شبیه به آنچه أبو الصّلاح در التّقریب از الثّقفیّ روایت می کند، مطلبی است که ابن أبی الحدید فی شرح نهج البلاغه ۱: ۱۷۹[۴ ج] ذکر می کند. -

و هم او از عمر بن هند از علی علیه السلام روایت می کند که فرمود: محبت من و محبت به عثمان در دل هیچ مردی جمع نمی گردد مگر آنکه یکی از آندو دیگری را برمیکند.

و هم در این کتاب به اسناد مختلف آمده است: جنازه عثمان سه روز بر زمین مانده بود و دفن نمی شد، پس چند تن از مردان قریش از علی علیه السلام خواهش کردند که وی را دفن کنند و حضرت به ایشان به شرط آنکه در کنار مسلمانان در قبرستان ایشان دفن نشود و بر او نماز نگزارند، اجازه داد و چون مردمان از این قضیه آگاه شدند، سنگ در دست بر سر راه او منتظر نشستند

ص: ۳۰۷

و آن مردان جنازه او را به سوی باغ متروکه کوکب، قبرستان یهودیان، روانه کردند و چون به مردمان رسیدند، ایشان تابوت او را سنگباران کردند.

و هم او از چندین طریق از امام علیه السلام روایت کرده است که فرمود: هر که درباره خون عثمان سوال دارد، بداند که خدا او را کشت و من نیز با خدایم.

هم او روایت می کند که حسن بن علی علیهما السلام می فرمود: ای گروه شیعیان! کینه عثمان را در دل فرزندانتان کنید که هر کس محبت عثمان در دلش باشد و با دجال روبرو شود، به وی ایمان می آورد و اگر با او روبرو نشود، در قبر به او ایمان

می آورد.

و هم در این کتاب از حسین بن علی علیه السلام روایت می کنند که فرمود: ما و بنی امیه درباره خداوند با یکدیگر در نبرد شدیم و تا روز قیامت هم ما و ایشان چنین خواهیم بود و جبرئیل علیه السلام بیامد و پرچم حق را در میان ما استوار گرداند و ابلیس بیامد و پرچم باطل را در میان ایشان بر زمین کوبید و به راستی که نخستین قطره از خون منافقان که بر زمین ریخت، خون عثمان بن عفان بود.

و هم در آن از حسین بن علی علیه السلام روایت می کند: عثمان مرداری بر سر راه صراط است که هر کس در کنار آن بایستد، بر سر اهل دوزخ درنگ نموده است و هر که از وی درگذرد، به سمت بهشت رهسپار گشته است.

و هم در آن از حکیم بن جبیر که سند را به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم می رساند، روایت است: عثمان مرداری بر سر راه صراط است که دوستدار او به سمت وی منحرف می گردد و دشمن او از وی عبور کرده و پیش می رود. و هم در این کتاب از محمد بن بشر روایت است که گفت شنیدم که محمد بن حنفیه عثمان را لعنت می کرد و می گفت: دروازه های گمراهی بسته بود تا آنکه عثمان آنها را گشود.

ص: ۳۰۸

هم در این کتاب از عبد الله بن شریک از امام صادق علیه السلام روایت می کند که فرمود: هیچ جنگی درست و سالم نخواهد بود مگر پس از آنزمانی که قائم خاندان ما سه کاروان را بر زمین روانه سازد، سپاهی که مملکتهای اهل ذمه را آزاد سازند و سپاهی که مظالم را باز پس گردانند و سپاهی که عثمان را در شبه جزیره عرب لعنت فرستند.

و قتیبه از ابی سعد التیمی روایت کند: شنیدم که عمار بن یاسر می گفت: سه تن به کافر بودن عثمان شهادت می دهند و من چهارمین هستم. این حدیث و شهادت عمار بر کافر بودن عثمان را در چندین موضع ذکر کرده ایم.

و هم در این کتاب از یحیی بن جعده روایت است که گفت: به زید بن ارقم گفتم: بخاطر چه چیز عثمان را کافر خواندید؟ گفت: به خاطر سه چیز: اموال مسلمین را میان ثروتمندان دست به دست می کرد، مهاجران را به منزله کسانی قرار داد که با خدا و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم محاربه کرده اند، و اینکه بر خلاف کتاب خدا عمل نمود.

و به سندی دیگر گوید: وی را بخاطر سه چیز کافر دانستیم: کتاب خدا را تکه پاره کرد و آنرا در متروک خرابه هایی که محل قضای حاجت بود، پراکند، و مهاجران را به منزله کسانی قرار داد که با خدا و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم محاربه نموده اند و اموال را فقط میان ثروتمندان دست به دست می کرد و از اینرو بود که او را کافر دانسته و به قتلش رساندیم.

و هم در آن از انس بن عمر نقل است که گفت: به زبید الامامی گفتم که اباصادق گفت: به خدا که نمی پسندم در دلم به اندازه دانه خردلی محبت عثمان باشد حتی اگر در برابر آن به اندازه کوه احد طلا به من دهند و او نزد من از خر بینی سوراخ شده توسری خورده بدتر است. پس زبید گفت: راست گفته ابو صادق.

وهم در آن از حکم بن عیینه روایت است که گفت: در جایی بودیم و طلحه بن مصرّف الامامی گفت:

ص: ۳۰۹

دلم جز به محبت داشتن به عثمان راضی نمی شود و من این سخن را برای ابراهیم النخعی گفتم و او گفت: خدا دلش را لعنت کند.

و از ابراهیم روایت کرده اند که گفت: عثمان از نگاه من از قارون بدتر است.

و هم در آن از سفیان از حسن بصری روایت کرده اند که گفت: از وی سوال کردم و گفتم کدامیک بهتر است: عثمان یا عمر بن عبد العزیز؟ گفت: هرگز قابل مقایسه نیست آنکه به امر تباه گشته و فاسدی رسیده و آنرا اصلاح نماید با آنکه به امر سالم و کاملی رسیده و آنرا تباه و فاسد گرداند.

و هم در این کتاب روایت شده است: ضحاک به من گفت ای جویبر! بدان که شرترین این امت سه پیر سالخورده هستند. گفتم: ایشان که هستند؟ گفت: عثمان و طلحه و زبیر.

و از ولید بن زرود الرقّیّ از ابی جارود العبدی روایت است که گفت: هان که گوساله این امت عثمان است و فرعونش، معاویه و سامری آن ابوموسی اشعری و ذو الثدیّه و اصحاب نهر ملعونند و پیشوای پرهیزکاران، علی بن ابی طالب علیه السلام است.

و از ابی الارقم روایت شده که شنیدم اعمش می گفت: به خدا که دوست داشتم با خنجری شکم عثمان را پاره می کردم و او را می کشتم. و سعید بن جبیر روایت کرده اند که گفت: در روز قیامت عثمان و یارانش بالا برده می شوند تا آنکه به ثریا برسند، و آنگاه با صورت بر زمین فروافکنده می شوند.

و هم در آن از ابی عبیده ذهلی روایت است که گفت: به خدا که در زمین صلح سراسر فراگیر نشود مگر پس از آنکه عثمان در شرق و غرب لعن و نفرین شود و احدی مخالف آن نباشد.

و عبد الرحمن بن حنبل الجمحی که از جنگجویان بدر بود چنین می سراید:

ای ابا عمرو در برابر کردار ناپسندت، بچش و نتیجه کردار کافری نادان را تحمل کن. آنگاه که در را بر هر شکلی از عدالت بستی و به باطل قصد کاستن حق ما نمودی.

ص: ۳۱۰

فردا هر کسی که اهل فضل و شرفی است با شمشیرهای مَشرفی بران، کارت را یکسره می کنند. و مرگت را به بدترین نحوی تجربه خواهی کرد و ما هر گردنگش گمراه کینه‌ورزی را چنین مجازات می کنیم. - . پیش از این قصیده او که مطلع آن چنین بود ذکر شد: اگر مرا می کشید هان بدانید که من ابن حنبل هستم – هم من هستم که شما را نعثل نامیدم؛ که در تاریخ

طبریّ ۶: ۲۵، و تاریخ یعقوبیّ ۲: ۱۵۰، و الاستیعاب ۲: ۴۱۰، و الإصابه ۲: ۳۹۵، و شرح ابن أبی الحدید ۱: ۶۶ مذکور است. -

و ذکر تمام سخنان نظیر این که از صحابه و تابعین بر جای مانده، خارج از مقصود کتاب بوده و نمونه هایی که یاد شد هدف ما را بسنده است و خدای را منت داریم.

و مولف رحمه الله در جای دیگر ذکر می کند که اخبار وارده از طریق شیعه و اصحاب حدیث مویّد این نکته است که عثمان و طلحه و زبیر و سعد و عبد الرحمن از جمله اصحاب عقبه هستند که شتر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را رم دادند و عثمان و طلحه بودند که می گفتند: آیا محمد زنان ما را به همسری گیرد و ما زنان او را به همسری نگیریم؟! به خدا که وقتی بمیرد، زنانش را با قمار تیراندازی از آن خود خواهیم کرد. و طلحه بود که گفت سوگند که با ام سلمه ازدواج خواهم کرد و پس از آن بود که خداوند سبحان چنین آیه نازل فرمود: (وَ ما کانَ لَکُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَ لا أَنْ تَنْکِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً) - . الأحزاب/ ۵۳ - .

-: و شما حق ندارید رسول خدا را برنجانید و مطلقا [نباید] زنانش را پس از [مرگ] او به نکاح خود درآورید).

و عثمان بود که در جنگ احد گفت: به خدا که به شام خواهم رفت، که مرا در آنجا دوستی یهودی هست. و طلحه نیز گفت: به خدا که به شام می روم که مرا در آنجا دوستی نصرانی هست و خداوند چنین آیه نازل فرمود: (یا أَیُّهَا

ص: ۳۱۱

الَّذِینَ آمَنُوا لا تَتَّخِذُوا الْیَهُودَ وَ النَّصاری أَوْلِیاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِیاءُ بَعْضٍ) - . المائده/ ۵۱ - .

و نیز عثمان بود که چون با طلحه ستیز می کرد گفت: به خدا که تو نخستین یار پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بودی که با یک زن یهودی ازدواج کردی و طلحه گفت: و به خدا که هم تو بودی که گفتی اینجا راه نجاتی نخواهیم داشت مگر آنکه بسوی قوم خود بگریزیم. - . آنچه شیخ مصنف - قدّس سرّه- بیان کرده تنها قسمی اندک و نمونه هایی انگشت شمار است که تاریخ نویسی نامنصفانه بر جای نهاده است و دست طغیانگران اموی از آن دور مانده است و تازه این پس از آنی که این قوم سخنان را دیگرگون نموده و آنچه دلشان خواسته و با نظرشان موافق بوده تثبیت نموده و آنچه را خوش نداشتند، کنار انداختند.

طبریّ فی تاریخش ۵- ۱۰۸ گوید: واقدی در بیان علت روانه شدن مصریان به سوی عثمان و درنشستن ایشان به منطقه ذو خشب مطالب بسیاری ذکر می کند که برخی از آنها پیش از این بیان شد و از ذکر برخی دیگر بخاطر شدت زشتی و ناروایی آن، اکراه داشتم ! و هم او در ۵- ۱۱۳ می گوید: بسیاری از دلایلی را که قاتلان او به بهانه آن وی را کشتند را بیان نمودیم و برخی دیگر از این دلایل را به دلایلی که موجب رویگردانی ما از آنها شد، ذکر نکردیم. و در ۵- ۲۳۲ می نویسد: محمّد بن أبی بکر زمانی که معاویه به قدرت رسید به وی نامه ای نوشت و در آن مطالبی را ذکر نمود که میان آنها انجام گشته بود و من بخاطر آنکه عامه مردم تحمل شنیدن آنرا ندارند، از درج آن اکراه نمودم. و مولف در الکامل ۳- ۷۰ می نویسد: و بسیاری از دلایلی را که مردم آنرا دست آویز خود در کشتن وی قرار دادند را بخاطر ملاحظاتی که به این امر انجامید، ترک گفتیم . و

اکنون بهتر است سخن را پس از تمام آنچه گذشت و پس از تمام تلاشها و اجتهادهایی که صحابه در برابر متون صریح و سنت آشکار و روشن نبوی بکار بستند، به پایان بریم و بگوییم نهی گذشتگان تنها یک سیاست موقتی و خاص آن موقعیت بوده و به راستی که ایشان خدایشان را به بازی گرفته بودند و این تنها بخاطر منحرف شدن ایشان از صراط مستقیم و ترک گفتن راه آشکار اسلام و دوری از دروازه شهر علم بود و اکنون میلی برای ذکر شواهد بسیار آن نداریم و بهتر است به آنچه شیخمان علامه امینی – طاب ثراه– در غدیر ۸– ۱۱۶ و پس از آن در ذکر برخی نمونه های این مطلب بیان نموده مراجعه نمود.

–

**[ترجمه]

بیان:

الرّبو بالفتح النّفس العالی (۳).

و أسی علی مصیبته بالکسر یأسی أسا .. أی حزن، و قد أسیت لفلان ..

أی حزنت له (۴).

ص: ۳۱۲

۱– المائده: ۵۱.

۲– ما ذکره شیخنا المصنّف– قدّس سرّه– لیست إلّا نبذه قلیله و حصّه ضئیله ترکها لنا التاریخ الظالم، و غفلت عنها أیدی الطغاه الأمویّه بعد أن حرّف القوم الکلم عن مواضعه و أثبتوا ما وافق هواهم و أهواءهم و ترکوا ما لا یروق لهم. قال الطبریّ فی تاریخه ۵– ۱۰۸: إنّ الواقدی ذکر فی سبب مسیر المصریّین إلی عثمان و نزولهم ذا خشب أمورا کثیره منها ما تقدّم ذکره، و منها ما أعرضت عن ذکره کراهیّه منّی ذکره لبشاعته!. و قال فی ۵– ۱۱۳: قد ذکرنا کثیرا من الأسباب التی ذکر قاتلوه أنّهم جعلوها ذریعه إلی قتله فأعرضنا عن ذکر کثیر منها لعلل دعت إلی الإعراض عنها. و قال فی ۵– ۲۳۲: إنّ محمّد بن أبی بکر کتب إلی معاویه لما ولی فذکر مکاتبات جرت بینهما کرهت ذکرها لما فیه ممّا لا یتحمّل سماعه العامّه. و قال فی الکامل ۳– ۷۰: قد ترکنا کثیرا من الأسباب التی جعلها الناس ذریعه إلی قتله لعلل دعت إلی ذلک. و لنختم الحدیث بعد کلّ ما مرّ و کلّ الاجتهادات التی جاءت بها الصحابه أمام النصوص الصریحه و السنّه النبویّه الواضحه، و أنّ النهی عند السلف ما کان إلّا سیاسه وقتیّه، قد اتّخذوا إلههم هواهم و ما هذا إلّا لزیغهم عن الصراط، و ترکهم المحجّه الواضحه، و باب مدینه العلم، و لا نودّ ذکر الشواهد الکثیره جدّا لذلک، انظر ما أدرجه شیخنا الأمینی– طاب ثراه– فی غدیره ۸– ۱۱۶ و ما بعدها من سرد بعض النماذج لذلک.

۳– کما فی الصحاح ۶– ۲۳۵۰، و لسان العرب ۱۴– ۳۰۵.

۴– ذکره فی لسان العرب ۱۴– ۳۴، و الصحاح ۶– ۲۲۶۹، و انظر: النهایه ۱– ۵۰.

قوله: إنّ فی هـذا الحـدیث .. أی روی الغزرمی مکان فتبطحون علی وجوهکم هکـذا: ترفعون .. أی یرفعکم الملائکه إلی مکان الثریّا من السماء ثم یضربونکم علی الأرض علی وجوهکم فتطؤکم البهائم، و هذا أشدّ فی التعذیب.

و قوله: لیجاء بی .. لعلّ هذا التردید و التبهیم للتقیّه و المصلحه مع وضوح المقصود.

قوله لعنه اللّه: الترباء فی فیک یا علیّ .. التریاء بالفتح أو بضم التاء و فتح الراء لغتان فی التّراب (۱)، انظر هذا الذی خانت أمّه أباه کیف شتم و عقّ مولاه، لعنه اللّه علیه و علی من والاه.

و قال الجوهری: النّاب: المسنّه من النّوق(۲).

و قال: مرّ فلان ینجش نجشا .. أی یسرع (۳).

و الشّارف من النّوق: المسنّه الهرمه (۴)

و أغذّ السّیر و فیه: أسرع (۵).

و بعج بطنه بالسّکّین کمنع-: شقّه (۶).

و النّهابیر: المهالک (۷).

و التنجید: العدو (۸).

و قال فی النهایه: کان أعداء عثمان یسمّونه: نعثلا تشبیها برجل من مصر

۱- جاء فی القاموس ۱- ۳۹، و لسان العرب ۱- ۲۲۷.

۲- الصحاح ۱- ۲۳۰، و مثله فی لسان العرب ۱- ۷۷۶، و القاموس ۱- ۱۳۵.

۳- الصحاح ۳- ۱۰۲۱، و نظیره فی اللسان ۶- ۳۵۱، و انظر: القاموس ۲- ۲۸۹، و النهایه ۵- ۲۲.

۴- نصّ علیه فی النهایه ۲- ۴۶۲، و القاموس ۳- ۱۵۷.

۵- ذکره الفیروزآبادی فی القاموس ۱- ۳۵۶، و انظر: لسان العرب ۳- ۵۰۱، و النهایه ۳- ۳۴۷، و الصحاح ۲- ۵۶۷.

۶- کما فی الصحاح ۱- ۳۰۰، و مجمع البحرین ۲- ۲۷۷، و قریب منهما فی النهایه ۱- ۱۳۹.

۷- قاله فی مجمع البحرین ۵- ۱۳۳- ۱۳۴، و القاموس ۲- ۱۵۱.

۸- صرّح به فی تاج العروس ۲- ۵۱۲، و ذکره الفیروزآبادی فی القاموس المحیط ۱- ۳۴۰.

كان طويل اللّحيه اسمه: نعثل، و قيل النّعثل: الشّيخ الأحمق، و ذكر الضباع (۱).

انتهى.

و يقال زعر الشّعر و الرّيش: قلّ، و الزّعارّه: سوء الخلق (۲).

و الغراره بالكسر-: الجوالق (۳).

قولها: إنّ هذه .. أى السماء، وقعت على هذه .. أى الأرض.

و قال الفيروزآبادى: العضد و العضيد: الطّريقه من النّخل، و الجمع كغربان (۴)، و المعنى أنّ ذلك أموالا كثيره تحميه لبقائها أو حصلتها ببركته.

و قال فى القاموس: الرّكب: ركبان الإبل اسم جمع أو جمع و هم العشره فصاعدا، و قد يكون للخيل .. و الأركوب بالضّمّ أكثر من الرّكب (۵)..

ص: ۳۱۴

۱- النهايه ۵- ۷۹- ۸۰، و مثله فى لسان العرب ۱۱- ۶۶۹- ۶۷۰.

۲- أورده فى القاموس ۲- ۳۹، و انظر: مجمع البحرين ۳- ۳۱۷، و الصحاح ۲- ۶۷۰.

۳- نقله الجوهرىّ فى الصحاح ۲- ۷۶۹، و الفيروزآبادى فى القاموس ۲- ۱۰۱.

۴- القاموس ۱- ۳۱۴، و قارن ب: تاج العروس ۲- ۴۳۴. و قريب منهما فى لسان العرب ۳- ۲۹۴.

۵- القاموس ۱- ۷۵، و نظيره فى لسان العرب ۱- ۴۲۹- ۴۳۰.

**[ترجمه]الربو با فتحه بمعنی نفس شدید زدن «۳» است. و اسی علی مصیبته یاسی اسا .. بمعنی اندوهگین شدن است و قد آسیت لفلان یعنی برایش غمگین شدم

ص: ۳۱۲

این سخن وی: به راستی که در این روایت .. یعنی اینکه الغزرمی بجای با صورت به زمین می خورید، روایت می کند: بالا برده می شوید .. یعنی که فرشتگان شما را تا اوج ثریا در آسمان بالا می برند، سپس شما را با صورتهایتان به زمین می کوبند و چارپایان شما را لگد مال می کنند و این در عذاب ایشان شدیدتر است.

و این سخن وی که مرا خواهند آورد .. شاید که این تردید و مبهم گویی بخاطر تقیه و مصلحت باشد ولی مقصود مشخص است.

بحار الأنوار (ط - بيروت) ؛ ج ‌۳۱ ؛ ص‌۳۱۳

این قول وی لعنت الله علیه که گفت: التربـاء فی فیـک یـا علی.. الترباء با فتحه یا ضـمه تاء و فتـح راء دو لفظ معادل برای تراب بمعنی خاک می باشد«۱». بنگر کسی که مادرش به پدرش خیانت کرده، چگونه مولایش را ناسزا داده و سرکشی می کند که لعنت خـدا بر او باد و بر هر کس با او از در موالات و دوستی وارد می شود. و الجوهری گوید: الناب: ماده شتران سالخورده را گویند«۲». و گویـد: مر فلان ینجش نجشا .. یعنی شـتاب می کنـد. «۳». و الشـارف من النوق: شتران سالخورده بسـیار پیر «۴» و اغذ السیر و فی السیر: شتاب نمود«۵» و بعج بطنه بالسکین کمنع: شکافت شکمش را «۶» و النهـابیر: مهلکه ها «۷» و التنجید : دویدن «۸» و در النهایه آمده است: دشمنان عثمان وی را در تشبیه به مردی ریش دراز از اهالی مصر

ص: ۳۱۳

(۱) القاموس ۱- ۳۹، و لسان العرب ۱- ۲۲۷.

(۲) الصحاح ۱- ۲۳۰، و مثل آن در لسان العرب ۱- ۷۷۶، و القاموس ۱- ۱۳۵.

(۳) الصحاح ۳- ۱۰۲۱، و نظیر آن در اللسان ۶- ۳۵۱، و بنگرید: القاموس ۲- ۲۸۹، و النهایه ۵- ۲۲.

(۴) در النهایه ۲- ۴۶۲، و القاموس ۳- ۱۵۷ بدان تصریح شده است.

(۵) فیروزآبادی در القاموس ۱- ۳۵۶ آنرا ذکر کرده، و بنگرید: لسان العرب ۳- ۵۰۱، و النهایه ۳- ۳۴۷، و الصحاح ۲- ۵۶۷.

(۶) چنانچه در الصحاح ۱- ۳۰۰، و مجمع البحرین ۲- ۲۷۷ آمده، و در النهایه ۱- ۱۳۹ شبیه آن ذکر شده است.

(۷) مجمع البحرین ۵- ۱۳۳- ۱۳۴، و القاموس ۲- ۱۵۱.

(۸) در تاج العروس ۲- ۵۱۲ بدان تصریح شده ، و فیروزآبادی در القاموس المحیط ۱- ۳۴۰ آنرا ذکر می کند .

که نامش نعثل بود، نعثل می نامیدند و گفته شده که نعثل بمعنی پیرمرد خرف یا کفتار نر می باشد «۱» پایان.

و گفته می شود زعر الشعر و الریش: یعنی کم شد مو یا پر و الزعاره بمعنی بدخویی است. «۲» و الغراره با کسره: کیسه های بافته از لیف کتان و غیره. «۳» . این قول عایشه که: ان هذه .. به راستی که این: منظورش آسمان است .. وقعت علی هذه: به روی این بیفتد، منظورش زمین است. و فیروزآبادی گوید: العضد و العضید: ردیفی از نخلها و جمع آن هموزن غربان است.«۴» و منظور اینکه آن اموال بسیاری است که بخاطر بقای بسیارش پشتیبان وی است یا اینکه او و به برکت وجود او آنها را به دست آورده است. و در القاموس آمده: الرکب بمعنی سواران شتران یا همان کاروانیان است و اسم جمع و یا لفظ جمع مکسر است و بمعنی ده تن و بیشتر است و گاهی برای سواران اسبها بکار می رود و الارکوب با ضم شمار بیشتری از رکب را گویند.«۵».

(۱) النهایه ۵- ۷۹- ۸۰، و مثل آن در لسان العرب ۱۱- ۶۶۹- ۶۷۰ آمده است.

(۲) القاموس ۲- ۳۹، و بنگرید: مجمع البحرین ۳- ۳۱۷، و الصحاح ۲- ۶۷۰.

(۳) الجوهریّ در الصحاح ۲- ۷۶۹، و الفیروزآبادی در القاموس ۲- ۱۰۱ آنرا ذکر کرده اند.

(۴) القاموس ۱- ۳۱۴، و مقایسه شود با: تاج العروس ۲- ۴۳۴. و نزدیک به این دو آست آنچه در لسان العرب ۳- ۲۹۴ آمده است.

(۵) القاموس ۱- ۷۵، و نظیر آن در لسان العرب ۱- ۴۲۹- ۴۳۰ ذکر شده است .

ص: ۳۱۴

**[ترجمه]

[۲۶] باب الشوری و احتجاج أمیر المؤمنین صلوات اللّه علیه علی القوم فی ذلک الیوم

الأخبار

«۱»

ل (۱): أَبِی وَ ابْنُ الْوَلِیدِ مَعاً، عَنْ سَعْدٍ، عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ، عَنِ الْحَکَمِ بْنِ مِسْکِینٍ، عَنْ أَبِی الْجَارُودِ وَ هُشَیْمِ بْنِ أَبِی سَاسَانَ (۲) وَ أَبِی طَارِقٍ السَّرَّاجِ، عَنْ عَامِرِ بْنِ وَاثِلَهَ، قَالَ: کُنْتُ فِی الْبَیْتِ یَوْمَ الشُّورَی، فَسَمِعْتُ عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ وَ هُوَ یَقُولُ: اسْتَخْلَفَ النَّاسُ أَبَا بَکْرٍ وَ أَنَا وَ اللَّهِ أَحَقُّ بِالْأَمْرِ وَ أَوْلَی بِهِ مِنْهُ، وَ اسْتَخْلَفَ أَبُو بَکْرٍ عُمَرَ وَ أَنَا وَ اللَّهِ أَحَقُّ بِالْأَمْرِ وَ أَوْلَی بِهِ مِنْهُ، إِلَّا أَنَّ(۳) عُمَرَ جَعَلَنِی مَعَ خَمْسَهٍ (۴) أَنَا سَادِسُهُمْ لَا یُعْرَفُ لَهُمْ عَلَیَّ فَضْلٌ، وَ لَوْ أَشَاءُ لَاحْتَجَجْتُ عَلَیْهِمْ بِمَا

۱- الخصال ۲- ۵۵۳- ۵۶۳، بتفصیل فی الإسناد. و قد مرّ فی أوّل کتابنا هذا ذکر بعض مصادر حدیث المناشده من طریق العامّه و الخاصّه و نزید هاهنا ما جاء فی لسان المیزان للذّهبیّ ۲- ۱۵۶- ۱۵۷ عن أبی الطّفیل عامر بن واثله، و ما ذکره الخوارزمیّ فی مناقبه: ۳۰۱، ۳۱۴- ۳۱۵ و غیرها.

۲- فی المصدر: و هشام أبی ساسان.

۳- فی ک نسخه بدل: الآن.

۴- فی الخصال زیاده: نفر.

لَا يَسْتَطِيعُ عَرَبِيُّهُمْ وَ لَا عَجَمِيُّهُمْ، الْمُعَاهَدُ مِنْهُمْ وَ الْمُشْرِكُ تَغْيِيرَ ذَلِكَ.

ثُمَّ قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ أَيُّهَا النَّفَرُ! هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ وَحَّدَ اللَّهَ قَبْلِي؟!. قَالُوا:

اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ، قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِی، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُم بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ سَاقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ هَدْياً فَأَشْرَكَهُ فِيهِ، غَيْرِی؟! قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُم بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أُتِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بِطَيْرٍ يَأْكُلُ (۱) مِنْهُ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ ائْتِنِی بِأَحَبِّ خَلْقِكَ إِلَيْكَ يَأْكُلُ مَعِی مِنْ هَذَا الطَّيْرِ، فَجِئْتُهُ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ وَ إِلَى رَسُولِكَ .. وَ إِلَى رَسُولِكَ، غَيْرِی (۲)؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ حِينَ رَجَعَ عُمَرُ يُجَبِّنُ أَصْحَابَهُ وَ يُجَبِّنُونَهُ قَدْ رَدَّ رَايَهَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مُنْهَزِماً فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: لَأُعْطِيَنَّ الرَّايَهَ غَداً رَجُلًا لَيْسَ بِفَرَّارٍ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ يُحِبُّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ لَا يَرْجِعُ حَتَّى يَفْتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ، فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ:

ادْعُوا لِی عَلِيّاً. فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله)! هُوَ رَمِدٌ مَا (۳) يَطْرِفُ. فَقَالَ:

جِيئُونِی (۴)، فَلَمَّا قُمْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ تَفَلَ فِی عَيْنِی وَ قَالَ: اللَّهُمَّ أَذْهِبْ عَنْهُ الْحَرَّ وَ الْبَرْدَ، فَأَذْهَبَ اللَّهُ عَنِّی الْحَرَّ وَ الْبَرْدَ إِلَى سَاعَتِی هَذِهِ، وَ أَخَذْتُ الرَّايَهَ فَهَزَمَ اللَّهُ الْمُشْرِكِينَ وَ أَظْفَرَنِی بِهِمْ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

ص: ۳۱۶

۱- فی س: يأكله.

۲- فی المصدر: فجئته أنا، غیری ...، و لا توجد: فقال: اللّهمّ .. إلی آخرها.

۳- خطّ علی: ما، فی س.

۴- زید فی الخصال: به.

قَالَ: نَشَدْتُكَمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكَمْ أَحِدٌ لَهُ أَخٌ مِثْلُ أَخِی جَعْفَرٍ الْمُزَيَّنِ بِالْجَنَاحَيْنِ فِی الْجَنَّهِ يَحِلَّ فِيهَا حَيْثُ يَشَاءُ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُم بِاللَّهِ هَلْ فِيكُم أَحَدٌ لَهُ عَمٌّ مِثْلُ عَمِّی حَمْزَهَ أَسَدِ اللَّهِ وَ أَسَدِ رَسُولِهِ وَ سَيِّدِ الشُّهَدَاءِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُم بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ لَهُ سِبْطَانِ مِثْلُ سِبْطَیَّ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ ابْنَیْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَيِّدَیْ (۱) شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا:

اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُم بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ لَهُ زَوْجَهٌ مِثْلُ زَوْجَتِی فَاطِمَهَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ بَضْعَهٍ مِنْهُ وَ سَيِّدَهِ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا:

اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُم بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

مَنْ فَارَقَكَ فَارَقَنِی وَ مَنْ فَارَقَنِی فَارَقَ اللَّهَ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

لَيَنْتَهِيَنَّ بَنُو وَلِيعَهَ (۲)» أَوْ لَأَبْعَثَنَّ إِلَيْهِمْ (۳) رَجُلًا كَنَفْسِی طَاعَتُهُ كَطَاعَتِی وَ مَعْصِيَتُهُ كَمَعْصِيَتِی يَغْشَاهُمْ بِالسَّيْفِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا (۴).

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

مَا مِنْ مُسْلِمٍ وَصَلَ إِلَى قَلْبِهِ حُبِّی إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ عَنْهُ ذُنُوبَهُ، وَ مَنْ وَصَلَ حُبِّی إِلَى قَلْبِهِ فَقَدْ وَصَلَ حُبُّكَ إِلَى قبله [قَلْبِهِ] ، وَ كَذَبَ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ يُحِبُّنِی وَ يُبْغِضُكَ، غَيْرِی؟!. قَالُوا:

اللَّهُمَّ لَا.

۱- قد تقرأ فی مطبوع البحار: سيّدا- بالرّفع-. و فی الاحتجاج: هل فيكم أحد ابناه ابنا رسول اللّه صلى الله عليه و آله .. إلى آخره.

۲- قال فی القاموس ۳- ۹۷: و بنو وليعه- كسفينه- حیّ من كنده.

۳- فی ک نسخه بدل: عليهم.

۴- لاحظ: مناقب الخوارزميّ: ٢١٧.

قالَ: نَشَدْتُكَمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكَمْ أَحَدٌ قالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

أَنْتَ الْخَلِيفَهُ فِي الْأَهْلِ وَ الْوَلَدِ (۱) وَ الْمُسْلِمِينَ فِی کُلِّ غَيْبَهٍ، عَدُوُّکَ عَدُوِّی وَ عَدُوِّی عَدُوُّ اللَّهِ، وَ وَلِيُّکَ وَلِيِّی وَ وَلِيِّی وَلِيُّ اللَّهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

يَا عَلِيُّ! مَنْ أَحَبَّکَ وَ وَالاکَ سَبَقَتْ لَهُ الرَّحْمَهُ وَ مَنْ أَبْغَضَکَ وَ عَادَاکَ سَبَقَتْ لَهُ اللَّعْنَهُ، فَقَالَتْ عَائِشَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله عليه و آله)! ادْعُ اللَّهَ لِی وَ لِأَبِی لَا يَکُونُ (۲)مِمَّنْ يُبْغِضُهُ وَ يُعَادِيهِ، فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ: اسْکُتِی، إِنْ کُنْتِ أَنْتِ وَ أَبُوکِ مِمَّنْ يَتَوَلَّاهُ وَ يُحِبُّهُ فَقَدْ سَبَقَتْ لَکُمَا الرَّحْمَهُ، وَ إِنْ کُنْتُمَا مِمَّنْ يُبْغِضُهُ وَ يُعَادِيهِ فَقَدْ سَبَقَتْ لَکُمَا اللَّعْنَهُ، وَ لَقَدْ خَبُثْتِ (۳) أَنْتِ، وَ أَبُوکِ (۴) أَوَّلُ مَنْ يَظْلِمُهُ وَ أَنْتِ أَوَّلُ مَنْ يُقَاتِلُهُ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مِثْلَ مَا قَالَ لِی: يَا عَلِيُّ! أَنْتَ أَخِی وَ أَنَا أَخُوکَ فِی الدُّنْيَا وَ الْآخِرَهِ وَ مَنْزِلُکَ مُوَاجِهَ مَنْزِلِی کَمَا يَتَوَاجَهُ الْإِخْوَانُ فِی الْخُلْدِ؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

يَا عَلِيُّ! إِنَّ اللَّهَ خَصَّکَ بِأَمْرٍ وَ أَعْطَاکَهُ لَيْسَ مِنَ الْأَعْمَالِ شَیْ ءٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ وَ لَا أَفْضَلَ مِنْهُ عِنْدَهُ، الزُّهْدُ فِی الدُّنْيَا، فَلَيْسَ تَنَالُ مِنْهَا شَيْئاً وَ لَا تَنَالُ (۵) مِنْکَ وَ هِیَ زِينَهُ الْأَبْرَارِ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَهِ، فَطُوبَى لِمَنْ أَحَبَّکَ وَ صَدَّقَ عَلَيْکَ، وَ وَيْلٌ لِمَنْ أَبْغَضَکَ وَ کَذَّبَ عَلَيْکَ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ بَعَثَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ

۱- فی س وضع علی: الولد، نسخه بدل.

۲- فی المصدر: لا نکون، و هو الظّاهر.

۳- فی الخصال: جئت.

۴- فی س زياده: إن کان أبوک.

۵- فی الخصال: تناله.

لِیَجِی ءَ بِالْمَاءِ کَمَا بَعَثَنِی، فَذَهَبْتُ حَتَّی حَمَلْتُ الْقِرْبَهَ عَلَی ظَهْرِی وَ مَشَیْتُ بِهَا فَاسْتَقْبَلَتْنِی رِیحٌ فَرَدَّتْنِی حَتَّی أَجْلَسَتْنِی، ثُمَّ قُمْتُ فَاسْتَقْبَلَتْنِی رِیحٌ فَرَدَّتْنِی ثُمَّ (۱) أَجْلَسَتْنِی، ثُمَّ قُمْتُ فَجِئْتُ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فَقَالَ لِی: مَا حَبَسَکَ (۲)؟. فَقَصَصْتُ عَلَیْهِ الْقِصَّهَ، فَقَالَ: قَدْ جَاءَنِی جَبْرَئِیلُ فَأَخْبَرَنِی، أَمَّا الرِّیحُ الْأُولَی فَجَبْرَئِیلُ کَانَ فِی أَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِکَهِ یُسَلِّمُونَ عَلَیْک، وَ أَمَّا الثَّانِیَهُ فَمِیکَائِیلُ جَاءَ فِی أَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِکَهِ یُسَلِّمُونَ عَلَیْک، غَیْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ مَنْ قَالَ لَهُ جَبْرَئِیلُ: یَا مُحَمَّدُ (صلی الله علیه و آله)! أَ تَرَی هَذِهِ الْمُوَاسَاهَ مِنْ عَلِیٍّ (علیه السلام)، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: إِنَّهُ مِنِّی وَ أَنَا مِنْهُ، فَقَالَ جَبْرَئِیلُ: وَ أَنَا مِنْکُمَا، غَیْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ کَانَ یَکْتُبُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ کَمَا جَعَلْتُ أَکْتُبُ فَأَغْفَی (۳) رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فَأَنَا أَرَی أَنَّهُ یُمْلِی عَلَیَّ، فَلَمَّا انْتَبَهَ قَالَ لَهُ: یَا عَلِیُّ! مَنْ أَمْلَی عَلَیْک مِنْ هَاهُنَا إِلَی هَاهُنَا، فَقُلْتُ:

أَنْتَ یَا رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله). فَقَالَ: لَا، وَ لَکِنْ جَبْرَئِیلُ أَمْلَی (۴) عَلَیْکَ، غَیْرِی؟!.

قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا (۵)

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ کَمَا قَالَ لِی: لَوْ لَا أَنْ (۶) لَا یَبْقَی أَحَدٌ إِلَّا قَبَضَ مِنْ أَثَرِک قَبْضَهً یَطْلُبُ بِهَا الْبَرَکَهَ لِعَقِبِهِ

۱- فی المصدر: بدل: ثمّ، جاءت: حتّی، و هی نسخه بدل فی س.

۲- فی المصدر زیاده: عنّی.

۳- وضع کذا علی الکلمه فی مطبوع البحار. قال فی الصّحاح ۶- ۲۴۴۸: أغفیت إغفاء .. أی نمت. أقول: علی ذلک لا- معنی لکلمه کذا هنا.

۴- کذا، فی ک: أملاه، و هو الظّاهر.

۵- هنا زیاده جاءت فی المصدر و هی: قال: نشدتکم باللّه هل فیکم أحد نادی له مناد من السّماء: لا سیف إلّا ذو الفقار و لا فتی إلّا علیّ، غیری؟!. قالوا: اللّهمّ لا.

۶- فی المصدر زیاده: أخاف أن، و هو الظّاهر.

مِنْ بَعْدِهِ لَقُلْتُ فِيكَ قَوْلًا لَا يَبْقَى أَحَدٌ إِلَّا قَبَضَ مِنْ أَثَرِكَ قَبْضَةً (۱)؟!. فَقَالُوا:

اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

احْفَظِ الْبَابَ فَإِنَّ زُوَّاراً مِنَ الْمَلَائِكَهِ يَزُورُنِی فَلَا تَأْذَنْ لِأَحَدٍ مِنْهُمْ، فَجَاءَ عُمَرُ فَرَدَدْتُهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ أَخْبَرْتُهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مُحْتَجِبٌ وَ عِنْدَهُ زُوَّارٌ مِنَ الْمَلَائِكَهِ وَ عِدَّتُهُمْ كَذَا وَ كَذَا، ثُمَّ أَذِنْتُ لَهُ فَدَخَلَ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنِّی جِئْتُ غَيْرَ مَرَّهٍ كُلَّ ذَلِكَ يَرُدُّنِی عَلِیٌّ وَ يَقُولُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مُحْتَجِبٌ وَ عِنْدَهُ زُوَّارٌ مِنَ الْمَلَائِكَهِ وَ عِدَّتُهُمْ كَذَا وَ كَذَا، فَكَيْفَ عَلِمَ بِالْعِدَّهِ؟ أَ عَايَنَهُمْ؟!.

فَقَالَ (۲): لَا، يَا عَلِیُّ! قَدْ صَدَقَ، كَيْفَ عَلِمْتَ بِعِدَّتِهِمْ؟. فَقُلْتُ: اخْتَلَفَتْ عَلَیَّ (۳) التَّحِيَّاتُ وَ سَمِعْتُ الْأَصْوَاتَ فَأَحْصَيْتُ الْعَدَدَ. قَالَ: صَدَقْتَ، فَإِنَّ فِيكَ سُنَّهً مِنْ أَخِی عِيسَى، فَخَرَجَ عُمَرُ وَ هُوَ يَقُولُ: ضَرَبَهُ لِابْنِ مَرْيَمَ مَثَلًا فَأَنْزَلَ (۴) اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ: (وَ لَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ) (۵) قَالَ يَضِجُّونَ (۶) (وَ قالُوا أَ آلِهَتُنا خَيْرٌ أَمْ هُوَ ما ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنا عَلَيْهِ وَ جَعَلْناهُ مَثَلًا لِبَنِی إِسْرائِيلَ وَ لَوْ نَشاءُ لَجَعَلْنا مِنْكُمْ مَلائِكَهً فِی الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ) (۷) غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ كَمَا قَالَ لِی: إِنَّ طُوبَى شَجَرَهٌ فِی الْجَنَّهِ أَصْلُهَا فِی دَارِ عَلِیٍّ (عليه السلام) لَيْسَ مِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا وَ فِی

۱- فی الخصال زیاده: غیری، و هو الظّاهر.

۲- فی الخصال زیاده: له.

۳- وضع علی: علیّ، فی مطبوع البحار رمز نسخه بدل مصحّحه.

۴- فی س: و أنزل.

۵- فی الخصال: تناله.

۶- فی ك: يقبّحون.

۷- الزّخرف: ۵۷.

مَنْزِلِهِ غُصْنٌ مِنْ أَغْصَانِهَا، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ (۱) رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

تُقَاتِلُ (۲) عَلَى سُنَّتِی وَ تُبْرِئُ (۳) ذِمَّتِی، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

تُقَاتِلُ (۴) النَّاكِثِينَ وَ الْقَاسِطِينَ وَ الْمَارِقِينَ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ جَاءَ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ رَأْسُهُ فِی حَجْرِ جَبْرَئِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ لِی: ادْنُ دُونَكَ رَأْسَ (۵) ابْنِ عَمِّكَ فَأَنْتَ أَوْلَى بِهِ مِنِّی، غَيْرِی (۶)؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ وَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ رَأْسَهُ فِی حَجْرِهِ حَتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ وَ لَمْ يُصَلِّ الْعَصْرَ فَلَمَّا انْتَبَهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَالَ: يَا عَلِیُّ! صَلَّيْتَ (۷)؟. قُلْتُ: لَا، فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَرُدَّتِ الشَّمْسُ بَيْضَاءَ نَقِيَّةً فَصَلَّيْتُ ثُمَّ انْحَدَرَتْ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ رَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَنْ يَبْعَثَ بِبَرَاءَةَ، فَبَعَثَ بِهَا مَعَ أَبِی بَكْرٍ فَأَتَاهُ جَبْرَئِيلُ، فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ! إِنَّهُ لَا يُؤَدِّی عَنْكَ إِلَّا أَنْتَ أَوْ رَجُلٌ مِنْكَ، فَبَعَثَنِی رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَأَخَذْتُهَا مِنْ أَبِی بَكْرٍ فَمَضَيْتُ بِهَا وَ أَدَّيْتُهَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ، فَأَثْبَتَ (۸)

۱- لا توجد فی س: له.

۲- كذا فی الخصال، و فی مطبوع البحار: فقاتل.

۳- فی المصدر: و تبر.

۴- فی مطبوع البحار: فقاتل.

۵- فی المصدر: من، بدلا من: دونك رأس.

۶- لا توجد: غيری، فی ك.

۷- فی المصدر زياده: العصر، بعد: صلّيت.

۸- فی المصدر: و أثبت.

اللَّهُ عَلَى لِسَانِ رَسُولِهِ: أَنِّی مِنْهُ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

أَنْتَ إِمَامُ مَنْ أَطَاعَنِی، وَ نُورُ أَوْلِیَائِی، وَ الْکَلِمَهُ الَّتِی أَلْزَمْتُهَا الْمُتَّقِینَ، غَیْرِی؟!.

قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ یَحْیَا حَیَاتِی وَ یَمُوتَ مَوْتِی وَ یَسْکُنَ جَنَّتِیَ الَّتِی وَعَدَنِی رَبِّی جَنَّاتِ عَدْنٍ قَضِیبٌ غَرَسَهُ اللَّهُ بِیَدِهِ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: کُنْ، فَکَانَ، فَلْیُوَالِ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ (علیهما السلام) وَ ذُرِّیَّتَهُ مِنْ بَعْدِهِ، فَهُمُ الْأَئِمَّهُ، وَ هُمُ الْأَوْصِیَاءُ أَعْطَاهُمُ اللَّهُ عِلْمِی وَ فَهْمِی، لَا یُدْخِلُونَکُمْ فِی بَابِ ضَلَالٍ، وَ لَا یُخْرِجُونَکُمْ مِنْ بَابِ هُدًی، لَا تُعَلِّمُوهُمْ فَهُمْ أَعْلَمُ مِنْکُمْ، یَزُولُ الْحَقُّ مَعَهُمْ أَیْنَمَا زَالُوا (۱)، غَیْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

قَضَی فَانْقَضَی (۲)، إِنَّهُ لَا یُحِبُّکَ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَ لَا یُبْغِضُکَ إِلَّا مُنَافِقٌ (۳)، غَیْرِی؟!.

قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ مِثْلَ مَا قَالَ لِی: أَهْلُ وَلَایَتِکَ یَخْرُجُونَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ مِنْ قُبُورِهِمْ عَلَی نُوقٍ بِیضٍ، شِرَاکُ نِعَالِهِمْ نُورٌ یَتَلَأْلَأُ، قَدْ سُهِّلَتْ عَلَیْهِمُ الْمَوَارِدُ، وَ فُرِّجَتْ عَنْهُمُ الشَّدَائِدُ، وَ أُعْطُوا الْأَمَانَ، وَ انْقَطَعَتْ عَنْهُمُ الْأَحْزَانُ حَتَّی یَنْطَلِقَ بِهِمْ إِلَی ظِلِّ عَرْشِ الرَّحْمَنِ، تُوضَعُ بَیْنَ أَیْدِیهِمْ (۴) مَائِدَهٌ یَأْکُلُونَ مِنْهَا حَتَّی یَفْرُغَ مِنَ الْحِسَابِ، یَخَافُ النَّاسُ وَ لَا یَخَافُونَ، وَ یَحْزَنُ النَّاسُ وَ لَا یَحْزَنُونَ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ

۱- قال فی القاموس ۳- ۳۹۱: زال الشّمس: مالت.

۲- خ. ل: مضافا إلی ما مضی.

۳- فی المصدر: إلّا کافر منافق.

۴- فی س: یدیهم.

حِینَ جاءَ أَبُو بَکْرٍ یَخْطُبُ فاطِمَهَ عَلَیْهَا السَّلَامُ، فَأَبَی أَنْ یُزَوِّجَهُ، وَ جاءَ عُمَرُ یَخْطُبُهَا فَأَبَی أَنْ یُزَوِّجَهُ، فَخَطَبْتُ إِلَیْهِ فَزَوَّجَنِی، فَجاءَ أَبُو بَکْرٍ وَ عُمَرُ فَقَالا: أَبِیتَ أَنْ تُزَوِّجَنَا وَ زَوَّجْتَهُ؟!. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: مَا مَنَعْتُکُمَا وَ زَوَّجْتُهُ، بَلِ اللَّهُ مَنَعَکُمَا وَ زَوَّجَهُ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ سَمِعْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَقُولُ: کُلُّ سَبَبٍ وَ نَسَبٍ مُنْقَطِعٌ یَوْمَ الْقِیَامَهِ إِلَّا سَبَبِی وَ نَسَبِی، فَأَیُّ سَبَبٍ أَفْضَلُ مِنْ سَبَبِی؟

وَ أَیُّ نَسَبٍ أَفْضَلُ مِنْ نَسَبِی؟ إِنَّ أَبِی وَ أَبَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ لَأَخَوَانِ، وَ إِنَّ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ ابْنَیْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ سَیِّدَیْ شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ ابْنَایَ، وَ فَاطِمَهَ بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ زَوْجَتِی سَیِّدَهُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّهِ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْخَلْقَ فَفَرَّقَهُمْ فِرْقَتَیْنِ، فَجَعَلَنِی فِی خَیْرِ الْفِرْقَتَیْنِ، ثُمَّ جَعَلَهُمْ شُعُوباً فَجَعَلَنِی فِی خَیْرِ شُعْبَهٍ، ثُمَّ جَعَلَهُمْ قَبَائِلَ فَجَعَلَنِی فِی خَیْرِ قَبِیلَهٍ، ثُمَّ جَعَلَهُمْ بُیُوتاً فَجَعَلَنِی فِی خَیْرِ بَیْتٍ، ثُمَّ اخْتَارَ مِنْ (۱) أَهْلِ بَیْتِی: أَنَا وَ عَلِیّاً وَ جَعْفَراً، فَجَعَلَنِی خَیْرَهُمْ، فَکُنْتُ نَائِماً (۲)بَیْنَ ابْنَیْ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ فَجَاءَ جَبْرَئِیلُ وَ مَعَهُ مَلَکٌ فَقَالَ: یَا جَبْرَئِیلُ! إِلَی أَیِّ هَؤُلَاءِ أُرْسِلْتَ؟. فَقَالَ: إِلَی هَذَا، ثُمَّ أَخَذَ بِیَدِی فَأَجْلَسَنِی، غَیْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ سَدَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَبْوَابَ الْمُسْلِمِینَ کُلَّهُمْ(۳) وَ لَمْ یَسُدَّ بَابِی، فَجَاءَهُ الْعَبَّاسُ وَ حَمْزَهُ وَ قَالا: أَخْرَجْتَنَا وَ أَسْکَنْتَهُ؟.

فَقَالَ لَهُمَا: مَا أَنَا أَخْرَجْتُکُمْ وَ أَسْکَنْتُهُ بَلِ اللَّهُ أَخْرَجَکُمْ وَ أَسْکَنَهُ، إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَ

۱- فی س: فی.

۲- فی س: قائما.

۳- فی الخصال زیاده: فی المسجد.

أَوْحَى إِلَى أَخِي مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنِ اتَّخِذْ مَسْجِداً طَهُوراً وَ اسْكُنْهُ أَنْتَ وَ هَارُونُ (۱) وَ ابْنَا هَارُونَ، وَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَوْحَى إِلَيَّ أَنِ اتَّخِذْ مَسْجِداً طَهُوراً وَ اسْكُنْهُ أَنْتَ وَ عَلِيٌّ وَ ابْنَا عَلِيٍّ، غَيْرِي؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

الْحَقُّ مَعَ عَلِيٍّ وَ عَلِيٌّ مَعَ الْحَقِّ لَا يَفْتَرِقَانِ حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ، غَيْرِي؟!. قَالُوا:

اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ وَقَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ حَيْثُ جَاءَ الْمُشْرِكُونَ يُرِيدُونَ قَتْلَهُ، فَأُضْجِعْتُ فِي مَضْجَعِهِ وَ ذَهَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ نَحْوَ الْغَارِ وَ هُمْ يَرَوْنَ أَنِّي أَنَا هُوَ، فَقَالُوا: أَيْنَ ابْنُ عَمِّكَ؟. فَقُلْتُ: لَا أَدْرِي، فَضَرَبُونِي حَتَّى كَادُوا يَقْتُلُونَنِي (۲)؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ كَمَا قَالَ لِي: إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ فَوَلَايَتُهُ وَلَايَتِي وَ وَلَايَتِي وَلَايَةُ رَبِّي، عَهْدٌ عَهِدَهُ إِلَيَّ رَبِّي وَ أَمَرَنِي أَنْ أُبَلِّغَكُمُوهُ، فَهَلْ سَمِعْتُمْ؟. قَالُوا: نَعَمْ قَدْ سَمِعْنَاهُ، قَالَ: أَمَا إِنَّ فِيكُمْ مَنْ يَقُولُ قَدْ سَمِعْتُ وَ هُوَ يَحْمِلُ النَّاسَ عَلَى كَتِفَيْهِ وَ يُعَادِيهِ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَخْبِرْنَا بِهِمْ. قَالَ: أَمَا إِنَّ رَبِّي قَدْ أَخْبَرَنِي بِهِمْ وَ أَمَرَنِي بِالْإِعْرَاضِ عَنْهُمْ لِأَمْرٍ قَدْ سَبَقَ، وَ إِنَّمَا يَكْتَفِي أَحَدُكُمْ بِمَا يَجِدُ لِعَلِيٍّ فِي قَلْبِهِ (۳)؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَتَلَ مِنْ بَنِي عَبْدِ الدَّارِ تِسْعَةً مُبَارَزَةً غَيْرِي كُلُّهُمْ يَأْخُذُ اللِّوَاءَ، ثُمَّ جَاءَ صواب الْحَبَشِيُّ مَوْلَاهُمْ وَ هُوَ يَقُولُ: وَ اللَّهِ لَا أَقْتُلُ بِسَادَتِي إِلَّا مُحَمَّداً، قَدْ أَزْبَدَ شِدْقَاهُ (۴)وَ احْمَرَّتَا عَيْنَاهُ، فَاتَّقَيْتُمُوهُ وَ حِدْتُمْ عَنْهُ،

۱- فی س: و علیّ، بدلا من: و هارون.

۲- فی المصدر زیاده: غیری.

۳- فی المصدر زیاده: غیری.

۴- قال فی القاموس ۳- ۲۴۸: الشّدق- بالکسر و یفتح و الدّالّ مهمله-: طفطفه الفم من باطن الخدّین و من الوادی عرضاه و ناحیتاه کشدیقه.

وَ خَرَجْتُ إِلَيْهِ فَلَمَّا أَقْبَلَ (۱) كَأَنَّهُ قُبَّهٌ مَبْنِيَّهٌ، فَاخْتَلَفْتُ أَنَا وَ هُوَ ضَرْبَتَيْنِ فَقَطَعْتُهُ بِنِصْفَيْنِ وَ بَقِيَتْ رِجْلَاهُ وَ عَجُزُهُ وَ فَخِذَاهُ قَائِمَهً عَلَى الْأَرْضِ يَنْظُرُ إِلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ وَ يَضْحَكُونَ مِنْهُ (۲)؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَتَلَ مِنْ مُشْرِكِي قُرَيْشٍ (۳) مِثْلَ قَتْلِي؟!.

قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ جَاءَ عَمْرَو بْنَ عَبْدِ وُدٍّ يُنَادِي: هَلْ مِنْ مُبَارِزٍ، فَكِعْتُمْ (۴) عَنْهُ كُلُّكُمْ فَقُمْتُ أَنَا، فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: إِلَى أَيْنَ تَذْهَبُ؟. فَقُلْتُ: أَقُومُ إِلَى هَذَا الْفَاسِقِ. فَقَالَ: إِنَّهُ عَمْرُو بْنُ عَبْدِ وُدٍّ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله): إِنْ كَانَ هُوَ عَمْرَو بْنَ عَبْدِ وُدٍّ فَأَنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، فَأَعَادَ عَلَيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ الْكَلَامَ وَ أَعَدْتُ عَلَيْهِ، فَقَالَ: امْضِ عَلَى اسْمِ اللَّهِ، فَلَمَّا قَرُبْتُ مِنْهُ قَالَ: مَنِ الرَّجُلُ؟. قُلْتُ: عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ. قَالَ: كُفْوٌ كَرِيمٌ ارْجِعْ يَا ابْنَ أَخِي فَقَدْ كَانَ لِأَبِيكَ مَعِي صُحْبَهٌ وَ مُحَادَثَهٌ فَأَنَا أَكْرَهُ قَتْلَكَ. فَقُلْتُ لَهُ: يَا عَمْرُو! إِنَّكَ قَدْ عَاهَدْتَ اللَّهَ أَنْ لَا يُخَيِّرَكَ أَحَدٌ ثَلَاثَ خِصَالٍ إِلَّا اخْتَرْتَ إِحْدَاهُنَّ. فَقَالَ: اعْرِضْ عَلَيَّ. قُلْتُ: تَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ، وَ تُقِرُّ بِمَا جَاءَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ. قَالَ: هَاتِ غَيْرَ هَذِهِ. قُلْتُ: تَرْجِعُ مِنْ حَيْثُ جِئْتَ. قَالَ: وَ اللَّهِ لَا تُحَدِّثُ نِسَاءُ قُرَيْشٍ بِهَذَا أَنِّي رَجَعْتُ عَنْكَ. فَقُلْتُ: فَانْزِلْ فَأُقَاتِلَكَ. قَالَ: أَمَّا هَذِهِ فَنَعَمْ، فَنَزَلَ فَاخْتَلَفَ (۵)أَنَا وَ هُوَ ضَرْبَتَيْنِ فَأَصَابَ

۱- فی س: أقبلت.

۲- فی الخصال زیاده: غیری.

۳- فی ک نسخه بدل: العرب.

۴- فی ک نسخه بدل: فکففتم. و أورد فی حاشیتها: کعت عن الشّی ء: إذا هبته و جبنت عنه.مجمع انظر: مجمع البحرین ۴- ۳۸۷. و ستأتی فی بیان المصنّف قریبا.

۵- کذا، و الظّاهر: فاختلفت.

الْحَجَفَهَ (۱) وَ أَصابَ السَّيْفُ رَأْسِی، وَ ضَرَبْتُهُ ضَرْبَهً فَانْكَشَفَتْ رِجْلَيْهِ فَقَتَلَهُ اللَّهُ عَلَى يَدَیَّ، فَفِيكَمْ أَحدٌ فَعَلَ هَذَا؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ حِينَ جَاءَ مَرْحَبٌ وَ هُوَ يَقُولُ:

أَنَا الَّذِی سَمَّتْنِی أُمِّی مرحب [مَرْحَباً]*** شاكِ السِّلَاحِ بَطَلٌ مُجَرَّبٌ

أَطْعَنُ أَحْيَاناً وَ حِيناً أَضْرِبُ

فَخَرَجْتُ إِلَيْهِ فَضَرَبَنِی وَ ضَرَبْتُهُ وَ(۲)عَلَى رَأْسِهِ نَقِيرٌ مِنْ جَبَلِ حَجَرٍ لَمْ يَكُنْ تَصْلُحُ (۳) عَلَى رَأْسِهِ بَيْضَهٌ مِنْ عِظَمِ رَأْسِهِ، فَقَلَقْتُ (۴) النَّقِيرَ وَ وَصَلَ السَّيْفُ إِلَى رَأْسِهِ فَقَتَلْتُهُ، فَفِيكُمْ أَحَدٌ فَعَلَ هَذَا؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ آيَهَ التَّطْهِيرِ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: (إِنَّما يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً) (۵) فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ كِساءً خَيْبَرِيّاً فَضَمَّنِی فِيهِ وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ، ثُمَّ قَالَ: يَا رَبِّ! هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِی فَأَذْهِبْ عَنْهُمُ الرِّجْسَ وَ طَهِّرْهُمْ تَطْهِيراً؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

أَنَا سَيِّدُ وُلْدِ آدَمَ وَ أَنْتَ يَا عَلِیُّ سَيِّدُ الْعَرَبِ؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِی الْمَسْجِدِ إِذْ نَظَرَ إِلَى شَیْ ءٍ يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ فَبَادَرَهُ وَ لَحِقَهُ أَصْحَابُهُ فَانْتَهَى إِلَى سُودَانٍ أَرْبَعَهٍ يَحْمِلُونَ سَرِيراً، فَقَالَ لَهُمْ: ضَعُوا، فَوَضَعُوا. فَقَالَ: اكْشِفُوا عَنْهُ، فَكَشَفُوا

۱- قال فی مجمع البحرين ۵- ۳۵: الحجفه- بالتّحريک-: التّرس، و ذلک إذا كانت من جلود و ليس فيها خشب، و انظر: النّهايه ۱- ۳۴۵، و فی الأصل: الجحفه، و لا معنى مناسب لها.

۲- لا توجد الواو فی س.

۳- فی المصدر: من جبل لم تكن تصلح.

۴- كذا، و فی الخصال: فقلّبت، و الظّاهر: ففلقت.

۵- الأحزاب: ۳۳.

فَإِذَا أَسْوَدُ مُطَوَّقٌ بِالْحَدِيدِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: مَنْ هَذَا؟. قَالُوا:

غُلَامُ الرِّيَاحِيِّينَ (۱) كَانَ قَدْ أَبَقَ عَنْهُمْ خُبْثاً وَ فِسْقاً فَأَمَرُونَا أَنْ نَدْفِنَهُ فِي حَدِيدِهِ كَمَا هُوَ، فَنَظَرْتُ إِلَيْهِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا رَآنِي قَطُّ إِلَّا قَالَ: أَنَا وَ اللَّهِ أُحِبُّكَ، وَ اللَّهِ مَا أَحَبَّكَ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَ لَا أَبْغَضَكَ إِلَّا كَافِرٌ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

يَا عَلِيُّ! لَقَدْ أَثَابَهُ اللَّهُ بِذَا، هَذَا سَبْعُونَ قَبِيلًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ كُلُّ قَبِيلٍ عَلَى أَلْفِ قَبِيلٍ قَدْ نَزَلُوا يُصَلُّونَ عَلَيْهِ، فَفَكَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ حَدِيدَتَهُ وَ صَلَّى عَلَيْهِ وَ دَفَنَهُ؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مِثْلَ مَا قَالَ لِي: أُذِنَ لِيَ الْبَارِحَةَ فِي الدُّعَاءِ فَمَا سَأَلْتُ رَبِّي شَيْئاً إِلَّا أَعْطَانِيهِ، وَ مَا سَأَلْتُ لِنَفْسِي شَيْئاً إِلَّا سَأَلْتُ لَكَ مِثْلَهُ وَ أَعْطَانِيهِ. فَقُلْتُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ؟!. قَالُوا:

اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ عَلِمْتُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بَعَثَ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ إِلَى بَنِي خُزَيْمَةَ (۲) فَفَعَلَ مَا فَعَلَ فَصَعِدَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ الْمِنْبَرَ فَقَالَ: (۳) إِنِّي أَبْرَأُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ .. ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قَالَ: اذْهَبْ يَا عَلِيُّ، فَذَهَبْتُ فَوَدَيْتُهُمْ ثُمَّ نَاشَدْتُهُمْ بِاللَّهِ هَلْ بَقِيَ شَيْ ءٌ؟. فَقَالُوا: إِذْ نَشَدْتَنَا بِاللَّهِ فَمِيلَغَةُ كِلَابِنَا، وَ عِقَالُ بَعِيرِنَا، فَأَعْطَيْتُهُمْ لَهُمَا، وَ بَقِيَ مَعِي ذَهَبٌ كَثِيرٌ فَأَعْطَيْتُهُمْ إِيَّاهُ، وَ قُلْتُ: هَذَا لِذِمَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ لِمَا تَعْلَمُونَ وَ لِمَا لَا تَعْلَمُونَ وَ لِرَوْعَاتِ النِّسَاءِ وَ الصِّبْيَانِ، ثُمَّ جِئْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَأَخْبَرْتُهُ، قَالَ (۴): وَ اللَّهِ مَا يَسُرُّنِي يَا عَلِيُّ أَنَّ لِي بِمَا صَنَعْتَ حُمْرَ النَّعَمِ؟!. قَالُوا: اللَّهُمَ

۱- فی المصدر: للرّیاحیّین، و کأنّه نسبه إلی ریاح بطن من تمیم.

۲- فی المصدر: بنی جذیمه، و هو الصّواب کما فی الکامل، و فی القاموس: أنّها بفتح فکسر علی وزن سفینه.

۳- فی الخصال زیاده: اللّهمّ.

۴- فی المصدر: فقال.

نَعَمْ (۱).

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ سَمِعْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: يَا عَلِيُّ! عُرِضْتُ (۲) عَلَى أُمَّتِى الْبَارِحَهَ فَمَرَّ بِى أَصْحَابُ الرَّايَاتِ، فَاسْتَغْفَرْتُ لَكَ وَ لِشِيعَتِكَ؟!. فَقَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ سَمِعْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَالَ: يَا أَبَا بَكْرٍ! اذْهَبْ فَاضْرِبْ عُنُقَ ذَلِكَ الرَّجُلِ الَّذِى تَجِدُهُ فِى مَوْضِعِ .. كَذَا وَ كَذَا، فَرَجَعَ، فَقَالَ: قَتَلْتَهُ؟. قَالَ: لَا، وَجَدْتُهُ يُصَلِّى. قَالَ: يَا عُمَرُ! اذْهَبْ فَاقْتُلْهُ، فَرَجَعَ قَالَ (۳) لَهُ: قَتَلْتَهُ؟. قَالَ: لَا، وَجَدْتُهُ يُصَلِّى، فَقَالَ: آمُرُكُمَا بِقَتْلِهِ، فَتَقُولَانِ وَجَدْنَاهُ يُصَلِّى؟!، فَقَالَ (۴): يَا عَلِيُّ! اذْهَبْ فَاقْتُلْهُ، فَلَمَّا مَضَيْتُ قَالَ: إِنْ أَدْرَكَهُ قَتَلَهُ، فَرَجَعْتُ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) لَمْ أَجِدْ أَحَداً. فَقَالَ: صَدَقْتَ، أَمَا إِنَّكَ لَوْ وَجَدْتَهُ (۵) لَقَتَلْتَهُ؟!. فَقَالُوا (۶): اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ كَمَا قَالَ لِى: إِنَّ وَلِيَّكَ فِى الْجَنَّهِ وَ عَدُوَّكَ فِى النَّارِ؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ عَلِمْتُمْ أَنَّ عَائِشَهَ قَالَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَيْسَ مِنْكَ وَ إِنَّهُ ابْنُ فُلَانٍ الْقِبْطِيِّ. قَالَ: يَا عَلِيُّ! اذْهَبْ فَاقْتُلْهُ.

فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله)! إِذَا بَعَثْتَنِى أَكُونُ (۷) كَالْمِسْمَارِ الْمُحْمَى فِى الْوَبَرِ أَوْ أَتَثَبَّتُ؟. قَالَ: لَا، بَلْ تَثَبَّتْ، فَذَهَبَ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيَّ اسْتَنَدَ إِلَى حَائِطٍ فَطَرَحَ نَفْسَهُ

۱- أورد هذه المناشده ابن إسحاق فی سیرته ۴- ۷۰ فی قصّه طویله، فلاحظها، و أجملها ابن الأثیر فی الکامل ۲- ۱۷۳- ۱۷۴.

۲- فی الخصال: لقد عرضت.

۳- فی المصدر: فقال: .

۴- فی المصدر: قال.

۵- فی س و المصدر: لو أنّک وجدته ..

۶- فی الخصال: قالوا.

۷- فی ک: فأکون.

فِيهِ فَطَرَحْتُ نَفْسِی عَلَی أَثَرِهِ، فَصَعِدَ عَلَی نَخْلٍ فَصَعِدْتُ (۱) خَلْفَهُ (۲)، فَلَمَّا رَآنِی قَدْ صَعِدْتُ رَمَی بِإِزَارِهِ فَإِذَا لَیسَ لَهُ شَیْ ءٌ مِمَّا یَکُونُ لِلرِّجَالِ، فَجِئْتُ فَأَخْبَرْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، فَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی صَرَفَ (۳) عَنَّا السُّوءَ أَهْلَ الْبَیْتِ؟!. فَقَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ (۴).

فَقَالَ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ.

**[ترجمه]الخصال - . الخصال ۲: ۵۵۳- ۵۶۳، با ذکر مفصل تر اسناد. و در آغاز این کتاب برخی از منابع حدیث سوگند دادن را از طریق عامه مردم و راویان خاص ذکر کردیم و در اینجا این منابع را نیز اضافه می کنیم: لسان المیزان اثر الذّهبیّ ۲: ۱۵۶- ۱۵۷ به نقل از أبی الطّفیل عامر بن واثله، و آنچه خوارزمیّ در مناقبش: ۳۰۱، ۳۱۴- ۳۱۵ ذکر کرده است و نیز برخی منابع دیگر. - :

پدرم و ابن الولید هر دو به سندی که به عامر بن واثله رسد، روایت کنند که وی گفت: در روز شورا در خانه بودم و سخن علی علیه السلام را شنیدم که می گفت: مردم ابوبکر را خلیفه کردند و به خدا سوگند که من به این امر شایسته تر و از وی نسبت به آن اولی تر بودم و ابوبکر عمر را به جانشینی خود برگزید و به خدا سوگند که من به این امر شایسته تر و از وی نسبت به آن اولی تر بودم. هان که اکنون عمر مرا با پنج تن دیگر و مرا ششمین ایشان قرار داده که هیچ یک از ایشان را بر من فضل و برتری نیست و اگر بخواهم با ایشان چنان اقامه حجت و برهان نمایم

ص: ۳۱۵

که نه عرب و عجم ایشان و نه معاهد و مشرک ایشان نتواند در برابر آن سخنی بیاورد. سپس گفت: شما را به خدا سوگند می دهم ای جماعت! آیا هیچیک از شما هست که پیش از من خدا را به یگانگی پرستیده باشد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند می دهم آیا در میان شما کسی هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\"تو نسبت به من به منزله هارون هستی نسبت به موسی، با این تفاوت که پیامبری پس از من نخواهد بود.\\"؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند می دهم آیا در میان شما کسی هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم برای پروردگار جهان، با خود برای حج قربانی آورده باشد و وی را در آن شریک کرده باشد؟! گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند می دهم آیا در میان شما کسی هست به جز من که چون برای رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پرنده ای برای خوردن آوردند و حضرت فرمود: \\"خداوندا محبوبترین بندگانت را نزد من آور تا با من در خوردن این پرنده شریک شود\\"؛ پس من نزد او آمدم و حضرت فرمود: خداوندا و محبوبترین بندگانت نزد رسولت .. و محبوبترینشان نزد رسولت.\\" آیا هیچیک از شما اینچنین بود؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند می دهم آیا در میان شما کسی هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آنگاه که عمر درحالیکه یارانش را بیم می داد و ایشان وی را بیم می دادند، بازگشت و شکست خورده پرچم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را به وی باز پس داد؛ به وی گفت: به حق که فردا پرچم را به دست مردی می دهم که گریزپای از کارزار نیست، خدا و رسول خدا او را دوست دارند و او خدا و رسول خدا را دوست دارد و بازنمی گردد مگر آنکه خداوند به دست او فتح حاصل کرده باشد و چون صبح شد، فرمود: علی را برایم خبر کنید. و ایشان گفتند: ای رسول خدا! چشم وی بیمار است و نمی تواند پلک از پلک

باز کند. فرمود: او را بیاورید. و چون روبروی حضرت ایستادم، از آب دهانش بر چشمم مالید و فرمود: خداوندا سردی و گرمی را از وی بزدا، و خداوند تا به این لحظه مرض سردی و گرمی را از وجود من برد و پرچم را بر دست گرفتم و خداوند مشرکین را در هم شکست و مرا با نابودی ایشان، ظفرمند گرداند؟ گفتند خدا داند که نه.

ص: ۳۱۶

گفت: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی هست که برادری چون برادر من جعفر داشته باشد که در بهشت به نعمت دو بال آراسته است و در آن مکان به هر جا که خواهد فرود آید؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی هست که عمویی چون عموی من حمزه، شیر خدا و شیر رسول خدا و سرور شهیدان، داشته باشد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی هست که چون من پسرانی چون حسن و حسین، فرزندان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و سرور جوانان اهل بهشت داشته باشد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی هست که همسری همچون همسر من فاطمه دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و جگرگوشه او و سرور زنان اهل بهشت داشته باشد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی هست به جز من که رسول خدا به وی گفته باشد: هر که از تو دوری جوید، از من دوری جسته است و هر که از من دوری جوید از خدا دوری جسته است؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم درباره وی گفته باشد: \\"به خدا که یا بنی ولیعه این کردارشان را بس می کنند یا آنکه مردی چون خودم را که فرمانبری از او چون فرمانبری از من و سرکشی از امرش، چون سرکشی از دستور من است، به سوی ایشان گسیل می دارم و او شمشیر بارانشان خواهد کرد.\\"؟ گفتند خدا داند که نه - . بنگرید: مناقب الخوارزمیّ: ۲۱۷ - .

گفت: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی هست به جز من که رسول خدا به وی گفته باشد: \\"هیچ مسلمانی نیست که محبت من به دلش افتد مگر آنکه خداوند گناهانش را بزداید و هر که محبت من به دلش افتد، به راستی که محبت تو نیز به دلش می افتد و دروغگوست آنکه ادعا می کند که مرا دوست دارد و از تو بیزار است.\\" ؟ گفتند خدا داند که نه.

ص: ۳۱۷

گفت: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی هست به جز من که رسول خدا به وی گفته باشد: \\" تویی که در هر بار نبود من در میان خانواده و فرزندان و همه مسلمانان جانشین من هستی، دشمن تو دشمن من و دشمن من دشمن خداست و دوستدار تو دوستدار من و دوستدار من دوستدار خداست.\\"؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی هست به جز من که رسول خدا به وی گفته باشد: \\" ای علی! هر که تو را دوست داشته و ولایت بپذیرد، رحمت خدا از پیش برایش فرستاده شده و هر که از تو بیزار باشد و با تو دشمنی ورزد، لعنت خدا از پیش برایش فرستاده شده است. پس عایشه گفت: ای رسول خدا! برای من و پدرم دعا کن از کسانی که از او بیزارند و با او در ستیز می شوند، نباشیم. و حضرت صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: آرام باش. اگر تو و پدرت از کسانی باشید که او را دوست داشته و یاری اش کنید، رحمت بسوی شما سرازیر می گردد و اگر از کسانی باشید که کینه او به دل گرفته و با او دشمنی ورزید، لعنت از پیش

مترصد شماست و به راستی که تو پلید هستی – . در نسخه منبع آمده: و به راستی که تو آمده ای. –

و پدرت نخستین کسی است که به او ستم روا می دارد و تو نخستین کسی هستی که به جنگ او می روی.\\"؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی هست که رسول خدا به او نظیر این سخن را که به من گفت، گفته باشد: \\" علی! تو برادر من هستی و من برادر تو هستم در دنیا و آخرت و منزل تو روبروی منزل من در بهشت است همانسان که دو برادر روبروی هم ساکن میگردند.\\"؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی فرموده باشد:\\" ای علی! خداوند تو را مخصوص امری گردانده و به تو عطایش کرده که هیچ عملی نزد وی از آن محبوبتر و برتر نیست و آن زهد در دنیاست که چیزی از آن عاید تو نگردد و آن هم چیزی از تو نکاهد و این صفت، زینت نیکوکاران در نزد خداوند عز و جل در روز قیامت است و خوشا بحال آنکه تو را دوست داشته باشد و با تو موافق گردد و وای بر آنکه از تو کینه جوید و تو را تکذیب نماید.\\"؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم

ص: ۳۱۸

وی را برای آب آوردن فرستاده باشد و او مثل من آب آورده باشد، آنگاه که روانه شده و مشک را بر پشتم حمل کردم و راه را طی می کردم که بادی سخت پیش رویم وزیدن گرفت و مرا پس زد، آنسان که مرا بر زمین نشاند. سپس برخاستم و بادی سخت پیش رویم وزیدن گرفت و مرا پس زد و بر زمینم نشاند. پس برخاستم و به نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آمده و حضرت فرمود: چه چیز از رفتن بازت داشت؟ و من این ماجرا را برایش تعریف کردم و حضرت فرمود: جبرئیل آمد و این قضیه را به من خبر داد و بدان که باد اول جبرئیل بود که با هزار فراشته آمده بود و بر تو سلام داد و باد دوم میکائیل بود که با هزار فرشته آمده بودو بر تو سلام داد.\\" ؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی هست جز من که جبرئیل درباره وی گفته باشد: \\"ای محمد! آیا این همدلی علی علیه السلام را می بینی؟ پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: او از من است و من از او. پس جبرئیل گفت: و من نیز از شمایم.\\"؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی هست که برای رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بسان من نوشته باشد، آنگاه که شروع به نوشتن کردم و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به خواب رفت و من دیدم که حضرت همچنان بر من املاء می کند و چون بیدار شد، به من گفت: یا علی! از اینجا تا به اینجا را چه کسی بر تو املاء نمود؟ گفتم: شما ای رسول خدا. فرمود: نه، این جبرئیل بود که بر تو املاء کرد.\\" ؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آنسان که به من گفت، به وی گفته باشد: \\" اگر بیم آن نداشتم که همگان از خاک پای تو مشتی برداشته و برای نسلشان پس از خود به آن برکت می جستند،

ص: ۳۱۹

درباره تو سخنی می گفتم که احدی نمی ماند مگر اینکه مشتی از خاک پای تو برمی گرفت.\\" ؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی هست جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\"مراقب این در باش که گروهی از فرشتگان برای دیدار من خواهند آمد و به هیچیک از مردمان اجازه ورود مده. پس سه

بـار عمر آمـد و من او را پس رانـدم و به وی خبر دادم که پیامبر درها را بروی خود بسـته و گروهی از فرشـتگان به دیـدار وی آمـده اند که شـمار آنها فلان قدر است. پس از آن به وی اجازه ورود دادم و او داخل شد و گفت: ای رسول خدا! من چندین بار آمدم و هر بار علی از وارد شدن من جلوگیری نمود و می گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم درها را بروی خود بسته و گروهی از فرشتگان به دیدار وی آمده اند که شمار آنها فلان قدر است. او چگونه شمار آنها را می داند؟ آیا به چشم خود آنهـا را دیـده است؟ پس حضـرت فرمود: نه،ای علی او ا راست می گویـد، چگونه می دانی چنـد تن بودنـد؟ پس عرض کردم: سـلامها به گوش من می رسید و صداها را می شنیدم و اینگونه شمار ایشان را حساب کردم. فرمود: راست گفتی که به حق تـو صـفتی از برادرم عیسـی در خـود داری. پس عمر در حـالیکه بیرون می رفت، گفت: او را مَثَل پسـر مریم می کنـد. و خداوند این آیه را نازل فرمود: (وَ لَمَّا ضُـرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ) -: و هنگامی که [در مورد] پسر مریم مثالی آورده شـد بناگاه قوم تو از آن [سـخن] هلهله درانداختنـد [و اعراض کردنـد]). گویـد: به فریاد، سـروصدا می کنند. (وَ قالُوا أَ آلِهَتُنا خَيْرٌ أَمْ هُوَ ما ضَـرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَـدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِـمُونَ* إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْـدٌ أَنْعَمْنا عَلَيْهِ وَ جَعَلْناهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْـرائِيلَ وَ لَوْ نَشاءُ لَجَعَلْنـا مِنْكُمْ مَلائِـكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ) - . الزّخرف/ ۵۷ - . -: و گفتنـد آیـا معبودان مـا بهترنـد یا او آن [مثال] را جز از راه جـدل برای تو نزدند بلکه آنان مردمی جدل پیشه اند* [عیسـی] جز بنده ای که بر وی منت نهاده و او را برای فرزندان اسـرائیل سرمشق [و آیتی] گردانیده ایم نیست* و اگر بخواهیم قطعا به جای شـما فرشـتگانی که در [روی] زمین جانشـین [شـما] گردند قرار دهیم). گفتند خدا داند که نه. گفت: شـما را به خدا سوگند آیا در میان شـما کسـی هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم چنـانکه به من گفت، به وی گفته باشـد: \\"به راستی که طوبی درختی است در بهشت که ریشه آن در خـانه علی علیه السلام است و هیچ مومنی نیست مگر آنکه در

ص: ۳۲۰

خانه او شاخه ای از شاخه های آن است ؟ گفتند: خدا داند که نه. گفت: شـما را به خدا آیا هیچ یک از شـما غیر از من هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\"بر سنت و شیوه من کارزار می کنی و دین من ادا می کنی\\" ؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شـما را به خدا آیا هیچ یک از شما غیر از من هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\" با ناکثین و قاسطین و مارقین در جنگ و نبرد خواهی شد.\\" ؟ گفتند: خدا داند که نه. گفت: شـما را به خدا آیا هیچ یک از شما غیر از من هست که به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمده باشد حال آنکه سر آنحضرت در آغوش حضـرت جبریل علیه السـلام بوده و او بگویـد: سـرت را به نزدیک پسـر عمویت بیاور که تو از من به وی شایسته تر و اولی تری؟ گفتنـد: خدا داند که نه. گفت: شـما را به خدا آیا هیچ یک از شـما هست که همچون من، رسول خدا سـرش را به روی دامنش گذاشـته و او خوابیـده باشـد تا آنکه خورشـید غروب نمایـد و او نماز عصـر را به جای نیاورده باشد و چون بیدار شود رسول خدا، فرمود: علی! آیا نماز گزارده ای؟ گفتم: نه و حضـرت دعا نمود و خورشـید درخشان و آشکار بالا آمد و من نمازم را خواندم و سـپس فرونشـست؟ گفتند: خدا داند که نه. گفت: شـما را به خدا آیا هیچ یک از شـما غیر از من هست که خداوند عز و جل رسول خدا را فرمان داده باشد که کسـی را به همراه سوره توبه گسـیل نماید و حضرت آن سوره را به همراه ابوبکر فرسـتاد و جبرئیل به نزد حضـرت آمد و گفت: ای محمد! هان که این ماموریت تو را کسی جز خود تو یا مردی از اهل تو به انجـام نرسانـد، پس حضـرت مرا فرسـتاد و آنرا از ابی بکر گرفتم و سوره را همراه خود بردم و به نیـابت از رسول خـدا به

گوش مردمان رساندم

ص: ۳۲۱

و اینگونه خداوند به زبان پیامبرش اثبات فرمود که من از آن حضرتم ؟ گفتند: خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما غیر از من هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی فرموده باشد: \\"تو پیشوای پیروان من و نور دوستداران من و رمز واژه ای هستی که ذکر زبان پرهیزکارانت نمودم\\"؟ گفتند: خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما غیر از من هست که رسول خدا درباره وی فرمود: \\" هر آنکس دوست دارد که همچون من زندگی کند و مرگی چون مرگ من داشته باشد و در بهشت من سکنی گزیند که خدایم مژده اش را به من داد، همان بهشتهای جاویدان که نهالی بود که خداوند به دست خود بنشاند و به آن بفرمود که هست شو، پس هست گشت و هستی یافت؛ پس علی بن ابی طالب علیه السلام و فرزندان او که همان امامان باشند را به ولایت گیرد و ایشان جانشینان پیامبر هستند که خداوند دانش و فهم مرا به ایشان عطا فرموده و شما را به راه گمراهی نمی کشانند و از راه رهیافتگی به در نمی کنند و شما را نرسد که ایشان را چیزی بیاموزید، که از شما داناترند و حق هر کجا که روند، با ایشان است.\\"؟ گفتند: خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا غیر از من هیچ یک از شما هست که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: خدا چنین خواست و چنین باشد، به راستی که فقط مومنان دوستدار تو هستند و تنها منافقان از تو بیزارند\\"؟ گفتند: خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما غیر از من هست که رسول خدا چون من به او چنین فرموده باشد: ولایت داران تو در روز قیامت سوار بر شترهای سفید از قبرهایشان رهسپار می گردند، بندهای پاپوشهاشان، نوری تابان است و ورود بر ایشان آسان است، دشواریها از گرده ایشان برداشته شده و امان یافته اند و اندوه ها از ایشان دور گشته است تا آنکه به زیر سایه عرش خداوند رحمن درآیند. در آنجا سفره ای پیش دستشان گسترده می شود و از آن می خورند، تا از حد حساب فارغ شوند. مردمان ترسان باشند و ایشان بیمی ندارند و مردمان اندوهگین باشند و ایشان را غمی نباشد.\\"؟ گفتند: خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا غیر از من هیچ یک از شما هست که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم

ص: ۳۲۲

آنگاه که ابوبکر به خواستگاری فاطمه علیها السلام آمد و او دخترش را به همسری وی نداد و عمر به خواستگاری او آمد و پیامبر دخترش را به همسری او در نیاورد و من به خواستگاری رفتم و دخترش را همسر من نمود و آنگاه ابوبکر و عمر نزد وی آمده و گفتند: دخترت را به همسری یکی از ما ندادی و او را داماد خود کردی؟! ؛ حضرت صلی الله علیه و آله و سلم درباره وی فرمود: من نبودم که شما را باز داشتم و دخترم را به همسری او دادم، بلکه خداوند بود که شما را باز داشت و دخترم را همسر وی نمود.\\" ؟ گفتند: خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا نشنیدید که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم می فرمود: در روز قیامت هر خویشی نسبی و سببی بریده خواهد بود مگر خویشی نسبی و سببی با من\\". پس کدام خویشی سببی از خویشی سببی من برتر است و کدام خویشی نسبی از خویشی نسبی من برتر است؟ پدر من و پدر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم برادرند و حسن و حسین، فرزندان رسول خدا و سروران جوانان اهل بهشت، پسران من هستند و فاطمه دختر رسول خدا همسر من، سرور زنان اهل بهشت است؟ گفتند: خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا غیر از من هیچ یک از

شما هست که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در اشاره به وی چنین گفته باشد: \\"خداوند آفریدگان را آفرید و ایشان را دو گروه نمود و مرا در گروه برتر قرار داد و آنگاه ایشان را به دسته هایی از مردمان و ملتها تقسیم نمود و مرا در برترین دسته ها قرار داد و آنگاه ایشان را به قبایلی تقسیم نمود و مرا در بهترین قبیله قرار داد و آنگاه ایشان را به خاندانهای تقسیم نمود و مرا در برترین خاندان قرار داد و سپس از اهل بیت من، من و علی و جعفر را برگزید و مرا برترین ایشان قرار داد و من در میان دو پسر ابی طالب علیه السلام خوابیده بودم که جبرئیل بیامد و همراه او فرشته ای بود که گفت: جبرئیل! بسوی کدامیک از اینان فرستاده شده ای؟ وی گفت: بسوی این، و سپس دستم را گرفت و مرا نشاند.\\" ؟ گفتند: خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما مثل من چنین بوده که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در خانه همه مسلمانان را سد نمود مگر خانه مرا و آنگاه حمزه و عباس بیامدند و گفتند: ما را بیرون رانده و او را در خانه سکنی دادی؟ و حضرت فرمود: من نبودم که شما را بیرون رانده و وی را جای دادم بلکه خداوند شما را بیرون راند و او را ساکن نمود. به راستی که خداوند عز و جل

ص: ۳۲۳

به برادرم موسی علیه السلام فرمان داد که مسجدی پاک بنیان نه و به همراه هارون و دو پسر هارون در آن منزل کن و خداوند تعالی مرا نیز وحی نمود که مسجدی پاک بنیان نه و به همراه علی و دو پسر علی در آن فرود آی.\\" ؟ گفتند: خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما مثل من چنین بوده که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم درباره ام فرمود: \\" حق با علی است و علی با حق است و از هم جدا نمی شوند تا آنکه در حوض کوثر بر من وارد شوند.\\" ؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما جز من بود که جان پیامبر را حفظ نموده باشد و چون مشرکان شبانه به قصد کشتن وی آمدند، من در بستر او خوابیدم و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به سوی غار روانه شد و ایشان می پنداشتند که من، خود او هستم و (چون مرا در بستر او دیدند)، گفتند: پسر عمویت کجاست؟ گفتم: نمی دانم و آنان چنان مرا زدند که نزدیک بود مرا بکشند؟! گفتند: خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما بوده که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نظیر این سخن را که به من فرمود درباره او گفته باشد: \\" خداوند مرا به ولایت علی فرمان داد، و هان که ولایت او ولایت من است و ولایت پذیری از من ولایت پذیرفتن از خداست، پیمانی است که پروردگارم با من بست و مرا فرمود تا شما را از آن آگاه کنم، آیا شنیدند؟ گفتند: آری شنیدیم. فرمود: هان که در میان شما کسانی هستند که گویند شنیدیم حال آنکه مردمان را با خود همراه خواهند کرد و با وی به ستیز خواهند شد. گفتند: نام ایشان را به ما بگو ای رسول خدا! فرمود: بدانید که خداوند مرا از نام ایشان آگاه ساخت و بخاطر امری که در تقدیر رفته است، فرمود که ایشان را به حال خود رها کنم. شما تنها به آنچه در دل خود نسبت به علی می یابید اکتفا کنید.\\" ؟ گفتند: خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما مثل من چنین بوده که نه جنگجوی رزم آور از بنی عبد الدار را یکی پس از دیگری علمدار سپاه بودند، کشته باشد و سپس صواب الحبشی، برده ایشان پیش آمده و گفت: به خدا که در برابر این سرورروانم، تنها به قتل محمد راضی می شوم. چنین می گفت حال آنکه آرواره هایش کف کرده بود و چشمانش شرربار و شما از او بیمناک شده و از پیش رویش گریختید

ص: ۳۲۴

و من به نبرد او رفتم و چون پیش می آمد گویی که گنبدی برافراشته بود و ما دو ضربه رد و بدل کردیم و او را از کمر دو نیم کردم چنانکه پاها و سرین و زانوانش استوار بر زمین ایستاده بود و مسلمانان نگاه می کردند و به او می خندیدند؟ گفتند: خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما هست که به اندازه من از مشرکان قریش کشته باشد؟ گفتند: خدا نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما مثل من چنین بود که چون عمرو بن عبد ودّ پیش آمد و به مبارزه طلبی، فریاد برآورد، آنگاه که همه شما بزدلانه پس نشستید، برخاستم و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به من فرمود: کجا می روی؟ گفتم که به جنگ این فاسق می روم. حضرت فرمود: او عمرو بن عبد ود است. عرض کردم ای رسول خدا، اگر او عمرو بن عبد ود است، من هم علی بن ابی طالب هستم و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم این سخن را تکرار نمود و بار دیگر، پاسخ من همان بود. پس فرمود: برو در پناه نام خدا، و چون به او نزدیک شدم، گفت: کیستی ای مرد؟ گفتم: علی بن ابی طالب. گفت: هم آوردی شایسته. برگرد ای پسر برادر که من مدتی با پدر تو همنشین و همصحبت بوده ام و دوست ندارم تو را بکشم. به او گفتم: ای عمرو! تو با خدایت پیمان بسته ای که کسی سه پیشنهاد را بر تو عرضه نکند مگر آنکه یکی از آنها را بپذیری. گفت: پیشنهادهایت را بگو. گفتم: شهادت بده که خدای جز الله نیست و محمد (ص) رسول خداست و به آنچه از سوی خداوند آمده، اعتراف نما. گفت: پیشنهاد دیگرت چیست؟ گفتم: از همان راهی که به میدان آمده ای، بازگرد. گفت: به خدا که با زنان قریش این سخن نخواهی گفت که من از پیش روی تو، پای پس کشیدم. پس گفتم: پس پیاده شو که با تو می جنگم. گفت: اما این یکی را می پذیرم و پیاده شد و من و او دو ضربه رد و بدل کردیم

ص: ۳۲۵

و او به سپر پوستی من خورد و شمشیر به سرم برخورد کرد و من به او ضربتی زدم که هر دو پایش آشکار شد و خداوند او را به دست من نابود گرداند. آیا در میان شما کسی هست که چنین کرده باشد؟ گفتند: خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما مثل من چنین بوده که چون مرحب به میدان نبرد آمد و چنین به شعر رجز می خواند که: منم آنکه مرا مرحب نامید مادرم ، پوشیده از سلاح و قهرمانی کارآزموده ام، ضربتی به نیزه می زنم و ضربتی به شمشیرم. پس من به کارزار وی در آمدم و او مرا زد و من او را درحالیکه بر سرش سنگ‌تراشیده ای از کوه بود و هیچ کلاهخودی از فرط بزرگی سرش، به اندازه سرش نبود. پس آن سنگ‌تراشیده را شکافتم و شمشیر به سرش خورد و او را کشتم. آیا از میان شما کسی هست که چنین کرده باشد؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما هست که خداوند مثل من آیه تطهیر را درباره او بر پیامبرش صلی الله علیه و آله و سلم نازل کرده باشد: (إِنَّما يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً) - . الأحزاب/ ۳۳ - -: خدا می خواهد آلودگی را از شما خاندان [پیامبر] بزداید و شما را پاک و پاکیزه گرداند). پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم جامه ای خیبری برگرفت و من و فاطمه و حسن و حسین را نیز به زیر آن گرفت و فرمود: پروردگارا! اینان اهل بیت من هستم، پس پلیدی از ایشان بزدای و ایشان را پاک و پاکیزه گردان.\\" ؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم درباره وی گفته باشد: \\" من سرور فرزندان آدم هستم و تو ای علی، سرور عرب هستی.\\"؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما هست که چنین باشد: روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در مسجد بود که ناگاه به چیزی که از آسمان به زیر می آمد، نگریست و شتابان به سوی آن رفت و یاران حضرت به دنبال وی رفتند تا آنکه به چهار تن سیاه پوست رسید که تختی روان را بر دوش داشتند و

به ایشان فرمود که زمینش بگذارید و آنها گذاشتند. فرمود: رویش را باز کنید و آنها بازکردند

ص: ۳۲۶

و ناگاه سیاه پوستی را دیـدیم که در غل و زنجیر بود و رسول خـدا صـلی الله علیه و آله و سـلم فرمود که این کیست؟ گفتند: غلام ریاحی هاست که بخاطر پلیدی و عصـیانگری اش از ایشان گریخت و آنان به ما دستور دادند که او را همینطور در غل و زنجیر دفن کنیم و من به او نگاه کردم و گفتم: ای رسول خـدا! این مرد هیچوقت مرا نمی دیـد مگر آنکه میگفت: من به خـدا دوسـتدار تو هسـتم، به خدا که کسی جز مومنان دوستدار تو نیستند و جز کافران از تو بیزار نباشند. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سـلم فرمود: ای علی! خداوند او را بخاطر همین پاداش داده است. اینان هفتاد قبیله از فرشـتگان هسـتند که هر قبیله ایشان هزار قبیله هستند و اکنون فرود آمده و بر او نماز می گزارند. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم غل و زنجیر از وی باز کرد و بر او نماز گزارد و وی را به خاک سپرد؟ گفتنـد: نه. گفت: شـما را به خـدا آیا هیـچ یک از شـما هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سـلم به وی سـخنی چون این سـخن که به من گفت، گفته باشد:\\" شب گذشته به من اجازه دعا و تمنا داده شـد و چیزی از پروردگـارم نخواسـتم مگر آنکه آنرا به من عطـا فرمـود، و چیزی برای خود نخواسـتم مگر آنکه نظیر آنرا برای تو نیز به خواهش طلب نمودم و آنرا نیز عطـایم فرمود.\\" پس گفتم: حمـد و سـپاس خـدای راست. ؟ گفتنـد: نه. گفت: شما را به خـدا آیا می دانید که رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سـلم خالد بن ولید را به سوی بنی خزیمه فرسـتاد و آنچه می دانیـد را مرتکب شد و رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سـلم بر منبر شد و سه بار فرمود: (خداوندا) به پیشـگاه تو از آنچه که خالـد بن الولیـد مرتکب شد، بیزاری و برائت می جویم.. سـپس فرمود: ای علی، تو روانه شو. پس من به راه افتادم و دیه ایشان را پرداختم و ایشان را به خـدا سوگنـد دادم که آیا چیز دیگری مانـده است؟ گفتنـد: اکنون که ما را به خـدا سوگند می دهی، ظرفهای آب سـگهایمان و تسمه ها و افسارهای شترهامان و آنها را نیز به ایشان دادم و مقداری طلا در دستم مانده بود که آنرا هم به ایشـان دادم و گفتم: این هم بخـاطر پـاک و بریء نمودن ذمه پیـامبر خـدا صـلی الله علیه و آله و سـلم و بخاطر آنچه می دانیـد و نمی دانیـد و بخاطر ترس زنان و کودکان. سـپس به نزد رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سـلم آمدم و ایشان را باخبر ساختم. فرمود: به خـدا سوگند ای علی بخاطر این کاری که تو کردی، چنان شاد هسـتم که اگر شتران سـرخمویی به من هدیه شود، شادتر نمی گردم؟ گفتند: آری، می دانیم.

ص: ۳۲۷

گفت: شـما را به خـدا آیا شـنیدید که رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سـلم می فرمود: \\"ای علی! شب گذشـته به اسـتغفار برای امتم طلبیده شدم، و یاد پرچمداران از خاطرم گذشت، پس برای تو و پیروان تو اسـتغفار نمودم.\\" ؟ گفتند خدا داند که آری. گفت: شـما را به خدا سوگند آیا شنیده اید که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: \\" ای ابابکر! برو و گردن مردی که در فلان مکان است را بزن. وی بازگشت و حضـرت پرسید: او را کشتی؟ گفت: نه، دیدم که نماز می خواند. گفت: عمر، برو و او را بکش. پس وی بازگشت و حضـرت پرسـید که آیا او را کشتی؟ گفت: نه دیدم که نماز می گزارد. فرمود: به شما دسـتور می دهم که او را بکشـید و شما می گویید که او را در حال نماز یافتیم؟! پس فرمود: ای علی! برو و او را بکش، و چون روانه شـدم، فرمود: اگر او را بیابد، او را خواهد کشت. و چون بازگشـتم و گفتم: ای رسول خدا، کسـی را نیافتم. فرمود:

راست می گویی، هان که اگر تو او را می یافتی، بی شک او را می کشتی.\\"؟ گفتند: خدا داند که آری. گفت: شما را به خدا آیا کسی از شما هست که پیامبر بسان این سخن که به من فرمود به وی فرموده باشد: \\"به راستی که دوستدار تو در بهشت و دشمنت در آتش\\" ؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا می دانید که عایشه به پیامبر گفت: به حق که ابراهیم از تو نیست بلکه پسر فلان مرد قبطی است. حضرت فرمود: ای علی! برو و او را بکش. عرض کردم: ای رسول خدا! چون مرا روانه ساختید همچون میخ داغ بروی کرک باشم یا آنکه تأمل و بررسی کنم؟ فرمود: بلکه بررسی کن. پس رفتم و او چون در من نگریست، از دیواری گرفت و خود را به آنسوی دیوار افکند

ص: ۳۲۸

و من نیز در تعقیب او روانه شدم، پس از نخلی بالا رفت و من هم در پی او بالا رفتم و چون مرا دید که پشت سر او بالا رفته ام، پیش بندش را فرو افکند و ناگاه بدیدم که عضو مردان را ندارد و بازگشتم و به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم خبر دادم و حضرت فرمود: حمد و ثنا خدایی راست که بدنامی را از ما اهل بیت به دور داشت.\\" ؟ گفتند آری. پس گفت: خداوندا خود گواه باش.

**[ترجمه]

بیان:

قوله صلّی اللّه علیه و آله: لو لا أن لا یبقی .. ظاهره عدم جواز الاستشفاء و التبرّک بتراب قدم الإمام و هو بعید، و لعلّه ذكر هذا و أراد لازمه و هو الغلوّ و الاعتقاد بالألوهیّه، كما

ورد فی أخبار أخر: لو لا- أن تقول فیک طوائف من أمّتی ما قالت النصاری فی عیسی ابن مریم لقلت فیک قولا لم تمرّ بملإ إلّا أخذوا التراب من تحت قدمیک یستشفون به.

، أو هو مبنیّ علی أنّ وضوح الأمر بهذا الحدّ ینافی الابتلاء الذی لا بدّ منه فی التكلیف، و الأول أظهر.

و الزّور بالفتح و الزّوّار بالضم-: جمع الزّائر كسفر و سفّار جمع سافر (۵).

و قال الجوهری: كعت عن الأمر (۶) أكیع و أكاع .. إذا هبته و جبنت(۷).

و قال: رجل شاک فی السّلاح و شاكی السّلاح(۸)و الشّاكی السّلاح (۹) و (۱۰) هو

ص: ۳۲۹

۱- فی المصدر: و صعدت.

۲- فی س: علی خلفه.

۳- فى س: صرفنا.

۴- فى الخصال: لا، بدلا من: نعم.

۵- كذا أورده الطريحى فى مجمع البحرين ۳- ۳۱۹، و الصحاح ۲- ۶۷۳، و غيرهما.

۶- فى الصحاح: عن الشى ء.

۷- الصحاح ۳- ۱۲۷۸، و قريب منه فى مجمع البحرين ۴- ۳۸۷.

۸- فى المصدر: رجل شاكى السلاح و شاك فى السلاح.

۹- فى المصدر: و الشاكى فى السلاح.

۱۰- لا توجد الواو فى الصحاح.

اللّابس السّلاح التّام (۱).

و قال: الشّوكه: شدّه البأس و الحدّ فی السّلاح(۲)، و قد شاك الرّجل (۳) یشاك شوکا .. أی ظهرت شوکته و حدّته فهو شائک السّلاح و شاکی السّلاح أیضا مقلوب منه (۴).

و البطل بالتحریک-: الشّجاع (۵).

و النّقیر: ما نقر من الحجر و الخشب و نحوه، ذکره الفیروزآبادی(۶)

قوله علیه السلام: إلی شی ء ینزل من السماء .. أی أنّه صلّی اللّه علیه و آله لمّا نظر إلی الملائکه ینزلون قام و مشی نحوهم لینظر لأیّ شی ء و إلی أیّ شی ء ینزلون فمشی حتی انتهی إلی تلک الجنازه و علم أنّ نزولهم لذلک.

و قال فی النهایه

فی (۷) حدیث علیّ (علیه السلام): أنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم بعثه لیدی قوما قتلهم خالد بن الولید فأعطاهم میلغه الکلب.

هی الإناء الّتی(۸)یلغ فیه الکلب .. یعنی أعطاهم قیمه کلّ ما ذهب لهم حتّی قیمه المیلغه(۹)

**[ترجمه]قول حضرت صلی الله علیه و آله و سلم : اگر بیم آن نبود که همگان .. ظاهر این کلام آنست که شفا و تبرک جستن به خاک پای امام جایز نیست و این بعید به نظر می رسد و شاید حضرت این را بیان نموده و لازم معنای آن را، که همانا مبالغه و زیادی روی و اعتقاد به الوهیت باشد، در نظر داشته است. چنانکه در خبر دیگری آمده است: اگر بیم آن نبود که گروه هایی از امت من آنسان که مسیحیان درباره عیس بن مریم گفتند، درباره تو باوری در دل گیرند، سخنی درباره تو به زبان می آوردم که از پیش هر جمعی که نمی گذشتی، مگر آنکه خاک پایت را برای شفا جستن برمی گرفتند. یا اینکه این قول مبنی بر آنست که روشن بودن این امر تا این حد، با ابتلاء و آزمایشی که در تکلیف لازم است منافات دارد. و قول نخست درست تر است.

بحار الأنوار (ط - بیروت) ؛ ج ۳۱ ؛ ص۳۲۹

و الزّور بالفتح و الزّوّار بالضم-: جمع الزّائر کسفر و سفّار جمع سافر «۵».

و قال الجوهری: کعت عن الأمر «۶» أکیع و أکاع .. إذا هبته و جبنت «۷».

و قال: رجل شاك فی السّلاح و شاکی السّلاح «۸» و الشّاکی السّلاح «۹» و «۱۰» هو (۱) فی المصدر: و صعدت.

(۲) فی (س): علی خلفه.

(۳) فی (س): صرفنا.

(۴) فی الخصال: لا، بدلا من: نعم.

(۵) کذا أورده الطریحی فی مجمع البحرین ۳- ۳۱۹، و الصحاح ۲- ۶۷۳، و غیرهما.

(۶) فی الصحاح: عن الشی ء.

(۷) الصحاح ۳- ۱۲۷۸، و قریب منه فی مجمع البحرین ۴- ۳۸۷.

(۸) فی المصدر: رجل شاکی السلاح و شاک فی السلاح.

(۹) فی المصدر: و الشاکی فی السلاح.

(۱۰) لا توجد الواو فی الصحاح.

اللّابس السّلاح التّام «۱».

و قال: الشّوکه: شدّه البأس و الحدّ فی السّلاح «۲»، و قد شاک الرّجل «۳» یشاک شوکا .. أی ظهرت شوکته و حدّته فهو شائک السّلاح و شاکی السّلاح أیضا مقلوب منه «۴».

و البطل بالتحریک-: الشّجاع «۵».

و النّقیر: ما نقر من الحجر و الخشب و نحوه، ذکره الفیروزآبادی «۶».

و الزور با فتحه و الزوار با ضمه : جمع زائر است نظیر سفر و سفار که جمع سافر است.«۵» الجوهری گوید: کعت عن الامر«۶» اکیع و أکاع .. بمعنی ترسیدن و هیبت کردن از کسی است«۷». و گوید: رجل شاک فی السّلاح و شاکی السّلاح «۸» و الشّاکی السّلاح «۹» و «۱۰» یعنی مردی که ساز و برگ نظامی کامل

(۱) در منبع: و صعدت.

(۲) در (س): علی خلفه .

(۳) در (س): صرفنا.

(۴) در الخصال: لا یعنی خیر، بجای: نعم یعنی آری.

(۵) الطریحی در مجمع البحرین ۳- ۳۱۹، و الصحاح ۲- ۶۷۳، و غیره.

(۶) در الصحاح: عن الشی ء یعنی از چیزی.

(۷) الصحاح ۳- ۱۲۷۸، و شبیه آن در مجمع البحرین ۴- ۳۸۷.

(۸) در منبع: رجل شاکی السلاح و شاک فی السلاح.

(۹) در منبع: و الشاکی فی السلاح.

(۱۰) واو در الصحاح موجود نیست.

به تن کرده است «۱».

ص: ۳۲۹

و گوید: الشوکه: شدت حمله و یورش و نیز نوک و لبه سلاح را گویند «۲» و قد شاک الرجل یشاک شوکا «۳» یعنی که شوکت و حدت او در یورش آشکار گشت و از اینرو گویند او شائک السلاح است و شاکی السلاح نیز مقلوب آن است.«۴». و البطل بمعنی شجاع است«۵» و النقیر بمعنی تکه چوب یا سنگ یا نظیر آن که سوراخ یا حفر شده باشد چنانکه که فیروزآبادی گوید.«۶» .

قول امام علیه السلام: به چیزی که از آسمان به زیر می آمد .. یعنی اینکه حضرت صلی الله علیه و آله و سلم وقتی به فرشتگانی که از آسمان فرود می آمدند نگریست، برخاست و به سوی ایشان رفت تا ببیند از چه رو و به سوی چه چیز به زیر آمده اند، پس روانه شد تا به آن تابوت رسید و دریافت که فرود آمدن ایشان بخاطر آنست.

و قال فی النهایه

فی «۷» حدیث علیّ (ع): أنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم بعثه لیدی قوما قتلهم خالد بن الولید فأعطاهم میلغه الکلب .

.. هی الإناء الّتی «۸» یلغ فیه الکلب .. یعنی أعطاهم قیمه کلّ ما ذهب لهم حتّی قیمه المیلغه «۹».

و در النهایه می نویسد: در «۷» حدیث علی (ع) آمده که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم وی را گسیل داشت تا مردمانی را که خالد بن الولید کسانشان را کشته بود دیه داد و او حتی میلغه سگ را هم تاوان داد و آن ظرف آبدانی است که «۸» سگ در آن با زبانش آب می خورد.. یعنی که بهای همه چیز را به ایشان پرداخت نمود و حتی بهای آبدانی سگانشان را«۹».

**[ترجمه]

«۲»

ج (١٠): رَوَى عُمَرُ بْنُ شِمْرٍ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الْبَاقِرِ صَلَوَاتُ

١- الصحاح ۴- ١۵٩۴.

٢- فی المصدر: لا- توجد من قوله: الشوکه .. إلی هنا. و قال الفیروزآبادی فی القاموس المحیط ٣- ٣١٠: الشوکه: السلاح أو حدّته، و من القتال: شدّه بأسه و النکایه فی العدوّ. و قال ابن الأثیر فی النهایه ٢- ۵١٠: و شوکه القتال: شدّته و حدّته.

٣- فی الصحاح زیاده: للسلاح، و شیک هو- علی ما لم یسمّ فاعله-.

۴- الصحاح ۴- ١۵٩۵.

۵- ذکره فی القاموس ٣- ٣٣۵، و الصحاح ۴- ١۶٣۵، و غیرهما.

۶- فی القاموس المحیط ٢- ١۴٧، و جاء فی لسان العرب ۵- ٢٢٨ أیضا.

٧- فی المصدر: و منه، بدلا من: فی.

٨- فی المصدر: الذی.

٩- النهایه ۵- ٢٢۶، و جاء فی لسان العرب ٨- ۴۶٠ أیضا بنصّه.

١٠- الاحتجاج ١- ١٣۵- ١۴۵ طبعه النّجف [١- ١٩٢- ٢١٠] بتفصیل فی الإسناد.

اللَّهِ عَلَيْهِ، قَالَ: إِنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ لَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاهُ وَ أَجْمَعَ عَلَى الشُّورَى، بَعَثَ إِلَى سِتَّهِ نَفَرٍ مِنْ قُرَيْشٍ، إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَ إِلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، وَ إِلَى زُبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ (۱)، وَ طَلْحَهَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، وَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، وَ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، وَ أَمَرَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوا إِلَى بَيْتٍ (۲) فَلَمْ (۳) يَخْرُجُوا مِنْهُ حَتَّى يُبَايِعُوا لِأَحَدِهِمْ، فَإِنِ اجْتَمَعَ أَرْبَعَهٌ عَلَى وَاحِدٍ وَ أَبَى وَاحِدٌ أَنْ يُبَايِعَهُمْ قُتِلَ، وَ إِنِ امْتَنَعَ اثْنَانِ وَ بَايَعَ ثَلَاثَهٌ قُتِلَا، فَاجْتَمَعَ (۴) رَأْيُهُمْ عَلَى عُثْمَانَ، فَلَمَّا رَأَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَا هَمَّ الْقَوْمُ بِهِ مِنَ الْبَيْعَهِ لِعُثْمَانَ، قَامَ فِيهِمْ لِيَتَّخِذَ عَلَيْهِمُ الْحُجَّهَ، فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَهُمْ: اسْمَعُوا مِنِّي(۵) فَإِنْ يَكُ مَا أَقُولُ حَقّاً فَاقْبَلُوا وَ إِنْ يَكُ بَاطِلًا فَأَنْكِرُوا.

ثُمَّ قَالَ لَهُمْ (۶): أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ الَّذِي يَعْلَمُ صِدْقَكُمْ إِنْ صَدَقْتُمْ وَ يَعْلَمُ كَذِبَكُمْ إِنْ كَذَبْتُمْ، هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ صَلَّى إِلَى الْقِبْلَتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا، غَيْرِي؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ مَنْ بَايَعَ الْبَيْعَتَيْنِ- بَيْعَهَ الْفَتْحِ (۷) وَ بَيْعَهَ الرِّضْوَانِ-، غَيْرِي؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَخُوهُ الْمُزَيَّنُ بِالْجَنَاحَيْنِ فِي الْجَنَّهِ، غَيْرِي؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ عَمُّهُ سَيِّدُ الشُّهَدَاءِ، غَيْرِي؟!. قَالُوا:

لَا.

۱- في المصدر: و إلى ..

۲- في طبعه النّجف: إلى البيت.

۳- في الاحتجاج: و لا، و هو الظّاهر.

۴- في المصدر: فأجمع.

۵- في الاحتجاج زياده كلمه: كلامي.

۶- لا توجد في المصدر كلمه: لهم.

۷- في المصدر: بايع البيعتين كلتيهما- الفتح ...

قَالَ: نَشَدْتُكَمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكَمْ أَحَدٌ زَوْجَتُهُ سَيِّدَهُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّهِ (۱)، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ ابْنَاهُ ابْنَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ هُمَا سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ عَرَفَ النَّاسِخَ مِنَ الْمَنْسُوخِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَذْهَبَ اللَّهُ عَنْهُ الرِّجْسَ وَ طَهَّرَهُ تَطْهِيراً، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ عَايَنَ جَبْرَئِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِی مِثَالِ دِحْيَهَ الْكَلْبِیِّ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَدَّى الزَّكَاهَ وَ هُوَ رَاكِعٌ، غَيْرِی؟!. قَالُوا:

لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ مَسَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ (۲) وَ أَعْطَاهُ الرَّايَهَ يَوْمَ خَيْبَرَ فَلَمْ يَجِدْ حَرّاً وَ لَا بَرْداً، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ نَصَبَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ بِأَمْرِ اللَّهِ (۳)، فَقَالَ: مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ، اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ (۴) أَخُو رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِی الْحَضَرِ وَ رَفِيقُهُ فِی السَّفَرِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

۱- فی الاحتجاج: نساء العالمین.

۲- كذا، و فی المصدر زیاده: عینیه.

۳- فی المصدر زیاده: تعالی.

۴- فی الاحتجاج زیاده: هو.

قَالَ: نَشَدْتُكَمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكَمْ أَحَدٌ بَارَزَ عَمْرَو بْنَ عَبْدِ وُدٍّ يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَ قَتَلَهُ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ: أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِی، غَيْرِی؟!. قَالُوا:

لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ مَنْ سَمَّاهُ (١) اللَّهُ فِی عَشْرِ آيَاتٍ مِنَ الْقُرْآنِ مُؤْمِناً، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ نَاوَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَبْضَةً مِنْ تُرَابٍ فَرَمَى بِهِ (٢)فِی وُجُوهِ الْكُفَّارِ فَانْهَزَمُوا، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ وَقَفَتِ الْمَلَائِكَهُ مَعَهُ يَوْمَ أُحُدٍ حِينَ ذَهَبَ النَّاسُ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَضَى دَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ (٣): نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ اشْتَاقَتِ الْجَنَّهُ إِلَى رُؤْيَتِهِ، غَيْرِی؟!.

قَالُوا: لَا (۴).

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ شَهِدَ وَفَاهَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ غَسَّلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ كَفَّنَهُ (۵)، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

١- فی ك: هل فيكم أحد من سمّاه ...

٢- فی المصدر: بها، بدلا من: به، و هو الظّاهر.

٣- لا توجد هذه المناشده فی طبعتی الاحتجاج.

۴- لا توجد فی س: قالوا: لا.

۵- فی الاحتجاج زياده: و لحده.

قَالَ: نَشَدْتُكَمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكَمْ أَحَدٌ وَرِثَ سِلَاحَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ رَايَتَهُ وَ خَاتَمَهُ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ طَلَاقَ نِسَائِهِ بِيَدِهِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ حَمَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ عَلَى ظَهْرِهِ حَتَّى كَسَرَ الْأَصْنَامَ عَلَى بَابِ الْكَعْبَةِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ نُودِىَ بِاسْمِهِ يَوْمَ بَدْرٍ: لَا سَيْفَ إِلَّا ذُو الْفَقَارِ وَ لَا فَتَى إِلَّا عَلِيٌّ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَكَلَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مِنَ الطَّائِرِ (۱) الَّذِى أُهْدِىَ إِلَيْهِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

أَنْتَ صَاحِبُ رَايَتِى فِى الدُّنْيَا وَ صَاحِبُ لِوَائِى فِى الْآخِرَهِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَدَّمَ بَيْنَ يَدَىْ نَجْوَاهُ صَدَقَةً، غَيْرِى؟!.

قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ يَخْصِفُ (۲) نَعْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

أَنَا أَخُوكَ وَ أَنْتَ أَخِى، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

اللَّهُمَّ عَلِيٌّ (۳) أَحَبُّ الْخَلْقِ إِلَيَّ وَ أَقْوَلُهُمْ بِالْحَقِّ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

۱- فى المصدر زياده: المشوىّ.

۲- فى الاحتجاج: خصف.

۳- فى المصدر: أنت أحبّ، و لا توجد اللّهمّ علىّ.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ اسْتَقَى (١) مِائَةَ دَلْوٍ بِمِائَةِ تَمْرَةٍ وَ جَاءَ بِالتَّمْرِ فَأَطْعَمَهُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ هُوَ جَائِعٌ-، غَيْرِي (٢)؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ سَلَّمَ عَلَيْهِ جَبْرَئِيلُ وَ مِيكَائِيلُ وَ إِسْرَافِيلُ فِي ثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ يَوْمَ بَدْرٍ، غَيْرِي؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ غَمَّضَ (٣) رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، غَيْرِي؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ وَحَّدَ اللَّهَ قَبْلِي (۴)؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ كَانَ أَوَّلَ دَاخِلٍ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ آخِرَ خَارِجٍ مِنْ عِنْدِهِ، غَيْرِي؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ مَشَى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَمَرَّ عَلَى حَدِيقَةٍ، فَقُلْتُ: مَا أَحْسَنَ هَذِهِ الْحَدِيقَةَ؟، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: وَ حَدِيقَتُكَ فِي الْجَنَّةِ أَحْسَنُ مِنْ هَذِهِ .. حَتَّى مَرَرْتُ عَلَى ثَلَاثِ حَدَائِقَ كُلَّ ذَلِكَ يَقُولُ رَسُولُ اللَّهُ: حَدِيقَتُكَ فِي الْجَنَّةِ أَحْسَنُ مِنْ هَذِهِ، غَيْرِي؟!. قَالُوا:

لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

أَنْتَ أَوَّلُ مَنْ آمَنَ بِي(۵) وَ أَوَّلُ مَنْ يُصَافِحُنِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ، غَيْرِي؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بِيَدِهِ وَ يَدِ امْرَأَتِهِ وَ ابْنَيْهِ حَتَّى (۶) حِينَ أَرَادَ أَنْ يُبَاهِلَ نَصَارَى أَهْلِ نَجْرَانَ، غَيْرِي؟!.

١- في الاحتجاج: أحد وجد رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلّم جائعا فاستقى ..

٢- في المصدر: غيري و هو جائع.

٣- في المصدر زياده: عين.

۴- في الاحتجاج زياده: غيري.

۵- في الاحتجاج زياده: و صدّقني.

۶- كذا، و لا توجد: حتّى، في المصدر، و هو الظّاهر.

قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ (۱) رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

أَوَّلُ طَالِعٍ يَطْلُعُ عَلَيْكُمْ مِنْ هَذَا الْبَابِ يَا أَنَسُ! فَإِنَّهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ سَيِّدُ الْمُسْلِمِينَ وَ خَيْرُ الْوَصِيِّينَ(۲) وَ أَوْلَى النَّاسِ بِالنَّاسِ، فَقَالَ أَنَسٌ: اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ، فَكُنْتُ أَنَا (۳) الطَّالِعَ، فَقَالَ لَهُ (۴) رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ لِأَنَسٍ: مَا أَنْتَ يَا أَنَسُ (۵) بِأَوَّلِ رَجُلٍ أَحَبَّ قَوْمَهُ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ نَزَلَتْ فِيهِ هَذِهِ الْآيَهُ: (إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلاهَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكاهَ وَ هُمْ راكِعُونَ)(۶)، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَ فِی وُلْدِهِ: (إِنَّ الْأَبْرارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كانَ مِزاجُها كافُوراً) (۷) ... إِلَى آخِرِ السُّورَهِ، غَيْرِی؟!.

قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى(۸) فِيهِ: (أَ جَعَلْتُمْ سِقايَهَ الْحاجِّ وَ عِمارَهَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ جاهَدَ فِی سَبِيلِ اللَّهِ لا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ) (۹)، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ عَلَّمَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَلْفَ

۱- لا توجد فی س: له.

۲- لا توجد فی الاحتجاج: و خير الوصيّين.

۳- فی ک: فكنت أوّل.

۴- كذا، و الظّاهر أنّ: له، زائده، و لا توجد فی المصدر.

۵- لا توجد: يا أنس، فی المصدر.

۶- المائده: ۵۵.

۷- الإنسان: ۵.

۸- لا توجد: تعالی، فی الاحتجاج.

۹- التّوبه: ۱۹.

كَلِمَهٍ كُلَّ كَلِمَهٍ مِفْتَاحُ أَلْفِ كَلِمَهٍ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ نَاجَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَوْمَ الطَّائِفِ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ (۱): نَاجَيْتَ عَلِيّاً دُونَنَا؟! فَقَالَ لَهُمْ (۲) صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: مَا أَنَا نَاجَيْتُهُ بَلِ اللَّهُ أَمَرَنِی بِذَلِكَ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ سَقَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مِنَ الْمِهْرَاسِ (۳)، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

أَنْتَ أَقْرَبُ الْخَلْقِ مِنِّی يَوْمَ الْقِيَامَهِ يَدْخُلُ بِشَفَاعَتِكَ الْجَنَّهَ أَكْثَرُ الْخَلْقِ مِنْ(۴) رَبِيعَهَ وَ مُضَرَ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

يَا عَلِيُّ! أَنْتَ (۵) تُكْسَى حِينَ أُكْسَى، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ: أَنْتَ وَ شِيعَتُكَ الْفَائِزُونَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

كَذَبَ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ يُحِبُّنِی وَ يُبْغِضُ هَذَا، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

مَنْ أَحَبَّ شَعَرَاتِی (۶) هَذِهِ فَقَدْ أَحَبَّنِی، وَ مَنْ أَحَبَّنِی فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ، فَقِيلَ لَهُ: وَ مَا

۱- فی المصدر زياده: يا رسول اللّه.

۲- فی الاحتجاج زياده: النّبیّ.

۳- المهراس: حجر منقور يدقّ فيه و يتوضّأ منه، و قد تعرّض لها المصنّف رحمه اللّه فی بيانه الآتی و ذكرناها هناك.

۴- لا يوجد فی المصدر: الخلق، و فيه: من عدد.

۵- لا توجد فی ك: يا علیّ أنت.

۶- فی المصدر: شطراتی. أقول: قال فی مجمع البحرين ۳- ۳۴۶: .. و قد يجی ء الشّطر بمعنی النّصف و الجزء و هو كثير، و فصّله فی القاموس المحيط ۲- ۸۵ فراجع.

شَعَرَاتُکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) (۱)؟ قَالَ: عَلِیٌّ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ وَ فَاطِمَهُ، غَیْرِی؟!.

قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

أَنْتَ خَیْرُ الْبَشَرِ بَعْدَ النَّبِیِّینَ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله): أَنْتَ الْفَارُوقُ تُفَرِّقُ بَیْنَ الْحَقِّ وَ الْبَاطِلِ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

أَنْتَ أَفْضَلُ الْخَلَائِقِ عَمَلًا یَوْمَ الْقِیَامَهِ بَعْدَ النَّبِیِّینَ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ کِسَاءَهُ وَ حَطَّهُ (۲) عَلَیْهِ وَ عَلَی زَوْجَتِهِ وَ ابْنَیْهِ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ أَنَا وَ أَهْلُ بَیْتِی إِلَیْکَ لَا إِلَی النَّارِ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ کَانَ یَبْعَثُ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ الطَّعَامَ وَ هُوَ فِی الْغَارِ وَ یُخْبِرُهُ الْأَخْبَارَ (۳)، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ (۴): نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

لَا سِرَّ دُونَکَ (۵) غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

أَنْتَ أَخِی وَ وَزِیرِی وَ صَاحِبِی مِنْ أَهْلِی، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

أَنْتَ أَقْدَمُهُمْ سِلْماً، وَ أَفْضَلُهُمْ عِلْماً، وَ أَکْثَرُهُمْ حِلْماً، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

۱- لا یوجد فی الاحتجاج: یا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۲- لا یوجد فی الاحتجاج: و حطّه.

۳- فی المصدر: بالأخبار.

۴- لا توجد هذه المناشده فی طبعتی الاحتجاج.

۵- فی ک نسخه بدل: لا سرّ لأمر.

قَالَ: نَشَدْتُكَمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكَمْ أَحَدٌ (۱) قَتَلَ مَرْحَبَ الْيَهُودِيَّ مُبَارَزَةً فَارِسَ الْيَهُودِ (۲)، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ عَرَضَ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ الْإِسْلَامَ فَقَالَ لَهُ: أَنْظِرْنِی حَتَّى أَلْقَى وَالِدِی. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَإِنَّهَا أَمَانَةٌ عِنْدَكَ. فَقُلْتُ: وَ إِنْ (۳) كَانَتْ أَمَانَةً عِنْدِی فَقَدْ أَسْلَمْتُ، غَيْرِی؟!. قَالُوا:

لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ احْتَمَلَ بَابَ خَيْبَرَ حِينَ فَتَحَهَا فَمَشَى بِهِ مِائَةَ ذِرَاعٍ ثُمَّ عَالَجَهُ بَعْدَهُ أَرْبَعُونَ (۴) رَجُلًا فَلَمْ يُطِيقُوهُ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ نَزَلَتْ فِيهِ هَذِهِ الْآيَةُ: (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذا ناجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَیْ نَجْواكُمْ صَدَقَةً) (۵) فَكُنْتُ أَنَا الَّذِی قَدَّمَ (۶)، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

مَنْ سَبَّ عَلِيّاً فَقَدْ سَبَّنِی وَ مَنْ سَبَّنِی فَقَدْ سَبَّ اللَّهَ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

مَنْزِلِی مُوَاجِهَ مَنْزِلِكَ فِی الْجَنَّهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

قَاتَلَ اللَّهُ مَنْ قَاتَلَكَ، وَ عَادَى اللَّهُ مَنْ عَادَاكَ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ اضْطَجَعَ عَلَى فِرَاشِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى

۱- فی ک زیاده هنا: قال له رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۲- فی المصدر: فارس الیهود مبارزه- بتقدیم و تأخیر-.

۳- فی الاحتجاج: فإن.

۴- فی المصدر: أربعین.

۵- المجادله: ۱۲.

۶- فی الاحتجاج زیاده: الصّدقه.

اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ حِينَ أَرَادَ أَنْ يَسِيرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ (۱) إِلَى الْمَدِينَهِ وَ وَقَاهُ بِنَفْسِهِ مِنَ (۲) الْمُشْرِكِينَ حِينَ أَرَادُوا قَتْلَهُ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

أَنْتَ أَوْلَى النَّاسِ بِأُمَّتِی مِنْ بَعْدِی، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

أَنْتَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ عَنْ يَمِينِ الْعَرْشِ وَ اللَّهُ يَكْسُوكَ ثَوْبَيْنِ أَحَدُهُمَا أَخْضَرُ وَ الْآخَرُ وَرْدِيٌّ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ صَلَّى قَبْلَ النَّاسِ بِسَبْعِ سِنِينَ وَ أَشْهُرٍ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

أَنَا يَوْمَ الْقِيَامَهِ آخِذٌ بِحُجْزَهِ رَبِّی وَ الْحُجْزَهُ (۳) النُّورُ وَ أَنْتَ آخِذٌ بِحُجْزَتِی وَ أَهْلُ بَيْتِی آخِذُونَ(۴) بِحُجْزَتِكَ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

أَنْتَ كَنَفْسِی وَ حُبُّكَ حُبِّی وَ بُغْضُكَ بُغْضِی، غَيْرِی (۵)؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

وَلَايَتُكَ كَوَلَايَتِی عَهْدٌ عَهِدَهُ إِلَيَّ رَبِّی وَ أَمَرَنِی أَنْ أُبَلِّغَكُمُوهُ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

۱- لا يوجد فی المصدر: رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله.

۲- لا توجد: من، فی الاحتجاج.

۳- فی المصدر: الحجزه. أقول: و أصل الحجزه: موضع شدّ الإزار، ثمّ قيل للإزار: حجزه، للمجاوره، كما قال فی النّهايه ۱- ۳۴۴ و فيه: و منه الحديث الآخر: و النّبیّ آخذ بحجزه اللّه .. أی بسبب منه. و انظر: القاموس المحيط ۲- ۱۷۱، و الصّحاح ۳- ۸۷۲، و غيرهما.

۴- فی المصدر: أخذن.

۵- لا يوجد فی الاحتجاج- طبعه إيران-: غيری.

اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لِی عَوْناً وَ عَضُداً وَ نَاصِراً، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

الْمَالُ یَعْسُوبُ الظَّلَمَهِ وَ أَنْتَ یَعْسُوبُ الْمُؤْمِنِینَ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

لَأَبْعَثَنَّ إِلَیْکُمْ رَجُلًا امْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْإِیمَانِ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ أَطْعَمَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ رُمَّانَهً وَ قَالَ: هَذِهِ مِنْ رُمَّانِ الْجَنَّهِ لَا یَنْبَغِی أَنْ یَأْکُلَ مِنْهُ إِلَّا نَبِیٌّ أَوْ وَصِیُّ نَبِیٍّ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

مَا سَأَلْتُ رَبِّی شَیْئاً إِلَّا أَعْطَانِیهِ وَ لَمْ أَسْأَلْ رَبِّی شَیْئاً إِلَّا سَأَلْتُ لَکَ مِثْلَهُ، غَیْرِی؟!.

قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

أَنْتَ أَقْوَمُهُمْ بِأَمْرِ اللَّهِ، وَ أَوْفَاهُمْ بِعَهْدِ اللَّهِ، وَ أَعْلَمُهُمْ بِالْقَضِیَّهِ، وَ أَقْسَمُهُمْ بِالسَّوِیَّهِ، وَ أَعْظَمُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ مَزِیَّهً، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

فَضْلُکَ عَلَی هَذِهِ الْأُمَّهِ کَفَضْلِ الشَّمْسِ عَلَی الْقَمَرِ، وَ کَفَضْلِ الْقَمَرِ عَلَی النُّجُومِ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

یُدْخِلُ اللَّهُ وَلِیَّکَ الْجَنَّهَ وَ عَدُوَّکَ النَّارَ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

النَّاسُ مِنْ أَشْجَارٍ شَتَّی وَ أَنَا وَ أَنْتَ مِنْ شَجَرَهٍ وَاحِدَهٍ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ (۱): نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ فِی آیَتَیْنِ (۲) مِنَ

١- هنا تأخير لهذه المناشده عن الآتيه فى المصدر بطبعتيه.

٢- فى المصدر: الآيتين.

الْقُرْآنِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

أَنَا سَيِّدُ وُلْدِ آدَمَ وَ أَنْتَ سَيِّدُ الْعَرَبِ (۱) وَ لَا فَخْرَ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

مَوْعِدُكَ مَوْعِدِی وَ مَوْعِدُ شِيعَتِكَ الْحَوْضُ إِذَا خَافَتِ الْأُمَمُ وَ وُضِعَتِ الْمَوَازِينُ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

اللَّهُمَّ إِنِّی أُحِبُّهُ فَأَحِبَّهُ، اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْتَوْدِعُكَهُ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

أَنْتَ تُحَاجُّ النَّاسَ فَتَحُجُّهُمْ (۲) بِإِقَامَهِ (۳) الصَّلَاهِ، وَ إِيتَاءِ الزَّكَاهِ، وَ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ، وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ، وَ إِقَامَهِ (۴) الْحُدُودِ، وَ الْقَسْمِ بِالسَّوِيَّهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَوْمَ بَدْرٍ (۵) بِيَدِهِ فَرَفَعَهَا حَتَّى نَظَرَ النَّاسُ إِلَى بَيَاضِ إِبْطِهِ وَ (۶) يَقُولُ: أَلَا إِنَّ هَذَا ابْنُ عَمِّی وَ وَزِيرِی فَوَازِرُوهُ وَ نَاصِحُوهُ وَ صَدِّقُوهُ فَإِنَّهُ وَلِيُّكُمْ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أُنْزِلَتْ (۷) فِيهِ هَذِهِ الْآيَهُ: (وَ يُؤْثِرُونَ

۱- فی المصدر زیاده: و العجم.

۲- فی المصدر: متحججهم، و المعنی مقارب. انظر: مجمع البحرین ۲- ۲۸۶، و الصّحاح ۱- ۳۰۴، و غیرهما.

۳- فی س زیاده: النّاس، و خطّ علیها فی ک.

۴- فی الاحتجاج: أقام.

۵- کذا فی س، و لا توجد فی ک: بدر، و استظهر فی کلتیهما: غدیر، و یوم بدر، نسخه فی المصدر.

۶- فی المصدر زیاده: و هو.

۷- فی الاحتجاج: نزلت.

عَلی أَنْفُسِهِمْ وَ لَوْ کانَ بِهِمْ خَصاصَهٌ وَ مَنْ یُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولئِکَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) (۱)، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ کَانَ جَبْرَئِیلُ أَحَدَ ضِیفَانِهِ، غَیْرِی؟!.

قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ (۲)فِیکُمْ أَحَدٌ أَعْطَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ حَنُوطاً مِنْ حَنُوطِ الْجَنَّهِ، ثُمَّ قَالَ (۳): اقْسِمْهُ أَثْلَاثاً، ثُلُثاً لِی تُحَنِّطُنِی بِهِ، وَ ثُلُثاً لِابْنَتِی، وَ ثُلُثاً لَکَ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ (۴)فِیکُمْ أَحَدٌ کَانَ إِذَا دَخَلَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ حَیَّاهُ وَ أَدْنَاهُ (۵) وَ تَهَلَّلَ لَهُ وَجْهُهُ، غَیْرِی؟!. قَالُوا (۶): لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ (۷) فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

أَنَا أَفْتَخِرُ بِکَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ إِذَا افْتَخَرَتِ الْأَنْبِیَاءُ بِأَوْصِیَائِهَا، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ هَلْ (۸) فِیکُمْ أَحَدٌ سَرَّحَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بِسُورَهِ بَرَاءَهَ إِلَی الْمُشْرِکِینَ مِنْ أَهْلِ مَکَّهَ بِأَمْرِ اللَّهِ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: إِنِّی لَأَرْحَمُکَ مِنْ ضَغَائِنَ فِی صُدُورِ أَقْوَامٍ عَلَیْکَ لَا یُظْهِرُونَهَا حَتَّی یَفْقِدُونِی، فَإِذَا فَقَدُونِی خَالَفُوا فِیهَا، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: أَدَّی اللَّهُ عَنْ

۱- الحشر: ۹.

۲- فی المصدر: قال: فهل.

۳- لا توجد: قال، فی المصدر.

۴- فی الاحتجاج: قال: فهل ...

۵- فی الاحتجاج زیاده: و رحّب به.

۶- فی طبعه الاحتجاج فی إیران: فقالوا.

۷- فی المصدر: قال: فهل.

۸- فی المصدر: قال: فهل.

أَمَانَتِکَ، أَدَّی اللَّهُ عَنْ ذِمَّتِکَ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ (۱): فَهَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ فَتَحَ حِصْنَ خَیْبَرَ، وَ سَبَی بِنْتَ مَرْحَبٍ فَأَدَّاهَا (۲) إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: أَنْتَ قَسِیمُ النَّارِ تُخْرِجُ مِنْهَا مَنْ زَکَا وَ تَذَرُ فِیهَا کُلَّ کَافِرٍ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: هَلْ (۳) فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: تَرِدُ عَلَیَّ الْحَوْضَ أَنْتَ وَ شِیعَتُکَ رِوَاءً مَرْوِیِّینَ مُبْیَضَّةً وُجُوهُهُمْ، وَ یَرِدُ عَلَیَّ عَدُوُّکَ ظِمَاءً مُظْمَئِینَ مُفْحَمِینَ(۴) مُسْوَدَّةً وُجُوهُهُمْ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

ثُمَّ(۵)قَالَ لَهُمْ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ رِضْوَانُهُ: أَمَّا إِذَا أَقْرَرْتُمْ عَلَی أَنْفُسِکُمْ وَ اسْتَبَانَ لَکُمْ ذَلِکَ مِنْ قَوْلِ نَبِیِّکُمْ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فَعَلَیْکُمْ بِتَقْوَی اللَّهِ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ، وَ أَنْهَاکُمْ عَنْ (۶) سَخَطِهِ وَ لَا تَعْصُوا أَمْرَهُ، وَ رُدُّوا الْحَقَّ إِلَی أَهْلِهِ، وَ اتَّبِعُوا سُنَّةَ نَبِیِّکُمْ، فَإِنَّکُمْ إِذَا (۷) خَالَفْتُمْ خَالَفْتُمُ اللَّهَ، فَادْفَعُوهَا إِلَی مَنْ هُوَ أَهْلُهَا وَ هِیَ لَهُ.

قَالَ: فَتَغَامَزُوا بَیْنَهُمْ وَ تَشَاوَرُوا، وَ قَالُوا: قَدْ عَرَفْنَا فَضْلَهُ وَ عَلِمْنَا أَنَّهُ أَحَقُّ النَّاسِ بِهَا، وَ لَکِنَّهُ رَجُلٌ لَا یُفَضِّلُ أَحَداً عَلَی أَحَدٍ، فَإِنْ وَلَّیْتُمُوهَا إِیَّاهُ جَعَلَکُمْ وَ جَمِیعَ النَّاسِ فِیهَا شَرَعاً سَوَاءً، وَ لَکِنْ وَلُّوهَا عُثْمَانَ فَإِنَّهُ یَهْوَی الَّذِی تَهْوُونَ، فَدَفَعُوهَا إِلَیْهِ.

۱- هذه المناشده متأخّره عن الّتی تلیها فی طبعتی الاحتجاج.

۲- فی مطبوع البحار: فآذاها، و هو غلط.

۳- فی المصدر: فهل.

۴- فی المصدر: مقتحمین.

۵- لا توجد فی المصدر: ثمّ.

۶- فی س: من، بدلا من: عن.

۷- فی الاحتجاج: إن، بدلا من: إذا.

**[ترجمه]الاحتجاج - . الاحتجاج ۱: ۱۳۵- ۱۴۵ چاپ نجف [۱- ۱۹۲- ۲۱۰] با تفصیلی در بیان اسناد. - : عمر بن شمر از جابر از امام باقر صلوات الله علیه روایت می کند

ص: ۳۳۰

که فرمود: زمانی که لحظه مرگ عمر بن خطاب فرارسید و تصمیم بر به شورا گذاشتن امر خلافت داشت، کسانی را بسوی شش تن از مردان قریش فرستاد و علی بن ابی طالب علیه السلام و عثمان بن عفان و زبیر بن العوّام و طلحه بن عبید الله و عبدالرحمن بن عوف و سعد بن ابی وقاص را خبر نمود و دستور داد که به خانه ای وارد شده و پیش از آنکه با یکی از خودشان به خلافت بیعت نکنند، از آن خانه بیرون نیایند و چنانکه چهارتن از ایشان بر خلافت یکی از ایشان توافق کرده و یک تن از همراهی با ایشان امتناع نمود، او را بکشند و اگر سه تن بر خلافت یک نفر هم‌پیمان گشتند و دو تن دیگر مخالفت کردند، آندو را بکشند. پس از شورا، رأی و نظر ایشان بر عثمان افتاد و امیر المومنین علیه السلام زمانی که دید، آن گروه تصمیم به هم‌پیمانی برای خلافت عثمان را دارند، بر پا خاست تا حجت را با ایشان تمام کند. حضرت علیه السلام فرمود: به این سخن من گوش فرا دهید و اگر آنچه می گویم حق باشد،آنرا بپذیرید و اگر نادرست و باطل باشد، نپذیرید. سپس به ایشان گفت: به همان خداوندی که اگر راست بگویید، صدقتان را بداند و اگر دروغ گویید، از کذبتان آگاه باشد، سوگندتان می دهم که آیا جز من کسی از شما هست که بسوی هر دو قبله نماز گزارده باشد؟ گفتند: نه. و فرمود: شما را به خدا آیا جز من کسی از شما هست که در هر دو بیعت – بیعت فتح و بیعت رضوان حاضر بوده باشد؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من کسی از شما هست که برادرش در بهشت به زیور دو بال مزین باشد؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من کسی از شما هست که عمویش سید الشهداء باشد؟ گفتند: نه.

ص: ۳۳۱

گفت: شما را به خدا آیا جز من کسی از شما هست که همسرش سرور زنان اهل بهشت باشد؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من کسی از شما هست که دو پسرش، نوه های رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و سرور جوانان اهل بهشت باشند؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من کسی از شما هست که ناسخ و منسوخ آیات قرآن را بشناسد؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من کسی از شما هست که خداوند پلیدی را از وی زدوده باشد و او را بس پاک و پاکیزه نموده باشد؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من کسی از شما هست که به چشم خود جبرئیل علیه السلام را در هیئت و چهره دحیه کلبی دیده باشد؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما در حال رکوع زکات داده است؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در جنگ خیبر دست بر چشم بیمارش کشید و پرچم را به دست او داد و او هیچ واهمه ای به دل راه نداد و سلحشورانه جنگید؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در روز غدیر خم وی را به دستور خدا منصوب نمود و فرمود: \\"هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست، خداوندا دوستدار هر آن کسان باش که با وی دوستی ورزند و دشمن آنان باش که با وی دشمنی ورزند\\" ؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما هست که برادر پیامبر در هنگام اقامتش بوده باشد و رفیق راه او در هنگام سفر؟ گفتند: نه.

ص: ۳۳۲

گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما در جنگ خندق با عمرو بن عبد ودّ به کارزار درآمد و او را هلاک نمود؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفت: \\"تو نسبت به من همچون هارون هستی برای موسی، جز اینکه پس از من پیامبری مبعوث نمی گردد\\" ؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما هست که خداوند وی را در ده آیه از قرآن، مومن نامیده باشد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما هست که مشتی خاک به دست رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم داده باشد و وی آنرا به روی کافران پاشیده باشد و ایشان شکست خورده باشند؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما هست که در جنگ احد، آنگاه که همه مبارزان عقب‌نشینی کردند، صف فرشتگان به یاری وی شتافته باشند؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما بوده که بدهی پیامبر را ادا کرده باشد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما هست که بهشت مشتاق دیدار رویش باشد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما هست که شاهد وفات پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بوده باشد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را غسل داده و کفن کرده باشد؟ گفتند نه.

ص: ۳۳۳

گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما هست که سلاح و پرچم و انگشتری رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را به ارث برده باشد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم طلاق همسرانش را به دست وی وانهاده باشد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما بوده که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم وی را بر شانه خویش بالا گرفت تا بتهای بالای در کعبه را بشکند؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما هست که در روز جنگ نامش به نوای آسمانی خوانده شد باشد که: \\"شمشیری نیست جز ذوالفقار و جوانمردی نیست مگر علی\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما بود که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم وی را در خوردن پرنده (بریان شده) ای که به وی هدیه شد، به همسفره شدن با خود دعوت نموده باشد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما هست که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به وی فرموده باشد: \\" تو علمدار من در دنیا و پرچمدار من در آخرت هستی\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما هست که قبل از در گوشی گفتگو کردن – با رسول خدا (ص) – صدقه داده باشد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما بود که پاپوش پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را به دست خود وصله زده و تعمیر کرده باشد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی فرموده باشد: \\"من برادر تو هستم و تو برادر من\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\"خداوندا علی دوست داشتنی ترین بندگانت نزد من و حق‌گوترین ایشان است \\" ؟ گفتند نه.

ص: ۳۳۴

گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما بود که در برابر صد عدد خرما، یکصد دلو آب از چاه کشید و خرماها را نزد پیامبر آورد و پیشکش حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نمود حال آنکه خود گرسنه بود؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما بود که در جنگ بدر جبرئیل و میکائیل و اسرافیل با سه هزار فرشته بر وی سلام دادند؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا جز من هیچ یک از شما بود که پلکهای چشم پیامبر را پس از رحلتش بر هم نهاد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما بود که پیش از من خدا را به یگانگی یاد کرده باشد؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما به جز من بود که نخستین فردی باشد که بر رسول خدا (ص) وارد می شد و آخرین نفر باشد که از نزد او خارج می گشت؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما چون من بود که همراه با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم قدم زده باشد و حضرت چون از کنار باغی گذشت، عرض کردم که باغی بس زیباست و پیامبر فرمودند که باغ تو در بهشت بس زیباتر است و همینسان از کنار سه باغ گذشتیم که هر بار رسول خدا می فرمودند: باغ تو در بهشت از این زیباتر است. گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما جز من بود که رسول خدا به او چنین گفته باشد که تو نخستین کسی هستی که به رسالت من ایمان آوردی و نخستین کسی هستی که در روز قیامت با من دست خواهی داد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما به جز من بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آنگاه که قصد نمود به مباهله با نصرانیان اهل نجران برخیزد، دست او و همسر و دو پسرش را گرفته و همراه خود نموده باشد؟ گفتند نه.

ص: ۳۳۵

گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما به جز من بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم درباره وی گفته باشد: \\"ای أنس، نخستین کسی که از این در وارد می شود، به راستی که وی امیر مومنین و سرور مسلمین و برترین اوصیاء است و از خودِ مردم بر ایشان اولی تر است\\". و انس گفت: \\"خداوندا او یکی از مردان انصار باشد\\" و آنک این من بودم که از در وارد شدم و رسول خدا به أنس فرمود: \\"تو نخستین کسی نیستی ای أنس که قوم و خویش خود را دوست دارد\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا این آیه درباره هیچ یک از شما به جز من نازل شده است که: (إِنَّما وَلِیُّکُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِینَ آمَنُوا الَّذِینَ یُقِیمُونَ الصَّلاةَ وَ یُؤْتُونَ الزَّکاةَ وَ هُمْ راکِعُونَ) - . المائده/ ۵۵ - -: ولی شما تنها خدا و پیامبر اوست و کسانی که ایمان آورده اند همان کسانی که نماز برپا می دارند و در حال رکوع زکات می دهند)؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا کسی از شما هست مگر من و فرزندانم که خداوند این آیه را درباره او و فرزندانش نازل کرده باشد که: (إِنَّ الْأَبْرارَ یَشْرَبُونَ مِنْ کَأْسٍ کانَ مِزاجُها کافُوراً) - . الإنسان/ ۵ -

-: به یقین ابرار و نیکان از جامی می نوشند که با عطر خوشی آمیخته است)، ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا خداوند این آیه را درباره هیچ یک از شما مگر من نازل کرده است که: (أَ جَعَلْتُمْ سِقایَةَ الْحاجِّ وَ عِمارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ کَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ وَ جاهَدَ فِی سَبِیلِ اللَّهِ لا یَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ) - . التّوبه/ ۱۹ -

-: آیا سیراب ساختن حاجیان و آباد کردن مسجد الحرام را همانند [کار] کسی پنداشته اید که به خدا و روز بازپسین ایمان آورده و در راه خدا جهاد می کند [نه این دو] نزد خدا یکسان نیستند و خدا بیدادگران را هدایت نخواهد کرد). گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا کسی از شما هست مگر من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی هزار کلمه آموخته باشد

ص: ۳۳۶

که هر کلمه کلید هزار کلمه و حقیقت باشد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا به جز من کسی از شما هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در روز طائف با وی محرمانه سخن گفته و مشورت نموده باشد، آنسان که ابوبکر و عمر گفتند: تنها با علی محرمانه سخن می گویی و ما را رها کرده ای؟! و حضرت به آندو فرمود: من نبودم که به سخن گفتن با وی نشستم بلکه خداوند بود که مرا چنین فرمان داد. گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچ یک از شما بود به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از آبدان وضوی خود به وی آب نوشانده باشد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا به جز من کسی از شما هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\"تو در روز قیامت از نزدیکترین مردمان به من هستی و به شفاعت تو، بیشتر مردمان از قبایل ربیعه و مضر وارد بهشت می شوند\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا به جز من کسی از شما هست که رسول خدا به وی گفته باشد: \\"ای علی! آنهنگام که بر من کسوتی پوشانده می شود، بر تو نیز کسوتی پوشانند.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا به جز من کسی از شما هست رسول خدا به وی فرموده باشد: \\"تنها تو و پیروانت هستید که در روز قیامت پیروزمند خواهید بود.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا به جز من کسی از شما هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم درباره وی فرموده باشد: \\"دروغ می گوید هر آنکس که مدعی است مرا دوست دارد ولی از این مرد بیزار است.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا به جز من کسی از شما هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم درباره وی فرموده باشد: \\"هر که این پاره های تن مرا دوست داشته باشد، مرا دوست داشته و هر که مرا دوست داشته باشد، خدا را دوست دارد.\\" و آنگاه به حضرت گفتند

ص: ۳۳۷

که پاره های تن شما کیستند ای رسول خدا؟ و او فرمود: \\"علی و حسن و حسین و فاطمه.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا به جز من کسی از شما هست که پیامبر درباره وی گفته باشد: \\"تو پس از پیامبران برترینِ خلق هستی.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا به جز من کسی از شما هست که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد که: \\" تو فاروق هستی و حق را از باطل جدا می سازی.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا به جز من کسی از شما هست که رسول الله درباره وی گفته باشد: \\" در روز قیامت، پس از پیامبران تو برترین مردمان هستی.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا به جز من کسی از شما هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم عبای خود را برگرفته و بر دوش وی و همسر و دو پسرش انداخته باشد و گفته باشد: \\"خداوندا و من و اهل بیتم به امان تو سپرده شویم و نه به آتش دوزخ.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا کسی از شما هست مگر من که برای رسول خدا ص، آنگاه که در غار بود، غذا می برد و او را از اخبار هر روز آگاه می ساخت؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا به جز من کسی از شما هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\"پیش تو مرا هیچ راز و سرّی نیست.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا کسی از شما هست مگر من که رسول خدا درباره وی گفته باشد: \\"تو برادر و دستیار و رفیق من از خانواده ام هستی.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا کسی از شما هست مگر من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به او فرمود: تو سابق ترین مسلمان، دانشمندترین و بردبارترین ایشان هستی.\\"؟ گفتند نه.

ص: ۳۳۸

گفت: شما را به خدا، به جز من کدامیک از شما می توانست مرحب یهودی، جنگجوی یهودیان را در مبارزه بکشد؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا آیا کسی از شما بود مگر من که چون پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم اسلام را بر وی عرضه نمود، به وی عرض نمود که مهلتم ده تا با پدرم سخن گویم. پس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: این اسلام امانت است به نزد تو! و من گفتم: اگر امانت است، پس پذیرفتم و اسلام آوردم؟ گفتند: نه. گفت: شما را به خدا به جز من آیا هیچیک از شما بود که در خیبر را پس از آنکه آنرا باز نمود، بر دستان بلند کند و یکصد ذراع پیش برد و پس از آن چهل مرد به گرد آن آمدند ولی نتوانستند آنرا بلند کنند؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که این آیه درباره اش نازل شده باشد(یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذا ناجَیْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ صَدَقَةً) - . المجادله/ ۱۲ -

-: ای کسانی که ایمان آورده اید هرگاه با پیامبر [خدا] گفتگوی محرمانه می کنید پیش از گفتگوی محرمانه خود صدقه ای تقدیم بدارید) و این من بودم که از پیش صدقه دادم؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم درباره او بگوید: هر که علی را ناسزا گوید به راستی که مرا ناسزا گفته و هر که مرا دشنام گوید، به حق که خداوند را دشنام گفته است؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به او گفته باشد: منزل من روبروی منزل تو در بهشت است؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: خداوند نابود کند هر که را با تو در جنگ شد و خدا دشمنی پیشه کند هر آنکس را که با تو سر ستیز گیرد\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که آنگاه که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم قصد داشت به مدینه هجرت نماید، بر بستر وی خوابید

ص: ۳۳۹

و چون مشرکان قصد کشتن وی را داشتند، جان خود را سپر بلای او نمود؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: تو پس از من اولی ترین مردم بر امت من هستی؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که رسول خدا به وی گفته باشد: \\"تو در روز قیامت در سمت راست عرش خواهی بود و خداوند تو را دو لباس در بر می کند، یکی سبز و دیگری گلگون\\"؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که هفت سال و چند ماه پیش از دیگر مردمان نماز خوانده باشد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که رسول خدا درباره او گفته باشد: من در روز قیامت به رشته ای از نور پروردگارم چنگ می زنم و تو به نور من دست می آویزی و اهل بیت من به نور تو دست می آویزند\\"؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که پیامبر به او گفته باشد: تو چون خود من هستی و دوست داشتن تو، عین دوست داشتن من است و کینه جویی تو، عین کینه جویی از من است.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که پیامبر به او گفته باشد: ولایت پذیری از تو همچون پذیرفتن ولایت من است و عهدی است که پروردگارم آنرا پیمان من نمود و فرمود تا شما را از آن آگاه سازم.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که پیامبر به او گفته باشد:

ص: ۳۴۰

\\"خداوندا او را پشتیبان و کمک حال و یاریگر من قرار ده.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که پیامبر به او گفته باشد: مال و ثروت سرکرده و همه کاره ستمگران است و تو سرکرده مومنان هستی.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که پیامبر به او گفته باشد: \\" به راستی که مردی را به سوی شما می فرستم که خداوند قلب او را برای ایمان و خداباوری آزموده است.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که پیامبر اناری را به او هدیه نموده و گفته باشد: این از انارهای بهشتی است و نشاید که جز یک پیامبر یا جانشین پیامبر از آن بخورد.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که پیامبر به او گفته باشد: از خدایم هیچ چیزی نخواستم مگر آنکه آنرا به من عطا نمود و هیچ چیزی از پروردگارم درخواست نکردم مگر آنکه آنرا برای تو نیز خواستم.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به او گفت: :تو پایدارترین ایشان در اجرای امر الهی و وفادارترین ایشان نسبت به عهد و پیمان خدا و داناترینشان به قضاوت و دادگرترین ایشان در تقسیم نمودن و ممتازترین ایشان نزد خداوند هستی\\"؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\" فضل تو بر این امت همچون فضل و برتری خورشید بر ماه است و چون فضل ماه بر ستارگان\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\" خداوند دوستدار تو را به بهشت وارد می کند و دشمنت را به دوزخ\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\" مردمان از ریشه های مختلفی هستند و من و تو از یک ریشه هستیم\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که خداوند از وی در دو آیه از قران از وی اظهار خشنودی کرده باشد؟

ص: ۳۴۱

گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\" من سرور فرزندان آدم هستم و تو سرور عرب هستی و البته مباهاتی هم بدان نیست.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\"وعده گاه تو بسان وعده گاه من است و وعده گاه شیعیان تو کنار حوض کوثر است آنگاه که امتهای دگر بیم خورند و میزان الهی برنهاده شود.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که رسول خدا درباره وی گفته باشد: \\"خداوندا من او را دوست دارم، پس او را دوست بدار! خداوندا من او را به تو می سپارم.\\"؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که رسول خدا به وی گفته باشد: \\" تو با مردم به محاجات و برهان آوری با مردمان برخواهی خواست و با برپا داشتن نماز و پرداختن زکات و امر به معروف و نهی از منکر و برپا داشتن حدود الهی و تقسیم عادلانه، در این امر بر ایشان چیره خواهی گشت.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در روز جنگ بدر(در بدر یا غدیر؟؟؟) دست او را گرفته و بالا برده باشد، به حدی که سفیدی زیر بغلش پیدا شده باشد و گفته باشد: \\" هان، این مرد پسر عمو و وزیر من است پس او را یاری نمایید و خیرخواهی اش نمایید و تاییدش نمایید که به راستی او ولیّ و سرپرست شماست.\\"؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من

بود که این آیه در حق او نازل شده باشد که: «وَ يُؤْثِرُونَ

ص: ۳۴۲

عَلى أَنْفُسِهِمْ وَ لَوْ كانَ بِهِمْ خَصاصَةٌ وَ مَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» - . الحشر/ ۹ -

{ و هر چند در خودشان احتیاجی [مبرم] باشد آنها را بر خودشان مقدم می دارند و هر کس از حرص نفس خود مصون ماند ایشانند همان رستگارانند}. گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بوده که جبرئیل یکی از میهمانان وی بوده باشد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم کافوری از بهشت به وی داده باشد و گفته باشد: \\"آنرا سه قسم کن، با یک قسم مرا غسل نما، قسمی برای دخترم و ثلث دیگر برای خودت\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که چون به نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم وارد می شد، حضرت بر وی سلام و درود می داد و وی را به کنار خود می نشاند و چهره اش از دیدن وی گشاده می گشت؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی فرمود: \\"در روز قیامت، چون پیامبران به جانشینان خود فخر کنند، من به تو مباهات می کنم\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به امر خداوند وی را همراه با سوره توبه به سوی مشرکان مکه فرستاده باشد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\" بر تو از کینه هایی در دل مردمانی نگرانم که آنرا آشکار نمی سازند مگر آنگاه که من از میان ایشان بروم و چون من رحلت نمودم، در آن کینه ها به مخالفت و ستیز برخیزند\\"؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من بود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم درباره وی گفت:

ص: ۳۴۳

\\" خداوند امانت تو را به سرمنزلش رساند و عهد و پیمان تو را عملی نماید!\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من هست که دژ خیبر را گشوده باشد و دختر مرحب دلاور را اسیر کرده باشد و به نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آورده باشد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\"تو تقسیم کننده آتش دوزخ هستی، پاکدامنان را از آن به دور می داری و کافران را در آن وا می نهی.\\" ؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا هیچیک از شما به جز من هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\"تو و شیعیانت، سیراب و سپید روی، در حوض کوثر بر من وارد می شوید و دشمنانت تشنه لب و عطشان و سوخته روی و سیه رو، در محضر من حاضر می گردند.\\" ؟ گفتند نه. سپس امیر المومنین که درود و رضوان الهی بر او و بر خاندان پاکش باد، به ایشان فرمود: و اما اکنون که بر خود اقرار نموده اید و این امر بواسطه سخنان پیامبرتان صلی الله علیه و آله و سلم بر شما آشکار گشت، پس خدایی را تقوا پیشه کنید که یکتاست و او را شریکی نیست و شما را از خشمگین نمودن وی باز می دارم و مباد که از امر او سرپیچی کنید و حق را به دست اهل آن بسپارید و پیرو سنت پیامبرتان باشد، که اگر با آن مخالفت ورزید، با خداوند به مخالفت برخاسته اید و پس امر خلافت را به آنکس که اهل و شایسته آنست و خلافت از آن اوست، بسپارید. گوید: پس ایشان با یکدیگر به اشارتهای پنهان و رایزنیهای مخفیانه پرداخته و

نزد خود گفتند: می دانیم که او برتر است و شایسته ترین مردم به خلافت است ولی مردی است که کسی را بر دیگری ترجیح نمی دهد و اگر خلافت را به دست وی بسپاریم، ما را بسان و برابر با همه مردمان دیگر قرار خواهد داد و بهتر است خلافت را به عثمان بسپاریم، چرا که او با دوستان ما دوست است و اینچنین بود که خلافت را به دست وی دادند.

ص: ۳۴۴

**[ترجمه]

بیان:

صلی إلی القبلتین .. أی معا فی صلاه واحده أو جمیع (۱)فی مکه بین الکعبه و بیت المقدس، مع أنّه لا استبعاد فی عدم إتیان غیره بالصلاه إلی تحوّل القبله، فإنّ الصلاه فی أوّل الأمر لم تکن واجبه یأتی بها جمیع المسلمین لکنّه بعید.

و لعلّ المراد ببیعه الفتح بیعه افتتاح تبلیغ الرساله یوم جمع بنی عبد المطلب، فإنّهم لم یکونوا داخلین فی تلک البیعه، و یحتمل عدم دخول بعضهم فی بیعه فتح مکه، و بعضهم فی بیعه الرضوان.

قوله علیه السلام: أوّل داخل .. إلی آخره .. أی کلّ یوم أو فی أوّل سنه بمکه و عند وفاه الرسول صلّی اللّه علیه و آله.

و قال الجوهری: المهراس: حجر منقور یدقّ فیه و یتوضّأ (۲)

قوله علیه السلام: من أحبّ شعراتی .. تشبیههم بالشعرات لکونهم علیهم السلام منه صلّی اللّه علیه و آله و موجبین لحسنه کما أنّ الشعر بالنسبه إلی الإنسان کذلک.

قوله علیه السلام: بعد النبیّین .. أی بعد درجه النبیّین من حیث المجموع، فإنّ فیهم من هو أفضل منه، و یحتمل أن یکون هذا للتقیّه و المصلحه لئلّا یغلق (۳).

فیه الناس، أو یکون هذا حاله علیه السلام قبل الإمامه و بعده یکون أفضل منهم، و به یجمع بین الأخبار.

قوله علیه السلام: أنظرنی .. لعلّه علیه السلام أراد أن یشرک والده فی

ص: ۳۴۵

۱- کذا ، والظاهر : جمع ، بصیغه المفرد المذکر الغائب.

۲- الصحاح ۳- ۹۹۰ و فیها: یتوضأ منه، و قریب منه فی لسان العرب ۶- ۲۴۸.

۳- أقول: کلام غلق .. أی مشکل، قاله فی الصحاح ۴- ۱۵۳۸، و القاموس ۳- ۲۷۳، و فی النهایه ۳- ۳۸۰: الغلق- بالتحریک- ضیق الصدر و قلّه الصّبر، و رجل غلق: سیّئ الخلق. و نظیره فی مجمع البحرین ۵- ۲۲۳.

الإسلام رعايه لحقّه بعد إظهار ما يجب من الطاعه و القبول، فلمّا قال له الرسول صلّى اللّه عليه و آله: إنّها أمانه عندك، علم أنّه صلّى اللّه عليه و آله لا يحبّ انتشار الأمر، فخاف من إعلام والده ذلك، فبادر(۱) إلى البيعه و ما يستحبّ من إظهار كمال المتابعه و الانقياد.

قوله عليه السلام: رضى اللّه عنه .. فى آيتين من القرآن إحداهما قوله تعالى: (لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ ...) (۲) الآيه، و الأخرى قال اللّه: (هذا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ...) إلى قوله: (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ) (۳)، أو قوله تعالى: (وَ السَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهاجِرِينَ وَ الْأَنْصارِ وَ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ) (۴)، و قوله تعالى: (أُولئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمانَ ...) إلى قوله: (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ) (۵)، أو (۶) قوله تعالى: (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أُولئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّهِ ...) إلى قوله: (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ) (۷)، و الأخير أظهر للأخبار الكثيره الدالّه على نزولها فيه عليه السلام و فى شيعته، و يحتمل أن يكون المراد بالتثنيه مطلق التكرار نحو: لبّيك و سعديك .. فيشمل الجميع.

قوله صلّى اللّه عليه و آله: أدّى اللّه .. دعاء أو خبر .. أى يوفّقك اللّه لأداء الأمانات و الذمم و العهود، و الأول أظهر.

۱- فى س: فبادروا.

۲- الفتح: ۱۸.

۳- المائده: ۱۱۹.

۴- التوبه: ۱۰۰.

۵- المجادله: ۲۲.

۶- فى ك: واو، بدلا من: أو.

۷- البيّنه: ۷- ۸.

**[ترجمه]به دو قبله نماز گزارد .. یعنی اینکه در یک نماز به سوی هر دو قبله و یا اینکه در مکه(توجه: تغییر قبله در مدینه صورت گرفت ظاهرا باید بجای مکه مدینه باشد) به سوی کعبه و نیز بیت المقدس نماز گزارد و اشکالی نیست در این تصور که دیگران تا زمان تغییر قبله نماز نگزارده باشند، چرا که نماز در آغاز واجب نبود که همگان بجای آورند، ولی بهر جهت بعید است. اما منظور از بیعت فتح نیز شاید همان بیعت نخستین روز یا افتتاح تبلیغ رسالت باشد، آنگاه که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرزندان عبد المطلب را گرد آورد، زیرا که ایشان در آن روز بیعت نکردند و یا احتمال دارد که برخی از ایشان در بیعت فتح مکه شرکت نجسته و برخی دیگر در بیعت رضوان حضور نداشته اند. و(۳ سطر حذف شده): مترجم : ترجمه سه سطر جا افتاده: قول حضرت علیه السلام اول داخل .. الی اخره یعنی هر روز یا در نخستین سال در مکه و نیز هنگام رحلت رسول خدا صلی الله علیه و آله. الجوهری گوید: المهراس: سنگی فرو رفته که در آن چیزها را می کوبند و یا در آن وضو می گیرند - . الصحاح ۳- ۹۹۰ و شبیه به آن در لسان العرب ۶- ۲۴۸. - .

و قول حضرت علیه السلام که می فرماید: من احب شعراتی .. تشبیه فرزندان ایشان به موهای ایشان است چرا که وجود ایشان از وجود حضرت صلی الله علیه و آله و موجب حسن و شکوه وی هستند همچنانکه مو برای انسان چنین است .

اما لفظ پس از پیامبران، منظور پس از درجه پیامبران به طور کلی است، چرا که در میان ایشان کسی یا کسانی هستند که به لحاظ درجه برترند و احتمال دارد که این سخن از روی تقیه و مصلحت باشد تا کسی در آن مضطرب نگردد. و یا اینکه پیش از امامت چنین حالی داشته ولی پس از آن، برتر از ایشان بوده است. و با آن بین اخبار جمع می شود و لفظ مهلتم ده: شاید از اینرو چنین فرموده که خواسته پس از اظهار پذیرش امر پیامبر، پدرش

ص: ۳۴۵

را به جهت رعایت حق و شأنش، پیش از خود در اسلام شریک گرداند و زمانی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به وی فرمود این امانتی است نزد تو، دریافت که حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نمی پسندد که این امر اینسان فاش گردد و از اینرو به پدرش خبر نداد و سریعا به بیعت با پیامبر و اظهار نهایت پیروی و سرسپردگی به امر حضرت شتافت. و اما این سخن که خداوند در دو آیه از وی راضی و خرسند گشت، در این دو آیه است که (لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ ...) - . الفتح/ ۱۸ -

-: به راستی خدا هنگامی که مؤمنان زیر آن درخت با تو بیعت می کردند از آنان خشنود شد... تا پایان آیه، و دیگری قول حق تعالی: (هذا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ...) تا آنجا که می فرماید: (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ) - . المائده/ ۱۱۹ -

{خدا فرمود این روزی است که راستگویان را راستی شان سود بخشد برای آنان باغهایی است که از زیر [درختان] آن نهرها روان است همیشه در آن جاودانند خدا از آنان خشنود است و آنان [نیز] از او خشنودند این است رستگاری بزرگ} ، و یا این قول حضرت حق تعالی که: (وَ السَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهاجِرِينَ وَ الْأَنْصارِ وَ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ) - . التوبه/ ۱۰۰ - {و پیشگامان نخستین از مهاجران و انصار و کسانی که با نیکوکاری از آنان پیروی کردند خدا از ایشان خشنود و آنان [نیز] از او خشنودند و برای آنان باغهایی آماده کرده که از زیر [درختان] آن نهرها روان است همیشه در آن جاودانه اند این است همان کامیابی بزرگ} ، و این آیه شریفه که: (أُولئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمانَ ...) تا بدانجا که فرماید:

(رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ) - . المجادله/ ٢٢ - ، و یا این قول حق تعالی که: (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أولئِکَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّهِ ...) تا آنجا که فرماید: (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ) - . البیّنه/ ٧- ٨ -

-: در دل اینهاست که [خدا] ایمان را نوشته و آنها را با روحی از جانب خود تایید کرده است و آنان را به بهشتهایی که از زیر [درختان] آن جویهایی روان است در می آورد همیشه در آنجا ماندگارند). و این دو آیه آخر بدلیل اخبار فراوانی که بر نزول آن در حق حضرت و پیروانش آمده است، محتمل تر می باشد و شاید منظور از دو بار، مطلق تکرار باشد و بنابراین شامل همه آیات مذکور خواهد بود.

**[ترجمه]

«٣»

ل (١): فِيمَا أَجَابَ بِهِ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ الْيَهُودِيَّ السَّائِلَ عَمَّا امْتَحَنَ بِهِ مِنْ بَيْنِ الْأَوْصِيَاءِ.

وَ أَمَّا الرَّابِعَهُ يَا أَخَا الْيَهُودِ-: فَإِنَّ الْقَائِمَ بَعْدَ صَاحِبِهِ كَانَ يُشَاوِرُنِي فِي مَوَارِدِ الْأُمُورِ فَيُصْدِرُهَا عَنْ أَمْرِي وَ يُنَاظِرُنِي فِي غَوَامِضِهَا فَيُمْضِيهَا عَنْ رَأْيِي لَا أُعْلِمُهُ (٢) أَحداً وَ لَا يَعْلَمُهُ أَصْحَابِي، لَا (٣) يُنَاظِرُهُ فِي ذَلِكَ غَيْرِي، وَ لَا يَطْمَعُ فِي الْأَمْرِ بَعْدَهُ سِوَايَ، فَلَمَّا أَنْ أَتَتْهُ مَنِيَّتُهُ عَلَى فَجْأَهٍ بِلَا مَرَضٍ كَانَ قَبْلَهُ وَ لَا أَمْرٍ كَانَ أَمْضَاهُ فِي صِحَّهٍ مِنْ بَدَنِهِ، لَمْ أَشُكَّ أَنِّي قَدِ اسْتَرْجَعْتُ حَقِّي فِي عَافِيَهٍ بِالْمَنْزِلَهِ الَّتِي كُنْتُ أَطْلُبُهَا، وَ الْعَاقِبَهِ الَّتِي كُنْتُ أَلْتَمِسُهَا، وَ إِنَّ اللَّهَ سَيَأْتِي بِذَلِكَ عَلَى أَحْسَنِ مَا رَجَوْتُ وَ أَفْضَلِ مَا أَمَّلْتُ، فَكَانَ (۴) مِنْ فِعْلِهِ أَنْ خَتَمَ أَمْرَهُ بِأَنْ سَمَّى قَوْماً أَنَا سَادِسُهُمْ وَ لَمْ يُسَوِّنِي (۵) بِوَاحِدٍ مِنْهُمْ وَ لَا ذَكَرَ لِي حَالًا فِي وِرَاثَهِ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ لَا قَرَابَهً وَ لَا صِهْراً (۶) وَ لَا نَسَبَ (٧)، وَ لَا كَانَ (٨) لِوَاحِدٍ مِنْهُمْ مِثْلُ سَابِقَهٍ مِنْ سَوَابِقِي، وَ لَا أَثَرٌ مِنْ آثَارِي، وَ صَيَّرَهَا شُورَى بَيْنَنَا، وَ صَيَّرَ ابْنَهُ فِيهَا حَاكِماً عَلَيْنَا، وَ أَمَرَهُ أَنْ يَضْرِبَ أَعْنَاقَ النَّفَرِ السِّتَّهِ الَّذِينَ صَيَّرَ الْأَمْرَ فِيهِمْ إِنْ لَمْ يُنَفِّذُوا أَمْرَهُ، وَ كَفَى بِالصَّبْرِ عَلَى هَذَا يَا أَخَا الْيَهُودِ صَبْراً، فَمَكَثَ الْقَوْمُ أَيَّامَهُمْ كُلَّهَا كُلٌّ يَخْطُبُ لِنَفْسِهِ وَ أَنَا مُمْسِكٌ، إِلَى (٩)أَنْ سَأَلُونِي عَنْ أَمْرِي، فَنَاظَرْتُهُمْ فِي أَيَّامِي وَ أَيَّامِهِمْ، وَ آثَارِي وَ آثَارِهِمْ، وَ أَوْضَحْتُ

١- الخصال ٢- ٣٧۴- ٣٧٧ باب السّبعه.

٢- خ. ل: لا أعلم أحدا، و لا أعلم أصحابی يناظره.

٣- لا توجد: لا، فی المصدر.

۴- فی الخصال: و كان.

۵- فی المصدر: و لم يستونی.

۶- وضع فی مطبوع البحار علی: صهرا، رمز نسخه بدل.

٧- خ. ل: نسبا، جاء على البحار، و هو الظّاهر.

٨- لا توجد: كان، فى المصدر.

٩- فى الخصال: عن، بدلا من: إلى.

لَهُمْ مَا لَمْ يَجْهَلُوهُ مِنْ وُجُوهِ اسْتِحْقَاقِي لَهَا دُونَهُمْ، وَ ذَكَّرْتُهُمْ عَهْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ إِلَيْهِمْ، وَ تَأْكِيدَ مَا أَكَّدَهُ مِنَ الْبَيْعَهِ (۱) لِي فِي أَعْنَاقِهِمْ، دَعَاهُمْ حُبُّ الْإِمَارَهِ وَ بَسْطُ الْأَيْدِي وَ الْأَلْسُنِ فِي الْأَمْرِ وَ النَّهْيِ، وَ الرُّكُونُ إِلَى الدُّنْيَا، وَ الِاقْتِدَاءُ بِالْمَاضِينَ قَبْلَهُمْ إِلَى تَنَاوُلِ مَا لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُمْ، فَإِذَا خَلَوْتُ بِالْوَاحِدِ ذَكَّرْتُهُ أَيَّامَ اللَّهِ وَ حَذَّرْتُهُ مَا هُوَ قَادِمٌ عَلَيْهِ وَ صَائِرٌ إِلَيْهِ الْتَمَسَ مِنِّي شَرْطاً أَنْ أُصَيِّرَهَا لَهُ بَعْدِي، فَلَمَّا لَمْ يَجِدُوا عِنْدِي إِلَّا الْمَحَجَّهَ الْبَيْضَاءَ وَ الْحَمْلَ عَلَى كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ وَصِيَّهِ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ أَعْطَاهُ(۲) كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا جَعَلَهُ اللَّهُ لَهُ وَ مَنَعَهُ مَا لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ، أَزَالُوهَا (۳) عَنِّي إِلَى ابْنِ عَفَّانَ طَمَعاً إِلَى التَّبَجُّحِ (۴) مَعَهُ فِيهَا، وَ ابْنُ عَفَّانَ رَجُلٌ لَمْ تُسَوَّ بِهِ(۵) وَ بِوَاحِدٍ مِمَّنْ حَضَرَهُ حَالٌ لَهُ (۶) قَطُّ فَضْلًا عَمَّنْ(۷) دُونَهُمْ، لَا بِبَدْرٍ الَّتِي هِيَ سَنَامُ فَخْرِهِمْ-، وَ لَا غَيْرِهَا مِنَ الْمَآثِرِ الَّتِي أَكْرَمَ اللَّهُ بِهَا رَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ مَنِ اخْتَصَّهُ مَعَهُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ، ثُمَّ لَمْ أَعْلَمِ الْقَوْمَ أَمْسَوْا مِنْ يَوْمِهِمْ ذَلِكَ حَتَّى ظَهَرَتْ نَدَامَتُهُمْ، وَ نَكَصُوا عَلَى أَعْقَابِهِمْ، وَ أَحَالَ بَعْضُهُمْ عَلَى كُلٍّ (۸) بَعْضٍ، كُلٌّ يَلُومُ نَفْسَهُ وَ يَلُومُ أَصْحَابَهُ، ثُمَّ لَمْ تَطُلِ الْأَيَّامُ بِالْمُسْتَبِدِّ بِالْأَمْرِ ابْنِ عَفَّانَ حَتَّى أَكْفَرُوهُ وَ تَبَرَّءُوا مِنْهُ، وَ مَشَى إِلَى أَصْحَابِهِ خَاصَّهً وَ سَائِرِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

۱- لا توجد فی س: البیعه.

۲- کذا، و الظّاهر: إعطاء- بلا ضمیر- کما فی المصدر، أو: إعطاءه.

۳- فی الخصال: أزالها.

۴- جاءت حاشیه علی ک و هی: و التّبجح: التّمکّن فی الحلول و المقام. صحاح. انظر: الصّحاح ۱- ۳۵۴. و فی س: التّبجبح، و قد جاءت العباره فی المصدر: طمعا فی الشّحیح معه فیها.

۵- فی المصدر: لم یستو.

۶- لا توجد: له، فی الخصال، و هو الظّاهر، و قد وضع علیها فی ک رمز نسخه بدل.

۷- فی ک نسخه بدل: عن.

۸- لا توجد: کل، فی الخصال، کما هو الظّاهر، و قد خطّ علیها فی ک.

وَ آلِهِ عَلَى هَذِهِ (۱) يَسْتَقِيلُهُمْ مِنْ بَيْعَتِهِ وَ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مِنْ فَلْتَتِهِ، فَكَانَتْ هَذِهِ يَا أَخَا الْيَهُودِ أَكْبَرَ مِنْ أُخْتِهَا وَ أَفْظَعَ (۲) وَ أَحْرَى أَنْ لَا يُصْبَرَ عَلَيْهَا، فَنَالَنِي مِنْهَا الَّذِي لَا (۳) يَبْلُغُ وَصْفَهُ وَ لَا يَحِدُ (۴) وَقْتَهُ، وَ لَمْ يَكُنْ عِنْدِي فِيهِ إِلَّا الصَّبْرُ عَلَى مَا أَمَضَّ وَ أَبْلَغَ مِنْهَا، وَ لَقَدْ أَتَانِي الْبَاقُونَ مِنَ السِّتَّةِ مِنْ يَوْمِهِمْ كُلٌّ رَاجِعٌ عَمَّا كَانَ رَكِبَ مِنِّي، يَسْأَلُنِي خَلْعَ ابْنِ عَفَّانَ وَ الْوُثُوبَ عَلَيْهِ وَ أَخْذَ حَقِّي، وَ يُعْطِينِي صَفْقَتَهُ وَ بَيْعَتَهُ عَلَى الْمَوْتِ تَحْتَ رَايَتِي، أَوْ يَرُدَّ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَيَّ حَقِّي، فَوَ اللَّهِ يَا أَخَا الْيَهُودِ مَا مَنَعَنِي مِنْهَا إِلَّا الَّذِي مَنَعَنِي مِنْ أُخْتَيْهَا قَبْلَهَا، وَ رَأَيْتُ الْإِبْقَاءَ عَلَى مَنْ بَقِيَ مِنَ الطَّائِفَهِ أَبْهَجَ لِي وَ آنَسَ لِقَلْبِي مِنْ فَنَائِهَا، وَ عَلِمْتُ أَنِّي إِنْ حَمَلْتُهَا عَلَى دَعْوَهِ الْمَوْتِ رَكِبْتُهُ، فَأَمَّا نَفْسِي فَقَدْ عَلِمَ مَنْ حَضَرَ مِمَّنْ تَرَى وَ مَنْ غَابَ مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَنَّ الْمَوْتَ عِنْدِي بِمَنْزِلَهِ الشَّرْبَهِ الْبَارِدَهِ فِي الْيَوْمِ الشَّدِيدِ الْحَرِّ مِنْ ذِي الْعَطَشِ الصَّدَى، وَ لَقَدْ كُنْتُ عَاهَدْتُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ رَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَنَا وَ عَمِّي حَمْزَهُ وَ أَخِي جَعْفَرٌ وَ ابْنُ عَمِّي عُبَيْدَهُ عَلَى أَمْرٍ وَفَيْنَا بِهِ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لِرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، فَتَقَدَّمَنِي أَصْحَابِي وَ تَخَلَّفْتُ بَعْدَهُمْ لَمَّا أَرَادَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِينَا: (مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجالٌ صَدَقُوا ما عاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضى نَحْبَهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَ ما بَدَّلُوا تَبْدِيلًا)(۵) حَمْزَهُ وَ جَعْفَرٌ وَ عُبَيْدَهُ، وَ أَنَا وَ اللَّهِ الْمُنْتَظِرُ يَا أَخَا الْيَهُودِ وَ مَا بَدَّلْتُ تَبْدِيلًا، وَ مَا سَكَّتَنِي عَنِ ابْنِ عَفَّانَ وَ حَثَّنِي عَلَى الْإِمْسَاكِ (۶) إِلَّا أَنِّي عَرَفْتُ مِنْ أَخْلَاقِهِ فِيمَا اخْتَبَرْتُ مِنْهُ بِمَا لَنْ يَدَعَهُ حَتَّى يَسْتَدْعِيَ الْأَبَاعِدَ إِلَى قَتْلِهِ وَ خَلْعِهِ فَضْلًا عَنِ الْأَقَارِبِ، وَ أَنَا فِي عُزْلَهٍ، فَصَبَرْتُ حَتَّى كَأَنَّ ذَلِكَ، لَمْ أَنْطِقْ فِيهِ بِحَرْفٍ مِنْ لَا،

۱- فی الخصال: بدلا من: علی هذه، کلمه: عامّه.

۲- قد تقرأ الکلمه فی مطبوع البحار: أقظع، و الظّاهر ما فی المصدر: أقطع.

۳- لا توجد: لا، فی المصدر.

۴- فی ک: یحدّ.

۵- الأحزاب: ۲۳.

۶- فی الخصال زیاده: عنه.

وَ لَمَا: نَعَمْ، ثُمَّ أَتَانِی الْقَوْمُ وَ أَنَا عَلِمَ اللَّهُ كَارِهٌ لِمَعْرِفَتِی بِمَا تَطَاعَمُوا بِهِ مِنِ اعْتِقَادِ (۱)الْأَمْوَالِ وَ الْمَرَجِ (۲) فِی الْأَرْضِ، وَ عِلْمِهِمْ بِأَنَّ تِلْكَ لَیسَتْ لَهُمْ عِنْدِی وَ شَدِیدِ عَادَةٍ مُنْتَزَعَةٍ، فَلَمَّا لَمْ یجِدُوا عِنْدِی تَعَلَّلُوا الْأَعَالِیلَ.

ثُمَّ الْتَفَتَ عَلَیهِ السَّلَامُ إِلَی أَصْحَابِهِ، فَقَالَ: أَ لَیسَ كَذَلِكَ؟. فَقَالُوا: بَلَی یا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ.

**[ترجمه]الخصال – . الخصال ۲: ۳۷۴– ۳۷۷ باب هفتم – :

از جمله اموری که امیر المومنین علیه السلام در پاسخ خود به آن یهودی که درباره اموری که خداوند وی را از میان جانشینان پیامبران بدان آزموده بود، پرسیده بود، آنست که فرمود: و اما چهارم ای یهودی زاده، آنست که خلیفه دوم پس از رفیقش، در چند و چون امور با من مشورت می کرد و آنرا طبق نظر من پیش می برد و در قضایای بغرنج آن از من نظر می خواست و آنرا چنانکه من پیش پایش می نهادم، حل می نمود و من کسی را از این امر آگاه نمی کردم و یارانم هم از آن خبر نداشتند. کسی در این امور با او رایزنی نمی کرد و جز من بعد از او کسی در این امر طمع نداشت و چون ناگهان و بدون هیچ بیماری زمینه سازی و یا کاری که در حال سلامت جسمش انجام داده باشد، لحظه مرگش در رسید؛ شک نداشتم که به سادگی و به همان حالی که می پسندیدم و به همان سرانجامی که انتظارش را داشتم، حق خود را به دست آورده ام و خداوند اینچنین بهترین وجهی که امید آن داشتم و بهترین حالتی که دلم می خواست را رقم خواهد زد ولی او چنین کرد که کار خلافتش را اینگونه پایان داد که گروهی را برشمرد که من ششمین آنها بودم و نه فقط اینکه برتری مرا ذکر نکرد، بلکه با هیچ یک از ایشان برابر هم ندانست و هیچ اشاره ای هم به شکلی از وارث بودن من پس از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و نه نزدیکی من به او و نه دامادی من و نه هیچ نسبتی میان من و حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نکرد و هیچ یک از ایشان نیز حتی یکی از سوابقی که من داشتم، نداشتند و هیچ اثری چون آثار من (بر اسلام) نداشتند و او خلافت را میان ما به شورا گذاشت و پسرش را در این امر بر ما حاکم گرداند و دستور داد که گردن هر شش تن از این گروه را، اگر دستورش را اجرا نکنند، بزنند و همین برایم بس ای یهودی زاده، که بر این امر شکیبایی کنم. پس از آن این گروه همه روزه در تبلیغ خود همچنان به خطابه سرایی می پرداختند و من خموش نشسته بودم تا آنکه درباره حال من از من پرسیدند و من درباره کارهای خود و ایشان و آثاری که بر جا نهاده ام و آثار ایشان با ایشان در گفتگو شدم و برای ایشان اموری را که در وجوه استحقاق من

ص: ۳۴۷

بدون هیچگونه حقی از آن ایشان، از آن بی خبر نبودند، روشن نمودم

و پیمان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم با ایشان و آن بیعتی را که برای من سخت بر گردن آنها نهاد، را به یادشان آوردم. اما امارت دوستی و حب دست اندازی و زبان گشایی در امر و نهی و دل خوش کردن ایشان به دنیا و پیروی از گذشتگان پیش از ایشان، آنها را به دست یازیدن بدانچه خداوند حق ایشان قرار نداده بود، کشاند و چون با هر یک خلوت می کردم و او را به یاد انتقامهای الهی می انداختم و نسبت به آنچه قصد اقدام به آن دارد و فکرش را در سر می پرورانند، هشدارش می دادم، از من این شرط را درخواست می کرد که خلافت را پس از خود به دست وی بسپارم و چون در دل من جز راه درست و تکیه بر کتاب خدای عز و جل و وصیت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و پیروی از این رویه وی که به

هر فردی همان حقی را که خداونـد برایش مقـدر کرده بود، اختصاص می داد و غیر از آن را از وی باز می داشت، را نیافتنـد؛ امر خلافت را از دست من به در آورده و به طمع دست یافتن به رفاه و فراخی حاصل از خلافت همراه با ابن عفان، آنرا به وی وانهادنـد و ابن عفان مردی بود که هرگز بواسطه او و نه حتی بواسطه هیچیک از آن دوستان دیگرش، هیـچ امری به صـلاح نیامده بود چه رسد به اینکه به دست کمتر از ایشانی به نیکی انجام پذیرد، نه در جنگ بدر که اوج قله افتخارات ایشان است و نه در دیگر دستاوردهای شکوهمندی که خدای تعالی رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم و دیگر نزدیکان از اهل بیتش را بدان مفتخر گردانده بود. آنگاه پس از همان روز بود که این قوم را دیدم که آشکارا پشیمان گشته و انگشت ندامت گزیدنـد و هر یـک دیگری را در این کـار مقصر می دانست و هر یـک خود و یـارانش را سـرزنش می نمود. سپس روزهای چنـدی بر آن خودکـامه، ابن عفـان، نگـذشت که وی را تکفیر نموده و از وی بیزاری جستند و او برای حـل این مساله به نزد یاران خاصش و دیگر مردان از صحابه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم رفت

و از ایشان خواست بیعت از وی بازگیرند و بخاطر اشتباهش به درگاه خدا توبه جست و این، ای برادر یهودی، تحمل ناپذیرتر و بی‌شرمانه تر از اشتباه اولی بود و صبر نکردن بر آن سزاوارتر و بخاطر این امر مرا در وضعی قرار داد که وصف نپذیرد و آنرا پایانی نباشد و من چاره ای نداشـتم جز صبر بر معضـلی که دردناکتر و آزاردهنده تر از این بود. و چنین بود که باقی آن شـش تن، همان روز به نزد من آمده و همگی از رفتاری که با من پیش گرفته بودند، دست کشیده و از می خواستند که ابن عفان را خلع نمایم و بر وی شوریـده و حقم را از وی بسـتانم و همگی با من پیمان بسـته و بیعت نمودنـد که تا وقتی خداونـد عز و جل حـق مرا برایم بـاز پس سـتاند، تـا پـای مرگ زیر پرچم من بایسـتند. و به خـدا ای برادر یهودی، چیزی مرا از پـذیرش و گرفتن خلافت بازنـداشت مگر همان امری که مرا از دو فرصت پیشـین برای خلافت باز داشـته بود و چنین دیدم که حفظ بازماندگان از یارانم، برای من بس خوشاینـدتر و دلگرم کننـده تر از نابودی ایشان است و دانسـتم که اگر ایشان را بسوی مرگ فراخوانم، پذیرای آن باشند و اما درباره خودم، به راستی اینها که می بینی حاضرند و همه غایبان از اصحاب محمد صلی الله علیه و آله و سلم می دانند که مرگ در نظر من به منزله شـربتی خنک در روزی بسـیار گرم برای فردی است که سینه اش از عطش تشنگی سوزان است و به راستی که من و عمویم حمزه و برادرم جعفر و پسـر عمویم عبیـده با خدا و رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سلم در امری عهد بسته بودیم که بواسـطه آن وفاداری خود به خدا و رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سلم را ثابت نمودیم و این همپیمانان من پیش از من رهسپار گشتند و من به خواست خداوند عز و جل پس از ایشان باقی مانده ام و هان که خداوند دربـاره مـا این آیه را نـازل فرمود: (مِنَ الْمُؤْمِنِینَ رِجـالٌ صَـدَقُوا ما عاهَـدُوا اللَّهَ عَلَیْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضـی نَحْبَهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ یَنْتَظِرُ وَ ما بَدَّلُوا تَبْدِیلًا) - . الأحزاب/ ۲۳ -

-: از میان مؤمنان مردانی انـد که به آنچه با خـدا عهد بسـتند صادقانه وفا کردند برخی از آنان به شـهادت رسـیدند و برخی از آنها در [همین] انتظارنـد و [هرگز عقیـده خود را] تبدیل نکردند). اینان حمزه و جعفر و عبیده بودند و من خداوند گواه اسـت که انتظار می کشم ای برادر یهودی و هرگز در آن پیمان من تغییری ره نیافته است و هیـچ چیز مرا از ابن عفان باز نداشت و به خودداری وامـداشت مگر اینکه من چون اخلاـق وی را نیـک بنگریسـتم، دریـافتم او خویی دارد که طولی نخواهـد کشـید که گذشـته از نزدیکـان، اهـالی دوردست را نیز به قتل و پایین کشـیدن وی از تخت حکومتش واخواهـد داشت، حال آنکه من بر

کنار از این امر ایستاده و صبر نمودم تا آنکه این اتفاق افتاد و من نه حرفی

ص: ۳۴۹

از مخالفت زدم و نه موافقت. آنگاه این قوم به نزد من آمدند و من خدا می داند از آنرو که می دانستم این گروه با در دست گرفتن اموال و خوشگذرانی در زمین عادت کرده اند، خوش نداشتم و ایشان نیز می دانستند که این امور با وجود چون منی که این عادت را سرسختانه برخواهد چید، از دستشان خواهد رفت و چون طمعهای خود را نزد من نیافتند، به بهانه تراشی روی آوردند. آنگاه حضرت علیه السلام روی به اصحاب خود کرد و فرمود: آیا چنین نیست، و ایشان گفتند: آری ای امیر المومنین .

**[ترجمه]

بیان:

عمّن (۳) دونهم .. أی من لم یحضر، أو عند الناس فإنّ فیهم من کان أکثر سوابق ممّن حضر کأهل بیت النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و المقداد و عمّار و غیرهم..

**[ترجمه]عمّن دونهم یعنی کسانی که حضور ندارند یا در پیش مردم زیرا در بین آنان کسانی بودند که سابقه بیشتری در اسلام داشتند، مانند اهل بیت پیامبر (ص) و مقداد و عمار و دیگران.

**[ترجمه]

«۴»

مَا (۴): ابْنُ الصَّلْتِ، عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ، عَنْ عَلِیِّ (۵) بْنِ مُحَمَّدٍ الْکِنْدِیِّ، عَنْ حَسَنِ بْنِ حُسَیْنٍ، عَنْ أَبِی غَیْلَانَ سَعْدِ بْنِ طَالِبٍ، عَنْ أَبِی (۶) إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِی الطُّفَیْلِ، قَالَ: کُنْتُ فِی الْبَیْتِ یَوْمَ الشُّورَی وَ سَمِعْتُ عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ یَقُولُ:

أَنْشُدُکُمُ اللَّهَ (۷)جَمِیعاً أَ فِیکُمْ أَحَدٌ صَلَّی الْقِبْلَتَیْنِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: أَنْشُدُکُمْ بِاللَّهِ (۸) جَمِیعاً هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ وَحَّدَ اللَّهَ قَبْلِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

ص: ۳۵۰

۱- فی المصدر: اعتقال.

۲- فی الخصال: المرح.

۳- فی س: و عثمان، بدلا من: عمّن.

۴- أمالی الشّیخ الطّوسیّ ۱- ۳۴۲ بتفصیل فی الإسناد. و فی ک نسخه بدل للرّمز: فا. و لا معنی له.

۵- کذا، و فی المصدر: أخبرنا أحمد بن محمّد بن سعید إجازه، قال: حدّثنا علیّ ..

۶- لا توجد: أبی، فی الأمالی.

۷- فی المصدر: باللّه.

۸- وضع فی س علی حرف الباء رمز نسخه بدل.

قالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ جَمِيعاً هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ هُوَ (۱) أَخُو رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قالَ (۲): أَنْشُدُكُمُ اللَّهَ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ لَهُ أَخٌ مِثْلُ أَخِى جَعْفَرٍ؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قالَ: أَنْشُدُكُمُ اللَّهَ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ لَهُ زَوْجَةٌ مِثْلُ زَوْجَتِى فاطِمَهَ سَيِّدَهِ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّهِ؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ لَهُ سِبْطَانِ مِثْلُ سِبْطَيَّ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ ابْنَىْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ سَيِّدَىْ شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ (۳) نَاجَاهُ (۴) رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَقَدَّمَ بَيْنَ يَدَىْ نَجْوَاهُ صَدَقَةً، غَيْرِى؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ، غَيْرِى؟!. قَالُوا:

اللَّهُمَّ لَا.

قالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ (۵) هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: أَنْتَ مِنِّى بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى، غَيْرِى؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قالَ: أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بِطَيْرٍ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ ايتِنِى بِأَحَبِّ خَلْقِكَ إِلَيْكَ يَأْكُلُ مَعِى مِنْ هَذَا الطَّائِرِ، فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ وَ إِلَيَّ فَلَمْ يَأْكُلْ مَعَهُ أَحَدٌ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قالَ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ.

۱- لا توجد: هو، في المصدر.

۲- في الأمالي: تقديم لهذه المناشده على الّتي تليها.

۳- في س: من، بدلا من: أحد، و قد خطّ على: من، في ک.

۴- في الأمالي: ناجى، و هو الظّاهر.

۵- في س: اللّه.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی - . أمالی شیخ طوسیّ ۱: ۳۴۲ با بیان مفصل اسناد. - :

ابن الصلت به سندی روایت می کند که ابی الطفیل گفت: در روز شورا در خانه حاضر بودم و شنیدم که علی علیه السلام فرمود: شما را به خدا آیا غیر از من کسی از شما هست که همراه با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به سمت هر دو قبله نماز گزارده باشد؟ گفتند نه. گفت: شما را به خدا آیا غیر از من کسی از میان شما هست که پیش از من خدای را به یگانگی یاد کرده باشد؟ گفتند به راستی که نه.

ص: ۳۵۰

گفت: شما را به خدا ای جماعت آیا غیر از من کسی از میان شما هست که برادر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم باشد؟ گفتند به راستی که نه. گفت: شما را به خدا ای جماعت آیا غیر از من کسی از میان شما هست که برادری بسان برادر من جعفر داشته باشد؟ گفتند به راستی که نه. گفت: شما را به خدا ای جماعت آیا غیر از من کسی از میان شما هست که همسری همچون همسر من فاطمه سرور زنان اهل بهشت داشته باشد؟ گفتند به راستی که نه. گفت: شما را به خدا ای جماعت آیا غیر از من کسی از میان شما هست که پسرانی چون دو پسر من حسن و حسین، فرزندان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و سرور جوانان اهل بهشت داشته باشد؟ گفتند به راستی که نه. گفت: شما را به خدا ای جماعت آیا غیر از من کسی از میان شما هست که با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به نجوا سخن گفته باشد و او پیش از این نجوا صدقه ای پرداخت؟ گفتند به راستی که نه. گفت: شما را به خدا ای جماعت آیا غیر از من کسی از میان شما هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم درباره وی گفته باشد: \\"هر که من مولای اویم، پس اکنون علی مولای اوست، خداوندا با هر که با وی دوستی نمود، دوستی نما و با هر که با وی از در ستیز در آمد، ستیز جوی\\". ؟ گفتند به راستی که نه. گفت: شما را به خدا ای جماعت آیا غیر از من کسی از میان شما هست که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به وی فرموده باشد: \\"تو نسبت به من همچون هارون هستی نسبت به موسی\\" ؟ گفتند به راستی که نه. گفت: شما را به خدا ای جماعت آیا غیر از من کسی از میان شما هست که چون برای رسول خدا گوشت پرنده ای هدیه آوردند، گفت: خداوندا محبوبترین بندگانت را نزد من آر تا با من از این غذا بخورد، و من بودم که بر او وارد شدم و حضرت فرمود: \\"خداوندا! این محبوبترین بندگانت نزد من هم هست\\" ؟ گفتند به راستی که نه. گفت: خداوندا خود گواه باش!

ص: ۳۵۱

**[ترجمه]

«۵»

ج(۱): عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ عُتْبَةَ الْهَاشِمِيِّ، قَالَ: كُنْتُ جَالِساً (۲)عِنْدَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِمَكَّةَ إِذْ دَخَلَ عَلَيْهِ أُنَاسٌ مِنَ الْمُعْتَزِلَةِ فِيهِمْ عَمْرُو بْنُ عُبَيْدٍ وَ .. سَاقَ الْحَدِيثَ .. إِلَی أَنْ قَالَ: قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا عَمْرُو! لَوْ أَنَّ الْأُمَّةَ قَلَّدَتْكَ أَمْرَهَا فَمَلَكْتَهُ بِغَيْرِ قِتَالٍ وَ لَا مَئُونَةٍ فَقِيلَ لَكَ: وَلِّهَا مَنْ شِئْتَ، مَنْ كُنْتَ تَتَوَلَّاهُ (۳).؟

قَالَ: كُنْتُ أَجْعَلُهَا شُورَى بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ.

قَالَ: بَيْنَ كُلِّهِمْ؟.

قَالَ: نَعَمْ.

قَالَ: فَسَقَتِهِمْ وَ خِيَارِهِمْ؟.

قَالَ: نَعَمْ.

قَالَ: قُرَيْشٍ وَ غَيْرِهِمْ؟.

قَالَ: الْعَرَبِ وَ الْعَجَمِ.

قَالَ: أَخْبِرْنِی (۴) یَا عَمْرُو أَ تَتَوَلَّی أَبَا بَكْرٍ وَ عُمَرَ أَوْ تَتَبَرَّأُ مِنْهُمَا؟.

قَالَ: أَتَوَلَّاهُمَا.

قَالَ: يَا عَمْرُو! إِنْ كُنْتَ رَجُلًا تَتَبَرَّأُ مِنْهُمَا فَإِنَّهُ يَجُوزُ ذَلِكَ (۵) الْخِلَافُ عَلَيْهِمَا، وَ إِنْ كُنْتَ تَتَوَلَّاهُمَا فَقَدْ خَالَفْتَهُمَا، قَدْ عَهِدَ عُمَرُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَبَايَعَهُ وَ لَمْ يُشَاوِرْ أَحَداً، ثُمَّ رَدَّهَا أَبُو بَكْرٍ عَلَيْهِ وَ لَمْ يُشَاوِرْ أَحَداً، ثُمَّ جَعَلَهَا عُمَرُ شُورَى بَيْنَ سِتَّةٍ فَأَخْرَجَ(۶) مِنْهَا الْأَنْصَارَ غَيْرَ أُولَئِكَ السِّتَّةِ مِنْ قُرَيْشٍ-، ثُمَّ أَوْصَى النَّاسَ فِيهِمْ بِشَيْ ءٍ مَا أَرَاكَ

ص: ۳۵۲

۱- الاحتجاج ۲- ۱۱۸- ۱۲۰- طبعه النّجف-، و ۲- ۳۶۲- ۳۶۳- طبعه إیران-.

۲- لا توجد: جالسا، فی طبعتی المصدر و لا فی س.

۳- فی المصدر بطبعتیه: تولّی، و هو الظّاهر. و فی س: نتولّی. قال فی القاموس ۴- ۴۰۱: و تولّاه: اتّخذ ولیّا، و الأمر: قلّده.

۴- فی الاحتجاج: فأخبرنی.

۵- فی المصدر: لک، بدلا من: ذلک.

۶- فی الاحتجاج- طبعه إیران-: فخرج.

تَرْضَی بِهِ (۱) أَنْتَ وَ لَا أَصْحَابُکَ، قَالَ: وَ مَا صَنَعَ؟. قَالَ: أَمَرَ صُهَیْباً أَنْ یُصَلِّیَ بِالنَّاسِ ثَلَاثَهَ أَیَّامٍ وَ أَنْ یَتَشَاوَرُوا أُولَئِکَ السِّتَّهَ لَیْسَ فِیهِمْ أَحَدٌ سِوَاهُمْ إِلَّا ابْنُ عُمَرَ یُشَاوِرُونَهُ (۲)، وَ لَیْسَ لَهُ مِنَ الْأَمْرِ شَیْ ءٌ، وَ أَوْصَی مَنْ بِحَضْرَتِهِ مِنَ الْمُهَاجِرِینَ وَ الْأَنْصَارِ إِنْ مَضَتْ ثَلَاثَهُ أَیَّامٍ قَبْلَ أَنْ یَفْرُغُوا وَ یُبَایِعُوا أَنْ تُضْرَبَ (۳) أَعْنَاقُ السِّتَّهِ جَمِیعاً، وَ إِنِ اجْتَمَعَ أَرْبَعَهٌ قَبْلَ أَنْ یَمْضِیَ (۴) ثَلَاثَهُ أَیَّامٍ وَ خَالَفَ اثْنَانِ أَنْ تُضْرَبَ (۵) أَعْنَاقُ الِاثْنَیْنِ (۶)، أَ فَتَرْضَوْنَ بِذَا (۷) فِیمَا تَجْعَلُونَ مِنَ الشُّورَی فِی الْمُسْلِمِینَ؟. قَالُوا:

لَا..

**[ترجمه]الاحتجاج - . الاحتجاج ۲: ۱۱۸- ۱۲۰- چاپ نجف-، و ۲- ۳۶۲- ۳۶۳- چاپ ایران- - :

از عبدالکریم بن عتبه هاشمی روایت است که گفت: در مکه نزد امام صادق علیه السلام نشسته بودم که گروهی از معتزله و از جمله عمر بن عبید به نزد وی آمدند و .. ادامه روایت را وارد کرده تا آنجا که گوید .. امام علیه السلام فرمود: ای عمرو! اگر این امت امر حکومت را به دست تو بسپارند و بدون هیچ جنگ و صرف مال آنرا بدست آوری و آنگاه به تو گویند: آنرا به هر که خواهی ببخش!، آنرا به دست چه کسی خواهی سپرد؟ گفت: آنرا بصورت شورایی میان مسلمانان قرار می دادم. فرمود: میان همه ایشان؟ گفت: آری. فرمود: میان تبهکاران و برگزیدگان ایشان؟ گفت: آری. فرمود: میان قریشیان و دیگران؟ گفت: میان عرب و عجم. فرمود: آیا ابوبکر و عمر را تایید و یاری می کنی یا از آندو بیزاری می جویی؟ گفت: تاییدشان می کنم. فرمود: ای عمرو! اگر تو از آندو برائت می جستی جایز بود که درباره ایشان به خلاف برخیزی و اگر آندو را تایید می کردی، به راستی که با هم آن دو به مخالفت برخاسته ای. حقیقت آنست که عمر با ابوبکر پیمان بسته و بدون مشورت با کسی، با او بیعت نمود و سپس ابوبکر نیز این رفتار وی را تلافی نموده و بدون مشورت با هیچکس، خلافت را به وی بازگرداند و سپس عمر آنرا میان شش تن به شورا نهاد و غیر از آن شش تن اهل قریش، انصار را از این حق محروم نمود و سپس مردم را درباره ایشان به چیزی سفارش نمود که گمان نمی کنم،

ص: ۳۵۲

نه تو و نه هیچیک از یارانت آنرا بپسندی. گفت: مگر چه کرد؟ فرمود: دستور داد که صهیب سه روز به پیشنمازی مردم بایستد و آن شش تن بدون حضور احدی مگر ابن عمر که با او مشورت می کردند ولی حق دخالتی نداشت، به شور بنشینند و مهاجران و انصاری را که نزدش بودند دستور داد که اگر سه روز گذشت و ایشان فارغ نشده و با یکی از خودشان بیعت ننموده بودند، گردن همه آن شش تن را بزنند و اگر پیش از پایان سه روز، چهار تن هم رأی شده و دو تن مخالفت نمودند، گردن آن دو تن زده شود. اما شما آیا در شورایی که میان مسلمانان متصور هستید، به چنین امری راضی می شوید؟ گفتند: نه.

**[ترجمه]

«۶ و ۷»

یب(۸)، کا (۹): عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ، عَنْ أَبِیهِ، عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ، عَنِ ابْنِ أُذَیْنَهَ، عَنْ زُرَارَهَ، عَنْ عَبْدِ الْکَرِیمِ .. مِثْلَهُ.

**[ترجمه]التهذیب - . التّهذیب ۶: ۱۴۸- ۱۵۱، حدیث ۲۶۱ - و ۷. الکافی - . الکافی: ۵: ۲۳- ۲۷، حدیث ۱ - :

نظیر همین روایت را به سندی دیگر نقل می کند.

**[ترجمه]

«۸»

ج (۱۰): فِی خَبَرِ أَبِی الْهُذَیْلِ حِینَ نَاظَرَ الشِّیعِیَّ الَّذِی یُرْمَی بِالْجُنُونِ، قَالَ لَهُ: أَخْبِرْنِی یَا أَبَا الْهُذَیْلِ عَنْ عُمَرَ حِینَ صَیَّرَهَا شُورَی فِی (۱۱) سِتَّهٍ وَ زَعَمَ أَنَّهُمْ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ، فَقَالَ: إِنْ خَالَفَ اثْنَانِ لِأَرْبَعَهٍ فَاقْتُلُوا الِاثْنَیْنِ، وَ إِنْ خَالَفَ ثَلَاثَهٌ لِثَلَاثَهٍ فَاقْتُلُوا الثَّلَاثَهَ الَّذِی لَیْسَ فِیهِمْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ، فَهَذِهِ دِیَانَهٌ أَنْ یَأْمُرَ بِقَتْلِ أَهْلِ الْجَنَّهِ؟!.

۱- لا توجد: به، فی المصدر.

۲- فی الاحتجاج: و یشاورونه.

۳- فی الاحتجاج: ثلاثه أیّام و لم یفرغوا و یبایعوه أن یضرب ..

۴- قد تقرأ فی س: تمضی.

۵- فی الاحتجاج: یضرب.

۶- فی س: الاثنتین.

۷- فی المصدر: بهذا.

۸- التّهذیب ۶- ۱۴۸- ۱۵۱، حدیث ۲۶۱.

۹- الکافی: ۵- ۲۳- ۲۷، حدیث ۱.

۱۰- الاحتجاج ۲- ۱۵۰- ۱۵۴- النّجف-، و ۲- ۳۸۲- ۳۸۵- إیران-.

۱۱- فی المصدر: بین، بدلا من: فی.

وَ أَخْبِرْنِی یَا أَبَا الْهُذَیْلِ عَنْ عُمَرَ لَمَّا طُعِنَ دَخَلَ عَلَیْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْعَبَّاسِ (۱) قَالَ: فَرَأَیْتُهُ جَزِعاً، فَقُلْتُ: یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ! مَا هَذَا الْجَزَعُ؟. فَقَالَ (۲): یَا ابْنَ عَبَّاسٍ! مَا جَزَعِی لِأَجْلِی وَ لَکِنْ (۳) لِهَذَا الْأَمْرِ مَنْ یَلِیهِ بَعْدِی. قَالَ: قُلْتُ: وَلِّهَا طَلْحَهَ بْنَ عُبَیْدِ اللَّهِ. قَالَ: رَجُلٌ لَهُ حِدَّهٌ، کَانَ النَّبِیُّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَعْرِفُهُ فَلَا أُوَلِّی أُمُورَ الْمُسْلِمِینَ حَدِیداً. قَالَ: قُلْتُ: وَلِّهَا زُبَیْرَ بْنَ الْعَوَّامِ. قَالَ: رَجُلٌ بَخِیلٌ، رَأَیْتُ (۴) یُمَاکِسُ امْرَأَتَهُ فِی کُبَّهٍ مِنْ غَزْلٍ، فَلَا أُوَلِّی أُمُورَ الْمُسْلِمِینَ بَخِیلًا. قَالَ:

قُلْتُ: وَلِّهَا سَعْدَ بْنَ أَبِی وَقَّاصٍ. قَالَ: رَجُلٌ صَاحِبُ فَرَسٍ وَ قَوْسٍ وَ لَیْسَ مِنْ أَحْلَاسِ الْخِلَافَهِ. قُلْتُ (۵): وَلِّهَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ. قَالَ: رَجُلٌ لَیْسَ یُحْسِنُ أَنْ یَکْفِیَ عِیَالَهُ. قَالَ: قُلْتُ: وَلِّهَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ، فَاسْتَوَی جَالِساً وَ (۶) قَالَ: یَا ابْنَ عَبَّاسٍ! مَا وَ (۷) اللَّهِ أَرَدْتَ بِهَذَا، أُوَلِّی (۸) رَجُلًا لَمْ یُحْسِنْ أَنْ یُطَلِّقَ امْرَأَتَهُ؟. قُلْتُ (۹):

وَلِّهَا عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ. فَقَالَ(۱۰): وَ اللَّهِ لَئِنْ وَلَّیْتُهُ لَیَحْمِلَنَّ آلَ (۱۱) أَبِی مُعَیْطٍ عَلَی رِقَابِ الْمُسْلِمِینَ، وَ أَوْشَکَ إِنْ فَعَلَهَا- (۱۲) أَنْ یَقْتُلُوهُ .. قَالَهَا ثَلَاثاً (۱۳)، ثُمَّ سَکَتُّ لِمَا أَعْرِفُ

۱- فی المصدر: عبّاس.

۲- فی الاحتجاج: قال.

۳- فی المصدر زیاده: جزعی.

۴- فی الاحتجاج: رأیته، و هو الظّاهر.

۵- فی الاحتجاج: قال قلت.

۶- فی المصدر: ثمّ، بدلا من: الواو.

۷- لا توجد الواو فی المصدر، و هو الظّاهر.

۸- لا توجد فی ک: أولی.

۹- فی المصدر: قال قلت.

۱۰- فی الاحتجاج: قال.

۱۱- فی المصدر: بنی، بدلا من: آل.

۱۲- فی الاحتجاج: و یوشک، بدلا من: و أوشک أن أفعلها.

۱۳- فی المصدر زیاده: قال.

مِنْ مُعَانَدَتِهِ(۱) لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ (۲) لِي: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ! اذْكُرْ صَاحِبَكَ. قَالَ: قُلْتُ: وَلِّهَا (۳) عَلِيّاً. قَالَ: وَ اللَّهِ (۴) مَا جَزَعِي إِلَّا لِمَا أَخَذْنَا (۵) الْحَقَّ مِنْ أَرْبَابِهِ، وَ اللَّهِ لَئِنْ وَلَّيْتُهُ لَيَحْمِلَنَّهُمْ عَلَى الْمَحَجَّةِ العظماء، الْعُظْمَى وَ إِنْ يُطِيعُوهُ يُدْخِلْهُمُ الْجَنَّةَ .. فَهُوَ يَقُولُ هَذَا ثُمَّ صَيَّرَهَا شُورَى بَيْنَ السِّتَّةِ، فَوَيْلٌ لَهُ مِنْ رَبِّهِ .. الْخَبَرَ.

**[ترجمه]الاحتجاج - . الاحتجاج ۲: ۱۵۰- ۱۵۴- النّجف-، و ۲- ۳۸۲- ۳۸۵- إیران- - :

در خبر ابی هـذیل است: آنگاه که وی با آن مرد شیعه که به جنون متهمش می کردنـد، وارد مناظره شـد، به وی گفت: ای ابا هـذیل نظرت درباره این کار عمر که خلافت را شورای میان شـش تن قرار داد و مدعی شد که ایشان از اهل بهشت هسـتند، و گفت اگر دو تن بـا چهار تن دیگر مخالفت نمودنـد، پس آن دو تن را بکشـید، و اگر سه تن از ایشان با سه تنِ دیگر مخالفت کردند، پس آن سه تنی را بکشید که عبدالرحمن بن عوف بین آنها نیست، چیست؟ و آیا این دینداری است که به کشتن اهل بهشت فرمان دهد؟!

ص: ۳۵۳

و نظرت درباره عمر چیست ای ابا هذیل آنگاه که ضـربت خورده بود و عبد الله بن عباس بر وی وارد گشت و او گوید: وی را بیقرار دیدم و گفتم: این بی تابی چیست ای امیر المومنین؟ گفت: ای ابن عباس! بی تابی ام بخاطر خودم نیست بلکه بخاطر امر خلافت است که چه کسـی پس از من آنرا به دست خواهد گرفت. گوید: گفتم: آنرا به دست طلحه بن عبید الله بسـپار. گفت: وی مردی تندخو و سرسـخت است و پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم او را چنین می شناخت و من امور مسلمانان را به دست مردی سخت‌خو قرار نمی دهم. گوید: گفتم آنرا به دست زبیر بن عوّام بسپار. گفت: مردی خسیس است و خود او را دیدم که بر سـر کلافی از نخ با زنش چانه می زد و من امور مسـلمانان را به دست یک بخیل نمی دهم. گوید: گفتم آنرا به دست سـعد بن ابی وقـاص بسـپار. گفت: مردی است که دل به اسب و کمـانش خـوش داشـته و اهـل خلافت نمـودن نیست. گفتم آنرا به عبـدالرحمن بن عوف بسـپار. گفت: مردی است که حتی خانواده خودش را هم نمی توانـد اداره کند. گفتم آنرا به عبد الله بن عمر بسپار. و او برخاست نشست و گفت: ای ابن عباس! تو را به خدا، منظورت از این کلام چیست؟ خلافت را به مردی بسپرم کـه حـتی نتـوانست زنش را طلاـق دهـد؟! گفتم: پس آنرا به عثمـان بن عفـان بسـپار. گفت: به خـدا که اگر آنرا به دست وی بدهم، خاندان ابی معیط را سوار بر گرده مردم می کند و چه بسا که اگر چنین کند، او را بکشـند .. و اینرا سه بار تکرار کرد و سپس بخاطر آگاهی

ص: ۳۵۴

از دشـمنی او با امیر المومنین علی بن ابیطالب علیه السـلام سکوت کردم و او گفت: ابن عباس! آن رفیقت را هم نام ببر. گفتم: آنرا به دست علی بسـپار. گفت: به خـدا سوگنـد که بی تابی ام جز از آنرو نیست که ما حق را از صاحبان آن گرفتیم و به خدا سوگند که اگر او را خلیفه گردانم، به حتم که وی ایشان را به راه راستین پیش می برد و اگر به فرمان وی سرنهند، ایشان را به بهشت وارد می کند.. وی چنین می گفت ولی سپس آنرا شورای میان آن شش تن قرار داد و وای بر او از مجازات خداوند .. ادامه روایت.

بحار الأنوار (ط - بيروت) ؛ ج ۳۱ ؛ ص۳۵۵

**[ترجمه]

بيان:

من أحلاس الخلافه .. أى من يلازمها و يليق بها. قال فى النهايه (۶) فى حديث الفتن عدّ منها فتنه الأحلاس(۷).. جمع حلس و هو الكساء الّذى يلى (۸) ظهر البعير تحت القتب، شبّهها به للزومها و دوامها، و منه الحديث .. (۹): كونوا أحلاس بيوتكم .. أى الزموها، و منه .. نحن أحلاس الخيل: يريدون لزومهم ظهورها (۱۰).

**[ترجمه]من أحلاس الخلافه .. أى من يلازمها و يليق بها. قال فى النهايه «۶» فى حديث الفتن عدّ منها فتنه الأحلاس «۷» .. جمع حلس و هو الكساء الّذى يلى «۸» ظهر البعير تحت القتب، شبّهها به للزومها و دوامها، و منه الحديث .. «۹»: كونوا أحلاس بيوتكم .. أى الزموها، و منه .. نحن أحلاس الخيل: يريدون لزومهم ظهورها «۱۰»

توضيح:من احلاس الخلافه .. يعنى كسى كه ملازم خلافت و شايسته آن است. در النهايه «۶» آمده است: در حديث الفتن فتنه الاحلاس را هم از جمله آنها برشمرده است«۷» .. و احلاس جمع حلس و آن پوششى است كه «۸» مستقيما روى كمر شتر و زير قتب (چرمينه زير زين) قرار مى گيرد و و ايشان را به اين دليل به آن تشبيه كرده همواره ملازم و همراه آن هستند و از همين مقوله است حديث«۹»: كونوا احلاس بيوتكم يعنى اينكه ملازم خانه هايتان باشد و هم از اين معنى است نحن احلاس الخيل يعنى كه همواره بر پشت اسبان سوار و در پيكارند«۱۰».

**[ترجمه]

«۹»

ع (۱۱): أَبِی عَلِیٍّ، عَنْ أَبِیهِ، رَفَعَهُ إِلَی (۱۲) أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: لَمَّا كَتَبَ عُمَرُ كِتَابَ الشُّورَی بَدَأَ بِعُثْمَانَ فِی أَوَّلِ الصَّحِیفَهِ وَ أَخَّرَ عَلِیّاً أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ فَجَعَلَهُ فِی آخِرِ الْقَوْمِ، فَقَالَ الْعَبَّاسُ: یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ! یَا أَبَا

ص: ۳۵۵

۱- فى الاحتجاج: مغايرته.

۲- فى المصدر: فقال.

۳- فى الاحتجاج: فولّها.

۴- فى المصدر: فو اللّه.

۵- فى س: أخذت.

۶- النهايه ۱- ۴۲۳- ۴۲۴، و نظيره فى لسان العرب ۶- ۵۵.

٧- فى ك: تكرّر كلمه: الأحلاس.

٨- فى المصدر: بلى.

٩- فى النهايه: و منه حديث أبى موسى ..

١٠- فى المصدر: لظهورها.

١١- علل الشّرائع: ١٧١، باب ١٣۴، حديث ١.

١٢- فى المصدر: أبى رحمه اللّه، حدّثنا علىّ بن إبراهيم بن هاشم، عن أبيه، بإسناده إلى.

الْحَسَنِ! أَشَرْتُ عَلَيْکَ فِی یَوْمِ قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَنْ تَمُدَّ یَدَکَ فَنُبَایِعَکَ فَإِنَّ هَذَا الْأَمْرَ لِمَنْ سَبَقَ إِلَیْهِ، فَعَصَیْتَنِی حَتَّی بُویِعَ أَبُو بَکْرٍ، وَ أَنَا أُشِیرُ عَلَیْکَ الْیَوْمَ أَنَّ عُمَرَ قَدْ کَتَبَ اسْمَکَ فِی الشُّورَی وَ جَعَلَکَ آخِرَ الْقَوْمِ وَ هُمْ یُخْرِجُونَکَ مِنْهَا، فَأَطِعْنِی وَ لَا تَدْخُلْ فِی الشُّورَی، فَلَمْ یُجِبْهُ بِشَیْ ءٍ، فَلَمَّا بُویِعَ عُثْمَانُ قَالَ لَهُ الْعَبَّاسُ: أَ لَمْ أَقُلْ لَکَ؟. قَالَ لَهُ: یَا عَمِّ! إِنَّهُ قَدْ خَفِیَ عَلَیْکَ أَمْرٌ، أَ مَا سَمِعْتَ قَوْلَهُ عَلَی الْمِنْبَرِ: مَا کَانَ اللَّهُ لِیَجْمَعَ لِأَهْلِ هَذَا الْبَیْتِ الْخِلَافَهَ وَ النُّبُوَّهَ؟

فَأَرَدْتُ أَنَّ یُکَذِّبَ نَفْسَهُ بِلِسَانِهِ فَیَعْلَمَ النَّاسُ أَنَّ قَوْلَهُ بِالْأَمْسِ کَانَ کَذِباً بَاطِلًا، وَ أَنَّا نَصْلُحُ لِلْخِلَافِهِ، فَسَکَتَ الْعَبَّاسُ.

**[ترجمه]علل الشرائع - . علل الشّرائع: ۱۷۱، باب ۱۳۴، حدیث ۱ - :

از ابا عبدالله امام صادق علیه السلام روایت است که فرمود: وقتی که عمر نامه شوری را نوشت، نخست نام عثمان را در ابتدای صفحه نوشت و نام علی علیه السلام را در پس همه نامها نوشت. پس عباس گفت: ای امیر مومنان! ای ابو الحسن!

ص: ۳۵۵

آنروز که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به از دنیا رفت، به تو توصیه کردم که دست خود را پیش آوری تا با تو بیعت کنیم، چرا که این امر از آن کسی است که بدان پیشی جوید و این پیشنهاد را نپذیرفتی تا آنکه ابوبکر خلافت را از آن خود کرد و امروز به تو توصیه می کنم اکنون که عمر تو را از جمله اهل شورا نوشته و نام تو را بعنوان آخرین نفر درج کرده و ایشان تو را عقب خواهند راند، این حرف مرا بشنو و وارد شورا مشو و علی پاسخی نگفت و چون با عثمان بیعت نمودند، عباس به حضرت گفت: نگفتم! حضرت به او گفت: ای عمو! چیزی در میان هست که شما از آن خبر نداری، آیا نشنیدی که بروی منبر گفت: خداوند بر آن نبوده که خلافت و نبوت را برای این خاندان جمع آورد. و من قصدم آن بود که او به زبان خود، خودش را تکذیب نماید و مردم دریابند که سخن دیروز او دروغ و باطل بود و این ماییم که شایسته خلافت هستیم، و اینگونه عباس ساکت شد.

**[ترجمه]

«۱۰»

ب (۱): عَنْهُمَا، عَنْ حَنَانٍ (۲)، عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ فَقَالَ: مَا مَنَعَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ أَنْ یَجْعَلَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ فِی الشُّورَی؟.

فَقَالَ: قَدْ قِیلَ ذَلِکَ لِعُمَرَ، فَقَالَ: کَیْفَ أَجْعَلُ رَجُلًا لَمْ یُحْسِنْ أَنْ یُطَلِّقَ..

**[ترجمه]قرب الاسناد - . قرب الإسناد: ۴۸ - :

حنان از امام صادق علیه السلام روایت کند که مردی پرسید: چرا عمر بن الخطاب، عبد الله بن عمر را از اعضای شورا قرار نداد؟ و حضرت فرمود: این را به عمر پیشنهاد کردند ولی او گفت: چگونه مردی را که عرضه طلاق دادن زنش را نداشت،

شریک گردانم؟!

**[ترجمه]

«۱۱»

مَا (۳): الْمُفِيدُ، عَنِ الْكَاتِبِ، عَنِ الزَّعْفَرَانِيِّ، عَنِ الثَّقَفِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ لُوطِ بْنِ يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جُنْدَبٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: لَمَّا بُويِعَ عُثْمَانُ سَمِعْتُ الْمِقْدَادَ بْنَ الْأَسْوَدِ الْكِنْدِيَّ يَقُولُ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ: وَ اللَّهِ يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ! مَا رَأَيْتُ مِثْلَ مَا أُتِيَ إِلَى أَهْلِ هَذَا الْبَيْتِ بَعْدَ نَبِيِّهِمْ، فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: وَ مَا أَنْتَ وَ ذَاكَ يَا مِقْدَادُ؟. قَالَ (۴):

إِنِّي وَ اللَّهِ أُحِبُّهُمْ لِحُبِّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ لَهُمْ (۵)وَ يَعْتَرِينِي وَ اللَّهِ وَجْدٌ لَا أَبُثُّهُ بَثَّهً بَثَّهً (۶) لِتَشَرُّفِ قُرَيْشٍ عَلَى النَّاسِ بِشَرَفِهِمْ وَ اجْتِمَاعِهِمْ عَلَى نَزْعِ سُلْطَانِ

ص: ۳۵۶

۱- قرب الإسناد: ۴۸.

۲- فی المصدر زیاده: بن سدیر.

۳- أمالی الشّیخ الطّوسیّ ۱- ۱۹۴ بتفصیل فی الإسناد.

۴- لا توجد: قال، فی ک.

۵- لا توجد: لهم، فی الأمالی، و أثبتت فی المجالس.

۶- لا توجد: بثّه، فی المصدر، و هی نسخه فی ک.

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مِنْ أَيْدِيهِمْ. فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: وَيْحَكَ! وَ اللَّهِ لَقَدِ اجْتَهَدْتُ نَفْسِي لَكُمْ. قَالَ لَهُ الْمِقْدَادُ (۱): وَ اللَّهِ لَقَدْ تَرَكْتُ رَجُلًا مِنَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْحَقِّ وَ بِهِ يَعْدِلُونَ، أَمَا وَ اللَّهِ لَوْ أَنَّ لِي عَلَى قُرَيْشٍ أَعْوَاناً لَقَاتَلْتُهُمْ قِتَالِي إِيَّاهُمْ يَوْمَ بَدْرٍ وَ أُحُدٍ. فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا مِقْدَادُ! لَا يَسْمَعَنَّ هَذَا (۲)الْكَلَامَ مِنْكَ النَّاسُ، أَمَ وَ اللَّهِ إِنِّي لَخَائِفٌ أَنْ تَكُونَ صَاحِبَ فِرْقَةٍ وَ فِتْنَةٍ. قَالَ جُنْدَبٌ: فَأَتَيْتُهُ بَعْدَ مَا انْصَرَفَ مِنْ مَقَامِهِ، فَقُلْتُ لَهُ: يَا مِقْدَادُ! أَنَا مِنْ أَعْوَانِكَ. فَقَالَ: رَحِمَكَ اللَّهُ، إِنَّ الَّذِي نُرِيدُ لَا يُغْنِي فِيهِ الرَّجُلَانِ وَ الثَّلَاثَةُ، فَخَرَجْتُ مِنْ عِنْدِهِ فَأَتَيْتُ(۳) عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ فَذَكَرْتُ لَهُ مَا قَالَ وَ مَا قُلْتُ (۴)، قَالَ: فَدَعَا لَنَا بِخَيْرٍ.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی - . أمالي الشّيخ الطّوسيّ ۱: ۱۹۴ با بیان مفصل اسناد - : شیخ مفید روایت می کند: زمانی که با عثمان بیعت شد، شنیدم که مقداد بن الاسود الکندی به عبد الرحمن بن عوف می گفت: به خدا ای عبد الرحمن! پس از پیامبر، رفتاری بسان آنچه که اکنون در حق این خاندان مرتکب شدند، ندیده بودم. عبد الرحمن به او گفت: تو را چه با این کار ای مقداد؟ گفت: به خدا که من بخاطر محبت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به ایشان، آنان را دوست دارم و به خدا که بخاطر شرافت یافتن قریش بر دیگر مردمان بخاطر شرف ایشان، اما همدست شدن آنان در ستاندن حکومت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از دست ایشان، مرا اندوهی فرا می گیرد که هرگز ذره ای از آنرا بروز نمی دهم.

ص: ۳۵۶

عبدالرحمن به او گفت: وای بر تو! به راستی که خود را برای شما به زحمت افکندم. مقداد به او گفت: به خدا که مردی را ترک گفته ای که به حق فرمان داده و به حق دادگری پیشه می نمایند. هان که به خدا اگر مرا در برابر قریش یاران جنگاوری بود، بی شک همچون جنگیدنم در نبرد بدر و احد، با ایشان در کارزار می شدم. پس عبدالرحمن به وی گفت: مادرت به عزایت بنشیند ای مقداد! مباد که مردم این سخن را از زبان تو بشنوند، وگرنه که به خدا بیم آن دارم که تو سردسته فرقه ای و برپا کننده فتنه ای باشی. جندب گفت: چون وی از آن مکان دور گشت به نزد وی رفتم و گفتم: مقداد! من از تو حمایت می کنم. گفت: خدا خیرت دهد، هدفی که ما داریم، با دو مرد و سه مرد چاره نمی شود، پس از نزد وی روانه شده و به نزد علی بن ابی طالب صلوات الله علیه رفتم و آنچه که وی گفته بود و من گفتم را بیان کردم و گوید که حضرت برای ما دعای خیر نمود.

**[ترجمه]

«۱۲»

جا(۵): الْكَاتِب مِثْلَهُ.

**[ترجمه]امالی شیخ مفید - . أمالي شيخ مفيد: ۱۶۹- ۱۷۰، حديث ۵ - : به سندی دیگر نظیر همین روایت نقل شده است.

**[ترجمه]

«۱۳»

شا (۶): رَوَی یَحْیَی بْنُ عَبْدِ الْحَمِیدِ الْحِمَّانِیُّ، عَنْ یَحْیَی بْنِ سَلَمَهَ بْنِ کُهَیْلٍ، عَنْ أَبِیهِ، عَنْ أَبِی صَادِقٍ، قَالَ: لَمَّا جَعَلَهَا عُمَرُ شُورَی فِی سِتَّهٍ، فَقَالَ:

إِنْ بَایَعَ اثْنَانِ لِوَاحِدٍ وَ اثْنَانِ لِوَاحِدٍ فَکُونُوا مَعَ الثَّلَاثَهِ الَّذِینَ فِیهِمْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ وَ اقْتُلُوا الثَّلَاثَهَ الَّذِینَ لَیْسَ فِیهِمْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ، خَرَجَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ مِنَ الدَّارِ وَ هُوَ مُعْتَمِدٌ عَلَی یَدِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ فَقَالَ: یَا ابْنَ الْعَبَّاسِ! إِنَّ الْقَوْمَ قَدْ عَادَوْکُمْ بَعْدَ نَبِیِّکُمْ کَمُعَادَاتِهِمْ لِنَبِیِّکُمْ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فِی حَیَاتِهِ، أَمَ وَ اللَّهِ لَا یُنِیبُ (۷) بِهِمْ

ص: ۳۵۷

۱- فی مجالس الشّیخ المفید: فقال له المقداد: أما و اللّه ..

۲- فی ک: بهذا.

۳- فی المصدر: و أتیت، و فی مجالس المفید: فدخلت علی.

۴- فی أمالی الشّیخ: و قلت، و ما هنا فی مجالس الشّیخ المفید و المتن.

۵- أمالی الشّیخ المفید: ۱۶۹- ۱۷۰، حدیث ۵.

۶- الإرشاد: ۱۵۱- ۱۵۲.

۷- فی ک نسخه: لا یثبت. قال فی النّهایه ۵- ۱۲۳: یقال: أناب ینیب إنابه فهو منیب، إذا أقبل و رجع. و قاله فی مجمع البحرین ۲- ۱۷۷ أیضا.

إِلَى الْحَقِّ إِلَّا السَّيْفُ، فَقَالَ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَ كَيْفَ ذَلِكَ (۱)؟. قَالَ: أَ مَا سَمِعْتَ قَوْلَ عُمَرَ: إِنْ بَايَعَ اثْنَانِ لِوَاحِدٍ وَ اثْنَانِ لِوَاحِدٍ فَكُونُوا مَعَ الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ فِيهِمْ وَ اقْتُلُوا الثَّلَاثَةَ الَّذِينَ لَيْسَ فِيهِمْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: بَلَى، قَالَ: أَ وَ لَا تَعْلَمُ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ ابْنُ عَمِّ سَعْدٍ، وَ أَنَّ عُثْمَانَ صِهْرُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ؟. قَالَ: بَلَى.

قَالَ: فَإِنَّ عُمَرَ قَدْ عَلِمَ أَنَّ سعد [سَعْداً] وَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ وَ عُثْمَانَ لَا يَخْتَلِفُونَ فِي الرَّأْيِ، وَ أَنَّهُ مَنْ بُويِعَ مِنْهُمْ كَانَ الِاثْنَانِ مَعَهُ، وَ أَمَرَ بِقَتْلِ مَنْ خَالَفَهُمْ وَ لَمْ يُبَالِ أَنْ يُقْتَلَ طَلْحَةُ إِذَا قَتَلَنِي وَ قَتَلَ الزُّبَيْرَ، أَمَ وَ اللَّهِ لَئِنْ عَاشَ عُمَرُ لَأُعَرِّفَنَّهُ سُوءَ رَأْيِهِ فِينَا قَدِيماً وَ حَدِيثاً، وَ لَئِنْ مَاتَ لَيَجْمَعُنِي وَ إِيَّاهُ يَوْمَ يَكُونُ فِيهِ فَصْلُ الْخِطَابِ.

**[ترجمه]الارشاد - . الإرشاد: ۱۵۱- ۱۵۲ - :

یحیی بن عبد الحمید الحمانی به سندی که ذکر می کند، روایت کرده که چون عمر خلافت را بشکل شورای میان شش تن قرار داد و گفت: اگر دو تن برای یکی از شش تن و دو تن دیگر برای یک نفر دیگر هم‌رأی شدند، پس با آن سه تنی باشید که عبدالرحمن در میان ایشان است و سه تن دیگر را که عبد الرحمن در میان ایشان نیست، بکشید؛ امیر المومنین علیه السلام درحالیکه بر دست عبد الله بن العباس تکیه داشت، از خانه بیرون آمد و فرمود: ای ابن عباس! این گروه پس از پیامبرتان همانسان که در زمان زندگی پیامبر با وی ستیز می کردند، اکنون سر ستیز با شمایان دارند، و هان که سوگند به خدا جز با شمشیر به راه حق باز نمی گردند.

ص: ۳۵۷

ابن عباس به وی گفت: از چه رو چنین می گویی؟ فرمود: آیا نشنیدی که عمر گفت: اگر دو تن با یک تن بیعت نموده و دو تن دیگر با یک تن دیگر، پس با آن سه تنی باشید که عبد الرحمن از جمله ایشان است و سه تن دیگر را که عبد الرحمن در میان آنها نیست را بکشید. ابن عباس گفت: آری، شنیدم. فرمود: آیا نمی دانی که عبد الرحمن پسر عموی سعد است و عثمان داماد عبدالرحمن است؟! گفت: آری. فرمود: روشن است که عمر می داند که سعد و عبد الرحمن و عثمان نظری مخالف هم نخواهند داشت و اگر هر یک از ایشان با طرف سومی بیعت کند، دو تن دیگر هم با وی خواهند بود و دستور داد که مخالف ایشان را بکشند و برایش مهم نیست که طلحه نیز، اگر بتواند من و زبیر را اینگونه بکشد، کشته شود. هان سوگند که اگر عمر زنده بماند، به راستی که تمام افکار پلیدش درباره خودمان را چه در گذشته و چه اکنون به رویش می آورم و اگر زنده نماند که خداوند من و او را در روزی که حکم نهایی و فصل الخطاب خداوند در آن باشد، گرد خواهد آورد.

**[ترجمه]

«۱۴»

شا (۲): رَوَى عَمْرُو بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ جَيْشٍ الْكِنَانِيِّ، قَالَ: لَمَّا صَفَقَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَلَى يَدِ عُثْمَانَ فِي (۳) يَوْمِ الدَّارِ، قَالَ لَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ:

حَرَّکَکَ الصِّهْرُ وَ بَعَثَکَ عَلَى مَا فَعَلْتَ (۴)، وَ اللَّهِ مَا أَمَّلْتَ مِنْهُ إِلَّا مَا أَمَّلَ صَاحِبُکَ مِنْ صَاحِبِهِ، دَقَّ اللَّهُ بَیْنَکُمَا عِطْرَ مَنْشِمَ..

**[ترجمه]الارشاد - . الإرشاد: ۱۵۲ - :

عمرو بن سعد از جیش الکنانی روایت می کند که گفت: آنگاه که عبدالرحمن در روز شورا بردست عثمان زد، امیر المومنین علیه السلام به وی گفت: پیوند دامادی تو را به این اقدام تحریک نمود و واداشت. به خدا که از این جریان انتظاری جز آنچه این رفیق تو از رفیقش (عمر) انتظار داشت، نداشتی. خداوند میان شما دشمنی و نفاق افکند..

بحار الأنوار (ط - بيروت) ؛ ج ۳۱ ؛ ص۳۵۸

بیان: قال الجوهری «۵»: قال الأصمعیّ: منشم بکسر الشّین-: اسم امرأه کانت بمکّه عطّاره، و کانت خزاعه و جرهم إذا أرادوا القتال تطیّبوا من طیبها، و کانوا إذا فعلوا ذلک کثرت القتلی فیما بینهم، و کان «۶» یقال: أشأم من عطر منشم، فصار مثلا. قال زهیر: تفانوا «۷» و دقّوا بینهم عطر منشم، و یقال: هو حبّ

(۱) فی المصدر: ذاک.

(۲) الإرشاد: ۱۵۲.

(۳) فی المصدر: بالبیعه فی.

(۴) فی الإرشاد: ما صنعت.

(۵) فی الصحاح ۵- ۲۰۴۰- ۲۰۴۱، و مثله فی لسان العرب ۱۲- ۵۷۷.

(۶) فی الصحاح: فکان.

(۷) فی (ک): تفالو.

بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ۳۱، ص: ۳۵۹

بلسان «۱».

**[ترجمه]

بیان:

قال الجوهری (۵): قال الأصمعیّ: منشم بکسر الشّین-: اسم امرأه کانت بمکّه عطّاره، و کانت خزاعه و جرهم إذا أرادوا القتال تطیّبوا من طیبها، و کانوا إذا فعلوا ذلک کثرت القتلی فیما بینهم، و کان (۶) یقال: أشأم من عطر منشم، فصار مثلا. قال زهیر:

تفانوا (٧) و دقّوا بينهم عطر منشم، و يقال: هو حبّ

١- في المصدر: ذاك.

٢- الإرشاد: ١٥٢.

٣- في المصدر: بالبيعه في.

۴- في الإرشاد: ما صنعت.

۵- في الصحاح ۵- ٢٠۴٠- ٢٠۴١، و مثله في لسان العرب ١٢- ۵٧٧.

۶- في الصحاح: فكان.

٧- في ك: تفالو.

بلسان (۱).

**[ترجمه]الجوهری گوید: اصمعی میگوید منشم به کسر شین اسم زنی عطار در مکه بود و قبیله خزاعه و جرهم چون قصد پیکار می کردند خود را به عطرهای او معطر می کردند و چنانچه چنین می کردند کشتگان میان آنها بسیار زیاد می شد و گفته می شد«۶» : شومتر از عطر منشم و این ضرب المثل شد زهیر گوید: یکدیگر را نابود کردند«۷» و بین خودشان از عطرهای منشم پراکندند و گفته می شود که این دانه

(۱) در منبع: آن.

(۲) الإرشاد: ۱۵۲.

(۳) در منبع: بواسطه بیعت در.

(۴) در الإرشاد: آنچه کردی.

(۵) الصحاح ۵- ۲۰۴۰- ۲۰۴۱، و مثل آن در لسان العرب ۱۲- ۵۷۷ .

(۶) در الصحاح: فکان.

(۷) در (ک): تفالو.

ص: ۳۵۸

بلسان است. «۱»

**[ترجمه]

«۱۵»

جا (۲): عُمَرُ (۳) بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّيْرَفِيُّ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ الْمُغِيرَهِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مَنْصُورٍ الرَّمَادِيِّ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ عُتَيْبَهَ (۴)، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنِ ابْنِ بَحْرِيَّهَ (۵)الْكِنْدِيِّ، قَالَ: إِنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ خَرَجَ ذَاتَ يَوْمٍ فَإِذَا هُوَ بِمَجْلِسٍ فِيهِ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ عُثْمَانُ وَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ وَ طَلْحَهُ وَ الزُّبَيْرُ، فَقَالَ عُمَرُ: أَ كُلُّكُمْ يُحَدِّثُ نَفْسَهُ بِالْإِمَارَهِ بَعْدِی؟!. فَقَالَ الزُّبَيْرُ: نَعَمْ (۶)، كُلُّنَا يُحَدِّثُ نَفْسَهُ بِالْإِمَارَهِ بَعْدَكَ وَ يَرَاهَا لَهُ أَهْلًا، فَمَا الَّذِی أَنْكَرْتَ؟. فَقَالَ عُمَرُ: أَ فَلَا أُحَدِّثُكُمْ بِمَا عِنْدِی فِيكُمْ؟. فَسَكَتُوا، فَقَالَ (۷)عُمَرُ: أَ لَا أُحَدِّثُكُمْ عَنْكُمْ (۸)؟.

فَسَكَتُوا، فَقَالَ لَهُ الزُّبَيْرُ: حَدِّثْنَا وَ إِنْ سَكَتْنَا. فَقَالَ: أَمَّا أَنْتَ يَا زُبَيْرُ مُؤْمِنُ(۹) الرِّضَا كَافِرُ الْغَضَبِ، تَكُونُ يَوْماً شَيْطَاناً وَ يَوْماً إِنْسَاناً، أَ فَرَأَيْتَ الْيَوْمَ (۱۰) الَّذِی تَكُونُ فِيهِ شَيْطَاناً مَنْ يَكُونُ الْخَلِيفَهَ يَوْمَئِذٍ؟.

وَ أَمَّا أَنْتَ يَا طَلْحَهُ، فَوَ اللَّهِ لَقَدْ تُوُفِّیَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ إِنَّهُ عَلَیْکَ لَعَاتِبٌ.

۱- فی الصحاح: البلسان، و ما هنا کما فی لسان العرب.أقول: و قد ذکر المثل المیدانی فی مجمع الأمثال ۱- ۳۸۱، و جاء فی فرائد اللآلی ۱- ۳۲۱، و المستصفی ۱- ۱۸۴، و قال الأول: قد اختلف الرواه فی لفظ هذا الاسم و معناه، و فی اشتقاقه و فی سبب المثل.

۲- أمالی الشّیخ المفید: ۶۲- ۶۳، حدیث ۸ بتفصیل فی الإسناد.

۳- فی ک: عمرو.

۴- فی الأمالی: عنبسه.

۵- فی المصدر: مخرمه.

۶- لا توجد: نعم، فی المصدر.

۷- وضع فی ک علی: فقال، رمز نسخه بدل.

۸- فی ک: عنه.

۹- فی المصدر: فمؤمن، و هو الظّاهر.

۱۰- لا توجد: الیوم، فی المصدر و لا فی ک.

وَ أَمَّا أَنْتَ يَا عَلِيُّ، فَإِنَّکَ صَاحِبُ بِطَالَهٍ وَ مِزَاحٍ.

وَ أَمَّا أَنْتَ يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ فَوَ اللَّهِ إِنَّکَ لِمَا جَاءَ بِکَ مِنْ خَيْرٍ أَهْلٌ، وَ إِنَّ مِنْکُمْ لَرَجُلًا لَوْ قُسِمَ إِيمَانُهُ بَيْنَ جُنْدٍ مِنَ الْأَجْنَادِ لَوَسِعَهُمْ، وَ هُوَ عُثْمَانُ.

**[ترجمه]امالی شیخ مفید - . أمالی شیخ مفید: ۶۲- ۶۳، حدیث ۸، با تفصیلی در بیان اسناد - :

عمر بن محمد الصیرفی با سندی که ذکر می کند، روایت می کند: روزی عمر بن الخطاب از خانه برون رفت و در هنگامی که خود را در کنار جمعی دید که علی علیه السلام و عثمان و عبد الرحمن و طلحه و زبیر در میان ایشان بودند گفت: آیا همه شما پس از من امیدوار به خلافت یافتن هستید؟ زبیر گفت: آری همه ما آرزومند خلافت پس از تو هستیم و خود را شایسته آن می دانیم، آیا این ناپسند است؟ عمر گفت: می خواهید نظرم نسبت به شما را بگویم؟ ایشان خموش ماندند و عمر گفت: آیا نمی خواهید درباره شما برایتان سخن گویم؟ همگی خاموش بودند و زبیر گفت: سخن بگو، هر چند که ما سکوت اختیار کرده ایم. وی گفت: اما تو ای زبیر بهنگام خرسندی، ایمان داری و چون خشم گیری، به همه چیز کافر می شوی، یک روز انسانی و دیگر روز شیطان. به نظرت آنروز که تو شیطان هستی، چه کسی خلیفه خواهد بود؟ و اما تو ای طلحه، به خدا سوگند که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در حالی به جوار رحمت حق شتافت که تو را سرزنش کننده بود.

ص: ۳۵۹

و اما تو ای علی، به راستی که تو اهل بیهوده گذرانی و شوخ‌طبعی هستی. و اما تو ای عبد الرحمن به خدا سوگند که تو شایسته هر خیری که در حقت انجام شود هستی و به حق که از میان شما مردی هست که اگر ایمانش میان گروهی از سربازان تقسیم شود، برای همه ایشان بسنده باشد و او عثمان است.

**[ترجمه]

«۱۶»

جا (۱): عَلِيُّ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَصْفَهَانِيِّ، عَنِ الثَّقَفِيِّ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ سَعِيدٍ الْأَرْحَبِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَى الْعَبْسِيِّ، عَنْ کَامِلٍ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، قَالَ: لَمَّا حَضَرَ الْقَوْمُ الدَّارَ لِلشُّورَى جَاءَ الْمِقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ الْکِنْدِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ، فَقَالَ: أَدْخِلُونِي مَعَکُمْ، فَإِنَّ لِلَّهِ (۲) عِنْدِي نُصْحاً وَ لِي بِکُمْ خَيْراً، فَأَبَوْا، فَقَالَ: أَدْخِلُوا رَأْسِي وَ اسْمَعُوا مِنِّي، فَأَبَوْا عَلَيْهِ ذَلِکَ، فَقَالَ: أَمَّا إِذَا أَبَيْتُمْ فَلَا تُبَايِعُوا رَجُلًا لَمْ يَشْهَدْ بَدْراً، وَ لَمْ يُبَايِعْ بَيْعَهَ الرِّضْوَانِ، وَ انْهَزَمَ يَوْمَ أُحُدٍ، وَ (۳) يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعانِ، فَقَالَ عُثْمَانُ: أَمَ وَ اللَّهِ لَئِنْ وُلِّيتُهَا لَأَرُدَّنَّکَ إِلَى رَبِّکَ الْأَوَّلِ، فَلَمَّا نَزَلَ بِالْمِقْدَادِ الْمَوْتُ قَالَ: أَخْبِرُوا عُثْمَانَ أَنِّي قَدْ رُدِدْتُ إِلَى رَبِّيَ الْأَوَّلِ وَ الْآخِرِ، فَلَمَّا بَلَغَ عُثْمَانَ مَوْتُهُ جَاءَ حَتَّى أَتَى (۴) قَبْرَهُ، فَقَالَ: رَحِمَکَ اللَّهُ إِنْ(۵) کُنْتَ وَ إِنْ کُنْتَ .. يُثْنِي عَلَيْهِ خَيْراً. فَقَالَ لَهُ الزُّبَيْرُ:

لَأَعْرِفَنَّکَ بَعْدَ الْمَوْتِ تَنْدُبُنِي***وَ فِي حَيَاتِي مَا زَوَّدْتَنِي زَادِي

فَقَالَ: يَا زُبَيْرُ! تَقُولُ هَذَا؟ أَ تَرَانِی أَحِبُّ أَنْ يَمُوتَ مِثْلُ هَذَا مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه و آله) وَ هُوَ عَلَيَّ سَاخِطٌ؟!.

**[ترجمه]امالی شیخ مفید - . أمالی الشّیخ المفید: ۱۱۴، حدیث ۷، با تفصیلی در اسناد . - : علی بن بلال به سندی که ذکر کرده، روایت می کند که حبیب بن ابی ثابت گوید: وقتی که این شش تن برای شور و رایزنی در خانه حاضر شدند، مقداد بن اسود کندی رحمه الله پیش آمد و گفت مرا نیز همراه خود به داخل راه دهید که من در اندیشه حفظ دین خدایم و خیرخواه شما هستم، ولی ایشان نپذیرفتند. پس گفت: بگذارید تنها سرم را به درون خانه کنم و سخنم را بشنوید و ایشان این را هم نپذیرفتند. پس گفت: اگر امتناع می کنید، پس با مردی که در جنگ بدر حضور نداشته و در بیعت رضوان هم شرکت نجسته و در جنگ احد نیز، آنگاه که دو گروه به کارزار شدند، از شکست خوردگان بود، بیعت نکنید. عثمان گفت: هان که اگر به خلافت دست یابم، سوگند که تو را به رب اولت بازمی گردانم. و چون لحظه مرگ مقداد در رسید، گفت به عثمان خبر دهید که من به نزد پروردگار اول و آخرم بازگردانده شدم و چون خبر مرگش به عثمان رسید، روانه شد و به کنار قبر او آمد و گفت: خدایت رحمت کند که فلان بودی .. و فلان بودی و .. همینطور صفات نیک وی را برمی شمرد. زبیر به وی گفت: (شعر:) تو را چنین می بینم که پس از مرگ بر من ندبه و مرثیه خواهی گفت، حال آنکه در دوران زندگی حاضر نشدی توشه ای برایم فراهم کنی. گفت: زبیر! به من چنین می گویی؟ آیا گمان می کنی که من دوست دارم که چنین فردی از اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در حالی بمیرد که از دست من خشمگین و ناراضی است؟!

**[ترجمه]

«۱۷»

فض (۶): رُوِيَ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ خَطَبَ ذَاتَ يَوْمٍ وَ قَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! أَنْصِتُوا لِمَا أَقُولُ رَحِمَكُمُ اللَّهُ، أَيُّهَا النَّاسُ!

ص: ۳۶۰

۱- أمالی الشّیخ المفید: ۱۱۴، حدیث ۷، بتفصیل فی الإسناد.

۲- فی ک: اللّه.

۳- لا توجد الواو فی المصدر، و هو الظّاهر.

۴- فی المصدر: بدل، أتی: قام علی.

۵- لا توجد: إن، فی المصدر.

۶- لم نجده فی روضه الواعظین للفتّال النّیسابوریّ، و لا کتاب الرّوضه لشیخنا الکلینیّ، و لا الفضائل لابن شاذان، حیث احتملنا نوع تصحیف أو تحریف من النّسّاخ.

بَايَعْتُمْ أَبَا بَكْرٍ وَ عُمَرَ وَ أَنَا وَ اللَّهِ أَوْلَى مِنْهُمَا وَ أَحَقُّ مِنْهُمَا بِوَصِيَّهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَأَمْسَكْتُ، وَ أَنْتُمُ الْيَوْمَ تُرِيدُونَ تُبَايِعُونَ عُثْمَانَ، فَإِنْ فَعَلْتُمْ وَ سَكَتُّ (۱) وَ اللَّهِ مَا تَجْهَلُونَ فَضْلِي وَ لَا جَهِلَهُ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، وَ لَوْ لَا ذَلِكَ قُلْتُ مَا لَا تُطِيقُونَ دَفْعَهُ.

فَقَالَ الزُّبَيْرُ: تَكَلَّمْ يَا أَبَا الْحَسَنِ!.

فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ وَحَّدَ اللَّهَ وَ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَبْلِي؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَعْظَمُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مَكَاناً مِنِّي؟.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ (۲) مَنْ كَانَ يَأْخُذُ ثَلَاثَهَ أَسْهُمٍ: سَهْمَ الْقَرَابَهِ وَ سَهْمَ الْخَاصَّهِ وَ سَهْمَ الْهِجْرَهِ، غَيْرِي؟!.

أَمْ هَلْ (۳) فِيكُمْ أَحَدٌ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بِاثْنَتَيْ عَشْرَهَ تَمْرَهً، غَيْرِي؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ (۴) مَنْ قَدَّمَ بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاهُ صَدَقَهً لَمَّا بَخِلَ النَّاسُ بِبَذْلِ مُهْجَتِهِ، غَيْرِي؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بِيَدِهِ يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ وَ قَالَ: مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ، اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ، وَ لْيُبَلِّغِ الْحَاضِرُ الْغَائِبَ؟! فَهَلْ كَانَ فِي أَحَدٍ، غَيْرِي؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ مَنْ أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِمَوَدَّتِهِ فِي الْقُرْآنِ حَيْثُ يَقُولُ: (قُلْ لا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِي الْقُرْبى (۵)، هَلْ قَالَ (۶) مِنْ قَبْلُ لِأَحَدٍ،

۱- خطّ على: و سكتّ، فى ك.

۲- خطّ على كلمه: أحد، فى س، و هو الظّاهر.

۳- لا توجد: هل، فى س.

۴- لا توجد فى س: أحد.

۵- الشّورى: ۲۳.

۶- فى ك زياده: له فيكم، بعد كلمه: قال، و وضع على: له، رمز نسخه بدل.

غَيْرِى؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ مَنْ غَمَّضَ عَيْنَىْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، غَيْرِى؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ مَنْ وَضَعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِى حُفْرَتِهِ، غَيْرِى؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ مَنْ جَاءَتْهُ آيَةُ التَّنْزِيهِ (١) مَعَ جَبْرَئِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ لَيْسَ فِى الْبَيْتِ إِلَّا أَنَا وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ وَ فَاطِمَهُ، فَقَالَ جَبْرَئِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ، ثُمَّ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ! رَبُّكَ يُقْرِئُكَ السَّلَامَ وَ يَقُولُ لَكَ:

(إِنَّما يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً) (٢) الْآيَهَ (٣)، هَلْ كَانَ ذَلِكَ الْيَوْمَ، غَيْرِى؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ مَنْ تُرِكَ بَابُهُ مَفْتُوحاً مِنْ قِبَلِ الْمَسْجِدِ لَمَّا أَمَرَ اللَّهُ، حَتَّى قَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله)! أَخْرَجْتَنَا وَ أَدْخَلْتَهُ، فَقَالَ: اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَدْخَلَهُ وَ أَخْرَجَكُمْ، غَيْرِى؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ مَنْ قَاتَلَ وَ جَبْرَئِيلُ عَنْ يَمِينِهِ وَ مِيكَائِيلُ عَنْ شِمَالِهِ (۴)، غَيْرِى؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ مَنْ لَهُ سِبْطَانِ مِثْلُ سِبْطَيَّ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ سَيِّدَىْ (۵) شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ، ابْنَا أَحَدٍ، غَيْرِى؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ مَنْ قَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: أَنْتَ مِنِّى بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِى، غَيْرِى؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ مَنْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِى حَقِّهِ يَوْمَ خَيْبَرَ:

١- فى ك نسخه: جاءه، و فى س: جاءه التّنزيل.

٢- لا يوجد فى س: و يطهّركم تطهيرا.

٣- الأحزاب: ٣٣.

۴- فى ك: عن يساره، و جعل «عن شماله» نسخه بدل.

۵- وضع على: سيّدى، فى ك رمز نسخه بدل.

لَأُعْطِيَنَّ الرَّايَهَ غَداً رَجُلًا يُحِبُّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ كَرَّارٌ غَيْرُ فَرَّارٍ يُفْتَحُ عَلَى يَدِهِ بِالنَّصْرِ، فَأَعْطَاهَا أَحداً، غَيْرِی؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ مَنْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَوْمَ الطَّائِرِ الْمَشْوِيِّ:

اللَّهُمَّ ائْتِنِی بِأَحَبِّ خَلْقِکَ إِلَيْکَ يَأْکُلُ مَعِی، فَأَتَيْتُ أَنَا مَعَهُ، هَلْ أَتَاهُ أَحَدٌ، غَيْرِی؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ مَنْ سَمَّاهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ: وَلِيَّهُ، غَيْرِی؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ مَنْ طَهَّرَهُ اللَّهُ مِنَ الرِّجْسِ فِی کِتَابِهِ، غَيْرِی؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ مَنْ زَوَّجَهُ اللَّهُ بِفَاطِمَهَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، غَيْرِی؟!.

أَمْ هَلْ فِيكُمْ مَنْ بَاهَلَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، غَيْرِی؟!.

قَالَ: فَعِنْدَ ذَلِکَ قَامَ الزُّبَيْرُ وَ قَالَ: مَا سَمِعْنَا أَحَداً قَالَ أَصَحَّ مِنْ مَقَالِکَ، وَ مَا نَذْكُرُ مِنْهُ شَيْئاً، وَ لَكِنَّ النَّاسَ بَايَعُوا الشَّيْخَيْنِ وَ لَمْ نُخَالِفِ الْإِجْمَاعَ، فَلَمَّا سَمِعَ ذَلِکَ نَزَلَ وَ هُوَ يَقُولُ: (وَ ما كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُداً) (۱).

**[ترجمه]الفضائل - . این روایت را نه در روضه الواعظین فتّال النّیسابوریّ، و نه در کتاب الرّوضه اثر شیخ کلینیّ، و نه در الفضائل ابن شاذان نیافتیم و احتمال می دهیم که نوعی اشتباه نگاری یا تحریف از سوی نسخه نویسان صورت پذیرفته است. - : از امیر المومنین علی بن ابیطالب علیه السلام روایت است که وی روزی خطبه ای ایراد نمود و فرمود: ای مردم! به آنچه می گویم گوش فرا دهید،

ص: ۳۶۰

ای که رحمت خدا بر شما باد، ای مردم!

با ابوبکر و عمر بیعت کردید حال آنکه به خدا سوگند من از آندو سزاوار تر و به وصیت و سفارش پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از آن دو شایسته تر بودم و من دست نگاه داشتم و اکنون شما سر آن دارید که با عثمان بیعت کنید و اگر چنین کنید و من باز هم سکوت اختیار کنم، به خدا که شما از برتری من بی خبر نیستید و مردان پیش از شما نیز از آن بی خبر نبودند و اگر چنین نبود، سخنانی بر زبان می آوردم که در برابر آن چیزی برای گفتن نداشتید .

زبیر گفت: سخن بگو ای ابا الحسن! پس علی علیه السلام فرمود: شما را به خدا سوگند آیا هیچ یک از شما هست که پیش از من خدا را به یگانگی یاد کرده و همراه با رسول خدا نماز گزارد؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما نزد رسول خدا جایگاهی بالاتر از من داشت؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما هست که چون من سه برگ امتیاز در دست داشته باشد: برگ خویشاوندی و برگ یار خاص بودن و برگ هجرت نمودن؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما هست به غیر من که برای رسول خدا دوازده خرما آورده باشد؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما هست غیر از من که آنروز که مردم بخل می ورزیدند، پیش از راز گفتن با رسول الله (ص)

او خون قلبش را صدقه داده باشد؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما هست به غیر من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در روز غدیر دست او را گرفت و گفت: \\"هر که من مولای او هستم پس علی مولای اوست. خداوندا با هر که با او دوستی ورزد، دوستی نما و با هر که با او ستیز نماید، دشمنی نما، و حاضران این سخن را به گوش غایبان برسانند.\\" ؟ آیا هیچیک از شما هست به غیر من که خداوند در قران به دوستی با وی فراخوانده و می فرماید: (قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِی الْقُرْبی) - . الشّوری/ ۲۳ -

: بگو به ازای آن [رسالت] پاداشی از شما خواستار نیستم مگر دوستی در باره خویشاوندان). آیا پیش از این به هیچیک از شما چنین گفته است.

ص: ۳۶۱

یا اینکه آیا هیچیک از شما هست به غیر من که چشمان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را پس از رحلتش بر هم نهاد؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما هست به غیر من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را پس از رحلت در قبر نهاد؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما هست که بسان من آیه تنزیه بواسطه جبرئیل علیه السلام بر پیامبر نازل شده و در خانه کسی جز من و حسن و حسین و فاطمه نبود و جبرئیل علیه السلام گفت: سلام و درود و رحمت خداوند بر شما باد. و گفت که ای محمد، پروردگارت به تو سلام می رساند و می فرماید: (إِنَّما یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً) -: همانا خدا می خواهد آلودگی را از شما خاندان [پیامبر] بزداید و شما را پاک و پاکیزه گرداند). آیا در آن روز جز من در آن جمع بود؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما هست به غیر من که پس از دستور خداوند، در خانه اش به سوی مسجد باز نگاه داشته شد، آنسان که عمر گفت: ای رسول خدا! ما را از مسجد بیرون رانده و او را به درون راه داده ای. و حضرت فرمود: این خداست که او را راه داده و شما را بیرون کرده است.\\"؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما هست به غیر من که چون می جنگید، جبرئیل در سمت راست او بود و میکائیل در سمت چپش؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما هست به غیر من که پسرانی بسان پسران من حسن و حسین، سرور جوانان اهل بهشت داشته باشد، و آیا این دو، فرزندان کسی غیر از من هستند؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما هست به غیر من که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به وی فرموده باشد: \\"تو نسبت به من به منزله هارون هستی نسبت به موسی، جز اینکه هیچ پیامبری پس از من نخواهد آمد.\\" ؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در جنگ خیبر بسان من در حق وی گفته باشد:

ص: ۳۶۲

\\" سوگند که فردا پرچم سپاه را به دست مردی می دهم که خدا و رسول خدا را دوست دارد و خدا و رسول خدا نیز او را دوست دارند و بسیار حمله آور است و فرار کننده نیست و پیروزی به دستان او حاصل خواهد آمد و آیا پرچم را جز من به کسی دیگر داد؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما هست به غیر من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آنروز که پرنده ای بریان شده برایش آوردند، درباره او چنین گفته باشد: خداوندا محبوبترین بندگانت را به نزد من آور تا با من همسفره شود و این من بودم که به نزدش رسیدم و آیا کسی جز من بود که به نزد وی رسید؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما هست به غیر من که خداوند وی را ولیّ خود نامیده باشد؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما هست به غیر من که خداوند در کتابش او را از آلودگی

پاک و پاکیزه کرده باشد؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما هست به غیر من که خداوند فاطمه دختر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را به همسری وی درآورده باشد؟ یا اینکه آیا هیچیک از شما هست به غیر من که پیامبر به او مباهله نمود؟ گوید: در این هنگام بود که زبیر برخاست و گفت: سخنی صحیحتر از سخن تو از کسی نشنیده ایم و چیزی بسان آن به یاد نداریم ولی مردمان با آن دو شیخ پیشین بیعت کردند و ما با اجماع مخالفت نکردیم و چون حضرت این را شنید، نشست و چنین می گفت: (وَ ما كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُداً) - . الکهف/ ۵۱ - .

-: و من آن نیستم که گمراهگران را همکار خود بگیرم).

**[ترجمه]

«۱۸»

د (۲): عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: بَيْنَا أَمْشِي مَعَ عُمَرَ يَوْماً إِذْ تَنَفَّسَ نَفَساً ظَنَنْتُ أَنَّهُ قَدْ قُصِمَتْ أَضْلَاعُهُ، فَقُلْتُ: سُبْحَانَ اللَّهِ! وَ اللَّهِ مَا أَخْرَجَ مِنْكَ (۳) هَذَا إِلَّا أَمْرٌ عَظِيمٌ. فَقَالَ: وَيْحَكَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ! مَا أَدْرِي مَا أَصْنَعُ بِأُمَّةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ؟!. قُلْتُ: وَ لِمَ، وَ أَنْتَ قَادِرٌ أَنْ تَصْنَعَ (۴) ذَلِكَ مَكَانَ الثِّقَةِ؟. قَالَ: إِنِّي أَرَاكَ تَقُولُ إِنَّ صَاحِبَكَ أَوْلَى النَّاسِ بِهَا يَعْنِي عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ-؟. قُلْتُ: أَجَلْ وَ اللَّهِ، إِنِّي لَأَقُولُ ذَلِكَ فِي سَابِقَتِهِ وَ عِلْمِهِ وَ قَرَابَتِهِ وَ صِهْرِهِ. قَالَ: إِنَّهُ كَمَا ذَكَرْتَ، وَ لَكِنَّهُ كَثِيرُ الدُّعَابَةِ.

۱- الکهف: ۵۱.

۲- العدد القویّه فی المخاوف الیومیّه: ۲۵۱- ۲۵۳.

۳- فی المصدر: هذا منک.

۴- فی المصدر: تضع.

وَ فِی رِوَایَهٍ: فِیهِ دُعَابَهٌ.

وَ فِی رِوَایَهٍ: لِلَّهِ دَرُّهُمْ إِنْ وَلَّوْهَا الْأُصَیْلِعَ، کَیْفَ یَحْمِلُهُمْ عَلَی الْحَقِّ، وَ لَوْ کَانَ السَّیْفُ عَلَی عُنُقِهِ. فَقُلْتُ: أَ تَعْلَمُ ذَلِکَ مِنْهُ وَ لَا تُوَلِّیهِ؟!. قَالَ: إِنْ لَمْ أَسْتَخْلِفْ وَ أَتْرُکْهُمْ فَقَدْ تَرَکَهُمْ مَنْ هُوَ خَیْرٌ مِنِّی. قُلْتُ: فَعُثْمَانُ؟. قَالَ: وَ اللَّهِ لَوْ فَعَلْتُ لَجَعَلَ بَنِی أَبِی مُعَیْطٍ عَلَی رِقَابِ النَّاسِ یَعْمَلُونَ فِیهِمْ بِمَعْصِیَهِ اللَّهِ حَتَّی یَقْتُلُوهُ، وَ اللَّهِ لَوْ فَعَلْتُ لَفَعَلَ، وَ لَوْ فَعَلَ لَفَعَلُوا، فَوَثَبَ النَّاسُ إِلَیْهِ فَقَتَلُوهُ.

وَ فِی رِوَایَهٍ: کُلِّفَ بِأَقَارِبِهِ. قُلْتُ: طَلْحَهَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ؟. قَالَ: الْأَکْنَعُ، هُوَ أَزْهَی مِنْ ذَلِکَ، مَا کَانَ اللَّهُ لِیَرَانِی أُوَلِّیهِ أَمْرَ أُمَّهِ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ عَلَی مَا هُوَ عَلَیْهِ مِنَ الزَّهْوِ.

وَ فِی رِوَایَهٍ: قَالَ: فِیهِ نَخْوَهٌ، یَعْنِی کِبْراً، قُلْتُ: الزُّبَیْرَ بْنَ الْعَوَّامِ؟. قَالَ: إِذَنْ کَانَ یُلَاطِمُ النَّاسَ فِی الصَّاعِ وَ الْمُدِّ.

وَ فِی رِوَایَهٍ: کَافِرُ الْغَضَبِ مُؤْمِنُ الرِّضَا. قُلْتُ: سَعْدَ بْنَ أَبِی وَقَّاصٍ؟.

قَالَ: لَیْسَ بِصَاحِبِ ذَاکَ (۱)، ذَلِکَ صَاحِبُ مِقْنَبٍ یُقَاتِلُ بِهِ.

وَ فِی رِوَایَهٍ: صَاحِبُ مِقْنَبِ خَیْلٍ. قُلْتُ: عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ؟. قَالَ:

نِعْمَ الرَّجُلُ ذَکَرْتَ، وَ لَکِنَّهُ ضَعِیفٌ عَنْ ذَلِکَ.

وَ فِی رِوَایَهٍ: ذَلِکَ الرَّجُلُ لَیِّنٌ أَوْ ضَعِیفٌ.

وَ فِی رِوَایَهٍ: ذَاکَ الرَّجُلُ لَوْ وَلَّیْتُهُ جَعَلَ خَاتَمَهُ فِی إِصْبَعِ امْرَأَتِهِ، وَ اللَّهِ یَا ابْنَ عَبَّاسٍ! مَا یَصْلُحُ هَذَا (۲) الْأَمْرُ إِلَّا لِلْقَوِیِّ فِی غَیْرِ عُنْفٍ، وَ اللَّیِّنِ فِی غَیْرِ ضَعْفٍ (۳)، وَ الْجَوَادِ فِی غَیْرِ سَرَفٍ، الْمُمْسِکِ فِی غَیْرِ بُخْلٍ.

هذا آخر ما نقلت من کتاب الإستیعاب.

ص: ۳۶۴

۱- لا توجد فی س: ذاک. و فی المصدر: ذلک، ذاک- بتقدیم و تأخیر-.

۲- فی س: لهذا.

۳- جاءت: ضعیف، فی س بدلا من: ضعف.

**[ترجمه]العدد القویّه فی المخاوف الیومیّه - . العدد القویّه فی المخاوف الیومیّه: ۲۵۱- ۲۵۳ - .

از ابن عباس روایت است که گفت: روزی با عمر راه می رفتم که وی نفسی کشید که گمان کردم دنده هایش شکسته شد و گفتم: سبحان الله! چنین نفسی بیرون ندادی مگر بخاطر مساله ای عظیم. گفت: وای ای ابن عباس! نمی دانم که با این امت محمد صلی الله علیه و آله و سلم چه کنم! گفتم: آخر چرا، حال آنکه می توانی آنرا به مطمئن‌ترین جا بسپاری؟ گفت: می بینم که تو می گویی که این رفیقت و منظورش علی بود، شایسته ترین مردم به آن است؟! گفتم: آری به خدا، من این را به خاطر پیشینه و دانش و خویشاوندی اش با پیامبر و اینکه داماد اوست، می گویم. گفت: آری اینچنین است ولی او زیاد شوخی می کند

ص: ۳۶۳

و در روایتی دیگر است: ولی او اندکی شوخ است. و در روایت دیگری است که گفت: دست مریزاد ایشانرا اگر که خلافت را به این طاس پیشانی سپرده بودند چگونه ایشان را به راه حق می برد، حتی اگر که شمشیر بر گلویش نهاده باشند. گفتم: آیا این حال او را می دانی و با این وجود او را ولایت نمی دهی؟ گفت: اگر کسی را به خلیفگی برنگزینم و رهایشان کنم، به راستی که برتر از من ایشان را به حال خود رها نمود. گفتم: عثمان چطور؟ گفت: به خدا که اگر چنین کنم، بنی ابی معیط را بر گردن مردم سوار می کند و چنان به معصیت در میان مردم رفتار می کنند که سرانجام وی را خواهند کشت، به خدا که اگر چنین کنم، چنان خواهد کرد و اگر چنان کند، آنان خواهند کرد و مردم بر سر او ریخته و او را خواهند کشت. و در روایت دیگر گفت او: شیفته خاندان خودش است. گفتم: طلحه بن عبد الله چطور؟ گفت: آن چلاقِ خشکیده دست! او خود متکبرتر از آنست که خلافت را به او بسپارم. خدا آن روز را نیاورد که من سرنوشت امت محمد صلی الله علیه و آله و سلم را با این تکبر و خودپسندی که او دارد، به دست وی بسپارم. و در روایت دیگری است: او نخوت و خودبزرگ بینی دارد. گفتم زبیر بن عوّام چطور؟ گفت: اگر چنین کنم او با مردم بر سر صاع و مدّ کتک کاری خواهد کرد. و در روایتی دیگر: او چون خشم گیرد کافر شود و چون خشنود باشد، ایمانش برجاست. گفتم: سعد بن ابی وقاص چه؟ گفت: او اینکاره نیست. او گله ای اسب و سوار دارد که با آن به جنگ می رود. و در روایتی دیگر: او همنشین گله ای اسب جنگی است. گفتم: عبد الرحمن بن عوف چه؟ گفت: بهترین کسی است که نام بردی ولی او برای این کار ناتوان است. و در روایتی: این مرد نرمخو یا ضعیف است. و در روایتی دیگر: این مرد را اگر ولایت بخشم، خاتم خلافتش را در انگشت زنش خواهد کرد. به خدا که ای ابن عباس! به خدا که این کار تنها شایسته مردی قوی است بدون خشونتگری، و نرمخو بدون سستی و ناتوانی، و بخشنده بدون اسرافکاری، و صرفه‌جو بدون بخل.

این آخرین مطلبی بود که از کتاب الاستیعاب نقل نمودم.

بحار الأنوار (ط - بیروت)، ج ۳۱، ص: ۳۶۵

ص: ۳۶۳

بیان:

الأصیلع تصغیر الأصلع: و هو الّذی انحسر الشّعر عن رأسه «۱».

و قال فی النهایه: کلفت بهذا الأمر أکلف به: إذا ولعت «۲» به و أحببته «۳».

و قال فی حدیث عمر أنّه قال عن طلحه لما عرض علیه للخلافه: الأکنع إنّ فیه نخوه و کبرا. الأکنع: الأشلّ، و قد کنعت أصابعه کنعا: إذا تشنّجت و یبست، و قد کانت یداه «۴» أصیبت یوم أحد لما وقی بها رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم فشلّت «۵».

و قال: الزّهو: الکبر و الفخر «۶».

و قال فی حدیث عمر .. فذکر له سعد، فقال: ذاک «۷» إنّما یکون فی مقنب من مقانبکم. المقنب بالکسر-: جماعه الخیل و الفرسان، و قیل: هو دون المائه، یرید أنّه صاحب حرب و جیوش، و لیس بصاحب هذا الأمر «۸».

**[ترجمه]

بیان:

الأصیلع تصغیر الأصلع: و هو الّذی انحسر الشّعر عن رأسه (۱).

و قال فی النهایه: کلفت بهذا الأمر أکلف به: إذا ولعت(۲) به و أحببته(۳)

و قال فی حدیث عمر أنّه قال عن طلحه لما عرض علیه للخلافه: الأکنع إنّ فیه نخوه و کبرا. الأکنع: الأشلّ، و قد کنعت أصابعه کنعا: إذا تشنّجت و یبست، و قد کانت یداه (۴)أصیبت یوم أحد لما وقی بها رسول اللّه صلّی اللّه علیه [و آله] و سلّم فشلّت (۵).

و قال: الزّهو: الکبر و الفخر (۶).

و قال فی حدیث عمر .. فذکر له سعد، فقال: ذاک (۷) إنّما یکون فی مقنب من مقانبکم. المقنب بالکسر-: جماعه الخیل و الفرسان، و قیل: هو دون المائه، یرید أنّه صاحب حرب و جیوش، و لیس بصاحب هذا الأمر (۸).

**[ترجمه]اصیلع تصغیر اصلع است به معنای کسی که موی سرش از جلو ریخته و عقب رفته باشد«۱». و در النهایه آورده است که کلفت بهذا الامر اکلف به بمعنی مشتاق شدن و شیفتگی «۲» به آن است و دوست داشتن آن«۳». و در حدیث عمر گوید زمانی که وی نام او را برای خلافت برد، عمر درباره اش گفت: آن اکنع، به راستی که در وجود او نخوب و کبر هست. اکنع به معنی شل و چلاق است و کنعت اصابعه کنعا یعنی انگشتانش متشنج گشت و خشک گردید و دستان او در جنگ احد«۴» وقتی که بواسطه آن رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را از گزند حفظ نموده بود، صدمه دیده بود و معلول و شل گشته بود.«۵». و گوید الزهو بمعنی کبر و بالیدن به خود است«۶» و در حدیث عمر گوید .. و نام سعد را برد و او گفت: آن مرد «۷» همیشه در میان یکی از مقنب های شماست و مقنب به کسر میم یعنی دسته اسبان و سواران و گفته شده گروهی کمتر از صد

تن را گويند و منظورش اين است كه او اهل جنگ و لشگركشى است و شايسته امر خلافت نيست.«۸».

**[ترجمه]

«۱۹»

نَهْجٌ (۹): وَ مِنْ كَلَامٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي وَقْتِ الشُّورَى: لَنْ (۱۰) يُسْرِعَ أَحَدٌ قَبْلِي إِلَى دَعْوَةِ حَقٍّ، وَ صِلَةِ رَحِمٍ، وَ عَائِدَةِ كَرَمٍ، فَاسْمَعُوا قَوْلِي، وَ عُوا مَنْطِقِي، عَسَى أَنْ تَرَوْا هَذَا الْأَمْرَ مِنْ بَعْدِ هَذَا الْيَوْمِ تُنْتَضَى فِيهِ السُّيُوفُ وَ تُخَانُ فِيهِ الْعُهُودُ، حَتَّى يَكُونَ بَعْضُكُمْ أَئِمَّةً لِأَهْلِ الضَّلَالَةِ وَ شِيعَةً لِأَهْلِ الْجَهَالَةِ.

ص: ۳۶۵

۱- كما فى لسان العرب ۸- ۲۰۴، و النهايه ۳- ۴۷، و انظر: الصحاح ۳- ۱۲۴۴.

۲- فى ك و لسان العرب: أولعت.

۳- النهايه ۴- ۱۹۶، و نحوه فى لسان العرب ۹- ۳۰۷، و كذا فى الصحاح ۴- ۱۴۲۳.

۴- فى النهايه: يده.

۵- النهايه ۴- ۲۰۴، و مثله فى لسان العرب ۸- ۳۱۵.

۶- النهايه ۲- ۳۲۳، و نحوه فى الصحاح ۶- ۲۳۷۰.

۷- فى المصدر: ذلك.

۸- النهايه ۴- ۱۱۱، و لسان العرب ۱- ۶۹۰ مثله.

۹- نهج البلاغه ۲- ۲۲- ۲۳- محمّد عبده-، و صبحى الصّالح: ۱۹۶ برقم ۱۳۹.

۱۰- فى طبعه- محمّد عبده- من النّهج: لم، بدل: لن.

**[ترجمه]نهج البلاغه - . نهج البلاغه ۲: ۲۲- ۲۳- محمّد عبده-، و صبحی الصّالح: ۱۹۶ به شماره ۱۳۹ - :

از سخنان حضرت علیه السلام بهنگام شورا: هیچ کس در فرا خواندن به حق و صله رحم و بخشش سودمند بر من پیشی نخواهد گرفت، پس سخن مرا بشنوید و در این کلام تامل کنید. چه بسا که در آینده خواهید دید این امر را به زور شمشیر بستانند و پیمانها را در این امر زیر پای نهند تا آنکه برخی از شما پیشوای گمراهان و پیرو بی‌خردان گردید.

بحار الأنوار (ط - بیروت) ؛ ج ۳۱ ؛ ص۳۶۶

ص: ۳۶۵

**[ترجمه]

توضیح:

قوله علیه السلام: إلی دعوه حقّ .. أی لن یدعو أحد قبلی إلی حقّ فما لم أدع إلیه لم یکن حقّا، أو لم یسبقنی أحد إلی إجابه دعوه حقّ، فما لم أجب إلیه لا یکون حقّا.

و نضا السّیف من غمده و انتضاه: أخرجه (۱).

قال ابن میثم رحمه اللّه: إشاره إلی ما علمه علیه السلام من حال البغاه و الخوارج و الناکثین لعهد بیعته و ما وقع بعد هذا الیوم من قتل الحسین علیه السلام و ظهور بنی أمیّه و غیرهم، و أشار بأئمّه أهل الضلاله إلی طلحه و الزبیر، و بأهل الضلاله إلی أتباعهم، و بأهل الجهاله إلی معاویه و رؤساء الخوارج و أمراء بنی أمیّه، و بشیعتهم إلی أتباعهم (۲).

**[ترجمه]قوله علیه السلام: إلی دعوه حقّ .. أی لن یدعو أحد قبلی إلی حقّ فما لم أدع إلیه لم یکن حقّا، أو لم یسبقنی أحد إلی إجابه دعوه حقّ، فما لم أجب إلیه لا یکون حقّا.

و نضا السّیف من غمده و انتضاه: أخرجه «۱» .

توضیح این قول حضرت علیه السلام: الی دعوه حق .. یعنی اینکه هیچکس پیش از من به هیچ حقی فرانخوانده است و آنچه که من بدان نخوانده ام، حق نبوده است و یا اینکه احدی در پاسخ گفتن به هیچ دعوت و فراخوان حقی بر من پیشی نگرفته است و دعوتی که من بدان پاسخ نگفته ام، حق نبوده است. و نضا السیف من غمده و انتضاه بمعنی بیرون آوردن شمشیر از غلاف است.«۱»

ابن میثم رحمه الله گوید: این سخن اشاره است به آگاهی حضرت از حال ستم‌پیشگان و خوارج و پیمان شکنان در بیعت وی و آنچه پس از آن همچون شهید نمودن حسین علیه السلام و پیدایش بنی امیه و دیگر طوایف، پدیدار گشت، می باشد. و منظور از پیشوایان گمراهی طلحه و زبیر است و از پیروان گمراهی،پیروان آنان است و منظور از بیخردان معاویه و سران

خوارج و امرای بنی امیه و منظور از پیروان بیخردان، پیروان ایشان است.

**[ترجمه]

«۲۰»

مَا (۳): جَمَاعَةٌ، عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ شُعْبَةَ الْأَنْصَارِیُّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ رمیس الْهُبَیْرِیُّ بِالْقَصْرِ وَ عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ (۴) بْنِ کَاسٍ النَّخَعِیُّ بِالرَّمْلَهِ، وَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِیدٍ الْهَمْدَانِیُّ جَمِیعاً، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ یَحْیَی بْنِ زَکَرِیَّا الْأَزْدِیِّ الصُّوفِیِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ حَمَّادِ بْنِ طَلْحَهَ الْقَنَّادِ (۵)، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِیمَ الْأَزْدِیِّ، عَنْ مَعْرُوفِ بْنِ خَرَّبُوزَ(۶) وَ زِیَادِ بْنِ الْمُنْذِرِ وَ سَعِیدِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَسَدِیِّ (۷)، عَنْ أَبِی الطُّفَیْلِ عَامِرِ بْنِ وَاثِلَهَ (۸) الْکِنَانِیِّ، قَالَ: لَمَّا احْتُضِرَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ جَعَلَهَا شُورَی بَیْنَ سِتَّهٍ، بَیْنَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ وَ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ وَ طَلْحَهَ (۹) وَ الزُّبَیْرِ وَ سَعْدِ بْنِ أَبِی وَقَّاصٍ وَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ

ص: ۳۶۶

۱- قاله فی النهایه ۵- ۷۳، و القاموس ۴- ۳۹۶، و غیرهما.

۲- شرح نهج البلاغه لابن میثم ۳- ۱۷۵، باختلاف کثیر.

۳- أمالی الشّیخ الطّوسیّ ۲- ۱۶۶- ۱۶۸، بتفصیل فی الإسناد.

۴- فی المصدر: علیّ بن الحسین.

۵- فی الأمالی: القتّاد.

۶- کذا، و الظّاهر: خرّبوذ- بالذّال أخت الدّال-.

۷- فی المصدر: الأسلمیّ.

۸- فی الأمالی: وائله.

۹- لا توجد فی ک: و طلحه.

عَوْفٍ، وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ فِيمَنْ يُشَاوَرُ وَ لَا يُوَلَّى.

قَالَ أَبُو الطُّفَيْلِ: فَلَمَّا اجْتَمَعُوا أَجْلَسُونِی عَلَى الْبَابِ أَرُدُّ عَنْهُمُ النَّاسَ، فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّكُمْ قَدِ اجْتَمَعْتُمْ لِمَا اجْتَمَعْتُمْ لَهُ فَأَنْصِتُوا فَأَتَكَلَّمُ فَإِنْ قُلْتُ حَقّاً صَدَّقْتُمُونِی، وَ إِنْ قُلْتُ بَاطِلًا رُدُّوا عَلَيَّ وَ لَا تَهَابُونِی، إِنَّمَا أَنَا رَجُلٌ كَأَحَدِكُمْ:

أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ لَهُ مِثْلُ ابْنِ عَمِّی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَقْرَبُ (۱) إِلَيْهِ رَحِماً مِنِّی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ (۲) مِثْلُ عَمِّی حَمْزَةَ أَسَدِ اللَّهِ وَ أَسَدِ رَسُولِهِ؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ لَهُ أَخٌ مِثْلُ أَخِی جَعْفَرٍ ذِی الْجَنَاحَيْنِ مُضَرَّجٍ بِالدِّمَاءِ الطَّيَّارِ فِی الْجَنَّهِ؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ لَهُ زَوْجَهٌ مِثْلُ زَوْجَتِی فَاطِمَهَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ سَيِّدَهِ نِسَاءِ عَالَمِهَا فِی الْجَنَّهِ؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ صَلَّى الْقِبْلَتَيْنِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَبْلِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ لَهُ سَهْمَانِ فِی كِتَابِ اللَّهِ فِی الْخَاصِّ وَ الْعَامِّ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ تَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بَابَهُ مَفْتُوحاً يَحِلُّ لَهُ مَا يَحِلُّ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ يَحْرُمُ عَلَيْهِ مَا يَحْرُمُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ رَجُلٌ نَاجَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ عَشْرَ مَرَّاتٍ يُقَدِّمُ بَيْنَ يَدَیْ نَجْوَاهُ صَدَقَهً، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

۱- فی المصدر: و أقرب.

۲- فی الأمالی: فيكم له.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكَمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مَا قَالَ فِی غَزَاهِ تَبُوكَ: إِنَّمَا أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی غَيْرَ أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِی، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مَقَالَتَهُ يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ: مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ، اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ وَصَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِی أَهْلِهِ وَ مَالِهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَتَلَ الْمُشْرِكِينَ كَقَتْلِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ غَسَّلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ: لَا.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَقْرَبُ عَهْداً بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مِنِّی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ نَزَلَ فِی حُفْرَهِ (۱) رَسُولِ اللَّهِ (۲) صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَاصْنَعُوا مَا أَنْتُمْ صَانِعُونَ.

فَقَالَ طَلْحَهُ وَ الزُّبَيْرُ عِنْدَ ذَلِكَ: نَصِيبُنَا مِنْهَا لَكَ يَا عَلِيُّ. فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ: قَلِّدُونِی هَذَا الْأَمْرَ عَلَى أَنْ أَجْعَلَهَا لِأَحَدِكُمْ. قَالُوا: قَدْ فَعَلْنَا. فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: هَلُمَّ يَدَكَ يَا عَلِيُّ تَأْخُذُهَا بِمَا فِيهَا عَلَى أَنْ تَسِيرَ فِينَا بِسِيرَهِ أَبِی بَكْرٍ وَ عُمَرَ. فَقَالَ عَلِيٌّ (۳) عَلَيْهِ السَّلَامُ: آخُذُهَا بِمَا فِيهَا عَلَى أَنْ أَسِيرَ فِيكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ

۱- جاءت فی س عباره: فی حفره، قبل: غیری.

۲- فی البحار- بطبعتیه- وضع علی: رسول اللّه، رمز نسخه بدل.

۳- لا یوجد فی الأمالی: علیّ.

وَ سُنَّهِ نَبِیِّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ جُهْدِی، فَخَلَّی عَنْ یَدِ عَلِیٍّ، وَ قَالَ: هَلُمَّ یَدَکَ یَا عُثْمَانُ خُذْهَا بِمَا فِیهَا عَلَی أَنْ تَسِیرَ فِینَا بِسِیرَهِ أَبِی بَکْرٍ وَ عُمَرَ. فَقَالَ: نَعَمْ، ثُمَّ تَفَرَّقُوا.

و روی أبو رافع مولی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، عن أمیر المؤمنین علیه السلام حدیث المناشده.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی -. أمالی شیخ طّوسیّ ۲: ۱۶۶- ۱۶۸، با تفصیل در اسناد -:

ابی المفضل به سندی که ذکر می شود از ابی الطفیل عامر بن واثله الکنانی روایت کند که گفت: چون لحظه جان دادن عمر بن خطاب رسید، جانشینی خود را بشکل شورایی میان شش تن یعنی علی بن ابیطالب علیه السلام، عثمان بن عفان، طلحه، زبیر، سعد بن ابی وقاص و عبد الرحمن بن عوف قرار داد

ص: ۳۶۶

و عبد الله پسر عمر از کسانی بود که ایشان با وی رایزنی نموده ولی او مداخله ای در تصمیمات نداشت. ابوالطفیل گوید: چون که گرد آمدند، مرا جلوی در نشاندند تا به کسی اجازه ورود ندهم. علی بن ابیطالب گفت: شما برای منظوری که دارید گرد آمده اید، پس گوش بسپارید تا سخن گویم و اگر سخنم حق بود،تایید نمایید و اگر نادرست بود، پاسخم گویید و هیبت نکنید که من نیز یکی از شما مردمان هستم: شما را به خدا آیا در میان شما کسی هست که پسر عمویی چون من داشته باشد و بیش از من به او نزدیک باشد؟! گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا در میان شما کسی هست که عمویی چون عموی من حمزه شیرخدا و شیر رسول خدا داشته باشد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا در میان شما کسی هست که برادری چون جعفر داشته باشد که شهید آغشته به خونی است که در بهشت با دو بالش پرواز می کند؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا در میان شما کسی هست که همسری چون همسر من فاطمه دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ، سرور زنان جهان در بهشت داشته باشد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا در میان شما کسی هست که پیش از من همراه با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بسوی هر دو قبله نماز گزارده باشد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا در میان شما کسی هست به جز من که در کتاب خدا دو سهم،سهم خاص و سهم عام داشته باشد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا در میان شما کسی هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در خانه او را باز گزارد و آنچه که برای رسول خدا حلال بود، برای وی نیز حلال بود و آنچه که برای حضرت صلی الله علیه و آله و سلم حرام بود، بر وی نیز حرام بود؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا در میان شما کسی هست به جز من که ده بار با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به نجوا و رازگویی نشست و هر بار پیش از نجوایش صدقه ای پرداخت نمود؟ گفتند خدا داند که نه.

ص: ۳۶۷

گفت: شما را به خدا آیا در میان شما کسی هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم این سخن را که در بین جنگجویان تبوک به من گفت، به وی گفته باشد: به راستی که تو نسبت به من به منزله هارون هستی نسبت به موسی، با این

تفاوت که پس از من پیامبری نخواهـد بود؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شـما را به خدا آیا در میان شـما کسـی هست به جز مـن کـه پیـامبر به وی سـخنی نظیر این سـخن که در روز غـدیر خم به من گفت، گفته باشـد: \\"هر که من مولاـی اویم، علی مولاـی اوست،خداونـدا بـا هر که بـا او از سـر دوستی در آمـد، دوستی نما و با هر که با وی ستیز پیشه کرد،دشـمن باش\\" ؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شـما را به خدا آیا در میان شـما کسی هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم خانواده و اموالش را به وی سپرده باشد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شما را به خدا آیا در میان شما کسی هست که مثل من مشرکین را کشته باشد؟ گفتند خدا داند که نه .

گفت: شـما را به خدا آیا کسـی جز من بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را پس از رحلتش غسل داد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شـما را به خدا آیا در میان شـما کسـی هست که دوستی اش با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم قدیمی تر و صمیمی تر از دوستی من با وی باشد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: شـما را به خدا آیا در میان شما کسی هست به جز من که درون قبر رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سلم رفته و او را به خاک سپرده باشد؟ گفتند خدا داند که نه. پس حضرت فرمود: پس اکنون هر چه خواهیـد و در سر دارید، کنید. در این هنگام طلحه و زبیر گفتند: سـهم ما از خلافت از آن تو ای علی. پس عبـد الرحمن بن عوف گفت: این کـار را به عهـده من بگذاریـد تـا آنرا به یکی از شـما اختصـاص دهم. گفتنـد: موافقیم. پس عبدالرحمن گفت: دسـتت را پیش آور علی و خلافت را به این شـرط که در میان ما مردمان به شـیوه ابوبکر و عمر رفتار کنی، به تمام از آن خود کن. پس علی علیه السلام گفت: خلافت را به این شرط به دست می گیرم که تا حد توانم، به کتاب خدا

ص: ۳۶۸

و سـنت پیامبرش صـلی الله علیه و آله و سـلم رفتار نمایم. پس وی دسـتش را از دست علی کشید و گفت: ای عثمان دستت را پیش آور و خلافت را به این شـرط که در میـان مـا مردمـان به شـیوه ابوبکر و عمر رفتـار کنی. عثمـان گفت: چنین می کنم و سپس پراکنده گشـتند. ابورافع از موالی رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سـلم نیز این حدیث مناشده (سوگند دادن) را از امیر المومنین علیه السلام روایت کرده است.

**[ترجمه]

«۲۱»

مَا (۱): جَمَاعَهٌ، عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ، عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ الْعَلَوِیِّ الْحَسَنِیِّ وَ أَبِی عَبْدِ (۲) اللَّهِ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْمُؤَمِّلِ الصَّیْرَفِیِّ، قَالا:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ خَلَفٍ الْعَطَّارُ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ رَبِیعَهَ بْنِ عَجْلَانَ، عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی رَافِعٍ، عَنْ أَبِیهِ، عَنْ جَدِّهِ أَبِی رَافِعٍ، قَالَ: لَمَّا اجْتَمَعَ أَصْحَابُ الشُّورَی وَ هُمْ سِتَّهُ نَفَرٍ مِنْهُمْ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ وَ عُثْمَانُ وَ طَلْحَهُ وَ الزُّبَیْرُ (۳)وَ سَعْدُ بْنُ مَالِکٍ وَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ أَقْبَلَ عَلَیْهِمْ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ:

أَنْشُدُکُمْ بِاللَّهِ (۴) أَیُّهَا النَّفَرُ! هَلْ فِیکُمْ مِنْ أَحَدٍ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: مَنْزِلَتُکَ مِنِّی یَا عَلِیُّ مَنْزِلَهُ هَارُونَ مِنْ

مُوسَی؟ أَ تَعْلَمُونَ قَالَ ذَلِکَ لِأَحدٍ؟، غَیْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: یَا أَیُّهَا النَّفَرُ! هَلْ فِیکُمْ مِنْ أَحَدٍ لَهُ سَهْمَانِ، سَهْمٌ فِی الْخَاصِّ وَ سَهْمٌ فِی الْعَامِّ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: ..... وَ ذَکَرَ الْحَدِیثَ نَحْوَ طَرِیقِ أَبِی الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِیِّ، عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی - . امالی شیخ طوسی ۲: ۱۶۸- ۱۶۹، با بیان مفصل اسناد. - :

گروهی به نقل از ابی المفضل به سندی که ذکر می شود نقل می کنند که معاویه بن عبد الله بن عبید الله بن ابی رافع از جدش ابی رافع روایت می کند: وقتی که اعضای شورا که شش تن یعنی علی بن ابیطالب و عثمان و طلحه و زبیر و سعد بن مالک و عبد الرحمن بن عوف بودند،گرد آمدند؛ علی بن ابی طالب علیه السلام پیش آمد و گفت: ای جماعت شما را به خدا سوگند آیا کسی از شما هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: جایگاه تو نسبت به من ای علی همچون جایگاه هارون است نسبت به موسی؟ آیا هرگز شنیده اید که این را به کسی جز من گفته باشد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: ای جماعت! آیا به جز من کسی از شما هست که دو سهم داشته باشد، سهم خاص و سهم عام؟ گفتند خدا داند که نه. گفت: .. و این روایت را نظیر آنچه که از ابی الاسود الدوئلی از امیر المومنین نقل شده، تا پایان ذکر می کند.

**[ترجمه]

بیان:

السهم فی الخاصّ إشاره إلی السهم الذی أعطاه رسول اللّه لقتال الملائکه

ص: ۳۶۹

۱- أمالی الشّیخ الطّوسیّ ۲- ۱۶۸- ۱۶۹، مع تفصیل فی الإسناد.

۲- فی الأمالی بالتصغیر: عبید، بدلا من: عبد.

۳- فی المصدر: بتقدیم و تأخیر.

۴- فی الأمالی: اللّه.

معه، أو إلى السهم الذى خصّه الرسول صلّى اللّه عليه و آله من تعليمه و معاشرته فى الخلوه مضافا إلى ما كان له عليه السلام مع سائر الصحابه، و الأول أظهر.

**[ترجمه]منظور از سهم خاص، سهمی است که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بخاطر جنگیدن فرشتگان همراه با او،به وی اختصاص داد

ص: ۳۶۹

و یا اشاره به سهمی است که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در آموزش دادن و همنشینی با وی در خلوتهایش علاوه بر آن امتیازاتی است که حضرت همراه با دیگر صحابه پیامبر از آن برخوردار بود، وی را به آن مخصوص گردانده بود و قول نخست صحیح تر است.

**[ترجمه]

«۲۲»

مَا (۱): جَمَاعَهٌ، عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ، عَنْ أَبِی طَالِبٍ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی مشعر (۲) السُّلَمِیِّ الْحَرَّانِیِّ بِحَرَّانَ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَسْوَدَ أَبِی عَلِیٍّ الْحَنَفِیِّ الْقَاضِی، عَنْ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ حَفْصٍ التَّیْمِیِّ (۳)، عَنْ أَبِیهِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَیْنَهَ الْعَبْدِیِّ، عَنْ وَهْبِ بْنِ (۴) عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی ذبی [دُنَی] الْهُنَائِیِّ، عَنْ أَبِی حَرْبِ بْنِ أَبِی الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِیِّ، عَنْ أَبِیهِ أَبِی الْأَسْوَدِ، قَالَ: لَمَّا طَعَنَ أَبُو لُؤْلُؤَهَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ جَعَلَ الْأَمْرَ بَیْنَ سِتَّهِ نَفَرٍ:

عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ، وَ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، وَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، وَ طَلْحَهَ، وَ الزُّبَیْرِ، وَ سَعْدِ بْنِ مَالِکٍ، وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ مَعَهُمْ یَشْهَدُ النَّجْوَی وَ لَیْسَ لَهُ فِی الْأَمْرِ نَصِیبٌ، وَ أَمَرَهُمْ أَنْ یَدْخُلُوا لِذَلِکَ بَیْتاً وَ یُغْلِقُوا عَلَیْهِمْ بَابَهُ.

قَالَ أَبُو الْأَسْوَدِ: فَکُنْتُ عَلَی الْبَابِ أَنَا وَ نَفَرٌ مَعِی حَاجَتُهُمْ (۵) أَنْ یَسْمَعُوا الْحِوَارَ الَّذِی یَجْرِی بَیْنَهُمْ (۶)، فَابْتَدَرَ الْکَلَامَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ، فَقَالَ: لِیَذْکُرْ کُلُّ رَجُلٍ مِنْکُمْ رَجُلًا إِنْ أَخْطَأَهُ هَذَا الْأَمْرُ کَانَتِ الْخِیَرَهُ لِصَاحِبِهِ، فَقَالَ الزُّبَیْرُ: قَدِ اخْتَرْتُ عَلِیّاً. وَ قَالَ طَلْحَهُ: قَدِ اخْتَرْتُ عُثْمَانَ. وَ قَالَ سَعْدٌ: قَدِ اخْتَرْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ (۷)، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: قَدْ رَضِیَ الْقَوْمُ بِنَا وَ قَدْ جُعِلَ الْأَمْرُ فِینَا، وَ لَنَا أَیُّهَا الثَّلَاثَهُ، فَأَیُّکُمْ یُخْرِجُ عَنْ (۸) هَذَا الْأَمْرِ نَفْسَهُ وَ یَخْتَارُ لِلْمُسْلِمِینَ رَجُلًا رَضِیَ فِی الْأُمَّهِ، فَأَمْسَکَ الشَّیْخَانِ، فَعَادَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ لِکَلَامِهِ، فَقَالَ لَهُ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ:

ص: ۳۷۰

۱- أمالی الشّیخ الطّوسیّ ۲- ۱۶۹- ۱۷۰، مع اختصار فی الإسناد.

۲- فی المصدر: معشر.

۳- فی الأمالی: التّیمیّ قال حدّثنا أبو عمر عن ابن أذینه.

۴- فی ك: وهب بن وهب بن.

۵- فی س: حاجبهم.

۶- فی س: فیهم.

۷- فی المصدر زیاده: بن عوف.

۸- فی الأمالی: من، بدلا من: عن.

كُنْ أَنْتَ ذَلِكَ الرَّجُلَ. قَالَ: فَإِنَّهُ لَمْ يَبْقَ إِلَّا أَنْتَ وَ عُثْمَانُ، فَأَيُّكَمَا يَتَقَلَّدُ هَذَا الْأَمْرَ عَلَى أَنْ يَسِيرَ فِي الْأُمَّهِ بِسِيرَهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سِيرَهِ (۱) صَاحِبَيْهِ أَبِي بَكْرٍ وَ عُمَرَ فَلَا يَعْدُوهُمَا. قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَنَا (۲) آخُذُهَا عَلَى (۳) أَنْ أَسِيرَ فِي الْأُمَّهِ بِسِيرَهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ جُهْدِي وَ طَوْقِي وَ أَسْتَعِينَ (۴) عَلَى ذَلِكَ بِرَبِّي.

قَالَ: فَمَا عِنْدَكَ أَنْتَ (۵) يَا عُثْمَانُ؟. قَالَ: أَسِيرُ فِي الْأُمَّهِ بِسِيرَهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ وَ سِيرَهِ أَبِي بَكْرٍ وَ عُمَرَ. قَالَ: فَرَدَّهَا (۶) عَلَى عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ثَلَاثاً، وَ عَلَى عُثْمَانَ ثَلَاثاً كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمَا يَقُولُ مِثْلَ قَوْلِهِ الْأَوَّلِ، فَلَمَّا تَوَافَقُوا عَلَى رَأْيٍ وَاحِدٍ، قَالَ لَهُمْ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنِّي أُحِبُّ أَنْ تَسْمَعُوا مِنِّي قَوْلًا أَقُولُ لَكُمْ، قَالُوا: قُلْ يَا أَبَا الْحَسَنِ.

قَالَ: فَإِنِّي أَسْأَلُكُمْ بِاللَّهِ الَّذِي يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَ جَهْرَكُمْ هَلْ فِيكُمْ مِنْ رَجُلٍ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى غَيْرَ أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، غَيْرِي؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا، .. وَ ذَكَرَ الْمُنَاشَدَهَ نَحْوَهُ.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: جماعتی از ابی المفضل و به سندی که وی ذکر نموده از ابی الاسود الدوئلی روایت کرده اند که گفت: زمانی که ابولؤلؤ عمر بن الخطاب را به خنجری از پای درآورد، او خلافت را میان شش تن قرار داد: علی بن بن ابیطالب و عثمان بن عفان و طلحه و زبیر و سعد بن مالک و عبد الرحمن بن عوف و عبد الله بن عمر نیز همراه ایشان بود و رایزنیهایشان را می شنید ولی سهمی از این امر نداشت و عمر دستور داد تا برای اینکار به خانه ای داخل شده و در را بر خود ببندند. ابو الاسود گوید من و چند تن دیگر پشت در بودیم و می کوشیدیم تا سخنی که میان ایشان درمی گیرد را بشنویم. عبد الرحمن بن عوف سخن آغاز نمود و گفت: هر یک از شما کسی را نام ببرید که اگر خلافت به خودش نرسد، فرصت برگزیده شدن به آن دوستش برسد. زبیر گفت من علی را برگزیدم و طلحه گفت من عثمان را و سعد گفت من هم عبد الرحمن را. پس عبد الرحمن گفت: این گروه به ما رای داده و این امر در دست ما و در اختیار ما سه تن قرار گرفته است. اکنون کدامیک از ما حاضر است که خود را از این امر برکنار داشته و مردی را برمی گزینند که انتخابش به سود همه مردمان باشد؟ علی و عثمان هر دو خموش بودند، پس عبد الرحمن سخن خود را تکرار کرد و علی علیه السلام به او گفت:

ص: ۳۷۰

تو چنین کن. گفت: اگر چنین باشد تنها تو می مانی و عثمان، و کدامیک از شما این وظیفه را بعهده می گیرد به این شرط که بنا به سیره رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و سیره دو صحابی اش ابوبکر و عمر بر مردمان حاکم گردد و از آن دو تعدی ننماید. علی علیه السلام گفت: من این کار را بر این اساس به عهده می گیرم که تا حد توان و امکان بر سیره رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم با مردمان رفتار نمایم و در این کار از پروردگارم یاری جویم. گفت: تو چه می گویی ای عثمان؟ گفت: من بر سیره رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و سیره ابوبکر و عمر بر مردمان حکومت خواهم کرد. گوید: پس عبد الرحمن پیشنهاد را سه بار دیگر بر علی و سه بار هم بر عثمان عرضه نمود و هر یک هر بار همان سخن را بر زبان راندند و چون ایشان بر یک نظر، هم رأی شدند، علی علیه السلام به ایشان گفت: اکنون دوست دارم که این سخنی که به شما می گویم را بشنوید. گفتند: بگو ای ابا الحسن. گفت: شما را به خدایی که تمام پیدا و پنهانتان را می داند، آیا کسی از شما هست که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: تو نسبت به من همچون هارون هستی نسبت به موسی، جز اینکه پیامبری پس از من نخواهد بود؟ گفتند: خدا داند که نه .. و حدیث مناشده – قسم دادن – را نظیر نمونه های قبلی ذکر می نماید.

**[ترجمه]

«۲۳»

مَا (۷): أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّلْتِ، عَنْ أَبِی عُقْدَهَ الْحَافِظِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ (۸) عَبْدِ اللَّهِ الْعَلَوِیِّ، عَنْ عَمِّهِ الْقَاسِمِ بْنِ جَعْفَرٍ الْعَلَوِیِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْعَلَوِیِّ، عَنْ أَبِیهِ (۹)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی بَکْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ

۱- فی المصدر: و بسیره.

۲- فی الأمالی: إنّی.

۳- لا توجد: علی، فی ک.

۴- فی س: واسعین.

۵- فی ک لا توجد: أنت.

۶- فی المصدر: قرّرها.

۷- أمالی الشّیخ الطّوسیّ ۲- ۳۲۰، بتفصیل فی الإسناد.

۸- فی المصدر: أبو، بدلا من: بن.

۹- لا توجد: عن أبیه، فی الأمالی.

حَزْمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ: أَنَّ الْقَوْمَ حِينَ اجْتَمَعُوا لِلشُّورَى، فَقَالُوا فِيهَا وَ نَاجَى عَبْدُ الرَّحْمَنِ كُلَّ (۱) رَجُلٍ مِنْهُمْ عَلَى حِدَهٍ، ثُمَّ قَالَ لِعَلِيٍّ: عَلَيْكَ عَهْدُ اللَّهِ وَ مِيثَاقُهُ لَئِنْ وُلِّيتَ لَتَعْمَلَنَّ(۲) بِكِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّهِ نَبِيِّهِ وَ سِيرَهِ أَبِی بَكْرٍ وَ عُمَرَ، فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: عَلَيَّ عَهْدُ اللَّهِ وَ مِيثَاقُهُ لَئِنْ وُلِّيتُ أَمْرَكُمْ لَأَعْمَلَنَّ بِكِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّهِ نَبِيِّهِ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ لِعُثْمَانَ كَقَوْلِهِ لِعَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَأَجَابَهُ: أَنْ نَعَمْ. فَرَدَّ عَلَيْهِمَا الْقَوْلَ ثَلَاثاً، كُلَّ ذَلِكَ يَقُولُ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَقَوْلِهِ، وَ يُجِيبُهُ عُثْمَانُ: أَنْ نَعَمْ، فَبَايَعَ عُثْمَانَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عِنْدَ ذَلِكَ.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی - . امالی شیخ طوسی ۲: ۳۲۰، با تفصیل در اسناد. - :

احمد بن محمد بن الصلت به سندی که ذکر می کند از عبدالله بن ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حزم از پدرش از جدش روایت می کند:

ص: ۳۷۱

زمانی که این افراد برای شورا گرد آمدند و درباره آن سخن آغاز کردند و عبدالرحمن با هر یک از ایشان جداگانه گفتگو نمود، به علی گفت: پیمان و میثاق خداوند بر تو باد که اگر این امر را به دست گرفتی بر کتاب خدا و سنت پیامبرش و سیره ابوبکر و عمر رفتار نمایی. پس علی علیه السلام گفت: پیمان و میثاق خداوند بر من باد که اگر امر خلافت را به دست گیرم، بر کتاب خدا و سنت پیامبرش رفتار کنم. پس عبد الرحمن به عثمان نظیر آنچه به علی علیه السلام گفته بود را گفت و او پاسخ داد: چنین باد. و این سخن را سه بار خطاب به هر دو تکرار نمود و هر بار همان پاسخی که داده بود را تکرار می کرد و عثمان می گفت: می پذیرم و اینگونه بود که عبدالرحمن با عثمان بیعت نمود.

**[ترجمه]

«۲۴»

إِرْشَادُ الْقُلُوبِ (۳): عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ بِإِسْنَادِهِ، عَنْ أَبِی ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ عُثْمَانَ وَ طَلْحَهَ وَ الزُّبَيْرَ وَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ وَ سَعْدَ بْنَ أَبِی وَقَّاصٍ أَمَرَهُمْ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ أَنْ يَدْخُلُوا بَيْتاً وَ يُغْلِقُوا عَلَيْهِمْ بَابَهُ وَ يَتَشَاوَرُوا فِی أَمْرِهِمْ، وَ أَجَّلَهُمْ ثَلَاثَهَ أَيَّامٍ فَإِنْ تَوَافَقَ خَمْسَهٌ عَلَى قَوْلٍ وَاحِدٍ وَ أَبَى رَجُلٌ مِنْهُمْ قُتِلَ ذَلِكَ (۴) وَ إِنْ تَوَافَقَ أَرْبَعَهٌ وَ أَبَى اثْنَانِ قُتِلَ الِاثْنَانِ، فَلَمَّا تَوَافَقُوا جَمِيعاً عَلَى رَأْيٍ وَاحِدٍ قَالَ لَهُمْ عَلِيُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنِّی أُحِبُّ أَنْ تَسْمَعُوا مِنِّی مَا أَقُولُ لَكُمْ، فَإِنْ يَكُنْ حَقّاً فَاقْبَلُوهُ وَ إِنْ يَكُنْ بَاطِلًا فَأَنْكِرُوهُ. قَالُوا: قُلْ.

قَالَ: أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ .. أَوْ قَالَ: أَسْأَلُكُمْ بِاللَّهِ الَّذِی يَعْلَمُ سَرَائِرَكُمْ وَ يَعْلَمُ صِدْقَكُمْ إِنْ صَدَقْتُمْ وَ يَعْلَمُ كَذِبَكُمْ إِنْ كَذَبْتُمْ، هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ آمَنَ قَبْلِی بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ صَلَّى الْقِبْلَتَيْنِ قَبْلِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أُمِّرَ بِقَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ: (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِی الْأَمْرِ مِنْكُمْ) (۵) سِوَایَ؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

۱- لا يوجد في المصدر: كلّ.

۲- في س لا توجد: لتعملنّ.

۳- إرشاد القلوب ۲- ۵۱- ۵۷، مع اختلاف يسير لم نشر له لعدم الوثوق بالمطبوع.

۴- في الإرشاد زياده: الرّجل.

۵- النّساء: ۵۹.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ نَصَرَ أَبُوهُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ كَفَّلَهُ، غَيْرِى (۱)؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ (۲): فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ (۳) أَخُوهُ ذِى (۴) الْجَنَاحَيْنِ (۵) فِى الْجَنَّهِ، غَيْرِى؟!.

قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ وَحَّدَ اللَّهَ قَبْلِى وَ لَمْ يُشْرِكْ بِهِ شَيْئاً؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ عَمُّهُ حَمْزَهُ سَيِّدُ الشُّهَدَاءِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ زَوْجَتُهُ سَيِّدَهُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّهِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا:

اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ ابْنَاهُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا:

اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَعْلَمُ بِنَاسِخِ الْقُرْآنِ وَ مَنْسُوخِهِ وَ السُّنَّهِ مِنِّى؟!. قَالُوا:

اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ سَمَّاهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِى عَشْرِ آيَاتٍ مِنَ الْقُرْآنِ مُؤْمِناً، غَيْرِى؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ نَاجَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ عَشْرَ مَرَّاتٍ يُقَدِّمُ بَيْنَ يَدَىْ نَجْوَاهُ صَدَقَهً، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِىٌّ مَوْلَاهُ، اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ، لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ ذَلِكَ،

ص: ۳۷۳

۱- فى الإرشاد: غير أبى، و هو الظّاهر.

۲- لا توجد هذه المناشده فى المصدر.

۳- فى س: بعد كلمه أحد كلمه مشوّشه لعلّها: يطير.

۴- كذا، و الصّواب: ذو- بالرّفع-، و لا توجد فى س.

۵- فى س: بالجناحين.

غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: لَأُعْطِيَنَّ الرَّايَهَ غَداً رَجُلًا (۱) يُحِبُّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ كَرَّاراً (۲) غَيْرَ فَرَّارٍ لَا يُوَلِّی الدُّبُرَ يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَی يَدَيْهِ، وَ ذَلِکَ حَيْثُ رَجَعَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ مُنْهَزِمَيْنِ، فَدَعَانِی وَ أَنَا أَرْمَدُ فَتَفَلَ فِی عَيْنِی، وَ قَالَ: اللَّهُمَّ أَذْهِبْ عَنْهُ الْحَرَّ وَ الْبَرْدَ، فَمَا وَجَدْتُ بَعْدَهَا حَرّاً وَ لَا بَرْداً يُوذِيَانِی، ثُمَّ أَعْطَانِی الرَّايَهَ، فَخَرَجْتُ بِهَا فَفَتَحَ اللَّهُ عَلَی يَدِی خَيْبَرَ، فَقَتَلْتُ مُقَاتِلِيهِمْ وَ فِيهِمْ مَرْحَبٌ وَ سَبَيْتُ ذَرَارِيَّهُمْ، فَهَلْ كَانَ ذَلِکَ غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: اللَّهُمَّ ائْتِنِی بِأَحَبِّ الْخَلْقِ إِلَيْکَ وَ إِلَيَّ وَ أَشَدِّهِمْ لِی وَ لَکَ حُبّاً يَأْكُلُ مَعِی مِنْ هَذَا الطَّيْرِ، فَأَتَيْتُ فَأَكَلْتُ مَعَهُ، فَهَلْ كَانَ غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: لَتَنْتَهُنَّ يَا بَنِی وَلِيعَهَ أَوْ لَأَبْعَثَنَّ عَلَيْكُمْ رَجُلًا نَفْسُهُ كَنَفْسِی وَ طَاعَتُهُ كَطَاعَتِی وَ مَعْصِيَتُهُ كَمَعْصِيَتِی يَعْصَاكُمْ أَوْ يَقْصَعُكُمْ (۳) بِالسَّيْفِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: كَذَبَ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ يُحِبُّنِی وَ يُبْغِضُ عَلِيّاً، هَلْ كَانَ غَيْرِی؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ مَنْ سَلَّمَ عَلَيْهِ فِی سَاعَهٍ وَاحِدَهٍ ثَلَاثَهُ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَهِ وَ فِيهِمْ جَبْرَئِيلُ وَ مِيكَائِيلُ وَ إِسْرَافِيلُ لَيْلَهَ الْقَلِيبِ لَمَّا جِئْتُ بِالْمَاءِ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ جَبْرَئِيلُ: هَذِهِ هِیَ الْمُوَاسَاهُ، وَ ذَلِکَ يَوْمَ أُحُدٍ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ (۴): إِنَّهُ مِنِّی وَ أَنَا مِنْهُ، فَقَالَ جَبْرَئِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: وَ أَنَا مِنْكُمَا، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

۱- فی ک: رجلا غدا.

۲- فی ک: كرّار- بالرّفع-.

۳- فی ک نسخه بدل: يقصفكم.

۴- فی إرشاد القلوب زياده هنا و هی: و ما يمنعه من ذلک؟.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ نُودِيَ بِهِ مِنَ السَّمَاءِ: لَا سَيْفَ إِلَّا ذُو الْفَقَارِ وَ لَا فَتَى إِلَّا عَلِيٌّ، غَيْرِي؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ مَنْ يُقَاتِلُ النَّاكِثِينَ وَ الْقَاسِطِينَ وَ الْمَارِقِينَ عَلَى لِسَانِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، غَيْرِي؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: إِنِّي قَاتَلْتُ عَلَى تَنْزِيلِ الْقُرْآنِ وَ سَتُقَاتِلُ أَنْتَ يَا عَلِيُّ عَلَى تَأْوِيلِهِ، غَيْرِي؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ غَسَّلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مَعَ الْمَلَائِكَهِ (۱)الْمُقَرَّبِينَ بِالرَّوْحِ وَ الرَّيْحَانِ تُقَلِّبُهُ لِيَ الْمَلَائِكَهُ وَ أَنَا أَسْمَعُ قَوْلَهُمْ وَ هُمْ يَقُولُونَ: اسْتُرُوا عَوْرَهَ نَبِيِّكُمْ سَتَرَكُمُ اللَّهُ، غَيْرِي؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ مَنْ كَفَّنَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ وَضَعَهُ فِي حُفْرَتِهِ، غَيْرِي؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ بَعَثَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَيْهِ بِالتَّعْزِيَهِ حَيْثُ قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ فَاطِمَهُ عَلَيْهَا السَّلَامُ تَبْكِيهِ إِذْ سَمِعْنَا حِسّاً عَلَى الْبَابِ وَ قَائِلًا يَقُولُ نَسْمَعُ حِسَّهُ (۲) وَ لَا نَرَى شَخْصَهُ وَ هُوَ يَقُولُ-: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ، رَبُّكُمْ عَزَّ وَ جَلَّ يُقْرِئُكُمُ السَّلَامَ وَ يَقُولُ لَكُمْ: إِنَّ فِي اللَّهِ خَلَفاً مِنْ كُلِّ مُصِيبَهٍ، وَ عَزَاءً مِنْ كُلِّ هَالِكٍ، وَ دَرَكاً مِنْ كُلِّ فَوْتٍ، فَتَعَزَّوْا بِعَزَاءِ اللَّهِ، وَ اعْلَمُوا أَنَّ أَهْلَ الْأَرْضِ يَمُوتُونَ، وَ أَنَّ أَهْلَ السَّمَاءِ لَا يَبْقَوْنَ، وَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ، وَ أَنَا فِي الْبَيْتِ وَ فَاطِمَهُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ أَرْبَعَهٌ لَا خَامِسَ لَنَا سِوَى (۳) رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مُسَجًّى بَيْنَنَا، غَيْرُنَا؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ رُدَّتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ بَعْدَ مَا غَرَبَتْ أَوْ (۴) كَادَتْ تَغِيبُ

۱- من هنا إلى قوله: و إنّكم لن تضلّوا .. سقط من المصدر.

۲- في ك نسخه بدل: صوته.

۳- في ك نسخه بدل: إلّا.

۴- في ك: واو، بدلا من: أو.

حَتَّی صَلَّی الْعَصْرَ فِی وَقْتِهَا، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ أَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بِأَخْذِ (۱) بَرَاءَهَ مِنْ أَبِی بَکْرٍ بَعْدَ مَا انْطَلَقَ أَبُو بَکْرٍ بِهَا فَقَبَضْتُهَا مِنْهُ فَقَالَ أَبُو بَکْرٍ بَعْدَ مَا رَجَعَ-: یَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ! أَ نَزَلَ فِیَّ شَیْ ءٌ؟ فَقَالَ: إِنَّهُ لَا یُؤَدِّی عَنِّی إِلَّا عَلِیٌّ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی غَیْرَ أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی، وَ لَوْ کَانَ بَعْدِی لَکُنْتَهُ یَا عَلِیُّ، غَیْرِی؟!.

قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِیکُمْ مَنْ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: إِنَّهُ لَا یُحِبُّکَ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَ لَا یُبْغِضُکَ إِلَّا کَافِرٌ، غَیْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّهُ أَمَرَ بِسَدِّ أَبْوَابِکُمْ وَ فَتْحِ بَابِی، فَقُلْتُمْ فِی ذَلِکَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: مَا أَنَا سَدَدْتُ أَبْوَابَکُمْ وَ لَا أَنَا فَتَحْتُ بَابَهُ (۲) بَلِ اللَّهُ سَدَّ أَبْوَابَکُمْ وَ فَتَحَ بَابَهُ؟!. قَالُوا: نَعَمْ.

قَالَ: أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ نَاجَانِی یَوْمَ الطَّائِفِ دُونَ النَّاسِ فَأَطَالَ ذَلِکَ، فَقَالَ بَعْضُکُمْ: یَا رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله)! إِنَّکَ قَدِ انْتَجَیْتَ عَلِیّاً دُونَنَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: مَا أَنَا انْتَجَیْتُهُ بَلِ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ انْتَجَاهُ؟!. قَالُوا: نَعَمْ.

قَالَ: أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَالَ: الْحَقُّ مِنْ بَعْدِی مَعَ عَلِیٍّ وَ عَلِیٌّ مَعَ الْحَقِّ یَدُورُ الْحَقُّ مَعَهُ حَیْثُمَا دَارَ؟. قَالُوا: نَعَمْ.

قَالَ: فَهَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَالَ: إِنِّی تَارِکٌ فِیکُمُ الثَّقَلَیْنِ کِتَابَ اللَّهِ وَ عِتْرَتِی أَهْلَ بَیْتِی وَ إِنَّهُمَا لَنْ یَفْتَرِقَا حَتَّی یَرِدَا عَلَیَّ الْحَوْضَ، وَ إِنَّکُمْ

۱- فی س: یأخذ. و لعلّها بتقدیر: أن.

۲- لا یوجد فی س: بابه.

لَنْ تَضِلُّوا (۱) مَا اتَّبَعْتُمُوهُمَا وَ اسْتَمْسَكْتُمْ بِهِمَا؟. قَالُوا: نَعَمْ.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ وَفَى (۲) رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بِنَفْسِهِ وَ رَدَّ بِهِ كَيْدَ (۳) الْمُشْرِكِينَ وَ اضْطَجَعَ فِي مَضْجَعِهِ، وَ شَرَى بِذَلِكَ مِنَ اللَّهِ نَفْسَهُ، غَيْرِي؟!.

قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ حَيْثُ آخَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بَيْنَ أَصْحَابِهِ وَ كَانَ لَهُ أَخاً (۴) غَيْرِي؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ أَحَدٌ ذَكَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِمَا ذَكَرَنِي إِذْ قَالَ: (وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولئِكَ الْمُقَرَّبُونَ) (۵)، غَيْرِي؟!.

قَالَ: فَهَلْ سَبَقَنِي مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَى اللَّهِ وَ رَسُولِهِ؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ آتَى الزَّكَاةَ وَ هُوَ رَاكِعٌ، فَنَزَلَتْ فِيهِ: (إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكاةَ وَ هُمْ راكِعُونَ) (۶)، غَيْرِي؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ بَرَزَ لِعَمْرِو بْنِ عَبْدِ وُدٍّ حَيْثُ عَبَرَ خَنْدَقَكُمْ وَحْدَهُ وَ دَعَا جَمِيعَكُمْ إِلَى الْبِرَازِ فَنَكَصْتُمْ عَنْهُ، وَ خَرَجْتُ إِلَيْهِ فَقَتَلْتُهُ وَ فَتَّ اللَّهُ(۷)بِذَلِكَ فِي أَعْضَادِ الْمُشْرِكِينَ وَ الْأَحْزَابِ، غَيْرِي؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ تَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بَابَهُ مَفْتُوحاً فِي الْمَسْجِدِ يَحِلُّ لَهُ مَا يَحِلُّ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ يَحْرُمُ عَلَيْهِ مَا يَحْرُمُ عَلَى رَسُولِ

۱- إلى هنا سقط عن إرشاد القلوب.

۲- كذا، و لعلّه: وقى، كما فى المصدر.

۳- فى المصدر: مكر، و هى نسخه بدل جاءت على مطبوع البحار.

۴- فى إرشاد القلوب: و كأنّ لم يكن له أخ ..

۵- الواقعه: ۱۰- ۱۱.

۶- المائده: ۵۵.

۷- فى س زياده: إليه، و وضع عليها رمز نسخه بدل فى ك.

اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِ آيَهَ التَّطْهِيرِ حَيْثُ يَقُولُ تَعَالَى:

(إِنَّما يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً) (١)، غَيْرِى وَ غَيْرَ زَوْجَتِى وَ ابْنَيَّ؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: أَنَا سَيِّدُ وُلْدِ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ عَلِيٌّ سَيِّدُ الْعَرَبِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ (٢)فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: مَا سَأَلْتُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لِي شَيْئاً إِلَّا سَأَلْتُ لَكَ مِثْلَهُ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ (٣): فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ كَانَ صَاحِبَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِي الْمَوَاطِنِ كُلِّهَا، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ (۴): فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ نَاوَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَبْضَةً مِنْ تُرَابٍ تَحْتَ قَدَمَيْهِ فَرَمَى بِهَا فِي وُجُوهِ الْكُفَّارِ فَانْهَزَمُوا، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَضَى دَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ أَنْجَزَ عِدَاتِهِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ اشْتَاقَتِ الْمَلَائِكَهُ إِلَى رُؤْيَتِهِ فَاسْتَأْذَنَتِ اللَّهَ تَعَالَى فِي زِيَارَتِهِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ وَرِثَ سِلَاحَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ أَدَاتَهُ (۵)، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

١- الأحزاب: ٣٣.

٢- لا توجد: فهل، فی س.

٣- هذه المناشده جاءت فی إرشاد القلوب بعد مناشده الاضطجاع فی لحاف واحد.

۴- وقعت هذه المناشده بعد المناشده التّاليه.

۵- فی إرشاد القلوب: و دوابّه.

قالَ: فَهَلْ فِيكَمْ أَحَدٌ اسْتَخْلَفَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِی أَهْلِهِ وَ جَعَلَ أَمْرَ أَزْوَاجِهِ إِلَيْهِ مِنْ بَعْدِهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ حَمَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ عَلَى كَتِفِهِ حَتَّى كَسَرَ الْأَصْنَامَ الَّتِی كَانَتْ عَلَى الْكَعْبَهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ اضْطَجَعَ هُوَ وَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِی لِحَافٍ وَاحِدٍ إِذْ كَفَّلَنِی، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا (۱).

قالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: أَنْتَ صَاحِبُ رَايَتِی وَ لِوَائِی فِی الدُّنْيَا وَ الْآخِرَه، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ كَانَ أَوَّلَ دَاخِلٍ (۲) عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ آخِرَ خَارِجٍ مِنْ عِنْدِهِ وَ لَا يَحْجُبُ عَنْهُ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قالَ: فَهَلْ فِيكُمْ مَنْ نَزَلَتْ فِيهِ وَ فِی زَوْجَتِهِ وَ وَلَدَيْهِ: (وَ يُطْعِمُونَ الطَّعامَ عَلى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَ يَتِيماً وَ أَسِيراً ...) (۳) .. إِلَى سَائِرِ مَا اقْتَصَّ (۴) اللَّهُ تَعَالَى مِنْ ذِكْرِنَا فِی هَذِهِ السُّورَه، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ نَزَلَتْ فِيهِ هَذِهِ الْآيَهُ: (أَ جَعَلْتُمْ سِقايَةَ الْحاجِّ وَ عِمارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ جاهَدَ فِی سَبِيلِ اللَّهِ) (۵)، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِ: (أَ فَمَنْ كانَ مُؤْمِناً كَمَنْ كانَ فاسِقاً لا يَسْتَوُونَ.) (۶).. إِلَى آخِرِ مَا اقْتَصَّ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ خَبَرِ الْمُؤْمِنِينَ،

۱- هنا مناشده فی المصدر، و قد تقدّمت فی المتن، و أشرنا إلی موضعها.

۲- فی المصدر: وارد.

۳- الإنسان: ۸۰.

۴- فی إرشاد القلوب: قصّ.

۵- فی التّوبه: ۱۹.

۶- السّجده: ۱۸.

غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَ فِى زَوْجَتِهِ وَ وَلَدَيْهِ آيَهَ الْمُبَاهَلَهِ، وَ جَعَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ نَفْسَهُ نَفْسَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ نَزَلَتْ فِيهِ هَذِهِ الْآيَهُ: (وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِى نَفْسَهُ ابْتِغاءَ مَرْضاتِ اللَّهِ) (۱) لَمَّا وَقَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ لَيْلَهَ الْفِرَاشِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ سَقَى (۲) رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مِنَ الْمِهْرَاسِ لَمَّا اشْتَدَّ ظَمَؤُهُ وَ أَحْجَمَ عَنْ ذَلِكَ أَصْحَابُهُ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: اللَّهُمَّ إِنِّى أَقُولُ كَمَا قَالَ عَبْدُكَ مُوسَى: (رَبِّ اشْرَحْ لِى صَدْرِى وَ يَسِّرْ لِى أَمْرِى وَ احْلُلْ عُقْدَهً مِنْ لِسانِى يَفْقَهُوا قَوْلِى وَ اجْعَلْ لِى وَزِيراً مِنْ أَهْلِى هارُونَ أَخِى اشْدُدْ بِهِ أَزْرِى) (۳) ..

إِلَى آخِرِ دَعْوَهِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَّا النُّبُوَّهَ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ هُوَ أَدْنَى الْخَلَائِقِ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَوْمَ الْقِيَامَهِ وَ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنِّى كَمَا أَخْبَرَكُمْ بِذَلِكَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، غَيْرِى؟!.

قَالُوا: لَا.

قَالَ (۴): فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: إِنَّ مِنْ شِيعَتِكَ رَجُلًا يَدْخُلُ فِى شَفَاعَتِهِ الْجَنَّهَ مِثْلُ رَبِيعَهَ وَ مُضَرَ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: أَنْتَ وَ شِيعَتُكَ

۱- البقره: ۲۰۸.

۲- العباره مشوّشه فى مطبوع البحار و أخذت من المصدر.

۳- طه: ۲۵- ۳۱.

۴- لا توجد هذه المناشده فى إرشاد القلوب.

هُمُ الْفَائِزُونَ تَرِدُونَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ رِوَاءً مَرْوِيِّينَ وَ يَرِدُ عَدُوُّكُمْ ظِمَاءً مُقْمَحِينَ (۱)، غَيْرِي؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: مَنْ أَحَبَّ هَذِهِ الشَّعَرَاتِ فَقَدْ أَحَبَّنِى وَ مَنْ أَحَبَّنِى فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ تَعَالَى، وَ مَنْ أَبْغَضَهَا وَ آذَاهَا فَقَدْ أَبْغَضَنِى وَ آذَانِى وَ مَنْ آذَانِى فَقَدْ آذَى اللَّهَ تَعَالَى، وَ مَنْ آذَى اللَّهَ تَعَالَى لَعَنَهُ اللَّهُ وَ أَعَدَّ لَهُ جَهَنَّمَ وَ سَاءَتْ مَصِيراً. فَقَالَ أَصْحَابُهُ: وَ مَا شَعَرَاتُكَ هَذِهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ؟. قَالَ: عَلِيٌّ وَ فَاطِمَهُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: أَنْتَ يَعْسُوبُ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمَالُ يَعْسُوبُ الظَّالِمِينَ، وَ أَنْتَ الصِّدِّيقُ الْأَكْبَرُ، وَ أَنْتَ الْفَارُوقُ الْأَعْظَمُ الَّذِى يُفَرِّقُ بَيْنَ الْحَقِّ وَ الْبَاطِلِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ طَرَحَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ثَوْبَهُ وَ أَنَا تَحْتَ الثَّوْبِ وَ فَاطِمَهُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ (۲) أَنَا وَ أَهْلُ بَيْتِى هَؤُلَاءِ إِلَيْكَ لَا إِلَى النَّارِ، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بِالْجُحْفَهِ بِالشُّجَيْرَاتِ مِنْ خُمٍّ: مَنْ أَطَاعَكَ فَقَدْ أَطَاعَنِى وَ مَنْ أَطَاعَنِى فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ، وَ مَنْ عَصَاكَ فَقَدْ عَصَانِى وَ مَنْ عَصَانِى فَقَدْ عَصَى اللَّهَ تَعَالَى، غَيْرِى؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ زَوْجَتِهِ؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ (۳) جَلَسَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ زَوْجَتِهِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: لَا سِتْرَ دُونَكَ يَا عَلِيُّ، غَيْرِى؟!. قَالُوا:

لَا.

۱- فى ک نسخه بدل: مظمئين.

۲- لا توجد: اللّهمّ، فى ک.

۳- سقط من إرشاد القلوب المطبوع: قالوا: لا، قال: فهل فيكم أحد.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ احْتَمَلَ بَابَ خَيْبَرَ يَوْمَ فَتَحْتُ حِصْنَهَا ثُمَّ مَشَى بِهِ سَاعَةً ثُمَّ أَلْقَاهُ فَعَالَجَهُ بَعْدَ ذَلِكَ أَرْبَعُونَ رَجُلًا فَلَمْ يُقِلُّوهُ (۱) مِنَ الْأَرْضِ، غَيْرِی؟!.

قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: أَنْتَ مَعِی فِی قَصْرِی وَ مَنْزِلُكَ تُجَاهَ مَنْزِلِی فِی الْجَنَّهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: أَنْتَ أَوْلَى النَّاسِ بِأُمَّتِی (۲) مِنْ بَعْدِی، وَالَى اللَّهُ مَنْ وَالاكَ وَ عَادَى اللَّهُ مَنْ عَادَاكَ، وَ قَاتَلَ اللَّهُ مَنْ قَاتَلَكَ بَعْدِی، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ سَبْعَ سِنِينَ وَ أَشْهُراً قَبْلَ النَّاسِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: إِنَّكَ عَنْ يَمِينِ الْعَرْشِ يَا عَلِيُّ يَوْمَ الْقِيَامَهِ يَكْسُوكَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بُرْدَيْنِ: أَحَدُهُمَا أَحْمَرُ وَ الْآخَرُ أَخْضَرُ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَطْعَمَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ مِنْ فَاكِهَهِ الْجَنَّهِ لَمَّا هَبَطَ بِهَا جَبْرَئِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ قَالَ: لَا يَنْبَغِی أَنْ يَأْكُلَهُ فِی الدُّنْيَا إِلَّا نَبِيٌّ أَوْ وَصِيُّ نَبِيٍّ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: أَنْتَ أَقْوَمُهُمْ بِأَمْرِ اللَّهِ، وَ أَوْفَاهُمْ بِعَهْدِ اللَّهِ، وَ أَعْلَمُهُمْ بِالْقَضِيَّهِ، وَ أَقْسَمُهُمْ بِالسَّوِيَّهِ، وَ أَرْأَفُهُمْ بِالرَّعِيَّهِ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: أَنْتَ قَسِيمُ النَّارِ تُخْرِجُ مِنْهَا مَنْ آمَنَ وَ أَقَرَّ، وَ تَدَعُ فِيهَا مَنْ كَفَرَ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

۱- فی المصدر: فلم ينقلوه.

۲- فی ک: منّی.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لِلْعَيْنِ وَ قَدْ غَاضَتْ: انْفَجِرِی! فَانْفَجَرَتْ، فَشَرِبَ مِنْهَا الْقَوْمُ وَ أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ الْمُسْلِمُونَ مَعَهُ فَشَرِبَ وَ شَرِبُوا وَ شَرِبَتْ خَيْلُهُمْ وَ مَلَئُوا رَوَايَاهُمْ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَعْطَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ حَنُوطاً مِنْ حَنُوطِ الْجَنَّهِ، قَالَ: اقْسِمْ هَذَا أَثْلَاثاً، ثُلُثاً لِی حَنِّطْنِی بِهِ، وَ ثُلُثاً لِابْنَتِی، وَ ثُلُثاً لَکَ، غَيْرِی؟!. قَالُوا: لَا.

قَالَ: .. فَمَا زَالَ يُنَاشِدُهُمْ وَ يَذْكُرُ لَهُمْ مَا أَكْرَمَهُ اللَّهُ تَعَالَی وَ أَنْعَمَ عَلَيْهِ بِهِ حَتَّی قَامَ قَائِمُ الظَّهِيرَهِ وَ دَنَتِ الصَّلَاهُ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْهِمْ وَ قَالَ: أَمَّا إِذَا أَقْرَرْتُمْ عَلَی أَنْفُسِكُمْ وَ بَانَ لَكُمْ مِنْ سَبَبِیَ الَّذِی(۱) ذَكَرْتُ، فَعَلَيْكُمْ بِتَقْوَی اللَّهِ وَحْدَهُ، وَ أَنْهَاكُمْ عَنْ سَخَطِ اللَّهِ فَلَا تَعَرَّضُوا لَهُ (۲) وَ لَا تُضَيِّعُوا أَمْرِی، وَ رُدُّوا الْحَقَّ إِلَی أَهْلِهِ، وَ اتَّبِعُوا سُنَّهَ نَبِيِّكُمْ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سُنَّتِی مِنْ بَعْدِهِ، فَإِنَّكُمْ إِنْ خَالَفْتُمُونِی خَالَفْتُمْ نَبِيَّكُمْ فَقَدْ سَمِعَ ذَلِكَ مِنْهُ جَمِيعُكُمْ، وَ سَلِّمُوهَا إِلَی مَنْ هُوَ لَهَا أَهْلٌ وَ هِیَ لَهُ أَهْلٌ، أَمَا وَ اللَّهِ مَا أَنَا بِالرَّاغِبِ فِی دُنْيَاكُمْ، وَ لَا قُلْتُ مَا قُلْتُ لَكُمْ افْتِخَاراً وَ لَا تَزْكِيَهً لِنَفْسِی، وَ لَكِنْ حَدَّثْتُ بِنِعْمَهِ رَبِّی، وَ أَخَذْتُ عَلَيْكُمْ بِالْحُجَّهِ .. وَ نَهَضَ إِلَی الصَّلَاهِ، قَالَ: فَتَوَامَرَ (۳) الْقَوْمُ فِيمَا بَيْنَهُمْ وَ تَشَاوَرُوا، فَقَالُوا: قَدْ فَضَّلَ اللَّهُ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ بِمَا ذَكَرَ لَكُمْ، وَ لَكِنَّهُ رَجُلٌ لَا يُفَضِّلُ أَحَداً عَلَی أَحَدٍ وَ يَجْعَلُكُمْ وَ مَوَالِيَكُمْ سَوَاءً، وَ إِنْ وَلَّيْتُمُوهُ إِيَّاهَا سَاوَی بَيْنَ أَسْوَدِكُمْ وَ أَبْيَضِكُمْ، وَ وَضَعَ السَّيْفَ عَلَی عَاتِقِهِ، وَ لَكِنْ وَلُّوهَا عُثْمَانَ فَهُوَ أَقْدَمُكُمْ (۴) مِيلَاداً، وَ أَلْيَنُكُمْ عَرِيكَهً، وَ أَجْدَرُ أَنْ يَتَّبِعَ مَسَرَّتَكُمْ (۵)، وَ اللَّهُ رَءُوفٌ رَحِيمٌ.

۱- فی ک: مزيّتی الّتی .. و جعل ما فی المتن نسخه بدل.

۲- لا توجد فی س: له.

۳- فی المصدر: فتأمّر، و هو الظّاهر.

۴- فی س: فهو اللّه فكم، و لا معنی لها.

۵- فی إرشاد القلوب: بسيرتكم.

**[ترجمه]ارشاد القلوب - . إرشاد القلوب ۲: ۵۱- ۵۷، با انـدک تفاوتی که بـدلیل عـدم اطمینان به چاپ مطبوع به آن اشاره نکردیم. - :

ابوالمفضـل بـه سـندی که از ابـاذر رضـی الله عنه ذکر کرده، روایت می کنـد: علی علیه السـلام و عثمـان و طلحه و زبیر و عبد الرحمن بن عوف و سـعد بن ابی وقاص را عمر بن الخطاب دسـتور داد که به درون خانه ای رفته و درها را به روی خود ببندند و در امر خـود بـه مشـورت و رایزنی بپردازنـد و بـه ایشـان سـه روز مهلت داد و اگر پنـج تن بر نظری توافق نمـوده و یـک تن مخالفت نمود، آن یک تن کشـته شود و اگر چهار تن توافق نموده و دو تن مخالف بودنـد، آنـدو کشـته شونـد و آنگاه که به نظری واحـد رسیدند، علی بن ابی طـالب علیه السـلام خطـاب به ایشان گفت: دوست دارم به این سـخنی که می گویم گوش بسپارید و اگر حق بود بپذیرید و اگر باطل بود انکار نمایید. گفتند: بگو. گفت: شما را به خدا سوگند .. و یا گفت: شما را به خدایی که رازهای پنهان شـما را می داند و از راسـتگویی شما اگر راست گویید و از دروغگویی شما اگر دروغ گویید، آگاه است؛ آیا هیچیک از شما هست که پیش از من به خدا و رسول او ایمان آورده و به سوی هر دو قبله نماز گزارده باشد؟ گفتند خـدا داند که نه. گفت: آیا کسـی غیر از من از میان شـماست که به این آیه حق تعالی (یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا أَطِیعُوا اللَّهَ وَ أَطِیعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِی الْأَمْرِ مِنْکُمْ) - . النّساء/ ۵۹ - : -: ای کسانی که ایمان آورده ایـد خدا را اطاعت کنید و پیامبر و اولیای امر خود را [نیز] اطاعت کنید)، امارت یافته باشد؟ گفتند خدا داند که نه.

ص: ۳۷۲

گفت: آیـا هیچیـک از شـما هست به غیر از من که پـدرش رسـول خـدا صـلی الله علیه و آله و سـلم را یـاری کرده و در سـایه سرپرستی خود قرار داده باشـد؟ گفتنـد خدا داند که نه. گفت : آیا هیچیک از شـما هست به جز من که برادرش در بهشت دو بال پرواز داشـته باشد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت : آیا هیچیک از شما هست به جز من که خداوند را به یگانگی یاد کرد و او را هیچ انبازی نگرفت؟ گفتند خدا داند که نه. گفت : آیا هیچیک از شـما هست به جز من که عمویش حمزه سـید الشهداء باشـد؟ گفتنـد خدا داند که نه. گفت : آیا هیچیک از شـما هست به جز من که همسـرش سـرور زنان اهل بهشت باشد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت : آیا هیچیک از شـما هست به جز من که پسرانش سرور جوانان اهل بهشت باشند؟ گفتند خدا داند که نه. گفت : آیا هیچیک از شـما هست که بیش از من ناسخ و منسوخ قران را و سـنت پیامبر را بشـناسد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت : آیا هیچیک از شـما هست به جز من که خداونـد او را در ده آیه از قرآن مؤمن نامیـده باشـد؟ گفتنـد خـدا داند که نه. گفت : آیا هیچیک از شـما هست به جز من که ده بار با پیامبر صـلی الله علیه و آله و سلم به رازگویی نشست و هر بار پیش از این کار حاضر به پرداخت صدقه شد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت : آیا هیچیک از شما هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سـلم به وی گفته باشـد: \\"هر که من مولای اویم، پس علی هم مولای اوست،خداونـدا با هر که با او دوستی ورزید، دوستی کن و با هر که با او از در دشمنی درآمد، دشمن باش و حاضران این سخن را به غایبان برسانند.\\" ؟

ص: ۳۷۳

گفتند خدا داند که نه. گفت : آیا هیچیک از شـما هست به جز من که رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سلم درباره وی گفته باشـد: \\"براستی که فردا پرچم سپاه را به دست مردی می دهم که خدا و رسول خدا را دوست دارد و خدا و رسولش هم او

را دوست دارند و جنگاوری است که گریزان نیست و هرگز از میدان روی نگرداند و خداوند به دستان او فتح و پیروزی حاصل گرداند و این پس از آن بود که ابوبکر و عمر شکست خورده بازگشته بودند. پس مرا به حالی که چشم درد شدیدی داشتم فراخواند و آب دهانش را بر چشم من مالید و فرمود: خداوندا هر گرما و سرمایی را از تن او بزدا، و من پس از آن هیچ گرمی و سردی که آزارم دهد، در جسم خود ندیدم و سپس پرچم را به من داد و من علم به دست روانه گشتم و خداوند خیبر را به دستان من گشود و من جنگاوران ایشان را بر خاک افکندم که مرحب از جمله ایشان بود و خانواده شان را به اسارت گرفتم. آیا کسی غیر من بود که چنین کرد؟ گفتند خدا داند که نه. گفت : آیا هیچیک از شما هست به جز من که رسول خدا درباره وی گفت: خداوندا محبوبترین بندگانت نزد خودت و من را و آنکه بیش از همه من و تو را دوست دارد، به نزد من آور تا با من در خوردن این مرغ بریان همسفره شود و من بودم که آمدم و با او همسفره شدم. آیا کسی دیگر بود؟ گفتند خدا داند که نه. گفت : آیا هیچیک از شما هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم درباره او چنین گفته باشد: \\"ای بنی ولیعه! یا بس می کنید یا اینکه مردی را به سوی شما گسیل می کنم که جانش چون جان من و فرمانبری از او چون فرمانبری از من و سرپیچی از او بسان سرپیچی از من است، با شما ستیز می کند تا آنکه بارانی از شمشیر بر سرتان فرو بارد\\"؟ گفتند خدا داند که نه. گفت : آیا هیچیک از شما هست به جز من که رسول خدا نظیر این سخنی که درباره من گفت، به وی گفته باشد: \\"دروغگوست هر آنکه می پندارد مرا دوست دارد ولی از علی بیزار است.\\" آیا جز درباره من این سخن را گفت؟ گفتند خدا داند که نه. گفت : آیا هیچیک از شما بود بسان من، که چون برای رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آب آوردم، سه هزار فرشته که جبرئیل و میکائیل و اسرافیل از جمله ایشان بودند، در یک لحظه بر او سلام و درود فرستاده باشند؟ گفتند خدا داند که نه. گفت : آیا هیچیک از شما هست به جز من که جبرئیل در روز جنگ احد درباره کار او گفته باشد: همدردی و همراهی به این می گویند. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: او از من است و من از اویم. و جبرئیل علیه السلام گفت: و من نیز از شمایم؟ گفتند نه.

ص: ۳۷۴

گفت: آیا هیچیک از شما هست که از سوی آسمان وی را به این سخن ندا داده باشند: شمشیری نیست مگر ذوالفقار و جوانمردی نیست مگر علی. گفتند نه. گفت : آیا هیچیک از شما هست به جز من که به گفته پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با ناکثین و قاسطین و مارقین خواهد جنگید؟ گفتند نه. گفت : آیا هیچیک از شما هست به جز من که رسول خدا به وی گفت: \\"من برای تنزیل قران جنگیدم و تو ای علی برای تأویل و تفسیر شدن آن خواهی جنگید.\\"؟ گفتند نه. گفت : آیا هیچیک از شما هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را به همراه فرشتگان مقرب با عطر خوش بهشت و رحمت الهی غسل داد و فرشتگان او را برای من به پهلوها می گرداندند و می شنیدم که می گفتند: \\"عورت پیامبرتان را بپوشانید که خداوند شما را پوشیده دارد\\" ؟ گفتند نه. گفت : و آیا کسی جز من بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را کفن نمود و او را در قبرش نهاد؟ گفتند نه. گفت : آیا هیچیک از شما هست به جز من و خانواده ام که چون رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم رحلت فرمود و فاطمه علیها السلام بر وی می گریست، خداوند عز و جل کسی را برای تسلیت گویی به نزدش فرستاد،آنگاه که صدایی را بروی در شنیدیم و کسی که صدایش را می شنیدم و خودش را نمی دیدیم، می گفت: سلام بر شما ای اهل بیت و رحمت و برکات خدا. پروردگار والای بلندمرتبه تان به شما سلام می رساند و می فرماید:

بـه راسـتی که وجـود خداونـد جـایگزین هر مصـیبت وارده و تسـلیتی در برابر هر از دست رفته و جـبرانی در برابر هر از دسـت رفتگی است، پس به تسـلیت گـویی و آرامش الهی، تعزیت و آرامش گیریـد و بدانیـد که همه ساکنـان زمین مردنی هسـتند و ساکنان آسـمان نیز برجای ماندنی نیسـتند و سـلام و رحمت و برکات خداوند بر شما باد. و این در حالی بود که من و فاطمه و حسن و حسـین چهار تنی بودیم که کسـی جز رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سلم در حالیکه در میان ما رویش با پارچه ای پوشیده شـده بود، پنجمینِ مـا نبود؟ گفتنـد نه. گفت : آیـا هیچیک از شـما هست به جز من که خورشـید پس از آنکه غروب کرده بود یا نزدیک بود غروب کند،

ص: ۳۷۵

برایش بازگردانـده شـد تا آنکه نماز عصـرش را سـر وقت بخوانـد؟ گفتند نه. گفت : آیا هیچیک از شـما هست به جز من که رسـول خـدا به وی فرمـود تـا سوره برائت را پس از آنکه ابوبکر همراه بـا آن روانه گشـته بود، از وی بسـتانم و من آنرا از وی گرفتم و ابـوبکر پس از آنکه بـازگشت گفت: ای رسول خـدا! آیـا دربـاره من آیه ای نـازل شـده است؟ پس حضـرت فرمود: \\"چنین است که کسـی جز علی بجای من آیه ای را نرسانـد\\"؟ گفتنـد نه. گفت : آیا هیچیک از شـما هست به جز من که رسول خـدا دربـاره وی گفته باشـد: \\" تو نسبت به من همچون هـارون هستی نسـبت به موسـی جز اینکه پیامبری بعـد از من نخواهـد بود و اگر بود، بی شک آن تو بودی ای علی.\\" ؟ گفتنـد نه. گفت : آیا هیچیک از شـما هست به جز من که رسول خدا به وی گفته باشد: \\" به راستی که جز مومنان تو را دوست ندارند و جز کافران از تو بیزار نیسـتند.\\"؟ گفتند نه. گفت : آیا به یاد دارید که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم دستور فرمود که در خانه هاتان را ببندید و در خانه مرا باز گذاشت و در این بـاره بـا او سـخن گفتنـد و رسول خـدا فرمود: من نبودم که در خـانه هـای شـما را بسـتم و من نبودم که در خـانه او را بـاز گذاشـتم بلکه خداونـد بود که فرمود در خـانه شـما بسته باشـد و در خـانه او باز.\\" ؟ گفتنـد نه. گفت : آیا به یاد داریـد که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در جنگ طائف با من و نه هیچ کس از مردمان به رایزنی محرمانه نشست و این مشورت بسـیار به طول انجامید و برخی از شـما گفتید: ای رسول خدا! شـما تنها با علی و بدون ما به نجوا و سخن محرمانه نشسته ای. و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: من نیستم که او را به نجوا و سخن محرمانه گرفته ام، بلکه خداوند عز و جل است که چنین خواسـته است.\\" ؟ گفتند: آری. گفت: آیا به یاد دارید که رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سـلم فرمود: \\" پس از من حق با علی است و علی با حق است و حق هر کجا که او روی نمایـد، همراه اوست.\\" ؟ گفتنـد آری. گفت: آیا به یاد دارید که رسول خدا فرمود: \\" من دو حقیقت گرانقدر در میان شـما باقی می گذارم: کتاب خدا و عترتم یعنی اهل بیتم و به راستی که این دو از هم جدا نگردند تا آنکه در کنار حوض کوثر بر من وارد گردند و

ص: ۳۷۶

شما مادام که از آنـدو پیروی کنید و به آنها تمسک جویید، گمراه نخواهید گشت.\\"؟ گفتند: آری. گفت: آیا در میان شـما کسـی هست به غیر از من که به جانش از رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سـلم دفاع نمود و نیرنگ مشـرکین را نقش بر آب کرد و در بستر او خوابید و با این کار جان خود را به خداوند فروخت؟ گفتند نه. گفت: آیا در میان شما کسی هست به غیر از من که چون رسول خدا میان اصـحابش پیوند برادری برقرار نمود، با وی برادر گشت؟ گفتند نه. گفت: آیا در میان شما کسی

هست که خداوند عز و جل او را اینچنین که از من در قران یاد می کند یاد کرده باشد: «وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولئِکَ الْمُقَرَّبُونَ» - . الواقعه/ ۱۰- ۱۱ - {و سبقت گیرندگان مقدمند * آنانند همان مقربان خدا}؟ (گفتند نه.) گفت: آیا هیچ یک از شما پیش از من بسوی خداوند و رسول او شتاب نمود؟ گفتند نه. گفت: آیا در میان شما کسی جز من هست که به حال رکوع زکات پرداخت کرده باشد و درباره او این آیه شریفه نازل شده باشد: «إِنَّما وَلِیُّکُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِینَ آمَنُوا الَّذِینَ یُقِیمُونَ الصَّلاهَ وَ یُؤْتُونَ الزَّکاهَ وَ هُمْ راکِعُونَ» - . المائده/ ۵۵ - {ولی شما تنها خدا و پیامبر اوست و کسانی که ایمان آورده اند همان کسانی که نماز برپا می دارند و در حال رکوع زکات می دهند؟} گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود مگر من که چون عمرو بن عبد ودّ به تنهایی از خندق شما عبور نمود و تک تک شما را به درآمدن به میدان کارزار فراخواند و شمایان همه از رویارویی با او عقب نشستید، و من بسوی وی روانه گشته و او را هلاک کردم و اینگونه خداوند اراده مشرکین و احزاب را سست گرداند؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود مگر من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در خانه او را به سمت مسجد باز گزارد و هر آنچه برای رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم حلال بود برای وی نیز حلال بود و هر آنچه که برای حضرت حرام بود، بر وی نیز حرام بود؟

ص: ۳۷۷

گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود مگر من و همسر و فرزندانم که خدای تعالی آیه تطهیر را درباره وی نازل نمود،آنجا که می فرماید: (إِنَّما یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً) - . الأحزاب/ ۳۳ -

-: خدا فقط می خواهد آلودگی را از شما خاندان [پیامبر] بزداید و شما را پاک و پاکیزه گرداند) ؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود مگر من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم درباره وی گفته باشد: \\" من سرور فرزندان آدم علیه السلام هستم و علی سرور عرب است.\\"؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود مگر من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفت: \\"هیچ چیزی از خداوند برای خود مسألت ننمودم مگر آنکه نظیر آنرا برای تو نیز خواستم.\\" ؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود مگر من که در همه موقعیتها و حالات یار و همراه پیامبر بوده باشد؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود مگر من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم مشتی از خاک زیر پایش را برگرفت و به روی کافران پاشید و ایشان درهم شکسته و مهزوم گشتند؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود مگر من که دیْن و بدهی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را ادا نمود و وعده های او را عملی نمود؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود مگر من که فرشتگان شیفته دیدار روی او بودند و از خداوند تعالی برای زیارت او اجازه خواستند؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود مگر من که وارث سلاح رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و وسایل وی گشت؟ گفتند نه.

ص: ۳۷۸

گفت: آیا هیچ یک از شما بود مگر من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم خانواده اش را پس از خود به وی سپرد و امر همسرانش را به دست وی واگذارد؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم او را بر شانه خود گرفت تا بتهایی را که بر در کعبه بود، بشکند؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود مگر من که با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آنگاه که مرا در کفالت خود گرفت، زیر یک روانداز خوابید؟ گفتند نه. گفت:

آیا هیچ یک از شما بود مگر من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\"تو پرچمدار و علمدار من در دنیا و آخرت هستی.\\"؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود مگر من که نخستین کسی بود که بر پیامبر وارد می شد و واپسین فردی بود که از نزد وی بیرون می شد و هیچگاه در خانه او بر وی بسته نبود؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود مگر من که درباره او و همسر و دو فرزندش این آیه شریفه نازل شد که (وَ یُطْعِمُونَ الطَّعامَ عَلی حُبِّهِ مِسْکِیناً وَ یَتِیماً وَ أَسِیراً ...) - . الإنسان/ ۸ -

-: و به [پاس] دوستی [خدا] بینوا و یتیم و اسیر را خوراک می دادند)

تا پایان آنچه که خدای تعالی در این سوره در ذکر ما حکایت می فرماید؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما هست مگر من که این آیه شریفه (أَ جَعَلْتُمْ سِقایَةَ الْحاجِّ وَ عِمارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ کَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ وَ جاهَدَ فِی سَبِیلِ اللَّهِ) - . فی التّوبه/ ۱۹ - ؛

آیا سیراب ساختن حاجیان و آباد کردن مسجد الحرام را همانند [کار] کسی پنداشته اید که به خدا و روز بازپسین ایمان آورده و در راه خدا جهاد می کند،درباره او نازل شده باشد گفتند: نه. گفت: آیا هیچ یک از شما هست مگر من که خداوند بلندمرتبه این آیه شریفه (أَ فَمَنْ کانَ مُؤْمِناً کَمَنْ کانَ فاسِقاً لا یَسْتَوُونَ.) - . السّجده/ ۱۸ - -:آیا کسی که مؤمن است مانند کسی است که فاسق است، نه آنان مساوی نیستند تا پایان آنچه در ذکر خبر مومنین بیان می فرماید، نازل کرده باشد؟

ص: ۳۷۹

گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما هست مگر من که خداوند آیه مباهله را درباره او و زن و فرزندانش نازل کرده و خداوند نفس او را بسان نفس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم قرار داده باشد؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما هست که بسان من خدایتعالی این آیه شریفه را (وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَشْرِی نَفْسَهُ ابْتِغاءَ مَرْضاتِ اللَّهِ) - . البقره/۲۰۷ -

-: و از میان مردم کسی است که جان خود را برای طلب خشنودی خدا می فروشد)، آنشب که جان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را با خوابیدن در بستر وی حفظ نمودم، در حق وی نازل کرده باشد؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود به جز من که وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به شدت تشنه شده بود، حضرت را با آب درون هاون سنگی سیراب نمود، حال آنکه دیگر یاران وی از این کار باز پس نشستند؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما هست به غیر من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم درباره وی گفت: \\"خداوندا من همانسان که بنده ات موسی گفت، می گویم: (رَبِّ اشْرَحْ لِی صَدْرِی وَ یَسِّرْ لِی أَمْرِی وَ احْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسانِی یَفْقَهُوا قَوْلِی وَ اجْعَلْ لِی وَزِیراً مِنْ أَهْلِی هارُونَ أَخِی اشْدُدْ بِهِ أَزْرِی) - . طه/۲۵- ۳۱ -

-: پروردگارا سینه ام را گشاده گردان * و کارم را برای من آسان ساز * و از زبانم گره بگشای * [تا] سخنم را بفهمند * و برای من دستیاری از کسانم قرار ده * هارون برادرم را * پشتم را به او استوار کن)، تا پایان دعای موسی علیه السلام مگر نبوت.\\"؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما غیر از من است که در روز قیامت آنگونه که پیامبر صلی الله علیه و آله و

سلم خود فرمودند، نزدیکترین بندگان به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و آشناترین آنان با وی باشد؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی فرموده باشد: \\"به راستی که مردانی از شیعیان تو هستند که با شفاعت ایشان گروهی به اندازه قبائل ربیعه و مضر به بهشت درآیند.\\" ؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی فرموده باشد: \\"تو و پیروانت هستید

ص: ۳۸۰

که رستگار خواهید بود و در روز قیامت سیراب و آب نوشیده وارد خواهید شد و دشمنانتان تشنه لب با یوغهای سخت بر گردنشان وارد خواهند شد. \\" ؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\" هر که موهای مرا دوست بدارد، مرا دوست داشته و هر که مرا دوست داشته باشد به راستی که خدا را دوست دارد و هر که با ایشان سر ستیز گیرد و آزارشان دهد، به حق که با من سر جنگ گرفته و مرا آزرده است و هر که مرا بیازارد به راستی که خدای تعالی را آزرده است و هر که خداوند را آزرده سازد، خداوند وی را لعنت فرستد و دوزخ را برای وی فراهم گرداند و به بد سرنوشتی گرفتار آید. اصحاب حضرت پرسیدند که منظور از موهای شما چیست ای رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ؟ فرمود: علی و فاطمه و حسن و حسین.\\"؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد:\\" تو سرکرده مومنین هستی و ثروت سرور ستمگران است. تو بزرگترین راستگویانی و والاترین فاروق هستی که حق و باطل را از هم جدا می کنی.\\" ؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم لباس خود را بروی وی انداخت و در حالی که من و فاطمه و حسن و حسین زیر آن رداء بودیم، فرمود: \\"خداوندا من و این اهل بیتم بادا که بسوی تو آییم نه به سوی دوزخ\\" ؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما به جز من بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در الجحفه در کنار درختچه های منطقه خم به وی گفت: هر که از تو پیروی نماید، به حق که از من پیروی نموده و هر که از من اطاعت نماید، به حق که اطاعت خداوند را به جای آورده و هر که از فرمان تو سر کشد به راستی که از دستور من سرپیچی کرده و هر که از من سرپیچی کند، به حق که از فرمان الهی سر پیچیده است.\\" ؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بین او و همسرش باشد؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود به جز من که میان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و همسرش نشسته باشد و پیامبر به او گفته باشد: میان ما و تو هیچ مانع و پرده ای نیست؟ گفتند نه.

ص: ۳۸۱

گفت: آیا هیچ یک از شما بود به جز من که پس از آنکه دژ خیبر را فتح نمود، دروازه آن را بروی دست برگرفت و چندین گام دورتر برد و سپس بر زمین افکند و پس از آن چهل مرد برای بلند کردن آن تلاش کردند و نتوانستند آنرا از زمین بلند کنند؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما هست به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\"تو در قصر بهشتی من همراه من هستی و منزلگهت در بهشت روبروی منزل من است\\"؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی فرموده باشد:\\"پس از من تو سزاوارترین مردمان به

امت من هستی،خداوند با هر که تو را دوست خود گیرد، دوستی ورزد و با هر که تو با تو دشمنی کند، دشمن باشد و هر آنکه با تو جنگید را نابود گرداند.\\" ؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود به جز من که هفت سال و چند ماه پیش از مردمان با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نماز گزارده باشد؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود به جز من که رسول خدا به وی گفته باشد: \\"ای علی تو در روز قیامت در سمت راست عرش الهی خواهی بود و خداوند عز و جل دو جامه، یکی سرخ و دیگری سبز بر تو خواهد پوشاند\\"؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود به جز من که رسول خدا آنگاه که جبرئیل میوه آورد، به وی از میوه های بهشت خوراند و فرمود: \\"شایسته نیست که در این دنیا جز پیامبران و جانشینان ایشان از این میوه بخورند.\\" ؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفت:\\" از میان مومنان، تو بیش از همگان امر خدا را برپا می داری و به پیمان الهی پایبند هستی و به قضاوت عالم تر هستی و با انصافترین ایشان در تقسیم اموال هستی و مهربانترین ایشان با مردمان هستی.\\" ؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی گفته باشد: \\"تو تقسیم کننده آتش دوزخ هستی، هر آنکس را ایمان آورده و اعتراف داشته باشد از آن رهایی می بخشی و هر که کفر ورزد را در آن باقی می نهی.\\" ؟ گفتند نه.

ص: ۳۸۲

گفت: آیا هیچ یک از شما بود به جز من که به چشمه ای که فروخشکیده بود،گفت: جاری شو! و چشمه جاری گشت و مردمان از آن سیراب گشتند و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و مسلمانان به همراه او آمدند و آب نوشیدند و سیراب شدند و اسبهایشان هم نوشیدند و مشک های بزرگ آب را نیز از آب پر کردند؟ گفتند نه. گفت: آیا هیچ یک از شما بود به جز من که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به وی کافوری از بهشت داده و به او گفته باشد: \\"این را سه قسم کن، قسمی از آن من که مرا بدان حنوط کن، قسمی از آن دخترم و قسم دیگر از آن خودت.\\"؟

گوید و همچنان ایشان را سوگند می داد و نعمات و کراماتی را که خدای تعالی وی را بدان گرامی داشته و امتیاز داده بود، برمی شمرد تا آنکه خورشید به میان آسمان رسید و وقت نماز نزدیک گشت و آنگاه بود که به ایشان رو کرد و گفت: و اما اگر امتیازاتی که از خود ذکر کردم و شما به نداشتن آن اعتراف دارید، پس اکنون تنها در محضر خدا تقوا پیشه کنید و شما را از خشم خداوند بر حذر میدارم و مباد که خود را بدان دچار سازید و امر را بر من تباه مسازید و حق را به اهل آن بازگردانید و پیرو سنت پیامبرتان صلی الله علیه و آله و سلم و سنت من پس از وی باشید، که شما اگر با من به مخالفت برخیزید، با پیامبر خود مخالفت نموده اید و همه شما این سخن را از وی شنیده اید، پس خلافت را به دست کسی بسپارید که شایسته آن است و خلافت او را سزد. هان که به خدا سوگند، من رغبتی به دنیای شما ندارم و آنچه بر زبان راندم را برای فخرفروشی و به رخ کشاندن بی نقصی ام نبود، بلکه به نعمت پروردگارم زبان گشودم و حجت را بر شما تمام کردم .. و سپس برخاست تا به نماز بایستد. گوید: پس آن گروه برای انتخاب خلیفه به مشورت نشستند و گفتند: خداوند علی بن ابیطالب را به آنچه که خود بیان کرد، بر ما برتری داده است ولی او مردی است که هیچ فرقی میان انسانها قائل نیست و شما را با نوکرهایتان یکسان قرار خواهد داد و اگر خلافت را به دست او بسپارید، سیاه و سفید مردمان را همسان خواهد دانست و شمشیرش نیز همیشه آماده خواهد بود. پس خلافت را به دست عثمان بسپاریم، زیرا که او از همه ما مسن تر است و از میان

این جمع، با او بیش از همه می توان کنار آمـد و کسـی است که بیش از همه شادمانی و خوشـی شـما را فراهم خواهد کرد، و نگران نباشید، خداوند مهربان و بخشنده است.

ص: ۳۸۳

**[ترجمه]

«۲۵»

مَا (۱): جَمَاعَةٌ، عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ (۲)، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ زَکَرِیَّا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ، عَنِ الرَّبِیعِ بْنِ سَیَّارٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِی الْجَعْدِ یَرْفَعُهُ إِلَی أَبِی ذَرٍّ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ مِثْلَهُ.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی - . امالی شیخ طوسی ۲: ۱۵۹، با تفصیلی در اسناد. - :

نظیر همین روایت را گروهی به نقل از ابی المفضل به سندی دیگر نقل کرده اند.

**[ترجمه]

إیضاح:

قال الجوهری: عصوته بالعصا: ضربته بها .. و العصا مقصورا (۳):

مصدر قولک عصی بالسّیف یعصی: إذا ضرب به (۴).

و قال: قصعت هامته: إذا ضربتها ببسط کفّک و قصع اللّه شبابه (۵). و فی النهایه: فقصعه اللّه (۶) .. أی دفعه (۷) و کسره (۸).

و فی بعض النسخ بالفاء و هو الکسر و الدّفع الشّدید (۹).

و قال الجوهری: فتّ الشّی ء .. أی کسره ..، یقال: فتّ عضدی و هدّ رکنی (۱۰).

و قال الفیروزآبادی: فتّ فی ساعده: أضعفه (۱۱).

و الإقماح: رفع الرّأس و غضّ البصر، یقال: أقمحه الغلّ: إذا ترک رأسه

ص: ۳۸۴

۱- أمالی الشّیخ الطّوسیّ ۲- ۱۵۹، بتفصیل فی الإسناد.

۲- فی ک: أبی الطّفیل المفضّل.

٣- فی المصدر: و العصی مقصور. و هو الصحیح.

۴- الصحاح ۶- ۲۴۲۹، و مثله فی لسان العرب ١۵- ۶۴.

۵- الصحاح ٣- ١٢۶۶، و کذا فی لسان العرب ٨- ٢٧۴، و غیرهما.

۶- جاء فی حاشیه ک: قصعه فاطمأن. نهایه. انظر: النهایه لابن الأثیر ۴- ٧٣.

٧- فی س: فی رفعه، بدلا من: أی دفعه.

٨- النهایه: ۴- ٧٣، و جاء قریب منه فی لسان العرب ٨- ٢٧۶.

٩- کما فی لسان العرب ٩- ٢٨٣، و النهایه ۴- ٧٣، و غیرهما.

١٠- الصحاح ١- ٢۵٩، و لسان العرب ٢- ۶۵ مثله.

١١- القاموس ١- ١۵٣، و لسان العرب ٢- ۶۵.

مرفوعا من ضيقه (۱) و فی بعض النسخ: مظمئین، کما فی الروایات الأخر علی التأکید، و فی بعضها: مفحمین .. أی مسکتین (۲) بالحجّه..

أقول: قَالَ أَرْبَابُ السِّيَرِ وَ الْمُحَدِّثُونَ مِنَ الْمُخَالِفِينَ (۳)

لَمَّا طَعَنَ أَبُو لُؤْلُؤَهَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ وَ عَلِمَ أَنَّهُ قَدِ انْقَضَتْ أَيَّامُهُ وَ اقْتَرَبَ أَجَلُهُ، قَالَ لَهُ بَعْضُ أَصْحَابِهِ: لَوِ اسْتَخْلَفْتَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! فَقَالَ: لَوْ كَانَ أَبُو عُبَيْدَهَ حَيّاً لَاسْتَخْلَفْتُهُ وَ قُلْتُ لِرَبِّي إِنْ سَأَلَنِي: سَمِعْتُ نَبِيَّكَ يَقُولُ: أَبُو عُبَيْدَهَ أَمِينُ هَذِهِ الْأُمَّهِ، وَ لَوْ كَانَ سَالِمٌ مَوْلَى أَبِي حُذَيْفَهَ حَيّاً اسْتَخْلَفْتُهُ، وَ قُلْتُ لِرَبِّي إِنْ سَأَلَنِي: سَمِعْتُ نَبِيَّكَ يَقُولُ: إِنَّ سَالِماً شَدِيدُ الْحُبِّ لِلَّهِ (۴)، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: وَلِّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ، فَقَالَ: قَاتَلَكَ اللَّهُ، وَ اللَّهِ مَا أَرَدْتَ اللَّهَ بِهَذَا! وَيْحَكَ! كَيْفَ أَسْتَخْلِفُ رَجُلًا عَجَزَ عَنْ طَلَاقِ امْرَأَتِهِ (۵)؟! رَوَاهُ ابْنُ الْأَثِيرِ فِي الْكَامِلِ (۶) وَ الطَّبَرِيُّ(۷) عَنْ شُيُوخِهِ بِطُرُقٍ مُتَعَدِّدهٍ (۸)، ثُمَّ قَالَ: لَا إِرْبَ لِعُمَرَ فِي خِلَافَتِكُمْ (۹) فَمَا حَمِدْتُهَا فَأَرْغَبَ فِيهَا لِأَحَدٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي، فَإِنْ (۱۰) تَكُ

۱- قاله فی النهایه ۴- ۱۰۶، و القاموس ۱- ۲۴۴.

۲- ذکره فی مجمع البحرین ۶- ۱۳۰، و النهایه ۳- ۴۱۷، و غیرهما.

۳- کما ذکره ابن أبی الحدید فی شرحه علی نهج البلاغه ۱- ۱۹۰، و قریب منه فی ۱۲- ۱۴۳، و غیره. و الأصل فیه کتاب السّفیانیّه للجاحظ کما نصّ علیه ابن أبی الحدید فی شرحه ۱- ۱۸۵، و سیذکره المصنّف طاب ثراه قریبا.

۴- و قد جاء فی العقد الفرید ۳- ۴۰۷: قیل له: استخلف. فقال: ما أجد من أستخلف، فذکر له السّته من أهل حراء فکلّهم طعن علیه، ثمّ قال: لو أدرکت سالما مولی أبی حذیفه حیّا لما شککت فیه.

۵- قد أورده مجملا ابن سعد فی الطّبقات ۳- ۳۴۳ بطرق متعدّده.

۶- الکامل ۳- ۳۴، باختلاف فی اللّفظ.

۷- تاریخ الطّبریّ ۴- ۲۲۷ و ما بعدها حوادث سنه ۲۳ ه [طبعه دار المعارف- بیروت ، و ۳- ۲۹۳ ۲۹۴ [الأعلمی- بیروت] .

۸- فی ک نسخه بدل: مختلفه.

۹- فی تاریخ الطّبریّ: ما.

۱۰- فی تاریخ الطّبریّ: إن.

خَيْراً فَقَدْ أَصَبْنَا مِنْهُ وَ إِنْ (۱) تَکُ شَرّاً فَقَدْ صُرِفَ عَنَّا، حَسْبُ آلِ عُمَرَ أَنْ یُحَاسَبَ مِنْهُمْ (۲) وَاحِدٌ وَ یُسْأَلَ عَنْ أَمْرِ أُمَّهِ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، فَخَرَجَ النَّاسُ (۳)وَ رَجَعُوا إِلَیْهِ، فَقَالُوا لَهُ: لَوْ عَهِدْتَ عَهْداً، فَقَالَ: قَدْ کُنْتُ أَجْمَعْتُ بَعْدَ مَقَالَتِی (۴)أَنْ أُوَلِّیَ أَمْرَکُمْ رَجُلًا هُوَ أَحْرَاکُم أَنْ یَحْمِلَکُمْ عَلَی الْحَقِّ وَ أَشَارَ إِلَی عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ فَرَهَقَتْنِی غَشْیَهٌ فَرَأَیْتُ رَجُلًا دَخَلَ (۵)جَنَّهً فَجَعَلَ یَقْطِفُ (۶) کُلَّ غَضَّهٍ وَ یَانِعَهٍ فَیَضُمُّهَا إِلَیْهِ وَ یُصَیِّرُهَا تَحْتَهُ، فَخِفْتُ أَنْ أَتَحَمَّلَهَا حَیّاً وَ مَیِّتاً، وَ عَلِمْتُ أَنَّ اللَّهَ غَالِبُ أَمْرِهِ.

ثُمَّ قَالَ: عَلَیْکُمْ بِالرَّهْطِ الَّذِینَ قَالَ لَهُمْ (۷) رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ:

إِنَّهُمْ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ مَاتَ وَ هُوَ رَاضٍ عَنْ هَذِهِ السِّتَّهِ مِنْ قُرَیْشٍ (۸) عَلِیٍّ، وَ عُثْمَانَ، وَ طَلْحَهَ، وَ الزُّبَیْرِ، وَ سَعْدِ بْنِ أَبِی وَقَّاصٍ، وَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، وَ قَدْ رَأَیْتُ أَنْ أَجْعَلَهَا شُورَی بَیْنَهُمْ لِیَخْتَارُوا لِأَنْفُسِهِمْ، ثُمَّ قَالَ: إِنْ أَسْتَخْلِفْ فَقَدِ اسْتَخْلَفَ مَنْ هُوَ خَیْرٌ مِنِّی (۹) وَ إِنْ أَتْرُکْ فَقَدْ تَرَکَ مَنْ هُوَ خَیْرٌ مِنِّی (۱۰)، وَ لَنْ یُضِیعَ اللَّهُ دِینَهُ (۱۱)، ثُمَّ قَالَ: ادْعُوهُمْ لِی .. فَدَعَوْهُمْ، فَدَخَلُوا عَلَیْهِ وَ هُوَ مُلْقًی عَلَی فِرَاشِهِ یَجُودُ بِنَفْسِهِ،

ص: ۳۸۶

۱- فی س: فإن.

۲- فی تاریخ الطّبریّ زیاده: رجل.

۳- فی تاریخ الطّبریّ زیاده: من عنده ثمّ راحوا له.

۴- فی تاریخ الطّبریّ زیاده: لکم.

۵- فی تاریخ الطّبریّ: یدخل.

۶- فی س: یغطف. قال فی القاموس ۳- ۱۸۱: الغطف- محرّکه- سعه العیش و طول الأشفار و تثنّیها أو کثره شعر الحاجب. و فی تاریخ الطّبریّ: یقطف، و هو الظّاهر.

۷- لا توجد: لهم، فی س. و فی تاریخ الطّبریّ: عنهم.

۸- من قوله: و مات .. إلی من قریش، لا توجد فی تاریخ الطّبریّ، و جاءت فی شرح النّهج ۱- ۱۵۸ هی و الّتی بعدها من الکلام، و خلط بین موضعی کلام شارح النّهج.

۹- فی شرح النّهج ۱- ۱۸۵ زیاده: یعنی أبا بکر.

۱۰- فی شرح النّهج زیاده: یعنی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۱۱- لا توجد: و لن یضیع اللّه دینه، فی المصدر.

فَنَظَرَ إِلَیهِمْ فَقَالَ: أَ کُلُّکُمْ یَطْمَعُ فِی الْخِلَافَهِ (۱)؟! فَوَجَمُوا، فَقَالَ لَهُمْ ثَانِیَهً، فَأَجَابَهُ الزُّبَیْرُ، وَ قَالَ: مَا الَّذِی یُبْعِدُنَا مِنْهَا، وُلِّیتَهَا أَنْتَ فَقُمْتَ بِهَا وَ لَسْنَا دُونَکَ فِی قُرَیْشٍ وَ لَا فِی السَّابِقَهِ وَ لَا فِی الْقَرَابَهِ(۲). فَقَالَ عُمَرُ: أَ فَلَا أُخْبِرُکُمْ عَنْ أَنْفُسِکُمْ؟. قَالُوا:

قُلْ، فَإِنَّا لَوِ اسْتَعْفَیْنَاکَ لَمْ تُعْفِنَا، فَقَالَ: أَمَّا أَنْتَ یَا زُبَیْرُ! فَوَعِقَهٌ لَقِسٌ (۳)، مُؤْمِنُ الرِّضَا کَافِرُ الْغَضَبِ، یَوْماً إِنْسَانٌ وَ یَوْماً شَیْطَانٌ، وَ لَعَلَّهَا لَوْ أَفْضَتْ إِلَیْکَ ظَلْتَ یَوْمَکَ تُلَاطِمُ (۴) بِالْبَطْحَاءِ عَلَی مُدٍّ مِنْ شَعِیرٍ، فَإِنْ (۵) أَفْضَتْ إِلَیْکَ فَلَیْتَ شِعْرِی مَنْ یَکُونُ لِلنَّاسِ یَوْمَ تَکُونُ شَیْطَاناً، وَ مَنْ یَکُونُ یَوْمَ تَغْضَبُ إِمَاماً (۶)، وَ مَا کَانَ اللَّهُ لِیَجْمَعَ لَکَ (۷) أَمْرَ هَذِهِ الْأُمَّهِ وَ أَنْتَ عَلَی هَذِهِ الصِّفَهِ.

ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَی طَلْحَهَ وَ کَانَ لَهُ مُبْغِضاً مُنْذُ قَالَ لِأَبِی بَکْرٍ یَوْمَ وَفَاتِهِ: مَا قَالَ فِی عُمَرَ، وَ قَدْ تَقَدَّمَ ذِکْرُهُ (۸) فَقَالَ لَهُ: أَقُولُ أَمْ أَسْکُتُ؟. قَالَ: قُلْ، فَإِنَّکَ لَا تَقُولُ مِنَ الْخَیْرِ شَیْئاً. قَالَ: أَمَا إِنِّی أَعْرِفُکَ مُنْذُ أُصِیبَتْ إِصْبَعُکَ یَوْمَ أُحُدٍ وَ الْبَأْوَ (۹)

۱- فی المصدر زیاده: بعدی.

۲- هنا سقط جاء فی شرح نهج البلاغه ۱- ۱۸۵ و هو: قال الشّیخ أبو عثمان الجاحظ: و اللّه لو لا علمه أنّ عمر یموت فی مجلسه ذلک لم یقدم علی أن یفوّه من هذا الکلام بکلمه! و لا ینبس منه بلفظه.

۳- هنا حاشیه جاءت علی ک غیر معلّم محلّها، و موضعها هنا و هی: فی حدیث عمر و ذکر الزّبیر فقال: وعقه لقس. الوعقه- بالسّکون- الّذی یضجر و یتبرّم. و اللّقس: السّیّئ الخلق، و قیل: الشّحیح. النّهایه. انظر: النّهایه ۵- ۲۰۷، ۴- ۲۶۴.

۴- فی س: طلاطم.

۵- فی المصدر: أ فرأیت إن.

۶- لا توجد: إماما، فی المصدر.

۷- خطّ علی: لک، فی س.

۸- و قد تقدّم قریبا، و هی من زیاده المصنّف رحمه اللّه.

۹- فی ک: الیأو. أقول: البأو: و هو بمعنی الکبر و الفخر، و نقل صاحب اللّسان عن الفقهاء: و فی طلحه بأواء. قال فی النّهایه ۶- ۲۲۷۸: البأو: الکبر و الفخر .. و کذلک البأواء، و مثله فی القاموس ۴- ۳۰۲، و سیأتی من المصنّف.

الَّذِی حَدَثَ لَکَ، وَ لَقَدْ مَاتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ هُوَ (۱) سَاخِطاً (۲) عَلَیْکَ لِلْکَلِمَهِ (۳) الَّتِی قُلْتَهَا یَوْمَ أُنْزِلَتْ آیَهُ الْحِجَابِ-، وَ الْکَلِمَهُ الْمَذْکُورَهُ هِیَ أَنَّهُ لَمَّا نَزَلَتْ آیَهُ الْحِجَابِ قَالَ طَلْحَهُ: مَا الَّذِی یُغْنِیهِ حِجَابُهُنَّ الْیَوْمَ وَ سَیَمُوتُ غَداً فَنَنْکِحُهُنَّ، کَذَا ذَکَرَهُ ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ عَنْ شَیْخِهِ الْجَاحِظِ (۴).

وَ رَوَی الْمُفَسِّرُونَ (۵)، عَنْ مُقَاتِلٍ، قَالَ: قَالَ طَلْحَهُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ: لَئِنْ قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] لَأَنْکِحَنَّ عَائِشَهَ بِنْتَ أَبِی بَکْرٍ، فَنَزَلَتْ: (وَ ما کانَ لَکُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَ لا أَنْ تَنْکِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً ...) (۶) الْآیَهَ.

و قد مرّ (۷)فِی رِوَایَهِ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ أَنَّ طَلْحَهَ قَالَ: لَئِنْ أَمَاتَ اللَّهُ مُحَمَّداً لَنَرْکُضَنَّ بَیْنَ خَلَاخِیلِ نِسَائِهِ کَمَا رَکَضَ بَیْنَ خَلَاخِیلِ نِسَائِنَا.

ثُمَّ قَالَ ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ (۸): قَالَ الْجَاحِظُ: لَوْ قَالَ لِعُمَرَ قَائِلٌ: أَنْتَ قُلْتَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] مَاتَ وَ هُوَ رَاضٍ عَنِ السِّتَّهِ، فَکَیْفَ تَقُولُ (۹) لِطَلْحَهَ إِنَّهُ مَاتَ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] سَاخِطاً عَلَیْکَ لِلْکَلِمَهِ الَّتِی قُلْتَهَا لَکَانَ قَدْ

۱- فی ک خطّ علی: و هو، و هی لا توجد فی تاریخ الطّبریّ و شرح نهج البلاغه.

۲- کذا، و الظّاهر أنّها بالرّفع: ساخط.

۳- فی المصدر: بالکلمه.

۴- فی کتابه السّفیانیّه، قال فی شرح النّهج: قال شیخنا أبو عثمان الجاحظ .. و ما ذکره هنا أورده المصنّف رحمه اللّه بألفاظ متقاربه و بتصرّف، و انظر: شرح نهج البلاغه ۱- ۱۸۵ و ۱۳- ۲۸۷.

۵- قاله الزّمخشریّ فی الکشّاف ۳- ۵۵۶، و أخرجه ابن سعد عن الواقدیّ بإسناده، و قاله عبد الرّزّاق فی مسنده، و جاء عن طریق السّدّیّ، و بأسانید متعدّده صرّح فی بعضها باسم طلحه و فی أخری: إنّه رجل، کما لم یصرّح فی بعض الرّوایات باسم عائشه، و انظر: الدّرّ المنثور للسّیوطیّ ۵- ۴۰۴، و غیرهما.

۶- الأحزاب: ۵۳.

۷- بحار الأنوار ۲۲- ۲۳۹.

۸- شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۱- ۱۸۶.

۹- فی المصدر زیاده: الآن، و ذکرها فی حاشیه ک و نسبها إلی ابن أبی الحدید.

رَمَاهُ بِمَشَاقِصِهِ(۱)، وَ لَكِنْ مَنِ الَّذِی كَانَ یَجْسُرُ (۲) عَلَی عُمَرَ أَنْ یَقُولَ لَهُ مَا دُونَ هَذَا، فَكَیْفَ هَذَا؟.

ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَی سَعْدِ بْنِ أَبِی وَقَّاصٍ، فَقَالَ: إِنَّمَا أَنْتَ صَاحِبُ مِقْنَبٍ مِنْ هَذِهِ الْمَقَانِبِ تُقَاتِلُ بِهِ وَ صَاحِبُ قَنَصٍ (۳) وَ قَوْسٍ وَ سَهْمٍ (۴)، وَ مَا زُهْرَةُ (۵)وَ الْخِلَافَهُ وَ أُمُورُ النَّاسِ؟!.

ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَی عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، فَقَالَ: وَ أَمَّا أَنْتَ یَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ! فَلَوْ وُزِنَ نِصْفُ إِیمَانِ الْمُسْلِمِینَ بِإِیمَانِكَ لَرَجَحَ إِیمَانُكَ وَ لَكِنْ لَا یَصْلُحُ لِهَذَا الْأَمْرِ مَنْ فِیهِ (۶) ضَعْفٌ كَضَعْفِكَ، وَ مَا زُهْرَهُ وَ هَذَا الْأَمْرُ؟!.

ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَی عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ: لِلَّهِ أَنْتَ، لَوْ لَا دُعَابَهٌ! فِیكَ، أَمَا وَ اللَّهِ لَئِنْ وُلِّیتَهُمْ لَتَحْمِلَنَّهُمْ عَلَی الْمَحَجَّهِ الْبَیْضَاءِ وَ الْحَقِّ الْوَاضِحِ(۷).

ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَی عُثْمَانَ، فَقَالَ: هِیهاً (۸) إِلَیْكَ! كَأَنِّی بِكَ قَدْ قَلَّدَتْكَ قُرَیْشٌ هَذَا الْأَمْرَ لِحُبِّهَا إِیَّاكَ فَحَمَلْتَ بَنِی أُمَیَّهَ وَ بَنِی أَبِی مُعَیْطٍ عَلَی رِقَابِ النَّاسِ وَ آثَرْتَهُمْ بِالْفَیْ ءِ فَسَارَتْ إِلَیْكَ عِصَابَهٌ (۹) مِنْ ذُؤْبَانِ الْعَرَبِ فَذَبَحُوكَ عَلَی فِرَاشِكَ ذَبْحاً، وَ اللَّهِ لَئِنْ فَعَلُوا لَتَفْعَلَنَّ، وَ لَئِنْ فَعَلْتَ لَیَفْعَلُنَّ، ثُمَّ أَخَذَ بِنَاصِیَتِهِ، فَقَالَ: فَإِذَا (۱۰) كَانَ ذَلِكَ فَاذْكُرْ قَوْلِی، فَإِنَّهُ كَائِنٌ.

۱- فی س: بمناقضه. و جاء فی حاشیه ك: و المشقص: النصال ما طال و عرض. صحاح. انظر: الصّحاح ۳- ۱۰۴۳ و فیه: من النصال.

۲- فی س: الكلمه مشوّشه و قد تقرأ: یجسر أو یجبر.

۳- قال فی حاشیه ك: القائص: الصّائد، و كذلك القنص- بالتّحریك-. انظر: الصّحاح ۳- ۱۰۵۴، و فیه القنص: الصّید.

۴- فی المصدر: و أسهم.

۵- و الزّهره: قبیله سعد بن أبی وقّاص. و فی ك: و ما زه- بفصل بین الزّاء و الهاء-.

۶- فی المصدر: لرجح إیمانك به، و لكن لیس یصلح هذا الأمر لمن ..

۷- فی المصدر بتقدیم و تأخیر: الحقّ الواضح و المحجّه البیضاء.

۸- فی س: هبها.

۹- فی س: غضابه.

۱۰- فی س: إذا.

قال ابن أبی الحدید (۱): ذکر هذا الخبر کلّه أبو عثمان الجاحظ فی (۲)کتاب السفیانیّه، و ذکره جماعه غیره فی باب فراسه عمر.

وَ قَالَ الزَّمَخْشَرِیُّ فِی الْفَائِقِ (۳): إِنَّ عُمَرَ دَخَلَ عَلَیْهِ ابْنُ عَبَّاسٍ حِینَ طُعِنَ فَرَآهُ مُغْتَمّاً لِمَنْ یَسْتَخْلِفُ بَعْدَهُ، فَجَعَلَ ابْنُ عَبَّاسٍ یَذْکُرُ لَهُ أَصْحَابَهُ، فَذَکَرَ عُثْمَانَ، فَقَالَ: إِنَّهُ کَلِفٌ بِأَقَارِبِهِ، وَ رُوِیَ: أَخْشَی حَفَدَهُ وَ أُثْرَتَهُ (۴). قَالَ: فَعَلِیٌّ؟.

قَالَ: ذَاکَ رَجُلٌ فِیهِ دُعَابَهٌ!. قَالَ: فَطَلْحَهُ؟. قَالَ: لَوْ لَا بَأْوٌ فِیهِ. وَ رُوِیَ أَنَّهُ قَالَ: الْأَکْنَعُ، إِنَّ فِیهِ بَأْوَاً أَوْ نَخْوَهً. قَالَ: فَالزُّبَیْرُ؟. قَالَ: وَعِقَهٌ لَقِسٌ. وَ قَالَ (۵) رُوِیَ: ضَرِسٌ ضَبِسٌ (۶) أو قال: ضمس (۷). وَ رُوِیَ: لَا یَصْلُحُ أَنْ یَلِیَ هَذَا الْأَمْرَ إِلَّا حَصِیفُ الْعُقْدَهِ قَلِیلُ الْغِرَّهِ، الشَّدِیدُ فِی غَیْرِ عُنْفٍ. فَعَبْدُ الرَّحْمَنِ؟. قَالَ:

أَوْهِ! ذَکَرْتَ رَجُلًا صَالِحاً وَ (۸) لَکِنَّهُ ضَعِیفٌ، وَ هَذَا الْأَمْرُ لَا یَصْلُحُ لَهُ إِلَّا اللَّیِّنُ مِنْ غَیْرِ ضَعْفٍ وَ الْقَوِیُّ مِنْ غَیْرِ عُنْفٍ (۹)، وَ (۱۰)اللَّیِّنُ فِی غَیْرِ ضَعْفٍ، الْجَوَادُ فِی غَیْرِ

۱- شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۱- ۱۸۶.

۲- فی المصدر: کلّه شیخنا أبو عثمان فی .. أقول: قال المسعودی فی مروج الذهب ۳- ۲۵۳: إن الجاحظ ألّف کتابا فی نصره معاویه بن أبی سفیان!.

۳- الفائق للزّمخشریّ ۳- ۲۷۵- ۲۷۶ دار المعرفه- بیروت [۲- ۴۲۵- ۴۲۶].

۴- قال ابن الأثیر فی النّهایه ۱- ۲۲: و فی حدیث الآخر لمّا ذکر له عثمان للخلافه فقال: أخشی حفده و أثرته .. أی إیثاره.

۵- وضع فی ک علی: و قال، رمز نسخه بدل. و لا توجد فی المصدر.

۶- قال فی النهایه ۳- ۷۲: و الضّبیس: الصعب العسر، یقال: ضبس و ضبیس، و منه حدیث عمر، و ذکر الزبیر فقال: ضبس ضرس. و قال فی ۳- ۸۳: الضرس: الصعب السیّئ الخلق، و منه حدیث عمر .. قال فی الزبیر: هو ضبس ضرس. و قال فی ۳- ۱۰۰: فی حدیث عمر قال عن الزبیر: ضرس ضمس. و الروایه: ضبس، و المیم قد تبدّل من الباء، و هما بمعنی الصعب العسر.

۷- فی الفائق: ضمیس. و ما هنا جاء نسخه هناک.

۸- لا توجد الواو فی المصدر.

۹- من قوله: و روی لا یصلح .. إلی قوله: غیر عنف، جعلها فی ک جمله زائده، و ذکرها بعینها بعد هذا. و هی کذلک فی المصدر بتقدیم و تأخیر.

۱۰- لا توجد الواو فی ک.

سَرَفٍ، الْبَخِيلُ فِي غَيْرِ وَكَفٍ. قَالَ: فَسَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ؟. قَالَ: ذَاكَ (۱) يَكُونُ فِي مِقْنَبٍ مِنْ مَقَانِبِكَمْ.

ثم فسّر ألفاظه، فقال (۲): الكلف: الإيلاع بالشی ء مع شغل القلب و المشقّه (۳)، يقال: كلف فلان بهذا الأمر و بهذه الجاريه فهو بها كلف مكلّف، و منه المثل: لا يكن حبّك كلفا و لا بغضك تلفا (۴)، و هو من كلّف الشی ء بمعنی تكلّفه ..

الحفد (۵): الجمع و هو من أخوات الحفل و الحفش، و منه المحفد بمعنی المحفل، و احتفد بمعنی احتفل. عن (۶) الأصمعی، و قيل: لمن يخف فی الخدمه، و للسائر إذا خبّ: حافد، لأنّه يحتشد فی ذلک، و يجمع له نفسه، و يأتی بخطئه متتابعه، ... و تقول العرب للأعوان و الخدم: الحفده، و أخشی حفده .. أی حفوفه فی مرضاه أقاربه (۷).

الأثره: الاستيثار بالفی ء و غيره.

الدعابه كالمزاحه و دعب يدعب كمزح يمزح، و رجل دعب و دعابه.

البأو: العجب و الكبر.

الأكنع: الأشل، و قد كنعت أصابعه كنعا إذا تشنّجت (۸)، ... و قد كانت أصيبت يده مع رسول اللّه صلّی اللّه عليه [و آله] وقاه بها يوم أحد.

ص: ۳۹۱

۱- فی المصدر: ذلک.

۲- الفائق ۳- ۲۷۶.

۳- فی المصدر: قلب و مشقّه.

۴- انظر المثل فی مجمع الأمثال للميدانی ۲- ۱۵۰.

۵- انظر المثل فی مجمع الأمثال للميدانی ۲- ۱۵۰.

۶- فی س: و عن.

۷- فی الفائق: تقديم و تأخير و تغيّر.

۸- و قد تقرأ فی مطبوع البحار: تشبّخت أيضا، و لا معنی لها.

النخوه: العظيمه (١) و الكبر. و قد نخا كزها و انتخى.

رجل وعقه لعقه (٢) و وعق لعق .. إذا كان فيه حرص و وقوع فى الأمر بجهل و ضـيق نفس و سوء خلق ... و يخفّف فيقال: وعقه و وعق، و هو من العجله و التسرّع، ... و يقال: ما أوعقك عن كذا .. أى ما أعجلك ...

لقست نفسه إلى الشى ء: إذا نازعت إليه(٣) و حرصت عليه لقسا، و الرجل لقس، و قيل: لقست: خبثت. و عن أبى زيـد: اللقس: هو الذى يلقّب الناس و يسخر منهم، و يقال: النقس بالنون ينقس الناس نقسا.

الضـرس: الشـرس، الزعر من الناقه الضروس، و هى التى تعضّ حالبها، و يقال: اتّق الناقه بجزّ (٤) ضراسها .. أى بحدثان نتاجها و سوء خلقها، و ذلك لشدّه عطفها على ولدها فى هذا الوقت (٥).

الضيس (٦) و الضمس قريبان من الضرس، يقال: فلان ضيس شر، و جمعه أضياس.

الضمس: المضغ.

الوكف: الوقوع فى المآثم و العيب، و قد وكف فلان يوكف وكفا و أوكفته أنا إذا أوقعته(٧). قال (٨):

الحافظو عوره العشيره لا***يأتيهم من ورائهم وكف

ص: ٣٩٢

١- فى المصدر: العظمه.

٢- فى الفائق: و قد يجى ء كزهى و انتحى و رجل وعقه و لعقه.

٣- فى الفائق: نازعته.

٤- فى س: بحزّ. و فى المصدر: فإنها بجن.

٥- فى الفائق: بتقديم فى هذا الوقت على: و ذلك.

٦- كذا، و الظاهر: الضّبس- بالباء الموحّده- كما فى المصدر، و كذا ما بعدها من الكلمات من هذه الماده.

٧- هنا زياده: فيه، جاءت فى المصدر.

٨- جاء فى حاشيه ك ما يلى: الشاعر: عمرو بن إمرئ القيس، و يقال: قيس بن الخطيم.

و هو من وكف المطر إذا وقع، و (۱) منه توكّف الخبر (۲) و هو توقّعه.

المقنب من الخيل .. الأربعون و (۳) الخمسون.

و فی كتاب العين زهاء ثلاثمائه (۴)، يعنى أنّه صاحب جيوش، و ليس يصلح (۵) لهذا الأمر. انتهى كلام الزمخشرى (۶).

وَ رَوَى ابْنُ عَبْدِ الْبَرِّ فِي الْإِسْتِيعَابِ (۷) أَنَّهُ قَالَ فِي عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنْ وَلَّوْهَا الْأَجْلَحَ سَلَكَ بِهِمُ الطَّرِيقَ الْمُسْتَقِيمَ. فَقَالَ لَهُ ابْنُ عُمَرَ: مَا يَمْنَعُكَ أَنْ تُقَدِّمَ عَلِيّاً؟. قَالَ: أَكْرَهُ أَنْ أَتَحَمَّلَهَا (۸) حَيّاً وَ مَيِّتاً.

وَ حَكَاهُ السَّيِّدُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي الشَّافِي(۹) عَنِ الْبَلاذُرِيِّ فِي تَارِيخِهِ، عَنْ عَفَّانَ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ مَسْلَمَهَ (۱۰)، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ: أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ كَانَ مُسْتَنِداً إِلَى ابْنِ الْعَبَّاسِ وَ عِنْدَهُ ابْنُ عُمَرَ وَ سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ- فَقَالَ: اعْلَمُوا أَنِّي لَمْ أَقُلْ فِي الْكَلَالَهِ شَيْئاً، وَ لَمْ أَسْتَخْلِفْ بَعْدِي أَحَداً، وَ إِنَّهُ مَنْ أَدْرَكَ وَفَاتِي مِنْ سَبْيِ الْعَرَبِ فَهُوَ حُرٌّ مِنْ مَالِ اللَّهِ. فَقَالَ (۱۱) سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ: أَمَا إِنَّكَ لَوْ أَشَرْتَ إِلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ائْتَمَنَكَ النَّاسُ. فَقَالَ عُمَرُ: لَقَدْ رَأَيْتُ مِنْ أَصْحَابِي حِرْصاً شَنِيعاً (۱۲) وَ أَنَا جَاعِلٌ هَذَا الْأَمْرَ إِلَى هَؤُلَاءِ النَّفَرِ السِّتَّهِ الَّذِينَ مَاتَ

۱- لا توجد الواو فی ك.

۲- فی ك: الخير.

۳- فی ك: أو، بدلا من: الواو.

۴- فی ك: أو، بدلا من: الواو.

۵- فی المصدر: و لا يصلح.

۶- الفائق ۳- ۲۷۶- ۲۷۸، مع اختصار و اختلاف أشرنا له.

۷- الاستيعاب المطبوع هامش الإصابه ۲- ۴۶۹.

۸- فی المصدر: أحملها.

۹- الشّافی ۳- ۱۹۷- ۱۹۸.

۱۰- فی المصدر: سلمه.

۱۱- فی الشّافی: قال.

۱۲- فی المصدر: سيّئا.

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ هُوَ عَنْهُمْ رَاضٍ، ثُمَّ قَالَ: لَوْ أَدْرَکَنِی أَحَدُ رَجُلَیْنِ فَجَعَلْتُ هَذَا الْأَمْرَ إِلَیْهِ لَوَثِقْتُ بِهِ، سَالِمٌ مَوْلَی أَبِی حُذَیْفَهَ وَ أَبُو عُبَیْدَهَ بْنُ الْجَرَّاحِ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ! فَأَیْنَ أَنْتَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ؟. فَقَالَ لَهُ: قَاتَلَکَ اللَّهُ! وَ اللَّهِ مَا أَرَدْتَ اللَّهَ بِهَا، مَا (۱) أَسْتَخْلِفُ رَجُلًا لَمْ یُحْسِنْ أَنْ یُطَلِّقَ امْرَأَتَهُ. قَالَ عَفَّانُ: یَعْنِی بِالرَّجُلِ الَّذِی أَشَارَ إِلَیْهِ (۲) بِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ: الْمُغِیرَهَ بْنَ شُعْبَهَ (۳).

و قال فی موضع آخر منه (۴): رَوَی مُحَمَّدُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ الْوَاقِدِیِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الزُّهْرِیِّ، عَنْ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُیَیْنَهَ (۵)، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ: لَا أَدْرِی مَا أَصْنَعُ بِأُمَّهِ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] ؟! وَ ذَلِکَ قَبْلَ أَنْ یُطْعَنَ-، فَقُلْتُ: وَ لِمَ تَهْتَمُّ وَ أَنْتَ تَجِدُ مَنْ تَسْتَخْلِفُهُ عَلَیْهِمْ؟. قَالَ: أَ صَاحِبُکُمْ؟

یَعْنِی عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ. قُلْتُ: نَعَمْ وَ اللَّهِ هُوَ لَهَا أَهْلٌ فِی قَرَابَتِهِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ سَلَّمَ وَ صِهْرِهِ وَ سَابِقَتِهِ وَ بَلَائِهِ. فَقَالَ (۶) عُمَرُ: إِنَّ فِیهِ بَطَالَهً وَ فُکَاهَهً. قُلْتُ: فَأَیْنَ أَنْتَ عَنْ طَلْحَهَ؟. قَالَ: فَإِنَّ فِیهِ (۷) الزَّهْوَ وَ النَّخْوَهَ. قُلْتُ:

عَبْدُ الرَّحْمَنِ؟. قَالَ: رَجُلٌ صَالِحٌ عَلَی ضَعْفٍ فِیهِ. قُلْتُ: فَسَعْدٌ؟. قَالَ: ذَلِکَ صَاحِبُ مِقْنَبٍ وَ قِتَالٍ لَا یَقُومُ بِقَرْیَهٍ لَوْ حَمَلَ أَمْرَهَا. قُلْتُ: فَالزُّبَیْرُ؟. قَالَ: وَعِقَهٌ لَقِسٌ، مُؤْمِنُ الرِّضَا کَافِرُ الْغَضَبِ، شَحِیحٌ، وَ إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ لَا یَصْلُحُ (۸) إِلَّا لِقَوِیٍّ فِی غَیْرِ عُنْفٍ، رَفِیقٍ فِی غَیْرِ ضَعْفٍ، جَوَادٍ فِی غَیْرِ سَرَفٍ. قُلْتُ: فَأَیْنَ أَنْتَ عَنْ

۱- لا توجد: ما، فی المصدر، و علیه فتصبح الجمله استفهامیّه.

۲- فی الشّافی: علیه، بدلا من: إلیه.

۳- و أورده ابن الأثیر فی الکامل ۳- ۳۴ و غیره.

۴- الشافی ۴- ۲۰۲- ۲۰۳، و قریب منه فی الشافی أیضا ۳- ۱۹۷.

۵- فی المصدر: عتبه.

۶- فی س: و قال.

۷- فی المصدر: فأین، بدلا من: فإنّ فیه.

۸- فی الشّافی زیاده: له.

عُثْمَانَ (۱)؟. قَالَ: لَوْ وَلِيَهَا لَحَمَلَ بَنِی أَبِی مُعَیْطٍ عَلَی رِقَابِ النَّاسِ، وَ لَوْ فَعَلَهَا لَقَتَلُوهُ.

وَ رَوَی أَحْمَدُ بْنُ أَعْثَمَ فِی تَارِیخِهِ (۲): أَنَّ کَلَامَهُ فِی حَقِّ السِّتَّهِ کَانَ قَبْلَ أَنْ یَطْعَنَهُ أَبُو لُؤْلُؤَهَ بِیَوْمَیْنِ أَوْ ثَلَاثَهٍ، وَ ذَلِکَ أَنَّهُ لَمَّا هَدَّدَهُ أَبُو لُؤْلُؤَهَ وَ قَدْ تَقَدَّمَ ذِکْرُهُ صَعِدَ الْمِنْبَرَ فِی غَدِهِ وَ ذَکَرَ رُؤْیَا رَآهَا فِی لَیْلَتِهِ، ثُمَّ قَالَ: إِنِّی لَا أَرْتَابُ فِی اقْتِرَابِ أَجَلِی فَإِذَا کَانَ ذَلِکَ فَاخْتَارُوا رَجُلًا مِنَ السِّتَّهِ الَّذِینَ تُوُفِّیَ (۳) رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] وَ هُوَ عَنْهُمْ رَاضٍ .. وَ ذَکَرَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ، ثُمَّ نَزَلَ فَأَخَذَ بِیَدِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ وَ خَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ، ثُمَّ تَنَفَّسَ الصُّعَدَاءَ وَ قَالَ: إِنِّی لَا أَجْزَعُ مِنَ الْمَوْتِ وَ لَکِنْ أَحْزَنُ عَلَی هَذَا الْأَمْرِ بَعْدِی، فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ: مَا تَقُولُ فِی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ، فَقَدْ لَاحَ لَکَ أَمْرُهُ فِی الْهِجْرَهِ وَ الْقَرَابَهِ وَ السَّوَابِقِ؟. فَقَالَ: صَدَقْتَ (۴) یَا ابْنَ عَبَّاسٍ! وَ إِنِّی لَأَعْلَمُ مِنْهُ أَنَّهُ لَوْ صَارَ إِلَیْهِ لَأَقَامَ النَّاسَ عَلَی الْمَحَجَّهِ الْبَیْضَاءِ، وَ لَکِنِّی یَمْنَعُنِی مِنْهُ دُعَابَهٌ فِیهِ وَ حِرْصُهُ عَلَی هَذَا الْأَمْرِ .. ثُمَّ ذَکَرَ کُلًّا مِنَ الْبَاقِینَ وَ عَابَهُ بِنَحْوٍ مِمَّا ذُکِرَ آنِفاً، ثُمَّ تَأَسَّفَ عَلَی فَقْدِ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ وَ سَالِمٍ مَوْلَی أَبِی حُذَیْفَهَ وَ أَبِی عُبَیْدَهَ، ثُمَّ دَخَلَ دَارَهُ.

قَالَ (۵): ثُمَّ طَعَنَهُ أَبُو لُؤْلُؤَهَ بَعْدَ ذَلِکَ بِخَنْجَرٍ لَهُ رَأْسَانِ وَ قَبْضَتُهُ فِی وَسَطِهِ کَمَا تَقَدَّمَ.

قَالَ (۶): وَ لَمْ یَکُنْ طَلْحَهُ یَوْمَئِذٍ بِالْمَدِینَهِ، فَقَالَ عُمَرُ: انْتَظِرُوا بِطَلْحَهَ ثَلَاثَهَ أَیَّامٍ فَإِنْ جَاءَ وَ إِلَّا فَاخْتَارُوا رَجُلًا مِنَ الْخَمْسَهِ.

۱- فی المصدر: أین أنت و عثمان.

۲- الفتوح ۱- ۳۲۳- ۳۲۴، باختصار و تصرّف.

۳- فی الفتوح: فارقهم.

۴- فی تاریخ ابن أعثم: و اللّه- یا ابن عبّاس- و إنّه لکما تقول، و لو أنّه ولی هذا الأمر من بعدی لحملکم- و اللّه- علی طریقه من الحقّ تعرفونها.

۵- تاریخ ابن أعثم ۱- ۳۲۶.

۶- الفتوح ۱- ۳۲۷.

وَ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ جَرِيرٍ الطَّبَرِيُّ (۱): إِنَّ طَلْحَهَ لَمْ يُذْكَرْ فِي هَذَا الْمَجْلِسِ وَ لَمْ يَكُنْ يَوْمَئِذٍ بِالْمَدِينَهِ.

ثُمَّ قَالَ لَهُمْ: انْهَضُوا (۲)إِلَى حُجْرَهِ عَائِشَهَ (۳) فَتَشَاوَرُوا فِيهَا، وَ وَضَعَ رَأْسَهُ وَ قَدْ نَزَفَهُ الدَّمُ، فَدَخَلُوا الْحُجْرَهَ وَ تَنَاجَوْا حَتَّى ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمْ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ: (۴) إِنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ لَمْ يَمُتْ بَعْدُ فَفِيمَ هَذَا اللَّغَطُ؟!، وَ انْتَبَهَ عُمَرُ وَ سَمِعَ الْأَصْوَاتَ، فَقَالَ: أَعْرِضُوا عَنْهَا فَإِذَا أَنَا مِتُّ فَتَشَاوَرُوا ثَلَاثَهَ أَيَّامٍ، وَ لْيُصَلِّ بِالنَّاسِ صُهَيْبٌ، وَ لَا يَأْتِيَنَّ الْيَوْمُ الرَّابِعُ مِنْ مَوْتِي إِلَّا وَ عَلَيْكُمْ أَمِيرٌ، وَ لْيَحْضُرْ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ مُشِيراً وَ لَيْسَ لَهُ شَيْ ءٌ مِنَ الْأَمْرِ، وَ طَلْحَهُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ شَرِيكُكُمْ فِي الْأَمْرِ، فَإِنْ قَدِمَ إِلَى ثَلَاثَهِ أَيَّامٍ فَأَحْضِرُوهُ أَمْرَكُمْ، وَ إِلَّا فَأَرْضُوهُ، وَ مَنْ لِي بِرِضَا طَلْحَهَ!. فَقَالَ سَعْدٌ: أَنَا لَكَ بِهِ وَ لَنْ نُخَالِفَ (۵) إِنْ شَاءَ اللَّهُ.

ثُمَّ ذَكَرَ(۶) وَصِيَّتَهُ لِأَبِي طَلْحَهَ الْأَنْصَارِيِّ وَ مَا خُصَّ بِهِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ مِنْ كَوْنِ الْحَقِّ فِي الْفِئَهِ الَّتِي هُوَ فِيهَا، وَ أَمَرَهُ بِقَتْلِ مَنْ يُخَالِفُ، ثُمَّ خَرَجَ النَّاسُ، فَقَالَ عَلِيٌّ لِلْعَبَّاسِ: عُدِلَ بِالْأَمْرِ عَنِّي يَا عَمِّ (۷)؟. قَالَ: وَ مَا عِلْمُكَ؟. قَالَ: قَرَنَ بِي عُثْمَانَ، وَ قَالَ(۸): كُونُوا مَعَ الْأَكْثَرِ، فَإِنْ رَضِيَ رَجُلَانِ رَجُلًا وَ رَجُلَانِ رَجُلًا فَكُونُوا مَعَ الَّذِينَ فِيهِمْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ، فَسَعْدٌ لَا يُخَالِفُ ابْنَ عَمِّهِ، وَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ صِهْرُ عُثْمَانَ لَا يَخْتَلِفَانِ، فَيُوَلِّيهَا أَحَدُهُمَا الْآخَرَ فَلَوْ كَانَ الْآخَرَانِ مَعِي لَمْ يُغْنِيَا شَيْئاً. فَقَالَ الْعَبَّاسُ: لَمْ أَرْفَعْكَ إِلَى شَيْ ءٍ إِلَّا رَجَعْتَ إِلَيَّ مُسْتَأْخِراً بِمَا أَكْرَهُ، أَشَرْتُ عَلَيْكَ عِنْدَ

۱- تاریخ الطّبریّ ۳- ۲۹۳ حوادث سنه ۲۳ ه، باختلاف یسیر.

۲- فی المصدر: فانهضوا.

۳- فی تاریخ الطّبریّ زیاده: بإذن منها.

۴- فی المصدر زیاده: سبحان اللّه.

۵- فی المصدر: و لا یخالف.

۶- أی الطّبریّ فی تاریخه ۳- ۲۹۴- ۲۹۵ مع اختلاف و اختصار.

۷- فی المصدر: عدلت عنّا، بدلا من: عدل بالأمر عنّی یا عمّ.

۸- فی ک: و قال عمر.

مَرَض(۱) رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَنْ تَسْأَلَهُ عَنْ هَذَا الْأَمْرِ فِيمَنْ هُوَ؟ فَأَبَيْتَ، وَ أَشَرْتُ عَلَيْکَ عِنْدَ (۲) وَفَاتِهِ أَنْ تُعَاجِلَ الْبَيْعَهَ (۳) فَأَبَيْتَ، وَ قَدْ أَشَرْتُ عَلَيْکَ حِينَ سَمَّاکَ عُمَرُ فِي الشُّورَى الْيَوْمَ أَنْ تَرْفَعَ نَفْسَکَ عَنْهَا وَ لَا تَدْخُلَ مَعَهُمْ، فَأَبَيْتَ، فَاحْفَظْ عَنِّي وَاحِدَهً، كُلَّمَا عَرَضَ عَلَيْکَ الْقَوْمُ الْأَمْرَ فَقُلْ: لَا، إِلَّا أَنْ يُوَلُّوکَ، وَ اعْلَمْ أَنَّ هَؤُلَاءِ لَا (۴) يَبْرَحُونَ يَدْفَعُونَکَ عَنْ هَذَا الْأَمْرِ حَتَّى يَقُومَ لَکَ بِهِ غَيْرُکَ، وَ ايْمُ اللَّهِ لَا تَنَالُهُ إِلَّا بِشَرٍّ لَا يَنْفَعُ مَعَهُ خَيْرٌ.

فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَمَا إِنِّي أَعْلَمُ أَنَّهُمْ سَيُوَلُّونَ عُثْمَانَ، وَ لَيُحْدِثَنَّ الْبِدَعَ وَ الْأَحْدَاثَ، وَ لَئِنْ بَقِيَ لَأُذَكِّرَنَّکَ وَ إِنْ قُتِلَ أَوْ مَاتَ لَيَتَدَاوَلُنَّهَا (۵) بَنُو أُمَيَّهَ بَيْنَهُمْ، وَ إِنْ كُنْتُ حَيّاً لَتَجِدُنِي حَيْثُ يَكْرَهُونَ، ثُمَّ تَمَثَّلَ:

حَلَفْتُ (۶)بِرَبِّ الرَّاقِصَاتِ عَشِيَّهً*** غَدَوْنَ خِفَافاً يَبْتَدِرْنَ (۷)الْمُحَصَّبَا (۸)

لَيَحْتَلِبَنَّ (۹)رَهْطَ ابْنِ يَعْمَرَ غُدْوَهً (۱۰)***بَخِيعاً (۱۱)بَنُو الشُّدَّاخِ (۱۲)وِرْداً مُصَلَّبَا

ص: ۳۹۷

۱- فی تاریخ الطّبریّ: وفاه.

۲- فی المصدر: بعد، بدلا من: عند.

۳- فی المصدر: الأمر، بدلا من: البیعه.

۴- فی المصدر: و احذر هؤلاء الرّهط فإنّهم لا ..

۵- جاء فی حاشیه ک: لیناولونها. ابن أبی الحدید.

۶- فی س: حلقت.

۷- فی المصدر: فتبدرن، و فی س: یبتدرون. و جاء فی حاشیه ک: فابتدرن. الکامل.

۸- قال فی النّهایه ۱- ۳۹۳: حصبوا .. أی أقیموا بالمحصّب، و هو الشّعب الّذی مخرجه إلی الأبطح بین مکّه و منی.

۹- فی المصدر: لیحتلبنّ، و جاء فی حاشیه ک: لیحتلبا. کامل.

۱۰- فی المصدر: مارئا، و فی ک نسخه: فارسا. کامل.

۱۱- فی المصدر: نجیعا. قال فی النّهایه ۱- ۱۰۲: بخع أنفسهم .. أی قهرها و إذلالها بالطّاعه.

۱۲- قال فی القاموس ۱- ۲۶۲: و یعمر الشّدّاخ- کطوّال و طیّاب، و قد یفتح- أحد حکّامهم حکم بین قضاعه و قصیّ فی أمر الکعبه، و کثر القتل فشدخ دماء قضاعه تحت قدمه و أبطلها فقضی بالبیت لقصیّ.

قَالَ (١)ثُمَّ الْتَفَتَ فَرَأَى أَبَا طَلْحَهَ الْأَنْصَارِيَّ فَكَرِهَ مَكَانَهُ، فَقَالَ أَبُو طَلْحَهَ: لَا تَرُعْ أَبَا حَسَنٍ .. و هذا الذى حكيناه عن الطبرى.

ذكره ابْنُ الْأَثِيرِ فِي الْكَامِلِ (٢)، قَالُوا: ثُمَّ قَالَ عُمَرُ: ادعُو لِي أَبَا طَلْحَهَ الْأَنْصَارِيَّ، فَدَعَوْهُ لَهُ، فَقَالَ: يَا أَبَا طَلْحَهَ! إِنَّ اللَّهَ طَالَمَا أَعَزَّ بِكُمُ الْإِسْلَامَ، فَإِذَا عُدْتُمْ مِنْ حُفْرَتِي (٣)فَاخْتَرْ خَمْسِينَ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ حَامِلِي سُيُوفِهِمْ وَ خُذْ هَؤُلَاءِ النَّفَرَ بِإِمْضَاءِ الْأَمْرِ وَ تَعْجِيلِهِ، وَ اجْمَعْهُمْ فِي بَيْتٍ وَ قِفْ بِأَصْحَابِكَ عَلَى بَابِ الْبَيْتِ لِيَتَشَاوَرُوا وَ يَخْتَارُوا وَاحِداً مِنْهُمْ، فَإِنِ اتَّفَقَ خَمْسٌ وَ أَبَى وَاحِدٌ فَاشْدَخْ رَأْسَهُ بِالسَّيْفِ، وَ إِنِ اتَّفَقَ أَرْبَعَهٌ وَ أَبَى اثْنَانِ فَاضْرِبْ أَعْنَاقَهُمَا، وَ إِنِ اتَّفَقَ ثَلَاثَهٌ وَ خَالَفَ ثَلَاثَهٌ فَانْظُرِ الثَّلَاثَهَ الَّتِي فِيهَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ فَإِنْ أَصَرَّتِ الثَّلَاثَهُ الْأُخْرَى عَلَى خِلَافِهَا فَاضْرِبْ أَعْنَاقَهَا.

وَ فِي رِوَايَهِ ابْنِ الْأَثِيرِ (۴)فَإِنْ رَضِيَ ثَلَاثَهٌ فَحَكِّمُوا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ، فَإِنْ لَمْ يَرْضَوْا بِحُكْمِ عَبْدِ اللَّهِ فَكُونُوا مَعَ الَّذِينَ فِيهِمْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ وَ اقْتُلُوا الْبَاقِينَ.

ثُمَّ قَالَ (۵)وَ إِنْ مَضَتْ ثَلَاثَهُ أَيَّامٍ وَ لَمْ يَتَّفِقُوا عَلَى الْأَمْرِ فَاضْرِبْ أَعْنَاقَ السِّتَّهِ وَ دَعِ الْمُسْلِمِينَ يَخْتَارُوا لِأَنْفُسِهِمْ، فَلَمَّا دُفِنَ عُمَرُ، جَمَعَهُمْ أَبُو طَلْحَهَ الْأَنْصَارِيُّ فِي بَيْتِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَهَ، وَ قِيلَ: فِي بَيْتِ الْمَالِ، وَ قِيلَ: فِي حُجْرَهِ عَائِشَهَ بِإِذْنِهَا، وَ وَقَفَ عَلَى بَابِ الْبَيْتِ بِالسَّيْفِ فِي خَمْسِينَ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ حَامِلِي سُيُوفِهِمْ، فَجَاءَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ وَ الْمُغِيرَهُ بْنُ شُعْبَهَ فَجَلَسَا عَلَى بَابِ الْبَيْتِ فَحَصَبَهُمَا (۶)سَعْدٌ

١- أى الطّبرىّ فى تاريخه ٣- ٢٩۵، و لا توجد: قال، فى س.

٢- الكامل لابن الأثير ٣- ٣۵، باختلاف يسير و اختصار، و لا زال الكلام لابن أبى الحديد فى شرح النّهج ١- ١٨٧.

٣- لا توجد: فإذا عدتم من حفرتى، فى المصدر.

۴- الكامل لابن الأثير ٣- ٣۵.

۵- أى ابن أبى الحديد المعتزلىّ فى شرحه على نهج البلاغه ١- ١٨٧- ١٨٨، مع اختلاف يسير.

۶- جاء فى حاشيه ك: رجمها بالحصباء. نهايه. انظر: النّهايه لابن الأثير ١- ٣٩۴.

وَ أَقَامَهُمَا وَ قَالَ: تُرِيدَانِ أَنْ تَقُولَا حَضَرْنَا وَ كُنَّا فِي أَهْلِ الشُّورَى، ثُمَّ تَكَلَّمَ أَهْلُ الشُّورَى فَأَشْهَدَهُمْ طَلْحَهُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ عَلَى نَفْسِهِ أَنَّهُ قَدْ وَهَبَ حَقَّهُ مِنَ الشُّورَى لِعُثْمَانَ، وَ ذَلِكَ لِعِلْمِهِ أَنَّ النَّاسَ لَا يَعْدِلُونَ بِهِ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ عُثْمَانَ، وَ أَنَّ الْخِلَافَهَ لَا تَخْلُصُ لَهُ، فَأَرَادَ تَقْوِيَهَ أَمْرِ عُثْمَانَ وَ إِضْعَافَ جَانِبِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهِبَتِهِ أمر [أَمْراً] (۱)لَا انْتِفَاعَ لَهُ بِهِ، وَ ذَلِكَ كَانَ لِانْحِرَافِهِ عَنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِكَوْنِهِ تَيْمِيّاً وَ ابْنَ عَمِّ أَبِي بَكْرٍ، وَ قَدْ كَانَ فِي صُدُورِ بَنِي هَاشِمٍ حَنَقٌ وَ غَيْظٌ عَلَى بَنِي تَيْمٍ لِخِلَافَهِ أَبِي بَكْرٍ، وَ كَذَا فِي صُدُورِ تَيْمٍ عَلَى بَنِي هَاشِمٍ، فَلَمَّا رَأَى زُبَيْرٌ ذَلِكَ قَالَ: وَ أَنَا أُشْهِدُكُمْ عَلَى نَفْسِي أَنِّي قَدْ وَهَبْتُ حَقِّي مِنَ الشُّورَى لِعَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَ ذَلِكَ لِمَا دَخَلَتْهُ مِنْ حَمِيَّهِ النَّسَبِ، وَ ذَلِكَ (۲)لِأَنَّهُ كَانَ ابْنَ عَمَّهِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَ هِيَ صَفِيَّهُ بِنْتُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَ كَانَ أَبُو طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ خَالَهُ فَبَقِيَ مِنَ السِّتَّهِ أَرْبَعَهٌ، فَقَالَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ: وَ أَنَا قَدْ وَهَبْتُ حَقِّي لِابْنِ عَمِّي عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَ ذَلِكَ لِأَنَّهُمَا كَانَا مِنْ بَنِي زُهْرَهَ، وَ كَانَ سَعْدٌ يَعْلَمُ أَنَّ الْأَمْرَ لَا يَتِمُّ لَهُ، فَلَمَّا (۳)لَمْ يَبْقَ إِلَّا الثَّلَاثَهُ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ لِعَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ عُثْمَانَ: أَيُّكُمَا يُخْرِجُ نَفْسَهُ مِنَ الْخِلَافَهِ وَ يَكُونَ إِلَيْهِ الِاخْتِيَارُ فِي الِاثْنَيْنِ الْبَاقِيَيْنِ؟!. فَلَمْ يَتَكَلَّمْ مِنْهُمَا أَحَدٌ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: أُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ أَخْرَجْتُ (۴)نَفْسِي مِنَ الْخِلَافَهِ عَلَى أَنْ أَخْتَارَ أَحَدَهُمَا (۵)، فَأَمْسَكَا، فَبَدَأَ بِعَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ لَهُ: أُبَايِعُكَ عَلَى كِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّهِ رَسُولِهِ (صلى الله عليه و آله) وَ سِيرَهِ الشَّيْخَيْنِ أَبِي بَكْرٍ وَ عُمَرَ. فَقَالَ: بَلْ عَلَى كِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّهِ رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ اجْتِهَادِ رَأْيِي، فَعَدَلَ عَنْهُ إِلَى عُثْمَانَ، فَعَرَضَ ذَلِكَ عَلَيْهِ، فَقَالَ:

نَعَمْ، فَعَادَ إِلَى عَلِيٍّ (عليه السلام) فَأَعَادَ قَوْلَهُ، فَعَلَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ ذَلِكَ ثَلَاثاً، فَلَمَّا رَأَى أَنَّ عَلِيّاً

۱- كذا، و الظّاهر: أمرا- بالنّصب-، و يحتمل أن تكون بهبه- بدون ضمير-.

۲- خطّ على: و ذلك، فى ك.

۳- لا توجد: فلمّا، فى س.

۴- فى ك: خرّجت.

۵- وضع على: أحدهما، رمز نسخه بدل فى ك.

غَيْرُ رَاجِعٍ عَمَّا قَالَهُ، وَ أَنَّ عُثْمَانَ يُنْعِمُ (۱)لَهُ بِالْإِجَابَهِ، صَفَقَ عَلَى يَدِ عُثْمَانَ، فَقَالَ:

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: وَ اللَّهِ مَا فَعَلْتَهَا إِلَّا لِأَنَّكَ رَجَوْتَ مِنْهُ مَا رَجَا صَاحِبُكُمَا مِنْ صَاحِبِهِ، دَقَّ اللَّهُ بَيْنَكُمَا عِطْرَ مَنْشِمَ. قَالُوا: فَفَسَدَ بَعْدَ ذَلِكَ بَيْنَ عُثْمَانَ وَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ فَلَمْ يُكَلِّمْ أَحَدُهُمَا الْآخَرَ حَتَّى مَاتَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ.

وَ رَوَى ابْنُ أَبِي الْحَدِيدِ (۲)، عَنْ أَبِي (۳)هِلَالٍ الْعَسْكَرِيِّ فِي كِتَابِ الْأَوَائِلِ:

اسْتُجِيبَتْ دَعْوَهُ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي عُثْمَانَ وَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ فَمَا مَاتَا إِلَّا مُتَهَاجِرَيْنِ مُتَعَادِيَيْنِ، ... وَ لَمَّا بَنَى عُثْمَانُ قَصْرَهُ طَمَارَ (۴)وَ الزَّوْرَاءَ (۵)وَ صَنَعَ طَعَاماً كَثِيراً وَ دَعَا النَّاسَ إِلَيْهِ كَانَ فِيهِمْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَى الْبِنَاءِ وَ الطَّعَامِ، قَالَ: يَا ابْنَ عَفَّانَ! لَقَدْ صَدَّقْنَا عَلَيْكَ مَا كُنَّا نُكَذِّبُ فِيكَ، وَ إِنِّي أَسْتَعِيذُ اللَّهَ (۶)مِنْ بَيْعَتِكَ، فَغَضِبَ عُثْمَانُ، وَ قَالَ: أَخْرِجْهُ عَنِّي يَا غُلَامُ، فَأَخْرَجُوهُ، وَ أَمَرَ النَّاسَ أَنْ لَا يُجَالِسُوهُ، فَلَمْ يَكُنْ يَأْتِيهِ أَحَدٌ إِلَّا ابْنُ عَبَّاسٍ، كَانَ يَأْتِيهِ فَيَتَعَلَّمُ مِنْهُ الْقُرْآنَ وَ الْفَرَائِضَ، وَ مَرِضَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ فَعَادَهُ عُثْمَانُ وَ كَلَّمَهُ فَلَمْ يُكَلِّمْهُ حَتَّى مَاتَ.

و الذى يظهر من روايه ابن الأثير فى الكامل و محمد بن جرير فى تاريخه هو أنّه لم يتحقّق بيعه عثمان فى اليوم الأول من الشورى.

قَالَ ابْنُ الْأَثِيرِ (۷)كَانَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ يَدُورُ لَيَالِيَهُ يَلْقَى أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ

ص: ۴۰۰

۱- جاء فى حاشيه ک ما يلى: أنعم له: أى قال له و نعم. صحاح. انظر: الصّحاح ۵- ۲۰۴۳.

۲- شرح نهج البلاغه ۱- ۱۹۶.

۳- لا توجد: أبى، فى س.

۴- جاء فى حاشيه ک: و طمار- بالفتح- المكان المرتفع. و الزّوراء .. موضع بالمدينه يقف المؤذّنون على سطحه. مجمع. انظر: مجمع البحرين ۳- ۳۳۰، و ۳- ۳۷۷ و فيه: و الزّوراء- بالفتح و المدّ- بغداد و موضع .. إلى آخره.

۵- فى المصدر: بالزّوراء.

۶- فى ک نسخه بدل: باللّه، و قد جاءت فى المصدر.

۷- الكامل ۳- ۳۶، باختلاف و تصرّف.

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ أَمَرَاءَ الْأَجْنَادِ يُشَاوِرُهُمْ حَتَّى إِذَا كَانَتِ اللَّيْلَةُ الَّتِي صَبِيحَتُهَا تُسْتَكْمَلُ الْأَيَّامُ الثَّلَاثَةُ الَّتِي أَجَّلَهَا عُمَرُ أَتَى مَنْزِلَ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ فَأَيْقَظَهُ، وَ قَالَ:

إِنِّى لَمْ أَذُقْ فِي هَذِهِ اللَّيْلَهِ كَثِيرَ (١)غُمْضٍ، فَانْطَلِقْ فَادْعُ الزُّبَيْرَ وَ سَعْداً، فَدَعَاهُمَا فَبَدَأَ بِالزُّبَيْرِ، فَقَالَ لَهُ: خَلِّ (٢)ابْنَيْ عَبْدِ مَنَافٍ وَ (٣)هَذَا الْأَمْرَ، فَقَالَ: نَصِيبِي لِعَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَ قَالَ لِسَعْدٍ: اجْعَلْ نَصِيبَكَ لِي. فَقَالَ: إِنِ اخْتَرْتَ نَفْسَكَ فَنَعَمْ، وَ إِنِ اخْتَرْتَ عُثْمَانَ فَعَلِيٌّ أَحَبُّ إِلَيَّ، أَيُّهَا الرَّجُلُ! بَايِعْ لِنَفْسِكَ وَ أَرِحْنَا. فَقَالَ لَهُ: جَعَلْتُ عَلَى نَفْسِي أَنْ أَخْتَارَ (٤)وَ إِنْ (٥)لَمْ أَفْعَلْ لَمْ أَرُدَّهَا، إِنِّي رَأَيْتُ رَوْضَةً خَضْرَاءَ كَثِيرَةَ الْعُشْبِ فَدَخَلَ فَحْلٌ مَا رَأَيْتُ أَكْرَمَ مِنْهُ فَمَرَّ كَأَنَّهُ سَهْمٌ وَ لَمْ يَلْتَفِتْ إِلَى شَيْ ءٍ مِنْهَا حَتَّى قَطَعَهَا وَ لَمْ يَعْرُجْ، وَ دَخَلَ بَعِيرٌ يَتْلُوهُ وَ اتَّبَعَ أَثَرَهُ حَتَّى خَرَجَ مِنْهَا، ثُمَّ دَخَلَ فَحْلٌ عَبْقَرِيٌّ يَجُرُّ خِطَامَهُ (٦)وَ مَضَى قَصْدَ الْأَوَّلَيْنِ، ثُمَّ دَخَلَ بَعِيرٌ رَابِعٌ فَوَقَعَ (٧)فِي الرَّوْضَهِ، وَ لَا (٨)وَ اللَّهِ لَا أَكُونُ الرَّابِعَ، إِنَّ أَحَداً (٩)وَ لَا يَقُومُ مَقَامَ أَبِي بَكْرٍ وَ عُمَرَ بَعْدَهُمَا فَيَرْضَى النَّاسُ عَنْهُ.

قَالَ (١٠)وَ أَرْسَلَ الْمِسْوَرُ يَسْتَدْعِي عَلِيّاً فَنَاجَاهُ طَوِيلًا ثُمَّ أَرْسَلَ إِلَى عُثْمَانَ

۱- فى ك نسخه بدل: كبير.

۲- فى ك: خلو، و جعل كلمه: خلّ، نسخه بدل.

۳- لا توجد الواو فى س.

۴- جاء فى حاشيه ك ما يلى: قد خلعت نفسى على أن أختار، كذا فى الكامل، و فى النّسخ [كذا] البحار الموجوده عندى، كما فى المتن. محمّد خليل. أقول: و هو يختلف عمّا فى الكامل المطبوع، فراجع.

۵- فى ك نسخه بدل: و لو، بدلا من: و إن.

۶- فى س: حطامه.

۷- فى المصدر: مرتع.

۸- لا توجد الواو فى ك.

۹- فى ك نسخه بدل: و إنّ، و جاء فى حاشيتها: و إن أحد، ليس فى الكامل. أقول: لعلّ الواو زائده من المتن، أى إنّ أحدا لا يقوم .. إلى آخره.

۱۰- أى ابن الأثير فى الكامل ۳- ۳۷. باختلاف يسير.

فَتَنَاجَيَا حَتَّى فَرَّقَ بَيْنَهُمَا الصُّبْحُ ...، فَلَمَّا صَلَّوُا الصُّبْحَ جَمَعَ الرَّهْطَ وَ بَعَثَ إِلَى مَنْ حَضَرَهُ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَ أَهْلِ السَّابِقَهِ وَ الْفَضْلِ مِنَ الْأَنْصَارِ وَ إِلَى أُمَرَاءِ الْأَجْنَادِ فَاجْتَمَعُوا حَتَّى ارْتَجَّ الْمَسْجِدُ بِأَهْلِهِ، فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ النَّاسَ قَدْ أَحَبُّوا (۱)أَنْ يَرْجِعَ أَهْلُ الْأَمْصَارِ إِلَى أَمْصَارِهِمْ فَأَشِيرُوا عَلَيَّ؟. فَقَالَ عَمَّارٌ: إِنْ أَرَدْتَ أَنْ لَا يَخْتَلِفَ النَّاسُ فَبَايِعْ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ. فَقَالَ الْمِقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ: صَدَقَ عَمَّارٌ، إِنْ بَايَعْتَ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ قُلْنَا سَمِعاً وَ طَاعَهً. فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ (۲) بْنُ أَبِی سَرْحٍ: إِنْ أَرَدْتَ أَنْ لَا يَخْتَلِفَ قُرَيْشٌ فَبَايِعْ عُثْمَانَ. فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ أَبِی رَبِيعَهَ الْمَخْزُومِیُّ:

صَدَقَ، إِنِ بَايَعْتَ عُثْمَانَ قُلْنَا سَمِعْنَا وَ أَطَعْنَا (۳)

، فَشَتَمَ عَمَّارٌ ابْنَ أَبِی سَرْحٍ، وَ قَالَ: مَتَى كُنْتَ تَنْصَحُ الْمُسْلِمِينَ؟!. فَتَكَلَّمَ بَنُو هَاشِمٍ وَ بَنُو أُمَيَّهَ، فَقَالَ عَمَّارٌ:

أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ اللَّهَ أَكْرَمَنَا بِنَبِيِّهِ (۴)فَأَنَّى تَصْرِفُونَ هَذَا الْأَمْرَ عَنْ أَهْلِ بَيْتِ نَبِيِّكُمْ؟!. فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِی مَخْزُومٍ: لَقَدْ عَدَوْتَ طَوْرَكَ يَا ابْنَ سُمَيَّهَ، وَ مَا أَنْتَ وَ تَأْمِيرَ قُرَيْشٍ لِأَنْفُسِهَا. فَقَالَ سَعْدُ بْنُ أَبِی وَقَّاصٍ: يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ! افْرُغْ مِنْ أَمْرِكَ قَبْلَ أَنْ يَفْتَتِنَ النَّاسُ. فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ (۵)إِنِّی قَدْ نَظَرْتُ وَ شَاوَرْتُ فَلَا تَجْعَلَنَّ أَيُّهَا الرَّهْطُ عَلَى أَنْفُسِكُمْ سَبِيلًا، وَ دَعَا عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ: عَلَيْكَ عَهْدُ اللَّهِ وَ مِيثَاقُهُ لَتَعْمَلَنَّ بِكِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّهِ رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] وَ سِيرَهِ الْخَلِيفَتَيْنِ مِنْ بَعْدِهِ. قَالَ: أَرْجُو أَنْ أَفْعَلَ وَ أَعْمَلَ بِمَبْلَغِ عِلْمِی وَ طَاقَتِی، وَ دَعَا عُثْمَانَ، فَقَالَ لَهُ مِثْلَ مَا قَالَ لِعَلِیٍّ، فَقَالَ: نَعَمْ، فَرَفَعَ (۶)عَبْدُ الرَّحْمَنِ رَأْسَهُ إِلَى سَقْفِ الْمَسْجِدِ وَ يَدُهُ فِی يَدِ عُثْمَانَ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ اسْمَعْ وَ اشْهَدْ، اللَّهُمَّ إِنِّی جَعَلْتُ مَا بِرَقَبَتِی مِنْ ذَاكَ فِی رَقَبَهِ عُثْمَانَ، فَبَايَعَهُ. فَقَالَ عَلِیٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَيْسَ هَذَا بِأَوَّلِ يَوْمٍ تَظَاهَرْتُمْ فِيهِ

۱- فی المصدر: أجمعوا.

۲- فی س: عبد الرّحمن.

۳- جاء فی حاشیه (ک) : فتبسم ابن أبی سرح فقال عمار : متی .. کامل.

۴- فی المصدر زیاده: و أعزّنا بدینه.

۵- فی س: فقال یا عبد الرّحمن.

۶- فی س: فوقع.

عَلَیْنَا، (فَصَبْرٌ جَمِیلٌ وَ اللّٰهُ الْمُسْتَعانُ عَلی ما تَصِفُونَ) (۱)، وَ اللّٰهِ مَا وَلَّیْتَ عُثْمَانَ إِلَّا لِیَرُدَّ الْأَمْرَ إِلَیْکَ، وَ اللّٰهُ کُلَّ یَوْمٍ فِی شَأْنٍ. فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: یَا عَلِیُّ! لَا تَجْعَلَنَّ عَلَی نَفْسِکَ سَبِیلًا یَعْنِی یَقْتُلُکَ أَبُو طَلْحَهَ حَسَبَ مَا أَمَرَهُ بِهِ عُمَرُ-. فَخَرَجَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ وَ هُوَ یَقُولُ: سَیَبْلُغُ الْکِتَابُ أَجَلَهُ. فَقَالَ عَمَّارٌ (۲)یَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ! لَقَدْ تَرَکْتُهُ وَ إِنَّهُ مِنَ الَّذِینَ یَقْضُونَ بِالْحَقِّ وَ بِهِ یَعْدِلُونَ ...، ثُمَّ قَالَ الْمِقْدَادُ: تَاللّٰهِ مَا رَأَیْتُ مِثْلَ مَا أُتِیَ إِلَی أَهْلِ هَذَا الْبَیْتِ بَعْدَ نَبِیِّهِمْ، إِنِّی لَأَعْجَبُ مِنْ قُرَیْشٍ أَنَّهُمْ تَرَکُوا رَجُلًا مَا أَقُولُ وَ لَا أَعْلَمُ أَنَّ أَحَداً (۳)أَقْضَی بِالْحَقِّ وَ لَا أَعْلَمُ وَ لَا أَتْقَی مِنْهُ، أَمَا وَ اللّٰهِ لَوْ أَجِدُ أَعْوَاناً عَلَیْهِ لَقَاتَلْتُهُمْ. فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: اتَّقِ اللّٰهَ یَا مِقْدَادُ! فَإِنِّی خَائِفٌ عَلَیْکَ الْفِتْنَهَ ... وَ قَالَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ: إِنِّی لَأَعْلَمُ مَا فِی أَنْفُسِهِمْ، إِنَّ النَّاسَ یَنْظُرُونَ إِلَی قُرَیْشٍ وَ قُرَیْشٌ تَنْظُرُ (۴)فِی صَلَاحِ شَأْنِهَا، فَتَقُولُ: إِنْ وُلِّیَ عَلَیْکُمْ بَنُو هَاشِمٍ لَمْ تَخْرُجْ مِنْهُمْ أَبَداً، وَ مَا کَانَ فِی غَیْرِهِمْ فَهُوَ مُتَدَاوَلٌ فِی بُطُونِ قُرَیْشٍ.

قَالَ (۵)وَ قَدِمَ (۶)طَلْحَهُ فِی الْیَوْمِ الَّذِی بُویِعَ فِیهِ لِعُثْمَانَ، فَقِیلَ لَهُ بَایِعْ (۷)لِعُثْمَانَ. فَقَالَ: کُلُّ قُرَیْشٍ رَاضٍ بِهِ؟. قَالُوا: نَعَمْ، فَأَتَی عُثْمَانَ، فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ:

أَنْتَ عَلَی رَأْسِ أَمْرِکَ وَ إِنْ أَبَیْتَ رَدَدْتُهَا. قَالَ: أَ تَرُدُّهَا؟. قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: أَ کُلُّ النَّاسِ بَایَعُوکَ؟. قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: قَدْ (۸)رَضِیتُ، لَا أَرْغَبُ عَمَّا أَجْمَعُوا (۹)عَلَیْهِ.

وَ قَالَ الْمُغِیرَهُ بْنُ شُعْبَهَ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ: یَا أَبَا مُحَمَّدٍ! قَدْ أَصَبْتَ إِنْ بَایَعْتَ عُثْمَانَ، وَ قَالَ

۱- یوسف: ۱۸.

۲- فی المصدر: فقال المقداد.

۳- جاء فی حاشیه ک: رجلا. الکامل.

۴- فی مطبوع البحار: ینظر.

۵- الکامل لابن الأثیر ۳- ۳۷- ۳۸.

۶- فی س: و وفد.

۷- فی ک نسخه بدل: بایعوا و هو کذلک فی المصدر.

۸- لا توجد: قد، فی س.

۹- جاء فی حاشیه ک: و بایعه. الکامل.

لِعُثْمَانَ: لَوْ بَايَعَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ غَيْرَكَ مَا رَضِينَا. فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: كَذَبْتَ يَا أَعْوَرُ! لَوْ بَايَعْتُ غَيْرَ عُثْمَانَ لَبَايَعْتَهُ وَ لَقُلْتَ هَذِهِ الْمَقَالَهَ، قَالَ: وَ كَانَ الْمِسْوَرُ يَقُولُ: مَا رَأَيْتُ أَحَداً مَدَّ (۱)قَوْماً فِيمَا دَخَلُوا فِيهِ بِمِثْلِ مَا مَدَّهُمْ (۲)عَبْدُ الرَّحْمَنِ.

ثُمَّ قَالَ ابْنُ الْأَثِيرِ (۳)وَ قَدْ ذَكَرَ أَبُو جَعْفَرٍ رِوَايَهً أُخْرَى فِي الشُّورَى، عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَهَ قَرِيباً مِمَّا تَقَدَّمَ، غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: لَمَّا دَفَنُوا عُمَرَ جَمَعَهُمْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ وَ خَطَبَهُمْ وَ أَمَرَهُمْ بِالاجْتِمَاعِ وَ تَرْكِ التَّفَرُّقِ، فَتَكَلَّمَ عُثْمَانُ ... و ذَكَرَ ابْنُ الْأَثِيرِ مَا خَطَبَ بِهِ عُثْمَانُ ثُمَّ الزُّبَيْرُ وَ لَا حَاجَهَ بِنَا إِلَى إِيرَادِ خُطْبَتِهِمَا.

ثُمَّ أَوْرَدَ (۴)كَلَامَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ هُوَ قَوْلُهُ:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي اخْتَارَ (۵)مُحَمَّداً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مِنَّا نَبِيّاً وَ ابْتَعَثَهُ (۶)إِلَيْنَا رَسُولًا، فَنَحْنُ أَهْلُ (۷)بَيْتِ النُّبُوَّهِ وَ مَعْدِنُ الْحِكْمَهِ، وَ أَمَانٌ لِأَهْلِ الْأَرْضِ، وَ نَجَاهٌ لِمَنْ طَلَبَ، إِنَّ (۸)لَنَا حَقّاً إِنْ نُعْطَهُ نَأْخُذْهُ (۹)وَ إِنْ نُمْنَعْهُ نَرْكَبْ أَعْجَازَ الْإِبِلِ وَ إِنْ (۱۰)طَالَ السُّرَى، لَوْ عَهِدَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ عَهْداً لَأَنْفَذْنَا عَهْدَهُ، وَ لَوْ قَالَ لَنَا قَوْلًا لَجَادَلْنَا عَلَيْهِ حَتَّى نَمُوتَ، لَنْ يُسْرِعَ أَحَدٌ قَبْلِي إِلَى دَعْوَهِ حَقٍّ وَ صِلَهِ رَحِمٍ، وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ، اسْمَعُوا كَلَامِي وَ عُوا مَنْطِقِي عَسَى أَنْ تَرَوْا هَذَا الْأَمْرَ

۱- فی المصدر: بذّ.

۲- فی الکامل. ما بذّهم.

۳- الکامل ۳- ۳۸.

۴- أی ابن الأثیر فی الکامل ۳- ۳۹.

۵- فی المصدر: بعث، بدلا من: اختار.

۶- جاء فی حاشیه ک نسخه بدل: و بعثه. الکامل، و هی کذلک فی المصدر.

۷- وضع علی کلمه: أهل، رمز نسخه بدل فی ک، و لا توجد فی المصدر.

۸- لا توجد: إن، فی المصدر.

۹- وضع علی الهاء فی س، رمز نسخه بدل.

۱۰- فی المصدر: و لو. و هی نسخه جاءت فی ک.

بَعْدَ هَذَا الْجَمْعِ (۱)تُنْتَضَى فِيهِ السُّيُوفُ، وَ تُخَانُ فِيهِ الْعُهُودُ، حَتَّى لَا يَكُونَ (۲)لَكُمْ جَمَاعَةٌ، وَ حَتَّى (۳)يَكُونَ بَعْضُكُمْ أَئِمَّةً لِأَهْلِ الضَّلَالَهِ، وَ شِيعَةً لِأَهْلِ الْجَهَالَهِ.

وَ قَدْ رَوَى ابْنُ أَبِي الْحَدِيدِ (۴)هَذَا الْكَلَامَ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ جَرِيرٍ الطَّبَرِيِّ، ثُمَّ قَالَ: وَ ذَكَرَ الْهَرَوِيُّ فِي كِتَابِ الْجَمْعِ بَيْنَ الْغَرِيبَيْنِ قَوْلَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ:

وَ إِنْ نُمْنَعْهُ نَرْكَبْ أَعْجَازَ الْإِبِلِ .. و فسّره على وجهين: أحدهما: أنّ من ركب عجز البعير يعانى (۵)مشقّه (۶)، فكأنّه قال: و إن نمنعه نصبر على المشقّه كما يصبر عليها راكب عجز البعير. و الوجه الثانى: أنّه أراد نتبع (۷)غيرنا كما أنّ راكب عجز البعير يكون رديفا لمن هو أمامه، فكأنّه قال: و إن نمنعه نتأخّر و نتبع غيرنا (۸)كما يتأخّر راكب عجز (۹) البعير (۱۰)

ص: ۴۰۵

۱- فى المصدر: المجمع.

۲- فى الكامل: لا تكون.

۳- لا يوجد فى المصدر: حتّى.

۴- فى شرحه على نهج البلاغه ۱- ۱۹۵ بتصرّف.

۵- فى مطبوع البحار: يعافى.

۶- جاء فى حاشيه ك: و يقاسى جهدا، ابن أبى الحديد. و هو كذلك.

۷- فى ك: أن نتبع. و هو الظاهر.

۸- فى ك: نسخه بدل: غيره.

۹- لا توجد: عجز، فى شرح النهج.

۱۰- و أضاف فى النهايه ۳- ۱۸۵- ۱۸۶ وجها ثالثا، قال: و قيل: يجوز أن يريد و إن نمنعه نبذل الجهد فى طلبه فعل من يضرب فى ابتغاء طلبته أكباد الإبل، و لا يبالى باحتمال طول السرى، و الأوّلان أوجه، لأنّه سلّم و صبر على التأخّر و لم يقاتل و إنّما قاتل بعد انعقاد الإمامه له.

**[ترجمه]الجوهری گوید: عصوته بالعصا یعنی او را با چوبدستی زدم .. و العصا با الف مقصوره «۳» مصدر فعل عصی یعصی بالسیف بمعنی ضربه زدن با شمشیر است «۴». و گوید قصعت هامته یعنی با کف بازشده دست بر سرش زدم و قصع الله شبابه«۵» صیغه دیگری از کاربرد این فعل است و در النهایه آمده است که فقصعه الله «۶» یعنی او را دفع نمود «۷» و درشکست «۸». و در برخی نسخه ها با فاء آمده و بمعنی شکستن و پس راندن شدید است«۹». و الجوهری گوید فت الشیء یعنی آنرا خرد کرد و گفته می شود فت عضدی و هد رکنی«۱۰» یعنی درمانده شدم و کمرم شکست و الفیروز آبادی گوید فت فی ساعده یعنی او را ضعیف نمود.«۱۱» و الاقماح بمعنی بالا بردن سر و چشم پوشیدن است و گویند: اقمحه الغلّ یعنی سرش را

۱. أمالی شیخ طوسی ۲- ۱۵۹، با تفصیل در اسناد.

(۲) در (ک): أبی الطّفیل المفضّل.

(۳) در منبع: و عصی مقصور است. و این قول صحیح است.

(۴) الصحاح ۶- ۲۴۲۹، و مثل آن در لسان العرب ۱۵- ۶۴.

(۵) الصحاح ۳- ۱۲۶۶، و همچنین در لسان العرب ۸- ۲۷۴، و غیر آن.

(۶) در حاشیه نسخه (ک) آمده است: قصعه فاطمأن یعنی او را در هم شکست و خیالش راحت شد . پایان. بنگرید: النهایه اثر ابن الأثیر ۴- ۷۳.

(۷) در نسخه (س): فی رفعه، یعنی با تکبر، بجای: أی دفعه بمعنی یعنی او را پس راند.

(۸) النهایه: ۴- ۷۳، و شبیه به آن در لسان العرب ۸- ۲۷۶ .

(۹) چنانکه در لسان العرب ۹- ۲۸۳، و النهایه ۴- ۷۳، و غیر آن آمده است.

(۱۰) الصحاح ۱- ۲۵۹، و لسان العرب ۲- ۶۵.

(۱۱) القاموس ۱- ۱۵۳، و لسان العرب ۲- ۶۵.

از فرط به تنگنا آمدن بالا نگاه داشت.«۱» .

و در برخی نسخه ها مظمئین آمده یعنی تشنگی دهندگان، چنانکه در روایات دیگر به تاکید چنان درج شده و در برخی نسخه ها مفحمین آمده یعنی ساکت کننده رقیب با حجت و برهان.

می گویم: سیره نویسان و راویان حدیث مخالف شیعه - . چنانکه ابن أبی الحدید در شرح علی نهج البلاغه ۱: ۱۹۰ به آن

اشاره کرده و در ۱۲: ۱۴۳ و غیر آن نیز شبیه آن ذکر شده است. و اصل آن کتاب السفیانیه حاحظ است است که ابن أبی الحدید فی شرحش ۱: ۱۸۵ به آن اشاره می کند و مصنف طاب ثراه در صفحات آتی به آن اشاره خواهد کرد. - گویند: آنگاه که ابولؤلؤ عمر بن الخطاب را با خنجر زد و معلوم شد که روزگار وی سرآمده و وقت مرگش رسیده، یکی از یارانش به وی گفت: بهتر است خلیفه ای برگزینی ای امیر مومنان! و او گفت: اگر ابو عبیده زنده بود، به حتم او را جانشین خود می کردم و به خداوندم اگر از من سوال می نمود، می گفتم: از پیامبرت شنیدم که می گفت: ابوعبیده امیر این امت است و اگر سالم غلام حذیفه زنده بود او را جانشین می کردم و به پروردگارم اگر سؤال می کرد می گفتم از پیامبرت شنیدم که می گفت: به راستی که سالم بسیار خدادوست است. - . و در العقد الفرید ۳-: ۴۰۷ آمده است: به او گفتند: خلیفه ای برگزین. گفت کسی را برای خلیفه کردن نمی یابم . و شش تن اصحاب حراء را نزد وی نام بردند و او به هر یک از ایشان طعن و ایرادی وارد کرد و گفت: اگر سالم از موالی ابی حذیفه اکنون زنده بود هرگز شک نمی کردم که او را خلیفه کنم. - مردی به عمر گفت: پسرت عبدالله را جانشین خود کن. گفت: خدا تو را بکشد بخدا سوگند از خدا این را نخواسته ام! وای بر تو! چگونه مردی را جانشین خود کنم که عرضه نداشت زنش را طلاق دهد؟! - . ابن سعد در الطّبقات ۳: ۳۴۳ این مطلب را از نقل های مختلف ذکر کرده است. . -

ابن اثیر در الکامل - . الکامل ۳: ۳۴، با تفاوتی در متن کلام. -

و طبری - . تاریخ طبریّ ۴: ۲۲۷ و پس از آن در حوادث سال ۲۳ هجری قمری[چاپ دار المعارف- بیروت]، و ۳: ۲۹۳ ۲۹۴[چاپ الأعلمی- بیروت]. -

به نقل از شیوخ خود به سندهای متعدد این روایت را ذکر کرده اند. سپس گفت: عمر هیچ سهمی از این خلافت شما ندارد و هرگز آنرا خوش ندانسته ام که اکنون بخواهم برای کسی از اهل خانواده ام، به دنبال آن باشم. اگر خیر باشد

ص: ۳۸۵

که از آن برخوردار گشته ایم و اگر شر باشد که اکنون از ما دور گشته است و خاندان عمر را همین بس که تنها یک تن از ایشان بخاطر آن حسابرسی گردد و از کار امت محمد صلی الله علیه و آله و سلم از وی سوال گردد. مردم از نزد وی برون آمده و دوباره به نزد او آمدند و گفتند: پس یک نظری بده! گفت: پس از آن سخنم، تصمیم گرفته بودم مردی را به جانشینی خود برگزینم که شایسته ترین شما در هدایتتان به راه حق است -و به علی علیه السلام اشاره نمود- و ناگاه حالت خلسه ای مرا فراگرفت و مردی را دیدم که وارد باغی شد و شروع کرد هر میوه رسیده و آبداری را می چید و پیش خود جمع می کرد و از آن خود می نمود و ترسیدم که زنده و مرده، مسئولیت خلافت را به گردن بگیرم و دانستم که خداوند خود این امر را به سرانجام خواهد رساند. سپس گفت: در پی آن گروهی باشید که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم درباره ایشان گفت: ایشان از اهل بهشت هستند و جان سپرد حال آنکه از این شش تن از مردان قریش راضی بود: علی و عثمان و طلحه و زبیر و سعد بن ابی وقاص و عبد الرحمن بن عوف و اکنون من بر آنم تا خلافت را میان ایشان به شورا گذارم تا یکی از خود را برگزینند. و سپس گفت: اگر من جانشینی تعیین کنم پس بهتر از من (ابوبکر) برای خود جانشین کرده و اگر این برگزیدن را رها کنم، آنکه برتر از من بوده نیز رها کرده است و خداوند دین خود را تباه نخواهد گرداند. سپس گفت: ایشان را به نزد من

فرا خوانید.. و ایشان را فراخواندند و به نزد وی وارد شدند حال آنکه او بر بسترش افتاده بود و جان می سپرد.

ص: ۳۸۶

به ایشان نگریست و گفت: آیا همه شما میل به خلافت دارید؟ و ایشان خموش ماندند و بار دیگر تکرار نمود و زبیر پاسخ داد: چرا نباید آنرا بخواهیم، خلافت به تو واگذار شد و تو مسوولیت آنرا به دست گرفتی و جایگاه ما در قریش کمتر از تو نیست و در سابقه و نزدیکی با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نیز کمتر از تو نیستیم. عمر گفت: آیا می خواهید درباره خودتان برایتان بگویم؟ گفتند: بگو، چرا که ما اگر از تو بخواهیم از ما از ما درگذری، از ما نخواهی گذشت. پس گفت: اما تو ای زبیر! زود رنج و کج خلق (یا خسیس) هستی، چون خرسند باشی ایمانت به جاست و چون خشمگین گردی، کافر گردی، روزی انسانی و دیگر روز شیطان و چه بسا که اگر خلافت به دست تو دهم، آنروز را از خوشی با یک پیمانه جو، در دشتها به گرد خود گیج بخوری. و نمی دانم اگر خلافت به دست تو افتد، آنروز که تو اهریمنی گردی، چه کسی برای مردم باشد و آنروز که تو خشمی باشی، که امام مردم خواهد بود و مادام که تو بر این صفت باشی، خداوند سرنوشت این امت را به تو نخواهد سپرد. سپس به طلحه روی کرد و او که از وی بخاطر آنچه که در روز وفات ابوبکر، درباره وی به ابوبکر گفته بود، از وی کینه داشت، و ذکر آن پیش از این گذشت، گفت: سخن گویم یا نه؟ گفت: بگو که تو چیزی از خیر بر زبان نخواهی راند. گفت: من تو را از آنروز که انگشتت در جنگ احد زخمی شد و دچار آن غرور و خودبزرگ بینی گشتی،

ص: ۳۸۷

می شناسم. و به راستی که رسول خدا وقتی که درگذشت، بخاطر سخنی که بهنگام نزول آیه حجاب بر زبان راندی،از تو خشمگین بود.

و سخن وی آن بود که وقتی آیه حجاب نازل شد، طلحه گفت: حجاب امروز ایشان (زنان پیامبر) چه فایده ای دارد، حال آنکه او فرداروز خواهد مرد و ما ایشان را به همسری خود خواهیم گرفت، و این سخن را ابن ابی الحدید از استادش جاحظ روایت کرده است - . در کتاب السّفیانیّه. مولف در شرح نهج البلاغه می نویسد: شیخ ما أبو عثمان الجاحظ گوید : .. و آنچه که وی در این موضع ذکر نموده را مصنف رحمه اللّه در متنی شبیه به آن و با اندک تفاوتی درج نموده است. و نیز بنگرید: شرح نهج البلاغه ۱: ۱۸۵ و ۱۳: ۲۸۷. - .

مفسرین قرآن - . این مطلب را زمخشریّ در الکشّاف ۳: ۵۵۶ بیان کرده و ابن سعد به نقل از الواقدیّ به سندی که وی ذکر می کند، آنرا صحیح دانسته و عبد الرّزّاق در مسندش آنرا بیان کرده و از قول السّدّیّ نیز بیان شده است با سندهای متعدد که در برخی از آنها به نام طلحه تصریح نموده و در برخی دیگر گفته وی مردی است، چنانکه در برخی روایات نام عایشه بیان نشده است . و نیز بنگرید: الدّرّ المنثور للسّیوطیّ ۵: ۴۰۴، و دیگر کتب. - از مقاتل روایت کرده اند که طلحه بن عبدالله گفت: بی شک آنگاه که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم جان سپارد، من عایشه دختر ابی بکر را به همسری خود خواهم گرفت و این آیه نازل شد: (وَ ما کانَ لَکُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَ لا أَنْ تَنْکِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً ...) - . الأحزاب/ ۵۳ -

-: و شما حق ندارید رسول خدا را برنجانید و مطلقا [نباید] زنانش را پس از [مرگ] او به نکاح خود درآورید چرا که این [کار] نزد خدا همواره [گناهی] بزرگ است).

پیش از این - . بحار الأنوار ۲۲- ۲۳۹ - نیز در روایت علی بن ابراهیم گذشت که طلحه گفت: سوگند که چون خداوند جان محمد (ص) را بگیرد، ما آنسان که او زنان ما را از آن خود نمود، ما نیز زنان او را از آن خود خواهیم ساخت.

سپس ابن ابی الحدید گوید: جاحظ می گوید: اگر کسی به عمر گوید، تو گفتی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم در حالی جان سپرد که از این شش تن راضی بوده است، پس چگونه است که اکنون به طلحه می گویی پیامبر درگذشت در حالی که بخاطر حرفی که تو زدی بر تو خشمگین بود؛

ص: ۳۸۸

بی شک دست او را در تناقض گویی اش رو کرده است ولی که بود که جرات آن داشته باشد که به عمر جسارت ورزیده و حتی کمتر این اینچنین حرفی به او زند و خود بنگر که این امر چه سان است.

سپس به سعد بن ابی وقاص روی نمود و گفت: تو جز سپهداری که گروهی را به دنبال خود افکنده و با ایشان به جنگ می روی، نیستی و مردی اهل شکار و تیر و کمان هستی و قبیله تو، الزهره، را چه کار با خلافت و به دست گرفتن امور مردمان؟!

سپس به عبد الرحمن بن عوف روی نمود و گفت: و اما تو ای عبد الرحمن! اگر که ایمان نیمی از مسلمانان با ایمان تو سنجیده شود، بی شک ایمان تو برتری یابد ولی کسی که ضعفی چون ضعف تو در او باشد، مناسب این کار نیست و قبیله الزهره را چه به این کار؟! سپس به علی علیه السلام روی نمود و گفت: چه نیک رهبری بودی تو اگر که این اندک شوخ طبعی در تو نبود! هان سوگند که اگر ولایت امر ایشان را به دست می گرفتی، بی شک که ایشان را به راه روشن و بسوی حق آشکار می بردی.

سپس به عثمان روی کرد و گفت: تو خموش باش! گویی می بینم آنروزی را که قریش این امر را بخاطر محبتش به تو، به دست تو سپرده و تو بنی امیه و بنی ابی معیط را بر گرده مردم سوار کرده ای و فیء (غنایم بدون جنگ) را مخصوص ایشان گردانده ای، پس گروهی از راهزنان عرب بسوی تو شتافته و تو را در بسترت سربریده اند و سوگند که اگر ایشان چنان کنند، تو چنین خواهی کرد و اگر تو چنین کنی، آن گروه نیز چنان خواهند کرد، سپس موی پیشانی او را گرفت و گفت: و چون چنین شد، این سخن مرا به یاد آر! که حتما اینگونه خواهد شد.

ص: ۳۸۹

ابن ابی الحدید - . شرح نهج البلاغه اثر ابن أبی الحدید ۱: ۱۸۶ -

گوید: ابو عثمان الجاحظ این روایت را بطور کامل در کتاب السفیانیه ذکر کرده و گروهی دیگر غیر از او آنرا در باب فراست و نهان‌بینی امور در شخصیت عمر ذکر کرده اند.

زمخشری در کتاب الفائق - . الفائق اثر زمخشریّ ۳: ۲۷۵- ۲۷۶ دار المعرفه- بیروت[۲: ۴۲۵- ۴۲۶]. -

گوید: آنگاه که عمر خنجر خورد، ابن عباس بر وی وارد شد و او را دید که از این بابت که چه کسی را پس از خود خلیفه گرداند، اندوهگین است، و ابن عباس شروع کرد به برشمردن اصحاب و نام عثمان را برد و او گفت: شیفته نزدیکانش است و روایت شده که گفت: از خوش خدمتی او به نزدیکانش و خویشاوندگزینی او بیم دارم. گفت: علی چه؟ گفت: او مردی است که شوخ طبع است. گفت: طلحه چطور؟ گفت: اگر آن خودپسندی و غرورش را نداشت. و روایت شده که گفت: آن چلاق دست! او خودپسند است یا دچار نخوت است. گفت: زبیر چه؟ گفت: زودرنج و کج خلق است. و گوید روایت شده است: بدخوی گنده دماغ است. و روایت شده که گفت: و شایسته نیست که کسی این امر را به دست گیرد مگر مردی بینشمند در تصمیم گرفتن و برکنار از فریب خوردن، مردی سرسخت ولی بدون خشونت. عبد الرحمن چطور؟ گفت: اوه. مردی نیکوکار را نام بردی ولی او ضعیف و سست عنصر است و این کار جز از دست مردی نرمخو بدون سستی و توانمند بدون خشونت بر نمی آید و نرمخوی بدون سست عنصری، بخشنده

ص: ۳۹۰

بدون اسرافکاری و صرفه جو بدون ناخن خشکی است(صفحه ۱۵۳ کتاب). گفت: و سعد بن ابی وقاص چطور؟ گفت: آن مرد همیشه در میان گروهی از سواران شما و مشغول تاختن است. زمخشری سپس الفاظ حدیث را توضیح داده و گفته است: الکلف (شیفتگی) بمعنی ولع داشتن به چیزی همزمان با دلمشغولی و تحمل دشواری. الحفد: (خوش‌خدمتی) بمعنی جمع کردن و هم معنی حفل و حفش و به کسی که تیزپا به خدمت برخاسته و به رونده ای که سبک سیر می رود،حافد گویند، چرا که برای اینکار خود و نفسش را برای اینکار جمع می کند و گامهای پشت هم برمی دارد و عرب به نوکران الحفده گوید و اخشی حفده یعنی تیزپایی او در کسب خشنودی نزدیکانش. الاثره: (خویشاوندگزینی)برگزیدن فیء و غیر آن برای خود. دعابه یعنی مزاح و دعب یدعب بمعنی مزح یمزح و رجل دعب و دعابه یعنی مرد شوخ طبع، البأو: خودپسندی و غرور. الاکنع: (چلاق) شل، معلول، و کنعت اصابعه یعنی انگشتانش دچار درهم رفتگی و تشنج شد و .. دست او در جنگ احد بهنگام دفاع از رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلم آسیب دیده بود.

ص: ۳۹۱

النخوه: خودبزرگ‌بینی و کبر. رجل وعقه لعقه: (زودرنج) مرد آزمند که با نادانی و بدخلقی و تنگ‌دلی خود را به کاری درافکند. و گاهی مخفف شده و بمعنی شتابزدگی و عجله می باشد. لقِس: (کج خلق) از لقست نفسه الی الشیء بمعنی اینکه دلش به چیزی گرایش یافت و بر آن حریص بود. و لقست بمعنی خبثت یعنی خبیث و فرومایه گشت. و ابوزید گوید اللقس صفت است برای مردی که بر مردمان لقب گذاشته و ریشخندشان می کند و با نون نقس ینقس نقسا نیز گفته شده است. الضرس: (بدخوی) بمعنی شرس یعنی بدخو و بدطینت و گستاخ است. و شتر ضروس شتری است که دوشنده اش را گاز می گیرد و گفته می شود اتق الناقه بجز ضراسها یعنی از شتر ماده به خاطر بچه داشتنش و بدی رفتارش بر حذر باش و این به جهت علاقه او به بچه اش در آغاز ولادت آن می باشد. الضبس(گنده دماغ) و ضمس نزدیک به معنی ضرس است. الوکف: (ناخن خشکی) افتادن به گناه و زشتکاری .

و قد وكف فلان يوكف وكفا و أوكفته أنا إذا أوقعته «۷». قال «۸»:

الحافظو عوره العشيره

لا يأتيهم من ورائهم وكف

و و قد وكف فلان يوكف وكفا و أوكفته أنا إذا أوقعته «۷» يعنى او را درانداختم و گويد: «۸» آن حافظان عشيره خود كه در پى خود رشتكارى و گناهى ندارند.

ص: ۳۹۲

و اصل آن از وكف المطر بمعنى افتادن باران است و توكّف الخبر يعنى توقّع الخبر: انتظار خبر را داشت. المقنب: از جنس اسب .. به چهل، پنجاه اسب گويند و در كتاب العين نزديك سيصد اسب و معنى آن اينكه وى سپهداريست و جز براى اينكار مناسب نيست. پايان سخن زمخشرى.

ابن عبد البر در الاستيعاب - . الاستيعاب چاپ شده در حاشيه الإصابه ۲: ۴۶۹ -

روايت مى كند كه وى درباره على عليه السلام گفت: اگر خلافت را به اين مرد موى پيشانى ريخته بسپارند، ايشان را به راه راست استوار خواهد برد. و ابن عمر به او گفت: پس چرا على را به خلافت روا نمى دارى؟ گفت: نمى پسندم كه مسئوليت خلافت را هم در زندگى ام و هم پس از مرگم، تحمل نمايم.

و سيد رضى در الشافى - . الشّافى ۳: ۱۹۷- ۱۹۸ -

اين روايت را از البلاذرى در تاريخش به سندى كه به ابى رافع مى رسد، روايت كرده است: عمر بن الخطاب به ابن عباس تكيه داده بود و ابن عمر و سعيد بن زيد نزد وى بودند و گفت: بدانيد كه من هيچ چيزى درباره كلاله (خويشان كسى كه در مساله ارث پدر و فرزند ندارد) نگفته و احدى را پس از خود به خليفگى برنگزيده ام و هر كس از اسيران عرب وفات مرا دريابد، به هزينه سهم مال الله آزاد است. سعيد بن زيد گفت: هان كه اگر به كسى از ميان مسلمانان اشاره كنى، مردمان تو را امين خواهند دانست. پس عمر گفت: به حق كه از سوى ياران خود حرصى بس زشت و شنيع ديده ام و اكنون اين امر را ميان اين شش تن به شورا مى گذارم كه

ص: ۳۹۳

پيامبر صلّى الله عليه و آله و سلم در حالى جان سپرد كه از ايشان خشنود بود. و سپس گفت: اگر يكى از اين دو مرد عمرشان تا اين لحظه باقى بود من اين امر را به ايشان مى سپردم، بى شك به او اطمينان داشتم: سالم از موالى ابى حذيفه و ابو عبيده بن

الجراح. مردی به او گفت: ای امیر مومنان! نظرت درباره عبد الله پسرت چیست؟ به او پاسخ داد: خدا تو را بکشد! به خدا که به این سخنت، خدا را در نظر نداشتی. من مردی را که نتوانست زنش را طلاق دهد را به خلافت نمی گمارم. عفان گوید: منظور از مردی که نام عبد الله بن عمر را برد، مغیره بن شعبه بود - . و ابن الأثیر در الکامل ۳: ۳۴ و دیگران نیز آن را ذکر کرده اند. - .

و در موضعی دیگر از این کتاب - . الشافی ۴: ۲۰۲- ۲۰۳، و شبیه به آن در الشافی ۳- ۱۹۷ نیز ذکر شده است. -

گوید: محمد بن سعد به سندی که ذکر می کند از ابن عباس روایت می کند که گفت: عمر گفت: نمی دانم با امت محمد صلّی الله علیه و آله و سلم چه کنم؟! و این پیش از آن بود که ضربه بخورد. من به او گفتم: چرا ناراحتی با آنکه کسانی را داری که ایشان را به خلافت ایشان بگماری؟ گفت: منظورت این رفیق شماست؟ و منظورش علی علیه السلام بود. گفتم: آری، به خدا که او با خویشاوندی که با رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم دارد و داماد اوست و با آن سابقه و عملکرد نیکی که دارد، شایسته این امر است. عمر گفت: به راستی که در شخصیت او حالتی از بیکار نشینی و شوخ‌طبعی است. گفتم: درباره طلحه چه می گویی؟ گفت: در او خودپسندی و غرور می بینم. گفتم: عبد الرحمن چه؟ مردی نیکوکار است ولی سست عنصر. گفتم: سعد چطور؟ گفت او مردی اهل لشکرکشی و جنگ است که اگر مسوولیت یک روستا را به او بدهی، توان اداره آنرا نخواهد داشت. گفتم: زبیر چطور؟ گفت: زودرنج و کج خلق است که چون خشنود باشد مومن و چون خشمی گردد،کافر می شود. آزمند است و این کار تنها از دست مردی توانمند ولی بدون خشونت، همیار مردم ولی بدون سستی، بخشنده ولی بدون اسرافکاری برمی آید. گفتم: پس نظرت درباره عثمان چیست؟

ص: ۳۹۴

گفت: اگر خلافت را به دست گیرد، بی شک فرزندان ابی معیط را بر گرده مردمان سوار می کند و اگر چنین کند، قطعا مردم او را خواهند کشت.

احمد بن اعثم در تاریخ خود - . الفتوح ۱: ۳۲۳- ۳۲۴، با اختصار و تصرّف. -

روایت می کند: سخن او در حق این شش تن دو یا سه روز پیش از آن بود که ابو لؤلؤ او را با خنجر بزند و آن چنان بود که چون ابو لؤلؤ او را تهدید نمود و داستان آن پیش از این ذکر گشت، فردای آن روز وی بر منبر رفت و خوابی که آنشب دیده بود را تعریف کرد و گفت: من شک ندارم که اجلم نزدیک شده است و اگر چنین شد، شما یکی از این شش تنی را برگزینید که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم درحالی که از ایشان خرسند بود، رحلت نمود .. و نام ایشان را برشمرد. سپس پایین آمد و دست عبد الله بن عباس را گرفت و از مسجد بیرون رفت و نفس راحتی کشید و گفت: من از مرگ بیمی ندارم و پس از خود بر امر خلافت نگران نیستم. ابن عباس به او گفت: نظرت درباره علی بن ابیطالب علیه السلام چیست،که حال او بهنگام هجرت و نزدیکی او به پیامبر (ص) و سوابقش بر تو معلوم است؟ گفت: درست می گویی - . در تاریخ ابن أعثم: و اللّه- ای ابن عبّاس- به راستی که این این امر همینطور است که می گویی و به حق که اگر او پس از من ولایت شما را به دست گیرد سوگند که شما را به راهی از حق می برد که خود می دانید. -

ابن عبـاس! و به راستی دربـاره او چنین می دانم که اگر خلافت در دست او باشـد، به حق که مردمان را به راه راستین هـدایت خواهـد نمود، ولی شوخ طبعی او و میـل شدیـد او در به دست گرفتن این امر، مرا از اینکـار باز می دارد.. سـپس همه پنـج نفر دیگر را نیز ذکر نمود و او هر یـک را شـبیه به آنچه که پیش از این بیـان شـد، نکوهش نمود و سـپس از نبود معـاذ بن جبـل و سالم مولای ابی حذیفه و ابی عبیده اظهار تاسف نمود و آنگاه به درون خانه اش رفت.

گوید - . تاریخ ابن أعثم ۱: ۳۲۶ - :

سپس ابو لؤلؤ او را با خنجری دو سر که دسته اش در وسط بود، چنان که گذشت، ضربتی زد. گوید - . الفتوح ۱: ۳۲۷ - :

در آن روز طلحه در مدینه نبود و عمر گفت: سه روز برای طلحه صبر کنید، اگر آمد که آمد وگرنه یکی از پنج تن را انتخاب کنید.

ص: ۳۹۵

محمد بن جریر الطبری - . تاریخ طبریّ ۳: ۲۹۳ حوادث سال ۲۳ هجری، با اندک تفاوتی. -

گوید: در این محفل نامی از طلحه به میان نیامده و او در این روز در مدینه نبود.

سپس به ایشـان گفت: به اتاق عائشه برویـد و در آن به شور بنشـینید و سـپس درحالیکه خون بسـیار از وی رفته بود، سـرش را زمین گـذاشت. پس ایشان به درون اتاق رفتند و به آرامی با هم سـخن می گفتند تا آنکه صداهایشان بالا گرفت و عبد الله بن عمر گفت: امیر مومنـان هنـوز زنـده است، چیست این هیـاهو و سـروصدا ؟ عمر متوجه شـد و صـداها را شـنید و گفت: دسـت بردارید و چون من مردم، به مدت سه روز مشورت و رایزنی کنید و صـهیب به پیشنمازی مردم بایستد و مباد روز چهارم از راه برسد و شـما هنوز امیری نداشـته باشـید و عبد الله بن عمر بعنوان پیشنهاد دهنده و مشاور حاضر باشد ولی او حق مداخله ای در تصـمیم نـدارد و طلحه بن عبیدالله نیز در این امر شـریک شـماست و اگر تا سه روز حاضـر شد، او را نیز راه بدهید وگرنه او را راضـی نمایید و کیست که بتواند طلحه را راضـی نماید!.. سـعد گفت: من او را راضـی خواهم کرد و خدا بخواهد، و مخالفتی در میان ما نخواهد افتاد.

سپس - . مقصود طبریّ است در تاریخش ۳: ۲۹۴- ۲۹۵ با اندک تفاوت و اختصار. -

وصیت خود را به ابی طلحه انصاری و آنچه را که عبد الرحمن بن عوف مخصوص گرداند، که او در هر گروهی که باشد حق با ایشان است، و اینکه دسـتور داد هر کس مخالفت نمود را بکشد را یادآور شد. سپس مردم بیرون رفتند و علی علیه السلام به عبـاس گفت: عمو، یعنی این امر را از کف من برون کردنـد؟ گفت: از کجا می دانی؟ گفت: او مرا با عثمان همسان دانسـته و گفته: طرفـدار گروه پرشـمارتر باشـید و اگر دو تن به یک رای داده و دو تن دیگر، نفر دیگر را برگزینند،با گروهی باشـید که عبدالرحمن در میان ایشان است و اینگونه،سعد هرگز با پسرعمویش مخالفت نمی کند و عبدالرحمن نیز که داماد عثمان است، هرگز با او مخالف نخواهـد بود و هر یک خلافت را به آن دیگر عرضه خواهـد کرد و حتی اگر دو تن دیگر هم با من باشـند،

فایـده ای به حـال من نخواهـد داشت. عبـاس گفت: تو را برای هیـچ کاری پیش نفرسـتادم مگر آنکه دیرهنگام با نتیجه ای که نمی پسندم بازگشتی.

ص: ۳۹۶

هنگام بیماری رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم به تو گوشزد کردم که از وی بپرسی که جانشینی او به که می رسد و تو نپـذیرفتی و ابـا نمودی و هنگـام وفـات او به تو اشاره کردم که سـریعا امر بیعت را از آن خود نمایی و تو نپـذیرفتی و امروز که عمر تو را بعنوان یکی از شورا نام برد،به تو گفتم که خود را بالاتر از آن بـدانی و با ایشان همراه نشوی و تو باز هم نپذیرفتی و اکنون این سـخن را از من داشـته باش: هر گاه که این قوم امر خلافت را به تو عرضه داشـتند،بگو: نه. مگر آنکه تو را به امیری خود گیرنـد و بـدان که اینان همچنان تو را از امر خلافت دور خواهند راند تا آنکه کسـی غیر از خودت، برای گرفتن این حق برای تو برخیزد و سوگند به خدا که جز با شری که خیری در آن نباشد، خلافت از آن تو نخواهد شد.

پس علی علیه السـلام به او گفت: هـان که من می دانم ایشان عثمان را به خلافت خواهنـد رسانـد و او بـدعتها و سـنتهای من... درآوردی بسـیار به راه خواهـد انـداخت و اگر او بر جای ماند، به حتم این سـخن را به یادت خواهم آورد و اگر کشـته شود یا بمیرد، بی شک بنی امیه خلافت را میان خود موروثی خواهنـد کرد و اگر من زنده باشم، مرا چنان خواهی یافت که ایشان بس بیزار خواهند بود و آنگاه این شعرها را به مثل ذکر نمود: شب هنگام به خداوند رقّاصگان سوگند یاد کردم ... که صبح هنگام سبـک پـا روانه گشـتند و زودهنگام وارد المحصّب (دره ای که دشت میان مکه و منی منتهی است)گشـتند - صـبح هنگام بنو شُدّاخ، به حالی که تشنه لبانی چپاولگرند، از قبیله ابن یعمر خونی خواهد دوشید.

ص: ۳۹۷

گویـد - . یعنی طبریّ در تاریخش ۳: ۲۹۵ - : سـپس روی گرداند و ابو طلحه انصاری را دید و از حضور او ناخشنود گشت و ابوطلحه گفت: نترس ابا الحسن.. و این سخنی بود که از طبری نقل کردیم .

ابن اثیر این روایت را در کامل - . الکامل ابن الأثیر ۳: ۳۵، با اندک تفاوتی و اختصار، و سخن همچنان از ابن أبی الحدید در شرح نهج ۱: ۱۸۷ است. - بیان کرده که گفتند: سـپس عمر گفت: ابا طلحه انصاری را به نزد من بخوانید و او را به نزد وی فرا خواندند و او گفت: ابا طلحه! مدتهاست که خداوند اسلام را به واسطه شما عزت و سرفرازی بخشیده است. چون از گودال قبر من بازگشتیـد،پنجاه تن از مردان شمشـیر به دست انصـار را برگزین و این چنـد تن را به انجـام این کار و تعجیل در آن وادار. ایشـان را در خـانه ای گرد آور و یارانت را پشت در خانه مستقر کن تا ایشان شور نماینـد و یکی از جمع خود را برگزیننـد و اگر پنـج تن توافق کردنـد و یکی سـر بـاز زد، سـرش را بـا شمشـیر بشـکن، و اگر چهـار تن هم رأی گشـته و دو تن مخـالفت ورزیدنـد، گردن آن دو را بزن و اگر سه تن به توافق رسیده و سه تن دیگر نظری متفـاوت داشـتند، نظر آن سه تنی را که عبد الرحمن بن عوف در میان ایشان است را بپذیر و اگر آن سه تن دیگر بر مخالفت خود پافشاری نمودند، گردنشان را بزن.

و در روایت ابن اثیر - . الکامـل ابن الأـثیر ۳: ۳۵ - آمـده است: و اگر سه تن توافق نمودنـد، پس عبد الله بن عمر را حکم قرار

دهید و اگر به حکم عبدالله تن ندادند، پس طرف گروهی را بگیرید که عبدالرحمن در میان ایشان است و بقیه را بکشید.

سپس گوید - . ابن أبی الحدید معتزلی در شرح نهج البلاغه ۱: ۱۸۷- ۱۸۸، با اندک تفاوتی. - :

و اگر سه روز گذشت و ایشان هنوز در این امر به اتفاق نظر نرسیده بودند، گردن هر شش تن را بزن و اجازه بده که مسلمانان کسی را برای خود برگزینند. و آنگاه که عمر دفن گردید ابو طلحه انصاری ایشان را در خانه مسور بن مخرمه و گفته اند در خزانه بیت المال و یا گفته اند در اتاق عایشه با اجازه خود او، گرد آورد و خودش با پنجاه مرد جنگی از انصار با شمشیر بر در ایستاد و عمرو بن العاص و مغیره بن شعبه آمدند و بر کنار در نشستند و سعد آندو را با سنگریزه زد

ص: ۳۹۸

و بلندشان کرد و گفت: می خواهید بعدا بگویید که ما هم حاضر بودیم و از جمله اهل شورا بودیم. سپس اهل شورا به رایزنی نشستند و طلحه بن عبید الله ایشان را بر خود شاهد و گواه گرفت که حقش را از این شورا به عثمان واگذارده است و این از آنرو بود که می دانست مردم او را با علی علیه السلام و عثمان همردیف نمی دانند و خلافت به راحتی به دست او نخواهد افتاد و اینگونه با بخشیدن امری که برای خودش فایده ای نداشت،خواست تا طرف عثمان را تقویت نماید و جبهه علی علیه السلام را تضعیف گرداند. و این بخاطر آن بود که وی بدلیل آنکه از قبیله تیم بود و پسر عموی ابوبکر ، از علی رویگردان بود و بنی هاشم بخاطر خلیفه شدن ابوبکر در دل خود نسبت به بنی تیم کینه و خشمی داشتند و بنی تیم نیز در دل خود به بنی هاشم کینه داشتند و پس چون زبیر این دید گفت: و من شما را بر خود شاهد می گیرم که حقم از شوری را به علی (ع) بخشیدم و این به خاطر تعصب فامیلی بود که در خود احساس کرد چرا که او پسر عمه امیرالمؤمنین بود و آن صفیه دختر عبدالمطلب بود و ابو طالب دایی او بود. و به این ترتیب چهار نفر از شش تن باقی می ماندند. پس سعد بن ابی وقاص گفت: من هم حقم را به پسر عمویم عبد الرحمن دادم و این هم بدلیل آن بود که وی از قبیله بنی زهره بود و می دانست که این امر به وی نخواهد رسید. و چون تنها سه نفر باقی ماندند، عبد الرحمن به علی علیه السلام و عثمان گفت: کدام یک از شما خود را از به دست گرفتن خلافت کنار می کشد و حق انتخاب با یکی از دو تن باقیمانده می ماند؟! . و هیچیک از آندو سخنی نگفت. پس عبد الرحمن گفت: شاهد باشید که من خود را بنا به این شرط که یکی از دو تن باقیمانده را برگزینم، از این کار برکنار می دارم و آندو همچنان خموش بودند. پس او با علی علیه السلام آغاز نمود و به او گفت: با تو بیعت می کنم بنا بر پیروی از کتاب خدا و سنت رسول او (صلّی الله علیه و آله و سلم) و سیره شیخان ابوبکر و عمر. پس علی گفت: بلکه بنا بر کتاب خدا و سنت پیامبرش صلّی الله علیه و آله و سلم و رأی و اندیشه خودم. پس او از وی به سمت عثمان روی گرداند و همان پیشنهاد را به او داد و او گفت: آری. پس دوباره به علی (علیه السلام) روی نمود و سخنش را تکرار نمود و این کار را برای سومین بار نیز تکرار نمود و چون دید که علی از

ص: ۳۹۹

سخن اولش رویگردان نیست و عثمان هر بار به آری پاسخ می گوید، بر دست عثمان زد و گفت: سلام بر تو ای امیر مومنان. پس علی علیه السلام گفت: به خدا که چنین نکردی مگر بخاطر آنکه تو از وی امید آن چیزی را داشتی که آن رفیق دیگر

شما دو تن، از این رفیقت امیدش را داشت. خداوند این همدستی شما را به جنگ و دعوای خانمان برانداز بدل کند. گفته اند: پس از آن بود که میان عثمان و عبدالرحمن دعوا و تباهی پاگرفت و تا زمان مرگ عبدالرحمن هیچیک با دیگری کلمه ای سخن نگفت.

ابن ابی الحدید - . شرح نهج البلاغه ۱: ۱۹۶ -

از ابی هلال العسکری در کتاب الاوائل روایت می کند: دعای علی علیه السلام در حق عثمان و عبدالرحمن مستجاب گردید و آندو تا زمان مرگ همچنان از یکدیگر رویگردان و با هم دشمن بودند.. و چون عثمان قصر خود طمار و الزوراء را بنیان نهاد و ولیمه ای فراوان فراهم کرد و مردم را به میهمانی خود دعوت نمود، عبدالرحمن نیز در میان ایشان بود و چون به ساختمان و آن غذا نگریست، گفت: ابن عفّان! آنچه را که درباره تو دروغ قلمداد می کردیم، اکنون به چشم خود در تو راست می بینیم و من از بیعت با تو به خدا پناه می برم. پس عثمان غضبناک گشت و گفت: ای غلام او را بیرون بیانداز! و او را بیرون کردند و به مردم دستور داد که با او نشست و برخاست ننمایند و کسی جز ابن عباس به نزد وی نمی آمد، وی به نزد او می آمد و از او قرآن و فرائض را می آموخت و چون عبدالرحمن بیمار گشت و عثمان به عیادت او آمد و با او سخن گفت، وی حرفی با او نزد تا آنکه جان باخت.

آنچه از روایت ابن ااثیر در الکامل و محمد بن جریر در تاریخش پیداست آنست که بیعت با عثمان در روز نخست شورا انجام نپذیرفته است. ابن ااثیر - . الکامل ۳: ۳۶، با اندک تفاوت و تصرف - گوید: عبدالرحمن شبها را در شهر می گشت و با یاران رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم و امیران سپاه دیدار می نمود

ص: ۴۰۰

و با ایشان به مشورت می نشست تا آنکه در شبی که صبح آن فرصت سه روزه ای که عمر تعیین کرده بود، به پایان می رسید؛ به خانه مسور بن مخرمه رفت و او را بیدار کرد و گفت: من امشب خواب به چشمانم نیامده است، پس روانه شو و زبیر و سعد را خبر کن و او آندو را خبر کرد. وی نخست زبیر را خطاب قرار داد و گفت: دو پسر عبد مناف را رها کن و از این امر نیز دست بکش. وی گفت: سهم من از آن علی علیه السلام . و به سعد گفت: سهمت را از آن من کن. گفت: اگر خودت را برگزینی، می پذیرم و اگر عثمان را برگزینی، علی نزد من محبوب تر است. ای مرد! برای خودت بیعت نما و ما را خلاص کن. وی به او گفت: سر آن دارم که من باشم که انتخاب می کنم و اگر چنین نکنم، خلافت را اراده نکرده ام. من در خواب علفزاری سرسبز و پرگیاه دیدم که نریانی بی نظیر که اصیلتر و بی عیب تر از آن ندیده بودم به آن وارد شد و چون تیری از آن گذشت و هیچ توجهی بدانچه در علفزار بود نکرد تا آنکه آنرا بدون هیچ درنگ طی نمود و سپس شتر نری در پی آن وارد شد و همان راه او را پیمود تا از آن خارج گشت و سپس نریانی بی همتا وارد شد که پوزه بر زمین می کشید و در مسیر دو نریان قبلی رفت و سپس شتر نر چهارمی وارد شد و در میان آن علفزار افتاد و غرق آن گشت و به خدا که نه، من چهارمی نخواهم بود و هیچکس نخواهد بود که در جایگاه ابوبکر و عمر نشیند و مردم از او راضی باشند.

گوید - . ابن الأثیر در الکامل ۳: ۳۷. با اندک تفاوتی - : و مسور کسی را فرستاد و از علی خواست که بیاد و بسیار با او در

خلوت سخن گفت و سپس به نزد عثمان فرستاد

ص: ۴۰۱

و بسیار با هم سخن گفتند تا آنکه هنگامه صبح از هم جدا شدند .. و چون نماز صبح را برپا داشتند، وی آن گروه را گرد آورد و به نزد کسانی از مهاجرین و پیران اهل فضل و سابقه در اسلام از انصار و امیران سپاهیان که حاضر گشتند، فرستاد و فرایشان خواند تا آنکه گرد آمدند و مسجد دیگر گنجایش آنها را نداشت. پس گفت: ای مردان! مردمان دوست دارند که اهل شهرهای اطراف و آبادیهای دوردست به خانه های خویش بازگردند، پس مرا به رأی و مشورت خود یاری نمایید. عمار گفت: اگر می خواهی که مردمان در نزاع نگردند، با علی علیه السلام بیعت کن. مقداد بن الاسود گفت: راست می گوید عمار،اگر با علی علیه السلام بیعت کنی، بر سر و چشم،خواهیم پذیرفت. عبد الله بن ابی سرح گفت: اگر خواهی که اهل قریش با هم در مخاصمه نشوند، با عثمان بیعت کن. عبد الله ابی ربیعه المخزومی گفت: راست می گوید، اگر با عثمان بیعت کنی، بر سر و چشم خواهیم پذیرفت. .. پس عمار ابن ابی سرح را دشنام داد و گفت: از کی تا به حال تو خیرخواه مسلمانان شده ای؟! پس افراد بنی هاشم و بنی امیه سخن گفتند و عمار گفت: ای مردمان! به راستی که خداوند ما را به وجود پیامبرش گرامی داشت. اکنون چه شده که شما می خواهید امر خلافت را از دست اهل بیت پیامبرتان به در آورید؟! مردی از بنی مخزوم گفت: پا از گلیمت فراتر از گذاشته ای ای پسر سمیّه و تو را چه که در امیر انتخاب کردن قریشیان برای خودشان دخالت می کنی؟ سعد بن ابی وقاص گفت: عبد الرحمن! پیش از آنکه مردمان به فتنه و ستیز بیفتند، این کار را فیصله بده. عبدالرحمن گفت: من بسیار اندیشیده و رایزنی ها نمودم و اکنون شما ای گروه مردمان، مباد که بیخردی کرده و کار نامعقولی کنید. و سپس علی علیه السلام را فراخواند و گفت: عهد و میثاق خداوند به گردن تو که با تو بیعت کنم بر آنکه به کتاب خدا و سنت رسول او صلّی الله علیه و آله و سلم و سیره دو خلیفه پس از او عمل نمایی. گفت: خواسته ام آنست که {بجای عمل به سیره دو خلیفه قبلی} بنا بر دانش و توان خود عمل و اقدام نمایم. و سپس عثمان را فراخواند و آنچه خطاب به علی گفته بود، به وی گفت و او گفت: آری، می پذیرم. پس عبدالرحمن در حالیکه دستش در دست عثمان بود، سر به سوی سقف مسجد بلند کرد و گفت: خداوندا ببین و شاهد باشد، خداوندا من آنچه که از این مسوولیت بر عهده داشتم، به عهده عثمان گذاشتم و سپس با او بیعت نمود. پس علی علیه السلام گفت: این نخستین باری نیست که علیه ما با یکدیگر همدست شده اید:

ص: ۴۰۲

(فَصَبْرٌ جَمِيلٌ واللَّهُ الْمُسْتَعانُ عَلى ما تَصِفُونَ) - . یوسف/ ۱۸ -

-: اینک صبری نیکو [برای من بهتر است] و بر آنچه توصیف می کنید خدا یاری ده است). به خدا که عثمان را ولایت نبخشیدی مگر بخاطر آنکه منافعی به تو برساند، حال آنکه خداوند هر لحظه در تدبیر است. پس عبدالرحمن گفت: ای علی! کاری نکن که بهانه ای به دست دهی. و منظورش آن بود که ابو طلحه بنا بر آنچه عمر به وی دستور داده بود، او را بکشد. و علی علیه السلام درحالیکه می گفت: وعده الهی به عمل در خواهد آمد، از مسجد بیرون رفت. عمار گفت: ای عبد الرحمن! به راستی که تو او را ترک گفتی حال آنکه وی از کسانی است که به حق قضاوت کرده و هم به آن، دادگری پیشه می کنند.

.. سپس مقداد گفت: به خدا سوگند که هرگز رفتاری بسان آنچه که با این خاندان پس از پیامبرشان شده است، ندیده ام. به حق که من از قریش در شگفتم که مردی را رها کرده اند که گمان نمی کنم و نمی شناسم کسی را که در قضاوت کردن به حق و صاحب دانش بودن و پرهیزکاری از وی برتر باشد. هان به خدا که اگر کسانی را برای یاری وی بیابم که با ایشان در جنگ خواهم شد. پس عبد الرحمن گفت: تقوا پیشه کن ای مقداد! من نگرانم که فتنه دامنگیر تو گردد. ... و علی علیه السلام گفت: به حق می دانم چه در دل دارند. مردمان به قریش می نگرند و قریش تنها به نفع خود می نگرد و مردان آن می گویند: اگر بنی هاشم بر شما ولایت یابند، این امر هرگز از دست ایشان بیرون نخواهد شد و اگر در دست کسی جز ایشان باشد در دست شاخه های قبیله قریش می گردد.

گوید - . الکامل ابن الأثیر ۳: ۳۷- ۳۸ - : همان روزی که عثمان بیعت یافت، طلحه از راه رسید و به او گفتند که به نفع عثمان بیعت نما. گفت: آیا همه قریش به وی راضی هستند؟ گفتند: آری. پس به نزد عثمان آمد و عثمان به او گفت: تو خود می دانی چه تصمیمی بگیری و اگر دلت خواست، این بیعت را نپذیر. گفت: آیا آنرا نپذیرم؟ گفت: آری. گفت: آیا همه مردم با تو بیعت کرده اند؟ گفت: آری. گفت: قبول کردم. آنچه را که بر آن اجماع نموده اند، رد نمی کنم. مغیره بن شعبه به عبد الرحمن گفت: ای ابا محمد! اگر با عثمان بیعت کنی، کار درست را کرده ای و به

عثمان گفت: اگر عبد الرحمن با کسی جز تو بیعت نماید،ما نمی پذیریم. عبد الرحمن پاسخ داد: دروغ می گویی ای یک چشم! اگر با کسی غیر عثمان هم بیعت کنم بی شک تو با او بیعت می کنی و نظیر همین سخن را تکرار می کردی. گوید: و مسور می گفت: هرگز ندیدم کسی بسان عبد الرحمن قومی را در آنچه که در آن وارد شده اند یاری نماید.

ابن الاثیر - . الکامل ۳: ۳۸ - گوید: ابو جعفر روایت دیگری نیز درباره شورا از المسور بن مخرمه شبیه به آنچه ذکر شد،روایت می کند با این تفاوت که می گوید: زمانی که عمر را دفن کردند،عبد الرحمن ایشان را گرد آورد و برایشان خطبه ای گفت و ایشان را به اتحاد و دوری از چنددستگی فرا خواند و عثمان سخن گفت .. و ابن اثیر سخنان عثمان را نقل نموده و سپس زبیر و ما نیازی به ذکر خطبه های آندو نمی بینیم و سپس سخن علی بن ابیطالب علیه السلام را درج نموده که چنین باشد: حمد و ثنا خدایی راست که محمد صلّی الله علیه و آله و سلم را به پیامبری برگزید و او را در مقام فرستاده خود بسوی ما گسیل داشت و ما اهل بیت نبوت و معدن حکمت هستیم و امان و پناه اهل زمین و نجات هر آنکس که درخواست نماید. همانا ما را حقی است که اگر به ما داده شود، می گیریم و اگر از ما باز داشته شود، ترک نشین بر پشت شتر خواهیم بود، حتی اگر که این ره سپردن بس طولانی باشد. اگر رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم با ما پیمانی می بست، آن پیمان او را عملی می نمودیم و اگر حرفی به ما زده بود، تا پای مرگ از آن دفاع می نمودیم و هرگز احدی پیش از من به دعوت به حقی یا صله رحمی پیشی نجوید و جز به یاری خدا، کسی را هیچ توان و قدرتی نیست. این سخنم بشنوید و کلامم را به بینش درک کنید، بسا که ببینید این امر

پس از این جمع، با آختن شمشیرها به سرانجام رسد و پیمانها بر سر آن شکسته شود تا آنکه جماعتی از شما مردمان بر جای نماند و برخی از شما، پیشوای اهل ضلالت شوید و پیرو اهل جهالت گردید.

ابن ابی الحدید - . در شرح نهج البلاغه ۱: ۱۹۵ با اندکی تصرف - این سخن را از ابی جعفر محمد بن جریر الطبری روایت کرده و می گوید: هروی در کتاب الجمع بین الغریبین این سخن حضرت علیه السلام را روایت نموده که: و اگر از ما باز داشته شود، ترک نشین شتران خواهیم شد .. و سپس آنرا بر دو وجه تفسیر نموده است. نخست آنکه کسی که بر ترک شتر نشیند، متحمل دشواری می گردد و گویی که گفته است: و اگر از ما باز داشته شود، هم چون ترک نشین بر پشت سوارِ شتر که بر سختی سواری اش تاب می آورد، ما نیز بر دشواری این حال صبر پیشه می کنیم و دوم آنکه پیرو دیگری خواهیم بود همچنانکه ترک نشین بر پشت شتر، در پس سواری قرار گرفته که جلوی وی نشسته است و گویی که گفته است: و اگر از ما باز داشته شود، عقب می نشنیم و آنسان که ترک نشین بر پشت شتر، عقبتر از سوار قرار گرفته، تابع (رفتار و عملکرد) دیگری خواهیم بود. - . و در النهایه ۳ : ۱۸۵و ۱۸۶ وجه سومی را بیان می کند و می گوید گفته اند که شاید منظورش آن است که اگر از ما باز داشته شود، برای گرفتن آن همچون کسی که برای رسیدن به خواسته اش، پای بر پهلوی شتران می کوبد و تحمل طول شبرویها برایش مهم نیست، تلاش خواهیم کرد و دو وجه اول درست تر است زیرا که حضرت خود در نهایت آرامی بر این عقب داشته شدن شکیبایی نمود و جنگ به پا نکرد و تنها زمانی به جنگ پرداخت که امامت و خلافت برای وی هموار گشت. -

ص: ۴۰۵

ص: ۴۰۶

**[ترجمه]

[۲۷] باب احتجاج أمیر المؤمنین صلوات اللّه علیه علی جماعه من المهاجرین و الأنصار لما تذاكروا فضلهم فی أیّام خلافه عثمان و غیره ممّا احتجّ به فی أیّام خلافه خلفاء الجور و بعدها

الأخبار

«۱»

ج (۱)رُوِیَ عَنْ سُلَیْمِ بْنِ قَیْسٍ الْهِلَالِیِّ، أَنَّهُ قَالَ: رَأَیْتُ عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ فِی مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فِی خِلَافَهِ عُثْمَانَ وَ جَمَاعَهٌ یَتَحَدَّثُونَ وَ یَتَذَاكَرُونَ الْعِلْمَ، فَذَكَرُوا قُرَیْشاً وَ فَضْلَهَا وَ سَوَابِقَهَا وَ هِجْرَتَهَا وَ مَا قَالَ فِیهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ مِنَ الْفَضْلِ، مِثْلَ قَوْلِهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: الْأَئِمَّهُ مِنْ قُرَیْشٍ. وَ قَوْلِهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: النَّاسُ تَبَعٌ لِقُرَیْشٍ وَ قُرَیْشٌ أَئِمَّهُ الْعَرَبِ.

وَ قَوْلِهِ: لَا تَسُبُّوا (۲)قُرَیْشاً. وَ قَوْلِهِ: إِنَّ لِلْقُرَشِیِّ مِثْلَ قُوَّهِ رَجُلَیْنِ مِنْ غَیْرِهِمْ. وَ قَوْلِهِ: مَنْ أَبْغَضَ قُرَیْشاً أَبْغَضَهُ اللَّهُ. وَ قَوْلِهِ: مَنْ أَرَادَ هَوَانَ قُرَیْشٍ أَهَانَهُ اللَّهُ .. وَ ذَكَرُوا الْأَنْصَارَ وَ فَضْلَهَا وَ سَوَابِقَهَا وَ نُصْرَتَهَا وَ مَا أَثْنَی اللَّهُ عَلَیْهِمْ فِی كِتَابِهِ، وَ مَا قَالَ فِیهِمْ

۱- الاحتجاج ۱- ۱۴۵- ۱۵۵- طبعه إيران-، ۱- ۲۱۰- ۲۲۵- طبعه النّجف.

۲- فی المصدر: لا تسبقوا، و ما ذكر فی المتن نسخه فی المصدر.

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مِنَ الْفَضْلِ (۱)، وَ ذَكَرُوا مَا قَالَهُ (۲)فِي سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ وَ (۳)فِي جَنَازَتِهِ (۴)، وَ الَّذِي غَسَّلَتْهُ الْمَلَائِكَةُ، وَ الَّذِي حَمَتْهُ الدَّبْرُ .. فَلَمْ يَدَعُوا شَيْئاً مِنْ فَضْلِهِمْ حَتَّى قَالَ كُلُّ حَيٍّ: مِنَّا فُلَانٌ وَ فُلَانٌ. وَ قَالَتْ قُرَيْشٌ: مِنَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، وَ مِنَّا حَمْزَةُ، وَ مِنَّا جَعْفَرٌ، وَ مِنَّا عُبَيْدَةُ بْنُ الْحَارِثِ، وَ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ، وَ مِنَّا أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ وَ سَعْدٌ وَ أَبُو عُبَيْدَةَ وَ سَالِمٌ وَ ابْنُ عَوْفٍ .. فَلَمْ يَدَعُوا مِنَ الْحَيَّيْنِ أَحَداً مِنْ أَهْلِ السَّابِقَةِ إِلَّا سَمَّوْهُ، وَ فِي الْحَلْقَةِ أَكْثَرُ مِنْ مِائَتَيْ رَجُلٍ فِيهِمْ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ وَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ وَ طَلْحَةُ وَ الزُّبَيْرُ وَ عَمَّارٌ وَ الْمِقْدَادُ وَ أَبُو ذَرٍّ وَ هَاشِمُ بْنُ عُتْبَةَ وَ ابْنُ عُمَرَ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ وَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ، وَ مِنَ الْأَنْصَارِ أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ وَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَ أَبُو أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيُّ وَ أَبُو الْهَيْثَمِ بْنُ التَّيِّهَانِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ وَ قَيْسُ بْنُ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ وَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَ أَبُو مَرْيَمَ (۵)وَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ وَ زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى، وَ أَبُو لَيْلَى وَ مَعَهُ ابْنُهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ قَاعِداً (۶)بِجَنْبِهِ غُلَامٌ صَبِيحُ (۷)الْوَجْهِ مَدِيدُ الْقَامَهِ أَمْرَدُ (۸)، فَجَاءَ أَبُو الْحَسَنِ الْبَصْرِيُّ وَ مَعَهُ ابْنُهُ الْحَسَنُ غُلَامٌ أَمْرَدُ (۹)صَبِيحُ الْوَجْهِ مُعْتَدِلُ الْقَامَهِ، قَالَ: فَجَعَلْتُ أَنْظُرُ إِلَيْهِ وَ إِلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ

۱- هنا سقط جاء في الاحتجاج و هو: مثل قوله: الأنصار كرشي و عيبتي، و مثل قوله: من أحبّ الأنصار أحبّه اللّه، و من أبغض الأنصار أبغضه اللّه، و مثل قوله صلّى اللّه عليه و آله و سلّم: لا يبغض الأنصار رجل يؤمن باللّه و برسوله، و قوله: لو سلك النّاس شعبا لسلكت شعب الأنصار.

۲- في المصدر: قال.

۳- لا توجد الواو في الاحتجاج.

۴- هنا سقط- أيضا- جاء في المصدر و هو: و إنّ العرش اهتزّ لموته، و قوله صلّى اللّه عليه و آله و سلّم لمّا جي ء إليه بمناديل من اليمن، فأعجب النّاس بها فقال-: لمناديل سعد في الجنّة أحسن منها.

۵- لا توجد: و أبو مريم، في المصدر.

۶- في الاحتجاج: و عبد الرّحمن قاعد.

۷- في المصدر: غلام أمرد.

۸- في س: أمره، و لا معنى لها ظاهرا.

۹- في س: أمره، و لا معنى لها ظاهرا.

ابْنِ أَبِی لَیْلَی فَلَا أَدْرِی أَیُّهُمَا أَجْمَلُ، غَیْرَ أَنَّ الْحَسَنَ أَعْظَمُهُمَا وَ أَطْوَلُهُمَا، وَ أَكْثَرُ الْقَوْمِ وَ ذَلِكَ مِنْ بُكْرَهٍ إِلَی حِینِ (۱)الزَّوَالِ وَ عُثْمَانُ فِی دَارِهِ لَا یَعْلَمُ بِشَیْءٍ مِمَّا هُمْ فِیهِ، وَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ لَا یَنْطِقُ هُوَ وَ لَا أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ بَیْتِهِ، فَأَقْبَلَ الْقَوْمُ عَلَیْهِ، فَقَالُوا: یَا أَبَا الْحَسَنِ! مَا یَمْنَعُكَ أَنْ تَتَكَلَّمَ؟. فَقَالَ (۲)مَا مِنَ الْحَیَّیْنِ أَحَدٌ إِلَّا وَ قَدْ ذَكَرَ فَضْلًا وَ قَالَ حَقّاً، فَأَنَا أَسْأَلُكُمْ یَا مَعَاشِرَ قُرَیْشٍ وَ الْأَنْصَارِ! بِمَنْ أَعْطَاكُمُ اللَّهُ هَذَا الْفَضْلَ؟ أَ بِأَنْفُسِكُمْ وَ عَشَائِرِكُمْ وَ أَهْلِ بُیُوتَاتِكُمْ أَمْ بِغَیْرِكُمْ؟. قَالُوا: بَلْ أَعْطَانَا اللَّهُ وَ مَنَّ بِهِ عَلَیْنَا بِمُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ عَشِیرَتِهِ لَا بِأَنْفُسِنَا وَ عَشَائِرِنَا وَ لَا بِأَهْلِ بُیُوتَاتِنَا.

قَالَ: صَدَقْتُمْ، یَا مَعَاشِرَ قُرَیْشٍ وَ الْأَنْصَارِ! أَ لَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنَّ الَّذِی (۳)نِلْتُمْ بِهِ مِنْ خَیْرِ الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ مِنَّا أَهْلَ الْبَیْتِ خَاصَّهً دُونَ (۴)غَیْرِهِمْ؟ فَإِنَّ ابْنَ عَمِّی رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَالَ: إِنِّی وَ أَهْلَ بَیْتِی كُنَّا نُوراً بَیْنَ یَدَیِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَی قَبْلَ أَنْ یَخْلُقَ اللَّهُ آدَمَ عَلَیْهِ السَّلَامُ بِأَرْبَعَهَ عَشَرَ أَلْفَ سَنَهٍ فَلَمَّا خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ وَضَعَ ذَلِكَ النُّورَ فِی صُلْبِهِ وَ أَهْبَطَهُ إِلَی الْأَرْضِ، ثُمَّ حَمَلَهُ فِی السَّفِینَهِ فِی صُلْبِ نُوحٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ، ثُمَّ قَذَفَ بِهِ فِی النَّارِ فِی صُلْبِ إِبْرَاهِیمَ عَلَیْهِ السَّلَامُ، ثُمَّ لَمْ یَزَلِ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ یَنْقُلُنَا مِنَ الْأَصْلَابِ الْكَرِیمَهِ إِلَی الْأَرْحَامِ الطَّاهِرَهِ، وَ مِنَ الْأَرْحَامِ الطَّاهِرَهِ إِلَی الْأَصْلَابِ الْكَرِیمَهِ مِنَ الْآبَاءِ وَ الْأُمَّهَاتِ لَمْ یَلْتَقِ وَاحِدٌ مِنْهُمْ عَلَی سِفَاحٍ قَطُّ.

فَقَالَ أَهْلُ السَّابِقَهِ وَ الْقُدْمَهِ (۵)وَ أَهْلُ بَدْرٍ وَ أَهْلُ أُحُدٍ: نَعَمْ قَدْ سَمِعْنَا ذَلِكَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ.

ثُمَّ قَالَ: أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ، أَ تَعْلَمُونَ أَنِّی أَوَّلُ الْأُمَّهِ إِیمَاناً بِاللَّهِ وَ بِرَسُولِهِ؟.

۱- جاء فی حاشیه ک نسخه بدل: إن حضرت الصّلاه الأولی.

۲- فی الاحتجاج: فقال علیه السّلام لهم.

۳- فی المصدر: أ تعلمون الّذی.

۴- فی ک نسخه بدل: دونکم جمیعا.

۵- وضع علی هذه الکلمه فی مطبوع البحار رمز نسخه بدل، و لا توجد فی المصدر.

قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: نَشَدْتُكُمْ (۱)بِاللَّهِ، أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَضَّلَ فِی کِتَابِهِ السَّابِقَ عَلَی الْمَسْبُوقِ فِی غَیْرِ آیَهٍ، وَ إِنِّی لَمْ یَسْبِقْنِی إِلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِلَی رَسُولِهِ (صلی الله علیه و آله) أَحَدٌ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّهِ؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: أَنْشُدُکُمْ (۲)بِاللَّهِ، أَ تَعْلَمُونَ حَیْثُ نَزَلَتْ: (وَ السَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهاجِرِینَ وَ الْأَنْصارِ) (۳)(وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولئِکَ الْمُقَرَّبُونَ) (۴)سُئِلَ (۵)عَنْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ، فَقَالَ: أَنْزَلَهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی الْأَنْبِیَاءِ وَ فِی أَوْصِیَائِهِمْ، فَأَنَا أَفْضَلُ أَنْبِیَاءِ اللَّهِ وَ رُسُلِهِ وَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ وَصِیِّی أَفْضَلُ الْأَوْصِیَاءِ؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: فَأَنْشُدُکُمْ بِاللَّهِ، أَ تَعْلَمُونَ حَیْثُ نَزَلَتْ: (یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا أَطِیعُوا اللَّهَ وَ أَطِیعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِی الْأَمْرِ مِنْکُمْ) (۶)، وَ حَیْثُ نَزَلَتْ: (إِنَّما وَلِیُّکُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِینَ آمَنُوا الَّذِینَ یُقِیمُونَ الصَّلاهَ وَ یُؤْتُونَ الزَّکاهَ وَ هُمْ راکِعُونَ) (۷)، وَ حَیْثُ نَزَلَتَ: (وَ لَمْ یَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لا رَسُولِهِ وَ لَا الْمُؤْمِنِینَ وَلِیجَهً) (۸)قَالَ النَّاسُ: یَا رَسُولَ اللَّهِ! أَ خَاصَّهٌ فِی بَعْضِ الْمُؤْمِنِینَ أَمْ عَامَّهٌ بِجَمِیعِهِمْ (۹)؟ فَأَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ نَبِیَّهُ أَنْ یُعْلِمَهُمْ وُلَاهَ أَمْرِهِمْ وَ أَنْ یُفَسِّرَ لَهُمْ مِنَ الْوَلَایَهِ مَا فَسَّرَ لَهُمْ مِنْ صَلَاتِهِمْ وَ زَکَاتِهِمْ وَ صَوْمِهِمْ وَ حَجِّهِمْ، فَنَصَبَنِی لِلنَّاسِ (۱۰)بِغَدِیرِ خُمٍّ، ثُمَّ خَطَبَ

۱- فی المصدر: فأنشدکم.

۲- فی المصدر: فأنشدکم.

۳- التّوبه: ۱۰۰.

۴- الواقعه: ۱۰- ۱۱.

۵- فی الاحتجاج: و سئل.

۶- النّساء: ۵۹.

۷- المائده: ۵۵.

۸- التّوبه: ۱۶.

۹- فی س نسخه بدل: فی جمیعهم، و فی المصدر: لجمیعهم.

۱۰- فی الاحتجاج زیاده: علما.

فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ اللَّهَ أَرْسَلَنِی بِرِسَالَهٍ ضَاقَ بِهَا صَدْرِی فَظَنَنْتُ (۱)أَنَّ النَّاسَ مُکَذِّبُونِی (۲)فَأَوْعَدَنِی لَأُبَلِّغُهَا (۳)أَوْ لَیُعَذِّبَنِّی، ثُمَّ أَمَرَ فَنُودِیَ بِ الصَّلَاهَ جَامِعَهً ثُمَّ خَطَبَ، فَقَالَ: أَیُّهَا النَّاسُ! أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ مَوْلَایَ وَ أَنَا مَوْلَی الْمُؤْمِنِینَ، وَ أَنَا أَوْلَی بِهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ؟. قَالُوا: بَلَی یَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: قُمْ یَا عَلِیُّ، فَقُمْتُ، فَقَالَ: مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ، اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ، فَقَامَ سَلْمَانُ، فَقَالَ: یَا رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله)! وَلَاءٌ (۴)کَمَا ذَا؟. قَالَ: وَلَاءٌ (۵)کَوَلَائِی، مَنْ (۶)کُنْتُ أَوْلَی بِهِ مِنْ نَفْسِهِ فَعَلِیٌّ أَوْلَی بِهِ مِنْ نَفْسِهِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ: (الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْإِسْلامَ دِیناً) (۷)، فَکَبَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، وَ قَالَ: اللَّهُ أَکْبَرُ تَمَامُ (۸)نُبُوَّتِی وَ تَمَامُ دِینِ اللَّهِ وَلَایَهُ عَلِیٍّ بَعْدِی، فَقَامَ أَبُو بَکْرٍ وَ عُمَرُ وَ قَالا: یَا رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله)! هَذِهِ (۹)الْآیَاتُ خَاصَّهٌ فِی عَلِیٍّ؟!. قَالَ: بَلَی، فِیهِ وَ فِی أَوْصِیَائِی إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ. قَالا: یَا رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله)! بَیِّنْهُمْ لَنَا. قَالَ: أَخِی (۱۰)وَ وَزِیرِی وَ وَصِیِّی وَ خَلِیفَتِی فِی أُمَّتِی وَ وَلِیُّ کُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَهٍ (۱۱)بَعْدِی، ثُمَّ ابْنِیَ الْحَسَنُ ثُمَّ ابْنِیَ الْحُسَیْنُ ثُمَّ (۱۲)تِسْعَهٌ مِنْ وُلْدِ الْحُسَیْنِ وَاحِداً بَعْدَ وَاحِدٍ، الْقُرْآنُ مَعَهُمْ وَ هُمْ مَعَ الْقُرْآنِ لَا یُفَارِقُونَهُ وَ لَا یُفَارِقُهُمْ حَتَّی یَرِدُوا

ص: ۴۱۱

۱- فی س: و ظننت.

۲- فی الاحتجاج: مکذّبیّ.

۳- فی المصدر: لأبلّغنّها.

۴- فی الاحتجاج- طبعه النّجف-: ولاه.

۵- فی الاحتجاج- طبعه النّجف-: ولاه.

۶- فی ک: و من.

۷- المائده: ۳.

۸- فی الاحتجاج: فقال: اللّه أکبر علی تمام ..

۹- فی المصدر: هؤلاء.

۱۰- فی ک: علی أخی.

۱۱- لا توجد فی المصدر: و مؤمنه، و فی س: و علی کلّ مؤمنه، و خطّ فی ک علی: علی کلّ.

۱۲- فی المصدر: الحسن و الحسین ثمّ ..

عَلَیَّ الْحَوْضَ، فَقَالُوا کُلُّهُمْ: اللَّهُمَّ نَعَمْ، قَدْ سَمِعْنَا ذَلِکَ وَ شَهِدْنَا کَمَا قُلْتَ سَوَاءً.

وَ قَالَ بَعْضُهُمْ: قَدْ حَفِظْنَا جُلَّ مَا قُلْتَ وَ لَمْ نَحْفَظْ (۱)کُلَّهُ، وَ هَؤُلَاءِ الَّذِینَ حَفِظُوا أَخْیَارُنَا وَ أَفَاضِلُنَا، فَقَالَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ: صَدَقْتُمْ، لَیْسَ کُلُّ النَّاسِ یَسْتَوِی فِی الْحِفْظِ.

أَنْشُدُکُمْ بِاللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ (۲)مَنْ حَفِظَ ذَلِکَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، لَمَّا قَامَ وَ أَخْبَرَ بِهِ. فَقَامَ زَیْدُ بْنُ أَرْقَمَ وَ الْبَرَاءُ بْنُ (۳)عَازِبٍ وَ أَبُو ذَرٍّ، وَ الْمِقْدَادُ، وَ عَمَّارٌ، فَقَالُوا: نَشْهَدُ لَقَدْ حَفِظْنَا قَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ هُوَ قَائِمٌ عَلَی الْمِنْبَرِ وَ أَنْتَ إِلَی جَنْبِهِ وَ هُوَ یَقُولُ: أَیُّهَا النَّاسُ! إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِی (۴)أَنْ أَنْصِبَ لَکُمْ إِمَامَکُمْ وَ الْقَائِمَ فِیکُمْ بَعْدِی وَ وَصِیِّی وَ خَلِیفَتِی وَ الَّذِی فَرَضَ اللَّهُ (۵)عَلَی الْمُؤْمِنِینَ فِی کِتَابِهِ طَاعَتَهُ وَ قَرَنَهُ بِطَاعَتِهِ وَ طَاعَتِی، وَ أَمَرَکُمْ بِوَلَایَتِهِ، وَ إِنِّی رَاجَعْتُ رَبِّی خَشْیَهَ طَعْنِ أَهْلِ النِّفَاقِ وَ تَکْذِیبِهِمْ فَأَوْعَدَنِی رَبِّی (۶)لَأُبَلِّغَنَّهَا أَوْ یُعَذِّبَنِی (۷)

أَیُّهَا النَّاسُ! إِنَّ اللَّهَ أَمَرَکُمْ فِی کِتَابِهِ بِالصَّلَاهِ فَقَدْ بَیَّنْتُهَا لَکُمْ وَ الزَّکَاهِ وَ الصَّوْمِ وَ الْحَجِّ فَبَیَّنْتُهَا (۸)لَکُمْ وَ فَسَّرْتُهَا، وَ أَمَرَکُمْ بِالْوَلَایَهِ وَ إِنِّی أُشْهِدُکُمْ أَنَّهَا لِهَذَا خَاصَّهً وَ وَضَعَ یَدَهُ عَلَی یَدِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ ثُمَّ لِابْنَیْهِ مِنْ بَعْدِهِ، ثُمَّ لِلْأَوْصِیَاءِ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ وُلْدِهِمْ عَلَیْهِمُ السَّلَامُ لَا یُفَارِقُونَ الْقُرْآنَ وَ لَا یُفَارِقُهُمْ حَتَّی یَرِدُوا عَلَیَّ الْحَوْضَ.

أَیُّهَا النَّاسُ! قَدْ بَیَّنْتُ لَکُمْ مَفْزَعَکُمْ بَعْدِی وَ إِمَامَکُمْ وَ دَلِیلَکُمْ وَ هَادِیَکُمْ،

۱- فی ک نسخه بدل: یحفظ.

۲- لا توجد: عزّ و جلّ، فی الاحتجاج.

۳- لا توجد: بن، فی س.

۴- فی المصدر: أمرنی اللّه.

۵- لا یوجد لفظ الجلاله فی الاحتجاج.

۶- لا توجد: ربّی، فی المصدر.

۷- فی المصدر: لیعذّبنی.

۸- فی الاحتجاج: فقد بیّنتها.

وَ هُوَ أَخِی عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ، وَ هُوَ فِیکُمْ بِمَنْزِلَتِی فِیکُمْ، فَقَلِّدُوهُ دِینَکُمْ وَ أَطِیعُوهُ فِی جَمِیعِ أُمُورِکُمْ، فَإِنَّ عِنْدَهُ جَمِیعَ مَا عَلَّمَنِیَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ عِلْمِهِ وَ حِکْمَتِهِ فَاسْأَلُوهُ وَ تَعَلَّمُوا مِنْهُ وَ مِنْ أَوْصِیَائِهِ بَعْدَهُ، وَ لَا تُعَلِّمُوهُمْ وَ لَا تَتَقَدَّمُوهُمْ وَ لَا تَخَلَّفُوا عَنْهُمْ، فَإِنَّهُمْ مَعَ الْحَقِّ وَ الْحَقُّ مَعَهُمْ، وَ لَا یُزَایِلُونَهُ وَ لَا یُزَایِلُهُمْ (۱).. ثُمَّ جَلَسُوا.

قَالَ سُلَیْمٌ: ثُمَّ قَالَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ: أَیُّهَا النَّاسُ! أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْزَلَ فِی کِتَابِهِ: (إِنَّما یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً) (۲)فَجَمَعَنِی وَ فَاطِمَهَ وَ ابْنَیَّ (۳)حَسَناً وَ حُسَیْناً ثُمَّ أَلْقَی عَلَیْنَا کِسَاءً (۴)، وَ قَالَ:

اللَّهُمَّ إِنَّ (۵)هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَیْتِی وَ لُحْمَتِی (۶)یُؤْلِمُنِی مَا یُؤْلِمُهُمْ، وَ یَجْرَحُنِی مَا یَجْرَحُهُمْ، فَأَذْهِبْ عَنْهُمُ الرِّجْسَ وَ طَهِّرْهُمْ تَطْهِیراً. فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَهَ: وَ أَنَا یَا رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله)؟. فَقَالَ: أَنْتِ إِلَی خَیْرٍ، إِنَّمَا نَزَلَتْ فِیَّ وَ فِی أَخِی عَلِیٍّ (۷)وَ فِی ابْنَیَّ وَ فِی تِسْعَهٍ مِنْ وُلْدِ الْحُسَیْنِ خَاصَّهً لَیْسَ (۸)مَعَنَا أَحَدٌ غَیْرُنَا، فَقَالُوا کُلُّهُمْ: نَشْهَدُ أَنَّ أُمَّ سَلَمَهَ حَدَّثَتْنَا بِذَلِکَ، فَسَأَلْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، فَحَدَّثَنَا کَمَا حَدَّثَتْنَا بِهِ أُمُّ سَلَمَهَ.

ثُمَّ (۹)قَالَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ: أَنْشُدُکُمْ بِاللَّهِ، أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ: (یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ کُونُوا مَعَ الصَّادِقِینَ) (۱۰)؟. فَقَالَ سَلْمَانُ: یَا رَسُولَ

۱- فی المصدر: معهم لا یزایلهم، و خطّ علی الواو الأولی فی ک.

۲- الأحزاب: ۳۳.

۳- فی المصدر: و ابنیه.

۴- فی الاحتجاج زیاده: فدکیا.

۵- لا توجد: إنّ، فی المصدر.

۶- فی الاحتجاج: و لحمی.

۷- فی المصدر زیاده: و فی ابنتی فاطمه.

۸- فی الاحتجاج: و لیس.

۹- لا توجد: ثمّ، فی المصدر.

۱۰- التّوبه: ۱۱۹.

اللَّهِ! عَامَّهٌ هَذِهِ الْآيَهُ أَمْ (۱)خَاصَّهٌ؟. فَقَالَ: أَمَّا الْمَأْمُورُونَ فَعَامَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَمِرُوا بِذَلِكَ، وَ أَمَّا الصَّادِقُونَ فَخَاصَّهٌ (۲)لِأَخِي عَلِيٍّ (عليه السلام) وَ أَوْصِيَائِي بَعْدَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ؟. فَقَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمْ (۳)بِاللَّهِ، أَ تَعْلَمُونَ أَنِّي قُلْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِي غَزْوَهِ (۴)تَبُوكَ: وَ لِمَ خَلَّفْتَنِي (۵)مَعَ النِّسَاءِ وَ الصِّبْيَانِ (۶)؟. فَقَالَ: إِنَّ الْمَدِينَهَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا بِي أَوْ بِكَ، وَ أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي؟.

قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمْ (۷)بِاللَّهِ، أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْزَلَ فِي سُورَهِ الْحَجِّ:

(يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَ اسْجُدُوا وَ اعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَ افْعَلُوا الْخَيْرَ.) (۸)إِلَى آخِرِ السُّورَهِ؟، فَقَامَ سَلْمَانُ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَنْ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَنْتَ عَلَيْهِمْ شَهِيدٌ وَ هُمْ شُهَدَاءُ عَلَى النَّاسِ، الَّذِينَ اجْتَبَاهُمُ اللَّهُ وَ لَمْ يَجْعَلْ عَلَيْهِمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّهَ أَبِيهِمْ إِبْرَاهِيمَ؟. قَالَ: عَنَى بِذَلِكَ ثَلَاثَهَ عَشَرَ رَجُلًا خَاصَّهً دُونَ هَذِهِ الْأُمَّهِ، فَقَالَ سَلْمَانُ: بَيِّنْهُمْ لَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟. فَقَالَ: أَنَا وَ أَخِي عَلِيٌّ وَ أَحَدَ عَشَرَ مِنْ وُلْدِي؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ، أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَامَ خَطِيباً وَ (۹)لَمْ يَخْطُبْ بَعْدَ ذَلِكَ-، فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمُ الثَّقَلَيْنِ كِتَابَ اللَّهِ

۱- لا توجد: أم، فی س.

۲- فی الاحتجاج: خاصّه.

۳- فی المصدر: أنشدكم.

۴- فی الاحتجاج: غزاه.

۵- فی المصدر: لم تخلفنی؟!.

۶- فی س زیاده: تخلفنی كما، و لعلّها نسخه، و خطّ علیها فی ك. و هو الظّاهر.

۷- فی المصدر: أنشدكم.

۸- الحجّ: ۷۷. و ذكر فی المصدر ذیلها: «لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ».

۹- وضع فی مطبوع البحار علی الواو رمز نسخه بدل.

وَ عِتْرَتِی أَهْلَ بَیْتِی فَتَمَسَّکُوا بِهِمَا لَا تَضِلُّوا، فَإِنَّ اللَّطِیفَ الْخَبِیرَ أَخْبَرَنِی وَ عَهِدَ إِلَیَّ أَنَّهُمَا لَنْ یَفْتَرِقَا حَتَّی یَرِدَا عَلَیَّ الْحَوْضَ، فَقَامَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَ هُوَ شِبْهُ الْمُغْضَبِ- فَقَالَ: یَا رَسُولَ اللَّهِ! أَ کُلُّ أَهْلِ بَیْتِکَ؟!. فَقَالَ: لَا، وَ لَکِنَّ أَوْصِیَائِی مِنْهُمْ، أَوَّلُهُمْ عَلِیٌّ أَخِی وَ وَزِیرِی وَ خَلِیفَتِی فِی أُمَّتِی وَ وَلِیُّ کُلِّ مُؤْمِنٍ (۱)بَعْدِی، هُوَ أَوَّلُهُمْ، ثُمَّ ابْنِیَ الْحَسَنُ، ثُمَّ ابْنِیَ الْحُسَیْنُ، ثُمَّ تِسْعَةٌ مِنْ وُلْدِ الْحُسَیْنِ وَاحِدٌ (۲)بَعْدَ وَاحِدٍ حَتَّی یَرِدُوا عَلَیَّ الْحَوْضَ شُهَدَاءُ لِلَّهِ (۳)فِی أَرْضِهِ وَ حُجَجُهُ عَلَی خَلْقِهِ، وَ خُزَّانُ عِلْمِهِ، وَ مَعَادِنُ حِکْمَتِهِ، مَنْ أَطَاعَهُمْ أَطَاعَ اللَّهَ (۴)، وَ مَنْ عَصَاهُمْ فَقَدْ (۵)عَصَی اللَّهَ. فَقَالُوا کُلُّهُمْ: نَشْهَدُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ قَالَ ذَلِکَ ...

ثُمَّ تَمَادَی بِعَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ السُّؤَالُ (۶)فَمَا تَرَکَ شَیْئاً إِلَّا نَاشَدَهُمُ اللَّهَ فِیهِ وَ سَأَلَهُمْ عَنْهُ حَتَّی أَتَی عَلَی آخِرِ (۷)مَنَاقِبِهِ وَ مَا قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، کُلَّ ذَلِکَ یُصَدِّقُونَهُ وَ یَشْهَدُونَ أَنَّهُ حَقٌّ، ثُمَّ قَالَ حِینَ فَرَغَ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ عَلَیْهِمْ.

وَ قَالُوا: اللَّهُمَّ اشْهَدْ أَنَّا لَمْ نَقُلْ إِلَّا مَا سَمِعْنَاهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ مَا حَدَّثَنَاهُ (۸)مَنْ نَثِقُ بِهِ مِنْ هَؤُلَاءِ وَ غَیْرِهِمْ أَنَّهُمْ سَمِعُوهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ.

قَالَ: أَ تُقِرُّونَ بِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَالَ: مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ یُحِبُّنِی وَ یُبْغِضُ عَلِیّاً فَقَدْ کَذَبَ وَ لَیْسَ یُحِبُّنِی؟!. وَ وَضَعَ یَدَهُ عَلَی رَأْسِی، فَقَالَ لَهُ قَائِلٌ:

کَیْفَ ذَلِکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله)؟. قَالَ: لِأَنَّهُ مِنِّی وَ أَنَا مِنْهُ، وَ مَنْ أَحَبَّهُ فَقَدْ أَحَبَّنِی

۱- فی المصدر زیاده: و مؤمنه.

۲- فی ک: واحدا.

۳- فی ک: اللّه.

۴- لا یوجد لفظ الجلاله فی س. و فی المصدر: فقد أطاع اللّه.

۵- لا توجد: فقد، فی س.

۶- فی المصدر زیاده: و المناشده، بعد کلمه: السّؤال.

۷- فی الاحتجاج: أتی علیّ علی أکثر ..

۸- لا یوجد الضّمیر فی المصدر، و هو الظّاهر.

وَ مَنْ أَحَبَّنِی فَقَدْ أَحبَّ اللَّهَ، وَ مَنْ أَبْغَضَهُ فَقَدْ أَبْغَضَنِی وَ مَنْ أَبْغَضَنِی فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ. قَالَ: نَحْوٌ مِنْ (۱)عِشْرِینَ رَجُلًا مِنْ أَفَاضِلِ الْحَیَّیْنِ: اللَّهُمَّ نَعَمْ. وَ سَکَتَ بَقِیَّتُهُمْ.

فَقَالَ لِلسُّکُوتِ: مَا لَکُمْ سَکَتُّمْ؟!. قَالُوا: هَؤُلَاءِ الَّذِینَ شَهِدُوا عِنْدَنَا ثِقَاتٌ فِی قَوْلِهِمْ وَ فَضْلِهِمْ وَ سَابِقَتِهِمْ، قَالُوا: اللَّهُمَّ اشْهَدْ عَلَیْهِمْ. فَقَالَ طَلْحَهُ بْنُ عُبَیْدِ اللَّهِ (۲)وَ کَانَ یُقَالُ لَهُ (۳)دَاهِیَهُ (۴)قُرَیْشٍ-: فَکَیْفَ تَصْنَعُ بِمَا ادَّعَى أَبُو بَکْرٍ وَ أَصْحَابُهُ الَّذِینَ صَدَّقُوهُ وَ شَهِدُوا عَلَى مَقَالَتِهِ یَوْمَ أَتَوْهُ بِکَ (۵)تُقَادُوا (۶)وَ (۷)فِی عُنُقِکَ حَبْلٌ، فَقَالُوا لَکَ: بَایِعْ، فَاحْتَجَجْتَ بِمَا احْتَجَجْتَ بِهِ فَصَدَّقُوکَ جَمِیعاً. ثُمَّ ادَّعَى أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَقُولُ: أَبَى اللَّهُ أَنْ یَجْمَعَ لَنَا أَهْلَ الْبَیْتِ النُّبُوَّهَ وَ الْخِلَافَهَ، فَصَدَّقَهُ بِذَلِکَ عُمَرُ وَ أَبُو عُبَیْدَهَ وَ سَالِمٌ وَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ (۸)، ثُمَّ قَالَ طَلْحَهُ:

کُلُّ الَّذِی قُلْتَ وَ ادَّعَیْتَ وَ احْتَجَجْتَ بِهِ مِنَ السَّابِقَهِ وَ الْفَضْلِ حَقٌّ نُقِرُّ بِهِ وَ نَعْرِفُهُ.

فَأَمَّا (۹)الْخِلَافَهُ فَقَدْ شَهِدَ أُولَئِکَ الْأَرْبَعَهُ بِمَا سَمِعْتَ. فَقَامَ (۱۰)عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ عِنْدَ ذَلِکَ وَ غَضِبَ مِنْ مَقَالَتِهِ فَأَخْرَجَ شَیْئاً قَدْ کَانَ یَکْتُمُهُ، وَ فَسَّرَ شَیْئاً قَالَهُ یَوْمَ

ص: ۴۱۶

۱- لا توجد: من، فی المصدر.

۲- فی الاحتجاج: عبد اللّه- بالتّکبیر-.

۳- فی مطبوع البحار نسخه بدل: إنّه.

۴- فی س: واهیه.

۵- فی المصدر زیاده هنا: بعتلّ. و العتلّ لغه هو: الجذب العنیف، کما فی الصّحاح ۵- ۱۷۵۸، و مجمع البحرین ۵- ۴۱۹، و غیرهما.

۶- کذا، و الصّحیح: تقاد، و لا توجد الکلمه فی المصدر.

۷- لا توجد الواو فی س.

۸- لا یوجد فی المصدر: بن جبل.

۹- فی الاحتجاج: و أمّا.

۱۰- فی س: فقال.

مَاتَ عُمَرُ (۱)لَمْ یَدْرِ مَا عَنَی بِهِ، فَأَقْبَلَ عَلَی طَلْحَهَ وَ النَّاسُ یَسْمَعُونَ (۲)، فَقَالَ: أَمَا وَ اللَّهِ یَا طَلْحَهُ مَا صَحِیفَهٌ أَلْقَی اللَّهَ بِهَا یَوْمَ الْقِیَامَهِ أَحَبَّ إِلَیَّ مِنْ صَحِیفَهِ الْأَرْبَعَهِ، هَؤُلَاءِ الْخَمْسَهُ (۳)الَّذِینَ تَعَاهَدُوا وَ تَعَاقَدُوا (۴)عَلَی الْوَفَاءِ بِهَا فِی الْکَعْبَهِ فِی حَجَّهِ الْوَدَاعِ (۵)إِنْ قَتَلَ اللَّهُ مُحَمَّداً أَوْ تَوَفَّاهُ أَنْ یَتَوَازَرُوا عَلَیَّ وَ یَتَظَاهَرُوا فَلَا تَصِلُ إِلَیَّ الْخِلَافَهُ، وَ الدَّلِیلُ وَ اللَّهِ (۶) عَلَی بَاطِلِ مَا شَهِدُوا وَ مَا قُلْتَ یَا طَلْحَهُ قَوْلُ نَبِیِّ اللَّهِ یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍّ: مَنْ کُنْتُ أَوْلَی بِهِ مِنْ نَفْسِهِ فَعَلِیٌّ أَوْلَی بِهِ مِنْ نَفْسِهِ، فَکَیْفَ أَکُونُ أَوْلَی بِهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَ هُمْ أُمَرَاءُ عَلَیَّ وَ حُکَّامٌ؟! وَ قَوْلُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی غَیْرَ النُّبُوَّهِ، فَلَوْ کَانَ مَعَ النُّبُوَّهِ غَیْرَهَا لَاسْتَثْنَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، وَ قَوْلُهُ: إِنِّی قَدْ (۷) تَرَکْتُ فِیکُمْ أَمْرَیْنِ کِتَابَ اللَّهِ وَ عِتْرَتِی لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّکْتُمْ بِهِمَا لَا تَتَقَدَّمُوهُمْ (۸) وَ لَا تَخَلَّفُوا عَنْهُمْ، وَ لَا تُعَلِّمُوهُمْ فَإِنَّهُمْ أَعْلَمُ مِنْکُمْ، أَ فَیَنْبَغِی أَنْ یَکُونَ (۹) الْخَلِیفَهُ عَلَی الْأُمَّهِ إِلَّا أَعْلَمُهُمْ بِکِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّهِ نَبِیِّهِ، وَ قَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ: (أَ فَمَنْ یَهْدِی إِلَی الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ یُتَّبَعَ أَمَّنْ لا یَهِدِّی إِلَّا أَنْ یُهْدی فَما لَکُمْ کَیْفَ تَحْکُمُونَ) (۱۰)، وَ قَالَ (۱۱): (وَ زادَهُ بَسْطَهً فِی الْعِلْمِ

۱- فی المصدر: قال له عمر یوم مات.

۲- فی ک: یستمعون.

۳- لا توجد: هؤلاء الخمسه، فی المصدر.

۴- لا توجد: و تعاقدوا، فی المصدر.

۵- لا توجد فی المصدر: فی حجّه الوداع. و قد جاءت هنا عباره فی س، رمز علیها فی ک رمز زائد و هی: إن قتل الّذین تعاهدوا بها علی الوفاء بها فی الکعبه، و لا توجد فی المصدر.

۶- وضع علی لفظ الجلاله فی ک رمز نسخه بدل.

۷- لا توجد: قد، فی المصدر.

۸- فی الاحتجاج: لا تقدّموهم.

۹- فی المصدر: أن لا یکون، و هو الظّاهر.

۱۰- یونس: ۳۵.

۱۱- فی المصدر: و قال تعالی: إِنَّ اللَّهَ اصْطَفاهُ عَلَیْکُمْ..

وَ الْجِسْمِ) (۱)، وَ قَالَ: (ائْتُونِی بِکِتابٍ مِنْ قَبْلِ هذا أَوْ أَثارَهٍ مِنْ عِلْمٍ) (۲)، وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ: مَا وَلَّتْ أُمَّهٌ قَطُّ أَمْرَهَا رَجُلًا وَ فِیهِمْ مَنْ هُوَ أَعْلَمُ مِنْهُ إِلَّا لَمْ یَزَلْ یَذْهَبُ أَمْرُهُمْ سَفَالًا (۳)حَتَّی یَرْجِعُوا إِلَی مَا تَرَکُوا، فَأَمَّا (۴)الْوَلَایَهُ فَهِیَ (۵)غَیْرُ الْإِمَارَهِ، وَ الدَّلِیلُ عَلَی کَذِبِهِمْ وَ بَاطِلِهِمْ وَ فُجُورِهِمْ أَنَّهُمْ سَلَّمُوا عَلَیَّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ بِأَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، وَ مِنَ الْحُجَّهِ عَلَیْهِمْ وَ عَلَیْکَ خَاصَّهً وَ عَلَی هَذَا مَعَکَ یَعْنِی الزُّبَیْرَ وَ عَلَی الْأُمَّهِ رَأْساً، وَ عَلَی هَذَا (۶)سَعْدٌ وَ ابْنُ عَوْفٍ وَ خَلِیفَتُکُمْ هَذَا الْقَائِمُ یَعْنِی عُثْمَانَ فَإِنَّا مَعْشَرَ الشُّورَی السِّتَّهِ (۷)أَحْیَاءٌ کُلُّنَا إِنْ جَعَلَنِی عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فِی الشُّورَی إِنْ کَانَ قَدْ صَدَقَ هُوَ (۸)وَ أَصْحَابُهُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، أَ جَعَلَنَا شُورَی فِی الْخِلَافَهِ أَوْ (۹)فِی غَیْرِهَا؟ فَإِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّهُ جَعَلَهَا (۱۰)شُورَی فِی غَیْرِ الْإِمَارَهِ فَلَیْسَ لِعُثْمَانَ إِمَارَهٌ، وَ إِنَّمَا أَمَرَنَا أَنْ نَتَشَاوَرَ فِی غَیْرِهَا، وَ إِنْ کَانَتِ الشُّورَی فِیهَا فَلِمَ أَدْخَلَنِی فِیکُمْ، فَهَلَّا أَخْرَجَنِی وَ قَدْ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَخْرَجَ أَهْلَ بَیْتِهِ مِنَ الْخِلَافَهِ، وَ أَخْبَرَ أَنَّهُ لَیْسَ لَهُمْ فِیهَا نَصِیبٌ؟!. وَ لِمَ قَالَ عُمَرُ حِینَ دَعَانَا رَجُلًا رَجُلًا، فَقَالَ (۱۱)لِعَبْدِ اللَّهِ ابْنِهِ

۱- البقره: ۲۴۷.

۲- الأحقاف: ۴.

۳- جاء فی حاشیه ک ما یلی: السّفال: نقیض .. العلاء. صحاح. انظر: الصّحاح ۵- ۱۷۳۰.

۴- فی الاحتجاج: فما.

۵- لا توجد: فهی، فی المصدر.

۶- وضع علی: رأسا، فی المطبوع من البحار رمز نسخه بدل، و فی ک وضع علی: رأسا و علی هذا، رمز النّسخه، و لا توجد فی المصدر، و فیه: و علی سعد.

۷- وضع علی السّتّه فی ک رمز نسخه بدل، و لا توجد فی الاحتجاج.

۸- لا توجد: هو، فی المصدر.

۹- فی المصدر: أم، بدلا من: أو.

۱۰- فی ک: جعلنا.

۱۱- فی المصدر زیاده: علیّ علیه السّلام.

وَ هَـا هُوَ إِذاً (١)أَنْشُدُکَ بِـاللَّهِ يَـا عَبْـدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ! مَـا قَـالَ لَـکَ حِينَ خَرَجْتَ؟. قَالَ: أَمَّا إِذَا نَاشَـدْتَنِی بِاللَّهِ، فَإِنَّهُ قَالَ: إِنْ يَتَّبِعُوا (٢)أَصْـلَعَ قُرَيْشٍ لَحَمَلَهُمْ (٣)عَلَى الْمَحَجَّهِ الْبَيْضَـاءِ وَ أَقَامَهُمْ عَلَى كِتَـابِ رَبِّهِمْ وَ سُـنَّهِ نَـبِيِّهِمْ. قَـالَ: يَـا ابْنَ عُمَرَ! فَمَـا قُلْتَ لَهُ عِنْدَ ذَلِکَ؟. قَالَ: قُلْتُ لَهُ: فَمَا يَمْنَعُکَ أَنْ تَسْتَخْلِفَهُ؟. قَالَ: وَ مَا رَدَّ عَلَيْکَ؟. قَالَ:

رَدَّ عَلَيَّ شَـيْئاً أَكْتُمُهُ. قَالَ (٤)عَلَيْهِ السَّلَامُ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَـلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَـلَّمَ أَخْبَرَنِی (٥)بِهِ فِی حَيَـاتِهِ: ثُمَّ أَخْبَرَنِی بِهِ لَيْلَهَ مَاتَ أَبُوکَ فِی مَنَامِی، وَ مَنْ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِی نَوْمِهِ (٦)فَقَدْ رَآهُ فِی يَقَظَتِهِ (٧)قَالَ: فَمَا أَخْبَرَکَ (٨)؟.

قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: فَأَنْشُدُکَ بِاللَّهِ يَا ابْنَ عُمَرَ! لَئِنْ أَخْبَرْتُکَ بِهِ لَتُصَدِّقَنَّ؟.

قَالَ: إِذًا أَسْكُتَ. قَالَ: فَإِنَّهُ قَالَ لَکَ حِينَ قُلْتَ لَهُ: فَمَا يَمْنَعُکَ أَنْ تَسْتَخْلِفَهُ؟.

قَالَ: الصَّحِيفَهُ الَّتِی كَتَبْنَاهَا بَيْنَنَا وَ الْعَهْدُ فِی الْكَعْبَهِ، فَسَكَتَ ابْنُ عُمَرَ وَ قَالَ (٩)

أَسْأَلُکَ بِحَقِّ رَسُولِ اللَّهِ (١٠)(صلى الله عليه و آله) لَمَّا (١١)سَكَتَّ عَنِّی.

قَالَ سُـلَيْمٌ: فَرَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ فِی ذَلِکَ الْمَجْلِسِ خَنَقَتْهُ (١٢)الْعَبْرَهُ وَ عَيْنَاهُ تَسِـيلَانِ، وَ أَقْبَلَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى طَلْحَهَ وَ الزُّبَيْرِ وَ ابْنِ عَوْفٍ

١- فی الاحتجاج: ذا، بدلا من: إذا.

٢- جاء على مطبوع البحار: بايعوا، ثمّ رمز لها بنسخه صحيحه.

٣- فی المصدر: يحملهم.

۴- فی الاحتجاج زياده لفظه: علیّ.

۵- فی المصدر: خبّرنی.

۶- فی الاحتجاج: مناما، بدلا من: فی نومه.

٧- لا يوجد فی المصدر: فی يقظته.

٨- زاد فی الاحتجاج لفظ: به.

٩- فی الاحتجاج: فقال.

١٠- فی المصدر: رسولک.

١١- فی الاحتجاج: لم.

١٢- فی س: حنقه.

وَ سَعْدٍ، فَقَالَ: وَ اللَّهِ (۱)لَئِنْ كَانَ أُولَئِكَ الْخَمْسَهُ أَوِ الْأَرْبَعَهُ كَذَبُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مَا يَحِلُّ لَكُمْ وَلَايَتُهُمْ، وَ إِنْ كَانُوا صَدَقُوا مَا حَلَّ لَكُمْ أَيُّهَا الْخَمْسَهُ (۲)أَنْ تُدْخِلُونِی مَعَكُمْ فِی الشُّورَى، لِأَنَّ إِدْخَالَكُمْ إِيَّایَ فِيهَا خِلَافٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ رَدٌّ عَلَيْهِ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ، فَقَالَ: أَخْبِرُونِی عَنْ مَنْزِلَتِی فِيكُمْ وَ مَا تَعْرِفُونِّی بِهِ، أَ صَادِقٌ أَنَا فِيكُمْ أَمْ كَاذِبٌ؟!. قَالُوا: بَلْ صِدِّيقٌ صَدُوقٌ، وَ اللَّهِ (۳)مَا عَلِمْنَاكَ كَذَبْتَ كَذِبَهً (۴)قَطُّ فِی جَاهِلِيَّهٍ وَ لَا إِسْلَامٍ (۵)

قَالَ: فَوَ اللَّهِ الَّذِی أَكْرَمَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ بِالنُّبُوَّهِ وَ جَعَلَ مِنَّا مُحَمَّداً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ أَكْرَمَنَا بَعْدَهُ بِأَنْ جَعَلَنَا أَئِمَّهَ الْمُؤْمِنِينَ (۶)لَا يَبْلُغُ عَنْهُ غَيْرُنَا، وَ لَا تَصْلُحُ الْإِمَامَهُ وَ الْخِلَافَهُ إِلَّا فِينَا، وَ لَمْ يَجْعَلْ لِأَحَدٍ مِنَ النَّاسِ فِيهَا مَعَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ نَصِيباً وَ لَا حَقّاً، أَمَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ وَ لَيسَ (۷)بَعْدَهُ نَبِيٌّ وَ لَا رَسُولٌ، خَتَمَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ الْأَنْبِيَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ وَ جَعَلَنَا مِنْ بَعْدِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ خُلَفَاءَ فِی أَرْضِهِ (۸)وَ شُهَدَاءَ عَلَى خَلْقِهِ، وَ فَرَضَ طَاعَتَنَا فِی كِتَابِهِ، وَ قَرَنَنَا بِنَفْسِهِ فِی كِتَابِهِ الْمُنْزَلِ (۹)وَ بَيَّنَهُ (۱۰)فِی غَيْرِ آيَهٍ مِنَ الْقُرْآنِ، وَ اللَّهُ (۱۱)عَزَّ وَ جَلَّ جَعَلَ مُحَمَّداً نَبِيّاً وَ جَعَلَنَا خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِهِ فِی خَلْقِهِ وَ شُهَدَاءَ عَلَى خَلْقِهِ، وَ فَرَضَ

۱- لا يوجد لفظ الجلاله و لا واو القسم فی المصدر.

۲- فی الاحتجاج زياده: أو الأربعه.

۳- فی المصدر: قالوا: صدوق، لا و اللّه، و فی ک وضع علی صدوق رمز نسخه بدل.

۴- لا توجد: كذبه، فی الاحتجاج.

۵- فی الاحتجاج: الجاهليّه و لا الإسلام.

۶- فی المصدر: للمؤمنين.

۷- فی الاحتجاج: خاتم النّبيّين ليس.

۸- فی س: خلفاء من بعده فی خلقه.

۹- لم ترد عباره: فی كتابه المنزل، فی المصدر و لا فی س.

۱۰- فی الاحتجاج: و نبيه، و ما هنا أظهر.

۱۱- وضع فی ک علی لفظ الجلاله رمز نسخه بدل، و فی المصدر: فاللّه.

طَاعَتَنَا فِی کِتَابِهِ وَ قَرَنَنَا بِنَفْسِهِ (۱)فِی کِتَابِهِ الْمُنْزَلِ.

ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی (۲)أَمَرَ نَبِیَّهُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَنْ یُبَلِّغَ ذَلِکَ أُمَّتَهُ فَبَلَّغَهُمْ کَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ .. فَأَیُّهُمَا (۳)أَحَقُّ بِمَجْلِسِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ مَکَانِهِ، وَ قَدْ سَمِعْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ حِینَ بَعَثَنِی بِبَرَاءَه، فَقَالَ: لَا یُبَلِّغْ عَنِّی إِلَّا رَجُلٌ مِنِّی، أَنْشُدُکُمْ (۴)بِاللَّهِ، أَ سَمِعْتُمْ ذَلِکَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ، نَشْهَدُ أَنَّا سَمِعْنَا ذَلِکَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ حِینَ بَعَثَکَ بِبَرَاءَه.

فَقَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ: لَا یَصْلُحُ لِصَاحِبِکُمْ أَنْ یُبَلِّغَ عَنْهُ صَحِیفَهً قَدْرَ (۵)أَرْبَعِ أَصَابِعَ، وَ إِنَّهُ لَا (۶)یَصْلُحُ أَنْ یَکُونَ الْمُبَلِّغُ عَنْهُ غَیْرِی، فَأَیُّهُمَا أَحَقُّ بِمَجْلِسِهِ وَ مَکَانِهِ الَّذِی سُمِّیَ بِخَاصَّتِهِ (۷)أَنَّهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَوْ مَنْ حَضَرَ مَجْلِسَهُ مِنَ الْأُمَّهِ-؟!. فَقَالَ طَلْحَهُ: قَدْ سَمِعْنَا ذَلِکَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ، فَفَسِّرْ لَنَا کَیْفَ لَا یَصْلُحُ لِأَحَدٍ أَنْ یُبَلِّغَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ غَیْرُکَ؟، وَ لَقَدْ قَالَ لَنَا وَ لِسَائِرِ النَّاسِ: لِیُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ، فَقَالَ- بِعَرَفَهَ فِی حَجَّهِ الْوَدَاعِ-: نَضَّرَ (۸)اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مَقَالَتِی (۹)ثُمَّ بَلَّغَهَا غَیْرَهُ، فَرُبَّ

۱- من قوله: فی خلقه .. إلی بنفسه، لا یوجد فی الاحتجاج، کما لا توجد الواو قبل کلمه: فرض، فی س.

۲- فی المصدر: عزّ و جلّ، بدلا من: تبارک و تعالی.

۳- فی الاحتجاج: فأیّکما، و جاء فی س بعدها کلمه: شاء، خطّ علیها فی ک، و لا توجد فی المصدر.

۴- فی المصدر: أنشدتکم.

۵- لا توجد: قدر، فی س، و لا المصدر.

۶- لا توجد: و إنّه لا، فی الاحتجاج.

۷- فی الاحتجاج: بخاصّه.

۸- فی الاحتجاج: نصر.

۹- فی المصدر زیاده: فدعاها.

حامِلِ فِقْهٍ لَا فِقْهَ لَهُ، وَ رُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ (١)، ثَلَاثٌ لَا يُغِلُّ (٢)عَلَيْهِنَّ قَلْبُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ: إِخْلَاصُ (٣)الْعَمَلِ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ، وَ السَّمْعُ وَ الطَّاعَةُ وَ الْمُنَاصَحَةُ لِوُلَاةِ الْأَمْرِ وَ لُزُومُ جَمَاعَتِهِمْ، فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ مُحِيطَةٌ مِنْ وَرَائِهِمْ، وَ قَالَ فِي غَيْرِ مَوْطِنٍ (۴)لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ.

فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّ الَّذِي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ وَ يَوْمَ عَرَفَةَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَ يَوْمَ قُبِضَ (۵)فِي آخِرِ خُطْبَةٍ خَطَبَهَا حِينَ قَالَ:

إِنِّي قَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا: كِتَابَ اللَّهِ تَعَالَى (۶)وَ أَهْلَ بَيْتِي، فَإِنَّ اللَّطِيفَ الْخَبِيرَ قَدْ عَهِدَ إِلَيَّ أَنَّهُمَا لَا يَفْتَرِقَانِ حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ كَهَاتَيْنِ الْإِصْبَعَيْنِ، أَلَا إِنَّ (٧)أَحَدَهُمَا قُدَّامُ الْآخَرِ فَتَمَسَّكُوا بِهِمَا لَا تَضِلُّوا (٨)وَ لَا تَزِلُّوا، وَ لَا تَقَدَّمُوهُمْ وَ لَا تَخَلَّفُوا عَنْهُمْ، وَ لَا تُعَلِّمُوهُمْ فَإِنَّهُمْ أَعْلَمُ مِنْكُمْ، وَ (٩)إِنَّمَا أَمَرَ الْعَامَّةَ (١٠)جَمِيعاً أَنْ يُبَلِّغُوا مَنْ لَقُوا مِنَ الْعَامَّةِ إِيجَابَ طَاعَةِ الْأَئِمَّةِ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ وَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَ إِيجَابَ حَقِّهِمْ، وَ لَمْ يَقُلْ ذَلِكَ فِي شَيْ ءٍ مِنَ الْأَشْيَاءِ غَيْرَ ذَلِكَ، وَ إِنَّمَا أَمَرَ الْعَامَّةَ أَنْ يُبَلِّغُوا الْعَامَّةَ حُجَّةَ مَنْ لَا يُبَلِّغُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ جَمِيعَ

١- مرّت مصادر الحديث مفصّلا، و هو من خطبته صلوات اللّه عليه و آله فى حجّه الوداع فى مسجد الخيف، و أورده أيضا ابن ماجه فى سننه ١- ٨۴ حديث ٢٣٠، و الترمذىّ فى سننه ۵- ٣۴، و السّيوطىّ فى الجامع الصّغير ٢- ٢٢ و ١٨٧، و الكفايه للخطيب البغدادىّ: ٢۶٧ و ٢٨٩، و تدريب الرّاوى ٢- ١٢۶، و غيرها.

٢- فى الاحتجاج: لا يحلّ.

٣- فى المصدر: أخلص.

۴- فى س: فى غير خبر موطن، و قد خطّ على خبر فى ك، و لا توجد فى المصدر.

۵- لا توجد: و يوم قبض، فى المصدر.

۶- لا توجد: تعالى، فى الاحتجاج.

٧- لا توجد: لا، قبل كلمه يفترقان، و فيه: و لا أقول كهاتين- فأشار إلى سبّابته و إبهامه- لأنّ ..

٨- فى الاحتجاج: لن تضلّوا.

٩- لا توجد الواو فى س.

١٠- فى المصدر زياده لفظ الجلاله قبل العامّه.

مَا يَبْعَثُهُ (۱)اللَّهُ بِهِ غَيْرَهُمْ، أَ لَا تَرَى يَا طَلْحَهُ-! أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَالَ لِی وَ أَنْتُمْ تَسْمَعُونَ-: يَا أَخِی إِنَّهُ لَا يَقْضِی عَنِّی دَيْنِی وَ لَا يُبْرِئُ ذِمَّتِی غَيْرُکَ، تُبْرِئُ ذِمَّتِی وَ تُؤَدِّی دَيْنِی وَ غَرَامَاتِی وَ تُقَاتِلُ عَلَی سُنَّتِی؟!، فَلَمَّا وُلِّیَ أَبُو بَكْرٍ قَضَی عَنْ نَبِيِّ اللَّهِ دَيْنَهُ وَ عِدَاتِهِ (۲)فَاتَّبَعْتُمُوهُ جَمِيعاً؟!، فَقَضَيْتُ دَيْنَهُ وَ عِدَاتِهِ، وَ قَدْ أَخْبَرَهُمْ أَنَّهُ لَا يَقْضِی عَنْهُ دَيْنَهُ وَ عِدَاتِهِ غَيْرِی، وَ لَمْ يَكُنْ مَا أَعْطَاهُمْ أَبُو بَكْرٍ قَضَاءً لِدَيْنِهِ وَ عِدَاتِهِ، وَ إِنَّمَا كَانَ الَّذِی قَضَی (۳)مِنَ الدَّيْنِ وَ الْعِدَهِ هُوَ الَّذِی أَبْرَأَهُ مِنْهُ، وَ إِنَّمَا بَلَّغَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ جَمِيعَ مَا جَاءَ بِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مِنْ بَعْدِهِ (۴)الْأَئِمَّهُ الَّذِينَ فَرَضَ اللَّهُ فِی الْكِتَابِ طَاعَتَهُمْ وَ أَمَرَ بِوَلَايَتِهِمْ، الَّذِينَ مَنْ أَطَاعَهُمْ (۵)أَطَاعَ اللَّهَ وَ مَنْ عَصَاهُمْ (۶)عَصَی اللَّهَ. فَقَالَ طَلْحَهُ: فَرَّجْتَ عَنِّی مَا كُنْتُ أَدْرِی مَا عَنَی بِذَلِکَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ حَتَّی فَسَّرْتَهُ لِی، فَجَزَاکَ اللَّهُ يَا أَبَا الْحَسَنِ عَنْ جَمِيعِ أُمَّهِ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ الْجَنَّهَ. يَا أَبَا الْحَسَنِ! شَیْ ءٌ أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَکَ عَنْهُ، رَأَيْتُکَ خَرَجْتَ بِثَوْبٍ مَخْتُومٍ، فَقُلْتَ: أَيُّهَا النَّاسُ! إِنِّی لَمْ أَزَلْ مُشْتَغِلًا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بِغُسْلِهِ وَ كَفْنِهِ وَ دَفْنِهِ، ثُمَّ اشْتَغَلْتُ بِكِتَابِ اللَّهِ حَتَّی جَمَعْتُهُ، فَهَذَا كِتَابُ اللَّهِ عِنْدِی مَجْمُوعاً (۷)لَمْ يَسْقُطْ عَنِّی (۸)حَرْفٌ وَاحِدٌ، وَ لَمْ أَرَ (۹)ذَلِکَ الَّذِی كَتَبْتَ وَ أَلَّفْتَ، وَ قَدْ رَأَيْتُ عُمَرَ بَعَثَ إِلَيْکَ أَنِ ابْعَثْ بِهِ إِلَیَّ، فَأَبَيْتَ أَنْ تَفْعَلَ، فَدَعَا عُمَرُ

۱- فی الاحتجاج: بعثه.

۲- فی المصدر: عن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم عداته و دینه.

۳- فی الاحتجاج: قضیت.

۴- لا یوجد ضمیر بعده فی المصدر.

۵- فی الاحتجاج زیاده: فقد.

۶- فی الاحتجاج زیاده: فقد.

۷- فی ک نسخه بدل: مختوما.

۸- فی المصدر: حتّی.

۹- فی ک: أردّ.

النَّاسَ فَإِذَا شَهِدَ رَجُلَانِ عَلَى آيَهٍ كَتَبَهَا، وَ إِذَا (۱)مَا لَمْ يَشْهَدْ عَلَيْهَا غَيْرُ رَجُلٍ وَاحِدٍ أَرْجَاهَا فَلَمْ يَكْتُبْ، فَقَالَ عُمَرُ وَ أَنَا أَسْمَعُ-: إِنَّهُ قَدْ قُتِلَ يَوْمَ الْيَمَامَهِ قَوْمٌ كَانُوا يَقْرَءُونَ قُرْآناً لَا يَقْرَؤُهُ غَيْرُهُمْ فَقَدْ ذَهَبَ، وَ قَدْ جَاءَتْ شَاهٌ إِلَى صَحِيفَهٍ وَ كِتَابٍ يَكْتُبُونَ فَأَكَلَتْهَا وَ ذَهَبَ مَا فِيهَا، وَ الْكَاتِبُ يَوْمَئِذٍ عُثْمَانُ، وَ سَمِعْتُ عُمَرَ وَ أَصْحَابَهُ الَّذِينَ أَلْقَوْا (۲)مَا كَتَبُوا عَلَى عَهْدِ عُمَرَ وَ عَلَى عَهْدِ عُثْمَانَ يَقُولُونَ: إِنَّ الْأَحْزَابَ كَانَتْ تَعْدِلُ سُورَهَ الْبَقَرَهِ، وَ إِنَّ النُّورَ نَيِّفٌ وَ مِائَهُ (۳)آيَهٍ، وَ الْحِجْرَ مِائَهٌ وَ تِسْعُونَ (۴)آيَهً، فَمَا هَذَا؟، وَ مَا يَمْنَعُكَ يَرْحَمُكَ اللَّهُ أَنْ تُخْرِجَ كِتَابَ اللَّهِ إِلَى النَّاسِ وَ قَدْ عَهِدَ عُثْمَانُ حِينَ أَخَذَ مَا أَلَّفَ عُمَرُ فَجَمَعَ لَهُ الْكِتَابَ وَ حَمَلَ النَّاسَ عَلَى قِرَاءَهٍ وَاحِدَهٍ، فَمَزَّقَ مُصْحَفَ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ وَ ابْنِ مَسْعُودٍ وَ أَحْرَقَهُمَا بِالنَّارِ؟!. فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ:

يَا طَلْحَهُ! إِنَّ كُلَّ آيَهٍ أَنْزَلَهَا اللَّهُ جَلَّ وَ عَلَا عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ عِنْدِي بِإِمْلَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ خَطِّ يَدِي، وَ تَأْوِيلَ كُلِّ آيَهٍ أَنْزَلَهَا اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، وَ كُلَّ حَلَالٍ وَ حَرَامٍ (۵)أَوْ حَدٍّ أَوْ حُكْمٍ أَوْ شَيْ ءٍ تَحْتَاجُ إِلَيْهِ الْأُمَّهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ (۶)عِنْدِي (۷)مَكْتُوبٌ بِإِمْلَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ خَطِّ يَدِي حَتَّى أَرْشِ الْخَدْشِ.

فَقَالَ (۸)طَلْحَهُ: كُلُّ شَيْ ءٍ مِنْ صَغِيرٍ أَوْ (۹)كَبِيرٍ أَوْ خَاصٍّ أَوْ عَامٍّ أَوْ (۱۰)كَانَ أَوْ

ص: ۴۲۴

۱- فی الاحتجاج: و إن، بدلا من: و إذا.

۲- فی المصدر: ألّفوا.

۳- فی الاحتجاج: ستّون و مائه.

۴- فی المصدر: تسعون و مائه.

۵- فی المصدر: حرام و حلال- بتقديم و تأخير-.

۶- من قوله: و كلّ حلال .. إلی يوم القيامه، خطّ عليها فی س.

۷- لا توجد: عندی، فی الاحتجاج.

۸- فی المصدر: قال.

۹- فی المصدر: واو، بدلا من: أو.

۱۰- لا توجد: أو، فی الاحتجاج، و قد وضع عليها رمز نسخه بدل فی ک.

یَکونُ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ فَهُوَ عِنْدَکَ مَکْتُوبٌ؟!. قَالَ: نَعَمْ، وَ سِوَی ذَلِکَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَسَرَّ إِلَیَّ فِی مَرَضِهِ مِفْتَاحَ أَلْفِ بَابٍ مِنَ الْعِلْمِ یَفْتَحُ (۱)کُلُّ بَابٍ أَلْفَ بَابٍ، وَ لَوْ أَنَّ الْأُمَّهَ مُنْذُ قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ اتَّبَعُونِی وَ أَطَاعُونِی لَأَکَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ، یَا طَلْحَهُ! أَ لَسْتَ قَدْ شَهِدْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ حِینَ دَعَا بِالْکَتِفِ لِیَکْتُبَ فِیهِ مَا لَا تَضِلُّ أُمَّتُهُ (۲)، فَقَالَ صَاحِبُکَ: إِنَّ نَبِیَّ اللَّهِ یَهْجُرُ، فَغَضِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فَتَرَکَهَا؟. قَالَ (۳)بَلَی، قَدْ شَهِدْتُهُ. قَالَ: فَإِنَّکُمْ لَمَّا (۴)خَرَجْتُمْ أَخْبَرَنِی رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بِالَّذِی أَرَادَ أَنْ یَکْتُبَ وَ یُشْهِدَ عَلَیْهِ الْعَامَّهَ، فَأَخْبَرَهُ جَبْرَئِیلُ عَلَیْهِ السَّلَامُ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ (۵)قَضَی عَلَی أُمَّتِهِ (۶)الِاخْتِلَافَ وَ الْفُرْقَهَ، ثُمَّ دَعَا بِصَحِیفَهٍ فَأَمْلَی عَلَیَّ مَا أَرَادَ أَنْ یَکْتُبَ فِی الْکَتِفِ، وَ أَشْهَدَ عَلَی ذَلِکَ ثَلَاثَهَ رَهْطٍ:

سَلْمَانُ وَ أَبُو ذَرٍّ وَ الْمِقْدَادُ، وَ سَمَّی مَنْ یَکُونُ مِنْ أَئِمَّهِ الْهُدَی الَّذِینَ أَمَرَ اللَّهُ بِطَاعَتِهِمْ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ، فَسَمَّانِی أَوَّلَهُمْ ثُمَّ ابْنِی هَذَا ثُمَّ ابْنِی هَذَا وَ أَشَارَ إِلَی (۷)الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ ثُمَّ تِسْعَهً مِنْ وُلْدِ ابْنِیَ الْحُسَیْنِ، أَ کَذَلِکَ (۸)کَانَ یَا أَبَا ذَرٍّ وَ یَا مِقْدَادُ؟!.

فَقَامَا ثُمَّ قَالا: نَشْهَدُ بِذَلِکَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ. فَقَالَ طَلْحَهُ: وَ اللَّهِ لَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَقُولُ: مَا أَقَلَّتِ الْغَبْرَاءُ وَ لَا أَظَلَّتِ الْخَضْرَاءُ عَلَی ذِی لَهْجَهٍ أَصْدَقَ وَ لَا أَبَرَّ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ أَبِی ذَرٍّ، وَ أَنَا أَشْهَدُ أَنَّهُمَا لَمْ یَشْهَدَا

۱- فی المصدر زیاده: من.

۲- فی ک نسخه بدل: و لا تختلف أمّته.

۳- فی الاحتجاج: و ترکها فقال.

۴- فی س: لمّا قد، و قد حذفت من ک، و لعلّها نسخه بدل عن: لمّا.

۵- لا توجد: عزّ و جلّ قد، فی الاحتجاج- طبعه إیران-، و قد أثبت: قد، فی طبعه النّجف.

۶- فی المصدر: أمّتک.

۷- فی الاحتجاج: ثمّ ابنی هذین، و أشار بیده إلی.

۸- فی المصدر: و کذلک.

إِلَّا بِحَقٍّ وَ أَنْتَ (۱)عِنْدِی أَصْدَقُ وَ أَبَرُّ مِنْهُمَا.

ثُمَّ أَقْبَلَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ (۲)یَا طَلْحَهُ! وَ أَنْتَ یَا زُبَیْرُ! وَ أَنْتَ یَا سَعْدُ! وَ أَنْتَ یَا ابْنَ عَوْفٍ! اتَّقُوا اللَّهَ وَ آثِرُوا رِضَاهُ، وَ اخْتَارُوا مَا عِنْدَهُ، وَ لَا تَخَافُوا فِی اللَّهِ لَوْمَهَ لَائِمٍ. ثُمَّ قَالَ طَلْحَهُ: لَا أَرَاکَ یَا أَبَا الْحَسَنِ أَجَبْتَنِی عَمَّا سَأَلْتُکَ عَنْهُ مِنْ أَمْرِ الْقُرْآنِ، أَلَا تُظْهِرُهُ لِلنَّاسِ؟!. قَالَ: یَا طَلْحَهُ! عَمْداً (۳)کَفَفْتُ عَنْ جَوَابِکَ، فَأَخْبِرْنِی عَمَّا کَتَبَ عُمَرُ وَ عُثْمَانُ، أَ قُرْآنٌ کُلُّهُ أَمْ فِیهِ مَا لَیْسَ بِقُرْآنٍ؟!. قَالَ طَلْحَهُ: بَلْ قُرْآنٌ کُلُّهُ. قَالَ: إِنْ أَخَذْتُمْ بِمَا فِیهِ نَجَوْتُمْ مِنَ النَّارِ وَ دَخَلْتُمُ الْجَنَّهَ، فَإِنَّ فِیهِ حُجَّتَنَا، وَ بَیَانَ حَقِّنَا، وَ فَرْضَ طَاعَتِنَا. قَالَ طَلْحَهُ:

حَسْبِی، أَمَّا إِذَا کَانَ قُرْآناً فَحَسْبِی.

ثُمَّ قَالَ طَلْحَهُ: أَخْبِرْنِی عَمَّا فِی یَدَیْکَ مِنَ الْقُرْآنِ وَ تَأْوِیلِهِ وَ عِلْمِ الْحَلَالِ وَ الْحَرَامِ إِلَی مَنْ تَدْفَعُهُ؟ وَ مَنْ صَاحِبُهُ بَعْدَکَ؟. قَالَ: إِنَّ الَّذِی أَمَرَنِی رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَنْ أَدْفَعَهُ إِلَیْهِ. قَالَ: مَنْ هُوَ؟. قَالَ (۴)وَصِیِّی (۵)وَ أَوْلَی النَّاسِ بَعْدِی بِالنَّاسِ ابْنِی الْحَسَنُ ثُمَّ یَدْفَعُهُ ابْنِی الْحَسَنُ عِنْدَ مَوْتِهِ (۶)إِلَی ابْنِی الْحُسَیْنِ، ثُمَّ یَصِیرُ إِلَی وَاحِدٍ بَعْدَ وَاحِدٍ مِنْ وُلْدِ الْحُسَیْنِ حَتَّی یَرِدَ آخِرُهُمْ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ (۷)حَوْضَهُ، هُمْ مَعَ الْقُرْآنِ لَا یُفَارِقُونَهُ وَ الْقُرْآنُ مَعَهُمْ لَا یُفَارِقُهُمْ، أَمَا إِنَّ مُعَاوِیَهَ وَ ابْنَهُ سَیَلِیَانِ (۸)بَعْدَ عُثْمَانَ ثُمَّ یَلِیهِمَا (۹)سَبْعَهٌ مِنْ وُلْدِ الْحَکَمِ بْنِ أَبِی

۱- فی ک: و لا أنت، و فی المصدر: و لأنت.

۲- لا یوجد فی الاحتجاج: عزّ و جلّ.

۳- فی س: عهدا، و قد خطّ علیها فی ک.

۴- لا توجد: قال: من هو قال ..، فی المصدر.

۵- فی مطبوع البحار: وصیّتی.

۶- لا توجد: عند موته، فی س، و لا المصدر.

۷- لا توجد فی الاحتجاج: علی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۸- فی ک نسخه بدل: سیلیانها.

۹- فی المصدر: یلیها.

الْعَاصِ وَاحِدٌ بَعْدَ وَاحِدٍ تَكْمِلَهُ (۱)اثْنَیْ عَشَرَ إِمَامَ ضَلَالَهٍ، وَ هُمُ الَّذِینَ رَأَی رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ عَلَی مِنْبَرِهِ یَرُدُّونَ الْأُمَّهَ عَلَی أَدْبَارِهِمُ الْقَهْقَرَی، عَشَرَهٌ مِنْهُمْ مِنْ بَنِی أُمَیَّهَ وَ رَجُلَانِ أَسَّسَا ذَلِکَ لَهُمْ، وَ عَلَیْهِمَا مِثْلُ جَمِیعِ أَوْزَارِ هَذِهِ الْأُمَّهِ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ.

**[ترجمه]الاحتجاج - . الاحتجاج ۱: ۱۴۵- ۱۵۵- چاپ إیران-، ۱: ۲۱۰- ۲۲۵- چاپ النّجف - : از سلیم بن قیس الهلالی روایت شده است که گفت: در زمان عثمان، علی علیه السلام را در مسجد رسول صلّی الله علیه و آله و سلم دیدم در حالیکه گروهی به سخن نشسته و درباره علم و دانش با هم بحث می کردند و از قریش و برتری و پیشنه و هجرت این قبیله و کلام رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم در باب فضل این سخن که \\"پیشوایان از قریش هستند\\" و این سخن دیگر حضرت صلّی الله علیه و آله و سلم که \\"مردمان پیرو قریش هستند و قریش پیشوا و امام عربهاست\\" و نیز این سخن که \\"قریش را ناسزا مگویید\\" و این سخن حضرت\\" به راستی که یک مرد قریشی برابر دو مرد از دیگر قبایل توان دارد\\" و این سخن که\\"هر که از قریش بیزار باشد، خداوند از او بیزار خواهد بود\\" و نیز\\" هر که خواری قریش را بخواهد،خداوند او را خوار گرداند\\"... ، داد سخن می دادند و از انصار و برتری و سوابق و یاریگری ایشان و ستایشی که خداوند از ایشان در قرآنش کرده سخن می راندند و از کلامی که

ص: ۴۰۷

رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم در باب فضایل ایشان گفته دم می زدند و آنچه را درباره سعد بن معاذ و تشییع جنازه - . دراینجا نیز گوشه ای از متن افتاده است که در منبع آمده است: و به راستی که عرش به سبب مرگ او بلرزید و نیز این قول حضرت صلّی الله علیه و آله و سلم زمانی که دستمالهایی از یمن برای او آوردند و مردم بسیار از آن خوششان آمد و ایشان فرمود: به حق که دستمالهای سعد در بهشت بس نیکوتر از اینست. - او گفته بود و اینکه فرشتگان او را غسل داده و دسته زنبوران وی را از گزندها حفظ نمودند... نقل می کردند و هیچ نکته ای از فضایل خود را ناگفته نگذاردند به حدی که هر قبیله ای گفت: فلانی از ما بود و فلانی و .. و قریشیان گفتند: رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم از ما بود و حمزه از ما بود و جعفر از ما بود و عبیده بن الحارث و زید بن حارثه از ما بود و ابوبکر و عمر و سعد و ابو عبیده و سالم و ابن عوف از ما هستند.. و هیچ یک از افراد سرشناس دو ناحیه مکه و مدینه را از قلم نیانداخته و نامی از او آوردند و در حلقه ایشان بیش از دویست مرد حاضر بودند و از جمله ایشان علی بن ابی طالب علیه السلام و سعد بن ابی وقاص و عبد الرحمن بن عوف و طلحه و زبیر و عمار و مقداد و ابوذر و هاشم بن عتبه و ابن عمر و حسن و حسین علیهما السلام و ابن عباس و محمد بن ابی بکر و عبد الله بن جعفر و از جمله انصار ابیّ بن کعب و زید بن ثابت و ابو ایوب انصاری و ابو الهیثم بن التیّهان و محمد بن سلمه و قیس بن سعد بن عباده و جابر بن عبد الله و ابو مریم و انس بن مالک و زید بن ارقم و عبد الله بن ابی اوفی و ابو لیلی و پسرش عبد الرحمن که پسری سپید روی و بلند قامت و نارسته ریش در کنارش نشسته بود، بودند و ابو الحسن البصری نیز با پسرش حسن که جوانی نارسته ریش و سپیدروی و میانه قامت بود، آمد. گوید: شروع کردم به نگریستن به او و به عبد الرحمن

ص: ۴۰۸

پسر ابی لیلی و نمی توانستم بگویم کدامیک زیباتر بودند ولی حسن از آن دو بلند تر و بزرگ تر بود. و این محفل از صبح زود تا هنگام غروب ادامه داشت و عثمان در خانه اش بود و هیچ از آنچه ایشان می کردند، خبر نداشت و علی بن ابی طالب

نیز نه خودش و نه هیچ یک از اهل خانواده اش سخن نمی گفتند و آن قوم به او روی کرده و گفتند: ای ابا الحسن! چرا تو سخنی نمی گویی؟ پس آن حضرت فرمود: هیچ یک از دو گروه نبودند مگر آنکه فضلی از خود را بیان کرد و بر حق هم بود و اکنون من ای گروه قریشیان و انصار! خداوند این فضل و برتری را به واسطه چه کسی به شما داده است؟ آیا بخاطر خودتان و قبایل و اهل خاندانهایتان یا بخاطر کسانی دیگر؟ گفتند بلکه خداوند این منقبتها را به ما بخشیده و بر ما منت نهاده است فقط بخاطر محمد صلی الله علیه و آله و عشیره اش و نه به اعتبار خودمان و عشیره هامان و نه به خانواده هایمان. گفت: درست می گویید ای گروه قریشیان و انصار! آیا نمی دانستید آن کسی که بواسطه او به خیر دنیا و آخرت دست یافتید، تنها از میان ما اهل بیت است و نه غیر از ما؟ چرا که پسر عموی من رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود: من و اهل بیتم چهارده هزار سال پیش از آنکه آدم علیه السلام خلق شود، نوری در پیشگاه خدای تبارک و تعالی بودیم و چون خداوند آدم را آفرید، آن نور را در صلب او قرار داد و بر زمینش فرو نشاند و سپس آنرا در کشتی در صلب نوح علیه السلام حمل نمود و سپس آنرا در صلب ابراهیم علیه السلام به میان آتش افکند و همچنان خداوند عز و جل ما را از صلبهای نیک نهاد به رحمهای پاک و از رحمهای پاک به صلبهای نیک نهاد پدران و مادرانی منتقل می نمود که هرگز هیچ یک از ایشان به زنا و فحشاء به هم ارتباط نیافتند.

پس پیشگامان در اسلام و اهل بدر و احد گفتند: آری این را از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیده ایم. سپس فرمود: شما را به خدا، آیا می دانید که من نخستین تن از این امت هستم که به خدا و رسول خدا ایمان آوردم؟

ص: ۴۰۹

گفتند: هان می دانیم. گفت: شما را به خدا سوگند، آیا می دانید که خداوند عز و جل در کتابش در چندین آیه پیشی جستگان را در برابر پس ماندگان برتر دانسته و هیچ یک از این امت در راه رسیدن به خدا و رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم بر من پیشی نگرفته است؟ گفتند: خدا داند که آری. گفت: شما را به خدا، آیا می دانید که چون آیه (وَ السَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهاجِرِينَ وَ الْأَنْصارِ) - . التّوبه/ ۱۰۰ -

-: پیشگامان نخستین از مهاجران و انصار ..، (وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولئِكَ الْمُقَرَّبُونَ) - . الواقعه/ ۱۰- ۱۱ -

-: و سبقت گیرندگان مقدمند* آنانند همان مقربان خدا)، نازل شد، درباره آن از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم پرسیدند و حضرت فرمود: خداوند عز و جل آنرا در حق انبیاء و اوصیای ایشان نازل کرده و من برترین پیامبران و فرستادگان خدا هستم و علی بن ابی طالب (ع)، وصی من، برترین اوصیاء است؟ گفتند: خدا داند که آری.

گفت: پس شما را به خدا آیا می دانید آنگاه که آیه (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ) - . النّساء/ ۵۹ - -: ای کسانی که ایمان آورده اید خدا را اطاعت کنید و پیامبر و اولیای امر خود را [نیز] اطاعت کنید) و آیه (إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكاةَ وَ هُمْ راكِعُونَ) - . المائده/ ۵۵ - -: ولی شما تنها خدا و پیامبر اوست و کسانی که ایمان آورده اند همان کسانی که نماز برپا می دارند و در حال رکوع زکات می دهند) و آیه (وَ لَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لا رَسُولِهِ وَ لَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً) - . التّوبه/ ۱۶ - -: و غیر از خدا و فرستاده او و مؤمنان محرم اسراری

نگرفته انـد)، نازل شد، مردم گفتند: ای رسول خدا! آیا این مخصوص برخی از مومنین است یا در رابطه با همه ایشان است؟ و خداونـد عز و جـل پیـامبرش را دسـتور فرمود تا والیان امرشان را به ایشان بشـناساند و بسان آنچه که از نماز و زکات و روزه و حجشـان برای آنـان توضـیح و تفسـیر نموده بود، دربـاره ولایت نیز برایشان توضـیح دهـد، پس در غـدیر خم مرا در کنار خود ایستاند و خطبه ای ایراد نمود

ص: ۴۱۰

و فرمود: هان ای مردم! به راستی که خداوند برای من پیامی فرو فرستاد که بر سینه ام سنگینی می کند و گمان داشتم که مردم مرا تکـذیب خواهنـد کرد و او مرا بیم داد که یـا آن پیام را می رسانم یا آنکه به حتم مرا عـذاب خواهـد کرد. سـپس حضـرت دسـتور فرمود و برای نماز جماعت اذان سـر دادند و سـپس به خطبه ایستاد و گفت: ای مردم! آیا می دانید که خدای عز و جل مولای من است و من مولای مومنانم و من از خود ایشان بر ایشان اولی هسـتم؟ گفتنـد آری ای رسول خدا. گفت: برخیز علی! و من برخاسـتم. و حضـرت فرمـود: هر که من مولـی اویم، پس اکنون علی مولـی اوست. خداونـدا بـا هر آنکه بـا او دوسـتی ورزیـد، دوسـتی نمـا و بـا هر که بـا او سـتیز نمود، دشـمن بـاش. پس سـلمان برخـاست و گفت: ای رسول خـدا (ص)! چگونه ولاـیتی؟ فرمود: ولاـیتی همچون ولاـیت من. هر که من از خودش بر او اولی هسـتم، اکنون علی از خود او بر وی اولی است و خداونـد عز و جـل این آیه را نازل نمود که (الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلامَ دِيناً) - . المائده/ ۳ -

-: امروز دین شـما را برایتان کامل و نعمت خود را بر شـما تمام گردانیـدم و اسـلام را برای شـما [به عنوان] آیین برگزیدم)، و رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم ندای الله اکبر سر داد و فرمود: تمام گشتن نبوت من و تمام گشتن دین خدا، ولایت علی پس از من است. پس ابـوبکر و عمر برخاسـتند و گفتنـد: ای رسول خـدا ! آیـا این آیـات مخصوص علی است؟! فرمود: آری، درباره او و درباره همه اوصـیای من تا روز قیامت. گفتنـد: ای رسول خدا (ص) برای ما روشن کن که آنها که هسـتند؟ فرمود: برادرم و وزیر و وصـی و جانشـین من در میان امتم و ولی همه مردان و زنان مومن پس از من، و سـپس فرزندم حسن و سـپس فرزنـدم حسـین و سـپس نه تن از فرزنـدان حسـین یکی پس از دیگری و قرآن بـا ایشـان است و ایشان با قرآننـد و از آن جـدا نخواهند گشت و از ایشان جدا نخواهد شد

ص: ۴۱۱

تا آنکه در کنار حوض کوثر بر من وارد گردنـد؟ همه ایشان گفتند: خدا داند که آری. این را شـنیدیم و و همانسان که گفتی شاهـد آن بودیم. و برخی از ایشـان گفتنـد: آنچه را که گفتی کمابیش در خاطر داریم ولی همه ی آن به یادمان نمانـده بود و اینان برترینها و والاترین مردان ماینـد که حکایت آنرا از حفظ دارنـد. علی علیه السـلام گفت: درست می گویید، همه مردمان در حفظ نمودن یکسان نیستند.

شما را به خـدای عز و جل سوگنـد، کدامیک از شـما این سـخن را از رسول خدا صـلّی الله علیه و آله و سـلم آنگاه که بر پای ایسـتاد و این خبر را فاش گفت، به یاد دارد؟ زید بن ارقم و براء بن عازب و ابوذر و مقداد و عمار برخاسـتند و گفتند: شهادت

می دهیم که سخن رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم را آنگاه که بر منبر ایستاده و تو در کنار او بودی، در حفظ داریم که فرمود: ای مردم! خداوند مرا فرموده است که پیشوای شما و آنکه پس از من در میان شما به امر دین برخیزد و وصی و خلیفه خود که خداوند در کتابش پیروی از او را بر مومنین واجب گردانده و اطاعت از او را همتای اطاعت از من قرار داده، تعیین نمایم و شما را به ولایت پذیری او فرمان داده و من از بیم طعن و تکذیب اهل نفاق بار دیگر به خدای خود روی نمودم و پروردگارم مرا انذار نمود که یا آنکه این پیام را برسانم یا آنکه مرا عذاب خواهد نمود.

ای مردم! خداوند در کتابش شما را به نماز امر فرموده و من آنرا برای شما به تفصیل بیان نمودم و نیز زکات و روزه و حج را و آنرا برایتان تبیین نموده و شرح و تفسیر نمودم و شما را به ولایت پذیرفتن فرمان داده و من شما را گواه می گیرم که ولایت تنها از آن این مرد است و دستش را بر دست علی بن ابی طالب علیه السلام قرار داد و از آن دو پسرش پس از او و سپس برای اوصیاء پس از ایشان از فرزندان آنان علیهم السلام، از قرآن جدا نمی گردند و قرآن از ایشان جدا نمی شود تا آنکه در کنار حوض کوثر بر من وارد گردند.

ای مردم! هان که پناهگاه شما پس از خود و امام و راهنما و هدایتگرتان پس از خود را مشخص نمودم

ص: ۴۱۲

و او برادرم علی بن ابیطالب است و او در میان شما به منزله خود من در میان شماست، پس دین خود را بر عهده وی نهید و در تمام امورتان پیرو او باشید که همه آنچه که خداوند عز و جل از دانش و حکمت به من آموخته است، نزد اوست. پس از او بپرسید و از وی بیاموزید و از اوصیای او پس از وی و نکوشید که چیزی به ایشان بیاموزید و مباد که بر ایشان پیشی جویید و از ایشان هم عقب نیفتید، چرا که ایشان با حقند و حق با ایشان است و از آن بر کنار نمی مانند و حق از ایشان به دور نمی ماند. .. سپس نشستند.

سلیم گوید: سپس علی علیه السلام گفت: ای مردمان! آیا می دانید که خداوند عز و جل در کتابش آیه شریفه (إِنَّما یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً) - . الأحزاب/ ۳۳ -

--: خدا همانا می خواهد آلودگی را از شما خاندان [پیامبر] بزداید و شما را پاک و پاکیزه گرداند)، را نازل فرموده و رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم مرا و فاطمه و دو پسرم حسن و حسین را گرد آورد و عبایی بر ما انداخت و گفت: خداوندا اینان اهل بیت من و پاره های تن من هستند، هر آنچه مرا می آزارد، دل ایشان را به در می آورد و هر آنچه مرا رنجور می گرداند، دل ایشان را هم به رنج می آورد. پس خدایا هر آلودگی را از ایشان بزدا و ایشان را بس پاک و پاکیزه گردان. ام سلمه گفت: ای رسول خدا (ص) آیا من نیز در میان ایشان هستم؟ حضرت فرمود: تو سرنوشتی نیک داری. و این آیه تنها در حق من و برادرم علی و دخترم فاطمه و این دو فرزندم و نه تن از فرزندان حسین نازل شده و مخصوص این جمع است و کسی جز ما در آن شریک نیست. پس همه ایشان گفتند که ما شاهدیم که ام سلمه چنین سخنی گفت و ما نیز از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم سوال نمودیم و ایشان همان حرفی که که به ام سلمه زد، به ما نیز زد. سپس علی علیه السلام گفت: شما را به خدا سوگند، آیا می دانید که خداوند چنین نازل فرموده که (یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ کُونُوا مَعَ الصَّادِقِینَ) - .

التّوبه/۱۱۹ - -: ای کسانی که ایمان آورده اید از خدا پروا کنید و با راستان باشید) و سلمان گفت: ای رسول خدا

ص: ۴۱۳

آیا این آیه عام است یا خاص؟ و حضرت فرمود: \\"درباره امر شدگان، آری همه مومنین به آن امر شده اند ولی صادقان اختصاص دارد به برادرم علی (ع) و اوصیای من پس از او تا روز قیامت.\\" ؟ و همه گفتند: خدا داند که آری. گفت: پس شما را به خدا سوگند، آیا می دانید که من به هنگام غزوه تبوک به رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم عرض کردم: چرا مرا با زنان و کودکان در پشت جبهه نگاه داشتی؟ و حضرت فرمود: \\"مدینه به صلاح نیاید مگر با وجود من یا تو و تو نسبت به من به منزله هارون هستی نسبت به موسی با این تفاوت که پس از من پیامبری نخواهد بود.\\" ؟ گفتند: خدا داند که آری. گفت: شما را به خدا، آیا می دانید که خداوند عز و جل در سوره حج این آیه شریفه را نازل فرمود که (یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا ارْکَعُوا وَ اسْجُدُوا وَ اعْبُدُوا رَبَّکُمْ وَ افْعَلُوا الْخَیْرَ.) - . الحجّ/ ۷۷ - -: ای کسانی که ایمان آورده اید رکوع و سجود کنید و پروردگارتان را بپرستید و کار خوب انجام دهید ..) تا پایان سوره و آنگاه سلمان برخاست و گفت: ای رسول خدا! کیستند این گروهی که شما بر ایشان گواه هستی و ایشان بر مردمان گواهند، آنان که خداوند ایشان را برگزیده و در دین بر ایشان هیچ حرجی قرار نداد و پیرو دین پدرشان ابراهیم هستند؟ فرمود: منظور سیزده مرد هستند بطور خاص و نه کسی دیگر از این امت. پس سلمان گفت: ایشان را برای ما نام ببر ای رسول خدا. و حضرت فرمود: \\"من و برادرم علی و یازده تن از فرزندانم.\\" ؟ گفتند: خدا داند که آری. گفت: شما را به خدا، آیا می دانید که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم برای خطبه ای بر پا ایستاد که پس از آن هرگز خطبه ای ایراد نکرد و فرمود: ای مردم! من در میان شما دو یادگار گرانسنگ باقی می گذارم: کتاب خدا و

ص: ۴۱۴

عترتم یعنی اهل بیتم، پس به این دو تمسک جویید، تا گمراه نگردید چرا که خداوند روشن بین آگاه مرا خبر داد و با من پیمان نهاد که این دو از هم جدا نگردند تا آنکه در کنار حوض کوثر بر من وارد شوند. پس عمر بن الخطاب با حالتی شبه خشمگین برخاست و گفت: ای رسول خدا! آیا همه اهل بیتت؟ گفت: \\"نه، ولی اوصیای من از ایشانند، اولین آنها برادر و وزیر و خلیفه من در امتم و ولیّ همه مومنان پس از من است و او نخستین ایشان است و سپس فرزندم حسن و سپس فرزندم حسین و پس از آن نه تن از فرزندان حسین یکی پس از دیگری تا آنکه بر حوض کوثر بر من وارد گردند و شاهد و گواه خداوند در زمین او و حجت های او بر خلقش و خزانه های دانش و معدنهای حکمت او خواهند بود، هر که از ایشان اطاعت نماید، خدا را اطاعت نموده و هر که بر ایشان سرکشی نماید، خدا را سرکشی نموده است.\\" ؟ پس همه ایشان گفتند: شهادت می دهیم که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم چنین فرمود...

پس از آن علی علیه السلام بسیار سوال نمود و هیچ نکته ای را باقی نگذاشت مگر آنکه ایشان را به خدا سوگند داده و درباره آن از ایشان سوال نمود تا آنکه همه منقبتهای خود و آنچه که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم درباره وی فرموده بود را ذکر نمود و در همه این سوالات ایشان وی را تصدیق می کردند و گواهی می دادند که حق است و آنگاه چون از پرسش فارغ گشت،گفت: خداوندا خود بر ایشان گواه باش.

و گفتند: خداوند شاهد باش که ما چیزی جز آنچه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدیم بر زبان نراندم و آنچه را که افراد قابل اعتماد از میان ایشان و غیر ایشان برایمان گفته اند و ایشان هم آنرا از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیده اند.

فرمود: آیا بر این سخن پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم اعتراف دارید که فرمود: \\"هر کس مدعی است که مرا دوست دارد ولی کینه علی را در دل دارد، به راستی که دروغ می گوید و مرا دوست ندارد\\" و دستش را بر سر من گذاشت و کسی به او گفت: چرا چنین است ای رسول خدا ص؟ و حضرت فرمود: \\"چرا که او از من است و من از اویم و هر که او را دوست دارد، مرا دوست دارد

ص: ۴۱۵

و هر که مرا دوست داشته باشد، خدا را دوست دارد و هر که کینه او به دل گیرد، بر من کینه توزی کرده و هر که از من بیزار باشد، از خدا بیزاری جسته است.\\" ؟! حدود بیست تن از مردان فاضل دو گروه گفتند: خدا داند که آری و بقیه حاضران خموش ماندند. امام به کسانی که سکوت اختیار کردند فرمودند: چه شده که زبان در کام گرفته اید؟ گفتند: اینان که در حضور ما گواهی دادند، در گفتار و فضل و سابقه شان نزد ما امین و مورد اطمینان هستند. و گفتند: خداوندا تو خود بر ایشان گواه باشد. پس طلحه بن عبید الله که به او نابغه قریش می گفتند، گفت: با آنچه ابوبکر ادعا نمود و یارانش که او را تصدیق نموده و آنروز که تو را کشان کشان در حالی که طنابی بر گردنت بود، نزد او آوردند، بر سخن او گواهی دادند، چه می کنی؟ آنگاه که به تو گفتند: بیعت کن و تو آن حجت و برهانی را که ذکر نمودی را پیش رویشان نهادی و همگی ایشان سخن تو را تایید نمودند. سپس او ادعا نمود که از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیده است که فرمود: خداوند ابا نمود از اینکه برای ما اهل بیت، نبوت و خلافت را یکجا گرد آورد و در این سخن عمر و ابو عبیده و سالم و معاذ بن جبل، وی را تایید نمودند. وی سپس گفت: تمام آنچه از سابقه و فضل ذکر کردی و ادعای آنرا نمودی و در مقام حجت بیان نمودی، حق است و ما به آن اقرار داشته و اعتراف می نماییم، ولی درباره خلافت، تو خود شنیدی که این چهار تن بدان شهادت دادند. پس در این هنگام علی علیه السلام از این سخن او خشمناک گشت و برخاست و چیزی را که پنهان کرده بود، آشکار کرد و سخنی را که در

ص: ۴۱۶

روز مرگ عمر زده بود و او نفهمیده بود که منظور وی چه بوده، تفسیر نمود و به نحوی که مردم صدای او را می شنیدند به سمت طلحه آمد و چنین گفت: هان به خدا سوگند ای طلحه که نامه عملی که خداوند در روز قیامت به دست من افکند، محبوب تر از نامه نوشته این چهار تن نیست. این پنج تن همان کسانی هستند که در حجه الوداع هم پیمان شدند و در کعبه با یکدیگر قرار داد نمودند که به آن وفا نمایند که اگر خداوند جان محمد (ص) را گرفت و یا وقت رحلت او در رسید، ایشان علیه من همدست شوند و پشت به پشت هم دهند تا مبادا خلافت به دست من برسد و دلیل – به خدا سوگند- باطل بودن شهادتی است که دادند و آنچه تو گفتی ای طلحه، این سخن پیامبر خدا در روز غدیر خم است که فرمود: هر که من از خود او به او اولی هستم، اکنون علی از خود او بر او اولی است، و چگونه من می توانم از خود ایشان بر ایشان اولی باشم اگر اینکه

ایشان بر من امیر و حاکم باشند؟! و این سخن رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم که تو نسبت به من به منزله هارون هستی نسبت به موسی مگر در نبوت یافتن و اگر چیزی جز نبوت هم بود رسول خدا آنرا نیز مستثنی می نمود و این سخن پیامبر که من در میان شما دو امر گرانقدر را بجای نهادم: کتاب خدا و عترتم که مادام که به آندو تمسک جستید، گمراه نمی گردید. از ایشان پیشی نجویید و از آنها عقب هم نمانید و چیزی به ایشان نیاموزید که ایشان از شما داناترند. و آیا شایسته است که خلیفه امت، کسی جز آگاه ترین ایشان به کتاب خدا و سنت پیامبرش باشد، حال آنکه خداوند عز و جل فرموده است: (أَ فَمَنْ یَهْدِی إِلَی الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ یُتَّبَعَ أَمَّنْ لا یَهِدِّی إِلَّا أَنْ یُهْدی فَما لَکُمْ کَیْفَ تَحْکُمُونَ) -: آیا کسی که به سوی حق رهبری می کند سزاوارتر است مورد پیروی قرار گیرد یا کسی که راه نمی نماید مگر آنکه [خود] هدایت شود شما را چه شده چگونه داوری می کنید و فرموده است: (وَ زادَهُ بَسْطَةً فِی الْعِلْمِ وَ الْجِسْمِ) - . البقره/ ۲۴۷ -

-: و او را در دانش و [نیروی] بدنی بر شما برتری بخشیده است ، و فرمود: (ائْتُونِی بِکِتابٍ مِنْ قَبْلِ هذا أَوْ أَثارَةٍ مِنْ عِلْمٍ) - . الأحقاف/ ۴ - -: اگر راست می گویید کتابی پیش از این [قرآن] یا بازمانده ای از دانش نزد من آورید و رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود: هیچ امتی هرگز امر رهبری خود را به دست مردی که داناتر از او در میان ایشان است، ندهد مگر آنکه همچنان اوضاع ایشان رو به افول می رود تا آنکه به آنچه که ترکش گفته بودند، روی آورند. و اما ولایت متفاوت با امارت است و دلیل دروغ و باطل و گناهکاری ایشان آن است که ایشان به دستور رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم به من بنا به امیر المومنین شدن تبریک گفتند و حجت و برهان بر ایشان و بخصوص بر تو و بر این که با توست، یعنی زبیر و نیز بر همه این امت و بر سعد و ابن عوف و بر این خلیفه تان که به امارت ایستاده یعنی عثمان و اینکه ما گروه شش نفره اهل شورا همگی زنده ایم این است که عمر بن الخطاب مرا در گروه شورا قرار داد، اگر که او و اصحابش قول رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم را راستین می پنداشتند، آیا ما را برای خلافت در شورا قرار داده بود یا برای غیر آن؟ و اگر مدعی هستید که او این گروه را شورایی برای غیر از امارت و خلافت قرار داده، پس اکنون عثمان را امارتی نیست و اینگونه تنها چنین خواهد بود که عمر دستور داده که ما در امری غیر از امارت به شور و رایزنی بنشینیم و اگر که شورا بجهت خلافت بوده، پس چرا مرا در آن وارد نمود و {اگر به آنچه شما اکنون مدعی هستید،باور داشت} پس چرا مرا بیرون از آن نگاه نداشت، حال آنکه {به قول شما} وی گفته است: به راستی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم اهل بیتش را از خلافت برکنار داشته و خبر داده که ایشان را سهمی از آن نیست؟! و چرا عمر آنگاه که ما را یک نفر یک نفر فراخواند، به پسرش عبد الله،

که اکنون همینجا ایستاده، حرفی زد. سوگندت باد ای عبد الله بن عمر، بگو که پدرت به تو چه گفت وقتی که به نزد او رفتی؟ گفت: حال که مرا به خدا سوگند می دهی، باید بگویم وی گفت: اگر که از این اصلح قریش پیروی کنند، بی شک ایشان را به راه روشن هدایت خواهد نمود و بر کتاب خدا و سنت پیامبرشان استوار خواهد گرداند. فرمود: ای ابن عمر! تو در آنهنگام به او چه گفتی؟ گوید: به او گفتم: پس چه چیز تو را از خلیفه کردن او باز می دارد؟ فرمود: چه پاسخ داد؟ گفت: چیزی در جواب من گفت که خوش ندارم بر زبان آورم. حضرت علیه السلام فرمود: بدان که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم در

هنگام حیاتش مرا از این سخن آگاه گرداند و سپس پدرت آن شب که درگذشت، در خواب همان سخن را به من گفت و و هر که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم را در خوابش ببیند، به راستی که او را در بیداری اش دیده است. گفت: به شما چه گفت؟ حضرت علیه السلام فرمود: تو را به خدا سوگند می دهم ای ابن عمر! اگر آن کلام را به درستی برایت بازگویم، به راستی بگو که درست گفتم! گفت: اگر همان سخن را گفتی، سکوت اختیار خواهم کرد. فرمود: چنین است که او چون به وی گفتی چرا او را خلیفه نمی کنی، گفت: نوشته ای که میان خودمان نوشتیم و پیمانی که در کنار کعبه بستیم. و ابن عمر سکوت اختیار نمود و (عمر) گفت: تو را به حق رسول خدا (ص) سوگند که مباد این سخن مرا به کسی بگویی. سلیم گوید: پس در آن حال دیدم که اشک، گلوی ابن عمر را گرفت و از چشمانش جاری شد و امیر المومنین علی علیه السلام به سوی طلحه و زبیر و ابن عوف

ص: ۴۱۹

و سعد روی نمود و گفت: به خدا که اگر آن پنج تن یا چهار تن بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم کذب و افتراء بستند، شایسته نیست که ولایت ایشان بپذیرید و اگر راست گویند، شما را نشاید ای گروه پنج هم پیمان که مرا در شورا در کنار خود قرار دهید، چرا که وارد نمودن من به آن شورا مخالفت با رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم و جواب سربالا دادن به اوست. سپس به مردم روی کرد و گفت: به من بگویید، جایگاه من در میان شما چیست و مرا به چه می شناسید؟ آیا راستگو هستم یا دروغگو؟ گفتند: بلکه راستگوی راستین دل هستی و به خدا که ما ندیده ایم که تو چه در دوره جاهلی و چه در دوره اسلام حتی یک دروغ گفته باشی. فرمود: پس به خدایی که ما اهل بیت را به نبوت اکرام نمودو محمد صلّی الله علیه و آله و سلم را از میان ما برگزید و پس از وی ما چنین گرامی داشت که ما را پیشوا و امام مومنین قرار داد آنسان که کسی جز ما سخن خدای را به درستی ابلاغ نتواند کرد و خلافت و امامت تنها ما را شاید و برای کسی جز ما اهل بیت در آن نصیب و بهره ای قرار داده نشده است. اما رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم ، خاتم پیامبران است و پس از او هیچ پیامبر و فرستاده ای نیست و سلسله پیامبران با آمدن رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم تا روز قیامت خاتمه یافت و خداوند ما را پس از محمد صلّی الله علیه و آله و سلم جانشینان ایشان بر زمین خود و گواهان بر بندگانش قرار داد و اطاعت از ما را در کتابش واجب نموده و حکم ما را در کتاب مُنزلش همسان حکم خود قرار داده و آنرا در چندین آیه از قران تبیین نموده است. خداوند عز و جل محمد را پیامبر خود نمود و ما را در میان بندگانش پس از وی خلیفه و جانشین و بر بندگانش شاهد و گواه قرار داد

ص: ۴۲۰

و اطاعت از ما را در کتابش واجب نموده و ما را در کتاب منزلش همتای خود قرار داده است.

سپس خدای تبارک و تعالی پیامبرش صلّی الله علیه و آله و سلم را امر فرمود تا این امر را آنطور که خداوند به وی فرمان داده، به گوش مردمان برساند .. پس کدامیک از دو گروه برای نشستن در جای رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شایسته تر و به او نزدیک تر است حال آنکه شما شنیده اید که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم آنگاه که مرا با سوره برائت روانه نمود، فرمود: کسی از سوی من پیام را ابلاغ نمی کند مگر مردی که از خود من باشد. شما را به خدا سوگند، آیا این سخن را

از رسول الله صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدید؟ گفتند: خدا داند که آری. شهادت می دهیم که این را آنگاه که تو را با سوره برائت گسیل داشت، از وی شنیدیم .

پس امیر المومنین علیه السلام فرمود: این رفیق شما را نشاید که حتی حکم و نامه ای به اندازه چهار انگشت را ابلاغ نماید و به راستی که شایسته نیست کسی جز من آنرا به مردمان از طرف او ابلاغ نماید. و اکنون خود بگویید کدامیک شایسته تر به جانشینی در مکان و جایگاه اوست: آنکه بشکل خاص تصریح شده که از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم است یا کسانی از مردم که فقط در محضر او حاضر بوده اند؟ طلحه گفت: این سخن را از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیده ایم. اکنون برای ما تشریح نما که چگونه ممکن است کسی جز تو شایسته ابلاغ و رساندن آموزه های رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم به مردم نیست، حال آنکه او خود به ما و دیگر مردمان می فرمود: حاضران به گوش غایبان برسانند. و او خود — در حجه الوداع در عرفات- فرمود: خداوند یاری نماید هر آنکس را که این سخن مرا بشنود و آنگاه به گوش دیگران رساند و چه بسا

ص: ۴۲۱

کسی که دانش و آگاهی را در دل خود دارد، ذره ای از آن بهره نبرد و چه بسا کسی که دانش و آگاهی را به کسی منتقل نماید که از او آگاه تر است - . منابع این روایت به تفصیل بیان گشت و این سخن بخشی از خطبه حضرت صلوات اللّه علیه و آله در حجّه الوداع در مسجد الخیف است و ابن ماجه در سننش ۱- ۸۴، حدیث ۲۳۰، و التّرمذیّ در سننش ۵- ۳۴، و السّیوطیّ در الجامع الصّغیر ۲- ۲۲ و ۱۸۷، و الخطیب البغدادیّ در الکفایه: ۲۶۷ و ۲۸۹، و مولف تدریب الرّاوی ۲- ۱۲۶، و دیگران آنرا درج نموده اند. - . سه چیز هست که دل هیچ انسان مومنی درباره آن پر کینه و نیرنگ نمی گردد: خالص نمودن عمل برای خداوند عز و جل، سر نهادن و فرمانبری، خیرخواهی برای والیان امر و همراهی با جماعت حامی ایشان، چرا که فراخوان و دعوت ایشان همه کسانی که پیرامون ایشان هستند را دربرمی گیرید و در جاهای متعددی فرمود: حاضران به گوش غایبان برسانند. پس امام علی علیه السلام فرمود: آنچه که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم در روز غدیر خم و در روز عرفه در حجه الوداع فرمود و نیز آنچه در آخرین خطبه اش در روزی که جان سپرد، بیان فرمود، آنگاه که گفت: به راستی که من در میان شما دو چیز را باقی می گذارم که تا هر وقت به آنها تمسک جویید، گمراه نخواهید شد: کتاب خدای تعالی و اهل بیتم. چرا که خداوند نرم سرشتِ هرچ‌آگه با من پیمان نهاده است که این دو از یکدیگر جدا نگردند تا در کنار حوض کوثر همچون این دو انگشت من در کنار هم، بر من وارد گردند و هان که یکی از آنها بر دیگری پیش است، پس به آنها چنگ زنید تا گمراه نگردید و هرگز نلغزید و از اهل بیتم پیشی نجویید و از آنها عقب نمانید و چیزی به ایشان نیاموزید که ایشان داناتر از شمایند؛ تنها بر این پایه بود که همه حاضران از عامه مردم را امر فرمودند تا واجب بودن اطاعت از ائمه از خاندان محمد صلی الله علیه و علیهم و واجب دانستن حق ایشان را به گوش گروه غایبان از عامه مردم برسانند و این سخن را در هیچ امری غیر از این امور بیان نفرمود و تنها اینگونه بوده که عامه مردمان حاضر را امر نمود تا به عامه مردمان غایب ابلاغ نمایند تا حجتی باشد برای کسانی که کسی غیر از ایشان آموزه هایی را که خداوند پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم

ص: ۴۲۲

را بـدان برانگیخته است، به دیگران نمی آمـوزد. آیـا نمی بینی ای طلحه که رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله و سـلم به من، در حالی که شما هم می شنیدید، فرمود: \\"ای برادر، کسی جز تو دین مرا ادا نتواند کرد و مسوولیتهای بجا آورده نشده مرا، جز تو به جا نیاورد. تویی که بایـد مسوولیتهای انجام نشـده مرا انجام می دهی و بدهکاری و دین مرا ادا می نمایی و بر سـنت من، مبـارزه می نمایی.\\" ؟ و آنگاه که ابوبکر ولایت یافت، بـدهکاریها و وعـده های رسول خـدا را پرداخت نمود، ولی آیا شـما این کار او را پذیرفتید؟! نه و آنگاه من بودم که بدهی و وعده های او را ادا نمودم و این در حالی بود که حضـرت خود ایشان را خبر داده بود که بـدهی و وعـده های پرداخت او را کسـی جز من نبایـد ادا نمایـد و اینگونه آنچه که ابوبکر به مردمان داده بود، ادای دین و وعـدهای پیامبر نبود بلکه تنها آن دین و وجوه وعـده داده شده از سوی پیامبر که من پرداخت نمودم، بود که گرده او را از بـار آن بـدهی خلاـص نمـود. بـه راسـتی که پس از پیـامبر صـلّی الله علیه و آله و سـلم ، تمـام آنچه که از سـوی خداونـد به قلب وی الهام شـده را تنها امامانی که خداونـد در قران اطاعت ایشان را واجب نموده و به پذیرش ولایت ایشان امر فرموده، ابلاغ توانند نمود. همانان که هر که از ایشان اطاعت نماید، خدا را اطاعت نموده و هر که از امر ایشان سرکشی نماید، در برابر خدا عصـیان نموده است. طلحه گفت: راحتم کردی، نمی دانسـتم که منظور رسول خدا صـلّی الله علیه و آله و سـلم از این سـخن چه بوده تا آنکه آنرا برایم تفسـیر نمودی. خداونـد تو را ای ابا الحسن از نزد همه امت محمد صـلّی الله علیه و آله و سلم پاداشی چون بهشت دهد. ای ابا الحسن! چیزی هست که می خواهم از تو بپرسم. دیدم که با لباسی نقش دار بیرون آمدی و گفتی: ای مردم! من همچنان مشغول به رسول خدا صـلّی الله علیه و آله و سلم و درگیر غسل و کفن و دفن او هستم و سپس به کتـاب خـدا پرداخته و آن را گرد آوردم و این کتاب خـداست که جمع گشـته، نزد من است و یک حرف هم از آن نیفتاده است ولی من آنچه را که تو به خط خود نوشتی و گرد آوردی را ندیدم حال آنکه دیدم عمر کسی را به نزد تو فرستاد که آن کتاب را نزد من فرست و تو از این کار امتناع ورزیدی و عمر مردم را فراخواند

ص: ۴۲۳

و اگر دو مرد بر آیه ای شـهادت می دادند، آن را می نوشت و اگر جز یک مرد بر درستی آن شـهادت نمی داد، آنرا به تعویق انـداخته و نمی نوشت. عمر در حـالی که من هم می شـنیدم، گفت: در جنـگ یمـامه گروهی از مردم کشـته شدنـد که طوری قرآن می خوانندند که کسی جز ایشان آنسان نمی خواند و آنان از میان رفتند و به راستی روزی گوسفندی به کنار صحیفه در حالی که کاتبان مشغول نوشتن بودند آمد و آنرا خورد و هر آنچه در آن بود از میان رفت و در آن روز کاتب عثمان بود و از عمر و یاران او که آنچه در دوره عمر و دوره عثمان نوشـته بودند را گرد آوردند، شنیدم که می گفتند: سوره احزاب به اندازه سوره بقره بود و سوره نور یکصد و چند آیه بود و سوره حجر صد و نود آیه بود. این سـخنان چقدر صحت دارند؟ و چرا شما ای رحمت شده، کتاب خدا را برای مردم آشکار نمی سازید، حال آنکه عثمان آنگاه که آنچه عمر گرد آورده بود را گرفت، عهـد نمود و کتاب خدا را بر او جمع آورد و مردم را به یک قرائت از قرآن واداشت و مصـحف اُبیّ بن کعب و ابن مسـعود را پـاره نمود و در آتش سوزانـد؟! پس علی علیه السـلام به او گفت: ای طلحه! به راستی که هر آیه ای که خداونـد عز و جـل بر محمد صـلّی الله علیه و آله و سـلم نازل نمود، به املای رسول خدا صـلّی الله علیه و آله و سلم و دستنوشته من، نزد من هست و تأویـل هر آیه ای که خداونـد بر محمـد صـلّی الله علیه و آله و سـلم نـازل نمود و هر حلال و حرامی و هر حـدّ و حکمی یا هر چیزی که امت اسـلام تا روز قیامت به آن نیاز دارند حتی قصاص یک خدشه – زخم کوچک- ، نزد من نوشـته شده به املای

رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم و خط نوشته من باقی است.

پس طلحه گفت: هر چیز از کوچک و بزرگ و عام و خاص

ص: ۴۲۴

یا هر آنچه که تا روز قیامت مورد نیاز باشد، نزد تو در آن کتاب نوشته شده هست؟! فرمود: آری و غیر از آن اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم بهنگام بیماری اش کلید هزار باب از علم که هر باب آن، هزار باب باشد، را به بعنوان رازی به من سپرد و اگر چنین می شد که این امت از وقتی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم رحلت فرمود، از من پیروی می کردند و اطاعت می نمودند لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ، ترجمه: از فراز سرشان و از زیر پاهایشان نعمت می یافتند). ای طلحه! آیا تو نبودی که خود شاهد بودی رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود تا استخوان کتف شتری بیاورند تا در آن چیزی بنویسد که امتش {بواسطه آن} گمراه نشوند و این رفیق شما گفت: به حتم پیامبر خدا هذیان می گوید!! پس رسول الله صلّی الله علیه و آله و سلم ناراحت شد و از نوشتن آن دست کشید؟ گفت: آری، شاهد بودم. گفت: آنگاه که شما بیرون شدید رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم آنچه را که می خواست بنویسد و همگان را بر ان شاهد بگیرد، به من گفت و جبرئیل علیه السلام به او خبر داد که خداوند عز و جل بر امت او حکم اختلاف و دودستگی را مقدر نموده است و سپس فرمود تا برگه ای آوردند و آنچه را قصد داشت در کتف شتر بنویسد، بر من املاـ نمود و سه تن از نزدیکان را بر آن شاهد گرفت: سلمان و ابوذر و مقداد و سپس نام کسانی که امام و پیشوای هدایت هستند و خداوند به فرمانبری از ایشان تا روز قیامت دستور فرموده را برد و در مقام نخست ایشان نام مرا برد و سپس نام این پسرم و سپس نام این پسرم و به حسن و حسین اشاره نمود و آنگاه نه تن از فرزندان پسرم حسین. آیا اینگونه نبود ای ابوذر و ای مقداد؟ پس آندو برخاستند و گفتند: بر این سخن رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شهادت می دهیم. پس طلحه گفت: به راستی که شنیدم رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود: راستگوتر و نزد خداوند نیکوکارتر از ابوذر بر پشت این زمین و زیر سقف این آسمان نبوده است. و من گواهم که ایشان جز به حق شهادت ندادند

ص: ۴۲۵

و تو نزد من از آنها هم راستگوتر و نیکوکردارتر هستی.

سپس علی علیه السلام روی نمود و فرمود: تقوای پرودگار عز و جل پیشه کن ای طلحه! و تو ای زبیر و تو ای سعد و تو ای ابن عوف! پرهیزکار باشید در پیشگاه خدا و خشنودی او را مقدم شمرید و نعمتی که نزد اوست را برتر دانید و در راه خدا، از سرزنش هیچ سرزنشگری نهراسید. سپس طلحه گفت: گمان نمی کنم ای ابا الحسن درباره سوالی که پیرامون قرآن از تو پرسیدم، پاسخ گفته باشی، آیا نمی خواهی آنرا برای مردم آشکار گردانی؟! گفت: ای طلحه! عمدا از جواب تو سر باز زدم، بگو بدانم آنچه که عمر و عثمان نوشته اند، آیا همه اش قرآن است یا در آن چیزی هست که از اصل قرآن نباشد؟ طلحه گفت: بلکه همه آن قرآن است. گفت: اگر به آنچه در قرآن آمده پایبند باشید، از آتش دوزخ نجات خواهید یافت و به بهشت خواهید رفت، چرا که در آن حجت ما و بیان حق ما و وجوب اطاعت از ما بیان شده است. طلحه گفت: برای من کافی

است، اگر که قرآن باشد، مرا بسنده است. سپس طلحه گفت: بگو بدانم آنچه از قرآن و تاویل آن و علم حلال و حرام در دست داری را به که خواهی داد؟ و پس از تو چه کسی صاحب آن خواهد بود؟ فرمود: همان کسی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود تا آنرا به وی بدهم. گفت: او کیست؟ فرمود: وصی من و سزاوار ترین مردم پس از من بر مردم، فرزندم حسن و سپس فرزندم حسن هنگام درگذشتش آنرا به پسرم حسین می سپارد و سپس یکی پس از دیگری به فرزندان حسین می رسد تا آنکه آخرین ایشان در کنار حوض کوثر بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم وارد گردد. ایشان با قرآنند و از آن جدا نمی شوند و قرآن نیز با ایشان است و از ایشان جدا نمی گردد. هان که معاویه و پسرش پس از عثمان حکومت بر مردمان را بدست خواهند گرفت و پس از آندو هفت تن از فرزندان حکم بن ابی العاص

ص: ۴۲۶

یکی پس از دیگری به امارت خواهند رسید تا اینگونه دوازده تن پیشواهی گمراهی تکمیل گردد و اینان همانانی هستند که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم بروی منبرش دید که امت را رو به عقب و به قهقرا می برند. ده تن ایشان از بنی امیه هستند و دو تن از ایشان پایه گذار این امر برای ایشان بودند و نظیر وزر و وبال گناهان تمام این امت تا هنگامه قیامت بر گردن آن دو تن خواهد بود.

**[ترجمه]

أقول:

روی الصدوق رحمه اللّه فی إکمال الدین (۲)مختصرا من هذا الإحتجاج، عن أبیه و ابن الولید معا، عن سعد، عن ابن یزید، عن حمّاد بن عیسی، عن ابن أذینه، عن أبان بن أبی عیّاش، عن سلیم بن قیس.

و وجدت فی أصل کتاب سلیم (۳)مثله.

**[ترجمه]شیخ صدوق رحمه الله در کتاب اکمال الدین خلاصه ای از این احتجاج را از پدرش و ابن الولید با هم، به روایت از سعد ،از ابن یزید، از حماد بن عیسی،از ابن اذینه،از ابان ابی عیاش،از سلیم بن قیس نقل کرده است و در اصل کتاب سلیم نظیر آنرا یافتم.

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری (۴)الدّبر بالفتح-: جماعه النّحل .. و یقال للزّنابیر أیضا (۵)دبر، و منه قیل لعاصم بن ثابت الأنصاری: حمیّ الدبر، و ذلک أنّ المشرکین لمّا قتلوه أرادوا أن یمثّلوا به فسلّط اللّه علیهم الزنابیر الکبار تأبر الدارع (۶)فارتدعوا عنه حتّی أخذه المسلمون فدفنوه.

قوله عليه السلام: حجّه من لا يبلغ ... المراد بالموصول الأئمّه عليهم السلام، فإنّهم الذين لا يبلغ سواهم جميع ما يبعث اللّه النبىّ (صلى الله عليه و آله) به (۷)، و الغرض أنّ ما يلزمهم إبلاغه هو الكلام الذى يكون حجّه للإمام على الخلق من النصّ عليه و ما يدلّ على وجوب طاعته، فإنّ بإخبار الإمام فقط لا تتمّ الحجّه فى ذلك، فأمّا تبليغ سائر الأشياء فهو شأن الإمام عليه السلام.

۱- فى مطبوع البحار: تكلمه، و لا معنى لها.

۲- إكمال الدين ۱- ۲۷۴- ۲۷۹، بتفصيل فى الإسناد.

۳- كتاب سليم بن قيس: ۱۱۱- ۱۲۵، و جاء فى آخره: فقالوا: يرحمك اللّه يا أبا الحسن و جزاك اللّه أفضل الجزاء عنّا.

۴- الصحاح ۲- ۶۵۲، و قارن ب: لسان العرب ۴- ۲۷۴- ۲۷۵.

۵- فى المصدر: أيضا للزنابير- بتقديم و تأخير-.

۶- فى س: الدراع، و هو غلط.

۷- لا يوجد: به، فى ك.

قوله عليه السلام: و لم يكن ما أعطاهم .. لعل المعنى أنّ قاضى الدين و العدات هو الذى يبرئ ذمّه الغريم و الواعد، و (1)لا يبرئ الذمّه إلّا ما كان بجهه شرعيّه، و بعد تعيين النبيّ صلّى اللّه عليه و آله عليّا عليه السلام لقضاء الدين و العداه و نهى الغير عن ذلك، إذا أتى به غيره لم يكن بجهه شرعيّه فلا يبرئ الذمّه، فما أدّاه أبو بكر لم يكن داخلا فى قضاء الدين و العده. فقوله عليه السلام: و إنّما كان الذى قضى .. إشاره إلى ما ذكرنا، أى ليس القاضى إلّا الذى أبرأ المديون منه، و أبو بكر لم يكن كذلك.

و لنذكر بَعْضَ الزَّوَائِدِ الَّتِى وَجَدْنَاهَا فِى كِتَابِ سُلَيْمٍ، وَ بَعْضَ الِاخْتِلَافَاتِ (2)بَيْنَهُ وَ بَيْنَ سَائِرِ الرِّوَايَاتِ.

قَالَ بَعْدَ قَوْلِهِ (3)لَمْ يَلْتَقِ وَاحِدٌ مِنْهُمْ عَلَى سِفَاحٍ قَطُّ .. فَقَالَ أَهْلُ السَّابِقَهِ وَ الْقُدْمَهِ وَ أَهْلُ بَدْرٍ وَ أَهْلُ أُحُدٍ نَعَمْ قَدْ سَمِعْنَا ذَلِكَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ.

قَالَ: فَأَنْشُدُكُمُ اللَّهَ، أَ تُقِرُّونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ آخَى بَيْنَ كُلِّ رَجُلَيْنِ مِنْ أَصْحَابِهِ وَ آخَى بَيْنِى وَ بَيْنَ نَفْسِهِ، وَ قَالَ: أَنْتَ أَخِى وَ أَنَا أَخُوكَ فِى الدُّنْيَا وَ الْآخِرَهِ؟. فَقَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: أَ تُقِرُّونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ اشْتَرَى مَوْضِعَ مَسْجِدِهِ وَ مَنَازِلَهُ فَأَتَيْنَاهُ (4)ثُمَّ بَنَى عَشَرَهَ مَنَازِلَ تِسْعَهً لَهُ وَ جَعَلَ لِى عَاشِرَهَا فِى وَسَطِهَا، ثُمَّ (5)سَدَّ كُلَّ بَابٍ شَارِعٍ إِلَى الْمَسْجِدِ غَيْرَ بَابِى، فَتَكَلَّمَ فِى ذَلِكَ مَنْ تَكَلَّمَ، فَقَالَ: مَا أَنَا

1- لا توجد الواو فى ك.

2- و هى أكثر بكثير ممّا أورده المصنّف طاب ثراه ممّا لو قيست بكتاب سليم بن قيس المطبوع، لم نتعرّض لها.

3- كتاب سليم بن قيس الهلاليّ: ۱۱۴- ۱۱۷.

4- فى المصدر: فأتبنى [خ. ل: فأثبناه .

5- لا توجد: ثمّ، فى كتاب سليم.

سَدَدْتُ أَبْوَابَكُمْ وَ فَتَحْتُ بَابَهُ وَ لَكِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِی بِسَدِّ أَبْوَابِكُمْ وَ فَتْحِ بَابِهِ، وَ لَقَدْ نَهَی النَّاسَ (۱)جَمِیعاً أَنْ یَنَامُوا فِی الْمَسْجِدِ غَیْرِی، وَ كُنْتُ أُجْنِبُ فِی الْمَسْجِدِ وَ مَنْزِلِی وَ مَنْزِلُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فِی الْمَسْجِدِ یُولَدُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ لِی فِیهِ أَوْلَادٌ؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: أَ فَتُقِرُّونَ أَنَّ عُمَرَ حَرَصَ عَلَی كُوَّةٍ قَدْرَ عَیْنِهِ یَدَعُهَا مِنْ مَنْزِلِهِ إِلَی الْمَسْجِدِ فَأَبَی عَلَیْهِ، ثُمَّ قَالَ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: إِنَّ اللَّهَ أَمَرَ مُوسَی عَلَیْهِ السَّلَامُ أَنْ یَبْنِیَ مَسْجِداً طَاهِراً لَا یَسْكُنُهُ غَیْرُهُ وَ غَیْرُ هَارُونَ وَ ابْنَیْهِ، وَ إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِی أَنْ أَبْنِیَ مَسْجِداً طَاهِراً لَا یَسْكُنُهُ غَیْرِی وَ غَیْرُ أَخِی وَ ابْنَیْهِ؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: أَ فَتُقِرُّونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَالَ فِی غَزْوَهِ تَبُوكَ-: أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی وَ أَنْتَ وَلِیُّ كُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ بَعْدِی؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: أَ فَتُقِرُّونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ حِینَ دَعَا أَهْلَ نَجْرَانَ إِلَی الْمُبَاهَلَهِ أَنَّهُ لَمْ یَأْتِ إِلَّا بِی وَ بِصَاحِبَتِی وَ ابْنَیَّ؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: أَ تَعْلَمُونَ أَنَّهُ دَفَعَ إِلَیَّ اللِّوَاءَ یَوْمَ خَیْبَرَ، ثُمَّ قَالَ: لَأَدْفَعُهَا إِلَی (۲)رَجُلٍ یُحِبُّهُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ یُحِبُّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ، لَیْسَ بِجَبَانٍ وَ لَا فَرَّارٍ یَفْتَحُهَا اللَّهُ عَلَی یَدَیْهِ (۳)؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: أَ فَتُقِرُّونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بَعَثَنِی بِبَرَاءَهَ وَ قَالَ: لَا یُبَلِّغُ عَنِّی إِلَّا رَجُلٌ مِنِّی؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: أَ فَتُقِرُّونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ لَمْ یَنْزِلْ (۴)بِهِ شَدِیدَهٌ قَطُّ إِلَّا قَدَّمَنِی لَهَا ثِقَهً بِی، وَ أَنَّهُ لَمْ یَدْعُ بِاسْمِی قَطُّ إِلَّا أَنْ یَقُولَ: یَا أَخِی .. وَ ادْعُوا (۵)لِی

ص: ۴۲۹

۱- فی س: للنّاس.

۲- فی المصدر: لواء خیبر ثمّ قال: لأدفعنّ الرّایه غدا إلی ..

۳- فی كتاب سلیم: یده.

۴- فی المصدر: تنزل.

۵- جاء فی كتاب سلیم: و أدخلوا.

أَخِی (۱)..؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: أَ فَتُقِرُّونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَضَی بَیْنِی وَ بَیْنَ جَعْفَرٍ وَ زَیدٍ فِی ابْنَهِ حَمْزَهَ، فَقَالَ: یَا عَلِیُّ! أَنْتَ (۲)مِنِّی وَ أَنَا مِنْکَ وَ أَنْتَ وَلِیُّ کُلِّ مُؤْمِنٍ بَعْدِی؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: أَ فَتُقِرُّونَ أَنَّهُ کَانَتْ لِی مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فِی کُلِّ یَوْمٍ وَ لَیْلَهٍ دَخْلَهً وَ خَلْوَهً، إِذَا سَأَلْتُهُ أَعْطَانِی، وَ إِذَا سَکَتْتُ (۳)ابْتَدَأَنِی؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: أَ فَتُقِرُّونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فَضَّلَنِی عَلَی حَمْزَهَ وَ جَعْفَرٍ (۴)، فَقَالَ لِفَاطِمَهَ: إِنَّ زَوْجَکِ (۵)خَیْرُ أَهْلِی وَ خَیْرُ أُمَّتِی، أَقْدَمُهُمْ سِلْماً، وَ أَعْظَمُهُمْ حِلْماً (۶)؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: أَ فَتُقِرُّونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَالَ: أَنَا سَیِّدُ وُلْدِ (۷)آدَمَ (علیه السلام) وَ أَخِی عَلِیٌّ سَیِّدُ الْعَرَبِ، وَ فَاطِمَهُ سَیِّدَهُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّهِ؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: أَ فَتُقِرُّونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَمَرَنِی بِغُسْلِهِ وَ أَخْبَرَنِی أَنَّ جَبْرَئِیلَ عَلَیْهِ السَّلَامُ یُعِینُنِی عَلَیْهِ؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

قَالَ: أَ فَتُقِرُّونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَالَ فِی آخِرِ خُطْبَهٍ خَطَبَکُمْ: أَیُّهَا النَّاسُ! إِنِّی قَدْ تَرَکْتُ فِیکُمْ أَمْرَیْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّکْتُمْ بِهِمَا: کِتَابَ اللَّهِ وَ أَهْلَ بَیْتِی؟. قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ.

۱- قد تقرأ فی مطبوع البحار: و ادعوا إلیّ أخی.

۲- فی المصدر: أمّا أنت.

۳- کذا، و الصّحیح کتابتها هکذا: سکتّ.

۴- فی المصدر: بتقدیم و تأخیر.

۵- فی کتاب سلیم: زوجتک.

۶- فی المصدر زیاده: و أکثرهم علما.

۷- لا توجد: ولد، فی س.

قَالَ: فَلَمْ يَـدَعْ شَـيْئاً مِمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ خَاصَّهً وَ فِی أَهْلِ بَيْتِهِ مِنَ الْقُرْآنِ وَ لَا عَلَى لِسَانِ رَسُولِ اللَّهِ صَـلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ إِلَّا نَاشَـدَهُمُ اللَّهَ بِهِ، فَمِنْهُ (١)مَا يَقُولُونَ جَمِيعاً نَعَمْ، وَ مِنْهُ مَا يَسْـكُتُ بَعْضُهُمْ وَ يَقُولُ بَعْضُهُمْ اللَّهُمَّ نَعَمْ، وَ يَقُولُ الَّذِينَ سَكَتُوا أَنْتُمْ عِنْدَنَا ثِقَاتٌ، وَ قَدْ حَدَّثَنَا غَيْرُكُمْ مِمَّنْ نَثِقُ بِهِ أَنَّهُمْ سَمِعُوا (٢)مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، ثُمَّ قَالَ حِينَ فَرَغَ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ عَلَيْهِمْ .. وَ سَاقَ الْحَدِيثَ إِلَى قَوْلِهِ (٣)

فَقَالَ: أَمَا وَ اللَّهِ يَا طَلْحَهُ- (۴)مَا صَحِيفَهٌ أَلْقَى اللَّهَ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَهِ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ صَحِيفَهِ هَؤُلَاءِ الْخَمْسَهِ الَّذِينَ تَعَاهَـدُوا وَ تَعَاقَدُوا عَلَى الْوَفَاءِ بِهَا فِی الْكَعْبَهِ فِی حَجَّهِ الْوَدَاعِ، إِنْ قَتَلَ اللَّهُ مُحَمَّداً أَوْ مَاتَ أَنْ يَتَوَازَرُوا أَوْ (۵)يَتَظَاهَرُوا عَلَيَّ .. وَ سَاقَ إِلَى قَوْلِهِ (۶)

فَأَيُّنَا (٧)أَحَقُّ بِمَجْلِسِهِ وَ مَكَانِهِ الَّذِی يُسَمَّى بِخَاصَّهٍ أَنَّهُ مِنْ (٨)رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، أَوْ مَنْ خَصَّ مِنْ بَيْنِ الْأُمَّهِ أَنَّهُ لَيْسَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ (٩).. وَ سَاقَ إِلَى قَوْلِهِ (١٠)يَا طَلْحَهُ! عَمْداً كَفَفْتُ عَنْ جَوَابِكَ. قَالَ:

فَأَخْبِرْنِی عَمَّا كَتَبَ عُمَرُ وَ عُثْمَانُ، أَ قُرْآنٌ كُلُّهُ أَمْ فِيهِ مَا لَيْسَ بِقُرْآنٍ؟. قَالَ: بَلْ قُرْآنٌ

١- فی المصدر: منه.

٢- فی كتاب سليم: سمعوه.

٣- كتاب سليم: ١١٨.

۴- فی المصدر: يا طلحه! أما و اللّه.

۵- فی المصدر: واو، بدلا من: أو.

۶- كتاب سليم بن قيس: ١٢١.

٧- فی المصدر: فأيّهما.

٨- فی المصدر: يسمّى خاصّه من ..

٩- من قوله: أو من خصّ .. إلى هنا لا يوجد فی المصدر.

١٠- كتاب سليم: ١٢۴.

كُلَّهُ إِنْ (۱) أَخَذْتُمْ بِمَا فِيهِ نَجَوْتُمْ مِنَ النَّارِ .. وَ سَاقَ إِلَى قَوْلِهِ (۲)وَ مَنْ صَاحِبُهُ بَعْدَكَ؟. قَالَ: إِلَى الَّذِی أَمَرَنِی رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَنْ أَدْفَعَهُ إِلَيْهِ. قَالَ:

مَنْ هُوَ؟. قَالَ: وَصِيِّی .. وَ سَاقَ إِلَی قَوْلِهِ فِی آخِرِ الْخَبَرِ (۳)

يَرُدُّونَ أُمَّتَهُ عَلَى أَدْبَارِهِمُ الْقَهْقَرَى (۴)، فَقَالُوا: يَرْحَمُكَ اللَّهُ يَا أَبَا الْحَسَنِ وَ جَزَاكَ اللَّهُ أَفْضَلَ الْجَزَاءِ عَنَّا.

**[ترجمه]دبر بمعنی گروه زنبوران است و عاصم بن ثابت انصاری را حمیّ الدبر یعنی حمایت شده توسط زنبوران نامیده بودند چرا که وقتی مشرکین وی را کشتند و قصد مثله کردن وی را داشتن خداوند زنبورهای بزرگ را که مردان جوشن به تن را هم نیش می زد، بر ایشان مسلط نمود و ایشان عقب نشینی کردند تا آنکه مسلمانان وی را عقب برده و دفن نمودند.

عبارت \\"حجتی باشد برای کسانی که کسی غیر از ایشان ..: منظور از کسانی امامان علیهم السلام است و منظور آنست که آنچه باید ابلاغ نمایند کلامی است که بواسطه تاکید و تنصیص و دلالت بر وجوب اطاعت، حجتی برای امام است چرا که با خبر دادن فقط خود امام حجت در این امر کامل نمی گردد و اما تبلیغ و رساندن سایر امور دین، تنها در اختیار امام است.

قوله علیه السلام: و لم یکن ما أعطاهم .. لعل المعنی أنّ قاضی الدین و العدات هو الذی یبرئ ذمّه الغریم و الواعد، و «۱» لا یبرئ الذمّه إلّا ما کان بجهه شرعیّه، و بعد تعیین النبیّ صلّی اللّه علیه و آله علیّا علیه السلام لقضاء الدین و العداه و نهی الغیر عن ذلک، إذا أتی به غیره لم یکن بجهه شرعیّه فلا یبرئ الذمّه، فما أدّاه أبو بکر لم یکن داخلا فی قضاء الدین و العده. فقوله علیه السلام: و إنّما کان الذی قضی .. إشاره إلی ما ذکرنا، أی لیس القاضی إلّا الذی أبرأ المدیون منه، و أبو بکر لم یکن کذلک.

ص: ۴۲۷

و این سخنش علیه السلام : و لم یکن ما اعطاهم .. شاید معنی این باشد که این تنها ادا کننده دینها و وعده هاست که ذمه بدهکار و وعده دهنده را بریء می سازد و «۱» و کسی بریء الذمه نگردد مگر بواسطه اقدام بدانچه شرعا تعیین گشته است و پس از آنکه پیامبر صلی الله علیه و آله علی علیه السلام را برای پرداخت دین خود و وعده هایش مشخص کرده بود و دیگران را از این کار باز داشته بود ،اگر دیگری این کار را انجام می داد، وجه شرعی نداشت و ذمه پیامبر از آن بریء نمی گشت ، پس آنچه که ابوبکر پرداخت نمود از مقوله ادای دین پیامبر و وعده های ایشان نبوده است. قول حضرت علیه السلام: و انما کان الذی قضی .. اشاره به آنچه ذکر کردیم دارد یعنی ادا کننده تنها کسی که صاحب دین را از دینش بریء نموده و ابوبکر چنین نبوده است.

در اینجا برخی اضافاتی که در کتاب سلیم وجود دارد و برخی تفاوتها بین او و دیگر روایات را بیان می کنیم: پس از این قول که هرگز هیچ یک از ایشان ازدواجی نامشروع نداشته اند،.. گوید: پس پیشگامان در اسلام و پیش کسوتان و اهل بدر و احد گفتند: آری این سخن را از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیده ایم. گفت: پس شما را به خدا سوگند، آیا اعتراف دارید که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم میان هر دو مرد از یاران خود پیمان برادری بست و میان خودش با من برادری برقرار نمود و فرمود: \\"تو برادر من هستی و من برادر تو در دنیا و آخرت\\"؟ گفتند: خدا داند که آری. گفت: آیا اعتراف

دارید که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم محل مسجدش و خانه هایش را خرید و ما نزد او آمدیم و سپس او ده خانه بنا نمود، نه خانه از آن خودش و دهمین خانه را در میان خانه ها به من داد و سپس دروازه خروجی همه خانه ها به سمت مسجد را مسدود نمود مگر خانه مرا و کسانی در این باره حرفهایی زدند و او فرمود: من نبودم

ص: ۴۲۸

که در خانه های شما را بستم و در خانه او را باز گذاشتم بلکه این خداوند بود که مرا دستور فرمود تا در خانه های شما را بسته نگاه دارم و در خانه او را باز بگذارم و حضرت همگان را غیر از من از خوابیدن در مسجد نهی فرمود و من در مسجد و در منزلم جنب می گشتم و منزل رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم در مسجد بود و فرزندان رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم و من در مسجد به دنیا می آمدند؟ گفتند: خدا داند که آری. گفت: آیا اعتراف دارید که عمر حریصانه درخواست داشت که از درون خانه اش روزنه ای به اندازه چشمش به مسجد داشته باشد ولی پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم نپذیرفت و پس از آن فرمود: \\"خداوند موسی علیه السلام را امر فرمود تا مسجدی پاک بنا نماید که جز او و جز هارون و دو پسرش کسی در آن ساکن نباشد و خداوند مرا فرمود تا مسجدی پاک بنا کنم و کسی جز من و جز برادرم و دو پسرش در آن ساکن نگردند\\"؟ گفتند: خدا داند که آری. گفت: آیا اعتراف دارید که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم در غزوه تبوک فرمود: \\"تو نسبت به من همچون هارون هستی نسبت به موسی و تو پس از من ولی و سرپرست همه مومنین خواهی بود.\\"؟ گفتند: خدا داند که آری. گفت: آیا اعتراف دارید که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم آنگاه که اهل نجران را به مباهله فراخواند، تنها مرا و همسرم و دو پسرم را برای مباهله با خود برد؟ گفتند به خدا که آری. گفت: آیا می داند که حضرت در جنگ خیبر علم سپاه را به من داد و فرمود: علم را به دست مردی می دهم که خدا و رسول او وی را دوست دارند و او خدا و رسولش را دوست دارد، بزدل و پا به فرار نیست و خداوند خیبر را به دست او خواهد گشود.\\"؟ گفتند: به خدا که آری. گفت: آیا اعتراف دارید که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم زمانی که مرا با سوره توبه روانه نمود، فرمود: کسی جز مردی از خانواده ی خود من پیامی از سوی من ابلاغ نخواهد کرد.\\" ؟ گفتند: به خدا که آری. گفت: آیا اعتراف دارید که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم به هیچ دشواری مبتلا نگشت مگر آنکه بخاطر اطمینان به من، مرا برای آن کار گسیل نمود و هرگز نام مرا ذکر نکرد مگر آنکه پیش از آن بگوید: بردارم ..

ص: ۴۲۹

و یا برادرم .. را صدا بزنید. ؟ گفتند: به خدا که آری. گفت: آیا اعتراف دارید که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم میان من و جعفر و زید درباره دختر حمزه قضاوت نمود و فرمود: ای علی! تو از من هستی و من از تو و تو ولی و سرپرست همه مومنان پس از من خواهی بود.\\" ؟ گفتند: به خدا که آری. گفت: آیا اعتراف دارید که من در هر روز و شب به نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می رفتم و با او به خلوت می نشستم و اگر از او تقاضایی می کردم، به من عطا می فرمود و اگر خموش می نشستم، خود سر صحبت با مرا باز می نمود؟ گفتند: به خدا که آری. گفت: آیا اعتراف دارید که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم مرا بر حمزه و جعفر مقدم داشت و به فاطمه گفت: \\"به راستی که همسر تو بهترین اهل خانواده من و برترین امت من است و پیشگام ترین آنان در اسلام و دوراندیش ترین ایشان است\\"؟ گفتند: به خدا که آری. گفت:

آیا اعتراف دارید که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود: \\"من سرور فرزندان آدم هستم و برادرم علی سرور عرب است و فاطمه سرور زنان اهل بهشت است.\\"؟ گفتند: به خدا که آری. گفت: آیا اعتراف دارید که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم مرا به غسل خود امر فرمود و خبر داد که جبرئیل علیه السلام مرا در این کار یاری خواهد نمود؟ گفتند: به خدا که آری. گفت: آیا اعتراف دارید که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم در آخرین خطبه ای که برای شما خواند، فرمود: \\"ای مردم! من در میان شما دو چیز باقی گذاشتم که مادام که به آندو تمسک جویید،گمراه نخواهید شد: کتاب خدا و اهل بیتم.\\" ؟ گفتند: به خدا که آری.

ص: ۴۳۰

گوید: و هیچ چیزی از اموری که خداوند تنها در حق او و در حق خانواده اش در قرآن نازل فرموده و بر زبان رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم جاری گشته است را از قلم نیانداخت و ایشان را درباره آن به خدا سوگند داد و در پاسخ برخی از آنها همه ایشان می گفتند آری و در پاسخ برخی دیگر، بعضی سکوت نموده و برخی دیگر می گفتند خدا داند که آری و کسانی که سکوت می کردند می گفتند شما نزد ما مورد اعتماد هستید و کسانی غیر از شما نیز که مورد اعتماد و ثقه هستند روایت کرده اند که آن مساله را از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیده اند. آنگاه حضرت چون از این پرسشها فارغ گشت، فرمود: خداوندا خود بر ایشان گواه باش .. و این روایت را تا آنجا پیش برد که : فرمود: هان که به خدا سوگند ای طلحه! نامه ای که خداوند در روز قیامت آشکار خواهد نمود، از نامه ای که این پنج نفر در آن همپیمان شده اند و در حجه الوداع، در کنار کعبه بر وفای به آن قرار گذاشته اند تا اگر خداوند جان محمد را گرفت یا وی فوت نمود؛ همداستان شده و علیه من یکدیگر را یاری نمایند؛ برای من محبوب تر نیست. .. و روایت را تا به اینجا ذکر می کند که: پس کدامیک از ما به جایگاه و مرتبه او سزاوارتر است، آنکه بشکلی ویژه از خود پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم معرفی می شود یا آنکه از میان امت این ویژگی را دارد که از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم نیست. .. و تا این مقطع سخن حضرت که : ای طلحه! عمدا از پاسخ این سوال امتناع نمودم. گفت: پس بگو بدانم آنچه که عمر و عثمان نوشته اند، آیا همه آن قرآن است یا چیزی در آن هست که از متن قرآن نباشد؟ گفت: بلکه کل آن از قرآن است

ص: ۴۳۱

و اگر بدانچه در آنست پایبند باشید، از آتش در امان خواهید بود... و تا به اینجای روایت که گفت: و چه کسی پس از تو صاحب آن خواهد بود؟ گفت: به کسی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم دستور فرموده، داده خواهد شد. گفت: کیست او؟ فرمود: وصی من... و تا به آخرین جمله در این روایت نقل می کند که: امت محمد را به عقب و به قهقرا خواهند برد. و ایشان گفتند: خدا رحمت کند تو را ای ابو الحسن و از طرف ما، تو را بهترین پاداشها عطا گرداند.

**[ترجمه]

«۲»

ل (۵)الْقَطَّانُ وَ السِّنَانِيُّ وَ الدَّقَّاقُ وَ الْمُكَتِّبُ وَ الْوَرَّاقُ جَمِيعاً، عَنِ ابْنِ زَكَرِيَّا الْقَطَّانِ، عَنِ ابْنِ حَبِيبٍ، عَنِ ابْنِ بُهْلُولٍ (۶)، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ حُكَيْمٍ، عَنْ ثَوْرِ (۷)بْنِ يَزِيدَ، عَنْ مَكْحُولٍ، قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَقَدْ عَلِمَ الْمُسْتَحْفَظُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَنَّهُ لَيْسَ فِيهِمْ رَجُلٌ لَهُ مَنْقَبَةٌ إِلَّا وَ قَدْ شَرِكْتُهُ فِيهَا وَ فَضَلْتُهُ، وَ لِي سَبْعُونَ مَنْقَبَةً لَمْ يَشْرَكْنِي فِيهَا أَحَدٌ مِنْهُمْ.

قُلْتُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! فَأَخْبِرْنِي بِهِنَّ.

فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّ أَوَّلَ مَنْقَبَةٍ لِي أَنِّي لَمْ أُشْرِكْ بِاللَّهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ، وَ لَمْ أَعْبُدِ اللَّاتَ وَ الْعُزَّى.

وَ الثَّانِيَةُ: أَنِّي لَمْ أَشْرَبِ الْخَمْرَ قَطُّ.

وَ الثَّالِثَةُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ اسْتَوْهَبَنِي مِنْ أَبِي فِي صِبَايَ (۸)

۱- في المصدر: قال طلحه: بل قرآن كلّه، قال: إن.

۲- كتاب سليم: ۱۲۴.

۳- كتاب سليم بن قيس: ۱۲۴- ۱۲۵.

۴- وردت هنا زياده في كتاب سليم و هي: عشره منهم من بني أميّه و رجلان أسّسا ذلك لهم و عليهما مثل أوزار هذه الأمّه.

۵- الخصال ۲- ۵۷۲- ۵۸۰، مع تفصيل في الإسناد.

۶- في ك: أبي بهلول، و في المصدر: نميم بن بهلول.

۷- في ك: ثوير.

۸- في الخصال: عن أبي في صبائي.

فَكَنْتُ أَكِيلَهُ وَ شَرِيبَهُ وَ مُؤْنِسَهُ وَ مُحَدَّثَهُ.

وَ الرَّابِعَهُ: أَنِّی أَوَّلُ النَّاسِ إِيمَاناً وَ إِسْلَاماً.

وَ الْخَامِسَهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَالَ لِی: يَا عَلِيُّ! أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِی.

وَ السَّادِسَهُ: أَنِّی كُنْتُ آخِرَ النَّاسِ عَهْداً بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ دَلَّيْتُهُ فِی حُفْرَتِهِ.

وَ السَّابِعَهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَنَامَنِی عَلَی فِرَاشِهِ حَيْثُ ذَهَبَ إِلَی الْغَارِ وَ سَجَّانِی (۱)بِبُرْدِهِ، فَلَمَّا جَاءَ الْمُشْرِكُونَ ظَنُّونِی مُحَمَّداً فَأَيْقَظُونِی، وَ قَالُوا: مَا فَعَلَ صَاحِبُكَ؟. فَقُلْتُ: ذَهَبَ فِی حَاجَتِهِ. فَقَالُوا: لَوْ كَانَ هَرَبَ لَهَرَبَ هَذَا مَعَهُ.

وَ أَمَّا الثَّامِنَهُ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ عَلَّمَنِی أَلْفَ بَابٍ مِنَ الْعِلْمِ يَفْتَحُ كُلُّ بَابٍ أَلْفَ بَابٍ، وَ لَمْ يُعْلِمْ ذَلِكَ أَحَداً غَيْرِی.

وَ أَمَّا التَّاسِعَهُ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَالَ لِی: يَا عَلِيُّ! إِذَا حَشَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ نَصَبَ لِی مِنْبَراً فَوْقَ مَنَابِرِ (۲)النَّبِيِّينَ، وَ نَصَبَ لَكَ مِنْبَراً فَوْقَ مَنَابِرِ الْوَصِيِّينَ، فَتَرْتَقِی عَلَيْهِ.

وَ أَمَّا الْعَاشِرَهُ: فَإِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: (۳)لَا أُعْطَی فِی الْقِيَامَهِ شَيْئاً (۴)إِلَّا سَأَلْتُ لَكَ مِثْلَهُ.

وَ أَمَّا الْحَادِيَهَ عَشْرَهَ: فَإِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: يَا عَلِيُّ! أَنْتَ أَخِی وَ أَنَا أَخُوكَ يَدُكَ فِی يَدِی حَتَّی نَدْخُلَ (۵)الْجَنَّهَ.

وَ أَمَّا الثَّانِيَهَ عَشْرَهَ: فَإِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: يَا

۱- أی غطّانی، كما فی النّهايه ۲- ۳۴۴.

۲- فی ك: منبر- بصيغه المفرد-.

۳- فی الخصال زياده: يا علیّ.

۴- لا توجد: شيئا، فی المصدر.

۵- فی المصدر: تدخل.

عَلِیُّ! مَثَلُکَ فِی أُمَّتِی کَمَثَلِ سَفِینَهِ نُوحٍ مَنْ رَکِبَهَا نَجَا وَ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرِقَ.

وَ أَمَّا الثَّالِثَهَ عَشْرَهَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ عَمَّمَنِی بِعِمَامَهِ نَفْسِهِ بِیَدِهِ وَ دَعَا لِی بِدَعَوَاتِ النَّصْرِ عَلَی أَعْدَاءِ اللَّهِ، فَهَزَمْتُهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ.

وَ أَمَّا الرَّابِعَهَ عَشْرَهَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَمَرَنِی أَنْ أَمْسَحَ یَدِی عَلَی ضَرْعِ شَاهٍ قَدْ یَبِسَ ضَرْعُهَا، فَقُلْتُ: یَا رَسُولَ اللَّهِ! بَلِ امْسَحْ أَنْتَ. فَقَالَ:

یَا عَلِیُّ! فِعْلُکَ فِعْلِی، فَمَسَحْتُ عَلَیْهَا یَدِی فَدَرَّ عَلَیَّ مِنْ لَبَنِهَا فَسَقَیْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ شَرْبَهً، ثُمَّ أَتَتْ عَجُوزٌ (۱)فَشَکَتِ الظَّمَأَ فَسَقَیْتُهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: إِنِّی سَأَلْتُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ یُبَارِکَ فِی یَدِکَ فَفَعَلَ.

وَ أَمَّا الْخَامِسَهَ عَشْرَهَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَوْصَی إِلَیَّ وَ قَالَ:

یَا عَلِیُّ! لَا یَلِی غُسْلِی غَیْرُکَ، وَ لَا یُوَارِی عَوْرَتِی غَیْرُکَ، فَإِنَّهُ إِنْ رَأَی أَحَدٌ عَوْرَتِی غَیْرُکَ تَفَقَّأَتْ عَیْنَاهُ (۲)فَقُلْتُ لَهُ: کَیْفَ؟ فَکَیْفَ (۳)لِی بِتَقْلِیبِکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله)؟. فَقَالَ: إِنَّکَ سَتُعَانُ، فَوَ اللَّهِ مَا أَرَدْتُ أَنْ أُقَلِّبَ عُضْواً مِنْ أَعْضَائِهِ إِلَّا قُلِّبَ لِی.

وَ أَمَّا السَّادِسَهَ عَشْرَهَ: فَإِنِّی أَرَدْتُ أَنْ أُجَرِّدَهُ فَنُودِیتُ، یَا وَصِیَّ (۴)مُحَمَّدٍ! لَا تُجَرِّدْهُ، فَغَسَّلْتُهُ (۵)وَ الْقَمِیصُ عَلَیْهِ، فَلَا وَ اللَّهِ الَّذِی أَکْرَمَهُ بِالنُّبُوَّهِ وَ خَصَّهُ بِالرِّسَالَهِ مَا رَأَیْتُ لَهُ عَوْرَهً، خَصَّنِیَ اللَّهُ بِذَلِکَ مِنْ بَیْنِ أَصْحَابِهِ.

وَ أَمَّا السَّابِعَهَ عَشْرَهَ: فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ زَوَّجَنِی فَاطِمَهَ وَ قَدْ کَانَ خَطَبَهَا أَبُو بَکْرٍ وَ عُمَرُ فَزَوَّجَنِیَ اللَّهُ مِنْ فَوْقِ سَبْعِ سَمَاوَاتِهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ

۱- فی المصدر: عجوزه.

۲- فقأ العین و البثره نحوهما [خ. ل: نحوها]- کمنع-: کسرها أو قلعها أو بحقها کفقأها فانفقأت و تفقّأت، قاله فی القاموس ۱- ۲۳.

۳- لا توجد: کیف- الأولی-، فی المصدر، و وضع علی: فکیف، رمز الزّیاده فی س.

۴- فی س: یا أخ، وصیّ، و خطّ علی: أخ، فی ک، و هو الظّاهر.

۵- فی المصدر: فغسّله.

وَ آلِهِ: هَنِيئاً لَکَ یَا عَلِیُّ، فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ (۱)زَوَّجَکَ فَاطِمَهَ سَیِّدَهَ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّهِ، وَ هِیَ بَضْعَهٌ مِنِّی. فَقُلْتُ: یَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ! أَ وَ لَسْتُ مِنْکَ؟. قَالَ: بَلَی یَا عَلِیُّ، وَ أَنْتَ مِنِّی وَ أَنَا مِنْکَ کَیَمِینِی مِنْ شِمَالِی، لَا أَسْتَغْنِی عَنْکَ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ.

وَ أَمَّا الثَّامِنَهَ عَشْرَهَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَالَ: یَا عَلِیُّ! أَنْتَ صَاحِبُ لِوَاءِ الْحَمْدِ فِی الْآخِرَهِ، وَ أَنْتَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ أَقْرَبُ الْخَلَائِقِ مِنِّی مَجْلِساً یُبْسَطُ لِی وَ یُبْسَطُ لَکَ فَأَکُونُ فِی زُمْرَهِ النَّبِیِّینَ، وَ تَکُونُ فِی زُمْرَهِ الْوَصِیِّینَ، وَ یُوضَعُ عَلَی رَأْسِکَ تَاجُ النُّورِ وَ إِکْلِیلُ الْکَرَامَهِ، یَحُفُّ بِکَ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَکٍ حَتَّی یَفْرُغَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ حِسَابِ الْخَلَائِقِ.

وَ أَمَّا التَّاسِعَهَ عَشْرَهَ (۲)فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَالَ: سَتُقَاتِلُ النَّاکِثِینَ وَ الْقَاسِطِینَ وَ الْمَارِقِینَ، فَمَنْ قَاتَلَکَ مِنْهُمْ فَإِنَّ لَکَ بِکُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ شَفَاعَهً فِی مِائَهِ أَلْفٍ مِنْ شِیعَتِکَ.

فَقُلْتُ: یَا رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله)! فَمَنِ النَّاکِثُونَ؟. قَالَ: طَلْحَهُ وَ الزُّبَیْرُ، سَیُبَایِعُونَکَ بِالْحِجَازِ، وَ یَنْکُثَانِکَ بِالْعِرَاقِ، فَإِذَا فَعَلَا ذَلِکَ فَحَارِبْهُمَا فَإِنَّ فِی قِتَالِهِمَا طَهَارَهً لِأَهْلِ الْأَرْضِ.

قُلْتُ: فَمَنِ الْقَاسِطُونَ؟. قَالَ: مُعَاوِیَهُ وَ أَصْحَابُهُ.

فَقُلْتُ: فَمَنِ الْمَارِقُونَ؟. قَالَ: أَصْحَابُ ذُو الثُّدَیَّهِ، وَ هُمْ یَمْرُقُونَ مِنَ الدِّینِ کَمَا یَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِیَّهِ، فَاقْتُلْهُمْ فَإِنَّ فِی قَتْلِهِمْ فَرَجاً لِأَهْلِ الْأَرْضِ، وَ عَذَاباً مُعَجَّلًا عَلَیْهِمْ، وَ ذُخْراً لَکَ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ یَوْمَ الْقِیَامَهِ.

وَ أَمَّا الْعِشْرُونَ: فَإِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَقُولُ (۳)مَثَلُکَ فِی أُمَّتِی مَثَلُ بَابِ حِطَّهٍ فِی بَنِی إِسْرَائِیلَ، فَمَنْ دَخَلَ فِی وَلَایَتِکَ فَقَدْ دَخَلَ الْبَابَ

۱- لا توجد: قد، فی الخصال.

۲- فی ک من الثّالثه عشره إلی التّاسعه عشره حذفت التّاء من العشره.

۳- فی المصدر زیاده: لی.

کَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ.

وَ أَمَّا الْحَادِيَهُ وَ الْعِشْرُونَ: فَإِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَقُولُ:

أَنَا مَدِینَهُ الْعِلْمِ وَ عَلِیٌّ بَابُهَا، وَ لَنْ یُدْخَلَ (۱)الْمَدِینَهُ إِلَّا مِنْ بَابِهَا، ثُمَّ قَالَ: یَا عَلِیُّ! إِنَّکَ سَتَرْعَی ذِمَّتِی وَ تُقَاتِلُ عَلَی (۲)سُنَّتِی، وَ تُخَالِفُکَ أُمَّتِی.

وَ أَمَّا الثَّانِیَهُ وَ الْعِشْرُونَ: فَإِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَقُولُ:

إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی خَلَقَ ابْنَیَّ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ مِنْ نُورٍ أَلْقَاهُ إِلَیْکَ وَ إِلَی فَاطِمَهَ، وَ هُمَا یَهْتَزَّانِ (۳)کَمَا یَهْتَزُّ الْقُرْطَانِ إِذَا کَانَا فِی الْأُذُنَیْنِ، وَ نُورُهُمَا مُتَضَاعِفٌ عَلَی نُورِ الشُّهَدَاءِ سَبْعِینَ أَلْفَ ضِعْفٍ، یَا عَلِیُّ! إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ وَعَدَنِی أَنْ یُکْرِمَهُمَا کَرَامَهً لَا یُکْرِمُ بِهَا أَحداً مَا خَلَا النَّبِیِّینَ وَ الْمُرْسَلِینَ.

وَ أَمَّا الثَّالِثَهُ وَ الْعِشْرُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَعْطَانِی خَاتَمَهُ فِی حَیَاتِهِ وَ دِرْعَهُ وَ مِنْطَقَتَهُ (۴)وَ قَلَّدَنِی سَیْفَهُ وَ أَصْحَابُهُ کُلُّهُمْ حُضُورٌ وَ عَمِّیَ الْعَبَّاسُ حَاضِرٌ، فَخَصَّنِیَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْهُ بِذَلِکَ دُونَهُمْ.

وَ أَمَّا الرَّابِعَهُ وَ الْعِشْرُونَ: فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْزَلَ عَلَی رَسُولِهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: (یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذا ناجَیْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ صَدَقَهً) (۵)فَکَانَ لِی دِینَارٌ فبعته [فَبِعْتُهُ] (۶)بِعَشَرَهِ دَرَاهِمَ، فَکُنْتُ (۷)إِذَا نَاجَیْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَصَّدَّقُ قَبْلَ ذَلِکَ بِدِرْهَمٍ، وَ وَ اللَّهِ مَا فَعَلَ هَذَا أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِهِ قَبْلِی وَ لَا بَعْدِی، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ: (أَ أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ

۱- فی الخصال: تدخل.

۲- لا توجد: علی، فی س.

۳- فی ک: تهزّان.

۴- فی ک: منطقه.

۵- المجادله: ۱۲.

۶- فی المصدر: فبعته، و هو الصّحیح.

۷- فی ک زیاده: أنا.

صَدَقاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتابَ اللهُ عَلَيْكُمْ ...) (۱) الْآيَه، فَهَلْ تَكُونُ التَّوْبَهُ إِلَّا مِنْ ذَنْبٍ كَانَ؟.

وَ أَمَّا الْخَامِسَهُ وَ الْعِشْرُونَ: فَإِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: الْجَنَّهُ مُحَرَّمَهٌ عَلَی الْأَنْبِيَاءِ حَتَّی أَدْخُلَهَا أَنَا، وَ هِیَ مُحَرَّمَهٌ عَلَی الْأَوْصِيَاءِ حَتَّی تَدْخُلَهَا أَنْتَ يَا عَلِيُّ، إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی بَشَّرَنِی فِيکَ بِبُشْرَی لَمْ يُبَشِّرْ بِهَا نَبِيّاً قَبْلِی، بَشَّرَنِی (۲)بِأَنَّکَ سَيِّدُ الْأَوْصِيَاءِ، وَ أَنَّ ابْنَيْکَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَهِ.

وَ أَمَّا السَّادِسَهُ وَ الْعِشْرُونَ: فَإِنَّ جَعْفَراً أَخِی الطَّيَّارُ فِی الْجَنَّهِ مَعَ الْمَلَائِکَهِ الْمُزَيَّنُ بِالْجَنَاحَيْنِ مِنْ دُرٍّ وَ يَاقُوتٍ وَ زَبَرْجَدٍ.

وَ أَمَّا السَّابِعَهُ وَ الْعِشْرُونَ: فَعَمِّی حَمْزَهُ سَيِّدُ الشُّهَدَاءِ.

وَ أَمَّا الثَّامِنَهُ وَ الْعِشْرُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی وَعَدَنِی فِيکَ وَعْداً لَنْ يُخْلِفَهُ، جَعَلَنِی نَبِيّاً وَ جَعَلَکَ وَصِيّاً، وَ سَتَلْقَی مِنْ أُمَّتِی مِنْ بَعْدِی مَا لَقِیَ مُوسَی مِنْ فِرْعَوْنَ، فَاصْبِرْ وَ احْتَسِبْ حَتَّی تَلْقَانِی فَأُوَالِیَ مَنْ وَالاکَ وَ أُعَادِیَ مَنْ عَادَاکَ.

وَ أَمَّا التَّاسِعَهُ وَ الْعِشْرُونَ: فَإِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ:

يَا عَلِيُّ! أَنْتَ صَاحِبُ الْحَوْضِ لَا يَمْلِکُهُ غَيْرُکَ وَ سَيَأْتِيکَ قَوْمٌ فَيَسْتَسْقُونَکَ فَتَقُولُ:

لَا .. وَ لَا مِثْلُ ذَرَّهٍ، فَيَنْصَرِفُونَ مُسْوَدَّهً وُجُوهُهُمْ، وَ سَتَرِدُ عَلَيْکَ شِيعَتِی وَ شِيعَتُکَ فَتَقُولُ: رِدُوا (۳)رِوَاءً مَرْوِيِّينَ، فَيَرِدُونَ (۴)مُبْيَضَّهً وُجُوهُهُمْ.

ص: ۴۳۷

۱- المجادله : ۱۳ _ ۱۴.

۲- فی ک: بشّرت.

۳- فی المصدر: روّوا.

۴- فی الخصال: فيروون، و هو الظّاهر.

وَ أَمَّا الثَّلَاثُونَ: فَإِنِّی سَمِعْتُهُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَقُولُ: یُحْشَرُ أَمَّتِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ عَلَی خَمْسِ رَایَاتٍ، فَأَوَّلُ رَایَهٍ تَرِدُ عَلَیَّ رَایَهُ فِرْعَوْنِ هَذِهِ الْأُمَّهِ، وَ هُوَ مُعَاوِیَهُ.

وَ الثَّانِیَهُ: مَعَ سَامِرِیِّ هَذِهِ الْأُمَّهِ، وَ هُوَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ.

وَ الثَّالِثَهُ: مَعَ جَاثَلِیقِ هَذِهِ الْأُمَّهِ، وَ هُوَ أَبُو مُوسَی الْأَشْعَرِیُّ.

وَ الرَّابِعَهُ: مَعَ أَبِی الْأَعْوَرِ السُّلَمِیِّ.

وَ أَمَّا الْخَامِسَهُ: فَمَعَکَ یَا عَلِیُّ تَحْتَهَا الْمُؤْمِنُونَ وَ أَنْتَ إِمَامُهُمْ، ثُمَّ یَقُولُ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی لِلْأَرْبَعَهِ: (ارْجِعُوا وَراءَکُمْ فَالْتَمِسُوا نُوراً فَضُرِبَ بَیْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بابٌ باطِنُهُ فِیهِ الرَّحْمَهُ ...) (۱)وَ هُمْ شِیعَتِی وَ مَنْ وَالانِی وَ قَاتَلَ مَعِی (۲)الْفِئَهَ الْبَاغِیَهَ وَ النَّاکِبَهَ (۳)عَنِ الصِّرَاطِ، وَ بَابُ الرَّحْمَهِ هُمْ شِیعَتِی، فَیُنَادِی هَؤُلَاءِ: أَ لَمْ نَکُنْ فِیهِ (۴)(مَعَکُمْ قالُوا بَلی وَ لکِنَّکُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَکُمْ وَ تَرَبَّصْتُمْ وَ ارْتَبْتُمْ وَ غَرَّتْکُمُ الْأَمانِیُّ حَتَّی جاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَ غَرَّکُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ) (۵)(فَالْیَوْمَ لا یُؤْخَذُ مِنْکُمْ فِدْیَهٌ وَ لا مِنَ الَّذِینَ کَفَرُوا مَأْواکُمُ النَّارُ هِیَ مَوْلاکُمْ وَ بِئْسَ الْمَصِیرُ) (۶)، ثُمَّ تَرِدُ أُمَّتِی وَ شِیعَتِی فَیُرَوَّوْنَ مِنْ حَوْضِ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، بِیَدِی (۷)عَصَی عَوْسَجٍ (۸)أَطْرُدُ بِهَا أَعْدَائِی طَرْدَ غَرِیبَهِ الْإِبِلِ.

وَ أَمَّا الْحَادِیَهُ وَ الثَّلَاثُونَ: فَإِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَقُولُ:

لَوْ لَا أَنْ یَقُولَ فِیکَ الْغَالُونَ مِنْ أُمَّتِی مَا قَالَتِ النَّصَارَی فِی عِیسَی ابْنِ مَرْیَمَ لَقُلْتُ

۱- الحدید: ۱۳.

۲- فی ک: مع، و هو غلط.

۳- فی س: النّاکبه، سقطت النّقاط أو النّقطه، و فی المصدر: النّاکثه.

۴- فی المصدر: أ لم أکن معکم.

۵- الحدید: ۱۴.

۶- الحدید: ۱۵.

۷- فی س: بیده، و فی المصدر: و بیدی.

۸- العوسجه: شوک، جمعها عوسج، قاله فی القاموس ۱- ۱۹۹.

فِيکَ قَوْلًا لَا تَمُرُّ بِمَلَإٍ مِنَ النَّاسِ إِلَّا أَخَذُوا التُّرَابَ مِنْ تَحْتِ قَدَمَيْکَ (۱)يَسْتَشْفُونَ بِهِ.

وَ أَمَّا الثَّانِيَهُ وَ الثَّلَاثُونَ: فَإِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ:

إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی نَصَرَنِی بِالرُّعْبِ فَسَأَلْتُهُ أَنْ يَنْصُرَکَ بِمِثْلِهِ فَجَعَلَ لَکَ مِنْ ذَلِکَ مِثْلَ الَّذِی جَعَلَهُ (۲)لِی.

وَ أَمَّا الثَّالِثَهُ وَ الثَّلَاثُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ الْتَقَمَ أُذُنِی وَ عَلَّمَنِی مَا کَانَ وَ مَا يَکُونُ إِلَی يَوْمِ الْقِيَامَهِ، فَسَاقَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی (۳)إِلَی (۴)لِسَانِ نَبِيِّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ.

وَ أَمَّا الرَّابِعَهُ وَ الثَّلَاثُونَ: فَإِنَّ النَّصَارَی ادَّعَوْا أَمْراً فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ:

(فَمَنْ حَاجَّکَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ ما جاءَکَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْناءَنا وَ أَبْناءَکُمْ وَ نِساءَنا وَ نِساءَکُمْ وَ أَنْفُسَنا وَ أَنْفُسَکُمْ) (۵)فَکَانَتْ نَفْسِی نَفْسَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، وَ النِّسَاءُ فَاطِمَهَ (عليها السلام)، وَ الْأَبْنَاءُ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ، ثُمَّ نَدِمَ الْقَوْمُ فَسَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ الْإِعْفَاءَ فَأَعْفَاهُمْ، وَ الَّذِی أَنْزَلَ التَّوْرَاهَ عَلَی مُوسَی وَ الْفُرْقَانَ عَلَی مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ لَوْ بَاهَلُونَا لَمُسِخُوا قِرَدَهً وَ خَنَازِيرَ.

وَ أَمَّا الْخَامِسَهُ وَ الثَّلَاثُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَجَّهَنِی يَوْمَ بَدْرٍ، فَقَالَ: ائْتِنِی بِکَفِّ حَصَيَاتٍ مَجْمُوعَهً فِی مَکَانٍ وَاحِدٍ، فَأَخَذْتُهَا ثُمَّ شَمِمْتُهَا فَإِذَا هِیَ طَيِّبَهٌ تَفُوحُ مِنْهَا رَائِحَهُ الْمِسْکِ، فَأَتَيْتُهُ بِهَا فَرَمَی بِهَا وُجُوهَ الْمُشْرِکِينَ، وَ تِلْکَ الْحَصَيَاتُ أَرْبَعٌ مِنْهَا کُنَّ مِنَ الْفِرْدَوْسِ، وَ حَصَاهٌ مِنَ الْمَشْرِقِ، وَ حَصَاهٌ مِنَ الْمَغْرِبِ، وَ حَصَاهٌ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ، مَعَ کُلِّ حَصَاهٍ مِائَهُ أَلْفِ مَلَکٍ مَدَدٍ لَنَا، لَمْ يُکْرِمِ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ

۱- فی المصدر: قدمک.

۲- فی الخصال: جعل.

۳- فی المصدر: عزّ و جلّ، و هی نسخه جاءت علی س.

۴- فی س: ذلک إلی، و حذفت ذلک من ک، و فی المصدر: إلی.

۵- آل عمران: ۶۱، و أورد ذيلها فی المصدر: «ثمّ نبتهل فنجعل لعنه اللّه علی الکافرين».

بِهَذِهِ الْفَضِيلَهِ أَحداً (۱)قَبْلُ وَ لَا بَعْدُ.

وَ أَمَّا السَّادِسَهُ وَ الثَّلَاثُونَ: فَإِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَقُولُ:

وَیْلٌ لِقَاتِلِکَ، إِنَّهُ أَشْقَی مِنْ ثَمُودَ وَ مِنْ عَاقِرِ النَّاقَهِ، وَ إِنَّ عَرْشَ الرَّحْمَنِ لَیَهْتَزُّ لِقَتْلِکَ، فَأَبْشِرْ یَا عَلِیُّ، فَإِنَّکَ فِی زُمْرَهِ الصِّدِّیقِینَ وَ الشُّهَدَاءِ وَ الصَّالِحِینَ وَ أَمَّا السَّابِعَهُ وَ الثَّلَاثُونَ: فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی قَدْ خَصَّنِی مِنْ بَیْنِ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بِعِلْمِ النَّاسِخِ وَ الْمَنْسُوخِ وَ الْمُحْکَمِ وَ الْمُتَشَابِهِ وَ الْخَاصِّ وَ الْعَامِّ، وَ ذَلِکَ مِمَّا مَنَّ اللَّهُ بِهِ عَلَیَّ وَ عَلَی رَسُولِهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، وَ قَالَ لِیَ الرَّسُولُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: یَا عَلِیُّ! إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَمَرَنِی أَنْ أُدْنِیَکَ وَ لَا أُقْصِیَکَ، وَ أُعَلِّمَکَ وَ لَا أَجْفُوَکَ، وَ حَقٌّ عَلَیَّ أَنْ أُطِیعَ رَبِّی وَ حَقٌّ عَلَیْکَ أَنْ تَعِیَ.

وَ أَمَّا الثَّامِنَهُ وَ الثَّلَاثُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بَعَثَنِی بَعْثاً وَ دَعَا لِی بِدَعَوَاتٍ وَ أَطْلَعَنِی عَلَی مَا یَجْرِی بَعْدَهُ، فَحَزِنَ لِذَلِکَ بَعْضُ أَصْحَابِهِ وَ (۲)قَالَ:

لَوْ قَدَرَ مُحَمَّدٌ أَنْ یَجْعَلَ ابْنَ عَمِّهِ نَبِیّاً لَجَعَلَهُ، فَشَرَّفَنِیَ اللَّهُ عَلَیَّ بِالاطِّلَاعِ عَلَی ذَلِکَ عَلَی لِسَانِ نَبِیِّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ.

وَ أَمَّا التَّاسِعَهُ وَ الثَّلَاثُونَ: فَإِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَقُولُ:

کَذَبَ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ یُحِبُّنِی وَ یُبْغِضُ عَلِیّاً، لَا یَجْتَمِعُ حُبِّی وَ حُبُّهُ إِلَّا فِی قَلْبِ مُؤْمِنٍ، إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ (۳)جَعَلَ أَهْلَ حُبِّی وَ حُبِّکَ یَا عَلِیُّ فِی أَوَّلِ زُمْرَهِ السَّابِقِینَ إِلَی الْجَنَّهِ، وَ جَعَلَ أَهْلَ بُغْضِی وَ بُغْضِکَ فِی أَوَّلِ زُمْرَهِ الضَّالِّینَ مِنْ أُمَّتِی إِلَی النَّارِ.

وَ أَمَّا الْأَرْبَعُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَجَّهَنِی فِی بَعْضِ الْغَزَوَاتِ إِلَی رَکِیٍّ (۴)فَإِذَا لَیْسَ فِیهِ مَاءٌ، فَرَجَعْتُ إِلَیْهِ (۵)فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ: أَ فِیهِ

۱- لا توجد: أحدا، فی ک.

۲- لا توجد الواو فی الخصال.

۳- لا توجد: عزّ و جلّ، فی ک.

۴- الرّکیّ: جنس للرّکیه، و هی البئر، و جمعها رکایا، قاله فی النّهایه ۲- ۲۶۱.

۵- لا توجد: إلیه، فی ک.

طِينٌ؟. فَقُلْتُ: نَعَمْ. فَقَالَ: ايتِنِي (۱)مِنْهُ، فَأَتَيْتُ مِنْهُ بِطِينٍ، فَتَكَلَّمَ فِيهِ، ثُمَّ قَالَ:

أَلْقِهِ فِي الرَّكِيِّ، فَأَلْقَيْتُهُ، فَإِذَا الْمَاءُ قَدْ نَبَعَ حَتَّى امْتَلَأَ جَوَانِبَ الرَّكِيِّ، فَجِئْتُ إِلَيْهِ فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ لِي: وُفِّقْتَ يَا عَلِيُّ وَ بِبَرَكَتِكَ نَبَعَ الْمَاءُ، فَهَذِهِ الْمَنْقَبَةُ خَاصَّةٌ لِي (۲)مِنْ دُونِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ.

وَ أَمَّا الْحَادِيَهُ وَ الْأَرْبَعُونَ: فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ:

أَبْشِرْ يَا عَلِيُّ! فَإِنَّ جَبْرَئِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَانِي فَقَالَ لِي: يَا مُحَمَّدُ! إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى نَظَرَ إِلَى أَصْحَابِكَ فَوَجَدَ ابْنَ عَمِّكَ وَ خَتَنَكَ عَلَى ابْنَتِكَ فَاطِمَهَ خَيْرَ أَصْحَابِكَ، فَجَعَلَهُ وَصِيَّكَ وَ الْمُؤَدِّي عَنْكَ.

وَ أَمَّا الثَّانِيَهُ وَ الْأَرْبَعُونَ: فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ:

أَبْشِرْ يَا عَلِيُّ! فَإِنَّ مَنْزِلَكَ فِي الْجَنَّهِ مُوَاجِهَ مَنْزِلِي، وَ أَنْتَ مَعِي فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى فِي أَعْلَى عِلِّيِّينَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ مَا أَعْلَى عِلِّيُّونَ؟. فَقَالَ:

قُبَّهٌ مِنْ دُرَّهٍ بَيْضَاءَ لَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ مِصْرَاعٍ مَسْكَنٌ لِي وَ لَكَ يَا عَلِيُّ.

وَ أَمَّا الثَّالِثَهُ وَ الْأَرْبَعُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ رَسَّخَ حُبِّي فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ وَ كَذَلِكَ رَسَّخَ حُبَّكَ يَا عَلِيُّ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ، وَ رَسَّخَ بُغْضِي وَ بُغْضَكَ فِي قُلُوبِ الْمُنَافِقِينَ، فَلَا يُحِبُّكَ إِلَّا مُؤْمِنٌ تَقِيٌّ وَ لَا يُبْغِضُكَ إِلَّا مُنَافِقٌ كَافِرٌ.

وَ أَمَّا الرَّابِعَهُ وَ الْأَرْبَعُونَ: فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ:

لَنْ يُبْغِضَكَ مِنَ الْعَرَبِ إِلَّا دَعِيٌّ، وَ لَا مِنَ الْعَجَمِ إِلَّا شَقِيٌّ، وَ لَا مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا سَلَقْلَقِيَّهٌ (۳)

وَ أَمَّا الْخَامِسَهُ وَ الْأَرْبَعُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ دَعَانِي وَ أَنَا

۱- فی المصدر: ائتنی- بالأصل-.

۲- فی الخصال: بی، بدلا من: لی.

۳- قال فی القاموس ۳- ۲۴۶: و السّلقلق: الّتی تحیض من دبرها، و بهاء: الصّخّابه. و قال فی ۱- ۹۲: الصّخب- محرّکه-: شدّه الصّوت، صخب- کفرح- فهو صخّاب .. و هی صخبه و صخّابه.

رَمِدُ الْعَيْنِ فَتَفَلَ فِی عَیْنِی، وَ قَالَ: اللَّهُمَّ اجْعَلْ حَرَّهَا فِی بَرْدِهَا وَ بَرْدَهَا فِی حَرِّهَا، فَوَ اللَّهِ مَا اشْتَکَتْ عَیْنِی إِلَی هَذِهِ السَّاعَهِ (۱)

وَ أَمَّا السَّادِسَهُ وَ الْأَرْبَعُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَمَرَ أَصْحَابَهُ وَ عُمُومَتَهُ بِسَدِّ الْأَبْوَابِ وَ فَتَحِ بَابِی بِأَمْرِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ، فَلَیْسَ لِأَحَدٍ مَنْقَبَهٌ مِثْلُ مَنْقَبَتِی.

وَ أَمَّا السَّابِعَهُ وَ الْأَرْبَعُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَمَرَنِی فِی وَصِیَّتِهِ بِقَضَاءِ دُیُونِهِ وَ عِدَاتِهِ، فَقُلْتُ: یَا رَسُولَ اللَّهِ! قَدْ عَلِمْتَ أَنَّهُ لَیْسَ عِنْدِی مَالٌ.

فَقَالَ: سَیُعِینُکَ اللَّهُ، فَمَا أَرَدْتُ أَمْراً مِنْ قَضَاءِ دُیُونِهِ وَ عِدَاتِهِ إِلَّا یَسَّرَهُ اللَّهُ لِی حَتَّی قَضَیْتُ دُیُونَهُ وَ عِدَاتِهِ، وَ أَحْصَیْتُ ذَلِکَ فَبَلَغَ ثَمَانِینَ أَلْفاً وَ بَقِیَ بَقِیَّهٌ أَوْصَیْتُ الْحَسَنَ أَنْ یَقْضِیَهَا.

وَ أَمَّا الثَّامِنَهُ وَ الْأَرْبَعُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَتَانِی فِی مَنْزِلِی وَ لَمْ یَکُنْ طَعِمْنَا مُنْذُ ثَلَاثَهِ أَیَّامٍ فَقَالَ: یَا عَلِیُّ! هَلْ عِنْدَکَ مِنْ شَیْ ءٍ؟. فَقُلْتُ:

وَ الَّذِی أَکْرَمَکَ بِالْکَرَامَهِ وَ اصْطَفَاکَ بِالرِّسَالَهِ مَا طَعِمْتُ وَ زَوْجَتِی وَ ابْنَایَ مُنْذُ ثَلَاثَهِ أَیَّامٍ. فَقَالَ النَّبِیُّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: یَا فَاطِمَهُ! ادْخُلِی الْبَیْتَ وَ انْظُرِی هَلْ تَجِدِینَ شَیْئاً؟. فَقَالَتْ: خَرَجْتُ السَّاعَهَ. فَقُلْتُ: یَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَدْخُلُهُ أَنَا؟!. فَقَالَ: ادْخُلْهُ بِسْمِ اللَّهِ، فَدَخَلْتُ فَإِذَا أَنَا بِطَبَقٍ مَوْضُوعٍ عَلَیْهِ رُطَبٌ (۲)وَ جَفْنَهٍ مِنْ ثَرِیدٍ، فَحَمَلْتُهَا إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، فَقَالَ: یَا عَلِیُّ! رَأَیْتَ الرَّسُولَ الَّذِی حَمَلَ هَذَا الطَّعَامَ، فَقُلْتُ: نَعَمْ. فَقَالَ: صِفْهُ لِی، فَقُلْتُ: مِنْ بَیْنِ أَحْمَرَ وَ أَخْضَرَ وَ أَصْفَرَ. فَقَالَ: تِلْکَ خِطَطُ جَنَاحِ جَبْرَئِیلَ عَلَیْهِ السَّلَامُ مُکَلَّلَهً بِالدُّرِّ وَ الْیَاقُوتِ، فَأَکَلْنَا مِنَ الثَّرِیدِ حَتَّی شَبِعْنَا، فَمَا رُئِیَ إِلَّا خَدْشُ أَیْدِینَا وَ أَصَابِعِنَا، فَخَصَّنِیَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِذَلِکَ مِنْ بَیْنِ الصَّحَابَهِ.

۱- أوردها النّسائیّ فی الخصائص: ۳۸، و أبو داود الطّیالسیّ فی مسنده ۱- ۱۲۲، و الرّیاض النّضره ۲- ۱۸۹، و غیرهم.

۲- فی الخصال زیاده: من تمر.

وَ أَمَّا التَّاسِعَهُ وَ الْأَرْبَعُونَ: فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَی خَصَّ نَبِیَّهُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بِالنُّبُوَّهِ وَ خَصَّنِی النَّبِیُّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بِالْوَصِیَّهِ، فَمَنْ أَحَبَّنِی فَهُوَ سَعِیدٌ یُحْشَرُ فِی زُمْرَهِ الْأَنْبِیَاءِ عَلَیْهِمُ السَّلَامُ.

وَ أَمَّا الْخَمْسُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بَعَثَ بِبَرَاءَهَ مَعَ أَبِی بَکْرٍ، فَلَمَّا مَضَی أَتَی جَبْرَئِیلُ عَلَیْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ: یَا مُحَمَّدُ! لَا یُؤَدِّی عَنْکَ إِلَّا أَنْتَ أَوْ رَجُلٌ مِنْکَ، فَوَجَّهَنِی عَلَی نَاقَتِهِ الْغَضْبَاءِ (۱)، فَلَحِقْتُهُ بِذِی الْحُلَیْفَهِ فَأَخَذْتُهَا مِنْهُ، فَخَصَّنِیَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِذَلِکَ.

وَ أَمَّا الْحَادِیَهُ وَ الْخَمْسُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَقَامَنِی لِلنَّاسِ کَافَّهً یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍّ، فَقَالَ: مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ، فَبُعْداً وَ سُحْقاً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِینَ وَ أَمَّا الثَّانِیَهُ وَ الْخَمْسُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَالَ: یَا عَلِیُّ! أَ لَا أُعَلِّمُکَ کَلِمَاتٍ عَلَّمَنِیهِنَّ جَبْرَئِیلُ عَلَیْهِ السَّلَامُ؟!. فَقُلْتُ: بَلَی. قَالَ: قُلْ: «یَا رَزَّاقَ الْمُقِلِّینَ، وَ یَا رَاحِمَ الْمَسَاکِینِ، وَ یَا أَسْمَعَ السَّامِعِینَ، وَ یَا أَبْصَرَ النَّاظِرِینَ، وَ یَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِینَ، ارْحَمْنِی وَ ارْزُقْنِی».

وَ أَمَّا الثَّالِثَهُ وَ الْخَمْسُونَ: فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی لَنْ یَذْهَبَ بِالدُّنْیَا حَتَّی یَقُومَ مِنَّا الْقَائِمُ یَقْتُلُ مُبْغِضِینَا (۲)وَ لَا یَقْبَلُ الْجِزْیَهَ، وَ یَکْسِرُ الصَّلِیبَ وَ الْأَصْنَامَ، وَ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا، وَ یَدْعُو إِلَی أَخْذِ الْمَالِ فَیَقْسِمُهُ بِالسَّوِیَّهِ، وَ یَعْدِلُ فِی الرَّعِیَّهِ.

وَ أَمَّا الرَّابِعَهُ وَ الْخَمْسُونَ: فَإِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَقُولُ:

یَا عَلِیُّ! سَیَلْعَنُکَ بَنُو أُمَیَّهَ وَ یَرُدُّ عَلَیْهِمْ مَلَکٌ بِکُلِّ لَعْنَهٍ أَلْفَ لَعْنَهٍ، فَإِذَا قَامَ الْقَائِمُ لَعَنَهُمْ أَرْبَعِینَ سَنَهً.

وَ أَمَّا الْخَامِسَهُ وَ الْخَمْسُونَ: سَمِعْتُ أَنَّ (۳)رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَالَ لِی: سَیَفْتَتِنُ فِیکَ طَوَائِفُ مِنْ أُمَّتِی، فَتَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ لَمْ

۱- فی المصدر: العضباء، و هو الظّاهر، و قد تقرأ کذلک فی س.

۲- لا توجد: مبغضینا، فی س.

۳- فی الخصال: فإنّ، بدلا من: سمعت أنّ.

يُخَلِّفْ شَيْئاً فِيمَا إِذَا أَوْصَى عَلِيّاً، أَ وَ (۱)لَيْسَ كِتَابُ رَبِّی أَفْضَلَ الْأَشْيَاءِ بَعْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ؟ وَ الَّذِی بَعَثَنِی بِالْحَقِّ لَئِنْ لَمْ تَجْمَعْهُ بِإِتْقَانٍ لَمْ يُجْمَعْ أَبَداً، فَخَصَّنِیَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِذَلِكَ مِنْ دُونِ الصَّحَابَه.

وَ أَمَّا السَّادِسَةُ وَ الْخَمْسُونَ: فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى خَصَّنِی بِمَا خَصَّ بِهِ أَوْلِيَاءَهُ وَ أَهْلَ طَاعَتِهِ وَ جَعَلَنِی وَارِثَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، فَمَنْ سَاءَهُ سَاءَهُ وَ مَنْ سَرَّهُ سَرَّهُ .. وَ أَوْمَى بِيَدِهِ نَحْوَ الْمَدِينَه.

وَ أَمَّا السَّابِعَةُ وَ الْخَمْسُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ كَانَ فِی بَعْضِ الْغَزَوَاتِ فَفُقِدَ (۲)الْمَاءُ، فَقَالَ لِی: يَا عَلِيُّ! قُمْ إِلَى هَذِهِ الصَّخْرَه، وَ قُلْ: أَنَا رَسُولُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ انْفَجِرِی إِلَيَّ (۳)مَاءً، فَوَ اللَّهِ الَّذِی أَكْرَمَهُ بِالنُّبُوَّه، لَقَدْ أَبْلَغْتُهَا الرِّسَالَةَ فَاطَّلَعَ مِنْهَا مِثْلُ ثَدْيِ الْبَقَرَه، فَسَالَ مِنْ كُلِّ ثَدْيٍ مِنْهَا مَاءٌ، فَلَمَّا رَأَيْتُ ذَلِكَ أَسْرَعْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ: انْطَلِقْ يَا عَلِيُّ فَخُذْ مِنَ الْمَاءِ، وَ جَاءَ الْقَوْمُ حَتَّى مَلَئُوا قِرَبَهُمْ وَ أَدَوَاتِهِمْ وَ سَقَوْا دَوَابَّهُمْ وَ شَرِبُوا وَ تَوَضَّوْا، فَخَصَّنِیَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِذَلِكَ مِنْ دُونِ الصَّحَابَه.

وَ أَمَّا الثَّامِنَةُ وَ الْخَمْسُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَمَرَنِی فِی بَعْضِ غَزَوَاتِهِ وَ قَدْ نَفِدَ الْمَاءُ-، فَقَالَ: يَا عَلِيُّ! ائْتِ (۴)بِتَوْرٍ، فَأَتَيْتُهُ بِهِ، فَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى وَ يَدِی مَعَهَا فِی التَّوْرِ، فَقَالَ: انْبُعْ، فَنَبَعَ الْمَاءُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِنَا.

وَ أَمَّا التَّاسِعَةُ وَ الْخَمْسُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَجَّهَنِی إِلَى خَيْبَرَ، فَلَمَّا أَتَيْتُهُ وَجَدْتُ الْبَابَ مُغْلَقاً فَزَعْزَعْتُهُ شَدِيداً فَقَلَعْتُهُ وَ رَمَيْتُ بِهِ أَرْبَعِينَ خُطْوَةً، فَدَخَلْتُ فَبَرَزَ إِلَيَّ مَرْحَبٌ فَحَمَلَ عَلَيَّ وَ حَمَلْتُ عَلَيْهِ، وَ سَقَيْتُ الْأَرْضَ مِنْ (۵)

۱- فی المصدر: فيقولون إنّ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله لم يخلّف شيئا فبما ذا أوصى عليّا. و هو الظّاهر.

۲- فی المصدر: فقد- بدون فاء-.

۳- فی الخصال: لی، و هو الظّاهر.

۴- فی المصدر: ايتينی.

۵- لا توجد: من، فی س.

دَمِهِ، وَ قَدْ كَانَ وَجَّهَ رَجُلَيْنِ مِنْ أَصْحَابِهِ فَرَجَعَا مُنْكَسِفَيْنِ.

وَ أَمَّا السِّتُّونَ: فَإِنِّی قَتَلْتُ عَمْرَو بْنَ عَبْدِ وُدٍّ، وَ كَانَ يُعَدُّ بِأَلْفِ رَجُلٍ.

وَ أَمَّا الْحَادِيَهُ وَ السِّتُّونَ: فَإِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ:

يَا عَلِيُّ! مَثَلُكَ فِی أُمَّتِی مَثَلُ (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ)، فَمَنْ أَحَبَّكَ بِقَلْبِهِ فَكَأَنَّمَا قَرَأَ ثُلُثَ الْقُرْآنِ، وَ مَنْ أَحَبَّكَ بِقَلْبِهِ وَ أَعَانَكَ بِلِسَانِهِ فَكَأَنَّمَا قَرَأَ ثُلُثَیِ الْقُرْآنِ، وَ مَنْ أَحَبَّكَ بِقَلْبِهِ وَ أَعَانَكَ بِلِسَانِهِ وَ نَصَرَكَ بِيَدِهِ فَكَأَنَّمَا قَرَأَ الْقُرْآنَ كُلَّهُ.

وَ أَمَّا الثَّانِيَهُ وَ السِّتُّونَ: فَإِنِّی كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِی جَمِيعِ الْمَوَاطِنِ وَ الْحُرُوبِ وَ كَانَتْ رَايَتُهُ مَعِی.

وَ أَمَّا الثَّالِثَهُ وَ السِّتُّونَ: فَإِنِّی لَمْ أَفِرَّ مِنَ الزَّحْفِ قَطُّ، وَ لَمْ يُبَارِزْنِی أَحَدٌ إِلَّا سَقَيْتُ الْأَرْضَ مِنْ دَمِهِ.

وَ أَمَّا الرَّابِعَهُ وَ السِّتُّونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أُتِیَ بِطَيْرٍ مَشْوِیٍّ مِنَ الْجَنَّهِ فَدَعَا اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ يُدْخِلَ عَلَيْهِ أَحَبَّ الْخَلْقِ (۱)إِلَيْهِ فَوَفَّقَنِیَ اللَّهُ لِلدُّخُولِ عَلَيْهِ حَتَّى أَكَلْتُ مَعَهُ مِنْ ذَلِكَ الطَّيْرِ.

وَ أَمَّا الْخَامِسَهُ وَ السِّتُّونَ: فَإِنِّی كُنْتُ أُصَلِّی فِی الْمَسْجِدِ فَجَاءَ سَائِلٌ فَسَأَلَ وَ أَنَا رَاكِعٌ-، فَنَاوَلْتُهُ خَاتَمِی مِنْ إِصْبَعِی، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فِیَّ: (إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلاهَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكاهَ وَ هُمْ راكِعُونَ) (۲)

وَ أَمَّا السَّادِسَهُ وَ السِّتُّونَ: فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى رَدَّ عَلَیَّ الشَّمْسَ مَرَّتَيْنِ، وَ لَمْ يَرُدَّهَا عَلَى أَحَدٍ مِنْ أُمَّهِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ غَيْرِی.

وَ أَمَّا السَّابِعَهُ وَ السِّتُّونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَمَرَ أَنْ أُدْعَى بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِينَ فِی حَيَاتِهِ وَ بَعْدَ مَوْتِهِ وَ لَمْ يُطْلِقْ ذَلِكَ لِأَحَدٍ غَيْرِی.

وَ أَمَّا الثَّامِنَهُ وَ السِّتُّونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَالَ: يَا عَلِیُّ! إِذَا

۱- فی المصدر: خلقه.

۲- المائده: ۵۵.

كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ نَادَى مُنَادٍ مِنْ بُطْنَانِ الْعَرْشِ: أَيْنَ سَيِّدُ الْأَنْبِيَاءِ؟ فَأَقُومُ، ثُمَّ يُنَادِي: أَيْنَ سَيِّدُ الْأَوْصِيَاءِ؟ فَتَقُومُ، وَ يَأْتِينِي رِضْوَانُ بِمَفَاتِيحِ الْجَنَّهِ، وَ يَأْتِينِي مَالِكٌ بِمَقَالِيدِ النَّارِ، فَيَقُولَانِ: إِنَّ اللَّهَ جَلَّ جَلَالُهُ أَمَرَنَا أَنْ نَدْفَعَهَا إِلَيْكَ وَ نَأْمُرَكَ (۱)أَنْ تَدْفَعَهَا إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، فَتَكُونُ يَا عَلِيُّ قَسِيمَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ.

وَ أَمَّا التَّاسِعَهُ وَ السِّتُّونَ: فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ:

لَوْلَاكَ مَا عُرِفَ الْمُنَافِقُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ.

وَ أَمَّا السَّبْعُونَ: فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ نَامَ وَ نَوَّمَنِي وَ زَوْجَتِي فَاطِمَهَ وَ ابْنَيَّ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ وَ أَلْقَى عَلَيْنَا عَبَاءَهً قَطَوَانِيَّهً، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فِينَا:

(إِنَّما يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً) (۲)، وَ قَالَ جَبْرَئِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَنَا مِنْكُمْ يَا مُحَمَّدُ، فَكَانَ سَادِسُنَا جَبْرَئِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ.

**[ترجمه]الخصال - . الخصال ۲: ۵۷۲- ۵۸۰، با ذکر مفصل اسناد - : قطان و سنانی و دقاق و مکتّب و ورّاق همگی از ابن زکریا قطان به سندی که به مکحول می رسد، روایت کرده اند که گفت: امیر المومنین علی علیه السلام فرمود: باقی ماندگان از اصحاب نبی خدا محمد صلّی الله علیه و آله و سلم می دانند که هیچ مردی از ایشان نیست که منقبت و فضیلتی داشته باشد مگر آنکه من در داشتن آن با وی شریک باشم و از وی سر هستم و مرا هفتاد منقبت است که هیچ یک از ایشان در آن با من شریک نیست. گفتم: ای امیر المومنین، آن فضایل را برای من بازگو. و حضرت علیه السلام فرمود: نخستین فضیلت اینکه من لحظه ای به خدا شرک نورزیدم و هرگز لات و عزی را نپرستیدم. دوم اینکه من هرگز شراب ننوشیدیم. سوم این رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم در کودکی ام مرا از پدرم گرفت

ص: ۴۳۲

و من و او از یک سفره غذا می خوردیم و از یک ظرف آب می نوشیدم و من همنشین و همسخن او بودم. چهارم اینکه من نخستین مردمان در ایمان و اسلام آوردن بودم. پنجم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم به من فرمود: ای علی! تو نسبت به من به منزله هارون هستی نسبت به موسی جز اینکه پیامبری پس از من نخواهد بود. ششم اینکه برای آخرین لحظه من بودم که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم را دیدم و او را در قبرش نهادم. هفتم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم آنگاه که برای هجرت بسوی غار می رفت، مرا بر بستر خود خواباند و ردای خود را به رویم کشید و زمانی که مشرکان آمدند گمان کردند که من محمد (ص) هستم و مرا بیدار کردند و گفتند: کجاست این رفیقت؟ و من گفتم: برای انجام کاری رفته است. و ایشان گفتند: اگر او گریخته بود، این هم حتما با او می گریخت. هشتم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم هزار باب از علم را به من آموخت که هر باب آن را هزار باب است و احدی جز من از آن آگاهی ندارد. نهم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم به من فرمود: ای علی! آنگاه که خداوند اولین و آخرین انسانها را محشور گرداند، برای من بر فراز منبرهای پیامبران، منبری برپا خواهد داشت و برای تو منبری بر فراز منبرهای اوصیاء برپا خواهد نمود و تو بر آن

خواهی نشست. دهم اینکه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: \\"در روز قیامت هیچ چیز به من عطا نخواهد شد مگر آنکه من نظیر آنرا برای تو خواهم طلبید.\\" و اما یازدهم اینکه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: \\"ای علی! تو برادر من هستی و من برادر تو و دست تو در دست من است تا آنکه وارد بهشت گردیم.\\" و دوازدهم اینکه شنیدم رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود:

ص: ۴۳۳

\\"ای علی! تو در میان امت من بسان کشتی نوح هستی که هر کس بر آن نشست نجات یافت و هر کس از آن جا ماند، غرق گشت.\\" و سیزدهم آنکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم عمامه خودش را به دست خودش بر سر من پیچید و برای من دعای پیروزی بر دشمنان خدا را سر نمود و من دشمنان را به اذن خداوند عز و جل شکست دادم. و چهاردهم آنکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم مرا امر فرمود که بر پستان گوسفندی که شیرش خشک شده بود، دست بکشم و من به ایشان گفتم: ای رسول خدا! شما این کار را بکنید و حضرت فرمود: ای علی، عمل تو چون عمل من است و من بر آن دست کشیدم و شیر آن گوسفند بروی دستم ریخت و من ظرفی از آن شیر را به رسول الله صلّی الله علیه و آله و سلم نوشاندم و سپس پیرزنی آمد و از تشنگی شکایت نمود و او را نیز نوشاندم و رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود: من از خداوند خواستم که به دست تو برکت دهد و خداوند چنین کرد .

پانزدهم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم به من وصیت نمود و فرمود: ای علی! کسی جز تو مرا غسل ندهد و کسی جز تو بر عورت من پارچه ای نپوشاند که اگر کسی جز تو عورت مرا ببیند، چشمانش را از دست خواهد داد. گفتم: چگونه: چگونه می توانم شما را بغلتانم (بغلطانم) ای رسول خدا (ص)؟ و حضرت فرمود: یاری خواهی شد و به خدا سوگند که هرگز قصد نکردم اندامی از بدن او را جابجا نمایم مگر آنکه برایم جابجا و غلتانده (غلطانده) شد. شانزدهم اینکه من قصد نمودم لباسهای حضرت را پس از رحلتش به در آورم و ندایی مرا صدا زد: ای وصی محمد! او را برهنه مساز و من او را به حالی که لباس بر تن داشت غسل دادم و سوگند به خدایی که او را به نبوت اکرام نمود و به رسالت مخصوص گرداند، هرگز نگاهم به عورت او نیفتاد و خداوند از میان اصحابش این فضیلت را نصیب من گرداند. هفدهم اینکه خداوند عز و جل فاطمه را به همسری من درآورد حال آنکه ابوبکر و عمر نیز او را خواستگاری کرده بودند و خداوند از فراز آسمانهای هفتگانه اش او را به همسری من درآورد و رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود:

ص: ۴۳۴

مبارکت باشد ای علی! که خداوند عز و جل فاطمه سرور زنان بهشت را به همسری تو درآورد و او پاره ای از وجود من است. گفتم ای رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم ! آیا من از تو نیستم؟ فرمود: آری ای علی و تو از من هستی و من از تو هستم بسان ارتباط دست چپ و راست من و در دنیا و آخرت دست از تو بر نخواهم داشت. هجدهم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود: ای علی! تو در روز قیامت علمدار حمد خواهی بود و تو در روز قیامت نزدیکترین خلایق به من در جایگاهم خواهی بود و برای من و برای تو جایی فراخ باز می شود و من در زمره پیامبران خواهم بود و تو در زمره جانشینان پیامبران و بر سر تو تاج نور نهاده می شود و گردن آویز کرامت و هفتاد هزار فرشته گرد تو خواهند نشست تا آنکه خداوند عز

و جل از حسابرسی بندگان فارغ گردد. و اما نوزدهم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود: تو با ناکثین (پیمان شکنان) و قاسطین (بیدادگران)و مارقین (برون رفتگان از دین) جنگ خواهی کرد و هر کدام از ایشان با تو در جنگ شد، به کشتن هر یک از ایشان حق شفاعت برای صد هزار تن از پیروانت را خواهی داشت. عرض کردم ای رسول خدا (ص)! ناکثین چه کسانی هستند؟ فرمود: طلحه و زبیر که در حجاز با تو بیعت خواهند کرد ولی در عراق این پیمان را خواهند شکست و اگر چنین کردند با ایشان کارزار نما که در کشتن ایشان پاکی اهل زمین نهفته است. عرض کردم: قاسطین کیانند؟ فرمود: معاویه و یارانش. عرض کردم: مارقین چه کسانی اند؟ فرمود: یاران ذو الثدیّه - مردی به نام ثرمله که فرمانده خوارج بود - و ایشان به کجروی از دین خارج می شوند آنسان که تیر از چله به در می رود. ایشان را نابود کن که در قتل ایشان رهایی و خلاصی برای اهل زمین و عذابی بی درنگ برای ایشان و ذخیره ای برای خود تو نزد خداوند عز و جل در روز قیامت نهفته است. و اما بیستم اینکه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدم که می فرمود: مثل تو در امت من مَثَل باب حطّ-ه است نزد بنی اسرائیل، چه آنکه هر کس به ولایت تو درآید چنان باشد که به راستی از باب

ص: ۴۳۵

حطه آنسان که خداوند امر نموده بود، عبور کرده باشد. و اما بیست و یکم اینکه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: من شهر دانشم و علی دروازه آنست و کسی نتواند به این شهر درآید مگر از دروازه آن. سپس فرمود: علی! تو نام و آبروی مرا بی گزند نگاه خواهی داشت و در حفظ سنت من کارزار خواهی نمود و امت من با تو به ستیز برخواهند خواست. و اما بیست و دوم آنکه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: خداوند تبارک و تعالی دو پسرم حسن و حسین را از نوری که بر تو و فاطمه افکند، آفرید حال آنکه آندو آنسان که دو گوشواره بر گوش بلرزند، در جنبش و لرزش بودند و نور ایشان هفتاد هزار برابر نور شهیدان بود. ای علی! خداوند عز و جل مرا وعده داد که ایشان را چنان اکرام نماید که احدی را جز پیامبران و فرستادگان آنگونه اکرام نکرده باشد. و بیست و سوم آنکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم وقتی زنده بود، انگشتری و جوشن و کمربندش را به من داد و شمشیرش را در حالیکه همه یارانش حاضر بودند و عمویم عباس هم در میان جمع بود، به من بخشید و خداوند عز و جل از میان همه ایشان مرا مفتخر به دریافت آن از حضرت نمود. بیست و چهارم آنکه خداوند عز و جل بر پیامبر خود صلّی الله علیه و آله و سلم چنین نازل فرمود: (یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذا ناجَیْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ صَدَقَةً) - . المجادله/ ۱۲ - -: ای کسانی که ایمان آورده اید هرگاه با پیامبر [خدا] گفتگوی محرمانه می کنید پیش از گفتگوی محرمانه خود صدقه ای تقدیم بدارید) و من یک دینار داشتم و آنرا به ده درهم عوض کردم و هرگاه که برای به خلوت نشستن با حضرت رسول صلّی الله علیه و آله و سلم می رفتم، پیش از آن یک درهم صدقه می دادم و خدا داند که کسی از اصحاب پیامبر پیش از من یا پس از من چنین نکرد و خداوند این آیه را نازل فرمود: (أَ أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ

ص: ۴۳۶

صَدَقاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ تابَ اللَّهُ عَلَیْکُمْ ...) - . المجادله/ ۱۳- ۱۴ -

تا پایان آیه -: آیا ترسیدید که پیش از گفتگوی محرمانه خود صدقه هایی تقدیم دارید و چون نکردید و خدا [هم] بر شما

بخشود..) و آیا مگر توبه از چیزی جز گناه انجام می شود؟ و بیست و پنجم آنکه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: بهشت بر پیامبران حرام است مگر پس از آنکه من به آن وارد شوم و بر جانشینان پیامبران حرام است مگر پس از آنکه تو بدان وارد گردی ای علی! خداوند تبارک و تعالی مرا به چیزی که هیچیک از پیامبران پیش از من را بدان مژده نداده بود، نوید داد و مژده ام داد که تو سرور اوصیاء هستی و دو پسرت حسن و حسین در روز قیامت سروران جوانان اهل بهشت هستند. و اما بیست و ششم آنکه جعفر برادرم در بهشت به همراه فرشتگان پرواز می کند و به دو بال از جنس یاقوت و مروارید و زمرد آراسته است. و بیست هفتم اینکه عمویم حمزه سرور شهیدان است. و اما بیست و هشتم آنکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود: خداوند تبارک و تعالی مرا وعده ای نموده که هرگز خلف وعده نکند، مرا پیامبر نمود و تو را جانشین پیامبر و تو پس از من همان چیزی را که موسی از فرعون کشید، تجربه خواهی نمود. پس شکیبا باشد و به امید پاداش الهی صبر پیشه کن تا به دیدار من آیی و من با هر آنکه با تو دوستی ورزید، دوستی خواهم کرد و با هر که با تو ستیز نمود، دشمن خواهم بود. و اما بیست و نهم آنکه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: ای علی! تو صاحب حوض کوثر هستی و کسی جز تو مالک آن نیست و قومی به نزد تو خواهند آمد و از تو طلب آب خواهند کرد و تو می گویی: نه، حتی به اندازه ذره ای، و ایشان سیه رو باز می گردند و شیعیان من و تو بر تو وارد می شوند و می گویی: وارد شوید سیراب و سیرنوشانده شده و ایشان سپیدروی از آن بر می گردند.

ص: ۴۳۷

و اما سی ام اینکه از حضرت صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: امت من در روز قیامت با پنج پرچم محشور خواهند گشت و نخستین پرچمی که به محضر من وارد می گردد، پرچم فرعون این امت است که معاویه باشد و دومی به دست سامری این امت است که عمرو بن العاص باشد و سومی با جاثلیق این امت است که ابوموسی اشعری است و چهارم به دست ابی الاعور سلمی است و پنجمی به دست توست ای علی و مومنان زیر آن پرچم قرار دارند و تو امام ایشانی و خدای تبارک و تعالی به آن چهارگروه خواهد گفت: (ارْجِعُوا وَراءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُوراً فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بابٌ باطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ ...) - . الحدید/ ۱۳ -

-: بازپس برگردید و نوری درخواست کنید آنگاه میان آنها دیواری زده می شود که آن را دروازه ای است باطنش رحمت است) و ایشان پیروان من و دوستداران من و همرزمان من با گروه سرکشان و منحرف گشتگان از راه حق هستند و دروازه رحمت همین شیعیان من هستند و ایشان به فریاد چنین خواهند گفت: آیا در آن نبودیم (قالُوا بَلى وَ لكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَ تَرَبَّصْتُمْ وَ ارْتَبْتُمْ وَ غَرَّتْكُمُ الْأَمانِيُّ حَتَّى جاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَ غَرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ) - . الحدید/ ۱۴ -

(فَالْيَوْمَ لا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَ لا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مَأْواكُمُ النَّارُ هِيَ مَوْلاكُمْ وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ) - . الحدید/ ۱۵ - -: می گویند چرا ولی شما خودتان را در بلا افکندید و امروز و فردا کردید و تردید آوردید و آرزوها شما را غره کرد تا فرمان خدا آمد و [شیطان] مغرورکننده شما را در باره خدا بفریفت *پس امروز نه از شما و نه از کسانی که کافر شده اند عوضی پذیرفته نمی شود جایگاهتان آتش است آن سزاوار شماست و چه بد سرانجامی است). و سپس امت من و شیعیانم وارد می شوند و از حوض محمد صلّی الله علیه و آله و سلم سیراب میگردند و چوبدستی از شاخه خاربن (خولان) در دستم است و دشمنانم را

همچون راندن شتران غریبه با آن پس می رانم. و اما سی و یکم آنکه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدم که اگر غلوّ کنندگان امت من سخنی را که مسیحیان درباره عیسی بن مریم گفتند، نمی گفتند من درباره تو سخنی را افشا می کردم

ص: ۴۳۸

که بر هیچ گروهی از مردمان نمی گذشتی مگر آنکه از خاک زیر پایت برگرفته و بدان شفا می جستند. و اما سی و دوم آنکه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: خداوند تبارک و تعالی مرا در برابر هراس یاری نمود و از خداوند خواستم که تو را نیز به این امر یاری نماید و باری تعالی نظیر آنچه را که به من عطا فرمود، به تو نیز بخشید. و سی و سوم آنکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم در گوش من تلقین نمود و هر آنچه را بوده و تا روز قیامت می باشد به من آموخت و خداوند تبارک و تعالی آنرا بر زبان پیامبرش صلّی الله علیه و آله و سلم جاری نمود. سی و چهارم آنکه مسیحیان چیزی را ادعا نمودند و خداوند عز و جل این آیه را نازل فرمود:(فَمَنْ حَاجَّکَ فِیهِ مِنْ بَعْدِ ما جاءَکَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْناءَنا وَ أَبْناءَکُمْ وَ نِساءَنا وَ نِساءَکُمْ وَ أَنْفُسَنا وَ أَنْفُسَکُمْ) - . آل عمران/ ۶۱ -

-: پس هر که در این [باره] پس از دانشی که تو را [حاصل] آمده با تو محاجه کند بگو بیایید پسرانمان و پسرانتان و زنانمان و زنانتان و ما خویشان نزدیک و شما خویشان نزدیک خود را فرا خوانیم) و این جان من بود که جان رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم بود و زنان، فاطمه (علیها السلام) و فرزندان حسن و حسین بودند. آنگاه آن قوم پشیمان گشتند و از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم خواستند که ایشان را از این کار معاف گرداند و حضرت پذیرفت و سوگند به آنکه تورات را بر موسی علیه السلام و فرقان را بر محمد صلّی الله علیه و آله و سلم نازل فرمود، اگر با ما به مباهله برمی خواستند، بی شک که به خوک و میمون بدل می گشتند. و اما سی و پنجم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم در جنگ بدر مرا روانه ساخت و فرمود که یک مشت خاک یکجا جمع کن و بیاور و من آن یک مشت سنگریزه را برگرفتم و آنرا بوییدم و دیدم که خوشبوست و رایحه مشک می دهد. آنرا نزد حضرت آوردم و با آن به روی مشرکین پاشید. از آن سنگها چهار سنگ از بهشت بود و سنگی از مشرق بود و سنگی از مغرب و سنگی از زیر عرش و با هر سنگ، صد هزار فرشته بود که به یاری ما آمده بودند و خداوند عز و جل

ص: ۴۳۹

احدی را پیش از این، به این فضیلت مخصوص نگردانده و پس از آن هم نخواهد گرداند. و اما سی و ششم آنکه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: وای بر قاتل تو، هان که وی شقاوتمندتر از قوم ثمود و از پی کننده ناقه صالح است و هان که عرش خدای رحمان بسبب کشته شدن تو به لرزه خواهد افتاد. و تو را مژده ای علی که تو از زمره صدیقین و شهداء و صالحین هستی. و سی و هفتم اینکه خداوند تبارک و تعالی از میان همه اصحاب پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم مرا به شناخت ناسخ و منسوخ و محکم و متشابه و خاص و عام قران مخصوص گرداند و این از اموری است که خداوند بواسطه آن بر من و بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم منت نهاد و رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم به من فرمود: ای علی! خداوند عز و جل مرا امر فرمود که تو را گرامی بدارم و از خود نرانم و به تو دانش آموزم و با تو بی مهری نکنم و مرا سزاست که پروردگارم را سر نهم و تو را سزاست که فرابگیری. و اما سی و هشتم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم

مرا گسیل نمود و برایم بس دعاها نمود و از آنچه که پس از وی رخ خواهد داد، آگاهم گرداند و برخی از اصحاب حضرت بخاطر این امر ناراحت شدنـد و ایشان فرمود: اگر محمـد می توانست پسـر عمویش را پیامبر گردانـد، چنین می کرد و خداوند اینگونه با آگاهی دادن این قضیه به من از زبان پیامبرش صلّی الله علیه و آله و سلم مرا شرافت بخشید. و اما سی و نهم آنکه از رسول خـدا صلّی الله علیه و آله و سـلم شـنیدم که فرمود: دروغ می گوید آنکه مدعی است مرا دوست دارد ولی از علی بیزار است، محبت به من و او تنها در دل مومنان گرد می آیـد. خدای عز و جل دوسـتداران من و تو را ای علی در میان اولین گروه از پیشـی گرفتگـان به سـمت بهشت قرار داد و کینه توزان به من و تو را در میـان نخستین گروه از گمراهان این امت که بسوی دوزخ روانه گردنـد، قرار داد. و امـا چهلم اینکه رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله و سـلم در یکی از غزوات مرا به سوی چـاهی روانه کردنـد و ناگاه دیـدم که آبی در آن نیست. به نزد حضـرت بازگشـتم و به او خبر دادم و ایشان فرمودنـد: آیا در آن گل بود؟

ص: ۴۴۰

گفتم: آری. فرمود: قدری از آن برایم بیاور و من کمی گل پیش حضرت بردم و ایشان خطاب به آن سخنی گفتند و فرمودند: آنرا در چاه بینداز و من آنرا انداختم و ناگهان آب برجوشید و تا آنکه کناره های چاه را نیز پر نمود و من نزد حضرت آمدم و خبر دادم و ایشـان به من گفت: ای علی تو توفیق یـافتی و به برکت تو آمـد بردمیـد و این منقبتی بود که از میان همه اصحاب رسول خدا صـلّی الله علیه و آله و سـلم به من اختصاص یافت. و اما چهل و یکم آنکه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیـدم که فرمود: مژده باد تو را ای علی! که جبرئیل علیه السـلام نزد من آمـد و گفت: ای محمـد! خداونـد تبارک و تعالی به اصحاب تو نگریست و پسـر عمویت و شوهر دخترت فاطمه را بهترین اصحاب تو یافت و او را وصیّ تو و ادا کننده مسوولیت های برجا مانده تو قرار داد. و اما چهل و دوم اینکه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدم: مژده بده ای علی! که خانه تو در بهشت روبروی خانه من است و تو با من در گروه بالادست نشینان در اعلی علیین خواهی بود. عرض کردم یا رسول الله صلّی الله علیه و آله و سـلم ، اعلی علیین چیست؟ فرمود: گنبـدی است از مروارید سپید که هفتاد هزار لنگه در دارد و مسـکنی برای من و توست ای علی. و اما چهل و سوم اینکه رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله و سـلم فرمود: خداوند عز و جل محبت مرا در دل مومنـان نشانـد و محبت تو را نیز ای علی در دل مومنـان نهـاد و بغض و کینه نسبت به من و تو را در دل منافقان نهاد و کسی جز مومنان پرهیزکار تو را دوست نخواهد داشت و کسی جز منافقان کافر کینه تو را به دل نخواهند گرفت. و اما چهل و چهـارم اینکه از رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله و سـلم شـنیدم که فرمود: هیچکس از عرب مگر حرامزادگـان و کسـی از غیر عرب مگر شقاوتمندان و هیچیک از زنان مگر کینه تو به دل نخواهد گرفت. و اما چهل و پنجم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم مرا که به بیماری چشم مبتلا بودم، فراخواند

ص: ۴۴۱

و از آب دهـانش بر چشـم مالیـد و فرمـود: خداونـد گرمی آنرا در سـردی اش و سـردی آنرا در گرمی اش قرار ده و به خـدا سوگنـد که چشـم تـا به امروز به کمترین دردی دچـار نشـده است. - . النّسـائیّ در الخصـائص: ۳۸، و أبـو داود الطّیالسیّ در مسندش ۱: ۱۲۲، و مولف الرّیاض النّضره در ۲: ۱۸۹، و دیگران آنرا بیان کرده اند. - چهل و شـشم اینکه رسول خدا صلّی الله

علیه و آله و سلم یاران و خویشاوندانش را به بستن در خانه هایشان دستور داد و به امر خدای عز و جل به باز نهادن در خانه من امر فرمود و کسی جز من چنین منقبتی ندارد. و اما چهل و هفتم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم مرا در وصیتش به ادا نمودن دین ها و وعدهای خود فرمان داد و عرض کردم که ای رسول خدا! خود می دانی که من سرمایه ای در دست ندارم. و حضرت فرمود: خداوند تو را یاری خواهد کرد و من هرگز قصد پرداخت هیچ قسمی از بدهی ها و وعده های حضرت را نداشتم مگر آنکه خداوند آنرا برایم آسان نمود تا آنکه همه دین ها و وعده های ایشان را ادا نمودم و مبلغ آنرا حساب نمودم و به هشتاد هزار رسید و تنها اندکی باقی ماند که وصیت نمودم حسن آنرا پرداخت نماید. و اما چهل و هشتم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم به خانه من آمد و ما سه روز بود که هیچ غذایی نخورده بودیم. حضرت فرمود ای علی! چیزی برای خوردن در خانه داری؟ عرض کردم: سوگند به آنکه شما را به کرامت گرامی داشت و به رسالت برگزید، سه روز است که خود و همسر و دو فرزندم غذایی نخورده ایم. نبی خدا صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود: فاطمه! به درون خانه برو و ببین آیا غذایی می یابی؟ و او گفت: همین الان از خانه بیرون آمده ام. پس من گفتم: ای رسول خدا! می خواهید من به درون بروم؟! پس حضرت فرمود: داخل شو با نام خدا، پس من وارد شدم و ناگاه طبقی دیدم برنهاده که در آن رطب هست و کاسه ای بزرگ از آبگوشت و آنها را برداشتم و به نزد رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم بردم و حضرت فرمود: یا علی! آیا آن فرستاده ای که این طعام را آورد را دیدی؟ عرض کردم آری. فرمود: بر چه شکل و هیئت بود؟ گفتم: رنگهایی سرخ و سبز و زرد. حضرت فرمود: این خطهای بال جبرئیل علیه السلام است که به در و یاقوت آراسته است. سپس ما از آبگوشت خوردیم تا سیر شدیم و چیزی جز اثر انگشتان و دستان ما بر ظرف باقی نماند و خداوند عز و جل از میان همه صحابه تنها مرا به این امر مخصوص گرداند.

ص: ۴۴۲

و اما چهل و نهم اینکه خداوند تبارک و تعالی پیامبرش محمد صلّی الله علیه و آله و سلم را به نبوت مخصوص گرداند و رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم نیز مرا به وصی گشتن برای خود برگزید و هر که محبت من در دل گیرد، سعادتمند است و در زمره پیامبران علیهم السلام محشور خواهد شد. و اما پنجاهم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم سوره توبه را همراه با ابوبکر روانه نمود و چون وی رهسپار گشت جبرئیل علیه السلام آمد و گفت: ای محمد! کسی از جانب تو پیامی را ابلاغ نمی گرداند مگر خود تو یا مردی از خود تو، پس پیامبر مرا سوار بر شترش عضباء روانه کرد و من در ذی الحلیفه به او رسیدم و سوره را از وی ستاندم و خداوند مرا به این منقبت مخصوص گرداند. و اما پنجاه و یکم اینکه رسول خدا در روز غدیر خم در پیش روی همه مردمان کنار خود ایستاند و فرمود: هر که من مولای او هستم، اکنون علی مولای اوست و نابود باشند و سرنگون قوم ستمگر. و اما پنجاه و دوم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود: ای علی! می خواهی کلماتی را که جبرئیل علیه السلام به من آموخت به تو بیاموزم؟ عرض کردم آری. فرمود: بگو \\"یا رزاق المقلین،یا راحم المساکین، یا اسمع السامعین،یا ابصر الناظرین،یا ارحم الراحمین، ارحمنی و ارزقنی\\" - . ای روزی دهنده تنگدستان، ای رحمتگر بینوایان، ای شنواترین نیوشگران، ای بیناترین نگرندگان، ای مهرورزترین مهرورزان، بر من رحمت فرست و روزی ام بخش. - .

و اما پنجاه و سوم اینکه خداوند تبارک و تعالی دنیا را به پایان نرساند مگر آنکه قائم خاندان ما برخیزد و کینه جویان ما را از

دم تیغ بگذراند و جزیه هم نپذیرد و چلیپا و بتها را در هم شکند تا آنکه آتش جنگ فرونشیند و به گرفتن اموال فرمان می دهد و آنرا برابر میان مردمان تقسیم می کند و در میان ایشان دادگری می نماید. و اما پنجاه و چهارم آنکه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: یا علی! بنی امیه تو را لعن و نفرین خواهند فرستاد و فرشته ای ایشان را به هر لعنتی که کنند، هزار بار لعنت فرستد و چون قائم آل محمد (ص) ظهور نماید، چهل سال ایشان را لعنت و نفرین نماید. پنجاه و پنجم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم به من فرمود: گروه هایی از امت من در قضاوت درباره تو به آزمایش و ابتلایی کشیده خواهند شد و خواهند گفت: رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم

ص: ۴۴۳

هیچ چیز به عنوان ما ترک باقی نگذاشت که بخواهد در آن چیزی را برای علی وصیت کرده باشد. و آیا کتاب پروردگارم برترین چیز پس از خداوند عز و جل نیست؟ سوگند به آنکه مرا بر حق به رسالت برانگیخت، اگر آنرا به خوبی گرد نیاوری، هرگز و تا ابد جمع آوری نخواهد گشت. و اینگونه خداوند عز و جل، از بین صحابه، مرا به این امر مخصوص گرداند. و اما پنجاه و ششم اینکه خداوند تبارک و تعالی هر آنچه که ویژه اولیاء و بندگان فرمانبردارش قرار داده بود، به من نیز عطا فرمود و مرا وارث محمد صلّی الله علیه و آله و سلم قرار داد، حال هر که خواهد خرسند باشد یا ناخرسند .. و با دستش بسوی مدینه اشاره کرد. و اما پنجاه و هفتم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم در غزوه ای حاضر بود و ذخیره آب سپاه پایان یافت. حضرت به من فرمود: علی! به سمت آن صخره روانه شو و بگو: من فرستاده رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم هستم، فرو بشکاف و برای من آبی روانه گردان و به خدایی که او را به نبوت اکرام نمود، این پیام را به آن صخره رساندم و چیزی چون پستان گاو از آن آشکار گشت و از هر پستان آبی جاری گشت و چون این حال را دیدم بسوی پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم شتافتم و به ایشان خبر دادم و فرمودند: یا علی، راه بیفت و از آن آب بیاور و همه سپاه روانه شدند و مشکها و ظرفهایشان را پر از آب کردند و مرکبهای خود را سیراب کردند و خود نوشیدند و وضو ساختند. خداوند عز و جل، از بین صحابه، این امر را به من اختصاص داد. و اما پنجاه و هشتم اینکه رسول خدا در یکی از غزوات،آنگاه که ذخیره آب پایان یافت، به من فرمود: ای علی، ظرف آبی برای من بیاور و من ظرفی آبخوری برای حضرت آوردم و آنرا به ایشان دادم و ایشان دست راست خود و مرا درون ظرف قرار داد و فرمود: لبریز شو و آب از میان انگشتان ما جوشید و سرریز شد. و اما پنجاه و نهم اینکه حضرت رسول صلّی الله علیه و آله و سلم مرا به سوی خیبر گسیل نمود و چون به آنجا رسیدم دیدم که دروازه آنرا بسته دیدم، پس آنرا به شدت تکان دادم و به قدرت از جای برکندم و آنرا چهل گام آنسوتر بر زمین افکندم و سپس وارد شدم و ناگاه مرحب پیش رویم آمد و حمله ور شد و من نیز به او حمله بردم و زمین را از خونش سیراب کردم

ص: ۴۴۴

و این پس از آنی بود که پیامبر (ص) دو تن از یارانش را فرستاده بود و آندو ناکام بازگشته بودند. و اما شصتم اینکه من عمرو بن عبد ودّ را کشتم و او با هزار مرد جنگی برابری می کرد. و اما شصت و یکم اینکه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: ای علی، حکایت تو در میان این امت بسان (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) است و هر که تو را از ته دل دوست داشته باشد، چون آن است که یک سوم قرآن را خوانده باشد و هر که تو را به دل دوست داشته و به زبانش از تو حمایت

کند، گویی که دو سوم قرآن را خوانده است و هر که تو را دوست داشته باشد و به زبانش و به دستش یاری ات نماید،گویی که تمام قرآن را خوانده باشد. و اما شصت و دوم اینکه من در تمام موقعیتها و در همه جنگها همراه پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم بودم و پرچم سپاه او به دست من بود. و اما شصت وسوم اینکه من هرگز از پیشروی در میدان جنگ نگریختم و هرگز کسی با من در جنگ نشد مگر آنکه خونش بر زمین جاری گشت. و شصت و چهارم اینکه برای رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم پرنده ای بریان شده از بهشت فرو فرستاده شد و ایشان از خدای عز و جل به دعا خواست که محبوبترین بندگانش را به نزد وی فرستد و خداوند توفیق این امر را به من داد و من همراه با او، از آن پرنده خوردم. و اما شصت و پنجم اینکه من در مسجد نماز می خواندم که مستمندی از راه رسید و در حالیکه من در رکوع بودم، درخواست نمود و من انگشتری ام را که در انگشتم بود، به او دادم و خدای تبارک و تعالی این آیه را درباره من نازل فرمود : (إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكاةَ وَ هُمْ راكِعُونَ) - . المائده/ ۵۵ - -: ولی شما تنها خدا و پیامبر اوست و کسانی که ایمان آورده اند همان کسانی که نماز برپا می دارند و در حال رکوع زکات می دهند). و شصت و ششم اینکه خدای تبارک و تعالی دو بار خورشید را برای من بازگرداند و برای هیچیک از امت محمد صلّی الله علیه و آله و سلم این کار را نکرده است. شصت و هفتم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم امر فرمود که من در زمان حیات ایشان و پس از آن به نام امیر المومنین خوانده شوم و این لقب بر احدی جز من اطلاق نشد. و شصت و هشتم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم به من فرمود: ای علی، چون

ص: ۴۴۵

روز قیامت فرا رسد منادی از دل عرش به فریاد خواهد گفت: کجاست سرور انبیاء؟ و من برمی خیزم و سپس به فریاد می گوید: کجاست سرور اوصیاء؟ و تو برمی خیزی و آنگاه رضوان کلیدهای بهشت را برای من می آورد و مالک کلید های دوزخ را می آورد و هر دو می گویند: خداوند عز و جل به ما امر فرمود که آنها را به شما بدهیم و تو را بگوییم که آنرا به علی بن ابی طالب بدهی و تو تقسیم کننده بهشت و دوزخ خواهی بود. شصت و نهم اینکه از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: اگر تو نبودی منافقان از مومنان بازشناخته نمی شدند. و هفتادم اینکه رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم خوابید و به من و همسرم و دو پسرم حسن و حسین نیز فرمود تا بخوابیم و آنگاه عبایی پشمین بروی ما کشید و خداوند این آیه شریفه را درباره ما نازل فرمود: (إِنَّما يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً) - . الأحزاب/ ۳۳ - -: خدا فقط می خواهد آلودگی را از شما خاندان [پیامبر] بزداید و شما را پاک و پاکیزه گرداند) و جبرئیل علیه السلام گفت: من هم با شمایم ای محمد (ص) و اینگونه ششمین نفر ما جبرئیل علیه السلام بود.

**[ترجمه]

«۳» وَ «۴»

ل (۳)، لِی (۴)ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ، عَنِ السَّعْدَآبَادِيِّ، عَنِ الْبَرْقِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِي الْجَارُودِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ يَزِيدَ الْجُعْفِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: خَطَبَنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۵)، فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى

عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ قُدَّامَ مِنْبَرِكُمْ هَذَا أَرْبَعَهُ رَهْطٍ مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ مِنْهُمْ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ وَ الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ الْأَنْصَارِيُّ (۶)وَ الْأَشْعَثُ بْنُ قَيْسٍ الْكِنْدِيُّ وَ خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ الْبَجَلِيُّ .. ثُمَّ أَقْبَلَ بِوَجْهِهِ (۷)عَلَى أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، فَقَالَ: يَا أَنَسُ! إِنْ كُنْتَ سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِيٌّ مَوْلَاهُ، ثُمَّ لَمْ

۱- فی س: تأمرک.

۲- الأحزاب: ۳۳.

۳- الخصال ۱- ۲۱۹- ۲۲۰ باب الأربعه، مع تفصیل فی الإسناد.

۴- أمالی الشّیخ الصّدوق: ۱۰۶- ۱۰۷، و السّند مختزل و المصنّف أخذه منه.

۵- فی الأمالی: أمیر المؤمنین علیه السّلام.

۶- لا یوجد: الأنصاریّ، فی الخصال.

۷- لا یوجد فی الخصال: بوجهه.

تَشْهَدْ لِيَ الْيَوْمَ بِالْوَلَايَهِ فَلَا أَمَاتَكَ اللَّهُ حَتَّى يَبْتَلِيَكَ بِبَرَصٍ لَا تُغَطِّيهِ الْعِمَامَهُ، وَ أَمَّا أَنْتَ يَا أَشْعَثُ فَإِنْ كُنْتَ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ هُوَ يَقُولُ: مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ (۱)ثُمَّ لَمْ تَشْهَدْ لِيَ الْيَوْمَ بِالْوَلَايَهِ فَلَا أَمَاتَكَ اللَّهُ حَتَّى يَذْهَبَ بِكَرِيمَتَيْكَ، وَ أَمَّا أَنْتَ يَا خَالِدَ بْنَ يَزِيدَ إِنْ (۲)كُنْتَ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ ثُمَّ لَمْ تَشْهَدْ لِيَ الْيَوْمَ بِالْوَلَايَهِ فَلَا أَمَاتَكَ اللَّهُ إِلَّا مِيتَهً جَاهِلِيَّهً، وَ أَمَّا أَنْتَ يَا بَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ إِنْ (۳)كُنْتَ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ ثُمَّ لَمْ تَشْهَدْ لِيَ الْيَوْمَ (۴)بِالْوَلَايَهِ فَلَا أَمَاتَكَ اللَّهُ إِلَّا حَيْثُ هَاجَرْتَ مِنْهُ.

قَالَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ: وَ اللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ وَ قَدِ ابْتُلِيَ بِبَرَصٍ يُغَطِّيهِ بِالْعِمَامَهِ فَمَا تَسْتُرُهُ، وَ لَقَدْ رَأَيْتُ الْأَشْعَثَ بْنَ قَيْسٍ وَ قَدْ ذَهَبَتْ كَرِيمَتَاهُ وَ هُوَ يَقُولُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ دُعَاءَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۵)بِالْعَمَى فِي الدُّنْيَا وَ لَمْ يَدْعُ عَلَيَّ بِالْعَذَابِ فِي الْآخِرَهِ فَأُعَذَّبَ، وَ أَمَّا (۶)خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ فَإِنَّهُ مَاتَ فَأَرَادَ أَهْلُهُ أَنْ يَدْفِنُوهُ، وَ حُفِرَ لَهُ فِي مَنْزِلِهِ فَدُفِنَ، فَسَمِعَتْ بِذَلِكَ كِنْدَهُ فَجَاءَتْ بِالْخَيْلِ وَ الْإِبِلِ فَعَقَرَتْهَا عَلَى بَابِ مَنْزِلِهِ، فَمَاتَ مِيتَهً جَاهِلِيَّهً، وَ أَمَّا الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ فَإِنَّهُ وَلَّاهُ مُعَاوِيَهُ الْيَمَنَ فَمَاتَ بِهَا وَ مِنْهَا كَانَ هَاجَرَ.

ص: ۴۴۷

۱- لا یوجد فی الخصال من قوله: اللّهمّ .. إلی هنا.

۲- فی الخصال: فإن.

۳- فی الخصال: فإن.

۴- فی حاشیه ک کلمه: الیوم، غیر معلم علیها، و لا توجد فی س، و جاءت فی المصدرین.

۵- فی الأمالی زیاده: علیّ.

۶- فی الأمالی: فأمّا.

**[ترجمه]ابن المتوكل به سندی از جابر بن عبد الله انصاری روایت می کند که گفت: علی بن ابی طالب علیه السلام برای ما خطبه ای خواند و نخست خدای را حمد و ثنا گفت و سپس فرمود: به راستی که جلوی این منبر شما چهار گروه از یاران محمد صلّی الله علیه و آله و سلم هستند و از جمله ایشان انس بن مالک و براء بن عازب الانصاری و اشعث بن قیس الکندی و خالد بن یزید البجلی و .. هستند. سپس روی به سوی انس بن مالک نمود و فرمود: ای انس! اگر از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیده ای که فرمود: هر که من مولای او هستم، اکنون این علی مولای اوست و امروز به ولایت من شهادت ندهی،خداوند تو را نمیراند مگر آنکه تو را به پیسی مبتلا گرداند که عمامه آنرا نپوشاند. و اما تو ای اشعث اگر از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیده ای که فرمود: \\"هر که من مولای او هستم، اکنون این علی مولای اوست، خداوندا با هر که با او دوستی نمود، دوست باش، و با هر که با او ستیزه جویی کرد، دشمن باش\\" ولی امروز به ولایت من شهادت ندهی،

ص: ۴۴۶

خداوند تو را نمیراند مگر اینکه دو چشمت را کور کرده باشد. و اما تو ای خالد بن یزید اگر از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیده ای که فرمود: \\"هر که من مولای او هستم، اکنون این علی مولای اوست، خداوندا با هر که با او دوستی نمود، دوست باش، و با هر که با او ستیزه جویی کرد، دشمن باش\\" ولی امروز به ولایت من شهادت ندهی، خداوند تو را بر مرگ جاهلی بمیراند. و اما تو ای براء بن عازب اگر از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیده ای که فرمود: \\"هر که من مولای او هستم، اکنون این علی مولای اوست، خداوندا با هر که با او دوستی نمود، دوست باش، و با هر که با او ستیزه جویی کرد، دشمن باش\\" ولی امروز به ولایت من شهادت ندهی، خداوند تو را در همانجایی بمیراند که از آن هجرت نمودی. جابر بن عبد الله الانصاری گوید: به خدا سوگند که انس بن مالک را دیدم که به پیسی مبتلا شده که می کوشید آنرا با عمامه بپوشاند ولی پوشیده نمی شد و اشعث بن قیس را دیدم که دو چشمش نابینا شده بود و می گفت: خدا را شکر که دعای امیر المومنین علی بن ابیطالب علیه السلام را بر کوری من در دنیا قرار داد و علی دعای عذاب در آخرت برایم نکرد تا عذاب گردم. و اما خالد بن یزید درگذشت و خانواده اش می خواستند او را دفن کنند و در خانه اش برای او قبری کندند و او را به خاک سپردند و قبیله کنده این خبر را شنیدند و سوار بر اسب و شترهایی به در خانه اش آمدند و شتران را در آنجا پی کردند و اینگونه بود که او بسان جاهلیان درگذشت. و اما براء بن عازب نیز از سوی معاویه والی یمن گشت و در حالی که از آنجا هجرت نموده بود، همانجا درگذشت .

ص: ۴۴۷

ص: ۴۴۸

**[ترجمه]

[۲۸] باب ما جری بین أمیر المؤمنین صلوات اللّه علیه و بین عثمان و ولاته و أعوانه و بعض أحواله

الأخبار

«۱»

ما (۱)بإِسْنَادِهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَسْعَدَ (۲)بْنِ زُرَارَهَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ (۳)بْنِ أَبِی عَمْرَهَ الْأَنْصَارِیِّ، قَالَ: لَمَّا قَدِمَ أَبُو ذَرٍّ عَلَی عُثْمَانَ قَالَ: أَخْبِرْنِی أَیُّ الْبِلَادِ أَحَبُّ إِلَیْکَ؟. قَالَ: مُهَاجِرِی. قَالَ: لَسْتَ بِمُجَاوِرِی. قَالَ: فَأَلْحَقُ بِحَرَمِ اللَّهِ فَأَکُونَ فِیهِ. قَالَ: لَا. قَالَ: فَالْکُوفَهُ أَرْضٌ بِهَا أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ.

قَالَ: لَا. قَالَ: فَلَسْتُ بِمُخْتَارٍ غَیْرَهُنَّ، فَأَمَرَهُ بِالْمَسِیرِ إِلَی الرَّبَذَهِ. فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَالَ لِی: اسْمَعْ وَ أَطِعْ وَ أَنْفِذْ حَیْثُ قَادُوکَ وَ لَوْ لِعَبْدٍ حَبَشِیٍّ مُجَدَّعٍ، فَخَرَجَ إِلَی الرَّبَذَهِ، فَأَقَامَ هُنَا مُدَّهً ثُمَّ دَخَلَ الْمَدِینَهَ (۴)فَدَخَلَ عَلَی عُثْمَانَ وَ النَّاسُ عِنْدَهُ سِمَاطَیْنِ (۵)، فَقَالَ: یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ! إِنَّ أَخْرَجْتَنِی مِنْ أَرْضِی إِلَی

۱- أمالی الشّیخ الطّوسیّ ۲- ۳۲۱- ۳۲۲، بتفصیل فی الإسناد.

۲- فی المصدر: عبد الرّحمن بن سعد.

۳- فی الأمالی: عبد الرّحمن، بدلا من: عبد اللّه.

۴- فی المصدر: فأقام مدّه ثمّ أتی إلی المدینه.

۵- قال فی النّهایه ۲- ۴۰۱: و فی حدیث الإیمان: حتّی سلم من طرف السّماط. السّماط: الجماعه من النّاس و النّخل، و المراد به فی الحدیث الجماعه الّذین کانوا جلوسا عن جانبیه.

أَرْضٍ لَيْسَ بِهَا زَرْعٌ وَ لَا ضَرْعٌ إِلَّا شُوَيْهَاتٌ، وَ لَيْسَ لِی خَادِمٌ إِلَّا مُحَرَّرَةٌ (۱)، وَ لَا ظِلَّ يُظِلُّنِی إِلَّا ظِلَّ شَجَرَةٍ فَأَعْطِنِی خَادِماً وَ غُنَيْمَاتٍ أَعِيشُ فِيهَا، فَحَوَّلَ وَجْهَهُ عَنْهُ، فَتَحَوَّلَ عَنْهُ (۲)إِلَی السِّمَاطِ الْآخَرِ، فَقَالَ مِثْلَ ذَلِکَ، فَقَالَ لَهُ حَبِيبُ بْنُ سَلَمَةَ: لَکَ عِنْدِی يَا أَبَا ذَرٍّ أَلْفُ دِرْهَمٍ وَ خَادِمٌ وَ خَمْسُمِائَةِ شَاةٍ. قَالَ أَبُو ذَرٍّ: أَعْطِ خَادِمَکَ وَ أَلْفَکَ وَ شُوَيْهَاتِکَ مَنْ هُوَ أَحْوَجُ إِلَی ذَلِکَ مِنِّی، فَإِنِّی إِنَّمَا أَسْأَلُ حَقِّی فِی کِتَابِ اللَّهِ، فَجَاءَ عَلِیٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ: أَ لَا تُغْنِی عَنْهَا (۳)سَفِيهَکَ هَذَا!. قَالَ: أَیُّ سَفِيهٍ؟!. قَالَ: أَبُو ذَرٍّ. قَالَ عَلِیٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَيْسَ بِسَفِيهٍ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ: مَا أَظَلَّتِ الْخَضْرَاءُ وَ لَا أَقَلَّتِ الْغَبْرَاءُ أَصْدَقَ لَهْجَةً مِنْ أَبِی ذَرٍّ، أَنْزَلَهُ بِمَنْزِلَهِ مُؤْمِنِ آلِ فِرْعَوْنَ: (إِنْ يَکُ کاذِباً فَعَلَيْهِ کَذِبُهُ وَ إِنْ يَکُ صادِقاً يُصِبْکُمْ بَعْضُ الَّذِی يَعِدُکُمْ) (۴)قَالَ عُثْمَانُ: التُّرَابُ فِی فِيکَ. قَالَ عَلِیٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: بَلِ التُّرَابُ فِی فِيکَ، أَنْشُدُ بِاللَّهِ مَنْ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقُولُ ذَلِکَ لِأَبِی ذَرٍّ، فَقَامَ أَبُو هُرَيْرَهَ وَ عَشَرَةٌ فَشَهِدُوا بِذَلِکَ، فَوَلَّی عَلِیٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ.

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: کُنْتُ عِنْدَ أَبِی عَلَی الْعَشَاءِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ إِذْ جَاءَ الْخَادِمُ فَقَالَ: هَذَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ بِالْبَابِ، فَدَخَلَ عُثْمَانُ فَجَلَسَ، فَقَالَ لَهُ الْعَبَّاسُ: تَعَشَّ.

قَالَ: تَعَشَّيْتُ، فَوَضَعَ يَدَهُ، فَلَمَّا فَرَغْنَا مِنَ الْعَشَاءِ قَامَ مَنْ کَانَ عِنْدَهُ وَ جَلَسْتُ وَ تَکَلَّمَ عُثْمَانُ، فَقَالَ: يَا خَالِ! أَشْکُو إِلَيْکَ ابْنَ أَخِيکَ يَعْنِی عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ فَإِنَّهُ أَکْثَرَ فِی شَتْمِی (۵)وَ نَطَقَ فِی عِرْضِی، وَ أَنَا أَعُوذُ بِاللَّهِ فِی ظُلْمِکُمْ بَنِی عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، إِنْ يَکُنْ هَذَا الْأَمْرُ لَکُمْ فَقَدْ سَلَّمْتُمُوهُ إِلَی مَنْ هُوَ أَبْعَدُ مِنِّی، وَ إِنْ لَا يَکُنْ

۱- فی س: مررّه. و لا مناسبه لها بالمقام.

۲- لا توجد: عنه، فی س.

۳- فی المصدر: عنّا. و هو الصّحيح.

۴- غافر: ۲۸.

۵- فی المصدر: أکثر علیّ.

لَكَمْ فَحَقِّى أَخَذْتُ، فَتَكَلَّمَ الْعَبَّاسُ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ وَ صَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ ذَكَرَ مَا خَصَّ اللَّهُ بِهِ قُرَيْشاً مِنْهُ، وَ مَا خَصَّ بِهِ بَنِى عَبْدِ الْمُطَّلِبِ خَاصَّةً، ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ فَمَا حَمِدْتُكَ لِابْنِ أَخِي وَ لَا حَمِدْتُ ابْنَ أَخِي فِيكَ، وَ مَا هُوَ وَحْدَهُ، وَ لَقَدْ نَطَقَ غَيْرُهُ، فَلَوْ أَنَّكَ هَبَطْتَ مِمَّا صَعِدْتَ وَ صَعِدُوا مِمَّا هَبَطُوا لَكَانَ ذَلِكَ أَقْرَبَ. فَقَالَ: أَنْتَ وَ ذَلِكَ يَا خَالِ (۱)فَقَالَ: فَلِمَ تَكَلَّمُ بِذَلِكَ عَنْكَ؟.

قَالَ: نَعَمْ، أَعْطِهِمْ عَنِّى مَا شِئْتَ. وَ قَامَ عُثْمَانُ فَخَرَجَ فَلَمْ يَلْبَثْ أَنْ رَجَعَ إِلَيْهِ فَسَلَّمَ وَ هُوَ قَائِمٌ، ثُمَّ قَالَ: يَا خَالِ! لَا تَعْجَلْ بِشَيْءٍ حَتَّى أَعُودَ إِلَيْكَ، فَرَفَعَ (۲)الْعَبَّاسُ يَدَيْهِ وَ اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَهَ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ اسْبِقْ لِي (۳)مَا لَا خَيْرَ (۴)لِي فِي إِدْرَاكِهِ، فَمَا مَضَتِ الْجُمْعَهُ حَتَّى مَاتَ.

**[ترجمه]امالی طوسی - . أمالی شیخ طوسیّ ۲: ۳۲۱- ۳۲۲، با ذکر مفصل سندها. - : شیخ طوسی از عبد الله بن اسعد بن زراره به نقل از عبد الله بن ابی عمره الانصاری روایت می کند که گفت: آنگاه که ابوذر به نزد عثمان آمد، او به وی گفت: بگو بدانم از کدام سرزمین خوشت می آید؟ گفت: همانجا که بدان مهاجرت کرده ام. گفت: تو را نسزد که مجاور من باشی. گفت: پس به سوی حرم الهی رفته و آنجا ساکن می شوم. گفت: نه. گفت: پس کوفه که شهری است که اصحاب رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم در آنند. گفت: نه. گفت: پس جای دیگری را نمی پسندم. پس به او دستور داد که بسوی ربذه روانه شود. گفت: به راستی که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم به من فرمود: تو را به هرکجا که فرستند، گوش بده و سر نه و حتی اگر به دستور برده حبشی بینی بریده ای باشد، اطاعت کن. پس وی به سوی ربذه روانه شده و مدتی در آنجا ماند و سپس به مدینه آمد و بر عثمان که گروهی در دو طرف او نشسته بودند، وارد شد و گفت: ای امیر مومنان اگر مرا از سرزمینم به منطقه ای

ص: ۴۴۹

فرستاده ای که نه گیاهی در آن هست و نه شیر حیوانی مگر چند بره کوچک و خادمی ندارم مگر زن آزاده ام و هیچ سایه ای بر سر ندارم مگر سایه یک درخت، پس خود مرا خادمی بده و چند گوسفند تا بواسطه آن گذران زندگی کنم ولی او از ابوذر به سوی دیگر حاضران روی گرداند. ابوذر سخن خود را بار دیگر گفت و حبیب بن سلمه به وی گفت: ای ابوذر من به تو هزار درهم و یک خادم و پانصد گوسفند می دهم. ابوذر گفت: خادمت و آن هزار درهم و بره هایت را به کسی بده که از من به آن نیازمندتر است که من به راستی که حقم را که در کتاب خدا بیان شده، می طلبم. پس علی علیه السلام سررسید و عثمان به او گفت: نمی خواهی شر این دیوانه تان را از سر ما کم کنی؟ گفت: کدام دیوانه ؟ گفت: ابوذر. علی علیه السلام فرمود: او دیوانه نیست. شنیدم که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم می فرمود: آسمان سایه نیافکند و زمین بر پشت خود حمل نکرد از ابوذر راستگوتری را. و او را بسان مومن آل فرعون معرفی نمود: (إِنْ يَكُ كاذِباً فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَ إِنْ يَكُ صادِقاً يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ) - . غافر/ ۲۸ - . -: و اگر دروغگو باشد دروغش به زیان اوست و اگر راستگو باشد برخی از آنچه به شما وعده می دهد به شما خواهد رسید). عثمان گفت: خاک بر دهانت. علی علیه السلام فرمود: بلکه خاک بر دهان خود توست. شما حاضران را به خدا سوگند می دهم که هر که این سخن رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم درباره ابوذر را شنیده است، زبان باز کند. پس ابوهریره و ده تن دیگر برخاستند و شهادت دادند و علی علیه السلام روی گرداند و رفت.

ابن عباس گویـد: پس از مغرب برای شام نزد پدرم بودم که ناگاه خادمی آمد و گفت: امیر مومنان پشت در است، پس عثمان وارد شد و نشست و پدرم عباس به او گفت: شام بخور. گفت: شام خورده ام و دست بنهاد و خورد. وقتی شاممان را خوردیم، کسانی که نزد او بودند، برخاستند و من نزد او نشستم و عثمان شروع به سخن گفتن کرد و گفت: دایی! از برادر زاده ات – منظورش علی علیه السلام بود- گلایه دارم، چرا که او بسیار مرا ناسزا گفته و آبرویم را برده است و من از ستم شما بنی عبد المطلب به خدا پناه می برم. اگر این امر خلافت از آن شماست که پیش از این آنرا به کسی غریبه تر از من سپرده بودید و اگر از آن شما نیست،

ص: ۴۵۰

که من حق خود را ستانده ام. پس عباس سخن آغاز کرد و حمد و ثنای خدا گفت و بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم درود فرستاد و هر آنچه را که خداوند قبیله قریش را بدان مخصوص گردانده و بویژه آنچه که نسل عبد المطلب بدان مخصوص گشته را ذکر نمود و گفت: اما پس از این سخن بدان که تو را بخاطر برادر زاده ام ستایش ننمودم و او را نیز در برابر تو مدح و ثنا نگفته ام و تنها او نبوده و دیگرانی نیز سخنها رانده اند و اگر تو از آنچه بر آن فراز گشته ای، به زیر آیی و ایشان بر آنچه از آن به زیر آمدند، بر می نشستند بهتر بود. عثمان گفت: اگر خواهی چنین کن ای دایی. گفت: پس این امر را از آن خود نمی دانی؟ گفت: آری، از طرف من هر چه خواهی به ایشان ببخش. سپس عثمان برخاست و رفت و چیزی نگذشت که بازگشت و در حالیکه بر پا ایستاده بود،سلام داد و گفت: دایی! فعلاـ تصمیمی نگیر تا من بار دیگر به نزدت آیم. عباس دستانش را بالا برد و رو به قبله ایستاد و گفت: خداوندا پیش از آنکه روزی را ببینم که خیری برای من در آن نیست، جانم را بگیر. و یک جمعه از آن سخن نگذشته بود که جان سپرد.

**[ترجمه]

«۲»

مَا (۵)ابْنُ الصَّلْتِ، عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ (۶)عَبْدِ اللَّهِ الْعَلَوِيِّ، عَنْ عَمِّهِ الْقَاسِمِ بْنِ جَعْفَرٍ الْعَلَوِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ أَبِيهِ (۷)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِی بَكْرِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ (۸)بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ نَزَلَ عَلَی خَالِدِ بْنِ أُسَيْدٍ بِمَكَّهَ، فَقَالَ لَهُ: لَوْ أَتَيْتَ ابْنَ عَمِّكَ فَوَصَلَكَ (۹)، فَأَتَی عُثْمَانَ فَكَتَبَ لَهُ (۱۰)إِلَی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ أَنْ صِلْهُ بِسِتِّمِائَهِ أَلْفٍ، فَنَزَلَ بِهِ مِنْ قَابِلٍ فَسَأَلَهُ (۱۱)، فَقَالَ لَهُ:

ص: ۴۵۱

۱- فی المصدر: یا خالی- بالیاء-.

۲- فی س: فوقع.

۳- فی الأمالی: استو بی. و فی ک: بی، بدلا من: لی، و جعل الأخیره نسخه بدل.

۴- فی المصدر: لا خبر.

۵- الأمالی للشّیخ الطّوسیّ ۲- ۳۲۲، بتفصیل فی الإسناد.

۶- لا توجد: بن، فی المصدر.

۷- لا توجد: عن أبیه، فی الأمالی.

۸- فی الأمالی: أبو عبد اللّه.

۹- فی الأمالی: فوصلت.

۱۰- لا توجد: له، فی المصدر.

۱۱- فی الأمالی: فسأل.

قَدْ بَارَکَ اللّٰهُ لِی فِی مَشُورَتِکَ فَأَتَیْتُهُ فَأَمَرَ لِی بِسِتِّمِائَهِ أَلْفٍ، فَقَالَ لَهُ ابْنُ عُمَرَ: سِتِّینَ أَلْفاً!. قَالَ: مِائَهُ أَلْفٍ وَ مِائَهُ أَلْفٍ وَ مِائَهُ أَلْفٍ (۱).. سِتَّ مَرَّاتٍ، فَقَالَ لَهُ ابْنُ عُمَرَ:

اسْکُتْ! فَمَا أَسْوَدَ عُثْمَانَ.

- أقول: رَوَی ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ فِی شَرْحِ النَّهْجِ (۲)، عَنِ الزُّبَیْرِ بْنِ بَکَّارٍ، قَالَ:

رَوَی فِی الْمُوَفَّقِیَّاتِ (۳)عَنْ عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: أَرْسَلَ إِلَیَّ عُثْمَانُ فِی الْهَاجِرَهِ (۴)فَتَقَنَّعْتُ بِثَوْبِی وَ أَتَیْتُهُ، فَدَخَلْتُ (۵)وَ هُوَ عَلَی سَرِیرِهِ وَ فِی یَدِهِ قَضِیبٌ وَ بَیْنَ یَدَیْهِ مَالٌ دَثِرٌ (۶)صُبْرَتَانِ مِنْ وَرِقٍ وَ ذَهَبٍ-، فَقَالَ: دُونَکَ خُذْ مِنْ هَذَا حَتَّی تَمْلَأَ بَطْنَکَ فَقَدْ أَحْرَقْتَنِی. فَقُلْتُ: وَصَلَتْکَ رَحِمٌ! إِنْ کَانَ هَذَا الْمَالُ وَرِثْتَهُ أَوْ أَعْطَاکَهُ مُعْطٍ أَوِ اکْتَسَبْتَهُ مِنْ تِجَارَهٍ کُنْتُ أَحَدَ رَجُلَیْنِ: إِمَّا آخُذُ وَ أَشْکُرُ أَوْ أُوَفِّرُ وَ أَجْهَدُ، وَ إِنْ کَانَ مِنْ مَالِ اللّٰهِ وَ فِیهِ حَقُّ الْمُسْلِمِینَ وَ الْیَتِیمِ وَ ابْنِ السَّبِیلِ، فَوَ اللّٰهِ مَا لَکَ أَنْ تُعْطِیَنِیهِ وَ لَا لِی أَنْ آخُذَهُ. فَقَالَ: أَبَیْتَ وَ اللّٰهِ إِلَّا مَا أَبَیْتَ. ثُمَّ قَامَ إِلَیَّ بِالْقَضِیبِ فَضَرَبَنِی، وَ اللّٰهِ مَا أَرُدُّ یَدَهُ حَتَّی قَضَی حَاجَتَهُ، فَتَقَنَّعْتُ بِثَوْبِی وَ رَجَعْتُ إِلَی مَنْزِلِی وَ قُلْتُ: اللّٰهُ بَیْنِی وَ بَیْنَکَ إِنْ کُنْتُ أَمَرْتُکَ بِمَعْرُوفٍ وَ نَهَیْتُکَ (۷)عَنْ مُنْکَرٍ.

وَ عَنِ الزُّبَیْرِ بْنِ بَکَّارٍ (۸)فِی الْکِتَابِ الْمَذْکُورِ (۹)، قَالَ: رَوَی عَنْ عَمِّهِ، عَنْ عِیسَی بْنِ دَاوُدَ، عَنْ رِجَالِهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَمَّا بَنَی عُثْمَانُ دَارَهُ بِالْمَدِینَهِ أَکْثَرَ

۱- لا توجد: و مائه ألف، فی المصدر.

۲- شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۹- ۱۶، بتصرّف.

۳- الموفّقیّات: ۶۱۲.

۴- قال فی النّهایه ۵- ۲۴۶: و الهجیر و الهاجره: اشتداد الحرّ نصف النّهار.

۵- فی الموفّقیّات زیاده: علیه.

۶- قال فی النّهایه ۲- ۱۰۰: فیه ذهب أهل الدّثور بالأجور الدّثور- جمع دثر- و هو المال الکثیر، و یقع علی الواحد و الاثنین و الجمیع.

۷- فی الموفّقیّات: نهیت.

۸- فی شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۹- ۶.

۹- الموفّقیّات: ۶۰۲- ۶۰۳.

النَّاسُ عَلَيْهِ فِی ذَلِکَ فَبَلَغَهُ، فَخَطَبَنَا فِی يَوْمِ الْجُمُعَهِ ثُمَّ صَلَّی (۱)بِنَا، ثُمَّ عَادَ إِلَی الْمِنْبَرِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَيْهِ وَ صَلَّی عَلَی رَسُولِهِ (صلی الله علیه و آله)، ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ النِّعْمَهَ إِذَا حَدَثَتْ حَدَثَ (۲)لَهَا حُسَّادٌ حَسَبَهَا، وَ أَعْدَاءٌ قَدْرَهَا، وَ إِنَّ اللَّهَ لَمْ يُحْدِثْ لَنَا نِعَماً لِيَحْدُثَ لَهَا حُسَّادٌ عَلَيْهَا، وَ مُتَنَافِسُونَ (۳)فِيهَا، وَ لَكِنَّهُ قَدْ كَانَ مِنْ بِنَاءِ مَنْزِلِنَا هَذَا مَا كَانَ إِرَادَهُ جَمْعِ الْمَالِ فِيهِ وَ ضَمُّ الْقَاصِيَهِ إِلَيْهِ، فَأَتَانَا عَنْ أُنَاسٍ مِنْكُمْ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ:

أَخَذَ فَيْئَنَا (۴)وَ أَنْفَقَ شَيْئاً (۵)وَ اسْتَأْثَرَ بِأَمْوَالِنَا، يَمْشُونَ خَمَراً، وَ يَنْطِقُونَ سِرّاً، كَأَنَّا غُيَّبٌ عَنْهُمْ، وَ كَأَنَّهُمْ يَهَابُونَ مُوَاجَهَتَنَا، مَعْرِفَهً مِنْهُمْ بِدُحُوضِ حُجَّتِهِمْ، فَإِذَا غَابُوا عَنَّا يَرُوحُ بَعْضُهُمْ إِلَی بَعْضِهِمْ يَذْكُرُنَا، وَ قَدْ وَجَدُوا عَلَی ذَلِكَ أَعْوَاناً مِنْ نُظَرَائِهِمْ، وَ مُؤَازِرِينَ مِنْ شُبَهَائِهِمْ، فَبُعْداً بُعْداً! وَ رَغْماً رَغْماً!.

قَالَ: ثُمَّ أَنْشَدَ بَيْتَيْنِ يُومِئُ فِيهِمَا إِلَی عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ:

تَوَقَّدْ بِنَارٍ أَيْنَمَا كُنْتَ وَ اشْتَعِلْ*** فَلَسْتَ تَرَی مِمَّا تُعَالِجُ شَافِياً

تَشِطُّ فَيَقْضِی الْأَمْرُ دُونَكَ أَهْلَهُ (۶)***وَشِيكاً وَ لَا تُدْعَی إِذَا كُنْتَ نَائِياً

وَ ذَكَرَ تَمَامَ خُطْبَتِهِ، ثُمَّ قَالَ: ثُمَّ هَمَّ بِالنُّزُولِ فَبَصُرَ بِعَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ مَعَهُ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ رَحِمَهُ اللَّهُ وَ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ هَوَاهُ (۷)يَتَنَاجَوْنَ، فَقَالَ:

إِيهاً .. إِيهاً! إِسْرَاراً لَا جِهَاراً؟! أَمَا وَ الَّذِی نَفْسِی بِيَدِهِ مَا أَحْنَقَ (۸)عَلَی جَرَّهٍ (۹)، وَ لَا

۱- فی ک: قد صلّی.

۲- فی س: حدت، و فی المصدرین: حدثت.

۳- فی المصدرین: و منافسون.

۴- فی س: فیأ. و لعلّها: فیئا، قد کتبت کذلک.

۵- فی الموفّقیّات: شیئنا.

۶- وضع علی أهله فی س رمز نسخه بدل.

۷- فی ک: أهواه.

۸- فی مطبوع البحار: أخنق.

۹- قال فی النّهایه ۱- ۴۵۱: لا یصلح هذا الأمر إلّا لمن لا یحنق علی جرّته .. أی لا یحقد علی رعیّته. و الحنق: الغیظ. و الجرّه: ما یخرجه البعیر من جوفه و یمضغه، و الإحناق: لحوق البطن و التصاقه.

أَوتِیَ مِنْ ضَعْفِ مِرَّهٍ (۱)، وَ لَوْ لَا النَّظَرُ مِنِّی (۲)وَ (۳)لِی وَ لَکَمْ، وَ الرِّفْقُ (۴)بِی وَ بِکَمْ لَعَاجَلْتُکَمْ، فَقَدِ اغْتَرَرْتُمْ وَ أَقَلْتُمْ (۵)مِنْ أَنْفُسِکُمْ.

ثُمَّ رَفَعَ یَدَیْهِ یَدْعُو (۶)وَ هُوَ یَقُولُ: اللَّهُمَّ قَدْ تَعْلَمُ حُبِّی لِلْعَافِیَهِ وَ إِیثَارِی لِلسَّلَامَهِ فَأْتِنِیهَا (۷)، قَالَ: فَتَفَرَّقَ الْقَوْمُ عَنْ عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ، وَ قَامَ عَدِیُّ بْنُ الْخِیَادِ ... وَ کَلَّمَهُ (۸) بِکَلَامٍ ذَکَرَهُ، ثُمَّ قَالَ: وَ نَزَلَ عُثْمَانُ فَأَتَی مَنْزِلَهُ وَ أَتَاهُ النَّاسُ وَ فِیهِمُ ابْنُ عَبَّاسٍ، فَلَمَّا أَخَذُوا مَجَالِسَهُمْ أَقْبَلَ عَلَی ابْنِ عَبَّاسٍ، فَقَالَ: مَا لِی وَ لَکُمْ یَا ابْنَ عَبَّاسٍ؟! مَا أَغْرَاکُمْ بِی، وَ أَوْلَعَکُمْ بِتَعْقِیبِ أَمْرِی لَتَنْقِمُونَ (۹)عَلَیَّ أَمْرَ الْعَامَّهِ .. وَ عَاتَبَهُ بِکَلَامٍ طَوِیلٍ، فَأَجَابَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ، وَ قَالَ فِی جُمْلَهِ کَلَامِهِ-: ..

اخْسَأْ (۱۰)الشَّیْطَانَ عَنْکَ لَا یَرْکَبْکَ، وَ اغْلِبْ غَضَبَکَ وَ لَا یَغْلِبْکَ، فَمَا دَعَاکَ إِلَی هَذَا الْأَمْرِ الَّذِی کَانَ مِنْکَ؟. قَالَ: دَعَانِی إِلَیْهِ ابْنُ عَمِّکَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَ عَسَی أَنْ یُکَذِّبَ مُبَلِّغَکَ!. قَالَ عُثْمَانُ: إِنَّهُ ثِقَهٌ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ:

إِنَّهُ لَیْسَ بِثِقَهٍ مَنْ أُولِعَ (۱۱)وَ أَغْرَی. قَالَ عُثْمَانُ: یَا ابْنَ عَبَّاسٍ! اللَّهَ إِنَّکَ مَا تَعْلَمُ مِنْ

۱- فی س: قرّه. و المرّه: القوّه و الشدّه، قاله فی النّهایه ۴- ۳۱۶. و قال ۴- ۳۱۸: قرّ یومنا یقرّ قرّه و یوم قرّ .. أی بارد و لیله قرّه.

۲- لا توجد: منّی، فی المصدرین.

۳- وضع علی ک علی الواو رمز نسخه بدل.

۴- فی س: بالرّفق.

۵- فی س: أفلتم.

۶- لا توجد: یدعو، فی س.

۷- فی المصدر: فألبسنیها. و هی نسخه بدل فی مطبوع البحار.

۸- فی ک: و تکلّمه، و لا معنی لها.

۹- فی ک نسخه بدل: أ تنقمون، و هی الّتی وردت فی شرح النّهج و الموفّقیّات.

۱۰- فی المصدرین: اخس، و هو الظّاهر.

۱۱- فی المصدرین: بلغ.

عَلِیٍّ مَا شَکَوْتُ مِنْهُ؟. قَالَ: اللَّهُمَّ لَا، إِلَّا أَنْ یَقُولَ کَمَا یَقُولُ النَّاسُ، وَ یَنْقِمُ کَمَا یَنْقِمُونَ، فَمَنْ أَغْرَاکَ بِهِ وَ أَوْلَعَکَ بِذِکْرِهِ دُونَهُمْ؟. قَالَ عُثْمَانُ: إِنَّمَا أَفْتَی مِنْ أَعْظَمِ الدَّاءِ الَّذِی یَنْصِبُ نَفْسَهُ لِرَأْسِ الْأَمْرِ وَ هُوَ عَلِیٌّ ابْنُ عَمِّکَ، وَ هَذَا وَ اللَّهِ کُلُّهُ مِنْ نَکَدِهِ وَ شُؤْمِهِ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: مَهْلًا! اسْتَثْنِ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ! قُلْ: إِنْ شَاءَ اللَّهُ.

فَقَالَ: إِنْ شَاءَ اللَّهُ. ثُمَّ قَالَ: إِنِّی أَنْشُدُکَ یَا ابْنَ عَبَّاسٍ! الْإِسْلَامَ وَ الرَّحِمَ، فَقَدْ وَ اللَّهِ غُلِبْتُ وَ ابْتُلِیتُ بِکُمْ، وَ اللَّهِ لَوَدِدْتُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ کَانَ صَائِراً (۱)إِلَیْکُمْ دُونِی فَحَمَلْتُمُوهُ عَنِّی وَ کُنْتُ أَحَدَ أَعْوَانِکُمْ عَلَیْهِ، إِذاً وَ اللَّهِ لَوَجَدْتُمُونِی لَکُمْ خَیْراً مِمَّا وَجَدْتُکُمْ لِی، وَ لَقَدْ عَلِمْتُ أَنَّ الْأَمْرَ لَکُمْ وَ لَکِنَّ قَوْمَکُمْ دَفَعُوکُمْ عَنْهُ وَ اخْتَزَلُوهُ دُونَکُمْ، فَوَ اللَّهِ مَا أَدْرِی أَ رَفَعُوکُمْ أَمْ رَفَعُوهُ عَنْکُمْ (۲)قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: مَهْلًا یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ! فَإِنَّا نَنْشُدُکَ اللَّهَ وَ الْإِسْلَامَ وَ الرَّحِمَ مِثْلَ مَا نَشَدْتَنَا، أَنْ تَطْمَعَ فِینَا وَ فِیکَ عَدُوّاً، وَ تُشْمِتَ بِنَا وَ بِکَ حَسُوداً، إِنَّ أَمْرَکَ إِلَیْکَ مَا کَانَ قَوْلًا، فَإِذَا صَارَ فِعْلًا فَلَیْسَ إِلَیْکَ وَ لَا فِی یَدِکَ، وَ إِنَّا وَ اللَّهِ لتخالفن [لَنُخَالِفَنَ] (۳)إِنْ خُولِفْنَا، وَ لتنازعن [لَنُنَازِعَنَ] إِنْ نُوزِعْنَا، وَ مَا یمتنک [تَمَنِّیکَ] (۴)أَنْ یَکُونَ الْأَمْرُ صَارَ إِلَیْنَا دُونَکَ إِلَّا أَنْ یَقُولَ قَائِلٌ مِنَّا مَا یَقُولُهُ النَّاسُ وَ یَعِیبَ کَمَا عَابُوا! وَ أَمَّا صَرْفُ قَوْمِنَا عَنَّا الْأَمْرَ فَعَنْ حَسَدٍ قَدْ (۵)وَ اللَّهِ وَ (۶)مَا عَرَفْتَهُ، وَ بَغْیٍ وَ اللَّهِ (۷)عَلِمْتَهُ، فَاللَّهُ بَیْنَنَا وَ بَیْنَ قَوْمِنَا، وَ أَمَّا قَوْلُکَ إِنَّکَ لَا تَدْرِی أَ رَفَعُوهُ عَنَّا أَمْ رَفَعُونَا عَنْهُ (۸)؟، فَلَعَمْرِی إِنَّکَ لَتَعْرِفُ أَنَّهُ لَوْ صَارَ إِلَیْنَا هَذَا الْأَمْرُ مَا ازْدَدْنَا بِهِ

ص: ۴۵۵

۱- فی المصدرین: کان صار.

۲- فی المصدرین: أ دفعوه عنکم أم دفعوکم عنه.

۳- فی المصدرین: یدیک .. لنخالفنّ .. لتنازعن. و فی س: لننازعنّ.

۴- فی الموفّقیّات: و ما تمنّیک، و هو الظّاهر.

۵- قد: اسم مرادف لحسب، کما فی مجمع البحرین ۳- ۱۲۶.

۶- وضع علی الواو فی ک رمز نسخه بدل.

۷- فی المصدرین: قد و اللّه عرفته، و بغی قد و اللّه. و فی س: و بقی، و فی ک: قد، و وضع علیها رمز نسخه بدل.

۸- فی الموفقیات : أدفعوه عنا أم دفعونا عنه.

فَضْلًا إِلَی فَضْلِنَا، وَ لَا قَدْراً إِلَی قَدْرِنَا، وَ إِنَّا لَأَهْلُ الْفَضْلِ وَ أَهْلُ الْقَدْرِ، وَ مَا فَضَلَ فَاضِلٌ إِلَّا بِفَضْلِنَا، وَ لَا سَبَقَ سَابِقٌ إِلَّا بِسَبْقِنَا، وَ لَوْ لَا هُدَانَا مَا اهْتَدَی أَحَدٌ، وَ لَا أَبْصَرُوا مِنْ عَمًی، وَ لَا قَصَدُوا مِنْ جَوْرٍ. فَقَالَ عُثْمَانُ: حَتَّی مَتَی یَا ابْنَ عَبَّاسٍ یَأْتِینِی عَنْکُمْ مَا یَأْتِینِی؟! هَبُونِی کُنْتُ بَعِیداً، أَ مَا کَانَ لِی مِنَ الْحَقِّ عَلَیْکُمْ أَنْ أُرَاقِبَ وَ أَنْ أُنَاظِرَ؟ بَلَی، وَ رَبِّ الْکَعْبَهِ وَ لَکِنَّ الْفُرْقَهَ سَهَّلَتْ لَکُمُ الْقَوْلَ فِیَّ، وَ تَقَدَّمَتْ بِکُمْ إِلَی الْإِسْرَاعِ إِلَیَّ، وَ اللَّهُ الْمُسْتَعَانُ (۱)

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَخَرَجْتُ فَلَقِیتُ عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ وَ إِذَا بِهِ مِنَ الْغَضَبِ وَ التَّلَظِّی أَضْعَافُ مَا بِعُثْمَانَ، فَأَرَدْتُ تَسْکِینَهُ فَامْتَنَعَ، فَأَتَیْتُ مَنْزِلِی وَ أَغْلَقْتُ بَابِی وَ اعْتَزَلْتُهُمَا، فَبَلَغَ ذَلِکَ عُثْمَانَ، فَأَرْسَلَ إِلَیَّ، فَأَتَیْتُهُ وَ قَدْ هَدَأَ غَضَبُهُ، فَنَظَرَ إِلَیَّ ثُمَّ ضَحِکَ، وَ قَالَ: یَا ابْنَ عَبَّاسٍ! مَا أَبْطَأَ بِکَ عَنَّا، إِنَّ تَرْکَکَ الْعَوْدَ إِلَیْنَا دَلِیلٌ (۲)عَلَی مَا رَأَیْتَ عَنْ صَاحِبِکَ (۳)وَ عَرَفْتَ مِنْ حَالِهِ، فَاللَّهُ بَیْنَنَا وَ بَیْنَهُ، خُذْ بِنَا فِی غَیْرِ ذَلِکَ.

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَکَانَ عُثْمَانُ بَعْدَ ذَلِکَ إِذَا أَتَاهُ عَنْ عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ شَیْ ءٌ فَأَرَدْتُ التَّکْذِیبَ عَنْهُ یَقُولُ: وَ لَا یَوْمَ الْجُمُعَهِ حِینَ أَبْطَأْتَ عَنَّا وَ تَرَکْتَ الْعَوْدَ إِلَیْنَا، فَلَا أَدْرِی کَیْفَ أَرُدُّ عَلَیْهِ (۴)

وَ عَنِ الزُّبَیْرِ بْنِ بَکَّارٍ (۵)فِی کِتَابِ (۶)الْمَذْکُورِ (۷)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ،

۱- هنا سقط جاء فی شرح النّهج ۹- ۱۰، و الموفّقیّات: ۶۰۶، و هو: قال ابن عبّاس: مهلا! حتّی ألقی علیّا، ثمّ أحمل إلیک علی قدر ما رأی. قال عثمان: أفعل قد فعلت، و طالما طلبت فلا أطلب و لا أجاب و لا أعتب.

۲- فی الموفّقیّات: لدلیل.

۳- فی شرح النّهج: عند صاحبک.

۴- و قد جاء فی شرح النّهج لابن أبی الحدید ۶- ۱۰، باختلاف کثیر. و کذا فی الموفّقیّات: ۶۰۱ ۶۰۷.

۵- کما أورده و حکاه ابن أبی الحدید فی شرح النّهج ۹- ۱۳- ۱۴، مع اختلاف کثیر.

۶- کذا. و الظّاهر: فی الکتاب- بالألف و اللّام-.

۷- الموفّقیّات: ۶۱۰- ۶۱۲، باختلاف یسیر.

قَالَ: مَا سَمِعْتُ مِنْ أَبِی قَطُّ شَیْئاً فِی أَمْرِ عُثْمَانَ تَلُومُهُ فِیهِ أَوْ یَعْذِرُهُ (۱)وَ لَا سَأَلْتُهُ عَنْ شَیْ ءٍ مِنْ ذَلِکَ مَخَافَهَ أَنْ أَهْجُمَ مِنْهُ عَلَی مَا لَا یُوَافِقُهُ، فَإِنَّا عِنْدَهُ لَیْلَهً وَ نَحْنُ نَتَعَشَّی إِذْ قِیلَ: هَذَا أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عُثْمَانُ بِالْبَابِ. فَقَالَ: ائْذَنُوا لَهُ. فَدَخَلَ فَأَوْسَعَ لَهُ عَلَی فِرَاشِهِ، وَ أَصَابَ مِنَ الْعَشَاءِ مَعَهُ، فَلَمَّا رُفِعَ قَامَ مَنْ کَانَ هُنَاکَ وَ ثَبَتُّ أَنَا، فَحَمِدَ عُثْمَانُ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ، ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ یَا خَالِ! فَإِنِّی جِئْتُکَ (۲)أَسْتَعْذِرُکَ مِنِ ابْنِ أَخِیکَ عَلِیٍّ شَتَمَنِی وَ شَهَرَ أَمْرِی وَ قَطَعَ رَحِمِی وَ طَعَنَ فِی دِینِی، وَ إِنِّی أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْکُمْ یَا بَنِی عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِنَّ لَکُمْ حَقّاً تَزْعُمُونَ أَنَّکُمْ (۳)غُلِبْتُمْ عَلَیْهِ فَقَدْ تَرَکْتُمُوهُ فِی یَدَیَّ مَنْ فَعَلَ ذَلِکَ بِکُمْ وَ أَنَا أَقْرَبُ إِلَیْکُمْ رَحِماً مِنْهُ؟ وَ مَا لُمْتُ مِنْکُمْ أَحَداً إِلَّا عَلِیّاً، وَ لَقَدْ دُعِیتُ أَنْ أَبْسُطَ عَلَیْهِ فَتَرَکْتُهُ لِلَّهِ وَ الرَّحِمِ، وَ أَنَا أَخَافُ أَنْ لَا یَتْرُکَنِی (۴)فَلَا أَتْرُکَهُ.

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَحَمِدَ أَبِی اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ، ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ، یَا ابْنَ أُخْتِی فَإِنْ کُنْتَ لَا تَحْمَدُ عَلِیّاً لِنَفْسِکَ فَإِنِّی لَا أَحْمَدُکَ (۵)لِعَلِیٍّ، وَ مَا عَلِیٌّ وَحْدَهُ قَالَ فِیکَ، بَلْ غَیْرُهُ، فَلَوْ أَنَّکَ اتَّهَمْتَ نَفْسَکَ لِلنَّاسِ اتَّهَمَ النَّاسُ أَنْفُسَهُمْ لَکَ، وَ لَوْ أَنَّکَ نَزَلْتَ مِمَّا رَقِیتَ وَ ارْتَقَوْا مِمَّا نَزَلُوا فَأَخَذْتَ مِنْهُمْ وَ أَخَذُوا مِنْکَ مَا کَانَ بِذَلِکَ بَأْسٌ.

قَالَ عُثْمَانُ: فَذَلِکَ إِلَیْکَ یَا خَالِ وَ أَنْتَ بَیْنِی وَ بَیْنَهُمْ. قَالَ: فَأَذْکُرُ (۶)لَهُمْ ذَلِکَ عَنْکَ. قَالَ: نَعَمْ، وَ انْصَرَفَ. فَمَا لَبِثْنَا أَنْ قِیلَ: هَذَا أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ قَدْ رَجَعَ بِالْبَابِ.

قَالَ أَبِی ائْذَنُوا لَهُ، فَدَخَلَ فَقَامَ قَائِماً وَ لَمْ یَجْلِسْ وَ قَالَ: لَا تَعْجَلْ یَا خَالِ حَتَّی أُوذِنَکَ، فَنَظَرْنَا فَإِذَا مَرْوَانُ بْنُ الْحَکَمِ کَانَ جَالِساً بِالْبَابِ یَنْتَظِرُهُ حَتَّی خَرَجَ فَهُوَ الَّذِی فَثَأَهُ (۷)عَنْ رَأْیِهِ الْأَوَّلِ، فَأَقْبَلَ عَلَیَّ أَبِی، وَ قَالَ: یَا بُنَیَّ! مَا إِلَی هَذَا مِنْ أَمْرِهِ

۱- فی المصدرین: یلومه فیه و لا یعذره.

۲- فی المصدرین: فإنّی قد جئتک.

۳- فی س: لکم، و فی الموفّقیّات: إن کان لکم حقّا تزعمون أنّکم.

۴- فی الموفّقیّات: أن یترکنی.

۵- فی ک: لأحمدک.

۶- فی الموفّقیّات: أ فأذکر.

۷- فی س: فشاءه، کذا، و الظّاهر: فشاه. و فی الموفّقیّات: ثنّاه، و هو أولی.

مِنْ شَیْ ءٍ. ثُمَّ قَالَ: یَا بُنَیَّ! امْلِکْ عَلَیْکَ لِسَانَکَ حَتَّی تَرَی مَا لَا بُدَّ مِنْهُ، ثُمَّ رَفَعَ یَدَیْهِ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ اسْبِقْ بِی (۱)مَا لَا خَیْرَ لِی فِی إِدْرَاکِهِ، فَمَا مَرَّتْ جُمْعَةٌ حَتَّی مَاتَ رَحِمَهُ اللَّهُ.

وَ عَنِ الزُّبَیْرِ بْنِ بَکَّارٍ (۲)فِی الْکِتَابِ الْمَذْکُورِ (۳)، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: صَلَّیْتُ الْعَصْرَ یَوْماً ثُمَّ خَرَجْتُ فَإِذَا أَنَا بِعُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ فِی أَیَّامِ خِلَافَتِهِ فِی بَعْضِ أَزِقَّهِ (۴)الْمَدِینَهِ وَحْدَهُ، فَأَتَیْتُهُ إِجْلَالًا لَهُ وَ تَوْقِیراً لِمَکَانِهِ، فَقَالَ لِی: هَلْ رَأَیْتَ عَلِیّاً؟.

فَقُلْتُ: خَلَّفْتُهُ فِی الْمَسْجِدِ، فَإِنْ لَمْ یَکُنِ الْآنَ فِیهِ فَهُوَ فِی مَنْزِلِهِ. قَالَ: أَمَّا مَنْزِلُهُ فَلَیْسَ فِیهِ، فَابْغِهِ لَنَا فِی الْمَسْجِدِ، فَتَوَجَّهْنَا إِلَی الْمَسْجِدِ وَ إِذَا عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ یَخْرُجُ مِنْهُ، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَ قَدْ کُنْتُ أَمْسَ ذَلِکَ الْیَوْمِ عِنْدَ عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ فَذُکِرَ عُثْمَانُ وَ تَجَرُّمُهُ عَلَیْهِ، وَ قَالَ: أَمَا وَ اللَّهِ یَا ابْنَ عَبَّاسٍ إِنَّ مِنْ دَوَائِهِ لَقَطْعُ کَلَامِهِ وَ تَرْکُ لِقَائِهِ.

فَقُلْتُ لَهُ: یَرْحَمُکَ اللَّهُ! کَیْفَ لَکَ بِهَذَا؟ فَإِنْ تَرَکْتَهُ ثُمَّ أَرْسَلَ إِلَیْکَ فَمَا أَنْتَ صَانِعٌ؟. قَالَ: أَعْتَلُّ وَ أَعْتَلُّ (۵)فَمَنْ یَقْسِرُنِی؟. فَقُلْتُ: لَا أَحَدَ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ:

فَلَمَّا تَرَاءَیْنَا لَهُ وَ هُوَ خَارِجٌ مِنَ الْمَسْجِدِ ظَهَرَ مِنْهُ مِنَ التَّفَلُّتِ وَ الطَّلَبِ لِلانْصِرَافِ مَا اسْتَبَانَ لِعُثْمَانَ، فَنَظَرَ إِلَیَّ عُثْمَانُ وَ قَالَ: یَا ابْنَ عَبَّاسٍ! أَ مَا تَرَی ابْنَ خَالِنَا یَکْرَهُ لِقَاءَنَا. فَقُلْتُ: وَ لِمَ حَقُّکَ (۶)أَلْزَمُ، وَ هُوَ بِالْفَضْلِ أَعْلَمُ، فَلَمَّا تَقَارَبَا رَمَاهُ عُثْمَانُ بِالسَّلَامِ فَرَدَّ عَلَیْهِ، فَقَالَ عُثْمَانُ: إِنْ تَدْخُلْ فَإِیَّاکَ أَرَدْنَا، وَ إِنْ تَمْضِ فَإِیَّاکَ طَلَبْنَا، فَقَالَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ: أَیَّ ذَلِکَ أَحْبَبْتَ؟. قَالَ: تَدْخُلُ، فَدَخَلَا، وَ أَخَذَ عُثْمَانُ بِیَدِهِ فَأَهْوَی بِهِ إِلَی الْقِبْلَهِ فَقَصُرَ عَنْهَا وَ جَلَسَ قُبَالَتَهَا، فَجَلَسَ عُثْمَانُ إِلَی جَانِبِهِ

۱- خطّ علی: بی، فی ک.

۲- کما أورده ابن أبی الحدید فی شرح النّهج ۹- ۱۸، باختلاف یسیر.

۳- الموفّقیّات: ۶۱۴- ۶۱۷.

۴- فی مطبوع البحار: أذقه، و هو غلط.

۵- فی ک: فاعتلّ، و هو الوارد فی الموفّقیّات.

۶- فی الموفّقیّات: و حقّک.

فَنَكَصْتُ عَنْهُمَا فَدَعَوَانِی جَمِیعاً فَأَتَیْتُهُمَا، فَحَمِدَ عُثْمَانُ اللَّهَ (۱)وَ صَلَّی عَلَی رَسُولِهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ، یَا ابْنَیْ خَالِی وَ ابْنَیْ عَمِّی فَإِذَا جَمَعْتُكُمَا فِی النِّدَاءِ فَأَسْتَجْمِعُكُمَا (۲) فِی الشِّكَایَهِ عَلَی رِضَایَ عَنْ أَحَدِكُمَا (۳) وَ وَجْدِی عَلَی الْآخَرِ .. إِلَی آخِرِ كَلَامِهِ.

وَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَأَطْرَقَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ وَ أَطْرَقْتُ مَعَهُ طَوِیلًا، أَمَّا أَنَا فَأَجْلَلْتُهُ أَنْ أَتَكَلَّمَ قَبْلَهُ، وَ أَمَّا هُوَ فَأَرَادَ أَنْ أُجِیبَ عَنِّی وَ عَنْهُ، ثُمَّ قُلْتُ لَهُ: أَ تَتَكَلَّمُ أَمْ أَتَكَلَّمُ أَنَا عَنْكَ؟. فَقَالَ: بَلْ تَكَلَّمْ عَنِّی وَ عَنْكَ، فَحَمِدْتُ اللَّهَ وَ أَثْنَیْتُ عَلَی رَسُولِهِ (۴) صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] ثُمَّ قُلْتُ: .. وَ ذَكَرَ كَلَامَهُ (۵).

قَالَ: فَنَظَرَ إِلَیَّ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ نَظَراً هِبْتُهُ (۶)، وَ قَالَ: دَعْهُ حَتَّی یَبْلُغَ رِضَاهُ فِیمَا هُوَ فِیهِ، فَوَ اللَّهِ لَوْ ظَهَرَتْ لَهُ قُلُوبُنَا وَ بَدَتْ لَهُ سَرَائِرُنَا حَتَّی رَآهَا بِعَیْنِهِ كَمَا یَسْمَعُ الْخَبَرَ عَنْهَا بِأُذُنِهِ مَا زَالَ مُتَجَرِّماً سُقْماً (۷)، وَ اللَّهِ مَا أَنَا مُلْقًی عَلَی وَضَمٍ وَ إِنِّی لَمَانِعٌ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِی (۸)، وَ إِنَّ هَذَا الْكَلَامَ مِنْهُ (۹)لِمُخَالَفَتِهِ مِنْهُ وَ سُوءِ عِشْرَهٍ (۱۰).. ثُمَّ ذَكَرَ كَلَامَ عُثْمَانَ وَ مَا أَجَابَهُ بِهِ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ، ثُمَّ قَالَ (۱۱)فَأَخَذْتُ بِأَیْدِیهِمَا حَتَّی تَصَافَحَا وَ تَصَالَحَا وَ تَمَازَحَا وَ نَهَضْتُ عَنْهُمَا فَتَشَاوَرَا وَ تَوَامَرَا (۱۲)وَ تَذَاكَرَا ثُمَّ افْتَرَقَا، فَوَ اللَّهِ

۱- فی المصدرین زیاده هنا و هی: و أثنی علیه.

۲- فی شرح النّهج: فسأجمعكما.

۳- فی المصدرین: عن رضای علی أحدكما.

۴- فی المصدرین: علیه و صلّیت علی رسوله.

۵- كما فی شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۹- ۱۹، بتصرّف.

۶- فی المصدرین: نظر هیبه.

۷- فی المصدرین: منتقما.

۸- لا یوجد ضمیر المتكلّم فی الموفّقیّات.

۹- لا توجد: منه، فی الموفّقیّات، و هو الظّاهر.

۱۰- كما فی شرح النّهج للمعتزلیّ ۹- ۲۰، باختلاف یسیر.

۱۱- فی شرح النّهج لابن أبی الحدید ۹- ۲۱.

۱۲- فی المصدر: تآمرا.

مَا مَرَّتْ ثَالِثَهٌ حَتَّى لَقِيَنِى كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يَذْكُرُ مِنْ صَاحِبِهِ مَا لَا يَبْرُکُ عَلَيْهِ الْإِبِلُ، فَعَلِمْتُ أَنْ لَا سَبِيلَ إِلَى صُلْحِهِمَا بَعْدَهَا (۱)

وَ رَوَى ابْنُ أَبِى الْحَدِيدِ أَيْضاً (۲)، عَنْ شَيْخِهِ أَبِى عُثْمَانَ الْجَاحِظِ، قَالَ:

ذُكِرَ فِى كِتَابِ الَّذِى أُورِدَ فِيهِ الْمَعَاذِيرُ عَلَيْهِ عَنْ أَحْدَاثِ عُثْمَانَ: أَنَّ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ اشْتَكَى فَعَادَهُ عُثْمَانُ مِنْ شِكَايَهٍ (۳)، فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ:

وَ عَائِدَهٍ تَعُودُ لِغَيْرِ وُدٍّ***تَوَدُّ لَوْ (۴)أَنَّ ذَا دَنَفٍ يَمُوتُ

فَقَالَ عُثْمَانُ: وَ اللَّهِ مَا أَدْرِى أَ حَيَاتُکَ أَحَبُّ إِلَيَّ أَمْ مَوْتُکَ؟، إِنْ مِتَّ هَاضَنِى فَقْدُکَ، وَ إِنْ حَيِيتَ فَتَنْتَنِى حَيَاتُکَ، لَا أعدِم ما بقيتَ طاعنا يتخذک دريه (۵)يَلْجَأُ إِلَيْهَا.

فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَا الَّذِى جَعَلَنِى دريه (۶)لِلطَّاعِنِينَ الْعَائِبِينَ (۷)إِنَّمَا سُوءُ ظَنِّکَ بِى أَحَلَّنِى مِنْ قِبَلِکَ (۸)هَذَا الْمَحَلَّ، فَإِنْ كُنْتَ (۹)تَخَافُ جَانِبِى فَلَکَ عَلَيَّ عَهْدُ اللَّهِ وَ مِيثَاقُهُ أَنْ لَا بَأْسَ عَلَيْکَ مِنِّى أَبَداً مَا بَلَّ بَحْرٌ صُوفَهً، وَ إِنِّى لَکَ لَرَاعٍ، وَ إِنِّى عَنْکَ لَمُحَامٍ، وَ لَكِنْ لَا يَنْفَعُنِى ذَلِکَ عِنْدَکَ، وَ أَمَّا قَوْلُکَ: إِنَّ فَقْدِى يَهِيضُکَ .. فَكَلَّا أَنْ تُهَاضَ لِفَقْدِى مَا بَقِيَ لَکَ الْوَلِيدُ وَ مَرْوَانُ، فَقَامَ عُثْمَانُ فَخَرَجَ.

قَالَ (۱۰)وَ قَدْ رُوِيَ أَنَّ عُثْمَانَ هُوَ الَّذِى أَنْشَدَ هَذَا الْبَيْتَ، وَ قَدْ كَانَ اشْتَكَى

۱- لا توجد: بعدها، فى س.

۲- شرح نهج البلاغه لابن أبى الحديد ۹- ۲۲، بتصرّف.

۳- فى س: شكاته، و فى المصدر: شكايته.

۴- لا توجد: لو، فى س.

۵- فى شرح النّهج: دريئه، و سيذكر المصنّف قدّس سرّه فى بيانه لاختلاف النّسخ.

۶- فى شرح النّهج: دريئه، و سيذكر المصنّف قدّس سرّه فى بيانه لاختلاف النّسخ.

۷- فى س: العائنين.

۸- فى شرح النّهج: من قلبک.

۹- لا توجد: فإن كنت، فى س.

۱۰- أى ابن أبى الحديد فى شرحه على النّهج ۹- ۲۲، بتصرّف.

فَعَادَهُ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ عُثْمَانُ (۱):

وَ عَائِدَهٍ تَعُودُ لِغَیْرِ نُصْحٍ**تَوَدُّ لَوْ أَنَّ (۲)ذَا دَنَفٍ یَمُوتُ

وَ رَوَی ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ (۳)أَیْضاً، عَنْ أَبِی سَعْدٍ الْآبِیِّ، قَالَ: وَ رَوَی (۴)فِی کِتَابِهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: وَقَعَ بَیْنَ عُثْمَانَ وَ عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ کَلَامٌ، فَقَالَ عُثْمَانُ: مَا أَصْنَعُ إِنْ کَانَتْ قُرَیْشٌ لَا تُحِبُّکُمْ وَ قَدْ قَتَلْتُمْ مِنْهُمْ یَوْمَ بَدْرٍ سَبْعِینَ کَأَنَّ وُجُوهَهُمْ شُنُوفُ (۵)الذَّهَبِ یُسْرِعُ أَنْفُهُمْ (۶)قَبْلَ شِفَاهِهِمْ؟!.

قَالَ: وَ رَوَی الْمَذْکُورُ أَیْضاً-، أَنَّ عُثْمَانَ لَمَّا نَقَمَ النَّاسُ عَلَیْهِ مَا نَقَمُوا، قَامَ مُتَوَکِّئاً عَلَی مَرْوَانَ، فَخَطَبَ النَّاسَ، فَقَالَ: إِنَّ لِکُلِّ أُمَّهٍ آفَهً (۷)، وَ إِنَّ آفَهَ هَذِهِ الْأُمَّهِ وَ عَاهَهَ هَذِهِ النِّعْمَهِ قَوْمٌ عَیَّابُونَ طَعَّانُونَ یُظْهِرُونَ لَکُمْ مَا تُحِبُّونَ وَ یُسِرُّونَ مَا تَکْرَهُونَ، طَغَامٌ (۸)مِثْلُ النَّعَامِ یَتَّبِعُونَ أَوَّلَ نَاعِقٍ، وَ لَقَدْ نَقَمُوا عَلَیَّ مَا نَقَمُوا عَلَی عُمَرَ (۹)فَقَمَعَهُمْ وَ وَقَمَهُمْ (۱۰)، وَ إِنِّی لَأَقْرَبُ نَاصِراً وَ أَعَزُّ نَفَراً فَمَا لِی لَا أَفْعَلُ فِی فُضُولِ الْأَمْوَالِ مَا أَشَاءُ.

۱- لا توجد فی س: فقال عثمان.

۲- فی س: أ و لو، و فی المصدر: لغیر نصح تودّ لو أنّ.

۳- شرح نهج البلاغه ۹- ۲۳.

۴- لا توجد الواو فی س، و فی شرح النّهج: و روی أبو سعد الآبیّ فی کتابه عن ابن عبّاس.

۵- الشّنف- بالضّمّ-: لحن القرط الأعلی، أو معلاق فی قوف الأذن، أو ما علّق فی أعلاها، قاله فی القاموس ۳- ۱۶۰، و سیأتی.

۶- فی ک نسخه بدل: أنوفهم.

۷- فی شرح النّهج: و لکلّ نعمه عاهه.

۸- قال فی الصّحاح ۵- ۱۹۷۵: الطّغام: أوغاد النّاس .. و الطّغام أیضا: رذال الطّیر.

۹- فی المصدر: عمر مثله.

۱۰- یقرأ فی س: و قمّهم، و قد خطّ علی الواو الثّانیه. أقول: قممت البیت: کنسته، و القمامه: الکناسه، قاله فی النّهایه ۴- ۱۱۰، و غیره.

وَ رَوَی (۱)أَيْضاً، عَنِ الْمُوَفَّقِيّاتِ (۲)، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ قَالَ عُثْمَانُ فِی كَلَامِهِ لِعَمَّارٍ بَعْدَ ذِكْرِهِ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ-: أَمَا إِنَّكَ مِنْ شُنَاتِنَا (۳)وَ أَتْبَاعِهِمْ.

**[ترجمه]امالی طوسی - . امالی شیخ طوسی ۲: ۳۲۲، با بیان مفصل سندها - : ابن الصلت به سندی که به عبدالله بن عمر می رسد،روایت می کند که وی به نزد خالد بن اسید در مکه آمد و به او گفت: چه خوب می شد اگر به نزد پسرعمویت می رفتی و صله ای در می یافتی. پس وی به نزد عثمان آمد و او برای وی به عبدالله بن عامر (عمر) نامه نوشت که ششصد هزار درهم به او صله بده پس سال بعد عبدالله بن عمر بر او وارد شده و از او پرسید. او گفت:

ص: ۴۵۱

خداوند به این اندرز و مشورت تو به من نعمت و برکتی قرار داد و پس از آنکه به نزد وی رفتم، او دستور داد ششصد هزار درهم صله به من عطا شود. ابن عمر به او گفت: شصت هزار! و او شش بار تکرار کرد: صد هزار ، صد هزار ، صد .. و ابن عمر به او گفت: خاموش! چه قدر بزرگی کرده عثمان!

می گویم: ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه از زبیر بن بکار روایت می کند که گفت: مولف الموفقیّات از علی علیه السلام روایت می کند که فرمود: ظهر هنگام بود که عثمان کسی را به دنبال من فرستاد و من با لباسم صورتم را پوشاندم و به نزد وی رفتم و وارد شدم و او بر تختش تکیه زده بود و چوبدستی در دست داشت و مالی فراوان، پشته ای از سکه های نقره و طلا پیش رویش بود و گفت: پیش آی و از این مال تا هر قدر که شکمت سیر شود، برگیر که آتش به جانم انداختی. گفتم: خویشاوندی یافته ای! اگر این سرمایه به ارث به تو رسیده یا بخشنده ای آنرا به تو بخشیده و یا از کسب و تجارتی آنرا به دست آورده ای، از دو حال خارج نیستم: یا برمی گیریم و تشکر می کنم و یا آنکه آنرا سر جایش می گذارم و به سختی روزگار می گذرانم. و اگر از بیت المال باشد و مردم و یتیمان و در راه ماندگان در آن حقی داشته باشند، سوگند که تو را نرسد که آنرا به من دهی و مرا نرسد که آنرا بگیرم. پس گفت: به خدا که راحتت نمی گذارم مگر به برداشتن از این مال تن دهی. سپس چوب به دست به سمت من خیز برداشت و مرا زد و خدا داند که من رهایش گذاشتم تا هر چه خواست مرا زد و پس از آن من لباسم را به صورتم کشیدم و به سمت خانه روانه شدم و گفتم: خدا خود میان من و تو گواه باشد اگر تو را امر به معروف و نهی از منکر نمایم - و تو نپذیری -.

و از زبیر بن بکار - . در شرح نهج البلاغه اثر ابن أبی الحدید ۹: ۶ - در همین کتاب - . الموفّقیّات: ۶۰۲- ۶۰۳. - به سندی که به ابن عباس می رسد، روایت است که گفت: وقتی عثمان خانه اش در مدینه را ساخت، مردم بسیار

ص: ۴۵۲

در این باره حرف زدند و به گوش او رسید و او خطبه روز جمعه را خواند و به پیشنمازی ما ایستاد و سپس بار دیگر بر منبر نشست و حمد و ثنای الهی گفت و بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم درود فرستاد و سپس گفت: اما بعد از حمد خدا، به راستی که اگر نعمتی بر کسی فرود آید، به همان اندازه هم رشک ورزانی و دشمنانی خواهد داشت و به راستی که خداوند

نعمتی به ما نبخشیده تا رشک ورزانی به شمارش آن نشینند و کسانی به رقابت با آن برخیزند. ولی هدف از ساختن این منزلمان این بوده که اموال را در آن گرد آوریم و سرمایه های پراکنده را در آن یکجا کنیم، ولی از برخی از شما شنیدم که گفته اند: اموال عمومی را گرفته و سرمایه های ما را برای خود هزینه کرده و همه آنرا به خود اختصاص داده است. نقاب زده در راهها می روند و پنهانی سخن می گویند و گویی که ما از ایشان خبر نداریم و گویی ایشان از رویارو شدن با ما هراس دارند،چرا که خود می دانند که حجت و برهانشان در برابر ما شکست خورده است و چون از نزد ما می روند، هر یک به نزد دیگری می رود و پشت سر ما حرف می زند و کسانی همتای خود را در این امر، یاران خود یافته و همردگانی را همدست خود دیده اند. وای و نفرین بر ایشان و بر خاک سیاه بنشینند. گوید: و سپس دو بیت را خواند و در این حال به علی علیه السلام اشاره می کرد: هر کجا که هستی خود را به آتش گرم کن و که از آنچه می کنی و در دست داری، چیزی عاید نمی گردد . بس دور گشته و از حد می گذری که این اهلش را برکنار از تو به زودی خواهد یافت و تو را اگر که دور باشی، صدا نمی زنند.

و سپس خطبه اش را تمام کرد. و گوید: سپس قصد پایین آمدن از منبر را داشت که نگاهش به علی بن ابیطالب که عمار بن یاسر رحمه الله و گروهی از هوادارانش با او بودند و با هم نجوا می کردند افتاد و گفت: آفرین آفرین همینگونه رفتار کنید.. آرام و در گوشی سخن گویید، مبادا یک وقت صدای نجوایتان شنیده شود!؟ هان به خدایی که جانم به دست اوست که تنها کسی شایسته این امر است که بر مردمان زیردستش کینه و خشم نمی گیرد و

نشانی از سستی اراده و جربزه در او نیست و اگر به حال خود و شما اندیشه ای نداشتم و درباره شما و خود رفق و مدارا پیشه نمی کردم، به راستی که بی درنگ جانتان می گرفتم که به حق مغرور گشته اید و دست از جان شسته اید. و آنگاه دست به آسمان برداشت و اینگونه دعا نمود: خداوندا خود از عافیت طلبی و مدارادوستی من آگاهی،پس آنرا روزی ام گردان . گوید: پس آن گروه از گرد علی علیه السلام پراکنده شدند و عدی بن الخیاد برخاست و .. و سخنی به وی گفت که آنرا بیان نموده است. سپس گوید: عثمان از منبر پایین آمد و مردم که ابن عباس هم در میان ایشان بود، نزد وی آمدند و چون در جایشان نشستند، به ابن عباس روی کرد و گفت: مرا با شما چه کار است ای ابن عباس؟! چرا با من ستیزه جویی می کنید و اینگونه حرکات و سکنات مرا زیر نظر گرفته اید و به خاطر رفتار همه مردمان، بر من خشم و کینه می گیرید... و وی را عتاب و سرزنشی طولانی نمود و ابن عباس نیز به وی پاسخ داد و از جمله سخنانی که گفت این بود: شیطان را از خود دور کن و مگذار بر گرده ات سوار شود و بر خشمت چیره گرد و اجازه نده افسارت را به دست گیرد. چه چیزی باعث شده که تو این رفتاری که از تو سر زد را پیش گیری؟ گفت: پسر عمویت علی بن ابی طالب مرا به این رفتار واداشت. ابن عباس گفت: شاید آنکه سخن چینی کرده، دروغگو باشد! عثمان گفت: نه، او مورد اطمینان است. ابن عباس گفت: بدان که هر کس شیفته و دیوانه هدفی باشد، ثقه و مورد اطمینان نیست. عثمان گفت: ابن عباس! آیا حاضری سوگند یاد کنی نمی دانی من

از چه چیز علی شکایت دارم؟ گفت: خدا داند که نه مگر آنچه که دیگران هم می گویند او هم می گوید و او هم به سان

دیگر مردمان، خشمگین است و چه کسی است که تو را تنها نسبت به او دل چرکین کرده اند و دلت تنها از او پر است؟ عثمان گفت: به راستی که جز این نیست که من از نزد بزرگترین مشکل خود، همان کسی که خود را در امور، پیشوا و همه کاره می داند، یعنی علی، پسر عموی تو؛ چاره جویی می کنم و این امر به خدا که تماما از سر نحسی و بدشگونی اوست. ابن عباس گفت: دست نگهدار! اینطور هم همه چیز او را به یک حکم مده، ای امیر المومنین! بگو ان شاء الله. و او گفت: ان شاء الله. و سپس افزود: تو را به خدا ای ابن عباس! حق اسلام و این خویشاوندی را رعایت کنید، که سوگند که به راستی در این کار مانده ام و به شما مبتلا گشته ام. به خدا که دوست داشتم که این امر به دست شما می رسید و سنگینی آنرا از گرده من برمی گرفتید و من هم در این راه شما را کمک می کردم و اگر چنین بود که به خدا مرا بهتر از آنچه که شما برای من هستید، می یافتید و به راستی که من می دانم امر خلافت شما راست ولی قوم و قبیله خودتان شما را از این امر پس زدند و آنرا به کسی جز شما سپردند و به خدا نمی دانم که با این کار، آیا شما را بالا بردند یا این امر را از شما بالاتر دانستند. ابن عباس گفت: دست بردار این امیر المومنین! ما نیز بسان خودت ، تو را به خدا و اسلام و این خویشاوندی سوگند می دهیم که مباد دشمنان ما و خودت را به طمع نیاندازی و حسودان ما و خودت را به شماتت نکشانی. به راستی که امور تو تا وقتی که حرف و کلام باشد، در دست توست ولی اگر به فعل بدل گشت دیگر از آن خودت نبوده و در دستت نمی باشد و به خدا که ما اگر با مخالفت و دشمنی رویارو شویم، سر ناسازگاری می گیریم و اگر با ما نزاع و ستیزه کنند، راه ستیز پیش می گیریم و این آرزوی تو که ای کاش این امر بدون تو، به دست ما می رسید، تنها بخاطر اینست که کسانی از ما همان حرفهایی را می زنند که مردم بر زبان می آورند و همانند ایشان به عیبجویی و سرزنش می پردازند! و اما درباره اینکه قبیله خود ما، ما را از امر خلافت باز داشته اند، تنها از سر رشک ورزی و حسدی بوده و بخدا سوگند که آن را می دانی و خدا خود میان ما و قبیله مان حکم کند. و اما این سخنت که نمی دانی آیا خلافت را بالاتر از ما دانسته اند یا آنکه خواسته اند ما را از آن بالاتر ببرند؛ به جانم قسم که تو خود می دانی که اگر این امر به دست ما می افتاد، بخاطر آن فضل و کمالات ما ذره افزوده نمی گشت

ص: ۴۵۵

و مقام و جایگاه ما بواسطه آن والاتر نمی گشت، چرا که ما خود اهل فضل و جایگاه عالی هستیم و هیچ صاحب فضلی جز به فضل و ارج و قرب ما فضیلت نیافته و کسی از پیش جستگان جز به پیشگامی ما، پیش نرفته است و اگر هدایت ما نبود، احدی ره نمی یافت و از آن کوری به بینش دست نمی یافتند و از ستم پیشگی به میانه روی، گرایش نمی یافتند. پس عثمان گفت: ای ابن عباس، تا به کی این سخنان از شما به من می رسد؟! فکر کنید که من هیچ به شما نزدیک نبودم. آیا این حق را بر شما نداشتم که نظارت نمایم و نزد شما رأی و نظری اظهار نمایم؟ آری به خدای کعبه ولی این جدایی، سخن گفتن در حق مرا برای شما هموار و آسان نمود و شما را به این شتابزدگی در رفتار با من کشاند. و خدا خود یاریگر است - . اینجا در شرح النّهج ۹: ۱۰، و در الموفّقیّات: ۶۰۶ قسمی از متن ساقط شده است که چنین می باشد: ابن عباس گفت: صبر کن تا با علی صحبت کنم و آنکه آنسان که نظر وی باشد، جوابی برایت خواهم آورد. عثمان گفت: چنین کن که من کار خود کرده ام و همواره درخواست نموده ام و اکنون دیگر طلب نخواهم کرد و دیگر نه پاسخ گفتن شما را می خواهم و نه سرزنش شدن از سوی شما را. - .

ابن عباس گوید: بیرون آمدم و علی علیه السلام را دیدم و دریافتم که خشم و غضبی که در اوست، چندین برابر حال عثمان

بود و خواستم او را آرام کنم ولی اجازه نداد و من به خانه ام آمدم و در خانه ام را بستم و از آندو بر کنار ماندم و این مساله به گوش عثمان رسید و کسی را به دنبال من فرستاد و من به نزد او آتش خشمش فروکش کرده بود رفتم. او به من نگاه کرد و سپس خندید و گفت: ای ابن عباس! چه شد که در این مدت نزد ما نیامدی؟ اینکه دیگر نزد ما نیامدی دلیل بر آن چیزی است که درباره آن رفیقت اعتقاد داری و از شرایط و احوال او در دل داری. خدا میان ما و شما داور باشد. بهتر است سخنی غیر از این سر کنیم. ابن عباس گوید: عثمان پس از آن هر گاه چیزی درباره علی می شنید و من قصد تکذیب آن سخن را داشتم می گفت: نه، دیگر آن روز جمعه ای را که بس درنگ کردی و نخواستی به نزد ما بیایی، به یادم نیاور. و من نمی دانستم که چگونه جواب او را بدهم.

در همین کتاب - . الموفّقیّات: ۶۱۰- ۶۱۲، با اندک تفاوتی. - از زبیر بن بکّار به نقل از عبد الله بن عباس روایت است که

گفت: هرگز از پدرم چیزی درباره عثمان نشنیدم که او را سرزنش کند یا او را معذور شناسد و هرگز چیزی درباره او نپرسیدم تا مبادا به چیزی که او قبول ندارد اشاره کرده باشم و ما یک شب نزد پدرم بودیم و شام می خوردیم که گفتند: امیر مومنان عثمان بر در خانه است. پدرم گفت: اجازه دهید وارد شود. وی داخل آمد و پدرم بر زیرانداز خود برای او جا باز کرد و او با پدرم اندکی شام خورد و چون سفره را برچیدند، حاضران در آن مجلس برخاستند و من ماندم و عثمان حمد و ثنای خدا گفت و اینگونه سخن گفت: و اما ای دایی! من به نزد تو آمده ام تا درباره برادر زاده ات علی که مرا ناسزا گفته و رسوایم نموده و با من قطع رابطه نموده و بر دین من هم ایراد گرفته، عذرخواهی کنم و هان که من از شما به خدا پناه می برم ای نوادگان عبد المطلب! به راستی که شما را حقی است که مدعی هستید از شما غصب گشته است ولی مگر خود شما نبودید که آنرا به دست کسی سپردید که این کار را با شما کرد حال آنکه من در پیوند خویشاوندی از او به شما نزدیکترم؟ و من هیچیک از شما به جز علی را سرزنش نکردم و پیش از این از من خواسته بودند که به او سخت بگیرم و من بخاطر خدا و این خویشاوندی او را به حال خود رها کردم و می ترسم که او مرا راحت نگذارد و من هم او را راحت نگذارم. ابن عباس گوید: پدرم حمد و ثنای الهی بر زبان راند و گفت: اما ای خواهر زاده من، اگر تو می گویی از علی دل خوشی نداری، من نیز گمان نمی کنم علی از تو خشنود باشد و تنها علی نبوده که درباره تو بد گفته بلکه دیگران نیز چنین گفته اند و اگر تو خود را نزد مردمان مقصر بدانی، ایشان نیز خود را درباره تو مقصر می دانند و اگر تو از آنچه بر آن نشسته ای، به زیر آیی و ایشان بر آنچه از آن به زیر آمده اند، فراز گردند، و تو از ایشان بگیری و ایشان از تو باز پس گیرند، مشکلی پیش نمی آید؟ عثمان گفت: این کار با خود شما دایی و تو قاضی میان من و ایشان. پدرم گفت: پس این سخن را به نقل از تو به ایشان می گویم. گفت: آری و رفت. چیزی نگذشته بود که گفتند: امیر مومنان پشت در است. پدرم گفت اجازه ورود دهید و او وارد شد و بر پا ایستاد و ننشست و گفت: عجله نکن دایی تا من خود به تو بگوییم. ناگاه ما مروان بن الحکم را دیدیم که پشت در نشسته بود و منتظر بازگشت او بود و هم او بود که وی را از آن رأی اولش بازگردانده بود. پدرم به من رو کرد و گفت: پسرم! هرگز این اندیشه را عملی نخواهد کرد.

و سپس گفت: پسرم! تا آنگاه که این امر حتمی را ببینی، زبان در کام گیر. سپس دستانش را فراز کرد و گفت: خداوندا پیش از آنروز که به چیزی برسم که خیری برایم ندارد، جانم را بگیر و یک جمعه از آن روز نگذشته بود، که وی درگذشت.

و هم از زبیر بن بکّار - . چنانکه ابن أبی الحدید در شرح نهج البلاغه

۹: ۱۸ با اندک تفاوتی آنرا درج کرده است. - در همین کتاب - . الموفّقیّات: ۶۱۴- ۶۱۷. - از ابن عباس روایت است که گفت: در ایام خلافت عثمان، روزی نماز عصر را خواندم و از مسجد بیرون رفتم و ناگاه عثمان را تنها در یکی از کوچه های مدینه دیدم و به قصد بزرگداشت و احترام به جایگاه و مقام او، به استقبالش رفتم و او گفت: آیا علی را دیده ای؟ گفتم: در مسجد از او جدا شدم و اگر اکنون آنجا نباشد، در خانه اش است. گفت: در خانه اش که نبود، او را در مسجد پیدا کن برای من و با هم به سمت مسجد رفتم و علی را دیدیم که بیرون می آید . ابن عباس گوید: و روز پیش از آن نزد علی علیه السلام بودم و سخن از عثمان به میان آمد و اینکه به قصد و با آگاهی به وی اتهام می زند. و امام گفته بود: هان ای ابن عباس سوگند که درمان کار او سخن نگفتن با او و رویارو نشدن با اوست. به او گفتم: خدا عمرت دهد ! چطور چنین چیزی ممکن است؟ اگر ترکش گویی و آنگاه او کسی را به دنبالت فرستد،آنگاه چه خواهی کرد؟ گفت: خود را به بیماری می زنم و هر وقت لازم شد، همین را بهانه می کنم و آنگاه چه کسی مرا زور خواهد کرد؟ گفتم: هیچکس. ابن عباس گوید: وقتی چشم علی علیه السلام که از مسجد بیرون می آمد، به ما افتاد، چنان خود را به آن راه زد و خواست به گونه ای راه خود را بگیرد که عثمان این حال او را دریافت. عثمان به من نگاه کرد و گفت: می بینی ابن عباس! پسر دایی ما از دیدار ما بیزار است. گفتم: چرا حال آنکه این دیگرانند که باید حق تو را رعایت کنند و او از جایگاه برتر تو آگاه است. و چون نزدیک هم شدیم، عثمان سلام کرد و او پاسخ گفت. عثمان گفت: اگر به مسجد می روی، ما به قصد دیدن تو آمده ایم و اگر به دیگر جا ره می سپری، به دنبال تو خواهیم آمد. علی علیه السلام گفت: کدامیک را دوست داری؟ گفت: به مسجد بنشین و آندو وارد شدند و عثمان دست او را گرفت و به سمت قبله فرستاد و علی اندکی با فاصله، از او قرار گرفت و رو به آن نشست و عثمان در کنار او نشست

ص: ۴۵۸

و من دور از ایشان ایستادم و هر دو مرا فراخواندند و به نزد ایشان رفتم و عثمان حمد الهی گفت و بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم درود فرستاد و گفت: اما بعد، ای پسرعموها و پسردایی های من. اکنون که هر دوی شما را صدا زده ام، می خواهم همزمان درباره رضایتم از یکی از شما و قدرتم بر آن دیگری زبان به گلایه بگشایم ... تا پایان سخنش.

ابن عباس گوید: پس علی علیه السلام سر فرو افکند و من نیز همراه با او مدتی سر فرو افکندم. من او را بس بزرگتر از آن می دیدم که بخواهیم پیش از او لب به سخن بگشایم و اما او می خواست که من هم از طرف خودم و هم از طرف او سخن گویم. سپس به او گفتم: سخن می گویی یا من به جای شما سخن گویم؟ گفت: بلکه تو از طرف من و خودت سخن بگو. پس من حمد الهی گفته و بر رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم درود و ثنا دادم و گفتم: ... و آن سخن را ذکر می کند - . چنانکه در شرح نهج البلاغه اثر ابن أبی الحدید ۹: ۱۹، با قدری تصرف. - . گوید: پس علی به من نگاهی انداخت که بر خود لرزیدم. و گفت: رهایش کن که به همین احوالی که دارد خودش کم کم دلش آرام و راضی گردد که به خدا سوگند اگر

دلهایمان پیش چشم او گرفته شود و انـدرون وجود پنهانمان برایش آشـكار گردد تا به چشم خود آنسان كه اكنون درباره آن به گوشـش می شـنود، آنرا ببینـد، همچنان ما را با این بـددلی اش، متهم می گرداند. به خدا كه من كسـی نیسـتم كه مرا بروی تخته سلاخی بیندازند و به راستی كه از پشت هم نتوانند به من خنجر بزنند و به حقیقت كه این سخن او كج خلقی و بدرفتاری با ماست - . چنانكه در شـرح نهـج البلاغه اثر ابن أبی الحدیـد ۹: ۲۰، با انـدك تفاوتی. - .. و سـپس سـخن عثمان و آنچه در پاسخ به علی علیه السلام بیان می كند را ذكر نموده و سپس می گوید: من دست هر دو را گرفتم تا آنكه با هم دست بدهند و صلـح نمایند و بروی هم بخندند و من از نزد ایشان برخاسـتم و آن دو به مشورت با هم نشسـته و درباره اموری با هم حرفهایی زدند و سخنانی رد و بدل كردند و سپس از هم جدا شدند و به خدا كه

ص: ۴۵۹

پس از آنروز هیچوقت یكی از آندو با من دیدار نكرد مگر آنكه درباره آن دیگری كلامی تند و تیز می گفت كه سینه شتر را هم زخمی می كرد، و دریافتم كه پس از این، هرگز به سوی صلح ره نمی برند.

ابن ابی الحدیـد - . شـرح نهـج البلاغه اثر ابن أبی الحدیـد ۹: ۲۲، با قـدری تصـرف. - همچنین از شـیخش ابی عثمان جاحظ روایت می كنـد كه گفت: در كتابی كه در آن عـذرها و حجتهایی برای رفع نكوهش از رفتار و كردار عثمان درج شده است، آمده است: علی علیه السـلام ناخوش احوال گشت و در این هنگام عثمان به عیادت او آمد و علی علیه السـلام این بیت شعر را خوانـد كه: و چه بسـا عیادت كننـده ای كه نه از سـر محبت به دیـدار می آیـد، و دوست دارد كه این فرد ناخوش، بمیرد. پس عثمان گفت: به خـدا نمی دانم كه آیا زنده ماندن تو را بیشتر می پسـندم یا مردنت را. اگر جان بسپری، از دست دادنت دلم را خون می كنـد و اگر زنـده بمانی، زنـده بودنت مرا به دشواری افكند و تا تو هستی همیشه طعنه زنندگانی هسـتند كه تو را سپر خـود كرده و پس از جرات كردنشـان، به تو پنـاه می آورنـد. علی علیه السـلام فرمود: چه بـاعث شـده كه من سپر بلای طعنه زننـدگان و ایراد كنندگان به تو باشم. به راستی كه این سوء ظن توست كه مرا در این جایگاه قرار داده و اگر از جهت من می ترسـی، برایت به خـدا سوگنـد می خورم و قول می دهم كه هرگز و تا هرگاه كه آب دریا، پشـمی را خیس می كند، از طرف من تو را آزاری نرسـد و به حقیقت من رعایت حال تو را خواهم كرد و از تو دفاع خواهم كرد ولی این امر نیز مرا نزد تو فایده ای نخواهـد داشت. و امـا این سـخنت كه از دست رفتن من دلت را خون می كنـد، هرگز هرگز تـا وقتی ولیـد و مروان را كنار دست خود داری، از نبود من ناراحت نخواهی شـد و اینجا بود كه عثمان برخاست و رفت. گویـد - . یعنی ابن أبی الحدیـد در شرح نهج البلاغه ۹- ۲۲، با قدری تصـرف. - : و روایت شده كه این عثمان بود كه این بیت را بر زبان جاری كرد و آن زمانی بود كه ناخوش شده بود

ص: ۴۶۰

و علی علیه السـلام به عیـادت او رفته بود و عثمان گفت: و چه بسا عیادت كننـده ای كه نه از سـر محبت به دیـدار می آیـد، و دوست دارد كه این فرد ناخوش، بمیرد.

و ابن ابی الحدید - . شرح نهج البلاغه ۹- ۲۳. - از ابی سعد الآبی روایت می كند كه گفت: و در كتابش از ابن عباس روایت

کرده کـه گفـت: میـان عثمـان و علی علیه السـلام سـخنی درگرفت و عثمـان گفت: من چه کنم اگر قریشـیان شـما را دوسـت نداشـتند و هفتاد تن از ایشان را که چهره هاشان، تو گویی زبرین گوشوارهای طلایی بود و بینیهایشان پیش از لبهایشان شـتاب می کرد - . چهره را به گوشواره طلاـ تشبیه نموده زیرا که گوشوارهـای آویخته از بالای گوش رمز نهایت زیبایی بوده است و تعبیر \\"بینی شان پیش از لبهاشان شـتاب می کرد\\" کنایه از زیبارویی است و نزد عرب بلندی بینی نشانی از زیبارویی بوده و خلاف آن بینی های پهن فروخفته بود که چهره نوکران سیه چرده عربها چنان بود. - ، در جنگ بدر کشته بودید.

گویـد: کتـاب مـذکور همچنین روایت می کنـد: آنگـاه که مردم آنسـان بر عثمـان خشم گرفتنـد، وی بـا تکیه بر مروان بر پای ایسـتاد و برای مردم خطبه ای خواند و گفت: براستی که هر امتی را آفتی است و همانا که آفت این امت و تباهی نعمت ایشان، گروهی عیبجویـان طعنه زن است که آنچه خوشـتان آیـد نشانتـان می دهنـد ولی در دل چیزها دارنـد که شـما را خوش نیایـد. مشـتی شترمرغ صـفت هسـتند که به دنبـال هر صـدایی راه می افتنـد و همانسـان که بر عمر کینه و خشم گرفتنـد و او ایشـان را سرکوب کرده و تارومـار نمود، بر من هم دل سـیه داشـته انـد و به راستی که من نسبت به او یـاریگرانی آشـناتر و طرفـدارانی پرشمارتر دارم ولی چگونه است که من در اموال اضافی آنسان که دلم خواهد، دخل و تصرف نکنم.

ص: ۴۶۱

در الموفقیات نیز از ابن عباس روایت می کند که عثمان در خطاب به عمار، آنگاه که سـخنی از علی علیه السلام به میان آورد اینگونه گفت: هان که تو از دشمنان ما و از پیروان ایشان هستی.

**[ترجمه]

بیان

أقول: لاـ یریب عاقـل بعـد النظر فی تلک الأخبار الّتی رواها أتباع عثمان و أحبّاؤه فی أنّها تـدلّ علی أنّه کان ینزل أمیر المؤمنین علیه السـلام منزله العـدوّ، و یری أتبـاعه علیه السـلام من المبغضـین له، کما هو الواقع و الحقّ، و کفی بمعاداه أمیر المؤمنین علیه السلام له آیه ل ... و قال فی القاموس (۴)الخمر بالتحریک ما واراک من شجر و غیره ..

و جاءنا علی خمره بالکسر و خمر محرّکه-: فی سرّ، و غفله و خفیه.

و فی الصحاح (۵)یقال (۶)للرّجل إذا اختل (۷)صاحبه: هو یدبّ له الضرّاء و یمشی له الخمر.

قوله: تشطّ بکسر الشین و ضمّها- .. أی تبعد (۸)

و فی الصحاح (۹)تجرّم علیّ فلان .. أی ادّعی ذنبا لم أفعله (۱۰)

قوله علیه السلام: ما أنا ملقی علی وضمه .. أی لست بذلیل کاللحم المطروح یأخذ منه من شاء.

۱- ابن أبی الحدید فی شرحه ۹- ۱۱.

۲- الموفّقیّات للزّبیر بن بکّار: ۶۰۸.

۳- فی المصدر: شنائنا.

۴- القاموس ۲- ۲۳، و انظر: لسان العرب ۴- ۲۵۶- ۲۵۷.

۵- الصحاح ۲- ۶۵۰.

۶- فی ک: فقال.

۷- فی الصحاح: ختل.

۸- کما فی القاموس ۲- ۳۶۸، و الصحاح ۳- ۱۱۳۷، و لسان العرب ۷- ۳۳۳.

۹- الصحاح ۵- ۱۸۸۶.

۱۰- و مثله فی لسان العرب ۱۲- ۹۱ و غیره.

قال الجوهری (۱)الوضم: کلّ شی ء یجعل علیه اللّحم من خشب أو باریه یوقی به من الأرض.

و قال (۲)هاض العظم یهیضه هیضا .. أی کسره بعد الجبور .. و یقال:

هاضنی الشّی ء: إذا ردّک فی مرضک.

و قال (۳)الدّریّه: البعیر أو غیره یستتر به الصّائد فإذا أمکنه الرّمی رمی.

قال أبو زید: هو (۴)مهموز لأنّها تدرأ نحو الصّید .. أی تدفع.

و قال (۵)و الدّریّه أیضا-: حلقه یتعلّم علیها الطّعن.

أقول: و ذکر فی المعتلّ (۶)، عن الأصمعیّ: الدّریّه بالمعنیین بالیاء المشدّده من غیر همز.

و الفیروزآبادی (۷)الدریّه بالمعنی الأخیر (۸)کذلک، و بالجمله یظهر منهما أنّ الوجهین جائزان.

و الشنوف بالضم-: جمع الشّنف بالفتح و هو القرط الأعلی (۹)

ص: ۴۶۳

۱- الصحاح ۵- ۲۰۵۳، و انظر ما جاء فی النهایه ۵- ۱۹۹، و لسان العرب ۱۲- ۶۴۰.

۲- الصحاح ۳- ۱۱۱۳، و أورده فی مجمع البحرین ۴- ۲۳۳، و النهایه ۵- ۲۸۸.

۳- الصحاح ۱- ۴۹.

۴- فی المصدر: و هو.

۵- الصحاح ۱- ۴۹، و انظر هذا و الذی قبله فی لسان العرب ۱- ۷۴، و النهایه ۲- ۱۱۰ و غیرهما.

۶- أی الجوهریّ فی الصحاح فی ماده: دری. قال ۶- ۲۳۳۵: الدریه- غیر مهموز- و هی دابه یستتر بها الصائد فإذا أمکنه رمی، و قال أبو زید: هو مهموز لأنّها تدرأ نحو الصید .. أی تدفع. أقول: لعلّ مراده من المعنیین: الاستتار، و الدفع. فإن الدریه بمعنی حلقه یتعلّم .. لا توجد فی المعتل من الصحاح. و مثله فی لسان العرب ۱۴- ۲۵۵. نعم قد أورد المعنی الأخیر فی النهایه ۲- ۱۱۰، و نسبه إلی القیل.

۷- القاموس ۴- ۳۲۷.

۸- المراد من المعنی الأخیر هو ما یتعلّم علیه الطعن.

۹- قاله فی الصحاح ۴- ۱۳۸۳، و القاموس ۳- ۱۶۰، و لاحظ مجمع البحرین ۵- ۷۶، و النهایه ۲- ۵۰۵.

و قوله: يسرع أنفهم .. بيان لطول أنوفهم و هو ممّا يزيد فى الحسن.

**[ترجمه]به نظرم هيـچ عاقلى پس از تامل در اخبارى كه طرفداران و دوسـتداران عثمان روايت كرده اند، شك نمى كند كه اين اخبـار بيـانگر آن است كه وى امير المومنين على عليه السـلام را بعنوان دشـمن خود مى دانست و يـاران آن حضـرت را از كينه جويان نسبت به خود مى شناخت و به حقيقت نيز چنين بود و همين مخالفت امير المومنين عليه السلام با وى خود بهترين نشانه نفاق و رسوايى او در دنيا و آخرت است.

بحار الأنوار (ط - بيروت) ؛ ج ٣١ ؛ ص۴۶۲

در القاموس «۴» آمـده است: الخمر بـا حركت ميم هر آنچه از درخت و غير آن كه شـخص را بپوشانـد است و عبارت و جاءنا على خمره با كسـر خاء و يا خمر با حركت ميم يعنى پنهانى و در خفا و به حال غفلت رقيبان. و در الصحاح «۵» امده: يقال «۶» للرّجل إذا اختل «۷» صاحبه: هو يدبّ له الضـرّاء و يمشـى له الخمر. يعنى در باره كسـى كه به دوستش آسيب رساند گويند: او براى وى بـدبختى به ارمغان مى آورد و پنهانى در حقش فسادانگيزى مى كند . و لفظ تشط به كسـر شـين و ضم آن يعنى دور مى شود «۸» و در الصـحاح «۹» آمـده كـه تجرّم علىّ فلاـن .. يعنى كه اتهـام گنـاهى كه نكرده ام را به من زد «۱۰» و اين قول حضرت كه: ما أنا ملقى على وضمه.. يعنى من بسان گوشت فروافتاده بر تخته نيستم كه هر كه هر قدر خواست از آن بر گيرد.

(۱) شرح ابن أبى الحديد ۹- ۱۱.

(۲) الموفّقيّات اثر الزّبير بن بكّار: ۶۰۸.

(۳) در منبع: شنائنا.

(۴) القاموس ۲- ۲۳، و نيز: لسان العرب ۴- ۲۵۶- ۲۵۷.

(۵) الصحاح ۲- ۶۵۰.

(۶) در نسخه (ك): فقال يعنى و گفت، كه درست نيست.

(۷) در الصحاح: ختل آمده كه بمعنى فريب دادن است.

(۸) چنانكه در القاموس ۲- ۳۶۸، و الصحاح ۳- ۱۱۳۷، و لسان العرب ۷- ۳۳۳ است.

(۹) الصحاح ۵- ۱۸۸۶.

(۱۰) و نيز در لسان العرب ۱۲- ۹۱ و غيره.

الجوهری گوید«۱»: الوضم بمعنی هر چیزی از جنس چوب یا تخته بریده شده است که گوشت را بروی آن گذارند تا به خاک زمین نیالاید و گوید«۲» هاض العظم یهیضه هیضا .. یعنی استخوان را پس از جوش خوردن بار دیگر شکست و گفته می شود: هاضنی الشّی ء: فلان چیز بیماری ام را عودت داد و گوید«۳» الدّریّه: شتر یا چیزی دیگر که شکارچی پشت آن کمین نماید تا وقتی که بتواند تیر اندازد، تیرش را رها کند. ابوزید گوید : این کلمه «۴» با همزه است چرا که تدرأ نحو الصید یعنی تدفع: پیش می راند، پرتاب می کند. می گویم: اصمعی در المعتل «۶» الدریّه را به هر دو معنی با یاء مشدده و بدون همزه آورده است. فیروزآبادی «۷» گوید: الدریّه به این معنی اخیر«۸» است و در کل با توجه به نظر ایشان هر دو وجه جایز است. و الشنوف با ضمه: جمع الشنف با فتحه است که گوشواره بالای گوش است.

(۱) الصحاح ۵- ۲۰۵۳، و بنگرید آنجه در النهایه ۵- ۱۹۹، و لسان العرب ۱۲- ۶۴۰ آمده است .

(۲) الصحاح ۳- ۱۱۱۳، و نیز در مجمع البحرین ۴- ۲۳۳، و النهایه ۵- ۲۸۸.

(۳) الصحاح ۱- ۴۹.

(۴) در منبع: و این کلمه.

(۵) الصحاح ۱- ۴۹، و بنگرید این واژه و قبلی را در لسان العرب ۱- ۷۴، و النهایه ۲- ۱۱۰ و غیر آن.

(۶) یعنی الجوهریّ در الصحاح در ماده: دری. گوید ۶- ۲۳۳۵: الدریه- غیر مهموز- و آن حیوانی باشد که شکارچی پشت آن پنهان می شود و چون فرصت فراهم شود، تیر اندازد. و ابوزید گوید که این واژه مهموز است چرا که تدرأ نحو الصید بمعنی تدفع یعنی پیش می برد یا پیش می راند . می گویم: شاید منظورش از هر دو معنی استتار و پیش بردن باشد چرا که الدریه بمعنی گروهی حلقه زدگان که چیزی می آموزند در بخش معتل الصحاح و نیز در لسان العرب ۱۴ – ۲۵۵ یافت نمی شود ، هر چند که النهایه ۲ – ۱۱۰ این معنی اخیر را آورده و آنرا به یک قیل نسبت داده است.

(۷) القاموس ۴- ۳۲۷.

(۸) مراد از معنای اخیر آنچه که با آن آموزش پرتاب تیر و نیزه ببینند، است.

(۹) در الصحاح ۴- ۱۳۸۳، و القاموس ۳- ۱۶۰، و نیز بنگرید: مجمع البحرین ۵- ۷۶، و النهایه ۲- ۵۰۵.

ص: ۴۶۳

و این قول وی: یسرع أنفهم .. به معنی بلند بودن بینی هایشان است که نشانه افزونی زیبایی چهره است.

**[ترجمه]

ج (۱)رُوِیَ أَنَّ یَوْماً مِنَ الْأَیَّام قَالَ عُثْمَانُ (۲)لِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ: إِنَّکَ إِنْ تَرَبَّصْتَ بِی فَقَدْ تَرَبَّصْتَ بِمَنْ هُوَ خَیْرٌ مِنْکَ وَ مِنِّی (۳)، قَالَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ: وَ مَنْ هُوَ خَیْرٌ مِنِّی؟. قَالَ: أَبُو بَکْرٍ وَ عُمَرُ. فَقَالَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ:

کَذَبْتَ أَنَا خَیْرٌ مِنْکَ وَ مِنْهُمَا، عَبَدْتُ اللَّهَ قَبْلَکُمْ وَ عَبَدْتُهُ بَعْدَکُمْ..

**[ترجمه]الاحتجاج - . الاحتجاج ۱: ۱۵۷ - : روزی عثمان به علی بن ابی طالب علیه السلام گفت: اگر تو در کمین من نشینی، به راستی که به کمین آنکس که از من و از تو برتر است، نشسته ای. علی علیه السلام فرمود: و کیست که از من برتر است؟ گفت: ابوبکر و عمر. علی علیه السلام فرمود: هرگز چنین نیست، من از تو و از آندو برترم. پیش از شما خدا را پرستیدم و پس از شما نیز خدا را پرستیده ام.

**[ترجمه]

«۴»

کا (۴)عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی، عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ، عَنْ عَلِیِّ بْنِ رِئَابٍ، عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: إِنَّ جَمَاعَةً مِنْ بَنِی أُمَیَّةَ فِی إِمْرَهِ (۵)عُثْمَانَ اجْتَمَعُوا فِی مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فِی یَوْمِ جُمُعَهٍ وَ هُمْ یُرِیدُونَ أَنْ یُزَوِّجُوا رَجُلًا مِنْهُمْ، وَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ قَرِیبٌ مِنْهُمْ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: هَلْ لَکُمْ أَنْ نُخْجِلَ عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ السَّاعَهَ، نَسْأَلُهُ أَنْ یَخْطُبَ بِنَا وَ یَتَکَلَّمَ (۶)فَإِنَّهُ یَخْجَلُ وَ یعین [یَعْیَا] بِالْکَلَامِ؟!، فَأَقْبَلُوا إِلَیْهِ، فَقَالُوا: یَا أَبَا الْحَسَنِ! إِنَّا نُرِیدُ أَنْ نُزَوِّجَ فُلَاناً فُلَانَهَ وَ نَحْنُ نُرِیدُ أَنْ تَخْطُبَ (۷)، فَقَالَ: فَهَلْ تَنْتَظِرُونَ أَحَداً؟.

فَقَالُوا: لَا، فَاللَّهِ (۸)مَا لَبِثَ حَتَّی قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمُخْتَصِّ بِالتَّوْحِیدِ، الْمُقْدِمِ (۹)بِالْوَعِیدِ، الْفَعَّالِ لِمَا یُرِیدُ، الْمُحْتَجِبِ بِالنُّورِ دُونَ خَلْقِهِ، ذِی (۱۰)الْأُفُقِ الطَّامِحِ،

۱- الاحتجاج ۱- ۱۵۷- طبعه إیران-، ۱- ۲۲۹- طبعه النّجف-.

۲- فی المصدر: عثمان بن عفّان.

۳- فی المصدر: بتقدیم و تأخیر: منّی و منک.

۴- الکافی- الفروع- ۵- ۳۶۹- ۳۷۰، باب خطب النّکاح، حدیث ۱.

۵- فی المصدر: إماره، و هی نسخه علی مطبوع البحار.

۶- فی المصدر: و نتکلّم.

۷- فی الکافی زیاده: بنا.

۸- فی س: و اللّه، و فی الفروع من الکافی: فو اللّه.

۹- فی المصدر: المتقدّم.

١٠- فی س: ذوی.

وَ الْعِزِّ الشَّامِخِ، وَ الْمُلْكِ الْبَاذِخِ، الْمَعْبُودِ بِالْآلَاءِ، رَبِّ الْأَرْضِ وَ السَّمَاءِ، أَحْمَدُهُ عَلَى حُسْنِ الْبَلَاءِ، وَ فَضْلِ الْعَطَاءِ، وَ سَوَابِغِ النَّعْمَاءِ، وَ عَلَى مَا يَدْفَعُ رَبُّنَا مِنَ الْبَلَاءِ، حَمْداً يَسْتَهِلُّ لَهُ الْعِبَادُ، وَ يَنْمُو بِهِ الْبِلَادُ، وَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَمْ يَكُنْ شَيْ ءٌ قَبْلَهُ وَ لَا يَكُونُ شَيْ ءٌ بَعْدَهُ، وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ اصْطَفَاهُ بِالتَّفْضِيلِ وَ هَدَى بِهِ مِنَ التَّضْلِيلِ، اخْتَصَّهُ لِنَفْسِهِ، وَ بَعَثَهُ إِلَى خَلْقِهِ بِرِسَالاتِهِ وَ بِكَلَامِهِ، يَدْعُوهُمْ إِلَى عِبَادَتِهِ وَ تَوْحِيدِهِ وَ الْإِقْرَارِ بِرُبُوبِيَّتِهِ وَ التَّصْدِيقِ بِنَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، بَعَثَهُ عَلَى حِينِ فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ، وَ صَدْفٍ عَنِ الْحَقِّ، وَ جَهَالَةٍ (١)، وَ كُفْرٍ بِالْبَعْثِ وَ الْوَعِيدِ، فَبَلَّغَ رِسَالاتِهِ، وَ جَاهَدَ فِي سَبِيلِهِ، وَ نَصَحَ لِأُمَّتِهِ، وَ عَبَدَهُ حَتَّى أَتَاهُ الْيَقِينُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ كَثِيراً، أُوصِيكُمْ وَ نَفْسِي بِتَقْوَى اللَّهِ الْعَظِيمِ، فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ جَعَلَ لِلْمُتَّقِينَ الْمَخْرَجَ مِمَّا يَكْرَهُونَ، وَ الرِّزْقَ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُونَ، فَتَنَجَّزُوا مِنَ اللَّهِ مَوْعِدَهُ (٢)، وَ اطْلُبُوا مَا عِنْدَهُ بِطَاعَتِهِ، وَ الْعَمَلِ بِمَحَابِّهِ، فَإِنَّهُ لَا يُدْرَكُ الْخَيْرُ إِلَّا بِهِ، وَ لَا يُنَالُ مَا عِنْدَهُ إِلَّا بِطَاعَتِهِ، وَ لَا تُكْلَانَ فِيمَا هُوَ كَائِنٌ إِلَّا عَلَيْهِ، وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ:

أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ اللَّهَ أَبْرَمَ الْأُمُورَ وَ أَمْضَاهَا عَلَى مَقَادِيرِهَا فَهِيَ غَيْرُ مُتَنَاهِيَةٍ عَنْ مَجَارِيهَا دُونَ بُلُوغِ غَايَاتِهَا فِيمَا قَدَّرَ وَ قَضَى مِنْ ذَلِكَ، وَ قَدْ كَانَ فِيمَا قَدَّرَ وَ قَضَى مِنْ أَمْرِهِ الْمَحْتُومِ وَ قَضَايَاهُ الْمُبْرَمَةِ مَا قَدْ تَشَعَّبَتْ بِهِ الْأَخْلَاقُ (٣)، وَ جَرَتْ بِهِ الْأَسْبَابُ (۴)مِنْ تَنَاهِي الْقَضَايَا بِنَا وَ بِكُمْ إِلَى حُضُورِ هَذَا الْمَجْلِسِ الَّذِي خَصَّنَا اللَّهُ وَ إِيَّاكُمْ لِلَّذِي كَانَ مِنْ تَذَكُّرِنَا آلَاءَهُ وَ حُسْنَ بَلَائِهِ، وَ تَظَاهُرَ نَعْمَائِهِ، فَنَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَ لَكُمْ بَرَكَةَ مَا جَمَعَنَا وَ إِيَّاكُمْ عَلَيْهِ (۵)، وَ سَاقَنَا وَ إِيَّاكُمْ إِلَيْهِ، ثُمَّ إِنَّ فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ ذَكَرَ فُلَانَةَ

١- فی المصدر زیاده: بالرّبّ.

٢- فی الکافی: موعوده.

٣- فی المصدر: الأخلاف.

۴- فی الکافی زیاده: و قضی.

۵- فی س: إلیه.

بِنْتَ فُلَانٍ وَ هُوَ فِي الْحَسَبِ مَنْ قَدْ عَرَفْتُمُوهُ، وَ فِي النَّسَبِ مَنْ لَا تَجْهَلُونَهُ، وَ قَدْ بَذَلَ لَهَا مِنَ الصَّدَاقِ مَا قَدْ عَرَفْتُمُوهُ، فَرُدُّوا خَيْراً تُحْمَدُوا عَلَيْهِ، وَ تُنْسَبُوا إِلَيْهِ، وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ.

**[ترجمه]الکافی - . الکافی- الفروع- ۵: ۳۶۹- ۳۷۰، باب خطب النّکاح، حدیث ۱. - : شماری از اصحاب ما به نقل از احمد بن محمد بن عیسی به سندی که به ابی عبد الله علیه السلام می رسد روایت می کنند که ایشان فرمود: در زمان خلافت عثمان، گروهی از بنی امیه روز جمعه به منظور عقد ازدواج یکی از مردان خود، در مسجد رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم گرد آمدند و امیر المومنین علیه السلام در نزدیکی ایشان بود و یکی از ایشان به دیگری گفت: می خواهید الان علی علیه السلام را شرمسار سازیم، از او بخواهیم که برایمان خطبه بخواند و سخنرانی نماید؟ چرا که در این حال او خجالت خواهد کشید و از سخن در خواهد ماند! پس به ایشان روی کرده و گفتند: ای ابا الحسن! ما می خواهیم فلان خانم را به همسری فلانی در آوریم و از شما می خواهیم که برایمان خطبه بخوانی. فرمود: آیا منتظر کسی هستید؟ گفتند: نه. و به خدا سوگند که لحظه ای درنگ نکرد و چنین سخن آغاز نمود: حمد و ثنا خدایی راست که توحید تنها وی را سزد، آن تنها وجودی که با وعید و هشدار بی درنگ کارش پیش برد و هر آنچه خواهد به کردار آورد. هم او که به پرده ای از نور از نگاه بندگانش نهان است و افقهای فرازمند و

ص: ۴۶۴

عزت والای دست نایافتنی و فرمانروایی شکوهمند وراست. هم او که در سپاس نعماتش پرستشش کنند و خداوندگار آسمان و زمین است. بر نیک کردارش حمد و ثنایش گوییم و بر فضل بخشش و عطایش و نعمتهای بی پایانش و بر آن درد و بلاهایی که از ما باز می دارد. حمد و ثنایی که بندگان بر زبان جاری کنند و سرزمین بدان آبادان گردد. شهادت می دهم که خدایی جز پروردگار یکتا نیست و یگانه ایست که او را انبازی نیست و پیش از او چیزی نبوده و پس از او هم نخواهد بود. و گواهی می دهم که محمد صلّی الله علیه و آله و سلم بنده و رسول خداست و خداوند او را برتری بخشیده و برگزید و مردمان را بواسطه او از گمراهی نجات بخشید. او را مخصوص خود گرداند و به رسالت خود و پیام حق برانگیخت و او ایشان را به پرستش خدا و یگانه دانستن او و اعتراف به ربوبیت وی و تصدیق پیامبرش صلّی الله علیه و آله و سلم فراخواند. او را آنهنگام که دیگر خبری از پیامبران نبود و مردمان از حق برگشته بودند و جهالت و کفر به فرستاده شدن پیامبران و هشدار و انذار نسبت به آخرت فراگیر شده بود، بعثت داد و او رسالتهای پروردگارش را ابلاغ نمود و در راه او جانفشانی کرد و برای امت او خیرخواهی نمود و همچنان او را پرستید تا آنکه هنگام رحلتش که درود خداوند و رحمت بیکرانش بر او و خاندانش باد، رسید. شما را و خود را به تقوای الهی سفارش می کنم که خداوند عز و جل پرهیزکاران را از آنچه نمی پسندند، رهایی عطا فرمود و از آنجا که هرگز نپندارند، روزیشان بخشید، پس اکنون منتظر عملی شدن وعده خداوند باشید و با سرنهادن به امرش، فضل و نعمت او را بجویید و هر آنچه دوست دارد، به کار بندید که جز بواسطه آن خیری به دست نیاید و آنچه نزد اوست، جز با سر سپردن به دستور او فراچنگ نمی آید و در هر آنچه هست و نیست جز بر او تکیه ای نیست و جز به وجود او قوّت و توانی نیست. اما بعد، به راستی که خداوند همه امور را بنا به حساب و اندازه اش برقرار نموده و جاری نموده است و این امور بدون رسیدن به مقصد و نهایتش، از مجرایی که خداوند به حکم خود برای آن مقدر نموده است، به در نمی رود و از دیرزمان از جمله امور حتمی و قضایای بایسته ای که خداوند مقدر نموده، آن اموری است که نسلها بواسطه آن دامنه ای

پهناور گرفته و خویشاوندیها گسترده گشته است و اکنون این رشته ما و شما را برای حضور در این مجلس که خداوند ما و شما را در آن برای یادآوری نعمتها و لطف بیکرانش و ذکر نیک بخششهایش مخصوص گردانده، گرد آورده است. پس اکنون از خداوند برکت آنچه را که ما و شما را بخاطرش جمع آورده و ما را همراه با شما به سمت آن روان داشته، برای خود و شما مسألت می نمایم. و اما فلانی فرزند فلانی نام فلان دختر،

ص: ۴۶۵

فرزند فلانی را برده و او در حسب و شخصیتش کسی است که خود می دانید و در نسبش برایتان ناشناخته نیست و آنچه خود می دانید را برای مهر او در نظر گرفته است. پس اکنون جوابی درخور دهید که بدان شما را ستایند و به نیکی آن شناخته شوید. و صلی الله علی محمد و آله و سلّم .

**[ترجمه]

بیان

المختصّ بالتوحید .. أی بتوحید الناس له (۱)أو بتوحیده لنفسه، فإنّه لم یوحّده حقّ توحیده غیره (۲)

المحتجب بالنور .. أی لیس له حجاب إلّا الظهور الکامل أو الکمال التامّ، أو عرشه محتجب بالأنوار الظاهره.

ذی الأفق الطامح: الطّموح: الارتفاع (۳)، و لعلّه کنایه عن ارتفاعه عن إدراک الحواس و العقول و الأوهام، أو عن أن یصل إلیه أحد بسوء، و کذا الفقرتان الآتیتان، و یحتمل التوزیع.

و الشّامخ: العالی (۴)، و کذا الباذخ (۵)

یستهلّ له العباد .. أی یرفعون به أصواتهم (۶)أو (۷)یستبشرون بذکره.

و ینمو به البلاد .. بزیاده النعم علی أهالیها.

بالتفضیل .. أی بان فضله علی جمیع الخلق.

من التضلیل .. أی لئلّا یضلّهم الشیطان أو یجدهم ضالّین، أو لئلّا یکونوا مضلّین.

ص: ۴۶۶

۱- لا توجد: له، فی س.

۲- فی ک: غیر- بدون ضمیر-.

۳- قاله فی مجمع البحرین ۲- ۳۹۳، و الصحاح ۱- ۳۸۸، و القاموس ۱- ۲۳۸.

۴- کما فی النهایه ۲- ۵۰۰، و القاموس ۱- ۲۶۲، و مجمع البحرین ۲- ۴۳۵.

۵- ذکره فی الصحاح ۱- ۴۱۸، و مجمع البحرین ۲- ۴۲۹، و النهایه ۱- ۱۱۰.

۶- نصّ علیه فی النهایه ۵- ۲۷۱، و لسان العرب ۱۱- ۷۰۱، و القاموس ۴- ۷۰، و مجمع البحرین ۵- ۵۰۰.

۷- فی ک: واو، بدلا من: أو.

و صدف .. أی میل و إعراض (۱)

حتی أتاه الیقین .. أی الموت المتیقّن.

و تنجّز الحاجه: طلب قضاءها لمن وعدها (۲)

و التوکّل: إظهار العجز و الاعتماد علی الغیر، و الاسم التکلان بالضم- (۳)

و قال الجوهری: انتهی عنه و تناهی .. أی کفّ (۴)

و قال: شعبت الشّی ء: فرقته، و شعبته: جمعته، و هو من الأضداد (۵)

**[ترجمه]مخصوص به توحید یعنی توحید و یگانه دانستن مردم وی را یا اینکه خداوند خود را به یگانگی می ستاید زیرا که کسی جز خود خداوند او را چنان که شایسته است، به یگانگی یاد نکرده است. پنهان در پرده نور یعنی حجاب و پرده ای بر او نیست مگر ظهور و پیدایی تام و تمام و یا عرش او به همین نورهای ظاهر پوشانده شده است.

ص: ۴۶۶

**[ترجمه]

«۵»

کا (۶)عَلِیٌّ، عَنْ أَبِیهِ، عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ، عَنِ ابْنِ أُذَیْنَهَ، عَنْ زُرَارَهَ، عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: حَجَّ النَّبِیُّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فَأَقَامَ بِمِنًی ثَلَاثاً یُصَلِّی رَکْعَتَیْنِ، ثُمَّ صَنَعَ ذَلِکَ أَبُو بَکْرٍ، ثُمَّ صَنَعَ ذَلِکَ عُمَرُ، ثُمَّ صَنَعَ ذَلِکَ عُثْمَانُ سِتَّ سِنِینَ ثُمَّ أَکْمَلَهَا عُثْمَانُ أَرْبَعاً، فَصَلَّی الظُّهْرَ أَرْبَعاً ثُمَّ تَمَارَضَ لِیَشُدَّ بِذَلِکَ بِدْعَتَهُ، فَقَالَ لِلْمُؤَذِّنِ: اذْهَبْ إِلَی عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ فَلْیَقُلْ (۷)لَهُ فَلْیُصَلِّ (۸)بِالنَّاسِ الْعَصْرَ، فَأَتَی الْمُؤَذِّنُ عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ لَهُ: إِنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ (۹)یَأْمُرُکَ أَنْ تُصَلِّیَ بِالنَّاسِ الْعَصْرَ، فَقَالَ: لَا (۱۰)، إِذَنْ لَا أُصَلِّی إِلَّا رَکْعَتَیْنِ کَمَا صَلَّی رَسُولُ اللَّهِ

ص: ۴۶۷

۱- صرّح به فی مجمع البحرین ۵- ۷۸، و القاموس ۳- ۱۶۱، و لسان العرب ۹- ۱۸۷، و الصحاح ۴- ۱۳۸۴.

۲- ذکر ذلک فی المصباح المنیر ۲- ۲۹۲، و القاموس ۲- ۱۹۳، و الصحاح ۳- ۸۹۸، و نظیره فی لسان العرب ۵- ۴۱۴.

۳- کما أورده الطریحی فی مجمع البحرین ۵- ۴۹۳، و قاله فی القاموس ۴- ۶۶، و لسان العرب ۱۱- ۷۳۶، و الصحاح ۵- ۱۸۴۵.

۴- الصحاح ۶- ۲۵۱۷، و فی لسان العرب ۱۵- ۳۴۳ مثله.

۵- الصحاح ۱- ۱۵۶، و بنصّه فی لسان العرب ۱- ۴۹۷.

۶- الکافی ۴- ۵۱۸- ۵۱۹، حدیث ۳، مع اختصار فی الإسناد من الماتن طاب ثراه.

٧- فی المصدر: فقل، و هو الظّاهر.

٨- فی ك: فليصلّى.

٩- فی الكافی زياده: عثمان.

١٠- لا توجد: لا، فی المصدر.

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، فَذَهَبَ الْمُؤَذِّنُ فَأَخْبَرَ عُثْمَانَ بِمَا قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ:

اذْهَبْ إِلَيْهِ وَ قُلْ (۱)لَهُ: إِنَّكَ لَسْتَ مِنْ هَذَا فِي شَيْ ءٍ، اذْهَبْ فَصَلِّ كَمَا تُؤْمَرُ. قَالَ عَلِيٌّ: لَا وَ اللَّهِ لَا أَفْعَلُ .. فَخَرَجَ عُثْمَانُ فَصَلَّى بِهِمْ أَرْبَعاً، فَلَمَّا كَانَ فِي خِلَافَةِ مُعَاوِيَةَ وَ اجْتَمَعَ النَّاسُ عَلَيْهِ وَ قُتِلَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَجَّ مُعَاوِيَةُ فَصَلَّى بِالنَّاسِ بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ الظُّهْرَ ثُمَّ سَلَّمَ، فَنَظَرَتْ بَنُو أُمَيَّةَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ وَ ثَقِيفٌ وَ مَنْ كَانَ مِنْ شِيعَةِ عُثْمَانَ ثُمَّ قَالُوا: قَدْ قَضَى عَلَى صَاحِبِكُمْ وَ خَالَفَ وَ أَشْمَتَ بِهِ عَدُوَّهُ، فَقَامُوا فَدَخَلُوا عَلَيْهِ، فَقَالُوا: أَ تَدْرِي مَا صَنَعْتَ؟ مَا زِدْتَ عَلَى أَنْ قَضَيْتَ عَلَى صَاحِبِنَا، وَ أَشْمَتَّ بِهِ عَدُوَّهُ، وَ رَغِبْتَ عَنْ صَنِيعِهِ وَ سُنَّتِهِ، فَقَالَ: وَيْلَكُمْ! أَ مَا تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ صَلَّى فِي هَذَا الْمَكَانِ رَكْعَتَيْنِ وَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ، وَ صَلَّى صَاحِبُكُمْ سِتَّ سِنِينَ كَذَلِكَ، فَتَأْمُرُونِّي أَنْ أَدَعَ سُنَّةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ مَا صَنَعَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ وَ عُثْمَانُ قَبْلَ أَنْ يُحْدِثَ، فَقَالُوا: لَا وَ اللَّهِ، مَا نَرْضَى عَنْكَ إِلَّا بِذَلِكَ!. قَالَ: فَأَقْبِلُوا فَإِنِّي مُتَّبِعُكُمْ (۲)وَ رَاجِعٌ إِلَى سُنَّةِ صَاحِبِكُمْ، فَصَلَّى الْعَصْرَ أَرْبَعاً فَلَمْ تَزَلِ (۳)الْخُلَفَاءُ وَ الْأُمَرَاءُ عَلَى ذَلِكَ إِلَى الْيَوْمِ.

**[ترجمه]الکافی - . الکافی ۴: ۵۱۸- ۵۱۹، حدیث ۳ - : از زراره از امام باقر علیه السلام روایت می کند که فرمود: پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم به حج رفت و سه روز در منی اقامت نمود و نمازش را دو رکعتی می خواند. سپس ابوبکر نیز چنین کرد و عمر هم همچنین و پس از آن عثمان مدت شش سال اینگونه رفتار می کرد تا آنکه چهار رکعتش کرد و نماز ظهر را چهار رکعتی خواند و سپس خود را به مریضی زد تا اینگونه این بدعت خود را توجیه نماید. پس به موذن گفت به نزد علی علیه السلام برو و به او بگو او نماز عصر را به امامت مردم بایستد. موذن نزد علی علیه السلام آمد و گفت: امیر مومنان دستور داده که شما نماز عصر را برای مردم بخوانی. فرمود: نه، اگر اینطور می خواهد من آنچنان که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم نماز گزارده، دو رکعت خواهم خواند.

ص: ۴۶۷

موذن به نزد عثمان بازگشت و آنچه علی علیه السلام گفته بود را به وی خبر داد و او گفت برو و به او بگو: این کارها به تو مربوط نیست. برو و آنطور که دستورت داده اند نماز بخوان. علی فرمود: نه به خدا که چنین نمی کنم... پس عثمان خود روانه شد و نماز چهار رکعتی خواند. و بهنگام خلافت معاویه، آنگاه که مردم گرد وی جمع شدند و امیر المومنین علی علیه السلام به شهادت رسید، وی به حج رفت و نماز ظهر را برای مردم دو رکعت خواند و سلام داد. بنی امیه و خاندان ثقیف و دیگر پیروان عثمان هر یک به دیگری نگاه می کردند و سپس گفتند: او کار دوست شما را تمام کرد و به خلاف او رفتار نمود و دل دشمنانش را شاد نمود. پس برخاستند و به نزد وی آمده و گفتند: می دانی چه کردی؟ این کارت جز این نبود که آن دوست ما را به نابودی کشاندی و دشمنانش را شاد کردی و از کردار و سنت وی روی گرداندی. گفت: وای بر شما! آیا نمی دانید که رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم در این مکان دو رکعت بجا آورده و ابوبکر و عمر نیز چنین کردند. و این رفیق شما نیز شش سال اینچنین نماز گزارد و اکنون شما مرا دستور می دهید که سنت رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم و آنچه ابوبکر و عمر و هم عثمان پیش از ارتکاب این بدعت کرده اند را رها کنم؟ گفتند: نه به خدا، جز همین شیوه چیزی از تو نمی طلبیم! گفت: بیایید من پیرو شما خواهم بود و به سنت این دوست شما روی می آورم و اینگونه نماز عصر را چهار رکعت خواند و پس از او امیران و خلفاء تا به امروز چنین می کنند.

**[ترجمه]

«۶»

مَعَ (۴)الْمُكَتِّبُ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْوَرَّاقِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبَانٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی سَعِيدٍ، عَنْ فُضَيْلِ بْنِ عَبْدِ الْوَهَّابِ، عَنْ يُونُسَ بْنِ أَبِی يَعْفُورٍ (۵)الْعَبْدِیِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ قَنْبَرٍ مَوْلَی عَلِیٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: دَخَلْتُ مَعَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَی عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ فَأَحَبَّ الْخَلْوَةَ وَ أَوْمَی (۶)إِلَیَّ عَلِیٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِالتَّنَحِّی، فَتَنَحَّيْتُ غَيْرَ بَعِيدٍ، فَجَعَلَ عُثْمَانُ يُعَاتِبُ عَلِيّاً عَلَيْهِ

ص: ۴۶۸

۱- فی الکافی: فقل.

۲- فی الکافی: فأقيلوا فإنّی مشفّعکم.

۳- فی المصدر: يزل.

۴- معانی الأخبار: ۲۹۳، مع تفصيل فی الإسناد.

۵- فی المصدر: بن أبی يعقوب، و الظّاهر ما أثبتناه.

۶- فی المعانی: فأومی.

السَّلَامُ وَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ مُطْرِقٌ، فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ عُثْمَانُ، فَقَالَ: مَا لَکَ لَا تَقُولُ؟.

فَقَالَ: إِنْ قُلْتُ لَمْ أَقُلْ إِلَّا مَا تَکْرَهُ، وَ لَيْسَ لَکَ عِنْدِی إِلَّا مَا تُحِبُّ.

قال المبرد: تأويل ذلک إن قلت اعتديت عليك بمثل ما اعتديت (۱)به عليّ، فليدغك (۲)عتابی، و عندی أن لا ـ أفعل فإن (۳)كنت عاتبا إلّا ما تحبّ.

**[ترجمه]معانی الاخبار - . معانی الأخبار: ۲۹۳، با بيان مفصل اسناد. - : المكتّب به سندی از قنبر غلام علی عليه السلام روايت می كند كه گفت: همراه باعلی بن ابيطالب عليه السلام به نزد عثمان بن عفان رفتيم و او خواست كه با هم تنها باشند و علی عليه السلام به من اشاره كرد كه دور بروم و من كمی دورتر شدم و ايستادم و عثمان شروع كرد به سرزنش و عتاب نمودن علی

ص: ۴۶۸

و علی عليه السلام همچنان سر فرو افكنده بود. عثمان به او رو كرد و گفت: تو را چه شده كه چيزی نمی گويی؟ فرمود: اگر سخن گويم چيزی می گويم كه بی شک خشنود نخواهی شد و من جز آنچه تو بپسندی، ندارم. المبرد گويد: تاويل اين سخن آنست كه اگر سخن گويم،

همانسان كه تو در حق من تعدی و زياده گويی كردی، من نيز تعدی و بدگويی تو كنم و عتاب و سركوفت من تو را گزندی تلخ خواهد بود و بهتر می دانم كه جز آنچه تو دوست داری انجام ندهم – اگر چه می توانم تو را سرزنش كنم -.

**[ترجمه]

«۷»

نَهْج (۴)مِنْ کَلَامٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّ بَنِی أُمَيَّهَ لَيُفَوِّقُونَنِی (۵)تُرَاثَ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ تَفْوِيقاً (۶)، وَ اللَّهِ لَئِنْ بَقِيتُ لَهُمْ لَأَنْفُضَنَّهُمْ نَفْضَ اللَّحَّامِ الْوِذَامَ التَّرِبَهَ.

وَ يُرْوَى: التِّرَابَ الْوَذِمَهَ.

وَ هُوَ عَلَی الْقَلْبِ.

قال السيّد رضی اللّه عنه: قوله عليه السلام: ليفوّقوننی .. أی يعطوننی من المال قليلا قليلا كفواق النّاقه و هو الحلبه الواحده من لبنها.

و الوذام جمع وذمه و هی الحزّه من الكرش أو الكبد تقع فی التّراب فتنفض (۷)

**[ترجمه]نهج البلاغه - . نهج البلاغه ۱: ۱۲۶- محمّد عبده-، و صفحه: ۱۰۴ خطبه ۷۷- صبحی صالح-. - : از جمله سخنان حضرت علیه السلام : به راستی که بنی امیه میراث محمد صلّی الله علیه و آله و سلم را ذره ذره به من باز پس می دهند و به خدا سوگند که اگر فرصت رویارویی با ایشان را بیابم، همچون قصابی که شکنبه بر خاک افتاده حیوان را از خاک بتکاند، ایشان را خواهم تکاند. - . و نگاه کنید به آنچه ابن أبی الحدید فی شرح نهج ۶- ۱۷۴، و ابن میثم در شرحش ۲- ۲۱۲ گفته اند، و آنچه در منهاج البراعه اثر القطب الراوندیّ ۱- ۳۰۹، و غیر آن آمده است. -

بحار الأنوار (ط - بيروت) ؛ ج ‏۳۱ ؛ ص ۴۶۹

وَ يُرْوَى: التِّرَابَ الْوَذِمَةَ.

وَ هُوَ عَلَى الْقَلْبِ.

قال السيّد رضى اللّه عنه: قوله عليه السلام: ليفوّقوننى .. أى يعطوننى من المال قليلا قليلا كفواق النّاقه و هو الحلبه الواحده من لبنها.

و الوذام جمع وذمه و هى الحزّه من الكرش أو الكبد تقع فى التّراب فتنفض «۷».

بيان:

الحزّه بالضم-: هى القطعه من اللّحم و غيره «۸»، و قيل: خاصّه بالكبد «۹» و قيل: قطعه من اللّحم قطعت طولا «۱۰».

(۱) فى المصدر: اعتددت- فى الموردين-.

(۲) كذا، و الظاهر: فيلدغك. و فى المصدر: فيلذعك.

(۳) خ. ل: و إن.

(۴) نهج البلاغه ۱- ۱۲۶- محمّد عبده-، و صفحه: ۱۰۴ خطبه ۷۷- صبحى صالح-.

(۵) فى مطبوع البحار: ليوفّقوننى. و ما أثبت من المصدر.

(۶) فى (س): تفريقا.

(۷) و انظر ما ذكره ابن أبى الحديد فى شرحه على النهج ۶- ۱۷۴، و ابن ميثم فى شرحه ۲- ۲۱۲، و منهاج البراعه للقطب الراوندىّ ۱- ۳۰۹، و غيرها.

(۸) كما فى النهايه ۱- ۳۷۷، و انظر: لسان العرب ۱۴- ۳۳۴، و غيره.

(۹) ذكره في القاموس ۲- ۱۷۲، و لسان العرب ۱۴- ۳۳۴ .

(۱۰) قاله في الصحاح ۳- ۸۷۳، و النهايه ۱- ۳۸۸، و القاموس ۲- ۱۷۲.

بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ۳۱، ص: ۴۷۰

و الكرش ككتف كما في بعض «۱» النّسخ، و بالكسر «۲»: لكلّ مجترّ بمنزله المعده للإنسان، و هي مؤنّثه «۳».

و نفض الثّوب و غيره: تحريكه «۴» ليسقط منه التّراب و غيره.

و قال ابن الأثير في النهايه «۵»: التّراب: جمع ترب تخفيف ترب .. يريد اللّحوم الّتي تعفّرت بسقوطها في التّراب.

و الوذمه: المنقطعه الأوذام، و هي السّيور الّتي «۶» يشدّ بها عرى الدّلو. قال الأصمعيّ: سألت «۷» شعبه عن هذا الحرف فقال «۸»: ليس هو هكذا، إنّما هو نفض القصّاب الوذام التّربه، و هي الّتي قد سقطت في التّراب. و قيل: الكروش كلّها تسمّى تربه لأنّها تحصل «۹» فيها التّراب من المرتع. و الوذمه: الّتي أخمل «۱۰» باطنها، و الكروش: وذمه لأنّها مخمله، و يقال لخملها الوذم،

و روايت مى شود: التِّرَابَ الْوَذِمَةَ كه بنا بر مقلوب نمودن تعبير است. سيّد رضى اللّه عنه گويد: قول حضرت عليه السلام: ليفوّقونني .. يعنى اينكه بسيار اندك اندك از آن مال به من مى دهند همچون فواق شتر كه بمعنى يكبار دوشيدن از شير آنست. و الوذام جمع وذمه است كه تكه اى از شكنبه يا جگر است كه بر خاك مى افتد و سپس مى تكانندش«۷» .

**[ترجمه]

بيان

الحزّه بالضم-: هي القطعه من اللّحم و غيره (۸)، و قيل: خاصّه بالكبد (۹)و قيل: قطعه من اللّحم قطعت طولا (۱۰)

ص: ۴۶۹

۱- في المصدر: اعتددت- في الموردين-.

۲- كذا، و الظاهر: فيلدغك. و في المصدر: فيلذعك.

۳- خ. ل: و إن.

۴- نهج البلاغه ۱- ۱۲۶- محمّد عبده-، و صفحه: ۱۰۴ خطبه ۷۷- صبحي صالح-.

۵- في مطبوع البحار: ليوفّقونني. و ما أثبت من المصدر.

۶- في س: تفريقا.

۷- و انظر ما ذكره ابن أبي الحديد في شرحه على النهج ۶- ۱۷۴، و ابن ميثم في شرحه ۲- ۲۱۲، و منهاج البراعه للقطب الراونديّ ۱- ۳۰۹، و غيرها.

۸- کما فی النهایه ۱- ۳۷۷، و انظر: لسان العرب ۱۴- ۳۳۴، و غیره.

۹- ذکره فی القاموس ۲- ۱۷۲، و لسان العرب ۱۴- ۳۳۴.

۱۰- قاله فی الصحاح ۳- ۸۷۳، و النهایه ۱- ۳۸۸، و القاموس ۲- ۱۷۲.

و الكرش ككتف كما في بعض (١)النّسخ، و بالكسر (٢)لكلّ مجترّ بمنزله المعده للإنسان، و هي مؤنّثه (٣)

و نفض الثّوب و غيره: تحريكه (۴)ليسقط منه التّراب و غيره.

و قال ابن الأثير في النهايه (۵)التّراب: جمع ترب تخفيف ترب .. يريد اللّحوم الّتي تعفّرت بسقوطها في التّراب.

و الوذمه: المنقطعه الأوذام، و هي السّيور الّتي (۶)يشدّ بها عرى الدّلو. قال الأصمعيّ: سألت (٧)شعبه عن هذا الحرف فقال (٨)ليس هو هكذا، إنّما هو نفض القصّاب الوذام التّربه، و هي الّتي قد سقطت في التّراب. و قيل: الكروش كلّها تسمّى تربه لأنّها تحصل (٩)فيها التّراب من المرتع. و الوذمه: الّتي أخمل (١٠)باطنها، و الكروش: وذمه لأنّها مخمله، و يقال لخملها الوذم، و معنى الحديث: لئن وليتهم لأطهّرنّهم من الدّنس و لأطيّبنّهم من الخبث (١١)

و قيل: أراد بالقصّاب السّبع، و التّراب أصل ذراع الشّاه، و السّبع إذا أخذ الشّاه قبض على ذلك المكان ثمّ نفضها. انتهى (١٢)

ص: ۴٧٠

١- لا توجد في س: بعض.

٢- أي الكرش.

٣- كما جاء في القاموس ٢- ٢٨۶، و الصحاح ٣- ١٠١٧، و غيرهما.

۴- كما أورده في النهايه ۵- ٩٧، و قبله في الصحاح ٣- ١١٠٩، و القاموس ٢- ٣۴۶.

۵- قاله ابن الأثير في النهايه ١- ١٨۵. و قال- قبل ذلک-: و في حديث على لئن وليت بنى أميّه لأنفضنّهم نفض القصّاب التراب الوذمه، التراب .. إلى آخره.

۶- في س: الذي.

٧- كذا في البحار و اللسان، و في المصدر: سألني.

٨- كذا في البحار و اللسان، و في النهايه: فقلت.

٩- في المصدرين: يحصل.

١٠- في ک: احمل.

١١- في المصدر: بعد، بدلا من: من. و أشير إليها في حاشيه ک بما يلي: بعد. نهايه.

١٢- و قريب منه ما في لسان العرب ١- ٢٣١.

و الظاهر أنّ المراد من النفض منعهم (۱)من غصب الأموال و أخذ ما فی أیدیهم من الأموال المغصوبه، و دفع بغیهم و ظلمهم و مجازاتهم بسیّئات أعمالهم.

وَ قَالَ ابْنُ أَبِی الْحَدِیدِ (۲)اعْلَمْ أَنَّ أَصْلَ هَذَا الْخَبَرِ قَدْ رَوَاهُ أَبُو الْفَرَجِ الْأَصْفَهَانِیُّ فِی کِتَابِ الْأَغَانِی (۳)، بِإِسْنَادٍ رَفَعَهُ إِلَی حَرْبِ (۴)بْنِ حُبَیْشٍ، قَالَ: بَعَثَنِی سَعِیدُ بْنُ الْعَاصِ وَ هُوَ یَوْمَئِذٍ أَمِیرُ الْکُوفَهِ مِنْ قِبَلِ عُثْمَانَ بِهَدَایَا إِلَی أَهْلِ الْمَدِینَهِ، وَ بَعَثَ مَعِی هَدِیَّهً إِلَی عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ، وَ کَتَبَ إِلَیْهِ: أَنِّی لَمْ أَبْعَثْ إِلَی أَحَدٍ أَکْثَرَ مِمَّا بَعَثْتُ بِهِ إِلَیْکَ، إِلَّا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ (۵)، فَلَمَّا أَتَیْتُ عَلِیّاً وَ قَرَأَ کِتَابَهُ (۶)قَالَ: لَشَدَّ مَا تخطر [یَحْظُرُ] عَلَیَّ بَنُو أُمَیَّهَ تُرَاثَ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] ، أَمَا وَ اللَّهِ لَئِنْ وَلِیتُهَا لَأَنْفُضَنَّهَا نَفْضَ الْقَصَّابِ التِّرَابَ الْوَذِمَهَ.

قَالَ أَبُو الْفَرَجِ: وَ هَذَا خَطَأٌ، وَ إِنَّمَا هُوَ: الْوِذَامُ التَّرِبَهُ.

قَالَ (۷)وَ حَدَّثَنِی (۸)بِذَلِکَ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِیزِ الْجَوْهَرِیُّ، عَنْ عُمَرَ بْنِ شَبَّهَ، بِإِسْنَادِهِ ذَکَرَهُ فِی الْکِتَابِ أَنَّ سَعِیدَ بْنَ الْعَاصِ حَیْثُ کَانَ أَمِیرَ الْکُوفَهِ بَعَثَ مَعَ ابْنِ أَبِی عَائِشَهَ مَوْلَاهُ إِلَی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ بِصِلَهٍ، فَقَالَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ: وَ اللَّهِ لَا یَزَالُ غُلَامٌ مِنْ غِلْمَانِ بَنِی أُمَیَّهَ یَبْعَثُ إِلَیْنَا مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ علی رَسُولِهِ* بِمِثْلِ قُوتِ الْأَرْمَلَهِ، وَ اللَّهِ لَئِنْ بَقِیتُ لَأَنْفُضَنَّهَا کَمَا یَنْفُضُ الْقَصَّابُ التِّرَابَ

۱- فی ک: منهم.

۲- فی شرحه علی نهج البلاغه ۶- ۱۷۴، بتصرف.

۳- الأغانی ۲- ۱۴۴ طبعه دار الکتب، مع اختلاف کثیر أشرنا له.

۴- فی المصدر: الحارث، و فی س: الحرب- بالألف و اللّام-.

۵- فی الأغانی: إلّا شیئا فی خزائن أمیر المؤمنین.

۶- فی الأغانی زیاده: فأخبرته.

۷- أی ابن أبی الحدید فی شرحه علی نهج البلاغه ۶- ۱۷۵، بتصرّف.

۸- الخبر فی الأغانی: عن أبی زید، عن عبد اللّه بن محمّد بن حکیم الطّائیّ، عن السّعدیّ، عن أبیه ..

الْوَذِمَةَ (۱)

**[ترجمه]الحزه بـا ضـمه یعنی قطعه ای از گوشت یا غیر آن «۸» و گفته انـد این لفظ را فقط درباره جگر بکار می برنـد«۹» و گفته شده که تکه ای از گوشت که بصورت طولی بریده شده است «۱۰».

(۱) در منبع: اعتددت- در هر دو مورد-.

(۲) چنین آمده، و گویی درست آن: فیلدغک باشد . و در منبع آمده: فیلذعک.

(۳) خ. ل: و إن، یعنی و اگر .

(۴) نهج البلاغه ۱- ۱۲۶- محمّد عبده-، و صفحه: ۱۰۴ خطبه ۷۷- صبحی صالح-.

(۵) در نسخه چاپی بحار الانوار: لیوفّقوننی. و آنچه در اینجا درج شده از منبع است.

(۶) در (س): تفریقا.

(۷) و نگاه کنیـد به آنچه ابن أبی الحدید فی شـرح نهج ۶- ۱۷۴، و ابن میثم در شـرحش ۲- ۲۱۲ گفته انـد، و آنچه در منهاج البراعه اثر القطب الراوندیّ ۱- ۳۰۹، و غیر آن آمده است.

(۸) چنانکه در النهایه ۱- ۳۷۷ آمده و بنگرید: لسان العرب ۱۴- ۳۳۴، و غیره.

(۹) القاموس ۲- ۱۷۲، و لسان العرب ۱۴- ۳۳۴.

(۱۰ الصحاح ۳- ۸۷۳، و النهایه ۱- ۳۸۸، و القاموس ۲- ۱۷۲.

ص: ۴۶۹

و الکرش بر وزن کتف چنانکه در برخی نسخه ها «۱» آمده و با کسره«۲»: در بدن هر نشخوار کننده ای به منزله معده است در بـدن انسان و لفظ مونث است«۳». و نفض الثـوب و غیره: بمعنی تکانـدن آن «۴» است تـا خـاک یا غیره از آن زدوده شود. ابن الاثیر در النهایه گویـد«۵»: التراب جمع ترب تخفیف یـافته ترب است و منظور گوشـتهایی است که بـا افتـادن در خاک، آلوده شده است. و الوذمه آنچه که اوذام آن پاره شده باشد و اوذام به تسـمه ها یا بندهایی گویند که «۶» دسته های دلو را با آن می بندند. الاصـمعی گوید: از شعبه «۷» دربـاره این قلب و تحریف پرسـیدم و او گفت «۸» اینچنین نیست بلکه اینطور است: نفض القصـاب الوذام التربه یعنی تکانـدن قطعه های خاکی شـده گوشت توسط قصاب و الوذام التربه گوشـتهایی است که در خاک افتـاده است. و گفته انـد: احشاء حیوان را همگی تربه می گوینـد چرا که «۹» بـا خوردن گیاهـان مرتع، خاک به درون آنها راه می یابد. و الوذمه: چیزی است که درون آن پرزدار باشد و احشاء درون شـکنبه همگی وذمه هستند چرا که پرزدار می باشند و به این پرزدار بودن آن یا به پرزهایش وضم گویند .

و معنی این سخن آنست که اگر بر ایشان حاکم گردم، سوگند که ایشان را از آلودگی پاک خواهم کرد و هر گونه خبث و شائبه ای را از ایشان خواهم زدود. و گفته شده: منظور از قصاب، حیوان درنده است و تراب بن و ریشه بازوی شکار را گویند و حیوان درنده چون شکار را بگیرد این مکان را گاز گرفته و سپس محکم تکانش می دهد.

ص: ۴۷۰

و آنچه از سخن برمی آید اینکه منظور از تکاندن ایشان، باز داشتنشان از غصب اموال و باز پس ستاندن اموال چپاول شده توسط ایشان و جلوگیری از جور و ستم آنان و مجازاتشان در برابر کردارهای ناشایست است.

ابن ابی الحدید - . در شرحش بر نهج البلاغه ۶- ۱۷۴، با تصرف. - گوید: بدان که اصل این خبر را ابو الفرج اصفهانی در کتاب الاغانی با سندی که به حرب بن حبیش می رسد روایت کرده است، آنجا که وی گوید: سعید بن عاص امیر کوفه از سوی عثمان بود که مرا همراه با هدایایی برای اهل مدینه فرستاد و هدیه ای نیز همراه من برای علی علیه السلام روانه نمود و به وی نوشت: من برای هیچ کسی به جز امیر مومنان، بیشتر از آنچه برای تو فرستاده ام، نفرستاده ام. و من چون به نزد علی علیه السلام رسیدم و او نامه سعید را خواند، گفت: چقدر این بنی امیه از باز پس دادن میراث محمد صلّی الله علیه و آله و سلم به من خودداری می کند. هان به خدا که اگر ولایت یابم، ایشان را بسان قصابی که با تکانهای شدید، خاک و خاشاک از تکه گوشت (یا شکمبه) بر زمین افتاده می زداید، خواهم تکاند.

گوید - . یعنی ابن أبی الحدید در شرح نهج البلاغه ۶: ۱۷۵، با اندکی تصرّف. - : و احمد بن عبد العزیز الجوهری نیز این سخن را از عمر بن شیبه با اسنادی که از کتاب ذکر نمود، روایت می کند که سعید بن العاص آنگاه که امیر کوفه بود، غلام خود را همراه با ابن ابی عائشه به نزد علی بن ابیطالب علیه السلام فرستاد و هدیه ای همراه نمود و علی علیه السلام فرمود: سوگند که همچنان غلامی از غلامان بنی امیه تکه ای از آنچه خداوند آنرا فیء و مال تحت اختیار رسول خدا قرار داده بود، بسان قوت زنان بیوه، برای ما می فرستد و به خدا سوگند که اگر عمرم به این دنیا باشد، آنرا آنسان که قصاب تکه گوشتهای بر زمین افتاده را می تکاند، (از لوث وجود ایشان) می تکانم.

ص: ۴۷۱

**[ترجمه]

«۸»

نَهْجٌ (۲)وَ مِنْ كَلَامٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ قَدْ وَقَعَتْ مُشَاجَرَةٌ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ عُثْمَانَ، فَقَالَ الْمُغِيرَةُ بْنُ الْأَخْنَسِ لِعُثْمَانَ: أَنَا أَكْفِيكَهُ، فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۳)لِلْمُغِيرَةِ: يَا ابْنَ اللَّعِينِ الْأَبْتَرِ، وَ الشَّجَرَةِ الَّتِي لَا أَصْلَ لَهَا وَ لَا فَرْعَ، أَنْتَ تَكْفِينِي؟! فَوَ اللَّهِ مَا أَعَزَّ اللَّهُ مَنْ أَنْتَ نَاصِرُهُ، وَ لَا قَامَ مَنْ أَنْتَ مُنْهِضُهُ، اخْرُجْ عَنَّا أَبْعَدَ اللَّهُ نَوَاكَ، ثُمَّ أَبْلِغْ جُهْدَكَ فَلَا أَبْقَى اللَّهُ عَلَيْكَ إِنْ أَبْقَيْتَ.

**[ترجمه]نهج البلاغه - . نهج البلاغه- محمّد عبده ۲: ۱۸، صبحی صالح: ۱۹۳، خطبه ۱۳۵، با قدری تصرف. - :

و از جمله سخنان حضرت است آنگاه که میان ایشان و عثمان مشاجره ای درگرفت و مغیره بن الاخنس به عثمان گفت: من بجای تو پاسخش را می دهم. پس امیر المومنین علیه السلام به مغیره گفت: ای ملعون زاده دم بریده و ای فرزند درخت بی ریشه و بی برگ و شاخه! تو می خواهی جلوی من بایستی؟! به خدا سوگند که خداوند آنکه تو یاورش باشی را عزت نبخشد و هرگز پایدار نگردد آنکه تو او را بر پای ایستانی. از پیش چشمانمان گم شو که خدا رویت را گم کند. و تا می توانی تلاش بکن (و به دوردستها بگریز) که اگر من زنده بمانم، خدا (و حکم و تقدیر او) تو را بر جای نخواهد گذاشت.

**[ترجمه]

إيضاح

المغيره: هو ابن أخنس الثقفى.

و قال ابن أبى الحديد (۴)و غيره (۵)إنّما قال عليه السلام: يا ابن اللعين .. لأنّ الأخنس كان من أكابر المنافقين، ذكره أصحاب الحديث كلّهم فى المؤلّفه الذين أسلموا يوم الفتح بألسنتهم دون قلوبهم،

و أعطاه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله مائه من الإبل من غنائم حنين يتألّف بها قلبه.

، و

ابنه أبو الحكم بن الأخنس قتله أمير المؤمنين عليه السلام يوم أحد كافرا فى الحرب.

، و إنّما قال عليه السلام: يا ابن الأبتر، لأنّ من كان عقبه ضالا خبيثا فهو كمن لا عقب له، بل من لا عقب له خير منه، و كنّى عليه السلام بنفى أصلها و فرعها من دناءته و حقارته، و قيل لأنّ فى نسب ثقيف طعنا. و قتل المغيره مع عثمان فى الدار، و قوله عليه السلام: ما أعزّ اللّه .. يحتمل الدعاء و الخبر.

قوله عليه السلام: أبعد اللّه نواك .. النّوى: الوجه الّذى تذهب فيه،

۱- فى المصدر: نفض القصّاب الوذام التّربه.

۲- نهج البلاغه- محمّد عبده- ۲- ۱۸، صبحى صالح: ۱۹۳، خطبه ۱۳۵، بتصرّف.

۳- فى المصدر: علىّ كرّم اللّه وجهه.

۴- فى شرح نهج البلاغه ۸- ۳۰۱.

۵- شرح النهج لابن ميثم البحرانىّ ۳- ۱۶۳، و منهاج البراعه ۲- ۵۵، و غيرهما.

و الدار (۱).. أی أبعد اللّه مقصدک أو دارک، و یروی: أبعد اللّه نوأک بالهمزه- ..

أی خیرک (۲)من أنواء النّجوم الّتی کانت العرب تنسب المطر إلیها (۳)

ثم أبلغ جهدک .. أی غایتک و طاقتک فی الأذی (۴)، و فی النهایه: أبقیت علیه .. إذا (۵)رحمته و أشفقت علیه (۶)

**[ترجمه]مغیره اخنس الثقفی است و ابن ابی الحدید و دیگران گویند: حضرت فرموده است ملعون زاده چرا که اخنس از بزرگترین منافقین بود و راویان حدیث همگی او را از جمله المولفه قلوبهم برشمردند که در روز فتح مکه تنها با زبان و نه به دل ایمان آوردند و رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم صد شتر از غنایم جنگ حنین را به وی داد تا دلش به اسلام و گروه مسلمانان انس و الفت گیرد و فرزندش ابو الحکم در جنگ احد به حال کفر به دست امیر المومنین علیه السلام کشته شد. و اما حضرت فرموده است ای فرزند ابتر دم بریده ، زیرا هر کس نسلش گمراه و خبیث باشند همچون کسی است که هیچ نسلی ندارد بلکه آنکس که فرزندانی ندارد از او برتر است و حضرت با نفی ریشه و شاخه داشتن وی، به کنایه به حقارت و فرومایگی او اشاره کرده است و گفته شده است بخاطر آنست که بر نسب ثقیف طعنه و ایرادی را ذکر کرده اند. مغیره همراه با عثمان در خانه وی کشته شد و سخن حضرت که خداوند پایدار نکند .. احتمال دارد دعا باشد یا خبر. دنباله توضیح ۴ سطر از صفحه ۱۸۹ افتاده است. ترجمه قسمت مذکور: قول حضرت علیه السلام : ابعد الله نواک .. النوی بمعنی سمت و جهتی است که بر آن می روی

ص: ۴۷۲

و الدار «۱».. یعنی خداوند مقصد یا خانه ات را دور گرداند و روایت شده که ابعد الله نوأک با همزه .. یعنی خیرت «۲» را دور گرداند از أنواء : ستارگانیکه عرب باران را به آنها نسبت می داد «۳». ثم ابلغ جهدک..: یعنی اوج توان و نهایت مقصودت در آزار رساندن «۴» و در النهایه آمده: ابقیت علیه .. یعنی «۵» به او رحم نمودی و دلت بر او سوخت. «۶»

(۱) القاموس ۴- ۳۹۷، و لسان العرب ۱۵- ۳۴۷، و نیز بنگرید: الصحاح ۶- ۲۵۱۶.

(۲) القاموس ۱- ۳۱: طلب نوأه .. یعنی عطای وی را درخواست کرد. در النهایه ۵- ۱۲۲ آمده: مطرنا بنوء کذا .. یعنی در فلان وقت .. و إنّ اللّه خطّأ نوأها .. گفته شده: این نفرینی در حق وی است، چنانکه گویند: لا سقاه اللّه الغیث، یعنی خدا بر او باران نباراند و منظور اینکه رحمتی نیابد و مقصودش از النوء وقتی است که در آن باران می بارد.

(۳) بنگرید: النهایه ۵- ۱۲۲، و الصحاح ۱- ۷۹، و آنچه پیش از این گذشت.

(۴) در النهایه ۱- ۳۲۰ آورده است: لفظ الجهد و الجهد فی الحدیث بسیار تکرار شده است و این واژه با ضمه به معنی توانایی و وسع است و با فتحه بمعنی دشواری و گفته شده بمعنی مبالغه و حد غایی و نیز گفته شد دو تلفظ هر دو مربوط به معنی توانایی و وسع است و اما درباره دشواری و غایت تنها با فتحه بکار می رود و نظیر این کلام با اندک زیادتی در لسان العرب ۳- ۱۳۳ ذکر شده است.

(۵) در نسخه (س) إذا وجود ندارد.

(۶) النهایه ۱- ۱۴۷ .

(۱) نهج البلاغه- محمّد عبده- ۲- ۲۳۳، صبحی صالح: ۳۵۸، خطبه ۲۴۰، بااختلاف اندک میان آندو و نیز با متن.

**[ترجمه]

«۹»

نَهْجٌ (۷)مِنْ كَلَامٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَهُ (۸)لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ رَحِمَهُمَا اللَّهُ وَ قَدْ جَاءَهُ بِرِسَالَةٍ مِنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ وَ هُوَ مَحْصُورٌ يَسْأَلُهُ فِيهَا الْخُرُوجَ إِلَى مَالِهِ بِيَنْبُعَ لِيَقِلَّ هَتْفُ النَّاسِ بِاسْمِهِ لِلْخِلَافَةِ بَعْدَ أَنْ كَانَ سَأَلَهُ مِثْلَ ذَلِكَ مِنْ قَبْلُ، فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ! مَا يُرِيدُ عُثْمَانُ أَنْ يَجْعَلَنِي إِلَّا جَمَلًا (۹)نَاضِحاً بِالْغَرْبِ أَقْبِلْ وَ أَدْبِرْ، بَعَثَ إِلَيَّ أَنْ أَخْرُجَ .. بَعَثَ (۱۰)إِلَيَّ أَنْ أَقْدُمَ، ثُمَّ هُوَ الْآنَ يَبْعَثُ إِلَيَّ أَنْ أَخْرُجَ، وَ اللَّهِ لَقَدْ دَفَعْتُ عَنْهُ حَتَّى خَشِيتُ أَنْ أَكُونَ آثِماً (۱۱)

۱- قاله فی القاموس ۴- ۳۹۷، و لسان العرب ۱۵- ۳۴۷، و انظر: الصحاح ۶- ۲۵۱۶.

۲- قال فی القاموس ۱- ۳۱: طلب نوأه .. أی عطاءه. و قال فی النهایه ۵- ۱۲۲: مطرنا بنوء کذا .. أی وقت کذا .. و إنّ اللّه خطّأ نوأها .. قیل: هو دعاء علیها، کما یقال: لا سقاه اللّه الغیث، و أراد بالنوء الذی یجی ء فیه المطر.

۳- انظر: النهایه ۵- ۱۲۲، و الصحاح ۱- ۷۹، و ما سبق.

۴- قال فی النهایه ۱- ۳۲۰: قد تکرّر لفظ الجهد و الجهد فی الحدیث کثیرا، و هو بالضم: الوسع و الطاقه، و بالفتح المشقّه، و قیل: المبالغه و الغایه، و قیل: هما لغتان فی الوسع و الطاقه، فأمّا فی المشقّه و الغایه فالفتح لا غیر، و جاء نظیره بزیاده فی لسان العرب ۳- ۱۳۳.

۵- لا توجد: إذا، فی س.

۶- النهایه ۱- ۱۴۷.

۷- نهج البلاغه- محمّد عبده- ۲- ۲۳۳، صبحی صالح: ۳۵۸، خطبه ۲۴۰، باختلاف یسیر بینهما، و کذا مع المتن.

۸- فی ک: قال.

۹- فی المصدر: ما یرید عثمان إلّا أن یجعلنی جملا.

۱۰- فی النّهج: ثمّ بعث.

۱۱- قال ابن میثم فی شرح نهجه ۴- ۳۲۳: أقول: ... و سبب الرّساله، أنّ القوم الّذین حضروه کانوا یکثرون نداه و الصّیاح به، و توبیخه علی أحداثه، من تفریق بیت المال علی غیر مستحقّیه، و وضعه فی غیر مواضعه، و سائر الأحداث الّتی ذکرنا أنّها نسبت إلیه .. و قد کان قصده بتلک الرّساله من بین سائر الصّحابه لأحد أمرین: أحدهما: اعتقاده أنّه کان أشرف الجماعه، و النّاس له أطوع، و أنّ قلوب الجماعه معه حینئذ. و الثّانی: أنّه کان یعتقد أنّ له شرکه مع النّاس فی فعلهم به، و کانت بینهما هناه، فکان

بعثه له من بين الجماعه متعيّنا، لأنّهم إن رجعوا بواسطته فهو الغرض، و إن لم يرجعوا حصّلت بعض المقاصد أيضا، و هو تأكّد ما نسبه إليه من المشاركه فى أمره، و بقاء ذلك حجّه عليه لمن بعده ممّن يطلب بدمه حتّى كان لسبب هذا الغرض الثّانى ما كان من الوقائع بالبصره و صفّين و غيرهما. و انظر: ما ذكره ابن أبى الحديد فى شرحه ١٢- ٢٩۶.

**[ترجمه]نهج البلاغه - . نهج البلاغه- محمّد عبده- ۲: ۲۳۳، صبحی صالح: ۳۵۸، خطبه ۲۴۰، با اندک تفاوتی میان آنها و نیز با متن اصلی. -: از جمله سخنان حضرت علیه السلام خطاب به عبد الله بن عباس که درود خدا بر هر دو باد، آنگاه که نامه ای از عثمان بن عفان بهنگام حصرش در خانه را برای وی آورده بود و در آن درخواست کرده بود تا به املاک خود در منطقه ینبع برود تا مردم کمتر نام او را برای تعیین خلیفه به فریاد بخوانند و این پس از آن بود که پیش از این نیز چنین درخواستی کرده بود. پس حضرت علیه السلام فرمود: ابن عباس! قصد عثمان آن است که مرا چون شتری که یکسره در عقب و جلو رفتن است و دلو بزرگ آب را از چاه بالا می کشد، بکار گیرد. یکبار نامه ای فرستاد که بیرون روم .. و یکبار که بیایم ، و اکنون یکبار دیگر کسی را فرستاده که بیرون روم و به خدا سوگند آنقدر مردم را از وی بازداشته ام که می ترسم در این کار گناهکار باشم. - . ابن میثم در شرح نهج البلاغه ۴: ۳۲۳ گوید: می گویم: ... و سبب نگارش این نامه آنست که آن گروهی که به نزد وی آمدند بسیار وی را صدا زده و به فریاد او را می خواندند و بخاطر بدعتهایش از جمله پخش کردن بیت المال میان کسانی که مستحق آن نبودند و هزینه کردن آن در جاهایی که ضرورتی نداشت و نیز دیگر بدعتهایی که چنانکه گفتیم به وی منسوب است، وی را نکوهش می نمودند. و وی با این نامه از میان همه صحابه بخاطر یکی از این دو مساله او را خطاب قرار داده است: یکی اینکه وی اعتقاد داشت که شریفترین فرد از میان جماعت مسلمین است و مردم بیشتر فرمانبردار اویند و در آن هنگامه دل جمع مسلمانان بیشتر همراه اوست. و دوم اینکه وی، که میان او و عثمان ناسازگاری و اختلافی بود، معتقد بود که مردم در رفتار او و یارانش در حق وی، با ایشان همراه هستند و اینکه وی از میان همه گروه مسلمین ابن عباس را فرستاد، عامدانه بود زیرا که اگر بواسطه وی رجعت می نمودند، مقصود حاصل گشته بود و اگر هم بازگشت نمی نمودند، برخی مقاصد دیگر فراچنگ می آمد و آن موکد گشتن آن همکاری و مشارکتی ابن عباس با علی علیه السلام که عثمان مدعی آن بود، بود و این امر که همین مساله حجت و برهانی برای دیگر کسانی خواهد بود که در آینده به خونخواهی وی برمی خواستند تا جایی که رخدادهای بصره و صفین و غیر آن بخاطر همین قضیه دوم بود که حادث گشت. و نیز بنگرید: شرح ابن أبی الحدید ۱۲: ۲۹۶ -

ص: ۴۷۳

**[ترجمه]

بیان

لم یکن هذا الفصل فی أکثر نسخ النهج.

و النّاضح: البعیر یستقی علیه (۱)

و الغرب: الدّلو العظیمه (۲)

أقبل و أدبر .. أی یقال له أقبل و أدبر علی التکرار (۳)

ص: ۴۷۴

۱- ذكره فى الصحاح ۱- ۴۱۱، و النهايه ۵- ۶۹، و انظر ما أورده الطريحى فى مجمع البحرين ۲- ۴۱۹.

۲- كما قاله فى القاموس ۱- ۱۰۹، و مجمع البحرين ۲- ۱۳۱، و الصحاح ۱- ۱۹۳.

۳- ما ذكره فى المتن من الإعراب فى كليهما أقبل و أدبر لا يوافق ما استفاده قدّس سرّه.

**[ترجمه]لم يكن هذا الفصل فی أكثر نسخ النهج.

و النّاضح: البعير يستقی عليه - ذكره فی الصحاح ١- ۴١١، و النهايه ۵- ۶٩، و انظر ما أورده الطريحی فی مجمع البحرين ٢- ۴١٩.

-

و الغرب: الدّلو العظيمه - كما قاله فی القاموس ١- ١٠٩، و مجمع البحرين ٢- ١٣١، و الصحاح ١- ١٩٣.

-

أقبل و أدبر .. أی يقال له أقبل و أدبر علی التكرار - ما ذكره فی المتن من الإعراب فی كليهما أقبل و أدبر لا يوافق ما استفاده قدّس سرّه.

-

ص: ۴٧۴

**[ترجمه]

[٢٩] باب كيفيّه قتل عثمان و ما احتجّ عليه القوم فی ذلک و نسبه و تاريخه

الأخبار

«١»

مَا (١)الْمُفِيدُ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ خَالِدٍ الْمَرَاغِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْبَزَّازِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الصَّلْتِ، عَنْ صَالِحِ بْنِ أَبِی النَّجْمِ، عَنِ الْهَيْثَمِ بْنِ عَدِیٍّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْيَسَعِ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ صَعْصَعَهَ بْنِ صُوحَانَ الْعَبْدِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ فِی نَفَرٍ مِنَ الْمِصْرِيِّينَ، فَقَالَ عُثْمَانُ: قَدِّمُوا رَجُلًا مِنْكُمْ يُكَلِّمُنِی، فَقَدَّمُونِی، فَقَالَ عُثْمَانُ: هَذَا ..!، وَ كَأَنَّهُ اسْتَحْدَثَنِی، فَقُلْتُ لَهُ:

إِنَّ الْعِلْمَ لَوْ كَانَ بِالسِّنِّ لَمْ يَكُنْ لِی وَ لَا لَکَ فِيهِ سَهْمٌ، وَ لَكِنَّهُ بِالتَّعَلُّمِ. فَقَالَ عُثْمَانُ:

هَاتِ!.

فَقُلْتُ: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ الَّذِينَ إِنْ مَكَّنّاهُمْ فِی الْأَرْضِ أَقامُوا الصَّلاهَ وَ آتَوُا الزَّكاهَ وَ أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لِلّهِ عاقِبَهُ الْأُمُورِ) (٢)

فَقَالَ عُثْمَانُ: فِينَا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَهُ؟!. فَقُلْتُ لَهُ: فَمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَ انْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ، فَقَالَ عُثْمَانُ: دَعْ ذَا (٣)، وَ هَاتِ مَا مَعَکَ.

۱- أمالی الشّیخ الطّوسیّ ۱- ۲۴۱- ۲۴۲، مع اختصار فی الإسناد من الماتن رحمه اللّه.

۲- الحجّ: ۴۱.

۳- فی المصدر: هذا.

فَقُلْتُ لَهُ: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ الَّذِينَ أَخْرِجُوا مِنْ دِيارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ ...) (۱)إِلَى آخِرِ الْآيَهِ. فَقَالَ عُثْمَانُ: وَ هَذِهِ أَيْضاً فِينَا نَزَلَتْ؟! فَقُلْتُ لَهُ: فَأَعْطِنَا بِمَا أَخَذْتَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى (۲)فَقَالَ عُثْمَانُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! عَلَيْكُمْ بِالسَّمْعِ وَ الطَّاعَهِ وَ إِنَّ (۳)يَدَ اللَّهِ عَلَى الْجَمَاعَهِ، وَ إِنَّ الشَّيْطَانَ مَعَ الْفَذِّ (۴)فَلَا تَسْمَعُوا (۵)إِلَى قَوْلِ هَذَا، فَإِنَّ (۶)هَذَا لَا يَدْرِى مَنِ اللَّهُ؟ وَ لَا أَيْنَ اللَّهُ؟.

فَقُلْتُ لَهُ: أَمَّا قَوْلُكَ عَلَيْكُمْ بِالسَّمْعِ وَ الطَّاعَهِ، فَإِنَّكَ تُرِيدُ مِنَّا أَنْ نَقُولَ غَداً:

(رَبَّنا إِنَّا أَطَعْنا سادَتَنا وَ كُبَراءَنا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا) (۷)، وَ أَمَّا قَوْلُكَ: إِنِّی لَا أَدْرِی مَنِ اللَّهُ، فَإِنَّ اللَّهَ رَبُّنَا وَ رَبُّ آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ، وَ أَمَّا قَوْلُكَ: إِنِّی لَا أَدْرِی أَيْنَ اللَّهُ؟، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى بِالْمِرْصَادِ. قَالَ: فَغَضِبَ وَ أَمَرَ بِصَرْفِنَا وَ غَلَّقَ الْأَبْوَابَ دُونَنَا.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی - . امالی شیخ طوسی ۱: ۲۴۱- ۲۴۲ - : شیخ مفید با سندی از صعصعه بن صوحان عبدی روایت کرده است که گفت: همراه بـا جمعی از اهـالی مصـر به نزد عثمان رفتم و عثمان گفت نماینـده ای تعیین کنیـد تا با من سـخن گوید و آنان نیز مرا بعنوان نماینده معرفی کردند. عثمان با لحن تحقیرآمیزی گفت : این؟ و گویی که مرا خرد و نوپا برشـمرد. پس من گفتم : اگر علم انسان بر اساس سـنش بود نه من نه تو از آن سـهمی نداشتیم حال آنکه علم به یادگرفتن است نه سن. عثمـان گفت : سـخنت را بگو. گفتم (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِی الْأَرْضِ أَقامُوا الصَّلاهَ وَ آتَوُا الزَّكاهَ وَ أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لِلَّهِ عاقِبَهُ الْأُمُورِ) - . الحجّ/۴۱ - . -:همـان کسـانی که چون در زمین به آنان توانایی دهیم نماز برپا می دارنـد و زکات می دهنـد و به کارهای پسـندیده وامی دارند و از کارهای ناپسـند باز می دارند و فرجام همه کارها از آن خـداست) . عثمان پاسـخ داد این آیه ایست که در شان ما (حاکمان) نازل شـده است، مگر اینگونه نیست؟ به او گفتم پس امر به معروف و نهی از منکر بر پا دار و عثمان گفت : این سخنان را رها کن و سخن اصلی ات را بگو.

ص: ۴۷۵

در این هنگـام گفتم: بسم الله الرحمن الرحیم (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ ...) - . الحـج/ ۴۰ - -:همـان کسـانی که بناحق از خانه هایشان بیرون رانـده شدنـد [آنها گناهی نداشـتند] جز اینکه می گفتند پروردگار ما خداست)تا پایان آیه. عثمان گفت این آیه نیز در شان ما مهاجرین نازل شده است، اینگونه نیست؟ گفتم پس هر آنچه از خـدای متعال گرفته و دریافته ای به ما نشان بـده . عثمان فریاد برآورد : ای مردم شـما بایـد از خلیفه زمان خود اطاعت کنیـد. خـدا همیشه با جماعت است و همانا شـیطان با کسانی است که از توده مردم جدا شده اند و به سـخنان این مرد توجهی نکنید چرا که او نه خدا را می شناسد نه می داند خدا کجاست. به او گفتم : اما این سخنت که باید از خلیفه زمان خود اطاعت کنیم در واقع تو می خواهی فردای قیـامت مـا بگوییم : (رَبَّنـا إِنَّا أَطَعْنـا سادَتَنـا وَ كُبَراءَنـا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا) - . الأحزاب/ ۶۷ - - :پروردگـارا ما رؤسا و بزرگتران خویش را اطاعت کردیم و ما را از راه به در کردنـد) و اما این سـخنت که گفتی خـدا را نمی شناسم، بـدان که خداونـد همانا پروردگار ما و پـدران ماست. و اما اینکه گفتی من نمی دانم خـدا کجاست، بدان که خداوند همانـا در کمین نشسـته است. گویـد: و این هنگام بود که او خشـمگین شـد و ما را از خانه اش بیرون کرد و درها را محکم به روی ما بست .

**[ترجمه]

مَعَ (۸)الْقَطَّانُ، عَنِ ابْنِ زَكَرِيَّا الْقَطَّانِ، عَنِ ابْنِ حَبِيبٍ، عَنْ حَسَّانَ بْنِ عَلِيٍّ الْمَدَائِنِيِّ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مُكْرَمٍ، عَنْ سَعْدٍ الْخَفَّافِ، عَنِ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَهَ، قَالَ: كَتَبَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ حِينَ أُحِيطَ بِهِ إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَمَّا بَعْدُ، فَقَدْ جَاوَزَ الْمَاءُ الزُّبَی، وَ بَلَغَ الْحِزَامُ الطُّبْيَيْنِ (۹)، وَ تَجَاوَزَ الْأَمْرُ بِی قَدْرَهُ، وَ طَمِعَ فِيَّ مَنْ لَا يَدْفَعُ عَنْ نَفْسِهِ، فَإِنْ كُنْتُ مَأْكُولًا فَكُنْ خَيْرَ آكِلٍ، وَ إِلَّا

ص: ۴۷۶

۱- الحجّ: ۴۰.

۲- لا توجد: تعالی، فی الأمالی.

۳- فی المصدر: فإنّ.

۴- فی الأمالی: الفذّ- بالفاء-، و هو الظّاهر، و معناها: الفرد، کما فی القاموس ۱- ۳۵۷.

۵- فی الأمالی: تستمعوا.

۶- فی المصدر: و إنّ.

۷- الأحزاب: ۶۷.

۸- معانی الأخبار: ۳۴۰، بتفصیل فی الإسناد.

۹- فی س: الحزام. أقول: الحزام الطّبیین- بالحاء المهمله و الزّاء المعجمه- کنایه عن المبالغه فی تجاوز الحدّ فی الشّرّ و الأذی، کما سیأتی من المصنّف- طاب ثراه- و یعدّ من الأمثال کما قاله فی المستقصی ۲- ۱۳. و قال فی مجمع الأمثال ۱- ۱۶۶: بلفظ جاوز الحزام الطّبیین. و نظیره فی فرائد اللّآل ۱- ۱۴۰.

فَأَدْرِكْنِى وَ لَمَّا أَمَزَّقْ.

قال الصدوق رحمه اللّه: قال المبرد: قوله: قد جاوز الماء الزبى .. فالزبيه مصيده الأسد و لا تتّخذ إلّا فى قلّه جبل، و تقول العرب: قد بلغ الماء الزبى (۱)، و ذلک أشدّ ما یکون من السبل، و یقال فى العظیم من الأمر: قد علا الماء الزبى، و بلغ السكّين العظم، و بلغ الحزام الطبيين، و قد انقطع السلى فى البطن، قال العجّاج: فقد علا الماء الزبى إلى غير .. أى قد جلّ الأمر عن أن يغيّر أو يصلح.

و قوله: و بلغ الحزام الطبيين .. فإنّ السباع و الطير (۲)يقال لموضع الأخلاف منها أطباء (۳)واحدها طبى، كما يقال فى الخفّ و الظلف: خلف و ضرع (۴)هذا مكان هذا، فإذا بلغ الحزام الطبيين فقد انتهى فى المكروه، و مثل هذا من أمثالهم:

التقت حلقتا البطان، و يقال: التقت حلقه البطان (۵)

و الحقب و يقال حقب البعير .. إذا صار الحزام فى الحقب منه.

مزيد توضيح:

قال فى النهايه (۶)فى حديث عثمان: .. أمّا بعد فقد بلغ السّيل الزّبى و جاوز الحزام الطبيين (۷).. هى جمع زبيه و هى الرّابيه الّتى لا يعلوها الماء، و هى من الأضداد. و قيل: إنّما أراد الحفره .. للسّبع و لا تحفر إلّا فى مكان عال من

۱- ذكر المثل فى مجمع الأمثال ۱- ۹۱، و فرائد اللآل ۱- ۷۵، و المستقصى للزمخشرى ۲- ۱۴.
۲- فى س: الطين.
۳- فى ک: الأطباء.
۴- فى المصدر: خفّ و ظلف.
۵- كما يقال تلاقت، و المثل يضرب فى الحادثه إذا بلغت النهايه، كما فى فرائد اللآل فى مجمع الأمثال ۲- ۱۵۵، و مجمع الأمثال للميدانى ۲- ۲۲۱.
۶- النهايه ۲- ۲۹۵، و انظر: لسان العرب ۱۴- ۳۵۳.
۷- لا توجد فى المصدر: و جاوز الحزام الطبيين.

الأرض لئلّا يبلغها السّيل فتنطمّ و هو (۱)مثل يضرب للأمر يتفاقم و يتجاوز (۲)الحدّ.

و قال (۳)الأطباء: الأخلاف واحدها طبى بالضّمّ و الكسر-، و قيل:

يقال لموضع الأخلاف من الخيل و السّباع أطباء كما يقال فى ذوات الخفّ و الظّلف: خلف و ضرع.

و (۴)قوله: جاوز الحزام الطبيين .. كنايه عن المبالغه فى تجاوز حدّ الشّرّ و الأذى، لأنّ الحزام إذا انتهى إلى الطّبيين فقد انتهى إلى بعد غايته فكيف إذا جاوزه (۵)

و قال الجوهرى (۶)السّلى مقصورا (۷)الجلده الرّقيقه الّتى يكون فيها الولد من المواشى إن نزعت عن وجه الفصيل ساعه يولد و إلّا قتلته، و كذلك (۸)إن انقطع السّلى فى البطن، فإذا خرج السّلى سلمت النّاقه و سلم الولد، و إن انقطع فى بطنها هلكت و هلك الولد. يقال (۹)انقطع السّلى فى البطن إذا ذهبت الحيله، كما يقال: بلغ السّكّين العظم.

و قال (۱۰)البطان للقتب: الحزام الّذى يجعل تحت بطن البعير. و يقال:

التقت حلقتا البطان للأمر: إذا اشتدّ، و هو بمنزله التّصدير للرّجل (۱۱)

۱- لا توجد: هو، فى س.

۲- فى ك: يجاوز.

۳- أى ابن الأثير فى النهايه ۳- ۱۱۵، و انظر: لسان العرب ۱۵- ۴.

۴- لا توجد الواو فى ك.

۵- قاله فى النهايه ۳- ۱۱۵، و لسان العرب ۱۵- ۴.

۶- فى الصحاح ۶- ۲۳۸۱، و مثله فى لسان العرب ۱۴- ۳۹۶.

۷- فى المصدر: مقصور- بالرفع-.

۸- لا توجد الواو فى الصحاح، و فى ك: و كذا، بدلا من: و كذلك.

۹- فى المصدر زياده: أيضا، بعد: يقال.

۱۰- فى الصحاح ۵- ۲۰۷۹.

۱۱- فى المصدر: للرحل، و هو الصواب.

و قال (۱)الحقب بالتّحريك-: حبل يشدّ به الرّحل إلى بطن البعير ممّا يلى ثيله كيلا يجتذبه التّصدير، تقول منه أحقبت البعير و حقب البعير بالكسر إذا أصاب حقبه ثيله (۲)فاحتبس بوله.

**[ترجمه]معانی الاخبار - . معانی الأخبار: ۳۴۰ - : قطان با ذکر سند از اصبغ بن نباته روایت کرده است که گوید : زمانی که عثمان در محاصره بود نامه ای به امام علی علیه السلام نوشت که متن آن چنین است : اما بعد بدان که کار از کار گذشته است و شر از حد و حدودش بسیار فراتر رفته است - . در نسخه (س): الحزام. میگویم: بلغ الحزام الطّبیین- با حاء و زاء کنایه از بسیار فراتر رفتن از حد و حدود در آزار رساندن و شر است چنانکه مصنف - طاب ثراه- بیان خواهد کرد و چنانکه در المستقصی ۲- ۱۳. آمده از جمله ضرب المثلها است و در مجمع الأمثال ۱- ۱۶۶: به لفظ جاوز الحزام الطّبیین آمده و نظیر آن در فرائد اللّآل ۱- ۱۴۰ هست. - و کار بر من سخت گشته است و کسانی که حتی نمی توانند از خود دفاع کنند بر من طمع کرده اند. و اگر قرار است دریده شوم پس تو که بهترینی، مرا از میان بردار و اگر اینگونه نیست، پیش از آنکه تکه پاره شوم، به داد من برس.

ص: ۴۷۶

دنباله روایت ۲۶ سطر از صفحه ۱۹۱ و ۱۹۲ حذف شده است.

ترجمه قسمت مذکور:

شیخ صدوق رحمه اللّه گوید: المبرد می گوید: قول وی: قد جاوز الماء الزبی .. الزبیه دام شکار شیر است که فقط در بلندی قله ها کار گذاشته می شود و عرب می گوید: قد بلغ الماء الزبی «۱» ، و این سخت ترین و ناهموارترین راه ها باشد و و درباره امور بسیار عظیم گویند: قد علا الماء الزبی، و بلغ السکّین العظم، و بلغ الحزام الطبیین، و قد انقطع السلی فی البطن، (بصورت تحت اللفظی یعنی: آب به بلندای تپه یا کوه رسید، کارد به استخوان رسید، تنگ حیوان به دو شیردانش رسید، آبدان در رحم حامله پاره گشت). العجّاج گوید: فقد علا الماء الزبی إلی غیر .. یعنی کار چندان شگفت و عظیم گشت که دیگر نتوان آنرا تغییر داد یا اصلاح نمود.

و این قول وی: و بلغ الحزام الطبیین .. چرا که درباره درندگان و پرندگان «۲» به محل انتهایی بدن آنها اطباء «۳» که مفردش طبی است، گفته می شود چنانکه درباره الخفّ و الظلف نیز چنین است و خلف و ضرع هم بجای هم بکار می روند، و اگر تنگ حیوان به شیردانهایش برسد، این نهایت وضعیت نامطلوب است و این یک ضرب المثل عربی است. و گویند التقت حلقتا البطان، یعنی دو حلقه کمربند یکی شدند و یا گویند: التقت حلقه البطان «۵» و الحقب و یا حقب البعیر .. اگر که کمربند در بار شتر درآمیزد و به سختی گیر کند.

(۱) این ضرب المثل در مجمع الأمثال ۱- ۹۱، و فرائد اللآل ۱- ۷۵، و المستقصی للزمخشری ۲- ۱۴ درج شده است.

(۲) در نسخه (س): الطین.

(۳) در نسخه (ک): الأطباء.

(۴) در منبع: خفّ و ظلف.

(۵) چنانکه گوینـد (تلاقت)، و این مثل در حادثه ای که به اوج و غایتش رسـیده باشـد زده می شود چنانکه در فرائد اللآل فی مجمع الأمثال ۲- ۱۵۵، و مجمع الأمثال میدانی ۲- ۲۲۱ آمده است.

توضیح بیشتر:

در النهایه «۱» در حدیث عثمان آمده است: أمّا بعد فقد بلغ السّـیل الزّبی و جاوز الحزام الطبیین «۲».. زبی جمع زبیه است و آن تپه ایست که آب به بالای آن نرسد و از اضداد است و گفته اند: منظور لانه ایست که حیوانات درنده حفر می کنند و آنرا جز در زمینهای بلندتر حفر نمی کنند

ص: ۴۷۷

تـا مبادا آب به آن برسـد و آبگرفته شود و این مثلی است برای امری که وخیم گردد و از حـد درگـذرد. و گویـد «۳»: الاطباء بمعنی شیردان یا پستان حیوان است و مفرد آن طبی با ضمه و کسره است. و گفته اند به شیردان اسب و حیوانات درنده ، اطباء میگویند چنانکه درباره سم داران گویند: خلف و ضرع.

و عبارت جاوز الحزام الطبیین .. کنایه از مبالغه و درگذشـتن بسیار زیاد از حدود شر و آزار و اذیت است چرا که تنگ یا تسمه کمربند حیوان اگر به شیردانش برسد به آخرین محدوده خود رسیده است چه رسد که بخواهد از این حد فراتر رود. «۴»

و الجوهری «۵» گویـد: السـلی اگر مقصور باشد: بمعنی پوسـته نازکی است که جنین چارپایان در آن قرار دارد که اگر بهنگام زاده شـدن از روی صورت و بـدنش کنـده نشود، آنرا می کشـد و همچنین است اگر این پرده رحمی درون شـکم حیوان پاره شود و اگر پرده از شکم خارج شود، شتر و کره اش زنده می مانند و اگر در شکمش پاره شود، حیوان و نیز کره اش می میرد. پس به مثل گویند: پرده رحمی (کیسه آب) در شـکم پاره شد، اگر که انسان را چاره قطع باشد همچنانکه می گویند: کارد به استخوان رسید. و گوید: «۶» بطان برای قتب یا چرم زیر زین شتر است و آن کمربند یا تسـمه ایست که زیر شـکم شتر قرار می گیرد و گویند: التقت حلقتا البطان ، درباره امری که به شدت و وخامت افتد و

و بطان بمنزله کمربند برای مرد «۷» است

ص: ۴۷۸

و گوید «۸»: الحقب با حروف متحرک، طنابی است که با آن رحل شتر را به شکم شتر اندکی جلوتر از محل آبریزگاهش می بندند تا مبادا تنگ یا تسمه جلویی رحل، تنگ عقبی را بکشد {و عضو حیوان را آسیب رساند یا دفع ادرار آنرا مانع گردد} و از همین ماده گوینـد: أحقبت البعیر و حقب البعیر با کسـره اگر که حقب یا همین طناب مذکور جلوی آبریزگاهش را بگیرد و

موجب احتباس بولش گردد.

(۱) النهایه ۲- ۲۹۵، و بنگرید: لسان العرب ۱۴- ۳۵۳.

(۲) و جاوز الحزام الطبیین، در منبع موجود نیست.

(۳) یعنی ابن الأثیر در النهایه ۳- ۱۱۵، و بنگرید: لسان العرب ۱۵- ۴.

(۴) در النهایه ۳- ۱۱۵، و لسان العرب ۱۵- ۴ .

(۵) در الصحاح ۶- ۲۳۸۱، و نظیر آن در لسان العرب ۱۴- ۳۹۶.

(۶) در الصحاح ۵- ۲۰۷۹.

(۷) در منبع برای رحل شتر و این درست است.

)۸) یعنی الجوهریّ در الصحاح ۱- ۱۱۴، و در لسان العرب ۱- ۳۲۴ نیز آمده است.

**[ترجمه]

«۳»

ب (۳)مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، عَنِ الْقَدَّاحِ، عَنْ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ، قَالَ: لَمَّا حَصِرَ النَّاسُ عُثْمَانَ جَاءَ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ إِلَى عَائِشَةَ وَ قَدْ تَجَهَّزَتْ لِلْحَجِّ-، فَقَالَ: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ! إِنَّ عُثْمَانَ قَدْ حَصَرَهُ النَّاسُ فَلَوْ تَرَكْتِ الْحَجَّ وَ أَصْلَحْتِ أَمْرَهُ كَانَ النَّاسُ يَسْتَمِعُونَ (۴)مِنْكِ، فَقَالَتْ: قَدْ أَوْجَبْتُ الْحَجَّ وَ شَدَدْتُ غَرَائِرِي (۵)، فَوَلَّى مَرْوَانُ وَ هُوَ يَقُولُ:

حَرَّقَ قَيْسٌ عَلَيَّ الْبِلَادَ**حَتَّى إِذَا اضْطَرَمَتْ أَجْذَمَا

(۶)فَسَمِعَتْهُ عَائِشَةُ، فَقَالَتْ: تَعَالَ، لَعَلَّكَ تَظُنُّ أَنِّي فِي شَكٍّ مِنْ صَاحِبِكَ، وَ اللَّهِ (۷)لَوَدِدْتُ أَنَّكَ وَ هُوَ فِي غِرَارَتَيْنِ مِنْ غَرَائِرِي مَخِيطٌ عَلَيْكُمَا تُغَطَّانِ فِي الْبَحْرِ حَتَّى تَمُوتَا.

**[ترجمه]قرب الاسناد - . قرب الإسناد: ۱۴ - : محمد بن عیسی به سندی از امام صادق از پدرش امام محمد باقر علیهما السلام روایت کرده است که فرمود: زمانی که عثمان در محاصره بود مروان بن حکم به نزد عایشه آمد و عایشه در آن هنگام آماده سفر حج بود. مروان به او گفت : ای ام المومنین مردم عثمان را محاصره کرده اند کاش شما در این اوضاع بحرانی سفر حج را ترک می گفتید و به جای آن به اصلاح کار عثمان برمی خواستید که مردم سخن شما را بهتر می پذیرند. عایشه پاسخ داد : من حج را بر خود واجب کرده ام و بار و بنه ام را بسته ام و تصمیمم را گرفته ام و مروان بعد از شنیدن این سخن بازگشت و این شعر را خواند: « قیس این سرزمین را بر من به آتش کشید تا اینکه همه شعله ور شد آن را رها کرد و رفت ».

و عایشه این سخن را شنید و گفت : بیا! آیا تو خیال می کنی من نسبت به این رفیق تو شکی دارم؟ به خدا سوگند بسیار دوست می داشتم که تو و عثمان درون یکی از این کیسه ها می بودید و سر آنها را می دوختم و در دریا می انداختم تا بمیرید .

۳ سطر از توضیح از صفحه ۱۹۲ حذف شده.

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری (۸)الإجذام: الإقلاع عن الشّی ء. قال الرّبیع بن زیاد:

۱- أی الجوهریّ فی الصحاح ۱- ۱۱۴، و مثله فی لسان العرب ۱- ۳۲۴.

۲- فی مطبوع البحار قد تقرأ: یثله- بتقدیم الیاء علی الثاء- و لا معنی لها هنا.

۳- قرب الإسناد: ۱۴، مع تفصیل فی الإسناد.

۴- فی المصدر: یسمعون.

۵- قد مرّ معناها قریبا فی نکیر عائشه علی عثمان، و ستأتی قریبا. و قد تقرأ فی مطبوع البحار: عزائری.

۶- جاء البیت فی الفتوح هکذا: ضرم قیس علی البلاد دما**حتّی إذا اضطرمن فأحجما

۷- .۷ فی قرب الإسناد: فو اللّه.

۸- الصحاح ۵- ۱۸۸۴، و جاء فی لسان العرب ۱۲- ۱۹ بنصّه.

و حرّق قیس .. البیت (۱)

أقول: و روی ذلک الأعثم فی الفتوح (۲)، و فیه مکان: أجدما: أحجما ..

أی نکص و تأخّر (۳)

و الغراره بالکسر-: الجوالق (۴)

و قال الجوهری (۵)واحده الغرائر الّتی للطّین (۶)و أظنّه معربا.

**[ترجمه]الجوهری «۱» گوید: الاجذام یعنی دست کشیدن از چیزی . ربیع بن زیاد گوید:

ص: ۴۷۹

و حرّق قیس .. تا پایان بیت. «۲» . می گویم: اعثم نیز این حدیث را در کتاب الفتوح «۳» خود روایت کرده است و در آن بجای اجدما آورده است احجما یعنی که دست کشید و عقب نشینی کرد «۴» و الغراره به کسر غین بمعنی گونی یا کیسه های بافته از کتان یا لیف دیگر گیاهان است. «۵»

(۱) الصحاح ۵- ۱۸۸۴، و جاء فی لسان العرب ۱۲- ۱۹ بنصّه.

(۲) تا پایان بیتی که در متن گذشت.

(۳) تاریخ ابن الأعثم- الفتوح- ۳- ۴۲۰.

(۴) النهایه ۱- ۳۴۷، و لسان العرب ۱۲- ۱۱۶، و بنگرید: مجمع البحرین ۶- ۳۲، و القاموس ۴- ۹۳.

(۵) القاموس ۲- ۱۰۱، و لسان العرب ۵- ۱۸.

**[ترجمه]

«۴»

سر (۷)مُوسَی بْنُ بَکْرٍ، عَنِ الْمُفَضَّلِ (۸)، عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: إِنَّ فُلَاناً وَ فُلَاناً غَصَبَانَا (۹)حَقَّنَا وَ قَسَمَاهُ بَیْنَهُمْ، فَرَضُوا بِذَلِکَ عَنْهُمَا (۱۰)، وَ إِنَّ عُثْمَانَ لَمَّا مَنَعَهُمْ وَ اسْتَأْثَرَ عَلَیْهِمْ غَضِبُوا لِأَنْفُسِهِمْ.

**[ترجمه]مستطرفات السرائر - . مستطرفات السّرائر(النّوادر): ۱۷- تحقیق مدرسه الإمام المهدیّ علیه السّلام- - : موسی بن بکر به سندی به نقل از امام باقر علیه السلام روایت کرده است که فرمود: فلانی و فلانی حق ما را غصب کرده و بین خود تقسیم کردند و مردم نیز اعتراضی نکردند و رضایت خود را نشان دادند و زمانی که عثمان ایشان را پس راند و همه چیز را از

آن خود خواست، آنان برای (منافع) خودشان خشمگین شدند.

**[ترجمه]

«۵»

قب (۱۱)نَقَلَتِ الْمُرْجِئَهُ (۱۲)، عَنْ أَبِی الْجَهْمِ الْعَـدَوِیِّ وَ کَانَ مُعَادِیاً لِعَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ-، قَالَ: خَرَجْتُ بِکِتَابِ عُثْمَانَ وَ الْمِصْـرِیُّونَ قَدْ نَزَلُوا بِذِی خَشَبٍ (۱۳)إِلَی مُعَـاوِیَهَ وَ قَدْ طَوَیْتُهُ طَیّـاً لَطِیفاً وَ جَعَلْتُهُ فِی قِرَابِ سَـیْفِی، وَ قَدْ تَنَکَّبْتُ عَنِ الطَّرِیقِ وَ تَوَخَّیْتُ سَوَادَ اللَّیْلِ حَتَّی کُنْتُ بِجَانِبِ الْجُرْفِ، إِذَا رَجُلٌ عَلَی حِمَارٍ مُسْتَقْبِلِی وَ مَعَهُ

ص: ۴۸۰

۱- أی إلی آخر البیت السالف.

۲- تاریخ ابن الأعثم- الفتوح- ۳- ۴۲۰.

۳- کما ذکره فی النهایه ۱- ۳۴۷، و لسان العرب ۱۲- ۱۱۶، و لاحظ: مجمع البحرین ۶- ۳۲، و القاموس ۴- ۹۳.

۴- ذکره فی القاموس ۲- ۱۰۱، و لسان العرب ۵- ۱۸.

۵- فی الصحاح ۲- ۷۶۹، و لاحظ: لسان العرب ۵- ۱۸.

۶- فی س: للتّبن، و هو الظاهر.

۷- مستطرفات السّرائر النّوادر: ۱۷- تحقیق مدرسه الإمام المهدیّ علیه السّلام-.

۸- فی المصدر: الفضیل.

۹- فی السّرائر: ظلمانا.

۱۰- فی المستطرفات: منهما.

۱۱- مناقب ابن شهرآشوب ۲- ۲۵۹- ۲۶۰.

۱۲- فی المصدر زیاده کلمه: و النّاصبه.

۱۳- فی المناقب: خشر، و ما هنا نسخه هناک.

رَجُلَانِ يَمْشِيَانِ أَمَامَهُ فَإِذَا هُوَ عَلِيُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَدْ أَتَی مِنْ نَاحِيَهِ الْبَدْوِ فَأَثْبَتَنِی وَ لَمْ أَثْبِتْهُ حَتَّی سَمِعْتُ كَلَامَهُ، فَقَالَ: أَيْنَ تُرِيدُ يَا صَخْرُ؟. قُلْتُ:

الْبَدْوَ، فَأَدَعُ الصَّحَابَهَ. قَالَ: فَمَا هَذَا الَّذِی فِی قِرَابِ سَيْفِكَ؟. قُلْتُ: لَا تَدَعُ مِزَاحَكَ أَبَداً ثُمَّ جرته [جُزْتُهُ (۱)

**[ترجمه]مناقب - . مناقب ابن شهرآشوب ۲: ۲۵۹- ۲۶۰ - : مرجئه به نقل از ابی جهم العدوی كه از دشمنان امام علی علیه السلام بود روایت كرده است كه گوید: با نامه عثمان برای معاویه رهسپار شدم درحالیكه مصریان در منطقه ذی خشب اردو زده بودند و من آن نامه را با ظرافت پیچیده و در قلاف شمشیرم گذاشته بودم و از راه اصلی كناره گرفته بودم و پاییدم تا سیاهی شب برسد تا چون به كنار آب‌شست سیل رسیدم و از سیاهی شب استفاده كردم ناگهان مردی را در مقابل خود دیدم كه بر الاغی سوار بود

ص: ۴۸۰

و دو مرد نیز كمی جلوتر از او حركت می كردند و در این هنگام متوجه شدم كه او علی بن ابی طالب علیه السلام است كه از سمت بیابان بدویان می آمد و بدون آنكه من بخواهم با او به پرس و جو شوم، او جویای حال و كار من شد و صدایش را شنیدم كه گفت: به كجا می روی ای صخر؟ بدو گفتم كه به بیابان می روم و صحابه را ترک می گویم. گفت : پس آن چیست كه در قلاف شمشیرت گذاشته ای ؟ گفتم : هیچگاه از این شوخی هایت دست برنمی داری، سپس از كنارش گذشتم . - . مجالس الشّیخ المفید: ۶۹- ۷۲، حدیث ۵ -

**[ترجمه]

«۶»

جا (۲)الْكَاتِبُ، عَنِ الزَّعْفَرَانِيِّ، عَنِ الثَّقَفِيِّ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ اللُّؤْلُؤِيِّ، عَنْ يَحْيَی بْنِ الْمُغِيرَهِ، عَنْ سَلَمَهَ بْنِ الْفَضْلِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ صَبِيحٍ الْكِنْدِيِّ، عَنْ أَبِی يَحْيَی مَوْلَی مُعَاذِ بْنِ عُفْرَهَ (۳)الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: إِنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ (۴)بَعَثَ إِلَی الْأَرْقَمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَ كَانَ خَازِنَ بَيْتِ مَالِ الْمُسْلِمِينَ-، فَقَالَ لَهُ:

أَسْلِفْنِی مِائَهَ أَلْفِ دِرْهَمٍ. فَقَالَ لَهُ الْأَرْقَمُ: أَكْتُبُ عَلَيْكَ بِهَا صَكّاً لِلْمُسْلِمِينَ.

قَالَ: وَ مَا أَنْتَ وَ ذَاكَ؟ لَا أُمَّ لَكَ! إِنَّمَا أَنْتَ خَازِنٌ لَنَا. قَالَ: فَلَمَّا سَمِعَ الْأَرْقَمُ ذَلِكَ خَرَجَ مُبَادِراً إِلَی النَّاسِ، فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! عَلَيْكُمْ بِمَالِكُمْ فَإِنِّی ظَنَنْتُ أَنِّی خَازِنُكُمْ وَ لَمْ أَعْلَمْ أَنِّی خَازِنُ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ حَتَّی الْيَوْمَ، وَ مَضَی فَدَخَلَ بَيْتَهُ، فَبَلَغَ ذَلِكَ عُثْمَانَ، فَخَرَجَ إِلَی النَّاسِ حَتَّی دَخَلَ الْمَسْجِدَ ثُمَّ رَقِيَ الْمِنْبَرَ، وَ قَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ أَبَا بَكْرٍ كَانَ يُؤْثِرُ بَنِی تَيْمٍ عَلَی النَّاسِ، وَ إِنَّ عُمَرَ كَانَ يُؤْثِرُ بَنِی عَدِيٍّ عَلَی كُلِّ النَّاسِ، وَ إِنِّی أُوثِرُ وَ اللَّهِ- بَنِی أُمَيَّهَ عَلَی مَنْ سِوَاهُمْ، وَ لَوْ كُنْتُ جَالِساً بِبَابِ الْجَنَّهِ ثُمَّ اسْتَطَعْتُ أَنْ أُدْخِلَ بَنِی أُمَيَّهَ جَمِيعاً الْجَنَّهَ لَفَعَلْتُ، وَ إِنَّ هَذَا الْمَالَ لَنَا، فَإِنِ احْتَجْنَا إِلَيْهِ أَخَذْنَاهُ وَ إِنْ رَغِمَ أَنْفُ أَقْوَامٍ!.

فَقَالَ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ رَحِمَهُ اللَّهُ: مَعَاشِرَ الْمُسْلِمِينَ! اشْهَدُوا أَنَّ ذَلِكَ مُرْغِمٌ لِي.

فَقَالَ عُثْمَانُ: وَ أَنْتَ هَاهُنَا، ثُمَّ نَزَلَ مِنَ الْمِنْبَرِ يَتَوَطَّؤُهُ بِرِجْلَيْهِ (۵)حَتَّى غُشِيَ عَلَى عَمَّارٍ

ص: ۴۸۱

۱- فی المصدر: جزنه، و هو الظّاهر.

۲- مجالس الشّیخ المفید: ۶۹- ۷۲، حدیث ۵، مع تفصیل فی السّند و اختلاف فی المتن أشرنا له.

۳- فی المجالس: عفراء.

۴- لا توجد فی س: عفّان.

۵- فی المصدر: فجعل یتوطّؤه برجله.

وَ احْتُمِلَ وَ هُوَ لَا یَعْقِلُ إِلَی بَیْتِ أَمِّ سَلَمَه، فَأَعْظَمَ النَّاسُ ذَلِکَ، وَ بَقِیَ عَمَّارٌ مُغْمًی عَلَیْهِ لَمْ یُصَلِّ یَوْمَئِذٍ الظُّهْرَ وَ الْعَصْرَ وَ الْمَغْرِبَ، فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ، فَقَدِیماً أُوذِیتُ فِی اللَّهِ، وَ أَنَا أَحْتَسِبُ مَا أَصَابَنِی فِی جَنْبِ اللَّهِ، بَیْنِی وَ بَیْنَ عُثْمَانَ الْعَدْلُ الْکَرِیمُ یَوْمَ الْقِیَامَه.

قَالَ: وَ بَلَغَ عُثْمَانَ أَنَّ عَمَّاراً عِنْدَ أُمِّ سَلَمَه، فَأَرْسَلَ إِلَیْهَا، فَقَالَ: مِمَّا هَذِهِ الْجَمَاعَهُ فِی بَیْتِکِ مَعَ هَذَا الْفَاجِرِ، أخرجهم [أَخْرِجِیهِمْ (۱)مِنْ عِنْدِکِ. فَقَالَتْ: وَ اللَّهِ مَا عِنْدَنَا مَعَ عَمَّارٍ إِلَّا بِنْتَاهُ، فَاجْتَنِبْنَا یَا عُثْمَانُ وَ اجْعَلْ سَطْوَتَکَ حَیْثُ شِئْتَ، وَ هَذَا صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَجُودُ بِنَفْسِهِ مِنْ فِعَالِکَ (۲)، قَالَ: فَنَدِمَ عُثْمَانُ عَلَی مَا صَنَعَ فَبَعَثَ إِلَی طَلْحَهَ وَ الزُّبَیْرِ یَسْأَلُهُمَا أَنْ یَأْتِیَا عَمَّاراً فَیَسْأَلَاهُ أَنْ یَسْتَغْفِرَ لَهُ، فَأَتَیَاهُ فَأَبَی عَلَیْهِمَا، فَرَجَعَا إِلَیْهِ فَأَخْبَرَاهُ، فَقَالَ عُثْمَانُ: مِنْ حُکْمِ اللَّهِ یَا بَنِی أُمَیَّهَ یَا فِرَاشَ النَّارِ وَ ذُبَابَ الطَّمَعِ، شَنَّعْتُمْ عَلَیَّ، وَ آلَیْتُمْ (۳)عَلَی أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، ثُمَّ إِنَّ عَمَّاراً رَحِمَهُ اللَّهُ صَلَحَ مِنْ مَرَضِهِ فَخَرَجَ إِلَی مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فَبَیْنَمَا هُوَ کَذَلِکَ إِذْ دَخَلَ نَاعِی أَبِی ذَرٍّ عَلَی عُثْمَانَ مِنَ الرَّبَذَهِ، فَقَالَ: إِنَّ أَبَا ذَرٍّ مَاتَ بِالرَّبَذَهِ وَحِیداً وَ دَفَنَهُ قَوْمٌ سَفْرٌ، فَاسْتَرْجَعَ عُثْمَانُ وَ قَالَ: رَحِمَهُ اللَّهُ. فَقَالَ عَمَّارٌ: رَحِمَ اللَّهُ أَبَا ذَرٍّ مِنْ کُلِّ أَنْفُسِنَا. فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ: وَ إِنَّکَ لَهُنَاکَ بَعْدَ مَا بَرَأْتَ (۴)أَ تَرَانِی نَدِمْتُ عَلَی تَسْیِیرِی إِیَّاهُ؟!. قَالَ لَهُ عَمَّارٌ: لَا وَ اللَّهِ، مَا أَظُنُّ ذَاکَ. قَالَ: وَ أَنْتَ أَیْضاً فَالْحَقْ بِالْمَکَانِ الَّذِی کَانَ فِیهِ أَبُو ذَرٍّ فَلَا تَبْرَحْهُ مَا حَیِینَا.

قَالَ عَمَّارٌ: أَفْعَلُ، فَوَ اللَّهِ (۵)لَمُجَاوَرَهُ السِّبَاعِ أَحَبُّ إِلَیَّ مِنْ مُجَاوَرَتِکَ. قَالَ: فَتَهَیَّأَ عَمَّارٌ لِلْخُرُوجِ وَ جَاءَتْ بَنُو مَخْزُومٍ إِلَی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ فَسَأَلُوهُ

۱- فی المصدر: أخرجیهم، و جاءت نسخه علی ک، و هو الصّحیح.

۲- فی المجالس زیاده: به.

۳- فی المصدر: و ألبتم، و هو الظّاهر.

۴- فی المجالس محلّ: ما برأت، یا عاضّ أیر أبیه، و هو مثل.

۵- فی المصدر: و اللّه- بدون فاء-.

أَنْ يَقُومَ مَعَهُمْ إِلَى عُثْمَانَ لِيَسْتَنْزِلَهُ عَنْ تَسْيِيرِ عَمَّارٍ، فَقَامَ مَعَهُمْ (۱)فَسَأَلَهُ فِيهِمْ وَ رَفَقَ بِهِ حَتَّى أَجَابَهُ إِلَى ذَلِكَ.

**[ترجمه]مجالس شیخ مفید - . مجالس الشّیخ المفید: ۶۹- ۷۲، حدیث ۵، با تفصیل در سند و تفاوت در متن - : کاتب با سندی به نقل از ابو یحیی موالی معاذ بن عفره انصاری روایت کرده است که گفت: عثمان شخصی را به نزد ارقم بن عبدالله خزانه دار مسلمین فرستاد و از او درخواست کرد که به من صد هزار هزار درهم پرداخت کن و ارقم بدو گفت : پرداخت می کنم ولی آنرا در سندی به نام مسلمانان برایت می نویسم که شما آنرا از بیت المال دریافت کرده اید. عثمان بدو گفت : مادرت به عزایت بنشیند تو را چه کار با سند؟ تو در حکومت ما فقط یک خزانه داری و بس. ابو یحیی گوید وقتی ارقم این سخن را شنید از نزد عثمان خارج شد و به سوی مردم رفت و به آنها گفت: ای مردم از این لحظه دیگر باید خودتان خزانه را در دست گیرید. من تا امروز گمان می کردم که خزانه دار شما هستم و نمی دانستم خزانه دار عثمان بن عفانم.

سپس به خانه خود رفت و این خبر به عثمان رسید. سپس او از خانه اش روانه شده و به مسجد رفت و از منبر بالا رفته فریاد برآورد : ای مردم ابوبکر بنی تیم را بر مردم ترجیح داد و عمر نیز بنی عدیّ را بر بقیه مردم برتری داد و من هم به خدا سو گند بنی امیه را بر بقیه مردم ترجیح می دهم و اگر بر دروازه بهشت گماشته می شدم و توانایی آن را داشتم که همه بنی امیه را وارد بهشت کنم قطعا این کار را انجام می دادم و قطعا این ثروت خزانه از آن ماست و هرگاه بدان نیازمند شدیم از آن برمی داریم هر چند که بر خلاف میل قبایل عرب باشد و در این هنگام عمار بن یاسر رحمه الله گفت : ای مردم هان گواه باشید که این مسئله بر خلاف میل من است و عثمان گفت تو هم اینجا هستی ؟ سپس از منبر پایین آمد و عمار را به زیر لگد گرفت تا اینکه وی بیهوش افتاد

ص: ۴۸۱

و مردم او را از مسجد به خانه ام‌سلمه بردند و مردم نیز این مسئله را بسیار کاری زشت و زیاده روی دانستند و عمار آن روز بیهوش بود و نتوانست نماز ظهر و عصر و مغرب را بجای بیاورد و وقتی به هوش آمد گفت: خدا را سپاس در گذشته به خاطر خدا آزار بسیار دیده ام و الان نیز این دشواری و بلایی که به خاطر خدا بر سرم آمد را بعنوان سند پاداش قیامتم پیش می فرستم. روز قیامت عدالت کریمانه خداوند میان من و عثمان حکم کند .

و به عثمان خبر رسید که عمار در خانه ام سلمه است و عثمان شخصی را به نزد ام سلمه فرستاد و بدو گفت : این جماعت و این مرد فاسد در خانه تو چه می کنند ؟ آنان را از خانه ات بیرون ران و او پاسخ داد: به خدا سوگند جز عمار، فقط دختران او نزد ما هستند. ما را رها کن عثمان و سلطه خود را بر هر چه دوست داری قرار بده . این از صحابه رسول خداست که به خاطر اعمال تو خود را قربانی می کند . و ابو یحیی گوید: اینجا بود که عثمان از کرده اش پشیمان شد و شخصی را به سوی طلحه و زبیر فرستاد و از آنها خواست به نزد عمار بروند و از او بخواهند برای عثمان طلب مغفرت نماید . آن دو نیز به نزد عمار رفته ولی عمار قبول نکرد و آندو بازگشتند و عثمان را از این موضوع با خبر کردند عثمان گفت: امان از حکم خداوند ای بنی امیه ، ای شب پره های حلقه زده گرد آتش و ای مگسان پر طمع، آبرویم را بردید و خشم اصحاب پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم بر من را برانگیختید.

سپس عمار رحمه الله از بیماری خود بهبود یافته و به مسجد رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم آمد و در این حال شخصی وارد مسجد شد و خبر مرگ ابوذر غفاری را به عثمان داد و گفت ابوذر در ربذه در حالیکه تنها بود رحلت کرد و کاروانی که از آنجا می گذشتند او را دفن کردند و عثمان «انا لله ..» بر زبان راند و گفت : رحمت خدا بر او باد . و عمار گفت: خداوند ابوذر را از سوی جانهای همه ما رحمت فروفرستد. عثمان بدو گفت: تو هنوز از آن صدمات بهبودی نیافته، باز هم اینجا هستی؟ آیا تو گمان می کنی که من از تبعید او پشیمانم ؟ عمار پاسخ داد : خیر به خدا گمان نمی کنم چنین باشد. گفت : تو هم به همان مکانی که ابوذر در آن بود برو و تا وقتی ما زنده هستیم همانجا بمان. عمار پاسخ داد: چنین خواهم کرد، به خدا قسم همسایگی با درندگان در نزد من محبوبتر از همسایگی با تو است .

ابو یحیی گوید : عمار برای تبعید آماده شد ولی بنی مخزوم به نزد امیر المومنین امام علی علیه السلام رفتند و از او خواستند

ص: ۴۸۲

با آنها به نزد عثمان برود تا عثمان را از تبعید عمار منصرف کند. امام نیز قبول کرد و همراه با آنان به نزد عثمان رفت و عثمان نیز پذیرفت و از تصمیم خود منصرف شد .

**[ترجمه]

«۷»

جا (۲)عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْکَاتِبُ، عَنِ الزَّعْفَرَانِیِّ، عَنِ الثَّقَفِیِّ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحُسَیْنِ الْأَنْصَارِیِّ، عَنْ سُفْیَانَ، عَنْ فُضَیْلِ بْنِ الزُّبَیْرِ، عَنْ فَرْوَهَ بْنِ مُجَاشِعٍ، عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: جَاءَتْ عَائِشَهُ إِلَی عُثْمَانَ، فَقَالَتْ لَهُ:

أَعْطِنِی مَا کَانَ یُعْطِینِی أَبِی وَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ!. فَقَالَ (۳)لَمْ أَجِدْ لَکِ مَوْضِعاً فِی الْکِتَابِ وَ لَا فِی السُّنَّهِ، وَ إِنَّمَا کَانَ أَبُوکِ وَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ یُعْطِیَانِکِ بِطِیبَهٍ مِنْ أَنْفُسِهِمَا، وَ أَنَا لَا أَفْعَلُ. قَالَتْ (۴)فَأَعْطِنِی مِیرَاثِی مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ. فَقَالَ لَهَا: أَ وَ لَمْ تَحْسَبِی (۵)أَنْتِ وَ مَالِکُ بْنُ أَوْسَ النَّضْرِیُّ (۶)فَشَهِدْتُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ لَا یُوَرِّثُ حَتَّی مَنَعْتُمَا فَاطِمَهَ مِیرَاثَهَا، وَ أَبْطَلْتُمَا حَقَّهَا، فَکَیْفَ تَطْلُبِینَ الْیَوْمَ مِیرَاثاً مِنَ النَّبِیِّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ؟! فَتَرَکَتْهُ وَ انْصَرَفَتْ، وَ کَانَ عُثْمَانُ إِذَا خَرَجَ إِلَی الصَّلَاهِ أَخَذَتْ قَمِیصَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ عَلَی قَصَبَهٍ فَرَفَعَتْهُ عَلَیْهَا، ثُمَّ قَالَتْ: إِنَّ عُثْمَانَ قَدْ خَالَفَ صَاحِبَ هَذَا الْقَمِیصِ وَ تَرَکَ سُنَّتَهُ.

أَقُولُ: رَوَی فِی کَشْفِ الْغُمَّهِ (۷)نَحْواً مِنْ ذَلِکَ، وَ زَادَ فِی آخِرِهِ: فَلَمَّا آذَتْهُ صَعِدَ الْمِنْبَرَ، فَقَالَ: إِنَّ هَذِهِ الزَّعْرَاءَ (۸)عَدُوَّهُ اللَّهِ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلَهَا وَ مَثَلَ صَاحِبَتِهَا حَفْصَهَ فِی الْکِتَابِ: (امْرَأَتَ نُوحٍ وَ امْرَأَتَ لُوطٍ کانَتا تَحْتَ عَبْدَیْنِ مِنْ عِبادِنا

ص: ۴۸۳

۱- لا توجد: معهم، فی المجالس.

٢- المجالس للشّيخ المفيد: ١٢٥- ١٢٦، حديث ٣، بتفصيل فى الإسناد.

٣- فى المصدر زياده: لها.

۴- فى المجالس زياده: له.

۵- فى المجالس: أو لم تجئنى.

۶- كذا، و فى المصدر: النّصرىّ، و هو الظّاهر، كما فى الإصابه ٣- ٣٣٩ ترجمه ٧۵٩۵ و هامشها الاستيعاب ٣- ٣٨٢ و غيرهما.

٧- كشف الغمّه ١- ٣٢٣ نقلا بالمعنى.

٨- الزّعراء: هى المرأه القليله الشّعر كما فى النّهايه ٢- ٣٠٣، و متفرّقه الشّعر كما فى القاموس ٢- ٣٩.

صالِحَيْنِ فَخانَتاهُما). إلَی قولِهِ : (وَقِیلَ ادْخُلَا النّارَ مَعَ الدّاخِلِینَ) (۱)، فَقَالَتْ لَهُ: یَا نَعْثَلُ! یَا عَدُوَّ اللَّهِ! إِنَّمَا سَمَّاکَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بِاسْمِ نَعْثَلٍ الْیَهُودِیِّ الَّذِی بِالْیَمَنِ، فَلَاعَنَتْهُ وَ لَاعَنَهَا، وَ حَلَفَتْ أَنْ لَا تُسَاکِنَهُ (۲)بِمِصْرَ أَبَداً، وَ خَرَجَتْ إِلَی مَکَّهَ.

ثُمَّ قَالَ: قَدْ نَقَلَ ابْنُ أَعْثَمَ صَاحِبُ الْفُتُوحِ (۳)أَنَّهَا قَالَتْ: اقْتُلُوا نَعْثَلًا قَتَلَ اللَّهُ نَعْثَلًا، فَلَقَدْ أَبْلَی سُنَّهَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ هَذِهِ ثِیَابُهُ لَمْ تَبْلَ، وَ خَرَجَتْ إِلَی مَکَّهَ.

قَالَ (۴)وَ رَوَی غَیْرُهُ أَنَّهُ لَمَّا قُتِلَ جَاءَتْ إِلَی الْمَدِینَهِ فَلَقِیَهَا فُلَانٌ فَسَأَلَتْهُ عَنِ الْأَمْوَالِ فَخَبَّرَهَا وَ أَنَّ النَّاسَ اجْتَمَعُوا عَلَی عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ، فَقَالَتْ: وَ اللَّهِ لَأُطَالِبَنَّ بِدَمِهِ. فَقَالَ لَهَا: وَ أَنْتِ حَرَصْتِ عَلَی قَتْلِهِ. قَالَتْ: إِنَّهُمْ لَمْ یَقْتُلُوهُ حَیْثُ قُلْتُ وَ لَکِنْ تَرَکُوهُ حَتَّی تَابَ وَ نَقِیَ مِنْ ذُنُوبِهِ وَ صَارَ کَالسَّبِیکَهِ (۵)وَ قَتَلُوهُ.

تأیید:

قال فی النهایه (۶)فی مقتل عثمان لا یمنعک (۷)مکان ابن سلام أن تسبّ نعثلا- کان (۸)أعداء عثمان یسمّونه: نعثلا، تشبیها برجل من مصر کان طویل اللّحیه اسمه نعثل، و قیل: النّعثل: الشّیخ الأحمق. و ذکر الضّباع، و منه حدیث

۱- التحریم : ۱۰.

۲- فی ک: أن لا تسکن.

۳- الفتوح ۲- ۴۱۹- ۴۲۰.

۴- کشف الغمّه ۱- ۳۲۳، باختلاف کثیر و اختصار.

۵- قال فی الصّحاح ۴- ۱۵۸۹: سبکت الفضّه و غیرها أسبکها سبکا: أذبتها، و الفضّه سبیکه.

۶- النهایه ۵- ۸۰، و مثله فی لسان العرب ۱۱- ۶۷۰، و قریب منه فی تاج العروس ۸- ۱۴۱. و قال فی القاموس ۴- ۵۹: النّعثل- کجعفر- الذکر من الضباع، و الشیخ الأحمق، و یهودیّ کان بالمدینه، و رجل لحیانی کان یشبّه به عثمان إذا نیل منه.

۷- فی المصدر: لا یمنعنّک.

۸- لا توجد فی ک: کان.

عائشه: اقتلوا نعثلا قتل اللّه نعثلا، تعنی عثمان، و هذا کان منها لما غاضبته و ذهبت إلی مکّه.

**[ترجمه]مجالس شیخ مفید - . المجالس للشّیخ المفید: ۱۲۵- ۱۲۶، حدیث ۳ - : علی بن محمد با سندی به نقل از امام باقر علیه السلام روایت کرده است که فرمود: روزی عایشه به نزد عثمان آمد و بدو گفت : تو باید مانند پدرم و عمربن خطاب به من مالی پرداخت کنی و عثمان پاسخ داد : من نه در قرآن و نه در سنت رسول خدا چنین چیزی نمی بینم و پدرت و عمربن خطاب به میل خود به تو بخشیده اند و من چنین نمی کنم. عایشه گفت : پس میراثی که از رسول خدا به من می رسد را به من بده عثمان پاسخ داد : آیا همین تو و مالک بن اوس النضری نبودید که بعد از رحلت رسول خدا می گفتید رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم چیزی برای شما به ارث نگذاشته است ؟ و فاطمه را نیز از گرفتن ارث بازداشتید و حقش را ضایع نمودید؟ اکنون چگونه از من می خواهی که از رسول خدا به تو ارث دهم ؟ پس عایشه او را ترک گفته و بازگشت و عثمان چون برای نماز از خانه خود خارج و به سوی مسجد می رفت عایشه پیراهن رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم را بر روی عصایی انداخته و بالا می برد و فریاد برمی آورد : همانا عثمان با صاحب این پیراهن مخالفت کرده و سنت او را ترک گفته است .

می گویم: در کتاب کشف الغمه - . کشف الغمّه ۱- ۳۲۳ نقل به معنی - نیز این روایت ذکر شده است و در پایان افزوده شده است :عثمان چون از دست عایشه رنجیده خاطر شد بالای منبر رفت و گفت : به راستی که این زن کچل گون دشمن خداست و خدا مثَل او و رفیقش حفصه را در کتاب خود آورده است (امْرَأَتَ نُوحٍ وَ امْرَأَتَ لُوطٍ کانَتا تَحْتَ عَبْدَیْنِ مِنْ عِبادِنا

ص: ۴۸۳

صالِحَیْنِ فَخانَتاهُما) تا انتهای آیه که گوید: (وَ قِیلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِینَ) - . التّحریم/ ۱۰ -

-: گفته شد با داخل شوندگان داخل آتش شوید) و عایشه پاسخ داد که نعثل ،ای دشمن خدا ، رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم اسم نغثل یهودی را که در یمن زندگی می کرد بر تو نهاد. سپس یکدیگر را لعن و نفرین کردند و عایشه قسم خورد هیچگاه با او در یک شهر ساکن نگردد و پس از آن عازم مکه شد و مدینه را ترک کرد.

صاحب کتاب کشف الغمه در ادامه گوید : ابن اعثم در کتاب الفتوح - . الفتوح ۲: ۴۱۹- ۴۲۰ - روایت کرده که عایشه گفت : این نعثل را بکشید چرا که خداوند نعثل را کشت .به خدا قسم که او سنت رسول خدا را کهنه ساخته حال آنکه این پیراهن هنوز کهنه نشده است سپس مسجد را ترک کرد وبه سوی مکه رفت.

صاحب کشف الغمه - . کشف الغمّه ۱: ۳۲۳، با تفاوت بسیار و به اختصار. - گوید : و دیگران روایت کرده اند که چون عثمان کشته شد عایشه به مدینه آمد و شخصی با او ملاقات کرد و عایشه از او درباره بیت المال جویا گشت و آن شخص هم بدو گفت و نیز خبر داد که مردم به گرد علی علیه السلام به عنوان خلیفه حلقه زده اند. عایشه گفت به خدا سوگند که برای خونخواهی عثمان به پا می خیزم. آن مرد گفت: تو خود بودی که بیش از همه اشتیاق به قتل او داشتی ! پاسخ داد:آن هنگام که من دستور قتل او را صادر کردم آنان اقدامی نکردند و چون عثمان توبه کرد و گناهانش همچون طلای خالص پاک

گشت آنها او را به قتل رساندند.

توضیح : صاحب کتاب النهایه - . النهایه ۵: ۸۰، و نظیر آن در لسان العرب ۱۱: ۶۷۰، و شبیه آن در تاج العروس ۸: ۱۴۱. و در القاموس ۴: ۵۹ گوید: النّعثل- هموزن جعفر- کفتار نر و پیر خرفت و نام مردی یهودی در مدینه و مردی ریش دراز که عثمان را بقصد بی احترامی ، به وی تشبیه می کردند. - گوید : در باب قتل عثمان بخاطر جایگاه ابن سلام هم نباید از فحش دادن به نعثل خودداری نمایی. دشـمنان عثمان او را در تشبیه به مردی مصـری به نام نعثل که ریشـی بسـیار دراز داشت چنین نامیدند و همچنین در معنای نعثل آمده که به پیر مرد احمق و نیز کفتار نر اطلاق می شود.و این سخن

ص: ۴۸۴

عـایشه که: این نعثـل را بکشـید! خـدا نعثـل را بکشـد. و منظورش از نعثل عثمان است و این جمله را زمانی گفت که از عثمان خشمگین بود و بدین سبب عازم مکه شد.

**[ترجمه]

«۸»

مَا (۱)أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّلْتِ، عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ الْحَافِظِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ (۲)عَبْدِ اللَّهِ الْعَلَوِیِّ، عَنْ عَمِّهِ الْقَاسِمِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِیهِ (۳)، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی بَکْرٍ، عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ:

حَدَّثَنِی عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِی عُمْرَهَ الْأَنْصَارِیُّ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَ الْمِصْرِیُّونَ بِعُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ فِی مَرَّتِهِمُ الثَّانِیَهِ دَعَا مَرْوَانَ بْنَ الْحَکَمِ فَاسْتَشَارَهُ، فَقَالَ لَهُ: إِنَّ الْقَوْمَ لَیْسَ هُمْ لِأَحَدٍ أَطْوَعَ مِنْهُمْ لِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ، وَ هُوَ أَطْوَعُ النَّاسِ فِی النَّاسِ، فَابْعَثْهُ إِلَیْهِمْ فَلْیُعْطِهِمُ الرِّضَا وَ لِیَأْخُذْ لَکَ عَلَیْهِمُ الطَّاعَهَ، وَ یُحَذِّرَهُمُ الْفِتْنَهَ، فَکَتَبَ عُثْمَانُ إِلَی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ: سَلَامٌ عَلَیْکَ، أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّهُ قَدْ جَازَ السَّیْلُ الزُّبَی، وَ بَلَغَ الْحِزَامُ الطُّبْیَیْنِ، وَ ارْتَفَعَ أَمْرُ النَّاسِ بِی فَوْقَ قَدْرِهِ، وَ طَمِعَ فِیَّ مَنْ کَانَ یَعْجِزُ عَنْ نَفْسِهِ، فَأَقْبِلْ عَلَیَّ أَوْ لِی، وَ تَمَثَّلَ:

فَإِنْ کُنْتُ مَأْکُولًا فَکُنْ خَیْرَ آکِلٍ** وَ إِلَّا فَأَدْرِکْنِی وَ لَمَّا أُمَزَّقْ

وَ السَّلَامُ.

فَجَاءَهُ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ: یَا أَبَا الْحَسَنِ! ائْتِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمَ فَادْعُهُمْ إِلَی کِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّهِ نَبِیِّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ. فَقَالَ: نَعَمْ، إِنْ أَعْطَیْتَنِی عَهْدَ اللَّهِ وَ مِیثَاقَهُ عَلَی أَنْ تَفِیَ لَهُمْ بِکُلِّ شَیْءٍ أَعْطَیْتُهُ عَنْکَ (۴)فَقَالَ: نَعَمْ، فَأَخَذَ عَلَیْهِ عَهْداً غَلِیظاً، وَ مَشَی إِلَی الْقَوْمِ فَلَمَّا دَنَا مِنْهُمْ قَالُوا: وَرَاءَکَ. قَالَ: لَا. قَالُوا:

وَرَاءَکَ. قَالَ: لَا، فَجَاءَ بَعْضُهُمْ لِیَدْفَعَ فِی صَدْرِهِ (۵)، فَقَالَ الْقَوْمُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ:

۱- أمالی الشّیخ الطّوسیّ ۲- ۳۲۳- ۳۲۵، بتفصیل فی الإسناد کالمعتاد.

۲- فی المصدر بدل: بن، أبو.

۳- لا توجد فی الأمالی: عن أبیه.

۴- فی الأمالی زیاده: لهم.

۵- فی المصدر زیاده: حین قال ذلک.

سُبْحَانَ اللَّهِ! أَتَاكُمْ ابْنُ عَمِّ رَسُولِ اللَّهِ يَعْرِضُ كِتَابَ اللَّهِ .. اسْمَعُوا مِنْهُ وَ اقْبَلُوا، قَالُوا: تَضْمَنُ لَنَا كَذَلِكَ؟. قَالَ: نَعَمْ، فَأَقْبَلَ مَعَهُ أَشْرَافُهُمْ وَ وُجُوهُهُمْ حَتَّى دَخَلُوا (۱)عَلَى عُثْمَانَ فَعَاتَبُوهُ، فَأَجَابَهُمْ إِلَى مَا أَحَبُّوا، فَقَالُوا: اكْتُبْ لَنَا عَلَى هَذَا كِتَاباً، وَ لْيَضْمَنْ عَلِيٌّ عَنْكَ مَا فِي الْكِتَابِ. قَالَ: اكْتُبُوا أَنَّى شِئْتُمْ، فَكَتَبُوا بَيْنَهُمْ:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ، هَذَا مَا كَتَبَ عَبْدُ اللَّهِ عُثْمَانُ (۲)أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ لِمَنْ نَقَمَ عَلَيْهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُسْلِمِينَ، أَنَّ لَكُمْ عَلَيَّ أَنْ أَعْمَلَ بِكِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّةِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، وَ أَنَّ الْمَحْرُومَ يُعْطَى، وَ أَنَّ الْخَائِفَ يُؤْمَنُ، وَ أَنَّ الْمَنْفِيَّ يُرَدُّ، وَ أَنَّ الْمَبْعُوثَ لَا يُجَمَّرُ، وَ أَنَّ الْفَيْءَ لَا يَكُونُ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ، وَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ضَامِنٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى عُثْمَانَ الْوَفَاءَ لَهُمْ عَلَى مَا فِي (۳)الْكِتَابِ، وَ (۴)شَهِدَ الزُّبَيْرُ بْنُ الْعَوَّامِ وَ طَلْحَةُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ وَ سَعْدُ بْنُ مَالِكٍ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ وَ أَبُو أَيُّوبَ بْنُ زَيْدٍ، وَ كَتَبَ فِي ذِي الْقَعْدَةِ سَنَةَ خَمْسٍ وَ عِشْرِينَ، فَأَخَذُوا الْكِتَابَ ثُمَّ انْصَرَفُوا، فَلَمَّا نَزَلُوا أَيْلَةَ إِذَا هُمْ بِرَاكِبٍ فَأَخَذُوهُ، فَقَالُوا: مَنْ أَنْتَ؟. قَالَ: أَنَا رَسُولُ عُثْمَانَ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ لَوْ فَتَّشْنَاهُ لِئَلَّا يَكُونَ (۵)قَدْ كَتَبَ فِينَا، فَفَتَّشُوهُ فَلَمْ يَجِدُوا مَعَهُ شَيْئاً، فَقَالَ كِنَانَةُ بْنُ بِشْرٍ النَّجِيبِيُّ (۶)انْظُرُوا إِلَى أَدَوَاتِهِ فَإِنَّ لِلنَّاسِ حِيَلًا، فَإِذَا قَارُورَةٌ مَخْتُومَةٌ بِمُومٍ، فَإِذَا فِيهَا كِتَابٌ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ:

إِذَا جَاءَكَ كِتَابِي هَذَا فَاقْطَعْ (۷)أَيْدِي الثَّلَاثَةِ مَعَ أَرْجُلِهِمْ، فَلَمَّا قَرَءُوا الْكِتَابَ رَجَعُوا حَتَّى أَتَوْا عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَأَتَاهُ فَدَخَلَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: اسْتَعْتَبَكَ الْقَوْمُ فَأَعْتَبْتَهُمْ (۸)

۱- في الأمالي: دخل.

۲- في الأمالي زياده: بن عفّان.

۳- في المصدر زياده: هذا.

۴- لا توجد الواو في س و المصدر.

۵- كتبت في المصدر هكذا: لأن لا يكون.

۶- في المصدر: البجي.

۷- في س: فقطع.

۸- في المصدر: استغشك القوم فأعتبهم.

ثُمَّ کَتَبْتَ هَذَا کِتَابَکَ نَعْرِفُهُ (۱)؟!، الْخَطَّ الْخَطَّ، وَ الْخَاتَمَ الْخَاتَمَ، فَخَرَجَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ مُغْضَباً وَ أَقْبَلَ النَّاسُ عَلَیْهِ، فَخَرَجَ سَعْدٌ مِنَ الْمَدِینَهِ فَلَقِیَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: یَا أَبَا إِسْحَاقَ! أَیْنَ تُرِیدُ؟. قَالَ: إِنِّی (۲)فَرَرْتُ بِدِینِی مِنْ مَکَّهَ إِلَی الْمَدِینَهِ، وَ أَنَا الْیَوْمَ أَهْرُبُ بِدِینِی مِنَ الْمَدِینَهِ إِلَی مَکَّهَ. وَ قَالَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ لِعَلِیٍّ عَلَیْهِمَا السَّلَامُ حِینَ أَحَاطَ النَّاسُ بِعُثْمَانَ-: اخْرُجْ مِنَ الْمَدِینَهِ وَ اعْتَزِلْ، فَإِنَّ النَّاسَ لَا بُدَّ لَهُمْ مِنْکَ، وَ إِنَّهُمْ لَا یَأْتُونَکَ (۳)وَ لَوْ کُنْتَ بِصَنْعَاءَ (۴)، وَ أَخَافُ أَنْ یُقْتَلَ هَذَا الرَّجُلُ وَ أَنْتَ حَاضِرُهُ. فَقَالَ: یَا بُنَیَّ! أَخْرُجُ عَنْ دَارِ هِجْرَتِی، وَ مَا أَظُنُّ أَحَداً یَجْتَرِئُ عَلَی هَذَا الْقَوْلِ کُلِّهِ، وَ قَامَ کِنَانَهُ بْنُ بِشْرٍ، فَقَالَ: یَا عَبْدَ اللَّهِ! أَقِمْ لَنَا کِتَابَ اللَّهِ، فَإِنَّا لَا نَرْضَی بِالْقَوْلِ دُونَ الْفِعْلِ، قَدْ کَتَبْتَ وَ أَشْهَدْتَ لَنَا شُهُوداً وَ أَعْطَیْتَنَا عَهْدَ اللَّهِ وَ مِیثَاقَهُ، فَقَالَ: مَا کَتَبْتُ بَیْنَکُمْ کِتَاباً، فَقَامَ إِلَیْهِ الْمُغِیرَهُ بْنُ الْأَخْنَسِ وَ ضَرَبَ بِکِتَابِهِ وَجْهَهُ وَ خَرَجَ إِلَیْهِمْ عُثْمَانُ لِیُکَلِّمَهُمْ: ، فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ، فَرَفَعَتْ عَائِشَهُ قَمِیصَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ نَادَتْ: أَیُّهَا النَّاسُ! هَذَا قَمِیصُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ لَمْ یَبْلَ وَ قَدْ غُیِّرَتْ سُنَّتُهُ، فَنَهَضَ النَّاسُ وَ کَثُرَ (۵)اللَّغَطُ (۶)وَ حَصَبُوا (۷)عُثْمَانَ حَتَّی نَزَلَ مِنَ الْمِنْبَرِ وَ دَخَلَ (۸)بَیْتَهُ، فَکَتَبَ نُسْخَهً وَاحِدَهً إِلَی مُعَاوِیَهَ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ، أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ أَهْلَ السَّفَهِ وَ الْبَغْیِ وَ الْعُدْوَانِ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ وَ مِصْرَ وَ الْمَدِینَهِ أَحَاطُوا بِدَارِی وَ لَنْ یُرْضِیَهُمْ مِنِّی دُونَ خَلْعِی أَوْ قَتْلِی، وَ أَنَا مُلَاقِی اللَّهِ قَبْلَ أَنْ أُتَابِعَهُمْ عَلَی

۱- فی الأمالی: تعرفه.

۲- فی المصدر زیاده: قد.

۳- فی الأمالی: و إن هم یأتونک، و هو الظّاهر.

۴- فی الأمالی زیاده: الیمن.

۵- فی مطبوع البحار: و کسر، و هو غلط.

۶- قال فی النّهایه ۴- ۲۵۷: اللّغط: صوت و ضجّه لا یفهم معناها.

۷- قال فی النّهایه ۱- ۳۹۴: و فی حدیث مقتل عثمان: أنّهم تخاصموا فی المسجد حتّی أبصر أدیم السّماء .. أی تراموا بالحصباء .. و حصبهما .. أی رجمهما بالحصباء لیسکتهما.

۸- فی المصدر: فدخل.

شَیْ ءٍ مِنْ ذَلِکَ فَأَعِینُونِی.

فَلَمَّا بَلَغَ کِتَابُهُ ابْنَ عَامِرٍ، قَامَ وَ قَالَ: أَیُّهَا النَّاسُ! إِنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ عُثْمَانَ ذَکَرَ أَنَّ شِرْذِمَهً مِنْ أَهْلِ مِصْرَ وَ الْعِرَاقِ نَزَلُوا بِسَاحَتِهِ فَدَعَاهُمْ إِلَی الْحَقِّ فَلَمْ یُجِیبُوا، فَکَتَبَ إِلَیَّ (۱)أَنْ أَبْعَثَ إِلَیْهِ مِنْکُمْ ذَوِی الرَّأْیِ وَ الدِّینِ وَ الصَّلَاحِ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ یَدْفَعَ عَنْهُ ظُلْمَ الظَّالِمِ وَ عُدْوَانَ الْمُعْتَدِی (۲)

فَلَمْ یُجِیبُوهُ إِلَی الْخُرُوجِ.

ثُمَّ إِنَّهُ (۳)قِیلَ لِعَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ إِنَّ عُثْمَانَ قَدْ مُنِعَ الْمَاءَ فَأْمُرْ بِالرَّوَایَا (۴)فَعُکِمَتْ (۵)، وَ جَاءَ النَّاسَ (۶)عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ فَصَاحَ بِهِمْ صَیْحَهً انْفَرَجُوا ..

فَدَخَلَتِ الرَّوَایَا، فَلَمَّا رَأَی عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ اجْتِمَاعَ النَّاسِ (۷)دَخَلَ عَلَی طَلْحَهَ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ وَ هُوَ مُتَّکِئٌ عَلَی وَسَائِدَ، فَقَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ مَقْتُولٌ فَامْنَعُوهُ. فَقَالَ: أَمَ وَ اللَّهِ دُونَ أَنْ تُعْطِیَ بَنُو أُمَیَّهَ الْحَقَّ مِنْ أَنْفُسِهَا.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی - . امالی شیخ طوسی ۲: ۳۲۳- ۳۲۵، با تفصیلی در اسناد . - : احمد بن محمد بن صلت با سندی به نقل از امام باقر علیه السلام روایت کرده است که فرمود: عبد الرحمن بن ابی عمره انصاری برایم روایت نمود: زمانی که اهالی مصر برای بار دوم به نزد عثمان آمدند ، عثمان مروان بن حکم را فراخواند تا با او مشورت کند و مروان بدو گفت : این مردم سخن علی بن ابی طالب علیه السلام را بیش از هر کس دیگری می پذیرند . و علی علیه السلام کسی است که بیش از همگان از وی اطاعت می شود. شخصی را به سراغ علی علیه السلام بفرست تا رضایت آنها را جلب کند و فرمانبرداری آنان را برای تو فراهم نماید و آنان را از فتنه انگیزی باز دارد و عثمان برای علی علیه السلام چنین نوشت : درود خدا بر شما باد اما بعد همانا کار از کار گذشته و شر از حدودش بسیار فراتر رفته و کار این مردمان بر من سخت گشته است و کسی که دیروز حتی نمی توانست از خود دفاع کند امروز بر من طمع کرده است. پس یا علیه من و یا به نفع من وارد عمل شو و این بیت را شاهد خود نمود: و اگر قرار است که من خورده شوم پس تو بهترین شخص برای این کار باش و اگراینگونه نیست پس به داد من برس پیش از آنکه تکه تکه شوم. والسلام.

و امام علی علیه السلام نزد او آمد و عثمان بدو گفت : ای ابوالحسن به سوی این مردم برو و ایشان را به کتاب خدا و سنت حضرت رسول صلّی الله علیه و آله و سلم دعوت نما و امام علیه السلام پاسخ داد : آری، سخن خواهم گفت ولی به این شرط که نزد من عهد و میثاق خدا را بر خود گیری که همه چیزی که باید به ایشان بدهی را تمام و به کمال بپردازی. و عثمان پاسخ داد :آری میپذیرم. و امام علیه السلام از او پیمانی روشن و استوار گرفت وبا او عهد بست سپس به نزد مردم آمد و چون نزدیک آنان شد گفتند : برگرد. امام فرمود: خیر . بار دیگر گفتند : برگرد. امام فرمود: خیر . تعدادی از آنان جلو آمدند تا با دست بر سینه وی علیه السلام بزنند و تعدادی دیگر گفتند:

ص: ۴۸۵

پناه بر خدا ! پسر عموی رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شما را به قرآن فرا می خواند ... به سخنانش گوش سپارید و

کلامش را بپذیرید. به امام علیه السلام گفتند : آیا چنین چیزی را تضمین می کنی؟ امام پاسخ داد : آری و بزرگان و ریش سفیدانشان همراه با امام علیه السلام به سوی عثمان رفتند و به نکوهش عثمان پرداختند و عثمان همان پاسخهایی که ایشان می خواستند بر زبان راند و گفتند : باید براساس آنچه که گفتی پیمان نامه ای برایمان بنویسی و علی علیه السلام نیز باید این پیمان را تضمین نماید. گفت: هر چه را که می خواهید بنویسید آنان نیز این پیمان را نوشتند: به نام خداوند بخشاینده ی مهربان ، این پیمان نامه ای است که من امیر مومنان عبدالله عثمان برای تمامی مومنین و مسلمانانی که معترض هستند می نویسم و با آن پیمان می بندم که بر اساس کتاب خدا و سنت رسول اکرم صلّی الله علیه و آله و سلم باشما رفتار کنم ، به حال فقیران رسیدگی کنم، امنیت بیم خورندگان را فراهم کنم ، تبعید شده را به شهرش باز گردانم، نماینده قبایل و مردمان دوردست با سنگ رد، طرد نمی گردد ، و اموال بیت المال تنها میان ثروتمندان دست به دست نشود و علی بن ابی طالب نیز برای مومنین و مسلمانان تضمین می کند که عثمان به آنچه نوشته عمل کند و زبیر بن عوام و طلحه بن عبیدالله ، و سعد بن مالک و عبدالله بن عمر و ابو ایوب بن زید نیز به این پیمان شهادت می دهند. وی این پیمان نامه را در ذی القعده سال ۲۵ هجری نوشت و آنان پیمان نامه را گرفتند و به سوی دیار خود رهسپار شدند و چون به منطقه ایله رسیدند سواره ای را بازداشتند و گفتند کیستی؟ گفت : من پیک عثمان هستم به سوی عبدالله بن سعد. آنان با یکدیگر گفتند باید او را بگردیم چرا که ممکن است نامه ای درباره ما داشته باشد و او را گشتند و چیزی همراه او نیافتند و کنانه ابن بشر نجیبی گفت : جنگ افزارهایش را بگردید زیرا این مردم اهل مکر و حیله هستند و چون وسایلش را بررسی کردند شیشه ای مهر و موم شده را یافتند و در آن نامه ای خطاب به عبدالله بن سعد یافتند بدین شرح: چون نامه من به تو رسید دست و پای سه نفر سران این جماعت را قطع کن. زمانی که مردم نامه را خواندند به سوی مدینه برگشتند و به نزد علی علیه السلام رفتند و علی علیه السلام همراه آنان نزد عثمان رفت و بدو گفت : این مردم از تو خواستند راضیشان گردانی و تو قولهایی دادی که راضی گشتند

ص: ۴۸۶

اما بعد این نامه را که خود می دانی نوشته ای؟ این خط خط تو و این مهر هم مهر توست .امام علی علیه السلام خشمگین از نزد عثمان بیرون رفت و مردم هم به خانه عثمان یورش بردند و گفته شده سعد از مدینه خارج شد و مردی در راه از او پرسید : به کجا میروی ای ابا اسحاق؟ پاسخ داد : روزی من بخاطر دینم از مکه به مدینه گریختم و امروز بخاطر دینم از مدینه به مکه می گریزم.

وزمانی که مردم عثمان را محاصره کردند: امام حسن علیه السلام به امام علی علیه السلام فرمود: از مدینه خارج شو و در گوشه ای عزلت گزین زیرا این مردم به شما احتیاج دارند و شما اگر در شهر صنعا هم باشید این مردم شما را به عنوان خلیفه انتخاب خواهند کرد ولی من می ترسم که این مرد (عثمان) به قتل برسد و شما در این شهر حضور داشته باشید و در این صورت امکان دارد که مردم شما را متهم به قتل عثمان کنند و امام علی علیه السلام پاسخ داد : آیا از شهری بیرون روم که بدان هجرت کرده ام؟ گمان نمی کنم شخصی جسارت آن را داشته باشد که چنین تهمتی به من بزنند.

و از میان مردمی که اطراف خانه عثمان تجمع کرده بودند کنانه بن بشر به پا خواست و گفت : ای عبدالله یا بر اساس کتاب خدا رفتار کن که ما به سخن بدون عمل تن نمی دهیم. همانا تو با ما پیمان بستی و شاهدانی را نیز به شهادت گرفتی و عهد

بستی و به عهد و میثاق الهی با ما پیمان بستی. عثمان گفت: من چیزی ننوشتم و پیمانی هم نبستم و مغیره بن اخنس به پا خواست و با آن عهدنامه ای که عثمان نوشته بود بصورتش کوبید و عثمان از خانه خود خارج شد و به مسجد رفت تا با مردمان سخن بگوید و از منبر با لاـ رفت. در این هنگام عایشه پیراهن رسول خدا را بلند کرد و فریاد برآورد ای مردم این پیراهن رسول خدا است که هنوز کهنه نشده است در حالیکه سنتش تغییر کرده و دچار انحراف است . مردم بپا خواستند و هیاهوها بسیار گشت و مردم به سنگباران عثمان روی آوردند تا اینکه وی از منبر پایین آمد و به خانه اش رفت. و نامه ای یکسان برای معاویه و عبدالله بن عامر نوشت که بدین شرح است : اما بعد همانا مردمانی نادان ، فتنه جو ، و کینه توز از سرزمین های عراق، مصر و مدینه خانه ام را محاصره کرده اند و هیچ چیز آنها را راضی نمی کند جز اینکه مرا بکشند یا از خلا فت عزل نمایند ولی اوضاع بگونه ای است که من قبل از اینکه بخواهم خواسته هایشان را برآورده سازم

ص: ۴۸۷

میمیرم ویا کشته می شوم پس به من کمک کنید. و چون نامه اش به ابن عامر رسید در میان مردم رفت و با صدای بلند گفت : ای مردم امیر المومنین عثمان نامه ای فرستاده که گروهی از مردم مصر و عراق او را محاصره کرده اند و او آنان را به حق می خواند ولی آنان توجهی نمی کنند و از من خواسته تا مردانی از شما را که متدین ، صاحب فضل و صاحب نظر هستند به یاری او بفرستم شاید خداوند نیز بواسطه شما ظلم هر ستمکاری را از او دور نماید. اما از میان مردم کسی از او اطاعت نکرد و آماده یاری رساندن به عثمان نشد .

سپس به علی علیه السلام گفته شد مردم آب را به روی عثمان بسته اند. حضرت دستور دادند که آبرسانان وارد خانه عثمان شوند، ولی آنان مانع شدند. پس امام به نزد مردم رفت و بر سر آنان فریادی زد و همه متفرق شدند.. و شتران آبرسان وارد شدند و چون امام علیه السلام جمعیت بسیار زیاد مردم را دید به نزد طلحه بن عبیدالله رفت و او به بالشهایی تکیه زده بود. امام علیه السلام به او گفت : این مردم ممکن است در این میان کشته شوند پس نگذارید که این اتفاق رخ دهد و طلحه پاسخ داد : سوگند به خدا که چنین نشود مگر آنکه بنی امیه حقوقی را که غصب کرده اند باز پس دهند.

**[ترجمه]

«۹»

نَهْجٌ (۸)مِنْ كَلَام لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا اجْتَمَعَ النَّاسُ عَلَيْهِ وَ شَكَوْا مَا نَقَمُوهُ عَلَى عُثْمَانَ، وَ سَأَلُوهُ مُخَاطَبَتَهُ عَنْهُمْ وَ اسْتِعْتَابَهُ لَهُمْ، فَدَخَلَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: إِنَّ النَّاسَ وَرَائِی وَ قَدِ اسْتَسْفَرُونِی بَیْنَکَ وَ بَیْنَهُمْ، وَ وَ اللَّهِ مَا أَدْرِی مَا أَقُولُ لَکَ؟، مَا أَعْرِفُ شَیْئاً تَجْهَلُهُ وَ لَا أَدُلُّکَ عَلَی أَمْرٍ لَا تَعْرِفُهُ (۹)، إِنَّکَ لَتَعْلَمُ مَا نَعْلَمُ مَا

ص: ۴۸۸

۱- لا توجد: إلیّ، فی المصدر.

٢- فى الأمالى: الظّالمين ... المعتدين.

٣- هنا سقط جاء فى المصدر و هو: نزل، فقدموا من كلّ فجّ حتّى حضروا المدينه و ..

۴- الرّوايا من الإبل: الحوامل للماء، واحدتها: راويه، قاله فى النّهايه ٢- ٢٧٩، و فى الأمالى: الرّوايا بدون باء.

۵- قال فى القاموس ۴- ١۵٣: عكم المتاع يعكمه: شدّه بثوب.

۶- فى المصدر: للنّاس.

٧- فى الأمالى زياده: و وجوههم.

٨- نهج البلاغه- محمّد عبده- ٢- ۶٨، صبحى صالح: ٢٣۴ خطبه ١۶۴، باختلاف يسير بينهما، و كذا مع الأصل.

٩- فى س: نعرفه.

سَبَقْنَاکَ إِلَی شَیْ ءٍ فَنُخْبِرَکَ عَنْهُ وَ لَا خَلَوْنَا بِشَیْ ءٍ فَنُبَلِّغَکَهُ، وَ قَدْ رَأَیْتَ کَمَا رَأَیْنَا، وَ سَمِعْتَ کَمَا سَمِعْنَا، وَ صَحِبْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ کَمَا صَحِبْنَا، وَ مَا ابْنُ أَبِی قُحَافَهَ وَ لَا ابْنُ الْخَطَّابِ بِأَوْلَی بِعَمَلِ الْحَقِّ مِنْکَ، وَ أَنْتَ أَقْرَبُ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَشِیجَهَ رَحِمٍ مِنْهُمَا، وَ قَدْ نِلْتَ مِنْ صِهْرِهِ مَا لَمْ یَنَالا، فَاللَّهَ ..

اللَّهَ فِی نَفْسِکَ فَإِنَّکَ وَ اللَّهِ مَا تُبَصَّرُ مِنْ عَمًی وَ لَا تُعَلَّمُ مِنْ جَهْلٍ، وَ إِنَّ الطُّرُقَ لَوَاضِحَهٌ وَ إِنَّ أَعْلَامَ الدِّینِ لَقَائِمَهٌ، فَاعْلَمْ أَنَّ أَفْضَلَ عِبَادِ اللَّهِ عِنْدَ اللَّهِ إِمَامٌ عَادِلٌ هُدِیَ وَ هَدَی فَأَقَامَ سُنَّهً مَعْلُومَهً وَ أَمَاتَ بِدْعَهً مَجْهُولَهً، وَ إِنَّ السُّنَنَ لَنَیِّرَهٌ لَهَا أَعْلَامٌ، وَ إِنَّ الْبِدَعَ لَظَاهِرَهٌ (۱)لَهَا أَعْلَامٌ، وَ إِنَّ شَرَّ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ إِمَامٌ جَائِرٌ ضَلَّ وَ ضُلَّ بِهِ، فَأَمَاتَ سُنَّهً مَأْخُوذَهً وَ أَحْیَا بِدْعَهً مَتْرُوکَهً، وَ إِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَقُولُ: یُؤْتَی یَوْمَ الْقِیَامَهِ بِالْإِمَامِ الْجَائِرِ وَ لَیْسَ مَعَهُ نَصِیرٌ وَ لَا عَاذِرٌ فَیُلْقَی فِی جَهَنَّمَ فَیَدُورُ فِیهَا کَمَا تَدُورُ الرَّحَی، ثُمَّ یَرْتَبِطُ فِی قَعْرِهَا، وَ إِنِّی أَنْشُدُکَ اللَّهَ أَنْ تَکُونَ (۲)إِمَامَ هَذِهِ الْأُمَّهِ الْمَقْتُولَ (۳)، فَإِنَّهُ کَانَ یُقَالُ یُقْتَلُ فِی هَذِهِ الْأُمَّهِ إِمَامٌ یَفْتَحُ عَلَیْهَا الْقَتْلَ وَ الْقِتَالَ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ، وَ تَلْبِسُ (۴)أُمُورَهَا عَلَیْهَا وَ یَبُثُّ الْفِتَنَ فِیهَا فَلَا یُبْصِرُونَ الْحَقَّ مِنَ الْبَاطِلِ یَمُوجُونَ فِیهَا مَوْجاً وَ یَمْرُجُونَ فِیهَا مَرْجاً، فَلَا تَکُونَنَّ (۵)لِمَرْوَانَ سَیِّقَهً یَسُوقُکَ حَیْثُ شَاءَ بَعْدَ جَلَالِ السِّنِّ وَ تَقَضِّی الْعُمُرِ. فَقَالَ لَهُ عُثْمَانُ:

کَلِّمِ النَّاسَ فِی أَنْ یُؤَجِّلُونِی حَتَّی أَخْرُجَ إِلَیْهِمْ مِنْ مَظَالِمِهِمْ. فَقَالَ عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَامُ: مَا کَانَ بِالْمَدِینَهِ فَلَا أَجَلَ فِیهِ، وَ مَا غَابَ فَأَجَلُهُ وُصُولُ أَمْرِکَ إِلَیْهِ (۶)

۱- فی ک: الظّاهره.

۲- فی نهج- محمّد عبده-: أن لا تکون.

۳- فی البحار- الحجریّ-: المقتوله.

۴- فی المصدر: یلبس.

۵- فی س: فلا تکون.

۶- و انظر: شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۹- ۲۶۱، و شرح ابن میثم البحرانیّ ۳- ۳۰۲، و منهاج البراعه ۲- ۱۲۷- ۱۳۲.

**[ترجمه]نهج البلاغه - . نهج البلاغه - محمّد عبده - ۲: ۶۸، صبحی صالح: ۲۳۴ خطبه ۱۶۴، با اندک تفاوتی میان آنها و نیز با اصل. - : از جمله کلامهای حضرت است آنگاه که مردم گرد وی جمع شدند و از کارهای ناشایست عثمان شکایت کردند و از وی خواستند که از طرف آنان با عثمان صحبت کند و بخواهد که رضایت مردم را جلب نماید در این هنگام امام نزد عثمان رفت و فرمود : مردم پشت سر من منتظرند و مرا میان خود و تو واسطه کرده اند. به خدا سو گند نمی دانم به تو چه بگویم. گمان نمی کنم از چیزی بی خبر باشی و نمی توانم تو را به چیزی که نمی ندانی رهنمون گردم. قطعا از آنچه ما می دانیم آگاهی داری .

به چیزی پیشی نگرفته ایم که تو را از آن با خبر سازیم و از امری نفهته در نهان آگاهی نیافته ایم که بخواهیم آنرا به گوش تو رسانیم. آنچه ما دیده ایم تو نیز دیده ای و آنچه ما شنیده ایم تو نیز شنیده ای و با رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم آنگونه که ما همنشین بودیم، تو هم بودی. پس ابو قحافه (ابوبکر) و پسر خطاب(عمر) در عمل به حق سزاوارتر نبودند بلکه تو در خویشاوندی از آن دو تن به رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم نزدیکتر هستی و در پیوند دامادی ات نزد او به قرابتی دست یافتی که آندو نیافتند. پس خدا را در نظر گیر خدا را درباه جانت ، به خدا قسم تو کور نیستی تا بینایت کنند و نادان نیستی تا به تو بفهمانند. راهها روشن و نشانه های دین برافراشته است ، بدان که برترین بندگان خدا در پیشگاه او پیشوای عادلی است که خودش به راه راست هدایت شده و دیگران را نیز هدایت می کند ، سنت شناخته شده ای را بر پا می دارد و بدعت ناشناخته ای را از میان برمی دارد و به راستی که سنت ها آشکارند و نشانه های خود را دارند و بدعت ها آشکار و دارای نشانه های خود هستند. و بدترین مردم نزد خداوند حاکم ستمکاری است که خود گمراه گشته و دیگران را گمراه می سازد سنتی را که بدان عمل می شود را میمیراند و بدعتی را که رها شده زنده می سازد .

و به راستی که از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم شنیدم که می فرمود : پیشوای ستمکار را روز قیامت در حالی می آورند که نه یاری دارد و نه عذرخواهی ، آنگاه او را در آتش جهنم می افکنند و مانند سنگ آسیاب در آتش می چرخد سپس در قعر دوزخ او را به بند می کشند . تو را به خدا سوگند میدهم مبادا پیشوای کشته شده ی این امت باشی زیرا از قدیم گفته اند: در این امت پیشوایی کشته می شود و به سبب کشته شدن او درِ جنگ و کشتار تا روز قیامت به روی مردم گشوده می شود، امور بر آنان مشتبه گشته ، فتنه ها در میانشان رواج یابد و در آنهنگام مردم حق را از باطل بازنشناسند و به سختی در فتنه ها غرق شوند و آشوب به پا کنند . در این کهنسالی و پایان زندگانی ، خود را آلت دست مروان مساز که تو را به هر سوی که بخواهد براند. عثمان در پاسخ به علی علیه السلام چنین گفت : با مردم صحبت کن و از آنان بخواه که به من فرصت دهند تا ستم هایی را که برآنان رفته جبران کنم . علی علیه السلام فرمود: درباره آنچه مربوط به مدینه است، فرصتی در آن نیست و درباره کارهای بیرون از مدینه فرصتش تا هنگامی است که فرمان تو برای رفع ستم بدانجا برسد.

بحار الأنوار (ط - بيروت) ؛ ج ۳۱ ؛ ص ۴۹۰

**[ترجمه]

توضیح

الاستعتاب: طلب العتبی (۱)و هو الرّجوع (۲)و الرّضا (۳)

قوله علیه السلام: ما أعرف شیئا تجهله .. الغرض بیان وضوح قبائح أعماله بحیث یعرفه الصبیان لا بیان وفور علمه (۴)

قوله علیه السلام: و أنت أقرب .. الواو للحال، و یحتمل العطف، و الوشیجه تمیّزه، و هی عرق الشّجره .. و الواشجه: الرّحم المشتبکه، و قد وشجت بک قرابه فلان و الاسم: الوشیج، ذکره الجوهری (۵).

قوله علیه السلام: فإنّه کان یقال .. أی کان النبیّ صلّی اللّه علیه و آله یقول وأبهم علیه السلام لمصلحه، و المراد بالإمام إمام یدعو إلی النار.

و قال الجوهری (۶)مرجت ..: فسدت، و مرج ..: اختلط و اضطرب، .. و منه الهرج و المرج.

و السّیّقه بتشدید الیاء المکسوره-: ما استاقه العدوّ من الدّواب (۷)

و فی القاموس (۸)جلّ یجلّ جلاله و جلالا: أسنّ.

۱- قاله فی مجمع البحرین ۲- ۱۱۴، و القاموس ۱- ۱۰۰، و لسان العرب ۱- ۵۷۹، و قارن بالصحاح ۱- ۱۷۶.

۲- ذکره فی النهایه ۳- ۱۷۵، و لسان العرب ۱- ۵۷۷، و مجمع البحرین ۲- ۱۱۴.

۳- صرّح بالأخیر صاحب القاموس ۱- ۱۰۰، و لسان العرب ۱- ۵۷۸.

۴- قال القطب الراوندیّ فی شرحه- منهاج البراعه- ۲- ۱۳۲ فی شرح هذه العباره: لیس هذا إقرارا بأنّه یعلم من العلوم الدینیّه و الأحکام الشرعیّه مثل ما یعلمه أمیر المؤمنین علیه السلام، بل هو علیه السلام کان یراقب جانبه و یداریه و یقول قولا لینا لعلّه یتذکّر، و العرب تتکلّم بالمطلق من الکلام و مرادهم شی ء مخصوص من جمله ما یقع علیه. أقول: و لعلّ مراده صلوات اللّه علیه و آله أنّ الحجّه علیک تامّه، و لا أعرف شیئا تجهله ممّا یدینک و یحکمک، فتأمّل.

۵- الصحاح ۱ _ ۳۴۷ ، ومثله فی لسان العرب ۲ _ ۳۹۸. وانظر : مجمع البحرین ۲ _ ۳۳۴.

۶- الصحاح ۱- ۳۴۱، و مثله فی النهایه ۴- ۳۱۴، و فی لسان العرب ۲- ۳۶۵.

۷- قاله فی لسان العرب ۱- ۱۶۷، و الصحاح ۴- ۱۴۹۹.

۸- القاموس ۳- ۳۴۹، و مثله فی لسان العرب ۱۱- ۱۱۷.

**[ترجمه]الاستعتاب: طلب العتبی «۱» و هو الرّجوع «۲» و الرّضا «۳»

الاستعتاب: طلب العتبی است و العتبی به معنی رجوع و رضایتمندی است.

(۱) مجمع البحرين ۲- ۱۱۴، و القاموس ۱- ۱۰۰، و لسان العرب ۱- ۵۷۹، و مقايسه كنيد با الصحاح ۱- ۱۷۶.

(۲) النهايه ۳- ۱۷۵، و لسان العرب ۱- ۵۷۷، و مجمع البحرين ۲- ۱۱۴.

(۳) اين معنى اخير را صاحب القاموس ۱- ۱۰۰، و لسان العرب ۱- ۵۷۸ بيان كرده اند.

آنجا که امام می فرماید: «چیزی که تو از آن بی خبر باشی نمی دانم» هدف از این جمله وسعت علم عثمان نیست بلکه بیان این مطلب است که کارهای ناشایست عثمان به قدری معلوم است که حتی خردسالان و بچه ها نیز ازآن آگاهند .

و در ادامه امام می فرماید : «زیرا از قدیم گفته شده » در اینجا منظور از گفته شده یعنی پیامبر می فرمود و برای مصلحت کار مجهول آورده است و منظور از پیشوا که در حدیث نبوی بدان اشاره می کند پیشوایی است که مردم را به سوی آتش فرا می خواند .

ص: ۴۹۰

**[ترجمه]

«۱۰»

الْكَافِيَهُ فِي إِبْطَالِ تَوْبَهِ الْخَاطِئَهِ (۱)عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ، قَالَ: كُنْتُ مَعَ عُثْمَانَ وَ هُوَ مَحْصُورٌ، فَلَمَّا عَرَفَ أَنَّهُ مَقْتُولٌ بَعَثَنِي وَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَزْهَرَ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ قَدِ اسْتَوْلَى طَلْحَهُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ عَلَى الْأَمْرِ-، فَقَالَ: انْطَلِقَا فَقُولَا لَهُ: أَمَا إِنَّكَ أَوْلَى بِالْأَمْرِ مِنِ ابْنِ الْحَضْرَمِيَّهِ (۲)فَلَا يَغْلِبَنَّكَ عَلَى أُمَّهِ ابْنِ عَمِّكَ..

وَ عَنِ (۳)الْفُضَيْلِ بْنِ وكين [دُكَيْنٍ ، عَنْ فِطْرٍ، عَنِ عِمْرَانَ الْخُزَاعِيِّ، عَنْ مَيْسَرَهَ بْنِ جَدِيرٍ (۴)، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ الزُّبَيْرِ عِنْدَ أَحْجَارِ الزَّيْتِ وَ هُوَ آخِذٌ بِيَدِي، فَأَتَاهُ رَجُلٌ يَشْتَدُّ، فَقَالَ: يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ! إِنَّ أَهْلَ الدَّارِ قَدْ حِيلَ بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ الْمَاءِ، فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: دَبَّرُوا بِهَا دَبَّرُوا: (وَ حِيلَ بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ ما يَشْتَهُونَ كَما فُعِلَ بِأَشْياعِهِمْ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كانُوا فِي شَكٍّ مُرِيبٍ) (۵)

وَ عَنْ (۶)إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، قَالَ: قِيلَ لِطَلْحَهَ:

هَذَا عُثْمَانُ قَدْ مُنِعَ الطَّعَامَ وَ الشَّرَابَ، فَقَالَ: إِمَّا تُعْطِينِي بَنُو أُمَيَّهَ الْحَقَّ مِنْ أَنْفُسِهَا، وَ إِلَّا فَلَا.

وَ عَنْ (۷)مُحَمَّدِ بْنِ فُضَيْلِ بْنِ غَزْوَانَ، عَنْ زَيْدِ (۸)بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: رَأَيْتُ طَلْحَهَ يُرَامِي فِي (۹)أَهْلِ الدَّارِ وَ هُوَ فِي خِرْقَهٍ (۱۰)

۱- الکافیه للشّیخ المفید: ۷- ۸ الرّساله الثّانیه من المجلّد السّادس من طبعه المؤتمر العالمیّ.

۲- فی المصدر: ابن الحضرمیّه، و هو الظّاهر.

۳- الکافیه: ۱۱ حدیث ۶، و فیه: عن الفضل بن دکین عن فطر بن خلیفه.

۴- فی المصدر: جریر، و کذا جاء فی الجمل للشّیخ المفید رحمه اللّه: ۲۳۲.

۵- سبأ: ۵۴.

۶- الکافیه فی توبه الخاطئه للشّیخ المفید: ۸ حدیث ۲.

۷- الکافیه: ۸- ۹ حدیث ۳.

۸- فی المصدر: یزید، بدلا من: زید، و هو الظّاهر.

۹- خطّ علی: فی، فی ک.

۱۰- جاء فی حاشیه ک هنا: و خزّه سوداء. أقول: و الظّاهر أنّها نسخه بدل من: خرقه.

وَ عَلَيْهِ الـدِّرْعُ وَ قَدْ كَفَرَ عَلَيْهَا بِقَبَاءٍ (۱)فَهُمْ يُرَامُونَهُ فَيُخْرِجُونَهُ مِنَ الـدَّارِ ثُمَّ يَخْرُجُ فَيُرَامِيهِمْ حَتَّى دَخَـلَ عَلَيْهِ مِنْ قِبَلِ دَارِ ابْنِ حَزْمٍ فَقُتِلَ.

وَ عَنْ (۲)مُوسَى بْنِ مُصَيْطِرٍ (۳)، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مَسْرُوقٍ، قَالَ: دَخَلْتُ الْمَدِينَهَ فَبَدَأْنَا بِطَلْحَهَ، فَخَرَجَ مُشْتَمِلًا بِقَطِيفَهٍ لَهُ حَمْرَاءَ، فَذَكَرْنَا لَهُ أَمْرَ عُثْمَانَ فَصِيحَ الْقَوْمُ، فَقَالَ: قَدْ كَادَ سُفَهَاؤُكُمْ أَنْ يَغْلِبُوا حُلَمَاءَكُمْ عَلَى الْمَنْطِقِ، قَالَ (۴)أَ جِئْتُمْ مَعَكُمْ بِحَطَبٍ وَ إِلَّا فَخُذُوا هَاتَيْنِ الْحُزْمَتَيْنِ فَاذْهَبُوا بِهِمَا إِلَى بَابِهِ، فَخَرَجْنَا مِنْ عِنْدِهِ وَ أَتَيْنَا الزُّبَيْرَ، فَقَالَ مِثْلَ قَوْلِهِ، فَخَرَجْنَا حَتَّى أَتَيْنَا عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ عِنْدَ أَحْجَارِ (۵)الزَّيْتِ فَذَكَرْنَا أَمْرَهُ، فَقَالَ: اسْتَتِيبُوا الرَّجُلَ وَ لَا تَعْجَلُوا، فَإِنْ رَجَعَ مِمَّا هُوَ عَلَيْهِ وَ تَابَ فَاقْبَلُوا مِنْهُ (۶)

وَ عَنْ (۷)إِسْحَاقَ بْنِ رَاشِدٍ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبِي أروى [رَوَى (۸)

أَنَّ طَلْحَهَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ اسْتَوْلَى عَلَى أَمْرِ عُثْمَانَ وَ صَارَتِ الْمَفَاتِيحُ بِيَدِهِ، وَ أَخَذَ لِقَاحاً (۹)كَانَتْ لِعُثْمَانَ، وَ أَخَذَ مَا كَانَ فِي دَارِهِ، فَمَكَثَ بِذَلِكَ ثَلَاثَهَ أَيَّامٍ.

۱- فی المصدر: نقبا.

۲- الکافیه للشّیخ المفید: ۹- ۱۰ حدیث ۴.

۳- قد کتب فوق کلمه: مصیطر فی س: کذا، و فی المصدر: مطیر، و هو الظّاهر.

۴- فی المصدر: ثمّ قال.

۵- فی س: أحجاز.

۶- فی المصدر: و إلّا فانظروا، بدلا من: فاقبلوا منه. أقول: قال البلاذریّ فی الأنساب ۵- ۳۰: إنّ أوّل من دعا إلی خلع عثمان و البیعه لعلیّ عمرو بن زراره بن قیس النّخعیّ و کمیل بن زیاد بن نهیک النّخعیّ، فقام عمرو بن زراره، فقال: أیّها النّاس! إنّ عثمان قد ترک الحقّ و هو یعرفه، و قد أغری بصلحائکم یولّی علیهم شرارکم .. إلی آخره، و قد جاء فی أسد الغابه ۴- ۱۰۴، و الإصابه ۱- ۵۴۸، و ۲- ۵۳۶، و غیرهما.

۷- الکافیه فی توبه الخاطئه للشّیخ المفید: ۱۰ حدیث ۵.

۸- کذا، و الظّاهر: روی- بدون همزه-، و الصّحیح: ابن أبزی، أی عبد الرّحمن بن أبزی الخزاعیّ، کما جاء فی کتب التّراجم. لاحظ هامش المصدر.

۹- قال فی النّهایه: ۴- ۲۶۲: اللّقحه- بالکسر و الفتح- النّاقه القریبه العهد بالنّتاج، و الجمع لقح، و ناقه لقوح: إذا کانت غزیره اللّبن .. و اللّقاح: ذوات الألبان.

**[ترجمه]الکافیه فی ابطال التوبه الخاطئه - . الکافیه اثر شیخ مفید: ۷- ۸ رساله دوم از جلد ششم چاپ همایش جهانی. - : محمد بن اسحاق با سندی به نقل از عبدالله ابن جعفر روایت کرده است که گوید : من به همراه عثمان در خانه اش محاصره بودم و چون عثمان دانست که قطعا کشته می شود عبدالرحمن بن ازهر را به همراه من به سوی امیر المومنین علی علیه السلام فرستاد و طلحه بن عبیدالله تمام امور را در دست گرفته بود. و عثمان به ما گفت : بروید و به علی علیه السلام بگویید قطعا تو از ابن حضرمیه(طلحه) به خلافت سزاوارتر هستی پس نباید او بجای تو رهبری امت پسر عمویت را در دست گیرد .

و فضیل بن مکین - . الکافیه: ۱۱ حدیث ۶ - با سندی به نقل از میسره بن جدیر روایت کرده است که گوید : در منطقه احجار الزیت همراه با زبیر بودم و او دست مرا گرفته بود و در این هنگام مردی خشمی و خشن به نزد او آمد و بدو گفت : ای ابا عبدالله آب بروی اهل بیت عثمان بسته شده است و در این لحظه شنیدم که زبیر می گفت : بالاخره آنچه انتظار می رفت بر سرش آوردند: (وَ حِيلَ بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ ما يَشْتَهُونَ كَما فُعِلَ بِأَشْياعِهِمْ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كانُوا فِي شَكٍّ مُرِيبٍ) - . سبأ/ ۵۴ - . -: و میان آنان و میان آنچه [به آرزو] می خواستند حایلی قرار می گیرد همان گونه که از دیرباز با امثال ایشان چنین رفت زیرا آنها [نیز] در دودلی سختی بودند).

و اسماعیل - . الکافیه فی توبه الخاطئه اثر شیخ المفید: ۸ حدیث ۲. - بن ابی خالد به نقل از قیس بن ابی حازم روایت کرده است که گوید : به طلحه گفته شد : آب و غذا بروی عثمان بسته شده است . پاسخ داد : یا بنی امیه حق مرا که ستانده اند باز پس دهند و یا اینکه من کمکی نخواهم کرد.

محمد بن غزوان - . الکافیه: ۸- ۹ حدیث ۳. - با سندی به نقل از عبد الرحمن بن ابی لیلی روایت کرده است که گوید طلحه را دیدم که خرقه ای به تن داشت

و از روی آن زره پوشیده بود و آن زره را نیز با قبایی پوشانده بود و اهل خانه بسوی او تیر انداخته و از خانه بیرونش می راندند و او بیرون می رفت و بسوی ایشان تیراندازی می کرد تا آنکه سرانجام از سمت خانه ابن حزم بر عثمان وارد شدند و او به قتل رسید .

موسی بن مطیر با سندی به نقل از مسروق روایت کرده است که گوید : وارد مدینه شدم و ابتدا به نزد طلحه رفتیم و او در حالی که جامه سرخ رنگی به تن داشت به نزد ما آمد و ما زبان به شکایت از عثمان گشودیم و گروه ما به فریاد گشتند و او پاسخ داد : کم مانده که نادانان شما در سخن گفتن بر دانایانتان پیشی جویند. سپس گفت : آیا با خود چوب و هیزم آورده اید؟ و اگر ندارید این دو دسته هیزم را بگیرید و به در خانه عثمان بروید. سپس ما از نزد او برگشتیم و به نزد زبیر رفتیم و او نیز سخنانی شبیه سخنان طلحه گفت و از نزد او خارج شدیم و به نزد علی علیه السلام رفتیم و او در احجارالزیت بود و نزد او از عثمان شکایت کردیم و او پاسخ داد: از او بخواهید که توبه کند و شتاب زده عمل نکنید و اگر پشیمانی خود را ابراز داشت و توبه کرد، از او بپذیرید و او را عفو کنید. - . البلاذریّ در الأنساب ۵: ۳۰ گوید: نخستین کسانی که حرفی از خلع عثمان و بیعت با علی به میان آوردند عمرو بن زراره بن قیس النّخعیّ و کمیل بن زیاد بن نهیک النّخعیّ، بودند و عمرو بن زراره

برخاست و گفت: هان ای مردم به راستی که عثمان حق را با آنکه به خوبی از آن آگاه است، ترک گفته و کسانی را بر خیرخواهان شما برانگیخته و بدترین مردم را بر شما حاکم گردانده است .. تا پایان سخنش که در أسد الغابه ۴- ۱۰۴، و الإصابه ۱- ۵۴۸، و ۲- ۵۳۶، و غیر آن آمده است. -

اسحاق بن راشد - . الکافیه فی توبه الخاطئه اثر شیخ المفید: ۱۰ حدیث ۵. - به نقل از عبد الحمید بن عبدالرحمن روایت کرده است که گوید : پدرم روایت کرد : در هنگام محاصره عثمان همه امور بدست طلحه بن عبیدالله افتاد و او فرمانده شورشیان گردید و همه چیز تحت سیطره او درآمد و او ابتدا شتری ماده را که متعلق به عثمان بود گرفت و از آن خود ساخت سپس هرآنچه که در خانه عثمان بود را از آن خود کرد و همچنان سه روز آن اموال را نزد خود نگاه داشت.

ص: ۴۹۲

**[ترجمه]

«۱۱»

د (۱)فِی الثَّامِنَ عَشَرَ مِنْ ذِی الْحِجَّهِ مِنْ سَنَهِ خَمْسٍ وَ ثَلَاثِینَ مِنَ الْهِجْرَهِ قُتِلَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ بْنِ الْحَکَمِ بْنِ أَبِی الْعَاصِ بْنِ عَبْدِ شَمْسِ بْنِ عَبْدِ مَنَافِ بْنِ قُصَیٍّ الْأُمَوِیُّ (۲)، کُنْیَتُهُ: أَبُو عَمْرٍو، وَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ، وَ أَبُو لَیْلَی، مَوْلِدُهُ فِی السَّنَهِ السَّادِسَهِ بَعْدَ (۳)الْفِیلِ بَعْدَ مِیلَادِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بِقَلِیلٍ.

مُدَّهُ وَلَایَتِهِ اثْنَتَا عَشْرَهَ سَنَهً إِلَّا أَیَّاماً، قُتِلَ بِالسَّیْفِ وَ لَهُ یَوْمَئِذٍ اثْنَتَانِ وَ ثَمَانُونَ سَنَهً، وَ قِیلَ: سِتٌّ وَ ثَمَانُونَ سَنَهً، وَ أُخْرِجَ مِنَ الدَّارِ وَ أُلْقِیَ عَلَی بَعْضِ مَزَابِلِ الْمَدِینَهِ لَا یُقْدِمُ أَحَدٌ عَلَی مُوَارَاتِهِ خَوْفاً مِنَ الْمُهَاجِرِینَ وَ الْأَنْصَارِ، حَتَّی احْتِیلَ لِدَفْنِهِ بَعْدَ ثَلَاثٍ، فَأُخِذَ سِرّاً فَدُفِنَ فِی حَشِّ کَوْکَبٍ، وَ هِیَ مَقْبَرَهٌ کَانَتْ لِلْیَهُودِ بِالْمَدِینَهِ، فَلَمَّا وَلِیَ مُعَاوِیَهُ بْنُ أَبِی سُفْیَانَ وَصَلَهَا بِمَقَابِرِ أَهْلِ الْإِسْلَامِ.

وَ فِی هَذَا الْیَوْمِ بِعَیْنِهِ بَایَعَ النَّاسُ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ بَعْدَ عُثْمَانَ، وَ رَجَعَ الْأَمْرُ إِلَیْهِ فِی الظَّاهِرِ وَ الْبَاطِنِ، وَ اتَّفَقَتِ الْکَافَّهُ عَلَیْهِ طَوْعاً بِالاخْتِیَارِ (۴)، وَ فِی هَذَا الْیَوْمِ فَلَجَ مُوسَی بْنُ عِمْرَانَ مِنَ السَّحَرَهِ (۵)، وَ أَخْزَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِرْعَوْنَ وَ جُنُودَهُ مِنْ أَهْلِ الْکُفْرِ وَ الضَّلَالِ، وَ فِیهِ نَجَّی اللَّهُ تَعَالَی إِبْرَاهِیمَ عَلَیْهِ السَّلَامُ مِنَ النَّارِ وَ جَعَلَهَا بَرْداً وَ سَلَاماً کَمَا نَطَقَ بِهِ الْقُرْآنُ، وَ فِیهِ نَصَبَ مُوسَی بْنُ عِمْرَانَ وَصِیَّهُ یُوشَعَ بْنَ نُونٍ وَ نَطَقَ بِفَضْلِهِ عَلَی رُءُوسِ الْأَشْهَادِ، وَ فِیهِ أَظْهَرَ عِیسَی وَصِیَّهُ شَمْعُونَ الصَّفَا، وَ فِیهِ أَشْهَدَ سُلَیْمَانُ بْنُ دَاوُدَ عَلَیْهِمَا السَّلَامُ سَائِرَ رَعِیَّتِهِ عَلَی اسْتِخْلَافِ آصَفَ وَصِیِّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ، وَ فِیهِ نَصَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ (۶)وَ دَلَّ عَلَی فَضْلِهِ بِالْآیَاتِ وَ الْبَیِّنَاتِ، وَ هُوَ یَوْمٌ کَثِیرُ الْبَرَکَاتِ.

ص: ۴۹۳

۱- العدد القویّه فی المخاوف الیومیّه: ۲۰۰- ۲۰۱.

۲- فی المصدر زیاده: و هو أوّل خلفاء بنی أمیّه. و إلی هنا قد أورده المصنّف- رحمه اللّه- فی بحاره ۹۸- ۱۹۴ أیضا.

۳- فی العدد زیاده: عام.

۴- و من قوله: فی هذا الیوم .. إلی هنا ذکره العلّامه المجلسیّ أیضا فی بحاره ۹۸- ۱۹۴.

۵- فی المصدر: فلح موسی بن عمران علی السّحره .. و هو الظّاهر.

۶- من قوله: و فیه نصب .. إلی هنا لا یوجد فی العدد المطبوع.

**[ترجمه]العدد القویه فی المخاوف الیومیه - . العدد القویّه فی المخاوف الیومیّه: ۲۰۰- ۲۰۱. - : عثمان بن عفان بن حکم بن ابی العاص بن عبـد الشـمس بن عبـد المناف بن قصـی اموی در هجدهم ذی الحجه سال ۳۵ هجری به قتـل رسـید و کنیه ی او ابوعمر ، ابو عبـدالله و ابو لیلی بود و شـش سال پس از عام الفیل و چنـد سالی پس از ولادت رسول خدا صـلّی الله علیه و آله و سلم به دنیا آمد .

و حدود ۱۲ سال خلافت را در دست داشت و با شمشـیر کشته شد و در هنگام مرگ عمرش به ۸۲ سال می رسید و گفته شده ۸۶ سال داشت و بعـد از مرگ او را از خانه اش بیرون آوردنـد و در یکی از زباله دانی های مدینه انداختند و به خاطر ترس از مهاجرین و انصار کسـی جرات اقـدام برای دفن وی را نـداشت تا آنکه پس از سه روز برای دفنش حیله ای بکار بسـتند و او را مخفیانه در « حش کوکب » دفن کردند . و آنجا گورسـتان یهودیان مدینه بود و چون معاویه به خلافت رسید آن گورستان را به قبرستان مسلمین پیوند داد .

و در همین روز مردم با علی علیه السلام بیعت کردند و او را بعنوان خلیفه برگزیدند و خلافت چه در ظاهر و چه در باطن به او رسـید . و همه مردم به اختیار خود با او موافقت کردند و در همین روز بود که موسی بن عمران، سحر جادوگران را از بین برد و بی اثر کرد . و در همین روز بود که خداونـد فرعون و و سـپاه گمراه و کافرش را خوار و ذلیل کرد و خداونـد در همین روز ابراهیم را از آتش نمرودیان نجات داد و چنانکه قرآن بـدان اشاره دارد، آن آتش را خنک کرده و به گلسـتانی تبـدیل نمود و در همین روز بود که موسـی بن عمران جانشـین خود یوشع بن نون را تعیین کرد و او را به همه معرفی نمود و درباره فضایلش در حضور همگان سـخن گفت و در همین روز بود که عیسی علیه السلام شمعون را به عنوان جانشین خود برگزید و در همین روز سـلیمان بن داود علیه السـلام ، آصف را به عنوان جانشـین خود به مردم معرفی کرد و در همین روز رسول خـدا صـلّی الله علیه و آله و سـلم ، امیرالمومنین علیه السـلام را جانشـین خود سـاخت و بـا آیات و برهانها فضایل او را ثابت نمود و این روزی بسیار پر برکت است.

ص: ۴۹۳

**[ترجمه]

«۱۲»

ختص (۱)قُتِلَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ (۲)وَ هُوَ ابْنُ إِحْدَی وَ ثَمَانِینَ سَنَهً، وَ وَلِیَ الْأَمْرَ اثْنَتَیْ عَشْرَهَ سَنَهً.

أَقُولُ: قَالَ ابْنُ عَبْدِ الْبَرِّ فِی الْإِسْتِیعَابِ (۳)عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ بْنِ أَبِی الْعَاصِ بْنِ أُمَیَّهَ بْنِ عَبْدِ شَمْسِ بْنِ عَبْدِ مَنَافِ بْنِ قُصَیٍّ الْقُرَشِیُّ الْأُمَوِیُّ، یُکَنَّی: أَبَا عَبْدِ اللَّهِ، وَ أَبَا عَمْرٍو (۴)، وَ وُلِدَ فِی السَّنَهِ السَّادِسَهِ بَعْدَ الْفِیلِ، أُمُّهُ أَرْوَی بِنْتُ کُرَیزِ بْنِ رَبِیعَهَ بْنِ حَبِیبِ بْنِ عَبْدِ شَمْسِ بْنِ عَبْدِ مَنَافِ بْنِ قُصَیٍّ، وَ أُمُّهَا الْبَیْضَاءُ أُمُّ حَکِیمٍ بِنْتُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عَمَّهُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] (۵)،

زَوَّجَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] ابْنَتَیْهِ رُقَیَّهَ ثُمَّ أُمَّ کُلْثُومٍ وَاحِدَهً بَعْدَ أُخْرَی (۶)

، وَ بُويِعَ لَهُ بِالْخِلَافَهِ يَوْمَ السَّبْتِ غُرَّهَ الْمُحَرَّم سَنَهَ أَرْبَع وَ عِشْرِينَ بَعْدَ دَفْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ بِثَلَاثَهِ أَيَّام بِاجْتِمَاعِ النَّاسِ عَلَيْهِ، وَ قُتِلَ بِالْمَدِينَهِ يَوْمَ الْجُمُعَهِ لِثَمَانِ عَشْرَهَ أَوْ سَبْعَ عَشْرَهَ خَلَتْ مِنْ ذِی الْحِجَّهِ سَنَهَ خَمْسٍ وَ ثَلَاثِینَ مِنَ الْهِجْرَهِ، ذَكَرَهُ الْمَدَائِنِیُّ، عَنْ أَبِی مَعْشَرٍ، عَنْ نَافِعٍ.

وَ قَالَ الْمُعْتَمِرُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِی عُثْمَانَ النَّهْدِیِّ: قُتِلَ فِی وَسَطِ أَيَّام التَّشْرِيقِ. وَ قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: قُتِلَ عُثْمَانُ عَلَى رَأْسِ إِحْدَى عَشْرَهَ سَنَهً وَ أَحَدَ عَشَرَ شَهْراً وَ اثْنَيْنِ وَ عِشْرِينَ يَوْماً مِنْ مَقْتَلِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ. وَ عَلَى رَأْسِ خَمْسٍ وَ عِشْرِينَ (۷)مِنْ مُتَوَفَّى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] .

ص: ۴۹۴

۱- الاختصاص: ۱۳۰.

۲- لا یوجد فی س و المصدر: بن عفّان.

۳- الاستیعاب المطبوع هامش الإصابه ۳- ۶۹- ۸۱، و هی مقاطع من کلامه هناک.

۴- هنا سقط یراجع الاستیعاب.

۵- هنا سقط کثیر یراجع المصدر ۳- ۷۰- ۷۱.

۶- فی المصدر: بعد واحده. ثمّ بعده سقط جاء فی صفحه: ۷۱.

۷- فی المصدر: بعد واحده. ثمّ بعده سقط جاء فی صفحه: ۷۱.

وَ قَالَ الْوَاقِدِيُّ: قُتِلَ (۱)يَوْمَ الْجُمُعَهِ لِثَمَانِ لَيَالٍ خَلَتْ مِنْ ذِی الْحِجَّهِ یَوْمَ التَّرْوِیَهِ سَنَهَ خَمْسٍ وَ ثَلَاثِینَ.

و قد قیل: إنّه قتل یوم الجمعه للیلتین بقیتا من ذی الحجّه، و قد روی ذلک عن الواقدی أیضا.

وَ (۲)قَالَ الْوَاقِدِيُّ: وَ حَاصَرُوهُ تِسْعَهً وَ أَرْبَعِینَ یَوْماً، وَ قَالَ الزُّبَیْرُ: حَاصَرُوهُ شَهْرَیْنِ وَ عِشْرِینَ یَوْماً، وَ كَانَ أَوَّلُ مَنْ دَخَلَ عَلَیْهِ الدَّارَ (۳)مُحَمَّدَ بْنَ أَبِی بَكْرٍ فَأَخَذَ بِلِحْیَتِهِ، فَقَالَ لَهُ (۴)دَعْهَا یَا ابْنَ أَخِی فَوَ اللَّهِ (۵)لَقَدْ كَانَ أَبُوكَ یُكْرِمُهَا، فَاسْتَحَی وَ خَرَجَ، ثُمَّ دَخَلَ رُومَانُ بْنُ أَبِی «(۶)» سِرْحَانَ رَجُلٌ أَزْرَقُ قَصِیرٌ مَحْدُودٌ عِدَادُهُ فِی مُرَادٍ، وَ هُوَ مِنْ ذِی أَصْبَحَ مَعَهُ خَنْجَرٌ فَاسْتَقْبَلَهُ بِهِ وَ قَالَ: عَلَی أَیِّ دِینٍ أَنْتَ یَا نَعْثَلُ؟. فَقَالَ عُثْمَانُ: لَسْتُ بِنَعْثَلَ، وَ لَكِنِّی عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ، وَ أَنَا عَلَی مِلَّهِ إِبْرَاهِیمَ حَنِیفاً مُسْلِماً وَ ما أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِینَ قَالَ: كَذَبْتَ، وَ ضَرَبَهُ عَلَی صُدْغِهِ الْأَیْسَرِ فَقَتَلَهُ، فَخَرَّ، وَ أَدْخَلَتْهُ امْرَأَتُهُ نَائِلَهُ بَیْنَهَا وَ بَیْنَ ثِیَابِهَا، وَ كَانَتِ امْرَأَهً جَسِیمَهً، وَ دَخَلَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ مِصْرَ مَعَهُ السَّیْفُ مُصْلَتاً، فَقَالَ: وَ اللَّهِ لَأَقْطَعَنَّ أَنْفَهُ، فَعَالَجَ الْمَرْأَهَ فَكَشَفَ عَنْ ذِرَاعَیْهَا وَ قَبَضَتْ عَلَی السَّیْفِ فَقَطَعَ إِبْهَامَهَا، فَقَالَتْ لِغُلَامِ عُثْمَانَ (۷)یُقَالُ لَهُ: رَبَاحٌ وَ مَعَهُ سَیْفُ عُثْمَانَ: أَعِنِّی عَلَی هَذَا وَ أَخْرِجْهُ عَنِّی، فَضَرَبَهُ الْغُلَامُ بِالسَّیْفِ فَقَتَلَهُ، وَ أَقَامَ (۸)عُثْمَانُ یَوْمَهُ ذَلِكَ مَطْرُوحاً إِلَی اللَّیْلِ فَحَمَلَهُ رِجَالٌ عَلَی بَابٍ

۱- فی المصدر زیاده: عثمان.

۲- خطّ علی الواو فی ک.

۳- فی الاستیعاب ۲- ۴۷۷- ۴۷۸: الدّار علیه- بتقدیم و تأخیر-.

۴- لا توجد: له، فی المصدر.

۵- فی الاستیعاب: و اللّه.

۶- لا توجد فی المصدر: أبی.

۷- فی المصدر: لعثمان.

۸- فی الاستیعاب: و بقی، بدلا من: و أقام.

لِيَدْفِنُوهُ فَعَرَضَ لَهُمْ نَاسٌ لِيَمْنَعُوهُمْ (۱)مِنْ دَفْنِهِ، فَوَجَدُوا قَبْراً قَدْ كَانَ حُفِرَ لِغَيْرِهِ فَدَفَنُوهُ فِيهِ، وَ صَلَّى عَلَيْهِ جُبَيْرُ بْنُ مُطْعِمٍ.

وَ اخْتُلِفَ فِيمَنْ بَاشَرَ قَتْلَهُ بِنَفْسِهِ، فَقِيلَ: مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ ضَرَبَهُ بِمِشْقَصٍ، وَ قِيلَ: بَلْ حَبَسَهُ مُحَمَّدٌ وَ أَشْعَرَهُ (۲)غَيْرُهُ، وَ كَانَ الَّذِي قَتَلَهُ سُودَانُ بْنُ حُمْرَانَ، وَ قِيلَ: بَلْ وَلِيَ قَتْلَهُ رُومَانُ الْيَمَانِيُّ، وَ قِيلَ: بَلْ رُومَانُ رَجُلٌ مِنْ بَنِي أَسَدِ بْنِ خُزَيْمَةَ (۳)، وَ قِيلَ: (۴)إِنَّ مُحَمَّدَ بْنَ أَبِي بَكْرٍ أَخَذَ بِلِحْيَتِهِ فَهَزَّهَا، وَ قَالَ: مَا أَغْنَى عَنْكَ مُعَاوِيَهُ، وَ مَا أَغْنَى عَنْكَ ابْنُ أَبِي سَرْحٍ، مَا (۵)أَغْنَى عَنْكَ ابْنُ عَامِرٍ. فَقَالَ لَهُ: يَا ابْنَ أَخِي! أَرْسِلْ لِحْيَتِي وَ اللَّهِ (۶)إِنَّكَ لَتَجْبِذُ (۷)لِحْيَهً كَانَتْ تَعِزُّ عَلَى أَبِيكَ، وَ مَا كَانَ أَبُوكَ يَرْضَى مَجْلِسَكَ هَذَا مِنِّي، فَيُقَالُ: إِنَّهُ حِينَئِذٍ تَرَكَهُ وَ خَرَجَ عَنْهُ، وَ يُقَالُ:

إِنَّهُ حِينَئِذٍ أَشَارَ إِلَى مَنْ (۸)مَعَهُ فَطَعَنَهُ أَحَدُهُمْ وَ قَتَلُوهُ، فَاللَّهُ (۹)أَعْلَمُ. وَ أَكْثَرُهُمْ يَرْوِي أَنَّ قَطْرَهً أَوْ قَطَرَاتٍ مِنْ دَمِهِ سَقَطَتْ عَلَى الْمُصْحَفِ عَلَى قَوْلِهِ (۱۰)

(فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) (۱۱)

وَ رُوِيَ أَنَّهُ قَتَلَهُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ مِصْرَ يُقَالُ لَهُ: جَبَلَهُ بْنُ الْأَيْهَمِ، ثُمَّ طَافَ

۱- قد تقرأ في ك: ليمنعونهم.

۲- في المصدر: محمّد بن أبي بكر و أسعده.

۳- في الاستيعاب: حزيمه.

۴- جاءت زياده: بل، في المصدر.

۵- في المصدر: و ما، و قد كتب على الواو رمز الاستظهار في ك و لا توجد في س.

۶- في المصدر: فو اللّه.

۷- قال في النّهايه ۱- ۲۳۵: الجبذ لغه في الجذب، و قيل: هو مقلوب.

۸- زياده: كان، في الاستيعاب.

۹- في المصدر: و اللّه.

۱۰- الزّياده في المصدر: جلّ و علا.

۱۱- البقره: ۱۳۷. و ما بعدها نقل بالمعنى عن المصدر.

بِالْمَدِينَهِ ثَلَاثاً يَقُولُ: أَنَا قَاتِلُ نَعْثَلٍ (۱)، ثُمَّ رَوَى خَبَرَ دَفْنِهِ كَما مَرَّ (۲)

وَ قَالَ (۳)وَ اخْتُلِفَ فِي سِنِّهِ حِينَ قُتِلَ (۴)، فَقَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: قُتِلَ وَ هُوَ ابْنُ ثَمَانِينَ سَنَهً، وَ قَالَ غَيْرُهُ: ابْنُ ثَمَانٍ وَ ثَمَانِينَ (۵)، وَ قِيلَ: ابْنُ تِسْعِينَ (۶)، وَ قَالَ قَتَادَهُ (۷)ابْنُ سِتٍّ وَ ثَمَانِينَ (۸)وَ قَالَ الْوَاقِدِيُّ: لَا خِلَافَ عِنْدَنَا أَنَّهُ قُتِلَ وَ هُوَ ابْنُ اثْنَتَيْنِ (۹)وَ ثَمَانِينَ سَنَهً، وَ قِيلَ: ابْنُ تِسْعِينَ سَنَهً (۱۰)وَ دُفِنَ لَيْلًا بِمَوْضِعٍ يُقَالُ لَهُ:

۱- و أخرج الحاكم فی المستدرک ۳- ۱۰۶ بإسناده عن کنانه العدویّ، قال: کنت فیمن حاصر عثمان، قال: قلت: محمّد بن أبی بکر قتله؟. قال: لا، قتله جبله بن الأیهم- رجل من أهل مصر- قال: و قیل: قتله کبیره السّکونیّ، فقتل فی الوقت. و قیل: قتله کنانه بن بشر التجیبی، ثمّ قال: و لعلّهم اشترکوا فی قتله. و ذکر الاختلاف فی قتل عثمان المحبّ الطّبریّ فی ریاضه ۲- ۱۳۰، و ابن عساکر فی تاریخه ۷- ۱۷۵ و غیرهما.

۲- أقول: روی ابن عبد البرّ فی الاستیعاب- المطبوع هامش الإصابه- ۳- ۳۴۱- ۳۴۲ و فی ۳- ۳۵۳ ما حاصله- أنّه کان أشدّ الناس علی التألیب علی عثمان المحمّدون: محمّد بن أبی بکر، و محمّد بن أبی حذیفه، و محمّد بن عمرو بن حزم. ثمّ إنّ الحجّاج لمّا قدم المدینه أقام بها شهرا أو شهرین فأساء إلی أهلها و استخفّ بهم، و قال: إنّهم قتله أمیر المؤمنین عثمان!، و ختم ید جابر بن عبد اللّه الأنصاری برصاص و أیدی قوم آخرین کما یفعل بالذمّه، منهم: أنس بن مالک ختم عنقه، و أرسل إلی سهل بن سعد فدعاه، فقال: ما منعک أن تنصر أمیر المؤمنین عثمان بن عفّان؟. قال: قد فعلت. قال: کذبت، ثمّ أمر به فختم فی عنقه برصاص!. کما أورده البلاذری فی الأنساب ۵- ۳۷۳، و الطبریّ فی تاریخه ۷- ۲۰۶، و ابن الأثیر فی الکامل ۴- ۱۴۹، و غیرهم. و صرّح فی الاستیعاب- المطبوع هامش الإصابه- ۳- ۱۹۹ فی ترجمه فروه بن عمرو أنّه کان ممّن أعان علی قتل عثمان، و به قال فی أسد الغابه ۴- ۱۷۹، و الإصابه ۳- ۲۰۴، و شرح الموطإ للزرقانی ۱- ۱۵۲.

۳- الاستیعاب- المطبوع هامش الإصابه- ۳- ۸۰ [۲- ۴۷۷- ۴۷۸].

۴- فی المصدر: قتلوه.

۵- فی الاستیعاب زیاده: و قتل و هو ابن ... سنه.

۶- زیاده: سنه، جاءت فی المصدر.

۷- فی الاستیعاب زیاده: قتل عثمان و هو ..

۸- زیاده: سنه، جاءت فی المصدر.

۹- فی المصدر: اثنین.

۱۰- لا یوجد فی المصدر: و قیل ابن تسعین سنه، و فیه: و هو قول ابن الیقظان.

حَشُّ كَوْكَبٍ، وَ كَوْكَبٌ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ، وَ الْحَشُّ الْبُسْتَانُ (۱)

وَ قِيلَ (۲)صَلَّى عَلَيْهِ عَمْرٌو ابْنُهُ، وَ قِيلَ: بَلْ صَلَّى عَلَيْهِ حَكِيمُ بْنُ خرام [حِزَامٍ (۳)، وَ قِيلَ: الْمِسْوَرُ بْنُ محزمه [مَخْرَمَةَ] (۴)وَ قِيلَ: كَانُوا خَمْسَةً أَوْ سِتَّةً .. فَلَمَّا دَفَنُوهُ غَيَّبُوا قَبْرَهُ.

وَ قَالَ (۵)ابْنُ إِسْحَاقَ: كَانَتْ وَلَايَتُهُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً إِلَّا اثْنَيْ عَشَرَ يَوْماً (۶)

وَ قَالَ غَيْرُهُ: كَانَتْ خِلَافَتُهُ إِحْدَى عَشْرَةَ سَنَةً وَ أَحَدَ عَشَرَ شَهْراً وَ أَرْبَعَةَ عَشَرَ يَوْماً، وَ قِيلَ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ يَوْماً.

أقول: روى مؤلف كتاب إلزام النواصب (۷)، عن هشام بن محمد السائب، أنّه قال: و ممّن كان (۸)يلعب به و يفتحل (۹)عفّان أبو عثمان، قال: و كان يضرب بالدفّ.

ص: ۴۹۸

۱- قال فى النّهايه ۱- ۳۹۰: و فيه: أنّ هذه الحشوش محتضره .. يعنى الكنف و مواضع قضاء الحاجه، الواحد حشّ- بالفتح- و أصله من الحشّ: البستان، لأنّهم كانوا كثيرا ما يتغوّطون فى البساتين، و منه حديث عثمان أنّه دفن فى حشّ كوكب و هو بستان بظاهر المدينه خارج البقيع.

۲- هنا كلام غير متّصل، و ما يأتى مضمون الكلام.

۳- فى المصدر: حزام.

۴- فى الاستيعاب: مخرمه.

۵- فى المصدر: قال- بلا واو-.

۶- زاد فى المصدر: و قيل: ثمانيه عشر يوما.

۷- إلزام النواصب- من النسخه الخطيه المصوره عندنا المرقمه بصفحه: ۹۸.

۸- لا توجد: كان، فى المصدر.

۹- قال فى الصحاح ۵- ۱۷۸۹: و أفحلته: إذا أعطيته فحلا يضرب فى إبله، و فحلت إبلى: إذا أرسلت فيها فحلا، و تفحّل .. أى تشبّه بالفحل. هذا و لعلّ الافتحال بمعنى طلب الفحل. و فى الاستيعاب: يقتحر، و لم نجد له معنى مناسبا فى ما بأيدينا من مصادر لغويّه.

**[ترجمه]الاختصاص - . الإختصاص، ۱۳۰ - : زمانیکه عثمان بن عمان به قتل رسید عمرش حدود ۸۱ سال بود و ۱۲ سال نیز خلافت کرد .

می گویم ابن عبدالبر در کتاب استیعاب - . الاستیعاب چاپ شده در حاشیه الإصابه، ۳ : ۶۹ - ۸۱ - خود گوید : عثمان بن عفان بن ابی العاص بن أمیه بن عبدالشمس بن عبدمناف بن قصی قرشی أموی، کنیه اش أباعبدالله و أباعمرو بود و شش سال بعد از عام الفیل متولد شد و مادرش أروی دختر کریز بن ربیع بن حبیب بن عبدشمس بن عبدمناف بن قصی بود و مادر مادرش بیضاء ام حکیمه دختر عبدالمطلب عمه ی رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم بود و رسول خدا دو دخترش رقیه و ام کلثوم را یکی پس از مرگ دیگری به عقد عثمان درآورد و در سال بیست و چهارم هجری و در روز شنبه مصادف با آغاز ماه محرم و پس از گذشت سه روز از قتل عمر و با گرد آمدن مردم بر وی، به عنوان خلیفه با او بیعت شد. و عثمان در روز هجدهم یا هفدهم ذی حجه سال سی و پنج هجری به قتل رسید و این مطالب را مدائنی به نقل از أبی مشعر و او نیز به نقل از نافع روایت کرده است.

ص: ۴۹۴

و معتمر به نقل از أبی عثمان نهدی روایت کرده است که گوید : عثمان در میان ایام تشریق یعنی سه روز پس از عید قربان کشته شد. ابن اسحاق گوید : عثمان حدود ۱۱ سال و ۱۱ ماه و ۲۲ روز پس از قتل عمر بن خطاب کشته شد و بعبارتی حدود بیست و پنج سال بعد از رحلت پیامبر به قتل رسید و واقدی گوید: عثمان

در روز جمعه هشتم ذی الحجه یعنی روز ترویه یا آب برگرفتن حاجیان پیش از حرکت بسوی منا، سال سی و پنج هجری کشته شد و گفته شده : او در روز جمعه دو شب به پایان ذی الحجه ی سال سی و پنج هجری به قتل رسید و این مطلب نیز از واقدی روایت شده است و واقدی گوید: حدود چهل و نه روز عثمان در محاصره بود و زبیر گوید : بلکه دو ماه و بیست روز به طول انجامید و اولین کسی که وارد خانه اش شد محمد بن ابی بکر بود که ریش او را در مشت گرفت و عثمان به وی گفت : ای برادر زاده من ! محاسنم را رها کن، به خدا قسم که پدرت برای این محاسن احترام قائل بود، پس محمد بن ابی بکر شرمگین شده و خانه را ترک کرد. سپس رومان بن ابی سرحان وارد خانه شد و او مردی کوتاه قد و کبود روی از قبیله ذی أصبح بود که توانایی اش برای رسیدن به هدف چندان زیاد نبود و انسانی سست بود؛ او خنجری داشت و با آن خنجر روبروی عثمان ایستاد و بدو گفت : دینت چیست ای نعثل ؟! و عثمان پاسخ داد : من نعثل نیستم بلکه من عثمان بن عفان هستم و دین من همان آیین راستین ابراهیم است و من از جمله مشرکین نیستم، بدو گفت: دروغ می گویی. سپس با خنجر خود بر شقیقه ی سمت چپ عثمان زد و او را به قتل رساند و عثمان به زمین افتاد. در این هنگام نائله زن عثمان که زنی بسیار درشت هیکل بود وارد شد و او را میان خود و لباسهایش گرفت و نگاه داشت و در این حال مردی مصری وارد اتاق شد و با خود شمشیری آخته داشت و فریاد برآورد: به خدا قسم می خواهم بینی عثمان را قطع کنم و بسوی آن زن خیزی نمود و زن بازوان خود را بیرون آورد و دست دراز کرد و شمشیر او را گرفت که در اثر ضربه انگشت شست او قطع شد و زن در این هنگام فریاد سر داده و از غلام عثمان که رباح نام داشت و شمشیر عثمان در دستش بود، تقاضای کمک کرد و گفت : مرا در برابر این مرد یاری کن و او را از من دور کن . غلام نیز با یک ضربه مرد مصری را از پا در آورد و جنازه ی عثمان تمام آن

روز بر روی زمین افتاده بود و عده ایی آن جنازه را بیرون آوردند

ص: ۴۹۵

و خواستند که او را دفن کنند . گروهی دیگر از مردم اجازه ندادند که جنازه دفن شود و آنان نیز با

شتاب او را در قبری که برای شخصی دیگر کنده شده بود دفن کردند و جبیر بن مطعم نیز به جنازه نماز میت خواند.

و درباره قاتل وی اختلاف نظر وجود دارد : برخی گویند محمد بن ابی بکر با نوک پیکانی پهن او را به قتل رساند و برخی دیگر گویند محمد فقط او را نگه داشت و شخصی دیگر او را هلاک گرداند و آنکه او را به قتل رساند، سودان بن حمران بود. برخی هم گویند: رومان یمانی قتل او را از آن خود کرد و بعضی دیگر گفته اند که رومان از قبیله بنی اسد بن خزیمه بود و همچنین گفته شده محمد بن ابی بکر ریش عثمان را گرفت و آنرا تکان داد و بدو گفت : معاویه بن ابی سفیان فایده ای به حالت نکرد و ابن أبی اسرح و إبن عامر هیچ به دردت نخوردند. عثمان پاسخ داد : ای برادر زاده ی من ! محاسنم را رها کن، به خدا قسم تو محاسنی را دست گرفته ای و آن را با خشونت می کشی که برای پدرت محترم بود و پدرت هیچ گاه راضی نمی شد که چنین کاری با من کنی. با این سخن عثمان را رها کرد و خارج شد و گفته شده: محمد در این هنگام به یکی از همراهانش اشاره کرد و او نیز با ضربه ای عثمان را به قتل رساند و الله اعلم.

و بیشتر محدثین روایت کرده اند که چون عثمان کشته شد، یک یا چند قطره از خونش بر روی صفحه ای از قرآن و بر روی این آیه ریخته شد : (فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) - . البقره/ ۱۳۷. و ادامه آن نقل بمعنی است. - -:

و خداوند ایشان را بسنده است و هم اوست شنوای دانا.

و گفته شده او به دست مردی مصری به نام جبله بن أیهم کشته شد و سه روز در مدینه می چرخید

ص: ۴۹۶

و می گفت : من قاتل نعثل هستم. سپس مولف خبر دفن او همانطور که گفته شد روایت می کند.

و صاحب کتاب استیعاب - . الاستیعاب چاپ شده در هامش الإصابه ، ۳ : ۸۰ - گوید: درباره سن عثمان اختلاف نظر وجود دارد و ابن اسحاق گوید : او زمانی که کشته شد هشتاد سال عمر داشت و دیگران گویند: هشتاد و هشت ساله بود و برخی نیز گویند او نود سال عمر کرد و قتاده گوید: هشتاد و شش سال عمر داشت . و واقدی گوید: ما شک نداریم که عثمان در هنگام مرگش هشتاد و دو سال داشت و گفته شده بلکه نود سال سن داشت و شب هنگام در محلی به نام

ص: ۴۹۷

حش کوکب دفن شد و کوکب نام مردی از انصار بود و حش نیز به معنای باغ است و نیز گفته اند پسرش عمر بر جنازه اش

نماز گزارد و برخی گویند: بلکه حکیم بن حزام بر او نماز گذارد و گروهی نیز گویند : بلکه آن شخص مسور بن مخزمه بود و گفته شده کسانی که او را دفن کردند تعدادشان پنج یا شش نفر بود و چون دفنش کردند قبرش را پوشاندند و ابن اسحاق گوید: دوازده روز مانده بود که مدت زمان خلافتش به دوازده سال برسد و دیگران گویند : خلافت عثمان یازده سال و یازده ماه و چهارده روز به طول انجامید . و گفته شده هجده روز .

می گویم : مؤلف کتاب الزام النّواصِب - . إلزام النواصب- از نسخه خطی تصویربرداری شده موجود نزد ما در صفحه: ۹۸ - از هشام بن محمد السائب روایت کرده است که گوید: از جمله کسانی که با او بازی میکرد و شعر می خواند و دف می زد عفّان پدر عثمان بود.

ص: ۴۹۸

**[ترجمه]

[۳۰] باب تبری أمیر المؤمنین علیه السلام عن دم عثمان و عدم إنکاره أیضا

الأخبار

«۱»

نَهْجٌ (۱)مِنْ كَلَام لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قَتْلِ عُثْمَانَ: لَوْ أَمَرْتُ بِهِ لَكُنْتُ قَاتِلًا، أَوْ نَهَيْتُ عَنْهُ لَكُنْتُ نَاصِراً، غَيْرَ أَنَّ مَنْ نَصَرَهُ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَقُولَ خَذَلَهُ مَنْ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ، وَ مَنْ خَذَلَهُ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَقُولَ نَصَرَهُ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنِّي، وَ أَنَا جَامِعٌ لَكُمْ أَمْرَهُ، اسْتَأْثَرَ فَأَسَاءَ الْأَثَرَةَ، وَ جَزِعْتُمْ فَأَسَأْتُمُ الْجَزَعَ، وَ لِلَّهِ حُكْمٌ وَاقِعٌ فِي الْمُسْتَأْثِرِ وَ الْجَازِعِ (۲)

**[ترجمه]نهج البلاغه - . نهج البلاغه- محمّد عبده- ۱: ۷۵، صبحی صالح: ۷۳ خطبه: ۳۰ - : بخشی از یکی از کلامهای ایشان درباره عثمان : اگر دستور قتل عثمان را صادر کرده بودم قاتل او بودم و اگر از کشتن او نهی کرده بود یاورش بودم. لیکن کسی که او را یاری رسانده نمی تواند بگوید من از کسی که او را یاری نداده بهترم. و نیز کسی که او را یاری نرسانده نمی تواند بگوید آنکه او را یاری کرده از من بهتر است . من ماجرای او را برایتان روایت می کنم: عثمان خودخواهی و خودکامگی را در اموال و اختیارات حکومت از حد گذراند و شما نیز بیش از حد بیتابی و فغان کردید و خداوند درباره ی کسی که خودکامگی می کند و کسی که بیش از حد بی تابی نشان دهد حکمی دارد که تحقق می یابد .

**[ترجمه]

بیان

قال ابن أبی الحدید (۳)معناه أنّ خاذلیه کانوا خیرا من ناصریه، لأنّ الذین نصروه کانوا (۴)فسّاقا کمروان بن الحکم و أضرابه، و خذله المهاجرون و الأنصار.

و المستأثر بالشّی ء: المستبدّ به (۵).. أی أساء عثمان فی استقلاله برأیه فی

۱- نهج البلاغه- محمّد عبده- ۱- ۷۵، صبحی صالح: ۷۳ خطبه: ۳۰.

۲- و لقد أجاد ابن میثم رحمه اللّه فی شرحه للخطبه فی ۲- ۵۴- ۵۹ و بیان مراده علیه السّلام، فراجع.

۳- فی شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۲- ۱۲۸.

۴- فی المصدر: کان أکثرهم.

۵- قاله فی مجمع البحرین ۳- ۱۹۹، و القاموس ۱- ۳۶۲، و غیرهما.

الخلافه و إحداث ما أحدث.

قوله عليه السلام: للّه حكم واقع .. أى ثابت محقّق (۱)فى علمه تعالى، فالحكم يحتمل الدنيوى و الأخروى أو سيقع و يتحقّق خارجا فى الآخره أو فى الدنيا، لأنّ مجموعه لم يتحقّق بعد و إن تحقّق بعضه.

**[ترجمه]ابن أبى الحديد - . در شرح نهج البلاغه اثر ابن أبى الحديد ۲: ۱۲۸ - در تفسير اين خطبه گويد : معناى اين خطبه اين است كه كسانى كه او را رها كرده و به او يارى نرساندند بهتر از كسانى بودند كه بدو يارى رساندند زيرا آنانكه كه به او يارى دادند افرادى فاسق همچون مروان بن حكم بودند و مهاجرين و انصار از يارى رساندن به او خوددارى كردند.

و المستأثر بالشّى ء : كسى كه به خودكامگى آنرا از آن خود كند - . در مجمع البحرين ۳- ۱۹۹، و القاموس ۱- ۳۶۲، و غير آن. - . يعنى اينكه عثمان در خودرأيى اش در امر خلافت و براه انداختن آن ماجراهايى كه بدان دامن زد، رفتار اشتباهى داشت.

ص: ۴۹۹

و اين كلام اميرالمومنين كه مى فرمايند: خداوند حكمى دارد كه تحقق مى يابد: يعنى تحقق اين حكم در علم و تقدير خداوند متعال حتمى است و اين حكم هم دنيوى و هم اخروى را محتمل و شامل است و يا اينكه در دنيا يا در آخرت محقق خواهد شد چرا كه تمام آن حكم هنوز محقق نشده، هر چند بخشى از آن به وقوع پيوسته است.

**[ترجمه]

«۲»

نَهْجٌ (۲)مِنْ كَلَامٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا بَلَغَهُ اتِّهَامُ بَنِى أُمَيَّةَ لَهُ بِالْمُشَارَكَهِ فِى دَمِ عُثْمَانَ:

أَ وَ لَمْ يَنْهَ بَنِى (۳)أُمَيَّهَ عِلْمُهَا بِى عَنْ قَرْفِى؟، أَ مَا وَزَعَ الْجُهَّالَ سَابِقَتِى عَنْ تُهَمَتِى؟

وَ لَمَا وَعَظَهُمُ اللَّهُ بِهِ أَبْلَغُ مِنْ لِسَانِى (۴)، أَنَا حَجِيجُ الْمَارِقِينَ، وَ خَصِيمُ الْمُرْتَابِينَ (۵)، عَلَى كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى تُعْرَضُ الْأَمْثَالُ، وَ بِمَا فِى الصُّدُورِ تُجَازَى الْعِبَادُ.

**[ترجمه]نهج البلاغه - . نهج البلاغه- محمّد عبده- ۱: ۱۲۵، صبحى صالح: ۱۰۲ خطبه: ۷۵، با اندك تصرفى - : بخشى از كلامى از حضرت اميرالمومنين عليه السلام چون شنيدند كه بنى اميه او را شريك در قتل عثمان مى دانند: آيا شناختى كه بنى اميه از من دارند آنان را از افترا زدن به من باز نداشت؟ آيا پيشينه نيكم مردم نادان را در تهمت زدن به من مانع نشد؟ البته پند و اندرزى كه خدا به آنان داده از زبان و بيان من رساتر است، من با آنان كه از دين خارج شده اند احتجاج مى كنم و با آنان كه در دين به ترديد افتاده اند دشمنى مى ورزم. امور مشتبه بر كتاب خدا عرضه مى گردد و بندگان به آنچه در سينه دارند جزا داده مى شوند.

برخی شارحین نهج البلاغه گویند: از پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلم درباره این آیه شریفه (هذانِ خَصْمانِ اخْتَصَمُوا فِی رَبِّهِمْ) - . الحجّ: ۱۹ -

-: این دو [گروه] دشمنان یکدیگرند که در باره پروردگارشان با هم ستیزه می کنند)، سوال شد و ایشان فرمودند:

علی، حمزه ، عبیده و عتبه، سیبه، ولید. درباره ی این موضوع در احادیثی که درباره جنگ بدر ذکر شد بحث کردیم. - . بحار الأنوار ۱۹: ۱۳۳ و ۲۰۲ و ما بعد آن، و این روایت در ۱۹- ۲۸۹ آمده است. -

گوید: امام علی علیه السلام در کلامشان از این جمله بسیار استفاده می کنند: من برهان آور در برابر خارج شدگان از دین هستم. و ایشان با کلامشان که می فرمایند: (امور مشتبه بر کتاب خدا عرضه می گردد) نیز به همین موضوع اشاره می کنند، یعنی درباره کسانی است که از دین خارج شده اند و منظورشان از کتاب خدا نیز این آیه شریفه (هذانِ خَصْمانِ.) - . الحجّ/ ۱۹ -

است.

و برخی دیگر از شارحین گویند : زمانی که بعضی از جاهلان و بی خردان در رفتار امام علیه السلام و کلام ایشان چیزی شبیه به دستور کشتن عثمان را دیدند، در درون آنها شبهه ی قتل عثمان ایجاد شد. نظیر اینکه فرمودند: خداوند او را کشت و من نیز همراه با خدا بودم. و یا می توان به رفتار ایشان در ماندن در خانه در روز قتل عثمان اشاره کرد. مولف گوید: شایسته است که این امور بر کتاب خدا عرضه شود و اگر جزئی از آن دلالت بر قتل داشته باشد، حکم به قتل نمایند وگرنه نباید آنرا قتل نامید.

و احتمال دارد منظور از امثال همانطور که در کتاب القاموس - ۲. القاموس المحیط : ۴ : ۴۹ - گفته شده سخنان و دلایل باشد یعنی همان دلایل و برهان هایی که امام علیه السلام در احتجاج کسانی که از دین خارج شده اند به کار می گرفت و همچنین ممکن است سخنان و دلایل کسانی که از دین خارج شده اند نیز منظور باشد که امام می فرماید: این سخنان باید بر کتاب خدا عرضه شود تا حق و باطل بودن آن ها روشن گردد و یا اینکه می تواند منظور امام این باشد: آنچه را که درباره ی عثمان به من نسبت می دهند و آنچه را که درباره من و عثمان روایت کردند باید بر کتاب خدا عرضه گردد .

و آنچه در سینه دارند، یعنی نیت ها و اعتقادات مردم و یا آنچه را که ایشان در عمق وجود خود مخفی کرده اند و خداوند از آن آگاه است و آنچه را که دو گروه در هنگام احتجاج آشکار می کنند منظور نیست.

**[ترجمه]

توضیح

قرفه کضربه- .. أی اتّهمه (۶)

و وزعه عنه: صرفه و كفّه (۷)

ص: ۵۰۰

۱- قال فی القاموس ۳- ۹۶: وقع القول: وجب، و الحقّ: ثبت.

۲- نهج البلاغه- محمّد عبده- ۱- ۱۲۵، صبحی صالح: ۱۰۲ خطبه: ۷۵، بتصرّف.

۳- لا توجد فی مطبوع البحار: بنی.

۴- قال ابن میثم رحمه اللّه فی شرح قوله علیه السّلام: و لما وعظهم اللّه به أبلغ من لسانی: ۲- ۲۰۶: تعذیر لنفسه فی عدم ردعه لهم عن الغیبه و أمثالها .. أی إذا کان وعظ اللّه لهم- مع کونه أبلغ من کلامی- لا یردعهم، فکلامی بطریق الأولی! و زواجر کتاب اللّه کقوله: «إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ» ... و نحوه من القرآن کثیر، و أراد بلسانه وعظه مجازا إطلاقا لاسم السّبب علی المسبّب. و انظر ما جاء فی شرح ابن أبی الحدید ۶- ۱۶۹، و منهاج البراعه ۱- ۲۹۹، و غیرهما.

۵- فی نهج البلاغه- صبحی صالح-: و خصیم النّاکثین.

۶- قاله فی القاموس ۳- ۱۸۴، و الصحاح ۴- ۱۴۱۵.

۷- قال فی مجمع البحرین ۴- ۴۰۲: و وزعته وزعا: کففته فاتّزع .. أی کفّ، و منه حدیث علیّ علیه السلام: أ ما وزع الجهّال سابقتی عن تهمتی .. أی دفع و کفّ، و قال فی المصباح المنیر ۲- ۳۷۷: وزعته عن الأمر أزعه وزعا- من باب وهب-: منعته عنه و حبسته. و قال فی النهایه ۵- ۱۸۰: .. لا یزعنی .. أی لا یزجرنی و لا ینهانی. و لاحظ: القاموس ۳- ۹۳، و الصحاح ۳- ۱۲۹۷.

و السّابقه: الفضيله و التّقدّم (۱)، و المراد باللسان القول.

و الحجيج: المغالب بإظهار الحجّه (۲)

و المارقون: الخارجون من الدّين (۳)

و الخصيم: المخاصم (۴)

و المرتابون: الشّاكّون (۵)فی الدين أو فی إمامته، أو فی کلّ حقّ.

و المحاجّه: المخاصمه (۶)إمّا فی الدنيا، أو فيها، و فی الآخره.

وَ قَالَ بَعْضُ الشَّارِحِينَ لِلنَّهْجِ:

رُوِیَ عَنِ النَّبِیِّ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَی: (هذانِ خَصْمانِ اخْتَصَمُوا فِی رَبِّهِمْ) (۷)، فَقَالَ: عَلِیٌّ وَ حَمْزَهُ وَ عُبَيْدَهُ وَ عُتْبَهُ وَ شَيْبَهُ وَ الْوَلِيدُ ...

إلی آخر ما مرّ فی الأخبار الکثيره فی غزوه بدر (۸)

قال:

و کان علیّ عليه السلام يکثر من قوله: أنا حجيج المارقين.

و يشير إلی هذا المعنی، و أشار إلی ذلک

بقوله: علی کتاب اللّه تعرض الأمثال.

يريد قوله: (هذانِ خَصْمانِ.) (۹)الآيه، و قال بعضهم: لمّا کان فی أقواله و أفعاله عليه السلام ما يشبه الأمر بالقتل أو فعله فأوقع فی نفوس الجهّال شبهه القتل نحو ما

رُوِیَ عَنْهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: اللَّهُ قَتَلَهُ وَ أَنَا مَعَهُ.

، و کتخلّفه فی داره عن الخروج يوم قتل،

۱- قال فی مجمع البحرين ۵- ۱۸۲، و الصحاح ۴- ۱۴۹۴، و القاموس ۳- ۲۴۳: و له سابقه فی هذا الأمر .. أی سبق الناس إليه، و قال فی الأخير: سبقه: تقدّمه.

۲- ذکره فی النهایه ۱- ۳۴۱، و لسان العرب ۲- ۲۲۸.

۳- صرّح بذلک فی النهایه ۴- ۳۲۰، و لسان العرب ۱۰- ۳۴۱، و غیرهما.

۴- کما قاله فی القاموس ۴- ۱۰۷، و لسان العرب ۱۲- ۱۸۱.

۵- أورده فی لسان العرب ۱- ۴۴۲، و القاموس ۱- ۷۷.

۶- قال فی المصباح المنیر ۱- ۱۴۹: و حاجّه- محاجّه فحجّه یحجّه، من باب قتل- إذا غلبته فی الحجّه، و قال فی لسان العرب ۲- ۲۲۸: حاجّه محاجّه و حجاجا: نازعه الحجّه.

۷- الحجّ: ۱۹.

۸- بحار الأنوار ۱۹- ۱۳۳ و ۲۰۲ و ما بعدها، و الروایه جاءت فی ۱۹- ۲۸۹.

۹- الحجّ: ۱۹.

فقال: ينبغى أن يعرض ذلك على كتاب اللّه، فإن دلّ على كون شى ء من ذلك قتلا فليحكم به و إلّا فلا.

و يحتمل أن يراد بالأمثال الحجج أو (1)الأحاديث كما ذكرها فى القاموس (2).. أى ما احتجّ به فى مخاصمه المارقين و المرتابين و ما يحتجّون به فى مخاصمتى ينبغى عرضها على كتاب اللّه حتى يظهر صحّتهما و فسادهما، أو ما يسندون إلىّ فى أمر عثمان و ما يروى فى أمرى و أمر عثمان يعرض على كتاب اللّه.

و بما فى الصدور .. أى بالنيّات و العقائد، أو بما يعلمه اللّه من مكنون الضمائر لا على وفق ما يظهره المتخاصمان عند الإحتجاج يجازى اللّه العباد.

**[ترجمه]قرفه كضربه- .. أى اتّهمه - قاله فى القاموس ٣- ١٨۴، و الصحاح ۴- ١۴١۵.

-

و وزعه عنه: صرفه و كفّه - قال فى مجمع البحرين ۴- ۴٠٢: و وزعته وزعا: كففته فاتّزع .. أى كفّ، و منه حديث علىّ عليه السلام: أ ما وزع الجهّال سابقتى عن تهمتى .. أى دفع و كفّ، و قال فى المصباح المنير ٢- ٣٧٧:

وزعته عن الأمر أزعه وزعا- من باب وهب-: منعته عنه و حبسته. و قال فى النهايه ۵- ١٨٠: ..

لا يزعنى .. أى لا يزجرنى و لا ينهانى. و لاحظ: القاموس ٣- ٩٣، و الصحاح ٣- ١٢٩٧.

-

ص: ۵٠٠

و السّابقه: الفضيله و التّقدّم - قال فى مجمع البحرين ۵- ١٨٢، و الصحاح ۴- ١۴٩۴، و القاموس ٣- ٢۴٣: و له سابقه فى هذا الأمر .. أى سبق الناس إليه، و قال فى الأخير: سبقه: تقدّمه.

- ، و المراد باللسان القول.

و الحجيج: المغالب بإظهار الحجّه - ذكره فى النهايه ١- ٣۴١، و لسان العرب ٢- ٢٢٨.

-

و المارقون: الخارجون من الدّين - صرّح بذلك فى النهايه ۴- ٣٢٠، و لسان العرب ١٠- ٣۴١، و غيرهما.

-

و الخصيم: المخاصم - كما قاله فى القاموس ۴- ١٠٧، و لسان العرب ١٢- ١٨١.

-

و المرتابون: الشّاكّون - أورده فى لسان العرب ۱- ۴۴۲، و القاموس ۱- ۷۷. - فى الدين أو فى إمامته، أو فى كلّ حقّ.

و المحاجّه: المخاصمه - قال فى المصباح المنير ۱- ۱۴۹: و حاجّه- محاجّه فحجّه يحجّه، من باب قتل- إذا غلبته فى الحجّه، و قال فى لسان العرب ۲- ۲۲۸: حاجّه محاجّه و حجاجا: نازعه الحجّه.

- إمّا فى الدنيا، أو فيها، و فى الآخره.

ص: ۵۰۱

**[ترجمه]

«۳»

نَهْجٌ (۳)مِنْ كَلَامٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَعْدَ مَا بُويِعَ بِالْخِلَافَهِ وَ قَالَ (۴)لَهُ قَوْمٌ مِنَ الصَّحَابَهِ: لَوْ عَاقَبْتَ قَوْماً مِمَّنْ أَجْلَبَ عَلَى عُثْمَانَ.

فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا إِخْوَتَاهْ! إِنِّی لَسْتُ أَجْهَلُ مَا تَعْلَمُونَ، وَ لَكِنْ كَيْفَ لِی بِقُوَّهٍ وَ الْقَوْمُ الْمُجْلِبُونَ عَلَى حَدِّ شَوْكَتِهِمْ، يَمْلِكُونَنَا وَ لَا نَمْلِكُهُمْ، وَ هَا هُمْ هَؤُلَاءِ قَدْ ثَارَتْ مَعَهُمْ عِبْدَانُكُمْ، وَ الْتَفَّتْ إِلَيْهِمْ أَعْرَابُكُمْ، وَ هُمْ خِلَالَكُمْ يَسُومُونَكُمْ مَا شَاءُوا، وَ هَلْ تَرَوْنَ مَوْضِعاً لِقُدْرَهٍ عَلَى شَیْ ءٍ تُرِيدُونَهُ؟ إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ أَمْرُ جَاهِلِيَّهٍ، وَ إِنَّ لِهَؤُلَاءِ الْقَوْمِ مَادَّهً، إِنَّ النَّاسَ مِنْ هَذَا الْأَمْرِ إِذَا حُرِّكَ عَلَى أُمُورٍ فِرْقَهٌ تَرَى مَا تَرَوْنَ، وَ فِرْقَهٌ تَرَى مَا لَا تَرَوْنَ، وَ فِرْقَهٌ لَا تَرَى لَا هَذَا وَ لَا هَذَا (۵)، فَاصْبِرُوا حَتَّى يَهْدَأَ النَّاسُ، وَ تَقَعَ الْقُلُوبُ مَوَاقِعَهَا، وَ تُؤْخَذَ الْحُقُوقُ مُسْمَحَهً، فَاهْدَءُوا عَنِّی، وَ انْظُرُوا مَا ذَا يَأْتِيكُمْ بِهِ (۶)أَمْرِی، وَ لَا تَفْعَلُوا فَعْلَهً تُضَعْضِعُ قُوَّهً (۷)وَ تُسْقِطُ مُنَّهً،

ص: ۵۰۲

۱- فى ك: و، بدلا من: أو.

۲- القاموس ۴- ۴۹.

۳- نهج البلاغه- محمّد عبده- ۲- ۸۰، صبحى صالح: ۲۴۳، خطبه ۱۶۸.

۴- فى النّهج: و قد قال.

۵- فى المصدر: لا ترى هذا و لا ذاك و هو الظّاهر.

۶- فى س وضع على: به، رمز نسخه بدل.

۷- هنا عباره جاءت فى س: و تسقط قوّه، و قد خطّ عليهما فى ك، و لا توجد فى المصدر.

وَ تُورِثُ وَهْناً وَ ذِلَّهً، وَ سَأَمْسِکُ الْأَمْرَ مَا اسْتَمْسَکَ، وَ إِذَا لَمْ أَجِدْ بُدّاً، فَآخِرُ الدَّوَاءِ الْکَیُّ (۱)

**[ترجمه]نهج البلاغه - . نهج البلاغه- محمّد عبده- ۲: ۸۰، صبحی صالح: ۲۴۳، خطبه ۱۶۸ - : پس از بیعت با امیرالمومنین جمعی از صحابه بدو گفتند: چه خوب بود اگر کسانی را که بر عثمان شوریدند کیفر می دادی. آن حضرت در پاسخ فرمود: ای برادران، من از آنچه شما می دانید بی خبر نیستم اما با کدام نیرو؟ در حالی که شورشگران هنوز همان شوکت و نیرو را با خود دارند و بر ما چیره اند و ما بر آنان تسلطی نداریم ، اینان همانهایی هستند که غلامان از میان شما با آنان شورش کردند و اعراب از میان شما نیز به ایشان پیوسته اند و اکنون در میان شمایند و هر گونه بخواهند شما را می آزارند. آیا بر آنچه می خواهید هیچ توانایی دارید؟ کاری که شورشیان کردند از نوع کارهای دوران جاهلیت است و این گروه سرمایه و دارایی هایی دارند. اگر خونخواهی عثمان تحقق پذیرد مردم چند دسته می شوند: دسته ای با شما هم رأی هستند و گروهی با شما مخالفند و جمعی نظری نه مثل شما و نه مثل مخالفان شما خواهند داشت. پس شکیبایی کنید تا مردم آرام شوند و دل ها از تب و تاب بیفتد و حقوق از دست رفته به آسانی گرفته شود. اکنون مرا آسوده گذارید و منتظر فرمانم باشید. کاری نکنید که ارکان قدرتم را متزلزل سازد و بنیان اقتدار حکومت را فرو ریزد

ص: ۵۰۲

و سستی و زبونی را بر جای گذارد و تا آنجا که ممکن است خویشتنداری می کنم و اگر چاره ای نیابم لاجرم آخرین دوا داغ نهادن است.

(۴ سطر از صفحه ۲۰۲ حذف شده است)

**[ترجمه]

إيضاح

لو عاقبت .. جزاء الشرط محذوف .. أی لکان حسنا و نحوه.

و أجلبوا (۲)علیه .. تجمّعوا و تألّبوا (۳)

قوله علیه السلام: علی حدّ شوکتهم.

أی لم ینکسر سورتهم، و الحدّ:

منتهی الشّی ء، و من کلّ شی ء: حدّته، و منک: بأسک (۴)

و الشّوکه: شدّه البأس و الحدّ (۵)فی السّلاح (۶)

وَ رُوِیَ أَنَّهُ عَلَیْهِ السَّلَامُ أَجْمَعَ النَّاسَ وَ وَعَظَهُمْ، ثُمَّ قَالَ: لِتَقُمْ قَتَلَهُ عُثْمَانَ، فَقَامَ النَّاسُ بِأَسْرِهِمْ إِلَّا قَلِیلٌ.

، وَ كَانَ ذَلِكَ الْفِعْلُ مِنْهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ اسْتِشْهَاداً عَلَى قَوْلِهِ.

و العبدان (۷)جمع عبد (۸)

ص: ۵۰۳

۱- فی المطبوع من البحار: فآخر الدّاء الکیّ. و انظر شرح کلامه صلوات اللّه علیه و آله فی شرح ابن أبی الحدید ۹- ۲۹۱ و ما بعدها، و شرح ابن میثم البحرانیّ ۳- ۳۲۰- ۳۲۳، و منهاج البراعه ۲- ۱۴۳، و غیرها.

۲- قال هذا فی النهایه ۱- ۲۸۲، و قال بعده: و أجلبه: أعانه، و أجلب علیه: إذا صاح به و استحثّه. و بنصّه ذکره فی الصحاح ۱- ۱۰۰.

۳- فی س: ثالبوا. و لا معنی لها هنا.

۴- کما فی القاموس ۱- ۲۸۶.

۵- کذا، و الظاهر: الحدّه، کما فی المصادر الآتیه.

۶- قاله فی مجمع البحرین ۵- ۲۷۷، و فی معناه فی لسان العرب ۱۰- ۴۵۴، و المصباح المنیر ۱- ۳۹۶، و القاموس ۳- ۳۱۱۰. و انظر- أیضا-: النهایه ۲- ۵۱۰، و الصحاح ۴- ۱۵۹۵.

۷- أقول: عبدان، و عبدان، و عبدان ... کلّها جمع عبد، کما قاله فی القاموس ۱- ۳۱۱.

۸- صرّح به فی الصحاح ۲- ۵۰۲، و القاموس ۱- ۳۱۱.

و التفّت .. أی انضمّت و اختلطت (۱)

و هم خلالکم .. أی بینکم (۲)

یسومونکم .. أی یکلّفونکم (۳)

قوله علیه السلام: إنّ هذا الأمر.

أی أمر المجلبین علیه، کما قال ابن میثم، و المعنی أنّ قتلهم لعثمان کان عن تعصّب و حمیّه لا لطاعه أمر اللّه و إن کان فی الواقع مطابقا له.

و یمکن أن یکون المراد أنّ ما (۴)تریدون من معاقبه القوم أمر جاهلیّه نشأ عن تعصّبکم و حمیّتکم و أغراضکم الباطله، و فیه إثاره للفتنه و تهییج للشرّ، و الأول أنسب بسیاق الکلام (۵)، إذ ظاهر أنّ إیراد تلک الوجوه للمصلحه و إسکات الخصم، و عدم تقویه شبه المخالفین الطالبین لدم عثمان.

قوله: مسمحه ... أی منقاده بسهوله (۶)

و یقال: ضعضعه .. أی هدمه حتّی الأرض (۷)

و المنّه بالضّم-: القوّه (۸)

قوله علیه السلام: فآخر الدواء الکیّ.

کذا فی أکثر النسخ المصحّحه،

ص: ۵۰۴

۱- قال فی المصباح المنیر ۲- ۲۴۹: لففته لفّا من باب قتل، فالتفّ، و التفّ النبات بعضه ببعض: اختلط و نشب، و التفّ بثوبه: اشتمل. و قال فی لسان العرب ۹- ۳۱۸: التفّ الشیء: تجمّع و تکاثف. و انظر: مجمع البحرین ۵- ۱۲۱، و القاموس ۳- ۱۹۵- ۱۹۶.

۲- کما ذکره فی مجمع البحرین ۵- ۳۶۴، و لسان العرب ۱۱- ۲۱۳، و انظر: الصحاح ۴- ۱۶۸۷، و النهایه ۲- ۷۲، و المصباح المنیر ۱- ۲۱۹.

۳- کما قاله فی القاموس ۴- ۱۳۳، و لسان العرب ۱۲- ۳۱۱، و لاحظ: مجمع البحرین ۶- ۹۳.

۴- فی ک: إما أن.

۵- و یؤید ذلک قوله: فاصبروا حتّی یهدأ الناس.

۶- قال فی النهایه ۲- ۳۹۸ یقال: أسمحت نفسه .. أی انقادت. و قال فی الصحاح ۱- ۳۷۶: أسمحت قرونته .. أی ذلّت نفسه و

تابعت، و مثلهما فى القاموس ۱- ۲۲۹.

۷- ذكره فى الصحاح ۳- ۱۲۵۰، و القاموس ۳- ۵۶، و مجمع البحرين ۴- ۳۶۵.

۸- قاله فى مجمع البحرين ۶- ۳۱۹، و الصحاح ۶- ۲۲۰۷، و القاموس ۴- ۲۷۲.

و لعلّ المعنى بعد الداء الكيّ إذا اشتدّ الداء و لم يزل بأنواع المعالجات فيزول بالكيّ و ينتهى أمره إليه (1)

و قال ابن أبى الحديد (2)آخر الدواء الكيّ مثل مشهور، و يقال: آخر الطبّ (3)، و يغلط فيه العامّه فتقول: آخر الداء الكيّ، ثم قال: ليس معناه:

و سأصبر عن معاقبه هؤلاء ما أمكن فإذا لم أجد بدّا عاقبتهم، و لكنّه كلام قاله عليه السلام أوّل مسير طلحه و الزبير إلى البصره، فإنّه حينئذ أشار عليه قوم بمعاقبه المجلبين فاعتذر عليه السلام بما ذكر، ثم قال: سأمسك نفسى عن محاربه هؤلاء الناكثين و أقنع بمراسلتهم و تخويفهم، فإذا لم أجد بدّا فآخر الدواء الحرب.

أقول: و يحتمل أن يكون ذلك توريه منه عليه السلام ليفهم بعض المخاطبين المعنى الأول (4)، و مراده المعنى الثانى.

**[ترجمه]لو عاقبت .. جواب شرط، محذوف است كه تقدير آن چنين است كه لكان حسنا: خوب بود و يا نظير چنين قولى. و أجلبوا - . اين قول را در النهايه ۱- ۲۸۲ آورده و پس از آن گويد: و أجلبه: يارى اش كرد ، و أجلب عليه: بر او فرياد زد و او را به شور و هيجان آورد. و الصحاح ۱- ۱۰۰ آنرا به همين متن ذكر كرده است. - عليه .. يعنى بر وى گرد آمده و تجمع نمودند پيرامون او. و قول حضرت عليه السلام : على حدّ شوكتهم.. يعنى شوكت و شدت عمل ايشان از ميان نرفته بود و الحدّ : لبه هر چيزى و الحدّ براى هر چيزى: تيزى و سختى آنست و درباره انسان: قدرتمندى و شدت عمل به خرج دادنش است. و الشوكه: شدت يورش و نيز لبه - . چنين آمده و گويى درست: الحدّه است چنانكه در منابع شماره بعدى هم آمده است. -

سلاح - . مجمع البحرين ۵- ۲۷۷، و هم معناى آن در لسان العرب ۱۰- ۴۵۴، و المصباح المنير ۱- ۳۹۶، و القاموس ۳- ۳۱۱۰ آمده است و بنگريد : النهايه ۲- ۵۱۰، و الصحاح ۴- ۱۵۹۵. - را گويند.

و روايت شده كه امام مردم را جمع كرده و آنان را موعظه نمودند و به آنان فرمودند : قاتلان عثمان بپا خيزند .پس همه مردم بپا خواستند جز عده ايى اندك و اين عمل امام عليه السلام گواه بر كلامش بود.

ص: ۵۰۳

و اين قول حضرت: به راستى كه اين امر.. يعنى كارى كسانى كه مردم را به قتل عثمان جلب نمودند، چنانكه ابن ميثم مى گويد. و منظور امام از اين جمله (اين كار كارى جاهلى بود) اين است كه آنان عثمان را از روى تعصبات جاهلى كشتند و به خاطر اطاعت از خدا نبود و هرچند كه در واقع مطابق با آن نيز بود. و ممكن است منظور امام عليه السلام اين باشد كه قطعاً درخواست شما صحابه مبنى بر مجازات شورشيان درخواستى جاهلانه است كه از تعصب جاهلى و اهداف باطل سرچشمه مى گيرد و جز فتنه و آشوب چيزى در پى نخواهد داشت. و تفسير اول سازگارى بيشترى با سياق كلام دارد، زيرا امام عليه السلام اين خطبه را براى مصلحت كار و همچنين ساكت كردن مردم ايراد كرده است و قصد آن ندارد كارى كند كه خونخواهان عثمان با او دشمن گردند و با او مخالفت نمايند و امام على عليه السلام در كلامشان مى فرمايند:

(۱ سطر حذف شده است)

قول حضرت: مسمحه .. یعنی به راحتی فرمانبر بودن - . در النهایه ۲ - ۳۹۸ گوید: عرب می گوید: أسمحت نفسه .. یعنی فرمانبردار گشت. و در الصحاح ۱- ۳۷۶ گوید: أسمحت قرونته .. یعنی نفس او ذلیل و خوار گشت و دنباله رو گردید. و نظیر این دو در القاموس ۱- ۲۲۹ ذکر شده است. -

و گویند: ضعضعه..: یعنی آنرا ویران و با خاك یکسان کرد - . الصحاح ۳- ۱۲۵۰، و القاموس ۳- ۵۶، و مجمع البحرین ۴- ۳۶۵. - . و المنه با ضمه میم : قوت. - . مجمع البحرین ۶- ۳۱۹، و الصحاح ۶- ۲۲۰۷، و القاموس ۴- ۲۷۲. -

آخرین دوا داغ نهادن است. یعنی پس از درد شدید داغ نهادن یا باعث از بین رفتن درد می گردد

ص: ۵۰۴

و زمانی که درد زیاد شد و با درمانهای مختلف تسکین نیافت در این هنگام بر روی آن زخم داغ می گذارند و سرانجامش داغ نهادن خواهد بود.

ابن أبی الحدید گوید: این جمله (آخرین دوا داغ نهادن است) یک ضرب المثل مشهوری است که برخی نیز گفته اند:«آخرین درمان داغ نهادن است» مردم نیز به اشتباه گویند آخرین درد داغ نهادن است . سپس ابن أبی الحدید در ادامه می گوید : معنای این جمله نمی تواند به این صورت باشد که من تا جایی که بتوانم صبر خواهم کرد ولی اگر چاره ای نماند ایشان را مجازات خواهم کرد. بلکه این خطبه زمانی ایراد گردید که طلحه و زبیر در حال رفتن به بصره بودند و در این هنگام گروهی از اصحاب امام علیه السلام از ایشان درخواست کردند تا شورشگران بر عثمان را به جزای اعمالشان برساند و امام علیه السلام نیز با این سخن خود را معذور دانستند و سپس گفتند: من از جنگ با این پیمان شکنان (طلحه و زبیر) خودداری می کنم، و به مکاتبه با آنان و ترساندنشان بسنده می کنم و اگر اثری نبخشید با آنان می جنگم چرا که آخرین دوا جنگ است.

می گویم: ممکن است که هدف امام علیه السلام از بیان این جمله نوعی توریه باشد تا آنکه به مخاطبان معنای اول را بفماند ولی منظورش، معنای دوم باشد.

**[ترجمه]

«۴»

مَا (۵)أَبُو عَمْرٍو، عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ یَحْیَی، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِیهِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی الْعَالِیَهِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: إِنْ شَاءَ النَّاسُ قُمْتُ لَهُمْ خَلْفَ مَقَامِ إِبْرَاهِیمَ فَحَلَفْتُ لَهُمْ بِاللَّهِ مَا قَتَلْتُ عُثْمَانَ وَ لَا أَمَرْتُ بِقَتْلِهِ، وَ لَقَدْ نَهَیْتُهُمْ فَعَصَوْنِی.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی - . الأمالی اثر شیخ الطوسی ، ۱ : ۲۷۵. - : ابوعمرو با سندی به نقل از امام علی علیه السلام گوید: اگر مردم می خواستند من در مقام ابراهیم علیه السلام می ایستادم و سوگند یاد می کردم که من عثمان را نکشته ام و

دستور آن را نیز نداده ام. به خدا قسم که من مردم را از این کار نهی کردم ولی آنان از من سرپیچی کردند.

**[ترجمه]

«۵»

قب (۶)

رُوِیَ أَنَّ أَصْحَابَ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ (۷)کَانُوا فِرْقَتَیْنِ: إِحْدَاهُمَا:

ص: ۵۰۵

۱- قال فی المستقصی ۱- ۵: و من روی آخر الـدواء الکیّ، فهـذا المثل یضـرب فی إعمال المخاشـنه مع العـدوّ إذا لم یجد معه اللین و المداراه.

۲- فی شرحه علی نهج البلاغه ۹- ۲۹۱.

۳- ذکره فی المستقصی ۱- ۳، و غیره.

۴- قال فی المستقصی ۱- ۵: آخر الدواء الکیّ: یضرب فی من یستعمل فی أوّل الأمر ما یجب استعماله فی آخره.

۵- أمالی الشّیخ الطّوسیّ ۱- ۲۷۵، مع تفصیل فی الإسناد.

۶- المناقب لابن شهرآشوب ۲- ۱۴۴- ۱۴۵.

۷- فی المصدر: و ذلک أنّ أصحابه، بدلا من: روی أنّ أصحاب أمیر المؤمنین.

اعْتَقَدُوا أَنَّ عُثْمَانَ (۱)قُتِلَ مَظْلُوماً وَ يَتَوَالاهُ وَ يَتَبَرَّأَ (۲)مِنْ أَعْدَائِهِ، وَ الْأُخْرَى وَ هُمْ جُمْهُورُ أَهْلِ (۳)الْحَرْبِ وَ أَهْلِ الْغَنَاءِ (۴)وَ الْبَأْسِ اعْتَقَدُوا (۵)أَنَّ عُثْمَانَ قُتِلَ لِأَحْدَاثٍ أَوْجَبَتْ عَلَيْهِ الْقَتْلَ، وَ مِنْهُمْ مَنْ يُصَرِّحُ بِتَكْفِيرِهِ، وَ كُلٌّ مِنْ هَاتَيْنِ الْفِرْقَتَيْنِ تَزْعُمُ أَنَّ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ مُوَافِقٌ لَهُ عَلَى رَأْيِهِ، وَ كَانَ يَعْلَمُ أَنَّهُ مَتَى وَافَقَ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ بَايَنَتْهُ (۶)الْأُخْرَى وَ أَسْلَمَتْهُ، وَ تَوَلَّتْ عَنْهُ وَ خَذَلَتْهُ، فَكَانَ يَسْتَعْمِلُ فِي كَلَامِهِ مَا يُوَافِقُ كُلَّ وَاحِدٍ مِنَ الطَّائِفَتَيْنِ.

**[ترجمه]المناقب - . المناقب اثر ابن شهر آشوب ۲ : ۱۴۴- ۱۴۵ - : روایت شده که اصحاب امیرالمومنین علیه السلام دو دسته بودند:

ص: ۵۰۵

برخی اعتقاد داشتند که عثمان مظلومانه کشته شده و به او حق ولایت می دادند و از دشمنانش بیزاری می جستند و گروهی دیگر که اغلب افرادی جنگجو، زحمت پذیر و شجاع بودند اعتقاد داشتند که کشتن عثمان به خاطر اعمال ناپسند ی که انجام داده بود واجب شده و خونش حلال بود و افرادی از همین گروه علناً عثمان را تکفیر می کردند و او را کافر می خواندند و هر کدام از این دو گروه نیز ادعا می کردند که امام علی علیه السلام با آنان هم رأی است و امام علیه السلام نیز یقین داشتند که اگر با یکی از این دو گروه موافقت کند و خود را با آنان هم رأی بداند گروه دیگر او را ترک کرده و از یاری او خودداری می کردند و از این رو در سخنانشان از جملاتی استفاده می کردند که با هر دو گروه موافق باشند .

**[ترجمه]

أقول

قد مرّ القول في ذلك في سياق مطاعنه، و لا يخفى على أحد أنّ أقواله و أفعاله عليه السلام في تلك الواقعه تدلّ على أنّه عليه السلام كان منكرا لأفعاله و خلافته راضيا بدفعه، لكن لم يأمر صريحا بقتله لعلمه بما يترتّب عليه من المفاسد أو تقيّه، و لم ينه القاتلين أيضا لأنّهم كانوا محقّين، و كان عليه السلام يتكلّم في الإحتجاج على الخصوم على وجه لا يخالف الواقع و لا يكون للجهّال و أهل الضلال أيضا عليه حجّه، و كان هذا ممّا يخصّه من فصل الخطاب و ممّا يدلّ على وفور علمه في كلّ باب.

ص: ۵۰۶

۱- في المناقب: أحدهما على أنّ عثمان ..

۲- في المصدر: و تتولّاه و تتبرّأ.

۳- لا توجد: أهل، في المصدر.

۴- في ك: نسخه بدل: العناء، و هو الظّاهر. و في المصدر: الغنى.

۵- في المناقب: يعتقدون.

۶- الكلمه مشوّشه في المطبوع. و ما أثبتناها من المصدر. و تقرأ: بايبته.

**[ترجمه]سخن در این باب در میان طعن و ایرادهای وارد بر عثمان پیش از این ذکر شد و بر هیچ کس پوشیده نیست که سخنان امام علیه السلام و رفتارشان در این مسئله دال بر این است که ایشان مخالف عثمان و خواهان نابودیش بودند. ولی چون می دانست اگر دستور قتل عثمان را صادر کند، مفسده ها در پی خواهد داشت یا مجبور به تقیه خواهد بود. همچنین قاتلین عثمان را از کشتن او باز نداشت زیرا حق با آنان بود و به همین دلیل امام علیه السلام خودشان نیز سعی می کردند به گونه ای حجت و برهان آورد که خلاف واقع نباشد و از سوی دیگر حجتی و دست آویزی هم علیه خود به دست جاهلان و گمراهان ندهد. و این نوع خطبه از جمله توانایی های ویژگیهای ایشان یعنی بیان فصل الخطاب می باشد و خود دال بر علم فراوان امام علیه السلام در هر زمینه ایست .

ص: ۵۰۶

**[ترجمه]

[۳۱] باب ما ورد فی لعن بنی أمیّه و بنی العبّاس و کفرهم

الآیات:

إبراهیم: (وَ مَثَلُ کَلِمَهٍ خَبِیثَهٍ کَشَجَرَهٍ خَبِیثَهٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ ما لَها مِنْ قَرارٍ) (۱)

و قال تعالی: (أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ کُفْراً وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ جَهَنَّمَ یَصْلَوْنَها وَ بِئْسَ الْقَرارُ) (۲)

الإسراء: (وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْیَا الَّتِی أَرَیْناکَ إِلَّا فِتْنَهً لِلنَّاسِ وَ الشَّجَرَهَ الْمَلْعُونَهَ فِی الْقُرْآنِ وَ نُخَوِّفُهُمْ فَما یَزِیدُهُمْ إِلَّا طُغْیاناً کَبِیراً) (۳)

lt;meta info="- «وَ مَثَلُ کَلِمَهٍ خَبِیثَهٍ کَشَجَرَهٍ خَبِیثَهٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ ما لَها مِنْ قَرارٍ» - . إبراهیم/ ۲۶ - .

{ و مثل سخنی ناپاک چون درختی ناپاک است که از روی زمین کنده شده و قراری ندارد}.

- «أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ کُفْراً وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ جَهَنَّمَ یَصْلَوْنَها وَ بِئْسَ الْقَرارُ» - . إبراهیم/ ۲۸- ۲۹ - .

{آیا به کسانی که [شکر] نعمت خدا را به کفر تبدیل کردند و قوم خود را به سرای هلاکت درآوردند ننگریستی. [در آن سرای هلاکت که] جهنم است [و] در آن وارد می شوند و چه بد قرارگاهی است} .

- «وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْیَا الَّتِی أَرَیْناکَ إِلَّا فِتْنَهً لِلنَّاسِ وَ الشَّجَرَهَ الْمَلْعُونَهَ فِی الْقُرْآنِ وَ نُخَوِّفُهُمْ فَما یَزِیدُهُمْ إِلَّا طُغْیاناً کَبِیراً» - . الإسراء/۶۰ - .

{و آن رؤیایی را که به تو نمایاندیم و [نیز] آن درخت لعنت شده در قرآن را جز برای آزمایش مردم قرار ندادیم و ما آنان را بیم می دهیم ولی جز بر طغیان بیشتر آنها نمی افزاید}

ص: ۵۰۷

**[ترجمه]

تفسیر

(مَثَلُ كَلِمَهٍ خَبِيثَهٍ.) (۴)

ص: ۵۰۷

۱- إبراهيم: ۲۶.

۲- إبراهيم: ۲۸- ۲۹.

۳- الإسراء: ۶۰.

۴- إبراهيم: ۲۶.

قال فی مجمع البیان: [(۱)]و [(۲)]هی کلمه الشرک و الکفر .. [(۳)]، و قیل: [(۴)]کلّ کلام فی معصیه اللّه ... (کَشَجَرَهٍ خَبِیثَهٍ) غیر زاکیه، و هی شجره الحنظل ...

و قیل: إنّها شجره هذه صفتها، و هو أنّه لا قرار لها فی الأرض ... و قیل: إنّها الکشوث ... [(۵)]

وَ رَوَی أَبُو الْجَارُودِ، عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ: أَنَّ هَذَا مَثَلُ بَنِی أُمَیَّهَ (اجْتُثَّتْ). أَیْ قُطِعَتْ وَ اسْتُؤْصِلَتْ وَ اقْتَلَعَتْ جُثَّتَهَا مِنَ الْأَرْضِ (ما لَها مِنْ قَرارٍ). أَیْ مَا لِتِلْکَ الشَّجَرَهِ مِنْ ثَبَاتٍ، فَإِنَّ الرِّیحَ تَنْسِفُهَا وَ تَذْهَبُ بِهَا ...

وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّهَا شَجَرَهٌ لَمْ یَخْلُقْهَا اللَّهُ بَعْدُ وَ إِنَّمَا هُوَ مَثَلٌ ضَرَبَهُ اللَّهُ.

(أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ.) [(۶)].. أی [(۷)]أ لم تر إلی هؤلاء الکفّار عرفوا نعمه اللّه بمحمّد صلّی اللّه علیه و آله .. أی عرفوا محمّدا ثم کفروا به فبدّلوا مکان الشکر کفرا.

وَ عَنِ الصَّادِقِ عَلَیْهِ السَّلَامُ، أَنَّهُ قَالَ: نَحْنُ وَ اللَّهِ نِعْمَهُ اللَّهِ الَّتِی أَنْعَمَ بِهَا عَلَی عِبَادِهِ، وَ بِنَا یَفُوزُ مَنْ فَازَ ..

أو المراد جمیع نعم اللّه علی العموم بدّلوها أقبح التبدیل، إذ جعلوا مکان شکرها الکفر بها، و اختلف فی المعنی بالآیه ..

فَرُوِیَ عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ وَ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ ابْنِ جُبَیْرٍ وَ مُجَاهِدٍ

۱- مجمع البیان ۶- ۳۱۳، و النقاط الثلاث علامه الحذف.

۲- خطّ علی الواو فی ک.

۳- فی التفسیر: الکفر و الشرک- بتقدیم و تأخیر-.

۴- فی المصدر زیاده: هو.

۵- قال فی القاموس ۱- ۱۷۳: الکشوث- و یضم- و الکشوثی- و یمدّ- و الأکشوث- بالضم-: خلف نبت یتعلّق بالأغصان و لا عرق له فی الأرض. و قیل: نبت یلتفّ علی الشوک و الشجر لا أصل له فی الأرض و لا ورق.

۶- إبراهیم: ۲۸.

۷- کما جاء فی مجمع البیان ۶- ۳۱۴، بتصرّف.

وَ الضَّحّاكِ، أَنَّهُمْ كُفَّارُ قُرَيْشٍ كَذَّبُوا نَبِيَّهُمْ وَ نَصَبُوا لَهُ (۱)الْحَرْبَ وَ الْعَدَاوَهَ.

وَ سَأَلَ رَجُلٌ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ هَذِهِ الْآيَهِ، فَقَالَ: هُمَا الْأَفْجَرَانِ مِنْ قُرَيْشٍ بَنُو أُمَيَّهَ وَ بَنُو الْمُغِيرَهِ، فَأَمَّا بَنُو أُمَيَّهَ فَمُتِّعُوا إِلَى حِينٍ، وَ أَمَّا بَنُو الْمُغِيرَهِ فَكَفَيْتُمُوهُمْ يَوْمَ بَدْرٍ.

و قيل: إنّهم جبله بن الأبهم و من تبعه (۲)من العرب تنصّروا و لحقوا بالروم.

(و دارَ الْبَوارِ) (۳)دار الهلاك (۴)

(وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْيَا) (۵)فيه أقوال (۶)

أحدها: أنّ المراد بالرؤيا رؤيه العين، و هى الإسراء (۷)، و سمّاها فتنه للامتحان و شدّه التكليف ..

و ثانيها: أنّها رؤيا نوم رآها أنّه سيدخل مكه و هو بالمدينه، فقصدها قصده (۸)المشركون حتى (۹)دخلت على قوم منهم الشبهه ...، ثم رجع فدخل فى القابل و ظهر صدق الرؤيا.

و ثالثها:

أنّ ذلك رؤيا رآها النبىّ صلّى اللّه عليه و آله (۱۰)أنّ قرودا تصعد منبره و تنزل، فساءه ذلك و اغتمّ به،- رواه سهل بن سعيد، عن أبيه ... و هو المروىّ

ص: ۵۰۹

۱- فى س: قصبوا له.

۲- فى مجمع البيان: اتبعوه.

۳- إبراهيم: ۲۹.

۴- ذكره فى مجمع البحرين ۳- ۲۳۱، و الصحاح ۲- ۵۹۸، و القاموس ۱- ۳۷۷.

۵- الإسراء: ۶۰.

۶- ذكرها الطبرسىّ فى مجمع البيان ۶- ۴۲۴، بتصرّف و اختصار.

۷- فى المصدر: و هى ما ذكره فى أوّل السوره من إسراء النبىّ صلّى اللّه عليه و آله و سلّم من مكّه إلى بيت المقدس و إلى السموات فى ليله واحده، إلّا أنّه لمّا رأى ذلك ليلا و أخبر بها حين أصبح سمّاها: رؤيا.

۸- كذا، و فى المصدر: فصدّه. و هو الصواب.

۹- فى المجمع جاءت العباره هكذا: فى الحديبيه عن دخولها حتّى شكّ قوم و دخلت عليهم الشبهه.

۱۰- فى المصدر زياده: فى منامه.

عن أبی جعفر و أبی عبد اللّه علیهما السلام،

و قالوا: علی هذا التأویل أنّ الشجره الملعونه (۱)هی بنو أمیّه، أخبره اللّه بتغلّبهم علی مقامه و قتلهم ذریّته ...

و قیل: هی شجره الزقّوم ...

و قیل: هی الیهود ...

و تقدیر الآیه: و ما جعلنا الرؤیا التی أریناک و الشجره الملعونه إلّا فتنه للناس.

**[ترجمه]صاحب کتاب مجمع البیان - . مجمع البیان ۶ : ۳۱۳ - گوید: این کلمه، کلمه شرک و کفر است و گفته شده : هر کلامی که گناه در پیشگاه خدا محسوب شود (کَشَجَرَهٍ خَبِیثَهٍ): مانند درختی است ناپاک و آلوده و این درخت بسیار تلخ حنظل است و برخی گفته اند : آن درختی است که این ویژگیهای آنست و اینکه ثبات و ایستایی بر روی زمین ندارد و برخی دیگر گفته اند : این درخت همان گیاه «کشوث - . در القاموس ۱: ۱۷۳ گوید: علف هرزه ایست که به شاخه های گیاهان دیگر آویزان گشته و ریشه ای بر زمین ندارد و گفته شده گیاهی است که به هر گیاه و درختی پیچیده و برگ و ریشه ندارد. گیاه انگلی. - » است . و از أبی جارود به نقل از امام باقر علیه السلام روایت شده است که گوید: این آیه مثل بنی امیه است. (اجتثت): به معنای ریشه کن شدن و نابود گشتن است و اینکه جثه آنرا از زمین برکنی. (مالها من قرار): یعنی این درخت هیچ ثباتی بر روی زمین ندارد چرا که باد آن را از جاکنده و با خود می برد و از ابن عباس روایت شده است که گوید: آن درختی است که خداوند متعال هنوز آن را خلق نکرده است و فقط مثلی است که خدا آن را به کار برده است.

(ألم تر إلی الذین) - . إبراهیم/ ۲۸ - : یعنی ندیدید آن دسته از کفاری را که نعمت خدا را در هیئت محمد صلّی الله علیه و آله و سلم شناختند و به عبارت دیگر محمد صلّی الله علیه و آله و سلم را شناختند و سپس بدو کافر شدند و به جای شکر کفران نعمت کردند. و از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: به خدا سوگند ما نعمت خدا هستیم که خداوند این نعمت را به بندگانش بخشیده است و همه ی رستگاران به وسیله ی ما رستگار می شوند .... و شاید منظور از این آیه شریفه تمامی نعمت ها ی خداوند باشد که به همه مردم عطا فرموده که مردم این لطف خدا را به بدترین شیوه پاسخ گفتند چرا که به جای شکر این همه نعمت بدان کافر شدند و کفران کردند .

و درباره این که آیه در شأن چه کسانی نازل شده است اختلاف نظر وجود دارد و از

امیرالمومنین علیه السلام ، ابن عباس ، ابن خبیر، مجاهد

ص: ۵۰۸

و ضحاک روایت شده است که گویند آنان کفار قریش هستند که پیامبر خود را تکذیب کردند و نسبت بدو دشمنی ورزیده و با او جنگ کردند. روزی مردی از امیرالمؤمنین علیه السلام در باره ی این آیه جویا شد و ایشان چنین پاسخ دادند: آنان دو گروه تبهکار از قریش هستند : بنی امیه و بنی مغیره، که بنی امیه تا مدتی در عیش و نوش باقی گذاشته شدند و دنیا به کامشان

بود و بنی مغیره در روز بدر شکست خورده و به وسیله ی شما نابود شدند و همچنین گفته شده است که آنان جبله بن أیهم و همراهانش هستند که به دین مسیح گرویدند و به روم مهاجرت کردند. (دار البوار): به معنای جایگاه نابودی و هلاکت است.

(ما جَعَلنا الرُّویا): درباره ی این آیه اختلاف نظر وجود دارد : یک نظر اینکه: در اینجا منظور از دیدن، دیدن با چشم است نه خواب و به معراج پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم اشاره دارد، و خداوند آن را فتنه نامید تا به وسیله ی آن مردم را بیازماید و تکلیفی سنگین بر عهده نهد. نظر دیگر اینکه: منظور از رؤیا در اینجا همان خوابی است که پیامبر دیده بود که به مکه خواهد رفت و این در زمانی که ساکن مدینه بود. و چون عازم مکه شدند و مشرکان مانع از این کار شدند و اوضاع بر همین منوال بود که برخی از مشرکین نسبت به کاری که می کردند دچار تردید گردیدند و سپس پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم بازگشتند و زمانی که امکان ورود فراهم بود، وارد شدند و صادق بودن آن رویا محقق گشت. و نظر سوم اینست که منظور آن خوابی است که پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم دیدند مبنی بر آنکه تعدادی میمون از منبر ایشان بالا و پایین می رفتند و ایشان از این مسئله ناراحت و اندوهگین شدند و این روایت را سهل بن سعید با سندی

ص: ۵۰۹

به نقل از امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام روایت کرده است . و گفته اند بنا بر این تاویل، درخت ملعونه همان بنی امیه هستند و خداوند به پیامبر گرامی اسلام صلّی الله علیه و آله و سلم خبر داد که بنی امیه پس از او خلافت را در دست می گیرند و فرزندان او را به شهادت می رسانند و برخی گفته اند این درخت زقوم است... و برخی دیگر گفته اند مراد از درخت ملعونه ، یهودیان هستند. و معنای این آیه چنین خواهد بود: و ما آن خوابی که در عالم رویا به تو نشان دادیم و آن درخت ملعونه را تنها آزمودنی برای مردمان قرار دادیم.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

نَهْجٌ (۲)قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ: إِنَّ لِبَنِی أُمَیَّهَ مِرْوَداً یَجْرُونَ فِیهِ، وَ لَوْ قَدِ اخْتَلَفُوا فِیمَا بَیْنَهُمْ ثُمَّ کَادَتْهُمُ الضِّبَاعُ لَغَلَبَتْهُمْ.

قال السیّد رضی اللّه عنه: و المرود هاهنا مفعل من الإرواد، و هو من الإمهال و الإنظار (۳)، و هذا من أفصح الکلام و أغربه، فکأنّه علیه السّلام شبّه المهله الّتی هم فیها بالمضمار الّذی یجرون فیه إلی الغایه، فإذا بلغوا أیّام (۴)منقطعها انتقض (۵)نظامهم بعدها (۶)

ص: ۵۱۰

۱- فی المجمع زیاده: فی القرآن.

۲- نهج البلاغه- محمّد عبده- ۳- ۲۶۲، صبحی صالح: ۵۵۷، کلمات: ۴۶۴.

۳- فی النهج لصبحی صالح: و الإظهار، بدلا من: الإنظار. قال ابن میثم فی شرحه ۵- ۴۶۱ ما نصّه: أقول: استعار لفظ المرود لمدّه دولتهم، و وجه المشابهه هو ما ذکره السیّد. و الکلام ظاهر الصدق، فإنّ دولتهم لم تزل علی الاستقامه إلی حین اختلافهم، و ذلک حین ولّی الولید بن یزید فخرج علیه یزید بن الولید فخرج علیه إبراهیم بن الولید، و قامت حینئذ دعاه بنی العباس بخراسان، و أقبل مروان بن محمّد من الجزیره یطلب الخلافه، فخلع إبراهیم بن الولید و قتل قوما من بنی أمیّه و اضطرب أمر دولتهم، و کان زوالها علی ید أبی مسلم، و کان فی بدو أمره أضعف خلق اللّه و أشدّهم فقرا، و فی ذلک تصدیق قوله علیه السلام: ثم کادتهم الضباع لغلبتهم. و لفظ: الضباع قد یستعار للأراذل و الضعفاء .. و هذا من کراماته.

۴- لا توجد: أیّام، فی النهج- بطبعتیه-.

۵- فی س: انتفض.

۶- انظر شرح کلامه علیه السلام فی منهاج البراعه للقطب الراوندیّ ۳- ۴۳۲، و شرح ابن أبی الحدید ۲۰- ۱۸۲.

**[ترجمه]نهج البلاغه - . نهج البلاغه- محمّد عبده- ۳: ۲۶۲، صبحی صالح: ۵۵۷، کلمات: ۴۶۴ - : امیرالمومنین علیه السلام فرمود: همانا بنی امیه مهلت خیز و تکاپویی دارند که در آن می تازند و چنانچه در آن با هم اختلاف کنند و در این هنگامه کفتارها در اندیشه هجوم، به ایشان نزدیک شوند، بر آنان چیره خواهند شد.

سید رضی الله عنه گوید: مُروَد در اینجا بر وزن مُفعَل از ارواد به معنی مهلت دادن است. این سخن از فصیح ترین و شگفت ترین تعابیر است. گویا امام علیه السلام مهلتی که بنی امیه دارند را به میدان مسابقه که در آن بسوی هدفی می دوند، تشبیه کرده و چون به نقطه پایان می رسند نظام حکومتشان فرو می پاشد.

ص: ۵۱۰

**[ترجمه]

«۲»

ل (۱)ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ، عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ، عَنِ الْأَشْعَرِيِّ، عَنِ ابْنِ عِيسَى، عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ جَرِيرٍ الْبَجَلِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: لِلْكُفْرِ جَنَاحَانِ: بَنُو أُمَيَّةَ وَ آلُ الْمُهَلَّبِ.

**[ترجمه]الخصال - . الخصال ۱: ۳۵- باب دوم- با تفصیلی در اسناد. - : ابن متوکل با سندی به نقل از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که گوید: کفر دو بال دارد بنی امیه و بنی مهلَّب.

**[ترجمه]

توضیح

آل المهلّب: طائفه من الولاه منسوبون إلی المهلّب بن أبی صفره الأزدی العتکی البصری، و کان رجلا شجاعا حمی البصره من الخوارج، و له معهم وقائع مشهوره بالأهواز، و تقلّبت به الأحوال إلی أن ولّی خراسان من جهه الحجّاج، و لم یزل والیا بخراسان حتی أدرکته الوفاه، فولّی ابنه یزید و لم یزل، کانوا ولاه فی زمن بنی أمیّه و بنی العبّاس، و کانوا من أعوان خلفاء الجور، و لهم وقائع مشهوره مذکوره فی التواریخ.

**[ترجمه]آل مهلّب گروهی از والیان منسوب به مهلب بن ابی صفره ازدی عتکی بصری که مردی شجاع بود و بصره را از شر خوارج دور داشت، بودند و او را با خوارج درگیریهایی در اهواز بوده که مشهور است. وی در مدارج متفاوتی سیر نمود تا آنکه سرانجام از طرف حجاج بن یوسف به عنوان والی خراسان برگزیده شد و تا پایان عمرش در آنجا حاکم بود و بعد از او پسرش حاکم خراسان شد و فرزندانش در زمان خلافت بنی امیه و بنی عباس والی بودند و همیشه از حامیان خلفای ستمگر بودند و در تاریخ نیز داستان هایی درباره نبردهای آنها روایت شده است.

**[ترجمه]

«۳»

فس (۲)(الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكافِرِينَ أَوْلِياءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَ يَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّهَ فَإِنَّ الْعِزَّهَ لِلَّهِ جَمِيعاً) (۳)، قَالَ: نَزَلَتْ فِي بَنِي أُمَيَّهَ، حَيْثُ خَالَفُوهُمْ (۴)عَلَى أَنْ لَا يَرُدُّوا الْأَمْرَ فِي بَنِي هَاشِمٍ، ثُمَّ قَالَ: يَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّهَ يَعْنِي الْقُوَّهَ (۵)

وَ قَوْلُهُ: (وَ قَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتابِ أَنْ إِذا سَمِعْتُمْ آياتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِها وَ يُسْتَهْزَأُ بِها فَلا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ) (۶)قَالَ: آيَاتُ اللَّهِ هُمُ الْأَئِمَّهُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ.

ص: ۵۱۱

۱- الخصال ۱- ۳۵- باب الاثنين-، مع تفصيل في الإسناد.

۲- تفسير القمّيّ ۱- ۱۵۶. و في س: فل، و هو غلط.

۳- النّساء: ۱۳۹. و جاء بعدها: يعني القوّه.

۴- في المصدر: خالفوا نبيّهم.

۵- من قوله: ثمّ قال .. إلى هنا لا يوجد في المصدر.

۶- النّساء: ۱۴۰، و ذكر في المصدر ذيلها «إِنَّكُمْ إِذاً مِثْلُهُمْ».

**[ترجمه]تفسیر القمی - . تفسیر القمّیّ ۱: ۱۵۶ - : این آیه شریفه (الَّذِینَ یَتَّخِذُونَ الْکافِرِینَ أَوْلِیاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِینَ أَ یَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّهَ فَإِنَّ الْعِزَّهَ لِلَّهِ جَمِیعاً) - . النّساء/ ۱۳۹ - -: همانان که غیر از مؤمنان کافران را دوستان [خود] می گیرند آیا سربلندی را نزد آنان می جویند [این خیالی خام است] چرا که عزت همه از آن خداست)، گوید درباره بنی امیه نازل شده است، چرا که آنان با اهل بیت علیه السلام به مخالفت برخاستند تا مبادا امر خلافت بار دیگر به دست بنی هاشم بیفتد و سپس خداوند می فرماید: یَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّهَ که در اینجا عزّت یعنی قدرت.

و در این آیه شریفه (وَ قَدْ نَزَّلَ عَلَیْکُمْ فِی الْکِتابِ أَنْ إِذا سَمِعْتُمْ آیاتِ اللَّهِ یُکْفَرُ بِها وَ یُسْتَهْزَأُ بِها فَلا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّی یَخُوضُوا فِی حَدِیثٍ غَیْرِهِ) - . النّساء/ ۱۴۰ - .

-: و البته [خدا] در کتاب [قرآن] بر شما نازل کرده که هر گاه شنیدید آیات خدا مورد انکار و ریشخند قرار می گیرد با آنان منشینید تا به سخنی غیر از آن درآیند)، گوید منظور از آیات خداوند همان اهل بیت علیهم السلام هستند .

ص: ۵۱۱

**[ترجمه]

«۴»

فس (۱)(وَ لَوْ تَری إِذْ وُقِفُوا عَلَی النَّارِ فَقالُوا یا لَیْتَنا نُرَدُّ وَ لا نُکَذِّبَ بِآیاتِ رَبِّنا وَ نَکُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ) (۲)، قَالَ: نَزَلَتْ فِی بَنِی أُمَیَّهَ، ثُمَّ قَالَ: (بَلْ بَدا لَهُمْ ما کانُوا یُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ) (۳)، قَالَ: مِنْ عَدَاوَهِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ (وَ لَوْ رُدُّوا لَعادُوا لِما نُهُوا عَنْهُ وَ إِنَّهُمْ لَکاذِبُونَ) (۴)

**[ترجمه]تفسیر القمی - . تفسیر قمی ۱ : ۱۹۶ - : این آیه (وَ لَوْ تَری إِذْ وُقِفُوا عَلَی النَّارِ فَقالُوا یا لَیْتَنا نُرَدُّ وَ لا نُکَذِّبَ بِآیاتِ رَبِّنا وَ نَکُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ) - . الأنعام/ ۲۷ - -: و ای کاش [منکران را] هنگامی که بر آتش عرضه می شوند می دیدی که می گویند کاش بازگردانده می شدیم و [دیگر] آیات پروردگارمان را تکذیب نمی کردیم و از مؤمنان می شدیم)، گوید در شأن بنی امیه نازل شده است. سپس خداوند متعال در ادامه گوید: (بَلْ بَدا لَهُمْ ما کانُوا یُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ) - . الأنعام/۲۸ - ،

-: [ولی چنین نیست] بلکه آنچه را پیش از این نهان می داشتند برای آنان آشکار شده است)، گوید منظور از این که گوید آن چه که پیش از این پنهان کرده بودند همان کینه نسبت به امام علی علیه السلام است که بنی امیه آن را در قلب خود پنهان داشته بودند. (وَ لَوْ رُدُّوا لَعادُوا لِما نُهُوا عَنْهُ وَ إِنَّهُمْ لَکاذِبُونَ) - . الأنعام/۲۸ - -: و اگر هم بازگردانده شوند قطعا به آنچه از آن منع شده بودند برمی گردند و آنان دروغگویند) .

**[ترجمه]

«۵»

فس (۵)جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحِيمِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ، عَنْ أَبِی حَمْزَهَ، عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِی قَوْلِهِ: (إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لا يُؤْمِنُونَ) (۶)، قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: نَزَلَتْ فِی بَنِی أُمَيَّهَ، فَهُمْ أَشَرُّ خَلْقِ اللَّهِ، هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِی بَاطِنِ الْقُرْآنِ فَهُمْ لا يُؤْمِنُونَ

**[ترجمه]تفسیر القمی - ۵. تفسیر قمی ۱ : ۱۹۶ - : جعفر بن احمد با سندی به نقل از امام محمد باقر علیه السلام روایت کرده است که فرمود: (إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لا يُؤْمِنُونَ) - . الأنفال/ ۵۵ - -: بی تردید بدترین جنبندگان پیش خدا کسانی اند که کفر ورزیدند و ایمان نمی آورند)، حضرت علیه السلام فرمود که آیه شریفه در حق بنی امیه نازل شده است چرا که آنان پست ترین مخلوقات خداوند هستند و آنان همان کسانی هستند که به عمق قرآن کافر شدند و ایمان نخواهند آورد.

**[ترجمه]

«۶»

شی، تفسير العياشی (۷)عَنْ جَابِرٍ، عَنْهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِثْلَهُ (۸)

**[ترجمه]تفسیر العیاشی - . تفسیر عیّاشیّ ۲- ۶۵ حدیث ۷۲، با اندک تفاوتی در متن و اختلاف اسناد. - : جابر از امام باقر علیه السلام حدیثی شبیه به این روایت کرده است.

**[ترجمه]

«۷»

فس (۹)(وَ مَثَلُ كَلِمَهٍ خَبِيثَهٍ كَشَجَرَهٍ خَبِيثَهٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ ما لَها مِنْ قَرارٍ) (۱۰)فِی رِوَايَهِ أَبِی الْجَارُودِ (۱۱)، قَالَ: كَذَلِكَ الْكَافِرُونَ لَا تَصْعَدُ أَعْمَالُهُمْ إِلَى السَّمَاءِ، وَ بَنُو أُمَيَّهَ لَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ فِی مَجْلِسٍ وَ لَا فِی مَسْجِدٍ وَ لَا تَصْعَدُ أَعْمَالُهُمْ إِلَى السَّمَاءِ إِلَّا قَلِيلٌ (۱۲)مِنْهُمْ.

۱- تفسير القمّیّ ۱- ۱۹۶.

۲- الأنعام: ۲۷.

۳- الأنعام: ۲۸.

۴- الأنعام: ۲۸.

۵- تفسير علیّ بن إبراهيم القمّیّ ۱- ۲۷۹.

۶- الأنفال: ۵۵.

٧- تفسير العيّاشيّ ٢- ۶۵ حديث ٧٢، مع اختلاف يسير متنا، و تباين إسنادا.

٨- و انظر: تفسير البرهان ٢- ٩٠، و تفسير الصّافى: ۶٧۴- حجريّه- [٢- ٣١٠].

٩- تفسير القمّىّ ١- ٣۶٩.

١٠- إبراهيم: ٢۶.

١١- فى المصدر زياده: عن أبى جعفر عليه السّلام.

١٢- فى ك نسخه بدل: قليلا.

**[ترجمه]تفسیر العیاشی - . تفسیر قمی ۱ : ۳۶۹ - : (وَ مَثَلُ کَلِمَهٍ خَبِیثَهٍ کَشَجَرَهٍ خَبِیثَهٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ ما لَها مِنْ قَرارٍ) - . إبراهیم/۲۶ - {و

مثل سخنی ناپاک چون درختی ناپاک است که از روی زمین کنده شده و قراری ندارد} و در روایت أبی جارود آمده که امام باقر علیه السلام فرمود: اعمال کافران هیچگاه به آسمان نمی رود و بنی امیه در هیچ مجلسی و در هیچ مسجدی خدا را یاد نکردند و جز عده اندکی از آنان اعمالشان به آسمان نمی رود و در سطح زمین باقی خواهد ماند.

ص: ۵۱۲

**[ترجمه]

«۸»

فس (۱)أَبِی، عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِیسَی، عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ (۲)(أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ کُفْراً) (۳)، قَالَ: نَزَلَتْ فِی الْأَفْجَرَیْنِ مِنْ قُرَیْشٍ (۴)بَنِی أُمَیَّهَ وَ بَنِی الْمُغِیرَهِ، فَأَمَّا بَنُو الْمُغِیرَهِ فَقَطَعَ اللَّهُ دَابِرَهُمْ (۵)، وَ أَمَّا بَنُو أُمَیَّهَ فَمُتِّعُوا إِلَی حِینٍ.

ثُمَّ قَالَ: وَ نَحْنُ وَ اللَّهِ نِعْمَهُ اللَّهِ الَّتِی أَنْعَمَ بِهَا عَلَی عِبَادِهِ وَ بِنَا یَفُوزُ مَنْ فَازَ..

**[ترجمه]تفسیر القمی - ۴. تفسیر قمی۱ : ۳۷۱ - : پدرم با سندی از عثمان بن عیسی روایت کرده است که گوید: از امام صادق علیه السلام درباره این آیه ی شریفه (أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ کُفْراً) - . إبراهیم/۲۸ - -: آیا به کسانی که [شکر] نعمت خدا را به کفر تبدیل کردند و قوم خود را به سرای هلاکت درآوردند ننگریستی)، جویا شدم و ایشان فرمودند : این آیه در شأن دو گروه فاسد قریش نازل شده است که بنی امیه و بنی مغیره هستند و اما خداوند نسل بنی مغیره را به طور کلی منقرض ساخت ولی به بنی امیه تا مدتی همچنان فرصت داده شد. پس امام علیه السلام در ادامه فرمود : به خدا قسم ما همان نعمتی هستیم که خدا به بندگانش عطا فرمود و همه رستگاران به وسیله ما رستگار می شوند.

**[ترجمه]

بیان

روی الجزء الأول من الخبر إلی قوله: (فمتّعوا إلی حین) الزمخشری (۶)و البیضاوی (۷)، عن علیّ علیه السلام

**[ترجمه]زمخشری - ۱. کشاف ۲ : ۵۵۵ - و بیضاوی - تفسیر بیضاوی ۳ : ۱۶۰ -

این حدیث را از ابتدا تا جایی که می فرمایند : تا مدتی همچنان فرصت داد، از امام علی علیه السلام روایت کرده اند.

**[ترجمه]

«۹»

فس (۸)(وَ سَكَنْتُمْ فِی مَساكِنِ الَّذِینَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ) (۹)یَعْنِی مِمَّنْ هَلَكُوا مِنْ بَنِی أُمَیَّهَ: (وَ تَبَیَّنَ لَكُمْ كَیْفَ فَعَلْنا بِهِمْ وَ ضَرَبْنا لَكُمُ الْأَمْثالَ) (۱۰)(وَ قَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَ عِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَ إِنْ كانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبالُ) (۱۱)(۱۲)، قَالَ: مَكْرُ بَنِی فُلَانٍ.

**[ترجمه]تفسیر القمی - ۳. تفسیر قمی ۱ : ۳۷۱ - : (وَ سَكَنْتُمْ فِی مَساكِنِ الَّذِینَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ) - . إبراهیم/ ۴۵ - {و در سراهای كسانی كه بر خود ستم روا داشتند سكونت گزیدید}، منظور افرادی از بنی امیه است كه هلاک گشتند (وَ تَبَیَّنَ لَكُمْ كَیْفَ فَعَلْنا بِهِمْ وَ ضَرَبْنا لَكُمُ الْأَمْثالَ) - . إبراهیم/ ۴۵ -

{و برای شما آشكار گردید كه با آنان چگونه معامله كردیم و مثلها برای شما زدیم} (وَ قَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَ عِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَ إِنْ كانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبالُ) - . إبراهیم/ ۴۶ -

{و به یقین آنان نیرنگ خود را به كار بردند و [جزای] مكرشان با خداست هر چند از مكرشان كوهها از جای كنده می شد}، در این آیه شریفه مراد از مكر، مكر بنی فلان است .

**[ترجمه]

بیان

المراد ببنی فلان إمّا بنو العبّاس كما هو الظاهر، أو بنو أمیّه، فیكون الخطاب

ص: ۵۱۳

۱- تفسیر القمّیّ ۱- ۳۷۱.

۲- لا توجد: عزّ و جلّ، فی المصدر.

۳- إبراهیم: ۲۸.

۴- فی التّفسیر زیاده: و من.

۵- فی المصدر زیاده: یوم بدر.

۶- الكشّاف ۲- ۵۵۵.

۷- تفسیر البیضاوی ۳- ۱۶۰.

۸- تفسیر القمّیّ ۱- ۳۷۲.

۹- إبراهیم: ۴۵.

۱۰- إبراهیم: ۴۵.

۱۱- فی المصدر زیاده: ثمّ قال.

۱۲- إبراهیم: ۴۶.

للمتأخّرين من بنی أميّه بتحذيرهم عمّا نزل علی السابقين منهم فی غزوه بدر و غيرها، أو الخطاب لبنی العبّاس بتحذيرهم عمّا نزل ببنی (۱)أميّه أوّلا و أخيرا، و علی تقدير كون المراد بنی العبّاس يكون قوله تعالی: (وَ قَدْ مَكَرُوا.) (۲)علی سبيل الالتفات، و علی التقادير يحتمل أن يكون المراد أنّ قصّه هؤلاء نظير قصّه من نزلت الآيه فيه، و القرآن لم ينزل لجماعه مخصوصه، بل نزل فيهم و فی نظائرهم إلی يوم القيامه.

**[ترجمه]منظور از بنی فلان در اينجا بر اساس ظاهر جمله، بنی عباس يا بنی اميه است و به اين ترتيب مخاطب

اين آيه آخرين خلفای بنی اميه می باشد چرا که خداوند می خواهد بدين وسيله به آنان هشدار دهد و آن بلايی را که در جنگ بدر و غيره بر سر پيشيانشان آمد به آنها گوشزد کند . يا اينکه ممکن است مخاطب آيه بنی عباس باشد و خداوند می خواهد آنان را از سرنوشتی که بنی اميه، چه نخستين گروه ايشان و چه متاخرين ايشان، بدان دچار شدند بترساند. و اگر بنی عباس را مخاطب آيه در نظر بگيريم اين قول حق تعالی که (وَ قَدْ مَكَرُوا.) - . إبراهيم/ ۴۶ -

شيوه التفات را خواهد داشت و بنا بر تقديرهای ديگر می توان چنين تفسير کرد که حکايت حال بنی اميه و بنی عباس بسان کسانی است که اين آيات در شأن آنان نازل شده است زيرا قرآن برای يک گروه خاصی نازل نشده بلکه برای هر گروه خاص و نيز همه امت ها تا روز قيامت نازل شده است .

**[ترجمه]

«۱۰»

فس (۳)قَالَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ فِي قَوْلِهِ: (وَ مَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَ الشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ) (۴)، قَالَ: نَزَلَتْ لَمَّا رَأَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِي نَوْمِهِ كَأَنَّ قُرُوداً تَصْعَدُ مِنْبَرَهُ فَسَاءَهُ ذَلِكَ وَ غَمَّهُ غَمّاً شَدِيداً فَأَنْزَلَ اللَّهُ: (وَ مَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ) (۵)لَهُمْ لِيَعْمَهُوا فِيهَا (وَ الشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ) (۶)كَذَلِكَ (۷)نَزَلَتْ، وَ هُمْ بَنُو أُمَيَّةَ.

**[ترجمه]تفسير القمی - . تفسير قمی ۲ :۲۱ - : علی ابن ابراهيم در باره اين آيه شريفه (وَ مَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَ الشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ) - . الإسراء/ ۶۰ - ،-: و آن رؤيايی را که به تو نمايانديم و [نيز] آن درخت لعنت شده در قرآن را جز برای آزمايش مردم قرار نداديم)، گويد: اين آيه زمانی نازل شد که پيامبر صلّی الله عليه و آله و سلم خواب ديدند که تعدادی ميمون از منبر ايشان بالا و پايين می روند، پس ايشان اندوهگين و ناراحت شدند و خداوند اين آيه را نازل کرد (وَ مَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ) - . الإسراء/ ۶۰ - تا همچنان غرق سرگردانی در آن باشند (وَ الشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ) - . الإسراء/ ۶۰ -

نيز همين گونه نازل شده و مراد از آن همان بنی اميه هستند.

**[ترجمه]

بیان

أی کان فی القرآن: لیعمهوا فیها.

**[ترجمه]یعنی: در قران اینچنین بوده است: تا در آن سرگردان شوند.

**[ترجمه]

«11»

فس (8)(فَکُبْکِبُوا فِیها هُمْ وَ الْغاوُونَ) (9)فِی خَبَرٍ (10)هُمْ بَنُو أُمَیَّهَ، وَ الْغَاوُونَ بَنُو فُلَانٍ (قالُوا وَ هُمْ فِیها یَخْتَصِمُونَ تَاللَّهِ إِنْ کُنَّا لَفِی ضَلالٍ مُبِینٍ إِذْ

ص: 514

1- فی ک: علی بنی.

2- إبراهیم: 46.

3- تفسیر علیّ بن إبراهیم القمّیّ 2- 21.

4- الإسراء: 60.

5- الإسراء: 60.

6- الإسراء: 60.

7- فی المصدر: کذا.

8- تفسیر القمّیّ 2- 123.

9- الشّعراء: 94. و فی التّفسیر زیاده: قال الصّادق علیه السّلام: نزلت فی قوم وصفوا عدلا ثمّ خالفوه إلی غیره.

10- فی المصدر زیاده: آخر.

نُسَوِّيكَمْ بِرَبِّ الْعالَمِينَ) (۱)يَقُولُونَ لِمَنْ تَبِعُوهُمْ: أَطَعْنَاكُمْ كَمَا أَطَعْنَا اللَّهَ فَصِرْتُمْ أَرْبَاباً.

**[ترجمه]تفسير القمی - . تفسير القمّیّ ۲: ۱۲۳ - : در حديثی آمده كه اين آيه شريفه (فَكُبْكِبُوا فِيها هُمْ وَ الْغاوُونَ) - . الشّعراء/ ۹ - -: پس آنها و همه گمراهان در آن [آتش] افكنده می شوند)، در شأن بنی اميه نازل شده است و منظور از گمراهان نيز بنی فلان هستند. (قالُوا وَ هُمْ فِيها يَخْتَصِمُونَ تَاللَّهِ إِنْ كُنَّا لَفِی ضَلالٍ مُبِينٍ

ص: ۵۱۴

إِذْ نُسَوِّيكُمْ بِرَبِّ الْعالَمِينَ) - . الشّعراء/ ۹۶- ۹۸ -

-: آنها در آنجا با يكديگر ستيزه می كنند [و] می گويند . سوگند به خدا كه ما در گمراهی آشكاری بوديم . آنگاه كه شما را با پروردگار جهانيان برابر می كرد).

گمراهان به كسانی كه از آنها پيروی كرده اند گويند: ما همانطور كه از خدا اطاعت كرديم از شما نيز اطاعت كرديم و شما سرور و سيد گشتيد.

**[ترجمه]

بيان

بنو فلان: بنو العبّاس، و قد مرّ أنّ كلّ من يطاع بغير أمره تعالی فهم الأصنام و من أطاعهم من المشركين فی بطن القرآن، فلا ينافی (۲)كونها ظاهرا فی الأصنام و عبدتهم مع أنّ ضمير (هم) أنسب بهذا التأويل.

**[ترجمه]منظور از بنی فلان بنی عباس هستند ، همانطور كه گفته شد كسانی به غير از خدا كه مورد پرستش واقع می گردند، بت هستند و كسانی هم كه از آنان پيروی می كنند، در باطن قرآن مشرك می باشند و و البته اين قول منافی اين نيست كه اين آيه مستقيما درباره بتها و پرستندگان آنها باشد هر چند كه ضمير هم برای اين تاويلی كه بيان نموديم، بهتر و مناسبتر است.

**[ترجمه]

«۱۲»

فس (۳)مُحَمَّدٌ الحمير [الْحِمْيَرِیُ] (۴)، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ مَعاً (۵)، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَسَارٍ (۶)، عَنِ الْمُنَخَّلِ بْنِ خَلِيلٍ (۷)، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِی قَوْلِهِ: (وَ كَذلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَی الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحابُ النَّارِ) (۸)يَعْنِی بَنِی أُمَيَّةَ.

**[ترجمه]تفسیر القمی - . تفسیر القمّیّ ۲: ۲۵۵ - : محمـد حمیر {الحمیری} با سـندی به نقل از امام باقر علیه السـلام روایت کرده است که فرمـود: این آیه شـریفه ((وَ کَذٰلِکَ حَقَّتْ کَلِمَهُ رَبِّکَ عَلَی الَّذِینَ کَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحابُ النّارِ) - . غـافر/۶ - -: و بـدین سان فرمان پروردگارت در باره کسانی که کفر ورزیـده بودند به حقیقت پیوست که ایشان همدمان آتش خواهند بود)، در شأن بنی امیه نازل شده است.

**[ترجمه]

«۱۳»

کَنْزٌ (۹)مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ، عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ (۱۰)، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ بْنِ الْمُعَلَّی، عَنْ فُضَیْلِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ یَعْقُوبَ بْنِ شُعَیْبٍ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ مِیثَمٍ، عَنْ عَبَایَهَ، عَنْ عَلِیٍّ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: قَوْلُهُ عَزَّ

ص: ۵۱۵

۱- الشّعراء: ۹۶- ۹۸.

۲- فی س: فی، بدلا من: فلا ینافی.

۳- تفسیر القمّیّ ۲- ۲۵۵.

۴- کذا، و فی المصدر: محمّد بن عبد اللّه الحمیریّ.

۵- فی التّفسیر: جمیعا.

۶- فی المصدر: سنان، بدلا من: یسار.

۷- فی التّفسیر زیاده: الرّقّیّ.

۸- غافر: ۶.

۹- تأویل الآیات الظّاهره ۱- ۴۳۴ حدیث ۱، مع تفصیل فی الإسناد.

۱۰- فی المصدر: أحمد بن محمّد بن سعید.

وَ جَلَّ: (الم غُلِبَتِ الرُّومُ.) (۱)هِیَ فِینَا وَ فِی بَنِی أَمَیَّهَ (۲)

**[ترجمه]تاویل الایات الظاهره - . تأویل الآیات الظّاهره ۱: ۴۳۴ - : محمد بن عباس با سندی به نقل از امام علی علیه السلام روایت کرده است که فرمود :

ص: ۵۱۵

این آیه شریفه (الم غُلِبَتِ الرُّومُ.) - . الرّوم/۱- ۲ -

-: الف لام میم . رومیان شکست خوردند)، در شأن ما و بنی امیه نازل شده است.

**[ترجمه]

«۱۴»

کَنْزٌ (۳)مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جُمْهُورٍ الْعَمِّیِّ (۴)، عَنْ أَبِیهِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بَشِیرٍ (۵)، عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ، عَنْ أَبِی بَصِیرٍ، عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ تَفْسِیرِ (الم غُلِبَتِ الرُّومُ.) (۶)قَالَ: هُمْ بَنُو أُمَیَّهَ، وَ إِنَّمَا أَنْزَلَهَا اللَّهُ (۷)(الم غُلِبَتِ الرُّومُ) (۸)بَنُو أُمَیَّهَ (فِی أَدْنَی الْأَرْضِ وَ هُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَیَغْلِبُونَ فِی بِضْعِ سِنِینَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ وَ یَوْمَئِذٍ یَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ) (۹)عِنْدَ قِیَامِ الْقَائِمِ عَلَیْهِ السَّلَامُ.

**[ترجمه]تاویل الایات الظاهره - . تأویل الآیات الظّاهره ۱: ۴۳۴ - : محمد بن عباس با سندی به نقل از أبی بصیر روایت کرده است که گوید: از امام صادق علیه السلام درباره ی این آیه شریفه (الم غُلِبَتِ الرُّومُ)، جویا شدم و ایشان در پاسخ گفتند : مراد از « روم» در این آیه همان بنی امیه هستند و سپس ادامه دادند : (الم غُلِبَتِ الرُّومُ.) - . الرّوم/۱- ۲ -

یعنی بنی امیه مغلوب شدند (فِی أَدْنَی الْأَرْضِ وَ هُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَیَغْلِبُونَ فِی بِضْعِ سِنِینَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ وَ یَوْمَئِذٍ یَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ) - . الرّوم/۳- ۵ -

-: الف لام میم . رومیان شکست خوردند .در نزدیکترین سرزمین و[لی] بعد از شکستشان در ظرف چند سالی به زودی پیروز خواهند گردید . [فرجام] کار در گذشته و آینده از آن خداست و در آن روز است که مؤمنان از یاری خدا شاد می گردند . به یاری خدا ..)، به هنگام قیام حضرت قائم عجل الله تعالی فرجه الشریف.

**[ترجمه]

تبیین

کذا فی النسخ: غلبت الروم بنو أمیّه، و لعلّه کان غلبت بنو أمیّه فزاد النسّاخ لفظ الروم، و علی ما فی النسخ و ما فی الخبر الأول

من تفسیر الروم ببنی أمیّه یکون التعبیر عنهم بالروم إشاره إلی ما سیأتی من أنّ نسبهم ینتهی إلی عبد رومیّ، و هذا بطن للآیه و لا ینافی ما مرّ من تفسیر الآیه موافقا للمشهور.

قوله علیه السلام: عند قیام القائم علیه السلام.

لعلّه علی هذا التأویل قوله: یَوْمَئِذٍ إشاره إلی قوله: مِنْ بَعْدُ

۱- الرّوم: ۱- ۲.

۲- و انظر: تفسیر البرهان ۳- ۲۵۷ حدیث ۱.

۳- تأویل الآیات الظّاهره ۱- ۴۳۴ حدیث ۲.

۴- فی المصدر: القمّیّ.

۵- فی التّأویل زیاده: الوشّاء.

۶- الرّوم: ۱- ۲.

۷- فی المصدر زیاده: عزّ و جلّ.

۸- الرّوم: ۱- ۲.

۹- الرّوم: ۳- ۵.

**[ترجمه]در نسخه ها چنین آمده که رومیان، بنی امیه مغلوب گشتند و شاید غلبت بنوامیه بوده و نسخه نویسان لفظ روم را اضافه کرده اند و بنا بر آنچه که در نسخه ها ذکر شده و در خبر اول در تفسیر لفظ روم در این آیه به بنی امیه، در واقع اشاره به ایشان با لفظ روم، اشاره به این نکته دارد که در ادامه خواهد آمد مبنی بر اینکه نسب ایشان به یک برده رومی برمی گردد، و این معنی بطن و عمق معنای آیه است و این تفسیر از کلام حق، با تفاسیر مشهور گفته شد تضادی ندارد. اما درباره این قول امام صادق علیه السلام : بهنگام قیام حضرت مهدی علیه السلام ، شاید بنا بر این تاویل این لفظ ایشان که می فرمایند در چنین روزی، اشاره به لفظ \\"من بعد\\" در سوره روم داشته باشد.

ص: ۵۱۶

**[ترجمه]

«۱۵»

فس (۱)(إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا) يَعْنِي بَنِي أُمَيَّهَ (يُنادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَـكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمانِ) (۲)يَعْنِي إِلَى وَلَايَهِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ (فَتَكْفُرُونَ) (۳)

**[ترجمه]تفسیر القمی - . تفسیر القمّی ۲: ۲۵۵ - : مقصود این آیه شریفه (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا) -: به راستی کسانی که کفر ورزیدند)، بنی امیه است (يُنادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمانِ) - . غافر(المؤمن)/ ۱۰ -

-: مورد ندا قرار می گیرند که قطعا دشمنی خدا از دشمنی شما نسبت به همدیگر سخت تر است آنگاه که به سوی ایمان فرا خوانده می شدید) ،یعنی به ولایت امام علی علیه السلام «تَكْفُرُونَ» - . غافر(المؤمن)/ ۱۰ - {و انکار می ورزیدید} .

**[ترجمه]

بیان

يُنادَوْنَ. أَيْ يَوْمَ الْقِيَامَهِ، فَيُقَالُ لَهُمْ: لَمَقْتُ اللَّهِ إِيَّاكُمْ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمُ الْأَمَّارَهَ بِالسُّوءِ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمانِ قال البيضاويُّ (۴)ظرف لفعل دلّ عليه المقت الأول لا له، لأنّه أخبر عنه، و لا للثانى لأنّ مقت (۵)أنفسهم يوم القيامه حين عاينوا جزاء أعمالها الخبيثه.

**[ترجمه]منظور آیه از این که گوید فراخوانده می شوند این است که در روز قیامت فراخوانده می شوند و به آنها گفته می شود : همانا خشم خداوند نسبت به شما از خشم خودتان نسبت به نفس های اماره تان به سوء بیشتر است آنگاه که به سوی ایمان دعوت می شدید ولی انکار می کردید.

**[ترجمه]

«۱۶»

ل (۶)عَمَّارُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْأُسْرُوشِيُّ (۷)رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِصْمَهَ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ الطَّبَرِيِّ، عَنِ الْحَسَنِ (۸)بْنِ أَبِی شُجَاعٍ الْبَجَلِيِّ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ (۹)الْحَنَفِيِّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ هَاشِمٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَابِرٍ، عَنْ صَدَقَهَ بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ النَّضْرِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قُلْتُ لِلْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ: يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ! حَدِّثْنِی عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ: (هٰذانِ خَصْمانِ اخْتَصَمُوا فِی رَبِّهِمْ) (۱۰)، قَالَ: نَحْنُ وَ بَنُو أُمَيَّهَ اخْتَصَمْنَا فِی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ، قُلْنَا:

صَدَقَ اللَّهُ، وَ قَالُوا: كَذَبَ اللَّهُ، فَنَحْنُ وَ إِيَّاهُمُ الْخَصْمَانِ يَوْمَ الْقِيَامَهِ..

ص: ۵۱۷

۱- تفسير القمّىّ ۲- ۲۵۵.

۲- غافر المؤمن: ۱۰.

۳- غافر المؤمن: ۱۰.

۴- تفسير البيضاوی ۵- ۳۵.

۵- فی المصدر: مقتهم.

۶- الخصال ۱- ۴۲- ۴۳، مع تفصيل فی الإسناد.

۷- فی المصدر: الأسروشنی.

۸- فی الخصال: أبو الحسن، لا الحسن.

۹- فی س: عبيد اللّه.

۱۰- الحجّ: ۱۹.

**[ترجمه]الخصال - . الخصال ۱:۴۲- ۴۳ - : عمار بن حسین أسروشی با سندی به نقل از نضر بن مالك روایت کرده است که گوید: به امام حسین علیه السلام گفتم : ای ابا عبدالله درباره ی این آیه ی شریفه (هذانِ خَصْمانِ اخْتَصَمُوا فِی رَبِّهِمْ) - . الحجّ/ ۱۹ -

-: این دو [گروه] دشمنان یکدیگرند که در باره پروردگارشان با هم ستیزه می کنند)، برایم سخن بگویید! فرمود : ما و بنی امیه درباره ی خدای متعال اختلاف داشتیم و با یکدیگر دشمنی ورزیدیم و ما گفتیم همانا خداوند راستگوست و آنان گفتند که خداوند دروغ می گوید. پس ما و آنان در روز قیامت دشمن یکدیگر هستیم.

**[ترجمه]

بیان

لا ینافی هذا التأویل ما مرّ من نزول الآیه فی سته نفر تبارزوا فی غزوه بدر، أمیر المؤمنین علیه السلام قتل الولید بن عتبه، و حمزه قتل عتبه، و عبیده بن الحرث قتل شیبه، فإنّها تشمل کلّ طائفتین تخاصمتا (۱)فی اللّه و إن کانت نزلت فیهم.

**[ترجمه]این تفسیری که امام حسین علیه السلام فرمودند هیچ تضادی با شأن نزول آیه که قبلًا گفته شد یعنی همان شش نفر که با یکدیگر به نبرد و مبارزه شدند: امام علی علیه السلام که ولید بن عتبه را به قتل رساند و حمزه که عتبه را کشت و عبیده بن حرث که شیبه را به درک واصل کرد؛ ندارد. چرا که این آیه دربرگیرنده هر دو گروهی است که درباره خدا با یکدیگر وارد جنگ شده باشند هر چند که بصورت مستقیم درباره آن شش تن نازل شده باشد.

**[ترجمه]

«۱۷»

ل (۲)الْقَطَّانُ، عَنِ ابْنِ زَکَرِیَّا، عَنِ ابْنِ حَبِیبٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ (۳)، عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ، عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَیْلِ الزُّرَقِیِّ (۴)، عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِیهِ، عَنْ جَدِّهِ عَلَیْهِمُ السَّلَامُ، قَالَ: إِنَّ (۵)لِلنَّارِ سَبْعَهَ أَبْوَابٍ: بَابٌ یَدْخُلُ مِنْهُ فِرْعَوْنُ وَ هَامَانُ وَ قَارُونُ، وَ بَابٌ یَدْخُلُ مِنْهُ الْمُشْرِکُونَ وَ الْکُفَّارُ مِمَّنْ لَمْ یُؤْمِنْ بِاللَّهِ طَرْفَهَ عَیْنٍ، وَ بَابٌ یَدْخُلُ مِنْهُ بَنُو أُمَیَّهَ هُوَ لَهُمْ خَاصَّهً لَا یُزَاحِمُهُمْ فِیهِ أَحَدٌ، وَ هُوَ بَابُ لَظَی، وَ هُوَ بَابُ سَقَرَ، وَ هُوَ بَابُ الْهَاوِیَهِ تَهْوِی بِهِمْ سَبْعِینَ خَرِیفاً، فَکُلَّمَا هَوَی بِهِمْ سَبْعِینَ خَرِیفاً فَصَارَ (۶)بِهِمْ فَوْرَهٌ قُذِفَ بِهِمْ فِی أَعْلَاهَا سَبْعِینَ خَرِیفاً، ثُمَّ هَوَی (۷)بِهِمْ کَذَلِکَ سَبْعِینَ خَرِیفاً، فَلَا یَزَالُونَ هَکَذَا أَبَداً (۸)خَالِدِینَ مُخَلَّدِینَ، وَ بَابٌ یَدْخُلُ فِیهِ (۹)مُبْغِضُونَا وَ مُحَارِبُونَا وَ خَاذِلُونَا، وَ إِنَّهُ لَأَعْظَمُ الْأَبْوَابِ وَ أَشَدُّهَا حَرّاً.

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الْفُضَیْلِ الزُّرَقِیُّ (۱۰)فَقُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ: الْبَابُ

١- فى س: تخاصما.

٢- الخصال ٢- ٣٦١- ٣٦٢، مع تفصيل فى الإسناد.

٣- فى المصدر: عبد اللّه- مكبّرا-.

۴- فى المصدر: الرّزقىّ.

۵- لا توجد: إنّ، فى الخصال.

۶- فى الخصال: فار.

٧- فى المصدر: تهوى.

٨- وضع على: أبدا، فى س رمز نسخه بدل.

٩- فى المصدر: منه، بدلا من: فيه.

١٠- فى الخصال: الرّزقىّ.

الَّذِی ذَکَرْتَ عَنْ أَبِیکَ عَنْ جَدِّکَ عَلَیْهِمَا السَّلَامُ أَنَّهُ یَدْخُلُ مِنْهُ بَنُو أَمَیَّهَ، یَدْخُلُهُ مَنْ مَاتَ مِنْهُمْ عَلَی الشِّرْکِ أَوْ مِمَّنْ (۱)أَدْرَکَ مِنْهُمُ الْإِسْلَامَ. فَقَالَ: لَا أُمَّ لَکَ! أَ لَمْ تَسْمَعْهُ یَقُولُ: وَ بَابٌ یَدْخُلُ مِنْهُ الْمُشْرِکُونَ وَ الْکُفَّارُ، فَهَذَا الْبَابُ یَدْخُلُ فِیهِ کُلُّ مُشْرِکٍ وَ کُلُّ کَافِرٍ لا یُؤْمِنُ بِیَوْمِ الْحِسابِ، وَ هَذَا الْبَابُ الْآخَرُ الَّذِی (۲)یَدْخُلُ مِنْهُ بَنُو أُمَیَّهَ إِنَّهُ (۳)هُوَ لِأَبِی سُفْیَانَ وَ مُعَاوِیَهَ وَ آلِ مَرْوَانَ خَاصَّهً یَدْخُلُونَ مِنْ ذَلِکَ الْبَابِ فَتَحْطِمُهُمُ النَّارُ حَطْماً (۴)لَا تُسْمَعُ لَهُمْ فِیهَا وَاعِیَهٌ وَ لَا یَحْیَوْنَ فِیهَا وَ لَا یَمُوتُونَ..

**[ترجمه]الخصال - . الخصال ۲: ۳۶۱- ۳۶۲ - : قطّان با سندی به نقل از محمد بن فضیل زرقی به نقل از امام صادق علیه السلام به نقل از پدرش به نقل از حضرت پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم روایت کرده است که فرمود: همانا دوزخ هفت دروازه دارد: اولین آنها دروازه ای است که فرعون، هامان و قارون از آن وارد می شوند و دومین دروازه ، دروازه ای است که مشرکین و کفاری که حتی به اندازه چشم بر هم زدنی به خدا ایمان نداشتند، از آن وارد گردند و سومین دروازه ، دروازه ای است که مخصوص بنی امیه است و جز آنان هیچ کس در آن داخل نخواهد شد و آن دروازه لظی است و دروازه سقر و دروازه هاویه که هفتاد سال فروافتادنشان تا عمق آن به طول می انجامد، می باشد و هرگاه به این عمق از پرتگاه هاویه می رسند، آتش فوران کرده و آنان را بسوی بالای هاویه پرتاب می کند و هفتاد سال طول می کشد تا آنکه باز بسوی پایین سقوط می کنند و باز هم هفتاد سال به طول می انجامد و آنان تا ابد به همین منوال در آن جاودانه هستند. و دروازه چهارم دروازه ای است که دشمنان ما و کسانی که ما را تنها گذاشته و با ما

جنگ کردند از آن وارد می شوند و این دروازه از جهنم بزرگترین و سوزاننده ترین باب جهنم است.

محمد بن فضیل زرقی گوید از امام صادق علیه السلام پرسیدم:

ص: ۵۱۸

آیا همه بنی امیه از این دروازه که به نقل از پدرتان از پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم فرمودید، داخل می شوند یا فقط کسانی که مشرک بودند و با آمدن اسلام هم ایمان نیاورده و مردند؟ ایشان پاسخ دادند : مادرت به عزایت بنشیند! آیا نشنیدی که گفته شد : یکی از این دروازه ها مخصوص کفار و مشرکین است و همه مشرکان و همه کافران که به روز جزا ایمان ندارند، از این دروازه وارد می شوند و آن یک، دروازه ای دیگر است که فقط مخصوص بنی امیه است و این دروازه است که ویژه کسانی چون ابو سفیان، معاویه و آل مروان است که از این دروازه وارد جهنم می گردند و آنچنان آتش آنان را در کام خود فرو می بلعد که هیچ صدایی از آنان به گوش نخواهد رسید و آنها در آن نه مرگ نهایی خواهند داشت و نه زندگی ای خواهند داشت.

**[ترجمه]

بيان

لعلّ السائل اعترض السؤال بين الكلام فلم يتمّ عليه السلام عدد الأبواب، أو يكون السبعه باعتبار الاسم، أو المراد (۵)أنّ بنی أميّه يدخلون من أربعه أبواب، باب بعد باب، أو كلّ طائفه منهم من باب، فالمراد بالباب فی الثالث الجنس، و الأول أظهر.

**[ترجمه]شاید به دلیل اینکهحمد بن فضیل زرقی در میان کلام امام، سؤال پرسید، امام شمارش آن دروازه ها را به اتمام نرسانده و شاید بتوان گفت که آن هفت دروازه فقط به اعتبار اسم هفت تاست، نه در واقعیت و یا اینکه منظور می تواند این باشد که بنی امیه از چهار دروازه یکی پس از دیگری وارد می شوند و یا اینکه هر گروهی از بنی امیه از دری داخل می گردند و اینگونه مراد از دروازه در مورد سوم، نوع دروازه است و سخن نخست درست تر به نظر می رسد .

**[ترجمه]

«۱۸»

مَا (۶)الْمُفِيدُ، عَنِ الْجِعَابِيِّ، عَنِ الْفَضْلِ بْنِ الْحُبَابِ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأُبُلِّيِّ، عَنْ أَبِي خَالِدٍ الْأَسَدِيِّ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَيَّاشٍ، عَنْ صَدَقَةَ بْنِ سَعِيدٍ الْحَنَفِيِّ، عَنْ جُمَيْعِ بْنِ عُمَيْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ (۷)عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ يَقُولُ: انْتَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ إِلَى الْعَقَبَةِ، فَقَالَ: لَا يُجَاوِزُهَا أَحَدٌ، فَعَوَّجَ الْحَكَمُ بْنُ أَبِي الْعَاصِ فَمَهُ مُسْتَهْزِئاً بِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ (۸)، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: مَنِ اشْتَرَى شَاةً مُصَرَّاةً فَهُوَ بِالْخِيَارِ، فَعَوَّجَ الْحَكَمُ

۱- فی الخصال: من. و هی نسخه بدل فی س.

۲- لا توجد: الّذی، فی المصدر.

۳- فی الخصال: لأنّه.

۴- فی س: حتما، و هو سهو.

۵- فی ك: و المراد.

۶- أمالی الشّیخ الطّوسیّ ۱- ۱۷۹، مع اختصار فی الإسناد و حذف للصّدر.

۷- فی المصدر: أسمعت.

۸- فی الأمالی: و قال.

فَمَهُ فَبَصُرَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَدَعَا عَلَيْهِ، فَصُرِعَ شَهْرَيْنِ ثُمَّ أَفَاقَ، فَأَخْرَجَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ عَنِ الْمَدِينَهِ طَرِيداً وَ نَفَاهُ عَنْهَا.

**[ترجمه]امالی شیخ مفید - . امالی شیخ طوسی ۱: ۱۷۹، با اختصار در اسناد و حذف صدر خبر. - : مفید به نقل از عبدالله بن عمر بن خطاب روایت کرده است که گوید: پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم به منطقه ی عقبه رسید و به همراهانش دستور داد: هیچ کس از اینجا جلوتر نرود. و در این هنگام حکم بن ابی العاص دهان خود را به قصد مسخره نمودن پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم کج کرده و حضرت علیه السلام فرمود : هر کسی که می خواهد گوسفند شیرده بخرد اشکالی ندارد، می تواند بخرد و بار دیگر حکم بن ابی العاص دهان خود را کج کرد

ص: ۵۱۹

و این بار پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم او را دید و وی را نفرین نمود و او غش کرده و دو ماه بیهوش بود و پس از آن پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم او را از مندینه اخراج کرد و تبعید نمود.

**[ترجمه]

«۱۹»

مَا (۱)الْمُفِيدُ، عَنِ الْمَرَاغِيِّ (۲)، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ الْوَلِيدِ (۳)، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ هَارُونَ بْنِ سَعِيدٍ، قَالَ: صَلَّى بِنَا الْوَلِيدُ بْنُ عُقْبَهَ بِالْكُوفَهِ صَلَاهَ الْغَدَاهِ وَ كَانَ سَكْرَاناً فَتَغَنَّى فِي الثَّانِيَهِ مِنْهَا، وَ زَادَنَا رَكْعَهً أُخْرَى، وَ نَامَ فِي آخِرِهَا، فَأَخَذَ رَجُلٌ مِنْ بَكْرِ بْنِ وَائِلٍ (۴)خَاتَمَهُ مِنْ يَدِهِ، فَقَالَ فِيهِ عِلْبَاءٌ السَّدُوسِيُّ:

تَكَلَّمَ فِي الصَّلَاهِ وَ زَادَ فِيهَا*** مُجَاهَرَهً وَ عَالَنَ بِالنِّفَاقِ

وَ فَاحَ الْخَمْرُ عَنْ سِتْرِ (۵)الْمُصَلِّى*** وَ نَادَى وَ الْجَمِيعُ (۶)إِلَى افْتِرَاقٍ

أَزِيدُكُمْ (۷)عَلَى أَنْ تَحْمِدُونِي*** فَمَا لَكُمْ وَ مَا لِي مِنْ خَلَاقٍ

**[ترجمه]امالی شیخ مفید - . امالی شیخ طوسی ۱: ۱۷۹- ۱۸۰، با اختصار در اسناد و حذف صدر خبر. - : مفید با سندی به نقل از هارون بن سعید روایت کرده است که گوید: روزی ولید بن عقبه در کوفه برای نماز ظهر به پیشنمازی ما ایستاد و او که مست بود در رکعت دوم شروع کرد به آواز خواندن و یک رکعت هم اضافه خواند و در پایان نماز به خواب رفت و آنقدر خوابش عمیق بود که مردی از قبیله بکر بن وائل انگشتر او را از دستش بیرون کشید و علباء سدوسی در اینباره چند بیت شعر سرود:

(ولید) آشکارا در نماز سخن گفت و یک رکعت نیز بدان افزود و با این کار خود نفاقش را نشان داد. و بوی شراب از لباس این نمازگزار به مشام رسید و درحالیکه همگان از وی دور می گشتند. گفت اگر بخواهید برایتان بیشتر بخوانم به شرط اینکه

ستایشم کنید تا نه مرا و نه شما را هیچ پاداشی نباشد؟

**[ترجمه]

«۲۰»

- ل (۸)ابْنُ مُوسَی، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَی الدَّقَّاقِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ دَاوُدَ الْحَنْظَلِیِّ، عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْجُعْفِیِّ، عَنِ الْحَکَمِ بْنِ مِسْکِینٍ، عَنْ أَبِی الْجَارُودِ، عَنْ أَبِی الطُّفَیْلِ عَامِرِ بْنِ وَاثِلَهَ، قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ لَعَنَ أَبَا سُفْیَانَ فِی سَبْعَهِ مَوَاطِنَ فِی کُلِّهِنَّ لَا یَسْتَطِیعُ إِلَّا أَنْ یَلْعَنَهُ:

أَوَّلُهُنَّ: یَوْمَ لَعَنَهُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ هُوَ خَارِجٌ مِنْ مَکَّهَ إِلَی الْمَدِینَهِ مُهَاجِراً وَ أَبُو سُفْیَانَ جَاءَ مِنَ الشَّامِ، فَوَقَعَ فِیهِ أَبُو سُفْیَانَ یَسُبُّهُ وَ یُوعِدُهُ، وَ هَمَّ أَنْ یَبْطِشَ بِهِ فَصَرَفَهُ اللَّهُ عَنْ رَسُولِهِ.

ص: ۵۲۰

۱- أمالی الشّیخ الطّوسیّ ۱- ۱۷۹- ۱۸۰، مع حذف الصّدر و اختصار فی الإسناد.

۲- فی ک: المراعیّ.

۳- فی المصدر زیاده فی السّند: حدّثنا القتّاد عن ..

۴- فی ک: وابل.

۵- فی المصدر: من سنن.

۶- فی س: الجمع.

۷- فی الأمالی: أزید بکم.

۸- الخصال ۲- ۳۹۷- ۳۹۸، مع تفصیل فی الإسناد.

وَ الثَّانِيَهُ: يَوْمَ الْعِيرِ، إِذَا طَرَدَهَا لِيُحْرِزَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، فَلَعَنَهُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ.

وَ الثَّالِثَهُ: يَوْمَ أُحُدٍ، قَالَ أَبُو سُفْيَانَ: اعْلُ هُبَلُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: اللَّهُ أَعْلَى وَ أَجَلُّ. فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ: لَنَا عُزَّى وَ لَا عُزَّى لَكُمْ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: اللَّهُ (۱)مَوْلَانَا وَ لَا مَوْلَى لَكُمْ.

وَ الرَّابِعَهُ: يَوْمَ الْخَنْدَقِ، يَوْمَ جَاءَ أَبُو سُفْيَانَ فِي جَمْعِ قُرَيْشٍ فَرَدَّهُمُ اللَّهُ بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنالُوا خَيْراً، (۲)وَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِي الْقُرْآنِ آيَتَيْنِ فِي سُورَهِ الْأَحْزَابِ، فَسَمَّى أبو [أَبَا] سُفْيَانَ وَ أَصْحَابَهُ كُفَّاراً، وَ مُعَاوِيَهُ يَوْمَئِذٍ (۳)مُشْرِكٌ عَدُوٌّ لِلَّهِ وَ لِرَسُولِهِ.

وَ الْخَامِسَهُ: يَوْمَ الْحُدَيْبِيَهِ، وَ الْهَدْيَ مَعْكُوفاً أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ وَ صَدَّ مُشْرِكُو قُرَيْشٍ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ صَدُّوا بُدْنَهُ أَنْ تَبْلُغَ الْمَنْحَرَ، فَرَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ لَمْ يَطُفْ بِالْكَعْبَهِ وَ لَمْ يَقْضِ نُسُكَهُ، فَلَعَنَهُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ.

وَ السَّادِسَهُ: يَوْمَ الْأَحْزَابِ، يَوْمَ جَاءَ أَبُو سُفْيَانَ بِجَمْعِ (۴)قُرَيْشٍ وَ عَامِرُ بْنُ الطُّفَيْلِ بِجَمْعِ هَوَازِنَ، وَ عُيَيْنَهُ بْنُ حُصَيْنٍ (۵)بِغَطْفَانَ، وَ وَاعَدَهُمْ قُرَيْظَهُ وَ النَّضِيرُ أَنْ يَأْتُوهُمْ فَلَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ الْقَادَهَ وَ الْأَتْبَاعَ، وَ قَالَ: أَمَّا الْأَتْبَاعُ فَلَا تُصِيبُ (۶)اللَّعْنَهُ مُؤْمِناً، وَ أَمَّا الْقَادَهُ فَلَيْسَ فِيهِمْ مُؤْمِنٌ وَ لَا نَجِيبٌ وَ لَا نَاجٍ.

وَ السَّابِعَهُ: يَوْمَ حَمَلُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِي الْعَقَبَهِ، وَ هُمْ

۱- سقط لفظ الجلاله من مطبوع البحار.

۲- فی س: بغیظ.

۳- لا توجد: یومئذ، فی المصدر، و وضع علیها فی س رمز نسخه بدل.

۴- فی س: یجمع.

۵- فی المصدر: حصن.

۶- فی س: فلا تطیب.

اثْنَا عَشَرَ رَجُلًا مِنْ بَنِي أَمَيَّةَ وَ خَمْسَةٌ مِنْ سَائِرِ النَّاسِ، فَلَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مَنْ عَلَى الْعَقَبَةِ غَيْرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ نَاقَتِهِ وَ سَائِقِهِ وَ قَائِدِهِ.

قال الصدوق رحمه اللّه: جاء هذا الخبر هكذا، و الصحيح أنّ أصحاب العقبه كانوا أربعه عشر.

**[ترجمه]الخصال - . الخصال ۲: ۳۹۷- ۳۹۸ - : ابن موسی با سندی به نقل از أبی طفیل عامر بن واثله روایت کرده است که گوید : پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلم ابوسفیان را در هفت جا نفرین کرد و در هر هفت جا کاری راهی جز لعن و نفرین وی نداشت . اولین جا آن بود که خدا و رسولش او را لعن کردند و آن روزی بود که پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم از مکه به سوی مدینه مهاجرت می کرد که با أبوسفیان برخورد کرد که از سوی شام می آمد. وی پرخاشگری کرده و پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم را ناسزا گفت و او را تهدید نمود و قصد آن نمود که به وی حمله ور شود که خداوند شر او را از پیامبرش باز داشت.

ص: ۵۲۰

و دومین بار، روز کاروان بود که أبو سفیان

شتران پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم را رماند تا آنها را از چنگ پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم به در آورد و در این روز خدا و رسولش او را لعن کردند .

و سومین بار، روز احد بود که أبوسفیان فریاد برآورد : سر بلند باد هبل. و پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود که خداوند بلند مرتبه تر و شکوهمندتر است. ابو سفیان گفت: ما بت عزی را داریم و شما عزی ندارید. و پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم فرمودند که خداوند مولای ماست و شما را مولایی نیست. و چهارمین بار در جنگ خندق بود که ابوسفیان با گروه قریشیان همراه گشت و خداوند ایشان را با همان غیظی که داشتند باز گرداند به حالی که هیچ بهره و نصیبی برنچیدند و خداوند عز و جل دو آیه از سوره احزاب را نازل فرمود و ابو سفیان و اصحابش را کافر نامید و معاویه در این روز مشرک و دشمن خدا و رسول خدا بود. و پنجمین بار در روز حدیبیه بود در حالی که قربانی هایی که مسلمانان با خود آورده بودند همچنان از رسیدن به محل قربانی باز داشته شده بود و مشرکان قریش نگذاشتند پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم به مسجد الحرام برسد و همچنین نگذاشتند که پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم شترش را به محل نحر کردن برساند و ایشان بدون طواف کعبه و بدون ادای مناسک بازگشتند و در این هنگام خداوند و رسولش ابوسفیان را لعن و نفرین کردند. و ششمین بار در جنگ احزاب بود که ابوسفیان گروه قریشان را و عامر بن طفیل قبیله ی هوزان و عیینه بن حصین افراد قبیله ی غطفان را همراه خود آورده و قبایل قریظه و نضیر نیز به آنها وعده دادند که به ایشان ملحق شوند و در اینجا رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم آن سردسته ها و افرادشان را نفرین کرد و فرمود: اگر در میان نیروهای پیرو مؤمنی باشد نفرین من شامل حال او نمی شود و در بین سردسته ها هیچ مؤمن شرافتمند و نجات یافته ای نیست. و هفتمین بار روزی بود که ابوسفیان همراه با گروهی در منطقه ی عقبه به پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم حمله کرد

و آنان دوازده نفر از بنی امیه و پنج نفر از قبایل دیگر بودند و پیامبر در آن روز همه افرادی را که در عقبه بودند به جز خودش ، شترش ، شتربانش و ساربانش را نفرین کرد. شیخ صدوق رحمه الله گوید این حدیث به این شکل روایت شده ولی صحیح آن است که اصحاب عقبه چهارده نفر بودند.

**[ترجمه]

بیان

أقول: سیأتی مثله فی احتجاج الحسن علیه السلام علی معاویه (۱)

قوله: و الرابعه، یوم الخندق.

أقول: سیأتی فی السادسه یوم الأحزاب و هما متّحدان، و لعلّ التکرار لتکرّر اللعن بجهتین، أو الأول لبیان لعن اللّه تعالی إیّاهم و تسمیتهم کفّارا، و الثانی لبیان لعن الرسول صلّی اللّه علیه و آله، و فیما سیأتی من احتجاج الحسن علیه السلام، و الرابعه: یوم حنین، و هو بعید من جهتین:

الأولی: أنّ أبا سفیان فی غزوه حنین کان مع عسکر النبیّ صلّی اللّه علیه و آله.

و الثانیه: أنّ الآیه نزلت فی الأحزاب، و لعلّه لتوهّم التکرار صحّفه الرواه و النسّاخ، و فیما سیأتی هکذا:

و السابعه: یوم الثنیه، یوم شدّ علی رسول اللّه (صلی الله علیه و آله) اثنا عشر رجلا- سبعه منهم من بنی أمیّه و خمسه من سائر قریش.

، و لعلّه أقرب، و ما ذکره الصدوق رحمه اللّه یمکن أن یکون لإحدی العقبتین، فإنّ ظاهر الأخبار أنّ المنافقین کمنوا له صلّی اللّه علیه و آله فی عقبه تبوک مرّه، و فی عقبه الغدیر عند الرجوع من حجّه الوداع أخری، و اللّه یعلم.

**[ترجمه]حدیثی دیگر شبیه به این نیز وجود دارد که آن را در باب احتجاج امام حسن علیه السلام با معاویه خواهیم آورد. - . بحارالانوار ۴۳ : ۳۳۱ -

می‌گویم: در اینجا چهارمین مورد که جنگ خندق است و ششمین مورد که جنگ احزاب است با هم یکی هستند، یعنی جنگ خندق و احزاب هر دو یک جنگ هستند و شاید به این دلیل بوده که لعن به دو جهت تکرار شده یا اینکه، یکی از سوی خدا بوده که آنان را نفرین کرد و نام کفار را بر آنان نهاد و دیگری از سوی رسول خدا ص. و در باب احتجاج امام حسن علیه السلام این حدیث بدین شکل آمده : و چهارمین باری که پیامبر ابوسفیان را لعن کرد جنگ حنین بود. و باید گفت این روایت از دو جهت اشکال درد: اولاً اباسفیان در جنگ حنین ظاهراءایمان آورده و در سپاه مسلمین بود. و ثانیاً این آیات

در جنگ احزاب نازل شده است نه در روز حنین. شاید به دلیل توهم تکرار، راویان و نویسندگان نسخه ها دچار اشتباه شده باشند و در ادامه چنین خواهد آمد که: هفتمین بار روز الثنیه بود که دوازده مرد، هفت تن از بنی امیه و پنج تن از دیگر شاخه های قریش بر پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم حمله ور شدند. و شاید این سخن، نزدیکتر به صحت باشد و آنچه که صدوق رحمه الله بیان کرده احتمال دارد مربوط به یکی از دو عقبه باشد چرا که از اخبار چنین بر می آید که منافقین یکبار در عقبه تبوک و بار دیگر در عقبه غدیر و بهنگام بازگشت حضرت نبی صلّی الله علیه و آله و سلم از حجه الوداع بر سر راه ایشان کمین نمودند و الله اعلم .

**[ترجمه]

«۲۱»

ل (۲)أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّقْرِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ الزَّعْفَرَانِيِّ، عَنْ

ص: ۵۲۲

۱- بحار الأنوار ۴۳- ۳۳۱- نوادر من احتجاجاته سلام اللّه علیه-.

۲- الخصال ۱- ۱۹۱، بتفصیل فی السّند.

أَبِي الْأَحْوَصِ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ شَيْبَهَ، عَنْ أَبِي غَسَّانَ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّهَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَرْثِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَالِكٍ الزُّبَيْدِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَكِبَ بَعِيراً لَهُ وَ مُعَاوِيَهُ يَقُودُهُ وَ يَزِيدُ يَسُوقُ بِهِ، فَلَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ الرَّاكِبَ وَ الْقَائِدَ وَ السَّائِقَ.

**[ترجمه]الخصال - . الخصال ۱ : ۱۹۱ - : احمد بن محمد بن الصقر با سندی به نقل از عبدالله بن عمرو روایت می کند:

ص: ۵۲۲

روزی ابوسفیان بر شتری سوار بود و معاویه افسارش را گرفته بود و آن را پیش می برد و یزید از پشت شتر را هی می کرد و پیامبر در این هنگام سوار، ساربان و پیش‌ران را لعن کرد.

**[ترجمه]

«۲۲»

ص (۱)بِالْإِسْنَادِ إِلَى الصَّدُوقِ، بِإِسْنَادِهِ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: دَخَلَ أَبُو سُفْيَانَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَوْماً، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله)! أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَكَ عَنْ شَيْ ءٍ؟. فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ قَبْلَ أَنْ تَسْأَلَنِي.

قَالَ: افْعَلْ. قَالَ: أَرَدْتَ أَنْ تَسْأَلَ عَنْ مَبْلَغِ عُمُرِي؟. فَقَالَ: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله). فَقَالَ: إِنِّي أَعِيشُ ثَلَاثاً وَ سِتِّينَ سَنَهً. فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنَّكَ صَادِقٌ. فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: بِلِسَانِكَ دُونَ قَلْبِكَ.

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَ اللَّهِ مَا كَانَ إِلَّا مُنَافِقاً، قَالَ: وَ لَقَدْ كُنَّا فِي مَحْفِلٍ فِيهِ أَبُو سُفْيَانَ وَ قَدْ كُفَّ بَصَرُهُ وَ فِينَا عَلِيٌّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ فَأَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ، فَلَمَّا قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، قَالَ أَبُو سُفْيَانَ: هَاهُنَا مَنْ يُحْتَشَمُ (۲)؟.

قَالَ وَاحِدٌ مِنَ الْقَوْمِ: لَا. فَقَالَ: لِلَّهِ دَرُّ أَخِي بَنِي هَاشِمٍ، انْظُرُوا أَيْنَ وَضَعَ اسْمَهُ؟. فَقَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَسْخَنَ اللَّهُ عَيْنَكَ (۳)يَا أَبَا سُفْيَانَ، اللَّهُ فَعَلَ ذَلِكَ بِقَوْلِهِ عَزَّ مِنْ قَائِلٍ: (وَ رَفَعْنا لَكَ ذِكْرَكَ) (۴)فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ: أَسْخَنَ اللَّهُ عَيْنَ مَنْ قَالَ لِي لَيْسَ هَاهُنَا مَنْ يُحْتَشَمُ.

**[ترجمه]قصص الانبياء - . قصص الأنبياء: نسخه خطی که به نسخه جدیدی از آن دست نیافتیم. - : صدوق به نقل از ابن عباس روایت کرده است که گوید: روزی ابوسفیان به نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم آمد و بدو گفت : ای رسول خدا ! آیا می توانم سؤالی بپرسم؟

پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم پاسخ داد: آیا می خواهی بگویم سوالت چیست؟ گفت : آری. پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود : می خواستی بپرسی عمر من چه قدر خواهد بود؟ گفت : آری ای رسول خدا، پس بدو گفت : من شصت و سه سال عمر می کنم . ابوسفیان پاسخ داد : شهادت می دهم که شما راست می گویید پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم بدو گفت : تنها به زبان شهادت می دهی نه با قلبت.

و ابن عباس گوید : به خدا قسم که ابوسفیان منافقی بیش نبود . و او در ادامه گوید : روزی ما در مجلسی نشسته بودیم و ابوسفیان که در آن هنگام کور شده بود نیز حضور داشت و در بین ما علی علیه السلام هم بود، و در این لحظه صدای اذان بلند شد و چون به لفظ (أشهد أن محمّداً رسول الله صلّی الله علیه و آله و سلم) رسید ابوسفیان گفت : آیا در میان جمع ما بیگانه ای هست؟ شخصی در آن جمع گفت: خیر، سپس ابوسفیان گفت : مرحبا بر این خویشاوند من، زاده ی هاشم؛ ببینید که چگونه نامش را بالا برده است! و علی پاسخ داد : خداوند چشمانت را به داغ اشک بسوزاند ای ابا سفیان! خدای متعال این کار را انجام داده و مقام او را رفیع گردانده و به او عزت بخشیده است. همانطور که خود فرماید: (وَ رَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ) - . الانشراح/ ۴ - -: و نامت را برای تو بلند گردانیدیم)، ابوسفیان گفت: خداوند چشمان آن کسی را بگیرد که به من گفت شخص بیگانه ای در اینجا نیست.

**[ترجمه]

«۲۳»

شی، تفسیر العیاشی (۵)عَنْ أَبِی حَمْزَهَ الثُّمَالِیِّ، عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ فِی قَوْلِ

ص: ۵۲۳

۱- قصص الأنبیاء: خطّیّ لم نحصل علی نسخه جیّده.

۲- قال فی القاموس ۴- ۹۶: الحشمه- بالکسر-: الحیاء و الانقباض، احتشم منه و عنه و حشمه و أحشمه: أخجله، و أن یجلس إلیک الرّجل فتؤذیه و تسمعه ما یکره.

۳- قال فی القاموس ۴- ۲۳۳: سخنه العین .. نقیض قرّتها .. و أسخن اللّه عینه و بعینه: أبکاه.

۴- الانشراح: ۴.

۵- تفسیر العیّاشیّ ۱- ۳۶۰ حدیث ۲۳.

اللَّهِ: (فَلَمَّا نَسُوا ما ذُكِّرُوا بِهِ ...) (۱)قَالَ: لَمَّا تَرَكُوا وَلَايَةَ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ قَدْ أُمِرُوا بِهَا (أَخَذْناهُمْ بَغْتَةً فَإِذا هُمْ مُبْلِسُونَ) (۲)قَالَ: نَزَلَتْ فِی وُلْدِ الْعَبَّاسِ (۳)

**[ترجمه]تفسیر العیاشی - . تفسیر عیّاشیّ ۱: ۳۶۰ حدیث ۲۳ - : از ابوحمزه ثمالی به نقل از امام صادق علیه السلام در باره این آیه شریفه

ص: ۵۲۳

(فَلَمَّا نَسُوا ما ذُکِّرُوا بِهِ ...) - . الأنعام/ ۴۴ -

-: پس چون آنچه را که بدان پند داده شده بودند فراموش کردند)، روایت شده است که گوید: این آیه به زمانی اشاره دارد که ولایت امام علی علیه السلام را نادیده گرفتند در حالیکه بدان امر شده بودند و باید از آن حمایت می کردند. وچون آیه به این قسمت می رسد (أَخَذْناهُمْ بَغْتَةً فَإِذا هُمْ مُبْلِسُونَ) - . الأنعام/ ۴۴ - -: ناگهان [گریبان] آنان را گرفتیم و یکباره نومید شدند)، گوید:این آیه در شأن بنی عباس نازل شده است - . و بنگرید: تفسیر البرهان ۱: ۵۲۶، و تفسیر الصّافی ۱- ۵۱۷ - .

**[ترجمه]

بیان

لعلّ المعنی نزلت فی استیلاء ولد العبّاس علی بنی أمیّه لیوافق الخبر التالی (۴)، مع أنّه یحتمل نزولها فیهما و فی أمثالهما، و یکون انطباقها علی بنی أمیّه أظهر فلذا خصّت بهم فی الخبر الثانی (۵)، و الحاصل أنّه ذکر فی کلّ مقام ما یناسبه من مورد نزول الآیه، و أکثر الأخبار الوارده فی تأویل الآیات کذلک.

**[ترجمه]شاید این آیه به برتری یافتن بنی امیه بر بنی عباس اشاره داشته باشد تا با روایت دومی سازگار باشد. با این وجود می توان گفت این آیه در شأن هر دوی این ها و هر کسی که نظیر این دو باشد نازل شده است و تطبیق آیه با شرایط بنی امیه بهتر است. از اینرو در حدیث دومی به این نکته اشاره شده است و نتیجه این که هر حدیثی بر اساس شأن نزول هر آیه ای که بدان مرتبط است ذکر می شود و بیشتر احادیثی که در تفسیر قرآن از آنها استفاده می شود این گونه است.

**[ترجمه]

«۲۴»

شی، تفسیر العیاشی (۶)عَنْ مَنْصُورِ بْنِ یُونُسَ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ فِی قَوْلِ اللَّهِ: (فَلَمَّا نَسُوا ما ذُکِّرُوا بِهِ ...) إِلَی قَوْلِهِ: (فَإِذا هُمْ مُبْلِسُونَ) (۷)قَالَ: أَخَذَ بَنِی أُمَیَّهَ بَغْتَهً وَ یُؤْخَذُ بَنُو الْعَبَّاسِ جَهْرَهً (۸)

**[ترجمه]تفسیر العیاشی - . تفسیر عیّاشیّ ۱: ۳۶۰ حدیث ۲۴ - : از منصور بن یونس با سندی به نقل از امام صادق علیه

السـلام درباره ی این آیه ی شـریفه(فَلَمَّا نَسُوا ما ذُكِّرُوا بِهِ ...) تا انتهای آیه كه گویـد: (فَإِذا هُمْ مُبْلِسُونَ) روایت شـده است كه فرمود : منظور از عذاب الهی كه در این آیه بدان اشاره شده ابتدا به طور ناگهانی بنی امیه را در برگرفت و بعد به طور آشكارا بنی عباس را به كام خود می كشد .

**[ترجمه]

«۲۵»

شی، تفسیر العیاشی (۹)عَنْ مُسْلِمٍ الْمَشُوفِ (۱۰)، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ فِی قَوْلِهِ: (وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ) (۱۱)، قَالَ: هُمَا الْأَفْجَرَانِ مِنْ قُرَیْشٍ: بَنُو أُمَیَّهَ وَ بَنُو الْمُغِیرَهِ (۱۲)

ص: ۵۲۴

۱- الأنعام: ۴۴.

۲- الأنعام: ۴۴. و قد ذكر فی المصدر الآیه التّالیه لها، و هی: «فَقُطِعَ دابِرُ الْقَوْمِ الَّذِینَ ظَلَمُوا وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ».

۳- و لاحظ: تفسیر البرهان ۱- ۵۲۶، و تفسیر الصّافی ۱- ۵۱۷ [۲- ۱۲۱].

۴- فی ك: الثانی.

۵- كذا، و الظاهر: التالی، كما مرّ.

۶- تفسیر العیّاشیّ ۱- ۳۶۰ حدیث ۲۴.

۷- الأنعام: ۴۴.

۸- و انظر: تفسیر البرهان ۱- ۵۲۶، و تفسیر الصّافی ۱- ۵۱۷ [۲- ۱۲۱]، و إثبات الهداه ۵- ۴۲۶.

۹- تفسیر العیّاشیّ ۲- ۲۳۰ حدیث ۲۸.

۱۰- كذا، و فی المصدر: المشوب، و فی تفسیر البرهان: معصم المسرف.

۱۱- إبراهیم: ۲۸.

۱۲- و لاحظ: تفسیر البرهان ۲- ۳۱۸.

**[ترجمه]تفسیر العیاشی - . تفسیر عیّاشیّ ۲: ۲۳۰ حدیث ۲۸ - : از مسلم المشوف نقل است که علی بن ابی طالب علیه السلام درباره ی این آیه ی شریفه (وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبوارِ) - . ابراهیم/ ۲۸ - {و قوم خود را به سرای هلاکت درآوردند} روایت شده است که فرمود: آنها دو قبیله ی فاسد قریش هستند که یکی بنی امیه و یکی بنی مغیره است.

ص: ۵۲۴

**[ترجمه]

«۲۶»

شی، تفسیر العیاشی (۱)عَنْ جَرِيرٍ (۲)، عَمَّنْ سَمِعَ أَبَا (۳)جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ (وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْناکَ إِلَّا فِتْنَةً) لَهُمْ لِيَعْمَهُوا فِيهَا (وَ الشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ) (۴)يَعْنِي بَنِي أُمَيَّةَ (۵)

**[ترجمه]تفسیر العیاشی - . تفسیر عیّاشیّ ۲: ۲۹۷ حدیث ۹۳ - : از جریر به نقل از امام باقرع روایت شده است که گوید: این آیه شریفه (وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْناکَ إِلَّا فِتْنَةً) - . اسراء/۶۰ - -:و آن رؤیایی را که به تو نمایاندیم .. جز برای آزمایش مردم قرار ندادیم) در شأن بنی امیه نازل شده و خدا آن را برای گمراهی آنان فرستاده است تا در آن سرگردان شوند و مقصود این آیه شریفه(وَ الشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ) - . الإسراء/ ۶۰ - -:و نیز آن درخت لعنت شده در قرآن را)، همان بنی امیه است.

**[ترجمه]

«۲۷»

شی، تفسیر العیاشی (۶)عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَعِيدٍ، قَالَ: كُنْتُ بِمَكَّةَ، فَقَدِمَ عَلَيْنَا مَعْرُوفُ بْنُ خَرَّبُوذَ، فَقَالَ: قَالَ (۷)لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّ عَلِيّاً عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ لِعُمَرَ: يَا أَبَا حَفْصٍ! أَ لَا (۸)أُخْبِرُكَ بِمَا نَزَلَ فِي بَنِي أُمَيَّةَ؟. قَالَ: بَلَى. قَالَ: فَإِنَّهُ نَزَلَ فِيهِمْ: (وَ الشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ) (۹)فَغَضِبَ عُمَرُ، وَ قَالَ: كَذَبْتَ، بَنُو أُمَيَّةَ خَيْرٌ مِنْكَ وَ أَوْصَلُ لِلرَّحِمِ (۱۰)

**[ترجمه]تفسیر العیاشی - . تفسیر عیّاشیّ ۲:۲۹۷ حدیث ۹۴ - : از علی بن سعید روایت شده است که گوید: در مکه بودم که معروف بن خربوذ نزد من آمد و گفت که امام جعفرصادق علیه السلام به من گفته است که علی علیه السلام روزی به عمر گفت: ای أباحفص آیا می خواهی تو را از آنچه که در شأن بنی امیه نازل شده است آگاه سازم ؟ گفت: آری فرمود: این آیه شریفه (وَ الشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ) - . الإسراء/ ۶۰ - در شأن آنها نازل شده و مقصود از این آیه آنها هستند. پس در این هنگام عمر خشمگین شد و گفت : دروغ می گویی ،بنی امیه از تو بهترند و به پیامبر از لحاظ خویشاوندی هم نزدیکترند.

**[ترجمه]

«۲۸»

شی، تفسیر العیاشی (۱۱)عَنِ الْحَلَبِیِّ، عَنْ (۱۲)زُرَارَهَ وَ حُمْرَانَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ، قَالُوا: سَأَلْنَاهُ عَنْ قَوْلِهِ: (وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْیَا الَّتِی أَرَیْناکَ ...) (۱۳)، قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أُرِیَ أَنَّ رِجَالًا عَلَی الْمَنَابِرِ وَ (۱۴)یَرُدُّونَ النَّاسَ ضُلَّالًا زُرَیْقٌ (۱۵)

۱- تفسیر العیّاشیّ ۲- ۲۹۷ حدیث ۹۳.

۲- فی المصدر: حریز.

۳- فی التّفسیر: عن أبی ..

۴- الإسراء: ۶۰.

۵- و لاحظ: تفسیر البرهان ۲- ۴۲۴- ۴۲۵، و تفسیر الصّافی ۱- ۹۷۵ [۳- ۱۹۹].

۶- تفسیر العیّاشیّ ۲- ۲۹۷ حدیث ۹۴.

۷- لا توجد: قال، فی المصدر.

۸- فی س لا توجد: یا أبا حفص، أ لا ..

۹- الإسراء: ۶۰، و بعده کلمه: قال، جاءت فی المصدر.

۱۰- و انظر: تفسیر البرهان ۲- ۴۲۴- ۴۲۵، و تفسیر الصّافی ۱- ۹۷۵ [۳- ۱۹۹].

۱۱- تفسیر العیّاشیّ ۲- ۲۹۷- ۲۹۸ حدیث ۹۵.

۱۲- فی س وضع علی عن: واو، ثمّ رمز الاستظهار ظ أی کون الظّاهر الواو بدلا من: عن، و لعلّه لاتّحاد الطّبقه، فتأمّل.

۱۳- الإسراء: ۶۰.

۱۴- لا توجد الواو فی المصدر.

۱۵- فی المصدر: رزیق.

وَ زُفَرُ، وَ قَوْلِهِ: (وَ الشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِی الْقُرْآنِ) (۱)قَالَ: هُمْ بَنُو أُمَیَّهَ (۲)

وَ فِی رِوَایَهٍ أُخْرَی (۳)عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ قَدْ رَأَی رِجَالًا مِنْ نَارٍ عَلَی مَنَابِرَ وَ (۴)یَرُدُّونَ النَّاسَ عَلَی أَعْقَابِهِمُ الْقَهْقَرَی، وَ لَسْنَا نُسَمِّی (۵)أَحَداً (۶)

وَ فِی رِوَایَهِ سَلَامٍ الْجُعْفِیِّ (۷)، عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: إِنَّا لَا نُسَمِّی الرِّجَالَ بِأَسْمَائِهِمْ وَ لَکِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ رَأَی قَوْماً عَلَی مِنْبَرِهِ یُضِلُّونَ النَّاسَ بَعْدَهُ عَنِ (۸)الصِّرَاطِ الْقَهْقَرَی

**[ترجمه]تفسیر العیاشی - . تفسیر عیّاشیّ ۲: ۲۹۷- ۲۹۸ حدیث ۹۵ - : از حلبی به نقل از زراره و عمران و محمد بن مسلم روایت شده است که گویند: درباره ی این آیه ی شریفه (وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْیَا الَّتِی أَرَیْناکَ ...) از امام صادق علیه السلام جویا گشتیم و در پاسخ فرمود: رسول الله صلّی الله علیه و آله و سلم در خواب دید

مردانی پس از او از منبرها بالا میروند و مردم را به گمراهی بسیار عمیق می کشانند

ص: ۵۲۵

و درباره این آیه شریفه (والشجره الملعونه فی القرآن) گوید:همان بنی امیه هستند.

و روایت دیگری - . تفسیر عیاشی ۲ : ۲۹۸، الحدیث ۹۶ - از ایشان نقل شده است که می فرمایند: رسول الله صلّی الله علیه و آله و سلم مردانی از جنس آتش را در خواب دید که بر بالای منبرها رفته و مردم را به جاهلیت پیشینشان می کشانند و ما اسم هیچ یک از آنان را ذکر نمی کنیم.

سلام جعفی - . تفسیر عیاشی ۲ :۲۹۸، الحدیث ۹۷ - از ایشان نقل کرده است که گوید: ما اسم آن مردان را ذکر نمی کنیم ولی رسول الله صلّی الله علیه و آله و سلم قومی را دید که از منبر ایشان بالا رفته و مردم را پس از ایشان از راه راست باز می گردانند.

**[ترجمه]

«۲۹»

شی، تفسیر العیاشی (۹)عَنْ قَاسِمِ بْنِ سُلَیْمَانَ، عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: أَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَوْماً حَاسِراً حَزِیناً، فَقِیلَ لَهُ: مَا لَکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ؟!. فَقَالَ: إِنِّی رَأَیْتُ اللَّیْلَهَ صِبْیَانَ بَنِی أُمَیَّهَ یَرْقَوْنَ عَلَی مِنْبَرِی هَذَا، فَقُلْتُ:

یَا رَبِّی! مَعِی؟. فَقَالَ: لَا، وَ لَکِنْ بَعْدَکَ (۱۰)

<meta info=". تفسیر العیاشی - . تفسیر عیّاشیّ ۲: ۲۹۸ حدیث ۹۸ - : از قاسم بن سلیمان به نقل از امام صادق علیه السلام روایت شده است که گوید: روزی پیامبر عمامه از سر و شانه افکنده، ناراحت نشسته بود، از او پرسیدند تو را چه شده،

ای رسول خدا ؟ فرمود:من فرزندان بنی امیه را دیدم که از منبر من بالا می رفتند. پرسیدم : پروردگارا آیا این اتفاق در هنگام حیات من رخ خواهد داد؟ فرمودند: خیر بلکه بعد از وفات تو - . در تفسیر صافی ۱: ۹۷۵[۳- ۲۰۰]، و تفسیر البرهان ۲- ۴۲۵ ذکر شده است. - .

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام: حاسرا .. أی کاشفا (۱۱)عن ذراعیه، أو من الحسره و إن کان الغالب فیه الحسیر، و الحاسر أیضا من لا مغفر له و لا درع و لا جنّه (۱۲)

ص: ۵۲۶

۱- الإسراء: ۶۰.

۲- و قد جاء فی تفسیر البرهان ۲- ۴۲۵، و تفسیر الصّافی ۱- ۹۷۵ [۳- ۱۹۹].

۳- جاءت فی تفسیر العیّاشیّ ۲- ۲۹۸ حدیث ۹۶.

۴- فی المصدر: من نار، بدلا من: الواو.

۵- فی ک: تسمی.

۶- و لاحظ: تفسیر البرهان ۲- ۴۲۵، و تفسیر الصّافی ۱- ۹۷۵ [۳- ۲۰۰].

۷- تفسیر العیّاشیّ ۲- ۲۹۸ حدیث ۹۷.

۸- فی المصدر: علی، بدلا من: عن. و فی ک نسخه بدل: من بعده.

۹- تفسیر العیّاشیّ ۲- ۲۹۸ حدیث ۹۸.

۱۰- و جاء فی تفسیر الصّافی ۱- ۹۷۵ [۳- ۲۰۰]، و تفسیر البرهان ۲- ۴۲۵.

۱۱- قاله فی القاموس ۲- ۸، و النهایه ۱- ۳۸۳، و الصحاح ۲- ۶۲۹.

۱۲- نصّ علیه فی القاموس ۲- ۹، و قال فی الصحاح ۲- ۶۲۹: الحاسر: الذی لا مغفر له و لا درع. و مثله فی النهایه ۱- ۳۸۳.

**[ترجمه]قوله علیه السلام: حاسرا .. أی کاشفا - قاله فی القاموس ۲- ۸، و النهایه ۱- ۳۸۳، و الصحاح ۲- ۶۲۹.

- عن ذراعیه، أو من الحسره و إن کان الغالب فیه الحسیر، و الحاسر أیضا من لا- مغفر له و لا- درع و لا- جنّه - نصّ علیه فی القاموس ۲- ۹، و قال فی الصحاح ۲- ۶۲۹: الحاسر: الذی لا مغفر له و لا درع. و مثله فی النهایه ۱- ۳۸۳.

-

ص: ۵۲۶

**[ترجمه]

«۳۰»

شی، تفسیر العیاشی (۱)عَنْ أَبِی الطُّفَیْلِ، قَالَ: کُنْتُ فِی مَسْجِدِ الْکُوفَهِ، فَسَمِعْتُ عَلِیّاً عَلَیْهِ السَّلَامُ یَقُولُ وَ هُوَ عَلَی الْمِنْبَرِ وَ نَادَاهُ ابْنُ الْکَوَّاءِ وَ هُوَ فِی مُؤَخَّرِ الْمَسْجِدِ، فَقَالَ: یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ! أَخْبِرْنِی عَنْ قَوْلِ اللَّهِ: (وَ الشَّجَرَهَ الْمَلْعُونَهَ فِی الْقُرْآنِ) (۲)، فَقَالَ: الْأَفْجَرَانِ مِنْ قُرَیْشٍ وَ مِنْ بَنِی أُمَیَّهَ (۳)

**[ترجمه]تفسیر العیاشی - . تفسیر عیاشی ۲ : ۲۹۸، الحدیث ۹۹ - : ابی طفیل روایت کرده: در مسجد کوفه بودم و علی علیه السلام بر بالای منبر خطابه ایراد می کرد که در این هنگام ابن الکوّاء که در انتهای مسجد نشسته بود علی علیه السلام را ندا داد: ای امیرالمؤمنین درباره ی این آیه ی شریفه (وَ الشَّجَرَهَ الْمَلْعُونَهَ فِی الْقُرْآنِ) با ما سخن فرما. فرمود: مقصود از این آیه دو فاسدان قریش و بنی امیه اند .

**[ترجمه]

بیان

لعلّ المراد بالأفجرین هنا الأول و الثانی، فقوله: و من بنی أمیّه .. أی و جماعه من بنی أمیّه، و یحتمل أن یکون کما مرّ، فصحّف.

**[ترجمه]شاید مراد از دو فاسد در اینجا خلیفه اول و دوم باشد و ادامه سخن یعنی و از بنی امیه بمعنی و گروهی از بنی امیه و ممکن است همان دو گروهی باشند که توضیح دادیم (یعنی بنی امیه و بنی مغیره) و متن تصحیف و دستکاری شده باشد.

**[ترجمه]

«۳۱»

شی، تفسیر العیاشی (۴)عَنْ عَبْدِ الرَّحِیمِ الْقَصِیرِ، عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ فِی قَوْلِهِ: (وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْیَا الَّتِی أَرَیْناکَ ...) (۵)، قَالَ: أَرَی رِجَالًا مِنْ بَنِی تَیْمٍ وَ عَدِیٍّ عَلَی الْمَنَابِرِ یَرُدُّونَ النَّاسَ عَنِ الصِّرَاطِ الْقَهْقَرَی. قُلْتُ: (وَ الشَّجَرَهَ الْمَلْعُونَهَ فِی الْقُرْآنِ) (۶)قَالَ: هُمْ

بَنُو أَمَیَّهَ، یَقُولُ اللَّهُ: (وَ نُخَوِّفُهُمْ فَما یَزِیدُهُمْ إِلَّا طُغْیاناً کَبِیراً) (۷)

**[ترجمه]تفسیر العیاشی - . تفسیر عیاشی ۲ : ۲۹۸، الحدیث ۱۰۰ - : از

عبدالرحیم القصیر به نقل از امام صادق علیه السلام روایت شده است که درباره ی این آیه (وما جعلنا الرءیا التی أریناک إلا فتنه للناس) فرمود: مردانی از بنی تمیم و بنی عدی هستند که بر بالای منبر ها مردم را از راه راست باز می گرداندند. ودر باره ی این آیه شریفه (و الشجره الملعونه فی القرآن) جویا شدم و فرمود: آنها بنی امیه هستند که خداوند درباره ی انها گوید : ((وَ نُخَوِّفُهُمْ فَما یَزِیدُهُمْ إِلَّا طُغْیاناً کَبِیراً). - . اسراء / ۶۰. - -: ما آنان را بیم می دهیم ولی جز بر طغیان بیشتر آنها نمی افزاید).

**[ترجمه]

«۳۲»

شی، تفسیر العیاشی (۸)عَنْ یُونُسَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَشَلِّ، قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ: (وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْیَا الَّتِی أَرَیْناکَ إِلَّا فِتْنَهً لِلنَّاسِ ...) الْآیَاتِ (۹)، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ نَامَ فَرَأَی أَنَّ بَنِی أُمَیَّهَ یَصْعَدُونَ الْمَنَابِرَ، فَکُلَّمَا صَعِدَ مِنْهُمْ رَجُلٌ رَأَی رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ الذِّلَّهَ وَ الْمَسْکَنَهَ، فَاسْتَیْقَظَ جَزُوعاً مِنْ

۱- تفسیر العیّاشیّ ۲- ۲۹۸ حدیث ۹۹.

۲- الإسراء: ۶۰.

۳- و أورده صاحب تفسیر البرهان ۲- ۴۲۵، و الصّافی ۱- ۹۷۵.

۴- تفسیر العیّاشیّ ۲- ۲۹۸ حدیث ۱۰۰.

۵- الإسراء: ۶۰.

۶- الإسراء: ۶۰.

۷- الإسراء: ۶۰.

۸- تفسیر العیّاشیّ ۲- ۲۹۸ حدیث ۱۰۱.

۹- الإسراء: ۶۰، و فی المصدر: الآیه.

ذَلِکَ، وَ کَانَ الَّذِینَ رَآهُمْ اثْنَیْ عَشَرَ رَجُلًا مِنْ بَنِی أُمَیَّهَ، فَأَتَاهُ جَبْرَئِیلُ عَلَیْهِ السَّلَامُ بِهَذِهِ الْآیَهِ، ثُمَّ قَالَ جَبْرَئِیلُ: إِنَّ بَنِی أُمَیَّهَ لَا یَمْلِکُونَ شَیْئاً إِلَّا مَلَکَ أَهْلُ الْبَیْتِ ضِعْفَیْهِ (۱)

lt;meta info=". تفسیر العیاشی - . تفسیر عیاشی ۲ : ۲۹۸، الحدیث ۱۰۱ - : از یونس به نقل از عبدالرحمن الأشل روایت شده است که گوید : از ایشان درباره ی همین آیه (وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْیَا الَّتِی أَرَیْناکَ إِلَّا فِتْنَهً لِلنَّاسِ ...) - [۴] . إسراء/ ۶۰ - -: و آن رؤیایی را که به تو نمایاندیم جز برای آزمایش مردم قرار ندادیم)، پرسیدم پس فرمود : پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم در خواب دید که بنی امیه از منبرها بالا می روند و هر گاه که یکی از آنها بالای منبر می رود ذلت و بیچارگی را به چشم خود می دید. سپس در این هنگام با اضطراب از خواب بیدار شد و

ص: ۵۲۷

مردانی که پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم در خواب دیده بود دوازده مرد از بنی امیه بودند و در این میان جبرئیل نازل شد و این آیه را برای پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم خواند و گفت : بنی امیه چیزی به دست نمی آورند مگر آنکه اهل بیت دو چندان آنرا حاصل نمایند.

**[ترجمه]

بیان

لعلّ التخصیص بالاثنی عشر لعدم (۲)الاعتناء بشأن بعضهم ممّن کان ملکه قلیلا، و کان أقلّ ضررا علی المسلمین کمعاویه بن یزید و مروان بن محمد لأنّهم کانوا أکثر من اثنی عشر، إذ (۳)کان أوّل ملوکهم عثمان، ثم معاویه، ثم یزید بن معاویه، ثم معاویه بن یزید، ثم مروان بن الحکم، ثم عبد الملک بن مروان، ثم الولید بن عبد الملک، ثم سلیمان بن عبد الملک، ثم عمر بن عبد العزیز، ثم یزید بن عبد الملک، ثم هشام بن عبد الملک، ثم الولید بن یزید بن عبد الملک، ثم یزید بن الولید الناقص، ثم إبراهیم بن الولید بن عبد الملک، ثم مروان بن محمد.

**[ترجمه]در اینجا شاید به این دلیل دوازده نفر گفته شده است که بعضی از خلفای بنی امیه بسیار اندک حکومت کردند و ضرر کمی به مسلمین زدند مثل معاویه بن یزید و مروان بن محمد، زیرا که ایشان بیش از این تعداد بودند که اولین آنها عثمان سپس به ترتیب معاویه، یزید بن معاویه، معاویه بن یزید، مروان بن حکم، عبدالملک بن مروان، ولید بن عبدالملک، سلیمان بن عبدالملک، عمر بن عبدالعزیر، یزید بن عبدالملک، هشام بن عبدالملک، ولید بن یزید بن عبدالملک، یزید بن ولید ناقص، ابراهیم بن ولید بن عبدالملک و مروان بن محمد است.

**[ترجمه]

«۳۳»

شی، تفسیر العیاشی (۴)عَنْ زُرَارَهَ، قَالَ: کَانَ یُوسُفُ بْنُ (۵)الْحَجَّاجِ صَدِیقاً لِعَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ عَلَیْهِمَا السَّلَامُ، وَ أَنَّهُ دَخَلَ عَلَی امْرَأَتِهِ فَأَرَادَ أَنْ یَضُمَّهَا أَعْنِی أُمَّ الْحَجَّاجِ-، قَالَ: فَقَالَتْ (۶)لَهُ: (۷)إِنَّمَا عَهِدُکَ بِذَاکَ السَّاعَهَ. قَالَ: فَأَتَی عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ عَلَیْهِ السَّلَامُ فَأَخْبَرَهُ، فَأَمَرَهُ أَنْ یُمْسِکَ عَنْهَا، فَأَمْسَکَ عَنْهَا، فَوَلَدَتْ

۱- و جاء فی تفسیر الصّافی ۱- ۹۷۵ [۳- ۲۰۰]، و تفسیر البرهان ۲- ۴۲۵، و الکلمه الأخیره مشوّشه فی س.

۲- فی س: عدم.

۳- فی س: إذا.

۴- تفسیر العیّاشیّ ۲- ۲۹۹ حدیث ۱۰۳.

۵- فی المصدر: أبو الحجّاج، و جاء فی س علیها رمز نسخه بدل.

۶- فی س: فقال.

۷- فی المصدر زیاده: أ لیس.

بِالْحَجَّاجِ وَ هُوَ ابْنُ شَيْطَانِ ذِی الرَّدْهَهِ (۱)

**[ترجمه]تفسیر العیاشی - تفسیر عیاشی، ۲ : ۲۹۹، الحدیث ۱۰۳ - : زراره گوید: یوسف بن الحجاج با امام علی بن حسین علیه السلام دوست صمیمی بود و روزی به نزد همسر خود ام الحجاج رفت و خواست که او را در آغوش گیرد که همسرش به او گفت ساعتی نگذشته که در این حال بودیم. پس در این هنگام علی بن حسین علیه السلام آمد و یوسف او را از ماجرا باخبر کرد و امام علیه السلام امر کرد که همسرش را به حال خود بگذارد و یوسف نیز این کار را کرد.

ص: ۵۲۸

پس از مدتی فرزندی به دنیا آمد که همان حجاج بود فرزندی که در واقع پسر شیطان پلید بود.

**[ترجمه]

بیان

إنّما عهدک (۲)بذلک .. أی بالجماع، و إنّما قالت ذلک لأنّ الشیطان کان قد أتاها قبل ذلک بصوره یوسف، و شیطان الردهه وقع فی کلام أمیر المؤمنین علیه السلام فی مواضع.

**[ترجمه]این جمله که همسر یوسف گفت: همین الآن در این حال بودیم، منظور همان همبستری و نزدیکی است و به این دلیل این جمله را گفت که شیطان خود را به صورت یوسف درآورده و با همسرش همبستر شده بود، که از این همبستری حجاج به دنیا آمد و از اینرو است که امیرالمؤمنین علیه السلام بارها در کلامشان به \\"شیطان اندرونی\\" اشاره می کنند.

**[ترجمه]

«۳۴»

قب (۳)حَدَّثَنِی ابْنُ کَادِشٍ فِی تَکْذِیبِ الْعِصَابَهِ الْعَلَوِیَّهِ فِی ادِّعَائِهِمُ الْإِمَامَهَ النَّبَوِیَّهَ: أَنَّ النَّبِیَّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ رَأَی الْعَبَّاسَ فِی ثَوْبَیْنِ أَبْیَضَیْنِ، فَقَالَ: إِنَّهُ لَأَبْیَضُ الثَّوْبَیْنِ، وَ هَذَا جَبْرَئِیلُ یُخْبِرُنِی أَنَّ وُلْدَهُ یَلْبَسُونَ السَّوَادَ.

عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ فِی کِتَابِ صِفِّینَ: أَنَّهُ نَشَرَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ فِی یَوْمِ صِفِّینَ رَایَهً سَوْدَاءَ .. الْخَبَرَ.

وَ فِی أَخْبَارِ دِمَشْقَ: عَنْ أَبِی الْحُسَیْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الرَّازِیِّ، قَالَ ثَوْبَانُ: قَالَ النَّبِیُّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: یَکُونُ لِبَنِی الْعَبَّاسِ رَایَتَانِ مَرْکَزُهُمَا کُفْرٌ وَ أَعْلَاهُمَا ضَلَالَهٌ، إِنْ أَدْرَکْتَهُمَا (۴)یَا ثَوْبَانُ فَلَا تَسْتَظِلَّ بِظِلِّهِمَا (۵)

أُبَیُّ بْنُ کَعْبٍ: أَوَّلُ الرَّایَاتِ السُّودِ نَصْرٌ، وَ أَوْسَطُهَا غَدْرٌ، وَ آخِرُهَا کُفْرٌ، فَمَنْ أَعَانَهُمْ کَانَ کَمَنْ أَعَانَ فِرْعَوْنَ عَلَی مُوسَی.

تَارِیخُ بَغْدَادَ: قَالَ أَبُو هُرَیْرَهَ: قَالَ النَّبِیُّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: إِذَا أَقْبَلَتِ الرَّایَاتُ السُّودُ مِنْ قِبَلِ الْمَشْرِقِ فَإِنَّ أَوَّلَهَا فِتْنَهٌ، وَ أَوْسَطَهَا

هَرْجٌ، وَ آخِرَهَا ضَلَالَةٌ.

أَخْبَارُ دِمَشْقَ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَبُو أُمَامَةَ فِي خَبَرٍ: أَوَّلُهَا

ص: ۵۲۹

۱- و جاء فی تفسیر البرهان ۲- ۴۲۶.

۲- فی ک: عهد- بلا ضمیر-.

۳- المناقب لابن شهرآشوب ۳- ۳۰۰.

۴- فی س: أدرکتها، و وضع علیها: کذا، و جاءت فی المصدر کذلک.

۵- فی س: بظلّها، و وضع علیها: کذا، و جاءت فی المصدر کذلک.

مَنْشُورٌ، وَ آخِرُهَا مَثْبُورٌ (۱)

تَارِيخُ الطَّبَرِيِّ: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ الْإِمَامَ أَنْفَذَ إِلَى أَبِي مُسْلِمٍ لِوَاءَ النُّصْرَةِ وَ ظِلَّ السَّحَابِ، وَ كَانَ أَبْيَضَ، طُولُهُ أَرْبَعَةَ عَشَرَ ذِرَاعاً (۲)، مَكْتُوبٌ عَلَيْهَا بِالْحِبْرِ: (أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَ إِنَّ اللَّهَ عَلى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ) (۳)، فَأَمَرَ أَبُو مُسْلِمٍ غُلَامَهُ أَرْقَمَ أَنْ يَتَحَوَّلَ بِكُلِّ لَوْنٍ مِنَ الثِّيَابِ، فَلَمَّا لَبِسَ السَّوَادَ قَالَ: مَعَهُ هَيْبَةٌ، فَاخْتَارَهُ خِلَافاً لِبَنِي أُمَيَّةَ وَ هَيْبَةً لِلنَّاظِرِ، وَ كَانُوا يَقُولُونَ: هَذَا السَّوَادُ حِدَادُ آلِ مُحَمَّدٍ، وَ شُهَدَاءِ كَرْبَلَاءَ، وَ زَيْدٍ وَ يَحْيَى.

**[ترجمه]المناقب - . المناقب اثر ابن شهرآشوب ۳: ۳۰۰ - : ابن كادش در تلاش برای باطل خواندن عقيده گروه علويان مبنی بر امامت پيوسته به نبوت گويد: پيامبر صلّی الله عليه و آله و سلم عباس را ديد كه لباس های سفيدی پوشيده و فرمود: اين عباس هميشه لباس سفيد می پوشد و اما جبرئيل به من خبر داده كه فرزندان ابن عباس سياه خواهند پوشيد.

عبدالله بن حنبل در كتاب صفّين روايت كرده است كه عمرو عاص در روز نبرد صفين پرچم سياهی را باز نمود .. تا پايان اين روايت .

و در اخبار دمشق: از ابوالحسين محمد بن عبدالله رازی به نقل از ثوبان به نقل از پيامبر صلّی الله عليه و آله و سلم روايت شده است كه فرمود: بنی عباس دو پرچم دارند كه وسط اين پرچم ها كفر و بالای آنها گمراهی است و اگر تو با اين پرچم ها برخورد كردی، هيچگاه به زير سايه آن مرو.

از اُبَی بن كعب به نقل از پيامبر صلّی الله عليه و آله و سلم روايت شده است كه فرمود : نخستين پرچمهای سياه، پرچم ياری و پرچمهای ميانه، پرچم خيانت و آخرين آنها، پرچم كفر هستند و هركس به آنها كمك كند همانند كسی است كه به فرعون در برابر موسی كمك كرده است.

تاريخ بغداد: ابوهريره به نقل از پيامبر صلّی الله عليه و آله و سلم روايت كرده است كه فرمود: زمانی كه پرچم های سياه از سمت شرق بر افراشته شوند پس در اين هنگام بدانيد كه نخستين اين پرچم ها، فتنه و ميانه آنها، هرج و مرج و بی ثباتی و آخرين آنها، گمراهی است.

اخبار دمشق: ابو امامه در حديثی از پيامبر صلّی الله عليه و آله و سلم روايت كرده است كه فرمود:

ص: ۵۲۹

ابتدا اين پرچمها افراشته می گردد و در همه جا پخش می شوند ولی در پايان نابود می گردند.

تاريخ طبری: ابراهيم امام به نشانه ياری رساندن برای ابو مسلم پرچمی و علمی سايبان گون فرستاد كه سفيد رنگ و اندازه آن چهارده ذراع بود و بر روی آن با جوهر اين آيه شريفه(أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَ إِنَّ اللَّهَ عَلى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ) - . الحجّ/ ۳۹ - -: به كسانی كه جنگ بر آنان تحميل شده رخصت [جهاد] داده شده است چرا كه مورد ظلم قرار گرفته اند و البته خدا بر پيروزی آنان سخت تواناست)، نوشته شده بود و ابو مسلم به غلامش ارقم دستور داد تا از هر رنگی يكدست لباس بپوشد و

چون وی رنگ سیاه پوشید، ابومسلم گفت : این رنگ هیبتی دارد. سپس این رنگ برگزید تا هم مخالف رنگ لباس بنی امیه باشد و هم در نگاه بیننده هیبت افزا باشد .

و می گفتند: این رنگ سیاه در عزای خاندان محمد، و شهدای کربلا و زید و یحیی است.

**[ترجمه]

«۳۵»

نی (۴)عَلِیُّ بْنُ أَحْمَدَ، عَنْ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَی، عَنِ الْبَرْقِیِّ، عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِیهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (۵)، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: لَا بُدَّ مِنْ وَیْلٍ لِوُلْدِی مِنْ وُلْدِکَ (۶)، وَ وَیْلٌ لِوُلْدِکَ مِنْ وُلْدِی!. فَقَالَ: یَا رَسُولَ اللَّهِ (۷)أَ فَلَا أَجُبُّ نَفْسِی؟. فَقَالَ لِی: عِلْمُ اللَّهِ قَدْ مَضَی وَ الْأُمُورُ بِیَدِ اللَّهِ، وَ إِنَّ الْأَمْرَ فِی وُلْدِی (۸)

**[ترجمه]الغیبه النعمانی - . الغیبه، النعمانی، ۲۴۸ - : از علی بن احمد با سندی به نقل از ابن عباس روایت شده است که پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم بدو فرمود: ای ابن عباس در آینده از سوی فرزندان تو مصیبت بسیار زیادی به فرزندانم می رسد و از سوی فرزندان من فرزندانت را ویل و مصیبت خواهد رسید. سپس ابن عباس گفت: ای رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم آیا می خواهید خود را از مردانگی ساقط کنم؟ فرمود: علم خداوند پیش از این تقدیر نموده و همه کارها به دست اوست و این حوادث هم در حق فرزندان من خواهد بود.

**[ترجمه]

«۳۶»

نی (۹)مُحَمَّدُ بْنُ هَمَّامٍ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مَابُنْدَادَ (۱۰)، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هِلَالٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ فَضَّالٍ، عَنْ سُفْیَانَ بْنِ إِبْرَاهِیمَ الْحِمْیَرِیِّ (۱۱)، عَنْ أَبِیهِ،

۱- فی س: مبثور.

۲- فی المناقب: زرّاعا، و هو غلط.

۳- الحجّ: ۳۹.

۴- کتاب الغیبه للنّعمانیّ: ۲۴۸ حدیث ۲، بتفصیل فی السّند.

۵- فی المصدر زیاده: قال، و هو الظّاهر.

۶- جاءت العباره فی المصدر هکذا: لأبی: یا عبّاس! ویل لذرّیّتی من ولدک.

۷- فی المصدر زیاده: أجتنب النّساء، أو قال: ..

۸- و العباره فی الغیبه هکذا: قال: إن علم اللّه عزّ و جلّ قد مضی، و الأمور بیده، و إنّ الأمر سیکون فی ولده.

۹- الغیبه للنّعمانیّ: ۲۴۹- ۲۵۰ حدیث ۴، بتفصیل فی الإسناد.

۱۰- فی المصدر: مابنداذ.

۱۱- فی الغیبه: الجریریّ.

عَنْ أَبِی صَادِقٍ، عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ، أَنَّهُ قَالَ: مُلْکُ بَنِی الْعَبَّاسِ عُسْرٌ عُسْرٌ لَیسَ فِیهِ یُسْرٌ، تَمْتَدُّ فِیهِ دَوْلَتُهُمْ (۱)، لَو اجْتَمَعَ عَلَیْهِمُ التُّرْکُ وَ الدَّیْلَمُ وَ السِّنْدُ وَ الْهِنْدُ لَمْ یُزِیلُوهُمْ (۲)، وَ لَا یَزَالُونَ یَتَمَرَّغُونَ وَ یَتَنَعَّمُونَ (۳)فِی غَضَارَةٍ مِنْ مُلْکِهِمْ حَتَّی یَشِذَّ (۴)عَنْهُمْ مَوَالِیهِمْ وَ أَصْحَابُ أَلْوِیَتِهِمْ (۵)، وَ یُسَلِّطَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ عِلْجاً یَخْرُجُ مِنْ حَیْثُ بَدَأَ مُلْکُهُمْ، لَا یَمُرُّ بِمَدِینَةٍ إِلَّا فَتَحَهَا، وَ لَا تُرْفَعُ لَهُ رَایَةٌ إِلَّا هَدَّهَا، وَ لَا نِعْمَةٌ إِلَّا أَزَالَهَا، الْوَیْلُ لِمَنْ نَاوَاهُ، فَلَا یَزَالُ کَذَلِکَ حَتَّی یَظْفَرَ وَ یُدْفَعَ (۶)إِلَی رَجُلٍ مِنْ عِتْرَتِی یَقُولُ بِالْحَقِّ وَ یَعْمَلُ بِهِ.

قال النعمانی: یقول أهل اللغه: العلج: الکافر، و العلج: الجافی فی الخلقه، و العلج: اللئیم، و العلج: الشدید فی أمره.

و قال أمیر المؤمنین علیّ (۷)علیه السلام لرجلین کانا عنده: إنّکما علجان فعالجا عن (۸)دینکما.

، و کانا من العرب.

**[ترجمه]الغیبه النعمانی - . الغیبه، النعمانی، ۲۴۹- ۲۵۰ - : از محمد بن همام با سندی

ص: ۵۳۰

به نقل از امیرالمؤنین علیه السلام روایت شده است که فرمود: فرمانروایی بنی عباس بسیار تحمل ناشدنی و ظالمانه خواهد بود و هیچ آسانی در آن وجود نخواهد داشت و حکومتشان در این ظلم استمرار خواهد یافت و اگر ترکان و سندیان و هندیان و دیلمیان هم با هم متحد شوند نمی توانند آنها را از بین ببرند و همچنان در نعمت غوطه ورند و از فراوانی نعمت های پادشاهی شان برخوردارند تا اینکه طرفداران ایشان از آنها جدا شده و پرچمداران ایشان را ترک می کنند. سپس خداوند مرد غول‌پیکر خشنی را بر آنان چیره می سازد که از همانسو که حکومت آنان آغاز شد ظهور می کند و از هر شهری که می گذرد آن را فتح می نماید و هر پرچمی که برافراشته می شود نابود می کند و همه ی نعمت ها را از بین می برد و وای بر کسی که با او به دشمنی برخیزد و این وضعیت همچنان ادامه می یابد تا اینکه کسی بر ایشان پیروز گردد و حکومت را در اختیار مردی از فرزندان من که حق می گوید و به حق عمل می کند، قرار دهد.

النعمانی گوید: لفظ علج بمعنی کافر یا درشت و زمخت پیکر و یا فرومایه و یا خشن و تندخو می باشد و روزی امیرالمؤمنین علی علیه السلام به دو مردی که کنارش ایستاده بودند فرمود: شما دو نفر عِلج (نیرومند و درشت پیکر) هستید پس بروید و به دینتان رسیدگی کنید و آندو عرب نژاد بودند.

ص: ۵۳۱

**[ترجمه]

بیان

قَالَ فِی النِّهَایَهِ (۹)،

فِی (۱۰) حَدِیثِ عَلِیٍّ (علیه السلام): «أَنَّهُ بَعَثَ رَجُلَیْنِ فِی وَجْهٍ وَ قَالَ:

إِنَّکُمَا عِلْجَانِ فَعَالِجَا عَنْ دِینِکُمَا».

العلج: الرّجل القویّ الضّخم، و عالجا .. أی

ص: ۵۳۱

۱- لا یوجد فی المصدر من قوله: عسر عسر .. إلی هنا، و فیه: یسر لا عسر فیه، و جاء فی س: عشر عشر، و هو غلط، کما حذفت منه: فیه.

۲- فی الغیبه بدلا من: لم یزیلوهم: و البربر و الطّیلسان لن یزیلوه.

۳- لا یوجد فی المصدر: یتمرّغون و یتنعّمون.

۴- فی ک: یشد.

۵- فی المصدر: دولتهم، و ما هنا جاء نسخه هناک.

۶- فی الغیبه زیاده: بظفره.

۷- فی المصدر زیاده: بن أبی طالب.

۸- فی المصدر العباره: تعالجان غیبه عن.

۹- النّهایه ۳- ۲۸۶، و بلفظه فی لسان العرب ۲- ۳۲۶- ۳۲۷.

۱۰- فی المصدر: منه، بدلا من: فی.

مارسا العمل الّذی ندبتکما إلیه و اعملا به. و قال: العلج: الرّجل من کفّار العجم و غیرهم.

و فی القاموس (۱)العلج بالکسر-: العیر ..، و حمار الوحش السّمین القویّ، و الرّغیف الغلیظ الحرف و الرّجل من کفّار العجم .. و رجل علج ککتف و صرد و سکّر (۲)شدید صریع معالج للأمور. انتهی.

و لعلّه رحمه اللّه إنّما ذکر هـذه المعانی لاستبعاد أن یکون من یأخـذ الحقّ منهم و یعطی صاحب الحقّ من الکفّار، و کان ذلک قبل انقراض دولتهم، و الآن ظهر أنّ من استأصلهم کان هلاکو، و کان من الکفّار.

و أمّا قوله علیه السلام یـدفع فعلی البناء للمجهول- .. أی ثم یـدفع إلی القائم علیه السلام و لو بعد حین، و یحتمل أن یکون من الأخبار البدائیه.

**[ترجمه]الکافی - . کافی ۵ : ۵۶۴، حدیث ۳۵ - : شماری از راویان از البرقی با سندی به نقل از امام صادق علیه السلام روایت کرده اند که فرمود: خداوند شهوت را از مردان بنی امیه برداشت و به زنان بنی امیه داد و درست همین کار را با پیروان آنها کرد و از زنان بنی هاشم شهوت را گرفت و به مردان بنی هاشم داد و همین کار را هم با پیروانشان کرد.

**[ترجمه]

«۳۷»

کا (۳)الْعِدَّهُ، عَنِ الْبَرْقِیِّ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِیسَی، عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ رَفَعَهُ، عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ نَزَعَ الشَّهْوَهَ مِنْ رِجَالِ بَنِی أُمَیَّهَ وَ جَعَلَهَا فِی نِسَائِهِمْ وَ کَذَلِکَ فَعَلَ بِشِیعَتِهِمْ، وَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ نَزَعَ الشَّهْوَهَ مِنْ نِسَاءِ بَنِی هَاشِمٍ وَ جَعَلَهَا فِی رِجَالِهِمْ، وَ کَذَلِکَ فَعَلَ بِشِیعَتِهِمْ.

**[ترجمه]الکافی - . کافی ۸ : ۲۳۸، حدیث ۳۲۳ - :

از حسین بن محمد با سندی به نقل از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم از خانه اش خارج شد ومروان و پدرش را دید که به سخنانش گوش می کردند پس به آن دو گفت: وزغ وزغ زاده. و امام صادق علیه السلام گوید: و از آن روز بود که مردمان دیدند وزغها برای شنیدن سخنان مردم فال گوش می ایستادند.

ص: ۵۳۲

**[ترجمه]

«۳۸»

کا (۴)الْحُسَیْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْمُعَلَّی، عَنِ الْوَشَّاءِ، عَنْ أَبَانٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ

السَّلَامُ يَقُولُ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مِنْ حُجْرَتِهِ وَ مَرْوَانُ وَ أَبُوهُ يَسْتَمِعَانِ إِلَى حَدِيثِهِ، فَقَالَ لَهُ: الْوَزَغُ بْنُ الْوَزَغِ. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: فَمِنْ يَوْمِئِذٍ يَرَوْنَ أَنَّ الْوَزَغَ يَسْمَعُ الْحَدِيثَ.

۱- القاموس ۱- ۲۰۰، و بنصّه فی لسان العرب ۲- ۳۲۶- ۳۲۷.

۲- فی المصدر: خلّر.

۳- الکافی ۵- ۵۶۴ حدیث ۳۵، مع تفصیل فی الإسناد. و تقدیم و تأخیر.

۴- الکافی- الرّوضه- ۸- ۲۳۸ حدیث ۳۲۳، مع تفصیل فی الإسناد.

**[ترجمه]الکافی - . الکافی ۸ : ۲۳۸، حدیث ۳۲۴ - :از أبان به نقل از زراره به نقل از امام باقر علیه السلام روایت شده است که گوید : زمانی که مروان به دنیا آمد او را نزد پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم آوردند تا برای او دعا کند و پیامبر نیز او را نزد عایشه فرستاد تا برایش دعا کند و زمانی که عایشه به کودک نزدیک شد، گفت : این وزغ وزغ زاده را از خانه من بیرون ببرید. زراره گوید: و من نمی دانم جز اینکه وی گفت: و او را نفرین نمود.

**[ترجمه]

«۳۹»

کا (۱)بِالْإِسْنَادِ الْمُتَقَدِّمِ، عَنْ أَبَانٍ، عَنْ زُرَارَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: لَمَّا وُلِدَ مَرْوَانُ عَرَضُوا بِهِ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَنْ يَدْعُوَ لَهُ، فَأَرْسَلُوا بِهِ إِلَى عَائِشَةَ لِيَدْعُوَ لَهُ، فَلَمَّا قَرَّبَتْهُ مِنْهُ، قَالَ: أَخْرِجُوا عَنِّي الْوَزَغَ بْنَ الْوَزَغِ. قَالَ زُرَارَةُ: وَ لَا أَعْلَمُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: وَ لَعَنَهُ.

**[ترجمه]الکافی - . الکافی- الرّوضه- ۸: ۲۳۹ حدیث ۳۲۵ - : از أبان به نقل از عبدالرحمن بن أبی عبدالله به نقل از أبی عباس مکی روایت شده است که گوید : از امام باقر علیه السلام شنیدم که فرمود: روزی عمر، امام علی علیه السلام را دید و به او گفت : تو هستی که این آیه را: (بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ) - . القلم/ ۶ - -: [که] کدام یک از شما دستخوش جنونید)، برای تعرض و گوشه کنایه زدن به من و رفیقم می خوانی؟

امام فرمود: آیا می خواهی تو را از آیه ای که در حق بنی امیه نازل شده با خبر سازم؟ این است آن آیه: (فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَ تُقَطِّعُوا أَرْحامَكُمْ) - . محمد /۲۲ -

-: پس [ای منافقان] آیا امید بستید که [یا سرپرست مردم شدید] در [روی] زمین فساد کنید و خویشاوندیهای خود را از هم بگسلید). عمر گفت :دروغ می گویی، بنی امیه نسبت به خویشاوندیشان با پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم از تو پایبندترند ولی تو همچنان کینه ی بنی امیه و بنی تیمم وبنی عدی را در دل داری .

**[ترجمه]

«۴۰»

کا (۲)بِالْإِسْنَادِ عَنْ أَبَانٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ الْمَكِّيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: إِنَّ عُمَرَ لَقِيَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ: أَنْتَ الَّذِي تَقْرَأُ هَذِهِ الْآيَةَ: (بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ) (۳)تَعَرُّضاً بِي وَ بِصَاحِبِي؟!. قَالَ: أَ فَلَا أُخْبِرُكَ بِآيَةٍ نَزَلَتْ فِي بَنِي أُمَيَّةَ: (فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَ تُقَطِّعُوا أَرْحامَكُمْ) (۴)فَقَالَ: كَذَبْتَ، بَنُو أُمَيَّةَ أَوْصَلُ لِلرَّحِمِ مِنْكَ، وَ لَكِنَّكَ أَبَيْتَ إِلَّا عَدَاوَةً لِبَنِي تَيْمٍ وَ عَدِيٍّ وَ بَنِي أُمَيَّةَ (۵)

**[ترجمه]الکافی - . کافی ۸ : ۳۴۱، حدیث ۵۳۸ - : از محمد بن یحیی با سندی به نقل از زراره روایت شده است که گوید :

امام باقر علیه السـلام در مسجد الحرام بود که اسم بنی امیه آورده شد و بعضی از همراهان امام باقر علیه السلام به او گفتند که ما امیدواریم شما با بنی امیه دوستی کنید و خداوند عز و جل این امر را به دست شما آغاز گرداند. امام باقر علیه السلام فرمود: من دوست آنان نیستم و به هیچ عنوان نیز دوست ندارم که رفیق و همراه آنان باشم چرا که اصحاب بنی امیه زنازادگان هستند و خداوند تبارک و تعالی از زمان خلق آسمان ها و زمین

ص: ۵۳۳

هیچ دوره و سالیانی را کوتاه تر از دوره ی آنان نیافرید و خداوند فرشته ای را که فلک دردست اوست را دستور می فرماید تا روزگار را شتابان سپری گرداند.

**[ترجمه]

«۴۱»

کا (۶)مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَبِي عِيسَى (۷)وَ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ جَمِيعاً، عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَدِيدٍ، عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ، عَنْ زُرَارَةَ، قَالَ: كَانَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَذَكَرَ بَنِي أُمَيَّةَ وَ دَوْلَتَهُمْ، فَقَالَ (۸)لَهُ بَعْضُ أَصْحَابِهِ: إِنَّمَا نَرْجُو أَنْ تَكُونَ صَاحِبَهُمْ وَ أَنْ يُظْهِرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ هَذَا الْأَمْرَ عَلَى يَدِكَ (۹)فَقَالَ: مَا أَنَا بِصَاحِبِهِمْ وَ لَا يَسُرُّنِي أَنْ أَكُونَ صَاحِبَهُمْ، إِنَّ أَصْحَابَهُمْ أَوْلَادُ الزِّنَا، إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لَمْ يَخْلُقْ مُنْذُ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ

ص: ۵۳۳

۱- الکافی- الرّوضه- ۸- ۲۳۸ حدیث ۳۲۴، مع تفصیل فی الإسناد.

۲- الکافی- الرّوضه- ۸- ۲۳۹ حدیث ۳۲۵، مع تفصیل فی الإسناد.

۳- القلم: ۶.

۴- محمّد صلی الله علیه و آله: ۲۲.

۵- و جاءت أیضا فی الرّوضه من الکافی ۸- ۱۰۳ حدیث ۷۶.

۶- الکافی- الرّوضه- ۸- ۳۴۱ حدیث ۵۳۸، مع تفصیل فی الإسناد، و قلیل من الاختلاف.

۷- فی المصدر: ابن عیسی.

۸- فی ک: و قال.

۹- فی الکافی: یدیک.

سِنِينَ وَ لَا أَيَّاماً أَقْصَرَ مِنْ سِنِيهِمْ وَ أَيَّامِهِمْ، إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَأْمُرُ الْمَلَكَ الَّذِی فِی یَدِهِ الْفَلَكَ فَیَطْوِیهِ طَیّاً.

**[ترجمه]الکافی - . الکافی ۸ : ۳۴۱- ۳۴۲، حدیث ۵۳۹ - : حماد بن عثمان از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمودند: فرزندان مرداس چنانند که هرکس به آنها نزدیک شود او را تکفیر می کنند، هر کس از آنها دوری جوید او را تنگدست میکنند و هرکس با آنها دشمنی ورزد او را می کشند و هر کس در برابر آنان قد علم کند و استقلال یابد او را به زیر می کشند و هر کس از دست آنها فرار کند او را دستگیر می کنندو این وضعیت ادامه پیدا خواهد کرد تا اینکه حکومتشان به سر آید.

**[ترجمه]

«۴۲»

کا (۱)عَلِیٌّ، عَنْ أَبِیهِ، عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: وُلْدُ الْمِرْدَاسِ مَنْ تَقَرَّبَ مِنْهُمْ أَكْفَرُوهُ، وَ مَنْ تَبَاعَدَ مِنْهُمْ أَفْقَرُوهُ، وَ مَنْ نَاوَاهُمْ قَتَلُوهُ، وَ مَنْ تَحَصَّنَ مِنْهُمْ أَنْزَلُوهُ، وَ مَنْ هَرَبَ مِنْهُمْ أَدْرَكُوهُ حَتَّى يَنْقَضِيَ (۲)دَوْلَتُهُمْ.

**[ترجمه]در کتاب النهایه - . النهایه، ۳ : ۲۸۶ - درباره ی این حدیث از امام علی علیه السلام گفته شده است : امام علیه السلام دو نفر را برای انجام کاری گسیل داشت و به آنها گفت : شما علج (نیرومند) هستید پس نسبت به آن کاری که امر شده اید اقدام نمایید.

العلج: مرد قوی درشت پیکر و عالجا : یعنی به کاری که شما را برای آن فرستادم مشغول شوید و آنرا انجام دهید .

و گوید علج بمعنی مردی از کافران عجم و غیر ایشان را گویند. و در القاموس - . القاموس ۱- ۲۰۰، و به همین متن در لسان العرب ۲- ۳۲۶- ۳۲۷. - علج بمعنی شتر و یا گور خر فربه و قوی هیکل است و یا گرده نان که لبه های ضخیم دارد و یا مرد کافر عجمی آمده است.

و مرد علج بر وزن کتِف و صَرِد و سُکّر بمعنی انسان پر حرارت و شدت و فروافکنده {باید سریع باشد بمعنی شتابان و تیزدست} و کاردان در انجام امور. پایان.

شاید نعمانی (ره) این معانی را به این دلیل گفته تا اظهار نماید بعید است کسی که حکومت را از آنها می گیرد و به صاحب اصلی آن باز پس میدهد از کفار باشد و این سخن قبل از انقراض سلسله بنی عباس بود ولی ما امروز می دانیم کسی که بنی عباس را ریشه کن کرد هلاکو خان مغول بود که از کفار به حساب می آید. و اینکه با استعمال فعل مجهول (یُدفَع) گوید تا آنکه حکومت در اختیار مردی از خاندان من قرار گیرد منظور حضرت قائم علیه السلام است هر چند که این امر پس از یک مدتی انجام گیرد و احتمالاً این از جمله اخبار و روایات اولیه ی امام علیه السلام می باشد.

**[ترجمه]

بیان

التعبیر عن ولد العباس بولد (۳)مرداس کنایه بعیده لشدّه التقیه- لابن عباس بن مرداس، من الصحابه، فروعی لاشتراک الاسم بین العبّاسین.

أقول: قد مرّت الأخبار الکثیره فی لعن بنی أمیّه فی أبواب الآیات النازله فی الأئمّه علیهم السلام لا سیّما فی باب تأویل الإیمان بهم علیهم السلام و الشرک بأعدائهم (۴)، و تأویل آیه النور (۵)، و سیأتی فی خطبه أمیر المؤمنین علیه السلام بعد البیعه و سائر أبواب هذا المجلد (۶)، و فی باب احتجاج الحسن علیه السلام علی معاویه (۷)

ص: ۵۳۴

۱- الکافی- الرّوضه- ۸- ۳۴۱- ۳۴۲ حدیث ۵۳۹، بتفصیل فی الإسناد.

۲- فی المصدر: تنقضی.

۳- فی ک: بن.

۴- بحار الأنوار ۵۱- ۴۶.

۵- فی س جمله: و سیأتی تأویل آیه النور، و حذفت فی ک، و هو الظاهر. انظر: بحار الأنوار ۹- ۲۲۸ و ۲۳- ۲۰۷، ۳۶۳ و ۳۶۴ و ۵۱- ۴۸، و ۵۳- ۵۶.

۶- بحار الأنوار ۴۱- ۳۴۹.

۷- بحار الأنوار ۴۳- ۳۵۳، ۴۴- ۴۳. و انظر ما ذکره شیخنا الأمینی فی غدیره ۸- ۲۴۸- ۲۵۱ و ۲۸۸.

**[ترجمه]فرزندان مرداس که به جای فرزندان عباس آورده شده کنایه است که به دلیل تقیه به کار رفته چراکه عباس بن مرداس از صحابه بوده و چون در اسم به عباسی ها شباهت دارد اسم او در اینجا آورده شده است.

می گویم: احادیث بسیار زیادی در لعن بنی امیه در باب های « آیه های نازل شده در شأن اهل بیت»، بویژه در «تاویل ایمان به اهل بیت و شرک به دشمنان اهل بیت» و « تاویل آیه نور» آورده شد و باز هم احادیثی از این قبیل در خطبه ی امام علی علیه السلام که پس از بیعت با ایشان ایراد کرده اند و دیگر باب های این مجلد از کتاب - . بحارالأنوار ۴۱ : ۳۴۹ - و به ویژه باب احتجاج امام حسن علیه السلام در برابر معاویه - . بحارالأنوار ۴۳ : ۳۵۳ و ۴۴ : ۴۳ - آورده خواهد شد.

ص: ۵۳۴

**[ترجمه]

«۴۳»

مد (۱)مِنْ صَحِیحِ الْبُخَارِیِّ (۲)، عَنْ مُوسَی بْنِ إِسْمَاعِیلَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ یَحْیَی بْنِ سَعِیدٍ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: کُنْتُ جَالِساً مَعَ أَبِی هُرَیْرَهَ فِی مَسْجِدِ النَّبِیِّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] (۳)بِالْمَدِینَهِ وَ مَعَنَا مَرْوَانُ، قَالَ أَبُو هُرَیْرَهَ: سَمِعْتُ الصَّادِقَ الصِّدِّیقَ (۴)یَقُولُ: هَلَاکُ أُمَّتِی عَلَی یَدَیْ غِلْمَهِ قُرَیْشٍ (۵)فَقَالَ مَرْوَانُ: غِلْمَهٌ؟!.

فَقَالَ (۶)أَبُو هُرَیْرَهَ: لَوْ شِئْتُ أَنْ أَقُولَ بَنِی فُلَانٍ وَ بَنِی فُلَانٍ لَفَعَلْتُ (۷)، وَ کُنْتُ أَخْرُجُ مَعَ جَدِّی إِلَی بَنِی مَرْوَانَ حِینَ مُلِّکُوا الشَّامَ فَإِذَا (۸)رَآهُمْ غِلْمَانَ أَحْدَاثاً، قَالَ لَنَا:

عَسَی هَؤُلَاءِ أَنْ یَکُونُوا مِنْهُمْ!. قُلْتُ (۹)أَنْتَ أَعْلَمُ..

وَ مِنْ (۱۰)صَحِیحِ مُسْلِمٍ (۱۱)، عَنْ أَبِی بَکْرِ بْنِ أَبِی شَیْبَهَ، عَنْ شُعْبَهَ، عَنْ أَبِی التَّیَّاحِ (۱۲)، عَنْ أَبِی زُرْعَهَ، عَنْ أَبِی هُرَیْرَهَ، عَنِ النَّبِیِّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] ، قَالَ: یُهْلِکُ أُمَّتِی هَذَا الْحَیُّ مِنْ قُرَیْشٍ. قَالُوا: فَمَا (۱۳)تَأْمُرُنَا؟. قَالَ: لَوْ أَنَّ النَّاسَ اعْتَزَلُوهُمْ..

ص: ۵۳۵

۱- العمده لابن بطریق: ۴۶۹- ۴۷۰ حدیث ۸۱۴، مع اختلاف کبیر.

۲- صحیح البخاریّ- کتاب الفتن ۹- ۴۷.

۳- فی المصدر زیاده: یوما.

۴- فی العمده: المصدّق.

۵- فی المصدر: من قریش.

۶- فی العمده: مروان لعنه اللّه علیهم غلمه قال.

۷- فی المصدر زیاده: من بنی فلان و بنی فلان فعلت قال: ..

۸- فى المصدر: مع جدّى سعيد إلى الشّام حين هلك بنى مروان فإذا ..

۹- فى العمده: هؤلاء الّذين عناهم أبو هريره!. فقلت ..

۱۰- كما جاء فى العمده لابن بطريق: ۴۵۲- حديث ۹۴۱.

۱۱- صحيح مسلم- كتاب الفتن- ۸- ۱۸۶.

۱۲- فى المصدر: أبى التّيّاح.

۱۳- فى ك نسخه بدل: و ما.

وَ رَوَى مِنَ الْجَمْعِ بَيْنَ الصَّحِيحَيْنِ (۱)

مِثْلَهُ (۲)

lt;meta info=".عمـده ابن بطريق - . عمده، ابن بطريق :۴۶۹- ۴۷۰، حديث ۸۴۱ - : در صـحيح بخاری - . صحيح بخاری ۹ : ۴۷، كتاب الفتن - به نقل از عمر بن يحيى بن سـعيد به نقل از پـدربزرگش روايت شـده است كه گويـد:روزی در مسـجد النبی (ص) در كنار ابوهريره نشسـته بودم و مروان هم با ما بود. ابو هريره گفت: از راسـتگوترين (پيامبر) شنيدم كه گفت: امت من به دست جوانـك هـای قريش هلاـك خواهنـد شـد. در اين هنگـام مروان گفت : جوانكها؟! ابو هريره جواب داد: اگر می خواسـتم می توانسـتم بگويم بنی فلاـن و بنی فلاـن. و می افزايـد: و من با پـدر بزرگم آنگاه كه بنی مروان در شام به حكومت رسـيدند به نزد آنهـا در شام می رفتيم و گويـد كه ايشان را جوانانی كم سن و سال يافته بود. به ما گفت: چه بسا ممكن است اينها از همانها باشند! گفتم تو خود بهتر می دانی .

و در - . و نيز: العمده اثر ابن بطريق: ۴۵۲ حديث ۹۴۱ - صحيح مسلم - . صحيح مسلم ۸ : ۱۸۶، كتاب الفتن - با سندی به نقل از ابوهريره از پيـامبر صـلّی الله عليه و آله و سـلم روايت شـده است كه فرمود: اين شاخه از قبيله ی قريشـی امتم را نابود خواهد ساخت. پس مردم گفتنـد: اكنون چه دسـتور می فرماييد؟ گفت: كاش مردم از آن ها كناره می گرفتند. و در كتاب الجمع بين الصحيحين نيز حديثی شبيه به اين آمده است. - . و نيز : ابن بطريق در العمده: ۴۵۶ حديث ۹۵۴ -

ص: ۵۳۵

**[ترجمه]

«۴۴»

مد (۳)مِنْ تَفْسِيرِ الثَّعْلَبِيِّ، بِإِسْنَادِهِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ: (وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْناكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ) (۴)، قَالَ: أُرِيَ بَنِي أُمَيَّةَ عَلَى الْمَنَابِرِ فَسَاءَهُ ذَلِكَ، فَقِيلَ لَهُ: إِنَّهَا الدُّنْيَا يُعْطَوْنَهَا، فَنَزَلَ عَلَيْهِ: (إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ) قَالَ: بَلَاءً لِلنَّاسِ (۵)

وَ بِإِسْنَادِهِ أَيْضاً (۶)، عَنِ الْمُهَلَّبِيِّ (۷)، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] بَنِي أُمَيَّةَ يَنْزُونَ عَلَى مِنْبَرِهِ نَزْوَ الْقِرَدَةِ فَسَاءَهُ (۸)، فَمَا اسْتَجْمَعَ ضَاحِكاً حَتَّى مَاتَ، فَأَنْزَلَ (۹)اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِي ذَلِكَ: (وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْناكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَ الشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ) (۱۰)

**[ترجمه]عمـده ابن بطريق - . عمده، ابن بطريق: ۴۵۲، حديث ۹۴۲ - : در تفسـير ثعلبی به نقل از سـعيد بن مسيّب درباره ی اين آيه ی شـريفه (وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْناكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ) -: و آن رؤيايی را كه به تو نمايانـديم جز برای آزمايش مردم قرار نـداديم)، روايت شده است كه گويد : روزی پيامبر صـلّی الله عليه و آله و سـلم بنی اميه را در خواب ديد كه از منبرها بالا می رفتنـد پس ناراحت شـد و به او گفته شـد: لـذات دنيا به آنها داده می شود پس ادامه ی آيه بر پيامبر صـلّی الله عليه و آله و سلم نازل شد (إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ) و گفت: آزمونی برای مردم.

وی همچنین - . و نیز: العمده: ۴۵۳ حدیث ۹۴۳ - از سـهل بن سعد به نقل از پدرش روایت کرده است که گوید : پیامبر صلّی الله علیه و آله و سـلم بنی امیه را در خواب دیـد که همچون میمون از منبرش بالاـ می رونـد و از آن پس دیگر پیـامبر هیچگـاه خنـده ای از ته دل نکرد، تا اینکه وفات یافت.و پس از آن خواب، خداوند این آیه را نازل کرد (وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْیَا الَّتِی أَرَیْناکَ إِلَّا فِتْنَهً لِلنَّاسِ وَ الشَّجَرَهَ الْمَلْعُونَهَ فِی الْقُرْآن)-: و آن رؤیایی را که به تو نمایانـدیم و [نیز] آن درخت لعنت شده در قرآن را جز برای آزمایش مردم قرار ندادیم).

@۲. سطر از توضیح حذف شده است .

**[ترجمه]

بیان

قوله: فما استجمع ضاحکا .. أی لم یضحک ضحکا تامّا.

قال الطّیبی فی قوله: مستجمعا ضاحکا: المستجمع: المستجدّ للشی ء القاصد له، أی ضاحکا کلّ الضحک.

ص: ۵۳۶

۱- الجمع بین الصّحیحین للحمیدیّ، و لا نعلم بطبعه إلی الآن کما ذکرنا ذلک مکرّرا.

۲- کما ذکره ابن بطریق فی العمده: ۴۵۶ حدیث ۹۵۴.

۳- العمده: ۴۵۲ ذیل حدیث ۹۴۲.

۴- الإسراء: ۶۰.

۵- فی المصدر: یعطونها، فسری عنه. فتنه النّاس قال: بلاء النّاس. و قد أورده السّیوطیّ فی الدّرّ المنثور ۴- ۱۹۱، و غیره.

۶- کما فی العمده: ۴۵۳ حدیث ۹۴۳.

۷- فی المصدر: البهلی.

۸- فی العمده زیاده: ذلک.

۹- فی المصدر: و أنزل.

۱۰- الإسراء: ۶۰. أقول: رؤیـا رسول اللّه صـلّی اللّه علیه و آله لبنی أمیّه علی منبره جاء فی بحـار الأـنوار ۲۸- ۷۷ حدیث ۳۶، و الکافی ۴- ۱۵۹، ۸- ۴۴۵، و سـنن التّرمذیّ حدیث ۳۴۰۸، و منتخب کنز العمّـال ۵- ۳۹۹، و شـرح النّهـج لابن أبی الحدید ۱- ۳۷۲ و غیرها کثیر.

**[ترجمه]قوله: فما استجمع ضاحكا .. یعنی خنده کاملی نکرد. الطیبی درباره این سخن وی: مستجمعا ضاحکا گوید: المستجمع یعنی کسی که به تازگی و دوباره چیزی را انجام دهد و عامدانه قصد آن نماید یعنی اینکه خنده ای کامل و از ته دل کند.

ص: ۵۳۶

**[ترجمه]

«۴۵»

مد (۱)عَنِ الثَّعْلَبِیِّ (۲)، بِإِسْنَادِهِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فِی قَوْلِهِ تَعَالَی:

(... الَّذِینَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ کُفْراً وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ جَهَنَّمَ یَصْلَوْنَها وَ بِئْسَ الْقَرارُ) (۳)قَالَ: هُمَا الْأَفْجَرَانِ مِنْ قُرَیْشٍ بَنُو الْمُغِیرَهِ وَ بَنُو أُمَیَّهَ، فَأَمَّا بَنُو الْمُغِیرَهِ فَکُفِیتُمُوهُمْ یَوْمَ بَدْرٍ، وَ أَمَّا بَنُو أُمَیَّهَ فَمُتِّعُوا إِلَی حِینٍ (۴)

وَ قَالَ الثَّعْلَبِیُّ (۵)أَیْضاً (۶)

فِی قَوْلِهِ تَعَالَی: (فَهَلْ عَسَیْتُمْ إِنْ تَوَلَّیْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِی الْأَرْضِ وَ تُقَطِّعُوا أَرْحامَکُمْ) (۷)نَزَلَتْ فِی بَنِی أُمَیَّهَ (۸)وَ بَنِی هَاشِمٍ (۹)

**[ترجمه]عمده ابن بطریق - . العمده ابن بطریق، ۴۵۳، حدیث ۹۴۴ - : از ثعلبی - . تفسیر ثعلبی ۲ : ۲۸۱ - به نقل از عمر بن خطاب درباره این آیه ی شریفه(... الَّذِینَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ کُفْراً وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ جَهَنَّمَ یَصْلَوْنَها وَ بِئْسَ الْقَرارُ) - . إبراهیم/ ۲۸- ۲۹ - -: آیا به کسانی که [شکر] نعمت خدا را به کفر تبدیل کردند و قوم خود را به سرای هلاکت درآوردند ننگریستی. [در آن سرای هلاکت که] جهنم است [و] در آن وارد می شوند و چه بد قرارگاهی است)، روایت شده است که گوید: آنها دو گروه فاسد از قریش بودند: بنی مغیره و بنی امیه، که شما در جنگ بدر بنی مغیره را شکست دادید و بنی امیه نیز تا مدتی در کامیابی هستند - . و نیز: السّیوطیّ در الدّرّ المنثور ۴: ۸۴ - .

و ثعلبی - . تفسیر ثعلبی ۴ : ۱۶۷ - همچنین در باره این آیه شریفه (فَهَلْ عَسَیْتُمْ إِنْ تَوَلَّیْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِی الْأَرْضِ وَ تُقَطِّعُوا أَرْحامَکُمْ) - . محمد/ ۲۲ - {پس [ای منافقان] آیا امید بستید که چون [از خدا] برگشتید [یا سرپرست مردم شدید] در [روی] زمین فساد کنید و خویشاوندیهای خود را از هم بگسلید} گوید: این آیه درباره بنی امیه و بنی هاشم نازل شده است.

**[ترجمه]

«۴۶»

مد (۱۰)مِنْ مُسْنَدِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ (۱۱)، بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِی ذَرٍّ، عَنِ النَّبِیِّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، قَالَ: إِذَا بَلَغَ آلُ أَبِی الْعَاصِ ثَلَاثِینَ رَجُلًا اتَّخَذُوا مَالَ اللَّهِ دُوَلًا، وَ عِبَادَهُ خَوَلًا، وَ دِینَهُ دَخَلًا.

وَ ذَكَرَ الزَّمَخْشَرِيُّ (۱۲)فِی الْفَائِقِ (۱۳)فِی حَدِيثِ أَبِی هُرَيْرَةَ: إِذَا بَلَغَ (۱۴)بَنُو الْعَاصِ ثَلَاثِينَ رَجُلًا كَانَ مَالُ اللَّهِ دُوَلًا، وَ عِبَادُهُ خَوَلًا (۱۵)

ص: ۵۳۷

۱- العمده لابن بطريق: ۴۵۳ ذيل حديث ۹۴۴، باختلاف يسير.

۲- فی تفسيره ۲- ۲۸۱، و لم ترد الرّوايه هناک ذيل الآيه.

۳- إبراهيم: ۲۸- ۲۹.

۴- و أورده السّيوطیّ فی الدّرّ المنثور ۴- ۸۴.

۵- تفسير الثّعلبیّ ۴- ۱۶۷.

۶- ذكره ابن بطريق فی العمده: ۴۵۴ حديث ۹۴۶.

۷- محمّد صلی الله عليه و آله: ۲۲.

۸- و جاء إلی هنا فی غايه المرام: ۴۴۵ نقلا عن الثّعلبیّ.

۹- لا توجد: و بنی هاشم، فی المصادر السّالفه.

۱۰- العمده لابن بطريق: ۴۷۱ حديث ۹۹۲.

۱۱- مسند أحمد بن حنبل ۳- ۸۰، عن مسند أبی سعيد الخدریّ.

۱۲- كما ذكره ابن بطريق فی العمده: ۴۷۲ حديث ۹۹۳.

۱۳- الفائق ۱- ۴۲۰.

۱۴- فی البحار المطبوع تكرّر لفظ: بلغ، و لا وجه له، و فی العمده: بلغ بنو أبی ..

۱۵- . ۱۵ فی المصدر: ثلاثين، كان دين اللّه دخلا، و مال اللّه نحلا، و عباد اللّه خولا.

وَ نَشَأَ لِلْحَكَمِ (۱)بْنِ أَبِی الْعَاصِ أَحَدٌ وَ عِشْرُونَ ابْناً، وَ وُلِدَ لِمَرْوَانَ (۲)بْنِ الْحَكَمِ تِسْعَهُ بَنِینَ (۳)

**[ترجمه]عمـده ابن بطریق - . العمده ابن بطریق ، ۴۷۱، حدیث ۹۹۲ - : احمد بن حنبل در کتاب مسـند - . مسـند أحمد ۳ : ۸۰ - خود به نقل از ابوذر به نقل از پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم روایت کرده است که فرمود : زمانی که آل أبی العاص به سی مرد رسیدند پس در این هنگام بیت المال را در میان خود دست به دست می گردانند و بندگان خدا را ، بردگان خود می سازند و دین خدا را تحریف می کنند.

و زمخشـری در کتاب الفائق - . الفائق ۱ : ۴۲۰ - خود به نقـل از ابوهریره روایت کرده است که گویـد : زمانی که بنی العاص تعـدادشان به سـی مرد می رسـد ثروت خداونـد مایه ی اقتدار و حکومت داری و بندگان خدا هم بردگان بنی العاص قرار می دهند.

ص: ۵۳۷

و از حکم بن أبی العاص ۲۱ پسر بزرگ شد و از مروان بن حکم نیز ۹ پسر متولد شد.

۵. سطر از توضیح حذف شده است

**[ترجمه]

إیضاح

قـال فی النهایه (۴)فی (۵)حـدیث أبی هریره: إذا بلغ بنو أبی العـاص ثلاـثین کـان مال اللّه دولا (۶)و دین اللّه دخلاـ و عباد اللّه خولا.

قال (۷)الدّول (۸)جمع دوله بالضّمّ-: و هو ما یتداول من المال فیکون لقوم دون قوم.

و الدّخل بالتحریک-: العیب و الغشّ و الفساد .. و حقیقته أن یدخلوا فی الدّین أمورا لم تجر بها السّنّه (۹)

و قوله: خولا .. أی خدما و عبیدا، یعنی أنّهم یستخدمونهم و یستعبدونهم (۱۰)

**[ترجمه]در النهـایه - . النهایه ۲- ۱۰۸، و بخشـی از آنرا نیز در ۲- ۸۸ و ۲- ۱۴۰ آورده است. - در حـدیث ابی هریره آمده است که وقتی فرزنـدان ابی العاص به سـی تن برسـند، اموال حکومت الهی میان ایشان دست به دست خواهـد چرخیـد. گوید: الـدول: جمع دولـه بـا ضـمه اول بمعنی اموالی است کـه دسـت به دست می شـود و هر از گـاهی در دست گروهی و دور از دسترس دیگران است. و الـدخل بـا حرکت وسـط بمعنی عیب و فریبکـاری در معـامله و فساد است و حقیقت آن این است که چیزهایی را که سـنت نبوی در خود ندیـده است، به دین بیفزایند. - . چنانکه در لسان العرب ۱۱- ۲۴۱، و النهایه ۲- ۱۰۸ ذکر شـده است. - و لفـظ خولاـ یعنی بردگـان و نوکران ، یعنی اینکه ایشان آنان را بکار می گیرنـد و به بردگی می کشـند. - . در

النهایه ۲- ۸۸، و لسان العرب ۱۱- ۲۲۵ به آن تصریح شده است. - .

**[ترجمه]

«۴۷»

مد (۱۱)مِنْ كِتَابِ الْمَلَاحِمِ، تَأْلِيفِ أَبِي الْحَسَنِ أَحْمَدَ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، بِإِسْنَادِهِ عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ، أَنَّهُ كَانَ عِنْدَ مُعَاوِيَةَ وَ دَخَلَ عَلَيْهِ

ص: ۵۳۸

۱- فی العمده: و عباد اللّه خولا، و دینه دخلا، و ولد للحکم ..

۲- لا یوجد: لمروان، فی المصدر.

۳- و أورده الهندیّ فی کنز العمّال ۱۱- ۱۶۵.

۴- النهایه ۲- ۱۰۸، و ذکر جمله منه فی ۲- ۸۸ و ۲- ۱۴۰.

۵- فی المصدر: و منه.

۶- لا توجد فی النهایه: کان مال اللّه دولا.

۷- النهایه ۲- ۱۴۰، و مثله فی لسان العرب ۱۱- ۲۵۲.

۸- فی المصدر: دولا.

۹- کما فی لسان العرب ۱۱- ۲۴۱، و النهایه ۲- ۱۰۸.

۱۰- نصّ علیه فی النهایه ۲- ۸۸، و لسان العرب ۱۱- ۲۲۵.

۱۱- العمده لابن بطریق: ۴۷۲ حدیث ۹۹۴، بتفصیل فی الإسناد.

مَرْوَانُ فِی حَوَائِجِهِ، فَقَالَ: اقْضِ حَوَائِجِی یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَإِنِّی (۱)أَصْبَحْتُ أَبَا عَشَرَهٍ وَ أَخَا عَشَرَهٍ، وَ قَضَی (۲)حَوَائِجَهُ ثُمَّ خَرَجَ، فَلَمَّا أَدْبَرَ قَالَ مُعَاوِیَهُ لِابْنِ عَبَّاسٍ وَ هُوَ مَعَهُ عَلَی الزبیر [السَّرِیرِ] (۳)أَنْشُدُکَ اللَّهَ یَا ابْنَ عَبَّاسٍ! أَ مَا تَعْلَمُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) قَالَ ذَاتَ یَوْمٍ: إِذَا بَلَغَ بَنُو الْحَکَمِ (۴)ثَلَاثِینَ رَجُلًا اتَّخَذُوا مَالَ اللَّهِ بَیْنَهُمْ دُوَلًا، وَ عِبَادَهُ خَوَلًا، وَ کِتَابَهُ دَخَلًا، فَإِذَا بَلَغُوا تسع [تِسْعاً] (۵)وَ تِسْعِینَ وَ أَرْبَعَمِائَهٍ کَانَ هَلَاکُهُمْ أَسْرَعَ مِنْ أَوَّلِ تَمْرَهٍ (۶)فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: اللَّهُمَّ نَعَمْ، ثُمَّ إِنَّ مَرْوَانَ ذَکَرَ حَاجَهً (۷)لِمَا حَصَلَ فِی بَیْتِهِ (۸)فَوَجَّهَ ابْنَهُ عَبْدَ الْمَلِکِ إِلَی مُعَاوِیَهَ فَکَلَّمَهُ فِیهَا فَقَضَاهَا (۹)، فَلَمَّا أَدْبَرَ عَبْدُ الْمَلِکِ قَالَ مُعَاوِیَهُ (۱۰)لِابْنِ عَبَّاسٍ: أَنْشُدُکَ اللَّهَ یَا ابْنَ عَبَّاسٍ! أَ مَا تَعْلَمُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) ذَکَرَ هَذَا، فَقَالَ: هَذَا أَبُو الْجَبَابِرَهِ الْأَرْبَعَهِ. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: اللَّهُمَّ نَعَمْ، فَعِنْدَ ذَلِکَ ادَّعَی مُعَاوِیَهُ زِیَاداً (۱۱)

وَ رَوَی (۱۲)الطَّبَرِیُّ فِی تَارِیخِهِ (۱۳)وَ الْوَاقِدِیُّ وَ کَافَّهُ (۱۴)رُوَاهِ الْحَدِیثِ أَنَّ الْحَکَمَ بْنَ أَبِی الْعَاصِ کَانَ سَبَبُ طَرْدِهِ وَ وَلَدَهُ مَرْوَانَ حِینَ طَرَدَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ

۱- فی العمده: فو اللّه إنّ مئونتی لعظیمه و إنّی ..

۲- فی المصدر: فقضی.

۳- فی مطبوع البحار نسخه بدل: السّریر- کما فی المصدر- و هو الصّحیح.

۴- فی المصدر: آل الحکم.

۵- فی العمده: سبعه، و ذکر: تسع نسخه. و کذا فی کنز العمّال.

۶- کذا، و فی المصدر: لوک تمره، و هو الظّاهر.

۷- فی المصدر: حاجته، و ما أثبت أظهر.

۸- فی العمده: منزله.

۹- زاد فی المصدر: ثمّ رجع.

۱۰- لا یوجد: معاویه، فی العمده.

۱۱- و ذکرها المتّقی الهندیّ فی کنز العمّال ۱۱- ۳۶۱.

۱۲- کما أورده ابن بطریق فی العمده: ۴۷۲- ۴۷۳ حدیث ۹۹۵.

۱۳- تاریخ الطّبریّ ۱۱- ۳۵۶.

۱۴- فی المصدر: و عامّه.

وَ آلِهِ أَنَّ الْحَکَمَ اطَّلَعَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ یَوْماً فِی دَارِهِ مِنْ وَرَاءِ الْجِدَارِ وَ کَانَ مِنْ سَعَفٍ (۱)فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بِقَوْسٍ لِیَرْمِیَهُ فَهَرَبَ.

وَ فِی رِوَایَهٍ (۲)

، أَنَّهُ قَالَ لِلنَّبِیِّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ فِی قِسْمَهِ خبر- [خَیْبَرَ] (۳)اتَّقِ اللَّهَ یَا مُحَمَّدُ!. فَقَالَ لَهُ النَّبِیُّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: لَعَنَکَ اللَّهُ وَ لَعَنَ مَا فِی صُلْبِکَ، أَ تَأْمُرُنِی بِالتَّقْوَی؟! وَ أَنَا حِبٌّ (۴)مِنَ اللَّهِ تَعَالَی، فَلَمْ یَزَالا طَرِیداً (۵)حَتَّی مَلَکَ عُثْمَانُ فَأَدْخَلَهُمَا (۶)

**[ترجمه]عمده ابن بطریق - . العمده ابن بطریق، ۴۷۲، حدیث ۹۹۴ - : ابوالحسن احمد بن جعفر بن محمد بن عبدالله در کتاب ملاحم خود به نقل از زید بن وهب روایت کرده است: روزی نزد معاویه بودم که در این هنگام مروان وارد شد

ص: ۵۳۸

و گفت: ای امیرالمؤمنین به در خواستم پاسخ گوی و نیازهایم را برطرف ساز چرا که من پدر ده فرزند و برادر ده نفر شده ام و معاویه نیز نیازهایش را برآورد. و چون مروان از دربار خارج شد معاویه به ابن عباس که باهم بر روی تخت نشسته بودند گفت : تو را به خدا سوگند ای ابن عباس،آیا به یاد داری که پیامبر خدا روزی فرمود: «زمانیکه فرزندان حکم بن ابی العاص به سی مرد رسیدند نعمات خداوند را تنها میان خودشان دست به دست می کنند و بندگان خدا را برده خود می سازند و دین خدا را تحریف می کنند؟ و وقتی که اینها به چهارصد و نود و هفت نفر برسند نابودیشان از جویده شدن یک خرما سریعتر خواهد بود»؟ و ابن عباس گفت : هان که آری شنیده ام. و مروان نیاز دیگری که در خانه اش حاصل شده بود را به یاد آورد و پسرش عبدالملک را به نزد معاویه فرستاد و درباره آن با معاویه صحبت کرد و او نیازش را پاسخ گفت و چون عبدالملک رفت معاویه به ابن عباس گفت: تو را به خدا ای ابن عباس، راستش را بگو آیا حدیثی درباره این امر از پیامبر خدا شنیده‌ای؟ و گفت: این پدر چهار ستمگر بزرگ است و ابن عباس گفت: خدا داند که آری و در این هنگام بود که معاویه زیاد را فرزند خود دانست.

طبری در تاریخش - . تاریخ طبری ۱۱ : ۳۵۶ - ، واقدی و همه راویان حدیث درباره دلیل تبعید حکم بن عاص و پسرش مروان توسط پیامبر روایت کرده اند

ص: ۵۳۹

که روزی حکم بن عاص از پشت دیوار خانه پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم که از جنس لیف خرما بود، پنهانی به داخل خانه نگاه می کرد که ناگهان پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم متوجه شد و تیرکمان خواست تا او را بزند و حکم فرار کرد.

و در روایت دیگری آمده که او در هنگام تقسیم غنایم جنگ خیبر به پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم گفت : تقوای خدا را پیشه کن ای محمد ! و پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم در پاسخ گفت: خداوند تو را و آنی را که در صلب توست لعنت کند، آیا مرا به تقوا امر می کنی در حالیکه من محبوب خدایم. و آن دو همچنان رانده شده و در تبعید بودند تا آنکه عثمان به

خلافت رسید و آنها را از تبعید بازگرداند. - . العمده ابن بطریق، ۴۷۳، حدیث ۹۹۶ -

می گویم: سیوطی، از علمای بزرگ مخالفین، در کتاب الدّر المنثور - .الدّر المنثور ۶ : ۱۰ - ۱۱ - گوید:

بخاری در صحیح خود به نقل از یوسف بن ماهان روایت کرده است که گوید : مروان از طرف معاویه والی حجاز بود و روزی خطبه ای ایراد کرد و شروع به سخن گفتن درباره یزید بن معاویه نمود تا مردم پس از معاویه با او بیعت کنند. پس در این میان عبدالرحمن بن ابوبکر بلند شد و چیزی گفت و مروان دستور داد تا او را دستگیر کنند. پس او به خانه عایشه گریخت و نتوانستند او را بگیرند و مروان گفت : این آیه (وَ الَّذِی قالَ لِوالِدَیْهِ أُفٍّ لَکُما) - .الأحقاف/ ۱۷ - {و آن کسی که به پدر و مادرش گفت اف بر شما}، در شأن عبدالرحمن نازل شده است و عایشه در حالی که پشت پرده بود پاسخ داد: خدا درباره ما چیزی نازل نفرمود،

ص: ۵۴۰

جز اینکه در قرآن چیزی که مرا معذور دارد، نازل شده است - . تاج العروس ۵: ۶۹: و نظیر همین است این قول عایشه به مروان در زمانی که معاویه به وی نامه نوشت که برای یزید از مردم بیعت بگیرد، و عبدالرحمن بن ابی بکر گفت: آیا او را به سیره هرقلی و قوقی آورده اید تا برای فرزندانتان بیعت بگیرید ؟! پس مروان گفت : هان ای مردم این همان کسی است که خداوند درباره اش گفته است { وَ الَّذِی قالَ لِوالِدَیْهِ أُفٍّ لَکُما } تا پایان آیه، پس عایشه خشمگین شد و گفت: به خدا که او آن فرد نیست و اگر بخواهی نام آن فرد را بیاورم، نامش را خواهم گفت ولی خداوند پدر تو را در حالی که تو در صلب او بودی، لعنت نمود، پس تو پاره ای از نفرین و لعنت خداوند هستی.فضض بر وزن عنق و فضاض بر وزن غراب چنانکه شمر گوید، بمعنی تکیه یا مشتی از چیزی است و منظور اینکه بخشی از لعنت خدا و رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم به او رسید و ثعلب گوید یعنی پراکنده و نایکپارچه از پشت او بیرون آمد یعنی اینکه از نطفه پدرش جدا نگشته و در پشت پدرش تردید نموده است و جوهری در الصحاح آنرا نقل می کند. و برخی این روایت را با لفظ فظاظه روایت می کنند که فظیظ آب شکنبه باشد و الخطابی آنرا رد کرده و زمخشری گوید افتظظت الکرش یعنی آبش گرفته شد و گویی که وی عصاره لعنت است و یا فعاله از فظیظ بمعنی منی شتر نر است و مفهوم آن نطفه ای از لعنت است. - . ؟؟؟؟؟ و عبد بن حمید، نسائی، ابن منذر، حاکم و ابن مردویه به نقل از محمد بن زیاد این روایت را صحیح دانسته اند که گوید : در آن هنگام که معاویه برای یزید بیعت می گرفت مروان گفت : این سنت عمر و ابوبکر است. پس عبدالرحمن بن ابوبکر به طعنه گفت : سنت هرقل و قیصر است. و مروان گفت: خدا این آیه ی شریفه (وَ الَّذِی قالَ لِوالِدَیْهِ أُفٍّ لَکُما) -: و آنکس که به پدر و مادر خود گفت اف بر شما)، را در شأن عبدالرحمن نازل کرده است سپس

این خبر به عایشه رسید و او گفت: مروان دروغ می گوید، به خدا قسم این آیه در شأن عبدالرحمن نازل نشده است و اگر می خواستم، اسم آنکه این آیه در شأن وی نازل شده است را بگویم، می گفتم . همانا رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم پدر مروان ، و مروان را که در صلب او بود، نفرین کرد و مروان سهمی بسیار از این لعنت دارد.

ابن ابی حاتم و ابن مردویه به نقل از عبدالله روایت را به سند صحیح ذکر کرده اند که گوید: روزی در مسجد بودم و مروان

خطبه می رانـد و می گفت : خداوند، امیر المومنین معاویه را درباره یزید رأی و نظری مثبت به دل انداخته است و اگر او را به جانشینی خود گیرد بسان آن باشـد که ابوبکر و عمر خلیفه تعیین کرده انـد. و عبـدالرحمن بن ابوبکر گفت : آیا هرقل صـفت چنین می کنیـد؟ به خـدا سوگند که أبوبکر خلافت را نه برای هیچ یک از فرزندانش و نه برای هیچ یک از اهل بیتش به ارث نگذاشت

ص: ۵۴۱

ولی معاویه آنرا تنها کرامت و رحمتی برای فرزنـدان خود قرار داد. مروان گفت آیا تو همان کسـی نیستی که به پدر و مادرت اف گفتی (به ایشان بی حرمتی کردی؟) و عبدالرحمن پاسخ داد :آیا تو پسـر همان ملعونی نیستی که رسول الله صلّی الله علیه و آله و سلم او را لعن کرد؟ گوید: عایشه از این ماجرا با خبر شد

و به مروان گفت : ای مروان تو به عبدالرحمن این چنین گفتی ولی دروغ گفتی این آیه در شان او نازل نشده، بلکه برای فلان بن فلان نازل شده است.

ابن جریر به نقل از ابن عباس درباره ی این آیه شریفه (وَ الَّذِی قالَ لِوالِدَیْهِ.) - . الأحقاف/ ۱۷ -

روایت کرده است که گوید : این آیه در شأن یکی از پسران ابی بکر نازل شده است .

ابن ابی حاتم به نقل از سدی روایت کرده است که گوید : این آیه ی شریفه در شأن

عبـدالرحمن نازل شده است که آنرا خطاب به پدر و مادرش گفت. آندو اسـلام آورده بودند و او از گرایش به اسـلام سـر باز می زد و آنـدو او را پیوسـته به اسـلام می خواندنـد و او سـرپیچی می کرد و او آنهـا را تکـذیب می کرد و می گفت: فلانی و فلانـی کجاینـد؟ منظـورش این بـود که آن پیران قریش که مردنـد، چه شدنـد. عبـدالرحمن پس از مـدتی اسـلام آورد و نیک مسـلمانی شد و از اینرو خدا این آیه را (وَ لِکُلٍّ دَرَجاتٌ مِمَّا عَمِلُوا) - . الأنعام/ ۱۳۲ - ترجمه: به نشانه ی قبول شدن توبه ی او نازل کرد.

**[ترجمه]

بیان

الْحِبُّ بالکسر-: المحبوبُ (۷)

أقول: قَالَ السَّیُوطِیُّ مِنْ مَشَاهِیرِ عُلَمَاءِ الْمُخَالِفِینَ فِی الدُّرِّ الْمَنْثُورِ (۸)

أَخْرَجَ الْبُخَارِیُّ، عَنْ یُوسُفَ بْنِ هَامَانَ (۹)، قَالَ: کَانَ مَرْوَانُ عَلَی الْحِجَازِ اسْتَعْمَلَهُ مُعَاوِیَهُ بْنُ أَبِی سُفْیَانَ، فَخَطَبَ فَجَعَلَ یَذْکُرُ یَزِیدَ بْنَ مُعَاوِیَهَ لِکَیْ یُبَایَعَ لَهُ بَعْدَ أَبِیهِ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِی بَکْرٍ شَیْئاً، فَقَالَ: خُذُوهُ، فَدَخَلَ بَیْتَ عَائِشَهَ فَلَمْ یَقْدِرُوا عَلَیْهِ، فَقَالَ

مَرْوَانُ: إِنَّ هَـذَا أَنْزِلَ فِيهِ: (وَ الَّذِى قالَ لِوالِدَيْهِ أَفٍّ لَكَما) (۱۰)، فَقَالَتْ عَائِشَهُ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ: مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِينَا شَـيْئاً مِنَ الْقُرْآنِ، إِلَّا

۱- فی العمده: سقف، و ما أثبت هنا أظهر.

۲- لا زال الکلام لابن بطریق فی العمده: ۴۷۳ حدیث ۹۹۶.

۳- کذا، و فی المصدر: خیبر، و هو الظّاهر. و فی س: خیر.

۴- فی العمده: جئت به.

۵- لا توجد کلمه: تعالی، فی المصدر، و فیه: لعنک اللّه، اخرج فلا تجاورنی، فلم یریا إلّا طریدین ..

۶- و جاءت کلتا الرّوایتین فی الإصابه ۱- ۳۴۴- ۳۴۵، و الاستیعاب ۱- ۳۱۶- ۳۱۷. و انظر ترجمه مفصّله له فی الغدیر ۸- ۲۴۱- ۲۵۷ تغنینا عن کلّ تفصیل و حدیث.

۷- نصّ علیه فی النهایه ۱- ۳۲۶، و القاموس ۱- ۵۰.

۸- الدّرّ المنثور ۶- ۱۰- ۱۱.

۹- فی ک نسخه بدل: ماهان، و فی المصدر: ماهک. و الکلمه مشوّشه فی س.

۱۰- الأحقاف: ۱۷.

أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ عُذْرِى (١)

وَ أَخْرَجَ عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ وَ النَّسَائِیُّ وَ ابْنُ الْمُنْذِرِ وَ الْحَاكِمُ وَ صَحَّحَهُ ابْنُ مَرْدَوَيْهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ، قَالَ: لَمَّا بَايَعَ مُعَاوِيَهُ لِابْنِهِ قَالَ مَرْوَانُ: سُنَّهُ أَبِی بَكْرٍ وَ عُمَرَ.

فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: سُنَّهُ هِرَقْلَ وَ قَيْصَرَ. فَقَالَ مَرْوَانُ: هَذَا الَّذِی أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ:

(وَ الَّذِی قالَ لِوالِدَيْهِ أُفٍّ لَكُما. الْآيَهَ) (٢)، فَبَلَغَ ذَلِكَ عَائِشَهَ، فَقَالَتْ: كَذَبَ مَرْوَانُ .. كَذَبَ مَرْوَانُ، وَ اللَّهِ مَا هُوَ بِهِ، وَ لَوْ شِئْتُ أَنْ أُسَمِّیَ الَّذِی أُنْزِلَتْ فِيهِ لَسَمَّيْتُهُ وَ لَكِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَ آلِهِ] لَعَنَ أَبَا مَرْوَانَ وَ مَرْوَانَ (٣)فِی صُلْبِهِ، فَمَرْوَانُ فَضْفَضٌ (۴)مِنْ لَعْنَهِ اللَّهِ.

وَ أَخْرَجَ ابْنُ أَبِی حَاتِمٍ وَ ابْنُ مَرْدَوَيْهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: إِنِّی لَفِی الْمَسْجِدِ حِينَ خَطَبَ مَرْوَانُ، فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَرَى أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فِی يَزِيدَ رَأْياً حَسَناً وَ إِنْ يَسْتَخْلِفْهُ فَقَدِ اسْتَخْلَفَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ. فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِی بِكْرٍ: أَ هِرَقْلِيَّهٌ!؟

إِنَّ أَبَا بَكْرٍ وَ اللَّهِ مَا جَعَلَهَا فِی أَحدٍ مِنْ وُلْدِهِ وَ لَا أَحدٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ، وَ لَا جَعَلَهَا

١- قال فی تاج العروس ۵- ۶۹: و منه قول عائشه لمروان حين كتب عليه معاويه ليبايع النّاس ليزيد، فقال عبد الرّحمن بن أبی بكر: أ جئتم بها هرقليه قوقيه تبايعون لأبنائكم؟!. فقال مروان: أيّها النّاس! هذا الّذی قال اللّه فيه: «وَ الَّذِی قالَ لِوالِدَيْهِ أُفٍّ لَكُما». الآيه فغضبت عائشه. و قالت: و اللّه ما هو به، و لو شئت أن أسمّيه لسمّيته، و لكنّ اللّه لعن أباك و أنت فی صلبه، فأنت فضض من لعنه اللّه. و يروى فضض- كعنق- و فضاض- مثل غراب- الأخير عن شمر .. أی قطعه و طائفه منها .. أی من لعنه اللّه و رسوله صلّى اللّه عليه [و آله] و سلّم هكذا فسّره شمر، و قال ثعلب: .. أی خرجت من صلبه متفرّقا يعنی ما انفضّ من نطفه الرّجل و تردّد فی صلبه، نقله الجوهریّ. و روى بعضهم فی هذا الحديث: فأنت فظاظه- بظاءين- من الفظيظ، و هو ماء الكرش، و أنكره الخطّابیّ. و قال الزّمخشریّ: افتظظت الكرش: اعتصرت ماءها، كأنّه عصاره من اللّعنه، أو فعاله من الفظيظ: ماء الفحل .. أی نطفه من اللّعنه.

٢- الأحقاف: ١٧.

٣- لا يوجد فی المصدر: و مروان.

۴- فی ك: فضض. أقول: هو الظّاهر، و سيتعرّض المصنّف رحمه اللّه لاختلاف النّسخ فی بيانه، و لم يذكر ما فی المتن. قال فی القاموس ٢- ٣۴٠: و الفضفضه: سعه الثّوب، و الدّرع، و العيش.

مُعَاوِيَهُ إِلَّا رَحْمَهً وَ كَرَامَهً لِوُلْدِهِ. فَقَالَ مَرْوَانُ: أَ لَسْتَ الَّذِی قالَ لِوالِدَیْهِ أَفٍّ لَکَما؟!.

فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: أَ لَسْتَ ابْنَ اللَّعِینِ الَّذِی لَعَنَ أَبَاکَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ [وَ آلِهِ] ؟!. قَالَ: وَ سَمِعَتْهَا عَائِشَهُ، فَقَالَتْ: یَا مَرْوَانُ! أَنْتَ الْقَائِلُ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ .. کَذَا وَ کَذَا، کَذَبْتَ وَ اللَّهِ مَا فِیهِ نَزَلَتْ، وَ لَکِنْ (۱)نَزَلَتْ فِی فُلَانِ بْنِ فُلَانٍ.

وَ أَخْرَجَ ابْنُ جَرِیرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِی قَوْلِهِ: (وَ الَّذِی قالَ لِوالِدَیْهِ.) (۲)الْآیَهَ، قَالَ: هَذَا ابْنٌ لِأَبِی بَکْرٍ.

وَ أَخْرَجَ ابْنُ أَبِی حَاتِمٍ، عَنِ السُّدِّیِّ، قَالَ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ (۳)فِی عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی بَکْرٍ قَالَ لِأَبَوَیْهِ (۴)وَ کَانَا قَدْ أَسْلَمَا وَ أَبَی هُوَ أَنْ یُسْلِمَ فَکَانَا یَأْمُرَانِهِ بِالْإِسْلَامِ وَ یَرُدُّ عَلَیْهِمَا وَ یُکَذِّبُهُمَا، فَیَقُولُ: فَأَیْنَ فُلَانٌ .. وَ أَیْنَ فُلَانٌ .. یَعْنِی مَشَایِخَ قُرَیْشٍ مِمَّنْ قَدْ مَاتَ ثُمَّ أَسْلَمَ بَعْدُ فَحَسُنَ إِسْلَامُهُ فَنَزَلَتْ تَوْبَتُهُ فِی هَذِهِ الْآیَهِ:

(وَ لِکُلٍّ دَرَجاتٌ مِمَّا عَمِلُوا) (۵)

تبیین:

أقول: وَ رَوَی ابْنُ بِطْرِیقٍ (۶)مَضَامِینَ تِلْکَ الْأَخْبَارِ عَنِ الثَّعْلَبِیِّ (۷)، وَ رَوَی عَنْهُ، أَنَّهُ قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَ أَبُو الْعَالِیَهِ وَ مُجَاهِدٌ وَ السُّدِّیُّ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ فِی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، وَ قِیلَ: فِی عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی بَکْرٍ. قَالَ لَهُ أَبَوَاهُ أَسْلِمْ وَ أَلَحَّا عَلَیْهِ فِی دُعَائِهِ إِلَی الْإِیمَانِ، فَقَالَ: أَحْیُوا لِی (۸)عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جُدْعَانَ وَ عَامِرَ بْنَ کَعْبٍ

۱- لا توجد: و لکن، فی الدّرّ المنثور.

۲- الأحقاف: ۱۷.

۳- فی المصدر ذکر الآیه: «وَ الَّذِی قالَ لِوالِدَیْهِ أُفٍّ لَکُما» ...

۴- فی الدّرّ المنثور: لوالدیه.

۵- الأنعام: ۱۳۲.

۶- فی العمده: ۴۵۴ حدیث ۹۴۷.

۷- تفسیر الثّعلبیّ ۴- ۱۵۲. و لم أجد الکلام ذیل الآیه الکریمه، و لعلّه فی محلّ آخر من التّفسیر، أو حذف و حرف، کما نجد فی بعض المصادر المطبوعه لأبناء العامّه أخیرا.

۸- فی المصدر: أجیبوا إلی.

وَ مَشَايِخَ مِنْ قُرَيْشٍ حَتَّى أَسْأَلَهُمْ عَمَّا تَقُولُونَ (۱)

وَ قَالَ فِي النِّهَايَهِ (۲)فِی (۳)حَدِيثِ عَائِشَهَ: «قَالَتْ لِمَرْوَانَ: إِنَّ اللَّهَ (۴)لَعَنَ أَبَاكَ وَ أَنْتَ فَضَضٌ مِنْ لَعْنَهِ اللَّهِ». .. أی قطعه و طائفه منها.

و رواه بعضهم «فظاظه من لعنه اللّه» بظاءين من الفظيظه (۵)و هو ماء الكرش، و أنكره الخطّابی. و قال الزّمخشری: «افتظظت الكرش اعتصرت (۶)ماءها، كأنّها عصاره من اللّعنه، أو فعاله من الفظيظ: ماء الفحل .. أی نطفه من اللّعنه.

و قال فی القاموس (۷)الفضض محرّكه-: ما انتشر من الماء إذا تطهّر به، .. و كلّ متفرّق و منتشر، و منه قول عائشه لمروان: فأنت فضض من لعنه اللّه، و يروی فضض كعنق و غراب- .. أی قطعه منها.

و ذكر (۸)فظاظه أيضا علی وزن فعاله فی بابه، و فسّره بماء الكرش يعتصر و يشرب فی المفاوز.

فائده:

قال صاحب الكامل البهائی (۹)أنّ أميّه كان غلاما روميّا لعبد الشمس، فلمّا ألقاه كيسا فطنا أعتقه و تبناه، فقيل أميّه بن عبد الشمس كما كانوا يقولون قبل

ص: ۵۴۳

۱- فی الدّرّ المنثور: يقولون.

۲- النّهايه ۳- ۴۵۴. و نظيره فی لسان العرب ۷- ۲۰۸، و تاج العروس ۵- ۶۹.

۳- فی المصدر: و منه.

۴- فی النّهايه: النّبیّ، بدلا من: اللّه.

۵- فی المصدر: الفظيظ.

۶- كذا ورد فی لسان العرب، و فی النهايه: إذا اعتصرت، و جعل: إذا بين معكوفين.

۷- القاموس ۲- ۳۴۰، و قريب منه فی تاج العروس ۵- ۶۹، و لسان العرب ۷- ۲۰۸.

۸- أی صاحب القاموس ۲- ۳۹۷، و كذا فی لسان العرب ۷- ۴۵۲، و تاج العروس ۵- ۲۵۷.

۹- كامل البهائی- فارسی- للحسن بن علیّ بن محمّد الطبریّ- عماد الدين الطبریّ- ۱- ۲۶۹، و هذه حاصل الترجمه، و قد نقلها عن كتاب البديع لمحمّد بن عبد الرحمن بن محمّد الأصفهانی.

نزول الآیه زید بن محمد، و لذا

رُوِیَ عَنِ الصَّادِقَیْنِ عَلَیْهِمَا السَّلَامُ فِی قَوْلِهِ تَعَالَی:

(الم غُلِبَتِ الرُّومُ ...) (۱)أَنَّهُمْ بَنُو أُمَیَّهَ.

، و من هنا یظهر نسب عثمان و معاویه و حسبهما، و أنّهما لا یصلحان للخلافه

لِقَوْلِهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ: الْأَئِمَّهُ مِنْ قُرَیْشٍ.

أقول:

ذکر ابن أبی الحدید فی آخر المجلد الخامس عشر من شرحه علی النهج (۲)فصلا طویلا فی مفاخره بنی هاشم و بنی أمیّه و فیه مثالب کثیره من بنی أمیّه لم نذکرها مخافه الإطناب و الخروج عن مقصود الکتاب.

و قال مؤلّف کتاب إلزام النواصب (۳)أمیّه لم یکن (۴)من صلب عبد شمس و إنّما هو من الروم (۵)فاستلحقه عبد شمس فنسب إلیه، فبنو أمیّه کلّهم لیس من (۶)صمیم قریش، و إنّما هم یلحقون بهم، و یصدّق ذلک قَوْلُ (۷)أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ (۸)أَنَّ بَنِی أُمَیَّهَ لِصَاقٌ وَ لَیْسُوا صَحِیحِی النَّسَبِ إِلَی عَبْدِ مَنَافٍ، وَ لَمْ یَسْتَطِعْ مُعَاوِیَهُ إِنْکَارَ ذَلِکَ.

۱- الرّوم: ۱- ۲.

۲- شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۱۵- ۱۹۸- ۲۹۵.

۳- إلزام النواصب: ۱۰۴- ۱۰۵- من نسختنا.

۴- فی المصدر العباره هکذا: و شأن أمیّه بن عبد الشمس شأن العوام، فإنّه لم یکن.

۵- فی إلزام النواصب هکذا: عبد الشمس بن عبد مناف، و إنّما هو عبد من الروم.

۶- فی المصدر: کما نسب العوام إلی خویلد، فبنو أمیّه جمیعهم لیسوا من ..

۷- فی المصدر: ملحقون بهم و تصدیق ذلک جواب ..

۸- هنا سقط جاء فی إلزام النّواصب و هو: لمعاویه لمّا کتب إلیه: إنّما نحن و أنتم بنو عبد مناف، فکان جواب علیّ علیه السّلام: لیس المهاجر کالطّلیق، و لیس الصّریح کاللّصیق. و هذا شهاده من علیّ علیه السّلام علی بنی أمیّه أنّهم لصق و لیسوا بصحیحی النّسب .. إلی آخره.

**[ترجمه]ابن بطریق - ۳. العمده: ۴۵۴ حدیث۲.۹۴۷ - به نقل از ثعلبی - ۴. تفسیر الثّعلبیّ ۴: ۱۵۲ - حدیثی شبیه به این روایت کرده است که گوید : ابن عباس ، ابوالعالیه، مجاهد و سدّی گویند : این آیه در شأن عبدالله بن عمر و یا عبدالرحمن بن أبی بکر نازل شده است زیرا پدر و مادرش از او خواستند که مسلمان شود و بسیار در فراخواندنش به ایمان اصرار نمودند و عبدالله در پاسخ گفت: عبدالله بن جزعان و عامر بن کعب و

ص: ۵۴۲

دیگر بزرگان قریش را برایم زنده کنید تا از آنها بپرسم که شما چه می گویید؟

و در النهایه - . النّهایه ۳- ۴۵۴. و نظیر آن در لسان العرب ۷- ۲۰۸، و تاج العروس ۵- ۶۹. - در حدیث عایشه آمده است: وی به مروان گفت: خداوند پدر تو را لعنت کرده و تو تکه ای از لعنت خدا هستی، و فضض یعنی پاره و قطعه ای از آن لعنت. و برخی این روایت را با لفظ فظاظه روایت می کنند که فظیظ آب شکنبه باشد و الخطابی آنرا رد کرده و زمخشری گوید افتظظت الکرش یعنی آبش گرفته شد - (۶) در لسان العرب چنین آمده و در النهایه آمده: اگر که آبش گرفته شود و اگر را میان پرانتز گذاشته است. - و گویی که وی عصاره لعنت است و یا فعاله از فظیظ بمعنی منی شتر نر است و مفهوم آن نطفه ای از لعنت است. و در القاموس است: الفضض به حرکت حروفش: آبی که با تطهیر نمودن با آن پخش می شود و هر آنچه که پراکنده شود و اینسو آنسو بریزد و از جمله قول عایشه به مروان است که تو پاره ای یا پراکنشی از لعنت و نفرین خدا هستی و فضض بر وزن عنق و غراب هم روایت شده بمعنی قطعه ای از آن.

نکته: صاحب کتاب کامل البهایی - ۵. الکامل البهایی، حسن بن علی بن محمد الطبری: ۱ : ۲۶۹ - گوید: « اُمیه » غلامی رومی از آنِ عبدالشمس بود و چون عبدالشمس او را بسیار زیرک و باهوش یافت، آزادش نمود و به فرزندی گرفت و از آن پس او را به این اسم خواندند : اُمیّه بن عبدالشمس همانگونه که قبل

ص: ۵۴۳

از نزول آیه ی (نفی فرزند بودن فرزندخوانده) به زید فرزند خوانده پیامبر (ص)، زید بن محمد می گفتند از اینرو از امام باقر و امام صادق علیهما السلام روایت شده است که درباره ی این آیه شریفه (الم غُلِبَتِ الرُّومُ ...) - ۱. الروم/ ۱-۲ - فرمودند: مقصود از رومیان در اینجا همان بنی امیه است.

براساس این روایت نسب عثمان ، معاویه و سایر بنی امیه مشخص می گردد و می توان گفت آن دو صلاحیت خلافت را نداشتند چرا که پیامبر اکرم صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود : همانا ائمه از قریش خواهند بود.

می گویم: ابن ابی الحدید در اواخر جلد پانزدهم کتابش شرح نهج البلاغه - ۲. شرح نهج البلاغه ۱۵ : ۱۹۸-۲۹۵ - بخش گسترده ای را به مفاخره میان بنی هاشم و بنی امیه اختصاص داده است و به ناشایستگی بنی امیه نیز اشاره کرده که ما به دلیل اجتناب از طولانی شدن سخن و خروج از مقصود کتاب به آن اشاره نمی کنیم.

و صاحب کتاب الزام النواصب - ۳. الزام النواصب، صلّی الله علیه و آله و سلم ۱۰۴- ۱۰۵ - گوید:

امیه از فرزندان عبدالشمس نبود بلکه تنها غلامی رومی بود که عبدالشمس او را به فرزندان خود ملحق کرده و نسب او را نیز به خود برگرداند و بنی امیه هم از قریش نیستند، بلکه به قریش ملحق شده اند و کلام امام علی علیه السلام نیز این موضوع را تائید می کند که فرمودند : بنی امیه خود را به قریش چسبانده اند و نسب آنها به عبدالمناف نمی رسد و این موضوعی بود که حتی معاویه هم نتوانست آن را انکار کند.

ص: ۵۴۴

**[ترجمه]

«۴۸»

نَهْجٌ (۱)مِنْ كَلَامٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: وَ اللَّهِ لَا يَزَالُونَ حَتَّى لَا يَدَعُوا لِلَّهِ مُحَرَّماً إِلَّا اسْتَحَلُّوهُ، وَ لَا عَقْداً إِلَّا حَلُّوهُ، وَ حَتَّى لَا يَبْقَى بَيْتُ مَدَرٍ وَ لَا وَبَرٍ إِلَّا دَخَلَهُ ظُلْمُهُمْ، وَ نَبَا بِهِ سُوءُ رِعَتِهِمْ (۲)حَتَّى (۳)يَقُومَ الْبَاكِيَانِ يَبْكِيَانِ: بَاكٍ يَبْكِي لِدِينِهِ، وَ بَاكٍ يَبْكِي لِدُنْيَاهُ، وَ حَتَّى تَكُونَ نُصْرَةُ أَحَدِكُمْ مِنْ أَحَدِهِمْ كَنُصْرَةِ الْعَبْدِ مِنْ سَيِّدِهِ، إِذَا شَهِدَ أَطَاعَهُ وَ إِذَا غَابَ اغْتَابَهُ، وَ حَتَّى يَكُونَ أَعْظَمُكُمْ فِيهَا غَنَاءً (۴)أَحْسَنَكُمْ بِاللَّهِ ظَنّاً، فَإِنْ أَتَاكُمُ اللَّهُ بِعَافِيَةٍ فَاقْبَلُوا، وَ إِنِ ابْتُلِيتُمْ فَاصْبِرُوا، فَ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ (۵)

**[ترجمه]نهج البلاغه - ۱. نهج البلاغه: خطبه ۹۸ - : این سخنی از امام علی علیه السلام است که فرمود: به خدا سوگند بنی امیه همچنان ادامه می دهند تا بدانجا که هر حرامی را حلال نمایند و هر پیمانی را که بسته اند بشکنند و هیچ خانه و خیمه ی پشمینی در روستاها و بیابانها نماند مگر آنکه ظلمشان را به خود ببیند و رفتار بد ایشان به آن آسیب رساند و کار بدانجا رسد که دو گروه بگریند: گروهی بردینشان و گروهی بر دنیایشان و به گونه ای شود که یاری خواستن یک نفر شما از یک نفر آن ها مانند یاری خواستن برده از اربابش باشد که درحضور ارباب مطیع اوست و در غیابش بدگوی او، تا اینکه صبورترین افرادِ شما نسبت به سختی ها کسی است که بیشترین امید را نسبت به خداوند متعال دارد پس اگر خدا به شما عافیت بخشید به آن دل خوش دارید و اگر به گرفتاری مبتلا شدید شکیبایی ورزید که عاقبت از آنِ پرهیزگاران است - (۵) و شرح آنرا در شرح نهج البلاغه ابن أبی الحدید ۷- ۷۸، و شرح ابن میثم ۴- ۴۰۹، و منهاج البراعه ۱- ۴۳۰، و غیره ببینید. - .

۵. سطر از توضیح حذف شده

ص: ۵۴۵

**[ترجمه]

بيان

لا يزالون .. أي بنو أميّه ظالمين، فحذف الخبر، و سدّت (حتى و ما بعدها) مسدّ الخبر.

و يقال: نبا به منزله: إذا ضرّه و لم يوافقه (۶)

و سوء رعتهم .. أی سوء ورعهم و تقواهم، يقال: ورع يرع بالكسر فيهما ورعا و رعه (۷)، و يروى: سوء رعيهم.

قوله عليه السلام: نصره أحدكم .. أی انتقامه من أحدهم بإضافه المصدر إلى الفاعل، و قيل: المصدر مضاف إلى المفعول فی الموضعين، و تقدير

ص: ۵۴۵

۱- نهج البلاغه- محمّد عبده- ۶- ۱۹۰، صبحی صالح: ۱۴۳ خطبه ۹۸.

۲- فی ك نسخه بدل: سوء رعيهم، و فی س: سوء وعنهم، و لعلّه غلط. و جاء فی النّهج طبعه صبحی: رعيهم، و قد تعرّض لها المصنّف رحمه اللّه فی بيانه الآتی.

۳- فی النّهج- محمّد عبده-: و حتّی.

۴- فی النّهج- صبحی صالح-: عناء، و لعلّه الأنسب.

۵- و انظر شرحها فی شرح نهج البلاغه لابن أبی الحديد ۷- ۷۸، و شرح ابن ميثم ۴- ۴۰۹، و منهاج البراعه ۱- ۴۳۰، و غيرهما.

۶- قاله فی الصحاح ۶- ۲۵۰۰، و القاموس ۴- ۳۹۳، و النهايه ۵- ۱۱، و لم يرد فيها جميعا: إذا ضرّه و ..

۷- كما ذكره فی الصحاح ۳- ۱۲۹۶، و مجمع البحرين ۴- ۴۰۱، و انظر: القاموس ۳- ۹۳.

الکلام حتی یکون نصره أحد هؤلاء الولاه لأحدکم، و (من) فی الموضعین داخله علی محذوف تقدیره من جانب أحدکم (۱)و من جانب سیّده و هو ضعیف، و لا حاجه إلی التقدیر، بل هو معنی (من) الابتدائیه.

**[ترجمه]لا یزالون.. فاعل و خبر آن را که بنی امیه ستمگر خواهند ماند، است حذف کرده و لفظ حتی و ما بعدها، جانشین خبر شده است. و گویند: نبا به منزله : یعنی محل اقامتش او را خوشایند نیفتاد و آزارش رساند. و سوء رعتهم یعنی تقوا و پرهیزکاری ایشان درخور و سزاوار نبود و عرب گوید: ورع یرع ورعا و رعه به کسر راء در ماضی و مضارع . و نیز روایت شده: سوء رعیهم. و این قول حضرت علیه السلام: نصره احدکم .. یعنی انتقام او از کسی از شما که اضافه مصدر به فاعلش است و گفته اند که مصدر در هر دو مورد مضاف به مفعولش است و مفهوم کلام چنین است: تا آنکه یاری هر یک از این والیان در حق شما صورت گیرد. و من در هر دو مورد بر لفظ محذوفی وارد شده که بصورت من جانب احدکم و من جانب سیده است و این ضعیف است و نیازی به در تقدیر گرفتن نیست بلکه من در اینجا من ابتدائیه است.

**[ترجمه]

«۴۹»

نَهْجٌ (۲)مِنْ خُطْبَهٍ لَهُ عَلَیْهِ السَّلَامُ: أَرْسَلَهُ عَلَی حِینِ فَتْرَهٍ مِنَ الرُّسُلِ، (۳)وَ طُولِ هَجْعَهٍ (۴)مِنَ الْأُمَمِ، وَ انْتِقَاضٍ (۵)مِنَ الْمُبْرَمِ، فَجَاءَهُمْ بِتَصْدِیقِ الَّذِی بَیْنَ یَدَیْهِ، وَ النُّورِ الْمُقْتَدَی بِهِ، ذَلِکَ الْقُرْآنُ فَاسْتَنْطِقُوهُ وَ لَنْ یَنْطِقَ، وَ لَکِنْ أُخْبِرُکُمْ عَنْهُ أَلَا إِنَّ فِیهِ عِلْمَ مَا یَأْتِی، وَ الْحَدِیثَ عَنِ الْمَاضِی، وَ دَوَاءَ دَائِکُمْ (۶)، وَ نَظْمَ مَا بَیْنَکُمْ (۷)

مِنْهَا (۸)فَعِنْدَ ذَلِکَ لَا یَبْقَی بَیْتُ مَدَرٍ وَ لَا وَبَرٍ إِلَّا وَ أَدْخَلَهُ الظَّلَمَهُ تَرْحَهً، وَ أَوْلَجُوا فِیهِ نِقْمَهً فَیَوْمَئِذٍ لَا یَبْقَی لَهُمْ (۹)فِی السَّمَاءِ عَاذِرٌ (۱۰)وَ لَا فِی الْأَرْضِ نَاصِرٌ، أَصْفَیْتُمْ بِالْأَمْرِ (۱۱)غَیْرَ أَهْلِهِ، وَ أَوْرَدْتُمُوهُ غَیْرَ مَوْرِدِهِ وَ سَیَنْتَقِمُ (۱۲) اللَّهُ مِمَّنْ ظَلَمَ، مَأْکَلًا

۱- قد تقرأ فی س: أحدهم.

۲- فی ک نسخه بدل: سوء رعیهم، و فی س: سوء وعنهم، و لعلّه غلط. و جاء فی النّهج طبعه صبحی: رعیهم، و قد تعرّض لها المصنّف رحمه اللّه فی بیانه الآتی.

۳- قال فی مجمع البحرین ۳- ۴۳۴: الفتره: انقطاع ما بین النّبیّین، و قال فی الصّحاح ۲- ۷۷۷: الفتره: ما بین الرّسولین من رسل اللّه. و فی القاموس ۲- ۱۰۷: الفتره: ما بین کلّ نبیّین.

۴- الهجعه: نومه خفیفه من أوّل اللّیل، قاله فی مجمع البحرین ۴- ۴۰۹، و الصّحاح ۳- ۱۳۰۶، و غیرهما.

۵- فی ک: انتفاض.

۶- و فی متن البحار الحجریّ: داء دوائکم. و ما أثبتناه نسخه فی ک، و هی جاءت فی المصدر.

۷- للشّیخ ابن میثم البحرانیّ فی شرحه علی نهج البلاغه ۳- ۲۷۳ کلام حریّ بالملاحظه.

۸- فی طبعه صبحی: و منها.

۹- فی طبعه عبده: لکم.

۱۰- لا توجد: عاذر، فی طبعه محمّد عبده من النّهج.

۱۱- فی کث نسخه: فی الأمر، و فی المصدر: أصفیت بالأمر.

۱۲- فی کث: غیر ورده و سینتقم. و فی س: غیر وروده و سینقم، و ما أثبت من المصدر.

بِمَأْكَلٍ، وَ مَشْرَباً بِمَشْرَبٍ مِنْ مَطَاعِمِ الْعَلْقَمِ وَ مَشَارِبِ الصَّبِرِ (۱)وَ الْمَقِرِ، وَ لِبَاسِ شِعَارِ الْخَوْفِ، وَ دِثَارِ السَّيْفِ، وَ إِنَّمَا هُمْ مَطَايَا الْخَطِيئَاتِ، وَ زَوَامِلُ الْآثَامِ، فَأُقْسِمُ ثُمَّ أُقْسِمُ لَتَنْخَمَنَّهَا (۲)أُمَيَّهُ مِنْ بَعْدِی كَمَا تُلْفَظُ النُّخَامَهُ ثُمَّ لَا تَذُوقُهَا وَ لَا تَتَطَعَّمُ بِطَعْمِهَا أَبَداً مَا كَرَّ الْجَدِيدَانِ (۳)

**[ترجمه]نهج البلاغه - . نهج البلاغه: خطبه ۱۵۸ - : امام علی علیه السلام فرمود: خداوند پیامبر را در روزگاری به رسالت فرستاد که پیامبری نبود و سال ها بود که مردم در خواب غفلت به سر می بردند و رشته ی استوار دین از هم گسیخته بود پس پیامبر با کتابی که تصدیق کننده ی کتاب های آسمانی پیشین بود و نوری که بدان اقتدا شود به سوی مردم آمد. آن نور، قرآن است پس آن را به سخن آورید ولی هرگز سخن نمی گوید اما من شما را از آن با خبر می سازم : بدانید که علم آینده، خبر گذشته ، درمان دردتان و نظم زندگی شما در قرآن است.

و از اخبار آینده این است که در آن هنگام (روزگار بنی امیه) هیچ خانه و خیمه ای نمی ماند مگر آنکه ستمگران غم و اندوه و رنج و محنت را در آن وارد سازند. نه در آسمان عذرتان را بپذیرند و نه در زمین کسی به یاریتان برخیزد زیرا حکومت را به کسی سپردید که اهلش نبود و آن را در غیر جایگاهش قرار دادید. به زودی خداوند از ستمگران انتقام میگیرد : خوردنی را به خوردنی

ص: ۵۴۶

و نوشیدنی را به نوشیدنی و در برابر هر طعام گوارا لقمه ایی تلخ و در برابر هر جرعه ی شیرین جامی جانگداز و زهرآگین ، درونشان بیمناک و بیرونشان در معرض تیغ تیز. آنان مرکب خطاها و شتران بارکش گناهانند. سوگند می خورم و سوگند که بنی امیه پس از من امارت را مانند خلط سینه ایی که بیرون اندازند، رها کنند و سپس شب و روز از پی هم می آیند ولی آنان هرگز مزه ی حکومت را نچشند و طعمش را در نیابند.

**[ترجمه]

توضیح

قوله علیه السلام: فعند ذلک .. إخبار عن ملک بنی أمیّه بعده و زوال أمرهم عند تفاقم (۴)فسادهم فی الأرض.

أصفیتم .. أی خصصتم بالأمر (۵).. أی الخلافه.

و أوردتموه غیر وروده .. أی أنزلتموه عند غیر مستحقّه.

و المقر ککتف-: المرّاء (۶)و الصّبر أو شبیه به أو السّمّ (۷)

و الزّامله (۸)الّتی تحمل علیها من الإبل و غیرها (۹)

۱- الصّبر- ككتب- عصاره شجر مرّ، كما فى القاموس ۲- ۶۷.

۲- فى س: لتتحمنهـا، و فى ك: لتتخمنهـا، و فى حاشـيتها: نخم- كنصـر- لعب. قـاموس. انظر: القاموس ۴- ۱۸۰، و لا يوجـد ما ذكره فى الحاشيه، فلاحظ.

۳- و انظر شرح الخطبه أيضا فى شرح نهج البلاغه لابن أبى الحديد ۹- ۲۱۷، و منهاج البراعه ۲- ۱۰۵، و غيرهما.

۴- تفاقم الأمر: عظم، قاله فى الصحاح ۵- ۲۰۰۳.

۵- قال فى مجمع البحرين ۱- ۲۶۳: أ فأصفاكم .. أى آثركم. و قال فى الصحاح ۶- ۲۴۰۲: أصفيته بالأمر: إذا آثرت به.

۶- قاله فى الصحاح ۲- ۸۱۹، و لسان العرب ۵- ۱۸۲.

۷- ذكره فى القاموس ۲- ۱۳۶، و لسان العرب ۵- ۱۸۲، و قارن بالنهايه ۴- ۳۴۷.

۸- فى س: النـامله، و فى حاشـيه ك: الزامله: البعير الـذى يحمـل عليها الطعام و المتاع، كأنّه فاعله من الزمل: الحمل. نهايه. انظر: النهايه لابن الأثير ۲- ۳۱۳.

۹- كما فى القاموس ۳- ۳۹۰، و لسان العرب ۱۱- ۳۱۰، و الصحاح ۴- ۱۷۱۸.

قوله علیه السلام: ثم لا تذوقها .. قال ابن أبی الحدید (۱)فإن قلت:

إنّهم قد ملکوا بعد الدوله الهاشمیّه بالمغرب مدّه طویله؟.

قلت: الاعتبار بملک العراق و الحجاز، و ما عداهما من الأقالیم النائیه لا اعتداد به.

أقول: لعلّ المراد به انقطاع تلک الدوله المخصوصه و عدم العود إلی أصحابها، و مع ذلک لا بدّ من التخصیص بغیر السفیانی الموعود.

**[ترجمه]در این هنگام امام علیه السلام از حکومت بنی امیه بعد از خودش خبر می دهد و درباره چگونگی از بین رفتن حکومت آنها در اوج وخامت فسادشان در زمین توضیح می دهد.

ص: ۵۴۷

و ابن ابی الحدید - ۱. شرح نهج البلاغه ۹: ۲۲۰ - در باره این جمله امام علیه السلام که فرمود : بنی امیه هرگز مزه حکومت را نچشند و طعمش را در نیابند. گوید: شاید شخصی درباره این کلام بپرسد که بنی امیه پس از حکومت هاشمیان برای مدتی طولانی در مغرب حکومت کردند، آیا این مسئله تناقضی با کلام امام علیه السلام ندارد؟ در پاسخ باید گفت که حکومت عراق و حجاز اهمیت زیادی داشته و مناطق دورافتاده به حساب نمی آمده است.

میگوییم: شاید منظور امام علیه السلام حکومت معروف خاندان بنی امیه بوده که منقطع شده و دیگر به آنان بازنگشت و بنابراین حکومت سفیانی موعود را باید جدای از بنی امیه بدانیم.

**[ترجمه]

«۵۰»

نَهْجٌ (۲)مِنْ خُطْبَهٍ لَهُ عَلَیْهِ السَّلَامُ: حَتَّی یَظُنَّ الظَّانُّ أَنَّ الدُّنْیَا مَعْقُولَهٌ عَلَی بَنِی أُمَیَّهَ، تَمْنَحُهُمْ دَرَّهَا (۳)، وَ تُورِدُهُمْ صَفْوَهَا، وَ لَا یُرْفَعُ عَنْ هَذِهِ الْأُمَّهِ سَوْطُهَا وَ لَا سَیْفُهَا، وَ کَذَبَ الظَّانُّ لِذَلِکَ، بَلْ هِیَ مَجَّهٌ مِنْ لَذِیذِ الْعَیْشِ یَتَطَعَّمُونَهَا بُرْهَهً، ثُمَّ یَلْفِظُونَهَا جُمْلَهً (۴)

lt;meta info=". نهج البلاغه - . نهج البلاغه- محمّد عبده- ۱: ۱۵۵- پایان خطبه، صبحی صالح: ۱۲۰ خطبه: ۸۷ - : امام علی علیه السلام در خطبه ای فرمود : تا آنجا که برخی از شما گمان می کنند که دنیا به کام بنی امیه است سودش را به آنها می رساند و آنان را بر آبشخور گوارای خود وارد می کند و تازیانه و شمشیر آنان از این امت برداشته نمی شود. کسی که چنین پندارد، در اشتباه است بلکه حکومت و کامیابی بنی امیه مانند جرعه آبی است که گواراییش در تشنگی آنهاست، آن را می چشند و سپس تمام آن را یکجا بیرون می ریزند.

**[ترجمه]

بیان

المنح: العطاء (۵)

و الدّرّ فی الأصل-: اللّبن (۶)، ثم استعمل فی کلّ خیر.

و مجّ الشّراب: قذفه من فیه (۷)، کنّی علیه السلام بکونها مطعومه لهم عن تلذّذهم بها مدّه ملکهم و بکونها ملفوظه من فیهم عن زوالها عنهم.

ص: ۵۴۸

۱- شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۹- ۲۲۰، و فیه: فإن قلت: کیف قال: ثم لا تذوقها أبدا .. و قد ملکوا بعد قیام الدوله.

۲- نهج البلاغه- محمّد عبده- ۱- ۱۵۵- آخر الخطبه، صبحی صالح: ۱۲۰ خطبه: ۸۷، بنصّه.

۳- فی س: تمنحها درهما.

۴- انظر شرحها فی شرح ابن أبی الحدید ۶- ۳۶۳، و شرح ابن میثم علی النّهج ۲- ۳۰۴، و منهاج البراعه ۱- ۳۶۱، و غیرها.

۵- کذا جاء فی مجمع البحرین ۲- ۴۱۵، و الصحاح ۱- ۴۰۸.

۶- کما نصّ علیه فی النهایه ۲- ۱۱۲، و القاموس ۲- ۲۸، و مجمع البحرین ۳- ۳۰۱ من دون کلمه فی الأصل.

۷- کما ذکره فی الصحاح ۱- ۳۴۰، و النهایه ۴- ۲۹۷، و المصباح المنیر ۲- ۲۶۰.

و البرهه: مدّه من الزّمان لها طول (۱)

ثم يلفظونها .. أى يرمونها (۲)

**[ترجمه]المنح: العطاء - كذا جاء فى مجمع البحرين ۲- ۴۱۵، و الصحاح ۱- ۴۰۸.

-

و الـدّرّ فى الأصـل-: اللّبن - كما نصّ عليه فى النهايه ۲- ۱۱۲، و القاموس ۲- ۲۸، و مجمع البحرين ۳- ۳۰۱ من دون كلمه فى الأصل.

- ، ثم استعمل فى كلّ خير.

و مجّ الشّراب: قذفه من فيه - كما ذكره فى الصحاح ۱- ۳۴۰، و النهايه ۴- ۲۹۷، و المصباح المنير ۲- ۲۶۰.

- ، كنّى عليه السلام بكونها مطعومه لهم عن تلذّذهم بها مدّه ملكهم و بكونها ملفوظه من فيهم عن زوالها عنهم.

ص: ۵۴۸

و البرهه: مدّه من الزّمان لها طول - قاله فى مجمع البحرين ۶- ۳۴۳، و انظر: القاموس ۴- ۲۸۱.

-

ثم يلفظونها .. أى يرمونها - صرّح به فى القاموس ۲- ۳۹۹، و الصحاح ۳- ۱۱۷۹، و انظر: مجمع البحرين ۴- ۲۹۱.

-

**[ترجمه]

«۵۱»

نَهْجٌ (۳)مِنْ خُطْبَهٍ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي ذِكْرِ الْمَلَاحِمِ: يَعْطِفُ الْهَوَى عَلَى الْهُدَى (۴)إِذَا عَطَفُوا الْهُدَى عَلَى الْهَوَى، وَ يَعْطِفُ الرَّأْيَ عَلَى الْقُرْآنِ إِذَا عَطَفُوا الْقُرْآنَ عَلَى الرَّأْيِ.

مِنْهَا (۵)حَتَّى تَقُومَ الْحَرْبُ بِكُمْ عَلَى سَاقٍ بَادِياً نَوَاجِذُهَا (۶)، مَمْلُوءَهً أَخْلَافُهَا، حُلْواً رَضَاعُهَا، عَلْقَماً عَاقِبَتُهَا، أَلَا وَ فِی غَدٍ وَ سَيَأْتِی غَدٌ بِمَا لَا تَعْرِفُونَ يَأْخُذُ الْوَالِي مِنْ غَيْرِهَا عُمَّالَهَا عَلَى مَسَاوِی أَعْمَالِهَا، وَ تُخْرِجُ لَهُ الْأَرْضُ أَفَالِيذَ كَبِدِهَا، وَ تُلْقِی إِلَيْهِ سِلْماً مَقَالِيدَهَا، فَيُرِيكُمْ كَيْفَ عَدْلُ السِّيرَهِ، وَ يُحْيِی مَيِّتَ الْكِتَابِ وَ السُّنَّهِ.

مِنْهَا: كَأَنِّی بِهِ قَدْ نَعَقَ بِالشَّامِ وَ فَحَصَ بِرَايَاتِهِ فِی ضَوَاحِی كُوفَانَ، فَعَطَفَ

۱- قاله فی مجمع البحرین ۶- ۳۴۳، و انظر: القاموس ۴- ۲۸۱.

۲- صرّح به فی القاموس ۲- ۳۹۹، و الصحاح ۳- ۱۱۷۹، و انظر: مجمع البحرین ۴- ۲۹۱.

۳- نهج البلاغه- محمّد عبده- ۲- ۲۱، صبحی صالح: ۱۹۵، خطبه: ۱۳۸.

۴- قال ابن میثم فی شرحه علی النّهج ۳- ۱۶۸: أقول: الإشاره فی هذا الفصل إلی وصف الإمام المنتظر فی آخر الزّمان الموعود به فی الخبر و الأثر. فقوله: یعطف الهوی علی الهدی .. أی یردّ النّفوس الحائره عن سبیل اللّه المتّبعه لظلمات أهوائها عن طرقها الفاسده و مذاهبها المختلفه إلی سلوک سبیله و اتّباع أنوار هداه، و ذلک إذا ارتدّت تلک النّفوس عن اتّباع أنوار هدی اللّه فی سبیله الواضح إلی اتّباع أهوائها فی آخر الزّمان، و حین ضعّفت الشّریعه و زعمت أنّ الحقّ و الهدی هو ذلک. و کذلک قوله: و یعطف الرّأی علی القرآن إذا عطفوا القرآن علی الرّأی .. أی یردّ علی کلّ رأی رآه غیره إلی القرآن فیحملهم علی ما وافقه منها دون ما خالفه، و ذلک إذا تأوّل النّاس القرآن و حملوه علی آرائهم و ردّوه إلی أهوائهم کما علیه المذاهب المتفرّقه من فرق الإسلام کلّ علی ما خیّل إلیه، و کلّ یزعم أنّ الحقّ الّذی یشهد به القرآن هو ما رآه و أنّه لا حقّ وراءه سواه.

۵- فی نهج البلاغه- صبحی-: و منها.

۶- فی شرح ابن میثم: نواجدها، و هو الظّاهر.

عَلَیْهَا عَطْفَ الضَّرُوسِ (۱)، وَ فَرَشَ الْأَرْضَ بِالرُّءُوسِ، قَدْ فَغَرَتْ فَاغِرَتُهُ وَ ثَقُلَتْ فِی الْأَرْضِ وَطْأَتُهُ، بَعِیدَ الْجَوْلَهِ، عَظِیمَ الصَّوْلَهِ، وَ اللَّهِ لَیُشَرِّدَنَّکُمْ فِی أَطْرَافِ الْأَرْضِ حَتَّی لَا یَبْقَی مِنْکُمْ إِلَّا قَلِیلُ (۲)کَالْکُحْلِ فِی الْعَیْنِ، فَلَا تَزَالُونَ کَذَلِکَ حَتَّی تَئُوبَ إِلَی الْعَرَبِ عَوَازِبُ أَحْلَامِهَا فَالْزَمُوا السُّنَنَ الْقَائِمَهَ وَ الْآثَارَ الْبَیِّنَهَ، وَ الْعَهْدَ الْقَرِیبَ الَّذِی عَلَیْهِ بَاقِی النُّبُوَّهِ، وَ اعْلَمُوا أَنَّ الشَّیْطَانَ إِنَّمَا یُسَنِّی لَکُمْ طُرُقَهُ لِتَتَّبِعُوا عَقِبَهُ (۳)

**[ترجمه]نهج البلاغه - . نهج البلاغه- محمّد عبده- ۲: ۲۱، صبحی صالح: ۱۹۵، خطبه: ۱۳۸ - : امام علی علیه السلام در اشاره به حوادث مهم آینده می فرماید : زمانی که مردم هدایت را با هوای نفس خود سازگار و بر آن منطبق کرده اند او می آید و هوای نفس را به سوی هدایت معطوف می دارد و هنگامی که مردم قرآن را با رأی خود مطابق ساخته اند او می آید و رأی را تابع قرآن می نماید.

و نیز از این خطبه است: در آینده پیکار سختی میان شما پدید آید، پیکاری که چون درنده ای خشمگین دندانهایش را بنماید، با پستان هایی پر شیر که مکیدن آن شیرین ولی سرانجامش تلخ است. و آگاه باشید که فردا - و به زودی فردا با حوادثی که از آن بی خبرید می آید- فرمانداری از سوی غیر ایشان، کارگزاران حکومت آنانرا به خاطر اعمال نادرستشان مؤاخذه می کند و زمین گنجینه هایش را برای او چون پاره های جگرش بیرون افکند و کلیدهای خود را تسلیم او کند. او به مردم نشان می دهد که سیره ی عادلانه چگونه است و کتاب و سنت را که در جامعه مرده بود زنده می سازد.

از این خطبه است: گویا می بینم که مردی در شام فریاد برآورده و پرچمهایش را برافراشته و برای راندن مردم، گرد کوفه به گردش در آورده

ص: ۵۴۹

همچون شتری سرکش به سوی کوفه می آید و زمین را از سرهای بریده فرش می کند و دهانش را برای بلعیدن می گشاید و پاهایش را سخت و سنگین بر زمین می کوبد. تاخت و تازش گسترده و یورشهایش دهشتناک است. به خدا سوگند او شما را در این سو و آن سوی زمین می پراکند تا از شما جز به مقدار اندکی چون سرمه در چشم باقی نماند. همواره بر آن حال خواهید بود تا اینکه عرب بر سر عقل آید پس سنت های برقرار را به کار گیرید و آثار روشن و پیمان نزدیکی که بقای نبوت و استمرارش به آن است را رعایت کنید و بدانید که شیطان راه های خویش را برای شما هموار می سازد تا در پی او گام بردارید.

**[ترجمه]

إیضاح

لعلّ أوّل الکلام إشاره إلی ظهور القائم علیه السلام، و کذا قوله: و سیأتی غد و ما قبله .. إلی الفتره التی تظهر قبل القائم علیه السلام.

و قیام الحرب علی ساق: کنایه عن شدّتها، و قیل الساق: الشّدّه (۴)

و بدو نواجذها (۵)عن الضحک تهکّما .. عن بلوغ الحرب غایتها، کما أنّ غایه الضحک أن تبدو النواجذ.

و الأخلاف للنّاقه (۶)حلمات الضّرع (۷)، و إنّما قال علیه السلام: حلوا رضاعها لأنّ أهل النجده فی أوّل الحرب یقبلون علیها، و مراره عاقبتها لأنّها القتل، و لأنّ مصیر أکثرهم إلی النار، و المنصوبات الأربعه (۸)أحوال، و المرفوع بعد

۱- الضّروس: النّاقه السّیّئه الخلق تعضّ حالبها، کما فی القاموس ۲- ۲۲۵.

۲- فی البحار المطبوع: قلیل منکم.

۳- و انظر شرح الخطبه فی شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۹- ۴۰، و ابن میثم فی شرحه النّهج ۳- ۱۶۸ و ما بعدها، و منهاج البراعه ۲- ۵۶، و غیرها.

۴- قاله فی الصحاح ۴- ۱۴۹۹، و القاموس ۳- ۲۴۷.

۵- قال فی النهایه ۵- ۲۰: النواجذ من الأسنان: الضواحک، و هی التی تبدو عند الضحک، و الأکثر الأشهر أنّها أقصی الأسنان. و مثله فی مجمع البحرین ۳- ۱۹۰.

۶- فی ک: الناقه.

۷- کما فی الصحاح ۴- ۱۳۵۵، و القاموس ۳- ۱۳۶.

۸- و هی: بادیا، و مملوه، و حلوا، و علقما.

كلّ منها فاعل، و إنّما ارتفع عاقبتها بعد علقما مع أنّه اسم صريح لقيامه مقام اسم الفاعل كأنّه قال: مريره عاقبتها (۱)

قوله عليه السلام: ألا و فى غد .. قال ابن أبى الحديد: تمامه (۲)

قوله عليه السلام: يأخذ الوالى .. و بين الكلام جمله اعتراضيه قد كان تقدّم ذكر طائفه من الناس كانت ذات ملك وافره فذكر عليه السلام: أنّ الوالى يعنى القائم عليه السلام يأخذ عمّال هذه الطائفه على سوء أعمالهم، و (على) هاهنا متعلقه بيأخذ، و هى بمعنى يؤاخذ.

و الأفاليذ: جمع أفلاذ، و هى جمع فلذه و هى القطعه من الكبد (۳)، كنايه عن الكنوز (۴)الّتى تظهر للقائم عليه السلام، و قد فسّر قوله تعالى: (وَ أَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقالَها) (۵)بذلك فى بعض التفاسير.

و قوله عليه السلام: سلما .. مصدر سدّ مسدّ الحال أو تمييز.

قوله عليه السلام: كأنّى به .. الظاهر أنّه (۶)إشاره إلى السفيانى، و قال ابن أبى الحديد (۷)إخبار عن عبد الملك بن مروان و ظهوره بالشام و ملكه بعد ذلك

۱- العباره مأخوذه من شرح ابن ميثم على النهج ۳- ۱۷۰. و كذا بعض ما قبلها و ما بعدها.

۲- شرح نهج البلاغه لابن أبى الحديد ۹- ۴۲.

۳- كما قاله فى القاموس ۱- ۳۵۷، و الصحاح ۲- ۵۶۸.

۴- نصّ عليه الفيروزآبادى فى القاموس المحيط ۱- ۳۵۷، و انظر: النهايه ۳- ۴۷۰.

۵- الزلزله: ۲.

۶- لا توجد فى ك: أنّه.

۷- شرح ابن أبى الحديد ۹- ۴۷، و جاء فى شرح نهج البلاغه لابن أبى الحديد ۷- ۹۹ ما نصّه: و هذا كنايه عن عبد الملك بن مروان، لأنّ هذه الصفات و الأمارات فيه أتمّ منها فى غيره، لأنّه قام بالشام حين دعا إلى نفسه و هو معنى نعيقه، و فحصت راياته بالكوفه تاره حين شخص بنفسه إلى العراق و قتل مصعبا، و تاره لما استخلف الأمراء على الكوفه كبشر بن مروان أخيه و غيره حتّى انتهى الأمر إلى الحجّاج، و هو زمان اشتداد شكيمه عبد الملك و ثقل وطأته، و حينئذ صعب الأمر جدّا، و تفاقمت الفتن مع الخوارج و عبد الرحمن بن الأشعث، فلمّا كمل أمر عبد الملك- و هو معنى «أينع زرعه»- هلك، و عقدت رايات الفتن المعضله من بعده كحروب أولاده مع بنى المهلّب، و كحروبهم مع زيد بن علىّ عليه السلام، و كالفتن الكائنه بالكوفه أيّام يوسف بن عمر و خالد القسرى و عمر بن هبيره و غيرهم، و ما جرى فيها من الظلم و استئصال الأموال و ذهاب النفوس .. إلى آخره ..

العراق، و ما قتل من العرب فيها أيّام عبد الرحمن بن الأشعث، و قتله أيّام مصعب ابن الزبير.

و قال: مفعول فحص محذوف .. أی فحص الناس براياته، أی نحّاهم و قلّبهم يمينا و شمالا.

و ضواحی كوفان .. ما قرب (۱)منها من القرى (۲)، و قد سار لقتال مصعب بعد أن قتل المصعب المختار، فالتقوا بأرض مسكن من نواحی الكوفه.

قد فغرت فاغرته .. أی انفتح فوه، و يقال: فغر فاه يتعدّى و لا يتعدّى (۳)

و ثقل وطائه .. كنايه عن شدّه ظلمه و جوره.

بعيد الجوله .. أی جولان خيوله و جيوشه فی البلاد، فيكون كنايه عن اتّساع ملكه، أو جولان رجاله فی الحرب بحيث لا يتعقّبه السكون.

و شرد البعير .. نفر (۴)و ذهب فی الأرض.

و عوازب أحلامها .. أی ما ذهب و غاب من عقولها (۵)

و قال ابن ميثم رحمه اللّه (۶)فإن قلت: قوله عليه السلام: حتى تئوب ..

۱- فی س: ما قريب.

۲- قال فی الصحاح ۶- ۲۴۰۶: ضاحيه كلّ شی ء: ناحيته البارزه، و يقال: هم ينزلون الضواحی. و قال فی النهايه ۳- ۷۸: و ضاحيه مضر .. أی أهل الباديه منهم، و جمع الضاحيه: ضواح. و قال فی القاموس ۴- ۳۵۴: و ضواحيك: ما برز منك للشمس كالكتفين و المنكبين، و من الحوض نواحيه، و من الروم ما ظهر من بلادهم.

۳- كما ذكره فی القاموس ۲- ۱۱۰، و الصحاح ۲- ۷۸۲.

۴- كما فی مجمع البحرين ۳- ۷۷، و الصحاح ۲- ۴۹۴، و القاموس ۱- ۳۰۵.

۵- قال فی النهايه ۳- ۲۲۷: و الحلوم عوازب: جمع عازب .. أی أنّها خاليه بعيده العقول. و قال قبل ذلك: عزب .. أی بعد، و عزب: إذا أبعد. و مثله فی لسان العرب ۱- ۵۹۷، و قال فيه ۱- ۵۹۶: عزب عنه .. ذهب، و عزب يعزب: إذا غاب.

۶- شرح نهج البلاغه لابن ميثم ۳- ۱۷۴، باختلاف كثير و تصرّف.

يدلّ على انقطاع تلك الدوله بظهور العرب (۱)، و عبد الملک مات و قام بعده بنوه بالدوله (۲)

قلت: الغایه لیست غایه (۳)لدوله عبد الملک بل غایه لکونهم لا یزالون مشرّدین فی البلاد مقهورین، و ذلک الانقهار و إن کان أصله من عبد الملک إلّا أنّه استمرّ فی زمان أولاده إلی حین انقضاء دولتهم. و قال بعض الشارحین: إنّ ملک أولاده ملکه.

و هذا جواب من لم یتدبّر فی کلامه علیه السلام.

و العرب هاهنا هم بنو العباس و من معهم من العرب أیّام ظهور دولتهم کقحطبه بن شبیب البطائی و ابنیه حمید و الحسن، و کبنی رزیق (۴)منهم طاهر بن الحسین و إسحاق بن إبراهیم و غیرهم من العرب. و قیل: إنّ أبا مسلم أصله عربی.

قوله علیه السلام: و العهد القریب.

قال ابن أبی الحدید (۵).. أی عهده و أیّامه علیه السلام، و کأنّه (۶)دفع لما عساه یتوهّمونه من أنّه إذا آبت إلی العرب عوازب أحلامها فیجب علیهم اتّباع الدوله الجدیده فی کل ما تفعله (۷)، فوصّاهم

ص: ۵۵۳

۱- فی المصدر زیاده: و عود عوازب أحلامها.

۲- فی شرح ابن میثم زیاده: و لم یزل الملک عنه بظهور العرب، فأین فائده الغایه؟.

۳- لا توجد فی س: لیست غایه.

۴- فی س: رزین.

۵- فی شرحه علی نهج البلاغه ۹- ۴۸، و نصّ العباره هی: و العهد القریب الذی علیه باقی النبوّه یعنی عهده و أیّامه علیه السلام- و کأنّه خاف من أن یکون بإخباره لهم بأنّ دوله هذا الجبّار ستنقض إذا آبت إلی العرب عوازب أحلامها، کالأمر لهم باتّباع ولاه الدوله الجدیده فی کلّ ما تفصله، فاستظهر علیهم بهذه الوصیّه، و قال لهم: إذا ابتذلت الدوله، فالزموا الکتاب و السنّه، و العهد الذی فارقتکم علیه.

۶- فی ک: کان.

۷- فی س: تفعلهم.

بأنّه إذا تبدّلت الدوله فالزموا الكتاب و السنّه و العهد الذى فارقتكم عليه.

قوله عليه السلام: إنّما يسنّى .. أى يسهّل (۱)

**[ترجمه]شاید امام علیه السلام در ابتدای کلام به ظهور حضرت قائم علیه السلام اشاره دارد و همچنین این سخن که: به زودی فردا با حوادثی که از آن بی خبرید می آید، ممکن است مقصود همان حوادث قبل از ظهور حضرت حجت علیه السلام باشد.

و قیام الحرب علی ساق: بر پای ایستادن جنگ کنایه از شدت آن است و گفته اند که ساق بمعنی شدت است. - . الصحاح ۴- ۱۴۹۹، و القاموس ۳- ۲۴۷. -

و نمایان بودن دندان ها نیز اشاره به رسیدن جنگ به اوج خود دارد؛ چرا که اوج لبخند نیز نمایان شدن دندان هاست و اخلاف ناقه بمعنی نوک شیردان آن است. - . الصحاح ۴- ۱۳۵۵، و القاموس ۳- ۱۳۶. - و شیرین بودن شیر پستانها را نیز از آنرو بیان داشته که در ابتدای نبرد یاریگران زیادی بسوی میدان جنگ می آیند و اما پایان جنگ بسیار تلخ و ناگوار است چرا که در پایان جنگ علاوه بر کشته شدن آتش دوزخ نیز نصیبشان می گردد . هر چهار کلمه منصوب بعنی بادیا، و مملوه، و حلوا، و علقما حال هستند و کلمه مرفوع بعد از هر

ص: ۵۵۰

یک فاعل است و عاقبتها پس از علقما با وجود اینکه اسم صریح است، از آنرو مرفوع گشته که در جای اسم فاعل نشسته است و گویی گفته است: مریره عاقبتها - . این عبارت از شرح ابن میثم بر نهج البلاغه ۳- ۱۷۰ گرفته شده و همچنین برخی مطالب قبل و بعد این کلام. - .

وابن ابی الحدید - . شرح نهج البلاغه، ابن ابی الحدید، ۹ : ۴۲ - گوید: منظور امام علیه السلام از فردا که بدان اشاره می کند: الا و فی غد .. منظور پس از آنکه رخدادهای فرداها به سر آید یعنی در فرداهای پس از اتمام این غائله ها.

و قول حضرت علیه السلام: یاخذ الوالی.. در میان این کلام جمله ای معترضه هست که گروهی از مردم که ملک و فرمانروایی گسترده داشتند، نامشان به میان آمده بود و امام علیه السلام می فرماید: که والی یعنی حضرت قائم علیه السلام مزدوران این طایفه را بخاطر بدکرداریهایشان مجازات خواهد کرد و لفظ علی در اینجا متعلق به یاخذ است و بمعنی مواخذه کردن است.

و پاره های جگر در اینجا کنایه از گنج هایی است که زمین برای حضرت قائم علیه السلام نمایان می کند و این آیه شریفه (وَ أَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقالَها) - . الزلزال/ ۲ - -: و زمین بارهای سنگین خود را برون افکند)، نیز به همین موضوع اشاره دارد و در برخی از تفاسیر قرآن هم اینگونه تفسیر شده است. و لفظ سلما مصدر است که جانشین حال یا تمییز شده است.

واین جمله امام که گوید : گویی می بینم که مردی در شام فریاد برآورده است. آن طور که از ظاهرش بر می‌آید اشاره به سفیانی دارد ولی ابن أبی الحدید - . شرح نهج البلاغه ۹ : ۴۷ و در شرح نهج البلاغه ابن أبی الحدید ۷- ۹۹ چنین آمده است:

و این کنایه از عبـد الملک بن مروان است چرا که این نشانه ها و صـفات در او بیش از دیگران هویـداست چرا که وی در شام بر پـای ایسـتاد و مردم را به خود فراخوانـد و این مفهوم عرعر اوست و پرچمهـای او یکبـار وقـتی که خود را به عراق رسانـد و مصعب را کشت، در کوفه دیـده شـد و یـک بار هم زمانی که امیرانی نظیر بشـر بن مروان برادرش و دیگرانی که سـرانجام به حجاج ختم گشت، را به امارت عراق منصوب گرداند و این دوره محکم گشـتن سـیطره عبد الملک و سنگینی گام او و بر گرده مردمان بود و در این زمان کار بس دشوار گشت و فتنه ها با خوارج و با عبـد الرحمن بن الأشـعث بسـیار وخیم گشت و زمانی که وضعیت عبد الملک به این حد از شدت رسید – و این معنی عبارت اینع زرعه: کشت او رسید- هلاک گشت و پرچم فتنه های خانمان برانداز پس از او نظیر جنگهای فرزندانش با بنی المهلب و جنگهایشان با زید بن علی علیه السلام و نیز فتنهایی که در زمان یوسف بن عمر و خالد القسری و عمر بن هبیره و دیگران، درگرفت و ستمها و ریشه کنی و نابودی اموال مسلمین و از دست رفتن جانهایی بسیار و ... را در پی داشت، به اهتزاز در آمد. -

گوید: اشاره به عبدالملک بن مروان دارد که در شام قدرت یافت و پس از شام

ص: ۵۵۱

در زمـان عبـدالرحمن بن اشـعث به سـراغ عراق آمـده و بسـیاری از مردم را در آنجا قتل عام کرد و در زمان مصـعب بن الزبیر کشته شد.

ومنظور از ضواحی کوفـان: روسـتاهایی است که در اطراف کوفه وجود دارد و پس از آنکه مصـعب مختار را به قتل رسانـد به جنگ با وی رفتند و در سرزمینی مسکونی از نواحی کوفه با هم برخورد کردند

و قد فغرت فاغرته: یعنی دهانش باز شد و این فعل هم بصورت متعدی و هم لازم بکار می رود.

و سـنگین بودن گـام او کنایه از شـدت ظلم و سـتم وی است. و این جمله که گویـد : جولانگاهش وسـیع است یعنی جولان و حضور سپاهیانش در آن سـرزمین بسیار است و شاید هم اشاره به وسعت سرزمینش داشته باشد و یا گردش مردانش در میدان جنگ بگونه ای که به حالت سکون در نیایند .

و شـرد البعیر یعنی رم کرد - . مجمع البحریـن ۳- ۷۷، و الصحاح ۲- ۴۹۴، و القاموس ۱- ۳۰۵. - و به سوی بیابانهـا رفت. و عوازب احلامهـا .. یعنی آن عقـل و خردی که از دست داده انـد و خـبری از آن نیست - . در النهـایه ۳- ۲۲۷ گوید: و الحلوم عوازب: جمع عازب .. یعنی اینکه اندیشه ایشان خالی از هر خردی است و پیش از آن گوید عزب یعنی دور شد و نظیر آن در لسان العرب ۱- ۵۹۷ آمده و در ان می گوید: ۱- ۵۹۶: عزب عنه .. از دست داد ، و عزب یعزب: غایب گشت. - .

ابن میثم - . شرح نهج البلاغه ۳ : ۱۷۴ با تفاوت بسیار - اگر بپرسی

این کلام امام علیه السلام که فرمود: همواره بر آن حال خواهید بود تا اینکه عرب بر سر عقل آید .پاسخ آنست که:

ص: ۵۵۲

این جمله به از بین رفتن حکومتشان به وسیله عرب اشاره دارد کما اینکه عبدالملک پس از مدتی مرد و

فرزندانش به خلافت رسیدند. میگویم: این سرانجام تنها سرانجام حکومت عبدالملک نیست بلکه فرزندان او را نیز شامل می شود که همچنین در سرزمین عرب آواره و رانده و شکست خورده خواهند بود و این ناکامی گرچه از زمان عبد الملک آغاز گشت ولی در زمان فرزندانش تا لحظه نابودی حکومتشان ادامه یافت و برخی از شارحین گفته اند که ملک فرزندانش در واقع ملک وی قلمداد می گردد. و این پاسخی بود برای کسانی که در کلام امام علیه السلام تفکر نمی کنند.

و منظور از عرب در این کلام همان بنی عباس و همراهانشان است که در زمان شکل گیری حکومتشان به آنها کمک کردند همچون قحطبه بن شبیب البطائی و فرزندانش حمید و حسن و همچون بنی رزیق از جمله طاهر بن حسین و إسحاق بن ابراهیم و دیگر عربها و گفته شده ابومسلم نیز در اصل عرب بوده است.

وابن أبی الحدید - . شرح نهج البلاغه ۹ : ۴۸ - درباره ی این کلام امام علیه السلام که فرمود : پیمان نزدیکی که بسته اید را رعایت کنید که بقای نبوت و استمرارش نیز به آن است. گوید: امام علیه السلام به دوران خویش اشاره دارد چرا که می داند ممکن است از کلامشان برای مخاطب شبهه ایجاد شود و آن شبهه نیز می تواند این باشد: چون عرب بر سر عقل آید، پس در نتیجه باید از حکومت جدید پیروی کند و هر کاری را که آن حکومت کرد تأیید کند از اینرو امام علیه السلام برای رفع این شبهه به آنها وصیت می کند که

ص: ۵۵۳

چون حکومت عوض شد پس به قرآن ، سنت پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم و پیمانهایی که من تا لحظه مرگم با شما می بندم، پایبند باشید.

**[ترجمه]

«۵۲»

کا (۲)أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْکُوفِیُّ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمُحَمَّدِیِّ، عَنْ أَبِی رَوْحٍ فَرَجِ بْنِ قُرَّهَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ مَسْعَدَهَ بْنِ صَدَقَهَ، عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ، قَالَ: خَطَبَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ بِالْمَدِینَهِ (۳)فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ وَ صَلَّی عَلَی النَّبِیِّ وَ آلِهِ، ثُمَّ قَالَ:

أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی لَمْ یَقْصِمْ جَبَّارِی دَهْرٍ (۴)إِلَّا مِنْ بَعْدِ تَمْهِیلٍ وَ رَخَاءٍ، وَ لَمْ یَجْبُرْ (۵)کَسْرَ عَظْمٍ مِنَ الْأُمَمِ إِلَّا بَعْدَ أَزْلٍ وَ بَلَاءٍ.

أَیُّهَا النَّاسُ! فِی (۶)دُونِ مَا اسْتَقْبَلْتُمْ مِنْ خَطْبٍ (۷)وَ اسْتَدْبَرْتُمْ مِنْ خَطْبٍ مُعْتَبَرٌ، وَ مَا کُلُّ ذِی قَلْبٍ بِلَبِیبٍ، وَ لَا کُلُّ ذِی سَمْعٍ بِسَمِیعٍ، وَ لَا کُلُّ ذِی نَاظِرِ عَیْنٍ بِبَصِیرٍ.

عِبَادَ اللَّهِ! أَحْسِنُوا فِيمَا يُعِينُكَمُ (۸)النَّظَرَ فِيهِ، ثُمَّ انْظُرُوا إِلَى عَرَصَاتِ مَنْ قَدْ أَفَادَهُ (۹)اللَّهُ بِعِلْمِهِ كَانُوا عَلَى سُنَّةٍ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ أَهْلَ جَنَّاتٍ وَ عُيُونٍ وَ زُرُوعٍ

ص: ۵۵۴

۱- قاله فی القاموس ۴- ۳۴۵، و النهایه ۲- ۴۱۵، و غیرهما.

۲- الکافی الرّوضه- ۸- ۶۳- ۶۶ حدیث ۲۲.

۳- و بهذا المضمون ورد فی نهج البلاغه- محمّد عبده- ۱- ۱۵۵، صبحی صالح: ۱۲۱ خطبه: ۸۸، فراجع، إذ لم نذکر الفروق بینها و بین المصدر. و جاء فی إرشاد المفید: ۱۵۵- ۱۵۶.

۴- فی ک زیاده: قطّ.

۵- جاء فی حاشیه ک: و لم یجبر عظم أحد. نهج.

۶- فی ک نسخه بدل: و فی.

۷- فی الکافی: عطب.

۸- قد تقرأ فی البحار بصعوبه: یعنیکم، و هو الظّاهر.

۹- فی المصدر: أقاده.

وَ مَقام كَرِيم، (۱)ثُمَّ انْظُرُوا بِمَا خَتَمَ اللَّهُ لَهُمْ بَعْدَ النَّضْرَهِ وَ السُّرُورِ، وَ الْأَمْرِ وَ النَّهْيِ وَ لِمَنْ صَبَرَ مِنْكُمُ الْعَافِيَهُ (۲)فِي الْجِنَانِ وَ اللَّهِ مُخَلَّدُونَ وَ لِلَّهِ عاقِبَهُ الْأُمُورِ، فَيَا عَجَباً! وَ مَا لِيَ لَا أَعْجَبُ مِنْ خَطَإِ هَذِهِ الْفِرَقِ عَلَى اخْتِلَافِ حُجَجِهَا فِي دِينِهَا لَا يَقْتَفُونَ (۳)أَثَرَ نَبِيٍّ وَ لَا يَقْتَدُونَ بِعَمَلِ وَصِيٍّ، وَ لَا يُؤْمِنُونَ بِغَيْبٍ، وَ لَا يَعْفُونَ عَنْ عَيْبٍ (۴)، الْمَعْرُوفُ فِيهِمْ مَا عَرَفُوا وَ الْمُنْكَرُ عِنْدَهُمْ مَا أَنْكَرُوا (۵)، وَ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ إِمَامُ نَفْسِهِ أَخَذَ مِنْهَا فِيمَا يَرَى بِعُرًى وَثِيقَاتٍ وَ أَسْبَابٍ مُحْكَمَاتٍ، فَلَا يَزَالُونَ بِجَوْرٍ وَ لَنْ يَزْدَادُوا إِلَّا خَطَأً، لَا يَنَالُونَ تَقَرُّباً وَ لَنْ يَزْدَادُوا إِلَّا بُعْداً مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ، أُنْسُ بَعْضِهِمْ بِبَعْضٍ، وَ تَصْدِيقُ بَعْضِهِمْ لِبَعْضٍ، كُلُّ ذَلِكَ وَحْشَةً مِمَّا وَرَّثَ النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ نُفُوراً مِمَّا أَدَّى إِلَيْهِمْ مِنْ أَخْبَارِ فاطِرِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ، أَهْلُ حَسَرَاتٍ، وَ كُهُوفُ شُبُهَاتٍ، وَ أَهْلُ عَشَوَاتٍ وَ ضَلَالَهٍ وَ رِيبَهٍ، مَنْ وَكَلَهُ اللَّهُ إِلَى نَفْسِهِ وَ رَأْيِهِ فَهُوَ مَأْمُونٌ عِنْدَ مَنْ يَجْهَلُهُ غَيْرُ الْمُتَّهَمِ عِنْدَ مَنْ لَا يَعْرِفُهُ، فَمَا أَشْبَهَ هَؤُلَاءِ بِأَنْعَامٍ قَدْ غَابَ عَنْهَا رِعَاؤُهَا، وَ وَا أَسَفَى مِنْ فَعَلَاتِ شِيعَتِي مِنْ بَعْدِ قُرْبِ مَوَدَّتِهَا الْيَوْمَ، كَيْفَ يَسْتَذِلُّ بَعْدِي بَعْضُهَا بَعْضاً، وَ كَيْفَ يَقْتُلُ بَعْضُهَا بَعْضاً، الْمُتَشَتِّتَهِ غَداً عَنِ الْأَصْلِ النَّازِلَهِ بِالْفَرْعِ، الْمُؤَمِّلَهِ الْفَتْحَ مِنْ غَيْرِ جِهَتِهِ، كُلُّ حِزْبٍ مِنْهُمْ أَخَذَ مِنْهُ بِغُصْنٍ أَيْنَمَا مَالَ الْغُصْنُ مَالَ مَعَهُ، مَعَ أَنَّ اللَّهَ وَ لَهُ الْحَمْدُ يَسْتَجْمِعُ هَؤُلَاءِ لِشَرِّ يَوْمٍ لِبَنِي أُمَيَّهَ كَمَا يَجْمَعُ قَزَعَ (۶)الْخَرِيفِ يُؤَلِّفُ اللَّهُ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَجْعَلُهُمْ رُكَاماً كَرُكَامِ السَّحَابِ، ثُمَّ يَفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَاباً يَسِيلُونَ مِنْ مُسْتَثَارِهِمْ (۷)كَسَيْلِ الْجَنَّتَيْنِ سَيْلِ الْعَرِمِ

۱- لا توجد فی س: و عیون.

۲- فی المصدر: العاقبه.

۳- فی حاشیه ك: لا یقتصّون. نهج، و هو الّذی جاء فی الکافی.

۴- جاء فی حاشیه ك: یعملون فی الشّبهات و یسیرون فی الشّهوات. نهج.

۵- جاء فی حاشیه ك: مفزعهم فی المعضلات إلی أنفسهم، و تعویلهم فی المهمّات إلی آرائهم، کأنّ کلّ امرئ .. إلی آخره. نهج.

۶- فی س: فرق.

۷- فی المصدر: مستثارهم.

حَيْثُ بَعَثَ عَلَيْهِ فَأَرَهً فَلَمْ تَثْبُتْ (۱)عَلَيْهِ أَكَمَهٌ وَ لَمْ يَرُدَّ سَنَنَهُ رَصُّ طَوْدٍ يُذَعْذِعُهُمُ (۲)اللَّهُ فِی بُطُونِ أَوْدِيَهٍ ثُمَّ يَسْلُكُهُمْ يَنَابِيعَ فِی الْأَرْضِ يَأْخُذُ بِهِمْ مِنْ قَوْمٍ حُقُوقَ قَوْمٍ وَ يُمَكِّنُ مِنْ (۳)قَوْمٍ لِدِيَارِ قَوْمٍ تَشْرِيداً لِبَنِی أُمَيَّهَ وَ لِكَيْلَا يَغْتَصِبُوا مَا غَصَبُوا، يُضَعْضِعُ اللَّهُ بِهِمْ رُكْناً، وَ يَنْقُضُ بِهِمْ طَیَّ الْجَنَادِلِ مِنْ إِرَمٍ، وَ يَمْلَأُ مِنْهُمْ بُطْنَانَ الزَّيْتُونِ، فَوَ الَّذِی فَلَقَ الْحَبَّهَ وَ بَرَأَ النَّسَمَهَ لَيَكُونَنَّ ذَلِكَ، وَ كَأَنِّی أَسْمَعُ صَهِيلَ خَيْلِهِمْ، وَ طَمْطَمَهَ رِجَالِهِمْ، وَ ايْمُ اللَّهِ لَيَذُوبَنَّ مَا فِی أَيْدِيهِمْ بَعْدَ الْعُلُوِّ وَ التَّمَكُّنِ (۴)فِی الْبِلَادِ كَمَا تَذُوبُ الْأَلْيَهُ عَلَى النَّارِ، مَنْ مَاتَ مِنْهُمْ مَاتَ ضَالًّا، وَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ يُفْضِی مِنْهُمْ مَنْ دَرَجَ، وَ يَتُوبُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَى مَنْ تَابَ، وَ لَعَلَّ اللَّهَ يَجْمَعُ شِيعَتِی بَعْدَ التَّشَتُّتِ لِشَرِّ يَوْمٍ لِهَؤُلَاءِ، وَ لَيْسَ لِأَحَدٍ عَلَى اللَّهِ عَزَّ ذِكْرُهُ الْخِيَرَهُ، بَلْ لِلَّهِ الْخِيَرَهُ وَ الْأَمْرُ جَمِيعاً.

أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ الْمُنْتَحِلِينَ لِلْإِمَامَهِ مِنْ غَيْرِ أَهْلِهَا كَثِيرٌ، وَ لَوْ لَمْ تَخَاذَلُوا (۵)عَنْ مُرِّ الْحَقِّ وَ لَمْ تَهِنُوا عَنْ تَوْهِينِ الْبَاطِلِ لَمْ يَتَشَجَّعْ عَلَيْكُمْ مَنْ لَيْسَ مِثْلَكُمْ، وَ لَمْ يَقْوَمَنَّ قَوِیٌّ عَلَيْكُمْ وَ عَلَى هَضْمِ الطَّاعَهِ وَ إِزْوَائِهَا عَنْ أَهْلِهَا، لَكِنْ تِهْتُمْ كَمَا تَاهَتْ بَنُو (۶)إِسْرَائِيلَ عَلَى عَهْدِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَ لَعَمْرِی أَيْضاً غفر [لَيُضَاعَفَنَ عَلَيْكُمُ (۷)التِّيهُ مِنْ بَعْدِی أَضْعَافَ مَا تَاهَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ، وَ لَعَمْرِی أَنْ لَوْ قَدِ اسْتَكْمَلْتُمْ مِنْ بَعْدِی مُدَّهَ سُلْطَانِ بَنِی أُمَيَّهَ لَقَدِ اجْتَمَعْتُمْ عَلَى سُلْطَانِ الدَّاعِی إِلَى الضَّلَالَهِ، وَ أَحْيَيْتُمُ الْبَاطِلَ، وَ خَلَّفْتُمُ الْحَقَّ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ، وَ قَطَعْتُمُ الْأَدْنَى مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ، وَ وَصَلْتُمُ

۱- فی الكافی: يثبت.

۲- فی المصدر: رض طود يذعذهم. و فی س: يزعزهم. و سيأتی فی بيانه: طود.

۳- فی الكافی: بهم، بدلا من: من.

۴- فی المصدر: التّمكين.

۵- فی المصدر: تتخاذلوا.

۶- فی ك: بنی، و هو خلاف الظّاهر.

۷- فی الكافی: ليضاعفنّ، و فی ك: أ يضاعفنّ عليكم.

الْأَبْعَدَ مِنْ أَبْنَاءِ الْحَرْبِ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، وَ لَعَمْرِی أَنْ لَوْ قَدْ ذَابَ مَا فِی أَيْدِيهِمْ لَدَنَا التَّمْحِيصُ لِلْجَزَاءِ، وَ قَرُبَ الْوَعْدُ، وَ انْقَضَتِ الْمُدَّةُ، وَ بَدَا لَكُمُ النَّجْمُ ذُو الذَّنَبِ (۱)مِنْ قِبَلِ الْمَشْرِقِ (۲)وَ لَاحَ لَكُمُ الْقَمَرُ الْمُنِيرُ، فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَرَاجِعُوا التَّوْبَةَ، وَ اعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِنِ اتَّبَعْتُمْ طَالِعَ الْمَشْرِقِ سَلَكَ بِكُمْ مَنَاهِجَ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَتَدَاوَيْتُمْ مِنَ الْعَمَى وَ الصَّمَمِ وَ الْبَكَمِ، وَ كُفِيتُمْ مَئُونَةَ الطَّلَبِ وَ التَّعَسُّفِ، وَ نَبَذْتُمُ الثِّقْلَ الْقَادِحَ (۳)عَنِ الْأَعْنَاقِ، وَ لَا يُبَعِّدُ اللَّهُ إِلَّا مَنْ أَبَى وَ ظَلَمَ وَ اعْتَسَفَ وَ أَخَذَ مَا لَيْسَ لَهُ، وَ سَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ

**[ترجمه]الکافی - . کافی ۸ : ۶۳- ۶۶، حدیث ۲۲ - : احمد بن محمد کوفی با سندی از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: روزی امام علی علیه السلام در مدینه خطبه خواند و بعد از حمد خداوند و درود و سلام بر پیامبرص فرمود: خداوند متعال تنها در صورتی ستمکاران را از بین می برد که به آنان فرصتی داده باشد و آسیب ها و مصائب ملتها را نیز تنها در صورتی اصلاح می کند که بلایی به آن ملت داده وآن ها را آزموده باشد.

ای مردم، در آن دشواریهایی که به سراغ شما خواهد آمد و در آن رویدادهای سختی که پشت سر گذاشته اید جای بس عبرتهاست و هر انسان صاحب دلی، خردمند نیست و هر کس که گوش دارد شنوا نیست و هر انسانی که چشم دارد بینا نیست.

ای بندگان خدا، در آنچه که توجه و دقت در آن یاریتان می کند، خوب تامل کنید سپس به پهنه سرزمین آن کسانی بنگرید که خداوند از سر علم خود ایشان را که بر شیوه فرعون رفتار می کردند، صاحب باغها، چشمه ها و مزارع نمود

ص: ۵۵۴

و شأن و جایگاهی ستوده بخشید. سپس بنگرید که چگونه خداوند پس از آن سرخوشی و خوش احوالی، و آن قدرتمندی و امر و نهی کردنها، سرانجامی ناخوشایند نصیبشان کرد و سرانجام نیک در بهشت از آن کسانی از شماست که صبور باشند و به خدا قسم که در آن جاویدان خواهند بود و سرانجام همه کارها به خدا باز می گردد.

و چقدر عجیب است و چرا نباشد، اشتباهات کسانی که با وجود اختلاف نظرهاشان در دینشان از پیامبری پیروی نمی کنند و به رفتار جانشین او اقتدا نمی کنند و به عالم غیب ایمان ندارند و از اشتباهات خودداری نمی کنند. امر معروف و نیک در نزد آنان همان است که خود نیک می دانند و منکر و زشت در نزد آنان نیز همان است که خود زشت می دانند و هر کدامشان پیشوای خودش است و به خود اقتدا می کند و بدون اینکه دلیل یا برهانی داشته باشد هرچه را که فکر کرد درست است همان را انجام می دهد و همواره در حال جور و جفاکاری هستند و پیوسته بر اشتباهات خود می افزایند. و نه تنها به تقرب الهی دست نمی یابند بلکه هر لحظه از خدا دورتر می شوند. بعضی از آنها با هم مأنوس می شوند و یکدیگر را تصدیق می کنند و همه اینها بخاطر دور بودن و جدایی شان از سنت پیغمبر امی صلّی الله علیه و آله و سلم و آنچه که پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم درباره خالق آسمان ها و زمین گفته می باشد و آنها اهل حسرت و افسوس و غارهای شبهه ها و شکها و اهل کوری و گمراهی و دودلی هستند و خداوند هر کسی را که به حال خود واگذارد از گزند کسی که از نظراتش آگاهی ندارد در امان است و نزد کسی که او را نمی شناسد متهم نیست و اینها چقدر به چارپایانی شبیه اند که چوپانشان رفته باشد. و بسی تأسف

به خاطر کارهایی که شیعیانم بعد از این همه اظهار دوستی، انجام خواهند داد و شگفتا که آنها چگونه یکدیگر را به خفت و زبونی می اندازند و چگونه همدیگر را می کشند ؟ آنها کسانی هستند که از دین اصلی فاصله گرفته و چنگ در فروع دین خواهند انداخت و می کوشند گشایش و ظفر را نه از راهش به دست آورند و هر گروهی از آنان شخصی دیگر را امام خود قرار می دهد و به هر طرف که آن شخص رفت آنها نیز می روند. و خداوند که ستایش مخصوص اوست، اینها را همانگونه که پاره های ابرها در فصل پاییز به هم می پیوندند به زودی گرد هم می آورد تا بنی امیه را به بدترین روزشان بنشانند و خداوند در میان آنان الفت اندازد و آنها را چون ابرهای متراکم پشت در پشت هم قرار می دهد سپس برای آنها درهایی بگشاید تا مانند سیل از محل خیزششان جاری شوند همچون سیل دو باغ مردم سبا،

ص: ۵۵۵

سیلی ویرانگر به طوری که کوهها را با خود ببرد و هیچ تپه ی در برابرش مقاومت نکرده و راهش را کج نکند و خدا آن گروه را درمیان دره ها و رودخانه ها پراکنده می نماید سپس چون چشمه های خروشان در نواحی گوناگون زمین جاری می سازد تا به وسیله آنان حق از دست رفته ی گروهی از مردم را از گروهی دیگر بستاند و در شهرها جمعی را جایگزین جمعی دیگر سازد تا بدین وسیله بنی امیه آواره شوند تا آن چه را که غصب کرده اند پس دهند و خداوند به وسیله ی آنان ستونی استوار را خراب کند و تلی از سنگ های درهم پیچیده (قصرها) که بسان قصر أرم (شام) هستند را نابود کند و شکم زیتون... زارها (کوهزارهای شام) را از آن ها پُر سازد. و قسم به خدایی که دانه را شکافت و انسان را خلق کرد اینگونه خواهد شد و گویا که من صدای شیهه ی اسب هایشان و فریادهای هیاهوی خودشان را می شنوم و به خدا قسم بعد از آنکه بنی امیه برتری یافته و حاکم گشتند هرچه به دست آوردند، مانند دنبه ای که بر روی آتش آب می شود، ذوب گشته و از دستشان می رود. و هر کسی از آنها که بمیرد در گمراهی مرده است و آنها از طریق مرگ به سوی خدا بر می گردند و خداوند توبه ی توبه کنندگان را می پذیرد و امید است که خداوند شیعیانم را بعد از پراکنده شدن برای نابودی آنان جمع کند. و هیچ کس نیست که در برابر خداوند حق انتخاب و اختیاری داشته باشد بلکه هر خواست و انتخابی از آن خداست و همه امور به دست توانای وی جاری گردد. ای مردم کسانی که امامت را به ناحق به خود نسبت می دهند تعدادشان زیاد است و اگر از یاری حق و لو اینکه تلخ و دشوار باشد، دست نمی کشیدید و در خوار کردن باطل سستی نمی کردید هرگز کسانی که همپایه ی شما نیستند شهامت ایستادگی در برابر شما را پیدا نمی کردند و هیچ زورمندی بر بالای سر شما نمی ایستاد و به تباه کردن طاعت نمودن و دور کردن آن از اهلش دست نمی یازید ولی شما چون قوم بنی اسرائیل که در زمان موسی سرگردان ماندند، حیران گشتید و به جانم سوگند که سرگردانی شما بعد از من چند برابر گمگشتگی بنی اسرائیل خواهد بود. و به جانم سوگند اگر چنان رفتار کنید که حکومت بنی امیه را بعد از من تا به نهایتش تکمیل نمایید، برای حکومت کسی که شما را به گمراهی می خواند، دست یاری داده اید و باطل را زنده کرده اید و حق را بی تفاوت پشت سر انداخته اید و از همان آغاز پیدایش، حق نخواهید بود و از نزدیکترین مردان اهل جنگ بدر به خود دوری نموده و روی گردان شده اید و

ص: ۵۵۶

به دورترین فرد از خودتان که فرزند جنگ کنندگان با رسول الله صلی الله علیه و آله بودند نزدیک شده اید .

و به جـانم سوگنـد اگر آنچه که در دست آنـان است ذوب شود دوران پالایش و پاکسازی نزدیک شـده و وعـده نزدیک می گردد و دوران ظلم به پایـان می رسـد و سـتاره ی دنبـاله داری از شـرق نمایـان می شود و مـاه روشن از پشت ابر تـاریکی رخ نمایان خواهـد کرد و اگر اینگونه شـد پس دوباره توبه کنیـد و بدانید که اگر از آنکه از سـمت شـرق ظهور کرده پیروی کنید همانا از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم پیروی کرده اید و از کوری ،کری و گنگی نجات یافته اید و از رنج گمراهی و بیراهه رفتن خلاص می شودید و بار سنگین دشواری ها را از دوش برانداخته و بر زمین می نهید و تنها کسی از خدا دور است که از او سرکشـی و سـتمگری و یک‌دنـدگی پیشه کند و آنچه که برای او شایسـته نیست را انجام دهد و سـتمکاران به زودی خواهند دانست که چه سرنوشت شومی در انتظار آنان خواهد بود.

**[ترجمه]

توضیح

فی دون ما اسـتقبلتم .. الظاهر أنّ هـذه الخطبه کانت بعد قتل عثمان و انعقاد البیعه له علیه السـلام، و حدوث بعض مبادی الفتن، فالمراد بما اسـتدبروه استیلاء خلفاء الجور و تمکّنهم ثم زوال دولتهم، و بما استقبلوه ما حدث من الفتن بعد خلافته علیه السلام، فإنّ التـدبّر فیها یورث العلم بأنّ بناء الـدنیا علی الباطل، و أنّ الحقّ لا یسـتقیم فیها، و أنّ الحقّ و الباطل کلیهما إلی فناء و انقضاء، أو المراد بما اسـتدبروه ما وقع فی زمن الرسول صلّی اللّه علیه و آله أوّلا و آخرا، و بما استقبلوه ما کان بعده صلّی اللّه علیه و آله مطابقا للأحوال السابقه من غلبه الباطل أوّلا ثم مغلوبیّته ثانیا، و یحتمل أن یکون المراد بما یستقبل و ما یستدبر شیئا واحدا فإنّ ما یسـتقبل قبل وروده یسـتدبر بعد مضیّه، أو المراد بما یستقبلونه ما أمامهم من أحوال البرزخ و القیامه، و بما استدبروه ما مضی من أیّام عمرهم، و لا یخفی بعده.

فیما یعینکم (۴)بالمهمله- .. أی یهمّکم (۵)أو بالمعجمه.

ص: ۵۵۷

۱- فی ک: و الذنب.

۲- فی س: الشّرق.

۳- فی الکافی کما فی بیان المصنّف رحمه اللّه: الفادح.

۴- کذا، و الظاهر: ما یعنیکم.

۵- قاله فی النهایه ۳- ۳۱۴، و مجمع البحرین ۱- ۳۰۹، و الصحاح ۶- ۲۴۴۰، کلّها فی ماده: عنی.

و قوله علیه السلام: النظر فیه .. بدل اشتمال لقوله فیما یعینکم أو فاعل لقوله: یعینکم، بتقدیر الظرف (۱)

من قد أقاده اللّه .. أی جعله قائدا (۲)و مکّنه من الملک أو من القود (۳)

و فی الإرشاد (۴)أباده اللّه بعمله .. و هو أظهر.

بما ختم اللّه لهم .. الظرف صله للختم قدم علیه .. أی انظروا بأیّ شی ء ختم لهم، أو الباء بمعنی فی، أو إلی، أو زائده.

و اللّه مخلّدون .. خبر محذوف (۵)و الجمله مبتیّه و مؤکّده للسابقه أو استئنافیّه، کأنّه سأل عن عاقبتهم فقیل هم و اللّه مخلّدون.

وَ لِلَّهِ عاقِبَهُ الْأُمُورِ. أی مرجعها إلی حکمه، أو عاقبه الملک و الدوله و العزّه للّه و لمن طلب رضاه.

فیا عجبا بغیر تنوین و أصله: یا عجبی، أو بالتّنوین .. أی یا قوم اعجبوا عجبا، و الأوّل أظهر (۶)

فی دینها .. متعلّق بالاختلاف، أو بالخطإ، أو بهما علی التنازع.

و المراد بالحجج (۷)المذاهب و الطرق أو الدلائل علیها.

و لا یعفّون بالتشدید و کسر العین من العفّه، أو بالتخفیف و السکون من العفو.

المعروف فیهم ما عرفوا .. أی المعروف و المنکر تابعان لآرائهم و إن

۱- فی س: النظر قبل الظرف، و خطّ علی: النظر قبل، فی ک، و هو الظاهر.

۲- ذکره الطریحی رحمه اللّه فی مجمع البحرین ۳- ۱۳۳.

۳- قال فی القاموس ۱- ۳۳۰: و أقاده خیلا .. أعطاه لیقودها، و القاتل بالقتیل: قتله به. و قال فی المصباح المنیر ۲- ۲۰۴: أقاد القاتل بالقتیل: قتله به قودا.

۴- الإرشاد: ۱۵۵.

۵- أی محذوف مبتدؤه.

۶- و قد قرّر الوجه الثانی فی مجمع البحرین ۱- ۱۱۵.

۷- فی مطبوع البحار: الحجّ.

خالفت الواقع أو لشهواتهم، و لا يبالون بعدم موافقه الشريعه.

و كهوف شبهات .. أى تأوى إليهم (۱)

و العشوه: أن يركب أمرا على غير بيان (۲)

من وكله اللّه إلى نفسه .. أى بسبب إعراضه عن الحقّ، و هو مبتدأ.

و قوله: فهو مأمون خبره، و لعلّ المراد بالموصول أئمّه من قد ذمّهم سابقا لا أنفسهم.

من فعلات شيعتى .. أى من يتّبعنى اليوم ظاهرا.

كلّ حزب منهم أخذ بغصن .. أى لتفرّقهم عن أئمّه الحقّ صاروا شعبا شتّى كلّ منهم أخذ بغصن من أغصان شجره الحقّ بزعمهم ممّن يدّعى الانتساب إلى أهل البيت عليهم السلام مع تركهم الأصل.

يستجمع هؤلاء .. إشاره إلى اجتماعهم على أبى مسلم لدفع بنى أميّه، لكن دفعوا الفاسد بالأفسد (۳).

كما يجمع قزع الخريف .. أى قطع السّحاب المتفرّقه، و إنّما خصّ الخريف لأنّه أوّل الشّتاء، و السّحاب يكون فيه متفرّقا غير متراكم و لا مطبق ثمّ يجتمع بعضه إلى بعض بعد ذلك (۴)

ص: ۵۵۹

۱- قال فى مجمع البحرين ۵- ۱۱۸: و فى الحديث: الدعاء كهف الإجابه، كما أنّ السحاب كهف المطر .. أى الإجابه تأوى إليه فيكون مظنّه لها كالمطر مع السحاب. و قال فى القاموس ۳- ۱۹۳، و الصحاح ۴- ۱۴۲۵: كهف: أى ملجأ.

۲- ذكره فى القاموس ۴- ۳۶۲، و لسان العرب ۱۵- ۵۹، و نحوه فى مجمع البحرين ۱- ۲۹۳، و النهايه ۳- ۲۴۲، و فى الصحاح ۶- ۲۴۲۷: العشوه: أن تركب أمرا على غير بيات. و لعلّ الأصوب: ، و هى غلطه مطبعيه.

۳- فى ك: بأفسد.

۴- نصّ عليه فى النهايه ۴- ۵۹، و لسان العرب ۸- ۲۷۱، و غيرهما.

و الرّكام: السّحاب المتراكم (۱)بعضه فوق بعض (۲)، و نسبه هذا التأليف إليه تعالى مع أنّه لم يكن برضاه على المجاز الشائع فى الآيات و الأخبار.

ثم يفتح لهم أبوابا .. فتح الأبواب كنايه عمّا هيّأ لهم من الأسباب استدراجا، و المستشار (۳)موضع ثوراتهم (۴)و هيجانهم، و شبّه عليه السلام تسلّط هذا الجيش عليهم بسوء أعمالهم بما سلّط اللّه على أهل سبإ بعد إتمام النعمه عليهم لكفرانهم، كما قال تعالى: (لَقَدْ كانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتانِ عَنْ يَمِينٍ وَ شِمالٍ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَ اشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَ رَبٌّ غَفُورٌ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَ بَدَّلْناهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَواتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَ أَثْلٍ وَ شَيْ ءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ) (۵)

قوله عليه السلام: حيث بعث عليه فأره (۶)

هذا مؤيّد لما قيل: أنّ العرم: الفأره (۷)، و أضيف السيل إليه لأنّه نقب لهم سكرا (۸)ضربت لهم بلقيس.

و فى النهج: كسيل الجنّتين حيث لم تسلم عليه فاره و لم تثبت له أكمه (۹)، و الفاره:

ص: ۵۶۰

۱- فى س: المتراكب.

۲- صرّح به فى لسان العرب ۱۲ – ۲۵۱. و فى النهايه ۲- ۲۶۰ بدل المتراكم: المتراكب. و انظر: مجمع البحرين ۶- ۷۵، و الصحاح ۵- ۱۹۳۶، و القاموس ۴- ۱۲۲.

۳- كذا، و الظاهر أنّه المستثار- لعلها تقرأ فى ك- أو المثار. قال فى مجمع البحرين ۳- ۲۳۸: و فى الخبر: ثارت قريش بالنبىّ صلّى اللّه عليه و آله و سلّم فخرج هاربا .. أى هيّجوه من مكانه، من قولهم ثار الغبار يثور ثورانا: هاج .. و الثوران: الهيجان. و قال فى القاموس ۱- ۳۸۳: الثور: الهيجان .. و استثاره: غيره.

۴- فى س: ثورانهم.

۵- سبأ: ۱۵- ۱۶.

۶- فى النهج- طبعه صبحى صالح-: قاره.

۷- انظر: القاموس ۴- ۱۴۹.

۸- قال فى القاموس ۲- ۵۰: السكر: سدّ النهر، و بالكسر الاسم منه و ما سدّ به النهر.

۹- فى النهج: تسلّم عليه قاره و لم تثبت عليه ألمه.

الجبل الصّغير (۱)، و الأكمه: التّل (۲)

و الحاصل بيان شدّه الشبه به بأنّه أحاط بالجبال و ذهب بالتلال و لم يمنعه شی ء.

و لم يرد سننه رصّ طود .. السّنن: الطّريق (۳)، و الرّصّ: التصاق الأجزاء بعضها ببعض (۴)، و الطّود: الجبل (۵)، أی لم يرد طريقه طود مرصوص. و فی النهج بعده: و لا حداب (۶)أرض.

و لما فرغ عليه السلام من بيان شدّه المشبّه به أخذ فی بيان شدّه المشبّه، فقال: يذعذعهم اللّه فی بطون أوديه. الذّعذعه (۷)التّفريق (۸).. أی يفرّقهم اللّه فی السبل (۹)متوجّهين إلی البلاد.

ثم يسلكهم يَنابِيعَ فِی الْأَرْضِ هی من ألفاظ القرآن- .. أی كما أنّ اللّه تعالی ينزّل الماء من السماء فيستكنّ فی أعماق الأرض ثم يظهر ينابيع إلی ظاهرها، كذلك هؤلاء يفرّقهم اللّه فی بطون الأوديه و غوامض الأغوار ثم يظهرهم بعد

ص: ۵۶۱

۱- قال فی القاموس ۲- ۱۱۲: و فوره الجبل: سراته و متنه. و قال فی النهايه ۳- ۴۰۵: جبال فاران: هو اسم عبرانیّ لجبال مكّه. و لم نحصل علی نصّ كلامه قدّس سرّه فی كتب اللغه.

۲- كما ذكره فی القاموس ۴- ۷۵، و المصباح المنير ۱- ۲۴، و انظر: لسان العرب ۱۲- ۲۰، و مجمع البحرين ۶- ۸.

۳- قاله فی المصباح المنير ۱- ۳۵۲، و لسان العرب ۱۳- ۲۲۶، و انظر: مجمع البحرين ۶- ۲۶۸، و النهايه ۲- ۴۱۰.

۴- كما فی النهايه ۲- ۲۲۷، و الصحاح ۳- ۱۰۴۱.

۵- نصّ عليه فی القاموس ۱- ۳۱۰، و انظر: الصحاح ۲- ۵۰۲، و النهايه ۳- ۱۴۱.

۶- فی ك: أخداب.

۷- الكلمه فی س مشوّشه و قد تقرأ: الزعزعه.

۸- جاء فی مجمع البحرين ۴- ۳۲۸، و النهايه ۲- ۱۶۰، و الصحاح ۳- ۱۲۱۱.

۹- قد يقرأ فی مطبوع البحار: السيل.

الاختفاء، كذا ذكره (۱)ابن أبی الحدید (۲)

و یحتمل أن یکون بیانا لاستیلائهم علی البلاد و تفرّقهم فیها و ظهورهم فی کلّ البلاد و تیسیر أعوانهم من سائر العباد، فکما أنّ میاه الأنهار و وفورها توجب وفور میاه العیون و الآبار فکذلک یظهر أثر هؤلاء فی کلّ البلاد و تکثر أعوانهم فی جمیع الأقطار، و کلّ ذلک ترشیح (۳)لما سبق من التشبیه.

من قوم .. أی بنی أمیّه.

حقوق قوم .. أی أهل البیت علیهم السلام للانتقام من أعدائهم و إن لم یصل الحقّ إلیهم.

و یمکّن من قوم .. أی بنی العباس.

لدیار قوم .. أی بنی أمیّه، و فی بعض النسخ: و یمکّن بهم قوما فی دیار قوم، و فی النهج: و یمکّن لقوم فی دیار قوم .. و هما أظهر.

تشریدا لبنی أمیّه .. أی لیس الغرض إلّا (۴)تفریق بنی أمیّه و رفع ظلمهم.

یضعضع اللّه بهم رکنا .. ضعضعه: هدمه حتّی الأرض (۵).. أی یهدم اللّه بهم رکنا وثیقا هو أساس دوله بنی أمیّه. و ینقض بهم طیّ الجنادل من إرم ..

الجنادل جمع جندل-: و هو ما یقلّه الرّجل من الحجاره (۶).. أی ینقض اللّه (۷)الأبنیه التی طویت و بنیت بالجنادل.

من بلاد إرم .. و هی دمشق و الشام، إذ کان مستقرّ ملکهم فی أکثر الأزمان

۱- فی س: کما ذکره.

۲- شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۹- ۲۸۵- ۲۸۶، بتصرّف و اختصار.

۳- فی ک: ترشح.

۴- فی س: أی، بدلا من: إلّا.

۵- کما فی الصحاح ۳- ۱۲۵۰، و مجمع البحرین ۴- ۳۶۵، و القاموس ۳- ۵۶.

۶- کما جاء فی القاموس ۳- ۳۵۲، و لسان العرب ۱۱- ۱۲۸، و انظر: الصحاح ۴- ۱۶۵۴، و مجمع البحرین ۵- ۳۳۶.

۷- وضع فی ک علی لفظ الجلاله رمز نسخه بدل.

تلك البلاد، و فى بعض النسخ: على الجنادل.

و يملأ منهم بطنان الزيتون .. بطنان الشى ء: وسطه و دواخله (۱)و قال الفيروزآبادى: الزّيتون مسجد دمشق، أو جبال الشّام، و بلد بالصّين (۲)، و الغرض استيلاؤهم على وسط بلاد بنى أميّه.

و الصّهيل كأمير-: صوت الفرس (۳)

و قال الفيروزآبادى: رجل طمطم و طمطمىّ (۴)بكسرهما و طمطمانىّ (۵)بالضّمّ فى لسانه عجمه (۶)انتهى.

و أشار عليه السلام بذلك إلى أنّ أكثر عسكرهم من العجم كما كان إذ (۷)عسكر أبى مسلم كان أكثرهم من خراسان.

ليذوبنّ ما فى أيديهم .. أى بنى أميّه. و يحتمل أن يكون إشاره إلى انقراض هؤلاء الغالبين من بنى العباس.

و إلى اللّه عزّ و جلّ يقضى منهم من درج .. فى بعض النسخ: يفضى بالفاء-.

أى يوصل (۸)، و فى بعضها بالقاف بمعنى المحاكمه (۹)أو الإنهاء (۱۰)

ص: ۵۶۳

۱- نصّ عليه فى النهايه ۱- ۱۳۷، و لسان العرب ۱۳- ۵۵، و مجمع البحرين ۶- ۲۱۵، و فيه: و داخله. و انظر: الصحاح ۵- ۲۰۷۹.
۲- قاله فى القاموس ۱- ۱۴۸، و قارنه ب: تاج العروس ۱- ۵۴۶، و لسان العرب ۲- ۳۵.
۳- صرّح به فى مجمع البحرين ۵- ۴۰۸، و الصحاح ۵- ۱۷۴۷، و القاموس ۴- ۴.
۴- سقط فى ك: طمطمى.
۵- فى س: طمطمان.
۶- كما ذكره فى القاموس ۴- ۱۴۵، و نحوه فى لسان العرب ۱۲- ۳۷۱، و قارن به ۳- ۱۳۹ منه.
۷- كذا، و الظاهر: كما أنّ عسكر .. إلى آخره.
۸- قال فى مجمع البحرين ۱ - ۳۳۱: الإفضاء إلى الشى ء: الوصول إليه بالملامسه، و أصله من الفضاء و هو السعه. و قال فى المصباح المنير ۲- ۱۵۰: أفضيت إلى الشى ء: وصلت إليه، و أفضيت إليه بالسرّ: أعلمته به، و انظر: النهايه ۳- ۴۵۶، و الصحاح ۶- ۲۴۵۵، و القاموس ۴- ۳۷۴.
۹- قاله فى الصحاح ۶- ۲۴۶۳، و النهايه ۴- ۷۸، و القاموس ۴- ۳۷۸، و لسان العرب ۱۵- ۱۸۶، و فيه: القضاء: الحكم.
۱۰- كما ورد فى القاموس ۴- ۳۷۹، و الصحاح ۶- ۲۴۶۳، و لسان العرب ۱۵- ۱۸۷.

و الإيصال (۱)

و درج الرّجل .. أی مشی (۲)، و درج أیضا: مات (۳)، و درج القوم:

انقرضوا (۴)، و الظاهر أنّ المراد به هنا الموت. أی من رأت (۵)منهم مات ضالا و أمره إلی اللّه یعذّبه کیف یشاء، و علی الأول المعنی من بقی منهم فعاقبته الفناء و اللّه یقضی فیه بعلمه.

و لعلّ اللّه یجمع شیعتی.

إشاره إلی ظهور القائم علیه السلام و لا یلزم اتّصاله بملکهم، لأنّه شرّ لهم، کما سیأتی فی الأخبار علی کلّ حال.

عن مرّ الحقّ .. أی الحقّ الذی هو مرّ، أو خالص الحقّ، فإنّه أمرّ. و فی النهج (۶)عن نصر الحقّ.

و علی هضم الطاعه .. أی کسرها (۷) و إزوائها، یقال: زوی الشی ء عنه:

أی صرفه و نحّاه (۸)، و لم أظفر بهذا البناء (۹)

لکن تهتم کما تاهت بنو إسرائیل .. فی خارج المصر أربعین سنه فی الأرض بسبب عصیانهم و ترک الجهاد فکذا أصحابه علیه السلام تحیّروا فی أدیانهم و أعمالهم لما لم ینصروه علی عدوّه. و فی النهج (۱۰)و لکنّکم تهتم متاه بنی إسرائیل أضعاف ما

ص: ۵۶۴

۱- قال فی القاموس ۴- ۳۷۹: قضی وطره: أتمّه و بلغه .. و علیه عهدا أوصاه و أنفذه .. و دینه: أدّاه، و قریب منه فی النهایه ۴- ۷۸، و لسان العرب ۱۵- ۱۸۷، و المصباح المنیر ۲- ۱۹۰.

۲- کما جاء فی الصحاح ۱- ۳۱۳، و القاموس ۱- ۱۸۷، و مجمع البحرین ۲- ۲۹۹، و لسان العرب ۲- ۲۶۶.

۳- نصّ علیه فی المصباح المنیر ۱- ۲۳۱، و مجمع البحرین ۲- ۲۹۹.

۴- قاله فی لسان العرب ۲- ۲۶۶، و الصحاح ۱- ۳۱۳، و القاموس ۱- ۱۸۷.

۵- کذا، و الصحیح: مات.

۶- نهج البلاغه- محمّد عبده- ۲- ۷۷، و صبحی صالح: ۲۴۰ خطبه: ۱۶۶.

۷- قاله فی مجمع البحرین ۶- ۱۸۶، و النهایه ۵- ۲۶۵، و الصحاح ۵- ۲۰۵۹.

۸- نصّ علیه فی النهایه ۲- ۳۲۰، و لاحظ: لسان العرب ۱۴- ۳۶۴.

۹- أی لم أعثر علی مصدر زوی من باب الإفعال.

۱۰- نهج البلاغه ۲- ۷۷- محمّد عبده-، و صفحه: ۲۴۰ خطبه ۱۶۶- صبحی صالح-.

تاهت .. أى بحسب الشدّه أو بحسب الزمان.

و الداعى إلى الضلاله .. داعى بنى العباس.

و خلفتم الحقّ .. أى متابعه أهل البيت عليهم السلام.

و قطعتم الأدنى .. أى الأدنين إلى الرسول صلّى اللّه عليه و آله نسبا، الناصرين له فى غزوه بدر، يعنى نفسه و أولاده عليهم السلام.

و وصلتم الأبعد .. أى أولاد العباس فإنّهم كانوا أبعد نسبا من أهل البيت عليهم السلام، و كان جدّهم العباس ممّن حارب النبىّ صلّى اللّه عليه و آله فى غزوه بدر.

أن لو قد ذاب ما فى أيديهم.

أى ذهب ملك بنى العباس.

لذى (۱)التمحيص للجزاء .. أى قرب قيام القائم عليه السلام. و فيه التمحيص و الابتلاء ليجزى الكافرين و يعذّبهم فى الدنيا أو (۲)القيامه.

و قرب الوعد.

أى وعد الفرج.

و انقضت المدّه.

أى قرب انقضاء مدّه أهل الباطل.

و النجم ذو الذنب، من علامات ظهور القائم عليه السلام.

و المراد بالقمر المنير .. القائم عليه السلام، و كذا طالع المشرق إذ مكه شرقيّه بالنسبه إلى المدينه أو لأنّ اجتماع العساكر عليه و توجّهه إلى فتح البلاد من الكوفه و هى كالشرقيّه بالنسبه إلى الحرمين، و لا يبعد أن يكون ذكر المشرق ترشيحا للاستعاره أى القمر الطالع من مشرقه، و يحتمل أن يكون إشاره إلى ظهور السلطان إسماعيل أنار اللّه برهانه.

و التّعسّف: الظّلم (۳)

۱- كذا، و الصحيح: لدنا.

۲- فی س: أی، بدلا من: أو.

۳- کما جاء فی مجمع البحرین ۵- ۱۰۰، و القاموس ۳- ۱۷۵، و لسان العرب ۹- ۲۴۶.

و الثّقل الفادح (۱)الديون المثقله و المظالم أو بيعه أهل الجور و طاعتهم و ظلمهم.

إلّا من أبى .. أی عن طاعه القائم علیه السلام أو الربّ تعالی.

و اعتسف .. أی مال (۲)عن طریق الحقّ إلی غیره، أو ظلم (۳)علی غیره (۴)

**[ترجمه]منظور امام علیه السلام از این کلام که گوید: در آن هلاکت هایی که به سراغ شما خواهد آمد، آن طور که از ظاهر خطبه بر می آید به فتنه هایی اشاره دارد که قرار است از آن پس به سراغ مردم بیاید چراکه این خطبه بعد از قتل عثمان و بیعت مردم با امام علیه السلام ایراد شده است که بعضی از فتنه ها نیز از همین جا شروع شد. و منظور از این که گوید: آن چه را که پشت سر گذاشته اید. به قدرت رسیدن خلفای ظالم و سپس از بین رفتن آنهاست و مراد از اتفاقات پیش رو ممکن است فتنه هایی باشد که پس از خلافت امام علیه السلام رخ می دهد در این صورت با کمی تأمل به این نکته پی می بریم که دنیا بر روی باطل بنا شده است و حق در آن پایدار نمی ماند و حق و باطل هر دو روزی نابود خواهند شد. ویا اینکه منظور از اتفاقات پشت سر گذاشته شده ممکن است همان حوادثی باشد که در زمان رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم رخ داده که در این صورت اتفاقات پیش رو همان حوادث پس از پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم است که باطل ابتدا به خلافت رسید و سپس مغلوب شد. ویا اینکه ممکن است منظور از اتفاقات پیش رو و پشت سر گذاشته شده یک چیز واحد باشد ،یعنی قبل از اینکه به وقوع بپیوندد از حوادث پیش رو محسوب می شود و بعد از اینکه تمام شود از حوادث گذشته خواهد بود و یا اینکه می توانیم بگوییم حوادث پیش رو همان برزخ و قیامت است و حوادث گذشته نیز همان عمر از دست رفته آنها است.

فیما یعنیکم یعنی آنچه برایتان مهم است

ص: ۵۵۷

و قول حضرت : النظر فیه.. بدل اشتمال است برای فیما یعنیکم و یا فاعل است برای یعنیکم به تقدیر یک ظرف. و در الارشاد – (۴) الإرشاد: ۱۵۵. – : آمده است: اباده الله بعمله .. که این درست تر به نظر می رسد. بما ختم الله لهم .. ظرف متعلق به ختم است که بر آن مقدم شده یعنی بنگرید که به چه چیز ختم شد کار ایشان و یا باء بمعنی فی یا الی و یا زائده است. و لله مخلدون .. خبر محذوف است و جمله مبنی و موکد جمله قبلی است یا جمله استئنافی است گویی که از عاقبت ایشان پرسیده شده باشد و جواب داده باشد که ایشان بخدا جاودان خواهند بود..

و مراد از این کلام که گوید: در آنچه که باید دقیق باشید، یعنی آنچه که باعث نگرانی شما می شود. ومنظور از این جمله که گوید وَ لِلَّهِ عاقِبَةُ الْأُمُورِ: سرانجام همه کارها به خدا باز می گردد: یعنی سرانجام همه کارها به حکم خدا بستگی دارد و یا اینکه زمین ، حکومتها و عزتها سرانجام برای خدا و برای کسی است که برای رضای او تلاش می کند.

و مقصود از این جمله که گوید: نیک در نزد آنان همان است که خود می پندارند، یعنی خوبی و بدی در دیدگاه آنان پیرو نظراتشان است هرچند که با واقعیت تضاد داشته باشد یا اینکه پیرو هوا و هوس درونشان است و هیچ توجهی به دین نمی کنند که با نظر آنها موافق است یا مخالف.

ص: ۵۵۸

منظور از این جمله که فرمود: هر کس را که خدا به حال خودش واگذار می کند، یعنی به خاطر رویگردانی او از حق او را به حال خود واگذار می کند.

و این جمله که گوید: هر گروهی شاخه ای را می چسبد و از کسی حمایت می کند، به پراکندگی آنان و جداییشان از اهل بیت علیه السلام اشاره دارد که به گروه های مختلفی تقسیم می شوند و هر کدام از آنان، شاخه ای از شاخه های درخت حق را می گیرد چرا که هرکدام از آن شاخه ها با وجود اینکه اهل بیت علیه السلام را ترک کرده اند ولی ادعای پیروی از اهل بیت را دارند. واین جمله که گوید: و خداوند اینها را همانگونه که پاره های ابرها در فصل پاییز به هم می پیوندند به زودی گردهم می آورد ، به اتحاد آنان برای یاری به ابومسلم اشاره دارد که می خواستند بدین وسیله بنی امیه را نابود سازند، ولی فاسد را با افسد دفع کردند. و مراد از این جمله که گوید: آنها را چون ابرهای متراکم پشت در پشت هم قرار می دهد، یعنی ابرهای پراکنده را گرد هم می آورد و امام علیه السلام آنان را به ابرهای پاییزی تشبیه کرده است زیرا پاییز اول زمستان است و ابرها در این هنگام پراکنده هستند و خداوند آنها را کنار هم جمع می کند.

ص: ۵۵۹

و گشودن درها در اینجا کنایه از این است که اسباب قیام کم کم بر ایشان آماده می گردد. و امام علیه السلام چیره شدن آنان بر بنی امیه را به داستان اهل سبا که در قرآن آمده تشبه کرده اند چراکه خداوند نعمت خود را بر آنان تمام کرد و آنها کفران نمودند و خدای متعال در این باره گوید:(لَقَدْ کانَ لِسَبَإٍ فِی مَسْکَنِهِمْ آیَهٌ جَنَّتانِ عَنْ یَمِینٍ وَ شِمالٍ کُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّکُمْ وَ اشْکُرُوا لَهُ بَلْدَهٌ طَیِّبَهٌ وَ رَبٌّ غَفُورٌ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنا عَلَیْهِمْ سَیْلَ الْعَرِمِ وَ بَدَّلْناهُمْ بِجَنَّتَیْهِمْ جَنَّتَیْنِ ذَواتَیْ أُکُلٍ خَمْطٍ وَ أَثْلٍ وَ شَیْ ءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِیلٍ) - . سبأ/ ۱۵- ۱۶ - -.

قطعا برای [مردم] سبا در محل سکونتشان نشانه [رحمتی] بود دو باغستان از راست و چپ [به آنان گفتیم] از روزی پروردگارتان بخورید و او را شکر کنید شهری است خوش و خدایی آمرزنده . پس روی گردانیدند و بر آن سیل ویرانگر عرم را روانه کردیم و دو باغستان آنها را به دو باغ که میوه های تلخ و شوره گز و نوعی از کنار تنک داشت تبدیل کردیم) .

و این قول حضرت علیه السلام که فرمود: حیث بعث علیه فاره، بگونه ای که موشی را بسوی آن فرستاد. و این تایید کننده این گفته است که عرم بمعنی موش است - . القاموس ۴- ۱۴۹. - و سیل به آن اضافه شده است چرا که موش سد یا آب بندی را که بلقیس برای ایشان ساخته بود را سوراخ کرد و در نهج البلاغه آمده :مثل سیل دو باغستان، آنسان که هیچ \\"فآره\\"ی از آن سالم نماند و هیچ \\" اکمه \\"ی در برابر آن تاب نیاورد و الفاره بمعنی کوه کوتاه - . القاموس ۲- ۱۱۲ گوید: و فوره الجبل: میانه و کمره کوه. و در النهایه ۳- ۴۰۵ گوید: جبال فاران:

اسم عبرانی برای کوه های مکّه است. و متن کلام وی قدّس سرّه را در کتب لغت نیافتیم . - است و الاکمه بمعنی تپه سرسبز است - (۲) چنانکه در القاموس ۴- ۷۵، و المصباح المنیر ۱- ۲۴ آمده و نیز بنگرید: لسان العرب ۱۲- ۲۰، و مجمع البحرین

۶- ۸. - .

ص: ۵۶۰

و منظور امام علیه السلام از این کلام بیان شدت مشبه به یعنی سیل است به طوری که کوهها را در بر میگیرد و تپه ها را با خود می برد و هیچ چیزی در برابر آن مقاومت نمی تواند کرد.

و لم یرد سننه طود ..: السنن راه را گویند و الرص پیوسته بودن عوارض زمین و الطود بمعنی کوه است یعنی هیچ کوهی که رشته ای پیوسته داشته باشد، راه آنرا نمی بندد و در نهج البلاغه پس از این آمده : و برجستگیهای زمین هم نمی تواند مسیر سیل را عوض کند.

ابن أبی الحدید - . شرح نهج البلاغه ۱ : ۱۴۸ -

درباره ی این جمله که فرمود : خدا آن گروه را در میان دره ها و رودخانه ها پراکنده می نماید سپس چون چشمه های خروشان در نواحی گوناگون زمین جاری می سازد.گوید: یعنی همانطور که خدا آب را از آسمان نازل می کند و در اعماق زمین می نشیند سپس به صورت چشمه در سطح زمین نمایان می شود این افراد را نیز خدا در سرزمین های مختلف و نامشخص و در غارها پراکنده می کند سپس آنان را نمایان می سازد و این جمله از جملات قرآنی است.

ص: ۵۶۱

می گویم: البته ممکن است منظور امام علیه السلام از این جمله چیره شدن آنان بر مملکت باشد،که پس از آن متفرق شده و در همه سرزمین ها نمایان می شوند و ازاینرو یاران آنان نیز از همه ی بندگان و از همه ی اقشار هستد و آنان همچون آب رود خانه ها هستند که تأثیرشان در تمام کشورها مشهود است و یارانشان در همه ی کشورها حضور دارند زیرا فراوانی آب رودخانه ها باعث فراوانی آب چشمه ها و چاه ها می شود.

و مقصود از این جمله که گوید: تا به وسیله آنان حق از دست رفته ی گروهی از مردم را از گروهی دیگر بستاند و در شهر ها جمعی را جایگزین جمعی دیگر سازد. یعنی حق از دست رفته اهل بیت علیه السلام را از بنی امیه بازستاند و از دشمنانشان انتقام بگیرد هر چند که حق اهل بیت علیه السلام به آنها باز پس داده نمی شود. و در شهرها بنی عباس را به جای بنی امیه ساکن کند

و در نهج البلاغه «یمکّن لقوم فی دیار قوم» آمده یعنی که برای یک قومی در سرزمین قومی دیگر شرایط را فراهم گرداند، که این درست تر به نظر می رسد.

ومراد از این جمله که گوید : برای اینکه بنی امیه آواره شوند، یعنی هدف از این مسئله فقط آوارگی بنی امیه و از بین رفتن ستم آنهاست.

یضعشع الله بهم رکنا.. ضعضعه یعنی آنرا تا حد خاك شدن ویران نمود - . الصحاح ۳- ۱۲۵۰، و مجمع البحرین ۴- ۳۶۵، و القاموس ۳- ۵۶. - یعنی خداوند بواسطه ایشان رکنی استوار را که پایه دولت بنی امیه است را نابود می گرداند. و ایشان را همچون در هم پیچیده شدن جنادل ارم در هم می شکند و جنادل جمع جندل سنگی است که مرد حمل می کند یعنی خداوند ساختمانهایی را که در ارم ساخته شده و با سنگهای بزرگ بالا رفته در هم می شکند

و مراد از سرزمین ارم یعنی سرزمین دمشق و شام چرا که دولت بنی امیه بیشتر عمرشان را در این سرزمین سپری کردند .

ص: ۵۶۲

و یملا منهم بطنان الزیتون .. بطنان الشیء یعنی وسط و داخل آن.

و فیروز آبادی در باره کلمه زیتون گوید:

زیتون نام مسجدی در دمشق یا کوهی در شام و یا سرزمینی در چین - .القاموس المحیط ۹ : ۲۸۵- ۲۸۶ -

است و هدف از این جمله نفوذ و چیرگی آنان در درون حکومت بنی امیه است.

این جمله که گوید: با لکنت زبان حرف می زنند، اشاره به این موضوع دارد که اغلب سپاه آنها عجم هستندکما اینکه سپاه ابومسلم نیز اکثرشان از خراسان بودند. - . القاموس المحیط۴ : ۱۵۴ -

ومقصود از این جمله که گوید: آنچه در دستشان است آب خواهد شد. منظور بنی امیه است و یا ممکن است اشاره به انقراض سلطه یافتگان از بنی عباس باشد .

و الی الله عز و جل یفضی منهم من درج در برخی نسخه ها یفضی آمده که با فاء بمعنی رفتن به سمت خدا و با قاف بمعنی محاکمه - . الصحاح ۶- ۲۴۶۳، و النهایه ۴- ۷۸، و القاموس ۴- ۳۷۸، و لسان العرب ۱۵- ۱۸۶. - و یا رساندن به خدا - . القاموس ۴- ۳۷۹، و الصحاح ۶- ۲۴۶۳، و لسان العرب ۱۵- ۱۸۷. - می باشد.

ص: ۵۶۳

یعنی هر یک راه عمر را بپیماید و سپری کند و به لحظه مرگ رسد .. بسوی خدا روانه است، یا توسط خدا درباره اش قضاوت می شود.

واین جمله که گوید: شاید خداوند بار دیگر شیعیانم را جمع کند: به ظهور حضرت قائم علیه السلام اشاره دارد که به حکومت بنی عباس یا بنی امیه متصل نیست؛ چرا که اگر ظهور در هنگام حکومت بنی عباس اتفاق افتد حضرت قائم علیه السلام آنها را نابود می سازد؛ همانطور که در روایات آتی خواهد آمد.

عن مر الحق .. یعنی حقی که تلخ است یا حق خالص و ناب چرا که تلخ تر است و در نهج البلاغه از یاری حق آمده است. و

علی هضم الطاعه .. یعنی درشکستن آن و ازواء آن و درباره ازواء: زوی الشیء عنه بمعنی بازداشتن و دور نمودن چیزی است و من باب افعال از زوی را در لغتنامه ای نیافتم.

واین کلام امام علیه السلام که گوید: اما شما همانطور که بنی اسرائیل سرگردان ماندند سرگردان خواهید ماند: به ماجرای بنی اسرائیل اشاره دارد که حدود چهل سال به خاطر سر پیچی و عصیانشان از موسی و همچنین ترک جهاد بیرون از مصر سرگردن بودند و اصحاب امام علیه السلام نیز در اعمالشان و دینشان سرگردان خواهند بود زیرا از امام علیه السلام در برابر دشمنانش حمایت نکردند.

و در نهج البلاغه - . نهج البلاغه ۲- ۷۷- محمّد عبده-، و صفحه: ۲۴۰ خطبه ۱۶۶- صبحی صالح-. - آمده که ولی شما بسان گمراهی بنی اسرائیل چندین برابر ایشان به کجراهه رفتید..

ص: ۵۶۴

یعنی بر حسب شدت یا بر حسب زمان.

و مراد از کسی که مردم را گمراه می کند همان کسی است که مردم را به سوی بنی عباس می خواند. ومقصود ازاین جمله که گوید: حق را پشت سر انداختید. یعنی اهل بیت علیه السلام را رها کردید. و این جمله که گوید: از نزدیک روی گردان شدید: به امیر المؤمنین علیه السلام و فرزندانش اشاره دارد که از لحاظ نسب به پیامبرص نزدیک بوده و در جنگ بدر نیز پشتیبان او بودند. وهمچنین گوید: به دورترین رسیدید: یعنی فرزندان عباس که از لحاظ نسب از پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم دورند و جدّ آنها عباس کسی بود که در جنگ بدر با پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم جنگید.

و این کلام امام علیه السلام که گوید: اگر آنچه در دستشان است ذوب شود: یعنی اگر حکومت بنی عباس از بین رود یعنی قیام قائم علیه السلام و امتحان الهی برای پاداش دادن نزدیک شود تا کافران به جزای اعمالشان برسند و در همین دنیا یا در سرای آخرت عذاب شوند . واینکه گوید: و وعده ها نزدیک شد: یعنی فرج و ظهور نزدیک شد. وهمچنین گوید: زمان سپری شد : یعنی زمان پایان حکومت باطل نزدیک شد. و ستاره ی دنباله دار از علائم ظهور حضرت قائم علیه السلام است و منظور از ماه تابان و کسی که از شرق طلوع میکند،همان حضرت قائم علیه السلام است چرا که مکه نسبت به مدینه شرق محسوب می شود یا اینکه محل اجتماع سپاهیان و حرکت آنها به سوی سرزمین ها بری فتح آنها از کوفه شروع می شود و کوفه خود نسبت به دو مکانِ حرام یعنی بیت المقدس ومسجد الحرام در سمت شرق قرار می گیرد ویا اینکه شاید دنباله ی همان استعاره قبلی باشد، یعنی ماه که همیشه از شرق طلوع میکند استعاره از امام زمان علیه السلام می باشد و شاید هم منظور ظهور شاه اسماعیل صفوی – انار الله برهانه- باشد.

ص: ۵۶۵

الثقل الفادح یعنی دین های سنگین و مظالم و بیعت اهل جور و طاعت ایشان و ظلمشان. و اعتسف یعنی از راه حق به راه دیگر منحرف شد - . در لسان العرب ۹- ۲۴۵۰، و القاموس ۳- ۱۷۵، و غیر آن ذکر شده است. - یا به دیگری ستم نمود. - . بنگرید

:شرح الخطبه در شرح النهج لابن میثم ۲- ۳۰۵، و منهاج البراعه اثر القطب الراوندیّ ۱- ۳۶۵، و شرح ابن أبی الحدید ۶- ۳۸۴، و شبیه آن در ۹- ۲۸۵- ۲۸۶. -

ومقصود از این جمله که گوید :کسی که سر پیچی کند: یعنی از حضرت قائم علیه السلام و یا از خدا سرپیچی کند.

**[ترجمه]

«۵۳»

مَا (۵)الْحُسَیْنُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ وَهْبَانَ، عَنْ عَلِیِّ بْنِ حَبَشِیٍّ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ، عَنْ أَبِیهِ، عَنْ صَفْوَانَ وَ جَعْفَرِ بْنِ عِیسَی (۶)، عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ أَبِی غُنْدَرٍ (۷)، عَنْ أَبِی بَصِیرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ یَقُولُ: اتَّقُوا اللَّهَ وَ عَلَیْکُمْ بِالطَّاعَهِ لِأَئِمَّتِکُمْ، قُولُوا مَا یَقُولُونَ وَ اصْمُتُوا عَمَّا صَمَتُوا، فَإِنَّکُمْ فِی سُلْطَانِ مَنْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَی: (وَ إِنْ کانَ مَکْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبالُ) (۸)یَعْنِی بِذَلِکَ وُلْدَ الْعَبَّاسِ، فَاتَّقُوا اللَّهَ فَإِنَّکُمْ فِی هُدْنَهٍ، صَلُّوا فِی عَشَائِرِهِمْ، وَ اشْهَدُوا جَنَائِزَهُمْ، وَ أَدُّوا الْأَمَانَهَ إِلَیْهِمْ ..

۱- قال فی القاموس ۱- ۲۳۹: فدح الدین: أثقله، فادحا .. أی مثقلا صعبا، و فی مجمع البحرین ۲- ۳۹۷: الأمر الفادح: الذی یثقل و یبهض، و الجمع فوادح .. فدحه الدین: أثقله. و انظر: النهایه ۳- ۴۱۹.

۲- نصّ علیه فی لسان العرب ۹- ۲۴۵۰، و القاموس ۳- ۱۷۵، و غیرهما.

۳- قاله فی مجمع البحرین ۵- ۱۰۰، و القاموس ۳- ۱۷۵، و لسان العرب ۹- ۲۴۶.

۴- أقول: انظر شرح الخطبه فی شرح النهج لابن میثم ۲- ۳۰۵، و منهاج البراعه للقطب الراوندیّ ۱- ۳۶۵، و شرح ابن أبی الحدید ۶- ۳۸۴، و قریب منه فی ۹- ۲۸۵- ۲۸۶.

۵- أمالی الشّیخ الطّوسیّ ۲- ۲۸۰، مع تفصیل فی الإسناد.

۶- لا یوجد: و جعفر بن عیسی، فی المصدر.

۷- فی س: عندر، بالعین المهمله.

۸- إبراهیم: ۴۶.

<meta info="". امالی شیخ طوسی - . امالی شیخ طوسی ۲ : ۸۲۰ - :

حسین بن ابراهیم با سندی به نقل از ابوبصیر از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: تقوای خدا را پیشه کنید وپیرو پیشوایانتان باشید وهرچه آنان گفتند شما نیز بگویید وهرگاه آنان سکوت کردند شما نیز سکوت کنید چراکه شما زیر سلطه ی خاندانی قرار دارید که این آیه ی شریفه(وَ إِنْ کانَ مَکْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبالُ) - . إبراهیم/ ۴۶ - -: و به یقین آنان نیرنگ خود را به کار بردند و [جزای] مکرشان با خداست هر چند از مکرشان کوهها از جای کنده می شد)، درشأن آنان نازل شده است وآنها همان بنی عباس هستند پس تقوای خدا پیشه کنید زیرا شما در آرامش و صلح هستید و با جمع آنان نماز بخوانید و در تشییع مردگانشان حضور پیدا کنید و اگر امانتی از آنها گرفتید به آنها پس دهید .

ص: ۵۶۶

**[ترجمه]

[۳۲] باب ما ورد فی جمیع الغاصبین و المرتدّین مجملا

الأخبار

«۱»

مَ (۱)قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ: (مَثَلُهُمْ کَمَثَلِ الَّذِی اسْتَوْقَدَ ناراً فَلَمَّا أَضاءَتْ ما حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَ تَرَکَهُمْ فِی ظُلُماتٍ لا یُبْصِرُونَ صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ فَهُمْ لا یَرْجِعُونَ) (۲)

قَالَ الْإِمَامُ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ عَلَیْهِمَا السَّلَامُ: مَثَلُ هَؤُلَاءِ الْمُنَافِقِینَ کَمَثَلِ الَّذِی اسْتَوْقَدَ نَاراً أَبْصَرَ بِهَا مَا حَوْلَهُ، فَلَمَّا أَبْصَرَ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهَا بِرِیحٍ أَرْسَلَهَا عَلَیْهَا فَأَطْفَأَهَا أَوْ بِمَطَرٍ، کَذَلِکَ مَثَلُ هَؤُلَاءِ الْمُنَافِقِینَ النَّاکِثِینَ لَمَّا أَخَذَ اللَّهُ تَعَالَی عَلَیْهِمْ مِنَ الْبَیْعَهِ لِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ أَعْطَوْا ظَاهِراً شَهَادَهَ (۳)أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ أَنَّ عَلِیّاً وَلِیُّهُ وَ وَصِیُّهُ وَ وَارِثُهُ وَ خَلِیفَتُهُ فِی أُمَّتِهِ، وَ قَاضِی دُیُونِهِ، وَ مُنْجِزُ عِدَاتِهِ، وَ الْقَائِمُ بِسَایِسَهِ عِبَادِ اللَّهِ

ص: ۵۶۷

۱- تفسیر الإمام الحسن العسکریّ علیه السّلام: ۱۳۰- ۱۳۴.

۲- البقره: ۱۶.

۳- فی المصدر: بشهاده.

مَقَامَهُ، فَوَرِثَ مَوَارِيثَ الْمُسْلِمِينَ بِهَا (۱)، وَ وَالَوْهُ مِنْ أَجْلِهَا (۲)، وَ أَحْسَنُوا عَنْهُ الدِّفَاعَ بِسَبَبِهَا، وَ اتَّخَذُوهُ أَخاً يَصُونُونَهُ مِمَّا يَصُونُونَ عَنْهُ أَنْفُسَهُمْ بِسَمَاعِهِمْ مِنْهُ لَهَا، فَلَمَّا جَاءَ (۳)الْمَوْتُ وَقَعَ (۴)فِي حُكْمِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الْعَالِمِ بِالْأَسْرَارِ الَّذِي لَا يَخْفَى عَلَيْهِ خَافِيَةٌ، فَأَخَذَهُمْ بِعَذَابِ بَاطِنِ (۵)كُفْرِهِمْ فَذَلِكَ حِينَ ذَهَبَ نُورُهُمْ وَ صَارُوا فِي ظُلُمَاتِ عَذَابِ اللَّهِ، ظُلُمَاتِ أَحْكَامِ الْآخِرَهِ لَا يَرَوْنَ مِنْهَا خُرُوجاً وَ لا يَجِدُونَ عَنْها مَحِيصاً ثُمَّ قَالَ: صُمٌّ .. يَعْنِي يَصُمُّونَ فِي الْآخِرَهِ فِي عَذَابِهَا، بُكْمٌ .. يَتَبَكَّمُونَ (۶)بَيْنَ أَطْبَاقِ نِيرَانِهَا، عُمْيٌ .. يَعْمَوْنَ (۷)هُنَاكَ.

وَ ذَلِكَ نَظِيرُ قَوْلِهِ (۸)(وَ نَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيامَهِ عَلى وُجُوهِهِمْ عُمْياً وَ بُكْماً وَ صُمًّا مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ كُلَّما خَبَتْ زِدْناهُمْ سَعِيراً) (۹)

قَالَ الْعَالِمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، قَالَ: مَا مِنْ عَبْدٍ وَ لَا أَمَهٍ أَعْطَى بَيْعَهَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الظَّاهِرِ وَ نَكَثَهَا فِي الْبَاطِنِ، وَ أَقَامَ عَلَى نِفَاقِهِ إِلَّا وَ إِذَا جَاءَهُ (۱۰)مَلَكُ الْمَوْتِ لِقَبْضِ (۱۱)رُوحِهِ

۱- جاء فی حاشیه ک هنا: و فلح من المسلمین بها، و کتب بعدها صح، و فی المصدر نسخه: و نکح فی المسلمین.

۲- فی ک نسخه بدل: لأجلها.

۳- فی المصدر: جاءه.

۴- فی ک نسخه بدل: وقعوا.

۵- فی التّفسیر: العذاب بباطن.

۶- هنا زیاده فی المصدر: هناک.

۷- فی ک نسخه بدل: یعمهون. و قد وردت فی تفسیر البرهان ۱- ۶۴ حدیث ۱.

۸- زیاده فی المصدر: عزّ و جلّ.

۹- الإسراء: ۹۷.

۱۰- فی ک: جاء.

۱۱- فی التّفسیر: لیقبض.

تَمَثَّلَ لَهُ إِبْلِيسُ وَ أَعْوَانُهُ وَ تَمَثَّلُ لَهُ (۱)النِّيرَانُ وَ أَصْنَافُ عَقَارِبِهَا (۲)لِعَيْنَيْهِ وَ قَلْبِهِ وَ مَعَاقِدِهِ (۳)مِنْ مَضَايِقِهَا، وَ يمثل [تَمَثَّلُ] (۴)لَهُ أَيْضاً الْجِنَانُ وَ مَنَازِلُهُ فِيهَا لَوْ كَانَ بَقِيَ عَلَى إِيمَانِهِ وَ وَفَى بِبَيْعَتِهِ، فَيَقُولُ لَهُ مَلَكُ الْمَوْتِ: انْظُرْ! فَتِلْكَ (۵)الْجِنَانُ لَا يُقَادِرُ قَدْرَهَا (۶)سَرَّائَهَا وَ بَهْجَتَهَا وَ سُرُورَهَا إِلَّا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ، كَانَتْ مُعَدَّةً لَكَ، فَلَوْ كُنْتَ بَقِيتَ عَلَى وَلَايَتِكَ لِأَخِي مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ كَانَ يَكُونُ (۷)إِلَيْهَا مَصِيرُكَ يَوْمَ فَصْلِ الْقَضَاءِ، لَكِنَّكَ نَكَثْتَ وَ خَالَفْتَ فَتِلْكَ النِّيرَانُ وَ أَصْنَافُ عَذَابِهَا وَ زَبَانِيَتُهَا بِمِرْزَبَاتِهَا (۸)وَ أَفَاعِيهَا الْفَاغِرَةُ أَفْوَاهَهَا، وَ عَقَارِبُهَا النَّاصِبَةُ أَذْنَابَهَا، وَ سِبَاعُهَا الشَّائِلَةَ مَخَالِبُهَا، وَ سَائِرُ أَصْنَافِ عَذَابِهَا هُوَ لَكَ وَ إِلَيْهَا مَصِيرُكَ، فَعِنْدَ ذَلِكَ يَقُولُ: (يا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا) (۹)، فَقَبِلْتُ مَا أَمَرَنِي بِهِ وَ الْتَزَمْتُ مِنْ مُوَالاةِ عَلِيٍّ (علیه السلام) مَا أَلْزَمَنِي، قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ: (أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّماءِ فِيهِ ظُلُماتٌ وَ رَعْدٌ وَ بَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصابِعَهُمْ فِي آذانِهِمْ مِنَ الصَّواعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَ اللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكافِرِينَ يَكادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصارَهُمْ كُلَّما أَضاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَ إِذا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قامُوا وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَ أَبْصارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيرٌ) (۱۰)

قَالَ الْعَالِمُ (۱۱)عَلَيْهِ السَّلَامُ: ثُمَّ ضَرَبَ اللَّهُ (۱۲)لِلْمُنَافِقِينَ مَثَلًا آخَرَ (۱۳)، فَقَالَ:

۱- لا توجد: له، في المصدر.

۲- في ك نسخه بدل: عقابها، و هي كذلك في المصدر، إلّا أنّ في تفسير البرهان: عفاريتها.

۳- في المصدر: مقاعده.

۴- في التّفسير: و تمثّل.

۵- في ك نسخه بدل: إلى تلك.

۶- في المصدر: الجنان الّتي لا يقدر قدر .. و جاءت: يقدر نسخه بدل في ك.

۷- لا توجد: يكون، في المصدر، و هو الظّاهر.

۸- في التّفسير: و مرزباتها.

۹- الفرقان: ۲۷.

۱۰- البقره: ۱۹- ۲۰.

۱۱- في المصدر: الإمام.

۱۲- زياده في التّفسير: عزّ و جلّ.

۱۳- أضاف في المصدر: للمنافقين.

مَثَلُ مَا خُوطِبُوا بِهِ مِنْ هَـذَا الْقُرْآنِ الَّذِی أَنْزَلْنَا عَلَیْکَ یَا مُحَمَّدُ مُشْـتَمِلًا عَلَی بَیَانِ تَوْحِیـدِی وَ إِیضَاحِ حُجَّهِ نُبُوَّتِکَ، وَ الدَّلِیلِ الْبَاهِرِ (۱)عَلَی اسْـتِحْقَاقِ أَخِیکَ عَلِیٍّ (۲)لِلْمَوْقِـفِ الَّذِی وَقَفْتَهُ، وَ الْمَحَـلِّ الَّذِی أَحْلَلْتَهُ، وَ الرُّتْبَهِ الَّتِی رَفَعْتَهُ إِلَیْهَـا، وَ السِّیَاسَهِ الَّتِی قَلَّدْتَهُ إِیَّاهَا فِیهِ (۳)، فَهِیَ کَصَـیِّبٍ مِنَ السَّماءِ فِیهِ ظُلُماتٌ وَ رَعْـدٌ وَ بَرْقٌ قَالَ: یَا مُحَمَّدُ! کَمَا أَنَّ فِی هَذَا الْمَطَرِ هَذِهِ الْأَشْـیَاءَ وَ مَنِ ابْتُلِیَ بِهِ خَـافَ فَکَـذَلِکَ هَؤُلَـاءِ فِی رَدِّهِمْ بَیْعَهَ (۴)عَلِیٍّ (علیـه السـلام) وَ خَـوْفِهِمْ أَنْ تَعْـثُرَ أَنْتَ یَـا مُحَمَّدُ عَلَی نِفَـاقِهِمْ کَمَنْ هُـوَ فِی هَـذَا (۵)الْمَطَرِ وَ الرَّعْـدِ وَ الْبَرْقِ یَخَـافُ أَنْ یَخْلَعَ الرَّعْـدُ فُؤَادَهُ، أَوْ یَنْزِلَ الْبَرْقُ بِـالصَّاعِقَهِ عَلَیْهِ، فَکَـذَلِکَ هَؤُلَـاءِ یَخَـافُونَ أَنْ تَعْـثُرَ عَلَی کُفْرِهِمْ فَتُوجِبَ قَتْلَهُمْ وَ اسْتِیصَـالَهُمْ (یَجْعَلُونَ أَصابِعَهُمْ فِی آذانِهِمْ مِنَ الصَّواعِقِ حَـذَرَ الْمَوْتِ) (۶)کَمَا یَجْعَلُ هَؤُلَاءِ الْمُبْتَلُونَ بِهَذَا الرَّعْدِ وَ الْبَرْقِ أَصَابِعَهُمْ فِی آذَانِهِمْ لِئَلَّا یَخْلَعَ صَوْتُ الرَّعْدِ أَفْئِدَتَهُمْ، فَکَذَلِکَ یَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِی آذَانِهِمْ إِذَا سَـمِعُوا لَعْنَکَ لِمَنْ نَکَثَ الْبَیْعَهَ، وَ وَعِیـدَکَ لَهُمْ إِذَا عَلِمْتَ أَحْوَالَهُمْ. (یَجْعَلُونَ أَصابِعَهُمْ فِی آذانِهِمْ مِنَ الصَّواعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ) (۷)لِئَلَّا یَسْمَعُوا لَعْنَکَ وَ لَـا وَعِیـدَکَ فَتَغَیَّرَ أَلْوَانُهُمْ فَیَسْـتَدِلُّ أَصْـحَابُکَ أَنَّهُمُ الْمَعْنِیُّونَ (۸)بِـاللَّعْنِ وَ الْوَعِیـدِ، لِمَـا قَـدْ ظَهَرَ مِنَ التَّغْیِیرِ وَ الِاضْـطِرَابِ عَلَیْهِمْ فَیَتَقَوَّی (۹) التُّهَمَهُ عَلَیْهِمْ فَلَا یَأْمَنُونَ هَلَاکَهُمْ بِذَلِکَ عَلَی یَدِکَ وَ حُکْمِکَ (۱۰)ثُمَّ قَالَ: (وَ اللَّهُ مُحِیطٌ

۱- زاد فی الأصل: القاهر.

۲- فی المصدر: علیّ بن أبی طالب علیه السّلام.

۳- لا توجد: فیه، فی المصدر.

۴- فی التّفسیر: لبیعه.

۵- فی مطبوع البحار نسخه بدل: فی مثل هذا، و هو الّذی ورد فی تفسیر الإمام علیه السّلام.

۶- البقره: ۱۹.

۷- البقره: ۱۹.

۸- قد تقرأ فی مطبوع البحار: المعینون.

۹- فی ک: فیقوی.

۱۰- فی س نسخه بدل: فی حکمک، و هی الّتی جاءت فی المصدر.

بِالْكافِرِينَ) (١)مُقْتَدِرٌ عَلَيْهِمْ وَ (٢) لَوْ شَاءَ أَظْهَرَ لَکَ نِفاقَ مُنَافِقِيهِمْ، وَ أَبْدَى لَکَ أَسْرَارَهُمْ، وَ أَمَرَکَ بِقَتْلِهِمْ، ثُمَّ قالَ: (يَكادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصارَهُمْ) (٣)، وَ هَـذَا مَثَلُ قَوْمٍ ابْتُلُوا بِبَرْقٍ فَلَمْ يَغُضُّوا عَنْهُ أَبْصَارَهُمْ وَ لَمْ يَسْتُرُوا عَنْهُ (٤)وُجُوهَهُمْ لِتَسْلَمَ عُيُونُهُمْ مِنْ تَلَأْلُؤِهِ، وَ لَمْ يَنْظُرُوا إِلَى الطَّرِيقِ الَّذِى يُرِيدُونَ أَنْ يَتَخَلَّصُوا فِيهِ بِضَوْءِ الْبَرْقِ وَ لَكِنَّهُمْ نَظَرُوا إِلَى نَفْسِ الْبَرْقِ فَكَادَ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ، فَكَذَلِکَ هَؤُلَاءِ الْمُنَافِقُونَ يَكَادُ مَا فِي الْقُرْآنِ مِنَ الْآيَاتِ الْمُحْكَمَهِ الدَّالَّهِ عَلَى نُبُوَّتِکَ الْمُوضِحَهِ عَنْ صِدْقِکَ فِي نَصْبِ عَلِيٍّ أَخِيکَ (٥)إِمَاماً، وَ يَكَادُ مَا يُشَاهِدُونَهُ مِنْکَ يَا مُحَمَّدُ (صلى الله عليه و آله) وَ مِنْ أَخِيکَ عَلِيٍّ (عليه السلام) مِنَ الْمُعْجِزَاتِ الدَّالَّاتِ عَلَى أَنَّ أَمْرَکَ وَ أَمْرَهُ هُوَ الْحَقُّ الَّذِى لَا رَيْبَ فِيهِ، ثُمَّ هُمْ مَعَ ذَلِکَ لَا يَنْظُرُونَ فِي دَلَائِلِ مَا يُشَاهِدُونَ مِنْ آيَاتِ الْقُرْآنِ وَ آيَاتِکَ وَ آيَاتِ أَخِيکَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، يَكَادُ ذَهَابُهُمْ عَنِ الْحَقِّ فِي حُجَجِکَ (٦)يُبْطِلُ عَلَيْهِمْ سَائِرَ مَا قَدْ عَلِمُوا (٧)مِنَ الْأَشْيَاءِ الَّتِي يَعْرِفُونَهَا، لِأَنَّ مَنْ جَحَدَ حَقّاً وَاحِداً أَرَاهُ (٨)ذَلِکَ الْجُحُودَ إِلَى أَنْ يَجْحَدَ كُلَّ حَقٍّ فَصَارَ جَاحِدُهُ فِي بُطْلَانِ سَائِرِ الْحُقُوقِ عَلَيْهِ كَالنَّاظِرِ إِلَى جِرْمِ الشَّمْسِ فِي ذَهَابِ نُورِ بَصَرِهِ.

ثُمَّ قَالَ: (كُلَّما أَضاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ) (٩) إِذَا ظَهَرَ مَا اعْتَقَدُوا (١٠)أَنَّهُ هُوَ الْحُجَّهُ

ص: ٥٧١

١- البقره: ١٩.

٢- لا توجد الواو فى س. و هى كذلک فى المصدر.

٣- البقره: ٢٠.

٤- فى ک نسخه بدل: منه، و هى الّتى جاءت فى المصدر.

٥- فى المصدر بتقديم و تأخير: أخيک علىّ.

٦- فى ک نسخه بدل: بحجّتک.

٧- فى تفسير الإمام عليه السلام: عملوا.

٨- فى المصدر: أدّى، و هو الظّاهر.

٩- البقره: ٢٠.

١٠- فى ک نسخه بدل: قد اعتقدوا، و هى الّتى فى المصدر.

«مَشَوْا فِيهِ» ثَبَتُوا عَلَيْهِ، وَ هَؤُلَاءِ كَانُوا إِذَا نَتَجَتْ (۱)خَيْلُهُمْ (۲)الْإِنَاثَ، وَ نِسَاؤُهُمُ الذُّكُورَ، وَ حَمَلَتْ نَخِيلُهُمْ، وَ زَكَتْ زُرُوعُهُمْ، وَ نَمَتْ (۳)تِجَارَتُهُمْ، وَ كَثُرَتِ الْأَلْبَانُ فِي ضُرُوعِهِمْ (۴)، قَالُوا: يُوشِكُ أَنْ يَكُونَ هَذَا بِبَرَكَةِ بَيْعَتِنَا لِعَلِيٍّ (عليه السلام) أَنَّهُ مَنْجُوتٌ (۵)مُدَالٌ (۶)يَنْبَغِي أَنْ نُعْطِيَهُ ظَاهِراً (۷)الطَّاعَةَ لِنَعِيشَ فِي دَوْلَتِهِ.

(وَ إِذا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قامُوا). أَيْ وَ إِذَا أَنْتَجَتْ خُيُولُهُمْ، الذُّكُورَ وَ نِسَاؤُهُمُ الْإِنَاثَ وَ لَمْ يَرْبَحُوا فِي تِجَارَاتِهِمْ، وَ لَا حَمَلَتْ نَخِيلُهُمْ وَ لَا زَكَتْ زُرُوعُهُمْ، وَقَفُوا وَ قَالُوا هَذَا بِشُؤْمِ هَذِهِ الْبَيْعَةِ الَّتِي بَايَعْنَاهَا عَلِيّاً، وَ التَّصْدِيقِ الَّذِي صَدَّقْنَا مُحَمَّداً، وَ هُوَ نَظِيرُ مَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ: يَا مُحَمَّدُ! (إِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ إِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هذِهِ مِنْ عِنْدِكَ)، قَالَ اللَّهُ: (قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ) (۸)بِحُكْمِهِ النَّافِذِ وَ قَضَائِهِ لَيْسَ ذَلِكَ لِشُؤْمِي وَ لَا لِيُمْنِي، ثُمَّ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ: (وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَ أَبْصارِهِمْ) (۹)حَتَّى لَا يَتَهَيَّأَ لَهُمُ الِاحْتِرَازُ (۱۰)مِنْ أَنْ تَقِفَ عَلَى كُفْرِهِمْ أَنْتَ وَ أَصْحَابُكَ الْمُؤْمِنُونَ تُوجِبُ (۱۱)قَتْلَهُمْ، (إِنَّ اللَّهَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ

۱- فی المصدر: أنتجت، و قد جاءت نسخه بدل علی ک.

۲- فی المصدر: خیولهم، و قد جاءت نسخه بدل علی ک.

۳- فی ک نسخه بدل: و ربحت، و هی الّتی جاءت فی المصدر.

۴- فی التّفسیر: ضروع جزوعهم.

۵- کذا، و الظّاهر: مبخوت، کما فی المصدر، قال فی المصباح المنیر ۱- ۴۸، و مجمع البحرین ۲- ۱۹۱: و البخت: الحظّ وزنا و معنی، و هو عجمیّ.

۶- قال فی القاموس ۳- ۳۷۸، و الصّحاح ۴- ۱۷۰۰: أدالنا اللّه من عدوّنا .. من الدّوله، و فی النّهایه ۲- ۱۴۱ قال: و الدّوله: الانتقال من حال الشدّه إلی الرّخاء. أقول: علیه مدال اسم مفعول من أدالنا اللّه من عدوّنا.

۷- فی س: ظاهر.

۸- النّساء: ۷۸.

۹- البقره: ۲۰.

۱۰- فی س: الإحراز.

۱۱- فی المصدر: و توجب.

قَدِيرٌ) لَا يُعْجِزُهُ شَيْ ءٌ.

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری - . تفسیر امام حسن عسکری ۱۳۰ - ۱۳۴ - : آیه شریفه: «مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِی اسْتَوْقَدَ ناراً فَلَمَّا أَضاءَتْ ما حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَ تَرَكَهُمْ فِی ظُلُماتٍ لا يُبْصِرُونَ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْیٌ فَهُمْ لا يَرْجِعُونَ» - . بقره/ ۱۶ - {مثل آنان همچون مثل کسانی است که آتشی افروختند و چون پیرامون آنان را روشنایی داد خدا نورشان را برد و در میان تاریکیهایی که نمی بینند رهایشان کرد}.

امام موسی بن جعفر علیه السلام گوید : مَثَل آن منافقان مانند کسی است که می خواهد آتشی روشن کند تا با آن اطرافش را ببیند و زمانی که آتش روشن می گردد خداوند به وسیله بادی یا بارانی آن را خاموش می کند و این منافقین نیز این گونه هستند منافقین پیمانشکنی که چون خداوند متعال از آنان برای امام علی علیه السلام بیعت گرفت در ظاهر بیعت کردند و شهادت به توحید خدا و نبوت رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم دادند و همچنین شهادت دادند که علی علیه السلام جانشین، وارث و خلیفه بعد از پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم است و شهادت دادند که او پرداخت کننده قرضهای پیامبر (ص)، دشمن دشمنانش و به جای او اداره کننده امور بندگان خداست

و اموال مسلمانان به واسطه ی او باقی می ماند از اینرو او را امام خود قرار دادند و بسیار خوب از او دفاع کردند و او را به عنوان برادر خود گرفتند و وی را بواسطه به گوش گرفتن امر او و از هر انچه خود را از آن حفظ می نمایند، صیانت می کنند و زمانی که مرگ به سراغشان آمد - مرگی که خدا آن را در تقدیر همه قرار داده است، خدایی که عالم به اسرار بوده و هیچ چیز از او مخفی نمی ماند - در این هنگام ایشان را به عذاب کفر پنهان در درونشان مبتلا گرداند و آن زمانی بود که نورشان از کف برفت و در ظلمات عذاب الهی و تاریکی احکام آخرت که هیچ راه نجاتی از آن ندارند و پناهگاهی از شر آن نیابند، قرار گرفتند. ترجمه متن بالا اصلاح شد.

سپس گوید: آنان کر هستند: یعنی در عذاب آخرت کر هستند. و گوید گنگ هستند: یعنی در میان طبقات جهنم گنگ می شوند. و کور هستند : یعنی در آن عذاب کور هستند. و این آیه شریفه شبیه آیه دیگری است که گوید: «وَ نَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيامَهِ عَلى وُجُوهِهِمْ عُمْياً وَ بُكْماً وَ صُمًّا مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ كُلَّما خَبَتْ زِدْناهُمْ سَعِيراً» - . الإسراء/۹۷ - { و روز قیامت آنها را کور و لال و کر به روی چهره شان درافتاده برخواهیم انگیخت جایگاهشان دوزخ است هر بار که آتش آن فرو نشیند شراره ای [تازه] برایشان می افزاییم}.

امام موسی کاظم علیه السلام به نقل از پدرش از جدش از رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم روایت می کند که فرمود: هیچ برده و کنیزی نبودند که با امیر المومنین علیه السلام در ظاهر بیعت بسته ولی در باطن بیعتش را زیر پا نهاده و همچنان بر این نفاقش استوار مانده باشد مگر اینکه چون ملك الموت برای گرفتن جانش بیاید،

خدای متعال، شیطان و یارانش را در پیش چشمشان ظاهر می کند و آتش دوزخ و همه عذاب های جهنم از جمله دسته های مختلف عقربها را که از شکافهایش برون آیند، در مقابل دیدگان ، قلبها و عقلهایشان به نمایش می گذارد و همچنین بهشت و جایگاه ایشان در آن را که اگر بر سر ایمانشان می ایستادند و همچنان در بیعت با امام می ماندند، نصیبشان می گشت را به ایشان نشان می دهد. در این هنگام فرشته ی مرگ گوید: به این بهشت ها نگاه کنید، بهشت هایی که فقط خدای پروردگار جهانیان قدر نیکبختی، شادی و نشاط در آن را می داند و این ها همه برای شما آماده شده بود، که اگر بر سر بیعت خود با علی علیه السلام برادر رسول الله صلّی الله علیه و آله و سلم باقی می ماندید، در روز قیامت در آن ساکن می گشتید و حالا که خیانت کرده اید و پیمانتان را شکسته اید پس طبقات این آتش، فرشتگان عذابش که همیشه تازیانه های آتشینشان برای راندن و هل دادن دوزخیان در دست دارند، مارهای آن که همیشه دهانهایشان را گشاده اند، عقربهایی که همیشه دم هایشان برافراشته است، حیوانات درنده ایی که چنگالهای خود را فراز گرفته اند و دیگر انواع عذاب و همه و همه برای شماست و بازگشت شما بدین جاست. پس آنان در این هنگام گویند : «یا لَیْتَنِی اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِیلًا» - . الفرقان/ ۲۷ - {ای کاش که من با رسول خدا همراه می گشتم}، و کاش آنچه که به من دستور داده بود را انجام می دادم و ولایت علی علیه السلام را می پذیرفتیم که این قول حق تعالی: «أَوْ کَصَیِّبٍ مِنَ السَّماءِ فِیهِ ظُلُماتٌ وَ رَعْدٌ وَ بَرْقٌ یَجْعَلُونَ أَصابِعَهُمْ فِی آذانِهِمْ مِنَ الصَّواعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَ اللَّهُ مُحِیطٌ بِالْکافِرِینَ کُلَّما أَضاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِیهِ وَ إِذا أَظْلَمَ عَلَیْهِمْ قامُوا وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَ أَبْصارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ» - . البقره/ ۱۹-۲۰ - {یا چون [کسانی که در معرض] رگباری از آسمان که در آن تاریکیها و رعد و برقی است [قرار گرفته اند] از [نهیب] آذرخش [و] بیم مرگ سر انگشتان خود را در گوشهایشان نهند ولی خدا بر کافران احاطه دارد . نزدیک است که برق چشمانشان را برباید هر گاه که بر آنان روشنی بخشد در آن گام زنند و چون راهشان را تاریک کند [بر جای خود] بایستند و اگر خدا می خواست شنوایی و بینایی شان را برمی گرفت که خدا بر همه چیز تواناست}، قبول می نمودم.

امام موسی کاظم علیه السلام می فرماید: سپس خداوند درباره منافقان مثال دیگری می زند و گوید:

ص: ۵۶۹

ای محمد مثل و حکایت آنچه که ایشان بدان خطاب قرار گرفتند، چون این قرانی است که بر تو نازل نمودیم و مشتمل بر دلایل اثبات توحید من ، برهانهای نبوت تو و نشانه های روشن شایستگی برادرت علی برای آن موضعی که تو وی را در آن قرار دادی و و جایگاهی که وی را در آن منصوب نمودی و رتبه ای که وی را بدان فراز نمودی و آن سیاست و سرپرستی مردمان که بعهده وی قرار دادی، می باشد و آن بسان بارانی سنگین از دل آسمان است که تاریکیها و رعدها و آذرخشها آنرا فرا گرفته اند. ای محمد (ص) همانطور که این باران رعد و برقهای شدیدی دارد و همانطور که هرکسی به این باران و رعد و برق دچار شود ترس تمام وجودش را در بر می گیرد آنان نیز اینگونه هستند زیرا پس از نادیده گرفتن ولایت علی علیه السلام ترس تمام وجودشان را گرفت که مبادا تو از منافق بودن آنها اطلاع یابی و در این حالشان شبیه همان افرادی بودند که در باران گرفتار شده و می ترسیدند صدای رعد قلبهایشان را از جا برکند یا اینکه صاعقه آنها را در برگیرد و منافقان نیز می ترسند که تو از کفرشان مطلع گردی و قتلشان را واجب گردانی. و در ادامه گوید:«یَجْعَلُونَ أَصابِعَهُمْ فِی آذانِهِمْ مِنَ الصَّواعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ» {از [نهیب] آذرخش [و] بیم مرگ سر انگشتان خود را در گوشهایشان نهند)، و همانطور که این افراد، در باران

گرفتار شده و انگشتانشان را در گوشهایشان قرار می دهند تا صدای رعد قلب هایشان را از جا برنکند، منافقان نیز، آنگاه که تو پیمانشکنان را لعن و تهدید می کنی، انگشتان خود را در گوشهایشان قرار می دهند تا صدای تو را نشنود.

«يَجْعَلُونَ أَصابِعَهُمْ فِي آذانِهِمْ مِنَ الصَّواعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ» - . البقره/ ۱۹ -

و آنان برای این که لعن تو را نشنوند این کار را می کنند زیرا اگر نفرین تو به گوششان برسد رنگ رویشان دگرگون می شود و دوستان و صحابه ات می فهمند که مصداق لعن تو همین افراد هستند، چرا که دچار دگرگونی چهره و آشفتگی شده اند و اینگونه اتهام وارد بر ایشان بیشتر تثبیت میگردد و به این جهت از هلاکت یافتن به دست تو و به حکم تو ای پیامبر، ایمنی ندارند. سپس گوید : «وَ اللَّهُ مُحِيطٌ

ص: ۵۷۰

بِالْكافِرِينَ» {ولی خداوند بر کافران احاطه دارد}،یعنی خدا نسبت به آنها مقتدر بوده و اگر بخواهد منافق بودنشان را آشکار ساخته و اسرارشان را برایت بازگو کرده و دستور قتلشان را صادر کند. و گوید: (يَكادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصارَهُمْ) یعنی نزدیک است که برق چشمهایشان را کور کند این مثل برای قومی است که دچار باران و برق شده اند ولی باز بدان خیره شده و نگاه می کنند و چهره هایشان را نیز نمی پوشانند و به راهی که می خواهند زودتر آن را بپیمایند نگاه نمی کنند از اینرو نزدیک است که برق چشمهایشان را کور کند و منافقان نیز اینگونه اند زیرا با وجود آیات قرآن که نبوت تو را اثبات و خلافت علی علیه السلام را تأیید می کند و با وجود معجزاتی که از تو یا از برادرت علی علیه السلام می بینند معجزاتی که گویای حقانیت تو و علی علیه السلام است با این حال باز هم آیات قرآن و معجزات تو و برادرت علی بن ابیطالب علیه السلام را به خوبی نمی بینند و نزدیک است که انکار برهان های تو از سوی آنها منجر شود به اینکه همه دانسته هایشان باطل گردد چرا که هر کس حتی یک حقیقتی را انکار کند این انکار او منجر به آن می شود که تمام حقائق را انکار کرده و او در این انکار خود شبیه کسی است که به قلب خورشید می نگرد و مطمئناً چشمانش کور خواهند شد.

سپس گوید: (كُلَّما أَضاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ) - . البقره/ ۲۰ - یعنی زمانی که دریابند آنچه که بدان باور دارند، همان حجت راستین است،

ص: ۵۷۱

(مَشَوْا فِيهِ) از آن پیروی کرده و بر سبیل آن پیش می روند. این مردمان زمانی که اسب هایشان کره اسب ماده می زایید یا زنانشان پسر به دنیا میآورد یا درختان خرمایشان به بار می نشست و کشت و زرعشان به نحو احسن بار می داد و تجارتشان رشد می نمود و شیر شترهایشان زیاد شود در این هنگام گویند: ممکن است این نعمتها به خاطر بیعت با علی علیه السلام باشد چرا که او خوش شانس و برنشسته بر ساحل عافیت و بهرمندی است، و باید به طور ظاهری از او اطاعت کنیم تا بتوانیم در سایه دولتمندی او زندگی کنیم.

(وَ إِذا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قامُوا)ترجمه: و منظور آنست که اگر اسب هایشان کره اسب نر و زنانشان دختر به دنیا آورد، تجارتشان

سودی نبخشد، نخلستان هایشان به بار ننشیند و مزارعشان محصول خوبی ندهد باز می ایستند و می گویند: این بلا به خاطر شومی بیعتمان با علی علیه السلام و حمایتمان از پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم است. و خدای متعال درباره ی این رفتار آنان گوید: «إِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ إِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هذِهِ مِنْ عِنْدِكَ» - . نساء/ ۷۸ - {و اگر [پیشامد] خوبی به آنان برسد می گویند این از جانب خداست و چون صدمه ای به ایشان برسد می گویند این از طرف توست بگو همه از جانب خداست}، سپس گوید :(قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ) یعنی همه چیز به حکم و قضای خداوند بستگی دارد و این بخاطر حکم نافذ خداوند و تقدیر اوست نه به بخاطر شوم و نحس یا باشگون و پر یمن بودن من نیست. سپس گوید : (وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَ أَبْصارِهِمْ - . بقره/۲۰ -).- و اگر خدا بخواهد هم گوش و هم چشم ایشان را بگیرد)، تا آنکه نتوانند از این امر جلوگیری نمایند که تو و یاران مومنت از کفر ایشان آگاه شوید و قتل آنان را واجب گردانید. (إِنَّ اللَّهَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) - . بقره/۲۰ - {خداوند بر هر کاری تواناست}، و هیچ چیز او را ناتوان نمی سازد.

ص: ۵۷۲

**[ترجمه]

إيضاح

قوله عليه السلام: بسماعهم منه لها .. الضمير في منه راجع إلى أمير المؤمنين، و في (لها) إلى الأنفس .. أي بأنّهم كانوا يسمعون منه عليه السلام ما ينفع أنفسهم من المعارف و الأحكام و المواعظ، أو ضمير سماعهم راجع إلى المسلمين و ضمير منه إلى المنافق، و ضمير لها إلى الشهاده .. أي اتّخاذهم له أخا بسبب أنّهم سمعوا منه الشهاده.

و الشّائله: المرتفعه (۱)

**[ترجمه]این سخن حضرت علیه السلام: بسماعهم منه لها: ضمیر در منه به امیر المومنین برمیگردد و ضمیر لها به انفس .. یعنی بواسطه اینکه ایشان سخنی از وی ، سرشار از آموزه ها و احکام و اندرزها، را که جانهایشان از آن بهرمند میگردد؛ به گوش می گیرند. و یا ضمیر سماعهم به مسلمین و ضمیر منه به منافق و ضمیر لها به شهادت باز راجع است .. یعنی به برادری گرفتن وی بخاطر آن بود که لفظ شهادت را از وی شنیدند.

**[ترجمه]

«۲»

شي، تفسير العياشي (۲)عَنْ زُرَارَةَ وَ حُمْرَانَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ وَ عَنْ (۳)أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ فِي (۴)قَوْلِهِ تَعَالَى (۵)(الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ) (۶)قَالَ:

هُمْ قُرَيْشٌ (۷)

<meta info=". تفسیر العیاشی - . تفسیر عیاشی ۲ : ۲۵۲، حدیث ۴۴ - :

زراره، حمران و محمد بن مسلم به نقل از امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام روایت کرده اند که درباره ی این آیه شریفه (الَّذِینَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِینَ - . حجر/۹۱ -) -: همانان که قرآن را جزء جزء کردند [به برخی از آن عمل کردند و بعضی را رها نمودند] ،

فرمود : این آیه ی شریفه در شأن قریش نازل شده است .

**[ترجمه]

بیان

قال الطبرسی (۸)جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِینَ. أی فرّقوه و جعلوه أعضاء کأعضاء الجزور، فآمنوا ببعضه و کفروا ببعضه. و عن ابن عباس: جعلوه جزءا

ص: ۵۷۳

۱- قال فی النهایه ۲- ۵۱۰: الشائله: الناقه التی شال لبنها .. أی ارتفع، و بنصّه فی لسان العرب ۱۱- ۳۷۵. و قال فی المصباح المنیر ۱- ۳۹۷: شال المیزان یشول: إذا خفّت إحدی کفتیه فارتفعت. و قال فی القاموس ۳- ۴۰۴: شالت الناقه بذنبها شولا و شوالا و أشالته: رفعته، فشال الذنب نفسه لازم متعدّ.

۲- تفسیر العیّاشیّ ۲- ۲۵۲ حدیث ۴۴.

۳- لا توجد: عن، فی المصدر، کما لا توجد الواو فی س.

۴- فی التّفسیر: عن، بدلا من: فی.

۵- لا توجد: تعالی، فی المصدر.

۶- الحجر: ۹۱.

۷- و أوردها العلّامه المجلسیّ فی البحار ۴- ۶۱، و جاءت فی تفسیر البرهان ۲- ۳۵۴- ۳۵۶، و تفسیر الصّافی ۱- ۹۱۳ [۳- ۱۲۲].

۸- مجمع البیان ۶- ۳۴۵.

جزءا (۱)، فقالوا: سِحْرٌ، و قالوا: أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ، و قالوا: مُفْتَرىً

**[ترجمه]طبرسی - . مجمع البيان ۶ : ۳۴۵ - درباره ی این آیه شریفه گوید: یعنی قرآن را همچون حیوانی که ذبح می شود جداجدا و بخش بندی کردند و آیاتش را به دسته های مختلف تقسیم کردند و به بعضی از این آیات ایمان آوردند و نسبت به برخی دیگر کافر شدند و ابن عباس در این باره گوید: آن را به اجزاء

ص: ۵۷۳

مختلف تقسیم بندی کردند و درباره یک جزء آن گفتند : سحر و جادوست و درباره جزئی دیگر گفتند : افسانه های پیشینیان است و بخشی از آن را هم گفتند: دروغ است.

**[ترجمه]

«۳»

قب (۲)الْبَاقِرُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قَوْلِهِ: (وَ يَوْمَ الْقِيامَهِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّهٌ) (۳)يَعْنِي إِنْكَارَهُمْ وَلَايَهَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ.

الشوهاني (۴)بِإِسْنَادِهِ، سَأَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَطَاءٍ الْمَكِّيُّ الْبَاقِرَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ قَوْلِهِ: (رُبَما يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كانُوا مُسْلِمِينَ) (۵)قَالَ: يُنَادِي مُنَادٍ يَوْمَ الْقِيَامَهِ يُسْمِعُ الْخَلَائِقَ: أَلَا إِنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّهَ إِلَّا مُسْلِمٌ، فَيَوْمَئِذٍ (يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كانُوا مُسْلِمِينَ) (۶)لِوَلَايَهِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ.

وَ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَهُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ هَكَذَا، وَ قَالَ (الظَّالِمُونَ) (۷)آلَ مُحَمَّدٍ حَقَّهُمْ (لَمَّا رَأَوُا الْعَذابَ) (۸)وَ عَلِيٌّ هُوَ الْعَذَابُ، (هَلْ إِلى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ) (۹)، يَقُولُونَ (۱۰)نُرَدُّ فَنَتَوَلَّى عَلِيّاً (عليه السلام)، قَالَ اللَّهُ: (وَ تَراهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْها) (۱۱).. يَعْنِي أَرْوَاحَهُمْ تُعْرَضُ عَلَى النَّارِ (خاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ) (۱۲) إِلَى عَلِيٍّ (مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ) (۱۳)فَ(قالَ الَّذِينَ آمَنُوا) (۱۴)بِآلِ مُحَمَّدٍ (إِنَّ الْخاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَ أَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيامَهِ أَلا إِنَّ الظَّالِمِينَ) (۱۵)لِآلِ مُحَمَّدٍ حَقَّهُمْ (فِي عَذابٍ) (۱۶)أَلِيمٍ..

الْحَسْكَانِيُّ فِي شَوَاهِدِ التَّنْزِيلِ (۱۷)بِإِسْنَادِهِ عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنِ ابْنِ

ص: ۵۷۴

۱- في المصدر جاءت العباره هكذا: جعلوا القرآن عضين .. أي جزّءوه أجزاء. و جاءت: عن ابن عباس بعد كلمه: مفترى.

۲- المناقب لابن شهرآشوب ۳- ۲۱۲.

۳- الزّمر: ۶۰.

۴- في س: الشوهان، و هو غلط. و قد جاء في المناقب ۳- ۲۱۵- ۲۱۶.

۵- الحجر: ۲.

۶- الحجر: ۲.

۷- الشّوری: ۴۴.

۸- الشّوری: ۴۴.

۹- الشّوری: ۴۴.

۱۰- فی المصدر: فیقولون.

۱۱- الشّوری: ۴۵.

۱۲- الشّوری: ۴۵.

۱۳- الشّوری: ۴۵.

۱۴- الشّوری: ۴۵.

۱۵- الشّوری: ۴۵.

۱۶- الشّوری: ۴۵.

۱۷- شواهد التّنزیل ۱- ۲۰۶- ۲۰۷ حدیث ۲۶۹.

عَبّاسٍ، أَنَّهُ لَمّا نَزَلَتْ قَوْلُهُ: (وَ اتَّقُوا فِتْنَةً لا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خاصَّةً) (۱)قالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: مَنْ ظَلَمَ عَلِيّاً مَقْعَدِي هَذَا بَعْدَ وَفَاتِي فَكَأَنَّمَا جَحَدَ نُبُوَّتِي وَ نُبُوَّةَ الْأَنْبِيَاءِ قَبْلِي.

أقول:

رَوَى السَّيُوطِيُّ فِي الدُّرِّ الْمَنْثُورِ (۲)، عَنْ عَبْدِ (۳)بْنِ حُمَيْدٍ وَ ابْنِ جَرِيرٍ، عَنْ قَتَادَةَ: (فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ) (۴)الْآيَةَ. قَالَ: كَيْفَ رَأَيْتُمُ الْقَوْمَ حِينَ تَوَلَّوْا عَنْ كِتَابِ اللَّهِ، أَ لَمْ (۵)يَسْفِكُوا الدَّمَ الْحَرَامَ، وَ قَطَّعُوا الْأَرْحَامَ، وَ عَصَوُا الرَّحْمَنَ؟!.

**[ترجمه]المناقب - . مناقب، ابن شهر آشوب ۳ : ۲۱۲ - :

امام باقر علیه السلام درباره ی این آیه ی شریفه (وَ یَوْمَ الْقِیامَهِ تَرَی الَّذِینَ کَذَبُوا عَلَی اللَّهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّهٌ) - . زمر / ۶۰ - -:و روز قیامت کسانی را که بر خدا دروغ بسته اند رو سیاه می بینی). گوید: به خدا دروغ بستند، یعنی ولایت علی علیه السلام را انکار کردند.

شوهانی - . المناقب ۳: ۲۱۵- ۲۱۶ - به نقل از عبدالله بن عطاء مکی به نقل از امام باقر علیه السلام روایت کرده است که درباره این آیه شریفه (رُبَما یَوَدُّ الَّذِینَ کَفَرُوا لَوْ کانُوا مُسْلِمِینَ) - . الحجر/ ۲ -

-: چه بسا کسانی که کفر ورزیدند دوست داشتند که مسلمان می بودند. گوید: در روز قیامت فرشته ای ندا سر می دهد و صدایش را به گوش همه ی مخلوقات می رساند: هان بدانید تنها مسلمانان وارد بهشت می شوند پس در آن هنگام (یَوَدُّ الَّذِینَ کَفَرُوا لَوْ کانُوا مُسْلِمِینَ) - . حجر/ ۲ - آرزو می کنند که ای کاش ولایت علی علیه السلام را قبول می کردند .

وامام علیه السلام در ادامه گوید: روزی این آیه شریفه (که در ادامه آید) بر پیامبر نازل شد: (قال الظّالِمُونَ - .- ۹. الشوری/ ۴۴- ۴۵ -)-: ستمگران، یعنی در حق خاندان محمد صلّی الله علیه و آله و سلم (لَمّا رَأَوُا الْعَذابَ -

-)-: آنگاه که عذاب را به چشم خود دیدند. و آن عذاب همان امام علی علیه السلام است، گفتند: (هَلْ إِلی مَرَدٍّ مِنْ سَبِیلٍ -

-)-: آیا هیچ راهی برای بازگشت هست؟ و آیا راهی هست تا ما به دنیا بازگردیم و این بار خلافت علی علیه السلام را بپذیریم و خداوند درباره ی آنان گوید: ((وَ تَراهُمْ یُعْرَضُونَ عَلَیْها) -

- -: آنان را می بینی [که چون] بر [آتش] عرضه می شوند)، یعنی روحشان به سوی دوزخ برده می شود (خاشِعِینَ مِنَ الذُّلِّ یَنْظُرُونَ) -

- -: از [شدت] زبونی فروتن شده اند و نگاه می کنند) ، یعنی به علی علیه السلام می نگرند (مِنْ طَرْفٍ خَفِیٍّ) -

- ترجمه: زیرچشمی) . و(قالَ الَّذِینَ آمَنُوا) -

- -: کسانی که ایمان آورده اند، گویند) یعنی به آل محمد صلّی الله علیه و آله و سلم ایمان آورده اند گویند: (إِنَّ الْخاسِرِینَ

الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَ أَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيامَهِ أَلا إِنَّ الظّالِمِينَ) -

- -: در حقیقت زیانکاران کسانی اند که روز قیامت خودشان و کسانشان را دچار زیان کرده اند آری ستمکاران) ، در حق خاندان محمد، (فِی عَذابٍ -

-) {در عذابی دردناک هستند}.

و ستمگران را می بینی که چون عذاب را بنگرند می گویند آیا راهی برای برگشتن [به دنیا] هست آنان را می بینی [که چون بر [آتش] عرضه می شوند از [شدت] زبونی فروتن شده اند زیرچشمی می نگرند و کسانی که گرویده اند می گویند در حقیقت زیانکاران کسانی اند که روز قیامت خودشان و کسانشان را دچار زیان کرده اند آری ستمکاران در عذابی پایدارند

حسکانی در کتاب شواهد التنزیل - . شواهد التنزیل،۱ : ۲۰۶ - ۲۰۷، حدیث ۲۶۹ - به نقل از مسیب به نقل از ابن عباس گوید: وقتی آیه واتّقوا فتنه لاـ تصیبنّ الّذین کفروا منکم خاصّه؛ از فتنه ای که فقط دامن کفار از شما را نخواهد گرفت بپرهیزید، نازل شد؛ پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم فرمود:

هرکسی که پس از وفات من به علی علیه السلام در مورد این جایگاه (خلافت) ظلم کند مانند کسی است که نبوت من و انبیاء پیشین را انکار کرده است.

گویم: سیوطی در کتاب الدر المنثور - .الدرالمنثور ۶: ۴۹ - با سندی به نقل از قتاده درباره ی این آیه ی شریفه (فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ) - . محمّد/ ۲۲ - -: پس [ای منافقان] آیا امید بستید که چون [از خدا] برگشتید [یا سرپرست مردم شدید])، روایت کرده است که گوید: این قوم چه حالی داشتند آنگاه که از کتاب خدا روی گرداندند؟ آیا هم ایشان نبودند که بعدها خونی را که خداوند ریختنش را حرام کرده ریختند؟ و قطع صله ی رحم کردند؟ و در برابر خداوند بخشنده سرکشی کردند؟ .

**[ترجمه]

«۴»

فس (۶)أَبِی، عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ، عَنِ ابْنِ أُذَيْنَهَ، عَنْ زُرَارَهَ، عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: (وَ لَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جاؤُكَ) يَا عَلِيُّ (فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَ اسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّاباً رَحِيماً) (۷)هَكَذَا نَزَلَتْ، ثُمَّ قَالَ: (فَلا وَ رَبِّكَ لا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ) يَا عَلِيُّ (۸)(فِيما شَجَرَ بَيْنَهُمْ) (۹)يَعْنِی (۱۰)فِيمَا تَعَاهَدُوا وَ تَعَاقَدُوا عَلَيْهِ بَيْنَهُمْ مِنْ خِلَافِكَ (۱۱)وَ غَصْبِكَ (ثُمَّ لا يَجِدُوا فِی أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَيْتَ) (۱۲)عَلَيْهِمْ يَا مُحَمَّدُ! عَلَى لِسَانِكَ مِنْ وَلَايَتِهِ (وَ يُسَلِّمُوا تَسْلِيماً) (۱۳)لِعَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ.

۱- الأنفال: ۲۵.

۲- الدّرّ المنثور ۶- ۴۹.

۳- فی ک: عبد اللّه.

۴- محمّد صلی الله علیه و آله: ۲۲.

۵- فی ک: ما لم.

۶- تفسیر علیّ بن إبراهیم القمّیّ ۱- ۱۴۲.

۷- النّساء: ۶۴.

۸- لا توجد: یا علیّ، فی ک.

۹- النّساء: ۶۵.

۱۰- فی ک: یعنی یحکّموا- یا علیّ- فیما شجر بینهم یعنی ..

۱۱- فی المصدر: من خلافک بینهم- بتقدیم و تأخیر-.

۱۲- النّساء: ۶۵.

۱۳- النّساء: ۶۵.

**[ترجمه]تفسیر القمی - . تفسیر علیّ بن إبراهیم القمّیّ ۱: ۱۴۲ - : پدرم با سندی از امام باقر علیه السلام روایت کرده است که گوید: در این آیه ی شریفه(وَ لَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جاؤُکَ) - . النساء/ ۶۴ - -: و اگر آنان وقتی به خود ستم کرده بودند پیش تو می آمدند)، ضمیر کاف به امام علی علیه السلام اشاره دارد . (فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَ اسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّاباً رَحِیماً) -: و از خدا آمرزش می خواستند و پیامبر [نیز] برای آنان طلب آمرزش می کرد قطعا خدا را توبه پذیر مهربان می یافتند). این آیه اینچنین نازل شد سپس گوید: (فَلا وَ رَبِّکَ لا یُؤْمِنُونَ حَتَّی یُحَکِّمُوکَ) - . النساء / ۶۵ - -: ولی چنین نیست به پروردگارت قسم که ایمان نمی آورند مگر آنکه تو را داور گردانند)، در اینجا نیز ضمیر کاف به امام علی علیه السلام برمی گردد (فِیما شَجَرَ بَیْنَهُمْ) -: در مورد آنچه میان آنان مایه اختلاف است)، مقصود آیه همان عهد و پیمانی است که آنها بین خودشان بسته اند تا خلافت را غصب کرده و با تو مخالفت نمایند (ثُمَّ لا یَجِدُوا فِی أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَیْتَ)-: سپس از حکمی که کرده ای در دلهایشان احساس ناراحتی [و تردید] نکنند)، در این آیه شریفه مخاطب حضرت رسول اکرم صلّی الله علیه و آله و سلم است و مقصود آیه این است که آنها نسبت به حکم پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم مبنی بر خلافت علی علیه السلام هیچ اعتراضی نداشتند (وَ یُسَلِّمُوا تَسْلِیماً)-: و کاملا سر تسلیم فرود آورند) یعنی نسبت به ولایت و خلافت علی علیه السلام رضایت تمام نشان دادند.

ص: ۵۷۵

**[ترجمه]

«۵»

فس (۱)

(وَ کَذلِکَ جَعَلْنا لِکُلِّ نَبِیٍّ عَدُوًّا شَیاطِینَ الْإِنْسِ وَ الْجِنِّ یُوحِی بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ) (۲)یَعْنِی مَا بَعَثَ اللَّهُ نَبِیّاً إِلَّا وَ فِی أُمَّتِهِ شَیَاطِینُ الْإِنْسِ وَ الْجِنِّ یُوحِی بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ، أَیْ یَقُولُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ لَا تُؤْمِنُوا بِ: (زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُوراً) (۳)فَهَذَا وَحْیٌ کَذِبٌ.

**[ترجمه]تفسیر القمی - . تفسیر القمّیّ ۱: ۲۱۴ - : (وَ کَذلِکَ جَعَلْنا لِکُلِّ نَبِیٍّ عَدُوًّا شَیاطِینَ الْإِنْسِ وَ الْجِنِّ یُوحِی بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ) - . انعام /۱۱۲ - -: و بدین گونه برای هر پیامبری دشمنی از شیطانهای انس و جن برگماشتیم بعضی از آنها به بعضی ..القا می کنند) ، آیه شریفه به این نکته اشاره دارد که خداوند برای همه پیامبران در میان امتشان دشمنانی اعم از انس و جن قرار داده که (یُوحِی بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ) منظور آیه این است که آنان به یکدیگر گویند: به این قران ایمان میاورید.(زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُوراً) { برای فریب [یکدیگر] سخنان آراسته} - می گویند - این قرآن چیزی جز دروغ نیست.

**[ترجمه]

بیان

المشهور فی التفسیر أنّ زخرف القول و الغرور صفه (۴)لکلامهم الذی یُوحِی بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ، أی یقول بعضهم إلی بعض،

أی یوسوس و یلقی خفیه بعضهم إلی بعض کلاما مموّها مزیّنا یستحسن ظاهره و لا حقیقه له، غُرُوراً. أی یغرونهم بذلک غرورا، أی لیغروهم (۵)، و علی ما فی (۶)تفسیر علی بن إبراهیم:

المعنی یلقی بعضهم إلی بعض الکلام الذی یقولونه (۷)فی شأن القرآن، و هو أنّه زخرف القول غرورا، و لا یخلو من بعد لکن لا یأبی عن الاستقامه.

**[ترجمه]معروفتر در تفسیر این آیه اینست که منظور از زخرف القول و الغرور آن است که این صفتی برای سخن ایشان باشد که زیر گوش یکدیگر می خوانند. یعنی اینکه کلام آنها که به یکدیگر گویند کلامی آراسته و ظاهر فریبنده است و آنها برای اغفال و تحریک یکدیگر این سخنان را بر زبان جاری می کنند که ظاهرش بسیار زیبا ولی هیچ درونمایه و حقیقت باطنی ندارد. و غرورا یعنی اینکه ایشان را بواسطه آن سخت فریب می دهند. و اما علی بن ابراهیم در تفسیر این آیه شریفه می گوید : آنان در شان قرآن این کلام را بر زبان جاری سازند که قرآن کلامی است آراسته و ظاهر فریبنده ولی این تفسیر بعید است که صحیح باشد هر چند که چندان هم از درست بودن دور نیست.

**[ترجمه]

«۶»

فس (۸)(إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا ثُمَّ کَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ کَفَرُوا ثُمَّ ازْدادُوا کُفْراً) (۹)قَالَ: نَزَلَتْ فِی الَّذِینَ آمَنُوا بِرَسُولِ اللَّهِ إِقْرَاراً لَا تَصْدِیقاً ثُمَّ کَفَرُوا لَمَّا کَتَبُوا الْکِتَابَ فِیمَا بَیْنَهُمْ أَنْ لَا یَرُدُّوا الْأَمْرَ فِی (۱۰)أَهْلِ بَیْتِهِ أَبَداً، فَلَمَّا نَزَلَتِ الْوَلَایَهُ وَ أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ الْمِیثَاقَ عَلَیْهِمْ لِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ آمَنُوا إِقْرَاراً لَا

ص: ۵۷۶

۱- تفسیر القمّیّ ۱- ۲۱۴.

۲- الأنعام: ۱۱۲، و ذکر فی المصدر ذیلها: «زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُوراً».

۳- الأنعام: ۱۱۲.

۴- فی س: صفته. و هو خلاف الظاهر.

۵- فی س: أو لیغررهم.

۶- لا توجد: فی، فی مطبوع البحار.

۷- فی س: یقولون.

۸- تفسیر القمّیّ ۱- ۱۵۶.

۹- النّساء: ۱۳۷.

۱۰- فی المصدر: إلی، بدلا من: فی.

تَصْدِيقاً، فَلَمَّا مَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ كَفَرُوا فَازْدَادُوا (۱)كُفْراً (لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَ لا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقاً إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ) (۲)

**[ترجمه]تفسير القمى - . تفسير القمّيّ ۱: ۱۵۶ - : (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدادُوا كُفْراً) - . النّساء/ ۱۳۷ - -: كسانى كه ايمان آوردند سپس كافر شدند و باز ايمان آوردند سپس كافر شدند آنگاه به كفر خود افزودند قطعا خدا آنان را نخواهد بخشيد و راهى به ايشان نخواهد نمود) امام باقر عليه السلام درباره اين آيه شريفه گويد : اين آيه در شان كسانى نازل شد ابتدا به ايمان به رسول خدا به طور زبانى و نه با تصديق قلبى اقرار و اعتراف كردند و سپس كافر شدند و بين خودشان پيمان بستند كه هيچگاه نگذارند خلافت به خاندان رسول خدا صلّى الله عليه و آله و سلم برسد و چون آيه ولايت نازل شد و پيامبر صلّى الله عليه و آله و سلم براى ولايت اميرالمومنين عليه السلام از آنان بيعت گرفت بازهم از عمق وجودشان ايمان نياوردند و فقط به صورت زبانى ايمان آوردند

ص: ۵۷۶

و زمانى كه رسول خدا صلّى الله عليه و آله و سلم رحلت فرمودند كافر شده و در كفر خود زياده روى و طغيان كردند (لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَ لا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقاً إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ) -. قطعا خدا آنان را نخواهد بخشيد و راهى به ايشان جز راه جهنم نخواهد نمود).

**[ترجمه]

«۷»

فس (۳)(يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَ يُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكافِرِينَ يُجاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ) (۴)قَالَ: هُوَ مُخَاطَبَةٌ لِأَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ الَّذِينَ غَصَبُوا آلَ مُحَمَّدٍ حَقَّهُمْ وَ ارْتَدُّوا عَنْ دِينِ اللَّهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَ يُحِبُّونَهُ نَزَلَ (۵)فِي الْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ أَصْحَابِهِ الَّذِينَ (۶)يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ (وَ لا يَخافُونَ لَوْمَةَ لائِمٍ) (۷)

**[ترجمه]تفسير القمى - . تفسير القمّيّ ۱: ۱۷۰ - : (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَ يُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكافِرِينَ يُجاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ) - . المائده/ ۵۴ - -: اى كسانى كه ايمان آورده ايد هر كس از شما از دين خود برگردد به زودى خدا گروهى [ديگر] را مى آورد كه آنان را دوست مى دارد و آنان [نيز] او را دوست دارند [اينان] با مؤمنان فروتن [و] بر كافران سرفرازند و در راه خدا جهاد مى كنند)، امام باقر عليه السلام درباره اين آيه شريفه فرمود : مخاطب اين آيه اصحاب پيامبر صلّى الله عليه و آله و سلم هستند كه حق خاندان پيامبر صلّى الله عليه و آله و سلم را غصب كردند و از دين خدا منحرف و مرتد گشتند و خداوند بزودى قومى را جايگزين آنها مى كند كه آنها را دوست دارد و آنها نيز خدا را دوست دارند و اين قوم همان حضرت قائم عليه السلام و همراهانش هستند كه در راه خدا مبارزه مى كنند (وَ لا يَخافُونَ لَوْمَةَ لائِمٍ)) - . المائده/ ۵۴ - -: و از سرزنش هيچ سرزنشگرى بيمى ندارند.

**[ترجمه]

«۸»

فس (۸)أَبِی، عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ (۹)، عَنْ أَبِی أَیُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ فِی قَوْلِهِ: (قَدْ مَکَرَ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَی اللَّهُ بُنْیانَهُمْ مِنَ الْقَواعِدِ فَخَرَّ عَلَیْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ أَتاهُمُ الْعَذابُ مِنْ حَیْثُ لا یَشْعُرُونَ) (۱۰)قَالَ: بیت [ثَبَتَ (۱۱)مَکْرُهُمْ .. أَیْ مَاتُوا فَأَلْقَاهُمُ اللَّهُ فِی النَّارِ، وَ هُوَ مَثَلٌ لِأَعْدَاءِ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَیْهِ وَ عَلَیْهِمُ السَّلَامُ.

۱- فی التّفسیر: و ازدادوا.

۲- النّساء: ۱۶۸- ۱۶۹. و فی تفسیر القمّیّ: «لِیَهْدِیَهُمْ سَبِیلًا» یعنی طریقا «إِلَّا طَرِیقَ جَهَنَّمَ»، فتکون الآیه: ۱۳۷ من سوره النّساء.

۳- تفسیر القمّیّ ۱- ۱۷۰.

۴- المائده: ۵۴.

۵- فی التّفسیر: نزلت.

۶- لا توجد: الّذین، فی المصدر.

۷- المائده: ۵۴.

۸- تفسیر القمّیّ ۱- ۳۸۴.

۹- فی المصدر: محمّد بن أبی عمیر.

۱۰- النّحل: ۲۶.

۱۱- فی المصدر: ثبّت.

**[ترجمه]تفسیر القمی - . تفسیر القمّیّ ۱: ۳۸۴ - : پـدرم با سـندی از امام باقر علیه السـلام روایت کرده است که درباره این آیه شـریفه (قَـدْ مَکَرَ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَی اللَّهُ بُنْیـانَهُمْ مِنَ الْقَواعِـدِ فَخَرَّ عَلَیْهِمُ السَّقْـفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ أَتـاهُمُ الْعَـذابُ مِنْ حَیْثُ لا یَشْـعُرُونَ) - . النّحل/ ۲۶ - -: پیش از آنـان کسـانی بودنـد که مکر کردنـد و[لی] خـدا از پـایه بر بنیانشان زد درنتیجه از بالای سرشان سـقف بر آنان فرو ریخت و از آنجا که حدس نمی زدند عذاب به سراغشان آمد)، فرمود : مقصود آیه شریفه از « بنیان » همـان خانه های مکر و فریب آنان است و یعنی خداونـد آنان را بعـد از مرگ به آتش جهنم درافکنـد و این مثل و بیان حال دشمنان اهل بیت پیامبر صلّی الله علیه و آله و سلم است .

ص: ۵۷۷

**[ترجمه]

بیان

قـوله: بیت مکرهم .. أی المراد بالبنیـان بیت مکرهم الـذی بنوه مجـازا. قـال فی مجمع البیـان (۱)قیل: إنّ هـذا (۲)مثل ضربه اللّه لاستئصالهم، و المعنی فأتی اللّه مکرهم من أصله .. أی عاد ضرر المکر إلیهم.

**[ترجمه]منظور از خـانه مکر ایشـان پـایه و اساس خانه فریب و دروغی که به این تعبیر مجازی، بنایش کرده انـد است. و در مجمع البیان آنرا مثلی برای ریشه کن نمودن ایشان برشـمرده و یعنی آنکه خداوند این فریبکاری ایشان را از ریشه نابود کرد و زیان این نیرنگ به خود ایشان بازگشت.

**[ترجمه]

«۹»

فس (۳)(الَّذِینَ کَفَرُوا وَ صَـدُّوا عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ زِدْناهُمْ عَذاباً فَوْقَ الْعَذابِ) (۴)قَالَ: کَفَرُوا بَعْدَ النَّبِیِّ صَـلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ صَدُّوا عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ زِدْنَاهُمْ عَذَاباً فَوْقَ الْعَذَابِ: (بِما کانُوا یُفْسِدُونَ) (۵)

**[ترجمه]تفسیر القمی - . تفسیر القمّیّ ۱: ۳۸۸ - :(الَّذِینَ کَفَرُوا وَ صَـدُّوا عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ زِدْناهُمْ عَذاباً فَوْقَ الْعَذابِ) - . النّحل/ ۸۸ - -: کسانی که کفر ورزیدنـد و از راه خـدا باز داشـتند عـذابی بر عذابشان می افزاییم) گوید : آنان بعد از پیامبر خدا کافر شدنـد و نگذاشـتند که امام علی علیه السـلام به خلافت برسد و خداوند نیز عذابشان را دو چندان کرد (بِما کانُوا یُفْسِدُونَ) - . النّحل/ ۸۸ - -: بخاطر آن فسادی که برمی انگیختند.

**[ترجمه]

«۱۰»

فس (۶)(وَ الشُّعَراءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغاوُونَ) (۷)قالَ: نَزَلَتْ فِي الَّذِينَ غَيَّرُوا دِينَ اللَّهِ (۸)وَ خَالَفُوا أَمْرَ اللَّهِ، هَلْ رَأَيْتُمْ شَاعِراً يَتَّبِعُهُ (۹)أَحَدٌ؟! إِنَّمَا عَنَى بِذَلِكَ الَّذِينَ وَضَعُوا دِيناً بِآرَائِهِمْ فَتَبِعَهُمُ (۱۰)النَّاسُ عَلَى ذَلِكَ، وَ يُؤَكِّدُهُ قَوْلُهُ: (أَ لَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وادٍ يَهِيمُونَ) (۱۱)يَعْنِي يُنَاظِرُونَ بِالْأَبَاطِيلِ وَ يُجَادِلُونَ بِالْحُجَجِ الْمُضِلَّةِ، وَ فِي كُلِّ مَذْهَبٍ يَذْهَبُونَ: (وَ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ ما لا يَفْعَلُونَ) (۱۲)بِرَدِّهِمْ (۱۳)قَالَ:

يَعِظُونَ النَّاسَ وَ لَا يَتَّعِظُونَ، وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لَا يَنْتَهُونَ، وَ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ لَا

۱- مجمع البیان ۶- ۳۵۷ باختلاف یسیر.

۲- لا یوجد فی س: إنّ هذا.

۳- تفسیر القمّیّ ۱- ۳۸۸.

۴- النّحل: ۸۸.

۵- النّحل: ۸۸.

۶- تفسیر القمّیّ ۲- ۱۲۵.

۷- الشّعراء: ۲۲۴.

۸- فی المصدر زیاده: بآرائهم.

۹- فی ک نسخه بدل: شاعرا قطّ تبعه، و هو الموجود فی المصدر.

۱۰- فی التّفسیر: فیتبعهم.

۱۱- الشّعراء: ۲۲۵.

۱۲- الشّعراء: ۲۲۶.

۱۳- لا توجد: بردّهم، فی المصدر، و هو الظّاهر.

یعلمون [یَعْمَلُونَ] (۱)وَ هُمُ الَّذِینَ غَصَبُوا آلَ مُحَمَّدٍ حَقَّهُمْ، ثُمَّ ذَکَرَ آلَ مُحَمَّدٍ عَلَیْهِمُ السَّلاَمُ وَ شِیعَتَهُمُ الْمُهْتَدِینَ، فَقَالَ: (إِلَّا الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصّالِحاتِ وَ ذَکَرُوا اللّهَ کَثِیراً وَ انْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ ما ظُلِمُوا) (۲)ثُمَّ ذَکَرَ أَعْدَاءَهُمْ وَ مَنْ ظَلَمَهُمْ، فَقَالَ:

(وَ سَیَعْلَمُ الَّذِینَ ظَلَمُوا) (۳)آلَ مُحَمَّدٍ حَقَّهُمْ (أَیَّ مُنْقَلَبٍ یَنْقَلِبُونَ) (۴)هَکَذَا وَ اللَّهِ نَزَلَتْ.

**[ترجمه]تفسیر القمی - . النّحل/ ۸۸ - : (وَ الشُّعَراءُ یَتَّبِعُهُمُ الْغاوُونَ) -: و شاعران را گمراهان پیروی می کننـد)، فرمود : این آیه در شان کسانی نازل شـد که دین خـدا را تحریف کردنـد و با دسـتورات خداونـد مخالفت نمودنـد ، و آیا هیچ شاعری را دیـده ایـد که کسـی از او پیروی کند؟ بلکه منظور از آن کسانی است که با آراء و نظرات شخصـی خود مکتب و کیشـی را به وجود آورده اند و مردمانی این افکار ایشان را دنبال می کنند و این آیه شریفه بر این مطلب صحه می گذارد که (أَ لَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِی کُلِّ وادٍ یَهِیمُونَ)۷ یعنی با سـخنانی باطل به مناظره نشسته و با برهانهای گمراهی افزا به بحث و مجادله می پردازند و به هر کجراهه ای می روند و مردم نیز از آنان پیروی کردند (وَ أَنَّهُمْ یَقُولُونَ ما لا یَفْعَلُونَ)۸ -: و اینکه ایشان چیزهایی می گویند که به آن عمل نمی کنند) ، مردم را موعظه کنند ولی خود پند نگیرند و مردم را از منکر نهی می کنند و

ص: ۵۷۸

خود از منکرات خودداری نمی کننـد و امر به معروف کننـد در حالیکه خود به آن عمل نکنند و آنان همان کسانی هسـتند که حق اهـل بیت پیامبر علیه السـلام را غصب نمودنـد. سـپس در ادامه آیه از خانـدان محمـد علیهم السـلام و پیروان هـدایت یافته ایشان سـخن گفته و می فرماید: (إِلَّا الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصّالِحاتِ وَ ذَکَرُوا اللّهَ کَثِیراً وَ انْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ ما ظُلِمُوا): مگر کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسـته کرده و خـدا را بسـیار به یاد آورده و پس از آنکه مورد سـتم قرار گرفته انـد پیروز شدند)، سپس خداوند دشـمنان اهل بیت و کسانی که به آنها ظلم کرده اند را ذکر می کند و می فرماید: (وَ سَیَعْلَمُ الَّذِینَ ظَلَمُوا)۱ { و کسانی که سـتم کرده انـد به زودی خواهنـد دانست به کـدام بازگشـتگاه برخواهند گشت} یعنی کسانی که به اهل بیت پیامبر صلّی الله علیه و آله و سـلم ظلم کردنـد و حقشـان را غصب نمودنـد (أَیَّ مُنْقَلَبٍ یَنْقَلِبُونَ)۲ { خواهنـد دید که به چه جایگاهی درخواهند آمد}. و به خدا قسم که این آیه به این معنی نازل گشته است.

**[ترجمه]

«۱۱»

فس (۵)(احْشُرُوا الَّذِینَ ظَلَمُوا) (۶)قَالَ: الَّذِینَ ظَلَمُوا آلَ مُحَمَّدٍ حَقَّهُمْ (وَ أَزْواجَهُمْ) (۷)قَالَ: وَ أَشْبَاهَهُمْ.

**[ترجمه]تفسیر القمی - . تفسیر القمّیّ ۲: ۲۲۲ - : (احْشُرُوا الَّذِینَ ظَلَمُوا) - . الصافات/ ۲۲ - -: کسانی را که ستم کرده اند) فرمود : این آیه به کسانی اشاره دارد که حق اهل بیت پیامبر علیه السـلام را نادیـده گرفتند و به آنان ظلم نمودند (وَ أَزْواجَهُمْ) -: و همتایان ایشان را). فرمود یعنی کسانی که شبیه گروه اولند .

**[ترجمه]

«۱۲»

فس (۸)فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ، عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَلَیْهِ السَّلَامُ فِی قَوْلِهِ: (الَّذِینَ کَذَّبُوا بِالْکِتابِ وَ بِما أَرْسَلْنا بِهِ رُسُلَنا ...) إِلَی قَوْلِهِ: (کَذلِکَ یُضِلُّ اللَّهُ الْکافِرِینَ) (۹)فَقَدْ سَمَّاهُمُ اللَّهُ کَافِرِینَ (۱۰)مُشْرِکِینَ بِأَنْ کَذَّبُوا بِالْکِتَابِ وَ قَدْ (۱۱)أَرْسَلَ اللَّهُ رُسُلَهُ بِالْکِتَابِ وَ بِتَأْوِیلِهِ فَمَنْ کَذَّبَ بِالْکِتَابِ أَوْ کَذَّبَ بِمَا أَرْسَلَ بِهِ رُسُلَهُ مِنْ تَأْوِیلِ الْکِتَابِ فَهُوَ مُشْرِکٌ کَافِرٌ.

**[ترجمه]تفسیر القمی - . تفسیر علیّ بن إبراهیم القمّیّ ۲ :۲۶۰ - : در حدیث ابی جارود به نقل از امام با قر علیه السلام درباره این آیه شریفه (الَّذِینَ کَذَّبُوا بِالْکِتابِ وَ بِما أَرْسَلْنا بِهِ رُسُلَنا ...) تا آنجا که فرماید: (کَذلِکَ یُضِلُّ اللَّهُ الْکافِرِینَ) - . غافر/ ۷۰- ۷۴ -

-: کسانی که کتاب [خدا] و آنچه را که فرستادگان خود را بدان گسیل داشته ایم تکذیب کرده اند به زودی خواهند دانست .. این گونه خدا کافران را بی راه می گذارد). فرمود: خداوند آنانرا کافر و مشرک نامید چرا که آنان کتاب خدا را انکار کردند حال آنکه خداوند پیامبر خود را همراه با کتاب و تفسیر آن به سوی مردم فرستاد و کسی که کتاب خدا و تفسیر آنرا که توسط پیامبران به آگاهی مردم می رسد، انکار کند مشرک و کافر است .

**[ترجمه]

«۱۳»

فس (۱۲)(وَ لکِنْ یُدْخِلُ مَنْ یَشاءُ فِی رَحْمَتِهِ وَ الظَّالِمُونَ) لِآلِ مُحَمَّدٍ

ص: ۵۷۹

۱- فی المصدر: یعملون، و هو الظّاهر.

۲- الشّعراء: ۲۲۷.

۳- الشّعراء: ۲۲۷.

۴- الشّعراء: ۲۲۷.

۵- تفسیر القمّیّ ۲- ۲۲۲.

۶- الصّافّات: ۲۲. و فی المصدر زیاده من الآیه «وَ أَزْواجَهُمْ».

۷- الصّافّات: ۲۲.

۸- تفسیر علیّ بن إبراهیم القمّیّ ۲- ۲۶۰.

۹- غافر: ۷۰- ۷۴.

۱۰- فی المصدر: سمّی اللّه الکافرین.

۱۱- فی ك: و بما، و جاءت: و قد، فیها نسخه بدل.

١٢- تفسير القمّيّ ٢- ٢٧٢- ٢٧٣.

حَقَّهُمْ (ما لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا نَصِيرٍ) (۱)

(وَ لَوْ لا كَلِمَةُ الْفَصْلِ) (۲)(۳) قَالَ: الْكَلِمَةُ الْإِمَامُ، وَ الدَّلِيلُ عَلَى ذَلِكَ قَوْلُهُ: (وَ جَعَلَها كَلِمَةً باقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ) (۴)يَعْنِي الْإِمَامَةَ، ثُمَّ قَالَ:

(وَ إِنَّ الظَّالِمِينَ) (۵)يَعْنِي الَّذِينَ ظَلَمُوا هَذِهِ الْكَلِمَةَ (لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ)، ثُمَّ قَالَ:

(تَرَى الظَّالِمِينَ) (۶)يَعْنِي الَّذِينَ ظَلَمُوا آلَ مُحَمَّدٍ حَقَّهُمْ (مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا).

أَيْ خَائِفِينَ مِمَّا ارْتَكَبُوا وَ عَمِلُوا (وَ هُوَ واقِعٌ بِهِمْ) (۷).. مَا (۸)يَخَافُونَهُ، ثُمَّ ذَكَرَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْكَلِمَةِ وَ اتَّبَعُوهَا، فَقَالَ: (وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فِي رَوْضاتِ الْجَنَّاتِ ...) (۹)إِلَى قَوْلِهِ: (ذلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ) (۱۰)(ذلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهُ عِبادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا) بِهَذِهِ الْكَلِمَةِ (وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ) مِمَّا أُمِرُوا بِهِ.

ثُمَّ قَالَ (۱۱)(وَ تَرَى الظَّالِمِينَ) آلَ مُحَمَّدٍ حَقَّهُمْ (لَمَّا رَأَوُا الْعَذابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ) (۱۲).. أَيْ إِلَى الدُّنْيَا.

**[ترجمه]تفسیر القمی - . تفسیر القمّیّ ۲: ۲۷۲- ۲۷۳ - : (وَ لكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَ الظَّالِمُونَ)-: ولیکن هر که را بخواهد به رحمت خویش درمی آورد و ستمگران)، منظور ستمگران در حق اهل بیت علیه السلام است

ص: ۵۷۹

(ما لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا نَصِيرٍ) - . الشوری / ۸ - -: نه یاری دارند و نه یاوری) .

صاحب کتاب تفسیر قمی - . تفسیر القمّیّ ۲: ۲۷۴- ۲۷۵ - درباره این آیه شریفه (وَ لَوْ لا كَلِمَةُ الْفَصْلِ) - . الشّوری/ ۲۱ - -: و اگر فرمان قاطع [در باره تاخیر عذاب در کار] نبود)، گوید: کلمه یعنی همان امام و دلیل کلام خداوند است که می فرماید : (وَ جَعَلَها كَلِمَةً باقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ) - . الزّخرف/ ۲۸ - -: و او آن را در پی خود سخنی جاویدان کرد باشد که آنان [به توحید] بازگردند)، منظور آیه از کلمه همان امامت است. سپس خداوند در ادامه گوید: (وَ إِنَّ الظَّالِمِينَ) یعنی کسانی که به این کلمه -همان امامت- ظلم کردند (تَرَى الظَّالِمِينَ)-: و ستمگران را می بینی که..)، یعنی کسانی که حق خاندان محمد را تباه کردند می بینی که (مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا) -: از آنچه انجام داده اند هراسناک هستند) یعنی از آنچه که کرده اند و مرتکب شده اند نگران و بیم خورند. (وَ هُوَ واقِعٌ بِهِمْ) - . الشّوری/ ۲۲ - -: و [جزای عملشان] به آنان خواهد رسید) ، آنچه از آن بیم می خوردند. خداوند در ادامه به کسانی اشاره می کند که به کلمه ایمان آوردند و می فرماید : (وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فِي رَوْضاتِ الْجَنَّاتِ ...) - . الشّوری/ ۲۲ - -: و کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند در باغهای بهشتند آنچه را بخواهند نزد پروردگارشان خواهند داشت)، تا آنجا که فرماید: (ذلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ) - . ادامه ایه قبل - -: این است همان فضل عظیم) (ذلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهُ عِبادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا) -: این همان [پاداشی] است که خدا بندگان خود را که ایمان آورده [بدان] مژده داده است)، به این کلمه (وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ) -: و کارهای شایسته کرده اند).

سپس گوید : (وَ تَرَى الظَّالِمِينَ) و ستمگران به حق خاندان محمد را می بینی که (لَمَّا رَأَوُا الْعَذابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلى مَرَدٍّ مِنْ

سَبِيلٍ) - . الشّوری/ ۴۴ - - : چون عذاب الهی را به چشم خود دیدند، می گفتند آیا هیچ راه بازگشتی هست؟ به سوی دنیا.

**[ترجمه]

«۱۴»

فس (۱۳)(وَ تَرَى الظَّالِمِينَ) (۱۴)آلَ (۱۵)مُحَمَّدٍ حَقَّهُمْ (لَمَّا رَأَوُا

ص: ۵۸۰

۱- الشّوری: ۸.

۲- تفسیر القمّیّ ۲- ۲۷۴- ۲۷۵.

۳- الشّوری: ۲۱. و جاءت زیاده: «لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ»: من الآیه فی المصدر.

۴- الزّخرف: ۲۸.

۵- الشّوری: ۲۱.

۶- الشّوری: ۲۱.

۷- الشّوری: ۲۲.

۸- فی المصدر: أی ما.

۹- الشّوری: ۲۲.

۱۰- تتمّه للآیه السّالفه، و لا توجد فی المصدر.

۱۱- تفسیر القمّیّ ۲- ۲۷۷.

۱۲- الشّوری: ۴۴.

۱۳- تفسیر القمّیّ ۲- ۲۷۸.

۱۴- الشّوری: ۴۴.

۱۵- فی ك نسخه بدل: لآل.

الْعَذابَ) وَ عَلِيٌّ هُوَ الْعَذَابُ فِي هَذَا الْوَجْهِ (يَقُولُونَ هَلْ إِلى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ) فَنُوَالِي عَلِيّاً (وَ تَراهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْها خاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ) ... أَيْ (١)لِعَلِيٍّ (يَنْظُرُونَ) إِلَى عَلِيٍّ (مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ وَ قالَ الَّذِينَ آمَنُوا) يَعْنِي آلَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ شِيعَتَهُمْ (إِنَّ الْخاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَ أَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ أَلا إِنَّ الظَّالِمِينَ) آلَ مُحَمَّدٍ حَقَّهُمْ (فِي عَذابٍ مُقِيمٍ) (٢)قَالَ: وَ اللَّهِ يَعْنِي النُّصَّابَ الَّذِينَ نَصَبُوا الْعَدَاوَةَ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ ذُرِّيَّتِهِ وَ الْمُكَذِّبِينَ (وَ ما كانَ لَهُمْ مِنْ أَوْلِياءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ سَبِيلٍ) (٣)

**[ترجمه]تفسير القمی – . تفسير القمّیّ ٢: ٢٧٨ – : (وَ تَرَى الظَّالِمِينَ) – . الشّوری/ ۴۴ –

و ستمگران به حق محمد و خاندانش را می بینی که (لَمَّا رَأَوُا الْعَذابَ) زمانی که عذاب را ببینند ،

ص: ۵۸۰

و بر اساس این نگاه، علی همان عذاب ایشان است، (يَقُولُونَ هَلْ إِلى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ) -: می گویند آیا هیچ راه بازگشتی هست، تا با علی ره ولایت پـذیری پوییم (وَ تَراهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْها خاشِعِينَ مِنَ الـذُّلِّ) ... و ایشان را می بینی که بر آتش دوزخ عرضـه می گردنـد و از ذلت و خواری سرفروافکنده اند، در برابر علی (يَنْظُرُونَ) و نگاه می کنند، یعنی به علی (مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ وَ قالَ الَّذِينَ آمَنُوا) با چشـمی فروافتاده و کسانی که ایمان آورده انـد، یعنی به خانـدان محمـد و شـیعیان ایشان گویند (إِنَّ الْخاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَ أَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ أَلا إِنَّ الظَّالِمِينَ) -: در حقیقت زیانکـاران کسـانی انـد که روز قیـامت خودشان و کسانشان را دچار زیان کرده اند آری ستمکاران) یعنی به حق آل محمد ، (فِي عَذابٍ مُقِيمٍ) – . الشّوری/ ۴۵ –

-: در عـذابی همیشـگی خواهنـد بود. گویـد به خـدا که منظور ناصبیانی است که با خانـدان پیامبر صلّی الله علیه و آله و سـلم دشـمنی ورزیدنـد و حق امیرالمومنین علیه السـلام و فرزنـدانش را ضـایع کرده و به آنـان ظلم نمودنـد و این افراد همـان دروغ گویانند (وَ ما كانَ لَهُمْ مِنْ أَوْلِياءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ سَبِيلٍ) – . الشّوری/ ۴۶ –

-: جز خـدا برای آنان دوسـتانی [دیگر] نیست که آنها را یاری کننـد و هر که را خدا بی راه کذارد هیچ راهی برای او نخواهد بود) .

@ یک سطر افتاده است

**[ترجمه]

بیان

قوله: يعنی النّصّاب .. حال من فاعل قال، و قوله: و ما كان .. مفعول قال، و فی بعض النسخ: قال: و اللّه .. فالواو للقسم.

**[ترجمه]قول وی : یعنی النصـاب .. حـال است برای فاعـل قال و قول وی : وما کان.. مفعول قال است و در برخی نسـخه ها: قال: والله .. و واو برای قسم است..

**[ترجمه]

«۱۵»

فس (۴)(وَ الَّذِی قالَ لِوالِدَیْهِ أُفٍّ لَکُما أَ تَعِدانِنِی أَنْ أُخْرَجَ ...) إِلَی قَوْلِهِ: (ما هذا إِلَّا أَساطِیرُ الْأَوَّلِینَ) (۵)قَالَ: نَزَلَتْ فِی عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی بَکْرٍ.

حدّثنی العباس بن محمد، عن (۶)الحسن بن سهل، بإسناد رفعه إلی جابر ابن زید، عن جابر بن عبد اللّه، قال: ثم أتبع اللّه جلّ ذکره مدح الحسین بن علیّ علیهما السلام بذمّ عبد الرحمن بن أبی بکر.

**[ترجمه]تفسیر القمی - . تفسیر القمّیّ ۲: ۲۹۷ - : این آیه شریفه (وَ الَّذِی قالَ لِوالِدَیْهِ أُفٍّ لَکُما أَتَعِدانِنِی أَنْ أُخْرَجَ ...) تا آنجا که فرماید: (ما هذا إِلَّا أَساطِیرُ الْأَوَّلِینَ) - . الأحقاف/ ۱۷ - -: آن کس که به پدر و مادر خود گوید اف بر شما آیا به من وعده می دهید که زنده خواهم شد {و حال آنکه پیش از من نسلها سپری [و نابود] شدند و آن دو به [درگاه] خدا زاری می کنند وای بر تو ایمان بیاور وعده [و تهدید] خدا حق است و[لی پسر] پاسخ می دهد} اینها جز افسانه های گذشتگان نیست)، گوید در شان عبدالرحمن بن ابی بکر نازل شده است.

عباس بن محمد با سندی به نقل از جابربن عبدالله روایت کرده است که گوید : خداوند متعال در ادمه آیات به مدح حسین بن علی علیه السلام و نکوهش عبدالرحمن بن ابی بکر می پردازد .

**[ترجمه]

بیان

روت العامّه أیضا أنّ الآیه نزلت فی عبد الرحمن بن أبی بکر، و یمکن أن

ص: ۵۸۱

۱- لا توجد: أی، فی المصدر.

۲- الشّوری: ۴۵.

۳- الشّوری: ۴۶.

۴- تفسیر القمّیّ ۲- ۲۹۷.

۵- الأحقاف: ۱۷.

۶- فی المصدر: قال: حدّثنی، بدل: عن.

یکون قول الوالدین له (۱)، لظاهر الأمر للمصلحه لا علی وجه الاعتقاد، و یظهر من بعض الأخبار أنّ المراد بالوالدین رسول اللّه و أمیر المؤمنین علیهما السلام، و من بعضها أنّ المراد بهما هنا الحسنان علیهما السلام.

قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ (۲)قَبْلَ ذَلِکَ قَوْلُهُ: (وَ وَصَّیْنَا الْإِنْسانَ بِوالِدَیْهِ إِحْساناً) (۳)قَالَ: الْإِحْسَانُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ، قَوْلُهُ: بِوالِدَیْهِ إِنَّمَا عَنَی الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ عَلَیْهِمَا السَّلَامُ، ثُمَّ عَطَفَ عَلَی الْحُسَیْنِ عَلَیْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ:

(حَمَلَتْهُ أُمُّهُ کُرْهاً وَ وَضَعَتْهُ کُرْهاً ...) وَ سَاقَ الْکَلَامَ إِلَی قَوْلِهِ: (وَ الَّذِی قالَ لِوالِدَیْهِ أُفٍّ لَکُما ...) (۴)

إلی آخر ما أوردنا، فیظهر منه أنّ المراد بالوالدین علی هذا التأویل الحسنان، و قد تکلّمنا فی الخبر فی مجلد الإمامه (۵)

**[ترجمه]محدثین عامه نیز شان نزول این آیه را درباره عبدالرحمن دانسته اند

ص: ۵۸۱

و همچنین درباره سخن والدین به او می توان گفت که این سخن در ظاهر و فقط برای حفظ مصلحت گفته شده و از سر اعتقاد و باور نبوده است. کما اینکه در بعضی از احادیث آمده منظور از پدر و مادر در این آیه رسول خدا و امیرالمومنین علیهما السلام است و در برخی روایات دیگر نیز امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام بعنوان پدر و مادر قلمداد شده اند . علی بن ابراهیم در تفسیر این آیه شریفه (وَ وَصَّیْنَا الْإِنْسانَ بِوالِدَیْهِ إِحْسانا) - . الأحقاف/ ۱۵ - -: به انسان سفارش کردیم که به پدر و مادرش نیکی کند)، گوید: منظور از احسان همان رسول خدا صلّی الله علیه و آله و سلم و منظور از والدین او، امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام است که در ادامه آیه به امام حسین علیه السلام می پردازد و در ادامه می فرماید : (حَمَلَتْهُ أُمُّهُ کُرْهاً وَ وَضَعَتْهُ کُرْهاً ...) -: مادرش با تحمل دشواریها به او باردار شد و با تحمل دشواریهایی وی را بزاد)، و کلام خود را ادامه می دهد تا جایی که می فرماید : (وَ الَّذِی قالَ لِوالِدَیْهِ أُفٍّ لَکُما ...) - . الأحقاف/ ۱۷ - تا پایان آیات که مراد از والدین براساس این تفسیر امام حسن و امام حسین علیه السلام است که ما در مجلد امامت از این کتاب درباره این موضوع سخن گفته ایم. - . بحار الأنوار ۳۶: ۱۵۸، ۴۳- ۲۴۶، ۲۵۸، ۴۴: ۲۳۱، ۵۳- ۱۰۲ و غیر آن -

**[ترجمه]

«۱۶»

فس (۶)(یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ ما لا تَفْعَلُونَ) (۷)مُخَاطَبَهٌ لِأَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ الَّذِینَ وَعَدُوهُ أَنْ یَنْصُرُوهُ وَ لَا یُخَالِفُوا أَمْرَهُ وَ لَا یَنْقُضُوا عَهْدَهُ فِی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ، فَعَلِمَ اللَّهُ أَنَّهُمْ لَا یَفُونَ (۸)بِمَا یَقُولُونَ، فَقَالَ: (لِمَ تَقُولُونَ ما لا تَفْعَلُونَ کَبُرَ مَقْتاً عِنْدَ اللَّهِ ...) (۹)الْآیَهَ، وَ قَدْ سَمَّاهُمُ اللَّهُ مُؤْمِنِینَ بِإِقْرَارِهِمْ وَ إِنْ لَمْ یَصْدُقُوا.

**[ترجمه]تفسیر القمی - . تفسیر القمّیّ ۲: ۳۶۵ - : آیه شریفه (یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ ما لا تَفْعَلُونَ) - . الصّفّ/ ۲ - -: هان ای کسانی که ایمان آورده اید، چرا چیزی می گویید که بدان عمل نمی کنید)، صحابه پیامبر را مخاطب قرار می دهد که

با او عهد بستند که او را یاری کنند و با امر او مخالفت ننمایند و عهد خود با او در پذیرش ولایت امیرالمومنین علیه السلام را زیر پای ننهند و خداوند می دانست که آنان به عهد خود وفا نمیکنند . سپس این آیات را نازل کرد و در ادامه فرمود: (لِمَ تَقُولُونَ ما لا تَفْعَلُونَ کَبُرَ مَقْتاً عِنْدَ اللَّهِ ...) - . الصّفّ/ ۲- ۳ - -: چرا چیزی می گوییـد که بدان عمل نمی کنید، نزد خداوند سخت ناپسند است..) و خدای متعال در این آیات آنان را مومن خوانده و این هم فقط به این خاطر است که آنان به صورت زبانی ایمان آورده بودند و خود را مومن می دانستند هر چند که از عمق وجودشان ایمان نیاورده بودند.

**[ترجمه]

«۱۷»

فس (۱۰)(فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا) (۱۱)قَالَ: إِذَا

ص: ۵۸۲

۱- لا توجد فی س: له.

۲- فی تفسیره ۲- ۲۹۷.

۳- الأحقاف: ۱۵.

۴- الأحقاف: ۱۷.

۵- بحار الأنوار ۳۶- ۱۵۸، ۴۳- ۲۴۶، ۲۵۸، ۴۴- ۲۳۱، ۵۳- ۱۰۲ و غیرها.

۶- تفسیر القمّیّ ۲- ۳۶۵.

۷- الصّفّ: ۲.

۸- فی المصدر: لا یوفون.

۹- الصّفّ: ۲- ۳.

۱۰- تفسیر القمّیّ ۲- ۳۷۹.

۱۱- الملک: ۲۷.

كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ وَ نَظَرَ أَعْدَاءُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ مَا أَعْطَاهُ اللَّهُ مِنَ الْمَنْزِلَهِ الشَّرِيفَهِ الْعَظِيمَهِ وَ بِيَدِهِ لِوَاءُ الْحَمْدِ وَ هُوَ عَلَى الْحَوْضِ يَسْقِى وَ يَمْنَعُ يَسْوَدُّ (۱)وُجُوهُ أَعْدَائِهِ، فَيُقَالُ لَهُمْ: (هذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ) (۲)مَنْزِلَهُ (۳)وَ مَوْضِعَهُ وَ اسْمَهُ.

**[ترجمه]تفسير القمى – . تفسير القمّىّ ۲: ۳۷۹ – : (فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَهً سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا) – . الملک/ ۲۷ – –: و آنگاه كه آن [لحظه موعود] را نزديک ببينند چهره هاى كسانى كه كافر شده اند در هم رود)،

ص: ۵۸۲

اين آيه به دشمنان اميرالمومنين اشاره دارد كه چون روز قيامت فرارسد آنان امام عليه السلام را مى بينند كه خداوند به وى جايگاهى رفيع عطا كرده و پرچم توحيد را به دست او داده و او را بر حوض كوثر گماشته است آنسان كه به هر كه خواهد آب نوشاند و هر كه را خواهد و تشخيص دهد، باز دارد و در اين هنگام است كه چهره دشمنان امام عليه السلام تيره مى شود و به آنان گفته شود (هذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ) – . الملک/ ۲۷ – –: و اين است همان چيزى كه آن را ادعا مى كرديد)، يعنى اين همان كسى است كه شما جايگاه ، مرتبه و حتى اسمش را ادعا مى كرديد.

**[ترجمه]

«۱۸»

ير (۴)أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَنْصُورٍ (۵)، قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: (وَ إِذا فَعَلُوا فاحِشَهً قالُوا وَجَدْنا عَلَيْها آباءَنا وَ اللَّهُ أَمَرَنا بِها، قُلْ إِنَّ اللَّهَ لا يَأْمُرُ بِالْفَحْشاءِ أَ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ) (۶)فَقَالَ: رَأَيْتَ (۷)أَحَداً يَزْعُمُ أَنَّ اللَّهَ أَمَرَ بِالزِّنَا وَ شُرْبِ الْخَمْرِ أَوْ بِشَيْ ءٍ مِنْ هَذِهِ الْمَحَارِمِ؟!. فَقُلْتُ: لَا. فَقَالَ: مَا هَذِهِ الْفَاحِشَهُ الَّتِى يَدَّعُونَ أَنَّ اللَّهَ أَمَرَ بِهَا؟!. فَقُلْتُ: اللَّهُ أَعْلَمُ وَ وَلِيُّهُ. قَالَ: فَإِنَّ هَذِهِ فِى أَئِمَّهِ الْجَوْرِ ادَّعَوْا أَنَّ اللَّهَ أَمَرَهُمْ بِالائْتِمَامِ بِقَوْمٍ لَمْ يَأْمُرِ اللَّهُ بِالائْتِمَامِ بِهِمْ، فَرَدَّ اللَّهُ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ، وَ أَخْبَرَنَا أَنَّهُمْ قَدْ قَالُوا عَلَيْهِ الْكَذِبَ فَسَمَّى اللَّهُ ذَلِكَ (۸)مِنْهُمْ فَاحِشَهً..

**[ترجمه]بصائر الدرجات – . بصائر الدّرجات: ۵۴ حديث ۴ – : احمد بن محمد با سندى به نقل از محمد بن منصور روايت كرده است كه گويد : روزى از امام باقر عليه السلام درباره تفسير اين آيه (وَ إِذا فَعَلُوا فاحِشَهً قالُوا وَجَدْنا عَلَيْها آباءَنا وَ اللَّهُ أَمَرَنا بِها، قُلْ إِنَّ اللَّهَ لا يَأْمُرُ بِالْفَحْشاءِ أَ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ) – . الأعراف/ ۲۸ – –: و چون كار زشتى كنند مى گويند پدران خود را بر آن يافتيم و خدا ما را بدان فرمان داده است بگو قطعا خدا به كار زشت فرمان نمى دهد آيا چيزى را كه نمى دانيد به خدا نسبت مى دهيد)، جويا گشتم و ايشان در پاسخ فرمود : آيا تا به حال كسى را ديده اى كه بگويد خداوند به رباخوارى و نوشيدن مسكرات و گناهانى از اين قبيل امر كرده است؟ در پاسخ گفتم كه خير، فرمودند : پس اين اعمال ناشايست كه ايشان ادعا مى كنند كه خداوند به آن امر كرده چيست؟ پاسخ دادم خداوند و ولى خدا آگاهتر هستند. فرمود : اين آيه درباره حاكمان ظالم است كه ادعا مى كنند خداوند به آنها دستور داده كه بر مردم حكومت كنند كه در حقيقت خدا هيچگاه چنين حكمى نداده است و در پاسخ آنها اين آيه را نازل فرموده و ما را از دروغ بستن آنان به خدا با خبر ساخته است و به همين دليل اين عمل آنها را فحشاء ناميده است .

**[ترجمه]

«۱۹»

شی، تفسیر العیاشی (۹)عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَنْصُورٍ، عَنْ عَبْدٍ صَالِحٍ، قَالَ: سَأَلْتُهُ ..

وَ ذَکَرَ مِثْلَهُ (۱۰)

**[ترجمه]تفسیر العیاشی - . تفسیر عیّاشیّ ۲: ۱۲ حدیث ۱۵ - : از محمد بن منصور به نقل از امام موسی کاظم علیه السلام روایت شده که گوید : از امام باقر درباره همین آیه جویا شدم ....و روایتی شبیه به قبلی را نقل کرده است.

**[ترجمه]

«۲۰»

شی، تفسیر العیاشی (۱۱)عَنْ کُلَیْبٍ الصَّیْدَاوِیِّ، قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ

ص: ۵۸۳

۱- فی المصدر: تسودّ.

۲- الملک: ۲۷.

۳- فی المصدر هکذا: أی هذا الّذی کنتم به تدّعون منزلته.

۴- بصائر الدّرجات: ۵۴ حدیث ۴.

۵- فی تفسیر العیّاشیّ هنا زیاده: عن عبد صالح.

۶- الأعراف: ۲۸.

۷- فی البصائر: أ رأیت، و هو الظّاهر.

۸- لا توجد: ذلک فی البصائر، و أثبتت فی تفسیر البرهان و تفسیر العیّاشیّ.

۹- تفسیر العیّاشیّ ۲- ۱۲ حدیث ۱۵.

۱۰- باختلاف یسیر، و أورده فی تفسیر البرهان ۲- ۸، و تفسیر الصّافی ۱- ۵۷۱ [۲- ۱۸۸].

۱۱- تفسیر العیّاشیّ ۱- ۳۸۵ حدیث ۱۳۱.

عَنْ قَوْلِ اللَّهِ: (إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَ كـانُوا شِيَعاً) (١)ثُمَّ قَـالَ: كَانَ عَلِيٌّ صَـلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ يَقْرَؤُهَا: فَارَقُوا دِينَهُمْ، قَالَ (٢)فَارَقَ وَ اللَّهِ الْقَوْمُ دِينَهُمْ (٣)

**[ترجمه]تفسير العياشي -. تفسير عيّاشىّ ١ : ٣٨٥ حديث ١٣١ - : كليب الصيداوى گويد : از امام صادق عليه السلام

ص: ۵۸۳

درباره اين آيه : (إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَ كانُوا شِيَعاً) -. الأنعام/ ١٥٩ - -: كسانى كه دين خود را پراكنده ساختند و فرقه فرقه شدنـد) ، جويا گشـتم و ايشان پاسخ دادند : على صـلوات الله عليه اين چنين مى خواند: فارقوا دينهم يعنى كه از دينشان فاصـله گرفتند و فرمود: به خدا كه اين قوم از دينشان فاصله گرفته و دور گشتند.

**[ترجمه]

بيان

قال الطبرسى رحمه اللّه (۴)قرأ حمزه و الكسائى (۵)فارقوا بالألف و هو المروىّ عن علىّ عليه السلام و الباقون فَرَّقُوا بالتشديد.

ثم قـال: قال أبو على: من قرأ «فَرَّقُوا» فتقـديره يؤمنون ببعض و يكفرون ببعض .. و من قرأ «فارقوا دينهم» فالمعنى باينوه و خرجوا عنه ...

و قال (۶)اختلف فى المعنيين بهذه الآيه على أقوال:

أحدها: أنّهم الكفّار و أصناف المشركين ..

و ثانيها: أنّهم اليهود و النصارى، لأنّه يكفّر بعضهم بعضا ...

و ثالثها:

أنّهم أهل الضلاله و أصحاب الشبهات و البدع من هذه الأمّه.

رواه أبو هريره و عائشه مرفوعا، و هو المروىّ عن الباقر عليه السـلام: جعلوا دين اللّه أديانا لإكفار بعضهم بعضا و صاروا أحزابا و فرقا.

و تتمّه (۷)الآيه: (لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْ ءٍ إِنَّما أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ) (٨)

قيل: المعنى أنّك لا تجتمع معهم فى شى ء من مذاهبهم الباطله.

ص: ۵۸۴

۱- الأنعام: ۱۵۹.

۲- فی المصدر: ثمّ قال.

۳- و ذکره فی تفسیر البرهان ۱- ۵۶۵، و تفسیر الصّافی ۱- ۵۶۰ [۲- ۱۷۴].

۴- فی مجمع البیان ۴- ۳۸۸- ۳۸۹، و ما فیه نقاط ثلاث فهو علامه الحذف.

۵- فی المصدر زیاده: هاهنا و فی الروم.

۶- فی مجمع البیان ۴- ۳۸۹.

۷- من هنا تلخیص لما ذکره الطبرسیّ فی مجمعه.

۸- الأنعام: ۱۵۹.

و قيل: أى لست من مخالطتهم فى شى ء.

و قيل: أى لست من قتالهم فى شى ء. ثم نسختها آيه القتال: (إِنَّما أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ...) (۱)

و قيل: فى (۲)مجازاتهم على سوء أفعالهم، أو فى الإنظار و الاستئصال، أو الحكم بينهم فى اختلافهم إلى اللّه.

ص: ۵۸۵

۱- الأنعام: ۱۵۹.

۲- فى كـ خطّ على: و قيل فى.

**[ترجمه]طبرسی - . مجمع البیان ۴: ۳۸۸- ۳۸۹ - رحمه الله گوید: حمزه و کسایی این کلمه را فارقوا خوانده اند ولی دیگران آن را فرقوا می دانند و ابوعلی درباره این نکته گوید : اگر این کلمه را فرقوا در نظر بگیریم معنای آیه این می شود : کسانی که به بخشی از دین ایمان آوردند و بخشی دیگر را انکار کردند و اگر فارقوا بخوانیم معنایش این می شود : که آنان دین خود را ترک گفتند و از آن دور شدند.

و طبرسی - . مجمع البیان ۴: ۳۸۹ - در ادامه گوید: مفسرین در هر دو معنی درباره این آیه اختلاف نظرهایی هم دارند و از این حیث سه قول دارند: اول: این آیه درباره کفار و مشرکین نازل شده است . دوم : درباره یهودیان و مسیحیان نازل شده است. چرا که آنان یکدیگر را تکفیر می کنند . و سوم : این آیه در شان گمراهان ، شبهه پردازان و بدعت گذاران این امت نازل شده است و ابوهریره و عایشه این روایت را به نقل از پیامبر روایت کرده اند. و از امام باقر علیه السلام روایت شده که درباره این آیه فرمودند : آنان بواسطه تکفیر یکدیگر دین خدا را به ادیان مختلف تبدیل کردند و به گروه ها و فرقه های متعددی تقسیم گشتند .

دنباله آیه : (لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْ ءٍ إِنَّما أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ) - . الأنعام/ ۱۵۹ - -: هیچ گونه مسؤول ایشان نیستی کارشان فقط با خداست)، گفته شده معنی آن اینست که تو با هیچ یک از مذاهب باطل آنان همتا و همراه نیستی

ص: ۵۸۴

و یا گفقه شده : تو هرگز با آنان همنشین نیستی و در میان آنان قرار نداری و همچنین گفته شده : تو وظیفه نداری با آنان جنگ و نزاع کنی. سپس آیه قتال آن را فسخ نموده و کار آنان به دست خداست، گفته شده منظور مجازات آنان بخاطر کارهای بدشان یا در مهلت دادن به آنان و یا در ریشه کن نمودن آنان است و یا حکم کردن بین آنها در اختلافشان به دست خود است.

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

**[ترجمه]

تتمیم [و استدراک من محقق الکتاب فی ما فات عن المجلسی رحمه الله هنا فی الخلفاء أو بنی أمیّه أو المرأتین أو فی أعدائهم و إن ذکره فی سائر الأبواب]

اشاره

بعد أن أدرجنا فی مقدّمه الکتاب بعض العناوین العامّه فی الأبواب المتفرقه من کتاب بحار الأنوار، نسرد هنا جمله من الروایات الوارده عنهم صلوات اللّه علیهم فی خصوص کل واحد من الخلفاء أو بنی أمیّه أو المرأتین أو فی أعدائهم مما حصلنا علیه فی هذه الموسوعه و لم یدرجه المصنّف رحمه اللّه هنا، أو أدرجه من مصدر آخر تعیینا للمصداق، و تطبیقا صغرویا لکلّ الکبریات التی سلفت فی المقدّمه، و اللّه المستعان و علیه التکلان.

فنقول:

**[ترجمه]بعـد أن أدرجنـا فی مقـدّمه الکتاب بعض العناوین العامّه فی الأبواب المتفرقه من کتاب بحار الأنوار، نسـرد هنا جمله من الروایـات الوارده عنهم صـلوات اللّه علیهم فی خصوص کـل واحـد من الخلفـاء أو بنی أمیّه أو المرأتین أو فی أعـدائهم مما حصـلنا علیه فی هذه الموسوعه و لم یدرجه المصنّف رحمه اللّه هنا، أو أدرجه من مصدر آخر تعیینا للمصداق، و تطبیقا صغرویا لکلّ الکبریات التی سلفت فی المقدّمه، و اللّه المستعان و علیه التکلان.

فنقول:

**[ترجمه]

فممّا ورد فی أبی بکر:

«۱»

ذکر العلّامه المجلسی فی بحاره ۶۰/ ۲۷۸- ۲۸۰ فی تفسیر قوله تعالی: إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمانَهَ ... (الأحزاب: ۷۲) وجوها، ثم قال:

الثامن: إنّ المراد بالأمانه: الإمامه الکبری، وَ حَمَلَهَا ادّعاؤها بغیر حق، و المراد ب (الإنسان) أبو بکر، و قـد وردت الأخبار الکثیره فی ذلک أوردتها فی کتاب الإمامه و غیرها.

فقد

روی بأسانید عن الرضا علیه السلام قال: الأمانه: الولایه، من ادّعاها بغیر حقّ کفر.

و قال علی بن ابراهیم: ... وَ أَشْفَقْنَ مِنْها وَ حَمَلَهَا الْإِنْسانُ الأوّل ...

و عن الصادق علیه السلام: الأمانه: الولایه، و الإنسان: أبو الشرور المنافق.

و عن الباقر علیه السلام: هی الولایه: فَأَبَیْنَ أَنْ یَحْمِلْنَها کفرا، وَ حَمَلَهَا الْإِنْسانُ، و الإنسان: أبو فلان.

**[ترجمه]ذکر العلّامه المجلسی فی بحاره ۶۰/ ۲۷۸- ۲۸۰ فی تفسیر قوله تعالی: إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمانَهَ ... (الأحزاب: ۷۲) وجوها، ثم قال:

الثامن: إنّ المراد بالأمانه: الإمامه الکبری، وَ حَمَلَهَا ادّعاؤها بغیر حق، و المراد ب (الإنسان) أبو بکر، و قـد وردت الأخبار الکثیره فی ذلک أوردتها فی کتاب الإمامه و غیرها.

فقد

روی بأسانید عن الرضا علیه السلام قال: الأمانه: الولایه، من ادّعاها بغیر حقّ کفر.

و قال علی بن ابراهیم: ... وَ أَشْفَقْنَ مِنْها وَ حَمَلَهَا الْإِنْسانُ الأوّل ...

و عن الصادق علیه السلام: الأمانه: الولایه، و الإنسان: أبو الشرور المنافق.

و عن الباقر علیه السلام: هی الولایه: فَأَبَیْنَ أَنْ یَحْمِلْنَها کفرا، وَ حَمَلَهَا الْإِنْسانُ، و الإنسان: أبو فلان.

**[ترجمه]

«۲»

قال العلّامه المجلسی أیضا فی بحاره ۶۰/ ۲۸۴، ذیل قوله سبحانه: لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ. .. و قال علی بن ابراهیم: نزلت فی الأول.

و فی المناقب عن الکاظم علیه السلام، قال: الإنسان: الأوّل ثُمَّ رَدَدْناهُ أَسْفَلَ سافِلِینَ (التین: ۱ – ۵) ببغضه أمیر المؤمنین علیه السلام.

**[ترجمه]قال العلّامه المجلسی أیضا فی بحاره ۶۰/ ۲۸۴، ذیل قوله سبحانه: لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ. .. و قال علی بن ابراهیم: نزلت فی الأول.

و فی المناقب عن الکاظم علیه السلام، قال: الإنسان: الأوّل ثُمَّ رَدَدْناهُ أَسْفَلَ سافِلِینَ (التین: ۱ – ۵) ببغضه أمیر المؤمنین علیه السلام.

**[ترجمه]

«۳»

یر: بصائر الدرجات،بإسناده عن جابر، عن أبی جعفر علیه السلام فی قول اللّه تبارک و تعالی: إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمانَهَ عَلَی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ الْجِبالِ فَأَبَیْنَ أَنْ یَحْمِلْنَها وَ أَشْفَقْنَ (الأحزاب: ۷۲، قال: الولایه فَأَبَیْنَ أَنْ یَحْمِلْنَها کفرا بها و عنادا وَ حَمَلَهَا الْإِنْسانُ و الإنسان الذی حملها: أبو فلان.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۲۸۱، حدیث ۲۴، عن بصائر الدرجات: ۷۶، حدیث ۳]

**[ترجمه]یر: بصائر الدرجات،بإسناده عن جابر، عن أبی جعفر علیه السلام فی قول اللّه تبارک و تعالی: إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمانَهَ عَلَی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ الْجِبالِ فَأَبَیْنَ أَنْ یَحْمِلْنَها وَ أَشْفَقْنَ (الأحزاب: ۷۲، قال: الولایه فَأَبَیْنَ أَنْ یَحْمِلْنَها کفرا بها و عنادا وَ حَمَلَهَا الْإِنْسانُ و الإنسان الذی حملها: أبو فلان.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۲۸۱، حدیث ۲۴، عن بصائر الدرجات: ۷۶، حدیث ۳]

ص: ۵۸۷

**[ترجمه]

«۴»

فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، قال علی بن ابراهیم فی قوله [عزّ و جلّ: إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمانَهَ عَلَی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ الْجِبالِ فَأَبَیْنَ أَنْ یَحْمِلْنَها ... قال: الأمانه: هی الإمامه [و الأمر] و النهی، و الدلیل علی أنّ الأمانه هی الإمامه قوله عزّ و جلّ للأئمّه: إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُکُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَماناتِ إِلی أَهْلِها یعنی الإمامه، و الأمانه: الإمامه؛ عرضت علی السموات و الأرض و الجبال فَأَبَیْنَ أَنْ یَحْمِلْنَها قال: أبین أن یدّعوها أو یغصبوها أهلها و أشفقن منها وَ حَمَلَهَا الْإِنْسانُ أی فلان [الأوّل إِنَّهُ کانَ ظَلُوماً جَهُولًا.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۲۸۰، حدیث ۲۱، عن تفسیر علی ابن ابراهیم: ۲/ ۱۹۸]

**[ترجمه]فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، قال علی بن ابراهیم فی قوله [عزّ و جلّ: إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمانَهَ عَلَی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ الْجِبالِ فَأَبَیْنَ أَنْ یَحْمِلْنَها ... قال: الأمانه: هی الإمامه [و الأمر] و النهی، و الدلیل علی أنّ الأمانه هی الإمامه قوله عزّ و جلّ للأئمّه: إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُکُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَماناتِ إِلی أَهْلِها یعنی الإمامه، و الأمانه: الإمامه؛ عرضت علی السموات و الأرض و الجبال فَأَبَیْنَ أَنْ یَحْمِلْنَها قال: أبین أن یدّعوها أو یغصبوها أهلها و أشفقن منها وَ حَمَلَهَا الْإِنْسانُ أی فلان [الأوّل إِنَّهُ کانَ ظَلُوماً جَهُولًا.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۲۸۰، حدیث ۲۱، عن تفسیر علی ابن ابراهیم: ۲/ ۱۹۸]

**[ترجمه]

«۵»

مع:معانی الأخبار، بإسناده عن أبی بصیر، قال: سألت أبا عبد اللّه علیه السلام عن قول اللّه عزّ و جلّ: إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمانَهَ عَلَی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ الْجِبالِ فَأَبَیْنَ أَنْ یَحْمِلْنَها وَ أَشْفَقْنَ مِنْها وَ حَمَلَهَا الْإِنْسانُ إِنَّهُ کانَ ظَلُوماً جَهُولًا قال: الأمانه: الولایه، و الإنسان: أبو الشرور المنافق.

**[ترجمه]مع:معانی الأخبار، بإسناده عن أبی بصیر، قال: سألت أبا عبد اللّه علیه السلام عن قول اللّه عزّ و جلّ: إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمانَهَ عَلَی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ الْجِبالِ فَأَبَیْنَ أَنْ یَحْمِلْنَها وَ أَشْفَقْنَ مِنْها وَ حَمَلَهَا الْإِنْسانُ إِنَّهُ کانَ ظَلُوماً جَهُولًا قال: الأمانه: الولایه، و

الإنسان: أبو الشرور المنافق.

**[ترجمه]

بیان

علی تأویلهم علیهم السلام یکون اللام فی الإنسان للعهد؛ و هو أبو الشرور ...

أی أبو بکر، أو للجنس و مصداقه الأول فی هذا الباب أبو بکر، و المراد بالحمل الخیانه کما مرّ، أو المراد بالولایه: الخلافه، و ادّعاؤها بغیر حق، فعرض ذلک علی أهل السموات و الأرض أو علیهما بأن بیّن لهم عقوبه ذلک، و قیل لهم: هل تحملون ذلک؟ فأبوا إلّا هذا المنافق و أضرابه، حیث حملوا ذلک مع ما بیّن لهم من العقاب المترتّب علیه.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۲۷۹- ۲۸۰ حدیث ۲۰، عن معانی الأخبار: ۳۸ (۱۱، حدیث ۲)]

**[ترجمه]علی تأویلهم علیهم السلام یکون اللام فی الإنسان للعهد؛ و هو أبو الشرور ...

أی أبو بکر، أو للجنس و مصداقه الأول فی هذا الباب أبو بکر، و المراد بالحمل الخیانه کما مرّ، أو المراد بالولایه: الخلافه، و ادّعاؤها بغیر حق، فعرض ذلک علی أهل السموات و الأرض أو علیهما بأن بیّن لهم عقوبه ذلک، و قیل لهم: هل تحملون ذلک؟ فأبوا إلّا هذا المنافق و أضرابه، حیث حملوا ذلک مع ما بیّن لهم من العقاب المترتّب علیه.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۲۷۹- ۲۸۰ حدیث ۲۰، عن معانی الأخبار: ۳۸ (۱۱، حدیث ۲)]

**[ترجمه]

«۶»

فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، وَ التِّینِ وَ الزَّیْتُونِ* وَ طُورِ سِینِینَ* وَ هذَا الْبَلَدِ الْأَمِینِ قال: التین: رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، و الزیتون: أمیر المؤمنین علیه السلام، و طور سینین: الحسن و الحسین علیهما السلام، و هذا البلد الأمین: الأئمه علیهم السلام، لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فِی أَحْسَنِ تَقْوِیمٍ قال: نزلت فی زریق [الأول ، ثُمَّ رَدَدْناهُ أَسْفَلَ سافِلِینَ* إِلَّا الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ قال: ذاک أمیر المؤمنین ... الی آخره.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۱۰۵، حدیث ۱۲، عن تفسیر علی ابن ابراهیم القمی: ۷۳۰ (۲/ ۴۲۹- ۴۳۰)]

**[ترجمه]فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، وَ التِّینِ وَ الزَّیْتُونِ* وَ طُورِ سِینِینَ* وَ هذَا الْبَلَدِ الْأَمِینِ قال: التین: رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، و الزیتون: أمیر المؤمنین علیه السلام، و طور سینین: الحسن و الحسین علیهما السلام، و هذا البلد الأمین: الأئمه علیهم السلام، لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فِی أَحْسَنِ تَقْوِیمٍ قال: نزلت فی زریق [الأول ، ثُمَّ رَدَدْناهُ أَسْفَلَ سافِلِینَ* إِلَّا الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا

الصَّالِحاتِ قال: ذاك أمير المؤمنين ... الى آخره.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۱۰۵، حديث ۱۲، عن تفسير على ابن ابراهيم القمى: ۷۳۰ (۲/ ۴۲۹- ۴۳۰)]

**[ترجمه]

«۷»

فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، فى روايه أبى الجارود، عن أبى جعفر عليه السلام فى قوله تعالى: يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَ الْمَيْسِرُ وَ الْأَنْصابُ وَ الْأَزْلامُ .. (المائده: ۹۰)، و ذلك لأنّ أبا بكر شرب قبل أن تحرّم الخمر، فسكر فجعل يقول الشعر و يبكى على قتلى المشركين من أهل بدر، فسمع النبىّ صلّى اللّه عليه و آله، فقال: اللّهمّ امسك على لسانه، فأمسك على لسانه فلم

ص: ۵۸۸

يتكلّم حتى ذهب عنه السكر، فأنزل اللّه تحريمها بعد ذلك ...

[بحار الأنوار: ۷۹/ ۱۳۱، حديث ۲۰، عن تفسير القمى: ۱۶۷ (۱/ ۱۸۰)]

**[ترجمه]فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، فى روايه أبى الجارود، عن أبى جعفر عليه السلام فى قوله تعالى: يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَ الْمَيْسِرُ وَ الْأَنْصابُ وَ الْأَزْلامُ .. (المائده: ۹۰)، و ذلك لأنّ أبا بكر شرب قبل أن تحرّم الخمر، فسكر فجعل يقول الشعر و يبكى على قتلى المشركين من أهل بدر، فسمع النبىّ صلّى اللّه عليه و آله، فقال: اللّهمّ امسك على لسانه، فأمسك على لسانه فلم

ص: ۵۸۸

يتكلّم حتى ذهب عنه السكر، فأنزل اللّه تحريمها بعد ذلك ...

[بحار الأنوار: ۷۹/ ۱۳۱، حديث ۲۰، عن تفسير القمى: ۱۶۷ (۱/ ۱۸۰)]

**[ترجمه]

«۸»

فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، أبى، عن بعض رجاله رفعه الى أبى عبد اللّه عليه السلام، قال: لمّا كان رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فى الغار قال لأبى بكر: كأنّى أنظر الى سفينه جعفر فى أصحابه يعوم فى البحر، و أنظر الى الأنصار محتبين فى أفنيتهم. فقال أبو بكر: و تراهم يا رسول اللّه؟!. قال:

نعم. قال: فأرنيهم، فمسح على عينيه فرآهم، فقال فى نفسه: الآن صدّقت أنّك ساحر، فقال له رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: أنت الصدّيق.

[بحار الأنوار: ۱۹/ ۵۳، حديث ۱۰ عن تفسير القمى: ۲۶۵- ۲۶۶]

**[ترجمه]فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، أبى، عن بعض رجاله رفعه الى أبى عبد اللّه عليه السلام، قال: لمّا كان رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فى الغار قال لأبى بكر: كأنّى أنظر الى سفينه جعفر فى أصحابه يعوم فى البحر، و أنظر الى الأنصار محتبين فى أفنيتهم. فقال أبو بكر: و تراهم يا رسول اللّه؟!. قال:

نعم. قال: فأرنيهم، فمسح على عينيه فرآهم، فقال فى نفسه: الآن صدّقت أنّك ساحر، فقال له رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: أنت الصدّيق.

[بحار الأنوار: ۱۹/ ۵۳، حديث ۱۰ عن تفسير القمى: ۲۶۵- ۲۶۶]

**[ترجمه]

«۹»

کا:کافی، بإسناده عن أبی خالد الکابلی، عن أبی جعفر علیه السلام، قال: ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلًا فِیهِ شُرَکاءُ مُتَشاکِسُونَ وَ رَجُلًا سَلَماً لِرَجُلٍ هَلْ یَسْتَوِیانِ مَثَلًا (الزمر: ۲۹)، قال:

أمّا الذی فیه شرکاء متشاکسون فلان الأوّل یجمع المتفرّقون ولایته و هم فی ذلک یلعن بعضهم بعضا و یبرأ بعضهم من بعض، فأمّا رجل سلم لرجل [سلما لرجل فإنّه الأوّل حقّا و شیعته.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۱۶۰ حدیث ۹، عن الکافی (الروضه): ۸/ ۲۲۴]

و روی العیاشی؛ بإسناده عن أبی خالد، عن أبی جعفر علیه السلام، قال: الرجل السلم للرجل علیّ حقّا و شیعته.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۱۶۱ حدیث ۱۱، و مجمع البیان: ۸ / ۴۹۷]

**[ترجمه]کا:کافی، بإسناده عن أبی خالد الکابلی، عن أبی جعفر علیه السلام، قال: ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلًا فِیهِ شُرَکاءُ مُتَشاکِسُونَ وَ رَجُلًا سَلَماً لِرَجُلٍ هَلْ یَسْتَوِیانِ مَثَلًا (الزمر: ۲۹)، قال:

أمّا الذی فیه شرکاء متشاکسون فلان الأوّل یجمع المتفرّقون ولایته و هم فی ذلک یلعن بعضهم بعضا و یبرأ بعضهم من بعض، فأمّا رجل سلم لرجل [سلما لرجل فإنّه الأوّل حقّا و شیعته.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۱۶۰ حدیث ۹، عن الکافی (الروضه): ۸/ ۲۲۴]

و روی العیاشی؛ بإسناده عن أبی خالد، عن أبی جعفر علیه السلام، قال: الرجل السلم للرجل علیّ حقّا و شیعته.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۱۶۱ حدیث ۱۱، و مجمع البیان: ۸ / ۴۹۷]

**[ترجمه]

و ممّا ورد فی الخلیفه الثانی عمر:

«۱۰»

مع:معانی الأخبار، بإسناده عن المفضّل بن عمر، قال: سألت أبا عبد اللّه علیه السلام عن معنی قول أمیر المؤمنین علیه السلام لمّا نظر الی الثانی و هو مسجّی بثوبه-: ما أحد أحبّ إلیّ أن ألقی اللّه بصحیفته من هذا المسجّی، فقال: عنی بها صحیفته التی کتبت فی الکعبه.

[بحار الأنوار: ۲۸/ ۱۱۷، حدیث ۵، عن معانی الأخبار: ۴۱۲]

**[ترجمه]مع:معانى الأخبار، بإسـناده عن المفضّل بن عمر، قال: سألت أبا عبد اللّه عليه السلام عن معنى قول أمير المؤمنين عليه السـلام لمّا نظر الى الثانى و هو مسجّى بثوبه-: ما أحد أحبّ إلىّ أن ألقى اللّه بصحيفته من هذا المسجّى، فقال: عنى بها صحيفته التى كتبت فى الكعبه.

[بحار الأنوار: ۲۸/ ۱۱۷، حديث ۵، عن معانى الأخبار: ۴۱۲]

**[ترجمه]

«۱۱»

فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، وَ يُهْلِكَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ (البقره: ۲۰۵)، قال: الحرث فى هذا الموضع:

الدين، و النسل: الناس، و نزلت فى الثانى [فلان ، و يقال: فى معاويه.

ص: ۵۸۹

[بحار الأنوار: ۹/ ۱۸۹، حدیث ۲۱، عن تفسیر علی ابن ابراهیم القمی: ۱/ ۷۱]

**[ترجمه]فس:تفسير عليّ بن إبراهيم، وَ يُهْلِكَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ (البقره: ۲۰۵)، قال: الحرث فی هذا الموضع:

الدين، و النسل: الناس، و نزلت فی الثانی [فلان ، و يقال: فی معاويه.

ص: ۵۸۹

[بحار الأنوار: ۹/ ۱۸۹، حدیث ۲۱، عن تفسیر علی ابن ابراهیم القمی: ۱/ ۷۱]

**[ترجمه]

«۱۲»

فس:تفسير عليّ بن إبراهيم، وَ كانَ الْكافِرُ عَلى رَبِّهِ ظَهِيراً (الفرقان: ۵۵)، قال علی بن ابراهیم:

قد يسمّى الإنسان ربّا، كقوله: اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ (یوسف: ۴۲)، و كلّ مالك شی ء يسمّى ربّه، فقوله: وَ كانَ الْكافِرُ عَلى رَبِّهِ ظَهِيراً، فقال: الكافر: الثانی، كان على أمير المؤمنين ظهيرا.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۶۹، حدیث ۱۵۵، عن تفسیر القمی: ۴۶۷ (۲/ ۱۱۵)]

**[ترجمه]فس:تفسير عليّ بن إبراهيم، وَ كانَ الْكافِرُ عَلى رَبِّهِ ظَهِيراً (الفرقان: ۵۵)، قال علی بن ابراهیم:

قد يسمّى الإنسان ربّا، كقوله: اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ (یوسف: ۴۲)، و كلّ مالك شی ء يسمّى ربّه، فقوله: وَ كانَ الْكافِرُ عَلى رَبِّهِ ظَهِيراً، فقال: الكافر: الثانی، كان على أمير المؤمنين ظهيرا.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۶۹، حدیث ۱۵۵، عن تفسیر القمی: ۴۶۷ (۲/ ۱۱۵)]

**[ترجمه]

«۱۳»

فس:تفسير عليّ بن إبراهيم، بإسناده عن محمد بن مسلم، قال: سألت أبا جعفر عليه السلام عن قول اللّه: وَ اللَّيْلِ إِذا يَغْشى قال: الليل فی هذا الموضع: الثانی [فلان غشی أمير المؤمنين عليه السلام فی دولته التی جرت عليه، و أمر أمير المؤمنين عليه السلام أن يصبر فی دولتهم حتى تنقضی ...

الخبر.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۷۱، حديث ۵، عن تفسير القمى: ۷۲۷ (۲/ ۴۲۵)]

**[ترجمه]فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، بإسناده عن محمد بن مسلم، قال: سألت أبا جعفر عليه السلام عن قول اللّه: وَ اللَّيْلِ إِذا يَغْشى قال: الليل فى هذا الموضع: الثانى [فلان غشى أمير المؤمنين عليه السلام فى دولته التى جرت عليه، و أمر أمير المؤمنين عليه السلام أن يصبر فى دولتهم حتى تنقضى ...

الخبر.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۷۱، حديث ۵، عن تفسير القمى: ۷۲۷ (۲/ ۴۲۵)]

**[ترجمه]

«۱۴»

فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، قوله: أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ (المجادله: ۱۴)، قال: نزلت فى الثانى، لأنّه مرّ به رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و هو جالس عند رجل من اليهود يكتب خبر رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فأنزل اللّه جلّ ثناؤه: أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ما هُمْ مِنْكُمْ وَ لا مِنْهُمْ، فجاء [الثانى] الى النبىّ صلّى اللّه عليه و آله فقال له رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: رأيتك تكتب عن اليهود و قد نهى اللّه عن ذلك، فقال:

يا رسول اللّه! كتبت عنه ما فى التوراه من صفتك، و أقبل يقرأ ذلك على رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و هو غضبان، فقال له رجل من الأنصار: ويلك! أما ترى غضب النبىّ صلّى اللّه عليه و آله عليك؟. فقال: أعوذ باللّه من غضب اللّه و غضب رسوله، إنّى إنّما كتبت ذلك لما وجدت فيه من خبرك، فقال له رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: يا فلان! لو أنّ موسى بن عمران فيهم قائما ثمّ أتيته رغبه عمّا جئت به لكنت كافرا بما جئت به.

[بحار الأنوار: ۹/ ۲۴۲، حديث ۱۴۳، عن تفسير القمى: ۲/ ۳۵۷]

**[ترجمه]فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، قوله: أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ (المجادله: ۱۴)، قال: نزلت فى الثانى، لأنّه مرّ به رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و هو جالس عند رجل من اليهود يكتب خبر رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فأنزل اللّه جلّ ثناؤه: أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ما هُمْ مِنْكُمْ وَ لا مِنْهُمْ، فجاء [الثانى] الى النبىّ صلّى اللّه عليه و آله فقال له رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: رأيتك تكتب عن اليهود و قد نهى اللّه عن ذلك، فقال:

يا رسول اللّه! كتبت عنه ما فى التوراه من صفتك، و أقبل يقرأ ذلك على رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و هو غضبان، فقال له رجل من الأنصار: ويلك! أما ترى غضب النبىّ صلّى اللّه عليه و آله عليك؟. فقال: أعوذ باللّه من غضب اللّه و غضب رسوله، إنّى إنّما كتبت ذلك لما وجدت فيه من خبرك، فقال له رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: يا فلان! لو أنّ موسى بن عمران فيهم قائما ثمّ أتيته رغبه عمّا جئت به لكنت كافرا بما جئت به.

[بحار الأنوار: ۹/ ۲۴۲، حدیث ۱۴۳، عن تفسیر القمی: ۲/ ۳۵۷]

**[ترجمه]

«۱۵»

کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،جاء فی تفسیر أهل البیت علیهم السلام، بإسناده عن جابر، عن أبی جعفر علیه السلام ...

و قوله: سَأُرْهِقُهُ صَعُوداً (المدّثر: ۱۷)، قال أبو عبد اللّه علیه السلام: صعود؛ جبل

ص: ۵۹۰

فی النـار من نحاس یحمل علیه حبتر لیصـعده کارها، فاذا ضـرب بیـدیه علی الجبل ذابتا حتی تلحقا بالرکبتین، فاذا رفعهما عادتا، فلا یزال هکـذا ما شاء اللّه، و قوله تعالی: إِنَّهُ فَکَّرَ وَ قَدَّرَ* فَقُتِلَ کَیْفَ قَدَّرَ .. (المـدّثر: ۱۸- ۱۹) الی قوله: إِنْ هذا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ (المدّثر: ۲۵)، قـال: هـذا یعنی تـدبیره و نظره و فکرته و اسـتکباره فی نفسه و ادّعـاؤه الحقّ لنفسه دون أهله، ثم قـال اللّه تعـالی: سَأُصْلِیهِ سَقَرَ (المدّثر: ۲۶) .. الی قوله: (لَوَّاحَهٌ لِلْبَشَرِ) (المدّثر: ۲۹)، قـال: یراه أهل الشـرق کما یراه أهل الغرب، إنّه اذا کان فی سقر یراه أهل الشرق و الغرب و یتبیّن حاله، و المعنیّ فی هذه الآیات جمیعها حبتر ...

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۳۲۶- ۳۲۷، حدیث ۴۱، تأویل الآیات الظاهره: ۲/ ۷۳۴، حدیث ۶]

**[ترجمه]کنز: کنز جـامع الفوائـد و تأویل الآیات الظاهره،جاء فی تفسـیر أهل البیت علیهم السـلام، بإسـناده عن جابر، عن أبی جعفر علیه السلام ...

و قوله: سَأُرْهِقُهُ صَعُوداً (المدّثر: ۱۷)، قال أبو عبد اللّه علیه السلام: صعود؛ جبل

ص: ۵۹۰

فی النـار من نحاس یحمل علیه حبتر لیصـعده کارها، فاذا ضـرب بیـدیه علی الجبل ذابتا حتی تلحقا بالرکبتین، فاذا رفعهما عادتا، فلا یزال هکـذا ما شاء اللّه، و قوله تعالی: إِنَّهُ فَکَّرَ وَ قَدَّرَ* فَقُتِلَ کَیْفَ قَدَّرَ .. (المـدّثر: ۱۸- ۱۹) الی قوله: إِنْ هذا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ (المدّثر: ۲۵)، قـال: هـذا یعنی تـدبیره و نظره و فکرته و اسـتکباره فی نفسه و ادّعـاؤه الحقّ لنفسه دون أهله، ثم قـال اللّه تعـالی: سَأُصْلِیهِ سَقَرَ (المدّثر: ۲۶) .. الی قوله: (لَوَّاحَهٌ لِلْبَشَرِ) (المدّثر: ۲۹)، قـال: یراه أهل الشـرق کما یراه أهل الغرب، إنّه اذا کان فی سقر یراه أهل الشرق و الغرب و یتبیّن حاله، و المعنیّ فی هذه الآیات جمیعها حبتر ...

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۳۲۶- ۳۲۷، حدیث ۴۱، تأویل الآیات الظاهره: ۲/ ۷۳۴، حدیث ۶]

**[ترجمه]

«۱۶»

کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسـناده عن أبی الخطّاب، عن أبی عبد اللّه علیه السلام أنّه قال: و اللّه ما کنّی اللّه فی کتابه حتی قال: یا وَیْلَتی لَیْتَنِی لَمْ أَتَّخِذْ فُلاناً خَلِیلًا (الفرقان: ۲۸)، و إنّما هی فی مصـحف علی علیه السلام: یا ویلتی لیتنی لم أتّخذ الثانی خلیلا، و سیظهر یوما.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۱۹، حدیث ۳۱، عن تأویـل الآیات الظاهره: ۱/ ۳۷۴، حدیث ۸، (الحجریه: ۱۹۱-۱۹۲)، و البرهان: ۳/ ۱۶۲، حدیث ۴]

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسـناده عن أبی الخطّاب، عن أبی عبد اللّه علیه السـلام أنّه قال: و اللّه مـا کنّی اللّه فی کتـابه حتی قـال: یا وَیْلَتی لَیْتَنِی لَمْ أَتَّخِذْ فُلاناً خَلِیلًا (الفرقان: ۲۸)، و إنّما هی فی مصـحف علی علیه السـلام: یا

ویلتی لیتنی لم أتّخذ الثانی خلیلا، و سیظهر یوما.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۱۹، حدیث ۳۱، عن تأویل الآیات الظاهره: ۱/ ۳۷۴، حدیث ۸، (الحجریه: ۱۹۱-۱۹۲)، و البرهان: ۳/ ۱۶۲، حدیث ۴]

**[ترجمه]

«۱۷»

کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن حریز، عن رجل، عن أبی جعفر علیه السلام أنّه قال: یَوْمَ یَعَضُّ الظّالِمُ عَلی یَدَیْهِ یَقُولُ یا لَیْتَنِی اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِیلًا* یا وَیْلَتی لَیْتَنِی لَمْ أَتَّخِذْ فُلاناً خَلِیلًا (الفرقان: ۲۷- ۲۸)، قال: یقول الأول الثانی.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۱۹، حدیث ۳۲، عن تأویل الآیات الظاهره: ۱/ ۳۷۴- ۳۷۵، حدیث ۹ الحجریه: ۱۹۲- و البرهان: ۳/ ۱۶۲، حدیث ۵]

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن حریز، عن رجل، عن أبی جعفر علیه السلام أنّه قال: یَوْمَ یَعَضُّ الظّالِمُ عَلی یَدَیْهِ یَقُولُ یا لَیْتَنِی اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِیلًا* یا وَیْلَتی لَیْتَنِی لَمْ أَتَّخِذْ فُلاناً خَلِیلًا (الفرقان: ۲۷- ۲۸)، قال: یقول الأول الثانی.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۱۹، حدیث ۳۲، عن تأویل الآیات الظاهره: ۱/ ۳۷۴- ۳۷۵، حدیث ۹ الحجریه: ۱۹۲- و البرهان: ۳/ ۱۶۲، حدیث ۵]

**[ترجمه]

«۱۸»

کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن جابر، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، قال: قوله تعالی:

وَ الْفَجْرِ هو القائم، و «اللیالی العشر» الأئمّه علیهم السلام من الحسن إلی الحسن، و الشَّفْعِ أمیر المؤمنین و فاطمه علیهما السلام، و «الوتر» هو اللّه وحده لا شریک له، «وَ اللَّیْلِ إِذا یَسْرِ» هی دوله حبتر، فهی تسری الی قیام القائم علیه السلام.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۷۸، حدیث ۱۹، عن تأویل الآیات الظاهره: ۲/ ۷۹۲، حدیث ۱، (الحجریه: ۳۸۵، البرهان: ۴/ ۴۵۷، حدیث ۱]

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن جابر، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، قال: قوله تعالی:

وَ الْفَجْرِ هو القائم، و «اللیالی العشر» الأئمّه علیهم السلام من الحسن إلی الحسن، و الشَّفْعِ أمیر المؤمنین و فاطمه علیهما السلام، و «الوتر» هو اللّه وحده لا شریک له، «وَ اللَّیْلِ إِذا یَسْرِ» هی دوله حبتر، فهی تسری الی قیام القائم علیه السلام.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۷۸، حدیث ۱۹، عن تأویل الآیات الظاهره: ۲/ ۷۹۲، حدیث ۱، (الحجریه: ۳۸۵، البرهان: ۴/ ۴۵۷، حدیث ۱]

**[ترجمه]

«۱۹»

قب:مناقب ابن شهر آشوب، کتاب ابن مردویه و غیره، بالإسناد عن جابر الأنصاری و غیره، کلّهم عن

ص: ۵۹۱

عمر بن الخطـاب، قـال: كنت أجفو عليّا، فلقينى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فقال: إنّك آذيتنى يا عمر، فقلت: أعوذ باللّه من أذى رسوله، قال: إنّك قد آذيت عليّا، و من آذى عليّا فقد آذانى.

و العكبرىّ فى الابـانه: بإسـناده عن سـعد بن أبى وقّاص، قـال: كنت أنا و رجلان فى المسـجد، فنلنا من علىّ عليه السـلام، فأقبل النبىّ صلّى اللّه عليه و آله مغضـبا فقـال: مـا لكم و لى؟ من آذى عليّا فقـد آذانى [من آذى عليّا فقـد آذانى، من آذى عليّا فقد آذانى .

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۳۳۱- من حديث ۱، عن المناقب: ۲ / ۱۰- ۱۲ (۳/ ۲۱۰- ۲۱۱)]

**[ترجمه]قب:مناقب ابن شهر آشوب، كتاب ابن مردويه و غيره، بالإسناد عن جابر الأنصارى و غيره، كلّهم عن

ص: ۵۹۱

عمر بن الخطـاب، قـال: كنت أجفو عليّا، فلقينى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فقال: إنّك آذيتنى يا عمر، فقلت: أعوذ باللّه من أذى رسوله، قال: إنّك قد آذيت عليّا، و من آذى عليّا فقد آذانى.

و العكبرىّ فى الابـانه: بإسـناده عن سـعد بن أبى وقّاص، قـال: كنت أنا و رجلان فى المسـجد، فنلنا من علىّ عليه السـلام، فأقبل النبىّ صلّى اللّه عليه و آله مغضـبا فقـال: مـا لكم و لى؟ من آذى عليّا فقـد آذانى [من آذى عليّا فقـد آذانى، من آذى عليّا فقد آذانى .

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۳۳۱- من حديث ۱، عن المناقب: ۲ / ۱۰- ۱۲ (۳/ ۲۱۰- ۲۱۱)]

**[ترجمه]

«۲۰»

قب:مناقب ابن شهر آشوب، بإسناده عن الأصبغ بن نباته، قال: سألت الحسين عليه السلام، فقلت: سيّدى! أسألك عن شى ء أنا به موقن، و إنّه من سرّ اللّه و أنت المسرور اليه ذلك السرّ، فقال:

يا أصبغ! أتريد أن ترى مخاطبه رسول اللّه لأبى دون يوم مسجد قبا؟. قال: قلت: هذا الذى أردت. قال: قم، فإذا أنا و هو بالكوفه، فنظرت فإذا المسـجد من قبل أن يرتـدّ الىّ بصرى، فتبسّم فى وجهى، ثم قال: يا أصـبغ! إنّ سـليمان بن داود أعطى الريح غُدُوُّها شَهْرٌ وَ رَواحُها شَهْرٌ و أنا قد أعطيت أكثر ممّا أعطى سليمان، فقلت: صدقت و اللّه يا بن رسول اللّه. فقال:

نحن الـذين عندنا علم الكتاب، و بيان ما فيه، و ليس عند أحد [لإحد] من خلقه ما عندنا، لأنّا أهل سرّ اللّه، فتبسّم فى وجهى، ثم قال: نحن آل اللّه و ورثه رسوله، فقلت: الحمـد للّه على ذلك. قال لى: أدخل، فـدخلت، فإذا أنا برسول اللّه صـلّى اللّه عليه و آله محتبئ فى المحراب بردائه، فنظرت فإذا [أنا] بأمير المؤمنين عليه السـلام قابض على تلابيب الأعسر، فرأيت رسول اللّه يعضّ على

الأنامل و هو يقول: بئس الخلف خلفتنى أنت و أصحابک، علیکم لعنه اللّه و لعنتی ...

الخبر.

أقول: قیل: المراد بأبی دون؛ هو أبو بکر، و قیل: الأعسر؛ هو أحدهما.

[بحار الأنوار: ۴۴/ ۱۸۴- ۱۸۵، حدیث ۱۱، عن المناقب: ۴/ ۵۲]

**[ترجمه]قب:مناقب ابن شهر آشوب، بإسناده عن الأصبغ بن نباته، قال: سألت الحسین علیه السلام، فقلت: سیّدی! أسألک عن شی ء أنا به موقن، و إنّه من سرّ اللّه و أنت المسرور الیه ذلک السرّ، فقال:

یا أصبغ! أترید أن تری مخاطبه رسول اللّه لأبی دون یوم مسجد قبا؟. قال: قلت: هذا الذی أردت. قال: قم، فإذا أنا و هو بالکوفه، فنظرت فإذا المسجد من قبل أن یرتدّ الیّ بصری، فتبسّم فی وجهی، ثم قال: یا أصبغ! إنّ سلیمان بن داود أعطی الریح غُدُوُّها شَهْرٌ وَ رَواحُها شَهْرٌ و أنا قد أعطیت أکثر ممّا أعطی سلیمان، فقلت: صدقت و اللّه یا بن رسول اللّه. فقال:

نحن الذین عندنا علم الکتاب، و بیان ما فیه، و لیس عند أحد [لإحد] من خلقه ما عندنا، لأنّا أهل سرّ اللّه، فتبسّم فی وجهی، ثم قال: نحن آل اللّه و ورثه رسوله، فقلت: الحمد للّه علی ذلک. قال لی: أدخل، فدخلت، فإذا أنا برسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله محتبئ فی المحراب بردائه، فنظرت فإذا [أنا] بأمیر المؤمنین علیه السلام قابض علی تلابیب الأعسر، فرأیت رسول اللّه یعضّ علی الأنامل و هو یقول: بئس الخلف خلفتنی أنت و أصحابک، علیکم لعنه اللّه و لعنتی ...

الخبر.

أقول: قیل: المراد بأبی دون؛ هو أبو بکر، و قیل: الأعسر؛ هو أحدهما.

[بحار الأنوار: ۴۴/ ۱۸۴- ۱۸۵، حدیث ۱۱، عن المناقب: ۴/ ۵۲]

**[ترجمه]

«۲۱»

عن کتاب سلیم بن قیس، و فیه: قال سلمان: ... و لم یکن منّا أحد أشدّ قولا من الزبیر، فإنّه لمّا بایع قال: یا بن صهّاک! أما و اللّه لو لا هؤلاء الطغاه الذین أعانوک لما کنت تقدم علیّ و معی سیفی، لما أعرف من جبنک و لؤمک، و لکن وجدت طغاه تقوی بهم و تصول، فغضب عمر، و قال: أتذکر صهّاکا؟. فقال:

و من صهّاک؟ و ما یمنعنی من ذکرها؟!، و قد کانت صهّاک زانیه، أو تنکر ذلک؟ أو لیس قد کانت أمه حبشیه لجدی عبد المطلب فزنی بها جدّک نفیل فولدت أباک الخطّاب، فوهبها عبد المطلب له

بعد ما زنی بها فولدته، و إنّه لعبد جدّی ولد زنا، فأصلح بينهما أبو بكر و كفّ كلّ واحد منهما عن صاحبه.

[بحار الأنوار: ۲۸/ ۲۷۷، عن كتاب سليم بن قيس: ۸۹ -۹۰]

**[ترجمه]عن كتاب سليم بن قيس، و فيه: قال سلمان: ... و لم يكن منّا أحد أشدّ قولاً من الزبير، فإنّه لمّا بايع قال: يا بن صهّاك! أما و اللّه لو لا هؤلاء الطغاه الذين أعانوك لما كنت تقدم عليّ و معی سيفی، لما أعرف من جبنك و لؤمك، و لكن وجدت طغاه تقوى بهم و تصول، فغضب عمر، و قال: أتذكر صهّاكا؟. فقال:

و من صهّاك؟ و ما يمنعنی من ذكرها؟!، و قد كانت صهّاك زانيه، أو تنكر ذلك؟ أو ليس قد كانت أمه حبشيه لجدی عبد المطلب فزنى بها جدّك نفيل فولدت أباك الخطّاب، فوهبها عبد المطلب له

ص: ۵۹۲

بعد ما زنی بها فولدته، و إنّه لعبد جدّی ولد زنا، فأصلح بينهما أبو بكر و كفّ كلّ واحد منهما عن صاحبه.

[بحار الأنوار: ۲۸/ ۲۷۷، عن كتاب سليم بن قيس: ۸۹ -۹۰]

**[ترجمه]

«۲۲»

عيون المعجزات: فی حديث مفضّل ... فقال من تولّى الأمر!: هاتوا من نساء المسلمين من تنبش هذه القبور حتى نجد فاطمه (عليها السلام)، فنصلّی عليها و نزور قبرها، فبلغ ذلك أمير المؤمنين عليه السلام، فخرج مغضبا قد احمرّت عيناه و قد تقلّد سيفه ذالفقار حتى بلغ البقيع و قد اجتمعوا فيه، فقال عليه السلام: لو نبشتم قبرا من هذه القبور لوضعت السيف فيكم، فتولى القوم عن البقيع.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۲۱۲، حديث ۴۱]

**[ترجمه]عيون المعجزات: فی حديث مفضّل ... فقال من تولّى الأمر!: هاتوا من نساء المسلمين من تنبش هذه القبور حتى نجد فاطمه (عليها السلام)، فنصلّی عليها و نزور قبرها، فبلغ ذلك أمير المؤمنين عليه السلام، فخرج مغضبا قد احمرّت عيناه و قد تقلّد سيفه ذالفقار حتى بلغ البقيع و قد اجتمعوا فيه، فقال عليه السلام: لو نبشتم قبرا من هذه القبور لوضعت السيف فيكم، فتولى القوم عن البقيع.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۲۱۲، حديث ۴۱]

**[ترجمه]

«۲۳»

ما:أمالی الطوسیّ، بإسناده عن جابر بن عبد اللّه، قال: کنت عند النبیّ صلّی اللّه علیه و آله أنا من جانب و علیّ أمیر المؤمنین صلوات اللّه علیه من جانب إذ أقبل عمر بن الخطّاب و معه رجل قد تلبّب به، فقال: ما باله؟. قال: حکی عنک یا رسول اللّه أنّک قلت: من قال: «لا إله إلّا اللّه محمّد رسول اللّه» دخل الجنه، و هذا اذا سمعته الناس فرّطوا فی الأعمال، أفأنت قلت ذلک یا رسول اللّه؟. قال: نعم اذا تمسّک بمحبّه هذا و ولایته.

[بحار الأنوار: ۶۸/ ۱۰۱، حدیث ۸، عن أمالی الشیخ الطوسی: ۱/ ۲۸۸. و رواه فی: ۶۸/ ۱۳۳ حدیث ۶۷،

عن بشاره المصطفی، بإسناده عن جابر بن عبد اللّه ...

مثله

**[ترجمه]ما:أمالی الطوسیّ، بإسناده عن جابر بن عبد اللّه، قال: کنت عند النبیّ صلّی اللّه علیه و آله أنا من جانب و علیّ أمیر المؤمنین صلوات اللّه علیه من جانب إذ أقبل عمر بن الخطّاب و معه رجل قد تلبّب به، فقال: ما باله؟. قال: حکی عنک یا رسول اللّه أنّک قلت: من قال: «لا إله إلّا اللّه محمّد رسول اللّه» دخل الجنه، و هذا اذا سمعته الناس فرّطوا فی الأعمال، أفأنت قلت ذلک یا رسول اللّه؟. قال: نعم اذا تمسّک بمحبّه هذا و ولایته.

[بحار الأنوار: ۶۸/ ۱۰۱، حدیث ۸، عن أمالی الشیخ الطوسی: ۱/ ۲۸۸. و رواه فی: ۶۸/ ۱۳۳ حدیث ۶۷،

عن بشاره المصطفی، بإسناده عن جابر بن عبد اللّه ...

مثله

**[ترجمه]

«۲۴»

ب:قرب الإسناد، بإسناده عن صفوان الجمّال، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، قال: سمعته یقول: لمّا نزلت الولایه لعلیّ علیه السلام قام رجل من جانب الناس فقال: لقد عقد هذا الرسول لهذا الرجل عقده لا یحلّها بعده إلّا کافر، فجاءه الثانی فقال له: یا عبد اللّه! من أنت؟.

قال: فسکت، فرجع الثانی الی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، فقال: یا رسول اللّه! إنّی رأیت رجلا فی جانب الناس و هو یقول: لقد عقد هذا الرسول لهذا الرجل عقده لا یحلّها إلّا کافر.

فقال: یا فلان! ذلک جبرئیل، فإیّاک أن تکون ممن یحلّ العقده فینکص. [خ. ل: فتکفی .

[بحار الأنوار: ۳۷/ ۱۲۰- ۱۲۱ حديث ۱۲، عن قرب الإسناد: ۲۹- ۳۰]

«۲۵»فر: تفسير فرات بن إبراهيم بإسناده عن كعب بن عجره، قال ابن مسعود رضى اللّه عنه: غدوت الى رسول اللّه فى مرضه الذى قبض فيه، فدخلت المسجد و الناس أحفل ما كانوا كأنّ على رؤوسهم

ص: ۵۹۳

الطیر-، إذ أقبل أمیر المؤمنین علیّ بن أبی طالب علیه السلام حتی سلّم علی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، فتغامز به بعض من کان عنده، فنظر إلیهم النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلّم، فقال: أ لا تسألون عن أفضلکم؟. قالوا: بلی یا رسول اللّه. قال: أفضلکم علیّ بن أبی طالب، أقدمکم إسلاما، و أوفرکم إیمانا، و أکثرکم علما، و أرجحکم حلما، و أشدّکم للّه غضبا، و أشدّکم نکایه فی الغزو و الجهاد. فقال له بعض من حضر: یا رسول اللّه! و إنّ علیّا قد فضلنا بالخیر کلّه؟. فقال رسول اللّه: أجل هو عبد اللّه و أخو رسول اللّه، فقد علّمته علمی و استودعته سرّی، و هو أمینی علی أمّتی. فقال بعض من حضر: لقد أفتن علیّ رسول اللّه حتّی لا یری به شیئا، فأنزل اللّه الآیه: فَسَتُبْصِرُ وَ یُبْصِرُونَ* بِأَیِّکُمُ الْمَفْتُونُ (القلم: ۵ و ۶).

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۴۴- ۱۴۵، حدیث ۱۱۴، عن تفسیر فرات: ۱۸۸]

**[ترجمه]ب:قرب الإسناد، بإسناده عن صفوان الجمّال، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، قال: سمعته یقول: لمّا نزلت الولایه لعلیّ علیه السلام قام رجل من جانب الناس فقال: لقد عقد هذا الرسول لهذا الرجل عقده لا یحلّها بعده إلّا کافر، فجاءه الثانی فقال له: یا عبد اللّه! من أنت؟.

قال: فسکت، فرجع الثانی الی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، فقال: یا رسول اللّه! إنّی رأیت رجلا فی جانب الناس و هو یقول: لقد عقد هذا الرسول لهذا الرجل عقده لا یحلّها إلّا کافر.

فقال: یا فلان! ذلک جبرئیل، فإیّاک أن تکون ممن یحلّ العقده فینکص. [خ. ل: فتکفی .

[بحار الأنوار: ۳۷/ ۱۲۰- ۱۲۱ حدیث ۱۲، عن قرب الإسناد: ۲۹- ۳۰]

«۲۵»فر: تفسیر فرات بن إبراهیم بإسناده عن کعب بن عجره، قال ابن مسعود رضی اللّه عنه: غدوت الی رسول اللّه فی مرضه الذی قبض فیه، فدخلت المسجد و الناس أحفل ما کانوا کأنّ علی رؤوسهم

ص: ۵۹۳

الطیر-، إذ أقبل أمیر المؤمنین علیّ بن أبی طالب علیه السلام حتی سلّم علی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، فتغامز به بعض من کان عنده، فنظر إلیهم النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلّم، فقال: أ لا تسألون عن أفضلکم؟. قالوا: بلی یا رسول اللّه. قال: أفضلکم علیّ بن أبی طالب، أقدمکم إسلاما، و أوفرکم إیمانا، و أکثرکم علما، و أرجحکم حلما، و أشدّکم للّه غضبا، و أشدّکم نکایه فی الغزو و الجهاد. فقال له بعض من حضر: یا رسول اللّه! و إنّ علیّا قد فضلنا بالخیر کلّه؟. فقال رسول اللّه: أجل هو عبد اللّه و أخو رسول اللّه، فقد علّمته علمی و استودعته سرّی، و هو أمینی علی أمّتی. فقال بعض من حضر: لقد أفتن علیّ رسول اللّه حتّی لا یری به شیئا، فأنزل اللّه الآیه: فَسَتُبْصِرُ وَ یُبْصِرُونَ* بِأَیِّکُمُ الْمَفْتُونُ (القلم: ۵ و ۶).

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۴۴- ۱۴۵، حدیث ۱۱۴، عن تفسیر فرات: ۱۸۸]

**[ترجمه]

دعوات الراوندی: قال: أبو عبیده فی غریب الحدیث، فی حدیث النبیّ صلّی اللّه علیه و آله حین أتاه عمر، فقال: إنّا نسمع أحادیث من الیهود تعجبنا، فتری أن نکتب بعضها؟. فقال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: أمتهوّکون أنتم کما تهوّکت الیهود و النصاری؟

لقد جئتکم [بها] بیضاء نقیه، و لو کان موسی حیّا ما وسعه إلّا اتّباعی. قال أبو عبیده:

أمتحیّرون أنتم فی الاسلام و لا تعرفون دینکم حتی تأخذوه من الیهود و النصاری؟ کأنّه کره ذلک [منه .

[بحار الأنوار: ۲/ ۹۹، حدیث ۵۴، عن دعوات الراوندی: ۱۷۰ - حدیث ۴۷۵، عن غریب الحدیث ۱/ ۳۹۰]

«۲۷ و ۲۸»-یل، فض: بالإسناد یرفعه الی أنس بن مالک أنّه قال: وفد الأسقف النجرانی علی عمر بن الخطّاب لأجل أدائه الجزیه، فدعاه عمر الی الإسلام، فقال له الأسقف: أنتم تقولون: إنّ للّه جنّه عرضها السماوات و الأرض، فأین تکون النار؟. قال:

فسکت عمر و لم یردّ جوابا.

قال: فقال له الجماعه الحاضرون: أجبه یا أمیر المؤمنین حتّی لا یطعن فی الإسلام، قال: فأطرق خجلا من الجماعه الحاضرین ساعه لا یردّ جوابا، فإذا بباب المسجد رجل قد سدّه بمنکبیه، فتأمّلوه و إذا به عیبه علم النبوّه علیّ بن أبی طالب علیه السلام قد دخل، قال: فضجّ الناس عند رؤیته.

قال: فقام عمر بن الخطّاب و الجماعه علی أقدامهم و قال: یا مولای! أین کنت عن هذا الأسقف الذی قد علانا منه الکلام؟ أخبره یا مولای بالعجل إنّه یرید الإسلام فأنت البدر التمام، و مصباح الظلام، و ابن عمّ رسول الأنام ..

ص: ۵۹۴

فقال الإمام عليه السلام: ما تقول يا أسقف؟. قال: يا فتى أنتم تقولون: إنّ الجنه عرضها السماوات و الأرض، فأين تكون النار؟. قال له الإمام عليه السلام: إذا جاء اللّيل أين يكون النهار؟. فقال له الأسقف: من أنت يا فتى؟ دعنى حتى أسأل هذا الفظّ الغليظ، أنبئنى يا عمر عن أرض طلعت عليها الشمس ساعه و لم تطلع مرّه أخرى؟. قال عمر: أعفنى عن هذا، و اسأل علىّ بن أبى طالب عليه السلام، ثمّ قال: أخبره يا أبا الحسن!، فقال علىّ عليه السلام: هى أرض البحر الذى فلقه اللّه تعالى لموسى حتى عبر هو و جنوده، فوقعت الشمس عليها تلك الساعه و لم تطلع عليها قبل و لا بعد، و انطبق البحر على فرعون و جنوده.

فقال الأسقف: صدقت يا فتى قومه و سيّد عشيرته، أخبرنى عن شى ء هو فى أهل الدنيا، تأخذ الناس منه مهما أخذوا فلا ينقص بل يزداد؟. قال عليه السلام: هو القرآن و العلوم.

فقال: صدقت. أخبرنى عن أوّل رسول أرسله اللّه تعالى لا من الجنّ و لا من الإنس؟.

فقال عليه السلام: ذلك الغراب الذى بعثه اللّه تعالى لمّا قتل قابيل أخاه هابيل، فبقى متحيّرا لا يعلم ما يصنع به، فعند ذلك بعث اللّه غرابا يبحث فى الأرض ليريه كيف يوارى سوأه أخيه.

قال: صدقت يا فتى، فقد بقى لى مسأله واحده؛ أريد أن يخبرنى عنها هذا و أومأ بيده الى عمر فقال له: يا عمر! أخبرنى أين هو اللّه؟. قال: فغضب عند ذلك عمر و أمسك و لم يردّ جوابا.

قال: فالتفت الإمام علىّ عليه السلام و قال: لا تغضب يا أبا حفص حتى لا يقول: إنّك قد عجزت، فقال: فأخبره أنت يا أبا الحسن، فعند ذلك قال الإمام عليه السلام: كنت يوما عند رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله إذ أقبل إليه ملك فسلّم عليه فردّ عليه السلام، فقال له:

أين كنت؟. قال: عند ربّى فوق سبع سماوات.

قال: ثمّ أقبل ملك آخر فقال: أين كنت؟. قال: عند ربّى فى تخوم الأرض السابعه السفلى، ثمّ أقبل ملك آخر ثالث فقال له: أين كنت؟. قال: عند ربّى فى مطلع الشمس، ثمّ جاء ملك آخر فقال: أين كنت؟. قال: كنت عند ربىّ فى مغرب الشمس، لأنّ اللّه لا يخلو منه مكان، و لا هو فى شى ء، و لا على شى ء، و لا من شى ء، وسع كرسيّه السماوات و الأرض، ليس كمثله شى ء و هو السميع البصير، لا يعزب عنه مثقال ذرّه فى الأرض و لا فى السماء و لا أصغر من ذلك و لا أكبر، يعلم ما فى السماوات و ما فى الأرض، ما يكون من نجوى ثلاثه إلّا هو رابعهم و لا خمسه إلّا هو سادسهم و لا أدنى من ذلك و لا أكثر إلّا هو معهم أينما كانوا.

قال: فلمّا سمع الأسقف قوله، قال له: مدّ يدك فإنّى أشهد أن لا إله إلّا اللّه، و أنّ محمّدا رسول اللّه، و أنّك خليفه اللّه فى أرضه و وصىّ رسوله، و أنّ هذا الجالس الغليظ الكفل المحبنطئ ليس هو لهذا المكان بأهل، و إنّما أنت أهله، فتبسّم الإمام عليه السلام.

[بحار الأنوار: ۱۰/ ۵۸، حديث ۳، عن فضائل ابن شاذان: ۱۴۹- ۱۵۱ باختلاف يسير]

**[ترجمه]دعوات الراوندی: قال: أبو عبيده فی غريب الحديث، فی حديث النبیّ صلّی اللّه عليه و آله حين أتاه عمر، فقال: إنّا نسمع أحاديث من اليهود تعجبنا، فتری أن نكتب بعضها؟. فقال رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله: أمتهوّكون أنتم كما تهوّكت اليهود و النصاری؟

لقد جئتكم [بها] بيضاء نقيه، و لو كان موسی حيّا ما وسعه إلّا اتّباعی. قال أبو عبيده:

أمتحيّرون أنتم فی الاسلام و لا تعرفون دينكم حتی تأخذوه من اليهود و النصاری؟ كأنّه كره ذلك [منه .

[بحار الأنوار: ۲/ ۹۹، حديث ۵۴، عن دعوات الراوندی: ۱۷۰ - حديث ۴۷۵، عن غريب الحديث ۱/ ۳۹۰]

«۲۷ و ۲۸»-يل، فض: بالإسناد يرفعه الی أنس بن مالك أنّه قال: وفد الأسقف النجرانی علی عمر بن الخطّاب لأجل أدائه الجزيه، فدعاه عمر الی الإسلام، فقال له الأسقف: أنتم تقولون: إنّ للّه جنّه عرضها السماوات و الأرض، فأين تكون النار؟. قال:

فسكت عمر و لم يردّ جوابا.

قال: فقال له الجماعه الحاضرون: أجبه يا أمير المؤمنين حتّی لا يطعن فی الإسلام، قال: فأطرق خجلا من الجماعه الحاضرين ساعه لا يردّ جوابا، فإذا بباب المسجد رجل قد سدّه بمنكبيه، فتأمّلوه و إذا به عيبه علم النبوّه علیّ بن أبی طالب عليه السلام قد دخل، قال: فضجّ الناس عند رؤيته.

قال: فقام عمر بن الخطّاب و الجماعه علی أقدامهم و قال: يا مولای! أين كنت عن هذا الأسقف الذی قد علانا منه الكلام؟ أخبره يا مولای بالعجل إنّه يريد الإسلام فأنت البدر التمام، و مصباح الظلام، و ابن عمّ رسول الأنام ..

ص: ۵۹۴

فقال الإمام عليه السلام: ما تقول يا أسقف؟. قال: يا فتی أنتم تقولون: إنّ الجنه عرضها السماوات و الأرض، فأين تكون النار؟. قال له الإمام عليه السلام: إذا جاء اللّيل أين يكون النهار؟. فقال له الأسقف: من أنت يا فتی؟ دعنی حتی أسأل هذا الفظّ الغليظ، أنبئنی يا عمر عن أرض طلعت عليها الشمس ساعه و لم تطلع مرّه أخری؟. قال عمر: أعفنی عن هذا، و اسأل علیّ بن أبی طالب عليه السلام، ثمّ قال: أخبره يا أبا الحسن!، فقال علیّ عليه السلام: هی أرض البحر الذی فلقه اللّه تعالی لموسی حتی عبر هو و جنوده، فوقعت الشمس عليها تلك الساعه و لم تطلع عليها قبل و لا بعد، و انطبق البحر علی فرعون و جنوده.

فقال الأسقف: صدقت يا فتی قومه و سيّد عشيرته، أخبرنی عن شی ء هو فی أهل الدنيا، تأخذ الناس منه مهما أخذوا فلا ينقص بل يزداد؟. قال عليه السلام: هو القرآن و العلوم.

فقال: صدقت. أخبرنی عن أوّل رسول أرسله اللّه تعالی لا من الجنّ و لا من الإنس؟.

فقال علیه السـلام: ذلک الغراب الذی بعثه اللّه تعالی لمّا قتل قابیل أخاه هابیل، فبقی متحیّرا لا یعلم ما یصـنع به، فعند ذلک بعث اللّه غرابا یبحث فی الأرض لیریه کیف یواری سوأه أخیه.

قال: صـدقت یا فتی، فقـد بقی لی مسأله واحـده؛ أرید أن یخبرنی عنها هذا و أومأ بیده الی عمر فقال له: یا عمر! أخبرنی أین هو اللّه؟. قال: فغضب عند ذلک عمر و أمسک و لم یردّ جوابا.

قـال: فـالتفت الإمـام علیّ علیه السـلام و قـال: لاـ تغضب یـا أبـا حفص حتی لاـ یقول: إنّـک قـد عجزت، فقال: فأخبره أنت یا أبا الحسن، فعند ذلک قال الإمام علیه السـلام: کنت یوما عند رسول اللّه صـلّی اللّه علیه و آله إذ أقبل إلیه ملک فسلّم علیه فردّ علیه السلام، فقال له:

أین کنت؟. قال: عند ربّی فوق سبع سماوات.

قال: ثمّ أقبل ملک آخر فقال: أین کنت؟. قال: عند ربّی فی تخوم الأرض السابعه السفلی، ثمّ أقبل ملک آخر ثالث فقال له: أین کنت؟. قال: عند ربّی فی مطلع الشـمس، ثمّ جاء ملک آخر فقال: أین کنت؟. قال: کنت عند ربیّ فی مغرب الشمس، لأنّ اللّه لا یخلو منه مکان، و لا هو فی شـی ء، و لا علی شـی ء، و لا من شـی ء، وسع کرسیّه السماوات و الأرض، لیس کمثله شی ء و هو السـمیع البصـیر، لا یعزب عنه مثقال ذرّه فی الأرض و لا فی السماء و لا أصغر من ذلک و لا أکبر، یعلم ما فی السماوات و ما فی الأـرض، مـا یکون من نجوی ثلاـثه إلّـا هو رابعهم و لاـ خمسه إلّـا هو سادسـهم و لا أدنی من ذلک و لا أکثر إلّا هو معهم أینما کانوا.

قال: فلمّا سمع الأسقف قوله، قال له: مدّ یدک فإنّی أشهد أن لا إله إلّا اللّه، و أنّ محمّدا رسول اللّه، و أنّک خلیفه اللّه فی أرضه و وصـیّ رسوله، و أنّ هـذا الجـالس الغلیـظ الکفـل المحبنطئ لیس هو لهـذا المکـان بأهـل، و إنّمـا أنت أهله، فتبسّم الإمام علیه السلام.

ص: ۵۹۵

[بحار الأنوار: ۱۰/ ۵۸، حدیث ۳، عن فضائل ابن شاذان: ۱۴۹- ۱۵۱ باختلاف یسیر]

**[ترجمه]

«۲۹»

یر: بصائر الدرجات،بإسـناده عن أبی عماره، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، و بإسناده عن أبان بن تغلب، عنه علیه السلام: أنّ أمیر المؤمنین علیه السلام لقی أبا بکر فاحتجّ علیه، ثم قال له:

أ مـا ترضـی برسول اللّه صـلّی اللّه علیه و آله بینی و بینـک؟. قال: و کیف لی به؟، فأخـذ بیـده و أتی مسـجد قبا، فإذا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فیه، فقضـی علی أبی بکر، فرجع أبو بکر مـذعورا، فلقی عمر فـأخبره، فقـال: تبـا لـک [مالـک] ! أ ما علمت

سحر بنی هاشم!.

[بحار الأنوار: ۶/ ۲۴۷، حدیث ۸۱، عن بصائر الدرجات: ۷۷ (۲۹۴، حدیث ۲)]

**[ترجمه]یر: بصائر الدرجات،بإسناده عن أبی عماره، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، و بإسناده عن أبان بن تغلب، عنه علیه السلام: أنّ أمیر المؤمنین علیه السلام لقی أبا بکر فاحتجّ علیه، ثم قال له:

أ ما ترضی برسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله بینی و بینک؟. قال: و کیف لی به؟، فأخذ بیده و أتی مسجد قبا، فإذا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فیه، فقضی علی أبی بکر، فرجع أبو بکر مذعورا، فلقی عمر فأخبره، فقال: تبا لک [مالک] ! أ ما علمت سحر بنی هاشم!.

[بحار الأنوار: ۶/ ۲۴۷، حدیث ۸۱، عن بصائر الدرجات: ۷۷ (۲۹۴، حدیث ۲)]

**[ترجمه]

«۳۰»

یر:بصائر الدرجات، بإسناده عن أبی سعید المکاری، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، قال: إنّ أمیر المؤمنین علیه السلام لقی [أتی] أبا بکر، فقال له: ما أمرک رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله أن تطیعنی؟. فقال: لا، و لو أمرنی لفعلت، قال: فانطلق بنا الی مسجد قبا، [فانطلق معه فإذا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله یصلّی، فلما انصرف قال علیّ: یا رسول اللّه! إنّی قلت لأبی بکر:

[ما] أمرک رسول اللّه أن تطیعنی؟ فقال: لا، فقال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: [بلی قد أمرتک فأطعه، قال: فخرج، فلقی عمر و هو ذعر، فقال له: ما لک؟، فقال: قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: کذا و کذا، قال: تبا لأمّتک [لأمّته] ، تترک [ولوک] أمرهم، أما تعرف سحر بنی هاشم؟!.

[بحار الأنوار: ۶/ ۱۳۱، حدیث ۴۱، عن بصائر الدرجات: ۲۹۶، حدیث ۹. و هناک تسع روایات أخر فی الباب الخامس من الجزء السادس من البصائر، فراجعها]

**[ترجمه]یر:بصائر الدرجات، بإسناده عن أبی سعید المکاری، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، قال: إنّ أمیر المؤمنین علیه السلام لقی [أتی] أبا بکر، فقال له: ما أمرک رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله أن تطیعنی؟. فقال: لا، و لو أمرنی لفعلت، قال: فانطلق بنا الی مسجد قبا، [فانطلق معه فإذا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله یصلّی، فلما انصرف قال علیّ: یا رسول اللّه! إنّی قلت لأبی بکر:

[ما] أمرک رسول اللّه أن تطیعنی؟ فقال: لا، فقال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: [بلی قد أمرتک فأطعه، قال: فخرج، فلقی عمر و هو ذعر، فقال له: ما لک؟، فقال: قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: کذا و کذا، قال: تبا لأمّتک [لأمّته] ، تترک [ولوک] أمرهم، أما تعرف سحر بنی هاشم؟!.

[بحار الأنوار: ۶/ ۱۳۱، حدیث ۴۱، عن بصائر الدرجات: ۲۹۶، حدیث ۹. و هناک تسع روایات أخر فی الباب الخامس من الجزء السادس من البصائر، فراجعها]

**[ترجمه]

«۳۱»

یر: بصائر الدرجات،أحمد بن إسحاق، عن الحسن بن عبّاس بن جریش، عن أبی جعفر علیه السلام، قال: سأل أبا عبد اللّه علیه السلام رجل من أهل بیته عن سوره إِنَّا أَنْزَلْناهُ فِی لَیْلَهِ الْقَدْرِ، فقال: ویلک سألت عن عظیم، إیّاک و السؤال عن مثل هذا، فقام الرجل، قال:

فأتیته یوما فأقبلت علیه، فسألته، فقال: إِنَّا أَنْزَلْناهُ نور عند الأنبیاء و الأوصیاء لا یریدون حاجه من السماء و لا من الأرض إلّا ذکروها لذلک النّور فأتاهم بها، فإنّ ممّا ذکر علیّ بن أبی طالب علیه السلام من الحوائج أنّه قال لأبی بکر یوما: لا تَحْسَبَنَّ الَّذِینَ قُتِلُوا فِی سَبِیلِ اللَّهِ أَمْواتاً بَلْ أَحْیاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ ..، فاشهد أنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله مات شهیدا، فإیّاک أن تقول:

إنّه میّت، و اللّه لیأتینّک، فاتّق اللّه إذا جاءک الشیطان غیر متمثّل به.

ص: ۵۹۶

فبعث به أبو بكر، فقـال: إن جـاءنى و اللّه أطعته و خرجت ممّـا أنا فيه، قال: و ذكر أمير المؤمنين عليه السـلام لـذلك النّور فعرج إلى أرواح النـبيّين، فـإذا محمّـد صـلّى اللّه عليه و آله قـد ألبس وجهه ذلـك النّور و أتى و هو يقول: يـا أبـا بكر آمن بعلىّ عليه السـلام و بأحد عشـر من ولده إنّهم مثلى إلّا النبوّه، و تب إلى اللّه بردّ ما فى يديك إليهم، فإنّه لا حقّ لك فيه، قال: ثمّ ذهب فلم ير.

فقال أبو بكر: أجمع الناس فأخطبهم بما رأيت و أبرأ إلى اللّه ممّا أنا فيه إليك يا على- على أن تؤمننى، قال: ما أنت بفاعل، و لو لا أنّك تنسـى ما رأيت لفعلت، قال: فانطلق أبو بكر إلى عمر و رجع نور إنّا أنزلناه إلى علىّ عليه السـلام، فقال له: قـد اجتمع أبو بكر مع عمر، فقلت: أو علم النّور؟ قـال: إنّ له لسانـا ناطقا و بصـرا نافـذا يتجّسـس الأخبار للأوصـياء و يسـتمع الأسـرار، و يأتيهم بتفسير كلّ أمر يكتتم به أعداؤهم.

فلمّـا أخبر أبو بكر الخبر عمر قال: سـحرك، و إنّها لفى بنى هاشم لقـديمه، قال: ثمّ قاما يخبران الناس، فما دريا ما يقولان، قلت: لماذا؟. قال: لأنّهما قد نسياه، و جاء النّور فأخبر عليّا عليه السلام خبرهما، فقال: بعدا لهما كما بعدت ثمود.

**[ترجمه]ير: بصائر الدرجات،أحمد بن إسحاق، عن الحسن بن عبّاس بن جريش، عن أبى جعفر عليه السلام، قال: سأل أبا عبد اللّه عليه السـلام رجـل من أهـل بيته عن سوره إِنَّا أَنْزَلْنـاهُ فِی لَیْلَهِ الْقَـدْرِ، فقـال: ويلك سألت عن عظيم، إيّاك و السؤال عن مثل هذا، فقام الرجل، قال:

فـأتيته يومـا فـأقبلت عليه، فسـألته، فقـال: إِنَّا أَنْزَلْنـاهُ نور عنـد الأنبياء و الأوصـياء لا يريـدون حاجه من السـماء و لا من الأرض إلّا ذكروها لذلك النّور فأتاهم بها، فإنّ ممّا ذكر علىّ بن أبى طالب عليه السلام من الحوائج أنّه قال لأبى بكر يوما: لا تَحْسَبَنَّ الَّذِینَ قُتِلُوا فِی سَبِیلِ اللَّهِ أَمْواتاً بَلْ أَحْیاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ ..، فاشهد أنّ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله مات شهيدا، فإيّاك أن تقول:

إنّه ميّت، و اللّه ليأتينّك، فاتّق اللّه إذا جاءك الشيطان غير متمثّل به.

ص: ۵۹۶

فبعث به أبو بكر، فقـال: إن جـاءنى و اللّه أطعته و خرجت ممّـا أنا فيه، قال: و ذكر أمير المؤمنين عليه السـلام لـذلك النّور فعرج إلى أرواح النـبيّين، فـإذا محمّـد صـلّى اللّه عليه و آله قـد ألبس وجهه ذلـك النّور و أتى و هو يقول: يـا أبـا بكر آمن بعلىّ عليه السـلام و بأحد عشـر من ولده إنّهم مثلى إلّا النبوّه، و تب إلى اللّه بردّ ما فى يديك إليهم، فإنّه لا حقّ لك فيه، قال: ثمّ ذهب فلم ير.

فقال أبو بكر: أجمع الناس فأخطبهم بما رأيت و أبرأ إلى اللّه ممّا أنا فيه إليك يا على- على أن تؤمننى، قال: ما أنت بفاعل، و لو لا أنّك تنسـى ما رأيت لفعلت، قال: فانطلق أبو بكر إلى عمر و رجع نور إنّا أنزلناه إلى علىّ عليه السـلام، فقال له: قـد اجتمع أبو بكر مع عمر، فقلت: أو علم النّور؟ قـال: إنّ له لسانـا ناطقا و بصـرا نافـذا يتجّسـس الأخبار للأوصـياء و يسـتمع الأسـرار، و يأتيهم بتفسير كلّ أمر يكتتم به أعداؤهم.

فلمّا أخبر أبو بكر الخبر عمر قال: سحرك، و إنّها لفى بنى هاشم لقديمه، قال: ثمّ قاما يخبران الناس، فما دريا ما يقولان، قلت: لماذا؟. قال: لأنّهما قد نسياه، و جاء النّور فأخبر عليّا عليه السلام خبرهما، فقال: بعدا لهما كما بعدت ثمود.

**[ترجمه]

بیان

قوله عليه السلام: لفعلت، لعلّ المعنى لفعلت أشياء أخر من التشنيع، و النسبه إلى السحر و غيرهما كما يؤمى إليه آخر الخبر، و يمكن أن يقرأ على صيغه المتكلّم لكنّه يأبى عنه ما بعده فى الجمله.

[بحار الأنوار: ۲۵/ ۵۱- ۵۲، حديث ۱۲، عن بصائر الدرجات: ۸۰]

**[ترجمه]قوله عليه السلام: لفعلت، لعلّ المعنى لفعلت أشياء أخر من التشنيع، و النسبه إلى السحر و غيرهما كما يؤمى إليه آخر الخبر، و يمكن أن يقرأ على صيغه المتكلّم لكنّه يأبى عنه ما بعده فى الجمله.

[بحار الأنوار: ۲۵/ ۵۱- ۵۲، حديث ۱۲، عن بصائر الدرجات: ۸۰]

**[ترجمه]

«۳۲»

قال العلّامه المجلسى فى بحاره: ۴۲/ ۵۵ تحت باب ۱۱۷ ما ورد من غرائب معجزاته عليه السلام بالأسانيد الغريبه، فى أنّه وجده فى بعض الكتب، و فيه:

فقال عليه السلام: يا ملائكه ربّى! ائتونى الساعه بإبليس الأبالسه و فرعون الفراعنه، قال: فو اللّه ما كان بأسرع من طرفه عين حتى أحضروه عنده ... فقالت الملائكه:

يا خليفه اللّه! زد الملعون لعنه و ضاعف عليه العذاب ... قال: فلما جرّوه بين يديه قام و قال:

واويلاه من ظلم آل محمد! واويلاه من اجترائى عليهم!، ثم قال: يا سيّدى! ارحمنى فإنّى لا- أحتمل هذا العذاب، فقال عليه السلام: لا- رحمك اللّه و لا- غفر لك، أيّها الرجس النجس الخبيث المخبث الشيطان، ثم التفت إلينا و قال عليه السلام: أنتم تعرفون هذا باسمه و جسمه؟. قلنا: نعم يا أمير المؤمنين، فقال عليه السلام: سلوه حتى يخبركم من هو، فقالوا:

من أنت؟. فقال: أنا إبليس الأبالسه و فرعون هذه الأمّه، أنا الذى جحدت سيّدى و مولاى أمير المؤمنين و خليفه ربّ العالمين و أنكرت آياته و معجزاته ... الى آخره.

أقول: استدراكا لما سلف فی نسب الخليفه-: لا بأس بمراجعه كتاب «نسب عمر بن الخطّاب» للشيخ هاشم بن سليمان الكتكتانی، كما ذكره فی رياض العلماء، و الذريعه: ۲۴ / ۱۴۱ برقم ۷۰۱.

و كتاب «عقد الدرر فی تاريخ وفاه عمر»، و يقال له: الحديقه الناضره، احتمل شيخنا فی الذريعه ۱۵/ ۲۸۹ نسبته الی الشيخ حسن بن سليمان الحلّی.

و كتاب «عقد الدرر فی تاريخ قتل عمر»، للسيّد مرتضی بن داود الحسينی المعاصر للعلّامه المجلسی الثانی.

و كتاب «مقتل عمر»، للشيخ زين الدين علی بن مظاهر الحلّی.

و مثله باسمه للسيد حسين المجتهد الكركی المتوفّی سنه ۱۰۰۱ ه بأردبيل، كما صرّح بذلک فی الرياض و الذريعه ۲۲/ ۳۴ برقم ۵۹۱۹ و ۵۹۲۰.

و كتاب «نسيم عيش در شرح دعای صنمی قريش»، فارسی، لمير سيّد علی بن مرتضی الطبيب الموسوی الدزفولی.

ثمّ إنّ لهذا الدعاء شروحا أخر أدرجها فی الذريعه فی مواطن متعدّده، لاحظ: ۴/ ۱۰۲، و ۱۰/ ۹، و ۱۱/ ۲۳۶، و ۱۳/ ۲۵۶، و ۱۵/ ۱۲۳ و ۲۸۹، و ۱۹/ ۷۳- ۷۶، و غيرها.

ثم لا بأس بملاحظه بيان المصنّف طاب ثراه فی بحار الأنوار ۸۶/ ۲۲۴ - ۲۲۵ ذيل ما حكاه عن مهج الدعوات فإنّه حریّ بالمراجعه.

**[ترجمه]قال العلّامه المجلسی فی بحاره: ۴۲/ ۵۵ تحت باب ۱۱۷ ما ورد من غرائب معجزاته عليه السلام بالأسانيد الغريبه، فی أنّه وجده فی بعض الكتب، و فيه:

فقال عليه السلام: يا ملائكه ربّی! ائتونی الساعه بإبليس الأبالسه و فرعون الفراعنه، قال: فو اللّه ما كان بأسرع من طرفه عين حتی أحضروه عنده ... فقالت الملائكه:

يا خليفه اللّه! زد الملعون لعنه و ضاعف عليه العذاب ... قال: فلما جرّوه بين يديه قام و قال:

واويلاه من ظلم آل محمد! واويلاه من اجترائی عليهم!، ثم قال: يا سيّدی! ارحمنی فإنّی لا أحتمل هذا العذاب، فقال عليه السلام: لا رحمک اللّه و لا غفر لک، أيّها الرجس النجس الخبيث المخبث الشيطان، ثم التفت إلينا و قال عليه السلام: أنتم تعرفون هذا باسمه و جسمه؟. قلنا: نعم يا أمير المؤمنين، فقال عليه السلام: سلوه حتی يخبركم من هو، فقالوا:

من أنت؟. فقال: أنا إبليس الأبالسه و فرعون هذه الأمّه، أنا الذی جحدت سيّدی و مولای أمير المؤمنين و خليفه ربّ العالمين و أنكرت آياته و معجزاته ... الی آخره.

أقول: استدراكا لما سلف فی نسب الخلیفه-: لا بأس بمراجعه کتاب «نسب عمر بن الخطّاب» للشیخ هاشم بن سلیمان الکتکتانی، کما ذکره فی ریاض العلماء، و الذریعه: ۲۴ / ۱۴۱ برقم ۷۰۱.

و کتاب «عقد الدرر فی تاریخ وفاه عمر»، و یقال له: الحدیقه الناضره، احتمل شیخنا فی الذریعه ۱۵/ ۲۸۹ نسبته الی الشیخ حسن بن سلیمان الحلّی.

و کتاب «عقد الدرر فی تاریخ قتل عمر»، للسیّد مرتضی بن داود الحسینی المعاصر للعلّامه المجلسی الثانی.

و کتاب «مقتل عمر»، للشیخ زین الدین علی بن مظاهر الحلّی.

و مثله باسمه للسید حسین المجتهد الکرکی المتوفّی سنه ۱۰۰۱ ه بأردبیل، کما صرّح بذلک فی الریاض و الذریعه ۲۲/ ۳۴ برقم ۵۹۱۹ و ۵۹۲۰.

و کتاب «نسیم عیش در شرح دعای صنمی قریش»، فارسی، لمیر سیّد علی بن مرتضی الطبیب الموسوی الدزفولی.

ثمّ إنّ لهذا الدعاء شروحا أخر أدرجها فی الذریعه فی مواطن متعدّده، لاحظ: ۴/ ۱۰۲، و ۱۰/ ۹، و ۱۱/ ۲۳۶، و ۱۳/ ۲۵۶، و ۱۵/ ۱۲۳ و ۲۸۹، و ۱۹/ ۷۳- ۷۶، و غیرها.

ثم لا- بأس بملا-حظه بیان المصنّف طاب ثراه فی بحار الأنوار ۸۶/ ۲۲۴ - ۲۲۵ ذیل ما حکاه عن مهج الدعوات فإنّه حریّ بالمراجعه.

**[ترجمه]

و ممّا ورد فی عثمان:

«۳۳»

فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، عَبَسَ وَ تَوَلَّی* أَنْ جاءَهُ الْأَعْمی قال: نزلت فی عثمان و ابن أمّ مکتوم، و کان ابن أمّ مکتوم مؤذّن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و کان أعمی، و جاء الی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و عنده أصحابه و عثمان عنده، فقدمه رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله علی عثمان، فعبس عثمان وجهه و تولّی عنه، فأنزل اللّه: عَبَسَ وَ تَوَلَّی یعنی: عثمان؛ أَنْ جاءَهُ الْأَعْمی وَ ما یُدْرِیکَ لَعَلَّهُ یَزَّکَّی أی یکون طاهرا زکی، أَوْ یَذَّکَّرُ قال: یذکّره رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فَتَنْفَعَهُ الذِّکْری ثم خاطب عثمان، فقال: أَمَّا مَنِ اسْتَغْنی فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّی، قال: أنت إذا جاءک غنی تتصدّی له و ترفعه وَ ما عَلَیْکَ أَلَّا یَزَّکَّی أی لا تبالی زکیّا کان أو غیر زکّی اذا کان غنیّا، وَ أَمَّا مَنْ جاءَکَ یَسْعی یعنی ابن أمّ مکتوم وَ هُوَ یَخْشی فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّی أی تلهو و لا تلتفت الیه.

[بحار الأنوار: ۱۷/ ۸۵، حدیث ۱۳، عن تفسیر القمی: ۷۱۱- ۷۱۲ (۲/ ۴۰۴- ۴۰۵)].

**[ترجمه]فس:تفسير عليّ بن إبراهيم، عَبَسَ وَ تَوَلَّى* أَنْ جاءَهُ الْأَعْمى قال: نزلت فى عثمان و ابن أمّ مكتوم، و كان ابن أمّ مكتوم مؤذّن رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و كان أعمى، و جاء الى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و عنده أصحابه و عثمان عنده، فقدمه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله على عثمان، فعبس عثمان وجهه و تولّى عنه، فأنزل اللّه: عَبَسَ وَ تَوَلَّى يعنى: عثمان؛ أَنْ جاءَهُ الْأَعْمى وَ ما يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى أى يكون طاهرا زكى، أَوْ يَذَّكَّرُ قال: يذكّره رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرى ثم خاطب عثمان، فقال: أَمَّا مَنِ اسْتَغْنى فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى، قال: أنت إذا جاءك غنى تتصدّى له و ترفعه وَ ما عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّى أى لا- تبالى زكيّا كان أو غير زكّى اذا كان غنيّا، وَ أَمَّا مَنْ جاءَكَ يَسْعى يعنى ابن أمّ مكتوم وَ هُوَ يَخْشى فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى أى تلهو و لا تلتفت اليه.

[بحار الأنوار: ۱۷/ ۸۵، حديث ۱۳، عن تفسير القمى: ۷۱۱- ۷۱۲ (۲/ ۴۰۴- ۴۰۵)].

ص: ۵۹۸

**[ترجمه]

«۳۴»

فس:تفسير عليّ بن إبراهيم، يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا نزلت فى عثكن يوم الخندق، و ذلك أنّه مرّ بعمّار ابن ياسر و هو يحفر الخندق و قد ارتفع الغبار من الحفر فوضع عثكن كمّه على أنفه و مرّ، فقال عمّار:

لا يستوى من يبتنى المساجدا يظلّ فيها راكعا و ساجدا

كمن يمرّ بالغبار حائدا يعرض عنه جاحدا معاندا

فالتفت إليه عثكن فقال: يابن السوداء! إيّاى تعنى؟ ثمّ أتى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فقال له: لم ندخل معك لتسبّ أعراضنا، فقال له رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: قد أقلتك إسلامك فاذهب، فأنزل اللّه عزّ و جلّ: يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لا- تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَداكُمْ لِلْإِيمانِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ أى ليس هم صادقين، إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ اللَّهُ بَصِيرٌ بِما تَعْمَلُونَ (الحجرات: ۱۷- ۱۸).

**[ترجمه]فس:تفسير عليّ بن إبراهيم، يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا نزلت فى عثكن يوم الخندق، و ذلك أنّه مرّ بعمّار ابن ياسر و هو يحفر الخندق و قد ارتفع الغبار من الحفر فوضع عثكن كمّه على أنفه و مرّ، فقال عمّار:

لا يستوى من يبتنى المساجدا يظلّ فيها راكعا و ساجدا

كمن يمرّ بالغبار حائدا يعرض عنه جاحدا معاندا

فالتفت إليه عثكن فقال: يابن السوداء! إيّاى تعنى؟ ثمّ أتى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فقال له: لم ندخل معك لتسبّ

أعراضنا، فقال له رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: قد أقلتك إسلامك فاذهب، فأنزل اللّه عزّ و جلّ: يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لاـ تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْـلامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَداكُمْ لِلْإِيمانِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ أى ليس هم صادقين، إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ اللَّهُ بَصِيرٌ بِما تَعْمَلُونَ (الحجرات: ١٧- ١٨).

**[ترجمه]

بيان

قوله: فى عثكن المراد به عثمان، كما هو المصرّح فى بعض النسخ و سائر الأخبار.

[بحار الأنوار: ٢٠/ ٢٤٣، حديث ٧، عن تفسير القمى: ٢/ ٣٢٢ (الحجريه: ۶۴٢)]

«٣٥ و ٣۶»-ختص، ير: بإسناده عن بعض أصحابنا، قال: كان رجل عند أبى جعفر عليه السلام من هذه العصابه يحادثه فى شى ء من ذكر عثمان، فإذا وزغ قد قرقر من فوق الحائط، فقال أبو جعفر عليه السلام: أتدرى ما يقول؟. قلت: لا. قال: يقول: لتكفنّ عن ذكر عثمان أو لأسبنّ عليّا.

[بحار الأنوار: ٢٧/ ٢۶٧ برقم ١٥، عن الاختصاص: ٣٠١ و بصائر الدرجات: ١٠٣ (الجزء السابع، باب ١۶، ص ٣٧٣)]

**[ترجمه]قوله: فى عثكن المراد به عثمان، كما هو المصرّح فى بعض النسخ و سائر الأخبار.

[بحار الأنوار: ٢٠/ ٢٤٣، حديث ٧، عن تفسير القمى: ٢/ ٣٢٢ (الحجريه: ۶۴٢)]

«٣٥ و ٣۶»-ختص، ير: بإسناده عن بعض أصحابنا، قال: كان رجل عند أبى جعفر عليه السلام من هذه العصابه يحادثه فى شى ء من ذكر عثمان، فإذا وزغ قد قرقر من فوق الحائط، فقال أبو جعفر عليه السلام: أتدرى ما يقول؟. قلت: لا. قال: يقول: لتكفنّ عن ذكر عثمان أو لأسبنّ عليّا.

[بحار الأنوار: ٢٧/ ٢۶٧ برقم ١٥، عن الاختصاص: ٣٠١ و بصائر الدرجات: ١٠٣ (الجزء السابع، باب ١۶، ص ٣٧٣)]

**[ترجمه]

«٣٧»

نهج: نهج البلاغه،و من كلام له عليه السلام فى معنى طلحه بن عبيد اللّه:

قد كنت و ما أهدّد بالحرب و لا أرهب بالضرب و أنا على ما قد وعدنى ربّى من النّصر، و اللّه ما أستعجل متجرّدا للطلب بدم عثمان إلّا خوفا من أن يطالب بدمه، لأنّه [كان مظنّته و لم يكن فى القوم أحرص عليه منه، فأراد أن يغالط بما أجلب فيه ليلتبس الأمر و يقع الشكّ.

و واللّه ما صنع فى أمر عثمان واحده من ثلاث؛ لئن كان ابن عفّان ظالما كما كان يزعم- لقد كان ينبغى له أن يؤازر قاتليه أو ينابذ ناصريه.

و لئن كان مظلوما؛ لقد كان ينبغى له أن يكون من المنهنهين عنه و المعذرين فيه.

و لئن كان فى شكّ من الخصلتين؛ لقد كان ينبغى له أن يعتزله و يركد جانبا و يدع الناس معه، فما فعل واحده من الثلاث و جاء بأمر لم يعرف بابه و لم تسلم معاذيره.

ص: ۵۹۹

[بحار الأنوار: ۳۴/ ۹۵، حدیث ۶۵، و رواه السیّد الرضیّ رفع اللّه مقامه فی المختار (۱۷۴) من کتاب نهج البلاغه، صبحی صالح: ۲۴۹، و محمد عبده: ۲/ ۸۸- ۸۹]

**[ترجمه]نهج: نهج البلاغه،و من کلام له علیه السلام فی معنی طلحه بن عبید اللّه:

قد کنت و ما أهدّد بالحرب و لا أرهب بالضرب و أنا علی ما قد وعدنی ربّی من النّصر، و اللّه ما أستعجل متجرّدا للطلب بدم عثمان إلّا خوفا من أن یطالب بدمه، لأنّه [کان مظنّته و لم یکن فی القوم أحرص علیه منه، فأراد أن یغالط بما أجلب فیه لیلتبس الأمر و یقع الشکّ.

و واللّه ما صنع فی أمر عثمان واحده من ثلاث؛ لئن کان ابن عفّان ظالما کما کان یزعم- لقد کان ینبغی له أن یؤازر قاتلیه أو ینابذ ناصریه.

و لئن کان مظلوما؛ لقد کان ینبغی له أن یکون من المنهنهین عنه و المعذرین فیه.

و لئن کان فی شکّ من الخصلتین؛ لقد کان ینبغی له أن یعتزله و یرکد جانبا و یدع الناس معه، فما فعل واحده من الثلاث و جاء بأمر لم یعرف بابه و لم تسلم معاذیره.

ص: ۵۹۹

[بحار الأنوار: ۳۴/ ۹۵، حدیث ۶۵، و رواه السیّد الرضیّ رفع اللّه مقامه فی المختار (۱۷۴) من کتاب نهج البلاغه، صبحی صالح: ۲۴۹، و محمد عبده: ۲/ ۸۸- ۸۹]

**[ترجمه]

و ممّا ورد فیهما أو فیهم ..:

«۳۸»

فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، أبی، عن الحسین بن خالد، عن أبی الحسن الرضا علیه السلام ..، و ساق الحدیث الی أن قال: قلت: الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ بِحُسْبانٍ؟. قال: هما بعذاب اللّه. قلت:

الشمس و القمر یعذّبان؟. قال: سألت عن شی ء فأیقنه؛ إنّ الشمس و القمر آیتان من آیات اللّه یجریان بأمره، مطیعان له، ضوؤهما من نور عرشه، و حرّهما من جهنم، فإذا کانت القیامه عاد الی العرش نورهما و عاد الی النار حرّهما، فلا یکون شمس و لا قمر، و إنّما عناهما لعنهما اللّه، أو لیس قد روی الناس أنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله قال: الشمس و القمر نوران فی النار؟.

قلت: بلی. قال: أما سمعت قول الناس: فلان و فلان شمس هذه الأمّه و نورها؟ فهما فی النار، و اللّه ما عنی غیرهما ..

الخبر.

[بحار الأنوار: ٧/ ١٢٠، حديث ٥٨، عن تفسير القمى: ۶۵۸ (٢/ ٢۴٣).

و ذكره بهذا السند عن تفسير على بن ابراهيم مع زياده فى أوّله و آخره فى بحار الأنوار: ٣۶/ ١٧١- ١٧٢، حديث ١۶٠]

**[ترجمه]فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، أبى، عن الحسين بن خالد، عن أبى الحسن الرضا عليه السلام ..، و ساق الحديث الى أن قال: قلت: الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ بِحُسْبانٍ؟. قال: هما بعذاب اللّه. قلت:

الشمس و القمر يعذّبان؟. قال: سألت عن شى ء فأيقنه؛ إنّ الشمس و القمر آيتان من آيات اللّه يجريان بأمره، مطيعان له، ضوؤهما من نور عرشه، و حرّهما من جهنم، فإذا كانت القيامه عاد الى العرش نورهما و عاد الى النار حرّهما، فلا يكون شمس و لاـ قمر، و إنّما عناهما لعنهما اللّه، أو ليس قد روى الناس أنّ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله قال: الشمس و القمر نوران فى النار؟.

قلت: بلى. قال: أما سمعت قول الناس: فلان و فلان شمس هذه الأمّه و نورها؟ فهما فى النار، و اللّه ما عنى غيرهما ..

الخبر.

[بحار الأنوار: ٧/ ١٢٠، حديث ٥٨، عن تفسير القمى: ۶۵۸ (٢/ ٢۴٣).

و ذكره بهذا السند عن تفسير على بن ابراهيم مع زياده فى أوّله و آخره فى بحار الأنوار: ٣۶/ ١٧١- ١٧٢، حديث ١۶٠]

**[ترجمه]

«٣٩»

فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، بإسناده عن الفضيل، عن أبى جعفر عليه السلام فى قول اللّه تبارك و تعالى: يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ (الإسراء: ٧١)، قال: يجى ء رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فى قرنه، و علىّ فى قرنه، و الحسن فى قرنه، و الحسين فى قرنه [فى المصدر: فرقه، فى الجميع ، و كلّ من مات بين ظهرانى قوم جاؤوا معه. قال على بن ابراهيم: قال: ذلك يوم القيامه، ينادى مناد: ليقم أبو بكر و شيعته، و عمر و شيعته، و عثمان و شيعته، و علىّ و شيعته، قوله: و لا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا، قال: الجلده التى فى ظهر النواه.

[بحار الأنوار: ٨/ ٩- ١٠، من حديث ١، عن تفسير القمى: ٣٨۵ (٢/ ٢٣)]

**[ترجمه]فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، بإسناده عن الفضيل، عن أبى جعفر عليه السلام فى قول اللّه تبارك و تعالى: يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ (الإسراء: ٧١)، قال: يجى ء رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فى قرنه، و علىّ فى قرنه، و الحسن فى قرنه، و الحسين فى قرنه [فى المصدر: فرقه، فى الجميع ، و كلّ من مات بين ظهرانى قوم جاؤوا معه. قال على بن ابراهيم: قال: ذلك يوم

القیامه، ینادی مناد: لیقم أبو بکر و شیعته، و عمر و شیعته، و عثمان و شیعته، و علیّ و شیعته، قوله: و لا یُظْلَمُونَ فَتِیلًا، قال: الجلده التی فی ظهر النواه.

[بحار الأنوار: ۸/ ۹- ۱۰، من حدیث ۱، عن تفسیر القمی: ۳۸۵ (۲/ ۲۳)]

**[ترجمه]

«۴۰»

فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ یُزَکُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ یُزَکِّی مَنْ یَشاءُ، قال: هم الذین سمّوا أنفسهم بالصدّیق و الفاروق و ذی النورین. قوله: لا یُظْلَمُونَ فَتِیلًا، قال:

ص: ۶۰۰

القشره التی تکون علی النواه، ثم کنّی عنهم، فقال: انْظُرْ کَیْفَ یَفْتَرُونَ عَلَی اللَّهِ الْکَذِبَ و هم هؤلاء الثلاثه. و قوله: أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ أُوتُوا نَصِیباً مِنَ الْکِتابِ یُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَ الطَّاغُوتِ وَ یَقُولُونَ لِلَّذِینَ کَفَرُوا هؤُلاءِ أَهْدی مِنَ الَّذِینَ آمَنُوا سَبِیلًا. ..

و قد روی فیه أیضا- أنّها نزلت فی الذین غصبوا آل محمّد حقّهم و حسدوا منزلتهم ... ثم قال: أَمْ یَحْسُدُونَ النَّاسَ یعنی بالناس هنا أمیر المؤمنین و الأئمه علیهم السلام عَلی ما آتاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَیْنا آلَ إِبْراهِیمَ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ وَ آتَیْناهُمْ مُلْکاً عَظِیماً (النساء: ۵۱ و ۵۴) و هی الخلافه بعد النبوه، و هم الأئمه علیهم السلام.

[بحار الأنوار: ۹/ ۱۹۳- ۱۹۴، حدیث ۳۷، عن تفسیر القمی: ۱۲۸- ۱۲۹ (۱/ ۱۴۱)].

**[ترجمه]فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ یُزَکُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ یُزَکِّی مَنْ یَشاءُ، قال: هم الذین سمّوا أنفسهم بالصدّیق و الفاروق و ذی النورین. قوله: لا یُظْلَمُونَ فَتِیلًا، قال:

ص: ۶۰۰

القشره التی تکون علی النواه، ثم کنّی عنهم، فقال: انْظُرْ کَیْفَ یَفْتَرُونَ عَلَی اللَّهِ الْکَذِبَ و هم هؤلاء الثلاثه. و قوله: أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ أُوتُوا نَصِیباً مِنَ الْکِتابِ یُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَ الطَّاغُوتِ وَ یَقُولُونَ لِلَّذِینَ کَفَرُوا هؤُلاءِ أَهْدی مِنَ الَّذِینَ آمَنُوا سَبِیلًا. ..

و قد روی فیه أیضا- أنّها نزلت فی الذین غصبوا آل محمّد حقّهم و حسدوا منزلتهم ... ثم قال: أَمْ یَحْسُدُونَ النَّاسَ یعنی بالناس هنا أمیر المؤمنین و الأئمه علیهم السلام عَلی ما آتاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَیْنا آلَ إِبْراهِیمَ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ وَ آتَیْناهُمْ مُلْکاً عَظِیماً (النساء: ۵۱ و ۵۴) و هی الخلافه بعد النبوه، و هم الأئمه علیهم السلام.

[بحار الأنوار: ۹/ ۱۹۳- ۱۹۴، حدیث ۳۷، عن تفسیر القمی: ۱۲۸- ۱۲۹ (۱/ ۱۴۱)].

**[ترجمه]

«۴۱»

فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، بإسناده عن علی بن حمزه، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، قال: ما بعث اللّه رسولا إلّا و فی وقته شیطانان یؤذیانه و یفتنانه و یضلّان الناس بعده، فأمّا الخمسه أولو العزم من الرسل: نوح و ابراهیم و موسی و عیسی و محمّد صلّی اللّه علیهم، و أما صاحبا نوح؛ فقیطیفوس و خرام، و أما صاحبا ابراهیم؛ فمکیل ورذام، و أما صاحبا موسی؛ فالسامریّ و مرعقیبا، و أما صاحبا عیسی؛ فمولس و مریسا، و أما صاحبا محمّد؛ فحبتر و زریق.

[بحار الأنوار: ۱۳/ ۲۱۲، حدیث ۵، عن تفسیر القمی: ۴۲۲].

**[ترجمه]فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، بإسناده عن علی بن حمزه، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، قال: ما بعث اللّه رسولا إلّا و فی وقته شیطانان یؤذیانه و یفتنانه و یضلّان الناس بعده، فأمّا الخمسه أولو العزم من الرسل: نوح و ابراهیم و موسی و عیسی و

محمّد صلّى اللّه عليهم، و أما صاحبا نوح؛ فقيطيفوس و خرام، و أما صاحبا ابراهيم؛ فمكيل ورذام، و أما صاحبا موسى؛ فالسامرىّ و مرعقيبا، و أما صاحبا عيسى؛ فمولس و مريسا، و أما صاحبا محمّد؛ فحبتر و زريق.

[بحار الأنوار: ۱۳/ ۲۱۲، حديث ۵، عن تفسير القمى: ۴۲۲].

**[ترجمه]

«۴۲»

فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، بإسناده عن صالح بن سهل الهمدانى، قال: سمعت أبا عبد اللّه عليه السلام يقول فى قول اللّه: اللَّهُ نُورُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ ... الى أن قال: أَوْ كَظُلُماتٍ فلان و فلان فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشاهُ مَوْجٌ يعنى نعثل، مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ ... طلحه و الزبير، ظُلُماتٌ بَعْضُها فَوْقَ بَعْضٍ معاويه وفتن بنى أميّه، إِذا أَخْرَجَ المؤمن، يَدَهُ فى ظلمه فتنتهم، لَمْ يَكَدْ يَراها وَ مَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُوراً فَما لَهُ مِنْ نُورٍ (النور: ۳۵- ۴۰) فما له من إمام يوم القيامه يمشى بنوره ...

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۰۴- ۳۰۵، حديث ۱، عن تفسير القمى: ۲/ ۱۰۶].

**[ترجمه]فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، بإسناده عن صالح بن سهل الهمدانى، قال: سمعت أبا عبد اللّه عليه السلام يقول فى قول اللّه: اللَّهُ نُورُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ ... الى أن قال: أَوْ كَظُلُماتٍ فلان و فلان فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشاهُ مَوْجٌ يعنى نعثل، مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ ... طلحه و الزبير، ظُلُماتٌ بَعْضُها فَوْقَ بَعْضٍ معاويه وفتن بنى أميّه، إِذا أَخْرَجَ المؤمن، يَدَهُ فى ظلمه فتنتهم، لَمْ يَكَدْ يَراها وَ مَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُوراً فَما لَهُ مِنْ نُورٍ (النور: ۳۵- ۴۰) فما له من إمام يوم القيامه يمشى بنوره ...

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۰۴- ۳۰۵، حديث ۱، عن تفسير القمى: ۲/ ۱۰۶].

**[ترجمه]

«۴۳»

فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، بإسناده عن الحسين بن خالد، عن الرضا عليه السلام ...

و قوله: فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ* قال: فى الظاهر مخاطبه الجنّ و الإنس، و فى الباطن فلان و فلان.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۶۸، من حديث ۱، عن تفسير القمى: ۶۵۸- ۶۵۹ (۲/ ۳۴۴)].

ص: ۶۰۱

**[ترجمه]فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، بإسناده عن الحسین بن خالد، عن الرضا علیه السلام ...

و قوله: فَبِأَیِّ آلاءِ رَبِّکُما تُکَذِّبانِ* قال: فی الظاهر مخاطبه الجنّ و الإنس، و فی الباطن فلان و فلان.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۶۸، من حدیث ۱، عن تفسیر القمی: ۶۵۸- ۶۵۹ (۲/ ۳۴۴)].

ص: ۶۰۱

**[ترجمه]

«۴۴»

فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، بإسناده عن ابن کثیر، عن أبی عبد اللّه علیه السلام فی قوله: حَبَّبَ إِلَیْکُمُ الْإِیمانَ وَ زَیَّنَهُ فِی قُلُوبِکُمْ (الحجرات: ۷) یعنی أمیر المؤمنین علیه السلام (وَ کَرَّهَ إِلَیْکُمُ الْکُفْرَ وَ الْفُسُوقَ وَ الْعِصْیانَ الأوّل و الثانی و الثالث.

[بحار الأنوار: ۳۵/ ۳۳۶ حدیث ۱، عن تفسیر علی بن ابراهیم: ۶۴۰ (۲/ ۳۱۹)، و فیه: فلان و فلان و فلان .

**[ترجمه]فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، بإسناده عن ابن کثیر، عن أبی عبد اللّه علیه السلام فی قوله: حَبَّبَ إِلَیْکُمُ الْإِیمانَ وَ زَیَّنَهُ فِی قُلُوبِکُمْ (الحجرات: ۷) یعنی أمیر المؤمنین علیه السلام (وَ کَرَّهَ إِلَیْکُمُ الْکُفْرَ وَ الْفُسُوقَ وَ الْعِصْیانَ الأوّل و الثانی و الثالث.

[بحار الأنوار: ۳۵/ ۳۳۶ حدیث ۱، عن تفسیر علی بن ابراهیم: ۶۴۰ (۲/ ۳۱۹)، و فیه: فلان و فلان و فلان .

**[ترجمه]

«۴۵»

و بهذا الإسناد عن عبد الرحمن، قال: سألت الصادق علیه السلام عن قوله: أَمْ نَجْعَلُ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ؛ قال: أمیر المؤمنین و أصحابه کَالْمُفْسِدِینَ فِی الْأَرْضِ؛ حبتر و زریق و أصحابهما أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِینَ؛ أمیر المؤمنین و أصحابه کَالْفُجَّارِ؛ حبتر و دلام و أصحابهما، کِتابٌ أَنْزَلْناهُ إِلَیْکَ مُبارَکٌ لِیَدَّبَّرُوا آیاتِهِ؛ هم أمیر المؤمنین و الأئمّه علیهم السلام وَ لِیَتَذَکَّرَ أُولُوا الْأَلْبابِ؛ فهم أولو الألباب، قال: و کان أمیر المؤمنین علیه السلام یفتخر بها و یقول: ما أعطی أحد قبلی و لا بعدی مثل ما أعطیت.

[بحار الأنوار: ۳۵/ ۳۳۶ ذیل حدیث ۱، و انظر بیان المصنّف رحمه اللّه، عن تفسیر القمی: ۵۶۵ (۲/ ۲۳۴)].

**[ترجمه]و بهذا الإسناد عن عبد الرحمن، قال: سألت الصادق علیه السلام عن قوله: أَمْ نَجْعَلُ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ؛ قال: أمیر المؤمنین و أصحابه کَالْمُفْسِدِینَ فِی الْأَرْضِ؛ حبتر و زریق و أصحابهما أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِینَ؛ أمیر المؤمنین و أصحابه کَالْفُجَّارِ؛ حبتر و دلام و أصحابهما، کِتابٌ أَنْزَلْناهُ إِلَیْکَ مُبارَکٌ لِیَدَّبَّرُوا آیاتِهِ؛ هم أمیر المؤمنین و الأئمّه علیهم السلام وَ لِیَتَذَکَّرَ أُولُوا الْأَلْبابِ؛ فهم أولو الألباب، قال: و کان أمیر المؤمنین علیه السلام یفتخر بها و یقول: ما أعطی أحد قبلی و لا بعدی مثل ما

أعطيت.

[بحار الأنوار: ۳۵/ ۳۳۶ ذيل حديث ۱، و انظر بيان المصنّف رحمه اللّه، عن تفسير القمی: ۵۶۵ (۲/ ۲۳۴)].

**[ترجمه]

«۴۶»

فس:تفسير علیّ بن إبراهيم، بإسناده عن أبی حمزه، عن أبی جعفر عليه السلام، قال: نزلت هاتان الآيتان هكذا، قول اللّه: حَتَّى إِذا جاءانا يعنی فلانا و فلانا يقول أحدهما لصاحبه حين يراه: يا لَيْتَ بَيْنِی وَ بَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ فقال اللّه تعالی لنبيّه: قل لفلان و فلان و أتباعهما: لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ آل محمّد حقّهم أَنَّكُمْ فِی الْعَذابِ مُشْتَرِكُونَ ثمّ قال اللّه لنبيّه: أَ فَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِی الْعُمْيَ وَ مَنْ كانَ فِی ضَلالٍ مُبِينٍ* فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ يعنی من فلان و فلان، ثمّ أوحی اللّه إلی نبيّه:

فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِی أُوحِيَ إِلَيْكَ فی علیّ إِنَّكَ عَلی صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ يعنی إنّك علی ولايه علیّ، و علیّ هو الصراط المستقيم.

[بحار الأنوار: ۳۵/ ۳۶۸، حديث ۱۱، عن تفسير القمی: ۶۱۲ (۲/ ۲۸۶)].

**[ترجمه]فس:تفسير علیّ بن إبراهيم، بإسناده عن أبی حمزه، عن أبی جعفر عليه السلام، قال: نزلت هاتان الآيتان هكذا، قول اللّه: حَتَّى إِذا جاءانا يعنی فلانا و فلانا يقول أحدهما لصاحبه حين يراه: يا لَيْتَ بَيْنِی وَ بَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ فقال اللّه تعالی لنبيّه: قل لفلان و فلان و أتباعهما: لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ آل محمّد حقّهم أَنَّكُمْ فِی الْعَذابِ مُشْتَرِكُونَ ثمّ قال اللّه لنبيّه: أَ فَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِی الْعُمْيَ وَ مَنْ كانَ فِی ضَلالٍ مُبِينٍ* فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ يعنی من فلان و فلان، ثمّ أوحی اللّه إلی نبيّه:

فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِی أُوحِيَ إِلَيْكَ فی علیّ إِنَّكَ عَلی صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ يعنی إنّك علی ولايه علیّ، و علیّ هو الصراط المستقيم.

[بحار الأنوار: ۳۵/ ۳۶۸، حديث ۱۱، عن تفسير القمی: ۶۱۲ (۲/ ۲۸۶)].

**[ترجمه]

بيان

قال الطبرسیّ رحمه اللّه-: قرأ أهل العراق غير أبی بكر حَتَّى إِذا جاءَنا علی الواحد، و الباقون (جاآنا) علی الاثنين، انتهی. (مجمع البيان: ۹/ ۴۷)

قال المجلسیّ فی ذيله [۳۵/ ۳۶۸- ۳۶۹]: أقول: قد مرّ فی الآيه السابقه وَ مَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطاناً فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ

و يظهر من بعض الأخبار أنّ الموصول كنايه عن أبى بكر حيث عمى عن ذكر الرحمن يعنى أمير المؤمنين و الشيطان المقيّض له هو عمر

ص: ۶۰۲

وَ إِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ أی النـاس عَنِ السَّبِيلِ و هو أمير المؤمنين عليه السـلام و ولايته وَ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ. ثمّ قال بعـد ذلك: «حتى إذا جاءانا» يعنى العامى عن الذكر و شيطانه: أبا بكر و عمر قالَ أبو بكر لعمر: يا لَيْتَ بَيْنِي وَ بَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ.

و يؤيّد أنّ المراد بالشيطان: عمر؛

مـا رواه على بن ابراهيم عن أبى عبـد اللّه عليه السـلام فى قوله تعالى: وَ لا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (الزخرف: ۶۲) قال: يعنى الثانى؛ عن أمير المؤمنين عليه السلام

[تفير القمى: ۶۱۲ (۲/ ۲۸۷)].

**[ترجمه]قـال الطبرسـىّ رحمه اللّه-: قرأ أهـل العراق غير أبى بكر حَتَّى إِذا جاءَنـا على الواحـد، و الباقون (جاآنا) على الاثنين، انتهى. (مجمع البيان: ۹/ ۴۷)

قال المجلسىّ فى ذيله [۳۵/ ۳۶۸- ۳۶۹]: أقول: قد مرّ فى الآيه السابقه وَ مَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطاناً فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ و يظهر من بعض الأخبار أنّ الموصول كنايه عن أبى بكر حيث عمى عن ذكر الرحمن يعنى أمير المؤمنين و الشيطان المقيّض له هو عمر

ص: ۶۰۲

وَ إِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ أی النـاس عَنِ السَّبِيلِ و هو أمير المؤمنين عليه السـلام و ولايته وَ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ. ثمّ قال بعـد ذلك: «حتى إذا جاءانا» يعنى العامى عن الذكر و شيطانه: أبا بكر و عمر قالَ أبو بكر لعمر: يا لَيْتَ بَيْنِي وَ بَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ.

و يؤيّد أنّ المراد بالشيطان: عمر؛

مـا رواه على بن ابراهيم عن أبى عبـد اللّه عليه السـلام فى قوله تعالى: وَ لا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (الزخرف: ۶۲) قال: يعنى الثانى؛ عن أمير المؤمنين عليه السلام

[تفير القمى: ۶۱۲ (۲/ ۲۸۷)].

**[ترجمه]

«۴۷»

فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، بإسناده عن حمّاد، عن أبى عبد اللّه عليه السلام ...

و قـوله: الَّذِيـنَ يَحْمِلُـونَ الْعَرْشَ يعنى رسـول اللّه صـلّى اللّه عليه و آله و الأوصـياء من بعـده يحملـون علم اللّه وَ مَنْ حَوْلَهُ يعنى الملائكه يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَ يَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا يعنى شـيعه آل محمّد رَبَّنا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْ ءٍ رَحْمَةً وَ عِلْماً

فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تابُوا من ولايه فلان و فلان و بنى أميّه وَ اتَّبَعُوا سَبِيلَكَ أى ولايه ولىّ اللّه وَ قِهِمْ عَذابَ الْجَحِيمِ الى قوله: الْحَكِيمُ يعنى من تولّى عليّا عليه السلام، فذلك صلاحهم وَ قِهِمُ السَّيِّئاتِ وَ مَنْ تَقِ السَّيِّئاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ يعنى يوم القيامه وَ ذلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (المؤمن: ٧ و ٨) لمن نجّاه اللّه من هؤلاء يعنى ولايه فلان و فلان.

[بحار الأنوار: ۶۸/ ۷۸ حديث ۱۳۹، عن تفسير القمى: ۵۸۳-(۲/ ۲۵۵)]

**[ترجمه]فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، بإسناده عن حمّاد، عن أبى عبد اللّه عليه السلام ...

و قوله: الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ يعنى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و الأوصياء من بعده يحملون علم اللّه وَ مَنْ حَوْلَهُ يعنى الملائكه يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَ يَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا يعنى شيعه آل محمّد رَبَّنا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْ ءٍ رَحْمَةً وَ عِلْماً فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تابُوا من ولايه فلان و فلان و بنى أميّه وَ اتَّبَعُوا سَبِيلَكَ أى ولايه ولىّ اللّه وَ قِهِمْ عَذابَ الْجَحِيمِ الى قوله: الْحَكِيمُ يعنى من تولّى عليّا عليه السلام، فذلك صلاحهم وَ قِهِمُ السَّيِّئاتِ وَ مَنْ تَقِ السَّيِّئاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ يعنى يوم القيامه وَ ذلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (المؤمن: ٧ و ٨) لمن نجّاه اللّه من هؤلاء يعنى ولايه فلان و فلان.

[بحار الأنوار: ۶۸/ ۷۸ حديث ۱۳۹، عن تفسير القمى: ۵۸۳-(۲/ ۲۵۵)]

**[ترجمه]

«۴۸»

فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ.. قال: الفلق جبّ فى جهنّم يتعوّذ أهل النار من شدّه حرّه، سأل اللّه أن يأذن له أن يتنفس، فأذن له، فتنفّس فأحرق جهنّم. قال: و فى ذلك الجبّ صندوق من نار يتعوّذ أهل تلك الجبّ من حرّ ذلك الصندوق، و هو التابوت، و فى ذلك التابوت سته من الأولين و سته من الآخرين؛ فأما السته من الأولين ...، و أما السته من الآخرين؛ فهو الأول و الثانى و الثالث و الرابع و صاحب الخوارج و ابن ملجم.

[بحار الأنوار: ۸/ ۲۹۶، حديث ۴۶، عن تفسير القمى: ۷۴۳- ۷۴۴ (۲/ ۴۴۹)].

**[ترجمه]فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ.. قال: الفلق جبّ فى جهنّم يتعوّذ أهل النار من شدّه حرّه، سأل اللّه أن يأذن له أن يتنفس، فأذن له، فتنفّس فأحرق جهنّم. قال: و فى ذلك الجبّ صندوق من نار يتعوّذ أهل تلك الجبّ من حرّ ذلك الصندوق، و هو التابوت، و فى ذلك التابوت سته من الأولين و سته من الآخرين؛ فأما السته من الأولين ...، و أما السته من الآخرين؛ فهو الأول و الثانى و الثالث و الرابع و صاحب الخوارج و ابن ملجم.

[بحار الأنوار: ۸/ ۲۹۶، حديث ۴۶، عن تفسير القمى: ۷۴۳- ۷۴۴ (۲/ ۴۴۹)].

**[ترجمه]

«۴۹»

شی:تفسیر العیاشیّ، بإسناده عن أبی بصیر، قال: یؤتی بجهنّم لها سبعه أبواب؛ بابها الأول للظالم؛ و هو زریق، و بابها الثانی؛ لحبتر، و الباب الثالث؛ للثالث، و الرابع؛ لمعاویه، و الباب الخامس؛ لعبد الملک، و الباب السادس؛ لعسکر بن هوسر، و الباب السابع؛ لأبی سلامه، فهم (خ. ل: فهی) أبواب لمن اتّبعهم.

[بحار الأنوار: ۸/ ۳۰۱، حدیث ۵۷، عن تفسیر العیاشی: ۲/ ۲۴۳، حدیث ۱۹. و جاء فی البحار:

ص: ۶۰۳

۴ -۷۸، و ۸/ ۲۲۰، و فی البرهان: ۲/ ۳۴۵].

**[ترجمه]شـی:تفسـیر العیاشـیّ، بإسناده عن أبی بصیر، قال: یؤتی بجهنّم لها سبعه أبواب؛ بابها الأول للظالم؛ و هو زریق، و بابها الثـانی؛ لحبتر، و البـاب الثالث؛ للثالث، و الرابع؛ لمعاویه، و الباب الخامس؛ لعبـد الملک، و الباب السادس؛ لعسـکر بن هوسـر، و الباب السابع؛ لأبی سلامه، فهم (خ. ل: فهی) أبواب لمن اتّبعهم.

[بحار الأنوار: ۸/ ۳۰۱، حدیث ۵۷، عن تفسیر العیاشی: ۲/ ۲۴۳، حدیث ۱۹. و جاء فی البحار:

ص: ۶۰۳

۴ -۷۸، و ۸/ ۲۲۰، و فی البرهان: ۲/ ۳۴۵].

**[ترجمه]

«۵۰»

شی:تفسیر العیاشیّ، عن جابر، قال: سألت أبا عبد اللّه علیه السلام عن قول اللّه: وَ مِنَ النّٰاسِ مَنْ یَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ أَنْدٰاداً یُحِبُّونَهُمْ کَحُبِّ اللّٰهِ (البقره: ۱۶۵) قـال: فقـال: هم أولیـاء فلاـن و فلاـن و فلاـن، اتّخـذوهم أئمّه دون الإمام الّـذی جعله اللّه للناس إماما، فلذلک قال اللّه تبارک و تعالی: وَ لَوْ یَرَی الَّذِینَ ظَلَمُوا إِذْ یَرَوْنَ الْعَذٰابَ أَنَّ الْقُوَّهَ لِلّٰهِ جَمِیعاً وَ أَنَّ اللّٰهَ شَدِیدُ الْعَذٰابِ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِینَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِینَ اتَّبَعُوا .. إلی قوله: وَ مٰا هُمْ بِخٰارِجِینَ مِنَ النّٰارِ (البقره:

**[ترجمه]شـی:تفسـیر العیاشـیّ، عن جابر، قال: سألت أبا عبـد اللّه علیه السـلام عن قول اللّه: وَ مِنَ النّٰاسِ مَنْ یَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ أَنْـدٰاداً یُحِبُّونَهُمْ کَحُبِّ اللّٰهِ (البقره: ۱۶۵) قـال: فقـال: هم أولیاء فلان و فلان و فلان، اتّخـذوهم أئمّه دون الإمام الّـذی جعله اللّه للناس إماما، فلـذلک قال اللّه تبارک و تعالی: وَ لَوْ یَرَی الَّذِینَ ظَلَمُوا إِذْ یَرَوْنَ الْعَذٰابَ أَنَّ الْقُوَّهَ لِلّٰهِ جَمِیعاً وَ أَنَّ اللّٰهَ شَدِیدُ الْعَذٰابِ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِینَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِینَ اتَّبَعُوا .. إلی قوله: وَ مٰا هُمْ بِخٰارِجِینَ مِنَ النّٰارِ (البقره:

**[ترجمه]

«۱۶۶»

۱۶۵)ثمّ قال أبو جعفر علیه السلام: هم و اللّه یا جابر أئمّه الظلم و أتباعهم.

[بحار الأنوار: ۸/ ۳۶۳، حدیث ۴۱، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۷۲، حدیث ۱۴۲، و جاء فی البرهان: ۱ / ۱۷۲، و الصافی: ۱/ ۱۵۶، و إثبات الهداه: ۱ / ۲۶۲ أیضا].

**[ترجمه]۱۶۵)ثمّ قال أبو جعفر علیه السلام: هم و اللّه یا جابر أئمّه الظلم و أتباعهم.

[بحار الأنوار: ۸/ ۳۶۳، حدیث ۴۱، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۷۲، حدیث ۱۴۲، و جاء فی البرهان: ۱ / ۱۷۲، و الصافی: ۱/ ۱۵۶، و إثبات الهداه: ۱ / ۲۶۲ أیضا].

**[ترجمه]

«۵۱»

شی:تفسیر العیاشیّ، عن الحسین بن بشّار، قال: سألت أبا الحسن علیه السلام عن قول اللّه:

وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یُعْجِبُکَ قَوْلُهُ فِی الْحَیاهِ الدُّنْیا قال: فلان و فلان وَ یُهْلِکَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ (البقره: ۲۰۵) هم الذریّه، و الحرث: الزرع.

[بحار الأنوار: ۹/ ۱۸۹، حدیث ۲۲، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۱۰۰، حدیث ۲۸۷، و جاء فی تفسیر البرهان: ۱/ ۳۰۵، و الصافی: ۱/ ۱۸۱].

**[ترجمه]شی:تفسیر العیاشیّ، عن الحسین بن بشّار، قال: سألت أبا الحسن علیه السلام عن قول اللّه:

وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یُعْجِبُکَ قَوْلُهُ فِی الْحَیاهِ الدُّنْیا قال: فلان و فلان وَ یُهْلِکَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ (البقره: ۲۰۵) هم الذریّه، و الحرث: الزرع.

[بحار الأنوار: ۹/ ۱۸۹، حدیث ۲۲، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۱۰۰، حدیث ۲۸۷، و جاء فی تفسیر البرهان: ۱/ ۳۰۵، و الصافی: ۱/ ۱۸۱].

**[ترجمه]

«۵۲»

شی:تفسیر العیاشیّ، عن أبی بصیر، قال: سمعت أبا عبد اللّه علیه السلام یقول: یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِی السِّلْمِ کَافَّهً وَ لا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّیْطانِ (البقره: ۲۰۸) قال: أ تدری ما السّلم؟. قال: قلت: أنت أعلم، قال: ولایه علیّ و الأئمه الأوصیاء من بعده علیهم السلام، قال: و خُطُواتِ الشَّیْطانِ و اللّه ولایه فلان و فلان.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۱۵۹، حدیث ۱، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۱۰۲، حدیث ۲۹۴، و جاء فی البرهان: ۱ / ۲۰۸، و تفسیر الصافی: ۱/ ۱۸۲، و فی إثبات الهداه: ۳/ ۴۵].

**[ترجمه]شی:تفسیر العیاشیّ، عن أبی بصیر، قال: سمعت أبا عبد اللّه علیه السلام یقول: یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِی السِّلْمِ کَافَّهً وَ لا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّیْطانِ (البقره: ۲۰۸) قال: أ تدری ما السّلم؟. قال: قلت: أنت أعلم، قال: ولایه علیّ و الأئمه الأوصیاء

من بعده علیهم السلام، قال: و خُطُواتِ الشَّیْطانِ و اللّه ولایه فلان و فلان.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۱۵۹، حدیث ۱، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۱۰۲، حدیث ۲۹۴، و جاء فی البرهان: ۱ / ۲۰۸، و تفسیر الصافی: ۱/ ۱۸۲، و فی إثبات الهداه: ۳/ ۴۵].

**[ترجمه]

«۵۳»

شی:تفسیر العیاشیّ، فی روایه سعد الاسکاف عنه، قال: یا سعد! إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ و هو محمّد صلّی اللّه علیه و آله؛ فمن أطاعه فقد عدل، وَ الْإِحْسانِ علیّ علیه السلام؛ فمن تولّاه فقد أحسن، و المحسن فی الجنّه وَ إِیتاءِ ذِی الْقُرْبی قرابتنا، أمر اللّه العباد بمودّتنا و إیتائنا و نهاهم عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْکَرِ وَ الْبَغْیِ فمن بغی علینا أهل البیت و دعا الی غیرنا ..

الی آخره.

ص: ۶۰۴

[بحار الأنوار: ۷/ ۱۳۰، و ۲۴/ ۱۹۰– ۱۹۲، حدیث ۱۴، عن تفسیر العیاشی: ۲/ ۲۶۸، حدیث ۶۳، و جاء فی تفسیر البرهان: ۲/ ۳۸۱ من سوره النحل: ۹۰].

**[ترجمه]شی:تفسیر العیاشیّ، فی روایه سعد الاسکاف عنه، قال: یا سعد! إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ و هو محمّد صلّی اللّه علیه و آله؛ فمن أطاعه فقد عدل، وَ الْإِحْسانِ علیّ علیه السلام؛ فمن تولّاه فقد أحسن، و المحسن فی الجنّه وَ إِیتاءِ ذِی الْقُرْبی قرابتنا، أمر اللّه العباد بمودّتنا و إیتائنا و نهاهم عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْکَرِ وَ الْبَغْیِ فمن بغی علینا أهل البیت و دعا الی غیرنا ..

الی آخره.

ص: ۶۰۴

[بحار الأنوار: ۷/ ۱۳۰، و ۲۴/ ۱۹۰– ۱۹۲، حدیث ۱۴، عن تفسیر العیاشی: ۲/ ۲۶۸، حدیث ۶۳، و جاء فی تفسیر البرهان: ۲/ ۳۸۱ من سوره النحل: ۹۰].

**[ترجمه]

«۵۴»

شی:تفسیر العیاشیّ، عن الثمالی، عن علی بن الحسین علیهما السلام، قال: ثلاثه لا یکلّمهم اللّه یوم القیامه و لا ینظر الیهم و لا یزکّیهم و لهم عذاب ألیم؛ من جحد إماما من اللّه، أو ادّعی إماما من غیر اللّه، أو زعم أنّ لفلان و فلان فی الإسلام نصیبا.

[بحار الأنوار: ۲۵/ ۱۱۱، حدیث ۴، و صفحه: ۱۱۲– حدیث ۱۰، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۱۷۸.

و أورده أیضا فی البحار: ۷/ ۲۱۲ حدیث ۱۱۳ و ۸/ ۳۶۳، حدیث ۴۰، عن الکافی: ۱/ ۳۷۳- ۳۷۴ حدیث ۱۲ باختلاف یسیر].

**[ترجمه]شی:تفسیر العیاشیّ، عن الثمالی، عن علی بن الحسین علیهما السلام، قال: ثلاثه لا یکلّمهم اللّه یوم القیامه و لا ینظر الیهم و لا یزکّیهم و لهم عذاب ألیم؛ من جحد إماما من اللّه، أو ادّعی إماما من غیر اللّه، أو زعم أنّ لفلان و فلان فی الإسلام نصیبا.

[بحار الأنوار: ۲۵/ ۱۱۱، حدیث ۴، و صفحه: ۱۱۲– حدیث ۱۰، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۱۷۸.

و أورده أیضا فی البحار: ۷/ ۲۱۲ حدیث ۱۱۳ و ۸/ ۳۶۳، حدیث ۴۰، عن الکافی: ۱/ ۳۷۳- ۳۷۴ حدیث ۱۲ باختلاف یسیر].

**[ترجمه]

«۵۵»

شی:تفسیر العیاشیّ، بإسناده عن ابن أبی یعفور، قال: سمعت أبا عبد اللّه علیه السلام یقول: ثلاثه لا ینظر اللّه الیهم یوم القیامه و لا یزکّیهم و لهم عذاب ألیم؛ من ادّعی إمامه من اللّه لیست له، و من جحد إماما من اللّه، و من قال: إنّ لفلان و فلان فی الإسلام نصیبا.

[بحار الأنوار: ۲۵/ ۱۱۲- ۱۱۳.

و ذکره أیضا فی هذا الباب برقم ۴، عن تفسیر العیاشی: ۱- ۱۷۸. برقم ۱۰ حدیث ۶۴،

و جاء أیضا فی البحار: ۸/ ۲۱۸، و حکاه فی تفسیر البرهان: ۱/ ۲۹۳، و رواه عن غیبه النعمانی حدیث ۵۵،

بإسناده عن علی بن میمون مثله،

و أیضا

عن غیبه النعمانی، بإسناده عن عمران الأشعری، عن جعفر بن محمد مثله،

حدیث ۱۱، و أورده فی البحار: ۲۵/ ۱۱۳].

**[ترجمه]شی:تفسیر العیاشیّ، بإسناده عن ابن أبی یعفور، قال: سمعت أبا عبد اللّه علیه السلام یقول: ثلاثه لا ینظر اللّه الیهم یوم القیامه و لا یزکّیهم و لهم عذاب ألیم؛ من ادّعی إمامه من اللّه لیست له، و من جحد إماما من اللّه، و من قال: إنّ لفلان و فلان فی الإسلام نصیبا.

[بحار الأنوار: ۲۵/ ۱۱۲- ۱۱۳.

و ذکره أیضا فی هذا الباب برقم ۴، عن تفسیر العیاشی: ۱- ۱۷۸. برقم ۱۰ حدیث ۶۴،

و جاء أیضا فی البحار: ۸/ ۲۱۸، و حکاه فی تفسیر البرهان: ۱/ ۲۹۳، و رواه عن غیبه النعمانی حدیث ۵۵،

بإسناده عن علی بن میمون مثله،

و أیضا

عن غیبه النعمانی، بإسناده عن عمران الأشعری، عن جعفر بن محمد مثله،

حدیث ۱۱، و أورده فی البحار: ۲۵/ ۱۱۳].

**[ترجمه]

«۵۶»

شی:تفسیر العیاشیّ، بإسناده عن سعدان، عن رجل، عن أبی عبد اللّه علیه السلام فی قوله:

وَ إِنْ تُبْدُوا ما فِی أَنْفُسِکُمْ أَوْ تُخْفُوهُ یُحاسِبْکُمْ بِهِ اللَّهُ فَیَغْفِرُ لِمَنْ یَشاءُ وَ یُعَذِّبُ مَنْ یَشاءُ (البقره: ۲۸۴)، قال: حقیق علی اللّه أن لا یدخل الجنه من کان فی قلبه مثقال حبّه من خردل من حبّهما.

[بحار الأنوار: ۲۷/ ۵۷ حدیث ۱۵، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۱۵۶- ۱۵۷، حدیث ۵۲۸، و جاء فی البرهان:

ص: ۶۰۵

۱ / ۲۶۷، و الصافی: ۱/ ۱۳۷ أیضا].

**[ترجمه]شی:تفسیر العیاشیّ، بإسناده عن سعدان، عن رجل، عن أبی عبد اللّه علیه السلام فی قوله:

وَ إِنْ تُبْدُوا ما فِی أَنْفُسِکُمْ أَوْ تُخْفُوهُ یُحاسِبْکُمْ بِهِ اللَّهُ فَیَغْفِرُ لِمَنْ یَشاءُ وَ یُعَذِّبُ مَنْ یَشاءُ (البقره: ۲۸۴)، قال: حقیق علی اللّه أن لا یدخل الجنه من کان فی قلبه مثقال حبّه من خردل من حبّهما.

[بحار الأنوار: ۲۷/ ۵۷ حدیث ۱۵، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۱۵۶- ۱۵۷، حدیث ۵۲۸، و جاء فی البرهان:

ص: ۶۰۵

۱ / ۲۶۷، و الصافی: ۱/ ۱۳۷ أیضا].

**[ترجمه]

«۵۷»

شی:تفسیر العیاشیّ، بإسناده عن جابر الجعفی، قال: سألت أبا جعفر علیه السلام عن تفسیر هذه الآیه فی باطن القرآن: وَ آمِنُوا بِما أَنْزَلْتُ مُصَدِّقاً لِما مَعَکُمْ وَ لا تَکُونُوا أَوَّلَ کافِرٍ بِهِ (البقره: ۴۱) یعنی فلانا و صاحبه و من تبعهم ودان بدینهم، قال اللّه یعنیهم: وَ لا تَکُونُوا أَوَّلَ کافِرٍ بِهِ یعنی علیّا علیه السلام.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۹۷، حدیث ۳۶، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۴۲، حدیث ۳۱، و رواه أیضا فی البرهان: ۱/ ۹۱].

**[ترجمه]شی:تفسیر العیاشیّ، بإسناده عن جابر الجعفی، قال: سألت أبا جعفر علیه السلام عن تفسیر هذه الآیه فی باطن القرآن: وَ آمِنُوا بِما أَنْزَلْتُ مُصَدِّقاً لِما مَعَکُمْ وَ لا تَکُونُوا أَوَّلَ کافِرٍ بِهِ (البقره: ۴۱) یعنی فلانا و صاحبه و من تبعهم ودان بدینهم، قال اللّه یعنیهم: وَ لا تَکُونُوا أَوَّلَ کافِرٍ بِهِ یعنی علیّا علیه السلام.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۹۷، حدیث ۳۶، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۴۲، حدیث ۳۱، و رواه أیضا فی البرهان: ۱/ ۹۱].

**[ترجمه]

«۵۸»

شی:تفسیر العیاشیّ، عن عبد اللّه النجاشی، قال: سمعت أبا عبد اللّه علیه السلام یقول: أُولئِکَ الَّذِینَ یَعْلَمُ اللَّهُ ما فِی قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَ عِظْهُمْ وَ قُلْ لَهُمْ فِی أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِیغاً یعنی و اللّه فلانا و فلانا وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِیُطاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ .. إلی قوله: تَوَّاباً رَحِیماً یعنی و اللّه النبیّ و علیّا بما صنعوا .. أی لو جاؤوک بها یا علی- فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ بما صنعوا وَ اسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّاباً رَحِیماً فَلا وَ رَبِّکَ لا یُؤْمِنُونَ حَتَّی یُحَکِّمُوکَ فِیما شَجَرَ بَیْنَهُمْ، ثم قال أبو عبد اللّه علیه السلام: هو و اللّه علیّ

بعینه ثُمَّ لاـ یَجِدُوا فِی أَنْفُسِـهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَـیْتَ علی لسانک یا رسول اللّه-، یعنی به ولایه علیّ علیه السـلام وَ یُسَـلِّمُوا تَسْـلِیماً (النساء: ۳۶- ۳۷) لعلیّ بن أبی طالب علیه السلام.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۹۸، حدیث ۳۷، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۲۵۵، حدیث ۱۸۲، و جاء أیضا فی البحار: ۹/ ۱۰۱، و تفسیر البرهان: ۱/ ۳۹۱].

**[ترجمه]شـی:تفسـیر العیاشـیّ، عن عبد اللّه النجاشی، قال: سمعت أبا عبد اللّه علیه السلام یقول: أُولئِکَ الَّذِینَ یَعْلَمُ اللَّهُ ما فِی قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَ عِظْهُمْ وَ قُلْ لَهُمْ فِی أَنْفُسِـهِمْ قَوْلًا بَلِیغاً یعنی و اللّه فلانا و فلانا وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِیُطاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ .. إلی قوله: تَوَّاباً رَحِیماً یعنی و اللّه النبیّ و علیّا بما صـنعوا .. أی لو جاؤوک بها یا علی- فَاسْـتَغْفَرُوا اللَّهَ بما صـنعوا وَ اسْـتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَـدُوا اللَّهَ تَوَّاباً رَحِیماً فَلا وَ رَبِّکَ لا یُؤْمِنُونَ حَتَّی یُحَکِّمُوکَ فِیما شَـجَرَ بَیْنَهُمْ، ثم قال أبو عبـد اللّه علیه السـلام: هو و اللّه علیّ بعینه ثُمَّ لا یَجِدُوا فِی أَنْفُسِـهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَـیْتَ علی لسانک یا رسول اللّه-، یعنی به ولایه علیّ علیه السـلام وَ یُسَـلِّمُوا تَسْلِیماً (النساء: ۳۶- ۳۷) لعلیّ بن أبی طالب علیه السلام.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۹۸، حدیث ۳۷، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۲۵۵، حدیث ۱۸۲، و جاء أیضا فی البحار: ۹/ ۱۰۱، و تفسیر البرهان: ۱/ ۳۹۱].

**[ترجمه]

«۵۹»

شی:تفسـیر العیاشـیّ، بإسـناده عن عطاء الهمدانی، عن أبی جعفر علیه السـلام فی قول اللّه: إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسانِ وَ إِیتاءِ ذِی الْقُرْبی (النحل: ۹۰)؛ قال: (العـدل) شـهاده أن لا إله إلّا اللّه، و (الْإِحْسانِ) ولایه أمیر المؤمنین، وَ یَنْهی عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْکَرِ؛ (الْفَحْشاءِ) الأوّل، و (الْمُنْکَرِ) الثانی، و (الْبَغْیِ) الثالث.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۸۰ حدیث ۱۷۳، عن تفسیر العیاشی: ۲/ ۲۶۸ حدیث ۶۲، و جـاء فی بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۷۹ حدیث ۱۷۲، و ۲۴/ ۱۸۸ و ۱۹۰، حدیث ۶ و ۱۳.

و بهذا المضمون و المعنی، رواه عن تفسیر القمی: ۳۶۳-۳۶۴ (۱/ ۳۸۸) فی تفسیر هذه الآیه.

ص: ۶۰۶

و أورده فی البرهان: ۲/ ۳۸۱- ۳۸۲].

**[ترجمه]شی:تفسیر العیاشیّ، بإسناده عن عطاء الهمدانی، عن أبی جعفر علیه السلام فی قول اللّه: إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسانِ وَ إِیتاءِ ذِی الْقُرْبی (النحل: ۹۰)؛ قال: (العدل) شهاده أن لا إله إلّا اللّه، و (الْإِحْسانِ) ولایه أمیر المؤمنین، وَ یَنْهی عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْکَرِ؛ (الْفَحْشاءِ) الأوّل، و (الْمُنْکَرِ) الثانی، و (الْبَغْیِ) الثالث.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۸۰ حدیث ۱۷۳، عن تفسیر العیاشی: ۲/ ۲۶۸ حدیث ۶۲، و جاء فی بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۷۹ حدیث ۱۷۲، و ۲۴/ ۱۸۸ و ۱۹۰، حدیث ۶ و ۱۳.

و بهذا المضمون و المعنی، رواه عن تفسیر القمی: ۳۶۳-۳۶۴ (۱/ ۳۸۸) فی تفسیر هذه الآیه.

ص: ۶۰۶

و أورده فی البرهان: ۲/ ۳۸۱- ۳۸۲].

**[ترجمه]

«۶۰»

شی:تفسیر العیاشیّ، بإسناده عن جابر، عن أبی جعفر علیه السلام، قال: سألته عن هذه الآیه:

وَ الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لا یَخْلُقُونَ شَیْئاً وَ هُمْ یُخْلَقُونَ* أَمْواتٌ غَیْرُ أَحْیاءٍ وَ ما یَشْعُرُونَ أَیَّانَ یُبْعَثُونَ (النحل: ۲۰- ۲۱)؛ قال: الذین یدعون من دون اللّه: الأوّل و الثانی و الثالث، کذّبوا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله بقوله: والوا علیّا و اتّبعوه، فعادوا علیّا و لم یوالوه و دعوا الناس الی ولایه أنفسهم، فذلک قول اللّه: وَ الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ؛ قال: و أمّا قوله: لا یَخْلُقُونَ شَیْئاً فإنّه یعنی لا یعبدون شیئا وَ هُمْ یُخْلَقُونَ فإنّه یعنی و هم یعبدون، و أمّا قوله:

أَمْواتٌ غَیْرُ أَحْیاءٍ یعنی کفّار غیر مؤمنین، و أمّا قوله: وَ ما یَشْعُرُونَ أَیَّانَ یُبْعَثُونَ فإنّه یعنی إنّهم لا یؤمنون أنّهم یشرکون إِلهُکُمْ إِلهٌ واحِدٌ فإنّه کما قال اللّه، و أمّا قوله: فَالَّذِینَ لا یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ فإنّه یعنی لا یؤمنون بالرجعه أنّها حقّ، و أمّا قوله: قُلُوبُهُمْ مُنْکِرَهٌ فإنّه یعنی قلوبهم کافره، و أمّا قوله: وَ هُمْ مُسْتَکْبِرُونَ فإنّه یعنی عن ولایه علیّ علیه السلام مستکبرون، قال اللّه لمن فعل ذلک وعیدا منه لا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ یَعْلَمُ ما یُسِرُّونَ وَ ما یُعْلِنُونَ إِنَّهُ لا یُحِبُّ الْمُسْتَکْبِرِینَ عن ولایه علیّ علیه السلام.

**[ترجمه]شی:تفسیر العیاشیّ، بإسناده عن جابر، عن أبی جعفر علیه السلام، قال: سألته عن هذه الآیه:

وَ الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لا یَخْلُقُونَ شَیْئاً وَ هُمْ یُخْلَقُونَ* أَمْواتٌ غَیْرُ أَحْیاءٍ وَ ما یَشْعُرُونَ أَیَّانَ یُبْعَثُونَ (النحل: ۲۰- ۲۱)؛ قال: الذین یدعون من دون اللّه: الأوّل و الثانی و الثالث، کذّبوا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله بقوله: والوا علیّا و اتّبعوه، فعادوا علیّا و لم یوالوه و دعوا الناس الی ولایه أنفسهم، فذلک قول اللّه: وَ الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ؛ قال: و أمّا قوله: لا یَخْلُقُونَ شَیْئاً فإنّه

يعنى لا يعبدون شيئا وَ هُمْ يُخْلَقُونَ فإنّه يعنى و هم يعبدون، و أمّا قوله:

أَمْواتٌ غَيْرُ أَحْياءٍ يعنى كفّار غير مؤمنين، و أمّا قوله: وَ ما يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ فإنّه يعنى إنّهم لا يؤمنون أنّهم يشركون إِلهُكُمْ إِلهٌ واحِدٌ فإنّه كما قال اللّه، و أمّا قوله: فَالَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فإنّه يعنى لا يؤمنون بالرجعه أنّها حقّ، و أمّا قوله: قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ فإنّه يعنى قلوبهم كافره، و أمّا قوله: وَ هُمْ مُسْتَكْبِرُونَ فإنّه يعنى عن ولايه علىّ عليه السلام مستكبرون، قال اللّه لمن فعل ذلك وعيدا منه لا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما يُسِرُّونَ وَ ما يُعْلِنُونَ إِنَّهُ لا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ عن ولايه علىّ عليه السلام.

**[ترجمه]

«۶۱»

شى:تفسير العياشىّ، و مثله بإسناده عن أبى حمزه الثمالى، عن أبى جعفر عليه السلام.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۰۳- ۱۰۴ برقم ۴۶، عن تفسير العياشى: ۲/ ۲۵۶، حديث ۱۴. و لاحظ أيضا-:

بحار الأنوار: ۹/ ۱۰۲. و جاء فى تفسير البرهان: ۲/ ۳۶۳].

**[ترجمه]شى:تفسير العياشىّ، و مثله بإسناده عن أبى حمزه الثمالى، عن أبى جعفر عليه السلام.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۰۳- ۱۰۴ برقم ۴۶، عن تفسير العياشى: ۲/ ۲۵۶، حديث ۱۴. و لاحظ أيضا-:

بحار الأنوار: ۹/ ۱۰۲. و جاء فى تفسير البرهان: ۲/ ۳۶۳].

**[ترجمه]

«۶۲»

شى:تفسير العياشىّ، عنه؛ أنّه سئل الصادق عليه السلام عن أعداء اللّه؟، فقال: الأوثان الأربعه، فقيل: من هم؟، فقال: أبو الفصيل، و رمع، و نعثل، و معاويه و من دان بدينهم، فمن عادى هؤلاء فقد عادى أعداء اللّه.

**[ترجمه]شى:تفسير العياشىّ، عنه؛ أنّه سئل الصادق عليه السلام عن أعداء اللّه؟، فقال: الأوثان الأربعه، فقيل: من هم؟، فقال: أبو الفصيل، و رمع، و نعثل، و معاويه و من دان بدينهم، فمن عادى هؤلاء فقد عادى أعداء اللّه.

**[ترجمه]

«۶۳»

كا:كافى، بإسناده عن عبد الرحمن بن كثير، عن أبى عبد اللّه عليه السلام فى قوله عزّ و جلّ: هُوَ الَّذِى أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتابَ مِنْهُ

آیاتٌ مُحْكَماتٌ هُنَّ أَمُّ الْكِتابِ؛ قال: أمیر المؤمنین و الأئمه وَ أَخَرُ مُتَشابِهاتٌ؛ قال: فلان و فلان و فلان فَأَمَّا الَّذِینَ فِی قُلُوبِهِمْ زَیْغٌ فَیَتَّبِعُونَ ما تَشابَهَ مِنْهُ ابْتِغاءَ الْفِتْنَهِ وَ ابْتِغاءَ تَأْوِیلِهِ وَ ما یَعْلَمُ تَأْوِیلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَ الرَّاسِخُونَ فِی الْعِلْمِ (آل عمران: ۷) و هم أمیر المؤمنین و الأئمه علیهم السلام.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۲۰۸، حدیث ۱۲، عن أصول الكافی: ۱/ ۴۱۴ (و قریب منه فی مناقب آل أبی طالب ۳/ ۵۲۲، و تفسیر العیاشی ۱/ ۱۶۲ و انظر بحار الأنوار ۲۲/ ۴۸۸].

**[ترجمه]كا:كافی، بإسناده عن عبد الرحمن بن كثیر، عن أبی عبد اللّه علیه السلام فی قوله عزّ و جلّ: هُوَ الَّذِی أَنْزَلَ عَلَیْكَ الْكِتابَ مِنْهُ آیاتٌ مُحْكَماتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتابِ؛ قال: أمیر المؤمنین و الأئمه وَ أُخَرُ مُتَشابِهاتٌ؛ قال: فلان و فلان و فلان فَأَمَّا الَّذِینَ فِی قُلُوبِهِمْ زَیْغٌ فَیَتَّبِعُونَ ما تَشابَهَ مِنْهُ ابْتِغاءَ الْفِتْنَهِ وَ ابْتِغاءَ تَأْوِیلِهِ وَ ما یَعْلَمُ تَأْوِیلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَ الرَّاسِخُونَ فِی الْعِلْمِ (آل عمران: ۷) و هم أمیر المؤمنین و الأئمه علیهم السلام.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۲۰۸، حدیث ۱۲، عن أصول الكافی: ۱/ ۴۱۴ (و قریب منه فی مناقب آل أبی طالب ۳/ ۵۲۲، و تفسیر العیاشی ۱/ ۱۶۲ و انظر بحار الأنوار ۲۲/ ۴۸۸].

**[ترجمه]

«۶۴»

كا:كافی، بإسناده عن عبد الرحمن بن كثیر، عن أبی عبد اللّه علیه السلام فی قول اللّه

ص: ۶۰۷

عزّ و جلّ: الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَمْ يَلْبِسُوا إِيمانَهُمْ بِظُلْمٍ (الأنعام: ٨٢)؛ قال: بما جاء به محمّد صلّى اللّه عليه و آله من الولايه و لم يخلطوها بولايه فلان و فلان، فهو الملبّس بالظلم.

[بحار الأنوار: ٢٣/ ٣٧١، حديث ٤٩، عن أصول الكافى: ١/ ٤١٣].

**[ترجمه]كا:كافى، بإسناده عن عبد الرحمن بن كثير، عن أبى عبد اللّه عليه السلام فى قول اللّه

ص: ٦٠٧

عزّ و جلّ: الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَمْ يَلْبِسُوا إِيمانَهُمْ بِظُلْمٍ (الأنعام: ٨٢)؛ قال: بما جاء به محمّد صلّى اللّه عليه و آله من الولايه و لم يخلطوها بولايه فلان و فلان، فهو الملبّس بالظلم.

[بحار الأنوار: ٢٣/ ٣٧١، حديث ٤٩، عن أصول الكافى: ١/ ٤١٣].

**[ترجمه]

«۶۵»

كا:كافى، بإسناده عن عبد اللّه بن كثير، عن أبى عبد اللّه عليه السلام فى قول اللّه عزّ و جلّ: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدادُوا كُفْراً (النساء: ١٣٧) لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ (آل عمران: ٩٠)؛ قال: نزلت فى فلان و فلان و فلان آمنوا بالنبىّ صلّى اللّه عليه و آله فى أوّل الأمر، و كفروا حيث عرضت عليهم الولايه حين قال النبىّ صلّى اللّه عليه و آله: من كنت مولاه فعلىّ مولاه، ثمّ آمنوا بالبيعه لأمير المؤمنين عليه السلام، ثمّ كفروا حيث مضى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فلم يقرّوا بالبيعه، ثمّ ازدادوا كفرا بأخذهم من بايعه بالبيعه لهم، فهؤلاء لم يبق فيهم من الإيمان شى ء.

[بحار الأنوار: ٢٣/ ٣٧٥ حديث ٥٧، عن أصول الكافى: ١/ ٤٢٠].

**[ترجمه]كا:كافى، بإسناده عن عبد اللّه بن كثير، عن أبى عبد اللّه عليه السلام فى قول اللّه عزّ و جلّ: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدادُوا كُفْراً (النساء: ١٣٧) لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ (آل عمران: ٩٠)؛ قال: نزلت فى فلان و فلان و فلان آمنوا بالنبىّ صلّى اللّه عليه و آله فى أوّل الأمر، و كفروا حيث عرضت عليهم الولايه حين قال النبىّ صلّى اللّه عليه و آله: من كنت مولاه فعلىّ مولاه، ثمّ آمنوا بالبيعه لأمير المؤمنين عليه السلام، ثمّ كفروا حيث مضى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فلم يقرّوا بالبيعه، ثمّ ازدادوا كفرا بأخذهم من بايعه بالبيعه لهم، فهؤلاء لم يبق فيهم من الإيمان شى ء.

[بحار الأنوار: ٢٣/ ٣٧٥ حديث ٥٧، عن أصول الكافى: ١/ ٤٢٠].

**[ترجمه]

«۶۶»

و بالإسناد السابق، عن أبی عبد اللّه علیه السلام فی قول اللّه تعالی: إِنَّ الَّذِینَ ارْتَدُّوا عَلی أَدْبارِهِمْ مِنْ بَعْدِ ما تَبَیَّنَ لَهُمُ الْهُدَی فلان و فلان و فلان، ارتدّوا عن الإیمان فی ترک ولایه أمیر المؤمنین علیه السلام، قلت: قوله تعالی: ذلِکَ بِأَنَّهُمْ قالُوا لِلَّذِینَ کَرِهُوا ما نَزَّلَ اللَّهُ سَنُطِیعُکُمْ فِی بَعْضِ الْأَمْرِ؛ قال: نزلت و اللّه فیهما و فی أتباعهما، و هو قول اللّه عزّ و جلّ الذی نزّل به جبرئیل علیه السلام علی محمّد صلّی اللّه علیه و آله: ذلِکَ بِأَنَّهُمْ قالُوا لِلَّذِینَ کَرِهُوا ما نَزَّلَ اللَّهُ فی علیّ علیه السلام سَنُطِیعُکُمْ فِی بَعْضِ الْأَمْرِ (محمّد: ۲۵- ۲۶)؛ قال: دعوا بنی أمیّه الی میثاقهم الّا یصیّروا الأمر فینا بعد النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و لا یعطونا من الخمس شیئا ..

الی آخره.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۷۵- ۳۷۶ حدیث ۵۸، عن أصول الکافی: ۱/ ۴۲۰- ۴۲۱]

**[ترجمه]و بالإسناد السابق، عن أبی عبد اللّه علیه السلام فی قول اللّه تعالی: إِنَّ الَّذِینَ ارْتَدُّوا عَلی أَدْبارِهِمْ مِنْ بَعْدِ ما تَبَیَّنَ لَهُمُ الْهُدَی فلان و فلان و فلان، ارتدّوا عن الإیمان فی ترک ولایه أمیر المؤمنین علیه السلام، قلت: قوله تعالی: ذلِکَ بِأَنَّهُمْ قالُوا لِلَّذِینَ کَرِهُوا ما نَزَّلَ اللَّهُ سَنُطِیعُکُمْ فِی بَعْضِ الْأَمْرِ؛ قال: نزلت و اللّه فیهما و فی أتباعهما، و هو قول اللّه عزّ و جلّ الذی نزّل به جبرئیل علیه السلام علی محمّد صلّی اللّه علیه و آله: ذلِکَ بِأَنَّهُمْ قالُوا لِلَّذِینَ کَرِهُوا ما نَزَّلَ اللَّهُ فی علیّ علیه السلام سَنُطِیعُکُمْ فِی بَعْضِ الْأَمْرِ (محمّد: ۲۵- ۲۶)؛ قال: دعوا بنی أمیّه الی میثاقهم الّا یصیّروا الأمر فینا بعد النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و لا یعطونا من الخمس شیئا ..

الی آخره.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۷۵- ۳۷۶ حدیث ۵۸، عن أصول الکافی: ۱/ ۴۲۰- ۴۲۱]

**[ترجمه]

«۶۷»

کا:کافی، بإسناده عن عبد الرحمن بن کثیر، عن أبی عبد اللّه علیه السلام فی قوله:

وَ هُدُوا إِلَی الطَّیِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَ هُدُوا إِلی صِراطِ الْحَمِیدِ (الحج: ۲۴)؛ قال: ذاک حمزه و جعفر و عبیده و سلمان و أبو ذرّ و المقداد بن الأسود و عمّار، هدوا الی أمیر المؤمنین، و قوله: حَبَّبَ إِلَیْکُمُ الْإِیمانَ وَ زَیَّنَهُ فِی قُلُوبِکُمْ؛ یعنی أمیر المؤمنین علیه السلام، وَ کَرَّهَ إِلَیْکُمُ الْکُفْرَ وَ الْفُسُوقَ وَ الْعِصْیانَ (الحجرات: ۷)؛ الأوّل و الثانی و الثالث.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۷۹- ۳۸۰، حدیث ۶۷، عن

أصول الكافى: ١/ ۴٢۵، حديث ۶۶].

**[ترجمه]كا:كافى، بإسناده عن عبد الرحمن بن كثير، عن أبى عبد اللّه عليه السلام فى قوله:

وَ هُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَ هُدُوا إِلى صِراطِ الْحَمِيدِ (الحج: ٢۴)؛ قال: ذاك حمزه و جعفر و عبيده و سلمان و أبو ذرّ و المقداد بن الأسود و عمّار، هدوا الى أمير المؤمنين، و قوله: حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمانَ وَ زَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ؛ يعنى أمير المؤمنين عليه السلام، وَ كَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَ الْفُسُوقَ وَ الْعِصْيانَ (الحجرات: ٧)؛ الأوّل و الثانى و الثالث.

[بحار الأنوار: ٢٣/ ٣٧٩- ٣٨٠، حديث ۶٧، عن

ص: ۶٠٨

أصول الكافى: ١/ ۴٢۵، حديث ۶۶].

**[ترجمه]

«۶٨»

كا:كافى، بإسناده عن جابر، عن أبى جعفر عليه السلام، أنّه قال أمير المؤمنين عليه السلام فى خطبه له: «و لئن تقمّصها دونى الأشقيان، و نازعانى فيما ليس لهما بحقّ، و ركباها ضلاله، و اعتقداها جهاله، فلبئس ما عليه وردا، و لبئس ما لأنفسهما مهّدا، يتلاعنان فى دورهما و يتبرّأ كلّ من صاحبه، يقول لقرينه إذ التقيا: يا لَيْتَ بَيْنِي وَ بَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ (الزخرف: ٣٨) فيجيبه الأشقى على رثوثه: يا ليتنى لم أتّخذك خليلا، لقد أضللتنى عن الذكر بعد إذ جاءنى و كان الشيطان للإنسان خذولا، فأنا الذكر الذى عنه ضلّ، و السبيل الذى عنه مال، و الإيمان الذى به كفر، و القرآن الذى إيّاه هجر، و الدين الذى به كذب، و الصراط الذى عنه نكب ..»

الى تمام الخطبه المنقوله فى الروضه.

[بحار الأنوار: ٢۴/ ١٩، حديث ٣٣، عن الروضه من الكافى: ٨/ ٢٧- ٢٨].

**[ترجمه]كا:كافى، بإسناده عن جابر، عن أبى جعفر عليه السلام، أنّه قال أمير المؤمنين عليه السلام فى خطبه له: «و لئن تقمّصها دونى الأشقيان، و نازعانى فيما ليس لهما بحقّ، و ركباها ضلاله، و اعتقداها جهاله، فلبئس ما عليه وردا، و لبئس ما لأنفسهما مهّدا، يتلاعنان فى دورهما و يتبرّأ كلّ من صاحبه، يقول لقرينه إذ التقيا: يا لَيْتَ بَيْنِي وَ بَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ (الزخرف: ٣٨) فيجيبه الأشقى على رثوثه: يا ليتنى لم أتّخذك خليلا، لقد أضللتنى عن الذكر بعد إذ جاءنى و كان الشيطان للإنسان خذولا، فأنا الذكر الذى عنه ضلّ، و السبيل الذى عنه مال، و الإيمان الذى به كفر، و القرآن الذى إيّاه هجر، و الدين الذى به كذب، و الصراط الذى عنه نكب ..»

الی تمام الخطبه المنقوله فی الروضه.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۱۹، حدیث ۳۳، عن الروضه من الکافی: ۸/ ۲۷- ۲۸].

**[ترجمه]

«۶۹»

کا:کافی، بإسناده عن أبی بصیر، عن أبی عبد اللّه علیه السلام؛ قال: قلت: وَ اللَّیْلِ إِذا یَغْشاها؛ قال: ذلک أئمّه الجور الذین استبدّوا بالأمر دون آل الرسول علیهم الصلاه و السلام، و جلسوا مجلسا کان آل الرسول صلّی اللّه علیه و آله أولی به منهم، فغشوا دین اللّه بالظلم و الجور، فحکی اللّه فعلهم، فقال وَ اللَّیْلِ إِذا یَغْشاها .... الی آخره.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۷۳، حدیث ۷، عن روضه الکافی ۸/ ۵۰].

**[ترجمه]کا:کافی، بإسناده عن أبی بصیر، عن أبی عبد اللّه علیه السلام؛ قال: قلت: وَ اللَّیْلِ إِذا یَغْشاها؛ قال: ذلک أئمّه الجور الذین استبدّوا بالأمر دون آل الرسول علیهم الصلاه و السلام، و جلسوا مجلسا کان آل الرسول صلّی اللّه علیه و آله أولی به منهم، فغشوا دین اللّه بالظلم و الجور، فحکی اللّه فعلهم، فقال وَ اللَّیْلِ إِذا یَغْشاها .... الی آخره.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۷۳، حدیث ۷، عن روضه الکافی ۸/ ۵۰].

**[ترجمه]

«۷۰»

کا:کافی، بإسناده عن زراره، عن أبی جعفر علیه السلام فی قوله: لَتَرْکَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ (الانشقاق: ۱۹)؛ قال: یا زراره! أ و لم ترکب هذه الأمّه بعد نبیّها طبقا عن طبق فی أمر فلان و فلان و فلان.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۳۵۰، حدیث ۶۴، عن أصول الکافی: ۱/ ۴۱۵].

**[ترجمه]کا:کافی، بإسناده عن زراره، عن أبی جعفر علیه السلام فی قوله: لَتَرْکَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ (الانشقاق: ۱۹)؛ قال: یا زراره! أ و لم ترکب هذه الأمّه بعد نبیّها طبقا عن طبق فی أمر فلان و فلان و فلان.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۳۵۰، حدیث ۶۴، عن أصول الکافی: ۱/ ۴۱۵].

**[ترجمه]

«۷۱»

كا:كافى، بإسناده عن زرين صاحب الأنماط، عن أحدهما عليهما السلام، قال: من قال: «اللّهم إنّى أشهدك و أشهد ملائكتك المقرّبين و حمله عرشك المصطفين أنّك أنت اللّه لا إله إلّا أنت الرحمن الرحيم و أنّ محمّدا عبدك و رسولك و أنّ فلان بن فلان إمامى ... و أبرأ من فلان و فلان و فلان» فإن مات فى ليلته دخل الجنّه.

[أصول الكافى: ۲/ ۵۲۲، حديث ۳].

**[ترجمه]كا:كافى، بإسناده عن زرين صاحب الأنماط، عن أحدهما عليهما السلام، قال: من قال: «اللّهم إنّى أشهدك و أشهد ملائكتك المقرّبين و حمله عرشك المصطفين أنّك أنت اللّه لا إله إلّا أنت الرحمن الرحيم و أنّ محمّدا عبدك و رسولك و أنّ فلان بن فلان إمامى ... و أبرأ من فلان و فلان و فلان» فإن مات فى ليلته دخل الجنّه.

[أصول الكافى: ۲/ ۵۲۲، حديث ۳].

**[ترجمه]

«۷۲»

كنز: كنز جامع الفوائد و تأويل الآيات الظاهره،بإسناده عن عمرو بن شمر، قال: قال أبو عبد اللّه عليه السلام: أمر رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله أبا بكر و عمر و عليّا عليه السلام أن يمضوا الى الكهف و الرقيم فيسبغ

أبو بكر الوضوء و يصفّ قدميه و يصلّى ركعتين و ينادى ثلاثا، فإن أجابوه و إلّا فليقل مثل ذلك عمر، فإن أجابوه و إلّا فليقل مثل ذلك علىّ عليه السلام، فمضوا و فعلوا ما أمرهم به رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، فلم يجيبوا أبا بكر و لا عمر، فقام علىّ عليه السلام و فعل ذلك، فأجابوه، و قالوا: لبّيك لبّيك ثلاثا-، فقال لهم: لم لم تجيبوا صوت الأوّل و الثانى و أجبتم الثالث؟، فقالوا: إنّا أمرنا أن لا نجيب إلّا نبيّا أو وصيّا، ثمّ انصرفوا الى النبىّ صلّى اللّه عليه و آله فسألهم ما فعلوا؟، فأخبروه، فأخرج رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله صحيفه حمراء، فقال لهم: اكتبوا شهادتكم بخطوطكم فيها بما رأيتم و سمعتم، فأنزل اللّه عزّ و جلّ: سَتُكْتَبُ شَهادَتُهُمْ وَ يُسْئَلُونَ (الزخرف: ١٩)؛ يوم القيامه.

[بحار الأنوار: ٣۶/ ١۵٣، حديث ١٣٣، عن تأويل الآيات الظاهره: ٢/ ۵۵٣- ۵۵۴، حديث ٧، و أوردها فى تفسير البرهان: ۴/ ١٣٧- ١٣٨].

**[ترجمه]كنز: كنز جامع الفوائد و تأويل الآيات الظاهره،بإسناده عن عمرو بن شمر، قال: قال أبو عبد اللّه عليه السلام: أمر رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله أبا بكر و عمر و عليّا عليه السلام أن يمضوا الى الكهف و الرقيم فيسبغ

ص: ۶٠٩

أبو بكر الوضوء و يصفّ قدميه و يصلّى ركعتين و ينادى ثلاثا، فإن أجابوه و إلّا فليقل مثل ذلك عمر، فإن أجابوه و إلّا فليقل مثل ذلك علىّ عليه السلام، فمضوا و فعلوا ما أمرهم به رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، فلم يجيبوا أبا بكر و لا عمر، فقام علىّ عليه السلام و فعل ذلك، فأجابوه، و قالوا: لبّيك لبّيك ثلاثا-، فقال لهم: لم لم تجيبوا صوت الأوّل و الثانى و أجبتم الثالث؟، فقالوا: إنّا أمرنا أن لا نجيب إلّا نبيّا أو وصيّا، ثمّ انصرفوا الى النبىّ صلّى اللّه عليه و آله فسألهم ما فعلوا؟، فأخبروه، فأخرج رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله صحيفه حمراء، فقال لهم: اكتبوا شهادتكم بخطوطكم فيها بما رأيتم و سمعتم، فأنزل اللّه عزّ و جلّ: سَتُكْتَبُ شَهادَتُهُمْ وَ يُسْئَلُونَ (الزخرف: ١٩)؛ يوم القيامه.

[بحار الأنوار: ٣۶/ ١۵٣، حديث ١٣٣، عن تأويل الآيات الظاهره: ٢/ ۵۵٣- ۵۵۴، حديث ٧، و أوردها فى تفسير البرهان: ۴/ ١٣٧- ١٣٨].

**[ترجمه]

«٧٣»

كنز: كنز جامع الفوائد و تأويل الآيات الظاهره،بإسناده عن أبى بصير، قال: ذكر أبو جعفر عليه السلام الكتاب الذى تعاقدوا عليه فى الكعبه، و أشهدوا و ختموا عليه بخواتيمهم، فقال: يا أبا محمّد! إنّ اللّه أخبر نبيّه بما صنعوه قبل أن يكتبوه، و أنزل اللّه فيه كتابا، قلت: أنزل اللّه فيه كتابا؟. قال: أ لم تسمع قوله تعالى: سَتُكْتَبُ شَهادَتُهُمْ وَ يُسْئَلُونَ (الزخرف: ١٩).

[بحار الأنوار: ٣۶/ ١۵٣ ذيل حديث ١٣٣، عن تأويل الآيات الظاهره: ٢/ ۵۵۵ حديث ٩، و أورده فى تفسير البرهان: ۴/ ١۴٣].

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن أبی بصیر، قال: ذکر أبو جعفر علیه السلام الکتاب الذی تعاقدوا علیه فی الکعبه، و أشهدوا و ختموا علیه بخواتیمهم، فقال: یا أبا محمّد! إنّ اللّه أخبر نبیّه بما صنعوه قبل أن یکتبوه، و أنزل اللّه فیه کتابا، قلت: أنزل اللّه فیه کتابا؟. قال: أ لم تسمع قوله تعالی: سَتُكْتَبُ شَهادَتُهُمْ وَ يُسْئَلُونَ (الزخرف: ١٩).

[بحار الأنوار: ٣۶/ ١۵٣ ذیل حدیث ١٣٣، عن تأویل الآیات الظاهره: ٢/ ۵۵۵ حدیث ٩، و أورده فی تفسیر البرهان: ۴/ ١۴٣].

**[ترجمه]

«٧۴»

کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن حمّاد بن عیسی، عن بعض أصحابه، رفعه الی أمیر المؤمنین علیه السلام أنّه قال: وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ لا هُدىً وَ لا كِتابٍ مُنِيرٍ* ثانِيَ عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ (الحج: ٨- ٩)؛ قال: هو الأوّل، ثانی عطفه الی [أی الثانی، و ذلک لمّا أقام رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله أمیر المؤمنین علیه السلام علما للناس، و قال: و اللّه لا نفی بهذا أبدا.

[بحار الأنوار: ٢۴/ ٢۴، حدیث ۵٢، عن تأویل الآیات الظاهره: ١/ ٣٣٣ (الحجریه: ١٢٩)، و جاء فی البرهان: ٣/ ٧٨، حدیث ٣].

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن حمّاد بن عیسی، عن بعض أصحابه، رفعه الی أمیر المؤمنین علیه السلام أنّه قال: وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ لا هُدىً وَ لا كِتابٍ مُنِيرٍ* ثانِيَ عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ (الحج: ٨- ٩)؛ قال: هو الأوّل، ثانی عطفه الی [أی الثانی، و ذلک لمّا أقام رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله أمیر المؤمنین علیه السلام علما للناس، و قال: و اللّه لا نفی بهذا أبدا.

[بحار الأنوار: ٢۴/ ٢۴، حدیث ۵٢، عن تأویل الآیات الظاهره: ١/ ٣٣٣ (الحجریه: ١٢٩)، و جاء فی البرهان: ٣/ ٧٨، حدیث ٣].

**[ترجمه]

«٧۵»

کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بحذف الإسناد، عن جابر بن عبد اللّه رضی اللّه عنه، قال: رأیت أمیر المؤمنین علیّ بن أبی طالب علیه السلام و هو خارج من الکوفه ... الی أن قال: ثم رجع و دخلنا الکوفه و دخلت خلفه الی المسجد، فجعل یخطو خطوات و هو یقول: لا و اللّه لا فعلت، لا و اللّه

لا کان ذلک أبدا.

فقلت: یـا مولایـ! لمن تکلّم و لمن تخـاطب و لیس أری أحـدا؟. فقال: یا جابر! کشف لی عن برهوت، فرأیت شـیبویه و حبتر و همـا یعـذّبان فی جوف تـابوت فی برهوت، فنادیـانی: یـا أبا الحسن! یا أمیر المؤمنین! ردّنا الی الـدنیا نقرّ بفضـلک و نقرّ بالولایه لـک، فقلت: لاـ و اللّه لاـ فعلت، لاـ و اللّه لاـ کـان ذلـک أبـدا، ثم قرأ هـذه الآـیه: وَ لَوْ رُدُّوا لَعادُوا لِما نُهُوا عَنْهُ وَ إِنَّهُمْ لَکاذِبُونَ (الأنعام: ۲۸)، یا جابر! و ما من أحد خالف وصیّ نبیّ إلّا حشر أعمی یتکبکب فی عرصات القیامه.

[بحار الأنوار: ۲۷/ ۳۰۶- ۳۰۷ حدیث ۱۱، عن تأویل الآیات الظاهره: ۸۲ (۱/ ۱۶۳- ۱۶۴) باختلاف یسیر.

و عنه أیضا فی البحار: ۴۱/ ۲۲۱، حدیث ۳۳، و البرهان: ۱/ ۵۲۲، حدیث ۵].

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بحذف الإسـناد، عن جابر بن عبد اللّه رضـی اللّه عنه، قال: رأیت أمیر المـؤمنین علیّ بن أبی طـالب علیه السـلام و هـو خـارج من الکـوفه ... الی أن قـال: ثم رجـع و دخلنـا الکوفه و دخلت خلفه الی المسجد، فجعل یخطو خطوات و هو یقول: لا و اللّه لا فعلت، لا و اللّه

ص: ۶۱۰

لا کان ذلک أبدا.

فقلت: یـا مولایـ! لمن تکلّم و لمن تخـاطب و لیس أری أحـدا؟. فقال: یا جابر! کشف لی عن برهوت، فرأیت شـیبویه و حبتر و همـا یعـذّبان فی جوف تـابوت فی برهوت، فنادیـانی: یـا أبا الحسن! یا أمیر المؤمنین! ردّنا الی الـدنیا نقرّ بفضـلک و نقرّ بالولایه لـک، فقلت: لاـ و اللّه لاـ فعلت، لاـ و اللّه لاـ کـان ذلـک أبـدا، ثم قرأ هـذه الآـیه: وَ لَوْ رُدُّوا لَعادُوا لِما نُهُوا عَنْهُ وَ إِنَّهُمْ لَکاذِبُونَ (الأنعام: ۲۸)، یا جابر! و ما من أحد خالف وصیّ نبیّ إلّا حشر أعمی یتکبکب فی عرصات القیامه.

[بحار الأنوار: ۲۷/ ۳۰۶- ۳۰۷ حدیث ۱۱، عن تأویل الآیات الظاهره: ۸۲ (۱/ ۱۶۳- ۱۶۴) باختلاف یسیر.

و عنه أیضا فی البحار: ۴۱/ ۲۲۱، حدیث ۳۳، و البرهان: ۱/ ۵۲۲، حدیث ۵].

**[ترجمه]

«۷۶»

کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسـناده عن الهیثم عبد الرحمن، عن الرضا عن آبائه علیهم السلام فی قوله تعالی: فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوازِینُهُ* فَهُوَ فِی عِیشَهٍ راضِیَهٍ (القـارعه: ۶- ۷)؛ قـال: نزلـت فی علیّ بن أبی طـالب علیه السـلام، وَ أَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوازِینُهُ* فَأُمُّهُ هاوِیَهٌ (القارعه: ۸- ۹)؛ قال: نزلت فی الثلاثه.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۶۷، حدیث ۱۰، عن تأویل الآیات الظاهره: ۲/ ۸۴۹، حدیث ۱].

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن الهیثم عبد الرحمن، عن الرضا عن آبائه علیهم السلام فی قوله تعالی: فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوازِینُهُ* فَهُوَ فِی عِیشَهٍ راضِیَهٍ (القارعه: ۶- ۷)؛ قال: نزلت فی علیّ بن أبی طالب علیه السلام، وَ أَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوازِینُهُ* فَأُمُّهُ هاوِیَهٌ (القارعه: ۸- ۹)؛ قال: نزلت فی الثلاثه.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۶۷، حدیث ۱۰، عن تأویل الآیات الظاهره: ۲/ ۸۴۹، حدیث ۱].

**[ترجمه]

«۷۷»

کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،روی الشیخ المفید بإسناده الی محمد بن سائب الکلبی، قال: لما قدم الصادق علیه السلام العراق نزل الحیره، فدخل علیه أبو حنیفه و سأله [عن مسائل، و کان مما سأله أن قال له: جعلت فداک! ما الأمر بالمعروف؟، فقال علیه السلام: المعروف یا أبا حنیفه- المعروف فی أهل السماء؛ المعروف فی أهل الأرض؛ و ذاک أمیر المؤمنین علیّ بن أبی طالب علیه السلام، قال: جعلت فداک! فما المنکر؟. قال: اللّذان ظلماه حقّه، و ابتزّاه أمره، و حملا الناس علی کتفه ...

[بحار الأنوار: ۱۰/ ۲۰۸، حدیث ۱۰، و ۲۴/ ۵۸، حدیث ۳۴، عن تأویل الآیات الظاهره: ۲/ ۸۵۲، حدیث ۸، و جاء فی تفسیر البرهان: ۴/ ۵۰۳، حدیث ۱۲].

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،روی الشیخ المفید بإسناده الی محمد بن سائب الکلبی، قال: لما قدم الصادق علیه السلام العراق نزل الحیره، فدخل علیه أبو حنیفه و سأله [عن مسائل، و کان مما سأله أن قال له: جعلت فداک! ما الأمر بالمعروف؟، فقال علیه السلام: المعروف یا أبا حنیفه- المعروف فی أهل السماء؛ المعروف فی أهل الأرض؛ و ذاک أمیر المؤمنین علیّ بن أبی طالب علیه السلام، قال: جعلت فداک! فما المنکر؟. قال: اللّذان ظلماه حقّه، و ابتزّاه أمره، و حملا الناس علی کتفه ...

[بحار الأنوار: ۱۰/ ۲۰۸، حدیث ۱۰، و ۲۴/ ۵۸، حدیث ۳۴، عن تأویل الآیات الظاهره: ۲/ ۸۵۲، حدیث ۸، و جاء فی تفسیر البرهان: ۴/ ۵۰۳، حدیث ۱۲].

**[ترجمه]

«۷۸»

کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن الفضل بن العباس، عن أبی عبد اللّه علیه السلام أنّه قال: ...

ص: ۶۱۱

وَ اللَّيْلِ إِذا يَغْشاها (الشمس: ۴)؛ حبتر و دلام، غشيا عليه الحقّ ...

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۷۲، حديث ۶، عن تأويـل الآيات الظاهره: ۲/ ۸۰۳ باختلاف يسير، و إثبات الهداه: ۷ / ۱۳۱، حديث ۶۶۰، و ذيله فى البحار: ۵۳/ ۱۲۰، حديث ۱۵۵، و البرهان: ۴/ ۴۶۷، حديث ۱۱].

**[ترجمه]كنز: كنز جامع الفوائد و تأويل الآيات الظاهره،بإسناده عن الفضل بن العباس، عن أبى عبد اللّه عليه السلام أنّه قال: ...

ص: ۶۱۱

وَ اللَّيْلِ إِذا يَغْشاها (الشمس: ۴)؛ حبتر و دلام، غشيا عليه الحقّ ...

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۷۲، حديث ۶، عن تأويـل الآيات الظاهره: ۲/ ۸۰۳ باختلاف يسير، و إثبات الهداه: ۷ / ۱۳۱، حديث ۶۶۰، و ذيله فى البحار: ۵۳/ ۱۲۰، حديث ۱۵۵، و البرهان: ۴/ ۴۶۷، حديث ۱۱].

**[ترجمه]

«۷۹»

و انظر ما جاء من روايات فى تأويل الآيات الظاهره: ۲/ ۸۰۵ فى تفسير الآيه الشريفه، قال: ذاك أئمه الجور الذين استبدّوا بالأمور دون آل الرسول، و جلسوا مجلسا كان آل محمّد أولى به منهم، فغشوا دين اللّه بالجور و الظلم.

[و جاء فى بحار الأنوار: ۲۴/ ۷۱، و البرهان: ۴/ ۴۶۷، و إثبات الهداه: ۷/ ۱۴۱، حديث ۶۶۱].

**[ترجمه]و انظر مـا جـاء من روايـات فى تأويل الآيات الظاهره: ۲/ ۸۰۵ فى تفسـير الآيه الشـريفه، قال: ذاک أئمه الجور الذين استبدّوا بالأمور دون آل الرسول، و جلسوا مجلسا كان آل محمّد أولى به منهم، فغشوا دين اللّه بالجور و الظلم.

[و جاء فى بحار الأنوار: ۲۴/ ۷۱، و البرهان: ۴/ ۴۶۷، و إثبات الهداه: ۷/ ۱۴۱، حديث ۶۶۱].

**[ترجمه]

«۸۰»

يج:خرائج، روى عن شريک بن عبد اللّه و هو يومئذ قاض-: أنّ النبىّ صلّى اللّه عليه و آله بعث عليّا عليه السلام و أبا بكر و عمر الى أصحاب الكهف، فقال: ائتوهم فأبلغوهم منّى السلام، فلما خرجوا من عنده قالوا [قال أبو بكر] لعلىّ: أتدرى أين هم؟، فقال: ما كان رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله بعثنا الى مكان إلّا هدانا اللّه له، فلما أوقفهم على باب الكهف قال: يا أبا بكر! سلّم، فإنّک أسنّنا، فسلّم فلم يجب، ثم قال: يا أبا حفص! سلّم فإنّک أسنّ منّى، فسلّم فلم يجب، قال: فسلّم علىّ بن أبى طالب عليه السلام،

فردّوا السلام و حيّوه و أبلغهم سلام رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، فردّوا عليه، فقال أبو بكر: سلهم، ما لهم سلّمنا عليهم فلم يسلّموا علينا [فلم يجيبوا]؟، قال: سلهم أنت، فسألهم فلم يكلّموه، ثم سألهم عمر فلم يكلّموه، فقالا: يا أبا الحسن! سلهم أنت، فقال عليّ عليه السلام: إنّ صاحبيّ هذان سألانى أن أسألكم: لم رددتم عليّ و لم تردّوا عليهما؟، قالوا: إنّا لا نكلّم إلّا أنبياء أو وصيّ نبيّ.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۱۳۶- ۱۳۷، حديث ۳، عن الخرائج و الجرائح: ۱/ ۱۸۹- ۱۹۰ حديث ۲۴].

**[ترجمه]يج:خرائج، روى عن شريك بن عبد اللّه و هو يومئذ قاض-: أنّ النبيّ صلّى اللّه عليه و آله بعث عليّا عليه السلام و أبا بكر و عمر الى أصحاب الكهف، فقال: ائتوهم فأبلغوهم منّى السلام، فلما خرجوا من عنده قالوا [قال أبو بكر] لعليّ: أتدرى أين هم؟، فقال: ما كان رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله بعثنا الى مكان إلّا هدانا اللّه له، فلما أوقفهم على باب الكهف قال: يا أبا بكر! سلّم، فإنّك أسنّنا، فسلّم فلم يجب، ثم قال: يا أبا حفص! سلّم فإنّك أسنّ منّى، فسلّم فلم يجب، قال: فسلّم عليّ بن أبى طالب عليه السلام، فردّوا السلام و حيّوه و أبلغهم سلام رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، فردّوا عليه، فقال أبو بكر: سلهم، ما لهم سلّمنا عليهم فلم يسلّموا علينا [فلم يجيبوا]؟، قال: سلهم أنت، فسألهم فلم يكلّموه، ثم سألهم عمر فلم يكلّموه، فقالا: يا أبا الحسن! سلهم أنت، فقال عليّ عليه السلام: إنّ صاحبيّ هذان سألانى أن أسألكم: لم رددتم عليّ و لم تردّوا عليهما؟، قالوا: إنّا لا نكلّم إلّا أنبياء أو وصيّ نبيّ.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۱۳۶- ۱۳۷، حديث ۳، عن الخرائج و الجرائح: ۱/ ۱۸۹- ۱۹۰ حديث ۲۴].

**[ترجمه]

«۸۱»

يج:خرائج، روى عن الرضا، عن آبائه عليهم السلام؛ أنّ غلاما يهوديّا قدم على أبى بكر فى خلافته، فقال: السلام عليك يا أبا بكر، فوجا عنقه و قيل له: لم لا تسلّم عليه بالخلافه؟، ثم قال له أبو بكر: ما حاجتك؟، قال: مات أبى يهوديّا و خلّف كنوزا و أموالا؛ فإن أنت أظهرتها و أخرجتها إليّ أسلمت على يديك و كنت مولاك، و جعلت لك ثلث ذلك المال، و ثلثا للمهاجرين و الأنصار، و ثلثا لى، فقال أبو بكر: يا خبيث! و هل يعلم الغيب إلّا اللّه.

و فيه ما حاصله أنّ الغلام انتهى الى عمر و قال بما قال لأبى بكر و قصّ قصّته معه

ص: ۶۱۲

و أجاب عمر بما أجابه أبو بكر، و جاء الى أمير المؤمنين عليه السلام و سلّم عليه بإمره المؤمنين، و اعترضوا عليه لم لا تسلّم عليهما بإمره المؤمنين و سلّمت على عليّ بن أبى طالب بهذا الاسم، فقال:

و اللّه ما سمّيته بهذا الاسم حتى وجدت ذلك فى كتب آبائى و أجدادى فى التوراه .. و علّمه أمير المؤمنين طريقه لإظهار الكنوز .. أن صار الى وادى برهوت ...

الى آخر ما ذكر.

[بحار الأنوار: ۴۱/ ۱۹۶ حديث ۹، عن الخرائج و الجرائح: ۱/ ۱۹۲- ۱۹۴، حديث ۲۹، و جاء فى مدينه المعاجز: ۱۰۰ حديث ۲۶۸، و مشارق أنوار اليقين: ۸۱].

**[ترجمه]يج:خرائج، روى عن الرضا، عن آبائه عليهم السلام؛ أنّ غلاما يهوديّا قدم على أبى بكر فى خلافته، فقال: السلام عليك يا أبا بكر، فوجا عنقه و قيل له: لم لا تسلّم عليه بالخلافه؟، ثم قال له أبو بكر: ما حاجتك؟، قال: مات أبى يهوديّا و خلّف كنوزا و أموالا؛ فإن أنت أظهرتها و أخرجتها إلىّ أسلمت على يديك و كنت مولاك، و جعلت لك ثلث ذلك المال، و ثلثا للمهاجرين و الأنصار، و ثلثا لى، فقال أبو بكر: يا خبيث! و هل يعلم الغيب إلّا اللّه.

و فيه ما حاصله أنّ الغلام انتهى الى عمر و قال بما قال لأبى بكر و قصّ قصّته معه

ص: ۶۱۲

و أجاب عمر بما أجابه أبو بكر، و جاء الى أمير المؤمنين عليه السلام و سلّم عليه بإمره المؤمنين، و اعترضوا عليه لم لا تسلّم عليهما بإمره المؤمنين و سلّمت على عليّ بن أبى طالب بهذا الاسم، فقال:

و اللّه ما سمّيته بهذا الاسم حتى وجدت ذلك فى كتب آبائى و أجدادى فى التوراه .. و علّمه أمير المؤمنين طريقه لإظهار الكنوز .. أن صار الى وادى برهوت ...

الى آخر ما ذكر.

[بحار الأنوار: ۴۱/ ۱۹۶ حديث ۹، عن الخرائج و الجرائح: ۱/ ۱۹۲- ۱۹۴، حديث ۲۹، و جاء فى مدينه المعاجز: ۱۰۰ حديث ۲۶۸، و مشارق أنوار اليقين: ۸۱].

**[ترجمه]

«۸۲»

يج:خرائج، روى عن داود بن كثير الرقّى، قال: كنت عند الصادق عليه السلام أنا و أبو الخطّاب، و المفضّل، و أبو عبد اللّه البلخى؛ إذ دخل علينا كثير النّواء، فقال: إنّ أبا الخطّاب هذا يشتم أبا بكر و عمر [و عثمان و يظهر البراءه منهم، فالتفت الصادق

عليه السلام الى أبى الخطّاب و قال: يا محمد! ما تقول؟، قال: كذب و اللّه ما سمع منّى قطّ شتمهما [منّى ، فقال الصادق عليه السلام: قد حلف، و لا يحلف كذبا، فقال: صدق، لم أسمع أنا منه، و لكن حدّثنى الثقه به عنه، قال الصادق عليه السلام: و إنّ الثقه لا يبلغ ذلك. فلمّا خرج كثير [النّوا] قال الصادق عليه السلام: أما و اللّه لئن كان أبو الخطّاب ذكر ما قال كثير، لقد علم من أمرهما [هم] ما لم يعلمه كثير، و اللّه لقد جلسا مجلس أمير المؤمنين عليه السلام غصبا فلا غفر اللّه لهما، و لا عفا عنهما، فبهت أبو عبد اللّه البلخى، و نظر الى الصادق عليه السلام متعجّبا ممّا قال فيهما، فقال الصادق عليه السلام: أنكرت ما سمعت فيهما؟، قال: كان ذلك، قال الصادق عليه السلام: فهلّا كان الإنكار منك ليله دفع [رفع] إليك فلان بن فلان البلخى جاريته فلانه لتبيعها له، فلمّا عبرت النهر افترشتها فى أصل شجره؟!، فقال البلخى: قد مضى و اللّه لهذا الحديث أكثر من عشرين سنه، و لقد تبت الى اللّه من ذلك، فقال الصادق عليه السلام: لقد تبت و ما تاب اللّه عليك، و لقد غضب اللّه لصاحب الجاريه، ثمّ ركب و سار البلخىّ معه، فلمّا برزا، قال الصادق عليه السلام و قد سمع صوت حمار-: إنّ أهل النار يتأذّون بهما و بأصواتهما كما تتأذّون بصوت الحمار ...

الى آخره.

[بحار الأنوار: ۴۷/ ۱۱۱، حديث ۱۴۹، عن الخرائج و الجرائح: ۱۹۸ (تحقيق مدرسه الامام المهدى عج: ۱ / ۲۹۷- ۲۹۹، حديث ۵)، و أورده فى إثبات الهداه:

۵ / ۴۰۴، حديث ۱۳۶، و مدينه المعاجز: ۳۸۱، حديث ۷۷ و غيره .]

**[ترجمه]یـج:خرائـج، روی عن داود بن کثیر الرقّی، قـال: کنت عنـد الصادق علیه السـلام أنا و أبو الخطّاب، و المفضّل، و أبو عبـد اللّه البلخی؛ إذ دخل علینا کثیر النّواء، فقال: إنّ أبا الخطّاب هـذا یشـتم أبا بکر و عمر [و عثمان و یظهر البراءه منهم، فالتفت الصادق علیه السـلام الی أبی الخطّاب و قال: یا محمد! ما تقول؟، قال: کذب و اللّه ما سمع منّی قطّ شتمهما [منّی ، فقال الصادق علیه السـلام: قد حلف، و لا یحلف کذبا، فقال: صدق، لم أسـمع أنا منه، و لکن حدّثنی الثقه به عنه، قال الصادق علیه السلام: و إنّ الثقه لا یبلغ ذلک. فلمّا خرج کثیر [النّوا] قال الصادق علیه السـلام: أما و اللّه لئن کان أبو الخطّاب ذکر ما قال کثیر، لقـد علم من أمرهمـا [هم] مـا لم یعلمه کثیر، و اللّه لقـد جلسـا مجلس أمیر المؤمنین علیه السـلام غصـبا فلا غفر اللّه لهما، و لا عفا عنهما، فبهت أبو عبـد اللّه البلخی، و نظر الی الصـادق علیه السـلام متعجّبـا ممّا قال فیهما، فقال الصادق علیه السـلام: أنکرت ما سـمعت فیهما؟، قال: کان ذلک، قال الصادق علیه السلام: فهلّا کان الإنکار منک لیله دفع [رفع] إلیک فلان بن فلان البلخی جاریته فلانه لتبیعها له، فلمّا عبرت النهر افترشـتها فی أصل شـجره؟!، فقال البلخی: قد مضـی و اللّه لهذا الحدیث أکثر من عشـرین سنه، و لقد تبت الی اللّه من ذلک، فقال الصادق علیه السـلام: لقد تبت و ما تاب اللّه علیک، و لقد غضب اللّه لصاحب الجاریه، ثمّ رکب و سار البلخیّ معه، فلمّا برزا، قال الصادق علیه السـلام و قد سمع صوت حمار-: إنّ أهل النار یتأذّون بهما و بأصواتهما کما تتأذّون بصوت الحمار ...

الی آخره.

[بحار الأنوار: ۴۷/ ۱۱۱، حدیث ۱۴۹، عن الخرائج و الجرائح: ۱۹۸ (تحقیق مـدرسه الامام المهدی عج: ۱ / ۲۹۷- ۲۹۹، حدیث ۵)، و أورده فی إثبات الهداه:

۵ / ۴۰۴، حدیث ۱۳۶، و مدینه المعاجز: ۳۸۱، حدیث ۷۷ و غیره .]

ص: ۶۱۳

**[ترجمه]

«۸۳»

یـج:خرائج، روی عن سـلمان؛ أنّ علیّا علیه السـلام بلغه عن عمر ذکر شـیعته؛ فاسـتقبله فی بعض طرقات بساتین المدینه و فی ید علیّ علیه السـلام قوس عربیّه، فقـال: یـا عمر بلغنی عنـک ذکرک لشـیعتی، فقـال: اربع علی ظلعک، فقال: إنّک لهیهنا؟ ثمّ رمی بالقوس الی [علی الأرض فإذا هی ثعبان کالبعیر فاغر فاه، و قـد أقبل نحو عمر لیبتلعه، فصاح عمر: اللّه اللّه یا أبا الحسن لا عـدت بعـدها فی شـی ء، و جعـل یتضـرّع إلیه، فضـرب علیّ یـده الی الثعبـان فعـادت القوس کمـا کانت، فمرّ عمر الی بیته مرعوبا، قال سلمان: فلمّا کان فی اللیل دعانی علیّ علیه السـلام، فقال: صر الی عمر فإنّه حمل إلیه مال من ناحیه المشرق و لم یعلم به أحد، و قد عزم أن یحتبسه، فقل له: یقول لک علیّ: أخرج إلیک مال من ناحیه المشرق ففرّقه علی من جعل لهم و لا تحبسه فأفضحک، قال سلمان: فأدّیت إلیه الرساله، فقال: حیّرنی أمر صاحبک من أین علم به؟ فقلت: و هل یخفی علیه مثل هذا، فقال لسلمان: اقبل منّی ما أقول لک: ما علیّ إلّا ساحر! و إنّی لمشـفق علیک منه، و الصواب أن تفارقه و تصیر فی جملتنا، قلت: بئس ما قلت، لکنّ

علیّا ورث من أسرار النبوّه ما قد رأیت منه و ما هو أکبر منه، قال: ارجع إلیه فقل له:

السمع و الطاعه لأمرک، فرجعت الی علیّ علیه السلام فقال: أحدّثک بما جری بینکما؟ فقلت:

أنت أعلم به منّی، فتکلّم بکلّ ما جری [به] بیننا، ثمّ قال: إنّ رعب الثعبان فی قلبه الی أن یموت.

[بحار الأنوار: ۴۱/ ۲۵۶- ۲۵۷ حدیث ۱۷، عن الخرائج و الجرائح: ۲۰ و ۲۱ (۱/ ۲۳۲ حدیث ۷۷)، و مدینه المعاجز: ۲۰۰، حدیث ۵۵۱، و إثبات الهداه:

۴/ ۵۴۷، حدیث ۱۹۵].

**[ترجمه]یج:خرائج، روی عن سلمان؛ أنّ علیّا علیه السلام بلغه عن عمر ذکر شیعته؛ فاستقبله فی بعض طرقات بساتین المدینه و فی ید علیّ علیه السلام قوس عربیّه، فقال: یا عمر بلغنی عنک ذکرک لشیعتی، فقال: اربع علی ظلعک، فقال: إنّک لهیهنا؟ ثمّ رمی بالقوس الی [علی الأرض فإذا هی ثعبان کالبعیر فاغر فاه، و قد أقبل نحو عمر لیبتلعه، فصاح عمر: اللّه اللّه یا أبا الحسن لا عدت بعدها فی شی ء، و جعل یتضرّع إلیه، فضرب علیّ یده الی الثعبان فعادت القوس کما کانت، فمرّ عمر الی بیته مرعوبا، قال سلمان: فلمّا کان فی اللیل دعانی علیّ علیه السلام، فقال: صر الی عمر فإنّه حمل إلیه مال من ناحیه المشرق و لم یعلم به أحد، و قد عزم أن یحتبسه، فقل له: یقول لک علیّ: أخرج إلیک مال من ناحیه المشرق ففرّقه علی من جعل لهم و لا تحبسه فأفضحک، قال سلمان: فأدّیت إلیه الرساله، فقال: حیّرنی أمر صاحبک من أین علم به؟ فقلت: و هل یخفی علیه مثل هذا، فقال لسلمان: اقبل منّی ما أقول لک: ما علیّ إلّا ساحر! و إنّی لمشفق علیک منه، و الصواب أن تفارقه و تصیر فی جملتنا، قلت: بئس ما قلت، لکنّ علیّا ورث من أسرار النبوّه ما قد رأیت منه و ما هو أکبر منه، قال: ارجع إلیه فقل له:

السمع و الطاعه لأمرک، فرجعت الی علیّ علیه السلام فقال: أحدّثک بما جری بینکما؟ فقلت:

أنت أعلم به منّی، فتکلّم بکلّ ما جری [به] بیننا، ثمّ قال: إنّ رعب الثعبان فی قلبه الی أن یموت.

[بحار الأنوار: ۴۱/ ۲۵۶- ۲۵۷ حدیث ۱۷، عن الخرائج و الجرائح: ۲۰ و ۲۱ (۱/ ۲۳۲ حدیث ۷۷)، و مدینه المعاجز: ۲۰۰، حدیث ۵۵۱، و إثبات الهداه:

۴/ ۵۴۷، حدیث ۱۹۵].

**[ترجمه]

«۸۴»

یل:فضائل، روی عن الصادق علیه السلام أنّ أمیر المؤمنین علیه السلام بلغه عن عمر ابن الخطاب أمر، فأرسل إلیه سلمان رضی اللّه عنه و قال: قل له: قد بلغنی عنک کیت و کیت، و کرهت أن أعتب علیک فی وجهک، فینبغی أن لا یقال فیّ إلّا الحق، فقد

غصبت حقّی علی القذی و صبرت حتی تبلغ الکتاب أجله ... فی حدیث طویل فی معانی مقاربه للتی سلفت.

[بحار الأنوار: ۴۲/ ۴۲- ۴۳ حدیث ۱۵، عن الفضائل: ۶۵- ۶۶].

**[ترجمه]یل:فضائل، روی عن الصادق علیه السلام أنّ أمیر المؤمنین علیه السلام بلغه عن عمر ابن الخطاب أمر، فأرسل إلیه سلمان رضی اللّه عنه و قال: قل له: قد بلغنی عنک کیت و کیت، و کرهت أن أعتب علیک فی وجهک، فینبغی أن لا یقال فیّ إلّا الحق، فقد غصبت حقّی علی القذی و صبرت حتی تبلغ الکتاب أجله ... فی حدیث طویل فی معانی مقاربه للتی سلفت.

[بحار الأنوار: ۴۲/ ۴۲- ۴۳ حدیث ۱۵، عن الفضائل: ۶۵- ۶۶].

**[ترجمه]

«۸۵»

ل:خصال، بإسناده عن اسحاق بن عمّار، عن أبی الحسن موسی علیه السلام فی حدیث طویل یقول فیه-: یا إسحاق! إنّ فی النار لوادیا یقال له: سقر لم یتنفّس منذ خلقه اللّه ...

الی أن قال: و إنّ فی ذلک القلیب لحیّه یتعوّذ جمیع أهل ذلک القلیب من خبث تلک الحیّه و نتنها و قذرها و ما أعدّ اللّه فی أنیابها من السمّ لإهلها، و إنّ فی جوف تلک الحیّه لصنادیق فیها خمسه

ص: ۶۱۴

من الأمم السالفه، و إثنان من هذه الأمّه. قال: قلت: جعلت فداك؛ و من الخمسه و من الاثنان؟ ... و من هذه الأمّه الأعرابيان.

[بحار الأنوار: ٨/ ٣١٠- ٣١١، حديث ٧٧، عن الخصال: ٢/ ٣۴].

**[ترجمه]ل:خصال، بإسناده عن اسحاق بن عمّار، عن أبی الحسن موسی علیه السلام فی حدیث طویل یقول فیه-: یا إسحاق! إنّ فی النار لوادیا یقال له: سقر لم یتنفّس منذ خلقه اللّه ...

الی أن قال: و إنّ فی ذلک القلیب لحیّه یتعوّذ جمیع أهل ذلک القلیب من خبث تلک الحیّه و نتنها و قذرها و ما أعدّ اللّه فی أنیابها من السمّ لإهلها، و إنّ فی جوف تلک الحیّه لصنادیق فیها خمسه

ص: ۶۱۴

من الأمم السالفه، و إثنان من هذه الأمّه. قال: قلت: جعلت فداک؛ و من الخمسه و من الاثنان؟ ... و من هذه الأمّه الأعرابیان.

[بحار الأنوار: ٨/ ٣١٠- ٣١١، حدیث ٧٧، عن الخصال: ٢/ ٣۴].

**[ترجمه]

«٨۶»

ل:خصال، بإسناده عن حنان بن سدیر، عن رجل من أصحاب أبی عبد اللّه علیه السلام؛ قال: سمعته یقول: إنّ أشدّ الناس عذابا یوم القیامه لسبعه نفر؛ أوّلهم ابن آدم الذی قتل أخاه، و نمرود الذی حاجّ إبراهیم فی ربّه، و اثنان فی بنی إسرائیل هوّدا قومهم و نصرّاهم، و فرعون الذی قال أَنَا رَبُّکُمُ الْأَعْلی و اثنان من هذه الأمّه.

[بحار الأنوار: ١١/ ٢٣٣، حدیث ١٢، عن الخصال:

٢ / ۴].

**[ترجمه]ل:خصال، بإسناده عن حنان بن سدیر، عن رجل من أصحاب أبی عبد اللّه علیه السلام؛ قال: سمعته یقول: إنّ أشدّ الناس عذابا یوم القیامه لسبعه نفر؛ أوّلهم ابن آدم الذی قتل أخاه، و نمرود الذی حاجّ إبراهیم فی ربّه، و اثنان فی بنی إسرائیل هوّدا قومهم و نصرّاهم، و فرعون الذی قال أَنَا رَبُّکُمُ الْأَعْلی و اثنان من هذه الأمّه.

[بحار الأنوار: ١١/ ٢٣٣، حدیث ١٢، عن الخصال:

٢ / ۴].

**[ترجمه]

«۸۷»

ختص:کتاب الإختصاص، بإسناده عن أبی عبد اللّه، عن أبیه، عن أمیر المؤمنین علیهم السلام فی حدیث ... فأمرها مالک فخمدت، فرأیت رجلین فی أعناقهما سلاسل النیران، معلّقین بها الی فوق، و علی رؤسهما قوم معهم مقامع النیران یقمعونهما بها، فقلت: یا مالک! من هذان؟.

فقال: و ما قرأت علی ساق العرش؛ و کنت قبل قراءته قبل أن یخلق اللّه الدنیا بألفی عام: «لا إله إلّا اللّه، محمّد رسول اللّه أیّدته و نصرته بعلیّ»، فقال: هذان عدوّا أولئک و ظالماهم.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۱۹۱- ۱۹۲ ذیل حدیث ۲۷، عن الاختصاص: ۱۰۸- ۱۰۹].

**[ترجمه]ختص:کتاب الإختصاص، بإسناده عن أبی عبد اللّه، عن أبیه، عن أمیر المؤمنین علیهم السلام فی حدیث ... فأمرها مالک فخمدت، فرأیت رجلین فی أعناقهما سلاسل النیران، معلّقین بها الی فوق، و علی رؤسهما قوم معهم مقامع النیران یقمعونهما بها، فقلت: یا مالک! من هذان؟.

فقال: و ما قرأت علی ساق العرش؛ و کنت قبل قراءته قبل أن یخلق اللّه الدنیا بألفی عام: «لا إله إلّا اللّه، محمّد رسول اللّه أیّدته و نصرته بعلیّ»، فقال: هذان عدوّا أولئک و ظالماهم.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۱۹۱- ۱۹۲ ذیل حدیث ۲۷، عن الاختصاص: ۱۰۸- ۱۰۹].

**[ترجمه]

«۸۸»

ختص خص: من کتاب البصائر لسعد بن عبد اللّه بإسناده، قال: دخل أبو بکر علی أمیر المؤمنین علیه السلام، فقال له: إنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله لم یحدث إلینا فی أمرک شیئا بعد أیّام الولایه فی الغدیر، و أنا أشهد أنّک مولای مقرّ بذلک، و قد سلّمت علیک علی عهد رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله بإمره المؤمنین، و أخبرنا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله أنّک وصیّه و وارثه و خلیفته فی أهله و نسائه، و أنّک وارثه، و میراثه قد صار إلیک، و لم یخبرنا أنّک خلیفته فی أمّته من بعده، و لا جرم لی فیما بینی و بینک، و لا ذنب لنا فیما بیننا و بین اللّه تعالی، فقال له علیّ علیه السلام: إن أریتک رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله حتّی یخبرک بأنّی أولی بالأمر الّذی أنت فیه منک؟ و أنّک إن لم تعزل نفسک عنه فقد خالفت اللّه و رسوله صلّی اللّه علیه و آله. فقال: إن أریتنیه حتّی یخبرنی ببعض هذا اکتفیت به، فقال علیه السلام: فتلقّانی إذا صلّیت المغرب حتّی أریکه، قال: فرجع إلیه بعد المغرب، فأخذ بیده و أخرجه إلی مسجد قبا، فإذا هو برسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله جالس فی القبله، فقال له: یا فلان! و ثبت علی مولاک علیّ علیه السلام و جلست مجلسه و هو مجلس النبوّه- لا یستحقّه غیره، لأنّه وصیّی و خلیفتی،

فنبذت أمری، و خالفت ما قلته لک، و تعرّضت لسخط اللّه و سخطی، فانزع هذا السربال الّذی تسربلته بغیر حقّ و لا أنت من أهله، و إلّا فموعدک النار؛ قال: فخرج مذعورا لیسلّم الأمر إلیه، و انطلق أمیر المؤمنین صلوات اللّه علیه فحدّث سلمان بما کان جری، فقال له سلمان: لیبدینّ هذا الحدیث لصاحبه و لیخبرنّه بالخبر، فضحک أمیر المؤمنین علیه السلام و قال: أما إنّه سیخبره و لیمنعنّه إن همّ بأن یفعل، ثمّ قال: لا و اللّه لا یذکران ذلک أبدا حتّی یموتا؛ قال: فلقی صاحبه فحدّثه بالحدیث کلّه، فقال له: ما أضعف رأیک و أخور قلبک؛ أما تعلم أنّ ذلک من بعض سحر ابن أبی کبشه؟! أنسیت سحر بنی هاشم؟! فأقم علی ما أنت علیه!.

[بحار الأنوار: ۴۱/ ۲۲۸- ۲۲۹، حدیث ۳۸، عن الاختصاص: ۲۷۲- ۲۷۳، و بصائر الدرجات: ۷۸، و مختصره: ۱۰۹- ۱۱۰].

**[ترجمه]ختص خص: من کتاب البصائر لسعد بن عبد اللّه بإسناده، قال: دخل أبو بکر علی أمیر المؤمنین علیه السلام، فقال له: إنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله لم یحدث إلینا فی أمرک شیئا بعد أیّام الولایه فی الغدیر، و أنا أشهد أنّک مولای مقرّ بذلک، و قد سلّمت علیک علی عهد رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله بإمره المؤمنین، و أخبرنا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله أنّک وصیّه و وارثه و خلیفته فی أهله و نسائه، و أنّک وارثه، و میراثه قد صار إلیک، و لم یخبرنا أنّک خلیفته فی أمّته من بعده، و لا جرم لی فیما بینی و بینک، و لا ذنب لنا فیما بیننا و بین اللّه تعالی، فقال له علیّ علیه السلام: إن أریتک رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله حتّی یخبرک بأنّی أولی بالأمر الّذی أنت فیه منک؟ و أنّک إن لم تعزل نفسک عنه فقد خالفت اللّه و رسوله صلّی اللّه علیه و آله. فقال: إن أریتنیه حتّی یخبرنی ببعض هذا اکتفیت به، فقال علیه السلام: فتلقّانی إذا صلّیت المغرب حتّی أریکه، قال: فرجع إلیه بعد المغرب، فأخذ بیده و أخرجه إلی مسجد قبا، فإذا هو برسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله جالس فی القبله، فقال له: یا فلان! و ثبت علی مولاک علیّ علیه السلام و جلست مجلسه و هو مجلس النبوّه- لا یستحقّه غیره، لأنّه وصیّی و خلیفتی،

ص: ۶۱۵

فنبذت أمری، و خالفت ما قلته لک، و تعرّضت لسخط اللّه و سخطی، فانزع هذا السربال الّذی تسربلته بغیر حقّ و لا أنت من أهله، و إلّا فموعدک النار؛ قال: فخرج مذعورا لیسلّم الأمر إلیه، و انطلق أمیر المؤمنین صلوات اللّه علیه فحدّث سلمان بما کان جری، فقال له سلمان: لیبدینّ هذا الحدیث لصاحبه و لیخبرنّه بالخبر، فضحک أمیر المؤمنین علیه السلام و قال: أما إنّه سیخبره و لیمنعنّه إن همّ بأن یفعل، ثمّ قال: لا و اللّه لا یذکران ذلک أبدا حتّی یموتا؛ قال: فلقی صاحبه فحدّثه بالحدیث کلّه، فقال له: ما أضعف رأیک و أخور قلبک؛ أما تعلم أنّ ذلک من بعض سحر ابن أبی کبشه؟! أنسیت سحر بنی هاشم؟! فأقم علی ما أنت علیه!.

[بحار الأنوار: ۴۱/ ۲۲۸- ۲۲۹، حدیث ۳۸، عن الاختصاص: ۲۷۲- ۲۷۳، و بصائر الدرجات: ۷۸، و مختصره: ۱۰۹- ۱۱۰].

**[ترجمه]

«۸۹»

ختص:کتاب الإختصاص، عمرو بن ثابت، قال: سألت أبا جعفر علیه السلام عن قول اللّه:

وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْداداً يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ (البقره: ۱۶۵)، قال:

فقـال: هم و اللّه أوليـاء فلاـن و فلان و فلان، اتّخـذوهم أئمّه دون الإمام الـذى جعله اللّه للناس إماما، فـذلك قول اللّه: وَ لَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً وَ أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذابِ* إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَ رَأَوُا الْعَذابَ وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبابُ* وَ قالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَما تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمالَهُمْ حَسَراتٍ عَلَيْهِمْ وَ ما هُمْ بِخارِجِينَ مِنَ النَّارِ (البقره: ۱۶۵- ۱۶۷)، ثم قال أبو جعفر عليه السلام:

هم و اللّه يا جابر أئمّه الظلمه و أشياعهم.

[بحار الأنوار: ۷۲/ ۱۳۷، حديث ۲۳، عن الاختصاص: ۳۳۴].

**[ترجمه]ختص:كتاب الإختصاص، عمرو بن ثابت، قال: سألت أبا جعفر عليه السلام عن قول اللّه:

وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْداداً يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ (البقره: ۱۶۵)، قال:

فقـال: هم و اللّه أوليـاء فلاـن و فلان و فلان، اتّخـذوهم أئمّه دون الإمام الـذى جعله اللّه للناس إماما، فـذلك قول اللّه: وَ لَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً وَ أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذابِ* إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَ رَأَوُا الْعَذابَ وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبابُ* وَ قالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَما تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمالَهُمْ حَسَراتٍ عَلَيْهِمْ وَ ما هُمْ بِخارِجِينَ مِنَ النَّارِ (البقره: ۱۶۵- ۱۶۷)، ثم قال أبو جعفر عليه السلام:

هم و اللّه يا جابر أئمّه الظلمه و أشياعهم.

[بحار الأنوار: ۷۲/ ۱۳۷، حديث ۲۳، عن الاختصاص: ۳۳۴].

**[ترجمه]

«۹۰»

ختص:كتاب الإختصاص، بإسناده عن جابر الجعفى فى حديث طويل و فيه: ثم خاطب اللّه عزّ و جلّ فى ذلك الموقف محمّدا، فقال يا محمّد! وَ إِذا رَأَوْا الشكّاك و الجاحدون تِجارَةً يعنى الأول أَوْ لَهْواً يعنى الثانى انْفَضُّوا إِلَيْها. .. قُلْ يا محمّد! ما عِنْدَ اللَّهِ من ولايه علىّ و الأوصياء خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَ مِنَ التِّجارَهِ يعنى بيعه الأول و الثانى ...

[بحار الأنوار: ۸۹/ ۲۷۸ من حديث ۲۴، عن الاختصاص: ۱۲۸- ۱۳۰].

**[ترجمه]ختص:كتاب الإختصاص، بإسناده عن جابر الجعفى فى حديث طويل و فيه: ثم خاطب اللّه عزّ و جلّ فى ذلك الموقف محمّدا، فقال يا محمّد! وَ إِذا رَأَوْا الشكّاك و الجاحدون تِجارَةً يعنى الأول أَوْ لَهْواً يعنى الثانى انْفَضُّوا إِلَيْها. .. قُلْ يا محمّد! ما عِنْدَ اللَّهِ من ولايه علىّ و الأوصياء خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَ مِنَ التِّجارَهِ يعنى بيعه الأول و الثانى ...

[بحار الأنوار: ۸۹/ ۲۷۸ من حدیث ۲۴، عن الاختصاص: ۱۲۸- ۱۳۰].

**[ترجمه]

«۹۱»

خص:منتخب البصائر، بإسناده عن خالد بن یحیی، قال: قلت لأبی عبد اللّه علیه السلام: سمّی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله أبا بکر صدّیقا؟ فقال: نعم، إنّه حیث کان معه أبو بکر فی الغار،

ص: ۶۱۶

قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: إنّى لأرى سفينه بنى عبد المطلب تضطرب فى البحر ضالّه، فقال له أبو بكر: و إنّك لتراها؟! قال: نعم. فقال: يا رسول اللّه! تقدر أن ترينيها؟. فقال:

ادن منّى، فدنا منه، فمسح يده على عينيه، ثم قال له: انظر ... فنظر أبو بكر، فرأى السفينه تضطرب فى البحر، ثم نظر الى قصور أهل المدينه، فقال فى نفسه: الآن صدقت انّك ساحر، فقال له رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: صدّيق أنت؟.

فقلت: لم سمّى عمر: الفاروق؟. قال: نعم، ألا ترى إنّه قد فرق بين الحقّ و الباطل، و أخذ الناس بالباطل، فقلت: فلم سمّى سالما: الأمين؟. قال: لمّا أن كتبوا الكتب و وضعوها على يد سالم، فصار الأمين. قلت: فقال: اتّقوا دعوه سعد؟. قال: نعم، قلت: و كيف ذلك؟، قال: إنّ سعدا يكرّ فيقاتل عليّا عليه السلام.

[بحار الأنوار: ۵۳/ ۷۵- حديث ۷۶، عن منتخب البصائر: ۲۹- ۳۰].

**[ترجمه]خص:منتخب البصائر، بإسناده عن خالد بن يحيى، قال: قلت لأبى عبد اللّه عليه السلام: سمّى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله أبا بكر صدّيقا؟ فقال: نعم، إنّه حيث كان معه أبو بكر فى الغار،

ص: ۶۱۶

قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: إنّى لأرى سفينه بنى عبد المطلب تضطرب فى البحر ضالّه، فقال له أبو بكر: و إنّك لتراها؟! قال: نعم. فقال: يا رسول اللّه! تقدر أن ترينيها؟. فقال:

ادن منّى، فدنا منه، فمسح يده على عينيه، ثم قال له: انظر ... فنظر أبو بكر، فرأى السفينه تضطرب فى البحر، ثم نظر الى قصور أهل المدينه، فقال فى نفسه: الآن صدقت انّك ساحر، فقال له رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: صدّيق أنت؟.

فقلت: لم سمّى عمر: الفاروق؟. قال: نعم، ألا ترى إنّه قد فرق بين الحقّ و الباطل، و أخذ الناس بالباطل، فقلت: فلم سمّى سالما: الأمين؟. قال: لمّا أن كتبوا الكتب و وضعوها على يد سالم، فصار الأمين. قلت: فقال: اتّقوا دعوه سعد؟. قال: نعم، قلت: و كيف ذلك؟، قال: إنّ سعدا يكرّ فيقاتل عليّا عليه السلام.

[بحار الأنوار: ۵۳/ ۷۵- حديث ۷۶، عن منتخب البصائر: ۲۹- ۳۰].

**[ترجمه]

«۹۲»

قب:مناقب ابن شهر آشوب، الباقر و الصادق عليهما السلام، قال: وَ اللَّيْلِ إِذا يَغْشاها (الشمس: ۴): عتيق و ابن الصهّاك و بنو أميّه و من تولّاهم.

[بحار الأنوار ۲۴/ ۷۴- حديث ۸، عن المناقب لابن شهر آشوب: ۱/ ۲۴۳ (۱/ ۲۸۳)].

**[ترجمه]قب:مناقب ابن شهر آشوب، الباقر و الصادق علیهما السلام، قال: وَ اللَّیْلِ إِذا یَغْشاها (الشمس: ۴): عتیق و ابن الصهّاک و بنو أمیّه و من تولّاهم.

[بحار الأنوار ۲۴/ ۷۴- حدیث ۸، عن المناقب لابن شهر آشوب: ۱/ ۲۴۳ (۱/ ۲۸۳)].

**[ترجمه]

«۹۳»

قب:مناقب ابن شهر آشوب، حدّث أبو عبد اللّه محمّد بن أحمد الدیلمی البصری، عن محمّد بن أبی کثیر الکوفی، قال: کنت لا أختم صلاتی و لا أستفتحها إلّا بلعنهما، فرأیت فی منامی طائرا معه تور من الجوهر فیه شی ء أحمر شبه الخلوق فنزل الی البیت المحیط برسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله ثمّ أخرج شخصین من الضریح فخلقهما بذلک الخلوق، فی عوارضهما، ثم ردّهما الی الضریح، و عاد مرتفعا، فسألت من حولی: من هذا الطائر؟ و ما هذا الخلوق؟، فقال: هذا ملک یجی ء فی کلّ لیله جمعه یخلقهما، فأزعجنی ما رأیت، فأصبحت لا تطیب نفسی بلعنهما، فدخلت علی الصادق علیه السلام، فلمّا رآنی ضحک و قال: رأیت الطائر؟، فقلت: نعم یا سیّدی، فقال:

إقرأ: إِنَّمَا النَّجْوی مِنَ الشَّیْطانِ لِیَحْزُنَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ لَیْسَ بِضارِّهِمْ شَیْئاً إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ (المجادله: ۱۰)، فإذا رأیت شیئا تکره فاقرأها و اللّه ما هو ملک موکّل بهما لإکرامهما بل هو ملک موکّل بمشارق الأرض و مغاربها إذا قتل قتیل ظلما أخذ من دمه فطوّقهما به فی رقابهما، لأنّهما سبب کلّ ظلم مذ کانا.

[بحار الأنوار: ۴۷/ ۱۲۴ حدیث ۱۷۷، عن المناقب:

۴ / ۲۳۷، و مرّ فی هذه المجلّدات عن غیره .]

**[ترجمه]قب:مناقب ابن شهر آشوب، حدّث أبو عبد اللّه محمّد بن أحمد الدیلمی البصری، عن محمّد بن أبی کثیر الکوفی، قال: کنت لا أختم صلاتی و لا أستفتحها إلّا بلعنهما، فرأیت فی منامی طائرا معه تور من الجوهر فیه شی ء أحمر شبه الخلوق فنزل الی البیت المحیط برسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله ثمّ أخرج شخصین من الضریح فخلقهما بذلک الخلوق، فی عوارضهما، ثم ردّهما الی الضریح، و عاد مرتفعا، فسألت من حولی: من هذا الطائر؟ و ما هذا الخلوق؟، فقال: هذا ملک یجی ء فی کلّ لیله جمعه یخلقهما، فأزعجنی ما رأیت، فأصبحت لا تطیب نفسی بلعنهما، فدخلت علی الصادق علیه السلام، فلمّا رآنی ضحک و قال: رأیت الطائر؟، فقلت: نعم یا سیّدی، فقال:

إقرأ: إِنَّمَا النَّجْوی مِنَ الشَّیْطانِ لِیَحْزُنَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ لَیْسَ بِضارِّهِمْ شَیْئاً إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ (المجادله: ۱۰)، فإذا رأیت شیئا تکره فاقرأها و اللّه ما هو ملک موکّل بهما لإکرامهما بل هو ملک موکّل بمشارق الأرض و مغاربها إذا قتل قتیل ظلما أخذ من دمه فطوّقهما به فی رقابهما، لأنّهما سبب کلّ ظلم مذ کانا.

[بحار الأنوار: ۴۷/ ۱۲۴ حدیث ۱۷۷، عن المناقب:

۴ / ۲۳۷، و مرّ فی هذه المجلّدات عن غیره .]

**[ترجمه]

«۹۴»

ن:عیون أخبار الرضا علیه السلام، بإسناده عن عبد العظیم الحسنی، عن أبی الحسن الثالث، عن آبائه، عن

ص: ۶۱۷

الحسین بن علی علیهم السلام، قال: قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: إنّ أبا بکر منّی لبمنزله السمع، و إنّ عمر منّی لبمنزله البصر، و إنّ عثمان منّی لبمنزله الفؤاد، فلمّا کان من الغد دخلت إلیه و عنده أمیر المؤمنین علیه السلام و أبو بکر و عمر و عثمان فقلت له: یا أبه! سمعتک تقول فی أصحابک هؤلاء قولا، فما هو؟، فقال صلّی اللّه علیه و آله: نعم، ثم أشار إلیهم فقال:

هم السمع و البصر و الفؤاد و سیسألون عن وصیّی هذا و أشار الی علیّ علیه السلام ثم قال:

إنّ اللّه عزّ و جلّ یقول: إِنَّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ الْفُؤادَ کُلُّ أُولئِکَ کانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا (الإسراء:

**[ترجمه]ن:عیون أخبار الرضا علیه السلام، بإسناده عن عبد العظیم الحسنی، عن أبی الحسن الثالث، عن آبائه، عن

ص: ۶۱۷

الحسین بن علی علیهم السلام، قال: قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: إنّ أبا بکر منّی لبمنزله السمع، و إنّ عمر منّی لبمنزله البصر، و إنّ عثمان منّی لبمنزله الفؤاد، فلمّا کان من الغد دخلت إلیه و عنده أمیر المؤمنین علیه السلام و أبو بکر و عمر و عثمان فقلت له: یا أبه! سمعتک تقول فی أصحابک هؤلاء قولا، فما هو؟، فقال صلّی اللّه علیه و آله: نعم، ثم أشار إلیهم فقال:

هم السمع و البصر و الفؤاد و سیسألون عن وصیّی هذا و أشار الی علیّ علیه السلام ثم قال:

إنّ اللّه عزّ و جلّ یقول: إِنَّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ الْفُؤادَ کُلُّ أُولئِکَ کانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا (الإسراء:

**[ترجمه]

«۳۶»

، ثم قال: و عزّه ربّی إنّ جمیع أمّتی لموقوفون یوم القیامه و مسؤولون عن ولایته، و ذلک قول اللّه عزّ و جلّ: وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ (الصافات: ۲۴).

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۷۷- حدیث ۴، عن عیون أخبار الرضا علیه السلام: ۱۷۴].

**[ترجمه]، ثم قال: و عزّه ربّی إنّ جمیع أمّتی لموقوفون یوم القیامه و مسؤولون عن ولایته، و ذلک قول اللّه عزّ و جلّ: وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ (الصافات: ۲۴).

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۷۷- حدیث ۴، عن عیون أخبار الرضا علیه السلام: ۱۷۴].

**[ترجمه]

«۹۵»

قب:مناقب ابن شـهر آشوب، الرضا عليه السـلام: إنّ النبىّ صـلّى اللّه عليه و آله قرء: إِنَّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ الْفُؤادَ كُلُّ أُولئِكَ كانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا (الإسـراء: ۳۶)، فسـئل عن ذلك، فأشار الى الثلاثه، فقال: هم السـمع و البصـر و الفؤاد، و سـيسألون عن وصـيّى هـذا و أشار الى علىّ بن أبى طالب عليه السلام ثم قال: و عزّه ربّى إنّ جميع أمّتى لموقوفون يوم القيامه و مسؤولون عن ولايته، و ذلك قول اللّه: وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ (الصافات: ۲۴).

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۲۷۱- حديث ۴۷، عن المناقب: ۲ / ۴- ۵ (۲/ ۱۵۲)].

أقول: روى فى تأويـل الآيات الظاهره: ۲/ ۴۹۳ ذيل حديث ۱، و أورده العلّامه المجلسـى فى بحاره: ۲۴/ ۲۷۰ حديث ۴۴، و جاء فى تفسير البرهان: ۴/ ۷۱ حديث ۵، و تفسير فرات: ۱۳۰ تفسير الآيه: وَ قِفُوهُمْ ... (الصافات: ۲۴) بالسؤال عن الولايه.

و جـاء عن طريـق العـامّه، عن أبى نعيم، عن ابن عبـاس، و مثله عن أبى سـعيد الخـدرى و سـعيد ابن جـبير؛ كلّهم عن رسول اللّه (صـلى الله عليه و آله) ذلك. و جاء الحـديث عن عـدّه مصادر فى البحار: ۲۴ / ۲۷۰- ۲۷۱ حديث ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷. و جاء فى كتـاب اليقين فى إمره أمير المؤمنين: ۵۷ ،كمـا حكاه فى البحار ۳۹/ ۲۰۱، حديث ۲۲ بروايه مفضّل عن أبى سعيد الخدرى، عن رسول اللّه (صلى الله عليه و آله)، و لاحظ ما جاء فى أمالى الشيخ الطوسى: ۱۸۲، و حكاه فى البحار ۳۹/ ۱۹۶ حديث ۶.

**[ترجمه]قب:منـاقب ابن شـهر آشوب، الرضـا عليه السـلام: إنّ النبىّ صـلّى اللّه عليه و آله قرء: إِنَّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ الْفُؤادَ كُلُّ أُولئِكَ كانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا (الإسـراء: ۳۶)، فسـئل عن ذلـك، فأشـار الى الثلاثه، فقال: هم السـمع و البصـر و الفؤاد، و سـيسألون عن وصـيّى هـذا و أشار الى علىّ بن أبى طالب عليه السـلام ثم قال: و عزّه ربّى إنّ جميع أمّتى لموقوفون يوم القيامه و مسؤولون عن ولايته، و ذلك قول اللّه: وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ (الصافات: ۲۴).

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۲۷۱- حديث ۴۷، عن المناقب: ۲ / ۴- ۵ (۲/ ۱۵۲)].

أقول: روى فى تأويـل الآيات الظاهره: ۲/ ۴۹۳ ذيل حديث ۱، و أورده العلّامه المجلسـى فى بحاره: ۲۴/ ۲۷۰ حديث ۴۴، و جاء فى تفسير البرهان: ۴/ ۷۱ حديث ۵، و تفسير فرات: ۱۳۰ تفسير الآيه: وَ قِفُوهُمْ ... (الصافات: ۲۴) بالسؤال عن الولايه.

و جـاء عن طريـق العـامّه، عن أبى نعيم، عن ابن عبـاس، و مثله عن أبى سـعيد الخـدرى و سـعيد ابن جـبير؛ كلّهم عن رسول اللّه (صـلى الله عليه و آله) ذلك. و جاء الحـديث عن عـدّه مصادر فى البحار: ۲۴ / ۲۷۰- ۲۷۱ حديث ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷. و جاء فى كتـاب اليقين فى إمره أمير المؤمنين: ۵۷ ،كمـا حكاه فى البحار ۳۹/ ۲۰۱، حديث ۲۲ بروايه مفضّل عن أبى سعيد الخدرى، عن رسول اللّه (صلى الله عليه و آله)، و لاحظ ما جاء فى أمالى الشيخ الطوسى: ۱۸۲، و حكاه فى البحار ۳۹/ ۱۹۶ حديث ۶.

**[ترجمه]

«۹۶»

أورد شـيخنا الكلينى فى الروضه و غيره من قـوله: و سـئل القـارونى ذات يوم عن قوله تعـالى: وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ (الصافـات:

۲۴)، فقال: اقعد یا هذا الرجل، فما هذا موضع هذه المسأله، فقال له: لا بدّ من تفسیر هذه الآیه و یؤدّی فیه الأمانه، فقال له: اعلم

ص: ۶۱۸

أنّه إذا كان يوم القيامه تحشر الخلق حول الكرسى كلّ على طبقاتهم؛ الأنبياء عليهم السلام و الملائكه المقرّبون و سائر الأوصياء عليهم السلام، فيؤمر الخلق بالحساب، فينادى اللّه عزّ و جلّ: وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ عن ولايه علىّ بن أبى طالب عليه السلام؟، فقال له السائل: و محمّد صلّى اللّه عليه و آله يسأل عن ولايه علىّ بن أبى طالب عليه السلام؟، فقال له:

نعم و محمّد صلّى اللّه عليه و آله يسأل عن ولايه علىّ بن أبى طالب عليه السلام.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۲۲۸- ۲۲۹ حديث ۲، عن روضه الكافى: ۹- ۱۰، و الفضائل لابن شاذان و غيرهما].

**[ترجمه]أورد شيخنا الكلينى فى الروضه و غيره من قوله: و سئل القارونى ذات يوم عن قوله تعالى: وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ (الصافات: ۲۴)، فقال: اقعد يا هذا الرجل، فما هذا موضع هذه المسأله، فقال له: لا بدّ من تفسير هذه الآيه و يؤدّى فيه الأمانه، فقال له: اعلم

ص: ۶۱۸

أنّه إذا كان يوم القيامه تحشر الخلق حول الكرسى كلّ على طبقاتهم؛ الأنبياء عليهم السلام و الملائكه المقرّبون و سائر الأوصياء عليهم السلام، فيؤمر الخلق بالحساب، فينادى اللّه عزّ و جلّ: وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ عن ولايه علىّ بن أبى طالب عليه السلام؟، فقال له السائل: و محمّد صلّى اللّه عليه و آله يسأل عن ولايه علىّ بن أبى طالب عليه السلام؟، فقال له:

نعم و محمّد صلّى اللّه عليه و آله يسأل عن ولايه علىّ بن أبى طالب عليه السلام.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۲۲۸- ۲۲۹ حديث ۲، عن روضه الكافى: ۹- ۱۰، و الفضائل لابن شاذان و غيرهما].

**[ترجمه]

«۹۷»

قب:مناقب ابن شهر آشوب، الواقدى: إنّ فاطمه لمّا حضرتها الوفاه أوصت عليّا أن لا يصلّى عليها أبو بكر و عمر، فعمل بوصيّتها.

و بإسناده عن ابن عباس، قال: أوصت فاطمه أن لا يعلم إذا ماتت أبو بكر و لا عمر و لا يصلّيا عليها، قال: فدفنها علىّ عليه السلام ليلا و لم يعلمهما بذلك.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۸۲- ۱۸۳- حديث ۱۶،

عن المناقب لابن شهر آشوب: ۳/ ۳۶۳].

و فيه: و أوصت الى علىّ بثلاث ... و أن لا يشهد أحد جنازتها ممّن ظلمها، و أن لا يترك أن يصلّى عليها أحد منهم.

**[ترجمه]قب:مناقب ابن شهر آشوب، الواقدی: إنّ فاطمه لمّا حضرتها الوفاه أوصت عليّا أن لا يصلّی عليها أبو بكر و عمر، فعمل بوصيّتها.

و بإسناده عن ابن عباس، قال: أوصت فاطمه أن لا يعلم إذا ماتت أبو بكر و لا عمر و لا يصلّيا عليها، قال: فدفنها علیّ عليه السلام ليلا و لم يعلمهما بذلک.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۸۲- ۱۸۳- حديث ۱۶،

عن المناقب لابن شهر آشوب: ۳/ ۳۶۳].

و فيه: و أوصت الی علیّ بثلاث ... و أن لا يشهد أحد جنازتها ممّن ظلمها، و أن لا يترک أن يصلّی عليها أحد منهم.

**[ترجمه]

«۹۸»

بإسناده عن عائشه فی خبر طويل يذكر فيه أنّ فاطمه أرسلت الی أبی بكر تسأل ميراثها من رسول اللّه ... القصه قال: فهجرته و لم تكلّمه حتی توفّيت و لم يؤذن بها أبا بكر يصلّی عليها.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۸۲، عن المناقب: ۳/ ۲۶۲- ۲۶۳].

**[ترجمه]بإسناده عن عائشه فی خبر طويل يذكر فيه أنّ فاطمه أرسلت الی أبی بكر تسأل ميراثها من رسول اللّه ... القصه قال: فهجرته و لم تكلّمه حتی توفّيت و لم يؤذن بها أبا بكر يصلّی عليها.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۸۲، عن المناقب: ۳/ ۲۶۲- ۲۶۳].

**[ترجمه]

«۹۹»

و من هذا الباب ما جاء فی الروضه من قولها سلام اللّه عليها و لعنه اللّه علی من ظلمها: .. ثم قالت: أوصيک أن لا يشهد أحد جنازتی من هؤلاء الذين ظلمونی و أخذوا حقّی، فإنّهم عدوّی و عدوّ رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله، و لا تترک أن يصلّی علیّ أحد منهم و لا من أتباعهم، و ادفنّی فی الليل إذا هدأت العيون و نامت الأبصار.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۹۲ حديث ۲۰، عن روضه الواعظين للفتّال: ۱/ ۱۵۱].

**[ترجمه]و من هذا الباب ما جاء فی الروضه من قولها سلام اللّه عليها و لعنه اللّه علی من ظلمها: .. ثم قالت: أوصيک أن لا

يشـهد أحد جنازتى من هؤلاء الذين ظلمونى و أخذوا حقّى، فإنّهم عدوّى و عدوّ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، و لا تترک أن يصلّى علىّ أحد منهم و لا من أتباعهم، و ادفنّى فى الليل إذا هدأت العيون و نامت الأبصار.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۹۲ حديث ۲۰، عن روضه الواعظين للفتّال: ۱/ ۱۵۱].

**[ترجمه]

«۱۰۰»

ع:علل الشرائع، بإسناده عن ابن البطائنى، عن أبيه؛ سألت أبا عبد اللّه عليه السلام: قال:

لأىّ علّه دفنت فاطمه عليها السلام بالليل و لم تدفن بالنهار؟ قال: لأنّها أوصت أن لا يصلّ

ص: ۶۱۹

عليها الرجلان الأعرابيّان.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۲۰۶- ۲۰۷ حديث ۳۴. و قريب منه فی: ۸۱/ ۲۵۰ حديث ۸، عن العلل: ۱/ ۱۷۶ و ۱۸۶].

**[ترجمه]ع:علل الشرائع، بإسناده عن ابن البطائنی، عن أبيه؛ سألت أبا عبد اللّه عليه السلام: قال:

لأیّ علّه دفنت فاطمه عليها السلام بالليل و لم تدفن بالنهار؟ قال: لأنّها أوصت أن لا يصلّ

ص: ۶۱۹

عليها الرجلان الأعرابيّان.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۲۰۶- ۲۰۷ حديث ۳۴. و قريب منه فی: ۸۱/ ۲۵۰ حديث ۸، عن العلل: ۱/ ۱۷۶ و ۱۸۶].

**[ترجمه]

«۱۰۱»

لی:أمالی الصدوق، بإسناده عن ابن عباس فی خبر طويل-، و فيه عن رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: و إنّی لمّا رأيتها ذكرت ما يصنع بها بعدی، كأنّی بها و قد دخل الذلّ بيتها، و انتهكت حرمتها، و غصبت حقّها، و منعت إرثها، و كسر جنبها، و أسقطت جنينها، و هی تنادی: يا محمّداه! فلا تجاب، و تستغيث فلا تغاث، فلا تزال بعدی محزونه، مكروبه، باكيه، تتذكّر انقطاع الوحی عن بيتها مرّه، و تتذكّر فراقی أخرى، و تستوحش إذا جنّها الليل لفقد صوتی الذی كانت تسمع إليه إذا تهجّدت بالقرآن، ثم ترى نفسها ذليله بعد أن كانت فی أيّام أبيها عزيزه. فعند ذلك يؤنسها اللّه تعالى ذكره بالملائكه، فنادتها بما نادت به مريم بنت عمران، فتقول: يا فاطمه! إِنَّ اللّهَ اصْطَفاكِ وَ طَهَّرَكِ وَ اصْطَفاكِ عَلى نِساءِ الْعالَمِينَ (آل عمران: ۳۷) يا فاطمه! اقْنُتِی لِرَبِّكِ وَ اسْجُدِی وَ ارْكَعِی مَعَ الرّاكِعِينَ (آل عمران: ۳۸)، ثم يبتدئ بها الوجع فتمرض فيبعث اللّه عزّ و جلّ إليها مريم بنت عمران تمرّضها و تؤنسها فی علّتها، فتقول عند ذلك: يا ربّ! إنّی قد سئمت الحياه و تبرّمت بأهل الدنيا، فألحقنی بأبی، فيلحقها اللّه عزّ و جلّ بی، فتكون أوّل من يلحقنی من أهل بيتی، فتقدم علیّ محزونه، مكروبه، مغمومه، مغصوبه، مقتوله، فأقول عند ذلك: اللّهمّ العن من ظلمها، و عاقب من غصبها، و ذلّل من أذلّها، و خلّد فی نارك من ضرب جنبيها حتى ألقت ولدها، فتقول الملائكه عند ذلك: آمين.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۷۲- ۱۷۳ حديث ۱۳].

**[ترجمه]لی:أمالی الصدوق، بإسناده عن ابن عباس فی خبر طويل-، و فيه عن رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: و إنّی لمّا رأيتها ذكرت ما يصنع بها بعدی، كأنّی بها و قد دخل الذلّ بيتها، و انتهكت حرمتها، و غصبت حقّها، و منعت إرثها، و كسر جنبها، و أسقطت جنينها، و هی تنادی: يا محمّداه! فلا تجاب، و تستغيث فلا تغاث، فلا تزال بعدی محزونه، مكروبه، باكيه، تتذكّر انقطاع الوحی عن بيتها مرّه، و تتذكّر فراقی أخرى، و تستوحش إذا جنّها الليل لفقد صوتی الذی كانت تسمع إليه إذا

تهجّدت بالقرآن، ثم ترى نفسها ذليله بعد أن كانت فى أيّام أبيها عزيزه. فعند ذلک يؤنسها اللّه تعالى ذكره بالملائكه، فنادتها بما نادت به مريم بنت عمران، فتقول: يا فاطمه! إِنَّ اللَّهَ اصْطَفاكِ وَ طَهَّرَكِ وَ اصْطَفاكِ عَلى نِساءِ الْعالَمِينَ (آل عمران: ٣٧) يا فاطمه! اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَ اسْجُدِي وَ ارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ (آل عمران: ٣٨)، ثم يبتدئ بها الوجع فتمرض فيبعث اللّه عزّ و جلّ إليها مريم بنت عمران تمرّضها و تؤنسها فى علّتها، فتقول عند ذلک: يا ربّ! إنّى قد سئمت الحياه و تبرّمت بأهل الدنيا، فألحقنى بأبى، فيلحقها اللّه عزّ و جلّ بى، فتكون أوّل من يلحقنى من أهل بيتى، فتقدم علىّ محزونه، مكروبه، مغمومه، مغصوبه، مقتوله، فأقول عند ذلک: اللّهمّ العن من ظلمها، و عاقب من غصبها، و ذلّل من أذلّها، و خلّد فى نارک من ضرب جنبيها حتى ألقت ولدها، فتقول الملائكه عند ذلک: آمين.

[بحار الأنوار: ٤٣/ ١٧٢- ١٧٣ حديث ١٣].

**[ترجمه]

«١٠٢»

لى:أمالى الصدوق، بإسناده عن ابن نباته، قال: سئل أمير المؤمنين علىّ بن أبى طالب عليه السلام عن علّه دفنه فاطمه بنت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله ليلا؟، فقال: إنّها كانت ساخطه على قوم كرهت حضورهم جنازتها، و حرام على من يتولّاهم أن يصلّى على أحد من ولدها.

[بحار الأنوار: ٤٣/ ٢٠٩ حديث ٣٧، عن أمالى الشيخ الصدوق: ٥٢٤، باب ٩٤، و أورده ابن شهر آشوب فى المناقب: ٣/ ٣٦٣، و ذكره العلّامه المجلسى فى بحار الأنوار: ٤٣/ ١٨٣ حديث ١٦، عن روضه الواعظين: ١/ ١٥٣].

**[ترجمه]لى:أمالى الصدوق، بإسناده عن ابن نباته، قال: سئل أمير المؤمنين علىّ بن أبى طالب عليه السلام عن علّه دفنه فاطمه بنت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله ليلا؟، فقال: إنّها كانت ساخطه على قوم كرهت حضورهم جنازتها، و حرام على من يتولّاهم أن يصلّى على أحد من ولدها.

[بحار الأنوار: ٤٣/ ٢٠٩ حديث ٣٧، عن أمالى الشيخ الصدوق: ٥٢٤، باب ٩٤، و أورده ابن شهر آشوب فى المناقب: ٣/ ٣٦٣، و ذكره العلّامه المجلسى فى بحار الأنوار: ٤٣/ ١٨٣ حديث ١٦، عن روضه الواعظين: ١/ ١٥٣].

**[ترجمه]

«١٠٣»

ما:أمالى الطوسىّ، المفيد، بإسناده عن عبد اللّه بن عباس، قال: لمّا حضرت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله الوفاه بكى حتى بلّت دموعه لحيته، فقيل له: يا رسول اللّه! ما يبكيک؟، فقال:

أبکی لـذریّتی و ما تصـنع بهم أشـرار أمّتی من بعدی، کأنّی بفاطمه بنتی و قد ظلمت بعدی و هی تنادی: یا أبتاه! فلا یعینها أحد من أمّتی، فسمعت ذلک فاطمه علیها السلام، فبکت، فقال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: لا تبکین یا بنیّه، فقال: لست أبکی لما یصنع بی من بعدک، و لکنّی أبکی لفراقک یا رسول اللّه، فقال لها: أبشری یا بنت محمّد بسرعه اللحاق بی فإنّک أوّل من یلحق بی من أهل بیتی.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۵۶ حدیث ۲].

**[ترجمه]ما:أمالی الطوسیّ، المفید، بإسناده عن عبد اللّه بن عباس، قال: لمّا حضرت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله الوفاه بکی حتی بلّت دموعه لحیته، فقیل له: یا رسول اللّه! ما یبکیک؟، فقال:

ص: ۶۲۰

أبکی لـذریّتی و ما تصـنع بهم أشـرار أمّتی من بعدی، کأنّی بفاطمه بنتی و قد ظلمت بعدی و هی تنادی: یا أبتاه! فلا یعینها أحد من أمّتی، فسمعت ذلک فاطمه علیها السلام، فبکت، فقال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: لا تبکین یا بنیّه، فقال: لست أبکی لما یصنع بی من بعدک، و لکنّی أبکی لفراقک یا رسول اللّه، فقال لها: أبشری یا بنت محمّد بسرعه اللحاق بی فإنّک أوّل من یلحق بی من أهل بیتی.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۵۶ حدیث ۲].

**[ترجمه]

«۱۰۴»

ن:عیون أخبار الرضا علیه السـلام، بإسناده عن إسحاق بن حمّاد بن زید، قال: سمعت یحیی بن أکثم ... فی حدیث قال آخر: فإنّ أبا بکر أغلق بابه و قال: هل من مستقیل فأقیله، فقال علیّ علیه السلام: قدّمک رسول اللّه فمن ذا یؤخّرک؟!.

فقـال المـأمون: هـذا باطـل من قبـل أنّ علیّـا علیه السـلام قعـد عن بیعه أبی بکر، و رویتم أنّه قعـد عنهـا حتی قبضت فاطمه علیها السلام، و أنّها أوصت أن تدفن لیلا لئلّا یشهدا جنازتها.

[بحار الأنوار: ۴۹/ ۱۹۲ حدیث ۲، انظر بـاب ما کان یتقرّب به المأمون الی الرضا علیه السـلام فی الاحتجاج علی المخالفین، عن عیون أخبار الرضا (علیه السلام): ۲/ ۱۸۷، و بحار الأنوار: ۴۹/ ۱۸۹- ۲۱۵].

**[ترجمه]ن:عیون أخبار الرضا علیه السـلام، بإسـناده عن إسـحاق بن حمّاد بن زید، قال: سـمعت یحیی بن أکثم ... فی حدیث قال آخر: فإنّ أبا بکر أغلق بابه و قال: هل من مستقیل فأقیله، فقال علیّ علیه السلام: قدّمک رسول اللّه فمن ذا یؤخّرک؟!.

فقـال المـأمون: هـذا باطـل من قبـل أنّ علیّـا علیه السـلام قعـد عن بیعه أبی بکر، و رویتم أنّه قعـد عنهـا حتی قبضت فاطمه علیها

السلام، و أنّها أوصت أن تدفن ليلا لئلّا يشهدا جنازتها.

[بحار الأنوار: ۴۹/ ۱۹۲ حديث ۲، انظر بـاب ما كان يتقرّب به المأمون الى الرضا عليه السـلام فى الاحتجاج على المخالفين، عن عيون أخبار الرضا (عليه السلام): ۲/ ۱۸۷، و بحار الأنوار: ۴۹/ ۱۸۹- ۲۱۵].

**[ترجمه]

«۱۰۵»

مصباح الأنوار: عن جعفر بن محمد، عن آبائه عليهم السلام، قال: مكثت فاطمه عليها السلام بعد النبىّ صلّى اللّه عليه و آله خمسه و سبعين يوما ثم مرضت، فاستأذن عليها أبو بكر و عمر، فلم تأذن لهما، فأتيا أمير المؤمنين عليه السلام فكلّماه فى ذلك، فكلّمها، و كانت لا تعصيه، فأذنت لهما، فدخلا، و كلّماها فلم ترد عليهما جوابا، و حوّلت وجهها الكريم عنهما، فخرجا و هما يقولان لعلّى: إن حدث بها حدث فلا تفوتنا، فقالت: عند خروجهما لعلىّ عليه السلام: إنّ لى إليك حاجه فأحبّ أن لا تمنعنيها، فقال عليه السلام: و ما ذاك؟ فقالت:

أسألك أن لا يصلّ علىّ أبو بكر و لا عمر، و ماتت من ليلتها، فدفنها قبل الصباح.

فجاءا حين أصبحا فقالا: لا تترك عداوتك يا ابن أبى طالب أبدا، ماتت بنت رسول اللّه فلم تعلمنا؟!، فقال أمير المؤمنين عليه السلام: لئن لم ترجعا لأفضحنّكما! قالها ثلاثا، فلما قال انصرفوا ...

[بحار الأنوار: ۸۱/ ۲۵۴- ۲۵۵ حديث ۱۳].

**[ترجمه]مصباح الأنوار: عن جعفر بن محمد، عن آبائه عليهم السلام، قال: مكثت فاطمه عليها السلام بعد النبىّ صلّى اللّه عليه و آله خمسه و سبعين يوما ثم مرضت، فاستأذن عليها أبو بكر و عمر، فلم تأذن لهما، فأتيا أمير المؤمنين عليه السلام فكلّماه فى ذلك، فكلّمها، و كانت لا تعصيه، فأذنت لهما، فدخلا، و كلّماها فلم ترد عليهما جوابا، و حوّلت وجهها الكريم عنهما، فخرجا و هما يقولان لعلّى: إن حدث بها حدث فلا تفوتنا، فقالت: عند خروجهما لعلىّ عليه السلام: إنّ لى إليك حاجه فأحبّ أن لا تمنعنيها، فقال عليه السلام: و ما ذاك؟ فقالت:

أسألك أن لا يصلّ علىّ أبو بكر و لا عمر، و ماتت من ليلتها، فدفنها قبل الصباح.

فجاءا حين أصبحا فقالا: لا تترك عداوتك يا ابن أبى طالب أبدا، ماتت بنت رسول اللّه فلم تعلمنا؟!، فقال أمير المؤمنين عليه السلام: لئن لم ترجعا لأفضحنّكما! قالها ثلاثا، فلما قال انصرفوا ...

[بحار الأنوار: ۸۱/ ۲۵۴- ۲۵۵ حديث ۱۳].

**[ترجمه]

«۱۰۶»

مصباح الأنوار: فی حدیث طویل، بإسناده عن سعد بن طریف، عن أبی جعفر علیه السلام ... فلمّا فرغ أمیر المؤمنین من دفنها لقیه الرجلان فقالا له: ما حملک علی ما

ص: ۶۲۱

صنعت؟، قال: وصیّتها وعهدها.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۲۰۱ ذیل حدیث ۳۰].

**[ترجمه]مصباح الأنوار: فی حدیث طویل، بإسناده عن سعد بن طریف، عن أبی جعفر علیه السلام ... فلمّا فرغ أمیر المؤمنین من دفنها لقیه الرجلان فقالا له: ما حملک علی ما

ص: ۶۲۱

صنعت؟، قال: وصیّتها وعهدها.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۲۰۱ ذیل حدیث ۳۰].

**[ترجمه]

«۱۰۷»

مصباح الأنوار: عن أبی جعفر علیه السلام قال: دفن أمیر المؤمنین علیه السلام فاطمه بنت محمّد صلوات اللّه علیهم بالبقیع، ورشّ ماء حول تلک القبور لئلّا یعرف القبر، و بلغ أبا بکر و عمر أنّ علیّا دفنها لیلا، فقالا له: فلم لم تعلمنا؟، قال: کان اللیل و کرهت أن أشخصکم!، فقال له عمر: ما هذا، و لکن شحناء فی صدرک!، فقال أمیر المؤمنین علیه السلام: أمّا إذا أبیتما فإنّها استحلفتنی بحقّ اللّه و حرمه رسوله و بحقّها علیّ أن لا تشهدا جنازتها.

[بحار الأنوار: ۸۱/ ۲۵۵ حدیث ۱۵].

**[ترجمه]مصباح الأنوار: عن أبی جعفر علیه السلام قال: دفن أمیر المؤمنین علیه السلام فاطمه بنت محمّد صلوات اللّه علیهم بالبقیع، ورشّ ماء حول تلک القبور لئلّا یعرف القبر، و بلغ أبا بکر و عمر أنّ علیّا دفنها لیلا، فقالا له: فلم لم تعلمنا؟، قال: کان اللیل و کرهت أن أشخصکم!، فقال له عمر: ما هذا، و لکن شحناء فی صدرک!، فقال أمیر المؤمنین علیه السلام: أمّا إذا أبیتما فإنّها استحلفتنی بحقّ اللّه و حرمه رسوله و بحقّها علیّ أن لا تشهدا جنازتها.

[بحار الأنوار: ۸۱/ ۲۵۵ حدیث ۱۵].

**[ترجمه]

«۱۰۸»

فی الکشف: عن طرق العامّه؛ أنّ أبا بکر و عمر عاتبا علیّا علیه السلام کونه لم یؤذنهما بالصلاه علیها، فاعتذر أنّها أوصته بذلک، و حلف لهما، فصدّقاه و عذّراه.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۹۰، حدیث ۱۹، عن کشف الغمه ۲/ ۶۸.

أقول: انظر: باب ۷ فی ما وقع علیها من الظلم و بکائها و حزنها و شکایتها فی مرضها الی شهادتها و غسلها و دفنها، و بیان العلّه فی إخفاء دفنها صلوات اللّه علیها و لعنه اللّه علی من ظلمها. بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۵۵- ۲۱۸].

**[ترجمه]فی الکشف: عن طرق العامّه؛ أنّ أبا بکر و عمر عاتبا علیّا علیه السلام کونه لم یؤذنهما بالصلاه علیها، فاعتذر أنّها أوصته بذلک، و حلف لهما، فصدّقاه و عذّراه.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۹۰، حدیث ۱۹، عن کشف الغمه ۲/ ۶۸.

أقول: انظر: باب ۷ فی ما وقع علیها من الظلم و بکائها و حزنها و شکایتها فی مرضها الی شهادتها و غسلها و دفنها، و بیان العلّه فی إخفاء دفنها صلوات اللّه علیها و لعنه اللّه علی من ظلمها. بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۵۵- ۲۱۸].

**[ترجمه]

«۱۰۹»

قال العلّامه المجلسی فی بحاره: ما نصّه: روی فی:

بعض مؤلّفات أصحابنا، بإسناده الی المفضّل بن عمر، قال المفضّل: یا مولای! ثم ماذا؟، قال الصادق علیه السلام: تقوم فاطمه بنت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فتقول: اللّهمّ أنجز وعدک و موعدک لی فیمن ظلمنی و غصبنی، و ضربنی و جزعنی بکلّ أولادی، فتبکیها ملائکه السموات السبع و حمله العرش، و سکّان الهواء و من فی الدنیا و من تحت أطباق الثری، صائحین صارخین الی اللّه تعالی، فلا یبقی أحد ممّن قاتلنا و ظلمنا و رضی بما جری علینا إلّا قتل فی ذلک الیوم ألف قتله دون من قتل فی سبیل اللّه ...

الی آخره.

[بحار الأنوار: ۵۳/ ۲۳- ۲۴ باب ۲۵ حدیث ۱].

**[ترجمه]قال العلّامه المجلسی فی بحاره: ما نصّه: روی فی:

بعض مؤلّفات أصحابنا، بإسناده الی المفضّل بن عمر، قال المفضّل: یا مولای! ثم ماذا؟، قال الصادق علیه السلام: تقوم فاطمه بنت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فتقول: اللّهمّ أنجز وعدک و موعدک لی فیمن ظلمنی و غصبنی، و ضربنی و جزعنی بکلّ أولادی، فتبکیها ملائکه السموات السبع و حمله العرش، و سکّان الهواء و من فی الدنیا و من تحت أطباق الثری، صائحین صارخین الی اللّه تعالی، فلا یبقی أحد ممّن قاتلنا و ظلمنا و رضی بما جری علینا إلّا قتل فی ذلک الیوم ألف قتله دون من قتل فی سبیل اللّه ...

الی آخره.

[بحار الأنوار: ۵۳/ ۲۳- ۲۴ باب ۲۵ حديث ۱].

**[ترجمه]

«۱۱۰»

ك، ن: فی حديث طويل فی الإسراء، و فيه: قال [ربّ العزّه سبحانه: هؤلاء الأئمّه، و هذا القائم الذی يحلّ حلالی و يحرّم حرامی، و به أنتقم من أعدائی، و هو راحه لأوليائی، و هو الذی يشفی قلوب شيعتك من الظالمين و الجاحدين و الكافرين، فيخرج اللّات و العزّی طريّين فيحرقهما ...

الی آخره.

ص: ۶۲۲

[بحار الأنوار: ۱/ ۲۵۲- ۲۵۳ باب ۲۳ حديث ۲، عن كمال الدين: ۱۵۰ و عن عيون أخبار الرضا عليه السلام: ۳۵ (۱/ ۵۸ حديث ۲۷).

و أورده فى البحار كاملا: ۳۶/ ۲۴۵ حديث ۵۸].

**[ترجمه]ك، ن: فى حديث طويل فى الإسراء، و فيه: قال [ربّ العزّه سبحانه: هؤلاء الأئمّه، و هذا القائم الذى يحلّ حلالى و يحرّم حرامى، و به أنتقم من أعدائى، و هو راحه لأوليائى، و هو الذى يشفى قلوب شيعتك من الظالمين و الجاحدين و الكافرين، فيخرج اللّات و العزّى طريّين فيحرقهما ...

الى آخره.

ص: ۶۲۲

[بحار الأنوار: ۱/ ۲۵۲- ۲۵۳ باب ۲۳ حديث ۲، عن كمال الدين: ۱۵۰ و عن عيون أخبار الرضا عليه السلام: ۳۵ (۱/ ۵۸ حديث ۲۷).

و أورده فى البحار كاملا: ۳۶/ ۲۴۵ حديث ۵۸].

**[ترجمه]

«۱۱۱»

ك:إكمال الدين، و فى ذيل خبر سعد بن عبد اللّه: و لمّا قال: أخبرنى عن الصّديق و الفاروق أسلما طوعا أو كرها؟ لم لم تقل له: بل أسلما طمعا، لأنّهما كانا يجالسان اليهود و يستخبرانهم عمّا كانوا يجدون فى التوراه و سائر الكتب المتقدّمه الناطقه بالملاحم، من حال الى حال من قصّه محمّد صلّى اللّه عليه و آله و من عواقب أمره، فكانت اليهود تذكر أنّ محمّدا صلّى اللّه عليه و آله يسلّط على العرب كما كان بخت نصّر سلّط على بنى إسرائيل، و لا بدّ له من الظفر بالعرب كما ظفر بخت نصّر ببنى إسرائيل غير أنّه كاذب فى دعواه.

فأتيا محمّدا فساعداه على [قول شهاده أن لا إله إلّا اللّه و بايعاه طمعا فى أن ينال كل منهما من جهته ولايه بلد إذا استقامت أموره و استتبت أحواله، فلمّا أيسا من ذلك تلثّما و صعدا العقبه مع أمثالهما من المنافقين، على أن يقتلوه، فدفع اللّه كيدهم، وردّهم بغيظهم لم ينالوا خيرا، كما أتى طلحه و الزبير عليّا عليه السلام فبايعاه و طمع كلّ واحد منهما أن ينال من جهته ولايه بلد، فلمّا أيسا نكثا بيعته و خرجا عليه، فصرع اللّه كلّ واحد منهما مصرع أشباههما من الناكثين.

[بحار الأنوار: ۵۲/ ۸۶، عن كمال الدين: ۲/ ۱۳۴].

**[ترجمه]ك:إكمال الدين، و فى ذيل خبر سعد بن عبد اللّه: و لمّا قال: أخبرنى عن الصّديق و الفاروق أسلما طوعا أو كرها؟

لم لم تقل له: بل أسلما طمعا، لأنّهما كانا يجالسان اليهود و يستخبرانهم عمّا كانوا يجدون فی التوراه و سائر الكتب المتقدّمه الناطقه بالملاحم، من حال الی حال من قصّه محمّد صلّی اللّه علیه و آله و من عواقب أمره، فكانت الیهود تذكر أنّ محمّدا صلّی اللّه علیه و آله یسلّط علی العرب كما كان بخت نصّر سلّط علی بنی إسرائیل، و لا بدّ له من الظفر بالعرب كما ظفر بخت نصّر ببنی إسرائیل غیر أنّه كاذب فی دعواه.

فأتیا محمّدا فساعداه علی [قول شهاده أن لا إله إلّا اللّه و بایعاه طمعا فی أن ینال كل منهما من جهته ولایه بلد إذا استقامت أموره و استتبت أحواله، فلمّا أیسا من ذلک تلثّما و صعدا العقبه مع أمثالهما من المنافقین، علی أن یقتلوه، فدفع اللّه كیدهم، وردّهم بغیظهم لم ینالوا خیرا، كما أتی طلحه و الزبیر علیّا علیه السلام فبایعاه و طمع كلّ واحد منهما أن ینال من جهته ولایه بلد، فلمّا أیسا نكثا بیعته و خرجا علیه، فصرع اللّه كلّ واحد منهما مصرع أشباههما من الناكثین.

[بحار الأنوار: ۵۲/ ۸۶، عن كمال الدین: ۲/ ۱۳۴].

**[ترجمه]

«۱۱۲»

كنز: كنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن داود الرقّی، عن أبی عبد اللّه علیه السلام قال: قوله تعالی:

فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ* أی بأیّ نعمتی تكذّبان؛ بمحمّد أم بعلیّ؟ فیهما أنعمت علی العباد.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۵۹- حدیث ۳۴، و صفحه: ۳۰۹ ذیل حدیث ۱۲، عن تأویل الآیات الظاهره: ۳۲۰ (۲/ ۶۳۳- حدیث ۶ و ما بعدها من الروایات). و جاء فی تفسیر البرهان: ۴/ ۲۶۴- حدیث ۲۴].

**[ترجمه]كنز: كنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن داود الرقّی، عن أبی عبد اللّه علیه السلام قال: قوله تعالی:

فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ* أی بأیّ نعمتی تكذّبان؛ بمحمّد أم بعلیّ؟ فیهما أنعمت علی العباد.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۵۹- حدیث ۳۴، و صفحه: ۳۰۹ ذیل حدیث ۱۲، عن تأویل الآیات الظاهره: ۳۲۰ (۲/ ۶۳۳- حدیث ۶ و ما بعدها من الروایات). و جاء فی تفسیر البرهان: ۴/ ۲۶۴- حدیث ۲۴].

**[ترجمه]

«۱۱۳»

قب:مناقب ابن شهر آشوب، بإسناده الی الباقر علیه السلام فی قوله تعالی: يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَ لا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ (البقره: ۱۸۵) قال: الیسر؛ أمیر المؤمنین علیه السلام، و العسر؛ فلان و فلان.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۰۳ حديث ۴۵، عن المناقب لابن شهر آشوب: ۳/ ۱۰۳].

ص: ۶۲۳

**[ترجمه]قب:مناقب ابن شهر آشوب، بإسناده الى الباقر علیه السلام فی قوله تعالی: یُرِیدُ اللَّهُ بِکَمُ الْیُسْرَ وَ لا یُرِیدُ بِکَمُ الْعُسْرَ (البقره: ۱۸۵) قال: الیسر؛ أمیر المؤمنین علیه السلام، و العسر؛ فلان و فلان.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۰۳ حدیث ۴۵، عن المناقب لابن شهر آشوب: ۳/ ۱۰۳].

ص: ۶۲۳

**[ترجمه]

«۱۱۴»

ص : و سئل الصادق علیه السلام عن قوله تعالی : (وَقالَ الَّذِینَ کَفَرُوا رَبَّنا أَرِنَا الَّذَیْنِ أَضَلاَّنا مِنَ الْجِنّ وَالْإِنْسِ) (فصلت : ۲۹) ، قال : هما .. هما. [بحار الأنوار: ۱۱/ ۲۴۳- حدیث ۳۵].

**[ترجمه]ص : و سئل الصادق علیه السلام عن قوله تعالی : (وَقالَ الَّذِینَ کَفَرُوا رَبَّنا أَرِنَا الَّذَیْنِ أَضَلاَّنا مِنَ الْجِنّ وَالْإِنْسِ) (فصلت : ۲۹) ، قال : هما .. هما. [بحار الأنوار: ۱۱/ ۲۴۳- حدیث ۳۵].

**[ترجمه]

«۱۱۵»

ص:قصص الأنبیاء، الصدوق، عن جابر، عن أبی جعفر علیه السلام، قال: صلّی النّبی صلّی اللّه علیه و آله ذات لیله ثمّ توجّه الی البقیع، فدعا أبا بکر و عمر و عثمان و علیّا فقال: امضوا حتّی تأتوا أصحاب الکهف و تقرؤهم منّی السلام، و تقدّم أنت یا أبا بکر فإنّک أسنّ القوم، ثمّ أنت یا عمر، ثمّ أنت یا عثمان، فإن أجابوا واحدا منکم و إلّا تقدّم أنت یا علیّ، کن آخرهم، ثمّ أمر الریح فحملتهم حتّی وضعتهم علی باب الکهف، فتقدّم أبو بکر فسلّم فلم یردّوا فتنحّی، فتقدّم عمر فسلّم فلم یردّوا علیه، و تقدّم عثمان و سلّم فلم یردّوا علیه، و تقدّم علیّ و قال: السلام علیکم و رحمه اللّه و برکاته، أهل الکهف الذین آمنوا بربّهم وزادهم هدی، و ربط علی قلوبهم، أنا رسول رسول اللّه إلیکم، فقالوا: مرحبا برسول اللّه و برسوله، و علیک السلام یا وصیّ رسول اللّه و رحمه اللّه و برکاته، قال: فکیف علمتم أنّی وصیّ النبیّ؟ فقالوا:

إنّه ضرب علی آذاننا ألّا نکلّم إلّا نبیّا أو وصیّ نبیّ، فکیف ترکت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله؟ و کیف حشمه؟ و کیف حاله؟ .. و بالغوا فی السؤال، و قالوا: خبّر أصحابک هؤلاء أنّا لا نکلّم إلّا نبیّا أو وصیّ نبیّ، فقال لهم: أسمعتم ما یقولون؟ قالوا: نعم، قال: فاشهدوا.

[بحار الأنوار: ۱۴/ ۴۲۰- حدیث ۲].

**[ترجمه]ص:قصص الأنبیاء، الصدوق، عن جابر، عن أبی جعفر علیه السلام، قال: صلّی النّبی صلّی اللّه علیه و آله ذات لیله ثمّ

توجّه الى البقيع، فدعا أبا بكر و عمر و عثمان و عليّا فقال: امضوا حتّى تأتوا أصحاب الكهف و تقرؤهم منّى السلام، و تقدّم أنت يا أبا بكر فإنّک أسنّ القوم، ثمّ أنت يا عمر، ثمّ أنت يا عثمان، فإن أجابوا واحدا منكم و إلّا تقدّم أنت يا عليّ، كن آخرهم، ثمّ أمر الريح فحملتهم حتّى وضعتهم على باب الكهف، فتقدّم أبو بكر فسلّم فلم يردّوا فتنحّى، فتقدّم عمر فسلّم فلم يردّوا عليه، و تقدّم عثمان و سلّم فلم يردّوا عليه، و تقدّم عليّ و قال: السلام عليكم و رحمه اللّه و بركاته، أهل الكهف الذين آمنوا بربّهم وزادهم هدى، و ربط على قلوبهم، أنا رسول رسول اللّه إليكم، فقالوا: مرحبا برسول اللّه و برسوله، و عليك السلام يا وصيّ رسول اللّه و رحمه اللّه و بركاته، قال: فكيف علمتم أنّى وصىّ النبيّ؟ فقالوا:

إنّه ضرب على آذاننا ألّا نكلّم إلّا نبيّا أو وصيّ نبيّ، فكيف تركت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله؟ و كيف حشمه؟ و كيف حاله؟ .. و بالغوا فى السؤال، و قالوا: خبّر أصحابک هؤلاء أنّا لا نكلّم إلّا نبيّا أو وصيّ نبيّ، فقال لهم: أسمعتم ما يقولون؟ قالوا: نعم، قال: فاشهدوا.

[بحار الأنوار: ۱۴/ ۴۲۰- حديث ۲].

**[ترجمه]

«۱۱۶»

كتاب الاستدراک: بإسناده قال: إنّ المتوكّل قيل له: إنّ أبا الحسن يعنى عليّ ابن محمّد بن عليّ الرضا عليهم السلام يفسّر قول اللّه عزّ و جلّ: يَوْمَ يَعَضُّ الظّالِمُ عَلى يَدَيْهِ .. (الفرقان: ۲۷) الآيتين فى الأول و الثانى، قال: فكيف الوجه فى أمره؟ قالوا: تجمع له الناس و تسأله بحضرتهم، فإن فسّرها بهذا كفاک الحاضرون أمره، و إن فسّرها بخلاف ذلک افتضح عند أصحابه، قال: فوجّه الى القضاه و بنى هاشم و الأولياء و سئل عليه السلام، فقال:

هذان رجلان كنى عنهما، و منّ بالستر عليهما، أفيحبّ أمير المؤمنين أن يكشف ما ستره اللّه؟

فقال: لا أحبّ.

[بحار الأنوار: ۵۰/ ۲۱۴- حديث ۲۶].

**[ترجمه]كتاب الاستدراک: بإسناده قال: إنّ المتوكّل قيل له: إنّ أبا الحسن يعنى عليّ ابن محمّد بن عليّ الرضا عليهم السلام يفسّر قول اللّه عزّ و جلّ: يَوْمَ يَعَضُّ الظّالِمُ عَلى يَدَيْهِ .. (الفرقان: ۲۷) الآيتين فى الأول و الثانى، قال: فكيف الوجه فى أمره؟ قالوا: تجمع له الناس و تسأله بحضرتهم، فإن فسّرها بهذا كفاک الحاضرون أمره، و إن فسّرها بخلاف ذلک افتضح عند أصحابه، قال: فوجّه الى القضاه و بنى هاشم و الأولياء و سئل عليه السلام، فقال:

هذان رجلان كنى عنهما، و منّ بالستر عليهما، أفيحبّ أمير المؤمنين أن يكشف ما ستره اللّه؟

فقال: لا أحبّ.

[بحار الأنوار: ۵۰/ ۲۱۴- حديث ۲۶].

**[ترجمه]

«۱۱۷»

سن:محاسن، بإسناده عن جابر، قال: قال أبو جعفر عليه السلام: قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: ما من مؤمن إلّا و قد خلص ودّى الى قلبه، و ما خلص ودّى الى قلب أحد إلّا و قد خلص ودّ علىّ الى قلبه، كذب يا على من زعم أنّه يحبّنى و يبغضك، قال: فقال رجلان من المنافقين: لقد فتن رسول اللّه بهذا الغلام!، فأنزل اللّه تبارك و تعالى: فَسَتُبْصِرُ وَ يُبْصِرُونَ* بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ (القلم: ۵- ۶) وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ* وَ لا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ

(القلم: ۹- ۱۰)، قال: نزلت فيهما .. الى آخر الآيه.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۲۵۴- حديث ۲۶، عن المحاسن: ۱۵۱]

**[ترجمه]سن:محاسن، بإسناده عن جابر، قال: قال أبو جعفر عليه السلام: قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: ما من مؤمن إلّا و قد خلص ودّى الى قلبه، و ما خلص ودّى الى قلب أحد إلّا و قد خلص ودّ علىّ الى قلبه، كذب يا على من زعم أنّه يحبّنى و يبغضك، قال: فقال رجلان من المنافقين: لقد فتن رسول اللّه بهذا الغلام!، فأنزل اللّه تبارك و تعالى: فَسَتُبْصِرُ وَ يُبْصِرُونَ* بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ (القلم: ۵- ۶) وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ* وَ لا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ

ص: ۶۲۴

(القلم: ۹- ۱۰)، قال: نزلت فيهما .. الى آخر الآيه.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۲۵۴- حديث ۲۶، عن المحاسن: ۱۵۱]

**[ترجمه]

«۱۱۸»

سر:سرائر، من كتاب المسائل ... بإسناده عن أحمد بن محمد بن زياد و موسى بن محمد ابن علىّ، قال: كتبت الى أبى الحسن عليه السلام أسأله عن الناصب هل أحتاج فى امتحانه الى أكثر من تقديمه الجبت و الطاغوت و اعتقاد إمامتهما؟، فرجع الجواب: من كان على هذا فهو ناصب.

[بحار الأنوار: ۷۲/ ۱۳۵- حديث ۱۸، عن مستطرفات السرائر: ۶۸- حديث ۱۳، و فى الوسائل: ۶ / ۳۴۱- حديث ۱۴، و ۱۹/ ۱۰۰- حديث ۴].

**[ترجمه]سر:سرائر، من كتاب المسائل ... بإسناده عن أحمد بن محمد بن زياد و موسى بن محمد ابن علىّ، قال: كتبت الى أبى الحسن عليه السلام أسأله عن الناصب هل أحتاج فى امتحانه الى أكثر من تقديمه الجبت و الطاغوت و اعتقاد إمامتهما؟، فرجع الجواب: من كان على هذا فهو ناصب.

[بحار الأنوار: ۷۲/ ۱۳۵- حديث ۱۸، عن مستطرفات السرائر: ۶۸- حديث ۱۳، و فى الوسائل: ۶ / ۳۴۱- حديث ۱۴، و ۱۹/ ۱۰۰- حديث ۴].

**[ترجمه]

«۱۱۹»

نی:غیبه النعمانیّ، بإسناده عن جابر، قال: سألت أبا جعفر علیه السلام عن قول اللّه: وَ مِنَ النّاسِ مَنْ یَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّهِ أَنْداداً یُحِبُّونَهُمْ کَحُبِّ اللّهِ (البقره: ۱۶۵) قال: هم أولیاء فلان و فلان اتّخذوهم أئمّه دون الامام الذی جعله اللّه للناس إماما، و کذلک قال: وَ لَوْ یَرَی الَّذِینَ ظَلَمُوا إِذْ یَرَوْنَ الْعَذابَ أَنَّ الْقُوَّهَ لِلّهِ جَمِیعاً وَ أَنَّ اللّهَ شَدِیدُ الْعَذابِ* إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِینَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِینَ اتَّبَعُوا وَ رَأَوُا الْعَذابَ وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبابُ* وَ قالَ الَّذِینَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنا کَرَّهً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ کَما تَبَرَّؤُا مِنّا (البقره: ۱۶۵- ۱۶۷).

ثم قال أبو جعفر علیه السلام: هم و اللّه یا جابر أئمّه الظلم و أشیاعهم.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۵۹ حدیث ۱۶، و جاء فی:

۸ / ۳۶۳- حدیث ۴۱، عن تفسیر العیّاشی: ۱/ ۷۲- حدیث ۱۴۲ باختلاف، و جاء فی تفسیر البرهان:

۱ / ۱۷۲، و تفسیر الصافی: ۱/ ۱۵۶، و إثبات الهداه:

۱ / ۲۶۲، و الاول عن غیبه النعمانی ۶۴].

**[ترجمه]نی:غیبه النعمانیّ، بإسناده عن جابر، قال: سألت أبا جعفر علیه السلام عن قول اللّه: وَ مِنَ النّاسِ مَنْ یَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّهِ أَنْداداً یُحِبُّونَهُمْ کَحُبِّ اللّهِ (البقره: ۱۶۵) قال: هم أولیاء فلان و فلان اتّخذوهم أئمّه دون الامام الذی جعله اللّه للناس إماما، و کذلک قال: وَ لَوْ یَرَی الَّذِینَ ظَلَمُوا إِذْ یَرَوْنَ الْعَذابَ أَنَّ الْقُوَّهَ لِلّهِ جَمِیعاً وَ أَنَّ اللّهَ شَدِیدُ الْعَذابِ* إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِینَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِینَ اتَّبَعُوا وَ رَأَوُا الْعَذابَ وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبابُ* وَ قالَ الَّذِینَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنا کَرَّهً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ کَما تَبَرَّؤُا مِنّا (البقره: ۱۶۵- ۱۶۷).

ثم قال أبو جعفر علیه السلام: هم و اللّه یا جابر أئمّه الظلم و أشیاعهم.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۵۹ حدیث ۱۶، و جاء فی:

۸ / ۳۶۳- حدیث ۴۱، عن تفسیر العیّاشی: ۱/ ۷۲- حدیث ۱۴۲ باختلاف، و جاء فی تفسیر البرهان:

۱ / ۱۷۲، و تفسیر الصافی: ۱/ ۱۵۶، و إثبات الهداه:

۱ / ۲۶۲، و الاول عن غیبه النعمانی ۶۴].

**[ترجمه]

«۱۲۰»

یر: بصائر الدرجات،بإسناده عن سواده بن علی، عن بعض رجاله، قال: قال أمیر المؤمنین علیه السلام للحارث الأعور و هو عنده- : هل تری ما أری؟، فقال: کیف أری ما تری و قد نوّر اللّه لک و أعطاک ما لم یعط أحدا؟. قال: هذا فلان الأول علی ترعه من ترع النار، یقول:

يا أبا الحسن! استغفرلی، لا غفر اللّه له. قال: فمكث هنيئه ثم قال: يا حارث! هل ترى ما أرى؟، فقال: كيف أرى ما ترى و قد نوّر اللّه لك و أعطاك ما لم يعط أحدا، قال: هذا فلان- الثانى على ترعه من ترع النار يقول: يا أبا الحسن! استغفرلی، لا غفر اللّه له.

[بحار الأنوار: ۴۰/ ۱۸۵ حديث ۶۸، عن بصائر

الدرجات: ۱۲۴ (۴۴۱، حديث ۱۱- الجزء التاسع)].

**[ترجمه]ير: بصائر الدرجات،بإسناده عن سواده بن على، عن بعض رجاله، قال: قال أمير المؤمنين عليه السلام للحارث الأعور و هو عنده-: هل ترى ما أرى؟، فقال: كيف أرى ما ترى و قد نوّر اللّه لك و أعطاك ما لم يعط أحدا؟. قال: هذا فلان الأول على ترعه من ترع النار، يقول:

يا أبا الحسن! استغفرلى، لا غفر اللّه له. قال: فمكث هنيئه ثم قال: يا حارث! هل ترى ما أرى؟، فقال: كيف أرى ما ترى و قد نوّر اللّه لك و أعطاك ما لم يعط أحدا، قال: هذا فلان- الثانى على ترعه من ترع النار يقول: يا أبا الحسن! استغفرلى، لا غفر اللّه له.

[بحار الأنوار: ۴۰/ ۱۸۵ حديث ۶۸، عن بصائر

ص: ۶۲۵

الدرجات: ۱۲۴ (۴۴۱، حديث ۱۱- الجزء التاسع)].

**[ترجمه]

«۱۲۱»

ثو:ثواب الأعمال، بإسناده عن ابن سدير، عن رجل من أصحاب أبى عبد اللّه عليه السلام قال: سمعته يقول: إنّ أشدّ الناس عذابا يوم القيامه لسبعه نفر: أوّلهم ابن آدم الذى قتل أخاه، و نمرود الّذى حاجّ ابراهيم فى ربّه، و اثنان فى بنى إسرائيل هوّدا قومهم و نصّراهم، و فرعون الذى قال: أنا ربّكم الأعلى، و اثنان من هذه الأمّه أحدهما شرهما فى تابوت من قوارير تحت الفلق فى بحار من نار.

[بحار الأنوار: ۸/ ۳۱۳- حديث ۸۳، عن ثواب الأعمال: ۲۰۷].

**[ترجمه]ثو:ثواب الأعمال، بإسناده عن ابن سدير، عن رجل من أصحاب أبى عبد اللّه عليه السلام قال: سمعته يقول: إنّ أشدّ الناس عذابا يوم القيامه لسبعه نفر: أوّلهم ابن آدم الذى قتل أخاه، و نمرود الّذى حاجّ ابراهيم فى ربّه، و اثنان فى بنى إسرائيل هوّدا قومهم و نصّراهم، و فرعون الذى قال: أنا ربّكم الأعلى، و اثنان من هذه الأمّه أحدهما شرهما فى تابوت من قوارير تحت الفلق فى بحار من نار.

[بحار الأنوار: ۸/ ۳۱۳- حديث ۸۳، عن ثواب الأعمال: ۲۰۷].

**[ترجمه]

«۱۲۲»

فض:كتاب الروضه، بالأسانيد الى أبى عبد اللّه عليه السلام إنّه قال: لمّا نزلت هذه الآيه:

الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَمْ يَلْبِسُوا إِيمانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَ هُمْ مُهْتَدُونَ (الأنعام: ٨٢) قال:

بولايه علىّ بن أبى طالب عليه السلام، و لم يخلطوا بولايه فلان و فلان، فإنّه التلبّس بالظلم.

[بحار الأنوار: ٣۶/ ١١۴، عن الروضه من الكافى: ٨ / ١٨].

**[ترجمه]فض:كتاب الروضه، بالأسانيد الى أبى عبد اللّه عليه السلام إنّه قال: لمّا نزلت هذه الآيه:

الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَمْ يَلْبِسُوا إِيمانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَ هُمْ مُهْتَدُونَ (الأنعام: ٨٢) قال:

بولايه علىّ بن أبى طالب عليه السلام، و لم يخلطوا بولايه فلان و فلان، فإنّه التلبّس بالظلم.

[بحار الأنوار: ٣۶/ ١١۴، عن الروضه من الكافى: ٨ / ١٨].

**[ترجمه]

«١٢٣»

شف:كشف اليقين، بإسناده عن أنس بن مالك قال: قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: (الجنّه مشتاقه الى أربعه من أمّتى)، فهبت أن أسأله من هم؟، فأتيت أبا بكر فقلت له: إنّ النبىّ صلّى اللّه عليه و آله قال: (إنّ الجنّه تشتاق الى أربعه من أمّتى) فاسأله من هم؟، فقال:

أخاف أن لا أكون منهم فيعيرنى به بنو تيم، فأتيت عمر، فقلت له مثل ذلك، فقال: أخاف أن لا أكون منهم فيعيرنى به بنو عدىّ، فأتيت عثمان، فقلت له مثل ذلك، فقال: أخاف أن لا أكون منهم فيعيرنى به بنو أميّه، فأتيت عليّا عليه السلام و هو فى ناضح له-، فقلت له إنّ النبىّ صلّى اللّه عليه و آله قال: (إنّ الجنّه مشتاقه الى أربعه من أمّتى)، فأسأله من هم؟، فقال:

و اللّه لأسألنّه، فإن كنت منهم لأحمدنّ اللّه عزّ و جلّ و إن لم أكن منهم لأسألنّ اللّه أن يجعلنى منهم و أودّهم، و جئت معه الى النبىّ صلّى اللّه عليه و آله فدخلنا على النبىّ صلّى اللّه عليه و آله و رأسه فى حجر دحيه الكلبى فلمّا رآه دحيه قام إليه و سلّم عليه و قال: خذ برأس ابن عمّك يا أمير المؤمنين فأنت أحقّ به [منّى ، فاستيقظ النبىّ صلّى اللّه عليه و آله و رأسه فى حجر علىّ عليه السلام، فقال له: يا أبا الحسن! ما جئتنا إلّا فى حاجه، قال: بأبى و أمّى يا رسول اللّه، دخلت و رأسك فى حجر دحيه الكلبىّ فقام إلىّ و سلّم علىّ، و قال: خذ برأس ابن عمّك إليك فأنت أحقّ به منّى يا أمير المؤمنين، فقال له النبىّ: فهل عرفته؟، فقال: هو دحيه الكلبى، فقال له:

ذاك جبرئيل، فقال له: بأبى و أمّى يا رسول اللّه؛ أعلمنى أنس أنّك قلت: إنّ الجنّه مشتاقه الى

أربعه من أمّتى، فمن هم؟، فأومأ إليه بيده فقال: أنت و اللّه أوّلهم، أنت و اللّه أوّلهم ثلاثا-، فقال له: بأبى و أمّى فمن الثلاثه؟، فقال له: المقداد و سلمان و أبو ذرّ.

[بحار الأنوار: ۴۰/ ۱۱- ۱۲ حديث ۲۶، عن اليقين فى إمره أمير المؤمنين: ۱۷- ۱۸].

**[ترجمه]شف:كشف اليقين، بإسناده عن أنس بن مالك قال: قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: (الجنّه مشتاقه الى أربعه من أمّتى)، فهبت أن أسأله من هم؟، فأتيت أبا بكر فقلت له: إنّ النبىّ صلّى اللّه عليه و آله قال: (إنّ الجنّه تشتاق الى أربعه من أمّتى) فاسأله من هم؟، فقال:

أخاف أن لا أكون منهم فيعيرنى به بنو تيم، فأتيت عمر، فقلت له مثل ذلک، فقال: أخاف أن لا أكون منهم فيعيرنى به بنو عدىّ، فأتيت عثمان، فقلت له مثل ذلک، فقال: أخاف أن لا أكون منهم فيعيرنى به بنو أميّه، فأتيت عليّا عليه السلام و هو فى ناضح له-، فقلت له إنّ النبىّ صلّى اللّه عليه و آله قال: (إنّ الجنّه مشتاقه الى أربعه من أمّتى)، فأسأله من هم؟، فقال:

و اللّه لأسألنّه، فإن كنت منهم لأحمدنّ اللّه عزّ و جلّ و إن لم أكن منهم لأسألنّ اللّه أن يجعلنى منهم و أودّهم، و جئت معه الى النبىّ صلّى اللّه عليه و آله فدخلنا على النبىّ صلّى اللّه عليه و آله و رأسه فى حجر دحيه الكلبى فلمّا رآه دحيه قام إليه و سلّم عليه و قال: خذ برأس ابن عمّک يا أمير المؤمنين فأنت أحقّ به [منّى ، فاستيقظ النبىّ صلّى اللّه عليه و آله و رأسه فى حجر علىّ عليه السلام، فقال له: يا أبا الحسن! ما جئتنا إلّا فى حاجه، قال: بأبى و أمّى يا رسول اللّه، دخلت و رأسک فى حجر دحيه الكلبىّ فقام إلىّ و سلّم علىّ، و قال: خذ برأس ابن عمّک إليک فأنت أحقّ به منّى يا أمير المؤمنين، فقال له النبىّ: فهل عرفته؟، فقال: هو دحيه الكلبى، فقال له:

ذاک جبرئيل، فقال له: بأبى و أمّى يا رسول اللّه؛ أعلمنى أنس أنّک قلت: إنّ الجنّه مشتاقه الى

ص: ۶۲۶

أربعه من أمّتى، فمن هم؟، فأومأ إليه بيده فقال: أنت و اللّه أوّلهم، أنت و اللّه أوّلهم ثلاثا-، فقال له: بأبى و أمّى فمن الثلاثه؟، فقال له: المقداد و سلمان و أبو ذرّ.

[بحار الأنوار: ۴۰/ ۱۱- ۱۲ حديث ۲۶، عن اليقين فى إمره أمير المؤمنين: ۱۷- ۱۸].

**[ترجمه]

«۱۲۴»

شف:كشف اليقين، من كتاب المعرفه تأليف عبّاد بن يعقوب الرواجنى، بإسناده قال: لمّا أن سيّر أبو ذرّ رضى اللّه عنه اجتمع هو و علىّ عليه السلام و المقداد بن الأسود، قال: أ لستم تشهدون أنّ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله قال: أمّتى ترد علىّ الحوض على خمس رايات: أوّلها رايه العجل فأقوم فآخذ بيده فإذا أخذت بيده اسودّ وجهه، و رجفت قدماه، و خفقت أحشاؤه، و من

فعل ذلک تبعه، فأقول: ماذا خلفتمونی فی الثقلین بعدی؟ فیقولون: کذّبنا الأکبر و مزّقناه و اضطهدنا الأصغر و ابتززناه حقّه؟ فأقول: اسلکوا ذات الشمال، فیصرفون ظماء مظمئین مسودّه وجوههم لا یطعمون منه قطره. ثمّ ترد علیّ رایه فرعون أمّتی فیهم أکثر الناس و هم المبهرجون؛ قلت: یا رسول اللّه! و ما المبهرجون؟ أبهرجوا الطریق؟، قال: لا ـ و لکنّهم بهرجوا دینهم، و هم الذین یغضبون للدنیا و لها یرضون و لها یسخطون و لها ینصبون، فآخذ بید صاحبهم فإذا أخذت بیده اسودّ وجهه، و رجفت قدماه، و خفقت أحشاؤه، و من فعل ذلک تبعه، فأقول: ما خلفتمونی فی الثقلین بعدی؟ فیقولون: کذّبنا الأکبر و مزّقناه و قاتلنا الأصغر و قتلناه، فأقول: اسلکوا طریق أصحابکم، فینصرفون ظماء مظمئین مسودّه وجوههم لا یطعمون منه قطره، ثم ترد علیّ رایه فلان و هو إمام خمسین ألفا من أمّتی، فأقوم فآخذ بیده فإذا أخذت بیده اسودّ وجهه و رجفت قدماه، و خفقت أحشاؤه، و من فعل ذلک تبعه، فأقول: ما خلفتمونی فی الثقلین بعدی؟ فیقولون: کذّبنا الأکبر و عصیناه و خذلنا الأصغر و خذلنا عنه، فأقول: اسلکوا سبیل أصحابکم، فینصرفون ظماء مظمئین مسودّه وجوههم لا یطعمون منه قطره. ثم یرد علیّ المخدج برایته و هو إمام سبعین ألفا من أمّتی، فإذا أخذت بیده اسودّ وجهه، و رجفت قدماه، و خفقت أحشاؤه، و من فعل ذلک تبعه، فأقول: ماذا خلفتمونی فی الثقلین بعدی؟ فیقولون: کذّبنا الأکبر و عصیناه و قاتلنا الأصغر فقتلناه، فأقول: اسلکوا سبیل أصحابکم، فینصرفون ظماء مظمئین مسودّه وجوههم لا ـ یطعمون منه قطره. ثمّ یرد علیّ أمیر المؤمنین و قائد الغرّ المحجّلین فأقوم فآخذ بیده فیبیضّ وجهه و وجوه أصحابه، فأقول: ماذا خلفتمونی فی الثقلین بعدی؟ فیقولون: اتّبعنا الأکبر و صدّقناه و وازرنا الأصغر و نصرناه و قتلنا معه، فأقول روّوا، فیشربون شربه لا یظمؤون بعدها أبدا، إمامهم کالشمس الطالعه، و وجوههم کالقمر لیله البدر، أو کانوا کأضوأ نجم فی السماء؛ قال: ألستم تشهدون علی ذلک؟، قالوا: بلی، قال: و أنا علی ذلکم من الشاهدین.

[بحار الأنوار: ۸/ ۱۴ حدیث ۱۹، عن الیقین فی إمره أمیر المؤمنین علیه السلام: ۱۲۶ مجلس ۱۲۹، و مثله فی صفحه: ۱۵۰ و ۱۶۷].

**[ترجمه]شف:کشف الیقین، من کتاب المعرفه تألیف عبّاد بن یعقوب الرواجنی، بإسناده قال: لمّا أن سیّر أبو ذرّ رضی اللّه عنه اجتمع هو و علیّ علیه السلام و المقداد بن الأسود، قال: أ لستم تشهدون أنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله قال: أمّتی ترد علیّ الحوض علی خمس رایات: أوّلها رایه العجل فأقوم فآخذ بیده فإذا أخذت بیده اسودّ وجهه، و رجفت قدماه، و خفقت أحشاؤه، و من فعل ذلک تبعه، فأقول: ماذا خلفتمونی فی الثقلین بعدی؟ فیقولون: کذّبنا الأکبر و مزّقناه و اضطهدنا الأصغر و ابتززناه حقّه؟ فأقول: اسلکوا ذات الشمال، فیصرفون ظماء مظمئین مسودّه وجوههم لا یطعمون منه قطره. ثمّ ترد علیّ رایه فرعون أمّتی فیهم أکثر الناس و هم المبهرجون؛ قلت: یا رسول اللّه! و ما المبهرجون؟ أبهرجوا الطریق؟، قال: لا و لکنّهم بهرجوا دینهم، و هم الذین یغضبون للدنیا و لها یرضون و لها یسخطون و لها ینصبون، فآخذ بید صاحبهم فإذا أخذت بیده اسودّ وجهه، و رجفت قدماه، و خفقت أحشاؤه، و من فعل ذلک تبعه، فأقول: ما خلفتمونی فی الثقلین بعدی؟ فیقولون: کذّبنا الأکبر و مزّقناه و قاتلنا الأصغر و قتلناه، فأقول: اسلکوا طریق أصحابکم، فینصرفون ظماء مظمئین مسودّه وجوههم لا یطعمون منه قطره، ثم ترد علیّ رایه فلان و هو إمام خمسین ألفا من أمّتی، فأقوم فآخذ بیده فإذا أخذت بیده اسودّ وجهه و رجفت قدماه، و خفقت أحشاؤه، و من فعل ذلک تبعه، فأقول: ما خلفتمونی فی الثقلین بعدی؟ فیقولون: کذّبنا الأکبر و عصیناه و خذلنا الأصغر و خذلنا عنه، فأقول: اسلکوا سبیل أصحابکم، فینصرفون ظماء مظمئین مسودّه وجوههم لا یطعمون منه قطره. ثم یرد علیّ المخدج برایته و هو إمام سبعین ألفا من أمّتی، فإذا أخذت بیده اسودّ وجهه، و رجفت قدماه، و خفقت أحشاؤه، و من فعل ذلک تبعه، فأقول: ماذا خلفتمونی فی الثقلین بعدی؟ فیقولون: کذّبنا الأکبر و عصیناه و قاتلنا الأصغر فقتلناه، فأقول: اسلکوا سبیل أصحابکم، فینصرفون ظماء مظمئین مسودّه وجوههم لا یطعمون منه قطره. ثمّ یرد علیّ أمیر المؤمنین و قائد الغرّ المحجّلین فأقوم فآخذ بیده فیبیضّ وجهه و وجوه أصحابه، فأقول: ماذا خلفتمونی فی الثقلین بعدی؟ فیقولون: اتّبعنا الأکبر و صدّقناه و وازرنا الأصغر و نصرناه و قتلنا معه، فأقول روّوا، فیشربون شربه لا یظمؤون بعدها أبدا، إمامهم کالشمس الطالعه، و وجوههم کالقمر لیله البدر، أو کانوا کأضوأ نجم فی السماء؛ قال: ألستم تشهدون علی ذلک؟، قالوا: بلی، قال: و أنا علی ذلکم من الشاهدین.

ص: ۶۲۷

[بحار الأنوار: ۸/ ۱۴ حدیث ۱۹، عن الیقین فی إمره أمیر المؤمنین علیه السلام: ۱۲۶ مجلس ۱۲۹، و مثله فی صفحه: ۱۵۰ و ۱۶۷].

**[ترجمه]

«۱۲۵»

شف:کشف الیقین، بإسناده عن سلیمان بن هارون، عن أبی جعفر علیه السلام قال: لمّا سلّم علی علیّ علیه السلام بإمره المؤمنین خرج الرجلان و هما یقولان: و اللّه لا نسلّم له ما قال أبدا.

[بحار الأنوار: ۳۷/ ۳۱۲- حديث ۴۵، عن اليقين: ۹۳ باب ۱۱۳].

**[ترجمه]شف:كشف اليقين، بإسناده عن سليمان بن هارون، عن أبى جعفر عليه السلام قال: لمّا سلّم على علىّ عليه السلام بإمره المؤمنين خرج الرجلان و هما يقولان: و اللّه لا نسلّم له ما قال أبدا.

[بحار الأنوار: ۳۷/ ۳۱۲- حديث ۴۵، عن اليقين: ۹۳ باب ۱۱۳].

**[ترجمه]

«۱۲۶»

شف:كشف اليقين، بإسناده عن أبى يعقوب رفعه الى أبى عبد اللّه عليه السلام فى قوله: فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ قِيلَ هـذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ قال: لمّا رأى فلان و فلان منزله علىّ عليه السلام يوم القيامه إذا رفع اللّه تعالى لواء الحمد الى محمّد صلّى اللّه عليه و آله يجيئه كلّ ملك مقرّب و كلّ نبىّ مرسل فدفعه الى علىّ سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ قِيلَ هذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ أى باسمه تسمّون: أمير المؤمنين.

[بحار الأنوار: ۳۷/ ۳۰۲، حديث ۲۳].

**[ترجمه]شف:كشف اليقين، بإسناده عن أبى يعقوب رفعه الى أبى عبد اللّه عليه السلام فى قوله: فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ قِيلَ هذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ قال: لمّا رأى فلان و فلان منزله علىّ عليه السلام يوم القيامه إذا رفع اللّه تعالى لواء الحمد الى محمّد صلّى اللّه عليه و آله يجيئه كلّ ملك مقرّب و كلّ نبىّ مرسل فدفعه الى علىّ سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ قِيلَ هذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ أى باسمه تسمّون: أمير المؤمنين.

[بحار الأنوار: ۳۷/ ۳۰۲، حديث ۲۳].

**[ترجمه]

«۱۲۷»

قال العلّامه المجلسى: روى فى بعض مؤلّفات أصحابنا، بإسناده عن المفضّل ابن عمر فى حديث، و جاء فيه: قال الصادق عليه السلام: يا مفضّل! لو تدبّر القرآن شيعتنا لما شكّوا فى فضلنا، أما سمعوا قوله عزّ و جلّ: وَ نُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِى الْأَرْضِ وَ نَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَ نَجْعَلَهُمُ الْوارِثِينَ وَ نُمَكِّنَ لَهُمْ فِى الْأَرْضِ وَ نُرِىَ فِرْعَوْنَ وَ هامانَ وَ جُنُودَهُما مِنْهُمْ ما كانُوا يَحْذَرُونَ (القصص: ۵ و ۶)، و اللّه يا مفضّل! إنّ تنزيل هذه الآيه فى بنى إسرائيل و تأويلها فينا، و انّ فرعون و هامان: تيم وعدىّ.

[بحار الأنوار: ۵۳/ ۲۶ باب ۲۵].

**[ترجمه]قال العلّامه المجلسی: روی فی بعض مؤلّفات أصحابنا، بإسناده عن المفضّل ابن عمر فی حدیث، و جاء فیه: قال الصادق علیه السلام: یا مفضّل! لو تدبّر القرآن شیعتنا لما شکّوا فی فضلنا، أما سمعوا قوله عزّ و جلّ: وَ نُرِیدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَی الَّذِینَ اسْتُضْعِفُوا فِی الْأَرْضِ وَ نَجْعَلَهُمْ أَئِمَّهً وَ نَجْعَلَهُمُ الْوارِثِینَ وَ نُمَکِّنَ لَهُمْ فِی الْأَرْضِ وَ نُرِیَ فِرْعَوْنَ وَ هامانَ وَ جُنُودَهُما مِنْهُمْ ما کانُوا یَحْذَرُونَ (القصص: ۵ و ۶)، و اللّه یا مفضّل! إنّ تنزیل هذه الآیه فی بنی إسرائیل و تأویلها فینا، و انّ فرعون و هامان: تیم وعدیّ.

[بحار الأنوار: ۵۳/ ۲۶ باب ۲۵].

**[ترجمه]

«۱۲۸»

مل:کامل الزیاره، بإسناده عن عبد اللّه بن بکر الأرجانی قال: صحبت أبا عبد اللّه علیه السلام فی طریق مکّه من المدینه، فنزلنا منزلاـ یقال له: عسفان، ثم مررنا بجبل أسود عن یسار الطریق وحش، فقلت له: یابن رسول اللّه! ما أوحش هذا الجبل؟ ما رأیت فی الطریق مثل هذا، فقال لی: یابن بکر! أتدری أیّ جبل هذا؟، قلت: لا، قال: هذا جبل یقال له: الکمد، و هو علی واد من أودیه جهنّم، و فیه قتله أبی الحسین علیه السلام استودعهم فیه تجری من تحتهم میاه جهنّم من الغسلین و الصدید و الحمیم و ما یخرج من جبّ الحوی، و ما یخرج من الفلق، و ما یخرج من آثام، و ما یخرج من طینه الخبال، و ما یخرج من جهنّم، و ما یخرج من لظی و من الحطمه، و ما یخرج من سقر، و ما یخرج من الحمیم، و ما یخرج من الهاویه، و ما یخرج من السعیر. [و فی نسخه أخری: و ما یخرج من جهنّم، و ما یخرج من لظی ، و ما مررت بهذا الجبل فی سفری

ص: ۶۲۸

فوقفت به إلّا رأیتهما یستغیثان إلیّ، و إنّی لأنظر الی قتله أبی فأقول لهما: هؤلاء إنّما فعلوا ما أسّستما: لم ترحمونا إذ ولیتم، و قتلتمونا و حرمتمونا، و ثبتم علی قتلنا [حقّنا] و استبددتم بالأمر دوننا، فلا رحم اللّه من یرحمکما، ذوقا و بال ما قدّمتما، و ما اللّه بظلّام للعبید، و أشدّهما تضرّعا و استکانه الثانی، فربّما وقفت علیهما لیتسلّی عنّی بعض ما فی قلبی، و ربّما طویت الجبل الذی هما فیه و هو جبل الکمد- قال: قلت له: جعلت فداک! فإذا طویت الجبل فما تسمع؟، قال: أسمع أصواتهما ینادیان: عرّج علینا نکلّمک فإنّا نتوب، و أسمع من الجبل صارخا یصرخ بی: أجبهما و قل لهما: اخسؤوا فیها و لا تکلّمون، قال: قلت له: جعلت فداک! و من معهم؟، قال: کلّ فرعون عتا علی اللّه و حکی اللّه عنه فعاله، و کلّ من علّم العباد الکفر، قلت: من هم؟، قال: نحو بولس الذی علّم الیهود أنّ ید اللّه مغلوله، و نحو نسطور الذی علّم النصاری أنّ عیسی المسیح ابن اللّه، و قال لهم: هم ثلاثه، و نحو فرعون موسی الذی قال: أنا ربّکم الأعلی، و نحو نمرود الذی قال: قهرت أهل الأرض و قتلت من فی السماء و قاتل أمیر المؤمنین، و قاتل فاطمه و محسن، و قاتل الحسن و الحسین، فأمّا معاویه و عمر فما یطمعان فی الخلاص و معهم کلّ من نصب لنا العداوه و أعان علینا بلسانه و یده و ماله، ...

[بحار الأنوار: ۲۵/ ۳۷۲ حدیث ۲۴، عن کامل الزیارات: ۳۲۶- ۳۲۷ باب ۱۰۸- حدیث ۲].

**[ترجمه]مل:کامل الزیاره، بإسناده عن عبد اللّه بن بکر الأرجانی قال: صحبت أبا عبد اللّه علیه السلام فی طریق مکّه من المدینه، فنزلنا منزلا- یقال له: عسفان، ثم مررنا بجبل أسود عن یسار الطریق وحش، فقلت له: یابن رسول اللّه! ما أوحش هذا الجبل؟ ما رأیت فی الطریق مثل هذا، فقال لی: یابن بکر! أتدری أیّ جبل هذا؟، قلت: لا، قال: هذا جبل یقال له: الکمد، و هو علی واد من أودیه جهنّم، و فیه قتله أبی الحسین علیه السلام استودعهم فیه تجری من تحتهم میاه جهنّم من الغسلین و الصدید و الحمیم و ما یخرج من جبّ الحوی، و ما یخرج من الفلق، و ما یخرج من آثام، و ما یخرج من طینه الخبال، و ما یخرج من جهنّم، و ما یخرج من لظی و من الحطمه، و ما یخرج من سقر، و ما یخرج من الحمیم، و ما یخرج من الهاویه، و ما یخرج من السعیر. [و فی نسخه أخری: و ما یخرج من جهنّم، و ما یخرج من لظی ، و ما مررت بهذا الجبل فی سفری

ص: ۶۲۸

فوقفت به إلّا رأیتهما یستغیثان إلیّ، و إنّی لأنظر الی قتله أبی فأقول لهما: هؤلاء إنّما فعلوا ما أسّستما: لم ترحمونا إذ ولیتم، و قتلتمونا و حرمتمونا، و ثبتم علی قتلنا [حقّنا] و استبددتم بالأمر دوننا، فلا رحم اللّه من یرحمکما، ذوقا و بال ما قدّمتما، و ما اللّه بظلّام للعبید، و أشدّهما تضرّعا و استکانه الثانی، فربّما وقفت علیهما لیتسلّی عنّی بعض ما فی قلبی، و ربّما طویت الجبل الذی هما فیه و هو جبل الکمد- قال: قلت له: جعلت فداک! فإذا طویت الجبل فما تسمع؟، قال: أسمع أصواتهما ینادیان: عرّج علینا نکلّمک فإنّا نتوب، و أسمع من الجبل صارخا یصرخ بی: أجبهما و قل لهما: اخسؤوا فیها و لا تکلّمون، قال: قلت له: جعلت فداک! و من معهم؟، قال: کلّ فرعون عتا علی اللّه و حکی اللّه عنه فعاله، و کلّ من علّم العباد الکفر، قلت: من هم؟، قال: نحو بولس الذی علّم الیهود أنّ ید اللّه مغلوله، و نحو نسطور الذی علّم النصاری أنّ عیسی المسیح ابن اللّه، و قال لهم: هم ثلاثه، و نحو فرعون موسی الذی قال: أنا ربّکم الأعلی، و نحو نمرود الذی قال: قهرت أهل الأرض و قتلت من فی السماء و قاتل أمیر المؤمنین، و قاتل فاطمه و محسن، و قاتل الحسن و الحسین، فأمّا معاویه و عمر فما یطمعان فی الخلاص و معهم کلّ من نصب لنا العداوه و أعان علینا بلسانه و یده و ماله، ...

[بحار الأنوار: ۲۵/ ۳۷۲ حديث ۲۴، عن كامل الزيارات: ۳۲۶- ۳۲۷ باب ۱۰۸- حديث ۲].

**[ترجمه]

«۱۲۹»

عيون المعجزات: عن محمّد بن الفضل، عن داود الرقّى، قال: قلت لأبى عبد اللّه عليه السلام: حدّثنى عن أعداء أمير المؤمنين و أهل بيت النبوّه، فقال: الحديث أحبّ إليك أم المعاينه؟، قلت: المعاينه، فقال لأبى إبراهيم موسى عليه السلام: ائتنى بالقضيب، فمضى و أحضره إيّاه، فقال له: يا موسى! اضرب به الأرض و أرهم أعداء أمير المؤمنين عليه السلام و أعداءنا، فضرب به الأرض ضربه فانشقّت الأرض عن بحر أسود، ثم ضرب البحر بالقضيب، فانفلق عن صخره سوداء، فضرب الصخره فانفتح منها باب، فإذا بالقوم جميعا لا يحصون لكثرتهم وجوههم مسودّه و أعينهم زرق، كلّ واحد منهم مصفّد مشدود فى جانب من الصخره، و هم ينادون يا محمّد! و الزبانيه تضرب وجوههم و يقولون لهم: كذبتم ليس محمّد لكم و لا أنتم له.

فقلت له: جعلت فداك! من هؤلاء؟، فقال: الجبت و الطاغوت و الرجس و اللعين ابن اللعين، و لم يزل يعدّدهم كلّهم من أوّلهم الى آخرهم حتى أتى على أصحاب السقيفه، و أصحاب الفتنه، و بنى الأزرق، و الأوزاع، و بنى أمّيه جدّد اللّه عليهم العذاب بكره و أصيلا.

ثمّ قال عليه السلام للصخره: انطبقى عليهم الى الوقت المعلوم.

[بحار الأنوار: ۴۸/ ۸۴- حديث ۱۰۴ عن المصدر: ۱۰۰].

ص: ۶۲۹

**[ترجمه]عيون المعجزات: عن محمّد بن الفضل، عن داود الرقّی، قال: قلت لأبی عبد اللّه علیه السلام: حدّثنی عن أعداء أمیر المؤمنین و أهل بیت النبوّه، فقال: الحدیث أحبّ إلیک أم المعاینه؟، قلت: المعاینه، فقال لأبی إبراهیم موسی علیه السلام: ائتنی بالقضیب، فمضی و أحضره إیّاه، فقال له: یا موسی! اضرب به الأرض و أرهم أعداء أمیر المؤمنین علیه السلام و أعداءنا، فضرب به الأرض ضربه فانشقّت الأرض عن بحر أسود، ثم ضرب البحر بالقضیب، فانفلق عن صخره سوداء، فضرب الصخره فانفتح منها باب، فإذا بالقوم جمیعا لا یحصون لکثرتهم وجوههم مسودّه و أعینهم زرق، کلّ واحد منهم مصفّد مشدود فی جانب من الصخره، و هم ینادون یا محمّد! و الزبانیه تضرب وجوههم و یقولون لهم: کذبتم لیس محمّد لکم و لا أنتم له.

فقلت له: جعلت فداک! من هؤلاء؟، فقال: الجبت و الطاغوت و الرجس و اللعین ابن اللعین، و لم یزل یعدّدهم کلّهم من أوّلهم الی آخرهم حتی أتی علی أصحاب السقیفه، و أصحاب الفتنه، و بنی الأزرق، و الأوزاع، و بنی أمّیه جدّد اللّه علیهم العذاب بکره و أصیلا.

ثمّ قال علیه السلام للصخره: انطبقی علیهم الی الوقت المعلوم.

[بحار الأنوار: ۴۸/ ۸۴- حدیث ۱۰۴ عن المصدر: ۱۰۰].

ص: ۶۲۹

**[ترجمه]

«۱۳۰»

تقریب المعارف، لأبی الصلاح الحلبی: بإسناده عن مولی لعلیّ بن الحسین علیهما السلام قال: کنت معه علیه السلام فی بعض خلواته، فقلت: إنّ لی علیک حقّا، أ لا تخبرنی عن هذین الرجلین؛ عن أبی بکر و عمر، فقال: کافران؛ کافر من أحبّهما.

و عن أبی حمزه الثمالی؛ أنّه سأل علیّ بن الحسین علیهما السلام عنهما، فقال: کافران؛ کافر من تولّاهما.

قال: و تناصر الخبر عن علیّ بن الحسین و محمّد بن علیّ و جعفر بن محمّد علیهم السلام من طرق مختلفه أنّهم قالوا: ثلاثه لا ینظر اللّه إلیهم یوم القیامه و لا یزکّیهم و لهم عذاب ألیم:

من زعم أنّه إمام و لیس بإمام، و من جحد إمامه إمام من اللّه، و من زعم أنّ لهما فی الاسلام نصیبا.

و من طرق أخر: إنّ للأوّلین، و من آخر: للأعرابیّین فی الاسلام نصیبا.

ثم قال رحمه اللّه: .. الی غیر ذلک من الروایات عمّن ذکرناه و عن أبنائهم علیهم السلام مقترنا بالمعلوم من دینهم لکلّ متأمّل حالهم أنّهم یرون فی المتقدّمین علی أمیر المؤمنین علیه السلام و من دان بدینهم أنّهم کفّار، و ذلک کاف عن إیراد روایه، و أورد أخبارا أخر أوردناها فی کتاب الفتن.

[بحار الأنوار: ۷۲/ ۱۳۷– ۱۳۸– حدیث ۲۵. و جاء فی البحار: ۷۲/ ۱۳۱ حدیث ۲، عن الخصال: ۱ / ۵۲، و قریب منه فی البحار: ۲۵ / ۱۱۱ حدیث ۴، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۱۷۸ حدیث ۶۵. و أورده فی بحار الأنوار: ۷/ ۲۰۹. و جاء فی تفسیر البرهان: ۷ / ۲۰۹، و مثله حدیث ۱۰ من البحار: ۱۵/ ۱۱۲– ۱۲۳].

**[ترجمه]تقریب المعارف، لأبی الصلاح الحلبی: بإسناده عن مولی لعلیّ بن الحسین علیهما السلام قال: کنت معه علیه السلام فی بعض خلواته، فقلت: إنّ لی علیک حقّا، أ لا تخبرنی عن هذین الرجلین؛ عن أبی بکر و عمر، فقال: کافران؛ کافر من أحبّهما.

و عن أبی حمزه الثمالی؛ أنّه سأل علیّ بن الحسین علیهما السلام عنهما، فقال: کافران؛ کافر من تولّاهما.

قال: و تناصر الخبر عن علیّ بن الحسین و محمّد بن علیّ و جعفر بن محمّد علیهم السلام من طرق مختلفه أنّهم قالوا: ثلاثه لا ینظر اللّه إلیهم یوم القیامه و لا یزکّیهم و لهم عذاب ألیم:

من زعم أنّه إمام و لیس بإمام، و من جحد إمامه إمام من اللّه، و من زعم أنّ لهما فی الاسلام نصیبا.

و من طرق أخر: إنّ للأوّلین، و من آخر: للأعرابیّین فی الاسلام نصیبا.

ثم قال رحمه اللّه: .. الی غیر ذلک من الروایات عمّن ذکرناه و عن أبنائهم علیهم السلام مقترنا بالمعلوم من دینهم لکلّ متأمّل حالهم أنّهم یرون فی المتقدّمین علی أمیر المؤمنین علیه السلام و من دان بدینهم أنّهم کفّار، و ذلک کاف عن إیراد روایه، و أورد أخبارا أخر أوردناها فی کتاب الفتن.

[بحار الأنوار: ۷۲/ ۱۳۷– ۱۳۸– حدیث ۲۵. و جاء فی البحار: ۷۲/ ۱۳۱ حدیث ۲، عن الخصال: ۱ / ۵۲، و قریب منه فی البحار: ۲۵ / ۱۱۱ حدیث ۴، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۱۷۸ حدیث ۶۵. و أورده فی بحار الأنوار: ۷/ ۲۰۹. و جاء فی تفسیر البرهان: ۷ / ۲۰۹، و مثله حدیث ۱۰ من البحار: ۱۵/ ۱۱۲– ۱۲۳].

**[ترجمه]

«۱۳۱»

کتاب ما نزل فی أعداء آل محمّد، فی قوله: یَوْمَ یَعَضُّ الظّالِمُ عَلی یَدَیْهِ ..

رجل من بنی عدّی، و یعذّبه علیّ علیه السلام فیعضّ علی یدیه، و یقول العاضّ و هو رجل من بنی تمیم: یا لَیْتَنِی کُنْتُ تُراباً أی شیعیّا.

[بحار الأنوار: ۳۵/ ۶۰].

**[ترجمه]کتاب ما نزل فی أعداء آل محمّد، فی قوله: یَوْمَ یَعَضُّ الظّالِمُ عَلی یَدَیْهِ ..

رجل من بنی عـدّی، و یعذّبه علیّ علیه السـلام فیعضّ علی یدیه، و یقول العاضّ و هو رجل من بنی تمیم: یا لَیْتَنِی کُنْتُ تُراباً أی شیعیّا.

[بحار الأنوار: ۳۵/ ۶۰].

**[ترجمه]

«۱۳۲»

قال العلّامه المجلسی: روی عن أبی عبد اللّه علیه السـلام أنّ رسول اللّه صـلّی اللّه علیه و آله أصابه خصاصه فجاء الی رجل من الأنصار فقال له: هل عنـدک من طعام؟، فقال: نعم یا رسول اللّه، و ذبح له عناقا و شواه، فلمّا أدناه منه تمنّی رسول اللّه صـلّی اللّه علیه و آله أن یکون معه علیّ و فاطمه و الحسن و الحسین علیهم السلام، فجاء أبو بکر و عمر، ثم جاء

عليّ عليه السلام بعدهما، فأنزل اللّه فى ذلک: وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رَسُولٍ وَ لا نَبِيٍّ و لا محدّث إِلَّا إِذا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ؛ يعنى أبا بكر و عمر فَيَنْسَخُ اللَّهُ ما يُلْقِي الشَّيْطانُ (الحج: ۵۲- ۵۳)؛ يعنى لمّا جاء عليّ عليه السلام بعدهما ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آياتِهِ للنّاس؛ يعنى ينصر اللّه أمير المؤمنين عليه السلام، ثمّ قال: لِيَجْعَلَ ما يُلْقِي الشَّيْطانُ فِتْنَةً يعنى فلانا و فلانا لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْقاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ يعنى الى الإمام المستقيم، ثمّ قال: وَ لا يَزالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ أى فى شكّ من أمير المؤمنين حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ، قال: العقيم: الذى لا مثل له فى الأيّام، ثمّ قال: الْمُلْکُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ* وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا قال: و لم يؤمنوا بولايه أمير المؤمنين و الأئمّه عليهم السلام فَأُولئِکَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِينٌ (الحج: ۵۵- ۵۷).

[بحار الأنوار: ۱۷/ ۸۶].

**[ترجمه]قال العلّامه المجلسى: روى عن أبى عبد اللّه عليه السلام أنّ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله أصابه خصاصه فجاء الى رجل من الأنصار فقال له: هل عندک من طعام؟، فقال: نعم يا رسول اللّه، و ذبح له عناقا و شواه، فلمّا أدناه منه تمنّى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله أن يكون معه عليّ و فاطمه و الحسن و الحسين عليهم السلام، فجاء أبو بكر و عمر، ثم جاء

عليّ عليه السلام بعدهما، فأنزل اللّه فى ذلک: وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رَسُولٍ وَ لا نَبِيٍّ و لا محدّث إِلَّا إِذا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ؛ يعنى أبا بكر و عمر فَيَنْسَخُ اللَّهُ ما يُلْقِي الشَّيْطانُ (الحج: ۵۲- ۵۳)؛ يعنى لمّا جاء عليّ عليه السلام بعدهما ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آياتِهِ للنّاس؛ يعنى ينصر اللّه أمير المؤمنين عليه السلام، ثمّ قال: لِيَجْعَلَ ما يُلْقِي الشَّيْطانُ فِتْنَةً يعنى فلانا و فلانا لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْقاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ يعنى الى الإمام المستقيم، ثمّ قال: وَ لا يَزالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ أى فى شكّ من أمير المؤمنين حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ، قال: العقيم: الذى لا مثل له فى الأيّام، ثمّ قال: الْمُلْکُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ* وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا قال: و لم يؤمنوا بولايه أمير المؤمنين و الأئمّه عليهم السلام فَأُولئِکَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِينٌ (الحج: ۵۵- ۵۷).

[بحار الأنوار: ۱۷/ ۸۶].

**[ترجمه]

«۱۳۳»

سلف دعاء صنمى قريش الذى هو دعاء رفيع الشأن عظيم المنزله، رواه عبد اللّه ابن عباس، عن عليّ عليه السلام أنّه كان يقنت به، و قال: إنّ الداعى به كالرامى مع النبىّ (صلى الله عليه و آله) فى بدر و أحد و حنين بألف ألف سهم،

و قد جاء فى البحار أيضا-: ۸۲/ ۲۶۱ باب ۵۵- حديث ۵، عن البلد الأمين: ۵۵۱ (الحجريه) فضل ذكر قنوت الأئمّه عليهم السلام، و جنّه الأمان (مصباح الشيخ): ۵۵۲- ۵۵۵ الحجريه. و باب ثواب اللعن على أعدائهم ۲۷/ ۲۱۸.

**[ترجمه]سلف دعاء صنمی قریش الذی هو دعاء رفیع الشأن عظیم المنزله، رواه عبد اللّه ابن عباس، عن علیّ علیه السلام أنّه کان یقنت به، و قال: إنّ الداعی به کالرامی مع النبیّ (صلی الله علیه و آله) فی بدر و أحد و حنین بألف ألف سهم،

و قد جاء فی البحار أیضا-: ۸۲/ ۲۶۱ باب ۵۵- حدیث ۵، عن البلد الأمین: ۵۵۱ (الحجریه) فضل ذکر قنوت الأئمّه علیهم السلام، و جنّه الأمان (مصباح الشیخ): ۵۵۲- ۵۵۵ الحجریه. و باب ثواب اللعن علی أعدائهم ۲۷/ ۲۱۸.

**[ترجمه]

«۱۳۴»

عن تفسیر أبی محمد العسکری علیه السلام: أنّه أرادت الفجره لیله العقبه قتل النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و من بقی فی المدینه قتل علیّ علیه السلام، فلمّا تبعه و قصّ علیه بغضاءهم فقال: أ ما ترضی أن تکون منّی بمنزله هارون من موسی؟ ..

الخبر.

[بحار الأنوار: ۴۴/ ۳۴، عن تفسیر الامام العسکری علیه السلام: ۳۸۰].

أقول: و یحسن بنا أن نلحق هنا حدیث الصحیفه و قصّه العقبه، و قد أشار لها العلّامه المجلسی طاب ثراه فی بحاره: ۲۸/ ۹۷، حدیث ۳ نقلا- عن إرشاد القلوب، و بحار الأنوار: ۳۷ / ۱۱۹- حدیث ۸، و قد خلط بینهما، و ندرج بعض الروایات هنا عنهما، و عن قصص الأنبیاء بإسناده عن موسی بن بکر کما فی البحار: ۲۱/ ۲۳۳- حدیث ۱۰ و حدیث ۱۱ عن الخرائج، و عن دلائل النبوه للبیهقی فی ۲۱/ ۲۴۷ من البحار، و فی کتاب أبان بن عثمان، قال الأعشی: و کانوا اثنی عشر، سبعه من قریش کما فی البحار: ۲۱/ ۲۴۸- و حاصل القصّه فی البحار: ۳۷/ ۱۱۶ و ۱۳۵ و ۱۵۴ و لاحظ الحدیث الآتی ...

**[ترجمه]عن تفسیر أبی محمد العسکری علیه السلام: أنّه أرادت الفجره لیله العقبه قتل النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و من بقی فی المدینه قتل علیّ علیه السلام، فلمّا تبعه و قصّ علیه بغضاءهم فقال: أ ما ترضی أن تکون منّی بمنزله هارون من موسی؟ ..

الخبر.

[بحار الأنوار: ۴۴/ ۳۴، عن تفسیر الامام العسکری علیه السلام: ۳۸۰].

أقول: و یحسن بنا أن نلحق هنا حدیث الصحیفه و قصّه العقبه، و قد أشار لها العلّامه المجلسی طاب ثراه فی بحاره: ۲۸/ ۹۷، حدیث ۳ نقلا- عن إرشاد القلوب، و بحار الأنوار: ۳۷ / ۱۱۹- حدیث ۸، و قد خلط بینهما، و ندرج بعض الروایات هنا عنهما، و عن قصص الأنبیاء بإسناده عن موسی بن بکر کما فی البحار: ۲۱/ ۲۳۳- حدیث ۱۰ و حدیث ۱۱ عن الخرائج، و عن دلائل النبوه للبیهقی فی ۲۱/ ۲۴۷ من البحار، و فی کتاب أبان بن عثمان، قال الأعشی: و کانوا اثنی عشر، سبعه من قریش کما فی البحار: ۲۱/ ۲۴۸- و حاصل القصّه فی البحار: ۳۷/ ۱۱۶ و ۱۳۵ و ۱۵۴ و لاحظ الحدیث الآتی ...

**[ترجمه]

«۱۳۵»

ل:خصال، بإسناده عن حذیفه بن الیمان أنّه قال: الذین نفروا برسول اللّه ناقته فی

ص: ۶۳۱

منصرفه من تبوک أربعه عشر: أبو الشرور، و أبو الدواهی، و أبو المعازف و أبوه، و طلحه، و سعد ابن أبی وقّاص، و أبو عبیده، و أبو الأعور، و المغیره، و سالم مولی أبی حذیفه، و خالد بن الولید، و عمرو بن العاص، و أبو موسی الأشعری، و عبد الرحمن بن عوف، و هم الذین أنزل اللّه عزّ و جلّ فیهم: وَ هَمُّوا بِما لَمْ یَنالُوا ...

قال العلّامه المجلسی بعد ذلک:

**[ترجمه]ل:خصال، بإسناده عن حذیفه بن الیمان أنّه قال: الذین نفروا برسول اللّه ناقته فی

ص: ۶۳۱

منصرفه من تبوک أربعه عشر: أبو الشرور، و أبو الدواهی، و أبو المعازف و أبوه، و طلحه، و سعد ابن أبی وقّاص، و أبو عبیده، و أبو الأعور، و المغیره، و سالم مولی أبی حذیفه، و خالد بن الولید، و عمرو بن العاص، و أبو موسی الأشعری، و عبد الرحمن بن عوف، و هم الذین أنزل اللّه عزّ و جلّ فیهم: وَ هَمُّوا بِما لَمْ یَنالُوا ...

قال العلّامه المجلسی بعد ذلک:

**[ترجمه]

بیان

أبو الشرور و أبو الدواهی و أبو المعازف: أبو بکر و عمر و عثمان، فیکون المراد بالأب الوالد المجازیّ، أو لأنّه کان ولد زنا، أو المراد بأبی المعازف: معاویه،: أبو سفیان، و لعلّه أظهر، و یؤیده الخبر السابق.

[بحار الأنوار: ۲۱/ ۲۲۲- ۲۲۳ حدیث ۵، عن الخصال: ۲/ ۹۱].

**[ترجمه]أبو الشرور و أبو الدواهی و أبو المعازف: أبو بکر و عمر و عثمان، فیکون المراد بالأب الوالد المجازیّ، أو لأنّه کان ولد زنا، أو المراد بأبی المعازف: معاویه،: أبو سفیان، و لعلّه أظهر، و یؤیده الخبر السابق.

[بحار الأنوار: ۲۱/ ۲۲۲- ۲۲۳ حدیث ۵، عن الخصال: ۲/ ۹۱].

**[ترجمه]

«۱۳۶»

کا:کافی، بإسناده عن الحارث بن حصیره الأسدی، عن أبی جعفر علیه السلام قال: کنت دخلت مع أبی الکعبه، فصلّی علی الرخامه الحمراء بین العمودین، فقال: فی هذا الموضع تعاقد القوم إن مات رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله أن لا یردّوا هذا الأمر فی أحد من أهل بیته أبدا، قال: قلت: و من کان؟، قال: الأول و الثانی و أبو عبیده بن الجرّاح و سالم بن الحبیبه.

[بحار الأنوار: ۲۸/ ۸۵- حدیث ۱، عن الکافی: ۴ / ۵۴۵، و مثله فی الکافی: ۸/ ۳۳۴].

**[ترجمه]کا:کافی، بإسناده عن الحارث بن حصیره الأسدی، عن أبی جعفر علیه السلام قال: کنت دخلت مع أبی الکعبه، فصلّی علی الرخامه الحمراء بین العمودین، فقال: فی هذا الموضع تعاقد القوم إن مات رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله أن لا یردّوا هذا الأمر فی أحد من أهل بیته أبدا، قال: قلت: و من کان؟، قال: الأول و الثانی و أبو عبیده بن الجرّاح و سالم بن الحبیبه.

[بحار الأنوار: ۲۸/ ۸۵- حدیث ۱، عن الکافی: ۴ / ۵۴۵، و مثله فی الکافی: ۸/ ۳۳۴].

**[ترجمه]

«۱۳۷»

عن تفسیر القمی فی حدیث طویل: فاستفهمه عمر من بین أصحابه، فقال:

یا رسول اللّه! هذا من اللّه أو من رسوله؟، فقال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: نعم من اللّه و من رسوله، إنّه أمیر المؤمنین، و إمام المتّقین، و قائد الغرّ المحجّلین، یقعده اللّه یوم القیامه علی الصراط فیدخل أولیاءه الجنّه و أعداءه النار، فقال أصحابه الذین ارتدّوا بعده: قد قال محمّد صلّی اللّه علیه و آله فی مسجد الخیف ما قال، و قال ههنا ما قال، و إن رجع الی المدینه یأخذنا بالبیعه له، فاجتمعوا أربعه عشر نفرا و تآمروا علی قتل رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، و قعدوا له فی العقبه، و هی عقبه أرشی بین الجحفه و الأبواء، فقعدوا سبعه عن یمین العقبه و سبعه عن یسارها لینفروا ناقه رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، فلمّا جنّ اللیل تقدّم رسول اللّه فی تلک اللیله العسکر، فأقبل ینعس علی ناقته، فلمّا دنا من العقبه ناداه جبرئیل: یا محمّد! إنّ فلانا و فلانا و فلانا قد قعدوا لک، فنظر رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، فقال: من هذا خلفی؟، فقال حذیفه بن الیمان: أنا حذیفه بن الیمان یا رسول اللّه، قال: سمعت ما سمعت؟، قال: بلی، قال: فاکتم، ثمّ دنا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله منهم فناداهم بأسمائهم، فلمّا سمعوا نداء رسول اللّه فرّوا و دخلوا فی غمار الناس، و قد کانوا عقلوا رواحلهم فترکوها، و لحق الناس برسول

اللّه صلّى اللّه عليه و آله و طلبوهم، و انتهى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله الى رواحلهم فعرفها، فلمّا نزل قال: ما بال أقوام تحالفوا فى الكعبه إن أمات اللّه محمّدا أو قتله أن لا يردّوا هذا الأمر فى أهل بيته أبدا؟، فجاؤوا الى رسول اللّه فحلفوا أنّهم لم يقولوا من ذلك شيئا، و لم يريدوه، و لم يهمّوا بشى ء من رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، فأنزل اللّه: يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلامِهِمْ وَ هَمُّوا بِما لَمْ يَنالُوا من قتل رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله وَ ما نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْناهُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْراً لَهُمْ وَ إِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذاباً أَلِيماً فِي الدُّنْيا وَ الْآخِرَةِ وَ ما لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا نَصِيرٍ (التوبه: ۷۴)، فرجع رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله الى المدينه و بقى بها المحرّم و النصف من صفر لا يشتكى شيئا، ثمّ ابتدأ به الوجع الذى توفّى فيه صلّى اللّه عليه و آله.

[بحار الأنوار: ۳۷/ ۱۱۵- ۱۱۶ ذيل حديث ۶، عن تفسير القمى: ۱۵۹- ۱۶۲ (۱/ ۱۷۴- ۱۷۵)].

**[ترجمه]عن تفسير القمى فى حديث طويل: فاستفهمه عمر من بين أصحابه، فقال:

يا رسول اللّه! هذا من اللّه أو من رسوله؟، فقال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: نعم من اللّه و من رسوله، إنّه أمير المؤمنين، و إمام المتّقين، و قائد الغرّ المحجّلين، يقعده اللّه يوم القيامه على الصراط فيدخل أولياءه الجنّه و أعداءه النار، فقال أصحابه الذين ارتدّوا بعده: قد قال محمّد صلّى اللّه عليه و آله فى مسجد الخيف ما قال، و قال ههنا ما قال، و إن رجع الى المدينه يأخذنا بالبيعه له، فاجتمعوا أربعه عشر نفرا و تآمروا على قتل رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، و قعدوا له فى العقبه، و هى عقبه أرشى بين الجحفه و الأبواء، فقعدوا سبعه عن يمين العقبه و سبعه عن يسارها لينفروا ناقه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، فلمّا جنّ الليل تقدّم رسول اللّه فى تلك الليله العسكر، فأقبل ينعس على ناقته، فلمّا دنا من العقبه ناداه جبرئيل: يا محمّد! إنّ فلانا و فلانا و فلانا قد قعدوا لك، فنظر رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، فقال: من هذا خلفى؟، فقال حذيفه بن اليمان: أنا حذيفه بن اليمان يا رسول اللّه، قال: سمعت ما سمعت؟، قال: بلى، قال: فاكتم، ثمّ دنا رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله منهم فناداهم بأسمائهم، فلمّا سمعوا نداء رسول اللّه فرّوا و دخلوا فى غمار الناس، و قد كانوا عقلوا رواحلهم فتركوها، و لحق الناس برسول

ص: ۶۳۲

اللّه صلّى اللّه عليه و آله و طلبوهم، و انتهى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله الى رواحلهم فعرفها، فلمّا نزل قال: ما بال أقوام تحالفوا فى الكعبه إن أمات اللّه محمّدا أو قتله أن لا يردّوا هذا الأمر فى أهل بيته أبدا؟، فجاؤوا الى رسول اللّه فحلفوا أنّهم لم يقولوا من ذلك شيئا، و لم يريدوه، و لم يهمّوا بشى ء من رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، فأنزل اللّه: يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلامِهِمْ وَ هَمُّوا بِما لَمْ يَنالُوا من قتل رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله وَ ما نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْناهُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْراً لَهُمْ وَ إِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذاباً أَلِيماً فِي الدُّنْيا وَ الْآخِرَةِ وَ ما لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا نَصِيرٍ (التوبه: ۷۴)، فرجع رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله الى المدينه و بقى بها المحرّم و النصف من صفر لا يشتكى شيئا، ثمّ ابتدأ به الوجع الذى توفّى فيه صلّى اللّه عليه و آله.

[بحار الأنوار: ۳۷/ ۱۱۵- ۱۱۶ ذيل حديث ۶، عن تفسير القمى: ۱۵۹- ۱۶۲ (۱/ ۱۷۴- ۱۷۵)].

**[ترجمه]

«۱۳۸»

فس:تفسير عليّ بن إبراهيم، يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلامِهِمْ، قال: نزلت فی الذين تحالفوا فی الكعبه أن لا يردّوا هذا الأمر فی بنی هاشم، فهی كلمه الكفر، ثم قعدوا لرسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله فی العقبه، و همّوا بقتله و هو قوله: وَ هَمُّوا بِما لَمْ يَنالُوا ... (التوبه: ۷۴).

قوله: اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ قال على بن ابراهيم: إنّها نزلت لمّا رجع رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله الی المدينه و مرض عبد اللّه ابن أبیّ، و كان ابنه عبد اللّه بن عبد اللّه مؤمنا ... فدخل اليه رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله و المنافقون عنده، فقال ابنه عبد اللّه بن عبد اللّه: يا رسول اللّه! استغفر اللّه له، فاستغفر له، فقال عمر: أ لم ينهك اللّه يا رسول اللّه أن تصلّی عليهم؟ أو تستغفر لهم؟، فأعرض عنه رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله، و أعاد عليه، فقال له: ويلك! إنّی خيّرت فاخترت، إنّ اللّه يقول:

اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ (البقره: ۷۴- ۸۰)، فلمّا مات عبد اللّه جاء ابنه ... فحضر رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله و قام على قبره، فقال له عمر: يا رسول اللّه! أ لم ينهك اللّه أن تصلّی على أحد منهم مات أبدا و أن تقوم على قبره؟، فقال له رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله: ويلك! و هل تدری ما قلت؟ إنّما قلت: اللّهمّ احش قبره نارا، و جوفه نارا، و أصله النار، فبدا من رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله ما لم يكن يحب.

[بحار الأنوار: ۲۲/ ۹۶- ۹۷ حديث ۴۹، عن تفسير على بن ابراهيم القمی: ۲۷۷ (۱/ ۳۰۱)، و صدر

الحديث فى البحار: ۱۷/ ۲۰۵].

**[ترجمه]فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلامِهِمْ، قال: نزلت فى الذين تحالفوا فى الكعبه أن لا يردّوا هذا الأمر فى بنى هاشم، فهى كلمه الكفر، ثم قعدوا لرسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فى العقبه، و همّوا بقتله و هو قوله: وَ هَمُّوا بِما لَمْ يَنالُوا ... (التوبه: ۷۴).

قوله: اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ قال على بن ابراهيم: إنّها نزلت لمّا رجع رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله الى المدينه و مرض عبد اللّه ابن أبىّ، و كان ابنه عبد اللّه بن عبد اللّه مؤمنا ... فدخل اليه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و المنافقون عنده، فقال ابنه عبد اللّه بن عبد اللّه: يا رسول اللّه! استغفر اللّه له، فاستغفر له، فقال عمر: أ لم ينهك اللّه يا رسول اللّه أن تصلّى عليهم؟ أو تستغفر لهم؟، فأعرض عنه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، و أعاد عليه، فقال له: ويلك! إنّى خيّرت فاخترت، إنّ اللّه يقول:

اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ (البقره: ۷۴- ۸۰)، فلمّا مات عبد اللّه جاء ابنه ... فحضر رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و قام على قبره، فقال له عمر: يا رسول اللّه! أ لم ينهك اللّه أن تصلّى على أحد منهم مات أبدا و أن تقوم على قبره؟، فقال له رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: ويلك! و هل تدرى ما قلت؟ إنّما قلت: اللّهمّ احش قبره نارا، و جوفه نارا، و أصله النار، فبدا من رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله ما لم يكن يحب.

[بحار الأنوار: ۲۲/ ۹۶- ۹۷ حديث ۴۹، عن تفسير على بن ابراهيم القمى: ۲۷۷ (۱/ ۳۰۱)، و صدر

ص: ۶۳۳

الحديث فى البحار: ۱۷/ ۲۰۵].

**[ترجمه]

«۱۳۹»

الصراط المستقيم: قال: و يعضده ما أسنده سليم الى معاذ بن جبل أنّه عند وفاته دعا على نفسه بالويل و الثبور، فقيل له: لم ذاك؟ قال: لموالاتى عتيقا و عمر على أن أزوى خلافه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله عن علىّ عليه السلام، و روى مثل ذلك عن ابن عمر أنّ أباه قاله عند وفاته و كذا أبو بكر، و قال: هذا رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و معه علىّ بيده الصحيفه التى تعاهدنا عليها فى الكعبه و هو يقول: و قد وفيت بها و تظاهرت على ولىّ اللّه أنت و أصحابك، فأبشر بالنار فى أسفل السافلين، ثمّ لعن ابن صهّاك، و قال: هو الّذى صدّنى عن الذّكر بعد إذ جاءنى.

قال العباس بن الحارث: لمّا تعاقدوا عليها نزلت: إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلى أَدْبارِهِمْ، و قد ذكرها أبو إسحاق فى كتابه و ابن حنبل فى مسنده، و الحافظ فى حليته، و الزمخشرىّ فى فائقه، و نزل: وَ مَكَرُوا مَكْراً وَ مَكَرْنا مَكْراً (النمل: ۵۰).

و عن الصادق عليه السلام: نزلت: أَمْ أَبْرَمُوا أَمْراً فَإِنَّا مُبْرِمُونَ (الزخرف: ٧٩).

و لقد وبّخهما النبيّ صلّى اللّه عليه و آله لمّا نزلت، فأنكرا، فنزلت: يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ.

و رووا أنّ عمر أودعها أبا عبيده، فقال له النبيّ صلّى اللّه عليه و آله: أصبحت أمين هذه الأمّه، و روته العامّه أيضا.

و قال عمر عند موته: ليتنى خرجت من الدنيا كفافا لا علىّ و لا لى، فقال ابنه: تقول هذا؟، فقال: دعنى؛ نحن أعلم بما صنعنا أنا و صاحبى و أبو عبيده و معاذ.

و كان أبىّ يصيح فى المسجد: ألا هلك أهل العقده؛ فيسأل عنهم، فيقول: ما ذكرناه، ثمّ قال: لئن عشت الى الجمعه لأبينّنّ للناس أمرهم، فمات قبلها.

[بحار الأنوار: ٢٨/ ١٢٢- ١٢٣ حديث ٥، عن الصراط المستقيم: ٣/ ١٥١- ١٥٢ بتلخيص، و قد مرّ مقال أبىّ بن كعب فى بحار الأنوار: ٢٨/ ٣۴ و ١١٨].

**[ترجمه]الصراط المستقيم: قال: و يعضده ما أسنده سليم الى معاذ بن جبل أنّه عند وفاته دعا على نفسه بالويل و الثبور، فقيل له: لم ذاك؟ قال: لموالاتى عتيقا و عمر على أن أزوى خلافه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله عن علىّ عليه السلام، و روى مثل ذلك عن ابن عمر أنّ أباه قاله عند وفاته و كذا أبو بكر، و قال: هذا رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و معه علىّ بيده الصحيفه التى تعاهدنا عليها فى الكعبه و هو يقول: و قد وفيت بها و تظاهرت على ولىّ اللّه أنت و أصحابك، فأبشر بالنار فى أسفل السافلين، ثمّ لعن ابن صهّاك، و قال: هو الّذى صدّنى عن الذّكر بعد إذ جاءنى.

قال العباس بن الحارث: لمّا تعاقدوا عليها نزلت: إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلى أَدْبارِهِمْ، و قد ذكرها أبو إسحاق فى كتابه و ابن حنبل فى مسنده، و الحافظ فى حليته، و الزمخشرىّ فى فائقه، و نزل: وَ مَكَرُوا مَكْراً وَ مَكَرْنا مَكْراً (النمل: ٥٠).

و عن الصادق عليه السلام: نزلت: أَمْ أَبْرَمُوا أَمْراً فَإِنَّا مُبْرِمُونَ (الزخرف: ٧٩).

و لقد وبّخهما النبيّ صلّى اللّه عليه و آله لمّا نزلت، فأنكرا، فنزلت: يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ.

و رووا أنّ عمر أودعها أبا عبيده، فقال له النبيّ صلّى اللّه عليه و آله: أصبحت أمين هذه الأمّه، و روته العامّه أيضا.

و قال عمر عند موته: ليتنى خرجت من الدنيا كفافا لا علىّ و لا لى، فقال ابنه: تقول هذا؟، فقال: دعنى؛ نحن أعلم بما صنعنا أنا و صاحبى و أبو عبيده و معاذ.

و كان أبىّ يصيح فى المسجد: ألا هلك أهل العقده؛ فيسأل عنهم، فيقول: ما ذكرناه، ثمّ قال: لئن عشت الى الجمعه لأبينّنّ للناس أمرهم، فمات قبلها.

[بحار الأنوار: ٢٨/ ١٢٢- ١٢٣ حديث ٥، عن الصراط المستقيم: ٣/ ١٥١- ١٥٢ بتلخيص، و قد مرّ مقال أبىّ بن كعب فى بحار

الأنوار: ۲۸/ ۳۴ و ۱۱۸].

**[ترجمه]

«۱۴۰»

کا:کافی، بإسناده عن أبی بصیر، عن أبی عبد اللّه علیه السلام فی قول اللّه عزّ و جلّ:

ما یَکُونُ مِنْ نَجْوی ثَلاثَهٍ إِلَّا هُوَ رابِعُهُمْ وَ لا خَمْسَهٍ إِلَّا هُوَ سادِسُهُمْ وَ لا أَدْنی مِنْ ذلِکَ وَ لا أَکْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَیْنَ ما کانُوا ثُمَّ یُنَبِّئُهُمْ بِما عَمِلُوا یَوْمَ الْقِیامَهِ إِنَّ اللَّهَ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عَلِیمٌ (المجادله: ۷)، قال: نزلت هذه الآیه فی فلان و فلان، و أبی عبیده بن الجرّاح، و عبد الرحمن بن عوف، و سالم مولی أبی حذیفه، و المغیره بن شعبه، حیث کتبوا الکتاب بینهم، و تعاهدوا و توافقوا: لئن مضی محمّد صلّی اللّه علیه و آله لا تکون الخلافه فی بنی هاشم و لا النبوّه أبدا،

ص: ۶۳۴

فأنزل اللّه عزّ و جلّ فيهم هذه الآيه.

قـال: قلت: قوله عزّ و جـلّ: أَمْ أَبْرَمُوا أَمْراً فَـإِنَّا مُـبْرِمُونَ* أَمْ يَحْسَـبُونَ أَنَّا لا نَسْـمَعُ سِـرَّهُمْ وَ نَجْواهُمْ بَلى وَ رُسُـلُنا لَـدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ (الزخرف: ۷۹- ۸۰)، قال: و هاتان الآيتان نزلتا فيهم ذلك اليوم، قال أبو عبد اللّه عليه السـلام: لعلّك ترى أنّه كان يوم يشـبه يوم كتب الكتاب إلّا يوم قتل الحسـين عليه السـلام، و هكذا كان فى سابق علم اللّه عزّ و جلّ الذى أعلمه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله أن إذا كتب الكتاب قتل الحسين عليه السلام و خرج الملك من بنى هاشم فقد كان ذلك كله،

الحديث.

[بحار الأنوار: ۲۸/ ۱۲۳ حديث ۶، عن روضه الكافى: ۸/ ۱۷۹، و بحار الأنوار ۲۴/ ۳۶۴ حديث ۹۲].

**[ترجمه]كا:كافى، بإسناده عن أبى بصير، عن أبى عبد اللّه عليه السلام فى قول اللّه عزّ و جلّ:

مـا يَكُونُ مِنْ نَجْوى ثَلاثَةٍ إِلَّا هُوَ رابِعُهُمْ وَ لا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سادِسُهُمْ وَ لا أَدْنى مِنْ ذلِكَ وَ لا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ ما كانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمـا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيـامَهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْ ءٍ عَلِيمٌ (المجـادله: ۷)، قـال: نزلت هـذه الآيه فى فلان و فلان، و أبى عبيـده بن الجرّاح، و عبـد الرحمن بن عوف، و سالم مولى أبى حذيفه، و المغيره بن شـعبه، حيث كتبوا الكتاب بينهم، و تعاهدوا و توافقوا: لئن مضى محمّد صلّى اللّه عليه و آله لا تكون الخلافه فى بنى هاشم و لا النبوّه أبدا،

ص: ۶۳۴

فأنزل اللّه عزّ و جلّ فيهم هذه الآيه.

قـال: قلت: قوله عزّ و جـلّ: أَمْ أَبْرَمُوا أَمْراً فَـإِنَّا مُـبْرِمُونَ* أَمْ يَحْسَـبُونَ أَنَّا لا نَسْـمَعُ سِـرَّهُمْ وَ نَجْواهُمْ بَلى وَ رُسُـلُنا لَـدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ (الزخرف: ۷۹- ۸۰)، قال: و هاتان الآيتان نزلتا فيهم ذلك اليوم، قال أبو عبد اللّه عليه السـلام: لعلّك ترى أنّه كان يوم يشـبه يوم كتب الكتاب إلّا يوم قتل الحسـين عليه السـلام، و هكذا كان فى سابق علم اللّه عزّ و جلّ الذى أعلمه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله أن إذا كتب الكتاب قتل الحسين عليه السلام و خرج الملك من بنى هاشم فقد كان ذلك كله،

الحديث.

[بحار الأنوار: ۲۸/ ۱۲۳ حديث ۶، عن روضه الكافى: ۸/ ۱۷۹، و بحار الأنوار ۲۴/ ۳۶۴ حديث ۹۲].

**[ترجمه]

«۱۴۱»

فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، بإسناده عن سليمان بن خالد، قال: سألت أبا جعفر عليه السلام عن قول اللّه: إِنَّمَا النَّجْوى مِنَ الشَّيْطانِ (المجادله: ۷)، قـال: الثـانى، قوله: مـا يَكُونُ مِنْ نَجْوى ثَلاثَةٍ إِلَّا هُوَ رابِعُهُمْ (المجادله: ۱۰)، قـال: فلان و فلان، و أبو [ابن فلان

أمينهم حين اجتمعوا و دخلوا الكعبه فكتبوا بينهم كتابا إن مات محمّد أن لا يرجع الأمر فيهم أبدا.

[بحار الأنوار: ۲۸/ ۸۵ حديث ۲، عن تفسير القمی: ۶۶۹ / (۲/ ۳۵۶)].

**[ترجمه]فس:تفسير علیّ بن إبراهيم، بإسناده عن سليمان بن خالد، قال: سألت أبا جعفر عليه السلام عن قول اللّه: إِنَّمَا النَّجْوى مِنَ الشَّيْطانِ (المجادله: ۷)، قال: الثانی، قوله: ما يَكُونُ مِنْ نَجْوى ثَلاثَةٍ إِلَّا هُوَ رابِعُهُمْ (المجادله: ۱۰)، قال: فلان و فلان، و أبو [ابن فلان أمينهم حين اجتمعوا و دخلوا الكعبه فكتبوا بينهم كتابا إن مات محمّد أن لا يرجع الأمر فيهم أبدا.

[بحار الأنوار: ۲۸/ ۸۵ حديث ۲، عن تفسير القمی: ۶۶۹ / (۲/ ۳۵۶)].

**[ترجمه]

«۱۴۲»

فس:تفسير علیّ بن إبراهيم، يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعاً، قال: إذا كان يوم القيامه جمع اللّه الذين غصبوا آل محمّد حقّهم فيعرض عليهم أعمالهم فيحلفون له أنّهم لم يعملوا منها شيئا كما حلفوا لرسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله فی الدنيا حين حلفوا أن لا يردّوا الولايه فی بنی هاشم، و حين همّوا بقتل رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله فی العقبه، فلمّا أطلع اللّه نبيّه صلّی اللّه عليه و آله و أخبرهم حلفوا له أنّهم لم يقولوا ذلک و لم يهمّوا به، فأنزل اللّه علی رسوله: يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلامِهِمْ وَ هَمُّوا بِما لَمْ يَنالُوا وَ ما نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْناهُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْراً لَهُمْ (التوبه: ۷۴)، قال: اذا عرض اللّه ذلک عليهم فی القيامه ينكرونه و يحلفون كما حلفوا لرسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله.

[بحار الأنوار: ۷/ ۲۰۹- حديث ۱۰۲، عن تفسير القمی: ۶۷۱ (۲/ ۳۵۸)].

**[ترجمه]فس:تفسير علیّ بن إبراهيم، يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعاً، قال: إذا كان يوم القيامه جمع اللّه الذين غصبوا آل محمّد حقّهم فيعرض عليهم أعمالهم فيحلفون له أنّهم لم يعملوا منها شيئا كما حلفوا لرسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله فی الدنيا حين حلفوا أن لا يردّوا الولايه فی بنی هاشم، و حين همّوا بقتل رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله فی العقبه، فلمّا أطلع اللّه نبيّه صلّی اللّه عليه و آله و أخبرهم حلفوا له أنّهم لم يقولوا ذلک و لم يهمّوا به، فأنزل اللّه علی رسوله: يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلامِهِمْ وَ هَمُّوا بِما لَمْ يَنالُوا وَ ما نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْناهُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْراً لَهُمْ (التوبه: ۷۴)، قال: اذا عرض اللّه ذلک عليهم فی القيامه ينكرونه و يحلفون كما حلفوا لرسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله.

[بحار الأنوار: ۷/ ۲۰۹- حديث ۱۰۲، عن تفسير القمی: ۶۷۱ (۲/ ۳۵۸)].

**[ترجمه]

«۱۴۳»

فس:تفسير عليّ بن إبراهيم، بإسناده عن جعفر بن محمد عليهما السلام قال: لمّا أقام رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله أمير المؤمنين عليّا يوم غدير خمّ كان بحذائه سبعه نفر من المنافقين، منهم أبو بكر و عمر و عبد الرحمن بن عوف و سعد بن أبى وقّاص و أبو عبيده و سالم مولى أبى حذيفه و المغيره بن

شعبه، قـال عمر: أما ترون عينيه كأنّهما عينا مجنون؟! يعنى النبىّ صلّى اللّه عليه و آله! الساعه يقوم و يقول: قال لى ربّى، فلمّا قام قـال: أيّهـا النـاس من أولى بكم من أنفسـكم؟، قـالوا: اللّه و رسوله، قال: اللّهمّ فاشـهد، ثم قال: ألا من كنت مولاه فعلىّ مولاه، و سلّمـوا عليه بـإمره المؤمنين، فـأنزل جبرئيـل عليه السـلام و أعلم رسول اللّه صـلّى اللّه عليه و آله بمقـاله القوم، فـدعاهم فسـألهم، فأنكروا و حلفوا، فأنزل اللّه: يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا ... (التوبه: ۷۴).

[بحار الأنوار: ۳۷/ ۱۱۹- حديث ۸، عن تفسير القمى: ۲۷۷ (۱/ ۳۰۱)].

**[ترجمه]فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، بإسـناده عن جعفر بن محمد عليهما السـلام قال: لمّا أقام رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله أمير المؤمنين عليّا يوم غدير خمّ كان بحذائه سبعه نفر من المنافقين، منهم أبو بكر و عمر و عبد الرحمن بن عوف و سعد بن أبى وقّاص و أبو عبيده و سالم مولى أبى حذيفه و المغيره بن

ص: ۶۳۵

شعبه، قـال عمر: أما ترون عينيه كأنّهما عينا مجنون؟! يعنى النبىّ صلّى اللّه عليه و آله! الساعه يقوم و يقول: قال لى ربّى، فلمّا قام قـال: أيّهـا النـاس من أولى بكم من أنفسـكم؟، قـالوا: اللّه و رسوله، قال: اللّهمّ فاشـهد، ثم قال: ألا من كنت مولاه فعلىّ مولاه، و سلّمـوا عليه بـإمره المؤمنين، فـأنزل جبرئيـل عليه السـلام و أعلم رسول اللّه صـلّى اللّه عليه و آله بمقـاله القوم، فـدعاهم فسـألهم، فأنكروا و حلفوا، فأنزل اللّه: يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا ... (التوبه: ۷۴).

[بحار الأنوار: ۳۷/ ۱۱۹- حديث ۸، عن تفسير القمى: ۲۷۷ (۱/ ۳۰۱)].

**[ترجمه]

«۱۴۴»

مجمع البيان: لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَهَ مِنْ قَبْلُ ... (التوبه: ۴۸)، و قيل: أراد بالفتنه الفتك بالنبىّ صلّى اللّه عليه و آله فى غزوه تبوك ليله العقبه، و كانوا اثنى عشر رجلا من المنافقين وقفوا على الثنيه ليفتكوا بالنبىّ صلّى اللّه عليه و آله، عن ابن جبير و ابن جريح.

[بحار الأنوار: ۲۱/ ۱۹۳، عن مجمع البيان: ۵/ ۳۶].

و قـال رحمه اللّه فى قوله تعـالى: يَحْـذَرُ الْمُنافِقُونَ قيل: نزلت فى اثنى عشـر رجلا وقفوا على العقبه ليفتكوا برسول اللّه صـلّى اللّه عليه و آله عنـد رجوعه من تبوك [و ذكر فيه اخبار جبرئيل عن نيّتهم الفاسده و أمره بإرسال من يضـرب وجوه رواحلهم، و كان عمّـار و حـذيفه معه، فقال لحـذيفه: اضـرب وجوه رواحلهم، و سـئل النبىّ صـلّى اللّه عليه و آله عن حـذيفه أنّه عرف من القوم؟ فقال: لم أعرف منهم أحدا، فعدّ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله كلّهم.

[بحار الأنوار: ۲۱/ ۱۹۶- ملخّصا].

قوله تعالی: وَ هَمُّوا بِما لَمْ یَنالُوا (التوبه: ۷۴) فیه أقوال؛ أحدها: أنّهم همّوا بقتل النبیّ صلّی اللّه علیه و آله لیله العقبه و التنفیر بناقته.

[بحار الأنوار: ۲۱/ ۱۹۸.

و تفصیل الواقعه جاء فی الاحتجاج: ۲/ ۳۳، و تفسیر الامام الحسن العسکری علیه السلام، و أورده فی بحار الأنوار: ۲۱/ ۲۲۳- ۲۳۲، حدیث ۶].

**[ترجمه]مجمع البیان: لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَهَ مِنْ قَبْلُ ... (التوبه: ۴۸)، و قیل: أراد بالفتنه الفتک بالنبیّ صلّی اللّه علیه و آله فی غزوه تبوک لیله العقبه، و کانوا اثنی عشر رجلا من المنافقین وقفوا علی الثنیه لیفتکوا بالنبیّ صلّی اللّه علیه و آله، عن ابن جبیر و ابن جریح.

[بحار الأنوار: ۲۱/ ۱۹۳، عن مجمع البیان: ۵/ ۳۶].

و قال رحمه اللّه فی قوله تعالی: یَحْذَرُ الْمُنافِقُونَ قیل: نزلت فی اثنی عشر رجلا وقفوا علی العقبه لیفتکوا برسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله عند رجوعه من تبوک [و ذکر فیه اخبار جبرئیل عن نیّتهم الفاسده و أمره بإرسال من یضرب وجوه رواحلهم، و کان عمّار و حذیفه معه، فقال لحذیفه: اضرب وجوه رواحلهم، و سئل النبیّ صلّی اللّه علیه و آله عن حذیفه أنّه عرف من القوم؟ فقال: لم أعرف منهم أحدا، فعدّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله کلّهم.

[بحار الأنوار: ۲۱/ ۱۹۶- ملخّصا].

قوله تعالی: وَ هَمُّوا بِما لَمْ یَنالُوا (التوبه: ۷۴) فیه أقوال؛ أحدها: أنّهم همّوا بقتل النبیّ صلّی اللّه علیه و آله لیله العقبه و التنفیر بناقته.

[بحار الأنوار: ۲۱/ ۱۹۸.

و تفصیل الواقعه جاء فی الاحتجاج: ۲/ ۳۳، و تفسیر الامام الحسن العسکری علیه السلام، و أورده فی بحار الأنوار: ۲۱/ ۲۲۳- ۲۳۲، حدیث ۶].

**[ترجمه]

«۱۴۵»

قب:مناقب ابن شهر آشوب، عن الباقر علیه السلام: فی قوله تعالی: کَذلِکَ یُرِیهِمُ اللّهُ أَعْمالَهُمْ حَسَراتٍ عَلَیْهِمْ إذا عاینوا عند الموت ما أعدّ لهم من العذاب الألیم، و هم أصحاب الصحیفه التی کتبوا علی مخالفه علیّ وَ ما هُمْ بِخارِجِینَ مِنَ النّارِ (البقره: ۱۶۷).

و عنه علیه السلام فی قوله تعالی: یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَتَّخِذُوا بِطانَةً (آل عمران: ۱۱۸) أعلمهم بما فی قلوبهم، و هم أصحاب الصحیفه.

[بحار الأنوار: ۲۸/ ۱۱۶ حدیث ۴، عن المناقب:

ص: ۶۳۶

۳/ ۲۱۲ -۲۱۳].

**[ترجمه]قب:مناقب ابن شهر آشوب، عن الباقر عليه السلام: فى قوله تعالى: كَذٰلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمالَهُمْ حَسَراتٍ عَلَيْهِمْ إذا عاينوا عند الموت ما أعدّ لهم من العذاب الأليم، و هم أصحاب الصحيفه التى كتبوا على مخالفه علىّ وَ ما هُمْ بِخارِجِينَ مِنَ النَّارِ (البقره: ۱۶۷).

و عنه عليه السلام فى قوله تعالى: يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَتَّخِذُوا بِطانَةً (آل عمران: ۱۱۸) أعلمهم بما فى قلوبهم، و هم أصحاب الصحيفه.

[بحار الأنوار: ۲۸/ ۱۱۶ حديث ۴، عن المناقب:

ص: ۶۳۶

۳/ ۲۱۲ -۲۱۳].

**[ترجمه]

«۱۴۶»

عن جعفر بن محمد الخزاعى، عن أبيه: سمعت أبا عبد اللّه عليه السلام يقول: لمّا قال النبىّ صلّى اللّه عليه و آله ما قال فى غدير خمّ و صاروا بالأخبيه مرّ المقداد بجماعه منهم و هم يقولون: و اللّه إن كنّا أصحاب كسرى و قيصر لكنّا فى الخزّ و الوشى و الديباج و النساجات، و إنّا معه فى الأخشنين، نأكل الخشن و نلبس الخشن، حتّى إذا دنا موته و فنيت أيّامه و حضر أجله أراد أن يولّيها عليّا من بعده، أما و اللّه ليعلمنّ، قال: فمضى المقداد و أخبر النبىّ صلّى اللّه عليه و آله به، فقال: الصلاه جامعه، قال: فقالوا: قد رمانا المقداد فنقوم نحلف عليه، قال: فجاؤوا حتّى جثوا بين يديه، فقالوا: بآبائنا و أمّهاتنا يا رسول اللّه- لا و الذى بعثك بالحقّ و الذى أكرمك بالنبوّه ما قلنا ما بلغك، لا و الذى اصطفاك على البشر، قال: فقال النبىّ:

بسم اللّه الرّحمن الرّحيم يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلامِهِمْ وَ هَمُّوا بك يا محمّد ليله العقبه وَ ما نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْناهُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ (التوبه: ۷۴) كان أحدهم يبيع الرؤوس و آخر يبيع الكراع و ينقل القرامل فأغناهم اللّه برسوله، ثمّ جعلوا حدّهم و حديدهم عليه.

قال أبان بن تغلب عنه عليه السلام: لمّا نصب رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله عليّا عليه السلام يوم غدير خمّ، فقال: «من كنت مولاه فعلىّ مولاه» ضمّ رجلان من قريش رؤوسهما و قالا: و اللّه لا نسلّم له ما قال أبدا، فأخبر النبىّ صلّى اللّه عليه و آله، فسألهم عمّا قالا، فكذّبا و حلفا باللّه ما قالا شيئا، فنزّل جبرئيل على رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا .. الآيه، قال أبو عبد اللّه عليه السلام: لقد تولّيا و ما تابا.

[بحار الأنوار: ۳۷/ ۱۵۴ حديث ۳۸، و جاء فى تفسير البرهان: ۲/ ۱۴۶- ۱۴۷].

**[ترجمه]عن جعفر بن محمـد الخزاعی، عن أبیه: سـمعت أبا عبـد اللّه علیه السـلام یقول: لمّا قال النبیّ صـلّی اللّه علیه و آله ما قال فی غدیر خمّ و صاروا بالأخبیه مرّ المقداد بجماعه منهم و هم یقولون: و اللّه إن کنّا أصـحاب کسری و قیصر لکنّا فی الخزّ و الوشی و الدیباج و النساجات، و إنّا معه فی الأخشنین، نأکل الخشن و نلبس الخشن، حتّی إذا دنا موته و فنیت أیّامه و حضر أجله أراد أن یولّیها علیّا من بعـده، أما و اللّه لیعلمنّ، قال: فمضـی المقـداد و أخبر النبیّ صـلّی اللّه علیه و آله به، فقال: الصـلاه جامعه، قال: فقالوا: قـد رمانا المقـداد فنقوم نحلف علیه، قال: فجاؤوا حتّی جثوا بین یدیه، فقالوا: بآبائنا و أمّهاتنا یا رسول اللّه- لا و الذی بعثک بالحقّ و الذی أکرمک بالنبوّه ما قلنا ما بلغک، لا و الذی اصطفاک علی البشر، قال: فقال النبیّ:

بسم اللّه الرّحمن الرّحیم یَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا کَلِمَهَ الْکُفْرِ وَ کَفَرُوا بَعْدَ إِسْـلامِهِمْ وَ هَمُّوا بک یا محمّد لیله العقبه وَ ما نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْناهُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ (التوبه: ٧۴) کان أحدهم یبیع الرؤوس و آخر یبیع الکراع و ینقل القرامل فأغناهم اللّه برسوله، ثمّ جعلوا حدّهم و حدیدهم علیه.

قـال أبـان بن تغلب عنه علیه السـلام: لمّا نصب رسول اللّه صـلّی اللّه علیه و آله علیّا علیه السـلام یوم غـدیر خمّ، فقال: «من کنت مولاه فعلیّ مولاه» ضمّ رجلان من قریش رؤوسـهما و قالا: و اللّه لا نسلّم له ما قال أبدا، فأخبر النبیّ صلّی اللّه علیه و آله، فسألهم عمّا قالا، فکذّبا و حلفا باللّه ما قالا شیئا، فنزّل جبرئیل علی رسول اللّه صـلّی اللّه علیه و آله: یَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا .. الآیه، قال أبو عبد اللّه علیه السلام: لقد تولّیا و ما تابا.

[بحار الأنوار: ٣٧/ ١۵۴ حدیث ٣٨، و جاء فی تفسیر البرهان: ٢/ ١۴۶- ١۴٧].

**[ترجمه]

«١۴٧»

قال العلّامه المجلسی:

فصـل: و روی أنّ اللّه تعالی عرض علیّا علی الأعـداء یوم الابتهال، فرجعوا عن العـداوه، و عرضه علی الأولیاء یوم الغـدیر فصاروا أعداء، فشتّان ما بینهما؟ و روی أبو سـعید السـمّان، بإسناده: أنّ إبلیس أتی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فی صوره شیخ حسن السـمت فقال: یا محمّد! ما أقلّ من یبایعک علی ما تقول فی ابن عمّک علیّ؟!، فأنزل اللّه: وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَیْهِمْ إِبْلِیسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِیقاً مِنَ الْمُؤْمِنِینَ (سبأ: ٢٠)، فاجتمع جماعه من المنافقین الذین نکثوا عهده فقالوا: قد قال محمّد بالأمس فی مسجد الخیف مـا قـال، و قال ههنا ما قال، فإن رجع الی المـدینه یأخـذ البیعه له، و الرأی أن نقتل محمّـدا قبل أن یـدخل المـدینه، فلمّا کان فی تلک اللیله قعد له صلّی اللّه علیه و آله أربعه عشر رجلا فی العقبه لیقتلوه و هی عقبه

بين الجحفه و الأبواء فقعد سبعه عن يمين العقبه و سبعه عن يسارها لينفروا ناقته، فلمّا أمسى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله صلّى و ارتحل، و تقدّم أصحابه و كان على ناقه ناجيه فلمّا صعد العقبه ناداه جبرئيل: يا محمّد! .. إنّ فلانا و فلانا .. و سمّاهم كلّهم .. و ذكر صاحب الكتاب أسماء القوم المشار إليهم، ثمّ قال: قال جبرئيل: يا محمّد! هؤلاء قد قعدوا لك فى العقبه ليغتالوك، فنظر رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله الى من خلفه فقال: من هذا خلفى؟، فقال حذيفه بن اليمان: أنا حذيفه يا رسول اللّه، قال صلّى اللّه عليه و آله: سمعت ما سمعناه؟، قال: نعم، قال: اكتم، ثمّ دنا منهم فناداهم بأسمائهم و أسماء آبائهم، فلمّا سمعوا نداء رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله مرّوا و دخلوا فى غمار الناس و تركوا رواحلهم و قد كانوا عقلوها داخل العقبه، و لحق الناس برسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و انتهى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله الى رواحلهم فعرفها، فلمّا نزل قال: ما بال أقوام تحالفوا فى الكعبه إن أمات اللّه محمّدا أو قتل لا يردّ هذا الأمر الى أهل بيته، ثمّ همّوا بما همّوا به؟ فجاؤوا الى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله يحلفون أنّهم لم يهمّوا بشى ء من ذلك! فأنزل اللّه تبارك و تعالى: يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا كَلِمَهَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلامِهِمْ وَ هَمُّوا بِما لَمْ يَنالُوا (التوبه: ۷۴) الآيه.

[بحار الأنوار: ۳۷/ ۱۳۵].

**[ترجمه]قال العلّامه المجلسى:

فصل: و روى أنّ اللّه تعالى عرض عليّا على الأعداء يوم الابتهال، فرجعوا عن العداوه، و عرضه على الأولياء يوم الغدير فصاروا أعداء، فشتّان ما بينهما؟ و روى أبو سعيد السمّان، بإسناده: أنّ إبليس أتى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله فى صوره شيخ حسن السمت فقال: يا محمّد! ما أقلّ من يبايعك على ما تقول فى ابن عمّك علىّ؟!، فأنزل اللّه: وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقاً مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (سبأ: ۲۰)، فاجتمع جماعه من المنافقين الذين نكثوا عهده فقالوا: قد قال محمّد بالأمس فى مسجد الخيف ما قال، و قال ههنا ما قال، فإن رجع الى المدينه يأخذ البيعه له، و الرأى أن نقتل محمّدا قبل أن يدخل المدينه، فلمّا كان فى تلك الليله قعد له صلّى اللّه عليه و آله أربعه عشر رجلا فى العقبه ليقتلوه و هى عقبه

ص: ۶۳۷

بين الجحفه و الأبواء فقعد سبعه عن يمين العقبه و سبعه عن يسارها لينفروا ناقته، فلمّا أمسى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله صلّى و ارتحل، و تقدّم أصحابه و كان على ناقه ناجيه فلمّا صعد العقبه ناداه جبرئيل: يا محمّد! .. إنّ فلانا و فلانا .. و سمّاهم كلّهم .. و ذكر صاحب الكتاب أسماء القوم المشار إليهم، ثمّ قال: قال جبرئيل: يا محمّد! هؤلاء قد قعدوا لك فى العقبه ليغتالوك، فنظر رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله الى من خلفه فقال: من هذا خلفى؟، فقال حذيفه بن اليمان: أنا حذيفه يا رسول اللّه، قال صلّى اللّه عليه و آله: سمعت ما سمعناه؟، قال: نعم، قال: اكتم، ثمّ دنا منهم فناداهم بأسمائهم و أسماء آبائهم، فلمّا سمعوا نداء رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله مرّوا و دخلوا فى غمار الناس و تركوا رواحلهم و قد كانوا عقلوها داخل العقبه، و لحق الناس برسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و انتهى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله الى رواحلهم فعرفها، فلمّا نزل قال: ما بال أقوام تحالفوا فى الكعبه إن أمات اللّه محمّدا أو قتل لا يردّ هذا الأمر الى أهل بيته، ثمّ همّوا بما همّوا به؟ فجاؤوا الى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله يحلفون أنّهم لم يهمّوا بشى ء من ذلك! فأنزل اللّه تبارك و تعالى: يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا كَلِمَهَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلامِهِمْ وَ هَمُّوا بِما لَمْ يَنالُوا (التوبه: ۷۴) الآيه.

[بحار الأنوار: ۳۷/ ۱۳۵].

**[ترجمه]

«۱۴۸»

مل:کامل الزیاره، و أوّل من یحکم فیه محسن بن علیّ علیه السلام فی قاتله، ثمّ فی قنفذ، فیؤتیان هو و صاحبه فیضربان بسیاط من نار، لو وقع سوط منها علی البحار لغلت من مشرقها الی مغربها، و لو وضعت علی جبال الدنیا لذابت حتی تصیر رمادا، فیضربان بها.

ثمّ یجثو أمیر المؤمنین صلوات اللّه علیه بین یدی اللّه للخصومه مع الرابع و تدخل الثلاثه فی جبّ فیطبق علیهم لا یراهم أحد و لا یرون أحدا، فیقول الذین کانوا فی ولایتهم: رَبَّنا أَرِنَا الَّذَیْنِ أَضَلّانا مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ نَجْعَلْهُما تَحْتَ أَقْدامِنا لِیَکُونا مِنَ الْأَسْفَلِینَ (فصّلت: ۲۹)، قال اللّه عزّ و جلّ: وَ لَنْ یَنْفَعَکُمُ الْیَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنَّکُمْ فِی الْعَذابِ مُشْتَرِکُونَ (الزخرف: ۳۹)، فعند ذلک ینادون بالویل و الثبور، و یأتیان الحوض یسألان عن أمیر المؤمنین علیه السلام و معهم حفظه فیقولان اعف عنّا و اسقنا و خلّصنا، فیقال لهم: فَلَمّا رَأَوْهُ زُلْفَهً سِیئَتْ وُجُوهُ الَّذِینَ کَفَرُوا وَ قِیلَ هذَا الَّذِی کُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ (الملک: ۳۸) بإمره المؤمنین، ارجعوا ظماء مظمئین الی النار فما شرابکم إلّا الحمیم و الغسلین، و ما تنفعکم شفاعه الشافعین.

ثمّ یجثو أمیر المؤمنین صلوات اللّه علیه بین یدی اللّه للخصومه مع الرابع و تدخل الثلاثه فی جبّ فیطبق علیهم لا یراهم أحد و لا یرون أحدا، فیقول الذین کانوا فی ولایتهم: رَبَّنا أَرِنَا الَّذَیْنِ أَضَلّانا مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ نَجْعَلْهُما تَحْتَ أَقْدامِنا لِیَکُونا مِنَ الْأَسْفَلِینَ (فصّلت: ۲۹)، قال اللّه عزّ و جلّ: وَ لَنْ یَنْفَعَکُمُ الْیَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنَّکُمْ فِی الْعَذابِ مُشْتَرِکُونَ (الزخرف: ۳۹)، فعند ذلک ینادون بالویل و الثبور، و یأتیان الحوض یسألان عن أمیر المؤمنین علیه السلام و معهم حفظه فیقولان اعف عنّا و اسقنا و خلّصنا، فیقال لهم: فَلَمّا رَأَوْهُ زُلْفَهً سِیئَتْ وُجُوهُ الَّذِینَ کَفَرُوا وَ قِیلَ هذَا الَّذِی کُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ (الملک: ۳۸) بإمره المؤمنین، ارجعوا ظماء مظمئین الی النار فما شرابکم إلّا الحمیم و الغسلین، و ما تنفعکم شفاعه الشافعین.

[بحار الأنوار: ۲۸/ ۶۴، عن کامل الزیارات: ۳۳۲- ۳۳۵].

ص: ۶۳۸

**[ترجمه]مل:کامل الزیاره، و أوّل من یحکم فیه محسن بن علیّ علیه السلام فی قاتله، ثمّ فی قنفذ، فیؤتیان هو و صاحبه فیضربان بسیاط من نار، لو وقع سوط منها علی البحار لغلت من مشرقها الی مغربها، و لو وضعت علی جبال الدنیا لذابت حتی تصیر رمادا، فیضربان بها.

ثمّ یجثو أمیر المؤمنین صلوات اللّه علیه بین یدی اللّه للخصومه مع الرابع و تدخل الثلاثه فی جبّ فیطبق علیهم لا یراهم أحد و لا یرون أحدا، فیقول الذین کانوا فی ولایتهم: رَبَّنا أَرِنَا الَّذَیْنِ أَضَلَّانا مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ نَجْعَلْهُما تَحْتَ أَقْدامِنا لِیَکُونا مِنَ الْأَسْفَلِینَ (فصّلت: ۲۹)، قال اللّه عزّ و جلّ: وَ لَنْ یَنْفَعَکُمُ الْیَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنَّکُمْ فِی الْعَذابِ مُشْتَرِکُونَ (الزخرف: ۳۹)، فعند ذلک ینادون بالویل و الثبور، و یأتیان الحوض یسألان عن أمیر المؤمنین علیه السلام و معهم حفظه فیقولان اعف عنّا و اسقنا و خلّصنا، فیقال لهم: فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَهً سِیئَتْ وُجُوهُ الَّذِینَ کَفَرُوا وَ قِیلَ هذَا الَّذِی کُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ (الملک: ۳۸) بإمره المؤمنین، ارجعوا ظماء مظمئین الی النار فما شرابکم إلّا الحمیم و الغسلین، و ما تنفعکم شفاعه الشافعین.

ثمّ یجثو أمیر المؤمنین صلوات اللّه علیه بین یدی اللّه للخصومه مع الرابع و تدخل الثلاثه فی جبّ فیطبق علیهم لا یراهم أحد و لا یرون أحدا، فیقول الذین کانوا فی ولایتهم: رَبَّنا أَرِنَا الَّذَیْنِ أَضَلَّانا مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ نَجْعَلْهُما تَحْتَ أَقْدامِنا لِیَکُونا مِنَ الْأَسْفَلِینَ (فصّلت: ۲۹)، قال اللّه عزّ و جلّ: وَ لَنْ یَنْفَعَکُمُ الْیَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنَّکُمْ فِی الْعَذابِ مُشْتَرِکُونَ (الزخرف: ۳۹)، فعند ذلک ینادون بالویل و الثبور، و یأتیان الحوض یسألان عن أمیر المؤمنین علیه السلام و معهم حفظه فیقولان اعف عنّا و اسقنا و خلّصنا، فیقال لهم: فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَهً سِیئَتْ وُجُوهُ الَّذِینَ کَفَرُوا وَ قِیلَ هذَا الَّذِی کُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ (الملک: ۳۸) بإمره المؤمنین، ارجعوا ظماء مظمئین الی النار فما شرابکم إلّا الحمیم و الغسلین، و ما تنفعکم شفاعه الشافعین.

[بحار الأنوار: ۲۸/ ۶۴، عن کامل الزیارات: ۳۳۲- ۳۳۵].

ص: ۶۳۸

**[ترجمه]

و ممّا ورد فی عائشه و حفصه و بنی أمیّه:

«۱۴۹»

فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، وَ الْمُؤْتَفِکاتُ بِالْخاطِئَهِ؛ المؤتفکات: البصره، و الخاطئه: فلانه.

[بحار الأنوار: ۳۲/ ۲۲۷- حدیث ۱۱۷، عن تفسیر القمی: ۲/ ۳۸۴].

و جاء فی بیان المجلسی رحمه اللّه: و أما تأویل الذی ذکره علیّ بن إبراهیم فقد رواه

مؤلف تأویل الآیات الباهره بإسناده عن حمران، قال: سمعت أبا جعفر علیه السلام یقرأ: وَ جاءَ فِرْعَوْنُ؛ یعنی الثالث، وَ مَنْ قَبْلَهُ؛ یعنی الأوّلین، وَ الْمُؤْتَفِکاتُ؛ أهل البصره، بِالْخاطِئَهِ (الحاقه: ۹)؛ الحمیراء، فالمراد بمجی ء الأوّلین و الثالث بعائشه أنّهم أسّسوا

لها بما فعلوا من الجور على أهل البيت عليهم السلام أساسا به تيسّر لها الخروج و الاعتداء على أمير المؤمنين عليه السلام، و لو لا ما فعلوا لم تكن تجترئ على ما فعلت.

**[ترجمه]فس:تفسير عليّ بن إبراهيم، وَ الْمُؤْتَفِكاتُ بِالْخاطِئَهِ؛ المؤتفكات: البصره، و الخاطئه: فلانه.

[بحار الأنوار: ۳۲/ ۲۲۷- حديث ۱۱۷، عن تفسير القمی: ۲/ ۳۸۴].

و جاء فی بيان المجلسی رحمه اللّه: و أما تأويل الذی ذكره عليّ بن إبراهيم فقد رواه

مؤلف تأويل الآيات الباهره بإسناده عن حمران، قال: سمعت أبا جعفر عليه السلام يقرأ: وَ جاءَ فِرْعَوْنُ؛ يعنی الثالث، وَ مَنْ قَبْلَهُ؛ يعنی الأوّلين، وَ الْمُؤْتَفِكاتُ؛ أهل البصره، بِالْخاطِئَهِ (الحاقه: ۹)؛ الحميراء، فالمراد بمجی ء الأوّلين و الثالث بعائشه أنّهم أسّسوا لها بما فعلوا من الجور على أهل البيت عليهم السلام أساسا به تيسّر لها الخروج و الاعتداء على أمير المؤمنين عليه السلام، و لو لا ما فعلوا لم تكن تجترئ على ما فعلت.

**[ترجمه]

«۱۵۰»

شی:تفسير العياشیّ، بإسناده عن سالم الأشل، عن الصادق عليه السلام، قال: كَالَّتِی نَقَضَتْ غَزْلَها مِنْ بَعْدِ قُوَّهٍ أَنْكاثاً (النحل: ۹۲)؛ عائشه هی نكثت أيمانها.

[بحار الأنوار: ۳۲/ ۲۸۶- حديث ۲۳۸ عن تفسير العياشی: ۲/ ۲۶۹- حديث ۶۵].

**[ترجمه]شی:تفسير العياشیّ، بإسناده عن سالم الأشل، عن الصادق عليه السلام، قال: كَالَّتِی نَقَضَتْ غَزْلَها مِنْ بَعْدِ قُوَّهٍ أَنْكاثاً (النحل: ۹۲)؛ عائشه هی نكثت أيمانها.

[بحار الأنوار: ۳۲/ ۲۸۶- حديث ۲۳۸ عن تفسير العياشی: ۲/ ۲۶۹- حديث ۶۵].

**[ترجمه]

«۱۵۱»

مد:عُمده، من صحيح البخاری، بإسناده عن نافع بن عبد اللّه، قال: قام النبیّ صلّی اللّه عليه و آله خطيبا و أشار نحو مسكن عائشه، فقال: هنا الفتنه ثلاثا من حيث يطلع قرن الشيطان.

[بحار الأنوار: ۳۲/ ۲۸۷- حديث ۲۴۱، عن العمده لابن بطريق: ۴۵۶- حديث ۹۵۶. و انظر العمده لابن بطريق: ۴۵۳، حديث ۹۵۲ و ما بعده و حديث ۹۴۲ و ۹۴۳ و ۹۴۴ و ۹۴۶ و ۹۴۷ و ۹۴۸ و ۹۵۰ و ۹۵۵ و ما بعدها من الروايات .

**[ترجمه]مـد:عُمده، من صـحيح البخارى، بإسـناده عن نافع بن عبد اللّه، قال: قام النبىّ صـلّى اللّه عليه و آله خطيبا و أشار نحو مسكن عائشه، فقال: هنا الفتنه ثلاثا من حيث يطلع قرن الشيطان.

[بحار الأنوار: ٣٢/ ٢٨٧- حديث ٢٤١، عن العمده لابن بطريق: ۴۵۶- حديث ٩۵۶. و انظر العمده لابن بطريق: ۴۵٣، حديث ٩۵٢ و ما بعده و حديث ٩۴٢ و ٩۴٣ و ٩۴۴ و ٩۴۶ و ٩۴٧ و ٩۴٨ و ٩۵٠ و ٩۵۵ و ما بعدها من الروايات .

**[ترجمه]

«١۵٢»

كنز: كنز جامع الفوائد و تأويل الآيات الظاهره،بإسـناده عن سالم بن مكرم، عن أبيه، قال: سـمعت أبا جعفر عليه السلام يقول فى قوله: مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِياءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتاً (العنكبوت: ۴١)؛ قال: هى الحميراء.

[بحار الأنوار: ٣٢/ ٢٨۶- حديث ٢٣٩- ٢۴٠، عن تأويل الآيات الظاهره: ١/ ۴٣٠- حديث ٧، و البرهان: ٣/ ٢۵٢- حديث ١].

ص: ۶٣٩

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن سالم بن مکرم، عن أبیه، قال: سمعت أبا جعفر علیه السلام یقول فی قوله: مَثَلُ الَّذِینَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِیاءَ کَمَثَلِ الْعَنْکَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَیْتاً (العنکبوت: ۴۱)؛ قال: هی الحمیراء.

[بحار الأنوار: ۳۲/ ۲۸۶- حدیث ۲۳۹- ۲۴۰، عن تأویل الآیات الظاهره: ۱/ ۴۳۰- حدیث ۷، و البرهان: ۳/ ۲۵۲- حدیث ۱].

ص: ۶۳۹

**[ترجمه]

«۱۵۳»

کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،و بإسناده عن محمد بن مسلم، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، قال: قال:

أ تدری ما الفاحشه المبیّنه؟، قلت: لا، قال: قتال أمیر المؤمنین علیه السلام؛ یعنی أهل الجمل.

[بحار الأنوار: ۳۲/ ۲۸۶، عن تأویل الآیات الظاهره: ۲ / ۴۵۳- حدیث ۱۳، و جاء فی تفسیر البرهان: ۳ / ۳۰۸- حدیث ۳].

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،و بإسناده عن محمد بن مسلم، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، قال: قال:

أ تدری ما الفاحشه المبیّنه؟، قلت: لا، قال: قتال أمیر المؤمنین علیه السلام؛ یعنی أهل الجمل.

[بحار الأنوار: ۳۲/ ۲۸۶، عن تأویل الآیات الظاهره: ۲ / ۴۵۳- حدیث ۱۳، و جاء فی تفسیر البرهان: ۳ / ۳۰۸- حدیث ۳].

**[ترجمه]

«۱۵۴»

ع:علل الشرائع، بإسناده عن عبد الرحیم القصیر، قال: قال لی أبو جعفر علیه السلام: أما لو قام قائمنا لقد ردّت الیه الحمیراء حتی یجلدها الحدّ، و حتی ینتقم لابنه محمّد فاطمه علیها السلام منها. قلت: جعلت فداک! و لم یجلدها الحدّ؟، قال: لفریتها علی أمّ ابراهیم، قلت:

فکیف أخّره اللّه للقائم علیه السلام؟، فقال له: لأنّ اللّه تبارک و تعالی بعث محمّدا صلّی اللّه علیه و آله و بعث القائم علیه السلام نقمه.

[بحار الأنوار: ۲۲/ ۲۴۲، حدیث ۸ و ۵۲/ ۳۱۴- ۳۱۵ حدیث ۹، عن علل الشرائع: ۱۹۳ (۲/ ۲۶۷)، و جاء فی المحاسن: ۳۳۹ مثله .

**[ترجمه]ع:علل الشرائع، بإسناده عن عبد الرحیم القصیر، قال: قال لی أبو جعفر علیه السلام: أما لو قام قائمنا لقد ردّت الیه الحمیراء حتی یجلدها الحدّ، و حتی ینتقم لابنه محمّد فاطمه علیها السلام منها. قلت: جعلت فداک! و لم یجلدها الحدّ؟، قال:

لفريتها على أمّ ابراهيم، قلت:

فكيف أخّره اللّه للقائم عليه السلام؟، فقال له: لأنّ اللّه تبارك و تعالى بعث محمّدا صلّى اللّه عليه و آله و بعث القائم عليه السلام نقمه.

[بحار الأنوار: ۲۲/ ۲۴۲، حديث ۸ و ۵۲/ ۳۱۴- ۳۱۵ حديث ۹، عن علل الشرائع: ۱۹۳ (۲/ ۲۶۷)، و جاء في المحاسن: ۳۳۹ مثله .

**[ترجمه]

«۱۵۵»

ل:خصال، بإسناده عن ابن عماره، عن أبيه، قال: سمعت جعفر بن محمد عليهما السلام يقول: ثلاثه كانوا يكذبون على رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: أبو هريره و أنس بن مالك، و امرأه.

[بحار الأنوار: ۲۲/ ۲۴۲ حديث ۷، عن الخصال:

**[ترجمه]ل:خصال، بإسناده عن ابن عماره، عن أبيه، قال: سمعت جعفر بن محمد عليهما السلام يقول: ثلاثه كانوا يكذبون على رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: أبو هريره و أنس بن مالك، و امرأه.

[بحار الأنوار: ۲۲/ ۲۴۲ حديث ۷، عن الخصال:

**[ترجمه]

«۱»

۸۹].

**[ترجمه]۸۹].

**[ترجمه]

«۱۵۶»

تقريب المعارف: بإسناده عن أبي جعفر عليه السلام في قوله عزّ و جلّ: وَ إِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلى بَعْضِ أَزْواجِهِ حَدِيثاً .. (التحريم: ۳)؛ قال: أسرّ إليهما أمر القبطيه، و أسرّ إليهما أنّ أبا بكر و عمر يليان أمر الأمّه من بعده ظالمين فاجرين غادرين.

[بحار الأنوار: ۲۲/ ۲۴۶ حديث ۱۶].

**[ترجمه]تقریب المعارف: بإسناده عن أبی جعفر علیه السلام فی قوله عزّ و جلّ: وَ إِذْ أَسَرَّ النَّبِیُّ إِلی بَعْضِ أَزْواجِهِ حَدِیثاً .. (التحریم: ۳)؛ قال: أسرّ إلیهما أمر القبطیه، و أسرّ إلیهما أنّ أبا بکر و عمر یلیان أمر الأمّه من بعده ظالمین فاجرین غادرین.

[بحار الأنوار: ۲۲/ ۲۴۶ حدیث ۱۶].

**[ترجمه]

«۱۵۷»

الصراط المستقیم: فی حدیث الحسین بن علوان و الدیلمی، عن الصادق علیه السلام فی قوله تعالی: وَ إِذْ أَسَرَّ النَّبِیُّ إِلی بَعْضِ أَزْواجِهِ حَدِیثاً .. (التحریم: ۳)؛ هی حفصه، قال الصادق علیه السلام: کفرت فی قولها: مَنْ أَنْبَأَکَ هذا، و قال اللّه فیها و فی أختها: إِنْ تَتُوبا إِلَی اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُکُما (التحریم: ۴) .. أی زاغت، و الزیغ: الکفر.

و فی روایه: أنّه أعلم حفصه أنّ أباها و أبا بکر یلیان الأمر، فأفشت الی عائشه، فأفشت الی أبیها، فأفشی الی صاحبه، فاجتمعا علی أن یستعجلا ذلک علی أن یسقیاه سمّا، فلمّا أخبره

ص: ۶۴۰

اللّه بفعلهما همّ بقتلهما، فحلفا له أنّهما لم يفعلا، فنزل: يا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ ... (التحريم: ۷).

[بحار الأنوار: ۲۷/ ۲۴۶- حديث ۱۷، عن الصراط المستقيم: ۳/ ۱۶۸، و فى الصراط المستقيم روايات عديده و فصول متعدّده فى أنّ أمّ الشرور عائشه: ۱ / ۱۶۱- ۱۷۶ الى آخر الباب الرابع عشر].

**[ترجمه]الصراط المستقيم: فى حديث الحسين بن علوان و الديلمى، عن الصادق عليه السلام فى قوله تعالى: وَ إِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلى بَعْضِ أَزْواجِهِ حَدِيثاً .. (التحريم: ۳)؛ هى حفصه، قال الصادق عليه السلام: كفرت فى قولها: مَنْ أَنْبَأَكَ هذا، و قال اللّه فيها و فى أختها: إِنْ تَتُوبا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُما (التحريم: ۴) .. أى زاغت، و الزيغ: الكفر.

و فى روايه: أنّه أعلم حفصه أنّ أباها و أبا بكر يليان الأمر، فأفشت الى عائشه، فأفشت الى أبيها، فأفشى الى صاحبه، فاجتمعا على أن يستعجلا ذلك على أن يسقياه سمّا، فلمّا أخبره

ص: ۶۴۰

اللّه بفعلهما همّ بقتلهما، فحلفا له أنّهما لم يفعلا، فنزل: يا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ ... (التحريم: ۷).

[بحار الأنوار: ۲۷/ ۲۴۶- حديث ۱۷، عن الصراط المستقيم: ۳/ ۱۶۸، و فى الصراط المستقيم روايات عديده و فصول متعدّده فى أنّ أمّ الشرور عائشه: ۱ / ۱۶۱- ۱۷۶ الى آخر الباب الرابع عشر].

**[ترجمه]

«۱۵۸»

شى:تفسير العياشىّ، بإسناده عن عبد الصمد بن بشير، عن أبى عبد اللّه عليه السلام، قال: تدرون مات النبىّ صلّى اللّه عليه و آله أو قتل؟، إنّ اللّه يقول: أَ فَإِنْ ماتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلى أَعْقابِكُمْ (آل عمران: ۱۴۴)؛ فسمّ قبل الموت، إنّهما سمّتاه! فقلنا: إنّهما و أبويهما شرّ من خلق اللّه.

[بحار الأنوار: ۲۸ / ۲۰ حديث ۲۸، و ۸/ ۶، عن تفسير العياشى: ۱/ ۲۰۰- حديث ۱۵۲، و تفسير البرهان: ۱ / ۳۲۰، و تفسير الصافى: ۱/ ۳۰۵].

**[ترجمه]شى:تفسير العياشىّ، بإسناده عن عبد الصمد بن بشير، عن أبى عبد اللّه عليه السلام، قال: تدرون مات النبىّ صلّى اللّه عليه و آله أو قتل؟، إنّ اللّه يقول: أَ فَإِنْ ماتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلى أَعْقابِكُمْ (آل عمران: ۱۴۴)؛ فسمّ قبل الموت، إنّهما سمّتاه! فقلنا: إنّهما و أبويهما شرّ من خلق اللّه.

[بحار الأنوار: ۲۸ / ۲۰ حديث ۲۸، و ۸/ ۶، عن تفسير العياشى: ۱/ ۲۰۰- حديث ۱۵۲، و تفسير البرهان: ۱ / ۳۲۰، و تفسير الصافى: ۱/ ۳۰۵].

**[ترجمه]

«۱۵۹»

شی:تفسیر العیاشیّ، عن جابر قال: سألت أبا جعفر علیه السلام عن هذه الآیه من قول اللّه:

فَلَمّا جاءَهُمْ ما عَرَفُوا کَفَرُوا بِهِ قال: تفسیرها فی الباطن: لمّا جاءهم ما عرفوا فی علیّ کفروا به، فقال اللّه فیهم: فَلَعْنَهُ اللّهِ عَلَی الْکافِرِینَ؛ یعنی بنی أمیّه هم الکافرون فی باطن القرآن.

قال أبو جعفر علیه السلام: نزلت هذه الآیه علی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله هکذا:

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ یَکْفُرُوا بما أَنْزَلَ اللّهُ فی علیّ بَغْیاً و قال اللّه فی علیّ: أَنْ یُنَزِّلَ اللّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلی مَنْ یَشاءُ مِنْ عِبادِهِ؛ یعنی علیّا، قال اللّه: فَباؤُ بِغَضَبٍ عَلی غَضَبٍ؛ یعنی بنی أمیّه وَ لِلْکافِرِینَ؛ یعنی بنی أمیّه عَذابٌ مُهِینٌ. و قال جابر: قال أبو جعفر علیه السلام: نزلت هذه الآیه علی محمّد صلّی اللّه علیه و آله هکذا و اللّه: وَ إِذا قِیلَ لَهُمْ آمِنُوا بما أَنْزَلَ اللّهُ من ربّکم فی علیّ، یعنی بنی أمیّه قالُوا نُؤْمِنُ بِما أُنْزِلَ عَلَیْنا؛ یعنی فی قلوبهم بما أنزل اللّه علیه وَ یَکْفُرُونَ بِما وَراءَهُ (البقره: ۸۹- ۹۱) ...

الی آخره.

[بحار الأنوار: ۹/ ۱۰۱ و ۳۶/ ۹۸- حدیث ۳۸ أیضا، و فی تفسیر العیاشی: ۱/ ۵۰- ۵۱ حدیث ۷۰ و ۷۱، و تفسیر الصافی: ۱/ ۱۱۸ و تفسیر البرهان: ۱/ ۳۹۱].

**[ترجمه]شی:تفسیر العیاشیّ، عن جابر قال: سألت أبا جعفر علیه السلام عن هذه الآیه من قول اللّه:

فَلَمّا جاءَهُمْ ما عَرَفُوا کَفَرُوا بِهِ قال: تفسیرها فی الباطن: لمّا جاءهم ما عرفوا فی علیّ کفروا به، فقال اللّه فیهم: فَلَعْنَهُ اللّهِ عَلَی الْکافِرِینَ؛ یعنی بنی أمیّه هم الکافرون فی باطن القرآن.

قال أبو جعفر علیه السلام: نزلت هذه الآیه علی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله هکذا:

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ یَکْفُرُوا بما أَنْزَلَ اللّهُ فی علیّ بَغْیاً و قال اللّه فی علیّ: أَنْ یُنَزِّلَ اللّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلی مَنْ یَشاءُ مِنْ عِبادِهِ؛ یعنی علیّا، قال اللّه: فَباؤُ بِغَضَبٍ عَلی غَضَبٍ؛ یعنی بنی أمیّه وَ لِلْکافِرِینَ؛ یعنی بنی أمیّه عَذابٌ مُهِینٌ. و قال جابر: قال أبو جعفر علیه السلام: نزلت هذه الآیه علی محمّد صلّی اللّه علیه و آله هکذا و اللّه: وَ إِذا قِیلَ لَهُمْ آمِنُوا بما أَنْزَلَ اللّهُ من ربّکم فی علیّ، یعنی بنی أمیّه قالُوا نُؤْمِنُ بِما أُنْزِلَ عَلَیْنا؛ یعنی فی قلوبهم بما أنزل اللّه علیه وَ یَکْفُرُونَ بِما وَراءَهُ (البقره: ۸۹- ۹۱) ...

الی آخره.

[بحار الأنوار: ۹/ ۱۰۱ و ۳۶/ ۹۸- حدیث ۳۸ أیضا، و فی تفسیر العیاشی: ۱/ ۵۰- ۵۱ حدیث ۷۰ و ۷۱، و تفسیر الصافی: ۱/ ۱۱۸ و تفسیر البرهان: ۱/ ۳۹۱].

**[ترجمه]

«۱۶۰»

فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، وَ إِنَّ لِلطّاغِینَ لَشَرَّ مَآبٍ؛ هم الأوّلان و بنو أميّه، ثم ذکر من کان بعده ممّن غصب آل محمّد حقّهم فقال: وَ آخَرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْواجٌ هذا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ؛ و هم

ص: ۶۴۱

بنو السباع فيقول بنو أميّه: لا مَرْحَباً بِهِمْ إِنَّهُمْ صالُوا النَّارِ فيقول بنو فلان: بَلْ أَنْتُمْ لا مَرْحَباً بِكَمْ أَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنا و بدأتم بظلم آل محمّد فَبِئْسَ الْقَرارُ؛ ثم يقول بنو أميّه:

رَبَّنا مَنْ قَدَّمَ لَنا هـذا فَزِدْهُ عَذاباً ضِعْفاً فِي النَّارِ؛ يعنون الأوّلين، ثم يقول أعداء آل محمّد فى النار: ما لَنا لا نَرى رِجالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرارِ فى الـدنيا و هم شيعه أمير المؤمنين عليه السـلام أَتَّخَذْناهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصارُ، ثم قـال: إِنَّ ذلِكَ لَحَقٌّ تَخاصُمُ أَهْلِ النَّارِ (سوره ص: ۵۵- ۶۴) فيما بينهم، و ذلك قول الصادق عليه السـلام: و اللّه إنّكم لفى الجنّه تحبرون، و فى النار تطلبون.

[بحار الأنوار: ۶۸/ ۱۳ حديث ۱۴، عن تفسير القمى: ۲/ ۲۴۲- ۲۴۳].

**[ترجمه]فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، وَ إِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ؛ هم الأوّلان و بنو أميّه، ثم ذكر من كان بعـده ممّن غصب آل محمّد حقّهم فقال: وَ آخَرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْواجٌ هذا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ؛ و هم

ص: ۶۴۱

بنو السباع فيقول بنو أميّه: لا مَرْحَباً بِهِمْ إِنَّهُمْ صالُوا النَّارِ فيقول بنو فلان: بَلْ أَنْتُمْ لا مَرْحَباً بِكُمْ أَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنا و بدأتم بظلم آل محمّد فَبِئْسَ الْقَرارُ؛ ثم يقول بنو أميّه:

رَبَّنا مَنْ قَدَّمَ لَنا هـذا فَزِدْهُ عَذاباً ضِعْفاً فِي النَّارِ؛ يعنون الأوّلين، ثم يقول أعداء آل محمّد فى النار: ما لَنا لا نَرى رِجالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرارِ فى الـدنيا و هم شيعه أمير المؤمنين عليه السـلام أَتَّخَذْناهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصارُ، ثم قـال: إِنَّ ذلِكَ لَحَقٌّ تَخاصُمُ أَهْلِ النَّارِ (سوره ص: ۵۵- ۶۴) فيما بينهم، و ذلك قول الصادق عليه السـلام: و اللّه إنّكم لفى الجنّه تحبرون، و فى النار تطلبون.

[بحار الأنوار: ۶۸/ ۱۳ حديث ۱۴، عن تفسير القمى: ۲/ ۲۴۲- ۲۴۳].

**[ترجمه]

«۱۶۱»

فر: تفسير فرات بن إبراهيم، بإسناده عن عكرمه، و سئل عن قول اللّه تعالى ... وَ اللَّيْلِ إِذا يَغْشاها (الشمس: ۴)؛ بنو أميّه.

قال ابن عباس: قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: بعثنى اللّه نبيّا فأتيت بنى أميّه فقلت: يا بنى أميّه! إنّى رسول اللّه إليكم، قالوا: كـذبت مـا أنت برسول اللّه، قـال: ثم ذهبت الى بنى هـاشم، فقلت: يـا بنى هـاشم! إنّى رسـول اللّه إليكم، فـآمن بى مؤمنهم أمير المؤمنين علىّ ابن أبى طالب و حمانى ...، قال ابن عباس: قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله:

ثم بعث اللّه جبرئيـل بلوائه فركزها فى بنى هاشم و بعث إبليس بلوائه فركزها فى بنى أميّه؛ فلا يزالون أعـداءنا، و شيعتهم أعـداء

شیعتنا الی یوم القیامه.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۷۹- ۸۰ حدیث ۲۰، عن تفسیر فرات: ۲۱۱- ۲۱۳].

**[ترجمه]فر: تفسیر فرات بن إبراهیم، بإسناده عن عکرمه، و سئل عن قول اللّه تعالی ... وَ اللَّیْلِ إِذا یَغْشاها (الشمس: ۴)؛ بنو أمیّه.

قال ابن عباس: قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: بعثنی اللّه نبیّا فأتیت بنی أمیّه فقلت: یا بنی أمیّه! إنّی رسول اللّه إلیکم، قالوا: کذبت ما أنت برسول اللّه، قال: ثم ذهبت الی بنی هاشم، فقلت: یا بنی هاشم! إنّی رسول اللّه إلیکم، فآمن بی مؤمنهم أمیر المؤمنین علیّ ابن أبی طالب و حمانی ...، قال ابن عباس: قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله:

ثم بعث اللّه جبرئیل بلوائه فرکزها فی بنی هاشم و بعث إبلیس بلوائه فرکزها فی بنی أمیّه؛ فلا یزالون أعداءنا، و شیعتهم أعداء شیعتنا الی یوم القیامه.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۷۹- ۸۰ حدیث ۲۰، عن تفسیر فرات: ۲۱۱- ۲۱۳].

**[ترجمه]

«۱۶۲»

فر: تفسیر فرات بن إبراهیم، بإسناده عن عکرمه، و سئل عن قول اللّه: وَ الشَّمْسِ وَ ضُحاها* وَ الْقَمَرِ إِذا تَلاها؛ قال: الشَّمْسِ وَ ضُحاها؛ هو محمّد صلّی اللّه علیه و آله، وَ الْقَمَرِ إِذا تَلاها؛ أمیر المؤمنین علیه السلام، وَ النَّهارِ إِذا جَلَّاها؛ آل محمّد، و هما الحسن و الحسین، وَ اللَّیْلِ إِذا یَغْشاها؛ بنو أمیّه. و قال ابن عباس هکذا، و قال أبو جعفر علیه السلام هکذا ...

الخبر.

[بحار الأنوار: ۱۶/ ۸۹- حدیث ۱۷، عن تفسیر فرات: ۲۱۲].

**[ترجمه]فر: تفسیر فرات بن إبراهیم، بإسناده عن عکرمه، و سئل عن قول اللّه: وَ الشَّمْسِ وَ ضُحاها* وَ الْقَمَرِ إِذا تَلاها؛ قال: الشَّمْسِ وَ ضُحاها؛ هو محمّد صلّی اللّه علیه و آله، وَ الْقَمَرِ إِذا تَلاها؛ أمیر المؤمنین علیه السلام، وَ النَّهارِ إِذا جَلَّاها؛ آل محمّد، و هما الحسن و الحسین، وَ اللَّیْلِ إِذا یَغْشاها؛ بنو أمیّه. و قال ابن عباس هکذا، و قال أبو جعفر علیه السلام هکذا ...

الخبر.

[بحار الأنوار: ۱۶/ ۸۹- حدیث ۱۷، عن تفسیر فرات: ۲۱۲].

**[ترجمه]

«۱۶۳»

کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن عیسی بن داود، عن أبی الحسن موسی، عن أبیه علیهما السلام فی قول اللّه عزّ و جلّ: فَالَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصّالِحاتِ لَهُمْ مَغْفِرَهٌ وَ رِزْقٌ کَرِیمٌ (الحج: ۵۰) قال: أولئک آل محمّد علیهم السلام، وَ الَّذِینَ سَعَوْا فی قطع مودّه آل محمّد مُعاجِزِینَ أُولئِکَ أَصْحابُ الْجَحِیمِ (الحج: ۵۱)؛ قال: هی الأربعه نفر؛ یعنی التیمیّ

ص: ۶۴۲

و العدیّ و الأمویّین.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۸۱- حدیث ۷۳، عن تأویل الآیات الظاهره: ۱/ ۳۴۵- حدیث ۲۹، و جاء فی تفسیر البرهان: ۳/ ۹۸- حدیث ۱].

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن عیسی بن داود، عن أبی الحسن موسی، عن أبیه علیهما السلام فی قول اللّه عزّ و جلّ: فَالَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصّالِحاتِ لَهُمْ مَغْفِرَهٌ وَ رِزْقٌ کَرِیمٌ (الحج: ۵۰) قال: أولئک آل محمّد علیهم السلام، وَ الَّذِینَ سَعَوْا فی قطع مودّه آل محمّد مُعاجِزِینَ أُولئِکَ أَصْحابُ الْجَحِیمِ (الحج: ۵۱)؛ قال: هی الأربعه نفر؛ یعنی التیمیّ

ص: ۶۴۲

و العدیّ و الأمویّین.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۸۱- حدیث ۷۳، عن تأویل الآیات الظاهره: ۱/ ۳۴۵- حدیث ۲۹، و جاء فی تفسیر البرهان: ۳/ ۹۸- حدیث ۱].

**[ترجمه]

«۱۶۴»

کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن ابن عباس فی قوله عزّ و جلّ: فَهَلْ عَسَیْتُمْ إِنْ تَوَلَّیْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِی الْأَرْضِ وَ تُقَطِّعُوا أَرْحامَکُمْ (محمّد: ۲۲)؛ قال: نزلت فی بنی هاشم و بنی أمیّه.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۸۵- ۳۸۶ حدیث ۸۹، عن تأویل الآیات الظاهره: ۲/ ۵۸۵ حدیث ۱۲].

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن ابن عباس فی قوله عزّ و جلّ: فَهَلْ عَسَیْتُمْ إِنْ تَوَلَّیْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِی الْأَرْضِ وَ تُقَطِّعُوا أَرْحامَکُمْ (محمّد: ۲۲)؛ قال: نزلت فی بنی هاشم و بنی أمیّه.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۸۵- ۳۸۶ حدیث ۸۹، عن تأویل الآیات الظاهره: ۲/ ۵۸۵ حدیث ۱۲].

**[ترجمه]

«۱۶۵»

کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن ابن عباس فی قوله عزّ و جلّ: أَمْ نَجْعَلُ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصّالِحاتِ .. (سوره ص: ۲۸) علیّ و حمزه و عبیده کَالْمُفْسِدِینَ فِی الْأَرْضِ عتبه و شیبه و الولید أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِینَ علیّ و أصحابه

كَالْفُجّارِ فلان و أصحابه.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۷- حديث ۲۰، عن تأويل الآيات الظاهره: ۲۶۴ (۲/ ۵۰۳ حديث ۲)، و أورده فى تفسير البرهان: ۴/ ۴۶ حديث ۲، و أخرجه فى البحار: ۴۱ / ۷۹، عن مناقب ابن شهر آشوب: ۲/ ۳۱۱ الى قوله: و الوليد.].

**[ترجمه]كنز: كنز جامع الفوائد و تأويل الآيات الظاهره،بإسناده عن ابن عباس فى قوله عزّ و جلّ: أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصّالِحاتِ .. (سوره ص: ۲۸) علىّ و حمزه و عبيده كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ عتبه و شيبه و الوليد أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ علىّ و أصحابه كَالْفُجّارِ فلان و أصحابه.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۷- حديث ۲۰، عن تأويل الآيات الظاهره: ۲۶۴ (۲/ ۵۰۳ حديث ۲)، و أورده فى تفسير البرهان: ۴/ ۴۶ حديث ۲، و أخرجه فى البحار: ۴۱ / ۷۹، عن مناقب ابن شهر آشوب: ۲/ ۳۱۱ الى قوله: و الوليد.].

**[ترجمه]

«۱۶۶»

كنز: كنز جامع الفوائد و تأويل الآيات الظاهره،بإسناده عن علىّ صلوات اللّه عليه أنّه قال: سوره محمّد صلّى اللّه عليه و آله آيه فينا و آيه فى بنى أميّه.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۸۴- حديث ۸۴، عن تأويل الآيات الظاهره: ۲/ ۵۸۲ حديث ۱].

**[ترجمه]كنز: كنز جامع الفوائد و تأويل الآيات الظاهره،بإسناده عن علىّ صلوات اللّه عليه أنّه قال: سوره محمّد صلّى اللّه عليه و آله آيه فينا و آيه فى بنى أميّه.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۸۴- حديث ۸۴، عن تأويل الآيات الظاهره: ۲/ ۵۸۲ حديث ۱].

**[ترجمه]

«۱۶۷»

كنز: كنز جامع الفوائد و تأويل الآيات الظاهره،بإسناده عن ابن عباس فى قول اللّه عزّ و جلّ ... وَ اللَّيْلِ إِذا يَغْشاها بنو أميّه، ثم قال ابن عباس: قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: بعثنى اللّه نبيّا، فأتيت بنى أميّه فقلت: يا بنى أميّه! إنّى رسول اللّه إليكم، قالوا: كذبت ما أنت برسول، ثم أتيت بنى هاشم، فقلت: إنّى رسول اللّه إليكم، فآمن بى علىّ بن أبى طالب عليه السلام سرّا و جهرا، و حمانى أبو طالب عليه السلام جهرا و آمن بى سرّا، ثم بعث اللّه جبرئيل بلوائه فركزه فى بنى هاشم و بعث إبليس بلوائه فركزه فى بنى أميّه، فلا يزالون أعداءنا و شيعتهم أعداء شيعتنا الى يوم القيامه.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۷۶- حديث ۱۴، عن تأويل الآيات الظاهره: ۴۶۶- ۴۶۷ الرضويه (۲/ ۸۰۶

ص: ۶۴۳

حدیث ۶)، و أورده فی البرهان: ۴/ ۴۶۷ حدیث ۱۰].

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن ابن عباس فی قول اللّه عزّ و جلّ ... وَ اللَّیْلِ إِذا یَغْشاها بنو أمیّه، ثم قال ابن عباس: قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: بعثنی اللّه نبیّا، فأتیت بنی أمیّه فقلت: یا بنی أمیّه! إنّی رسول اللّه إلیکم، قالوا: کذبت ما أنت برسول، ثم أتیت بنی هاشم، فقلت: إنّی رسول اللّه إلیکم، فآمن بی علیّ بن أبی طالب علیه السلام سرّا و جهرا، و حمانی أبو طالب علیه السلام جهرا و آمن بی سرّا، ثم بعث اللّه جبرئیل بلوائه فرکزه فی بنی هاشم و بعث إبلیس بلوائه فرکزه فی بنی أمیّه، فلا یزالون أعداءنا و شیعتهم أعداء شیعتنا الی یوم القیامه.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۷۶- حدیث ۱۴، عن تأویل الآیات الظاهره: ۴۶۶- ۴۶۷ الرضویه (۲/ ۸۰۶

ص: ۶۴۳

حدیث ۶)، و أورده فی البرهان: ۴/ ۴۶۷ حدیث ۱۰].

**[ترجمه]

«۱۶۸»

کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن جابر بن یزید، قال: قال أبو جعفر علیه السلام: قول اللّه عزّ و جلّ: وَ کَذلِکَ حَقَّتْ کَلِمَهُ رَبِّکَ عَلَی الَّذِینَ کَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحابُ النَّارِ؛ یعنی بنی أمیّه هم الذین کفروا و هم أصحاب النار، ثم قال: الَّذِینَ یَحْمِلُونَ الْعَرْشَ؛ یعنی الرسول و الأوصیاء من بعده علیهم السلام یحملون علم اللّه، ثم قال: وَ مَنْ حَوْلَهُ؛ یعنی الملائکه یُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ .. یَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِینَ آمَنُوا؛ و هم شیعه آل محمّد علیهم السلام، یقولون: رَبَّنا وَسِعْتَ کُلَّ شَیْ ءٍ رَحْمَهً وَ عِلْماً فَاغْفِرْ لِلَّذِینَ تابُوا من ولایه هؤلاء و بنی أمیّه وَ اتَّبَعُوا سَبِیلَکَ؛ و هو أمیر المؤمنین علیه السلام وَ قِهِمْ عَذابَ الْجَحِیمِ* رَبَّنا وَ أَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِی وَعَدْتَهُمْ وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ آبائِهِمْ وَ أَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّیَّاتِهِمْ إِنَّکَ أَنْتَ الْعَزِیزُ الْحَکِیمُ* وَ قِهِمُ السَّیِّئاتِ و السیّئات؛ بنو أمیّه و غیرهم و شیعتهم، ثم قال: إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا؛ یعنی بنو أمیّه یُنادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَکْبَرُ مِنْ مَقْتِکُمْ أَنْفُسَکُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَی الْإِیمانِ فَتَکْفُرُونَ، ثم قال: ذلِکُمْ بِأَنَّهُ إذا دُعِیَ اللَّهُ بولایه علیّ علیه السلام وَحْدَهُ کَفَرْتُمْ وَ إِنْ یُشْرَکْ بِهِ؛ یعنی بعلیّ علیه السلام تُؤْمِنُوا أی إذا ذکر إمام غیره تؤمنوا به فَالْحُکْمُ لِلَّهِ الْعَلِیِّ الْکَبِیرِ (المؤمن: ۶- ۱۲).

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۶۳- حدیث ۲۳، عن تأویل الآیات الظاهره: ۲۷۷- حجریه- (۲/ ۵۲۸- ۵۲۹ حدیث ۷)، و جاء فی تفسیر البرهان: ۴/ ۹۳ حدیث ۱۶، و قریب منه فی تفسیر القمی: ۵۸۳ حجریه، و بحار الأنوار: ۲۴/ ۲۱۰- حدیث ۸، و انظر ما بعدها من الروایات فی البحار: ۲۳/ ۳۶۴ حدیث ۲۶، عن (کنز) تأویل الآیات الظاهره].

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن جابر بن یزید، قال: قال أبو جعفر علیه السلام: قول اللّه عزّ و جلّ: وَ کَذلِکَ حَقَّتْ کَلِمَهُ رَبِّکَ عَلَی الَّذِینَ کَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحابُ النَّارِ؛ یعنی بنی أمیّه هم الذین کفروا و هم أصحاب النار، ثم قال: الَّذِینَ یَحْمِلُونَ الْعَرْشَ؛ یعنی الرسول و الأوصیاء من بعده علیهم السلام یحملون علم اللّه، ثم قال: وَ مَنْ حَوْلَهُ؛ یعنی

الملائكه يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ .. يَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا؛ و هم شيعه آل محمّد عليهم السلام، يقولون: رَبَّنا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْ ءٍ رَحْمَةً وَ عِلْماً فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تابُوا من ولايه هؤلاء و بنى أميّه وَ اتَّبَعُوا سَبِيلَكَ؛ و هو أمير المؤمنين عليه السلام وَ قِهِمْ عَذابَ الْجَحِيمِ* رَبَّنا وَ أَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ آبائِهِمْ وَ أَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ* وَ قِهِمُ السَّيِّئاتِ و السيّئات؛ بنو أميّه و غيرهم و شيعتهم، ثم قال: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا؛ يعنى بنو أميّه يُنادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمانِ فَتَكْفُرُونَ، ثم قال: ذلِكُمْ بِأَنَّهُ إذا دُعِيَ اللَّهُ بولايه علىّ عليه السلام وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَ إِنْ يُشْرَكْ بِهِ؛ يعنى بعلىّ عليه السلام تُؤْمِنُوا أى إذا ذكر إمام غيره تؤمنوا به فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ (المؤمن: ۶- ۱۲).

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۶۳- حديث ۲۳، عن تأويل الآيات الظاهره: ۲۷۷- حجريه- (۲/ ۵۲۸- ۵۲۹ حديث ۷)، و جاء فى تفسير البرهان: ۴/ ۹۳ حديث ۱۶، و قريب منه فى تفسير القمى: ۵۸۳ حجريه، و بحار الأنوار: ۲۴/ ۲۱۰- حديث ۸، و انظر ما بعدها من الروايات فى البحار: ۲۳/ ۳۶۴ حديث ۲۶، عن (كنز) تأويل الآيات الظاهره].

**[ترجمه]

«۱۶۹»

ير: بصائر الدرجات،بإسناده عن يحيى بن أمّ الطويل، قال: صحبت علىّ بن الحسين عليهما السلام من المدينه الى مكّه و هو على بغلته و أنا على راحله فجزنا وادى ضجنان، فإذا نحن برجل أسود فى رقبته سلسله و هو يقول: يا على بن الحسين! اسقنى، فوضع رأسه على صدره ثم حرّك دابّته، قال: فالتفت فإذا برجل يجذبه و هو يقول: لا تسقه لا سقاه اللّه، قال:

فحرّكت راحلتى و لحقت بعلىّ بن الحسين عليهما السلام، فقال لى: أىّ شى ء رأيت؟، فأخبرته، فقال: ذاك معاويه لعنه اللّه.

[بحار الأنوار: ۶/ ۲۴۸- ۲۴۹ حديث ۸۶، عن بصائر الدرجات: ۸۲ (۳۰۶- حديث ۶)].

**[ترجمه]یر: بصائر الـدرجات،بإسـناده عن يحيى بن أمّ الطويل، قال: صـحبت عليّ بن الحسـين عليهما السـلام من المـدينه الى مكّه و هو على بغلته و أنا على راحله فجزنا وادى ضـجنان، فإذا نحن برجل أسود فى رقبته سلسله و هو يقول: يا على بن الحسين! اسقنى، فوضع رأسه على صدره ثم حرّك دابّته، قال: فالتفت فإذا برجل يجذبه و هو يقول: لا تسقه لا سقاه اللّه، قال:

فحرّكت راحلتى و لحقت بعليّ بن الحسين عليهما السلام، فقال لى: أىّ شى ء رأيت؟، فأخبرته، فقال: ذاک معاويه لعنه اللّه.

[بحار الأنوار: ۶/ ۲۴۸- ۲۴۹ حديث ۸۶ عن بصائر الدرجات: ۸۲ (۳۰۶- حديث ۶)].

ص: ۶۴۴

**[ترجمه]

«۱۷۰»

ختص:كتاب الإختصاص، بإسـناده عن عبـد الملک بن عبـد اللّه القمى، عن أخيه إدريس، قال: سـمعت أبا عبد اللّه عليه السـلام يقول: بينا أنا و أبى متوجّهين الى مكّه و أبى قد تقدّمنى فى موضع يقال له: ضجنان-، إذ جاء رجل فى عنقه سلسله يجرّها، فأقبل علىّ فقال: اسـقنى، اسـقنى، فصاح بى أبى: لا تسـقه لا سـقاه اللّه، قال: و فى طلبه رجل يتبعه، فجذب سلسلته جذبه طرحه بها فى أسفل درک من النّار.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۲۴۷ حديث ۸۲ عن الاختصاص: ۲۷۶].

**[ترجمه]ختص:كتـاب الإختصاص، بإسـناده عن عبـد الملک بن عبـد اللّه القمى، عن أخيه إدريس، قال: سـمعت أبا عبـد اللّه عليه السـلام يقول: بينا أنا و أبى متوجّهين الى مكّه و أبى قد تقدّمنى فى موضع يقال له: ضـجنان-، إذ جاء رجل فى عنقه سلسله يجرّها، فأقبل علىّ فقال: اسـقنى، اسقنى، فصاح بى أبى: لا تسـقه لا سـقاه اللّه، قال: و فى طلبه رجل يتبعه، فجذب سلسـلته جذبه طرحه بها فى أسفل درک من النّار.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۲۴۷ حديث ۸۲ عن الاختصاص: ۲۷۶].

**[ترجمه]

«۱۷۱»

ختص:كتـاب الإختصـاص، بإسـناده عن بشـير النبّـال، قـال: قـال أبـو عبـد اللّه عليه السـلام: كنت مع أبى بعسـفان فى واد بهـا أو بضجنان، فنفرت بغلته فإذا رجل فى عنقه سلسله و طرفها فى يد آخر يجرّه، فقال: اسقنى، فقال الرجل: لا تسقه لا سقاه اللّه، فقلت لأبى: من هذا؟، فقال: هذا معاويه.

[بحار الأنوار: ۶ / ۲۴۷ – ۲۴۸ حدیث ۸۳، و لاحظ ما قبله و ما بعده من الروایات فی هذا الباب، و قریب منه ما رواه عن الاختصاص: ۲۷۶ بإسناده عن مالک بن عطیّه، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، و جاء فی بحار الأنوار: ۴۶/ ۲۸۰ حدیث ۸۱].

**[ترجمه]ختص:کتاب الإختصاص، بإسناده عن بشیر النبّال، قال: قال أبو عبد اللّه علیه السلام: کنت مع أبی بعسفان فی واد بها أو بضجنان، فنفرت بغلته فإذا رجل فی عنقه سلسله و طرفها فی ید آخر یجرّه، فقال: اسقنی، فقال الرجل: لا تسقه لا سقاه اللّه، فقلت لأبی: من هذا؟، فقال: هذا معاویه.

[بحار الأنوار: ۶ / ۲۴۷ – ۲۴۸ حدیث ۸۳، و لاحظ ما قبله و ما بعده من الروایات فی هذا الباب، و قریب منه ما رواه عن الاختصاص: ۲۷۶ بإسناده عن مالک بن عطیّه، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، و جاء فی بحار الأنوار: ۴۶/ ۲۸۰ حدیث ۸۱].

**[ترجمه]

«۱۷۲»

ج:إحتجاج، فیما احتجّ به الحسن علیه السلام علی معاویه و أصحابه أنّه قال لمغیره بن شعبه: أنت ضربت فاطمه بنت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله حتی أدمیتها و ألقت ما فی بطنها استذلالا منک لرسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، و مخالفه منک لأمره، و انتهاکا لحرمته، و قد قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: أنت سیّده نساء أهل الجنّه، اللّه مصیّرک الی النار.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۹۷– حدیث ۸، عن الاحتجاج: ۱ / ۴۱۴ طبعه النجف .

**[ترجمه]ج:إحتجاج، فیما احتجّ به الحسن علیه السلام علی معاویه و أصحابه أنّه قال لمغیره بن شعبه: أنت ضربت فاطمه بنت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله حتی أدمیتها و ألقت ما فی بطنها استذلالا منک لرسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، و مخالفه منک لأمره، و انتهاکا لحرمته، و قد قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: أنت سیّده نساء أهل الجنّه، اللّه مصیّرک الی النار.

[بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۹۷– حدیث ۸، عن الاحتجاج: ۱ / ۴۱۴ طبعه النجف .

**[ترجمه]

«۱۷۳»

ل:خصال، بإسناده عن أبی حرب بن أبی الأسود، عن رجل من أهل الشام، عن أبیه، قال: سمعت النبیّ صلّی اللّه علیه و آله یقول: من شرّ خلق اللّه خمسه: إبلیس، و ابن آدم الذی قتل أخاه، و فرعون ذو الأوتاد، و رجل من بنی إسرائیل ردّهم عن دینهم، و رجل من هذه الأمّه یبایع علی کفر عند باب لدّ، قال: ثم قال: إنّی لمّا رأیت معاویه یبایع عند باب لدّ ذکرت قول رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، فلحقت بعلیّ علیه السلام فکنت معه.

[بحار الأنوار: ۱۱/ ۲۳۳– حدیث ۱۳، عن الخصال: ۱ / ۱۵۵].

**[ترجمه]ل:خصال، بإسناده عن أبی حرب بن أبی الأسود، عن رجل من أهل الشام، عن أبیه، قال: سمعت النبیّ صلّی اللّه علیه و آله یقول: من شرّ خلق اللّه خمسه: إبلیس، و ابن آدم الذی قتل أخاه، و فرعون ذو الأوتاد، و رجل من بنی إسرائیل ردّهم عن دینهم، و رجل من هذه الأمّه یبایع علی کفر عند باب لدّ، قال: ثم قال: إنّی لمّا رأیت معاویه یبایع عند باب لدّ ذکرت قول رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، فلحقت بعلیّ علیه السلام فکنت معه.

[بحار الأنوار: ۱۱/ ۲۳۳- حدیث ۱۳، عن الخصال: ۱ / ۱۵۵].

ص: ۶۴۵

**[ترجمه]

«۱۷۴»

مل:کامل الزیاره، بإسناده عن عبد اللّه بن بکر الأرجانی، قال: صحبت أبا عبد اللّه علیه السلام فی طریق مکّه من المدینه، فنزلنا منزلا یقال له: عسفان، ثمّ مررنا بجبل أسود عن یسار الطریق موحش، فقلت له: یابن رسول اللّه! ما أوحش هذا الجبل! ما رأیت فی الطریق مثل هذا، فقال لی: یابن بکر! تدری أیّ جبل هذا؟، قلت: لا، قال: هذا جبل یقال له:

الکمد؛ و هو علی واد من أودیه جهنّم، و فیه قتله أبی: الحسین علیه السلام؛ استودعهم فیه، تجری من تحتهم میاه جهنّم من الغسلین و الصدید و الحمیم، و ما یخرج من جبّ الحوی، و ما یخرج من الفلق من آثام، و ما یخرج من طینه الخبال، و ما یخرج من جهنّم، و ما یخرج من لظی من الحطمه، و ما یخرج من سقر، و ما یخرج من الجحیم، و ما یخرج من الهاویه، و ما یخرج من السعیر و فی نسخه اخری: و ما یخرج من جهنّم، و ما یخرج من لظی و من الحطمه، و ما یخرج من سقر، و ما یخرج من الحمیم و ما مررت بهذا الجبل فی سفری فوقفت به إلّا رأیتهما یستغیثان إلیّ، و إنیّ لأنظر الی قتله أبی فأقول لهما: هؤلاء إنّما فعلوا ما أسّستما لم ترحمونا إذ ولیتم، و قتلتمونا و حرمتمونا، و وثبتم علی حقّنا، و استبددتم بالأمر دوننا، فلا رحم اللّه من یرحمکما، ذوقا و بال ما قدّمتما، و ما اللّه بظلّام للعبید. فقلت له: جعلت فداک! أین منتهی هذا الجبل؟، قال: الی الأرض السادسه و فیها جهنّم علی واد من أودیته، علیه حفظه أکثر من نجوم السماء و قطر المطر و عدد ما فی البحار و عدد الثری، قد وکّل کلّ ملک منهم بشی ء و هو مقیم علیه لا یفارقه.

[بحار الأنوار: ۶/ ۲۸۸- حدیث ۱۰، عن کامل الزیارات: ۳۲۶- ۳۲۸ باب ۱۰۸].

**[ترجمه]مل:کامل الزیاره، بإسناده عن عبد اللّه بن بکر الأرجانی، قال: صحبت أبا عبد اللّه علیه السلام فی طریق مکّه من المدینه، فنزلنا منزلا یقال له: عسفان، ثمّ مررنا بجبل أسود عن یسار الطریق موحش، فقلت له: یابن رسول اللّه! ما أوحش هذا الجبل! ما رأیت فی الطریق مثل هذا، فقال لی: یابن بکر! تدری أیّ جبل هذا؟، قلت: لا، قال: هذا جبل یقال له:

الکمد؛ و هو علی واد من أودیه جهنّم، و فیه قتله أبی: الحسین علیه السلام؛ استودعهم فیه، تجری من تحتهم میاه جهنّم من الغسلین و الصدید و الحمیم، و ما یخرج من جبّ الحوی، و ما یخرج من الفلق من آثام، و ما یخرج من طینه الخبال، و ما یخرج

من جهنّم، و ما يخرج من لظى من الحطمه، و ما يخرج من سقر، و ما يخرج من الجحيم، و ما يخرج من الهاويه، و ما يخرج من السعير و فى نسخه اخرى: و ما يخرج من جهنّم، و ما يخرج من لظى و من الحطمه، و ما يخرج من سقر، و ما يخرج من الحميم و ما مررت بهذا الجبل فى سفرى فوقفت به إلّا رأيتهما يستغيثان إلىّ، و إنىّ لأنظر الى قتله أبى فأقول لهما: هؤلاء إنّما فعلوا ما أسّستما لم ترحمونا إذ وليتم، و قتلتمونا و حرمتمونا، و وثبتم على حقّنا، و استبددتم بالأمر دوننا، فلا رحم اللّه من يرحمكما، ذوقا و بال ما قدّمتما، و ما اللّه بظلّام للعبيد. فقلت له: جعلت فداك! أين منتهى هذا الجبل؟، قال: الى الأرض السادسه و فيها جهنّم على واد من أوديته، عليه حفظه أكثر من نجوم السماء و قطر المطر و عدد ما فى البحار و عدد الثرى، قد وكّل كلّ ملك منهم بشى ء و هو مقيم عليه لا يفارقه.

[بحار الأنوار: ۶/ ۲۸۸- حديث ۱۰، عن كامل الزيارات: ۳۲۶- ۳۲۸ باب ۱۰۸].

**[ترجمه]

«۱۷۵»

تفسير القمى: عن الباقر عليه السلام فى قوله سبحانه: وَ كَذلِكَ حَقَّتْ كَلِمَهُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحابُ النّارِ يعنى بنى أميّه ... و إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يعنى بنى أميّه.

[تفسير القمى: ۲/ ۲۵۵].

**[ترجمه]تفسير القمى: عن الباقر عليه السلام فى قوله سبحانه: وَ كَذلِكَ حَقَّتْ كَلِمَهُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحابُ النّارِ يعنى بنى أميّه ... و إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يعنى بنى أميّه.

[تفسير القمى: ۲/ ۲۵۵].

**[ترجمه]

«۱۷۶»

و فى تفسير فرات: ۷۹: الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللّهِ بنو أميّه و بنو المغيره.

[تفسير الفرات: ۷۹].

**[ترجمه]و فى تفسير فرات: ۷۹: الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللّهِ بنو أميّه و بنو المغيره.

[تفسير الفرات: ۷۹].

**[ترجمه]

کشف:کشف الغمّه، ممّـا خرّجه العزّ الحنبلی قوله تعالی: أَ فَمَنْ کانَ مُؤْمِناً کَمَنْ کانَ فاسِقاً لا یَسْتَوُونَ؛ المؤمن علیّ، و الفاسق: الولید.

و روی الحافظ أبو بکر بن مردویه بعدّه طرق فی قوله: أَ فَمَنْ کانَ مُؤْمِناً کَمَنْ کانَ فاسِقاً؛ المؤمن علیّ، و الفاسق الولید.

و روی الثعلبی و الواحدی؛ أنّها نزلت فی علیّ علیه السلام و فی الولید بن عقبه بن أبی معیط أخی عثمان لأمّه، و ذلک انّه کان بینهما تنازع فی شی ء، فقال الولید لعلیّ علیه السلام:

ص: ۶۴۶

اسکت فإنّک صبی و أنا و اللّه أبسط منک لسانا و أحدّ سنانا و أملأ للکتیبه منک، فقال له علیّ علیه السلام: اسکت فإنّک فاسق، فأنزل اللّه سبحانه تصدیقا لعلیّ علیه السلام: أَ فَمَنْ کانَ مُؤْمِناً کَمَنْ کانَ فاسِقاً؛ یعنی بالمؤمن علیّا و بالفاسق الولید.

[بحار الأنوار: ۳۵/ ۳۴۱- ۳۴۳ حدیث ۱۶].

أقول: روی ابن بطریق فی المستدرک عن أبی نعیم، بإسناده الی حبیب و ابن عباس مثل الخبرین الأخیرین.

[بحار الأنوار: ۳۵/ ۳۴۳. و فی العمده لابن بطریق: ۱۸۴ و الطرائف لابن طاووس: ۲۴ مثله.]

**[ترجمه]کشف:کشف الغمّه، ممّا خرّجه العزّ الحنبلی قوله تعالی: أَ فَمَنْ کانَ مُؤْمِناً کَمَنْ کانَ فاسِقاً لا یَسْتَوُونَ؛ المؤمن علیّ، و الفاسق: الولید.

و روی الحافظ أبو بکر بن مردویه بعدّه طرق فی قوله: أَ فَمَنْ کانَ مُؤْمِناً کَمَنْ کانَ فاسِقاً؛ المؤمن علیّ، و الفاسق الولید.

و روی الثعلبی و الواحدی؛ أنّها نزلت فی علیّ علیه السلام و فی الولید بن عقبه بن أبی معیط أخی عثمان لأمّه، و ذلک انّه کان بینهما تنازع فی شی ء، فقال الولید لعلیّ علیه السلام:

ص: ۶۴۶

اسکت فإنّک صبی و أنا و اللّه أبسط منک لسانا و أحدّ سنانا و أملأ للکتیبه منک، فقال له علیّ علیه السلام: اسکت فإنّک فاسق، فأنزل اللّه سبحانه تصدیقا لعلیّ علیه السلام: أَ فَمَنْ کانَ مُؤْمِناً کَمَنْ کانَ فاسِقاً؛ یعنی بالمؤمن علیّا و بالفاسق الولید.

[بحار الأنوار: ۳۵/ ۳۴۱- ۳۴۳ حدیث ۱۶].

أقول: روی ابن بطریق فی المستدرک عن أبی نعیم، بإسناده الی حبیب و ابن عباس مثل الخبرین الأخیرین.

[بحار الأنوار: ۳۵/ ۳۴۳. و فی العمده لابن بطریق: ۱۸۴ و الطرائف لابن طاووس: ۲۴ مثله.]

**[ترجمه]

«۱۷۸»

و روی أبو الجارود، عن أبی جعفر علیه السلام أنّ هذا مثل بنی أمیّه اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ أی استؤصلت و اقتلعت جثّته من الأرض: ما لَها مِنْ قَرارٍ ما لتلک الشجره من ثبات، فإنّ الریح تنسفها و تذهب بها، فکما أنّ هذه الشجره لا ثبات لها و لا بقاء و لا ینتفع بها أحد فکذلک الکلمه الخبیثه لا ینتفع بها صاحبها.

و فی قوله: أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ کُفْراً أی عرفوا نعمه اللّه بمحمّد ... أی عرفوا محمّدا ثم کفروا به فبدّلوا مکان

الشكر كفرا. و روى عن الصادق عليه السلام أنّه قال:

نحن و اللّه نعمه اللّه التى أنعم بها على عباده و بنا يفوز من فاز ...

و سأل رجل أمير المؤمنين عليه السلام عن هذه الآيه فقال: هما الأفجران من قريش:

بنو أميّه و بنو المغيره، فأمّا بنو أميّه فمتّعوا الى حين، و أما بنو المغيره فكفيتموهم يوم بدر. و قيل:

إنّهم جبلّه بن الأيهم و من تبعه من العرب تنصّروا و لحقوا بالروم وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ..

أى دار الهلاك.

[بحار الأنوار: ۹/ ۱۱۲، عن مجمع البيان: ۶/ ۳۱۴- ۳۱۵، و تفسير القمى: ۱/ ۳۷۱].

**[ترجمه]و روى أبو الجارود، عن أبى جعفر عليه السلام أنّ هذا مثل بنى أميّه اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ أى استؤصلت و اقتلعت جثّته من الأرض: ما لَها مِنْ قَرارٍ ما لتلك الشجره من ثبات، فإنّ الريح تنسفها و تذهب بها، فكما أنّ هذه الشجره لا ثبات لها و لا بقاء و لا ينتفع بها أحد فكذلك الكلمه الخبيثه لا ينتفع بها صاحبها.

و فى قوله: أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْراً أى عرفوا نعمه اللّه بمحمّد ... أى عرفوا محمّدا ثم كفروا به فبدّلوا مكان الشكر كفرا. و روى عن الصادق عليه السلام أنّه قال:

نحن و اللّه نعمه اللّه التى أنعم بها على عباده و بنا يفوز من فاز ...

و سأل رجل أمير المؤمنين عليه السلام عن هذه الآيه فقال: هما الأفجران من قريش:

بنو أميّه و بنو المغيره، فأمّا بنو أميّه فمتّعوا الى حين، و أما بنو المغيره فكفيتموهم يوم بدر. و قيل:

إنّهم جبلّه بن الأيهم و من تبعه من العرب تنصّروا و لحقوا بالروم وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ..

أى دار الهلاك.

[بحار الأنوار: ۹/ ۱۱۲، عن مجمع البيان: ۶/ ۳۱۴- ۳۱۵، و تفسير القمى: ۱/ ۳۷۱].

**[ترجمه]

«۱۷۹»

قال العلّامه قدّس اللّه روحه فى كشف الحقّ، و مؤلف كتاب إلزام النواصب، و صاحب كتاب تحفه الطالب: ذكر أبو المنذر

هشـام بن محمـد الكلبى من علمـاء الجمهور أنّ من جمله البغايـا و ذوات الرايـات صـعبه بنت الخضـرمى كانت لها رايه بمكّه و استبضـعت بأبى سفيان، فوقع عليها أبو سفيان و تزوّجها عبيد اللّه بن عثمان بن عمرو بن كعب بن سعد بن تيم، فجاءت بطلحه بن عبيـد اللّه لسـته أشـهر، فـاختصم أبو سـفيان و عبيـد اللّه فى طلحه، فجعلاـ أمرهما الى صـعبه، فألحقته بعبيـد اللّه، فقيل لها: كيف تركت أبا سفيان؟، فقالت: يد عبيد اللّه طلقه و يد أبى سفيان نكره ...

و قال [العلّامه] فى كشف الحقّ أيضا: و ممّن كان يلعب به و يتخنّث عبيد اللّه أبو طلحه،

ص: ۶۴۷

فهل يحلّ لعاقل المخاصمه مع هؤلاء لعلىّ عليه السلام؟! انتهى.

[بحار الأنوار: ۳۲/ ۲۱۸- ۲۱۹.

أقول: و انظر باب أحوال عائشه و حفصه فى بحار الأنوار: ۲۲/ ۲۲۷- ۲۴۶، و ما ذكره العلّامه المجلسى فى بحاره: ۲۸/ ۱۳۵ حديث ۱، عن جامع الأصول: ۹ / ۴۳۶، و سنن الترمذى: ۵/ ۲۷۵ فى قوله صلّى اللّه عليه و آله و سلّم: إنّكنّ لأنتنّ صواحب يوسف ... و له طاب ثراه فى البحار: ۲۸/ ۱۳۰- ۱۷۴ تبيين و تتميم حرىّ بالملاحظه، بل غالب ذاك المجلد ينفع فى هذا الباب. و لاحظ البحار: ۴۴/ ۲۷۰ باب ۲ فى سائر ما جرى بين الامام الحسن الزكىّ صلوات اللّه عليه و بين معاويه لعنه اللّه و أصحابه .]

و ممّا ورد فى أعداء آل محمّد صلوات اللّه عليهم و اللعنه على أعدائهم، و فى الاستهزاء بهم أو إيذائهم:

و لنختم الكلام فى الاشاره الى بعض الروايات ممّا يدلّ على المراد عموما، و هى كثيره جدّا، نتبرّك ببعضها:

**[ترجمه]قال العلّامه قدّس اللّه روحه فى كشف الحقّ، و مؤلف كتاب إلزام النواصب، و صاحب كتاب تحفه الطالب: ذكر أبو المنذر هشام بن محمد الكلبى من علماء الجمهور أنّ من جمله البغايا و ذوات الرايات صعبه بنت الخضرمى كانت لها رايه بمكّه و استبضعت بأبى سفيان، فوقع عليها أبو سفيان و تزوّجها عبيد اللّه بن عثمان بن عمرو بن كعب بن سعد بن تيم، فجاءت بطلحه بن عبيد اللّه لسته أشهر، فاختصم أبو سفيان و عبيد اللّه فى طلحه، فجعلا أمرهما الى صعبه، فألحقته بعبيد اللّه، فقيل لها: كيف تركت أبا سفيان؟، فقالت: يد عبيد اللّه طلقه و يد أبى سفيان نكره ...

و قال [العلّامه] فى كشف الحقّ أيضا: و ممّن كان يلعب به و يتخنّث عبيد اللّه أبو طلحه،

ص: ۶۴۷

فهل يحلّ لعاقل المخاصمه مع هؤلاء لعلىّ عليه السلام؟! انتهى.

[بحار الأنوار: ۳۲/ ۲۱۸- ۲۱۹.

أقول: و انظر باب أحوال عائشه و حفصه فى بحار الأنوار: ۲۲/ ۲۲۷- ۲۴۶، و ما ذكره العلّامه المجلسى فى بحاره: ۲۸/ ۱۳۵ حديث ۱، عن جامع الأصول: ۹ / ۴۳۶، و سنن الترمذى: ۵/ ۲۷۵ فى قوله صلّى اللّه عليه و آله و سلّم: إنّكنّ لأنتنّ صواحب يوسف ... و له طاب ثراه فى البحار: ۲۸/ ۱۳۰- ۱۷۴ تبيين و تتميم حرىّ بالملاحظه، بل غالب ذاك المجلد ينفع فى هذا الباب. و لاحظ البحار: ۴۴/ ۲۷۰ باب ۲ فى سائر ما جرى بين الامام الحسن الزكىّ صلوات اللّه عليه و بين معاويه لعنه اللّه و أصحابه .]

و ممّا ورد فى أعداء آل محمّد صلوات اللّه عليهم و اللعنه على أعدائهم، و فى الاستهزاء بهم أو إيذائهم:

و لنختم الكلام فى الاشاره الى بعض الروايات ممّا يدلّ على المراد عموما، و هى كثيره جدّا، نتبرّك ببعضها:

**[ترجمه]

«۱۸۰»

شی:تفسیر العیاشیّ، عن أبی بصیر، قال: سمعت أبا جعفر علیه السلام یقول: عدوّ [أعداء] علیّ هم المخلّدون فی النار، قال اللّه: وَ ما هُمْ بِخارِجِینَ مِنْها (المائده: ۳۷).

[بحار الأنوار: ۷۲/ ۱۳۵- حدیث ۱۶، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۳۱۷ حدیث ۱۰۰، و أورده فی تفسیر البرهان: ۱/ ۴۷۰، و تفسیر الصافی: ۱/ ۴۴۱].

**[ترجمه]شی:تفسیر العیاشیّ، عن أبی بصیر، قال: سمعت أبا جعفر علیه السلام یقول: عدوّ [أعداء] علیّ هم المخلّدون فی النار، قال اللّه: وَ ما هُمْ بِخارِجِینَ مِنْها (المائده: ۳۷).

[بحار الأنوار: ۷۲/ ۱۳۵- حدیث ۱۶، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۳۱۷ حدیث ۱۰۰، و أورده فی تفسیر البرهان: ۱/ ۴۷۰، و تفسیر الصافی: ۱/ ۴۴۱].

**[ترجمه]

«۱۸۱»

شی:تفسیر العیاشیّ، عن منصور بن حازم، قال: قلت لأبی عبد اللّه علیه السلام: وَ ما هُمْ بِخارِجِینَ مِنَ النّارِ (البقره: ۱۶۷)؛ قال: أعداء علیّ علیه السلام هم المخلّدون فی النّار أبد الآبدین و دهر الداهرین.

[بحار الأنوار: ۸/ ۳۶۲ حدیث ۳۷، و ۷۲/ ۱۳۵- حدیث ۱۷، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۳۱۷- ۳۱۸ حدیث ۱۰۱، و جاء فی بحار الأنوار: ۳/ ۳۹۶، و أورده فی تفسیر البرهان: ۱/ ۴۷۰، و تفسیر الصافی:

ص: ۶۴۸

١ / ۴۴١].

**[ترجمه]شی:تفسیر العیاشیّ، عن منصور بن حازم، قال: قلت لأبی عبد اللّه علیه السلام: وَ ما هُمْ بِخارِجِینَ مِنَ النَّارِ (البقره: ١۶٧)؛ قال: أعداء علیّ علیه السلام هم المخلّدون فی النّار أبد الآبدین و دهر الداهرین.

[بحار الأنوار: ٨/ ٣۶٢ حدیث ٣٧، و ٧٢/ ١٣۵- حدیث ١٧، عن تفسیر العیاشی: ١/ ٣١٧- ٣١٨ حدیث ١٠١، و جاء فی بحار الأنوار: ٣/ ٣٩۶، و أورده فی تفسیر البرهان: ١/ ۴٧٠، و تفسیر الصافی:

ص: ۶۴٨

١ / ۴۴١].

**[ترجمه]

«١٨٢»

فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، یُرِیدُونَ أَنْ یَتَحاکَمُوا إِلَی الطَّاغُوتِ (النساء: ۶٠) نزلت فی الزبیر ابن العوّام فإنّه نازع رجلا من الیهود فی حدیقه، فقال الزبیر: ترضی بابن شیبه الیهودی، و قال الیهودی: ترضی بمحمّد، فأنزل اللّه تعالی: أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ یَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِما أُنْزِلَ إِلَیْکَ.. الی قوله: رَأَیْتَ الْمُنافِقِینَ یَصُدُّونَ عَنْکَ صُدُوداً (النساء: ۶١) هم أعداء آل محمّد صلوات اللّه علیهم کلّهم جرت فیهم هذه الآیه.

[بحار الأنوار: ٩/ ١٩۴- حدیث ٣٨، عن تفسیر القمی: ١/ ١۴٠- ١۴٢].

**[ترجمه]فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، یُرِیدُونَ أَنْ یَتَحاکَمُوا إِلَی الطَّاغُوتِ (النساء: ۶٠) نزلت فی الزبیر ابن العوّام فإنّه نازع رجلا من الیهود فی حدیقه، فقال الزبیر: ترضی بابن شیبه الیهودی، و قال الیهودی: ترضی بمحمّد، فأنزل اللّه تعالی: أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ یَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِما أُنْزِلَ إِلَیْکَ.. الی قوله: رَأَیْتَ الْمُنافِقِینَ یَصُدُّونَ عَنْکَ صُدُوداً (النساء: ۶١) هم أعداء آل محمّد صلوات اللّه علیهم کلّهم جرت فیهم هذه الآیه.

[بحار الأنوار: ٩/ ١٩۴- حدیث ٣٨، عن تفسیر القمی: ١/ ١۴٠- ١۴٢].

**[ترجمه]

«١٨٣»

فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، فی روایه أبی الجارود، عن أبی جعفر علیه السلام فی قوله: وَ مِنْهُمْ مَنْ یُؤْمِنُ بِهِ وَ مِنْهُمْ مَنْ لا یُؤْمِنُ بِهِ وَ رَبُّکَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِینَ (یونس: ۴٠)؛ فهم أعداء محمّد و آل محمّد من بعده.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۷۱ حدیث ۴۷، عن تفسیر القمی: ۱/ ۳۱۲].

**[ترجمه]فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، فی روایه أبی الجارود، عن أبی جعفر علیه السلام فی قوله: وَ مِنْهُمْ مَنْ یُؤْمِنُ بِهِ وَ مِنْهُمْ مَنْ لا یُؤْمِنُ بِهِ وَ رَبُّکَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِینَ (یونس: ۴۰)؛ فهم أعداء محمّد و آل محمّد من بعده.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۷۱ حدیث ۴۷، عن تفسیر القمی: ۱/ ۳۱۲].

**[ترجمه]

«۱۸۴»

فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، بإسناده عن منصور بن یونس، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، قال: إنّ فی النار لنارا یتعوّذ منها أهل النار، ما خلقت إلّا لکلّ متکبّر جبّار عنید، و لکلّ شیطان مرید، و لکلّ متکبّر لا یؤمن بیوم الحساب، و لکلّ ناصب العداوه لآل محمّد، و قال: إنّ أهون الناس عذابا یوم القیامه لرجل فی ضحضاح من نار، علیه نعلان من نار و شرا کان من نار، یغلی منها دماغه کما یغلی المرجل، ما یری انّ فی النار أحد أشدّ عذابا منه، و ما فی النار أحد أهون عذابا منه.

[بحار الأنوار: ۸/ ۲۹۵- حدیث ۴۴، عن تفسیر القمی: ۲/ ۲۵۷- ۲۵۸].

**[ترجمه]فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، بإسناده عن منصور بن یونس، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، قال: إنّ فی النار لنارا یتعوّذ منها أهل النار، ما خلقت إلّا لکلّ متکبّر جبّار عنید، و لکلّ شیطان مرید، و لکلّ متکبّر لا یؤمن بیوم الحساب، و لکلّ ناصب العداوه لآل محمّد، و قال: إنّ أهون الناس عذابا یوم القیامه لرجل فی ضحضاح من نار، علیه نعلان من نار و شرا کان من نار، یغلی منها دماغه کما یغلی المرجل، ما یری انّ فی النار أحد أشدّ عذابا منه، و ما فی النار أحد أهون عذابا منه.

[بحار الأنوار: ۸/ ۲۹۵- حدیث ۴۴، عن تفسیر القمی: ۲/ ۲۵۷- ۲۵۸].

**[ترجمه]

«۱۸۵»

فس:تفسیر علیّ بن إبراهیم، وَ السَّماءِ ذاتِ الْحُبُکِ؛ قال: السماء رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، و علیّ علیه السلام ذات الحبک، و قوله: إِنَّکُمْ لَفِی قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ؛ یعنی مختلف فی علیّ، اختلفت هذه الأمّه فی ولایته، فمن استقام علی ولایه علیّ علیه السلام دخل الجنّه، و من خالف ولایه علیّ دخل النار، یُؤْفَکُ عَنْهُ مَنْ أُفِکَ (الذاریات: ۷- ۸)؛ فإنّه یعنی علیّا علیه السلام من أفک عن ولایته أفک عن الجنّه.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۶۹- حدیث ۱۵۶، عن تفسیر القمی: ۲/ ۳۲۹].

**[ترجمه]فس:تفسير علىّ بن إبراهيم، وَ السَّماءِ ذاتِ الْحُبُكِ؛ قال: السماء رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، و علىّ عليه السلام ذات الحبك، و قوله: إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ؛ يعنى مختلف فى علىّ، اختلفت هذه الأمّه فى ولايته، فمن استقام على ولايه علىّ عليه السلام دخل الجنّه، و من خالف ولايه علىّ دخل النار، يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ (الذاريات: ٧- ٨)؛ فإنّه يعنى عليّا عليه السلام من أفك عن ولايته أفك عن الجنّه.

[بحار الأنوار: ٣۶/ ١۶٩- حديث ١۵۶، عن تفسير القمى: ٢/ ٣٢٩].

**[ترجمه]

«١٨۶»

فر: تفسير فرات بن إبراهيم، بإسناده مرفوعا، عن أبى ذرّ رضى اللّه عنه، قال: قال النبىّ صلّى اللّه عليه

و آله: يـا أبـا ذرّ! يؤتى بجاحـد حقّ علىّ و ولاـيته يوم القيـامه أصمّ و أبكم و أعمى، يتكبكب فى ظلمـات يوم القيـامه، ينادى يا حَسْـرَتى عَلى ما فَرَّطْتُ فِى جَنْبِ اللَّهِ (الزمر: ۵۶) و يلقى فى عنقه طوق من النار، و لذلك الطوق ثلاثمائه شـعبه، على كلّ شـعبه شيطان يتفل فى وجهه، و يكلح من جوف قبره الى النار.

[بحار الأنوار: ۷/ ۲۱۱- حديث ۱۰۶، عن تفسير فرات الكوفى: ۱۳۴].

**[ترجمه]فر: تفسير فرات بن إبراهيم، بإسناده مرفوعا، عن أبى ذرّ رضى اللّه عنه، قال: قال النبىّ صلّى اللّه عليه

ص: ۶۴۹

و آله: يـا أبـا ذرّ! يؤتى بجاحـد حقّ علىّ و ولاـيته يوم القيـامه أصمّ و أبكم و أعمى، يتكبكب فى ظلمـات يوم القيـامه، ينادى يا حَسْـرَتى عَلى ما فَرَّطْتُ فِى جَنْبِ اللَّهِ (الزمر: ۵۶) و يلقى فى عنقه طوق من النار، و لذلك الطوق ثلاثمائه شـعبه، على كلّ شـعبه شيطان يتفل فى وجهه، و يكلح من جوف قبره الى النار.

[بحار الأنوار: ۷/ ۲۱۱- حديث ۱۰۶، عن تفسير فرات الكوفى: ۱۳۴].

**[ترجمه]

«۱۸۷»

كا:كافى، بإسـناده عن محمد بن الفضيل، عن أبى الحسن الماضى عليه السلام، قال: سألته عن قول اللّه عزّ و جلّ ... قلت: كَلَّا إِنَّ كِتـابَ الفُجّارِ لَفِى سِجِّينٍ؛ قـال: هـم الـذين فجروا فى حقّ الأـئمّه و اعتـدوا عليهم، قلت: ثم يقـال: هـذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ (المطففين: ۷ و ۱۷)؛ قال: يعنى أمير المؤمنين عليه السلام، قلت: تنزيل؟ قال: نعم.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۳۴۰- ذيل حديث ۵۹، عن اصول الكافى: ۱/ ۴۳۵].

**[ترجمه]كا:كافى، بإسـناده عن محمد بن الفضـيل، عن أبى الحسن الماضـى عليه السلام، قال: سألته عن قول اللّه عزّ و جلّ ... قلت: كَلَّا إِنَّ كِتـابَ الفُجّارِ لَفِى سِجِّينٍ؛ قال: هم الـذين فجروا فى حقّ الأئمّه و اعتـدوا عليهم، قلت: ثم يقال: هـذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ (المطففين: ۷ و ۱۷)؛ قال: يعنى أمير المؤمنين عليه السلام، قلت: تنزيل؟ قال: نعم.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۳۴۰- ذيل حديث ۵۹، عن اصول الكافى: ۱/ ۴۳۵].

**[ترجمه]

«۱۸۸»

كنز: كنز جامع الفوائـد و تأويل الآيات الظاهره،بإسـناده عن محمـد بن سـهل العطّار، عن أبيه، عن جدّه علىّ بن جعفر، عن أخيه

موسی، عن آبائه، عن أمیر المؤمنین علیهم السلام، قال: قال لی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: یا علی! ما بین من یحبّک و بین أن یری ما تقرّ به عیناه إلّا أن یعاین الموت، ثم تلا: رَبَّنا أَخْرِجْنا نَعْمَلْ صالِحاً غَیْرَ الَّذِی کُنَّا نَعْمَلُ؛ یعنی إنّ أعداءنا إذا دخلوا النار قالوا:

ربّنا أخرجنا نعمل صالحا فی ولایه علیّ علیه السلام غَیْرَ الَّذِی کُنَّا نَعْمَلُ فی عداوته، فیقال لهم فی الجواب: أَ وَ لَمْ نُعَمِّرْکُمْ ما یَتَذَکَّرُ فِیهِ مَنْ تَذَکَّرَ وَ جاءَکُمُ النَّذِیرُ؛ و هو النبیّ صلّی اللّه علیه و آله فَذُوقُوا فَما لِلظّالِمِینَ لآل محمّد صلّی اللّه علیه و آله مِنْ نَصِیرٍ (فاطر: ۳۷) ینصرهم و لا ینجیهم منه و لا یحجبهم عنه.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۶۱ حدیث ۱۹، عن تأویل الآیات الظاهره: ۲/ ۴۸۵- ۴۸۶، و البرهان: ۳/ ۳۶۶ حدیث ۲ و بحار الأنوار: ۲۷/ ۱۵۹ حدیث ۷].

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن محمد بن سهل العطّار، عن أبیه، عن جدّه علیّ بن جعفر، عن أخیه موسی، عن آبائه، عن أمیر المؤمنین علیهم السلام، قال: قال لی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: یا علی! ما بین من یحبّک و بین أن یری ما تقرّ به عیناه إلّا أن یعاین الموت، ثم تلا: رَبَّنا أَخْرِجْنا نَعْمَلْ صالِحاً غَیْرَ الَّذِی کُنَّا نَعْمَلُ؛ یعنی إنّ أعداءنا إذا دخلوا النار قالوا:

ربّنا أخرجنا نعمل صالحا فی ولایه علیّ علیه السلام غَیْرَ الَّذِی کُنَّا نَعْمَلُ فی عداوته، فیقال لهم فی الجواب: أَ وَ لَمْ نُعَمِّرْکُمْ ما یَتَذَکَّرُ فِیهِ مَنْ تَذَکَّرَ وَ جاءَکُمُ النَّذِیرُ؛ و هو النبیّ صلّی اللّه علیه و آله فَذُوقُوا فَما لِلظّالِمِینَ لآل محمّد صلّی اللّه علیه و آله مِنْ نَصِیرٍ (فاطر: ۳۷) ینصرهم و لا ینجیهم منه و لا یحجبهم عنه.

[بحار الأنوار: ۲۳/ ۳۶۱ حدیث ۱۹، عن تأویل الآیات الظاهره: ۲/ ۴۸۵- ۴۸۶، و البرهان: ۳/ ۳۶۶ حدیث ۲ و بحار الأنوار: ۲۷/ ۱۵۹ حدیث ۷].

**[ترجمه]

«۱۸۹»

و یؤیّده ما رواه علیّ بن ابراهیم، بإسناده عن زید الشحّام، قال: دخل قتاده بن دعامه علی أبی جعفر علیه السلام و سأله عن قوله عزّ و جلّ: وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَیْهِمْ إِبْلِیسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِیقاً مِنَ الْمُؤْمِنِینَ (سبأ: ۲۰)؛ قال: لمّا أمر اللّه نبیّه أن ینصب أمیر المؤمنین علیه السلام للناس و هو قوله تعالی: یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ فی علیّ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ (المائده: ۷۱) أخذ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله بید علیّ علیه السلام بغدیر خمّ و قال: من کنت مولاه فعلیّ مولاه، حثت الأبالسه التراب علی رؤوسها، فقال

لهم إبليس الأكبر لعنه اللّه-: ما لكم؟ قالوا: قد عقد هذا الرجل عقده لا يحلّها إنسىّ الى يوم القيامه، فقال لهم إبليس: كلّا! الذين حوله قد و عدونى فيه عده و لن يخلفونى فيها! فأنزل اللّه سبحانه هذه الآيه: وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقاً مِنَ الْمُؤْمِنِينَ؛ يعنى بأمير المؤمنين عليه السلام و على ذريّته الطيّبين.

[بحار الأنوار: ۳۷/ ۱۶۹ ذيل حديث ۴۵، عن تأويل الآيات الظاهره: ۲/ ۴۷۴].

**[ترجمه]و يؤيّده ما رواه علىّ بن ابراهيم، بإسناده عن زيد الشحّام، قال: دخل قتاده بن دعامه على أبى جعفر عليه السلام و سأله عن قوله عزّ و جلّ: وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقاً مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (سبأ: ۲۰)؛ قال: لمّا أمر اللّه نبيّه أن ينصب أمير المؤمنين عليه السلام للناس و هو قوله تعالى: يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ فى علىّ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ (المائده: ۷۱) أخذ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله بيد علىّ عليه السلام بغدير خمّ و قال: من كنت مولاه فعلىّ مولاه، حثت الأبالسه التراب على رؤوسها، فقال

ص: ۶۵۰

لهم إبليس الأكبر لعنه اللّه-: ما لكم؟ قالوا: قد عقد هذا الرجل عقده لا يحلّها إنسىّ الى يوم القيامه، فقال لهم إبليس: كلّا! الذين حوله قد و عدونى فيه عده و لن يخلفونى فيها! فأنزل اللّه سبحانه هذه الآيه: وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقاً مِنَ الْمُؤْمِنِينَ؛ يعنى بأمير المؤمنين عليه السلام و على ذريّته الطيّبين.

[بحار الأنوار: ۳۷/ ۱۶۹ ذيل حديث ۴۵، عن تأويل الآيات الظاهره: ۲/ ۴۷۴].

**[ترجمه]

«۱۹۰»

كنز: كنز جامع الفوائد و تأويل الآيات الظاهره،بإسناده عن عيسى بن داود، عن موسى بن جعفر عليهما السلام قال: كنت عند أبى يوما فى المسجد إذ أتاه رجل فوقف أمامه، و قال: يابن رسول اللّه! أعيت علىّ آيه فى كتاب اللّه عزّ و جلّ، سألت عنها جابر بن يزيد فأرشدنى إليك، فقال: و ما هى؟، قال: قوله عزّ و جلّ: الَّذِينَ إِنْ مَكَّنّاهُمْ فِى الْأَرْضِ .. الآيه، فقال: نعم فينا نزلت؛ و ذلك أنّ فلانا و فلانا و طائفه معهم و سمّاهم اجتمعوا الى النبىّ صلّى اللّه عليه و آله، فقالوا: يا رسول اللّه! الى من يصير هذا الأمر بعدك؟ فو اللّه لئن صار الى رجل من أهل بيتك إنّا لنخافهم على أنفسنا، و لو صار الى غيرهم لعلّ غيرهم أقرب و أرحم بنا منهم، فغضب رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله من ذلك غضبا شديدا، ثم قال: أما و اللّه لو آمنتم باللّه و رسوله ما أبغضتموهم، لأنّ بغضهم بغضى، و بغضى هو الكفر باللّه، ثم نعيتم إلى نفسى، فواللّه لئن مكنهم اللّه فى الأرض ليقيموا الصلاه لوقتها، و ليؤتوا الزكاه لمحلّها، و ليأمرنّ بالمعروف، و لينهنّ عن المنكر، إنّما يرغم اللّه أنوف رجال يبغضونى و يبغضون أهل بيتى و ذرّيتى، فأنزل اللّه عزّ و جلّ: الَّذِينَ إِنْ مَكَّنّاهُمْ فِى الْأَرْضِ .. الى قوله: وَ لِلّهِ عاقِبَةُ الْأُمُورِ فلم يقبل القوم ذلك، فأنزل اللّه سبحانه:

وَ إِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَ عادٌ وَ ثَمُودُ* وَ قَوْمُ إِبْراهِيمَ وَ قَوْمُ لُوطٍ* وَ أَصْحابُ مَدْيَنَ وَ كُذِّبَ مُوسى فَأَمْلَيْتُ

لِلْكافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كانَ نَكِيرِ (سوره الحج: ۴۱- ۴۴).

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۱۶۵- حديث ۸، عن تأويل الآيات الظاهره: ۱۷۴ - ۱۷۵- حجريه- (۱/ ۳۴۲- ۳۴۳ حديث ۲۴)، و جاء فى تفسير البرهان: ۳/ ۹۵ حديث ۳].

**[ترجمه]كنز: كنز جامع الفوائد و تأويل الآيات الظاهره،بإسناده عن عيسى بن داود، عن موسى بن جعفر عليهما السلام قال: كنت عند أبى يوما فى المسجد إذ أتاه رجل فوقف أمامه، و قال: يابن رسول اللّه! أعيت علىّ آيه فى كتاب اللّه عزّ و جلّ، سألت عنها جابر بن يزيد فأرشدنى إليك، فقال: و ما هى؟، قال: قوله عزّ و جلّ: الَّذِينَ إِنْ مَكَّنّاهُمْ فِي الْأَرْضِ .. الآيه، فقال: نعم فينا نزلت؛ و ذلك أنّ فلانا و فلانا و طائفه معهم و سمّاهم اجتمعوا الى النبىّ صلّى اللّه عليه و آله، فقالوا: يا رسول اللّه! الى من يصير هذا الأمر بعدك؟ فو اللّه لئن صار الى رجل من أهل بيتك إنّا لنخافهم على أنفسنا، و لو صار الى غيرهم لعلّ غيرهم أقرب و أرحم بنا منهم، فغضب رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله من ذلك غضبا شديدا، ثم قال: أما و اللّه لو آمنتم باللّه و رسوله ما أبغضتموهم، لأنّ بغضهم بغضى، و بغضى هو الكفر باللّه، ثم نعيتم إلى نفسى، فواللّه لئن مكنهم اللّه فى الأرض ليقيموا الصلاه لوقتها، و ليؤتوا الزكاه لمحلّها، و ليأمرنّ بالمعروف، و لينهنّ عن المنكر، إنّما يرغم اللّه أنوف رجال يبغضونى و يبغضون أهل بيتى و ذريّتى، فأنزل اللّه عزّ و جلّ: الَّذِينَ إِنْ مَكَّنّاهُمْ فِي الْأَرْضِ .. الى قوله: وَ لِلّهِ عاقِبَةُ الْأُمُورِ فلم يقبل القوم ذلك، فأنزل اللّه سبحانه:

وَ إِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَ عادٌ وَ ثَمُودُ* وَ قَوْمُ إِبْراهِيمَ وَ قَوْمُ لُوطٍ* وَ أَصْحابُ مَدْيَنَ وَ كُذِّبَ مُوسى فَأَمْلَيْتُ لِلْكافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كانَ نَكِيرِ (سوره الحج: ۴۱- ۴۴).

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۱۶۵- حديث ۸، عن تأويل الآيات الظاهره: ۱۷۴ - ۱۷۵- حجريه- (۱/ ۳۴۲- ۳۴۳ حديث ۲۴)، و جاء فى تفسير البرهان: ۳/ ۹۵ حديث ۳].

**[ترجمه]

«۱۹۱»

م:تفسير الإمام العسكرىّ عليه السلام، فى قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ ما أَنْزَلَ اللّهُ مِنَ الْكِتابِ وَ يَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَناً قَلِيلًا؛ قال: قال اللّه فى صفه الكاتمين لفضلنا أهل البيت إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ ما أَنْزَلَ اللّهُ مِنَ الْكِتابِ المشتمل على ذكر فضل محمّد صلّى اللّه عليه و آله على جميع النبيّين و فضل علىّ على جميع الوصيّين وَ يَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَناً قَلِيلًا يكتمونه ليأخذوا عليه عرضا من الدنيا يسيرا،

و ينالوا به فى الـدنيا عند جهّال عباد اللّه رئاسه، قال اللّه عزّ و جلّ: أَولئِکَ ما يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ بدلا من اصابتهم اليسـير من الـدنيا لكتمـانهم الحقّ وَ لاـ يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيـامَةِ بكلاـم خير، بـل يكلّمهم بأن يلعنهم و يخزيهم و يقول: بئس العباد أنتم، غيّرتم ترتيبى، و أخّرتم من قـدمته، و قـدّمتم من أخّرته، و واليتم من عـاديته، و عـاديتم من واليته وَ لاـ يُزَكِّيهِمْ من ذنوبهم وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ (البقره: ۱۷۴) موجع فى النار.

[بحار الأنوار: ۷/ ۲۱۳- حديث ۱۱۵، عن تفسير الامام الحسن العسكرى عليه السلام: ۵۸۵- ۵۸۶ حديث ۳۵۲].

**[ترجمه]م:تفسير الإمـام العسـكرىّ عليه السـلام، فى قوله تعـالى: إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مـا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتابِ وَ يَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَناً قَلِيلًا؛ قـال: قـال اللّه فى صـفه الكـاتمين لفضـلنا أهـل البيت إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ ما أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتابِ المشـتمل على ذكر فضـل محمّد صلّى اللّه عليه و آله على جميع النبيّين و فضل علىّ على جميع الوصيّين وَ يَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَناً قَلِيلًا يكتمونه ليأخذوا عليه عرضا من الدنيا يسيرا،

ص: ۶۵۱

و ينالوا به فى الـدنيا عند جهّال عباد اللّه رئاسه، قال اللّه عزّ و جلّ: أُولئِکَ ما يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ بدلا من اصابتهم اليسـير من الـدنيا لكتمـانهم الحقّ وَ لاـ يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيـامَةِ بكلاـم خير، بـل يكلّمهم بأن يلعنهم و يخزيهم و يقول: بئس العباد أنتم، غيّرتم ترتيبى، و أخّرتم من قـدمته، و قـدّمتم من أخّرته، و واليتم من عـاديته، و عـاديتم من واليته وَ لاـ يُزَكِّيهِمْ من ذنوبهم وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ (البقره: ۱۷۴) موجع فى النار.

[بحار الأنوار: ۷/ ۲۱۳- حديث ۱۱۵، عن تفسير الامام الحسن العسكرى عليه السلام: ۵۸۵- ۵۸۶ حديث ۳۵۲].

**[ترجمه]

«۱۹۲»

م:تفسـير الإمـام العسـكرىّ عليه السـلام، و فيه: إِنَّمـا يَأْمُرُكُمْ الشـيطان بِـالسُّوءِ بسوء المـذاهب و الاعتقاد فى خير خلق اللّه محمّد رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و جحود ولايه أفضل أولياء اللّه بعد محمّد رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله وَ أَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ (البقره: ۱۶۹) بإمامه من لم يجعل اللّه له فى الامامه حظّا، و من جعله من أراذل أعدائه و أعظمهم كفرا به.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۳۷۹- من حديث ۱۰۶، عن تفسير الامام الحسن العسكرى عليه السلام: ۲۴۲- ۲۴۳ (۵۸۱ حديث ۳۴۲)].

**[ترجمه]م:تفسـير الإمام العسـكرىّ عليه السلام، و فيه: إِنَّما يَأْمُرُكُمْ الشيطان بِالسُّوءِ بسوء المذاهب و الاعتقاد فى خير خلق اللّه محمّـد رسول اللّه صـلّى اللّه عليه و آله و جحود ولاـيه أفضل أولياء اللّه بعـد محمّـد رسول اللّه صـلّى اللّه عليه و آله وَ أَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ (البقره: ۱۶۹) بإمامه من لم يجعل اللّه له فى الامامه حظّا، و من جعله من أراذل أعدائه و أعظمهم كفرا به.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۳۷۹- من حديث ۱۰۶، عن تفسير الامام الحسن العسكرى عليه السلام: ۲۴۲- ۲۴۳ (۵۸۱ حديث ۳۴۲)].

**[ترجمه]

«۱۹۳»

م:تفسير الإمام العسكرىّ عليه السلام، لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ .. الآيه، قال الامام: قال علىّ بن الحسين عليهما السلام ... وَ آمن ب الْيَوْمِ الْآخِرِ يوم القيامه التى أفضل من يوافيها محمّد سيّد النبيّين، و بعده علىّ أخوه و صفيّه سيّد الوصيّين و التى لا يحضرها من شيعه محمّد أحد إلّا أضاءت فيها أنواره فصار فيها الى جنّات النعيم هو و إخوانه و أزواجه و ذرّياته و المحسنون إليه و الدافعون فى الدنيا عنه، و لا يحضرها من أعداء محمّد أحد إلّا غشيته ظلماتها، فيسير فيها الى العذاب الأليم هو و شركاؤه فى عقده و دينه و مذهبه و المتقرّبون كانوا فى الدنيا إليه من غير تقيّه لحقتهم منه. الخبر.

[بحار الأنوار: ۹/ ۱۸۷- ۱۸۸ حديث ۱۹، عن تفسير الامام الحسن العسكرى: ۲۴۸ (۵۸۹- ۵۹۰) حديث ۳۵۳، و الآيه: البقره: ۱۷۷].

**[ترجمه]م:تفسير الإمام العسكرىّ عليه السلام، لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ .. الآيه، قال الامام: قال علىّ بن الحسين عليهما السلام ... وَ آمن ب الْيَوْمِ الْآخِرِ يوم القيامه التى أفضل من يوافيها محمّد سيّد النبيّين، و بعده علىّ أخوه و صفيّه سيّد الوصيّين و التى لا يحضرها من شيعه محمّد أحد إلّا أضاءت فيها أنواره فصار فيها الى جنّات النعيم هو و إخوانه و أزواجه و ذرّياته و المحسنون إليه و الدافعون فى الدنيا عنه، و لا يحضرها من أعداء محمّد أحد إلّا غشيته ظلماتها، فيسير فيها الى العذاب الأليم هو و شركاؤه فى عقده و دينه و مذهبه و المتقرّبون كانوا فى الدنيا إليه من غير تقيّه لحقتهم منه. الخبر.

[بحار الأنوار: ۹/ ۱۸۷- ۱۸۸ حديث ۱۹، عن تفسير الامام الحسن العسكرى: ۲۴۸ (۵۸۹- ۵۹۰) حديث ۳۵۳، و الآيه: البقره: ۱۷۷].

**[ترجمه]

«۱۹۴»

ما:أمالي الطوسىّ، المفيد، بإسناده عن أبان، عن أبى عبد اللّه جعفر بن محمّد عليهما السلام، قال: إذا كان يوم القيامه نادى مناد من بطنان العرش: أين خليفه اللّه فى أرضه؟، فيقوم داود النبىّ عليه السلام فيأتى النداء من عند اللّه عزّ و جلّ: لسنا إيّاك أردنا و إن كنت للّه تعالى خليفه.

ص: ۶۵۲

ثم ينـادى ثـانيه: أين خليفه اللّه فى أرضه؟، فيقوم أمير المؤمنين علىّ بن أبى طـالب عليه السـلام، فيـأتى النـداء من قبـل اللّه عزّ و جلّ: يا معشر الخلائق! هذا علىّ بن أبى طالب خليفه اللّه فى أرضه و حجّته على عباده فمن تعلّق بحبله فى دار الدنيا فليتعلّق بحبله فى هذا اليوم يستضـى ء بنوره و ليتّبعه الى الدرجات العلى من الجنّات، قال: فيقوم الناس الذين قد تعلّقوا بحبله فى الدنيا فيتّبعون الى الجنّه، ثم يأتى النـداء من عنـد اللّه جلّ جلاله: ألا من ائتمّ بإمام فى دار الـدنيا فليتبعه الى حيث يـذهب به، فيحنئذ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَ رَأَوُا الْعَـذابَ وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْـبابُ* وَ قالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَما تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمالَهُمْ حَسَراتٍ عَلَيْهِمْ وَ ما هُمْ بِخارِجِينَ مِنَ النَّارِ (البقره: ۱۶۶– ۱۶۷).

[بحـار الأنوار: ۸/ ۱۰– حـديث ۳، عن أمالى الشـيخ المفيـد: ۳۹ (طبعه النجـف: ۱۶۷) [۲۸۵] [حـديث ۳ مـن المجلس الرابـع و الثلاثين .

**[ترجمه]ما:أمالى الطوسىّ، المفيد، بإسناده عن أبان، عن أبى عبد اللّه جعفر بن محمّد عليهما السلام، قال: إذا كان يوم القيامه نـادى منـاد من بطنـان العرش: أين خليفه اللّه فى أرضه؟، فيقوم داود النبىّ عليه السـلام فيأتى النـداء من عنـد اللّه عزّ و جلّ: لسـنا إيّاك أردنا و إن كنت للّه تعالى خليفه.

ص: ۶۵۲

ثم ينـادى ثـانيه: أين خليفه اللّه فى أرضه؟، فيقوم أمير المؤمنين علىّ بن أبى طـالب عليه السـلام، فيـأتى النـداء من قبـل اللّه عزّ و جلّ: يا معشر الخلائق! هذا علىّ بن أبى طالب خليفه اللّه فى أرضه و حجّته على عباده فمن تعلّق بحبله فى دار الدنيا فليتعلّق بحبله فى هذا اليوم يستضـى ء بنوره و ليتّبعه الى الدرجات العلى من الجنّات، قال: فيقوم الناس الذين قد تعلّقوا بحبله فى الدنيا فيتّبعون الى الجنّه، ثم يأتى النـداء من عنـد اللّه جلّ جلاله: ألا من ائتمّ بإمام فى دار الـدنيا فليتبعه الى حيث يـذهب به، فيحنئذ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَ رَأَوُا الْعَـذابَ وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْـبابُ* وَ قالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَما تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمالَهُمْ حَسَراتٍ عَلَيْهِمْ وَ ما هُمْ بِخارِجِينَ مِنَ النَّارِ (البقره: ۱۶۶– ۱۶۷).

[بحـار الأنوار: ۸/ ۱۰– حـديث ۳، عن أمالى الشـيخ المفيـد: ۳۹ (طبعه النجـف: ۱۶۷) [۲۸۵] [حـديث ۳ مـن المجلس الرابـع و الثلاثين .

**[ترجمه]

«۱۹۵»

قب:مناقب ابن شـهر آشوب، الواحدى فى أسـباب النزول، و مقاتل بن سـليمان و أبو القاسم القشيرى فى تفسيرهما؛ أنّه نزل قوله تعـالى: وَ الَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِناتِ (الأحزاب: ۵۸)؛ فى علىّ بن أبى طـالب، و ذلك أنّ نفرا من المنافقين كانوا يؤذونه و يسـمعونه و يكذّبون عليه، و فى روايه مقاتل: وَ الَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ؛ يعنى عليّا وَ الْمُؤْمِناتِ؛ يعنى فاطمه فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتاناً وَ إِثْماً مُبِيناً؛ قـال ابن عبـاس: و ذلـك أنّ اللّه تعـالى أرسـل عليهم الجرب فى جهنّم، فلا يزالون يحتكّون حتى تقطع أظفارهم، ثم يحتكّون حتى تنسلخ جلودهم، ثم يحتكّون حتى تبدوا لحومهم، ثم يحتكّون حتى تظهر عظامهم، و يقولون: ما هذا العذاب الذى

نزل بنا؟، فيقولون لهم: معاشر الأشقياء! هذا عقوبه لكم ببغضكم أهل بيت محمّد صلّى اللّه عليه و آله.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۳۳۰- ۳۳۱ حديث ۱، عن مناقب ابن شهر آشوب: ۲/ ۱۰- ۱۲ (۳/ ۲۱۰)].

**[ترجمه]قب:مناقب ابن شهر آشوب، الواحدى فى أسباب النزول، و مقاتل بن سليمان و أبو القاسم القشيرى فى تفسيرهما؛ أنّه نزل قوله تعالى: وَ الَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِناتِ (الأحزاب: ۵۸)؛ فى علىّ بن أبى طالب، و ذلك أنّ نفرا من المنافقين كانوا يؤذونه و يسمعونه و يكذّبون عليه، و فى روايه مقاتل: وَ الَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ؛ يعنى عليّا وَ الْمُؤْمِناتِ؛ يعنى فاطمه فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتاناً وَ إِثْماً مُبِيناً؛ قال ابن عباس: و ذلك أنّ اللّه تعالى أرسل عليهم الجرب فى جهنّم، فلا يزالون يحتكّون حتى تقطع أظفارهم، ثم يحتكّون حتى تنسلخ جلودهم، ثم يحتكّون حتى تبدوا لحومهم، ثم يحتكّون حتى تظهر عظامهم، و يقولون: ما هذا العذاب الذى نزل بنا؟، فيقولون لهم: معاشر الأشقياء! هذا عقوبه لكم ببغضكم أهل بيت محمّد صلّى اللّه عليه و آله.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۳۳۰- ۳۳۱ حديث ۱، عن مناقب ابن شهر آشوب: ۲/ ۱۰- ۱۲ (۳/ ۲۱۰)].

**[ترجمه]

«۱۹۶»

لى:أمالى الصدوق، بإسناده عن القلانسى، عن الصادق عليه السلام، عن آبائه عليهم السلام، قال: قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: إذا قمت المقام المحمود تشفّعت فى أصحاب الكبائر من أمّتى، فيشفّعنى اللّه فيهم، و اللّه لا تشفّعت فيمن آذى ذريّتى.

[بحار الأنوار: ۹۶/ ۲۱۸ حديث ۴، عن أمالى الصدوق: ۱۷۷].

**[ترجمه]لى:أمالى الصدوق، بإسناده عن القلانسى، عن الصادق عليه السلام، عن آبائه عليهم السلام، قال: قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: إذا قمت المقام المحمود تشفّعت فى أصحاب الكبائر من أمّتى، فيشفّعنى اللّه فيهم، و اللّه لا تشفّعت فيمن آذى ذريّتى.

[بحار الأنوار: ۹۶/ ۲۱۸ حديث ۴، عن أمالى الصدوق: ۱۷۷].

**[ترجمه]

«۱۹۷»

ن، لى: بإسناده عن عمرو بن خالد، قال: حدّثنى زيد بن علىّ و هو آخذ بشعره قال: حدّثنى أبى على بن لحسين عليهما السلام و هو آخذ بشعره قال: حدّثنى الحسين

ابن علی علیهما السلام و هو آخذ بشعره قال: حدّثنی علی بن أبی طالب و هو آخذ بشعره- عن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و هو آخذ بشعره قال: من آذی شعره منّی فقد آذانی، و من آذانی فقد آذی اللّه عزّ و جلّ، و من آذی اللّه جلّ و عزّ لعنه اللّه مل ء السماء و مل ء الأرض.

[بحار الأنوار: ۹۶/ ۲۱۹ حدیث ۶ و لاحظ أحادیث الباب، عن عیون الأخبار: ۱/ ۲۵۰، و أمالی الصدوق: ۱۹، و عن کتاب الغایات مثله، بإسناده عن محمد بن رزمه القزوینی إلّا أنّ فیه: فعلیه لعنه اللّه، موضع: لعنه اللّه. و قریب منه ما رواه عن کتاب المسلسلات بإسنادین: ۹۶/ ۲۳۳- حدیث ۳۱ و ۳۲].

**[ترجمه]ن، لی: بإسناده عن عمرو بن خالد، قال: حدّثنی زید بن علیّ و هو آخذ بشعره قال: حدّثنی أبی علی بن لحسین علیهما السلام و هو آخذ بشعره قال: حدّثنی الحسین

ص: ۶۵۳

ابن علی علیهما السلام و هو آخذ بشعره قال: حدّثنی علی بن أبی طالب و هو آخذ بشعره- عن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و هو آخذ بشعره قال: من آذی شعره منّی فقد آذانی، و من آذانی فقد آذی اللّه عزّ و جلّ، و من آذی اللّه جلّ و عزّ لعنه اللّه مل ء السماء و مل ء الأرض.

[بحار الأنوار: ۹۶/ ۲۱۹ حدیث ۶ و لاحظ أحادیث الباب، عن عیون الأخبار: ۱/ ۲۵۰، و أمالی الصدوق: ۱۹، و عن کتاب الغایات مثله، بإسناده عن محمد بن رزمه القزوینی إلّا أنّ فیه: فعلیه لعنه اللّه، موضع: لعنه اللّه. و قریب منه ما رواه عن کتاب المسلسلات بإسنادین: ۹۶/ ۲۳۳- حدیث ۳۱ و ۳۲].

**[ترجمه]

«۱۹۸»

یف: طرائف،أحمد فی مسنده، و ابن المغازلی فی مناقبه من عدّه طرق؛ أنّ النبیّ صلّی اللّه علیه و آله قال: یا أیّها الناس! من آذی علیّا فقد آذانی. و زاد فیه ابن المغازلی عن النبیّ صلّی اللّه علیه و آله: یا أیّها الناس! من آذی علیّا بعث یوم القیامه یهودیّا أو نصرانیّا، فقال جابر بن عبد اللّه الأنصاری: یا رسول اللّه! و إن شهدوا أن لا إله إلّا اللّه و أنّک رسول اللّه؟، فقال: یا جابر! کلمه یتحجّزون بها أن تسفک دماؤهم و تؤخذ أموالهم و أن لا یعطوا الجزیه عن ید و هم صاغرون.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۳۳۳ حدیث ۴، و قریب منه ما ذکره عن الروضه فی الفضائل بإسناده عن ابن عباس، و انظر عدّه روایات فی الباب: ۳۹/ ۳۳۳- حدیث ۳ و ما بعده، و أورده فی الطرائف فی معرفه مذاهب الطوائف: ۱۹ / (۷۵- حدیث ۹۶)، و جاء فی مسند أحمد: ۳ / ۴۸۳، و مناقب ابن المغازلی: ۵۲].

**[ترجمه]یف: طرائف،أحمد فی مسنده، و ابن المغازلی فی مناقبه من عدّه طرق؛ أنّ النبیّ صلّی اللّه علیه و آله قال: یا أیّها

الناس! من آذى عليّا فقد آذانی. و زاد فیه ابن المغازلی عن النبیّ صلّی اللّه علیه و آله: یا أیّها الناس! من آذى علیّا بعث یوم القیامه یهودیّا أو نصرانیّا، فقال جابر بن عبد اللّه الأنصاری: یا رسول اللّه! و إن شهدوا أن لا إله إلّا اللّه و أنّک رسول اللّه؟، فقال: یا جابر! کلمه یتحجّزون بها أن تسفک دماؤهم و تؤخذ أموالهم و أن لا یعطوا الجزیه عن ید و هم صاغرون.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۳۳۳ حدیث ۴، و قریب منه ما ذکره عن الروضه فی الفضائل بإسناده عن ابن عباس، و انظر عدّه روایات فی الباب: ۳۹/ ۳۳۳- حدیث ۳ و ما بعده، و أورده فی الطرائف فی معرفه مذاهب الطوائف: ۱۹ / (۷۵- حدیث ۹۶)، و جاء فی مسند أحمد: ۳ / ۴۸۳، و مناقب ابن المغازلی: ۵۲].

**[ترجمه]

«۱۹۹»

الترمذی فی الجامع، و أبو نعیم فی الحلیه، و البخاری فی الصحیح، و الموصلی فی المسند، و أحمد فی الفضائل، و الخطیب فی الأربعین؛ عن عمران بن الحصین و ابن عباس و بریده أنّه رغب علیّ علیه السلام من الغنائم فی جاریه، فزایده حاطب بن أبی بلتعه و بریده الأسلمی، فلمّا بلغ قیمتها قیمه عدل فی یومها أخذها بذلک، فلمّا رجعوا وقف بریده قدّام الرسول صلّی اللّه علیه و آله و شکا من علیّ، فأعرض عنه النبیّ صلّی اللّه علیه و آله، ثم جاء عن یمینه و عن شماله و من خلفه یشکو، فأعرض عنه، ثم قام الی بین یدیه فقالها، فغضب النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و تغیّر لونه و تربّد وجهه و انتفخت أوداجه و قال: ما لک یا بریده! ما آذیت رسول اللّه منذ الیوم؟ أما سمعت اللّه تعالی یقول: إِنَّ الَّذِینَ یُؤْذُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِی

الـدُّنْيا وَ الْآخِرَهِ وَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذاباً مُهِيناً (الأحزاب: ۵۷)، أمـا علمت أنّ عليّا منّى و أنـا منه و أنّ من آذى عليّا فقـد آذانى، و من آذانى فقـد آذى اللّه و من آذى اللّه فحقّ على اللّه أن يؤذيه بأليم عـذابه فى نار جهنّم؟ يا بريـده! أنت أعلم أم اللّه أعلم؟ أم قرّاء اللوح المحفوظ أعلم؟ أنت أعلم أم ملك الأرحام أعلم؟ أنت أعلم يا بريـده أم حفظه علىّ بن أبى طالب؟، قال: بل حفظته، قال: و هـذا جبرئيل أخبرنى عن حفظه علىّ أنّهم ما كتبوا قطّ عليه خطيئه منذ ولد؛ ثمّ حكى عن ملك الأرحام و قرّاء اللوح المحفوظ و فيها-: ما تريـدون من علىّ، ثلاث مرّات-، ثمّ قال: إنّ عليّا منّى و أنا منه، و هو ولىّ كلّ مؤمن بعـدى. و فى روايه أحمـد: دعوا عليّا.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۳۳۲ حديث ۱، عن المناقب لابن شهر آشوب ۲/ ۱۲].

**[ترجمه]الترمذى فى الجامع، و أبو نعيم فى الحليه، و البخارى فى الصـحيح، و الموصـلى فى المسـند، و أحمد فى الفضائل، و الخطيـب فى الأربعين؛ عن عمران بن الحصـين و ابن عبـاس و بريـده أنّه رغب علىّ عليه السـلام من الغنـائم فى جـاريه، فزايـده حاطب بن أبى بلتعه و بريـده الأسـلمى، فلمّا بلغ قيمتها قيمه عـدل فى يومها أخـذها بذلك، فلمّا رجعوا وقف بريده قدّام الرسول صلّى اللّه عليه و آله و شـكا من علىّ، فأعرض عنه النبىّ صـلّى اللّه عليه و آله، ثم جاء عن يمينه و عن شـماله و من خلفه يشـكو، فأعرض عنه، ثم قام الى بين يـديه فقالها، فغضب النبىّ صـلّى اللّه عليه و آله و تغيّر لونه و تربّد وجهه و انتفخت أوداجه و قال: ما لك يا بريده! ما آذيت رسول اللّه منذ اليوم؟ أما سمعت اللّه تعالى يقول: إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِى

ص: ۶۵۴

الـدُّنْيا وَ الْآخِرَهِ وَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذاباً مُهِيناً (الأحزاب: ۵۷)، أمـا علمت أنّ عليّا منّى و أنـا منه و أنّ من آذى عليّا فقـد آذانى، و من آذانى فقـد آذى اللّه و من آذى اللّه فحقّ على اللّه أن يؤذيه بأليم عـذابه فى نار جهنّم؟ يا بريـده! أنت أعلم أم اللّه أعلم؟ أم قرّاء اللوح المحفوظ أعلم؟ أنت أعلم أم ملك الأرحام أعلم؟ أنت أعلم يا بريـده أم حفظه علىّ بن أبى طالب؟، قال: بل حفظته، قال: و هـذا جبرئيل أخبرنى عن حفظه علىّ أنّهم ما كتبوا قطّ عليه خطيئه منذ ولد؛ ثمّ حكى عن ملك الأرحام و قرّاء اللوح المحفوظ و فيها-: ما تريـدون من علىّ، ثلاث مرّات-، ثمّ قال: إنّ عليّا منّى و أنا منه، و هو ولىّ كلّ مؤمن بعـدى. و فى روايه أحمـد: دعوا عليّا.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۳۳۲ حديث ۱، عن المناقب لابن شهر آشوب ۲/ ۱۲].

**[ترجمه]

«۲۰۰»

قب:مناقب ابن شـهر آشوب، ابن سيرين، عن أنس؛ قال النبىّ صلّى اللّه عليه و آله: من حسد عليّا فقد حسدنى و من حسدنى فقد كفر. و فى خبر: و من حسدنى فقد دخل النار.

[بحار الأنوار: ۳۹/ ۳۳۳ حديث ۲، عن المناقب لابن شهر آشوب ۲/ ۱۲، و ۳۹/ ۳۳۴ عن امالى الشيخ: ۴۰]

**[ترجمه]قب:مناقب ابن شهر آشوب، ابن سيرين، عن أنس؛ قال النبىّ صلّى اللّه عليه و آله: من حسد عليّا فقد حسدنى و من حسدنى فقد كفر. و فى خبر: و من حسدنى فقد دخل النار.

[بحار الأنوار: ٣٩/ ٣٣٣ حديث ٢، عن المناقب لابن شهر آشوب ٢/ ١٢، و ٣٩/ ٣٣٤ عن امالى الشيخ: ۴٠]

**[ترجمه]

«٢٠١»

فض:كتاب الروضه، بإسناده الى عبد اللّه بن عباس أنّه قال: كنت عند النبىّ صلّى اللّه عليه و آله إذ أقبل علىّ بن أبى طالب و هو مغضب، فقال له النبى صلّى اللّه عليه و آله: ما بك يا أبا الحسن؟، قال: آذونى فيك يا رسول اللّه، فقام صلّى اللّه عليه و آله و هو مغضب و قال: أيّها الناس! من منكم آذى عليّا؟ فإنّه أوّلكم إيمانا و أوفاكم بعهد اللّه، أيّها الناس! من آذى عليّا بعثه اللّه يوم القيامه يهوديّا أو نصرانيّا؛ فقال جابر بن عبد اللّه الأنصارى: يا رسول اللّه! و إن شهد أن لا إله إلّا اللّه؟، قال: نعم؛ و إن شهد أنّ محمّد رسول اللّه يا جابر.

[بحار الأنوار: ٣٩/ ٣٣٣ حديث ٣، عن الكافى- الروضه-: ٨/ ١٢].

**[ترجمه]فض:كتاب الروضه، بإسناده الى عبد اللّه بن عباس أنّه قال: كنت عند النبىّ صلّى اللّه عليه و آله إذ أقبل علىّ بن أبى طالب و هو مغضب، فقال له النبى صلّى اللّه عليه و آله: ما بك يا أبا الحسن؟، قال: آذونى فيك يا رسول اللّه، فقام صلّى اللّه عليه و آله و هو مغضب و قال: أيّها الناس! من منكم آذى عليّا؟ فإنّه أوّلكم إيمانا و أوفاكم بعهد اللّه، أيّها الناس! من آذى عليّا بعثه اللّه يوم القيامه يهوديّا أو نصرانيّا؛ فقال جابر بن عبد اللّه الأنصارى: يا رسول اللّه! و إن شهد أن لا إله إلّا اللّه؟، قال: نعم؛ و إن شهد أنّ محمّد رسول اللّه يا جابر.

[بحار الأنوار: ٣٩/ ٣٣٣ حديث ٣، عن الكافى- الروضه-: ٨/ ١٢].

**[ترجمه]

«٢٠٢»

فر: تفسير فرات بن إبراهيم، بإسناده عن ابن عباس فى قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ؛ قال: فهو حارث بن قيس و أناس معه كانوا إذا مرّ عليهم أمير المؤمنين عليه السلام قالوا: انظروا الى هذا الذى اصطفاه محمّد و اختاره من أهل بيته و كانوا يسخرون منه، فإذا كان يوم القيامه فتح بين الجنّه و النار باب فأمير المؤمنين على بن أبى طالب عليه السلام على الأريكه متّكئ فيقول: هل لكم؟، فإذا جاؤوا سدّ بينهم الباب فهو كذلك يسخر منهم و يضحك، قال اللّه عزّ و جلّ: فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ* عَلَى الْأَرائِكِ يَنْظُرُونَ ... (سوره المطففين: ٣۴ و ٣۵).

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۶۹- حدیث ۱۵، عن تفسیر فرات: ۲۰۴].

**[ترجمه]فر: تفسیر فرات بن إبراهیم، بإسناده عن ابن عباس فی قوله تعالی: إِنَّ الَّذِینَ أَجْرَمُوا کانُوا مِنَ الَّذِینَ آمَنُوا یَضْحَکُونَ؛ قال: فهو حارث بن قیس و أناس معه کانوا إذا مرّ علیهم أمیر المؤمنین علیه السلام قالوا: انظروا الی هذا الذی اصطفاه محمّد و اختاره من أهل بیته و کانوا یسخرون منه، فإذا کان یوم القیامه فتح بین الجنّه و النار باب فأمیر المؤمنین علی بن أبی طالب علیه السلام علی الأریکه متّکئ فیقول: هل لکم؟، فإذا جاؤوا سدّ بینهم الباب فهو کذلک یسخر منهم و یضحک، قال اللّه عزّ و جلّ: فَالْیَوْمَ الَّذِینَ آمَنُوا مِنَ الْکُفَّارِ یَضْحَکُونَ* عَلَی الْأَرائِکِ یَنْظُرُونَ ... (سوره المطففین: ۳۴ و ۳۵).

ص: ۶۵۵

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۶۹- حدیث ۱۵، عن تفسیر فرات: ۲۰۴].

**[ترجمه]

«۲۰۳»

کشف:کشف الغمّه، روی فی قوله تعالی: فَالْیَوْمَ الَّذِینَ آمَنُوا مِنَ الْکُفَّارِ یَضْحَکُونَ* عَلَی الْأَرائِکِ یَنْظُرُونَ؛ قیل: نزلت فی أبی جهل و الولید بن المغیره و العاص بن وائل و غیرهم من مشرکی مکّه، کانوا یضحکون من بلال و عمّار و غیرهما من أصحابهما، و قیل: إنّ علیّ بن أبی طالب علیه السلام جاء فی نفر من المسلمین الی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فسخر منهم المنافقون و ضحکوا و تغامزوا، و قالوا لأصحابهم: رأینا الیوم الأصلع فضحکنا منه، فأنزل اللّه تعالی الآیه قبل أن یصل الی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله. و عن مقاتل و الکلبی: لمّا نزل قوله تعالی: قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی قالوا: هل رأیتم أعجب من هذا؟

یسفّه أحلامنا، و یشتم آلهتنا، و یری قتلنا، و یطمع أن نحبّه؟، فنزل: قُلْ ما سَأَلْتُکُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَکُمْ أی لیس لی من ذلک أجر، لأنّ منفعه المودّه تعود علیکم و هو ثواب اللّه تعالی و رضاه.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۲۰- ۱۲۱ حدیث ۶۵].

**[ترجمه]کشف:کشف الغمّه، روی فی قوله تعالی: فَالْیَوْمَ الَّذِینَ آمَنُوا مِنَ الْکُفَّارِ یَضْحَکُونَ* عَلَی الْأَرائِکِ یَنْظُرُونَ؛ قیل: نزلت فی أبی جهل و الولید بن المغیره و العاص بن وائل و غیرهم من مشرکی مکّه، کانوا یضحکون من بلال و عمّار و غیرهما من أصحابهما، و قیل: إنّ علیّ بن أبی طالب علیه السلام جاء فی نفر من المسلمین الی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فسخر منهم المنافقون و ضحکوا و تغامزوا، و قالوا لأصحابهم: رأینا الیوم الأصلع فضحکنا منه، فأنزل اللّه تعالی الآیه قبل أن یصل الی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله. و عن مقاتل و الکلبی: لمّا نزل قوله تعالی: قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی قالوا: هل رأیتم أعجب من هذا؟

يسفّه أحلامنا، و يشتم آلهتنا، و يرى قتلنا، و يطمع أن نحبّه؟، فنزل: قُلْ ما سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ أى ليس لى من ذلك أجر، لأنّ منفعه المودّه تعود عليكم و هو ثواب اللّه تعالى و رضاه.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۲۰- ۱۲۱ حديث ۶۵].

**[ترجمه]

«۲۰۴»

كنز: كنز جامع الفوائد و تأويل الآيات الظاهره،بإسناده عن ابن عباس فى قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ (المطففين: ۲۹)؛ قال: ذلك هو الحارث بن قيس و أناس معه، كانوا إذا مرّ بهم علىّ عليه السلام قالوا: انظروا الى هذا الذى اصطفاه محمّد صلّى اللّه عليه و آله و اختاره من أهل بيته فكانوا يسخرون و يضحكون، فإذا كان يوم القيامه فتح بين الجنّه و النار باب، فعلىّ عليه السلام يومئذ على الأرائك متّكئ يقول لهم: هلمّ لكم، فإذا جاؤوا يسدّ بينهم الباب فهو كذلك يسخر منهم و يضحك، و هو قوله تعالى: فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ* عَلَى الْأَرائِكِ يَنْظُرُونَ* هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ ما كانُوا يَفْعَلُونَ (المطففين: ۳۴- ۳۶).

[بحار الأنوار: ۳۵/ ۳۳۹ حديث ۹، عن تأويل الآيات الظاهره: ۲/ ۷۸۱ حديث ۱۶، و جاء فى تفسير البرهان: ۴/ ۴۴ حديث ۲. و فى البحار أيضا: ۳۶ / ۶۹ حديث ۱۵، عن تفسير الفرات: ۲۰۴ مثله، و قريب منه فى البحار: ۳۶/ ۶۶ حديث ۸، عن (كنز) تأويل الآيات الظاهره: ۲/ ۷۸۱ حديث ۱۵، و البحار: ۳۵ / ۳۳۹- ۳۴۰. و روى أيضا بإسناده، عن عبايه بن ربعى، عن علىّ عليه السلام فى البحار: ۳۶/ ۶۶ حديث ۷، و قريب منه فى تفسير الفرات: ۲۰۴، و جاء]

ص: ۶۵۶

[بإسناده عن ابن عباس فی البحار: ۳۶/ ۶۹ حدیث ۱۵ و ۸/ ۱۵۰ حدیث ۸۶، و ۲۴/ ۳ حدیث ۸، و تفسیر البرهان: ۴/ ۴۴۰- ۴۴۱ حدیث ۱ و ۲ و ۹، فراجع .

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن ابن عباس فی قوله تعالی: إِنَّ الَّذِینَ أَجْرَمُوا کانُوا مِنَ الَّذِینَ آمَنُوا یَضْحَکُونَ (المطففین: ۲۹)؛ قال: ذلک هو الحارث بن قیس و أناس معه، کانوا إذا مرّ بهم علیّ علیه السلام قالوا: انظروا الی هذا الذی اصطفاه محمّد صلّی اللّه علیه و آله و اختاره من أهل بیته فکانوا یسخرون و یضحکون، فإذا کان یوم القیامه فتح بین الجنّه و النار باب، فعلیّ علیه السلام یومئذ علی الأرائک متّکئ یقول لهم: هلمّ لکم، فإذا جاؤوا یسدّ بینهم الباب فهو کذلک یسخر منهم و یضحک، و هو قوله تعالی: فَالْیَوْمَ الَّذِینَ آمَنُوا مِنَ الْکُفَّارِ یَضْحَکُونَ* عَلَی الْأَرائِکِ یَنْظُرُونَ* هَلْ ثُوِّبَ الْکُفَّارُ ما کانُوا یَفْعَلُونَ (المطففین: ۳۴- ۳۶).

[بحار الأنوار: ۳۵/ ۳۳۹ حدیث ۹، عن تأویل الآیات الظاهره: ۲/ ۷۸۱ حدیث ۱۶، و جاء فی تفسیر البرهان: ۴/ ۴۴ حدیث ۲. و فی البحار أیضا: ۳۶ / ۶۹ حدیث ۱۵، عن تفسیر الفرات: ۲۰۴ مثله، و قریب منه فی البحار: ۳۶/ ۶۶ حدیث ۸، عن (کنز) تأویل الآیات الظاهره: ۲/ ۷۸۱ حدیث ۱۵، و البحار: ۳۵ / ۳۳۹- ۳۴۰. و روی أیضا بإسناده، عن عبایه بن ربعی، عن علیّ علیه السلام فی البحار: ۳۶/ ۶۶ حدیث ۷، و قریب منه فی تفسیر الفرات: ۲۰۴، و جاء]

ص: ۶۵۶

[بإسناده عن ابن عباس فی البحار: ۳۶/ ۶۹ حدیث ۱۵ و ۸/ ۱۵۰ حدیث ۸۶، و ۲۴/ ۳ حدیث ۸، و تفسیر البرهان: ۴/ ۴۴۰- ۴۴۱ حدیث ۱ و ۲ و ۹، فراجع .

**[ترجمه]

«۲۰۵»

روی فی قوله تعالی: وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ؛ یعنی عن ولایه علیّ علیه السلام، و قوله تعالی: أَمْ حَسِبَ الَّذِینَ اجْتَرَحُوا السَّیِّئاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ کَالَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَواءً مَحْیاهُمْ وَ مَماتُهُمْ ساءَ ما یَحْکُمُونَ قیل: نزلت فی قصّه بدر فی حمزه و علیّ و عبیده ابن الحارث، لمّا برزوا لقتال عتبه و شیبه و الولید.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۲۰- ۱۲۱ حدیث ۶۵].

**[ترجمه]روی فی قوله تعالی: وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ؛ یعنی عن ولایه علیّ علیه السلام، و قوله تعالی: أَمْ حَسِبَ الَّذِینَ اجْتَرَحُوا السَّیِّئاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ کَالَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَواءً مَحْیاهُمْ وَ مَماتُهُمْ ساءَ ما یَحْکُمُونَ قیل: نزلت فی قصّه بدر فی حمزه و علیّ و عبیده ابن الحارث، لمّا برزوا لقتال عتبه و شیبه و الولید.

[بحار الأنوار: ۳۶/ ۱۲۰- ۱۲۱ حدیث ۶۵].

**[ترجمه]

«۲۰۶»

ل:خصال، بإسناده عن محمد بن الفضيل الزرقی، عن أبی عبد اللّه، عن آبائه، عن علیّ علیهم السلام، قال: إنّ للجنّه ثمانیه أبواب، باب یدخل منه النبیّون و الصدّیقون، و باب یدخل منه الشهداء و الصالحون، و خمسه أبواب یدخل منه شیعتنا و محبّونا، و باب یدخل منه سائر المسلمین ممّن یشهد أن لا إله إلّا اللّه و لم یکن فی قلبه مقدار ذرّه من بغضنا أهل البیت.

الخبر.

[بحار الأنوار: ۷۲/ ۱۵۸- ۱۵۹ حدیث ۵، عن الخصال: ۲/ ۳۹].

**[ترجمه]ل:خصال، بإسناده عن محمد بن الفضیل الزرقی، عن أبی عبد اللّه، عن آبائه، عن علیّ علیهم السلام، قال: إنّ للجنّه ثمانیه أبواب، باب یدخل منه النبیّون و الصدّیقون، و باب یدخل منه الشهداء و الصالحون، و خمسه أبواب یدخل منه شیعتنا و محبّونا، و باب یدخل منه سائر المسلمین ممّن یشهد أن لا إله إلّا اللّه و لم یکن فی قلبه مقدار ذرّه من بغضنا أهل البیت.

الخبر.

[بحار الأنوار: ۷۲/ ۱۵۸- ۱۵۹ حدیث ۵، عن الخصال: ۲/ ۳۹].

**[ترجمه]

«۲۰۷»

مع:معانی الأخبار، بإسناده عن الصباح بن سیابه، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، قال: إنّ الرجل لیحبّکم و ما یدری ما تقولون فیدخله اللّه الجنّه، و إنّ الرجل لیبغضکم و ما یدری ما تقولون فیدخله اللّه النار،

الخبر.

[بحار الأنوار: ۷۲/ ۱۵۹- حدیث ۷، عن معانی الأخبار: ۳۹۲].

**[ترجمه]مع:معانی الأخبار، بإسناده عن الصباح بن سیابه، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، قال: إنّ الرجل لیحبّکم و ما یدری ما تقولون فیدخله اللّه الجنّه، و إنّ الرجل لیبغضکم و ما یدری ما تقولون فیدخله اللّه النار،

الخبر.

[بحار الأنوار: ۷۲/ ۱۵۹- حدیث ۷، عن معانی الأخبار: ۳۹۲].

**[ترجمه]

«۲۰۸»

سن:محاسن، بإسناده عن مالک الجهنّی، قال: قال أبو عبد اللّه علیه السلام: انّه لیس من قوم ائتمّوا بإمامهم فی الدنیا إلّا جاء یوم القیامه یلعنهم و یلعنونه إلّا أنتم و من علی مثل حالکم.

[بحار الأنوار: ۸/ ۱۱- حدیث ۴، عن المحاسن: ۱۴۳]

**[ترجمه]سن:محاسن، بإسناده عن مالک الجهنّی، قال: قال أبو عبد اللّه علیه السلام: انّه لیس من قوم ائتمّوا بإمامهم فی الدنیا إلّا جاء یوم القیامه یلعنهم و یلعنونه إلّا أنتم و من علی مثل حالکم.

[بحار الأنوار: ۸/ ۱۱- حدیث ۴، عن المحاسن: ۱۴۳]

**[ترجمه]

«۲۰۹»

کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن محمد بن سلیمان، قال: قلت لأبی عبد اللّه علیه السلام: ما معنی قوله تعالی: وَیْلٌ لِکُلِّ هُمَزَهٍ لُمَزَهٍ؛ قال: الذین همزوا آل محمّد حقّهم و لمزوهم و جلسوا مجلسا کان آل محمّد أحقّ به منهم.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۳۰۹- ۳۱۰ حدیث ۱۳، عن

ص: ۶۵۷

تأویل الآیات الظاهره: ۲/ ۸۵۴ حدیث ۱ (ص: ۴۰۶ الرضویه)، و جاء فی تفسیر البرهان: ۴/ ۵۰۵ حدیث ۱].

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن محمد بن سلیمان، قال: قلت لأبی عبد اللّه علیه السلام: ما معنی قوله تعالی: وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ؛ قال: الذین همزوا آل محمّد حقّهم و لمزوهم و جلسوا مجلسا کان آل محمّد أحقّ به منهم.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۳۰۹- ۳۱۰ حدیث ۱۳، عن

ص: ۶۵۷

تأویل الآیات الظاهره: ۲/ ۸۵۴ حدیث ۱ (ص: ۴۰۶ الرضویه)، و جاء فی تفسیر البرهان: ۴/ ۵۰۵ حدیث ۱].

**[ترجمه]

«۲۱۰»

ثو:ثواب الأعمال، بإسناده عن داود بن فرقد، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، قال: من ادّعی الامامه و لیس بإمام فقد افتری علی اللّه و علی رسوله و علینا.

[بحار الأنوار: ۲۵/ ۱۱۲- حدیث ۸، و انظر حدیث ۹، عن ثواب الأعمال: ۲۰۶].

**[ترجمه]ثو:ثواب الأعمال، بإسناده عن داود بن فرقد، عن أبی عبد اللّه علیه السلام، قال: من ادّعی الامامه و لیس بإمام فقد افتری علی اللّه و علی رسوله و علینا.

[بحار الأنوار: ۲۵/ ۱۱۲- حدیث ۸، و انظر حدیث ۹، عن ثواب الأعمال: ۲۰۶].

**[ترجمه]

«۲۱۱»

سن:محاسن، بإسناده عن قدامه الترمذی، عن أبی الحسن علیه السلام، قال: من شکّ فی أربعه فقد کفر بجمیع ما أنزل اللّه عزّ و جلّ، أحدها: معرفه الامام فی کلّ زمان و أوان بشخصه و نعته ...

[بحار الأنوار: ۷۲/ ۱۳۵- حدیث ۱۵، عن المحاسن: ۹۰]

**[ترجمه]سن:محاسن، بإسناده عن قدامه الترمذی، عن أبی الحسن علیه السلام، قال: من شکّ فی أربعه فقد کفر بجمیع ما أنزل اللّه عزّ و جلّ، أحدها: معرفه الامام فی کلّ زمان و أوان بشخصه و نعته ...

[بحار الأنوار: ۷۲/ ۱۳۵- حدیث ۱۵، عن المحاسن: ۹۰]

**[ترجمه]

«۲۱۲»

شی:تفسیر العیاشیّ، عن أبی بصیر، عن أبی جعفر علیه السلام: وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَری عَلَی اللَّهِ کَذِباً أَوْ قالَ أُوحِیَ إِلَیَّ وَ لَمْ یُوحَ إِلَیْهِ شَیْ ءٌ وَ مَنْ قالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ ما أَنْزَلَ اللَّهُ (الأنعام: ۹۳)؛ قال: من ادّعی الامامه دون الامام علیه السلام.

[بحار الأنوار: ۲۵/ ۱۱۳ حدیث ۱۲، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۳۷۰ حدیث ۶۱، و تفسیر البرهان: ۱ / ۵۴۲، و تفسیر الصافی: ۱/ ۵۳۲، و إثبات الهداه: ۱ / ۲۶۵].

**[ترجمه]شی:تفسیر العیاشیّ، عن أبی بصیر، عن أبی جعفر علیه السلام: وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَری عَلَی اللَّهِ کَذِباً أَوْ قالَ أُوحِیَ إِلَیَّ وَ لَمْ یُوحَ إِلَیْهِ شَیْ ءٌ وَ مَنْ قالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ ما أَنْزَلَ اللَّهُ (الأنعام: ۹۳)؛ قال: من ادّعی الامامه دون الامام علیه السلام.

[بحار الأنوار: ۲۵/ ۱۱۳ حدیث ۱۲، عن تفسیر العیاشی: ۱/ ۳۷۰ حدیث ۶۱، و تفسیر البرهان: ۱ / ۵۴۲، و تفسیر الصافی: ۱/ ۵۳۲، و إثبات الهداه: ۱ / ۲۶۵].

**[ترجمه]

«۲۱۳»

نی: غیبه النعمانیّ،بإسناده عن ابن ظبیان، قال: قال أبو عبد اللّه علیه السلام فی قول اللّه عزّ و جلّ: وَ یَوْمَ الْقِیامَهِ تَرَی الَّذِینَ کَذَبُوا عَلَی اللَّهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّهٌ أَ لَیْسَ فِی جَهَنَّمَ مَثْویً لِلْمُتَکَبِّرِینَ (الزمر: ۶۰)؛ قال: من زعم أنّه إمام و لیس بإمام.

[بحار الأنوار: ۲۵/ ۱۱۳ حدیث ۱۳. و بهذا المضمون ذیل الآیه عن تفسیر القمی ۲۵/ ۱۱۱ حدیث ۶، و عن ثواب الأعمال، بإسناده عن سوره بن کلیب، عن أبی جعفر علیه السلام، و عن غیبه النعمانی: ۵۴، بإسناده عن سوره مثله: ۲۵/ ۱۱۲].

**[ترجمه]نی: غیبه النعمانیّ،بإسناده عن ابن ظبیان، قال: قال أبو عبد اللّه علیه السلام فی قول اللّه عزّ و جلّ: وَ یَوْمَ الْقِیامَهِ تَرَی الَّذِینَ کَذَبُوا عَلَی اللَّهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّهٌ أَ لَیْسَ فِی جَهَنَّمَ مَثْویً لِلْمُتَکَبِّرِینَ (الزمر: ۶۰)؛ قال: من زعم أنّه إمام و لیس بإمام.

[بحار الأنوار: ۲۵/ ۱۱۳ حدیث ۱۳. و بهذا المضمون ذیل الآیه عن تفسیر القمی ۲۵/ ۱۱۱ حدیث ۶، و عن ثواب الأعمال، بإسناده عن سوره بن کلیب، عن أبی جعفر علیه السلام، و عن غیبه النعمانی: ۵۴، بإسناده عن سوره مثله: ۲۵/ ۱۱۲].

**[ترجمه]

«۲۱۴»

کنز: کنز جـامع الفوائـد و تأویـل الآیـات الظاهره،بإسـناده عن أبی حمزه الثمالی، عن أبی جعفر، عن جابر بن عبـد اللّه، قال: قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: ... ثم قال: یا علیّ! ادن منّی، فدنا منه، ثم قال: فأدخل

ص: ۶۵۸

أذنک فی فمی، ففعل، فقال: یا أخی! ألم تسمع قول اللّه فی کتابه: إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أُولئِکَ هُمْ خَیْرُ الْبَرِیَّهِ؟ قال: بلی یا رسول اللّه، قال: هم أنت و شیعتک تجیؤن غرّا محجّلین، شباعا مرویّین، أ و لم تسمع قول اللّه عزّ و جلّ فی کتابه: إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ وَ الْمُشْرِکِینَ فِی نارِ جَهَنَّمَ خالِدِینَ فِیها أُولئِکَ هُمْ شَرُّ الْبَرِیَّهِ (البیّنه: ۶- ۷)، قال: بلی یا رسول اللّه، قال: هم أعداؤک و شیعتهم یجیؤن یوم القیامه مسودّه وجوههم ظمآء مظمئین أشقیاء معذّبین کفّارا منافقین، ذاک لک و لشیعتک و هذا لعدوّک و شیعتهم.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۲۶۳- حدیث ۲۲، و ۶۸/ ۵۴ حدیث ۹۷، عن تأویل الآیات الظاهره ۲/ ۸۳۲- ۸۳۳ حدیث ۵، و تفسیر البرهان: ۴/ ۴۹۰ حدیث ۳، و حلیه الأبرار: ۱/ ۴۶۵. و بهذا المضمون ذیل الحدیث عن أمالی الطوسی، بإسناده عن محمد بن عبد الرحمن: ۶۸ / ۷۰ حدیث ۱۳۰].

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن أبی حمزه الثمالی، عن أبی جعفر، عن جابر بن عبد اللّه، قال: قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: ... ثم قال: یا علیّ! ادن منّی، فدنا منه، ثم قال: فأدخل

ص: ۶۵۸

أذنک فی فمی، ففعل، فقال: یا أخی! ألم تسمع قول اللّه فی کتابه: إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أُولئِکَ هُمْ خَیْرُ الْبَرِیَّهِ؟ قال: بلی یا رسول اللّه، قال: هم أنت و شیعتک تجیؤن غرّا محجّلین، شباعا مرویّین، أ و لم تسمع قول اللّه عزّ و جلّ فی کتابه: إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ وَ الْمُشْرِکِینَ فِی نارِ جَهَنَّمَ خالِدِینَ فِیها أُولئِکَ هُمْ شَرُّ الْبَرِیَّهِ (البیّنه: ۶- ۷)، قال: بلی یا رسول اللّه، قال: هم أعداؤک و شیعتهم یجیؤن یوم القیامه مسودّه وجوههم ظمآء مظمئین أشقیاء معذّبین کفّارا منافقین، ذاک لک و لشیعتک و هذا لعدوّک و شیعتهم.

[بحار الأنوار: ۲۴/ ۲۶۳- حدیث ۲۲، و ۶۸/ ۵۴ حدیث ۹۷، عن تأویل الآیات الظاهره ۲/ ۸۳۲- ۸۳۳ حدیث ۵، و تفسیر البرهان: ۴/ ۴۹۰ حدیث ۳، و حلیه الأبرار: ۱/ ۴۶۵. و بهذا المضمون ذیل الحدیث عن أمالی الطوسی، بإسناده عن محمد بن عبد الرحمن: ۶۸ / ۷۰ حدیث ۱۳۰].

**[ترجمه]

«۲۱۵»

کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن عیسی بن داود، عن موسی بن جعفر، عن أبیه علیهما السلام فی قوله تعالی: وَ مَنْ یَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحاتِ وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلا یَخافُ ظُلْماً وَ لا هَضْماً (طه: ۱۱۲)؛ قال: مؤمن بمحبّه آل محمّد صلّی اللّه علیه و آله و مبغض لعدوّهم.

[بحار الأنوار: ۲۳ / ۳۶۰- حدیث ۱۷، و ۲۴ / ۲۵۷- حدیث ۴، عن تأویل الآیات الظاهره: ۱ / ۳۱۸ ذیل حدیث ۱۵، و تفسیر البرهان: ۳/ ۴۴- حدیث ۱].

**[ترجمه]کنز: کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره،بإسناده عن عیسی بن داود، عن موسی بن جعفر، عن أبیه علیهما السلام فی قوله تعالی: وَ مَنْ یَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحاتِ وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلا یَخافُ ظُلْماً وَ لا هَضْماً (طه: ۱۱۲)؛ قال: مؤمن بمحبّه آل محمّد صلّی اللّه علیه و آله و مبغض لعدوّهم.

[بحار الأنوار: ۲۳ / ۳۶۰- حدیث ۱۷، و ۲۴ / ۲۵۷- حدیث ۴، عن تأویل الآیات الظاهره: ۱ / ۳۱۸ ذیل حدیث ۱۵، و تفسیر البرهان: ۳/ ۴۴- حدیث ۱].

**[ترجمه]

«۲۱۶»

مع:معانی الأخبار، بإسناده عن ابراهیم بن زیاد، قال: قال الصادق علیه السلام: کذب من زعم أنّه یعرفنا و هو مستمسک بعروه غیرنا.

[بحار الأنوار: ۲/ ۸۲- حدیث ۷، عن معانی الأخبار: ۳۷۸ حدیث ۵۷].

و لنختم بهذه الأحادیث الطاهره فی الولایه و البراءه تبرّکا:

**[ترجمه]مع:معانی الأخبار، بإسناده عن ابراهیم بن زیاد، قال: قال الصادق علیه السلام: کذب من زعم أنّه یعرفنا و هو مستمسک بعروه غیرنا.

[بحار الأنوار: ۲/ ۸۲- حدیث ۷، عن معانی الأخبار: ۳۷۸ حدیث ۵۷].

و لنختم بهذه الأحادیث الطاهره فی الولایه و البراءه تبرّکا:

**[ترجمه]

«۲۱۷»

کا:کافی، بإسناده عن أحمد الخراسانی، عن أبیه رفعه، قال: قال أبو عبد اللّه علیه السلام: یسأل المیّت فی قبره عن خمس: عن صلاته، و زکاته، و حجّه، و صیامه، و ولایته إیّانا أهل البیت، فتقول الولایه عن جانب القبر للأربع: ما دخل فیکنّ من نقص فعلیّ تمامه.

[بحار الأنوار: ۶/ ۲۶۵- ۲۶۶ حدیث ۱۱۱، عن فروع الکافی: ۳/ ۶۶].

**[ترجمه]کا:کافی، بإسناده عن أحمد الخراسانی، عن أبیه رفعه، قال: قال أبو عبد اللّه علیه السلام: یسأل المیّت فی قبره عن خمس: عن صلاته، و زکاته، و حجّه، و صیامه، و ولایته إیّانا أهل البیت، فتقول الولایه عن جانب القبر للأربع: ما دخل فیکنّ من

نقص فعلیّ تمامه.

[بحار الأنوار: ۶/ ۲۶۵- ۲۶۶ حدیث ۱۱۱، عن فروع الکافی: ۳/ ۶۶].

**[ترجمه]

«۲۱۸»

فر: تفسیر فرات بن إبراهیم بإسناده عن جعفر الفزاری معنعنا عن أبی جعفر علیه السلام فی قوله تعالی:

ص: ۶۵۹

وَ مَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَ هُوَ فِي الْآخِرَهِ مِنَ الْخاسِرِينَ (المائده: ۵)؛ قال:

الايمان فى بطن القرآن على بن أبى طالب، فمن كفر بولايته فقد حبط عمله.

[بحار الأنوار: ۳۵/ ۳۴۸ حديث ۲۸، عن تفسير فرات: ۱۸].

**[ترجمه]فر: تفسير فرات بن إبراهيم بإسناده عن جعفر الفزارى معنعنا عن أبى جعفر عليه السلام فى قوله تعالى:

ص: ۶۵۹

وَ مَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَ هُوَ فِي الْآخِرَهِ مِنَ الْخاسِرِينَ (المائده: ۵)؛ قال:

الايمان فى بطن القرآن على بن أبى طالب، فمن كفر بولايته فقد حبط عمله.

[بحار الأنوار: ۳۵/ ۳۴۸ حديث ۲۸، عن تفسير فرات: ۱۸].

**[ترجمه]

«۲۱۹»

كتاب صفات الشيعه: بإسناده عن عبيد اللّه، عن الصادق عليه السلام، قال: من أقرّ بسبعه أشياء فهو مؤمن: البراءه من الجبت و الطاغوت، و الإقرار بالولايه، و الايمان بالرجعه ...

الى آخره.

[بحار الأنوار: ۶۵/ ۱۹۳ حديث ۱۲، عن صفات الشيعه: ۱۷۸].

**[ترجمه]كتاب صفات الشيعه: بإسناده عن عبيد اللّه، عن الصادق عليه السلام، قال: من أقرّ بسبعه أشياء فهو مؤمن: البراءه من الجبت و الطاغوت، و الإقرار بالولايه، و الايمان بالرجعه ...

الى آخره.

[بحار الأنوار: ۶۵/ ۱۹۳ حديث ۱۲، عن صفات الشيعه: ۱۷۸].

**[ترجمه]

«۲۲۰»

ن:عيون أخبار الرضا عليه السلام، بإسناده عن الحسن بن جهم، قال: حضرت مجلس المأمون يوما و عنده علىّ بن موسى الرضا عليه السلام و قد اجتمع الفقهاء و أهل الكلام من الفرق المختلفه- ...

و قال علىّ عليه السلام: يهلك فىّ اثنان و لا ذنب لى: محبّ مفرط و مبغض مفرّط .. الى أن قال الرضا عليه السلام: فمن ادّعى للأنبياء ربوبيّه أو ادّعى للأئمه ربوبيّه أو نبوّه و لغير الأئمّه إمامه، فنحن منه براء فى الدنيا و الآخره.

فسأله بعضهم؛ فقال له: يابن رسول اللّه! بأىّ شى ء تصحّ الامامه لمدّعيها؟، قال:

بالنصّ و الدلائل ..

[بحار الأنوار: ۲۵/ ۱۳۵ من حديث ۶، عن عيون أخبار الرضا عليه السلام: ۳۲۴- ۳۲۵].

«رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا إِنْ نَسِينا أَوْ أَخْطَأْنا»

«رَبَّنا وَ لا تَحْمِلْ عَلَيْنا إِصْراً كَما حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنا» «رَبَّنا وَ لا تُحَمِّلْنا ما لا طاقَةَ لَنا بِهِ وَ اعْفُ عَنَّا وَ اغْفِرْ لَنا وَ ارْحَمْنا أَنْتَ مَوْلانا فَانْصُرْنا عَلَى الْقَوْمِ الْكافِرِينَ»

ربّنا .. و تقبّل منّا و تجاوز عن سيّئاتنا و تب علينا و لمن سبقنا بالايمان و لوالدينا و لمن وجب حقّه علينا، و آخر دعوانا أن الحمد للّه ربّ العالمين و سلام على المرسلين.

عبد الزهراء علوى

ص: ۶۶۰

**[ترجمه]ن:عيون أخبار الرضا عليه السلام، بإسناده عن الحسن بن جهم، قال: حضرت مجلس المأمون يوما و عنده علیّ بن موسى الرضا عليه السلام و قد اجتمع الفقهاء و أهل الكلام من الفرق المختلفه- ...

و قال علیّ عليه السلام: يهلك فیّ اثنان و لا ذنب لی: محبّ مفرط و مبغض مفرّط .. الى أن قال الرضا عليه السلام: فمن ادّعى للأنبياء ربوبيّه أو ادّعى للأئمه ربوبيّه أو نبوّه و لغير الأئمّه إمامه، فنحن منه براء فی الدنيا و الآخره.

فسأله بعضهم؛ فقال له: يابن رسول اللّه! بأیّ شی ء تصحّ الامامه لمدّعيها؟، قال:

بالنصّ و الدلائل ..

[بحار الأنوار: ۲۵/ ۱۳۵ من حديث ۶، عن عيون أخبار الرضا عليه السلام: ۳۲۴- ۳۲۵].

«رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا إِنْ نَسِينا أَوْ أَخْطَأْنا»

«رَبَّنا وَ لا تَحْمِلْ عَلَيْنا إِصْراً كَما حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنا» «رَبَّنا وَ لا تُحَمِّلْنا ما لا طاقَةَ لَنا بِهِ وَ اعْفُ عَنَّا وَ اغْفِرْ لَنا وَ ارْحَمْنا أَنْتَ مَوْلانا فَانْصُرْنا عَلَى الْقَوْمِ الْكافِرِينَ»

ربّنا .. و تقبّل منّا و تجاوز عن سيّئاتنا و تب علينا و لمن سبقنا بالايمان و لوالدينا و لمن وجب حقّه علينا، و آخر دعوانا أن الحمد للّه ربّ العالمين و سلام على المرسلين.

عبد الزهراء علوی

ص: ۶۶۰

**[ترجمه]

الفهرس

الموضوع/ الصفحه

ص: ۶۶۱

**[ترجمه]ص: ۶۶۱

**[ترجمه]

تعريف مركز

بسم الله الرحمن الرحيم
هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
الزمر: ۹

المقدمة:
تأسّس مركز القائمية للدراسات الكمبيوترية فى أصفهان بإشراف آية الله الحاج السيد حسن فقيه الإمامى عام ۱۴۲۶ الهجرى فى المجالات الدينية والثقافية والعلمية معتمداً على النشاطات الخالصة والدؤوبة لجمع من الإخصائيين والمثقفين فى الجامعات والحوزات العلمية.

إجراءات المؤسسة:
نظراً لقلة المراكز القائمة بتوفير المصادر فى العلوم الإسلامية وتبعثرها فى أنحاء البلاد وصعوبة الحصول على مصادرها أحياناً، تهدف مؤسسة القائمية للدراسات الكمبيوترية فى أصفهان إلى التوفير الأسهل والأسرع للمعلومات ووصولها إلى الباحثين فى العلوم الإسلامية وتقدم المؤسسة مجاناً مجموعة الكترونية من الكتب والمقالات العلمية والدراسات المفيدة وهى منظمة فى برامج إلكترونية وجاهزة فى مختلف اللغات عرضاً للباحثين والمثقفين والراغبين فيها.
وتحاول المؤسسة تقديم الخدمة معتمدة على النظرة العلمية البحتة البعيدة من التعصبات الشخصية والاجتماعية والسياسية والقومية وعلى أساس خطة تنوى تنظيم الأعمال والمنشورات الصادرة من جميع مراكز الشيعة.

الأهداف:
نشر الثقافة الإسلامية وتعاليم القرآن وآل بيت النبىّ عليهم السلام
تحفيز الناس خصوصا الشباب على دراسة أدقّ فى المسائل الدينية
تنزيل البرامج المفيدة فى الهواتف والحاسوبات واللابتوب
الخدمة للباحثين والمحققين فى الحوازت العلمية والجامعات
توسيع عام لفكرة المطالعة
تهميد الأرضية لتحريض المنشورات والكتّاب على تقديم آثارهم لتنظيمها فى ملفات الكترونية

السياسات:
مراعاة القوانين والعمل حسب المعايير القانونية
إنشاء العلاقات المترابطة مع المراكز المرتبطة
الاجتنباب عن الروتينية وتكرار المحاولات السابقة
العرض العلمى البحت للمصادر والمعلومات

الالتزام بذكر المصادر والمآخذ فى نشر المعلومات

من الواضح أن يتحمل المؤلف مسؤولیة العمل.

نشاطات المؤسسة:

طبع الكتب والملزمات والدوريات

إقامة المسابقات فى مطالعة الكتب

إقامة المعارض الالكترونية: المعارض الثلاثية الأبعاد، أفلام بانوراما فى الأمكنة الدينية والسياحية

إنتاج الأفلام الكرتونية والألعاب الكمبيوترية

افتتاح موقع القائمية الانترنتى بعنوان : www.ghaemiyeh.com

إنتاج الأفلام الثقافية وأقراص المحاضرات و...

الإطلاق والدعم العلمى لنظام استلام الأسئلة والاستفسارات الدينية والأخلاقية والاعتقادية والردّ عليها

تصميم الأجهزة الخاصة بالمحاسبة، الجوال، بلوتوث Bluetooth، ويب كيوسك kiosk، الرسالة القصيرة ((sms

إقامة الدورات التعليمية الالكترونية لعموم الناس

إقامة الدورات الالكترونية لتدريب المعلمين

إنتاج آلاف برامج فى البحث والدراسة وتطبيقها فى أنواع من اللابتوب والحاسوب والهاتف ويمكن تحميلها على ٨ أنظمة؛

١.JAVA

٢.ANDROID

٣.EPUB

٤.CHM

٥.PDF

٦.HTML

٧.CHM

٨.GHB

إعداد ۴ الأسواق الإلكترونية للكتاب على موقع القائمية ويمكن تحميلها على الأنظمة التالية

١.ANDROID

٢.IOS

٣.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

وتقدّم مجاناً فى الموقع بثلاث اللغات منها العربية والانجليزية والفارسية

الكلمة الأخيرة

نتقدم بكلمة الشكر والتقدير إلى مكاتب مراجع التقليد منظمات والمراكز، المنشورات، المؤسسات، الكتّاب وكل من قدّم لنا المساعدة فی تحقيق أهدافنا وعرض المعلومات علينا.

عنوان المكتب المركزی

أصفهان، شارع عبد الرزاق، سوق حاج محمد جعفر آباده ای، زقاق الشهيد محمد حسن التوكلی، الرقم ١٢٩، الطبقة الأولى.

عنوان الموقع : : www.ghbook.ir

البريد الالكترونی : Info@ghbook.ir

هاتف المكتب المركزی ٠٣١٣٤٤٩٠١٢٥

هاتف المكتب فی طهران ٨٨٣١٨٧٢٢ ـ ٠٢١

قسم البيع ٠٩١٣٢٠٠٠١٠٩شؤون المستخدمين ٠٩١٣٢٠٠٠١٠٩.